

जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालजी-महाराज-

विरचितया प्रमेयवोभिन्त्याख्यया व्याख्यया समलङ्कृतं

हिन्दी-गुर्जर-भाषाऽनुवादसहितम्

॥ श्री-प्रज्ञापनासूत्रम् ॥

(तृतीयो भागः)

नियोजक

संस्कृत-प्राकृतज्ञ-जैनागमनिष्णात-प्रियव्याख्यान
पण्डितमुनि-श्रीकन्हैयालालजी महाराजः

प्रकाशक

दामनगरनिवासि-श्रेष्ठिश्रीजगजीवनदास रतनशीभाई

प्रदत्त-द्रव्यसाहाय्येन

अ० भा० श्वे० स्था० जैनशास्त्रोद्धारसमितिप्रमुखःश्रेष्ठि-

श्रीशान्तिलाल मङ्गलदासभाई-महोदयः

मु० राजकोट

प्रथम-आवृत्ति
प्रति १२००

वीर-संवत्
२५०३

विक्रम-संवत्
२०३३

ईसवीसन्
१९७७

मूल्यम्-रु० ४०-००

भणवानु ठेकाणुं :
श्री अ. बा. स्वे. स्थानकेवासी
नैनशास्त्रोद्धार समिति,
ठे. गदेडिया कूवा रोड,
राजकोट, (सौराष्ट्र)

Published by :
Shri Akhil Bharat S. S.
Jain Shastroddhara Samiti,
Gardia Kuva Road, RAJKOT,
(Saurashtra), W. Ry, India

ये नाम केचिदिह नः प्रययन्त्यवजां,
जानन्ति ते किमपि तान प्रति नैष यत्नः ।
उत्पत्स्यतेऽस्ति मम कोऽपि समानधर्मा,
कालोत्थयं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी ॥ १ ॥

हरिगीतच्छन्दः

करते अवज्ञा जो हमारी यत्न ना उनके लिये ।
जो जानते हैं तत्त्व कुछ फिर यत्न ना उनके लिये ॥
जनमेगा मुझसा व्यक्ति कोइ तत्त्व इससे पायगा ।
है काल निरवधि विपुलपृथ्वी ध्यान में यह लायगा ॥ १ ॥

मूल्य रु. ४०-००

प्रथम आवृत्ति प्रत १२००
वीर संवत् २५०३
विक्रम संवत् २०३३
छप्सवीसन् १९७७

: मुद्रक :
भण्डिदास छगनदास शाह
नवप्रभात प्रिन्टिंग प्रेस,
धीकाटा रोड, अमदावाद,

મુશ્રાવક જગજીવનદાસભાઈ રતનશીભાઈનું જીવન ચરિત્ર

સૌરાષ્ટ્રમાં આવેલ વડોદરા રાજ્યના-દામનગર જામમાં ધર્મપરાયણ બગડિયા વંશના ધર્માગ્રહી દ્રઢધર્મી એવા રતનશીભાઈ નામના એક સદ્ગુહસ્થ રહેતાં હતાં તેઓ ઘણાંજ સરળ પ્રકૃતિનાં હતાં અને ધર્મમય જીવન ગાળવાં બાદ્ય પ્રપચથી-રહિત એવા દામનગરમાં વાણિજ્યવૃત્તિથી પોતાના કુટુંબનો નિર્વાહ-ચલાવતા હતા.

તેમની ધર્મપરાયણ વૃત્તિને લઈ તેઓ સાધુ સંત મહાત્મા-તપસ્વી મુનિઓના સમાગમમાં અવારનવાર આવતા રહેતા અને તેમની વૈયાવચ કરવામાં હમેશા તત્પર રહેતા. તેમણે સ્વ. પૂર્વ-હીરાચદજી મ. સા. ની પ્રેરણાથી મોટી ઉંમરે પ્રતિક્રમણ કંઠસ્થ-કરેલ અને વ્યાવહારિક જંગળ ઝોણી કરી લગભગ આખો-દિવસ ઉપાશ્રયે રહી સામાયિક પ્રતિક્રમણ ઉપવાસ, પૌષધ વિગેરે કરતા રહેતાં

વ્યાવહારિક રીતે તે વખતના વડોદરા રાજ્યમાં અમરેલી પ્રાંતમાં સેશન કોર્ટમાં તેઓ બે વર્ષ માટે જ્યુરર તરીકે-નીમાયેલા.

આવા ધર્મપરાયણ રતનશીભાઈના ધર્મપત્ની મીઠીબાઈ પણ સરળ સ્વભાવી અને ધર્મપરાયણ હતા. તેમને મોટી ઉંમરે પ્રતિક્રમણ શીખવાની વૃત્તિ બગતાં, નાની ઉંમરે જગજીવનદાસ એ મુખપાઠ આપી પ્રતિક્રમણ શીખવાટેલું તેઓ કાયમ ચો વિહાર પોરસી તથા સારી તપશ્ચર્યા કરતાં અને બદ્ધિ પ્રકૃતિના હતા

આવા સુસંસ્કારી અને ધર્માતુરાગી માતાપિતાને ત્યાં જગજીવનદાસભાઈનો જન્મ સવત ૧૯૬૦માં થયેલો હતું છે કે-શુચીનાં શ્રીમતાં ગેદે યોગમૃષ્ટોડમિજાયતે ।

ધર્મયુક્ત અને પવિત્ર જીવન જીવનાર અને નીતિ પરાયણ-શ્રીમંતોને ત્યાં દિવ્યાત્માનો જન્મ થાય છે તેમનો બાલકાલ સંસ્કારી માતાપિતાની છત્ર છાયામાં ઘણો જ આનંદ અને સુખપૂર્વક વીતેલ અને યોગ્ય ઉંમરે પહોંચતા સત્તાનમાં યોગ્ય સુસંસ્કારો દ્વ થવા તેમજ વ્યાવહારિક રીતે પણ ઉપયોગી થાય એ હેતુથી અભ્યાસ માટે શાળામાં દાખલ કરેલ શાળામાં તેઓ અભ્યાસમાં હમેશા આગળ પડતા રહેતા. અભ્યાસમાં તેમની નિપુણતા જોઈ માતાપિતાએ, તેઓ ધાર્મિક કાર્યમાં પણ નિયુક્ત અને તે માટે તેમને જૈન શાળામાં મૂકેલ-ત્યાં તેમણે સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, છ કાયના બોલ, નવત,વ-વિગેરે શીખેલા આવી રીતે બાલ્યકાલથી જ માતાપિતાએ ધર્મબીજનું સિંચન કરવાથી તે ઉત્તરોત્તર વધતું ગયું અને તેમણે અનેક મુનિરાજો, મહાસતિઓનો સમાગમ કરી તેમાં ધાર્મિક ગ્રંથોનું વાચન કરી ધાર્મિકજ્ઞાન વધાર્યું તે હજી પણ ચાલુ જ છે. હાલમાં જ તેમણે ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રના બત્રીસ અધ્યયનો કંઠસ્થ-કરેલ છે.

યોગ્ય ઉંમરે પહોંચતા જગજીવનદાસના ધર્મપરાયણ-માતાપિતાએ ધર્મપરાયણ એવા, જે=કુંવરબેન સાથે નેમના લગ્ન કરાવ્યાં જે=કુંવરબેન પણ ધર્મના સુસંસ્કારથી સંસ્કારવાળા

હતાં, તેમાં શ્વસુરગૃહે પણ સૌ ધર્મના રાજથી રંગાયેલ મળવાથી તેમની ધર્મપરાયણતા વધુ દૃઢ થતી રહી અને ગૃહકાર્યની સંભાળ રાખવા-ઉપરાંત તેમણે સામાયિક, પ્રતિકાશ, છ કાવના બોલ, નવતત્વ થોઠડા તથા ઉત્તરાધ્યયનના બત્રીસ અધ્યયન વિગેરે દૃઢ કરેલા છે.

જગજીવનભાઈને ચાર ભાઈઓ અને બે બેનો હતા તેઓ પણ દરેક રીતે મુખી સમૃદ્ધ અને ધર્મપરાયણ છે.

જગજીવનભાઈને ચાર પુત્રા અને બે પુત્રીંગા છે ચાર પુત્રા તથા મોટી પુત્રીને પરણાવેલ છે. તેમની નાની પુત્રી નિર્મળા બેને ફક્ત ૧૨ વર્ષની ઉમરે બા. પ્ર. વિદ્યા પૂજ્ય-લીલાવતી બાઈ મ. સ. પાસે ૨૦૨૧ના દામનગર ચાતુર્માસ-વખતે ગર્યાદિન પ્રદા અર્ચવ્રત અંગીકાર કરેલું અને બોટાદ મંદિરમાં પૂ. મુનિરાજ બા. પ્ર. નવીનચંદ્રજી મ. સા. વિગેરે શેષકાળ પધારતા સોળ વર્ષની ઉમરે આજીવન મન પ્ર. બા. તુ' અંગીકાર કરેલ છે.

નાની પુત્રીની આવી ઉચ્ચ ભાવનાએ માતા પિતાના ઉચ્ચ ધાર્મિક સંસ્કારો અને સતસતીજીઓની વૈયાવચ્ચને આભારી છે.

નિર્મળા બેનનો ધાર્મિક અભ્યાસ ઘણો સારો છે. અને એમ એ. ના પ્રથમ વર્ષ સુધીનો તેમણે અભ્યાસ કરેલ છે. તેઓ સામાજિક ક્ષેત્રમાં અને બહેનોની પ્રવૃત્તિમાં સારો રસ લે છે.

સવત ૧૯૬૮માં રપ. પૂ. શ્રી ગણુલાલજી મ. સા. ના-દામનગર ચાતુર્માસ વખતે જગજીવનદાસભાઈએ બારમતો તથા ઘણા મનો નિયમો બ્રહ્મણ કરેલા-જેવા કે-હિન્દુસ્તાન બહાર જવું નહીં-પરદેશી કે ગીલનું કાપડ પહેરવું નહીં તેમજ ધનધાન્ય, મકાન, ખેતી, અને રોઠડ રકમની પદ્મ મર્ગદા-ગાંધેલી અને રોઠડા નાણાની મર્યાદા ચાર વર્ષમાં જ પુરી થઈ ગયેલી.

પૂ. શ્રી ગણુલાલજી મ. સા. જો. દામનગરના શાસ્ત્રજ્ઞ-સ્વ શેઠ શ્રી દાગોદરભાઈને વાત કરેલી કે મેવાડમાં બા. પ્ર. પૂ. આચાર્ય શ્રી ધાગીલાલજી મ. સા. બત્રીસ આત્મોના જાણકાર છે. તેમજ તેઓ લોકભોગ્યભાષામાં આગમ બીસી તૈયાર કરી શકે તેવા સમર્થ છે.-ને ઉપરથી પૂજ્યશ્રીને વિનંતી કરવાથી સંવત ૨૦૦૦નો ચાતુર્માસ દામનગરમાં કરવા પૂજ્યશ્રી એ સમતિ આપવાથી તે ચાતુર્માસ દામનગર ઘરેલ ચાતુર્માસ દરમિયાન તપસ્વી મુનિ શ્રી મહનલાલજી મ. સા. તથા મુનિ શ્રી માગીલાલ મ. સા. ૭૧ ઉપવાસ કરેલાં તેમના પારણાનો પ્રસંગ ઘણો જ શબ્દ રીતે ઉગવાયો અને તે પછી આગમ બત્રીસીની ટીકાઓ અને ભાષાંતરો કરવાની શુભ શરૂઆત દામનગરનાં મગજમય આગણેથી ચાર ભાઈ, તેમજ શાસ્ત્રોના કાર્યમાં પૂ. મ. ના સહાયક પંડિતોને બર્ચની, રહેવાની વિગેરે હિતિયાઓ જગજીવનદાસભાઈએ શ્રી સઘનો સહકાર મેળવી કરાવી આપેલી. ચાતુર્માસ દામનગર માટે અમૂતપૂર્વ હતો. સવત-૨૦૦૮માં પૂ. શ્રી કાશીભાઈ સ્વામિના દામનગરના ચાતુર્માસ વખતે-શ્રી જગજીવનભાઈએ આજીવન પ્રદક્ષિણાવ્રત અંગીકાર કરેલ.

ન્દ્રિયાણિ અતીતવદ્ગુરુસ્કૃતાનિ વક્તવ્યાનિ તત્ર પૂર્વોક્તરીત્યા નૈરયિકાણામસંખ્યાતત્વાન્ પુરુસ્કૃતાનિ અસંખ્યાતાનિ વૌધ્યાનિ, 'એવં જાવ પંચિદિયતિરિક્તજોગિયાણં જાવ સવ્વદ્-સિદ્ધગદેવત્તે મણિયવ્વં' એવમ્-નૈરયિકાણામિવ યાવદ્-અસુરકુમારાદિ ભવનપતિ પૃથિવી-કાયિકાચ્ચેકેન્દ્રિય વિકલેન્દ્રિય પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં યાવદ્-નૈરયિકત્વાદિ સર્વાર્થસિદ્ધક-દેવત્તે મણિતવ્યમ્-અતીતાનાગતવદ્ગદ્ગ્યેન્દ્રિયવિપયત્ત્વ વક્તવ્યમ્, કિન્તુ-‘ળવરં વળસ્સડ કાહ્યાણં વિજયવેજયંતજયંત અપરાજિતદેવત્તે સવ્વદ્સિદ્ધગદેવત્તે ય પુરવ્વડા અણંતા’ નવરં વિશેષસ્તુ વનસ્પતિકાયિકાનાં વિજયવૈજયન્તજયન્તાપરાજિતદેવત્તે સર્વાર્થસિદ્ધકદેવત્તે ચ પુરુસ્કૃતાનિ-અનાગતાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અનન્તાનિ સન્તિ વનસ્પતીનામનન્તત્વાત્, ‘સવ્વેસિ મળૂસસવ્વદ્સિદ્ધગવજ્જાણિ સદ્ધાણે વદ્ધેલ્લગ્ગા અસંખેજ્જા’ સર્વેપાં મનુપ્પ સર્વાર્થસિદ્ધકર્વર્જાનાં સ્વસ્થાને વદ્ધાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અસંખ્યેયાનિ અવસેયાનિ, ‘પરદ્ધાણે વદ્ધેલ્લગ્ગા ણત્થિ’ પરસ્થાને વદ્ધાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ ન સન્તિ સ્વભવે વર્તમાનાનાં પરભવે વર્તમાનત્વાસંભવાત્

ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કહ લેની યાહિયે । ડનમેં સે નારક અસંખ્યાત હૈં, અતએવ ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં મી અસંખ્યાત સમજની યાહિયે ।

જેસે નારકોં કી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કહી, હમી પ્રકાર અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોં કી, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોં કી, વિકલેન્દ્રિયોં કી, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચાં કી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં નારકપને સે લેકર સર્વાર્થસિદ્ધદેવપને પર્યન્ત કહ લેની યાહિયે । વિશેષ યહ હૈં કિ વનસ્પતિકાયિકોં કી વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત ઓર અપરા-જિત દેવ કે રૂપ મેં તથા સર્વાર્થસિદ્ધ દેવ કે રૂપ મેં ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં અનન્ત હૈં, કયોં કિ વનસ્પતિકાયિક જીવ અનન્ત હોતે હૈં । મનુષ્ય ઓર સર્વાર્થસિદ્ધ દેવોં કો છોડકર સમી કી સ્વસ્થાન મેં વદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં અસંખ્યાત જાનની યાહિયે । પરસ્થાન મેં વદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં હોતી નહીં, કયોંકિ જો જીવ જિસ ભવ મેં વર્તમાન હૈં, વહ ઉસ કે અતિરિક્ત પરભવ મેં વર્તમાન નહીં હો સકતા । વનસ્પતિકાયિકોં

એજ પ્રકારે સર્વાર્થસિદ્ધ દેવના રૂપમા પણ નારકોની અતીત, બદ્ધ અને ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો કહેવી બેઠએ. તેમનામાંથી નારક અસંખ્યાત છે, તેથી ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો પણ અસંખ્યાત સમજ લેવી બેઠએ.

બેવી નારકોની દ્રવ્યેન્દ્રિયો કહી તેજ પ્રકારે અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોની પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોની વિકલેન્દ્રિયોની પચેન્દ્રિય તિર્યંચોની દ્રવ્યેન્દ્રિયો નારકપણેથી તે સર્વાર્થસિદ્ધ દેવપણે કહેવી બેઠએ.

વિશેષ એ છે કે વનસ્પતિકાયિકોની વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત અને અપરાજિત દેવના રૂપમાં તથા સર્વાર્થસિદ્ધ દેવના રૂપમા ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો અનન્ત છે, કેમકે વન-સ્પતિકાયિક જીવ અનન્ત હોય છે. મનુષ્ય અને સર્વાર્થસિદ્ધ દેવ સિવાય બધાની સ્વસ્થા-નમાં બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયો અસંખ્યાત બાધુવી બેઠએ. પરસ્થાનમાં બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયો હોતી નથી

સંવત ૨૦૧૬થી ત્રણ વર્ષ માટે શ્રી જગજીવનભાઈ-નિવૃત્તિ નિવાસ વડિયાના સ્વ. શ્રાવક શ્રી જેઠાભાઈ રૂપાણી સ્વ. ગુ-અવેરચદ બાપા કામદાર સ્વ. રાવ સાહેબ મણીભાઈ તથા સ્વ. ઠાકરશી બાપાની સાથે રહ્યા, ને પોતાનો અભ્યાસ વધાર્યો. આ સમયથી પોતે વ્યાપારમાંથી તફત નિવૃત્તિ લીધી. હાલ તેમના સુપુત્રો ભેળા રહી અચુક વહીવટ ચલાવે છે.

આ અરસામાં મારવાડમાં વિરાજીત બા. પ્ર. પડિતરત્ન બહુચુત પૂજ્ય સમરથમલજી મ. સા. ના દર્શનાર્થે સપરિવાર ગયા, અને તેઓશ્રીના સુપરિચયથી તેમને ઘણો હર્ષ થયો. અને તેમનો પરિચય થતા પછી તેઓશ્રીની યોગ્યતા વિ. સગધી રાજકોટના ધર્મપરાયણ સદ્ગૃહસ્થ હર્લભજીભાઈ વીરાણીને-વાન કરવાથી હર્લભજીભાઈની ઉત્કૃષ્ટ ઇચ્છાને લઈ પુ. શ્રી સમરથમલજી મ. સા. નો આતુર્માંસ સૌરાષ્ટ્રના પ્રથમ રાજકોટમાં અને બાકમાં દામનગરમાં થયેલ.

દામનગર પૂ. સમરથમલજી મ. સા. ના આતુર્માંસ દરમિયાન તેમના દર્શન થઈ દૂર દૂરથી આવતા અનેક સજ્જનોની સેવાનો લાભ શ્રી જગજીવનભાઈની પ્રેરણાથી દામનગર શ્રી સંઘને મળ્યો.

પૂ. આચાર્યવર્ય શાસ્ત્રોદ્ધારક શ્રી ધાસીલાલજી મ. સા. દ્વારા ચાલતા આગમ પ્રકાશનના કાર્યના પ્રારંભથી જ શ્રી જગજીવનદાસભાઈએ તન, મન, ધનથી સહકાર આપેલો છે. અને તે માર્ગે અનુસરી તેમના સુપુત્રો પણ અનુસરશે જ સ્વ. પૂ. ધાસીલાલજી-મ. સા. પ્રયે તેઓનો અનન્ય પૂજ્યભાવ હતો અને છે.

આ રીતે દામનગર ક્ષેત્ર સંપ્રદાયવાદથી તવન અલીપ રહેલ છે. તે ઘણું જ હર્ષનો વિષય છે.

શ્રી જગજીવનભાઈને જેન ધર્મ પ્રત્યે ખાલ્યકાળથી જ દૃઢ શ્રદ્ધા હોઈ કોઈ મિથ્યા-ત્વનું સેવન નહીં. તેમજ સવાર-સાંજ નિયમિત પ્રતિક્રમણ યોગિકાર નોકારશી, ચૌદ નિયમોની ધારણા વિગેરે ચાલુ જ છે.

આ રીતે પરિવાર સંબંધી વ્યાવહારિક કાર્યથી નિવૃત્ત થઈ શ્રી જગજીવનરામભાઈ તથા જેકુંવરભેન ઉભય દ પતિ પોતાના પુત્રો પુત્રવધુઓ અને પરિવારની પૂર્ણ અનુકૂળતાને લઈ ધર્મસંસ્કારોથી રગાઈ પોતાના જીવનને સંપૂર્ણ સફળ અને ધન્ય બનાવવા પૂર્ણ રીતે ધર્મક્રિયાનું આરાધન કરી સુખપૂર્વક જીવન વીનાવી રહ્યા છે. આવી ધર્મપરાયણ બ્યક્તિનું આત્મકલ્યાણ થાય એમાં કોઈ સંદેહ કે આશ્ચર્ય જેવું નથી.

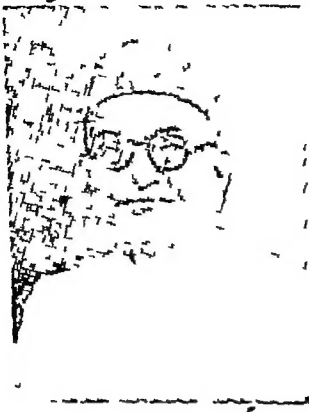
પિતાની ઉચ્ચ ભાવનાને અનુસરી તેમના સુપુત્રોએ આ શાસ્ત્રોદ્ધારના કાર્યને સક્રિય સહકાર આપવાની ઉદ્દેશથી હાલમાં પ્રસિદ્ધ થતા પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ત્રીજા ભાગના પ્રકાશનાર્થે ડ્ર. ૫૦૦૧ ની ઉઠાર સંભાવત કરેલ છે. જે શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિએ સાબાર સ્વીકારી પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના આ ત્રીજા ભાગનું પ્રકાશન તેમની સહાયતાથી કરેલ છે.

प्रज्ञापना सूत्र भा. ३ की विषयानुक्रमणिका

अनुक्रमाङ्क	विषय	पृष्ठाङ्क
	सातवां उच्छ्वासपद	
१	नैरयिकादिकों के उच्छ्वासनिःश्वासका निरूपण	१-३१
	आठवां संज्ञापद	
२	संज्ञापदका निरूपण	३२-५१
	नववां योनिपद	
३	योनिपदका निरूपण	५२-६६
४	योनि विशेषका निरूपण	६७-८०
५	मनुष्ययोनिविशेष का निरूपण	८१-८४
	दसवां चरमाचरमपद	
६	चरमाचरमत्वका निरूपण-	८४-९४
७	चरमाचरमादि के अल्पबहुत्वका निरूपण-	९४-१००
८	अलोक आदि के चरमाचरम के अल्प बहुत्व का निरूपण	१००-१११
९	परमाणु आदि के चरमाचरमत्व का निरूपण-	११२-११९
१०	द्विप्रदेगी स्कन्ध के चरमाचरमत्वका निरूपण	११९-१७३
११	संस्थानका निरूपण	१७३-२०४
१२	जीवादि के चरमाचरमका निरूपण-	२०४-२३१
	ग्यारहवां भाषापद	
१३	भाषापदका निरूपण	२३२-२७२
१४	वचनविशेषका निरूपण	२७२-२९३
१५	भाषाके कारणादिका निरूपण-	२९३-३२०
१६	जीव के भाषकपनेका कथन	३२०-३२७
१७	भाषा जात भाषा के प्रकार का कथन	३२७-३३५
१८	भाषा द्रव्यग्रहण का निरूपण	३३५-३९१
१९	नैरयिकों के भाषाद्रव्य ग्रहणका निरूपण	३९१-३९९

२०	भाषा द्रव्य के निसर्जन का निरूपण	३९०-४०५
२१	वचन के स्वरूप का निरूपण	४०५-४१०
२२	भाषा के भेदविशेष का कथन	४१०-४१५
	चारहवां शरीर पद	
२३	शरीर के प्रकारों का निरूपण	४१६-४२४
२४	औदारिकादि शरीर विशेष का निरूपण	४२४-४४६
२५	नारकादि कों के औदारिकादिशरीरों का निरूपण	४४६-४५५
२६	अमुरकुमार आदि कों के औदारिकादि शरीर का निरूपण	४५५-४६१
२७	पृथ्वीकायिकादि कों के औदारिकादि शरीर का निरूपण	४६१-४७४
२८	प्रतर पूरण का निरूपण	४७५-५०२
	तेरहवां परिणामपद	
२९	परिणमन के स्वरूप का निरूपण	५०३-५११
३०	गति परिणामादि का निरूपण	५११-५३७
३१	अजीव परिणामका कथन	५३७-५५१
	चौदहवां कपायपद	
३२	कषायों के स्वरूपका कथन	५५१-५६१
३३	क्रोधकपाय के विशेषभेदों का कथन	५६१-५७७
	पंद्रहवां इन्द्रियपद	
३४	विषयार्थ संग्रह	५७८-५८०
३५	इन्द्रियों के स्वरूप का कथन	५८०-५८८
३६	इन्द्रियों के अवगाहनका निरूपण	५८६-६०२
३७	नैरयिकादि के इन्द्रिय आदि का निरूपण	६०३-६२६
३८	स्पृष्ट द्वार का निरूपण	६२६-६३२
३९	इन्द्रियों के विषय परिमाण का निरूपण	६३२-६४१
४०	अनगारादि विषयसंबंधी कथन	६४१-६६०
४१	प्रतिषिम्ब विषयक निरूपण	६६०-६६४
४२	अद्वितीय विषयक कथन का निरूपण	६६५-६८३

આચાર્યશ્રીઓ

શ્રી શાંતિલાલ મંગળદાસભાઈ
અમદાવાદ

(સ્વ) શ્રી શામળભાઈ વેલહભાઈ
વીરાણી-રાજકોટ

શ્રી પોપટલાલ ભાવટભાઈ-મહેતા

(સ્વ) શ્રી છગનલાલ શામળદાસ
ભાવસાર-અમદાવાદ.

શ્રી રામભાઈ શામળભાઈ
વીરાણી-રાજકોટ.

બચ્ચે બેઠેલા-લાલાજી કિશનચંદ્રજી સા. જોહરી
/ ઉમેલા-સુપુત્ર ચિ. મહેતાચંદ્રજી સા.
માના-અનિલકુમાર જૈન ધોયણા વિષ્ણી.

આધિભુરજીશ્રીઓ

માનવતા આત્મ
મુરજી ગેઠ શ્રી
માર્ગકલાલભાઈ
અમુલખભાઈ મહેતા
ધારકોપર-મુ. ખર્ચ

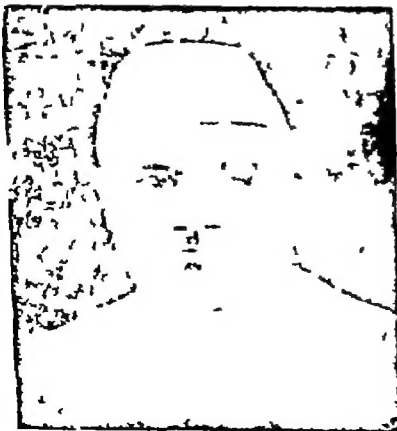
(સ્વ) ગેઠશ્રી હરખચંદ કાલીદાસ વારિયા
ભાગ્યવડ

(સ્વ) શેઠશ્રી દિનેશભાઈ કાનિલાલ શાહ
અમદાવાદ.

(સ્વ) શેઠ રંગજીભાઈ મોહનલાલ શાહ
અમદાવાદ

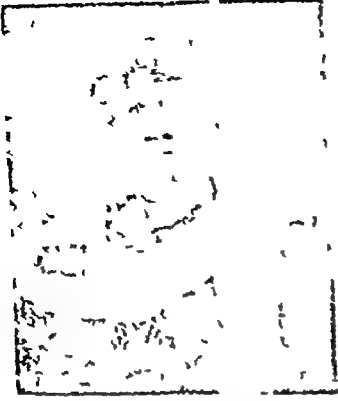

શેઠશ્રી જેસિંગભાઈ પાચાલાલભાઈ
અમદાવાદ

સ્વ. શેઠશ્રી આત્મારામ માણેકલાલ
અમદાવાદ

આદ્યમુરખખીશ્રીઓ

પાલનપુરવાલા
કોઠારી અમુલખચ દ મલુકચ દ

ભાનુભાઈ કેશવલાલ ભલુસાની
પાલનપુર-મુંબઈ

શેઠ શ્રી મેઠવાનજી ભગરચંદજી
શેઠિયા બીકાનેર

બોગીલાલ છગનલાલ ભાવસાર
સરસપુર-અમદાવાદ

શ્રીમાન લાલજી દહારો લાલજી
જવેરો-દેહલી

શ્રી લક્ષ્મીચ દલ ભસકરજી ડાવેરી
પાલનપુર

આચમુરખીશ્રીઓ

માનવતા આદ્ય
મુરખી રોહ શ્રી
માંગુકલાલભાઈ
અમુલખભાઈ મહેતા
ઘાટકોપર-મુખ્ય

(સ્વ) શેઠશ્રી હરખચંદ કાલીદાસ વારિઆ
ભાગુવડ

(સ્વ) શેઠશ્રી દિનેશભાઈ કાતિલાલ શાહ
અમદાવાદ.

(સ્વ) શેઠ રંગભાઈ મોહનલાલ શાહ
અમદાવાદ

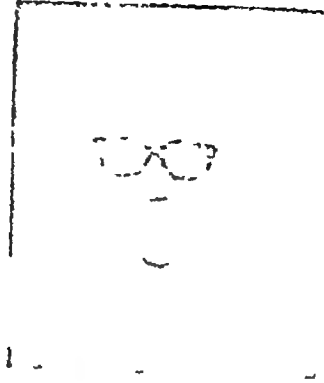
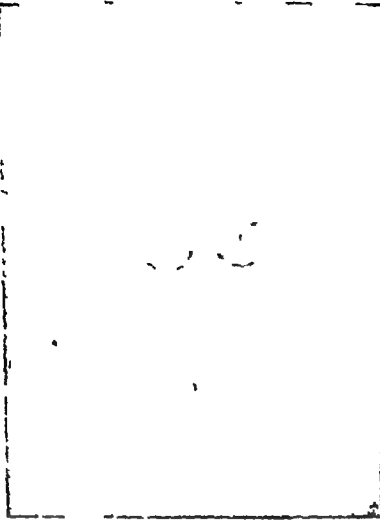

શેઠશ્રી જેસિંગભાઈ પાયાલાલભાઈ
અમદાવાદ

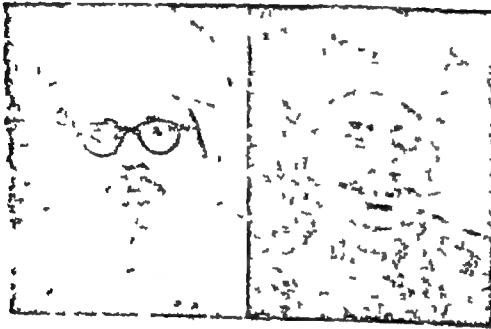

સ્વ. શેઠશ્રી આત્મારામ માણેકલાલ
અમદાવાદ

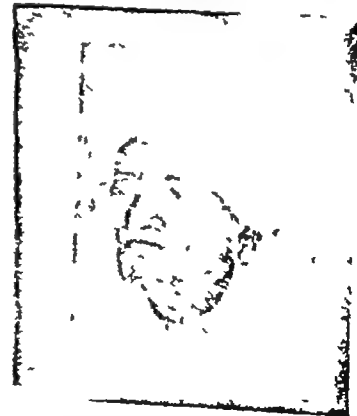
આદ્યમુખ્યશ્રીઓ

શ્રીમાન્ શેઠ કાનુગા ધિંગડમલજી-અમદાવાદ જાગડા, મુ. જાલના (મહારાષ્ટ્ર)

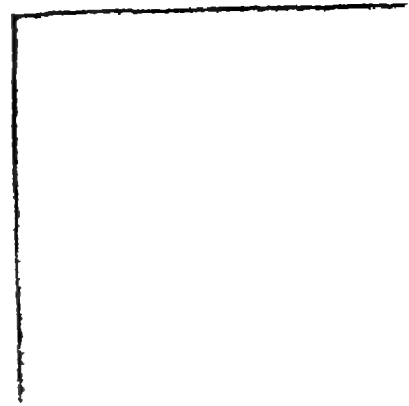
શેઠ શ્રી મિશ્રીલાલજી લાલચંદ્રજી સા. લુણિયા તથા શેઠશ્રી જેવંતરાજજી-અમદાવાદ શેઠ પ્રજ્ઞાસભાઈ મૂલજીભાઈ દોશી રાજકોટ

અવેરી રસીકલાલ મણીલાલ મહેતા મદાસ

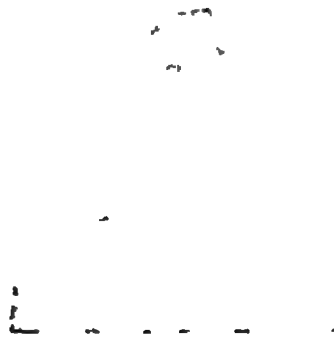
સ્વ. શ્રીમાન્ શેઠશ્રી મુકનચંદની સા. બાલિયા-પાલી મારવાડ

આદ્યમુગ્ધવીશ્રીઓ

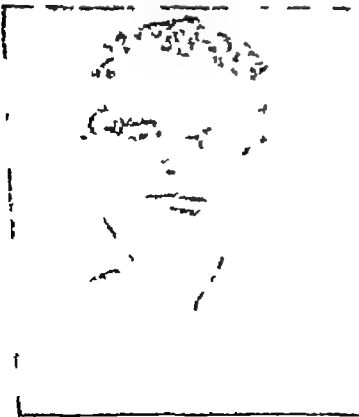

(સ્વ.) શેઠશ્રી ધારશીભાઈ અવળલાલ
બારસી

સ્વ. ગેઠશ્રી અવરાજભાઈ મૂલચંદ્રભાઈ
ધાગત્રા

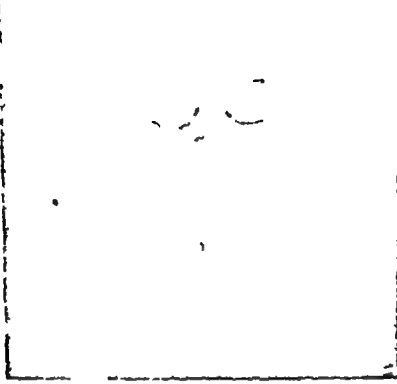
શ્રી વીનોદકુમાર
વિરાણી
રાજકોટ

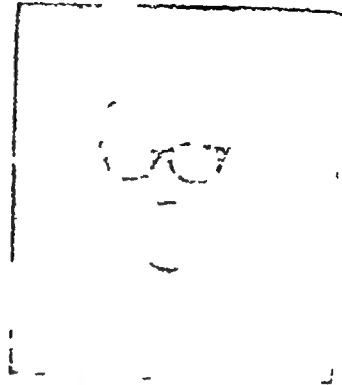
શેઠશ્રી દેવચંદભાઈ ફોલસાલભાઈ
વસાણી-મુરત

સ્વ. મુધીરભાઈ જય તીલાલ ઝવેરી
મુંબઈ.

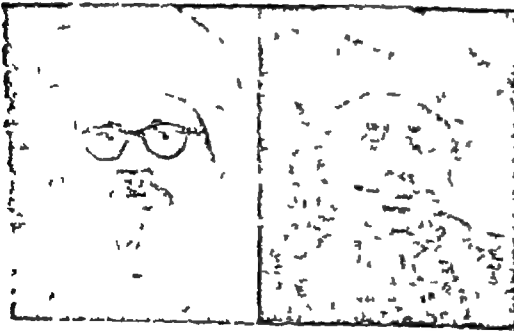
આદ્યમુરચ્ચીશ્રીઓ

શ્રીમાન્ શેઠ કાનુગા બિંગડમલજી-અમદાવાદ

શ્રીમાન્ શેઠ ધનરાજજી પન્નાલાલજી જાંગડા, મુ. જાલના (મહારાષ્ટ્ર)

શેઠ શ્રી મિશ્રીલાલજી લાલચંદજી સા. લુણિયા તથા શેઠશ્રી જેવંતરાજજી-અમદાવાદ

શેઠ પ્રભુદાસભાઈ ભૂલબાઈ દોશી રાજકોટ

ઝવેરી રસીકજાન મણીલાલ મહેતા મદ્રાસ

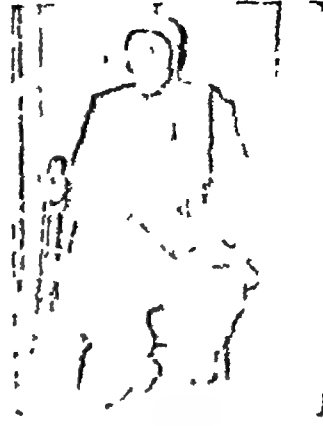

સ્વ. શ્રીમાન્ શેઠશ્રી મુકનચંદજી સાળાલિયા-પાલી મારવાડ

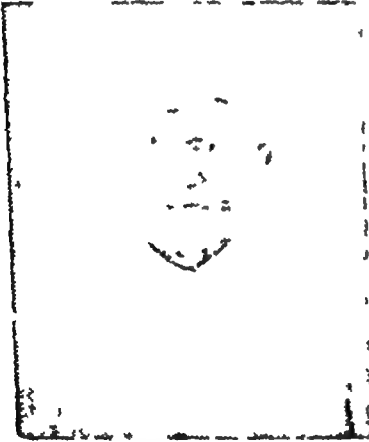
આચમુરવ્વીશ્રીઓ

શ્રીમાન્ શેઠ મણીલાલ પોપટલાલ વોરા
અમદાવાદ. જન્મ તા. ૧૦-૬-૧૯૦૪

શ્રીમાન્ ષેઠ લાલાજી કપૂરચન્દજી
નાહટા, મુ. દેહલી

શ્રી મનુલાલ દુલ્લલજીભાઈ પારેખ
રાજકોટ.

શ્રીમાન્ હરગવિંદ બેન્દભાઈ
રાજકોટ.

શ્રીમાન્ મણીલાલ બેઠુલાલ
પાલનપુરવાળા

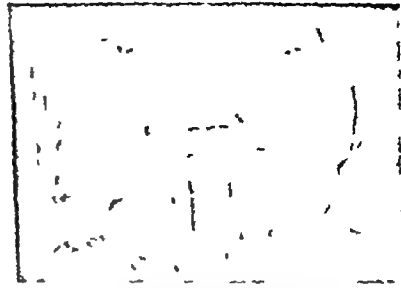

શ્રીમાન્ લાલાલ પન્નાલાલ નાહટા
સપરિવાર-દિલ્લી

આચમુરખીશ્રીઓ

પટેલ ડોસાભાઈ ગોપાલદાસ
શુ સાઈફ (જી. અમદાવાદ)

૧ અમીચ દલાઈ તથા
૨ ગીરધરભાઈ બાંટવિયા શુ બે ગલોર

શાહજી બી મોહીલાલજી ગલુન્ડિયા
શુ: હડયપુર

મદ્રાસવાલા સ્વગંસ્થ ન્યાયભૂતિ
રતીલાલભાઈ ભાયચ દલાઈ મહેતા

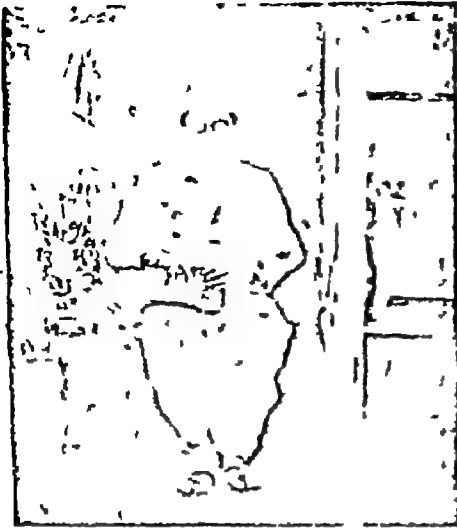
સ્વ. શ્રી મહેશ્વરી નેમચંદ
શુ મોગરોલ

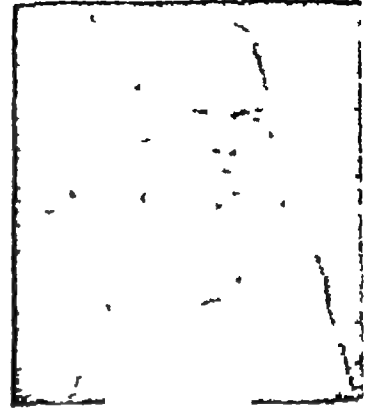
અમલનેર

પારસી હોગ જી મુલતાનમલજી,
શેઠ રવુનાથમલજી, શેઠ વાલુલાલજી
પચાલોલજી, શેઠ સુગનચંદજી

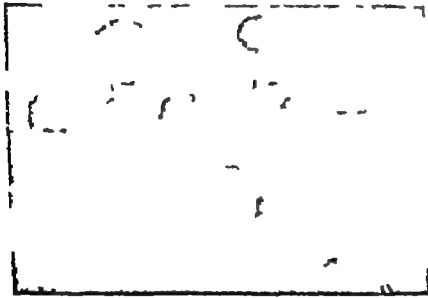
આચમુરખાશ્રીઆ

સ્વ. શેઠશ્રી હરિલાલ અનોપચંદ શાહ
ખલાત.

સ્વ. શેઠ શ્રી તાગચંદજી માહેવ ગેલડા
મદ્રાસ.

શેઠશ્રી ચીમનલાલજી કલમચંદજી
અજીતવાલે સપરિવાર

શેઠ શ્રી કીશનલાલજી ફુલચંદજી લુણિયા
વેંગલોરવાલે

બસ્તે બેઠેલા-મોટાભાઈ શ્રીમાન્ મૂલચંદજી
જવાહીરલાલજી ઘરહિયા
ઘાઝુમા બેઠેલા-ભાઈ મિશ્રીલાલજી ઘરહિયા
ચમેલા-ભાઈ પૂનમચંદજી ઘરહિયા

શ્રીમાન્ શેઠશ્રી
શ્રીવિરાજજી સા. ચોરહિયા
મુબં મદ્રાસ

श्री वीतरागाय नमः

श्रीजैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्य श्री घासीलाल महाराज विरचितया
प्रमेयबोधिन्त्याख्यया व्याख्यया समलङ्कृतम्

॥ श्री-प्रज्ञापनासूत्रम् ॥

(तृतीयो भाग)

सप्तममुच्छ्वासपदं प्रारभ्यते

मूलम्—नेरइयाणं भंते ! केवइकालस्स आणमंति वा, पाणमंति वा,
ऊससंति वा, नीससंति वा ? गोयमा ! सततं संतप्पमेव आणमंति वा,
पाणमंति वा, ऊससंति वा, नीससंति वा, असुरकुमाराणं भंते ! केवइ-
कालस्स आणमंति वा, पाणमंति वा, ऊससंति वा, नीससंति वा ?
गोयमा ! जहण्णेणं सत्तण्हं थोवाणं, उक्कोसेणं तात्तिरेगस्स पक्खस्स
आणमंति वा, जाव नीससंति, नागकुमाराणं भंते ! केवइयकालस्स
आणमंति वा, पाणमंति वा, ऊससंति वा नीससंति वा ? गोयमा !
जहण्णेणं सत्तण्हं थोवाणं, उक्कोसेणं मुहुत्तपुहुत्तस्स, एवं जाव थणिय-
कुमाराणं, पुढविकाइयाणं भंते ! केवइयकालस्स आणमंति वा, जाव
नीससंति वा, गोयमा ! वेमायाए आणमंति वा जाव नीससंति वा, एवं
जाव मणूसा, वाणमंतरा जहा नागकुमारा, जोइसियाणं भंते ! केवइय-
कालस्स आणमंति वा, जाव नीससंति वा ? गोयमा ! जहण्णेणं मुहुत्त-
पुहुत्तस्स, उक्कोसेण वि मुहुत्तपुहुत्तस्स जाव नीससंति वा, वेमाणियाणं
भंते ! केवइकालस्स आणमंति वा, जाव नीससंति वा ? गोयमा ! जह-
ण्णेणं मुहुत्तपुहुत्तस्स उक्कोसेणं तेत्तीसाए पक्खाणं जाव नीससंति वा,
सोहम्मदेवाणं भंते ! केवइकालस्स आणमंति वा जाव नीससंति वा ?
गोयमा ! जहण्णेणं मुहुत्तपुहुत्तस्स, उक्कोसेणं दोण्हं पक्खाणं जाव
नीससंति वा, ईसाणगदेवाणं भंते ! केवइकालस्स आणमंति वा, जाव

नीससंति वा. गोयमा ! जहण्णेणं सातिरेगस्स मुहुत्तपुहुत्तस्स उक्कोसेणं
 सातिरेगाणं दोण्हं पक्खाणं जाव नीससंति वा, सणंकुमारदेवाणं
 भंते ! केवङ्कालस्स आणमंति वा, जाव नीससंति वा ? गोयमा !
 जहण्णेणं दोण्हं पक्खाणं उक्कोसेणं सत्तण्हं पक्खाणं जाव नीससंति वा,
 माहिंदगदेवाणं भंते ! केवङ्कालस्स आणमंति वा, जाव नीससंति वा ?
 गोयमा ! जहण्णेणं साइरेगं दोण्हं पक्खाणं उक्कोसेणं साइरेगं सत्तण्हं
 पक्खाणं जाव नीससंति वा, वंभलोगदेवाणं भंते ! केवङ्कालस्स आण-
 मंति वा जाव नीससंति वा ? गोयमा ! जहण्णेणं सत्तण्हं पक्खाणं,
 उक्कोसेणं दसण्हं पक्खाणं जाव, नीससंति वा, लंतगदेवाणं भंते !
 केवङ्कालस्स आणमंति वा, जाव नीससंति वा ? गोयमा ! जहण्णेणं
 दसण्हं पक्खाणं उक्कोसेणं चउदसण्हं पक्खाणं जाव नीससंति वा, महा-
 सुक्कदेवाणं भंते ! केवङ्कालस्स आणमंति वा, जाव नीससंति वा ?
 गोयमा ! जहण्णेणं चउदसण्हं पक्खाणं उक्कोसेणं सत्तरसण्हं पक्खाणं,
 जाव नीससंति वा, सहस्सारगदेवाणं भंते ! केवङ्कालस्स आणमंति
 वा जाव नीससंति वा ? गोयमा ! जहण्णेणं सत्तरसण्हं पक्खाणं
 उक्कोसेणं अट्टारसण्हं पक्खाणं जाव नीससंति वा, आणयदेवाणं भंते !
 केवङ्कालस्स जाव नीससंति वा ? गोयमा ! जहण्णेणं अट्टारसण्हं
 पक्खाणं, उक्कोसेणं एगूणवीसाए पक्खाणं जाव नीससंति वा, पाणय-
 देवाणं भंते ! केवङ्कालस्स जाव नीससंति वा ? गोयमा ! जहण्णेणं
 एगूणवीसाए पक्खाणं, उक्कोसेणं वीसाए पक्खाणं जाव नीससंति वा,
 आरणदेवाणं भंते ! केवङ्कालस्स जाव नीससंति वा ? गोयमा ! जह-
 ण्णेणं वीसाए पक्खाणं उक्कोसेणं एगवीसाए पक्खाणं जाव नीससंति
 वा, अच्चुयदेवाणं भंते ! केवङ्कालस्स जाव नीससंति वा ? गोयमा !
 जहण्णेणं एगवीसाए पक्खाणं, उक्कोसेणं वावीसाए पक्खाणं, जाव नीस-
 संति वा, हिट्ठिमहिट्ठिमगेविज्जगदेवाणं भंते ! केवङ्कालस्स जाव नीससंति

वा ? गोयमा ! जहण्णेणं दावीसाए पक्खाणं, उक्कोसेणं तेवीसाए पक्खाणं जाव नीससंति वा, हिट्ठिममज्झिमगेविज्जगदेवाणं भंते ! केवइकालस्स जाव नीससंति वा ? गोयमा ! जहण्णेणं तेवीसाए पक्खाणं उक्कोसेणं चउवीसाए पक्खाणं, जाव नीससंति वा, हिट्ठिमउवरिमगेविज्जग देवाणं भंते ! केवइकालस्स जाव नीससंति वा ? गोयमा ! जहण्णेणं चउवीसाए पक्खाणं, उक्कोसेणं पणवीसाए पक्खाणं जाव नीससंति वा, मज्झिम-हिट्ठिमगेविज्जग देवाणं भंते ! केवइकालस्स जाव नीससंति वा ? गोयमा ! जहण्णेणं पणवीसाए पक्खाणं, उक्कोसेणं छव्वीसाए पक्खाणं जाव नीससंति वा, मज्झिममज्झिमगेविज्जग देवाणं भंते ! केवइकालस्स जाव नीससंति वा ? गोयमा ! जहण्णेणं छव्वीसाए पक्खाणं, उक्कोसेणं सत्तावी-
 णए पक्खाणं जाव नीससंति वा, मज्झिमउवरिमगेविज्जगदेवाणं भंते ! केवइकालस्स जाव नीससंति वा ? गोयमा ! जहण्णेणं सत्तावीसाए पक्खाणं, उक्कोसेणं अट्ठावीसाए पक्खाणं जाव नीससंति वा, उवरिम-हेट्ठिमगेविज्जग देशणं भंते ! केवइकालस्स जाव नीससंति वा ? गोयमा ! जहण्णेणं अट्ठावीसाए पक्खाणं, उक्कोसेणं एगूणतीसाए पक्खाणं जाव नीससंति वा, उवरिममज्झिमगेविज्जगदेवाणं भंते ! केवइकालस्स जाव नीससंति वा ? गोयमा ! जहण्णेणं एगूणतीसाए पक्खाणं, उक्कोसेणं तीसाए पक्खाणं जाव नीससंति वा, उवरिमउवरिमगेविज्जगदेवाणं भंते ! केवइयकालस्स जाव नीससंति वा ? गोयमा ! जहण्णेणं तीसाए पक्खाणं, उक्कोसेणं ए तीसाए पक्खाणं जाव नीससंति वा, विजयवैज-यंतजयंतअपराजियविमाणेसु देवाणं भंते ! केवइयकालस्स जाव नीससंति वा ? गोयमा ! जहण्णेणं ए तीसाए पक्खाणं, उक्कोसेणं तेत्तीसाए पक्खाणं, जाव नीससंति वा, सब्बदुगसिद्धदेवाणं भंते ! केवइकालस्स जाव नीससंति वा ? गोयमा ! अजहण्णमणु त्तेत्तीसाए पक्खाणं जाव नीससंति वा, इति पणवणाए सत्तमं ऊसासपयं समत्तं ॥सू० १॥

छाया-नैरयिकाः खलु भदन्त ! कियत्कालस्य आनन्ति वा, प्राणन्ति वा, उच्छ्वासन्ति

વા, નિઃશ્વસન્તિ વા ? ગૌતમ ! સતતં સતતમેવ આનન્તિ વા પ્રાણન્તિ વા, ઉચ્છ્વાસન્તિ વા, નિઃશ્વસન્તિ વા, અમુરકુમારાઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! ક્રિયત્કાલસ્ય આનન્તિ વા પ્રાણન્તિ વા, ઉચ્છ્વાસન્તિ વા, નિઃશ્વસન્તિ વા ? ગૌતમ ! જઘન્યેન સપ્તાના સ્તોકાનામ્, ઉત્કૃષ્ટેન સાતિરેકસ્ય પક્ષસ્યાનન્તિ વા યાવત્ નિઃશ્વસન્તિ વા, નાગકુમારાઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! ક્રિયત્કાલસ્ય આનન્તિ વા, પ્રાણન્તિ વા, ઉચ્છ્વાસન્તિ વા, નિઃશ્વસન્તિ વા ? ગૌતમ ! જઘન્યેન સપ્તાનાં સ્તોકાનામ્ ઉત્કૃષ્ટેન મુહુર્ત્તેપૃથક્ત્વસ્ય, એવ યાવત્ સ્તનિતકુમારાઃ, પૃથિવીકાયિકાઃ સ્વલ્પ મદન્ત !

સાતર્વા ઉચ્છ્વાસપદ

ઞાવદાર્થ-(નેરદ્વયાણં મંતે ! કેવદ્કાલસ્ય આણમંતિ વા પાણમંતિ વા) હે ભગવન્ ! નારક કિતને કાલ સે ઉચ્છ્વાસ લેતે એવં નિઃશ્વાસ લેતે હિં ? (ઋસસંતિ વા નીસસંતિ વા ?) ઝંચા શ્વાસ ઓર નીચા શ્વાસ લેતે હિં ? (ગોયમા ! સતતં સંતયા મેવ આણમંતિ વા પાણમંતિ વા, ઋસમંતિ વા, નીસમંતિ વા ?) હે ગૌતમ ! સદા-સર્વદા હી ઉચ્છ્વાસ ઓર નિશ્વાસ લેતે રહતે હિં ।

(અસુરકુમારાણં મંતે ! કેવદ્કાલસ્ય આણમંતિ વા પાણમંતિ વા, ઋસસંતિ વા, નીસસંતિ વા ?) હે ભગવન્ ! અસુરકુમાર કિતને કાલ સે ઉચ્છ્વાસ લેતે ઓર નિશ્વાસ લેતે હિં ? (ગોયમા ! જઘ્ણેણં સત્તણ્ઠં થોવાણં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય સે સાત સ્તોક મેં (ઉક્ષોસેણં સાતિરેગસ્ય પક્ષસ્ય આણમંતિ વા, જાવ નીસસંતિ) ઉત્કૃષ્ટ સાતિરેક એક પક્ષ મેં ઉચ્છ્વાસ ઓર નિશ્વાસ લેતે હિં ।

(નાગકુમારાણં મંતે ! કેવદ્કાલસ્ય આણમંતિ વા, પાણમંતિ વા, ઋસસંતિ વા નિસસંતિ ?) હે ભગવન્ ! નાગકુમાર કિતને કાલ સે ઉચ્છ્વાસ ઓર નિશ્વાસ લેતે હિં ? (ગોયમા ! જઘ્ણેણં સત્તણ્ઠં થોવાણં) જઘન્ય સાત સ્તોક મેં (ઉક્ષોસેણં

સાતમુ ઉચ્છ્વાસ પદ

શબ્દાર્થ-(નેરદ્વયાણં મંતે ! કેવદ્ કાલસ્ય આણમંતિ વા પાણમંતિ વા) હે ભગવન્ ! નારક કેટલા કાળે ઉચ્છ્વાસ લે છે તેમજ નિશ્વાસ લે છે ? (ઋસસંતિ વા નીસસંતિ વા ?) ઉચ્છ્વાસ અને નીશ્વાસ લે છે ? (ગોયમા ! સતતં સતતયામેવ આણમંતિ વા, પાણમંતિ વા' ઋસસંતિ વા, નીસસંતિ વા ?) હે ગૌતમ ! સદા-સર્વદા જ ઉચ્છ્વાસ અને નિશ્વાસ લેતા રહે છે

(અસુરકુમારાણં મંતે ! કેવદ્કાલસ્ય આણમંતિ વા, પાણમંતિ વા, ઋસસંતિ વા, નીસસંતિ વા ?) હે ભગવાન્ ! અસુરકુમાર કેટલા કાળે ઉચ્છ્વાસ લે છે અને નિશ્વાસ લે છે ? (ગોયમા ! જઘ્ણેણ સત્તણ્ઠં થોવાણં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય સાત સ્તોકમા (ઉક્ષોસેણં સાતિરેગસ્ય પક્ષસ્ય આણમંતિ વા જાવ નીસસંતિ વા) ઉત્કૃષ્ટ સાતિરેક પક્ષમાં ઉચ્છ્વાસ અને નિશ્વાસ લે છે.

(નાગકુમારાણં મંતે ! કેવદ્ કાલસ્ય આણમંતિ વા, પાણમંતિ વા, ઋસસંતિ વા, નીસસંતિ વા ?) હે ભગવન્ ! નાગકુમાર કેટલા કાળે ઉચ્છ્વાસ અને નિશ્વાસ લે છે ? (ગોયમા ! જઘ્ણેણં સત્તણ્ઠં થોવાણં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય સાત સ્તોકમા (ઉક્ષોસેણં મુહુર્ત્તપુહુર્ત્તસ)

कियत्कालस्य आनन्ति वा, यावत् निःश्वसन्ति वा ? गौतम ! विमात्रया आनन्ति वा यावत् निःश्वसन्ति वा, एवं यावत् मनुष्याः, वानव्यन्तराः यथा नागकुमाराः, ज्योतिष्काः खलु भदन्त ! कियत्कालस्य आनन्ति वा यावत् निःश्वसन्ति वा ? गौतम ! जघन्येन मुहूर्तपृथक्त्वस्य, उत्कृष्टेनापि मुहूर्तपृथक्त्वस्य, यावत् तिःश्वसन्ति वा, वैमानिकाः खलु भदन्त ! कियत्कालस्य आनन्ति वा यावत् निःश्वसन्ति वा ? गौतम ! जघन्येन मुहूर्तपृथक्त्वस्य, मुहुत्तपुहुत्तस्स) उत्कृष्ट मुहूर्त पृथक्त्व में (एव जाव धणियकुमारार्ण) इसी प्रकार स्तनितकुमारों तक कहना चाहिए ।

(पुढविकाइयाणं भंते ! केवइकालस्स आणमंति वा, जाव नीससंति वा ?) हे भगवन् ! पृथ्वीकायिक कितने काल में उच्छ्वास और निश्वास लेते हैं ? (गोयमा ! वेमायाए आणमंति वा जाव नीससंति वा ?) हे गौतम ! विमात्रा-अनियत काल से उच्छ्वास और निश्वास लेते हैं, (एवं जाव मणूस्सा) इसी प्रकार यावत् मनुष्य (वाणमंतरा जहा नागकुमारा) वानव्यन्तर नाग-मारों के समान ।

(जोइसियाणं भंते ! केवइकालस्स आणमंति वा जाव नीससंति वा ?) हे भगवन् ! ज्योतिष्क देव कितने काल में श्वास-उच्छ्वास लेते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं मुहुत्तपुहुत्तस्स, उक्कोसेण वि मुहुत्तपुहुत्तस्स) हे गौतम ! जघन्य मुहूर्त पृथक्त्व, उत्कृष्ट भी मुहूर्तपृथक्त्व (जाव नीससंति) यावत् निश्वास लेते हैं ।

(वेमाणियाणं भंते ! केवइयकालस्स आणमंति वा, जाव नीससंति वा ?) हे भगवन् ! वैमानिक देव कितने काल में उच्छ्वास-निश्वास लेते हैं ? (गोयमा !

उत्कृष्ट मुहूर्त पृथक्त्वमां (एवं जाव धणियकुमारार्ण) ओ ४ प्रकारे स्तनितकुमारो सुधी कहेवु ओइओ.

(पुढविकाइयाणं भंते ! केवइ कालस्स आणमंति वा, पाणमंति वा, जाव नीससंति वा ?) हे भगवन् ! पृथ्वीकायिक केटवा काणे उच्छ्वास अने निश्वास ले छे ? (गोयमा ! वेमायाए आणमंति वा जाव नीससंति वा ?) हे गौतम ! विमात्रा अनियत काणथी उच्छ्वास अने निश्वास ले छे (एवं जाव मणूस्सा) ओ ४ प्रकारे यावत् मनुष्य (वाणमंतरा जहा नाग-कुमारा) वान-व्यन्तर नागकुमारनी समान

(जोइसियाणं भंते ! केवइकालस्स आणमंति वा जाव नीससंति वा ?) हे भगवन् ! ज्योतिष्क देव केटवा काणमा श्वास-उच्छ्वास ले छे ? (गोयमा ! जहण्णेण मुहुत्तपुहुत्तस्स उक्कोसेण वि मुहुत्तपुहुत्तस्स) हे गौतम ! जघन्य मुहूर्त पृथक्त्व उत्कृष्ट पशु मुहूर्तपृथक्त्व (जाव नीससंति) यावत् निश्वास ले छे

(वेमाणियाणं भंते ! केवइयकालस्स आणमंतिया, जाव नीससंति वा) हे भगवन् ! वैमानिक देवो केटवा काणमां उच्छ्वास अने निःश्वास ले छे ? (गोयमा ! जहण्णेणं मुहुत्त

ઉત્કૃષ્ટેન ત્રયસ્ત્રિશતઃ પક્ષાણાં યાવત્ નિઃશ્વસન્તિ વા, સૌધર્મદેવાઃ સલુ ભદન્ત ! ક્રિય-
ત્કાલસ્ય આનન્તિ વા, યાવત્ નિઃશ્વસન્તિ વા ? ગૌતમ ! જઘન્યેન મુહૂર્તપૃથક્ત્વસ્ય ઉત્કૃષ્ટેન
દ્વયોઃ પક્ષયોઃ યાવત્ નિઃશ્વસન્તિ વા, ઈશાનકદેવાઃ સલુ ભદન્ત ! ક્રિયત્કાલસ્ય આનન્તિ
વા યાવત્ નિઃશ્વસન્તિ વા ? ગૌતમ ! જઘન્યેન સાતિરેકસ્ય મુહૂર્તપૃથક્ત્વસ્ય, ઉત્કૃષ્ટેન
સાતિરેકયો દ્વયોઃ પક્ષયોઃ યાવત્-નિઃશ્વસન્તિ વા, સનત્કુમારદેવાઃ સલુ ભદન્ત ! ક્રિય-
ત્કાલસ્ય આનન્તિ વા યાવત્-નિઃશ્વસન્તિ વા ? ગૌતમ ? જઘન્યેન દ્વયોઃ પક્ષયોઃ ઉત્કૃષ્ટેન
સપ્તાનાં પક્ષાણાં યાવત્ નિઃશ્વસન્તિ વા, માહેન્દ્રદેવાઃ સલુ ભદન્ત ! ક્રિયત્કાલસ્ય આનન્તિ

જહ્વણેણં મુહુત્તપુહુત્તસ્સ, ઉક્ષોસેણં તેત્તીસાપ પક્ષવાણં જાવ નીસસંતિ ?) હે
હે ગૌતમ ! જઘન્ય મુહૂર્તપૃથક્ત્વ મેં, ઉત્કૃષ્ટ તેત્તીસ પક્ષ મેં યાવત્ નિશ્વાસ લેતે હૈં

(સોહમ્મગદેવાણં મંતે ! કેવહ્કાલસ્સ આણમંતિ વા જાવ નીસસંતિ ?) હે
ભગવન્ ! સૌધર્મ કલ્પ કે દેવ કિતને કાલ મેં શ્વાસ-ઉચ્છ્વાસ લેતે હૈં ?
(ગોયમા ! જહ્વણેણં મુહુત્તપુહુત્તસ્સ, ઉક્ષોસેણ દોણં પક્ષવાણં જાવ નીસસંતિ)
હે ગૌતમ ! જઘન્ય મુહૂર્તપૃથક્ત્વ મેં, ઉત્કૃષ્ટ દો પક્ષવાડોં મેં યાવત્ નિશ્વાસ
લેતે હૈં, (ઈસાણગદેવાણં મંતે ! કેવહ્કાલસ્સ આણમંતિ વા જાવ નીસસંતિ વા ?)
ઈશાન કલ્પ કે દેવ, હે ભગવન્ ! કિતને કાલ મેં શ્વાસ-ઉચ્છ્વાસ લેતે હૈં ?
(ગોયમા ! જહ્વણેણં સાતિરેગસ્સ મુહુત્તપુહુત્તસ્સ, ઉક્ષોસેણં સાતિરેગાણં દોણં
પક્ષવાણં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય સાતિરેક અર્થાત્ કુછ અધિક મુહૂર્તપૃથક્ત્વ મેં,
ઉત્કૃષ્ટ સાતિરેક દો પક્ષવાડોં મેં (જાવ નીસસંતિ વા) યાવત્ નિશ્વાસ લેતે હૈં
(સણંકુમારદેવાણં મંતે ! કેવહ્કાલસ્સ આણમંતિ વા જાવ નીસસંતિ વા ?
હે ભગવન્ ! સનત્કુમાર દેવ કિતને કાલ મેં શ્વાસ-ઉચ્છ્વાસ લેતે હૈં ? (ગોયમા !

પુહુત્તસ્સ ઉક્ષોસેણં તેત્તીસાપ પક્ષવાણ જાવ નીસસંતિ) હે ગૌતમ ! જઘન્યથી મુહૂર્ત પૃથક્ત્વમા
અને ઉત્કૃષ્ટથી તેત્તીસ પક્ષમા નિશ્વાસ લે છે.

(સોહમ્મગદેવાણ મંતે ! કેવહ્કાલસ્સ આણમંતિ વા જાવ નીસસંતિ વા ?) હે ભગવન્ !
સૌધર્મ કલ્પના દેવો કેટલા કાળમા શ્વાસ-ઉચ્છ્વાસ લે છે (ગોયમા ! જહ્વણેણ મુહુત્ત
પુહુત્તસ્સ ઉક્ષોસેણં દોણં પક્ષવાણ જાવ નીસસંતિ) હે ગૌતમ ! જઘન્યથી મુહૂર્ત પૃથક્ત્વમા
અને ઉત્કૃષ્ટ બે પખવાડિયામા યાવત્ નિશ્વાસ લે છે

(ઈસાણદેવાણં મંતે ! કેવહ્કાલસ્સ આણમંતિ વા જાવ નીસસંતિ વા ?) હે ભગવન્ ! ઇશાન
દેવ કેટલા કાળમા શ્વાસ-ઉચ્છ્વાસ લે છે ? (ગોયમા ! જહ્વણેણ સાતિરેગસ્સ મુહુત્તપુહુત્તસ્સ
ઉક્ષોસેણં સાતિરેગાણં દોણં પક્ષવાણં) હે ગૌતમ ! જઘન્યથી સાતિરેક અર્થાત્ ૪૫૬ વધારે
મુહૂર્ત પૃથક્ત્વમા અને ઉત્કૃષ્ટથી સાતિરેક બે પખવાડિયામા (જાવ નીસસંતિ વા) યાવત્
નિશ્વાસ લે છે.

(સાણંકુમારદેવાણં મંતે ! કેવહ્કાલસ્સ આણમંતિ વા જાવ નીસસંતિ વા ?) હે ભગવન્ !
સનત્કુમાર દેવ કેટલા કાળમા શ્વાસ-ઉચ્છ્વાસ લે છે ? (ગોયમા ! જહ્વણેણ દોણં

वा यावत्-निःश्वसन्ति वा ? गौतम ! जघन्येन सातिरेकयो र्दयोः पक्षयोः, उत्कृष्टेन सातिरेकाणां सप्तानां पक्षाणाम् यावत् निःश्वसन्ति वा, ब्रह्मलोकदेवाः खलु भदन्त ! कियत्कालस्य आनन्ति वा, यावत् निःश्वसन्ति वा ? गौतम ! जघन्येन सप्तानां पक्षाणाम् उत्कृष्टेन दशानां पक्षाणाम्, यावत् निःश्वसन्ति वा, लान्तकदेवाः खलु भदन्त ! कियत्कालस्य आनन्ति वा, यावत् निःश्वसन्ति वा ? गौतम ! जघन्येन दशानां पक्षाणाम्, उत्कृष्टेन चतुर्जहण्णेणं दोण्हं पक्खाणं, उक्कोसेणं सत्तण्हं पक्खाणं) हे गौतम ! जघन्य दो पक्षों में, उत्कृष्ट सात पक्षों में (जाव नीससंति) यावत् निश्वास लेते हैं (महिंदगदेवाणं भंते ! केवइकालस्स आणमंति वा जाव नीससंति वा ?) हे भगवन् ! माहेन्द्रकल्प के देव कितने काल में श्वास-उच्छ्वास लेते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं साइरेणं दोण्हं पक्खाणं, जाव नीससंति वा) हे गौतम ! जघन्य सातिरेक दो पक्षों में, उत्कृष्ट सातिरेक सात पक्षों में श्वासोच्छ्वास लेते हैं (बंभलोगदेवाणं भंते ! केवइकालस्स आणमंति वा जाव नीससंति वा ?) हे भगवन् ! ब्रह्मलोक कल्प के देव कितने काल में श्वासोच्छ्वास लेते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं सत्तण्हं पक्खाणं, उक्कोसेणं दसण्हं पक्खाणं जाव नीससंति वा) हे गौतम ! जघन्य सात पक्षों में, उत्कृष्ट दश पक्षों में यावत् निश्वास लेते हैं (लंतगदेवाणं भंते ! केवइकालस्स आणमंति वा जाव नीससंति वा ?) हे भगवन् ! लान्तक

पक्खाणं, उक्कोसेणं सत्तण्हं पक्खाणं) हे गौतम ! जघन्य जे पक्षोभा उत्कृष्ट सात पक्षोभा (जाव नीससंति) यावत् निश्वास ले छे

(महिंदग देवाणं भंते ! केवइकालस्स आणमंति वा जाव नीससंति वा ?) हे भगवन् ! माहेन्द्र कल्पना देव डेटला १७भा श्वास-उच्छ्वास ले छे ? (गोयमा ! जहण्णेणं साइरेणं दोण्हं पक्खाण, उक्कोसेणं साइरेणं सत्तण्हं जाव नीससंति वा ?) हे भगवन् ! माहेन्द्र कल्पना देव डेटला ४७भा श्वास-निश्वास-उच्छ्वास ले छे (गोयमा ! जहण्णेणं साइरेणं दोण्हं पक्खाण उक्कोसेणं साइरेणं सत्तण्हं पक्खाणं जाव नीससंति वा) हे गौतम ! जघन्य सातिरेक जे पक्षोभा, उत्कृष्ट सातिरेक सात पक्षोभा श्वास-उच्छ्वास ले छे.

(बंभलोगदेवाणं भंते ! केवइकालस्स आणमंति वा जाव नीससंति वा ?) हे भगवन् ! ब्रह्मलोक कल्पना देव डेटला ४७भा श्वास-उच्छ्वास ले छे ? (गोयमा ! जहण्णेणं सत्तण्हं पक्खाणं उक्कोसेणं दसण्हं, जाव नीससंति वा ?) हे गौतम ! जघन्य सात पक्षोभा उत्कृष्ट दस पक्षोभा यावत् निश्वास ले छे

(लंतगदेवाणं भंते ! केवइकालस्स आणमंति वा जाव नीससंति वा ?) हे गौतम ! लान्तक देव डेटला ४७भा यावत् श्वास ले छे ? (गोयमा ! जहण्णेणं दसण्हं पक्खाणं उक्कोसेणं चतुदसण्हं पक्खाणं जाव नीससंति) हे गौतम ! जघन्य दश पक्षोभा, उत्कृष्ट बीह पक्षोभा यावत् निश्वास ले छे

ઉત્કૃષ્ટેન ત્રયસ્ત્રિશતઃ પક્ષાણા યાવત્ નિઃશ્વસન્તિ વા, સૌધર્મદેવાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! ક્રિય-
ત્કાલસ્ય આનન્તિ વા, યાવત્ નિઃશ્વસન્તિ વા ? ગૌતમ ! જઘન્યેન મુહૂર્તપૃથક્ત્વસ્ય ઉત્કૃષ્ટેન
દ્વયોઃ પક્ષયોઃ યાવત્ નિઃશ્વસન્તિ વા, ઈશાનકુદેવાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! ક્રિયત્કાલસ્ય આનન્તિ
વા યાવત્ નિઃશ્વસન્તિ વા ? ગૌતમ ! જઘન્યેન સાતિરેકસ્ય મુહૂર્તપૃથક્ત્વસ્ય, ઉત્કૃષ્ટેન
સાતિરેકયો દ્વયોઃ પક્ષયોઃ યાવત્-નિઃશ્વસન્તિ વા, સનત્કુમારદેવાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! ક્રિય-
ત્કાલસ્ય આનન્તિ વા યાવત્-નિઃશ્વસન્તિ વા ? ગૌતમ ! જઘન્યેન દ્વયોઃ પક્ષયોઃ ઉત્કૃષ્ટેન
સપ્તાનાં પક્ષાણાં યાવત્ નિઃશ્વસન્તિ વા, માહેન્દ્રદેવાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! ક્રિયત્કાલસ્ય આનન્તિ
જહ્વણેણં મુહુત્તપુહુત્તસ્સ, ઉક્ષોસેણં તેત્તીસાણ પક્ષવાણં જાવ નીસસંતિ ?) હે
હે ગૌતમ ! જઘન્ય મુહૂર્તપૃથક્ત્વ મેં, ઉત્કૃષ્ટ તેત્તીસ પક્ષ મેં યાવત્ નિશ્વાસ લેતે હૈં
(સોહમ્મગદેવાણં મંતે ! કેવહ્કાલસ્સ આણમંતિ વા જાવ નીસસંતિ ?) હે
ભગવન્ ! સૌધર્મ કલ્પ કે દેવ કિતને કાલ મેં શ્વાસ-ઉચ્છ્વાસ લેતે હૈં ?
(ગોયમા ! જહ્વણેણં મુહુત્તપુહુત્તસ્સ, ઉક્ષોસેણ દોણં પક્ષવાણં જાવ નીસસંતિ)
હે ગૌતમ ! જઘન્ય મુહૂર્તપૃથક્ત્વ મેં, ઉત્કૃષ્ટ દો પક્ષવાડોં મેં યાવત્ નિશ્વાસ
લેતે હૈં, (ઈસાણગદેવાણં મંતે ! કેવહ્કાલસ્સ આણમંતિ વા જાવ નીસસંતિ વા ?)
ઈશાન કલ્પ કે દેવ, હે ભગવન્ ! કિતને કાલ મેં શ્વાસ-ઉચ્છ્વાસ લેતે હૈં ?
(ગોયમા ! જહ્વણેણં સાતિરેગસ્સ મુહુત્તપુહુત્તસ્સ, ઉક્ષોસેણં સાતિરેગાણં દોણં
પક્ષવાણં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય સાતિરેક અર્થાત્ કુચ્છ અધિક મુહૂર્તપૃથક્ત્વ મેં,
ઉત્કૃષ્ટ સાતિરેક દો પક્ષવાડોં મે (જાવ નીસસંતિ વા) યાવત્ નિશ્વાસ લેતે હૈં
(સણંકુમારદેવાણં મંતે ! કેવહ્કાલસ્સ આણમંતિ વા જાવ નીસસંતિ વા ?
હે ભગવન્ ! સનત્કુમાર દેવ કિતને કાલ મેં શ્વાસ-ઉચ્છ્વાસ લેતે હૈં ? (ગોયમા !

પુહુત્તસ્સ ઉક્ષોસેણં તેત્તીસાણ પક્ષવાણ જાવ નીસસંતિ) હે ગૌતમ ! જઘન્યથી મુહૂર્ત પૃથક્ત્વમા
અને ઉત્કૃષ્ટથી તેત્તીસ પક્ષમા નિશ્વાસ લે છે.

(સોહમ્મગદેવાણ મંતે ! કેવહ્કાલસ્સ આણમંતિ વા જાવ નીસસંતિ વા ?) હે ભગવન્ !
સૌધર્મ કલ્પના દેવો કેટલા કાળમા શ્વાસ-ઉચ્છ્વાસ લે છે (ગોયમા ! જહ્વણેણ મુહુત્ત
પુહુત્તસ્સ ઉક્ષોસેણં દોણં પક્ષવાણ જાવ નીસસંતિ) હે ગૌતમ ! જઘન્યથી મુહૂર્ત પૃથક્ત્વમા
અને ઉત્કૃષ્ટ છે પખવાડિયામા યાવત્ નિશ્વાસ લે છે

(ઈસાણદેવાણં મંતે ! કેવહ્કાલસ્સ આણમંતિ વા જાવ નીસસંતિ વા ?) હે ભગવન્ ! ઇશાન
દેવ કેટલા કાળમા શ્વાસ-ઉચ્છ્વાસ લે છે ? (ગોયમા ! જહ્વણેણ સાતિરેગસ્સ મુહુત્તપુહુત્તસ્સ
ઉક્ષોસેણં સાતિરેગાણં દોણં પક્ષવાણં) હે ગૌતમ ! જઘન્યથી સાતિરેક અર્થાત્ કુચ્છ વધારે
મુહૂર્ત પૃથક્ત્વમા અને ઉત્કૃષ્ટથી સાતિરેક છે પખવાડિયામા (જાવ નીસસંતિ વા) યાવત્
નિશ્વાસ લે છે.

(સાણંકુમારદેવાણં મંતે ! કેવહ્કાલસ્સ આણમંતિ વા જાવ નીસસંતિ વા ?) હે ભગવન્ !
સનત્કુમાર દેવ કેટલા કાળમા શ્વાસ-ઉચ્છ્વાસ લે છે ? (ગોયમા ! જહ્વણેણં દોણં

વા યાવત્-નિઃશ્વસન્તિ વા ? ગૌતમ ! જઘન્યેન સાતિરેકયો ડ્રૈયોઃ પક્ષયોઃ, ઉત્કૃષ્ટેન સાતિ-
રેકાણાં સપ્તાનાં પક્ષાણામ્ યાવત્ નિઃશ્વસન્તિ વા, બ્રહ્મલોકદેવાઃ સ્વલુ મદન્ત ! કિયત્કાલ-
સ્ય આનન્તિ વા, યાવત્ નિઃશ્વસન્તિ વા ? ગૌતમ ! જઘન્યેન સપ્તાનાં પક્ષાણામ્ ઉત્કૃષ્ટેન
દશાનાં પક્ષાણામ્, યાવત્ નિઃશ્વસન્તિ વા, લાન્તકદેવાઃ સ્વલુ મદન્ત ! કિયત્કાલસ્ય
આનન્તિ વા, યાવત્ નિઃશ્વસન્તિ વા ? ગૌતમ ! જઘન્યેન દશાનાં પક્ષાણામ્, ઉત્કૃષ્ટેન ચતુ-
જહ્વણેણં દોણં પક્ષાણં, ઉક્ષોસેણં સત્તણં પક્ષાણં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય દો
પક્ષોં મેં, ઉત્કૃષ્ટ સાત પક્ષોં મેં (જાવ નીસસંતિ) યાવત્ નિશ્વાસ લેતે હૈં (માર્હિ-
દગદેવાણં મંતે ! કેવદ્કાલસ્સ આણમંતિ વા જાવ નીસસંતિ વા ?) હે ભગવન્ !
માહેન્દ્રકલ્પ કે દેવ કિતને કાલ મેં શ્વાસ-ઉચ્છવાસ લેતે હૈં ? (ગોયમા ! જહ-
વણેણં સાદ્દરેગં દોણં પક્ષાણં, જાવ નીસસંતિ વા) હે ગૌતમ ! જઘન્ય સાતિરેક
દો પક્ષોં મેં, ઉત્કૃષ્ટ સાતિરેક સાત પક્ષોં મેં શ્વાસોચ્છવાસ લેતે હૈં (બંમલોગ-
દેવાણં મંતે ! કેવદ્કાલસ્સ આણમંતિ વા જાવ નીસસંતિ વા ?) હે ભગવન્ !
બ્રહ્મલોક કલ્પ કે દેવ કિતને કાલ મેં શ્વાસોચ્છવાસ લેતે હૈં ? (ગોયમા ! જહ્વણેણં
સત્તણં પક્ષાણં, ઉક્ષોસેણં દસણં પક્ષાણં જાવ નીસસંતિ વા) હે ગૌતમ !
જઘન્ય સાત પક્ષોં મેં, ઉત્કૃષ્ટ દશ પક્ષોં મેં યાવત્ નિશ્વાસ લેતે હૈં (લંતગદેવાણં
મંતે ! કેવદ્કાલસ્સ આણમંતિ વા જાવ નીસસંતિ વા ?) હે ભગવન્ ! લાન્તક

પક્ષાણં, ઉક્ષોસેણં સત્તણં પક્ષાણં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય યે પક્ષોમા ઉત્કૃષ્ટ સાત પક્ષોમા
(જાવ નીસસંતિ) યાવત્ નિશ્વાસ લે છે

(માર્હિદગ દેવાણં મંતે ! કેવદ્કાલસ્સ આણમંતિ વા જાવ નીસસંતિ વા ?) હે ભગ-
વન્ ! માહેન્દ્ર કલ્પના દેવ કેટલા દાણમા શ્વાસ-ઉચ્છવાસ લે છે ? (ગોયમા ! જહ્વણેણં
સાદ્દરેગં દોણં પક્ષાણં, ઉક્ષોસેણં સાદ્દરેગં સત્તણં જાવ નીસસંતિ વા ?) હે ભગવન્ ! માહેન્દ્ર
કલ્પના દેવ કેટલા કાળમા શ્વાસ-નિશ્વાસ ઉચ્છવાસ લે છે (ગોયમા ! જહ્વણેણં સાદ્દરેગં
દોણં પક્ષાણં ઉક્ષોસેણં સાદ્દરેગં સત્તણં પક્ષાણં જાવ નીસસંતિ વા) હે ગૌતમ ! જઘન્ય
સાતિરેક યે પક્ષોમા, ઉત્કૃષ્ટ સાતિરેક સાત પક્ષોમા શ્વાસ-ઉચ્છવાસ લે છે.

(બંમલોગદેવાણં મંતે ! કેવદ્કાલસ્સ આણમંતિ વા જાવ નીસસંતિ વા ?) હે ભગવન્ !
બ્રહ્મલોક કલ્પના દેવ કેટલા કાળમા શ્વાસ-ઉચ્છવાસ લે છે ? (ગોયમા ! જહ્વણેણં સત્તણં
પક્ષાણં ઉક્ષોસેણં દસણં, જાવ નીસસંતિ વા ?) હે ગૌતમ ! જઘન્ય સાત પક્ષોમા ઉત્કૃષ્ટ
દશ પક્ષોમા યાવત્ નિશ્વાસ લે છે

(લંતગદેવાણં મંતે ! કેવદ્કાલસ્સ આણમંતિ વા જાવ નીસસંતિ વા ?) હે ગૌતમ !
લાન્તક દેવ કેટલા કાળમા યાવત્ શ્વાસ લે છે ? (ગોયમા ! જહ્વણેણં દસણં પક્ષાણં ઉક્ષો-
સેણં ચત્તદસણં પક્ષાણં જાવ નીસસંતિ) હે ગૌતમ ! જઘન્ય દશ પક્ષોમા, ઉત્કૃષ્ટ ચૌદ
પક્ષોમા યાવત્ નિશ્વાસ લે છે

दर्शानां पक्षाणाम् यावत् निःश्वसन्ति वा, नदाशुक्रदेवाः खलु भदन्त ! क्रियत्कालस्य आनन्ति वा यावत्-निःश्वसन्ति वा, गौतम ! जघन्येन चतुर्दशानां पक्षाणाम् उत्कृष्टेन सप्तदशानां पक्षाणाम् यावत्-निःश्वसन्ति वा, सहस्रारदेवाः खलु भदन्त ! क्रियत्कालस्य आनन्ति वा यावत् निःश्वसन्ति वा ? गौतम ! जघन्येन सप्तदशानां पक्षाणाम् उत्कृष्टेन अष्टादशानां पक्षाणां यावत् निःश्वसन्ति वा, आनतदेवाः खलु भदन्त ! क्रियत्कालस्य यावत् निःश्वसन्ति वा ? गौतम ! जघन्येन अष्टादशानां पक्षाणाम्, उत्कृष्टेन एकोनविंशतेः पक्षाणां यावत्-निःश्वसन्ति वा, प्राणतदेवाः खलु भदन्त ! क्रियत्कालस्य यावत् निःश्वसन्ति वा ? गौतम !

देव कितने काल में यावत् श्वास लेते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं दम्पहं पक्खाणं उक्कोसेणं चउदसण्हं पक्खाणं जाव नीससंति) हे गौतम ! जघन्य दश पक्षों में, उत्कृष्ट चौदह पक्षों में यावत् निःश्वास लेते हैं (महाशुक्रदेवाणां भंते ! केवइकालस्स आणमंति वा जाव नीससंति वा ?) हे भगवन् ! महाशुक्र कल्प के देव कितने काल में यावत् निश्वास लेते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं चउदसण्हं पक्खाणं उक्कोसेणं सत्तरसण्हं पक्खाणं जाव नीससंति) हे गौतम ! जघन्य चौदह पक्ष में, उत्कृष्ट सत्तरह पक्षों में यावत् निश्वास लेते हैं (सहस्रारगदेवाणां भंते ! केवइकालस्स आणमंति वा जाव नीससंति वा ?) हे भगवन् ! सहस्रारकल्प के देव कितने काल में उच्छ्वास यावत् निश्वास लेते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं सत्तरसण्हं पक्खाणं उक्कोसेणं अट्टारसण्हं पक्खाणं जाव नीससंति) हे गौतम ! जघन्य सत्तरह पक्षों में, उत्कृष्ट अट्टारह पक्षों में यावत् निश्वास लेते हैं (आणय देवाणं भंते ! केवइकालस्स जाव नीससंति वा ?) हे भगवन् ! आनत कल्प के देव कितने काल में यावत् निश्वास लेते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं अट्टारसण्हं पक्खाणं, उक्कोसेणं एगुणवीसाए पक्खाणं जाव निससंति वा ?) हे

(महाशुक्र देवाणं भंते ! केवइय कालस्स आणमंति वा जाव नीससंति ?) हे भगवन् ! महाशुक्र कल्पना देव केटवा क्षणमा यावत् निश्वास ले छे ? (गोयमा ! जघण्णेण चउदसण्हं पक्खाण, उक्कोसेण सत्तरसण्हं पक्खाणं जाव नीससंति) हे गौतम ! जघन्य चौदह पक्षोमा, उत्कृष्ट सत्तर पक्षोमा यावत् निश्वास ले छे

(सहस्रारग देवाणं भंते ! केवइयकालस्स आणमंति वा जाव नीससंति वा) हे भगवन् ! सहस्रार कल्पना देव केटवा क्षणमा उच्छ्वास यावत् निश्वास ले छे ? (गोयमा ! जहण्णेण सत्तरसण्हं पक्खाणं उक्कोसेण अट्टारसण्हं पक्खाणं जाव नीससंति) हे गौतम ! जघन्य सत्तर पक्षोमा, उत्कृष्ट अट्टार पक्षोमा यावत् निश्वास ले छे

(आणयदेवाणं भंते ! केवइयकालस्स आणमंति जाव नीससंति वा ?) हे भगवन् ! आनत कल्पना देव केटवा क्षणमा यावत् निश्वास ले छे (गोयमा ! जहण्णेण अट्टारसण्हं पक्खाणं, उक्कोसेण एगुणवीसाए पक्खाण, जाव नीससंति वा) हे गौतम ! जघन्य अट्टार पक्षोमा, उत्कृष्ट अगष्टीस पक्षोमा यावत् निश्वास ले छे

જઘન્યેન એકોનવિંશતેઃ પક્ષાણામ્, ઉત્કૃષ્ટેન વિંશતેઃ પક્ષાણામ્ યાવત્ નિઃશ્વસન્તિ વા, આરણદેવાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કિયત્કાલસ્ય યાવત્ નિઃશ્વસન્તિ વા ? ગૌતમ ! જઘન્યેન વિંશતેઃ પક્ષાણામ્, ઉત્કૃષ્ટેન એકવિંશતેઃ પક્ષાણાં યાવત્-નિઃશ્વસન્તિ વા, અચ્ચુતદેવાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કિયત્કાલસ્ય યાવત્ નિઃશ્વસન્તિ વા ? ગૌતમ ! જઘન્યેન એકવિંશતેઃ પક્ષાણામ્, ઉત્કૃષ્ટેન દ્વાવિંશતેઃ પક્ષાણામ્ યાવત્-નિઃશ્વસન્તિ વા, અધસ્તનાધસ્તનપ્રૈવેયન્તદેવાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! ગૌતમ ! જઘન્ય અઠારહ પક્ષાં મેં, ઉત્કૃષ્ટ ઉન્નીસ પક્ષોં મેં યાવત્ નિશ્વાસ લેતે હૈં (પાણયદેવાણં મંતે ! કેવહ્યકાલસ્સ જાવ નીસસંતિ વા ?) હે ભગવન્ ! પ્રાણત-કલ્પ કે દેવ કિતને કાલ મેં યાવત્ નિશ્વાસ લેતે હૈં ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં એગ્ગ-વવીસાણ પક્ખાણં, ઉક્કોસેણં વીસાણ પક્ખાણં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય ઉન્નીસ પક્ષોં મેં, ઉત્કૃષ્ટ વીસ પક્ષોં મેં (જાવ નીસસંતિ) યાવત્ નિશ્વાસ લેતે હૈં (આરણ-દેવાણં મંતે ! કેવહ્યકાલસ્સ જાવ નીસસંતિ વા ?) હે ભગવન્ ! આરણકલ્પ કે દેવ કિતને કાલ મેં યાવત્ નિશ્વાસ લેતે હૈં ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં વીસાણ પક્ખાણં, ઉક્કોસેણં એગ્ગવીસાણ પક્ખાણં જાવ નીસસંતિ ?) હે ગૌતમ ! જઘન્ય વીસ પક્ષોં મેં ઉત્કૃષ્ટ ઇક્કીસ પક્ષોં મેં યાવત્ નિશ્વાસ લેતે હૈં (અચ્ચુયદેવાણં મંતે ! કેવહ્યકાલસ્સ જાવ નીસસંતિ વા ?) હે ભગવન્ ! અચ્ચુત કલ્પ કે દેવ કિતને કાલ મેં યાવત્ નિશ્વાસ લેતે હૈં ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં એગ્ગવીસાણ પક્ખાણં ઉક્કોસેણં ઘાવીસાણ પક્ખાણં જાવ નીસસંતિ વા ?) હે ગૌતમ ! જઘન્ય ઇક્કીસ પક્ષોં મેં, ઉત્કૃષ્ટ ઘાઈસ પક્ષોં મેં યાવત્ નિશ્વાસ લેતે હૈં (હિદ્ધિમહિદ્ધિમગેવિજ્જગ-

(પાણયદેવાણં મંતે ! કેવહ્યકાલસ્સ જાવ નીસસંતિ વા ?) હે ભગવન્ ! પ્રાણુત કલ્પના દેવ કેટલા કાળમાં યાવત્ નિશ્વાસ લે છે (ગોયમા ! જહ્ણણેણં એગ્ગવીસાણ પક્ખાણં ઉક્કોસેણ વીસાણ પક્ખાણં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એગ્ગવીસ પક્ષોમાં ઉત્કૃષ્ટ વીસ પક્ષોમાં (જાવ નીસસંતિ) યાવત્ નિશ્વાસ લે છે

(આરણદેવાણં મંતે ! કેવહ્યકાલસ્સ જાવ નીસસંતિ વા ?) હે ભગવન્ ! આરણુ કલ્પના દેવ કેટલા કાળમાં યાવત્ નિશ્વાસ લે છે ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં વીસાણ પક્ખાણં, ઉક્કોસેણં એગ્ગવીસાણ પક્ખાણં જાવ નીસસંતિ ?) હે ગૌતમ ! જઘન્ય વીસ પક્ષોમાં, ઉત્કૃષ્ટ એકવીસ પક્ષોમાં યાવત્ નિશ્વાસ લે છે

(અચ્ચુયદેવાણં કેવહ્યકાલસ્સ જાવ નીસસંતિ વા ?) હે ભગવન્ ! અચ્ચુત કલ્પના દેવ કેટલા કાળમાં યાવત્ નિશ્વાસ લે છે ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં એગ્ગવીસાણ પક્ખાણં, જાવ ઉક્કોસેણ ઘાવીસાણ પક્ખાણં જાવ નીસસંતિ વા ?) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એકવીસ પક્ષોમાં, ઉત્કૃષ્ટ ઘાવીસ પક્ષોમાં યાવત્ નિશ્વાસ લે છે

(હિદ્ધિમહિદ્ધિમગેવિજ્જગદેવાણં મંતે ! કેવહ્યકાલસ્સ જાવ નીસસંતિ વા) અધસ્તન અધ-સ્તન પ્રૈવેયકના દેવ, હે ભગવન્ કેટલા કાળમાં યાવત્ નિશ્વાસ લે છે ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં

દેશાનાં પક્ષાણામ્ યાવત્ નિઃશ્વસન્તિ વા, મહાશુક્રદેવાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! ક્રિયત્કાલસ્ય આનન્તિ વા યાવત્-નિશ્વસન્તિ વા, ગૌતમ ! જઘન્યેન ચતુર્દશાનાં પક્ષાણામ્ ઉત્કૃષ્ટેન સપ્તદશાનાં પક્ષાણામ્ યાવત્-નિઃશ્વસન્તિ વા, સહસ્ત્રારદેવાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! ક્રિયત્કાલસ્ય આનન્તિ વા યાવત્ નિઃશ્વસન્તિ વા ? ગૌતમ ! જઘન્યેન સપ્તદશાનાં ઘણાણામ્ ઉત્કૃષ્ટેન અષ્ટાદશાનાં પક્ષાણાં યાવત્ નિઃશ્વસન્તિ વા, આનતદેવાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! ક્રિયત્કાલસ્ય યાવત્ નિઃશ્વસન્તિ વા ? ગૌતમ ! જઘન્યેન અષ્ટાદશાનાં પક્ષાણામ્, ઉત્કૃષ્ટેન ઇકોનર્વિગિતેઃ પક્ષાણાં યાવત્-નિઃશ્વસન્તિ વા, પ્રાણતદેવાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! ક્રિયત્કાલસ્ય યાવત્ નિઃશ્વસન્તિ વા ? ગૌતમ !

‘દેવ કિતને કાલ મેં યાવત્ શ્વામ લેતે હું ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં દન્નપહં પક્ખવાણં ઉક્કોસેણં ચડસપહં પક્ખવાણં જાવ નીસમંતિ) હે ગૌતમ ! જઘન્ય દશ પક્ષોં મેં, ઉત્કૃષ્ટ ચૌદહ પક્ષોં મેં યાવત્ નિઃશ્વાસ લેતે હું (મહાશુક્રદેવાણં મંતે ! કેવહ્-કાલસ્સ આણમંતિ વા જાવ નીસસંતિ વા ?) હે ભગવન્ ! મહાશુક્ર કલ્પ કે દેવ કિતને કાલ મેં યાવત્ નિશ્વાસ લેતે હે ? (ગોવમા ! જહ્ણણેણં ચડસપહં પક્ખવાણં ઉક્કોસેણં સત્તરસપહં પક્ખવાણં જાવ નીસમંતિ) હે ગૌતમ ! જઘન્ય ચૌદહ પક્ષ મેં, ઉત્કૃષ્ટ સત્તરહ પક્ષોં મેં યાવત્ નિશ્વાસ લેતે હું (સહસ્ત્રારગદેવાણં મંતે ! કેવહ્કાલસ્સ આણમંતિ વા જાવ નીસસંતિ વા ?) હે ભગવન્ ! સહસ્ત્રારકલ્પ કે દેવ કિતને કાલ મેં ઉચ્છ્વાસ યાવત્ નિશ્વાસ લેતે હું ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં સત્તરસપહં પક્ખવાણં ઉક્કોસેણં અઠ્ઠારસપહં પક્ખવાણં જાવ નીસસંતિ) હે ગૌતમ ! જઘન્ય સત્તરહ પક્ષોં મેં, ઉત્કૃષ્ટ અઠ્ઠારહ પક્ષોં મેં યાવત્ નિશ્વાસ લેતે હું (આણય દેવાણં મંતે ! કેવહ્કાલસ્સ જાવ નીસસંતિ વા ?) હે ભગવન્ ! આનત કલ્પ કે દેવ કિતને કાલ મેં યાવત્ નિશ્વાસ લેતે હું ? (ગોવમા ! જહ્ણણેણં અઠ્ઠારસપહં પક્ખવાણં, ઉક્કોસેણં ઇગ્ગણવીસાણ પક્ખવાણં જાવ નીસસંતિ વા ?) હે

(મહાશુક્ર દેવાણં મંતે ! કેવહ્કાલસ્સ આણમંતિ વા જાવ નીસસંતિ ?) હે ભગવન્ ! મહાશુક્ર કલ્પના દેવ કેટલા કાળમા યાવત્ નિશ્વાસ લે છે ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં ચડસપહં પક્ખવાણં, ઉક્કોસેણં સત્તરસપહં પક્ખવાણં જાવ નીસસંતિ) હે ગૌતમ ! જઘન્ય ચૌદ પક્ષોમા, ઉત્કૃષ્ટ સત્તર પક્ષોમા યાવત્ નિશ્વાસ લે છે

(સહસ્ત્રારગ દેવાણં મંતે ! કેવહ્કાલસ્સ આણમંતિ વા જાવ નીસસંતિ વા) હે ભગવન્ ! સહસ્ત્રાર કલ્પના દેવ કેટલા કાળમા ઉચ્છ્વાસ યાવત્ નિશ્વાસ લે છે ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં સત્તરસપહં પક્ખવાણં ઉક્કોસેણં અઠ્ઠારસપહં પક્ખવાણં જાવ નીસસંતિ) હે ગૌતમ ! જઘન્ય સત્તર પક્ષોમા, ઉત્કૃષ્ટ અઠ્ઠાર પક્ષોમા યાવત્ નિશ્વાસ લે છે

(આણયદેવાણં મંતે ! કેવહ્કાલસ્સ આણમંતિ જાવ નીસસંતિ વા ?) હે ભગવન્ ! આનત કલ્પના દેવ કેટલા કાળમા યાવત્ નિશ્વાસ લે છે (ગોયમા ! જહ્ણણેણં અઠ્ઠારસપહં પક્ખવાણં, ઉક્કોસેણં ઇગ્ગણવીસાણ પક્ખવાણં, જાવ નીસસંતિ વા) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અઠ્ઠાર પક્ષોમા, ઉત્કૃષ્ટ ઐગ્ગણવીસ પક્ષોમા યાવત્ નિશ્વાસ લે છે

જઘન્યેન એકોનવિંશતેઃ પક્ષાણામ્, ઉત્કૃષ્ટેન વિંશતેઃ પક્ષાણામ્ યાવત્ નિઃશ્વસન્તિ વા, આરણદેવાઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! કિયત્કાલસ્ય યાવત્ નિઃશ્વસન્તિ વા ? ગૌતમ ! જઘન્યેન વિંશતેઃ પક્ષાણામ્, ઉત્કૃષ્ટેન એકવિંશતેઃ પક્ષાણાં યાવત્-નિઃશ્વસન્તિ વા, અચ્યુતદેવાઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! કિયત્કાલસ્ય યાવત્ નિઃશ્વસન્તિ વા ? ગૌતમ ! જઘન્યેન એકવિંશતેઃ પક્ષાણામ્, ઉત્કૃષ્ટેન દ્વાવિંશતેઃ પક્ષાણામ્ યાવત્-નિઃશ્વસન્તિ વા, અધસ્તનાધસ્તનઐવેયકદેવાઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! ગૌતમ ! જઘન્ય અઠારહ પક્ષાં મેં, ઉત્કૃષ્ટ ઉન્નીસ પક્ષોં તેં યાવત્ નિશ્વાસ લેતે હેં (પાણયદેવાણં મંતે ! કેવદ્વકાલસ્સ જાવ નીસસંતિ વા ?) હે ભગવન્ ! પ્રાણત-કલ્પ કે દેવ કિતને કાલ મેં યાવત્ નિશ્વાસ લેતે હેં ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં એગૂ-ણવીસાણ પક્ષાણં, ઉક્કોસેણં વીસાણ પક્ષાણં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય ઉન્નીસ પક્ષોં મેં, ઉત્કૃષ્ટ વીસ પક્ષોં મેં (જાવ નીસસંતિ) યાવત્ નિશ્વાસ લેતે હેં (આરણ-દેવાણં મંતે ! કેવદ્વકાલસ્સ જાવ નીસસંતિ વા ?) હે ભગવન્ ! આરણકલ્પ કે દેવ કિતને કાલ મેં યાવત્ નિશ્વાસ લેતે હેં ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં વીસાણ પક્ષાણં, ઉક્કોસેણં એગૂવીસાણ પક્ષાણં જાવ નીસસંતિ ?) હે ગૌતમ ! જઘન્ય વીસ પક્ષોં મેં ઉત્કૃષ્ટ ઇક્કીસ પક્ષોં મેં યાવત્ નિશ્વાસ લેતે હેં (અચ્ચુયદેવાણં મંતે ! કેવદ્વકાલસ્સ જાવ નીસસંતિ વા ?) હે ભગવન્ ! અચ્ચુત કલ્પ કે દેવ કિતને કાલ મેં યાવત્ નિશ્વાસ લેતે હેં ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં એગૂવીસાણ પક્ષાણં ઉક્કોસેણં બાધીસાણ પક્ષાણં જાવ નીસસંતિ વા ?) હે ગૌતમ ! જઘન્ય ઇક્કીસ પક્ષોં મેં, ઉત્કૃષ્ટ બાઈસ પક્ષોં મેં યાવત્ નિશ્વાસ લેતે હેં (હિદ્દિમહિદ્દિમગેવિજ્જગ-

(પાણયદેવાણં મંતે ! કેવદ્વકાલસ્સ જાવ નીસસંતિ વા ?) હે ભગવન્ ! પ્રાણુત કલ્પના દેવ કેટલા કાળમાં યાવત્ નિશ્વાસ લે છે (ગોયમા ! જહ્ણણેણં એગૂણવીસાણ પક્ષાણં ઉક્કોસેણં વીસાણ પક્ષાણં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એગૂણવીસ પક્ષોમાં ઉત્કૃષ્ટ વીસ પક્ષોમાં (જાવ નીસસંતિ) યાવત્ નિશ્વાસ લે છે

(આરણદેવાણં મંતે ! કેવદ્વકાલસ્સ જાવ નીસસંતિ વા ?) હે ભગવન્ ! આરણ કલ્પના દેવ કેટલા કાળમાં યાવત્ નિશ્વાસ લે છે ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં વીસાણ પક્ષાણં, ઉક્કોસેણં એગૂવીસાણ પક્ષાણં જાવ નીસસંતિ ?) હે ગૌતમ ! જઘન્ય વીસ પક્ષોમાં, ઉત્કૃષ્ટ એકવીસ પક્ષોમાં યાવત્ નિશ્વાસ લે છે

(અચ્ચુયદેવાણં કેવદ્વકાલસ્સ જાવ નીસસંતિ વા ?) હે ભગવન્ ! અચ્ચુત કલ્પના દેવ કેટલા કાળમાં યાવત્ નિશ્વાસ લે છે ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં એગૂવીસાણ પક્ષાણં, જાવ ઉક્કોસેણં બાધીસાણ પક્ષાણં જાવ નીસસંતિ વા ?) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એકવીસ પક્ષોમાં, ઉત્કૃષ્ટ બાધીસ પક્ષોમાં યાવત્ નિશ્વાસ લે છે

(હિદ્દિમહિદ્દિમગેવિજ્જગદેવાણં મંતે ! કેવદ્વકાલસ્સ જાવ નીસસંતિ વા) અધસ્તન અધ-સ્તન ઐવેયકના દેવ, હે ભગવન્ કેટલા કાળમાં યાવત્ નિશ્વાસ લે છે ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં

कियत्कालस्य यावत् निःश्वसन्ति वा ? गौतम ! जघन्येन द्वाविंशतेः पक्षाणाम् , उत्कृष्टेन त्रयोविंशतेः पक्षाणाम् यावत् निःश्वसन्ति वा, अधस्तनमध्यमग्रैवेयकदेवाः स्रुतु भदन्त ! कियत्कालस्य यावत् निःश्वसन्ति वा ? गौतम ! जघन्येन त्रयोविंशतेः पक्षाणाम् , उत्कृष्टेन चतुर्विंशतेः पक्षाणाम् यावत् निःश्वसन्ति वा, अधस्तनोपरिमग्रैवेयकाः स्रुतु भदन्त ! कियत्कालस्य यावत् निःश्वसन्ति वा ? गौतम ! जघन्येन चतुर्विंशतेः पक्षाणाम् , उत्कृष्टेन पञ्चविंशतेः पक्षाणाम् यावत् निःश्वसन्ति वा, मध्यमाधस्तन ग्रैवेयकाः स्रुतु देवाः भदन्त ! कियत्कालस्य यावत् निःश्वसन्ति वा, गौतम ! जघन्येन पञ्चविंशतेः पक्षाणाम् . उत्कृष्टेन षड्-

देवाणं भंते ! केवङ्कालस्स जाव नीससंति वा ?) अधस्तन-अधस्तनग्रैवेयक के देव, हे भगवन् ! कितने काल में यावत् निश्वास लेते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं चावीसाए पक्खाणं, उक्कोसेणं तेवीसाए पक्खाणं जाव नीससंति वा) हे गौतम ! जघन्य बाईस पक्षों में, उत्कृष्ट तेईस पक्षों में यावत् निश्वास लेते हैं (हिट्ठिममज्झिमगेविज्जगदेवाणं भंते ! केवङ्कालस्स जाव नीससंति वा ?) हे भगवन् ! अधस्तन मध्यमग्रैवेयक के देव कितने काल में यावत् निश्वास लेते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं तेवीसाए पक्खाणं, उक्कोसेणं चउवीसाए पक्खाणं जाव नीससंति वा) हे गौतम ! जघन्य तेईस पक्षों में, उत्कृष्ट चौबीस पक्षों में यावत् निश्वास लेते हैं (हिट्ठिमउवरिमगेविज्जगदेवाणं भंते ! केवङ्कालस्स जाव नीससंति वा ?) हे भगवन् ! अधस्तनग्रैवेयक के देव कितने काल में यावत् निश्वास लेते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं चउवीसाए पक्खाणं, उक्कोसेणं पणवीसाए पक्खाणं जाव नीससंति वा ?) हे गौतम ! जघन्य चौबीस पक्षों में, उत्कृष्ट पच्चीस पक्षों में, यावत् निश्वास लेते हैं (मज्झिमहिट्ठिमगेविज्जगदेवाणं भंते ! केवङ्कालस्स जाव

चावीसाए पक्खाए, उक्कोसेण तेवीसाए पक्खाण जाव नीससंति वा) हे गौतम ! जघन्य चावीस पक्षोभा, उत्कृष्ट तेवीस पक्षोभा यावत् निश्वास ले छे

(हिट्ठिममज्झिमगेविज्जगदेवाणं भंते ! केवङ्कालस्स जाव नीससंति वा ?) हे भगवन् ! अधस्तन मध्यम ग्रैवेयक देव केटवा काणभा यावत् निश्वास ले छे ? (गोयमा ! जहण्णेणं तेवीसाए पक्खाणं, उक्कोसेणं चउवीसाए पक्खाणं जाव नीससंति वा) हे गौतम ! जघन्य तेवीस पक्षोभा, उत्कृष्ट चावीस पक्षोभा यावत् निश्वास ले छे.

(हिट्ठिमउवरिमगेविज्जगदेवाणं भंते ! केवङ्कालस्स जाव नीससंति वा ?) हे भगवन् ! अधस्तन उपरितन ग्रैवेयक देव केटवा काणभा यावत् निश्वास ले छे (गोयमा ! जहण्णेणं चउवीसाए पक्खाणं, उक्कोसेणं, पणवीसाए पक्खाणं जाव नीससंति वा) हे गौतम ! जघन्य चावीस पक्षोभा, उत्कृष्ट पचीस पक्षोभा यावत् निश्वास ले छे

(मज्झिमहिट्ठिमगेविज्जगदेवाणं भंते ! केवङ्कालस्स जाव नीससंति वा ?) हे भगवन् ! मध्यम अधस्तन ग्रैवेयक देव केटवा काणभा यावत् निश्वास ले छे (गोयमा ! जहण्णेणं

વિંશતેઃ પક્ષાણામ્ યાવત્ નિઃશ્વાસન્તિ વા, મધ્યમમધ્યમગ્રૈવેયકાઃ દેવાઃ સહુ ભદન્ત ! કિય-
ત્કાલસ્ય યાવત્ નિઃશ્વાસન્તિ વા ? ગૌતમ ! જઘન્યેન પદ્ધવિંશતેઃ પક્ષાણામ્, ઉત્કૃષ્ટેન સપ્ત-
વિંશતેઃ પક્ષાણાં યાવત્ નિઃશ્વાસન્તિ વા, મધ્યમોપરિમગ્રૈવેયકાઃ સહુ ભદન્ત ! દેવાઃ કિય-
ત્કાલસ્ય યાવત્ નિઃશ્વાસન્તિ વા ? ગૌતમ ! જઘન્યેન સપ્તવિંશતેઃ પક્ષાણામ્, ઉત્કૃષ્ટેન અષ્ટા-
વિંશતેઃ પક્ષાણાં યાવત્ નિઃશ્વાસન્તિ વા, ઉપરિમાધસ્તનગ્રૈવેયકાઃ સહુ દેવાઃ ભદન્ત ! કિય-
ત્કાલસ્ય યાવત્ નિઃશ્વાસન્તિ વા ? ગૌતમ ! જઘન્યેન અષ્ટાવિંશતેઃ પક્ષાણામ્, ઉત્કૃષ્ટેન
નીસસંતિ વા ?) હે ભગવન્ ! મધ્યમ-અધસ્તનગ્રૈવેયકા કે દેવ કિતને કાલ મેં
યાવત્ નિશ્વાસ લેતે હું ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં પળવીસાણ પક્ષાણં, ઉક્ષોસેણં
છવ્વીસાણ પક્ષાણં જાવ નીસસંતિ વા ?) હે ગૌતમ ! જઘન્ય પચ્ચીસ પક્ષો મેં,
ઉત્કૃષ્ટ છવ્વીસ પક્ષો મેં યાવત્ નિશ્વાસ લેતે હું (મજ્ઞિમમજ્ઞિમગેવિજ્ઞગદેવાણં
મંતે ! કેવહ્કાલસ્સ જાવ નીસસંતિ વા ?) હે ભગવન્ ! મધ્યમમધ્યમગ્રૈવેયકા કે
દેવ કિતને કાલ મેં યાવત્ નિશ્વાસ લેતે હું ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં છવ્વીસાણ
પક્ષાણં, ઉક્ષોસેણં સત્તાવીસાણ પક્ષાણં જાવ નીસસંતિ) હે ગૌતમ ! જઘન્ય
છવ્વીસ પક્ષો મેં, ઉત્કૃષ્ટ સત્તાઈસ પક્ષો મેં યાવત્ નિશ્વાસ લેતે હું (મજ્ઞિમ-
ઉવરિમગેવિજ્ઞગદેવાણં મંતે ! કેવહ્કાલસ્સ જાવ નીસસંતિ વા ? (મધ્યમ-
ઉપરિતનગ્રૈવેયકા કે દેવ, હે ભગવન્ ! કિતને કાલ મેં યાવત્ નિશ્વાસ લેતે હું
(ગોયમા ! જહ્ણણેણં સત્તાવીસાણ પક્ષાણં, ઉક્ષોસેણં અઢ્ઢાવીસાણ પક્ષાણં
જાવ નીસસંતિ વા ?) હે ગૌતમ ! જઘન્ય સત્તાઈસ પક્ષો મેં, ઉત્કૃષ્ટ અઢ્ઢાઈસ
પક્ષો મેં યાવત્ નિશ્વાસ લેતે હું (ઉવરિમહેટ્ટિમગેવિજ્ઞગદેવાણં મંતે ! કેવહ્-
કાલસ્સ જાવ નીસસંતિ વા ?) હે ભગવન્ ! ઉપરિતન-અધસ્તનગ્રૈવેયકા કે દેવ

પળવીસાણ પક્ષાણં ઉક્ષોસેણં છવ્વીસાણ પક્ષાણં જાવ નીસસંતિ) હે ગૌતમ જઘન્યથી પચ્ચીસ
પક્ષોમા અને ઉત્કૃષ્ટથી છવ્વીસ પક્ષોમા યાવત્ નિશ્વાસ લે છે.

(મજ્ઞિમમજ્ઞિમગેવિજ્ઞગદેવાણં મંતે ! કેવહ્કાલસ્સ જાવ નીસસંતિ વા ?) હે ભગવન્ !
મધ્યમ-મધ્યમ ગ્રૈવેયકાના દેવ કેટલા કાળમાં યાવત્ નિશ્વાસ લે છે ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં
છવ્વીસાણ પક્ષાણ, ઉક્ષોસેણ, સત્તાવીસાણ પક્ષાણ જાવ નીસસંતિ વા) હે ગૌતમ ! જઘન્ય
છવીસ પક્ષોમા, ઉત્કૃષ્ટ સત્તાવીસ પક્ષોમા યાવત્ નિશ્વાસ લે છે

(મજ્ઞિમઉવરિમગેવિજ્ઞગદેવાણં મંતે ! કેવહ્કાલસ્સ જાવ નીસસંતિ વા) મધ્યમ ઉપરિ-
તન ગ્રૈવેયકાના દેવ ભગવન્ ! કેટલા કાળમાં યાવત્ નિશ્વાસ લે છે (ગોયમા ! જહ્ણણેણ
સત્તાવીસાણ પક્ષાણ, ઉક્ષોસેણ અઢ્ઢાવીસાણ પક્ષાણ જાવ નીસસંતિ વા) હે ગૌતમ ! જઘન્ય
સત્તાવીસ પક્ષોમા, ઉત્કૃષ્ટ અઢ્ઢાવીસ પક્ષોમા યાવત્ નિશ્વાસ લે છે

(ઉવરિમહેટ્ટિમગેવિજ્ઞગદેવાણં મંતે ! કેવહ્કાલસ્સ જાવ નીસસંતિ વા) હે ભગવન્ !
ઉપરિતન-અધસ્તન ગ્રૈવેયકાના દેવ કેટલા કાળમાં યાવત્ નિશ્વાસ લે છે ? (ગોયમા ! જહ-

एकोनत्रिंशतः पक्षाणाम् यावत् निःश्वसन्ति वा, उपरिममध्यमग्रैवेयकाः देवाः खलु भदन्त ! कियत्कालस्य यावत् निःश्वरान्ति वा, गौतम ! जघन्येन एकोनत्रिंशतः पक्षाणां उत्कृष्टेन त्रिंशतः पक्षाणां यावत् निःश्वसन्ति वा, उपरिमोपरिमग्रैवेयकाः देवाः खलु भदन्त ! कियत् कालस्य यावत् निःश्वसन्ति वा ? गौतम ! जघन्येन त्रिंशतः पक्षाणाम्, उत्कृष्टेन एकत्रिंशतः पक्षाणां यावत् निःश्वसन्ति वा, विजयवैजयन्तजयन्तापराजितविमानेषु देवाः खलु भदन्त ! कियत्कालस्य यावत् निःश्वसन्ति वा ? गौतम ! जघन्येन एकत्रिंशतः पक्षाणाम् उत्कृष्टेन कितने काल में यावत् निश्वास लेते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं अट्ठावीसाए पक्खाणं, उक्कोसेणं एगूणतीसाए पक्खाणं जाव नीससंति) हे गौतम ! जघन्य अट्ठाईस पक्षों में, उत्कृष्ट उनतीस पक्षों में, यावत् निश्वास लेते हैं (उवरिम मज्झिमगेविज्जगदेवाणं भंते ! केवइयकालस्स जाव नीससंति वा ?) हे भगवन् ! उपरितनमध्यमग्रैवेयक के देव कितने काल में यावत् निश्वास लेते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं एगूणतीसाए पक्खाणं, उक्कोसेणं तीसाए पक्खाणं जाव नीससंति वा) हे गौतम ! जघन्य उनतीस पक्षों में, उत्कृष्ट तीस पक्षों में यावत् निश्वास लेते हैं (उवरिमउवरिमगेविज्जगदेवाणं भंते ! केवइयकालस्स जाव नीससंति वा ?) हे भगवन् ! उपरितनउपरितनग्रैवेयक के देव कितने काल में यावत् निश्वास लेते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं तीसाए पक्खाणं, उक्कोसेणं एकतीसाए पक्खाणं जाव नीससंति वा ?) हे गौतम ! जघन्य तीस पक्षों में, उत्कृष्ट एकतीस पक्षों में यावत् निश्वास लेते हैं (विजयवैजयन्तजयन्तापराजितविमानेषु देवाणं भंते ! केवइयकालस्स जाव नीससंति ?) हे भगवन् ! विजय, वैजयन्त, जयन्त और अपराजित विमानों के देव कितने काल में यावत् निश्वास लेते हैं ?

ण्णेणं अट्ठावीसाए पक्खाणं, उक्कोसेण एगूणतीसाए पक्खाणं जाव नीससंति वा) हे गौतम ! जघन्य अट्ठावीस पक्षोभा, उत्कृष्ट ओगसुत्तीस पक्षोभा यावत् निश्वास ले छे

(उवरिममज्झिमगेविज्जगदेवाणं भंते ! केवइयकालस्स जाव नीससंति वा ?) हे भगवन् ! उपरितन मध्यम ग्रैवेयक देव डेट्ठा णाणमा यावत् निश्वास ले छे ? (गोयमा ! जहण्णेण एगूणतीसाए पक्खाणं, उक्कोसेण तीसाए पक्खाणं जाव नीससंति वा) हे गौतम ! जघन्य ओगसुत्तीस पक्षोभा, उत्कृष्ट तीस पक्षोभा यावत् निश्वास ले छे

(उवरिमउवरिमगेविज्जगदेवाणं भंते ! केवइयकालस्स जाव नीससंति वा) हे भगवन् ! उपरितन-उपरितन ग्रैवेयक देव डेट्ठा णाणमा यावत् निश्वास ले छे ? (गोयमा ! जहण्णेण तीसाए पक्खाणं, उक्कोसेण, एकतीसाए पक्खाणं, जाव नीससंति वा) हे गौतम ! जघन्य तीस पक्षोभा, उत्कृष्ट ओठतीस पक्षोभा यावत् निश्वास ले छे

(विजयवैजयन्तजयन्तापराजितविमानेषु देवाणं भंते ! केवइयकालस्स जाव नीससंति वा ?) हे भगवन् ! विजय, वैजयन्त, जयन्त अने अपराजित विमानोना देव डेट्ठा णाणमा

ત્રયસ્ત્રિંશતઃ પક્ષાણાં યાવત્ નિઃશ્વસન્તિ વા, સર્વાર્થસિદ્ધિદેવાઃ સ્વલુ મદન્ત ! ક્રિયત્કાલસ્ય યાવત્ નિઃશ્વસન્તિ વા ? ગૌતમ ! અજઘન્યાનુત્કૃષ્ટેન ત્રયસ્ત્રિંશતઃ પક્ષાણાં યાવત્ નિઃશ્વસન્તિ વા, ઇતિ પ્રજ્ઞાપનાયાં સપ્તમમ્ ઉચ્છવાસપદં સમાપ્તમ્ ॥સૂ. ૧॥

ટીકા—પૂર્વ પ્રાણિનામુપપાતવિરહાદયઃ પ્રરુપિતાઃ, અથ નૈરયિકાદિ ભાવેનોત્પન્નાનાં પ્રાણાપાનપર્યાપ્ત્યા પર્યાપ્તાનાં યથાયોગ્યમુચ્છવાસનિશ્વાસક્રિયા વિરહાવિરહકાલપરિમાણં પ્રરુપયિતુમાહ—‘નેરઙ્યાણં મંતે ! કેવહકાલસ્સ આણમંતિ વા, પાણમંતિ વા, ઝસસંતિ વા, નીસસંતિ વા ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મદન્ત ! નૈરયિકા સ્વલુ ક્રિયત્કાલસ્ય, પશ્ચમ્યર્યે તૃતીયાર્યે વા ષ્ઠી વિધાનાત્ ક્રિયતઃ કાલાત્, ક્રિયતા કાલેન વા, આનન્તિ વા આદ્યપૂર્વકાત્ ‘અન્ (ગોયમા ! જહણ્ણેણં એક્કત્તીસાએ પક્કલાણં, ઉક્કોસેણં તેત્તીસાએ પક્કલાણં જાવ નીસસંતિ વા) હે ગૌતમ ! જઘન્ય હકત્તીસ પક્ષોં મેં, ઉત્કૃષ્ટ તેત્તીસ પક્ષોં મેં યાવત્ નિશ્વાસ લેતે હૈં (સમ્બટ્ઠસિદ્ધિદેવાણં મંતે ! કેવહકાલસ્સ જાવ નીસસંતિ વા ?) હે મગવન્ ! સર્વાર્થસિદ્ધિવિમાન કે દેવ કિતને કાલ મેં યાવત્ નિશ્વાસ લેતે હૈં ? (ગોયમા ! અજહણ્ણમણુક્કોસેણં તેત્તીસાએ પક્કલાણં જાવ નીસસંતિ વા) હે ગૌતમ ! અજઘન્ય—અનુત્કૃષ્ટ તેત્તીસ પક્ષોં મેં યાવત્ નિશ્વાસ લેતે હૈં (હહ પણ્ણવળાએ સત્તમં ઝસાસપયં સમત્તં) હસ પ્રકાર પ્રજ્ઞાપના મેં સાતવાં ઉચ્છવાસ પદ સમાપ્ત ॥સૂ. ૧॥

ટીકાર્થ—પહેલે પ્રાણિયોં કે ઉપપાત, વિરહ આદિ કી પ્રરુપણા કી ગઈ અવ જોં પ્રાણિ નારક આદિ પર્યાય મેં ઉત્પન્ન હુએ હૈં, ઓર પ્રાણાપાત્ર પર્યાપ્તિ સે પર્યાપ્તિ હૈં, વે કિતને કાલ કે બાદ ઉચ્છવાસ નિશ્વાસ લે તે હૈં યહ પ્રરુપણા કી જાતી હૈ.

‘અન્ પ્રાણને’ ઘાતુ સે આદ્ય ઉપસર્ગ લગને પર ‘આનન્તિ’ રૂપ બનતા હૈ ઓર ‘પ્ર’ ઉપસર્ગ અધિક લગાને પર ‘પ્રાણન્તિ રૂપ સિદ્ધ હોતા હૈ । ‘ક્રિયત્કા-

યાવત્ નિશ્વાસ લે છે ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણ એક્કત્તીસાએ પક્કલાણ ઉક્કોસેણ તેત્તીસાએ પક્કલાણ જાવ નીસસંતિ વા) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એકત્તીસ પક્ષોમા ઉત્કૃષ્ટ તેત્તીસ પક્ષોમા યાવત્ નિશ્વાસ લે છે

(સમ્બટ્ઠસિદ્ધિદેવાણં મંતે ! કેવહકાલસ્સ જાવ નીસસંતિ વા ?) હે મગવન્ ! સર્વાર્થ સિદ્ધિ વિમાનના દેવ કેષલા કાળમા યાવત્ નિશ્વાસ લે છે ? (ગોયમા ! અજહણ્ણમણુક્કોસેણ તેત્તીસાએ પક્કલાણ જાવ નીસસંતિ વા) હે ગૌતમ ! અજઘન્ય અનુત્કૃષ્ટ તેત્તીસ પક્ષોમા યાવત્ નિશ્વાસ લે છે (હ હ પણ્ણવળાએ સત્તમં ઝસાસપયં સમત્તં) એ પ્રકારે પ્રજ્ઞાપનામા સાતમું ઉચ્છવાસ પદ સમાપ્ત ॥

ટીકાર્થ—પહેલા પ્રાણિયોના ઉપપાત, વિરહ આદિની પ્રરૂપણા કરાઈ છે, હવે જે પ્રાણી નારક આદિ પર્યાયમા ઉત્પન્ન થયા છે અને પ્રાણાપાન પર્યાપ્તિથી પર્યાપ્ત છે તેઓ કેટલા કાળ પછી ઉચ્છવાસ નિશ્વાસ લે છે, એ પ્રરૂપણા કરાય છે

પ્રાણને' इत्यस्मात् धातोः, आनन्ति इति रूपम्, प्राणन्ति वा ? उक्तपदद्वयार्थगेव पर्याया-
न्तरेणाह—उच्छ्वसन्ति वा, निःश्वासन्ति वा ? तत्र आनन्ति इत्यस्य उच्छ्वसन्ति इत्यर्थः
प्राणान्ति इत्यस्य निःश्वासन्ति इत्यर्थः, केचित्तु 'आनन्ति प्राणन्ति' इति पदद्वयेन अन्तः
परिस्फुरन्ती उच्छ्वासनिःश्वासक्रिया उच्यते उच्छ्वसन्ति, निःश्वासन्ति इत्यनेन तु याया
उच्छ्वासनिश्वासक्रिया अभिधीयते इत्याहुः भगवान् आह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'सततं
संतयामेव आणमंति वा, पाणमंति वा, ऊमसंति वा नीसमंति वा' सततम् अविगदितम्—
अव्यवच्छिन्नम्—सततमेव—अनवरतमेव नैरयिका आनन्ति वा प्राणन्ति वा, वा शब्द समुच्चया-
र्थकः, नैरयिकाणामतिदुःखितत्वेन निरन्तरमेवोच्छ्वासनिःश्वागौ प्रवर्तेते, अतएव नैरयोऽपि
समयो नैरयिकाणामुच्छ्वासनिःश्वासविरहकालो भवति, अस्मिन् प्रकरणे 'आनमन्ति इत्यादे-

लस्य ' यह पण्ठी विभक्ति का प्रयोग पंचमी अववा तृतीया के अर्थ में हुआ
है 'गौतम स्वामी प्रथम कहते हैं—भगवन् ! नारकीजीव कितने काल से या
जितने काल में श्वास लेते हैं और श्वास छोड़ते हैं, अर्थात् उच्छ्वास लेते हैं
और निःश्वास छोड़ते हैं ? यहां ' आनन्ति' और ' प्राणन्ति ' इन दो क्रियापदों
का और उच्छ्वसन्ति ' तथा निःश्वासन्ति ' इन दोनों क्रियापदों का समान ही
अर्थ है ! किन्तु 'कोइ कहते है कि 'अनन्ति' और 'प्राणन्ति' का अर्थ अन्तर
में स्फुरित होने वाली उच्छ्वास-निश्वास लिया है और उच्छ्वसन्ति तथा
निश्वासन्ति' पदों से बाहर होने वाली क्रिया समझनी चाहिए ।

भगवान् उत्तर देते हैं—हे गौतम ! नारकजीव सदा—सर्वदा निरन्तर—लगा-
कर उच्छ्वास और निश्वास लेते रहते हैं । नारक जीव अतीव दुःख होते हैं,
इस कारण निरन्तर उनका उच्छ्वास-निश्वास चालु रहता है । एक भी समय

અનુ પ્રાણુને, ધાતુથી આડુ ઉપસર્ગ લાગતા 'આનન્તિ' રૂપ બને છે 'પ્ર' ઉપસર્ગ
અધિક લાગતા "પ્રાણુન્તિ" રૂપ સિદ્ધ થાય છે, 'ક્રિયત્ કાલસ્ય' એ પછી વિભક્તિનો પ્રયોગ
પંચમી અથવા તૃતીયાના અર્થમાં થયો છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે —હે ભગવન્ નારક જીવ કેટલા કાળથી અથવા કેટલા
કાળમાં શ્વાસ લે છે, અને નિશ્વાસ મૂકે છે અર્થાત્ ઉચ્છ્વાસ લે છે અને નિશ્વાસ
મૂકે છે ? અહીં 'આનન્તિ' અને પ્રાણુન્તિ, આ બંને ક્રિયાપદોના અને 'ઉચ્છ્વસન્તિ' તથા
'નિઃશ્વસન્તિ' અને 'પ્રાણુન્તિ' નો અર્થ અન્તરમાં સ્ફુરતિ થનારી ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ ક્રિયા
છે અને 'ઉચ્છ્વસન્તિ' તથા 'નિઃશ્વસન્તિ' પદોથી બહાર થનારી ક્રિયા સમજવી જોઈએ.

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે :—હે ગૌતમ ! નારક જીવ સદા—સર્વદા નિરન્તર સતત
ઉચ્છ્વાસ અને નિશ્વાસ લેતા રહે છે. નારક જીવ અતીવ દુઃખી થાય છે, એ કારણે નિરન્તર
તેમના ઉચ્છ્વાસ—નિશ્વાસ ચાલુ રહે છે. એક પણ સમયનું વચન બ્યવધાન નથી થતું
આ પ્રકરણમાં 'આનન્તિ' પદનો વારંવાર પ્રયોગ કરીને શિષ્યના વચનના પ્રતિ આદર

મૂયોમૂય ઉચ્ચારણેન શિષ્યવચને આદરઃ પ્રદર્શિતઃ, ગુરુભિરાદ્યત્વચનાનાં શિષ્યાણાં સન્તોષ પ્રાપ્તિસંભવાત્ લોકે ઉપાદેયવચનત્વપ્રાપ્તેશ્ચ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અસુરકુમારાણં મંતે ! કેવતિ કાલસ્સ આણમંતિ વા, પાણમંતિ વા, ઝસસંતિ વા, નીસસંતિ વા ?’ હે મદન્ત ! અસુરકુમારાઃ સ્વલુ કિયત્કાલસ્ય-કિયતા કાલેન આનન્તિ વા, પ્રાણન્તિ વા, ઉચ્છ્વસન્તિ વા, નિઃશ્વસન્તિ વા ? મગવાન આહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જઠ્ઠણેણં સત્તણં થોવાણં, ઉક્કોસેણં સાતિરેગ-સ્સ પક્કસસ આણમંતિ વા જાવ નીસસંતિ વા’ જઘ્ઘ્યેન સપ્તાનાં સ્તોકાનામ્-સપ્તમ્યઃ સ્તો-કેમ્યઃ સપ્તમિઃ સ્તોકૈર્વા, ઉત્કૃષ્ટેન સાતિરેકસ્ય પક્કસ્ય-સાતિરેકેણ પક્ષેણ સાતિરેકાત્પક્ષા-દૂર્ઘ્વમ્ અસુરકુમારા આનન્તિ વા, યાવત્-પ્રાણન્તિ વા, ઉચ્છ્વસન્તિ વા, નિઃશ્વસન્તિ વા, અત્રેદં બોધ્યમ્-દેવેષુ યસ્ય દેવસ્ય યાવન્તિ સાગરોપમાણિ સ્થિતિર્ભવતિ, તસ્ય તાવત્પક્ષપ્રમાણઃ

કા વીચ મેં વ્યવધાન નહીં હોતા । હસ પ્રકરણ મેં આનન્તિ પદ કા વાર-વાર પ્રયોગ કરકે શિષ્ય કે વચન કે પ્રતિ આદર પ્રદર્શિત કિયા ગયા હૈ, વયોંકિ જિન શિષ્યોં કે વચનોં કા ગુરુ કે દ્વારા આદર ક્રિયા જાતા હૈ, ઉનકો સન્તોષ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ । ઉન શિષ્યોં કે વચન લોક મેં મ્હી આદેય સમજે જાતે હૈ ।

ગૌતમ-હે મગવન્ ! અસુરકુમાર કિતને કાલ મેં ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ લેતે હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘ્ઘ્ય સાત સ્તોકોં મેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ કુછ અધિક એક પક્ષવાડે મેં ઉચ્છ્વાસ ઓર નિશ્વાસ લેતે હૈં । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જલ્દી મે જલ્દી ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ લેં તો સાત સ્તોક કે અનન્તર ઓર દેર સે દેર મેં ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ લે તોં કુછ સમય અધિક એક પક્ષ મેં ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ લેતે હૈં । દેવો મેં ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ કે કાલ પરિમાણ કા નિયમ યહ હૈ કિ જિસ દેવ કી આયુ જિતને સાગરોપમ કી હોતી હૈ, બહ ઉતને હી પક્ષવાડોં મે ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લેતા હૈ, અસુરકુમારોં કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કુછ અધિક એક સાગરોપમ કી હૈ, અતએવ ઉક્ત નિયમ કે અનુસાર કુછ અધિક એક પક્ષ મે વે ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લેતે હૈં ।

પ્રદર્શિત કરેલો છે, કેમકે જે શિષ્યોના વચનોના ગુરુ દ્વારા આદર કરાય છે, તેમને સંતોષની પ્રાપ્તિ થાય છે તે શિષ્યોના વચન પણ આદેય સમભાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :-હે મગવન્ અસુરકુમાર કેટલા કાળમાં ઉચ્છ્વાસ લે છે ?

શ્રી મગવાન્ -હે ગૌતમ ! જઘ્ઘ્ય સાતસ્તોકોમાં અને ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક વિશેષ એક પખવાડિયામાં ઉચ્છ્વાસ અને નિશ્વાસ લે છે તાત્પર્ય એ છે કે જલ્દીથી જલ્દી ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ લે તો સાત સ્તોકના અનન્તર અને લાળાથી લાંબામાં ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લે તો કાંઈક સમય અધિક એક પક્ષમાં ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લે છે. દેવોમાં ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસનો નિયમ આ છે કે જે દેવની આયુ જેટલા સાગરોપમની હોય છે, તેટલા જ પખવાડિયામાં ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લે છે અસુરકુમારોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કાંઈક વિશેષ એક સાગરોપમની છે, તેથીજ ઉક્ત નિયમના અનુસાર કાંઈક અધિક એક પક્ષમાં તે ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લે છે.

ઉચ્છ્વાસનિઃશ્વાસક્રિયાવિરહકાલો નગ્નિ, અગ્નિમાગ્નિશ્ચોત્કૃષ્ટેન સ્ત્રિં રેકં સાતિરેકં સાગરોપમં વર્તતે અતઃપ્રવૃત્તમ્ ભગવતા સાતિરેકસ્ય પદમ્' એતિ, શ્રીગૌતમઃ પૃચ્છતિ— 'નાગકુમારાણં મંતે ! કેવલકાલસ્સ આણંતંતિ વા, પાપમંતિ વા ઋણમંતિ વા, જીનમંતિ વા ?' હે ભદન્ત ! નાગકુમારાઃ સ્વલુ ક્રિયાત્કાલસ્ય ક્રિયાતા કાલેન, આનન્તિ વા, પ્રાણન્તિ વા, ઉચ્છ્વસન્તિ વા, નિઃશ્વસન્તિ વા ? ભગવાન્ આહ—ગૌતમ ! હે ગૌતમ ! 'જઘ્ણેણં સત્ત્વં યોવાણં ઉકોસેણં મુહુત્તપુહુત્તસ્સ' જઘ્ણેન સપ્તાનાં સ્તોકાનામ્—સપ્તભિઃ સ્તોકૈઃ સ્તિત્યર્થઃ, ઉત્કૃષ્ટેન મુહુર્તપૃથક્ત્વસ્ય—મુહુર્તપૃથક્ત્વેન મુહુર્તપૃથક્ત્વાદધ્વં નાગકુમારાઃ આનન્તિ વા પ્રાણન્તિ વા, ઉચ્છ્વસન્તિ વા, નિઃશ્વસન્તિ વા, 'એદં જાત યણિગકુમારાણં' એવમ્ નાગકુમારવદેવ, યાવત્—સુવર્ણકુમારાઃ અગ્નિકુમારાઃ, વિદ્યુત્કુમારાઃ, ઉદધિકુમારાઃ દ્વીપકુમારાઃ, દિક્કુમારાઃ પવનકુમારાઃ સ્તનિતકુમારા અપિ જઘ્ણેન સપ્તભિઃ સ્તોકૈઃ ઉત્કૃષ્ટેન મુહુર્તપૃથક્ત્વેન આનન્તિ પ્રાણન્તિ ઉચ્છ્વસન્તિ નિઃશ્વસન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ 'પુદ્ધિકાકાયાણં મંતે ! કેવલકાલસ્સ આણંતંતિ વા, જાવ નીસસંતિ વા ?' હે ભદન્ત ! પૃથિવીકાયાકાઃ સ્વલુ ક્રિયાત્કાલસ્ય—ક્રિયાતાકાલેનેત્યર્થઃ આનન્તિ વા, યાવત્ પ્રાણન્તિ વા, ઉચ્છ્વસન્તિ વા, નિઃશ્વસન્તિ વા ? ભગવાન્

ગૌતમ—હે ભગવન્ ! નાગકુમાર કિતને કાલ મે ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ લેતે હૈં ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘ્ણ્ય સાત સ્તોકોં મે ઓર ઉત્કૃષ્ટ મુહુર્ત પૃથક્ત્વ મેં અર્થાત્ દો મુહુર્ત સે લેકર ગૌ મુહુર્ત કે અનન્તર ઉચ્છ્વાસ—નિશ્વાસ લેતે હૈં । નાગકુમારોં કે હી સમાન સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિશાકુમાર, પવનકુમાર, ઓર સ્તનિતકુમાર મી જઘ્ણ્ય સાત સ્તોકોં મે ઓર ઉત્કૃષ્ટ મુહુર્ત પૃથક્ત્વ મેં ઉચ્છ્વાસ—નિશ્વાસ લેતે હૈં ।

ગૌતમ—હે ભગવન્ ! પૃથિવ્યાદિક જીવ કિતને કાલ કે વાદ ઉચ્છ્વાસ—નિશ્વાસ લેતે હૈં ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! વિમાત્રા—વિષમ માત્રા કે વે ઉચ્છ્વાસ—નિશ્વાસ લેતે હૈં અર્થાત્ ઉનકે ઉચ્છ્વાસ, નિશ્વાસ કે વિરહ કા કોઈ કાલ નિયત નહીં હૈં ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી —હે ભગવન્ ! નાગકુમાર કેટલા કાળમાં ઉચ્છ્વાસ—નિશ્વાસ લે છે ?

શ્રી ભગવાન્ —હે ગૌતમ ! જઘ્ણ્ય સાત સ્તોકોંમા અને ઉત્કૃષ્ટ મુહુર્ત પૃથક્ત્વમાં અર્થાત્ બે મુહુર્તથી લઈને નવમુહુર્તના અનન્તર ઉચ્છ્વાસ—નિશ્વાસ લે છે. નાગકુમારોની સમાનજ સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર અને સ્તનિતકુમાર પણ જઘ્ણ્ય સાત સ્તોકોંમા અને ઉત્કૃષ્ટ મુહુર્ત પૃથક્ત્વમાં ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ લે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક જીવ કેટલા સમય પછી ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ લે છે ?

શ્રી ભગવાન્ —હે ગૌતમ ! વિમાત્રા—વિષમમાત્રાથી તેઓ ઉચ્છ્વાસ—નિશ્વાસ લે છે અર્થાત્ તેમના ઉચ્છ્વાસ—નિશ્વાસના વિરહનો કોઈ કાળ નિયત નથી. પૃથ્વીકાયિકોની જેમ

आह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘वेमायाए आणमंति वा जाव नीससंति वा’ विमात्रया विपमा मात्रा विमात्रा तथा पृथिवीकायिकाः आनन्ति वा, यावत् प्राणन्ति वा, उच्छ्वसन्ति वा, निःश्वसन्ति वा, तथा च पृथिवीकायिकानामनियत् विरहकालप्रभाणा उच्छ्वासनिःश्वासक्रिया भवतीत्यर्थः ‘एवं जाव मणूसा’ एवम्-पृथिवीकायिकोत्तरीन्यैव, यावत् अप्कायिकाः, तेजःकायिकाः, वायुकायिकाः, वनस्पतिकायिकाः, विकलेन्द्रियाः, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-निकाः, मनुष्याश्च विमा यैव आनन्ति वा प्राणन्ति वा उच्छ्वसन्ति वा संमूर्च्छिमापेक्षया मनुष्यपर्यन्तानां बोध्यम्, निःश्वसन्ति वा, ‘वाग्मं ग जहा नागकुमारा’ वानव्यन्तरदेवाः यथा नागकुमारदेवाः उक्तास्तथा वक्तव्याः, गौतमः पृच्छति-‘जोइसियाणं भंते ! केवति-कालस्स आणमंति वा जाव नीससंति वा ?’ हे भदन्त ! ज्योतिष्काः खलु कियत्का-लस्य कियता कालेन आनन्ति वा यावन्-प्राणन्ति वा, उच्छ्वसन्ति वा, निःश्व-सन्ति वा ? भगवान् आह-गोयमा ! हे गौतम ! ‘जहण्णेणं मुहुत्तपुहुत्तस्स उकोसेण वि मुहुत्तपुहुत्तस्स जाव नीपसंति वा’ जघन्येन मुहूर्त्तपृथक्त्वस्य-मुहूर्त्तपृथक्त्वेन, उत्कृष्टेनापि मुहूर्त्तपृथक्त्वस्य-मुहूर्त्तपृथक्त्वेन-ज्योतिष्काः देवाः यावत्-आनन्ति वा, प्राणन्ति वा, उच्छ्व-पृथ्वी आदिकों की ही तरह मनुष्यों का समझ लेना चाहिए, अर्थात् अप्-कायिक तेजः कायिक, वायु कायिक, वनस्पतिकायिक, विकलेन्द्रिय, पञ्चेन्द्रिय निर्धैव और मनुष्य, ये भी विमात्रा से ही उच्छ्वास-निश्वास लेते हैं ।

वानव्यन्तरों का उच्छ्वास-निश्वास नागकुमारों के समान समझना चाहिए ।

गौतम-हे भगवन् ! ज्योतिष्क देव कितने काल के अनन्तर उच्छ्वास-निश्वास लेते हैं ?

श्रीभगवान्-हे गौतम ! ज्योतिष्क देव जघन्य मुहूर्त्तपृथक्त्व और उत्कृष्ट भी मुहूर्त्त-पृथक्त्व में उच्छ्वास-निश्वास लेते हैं । देवों में जो देव जितनी अधिक आयुवाला होता है, वह उतना ही अधिक सुखी होता है और जो जितना ज्यादा सुखी होता है, उसके उच्छ्वास-निश्वास के विरह काल उतना

मनुष्यो सुधी समञ्ज देवा भेधये, अर्थात् अप्कायिक, तेज कायिक, वायुकायिक, वनस्पतिकायिक, विकलेन्द्रिय, पञ्चेन्द्रिय, तिर्यग्यो नने मनुष्यमा गधा विमात्राथो न उच्छ्वास निश्वास वे छे.

वानव्यन्तरना उच्छ्वास-निश्वास नागकुमारानी समान समञ्ज देवा भेधये

श्री गौतमस्वामी :-हे भगवन् ! ज्योतिष्क देव कितना काल के अनन्तर उच्छ्वास-निश्वास लेते हैं ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! ज्योतिष्कदेव जघन्य मुहूर्त्त पृथक्त्वमा नने उत्कृष्ट पञ्च मुहूर्त्त पृथक्त्वमा उच्छ्वास-निश्वास वे छे. देवोमा ने देव नेटवा अधिक आयुवाला होय छे, ते तेटवा न अधिक सुधी होय छे नने ने नेटवा वधारे सुधी होय छे, तेमना उच्छ्वास-निश्वासना विरहना काल नेटवा न अधिक होय छे, केमके उच्छ्वास

વસન્તિ વા, નિઃશ્વસન્તિ વા, તથા ચ દેવેષુ યો દેવો યાગાન મહાયુગો ભવતિ, સ તાવાન્ સુખી ભવતિ, સુખિનાશ્ચ યથોત્તરં મદાન્ ઉચ્છ્વામનિઃશ્વામક્રિયાવિરહકાલો વોચ્યઃ, ઉચ્છ્વાસનિશ્વાસક્રિયાયા દુઃસ્વરૂપત્વાત્, एदञ्च गथायथाऽऽयुषः सागरोपमवृद्धिर्भवति तथा- तथा उच्छ्वासनिश्वासक્રियाविरहकालप्रमाणस्यापि पक्षवृद्धिरवश्येया, इत्यभिप्रायेण गौतमः पृच्छति-‘वैमाणियाणं भंते ! केवङ्कालस्स आणमंति वा जाव नीयसन्ति वा ?’ हे भदन्त ! वैमानिकाः खलु कियत्कालस्य-क्रियता कालेनेत्यर्थः आनन्ति वा यावत्-प्राणन्ति वा, उच्छ्वासन्ति वा, निःश्वसन्ति वा ? भगवान् आह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं मुहुत्तपुहु तस्स, उक्कोसेणं तेत्तीसाए पक्खसाणं जाव नीयसन्ति वा’ जवन्येन मुहूर्तपृथक्त्वस्य-मुहूर्तपृथक्त्वेनेत्यर्थः, उत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशतः-पक्षाणाम्-त्रयस्त्रिंशता पक्षैरिति भावः, वैमानिकाः यावत् आनन्ति वा, प्राणन्ति वा, उच्छ્वासन्ति वा, निःશ્વસન્તિ વા, વૈમાનિકદેવાનામુત્કૃષ્ટેન ત્રયસ્ત્રિંશત્સાગરોપમાયુષ્કત્વાત્ ત્રયસ્ત્રિંશત્ પક્ષાભિધાનં વોધ્યમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સોહમ્મ-દેવાણં ભંતે ! કેવઙ્કાલસ્સ આણમંતિ વા, જાવ નીયસંતિ વા ?’ હે ભદન્ત ! સૌધર્મદેવાઃ હી અધિક હોતા રૈ, ક્યોંકિ ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ કી ક્રિયા દુઃસ્વ રૂપ હૈ । ઇસ પ્રકાર જૈસે-જૈસે આયુ કે સાગરોપમ કી વૃદ્ધિ હોતી હૈ, ઉતને-ઉતને શ્વાસો-ચ્છ્વાસ કે વિરહ કે પક્ષોં મેં શ્રી વૃદ્ધિ હોતી જાતી હૈ ।

इस अभिप्राय से श्रीगौतमस्वामी प्रश्न करते हैं-हे भगवन् ! वैमानिक देव कितने काल में उच्छ्वास-निश्वास लेते हैं ?

श्रीभगवान्-हे गौतम ! जवन्य मुहूर्तपृथक्त्व में और उत्कृष्ट तेतीस पख-बादों में वैमानिक देव उच्छ्वास-निश्वास लेते हैं, क्योंकि वैमानिकों की उत्कृष्ट स्थिति तेतीस सागरोपम की हैं, अतएव उनके उच्छ्वास-निश्वास के विरह का काल भी तेतीस पक्ष कहा गया है ।

श्रीगौतम-हे भगवन् ! सौधर्मरूप के देव कितने काल के पश्चात् उच्छ्वास-निश्वास लेते हैं ?

નિશ્વાસની ક્રિયા દુ ય ૩૫ છે એ રીતે જેમ જેમ આયુના સાગરોપમની વૃદ્ધિ થાય છે. તેટલા તેટલા શ્વાસોચ્છ્વાસ વિરહના પક્ષોમા પણ વૃદ્ધિ થાય છે

આ અભિપ્રાયથી શ્રી ગૌતમ પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! વૈમાનિક દેવ કેટલા કાળમા ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લે છે ?

શ્રી ભગવાન્ :-હે ગૌતમ ! જવન્ય મુહૂર્ત પૃથક્ત્વમા અને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ પખવાડીયામા વૈમાનિક દેવ ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લે છે, કેમકે વૈમાનિકોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તેત્રીસ સાગરોપમની છે, તેથી જ તેમના ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસના વિરહનો કાળ પણ તેત્રીસ પક્ષહેલો છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :-હે ભગવન્ ! સૌધર્મ રૂપના દેવ કેટલા કાળ પછી ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ લે છે ?

ખલુ ક્રિયત્કાલસ્ય-ક્રિયતાકાલેનેત્યર્થઃ, આનન્તિ વા યાવત્-પ્રાણન્તિ વા, ઉચ્છ્વાસન્તિ વા, નિઃશ્વસન્તિ વા ? મગવાન્ આહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જઠ્ઠણેણ મુહુત્તપુહુત્તસ્સ, ઉક્કોસેણં દોણં પક્ષણં જાવ નીસસંતિ વા’ જઘન્યેન મુહૂર્તપૃથક્ત્વસ્ય-મુહૂર્તપૃથક્ત્વેનેત્યર્થઃ : ઉત્કૃષ્ટેન દ્વયોઃ પક્ષયોઃ દ્વાભ્યાં પક્ષાભ્યામિત્યાશયઃ, સૌધર્મદેવા યાવત્-આનન્તિ વા, પ્રાણન્તિ વા, ઉચ્છ્વાસન્તિ વા, નિઃશ્વસન્તિ વા, સૌધર્મદેવાના દ્વિ સાગરોપમાયુષ્કત્વાત્ ઉત્કૃષ્ટેન પક્ષદ્વય-મુચ્છવાસનિઃશ્વાસવિરહકાલઃ પ્રતિપાદિતઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ ‘ઈસાનગદેવાણં મંતે ! કેવદ્-કાલસ્સ આણમંતિ વા જાવ નીસસંતિ વા ?’ હે મદન્ત ! ઈશાનગદેવાઃ રાત્તુ ક્રિયત્કાલસ્ય ક્રિયતા કાલેનેત્યર્થઃ, આનન્તિ વા યાવત્-પ્રાણન્તિ વા, ઉચ્છ્વાસન્તિ વા, નિઃશ્વસન્તિ વા ? મગવાન્ આહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જઠ્ઠણેણં સાતિરેકસ્ય મુહુત્તપુહુત્તસ્સ, ઉક્કોસેણં સાતિરેકાણં દોણં પક્ષણં જાવ નીસસંતિ વા’ જઘન્યેન સાતિરેકસ્ય મુહૂર્તપૃથક્ત્વસ્ય સાતિરેકમુહૂર્તપૃથક્ત્વેન, ઉત્કૃષ્ટેન સાતિરેકયોઃ દ્વયોઃ પક્ષયોઃ-સાતિરેકપક્ષદ્વયેનેત્યર્થઃ : ઈશાનદેવા યાવત્-આનન્તિ વા, પ્રાણન્તિ વા, ઉચ્છ્વાસન્તિ વા, નિઃશ્વસન્તિ વા, ઈશાનદેવાનાં સાતિરેક

શ્રીમગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય મુહૂર્તપૃથક્ત્વ ઓર ઉત્કૃષ્ટ દો પક્ષોં કે વાદ ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લેતે હૈં । સૌધર્મ કલ્પ કે દેવોં કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દો સાગરોપમ કી હૈં, અતઃ ઉનકે ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ કા વિરહ કાલ દો પક્ષ કહા હૈ ।

શ્રીગૌતમ-હે મગવન્ ! ઈશાનકલ્પ કે દેવ કિતને કાલ મેં ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લેતે હૈં ?

શ્રીમગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય સાતિરેક અર્થાત્ કિંચિત્ અધિક મુહૂર્ત-પૃથક્ત્વ મેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સાતિરેક દો પક્ષોં મેં ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લેતે હૈં ? ઈશાન કલ્પ કે દેવોં કો આયુ સાતિરેક દો સાગરોપમ કી હૈં, અતઃ ઉનકે ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ કે વિરહ કા કાલ સાતિરેક દો પક્ષ કહા ગયા હૈ ।

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! સનત્કુબાર કલ્પ કે દેવ કિતને કાલ મેં

શ્રી મગવાન્ -હે ગૌતમ । જઘન્ય મુહૂર્ત પૃથક્ત્વ અને ઉત્કૃષ્ટ યે પક્ષોના પછી ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લે છે સૌધર્મ કલ્પના દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ યે સાગરોપમની છે, તેથી તેમના ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસનો વિરહ કાળ યે પક્ષ કહ્યો છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :-હે મગવન્ ! ઇશાન કલ્પના દેવ કેટલા કાળમાં ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ લે છે ?

શ્રી મગવાન્ :-હે ગૌતમ । જઘન્ય સાતિરેક અર્થાત્ કિંચિત્ અધિક મુહૂર્ત પૃથક્ત્વમાં અને ઉત્કૃષ્ટ સાતિરેક યે પક્ષોમાં ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લે છે. ઇશાન કલ્પના દેવોનું આયુ સાતિરેક યે સાગરોપમનું છે, તેથી તેમના ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસનો વિરહ કાલ સાતિરેક યે પક્ષ કહેલ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :-હે મગવન્ ! સનત્કુબાર કલ્પના દેવ કેટલા કાળમાં અર્થાત્

દ્વિસાગરોપમાયુષ્કત્વાત્ સાતિરેકપક્ષદ્વયમુત્ક્રાસનિઃશ્વાસવિરહકાલઃ ઉક્તઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—
‘સનત્કુમારદેવાણં મંતે ! કેવલકાલસ્ય આણમંતિ વા, જાવ નીમમંતિ વા ?’ હે મદન્ત !
સનત્કુમારદેવાઃ સ્વલ્પ ક્રિયત્કાલસ્ય ક્રિયતા કાલેન, આગન્તિ વા, યાવત્ પ્રાણન્તિ વા,
ઉચ્છ્વાસન્તિ વા, નિઃશ્વાસન્તિ વા ? મગવાન આદ્ય—‘ગૌતમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જઠ્રણેણં દોષં
પક્ષાણં ઉક્લોષેણં સત્તણં પક્ષાણં જાવ નીમમંતિ વા’ જઘન્યેન દ્વયોઃ પક્ષયોઃ—દ્વાભ્યાં
પક્ષાભ્યામ્, ઉત્કૃષ્ટેન સપ્તાના પલાણાં—સપ્તભિઃ પક્ષઃ સનત્કુમારદેવાઃ યાવત્—આગન્તિ વા
પ્રાણન્તિ વા, ઉચ્છ્વાસન્તિ વા, નિઃશ્વાસન્તિ વા, સનત્કુમારદેવાના સપ્તસાગરોપમાયુષ્કત્વાત્
સપ્તપક્ષાન્ ઉચ્છ્વાસનિશ્વાસવિરહકાલઃ ઉક્તઃ,

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘માહેન્દ્રદેવાણં મંતે ! કેવલકાલસ્ય આણમંતિ વા, જાવ નીમમંતિ
વા ?’ હે મદન્ત ! માહેન્દ્રદેવાઃ સ્વલ્પ ક્રિયત્કાલસ્ય—ક્રિયતા કાલેન આગન્તિ વા, યાવત્—
પ્રાણન્તિ વા, ઉચ્છ્વાસન્તિ વા, નિઃશ્વાસન્તિ વા ? મગવાન આદ્ય—‘ગૌતમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જઠ્રણેણં
સાદરેણં દોષં પક્ષાણં, ઉક્લોષેણં સાદરેણ સત્તણં પક્ષાણં જાવ નીમમંતિ વા’ જઘન્યેન
સાતિરેકયોઃ દ્વયોઃ પક્ષયોઃ—સાતિરેકપક્ષદ્વયેન, ઉત્કૃષ્ટેન સાતિરેકાણાં સપ્તાના પક્ષાણામ્

અથવા કિતને કાલ કે પશ્ચાત્ ઉચ્છ્વાસ—નિશ્વાસ લેતે હૈં ?

શ્રીમગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય દો પક્ષોં મેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સાત પક્ષોં મેં
ઉચ્છ્વાસ—નિશ્વાસ લેતે હૈં । સનત્કુમાર દેવોં કી આયુ ઉત્કૃષ્ટ સાત સાગરો-
પમ કી હૈ, અતઃ ઉનકે ઉચ્છ્વાસ—નિશ્વાસ કા વિરહકાલ સાત પક્ષ કા કહા હૈ ।

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે મગવાન્ ! માહેન્દ્ર કલ્પ કે દેવ કિતને કાલ કે બાદ
ઉચ્છ્વાસ—નિશ્વાસ લેતે હૈં ?

શ્રીમગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય સાતિરેક દો પક્ષોં મેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સાતિ-
રેક સાત પક્ષોં મેં ઉચ્છ્વાસ—નિશ્વાસ લેતે હૈં । માહેન્દ્ર કલ્પ કે દેવોં કી ઉત્કૃષ્ટ
આયુ સાતિરેક સાત પક્ષોં કી હૈ, અતઃ ઉનકે ઉચ્છ્વાસ—નિશ્વાસ કા વિરહ
કાલ મી સાતિરેક સાત પક્ષ કહા હૈ ।

કેટલા કાળના પછી ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ લે છે ?

શ્રી મગવાન્—કુ ગૌતમ ! જઘન્ય બે પક્ષોમા અને ઉત્કૃષ્ટ સાત પક્ષોમા ઉચ્છ્વાસ
નિશ્વાસ લે છે સનત્કુમાર દેવોનુ આયુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ સાત સાગરોપમનુ કહ્યુ છે. તેથી
તેમના ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસનો વિરહ કાળ સાત પક્ષનો કહ્યો છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવાન્ ! માહેન્દ્ર કલ્પના દેવ કેટલા સમય પછી ઉચ્છ્વાસ
નિશ્વાસ લે છે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય સાતિરેક બે પક્ષોમાં અને ઉત્કૃષ્ટ સાતિરેક સાત
પક્ષોમા ઉચ્છ્વાસ—નિશ્વાસ લે છે. માહેન્દ્ર કલ્પના દેવોનુ ઉત્કૃષ્ટ આયુ સાતિરેક સાત
પક્ષોનુ છે, તેથી તેમના ઉચ્છ્વાસ—નિશ્વાસનો વિરહકાળ પણ સાતિરેક સાત પક્ષ કહેલો છે.

सातिरेक सप्तपक्षैरित्यर्थः, यावत्-माहेन्द्रदेवाः आनन्ति वा, प्राणन्ति वा, उच्छ्वसन्ति वा, निःश्वसन्ति वा, माहेन्द्रदेवानां सातिरेकसप्तमागरोपमायुष्कत्वात् सातिरेकसप्तपक्षान् उच्छ्वासनिःश्वासविरहकालः प्रतिपादितः, गौतमः पृच्छति-‘ब्रह्मलोकदेवाणं भन्ते ! केवङ्कालस्य आणमन्ति वा जाव नीससन्ति वा ?’ हे भदन्त ! ब्रह्मलोकदेवाः खलु कियत्कालस्य कियताकालेनेत्यर्थः, आनन्ति वा, यावत्-प्राणन्ति वा, उच्छ्वसन्ति वा, निःश्वसन्ति वा ? भगवान् आह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं सतण्हं पक्खाणं उक्कोसेणं दसण् पक्खाणं जाव नीससन्ति वा’ जघन्येन सप्तानां पक्षाणां सप्तभिः पक्षैरित्यर्थः, उत्कुण्ठेन दशानां पक्षाणां दशभिः पक्षैरित्यर्थः, ब्रह्मलोकदेवानामुत्कुण्ठेन दशसागरोपमायुष्कत्वात् दशपक्षान् उच्छ्वासनिःश्वासविरहकाल उक्तः, गौतमः पृच्छति-‘लन्तगदेवाणं भन्ते ! केवङ्कालस्य आणमन्ति वा जाव नीससन्ति वा ?’ हे भदन्त ! लान्तकदेवाः खलु कियत्कालस्य-कियताकालेनेत्यर्थः, आनन्ति वा, यावत्-प्राणन्ति वा, उच्छ्वसन्ति, निःश्वसन्ति वा ? भगवान् आह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं दसण्हं पक्खाणं उक्कोसेणं चउदसण्हं पक्खाणं जाव नीससन्ति वा’

श्रीगौतम-हे भगवन् ! ब्रह्मलोक कल्प के देव कितने पक्षों में उच्छ्वास-निश्वास लेते हैं ?

श्रीभगवान्-हे गौतम ! जघन्य सात पक्षों में, उत्कुण्ठ दस पक्षों में उच्छ्वास-निश्वास लेते हैं । ब्रह्मलोक कल्प के देवों की उत्कुण्ठ स्थिति दस सागरोपम की है, अतः उनके उच्छ्वास निश्वास का विरह काल दस पक्षों का कहा गया है ।

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन् ! लान्तक कल्प के देव कितने काल के पश्चात् उच्छ्वास-निश्वास लेते हैं ?

श्रीभगवान्-हे गौतम ! जघन्य दस पक्षों के और उत्कुण्ठ चौदह पक्षों के पश्चात् उच्छ्वास-निश्वास लेते हैं । लान्तक देवों की उत्कुण्ठ स्थिति चौदह

श्री गौतमस्वामी -हे भगवन् ! ब्रह्मलोक कल्पना देव कितना पक्षोभा उच्छ्वास-निश्वास ले छे ?

श्री भगवान् -हे गौतम ! जघन्य सात पक्षोभा, उत्कुण्ठ दश पक्षोभा उच्छ्वास-निश्वास ले छे. ब्रह्मलोक कल्पना देवानी उत्कुण्ठ स्थिति दश सागरोपमनी छे, तेथी तेमना उच्छ्वास-निश्वासना विरह काल दश पक्षोभा कहेला छे

श्री गौतमस्वामी -हे भगवन् ! लान्तक कल्पना देव कितना काल पछी उच्छ्वास निश्वास ले छे ?

श्री भगवान् :-हे गौतम ! जघन्य दश पक्षोभा आने उत्कुण्ठ चौदह पक्षोभा पछी उच्छ्वास-निश्वास ले छे लान्तक देवानी उत्कुण्ठ स्थिति चौदह सागरोपमनी छे, तेथी तेमना उच्छ्वास-निश्वासना विरहना काल चौदह पक्ष कहेला छे.

जघन्येन दशानां पक्षाणाम्-दशभिः पक्षैरित्यर्थः, उत्कृष्टेन चतुर्दशानां पक्षाणाम्-चतुर्दशभिः पक्षैरित्यर्थः लान्तरुदेवाः यावत् आनन्ति वा, प्राणन्ति वा, उच्छ्वसन्ति वा, निःश्वसन्ति वा लान्तरु देवानामुत्कृष्टेन चतुर्दशसागरोपमायुष्कत्वात् चतुर्दशपक्षान् उच्छ्वासनिःश्वास-विरहकाल उक्तः गौतमः पृच्छति-‘महाशुक्रदेवाणं भन्ते ! केवतिकालम्स आणमन्ति वा जाव नीससन्ति वा’ हे भदन्त ! महाशुक्रदेवाः खलु कियत्कालस्य क्रियता कालेनेत्यर्थः आनन्ति वा यावत् प्राणन्ति वा, उच्छ्वसन्ति वा निश्वासन्ति वा ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं चउदसण्हं पक्खाण उक्कोसेणं सत्तरसण्हं पक्खाणं जाव नीससन्ति वा’ जघन्येन चतुर्दशानां पक्षानां चतुर्दशभिः पक्षैरित्यर्थः, उत्कृष्टेन सप्तदशानां पक्षाणाम् सप्तदशभिः पक्षैरित्यर्थः, महाशुक्रदेवाः यावन् आनन्ति वा, प्राणन्ति वा, उच्छ्वसन्ति वा, निश्वासन्ति वा, महाशुक्रदेवानामुत्कृष्टेन सप्तदशसागरोपमायुष्कत्वात् सप्तदशपक्षान् उच्छ्वासनिःश्वास-विरहकाल उक्तः गौतमः पृच्छति-सहस्रारगदेवाणं भन्ते ! केवतिकालम्स आणमन्ति वा जाव नीससन्ति वा ? हे भदन्त ! सहस्रारकदेवाः खलु कियत्कालस्य-क्रियता कालेनेत्यर्थः, आनन्ति वा यावत्-प्राणन्ति वा, उच्छ्वसन्ति वा, निःश्वसन्ति वा ? भगवान् आह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं सत्तरसण्हं पक्खाणं उक्कोसेणं अट्टारसण्हं पक्खाणं जाव नीससन्ति वा’

सागरोपम की है, अतः उनके उच्छ्वासनिश्वास के विरह का काल चौदह पक्ष का कहा है ।

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन् ! महाशुक्र कल्प के देव कितने काल के पश्चात् उच्छ्वास-निश्वास लेते हैं ?

श्रीभगवान्-हे गौतम ! जघन्य चौदह पक्षों में, उत्कृष्ट सत्तरह पक्षों में उच्छ्वास-निश्वास लेते हैं । महाशुक्र कल्प के देवों की उत्कृष्ट स्थिति सत्तरह सागरोपम की है, इस कारण उनके उच्छ्वास-निश्वास का विरह काल भी सत्तरह सागरोपम का कहा गया है ।

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन् ! सहस्रार कल्प के देव कितने काल के पश्चात् उच्छ्वास-निश्वास लेते हैं ?

श्रीभगवान्-हे गौतम ! जघन्य सत्तरह पक्षों के पश्चात् और उत्कृष्ट अठा-

श्री गौतमस्वामी -हे भगवन् ! महाशुक्र कल्पना देव केवल ४४ पक्षी उच्छ्वास निश्वास ले छे ?

श्री भगवान् -हे गौतम ! जघन्य चौदह पक्षोभा, उत्कृष्ट सत्तर पक्षोभा उच्छ्वास निश्वास ले छे महाशुक्र कल्पना देवोनी उत्कृष्ट स्थिति सत्तर सागरोपमनी छे, ओ कारणे ओमना उच्छ्वास निश्वासनो विरह काल पञ्च सत्तर सागरोपमनो कहेवो छे.

श्री गौतमस्वामी -हे भगवन् ! सहस्रार कल्पना देव केवल ४४ पक्षी उच्छ्वास निश्वास ले छे ?

जघन्येन सप्तदशानां पक्षाणाम् सप्तदशभिः पक्षैरित्यर्थः, उत्कृष्टेन अष्टादशानां पक्षाणाम्-
अष्टादशभिः पक्षैरित्यर्थः सहस्रारगदेवाः यावत्-आनन्ति वा, प्राणन्ति वा, उच्छ्वसन्ति वा,
निःश्वसन्ति वा, सहस्रारगदेवानामुत्कृष्टेनाष्टदशसागरोपमायुष्कृत्वान् अष्टादशपक्षान् उच्छ्-
वासनिःश्वासविरहकालोक्तः, गौतमः पृच्छति 'आणयदेवाणं भन्ते ! केवति कालस्स जाव
नीससन्ति वा ? हे भदन्त ! आनतदेवाः खलु कियत्कालस्य-कियता कालेनेत्यर्थः यावत्
आनन्ति वा प्राणन्ति वा, उच्छ्वसन्ति वा निःश्वसन्ति वा ? भगवान् आह-'गोयमा !' हे
गौतम ! 'जहण्णेणं अट्ठारसण्हं पक्खाणं उक्कोसेणं एगुणवीसाए पक्खाणं जाव नीससन्ति
वा' जघन्येन अष्टादशानां पक्षाणाम् अष्टादशभिः पक्षैरित्यर्थः, उत्कृष्टेन एकोनविंशतेः
पक्षाणाम्-एकोनविंशत्या पक्षैरित्यर्थः आनतदेवा यावत्-आनन्ति वा, प्राणन्ति वा,
उच्छ्वसन्ति वा, निःश्वसन्ति वा, गौतमः पृच्छति-'प्राणयदेवाणं भन्ते ! केवति कालस्स
जाव नीससन्ति वा' हे भदन्त ! प्राणतदेवाः खलु कियत्कालस्य-कियता कालेन यावत्
आनन्ति वा, प्राणन्ति वा, उच्छ्वसन्ति वा, निःश्वसन्ति वा भगवान् आह-'गोयमा !' हे
गौतम ! 'जहण्णेणं एगुणवीसाए पक्खाणं उक्कोसेणं वीसाए पक्खाणं जाव नीससन्ति वा'

रह पक्षों के पश्चात् उच्छ्वास-निश्वास लेते हैं। सहस्रारकल्प के देवों की
उत्कृष्ट स्थिति अठारह सागरोपम की है, अतः उनके उच्छ्वास-निश्वास का
विरह काल भी अठारह पक्षों का है।

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन् ! आनत कल्प के देव कितने काल में उच्छ्वास
निश्वास लेते हैं ?

श्रीभगवान्-हे गौतम ! जघन्य अठारह पक्षों में और उत्कृष्ट उन्नीस पक्षों
में उच्छ्वास-निश्वास लेते हैं।

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन् ! प्राणत कल्प के देव कितने काल के पश्चात्
उच्छ्वास-निश्वास लेते हैं ?

श्रीभगवान्-हे गौतम ! जघन्य उन्नीस पक्षों में, उत्कृष्ट बीस पक्षों में

श्री भगवान् ! हे गौतम ! जघन्य सत्तर पक्षों पक्षी अने उत्कृष्ट अठार पक्षों पक्षी
उच्छ्वास-निश्वास दे छे. सहस्रार कल्पोना देवोनी उत्कृष्ट स्थिति अठार सागरोपमनी
छे. तेथी तेमना उच्छ्वास-निश्वासना विरह काल पञ्च अठार सागरोपम कहेवो छे.

श्री गौतमस्वामी -हे भगवन् ! आनत कल्पना देव केटवा काल पक्षीमा उच्छ्वास
निश्वास दे छे.

श्री भगवान् -हे गौतम ! जघन्य अठार पक्षोंमां अने उत्कृष्ट ओगषीस पक्षोंमां
उच्छ्वास-निश्वास दे छे.

श्री गौतमस्वामी :-हे भगवन् ! प्राणत कल्पना देव केटवा काल पक्षी उच्छ्वास-
निश्वास दे छे ?

श्री भगवान् :-हे गौतम ! जघन्य ओगषीस पक्षोंमां, उत्कृष्टथी बीस पक्षोंमां

जघन्येन दशाना पक्षाणाम्-दशभिः पक्षैरित्यर्थः, उत्कृष्टेन चतुर्दशानां पक्षाणाम्-चतुर्दशभिः पक्षैरित्यर्थः लान्तरुदेवाः यावत् आनन्ति वा, प्राणन्ति वा, उच्छ्वसन्ति वा, निःश्वसन्ति वा लान्तरु देवानामुत्कृष्टेन चतुर्दशसागरोपमायुष्कत्वात् चतुर्दशपक्षान् उच्छ्वासनिःश्वास-विरहकाल उक्तः गौतमः पृच्छति-‘महाशुक्रदेवाणं मन्ते ! केवतिकालस्स आणमन्ति वा जाव नीससन्ति वा’ हे भदन्त ! महाशुक्रदेवाः खलु कियत्कालस्य क्रियता कालेनेत्यर्थः आनन्ति वा यावत् प्राणन्ति वा, उच्छ्वसन्ति वा निश्वासन्ति वा ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं चउद्दसण्हं पक्खणं उक्कोसेणं सत्तरसण्हं पक्खणं जाव नीससन्ति वा’ जघन्येन चतुर्दशानां पक्षानां चतुर्दशभिः पक्षैरित्यर्थः, उत्कृष्टेन सप्तदशानां पक्षाणाम् सप्तदशभिः पक्षैरित्यर्थः, महाशुक्रदेवाः यावन् आनन्ति वा, प्राणन्ति वा, उच्छ्वसन्ति वा, निश्वासन्ति वा, महाशुक्रदेवानामुत्कृष्टेन सप्तदशसागरोपमायुष्कत्वात् सप्तदशपक्षान् उच्छ्वासनिःश्वास-विरहकाल उक्तः गौतमः पृच्छति-सहस्रारगदेवाणं मन्ते ! केवतिकालस्स आणमन्ति वा जाव नीससन्ति वा ? हे भदन्त ! सहस्रारगदेवाः खलु कियत्कालस्य-क्रियता कालेनेत्यर्थः, आनन्ति वा यावत्-प्राणन्ति वा, उच्छ्वसन्ति वा, निःश्वसन्ति वा ? भगवान् आह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं सत्तरसण्हं पक्खणं उक्कोसेणं अट्टारसण्हं पक्खणं जाव नीससन्ति वा’ सागरोपम की है, अतः उनके उच्छ्वासनिश्वास के विरह का काल चौदह पक्ष का कहा है ।

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन् ! महाशुक्र कल्प के देव कितने काल के पश्चात् उच्छ्वास-निश्वास लेते हैं ?

श्रीभगवान्-हे गौतम ! जघन्य चौदह पक्षों में, उत्कृष्ट सत्तरह पक्षों में उच्छ्वास-निश्वास लेते हैं । महाशुक्र कल्प के देवों की उत्कृष्ट स्थिति सत्तरह सागरोपम की है, इस कारण उनके उच्छ्वास-निश्वास का विरह काल भी सत्तरह सागरोपम का कहा गया है ।

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन् ! सहस्रार कल्प के देव कितने काल के पश्चात् उच्छ्वास-निश्वास लेते हैं ?

श्रीभगवान्-हे गौतम ! जघन्य सत्तरह पक्षों के पश्चात् और उत्कृष्ट अठा-

श्री गौतमस्वामी -हे भगवन् ! महाशुक्र कल्पना देव कितना काल पक्षी उच्छ्वास निश्वास ले छे ?

श्री भगवान् -हे गौतम ! जघन्य चौदह पक्षोभां, उत्कृष्ट सत्तर पक्षोभां उच्छ्वास निश्वास ले छे महाशुक्र कल्पना देवोनी उत्कृष्ट स्थिति सत्तर सागरोपमनी छे, ये कारणे येमना उच्छ्वास निश्वासने विरह काल पञ्च सत्तर सागरोपमनी कहेला छे.

श्री गौतमस्वामी -हे भगवन् ! सहस्रार कल्पना देव कितना काल पक्षी उच्छ्वास निश्वास ले छे ?

જઘન્યેન સપ્તદશાનાં પક્ષાણામ્ સપ્તદશભિઃ પક્ષૈરિત્યર્થઃ, ઉત્કૃષ્ટેન અષ્ટાદશાનાં પક્ષાણામ્-અષ્ટાદશભિઃ પક્ષૈરિત્યર્થઃ સહસ્રારગદેવાઃ યાવત્-આનન્તિ વા, પ્રાણન્તિ વા, ઉચ્છ્વાસન્તિ વા, નિઃશ્વસન્તિ વા, સહસ્રારગદેવાનામુત્કૃષ્ટેનાષ્ટદશસાગરોપમાયુષ્કૃત્વાન્ અષ્ટાદશપક્ષાન ઉચ્છ્વાસનિઃશ્વાસવિરહકાલઉક્તઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ 'આણયદેવાણં મંતે ! કેવતિ કાલસ્સ જાવ નીસસંતિ વા ? હે મદન્ત ! આનતદેવાઃ સ્વલ્પ ક્રિયત્કાલસ્ય-ક્રિયતા કાલેનેત્યર્થઃ યાવત્ આનન્તિ વા પ્રાણન્તિ વા, ઉચ્છ્વાસન્તિ વા નિઃશ્વસન્તિ વા ? મગવાન્ આહ-'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જહ્ણેણં અદ્વારસહં પક્ષાણં ઉક્તોસેણં ઇગૂણવીસાઇ પક્ષાણં જાવ નીસસંતિ વા' જઘન્યેન અષ્ટાદશાનાં પક્ષાણામ્ અષ્ટાદશભિઃ પક્ષૈરિત્યર્થઃ, ઉત્કૃષ્ટેન ઇકોનવિંશતેઃ પક્ષાણામ્-ઇકોનવિંશત્યા પક્ષૈરિત્યર્થઃ આનતદેશ યાવત્-આનન્તિ વા, પ્રાણન્તિ વા, ઉચ્છ્વાસન્તિ વા, નિઃશ્વસન્તિ વા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'પાણયદેવાણં મંતે ! કેવતિ કાલસ્સ જાવ નીસસંતિ વા' હે મદન્ત ! પ્રાણતદેવાઃ સ્વલ્પ ક્રિયત્કાલસ્ય-ક્રિયતા કાલેન યાવત્ આનન્તિ વા, પ્રાણન્તિ વા, ઉચ્છ્વાસન્તિ વા, નિઃશ્વસન્તિ વા મગવાન્ આહ-'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જહ્ણેણં ઇગૂણવીસાઇ પક્ષાણં ઉક્તોસેણં વીસાઇ પક્ષાણં જાવ નીસસંતિ વા'

રહ પક્ષોં કે પશ્ચાત્ ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લેતે હૈં । સહસ્રારકલ્પ કે દેવોં કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઠારહ સાગરોપમ કી હૈ, અતઃ ઉનકે ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ કા વિરહ કાલ મી અઠારહ પક્ષોં કા હૈ ।

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! આનત કલ્પ કે દેવ કિતને કાલ મેં ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ લેતે હૈં ?

શ્રીમગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અઠારહ પક્ષોં મેં ઔર ઉત્કૃષ્ટ ડગ્ગીસ પક્ષોં મેં ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લેતે હૈં ।

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! પ્રાણત કલ્પ કે દેવ કિતને કાલ મેં પશ્ચાત્ ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લેતે હૈં ?

શ્રીમગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય ડગ્ગીસ પક્ષોં મેં, ઉત્કૃષ્ટ વીસ પક્ષોં મેં

શ્રી મગવાન્ । હે ગૌતમ । જઘન્ય સત્તર પક્ષો પછી અને ઉત્કૃષ્ટ અઠાર પક્ષો પછી ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લે છે. સહસ્રાર કલ્પોના દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઠાર સાગરોપમની છે. તેથી તેમના ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસનો વિરહ કાળ પણ અઠાર સાગરોપમ કહેલો છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી -હે મગવન્ ! આનત કલ્પના દેવ કેટલા કાળ પછીમા ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ લે છે.

શ્રી મગવાન્ -હે ગૌતમ ! જઘન્ય અઠાર પક્ષોમા અને ઉત્કૃષ્ટ ઓગણીસ પક્ષોમાં ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :-હે મગવન્ ! પ્રાણત કલ્પના દેવ કેટલા કાળ પછી ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લે છે ?

શ્રી મગવાન્ :-હે ગૌતમ ! જઘન્ય ઓગણીસ પક્ષોમા, ઉત્કૃષ્ટથી વીસ પક્ષોમાં

જઘન્યેન ઇકોનવિંશતેઃ પક્ષાણાં-ઇકોનવિંશત્યાપક્ષૈઃ ઉત્કૃષ્ટેન વિંશતેઃ પક્ષાણાં-વિંશત્યા પક્ષૈરિત્યર્થઃ યાવત્ આનતદેવાઃ આનન્તિ વા, પ્રાણન્તિ વા, ઉચ્છ્વાસન્તિ વા, નિઃશ્વસન્તિ વા, પ્રાણતદેવાનામુત્કૃષ્ટેન વિંશતિસાગરોપમાયુષ્કત્વાત્ વિંશતિપક્ષાન્ ઉચ્છ્વાસનિઃશ્વાસ-વિરહકાલઃ પૂર્વતીર્થકરૈ સ્તુતઃ, ગૌતમસ્વામી પૃચ્છતિ-‘આરણદેવાણં મંતે ! કેવદ્કાલસ્સ જાવ નીસસંતિ વા ?’ હે મદન્ત ! આરણદેવાઃ સ્વલ્પ ક્રિયત્કાલસ્ય ક્રિયતા કાલે-નેત્યર્થઃ, યાવન્-આનન્તિ વા, પ્રાણન્તિ વા ઉચ્છ્વાસન્તિ વા, નિઃશ્વસન્તિ વા, ભગવાન્ આહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહ્ણેણં વીસાણં પક્ષાણં ઉત્ક્રોસેણં ઇગવીસાણં પક્ષાણં જાવ નીસન્તિ વા’ જઘન્યેન વિંશતેઃ પક્ષાણામ્ વિંશત્યા પક્ષૈરિત્યર્થઃ ઉત્કૃષ્ટેન ઇકવિંશતેઃ પક્ષાણામ્ ઇકવિંશત્યા પક્ષૈરિત્યર્થઃ આરણદેવાઃ યાવત્ આનન્તિ વા પ્રાણન્તિ વા ઉચ્છ્વાસન્તિ વા, નિઃશ્વસન્તિ વા, આરણદેવાનામુત્કૃષ્ટેન ઇકવિંશતિ સાગરોપમાયુષ્કત્વેન ઇક-વિંશતિ પક્ષાન્ ઉચ્છ્વાસનિઃશ્વાસવિરહકાલઃ ઉક્તઃ, ગૌતમસ્વામી પૃચ્છતિ-‘અચ્ચુતદેવાણં મંતે ! કેવદ્કાલસ્સ જાવ નીસસંતિ વા’ હે મદન્ત ! અચ્ચુતદેવાઃ સ્વલ્પ ક્રિયત્કાલસ્ય ક્રિયતા પ્રાણન કલ્પ કે દેવ ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લેતે હૈં । પ્રાણત કલ્પ કે દેવોં કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ સાગરોપમ કી હૈ, અતઃૈવ ઉનકે ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ કા વિરહ કાલ મી વીસ પક્ષ કા કહા ગયા હૈ ।

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આરણ કલ્પ કે દેવ કિતને કાલ મેં ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લેતે હૈં ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય વીસ પક્ષોં મેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ દ્વદ્વીસ પક્ષોં મેં ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લેતે હૈં । આરણ કલ્પ કે દેવોં કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દ્વદ્વીસ સાગરોપમ કી હૈ, અતઃ ઉનકે ઉચ્છ્વાસ કા ઉત્કૃષ્ટ કાલ મી દ્વદ્વીસ પક્ષ કા હૈ ।

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અચ્ચુત કલ્પ કે દેવ કિતને કાલ કેં પચ્ચાત્ ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લેતે હૈં ?

પ્રાણુત કલ્પના દેવ ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લે છે પ્રાણુત કલ્પના દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ સાગરોપમની છે. તેથી જ તેમના ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસનો વિરહ કાળ પણ સાગરોપમનો હોય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી :-હે ભગવન્ ! આરણ કલ્પના દેવ કેટલા કાળમાં ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લે છે ?

શ્રી ભગવાન્ -હે ગૌતમ ! જઘન્ય વીસ પક્ષોમાં, અને ઉત્કૃષ્ટ એકવીસ પક્ષોમાં ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લે છે આરણ કલ્પના દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એકવીસ સાગરોપમની છે તેથી તેમના ઉચ્છ્વાસનો ઉત્કૃષ્ટ કાળ પણ એક વીસ પક્ષનો છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી :-હે ભગવન્ ! અચ્ચુત કલ્પના દેવ કેટલા કાળ પછી ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ લે છે ?

काळेनेत्यर्थः, यावत् आनन्ति वा, प्राणन्ति वा उच्छ्वासन्ति वा, निःश्वसन्ति वा ? भगवान् आह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं एगवीसाए पक्खाणं उक्कोसेणं वावीसाए पक्खाणं जाव नीससंति वा ?’ जघन्येन एरुविंशतेः पक्षाणाम्—एरुविंशत्या पक्षैरित्यर्थः, उत्कृष्टेन द्वाविंशतेः पक्षाणाम्—द्वाविंशत्या पक्षैरित्यर्थः अच्युतदेवः खलु यावत् आनन्ति वा, प्राणन्ति वा, उच्छ्वासन्ति वा, निःश्वसन्ति वा, अच्युतदेवानामुत्कृष्टेन द्वाविंशतिसागरोपमायुष्कत्वात् द्वाविंशतिपक्षान् उच्छ्वासनिःश्वासविरहकालः प्रतिपादितः, गौतमः पृच्छति—‘विट्ठिमविट्ठिमगेविज्जगदेवाणं मंते ! केवइयकालरस जाव नीससंति वा ?’ हे भदन्त ! अधस्तनाधस्तनग्रैवेयकदेवाः खलु कियत् कालस्य—कियता काळेनेत्यर्थः यावत्—आनन्ति वा प्राणन्ति वा, उच्छ्वासन्ति वा, निःश्वसन्ति वा ?’ भगवान् आह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं वावीसाए पक्खाणं उक्कोसेणं तेवीसाए पक्खाणं जाव नीससंति वा’ जघन्येन द्वाविंशतेः पक्षाणाम्—द्वाविंशत्या पक्षैरित्यर्थः, उत्कृष्टेन त्रयोविंशतेः पक्षाणाम्, त्रयोविंशत्या पक्षैरित्यर्थः अधस्तनाधस्तनग्रैवेयका यावत्—आनन्ति वा, प्राणन्ति वा, उच्छ्वासन्ति वा, निःश्वसन्ति वा, अधस्तनाधस्तनग्रैवेयकाणामुत्कृष्टेन त्रयोविंशतिसागरोपमायुष्कत्वात् त्रयोविंशतिपक्षान् उच्छ्वासनिःश्वासविरहकालः उक्तः, गौतमः पृच्छति—‘विट्ठिममज्झिमगेविज्ज-

श्रीभगवान्—हे गौतम ! जघन्य इक्कीस और उत्कृष्ट बाईस पक्षों के पश्चात् उच्छ्वास—निश्वास लेते हैं । अच्युत देवों की उत्कृष्ट स्थिति बाईस सागरोपम की है, अतएव उनके उच्छ्वास—निश्वास का काल भी उत्कृष्ट बाईस पक्ष का कहा गया है ।

श्रीगौतमस्वामी—हे भगवन् ! अधस्तन—अधस्तन अथवा नीचे के तीन ग्रैवेयक देव कितने काल के पश्चात् उच्छ्वास—निश्वास लेते हैं ?

श्रीभगवान्—हे गौतम ! जघन्य बाईस पक्षों के पश्चात् और उत्कृष्ट तेईस पक्षों के पश्चात् उच्छ्वास—निश्वास लेते हैं । अधस्तनाधस्तनग्रैवेयक के देवों की उत्कृष्ट स्थिति तेईस सागरोपम की है, अतः उनके उच्छ्वास—निश्वास का काल भी तेईस पक्ष का कहा गया है ।

श्री भगवान्—हे गौतम ! जघन्य ऐक्कीस अने उत्कृष्ट आवीस पक्षोना पछी उच्छ्वास—निश्वास ले छे. अच्युत कल्पना देवोनी उत्कृष्ट स्थिति आवीस सागरोपमनी छे, तेथी ज तेमना उच्छ्वास—निश्वासनो काण पण उत्कृष्ट आवीस पक्षोना कहे छे.

श्री गौतमस्वामी :—हे भगवान् ! अधस्तन—अधस्तनना अर्थात् नीचेना त्रषु ग्रैवेय-कामाथी अधाथी नीचेना ग्रैवेयकना देव कटवा काण पछी उच्छ्वास—निश्वास ले छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! जघन्य आवीस पक्षोना पछी अने उत्कृष्ट तेवीस पक्षोना पछी उच्छ्वास निश्वास ले छे अधस्तन ग्रैवेयकना देवोनी उत्कृष्ट स्थिति तेवीस सागरोपमनी छे. तेथी तेमना उच्छ्वास निश्वासनो काण पण तेवीस पक्षोना कहे छे.

ગદેવાણં મંતે ! કેવતિકાલસ્સ જાવ નીસસંતિ વા ?' હે મદન્ત ! અધસ્તનમધ્યમગ્રેવેયકાઃ
 खलु कियत्कालस्य-कियताकालेनेत्यर्थः, यावत्-आनन्ति वा, प्राणन्ति वा, उच्छ्वसन्ति
 वा, निःश्वासन्ति वा ?' भगवान् आह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं तेरीसाए पक्खाणं
 उक्कोसेणं चउवीसाए पक्खाणं जाव नीससंति वा’ जघन्येन त्रयोविंशतेः पक्षाणां त्रयोविंश-
 त्या पक्षैरित्यर्थः, उत्कृष्टेन चतुर्विंशतेः पक्षाणाम् चतुर्विंशत्या पक्षैरित्यर्थः अथस्तनमध्यम-
 ग्रैवेयका यावत् आनन्ति वा, प्राणन्ति वा, उच्छ्वसन्ति वा, निःश्वासन्ति वा, तथा चाधस्त-
 नमध्यमग्रैवेयकाणामुत्कृष्टेन चतुर्विंशतिसागरोपमायुज्जतया चतुर्विंशतिपक्षान् उच्छ्वास-
 निःश्वासविरहकाल उक्तः, गौतमः पृच्छति-‘द्विद्विप्रउपरिमगेविज्जगा देवा णं मंते ! केवति-
 कालस्स जाव नीससंति वा ?’ हे मदन्त ! ‘अधरतनोपरिमग्रैवेयका देवाः खलु मियत्कालस्य
 कियता कालेनेत्यर्थः, यावत्-आनन्ति वा, प्राणन्ति वा, उच्छ्वसन्ति वा, निःश्वासन्ति वा ?
 भगवान् आह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं चउवीसाए पक्खाणं, उक्कोसेणं पणवीसाए
 पक्खाण जाव नीससंति वा’ जघन्येन चतुर्विंशतेः पक्षाणाम्-चतुर्विंशत्या पक्षैरित्यर्थः उत्कृ-

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અધસ્તનમધ્યમ અથવા નીચે વાળો મેં ઢીચ
 કે ગ્રૈવેયક કે દેવ કિતને કાલ કે અગ્નતર ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લેતે હું ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જગન્ય તેઈસ પક્ષો કે પશ્ચાત્ત્ ઔર ઉત્કૃષ્ટ ચૌવીસ
 પક્ષો કે પશ્ચાત્ત્ શ્વાસોચ્છ્વાસ લેતે હું । અધસ્તનમધ્યમગ્રૈવેયક દેવોં કી ઉત્કૃષ્ટ
 આયુ ચૌવીસ સાગરોપમ કી હૈ. અતઃૈવ ઉનકે ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ કા કાલ
 મી ચૌવીસ પક્ષ કા કહ્વા હૈ ।

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અધસ્તન-ઉપરિતન ગ્રૈવેયક કે દેવ કિતને
 કાલ કે પશ્ચાત્ત્ ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લેતે હું ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જગન્ય ચૌવીસ પક્ષો ઔર ઉત્કૃષ્ટ પચ્ચીસ પક્ષોં
 કે પશ્ચાત્ત્ ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લેતે હું । અધસ્તન ઉપરિતનગ્રૈવેયક કે દેવોં કી

શ્રી ગૌતમસ્વામી —હે ભગવન્ ! અધસ્તન મધ્યમ અર્થાત્ નીચેવાળાઓમા વચલા
 ગ્રૈવેયકના દેવ કેટલા કાળ પછી ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ લે છે ?

શ્રી ભગવાન્ —હે ગૌતમ ! જઘન્ય ત્રેવીસ પક્ષોના પડી અને ઉત્કૃષ્ટ ચૌવીસ
 પક્ષોના પછી શ્વાસોચ્છ્વાસ લે છે અધસ્તન મધ્યમ ગ્રૈવેયક દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ
 (આયુ) ચૌવીસ સાગરોપમની છે. તેથી જ તેમના ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસનો વિરહ કાળ પશુ
 ચૌવીસ પક્ષ કહેલ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :—અધસ્તન ઉપરિતન ગ્રૈવેયકના દેવ કેટલા કાળ પછી ઉચ્છ્વાસ
 નિશ્વાસ લે છે ?

શ્રી ભગવાન્ —હે ગૌતમ ! જઘન્ય ચૌવીસ પક્ષોના અને ઉત્કૃષ્ટ પચીસ પક્ષોના
 પછી ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ લે છે. અધસ્તન ઉપરિતન ગ્રૈવેયકના દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પચીસ

ष्टेन पञ्चविंशतेः पक्षाणाम्-पञ्चविंशत्या पक्षैरधस्तनोपरिमग्रैवेयकाः यावत्-आनन्ति वा, प्राणन्ति वा, उच्छ्वसन्ति वा, निःश्वसन्ति वा, अधस्तनोपरिमग्रैवेयकाणामुत्कृष्टेन पञ्च-विंशति सागरोपमायुक्तया पञ्चविंशतिपक्षान् उच्छ्वासनिःश्वासविरहकालः प्रतिपादितः, गौतमः ! पृच्छति-‘मज्झिमहेट्ठिमगेविज्जगा देवा णं भंते ! केवड्कालस्स जाव नीससंति वा’ हे भदन्त ! मध्यमाधस्तनग्रैवेयका देवाः खलु कियत्कालस्य क्रियता कालेन यावत् आनन्ति वा, प्राणन्ति वा, उच्छ्वसन्ति वा, निःश्वसन्ति वा, भगवान् आह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं पणवीसाए पक्खाणं, उक्कोसेणं छवीसाए पक्खाणं जाव नीससंति वा’ जघन्येन पञ्चविंशतेः पक्षाणाम्-पञ्चविंशत्या पक्षैः, उत्कृष्टेन पञ्चविंशतेः पक्षाणाम्-पञ्चविंशत्या पक्षै-रित्यर्थः मध्यमाधस्तनग्रैवेयकदेवा यावत् आनन्ति वा प्राणन्ति वा, उच्छ्वसन्ति वा निःश्व-सन्ति वा, मध्यमाधस्तनग्रैवेयकाणामुत्कृष्टेन पञ्चविंशतिसागरोपमायुक्तया पञ्चविंशति-पक्षान् उच्छ्वासनिःश्वासविरहकाल उक्तः गौतमः पृच्छति-मज्झिममज्झिमगेविज्जगा देवा णं भंते ! केवड्कालस्स जाव नीससंति वा ?’ हे भदन्त ! मध्यममध्यमग्रैवेयका देवाः खलु कियत्कालस्य-क्रियता कालेन, यावत्-आनन्ति वा, प्राणन्ति वा, उच्छ्वसन्ति वा निःश्वसन्ति वा ? भगवान् आह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं छवीसाए पक्खाणं उक्कोसेणं सत्ता-उत्कृष्ट स्थिति पञ्चीस सागरोपम को है, अतः उनके उच्छ्वास-निश्वास का काल भी पञ्चीस पक्ष का कहा है ।

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन् ! मध्यम-अधस्तन अर्थात् बीच के तीन ग्रैवेयकों में सब से नीचे के ग्रैवेयक के देव कितने काल में उच्छ्वास-निश्वास लेते हैं ?

श्रीभगवान्-हे गौतम ! जघन्य पञ्चीस पक्षों के पश्चात् उत्कृष्ट छवीस पक्षों के पश्चात् श्वासोच्छ्वास लेते हैं । मध्यमाधस्तन ग्रैवेयक के देवों की उत्कृष्ट स्थिति छवीस सागरोपम की कही गई है, अतएव उनके उच्छ्वास-निश्वास का काल भी छवीस पक्ष का कहा है ।

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन् ! मध्यममध्यमग्रैवेयक देव कितने काल के बाद उच्छ्वास-निश्वास लेते हैं ?

सागरोपमनी छे, तेथी तेमना उच्छ्वास निश्वासनो विरह काण पण्ण पञ्चीस पक्षनो कहेत्थो छे.

श्री गौतमस्वामी :-हे भगवन् ! मध्यम अधस्तन अर्थात् वयला त्रय ग्रैवेयकानां अधाथी नीचेना ग्रैवेयकना देव केटला काणमा उच्छ्वास निश्वास ले छे ?

श्री भगवान् -हे गौतम ! जघन्य पञ्चीस पक्षाना पछी, उत्कृष्ट छवीस पक्षाना पछी श्वासोच्छ्वास ले छे. मध्यमाधस्तन ग्रैवेयकना देवाना उत्कृष्ट स्थिति छवीस सागरो-पमनी कहेत्थी छे, तेथी ज तेमना उच्छ्वास-निश्वासनो काण पण्ण छवीस पक्षनो कहेत्थ छे.

श्री गौतमस्वामी -हे भगवन् मध्यम मध्यम ग्रैवेयक देव केटला काण पछी उच्छ्वास निश्वास ले छे ?

વીસાણ પક્ષાણં જાવ નીસસંતિ વા' જઘન્યેન પદવિંશતેઃ પદાણામ્-પદવિંશત્યા પક્ષૈઃ, ઉત્કૃષ્ટેન સપ્તવિંશતેઃ પદાણાન્-સપ્તવિંશત્યા પક્ષૈરિત્યર્થઃ મધ્યમમધ્યમગ્રૈવેયકદેવાઃ યાવત્ આનન્તિ વા પ્રાણન્તિ વા, ઉચ્છ્વાસન્તિ વા, નિઃશ્વસન્તિ વા, તથા ચ મધ્યમ મધ્યમગ્રૈવેયકાણામુત્કૃષ્ટેન સપ્તવિંશતિસાગરોપમાયુક્તયા સપ્તવિંશતિપદાણામ્ ઉચ્છ્વાસનિઃશ્વાસવિરહકાલઃ પ્રતિપાદિતઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘મઙ્ગિમઽવરિમ ગેવિજ્જગા દેવા ણં મંતં ! કેવદ્કાલસસ જાવ નીસસંતિ વા ?’ હે મદન્ત ! મધ્યમોપરિમગ્રૈવેયકા દેવાઃ સ્વલુ ક્રિયત્કાન્તર્ય ક્રિયતાકાલેનેત્યર્થઃ યાવત્ આનન્તિ વા, પ્રાણન્તિ વા, ઉચ્છ્વાસન્તિ વા, નિઃશ્વસન્તિ વા, ભગવાન્ આહ-ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘જહગ્ગેણં સત્તાવીસાણ પદવાણં ઉકરોસેણં અદ્ધાવીપાણ પક્ષાણં જાવ નીસસંતિ વા’ જઘન્યેન સપ્તવિંશતેઃ પદાણામ્ સપ્તવિંશત્યા પક્ષૈઃ, ઉત્કૃષ્ટેન અષ્ટાવિંશતેઃ પદાણામ્, અષ્ટાવિંશતિપક્ષૈરિત્યર્થઃ, મધ્યમોપરિમગ્રૈવેયકદેવાઃ યાવત્-આનન્તિ વા, પ્રાણન્તિ વા, ઉચ્છ્વાસન્તિ વા, નિઃશ્વસન્તિ વા, તથા ચ મધ્યમોપરિમગ્રૈવેયકાણામુત્કૃષ્ટેન વિંશતિસાગરોપમાયુક્તયા અષ્ટાવિંશતિપદાણામ્ ઉચ્છ્વાસનિઃશ્વાસવિરહકાલ ઉક્તઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-ઉવરિમ હેટ્ઠિમગેવિજ્જગા દેવા ણં મંતે ! કેવદ્કાલસસ જાવ નીસસંતિ વા ?, હે મદ-

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય છબ્બીસ પક્ષ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સત્તાઈસ પક્ષ કે પશ્ચાત્ ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લેતે હૈં । મધ્યમ-મધ્યમ ગ્રૈવેયક કે દેવોં કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસત્તાઈસ સાગરોપમ કી હૈ, અતઃપ્ચ ઉનકે ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ કા કાલ મી ઉત્કૃષ્ટ સત્તાઈસ પક્ષ કા કહા હૈ ।

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મધ્યમ-ઉપરિતન ગ્રૈવેયક કે દેવ કિતને કાલ કે પશ્ચાત્ ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લેતે હૈં ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય સત્તાઈસ પક્ષ ઓર ઉત્કૃષ્ટ અદ્ધાઈસ પક્ષ કે પશ્ચાત્ ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લેતે હૈં । મધ્યમ-ઉપરિતન ગ્રૈવેયક કે દેવોં કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અદ્ધાઈસ સાગરોપમ કી હૈ, અતઃ ઉનકે ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ કે કાલ મી અદ્ધાઈસ પક્ષ કા કહા હૈ ।

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઉપરિતન-અધસ્તન અર્થાત્ ઉપર કે ત્રીન ગ્રૈવે-

શ્રી ભગવાન્ :-હે ગૌતમ ! જઘન્ય છબ્બીસ પક્ષ અને ઉત્કૃષ્ટ સત્યાવીસ પક્ષ પછી ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ લે છે મધ્યમ મધ્યમ ગ્રૈવેયકના દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સત્યાવીસ સાગરોપમની છે, તેથી જ તેમના ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસનો કાળ પણ ઉત્કૃષ્ટ સત્યાવીસ પક્ષનો છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી -હે ભગવન્ ! મધ્યમ ઉપરિતન ગ્રૈવેયકના દેવ કેટલા કાળ પછી ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ લે છે ?

શ્રી ભગવન્ -હે ગૌતમ ! જઘન્ય સત્યાવીસ પક્ષ અને ઉત્કૃષ્ટ અઠ્યાવીસ પક્ષના પછી ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ લે છે. મધ્યમ ઉપરિતન ગ્રૈવેયકના દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઠ્યાવીસ સાગરોપમની છે, તેથી તેમના ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસનો કાળ પણ અઠ્યાવીસ પક્ષનો છે.

न्त ! उपरिमाधस्तनग्रैवेयका देवाः खलु भदन्त ! कियत्कालस्य क्रियता कालेनेत्यर्थः यावत्-
आनन्ति वा, प्राणन्ति वा, उच्छ्वसन्ति वा, निःश्वसन्ति वा, भगवान् आह-गोयमा ! हे
गौतम ? 'जहण्णेणं अट्ठावीसाए पक्खाणं, उक्कोसेणं एगूणतीसाए पक्खाणं जाव नीससंति
वा' जघन्येन अष्टाविंशतेः पक्षाणाम्-अष्टाविंशत्या पक्षैः उत्कृष्टेन एकोनत्रिंशतः पक्षाणाम्-
एकोनत्रिंशता पक्षैरित्यर्थः, उपरिमाधस्तनग्रैवेयका देवाः यावत्-आनन्ति वा, प्राणन्ति वा,
उच्छ्वसन्ति वा, निःश्वसन्ति वा, तथा चोपरिमाधस्तनग्रैवेयकाणामुत्कृष्टेन एकोनत्रिंशत्
सागरोपमायुष्कृतया एकोनत्रिंशत् पक्षात् उच्छ्वासनिःश्वासविरहकालः उक्तः गौतमः,
पृच्छति-'उपरिममज्झिमगेविज्जगा देवा णं मंते ! केवइकालस्स जाव नीससंति वा ?' हे
भदन्त ! उपरिममध्यमग्रैवेयका देवाः खलु कियत्कालस्य-क्रियता कालेन यावत्-आनन्ति
वा, प्राणन्ति वा, उच्छ्वसन्ति वा, निःश्वसन्ति वा, भगवान् आह-गोयमा ! हे गौतम !
'जहण्णेणं एगूणतीसाए पक्खाणं, उक्कोसेणं तीसाए पक्खाणं जाव नीससंति वा' जघन्येन
एकोनत्रिंशतः पक्षाणाम्-एकोनत्रिंशता पक्षैः उत्कृष्टेन त्रिंशतः पक्षाणाम्-त्रिंशता पक्षैरित्यर्थः
उपरिममध्यमग्रैवेयकदेवा यावत्-आनन्ति वा, प्राणन्ति वा, उच्छ्वसन्ति वा, निःश्वसन्ति
यको से नीचे के ग्रैवेयक देव कितने काल के पश्चात् उच्छ्वास-निश्वास लेते हैं ?

श्रीभगवान्-हे गौतम ! जघन्य अट्ठाईस पक्ष और उत्कृष्ट उनतीस पक्ष के
पश्चात् उच्छ्वास-निश्वास लेते हैं । उपरितन अधस्तन ग्रैवेयक देवों की उत्कृष्ट
स्थिति उनतीस सागरोपमा की है, अतएव उनके उच्छ्वास-निश्वास का काल
भी उनतीस पक्ष कहा है ।

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन् ! उपरितन मध्यम ग्रैवेयक के देव कितने काल
के पश्चात् उच्छ्वास-निश्वास लेते हैं ?

श्रीभगवान्-हे गौतम ! जघन्य उनतीस पक्ष और उत्कृष्ट तीस पक्ष के
पश्चात् उच्छ्वास-निश्वास लेते हैं । उपरितन मध्यम ग्रैवेयक के देवों की

श्री गौतमस्वामी -हे भगवन् उपरितन अधस्तन अर्थात् उपरना त्र्युभांशी नीचेना
अवेकना देव डेटवा ठाण पछी उच्छ्वास निश्वास ले छे ?

श्री भगवन् :-हे गौतम ! जघन्य अठ्ठावीस पक्ष अने उत्कृष्ट ओगणुतीस पक्षना
पछी उच्छ्वास निश्वास ले छे. उपरितन अधस्तन अवेयक देवानी उत्कृष्ट स्थिति ओगणु
तीस सागरोपमनी छे, तेथी ज तेमना उच्छ्वास निश्वासना विरह ठाण पणु ओगणु
तीस पक्ष कह्यो छे

श्री गौतमस्वामी :-उपरितन मध्यम अवेयकना देव डेटवा ठाण पछी उच्छ्वास
निश्वास ले छे ?

श्री भगवान्.-हे गौतम ! उपरितन मध्यम अवेयकना देवो जघन्य ओगणुतीस पक्ष
अने उत्कृष्ट तीस पक्षना पछी उच्छ्वास निश्वास ले छे. उपरितन मध्यम अवेयकना

વા, ઉપરિતનમધ્યગ્રૈવેયજ્ઞાનામુત્કૃષ્ટેન ત્રિશત્સાગરોપમાયુક્તયા ત્રિશત્પક્ષાન્-ઉચ્છ્વાસ-
 નિઃશ્વાસવિરહકાલ ઉક્તઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ઉવરિમ ઉવરિમ ગેવિજ્જગા દેવા ણં મંતે ! કેવદ્-
 કાલસ્સ જાવ નીસસંતિ વા’ ? હે મદન્ત ! ઉપરિમોપરિમગ્રૈવેયકા દેવાઃ સહ કિયત્ કાલસ્ય-
 ક્રિયતા કાલેનેત્યર્થઃ યાવત્-આનન્તિ વા, પ્રાણન્તિ વા, ઉચ્છ્વસન્તિ વા, નિઃશ્વસન્તિ વા ?
 મગવાન્ આહ-ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘જઢ્ઢણેણં તીસાણ પક્ષાણં ઉક્કોસેણં એકતીસાણ
 પક્ષાણ જાવ નીસસંતિ વા’ જયન્યેન ત્રિશતઃ પક્ષાણાં-ત્રિશતા પક્ષૈઃ, ઉત્કૃષ્ટેન, એકત્રિશતઃ
 પક્ષાણામ્-એકત્રિશ તા એકૈરિત્યર્થઃ ઉપરિમોપરિમગ્રૈવેયકા યાવત્-આનન્તિ વા, પ્રાણન્તિ વા,
 ઉચ્છ્વસન્તિ વા, નિઃશ્વસન્તિ વા, તથાચોપરિતનોપરિતનગ્રૈવેયકાણામુત્કૃષ્ટેન એકત્રિશત્સા-
 ગરોપમાયુક્તયા એકત્રિશત્ પક્ષાન્ ઉચ્છ્વાસનિઃશ્વાસવિરહકાલઃ પ્રતિપાદિતઃ, ગૌતમઃ
 પૃચ્છતિ ‘વિજયવૈજયંતજયંત અપરાજિત વિમાણેસુ દેવાણં મંતે ! કેવતિકાલસ્સ જાવ નીસ-
 સંતિ વા ? હે મદન્ત ? વિજય વૈજયંત જયન્તાપરાજિતવિમાણેસુ દેવાઃ સહ કિયત્કાલસ્ય-
 ક્રિયતા કાલેનેત્યર્થઃ યાવત્, આનન્તિ વા, પ્રાણન્તિ વા, ઉચ્છ્વસન્તિ વા, નિઃશ્વસન્તિ વા ?
 મગવાન્ આહ-ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘જઢ્ઢણેણં એકતીસાણ પક્ષાણં ઉક્કોસેણં તેતીસાણ
 ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તીસ સાગરોપમ કી હૈ, અતએવ અને ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ કા
 કાલ મી તીસ પક્ષ કા કહા ગયા હૈ ।

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ઉપરિતન-ઉપરિતન ગ્રૈવેયકા કે દેવ કિતને
 કાલ કે પશ્ચાત્ ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લેતે હૈ ?

શ્રીમગવાન્-હે ગૌતમ ! જયન્ય તીસ પક્ષ ઓર ઉત્કૃષ્ટ ઇકતીસ પક્ષ મેં
 ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લેતે હૈ । ઉપરિતન-ઉપરિતન ગ્રૈવેયકા કે દેવોં કી ઉત્કૃષ્ટ
 સ્થિતિ ઇકતીસ સાગરોપમ કી હૈ, અતઃ અને શ્વાસોચ્છ્વાસ કા કાલ મી
 ઉત્કૃષ્ટ ઇકતીસ પક્ષ કા કહા હૈ ।

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, ઓર અપરાજિત
 વિમાણોં કે દેવ કિતને કાલ કે પશ્ચાત્ ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ લેતે હૈ ?

શ્રીમગવાન્-હે ગૌતમ ! જયન્ય ઇકતીસ પક્ષોં ઓર ઉત્કૃષ્ટ તેતીસ પક્ષોં કે

દેવાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તીસ સાગરોપમની છે તેથી જ તેમના ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસનો કાળ
 પણ તીસ પક્ષનો કહેલો છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી -હે મગવન્ ! ઉપરિતન ઉપરિતન ગ્રૈવેયકાના દેવ કેટલા કાળ
 પછી ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ લે છે ?

શ્રી મગવાન્:-હે ગૌતમ ! જયન્ય તીસ પક્ષ અને ઉત્કૃષ્ટ એકતીસ પક્ષમાં
 ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ લે છે ઉપરિતન ઉપરિતન ગ્રૈવેયકાના દેવાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એકતીસ
 સાગરોપમની છે તેથી તેમના શ્વાસોચ્છ્વાસનો સમય પણ ઉત્કૃષ્ટ એકતીસ પક્ષનો કહેલો છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી -હે મગવન્ ! વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત અને અપરાજિત વિમા-
 નોના દેવ કેટલા કાળ પછી ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ લે છે ?

પક્ષાણં જાવ નીસસંતિ વા' જઘન્યેન એકત્રિંશતઃ પક્ષાણામ્ એકત્રિંશતા પક્ષેઃ. ઉત્કૃષ્ટેન ત્રયસ્ત્રિંશતઃ પક્ષાણાં-ત્રયસ્ત્રિંશતા પક્ષૈરિત્યર્થઃ વિજયવૈજયન્તજયન્તાપરાજિતદૈમાનિકદેવા યાવત્-આનન્તિ વા, પ્રાણન્તિ વા, ઉચ્છ્વાસન્તિ વા, નિઃશ્વાસન્તિ વા, ત યા ચ પચ્છાદુત્તરૌપપાતિ-કદેવાનામુત્કૃષ્ટેન ત્રયસ્ત્રિંશત્ સાગરોપમાયુક્તયા ત્રયસ્ત્રિંશત્ પધાન ઉચ્છ્વાસનિઃશ્વાસ વિરહકાલઃ ઉક્તઃ, 'સર્વાર્થસિદ્ધદેવાણં મંતે ! કેવદ્દુઃખાલસ્મ જાવ નીરાસંતિ વા?' હે મદન્ત ! સર્વાર્થસિદ્ધદેવાઃ સ્વલ્પ ક્રિયત્કાલસ્ય-ક્રિયતાકાલેનેત્યર્થઃ યાવત્-આનન્તિ વા, પ્રાણન્તિ વા ઉચ્છ્વાસન્તિ વા, નિઃશ્વાસન્તિ વા, ભગવાન્ આહ-ગોયમા ! હે ગૌતમ ! 'અજઘ્ણમણુ વક્ષોસેણં તેત્તીસાણં પક્ષાણં જાવ નીસસંતિ વા' અજઘન્યાનુત્કૃષ્ટેન ત્રયસ્ત્રિંશતઃ પક્ષાણામ્-ત્રયસ્ત્રિંશતા પક્ષૈરિત્યર્થઃ સર્વાર્થસિદ્ધદેવાઃ યાવત્ આનન્તિ વા, પ્રાણન્તિ વા, ઉચ્છ્વાસન્તિ વા, નિઃશ્વાસન્તિ વા, 'ઇતિ પ્પણવણાણં-ભગવદ્દેવ સત્તમં ઝસાસપયં સમત્તં' ।

इति प्रज्ञापनायां भगवत्यां सप्तमम् उच्छ्वासपद समाप्तम् ।

પચ્છાત્ ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લેતે હૈં । વિજય આદિ અનુત્તર વિમાનોં કો દેવોં કી ઉત્કૃષ્ટ આયુ તેતીસ સાગરોપમ કી હૈ, અતઃ ઉનકો ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ કા કાલ મી ઉત્કૃષ્ટ તેતીસ પક્ષ કા કહા ગયા હૈ ।

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાન કો દેવ કિતને કાલ કો પચ્છાત્ ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લેતે હૈં ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ કો ભેદ લે રહિત તેતીસ પક્ષોં કો પચ્છાત્ ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લેતે હૈં । સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાન કો દેવોં કી એક હી પ્રકાર કી તેતીસ સાગરોપમ કી સ્થિતિ હૈ, અતઃવહ્ન કો દેવોં કો ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ કા વિરહ કાલ મી તેતીસ પક્ષ કા હૈ ॥ સૂ. ૧॥

સાતર્વા ઉચ્છ્વાસ પદ સમાપ્ત

શ્રી ભગવાન્ —હે ગૌતમ ! જઘન્ય એકત્રીસ પક્ષ અને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ પક્ષો પછી ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ લે છે. વિજય આદિ અનુત્તર વિમાનોના દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ (આયુ) તેત્રીસ સાગરોપમની છે, તેથી તેમના ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસનો કાળ પણ ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ પક્ષકહેણ છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી —હે ભગવન્ ! સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનના દેવ કેટલા કાળ પછી ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ લે છે ?

શ્રી ભગવાન્.—હે ગૌતમ ! જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટના ભેદોથી રહિત તેત્રીસ પક્ષોના પછી ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ લે છે.

સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનના દેવોની એક જ પ્રકારની તેત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, તેથી જ ત્યાંના દેવોના ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસનો વિરહ કાળ પણ તેત્રીસ પક્ષનો છે.

સાતમ્ ઉચ્છ્વાસ પદ સમાપ્ત

अष्टमं संज्ञापदम्

शूलम्—कइ णं भंते ! सन्नाओ पणत्ताओ ? गोयमा ! दस सन्नाओ पणत्ताओ, तं जहा—आहारसन्ना १ भयसन्ना २ मेहुणसन्ना ३ परिग्गहसन्ना ४ कोहसन्ना ५ माणसन्ना ६ मायासन्ना ७ लोहसन्ना ८ लोयसन्ना ९ ओघसन्ना १०, नेरइयाणं भंते ! कइ सन्नाओ पणत्ताओ ? गोयमा ! दससन्नाओ पणत्ताओ तं जहा आहारसन्ना जाव ओघसन्ना, असुरकुमाराणं भंते कइ सन्नाओ पणत्ताओ ? गोयमा ! दस सन्नाओ पणत्ताओ तं जहा—आहारसन्ना जाव ओघसन्ना, एवं जाव थणियकुमाराणं, एवं पुढविकाइयाणं, जाव थेमाणियावसाणाणं नेयव्वं, नेरइयाणं भंते ! किं आहारसन्नोवउत्ता, भयसन्नोवउत्ता, मेहुणसन्नोवउत्ता, परिग्गहसन्नोवउत्ता ? गोयमा ! ओसन्नं कारणं पडुच्च भयसन्नोवउत्ता, संतइभावं पडुच्च आहारसन्नोवउत्ता वि जाव परिग्गहसन्नोवउत्ता वि, एएसि णं भंते ! नेरइयाणं आहारसन्नोवउत्ताणं भयसन्नोवउत्ताणं, मेहुणसन्नोवउत्ताणं परिग्गहसन्नोवउत्ताणं य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा नेरइया मेहुणसन्नोवउत्ता, आहारसन्नोवउत्ता, संखिज्जगुणा, परिग्गहसन्नोवउत्ता संखिज्जगुणा, भयसन्नोवउत्ता, संखिज्जगुणा, तिरिक्खजोणियाणं भंते ! किं आहारसन्नोवउत्ता जाव परिग्गहसन्नोवउत्ता ? गोयमा ! ओसन्नं कारणं पडुच्च आहारसन्नोवउत्ता, संतइभावं पडुच्च आहारसन्नोवउत्ता वि जाव परिग्गहसन्नोवउत्ता वि, एएसि णं भंते ! तिरिक्खजोणियाणं आहारसन्नोवउत्ताणं जाव परिग्गहसन्नोवउत्ताणं य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा तिरिक्खजोणिया परिग्गहसन्नोवउत्ता, मेहुणसन्नोवउत्ता, संखेज्जगुणा, भयसन्नोवउत्ता संखिज्जगुणा, आहारसन्नोवउत्ता संखिज्जगुणा, मणुस्साणं भंते ! किं आहारसन्नोवउत्ता जाव परिग्गहसन्नोवउत्ता ? गोयमा ! ओसन्नं

કારણં પદુચ્ચ મેહુણસન્નોવઉત્તા, સંતતિભાવં પદુચ્ચ આહારસન્નોવઉત્તા
વિ, જાવ પરિગ્ગહસન્નોવઉત્તા ટિ, ઇણ્ણિ ણં મંતે ! મણુસલાણં આહાર-
સન્નોવઉત્તાણં જાવ પરિગ્ગહસન્નોવઉત્તાણ ઇ કયરે કયરેહિંતો અપ્પા
વા, વહુયા વા, તુલ્લા વા, વિસેલાહિયા વા ? ગોયમા ! સવ્વત્થોવા
મણૂસા મયસન્નોવઉત્તા, આહારસન્નોવઉત્તા સંઘિજ્જગુણા, પરિગ્ગહસન્નો-
વઉત્તા સંઘિજ્જગુણા, મેહુણસન્નોવઉત્તા સંઘિજ્જગુણા, દેવાણં મંતે ! કિં
આહારસન્નોવઉત્તા જાવ પરિગ્ગહસન્નોવઉત્તા ? ગોયમા ! ઓસન્નં કારણં
પદુચ્ચ પરિગ્ગહસન્નોવઉત્તા સંતતિભાવં પદુચ્ચ આહારસન્નોવઉત્તા વિ
જાવ પરિગ્ગહસન્નોવઉત્તા ટિ, ઇણ્ણિ ણં મંતે ! દેવાણં આહારસન્નોવ-
ઉત્તાણં જાવ પરિગ્ગહસન્નોવઉત્તાણ ઇ કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા, વહુયા
વા, તુલ્લા વા, વિસેલાહિયા વા ? ગોયમા ! સવ્વત્થોવા દેવા આહાર-
સન્નોવઉત્તા, મયસન્નોવઉત્તા સંઘિજ્જગુણા, મેહુણસન્નોવઉત્તા સંઘિજ્જ-
ગુણા, પરિગ્ગહસન્નોવઉત્તા સંઘિજ્જગુણા ॥સૂ. ૧॥

इई पणवणाए भगवईए अट्टमं सन्नापयं समत्तं ॥

છાયા-કતિ સ્વલ્લ મદન્ત ! સંજ્ઞાઃ પ્રજ્ઞતાઃ ? ગૌતમ ! દશ સંજ્ઞાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, તથયા-
આહારસંજ્ઞા ૧, મયસંજ્ઞા ૨, મૈથુનસંજ્ઞા ૩, પરિગ્રહસંજ્ઞા ૪, ક્રોધસંજ્ઞા ૫, માનસંજ્ઞા ૬,
માયાસંજ્ઞા ૭, લોભસંજ્ઞા ૮, લોકસંજ્ઞા ૯, ઓષસંજ્ઞા ૧૦, નૈરયિકાણાં મદન્ત ! કતિ સંજ્ઞાઃ

आठदां संज्ञापद

શબ્દાર્થ-(કહ્ણ ણં મંતે ! સન્નાઓ પણ્ણત્તાઓ ?) હે ભગવન્ ! કિતની સંજ્ઞાણં
કહી છે ? (ગોયમા ! દસ સન્નાઓ પણ્ણત્તાઓ) હે ગૌતમ ! દશ સંજ્ઞાણં કહી
ગઈ છે (તં જહા) વે હસ પ્રકાર (આહારસન્ના) આહારસંજ્ઞા (મયસન્ના) મયસંજ્ઞા
(મેહુણસન્ના) મૈથુનસંજ્ઞા (પરિગ્ગહસન્ના) પરિગ્રહસંજ્ઞા (કોહસન્ના) ક્રોધસંજ્ઞા
(માણસન્ના) માનસંજ્ઞા (લોહસન્ના) લોભસંજ્ઞા (લોચસન્ના) લોકસંજ્ઞા (ઓષ-

આઠમું સંજ્ઞા પદ

શબ્દાર્થ-(કહ્ણ મતે ! સન્નાઓ પણ્ણત્તાઓ ?) હે ભગવન્ ! કેટલી સંજ્ઞાઓ કહી
છે ? (ગોયમા ! દસ સન્નાઓ પણ્ણત્તાઓ) હે ગૌતમ ! દશ સંજ્ઞાઓ કહી છે (તં જહા)
તેઓ ૨. ૧ રીતે (આહારસન્ના) આહાર સંજ્ઞા (મયસન્ના) મય સંજ્ઞા (મેહુણસન્ના)
૩. મૈથુન સંજ્ઞા (પરિગ્રહસન્ના) પરિગ્રહ સંજ્ઞા (કોહસન્ના) ક્રોધ સંજ્ઞા (માણસન્ના) માનસંજ્ઞા

પ્રજ્ઞા: ? ગૌતમ ! દશસંજ્ઞા પ્રજ્ઞા: તદ્વથા-આહારસંજ્ઞા યાવત્-ઓષસંજ્ઞા, અમુરકુમારાણાં મદન્ત ! કતિસંજ્ઞા: પ્રજ્ઞા: ? ગૌતમ ! દશ સંજ્ઞા: પ્રજ્ઞા:, તદ્વથા-આહારસંજ્ઞા યાવત્-ઓષસંજ્ઞા, एवं યાવત્ સ્તનિતકુમારાણામ્, एवं પૃથિવીકાયિકાનાં યાવત્ વૈમાનિકાવસાનાનાં જ્ઞાતવ્યમ્, નૈમ્યિકા: ક્વલુ મદન્ત ! કિમ્ આહારસંજ્ઞોપયુક્તા:, મયસંજ્ઞોપયુક્તા:, મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્તા:, પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્તા: ? ગૌતમ ! ઉત્સન્નં કારણં પ્રતીત્ય મયસંજ્ઞોપસન્ના) ઓષસંજ્ઞા ।

(નેરહયાણં મંતે ! કતિ સન્નાઓ પળ્લત્તાઓ ?) હે ભગવન્ ! નારકોં મેં તની સંજ્ઞાં કહી હૈ ? (ગોયમા ! દસ સન્નાઓ પળ્લત્તાઓ) હે ગૌતમ ! દસ સંજ્ઞાં કહી હૈ (તં જહા) વે હસ પ્રકાર (આહારસન્ના જાવ ઓષસન્ના) આહારસંજ્ઞા યાવત્ ઓષસંજ્ઞા

(અસુરકુમારાણં મંતે ! કહ્ સન્નાઓ પળ્લત્તાઓ ?) હે ભગવન્ ! અસુરકુમારોં મેં કિતની સંજ્ઞાં કહી હૈ ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (દસ સન્નાઓ પળ્લત્તાઓ) દશ સંજ્ઞાં કહી હૈ (તં જહા) વે હસ પ્રકાર (આહારસન્ના જાવ ઓષસન્ના ?) આહારસંજ્ઞા યાવન્ ઓષસંજ્ઞા (અવં જાવ થળિયકુમારાણં) હસી પ્રકાર સ્તનિતકુમારોં તક (અવં પુઢવિકાહયાણં) હસી પ્રકાર પૃથ્વીકાયિકોં મેં (જાવ વેમાળિયાણં નેયઢ્વં) યાવત્ વૈમાનિકોં તક જાગના ચાહિણ ।

(નેરહયાણં મંતે ! કિં આહારસન્નોવત્તા) હે ભગવન્ ! નારક કયા આહાર સંજ્ઞા મેં ઉપયુક્ત અથવા ઉપયોગ વાલે હોતે હૈ ? (મયસન્નોવત્તા ?) મયસંજ્ઞા મેં ઉપયુક્ત હોતે હૈ ? (મેહુણસન્નોવત્તા ?) મૈથુનસંજ્ઞા મેં ઉપયુક્ત હોતે હૈ ?

(માયાસન્ના) માયા સ જ્ઞા (લોહસન્ના) લોહ સ જ્ઞા (લોચસન્ના) લોચ સ જ્ઞા (ઓષસન્ના) ઓષ સ જ્ઞા

(નેરહયાણં મંતે ! કતિ સન્નાઓ પળ્લત્તાઓ ?) હે ભગવન્ ! નારકોમાં કેટલી સંજ્ઞાઓ કહી છે ? (ગોયમા ! દસ સન્નાઓ પળ્લત્તાઓ) હે ગૌતમ ! દશ સ જ્ઞાઓ કહી છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે (આહારસન્ના જાવ ઓષસન્ના) આહાર સ જ્ઞા યાવત્ ઓષ સ જ્ઞા

(અસુરકુમારાણં મંતે ! કહ્ સન્નાઓ પળ્લત્તાઓ ?) હે ભગવન્ ! અસુરકુમારોમાં કેટલી સ જ્ઞાઓ કહેલી છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (દસ સન્નાઓ પળ્લત્તાઓ) દશ સ જ્ઞાઓ કહી છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (આહારસન્ના જાવ ઓષસન્ના ?) આહાર સ જ્ઞા યાવત્ ઓષ સ જ્ઞા (અવં જાવ થળિયકુમારાણં) ઓષ પ્રકારે સ્તનિતકુમાર સુધી (અવં પુઢવિકાહયાણં) ઓ પ્રમણે પૃથ્વીકાયિકોમાં (જાવ વેમાળિયાણં નેયઢ્વં) યાવત્ વૈમાનિકો સુધી બધુવુ બોધ્યે

(નેરહયાણં મંતે ! કિં આહારસન્નોવત્તા) હે ભગવન્ નારક શુ આહાર સ જ્ઞામાં ઉપયુક્ત અર્થાત્ ઉપયોગવાળા થાય છે ? (મયસન્નોવત્તા ?) મય સ જ્ઞામાં ઉપયુક્ત થાય છે ? (મેહુણસન્નોવત્તા ?) મૈથુન સ જ્ઞામાં ઉપયુક્ત થાય છે ? (પરિગ્રહસન્નોવત્તા ?)

યુક્તાઃ, સંતતિભાવં પ્રતીત્ય આહારસંજ્ઞોપયુક્તા અપિ, યાવત્ પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્તા અપિ, એતેપાં
સ્વલ્લ મદન્ત ! નૈરયિકાણામ્ આહારસંજ્ઞોપયુક્તાનામ્ મયસંજ્ઞોપયુક્તાનામ્ મૈથુનસંજ્ઞોપયુ-
ક્તાનામ્ પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્તાનામ્ કતરે કતરેભ્યોઽલ્પા વા, વહુકા વા તુલ્યા વા, વિશે-
ષાધિકા વા ? ગૌતમ ! સર્વસ્તોક્તાઃ નૈરયિકાઃ મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્તાઃ, આહારસંજ્ઞોપયુક્તાઃ
સંખ્યેયગુણાઃ, પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્તાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, મયસંજ્ઞોપયુક્તાઃ, સંખ્યેયગુણાઃ, તિર્ય-

(પરિગ્રહસન્નોવડતા ?) પરિગ્રહસંજ્ઞા મેં ઉપયુક્ત હોતે હૈં ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ !
(ઓસન્નં કારણં પહુચ્ચ) પ્રાયઃયાદ્ય કારણ કો અપેક્ષા સે (મયસન્નોવડતા)
મયસંજ્ઞા કે ઉપયોગ વાલે હૈં (સંતત્ત્વાવં પહુચ્ચ) આન્તરિક અનુભવ કી અપેક્ષા
સે (આહારસન્નોવડતા વિ જાવ પરિગ્રહસન્નોવડતા વિ) આહાર સંજ્ઞા મેં મી
યાવત્ પરિગ્રહ સંજ્ઞામેં મી ઉપયુક્ત હોતે હૈં ।

(एएसि णं भंते ! नेरइयाणं आहारसन्नोवडत्ताणं, मयसन्नोवडत्ताणं,
मेहुणसन्नोवडत्ताणं, परिग्रहसन्नोवडत्ताण य) हे भगवन् ! इन आहारसंज्ञा में
उपयुक्त, परिग्रहसंज्ञा में उपयुक्त नारकों में (कयरे कयरेहितो) कौन किससे
(अल्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ?) अल्प, वहुत, तुल्य अथवा
विशेषाधिक है ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा नेरइया मेहुणसन्नोवडत्ता) सब से
कम नारक मैथुनसंज्ञा के उपयोग वाले हैं (आहारसन्नोवडत्ता संखिज्जगुणा
आहारसंज्ञा के उपयोगवाले संख्यातगुणा हैं (परिग्रहसन्नोवडत्ता संखिज्जगुणा)
परिग्रहसंज्ञा में उपयुक्त संख्यातगुणा हैं (मयसन्नोवडत्ता संखिज्जगुणा) मय-
संज्ञा में उपयोग वाले संख्यातगुणा हैं ।

પરિગ્રહ સંજ્ઞામા ઉપયુક્ત થઈ બાય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (ઓસન્નં કારણં
પહુચ્ચ) પ્રાય યાદ્ય કારણની અપેક્ષાએ (મયસન્નોવડતા) બાય સંજ્ઞાના ઉપયોગવાળા છે
(સંતત્ત્વાવં પહુચ્ચ) આતરિક અનુભવની અપેક્ષાએ (આહારસન્નોવડતા વિ જાવ પરિગ્રહ-
સન્નોવડતા વિ) આહાર સંજ્ઞામા પણ યાવત્ પરિગ્રહ સંજ્ઞામા પણ ઉપયુક્ત થાય છે

(एएसिणं भंते ! नेरइयाणं आहारसन्नोवडत्ताणं, मयसन्नोवडत्ताणं मेहुणसन्नोवडत्ताणं,
परिग्रहसन्नोवडत्ताण य) हे भगवन् ! आहार संज्ञाમા ઉપયુક્ત, બાય સંજ્ઞામા, ઉપયુક્ત,
મૈથુન સંજ્ઞામા ઉપયુક્ત, પરિગ્રહ સંજ્ઞામા ઉપયુક્ત, નારકોમા (કયરે કયરેહિતો) કોણ કોનાથી
(અલ્પા વા વહુયા વા તુલ્લાવા વિસેસાહિયા વા) અલ્પ, વહુ, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा नेरइयामेहुणसन्नोवडत्ता) બધાથી ઓછા નારક મૈથુન સંજ્ઞાના
ઉપયોગવાળા છે (આહારસન્નોવડતા સંખિજ્જગુણા) આહાર સંજ્ઞાના ઉપયોગ વાળા સંખ્યાત
ગણા છે (પરિગ્રહસન્નોવડતા સંખિજ્જગુણા) પરિગ્રહ સંજ્ઞામા ઉપયુક્ત સંખ્યાત ગણા છે.
(મયસન્નોવડતા સંખિજ્જગુણા) મય સંજ્ઞામા ઉપયુક્ત સંખ્યાત ગણા છે

ગ્યોનિકાઃ સ્વલુ મદન્ત ! કિમ્ આહારસંજોપયુક્તાઃ, યાવત્ પરિગ્રહસંજોપયુક્તાઃ ? ગૌતમ ! ઉત્સન્નં કારણં પ્રતીત્ય આહારસંજોપયુક્તાઃ, સંતતિશ્ચાવં પ્રતીત્ય આહારસંજોપયુક્તા અપિ, યાવત્ પરિગ્રહસંજોપયુક્તા અપિ, एतेषां સ્વલુ મદન્ત ! તિર્યગ્યોનિકાનામ્ આહારસંજોપયુક્તાનાં યાવત્ પરિગ્રહસંજોપયુક્તાનાંચ ક્તરે ક્તરેભ્યોઽલ્પાવા ૧૭ના વા, તુલ્યા વા, વિશેષાધિકા વા ? ગૌતમ ! સર્વસ્તોક્તાસ્તિર્યગ્યોનિકાઃ પરિગ્રહસંજોપયુક્તાઃ, મૈથુનસંજોપયુક્તાઃ

(તિરિક્તજોગિયાણં મંતે ! કિં આહારસન્નોવચ્ચતા જાવ પરિગ્રહસન્નોવચ્ચતા ?) હે મગવન્ ! તિર્યગ્યોનિક કયા આહારસંજ્ઞા મેં ઉપયુક્ત હોતે હેં ? યાવત્ પરિગ્રહસંજ્ઞા મેં ઉપયુક્ત હોતે હેં ? (ગોયમા ! ઓસન્નં કારણં પદુચ્ચ) હે ગૌતમ ! બહુલતા સે વાહ્ય કારણ કી અપેક્ષા સે (આહારસન્નોવચ્ચતા) આહારસંજ્ઞા વે ઉપયોગ વાલે હોતે હેં (સંતતિશ્ચાવં પદુચ્ચ) આનારિત્ત અનુભવ કી અપેક્ષા (આહારસન્નોવચ્ચતા વિ જાવ પરિગ્રહસન્નોવચ્ચતા વિ) આહારસંજ્ઞા મેં ભી ઉપયુક્ત હોતે હેં, યાવત્ પરિગ્રહસંજ્ઞા મેં ભી ઉપયુક્ત હોતે હેં ।

(एएसि णं मंते ! तिरिक्खजोगियाणं आहारसन्नोवउत्ताणं जाव परिगहसन्नोवउत्ताण य) હે મગવન્ ! હન આહારસંજ્ઞા મેં ઉપયુક્ત યાવત્ પરિગ્રહસંજ્ઞા મેં ઉપયુક્ત તિર્યચોં મેં (કયરે કયરેહિંતો) કૌન તિસસે (અલ્પા વા, વહુયા વા, તુલ્લા વા, વિસેસાહિયા વા ?) અલ્પ, વહુન, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હૈ ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સન્વત્થોવા) સુવ સે કમ (તિરિક્તજોગિયા) તિર્યગ્યોનિક (પરિગ્રહસન્નોવચ્ચતા) પરિગ્રહસંજ્ઞા મેં ઉપયુક્ત હોતે હે (મેહુણસન્નોવચ્ચતા સંસ્થેજ્જગુણા) મૈથુનસંજ્ઞા મેં ઉપયોગ વાલે સંસ્થાતગુણા હૈ (મયસન્નોવચ્ચતા

(તિરિક્તજોગિયાણં મંતે ! કિં આહારસન્નોવચ્ચતા, જાવ પરિગ્રહસન્નોવચ્ચતા ?) હે મગવન્ ! તિર્યગ્યોનિક શું આહાર સંજ્ઞામાં ઉપયુક્ત છે, યાવત્ પરિગ્રહ સંજ્ઞામાં ઉપયુક્ત થાય છે ?

(ગોયમા ! ઓસન્નં કારણં પદુચ્ચ) હે ગૌતમ ! બહુલતાથી બાહ્ય કારણની અપેક્ષા વડે (આહારસન્નોવચ્ચતા) આહાર સંજ્ઞાના ઉપયોગવાળા થાય છે (સંતતિશ્ચાવં પદુચ્ચ) આન્તરિક્ષ અનુભવની અપેક્ષાએ (આહારસન્નોવચ્ચતા વિ જાવ પરિગ્રહસન્નોવચ્ચતા વિ) આહાર સંજ્ઞામાં પણ ઉપયુક્ત થાય છે, યાવત્ પરિગ્રહ સંજ્ઞામાં પણ ઉપયુક્ત થાય છે

(एएसिणं मंते ! तिरिक्खजोगियाणं आहारसन्नोवउत्ताणं जाव परिगहसन्नोवउत्ताण य) હે મગવન્ ! આ આહાર સંજ્ઞામાં ઉપયુક્ત યાવત્ પરિગ્રહ સંજ્ઞામાં ઉપયુક્ત તિર્યગ્યોના (કયરે કયરે હિંતો) કોણુ કોનાથી (અલ્પા વા વહુયા વા તુલ્યા વા વિસેસાહિયાવા ?) અલ્પ, વહુયા તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સન્વત્થોવા) બધાથી બોધા (તિરિક્તજોગિયા) તિર્યગ્યોનિક (પરિગ્રહસન્નોવચ્ચતા) પરિગ્રહ સંજ્ઞામાં ઉપયુક્ત થાય છે (મેહુણસન્નોવચ્ચતા સંસ્થેજ્જગુણા)

संख्येयगुणाः, भयसंज्ञोपयुक्ताः संख्येयगुणाः, आहारसंज्ञोपयुक्ताः संख्येयगुणाः मनुष्याः खलु भदन्त ! किम् आहारसंज्ञोपयुक्ताः यावत्-परिग्रहसंज्ञोपयुक्ताः ? गौतम ! उ सन्नं कारणं प्रतीत्य मैथुनसंज्ञोपयुक्ताः, संततिभावं प्रतीत्य आहारसंज्ञोपयुक्ता अपि, यावत् परिग्रहसंज्ञोपयुक्ता अपि, एतेषां सट् भदन्त ! मनुष्याणाम् आहारसंज्ञोपयुक्तानाम् यावत्-परिग्रहसंज्ञोपयुक्तानाञ्च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा विशेषाधिकं वा ? गौतम ! सर्वस्तोका मनुष्या भयसंज्ञोपयुक्ताः, आहारसंज्ञोपयुक्ताः संख्येयगुणाः, परिग्रहसंखिज्जगुणा) भयसंज्ञा में उपयोग वाले संख्यातगुणा हैं (आहारसंज्ञोपयुक्ता संखिज्जगुणा) आहारसंज्ञा में उपयोग वाले संख्यातगुणा हैं ।

(मणुस्साणं भंते ! किं आहारसन्नोवउत्ता जाव परिग्रहसन्नोवउत्ता ?) हे भगवन् ! मनुष्य क्या आहारसंज्ञा में उपयुक्त होते हैं, अथवा परिग्रहसंज्ञा में उपयुक्त होते हैं ? (गोयमा ! ओसन्नं कारणं पडुच्च) हे गौतम ! बहुलता से बाह्य कारण की अपेक्षा (मैहुणसन्नोवउत्ता) मैथुनसंज्ञा के उपयोग वाले होते हैं (संततिभावं पडुच्च) आन्तरिक अनुभव की अपेक्षा से (आहारसन्नोवउत्ता वि जाव परिग्रह सन्नोवउत्तावि) आहारसंज्ञा में उपयुक्त भा होते हैं, अथवा परिग्रहसंज्ञा में उपयुक्त भी होते हैं ।

(एएसि णं भंते ! मणुस्साणं आहारसन्नोवउत्ताणं जाव परिग्रहसन्नोवउत्ताण य) हे भगवन् ! आहारसंज्ञा में उपयुक्त अथवा परिग्रहसंज्ञा में उपयुक्त मनुष्यों में (कयरे कयरेहिंतो) कौन किससे (अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ?) अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक है ? (गोयमा !) हे गौतम ! (सव्वत्थोवा मणूसा) सब से कम मनुष्य (भयसन्नावउत्ता) भयसंज्ञा

मैथुन संज्ञाभा उपयोगवाणा संख्यात गण्ठा छे (भयसन्नोवउत्ता संखिज्जगुणा) भय संज्ञाभा उपयोगवाणा संख्यातगण्ठा छे (आहारसन्नोवउत्ता संखिज्जगुणा) आहार संज्ञाभा उपयोगवाणा संख्यात गण्ठा छे

(मणुस्साणं भंते ! किं आहारसन्नोवउत्ता जाव परिग्रहसन्नोवउत्ता ?) हे भगवन् ! मनुष्य शु आहार संज्ञाभा उपयुक्त थाय छे, यावत् परिग्रह संज्ञाभा उपयुक्त थाय छे ? (गोयमा ! ओसन्नं कारणं पडुच्च) हे गौतम ! बहुलताया बाह्यकारणनी अपेक्षाये (मैहुणसन्नोवउत्ता) मैथुन संज्ञाभा उपयोगवाणा थाय छे (संततिभावं पडुच्च) आन्तरिक अनुभवनी अपेक्षाये (आहारसन्नोवउत्ता वि जाव परिग्रहसन्नोवउत्ता वि) आहार संज्ञाभा उपयुक्त पण्ठा थाय छे, यावत् परिग्रह संज्ञाभा पण्ठा उपयुक्त थाय छे

(एएसिणं भंते ! मणुस्साणं आहारसन्नोवउत्ताणं जाव परिग्रहसन्नोवउत्ताण य) हे भगवन् ! आहार संज्ञाभा उपयुक्त यावत् परिग्रह संज्ञाभा उपयुक्त मनुष्येभा (कयरे कयरे हिंतो) केषु केनायी (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) अल्प, धृष्टा, तुल्य अथवा विशेषाधिक छे ?

સંજ્ઞોપયુક્તાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્તાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, દેવાઃ સ્વલુ મદન્ત ! કિમ્ આહારસંજ્ઞોપયુક્તાઃ, યાવત્ પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્તાઃ ? ગૌતમ ! ઉત્સન્નં કારણં પ્રતીત્ય પરિગ્રહ-સંજ્ઞોપયુક્તા સંતતિમાવં પ્રતીત્ય આહારસંજ્ઞોપયુક્તા અપિ યાવત્ પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્તા અપિ, एतेषां સ્વલુ મદન્ત ! દેવાનામ્ આહારસંજ્ઞોપયુક્તાનામ્ યાવત્ પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્તાનાશ્ચ કતરે મેં ઉપયોગ વાલે હોતે હૈં (આહારસન્નોવડત્તા સંખિજ્જગુણા) આહારસંજ્ઞા મેં ઉપયોગ વાલે સંખ્યાતગુણા હૈં (પરિગ્રહસન્નોવડત્તા સંખિજ્જગુણા) પરિગ્રહસંજ્ઞા મેં ઉપયોગ વાલે સંખ્યાતગુણા હૈં (મેહુણસન્નોવડત્તા સંખિજ્જગુણા) મૈથુનસંજ્ઞા મેં ઉપયોગ વાલે સંખ્યાતગુણા હૈં ।

(દેવાણં મતે ! કિં) હે ભગવન્ ! કયા દેવ (આહારસન્નોવડત્તા જાવ પરિગ્રહસન્નોવડત્તા ?) આહારસંજ્ઞા મેં ઉપયોગ વાલે હોતે હૈં અથવા પરિગ્રહસંજ્ઞા મેં ઉપયોગ વાલે હોતે હૈં ? (ગોયમા ! ઓસન્નં કારણં પઙ્કચ) હે ગૌતમ ! વહુલતા સે વાચ્ય કારણ કી અપેક્ષા (પરિગ્રહસન્નોવડત્તા) પરિગ્રહસંજ્ઞા મેં ઉપયોગ વાલે હોતે હૈં । (સંતતિમાવં પઙ્કચ) આન્તરિક અનુભવ કી અપેક્ષા સે (આહારસન્નોવડત્તા વિ જાવ પરિગ્રહસન્નોવડત્તા વિ) આહાર સંજ્ઞા મેં ઉપયુક્ત અથવા પરિગ્રહસંજ્ઞા મેં મી ઉપયુક્ત હોતે હૈં ।

(एएसि णं मते ! देवाणं आहारसन्नोवडत्ताणं जाव परिग्रहसन्नोवडत्ताण य) હે ભગવન્ ! હન આહારસંજ્ઞા મેં ઉપયોગ વાલે અથવા પરિગ્રહસંજ્ઞા મેં ઉપયોગ વાલે દેવોં મેં સે (કયરે કયરેહિંતો) કૌન કિસ સે (અપ્પા વા, વહુયા વા,

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સન્વત્થોવા મળૂસા) બધાથી ઓછા મનુષ્ય (મયસન્નોવડત્તા) બય સ જ્ઞામા ઉપયોગવાળા હોય છે (આહારસન્નોવડત્તા સંખિજ્જ ગુણા) આહાર સ જ્ઞામા ઉપયોગવાળા સ ખ્યાત ગણા છે (પરિગ્રહસન્નોવડત્તા સંખિજ્જગુણા) પરિગ્રહ સ જ્ઞામા ઉપયોગવાળા સ ખ્યાત ગણા છે (મેહુણસન્નોવડત્તા સંખિજ્જગુણા) મૈથુન સ જ્ઞામા ઉપયોગવાળા સ ખ્યાત ગણા છે

(દેવાણ મતે ! કિં) હે ભગવન્ ! શુ દેવ (આહારસન્નોવડત્તા જાવ પરિગ્રહસન્નોવડત્તા ?) આહાર સ જ્ઞામા ઉપયોગવાળા થાય છે યાવત્ પરિગ્રહ સ જ્ઞામા ઉપયોગ વાળા થાય છે ? (ગોયમા ! ઓસન્નં કારણ પઙ્કચ) હે ગૌતમ ! બહુલતાથી બાહ્યકારણની અપેક્ષાએ (પરિગ્રહસન્નોવડત્તા વિ) પરિગ્રહ સ જ્ઞામા ઉપયોગવાળા થાય છે (સંતતિમાવં પઙ્કચ) આન્તરિક અનુભવની અપેક્ષાએ (આહારસન્નોવડત્તા વિ જાવ પરિગ્રહસન્નોવડત્તા વિ) આહાર સ જ્ઞામા ઉપયુક્ત યાવત્ પરિગ્રહ સ જ્ઞામા પણ ઉપયુક્ત થાય છે

(एएसिण मते ! देवाण आहारसन्नोवडत्ताण जाव परिग्रहसन्नोवडत्ताण य) હે ભગવન્ ! આ આહાર સ જ્ઞામા ઉપયોગવાળા યાવત્ પરિગ્રહ સ જ્ઞામા ઉપયોગ વાળા દેવોમાંથી (કયરે કયરેહિંતો) કેણ કેનાથી (અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાદિયા વા) અક્ષપ,

પ્રમેયબોધિની ટીકા પદ ૮ સ્. ૧ સંજ્ઞાપદનિરૂપણમ્

ક્ષત્રેભ્યોઽલ્પા વા વહુકા વા, તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા ભવન્તિ ? ગૌતમ ! સર્વસ્તોકાઃ
દેવાઃ આહારસંજ્ઞોપયુક્તાઃ મયસંજ્ઞોપયુક્તાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્તાઃ સંખ્યેયગુણાઃ,
પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્તાઃ સંખ્યેયગુણાઃ ॥ સૂ. ॥ ૧ ॥

॥ ઇતિ પ્રજ્ઞાપનાયાં મગવત્યામ્ અષ્ટમં સંજ્ઞાપદં સમાપ્તમ્ ॥

ટીકા—સપ્તમે પદે પ્રાણિનામ્બુચ્છવાસનિઃશ્વાસ પર્યાપ્તિનામકર્મયોગાશ્રય ક્રિયાયા વિરહા-
વિરહકાલઃ પ્રતિપાદિતઃ, અથાષ્ટમે પદે વેદનીયમોદ્દનીયોદયાશ્રયાન જ્ઞાનાવરણદર્શનાવરણ-
ક્ષયોપશમાશ્રયાંશ્વારમપરિણામવિશેષાન અધિકૃત્ય સંજ્ઞાં પ્રરૂપયિતુમાદ—‘કડળં મંતે ! સન્ના
ઓ પળ્લવો ? ગૌતમ ! પૃચ્છતિ—હે મદન્ત ! કતિ સ્વલુ સંજ્ઞાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ? મગવાન આદ—

તુલ્લા વા, વિસેસાદિયા વા ?) અલ્પ, વહુત, તુલ્ય યા વિશેષાધિક હૈ (ગોચમા !)
હે ગૌતમ ! (સંવત્થોવા દેવા) સ્વ સે કમ્મ દેવ (આહારસન્નોવત્તા) આહારસંજ્ઞા
કે ઉપયોગ વાલે હૈ (મયસન્નોવત્તા સંખિજ્જગુણા) મયસંજ્ઞા મેં ઉપયોગ વાલે
સંખ્યાતગુણા હૈ (મેહુણસન્નોવત્તા સંખેજ્જગુણા) મૈથુનસંજ્ઞા મેં ઉપયોગવાલે
સંખ્યાતગુણા હૈ (પરિગ્રહસન્નોવત્તા સંખિજ્જગુણા) પરિગ્રહસંજ્ઞા મેં ઉપયોગ
વાલે સંખ્યાતગુણા હૈ ।

इति पणवणाए भगवइए अट्ठमं सन्नापदं समप्तं

(भगवती प्रज्ञापना में आठवां संज्ञापद समाप्त)

ટીકાર્થ—સાતવેં પદ મેં ઉચ્છવાસનિશ્વાસ પર્યાપ્તિ નામકર્મ કે ઉદય સે
હોને વાલી પ્રાણિયોં કી શ્વાસોચ્છવાસ ક્રિયા કા પ્રરૂપણ કિયા ગયા હૈ, અવ
આઠવેં પદ મેં વેદનીય એવં મોદ્દનીય કર્મ કે ઉદય સે હોને વાલે તથા જ્ઞાનાવર-
ણીય કર્મ કે ક્ષયોપશમ કી અપેક્ષા રાખને વાલે આત્મપરિણામોં કો લેકર સંજ્ઞા
કી પ્રરૂપણા કરતે હૈ—

ધણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

(ગોચમા !) હે ગૌતમ ! (સંવત્થોવા દેવા) બધાથી ઓછા દેવો (આહારસન્નોવત્તા)
આહાર સંજ્ઞાના ઉપયોગવાળા છે (મયસન્નોવત્તા સંખિજ્જગુણા) બધ સ જ્ઞામા ઉપયોગવાળા
સંખ્યાત ગણા છે (મેહુણ સન્નોવત્તા સંખેજ્જગુણા) મૈથુન સ જ્ઞામા ઉપયોગવાળા સંખ્યાત ગણા
છે (પરિગ્રહસન્નોવત્તા સંખિજ્જગુણા) પરિગ્રહ સ જ્ઞામા ઉપયોગવાળા સંખ્યાત ગણા છે

इति पणवणाए भगवइए अट्ठमं सन्नापर्यं समप्तं

भगवती प्रज्ञापनामा आठयुं संज्ञा पदं समाप्तं

ટીકાર્થ— સાતમા પદમા ઉચ્છવાસ-નિશ્વાસ પર્યાપ્તિ નામ કર્મના ઉદયથી થનાર
પ્રાણિયોના શ્વાસોચ્છવાસ ક્રિયાનું પ્રરૂપણ કરાયું છે, હવે આ આઠમા પદમા વેદનીય
તેમજ મોદ્દનીય કર્મના ઉદયથી થનાર તથા જ્ઞાનાવરણીય તેમજ દર્શનાવરણીય કર્મના
ક્ષયોપશમની અપેક્ષા રાખનાર આત્મપરિણામોને લઈને સંજ્ઞાની પ્રરૂપણા કરે છે.

‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘દસ સન્નાઓ પળ્લણ્ણાઓ’ દશ સંજ્ઞાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તં જદ્વા-આહાર-સન્ના ૧ મયરાન્ના ૨, મેહુણસન્ના ૩, પરિગ્રહસન્ના ૪, કોહસન્ના ૫, માણસન્ના ૬, માયાસન્ના ૭, લોહસન્ના ૮, લોયસન્ના ૯, ઓધસન્ના ૧૦’ તદ્વથા-આહારસંજ્ઞા, મય-સંજ્ઞા, મેથુનસંજ્ઞા, પરિગ્રહસંજ્ઞા; ક્રોધસંજ્ઞા, માનસંજ્ઞા, માયાસંજ્ઞા, લોભસંજ્ઞા, લોકસંજ્ઞા, ઓધસંજ્ઞા ચ, તત્ત્વ સંજ્ઞાનં સંજ્ઞા આમોગઃ, ચેષ્ટાવિશેષઃ, પ્રયત્નવિશેષો વા, અથવા સંજ્ઞા-વતે જીવોડનયા ઇતિ સંજ્ઞા ઉભયથાપિ વેદનીયમોહનીયોદયાશ્રિતાજ્ઞાનાવરણદર્શનાવરણ-ક્ષયોપશમાશ્રિતા ચ વિચિત્રાઽઽહારાદિપ્રાપ્તિક્રિયા સંજ્ઞાપદેનોચ્યતે, સા ચોક્તદશવિધા વર્તતે, તત્ત્વ ક્ષુધાવેદનીયોદયાત યા ગ્રાસાદ્યાદ્યારથં તથાવિધપુદ્ગલોપાદાનક્રિયા ભવતિ સા ‘આહારસંજ્ઞા’ ઇતિ વ્યપદિચ્યતે, તસ્યા આમોગસ્વરૂપત્વાત્ અનયા જીવોડયં સંજ્ઞાયતે ઇતિ

શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈં-હે ભગવન્ ! સંજ્ઞાણં કિતની કહી ગઈ હૈ ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! સંજ્ઞાણં દસ કહી ગઈ હૈ-વે દસ પ્રકાર હૈ-(૧)

આહારસંજ્ઞા (૨) મયસંજ્ઞા (૩) મૈથુનસંજ્ઞા (૪) પરિગ્રહસંજ્ઞા (૫) ક્રોધસંજ્ઞા (૬) માનસંજ્ઞા (૭) માયાસંજ્ઞા (૮) લોભસંજ્ઞા (૯) લોકસંજ્ઞા ઓર (૧૦) ઓધસંજ્ઞા

સંજ્ઞા કા અર્થ હૈ-સંજ્ઞાન-આયોગ-અર્થાત્ એક વિશેષ પ્રકાર કા ઉપયોગ, ચેષ્ટાવિશેષ યા પ્રયત્નવિશેષ, અથવા જિસકે દ્વારા જીવ કા સંજ્ઞાન હોતા હૈ, ઉસે સંજ્ઞા કહતે હૈં । દોનોં મેં સે કોઈ ખી વ્યુત્પત્તિ અંગીકાર કી જાય, પરન્તુ અર્થ નિકલના હૈ-વેદનીય ઓર મોહનીય કર્મ કે ઉદય સે તથા જ્ઞાનાવરણ ઓર દર્શનાવરણ કર્મ કે ક્ષયોપશમ સે આહાર આદિ કી પ્રાપ્તિ હોના સંજ્ઞા હૈ । ઉસકે દસ ભેદ હૈં, જિન કા ઉલ્લેખ પહેલે ક્રિયા જા ચુકા હૈ । ઉનમેં સે ક્ષુધા વેદનીય કર્મ કે ઉદય સે ગ્રાસ આદિ કે આહાર લે લિધે પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ કરને કી જો ક્રિયા હોતી હૈ, વહ આહારસંજ્ઞા કહલાતી હૈ, ક્યોંકિ વહ આયોગ

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! સંજ્ઞાઓ કેટલી કહેલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સંજ્ઞાઓ દશ કહેલી છે -તેઓ આ પ્રકારે છે (૧) આહાર સંજ્ઞા (૨) મય સંજ્ઞા (૩) મૈથુન સંજ્ઞા (૪) પરિગ્રહ સંજ્ઞા (૫) ક્રોધ સંજ્ઞા (૬) માન સંજ્ઞા (૭) માયા સંજ્ઞા (૮) લોભ સંજ્ઞા (૯) લોક સંજ્ઞા (૧૦) ઓધ સંજ્ઞા

સંજ્ઞાનો અર્થ છે-સંજ્ઞાન આયોગ અર્થાત્ એક વિશેષ પ્રકારનો ઉપયોગ, ચેષ્ટા વિશેષ અગર પ્રયત્ન વિશેષ અથવા જેના દ્વારા જીવનું સંજ્ઞાન થાય છે, તેને સંજ્ઞા કહે છે. બન્નેમાથી કોઈ પણ વ્યુત્પત્તિ સ્વીકારાય છતાં તેનો અર્થ નિકળે છે વેદનીય અને મોહનીય કર્મના ઉદયથી તથા જ્ઞાનાવરણ અને દર્શનાવરણ કર્મના ક્ષયોપશમથી આહાર આદિની પ્રાપ્તિ થવી તે સંજ્ઞા છે તેના દશ ભેદ છે, જેમનો ઉલ્લેખ પહેલા કરી દિધેલો છે તેઓમાથી ક્ષુધા વેદનીય કર્મના ઉદયથી ગ્રાસ આદિના આહારને માટે પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરવાની જે ક્રિયા થાય છે, તે આહાર સંજ્ઞા કહેવાય છે કેમકે તે આયોગ રૂપ છે, એનાથી ‘આ જીવ છે એવી પ્રતીતિ થાય છે. તેથી ‘મજ્ઞાયતે જીવોડયં અનયા,

વા વ્યુત્પત્તિ વલલભ્યમાનાર્થત્વાત્, एवं भयमोहनीयोदयात् भयभीतस्य नयनवदनविकार-
रोमोद्गमकम्पादिक्रिया 'भयसंज्ञा' इति उच्यते, यथा पु'वेदनीयोदयाद् स्त्र्यभिलाषस्वरूप
क्रिया 'मैथुनसंज्ञा' इति व्यवहियते, एवं लोभोदयात् मुख्य संसारकारणासक्तिपूर्वा सचित्ते-
तरद्रव्योपादानक्रिया 'परिग्रहसंज्ञा' इत्युच्यते, एवम् मानोदयात् अहङ्कारस्वरूपा दर्पादि
परिणति 'मानसंज्ञा' इत्युच्यते, तथा मायावेदनीयोदयात् अशुभसंक्लेशेन मिथ्याभाषणादि
क्रिया 'मायासंज्ञा' इत्युच्यते, एवम् लोभवेदनीयोदयात् लालसत्त्वेन सचित्तेतरद्रव्यग्रहणा-
भिलाषा 'लोभसंज्ञा' इत्युच्यते, तथा मतिज्ञानावरणीयकर्मक्षयोपशमात् शब्दाद्यर्थविशेषा-
रूप है । इससे 'यह जीव है' ऐसी प्रतीति होती है, अतः 'संज्ञायते जीवोऽयं
अनया' यह व्युत्पत्ति भी घटित हो जाती है ।

इसी प्रकार भयमोहनीय के उदय से भयभीत प्राणी के नयन तथा मुख
में विकार उत्पन्न होना, कम्पन होना आदि क्रिया भयसंज्ञा है । पुरुषवेद के
उदय से स्त्री की अभिलाषा इसी प्रकार स्त्रीवेद के उदय से पुरुष की अभिलाषा
होना तथा नपुंसकवेद के उदय से दोनों की अभिलाषा होना रूप क्रिया मैथुन-
संज्ञा कहलाती है । लोभमोहनीय के उदय से संसार के कारणों से आसक्ति-
पूर्वक सचित्त एवं अचित्त पदार्थों को ग्रहण करने की क्रिया परिग्रहसंज्ञा है ।
इसी प्रकार क्रोधमोहनीय के उदय से कोप (गुस्सा) रूप परिणति होना क्रोध-
संज्ञा है मानमोहनीय के उदय से अहंकार रूप दर्प आदि की परिणति होना
मानसंज्ञा है । मायामोहनीय के उदय से अ म अच्यवसायपूर्वक मिथ्याभाषण
आदि छद्मपूर्ण क्रिया करना मायासंज्ञा कहलाती है । लोभमोहनीय के उदय से
लालची बन कर सचित्त-अचित्त द्रव्यों को ग्रहण करने की अभिलाषा होना
लोभसंज्ञा है । मतिज्ञानावरणीय कर्म के क्षयोपशम से शब्द आदि के अर्थ-

આ વ્યુત્પત્તિ પણ ઘટિત થઈ જાય છે.

એ રીતે ભય મોહનીયના ઉદયથી ભયભીત પ્રાણીના નયન તથા મુખમા વિકાર
ઉત્પન્ન થાય, કમ્પન થવું આદિ ક્રિયા ભય સંજ્ઞા છે. પુરુષવેદના ઉદયથી સ્ત્રીની
અભિલાષા, એજ પ્રકારે સ્ત્રીવેદના ઉદયથી પુરુષની અભિલાષા થવી તથા નપુંસક વેદ કે
તેના ઉદયથી બંનેની અભિલાષા થવા રૂપ ક્રિયા મૈથુનસંજ્ઞા કહેવાય છે. લોભ મોહ-
નીયના ઉદયથી સંસારના કારણોમા આસક્તિ પૂર્વક સચિત્ત તેમજ અચિત્ત પદાર્થોને
અહણ કરવાની ક્રિયા પરિગ્રહ સંજ્ઞા છે. એજ પ્રકારે ક્રોધ મોહનીયના ઉદયથી કોપ (ગુસ્સો)
રૂપ પરિણતિ થઈ તે ક્રોધ સંજ્ઞા છે. માન મોહનીયના ઉદયથી અહંકાર રૂપ દર્પ આદિની
પરિણતિ થવી તે માન સંજ્ઞા છે. માયા મોહનીયના ઉદયથી અશુભ અધ્યવસાય પૂર્વક
મિથ્યાભાષણ આદિ છત્ત પૂર્ણ ક્રિયા કરવી તે માયા સંજ્ઞા કહેવાય છે. લોભ મોહ-
નીયના ઉદયથી લાલચુ બનીને સચિત્ત અને અચિત્ત દ્રવ્યોને અહણ કરવાની અભિલાષા
થવી તે લોભ સંજ્ઞા છે. મતિજ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી શબ્દ આદિના અર્થ

વધોષક્રિયા 'લોકસંજ્ઞા' इति व्यपदिश्यते, શબ્દાધર્થગોચરા સામાન્યાવવોષક્રિયા 'ઓષસંજ્ઞા' इत्युच्यते, તથા ચ જ્ઞાનોપયોગો લોકસંજ્ઞા, દર્શનોપયોગ ઓષસંજ્ઞા इति फलितम्, एताश्च सुखावबोधार्थं स्फुटतया पञ्चेन्द्रियविषये प्रतिपादिता । एकेन्द्रियादि विषये तु एता अव्यक्तरूपा अवसेयाः, गौतमः पृच्छति—'नैरइयाणं भंते ! कइ 'सन्नाओ पणत्ताओ ?' हे भदन्त ! नैर-यिकाणां कतिसंज्ञा प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'दस सन्नाओ पणत्ताओ' नैरयिकाणां दशसंज्ञाः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा—आहारसन्ना जाव ओघसन्ना' तद्यथा आहारसंज्ञा, यावत्—भयसंज्ञा, मैथुनसंज्ञा । परिग्रहसंज्ञा क्रोधसंज्ञा, मानसंज्ञा, मायासंज्ञा, लोभसंज्ञा, लोकसंज्ञा, ओघसंज्ञा, गौतमः पृच्छति—'असुरकुमाराणं भंते ! कइ सन्नाओ पणत्ताओ' असुर-कुमाराणां भदन्त ! कति संज्ञाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'दस सन्नाओ विशेष को जानने की क्रिया लोकसंज्ञा कहलाती है । वस्तु के सामान्य धर्म को जानने की क्रिया ओघसंज्ञा कहलाती है । फलित यह हुआ कि ज्ञानोपयोग को लोकसंज्ञा और दर्शनोपयोग को ओघसंज्ञा कहते हैं ।

सरलता से समझने के लिए पंचेन्द्रियों में इन संज्ञाओं का स्पष्ट रूप में प्रतिपादन किया गया है । एकेन्द्रिय आदि जीवों में ये संज्ञाएं अव्यक्त रूप में होती हैं, ऐसा समझना चाहिए ।

श्रीगौतमस्वामी प्रश्न करते हैं—हे भगवन् ! नारक जीवों में कितनी संज्ञाएं कही जाती हैं ?

श्रीभगवान् उत्तर देते हैं—हे गौतम ! नारकों में दश संज्ञाएं होती हैं, वे इस प्रकार हैं—आहारसंज्ञा यावत् भयसंज्ञा, मैथुनसंज्ञा, परिग्रहसंज्ञा, क्रोधसंज्ञा, मानसंज्ञा, मायासंज्ञा, લોભસંજ્ઞા, લોકસંજ્ઞા और ओघसंज्ञा ।

श्रीगौतमस्वामी—हे भगवन् ! असुरकुमारों में कितनी संज्ञाएं कही हैं ?

श्रीभगवान्—हे गौतम ! दश संज्ञाएं कही गई हैं, वे इस प्रकार हैं—आहार-

વિશેષને જાણવાની ક્રિયા ઓષ સંજ્ઞા કહેવાય છે ફલિત એ થયું કે જ્ઞાનોપયોગને લોક સંજ્ઞા અને દર્શનોપયોગને ઓષ સંજ્ઞા કહે છે.

સરલતાથી સમજવા માટે પંચેન્દ્રિયોમા આ સંજ્ઞાઓ સ્પષ્ટ રૂપે પ્રતિપાદન કરેલ છે—એકેન્દ્રિય આદિ જીવોમા આ સંજ્ઞાઓ અવ્યક્ત રૂપમાં થાય છે, એમ સમજવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી ફરીથી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ ! નારક જીવોમા કેટલી સંજ્ઞાઓ 'મળી આવે છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે — હે ગૌતમ ! નારકોમાં દશ સંજ્ઞાઓ હોય છે, તે આ પ્રકારે આહારસંજ્ઞા યાવત્ ભયસંજ્ઞા, મૈથુનસંજ્ઞા, પરિગ્રહ સંજ્ઞા, ક્રોધ સંજ્ઞા, માન સંજ્ઞા, માયા સંજ્ઞા, લોભ સંજ્ઞા, લોક સંજ્ઞા, અને ઓષ સંજ્ઞા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :-હે ભગવન્ ! અસુર કુમારોમા કેટલી સંજ્ઞાઓ છે ?

પણ્ણત્તાઓ' અસુરકુમારાણાં દશ સંજ્ઞાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, 'તં જઠા-આહારસન્ના જાવ ઓવસન્ના' આહાર-સંજ્ઞા, યાવત-ભયસંજ્ઞા, મૈથુનસંજ્ઞા, પરિગ્રહસંજ્ઞા, ક્રોધસંજ્ઞા, માનસંજ્ઞા, માયાસંજ્ઞા, લોભ-સંજ્ઞા, લોકસંજ્ઞા, ઓઘસંજ્ઞા ચ, 'એવં જાવ થણિયકુમારાણં' એવમ્-અસુરકુમારોક્તરીત્યા યાવત્-નાગકુમાર-સુવર્ણકુમાર અગ્નિકુમાર-વિદ્યુત્કુમાર ઉદધિકુમાર દ્રીપકુમાર દિવકુમાર પવન-કુમારસ્તનિતકુમારાણાં પૂર્વોક્તા દશ સંજ્ઞાઃ, પ્રજ્ઞતાઃ, 'એવં પુઢવિકાઙ્યાણં જાવ વેમાણિયા-વસાણાણં નેયવ્વં' એવમ્-પૂર્વોક્તરીત્યા પૃથિવીકાયિકાનાં યાવત્-અપ્કાયિકતેજસ્કાયિક વાયુકાયિકવનસ્પતિકાયિક વિકલેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકપષ્ચેન્દ્રિયમનુષ્યવાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમા-નિકાવસાનાનાં દશસંજ્ઞાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, इति ज्ञातव्यम्, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જેરઙ્યાણં મંતે ! કિં આહારસન્નોવઉત્તા, ભયસન્નોવઉત્તા, મેહુણસન્નોવઉત્તા, પરિગ્રહસન્નોવઉત્તા ?’ હે મદન્ત ! નૈરયિકઃ સ્વલ્લુ કિમ્ આહારસંજ્ઞોપયુક્તાઃ-આહારસંજ્ઞોપયોગવન્તો ભવન્તિ ? કિં વા ભયસંજ્ઞો-પયુક્તાઃ-ભયસંજ્ઞોપયોગવન્તો ભવન્તિ ? કિં વા મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્તાઃ-મૈથુનસંજ્ઞોપયોગવન્તો ભવન્તિ ? કિં વા-પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્તાઃ-પરિગ્રહસંજ્ઞોપયોગવન્તો ભવન્તિ ? ભગવાન્-આહ-સંજ્ઞા અથવા ઓઘસંજ્ઞા અર્થાત્ પૂર્વોક્ત સમી ।

અસુરકુમારોં કી તરહ નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્રીપકુમાર, દિવકુમાર, પવનકુમાર, સ્તનિતકુમાર દેવોં મેં મી પૂર્વોક્ત દશોં સંજ્ઞાપં પાઈ જાતી હૈ । હસી પ્રકાર પૃથિવીકાયિકોં સે લેકાર વૈમા-નિકોં તક અર્થાત્ પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પ-તિકાયિક, વિકલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિક દેવોં મેં ચે દશોં સંજ્ઞાપં સમક્ષ લેની ચાહિય ।

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવ ક્યા આહારસંજ્ઞા મેં ઉપયુક્ત અર્થાત્ આહારસંજ્ઞા મેં ઉપયોગ વાલે હોતે હૈં, અથવા ભયસંજ્ઞા મેં ઉપયોગ વાલે હોતે હૈં, યા મૈથુનસંજ્ઞા મેં ઉપયોગ વાલે હોતે હૈં ?

શ્રી ભગવન્ -હે ગૌતમ ! इति संज्ञाઓ કહેલી છે, તેઓ આ પ્રકારે છે-આહાર સંજ્ઞા યાવત્ ઓઘ સંજ્ઞા અર્થાત્ પૂર્વોક્ત અથા

અસુરકુમારોની જેમ નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્રીપકુમાર, દિવકુમાર, પવનકુમાર, સ્તનિતકુમાર દેવોમા પણ પૂર્વોક્ત દશે સંજ્ઞાઓ મળી આવે છે. એજ પ્રકારે પૃથ્વીકાયિકોથી લઈને વૈમાનિક સુધી અર્થાત્ પૃથ્વીકાયિક, અપ્કા-યિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક, વિકલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવોમા પણ इति संज्ञાઓ સમજી લેવી જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવ શું આહારસંજ્ઞામા ઉપયુક્ત અર્થાત્ આહાર સંજ્ઞામા ઉપયોગવાળા થાય છે, અથવા ભય સંજ્ઞામા ઉપયોગ વાળા થાય છે, અથવા મૈથુન સંજ્ઞામા ઉપયોગવાળા થાય છે અથવા પરિગ્રહ સંજ્ઞામા ઉપયોગવાળા થાય છે ?

‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ઓસન્ન’ કારણં પઙ્કચ મયસન્નોવઉત્તા’ ઉત્સન્નમ્ કારણં વાદલ્યેન વાહ્નં કારણમ્ પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય નૈરયિકા મયસંજ્ઞોપયુક્તા ભવન્તિ, ઉત્સન્ન શબ્દસ્ય વાહ્ય વાહુલ્યાર્થકતા ચ બોધ્યા, તથા ચ તેષાં સર્વતઃ પ્રભૂતાનિ પરમાધર્મોત્પાદકા યઃ શૂલશક્તિ-કુન્તાદીનિ મયોત્પાદકાનિ ભવન્તિ, ‘સંતતિમાવં પઙ્કચ આહારસન્નોવઉત્તા વિ જાવ પરિગ્રહ-

તોવઉત્તા વિ’ સન્તતિમાવમ્-આન્તરમનુભવમાવં, પ્રતીત્ય આશ્રિત્ય-આન્તરાનુભવમાવાપેક્ષ-યેત્યર્થઃ નૈરયિકા આહારસંજ્ઞોપયુક્તા અપિ યાવત્ મયસંજ્ઞોપયુક્તા અપિ મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્તા અપિ, પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્તા અપિ ભવન્તિ, અથૈતેષાં નૈરયિકાણામલ્પવહુત્વં પ્રરૂપયિતું ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘एएसिणं मंते ! णेरइयाणं आहारसन्नोंवउत्ताणं, मयसन्नोंवउत्ताणं, मेहुणसन्नोंवउत्ताणं, परि-गहसन्नोंवउत्ताण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?’ હે મદન્ત ! एतेषां खलु नैरयिकाणां आहारसंज्ञोपयुक्तानां, मयसंज्ञोपयुक्तानां, मैथुनसंज्ञोप-युक्तानां परिग्रहसंज्ञोपयुक्तानाञ्च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा विशेषा-

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! વહુલતા સે વાહ્ય કારણોં કી અપેક્ષા નારક મય-સંજ્ઞા કે ઉપયોગ વાલે હોતે હૈં । મૂલપાઠ મેં પ્રયુક્ત ‘ઓસન્ન’ શબ્દ વહુલતા સે વાહ્ય કા વાચક હૈ । નારકોં મેં પરમાધાર્મિક દેવોં કે દ્વારા વિક્રિયા કિયે હુए શૂલ, શક્તિ, માલા આદિક શસ્ત્રોં કા મય વહુત રહતા હૈ । સંતતિમાવ અર્થાત્ આન્તરિક અનુભવરૂપ માવ કી અપેક્ષા સે નારક જીવ આહારસંજ્ઞા મેં ભી ઉપ-યુક્ત હોતે હૈં, મૈથુનસંજ્ઞા મેં ભી ઉપયુક્ત હોતે હૈં ઓર પરિગ્રહસંજ્ઞા મેં ભી ઉપ-યુક્ત હોતે હૈં । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ યોં તો નારકોં મેં આહારાદિ સમી સંજ્ઞાએં હોતી હૈં પરન્તુ મયસંજ્ઞા અધિક હોતી હૈ ।

અબ સંજ્ઞાઓં કી અપેક્ષા સે નારકોં કા અલ્પવહુત્વ પ્રદર્શિત કરતે હૈં-

શ્રીગૌતમ-હે ભગવન્ ! આહારસંજ્ઞા મેં ઉપયોગ વાલે, મયસંજ્ઞા મેં ઉપયોગ વાલે, મૈથુનસંજ્ઞા મેં ઉપયોગ વાલે ઓર પરિગ્રહસંજ્ઞા મેં ઉપયોગ વાલે નારકોં મેં

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ બહુલતાથી બાહ્ય કારણોની અપેક્ષાએ નારક ભયસ જ્ઞાના ઉપયોગવાળા થાય છે મૂલપાઠમા ‘પ્રયુક્ત’ ‘ઓસન્ન’ શબ્દ બહુલતાથી બાહ્યને વાચક બને છે. નારકોમા પરમાધાર્મિક દેવોના દ્વારા વિક્રિયા કરેલા શૂલ શક્તિ માલા વિગેરે શસ્ત્રોના ભય ધણે રહે છે. ‘સન્તતિ’ ભાવ અર્થાત્ આન્તરિક અનુભવ રૂપ ભાવની અપેક્ષાએ નારક જીવ આહાર સ જ્ઞામા પણ ઉપયુક્ત થાય છે મૈથુન સ જ્ઞામા પણ ઉપ-યુક્ત થાય છે અને પરિગ્રહ સ જ્ઞામા પણ ઉપયોગી થાય છે તાત્પર્ય એ છે કે આમ તો નારકોમા આહારાદિ બધી સ જ્ઞાઓ થાય છે. પરન્તુ ભયસ જ્ઞા અધિક હોય છે

હવે સ જ્ઞાઓની અપેક્ષાએ નારકોના અલ્પ બહુત્વ પ્રદર્શિત કરે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી :-હે ભગવન્ ! આહાર સ જ્ઞામા ઉપયોગવાળા, ભય સ જ્ઞામા ઉપયોગવાળા, મૈથુન સ જ્ઞામા ઉપયોગવાળા, અને પરિગ્રહ સ જ્ઞામા ઉપયોગવાળા નારકોમા

ધિકા વા ભવન્તિ ? ભગવાન્ આહ—‘ગૌતમ !’ હે ગૌતમ ! ‘સન્વત્યોવા નેરડયા મેદ્ધુણસ-
ન્નોવડત્તા’ સર્વસ્તોકાઃ—સર્વેભ્યઃ અલ્પાઃ નૈરયિકાઃ મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્તા ભવન્તિ, નૈરયિકાણાં
નયનનિમીલનમાત્રમપિ મુશ્વિત્વાભાવેન કેવલમનવર તમતિપ્રવલદુઃખાનલૈઃ દદશ્વમાનશરીરત્વાત્
તથા ચોક્તમ્—

“અચ્છિ નિમીલણમેત્તં નત્થિ મુહં દુક્ખમેવ પહિવદ્ધં ।

નરણ નેરડયાણં અહોનિસં પચ્ચમાણાણં ॥ ૧ ॥

છાયા—અક્ષિનિમીલનમાત્રં નારિત મુખં દુઃખમેવ પ્રતિવદ્ધમ્ ।

નરકે નૈરયિકાણામ્ અહર્નિશં પચ્યમાનાનામ્ ॥ ૧ ॥

અતएव તેષાં મૈથુનેચ્છા ન ભવતીતિ ભાવઃ । પરં યદિ કદાચિત્ ક્વચિત્ કેપાચ્છિત્
નૈરયિકાણાં તદિચ્છા ભવતિ સાડપિ ચ સ્તોકકાલા એવેતિ પૃચ્છા સમયે સ્તોકા એવ મૈથુન-
સંજ્ઞોપયુક્તા ભવન્તિ, તેભ્યઃ—‘આહારસન્નોવડત્તા સંશ્વિજ્જણા’ આહારસંજ્ઞોપયુક્તાઃ સંખ્યેય-
ગુણા ભવન્તિ, દુઃખિનામપિ પ્રચુરાણાં પ્રચુરકાલઆહારેચ્છાયાઃ સદ્ભાવાત્, ભાવતઃ પુચ્છા-
કૌન કિસકી અપેક્ષા અલ્પ, બહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિકા હૈ ?

શ્રીભગવાન્—હે ગૌતમ ! મૈથુનસંજ્ઞા મેં ઉપયોગ વાલે નારક સબ સે કમ હૈં,
કયોંકિ ઉન્હેં નિમેષ માત્ર મી સુખ કા અનુભવ નહીં હોતા । વે નિરન્તર પ્રબલ
દુઃખ રૂપી આગ મેં જલતે હી રહતે હૈં । કહા મી હૈ—‘દિન—રાત દુઃખ કી અગ્નિ
મેં પચને વાલે નારકોં કો આંખ કા પલક ગિરાને જિતને સમય મેં મો સુખ નહીં
હોતા, નિરન્તર દુઃખ હી દુઃખ હોતા હૈ ।’ એસી સ્થિતિ મેં ઉનકો મૈથુન કી ઇચ્છા
નહીં હોતી હૈ, કિન્તુ કદાચિત્ ક્વચિત્ કિસી કો હો મી જાય તો વહ થોડે સે
સમય તક હી રહતી હૈ, અતઃ પ્રદન કે સમય અલ્પ નારક હી મૈથુનસંજ્ઞા મેં
ઉપયોગ વાલે હોતે હૈં । મૈથુનસંજ્ઞા કે ઉપયોગ વાલોં કી અપેક્ષા આહારસંજ્ઞા મેં
ઉપયોગ વાલે સંખ્યાતગુણા અધિકા હૈ, કયોંકિ ઉન દુઃખી નારકોં મેં પ્રચુર કાલ
તક આહાર કી ઇચ્છા બની રહતી હૈ । યહ મી સંભવ હૈ કિ પૃચ્છા કે સમય

કાણુ કોની અપેક્ષાએ અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ — હે ગૌતમ ! મૈથુન સ જ્ઞાના ઉપયોગવાળા નારક જીવે બધાથી ઓછા
છે, કેમકે તેઓને નિમેષ માત્ર પણ સુખનો અનુભવ નથી હોતો. તેઓ નિરન્તર પ્રબલ
દુઃખ રૂપી આગમાં બળતા જ રહે છે કહ્યું પણ છે—રાતદિવસ દુઃખના અગ્નિમાં શેકાતા
નારકોને આખના પલકારા બેટલા સમયમાં પણ સુખ મળતું નથી, તેમને નિરન્તર દુઃખ જ
દુઃખ થાય છે એવી સ્થિતિમાં એમને મૈથુનનો ઇચ્છા નથી થતી, કિન્તુ કદાચિત્ ક્વ-
ચિત્ કોઈને થઈ જાય તો તે થોડા સમય સુધી જ રહે છે. તેથી પ્રશ્નના સમયે અલ્પ નારક
જ મૈથુન સ જ્ઞાના ઉપયોગવાળા થાય છે. મૈથુન સ જ્ઞાના ઉપયોગવાળાની અપેક્ષાએ આહાર
સંજ્ઞાના ઉપયોગવાળા સંખ્યાત ગણા અધિક છે. કેમકે જે દુઃખી નારકોમાં પ્રચુર કાળ

સમયે અતિ પ્રચુરાણામાહારસંજ્ઞોપયુક્તાનાં સંખ્યાત્વ, તેભ્યોઽપિ 'પરિગ્રહસંજ્ઞોવઉત્તા સંખિજ્જ-
ગુણા' પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્તાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, આહારેચ્છાયાઃ શરીરપોષણાર્થમેવ સદ્ભાવેન
તદપેક્ષયા પરિગ્રહેચ્છાયાઃ શરીરાર્થે પ્રદરણાર્થેચ્છ જાયમાનત્વેન પ્રચુરત્તરકાલાવસ્થાયિતયા ચ
પૃચ્છાસમયેઽતિ પ્રચુરતરાઃ પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્તાઃ સમુપલભ્યન્તે इति પૂર્વાપેક્ષયા તે સંખ્યેયગુણા
ભવન્તિ, તેભ્યોઽપિ 'મયસંજ્ઞોવઉત્તા સંખિજ્જગુણા' મયસંજ્ઞોપયુક્તાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ,
નરકેષુ નૈરયિકાણાં સર્વતો મયસ્ય મરણપર્યન્તસદ્ભાવેન પૃચ્છા સમયેઽતિપ્રચુરતમા મયસંજ્ઞોપ-
યુક્તા ઉપલભ્યન્તે इति પૂર્વાપેક્ષયા તે સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'તિરિક્સજ્જો-
ણિયા ણં મંતે ! કિં આહારસંજ્ઞોવઉત્તા જાવ પરિગ્રહરાત્તોવઉત્તા ?' હે મદન્ત ! તિર્યગ્યોનિકાઃ
ખલુ કિમ્ આહારસંજ્ઞોપયુક્તાઃ ભવન્તિ ? યાવત્—કિં વા મયસંજ્ઞોપયુક્તા ભવન્તિ ? કિં વા
મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્તા ભવન્તિ ? ભગવાન્ આહ—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'ઓસન્નં કારણં પહ્વચ્ચ

આહારસંજ્ઞા મેં ઉપયોગ વાલે પહુત હોં । આહારસંજ્ઞા મેં ઉપયોગ વાલોં કી
અપેક્ષા પરિગ્રહસંજ્ઞા મેં ઉપયોગ વાલે સંખ્યાતગુણા અધિક હૈ, ક્યોંકિ આહાર કી
હચ્છા સિર્ફ શરીરપોષણ કે લિપ્ હોતી હૈ, જવ કિ પરિગ્રહ કી અભિલાષા શરીર
કે લિપ્ મી ઓર આયુધોં કે લિપ્ મી હોતી હૈ, ઓર વહ અધિક કાલ તક
રહતી હૈ, અતપ્વ પૃચ્છા કે સમય પરિગ્રહસંજ્ઞા મેં ઉપયોગ વાલે વહુત અધિક
પાયે જાતે હૈં । ઁનકી અપેક્ષા મયસંજ્ઞા મેં ઉપયોગ વાલે સંખ્યાતગુણા અધિક
હોતે હૈં, ક્યોંકિ નરક મેં નારક જીવોં કો મૃત્યુપર્યન્ત મય વિદ્યમાન રહતા હૈ,
હસ કારણ મયસંજ્ઞા મેં ઉપયોગ વાલે નારક પૂર્વ કી અપેક્ષા સંખ્યાતગુણા
અધિક હોતા હૈં ।

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! તિર્યચ જીવ આહારસંજ્ઞા મેં ઉપયુક્ત હોતે હૈં ?
યાવત્ પરિગ્રહ સંજ્ઞા મેં ઉપયુક્ત હોતે હૈં ? અર્થાન્ આહાર, મય, મૈથુન ઓર
પરિગ્રહસંજ્ઞાઓં મેં સે કિસ મેં ઉપયોગ વાલે હોતે હૈં ?

સુધી આહારની ઇચ્છા બની રહે છે. એ પણ સભવ છે કે પૃચ્છાના સમયે આહાર
સંજ્ઞામા ઉપયોગવાળા ઘણા હોય આહાર સંજ્ઞામા ઉપયોગવાળાઓની અપેક્ષાએ પરિગ્રહ
સંજ્ઞામા ઉપયોગવાળા સંખ્યાત ગણા અધિક છે, કેમકે આહારની ઇચ્છા રૂઢત શરીર
પોષણને માટે હોય છે, બ્યારે પરિગ્રહની અભિલાષા શરીરને માટે છે અને આયુધોને માટે
પણ હોય છે, અને તે અધિક કાળ સુધી રહે છે, તેથી પૃચ્છાના સમયે પરિગ્રહ સંજ્ઞામા
ઉપયોગવાળા અધિક મળી આવે છે. તેમની અપેક્ષાએ મય સંજ્ઞામા ઉપયોગવાળા સંખ્યાત
ગણા અધિક હોય છે, કેમકે નરકમા નારક જીવોને મૃત્યુ પર્યન્ત મય વિદ્યમાન રહે છે,
એ કારણે મયસંજ્ઞામા ઉપયોગવાળા નારક પૂર્વની અપેક્ષાએ સંખ્યાત ગણા અધિક છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! તિર્યચ જીવ આહાર સંજ્ઞામા ઉપયુક્ત થાય છે ?
યાવત્ પરિગ્રહ સંજ્ઞામા ઉપયુક્ત થાય છે ? અર્થાત્ મય, મૈથુન, અને પરિગ્રહ સંજ્ઞા-
ઓમાથી શામા ઉપયોગવાળા થાય છે ?

આહારસન્નોવત્તા' ઉત્સન્નં કારણમ્-વાહુલ્યેન વાહ્યકારણમ્, પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય, વાહ્યકારણાપેક્ષવેત્યર્થઃ વાહુલ્યેન તિર્યગ્યોનિકા આહારસંજ્ઞોપયુક્તા ભવન્તિ, ન શેષસંજ્ઞોપયુક્તાઃ, તથૈવ પ્રત્યક્ષત ઉપલભ્યમાનત્વાત્, ' સંતત્તિમાયં પદુચ્ચ આહારસન્નોવત્તા વિ જાવ પરિગ્રહસન્નોવત્તા વિ' સંતતિમાયમ્-આન્તરસન્નુભવમાયં, પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય, આન્તરભાવાપેક્ષયાત્વિત્યર્થઃ, આહારસંજ્ઞોપયુક્તા અપિ તિર્યગ્યોનિકા ભવન્તિ, યાવત્-ભયસંજ્ઞોપયુક્તા અપિ, મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્તા અપિ, પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્તા અપિ ભવન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘एएसि णं भंते ! तिरिक्खज्जोणियाणं आहारसन्नोंवत्ताणं जाव परिग्राहसन्नोंवत्ताण य कयरे कयरेहि नो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ?’ हे भदन् ! एतेषां खलु तिर्यग्योनिकानाम् आहारसंज्ञोपयुक्तानां यावत्-भयसंज्ञोपयुक्तानां मૈથुनસંજ્ઞોપયુક્તાનાં પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્તાનાશ્ચ મધ્યેકતરે કતરેભ્યોડ્લપા વા, વહુકા વા, તુલ્યા વા, વિશેષાધિકા વા ભવન્તિ ? ભગવાન્ આહ-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘सर्ववत्योवा तिरिक्खज्जोणिया परिग्राहसन्नोंवत्ता’ सर्वस्तोकाः-सर्वापेक्षयाऽल्पा तिर्यग्योनिकाः परिग्रहसंज्ञोपयुक्ता भवन्ति, तेषां परिग्रहसंज्ञायाः स्तोक्रका-

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! વાહ્ય કારણોં કી અપેક્ષા બહુલતા સે તિર્યચ આહારસંજ્ઞા મેં ઉપયુક્ત (ઉપયોગ વાલે) હોતે હૈં, ક્યોંકિ પ્રત્યક્ષ એસા હી દેખા જાતા હૈં । સન્તતિમાય અર્થાત્ આન્તરિક અનુભાવ કી અપેક્ષા સે તિર્યચ ભયસંજ્ઞા મેં બી ઉપયુક્ત હોતે હૈં, મૈથુનસંજ્ઞા મેં બી ઉપયુક્ત હોતે હૈં ઓર પરિગ્રહસંજ્ઞા મેં બી ઉપયુક્ત હોતે હૈં ।

શ્રીગૌતમ-હે ભગવન્ ! આહારસંજ્ઞા મેં ઉપયુક્ત યાવત્-ભયસંજ્ઞા મેં ઉપયુક્ત, મૈથુનસંજ્ઞા મેં ઉપયુક્ત ઓર પરિગ્રહસંજ્ઞા મેં ઉપયુક્ત તિર્યચોં મેં કૌન કિસ કી અપેક્ષા અલ્પ, બહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હોતે હૈં ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! સબ સે કમ તિર્યચ પરિગ્રહસંજ્ઞા મેં ઉપયુક્ત હોતે હૈં, ઊન કી પરિગ્રહસંજ્ઞા અલ્પકાલિક હોને સે પૃચ્છા કે સમય થોડે હી પાયે જાતે હૈં । મૈથુનસંજ્ઞા મેં ઉપયુક્ત તિર્યચ પરિગ્રહસંજ્ઞા વાલોં કી અપેક્ષા સંખ્યાતગુણા

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! બાહ્યકારણોની અપેક્ષાએ બહુલતાથી તિર્યચ આહાર સંજ્ઞામાં ઉપયુક્ત (ઉપયોગવાળા) થાય છે, કેમકે પ્રત્યક્ષ એવું જ દેખાય છે. સન્તતિમાય અર્થાત્ આન્તરિક અનુભવના ભાવની અપેક્ષાએ તિર્યચ ભયસંજ્ઞામાં પણ ઉપયુક્ત થાય છે, મૈથુન સંજ્ઞામાં પણ ઉપયુક્ત થાય છે અને પરિગ્રહ સંજ્ઞામાં પણ ઉપયુક્ત થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આહાર સંજ્ઞામાં ઉપયુક્ત યાવત્ ભય સંજ્ઞામાં ઉપયુક્ત મૈથુન સંજ્ઞામાં ઉપયુક્ત અને પરિગ્રહ સંજ્ઞામાં ઉપયુક્ત તિર્યચોમાં કેાણુ કેાની અપેક્ષાએ અલ્પ, ઘણું, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા તિર્યચ પરિગ્રહ સંજ્ઞામાં ઉપયુક્ત થાય છે, તેમને પરિગ્રહ સંજ્ઞા અલ્પ કાલિક હોવાથી પૃચ્છાના સમયે થોડા જ મળી આવે છે.

છત્વેન પૃચ્છાસમયે અલ્પાનામેવ સમુપલ્ભ-જ્ઞાનત્વાત્, તેભ્યઃ 'મેદુણસન્નોવઉત્તા સંખિજ્ઞગુણા' મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્તાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, તેપાં મૈથુનસંજ્ઞોપયોગસ્ય પ્રચુરતરકાલત્વાત્, તેભ્યો-
 ઽપિ-'મયસન્નોવઉત્તા સંખિજ્ઞગુણા' મયસંજ્ઞોપયુક્તાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, તેપાં સજાતી-
 યેભ્યો વિજાતીયેભ્યશ્ચ મયસંભવેન મયોપયોગસ્ય ચ પ્રચુરતમકાલત્વાત્ પૃચ્છાસમયે મયસં-
 જ્ઞોપયુક્તાનાં તિર્યગ્યોનિકાનામતિપ્રચુરતરાણામુપલ્ભ્યમાનત્વાત્ તેભ્યોઽપિ 'આહારસન્નોવઉત્તા
 સંખિજ્ઞગુણા' આહારસંજ્ઞોપયુક્તાસ્તિર્યગ્યોનિકાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, પ્રાયઃ સર્વેપાં તિરથાં
 સર્વદા આહારસંજ્ઞાસદ્ભાવાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'મણુસ્સાણં મંતે ! કિં આહારસન્નોવઉત્તા જાવ
 પરિગ્ગહસન્નોવઉત્તા ?' હે મદન્ત ! મનુષ્યાઃ સ્વલુ ક્ષિપ્ત્ આહારસંજ્ઞોપયુક્તા ભવન્તિ યાવત્-કિં
 મયસંજ્ઞોપયુક્તાઃ ભવન્તિ ? કિં વા મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્તાઃ ભવન્તિ ? કિં વા પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્તા
 ભવન્તિ ? મગવાન્ આહ-'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'ઓસન્નં કારણં પઠુચ્ચ મેદુણસન્નોવઉત્તા'
 ઉત્સન્નં કારણમ્-વાહુલ્યેન વાહ્નં કારણમ્, પ્રતીત્ય આશ્રિત્ય વાહ્નકારણાપેક્ષયા વાહુલ્યેન
 મનુષ્યા મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્તા ભવન્તિ, સ્તોકાઃ શેપસંજ્ઞોપયુક્તા ભવન્તિ, 'સંતદ્ભાવં પઠુચ્ચ આહ-

અધિક હૈં, ક્યોંકિ મૈથુનસંજ્ઞા કા ઉપયોગ પ્રચુરતર કાલ તક બના રહતા હૈં ।
 ડનકી અપેક્ષા મયસંજ્ઞા મૈં ઉપયોગ વાલે સંખ્યાતગુણા અધિક હૈં, ક્યોંકિ ડન્હેં
 સજાતીય પ્રાણિયોં અર્થાત્ તિર્યચોં સે ઓર વિજાતીયોં અર્થાત્ તિર્યચેતર
 પ્રાણિયોં સે મય બના રહતા હૈં ઓર મય કા ઉપયોગ પ્રચુરતમ કાલ તક રહતા
 હૈં । ડનકી અપેક્ષા મી આહારસંજ્ઞા મૈં ઉપયુક્ત તિર્યચ સંખ્યાતગુણા અધિક હોતે
 હૈં, ક્યોંકિ સમી તિર્યચોં મૈં સર્વદા આહારસંજ્ઞા કા સદ્ભાવ રહતા હૈં ।

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! મનુષ્ય કયા આહારસંજ્ઞા મૈં ઉપયુક્ત હોતે હૈં ?
 કયા મયસંજ્ઞા મૈં ઉપયુક્ત હોતે હૈં ? કયા મૈથુનસંજ્ઞા મૈં ઉપયુક્ત હોતે હૈં ? અથવા
 કયા પરિગ્રહસંજ્ઞા મૈં ઉપયુક્ત હોતે હૈં ?

શ્રીમગવાન્-હે ગૌતમ ! મનુષ્ય બહુલતા સે મૈથુનસંજ્ઞા મૈં ઉપયુક્ત હોતે હૈં,

મૈથુનમા ઉપયુક્ત તિર્યચ પરિગ્રહ સજ્ઞાવાળાની અપેક્ષાએ સંખ્યાત ગણા અધિક છે,
 કેમકે મૈથુન સજ્ઞાને ઉપયોગ પ્રચુરતર કાળ સુધી થઈ રહે છે. એમની અપેક્ષાએ મય-
 સજ્ઞામા ઉપયોગવાળા સંખ્યાત ગણા અધિક છે, કેમકે તેઓને સજાતીય પ્રાણિયો અર્થાત્
 તિર્યચો અને વિજાતીયો અર્થાત્ તિર્યચેતર પ્રાણિયોથી ભય થયા કરે છે. અને ભયને
 ઉપયોગ પ્રચુરતમ કાળ સુધી રહે છે તેમની અપેક્ષાએ પણ આહાર સજ્ઞામાં ઉપયુક્ત
 તિર્યચ સંખ્યાત ગણા અધિક હોય છે, કેમકે બધા તિર્યચોમાં સર્વદા આહાર સજ્ઞાને
 સદ્ભાવ રહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી હે મગવન્ ! મનુષ્ય શુ આહાર સંજ્ઞામા ઉપયુક્ત થાય છે ? શુ
 મૈથુન સજ્ઞામા ઉપયુક્ત થાય છે ? અથવા શુ પરિગ્રહ સજ્ઞામા ઉપયુક્ત થાય છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! મનુષ્ય બહુલતાથી મૈથુન સજ્ઞામા ઉપયુક્ત થાય છે,

રસન્નોવત્તા વિ જાવ પરિગ્રહસન્નોવત્તા વિ' સન્તતિભાવમ્-આન્તરાનુભવભાવમ્, પ્રતીત્ય-
આશ્રિત્ય આન્તરભાવાપેક્ષયેત્યર્થઃ મનુષ્યા આહારસંજ્ઞોપયુક્તા અપિ ભવન્તિ યાવત્-ભયસંજ્ઞોપ-
યુક્તા અપિ ભવન્તિ, મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્તા અપિ, પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્તા અપિ ભવન્તીત્યર્થઃ, ગૌતમઃ
પૃચ્છતિ-‘एसि णं मंते ! मणुस्साणं आहारसन्नोंवत्ताणं जाव परिग्गहसन्नोंवत्ताण य
कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसादिया वा ?’ हे भदन्त ! एतेषां खलु
मनुष्याणां आहारसंज्ञोपयुक्तानां यावत्-भयसंज्ञोपयुक्तानाम्, मૈથુનસંજ્ઞોપયુક્તાનાં પરિગ્રહ-
સંજ્ઞોપયુક્તાનાં ચ મધ્યે કતરે કતરેભ્યોઽલ્પા વા, વહુકા વા, તુલ્યા વા. વિશેષાધિકા વા
ભવન્તિ ? મગવાન્ આહ-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘सर्वव्योवा मणुसा ययसन्नोवत्ता’ सर्वस्तो-
का मनुष्या भयसंज्ञोपयुक्ता भवन्ति, સ્તોકાનામેવ મનુષ્યાણાં સ્તોકકાલં ચ ભયસંજ્ઞા સદ્ભા-
વાત્, તેભ્યઃ ‘आहारसन्नोवत्ता संखेज्जगुणा’ આહારસંજ્ઞોપયુક્તા મનુષ્યાઃ સંખ્યેયગુણાઃ ભવ-
ન્તિ, આહારસંજ્ઞોપયોગસ્ય પ્રભૂતતરકાલસદ્ભાવાત્, અતઃપ્રવ તેભ્યોઽપિ ‘परिग्गहसन्नोवत्ता
संखेज्जगुणा’ પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્તા મનુષ્યાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, તેભ્યોઽપિ ‘મેહુણસન્નોવત્તા
આન્તરિક અનુભવ કી અપેક્ષા આહારસંજ્ઞા મેં ઉપયુક્ત ભી હોતે હેં, ભયસંજ્ઞા મેં
ઉપયુક્ત ભી હોતે હેં, પરિગ્રહસંજ્ઞા મેં ઉપયુક્ત ભી હોતે હેં ।

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આહાર, ભય, મૈથુન ઓર પરિગ્રહસંજ્ઞા મેં ઉપ-
યુક્ત મનુષ્યોં મેં કૌન કિસ કી અપેક્ષા અલ્પ, બહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હૈ ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! ભયસંજ્ઞા મેં ઉપયુક્ત મનુષ્ય સબ સે કમ્ હોતે હેં,
ક્યોંકિ થોડે મનુષ્યોં મેં થોડે સમય તક હી ભયસંજ્ઞા કા સદ્ભાવ રહતા હૈ ।
इनकी अपेक्षा आहारसंज्ञा में उपयुक्त मनुष्य संख्यातगुणा अधिक हैं, क्योंकि
आहारसंज्ञा अधिक काल तक रहती है । परिग्रहसंज्ञा वाले मनुष्य आहारसंज्ञा
वालों की अपेक्षा भी संख्यातगुणा अधिक होते हैं, और मૈથुनસંજ્ઞા મેં ઉપયુ-
ક્ત મનુષ્ય પરિગ્રહસંજ્ઞા વાલોં સે ભી સંખ્યાતગુણા અધિક હૈ ।

આન્તરિક અનુભવની અપેક્ષાએ આહાર સંજ્ઞામાં ઉપયુક્તપણ થાય છે, ભય સંજ્ઞામાં
ઉપયુક્ત પણ થાય છે, પરિગ્રહ સંજ્ઞામાં પણ ઉપયુક્ત થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આહાર ભય, મૈથુન અને પરિગ્રહ સંજ્ઞાઓમાં ઉપ-
યુક્ત મનુષ્યોમાં કોણ કોની અપેક્ષાએ અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ભય સંજ્ઞામાં ઉપયુક્ત મનુષ્ય યધાથી ઓછા હોય છે.
કેમકે થોડા મનુષ્યોમાં થોડા સમય સુધી જ ભય સંજ્ઞાનો સદ્ભાવ રહે છે. એની અપે-
ક્ષાએ આહાર સંજ્ઞામાં ઉપયુક્ત મનુષ્ય સંખ્યાત ગણા અધિક છે, કેમકે આહાર સંજ્ઞા
અધિકકાળ સુધી રહે છે. પરિગ્રહ સંજ્ઞાવાળા મનુષ્ય આહાર સંજ્ઞાવાળાઓની અપેક્ષાએ પણ
સંખ્યાત ગણા અધિક હોય છે અને મૈથુન સંજ્ઞામાં ઉપયુક્ત મનુષ્ય પરિગ્રહ સંજ્ઞાવાળા-
ઓથી પણ સંખ્યાત ગણા અધિક છે.

સંખિજ્જગુણા' મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્તા મનુષ્યાઃ સંત્યેગુણા ભવન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘દેવાણં મંતે ! કિં આહારસન્નોવૃત્તા જાવ પરિગ્રહસન્નોવૃત્તા ?’ હે મદન્ત ! દેવાઃ સ્વલ્લ કિમ્ આહારસંજ્ઞો-પયુક્તા ભવન્તિ ? યાવત્-કિં વા મયસંજ્ઞોપયુક્તા ભવન્તિ ? કિં વા મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્તા ભવન્તિ ? કિં વા પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્તા ભવન્તિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ઓસન્નં કારણં પઠુચ્ચ પરિગ્રહસન્નોવૃત્તા’ ઉ સન્નં કારણમ્-વાહુલ્યેન વાઘં કારણં, પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય, વાઘકારણા-પેક્ષયેત્યર્થઃ, દેવાઃ વાહુલ્યેન પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્તા ભવન્તિ, કનકમણિરત્નાદીનાં પરિગ્રહસંજ્ઞો-પયોગકારણાનામ્ તેષાં સર્વદા સદ્ભાવાત્, સન્નિહિતત્વાચ્ચ, ‘સંતદ્ ભાવં ઇદુચ્ચ આહારસન્નો-વૃત્તા વિ જાવ પરિગ્રહસન્નોવૃત્તા વિ’ સંતતિભાવમ્-આન્તરમનુભવભાવમ્, પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય આન્તરાનુભવભાવાપેક્ષયેત્યર્થઃ દેવા આહારસંજ્ઞોપયુક્તા અપિ ભવન્તિ. યાવત્-મયસંજ્ઞોપયુક્તા અપિ, મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્તા અપિ ભવન્તીતિ ભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘એસિ ણં મંતે ! દેવાણં આહારસન્નોવૃત્તાણં જાવ પરિગ્રહસન્નોવૃત્તાણં ય કયરે કયરેહિતો અપ્પા વા વહુયા વા, તુલ્લા વા, વિસેસાહિયા વા ?’ હે મદન્ત ! એતેષાં સ્વલ્લ દેવાનામ્ આહારસંજ્ઞોપયુક્તાના યાવત્-મયસંજ્ઞોપયુક્તાનામ્, મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્તાનામ્ પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્તાનામ્ મધ્યે કતરે કતરેભ્યો

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! દેવ કયા આહારસંજ્ઞા મેં ઉપયુક્ત હોતે હૈં ? કયા મયસંજ્ઞા મેં ઉપયુક્ત હોતે હૈં ? કયા મૈથુનસંજ્ઞા મેં ઉપયુક્ત હોતે હૈં ? અથવા કયા પરિગ્રહસંજ્ઞા મેં ઉપયુક્ત હોતે હૈં ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! બહુલતા સે દેવ પરિગ્રહસંજ્ઞા મેં ઉપયુક્ત હોતે હૈં, ક્યોંકિ પરિગ્રહસંજ્ઞા કે જનક કનક, મણિ, રત્ન આદિ ઉન્હેં સદા-સર્વદા પ્રાપ્ત રહતે હૈં, કિન્તુ આન્તરિક અનુભવ કી અપેક્ષા સે વિચાર કિયા જાય તો વે આહારસંજ્ઞા મેં ઉપયોગ વાલે ભો હોતે હૈં, મયસંજ્ઞા મેં ઉપયોગ વાલે ભી હોતે, મૈથુનસંજ્ઞા મેં ઉપયોગ વાલે ભી હોતે હૈં ઓર પરિગ્રહસંજ્ઞા મેં ઉપયોગ વાલે ભી હોતે હૈં ।

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આહારસંજ્ઞા મેં ઉપયોગ વાલે, મયસંજ્ઞા મેં

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! દેવ શુ આહાર સંજ્ઞામા ઉપયુક્ત થાય છે ? શુ મય સંજ્ઞામા ઉપયુક્ત થાય છે ? શુ મૈથુન સંજ્ઞામા ઉપયુક્ત થાય છે ? અથવા શુ પરિગ્રહ સંજ્ઞામા ઉપયુક્ત થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ -હે ગૌતમ ! બહુલતાએ દેવ પરિગ્રહ સંજ્ઞામા ઉપયુક્ત હોય છે. કેમકે પરિગ્રહ સંજ્ઞાના જનક, રત્ન, મણિ, રત્ન આદિ તેઓને સદા પ્રાપ્ત રહે છે. પરન્તુ આન્તરિક અનુભવની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામા આવે તો તેઓ આહાર સંજ્ઞામા ઉપયોગ વાળા પણ થાય છે. મયસંજ્ઞામા ઉપયોગવાળા પણ થાય છે, મૈથુન સંજ્ઞામા ઉપયોગવાળા થાય છે, અને પરિગ્રહ સંજ્ઞામા ઉપયોગ વાળા પણ થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :-ભગવન્ ! આહારસંજ્ઞામા ઉપયોગવાળા, મયસંજ્ઞામા ઉપયોગવાળા

અલ્પા વા, વહુકા વા, તુલ્યા વા, વિશેષાધિકા વા ભવન્તિ ? ભગવાન્ આહ—‘ગૌતમ’ હે ગૌતમ ! ‘સઘ્વત્યોવા દેવા આહારસંજ્ઞોવઉત્તા’ સર્વસ્તોકાઃ સર્વાલ્પાઃ દેવા આહારસંજ્ઞોપયુક્તાઃ ભવન્તિ, દેવાનામાહારેચ્છાવિરહકાલસ્યાતિપ્રચુરતયા આહારસંજ્ઞોપયોગકાલસ્ય ચાતિ સ્તોક્તયા તેષાં પૃચ્છા સમયે સર્વસ્તોકાનાં સમુપલબ્ધેઃ, તેભ્યઃ ‘ભયસન્નોવઉત્તા સંઘિજ્જગુણા’ ભયસંજ્ઞોપયુક્તાઃ સંઘ્યેયગુણા દેવા ભવન્તિ, ભયસંજ્ઞાયાઃ પ્રભૂતાનાં પ્રભૂતકાલસ્ય ચ સદ્ભાવાત્, તેભ્યોઽપિ—‘મેહુણસન્નોવઉત્તા સંઘિજ્જગુણા’ મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્તા દેવાઃ સંઘ્યેયગુણા—ભવન્તિ, તેભ્યોઽપિ ‘પરિગ્રહસન્નોવઉત્તા સંઘેજ્જગુણા’ પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્તાઃ દેવાઃ સંઘ્યેયગુણા ભવન્તિ, ‘ઈદં પન્નવણાપ ભગવર્ણેપ અટ્ઠમં સન્નાપયં સમત્તં’ इति પ્રજ્ઞાપનાયાં ભગવત્યામ્ અપ્પમં સંજ્ઞાપદં સમાપ્તમ્ ॥ સૂ. ૧ ॥

॥ અપ્પમં સંજ્ઞાપદં સમાપ્તમ્ ॥

ઉપયોગ વાલે, મૈથુનસંજ્ઞા મેં ઉપયોગ વાલે ઔર પરિગ્રહસંજ્ઞા મેં ઉપયોગ વાલે હન દેવોં મેં કૌન કિસ કી અપેક્ષા અલ્પ, વહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હૈ ?

શ્રીભગવાન્—હે ગૌતમ ! સબ સે કમ દેવ આહારસંજ્ઞા મેં ઉપયોગવાલે હોતે હૈં, ક્યૌંકિ દેવોં કી આહાર કી ઇચ્છા કા વિરહકાલ વહુત લમ્બા હોતા હૈ ઔર આહારસંજ્ઞા કે ઉપયોગ કા કાલ વહુત થોડા હોતા હૈ, અતેવ પૃચ્છા કે સમય વે થોડે હી પાયે જાતે હૈં । આહારસંજ્ઞા મેં ઉપયુક્ત દેવોં કી અપેક્ષા ભયસંજ્ઞા મેં ઉપયુક્ત દેવ સંઘ્યાતગુણા અધિક હોતે હૈં, ક્યૌંકિ ભયસંજ્ઞા વહુતોં કો હોતી હૈ ઔર વહુત કાલ તક રહતી હૈ । ભયસંજ્ઞા કે ઉપયોગ વાલોં કી અપેક્ષા મૈથુનસંજ્ઞા વાલે દેવ સંઘ્યાતગુણા અધિક હોતે હૈં ઔર પરિગ્રહસંજ્ઞા વાલે દેવ ઁનસે મી સંઘ્યાતગુણા અધિક હોતે હૈં ।

આઠવાં સંજ્ઞાપદ સમાપ્ત ॥

મૈથુનસંજ્ઞામા ઉપયોગ વાળા, ઁને પરિગ્રહ સંજ્ઞામા ઉપયોગ વાળા ઁા દેવોંમાં કોણ કોની અપેક્ષાએ અલ્પ, વહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ :— હે ગૌતમ ! અર્થાથી ઁાછા દેવ આહાર સંજ્ઞામા ઉપયોગવાળા હોય છે, કેમકે દેવોની આહારની ઇચ્છાને વિરહકાલ વહુત લાંબો હોય છે ઁને આહાર સંજ્ઞાના ઉપયોગને કાળ વહુત થોડો હોય છે. આહાર સંજ્ઞામા ઉપયુક્ત દેવોની અપેક્ષાએ ભયસંજ્ઞામા ઉપયુક્ત દેવ સંઘ્યાત ગણા અધિક હોય છે. કેમકે ભય સંજ્ઞા વહુત હોય છે ઁને વહુત સમય સુધી રહે છે. ભય સંજ્ઞાના ઉપયોગ વાળાની અપેક્ષાએ મૈથુન સંજ્ઞા વાળા દેવ અનન્ત ગણા અધિક હોય છે ઁને પરિગ્રહ સંજ્ઞા વાળા દેવ તેમનાથી વહુત સંઘ્યાત ગણા અધિક હોય છે.

આઠમું સંજ્ઞા પદ સમાપ્ત

સંખિજ્ઞગુણા' મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્તા મનુષ્યાઃ સંસ્ક્રિયેગુણા ભવન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'દેવાણં મંતે ! કિં આહારસંજ્ઞોવઉત્તા જાવ પરિગ્રહસંજ્ઞોવઉત્તા ?' હે મદન્ત ! દેવાઃ ક્ષલ્લ કિમ્ આહારસંજ્ઞો-પયુક્તા ભવન્તિ ? યાવત્—કિં વા મયસંજ્ઞોપયુક્તા ભવન્તિ ? કિં વા મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્તા ભવન્તિ ? કિં વા પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્તા ભવન્તિ ? મગવાનાદ—'ગોયમા ' હે ગૌતમ ! 'ઓસન્નં કારણં પહુચ્ચ પરિગ્રહસંજ્ઞોવઉત્તા' ઉ સન્નં કારણમ્—વાહુલ્યેન વાઘં કારણં, પ્રતીત્ય—આશ્રિત્ય, વાઘકારણા-પેક્ષયેત્યર્થઃ, દેવાઃ વાહુલ્યેન પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્તા ભવન્તિ, કનકમણિરત્નાદીનાં પરિગ્રહસંજ્ઞો-પયોગકારણાનામ્ તેપાં સર્વદા સદ્ભાવાત્, સન્નિહિતત્વાચ્ચ, 'સંતંઙ્ માવં પહુચ્ચ આહારસંજ્ઞો વઉત્તા વિ જાવ પરિગ્રહસંજ્ઞોવઉત્તા વિ' સંતંતિભાવમ્—આન્તરમનુભવભાવમ્, પ્રતીત્ય—આશ્રિત્ય આન્તરારાનુભવભાવાપેક્ષયેત્યર્થઃ દેવા આહારસંજ્ઞોપયુક્તા અપિ ભવન્તિ. યાવત્—મયસંજ્ઞોપયુક્તા અપિ, મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્તા અપિ ભવન્તીતિ ભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'एएसि णं मंते ! देवाणं आहारसंज्ञोवउत्ताणं जाव परिग्रहसंज्ञोवउत्ताणं य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ?' હે મદન્ત ! एतेपां खलु देवानाम् आहारसंज्ञोपयुक्तानां यावत्-मयसंज्ञोपयुक्तानाम्, मैथुनसंज्ञोपयुक्तानाम् परिग्रहसंज्ञोपयुक्तानाञ्च मध्ये कतरे कतरेभ्यो

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! દેવ કયા આહારસંજ્ઞા મેં ઉપયુક્ત હોતે હૈં ? કયા મયસંજ્ઞા મેં ઉપયુક્ત હોતે હૈં ? કયા મૈથુનસંજ્ઞા મેં ઉપયુક્ત હોતે હૈં ? અથવા કયા પરિગ્રહસંજ્ઞા મેં ઉપયુક્ત હોતે હૈં ?

શ્રીભગવાન્—હે ગૌતમ ! બહુલતા સે દેવ પરિગ્રહસંજ્ઞા મેં ઉપયુક્ત હોતે હૈં, ક્યોંકિ પરિગ્રહસંજ્ઞા કે જનક કનક, અણિ, રત્ન આદિ ઉન્હેં સદા—સર્વદા પ્રાપ્ત રહતે હૈં, કિન્તુ આન્તરિક અનુભવ કી અપેક્ષા સે વિચાર કિયા જાય તો બે આહારસંજ્ઞા મેં ઉપયોગ વાલે બી હોતે હૈં, મયસંજ્ઞા મેં ઉપયોગ વાલે બી હોતે , મૈથુનસંજ્ઞા મેં ઉપયોગ વાલે બી હોતે હૈં ઓર પરિગ્રહસંજ્ઞા મેં ઉપયોગ વાલે બી હોતે હૈં ।

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! આહારસંજ્ઞા મેં ઉપયોગ વાલે' મયસંજ્ઞા

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! દેવ શુ આહાર સંજ્ઞામા ઉપયુક્ત થાય છે ? શુ ભય સંજ્ઞામા ઉપયુક્ત થાય છે ? શુ મૈથુન સંજ્ઞામા ઉપયુક્ત થાય છે ? અથવા શુ પરિગ્રહ સંજ્ઞામા ઉપયુક્ત થાય છે ?

શ્રી ભગવાન —હે ગૌતમ ! બહુલતાએ દેવ પરિગ્રહ સંજ્ઞામા ઉપયુક્ત હોય છે. કેમકે પરિગ્રહ સંજ્ઞાને જનક, રૂચક, મણિ, રત્ન આદિ તેઓને સદા પ્રાપ્ત રહે છે. પરન્તુ આન્તરિક અનુભવની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામા આવે તો તેઓ આહાર સંજ્ઞામા ઉપયોગ વાળા પણ થાય છે ભયસંજ્ઞામા ઉપયોગવાળા પણ થાય છે, મૈથુન સંજ્ઞામા ઉપયોગવાળા થાય છે, અને પરિગ્રહ સંજ્ઞામા ઉપયોગ વાળા પણ થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :—ભગવન્ ! આહારસંજ્ઞામા ઉપયોગવાળા, ભયસંજ્ઞામા ઉપયોગવાળા

અલ્પા વા, વહુકા વા, તુલ્યા વા, વિશેષાધિકા વા ભવન્તિ ? ભગવાન્ આહ-‘ગૌતમ’ હે ગૌતમ ! ‘સંવ્રત્યોવા દેવા આહારસન્નોવૃત્તા’ સર્વસ્તોકાઃ સર્વાલ્પાઃ દેવા આહારસંજ્ઞોપયુક્તાઃ ભવન્તિ, દેવાનામાહારેચ્છાવિરહકાલસ્યાતિપ્રચુરતયા આહારસંજ્ઞોપયોગકાલસ્ય ચાતિ સ્તો-કતયા તેષાં પૃચ્છા સમયે સર્વસ્તોકાનાં સમુપલબ્ધેઃ, તેભ્યઃ ‘ભયસન્નોવૃત્તા સંસ્થિજ્જ-ગુણા’ ભયસંજ્ઞોપયુક્તાઃ સંખ્યેયગુણા દેવા ભવન્તિ, ભયસંજ્ઞાયાઃ પ્રભૂતાનાં પ્રભૂતકાલસ્ય ચ સદ્માવાત્, તેભ્યોઽપિ-‘મેહુણસન્નોવૃત્તા સંસ્થિજ્જગુણા’ મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્તા દેવાઃ સંખ્યેયગુણા-ભવન્તિ, તેભ્યોઽપિ ‘પરિગ્રહસન્નોવૃત્તા સંસ્થિજ્જગુણા’ પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્તાઃ દેવાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, ‘ઈદં પન્નવણાપ મગવર્ષેણ અદ્દમં સન્નાપયં સમત્તં’ इति પ્રજ્ઞાપનાયાં ભગવત્યામ્ અપ્પમં સંજ્ઞાપદં સમાપ્તમ્ ॥ સૂ. ૧ ॥

॥ અપ્પમં સંજ્ઞાપદં સમાપ્તમ્ ॥

ઉપયોગ વાલે, મૈથુનસંજ્ઞા મેં ઉપયોગ વાલે ઔર પરિગ્રહસંજ્ઞા મેં ઉપયોગ વાલે इन देवों में कौन किस की अपेक्षा अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक है ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! સવ સે કમ દેવ આહારસંજ્ઞા મેં ઉપયોગવાલે હોતે હૈં, ક્યોંકિ દેવોં કી આહાર કી ઇચ્છા કા વિરહકાલ બહુત લમ્બા હોતા હૈં ઔર આહારસંજ્ઞા કે ઉપયોગ કા કાલ બહુત થોડા હોતા હૈં, અતઃપ્તવ પૃચ્છા કે સમય વે થોડે હી પાયે જાતે હૈં । આહારસંજ્ઞા મેં ઉપયુક્ત દેવોં કી અપેક્ષા ભયસંજ્ઞા મેં ઉપયુક્ત દેવ સંખ્યાતગુણા અધિક હોતે હૈં, ક્યોંકિ ભયસંજ્ઞા બહુતોં કો હોતી હૈં ઔર બહુત કાલ તક રહતી હૈં । ભયસંજ્ઞા કે ઉપયોગ વાલોં કી અપેક્ષા મૈથુન-સંજ્ઞા વાલે દેવ સંખ્યાતગુણા અધિક હોતે હૈં ઔર પરિગ્રહસંજ્ઞા વાલે દેવ उनसे भी संख्यातगुणा अधिक होते हैं ।

આઠવાં સંજ્ઞાપદ સમાપ્ત ॥

મૈથુનસંજ્ઞામા ઉપયોગ વાળા, અને પરિગ્રહ સંજ્ઞામા ઉપયોગ વાળા આ દેવોમા કોણ કોની અપેક્ષાએ અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ :- હે ગૌતમ ! બધાથી જોછા દેવ આહાર સંજ્ઞામા ઉપયોગવાળા હોય છે, કેમકે દેવોની આહારની ઇચ્છાનો વિરહકાલ ઘણો લાંબો હોય છે અને આહાર સંજ્ઞાના ઉપયોગનો કાળ ઘણો થોડો હોય છે. આહાર સંજ્ઞામા ઉપયુક્ત દેવોની અપેક્ષાએ ભય-સંજ્ઞામા ઉપયુક્ત દેવ સંખ્યાત ગણા અધિક હોય છે કેમકે ભય સંજ્ઞા ઘણાને હોય છે અને ઘણા સમય સુધી રહે છે. ભય સંજ્ઞાના ઉપયોગ વાળાની અપેક્ષાએ મૈથુન સંજ્ઞા વાળા દેવ અનન્ત ગણા અધિક હોય છે અને પરિગ્રહ સંજ્ઞા વાળા દેવ તેમનાથી પણ સંખ્યાત ગણા અધિક હોય છે.

આઠમું સંજ્ઞા પદ સમાપ્ત

नवमं योनिपदम्

मूलम्—कङ्कविहाणं भंते ! जोणी पणत्ता ? गोयमा ! तिविहा जोणी पणत्ता, तं जहा—सीया जोणी, उसिणा जोणी, सीयोसिणा जोणी, नेर-इयाणं भंते ! किं सीया जोणी, उसिणा जोणी, सीयोसिणा जोणी ? गोयमा ! सीया वि जोणी, उसिणा वि जोणी, णो सीयोसिणा जोणी,

सुरकुमाराणं भंते ! किं सिया जोणी, उसिणा जोणी, सीयोसिणा जोणी ? गोयमा ! नो सीया जोणी, नो उसिणा जोणी, सीयोसिणा जोणी, एवं जाव थणियकुमाराणं । पुढविकाइयाणं भंते ! किं सीया जोणी, उसिणा जोणी, सीयोसिणा जोणी ? गोयमा ! सीया वि जोणी, उसिणा वि जोणी, सीयोसिणा वि जोणी, एवं आउवाउवणस्सइवेइं-दियतेइंदियचउरिंदियाण वि पत्तेयं भाणियव्वं, तेउक्काइयाणं णो सीया, उसिणा, णो सीयोसिणा, पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं भंते ! किं सीया जोणी उसिणा जोणी, सीयोसिणा जोणी ? गोयमा ! सीया वि जोणी, उसिणा वि जोणी, सीयोसिणा वि जोणी, संमुच्छिमपंचिंदियतिरिक्ख - जोणियाण वि एवं चेव, गब्भवक्कंतिया पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं भंते ! किं सीया जोणी, उसिणा जोणी, सीयोसिणा जोणी ? गोयमा ! णो सीया जोणी, नो उसिणा जोणी, सीयोसिणा जोणी, मणुस्साणं भंते ! किं सीया जोणी, उसिणा जोणी, सीयोसिणा जोणी ? गोयमा ! सीया वि जोणी, उसिणा वि जोणी, सीयोसिणा वि जोणी, संमुच्छिम-मणुस्साणं भंते ! किं सीया जोणी, उसिणा जोणी, सीयोसिणा जोणी ? गोयमा ! तिविहा जोणी, गब्भवक्कंतियमणुस्साणं भंते ! किं सीया जोणी, उसिणा जोणी, सीयोसिणा जोणी ? गोयमा ! णो सीया जोणी, णो उसिणा जोणी, सीयोसिणा जोणी, वाणमंतराणं देवाणं भंते ! किं सीया जोणी, उसिणा जोणी, सीयोसिणा जोणी ? गोयमा ! णो सीया, णो उसिणा, सीयोसिणा जोणी, जोइसियवेमाणियाण वि एवं चेव, एएसिणं

મંતે ! સીયજોણિયાણં ઉસિણજોણિયાણં, સીયોસિણજોણિયાણં અજીણિ-
યાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા, વહુયા વા, તુલ્લા વા, વિસેસાહિયા
વા ? ગોયમા ! સઠ્ઠત્થોવા જોત્તા સીઓસિણજોણિયા, ઉસિણજોણિયા
સંસ્થેજ્જગુણા, અજોણિયા અણંતગુણા, સીયજોણિયા અણંતગુણા ॥સૂ.૦૧॥

છાયા—કતિવિધા ખલ્લુ મદન્ત ! યોનિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ? ગૌતમ ! ત્રિવિધા યોનિઃ પ્રજ્ઞપ્તા,
તથા—સીતા યોનિઃ, ઉષ્ણા યોનિઃ, સીતોષ્ણા યોનિઃ, નૈરયિકાણાં મદન્ત ! કિં શીતા
યોનિઃ, ઉષ્ણા યોનિઃ, શીતોષ્ણા યોનિઃ ? ગૌતમ ! સીતાઽપિ યોનિ, ઉષ્ણાપિ યોનિઃ,
નો શીતોષ્ણા યોનિઃ, અમુરકુમારાણાં મદન્ત ! કિં શીતા યોનિઃ, ઉષ્ણા યોનિઃ, શીતોષ્ણા
યોનિઃ ? ગૌતમ ! નો શીતા યોનિઃ, નો ઉષ્ણા યોનિઃ, શીતોષ્ણા યોનિઃ, એવં યાવત્

નવમ યોનિપદ

શબ્દાર્થ—(કહ્વિહા ણં મંતે ! જોણી પણ્ણત્તા ?) ભગવન્ યોનિ કિતને પ્રકાર
કી કહી ગઈ છે ? (ગોયમા ! તિવિહા જોણી પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! ત્રીન પ્રકાર
કી યોનિ કહી ગઈ છે (તં જહા) વહ્ હસ પ્રકાર (સીયા જોણી) શીતયોનિ ઉસિ-
ણા જોણી) ઉષ્ણયોનિ (સીતોસિણા જોણી) શીતોષ્ણ યોનિ

(નેરઙ્ગયા ણં મંતે ! કિં સીતા જોણી, ઉસિણા જોણી, સીતોસિણા જોણી ?)
હે ભગવન્ ! નારકોં કી કયા શીતયોનિ, ઉષ્ણયોનિ યા શીતોષ્ણયોનિ હોતી છે ?
(ગોયમા ! સીયાવિ જોણી, ઉસિણા વિ જોણી, નો સીતોસિણા જોણી) હેગૌતમ !
શીત યોનિ મી હોતી છે, ઉષ્ણયોનિ મી હોતી છે, શીતોષ્ણયોનિ નહીં હોતી .

(અમુરકુમારાણં મંતે ! કિં સીતા જોણી, ઉસિણા જોણી, સીતોસિણા
જોણી ?) ભગવન્ ! અમુરકુમારોં કી કયા શીત યોનિ હોતી છે, ઉષ્ણયોનિ

નવમ્ યોનિપદ

શબ્દાર્થ—(કહ્વિહાણં મંતે ! જોણી પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! યોનિ કેટલા પ્રકારની કહેલી
છે ? (ગોયમા ! તિવિહા જોણી પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારની યોનિ કહેલી છે (તં જહા)
તે આ પ્રકારે છે (સીયા જોણી) શીત યોનિ (ઉસિણા જોણી) ઉષ્ણ યોનિ (સીતોસિણા જોણી)
શીતોષ્ણ યોનિ

(નેરઙ્ગયાણં મંતે ! કિં સીતા જોણી, ઉસિણા જોણી, સીતોસિણા જોણી ?) હે ભગવન્ ! નાર-
કોની શુ શીતયોનિ, ઉષ્ણયોનિ, અગર શીતોષ્ણયોનિ હોય છે, (ગોયમા ! સીયા વિ જોણી,
ઉસિણા વિ જોણી નો સીતોસિણા જોણી) હે ગૌતમ ! શીતયોની પણ હોય છે, ઉષ્ણયોનિ પણ
હોય છે, શીતોષ્ણ યોનિ નથી હોતી

(અમુરકુમારા ણ મંતે ! કિં સીયા જોણી, ઉસિણા જોણી, સીતોસિણા જોણી) હે ભગવન્ !
અમુર કુમારોની શુ શીતયોનિ હોય છે, ઉષ્ણયોનિ હોય છે અગરતો શીતોષ્ણયોનિ હોય છે ?

સ્તનિતકુમારાણામ્ , પૃથિવીકાયિકાનાં મદન્ત ! િં શીતા યોનિઃ, ઉષ્ણા યોનિઃ, શીતોષ્ણા યોનિઃ ? ગૌતમ ! શીતાપિ યોનિઃ, ઉષ્ણાપિ યોનિઃ, શીતોષ્ણાપિ યોનિઃ, એવમ્ અવ્યાયુવન-સ્પતિ દ્વીન્દ્રિયત્રીન્દ્રિયચતુરિન્દ્રિયાણામપિ પ્રત્યેકં મણિતવ્યમ્ , તેજઃકાયિકાનાં નો શીતા, ઉષ્ણા, નો શીતોષ્ણા, પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં મદન્ત ! કિં શીતા યોનિઃ, ઉષ્ણા યોનિઃ, શીતોષ્ણા યોનિઃ ? ગૌતમ ! શીતાપિ યોનિઃ, ઉષ્ણાપિ યોનિઃ, શીતોષ્ણાપિ યોનિઃ સંમૂર્ચ્છિમ-

હોતી છે, યા શીતોષ્ણયોનિ હોતી છે ? (ગોયમા ! નો સીતા જોળી, નો ડસિણા જોળી, સીતોસિણા જોળી) છે ગૌતમ ! ન શીત યોનિ, ન ઉષ્ણયોનિ કિન્તુ શીતોષ્ણયોનિ હોતી છે (એવં જાવ થણિયકુમારાણં) એસે હી સ્તનિત કુમારોં તક

(પુઢવિકાહયા ણં મંતે ! કિં સીતા જોળી ડસિણા જોળી, સીતોસિણા જોળી ?) મગવન્ ! પૃથિવીકાયિકોં કી કયા શીતયોનિ હોતી છે, વયા ઉષ્ણયોનિ હોતી છે, અથવા કયા શીતોષ્ણ યોનિ હોતી છે ? (ગોયમા ! સીતા વિ જોળી, ડસિણા વિ જોળી, સીતોસિણા વિ જોળી) છે ગૌતમ ! શીતયોનિ મી હોતી છે, ઉષ્ણયોનિ મી હોતી છે, શીતોષ્ણ યોનિ મી હોતી છે (એવ) હસી પ્રકાર (આડ-વાડ-વણસ્સહ-બેહંદિય-તેહંદિય-ચરિંદિયાણ વિ પત્તેયં મણિયવ્વં) અપ્કા-યિકોં, વાયુકાયિકોં, વનસ્પતિકાયિકો, દ્વીન્દ્રિયોં, ત્રીન્દ્રિયોં, ચતુરિન્દ્રિયોં કી યોનિ મી-કહના ચાહિય (તેડકાહયાણં ણો સીતા, ડસિણા, ણો સીતોસિણા) તેજસ્કાયિકોં કી શીતયોનિ નહીં હોતી, ઉષ્ણયોનિ હોતી છે, શીતોષ્ણ-યોનિ નહીં હોતી !

(પંચિદિયતિરિક્ષજોણિયા ણં મંતે ! કિં સીતા જોળી, ડસિણા જોળી, સીતોસિણા જોળી ?) છે મગવન્ ! પંચેન્દ્રિયતિર્યચોં કી કયા શીત યોનિ, ઉષ્ણ

(ગોયમા ! નો સીતા જોળી, નો ડસિણા જોળી, સીતોસિણા જોળી) છે ગૌતમ ! શીતયોનિ નથી હોતી તેમજ ન ઉષ્ણયોનિ હોય છે પરન્તુ શીતોષ્ણયોનિ હોય છે (એવં જાવ થણિયકુમા-રાણં) એમ જ સ્તનિતકુમારો મુધી

(પુઢવિકાહયાણં મંતે ! કિં સીતા જોળી, ડસિણા જોળી, સીતોસિણા જોળી ?) છે મગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોની શુ શીતયોનિ હોય છે, શુ ઉષ્ણયોનિ હોય છે, અથવા શુ શીતોષ્ણયોનિ હોય છે ? (ગોયમા ! સીતા વિ જોળી, ડસિણા વિ જોળી, સીતોસિણા વિ જોળી) છે ગૌતમ ! શીત યોની પણ હોય છે, ઉષ્ણયોની પણ હોય છે, શીતોષ્ણ યોની પણ હોય છે (એવં) એ પ્રકારે (આડ-વાડ, વણસ્સહ-બેહંદિય-તેહંદિય-ચરિંદિયા વિ પત્તેયં મણિયવ્વં) અપ્કા-યિકો, વાયુકાયિકો, વનસ્પતિકાયિકો, દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રિયોની પણ યોનિ હોવી જોઇએ (તેડકાહયાણં ણો સીતા, ડસિણા, ણો સીતોસિણા) તેજસ્કાયિકોની શીત યોનિ હોતી નથી, ઉષ્ણયોનિ હોય છે, શીતોષ્ણયોનિ પણ નથી હોતી

(પંચિદિયતિરિક્ષજોણિયાણં મંતે ! કિં સીતા જોળી, ડસિણા જોળી, સીતોસિણા જોળી) છે મગવન્ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યચોની શુ શીતયોનિ, ઉષ્ણયોનિ અગરતો શીતોષ્ણ યોનિ

પદ્મેન્દ્રિયતિયગ્નોનિકાનામપિ એવઞ્ચૈવ. ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકપદ્મેન્દ્રિયતિર્યગ્નોનિકાનાં ભદન્ત !
કિં શીતા યોનિઃ, ઉષ્ણા યોનિઃ, શીતોષ્ણા યોનિઃ ? ગૌતમ ! નો શીતા યોનિઃ, નો ઉષ્ણા
યોનિઃ, શીતોષ્ણા યોનિઃ, મનુષ્યાણાં ભદન્ત ! કિં શીતા યોનિઃ, ઉષ્ણા યોનિઃ ? શીતોષ્ણા-
યોનિઃ ? ગૌતમ ! શીતાપિ યોનિઃ ઉષ્ણાપિ યોનિઃ શીતોષ્ણાપિ યોનિઃ, સંમૂર્ચ્છિમમનુષ્યાણાં
ભદન્ત ! કિં શીતા યોનિઃ, ઉષ્ણા યોનિઃ, શીતોષ્ણા યોનિઃ ? ગૌતમ ! ત્રિવિધા યોનિઃ,

યોનિયા શીતોષ્ણયોનિ હોતી હૈ ? (ગોયમા ! સીતા વિ જોળી, ઉસિણા વિ જોળી,
સીતોસિણા વિ જોળી) હે ગૌતમ ! શીતયોનિ ભી, ઉષ્ણયોનિ ભી શીતોષ્ણયોનિ
ભી હોતી હૈ (સંમુર્ચ્છિમતિરિક્ષજોળિયાણ વિ એવં ચેવ) સંમૂર્ચ્છિમ તિર્યચૌં કી
યોનિ કા કથન ભી હસી પ્રકાર (ગર્ભવસ્ક્રાન્તિય પંચિદિયતિરિક્ષજોળિયાણ
મંતે ! કિં સીતા જોળી, ઉસિણા જોળી, સીતોસિણા જોળી ?) ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય-
તિર્યચૌં કી, ભગવન્ ! કયા શીતયોનિ હોતી હૈ ? ઉષ્ણયોનિ હોતી હૈ ? કયા
શીતોષ્ણયોનિ હોતી હૈ ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (નો સીતા જોળી, નો ઉસિણા
જોળી, સીતોસિણા જોળી) ન શીતયોનિ હોતી હૈ, ન ઉષ્ણયોનિ હોતી હૈ, શીતો-
ષ્ણયોનિ હોતી હૈ ।

(મણુસ્સા ણં મંતે ! કિં સીતા જોળી, ઉસિણા જોળી, સીતોસિણા જોળી ?)
ભગવન્ ! મનુષ્યોં કી કયા શીતયોનિ હોતી હૈ, ઉષ્ણયોનિ હોતી હૈ યા શીતો-
ષ્ણયોનિ હોતી હૈ ? (ગોયમા !) સીયા વિ જોળી, ઉસિણાવિ જોળી, સીતોસિ-
ણાવિ જોળી) ગૌતમ ! શીતયોનિ ભી હોતી હૈ, ઉષ્ણયોનિ ભી હોતી હૈ, શીતો-
ષ્ણયોનિ ભી હોતી હૈ (સંમુર્ચ્છિમમણુસ્સાણં મંતે ! કિં સીતા જોળી, ઉસિણા
જોળી સીતોસિણા જોળી ?) ભગવન્ ! સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોં કી કયા શીત યોનિ,

હોય છે ? (ગોયમા ! સીતા વિ જોળી, ઉસિણા વિ જોળી, સીતોસિણા વિ જોળી) હે ગૌતમ !
શીતયોનિ પશુ, ઉષ્ણયોનિ પશુ, શીતોષ્ણયોનિ પશુ હોય છે (સંમુર્ચ્છિમતિરિક્ષજોળિયાણ
વિ એવં ચેવ) સંમૂર્ચ્છિમ તિર્યચોં યોનિનુ કથન પશુ એજ પ્રકારે । (ગર્ભવસ્ક્રાન્તિય પંચિદિય-
તિરિક્ષજોળિયાણં મંતે ! કિં સીતા જોળી, ઉસિણાજોળી, સીતોસિણા જોળી ?) ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય
તિર્યચોં કી ભગવન્ શુ શીતયોનિ હોય છે ? ઉષ્ણયોનિ હોય છે, શુ શીતોષ્ણયોનિ હોય
છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (નો સીતા, જોળી, નો ઉસિણા જોળી, સીતોસિણા જોળી) શીત
યોનિ નથી હોતી, ઉષ્ણયોનિ પશુ નથી હોતી, શીતોષ્ણયોનિ હોય છે

(મણુસ્સાણં મંતે ! કિં સીતા જોળી, ઉસિણા જોળી, સીતોસિણા જોળી ?) હે ભગવન્ ! મનુ-
ષ્યોની શુ શીતયોનિ હોય છે, ઉષ્ણયોનિ હોય છે, અગર શીતોષ્ણયોનિ હોય છે ? (ગોયમા !
સીયા વિ જોળી, ઉસિણા વિ જોળી સીતોસિણા વિ જોળી) હે ગૌતમ ! શીતયોનિ પશુ હોય
છે, ઉષ્ણયોનિ પશુ હોય છે, શીતોષ્ણયોનિ પશુ હોય છે (સંમુર્ચ્છિમમણુસ્સાણં મંતે ! કિં
સીતા જોળી, ઉસિણા જોળી, સીતોસિણા જોળી ?) હે ભગવન્ ! સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોની શુ શીત

ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાણાં ભદન્ત ! કિં શીતા યોનિઃ, ઉષ્ણા યોનિઃ, શીતોષ્ણા યોનિઃ ? ગૌતમ ! નો શીતા યોનિઃ, નો ઉષ્ણા યોનિઃ, શીતોષ્ણા યોનિઃ, વાનવ્યન્તરદેવાનાં ભદન્ત ! કિં શીતા યોનિઃ, ઉષ્ણા યોનિઃ, શીતોષ્ણા યોનિઃ ? ગૌતમ ! નો શીતા, નો ઉષ્ણા, શીતોષ્ણા યોનિઃ જ્યોતિષ્ક વૈમાનિકાનામપિ એવશ્ચૈવ, એતેપાં રહ્યુ ભદન્ત ! શીતયોનિકાનામ્ ઉષ્ણયોનિકાનામ્ શીતોષ્ણયોનિકાનામ્ અયોનિકાનાઞ્ચ કતરે કતરેભ્યોઽલ્પાવા વહુકાવા,

ઉષ્ણયોનિ અથવા શીતોષ્ણયોનિ હોતો હૈ ? (ગોયમા ! તિવિહા જોળી) ગૌતમ ! તોનોં પ્રકાર કી યોનિ હોતી હૈ ? (ગર્ભવદ્વચ્ચંતિય મણુસ્સાણં મંતે ! કિં સીતા જોળી, ઉસિણા જોળી, સીતોસિણા જોળી ?) હે ભગવન્ ! ગર્ભજ મનુષ્યોં કી કયા શીતયોનિ, ઉષ્ણયોનિ યા શીતોષ્ણયોનિ હોતી હૈ ? (ગોયમા ! જો સીતા જોળી, જો ઉસિણા જોળી, સીતોસિણા જોળી) હેગૌતમ ! શીતયોનિ નહીં, ઉષ્ણયોનિ નહીં, શીતોષ્ણ યોનિ હોતી હૈ ।

(વાળમંતરાણં દેવાણં મંતે ! કિં સીતા જોળી, ઉસિણા જોળી, સીતોસિણા જોળી ?) હે ભગવન્ ! વાનવ્યન્તર દેવોં કી કયા શીતયોનિ, ઉષ્ણયોનિ યા શીતોષ્ણ યોનિ હોતી હૈ ? (ગોયમા ! જો સીતા, જો ઉસિણા, સીતોસિણા જોળી) હે ગૌતમ ! શીત નહીં, ઉષ્ણ નહીં, શીતોષ્ણ યોનિ હોતી હૈ (જોહસિય વેમાણિયાણ વિ એવં ચેવ) જ્યોતિષ્કાં ઓર વૈમાનિકોં કી યોનિકા કથન મી હસી પ્રકાર (એસિ ણં મંતે ! સીત જોણિયાણં, ઉસિણ જોણિયાણં, સીતોસિણ જોણિયાણં અજોણિયાણ ય) ભગવન્ ! હન શીતયોનિકોં, ઉષ્ણયોનિકોં, શીતોષ્ણયોનિકોં ઓર અયોનિકોં મેં (કયરે કયરેહિતો) કૌન કિસસે (અપ્પા વા, વહુયા

યોનિ, ઉષ્ણયોનિ અથવા શીતોષ્ણયોનિ હોય છે ? (ગોયમા ! તિવિહા જોળી) હે ગૌતમ ! ત્રણે પ્રકારની યોનિ હોય છે (ગર્ભવદ્વચ્ચંતિય મણુસ્સાણં મંતે ! કિં સીતા જોળી, ઉસિણા જોળી, સીતોસિણા જોળી ?) હે ભગવન્ ! ગર્ભજ મનુષ્યેની શું શીતયોનિ, ઉષ્ણયોનિ, અગર શીતોષ્ણ યોનિ હોય છે ? (ગોયમા ! જો સીતા જોળી, જો ઉસિણા જોળી સીતોસિણા જોળી) હે ગૌતમ ! શીતયોનિ નહિ, ઉષ્ણયોનિ નહિ, શીતોષ્ણ યોનિ હોય છે

(વાળમંતરાણં દેવાણં મંતે કિં સીતા જોળી, ઉસિણા જોળી, સીતોસિણા જોળી ?) હે ભગવાન ! વાનવ્યન્તર દેવાની શું શીતયોનિ, ઉષ્ણયોનિ અગર શીતોષ્ણ યોનિ હોય છે ? (ગોયમા ! જો સીતા, જો ઉસિણા, સીતોસિણા જોળી) હે ગૌતમ ! શીત નહિ, ઉષ્ણ નહિ શીતોષ્ણ યોનિ હોય છે (જોહસિયવેમાણિયાણ વિ એવં ચેવ) જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકોની પણ એજ પ્રકારે

(એસિણં મંતે ! સીતજોણિયાણં, ઉસિણજોણિયાણં, સીતોસિણજોણિયાણં, અજોણિયાણય) હે ભગવન્ ! આ શીતયોનિકો, ઉષ્ણયોનિકો, શીતોષ્ણયોનિકો અને અયોનિકોમા (કયરે કયરેહિતો) કોણુ કોનાથી (અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) અદ્દપ, ધણા,

તુલ્યા વા, વિશેષાધિકા વા ? ગૌતમ ! સર્વસ્તોકા જિવાઃ શીતોષ્ણયોનિકા, ઉષ્ણયોનિકા અસંખ્યેયગુણાઃ, અયોનિકા અનન્તગુણાઃ, શીતયોનિકાઃ અનન્તગુણાઃ ॥ સૂ ૧ ॥

ટીકા-અષ્ટમપદે પ્રાણિનાં સંજ્ઞા પરિણામાઃ પ્રરૂપિતાઃ, અથ નવમે પદે તેપામેવ યોનીઃ પ્રરૂપયિતુમાદ્-‘કઙ્કિવિદાણં મંતે ! જોળી પળ્લન્તા ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે ભદ્રન્ત ! કતિવિધા સ્વલ્લ યોનિઃ દ્રઙ્ગસ્તાઃ ? તત્ર યોનિરિત્યસ્ય ‘યુ મિશ્રણે’ इत्यरणात् युवन्ति-તૈજસ કાર્મણ શરીરવન્તઃ સન્તઃ પ્રાણિનઃ ઔદારિકાદિ શરીરપ્રાયોગ્યપુદ્ગલસ્કન્ધસમુદાયેન મિશ્રી-મવન્તિ અસ્યામિતિ વ્યુત્પત્યા યોનિઃ-ઉત્પત્તિસ્થાનમ્, ઔણાદિકો નિ પ્રત્યયો વોદ્યઃ,

વા, તુલ્યા વા, વિશેષાધિકા વા ?) અલ્પ, વહુત, તુલ્ય યા વિશેષાધિકા હૈ ? (ગોયમા ! સર્વવત્થોવા જીવા સીતોસિજજોણિયા) ગૌતમ ! ત્વન્ન સે કમ જીવ શીતોષ્ણયોનિ વાલે હૈ (ઉસિજજોણિયા અસંખેજ્જગુણા) ઉષ્ણયોનિકા અસંખ્યાત-ગુણા હૈ (અજોણિયા અણંતગુણા) અયોનિકા અનન્તગુણા હૈ (સીતજોણિયા અણં-તગુણા) શીતયોનિકા અનન્તગુણા હૈ ।

ટીકાર્થ-આઠવે પદ મેં જીવોં કે સંજ્ઞાપરિણામોં કા પ્રરૂપણ કિયા, હસ નવમ પદ મેં ઝ઼઼઼઼઼ી કી યોનિયોં કા નિરૂપણ કરતે હૈ-ગૌતમ ! પ્રશ્ન કરતે હૈ-હે મગ-વન્ ! કિતને પ્રકાર કી યોનિયાં કહી ગઈ હૈ ?

‘યુ મિશ્રણે’ ધાતુ સે ‘યોનિ’ શબ્દ બના હૈ । અતઃ જિસમેં મિશ્રણ હોતા હૈ, વહ યોનિ કહલાતી હૈ । તૈજસ ઇવં કાર્મણ શરીર વાલે પ્રાણી જિસમેં ઔદારિક આદિ શરીરોં કે યોગ્ય પુદ્ગલસ્કન્ધોં કે સમુદાય કે સાથ મિશ્રિત હોતે હૈ અર્થાત્ ઇકમેક હોતે હૈ, વહ યોનિ હૈ, જિસકા તાત્પર્ય હૈ ઉત્પત્તિ કા સ્થાન । યોનિ શબ્દ મેં ઝ઼઼઼઼઼ાદિ સે ‘નિ’ પ્રત્યય હુઆ હૈ ।

તુલ્ય અગર વિશેષાધિકા છે ?

(ગોયમા ! સર્વવત્થોવા જીવા સીતોસિજજોણિયા) સે ગૌતમ ! અધાર્થી ઓછા ઓવ શીતોષ્ણ યોનિવાળા છે (સિજજોણિયા અસંખેજ્જગુણા) ઉષ્ણ યોનિકા અસંખ્યાતગણા છે (અજોણિયા અણંતગુણા) અયોનિકા અનન્તગણા છે (સીતજોણિયા અણંતગુણા) શીતયોનિકા અનન્તગણા છે

ટીકાર્થ-આઠમા પદમા ઓવોની સંજ્ઞા પરિણામોનું પ્રરૂપણ કરાયું છે, આ નવમા પદમા તેમની યોનિયોનું નિરૂપણ કરે છે :-

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! કેટલા પ્રકારની યોનિયો રહેલી છે ? ‘યુ મિશ્રણે’ ધાતુથી યોનિ શબ્દ બને છે તેથી જેમાં મિશ્રણ હોય છે તે યોનિ કહેવાય છે. તૈજસ તેમજ કાર્મણ શરીરવાળા પ્રાણી જેમાં ઔદારિક આદિ શરીરોને યોગ્ય પુદ્ગલ સ્કન્ધોના સમુદાયની સાથે મિશ્રિત થાય છે અર્થાત્ એકમેક થાય છે, તે યોનિ છે, જેનું તાત્પર્ય છે ઉત્પત્તિનું સ્થાન, યોનિ શબ્દમાં ઝ઼઼઼઼ાદિ થી નિ પ્રત્યય થયો છે,

મગવાન્ આહ-‘ગોયમા!’ હે ગૌતમ ! ‘તિવિદ્યા જોળી પળ્લન્તા’ ત્રિવિદ્યા યોનિઃ પ્રજ્ઞાસાઃ,- ‘તં જહા-સીયા જોળી, ઉસિણા જોળી, સીયોસિણા જોળી’ તદ્યથા સીતા યોનિઃ, ઉળ્લા યોનિઃ, શીતોળ્લા યોનિઃ, તત્ર શીતસ્પર્શપરિણામવતી શીતા, ઉળ્લાસ્પર્શપરિણામવતી ઉળ્લા, શીતોળ્લારૂપોભયસ્પર્શપરિણામવતી શીતોળ્લા યોનિર્ભવતીતિ ભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘નૈર-ઝ્યાણં મંતે ! કિં સીયા જોળી, ઉસિણા જોળી, સીયોસિયા જોળી ?’ હે મદન્ત ! નૈરયિકાણાં કિં શીતા યોનિર્ભવતિ? કિં વા ઉળ્લા યોનિર્ભવતિ? કિં વા શીતોળ્લા યોનિર્ભવતિ? મગવાન્ આહ-‘ગોયમા!’ હે ગૌતમ ! ‘સીયા વિ જોળી, ઉસિણા વિ જોળી, નો સીયોસિણા જોળી’ નૈરયિકાણાં શીતાઽપિ યોનિર્ભવતિ, ઉળ્લાપિ યોનિર્ભવતિ, નો શીતોળ્લા યોનિર્ભવતિ, તથા ચ નૈરયિકાણાં દ્વિવિધૈવ યોનિઃ-શીતા, ઉળ્લા ચ ભવતિ, ન તૃતીયા શીતોળ્લા ભવતિ, કસ્યાં પૃથિ-વ્યાં કા યોનિરિતિ ચેદત્રોચ્યતે-રત્નપ્રમાયાં શર્કરાપ્રમાયાં વાલુકા પ્રમાયાં ચ યાનિ નૈર-

મગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં-ગૌતમ ! યોનિ ત્રીન પ્રકાર કી હૈ, વહ્ હસ પ્રકાર-શીત યોનિ, ઉળ્લા યોનિ ઓર શીતોળ્લાયોનિ । જો યોનિ શીત સ્પર્શવાલી હો વહ્ શીતયોનિ, જો ઉળ્લા સ્પર્શવાલી હો વહ્ ઉળ્લાયોનિ જિસમેં શીત તથા ઉળ્લા-દોનોં તરહ્ કે સ્પર્શ હોં વહ્ શીતોળ્લાયોનિ કહલાતી હૈ ।

ગૌતમ-મગવન્ ! નારક જીવોં કી યોનિ શીન હોતી હૈ, ઉળ્લા હોતી હૈ અથવા શીતોળ્લા હોતી હૈ ?

મગવાન્-ગૌતમ ! શીતયોનિ બી હોતી હૈ, ઉળ્લાયોનિ બી હોતી હૈ, કિન્તુ શીતોળ્લાયોનિ નહીં હોતી, ક્યોં કિ નારકોં કાં ઉત્પત્તિસ્થાન યા તો શીત હી હોતા હૈ, યા ઉળ્લા હી હોતા હૈ, યેસા કોઈ ઉત્પત્તિ સ્થાન નહીં હૈ જો શીત ઓર ઉળ્લા દોનોં પ્રકાર કે સ્પર્શવાલા હો । કિસ પૃથ્વી મેં કિસ પ્રકાર કી યોનિ હોતી હૈ, યહ્ કહતે હૈં-રત્નપ્રમા, શર્કરાપ્રમા ઓર વાલુકાપ્રમા પૃથ્વી મેં નારકોં

શ્રી મગવાન્ ઉત્તર આપે છે:-હે ગૌતમ ! યોનિ ત્રણ પ્રકારની છે તે આ' શીતે શીતયોનિ, ઉબ્ધયોનિ અને શીતોબ્ધ યોનિ જે યોનિ શીતસ્પર્શવાળી હોય તે શીત યોનિ, જે ઉબ્ધ સ્પર્શવાળી હોય તે ઉબ્ધ યોનિ જેમા શીત તથા ઉબ્ધ બન્ને જાતના સ્પર્શ હોય તે શીતોબ્ધ યોનિ કહેવાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી -હે મગવન્! નારકે જીવોની યોનિ શીત હોય છે, ઉબ્ધ હોય છે, અથવા શીતોબ્ધ હોય છે ?

શ્રી મગવાન્ -હે ગૌતમ ! શીતયોનિ પણ હોય છે, ઉબ્ધ યોનિ પણ હોય છે, પણ શીતોબ્ધ યોનિ હોતી નથી, કેમકે નારકેના ઉત્પત્તિસ્થાનો અગર તો શીત જ હોય છે. અગરતો ઉબ્ધ જ હોય છે એવું કોઈ ઉત્પત્તિસ્થાન નથી-જે શીત અને ઉબ્ધ બન્ને પ્રકારના સ્પર્શ વાળું હોય કઇ પૃથ્વીમા કયા પ્રકારની યોનિ હોય છે એ કહે છે-

રત્નપ્રમા, શર્કરાપ્રમા, અને વાલુકાપ્રમા પૃથ્વીમા નારકેના જે ઉત્પત્તિ સ્થાન છે,

ચિકાણામુત્પાતક્ષેત્રાણિ વર્તન્તે તાનિ સર્વાણ્યપિ શીતસ્પર્શપરિણામવન્તિ સન્તિ, ઉત્પાતક્ષેત્ર-
વ્યતિરિક્તં સર્વમપિ તિષ્ઠ્યવપિ પૃથિવીપુ ઉષ્ણસ્પર્શપરિણામવદ્ વર્તતે, તેન તત્રત્યા નૈરયિકાઃ
શીતયોનિકા ઉષ્ણાં વેદનાં વેદયન્તે, પદ્મપ્રભાયાં વહૂનિ ઉપપાતક્ષેત્રાણિ શીતસ્પર્શપરિણામ-
વન્તિ અલ્પાનિ ચોપપાતક્ષેત્રાણિ ઉષ્ણસ્પર્શપરિણામવન્તિ ભવન્તિ, યેપુ ચ પ્રસ્તટેપુ યેપુ ચ
નરકાવાસેપુ શીતસ્પર્શપરિણામવન્તિ ઉત્પાતક્ષેત્રાણિ સન્તિ તેપુ તદ્વ્યતિરેકેણાન્યત્સર્વ-
મુષ્ણસ્પર્શપરિણામવદ્, યેપુ ચ પ્રસ્તટેપુ યેપુ ચ નરકાવાસેપુ ઉષ્ણસ્પર્શપરિણામવન્તિ
ઉત્પાતક્ષેત્રાણિ સન્તિ તેપુ તદ્વ્યતિરેકેણાન્યત્સર્વ શીતસ્પર્શપરિણામવદ્, તેન તત્રત્યા
વહવો નૈરયિકાઃ શીતયોનિકા ઉષ્ણાં વેદનાં વેદયન્તે, અલ્પા ઉષ્ણયોનિકાઃ શીતવેદનાં
વેદયન્તે, ધૂમપ્રભાયાં વહૂનિ ઉપપાતક્ષેત્રાણિ ઉષ્ણસ્પર્શપરિણામવન્તિ સન્તિ અલ્પાનિ
શીતસ્પર્શપરિણામવન્તિ સન્તિ, તત્ર તેપુ ચ પ્રસ્તટેપુ યેપુ ચ નરકાવાસેપુ ઉષ્ણસ્પર્શ-

કે જો ઉત્પત્તિ સ્થાન હૈં, વે સમી શીતસ્પર્શપરિણામવાલે હોતે હૈં । ઉત્પત્તિસ્થાનો
કો છોડ કર તીનોં પૃથ્વીયોં મેં શેષ આત્મ ઉષ્ણસ્પર્શવાલા હોતા હૈં, હસ કારણ
વહાં કે નારક શીતયોનિક હોને કે કારણ ઉષ્ણવેદના કા અનુભવ કરતે હૈં ।
પંકપ્રભા ભૂમિ મેં વહુત સે ઉપપાતક્ષેત્ર શીતસ્પર્શ પરિણામવાલે હૈં ઓર થોડે
ઉષ્ણસ્પર્શપરિણામવાલે હૈં । જિન પાથઢોં મેં ઓર જિન નારકાવાસોં મેં ઉપપાત-
ક્ષેત્ર શીતસ્પર્શપરિણામવાલે હૈં, ડનમેં ડનક્ષેત્રોં કે અતિરિક્ત શેષ સમસ્ત ભાગ
ઉષ્ણ સ્પર્શપરિણામ વાલા હોતા હૈં ઓર જિન પાથઢોં ઇવં નારકાવાસોં મેં ઉપ-
પાતક્ષેત્ર ઉષ્ણસ્પર્શવાલે હૈં ડનમેં ડન ક્ષેત્રોં કો છોડ કર શેષ સમ્પૂર્ણ ભાગ
શીતસ્પર્શવાલા હોતા હૈં, હસ કારણ વહાં કે વહુત સે શીતયોનિક નારક ઉષ્ણ-
વેદના કા અનુભવ કરતે હૈં ઓર થોડે સે જો ઉષ્ણયોનિક નારક હૈં, વે શીત-
વેદના કા અનુભવ કરતે હૈં । ધૂમપ્રભા પૃથ્વી મેં વહુત ઉપપાતક્ષેત્ર ઉષ્ણસ્પર્શ-
વાલે ઓર થોડે સે શીતસ્પર્શવાલે હોતે હૈં । જિન પાથઢોં ઓર જિન નારકાવાસોં
મેં ઉપપાતક્ષેત્ર ઉષ્ણા સ્પર્શવાલે હોતે હૈં, ડનમેં શેષ સમ્પૂર્ણ ભાગ શીતસ્પર્શવા

તે બધા શીતસ્પર્શ પરિણામવાળા હોય છે ઉત્પત્તિ સ્થાન સિવાય ત્રણ પૃથ્વીયોમા શેષ
ભાગ ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા હોય છે, એ કારણે ત્યાના નારક શીત યોનિક હોવાને કારણે ઉષ્ણ
વેદનાનો અનુભવ કરે છે પંકપ્રભા ભૂમિમા ઘણા ઉપપાત ક્ષેત્ર શીત સ્પર્શ પરિણામવાળા
છે અને થોડા ઉષ્ણ સ્પર્શ પરિણામ વાળા છે. જે પાથડાઓમા અને જે નારકાવાસોમા ઉપ-
પાત ક્ષેત્ર શીત સ્પર્શ પરિણામવાળા છે, તેઓમા તે ક્ષેત્રો સિવાય શેષ સમસ્ત ભાગ
ઉષ્ણસ્પર્શ પરિણામવાળા હોય છે. અને જે પાથડાઓમા તેમજ નારકાવાસોમા ઉપપાત ક્ષેત્ર
ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા છે તેઓમા તે ક્ષેત્રોને છોડીને શેષ સમ્પૂર્ણ ભાગ શીતસ્પર્શવાળા હોય
છે. એ કારણે ત્યાના ઘણા શીત યોનિક નારક ઉષ્ણ વેદનાનો અનુભવ કરે છે. ધૂમપ્રભા
પૃથ્વીમા ઘણા ઉપપાત ક્ષેત્ર ઉષ્ણ સ્પર્શ વાળા અને થોડાક જ શીત સ્પર્શવાળા હોય છે
જે પાથડાઓ અને જે નારકાવાસોમા ઉપપાત ક્ષેત્ર ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા હોય છે, તેઓમા શેષ

પરિણામવન્તિ ઉપપાતક્ષેત્રાણિ વર્તન્તે તેષુ તદ્વ્યતિરેકેણાન્યત્સર્વ શીતસ્પર્શપરિણામવત્, યેષુ ચ શીતસ્પર્શપરિણામવન્તિ ઉત્પાતક્ષેત્રાણિ સન્તિ તેષુ અન્યત્સર્વમુષ્ણસ્પર્શપરિણામવત્, તેન તત્રત્યા વહ્વો નૈરયિકાઃ ઉષ્ણયોનિકાઃ શીતવેદનાં વેદયન્તે, અલ્પાઃ શીતયોનિકાઃ ઉષ્ણવેદનાં વેદયન્તે, તમઃપ્રભાયામધઃસપ્તમ્યાઞ્ચ પૃથિવ્યામુત્પાતક્ષેત્રાણિ યાનિ સન્તિ તાનિ સર્વાણ્યપિ ઉષ્ણસ્પર્શપરિણામવન્તિ, તદ્વ્યતિરેકેણ ચાન્યત્સર્વ તત્ર શીતસ્પર્શપરિણામવત્, તેન તત્રત્યા નારકા ઉષ્ણયોનિકાઃ શીતવેદનાં વેદયન્તે, इति भावः । गौतमः पृच्छति- 'असुरकुमाराणं मन्ते ! किं सीया जोणी, उसिणाजोणी, सीयोसिणा जोणी ?' हे भदन्त ! असुरकुमाराणां किं शीता योनिर्भवन्ति ? किं वा उष्णा योनिर्भवति ? किं वा शीतोष्णा योनिर्भवति ? भगवान् आह- 'गोयमा ! 'नो सीया जोणी नो उसिणा जोणी, सीयोसिणा जोणी' असुरकुमाराणां नो शीता योनिर्भवति, नो वा उष्णा योनिर्भवति अपितु शीतोष्णा योनिर्भवति, भवनपतीनामुपपातक्षेत्राणां शीतोष्णोभयरूपस्पर्शपरिणामवत्त्वेन तेषां योनिः शीतोष्णोभयस्वभावा भवति न शीता नाप्युष्णेति भावः,

હોતા હૈ ઔર જિનમેં ઉપપાતક્ષેત્ર શીત સ્પર્શવાલે હૈ, ડનમેં શેષ ભાગ ઉષ્ણ-સ્પર્શવાલા હોતા હૈ । વહાં કે બહુત-સે ઉષ્ણયોનિક નારક શીતવેદના કા અનુભવ કરતે હૈ ઔર અલ્પ શીતયોનિક નારક ઉષ્ણવેદના કા અનુભવ કરતે હૈ । તમઃપ્રભા ઔર નહા તમઃપ્રભા યા અધઃસપ્તમી નામક છઠી ઔર સાતવીં પૃથ્વી મેં જિતને મી ઉપપાતક્ષેત્ર હૈ, વે સમી-ઉષ્ણસ્પર્શપરિણામવાલે હી હોતે હૈ । ડન ક્ષેત્રોં કે અતિરિક્ત શેષ ભૂભાગ શીતસ્પર્શપરિણામવાલા હોતા હૈ । ઇસ કારણ વહાં કે નારક ઉષ્ણયોનિક હોને કે કારણ શીતવેદના કા અનુભવ કરતે હૈ ।

શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈ-ભગવાન્ ! અસુરકુમારદેવોં કી યોનિ ક્યા શીત હોતી હૈ, યા ઉષ્ણ હોતી હૈ અથવા શીતોષ્ણ હોતી હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર દેવોં કી યોનિ શીત નહીં હોતી,

સપૂર્ણ ભાગ શીતસ્પર્શ વાળા હોય છે. અને જેમનામા ઉપપાત ક્ષેત્ર શીતસ્પર્શવાળા છે, તેઓમા શેષભાગ શીત સ્પર્શવાળા હોય છે. ત્યાના ઘણા બધા ઉષ્ણ યોનિક નારક શીતવેદનાનો અનુભવ કરે છે. અને અલ્પ શીત યોનિક નારક ઉષ્ણવેદનાનો અનુભવ કરે છે. તમ.પ્રભા અને મહાતમ.પ્રભા અગર અધઃસપ્તમી નામક છઠ્ઠી અને સાતમી પૃથ્વીમાં બેટલા પશુ ઉપપાત ક્ષેત્ર છે. તેઓ બધા ઉષ્ણ સ્પર્શ પરિણામવાળા જ હોય છે. તે ક્ષેત્રો સિવાય શેષ ભૂભાગ શીતસ્પર્શ પરિણામવાળા હોય છે. એ કારણે ત્યાના નારક ઉષ્ણ યોનિક હોવાને કારણે શીત વેદનાનો અનુભવ કરે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે.-હે ભગવન્ ! અસુરકુમાર દેવોની યોનિ શું શીત હોય છે અગર ઉષ્ણ હોય છે અથવા શીતોષ્ણ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્ -હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર દેવોની યોનિ શીત નથી હોતી, ઉષ્ણ પશુ

‘એવં જાવ યણિયકુમારાણં’ એવમ્-અસુરકુમારાણામિવ યાવત્-નાગકુમારાણાં, સુવર્ણ-કુમારાણામ્, અગ્નિકુમારાણામ્, વિદ્યુત્કુમારાણામ્, ઉદધિકુમારાણાં, દ્વીપકુમારાણાં, દિવકુ-મારાણં પવનકુમારાણાં સ્તનિતકુમારાણામપિ ન શીતા નાપ્યુષ્ણા, અપિ તુ શીતોષ્ણોભયસ્વ-રૂપા યોનિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ? ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ પુદ્ધવિકાઙ્ગ્યાણં મંતે ! કિં સીયા જોણી, ઉસિણા જોણી, સીયોસિણા જોણી ? ’ હે ગદન્ત ! પૃથિવીકાયિકાનાં કિં શીતા યોનિર્ભવતિ ? કિં વા ઉષ્ણા યોનિર્ભવતિ ? કિં વા શીતોષ્ણા યોનિર્ભવતિ ? મગવાન્ આદ્ય-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સીયા વિજોણી, ઉસિણા વિ જોણી, સીયોસિણા વિ જોણી’ પૃથિવીકાયિકાના શીતાપિ યોનિર્ભવતિ, ઉષ્ણાપિ યોનિર્ભવતિ, શીતોષ્ણાપિ ચ યોનિર્ભવતિ, ‘એવં આઊવાઊવણ સ્સઙ્ગેવેદિય તેઙ્ગદિયચરિદિયાણ વિ પત્તેયં માણિયવ્વં’ એવમ્-પૃથિવીકાયિકાનામિવ અપ્કા-યિકવાયુકાયિકવનસ્પતિકાયિકદ્વીન્દ્રિયત્રીન્દ્રિયચતુરિન્દ્રિયાણામપિ પ્રત્યેકં મણિતવ્યમ્-

ઉષ્ણ મી નહીં હોતી, કિન્તુ શીતોષ્ણયોનિ હોતી હૈ । મગવનપતિદેવોં કે ઉત્પત્તિ-સ્થાન શીત ઔર ઉષ્ણ-ઉભયરૂપ હોતે હૈં, અતએવ ડનકી યોનિ શીતોષ્ણ હોતી હૈં, ન શીત હોતી હૈ ઔર ન ઉષ્ણયોનિ હી હોતી હૈ । અસુરકુમારોં કે સમાન નાગકુમારોં, સુવર્ણકુમારોં, અગ્નિકુમારોં, વિદ્યુત્કુમારો, ઉદધિ કુમારોં, દ્વીપ-કુમારોં, દિશાકુમારોં, પવનકુમારોં ઔર સ્તનિતકુમારોં કી મી ન શીત યોનિ હોતી હૈ, ન ઉષ્ણયોનિ હોતી હૈ, કિન્તુ શીતોષ્ણયોનિ હોતી હૈ ।

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોં કી શીતયોનિ હોતી હૈ, યા ઉષ્ણયોનિ હોતી હૈ યા શીતોષ્ણયોનિ હોતી હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિકોં કી યોનિ શીત મી હોતી હૈ, ઉષ્ણ મી હોતી હૈ ઔર શીતોષ્ણ મી હોતી હૈ । હસી પ્રકાર અપ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય મેં સે પ્રત્યેક કી તીનો પ્રકાર કી

નથી હોતી પરન્તુ શીતોષ્ણ યોનિ હોય છે. મગવનપતિ દેવોના ઉત્પત્તિ સ્થાન શીત અને ઉષ્ણ ઉભય રૂપ હોય છે, તેથીજ તેમની યોનિ શીતોષ્ણ હોય છે. ન શીત યોનિ હોય છે અને ન ઉષ્ણ યોનિ હોય છે. અસુરકુમારની સમાન નાગકુમારો, સુવર્ણકુમારો, અગ્નિકુમારો, વિદ્યુત્કુમારો, દિશાકુમારો, દ્વીપકુમારો, પવનકુમારો અને સ્તનિતકુમારોની પણ ન શીત યોનિ હોય છે, ન ઉષ્ણ યોનિ હોય છે પણ શીતોષ્ણ યોનિ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :-હે મગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોની શીતયોનિ હોય છે અગર ઉષ્ણયોનિ હોય છે અથવા શીતોષ્ણ યોનિ હોય છે ?

શ્રી મગવાન્ :-હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિકોની યોનિ શીત પણ હોય છે, ઉષ્ણ પણ હોય છે અને શીતોષ્ણ પણ હોય છે એજ પ્રકારે અપ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિયમાંથી પ્રત્યેકની ત્રણે પ્રકારની યોનિ સમજવી જોઈએ. તેજ-સ્કાયિકોની યોનિ ઉષ્ણ હોય છે, શીત અને શીતોષ્ણ નહિ. તેજસ્કાયિકોના સિવાય એકે.

વક્તવ્યમ્, 'તેઝસ્કાયાણાં ણો સીયા, ઉસિણા, ણો સીઉસિણા' તેજઃકાયિકાનાં નો શીતા યોનિર્ભવતિ, અપિતુ ઉષ્ણા યોનિર્ભવતિ, નો વા શીતોષ્ણા યોનિર્ભવતિ, તથા ચૈકેન્દ્રિયાણા મપ્કાયિકતેજઃકાયિકવર્જિતાનાં દ્વિત્રિચતુરિન્દ્રિયાણાશ્વોપપાતક્ષેત્રાણિ શીતસ્પર્શાણિ ઉષ્ણસ્પર્શાણિ શીતોષ્ણોભયસ્પર્શાણિ ચ ભવન્તીતિ તેપાં ત્રિવિધા પૂર્વોક્તા યોનિર્ભવતિ, અપ્કાયિકાનામુપપાતક્ષેત્રાણિ શીતસ્પર્શાણિ ભવન્તિ, તેજઃકાયિકાનામુપપાતક્ષેત્રાણિ ચોષ્ણસ્પર્શાણિ ભવન્તિ, અતોડપ્કાયિકાઃ શીતયોનિકાઃ, તેજઃ કાયિકાસ્તુ ઉષ્ણયોનિકા ભવન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'પંચિન્દ્રિયતિરિક્ષજોણિયાણાં મંતે ! કિં સીયા જોણી, ઉસિણા જોણી, સીયો સિણા જોણી ?' હે મદન્ત ! પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં કિં શીતા યોનિર્ભવતિ ? કિં વા ઉષ્ણા યોનિર્ભવતિ ? કિં વા શીતોષ્ણા યોનિર્ભવતિ ? મગવાન્ આહ—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'સીયા વિ જોણી, ઉસિણા વિ જોણી, સીયોસિણા વિ જોણી' પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં શીતાડપિ યોનિર્ભવતિ, ઉષ્ણાપિ યોનિર્ભવતિ, શીતોષ્ણાપિ યોનિર્ભવતિ, 'સંમૂર્ચ્છિમપંચિન્દ્રિયતિરિક્ષજોણિયાણા વિ એવંચેવ' સંમૂર્ચ્છિમપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનામપિ, એવચ્ચેવ—શીતાપિ યોનિઃ, ઉષ્ણાપિ યોનિઃ, શીતોષ્ણાપિ યોનિર્ભવતિ, સંમૂર્ચ્છિમપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનામુપ-યોનિ સમસ્રજની ચાહિયે । તેજસ્કાયિકોં કી યોનિ ઉષ્ણા હોતી હૈ, શીત ઓર શીતોષ્ણ નહીં । તેજસ્કાયિકોં કો છોડ કર એકેન્દ્રિયોં કી, દ્વીન્દ્રિયોં કી, ત્રીન્દ્રિયોં કી તથા ચતુરિન્દ્રિયોં કી તીનોં પ્રકાર કી યોનિ હોને કા કારણ યહ હૈ કિં ઉનકે ઉત્પત્તિસ્થાન શીતસ્પર્શવાલે ભી હોતે હૈં, ઉષ્ણસ્પર્શવાલે ભી હોતે હૈં, શીતોષ્ણાઉભયસ્પર્શવાલે ભી હોતે હૈં । તેજસ્કાયિકોં કે ઉત્પત્તિસ્થાન ઉષ્ણસ્પર્શવાલે હી હોતે હૈં, અતએવ તેજસ્કાયિક ઉષ્ણયોનિક હોતે હૈં ।

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! તિર્યચ પચ્ચેન્દ્રિયોં કી કયા શીતયોનિ હોતી હૈ ? કયા ઉષ્ણયોનિ હોતી હૈ ? યા શીતોષ્ણયોનિ હોતી હૈં ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચોં કી યોનિ શીત ભી હોતી હૈ, ઉષ્ણ ભી હોતી હૈ ઓર શીતોષ્ણ ભી હોતી હૈ । સંમૂર્ચ્છિમ તિર્યચોં કી ભી હસી તરહ તીનોં પ્રકાર કી યોનિયાં હોતી હૈં । સંમૂર્ચ્છિમ તિર્યચોં કે ઉપપાતક્ષેત્ર કોઈ

ન્દ્રિયેની, દ્વીન્દ્રિયેની, ત્રીન્દ્રિયેની, તથા ચતુરિન્દ્રિયેની ત્રણે પ્રકારની યોનિ હોવામુ કારણ એ છે કે તેમનુ ઉત્પત્તિસ્થાન શીત સ્પર્શવાળુ પણ હોય છે, ઉષ્ણ સ્પર્શવાળુ પણ હોય છે, અને ઉભય સ્પર્શવાળુ પણ હોય છે. તેજસ્કાયિકાના ઉત્પત્તિસ્થાન ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા જ હોય છે, તેથી જ તેજસ્કાયિક ઉષ્ણયોનિક હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :—હે મગવન્ તિર્યચ પચ્ચેન્દ્રિયેની શુ શીતયોનિક હોય છે ? શુ ઉષ્ણયોનિ હોય છે ? અગર શીતોષ્ણયોનિ હોય છે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચેની યોનિ શીત પણ હોય છે, ઉષ્ણ પણ હોય છે, અને શીતોષ્ણ પણ હોય છે. સંમૂર્ચ્છિમ તિર્યચેની યોનિ પણ એ-જ રીતે

પાતક્ષેત્રાણિ શીતસ્પર્શાનિ ઉષ્ણસ્પર્શાનિ શીતોષ્ણોભયસ્પર્શાનિ ચ ભવન્તિ ઇતિ તેષાં ત્રિવિધા ઽપિ યોનિર્ભવતિ, એવં સંમૂર્છિમમનુષ્યાણામપિ અગ્રે ત્રિવિધા યોનિર્વક્ષ્યતે, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ— ‘ગભ્મવક્કંતિયપંચિંદિયતિરિક્વજોળીયાણં મંતે ! કિં સીયા જોળી, ઉસિણા જોળી, સીયોસિણા જોળી ?’ હે મદન્ત ! ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં કિં શીતા યોનિર્ભવતિ ? કિં વા ઉષ્ણા યોનિર્ભવતિ ? કિં વા શીતોષ્ણા યોનિર્ભવતિ ? ભગવાન્ આહ— ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જો સીયા જોળી, જો ઉસિણા જોળી, સીયોસિણા જોળી, ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં નો શીતા યોનિર્ભવતિ, નો વા ઉષ્ણા યોનિર્ભવતિ, અપિ તુ શીતોષ્ણા, યોનિર્ભવતિ, ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાણામપિ ઉપપાતક્ષેત્રાણિ ઉભયસ્પર્શાનિ સન્તિ અતસ્તેષામપિ યોનિઃ શીતોષ્ણોભયસ્પર્શાનિ ન શીતા નાપ્યુષ્ણેત્યગ્રે વક્ષ્યતે, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘મણુસ્સાણં મંતે ! કિં સીયા જોળી ઉસિણા જોળી, સોયોસિણા જોળી ?’ હે શીતસ્પર્શાવાલે, કોઈ ઉષ્ણસ્પર્શાવાલે ઔર કોઈ શીતોષ્ણસ્પર્શાવાલે હોતે હૈં, અત-
એવ ડનકી યોનિ ઢી તીનોં પ્રકાર કી હોતી હૈ. સંમૂર્છિમ મનુષ્યોં કી ઢી હસી પ્રકાર આગે તીઝોં તરહ કી યોનિ કહી જાણી.

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કી કયા શીતયોનિ હોતી હૈ, ઉષ્ણયોનિ હોતી હૈં યા શીતોષ્ણયોનિ હોતી ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કી ન શીતયોનિ હોતી હૈ, ન ઉષ્ણયોનિ હોતી હૈ કિન્તુ શીતોષ્ણયોનિ હોતી હૈ, ડનકે ઉપપાતક્ષેત્ર શીતોષ્ણસ્પર્શાવાલે હોતે હૈં, અતઃ ડનકી યોનિ શીતોષ્ણ હી કહી ગઈ હૈ, શીત નહીં ઔર ઉષ્ણ ઢી નહીં. હસી પ્રકાર ગર્ભજ મનુષ્યોં કે ઉપપાતક્ષેત્ર ઢી શીતોષ્ણ—ઉભય સ્પર્શાવાલે હોતે હૈં, અતઃ ડનકી ઢી શીતોષ્ણયોનિ હી હૈ, શીત નહીં ઔર ઉષ્ણ ઢી કહીં, યહ બાત આગે કહી જાણી.

ત્રણે પ્રકારની હોય છે. સંમૂર્છિમ તિર્યચોના ઉપપાત ક્ષેત્ર કોઈ શીત સ્પર્શવાળા, કોઈ ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા અને કોઈ શીતોષ્ણ સ્પર્શવાળા હોય છે, તેથી જ તેમની યોનિ પણ ત્રણે પ્રકારની હોય છે. સંમૂર્છિમ મનુષ્યોની પણ એજ પ્રકારે આગળ ત્રણે પ્રકારની યોનિ કહેવાશે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોની શું શીત યોનિ હોય છે, ઉષ્ણયોનિ હોય છે અગર શીતોષ્ણયોનિ હોય છે ?

શ્રી ભગવન્ —હે ગૌતમ ! ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોની નથી શીત યોનિ હોતી નથી ઉષ્ણયોનિ હોતી પરન્તુ શીતોષ્ણ યોનિ હોય છે. તેમના ઉપપાત ક્ષેત્ર શીતોષ્ણ સ્પર્શવાળા હોય છે. તેથી તેમની યોનિ શીતોષ્ણ જ કહેલી છે. શીત નહિ તેમજ ઉષ્ણ પણ નહિ. એ પ્રકારે ગર્ભજ મનુષ્યોના ઉપપાત ક્ષેત્ર પણ શીતોષ્ણ—ઉભય સ્પર્શવાળા હોય છે. તેથી તેમની પણ શીતોષ્ણ યોનિ જ હોય છે. શીત નહિ અને ઉષ્ણ નહિ આ વાત આગળ કહેવ શે.

મદન્ત ! મનુષ્યાણાં કિં શીતા યોનિર્ભવતિ ? કિં વા ઉષ્ણાયોનિર્ભવતિ ? કિં વા શીતોષ્ણા યોનિર્ભવતિ ? મગવાન્ આહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સીયા વિ જોળી, ઉસિણા વિ જોળી સીયોસિણા વિ જોળી’ શીતાપિ યોનિર્મનુષ્યાણાં યવતિ, ઉષ્ણાપિ યોનિર્ભવતિ, શીતોષ્ણાપિ યોનિર્ભવતિ, ‘સંમૂર્ચ્છિમમનુષ્યાણં મંતે ! કિં સીયા જોળી, ઉસિણા જોળી, સીયોસીણા જોળી’ હે મદન્ત ! સંમૂર્ચ્છિમમનુષ્યાણાં કિં શીતા યોનિર્ભવતિ ? કિં વા ઉષ્ણા યોનિર્ભવતિ ? કિં વા શીતોષ્ણા યોનિર્ભવતિ ? મગવાન્ આહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘તિવિહા જોળી’ સંમૂર્ચ્છિમમનુષ્યાણાં ત્રિવિધાપિ પ્રાગુક્તા યોનિર્ભવતિ, યુક્તેઃ પૂર્વમુક્તવાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ગર્ભવક્કંતિયમનુષ્યાણં મંતે ! કિં સીયા જોળી ઉસિણા જોળી, સીયોસિણા જોળી ?’ હે મદન્ત ! ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાણાં કિં શીતા યોનિર્ભવતિ ? કિં વા ઉષ્ણા યોનિર્ભવતિ ? કિં વા શીતોષ્ણા યોનિર્ભવતિ ? મગવાન્ આહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જો સીયા જો ઉસિણા, સીયોસિણા’ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાણાં નો શીતા યોનિ

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! મનુષ્યોં કી યોનિ કયા શીત હોતી હૈ, ઉષ્ણ હોતી હૈ ? અથવા શીતોષ્ણ હોતી હૈ ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! શીતયોનિ ભી હોતી હૈ, ઉષ્ણયોનિ ભી હોતી હૈ, ધૌર શીતોષ્ણયોનિ ભી હોતી હૈ ?

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોં કી યોનિ કયા શીત હોતી હૈ, ઉષ્ણ હોતી હૈ યા શીતોષ્ણ હોતી હૈ ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોં કી તીનોં પ્રકાર કી યોનિ હોતી હૈ । હસકા કારણ પહેલે બતલા ચુકે હૈ ।

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! ગર્ભજ મનુષ્યોં કી યોનિ કયા શીત હોતી હૈ, યા ઉષ્ણ હોતી હૈ અથવા શીતોષ્ણ હોતી હૈ ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! ગર્ભજ મનુષ્યોં કી ન શીતયોનિ હોતી હૈ, ન ઉષ્ણ-

શ્રી ગૌતમસ્વામી :—હે ભગવન્ ! મનુષ્યોની યોનિ શુ શીત હોય છે, ઉષ્ણ હોય હોય છે, અથવા શીતોષ્ણ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :—હે ગૌતમ ! શીતયોનિ પશુ હોય છે, ઉષ્ણ યોનિ પશુ હોય છે, અને શીતોષ્ણ યોનિ પશુ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :—હે ભગવન્ ! સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોની યોનિ શુ શીત હોય છે, ઉષ્ણ હોય છે અગરતા શીતોષ્ણ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :—હે ગૌતમ ! સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોની ત્રણે પ્રકારની યોનિ હોય છે તેનુ કારણ પહેલા બતાવ્યુ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :—હે ભગવન્ ! ગર્ભજ મનુષ્યોની યોનિ શુ શીત હોય છે, અગર ઉષ્ણ હોય છે અથવા શીતોષ્ણ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :—હે ગૌતમ ! ગર્ભજ મનુષ્યોની નથી શીત યોનિ હોતી નથી ઉષ્ણ

ર્भवति, नो वा उष्णा योनिर्भवति, अपि तु शीतोष्णा योनिर्भवति. प्रागुक्तयुक्तेः, गौतमः पृच्छति-‘वाणमं उरदेवाणं भंते ! किं सीया जोणी, उसिणा जोणी, सीयोसिणा जोणि !’ हे भदन्त ! वानव्यन्तरदेवानां किं शीता योनि र्भवति ? किं उष्णायोनि र्भवति किं वा शीतोष्णा योनि र्भवति, भगवान् आह-‘गौतम !’ हे गौतम ! ‘णो सीया, णो उसिणा, सीयोसिणा जोणी’ वानव्यन्तरदेवानां नो शीता योनि र्भवति, नो वा उष्णा योनिर्भवति अपि तु शीतोष्णा योनिर्भवति, वानव्यन्तरदेवानामुपपातक्षेत्राणि शीतोष्णरूपोभयपरिणामवन्ति सन्ति अतस्तेषां योनिरुक्तोभयस्वभावा भवति, न शीता, नाप्युष्णा, ‘जोःसिय चेमाणि याणवि एवं चेव’ ज्योतिष्कवैमानिकानामपि एवञ्चैव-वानव्यन्तरदेवानामिव, नो शीता, नो उष्णा योनि र्भवति, अपि तु शीतोष्णा योनि र्भवति, तथा च ज्योतिष्कवैमानिकानामुपपातक्षेत्राणि शीतोष्णरूपोभयस्पर्शपरिणामवन्ति सन्ति अतस्तेषां योनिः शीतोष्णा भवति, न शीता; नोष्णा वा भवति. गौतमः पृच्छति-‘एसि णं भंते ! सीयजोणियाणं उसिणजोणियाणं सीयोसिण-योनि होती है, किन्तु शीतोष्णयोनि होती है । युक्ति पढ़ले कही जा चुकी है ।

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन् ! वानव्यन्तर देवों की दया शीतयोनि है, उष्णयोनि है अथवा शीतोष्णयोनि है ?

भगवान्-हे गौतम ! वानव्यन्तर देवों की शीतयोनि नहीं होती, उष्ण योनि भी नहीं होती परन्तु शीतोष्णयोनि होती है । वानव्यन्तर देवों के उप-पातक्षेत्र शीतोष्ण-उभय रूप होते हैं, अतः उनकी योनि भी उभयरूप कही गई है । ज्योतिष्क और वैमानिक देवों की योनि भी-वानव्यन्तरों के समान शीतोष्ण ही होती है, शीत नहीं और उष्ण भी नहीं । इसका कारण यह है कि ज्योतिष्कों और वैमानिकों के उपपातक्षेत्र शीतोष्ण-उभय परिणामनवाले ही होते हैं, न केवल शीत होते हैं और न केवल उष्ण होते हैं ।

गौतम-भगवन् ! इन शીतયોનિકો, ઉષ્ણયોનિકો और शीतोष्णयोनि कों

યોનિ હોતી પણ શીતોષ્ણ યોનિ હોય છે. યુક્તિ પહેલાં કહી દેવાએલી છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી -હે ભગવાન્ -વાન વ્યન્તર દેવોની શુ શીત યોનિ છે, ઉષ્ણ યોનિ છે અથવા શીતોષ્ણ યોનિ છે ?

શ્રી ભગવાન્ -હે ગૌતમ ! વાનવ્યન્તર દેવોની શીતયોનિ નથી હોતી, ઉષ્ણ યોનિ પણ નથી હોતી પરન્તુ શીતોષ્ણ યોનિ હોય છે. વાનવ્યન્તર દેવોના ઉપપાત ક્ષેત્ર શીતોષ્ણ ઉભય રૂપે હોય છે તેથી તેમની યોનિ પણ ઉભય રૂપ કહેલ છે જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવોની પણ વાનવ્યન્તરોના સમાન શીતોષ્ણ જ હોય છે, શીત નહિ તેમજ ઉષ્ણ પણ નહિ. તેલુ કારણુ એ છે કે જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકોના ઉપપાત ક્ષેત્ર શીતોષ્ણ ઉભય પરિણમનવાળા જ હોય છે. કેવળ શીત પણુ નથી હોતા કે કેવળ ઉષ્ણ પણુ નથી હોતા

શ્રી ગૌતમસ્વામી -હે ભગવન્ ! આ શીતયોનિ, ઉષ્ણયોનિ અને શીતોષ્ણ યોનિકો
પ્ર. ૧.

જોણિયાણં અજોણિયાણં ય કયરે કયરેદિતો અપ્પાવા, વહુયા વા, તુલ્લાવા પ્રિસેસાહિયા વા ?' હે મદન્ત ! એતેષાં સ્વલ્લ શીતયોનિકાનામ્ ઉષ્ણયોનિકાનામ્ શીતોષ્ણયોનિકાનામ્ અયોનિકાનાશ્ચ મધ્યે કતરે કતરેભ્યોડલ્પાવા, વહુકાવા, તુલ્યાવા, વિશેષાધિકા વા ભવન્તિ ? મગવાન્ આહ—‘ગૌયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સવ્વત્થોવા જીવા સીયોસિણજોણિયા’ સર્વસ્તોકાઃ—સર્વેભ્યોડલ્પા જીવાઃ શીતોષ્ણયોનિકા ભવન્તિ ભવનપતિર્ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકમનુષ્યજ્ઞાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકાનામેત્રોમયયોનિકત્વાત્, તેભ્યઃ ‘ઉસિણજોણિયા અસંખેડ્ઝગુણા’ ઉષ્ણયોનિકા અસંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, સર્વેષાં સૂક્ષ્મવાદરતેજઃકાયિકાનાં પ્રચુરતરાણાં નૈરયિકાણાં કતિપયાનાં પૃથિવ્યઞ્ચાયુપ્રત્યેકવનસ્પતીનાશ્ચોષ્ણયોનિકત્વાત્, તેભ્યોડપિ ‘અજોણિયા અણંતગુણા’ અયોનિકા અનન્તગુણા ભવન્તિ, સિદ્ધાનામયોનિકાનામનન્તત્વાત્ તેભ્યોડપિ ‘સીયજોણિયા અણંતગુણા’ શીતયોનિકા અનન્તગુણા ભવન્તિ અનન્તકાયિકાનાં સર્વેષામપિ શીતયોનિકત્વાત્, તેષાશ્ચ સિદ્ધેભ્યોપ્યનન્તગુણત્વાત્ ॥ સૂ. ૧ ॥

તથા અયોનિકો અર્થાત્ યોનિરહિત સિદ્ધ જીવોં મેં સે કૌન કિસકી અપેક્ષા અલ્પ હૈ, વહુત હૈ, તુલ્ય હૈ અથવા વિશેષાધિક હૈ ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! શીતોષ્ણયોનિક જીવ સબ સે કમ હૈં, ક્યોં કિ ભવનપતિ, ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિક દેવ શીતોષ્ણયોનિ વાલે હોતે હૈં । શીતોષ્ણયોનિકોં કી અપેક્ષા ઉષ્ણયોનિક અસંખ્યાતગુણા અધિક હોતે હૈં, ક્યોં કિ સમી સૂક્ષ્મ ઓર વાદર તેજસ્કાયિક, વહુત—સે નારક, કતિમય પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, વાયુ કાયિક ઓર પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયિક ઉષ્ણયોનિક હોતે હૈં । ઉષ્ણયોનિકોં કી અપેક્ષા અયોનિક અર્થાત્ સિદ્ધ અનન્તગુણા હૈં, ક્યોં કિ સિદ્ધ અનન્ત હૈં । અયોનિકોં કી અપેક્ષા શીતયોનિક અનન્તગુણા હૈં, ક્યોં કિ સમી અનન્તકાયિક શીતયોનિ વાલે હોતે હૈં ઓર વે સિદ્ધોં સે સી અનન્તગુણા હૈં ॥ સૂ. ૧ ॥

તથા અયોનિકો અર્થાત્ યોનિરહિત સિદ્ધ જીવોમાવી ઠાણુ ઠોની અપેક્ષાએ અલ્પ છે, ઘણુ છે, તુલ્ય છે. અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! શીતોષ્ણુ યોનિક જીવ બધાથી ઓછા છે, કેમકે ભવન પતિ, ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવ શીતોષ્ણુ યોનિવાળા હોય છે શીતોષ્ણુ યોનિકોની અપેક્ષાએ ઉષ્ણુ યોનિક અસંખ્યાતગણુ અધિક હોય છે. કેમકે બધાં સૂક્ષ્મ અને વાદર તેજસ્કાયિક ઘણુ ખરા નારક, કેટલાક પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, વાયુકાયિક અને પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયિક ઉષ્ણુયોનિક હોય છે ઉષ્ણુ યોનિકોની અપેક્ષાએ અયોનિક અર્થાત્ સિદ્ધ અનન્ત ગણુ છે, કેમકે સિદ્ધ અનન્ત છે. અયોનિકોની અપેક્ષાએ શીત યોનિક અનન્તગણુ છે કેમકે બધા અનન્તકાયિક શીતયોનિ વાળા હોય છે અને તેઓ સિદ્ધોથી પણ અનન્તગણુ છે. ॥ સૂ. ૧ ॥

योनि विशेषवक्तव्यता

मूलम्—कइविहा णं भंते ! जोणी पणत्ता ? गोयमा ! तिविहा जोणी पणत्ता, तं जहा—सच्चित्ता, अच्चित्ता, मीसिया, नेरइयाणं भंते ! किं सच्चित्ता जोणी, अच्चित्ता जोणी, मीसिया जोणी ? गोयमा ! नो सच्चित्ता जोणी, अच्चित्ता जोणी, नो मीसिया जोणी, असुरकुमाराणं भंते ! किं सच्चित्ता जोणी, अच्चित्ता जोणी, मीसिया जोणी ? गोयमा ! नो सच्चित्ता जोणी, अच्चित्ता जोणी, नो मीसिया जोणी, एवं थणिय-कुमाराणं, पुढविकाइयाणं भंते ! किं सच्चित्ता जोणी, अच्चित्ता जोणी, मीसिया जोणी ? गोयमा ! सच्चित्ता जोणी, अच्चित्ता जोणी, मीसिया वि जोणी, एवं जाव चउरिंदियाणं, संमुच्छिमणं चिंदियतिरिक्खजोणियाणं, संमुच्छिमणुस्साण य एवं चेव, गभवकंतियं चिंदियतिरिक्खजोणियाणं, गभवकंतियमणुस्साण य नो सच्चित्ता, नो अच्चित्ता, मीसिया जोणी, वाणमंतरजोइसियवेमाणियाणं जहा असुरकुमाराणं, एएसि णं भंते ! जीवाणं सच्चित्त जोणीणं, अच्चित्त जोणीणं, मीस जोणीणं, अजोणीणय कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, लुछावा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा जीवा मीसजोणिया, अच्चित्तजोणिया असंखेज्जगुणा, अजोणिया अणंतगुणा सच्चित्तजोणिया अणंतगुणा । सू० २॥

छाया—कतिविधाः खलु भदन्त ! योनिः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! त्रिविधा योनिः प्रज्ञप्ता, तद्यथा—सच्चित्ता, अच्चित्ता, मिश्रिता, नैरयिकाणां भदन्त ! किं सच्चित्ता योनिः, अच्चित्ता

योनिविशेषवक्तव्यता

शब्दार्थ—(कइविहा णं भंते ! जोणी पणत्ता ?) भगवन् ! योनि कितने प्रकार की कही गई है ? (गोयमा ! तिविहा जोणी पणत्ता) गौतम ! तीन प्रकार की योनि कही गई है ? (तं जहा) वह इस प्रकार (सच्चित्ता) सच्चित्त

योनि विशेष वक्तव्यता

शब्दार्थ—(कइविहाणं भंते ! जोणी पणत्ता ?) हे भगवन् योनि केटवा प्रकारनी कहेदी छे ? (गोयमा तिविहा जोणी पणत्ता) हे गौतम ! त्रय प्रकारनी योनि कहेदी छे ? (तं जहा) ते आ प्रकारे (सच्चित्ता) सच्चित्त (अच्चित्ता) अच्चित्त (मीसिया) मिश्र

योनिः मिश्रिता योनिः ? गौतम ! नो सचित्ता योनिः अचित्ता योनिः, नो मिश्रिता योनिः, असुरकुमाराणां भदन्त ! किं सचित्ता योनिः, अचित्ता योनिः, मिश्रिता योनिः ? गौतम ! नो सचित्ता योनिः, अचित्ता योनिः, नो मिश्रिता योनिः, एवं यावत् स्तनितकुमाराणां, पृथिवीकायिकानां भदन्त ! किं सचित्ता योनिः, अचित्ता योनिः, मिश्रिता योनिः ? गौतम ! सचित्ता योनिः, अचित्ता योनिः, मिश्रितापि योनिः, एवं यावत् चतुरिन्द्रियाणाम्, (अचित्ता) अचित्त (मीसिया) मिश्र

(नेरइया णं भंते ! किं सचित्ता जोणी, अचित्ता जोणी, मीसिया जोणी) भगवन् ! नारकों की योनि क्या सचित्त होती है, अचित्त होती है या मिश्र अर्थात् सचित्ताचित्त होती है ? (गोयमा ! नो सचित्ता जोणी, अचित्ता जोणी, नो मीसिया जोणी) हे गौतम ! सचित्तयोनि नहीं होती, अचित्तयोनि होती है, मिश्रयोनि नहीं होती (असुरकुमाराणं भंते ! किं सचित्ता जोणी, अचित्ता जोणी, मीसिया जोणी ?) भगवन् ! असुरकुमारों की क्या सचित्तयोनि, अचित्त योनि या मिश्रयोनि होती है ? (गोयमा ! नो सचित्ता जोणी, अचित्ता जोणी नो मीसिया जोणी) हे गौतम ! सचित्तयोनि नहीं होती, अचित्तयोनि होती है, मिश्रयोनि नहीं होती (एवं थणियकुमाराणं) इसी प्रकार स्तनितकुमारों तक (पुढविकाइया णं भंते ! किं सचित्ता जोणी, अचित्ता जोणी, मीसिया जोणी ?) भगवन् ! पृथिवीकायिकों की क्या सचित्तयोनि होती है ? अचित्तयोनि होती है ? या मिश्रयोनि होती है ? (गोयमा ! सचित्ता जोणी, अचित्ता जोणी, मीसिया वि जोणी) हे गौतम ! सचित्त योनि, अचित्तयोनि और मिश्रयोनि भी होती

(नेरइयाणं भंते ! किं सचित्ता जोणी, अचित्ता जोणी, मीसिया जोणी) हे भगवन् ! नारकोंने योनि शु सचित्त होय छे ? अचित्त होय छे ? अगर मिश्र अर्थात् सचित्ताचित्त होय छे ! (गोयमा ! नो सचित्ता जोणी अचित्ता जोणी, नो मीसिया जोणी) हे गौतम ! सचित्त योनि नहि, अचित्त योनि होय छे मिश्र योनि पणु नहि

(असुरकुमाराणं भंत ! किं सचित्ता जोणी अचित्ता जोणी, मीसिया जोणी ?) हे भगवन् ! असुरकुमारोंने शु सचित्तयोनि, अचित्तयोनि अगर मिश्रयोनि होय छे ? (गोयमा ! नो सचित्ता जोणी, अचित्ता जोणी नो मीसिया जोणी) हे गौतम ! सचित्त योनि नहीं होती, अचित्त योनि होय छे, मिश्र योनि नहीं होती (एवं थणियकुमाराणं) ऐसे ४ प्रकारे स्तनितकुमारों सुधी

(पुढविकाइयाणं भंते ! किं सचित्ता जोणी, अचित्ता जोणी, मीसिया जोणी ?) हे भगवन् ! पृथ्वीकायिकोंने शु अचित्त योनि होय छे ? अचित्तयोनि होय छे ? अगरतो मिश्र योनि होय छे (गोयमा ! सचित्ता जोणी, अचित्ता जोणी, मीसिया वि जोणी) हे गौतम ! सचित्त योनि, अचित्तयोनि, मिश्र योनि पणु होय छे (एवं जाव चतुरिन्द्रियाणं) ऐसे ४ प्रकारे यो-

સંમૂર્ચ્છિમપન્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાના સંમૂર્ચ્છિમમનુષ્યાણાશ્ચ એવશ્ચૈવ, ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક પન્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં, ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાણાશ્ચ નો સચિત્તા, નો અચિત્તા, મિશ્રિતા યોનિઃ, વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકરનાં યથા અસુરકુમારાણામ્, એતેપાં સ્વલુ ભદન્ત ! જીવાનાં સચિત્તયોનીનામ્ અચિત્તયોનીનામ્ મિશ્રયોનિકાનામ્ અયોનિકાનાશ્ચ કતરે કતરે-ભ્યોઽલ્પાવા, વહુકા વા, તુલ્યા વા, વિશેષાધિકા વા ? ગૌતમ ! સર્વસ્તોકાઃ જીવા મિશ્રયોનિકાઃ, અચિત્તયોનિકા અસંખ્યેયગુણાઃ, અયોનિકા અનન્તગુણાઃ, સચિત્તયોનિકા અનન્તગુણાઃ ॥ સૂ ૨ ॥

હૈ (એવં જાવ ચડરિંદિયાણં) હસી પ્રકાર યાવત્ ચૌહન્દ્રિયોં તક (સંમુર્ચ્છિમ-પંચિદિયતિરિક્સજોણિયા ણં) સંમૂર્ચ્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કી (સંમુર્ચ્છિમમણુ-સ્સાણ ય એવં ચેવ) ઔર સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોં કી ખી હસી પ્રકાર (ગવ્મવક્કંતિય પંચિદિયતિરિક્સજોણિયા ણં) ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કી (ગવ્મવક્કંતિય મણુસ્સાણ ય (ઔર ગર્ભજ મનુષ્યોં કી (નો સચિત્તા, નો અચિત્તા, મીસિયા જોણી) સચિત્ત નહીં, અચિત્ત નહીં, મિશ્રયોનિ હોતી હૈ (વાળમંતર જોહસિય વેમાણિયા ણં જહા અસુરકુમારાણં) વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઔર વૈમાનિકોં કી જૈસે અસુરકુમારોં કી ।

(એસિ ણં મંતે ! જીવાણં સચિત્તજોણીણં, અચિત્ત જોણીણં, મીસજોણીણં અજોણીણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા, વહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?) મગવાન્ ! હન સચિત્તયોનિક, અચિત્તયોનિક ઔર મિશ્રયોનિક તથા અયોનિકોં મેં કૌન કિસસે અલ્પ, વહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હૈં ? (ગોયમા ! સવ્વત્થોવા જીવા મીસજોણિયા) ગૌતમ ! સ્વસે કમ મિશ્રયોનિક જીવ હૈં (અચિત્તજોણિયા અસંખેજ્જગુણા) અચિત્તયોનિક અસંખ્યાતગુણા હૈં (અજોણિયા

ધન્દ્રિયો મુધી (સંમુર્ચ્છિમ પંચિદિયતિરિક્સજોણિયાણં) સમૂર્ચ્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોની (સંમુર્ચ્છિમમણુસ્સણય એવં ચેવ) અને સમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોની યણ એ જ પ્રકારે (ગવ્મવક્ક-તિયપંચિદિયતિરિક્સજોણિયાણં) ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોની (ગવ્મવક્ક તિયમણુસ્સાણ ય) અને ગર્ભજ મનુષ્યોની (નો સચિત્તા, નો અચિત્તા, મીસિયા જોણી) સચિત્ત નહીં અચિત્ત નહીં, મિશ્રયોનિ હોય છે (વાળમંતરજોહસિયવેમાણિયાણં અસુરકુમારાણં) વાનવ્યન્તરજ્યો-તિષ્ક અને વૈમાનિકોની જેમ અસુરકુમારોની યોનિના સખ ધમા યણ સમજવું.

(એસિણં મંતે ! જીવાણં સચિત્તજોણીણં અચિત્તજોણીણં, મીસજોણીણ ય અજોણીણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?) હે મગવાન્ ! આ સચિત્ત યોનિક, અચિત્તયોનિક અને મિશ્રયોનિક તથા અયોનિકોમાં કેાણુ કેાનાથી અલ્પ, ધણુ તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ? (ગોયમા ! સવ્વત્થોવા જીવા મીસજોણિયા,) હે ગૌતમ ! ધધાથી ઓછા મિશ્ર યોનિક છવ છે (અચિત્તજોણિયા અસંખેજ્જગુણા) અચિત્ત યોનિક

ટીકા—અથ પુનરપિ પ્રકારાન્તરેણ યોનીરેવ પ્રરૂપયિતુમાહ—‘કઙ્કિવિહા ણં મંતે ! જોળી પળ્ણત્તા ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મદન્ત ! કતિવિધા—ક્રિયત્પ્રકારાં ક્વલુ યોનિઃ—ઉત્પત્તિસ્થાનમ્ પ્રજ્ઞપ્તા—પ્રરૂપિતા ? મગવાન્ આહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘તિવિહા જોળી પળ્ણત્તા’ ત્રિવિધા યોનિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, ‘તં જહા—સચિત્તા, અચિત્તા, મીસિયા’ તથથા—સચિત્તા—અચિત્તા, મિશ્રિતા ચ, તત્ર જીવપ્રદેશસમ્બદ્ધા સચિત્તા યોનિઃ, સર્વથા જીવરહિતા અચિત્તા યોનિઃ, જીવરહિતા રહિતસ્વરૂપા મિશ્રિતા યોનિરુચ્યતે, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ ‘નેરઙ્કયાણં મંતે ! કિં સચિત્તા જોળી, અચિત્તા જોળી મીસિયા જોળી ?’ હે શદન્ત ! નૈરયિકાણાં કિં સચિત્તા યોનિર્ભવતિ ? કિં વા અચિત્તા યોનિર્ભવતિ ? કિં વા મિશ્રિતા-સચિત્તાઽચિત્તયુક્તા યોનિર્ભવતિ ? મગવાન્ આહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘નો સચિત્તા જોળી, અચિત્તા જોળી, નો મીસિયા જોળી’ નૈરયિકાણાં નો સચિત્તા યોનિર્ભવતિ, અપિ તુ અચિત્તા યોનિર્ભવતિ, નાપિ મિશ્રિતા યોનિ અણંતગુણા) અયોનિક અનન્તગુણા હૈં (સચિત્ત જોળિયા અણંતગુણા) સચિત્ત-યોનિક અનન્તગુણા હૈં ।

ટીકાર્થ—પ્રકારાન્તર સે પુનઃ યોનિયોં કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ—શ્રીગૌતમ-સ્વામી—હે મગવાન્ ! યોનિ કિતને પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ ? મગવાન્—હે ગૌતમ ! ત્રીન પ્રકાર કી યોનિ કહો હૈ, વહ્ હસ પ્રકાર સચિત્ત, અચિત્ત ઓર મિશ્ર । જીવ પ્રદેશોં સે સમ્બદ્ધયોનિ સચિત્ત, સર્વથા જીવરહિત યોનિ અચિત્ત ઓર ઉભય સ્વરૂપવાલી યોનિ મિશ્ર કહલાતી હૈ ।

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે મગવાન્ નારક જીવોં કી યોનિ સચિત્ત હોતી હૈ યા અચિત્ત, અથવા મિશ્ર—સચિત્તાચિત્ત ?

મગવાન્—ગૌતમ ! નારકોં કી યોનિ સચિત્ત નહીં હોતી, ‘કિન્તુ અચિત્ત હોતી હૈ, મિશ્ર નહીં હોતી । નારકોં કે ઉપપાતક્ષેત્ર સચિત્ત અર્થાત્ સજીવ નહીં

અસ ખ્યાતગણુ છે. (અજોળિયા અણંતગુણા) અયોનિક અનન્તગણુ છે (સચિત્તજોળિયા અણંતગુણા) સચિત્તયોનિક અનન્તગણુ છે

ટીકાર્થ—પ્રકારાન્તરે કરી યોનિયોની પ્રરૂપણા કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી —હે ભગવન્ ! યોનિ કેટલા પ્રકરની કહેલી છે ?

શ્રી ભગવાન્.—હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકરની યોનિ કહેલી છે તે આ પ્રકારે છે,—સચિત્ત, અચિત્ત અને મિશ્ર. જીવપ્રદેશોથી સબદ્ધયોનિ સચિત્ત, સર્વથા જીવ રહિત યોનિ અચિત્ત અને ઉભય સ્વરૂપવાળી યોનિ મિશ્ર કહેવાય છે

શ્રી ગૌતમ —હે ભગવન્ ! નારક જીવોની યોનિ સચિત્ત હોય છે. અગર અચિત્ત અથવા મિશ્ર—સચિત્તાચિત્ત ?

શ્રી ભગવાન્ :—હે ગૌતમ ! નારકોનીયોનિ સચિત્ત નથી હોતી, પણ અચિત્ત હોય છે, મિશ્ર પણ નથી હોતી, નારકોના ઉપપાત ક્ષેત્ર સચિત્ત અર્થાત્ સજીવ નથી હોતા

भवति, तथा च नैरयिकाणामुपपातक्षेत्रं न केनचिद् जीवेन परिगृहीतं सम्बद्धं वा वर्तते अतस्तेषां केवलम् अचित्तैव योनि भवति, सूक्ष्मैकेन्द्रियाणां सकललोकव्यापित्वेऽपि तेषां प्रदेश-रूपपातक्षेत्रपुद्गलानां परस्पराजुगमसंबद्धत्वाभावात्, अचित्तैव तेषां योनिरवसेया, गौतमः पृच्छति—‘असुरकुमाराणां भन्ते ! किं सचित्ता जोणी, अचित्ता जोणी मीसिया जोणी?’ हे मदन्त ! असुरकुमाराणां किं सचित्ता योनि भवति ? किं वा अचित्ता योनि भवति ? किं वा मिश्रिता योनि भवति ? भगवान् आह—‘गौतम !’ हे गौतम ! ‘नो सचित्ता जोणी, अचित्ता जोणी, नो मीसिया जोणी’ असुरकुमाराणां नो सचित्ता योनि भवति, अपि तु अचित्ता योनि भवति, नो वा मिश्रिता योनि भवति, असुरकुमाराणामपि उपपातक्षेत्रस्य केनापि जीवेन परिगृहीतत्वाभावेन तेषामचित्तैव योनिः, ‘एवं जाव यणियकुमाराणं’ एवम्—असुरकुमाराणा-मिव यावत्—नागकुमाराणां सुवर्णकुमाराणाम्, अग्निकुमाराणाम्, विद्युत्कुमाराणाम्, उदधि-कुमाराणाम्, द्वीपकुमाराणाम्, दिक्कुमाराणाम्, पवनकुमाराणां, स्तनितकुमाराणामपि नो होते, अतएव उनकी अचित्तयोनि ही कही है । यद्यपि सूक्ष्म एकेन्द्रिय जीव समस्त लोकाकाश में व्याप्त हैं, तथापि उनके कारण नारकों के उपपातक्षेत्र सचित्त नहीं कहलाते, क्यों कि उनमें परस्पराजुगम संबंध नहीं है, अर्थात् वे उपपातक्षेत्र उन जीवों के शरीर नहीं हैं ।

श्रीगौतमस्वामी—हे भगवन् ! असुरकुमारों की योनि सचित्त होती है, अचित्त होती है अथवा मिश्र होती है ?

भगवान्—हे गौतम ! असुरकुमारों की योनि सचित्त नहीं होती, अचित्त होती है, मिश्र भी नहीं होती, क्यों कि असुरकुमारों के उपपातक्षेत्र किसी जीव के द्वारा परिगृहीत नहीं होते । इसी प्रकार स्तनितकुमारों तक जानना चाहिए, अर्थात् नागकुमारों, सुवर्ण कुमारों, अग्निकुमारों, विद्युत्कुमारों, उदधिकुमारों, द्वीप कुमारों, दिशा कुमारों, पवनकुमारों और स्तनितकुमारों की भी अचित्त

तेथी જ તેઓની અચિત્ત યોનિ જ કહી છે. અર્થાત્ સજીવ નથી હોતા, તેથી જ તેઓની અચિત્ત યોનિ જ કહી છે. અર્થાત્ સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય જીવ સમસ્ત લોકાકાશમાં વ્યાપ્ત છે, તથાપિ તેમના કારણે ઉપપાત ક્ષેત્ર સચિત્ત નથી કહેવાતા, કેમકે તેમના પરસ્પરાજુગમ સબન્ધ નથી, અર્થાત્ તે ઉપપાત ક્ષેત્ર એ જીવોના શરીર નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી —હે ભગવન્ ! અસુરકુમારોની યોની સચિત્ત હોય છે અચિત્ત હોય છે અથવા મિશ્ર હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અસુરકુમારોની યોનિ સચિત્ત નથી હોતી, અચિત્ત હોય છે, મિશ્ર નથી હોતી, કેમકે અસુરકુમારોના ઉપપાત ક્ષેત્ર કોઈ જીવ દ્વારા પરીગૃહીત નથી થતા, એજ પ્રકારે સ્તનિતકુમારો સુધી બાણુવુ જોઈએ. અર્થાત્ નાગકુમારો, સુવર્ણ કુમારો, અગ્નિકુમારો, વિદ્યુત્કુમારો, ઉદધિકુમારો, દ્વીપકુમારો, દિશાકુમારો, પવનકુમારો

ટીકા—અથ પુનરપિ પ્રકારાન્તરેણ યોનીરેવ પ્રરૂપયિતુમાહ—‘કઙ્કિદિહા ણં મંતે ! જોળી પળ્ણત્તા ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે ભદન્ત ! કતિવિધા—ક્રિયત્પ્રકારા સ્વલુ યોનિઃ—ઉત્પત્તિસ્થાનમ્ પ્રજ્ઞા—પ્રરૂપિતા ? ભગવાન્ આહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘તિવિદા જોળી પળ્ણત્તા’ ત્રિવિધા યોનિઃ પ્રજ્ઞા, ‘તં જહા—સચિત્તા, અચિત્તા, મીસિયા’ તથા—સચિત્તા—અચિત્તા, મિશ્રિતા ચ, તત્ર જીવપ્રદેશસમ્બદ્ધા સચિત્તા યોનિઃ, સર્વથા જીવરહિતા અચિત્તા યોનિઃ, જીવરહિતા રહિતસ્વરૂપા મિશ્રિતા યોનિરુચ્યતે, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ ‘નેરહ્યાણં મંતે ! કિં સચિત્તા જોળી, અચિત્તા જોળી મીસિયા જોળી ?’ હે ભદન્ત ! નૈરયિકાણાં કિં સચિત્તા યોનિ ર્ભવતિ ? કિં વા અચિત્તા યોનિર્ભવતિ ? કિં વા મિશ્રિતા-સચિત્તાઽચિત્તયુક્તા યોનિ ર્ભવતિ ? ભગવાન્ આહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘નો સચિત્તા જોળી, અચિત્તા જોળી, નો મીસિયા જોળી’ નૈરયિકાણાં નો સચિત્તા યોનિ ર્ભવતિ, અપિ તુ અચિત્તા યોનિ ર્ભવતિ, નાપિ મિશ્રિતા યોનિ અણંતગુણા) અયોનિક અનન્તગુણા હૈ (સચિત્ત જોળિયા અણંતગુણા) સચિત્ત-યોનિક અનન્તગુણા હૈ ।

ટીકાર્થ—પ્રકારાન્તર સે પુનઃ યોનિયોં કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ—શ્રીગૌતમ-સ્વામી—હે ભગવાન્ ! યોનિ કિતને પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ ? ભગવાન્—હે ગૌતમ ! ત્રીન પ્રકાર કી યોનિ કહો હૈ, વહ હસ પ્રકાર સચિત્ત, અચિત્ત ઓર મિશ્ર । જીવ પ્રદેશોં સે સમ્બદ્ધયોનિ સચિત્ત, સર્વથા જીવરહિત યોનિ અચિત્ત ઓર ઉભય સ્વરૂપવાલી યોનિ મિશ્ર કહલાતી હૈ ।

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવાન્ નારક જીવોં કી યોનિ સચિત્ત હોતી હૈ યા અચિત્ત, અથવા મિશ્ર—સચિત્તાચિત્ત ?

ભગવાન્—ગૌતમ ! નારકોં કી યોનિ સચિત્ત નહીં હોતી, ‘કિન્તુ અચિત્ત હોતી હૈ, મિશ્ર નહીં હોતી । નારકોં કે ઉપપાતક્ષેત્ર સચિત્ત અર્થાત્ સજીવ નહીં

અસ ધ્યાતગણા છે. (અજોળિયા અણંતગુણા) અયોનિક અનન્તગણા છે (સચિત્તજોળિયા અણંતગુણા) સચિત્તયોનિક અનન્તગણા છે

ટીકાર્થ—પ્રકારાન્તરે ફરી યોનિયોની પ્રરૂપણા કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી —હે ભગવન્ ! યોનિ કેટલા પ્રકરની કહેલી છે ?

શ્રી ભગવાન્ —હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકરની યોનિ કહેલી છે તે આ પ્રકારે છે,—સચિત્ત, અચિત્ત અને મિશ્ર. જીવપ્રદેશોથી સમ્બદ્ધયોનિ સચિત્ત, સર્વથા જીવ રહિત યોનિ અચિત્ત, અને ઉભય સ્વરૂપવાળી યોનિ મિશ્ર કહેવાય છે

શ્રી ગૌતમ —હે ભગવન્ ! નારક જીવોની યોનિ સચિત્ત હોય છે. અગર અચિત્ત અથવા મિશ્ર—સચિત્તાચિત્ત ?

શ્રી ભગવાન્ :—હે ગૌતમ ! નારકોનીયોનિ સચિત્ત નથી હોતી, પણ અચિત્ત હોય છે, મિશ્ર પણ નથી હોતી, નારકોના ઉપપાત ક્ષેત્ર સચિત્ત અર્થાત્ સજીવ નથી હોતા

भवति, तथा च नैरयिकाणामुपपातक्षेत्रं न केनचिद् जीवेन परिगृहीतं सम्बद्धं वा वर्तते अतस्तेषां केवलम् अचित्तैव योनिर्भवति, सूक्ष्मैकेन्द्रियाणां सकललोकव्यापित्वेऽपि तेषां प्रदेशैरुपपातक्षेत्रपुद्गलानां परस्परानुगमसंबद्धत्वाभावात्, अचित्तैव तेषां योनिरवसेया, गौतमः पृच्छति—‘असुरकुमाराणां भन्ते ! किं सचित्ता जोणी, अचित्ता जोणी मीसिया जोणी ?’ हे भदन्त ! असुरकुमाराणां किं सचित्ता योनिर्भवति ? किं वा अचित्ता योनिर्भवति ? किं वा मिश्रिता योनिर्भवति ? भगवान् आह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘नो सचित्ता जोणी, अचित्ता जोणी, नो मीसिया जोणी’ असुरकुमाराणां नो सचित्ता योनिर्भवति, अपि तु अचित्ता योनिर्भवति, नो वा मिश्रिता योनिर्भवति, असुरकुमाराणामपि उपपातक्षेत्रस्य केनापि जीवेन परिगृहीतत्वाभावेन तेषामचित्तैव योनिः, ‘एवं जाव यणियकुमाराणं’ एवम्—असुरकुमाराणामिव यावत्—नागकुमाराणां सुवर्णकुमाराणाम्, अग्निकुमाराणाम्, विधुत्कुमाराणाम्, उदधिकुमाराणाम्, द्वीपकुमाराणाम्, दिक्कुमाराणाम्, पवनकुमाराणां, स्तनितकुमाराणामपि नो होते, अतएव उनकी अचित्तयोनि ही कही है । यद्यपि सूक्ष्म एकेन्द्रिय जीव समस्त लोकाकाश में व्याप्त हैं, तथापि उनके कारण नारकों के उपपातक्षेत्र सचित्त नहीं कहलाते, क्यों कि उनमें परस्परानुगम संबंध नहीं है, अर्थात् वे उपपातक्षेत्र उन जीवों के शरीर नहीं हैं ।

श्रीगौतमस्वामी—हे भगवन् ! असुरकुमारों की योनि सचित्त होती है, अचित्त होती है अथवा मिश्र होती है ?

भगवान्—हे गौतम ! असुरकुमारों की योनि सचित्त नहीं होती, अचित्त होती है, मिश्र भी नहीं होती, क्यों कि असुरकुमारों के उपपातक्षेत्र किसी जीव के द्वारा परिगृहीत नहीं होते । इसी प्रकार स्तनितकुमारों तक जानना चाहिए, अर्थात् नागकुमारों, सुवर्ण कुमारों, अग्निकुमारों, विधुत्कुमारों, उदधिकुमारों, द्वीप कुमारों, दिशा कुमारों, पवनकुमारों और स्तनितकुमारों की भी अचित्त

તેથી જ તેઓની અચિત્ત યોનિ જ કહી છે. અર્થાત્ સજીવ નથી હોતા, તેથી જ તેઓની અચિત્ત યોનિ જ કહી છે અર્થાત્ સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય જીવ સમસ્ત લોકાકાશમાં વ્યાપ્ત છે, તથાપિ તેમના કારણે ઉપપાત ક્ષેત્ર સચિત્ત નથી કહેવાતા, કેમકે તેમના પરસ્પરાનુગમ સબંધ નથી, અર્થાત્ તે ઉપપાત ક્ષેત્ર એ જીવોના શરીર નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વामी—હે ભગવન્ ! અસુરકુમારોની યોની સચિત્ત હોય છે અચિત્ત હોય છે અથવા મિશ્ર હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અસુરકુમારોની યોનિ સચિત્ત નથી હોતી, અચિત્ત હોય છે, મિશ્ર નથી હોતી, કેમકે અસુરકુમારોના ઉપપાત ક્ષેત્ર કોઈ જીવ દ્વારા પરીગૃહીત નથી થતા, એજ પ્રકારે સ્તનિતકુમારો સુધી જાણવું જોઈએ. અર્થાત્ નાગકુમારો, સુવર્ણ કુમારો, અગ્નિકુમારો, વિદ્યુત્કુમારો, ઉદધિકુમારો, દ્વીપકુમારો, દિશાકુમારો, પવનકુમારો

સચિત્તા યોનિઃ, નો વા મિશ્રિતા યોનિઃ, અપિ તુ અચિત્તૈવ યોનિ ર્ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
 ‘પુઢવિકાઙ્યાણં મંતે ! કિં સચિત્તા જોળી, અચિત્તા જોળી, મીસિયા જોળી ?’ હે મદન્ત !
 પૃથિવીકાયિકાનાં કિ સચિત્તા યોનિ ર્ભવતિ ? કિં વા અચિત્તા યોનિ ર્ભવતિ ? કિં વા
 મિશ્રિતા યોનિ ર્ભવતિ ? મગવાન્ આઢ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સચિત્તા જોળી, અચિત્તા
 જોળી, મીસિયા વિ જોળી’ પૃથિવીકાયિકાનાં સચિત્તાપિ યોનિ ર્ભવતિ, અચિત્તાપિ યોનિ
 ર્ભવતિ, મિશ્રિતાપિ યોનિ ર્ભવતિ, પૃથિવીકાયિકાનામુપપાતક્ષેત્રસ્ય જીવૈઃ પરિગૃહીતત્વેના પરિ-
 ગૃહીતત્વેના ચોમયસ્વભાવત્વાચ્ચ ત્રિવિધાપિ પ્રાગુક્તા યોનિ ર્ભવતિ, ‘એવં જાવ ચરિંદિયાણં’
 એવમ્-પૃથિવીકાયિકાનામિવ યાવત્-અપ્કાયિકૃતેજઃ કાયિકયાયુકાયિકવનસ્પતિકાયિકાનાં
 દ્વીન્દ્રિયાણાં ત્રીન્દ્રિયાણાં ચતુરિન્દ્રિયાણાશ્ચ સચિત્તાઽપિ અચિત્તાપિ, મિશ્રિતાઽપિ ચ યોનિ
 રવસેયા, ‘સંમૂર્ચ્છિમતિરિક્સજોણિયાણં, સંમૂર્ચ્છિમમનુરસાણ ય એવ એવ’ સંમૂર્ચ્છિમતિર્યગ્-યોનિ-
 કાનાં, સંમૂર્ચ્છિમમનુષ્યાણાશ્ચ એવશ્ચૈવ-પૃથિવીકાયિકાનામિવ સચિત્તાઽપિ, અચિત્તાપિ, મિશ્રિ-
 તાપિ ચ યોનિ ર્ભવતિ, એતેપામપિ પ્રાગુક્તસંમૂર્ચ્છિમમનુષ્યપર્યન્તાનામુપપાતક્ષેત્ર જીવવ્રદેશૈઃ
 પરિગૃહીતમપરિગૃહીતશ્ચોમયસ્વભાવશ્ચ ભવતીતિ તેપામપિ પ્રાગુક્ત ત્રિવિધાપિ યોનિ રવસેયા,
 યોનિ હી હોતી હૈ ।

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! પૃથ્વીકાયિક જીવોં કી યોનિ સચિત્ત હોતી
 હૈ, અચિત્ત હોની હૈ અથવા મિશ્ર હોતી હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિકોં કી યોનિ સચિત્ત ભી હોતી હૈ, અચિત્ત
 ભી હોતી હૈ ઓર મિશ્ર ભી હોતી હૈ, ક્યોં કિ પૃથ્વીકાયિકોં કે ઉપપાતક્ષેત્ર
 જીવોં દ્વારા પરિગૃહીત ભી હોતે હૈં, અપરિગૃહીત ભી-હોતે હૈં ઓર ઉમયરૂપ ભી
 હોતે હૈં । હસી પ્રકાર અપ્કાયિકોં, તેજસ્કાયિકોં, વાયુકાયિકોં, વનસ્પતિકાયિ-
 કોં, દ્વીન્દ્રિયોં, ત્રીન્દ્રિયોં ઓર ચૌદ્વિન્દ્રિયોં કી ભી તીનોં પ્રકાર કી યોનિ હોતી
 હૈ । સંમૂર્ચ્છિમ પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્-ચોં ઓર સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોં કી ભી હસી પ્રકાર
 સચિત્ત, અચિત્ત ઓર મિશ્ર-તીનોં તરહ કી યોનિ હોતી હૈ । ક્યોં કિ હન સબ

અને સ્તનિતકુમારેની પણ અચિત્તયોનિ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી -હે મગવાન્ ! પૃથ્વીકાયિક જીવોની યોનિ સચિત્ત હોય છે. અચિત્ત
 હોય છે અથવા મિશ્ર હોય છે ?

શ્રી મગવાન્ -હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિકોની યોનિ સચિત્ત પણ હોય છે અચિત્ત પણ
 હોય છે અને મિશ્ર પણ હોય છે કેમકે પૃથ્વીકાયિકોના ઉપપાત ક્ષેત્ર જીવો દ્વારા પરિ-
 ગૃહીત પણ હોય છે, અપરિગૃહીત પણ હોય છે અને ઉભય રૂપ પણ હોય છે એ પ્રકારે
 અપ્કાયિકો, તેજસ્કાયિકો, વાયુકાયિકો, વનસ્પતિકાયિકો દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો અને ચતુરિ-
 ન્દ્રિયોની પણ ત્રણ પ્રકારની યોનિ હોય છે સંમૂર્ચ્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્-ચો અને સંમૂ-
 ર્ચ્છિમ મનુષ્યોની પણ એ રીતે સચિત્ત, અચિત્ત અને મિશ્ર ત્રણે જાતની યોનિ હોય છે.

‘ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિયપંચિદિયતિરિક્ષજોણિયાણં’ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનામ્
 ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિયમણુરસાણ ય નો સચિત્તા, નો અચિત્તા મીસિયા જોણી’ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક
 મનુષ્યાણાશ્ચ નો સચિત્તા યોનિઃ, નો વા અચિત્તા યોનિઃ અપિ તુ મિશ્રિતા યોનિ
 સ્તિ, ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાણાશ્ચોત્પતિક્ષેત્રે
 અચિત્તાનામપિ શુક્રશોણિતાદિપુદ્ગલાનાં સર્વેન તેપાં મિશ્રિતૈવ યોનિરિતિ વોધ્યમ્, ‘વાન-
 વંતરજોઽસિયવેમાણિયાણં જહા અસુરકુમારાણં’ વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકાનાં યથા
 અસુરકુમારાણાં નો સચિત્તા નો વા મિશ્રિતા અપિ તુ અચિત્તા યોનિરુક્તા તથૈવ વક્તવ્યા,
 ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘एएसि णं मंते ! जीवाणं सचित्तजोणीणं’ હે મદન્ત ! એતેપાં સ્વલુ
 પૂર્વોક્તાનાં જીવાનામ્, સચિત્તયોનીનામ્, ‘અચિત્તજોણીણં’ અચિત્તયોનીનામ્ ‘મીસજો-
 ણીણં’ મિશ્રયોનિકાનામ્ ‘અજોણીણય’ અયોનીનાશ્ચ મધ્યે ‘કયરેકયરેઠિતો અપ્પા વા,
 બહુયા વા, તુલ્લા વા, વિસેસાઠ્ઠિયા વા કતરે કતરેભ્યોલ્પા વા, વહુકા વા, તુલ્યા વા
 વિશેષાધિકા વા ભવન્તિ ? મગવાન્ આહ-‘गोयमा !’ હે ગૌતમ ! ‘સવરત્થોવા જીવા

કે ઉપપાતક્ષેત્રે મી સજીવ નિર્જીવ ઓર ઉભયરૂપ હોતે હૈં । ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય
 તિર્યચોં કી તથા ગર્ભજ મનુષ્યોં કી યોનિ સચિત્ત નહીં હોતી, અચિત્ત નહીં
 હોતી હૈ, કિન્તુ મિશ્ર-સચિત્તાચિત્ત યોનિ હી હોતી હૈ, ક્યોં કિ ઉનકે ઉત્પત્તિ
 ક્ષેત્ર મેં અચિત્ત મી શુક્ર શોણિત આદિ કે પુદ્ગલ હોતે હૈં, અતઃપ્ર ઉનકી
 યોનિ મિશ્ર હી સમજની યાહિયે ।

વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિકોં કી યોનિ અસુરકુમારોં કે સમાન
 હોતી હૈ, અર્થાત્ અચિત્ત યોનિ હોતી હૈ, સચિત્ત ઓર મિશ્ર નહીં હોતી ।

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! પૂર્વોક્ત સચિત્ત યોનિવાલે, અચિત્ત યોનિ-
 વાલે, મિશ્રયોનિ વાલે તથા અયોનિક જીવોં મેં કૌન કિસ સે અત્પ, બહુત,
 તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હૈં ?

મગવાન્-ગૌતમ ! સબ સે કમ મિશ્રયોનિ વાલે જીવ હૈ ક્યોં કિ મિશ્ર-

કેમકે એ પ્રધાના ઉપપાત ક્ષેત્ર પશુ સર્ણવ નિર્ણવ અને ઉભય રૂપ હોય છે. ગર્ભજ
 પચેન્દ્રિય તિર્યંચોની તથા ગર્ભજ મનુષ્યોની યોનિ સચિત્ત નથી હોતી અચિત્ત પણ નથી
 હોતી પણ મિશ્ર સચિત્તાચિત્ત યોનિ હોય છે કેમકે તેમના ઉત્પત્તિ ક્ષેત્રમા અચિત્ત પણ
 શુક્ર શોણિત આદિના પુદ્ગલ હોય છે તેથી જ તેમની યોનિ મિશ્ર જ સમજવી જોઈએ.

વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકોની યોનિ અસુરકુમારોના સમાન હોય છે
 અર્થાત્ અચિત્ત જ યોનિ હોય છે, સચિત્ત અને મિશ્ર નથી હોતી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :-હે મગવન્ ! પૂર્વોક્ત સચિત્ત યોનિવાળા અચિત્ત યોનિવાળા
 અને મિશ્ર યોનિવાળા તથા અયોનિક છવોમા કૈણ કૈનાથી, અત્પ, બહુ, તુલ્ય અથવા
 વિશેષાધિક છે ?

મીસજોણિયા' સર્વસ્તોકાઃ-સર્વેભ્યોઽરુપાઃ, જીવા મિશ્રયોનિકા ભવન્તિ, ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાણાશ્ચૈવ મિશ્રયોનિકત્વાત્ સર્વસ્તોકત્વં बोध्यम्, તેભ્યઃ-‘અચિત્તજોણિયા અસંલ્લેજગુણા’ અચિત્તયોનિકાઃ અસંલ્લેયગુણા ભવન્તિ, નૈરયિકાણાં દેવાનાં કતિપયાનાશ્ચ પ્રત્યેકં પૃથિવીકાયિકાષ્કાયિકતેજઃકાયિક-વાયુકાયિકપ્રત્યેકવનસ્પતિકાયિકવિકલેન્દ્રિયસમૂર્ચ્છિમપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકસમૂર્ચ્છિમમનુષ્યાણામચિત્તયોનિકત્વેનાસંલ્લેયગુણત્વમવસેયમ્, તેભ્યોઽપિ-‘અજોણિયા અણંતગુણા’ અયોનિકા અનન્તગુણા ભવન્તિ, સિદ્ધાનામયોનિકાનામનન્તત્વાત્, તેભ્યોઽપિ ‘સચિત્તજોણિયા અણંતગુણા’ સચિત્તયોનિકા અનન્તગુણા ભવન્તિ, નિગોદજીવાનાં સચિત્ત યોનિકત્વેન તેપાશ્ચ-સિદ્ધેભ્યોઽપ્યનન્તગુણત્વાદિતિ ભાવઃ ॥ સૂ. ૨ ॥

યોનિ વિશેષવક્તવ્યતા

મૂઠમ્-કઢવિહાણં ભંતે ! જોળી પળ્ળત્તા ? ગોયમા ! તિવિહા-જોળી પળ્ળત્તા, તં જહા-સંવુડાજોળી, વિયડાજોળી, સંવુડવિયડા-જોળી, નેરડ્યાણં ભંતે ! કિં સંવુડાજોળી, વિયડાજોળી, સંવુડ વિયડા-જોળી ? ગોયમા ! સંવુડજોળી, નો વિયડજોળી, નો સવુડવિયડ

યોનિ ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોં ઓર ગર્ભજ મનુષ્યોં કી હી હોતી હૈ । મિશ્રયોનિ ચાલોં કી અપેક્ષા અચિત્તયોનિ ચાલે જીવ અસંલ્લેયાતગુણા અધિક હૈં, ક્યોં કિ સમસ્તદેવોં, નારકોં તથા કતિપય પૃથ્વીકાયિકોં, અષ્કાયિકોં, તેજઃ કાયિકોં, વાયુકાયિકોં, વનસ્પતિકાયિકોં, વિકલેન્દ્રિયોં, સંમૂર્ચ્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોં તથા સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોં કી યોનિ અચિત્ત હોતી હૈ । અચિત્તયોનિકોં કી અપેક્ષા અયોનિક અર્થાત્ સિદ્ધ જીવ અનન્તગુણા હૈં, ક્યોં કિ સિદ્ધોં કી સંલ્લેયા અનન્ત હૈ । અયોનિકોં કી અપેક્ષા સચિત્તયોનિક જીવ અનન્તગુણા અધિક હૈં, ક્યોં કિ નિગોદ કે જીવ સચિત્તયોનિક હોતે હૈં ઓર વે સિદ્ધોં સે ખી અનન્તગુણા અધિક હૈં ॥સૂ. ૨॥

શ્રી ભગવાન્ :-હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા મિશ્ર યોનિવાળા છવ છે કેમકે, મિશ્ર યોનિ ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો અને ગર્ભજ મનુષ્યોની જ હોય છે. મિશ્રયોનિવાળાની અપેક્ષાએ અચિત્ત યોનિવાળા છવ અસંખ્યાતગણા અધિક છે, કેમકે સમસ્ત દેવો, નારકો તથા કતિપય પૃથ્વીકાયિકો, અષ્કાયિકો, તેજઃકાયિકો, વાયુકાયિકો, વનસ્પતિકાયિકો, વિકલેન્દ્રિયો, સંમૂર્ચ્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો તથા સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોની યોનિ અચિત્ત હોય છે અચિત્ત યોનિકોની અપેક્ષાએ અયોનિક અર્થાત્ સિદ્ધ છવ અનન્તગણા છે. કેમકે સિદ્ધોની સંખ્યા અનન્ત છે અયોનિકોની અપેક્ષાએ સચિત્ત યોનિક છવ અનન્તગણા અધિક છે કેમકે નિગોદના છવ સચિત્ત યોનિક હોય છે, અને તેઓ સિદ્ધોથી પણ અનન્ત ગણા અધિક છે. ॥ સૂ. ૨ ॥

જોળી, એવં જાવ વણસ્સઙ્કાદયાણં, વેદંદિયાણં પુચ્છા, ગોયમા ! નો
'બુદ્ધજોળી વિયદ્ધજોળી, નો સંબુદ્ધવિયદ્ધજોળી, એવં જાવ ચડરિં-
દિયાણં, સંમુચ્છિમપંચિદિયતિરિક્ખજોળીયાણં, સંમુચ્છિમમણુસ્સાણ ય
એવં ચેવ, ગમ્ભવકંતિયપંચિદિયતિરિક્ખજોળિયાણં, ગમ્ભવકંતિયમણુસ્સાણ
ય નો સંબુદ્ધાજોળી, નો વિયદ્ધાજોળી, સંબુદ્ધવિયદ્ધાજોળી, વાળમંતર-
જોદ્ધસિયવેમાણિયાણં જહા નેરદ્ધયાણં, એસિ ણં મંતે ! જીવાણં સંબુદ્ધ-
જોળિયાણં, વિયદ્ધજોળિયાણં, સંબુદ્ધ વિયદ્ધજોળિયાણં અજોળિયાણ ય
કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા, બહુયા વા, તુલ્લાવા, વિસેસાહિયાવા ?
ગોયમા ! વસ્થોત્ત્રા જીવા સંબુદ્ધવિયદ્ધજોળિયા, વિયદ્ધજોળિયા અસંખિ-
જ્જગુણા, અજોળિયા અણંતગુણા, સંબુદ્ધજોળિયા અણંતગુણા ॥ સૂ ૩ ॥

છાયા—કૃતિવિધા સહુ મદન્ત ! યોનિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ? ગૌતમ ! ત્રિવિધા યોનિઃ—પ્રજ્ઞપ્તા, તચ્ચથા
—સંવૃતા યોનિઃ, વિવૃતા યોનિઃ, સંવૃતવિવૃતા યોનિઃ, નૈરયિકાણાં મદન્ત ! કિં સંવૃતા યોનિઃ,
વિવૃતા યોનિઃ સંવૃતવિવૃતા યોનિઃ ? ગૌતમ ! સંવૃતયોનિઃ, નો વિવૃતયોનિઃ નો સંવૃતવિવૃતયોનિઃ,

યોનિવિશેષ કી વક્તવ્યા

શબ્દાર્થ—(કહ્વિહા ણં મંતે ! જોળી પળ્લપ્તા ?) ભગવાન્ ! યોનિ કિતને
પ્રકાર કી કહી હૈ ? (ગોયમા ! તિવિહા જોળી પળ્લપ્તા) હે ગૌતમ ! ત્રીન પ્રકાર
કી યોનિ કહી ગઈ હૈ । (તં જહા) વહ્ હસ પ્રકાર (સંબુદ્ધા જોળી) સંવૃતા
અર્થાત્ ઢંકી છુઈ યોનિ (વિયદ્ધા જોળી) વિવૃતા યોનિ (સંબુદ્ધવિયદ્ધા જોળી)
સંવૃતવિવૃતા યોનિ ।

(નેરદ્ધયા ણં મંતે ! કિં સંબુદ્ધા જોળી, વિયદ્ધાજોળી, સંબુદ્ધવિયદ્ધા જોળી ?)
ભગવાન્ ! નારક જીવો કી યોનિ કયા સંવૃત્ત હોતી હૈ, વિવૃત્ત હોતી હૈ યા સંવૃત્ત

યોનિ વિશેષની વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(કહ્વિહા ણં મંતે ! જોળી પળ્લપ્તા ?) હે ભગવાન્ ! યોનિ કેટલા પ્રકારની
કહી છે ? (ગોયમા ! તિવિહા જોળી પળ્લપ્તા) હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારની યોનિ કહી છે
(તં જહા) તે આ પ્રકારે છે (સંબુદ્ધા જોળી) સંવૃત્ત અર્થાત્ ઢંકેલી યોનિ (વિયદ્ધા જોળી) વિવૃત્ત
યોનિ (સંબુદ્ધવિયદ્ધા જોળી) સંવૃત્ત વિવૃત્ત યોનિ

(નેરદ્ધયાણં મંતે ! કિં સંબુદ્ધા જોળી, વિયદ્ધા જોળી, સંબુદ્ધવિયદ્ધા જોળી) હે ભગવાન્ !
નારક છોડોની યોનિ શુ સંવૃત્ત હોય છે, વિવૃત્ત હોય છે, સંવૃત્ત-વિવૃત્ત હોય છે ?

एवं यावत्-वनस्पतिकायिकानाम्, द्वीन्द्रियाणां पृच्छा, गौतम ! नो संवृतयोनिः, विवृतयोनिः, नो संवृतविवृतयोनिः, एवं यावत्-चतुरिन्द्रियाणाम्, संमूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां संमूर्च्छिममनुष्याणाञ्च एवञ्चैव, गर्भव्युत्क्रान्तिक पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां गर्भव्युत्क्रान्तिक-मनुष्याणाञ्च नो संवृता योनिः, नो विवृता योनिः, संवृतविवृता योनिः, वानव्यन्तरज्योतिष्क-वैमानिकानां यथा नैरयिकाणाम्, एतेषां खलु भदन्त ! जीवानां संवृतयोनीनां विवृतयोनीनां

विवृत होती है ? (गोयमा ! संवुड जोणी) गौतम ! संवृतयोनि होती है (नो वियडजोणी) विवृतयोनि नहीं होती (नो संवुडवियडजोणी) संवृतविवृतयोनि भी नहीं होती (एवं जाव वणस्सइकाइयाणं) इसी प्रकार वनस्पतिकायिकों तक (वेइदियाणं पुच्छा ?) द्वीन्द्रियों संबंधी प्रश्न (गोयमा ! नो संवुडजोणी) गौतम ! संवृतयोनि नहीं होती (वियड जोणी) विवृतयोनि होती है (नो संवुड-वियडजोणी) संवृतविवृतयोनि नहीं होती (एवं जाव चउरिंदिया णं) इसी प्रकार यावत् चतुरिन्द्रियो तक (संमुच्छिमपंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं संमुच्छिममणु-स्साणय एवं चेव) संमूर्च्छिमपंचेन्द्रियतिर्यचों और संमूर्च्छिम मनुष्यों की भी इसी प्रकार (गम्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं) गर्भवज पंचेन्द्रिय तिर्यचों की (गम्भवक्कंतिय मणुस्साण य) और गर्भवज मनुष्यों की (नो संवुडा जोणी, नो वियडा जोणी, संवुडवियडा जोणी) न संवृतयोनि होती है, न विवृत योनि होती हैं, किन्तु संवृतविवृतयोनि होती है (वाणमंतर जोइसियवेमाणियाणं) वान-व्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक देवों की (जहा नेरइयाणं) नारकों के समान ।
(एतेसि णं भंते ! जीवाणं संवुडजोणियाणं, वियडजोणियाणं संवुडवियड-

(गोयमा ! (संवुडजोणी) હે ગૌતમ ! સવૃત્ત યોનિ હોય છે (ના વિવૃત્તજોણી) વિવૃત્ત યોનિ નથી હોતી (નો સંવુદ્ધા વીયડજોણી) સવૃત્ત વિવૃત્ત યોનિ પણ નથી હોતી (એવં જાવ વણસ્સહ-કાઢ્યાણં) એ પ્રકારે વનસ્પતિકાયિકો સુધી

(વેઈદિયાણં પુછ્યા ?) દ્વીન્દ્રિયો સમ્બન્ધી પ્રશ્ન (ગોયમા ! નો સંવુદ્ધજોણી) હે ગૌતમ ! સવૃત્ત યોનિ નથી હોતી (વીયડજોણી) વિવૃત્ત યોનિ હોય છે (નો સંવુદ્ધવીયડ-જોણી) સવૃત્ત વિવૃત્ત યોનિ નથી હોતી (એવં જાવ ચચરિંદિયાણં) એ પ્રકારે ચતુરિંદ્રિયો સુધી (સંમુચ્છિમપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિયાણં, સંમુચ્છિમમણુસ્સાણ ય એવં ચેવ) સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યચો અને સંમૂર્છિમ મનુષ્યોના પણ એ પ્રકારે (ગમ્ભવક્કંતિયપંચિંદિયતિરિક્ખ-જોણિયાણં) ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોની (ગમ્ભવક્કંતિય મણુસ્સાણ ય) અને ગર્ભજ મનુષ્યોની (નો સંવુદ્ધા જોણી, નો વીયડા જોણી, સંવુદ્ધવીયડા જોણી) ન સવૃત્ત યોનિ હોય છે ન વિવૃત્ત યોનિ હોય છે, પણ સવૃત્ત વિવૃત્ત યોનિ હોય છે (વાણમંતરજોહસિયવેમાણિયાણં) વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવોની વક્તવ્યતા (જહા નેરહ્યાણં) નારકોના સમાન (પરસિંગ મતે ! જીવાણં સંવુદ્ધજોણિયાણં, વીયડજોણિયાણં સંવુદ્ધવીયડાજોણિયાણં અજો-

સંવૃત્તવિવૃત્તયોનિકાનામ્ અયોનિકાનાશ્ચ કતરેષ્વતરેભ્યોઽલ્પા વા, વહુયા વા, તુલ્યા વા, વિશેષાધિકા વા ? ગૌતમ ! સર્વસ્તોકાઃ જીવાઃ સંવૃત્તવિવૃત્તયોનિકાઃ, વિવૃત્તયોનિકા અસંખ્યે-યગુણાઃ, અયોનિકાઃ અનન્તગુણાઃ, સંવૃત્તયોનિકાઃ અનન્તગુણાઃ ॥ સૂ ૦ ૩ ॥

ટીકા—અથ પુનરપિ વિશેષરૂપેણ જ્ઞાનાર્થ પ્રકારાન્તરેણ યોનિરેવ પ્રરૂપયિતુમાદ—‘ક-વિ-હાણં મંતે ! જોળી પળ્ણત્તા ?’ હે મદન્ત ! કતિ વિધા યલ્લુ યોનિઃ પ્રજ્ઞા ? ગગવાન આદ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘તિવિહા જોળી પળ્ણત્તા’ ત્રિવિધા યોનિઃ પ્રજ્ઞા, ‘તં જહા-સંવુહા-જોળી, વિયહા જોળી, સંવુહવિયહા જોળી’ તથા—સંવૃતા યોનિઃ, વિવૃતા યોનિઃ, સંવૃત્તવિવૃતા યોનિઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘નેરહ્યાણં મંતે ! કિં સંવુહા જોળી, વિયહા જોળી સંવુહવિયહા-જોળી ?’ હે મદન્ત ! નૈરયિકાણાં કિં સંવૃતા-આચ્છાદિતા અન્તર્હિતા ઇત્યર્થઃ યોનિ ર્ભવતિ ?

જોણિયાણં અજોણિયાણ ચ) હે ભગવન્ ! હન સંવૃત્તયોનિકોં વિવૃત્તયોનિકોં, સંવૃત્ત વિવૃત્તયોનિકોં ઓર અયોનિકોં મેં સે (કયરે કયરેહિંતો) કૌન કિસરે (અપ્પા વા, વહુયા વા, તુલ્લા વા, વિસેસાહિયા વા ?) અલ્પ, વહુત તુલ્ય અથવા વિશે-ષાધિક છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સવ્વત્થોવા જીવા સંવુહવિયહજોણિયા) સબ સે કમ જીવ સંવૃત્તવિવૃત્તયોનિક કહે હૈં (વિયહજોણિયા અસંખિજ્ઞગુણા) વિવૃત્તયોનિક અસંખ્યાતગુણા હૈં (અજોણિયા-અણંતગુણા) અયોનિકા અનન્તગુણા હૈં (સંવુહજોણિયા અણંતગુણા) સંવૃત્તયોનિક અનન્તગુણા હૈં ।

ટીકાર્થ—અબ પ્રકારાન્તર સે પુનઃ યોનિયોં કો સમજ્ઞાને કે લિષ્ઠ કહતે હૈં—શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! યોનિયાં કિતને પ્રકાર કી કહી હૈં ? ભગવાન્—હે ગૌતમ ! યોનિયાં ત્રીન પ્રકાર કી કહી હૈં, વે હસ પ્રકાર—સંવૃત્તયોનિ, વિવૃ-ત્તયોનિ ઓર સંવૃત્ત વિવૃત્તયોનિ ! ગૌતમસ્વામી હે ભગવન્ ! નારક જીવોં કી

જિયાણ ચ) હે ભગવન્ આ સવૃત્ત યોનિકો, વિવૃત્તયોનિકો, સવૃત્ત વિવૃત્ત યોનિકો અને અયોનિકોમા (કયરે કયરેહિંતો) કોણુ કોનાથી (અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસા-હિયા વા) અલ્પ ઘણુ, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સવ્વત્થોગ જીવા સંવુહવિયહજોણિયા) અધાથી ઓછા છવ સવૃત્ત વિવૃત્ત યોનિક છે (વિયહજોણિયા અસંખિજ્ઞગુણા) વિવૃત્ત યોનિક અસંખ્યાત-ગણુ છે (અજોણિયા અણંતગુણા) અયોનિક અનન્તગણુ છે (સંવુહજોણિયા અણંતગુણા) સવૃત્ત યોનિક અનન્તગણુ છે

ટીકાર્થ—હવે પ્રકારાન્તરે ફરી યોનિયોને સમજાવવા માટે કહે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી —હે ભગવન્ ! યોનિયો કેટલા પ્રકારની કહેલી છે ?

શ્રી ભગવાન્ —યોનિયો ત્રણ પ્રકારની કતી છે, તે આ પ્રકારે—સવૃત્તયોનિ, વિવૃત્ત યોનિ, અને સવૃત્ત વિવૃત્ત યોનિ

શ્રી ગૌતમસ્વામી :—હે ભગવન્ ! નારક છવોની શું સવૃત્ત અર્થાત્ આચ્છાદિત યોનિ

કિં વા વિવૃતા અનાચ્છાદિતા વહિરુપલક્ષ્યમાણા, યોનિર્ભવતિ ? કિં વા સંવૃતવિવૃતા-કિંચિદનુપલક્ષ્યમાણા કિંચિદુપલક્ષ્યમાણા ચ યોનિર્ભવતિ ? મગવાન્ આહ-‘ગૌતમ ! ‘સંવુહજોળી, નો વિયુહજોળી, નો સંવુહવિયુહજોળી, નૈરયિકાણાં સંવૃતા યોનિર્ભવતિ, નો વિવૃતા યોનિર્ભવતિ, નો સંવૃતવિવૃતા યોનિર્ભવતિ, તથા ચ નૈરયિકોત્પત્તિસ્થાનાનાં નરકનિષ્કુટાનાં સંવૃતગવાક્ષસદશત્વાત્ નૈરયિકાણાં સંવૃતૈવ યોનિર્ભવતિ, તત્રોત્પન્નાઃ સન્તો નૈરયિકાઃ પ્રવર્દ્ધમાનમૂર્તયસ્તેભ્યઃ પતન્તિ, શીતેભ્ય ઉષ્ણેષુ, ઉષ્ણેભ્યઃ શીતેષુ ‘एव जाव वणस्सइकाइयाणं’ एवम्-નૈરયિકાણામિવ યાવત્-અસુરકુમારાદિ ભવનપતિપૃથિવીકાયિકાપ્કાયિકતેજઃકાયિકવાયુકાયિકવનસ્પતિકાયિકાનાં સંવૃતા યોનિર્ભવતિ, નો વિવૃતા, નો વા સંવૃતવિવૃતા યોનિર્ભવતીત્યર્થઃ, એકેન્દ્રિયાણામપિ યોનિઃ સ્પષ્ટમનુપલક્ષ્યમાણત્વાત્ સંવૃતૈવ યોનિર્ભવતિ, ‘वेइंदियाणं पुच्छा’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-દ્વીન્દ્રિયાણાં કિં સંવૃતા યોનિઃ ? કિં

કયા સંવૃત અર્થાત્ આચ્છાદિત યોનિ હોતી હૈ, યા વિવૃત અર્થાત્ ખુલી હુઈ યા બાહર સે સ્પષ્ટ પ્રતીત હોને વાલી યોનિ હોતી હૈ ? અથવા સંવૃતવિવૃત અર્થાત્ દોનો પ્રકાર કી યોનિ હોતી હૈ ? મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોં કી સંવૃત-યોનિ હોતી હૈ, વિવૃત નહીં હોતી ઓર ન સંવૃતવિવૃત હોતી હૈ । નારકોં કે ઉત્પત્તિસ્થાન નરકનિષ્કુટ આચ્છાદિત ગવાક્ષ કે સમાન હોતે હૈ, અતઃ એવ ઊનકી યોનિ સંવૃત હી કહી હૈ । ઊન સ્થાનોં મેં ઉત્પન્ન હુઈ નારક શરીર સે વૃદ્ધિ કો પ્રાપ્ત હો કર શીત સે ઉષ્ણ ઓર ઉષ્ણ સે શીત સ્થાનોં મેં ગિરતે હૈ । હસી પ્રકાર વનસ્પતિકાયિકોં તક સમજના ચાહિઈ, તાત્પર્ય યહ હૈ કિ અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોં, પૃથિવીકાયિકોં, અપ્કાયિકોં, તેજસ્કાયિકોં, વાયુકાયિકોં તથા વનસ્પતિકાયિકોં કી યોનિ નારકોં કે સમાન સંવૃત હી હોતી હૈ । વિવૃત અથવા સંવૃત વિવૃત યોનિ નહીં હોતી । એકેન્દ્રિયોં કી યોનિ મી-સ્પષ્ટ પ્રતીત ન હોને કે કારણ સંવૃત હી હોતી હૈ ।

હોય છે અગર વિવૃત્ત અર્થાત્ ખુલેલી બહારથી સ્પષ્ટ જણાતી યોનિ હોય છે, અથવા સંવૃત્ત વિવૃત્ત અર્થાત્ બંને પ્રકારની યોનિ હોય છે ?

શ્રી મગવાન્ -હે ગૌતમ ! નારકોની સંવૃત્ત યોનિ હોય છે, વિવૃત્ત નથી હોતી અને ન સંવૃત્ત-વિવૃત્ત હોય છે, નારકોના ઉત્પત્તિ સ્થાન નરક નિષ્કુટ આચ્છાદિત બાળી યાના સમાન હોય છે. તેથી જ તેની યોનિ સંવૃત્ત જ કહી છે. એ સ્થાનોમા ઉત્પન્ન થયેલા નારકો શરીરથી વૃદ્ધિને પામીને શીતથી ઉષ્ણ અને ઉષ્ણથી શીત સ્થાનોમા પડે છે. એજ પ્રકારે વનસ્પતિકાયિકો મુઘી સમજવું જોઈએ. તાત્પર્ય એ છે કે અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિકો, અપ્કાયિકો, તેજસ્કાયિકો, વાયુકાયિકો તથા વનસ્પતિ કાયિકોની યોનિ નારકોની સમાન સંવૃત્ત જ હોય છે. વિવૃત્ત અથવા સંવૃત્ત યોનિ નથી હોતી.

એકેન્દ્રિયોની યોનિ પણ સ્પષ્ટ પ્રતીત ન થવાને કારણે સંવૃત્ત જ હોય છે.

वा विवृता योनिः ? किं वा संवृतविवृतायोनि भवति ? इति पृच्छा, भगवान् आह—‘गोयमा ! हे गौतम ! ‘नो संवृढजोणी, वियडजोणी, नो संवृढवियडजोणी’ द्वौन्द्रियाणां नो संवृता-योनि भवति, अपि तु विवृता योनि भवति, नो वा संवृतविवृता योनि भवति, तेषामुत्पत्ति स्थानस्य जलाशयादेः स्पष्टं समुपलभ्यमानत्वात्, ‘एवं जाव चउरिंदियाणं’ एवम्—द्वौन्द्रियाणामिव यावत्—त्रीन्द्रियाणां चतुरिन्द्रियाणां विवृता योनि भवति, नो संवृता योनि भवति नो वा संवृतविवृता योनि भवति, तेषामपि उत्पत्तिस्थानस्य जलाशयादेः स्पष्टमेवोपलभ्यमानत्वात्, ‘संमूर्च्छिमपंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं संमूर्च्छिममणुस्साण य एवं चेव’ संमूर्च्छिम पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां संमूर्च्छिममनुष्याणाञ्च एवञ्चैव—द्वौन्द्रियाणामिव विवृतैव योनि भवति, न संवृता योनि भवति, नो वा संवृतविवृता योनि भवति, ‘गम्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं गम्भवक्कंतियमणुस्साण य नो संवृढा जोणी, नो वियडा जोणी, संवृढवियडा जोणी’ गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याणाञ्च नो संवृता-योनि भवति, नो वा विवृता योनि भवति, अपि तु संवृतविवृता योनि भवति, गर्भस्य संवृत-विवृतरूपत्वात्, गर्भस्य हि अन्तः स्वरूपतोऽनुपलभ्यत्वात् वहिरुदरघृद्ध्यादिनोपलक्ष्यमान-

श्रीगौतमस्वामी—हे भगवन ! द्वौन्द्रियो की योनि क्या संवृत होती है, विवृत होती है अथवा संवृत विवृत होती है ?

भगवान्—हे गौतम ! द्वौन्द्रियो की योनि संवृत नहीं होती, किन्तु विवृत होती है, संवृत विवृत नहीं होती, क्यों कि उनके उत्पत्तिस्थान जलाशय आदि स्पष्ट दिखाई देते हैं । इसी प्रकार अर्थात् द्वौन्द्रियो की योनि भी विवृत होती है, संवृत नहीं और संवृतविवृत भी नहीं होती । उनके उत्पत्तिस्थान जलाशय आदि भी स्पष्ट प्रतीत होते हैं । संमूर्छिम पंचेन्द्रिय तिर्यचो और संमूर्छिम मनुष्यो की योनि भी विवृत ही होती है, संवृत या संवृतविवृत नहीं होती । गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यचो और गर्भज मनुष्यो की योनि संवृत नहीं होती, विवृत भी नहीं होती, किन्तु संवृतविवृत ही होती है, क्यों कि गर्भज

श्री गौतमस्वामी :—हे भगवन ! द्वौन्द्रियोनी योनि शुं सवृत्त होय छे. विवृत्त होय छे अथवा सवृत्त विवृत्त होय छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! द्वौन्द्रियोनी योनि सवृत्त नहीं होती पण विवृत्त होय छे, सवृत्त विवृत्त नहीं होती, केभके तेमना उत्पत्ति स्थान जलाशय आदि स्पष्ट होभादे छे ओज प्रकारे अर्थात् द्वौन्द्रियोनि समान ज त्रीन्द्रियो आने चतुरिन्द्रियोनी योनि पण विवृत्त होय छे, सवृत्त नहि आने सवृत्त विवृत्त पण नहीं थती तेमना उत्पत्ति स्थान जलाशय आदि पण स्पष्ट प्रतीत थाय छे. संमूर्छिम पंचेन्द्रिय तिर्यचो आने संमूर्छिम मनुष्योनी योनि पण विवृत्त होय छे. संवृत्त अगर सवृत्त विवृत्त नहीं थती. गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यचो आने गर्भज मनुष्योनी योनि सवृत्त नहीं थती, विवृत्त पण नहीं होती

ત્વાત્, 'વાણમંતરજોહસિયવેમાણિયાણં જહા નેરહયાણં' વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકાનાં યથા નૈરયિકાણાં સંવૃતૈવ યોનિઃ પ્રતિપાદિતા તથૈવ સંવૃતૈવયોનિઃ પ્રતિપત્તવ્યા નો વિવૃતા નો વા સંવૃતવિવૃતા યોનિ રિત્યાશયઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'एएसि णं भंते ! जीवाणं संबुडजोणियाणं' हे भदन्त ! एतेषां खलु जीवानां संवृतयोनिकानाम् 'वियडजोणियाणं संबुडवियडजोणियाणं अजोणियाणय' विवृतयोनिकानां संवृतविवृतयोनिकानाम् अयोनिकानाश्च मध्ये 'कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा नहुया वा तुल्ला वा, विसेसाढिया वा ?' कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा, विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवान् आह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'संवृत्योवा जीवा संबुडवियडजोणिया' सर्वस्तोकाः जीवाः संवृतविवृतयोनिका भवन्ति, गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्भ्योनिकमनुष्याणामेव संवृतविवृतयोनिकत्वात् 'वियडजोणिया असखिज्जगुणा' विवृतयोनिकाः असंख्येयगुणा भवन्ति द्वीन्द्रियादि चतुरिन्द्रियपर्यन्तानां संवृतविवृतरूप होता है । वह अन्दर रहने पर स्वरूप से प्रतीत नहीं होता मगर उदर के बढने आदि से बाहर से दिखाई देता है ।

વાનવ્યન્તર દેવો, ડ્યોતિષ્ક દેવોં ઓર વૈમાનિક દેવોં કી યોનિ નારકોં કો સમાન સંવૃત હો સન્નહના યાહિયે, વિવૃત યા સંવૃતવિવૃત નહીં ।

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! હન પૂર્વોક્ત સંવૃતયોનિક, વિવૃતયોનિક ઓર સંવૃત વિવૃતયોનિક તથા અયોનિક જીવોં મેં કૌન કિસસે અલ્પ, બહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! સબ સે કમ જીવ સંવૃતવિવૃતયોનિક હૈ, કયોં કિ ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ ઓર ગર્ભજ મનુષ્ય હી સંવૃતવિવૃતયોનિક હોતે હૈ । સંવૃતયોનિકોં કી અપેક્ષા વિવૃતયોનિક અસંખ્યાતગુણા હૈ, કયોં કિ દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ ઓર સંમૂર્છિમ મનુષ્ય વિવૃત

પણ સવૃત વિવૃત જ હોય છે, કેમકે ગર્ભજ સવૃત વિવૃત રૂપ હોય છે તે અન્દર હોય ત્યારે સ્વરૂપથી પ્રતીત નથી થતા પણ ઉપરના વધવા આદિથી બહાર દેખા દે છે.

વાનવ્યન્તર દેવો, ડ્યોતિષ્ક દેવો અને વૈમાનિક દેવોની યોનિ નારકોના સમાન સવૃત જ સમજવી જોઈએ, વિવૃત અગર સંવૃત વિવૃત નહિ

શ્રી ગૌતમસ્વામી —હે ભગવન્ ! એ પૂર્વોક્ત સવૃત યોનિક, વિવૃત યોનિક અને સવૃત વિવૃત યોનિક તથા અયોનિક જીવોમા કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ —હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા જીવ સવૃત વિવૃત યોનિક છે, કેમકે ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ અને ગર્ભજ મનુષ્ય જ સવૃત વિવૃત યોનિક હોય છે, સંવૃત યોનિકોની અપેક્ષાએ વિવૃત યોનિક અસંખ્યાતગણા છે, કેમકે દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ અને સંમૂર્છિમ મનુષ્ય વિવૃત યોનિક હોય છે.

સંમૂર્ચ્છિમપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં સંમૂર્ચ્છિમમનુષ્યાણાઞ્ચ વિવૃતયોનિકત્વાત્, તેભ્યોઽપિ-
'અજોણિયા અણંતગુણા' અયોનિકા અનન્તગુણા ભવન્તિ સિદ્ધાનામયોનિકાનામનન્તત્વાત્,
તેભ્યોઽપિ-'સંવૃદ્ધજોણિયા અણંતગુણા' સંવૃતયોનિકા અનન્તગુણા ભવન્તિ, વનસ્પતીનાં સંવૃત-
યોનિકત્વાત્ તેષાઞ્ચ સિદ્ધેભ્યોઽપ્યનન્તગુણત્વાત્ ॥ સૂ. ૩ ॥

મનુષ્યયોનિ વિશેષવક્તવ્યતા

મૂલમ્-કહ્વિહાણં મંતે ! જોળી પળ્ણત્તા ? ગોયમા ! તિવિહા જોળી
પળ્ણત્તા તં જહા-કુમ્મુળ્ણયા, સંઘાવત્તા, વંસીપત્તા, કુમ્મુળ્ણયાણં જોળી
ઉત્તમપુરિસમાઝ્ઞણં, કુમ્મુળ્ણયાણં જોળી ઉત્તમપુરિસા ગઘ્ભેવક્કમંતિ, તં
જહા-અરહંતા, ચ વટ્ટી, બલદેવા, વાસુદેવા, સંઘાવત્તા ણં જોળી ઇત્થી
રયણસ્સ, સં ાવત્તાણ જોળી બહવે જીવા ય પોગ્ગલા ય વક્કમંતિ, વિડ
મંતિ, ચયંતિ, ઉવચયંતિ, નો ચેવ ણં ણિપ્ફજ્જંતિ, વંસીપત્તાણં જોળી
પિહુજણસ્સ, વંસીપત્તાણં જોળી પિહુજણે ગઘ્ભે વક્કમંતિ, ઇતિ પળ્ણ-
વણાણ નવમં જોળીપદં સમત્તં ॥ સૂ. ૪ ॥

છાયા-કતિવિધાઃ खलु भदन्त ! योनिः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! त्रिविधा योनिः प्रज्ञप्ताः,
तद्यथा-कूर्मोन्नता, शङ्खावर्ता, वंशीपत्रा, कूर्मोन्नता खलु योनिः उत्तमपुरुषमातृणां कूर्मोन्न-

યોનિક હોતે હૈં । વિવૃત યોનિકોં કી અપેક્ષા અયોનિક અનન્તગુણા અધિક હૈં,
ક્યોં કિ સિદ્ધ જીવ અયોનિક હૈં ઓર વે અનન્ત હૈં । અયોનિકોં કી અપેક્ષા
સંવૃતયોનિક અનન્તગુણા હૈં, ક્યોં કિ વનસ્પતિકાયિક સંવૃતયોનિક હૈં ઓર વે
સિદ્ધોં સે ખી અનન્તગુણા અધિક હૈં ॥સૂ. ૩॥

મનુષ્યયોનિવિશેષવક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(કહ્વિહા ણં મંતે ! જોળી પળ્ણત્તા ?) ભગવન્ ! યોનિ કિતને
પ્રકાર કી હૈ ? (ગોયમા ! તિવિહા જોળી પળ્ણત્તા) ગૌતમ ! ત્રીન પ્રકાર કી યોનિ
કહી હૈ (તં જહા) વહ્ હસ પ્રકાર હૈ (કુમ્મુળ્ણયા) કૂર્મોન્નતા (સંઘાવત્તા) શંઘા-

વિવૃત યોનિકોની અપેક્ષાએ અયોનિક અનન્તગુણા અધિક છે કેમકે સિદ્ધ છવ અયોનિક છે
અને તેઓ અનન્ત છે, અયોનિકોની અપેક્ષાએ સંવૃત યોનિક અનન્તગુણા છે, કેમકે વન-
સ્પતિકાધિક સંવૃત યોનિક છે અને તેઓ સિદ્ધોથી પણ અનન્તગુણા છે ॥ ૩ ॥

મનુષ્ય યોનિ વિશેષ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(કહ્વિહા ણં મંતે ! જોળી પળ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! યોનિ કેટલા પ્રકારની છે ?
(ગોયમા ! તિવિહા જોળી પળ્ણત્તા ?) હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારની યોનિ કહી છે (તં જહા)
તે આ પ્રકારે (કુમ્મુળ્ણયા) કૂર્મોન્નતા (સંઘાવત્તા) શંખાવર્તા (વંસીપત્તા) વંશીપત્રા (કુમ્મુળ્ણયા

તાયાં સ્વલુ યોનૌ ઉત્તમપુરુષાઃ ગર્ભેઽવક્રામન્તિ તથા-અર્હન્તઃ, ચક્રવર્તિનઃ, વલદેવાઃ, વાસુ-
દેવાઃ, શઙ્ખાવર્તા સ્વલુ યોનિઃ સ્ત્રી રત્નસ્ય, શઙ્ખાવર્તાયાં યોનૌ વહવો જીવાશ્ચપુદ્ગલાશ્ચાવક્ર-
મન્તે વ્યુત્ક્રામન્તિ, ચીયન્તે, ઉપચીયન્તે, નો ચૈવ સ્વલુ નિષ્પદ્યન્તે, વંશીપત્રા સ્વલુ યોનિઃ
પિતૃજનસ્ય, વંશીપત્રાયાં સ્વલુ યોનૌ પિતૃજના ગર્ભેઽવક્રમન્તે, इति પ્રજ્ઞાપનાયાં નવમં યોનિ-
પદં સમાપ્તમ્ ॥ સૂ. ૪ ॥

વર્તા (વંસીપત્રા) વંશીપત્રા (કુમ્ભુણ્યા ણં જોળી ઉત્તમપુરિસમાઠ્ઠણં) કૂર્મોઃ ।
યોનિ ઉત્તમ પુરુષોં કી માતાઓં કી હોતી હૈ । (કુમ્ભુણ્યા ણં જોળી) કૂર્મો-
ન્નતા યોનિ મેં (ઉત્તમપુરિસા ગર્ભે વક્રમંતિ) ઉત્તમ પુરુષ ગર્ભ મેં જન્મ લેતે હૈં ।
(તં જહા) વે હસ પ્રકાર (અરહંતા) અર્હન્ત (ચક્રવર્તી) ચક્રવર્તી (વલદેવા) વલદેવ
(વાસુદેવા) વાસુદેવ ।

(સંસ્થાવત્તા ણં જોળી) શંસ્થાવર્તાયોનિ (સ્ત્રીરત્ન યણસ્સ) સ્ત્રીરત્ન કી હોતી હૈ
(સંસ્થાવત્તા ણં જોળી) શંસ્થાવર્તા યોનિ મેં (વહવે જીવા ય પોગલા ય) વહુત
જીવ ઓર પુદ્ગલ (વક્રમંતિ) આતે હૈં (વિવક્રમંતિ) પૈદા હોતે હૈં (ચયંતિ) ચિત
હોતે હૈં । (ઉવચયંતિ) ઉપચિત હોતે હૈં (નો ચૈવ ણં નિષ્પદ્યંતિ) કિન્તુ નિષ્પન્ન
નહી હોતે । (વંસીપત્રા ણં જોળી) વંશીપત્રા યોનિ (પિતૃ જણસ્સ) પૃથક્જનોં
કી માતાઓ કી હોતી હૈ (વંસીપત્રા ણં જોળી) વંશીપત્રા યોનિ મેં (પિતૃ
જણે ગર્ભે વક્રમંતિ) પૃથક્ જન ગર્ભ મેં આતે હૈં ।

इह पणवणाए नवमं जोणिपदं समप्तं
॥ प्रज्ञापना में नवम योनिपद समाप्त ॥

ણં જોળી ઉત્તમપુરિસમાઠ્ઠણં) કૂર્મોન્નતા યોનિ ઉત્તમ પુરુષોની માતાઓની હોય છે
(કુમ્ભુણ્યા ણં જોળી) કૂર્મોન્ના યોનિમાં (ઉત્તમપુરિસા ગર્ભે વક્રમંતિ) ઉત્તમ પુરુષ ગર્ભમાં
જન્મ લે છે (ત જહા) તેઓ આ પ્રકારે (અરહંતા) અર્હન્ત (ચક્રવર્તી) ચક્રવર્તી (વલદેવા)
વલદેવ (વાસુદેવા) વાસુદેવ

(સંસ્થાવત્તા ણં જોળી) શંસ્થાવર્તા યોનિ (સ્ત્રી રત્નની હોય છે (સંસ્થા-
વર્તા ણં જોળી) શંસ્થાવર્તા યોનિમાં (વહવે જીવાય પોગલાય) વહુત અને પુદ્ગલ
(વક્રમંતિ) આવે છે (વિવક્રમંતિ) પૈદા થાય છે (ચયંતિ) ચિત થાય છે (ઉવચયંતિ) ઉપ-
ચિત થાય છે (નો ચૈવ ણં નિષ્પદ્યંતિ) પરંતુ નિષ્પદ્ય નથી થતા (વંસીપત્રા ણં જોળી)
વંશી પત્રા યોનિ (પિતૃજણસ્સ) પૃથક્ જનોની માતાઓની હોય છે (વંસી પત્રા ણં જોળી)
વંશી પત્રા યોનિમાં (પિતૃજણે ગર્ભે વક્રમંતિ) પૃથક્ જન ગર્ભમાં આવે છે

इह पणवणाए नवमं जोणिपदं समप्तं
॥ प्रज्ञापनामा नवमो योनिपद समाप्त ॥

ટીકા-અથ મનુષ્યયોનિવિશેષવક્તવ્યતાં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘કઙ્ઘિહાણં મંતે ! જોળી પળ્ણત્તા !’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મદન્ત ! કતિવિધા સ્વલ્લ યોનિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ? મગવાન્ આહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘તિવિહા જોળી પળ્ણત્તા’ ત્રિવિધા યોનિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, ‘તં જહા-કુમ્મુળયા, સંસ્થાવત્તા વંસીપત્તા’ તથથા-કૂર્મોન્નતા, શઙ્ઘાવર્તા, વંશીપત્રા ચ તત્ર કૂર્મપૃઠમિવોન્નતા કૂર્મોન્નતા, શંસ્યેવાવર્તો યસ્યાઃ સા શઙ્ઘાવર્તા, સંયુક્તવંશીપત્રદ્વયાકારત્વાત્ વંશીપત્રા યોનિ-રિતિ માવઃ, તત્ર-‘કુમ્મુળયાણં જોળી ઉત્તમપુરિસમાઝણં’ કૂર્મોન્નતા સ્વલ્લ યોનિઃ ઉત્તમ-પુરુષમાતૃણાં મવતિ, ‘કુમ્મુળયાણં જોળી ઉત્તમપુરિસા ગમ્ભે વક્કમંતિ’ કૂર્મોન્નતાયાં યોનો ઉત્તમપુરુષાઃ ગર્મેઽવક્રમન્તે-અવતરન્તિ, ‘તં જહા-અરહંતા, ચક્કવટ્ટી વલલ્લેવા, વાસુલ્લેવા’ તથથા-અરહન્તઃ-જિનેન્દ્રાઃ, ચક્કવર્તિનઃ, વલલ્લેવાઃ, વાસુલ્લેવાઃ, ‘સંસ્થાવત્તાણં જોળી સ્ત્રીરત્નયણ-સ્સ’ શઙ્ઘાવર્તા સ્વલ્લ યોનિઃ સ્ત્રીરત્નસ્ય મવતિ, ‘સંસ્થાવત્તાણં જોળી વહવે જીવા ય, પોગ્ગલા ય વક્કમંતિ, વિઝ્ઝમંતિ ચયંતિ, ઉવચયંતિ, નો ચેવ ણં ણિપ્પજ્જંતિ’ શઙ્ઘાવર્તાયાં યોનો વહવો

ટીકાર્થ-અથ મનુષ્યની વિશેષ યોનિયોં કા નિરૂપણ કિયા જાતા હૈ-ગૌતમ-સ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈ-મગવન્ ! યોનિયોં કિતને પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ ?

મગવન્-હે ગૌતમ ! ત્રીન પ્રકાર કી યોનિયાં કહી ગઈ હૈ, વે સ્સ પ્રકાર-કૂર્મોન્નતા, શંસ્થાવત્તાં ઓર વંશીપત્રા । જો યોનિ કહ્ણુણ કી પીઠ જૈસી ઝંચી હો વહ કૂર્મોન્નતા યોનિ કહ્ણાતી હૈ । જિસકે આવર્ત શંસ્થાવત્તાં સમાન હોં, વહ શંસ્થાવત્તાં । દો વંશીપત્રોં કે સમાન આકાર વાલીયોનિ કો વંશીપત્રા કહ્ણતે હૈ । સ્સ ત્રીન પ્રકાર કી યોનિયોં મેં સે કૂર્મોન્નતા યોનિ ઉત્તમ પુરુષોં કી માતાઓં કી હોતી હૈ । કૂર્મોન્નતા યોનિ મેં ઉત્તમ પુરુષ ગર્મ મેં આતે હૈ, જૈસે-અરિહન્ત, (તીર્થકર) ચક્કવર્તી, વલલ્લેવ ઓર વાસુલ્લેવ । શંસ્થાવત્તાંયોનિ ચક્કવર્તી કી પટ-રાની કી-સ્ત્રીરત્ન કી-હોતી હૈ શંસ્થાવત્તાં । યોનિ મેં વહુત-સે જીવ ઓર પુઙ્ગલ આતે હૈ, ગર્મ રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈ, સામાન્ય રૂપ સે વૃદ્ધિ કો પ્રાપ્ત

ટીકાર્થ-હવે મનુષ્યની વિશેષ યોનિયોંનુ નિરૂપણ કરાય છે :-

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! યોનિઓ કેટલા પ્રકારની કહેલી છે ?

શ્રી ભગવાન્ -હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારની યોનિયો કહેલી છે, તેઓ આ પ્રકારે કૂર્મોન્નતા, શંખાવર્તા અને વંશીપત્રા, જે યોનિ કાચખાની પીઠની જેમ ઢચી હોય તે કૂર્મોન્નતા યોનિ કહેવાય છે. જેના આવર્ત શંખના સમાન હોય તે શંખાવર્તા, જે વંશી પત્રોના સમાન આકારવાળી યોનિને વંશીપત્રા કહે છે. આ ત્રણ પ્રકારની યોનિયો માધી કૂર્મોન્નતા યોનિ ઉત્તમ પુરુષોની માતાઓની હોય છે કૂર્મોન્નતા યોનિમા ઉત્તમ પુરુષ ગર્ભમા આવે છે, જેમકે-અરિહન્ત (તીર્થકર) ચક્રવર્તી, બલદેવ અને વાસુદેવ. શંખાવર્તા યોની ચક્રવર્તીની પટરાણીની-સ્ત્રી રત્નની હોય છે. શંખાવર્તાયોનિમા ધણુ છવો અને પુઙ્ગલ આવે છે, ગર્ભ રૂપથી ઉત્પન્ન થાય છે, સામાન્ય રૂપથી વૃદ્ધિને પ્રાપ્ત

જીવાશ્ચ પુદ્ગલાશ્ચાવક્રમન્તે, આગચ્છન્તિ, વ્યુત્ક્રામન્તિ ગર્મતયોત્પદ્યન્તે, તથા ચીયન્તે સામાન્યેન ચયં પ્રાપ્નુવન્તિ, ઉપચીયન્તે-વિશેષેણોપચયમાયાન્તિ, કિન્તુ નો ચેવ ચ્છલ્લ નિષ્પદ્યન્તે, અતિપ્રવલકામાનલસંતાપેન વિનાશપ્રાપ્તેરિતિ વૃદ્ધવ્યવહારઃ, 'વંસીપત્તા ણં જોળી પિહુ-જળસ્સ' વંશીપત્તા ચ્છલ્લ યોનિઃ પૃથુજનસ્ય વહુજીવજનન્યા ભવતિ, 'વંસીપત્તા ણં જોળી પિહુજળે ગમ્મે વક્કમંતિ' વંશીપત્તાયાં ચ્છલ્લ યોનો પૃથુજન' વહુજીવજના ગર્મેઽવક્રમતે, इति 'પણવળાણ નવમં જોળીપદં સમત્તં' પ્રજ્ઞાપનાયાં નવમં યોનિપદં સમાપ્તમ્ ॥ સૂ. ૪ ॥

॥ નવમં યોનિપદં સમાપ્તમ્ ॥

દશમં ચરમાચરમપદમ્

મૂલમ્-કઙ્ઘ ણં મંતે ! પુઢવીઓ પળ્લણત્તાઓ ? ગોયમા ! અટ્ટપુઢવીઓ પળ્લણત્તાઓ, તં જહા-રયળપ્પમા, સક્કરપ્પમા, વાલ્લયપ્પમા, પંકપ્પમા, ધૂમપ્પમા, તમપ્પમા, તમતમપ્પમા, ઈસીપભારા, ઇમાણં રયળપ્પમા-પુઢવી કિં ચરમા, અચરમા, ચરમાઈં અચરમાઈં ચરમંતપ્પસા અચરમંતપ્પસા ? ગોયમા ! ઇમાણં રયળપ્પમા પુઢવી નો ચરમા, નો અચરમા, નો ચરમાઈં નો અચરમાઈં, નો ચરમંતપ્પસા, નો અચરમંતપ્પસા, નિયમા અચરમં ચરમાણિ ય ચરમંતપ્પસા ય, અચરમંતપ્પસા ય, એવં જાવ અહે સત્તમા પુઢવી, સોહમ્માઈં જાવ અણુત્તર ણાણં, એવં ચેવ ઈસીપભારા વિ, એવં ચેવ લોગેવિ, એવં ચેવ અલોગેવિ ॥ સૂ. ૧ ॥

છાયા-કતિ ચ્છલ્લ મદન્ત ! પૃથિવ્યઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ? ગૌતમ ! અટ્ટ પૃથિવ્યઃ પ્રજ્ઞાતાઃ, તદ્યથા-રત્નપ્રમા, શર્કરાપ્રમા, વાલ્લકાપ્રમા, પદ્મપ્રમા, ધૂમપ્રમા, તમપ્રમા, તમતમપ્રમા, ઈષ્ટપ્રાગ્ભારા, હોતે હૈં, મગર ડનકી નિષ્પત્તિ નહીં હોતી । ષ્ટ્ઢ આચાર્યો કે કથન કે અનુસાર હસકા કારણ યહ હૈ કિ અત્પ્યન્ત તીવ્ર કામરૂપી અગ્નિ કે સંતાપ સે લે વિનાશ કો પ્રાસ હો જાતે હૈં । વંશીપત્તા યોનિ સામાન્ય જીવોં કી માતાઓં કી હોતી હૈ । હસ યોનિ મેં સાધારણ જીવ ગર્મ મેં આતે હૈં ।

॥ નવમ યોનિપદ સ્થાપ ॥

થાય છે અને વિશેષ રૂપથી પણ વૃદ્ધિને પ્રાપ્ત
વૃદ્ધ આત્માર્યોના કથનાનુસાર એનું કારણ એ
સંતાપથી તે વિનાશને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે વશ
હોય છે. એ યોનિમાં સાધારણ જીવ ગર્ભમાં -

ઇયં સ્વલુ ભદન્ત ! રત્નપ્રમાપૃથિવી કિં ચરમા ? અચરમા, ચરમાણિ, અચરમાણિ, ચરમાન્ત પ્રદેશઃ અચરમાન્તપ્રદેશઃ ? ગૌતમ ! ઇયં સ્વલુ રત્નપ્રમા પૃથિવી નો ચરમા, નો અચરમા, નો ચરમાણિ, નો અચરમાણિ, નો ચરમાન્તપ્રદેશઃ, નો અચરમાન્તપ્રદેશઃ, નિયમાન્ અચરમમ્, ચરમાણિ ચ ચરમાન્તપ્રદેશાશ્ચ, અચરમાન્તપ્રદેશાશ્ચ એવં યાવત્ અધઃ સપ્તમીપૃથિવી,

૧૦ ચરમાચરમ પદ

શબ્દાર્થ—(કહ્ જં મંતે ! પુઢવીઓ પળ્ણત્તાઓ ?) ભગવન્ ! પૃથિવિયાં કિતની કહી ગઈ હૈં ? (ગોયમા ! અદ્ધ પુઢવીઓ પળ્ણત્તાઓ) ગૌતમ ! આઠ પૃથિવિયાં કહી ગઈ હૈં । (તં જહ્મા) વે હસ પ્રકાર (રયણપ્પમા) રત્નપ્રમા (સક્કરપ્પમા) ઝર્કરપ્પમા (વાલુયપ્પમા) વાલુકાપ્રમા (પંકપ્પમા) પંકપ્રમા (ધૂમપ્પમા) ધૂમપ્રમા (તમપ્પમા) તમઃપ્રમા (તમતમપ્પમા) તમસ્તમઃપ્રમા (ઈસીપ્પમારા) ઈપત્ત પ્રાગ્મારા

(હમા જં મંતે ! રયણપ્પમા પુઢવી કિં ચરમા) ભગવન્ ! યહ રત્નપ્રમા પૃથિવી કયા ચરમ હૈ । (અચરમા) અચરમ હૈ । (ચરમાઈ) ચરમાઈ હૈ (અચરમાઈ) અચરમાઈ—અચરમાણિ હૈ (ચરમંત પદેસા) ચરમાન્તપ્રદેશા હૈ (અચરમંતપણ્ણસા) અચરમાન્તપ્રદેશા હૈ (ગોયમા ! હમા જં રયણપ્પમા પુઢવી) ગૌતમ ! યહ રત્નપ્રમા પૃથિવી (નો ચરમા નો અચરમા) ન ચરમા હૈ, ન અચરમા હૈ (નો ચરમાતિ) ન ચરમાણિ (નો અચરમાતિ) ન અચરમાણિ હૈ (નો ચરમંતપદેસા ન અચરમંતપદેસા) ન ચરમાન્તપ્રદેશા હૈ, ન આચરમાન્તપ્રદેશા હૈ (નિયમા) નિયમા સે (અચરમં) અચરમ હૈ (ચરમાણિ ય) બહુથચનાન્ત ચરમ હૈ (ચરમંતપદેસા ય

(૧૦) અચરમાચરમ પદ

શબ્દાર્થ—(કહ્ જં મંતે ! પુઢવીઓ પળ્ણત્તાઓ) હે ભગવન્ ! પૃથ્વી કેટલી કહેલી છે ? (ગોયમા ! અદ્ધ પુઢવીઓ પળ્ણત્તાઓ) હે ગૌતમ ! આઠ પૃથ્વીઓ કહેલી છે (તં જહ્મા) તેઓ આ પ્રકારે છે (રયણપ્પમા) રત્નપ્રમા (સક્કરપ્પમા) ઝર્કરપ્રમા (વાલુયપ્પમા) વાલુકા પ્રમા (પંકપ્પમા) પંકપ્રમા (ધૂમપ્પમા) ધૂમપ્રમા (તમપ્પમા) તમ પ્રમા (તમ તમપ્પમા) તમસ્તમપ્રમા (ઈસી પ્પમારા) ઇપત્ત પ્રાગ્માર

(હમાર્ણ મંતે ! રયણપ્પમા પુઢવી કિં ચરમા) હે ભગવન્ ! આ રત્નપ્રમા પૃથિવી શું ચરમ છે ? (અચરમા) અચરમ છે (ચરમાઈ) ચરમાઈ છે (અચરમાઈ) અચરમાઈ—અચરમાણિ છે (ચરમાંતપદેસા) ચરમાન્ત પ્રદેશા છે (અચરમંતપણ્ણસા) અચરમાત પ્રદેશા છે ? (ગોયમા ! હમાર્ણ રયણપ્પમા પુઢવી) હે ગૌતમ ! આ રત્નપ્રમા પૃથ્વી (નો ચરમા નો અચરમા) નથી ચરમા કે નથી અચરમા (નો ચરમાતિ) ન ચરમાણિ (નો અચરમાતિ) અચરમાણિએ નથી (નો ચરમંતપદેસા, નો અચરમંતપદેસા) ચરમાન્ત પ્રદેશાનથી, અચરમાન્ત પ્રદેશાનથી (નિયમા) નિયમથી (અચરમં) અચરમ છે (ચરમાણિ ય) બહુવચનાન્ત ચરમ છે (ચરમંતપદેસા ય અચરમંતપદેસા ય) ચરમાન્ત પ્રદેશા અને અચરમાન્ત પ્રદેશા

જીવાશ્ચ પુદ્ગલાશ્ચાવક્રમન્તે, આગચ્છન્તિ, વ્યુત્ક્રામન્તિ ગર્ભતયોત્પદ્યન્તે, તથા ચીયન્તે સામાન્યેન ચયં પ્રાપ્નુવન્તિ, ઉપચીયન્તે-વિશેષેણોપચયમાયાન્તિ, કિન્તુ નો ચેવ ચ્છલ્લ નિષ્પદ્યન્તે, અતિપ્રવલ્લકામાનલસંતાપેન વિનાશપ્રાપ્તેરિતિ વૃદ્ધવ્યવહારઃ, 'વંસીપત્તા ણં જોળી પિહુ-જણસ્સ' વંશીપત્તા ચ્છલ્લ યોનિઃ પૃથુજનસ્ય बहुजीवजनन्या भवति, 'વંસીપત્તા ણં જોળી પિહુજણે ગમ્મે વક્કમંતિ' વંશીપત્તાયાં ચ્છલ્લ યોનો પૃથુજન' बहुजीवजना गर्भेऽवक्रमते, इति 'પણવણાए नवमं जोणीपदं समत्तं' પ્રજ્ઞાપનાયાં નવમં યોનિપદં સમાપ્તમ્ ॥ સૂ. ૪ ॥

॥ નવમં યોનિપદં સમાપ્તમ્ ॥

દશમં ચરમાચરમપદમ્

મૂલમ્-કહ ણં મંતે ! પુઢવીઓ પળણત્તાઓ ? ગોયમા ! અટ્ટપુઢવીઓ પળણત્તાઓ, તં જહા-રયળપ્પમા, સક્કરપ્પમા, વાલ્હયપ્પમા, પંકપ્પમા, ધૂમપ્પમા, તમપ્પમા, તમતમપ્પમા, ઈસીપબ્મારા, ઇમાણં રયળપ્પમા-પુઢવી કિં ચરમા, અચરમા, ચરમાઈં અચરમાઈં ચરમંતપણ્સા અચરમંતપણ્સા ? ગોયમા ! ઇમાણં રયળપ્પમા પુઢવી નો ચરમા, નો અચરમા, નો ચરમાઈં નો અચરમાઈં, નો ચરમંતપણ્સા, નો અચરમંતપણ્સા, નિયમા અચરમં ચરમાણિ ય ચરમંતપણ્સા ય, અચરમંતપણ્સા ય, ઇવં જાવ અહે સત્તમા પુઢવી, સોહમ્માઈં જાવ અણુત્તર ણાણં, ઇવં ચેવ ઈસીપબ્મારા વિ, ઇવં ચેવ લોગેવિ, ઇવં ચેવ અલોગેવિ ॥ સૂ. ૧ ॥

છાયા-કતિ ચ્છલ્લ મદન્ત ! પૃથિવ્યઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ? ગૌતમ ! અષ્ટ પૃથિવ્યઃ પ્રજ્ઞાતાઃ, તથા-રત્નપ્રમા, શર્કરાપ્રમા, વાલુકાપ્રમા, પદ્મપ્રમા, ધૂમપ્રમા, તમપ્રમા, તમતમપ્રમા, ઈપ્ત્રાગ્મારા, હોતે હૈં, મગર ઉનકી નિષ્પત્તિ નહીં હોતી । વૃદ્ધ આચાર્યો કે કથન કે અનુસાર હસકા કારણ યહ હૈ કિ અત્યન્ત તીવ્ર કામરૂપી અગ્નિ કે સંતાપ સે લે વિનાશ કો પ્રાપ્ત હો જાતે હૈં । વંશીપત્તા યોનિ સામાન્ય જીવોં કી માતાઓં કી હોતી હૈ । હસ યોનિ મેં સાધારણ જીવ ગર્ભ મેં આતે હૈં ।

॥ નવમ યોનિપદ સમાપ્ત ॥

થાય છે અને વિશેષ રૂપથી પણ વૃદ્ધિને પ્રાપ્ત થાય છે. પણ તેમની નિષ્પત્તિ નથી થતી વૃદ્ધ આચાર્યોના કથનાનુસાર એનું કારણ એ છે કે અત્યન્ત તીવ્ર કામ રૂપી અગ્નિના સંતાપથી તે વિનાશને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે. વંશીપત્તા યોનિ સામાન્ય જીવોની માતાઓની હોય છે. એ યોનિમા સાધારણ જીવ ગર્ભમા આવે છે.

નવમ યોનિ પદ સમાપ્ત

ઇયં ચલુ મદન્ત ! રત્નપ્રમાપૃથિવી કિં ચરમા ? અચરમા, ચરમાણિ, અચરમાણિ, ચરમાન્ત પ્રદેશાઃ અચરમાન્તપ્રદેશાઃ ? ગૌતમ ! ઇયં ચલુ રત્નપ્રમા પૃથિવી નો ચરમા, નો અચરમા, નો ચરમાણિ, નો અચરમાણિ, નો ચરમાન્તપ્રદેશાઃ, નો અચરમાન્તપ્રદેશાઃ, નિયમાન્ અચરમમ્, ચરમાણિ ચ ચરમાન્તપ્રદેશાશ્ચ, અચરમાન્તપ્રદેશાશ્ચ એવં યાવત્ અથઃ સપ્તમીપૃથિવી,

૧૦ ચરમાચરમ પદ

શબ્દાર્થ-(કહ પં મંતે ! પુઢવીઓ પળ્લન્તાઓ ?) ભગવન્ ! પૃથિવિયાં કિન્તની કહી ગઈ હૈં ? (ગોયમા ! અદુ પુઢવીઓ પળ્લન્તાઓ) ગૌતમ ! આટ પૃથિવિયાં કહી ગઈ હૈં । (તં જહા) વે હસ પ્રકાર (રયળપ્પમા) રત્નપ્રમા (સક્કરપ્પમા) ઝર્કરપ્પમા (વાલુયપ્પમા) વાલુકાપ્રમા (પંકપ્પમા) પંકપ્રમા (ધૂમપ્પમા) ધૂમપ્રમા (તમપ્પમા) તમઃપ્રમા (તમતમપ્પમા) તમસ્તમઃપ્રમા (ઈસીપન્મારા) ઈષત્ પ્રાગ્મારા

(હમા પં મંતે ! રયળપ્પમા પુઢવી કિં ચરમા) ભગવન્ ! યહ રત્નપ્રમા પૃથિવી કયા ચરમ હૈ । (અચરમા) અચરમ હૈ । (ચરમાઈ) ચરમાઈ હૈ (અચરમાઈ) અચરમાઈ-અચરમાણિ હૈ (ચરમંત પદેસા) ચરમાન્તપ્રદેશા હૈ (અચરમંતપદેસા) અચરમાન્તપ્રદેશા હૈ (ગોયમા ! હમા પં રયળપ્પમા પુઢવી) ગૌતમ ! યહ રત્નપ્રમા પૃથિવી (નો ચરમા નો અચરમા) ન ચરમા હૈ, ન અચરમા હૈ (નો ચરમાર્તિ) ન ચરમાણિ (નો અચરમાર્તિ) ન અચરમાણિ હૈ (નો ચરમંતપદેસા ન અચરમંતપદેસા) ન ચરમાન્તપ્રદેશા હૈ, ન આચરમાન્તપ્રદેશા હૈ (નિયમા) નિયમા સે (અચરમં) અચરમ હૈ (ચરમાણિ ય) બહુવચનાન્ત ચરમ હૈ (ચરમંતપદેસા ય

(૧૦) અચરમાચરમ પદ

શબ્દાર્થ-(કહ પં મંતે ! પુઢવીઓ પળ્લન્તાઓ) હે ભગવન્ ! પૃથ્વી કેટલી કહેલી છે ? (ગોયમા ! અદુ પુઢવીઓ પળ્લન્તાઓ) હે ગૌતમ ! આઠ પૃથ્વીઓ કહેલી છે (ત જહા) તેઓ આ પ્રકારે છે (રયળપ્પમા) રત્નપ્રમા (સક્કરપ્પમા) ઝર્કરપ્રમા (વાલુયપ્પમા) વાલુકા પ્રમા (પંકપ્પમા) પંકપ્રમા (ધૂમપ્પમા) ધૂમપ્રમા (તમપ્પમા) તમ પ્રમા (તમ તમપ્પમા) તમસ્તમપ્રમા (ઈસી પન્મારા) ઈષત્ પ્રાગ્માર

(હમાણં મંતે ! રયળપ્પમા પુઢવી કિં ચરમા) હે ભગવન્ ! આ રત્નપ્રમા પૃથિવી શું ચરમ છે ? (અચરમા) અચરમ છે (ચરમાઈ) ચરમાઈ છે (અચરમાઈ) અચરમાઈ-અચરમાણિ છે (ચરમાતપદેસા) ચરમાન્ત પ્રદેશા છે (અચરમંતપદેસા) અચરમાન્ત પ્રદેશા છે ? (ગોયમા ! હમાણં રયળપ્પમા પુઢવી) હે ગૌતમ ! આ રત્નપ્રમા પૃથ્વી (નો ચરમા નો અચરમા) નથી ચરમા કે નથી અચરમા (નો ચરમાર્તિ) ન ચરમાર્તિ (નો અચરમાર્તિ) અચરમાર્તિએ નથી (નો ચરમતપદેસા, નો અચરમંતપદેસા) ચરમાન્ત પ્રદેશાનથી, અચરમાન્ત પ્રદેશાનથી (નિયમા) નિયમથી (અચરમં) અચરમ છે (ચરમાણિ ય) બહુવચનાન્ત ચરમ છે (ચરમંતપદેસા ય અચરમંતપદેસા ય) ચરમાન્ત પ્રદેશા અને અચરમાન્ત પ્રદેશા

સૌધર્માદીનિ યાવત્ અનુત્તરવિમાનાનિ, એવશ્ચૈવ ઈષ્ટપ્રાગ્ભારાપિ એવશ્ચૈવ લોકોઽપિ, એવશ્ચૈવ અલોકોઽપિ ॥ સૂ. ૧ ॥

ટીકા-નવમપદે પ્રાણિનાં યોનિપ્રરૂપણં કૃતં સમ્પ્રતિ દશમે પદે રત્નપ્રમાદ્યુત્પાતક્ષેત્રસ્ય ચરમાચરમવિભાગપ્રરૂપણં કર્તુમાહ-‘કઇણં મંતે ! પુઢવીઓ પળ્ણત્તાઓ’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મદન્ત ! કતિ-કિયત્યઃ, પૃથિવ્યઃ પ્રજ્ઞાપ્તાઃ પ્રરૂપિતાઃ સન્તિ ? મગવાન્ આહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અદ્ધ પુઢવીઓ પળ્ણત્તાઓ’ અષ્ટૌ પૃથિવ્યઃ પ્રજ્ઞાપ્તાઃ, તં જહા-રયણપ્પમા, સકરપ્પમા, વાલુયપ્પમા, પંકપ્પમા, ધૂમપ્પમા, તમપ્પમા તમતમપ્પમા, ઈસીપન્મારા’ તથથા-રત્નપ્રમા, શર્કરાપ્રમા, વાલુકાપ્રમા, પક્કપ્રમા, ધૂમપ્રમા, તમઃપ્રમા, તમસ્તમઃપ્રમા, ઈપ્તપ્રાગ્ભારા, તત્ત-રત્નપ્રમાદિ સપ્તપૃથિવ્યઃ પ્રાગેવ પ્રરૂપિતાઃ પ્રસિદ્ધાશ્ચ, ઈષ્ટપ્રાગ્ભારા તુ પશ્ચચત્વારિંશદ્યોજન-

અચરમંતપદેસા ચ) ચરમાન્તપ્રદેશા ઔર અચરમાન્તપ્રદેશા હૈ (એવં જાવ અહે સત્તમા પુઢવી) ઈસી પ્રકાર નીચે કી સાતવી પૃથ્વી તક કહના (સોહમ્માઈ જાવ અણુત્તરવિમાણાણં) સૌધર્મ સે લેકર અનુત્તરવિમાનોં તક (એવં ચેવ ઈસીપન્મારા વિ) ઈસી પ્રકાર ઈષ્ટપ્રાગ્ભાર પૃથિવી બી (એવં ચેવ લોગે વિ) ઈસી પ્રકાર લોક બી (એવં ચેવ અલોગે વિ) ઈસી પ્રકાર અલોક બી કહના ।

ટીકાર્થ-નવમ પદ મેં પ્રાણિર્થા કી યોનિયોં કી પ્રરૂપણા કી ગઈ હૈ, ઈસ દશમ પદ મેં રત્નપ્રમા આદિ ઉત્પત્તિક્ષેત્રોં કે ચરમ અચરમ વિભાગ કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ ।

શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈ-હે ! મગવાન્ ! પૃથિવિયાં કિતની કહી હૈ ? મગવાન્-હે ગૌતમ ! પૃથિવિયાં આઠ કહી ગઈ હૈ, ઉનકે નામ યે-હૈ-૧ રત્નપ્રમા ૨ શર્કરાપ્રમા ૩ વાલુકાપ્રમા ૪ પંકપ્રમા ૫ ધૂમપ્રમા ૬ તમઃપ્રમા ૭ તમસ્તમઃપ્રમા ઔર ૮ ઈષ્ટપ્રાગ્ભાર પૃથિવી । ઇનમેં સે રત્નપ્રમા આદિ સાત પૃથિવિયોં કા નિરૂપણ પહેલે કિયા જા ચુકા હૈ ઔર બે પ્રસિદ્ધ બી હૈ । પૈંતાલીસલાઘ્થ યોજન લમ્બી-

છે (એવં જાવ અહે સત્તમા પુઢવી) એજ પ્રમાણે નીચેની સાતમી પૃથ્વી કહેવુ (સોહમ્માઈ જાવ અણુત્તર વિમાણાણં) સૌધર્મથી આરંભીને અનુત્તર વિમાનો સુધી (એવં જૈવ ઈસી પન્મારા વિ) એ પ્રકારે ઈષ્ટપ્રાગ્ભાર પૃથ્વી પશુ (એવં ચેવ લોગે વિ) એજ પ્રકારે લોક પશુ (એવં ચેવ અલોગે વિ) એજ પ્રકારે અલોક પશુ કહેવો ।

ટીકાર્થ-નવમ પદમા પ્રાણિયોની યોનિયોની પ્રરૂપણા કરાઈ છે. આ દશમપદમા રત્નપ્રમા આદિ ઉત્પત્તિ ક્ષેત્રોના ચરમ અચરમ વિભાગની પ્રરૂપણા કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે -પૃથ્વીયો કેટલી કહી છે ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ગૌતમ ! પૃથિવીયો આઠ કહેલી છે, તેમના નામ આ છે :- (૧) રત્નપ્રમા (૨) શર્કરા પ્રમા, (૩) વાલુકાપ્રમા, (૪) પંકપ્રમા (૫) ધૂમપ્રમા (૬) તમઃપ્રમા (૭) તમસ્તમ પ્રમા અને (૮) ઈષ્ટપ્રાગ્ભાર પૃથ્વી. તેઓમાથી રત્નપ્રમા આદિ સાત પૃથિ-

લક્ષ્યાયમવિષ્કમ્ભપ્રમાણા શુદ્ધસ્ફટિકસંકાશા સિદ્ધશિલા ઉચ્યતે, અથૈકાન્તપક્ષમવલમ્બ્ય
ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ઈમાણં મંતે ! રચણપ્પમા પુઢવી કિં ચરમા, અચરમા, ચરમાઈ, અચરમાઈ,
ચરમંતપપ્પસા અવરમંતપપ્પસા ?’ હે મદન્ત ! ઇયં સ્વલુ રત્નપ્રમા પૃથિવી એકાન્તેન કિં ચરમા
વ્યપદિશ્યતે ? કિં વા અચરમા વ્યપદિશ્યતે ? કિં વા ચરમાણિ ? કિં વા અચરમાણિ ? કિં
વા ચરમાન્તપ્રદેશઃ કિં વા અચરમાન્તપ્રદેશ ? તત્રચરમં નામ અન્તિમં પર્યન્તવર્તીત્યર્થઃ, તત્ત્વ
સાપેક્ષં ભવતિ, અન્યાપેક્ષયા તસ્ય સત્ત્વાત્, યથા પૂર્વશરીરાપેક્ષયા ચરમશરીરમિતિ વ્યવહરિયતે,
અચરમમ્ તદ્મિન્નમ્ તદપિ સાપેક્ષં તસ્ય ચરમાપેક્ષયા સત્ત્વાત્, યથા અન્તિમશરીરાપેક્ષયા

ઘોઢી, શુદ્ધ સ્ફટિક મણિ કે સમાન સિદ્ધ શિલા ઈષત્પ્રાગ્ભાર પૃથ્વી કહલાતી હૈ ।

એકાન્ત પક્ષ કા આશ્રય કરકે શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રઠન કરતે હૈ-ભગવન્ !
યહ રત્નપ્રમા પૃથિવી કયા ચરમા હૈ ? કયા અચરમા હૈ ? કયા ચરમાણિ (ચરમ
કા બહુવચનરૂપ) હૈ ? કયા અચરમાણિ (અચરમ કા બહુવચન રૂપ હૈ ? કયા
ચરમાન્ત પ્રદેશ રૂપ હૈ ? કયા અચરમાન્તપ્રદેશરૂપ હૈ ? ચરમ કા અર્થ હૈ-અન્તિમ
અર્થાત્ અન્ત મેં સ્થિત । યહ ‘ચરમ’ પદ સાપેક્ષ હૈ, અર્થાત્ દુસરે કી અપેક્ષા
રહતા હૈ । કોઈ પહેલે હો તો ઉસસે કિસી દુસરે કો ‘ચરમ’ કહા જા સકતા
હૈ, જૈસે પૂર્વ ભવોં કી અપેક્ષા અન્તિમ ભવ કો ચરમભવ કહતે હૈ । જિસસે
પહેલે કુછ ન હો ઉસે ચરમ નહીં કહ સકતે । ‘અચરમ’ પદ કા અર્થ હૈ જો
ચરમ અર્થાત્ અન્તવર્તી ન હો અર્થાત્ મધ્ય મેં હો । યહ પદ બી સાપેક્ષ હૈ, કયોં
કિ જબ કોઈ અન્ત મેં હો તમી ઉસકી અપેક્ષા બીચ વાલે કો ‘અચરમ’ કહા
જાતા હૈ । જિસકે આગે-પીછે દુસરા કોઈ ન હો ઉસે ‘અચરમ’ અર્થાત્ મધ્યવર્તી

વિચેતુ નિરૂપણુ પહેલા કરી વિધેતુ છે અને તેઓ પ્રસિદ્ધ પણ છે પોસ્તાલીસ લાખ
ચોળન લાખી પહેળી, શુદ્ધ સ્ફટિક મણિના સમાન સિદ્ધ શીલા ઇષત્પ્રાગ્ભાર પૃથ્વી કહેવાય છે.

એકાન્ત પ્રશ્નનો આશ્રય કરીને ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! આ રત્ન
પ્રમા પૃથ્વી શું ચરમા છે ? અચરમા છે ? શું ચરમાણિ (ચરમનું બહુવચન રૂપ) છે
શું અચરમાણિ (અચરમનું બહુવચનનું રૂપ) છે ? શું ચરમાન્ત પ્રદેશ રૂપ છે ? શું
અચરમાન્ત પ્રદેશ રૂપ છે ? ચરમનો અર્થ છે અન્તિમ અર્થાત્ અન્તમાં સ્થિત આ ‘ચરમ’
પદ સાપેક્ષ છે, અર્થાત્ ખીજાની અપેક્ષા રાખે છે કોઈ પહેલા હોય તો તેનાથી કોઈ ખીજાને
ચરમ કહેવાય છે, જેમકે પૂર્વ ભવોની અપેક્ષાએ અન્તિમ ભવને ચરમ ભવ કહે છે.
જેની પહેલા કંઈ ન હોય તેને ચરમ નથી કહેતા.

‘અચરમ’ પદનો અર્થ છે જે ચરમ અર્થાત્ અન્તવર્તી ન હોય અર્થાત્ મધ્યમાં
હોય આ પદ પણ સાપેક્ષ છે. કેમ કે-જ્યારે કોઈ અન્તમાં હોય ત્યારે તેની અપેક્ષાએ
વચમાં રહેલને ‘ચરમ’ કહેવાય છે. જેના આગળ પાછળ ખીજા કોઈ ન હોય તેને

મધ્યમશરીરમ્-અચરમશરીરમિત્યુચ્યતે, તદેવં રીત્યા 'ચરમા ? અચરમા ?' इति एकवचनान्तेन પ્રશ્નો બોધ્યઃ, અથ બહુવચનान्तेन પ્રશ્નસ્તુ- 'ચરમાણિ ? અચરમાણિ ?' इत्याकारो बोध्यः, एते च चत्वारः प्रश्नास्तथाविधैकत्वपरिणामविशिष्टद्रव्यविषयकाः प्रतिपादिताः, प्रदेशानधिकृत्य प्रश्नद्वयन्तु- 'चरमान्तप्रदेशाः ? अचरमान्तप्रदेशाः ?' इति बोध्यम्, तत्र चरमाण्येव अन्तःसित्वात् अन्ताश्चरमान्तास्तत्प्रदेशाश्च चरमान्तप्रदेशाः उच्यन्ते, अचरममेव कस्याप्यपेक्षया- अन्तर्वातित्वात् अन्तः अचरमान्तस्तत्प्रदेशाः अचरमान्तत्प्रदेशाः कथ्यन्ते इति प्रश्नाशयः, तत्रैवं रत्नप्रभादिपृथिवीषु एकान्तपक्षमाश्रित्य प्रत्येकं कृतानां पण्णां पक्षाणां भगवान् निराकरणं करोति- 'गोयमा !' हे गौतम ! 'इमाणं रयणप्पमा पुढ्वी नो चरमा, नो अचरमा, नो चरमाइं, नो अचरमाइं, नो चरमंतपप्सा, नो अचरमंतपप्सा' इयं खलु रत्नप्रभा पृथिवी द्रव्य-

યા બીચ મેં સ્થિત મી નહીં કહ સકતે । જૈસે ચરમ શરીર કી અપેક્ષા ઉસસે પહલેવાલે મધ્યમ શરીર કો અચરમ શરીર કહા જા સકતા હૈ । હિસ પ્રકાર યે દો પ્રશ્ન એક વચન કે આધાર પર કિયે ગયે હૈ । હિસી પ્રકાર દો પ્રશ્ન બહુવચન છો હેકર કિયે જાતે હૈ, જૈસે-કયા યહ રત્નપ્રભા પૃથ્વી 'ચરમાણિ' અર્થાત્ બહુત ચરમરૂપ હૈ અથવા 'અચરમાણિ' અર્થાત્ બહુત અચરમ-મધ્યવર્ત્તીરૂપ હૈ ? યે ચાર પ્રશ્ન સમગ્ર રત્નપ્રભા પૃથ્વી કો એક દ્રવ્યમાન કર કિયે ગયે હૈ । અબ દો પ્રશ્ન ઉસકે પ્રદેશોં કો લક્ષ્ય કરકે કિયે જાતે હૈ-હે ભગવન્ ! કયા રત્નપ્રભા પૃથ્વી ચરમાન્ત બહુત પ્રદેશ રૂપ હૈ, અથવા અચરમાન્ત બહુત પ્રદેશ રૂપ હૈ ? અર્થાત્ કયા અન્ત કે પ્રદેશ રત્નપ્રભા પૃથ્વી હૈ ? કયા મધ્ય કે પ્રદેશોં કો રત્નપ્રભા ભૂમિ કહતે હૈ ?

રત્નપ્રભા પૃથ્વી કે વિષય મેં એકાન્ત પક્ષ કા અશ્રય કરકે હી યહ પ્રશ્ન કિયે ગયે હૈ, ભગવાન્ ઉનકા નિરાકરણ કરતે હૈ-હે ગૌતમ ! યહ રત્નપ્રભા

'અચરમ' અર્થાત્ મધ્યવર્ત્તી અગર વચમા સ્થિત પણ નથી કહેવાતા. જેમકે અચરમ શરીરની અપેક્ષાએ તેનાથી આગળવાળા મધ્યમ શરીરને અચરમ શરીર કહેવાય છે. આ રીતે આ જે પ્રશ્નો એક વચનના આધાર પર કર્યા છે એજ પ્રકારે જે પ્રશ્ન બહુવચનને લઈને કરાય છે, જેમકે-શુ આ રત્નપ્રભા પૃથ્વી 'ચરમાણિ' અર્થાત્ ઘણા જ ચરમ રૂપ છે અથવા 'અચરમાણિ' અર્થાત્ ઘણા જ અચરમ-મધ્યવર્ત્તી રૂપ છે ? આ ચાર પ્રશ્નો સમગ્ર રત્નપ્રભા પૃથ્વીને એક દ્રવ્ય માનીને કરાયેલા છે. હવે જે પ્રશ્નો તેમના પ્રદેશોને લક્ષ્યમાં રાખીને કરાય છે-હે ભગવન્ ! શુ રત્નપ્રભા પૃથ્વી ચરમાન્ત ઘણા પ્રદેશ રૂપ છે, અથવા અચરમાન્ત ઘણા પ્રદેશ રૂપ છે ? અર્થાત્ શુ અન્તનો પ્રદેશ રત્નપ્રભા પૃથ્વી છે ? શુ મધ્યના પ્રદેશોને રત્નપ્રભા ભૂમિ કહે છે ?

રત્નપ્રભા પૃથ્વીના વિષયમાં એકાન્ત પક્ષનો આશ્રય કરીને જ આ પ્રશ્ન કરાયેલો છે ! શ્રી ભગવાન્ તેમનું નિરાકરણ કરે છે -હે ગૌતમ ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વી ચરમા

ત્વેન એકરૂપતયા અલ્પાણ્ડરૂપતયા ચ વિવક્ષિતત્વેન નો ચરમા સંભવતિ, ચરમત્વસ્ય સાપેક્ષતયા અત્રાન્યસ્યાપેક્ષણીયસ્યાભાવાત્, ત્વયા કેવલાયા એવ રત્નપ્રભાયાસ્તદન્યનિરપેક્ષાયાઃ પૃષ્ટત્વાત્, નાપિ અચરમા સંભવતિ, ઉક્તયુક્તેઃ, અચરમત્વસ્યાપિ સાપેક્ષતયા અત્રાન્યસ્યાપેક્ષણીયસ્ય અભાવાત્, તથા ચેયં રત્નપ્રભાપૃથિવી ન ચરમા-અન્તિમા નાપિ અચરમા મધ્યમા, ભવતિ, અપેક્ષણીયસ્ય તદન્યસ્યાવિવક્ષિતત્વાત્, અત એવ નો ચરમાઃ સંભવન્તિ ચરમત્વવ્યપદેશસ્યૈવા સંભવેન તદ્વિષયકબહુવચનાસંભવાત્, અર્થાત્ યદા તસ્યા એકત્વવિશિષ્ટચરમત્વવ્યપદેશોઽપિ નોપપદ્યતે તદા કિષ્ણત વક્તવ્યં બહુવચનત્વવિશિષ્ટચરમત્વવ્યપદેશ ઇતિ ? નો વા અચરમઃ

પૃથ્વી ચરમા નહીં હૈ, ક્યોંકિ બહુ દ્રવ્ય કી અપેક્ષા એક ઓર અલ્પાણ્ડ રૂપ હૈ । ઉસે ચરમ નહી કહા જા સકતા, ક્યોં કિ ચરમત્વ સાપેક્ષ હૈ, અર્થાત્ કોઈ ઉસસે પહેલે હો તો ઉસે ઉસકી અપેક્ષા ચરમ કહા જાય । મગર કોઈ એસા દૂસરા હૈ નહીં ક્યોં કિ રત્નપ્રભા પૃથ્વી એક ઓર અલ્પાણ્ડ હૈ । ગૌતમ ! તુમને તો અન્ય નિરપેક્ષ એકેલી રત્નપ્રભા પૃથ્વી કે વિષય મેં હી પ્રશ્ન કિયા હૈ । અતએવ ઉસે ચરમ નહી કહ સકતે । રત્નપ્રભા પૃથ્વી કો પૂર્વોક્ત યુક્તિ કે અનુસાર અચરમ મી નહી કહા જા સકતા, અર્થાત્ અચરમત્વ મધ્યવર્તીપન મી કિસી દૂસરે કી અપેક્ષા સે હોતા હૈ । યહાં કોઈ દૂસરા એસા હૈ નહી જિસકી અપેક્ષા રત્નપ્રભા કો અચરમ કહા જાય । હિસ પ્રકાર રત્નપ્રભા ન ચરમ કહી જા સકતી હૈ ઓર ન અચરમ ।

અબ રહે બહુવચન મેં કિએ હુએ દો પ્રશ્ન-ચરમાણિ ઓર અચરમાણિ । હિનકા તાત્પર્ય યહ હૈ કિ કયા રત્નપ્રભા પૃથ્વી અનેક ચરમ રૂપ હૈ અથવા અનેક અચરમ રૂપ હૈ ? હિનકા ઉત્તર યહ હૈ કિ રત્નપ્રભા પૃથ્વી ન અનેક ચરમ હૈ ઓર ન અનેક અચરમ હૈ । ક્યોં કિ પહેલે કહે અનુસાર જબ રત્નપ્રભાપૃથ્વી એકત્વવિશિષ્ટ ચરમ

નથી, કેમકે તે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ એક અને અલ્પાણ્ડ રૂપ છે. તેને ચરમ નથી કહી શકાતી, કેમકે ચરમત્વ સાપેક્ષ છે અર્થાત્ કોઈ તેના પહેલા હોય તો તેને તેની અપેક્ષાએ ચરમ કહેવાય. પણ કોઈ એવા ખીજ છે નહિ, કેમકે રત્નપ્રભા પૃથ્વી એક અને અલ્પાણ્ડ છે. હે ગૌતમ ! તમે તો અન્ય નિરપેક્ષ એકલી રત્નપ્રભા પૃથ્વીના વિષયમાં જ પ્રશ્ન કર્યો છે, તેથી જ તેને ચરમ નથી કહી શકતા, રત્નપ્રભા પૃથ્વી પૂર્વોક્ત યુક્તિના અનુસાર ચરમ પણ નથી કહેવાતી. અર્થાત્ અચરમત્વ (મધ્યવર્તીપણુ) પણ કોઈ ખીજની અપેક્ષાએ થાય છે એકી કોઈ ખીજ છે નહિ કે જેની અપેક્ષાએ રત્નપ્રભાને અચરમ કહેવાય. એ પ્રકારે રત્નપ્રભા પૃથ્વી નથી ચરમ કહેવાતી કે નથી કહેવાતી અચરમ.

હવે રહ્યા બહુવચન કરેલા બે પ્રશ્નો-ચરમાણિ અને અચરમાણિ. એનું તાત્પર્ય એ છે કે શું રત્નપ્રભા પૃથ્વી અનેક ચરમ રૂપ છે અથવા અનેક અચરમ રૂપ ? એનો ઉત્તર એ છે કે રત્નપ્રભા પૃથ્વી ન અનેક ચરમ છે અને ન અનેક અચરમ છે. કેમકે પહેલા કહ્યા અનુસાર જ્યારે રત્નપ્રભા પૃથ્વી એકત્વ વિશિષ્ટ ચરમ અને અચરમ નથી તો

મધ્યમશરીરમ્—અચરમશરીરમિત્યુચ્યતે, તદેવં રીત્યા ‘ચરમા ? અચરમા ?’ इति एकवचनान्तेन प्रश्नो बोध्यः, अथ बहुवचनान्तेन प्रश्नस्तु—‘चरमाणि ? अचरमाणि ?’ इत्याकारो बोध्यः, एते च चत्वारः प्रश्नास्तथाविधैकत्वपरिणामविशिष्टद्रव्यविषयकाः प्रतिपादिताः, प्रदेशानधिकृत्य प्रश्नद्वयन्तु—‘चरमान्तप्रदेशाः ? अचरमान्तप्रदेशाः ?’ इति बोध्यम्, तत्र चरमाण्येव अन्तर्गतत्वात् अन्ताश्चरमान्तास्तत्प्रदेशाश्च चरमान्तप्रदेशाः उच्यन्ते, अचरममेव कस्याप्यपेक्षया अन्तर्गतत्वात् अन्तः अचरमान्तस्तत्प्रदेशाः अचरमान्तत्प्रदेशाः कथ्यन्ते इति प्रश्नाशयः, तत्रैवं रत्नप्रभादिपृथिवीषु एकान्तपक्षमाश्रित्य प्रत्येकं कृतानां पण्णां पक्षाणां भगवान् निराकरणं करोति—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘इमाणं रयणप्पमा पुढ्वी नो चरमा, नो अचरमा, नो चरमाइं, नो अचरमाइं, नो चरमेतपप्सा, नो अचरमेतपप्सा’ इयं खलु रत्नप्रभा पृथिवी द्रव्य-या चीच में स्थित भी नहीं कह सकते । जैसे चरम शरीर की अपेक्षा उससे पहलेवाले मध्यम शरीर को अचरम शरीर कहा जा सकता है । इस प्रकार ये दो प्रश्न एक वचन के आधार पर किए गए हैं । इसी प्रकार दो प्रश्न बहुवचन छो लेकर किये जाते हैं, जैसे—क्या यह रत्नप्रभा पृथ्वी ‘चरमाणि’ अर्थात् बहुत चरमरूप है अथवा ‘अचरमाणि’ अर्थात् बहुत अचरम—मध्यवर्तीरूप है ? ये चार प्रश्न समग्र रत्नप्रभा पृथ्वी को एक द्रव्यमान कर किये गये हैं । अब दो प्रश्न उसके प्रदेशों को लक्ष्य करके किये जाते हैं—हे भगवन् ! क्या रत्नप्रभा पृथ्वी चरमान्त बहुत प्रदेश रूप है, अथवा अचरमान्त बहुत प्रदेश रूप है ? अर्थात् क्या अन्त के प्रदेश रत्नप्रभा पृथ्वी है ? क्या मध्य के प्रदेशों को रत्नप्रभा भूमि कहते हैं ?

રત્નપ્રભા પૃથ્વી કે વિષય મેં એકાન્ત પક્ષ કા અશ્રય કરકે હી યહ પ્રશ્ન કિયે ગયે હે, ભગવાન્ ઉનકા નિરાકરણ કરતે હે—હે ગૌતમ ! યહ રત્નપ્રભા

‘અચરમ’ અર્થાત્ મધ્યવર્તી અગર વચમા સ્થિત પણુ નથી કહેવાતા. જેમકે અચરમ શરીરની અપેક્ષાએ તેનાથી આગળવાળા મધ્યમ શરીરને અચરમ શરીર કહેવાય છે. આ રીતે આ બે પ્રશ્નો એક વચનના આધાર પર કર્યા છે એજ પ્રકારે બે પ્રશ્ન બહુવચનને લઈને કરાય છે, જેમકે—શુ આ રત્નપ્રભા પૃથ્વી ‘ચરમાણિ’ અર્થાત્ ઘણા જ ચરમ રૂપ છે અથવા ‘અચરમાણિ’ અર્થાત્ ઘણા જ અચરમ—મધ્યવર્તી રૂપ છે ? આ ચાર પ્રશ્નો સમગ્ર રત્નપ્રભા પૃથ્વીને એક દ્રવ્ય માનીને કરાયેલા છે. હવે બે પ્રશ્નો તેમના પ્રદેશોને લક્ષ્યમાં રાખીને કરાય છે—હે ભગવન્ ! શુ રત્નપ્રભા પૃથ્વી ચરમાન્ત ઘણા પ્રદેશ રૂપ છે, અથવા અચરમાન્ત ઘણા પ્રદેશ રૂપ છે ? અર્થાત્ શુ અન્તનો પ્રદેશ રત્નપ્રભા પૃથ્વી છે ? શુ મધ્યના પ્રદેશોને રત્નપ્રભા ભૂમિ કહે છે ?

રત્નપ્રભા પૃથ્વીના વિષયમાં એકાન્ત પક્ષનો આશ્રય કરીને જ આ પ્રશ્ન કરાયેલો છે ! શ્રી ભગવાન્ તેમજ નિરાકરણ કરે છે —હે ગૌતમ ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વી ચરમા

ત્વેન એકરૂપતયા અઘ્વણ્ડરૂપતયા ચ વિવક્ષિતત્વેન નો ચરમા સંભવતિ, ચરમત્વસ્ય સાપેક્ષતયા અત્રાન્યસ્યાપેક્ષણીયસ્યાભાવાત્, ત્વયા કેવલાયા એવ રત્નપ્રભાયાસ્તદન્યનિરપેક્ષાયાઃ પૃથ્ત્વાત્, નાપિ અચરમા સંભવતિ, ઉક્તયુક્તેઃ, અચરમત્વસ્યાપિ સાપેક્ષતયા અત્રાન્યસ્યાપેક્ષણીયસ્ય અભાવાત્, તથા ચેયં રત્નપ્રભાપૃથિવી ન ચરમા-અન્તિમા નાપિ અચરમા મધ્યમા, ભવતિ, અપેક્ષણીયસ્ય તદન્યસ્યાવિવક્ષિતત્વાત્, અત એવ નો ચરમાઃ સંભવન્તિ ચરમત્વવ્યપદેશસ્યૈવા સંભવેન તદ્વિષયકબહુવચનાસંભવાત્, અર્થાત્ યદા તસ્યા એકત્વવિશિષ્ટચરમત્વવ્યપદેશોઽપિ નોપપદ્યતે તદા કિયુત વક્તવ્યં વહુવચનત્વવિશિષ્ટચરમત્વવ્યપદેશ ઇતિ ? નો વા અચરમઃ

પૃથ્વી ચરમા નહીં હૈ, ક્યોંકિ વહુ દ્રવ્ય કી અપેક્ષા એક ઓર અઘ્વણ્ડ રૂપ હૈ । ઉસે ચરમ નહી કહા જા સકતા, ક્યોં કિ ચરમત્વ સાપેક્ષ હૈ, અર્થાત્ કોઈ ઉસસે પહ્લે હો તો ઉસે ઉસકી અપેક્ષા ચરમ કહા જાય । મગર કોઈ એસા દૂસરા હૈ નહીં ક્યોં કિ રત્નપ્રભા પૃથ્વી એક ઓર અઘ્વણ્ડ હૈ । ગૌતમ ! તુમને તો અન્ય નિરપેક્ષ અકેલી રત્નપ્રભા પૃથ્વી કે વિષય મેં હી પ્રશ્ન કિયા હૈ । અતએવ ઉસે ચરમ નહી કહ સકતે । રત્નપ્રભા પૃથ્વી કો પૂર્વોક્ત યુક્તિ કે અનુસાર અચરમ મી નહી કહા જા સકતા, અર્થાત્ અચરમત્વ મધ્યવર્તીપન યી કિસી દૂસરે કી અપેક્ષા સે હોતા હૈ । યહાં કોઈ દૂસરા એસા હૈ નહી જિસકી અપેક્ષા રત્નપ્રભા કો અચરમ કહા જાય । હિસ પ્રકાર રત્નપ્રભા ન ચરમ કહી જા સકતી હૈ ઓર ન અચરમ ।

અબ રહે બહુવચન મેં કિયે હુએદો પ્રશ્ન-ચરમાણિ ઓર અચરમાણિ । હિનકા તાત્પર્ય યહ હૈ કિ કયા રત્નપ્રભા પૃથ્વી અનેક ચરમ રૂપ હૈ અથવા અનેક અચરમ રૂપ હૈ ? હિનકા ઉત્તર યહ હૈ કિ રત્નપ્રભા પૃથ્વી ન અનેક ચરમ હૈ ઓર ન અનેક અચરમ હૈ । ક્યોં કિ પહ્લે કહે અનુસાર જબ રત્નપ્રભાપૃથ્વી એકત્વવિશિષ્ટ ચરમ

નથી, કેમકે તે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ એક અને અબડ રૂપ છે. તેને ચરમ નથી કહી શકાતી, કેમકે ચરમત્વ સાપેક્ષ છે અર્થાત્ કોઈ તેના પહેલા હોય તો તેને તેની અપેક્ષાએ ચરમ કહેવાય. પણ કોઈ એવા બીજા છે નહિ, કેમકે રત્નપ્રભા પૃથ્વી એક અને અબડ છે. હે ગૌતમ ! તમે તો અન્ય નિરપેક્ષ એકલી રત્નપ્રભા પૃથ્વીના વિષયમાં જ પ્રશ્ન કર્યો છે, તેથી જ તેને ચરમ નથી કહી શકતા, રત્નપ્રભા પૃથ્વી પૂર્વોક્ત યુક્તિના અનુસાર ચરમ પણ નથી કહેવાતી. અર્થાત્ અચરમત્વ (મધ્યવર્તીપણું) પણ કોઈ બીજાની અપેક્ષાએ થાય છે અહી કોઈ બીજું છે નહિ કે જેની અપેક્ષાએ, રત્નપ્રભાને અચરમ કહેવાય. એ પ્રકારે રત્નપ્રભા પૃથ્વી નથી ચરમ કહેવાતી કે નથી કહેવાતી અચરમ.

હવે રહ્યા બહુવચન કરેલા બે પ્રશ્નો-ચરમાણિ અને અચરમાણિ. એનું તાત્પર્ય એ છે કે શું રત્નપ્રભા પૃથ્વી અનેક ચરમ રૂપ છે અથવા અનેક અચરમ રૂપ ? એનો ઉત્તર એ છે કે રત્નપ્રભા પૃથ્વી ન અનેક ચરમ છે અને ન અનેક અચરમ છે. કેમકે પહેલા કહ્યા અનુસાર જ્યારે રત્નપ્રભા પૃથ્વી એકત્વ વિશિષ્ટ ચરમ અને અચરમ નથી તો

સંભવન્તિ, પ્રાગુક્ત યુવત્યાઽચરમત્વં વ્યપદેશસ્યાસંભવેન તદ્ વિષયક-વહુવચનસ્યાપ્યસંભવાત્ ,
 एवमेव नो चरमान्तप्रदेशः संभवन्ति, नो वा अचरमान्तप्रदेशः प्रागुक्तरीत्या चरमत्वस्याचर-
 मत्वस्य चासंभवेन तत्प्रदेशकल्पनाया अप्यसंभवात् , अथैवं तर्हि किं स्वरूपा सा इत्यपेक्षा-
 यामाह-‘नियमाचरमं, चरमाणि य, चरमंतपणसाय, अचरमंतपणसाय’ नियमाद् नियमतोऽ
 चरम चरमाश्चेत्येव संभवति, तस्यायमभिप्रायः-यदा अस्याः रत्नप्रभापृथिव्या अखण्डरूप-
 तया विवक्षितायाः पिपृच्छिषा वर्तते तदा पूर्वोक्ता षण्णामपि भङ्गानामेकतमेनापि भङ्गेन
 व्यपदेशो न युज्यते प्रागुक्तयुक्तेः, यदा तु असंख्येयप्रदेशावगाढतयाऽनेकावयवविभागात्म-
 और अचरम नहीं है तो बहुतविशिष्ट चरम-अचरम भी कैसे हो सकती है ?
 तात्पर्य यह निकला कि रत्नप्रभा पृथिवी न एक चरम द्रव्य है, न एक अचरम
 द्रव्य है, न बहुत चरम द्रव्य है और न बहुत अचरम द्रव्य है ।

इसी प्रकार रत्नप्रभा पृथ्वी को न चरमान्तप्रदेशों के रूप में कह सकते हैं और न अचरमान्तप्रदेशों के रूप में कह सकते हैं । क्यों कि जब रत्नप्रभा पृथ्वी में चरमत्व और अचरमत्व संभव ही नहीं है तो उसे चरम प्रदेश या अचरम प्रदेश भी नहीं कहा जा सकता है ।

अब प्रश्न यह उपस्थित होता है कि यदि रत्नप्रभा पृथ्वी चरम, अचरम आदि नहीं है तो क्या है ? उसे किस रूप में कहना और समझना चाहिए ! इस प्रश्न का उत्तर यों है-रत्नप्रभा पृथ्वी चरम, चरमाणि, चरमान्तप्रदेश और अचरमान्तप्रदेश है । इसका आशय यह है-जब एक अखण्ड रूप में विवक्षित रत्नप्रभा पृथ्वी के विषय में प्रश्न किया जाय तो पूर्वोक्त छह भंगों में से किसी भी भंग के द्वारा रत्नप्रभा पृथ्वी को नहीं कहा जा सकता, मगर जब इसे

બહુત્વ વિશિષ્ટ ચરમ-અચરમ પણ કેવી રીતે થઈ શકે છે ? તાત્પર્ય એ નિકળ્યું કે રત્નપ્રભા પૃથ્વી નથી એક ચરમ દ્રવ્ય અને નથી બહુ અચરમ દ્રવ્ય.

એ પ્રકારે રત્નપ્રભા પૃથ્વીને ચરમાન્ત પ્રદેશોના રૂપમાં નથી કહી શકાતી. અને અચરમાન્ત પ્રદેશોના રૂપમાં પણ નથી કહી શકાતી કેમકે જ્યારે રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં ચરમત્વ અને અચરમત્વનો સંભવ જ નથી તો તેને ચરમ પ્રદેશ અગર અચરમ પ્રદેશ પણ નથી કહી શકાતી.

હવે પ્રશ્ન એ ઉપસ્થિત થાય છે કે જો રત્નપ્રભા પૃથ્વી ચરમ, અચરમ આદિ નથી તો તે શું છે ? અને કયા રૂપે દહેવાય અને કયા રૂપે સમજાવી જોઈએ ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આમ છે -રત્નપ્રભા પૃથ્વી, ચરમ, ચરમાણિ, ચરમાન્ત પ્રદેશ અને અચરમાન્ત પ્રદેશ છે. તેનો આશય આ છે કે જ્યારે એક અખંડ રૂપમાં વિવક્ષિત રત્નપ્રભા પૃથ્વીના વિષયમાં પ્રશ્ન કરાય તો પૂર્વોક્ત છ ભંગોમાંથી કોઈ પણ ભંગ દ્વારા રત્નપ્રભા પૃથ્વીને નથી કહી શકાતી, પણ જ્યારે તેને અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઠ અને અનેક અવયવોમાં

કતયા વિવક્ષિતાયા અસ્યાઃ પિપૃચ્છિષા વર્તેતે તદાઽસ્યામ્ 'અચરમમ્ ચરમાશ્ચ' ઇત્યેવં વ્યપ-
દેશઃ સંભવતિ, એવમવસ્થિતાયા અસ્યા યાનિ પ્રાન્તેષુ વિદ્યમાનાનિ ચ્વણ્ડાનિ પ્રત્યેકં તથા-
વિધવિશિષ્ટૈકત્વપરિણામવન્તિ સન્તિ તાનિ ચરમાણિ ઉચ્યન્તે, યત્તુ રત્નપ્રભાયા મધ્યે મહત્
ચ્વણ્ડં વર્તેતે તત્ તથાવિધવિશિષ્ટૈકત્વપરિણામત્વાદેકત્વેન વિવક્ષિતમિતિ 'અચરમમ્'
ઇતિ વ્યપદિશ્યતે, ઇયં ચ રત્નપ્રભા પૃથિવી તદુભયસમુદાયરૂપેવાસ્તિ, અન્યથા તદભાવાપત્તેઃ,
તદેવંરીત્યાઽવ્યવાયવિરૂપતયા પ્રરૂપણે સતિ 'અચરમં ચરમાણિ ચ' ઇત્યચ્વણ્ડૈકનિર્વચનવિપયા
પ્રરૂપિતા, પ્રદેશપ્રરૂપણાપેક્ષયા તુ 'ચરમાન્તપ્રદેશાશ્ચ, અચરમાન્તપ્રદેશાશ્ચ' ઇત્યેવં વ્યપદેશો યત્તિ,
તથા ચ બાહ્યચ્વણ્ડેષુ ગતાઃ પ્રદેશા અચરમાન્તપ્રદેશાઃ, મધ્યૈકચ્વણ્ડગતાઃ પ્રદેશાઃ અચરમાન્તપ્રદેશા
ઉચ્યન્તે, એવાવતા એકાન્તપક્ષદુર્નયનિરાસપ્રધાનેન ભગવતાં નિર્વચન વાક્યેન રત્નપ્રભાદિકં

અસંરૂપાતપ્રદેશોં મેં અવગાહ ઓર અનેક અવયવોં મેં વિભક્ત માનકર પ્રશ્ન
કિયા જાય તો ઉસે 'અચરમ' ઓર 'ચરમાણિ' કહા જાસકતા હૈ, ક્યોં કિ ઉસકે
પ્રાન્ત ભાગોં મેં વિદ્યમાન એવં વિશિષ્ટ એકત્વ પરિણામ વાલે જો ચ્વણ્ડ હૈં, ઉન
ચ્વણ્ડોં કો ચરમાણિ (અનેક ચરમ) કહા જા સ ક્તા હૈં । ઓર ઉન પ્રાન્ત ભાગોં કે
મધ્ય મેં જો વહા ચ્વણ્ડ હૈં, ઉસ સમગ્ર કો એક માન લિયા જાય તો ઉસ ચ્વણ્ડ
કો અપેક્ષા સે વહ 'અચરમ' હૈં । રત્નપ્રભા પૃથ્વી પ્રાન્તવર્તીં અનેક ચ્વણ્ડોં ઓર
મધ્યવર્તીં એક મહાચ્વણ્ડ કા સમ્મિલિત રૂપ હૈં । અગર એસા ન માના જાય તો
ફિર રત્નપ્રભા પૃથ્વો કા અસ્તિત્વ હી નહીં રહેગા । ઇસ પ્રકાર એક હી પૃથ્વી
કો અવયવ-અવયવી રૂપ મેં વિવક્ષિત કરને પર ઉસે 'અચરમ' ઓર 'ચરમાણિ'
કહા જાતા હૈં, કિન્તુ જહ પ્રદેશોં કો વિવક્ષા કરકે વિચાર કિયા જાતા હૈં તો
ઉસે ચરમાન્તપ્રદેશોં ઓર અચરમાન્તપ્રદેશ રૂપ કહ સકતે હૈં, ક્યોં કિ ઉસકે
બાહ્ય ચ્વણ્ડોં મેં રહે હુએ પ્રદેશ ચરમાન્તપ્રદેશ કહલાતે હૈં ઓર મધ્ય કે એક મહાન્
ચ્વણ્ડ મેં રહે હુએ પ્રદેશ અચરમાન્તપ્રદેશ કહલાતે હૈં । ઇસ પ્રકાર એકાન્ત દુર્નયકા

વિભક્ત માનીને પ્રશ્ન કરાયતો તેને 'અચરમ' અને 'અચરમાણિ' કહી શકાય છે, કેમકે તેમના
છેવટના ભાગોમા વિદ્યમાન તેમજ વિશિષ્ટ એકત્વ પરિણામવાળો જે ખડ છે તેને અચરમાણિ
(અનેક અચરમ) કહી શકાય છે અને તે પ્રાન્ત ભાગોના વચમાં જે મોટો ખડ ખડો છે તે
આખાને એકમાની લેવાય તો તે ખડની અપેક્ષાએ તે અચરમ છે. રત્નપ્રભા પૃથ્વી પ્રાન્ત
વર્તીં અનેક ખડો અને મધ્યમવર્તીં એક મહાખડનું સમિલિત રૂપ છે અગર તેમ ન
મનાય તો પછી રત્નપ્રભાનું અસ્તિત્વ જ નહીં રહે. એ પ્રકારે એક જ પૃથ્વીને અવયવ
અવયવી રૂપમા વિવક્ષિત કરવાથી તેને 'અચરમ' અને અચરમાણિ, કહેવાય છે, પરંતુ જ્યારે
પ્રદેશોની વિવક્ષા કરીને વિચાર કરાય છે, તો તેને અચરમાન્ત પ્રદેશ અને અચરમાન્ત પ્રદેશ
રૂપ કહી શકે છે, કેમકે તેમના બાહ્ય ખડોમા રહેલા પ્રદેશ અચરમાન્ત પ્રદેશ કહેવાય છે
અને મધ્યના એક મહાન્ ખડોમા રહેલા પ્રદેશ અચરમાન્ત પ્રદેશ કહેવાય છે.

એ પ્રકારે એકાન્ત દુર્નયનું નિરાકરણ કરવાવાળા ભગવાન્ના ઉત્તર વાક્યથી આ

વસ્તુ અવયવાવયવિરૂપં વર્તતે, તયોશ્ચાવયવાવયવિનો મેદામેદઃ કથશ્ચિદ્વર્તતે इत्यनेकान्तપક્ષઃ સ્થાપિતઃ इति સ્પષ્ટિતં ભવતિ 'एवं जाव अहे सत्तमा पुढवी' एवम्-रत्नप्रभा पृथिवीवदेव, यावत्-शर्कराप्रभा, बालुकाप्रभा, धूमप्रभा, तमःप्रभा, अधःसप्तमी पृथिवी चापि एकान्ततो नो चरमा, नो वा अचरमा, नो चरमाणि, नो वा अचरमाणि, नो चरमान्तप्रदेशाः, नो वा अचरमान्तप्रदेशाः इति व्यपदेशार्हा प्रागुक्तयुक्ते स्तासामपि प्रत्येकमखण्डैकरूपतया विवक्षितत्वात् अपि तु असंख्यप्रदेशावगाढतयाऽनेकावयवविभागात्मकत्वेन विवक्षायाम् 'अचरमम्, चरमाणि, चरमान्तप्रदेशाश्च, अचरमान्तप्रदेशाश्च' इत्येवं व्यपदेशार्हा भवति 'सोहम्माई जाव अणुत्तरविमाणणं एवं चेव, ईसीपन्मारावि एवं चेव' लोगेवि एवं चेव, अलोगेवि' सौधर्मादीनि यावत्-ईशान सनत्कुमारमाहेन्द्रब्रह्मलोकलान्तकमहाशुक्रसहस्रारानतप्राणतारणाच्युत नव-

નિરાકરણ કરને વાળે ભગવાન કે ઉત્તર વાક્ય સે યહ સિદ્ધ હોતા હૈ કિ રત્નપ્રભા આદિ સમસ્ત વસ્તુએ અવયવ-અવયવી રૂપ હૈં ઓર ઉન અવયવોં તથા અવયવી મેં કથંચિત્ મેદ ઓર કથંચિત્ અમેદ હૈ । ઇસ અનેકાન્તપક્ષ કી સ્થાપના હુઈ ।

રત્નપ્રભા પૃથ્વી કી જૈસી પ્રરૂપણા કી ગઈ, હૈ, ડસી પ્રકાર કી પ્રરૂપણા શર્કરાપ્રભા, બાલુકાપ્રભા, પંકપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમઃપ્રભા તથા તમસ્તમઃ પ્રભા કી સમક્ષની યાહિં । અર્થાત્ યે પૃથ્વીયાં મી યદિ એક અખણ્ડ રૂપ મેં વિવક્ષિત કી જાએં તો ચરમા મી નહીં, અચરમા મી નહીં ચરમાણિ મી નહીં, અચરમાણિ મી નહીં, ચરમાન્તપ્રદેશ મી નહીં ઓર અચરમાન્તપ્રદેશ મી નહીં કહી જા સકતી હૈં, કિન્તુ જબ ઉનકે અવયવોં કા મેદ વિવક્ષિત હોતા હૈ ઓર પ્રાન્તવર્તી ભાગોં કો તથા મધ્ય મેં વિદ્યમાન એક મહાન્ ઁંડ કો પૃથક્ વિવક્ષિત કિયા જાતા હૈ તો ઉન્હે અચરમ, ચરમાણિ, ચરમાન્તપ્રદેશ ઓર અચરમાન્તપ્રદેશ કહા જાસકતા હૈ ।

સિદ્ધ થાય છે કે રત્નપ્રભા આદિ સમસ્ત વસ્તુઓ અવયવ અવયવી રૂપ છે અને તે અવયવો તથા અવયવીમા ક્ષાયિત્ લેહ અને ક્ષાયિત્ અલેહ છે આ અનેકાન્ત પક્ષની સ્થાપના થઈ.

રત્નપ્રભા પૃથ્વીની જેવી પ્રરૂપણા કરાય છે, એવા પ્રકારની પ્રરૂપણા શર્કરા પ્રભા, બાલુકાપ્રભા, પંકપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમ પ્રભા અને તમસ્તમા પ્રભાની સમજવી જોઈએ.

અર્થાત્ આ પૃથ્વીયો પણ યદિ એક અખણ્ડપ્રભા વિવક્ષિત કરાય તો ચરમા પણ નહીં, અચરમા પણ નહીં. ચરમાણિ પણ નહીં અચરમાણિ પણ નહીં, ચરમાન્ત પ્રદેશ પણ નહીં અને અચરમાન્ત પ્રદેશ પણ નહીં કહી શકાતી, કિન્તુ જ્યારે તેમના અવયવોના લેહ વિવક્ષિત થાય છે, અને પ્રાન્તવર્તી ભાગો તથા મધ્યમા વિદ્યમાન એક મહાન્ ખંડને પૃથક્ વિવક્ષિત કરાય છે તો તેઓને ચરમાચરમાણિ, ચરમાન્ત પ્રદેશ અને અચરમાન્ત પ્રદેશ કહી શકાય છે.

ત્રૈવેયકપશ્ચાન્નુત્તરવિમાનાનિ એવઞ્ચૈવ-રત્નપ્રમા પૃથિવીવદેવ પ્રતિપાદનીયાનિ, ઈષ્ટપ્રાગ્ભારાપિ-સિદ્ધશિલા, એવઞ્ચૈવ-રત્નપ્રમા પૃથિવીવદેવ અવસેષા, લોકોઽપિ, એવઞ્ચૈવ-રત્નપ્રમા પૃથિવી-વદેવ વક્તવ્યઃ, અલોકોઽપિ તથૈવ વક્તવ્યઃ, શર્કરાપ્રમાદિપુ તદમિત્યાપસ્તુ-‘સકરપ્પમાણં મંતે ! પુઢવી કિં ચરમા, અચરમા, ચરમાણિ, અચરમાણિ, ચરમંતપણસા, અચરમંતપણસા ? ગોયમા ! ઇમાણં સકરપ્પમા પુઢવી નો ચરમા, નો અચરમા, નો ચરમાઈ, નો અચરમાઈ નો ચરમંતપણસા, નો અચરમંતપણસા, નિયમા અચરમં ચરમાણિય, ચરમંતપણસા ય અચરમંતપ-ણસાય, હત્યેવંરૂપો બોધ્યઃ, एवं बालुकाप्रमादिष्वपि बोध्यः, सौधर्मकल्पे तदमिलापस्तु-‘સોહમ્મે ણં મંતે ! કપ્પે કિં ચરમે, અચરમે, ચરમાઈ, અચરમાઈ, ચરમંતપણસા, અચરમંત-પણસા ? ગોયમા ! સોહમ્મે કપ્પે અચરમે ચરમાણિ ય, ચરમંતપણસા ય, અચરમંતપણસા ય,’

હસી પ્રકાર સૌધર્મ, ઈશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહા-શુક્ર, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, આરણ, અચ્યુત, નવગ્રૈવેયક ઓર પાંચ અણુત્તર વિમાનો કી વક્તવ્યતા મી સમક્ષ લેની યાહિયે । ઈષ્ટપ્રાગ્ભાર પૃથ્વી મી રત્ન-પ્રમા પૃથ્વી કે સમાન હી કહલેની યાહિયે । લોક ઓર અલોક કે વિષય મેં મી ઁસા કહના યાહિયે । મગર શર્કરાપ્રમા આદિ કે વિષય મેં શબ્દપ્રયોગ યો કરના યાહિયે-‘મગવન્ । શર્કરાપ્રમા પૃથિવી કયા ચરમા, અચરમા, ચરમાણિ, અચર-માણિ, ચરમાન્તપ્રદેશ યા અચરમાન્તપ્રદેશ હૈ ? હે ગૌતમ ! યહ શર્કરાપ્રમા પૃથ્વી ન ચરમા હૈ, ન અચરમા હૈ, ન ચરમાણિ હૈ ન અચમાણિ હૈ, ન ચરમાન્ત-પ્રદેશ હૈ, ન અચરમાન્તપ્રદેશ હૈ । નિયમ સે અચરમ, ચરમાણિ, ચરમાન્તપ્રદેશ ઓર અચરમાન્તપ્રદેશ હૈ । હસી પ્રકાર બાલુકાપ્રમા પૃથિવી આદિ કે વિષય મેં અમિલાપ કરના યાહિયે । સૌધર્મ કલ્પ મેં અમિલાપ હસ પ્રકાર કરના યાહિ-મગવન્ । સૌધર્મ કલ્પ કયા ચરમ હૈ, અચરમ હૈ, ચરમાણિ હૈ, અચરમાણિ હૈ,

એજ પ્રકારે સૌધર્મ, ઈશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક્ર, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણુત, આરણુ, અચ્યુત, નવગ્રૈવેયક, પાંચ અણુત્તર વિમાનોની વક્તવ્યતા પણ સમક્ષ લેવી જોઈએ, ઈષ્ટપ્રાગ્ભાર પૃથ્વી પણ રત્નપ્રમાની સમાન જ કહેવી જોઈએ. લોક અને અલોકના વિષયમાં પણ એમ કહેવું જોઈએ. પણ શર્કરાપ્રમા આદિના વિષયમાં શબ્દ પ્રયોગ આમ કરવો જોઈએ-‘હે મગવન્ ! શર્કરા પ્રમા પૃથ્વી શું ચરમા, અચરમા ચરમાણિ, અચરમાણિ, ચરમાન્ત પ્રદેશ કે અચરમાન્ત પ્રદેશ છે ?

હે ગૌતમ ! આ શર્કરાપ્રમા પૃથ્વી ચરમાએ નથી, અચરમાએ નથી, ચરમાણિ પણ નથી, અચરમાણિ પણ નથી, નથી ચરમાન્ત પ્રદેશ કે નથી અચરમાન્ત પ્રદેશ નિય-મથી અચરમ, ચરમાણિ, ચરમાન્ત પ્રદેશ અને અચરમાન્ત પ્રદેશ છે એજ પ્રકારે બાલુકા પ્રમા પૃથ્વી આદિના વિષયમાં અમિલાપ કરવો જોઈએ-હે મગવન્ ! સૌધર્મ કલ્પ શું ચરમ છે, અચરમ છે. ચરમાણિ છે, અચરમાણિ છે. ચરમાન્ત પ્રદેશ છે, અગર અચ-

इत्येवंरूपोऽवसेयः, एवं यावत् पञ्चानुत्तरविमानेष्वपि स्वयमूढनीयम्, एवमेवेषत्प्राग्भारायामपि बोध्यम्, लोके तदभिलापस्तु—‘लो ए णं भंते ! किं चरमे, अचरमे, चरमाइं, अचरमाइं, चरमंतपएसा, अचरमंतपएसा ? गोयमा ! लो ए अचरमे चरमाणि य, चरमंतपएसा य, अचरममंतपएसा य’ इत्येवं रूपोऽवसेयः, अलोके तदभिलापस्तु—‘अलो ए णं भंते ! किं चरमे, अचरमे, चरमाइं, अचरमाइं, चरमंतपएसा, अचरमंतपएसा ? गोयमा ! अलो ए अचरमे चरमाणि य, चरमंतपएसा य, अचरमंतपएसा य’ इत्येवंरूपोऽवसेयः, तत्र लोरुनिष्कुटेपु यानि खण्डानि प्रविष्टानि तानि चरमाणि बोध्यानि, शेषमन्यत्सर्मचरमन्, चरमखण्डगताः प्रदेशाश्चरमान्तप्रदेशाः, अचरमखण्डगताः प्रदेशाः अचरमान्तप्रदेशा बोध्याः ॥ सू० १ ॥

ચરમાચરમાઘલ્પવહુત્વવક્તવ્યતા

મૂલમ્—इमीसेणं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए अचरमस्स य, चरमाण य, चरमंतपएसाण य, अचरमंतपएसाण य दव्वट्टयाए, पएसट्टयाए, दव्वट्टपएसट्टयाए, कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्लावा, त्रिसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए दव्वट्टयाए एगे अचरमे, चरमाइं असंखिज्जगुणाइं, अचरमं चरमाणिय दोवि त्रिसेसाहिया, पएसट्टयाए सव्वत्थोवा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए चरमंतपएसा, अचरमंतपएसा असंखेज्जगुणा, चरमंतपएसा य अचरमंतपएसा य दोवि त्रिसेसाहिया, दव्वट्टपएसट्टयाए सव्वत्थोवा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए एगे अचरमे, चरमाइं असंखेज्जगुणाइं,

ચરમાન્તપ્રદેશ હૈ યા અચરમાન્તપ્રદેશ હૈ ? इत्यादि इसी प्रकार पांच अनुत्तर-विमानों तक स्वयं समझलेना चाहिए । इसी प्रकार ईषत्प्राग्भार पृथ्वी में भी कहलेना चाहिए । लोक के विषय में अभिलाप इस प्रकार करना चाहिए— भगवन् ! क्या यह लोक चरम है, अचरम है, चरमाणि है, अचरमाणि है, चरमान्तप्रदेश है या अचरमान्तप्रदेश है ? हे गौतम ! लोक अचरम है चरमाणि है, चरमान्तप्रदेश है, अचरमान्तप्रदेश है । सू० १॥

માન્ત પ્રદેશ છે વિગેરે એજ પ્રકારે પાંચ અનુત્તર વિમાનો સુધી સ્વયં સમજી લેવું જોઈએ. આજ રીતે ઇષત્પ્રાગ્ભાર પૃથ્વીના વિષયમાં પણ કહેવું જોઈએ લોકના વિષયમાં અભિલાપ આ પ્રકારે કરવો જોઈએ :—હે ભગવન્ ! શું આ લોક ચરમ છે અચરમ છે, ચરમાણિ છે, અચરમાણિ છે ચરમાન્ત પ્રદેશ છે અગર અચરમાન્ત પ્રદેશ છે ? હે ગૌતમ ! લોક અચરમ છે ચરમાણિ છે. ચરમાન્ત પ્રદેશ છે, અચરમાન્ત પ્રદેશ છે. ॥ સૂ. ૧ ॥

અચરિમં ચરિમાણિય દોવિ વિસેસાહિયા, ચરમંતપણ્સા અસંખેજગુણા
અચરમંતપણ્સા અસંખિજગુણા, ચરમંતપણ્સા ય, અચરમંતપણ્સા ય
દોવિ વિસેસાહિયા, એવં જાવ અહે સત્તમાણ, સોહમ્મસ્સ જાવ લોગસ્સ
એવં ચેવ ॥સૂ૦ ૨॥

છાયા-અસ્યાઃ સ્વલુ મદન્ત ! રત્નપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યા અચરમસ્ય ચ ચરમાણાશ્ચ, ચરમાન્ત
પ્રદેશાનાશ્ચ, અચરમાન્તપ્રદેશાનાશ્ચ દ્રવ્યાર્થતયા, પ્રદેશાર્થતયા, દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયા કતરે
કતરેભ્યોઽલ્પાવા, વદ્ધુકા વા, તુલ્યા વા, વિશેષાધિકા વા ? ગૌતમ ! સર્વસ્તોકમ્ અસ્યા રત્ન-
પ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ દ્રવ્યાર્થતયા એકમ્ અચરમસ્ અચરમાણિ અસંખ્યેયગુણાનિ, અચરમ ચરમાણિ
ચ દ્વયાન્યપિ વિશેષાધિકાનિ, પ્રદેશાર્થતયા સર્વસ્તોકાઃ અસ્યા રત્નપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ ચરમા-

ચરમાચરમ આદિ કા અલ્પવદ્વત્વ

શબ્દાર્થ-(હમીસે ણં મંતે ! રયણપ્પમાણ પુઢવીણ અચરમસ્સ ય, ચરમાણ
ય, ચરમમંતપણ્સાણ ય અચરમંતપણ્સાણ ય) હે ભગવન્ ! હસ રત્નપ્રમા પૃથિવી
કે અચરમ, ચરમાણ, ચરમાન્તપ્રદેશોં ઓર અચરમાન્તપ્રદેશોં મેં (દન્વદ્વયાણ પપ્પ-
સદ્વયાણ દન્વદ્વપણ્સદ્વયાણ) દ્રવ્ય કી અપેક્ષા, પ્રદેશોં કી અપેક્ષા ઓર દ્રવ્ય-પ્રદેશ
કી અપેક્ષા સે (કયરે કયરેહિંતો) કૌન કિસસે (અપ્પા વા, બહુયા વા, તુલ્લા
વા, વિસેસાહિયા વા) અલ્પ હૈ, વદ્ધુત હૈ, તુલ્ય હૈ અથવા વિશેષાધિક હૈ ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સન્વત્થોવે) સઘ સે કમ (હમીસે રયણપ્પમાણ
પુઢવીણ) હમ રત્નપ્રમા પૃથ્વી કા (દન્વદ્વયાણ) દ્રવ્ય કી અપેક્ષા (એગે અચરમે)
એક અચરમે હૈ (ચરમાહં અસંખિજગુણાહં) ચરમાણિ અસંખ્યાતગુણા હૈં (અચ-
રમં ચરમાણિ ય દોવિ વિસેસાહિયા) અચરમં ઓર ચરમાણિ દોનોં વિશેષાધિક
હૈં (પપ્પસદ્વયાણ) પ્રદેશોં કી અપેક્ષા (સન્વત્થોવા) સઘ સે કમ (હમીસે રયણપ્પ-

ચરમાચરમ આગિના અલ્પ બદ્ધુત્વ

શબ્દાર્થ-(હમીસેણં મંતે ! રયણપ્પમાણ પુઢવીણ અચરમસ્સ ય, ચરમાણિય, ચરમંતપણ્-
સાણ ય અચરમંતપણ્સાણ ય) હે ભગવાન્ ! આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીના અચરમ, ચરમાણિ,
ચરમાન્ત પ્રદેશો અને અચરમાન્ત પ્રદેશોમા (દન્વદ્વયાણ પપ્પસદ્વયાણ દ્વદ્વપણ્સદ્વયાણ)
દ્રવ્યની અપેક્ષાએ પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અને દ્રવ્ય પ્રદેશની અપેક્ષાએ (કયરે કયરેહિંતો)
કોણ કોણથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) અલ્પ છે, વદ્ધુ છે, તુલ્ય
અથવા વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સન્વત્થોવે) બધાર્થી જોણ (હમીસે રયણપ્પમાણ પુઢવીણ) આ
રત્નપ્રમા પૃથ્વીના (દન્વદ્વયાણ) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ (એગે અચરમે) એક અચરમે છે (ચરમાહં
અસંખિજગુણાહં) ચરમાણિ અસંખ્યાત ગણા છે (અચરમં ચરમાણિ ય દોવિ વિસેસાહિયા)
અચરમ અને ચરમાણિ બન્ને વિશેષાધિક છે (પપ્પસદ્વયાણ) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ (સન્વત્થોવા)

ન્તપ્રદેશાઃ, અચરમાન્તપ્રદેશાઃ, અસંખ્યેયગુણાઃ, ચરમાન્તપ્રદેશાશ્ચ અચરમાન્તપ્રદેશાશ્ચ દ્વયેऽપિ વિશેષાધિકાઃ, દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયા સર્વસ્તોકમ્ અસ્યાઃ રત્નપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યા એકમ્ અચરમપ્ ચરમાણિ અસંખ્યેયગુણાનિ, અચરમં ચરમાણિ ચ દ્વયાન્યપિ વિશેષાધિકાનિ, ચરમાન્તપ્રદેશાઃ અસંખ્યેયગુણાઃ, અચરમાન્તપ્રદેશાઃ અસંખ્યેયગુણાઃ, ચરમાન્તપ્રદેશાશ્ચ અચરમાન્તપ્રદેશાશ્ચ દ્વયે-
 ઽપિ વિશેષાધિકાઃ, એવં યાવદ્ અધઃસત્તમ્યાઃ, સૌધર્મસ્ય યાવદ્ લોકસ્ય એવશ્ચૈવ ॥સૂ.૦ ૨॥

ટીકા—અથ પૂર્વોક્ત રત્નપ્રમાદિષુ પ્રત્યેકં ચરમાચરમાદિગતમલ્પબહુત્વં પ્રરૂપયિતુમાહ—

માએ પૃથ્વીએ) હસ રત્નપ્રમા પૃથિવી કે (ચરમંતપએસા) ચરમાન્તપ્રદેશ હૈં (અચરમંતપએસા અસંખેજ્જગુણા) અચરમાન્તપ્રદેશ અસંખ્યાતગુણા હૈં (ચરમંતપદેસા ય અચરમંતપદેસાય દોવિ વિસેસાહિયા) ચરમાન્તપ્રદેશ ઓર અચરમાન્તપ્રદેશ દોનોં વિશેષાધિક હૈં (દ્રવ્યદૃપએસદૃયાએ) દ્રવ્ય ઓર પ્રદેશોં કી અપેક્ષા (સવ્વ ત્યોવા હમીસે રચણપ્પમાએ પૃથ્વીએ એગે અચરિમે) સવ્વ સે કમ્ હસ રત્નપ્રમા પૃથ્વી કા એક અચરમે હૈ (ચરમાઈ અસંખેજ્જગુણાઈ) ચરમાણિ અસંખ્યાતગુણા હૈં (અચરિમં ચરમાણિ ય દોવિ વિસેસાહિયા) અચરમં ઓર ચરમાણિ—દોનોં વિશેષાધિક હૈં (ચરમંતપએસા અસંખેજ્જગુણા) ચરમાન્તપ્રદેશ અસંખ્યાતગુણા હૈ (અચરમંતપએસા અસંખિજ્જગુણા) અચરમાન્તપ્રદેશ અસંખ્યાતગુણા હૈં (ચરમંતપએસા ય અચરમંતપએસાય દોવિ વિસેસાહિયા) ચરમાન્તપ્રદેશ ઓર અચરમાન્તપ્રદેશ દોનોં વિશેષાધિક હૈં (એવં જાવ અહેસત્તમાએ) હસી પ્રકાર નિચલી સાતવીં પૃથ્વી તક (સોહમ્મસ્સ જાવ લોગસ્સ એવં ચેવ) સૌધર્મ યાવત્ લોક તક હસી પ્રકાર ।

ટીકાર્થ—અથ રત્નપ્રમા પૃથ્વી આદિ પ્રત્યેક કે ચરમ અચરમ આદિ સંબંધી

બધાધી ઓછા (હમીસે રચણપ્પમાએ પૃથ્વીએ) આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીના (ચરમંતપએસા) ચરમાન્ત પ્રદેશ છે (અચરમંતપએસા અસંખેજ્જગુણા) અચરમાન્ત પ્રદેશ અસંખ્યાતગણા છે (ચરમંતપએસા ય અચરમંતપએસા ય દોવિ વિસેસાહિયા) ચરમાન્ત પ્રદેશ અને અચરમાન્ત પ્રદેશ બન્ને વિશેષાધિક છે (દ્રવ્યદૃપએસદૃયાએ) દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની અપેક્ષા (સવ્વ ત્યોવા હમીસે રચણપ્પમાએ પૃથ્વીએ એગે અચરિમે) બધાધી ઓછા આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીના ઓછ અચરમ છે (ચરમાઈ અસંખેજ્જગુણાઈ) ચરમાણિ અસંખ્યાતગણા છે (અચરિમં ચરમાણિ ય દોવિ વિસેસાહિયા) અચરમ અને ચરમાણિ બન્ને વિશેષાધિક છે (ચરમંતપએસા અસંખેજ્જગુણા) ચરમાન્ત પ્રદેશ અસંખ્યાતગણા છે (અચરમંતપએસા અસંખિજ્જગુણા) અચરમાન્ત પ્રદેશ અસંખ્યાતગણા છે (ચરમંતપએસા ય અચરમંતપએસા ય દોવિ વિસેસાહિયા) ચરમાન્ત પ્રદેશ અને અચરમાન્ત પ્રદેશ બન્ને વિશેષાધિક છે (એવં જાવ અહેસત્તમાએ) એ પ્રકારે નીચેની સાતમી પૃથ્વી સુધી (સોહમ્મસ્સ જાવ લોગસ્સ એવં ચેવ) સૌધર્મ યાવત્ લોક સુધી એજ પ્રકારે

ટીકાર્થ .— હવે રત્નપ્રમા પૃથ્વી આદિ પ્રત્યેકના ચરમ, અચરમ આદિ સંબંધી

‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पमाए पुढवीए’ हे भदन्त ! अस्याः खलु रत्नप्रभायाः पृथिव्याः ‘अचरमस्स य चरमाण य चरमंतपएसाण य, अचरमंतपएसाण य’ अचरमस्स य चरमाणाञ्च, चरमान्तप्रदेशानाञ्च, मध्ये ‘दव्वट्ठयाए, पएसट्ठयाए, दव्वट्ठपएण्डयाए’ द्रव्यार्थतया, प्रदेशार्थतया द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया ‘कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा तुल्ला वा, विसेसाहिया वा’ कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिक्या वा भवन्ति ? भगवान् आह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘सव्वत्थोवा इमीसे रयणप्पमाए पुढवीए, दव्वट्ठयाए—एणे अचरमे’ सर्वेभ्योऽल्पम्, अस्याः रत्नप्रभायाः पृथिव्या—द्रव्यार्थतया, एणम् अचरमम् भवति, यतो हि तथाविधैकत्वविशिष्टस्कन्धपरिणामपरिणतत्वादेकम् अचरमम् तरपात्तर्दस्तोकं भवति, तदपेक्षया ‘चरमाइं असंखिज्जगुणाइं’ चरमाणि खण्डानि असंख्येयानुगानि भवन्ति, तेषां चरमखण्डानामसंख्यातत्वात्, अथ ‘अचरमं चरमाणि च’ इत्येतद् समुद्दितानि चरमाणां तुल्यानि भवन्ति, विशेषाधिक्यानि वा ? इति जिज्ञासायामाह—‘अचरमं चरमाणि च दोवि विसेसाहिया’

अल्प बहुत्व का निरूपण किया जाता है—गौतमस्वामी ! प्रश्न करते हैं—हे भगवन् ! इस रत्नप्रभा पृथ्वी के अचरम, चरमों, चरमान्तप्रदेशों और अचरमान्तप्रदेशों में से द्रव्य, प्रदेशों एवं द्रव्य तथा प्रदेशों से कौन किस की अपेक्षा अल्प हैं, बहुत हैं, तुल्य हैं अथवा विशेषाधिक हैं ?

भगवान् ! उत्तर देते हैं—हे गौतम ! सब से कम इस रत्नप्रभा पृथिवी का, द्रव्य की अपेक्षा से एक अचरम है । तथाविध एकत्व परिणाम में परिणत होने के कारण अचरम एक है, अतएव वह सब से अल्प है । उसकी अपेक्षा चरमाणि अर्थात् चरम खण्ड असंख्यातगुणा अधिक हैं, क्यों कि वे असंख्यात हैं । अब प्रश्न यह है कि अचरम और चरमाणि, ये दोनों मिलकर क्यों चरमों के बराबर हैं अथवा विशेषाधिक हैं ? इस प्रश्न का उत्तर यह है—अचरम और चरमाणि, ये दोनों भी विशेषाधिक हैं । तात्पर्य यह है कि अचरम एक द्रव्य

અલ્પ બહુત્વનું નિરૂપણ કરાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના અચરમ, ચરમો અચરમાન્ત પ્રદેશો અને અચરમાન્ત પ્રદેશોમાંથી દ્રવ્ય પ્રદેશો તેમજ દ્રવ્ય પ્રદેશોથી કોણ કોની અપેક્ષાએ અલ્પ છે, ઘણા છે તુલ્ય છે, અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ —હે ગૌતમ ! બધાથી જોછા આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના દ્રવ્યની અપેક્ષાએ એક ચરમ છે. તથાવિધ એકત્વ પરિણામમાં પરિણત હોવાને કારણે અચરમ એક છે, તેથી જ તે બધાથી જોછા છે. તેની અપેક્ષાએ ચરમાણિ અર્થાત્ ચરમખંડ અસંખ્યાત ગણા અધિક છે, કેમકે તેઓ અસંખ્યાત છે હવે પ્રશ્ન એ છે કે અચરમ અને ચરમાણિ, એ બન્ને મળીને શું ચરમાના બરાબર છે અથવા વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે—અચરમ અને ચરમાણિ, એ બન્ને પણ વિશેષાધિક છે. તાત્પર્ય એ છે કે

અચરમં ચરમાણિ ચેત્યેતદ્વ્યાન્યપિ વિશેષાધિકાનિ ભવન્તિ અચરમસ્યૈકદ્રવ્યસ્ય ચરમદ્રવ્યેષુ પ્રક્ષિપ્તત્વેન ચરમાણામેકેનાધિકત્વાત્ વિશેષાધિકસમુદાયો ભવતીતિ ભાવઃ, ‘પ્રસદ્યાપ સન્વત્યોવા ઇમીસે રચણપ્પમાપ પુઢવીપ ચરમંતપપ્સા’ પ્રદેશાર્થતયા સર્વસ્તોકાઃ—સર્વેભ્યોઽપેક્ષ્યાઃ, અસ્યાઃ રત્નપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાશ્ચરમાન્તપ્રદેશાઃ ભવન્તિ, ચરમખણ્ડાનાં મધ્યમખણ્ડાપેક્ષ્યાઽતિસૂક્ષ્મત્વાત્ તેષામસંખ્યાતગુણાનામપિ યે પ્રદેશાઃ સન્તિ તેષાં મધ્યમખણ્ડગતપ્રદેશાપેક્ષ્યા સર્વસ્તોકત્વં, બોધ્યમ્, તેભ્યઃ—‘અચરમંતપપ્સા અસંલેજ્જગુણા’ અચરમાન્તપ્રદેશા અસંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, એકસ્યાપિ અચરમખણ્ડસ્ય ચરમખણ્ડસમુદાયાપેક્ષ્યા ક્ષેત્રતોઽસંખ્યાતગુણત્વાત્, ‘ચરમંતપપ્સા ય અચરમંતપપ્સા ય દોવિ વિસેસાહિયા’ ચરમાન્તપ્રદેશાશ્ચ અચરમાન્તપ્રદેશાશ્ચ દ્વયેઽપિ સમુદિતાઃ સન્તઃ અચરમાન્તપ્રદેશેભ્યો વિશેષાધિકા ભવન્તિ, ચરમાન્તપ્રદેશાનામ્ અચરમાન્તપ્રદેશાપેક્ષ્યા અસંખ્યેયભાગપ્રમાણત્વાત્ અચરમાન્તપ્રદેશેષુ ચરમાન્તપ્રદેશ પ્રક્ષેપેઽપિ તે સમુદિતા અચરમાન્તપ્રદેશેભ્યો વિશેષાધિકા એવ ભવન્તિ, ‘દઁવ્વટ્ટપપ્સદ્યાપ

કો ચરમ દ્રવ્યોં મેં શામિલ કર દિયા જાય તો ચરમોં કી સંખ્યા એક અધિક હો જાતી હૈ, અત એવ ડનકા સમુદાય વિશેષાધિક હોતા હૈ । પ્રદેશોં કી દૃષ્ટિ સે વિચાર કિયા જાય તો હસ રત્નપ્રમા પૃથિવી કે ચરમાન્તપ્રદેશ સય સે કમ હૈ, ક્યોં કિ ચરમ ઁંડ, મધ્યમ ઁંડોં કી અપેક્ષા અત્યન્ત સૂક્ષ્મ હોતે હૈ । યદ્યપિ વે ચરમ ઁંડ અસંખ્યાતગુણા હૈ ફિર ઓ મધ્યમઁંડ કે પ્રદેશોં કી અપેક્ષા વે સર્વસ્તોક હૈ । ડનકી અપેક્ષા અચરમાન્તપ્રદેશ અસંખ્યાતગુણા હોતે હૈ, ક્યોં કિ એક અચરમ ઁંડ, ચરમ ઁંડોં કે સમૂહ કી અપેક્ષા ક્ષેત્ર સે અસંખ્યાતગુણા હોતા હૈ । ચરમાન્તપ્રદેશ ઓર અચરમાન્તપ્રદેશ ડોનોં મિલ કર ઓ અચરમાન્તપ્રદેશોં સે વિશેષાધિક હોતે હૈ, ક્યોં કિ ચરમાન્તપ્રદેશ, અચરમાન્તપ્રદેશોં કી અપેક્ષા અસંખ્યાતવે ભાગ પ્રમાણ હોતે હૈ । અચરમાન્તપ્રદેશોં મેં ચરમાન્તપ્રદેશ મિલા ડેને પર ઓ-વે અચરમાન્તપ્રદેશોં સે વિશેષાધિક હી હોતે હૈ । દ્રવ્ય ઓર

અચરમ એક દ્રવ્યને ચરમ દ્રવ્યોમા સામિલ કરી દેવામા આવે તો ચરમોની સંખ્યા એક અધિક થઈ જાય છે, તેથી જ તેમને સમુદાય વિશેષાધિક થાય છે પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ વિચાર કરાય તો આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીના ચરમાન્ત પ્રદેશ બધાથી ઓછા છે, કેમકે ચરમ ખડ, મધ્યમ ખડોની અપેક્ષાએ અત્યન્ત સૂક્ષ્મ હોય છે બેકે તે ચરમખડ અસંખ્યાત ગણા છે છતાં પણ મધ્યમ ખડના પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તેઓ સ્તોક છે. તેમની અપેક્ષાએ અચરમાન્ત પ્રદેશ અસંખ્યાતગણા હોય છે, કેમકે એક ચરમ ખડ ચરમખડોના સમૂહની અપેક્ષાએ ક્ષેત્રથી અસંખ્યાતગણા હોય છે ચરમાન્ત પ્રદેશ અને અચરમાન્ત પ્રદેશ બન્ને મળીને પણ અચરમાન્ત પ્રદેશોથી વિશેષાધિક હોય છે કેમકે ચરમાન્ત પ્રદેશ, અચરમાન્ત પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ હોય છે અચરમાન્ત પ્રદેશોમાં અચરમાન્ત પ્રદેશ મેળવી દેવાથી પણ તેઓ અચરમાન્ત પ્રદેશોથી વિશેષાધિક છે દ્રવ્ય અને પ્રદેશ

सन्वत्थोवा इमीसे रयणप्पमाए पृथ्वीए एगे अचरिमे' द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया सर्वस्तोकम् अस्याः रत्नप्रभायाः पृथिव्या एकम् अचरमं भवति प्रागुक्तयुक्तेः, तस्मात् 'चरिमाइं असंखेज्जगुणाइं' चरमाणि खण्डानि असंख्येयगुणानि भवन्ति, तेभ्य 'अचरिमं चरिमाणि य दोवि विसेसाहिया' चरमं चरमाणि चेत्येतद् द्वयान्यपि विशेषाधिकानि भवन्ति, तेभ्योऽपि 'चरमंतपपसा असंखेज्जगुणा' चरमान्तप्रदेशा असंख्येयगुणा भवन्ति, अचरमखण्डस्य असंख्यातप्रदेशावनादत्वेपि द्रव्यार्थतया एकत्वेन, चरमेषु खण्डेषु प्रत्येकमसंख्यातप्रदेशत्वात् चरमाचरमद्रव्यसमुदायापेक्षया चरमान्तप्रदेशानामसंख्यातगुणत्वं बोध्यम्, तेभ्योऽपि 'अचरमंतपपसा असंखेज्जगुणा' अचरमान्तप्रदेशा असंख्येयगुणा भवन्ति, तेभ्योऽपि—'चरमंतपपसा य अचरमंतपपसा य दोवि विसेसाहिया' चरमान्तप्रदेशाश्च अचरमान्तप्रदेशाश्च द्वयेऽपि समुदिता विशेषाधिका भवन्ति, 'एवं जाव अदेसत्तमाए' एवम्—रत्नप्रभायाः पृथिव्या इव शर्वत्-शर्कराप्रभायाः, वालुकाप्रभायाः, पङ्कप्रभायाः, धूमप्रभायाः, तमःप्रभायाः अधः

प्रदेश, दोनों की अपेक्षा से, इस रत्नप्रभा पृथिवी का पूर्वोक्त युक्ति के अनुसार अचरम एक है, उसकी अपेक्षा चरमाणि अर्थात् चरम खंड असंख्यातगुणा अधिक हैं। उनकी अपेक्षा अचरम और चरमाणि दोनों ही विशेषाधिक हैं उनकी अपेक्षा भी चरमान्तप्रदेश असंख्यातगुणा हैं, क्यों कि यद्यपि अचरमखण्ड असंख्यातप्रदेशों में अवगाढ होता है, मगर द्रव्य की अपेक्षा वह एक है, चरम खंडों में प्रत्येक असंख्यातप्रदेशी होता है, अतः चरम और अचरम द्रव्य के समुदाय की अपेक्षा से चरमान्तप्रदेशों को असंख्यातगुणा समझना चाहिए। उनकी अपेक्षा भी अचरमान्तप्रदेश असंख्यातगुणा होते हैं। उनकी भी अपेक्षा चरमान्तप्रदेश और अचरमान्तप्रदेश—दोनों मिलकर विशेषाधिक हैं।

रत्नप्रभा पृथिवी के संबंध में चरम-अचरम का आश्रय करके जो अल्प बहुत्व प्रतिपादित किया गया है, वैसा ही शर्कराप्रभा, वालुकाप्रभा, पङ्कप्रभा, धूमप्रभा, तमःप्रभा और तमस्तमःप्रभा पृथ्वी का भी कहना चाहिए। सौधर्म,

अन्ने अपेक्षाये, आ रत्नप्रभा पृथ्वीना पूर्वोक्त युक्तिना अनुसार अचरम ओक छे, तेनी अपेक्षाये चरमाणि अर्थात् चरम अंड असंख्यातगुणा अधिक छे तेमनी अपेक्षाये अचरम अन्ने चरमाणि—अन्ने न विशेषाधिक छे, तेमनी अपेक्षाये पण्य चरमान्त प्रदेश असंख्यातगुणा छे, जे के अचरमअंड असंख्यात प्रदेशोमां अवगाढ होय छे, पण्य द्रव्यनी अपेक्षाये ते ओक छे, चरमअंडोमा प्रत्येक असंख्यात प्रदेशी होय छे, तेथी चरम अन्ने अचरम द्रव्यना समुदायनी अपेक्षाये चरमान्त प्रदेशोने असंख्यातगुणा समज्जा जेधंछे तेमनी अपेक्षाये चरमान्त प्रदेश अन्ने अचरमान्त प्रदेश अन्ने मणीने विशेषाधिक छे.

रत्नप्रभा पृथ्वीना समन्धमां चरम-अचरमनो आश्रय करीने' जे अल्प, बहुत्व प्रतिपादित करायेछु छे, तेहु न शर्कराप्रभा, वालुकाप्रभा, पङ्कप्रभा, धूमप्रभा, तमःप्रभा

सप्तम्याः पृथिव्या अपि वक्तव्यता वक्तव्या, 'सोहम्मस्स जाव लोगस्स एवं चेव' सौधर्मस्य कल्पस्य यावत्-ईशानसनत्कुमारमाहेन्द्रब्रह्मलोकलान्तकमहाशुक्रसहस्रारानतप्राणतारणाच्युतनव त्रैवेयकपञ्चानुत्तरविमानानाम् ईषत्प्राग्भाराया लोकस्य च अचरमस्य चरमाणं चरमान्त-प्रदेशानाम् अचरमान्तप्रदेशानाञ्च द्रव्यार्थतया प्रदेशार्थतया द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया चाल्पबहुत्वादिकम्, एवञ्चैव-रत्नप्रभायाः पृथिव्या इव वक्तव्यमित्याशयः ॥ सू० २ ॥

अलोकादि चरमाचरमगताल्प बहुत्ववक्तव्यता—

मूलम्—अलोगस्स णं भंते ! अचरमस्स य, चरमाणय, चरमंतपए-साण य, अचरमंतपएसाण य दब्बट्टयाए पएसट्टयाए दब्बट्टपए-ट्टयाए कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवे अलोगस्स दब्बट्टयाए एगे अचरमे चरमाइं असंखिज्जगुणाइं, अचरमं चरमाणि य दोवि विसेसाहियाइं, पएसट्टयाए सव्वत्थोवा अलोगस्स चरमंतपएसा, अचरमंतपएसा अणंत-गुणा, चरमंतपएसा य अचरमंतपएसा य दोवि विसेसाहिया, दब्बट्ट पएसट्टयाए सव्वत्थोवे अलोगस्स एगे अचरमे, चरमाइं असंखेज्जगु-णाइं, अचरमं य चरमाणि य दोवि विसेसाहियाइं, चरमंतपएसा असंखेज्जगुणा, अचरमंतपएसा अणंतगुणा, चरमंतपएसा य अचरमंत पएसा य दोवि विसेसाहिया, लोगालोगस्स णं भंते ! अचरमस्स य चरमाण य, चरमंतपएसाण य, अचरमंतपएसाण य दब्बट्टयाए पए-

ईशान, सनत्कुमार, माहेन्द्र, ब्रह्मलोक, लान्तक, महाशुक्र, सहस्रार, आनत, प्राणत, आरण, अच्युत, नव त्रैवेयक, पाँच अनुत्तर विमान, ईषत्प्राग्भार एवं लोक के अचरम, चरमों, चरमान्तप्रदेशों और अचरमान्तप्रदेशों का भी अल्प-बहुत्व द्रव्य की अपेक्षा, प्रदेशों की अपेक्षा तथा द्रव्य-प्रदेशों की अपेक्षा रत्न-प्रभा पृथ्वी के समान ही समझना चाहिए ।

अने तमस्तम प्रभा पृथ्वीना समधमा पणु कडेवु नेधये. सौधर्म, ईशान, सनत्कुमार माहेन्द्र, ब्रह्मलोक, लान्तक, महाशुक्र सहस्रार, आनत प्राणत. आरण, अच्युत, नव त्रैवेयक, पाँच अनुत्तर विमान, ईषत्प्राग्भार तेमज्ज क्षेत्रा अचरम, चरमो, चरमान्त प्रदेशो अने अचरमान्त प्रदेशोनु पणु अल्प बहुत्व द्रव्यनी अपेक्षाये प्रदेशोनी अपेक्षाये तथा द्रव्य प्रदेशोनी अपेक्षाये रत्नप्रभा पृथ्वीना समान ज समणु नेधये

सद्व्याप दव्वद्व्यापसद्व्याप कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, वहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवे लोगालोगस्स दव्वद्व्याप एगमेगे अचरमे, लोगस्स चरमाइं असंखेज्जगुणाइं, अलोगस्स अचरमं य चरमाणि य दोवि विसेसाहियाइं, पएसद्व्याप सव्वत्थोवा लोगस्स चरमंतपएसा, अलोगस्स चरमंतपएसा विसेसाहिया, लोगस्स अचरमंतपएसा असंखेज्जगुणा, अलोगस्स अचरमंतपएसा अणंतगुणा, लोगस्स य अलोगस्स य चरमंतपएसा य अचरमंतपएसा य दोवि विसेसाहिया ! दव्वद्व्यापसद्व्याप सव्वत्थोवे लोगालोगस्स एगमेगे अचरमे लोगस्स चरमाइं असंखेज्जगुणाइं, अलोगस्स चरमाइं विसेसाहियाइं, लोगस्स य अलोगस्स य अचरमं चरमाणिय दोवि विसेसाहियाइं, लोगस्स चरमंतपएसा असंखेज्जगुणा, अलोगस्स य चरमंतपएसा विसेसाहिया, लोगस्स अचरमंतपएसा असंखेज्जगुणा, अलोगस्स अचरमंतपएसा अणंतगुणा, लोगस्स य अलोगस्स य चरमंतपएसा य अचरमंतपएसा य दोवि विसेसाहिया, सव्वदव्वा विसेसाहिया, सव्वपएसा अणंतगुणा, सव्वपज्जवा अणंतगुणा ॥सू०३॥

छाया—अलोकस्य खलु भदन्त ! अचरमस्य च चरमाणाञ्च चरमान्तप्रदेशानाञ्च अचरमान्तप्रदेशानाञ्च द्रव्यार्थतया, प्रदेशार्थतया, द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा,

अलोकादि के चरमाचरम का अल्पबहुत्व

शब्दार्थ—(अलोगस्स णं भंते ! अचरमस्स य, चरमाण य, चरमंतपएसाण य, अचरमंतपदेसाण य) हे भगवन् ! अलोक के अचरम का, चरमों का, चरमान्तप्रदेशों का और अचरमान्तप्रदेशों का (दव्वद्व्याप पएसद्व्याप दव्वद्व्यापसद्व्याप) द्रव्य की अपेक्षा से, प्रदेशों की अपेक्षा से और द्रव्य-प्रदेशों की

अलोकादिना अरमाचरमनु अल्प बहुत्व

शब्दार्थ—(अलोगस्स णं भंते ! अचरमस्स य चरमाणय, चरमंतपएसाणय अचरमंतपदेसाण य) हे भगवन् ! अलोकादिना अचरमना, चरमाना, अचरमान्त प्रदेशाना अने अचरमान्त प्रदेशाना (दव्वद्व्याप पएसद्व्याप, दव्वद्व्यापसद्व्याप) द्रव्यनी अपेक्षाये प्रदेशानी अपेक्षाये अने द्रव्य प्रदेशानी अपेक्षायी (कयरे कयरेहिंतो) केषु केनायी (अप्पा वा वहुया वा

બહુકા વા, તુલ્યા વા, વિશેષાધિકા વા ? ગૌતમ ! સર્વસ્તોકમ્ અલોકસ્ય દ્રવ્યાર્થતયા એકમ્ અચરમમ્, ચરમાણિ અસંખ્યેયગુણાનિ, અચરમં ચરમાણિ ચ દ્વયાન્યપિ વિશેષાધિકાનિ, પ્રદેશાર્થતયા સર્વસ્તોકાઃ અલોકસ્ય ચરમાન્તપ્રદેશાઃ, અચરમાન્તપ્રદેશા અનન્તગુણાઃ, ચરમાન્તપ્રદેશાશ્ચ અચરમાન્તપ્રદેશાશ્ચ દ્વયેઽપિ વિશેષાધિકાઃ, દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયા સર્વસ્તોકમ્ અલોકસ્ય એકમ્ અચરમં, ચરમાણિ અસંખ્યેયગુણાનિ, અચરમશ્ચ ચરમાણિ ચ દ્વયાન્યપિ વિશેષાધિકાનિ, ચરમાન્તપ્રદેશા અસંખ્યેયગુણાઃ, અચરમાન્તપ્રદેશાઃ અનન્તગુણાઃ, ચરમાન્તપ્રદેશાશ્ચ

અપેક્ષા સે (કયરે કયરેહિંતો) કોન કિસસે (અપ્પા વા બહુયા વા, તુલ્લા વા, વિસેસાહિયા વા ?) અલ્પ, બહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિકા હૈં ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સવ્વત્થોવે) સબ સે કમ (અલોગસ્સ) અલોક કા (દવ્વદ્દયાએ) દ્રવ્ય કી અપેક્ષા સે (એગે અચરમે) એક અચરમ હૈ (ચરમાહં અસંખિજ્જગુણાહં) ચરમાણિ અસંખ્યાતગુણા હૈં (અચરમં ચરમાણિ ય દોવિ વિસેસાહિયાહં) અચરમ ઓર ચરમાણિ દોનોં વિશેષાધિકા હૈં (પપ્પસદ્દયાએ) પ્રદેશોં કી અપેક્ષા (સવ્વત્થોવા) સબ સે કમ (અલોગસ્સ ચરમંતપપ્પસા) અલોક કે ચરમાન્તપ્રદેશા હૈં, (અચરમંતપપ્પસા અણંતગુણા) અચરમાન્તપ્રદેશા અનન્તગુણા હૈં (ચરમંતપપ્પસા ય અચરમંતપપ્પસા ય દોવિ વિસેસાહિયા) ચરમાન્તપ્રદેશા ઓર અચરમાન્તપ્રદેશા દોનોં વિશેષાધિકા હૈં (દવ્વદ્દપપ્પસદ્દયાએ) દ્રવ્ય ઓર પ્રદેશોં કી અપેક્ષા (સવ્વત્થોવે) સબ સે કમ (અલોગસ્સ) અલોક કા (એગે અચરમે) એક અચરમ હૈ, (ચરમાહં અસંખેજ્જગુણાહં) ચરમ અસંખ્યાતગુણા હૈં, (અચરમં ય ચરમાણિ ય દોવિ વિસેસાહિયાહં) અચરમ ઓર ચરમાણિ દોનોં મિલકર વિશેષાધિકા હૈં (ચરમંતપપ્પસા અસંખેજ્જગુણા) ચરમાન્તપ્રદેશા અસંખ્યાતગુણા હૈં (અચરમંતપપ્પસા

તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?) અલ્પ, બહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિકા છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સવ્વત્થોવે) બધાર્થી ઓછા (અલોગસ્સ) અલોકના (દવ્વદ્દયાએ) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ (એગે અચરમે) એક અચરમ છે (ચરમાહં અસંખિજ્જગુણાહં) ચરમાણિ અસંખ્યાતગુણા છે (અચરમંચરમાણિ ય દોવિ વિસેસાહિયાહં) અચરમ અને ચરમાણિ વિશેષાધિકા છે (પપ્પસદ્દયાએ) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ (સવ્વત્થોવા) બધાર્થી ઓછા (અલોગસ્સ ચરમંતપપ્પસા) અલોકના ચરમાન્તપ્રદેશ છે (અચરમંતપપ્પસા અણંતગુણા) અચરમાન્તપ્રદેશ અનન્તગુણા છે. (ચરમંતપપ્પસા ય અચરમંતપપ્પસા ય દોવિ વિસેસાહિયા) ચરમાન્તપ્રદેશ અને અચરમાન્તપ્રદેશ બન્ને વિશેષાધિકા છે (દવ્વદ્દપપ્પસદ્દયાએ) દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ (સવ્વત્થોવે) બધાર્થી ઓછા (અલોગસ્સ) અલોકના (એગે અચરમે) એક અચરમ છે (ચરમાહં અસંખેજ્જગુણાહં) ચરમ અસંખ્યાતગુણા છે (અચરમં ય ચરમાણિ ય દોવિ વિસેસાહિયાહં) અચરમ અને ચરમાણિ બન્ને મળી વિશેષાધિકા છે (ચરમંતપપ્પસા અસંખેજ્જગુણા) ચરમાન્તપ્રદેશ અસંખ્યાતગુણા

अचरमान्तप्रदेशाश्च द्वयेऽपि विशेषाधिकाः, लोकालोकस्य खलु भदन्त ! अचरमस्य च चर-
माणाश्च चरमान्तप्रदेशानाश्च अचरमान्तप्रदेशानाश्च द्रव्यार्थतया प्रदेशार्थतया द्रव्यार्थप्रदेश-
ार्थतया कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोकम्
लोकालोकस्य द्रव्यार्थतया एकमेकम् अचरमं, लोकस्य चरमाणि असंख्येयगुणानि, अलोकस्य
चरमाणि विशेषाधिकानि, लोकस्य च अलोकस्य च अचरमं च चरमाणि च द्वयान्यपि
विशेषाधिकानि, प्रदेशार्थतया सर्वस्नोकाः लोकस्य चरमान्तप्रदेशाः, अलोकस्य चरमान्तप्र-

अनन्तगुणा) अचरमान्तप्रदेश अनन्तगुणा हैं (चरमंतपएसा य अचरमंतपएसा य
दोवि विसेसाहिया) चरमान्तप्रदेश और अरमान्तप्रदेश दोनों विशेषाधिक हैं ।

(लोगालोगस्स णं भंते ! अचरमस्स य, चरमाण य, चरमंतपएसाण य, अच-
रमंतपएसाण य) हे भगवन् ! लोकालोक के अचरम, चरमों, चरमान्तप्रदेशों
और अचरमान्तप्रदेशों में (द्व्वद्वयाए) द्रव्य की अपेक्षा (पएसद्वयाए) प्रदेशों
की अपेक्षा (द्व्वद्वपएसद्वयाए) द्रव्य और प्रदेशों की अपेक्षा (कयरे कयरेहिंतो)
कौन किससे (अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा) अल्प, बहुत,
तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ? (गोयमा !) हे गौतम ! (सव्वत्थोवे) सब से कम
(लोगालोगस्स) लोकालोक के (द्व्वद्वयाए) द्रव्य की अपेक्षा से (एगमेगे अचरमे)
एक-एक अचरम है (लोगस्स चरमाइं असंखेज्जगुणाइं) लोक के चरम असंख्यात-
गुणा हैं (अलोगस्स चरमाइं विसेसाहियाइं) अलोक के चरम विशेषाधिक हैं,
(लोगस्स य अलोगस्स य अचरमं य चरमाणि य) लोक और अलोक का अचरम
और चरमाणि (दोवि) दोनों (विसेसाहियाइं) विशेषाधिक हैं (पएसद्वयाए
सव्वत्थोवा लोगस्स चरमंतपदेसा) प्रदेशों की अपेक्षा से सब से कम लोक के

छे (अचरमंतपएसा अणंतगुणा) अचरमान्त प्रदेश अनन्तगुणा छे (चरमंतपएसा य अचरमं-
तपदेसा य दोवि विसेसाहिया) चरमान्त प्रदेश अने अचरमान्त प्रदेश अन्ने विशेषाधिक छे

(लोगालोगस्स णं भंते ! अचरमस्स य चरमाण य-चरमंतपएसाण य, अचरमंत-
पएसाण य) हे भगवन् ! लोकालोकना अचरम, चरमो, चरमान्त प्रदेशो अने अचरमान्त
प्रदेशोभा (द्व्वद्वयाए) द्रव्यनी अपेक्षाओ (पएसद्वयाए) प्रदेशोनी अपेक्षाओ (द्व्वद्वपएस-
द्वयाए) द्रव्य अने प्रदेशोनी अपेक्षाओ (कयरे कयरे हिंतो) केषु कौनाथी (अप्पा वा बहुया
वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा) अल्प, धृष्ट, तुल्य अथवा विशेषाधिक छे ? (गोयमा !)
हे गौतम ! (सव्वत्थोवे) अध थो ओछा (लोगालोगस्स) लोकालोकना (द्व्वद्वयाए) द्रव्यनी
अपेक्षाथी (एगमेगे अचरमे) ओछ ओछ अचरम छे (लोगस्स चरमाइं असंखेज्जगुणाइं)
लोकना चरम असंख्यातगुणा छे (अलोगस्स चरमाइं विसेसाहियाइं) अलोकना चरम
विशेषाधिकछे (लोगस्स य अलोगस्स य अचरमं य चरमाणि य) लोक अने अलोकना चरम अने
चरमाणि (दोवि) अन्ने (विसेसाहियाइं) विशेषाधिक छे (पएसद्वयाए सव्वत्थोवा लोगस्स

દેશા-વિશેષાધિકાઃ, લોકસ્ય અચરમાન્તપ્રદેશાઃ અસંખ્યેયગુણાઃ, અલોકસ્ય અચરમાન્તપ્રદેશા અનન્તગુણાઃ, લોકસ્ય ચાલોકસ્ય ચ ચરમાન્તપ્રદેશાઃ અચરમાન્તપ્રદેશાઃ દ્વયેऽપિ વિશેષાધિકાઃ, દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયા સર્વસ્તોકં લોકાલોકસ્ય એકમેકમ્ અચરમમ્, લોકસ્ય ચરમાણિ અસંખ્યેયગુણાનિ, અલોકસ્ય ચરમાણિ વિશેષાધિકાનિ, લોકસ્ય ચાલોકસ્ય ચાચરમમ્ ચરમાણિ ચ દ્વાન્યપિ વિશેષાધિકાનિ, લોકસ્ય ચરમાન્તપ્રદેશા અસંખ્યેયગુણાઃ, અલોકસ્ય ચ ચરમાન્તપ્રદેશા વિશેષાધિકાઃ, લોકસ્ય અચરમાન્તપ્રદેશાઃ, અસંખ્યેયગુણાઃ, અલોકસ્ય અચરમાન્ત-

ચરમાન્તપ્રદેશા હૈં (અલોગસ્સ ચરમંતપદેસા વિસેસાહિયા) અલોક કે ચરમાન્તપ્રદેશ વિશેષાધિકા હૈં (લોગસ્સ અચરમંતપદેસા અસંખેજ્જગુણા) લોક કે અચરમાન્તપ્રદેશ અસંખ્યાતગુણા હૈં (અલોગસ્સ અચરમંતપદેસા અણંતગુણા) અલોક કે અચરમાન્તપ્રદેશ અનન્તગુણા હૈં । (લોગસ્સ ચ અલોગસ્સ ચ ચરમંતપદેસા ચ અચરમંતપદેસા ચ દોવિ વિસેસાહિયા) લોક ઓર અલોક કે ચરમાન્તપ્રદેશ ઓર અચરમાન્તપ્રદેશ દોનોં વિશેષાધિકા હૈં (દ્વવદ્વપદ્વપદ્વપદ્વ સવ્વથોવે લોગા લોગસ્સ એગમેગે અચરમે) દ્રવ્ય ઓર પ્રદેશોં કી અપેક્ષા સવ્વ સે કમ લોક-અલોક કા એક-એક અચરમ હૈં (લોગસ્સ ચરમાઈ અસંખેજ્જગુણાઈ) લોક કે ચરમ અસંખ્યાતગુણા હૈં (અલોગસ્સ ચરમાઈ વિસેસાહિયાઈ) અલોક કે ચરમ વિશેષાધિકા હૈં (લોગસ્સ ચ અલોગસ્સ ચ) લોક ઓર અલોક કા (અચરમં) અચરમ (ચરમાણિ ચ) ઓર ચરમાણિ (દોવિ વિસેસાહિયાઈ) દોનોં વિશેષાધિકા હૈં (લોગસ્સ ચરમંતપદેસા અસંખેજ્જગુણા) લોક કે ચરમાન્તપ્રદેશ અસંખ્યાતગુણા હૈં (અલોગસ્સ ચ ચરમંતપદેસા વિસેસાહિયા) અલોક કે ચરમાન્તપ્રદેશ વિશેષાધિકા હૈં (લોગસ્સ અચરમંતપદેસા અસંખેજ્જગુણા) લોક કે અચરમાન્તપ્રદેશ અસં-

ચરમંતપદેસા) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ બધાથી ઓછા લોકના ચરમાન્ત પ્રદેશ છે (અલોગસ્સ ચરમંતપદેસા વિસેસાહિયા) અલોકના ચરમાન્ત પ્રદેશ વિશેષાધિકા છે (લોગસ્સ અચરમંતપદેસા અસંખેજ્જગુણા) લોકના અચરમાન્ત પ્રદેશ અસંખ્યાતગુણા છે (અલોગસ્સ અચરમંતપદેસા અણંતગુણા) અલોકના અચરમાન્ત પ્રદેશ અનન્તગુણા છે (લોગસ્સ ચ અલોગસ્સ ચ ચરમંતપદેસા ચ અચરમંતપદેસા ચ દોવિ વિસેસાહિયા) લોક અને અલોકના ચરમાન્ત પ્રદેશ અને અચરમાન્ત પ્રદેશ બન્ને વિશેષાધિકા છે (દ્વવદ્વપદ્વપદ્વપદ્વ સવ્વથોવે લોગાલોગસ્સ એગમેગે અચરમે) દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ બધાથી ઓછા લોક-અલોકના એક એક અચરમ છે (લોગસ્સ ચરમાઈ અસંખેજ્જગુણાઈ) લોકના ચરમ અસંખ્યાતગુણા છે (અલોગસ્સ ચરમાઈ વિસેસાહિયાઈ) અલોકના ચરમ વિશેષાધિકા છે (લોગસ્સ ચ અલોગસ્સ ચ) લોક અને અલોકના (અચરમં) અચરમ (ચરમાણિય) અને ચરમાણિ (દોવિ વિસેસાહિયાઈ) બન્ને વિશેષાધિકા છે (લોગસ્સ ચરમંતપદેસા અસંખેજ્જગુણા) લોકના ચરમાન્ત પ્રદેશ અસંખ્યાતગુણા છે (અલોગસ્સ ચ ચરમંતપદેસા વિસેસાહિયા) અલોકના ચરમાન્ત પ્રદેશ વિશેષાધિકા છે (લોગસ્સ અચરમંતપદેસા અસંખેજ્જગુણા) લોકના અચરમાન્ત

‘અચરમં ભવતિ, તદપેક્ષયા ‘ચરમાઈં અસંખિજ્જગુણાઈં’ ચરમાણિ સ્વખંડાણિ અસંખ્યેયગુણાણિ ભવન્તિ, ‘અચરમં ચરમાણિ ય દોવિ વિસેસાદિયાઈં’ અચરમં ચરમાણિ ચ દ્વયાન્યાપિ વિશેષાધિકાણિ ભવન્તિ, ‘પપ્પસદ્ધયાપ સવ્વત્થોવા અભોગસ્સ ચરમંતપપ્પસા’ પ્રદેશાર્થતયા સર્વસ્તોકા અલોકસ્ય ચરમાન્તપ્રદેશા ભવન્તિ, લોકનિષ્કુટેષ્વેવાન્તસ્તેષાં સદ્ ભાવાત્, તેભ્યોઽપિ ‘અચરમંતપપ્પસા અણંતગુણા’ અચરમાન્તપ્રદેશા અનન્તગુણા ભવન્તિ, અલોકસ્યાનન્તસ્વાત્ ‘ચરમંતપપ્પસા ય અચરમંતપપ્પસા ય દોવિ વિસેસાદિયા’ ચરમાન્તપ્રદેશાશ્ચ અચરમાન્તપ્રદેશાશ્ચ દ્વયેઽપિ સમુદિતા વિશેષાધિકા ભવન્તિ, ચરમાન્તપ્રદેશાનામ્ અચરમાન્તપ્રદેશાપેક્ષયા અનન્તભાગકલ્પત્વાત્, તેષામચરમાન્તપ્રદેશેષુ નિવેશેઽપિ તે સમુદિતાઃ અચરમાન્તપ્રદેશેભ્યો વિશેષાધિકા એવ ભવન્તિ, ‘દન્વદ્ધપપ્પસદ્ધયાપ સવ્વત્થોવે અભોગસ્સ પ્પેગે અચરમે’ દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયા સર્વસ્તોકમ્ અલોકસ્ય એકમ્ અચરમં ભવતિ, તદપેક્ષયા ‘ચરમાઈં અસંખેજ્જગુણાઈં’ ચરમાણિ અસંખ્યેયગુણાણિ ભવન્તિ, ‘અચરમં ય ચરમાણિ ય દોવિ વિસેસાદિયાઈં’ અચરમશ્ચ ચરમાણિ ચ દ્વયાન્યાપિ સમુદિતાણિ વિશેષાધિકાણિ ભવન્તિ, તેભ્યોઽપિ ‘ચરમંતપપ્પસા અસંખેજ્જગુણા’ ચર-

ભગવાન્ ! ઉત્તર દેતે હૈં-ગૌતમ ! સબ સે કમ અલોક કા દ્રવ્ય કી અપેક્ષા અચરમ હૈ, હસકી અપેક્ષા ચરમ સ્વખંડ અસંખ્યાતગુણા અધિક હૈં । અચરમ ઓર ચરમ સ્વખંડ દોનો મિલ કર વિશેષાધિક હૈં । પ્રદેશોં કી દૃષ્ટિ સે સબ સે કમ અલોક કે ચરમાન્તપ્રદેશ હૈં, કયોં કિ નિષ્કુટપ્રદેશોં મેં હી ડનકા સદ્ભાવ હોતા હૈ । હન ચરમાન્તપ્રદેશોં કી અપેક્ષા અચરમાન્તપ્રદેશ અનન્તગુણા હૈં, કયોં કિ અલોક અનન્ત હૈ । ચરમાન્તપ્રદેશ ઓર અચરમાન્ત પ્રદેશ-દોનોં મિલ કર વિશેષાધિક હૈં, કયોંકિ ચરમાન્તપ્રદેશ, અચરમાન્તપ્રદેશોં કે અનન્તવેં ભાગ માત્ર હોતે હૈં, ડન્હેં અચરમાન્ત પ્રદેશોં સે સમ્મિલિત કર દેને પર ભી વે સબ મિલ કર અચરમાન્ત પ્રદેશોં સે વિશેષાધિક હી હોતે હૈં । દ્રવ્ય ઓર પ્રદેશોં કી દૃષ્ટિ સે સબ સે કમ અલોક કા એક અચરમ હૈ, હસકી અપેક્ષા ચરમ સ્વખંડ અસંખ્યાતગુણા હૈં, અચરમ ઓર ચરમાણિ (ચરમ સ્વખંડ) દોનોં મિલકર વિશેષાધિક હૈં, ડનકી

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા અલોકના દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અચરમ છે, એની અપેક્ષાએ ચરમ ખડ અસંખ્યાતગણા અધિક છે. અચરમ અને ચરમ ખડ બન્ને મળીને વિશેષાધિક છે. પ્રદેશોની દૃષ્ટિથી બધાથી ઓછા અલોકના ચરમાન્ત પ્રદેશ છે, કેમકે નિષ્કુટ પ્રદેશોમા જ તેમનો સદ્ભાવ હોય છે એ ચરમાન્ત પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અચરમાન્ત પ્રદેશ અનન્તગણા હોય છે, કેમકે અલોક અનન્ત છે ચરમાન્ત અને અચરમાન્ત પ્રદેશ-બંને મળીને વિશેષાધિક છે, કેમકે ચરમાન્ત પ્રદેશ, અચરમાન્ત પ્રદેશોની સાથે સમિલિત કરી બધાથી પણ તેઓ બધા મળીને અચરમાન્ત પ્રદેશોથી વિશેષાધિક જ હોય છે. દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ બધાથી ઓછા અલોકનો એક અચરમ છે, એની અપેક્ષાએ ચરમ ખડ અસંખ્યાતગણા છે, અચરમ અને ચરમાણિ (ચરમખડ) બન્ને

માન્તપ્રદેશા અસંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, 'અચરમંતપણ્ણા અણંતગુણા' અચરમાન્તપ્રદેશા અનન્તગુણા ભવન્તિ, 'ચરમંતપણ્ણા ય અચરમંતપણ્ણા ય દોવિ વિસેસાદિયા' ચરમાન્તપ્રદેશાશ્ચ અચરમાન્તપ્રદેશાશ્ચ દ્વયેઽપિ સમુદિતા વિશેષાધિકા ભવન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'લોગાલોગસ્સ ણં મંતે ! અચરમસ્ય ય ચરમાણિ ય ચરમંતપણ્ણા ય, અચરમંતપણ્ણા ય' હે મદન્ત ! લોકાલોકસ્ય સ્વલ્પ અચરમસ્ય ચ ચરમાણાઞ્ચ ચરમાન્તપ્રદેશાનાઞ્ચ અચરમાન્તપ્રદેશાનાઞ્ચ મધ્યે 'દ્વલ્પદ્વયાપ્પણ્ણા દ્વલ્પદ્વયાપ્પણ્ણા' દ્રવ્યાર્થતયા પ્રદેશાર્થતયા દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયા 'કયરે કયરેદિતો અપ્પા વા વહુયા વા, તુલ્લા વા, વિસેસાદિયા વા ?' કતરે કતરેભ્યોઽલ્પા વા, વહુકા વા, તુલ્યા વા, વિશેષાધિકા વા ભવન્તિ? મગવાન્ આહ—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'સવ્વત્થોવે લોગાલોગસ્સ દ્વલ્પદ્વયાપ્પણ્ણા અચરમે' સર્વસ્તોકમ્ સર્વેભ્યોઽલ્પમ્, લોકાલોકસ્ય દ્રવ્યાર્થતયા એકમેકમ્ અચરમમ્ અચરમલ્ખણં ભવતિ, એકત્વાત્, તદપેક્ષયા 'લોગસ્સ ચરમાઈ અસંખ્યેયગુણાઈ' લોકસ્ય ચરમાણિ—ચરમલ્ખણદ્રવ્યાણિ, અસંખ્યેયગુણાણિ ભવન્તિ, તેપામસંખ્યાતત્વાત્ તેભ્યોઽપિ—'અલોગસ્સ ચરમાઈ વિસેસાદિયાઈ' અલોકરય ચરમાણિ—ચરમલ્ખણાણિ વિશેષાધિકાણિ

અપેક્ષા મ્હી ચરમાન્તપ્રદેશ અસંખ્યાતગુણા હૈં ઓર અચરમાન્તપ્રદેશ ડનસે અનન્તગુણા હૈં । ચરમાન્તપ્રદેશ ઓર અચરમાન્તપ્રદેશ ડોનોં મિલ કર વિશેષાધિક હૈં ।

શ્રીગૌતમસ્વામી ! પ્રશ્ન કરતે હૈં—મગવન્ ! લોકાલોક કે અચરમ ચરમોં, ચરમાન્તપ્રદેશોં ઓર અચરમાન્તપ્રદેશોં મેં, દ્રવ્ય કી અપેક્ષા, પ્રદેશોં કી અપેક્ષા તથા દ્રવ્ય ઓર પ્રદેશોં કી અપેક્ષા કૌન કિસસે અલ્પ, વહુત, તુલ્ય યા વિશેષાધિક હૈં ?

મગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં—હે ગૌતમ ! સવ સે કમ લોક ઓર અલોક કા દ્રવ્ય કી અપેક્ષા એક-એક અચરમ અર્થાત્ અચરમ લંઘ હૈ, કયોંકિ વહ એક હી હૈ । ડસકી અપેક્ષા લોક કે ચરમ લંઘ દ્રવ્ય અસંખ્યાતગુણા હૈં, કયોં કિ વે અસંખ્યાત હૈં ડનકી અપેક્ષા અલોક કે ચરમ લંઘ વિશેષાધિક હૈં । લોક કે

મજીને વિશેષાધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ પણ ચરમાન્ત પ્રદેશ અસંખ્યાતગુણા છે અને અચરમાન્ત પ્રદેશ તેમનાથી અનન્તગુણા છે ચરમાન્ત પ્રદેશ અને અચરમાન્ત પ્રદેશ બન્ને મજીને વિશેષાધિક છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે મગવન્ ! લોકાલોકના અચરમો, ચરમો, ચરમાન્ત પ્રદેશો અને અચરમાન્ત પ્રદેશોમા દ્રવ્યની અપેક્ષાએ પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તથા દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી મગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! ધધાથી ઓછા લોક અને અલોકના દ્રવ્યની અપેક્ષાએ એક-એક અચરમ અર્થાત્ અચરમખંડ છે, કેમકે તે એક જ છે તેની અપેક્ષાએ લોકના ચરમ ખંડ દ્રવ્ય અસંખ્યાતગુણા છે. કેમકે તેઓ અસંખ્યાત છે, તેમની અપેક્ષાએ અલોકના ચરમ ખંડ વિશેષાધિક છે. લોકના ચરમખંડ વાસ્તવમા છે તો અસં-

મવન્તિ, લોકસ્ય ચરમખણ્ડાનાં વસ્તુતોડસંખ્યેયત્વેડપિ પૂર્વોપદર્શિતપૃથિવીસ્થાપનાપરિકલ્પનયા તાનિ અષ્ટૌ પરિકલ્પ્યન્તે, તદ્યથા—एकैकं चतसृषु दिक्षु एकैकं च विदिक्षु इति, अलोकस्य चर-
 मखण्डानि तु अलोकस्थापना परिकल्पनया द्वादशपरिकल्पन्ते, तद्यथा—एकैकं चतसृषु दिक्षु द्वे
 द्वे विदिक्षु इति, द्वादशानाञ्चाष्टभ्यो न द्विगुणत्वं नो वा त्रिगुणत्वं किन्तु विशेषाधिकत्वमेव
 संभवति, तेभ्योऽपि—अलोकस्य चरमखण्डेभ्यः ‘लोकस्स य अलोकस्स य अचरमं य चरमाणि य
 दोवि विसेसाद्वियाइं’ लोकस्य चालोकस्य च अचरमश्च चरमाणि चेति द्वयान्यपि विशेषाधिकानि
 भवन्ति लोकस्य चरमखण्डानि पूर्वोक्तपरिकल्पनया अष्टૌ एकમचरमखण्डमिति उभयसंमेलने
 नव शतम् अलोकस्यापि चरमाचरमखण्डानि समुदितानि त्रयोदशभवन्ति, उभयेषां संमेलने
 तु द्वाविंशतिः, तस्याश्च द्वादशभ्यो न द्विगुणितत्वं, नो वा त्रिगुणितत्वं किन्तु विशेषाधिकत्व-
 मेवेति अलोकस्य चरमखण्डेभ्यो लोकालोकचरमाचरमखण्डानि समुदितानि विशेषाधिकानि

ચરમ ઁંડ હૈં તો વાસ્તવ મૈં અસંખ્યાત પરન્તુ પૃથ્વી કી સ્થાપના—હસ પ્રકાર
 કી હૈ, હસ સ્થાપના કી કલ્પના સે વે આઠ માને જાતે હૈં, વે હસ પ્રકાર હૈં—એક
 એક ચારૈં દિશાઓં મૈં ઔર એક-એક ચારૈં વિદિશાઓં મૈં । અલોક કે ચરમ
 ઁંડ અલોક કી સ્થાપના કી પરિકલ્પના કે આધાર પર ઘારહ માને જાતે હૈં,
 યથા—એક-એક ચારૈં દિશાઓં કે ઔર દો-દો ચાર વિદિશાઓં મૈં । યહ ઘારહ
 કી સંખ્યા અષ્ટ સે ન દુગુની હૈ, ન તિગુની હૈ, કિન્તુ વિશેષાધિક હી કહી જા
 સકતી હૈ । અલોક કે ચરમ ઁંડોં કી અપેક્ષા લોક ઔર અલોક કા અચરમ
 ઔર ઁનકે ચરમ ઁણ્ડ દોનોં મિલકર વિશેષાધિક હોતે હૈં । ક્યૌં કિ પૂર્વોક્ત
 કલ્પના કે અનુસાર લોક કે ચરમ ઁંડ આઠ હૈ ઔર અચરમઁંડ એક હૈ, દોનોં
 મિલકર નૌ હોતે હૈં । હસી પ્રકાર અલોક કે મી ચરમ ઔર અચરમ ઁંડ મિલ
 કર તેરહ હૈં । ઔર ઁન દોનોં કો મિલા દિયા જાય તો ઘાઈસ હોતે હૈં । યહ
 ઘાઈસ સંખ્યા, ઘારહ સે દુગુની—તિગુની આદિ નહીં હૈ, કિન્તુ વિશેષાધિક હી

ખ્યાત પરન્તુ પૃથ્વીની સ્થાપના—આ રીતે કરી છે આ સ્થાપનાની કલ્પનાથી તેઓ આઠ
 મનાય છે તેઓ આ પ્રકારે છે—એક એક ચારે દિશાઓમાં અને એક એક ચારે વિદિશાઓમાં,
 અલોકના ચરમ ખડ અલોકની સ્થાપનાની પરિકલ્પનાના અધાર પર બાર મનાય છે
 યથા એક એક ચારે દિશાઓમાં અને બે બે ચાર વિદિશાઓમાં. આ બારની સંખ્યા
 આઠથી બમણી છે, ત્રિગુણી નથી, પરન્તુ વિશેષાધિક જ કહેવાય છે અલોકના ચરમ ખડોની
 અપેક્ષાએ લોક અને અલોક અચરમ અને તેમના ચરમ ખડ બન્ને મળીને વિશેષાધિક
 થાય છે. કેમકે પૂર્વોક્ત કલ્પનાના અનુસાર લોકના ચરમ ખડ આઠ છે અને અચરમ
 ખડ એક છે, બન્ને મળીને નવ થાય છે. એજ રીતે અલોકના પશુ ચરમ અને અચરમ
 ખડ મેળવીને તેર છે અને તે બન્નેને મેળવી કહેવાય તો બારીસ થાય છે આ બારીસ
 સંખ્યા બારથી બમણી કે ત્રણ ગણી આદિ નથી, પણ વિશેષાધિક છે. આ પ્રકારે અલોકના

भवन्ति, 'पएसद्वयाए सन्वत्थोवा लोगस्स चरमंतपएसा' प्रदेशार्थतया सर्वस्तोका लोकस्य चरमान्तप्रदेशा भवन्ति, तत्राप्टखण्डसत्कानामेव प्रदेशानां सद्भावात्, तेभ्यः 'अलोगस्स चरमंतपएसा विसेसाहिया' अलोकस्य चरमान्तप्रदेशा विशेषाधिका भवन्ति, तेभ्योऽपि 'लोगस्स अचरमंतपएसा असंखेज्जगुणा' लोकस्य अचरमान्तप्रदेशा असंख्येयगुणा भवन्ति, तत्क्षेत्रस्यातिप्रचुरतया तत्प्रदेशानामपि अतिप्रचुरत्वात्, तेभ्योऽपि 'अलोगस्स अचरमंतपएसा अणंतगुणा' अलोकस्याचरमान्तप्रदेशाः अनन्तगुणा भवन्ति, तत्क्षेत्रस्यानन्तगुणत्वात्, तेभ्योऽपि 'लोगस्स य अलोगस्स य चरमंतपएसा य अचरमंतपएसा य दोवि विसेसाहिया' लोकस्य चालोकस्य च चरमान्तप्रदेशाश्च अचरमान्तप्रदेशाश्च द्वयेऽपि समुदिता विशेषाधिका भवन्ति अलोकस्याचरमान्तप्रदेशो लोकस्य चरमाचरमान्तप्रदेशानाम् अलोकस्य चरमान्तप्रदेशानाञ्च प्रक्षेपात् तेषाञ्च सर्वसंख्याऽपि असंख्येयानामनन्तराश्रयपेक्षयाऽपि स्तोकत्वमेवेति तेषां तत्र प्रक्षेपेऽपि अलोकस्याचरमान्तप्रदेशेभ्यो विशेषाधिकत्वमेवेति भावः । 'द्वन्द्वपए-

है । इस प्रकार अलोक के चरम खंडों से लोकालोक के चरमाचरम खण्ड मिल कर भी विशेषाधिक ही होते हैं ।

प्रदेशों की दृष्टि से सब से कम लोक के चरमान्तप्रदेश हैं, क्योंकि कि उसमें आठ ही प्रदेश हैं उनकी अपेक्षा अलोक के चरमान्तप्रदेश विशेषाधिक हैं, उनसे लोक के अचरमान्तप्रदेश असंख्यातगुणा हैं, क्योंकि अचरमक्षेत्र बहुत बड़ा है, इस कारण उसके प्रदेश भी बहुत अधिक हैं । उनकी अपेक्षा अलोक के अचरमान्तप्रदेश अनन्तगुणा हैं, क्योंकि वह क्षेत्र अनन्तगुणा है । उनकी अपेक्षा भी लोक और अलोक के चरमान्तप्रदेश और अचरमान्तप्रदेश दोनों विशेषाधिक हैं, क्योंकि कि अलोक के अचरमान्तप्रदेशों में लोक के चरमान्तप्रदेशों को, अचरमान्तप्रदेशों को तथा अलोक के चरमान्त प्रदेशों को मिला देने पर भी वे सब असंख्यात ही होते हैं और असंख्यात, अनन्त, की अपेक्षा कम ही है,

અચરમ ખ ડોથી લોકલોકના અચરમાચરમ ખ ડ મળીને પણ વિશેષાધિક જ થાય છે.

પ્રદેશોની દૃષ્ટિએ બધાથી ઓછા લોકના અચરમાન્ત પ્રદેશ છે, કેમકે તેનામા આઠ જ પ્રદેશ છે. તેમની અપેક્ષાએ અલોકના અચરમાન્ત પ્રદેશ વિશેષાધિક છે. તેમનાથી લોકના અચરમાન્ત પ્રદેશ અસંખ્યાતગણુ છે, કેમકે અચરમ ક્ષેત્ર ઘણુ મોટુ છે. એ કારણે એના પ્રદેશ પણ ઘણુ અધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ અલોકના અચરમાન્ત પ્રદેશ અનન્ત ગણુ છે, કેમકે તે ક્ષેત્ર અનન્તગણુ છે. એમની અપેક્ષાએ પણ લોક અને અલોકના અચરમાન્ત પ્રદેશ અને અચરમાન્ત પ્રદેશ બન્ને વિશેષાધિક છે, કેમકે અલોકના અચરમાન્ત પ્રદેશોમા લોકના અચરમાન્ત પ્રદેશોને અચરમાન્ત પ્રદેશોને તથા અલોકના અચરમાન્ત પ્રદેશોને મેળવવાથી પણ તેઓ બધા અસંખ્યાત જ થાય છે અને અસંખ્યાત, અનન્તની અપેક્ષાએ ઓછા જ છે, તેમને તેમાં મેળવી દેતા પણ તેઓ અલોકના અચરમાન્ત પ્રદેશોથી વિશે-

સદ્યાપ સર્વવ્યથોવે લોગાલોગસ્સ પગમેગે અચરમે' દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયા સર્વસ્તોકમ્ લોકાલો-
કસ્ય એકૈકમ્ અચરમં ભવતિ, પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, તસ્માત્-'લોગસ્સ ચરમાઈ-અસંખ્યેજ્જગુણાઈ'
લોકસ્ય ચરમાણિ-ચરમસ્ખણ્ડાનિ અસંખ્યેયગુણાનિ ભવન્તિ, પ્રાગુક્તયુક્તેસ્તુલ્યત્વાત્, તેભ્યો-
ઽપિ-'અલોગસ્સ ચરમાઈ વિસેસાહિયાઈ' અલોકસ્ય ચરમાણિ-ચરમસ્ખણ્ડાનિ વિશેષાધિકાનિ
ભવન્તિ, તેભ્યોઽપિ 'લોગસ્સ ય અલોગસ્સ ય અચરમં ચરમાણિ ય દોવિ વિસેસાહિયાઈ' લોક-
સ્ય ચાલોકસ્ય ચાચરમશ્ચ ચરમાણિ ચ દ્વાન્યપિ વિશેષાધિકાનિ ભવન્તિ પ્રાગુક્તયુક્તેઃ,
તેભ્યોઽપિ 'લોગસ્સ ચરમંતપપ્પસા અસંખ્યેજ્જગુણા' લોકસ્ય ચરમાન્તપ્રદેશા અસંખ્યેયગુણા
ભવન્તિ, 'અલોગસ્સ ય ચરમંતપપ્પસા વિસેસાહિયા' અલોકસ્ય ચ ચરમાન્તપ્રદેશા વિશેષાધિકા
ભવન્તિ, તેભ્યોઽપિ 'લોગસ્સ અચરમંતપપ્પસા અસંખ્યેજ્જગુણા' લોકસ્યાચરમાન્તપ્રદેશા અસં-
ખ્યેયગુણા ભવન્તિ, તેભ્યોઽપિ 'અલોગસ્સ અચરમંતપપ્પસા અણંતગુણા' અલોકસ્યાચર-
માન્તપ્રદેશા અનન્તગુણા ભવન્તિ, પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, તેભ્યોઽપિ-'લોગસ્સ ય અલોગસ્સ ય
અતએવ ઉન્હેં ઉનમેં મિલાદેને પર મી વે અલોક કે અચરમાન્તપ્રદેશોં સે વિશે-
ષાધિક હી હોતે હેં ।

દ્રવ્ય ઓર પ્રદેશોં કી દૃષ્ટિ સે અલ્પ બહુત્વ કા વિચાર કિયા જાય તો સબ
સે કમ લોક ઓર અલોક કા એક-એક અચરમ હૈ, ઇસ્કા કારણ પહેલે કહા
જા ચુકા હૈ । ઉનકી અપેક્ષા લોક કે ચરમસ્ખણ્ડ અસંખ્યાતગુણા અધિક હૈં, ઇસ
વિષય મેં મી યુક્તિ પહેલે કહ ચુકે હૈં । ઉનકી અપેક્ષા અલોક કે ચરમ સ્ખંડ
વિશેષાધિક હૈં ઓર ઉનકી અપેક્ષા લોક ઓર અલોક કા અચરમ ઓર ઉનકે
ચરમ સ્ખંડ દોનોં મિલકર વિશેષાધિક હૈં, ઇસ્કા કારણ પૂર્વવત્ સમસ્ટલેના
ચાહિયે । ઉનકી અપેક્ષા લોક કે ચરમાન્તપ્રદેશ અસંખ્યાતગુણા હૈં ઓર ઉનકી
અપેક્ષા અલોક કે ચરમાન્તપ્રદેશ વિશેષાધિક હૈં । ઉનકી અપેક્ષા લોક કે અચ-
રમાન્તપ્રદેશ અસંખ્યાતગુણા હૈં । ઉનકી અપેક્ષા અલોક કે અચરમાન્તપ્રદેશ
અનન્તગુણા હૈં । યુક્તિ પહેલે કહી જા ચુકી હૈ । ઉનકી અપેક્ષા લોક ઓર અલોક

વાધિક જ હોય છે દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની દૃષ્ટિથી અલ્પ બહુત્વનો વિચાર કરાય તો બધાથી
ઓછા લોક અને અલોકના એક-એક અચરમ છે, એ પહેલા કહેવાઈ ગયા છે. તેમની
અપેક્ષાએ લોકના ચરમ ખડ અસંખ્યાતગણા અધિક છે, એ વિષયમા પણ યુક્તિ પહેલા
કહી દિધેલી છે. તેમની અપેક્ષાએ અલોકના ચરમ ખડ વિશેષાધિક છે અને તેમની અપે-
ક્ષાએ લોક અને અલોકના અચરમ અને તેમના ચરમખડ બન્ને મળીને વિશેષાધિક છે,
એવું કારણ પૂર્વવત્ સમસ્ટ લેવું બધેએ એમની અપેક્ષાએ લોકના ચરમાન્ત પ્રદેશ
અસંખ્યાતગણા છે, અને તેમની અપેક્ષાએ અલોકના ચરમાન્ત પ્રદેશ વિશેષાધિક છે.
એમની અપેક્ષાએ લોકના અચરમાત પ્રદેશ અસંખ્યાતગણા છે. એમની અપેક્ષાએ
અલોકના અચરમાન્ત પ્રદેશ અનન્તગણા છે. યુક્તિ પહેલા કહી દેવાયેલી છે. તેમની

ચરમંતપણસા ચ અચરમંતપણસા ચ દોવિ વિસેસાદિયા' લોકસ્ય ચાલોકસ્ય ચ ચરમાન્તપ્રદે-
શાચ્ચાચરમાન્તપ્રદેશાશ્ચ દ્વયેડપિ સમૃદ્ધિતા વિશેષાધિકા મવન્તિ, તેભ્યોડપિ-‘સવ્વદવ્વા વિસે-
સાદિયા’ સર્વદ્રવ્યાણિ વિશેષાધિકાનિ મવન્તિ, તથા ચ લોકાલોકચરમાચરમાન્તપ્રદેશેભ્યઃ
સર્વદ્રવ્યાણાં વિશેષાધિકત્વં મવતિ, અનન્તાનન્તસંખ્યકાનાં જીવાનામ્ एवम् પરમાણ્વાદીનામ-
નન્તપરમાણ્વાત્મક સ્કન્ધપર્યન્તાનાં પ્રત્યેકાનન્તસંખ્યાનાં પૃથક્ પૃથક્ દ્રવ્યત્વાત્, તેભ્યોડપિ
‘સવ્વપણસા અણંતગુણા’ સર્વપ્રદેશા અનન્તગુણા મવન્તિ, તેભ્યોડપિ-‘સવ્વપજ્જવા અણંતગુણા’
સર્વપર્યવાઃ અનન્તગુણા મવન્તિ, પ્રતિપ્રદેશં સ્વપરમેદમિદાનાં પર્યાયાણામનન્તતાત્ ॥ સૂ. ૩ ॥

મૂલમ્-પરમાણુપોગલે જાં મંતે ! કિં ચરિમે ૧ અચરિમે ૨ અવત્ત-
વ્વણ ૬, ચરમાઈં ૪ અચરમાઈં ૫ અવત્તવ્વયાઈં ૬ ઉદાહુ ચરિમે ચ,
અચરિમે ચ ૭, ઉદાહુ ચરમે ચ અચરમાઈં ૮, ઉદાહુ ચરમાઈં અચરમે
ચ ૯, ઉદાહુ ચરિમાઈં ચ અચરમાઈં ચ ૧૦, પઢસા ચઉમંગી ! ઉદાહુ
ચરિમે ચ અવત્તવ્વણ ચ ૧૧ ઉદાહુ ચરમે ચ અવત્તવ્વયાઈં ચ ૧૨ ઉદાહુ
ચરમાઈં ચ અવત્તવ્વણ ચ ૧૩, ઉદાહુ ચરમાઈં ચ અવત્તવ્વયાઈં ચ ૧૪,
બીયા ચઉમંગી ! ઉદાહુ અચરિમે ચ અવત્તવ્વણ ચ ૧૫, ઉદાહુ અચરમે
ચ અવત્તવ્વયાઈં ચ ૧૬, ઉદાહુ અચરમાઈં ચ અવત્તવ્વણ ચ ૧૭, ઉદાહુ
અચરમાઈં ચ અવત્તવ્વયાઈં ચ ૧૮, તદિયા ચઉમંગી ! ઉદાહુ ચરમે ચ

કે ચરમાન્તપ્રદેશ ઓર અચરમાન્તપ્રદેશ ઢોનોં મિલ કર વિશેષાધિક હૈં । ડનકી
અપેક્ષા સબ દ્રવ્ય વિશેષાધિક હૈં, અર્થાત્ લોક ઓર અલોક કે ચરમ ઓર
અચરમપ્રદેશોં કી અપેક્ષા સબ દ્રવ્ય મિલકર વિશેષાધિક હૈં, કયોંકિ અનન્તા-
નન્તસંખ્યક જીવ, પરમાણુ, અનન્ત પરમાણુઓં તક કે બને હુણ સ્કંધ, સબ અલગ
-અલગ મીં અનન્ત-અનન્ત હૈં ઓર વે સમી દ્રવ્ય હૈં । સબ દ્રવ્યોં કી અપેક્ષા
મીં-સવ પ્રદેશ અનન્તગુણા હૈં ઓર સબ પ્રદેશોં કી અપેક્ષા સર્વ પર્યાય અનન્ત-
ગુણા હૈં, કયોં કિ પ્રત્યેકપ્રદેશ કે સ્વ-પર પર્યાય અનન્ત હૈં ॥ સૂ. ૩ ॥

અપેક્ષાએ લોક અને અલોકના ચરમાન્ત પ્રદેશ અને અચરમાન્ત પ્રદેશ બન્ને મળીને
વિશેષાધિક છે, એમની અપેક્ષાએ બધા દ્રવ્ય વિશેષાધિક છે, અર્થાત્ લોક અને અલોકના
ચરમ અને અચરમ પ્રદેશોની અપેક્ષાએ બધા દ્રવ્યો મળીને વિશેષાધિક છે. કેમકે
અનન્તાનન્ત સખ્યક જીવ, પરમાણુ અનન્ત પરમાણુઓ સુધીના બનેલા સ્કંધ, બધા અલગ-
અલગ પણ અનન્ત અનન્ત છે અને તે બધા દ્રવ્યોની અપેક્ષાએ પણ બધા પ્રદેશ અનન્ત-
ગણા છે અને બધા પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સર્વપર્યાય અનન્તગણા છે, કેમકે પ્રત્યેક પ્રદેશની
સ્વપર પર્યાય અનન્ત છે. ॥ સૂ. ૩ ॥

અચરમે ય અવત્તવ્વણ ય ૧૯, ઉદાહુ ચરમે ય અચરમે ય અવત્તવ્વયાઈં
 ચ ૨૦ ઉદાહુ ચરમે ય અચરમાઈ ય અવત્તવ્વણ ય ૨૧, ઉદાહુ ચરમે
 ય અચરમાઈં ય અવત્તવ્વયાઈં ય ૨૨, ઉદાહુ ચરમાઈં ય અચરમે ય
 અવત્તવ્વણ ય ૨૩, ઉદાહુ ચરમાઈં ય અચરમે ય અવત્તવ્વયાઈં ચ ૨૪
 ઉદાહુ ચરમાઈં ય અચરમાઈં ય અવત્તવ્વણ ય ૨૫, ઉદાહુ ચરમાઈં ય
 અચરમાઈં ય અવત્તવ્વયાઈં ય ૨૬ ણ્ણ છવ્વીસં મંગા । ગોયમા ! પર
 માણુપોગ્ગલે નો ચરમે નો અચરમે, નિયમા અવત્તવ્વણ, સેસા મંગા
 પડિસેહેયવ્વા ॥ સૂ. ૪ ॥

છાયા-પરમાણુપુદ્ગલઃ સ્વલુ મદન્ત ! કિં ચરમઃ ૧ અચરમઃ ૨ અવત્તવ્વયઃ ૩ ચર-
 માણિ ૪ અચરમાણિ ૫ અવત્તવ્વયાનિ ૬ ઉતાહો ચરમશ્ચ અચરમશ્ચ ૭ ઉતાહો ચરમશ્ચ અચરમાણિ
 ૮ ઉતાહો ચરમાણિ અચરમશ્ચ ૯ ઉતાહો ચરમાણિ ચ અચરમાણિ ચ ૧૦ પ્રથમા ચતુર્મઙ્ગી,
 ઉતાહો ચરમશ્ચ અવત્તવ્વયશ્ચ ૧૧ ઉતાહો ચરમશ્ચ અવત્તવ્વયાનિ ચ ૧૨ ઉતાહો ચરમાણિ ચ અવ-

પરમાણુ આદિ કાં ચરમાચરમ વત્તવ્વયા

શબ્દાર્થ-(પરમાણુપોગ્ગલે ણં મંતે ! કિં ચરિમે ?) મગવન્ ! પરમાણુ પુદ્ગલ
 ક્યા ચરમ હૈં ? (અચરિમે) અચરમ હૈં ? (અવત્તવ્વણ) અવત્તવ્વય હૈં ? (ચરમાઈં)
 ચરમાણિ-બહુત ચરમરૂપ હૈં ? (અચરમાઈં) બહુત અચરમરૂપ હૈં ? (અવત્તવ્વયાઈં)
 બહુત અવત્તવ્વયરૂપ હૈં ? (ઉદાહુ) અથવા (ચરિમે ય અચરિમે ય) ચરમ ઓર અચ-
 રમ હૈં ? (ઉદાહુ) અથવા (ચરિમે ય અચરમાઈં) ચરમ ઓર બહુત અચરમરૂપ હૈં ?
 (ઉદાહુ ચરમાઈં અચરમે ય) અથવા અનેક ચરમરૂપ ઓર ણ્ણ અચરમ હૈં ?
 (ઉદાહુ ચરમાઈં ચ અચરમાઈં ચ) અથવા બહુત ચરમ ઓર બહુત અચરમરૂપ હૈં ?
 (પદમા ચત્તમંગી) પહ્લી ચૌમંગી ।

(ઉદાહુ ચરિમે ય અવત્તવ્વણ ય) અથવા ચરમ ઓર અવત્તવ્વય હૈં, (ઉદાહુ

પરમાણુ આદિની ચરમાચરમ વત્તવ્વયા

શબ્દાર્થ-(પરમાણુપોગ્ગલે ણં મંતે કિં ચરિમે) હે ભગવન્ ! પરમાણુ પુદ્ગલ શુ ચરમ
 છે ? (અચરિમે) અચરમ છે ? (અવત્તવ્વણ) અવત્તવ્વય છે ? (ચરમાઈં) ચરમાણિ-ધણા ચરમ
 રૂપ છે ? (અચરમાઈં) ધણાઅચરમ રૂપ છે ? (અવત્તવ્વયાઈં) ધણા અવત્તવ્વય રૂપ છે ? (ઉદાહુ)
 અથવા (ચરિમે ય અચરિમે ય) ચરમ અને અચરમ છે ? (ઉદાહુ) અથવા (ચરમેય અચરમાઈં)
 ચરમ અને ધણા અચરમ રૂપ છે ? (ઉદાહુ ચરમાઈં ચ અચરમાઈં ચ) અથવા ધણા ચરમ
 અને ધણા અચરમ રૂપ છે ? (પદમા ચત્તમંગી) પહેલી ચૌ ભગી

(ઉદાહુ ચરિમેય અવત્તવ્વણ ય) અથવા ચરમ અને અવત્તવ્વય છે (ઉદાહુ ચરિમે ય

ક્તવ્યશ્ચ ૧૩ ઉતાહો ચરમાણિ ચ ઉવક્તવ્યાનિ ચ ૧૪ દ્વિતીયા ચતુર્મઙ્ગી ઉતાહો અચરમશ્ચ
અવક્તવ્યશ્ચ ૧૫ ઉતાહો અચરમશ્ચ અવક્તવ્યાનિ ચ ૧૬ ઉતાહો અચરમાણિ ચ અવક્તવ્યશ્ચ ૧૭
ઉતાહો અચરમાણિ ચ અવક્તવ્યાનિ ચ ૧૮ તૃતીયા ચતુર્મઙ્ગી ઉતાહો ચરમશ્ચ અચરમશ્ચ અવક્ત-
વ્યશ્ચ ૧૯ ઉતાહો ચરમશ્ચ અચરમશ્ચ અવક્તવ્યાનિ ચ ૨૦ ઉતાહો ચરમશ્ચ અચરમાણિ ચ
અવક્તવ્યશ્ચ ૨૧ ઉતાહો ચરમશ્ચ અચરમાણિ ચ અવક્તવ્યાનિ ચ ૨૨ ઉતાહો ચરમાણિ ચ અચ-

ચરિમે ય અવક્તવ્યાઈં ચ) અથવા ચરમ ઔર બહુત અવક્તવ્યરૂપ હૈ ? (ઉદાહુ
ચરમાઈં ચ અવક્તવ્ય ય) અથવા બહુત ચરમરૂપ ઔર અવક્તવ્ય હૈ ? (ઉદાહુ
ચરમાઈં ચ અવક્તવ્યાઈં ચ) અથવા બહુત ચરમ ઔર બહુત અવક્તવ્યરૂપ હૈ ?
(ધીયા ચતુર્મઙ્ગી) યહ દૂસરી ચૌમઙ્ગી ।

(ઉદાહુ અચરિમે ય અવક્તવ્ય ય) અથવા અચરમ ઔર અવક્તવ્ય હૈ ?
(ઉદાહુ અચરમે ય અવક્તવ્યાઈં ચ) અથવા અચરમ ઔર બહુત અવક્તવ્યરૂપ હૈ ?
(ઉદાહુ અચરિમાઈં ચ અવક્તવ્ય ય) અથવા બહુત અચરમ ઔર અવક્તવ્ય હૈ ?
(ઉદાહુ ચરમાઈં ચ અવક્તવ્યાઈં ચ) અથવા બહુત ચરમ ઔર બહુત અવક્તવ્ય
રૂપ હૈ ? (તહ્યા ચતુર્મઙ્ગી) યહ તીસરી ચૌમઙ્ગી હૈ ।

(ઉદાહુ ચરમે ય અચરમે ય અવક્તવ્ય ય) અથવા ચરમ, અચરમ ઔર
અવક્તવ્ય હૈ (ઉદાહુ ચરમે ય અચરમે ય અવક્તવ્યાઈં ચ) અથવા ચરમ, અચ-
રમ ઔર બહુત અવક્તવ્યરૂપ હૈ (ઉદાહુ ચરમે ચ અચરમાઈં ચ અવક્તવ્ય ય)
અથવા ચરમ, બહુત અચરમ ઔર અવક્તવ્ય હૈ ? (ઉદાહુ ચરમે ય અચરમાઈં ચ
અવક્તવ્યાઈં ચ) અથવા ચરમ, બહુત અચરમ ઔર બહુત અવક્તવ્યરૂપ હૈ ?

અવક્તવ્યાઈં ચ) અથવા ચરમ અને ધણા અવક્તવ્ય રૂપ છે ? (ઉદાહુ ચરમાઈં ચ અવ-
ક્તવ્ય ય) અથવા ધણા ચરમ અને અવક્તવ્ય છે ? (ઉદાહુ ચરમાઈં ચ અવક્તવ્યાઈં ચ)
અથવા ધણા ચરમ અને ધણા અવક્તવ્ય રૂપ છે ? (ધીયા ચતુર્મઙ્ગી) આ ખીણ ચૌ મઙ્ગી થઈ
(ઉદાહુ અચરિમે ય અવક્તવ્ય ય) અથવા અચરમ અને અવક્તવ્ય છે ? (ઉદાહુ અચરમે ય
અવક્તવ્યાઈં ચ) અથવા અચરમ અને ધણા અવક્તવ્ય રૂપ છે ? (ઉદાહુ અચરિમાઈં ચ
અવક્તવ્ય ય) અથવા ધણા અચરમ અને અવક્તવ્ય છે ? (ઉદાહુ ચરમાઈં ચ અવક્તવ્યાઈં ચ)
અથવા ધણા ચરમ અને ધણા અવક્તવ્ય રૂપ છે ? (તહ્યા ચતુર્મઙ્ગી) આ ત્રીણ ચૌ મઙ્ગી થઈ

(ઉદાહુ ચરમે ય અચરમે ય અવક્તવ્ય ય) અથવા ચરમ અચરમ અને અવક્તવ્ય
છે (ઉદાહુ ચરમે ય અચરમે ય અવક્તવ્યાઈં ચ) અથવા ચરમ, અચરમ અને ધણા અવ-
ક્તવ્ય રૂપ છે (ઉદાહુ ચરમે ચ અચરમાઈં ચ અવક્તવ્ય ય) અથવા ચરમ, ધણા અચરમ
અને અવક્તવ્ય છે ? (ઉદાહુ ચરમે ચ અચરમાઈં ચ અવક્તવ્ય ય) અથવા ચરમ, ધણા
અચરમ અને અવક્તવ્ય છે ? (ઉદાહુ ચરમાઈં ચ અચરમે ચ અવક્તવ્યાઈં ચ) અથવા ધણા

રમશ્ચ અવક્તવ્યશ્ચ ૨૩ ઉતાહો ચરમાણિ ચ અચરમશ્ચ અવક્તવ્યાનિ ચ ૨૪ ઉતાહો ચરમાણિ ચ અચરમાણિ ચ અવક્તવ્યશ્ચ ૨૫ ઉતાહો ચરમાણિ ચ અચરમાણિ ચ અવક્તવ્યાનિ ચ ૨૬ एते षड्विंशति भङ्गाः ! गौतम ! परमाणु पुद्गलो नो चरमः, नो अचरमः, नियमाद् अवक्तव्यः, शेषा भङ्गाः प्रतिषेद्धव्याः ॥ सू० ४ ॥

ટીકા—પૂર્વ રત્નપ્રમાદિકં ચરમાચરમમેદતઃ પ્રરૂપિતમ્ અથ પરમાણ્વાદિકં ચરમાચરમાદિમેદતઃ પ્રરૂપયિતુમાહ—પરમાણુપોગ્ગલે ણં મંતે ! કિં ચરિમે ? ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મદન્ત ! પરમાણુપુદ્ગલઃ ક્વલુ કિ ચરમો વર્તતે ? કિં વા ‘અચરિમે,’ અચરમો વર્તતે ! કિં (ઉદાહુ ચરમાઈ ચ અચરમે ચ, અવક્તવ્યઈ ચ) અથવા બહુત ચરમ, અચરમ ઔર અવક્તવ્ય હૈ (ઉદાહુ ચરમાઈ ચ અચરમે ચ અવક્તવ્યયાઈ ચ) અથવા બહુત ચરમ રૂપ, અચરમ ઔર બહુત અવક્તવ્ય રૂપ હૈ ? (ઉદાહુ ચરમાઈ ચ અચરમાઈ ચ અવક્તવ્યઈ ચ) અથવા બહુત ચરમ, બહુત અચરમ ઔર અવક્તવ્ય હૈ ? (ઉદાહુ ચરમાઈ ચ અચરમાઈ ચ અવક્તવ્યયાઈ ચ) અથવા બહુત ચરમ, બહુત અચરમ ઔર બહુત અવક્તવ્ય રૂપ હૈ ? (एते छवीसं भंगा) ये छवीस भंग हैं ।

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (પરમાણુપોગ્ગલે) પરમાણુપુદ્ગલ (નો ચરમે નો અચરમે, નિયમા અવક્તવ્યઈ) ચરમ નહીં, અચરમ નહીં, નિયમ સે અવક્તવ્ય હૈ, (સેસા ભંગા પઢિસેહેયવ્વા) શેષ ભંગોં કા નિષેધ કરના ચાહિયે ।

ટીકાર્થ—પહેલે રત્નપ્રમા આદિ ભૂમિયોં કે ચરમ—અચરમ આદિ કે વિષય મેં વિચાર કિયા ગયા થા, અથ પરમાણુપુદ્ગલ કે ચરમ—અચરમ આદિ કા વિચાર કિયા જાતા હૈ—

શ્રીગૌતમસ્વામી ! પ્રશ્ન કરતે હૈ—હે ભગવન્ ! પરમાણુ પુદ્ગલ (૧) કયા ચરમ હૈ ? (૨) અથવા કયા અચરમ હૈ ? (૩) યા કયા અવક્તવ્ય હૈ ? इत्यादि रूप

ચરમ, અચરમ અને અવક્તવ્ય છે (ઉદાહુ ચરમાઈ ચ અચરમે ચ અવક્તવ્યયાઈ ચ) અથવા ધણા ચરમ રૂપ, અચરમ રૂપ અને ધણા અવક્તવ્ય રૂપ છે ? (ઉદાહુ ચરમાઈ ચ અચરમાઈ ચ અવક્તવ્યઈ ચ) અથવા ધણા ચરમ, ધણા અચરમ અને અવક્તવ્ય છે ? (ઉદાહુ ચરમાઈ ચ અચરમાઈ ચ અવક્તવ્યયાઈ ચ) અથવા ધણા ચરમ, ધણા અચરમ અને ધણા અવક્તવ્ય રૂપ છે ? (एते छवीसं भंगा) ये छवीस भंग છે

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (પરમાણુપોગ્ગલે) પરમાણુ પુદ્ગલ (નો ચરમે, નો અચરમે, નિયમા અવક્તવ્યઈ) ચરમ નહિ, અચરમ નહીં નિયમથી અવક્તવ્ય છે (સેસા ભંગા પઢિ સેહેયવ્વા) શેષ ભંગોનો નિષેધ કરવો જોઈએ

ટીકાર્થ—પહેલા રત્નપ્રમા આદિ ભૂમિયોના ચરમ—અચરમ આદિના વિષયના વિચાર કરાયો હતો, હવે પરમાણુ પુદ્ગલના ચરમ—અચરમ આદિનો વિચાર કરાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે —હે ભગવન્ ! પરમાણુ પુદ્ગલ (૧) શુ ચરમ છે ?

વા 'અવત્તવ્વ ૩' અવત્તવ્યો મવતિ ? इत्यादि रीत्या प्रश्नवाक्ये पङ्क्तिर्भङ्गाः संभवन्ति, तत्रादौ त्रीणि पदानि चरमाचरमावक्तव्य स्वरूपाणि प्रतिपादितान्येव, तेषाञ्चैकसंयोगे असंयोगे प्रत्येकमेकवचनान्तास्त्रयो भङ्गाः-चरमोऽचरमोऽवक्तव्यः, त्रयो बहुवचनान्ताः चरमाणि अचरमाणि, अवक्तव्यानि इत्येकसंयोगे सर्वे पदभङ्गाः, द्विकसंयोगास्तत्र चरमाचरमपदयोः प्रथमः, चरमावक्तव्यपदयोर्द्वितीयः अचरमावक्तव्यपदयोस्तृतीयो भवति, तेषाञ्च त्रयाणां प्रत्येकस्मिन् चत्वारो भङ्गाः, तत्र प्रथमे द्विकसंयोगे चरमश्चाचरमश्च, चरमश्चाचरमाश्च, चरमाश्चाचरमश्च, चरमाश्चाचरमाश्च, एवमेव चतुर्भङ्गी चरमावक्तव्यपदयोः, तथैव अचरमावक्तव्यपदयोः प्रश्न वाक्य में छवीस विकल्प का संभव है। उनमें से चरम, अचरम और अवक्तव्य, ये तीन विकल्प ऊपर कहे जा चुके हैं। इन तीनों को पृथक्-पृथक् करके, सम्मिलित करके तथा एकवचन में और बहुवचन में प्रयोग करके आगे के भग समझ लेने चाहिए। जैसे एकवचनान्त असंमिलित तीन भग यों हैं—(१) चरमः (२) अचरमः (३) अवक्तव्यः, इन्हीं के तीन बहुवचनान्त विकल्प इस प्रकार होते हैं—(४) चरमाणि (५) अचरमाणि (६) अवक्तव्यानि। ये पृथक्-पृथक् विवक्षा करने पर छह भग होते हैं। दो-दो को साथ मिलाने से तीन प्रकार के भग बनते हैं, यथा—चरम और अचरम के संयोग से प्रथम द्विकसंयोग, चरम और अवक्तव्य के संयोग से दूसरा द्विकसंयोग और अचरम तथा अवक्तव्य के संयोग से तीसरा द्विकसंयोग होता है। इन तीनों में से प्रत्येक के चार-चार भग बनते हैं। पहले द्विकसंयोग के चार भग यों—चरमः और अचरमः, चरमः अचरमाः, चरमाः अचरमः, चरमाः अचरमाः इसी प्रकार की चौभङ्गी चरम और अवक्तव्य पद की समझनी चाहिए तथा अचरम

(૨) અથવા શુ અચરમ છે ? (૩) અગર શુ અવક્તવ્ય છે ? इत्यादि इये प्रश्न वाक्यभां छवीस विकल्प स भवे छे. तेजोभाथी चरम, अचरम अने अवक्तव्य, अे त्रयु विकल्प ऊपर कही गयेछ छीअे. अे त्रयुने पृथक् पृथक् करीने बेगा करीने तथा अेकवचनभां अने बहुवचनभां प्रयोग करीने आगणना भग समझ लेवा नोछअे जेम अेकवचनान्त असंमिलित त्रयु भग आभ छे—(१) चरमः (२) अचरम (३) अवक्तव्यः जेमना त्रयु बहुवचनान्त विकल्प आ रीते थाय छे—(४) चरमाणि (५) अचरमाणि (६) अवक्तव्यानि. आभ पृथक् पृथक् विवक्षा करवाथी छ भग थाय छे. जे-जेने साथे भेगववाथी त्रयु प्रकारना भग भने छे जेमके-चरम अने अचरमना संयोगथी प्रथमद्विक संयोग, चरम अने अवक्तव्यना संयोगथी भीलु द्विक संयोग अने अचरम तथा अवक्तव्यना संयोगथी त्रीलु द्विक संयोग थाय छे

अे त्रयेभांथी प्रत्येकना ચાર ચાર ભગ બને છે, પહેલાં દ્વિક સંયોગના ચાર ભગ આમ છે—ચરમ . અને અચરમ . , ચરમ . અચરમા : , ચરમા : અચરમ , ચરમા : અચરમા : ,

શ્વતુર્મઙ્ગીતિ સર્વસંસ્થયા દ્વિકસંયોગે દ્વાદશ મઙ્ગાઃ, ત્રિકસંયોગે એકવચનવહુવચનાભ્યામષ્ટૌ મઙ્ગા મવન્તિ, इति सर्वसंकलनेन षट्विंशतिर्मङ्गा भवन्ति, तानेव मङ्गान् विशदयन्नाह—‘चरमाई ४’ परमाणुपुद्गलः किं चरमाणि ? किं वा ‘अचरमाई ५’ अचरमाणि ? किं वा—‘अवक्तव्याइ ६’ अवक्तव्यानि ? इत्येवमेकसंयोगे षड्मङ्गान् प्रतिपाद्य, द्विकसंयोगे द्वादश मङ्गान् प्रतिपादयति—‘उदाहु चरिमे य अचरिमे य ७’ उताहो चरमश्च अचरमश्च परमाणुपुद्गलो भवति ? ‘उदाहु और अवक्तव्य पदों को लेकर भी एक चौमंगी बना लेनी चाहिए । इस प्रकार द्विकसंयोग के कुल बारह विकल्प होते हैं ।

तीन संयोगी भंग आठ होते हैं । इस प्रकार सब को सम्मिलित करने पर $6 \times 12 \times 8 = 26$ (छब्बीस) भंग होते हैं ।

* हिन्दी भाषा में एकवचनान्त रूप ‘चरम’ और बहुवचनान्त रूप भी ‘चरम’ ही होता है । इनसे एक वचन और बहुवचन का स्पष्ट भेद ज्ञात नहीं होता । इस कारण स्पष्टता के लिए यहाँ और आगे-पीछे भी संस्कृतभाषा के अनुसार एकवचन और बहुवचन का प्रयोग किया गया है ।

अब इन्हीं भंगों को स्पष्ट करते हुए कहते हैं—(४) चरमाणि अर्थात् परमाणुपुद्गल क्या बहुत चरम रूप है ? (५) अचरमाणि अर्थात् क्या बहुत अचरम रूप है ? (६) अवक्तव्यानि क्या परमाणुपुद्गल बहुत अवक्तव्य रूप है ? ये पृथक्-पृथक् छह भंग हुए ।

अब द्विकसंयोगी बारह भंगों का प्रतिपादन करते हैं—अथवा (७) परमाणुपुद्गल चरमः और अचरमः है ? (८) वा परमाणु चरमः अचरमाणि है अर्थात्

એ પ્રકારની ચૌમંગી ચરમ અને અવક્તવ્ય પદની સમજવી જોઈ એ અચરમ અને અવક્તવ્ય પદોને લઈને પણ એક ચૌ મંગી બનાવી લેવી જોઈએ. એ પ્રકારે દ્વિક સંયોગના કુલ બાર વિકલ્પ થાય છે.

ત્રણ સંયોગી ભંગ આઠ થાય છે. એ પ્રકારે બધાને જોડી દેવાથી $6 \times 12 \times 8 = 26$ (છબ્વીસ) ભંગ થઈ જાય છે.

ગુજરાતીમાં ચરમના એકવચનનાન્ત અને બહુવચનનાન્ત રૂપોનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ નથી આવતો એથી એ દારણે સ્પષ્ટતાને માટે અહીં અને આગળ પાછળ પણ સંસ્કૃત ભાષાના અનુસાર એક વચન અને બહુવચનના પ્રયોગ કરાયા છે.

હવે એ બંનેને સ્પષ્ટ કરતા કહે છે—(૪) ચરમાણિ અર્થાત્ પરમાણુ પુદ્ગલ શુ ઘણા ચરમ રૂપ છે ? (૫) અચરમાણિ અર્થાત્ શુ ઘણા અચરમ રૂપ છે ? (૬) અવક્તવ્યાનિ—શુ પરમાણુ પુદ્ગલ ઘણા અવક્તવ્ય રૂપ છે ? પૃથક્ પૃથક્ આ છ ભંગ થયા.

હવે દ્વિક સંયોગી બાર ભંગોનું પ્રતિપાદન કરે છે—અથવા (૭) પરમાણુ પુદ્ગલ ચરમ . અને અચરમ છે ? (૮) વા પરમાણુ ચરમ : અચરમાણિ છે અર્થાત્ એક ચરમ

ચરમે ય અચરમાઈ ૮, ઉતાહો ચરમશ્ચ અચરમાણિ ચ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ ? 'ઉદાહુ ચરમાઈ અચરમે ય ૯, ઉતાહો ચરમાણિ ચાચરમશ્ચ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ ? 'ઉદાહુ ચરમાઈ ચ અચરમાઈ ય ૧૦' ઉતાહો-ચરમાણિ ચ અચરમાણિ ચ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, ઇતિ 'પઢમા ચડમંગી' પ્રથમા ચતુર્થઙ્ગી દ્વિકસંયોગે ઉક્તા, અથ દ્વિતીયામાહ 'ઉદાહુ ચરિમે ય અવત્તવ્વપ્પ ય ૧૧' ઉતાહો ચરમશ્ચ અવત્તવ્વપ્પ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ ? 'ઉદાહુ ચરમે ય અવત્તવ્વપ્પ ય ૧૨' ઉતાહો ચરમશ્ચ અવત્તવ્વપ્પાણિ ચ પરમાણુ પુદ્ગલો ભવતિ ? 'ઉદાહુ ચરમાઈ ય અવત્તવ્વપ્પ ય ૧૩' ઉતાહો ચરમાણિ ચ અવત્તવ્વપ્પ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ ? 'ઉદાહુ ચરમાઈ ય અવત્તવ્વપ્પાઈ ૧૪' ઉતાહો ચરમાણિ ચ અવત્તવ્વપ્પાણિ ચ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, ઇત્યેવં 'ત્રીયા ચડમંગી' દ્વિતીયા ચતુર્થઙ્ગી ભવતિ । અથ તૃતીયામાહ-'ઉદાહુ અચરિમે ય અવત્તવ્વપ્પ ય ૧૫, ઉતાહો અચરમશ્ચ અવત્તવ્વપ્પ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, 'ઉદાહુ અચરમે ય અવત્તવ્વપ્પાઈ ય ૧૬, ઉતાહો અચરમશ્ચ અવત્તવ્વપ્પાણિ ચ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, 'ઉદાહુ અચરમાઈ ચ અવત્તવ્વપ્પ ય ૧૭' ઉતાહો અચરમાણિ ચ અવત્તવ્વપ્પ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ ? 'ઉદાહુ અચરમાઈ ય અવત્તવ્વપ્પાઈ ય ૧૮' ઉતાહો અચરમાણિ ચ અવત્તવ્વપ્પાણિ ચ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ ? ઇત્યેવં 'ત્રીયા ચડમંગી' તૃતીયા ચતુર્થઙ્ગી પ્રતિપાદિતા । અથ ત્રિકસંયોગે અષ્ટૈ મહ્જાન્ પ્રતિપાદયિતુમાહ-'ઉદાહુ ચરમે ય અચરમે ય અવત્તવ્વપ્પ ય ૧૯' ઉતાહો ચરમશ્ચ અચરમશ્ચ, **एक चरम और बहुत अचरमरूप है ? (९) अथवा चरमाणि एवं अचरम है ? (१०) या चरमाणि और अचरमाणि है ? यह प्रथम चौभंगी हुई ।**

दूसरी चौभंगी-(११) चरमः अवक्तव्यः अर्थात् परमाणु क्या चरम और अवक्तव्य है ? (१२) अथवा चरमः अवक्तव्यानि है ? (१३) अथवा चरमाणि अवक्तव्य है ? (१४) अथवा चरमाणि और अवक्तव्यानि है ? यह दूसरी चौभंगी हुई ।

तीसरी चौभंगी-(१५) अचरमः अवक्तव्यः है ? (१६) अथवा चरमः अवक्तव्यानि है ? (१७) अथवा अचरमाणि अवक्तव्यः है ? (१८) अथवा अचरमाणि-अवक्तव्यानि है ? यह तीसरी चौभंगी हुई ।

अब त्रिक संयोगी आठ भग दिखलाते हैं-(१९) अथवा चरमः अचरमः

अने धया अचरम ३५ છે ? (૯) અથવા ચરમાણિ તેમજ અચરમ (૧૦) અગર ચરમાણિ અને અચરમાણિ છે ? આ પહેલી ચૌભંગી થઈ

બીજી ચૌભંગી-(૧૧) ચરમ અવક્તવ્યઃ અર્થાત્ પરમાણુ શુ ચરમ અને અવક્તવ્ય છે ? (૧૨) અથવા ચરમ અવક્તવ્યાનિ છે ? (૧૩) અથવા ચરમાણિ અવક્તવ્ય છે ? (૧૪) અથવા ચરમાણિ અને અવક્તવ્યાનિ છે ? આ બીજી ચૌભંગી થઈ

ત્રીજી ચૌભંગી-(૧૫) અચરમઃ અવક્તવ્ય છે ? (૧૬) અથવા ચરમ અવક્તવ્યાનિ છે ? (૧૭) અથવા અચરમાણિ અવક્તવ્ય છે ? (૧૮) અથવા અચરમાણિ અવક્તવ્યાનિ છે ? આ ત્રીજી ચૌભંગી થઈ.

અવક્તવ્યશ્ચ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ ? 'ઉદાહુ ચરમે ય અચરમે ય અવક્તવ્યયાઈં ય ૨૦' ઉતાહુ ચરમશ્ચ અચરમશ્ચ અવક્તવ્યાનિ ચ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ ? 'ઉદાહુ ચરમે ય અચરમાઈં ચ અવક્તવ્ય ય ૨૧' ઉતાહો ચરમશ્ચ, અચરમાણિ ય અવક્તવ્યશ્ચ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ ? 'ઉદાહુ ચરમે ય અચરમાઈં ચ અવક્તવ્યયાઈં ચ ૨૨' ઉતાહો ચરમશ્ચ અચરમાણિ ચ અવક્તવ્યાનિ ચ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ ? 'ઉદાહુ ચરમાઈં ચ અચરમે ય અવક્તવ્ય ય ૨૩' ઉતાહો ચરમાણિ ચ અચરમશ્ચ અવક્તવ્યશ્ચ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ ? 'ઉદાહુ ચરમાઈં ચ અચરમે ય અવક્તવ્યયાઈં ૨૪' ઉતાહો ચરમાણિ ચ અચરમશ્ચ અવક્તવ્યાનિ ચ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ ? 'ઉદાહુ ચરમાઈં અચરમાઈં ચ અવક્તવ્ય ય ૨૫' ઉતાહો ચરમાણિ ચ અચરમાણિ ચ અવક્તવ્યશ્ચ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ ? 'ઉદાહુ ચરમાઈં ચ અચરમાઈં ચ અવક્તવ્યયાઈં ચ ૨૬' ઉતાહો ચરમાણિ ચ અચરમાણિ ચ અવક્તવ્યાનિ ચ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ ? 'एष छव्वीसं मंगा' एते—उपर्युक्ताः, षड्विंशतिर्मङ्गाः संजाताः प्रश्नवाक्ये, भगवान् आह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'परमाणुपोग्गले नो चरमे नो अचरमे नियमा अवत्तव्वए, सेसा मंगा पडिसेहेयव्वा' परमाणु-पुद्गलो नो चरमो भवति नो वा अचरमो भवति, चरमत्वस्य अन्य सापेक्षतया अन्यस्य

અવક્તવ્યઃ હૈ ? (૨૦) અથવા ચરમઃ અચરમઃ, અવક્તવ્યાનિ હૈ ? (૨૧) અથવા ચરમઃ અચરમાઃ, અવક્તવ્યઃ હૈ ? (૨૨) અથવા ચરમઃ, અચરમાણિ અવક્તવ્યાનિ હૈ ? (૨૩) અથવા ચરમાણિ, અચરમઃ, અવક્તવ્યઃ હૈ ? (૨૪) અથવા ચરમાણિ અચરમઃ અવક્તવ્યાનિ હૈ ? (૨૫) અથવા ચરમાણિ, અચરમાણિ, અવક્તવ્યઃ હૈ ? (૨૬) અથવા ચરમાણિ, અચરમાણિ, અવક્તવ્યાનિ હૈ ? इस प्रकार प्रश्न वाक्य में छव्वीस भग हुए ।

મગવાનુ ! ઉત્તર દેતે હૈં—ગૌતમ ! પરમાણુપુદ્ગલ ન ચરમઃ અર્થાત્ એક ચરમ હૈ, ન એક અચરમ હૈ, વહ તો નિયમ સે એક અવક્તવ્ય હૈ ! તાત્પર્ય યહ હૈ કિ ચરમત્વ દૂસરે કી અપેક્ષા સે હોતા હૈ યહાં કિસી દૂસરે કી વિવક્ષા કી નહીં ગઈ હૈ ! इसके अतिरिक्त परमाणु सांश (अनेक अंशों वाला) भी नहीं

હવે ત્રિક સ યોગી આઠ ભાગ બતાવે છે—(૧૬) અથવા ચરમઃ અચરમ અવક્તવ્યઃ છે ? (૨૦) અથવા ચરમઃ, અચરમ અવક્તવ્યાનિ છે ? (૨૧) અથવા ચરમ, અચરમા અવક્તવ્ય છે ? (૨૨) અથવા ચરમ અચરમ, અવક્તવ્યાનિ છે ? (૨૩) અથવા ચરમાણિ અચરમ, અવક્તવ્યઃ છે ? (૨૪) અથવા અચરમાણિ, અચરમ અવક્તવ્યાનિ છે ? (૨૫) અથવા ચરમાણિ, અચરમાણિ અવક્તવ્ય છે ? (૨૬) અથવા ચરમાણિ, અચરમાણિ, અવક્તવ્યાનિ છે ? આ રીતે પ્રશ્નવાક્યમાં છવ્વીસ ભાગ થયા.

શ્રી ભગવાનુ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! પરમાણુ પુદ્ગલ ન ચરમ અર્થાત્ ન એક ચરમ છે. તે તો નિયમથી એક અવક્તવ્ય છે તાત્પર્ય એ છે કે ચરમત્વ ખીલની અપેક્ષાએ થાય છે અને અહીં કોઈ ખીલની વિવક્ષા કરેલી નથી. તદુપરાન્ત પરમાણુ

અપેક્ષણીયસ્યાવિવક્ષિતત્વેનામાવાત્, નાપિ સાંશો વર્તતે પરમાણુર્યેન અંગાપેક્ષયા ચરમત્વં સંભા-
વ્યેત, તસ્ય નિરવયવત્વાત્, અતएव પરમાણુપુદ્ગલો ન ચરમો, નાપ્યચરમો ભવતિ તસ્ય
નિરવયવત્વેન મધ્યમત્વાસંભવાત્, કિન્તુ નિયમાત્-નિયમતઃ અવક્તવ્યો ભવતિ પરમાણુપુદ્-
ગલઃ, ચરમાચરમવ્યપદેશકારણામાવેન ચરમશબ્દેન અચરમશબ્દેન ચ વ્યપદેષ્ટુમશક્યત્વાત્,
વક્તુ યોગ્યં વક્તવ્યં યદ્દિ ચરમશબ્દેન અચરમશબ્દેન વા સ્વસ્વનિમિત્તરહિતત્વેન વક્તુમશક્યં
તદ્ અવક્તવ્યમિત્યુચ્યતે इति માવઃ સ્થાપના ૧ પ્રથમા વક્ષ્યતે કિન્તુ શેપાસ્તુ મદ્ગા પ્રતિપેદ્ધ-
વ્યાઃ, પરમાણૌ તેષામસંભવાત્, તથા ચ વક્ષ્યતે-‘પરમાણુંમિ ય તદ્યો’ પરમાણૌ ચ તૃતીયો
મદ્ગો ભવતિ, તૃતીયશ્ચ મદ્ગઃ-અવક્તવ્યરૂપો વર્તતે, શેપસ્તુ પરમાણોઃ નિરવયવત્વેન પ્રતિ-
ષેધ્યાઃ इत्याશયઃ ॥ સૂ. ૪ ॥

મૂલમ્-દુપણસિણ ણં મંતે ! ધંધે પુચ્છા, ગોચમા ! દુપણસિણ ધંધે
સિય ચરમે નો અચરમે સિય અવક્તવ્વણ, સેસા મંગા પડિસેહેયવ્વા ! તિપ-
ણસિણ ણં મંતે ! ધંધે પુચ્છા, ગોચમા ! તિપણસિણ ધંધે સિય ચરમે,

હૈ, जिससे कि उसके अंशों की अपेक्षा चरमत्व की संभावना की जा सके ।
परमाणु तो निरंश-निरवयव है । अतएव परमाणु अचरम भी नहीं है, क्यों
कि निरवयव होने से उसका मध्यभाग नहीं होता । परमाणु नियम से अव-
क्तव्य होता है, क्यों कि उसमें चरम अथवा अचरम कहने का कोई कारण नहीं
है, अतः उसे न चरम कहा जा सकता है न अचरम कहा जा सकता है । जो
चरम या अचरम शब्द से वक्तव्य-कहने योग्य-न हो, वह अवक्तव्य हैं । तब
परमाणु नियम से अवक्तव्य भग में ही परिगणित होता है तो शेष पच्चीस
भग का निषेध समझलेना चाहिए, क्यों कि परमाणु में वे भग संभव नहीं
हैं । कहा भी है-‘परमाणुमि च तद्व्यो’ अर्थात् परमाणु में तीसरा भग अर्थात्
अवक्तव्य भग ही होता है ॥सू. ४॥

સાશ (અનેક અશોવાળા) પણ છે નહિ, કે જેનાથી તેના અશોની અપેક્ષાએ ચરમત્વની
અપેક્ષાએ ચરમત્વની સંભાવના કરી શકાય. પરમાણુ તો નિરંશ-નિરવયવ છે. તેથી જ
પરમાણુ અચરમ પણ નથી, કેમકે નિરવયવ હોવાથી તેનો મધ્યભાગ હોતો નથી. પર-
માણુ નિયમથી અવક્તવ્ય હોય છે, કેમકે એમાં ચરમ અથવા અચરમ કહેવાતું કોઈ
કારણ નથી, તેથી તેને નથી ચરમ કહી શકતા કે નથી અચરમ કહી શકતા જે ચરમ
અને અચરમ શબ્દથી કહેવા યોગ્ય ન હોય તે અવક્તવ્ય છે બ્યારે પરમાણુ નિયમથી
અવક્તવ્ય ભગમાં જ પરિગણિત થાય છે તો શેષ પચીસ ભગોનો નિષેધ સમજી લેવો
જોઈએ, કેમકે પરમાણુમાં તે ભગનો સંભવ નથી કદ્યું પણ છે, -પરમાણુમિ ય તદ્યો
અર્થાત્ પરમાણુમાં પણ ત્રીજો ભગ અર્થાત્ અવક્તવ્ય ભગ જ થાય છે. ॥સૂ. ૪॥

नो अचरमे, सिय अवत्तव्वए, नो चरमाइं, नो अचरमाइं, नो अवत्तव्वयाइं, नो चरमे य अचरमे य नो चरमेय अचरमाइं, सिय चरमाइं च अचरमे य, नो चरमाइं च अचरमाइं च, सियचरमे य अवत्तव्वए य, सेसा भंगा पडिसेहेयव्वा ! चउपएसिए णं भंते ! खंधे पुच्छा, गोयमा ! चउपएसिए णं खंधे सिय चरमे १ नो अचरमे २ सिय अवत्तव्वए ३ नो चरमाइं ४ नो अचरमाइं ५, नो अवत्तव्वयाइं ६, नो चरमे य अचरमे य ७ नो चरमे य अचरमाइं च ८ सिय चरमाइं अचरिमे य ९ सिय चरमाइं च अचरमाइं च १० सिय चरमे य अवत्तव्वए य ११ सिय चरमे य अवत्तव्वयाइं च १२ नो चरमाइं य अवत्तव्वए य १३ नो चरमाइं च अवत्तव्वयाइं च १४ नो अचरमे य अवत्तव्वए य १५ नो अचरमे य अवत्तव्वयाइं य १६ नो अचरमाइं य अवत्तव्वए य १७ नो अचरिमाइं च अवत्तव्वयाइं च १८ नो चरमे य अचरिमे य अवत्तव्वए य १९, नो चरिमेय अचरिमे य अवत्तव्वयाइं य २० नो चरमे य अचरमाइं य अवत्तव्वए य २१, नो चरमे य अचरमाइं य अवत्तव्वयाइं य २२, सिय चरमाइं य अचरिमे य अवत्तव्वए य २३, सेसा भंगा पडिसेहेयव्वा ! पंचपएसिएणं भंते ! 'धे पुच्छा—गोयमा ! पंचपएसिए खंधे सिय चरमे १ नो अचरमे २ सिय अवत्तव्वए ३ नो चरमाइं ४ नो अचरमाइं ५, नो अवत्तव्वयाइं ६ सिय चरमे य अचरमे य ७ नो चरमे य अचरमाइं य ८, सिय चरमाइं च अचरमे य ९ सिय चरमाइं य अचरमाइं च १० सिय चरमेय अवत्तव्वए य ११, सिय चरमेय अवत्तव्वयाइं य १२, सिय चरमाइं य अवत्तव्वए य १३ नो चरमाइं य अवत्तव्वयाइं च १४ नो अचरमे य अवत्तव्वए य १५, नो अचरमेय अवत्तव्वयाइं य १६ नो अचरमाइं य अवत्तव्वए य १७ नो अचरमाइं य अवत्तव्वयाइं य १८ नो चरमे य अचरमे य अवत्तव्वए य १९ नो चरमे य अचरमे य अवत्तव्वयाइं य २०, नो चरमेय अचरमाइं

य अवत्तव्वए य २१, नो चरमे य अचरमाइं य अवत्तव्वयाइं य २२, सिय चरमाइं य अचरमे य अवत्तव्वए य २३, सिय चरमाइं य अचरमे य अवत्तव्वयाइं य २४ । सिय चरमाइं य अचरमाइं य अवत्तव्वए य २५, नो चरमाइं य अचरमाइं य अवत्तव्वयाइं य २६, ! छप्पएसिए णं भंते ! पुच्छा, गोयमा ! छप्पएसिएणं खंधे सिय चरमे १ नो अचरमे २, सिय अवत्तव्वए ३ नो चरमाइं ४, नो अचरमाइं ५ नो अवत्तव्वयाइं ६ सिय चरमे य अचरमे य ७ सिय चरमे य अचरमाइं य ८ सिय चरमाइं य अचरमे य ९ सिय चरमाइं च अचरमाइं य १० सिय चरमे य अवत्तव्वए य ११ सिय चरमे य अवत्तव्वयाइं य १२ सिय चरमाइं य अवत्तव्वए य १३ सिय चरमाइं य अवत्तव्वयाइं य १४ नो अचरमे य अवत्तव्वए य १५, नो अचरमे य अवत्तव्वयाइं य १६, नो अचरमाइं य अवत्तव्वए य १७ नो अचरमाइं य अवत्तव्वयाइं य १८ सिय चरमे य अचरमे य अवत्तव्वए य १९ नो चरमे य अचरमे य अवत्तव्वयाइं य २० नो चरमे य अचरमाइं य अवत्तव्वए य २१ नो चरमे य अचरमाइं य अवत्तव्वयाइं य २२ सिय चरमाइं य अचरमे य अवत्तव्वए य २३ सिय चरमाइं च अचरमे य अवत्तव्वयाइं य २४ सिय चरमाइं य अचरमाइं य अवत्तव्वए य २५ सिय चरमाइं य अचरमाइं य अवत्तव्वयाइं य २६, सत्तप्पएसिएणं भंते ! खंधे पुच्छा, गोयमा ! सत्तप्पएसिए णं खंधे सिय चरमे १ णो अचरमे २ सिय अवत्तव्वए ३ णो चरमाइं ४ णो अचरमाइं ५, णो अवत्तव्वयाइं ६ सिय चरमे य अचरमे य ७ सिय चरमे य अचरमाइं य ८ सिय चरमाइं य अचरमे य ९ सिय चरमाइं य अचरमाइं य १० सिय चरमे य अवत्तव्वए य ११ सिय चरमे य अवत्तव्वयाइं य १२, सिय चरमाइं य अवत्तव्वए य १३ सिय चरमाइं च अवत्तव्वयाइं य १४, णो अचरमे य अवत्तव्वए य १५, णो अचरमे य अवत्तव्वयाइं य १६ णो अचरमाइं य

अवत्तव्वए य १७ णो अचरमाइं य अवत्तव्वयाइं य १८ सिय चरमे य
 अचरमे य अवत्तव्वए य १९ सिय चरमे य अचरमे य अवत्तव्वयाइं य २०
 सिय चरमे य अचरमाइं य अवत्तव्वए य २१ णो चरिमे य अचरमाइं य
 अवत्तव्वयाइं य २२ सिय चरमाइं य अचरमे य अवत्तव्वए य २३ सिय
 चरमाइं य अचरमे य अवत्तव्वयाइं य २४ सिय चरमाइं य चरमाइं
 य अवत्तव्वए य २५ सिय चरमाइं य अचरमाइं य अवत्तव्वयाइं य २६ ।
 अट्ठपणसिए णं भंते ! खंधे पुच्छा, गोयमा ! अट्ठपणसिए खंधे सिय
 चरमे १ नो अचरमे २ सिय अवत्तव्वए ३ नो चरमाइं ४ नो अचर-
 माइं ५ नो अवत्तव्वयाइं ६ सिय चरिमे य अचरिमे य ७ सिय चरिमे
 य अचरिमाइं य ८ सिय चरिमाइं य अचरिमे य ९ सिय चरमाइं च
 अचरमाइं च १० सिय चरमे य अवत्तव्वए य ११ सिय चरमे य
 अवत्तव्वयाइं य १२ सिय चरमाइं च अवत्तव्वए य १३ सिय चरमाइं
 य अवत्तव्वयाइं य १४ णो अचरिमे य अवत्तव्वए य १५ णो अचरिमे
 य अवत्तव्वयाइं य १६ णो अचरिमाइं य अवत्तव्वए य १७ णो अच-
 रिमाइं य अवत्तव्वयाइं य १८ सिय चरिमे य अचरिमे य अवत्तव्वए
 य १९ सिय चरिमे य अचरिमे य अवत्तव्वयाइं य २० सिय चरिमे य
 अचरिमाइं य अवत्तव्वए य २१ सिय चरिमे य अचरिमाइं य अवत्त-
 व्वयाइं य २२ सिय चरिमाइं य अचरिमे य अवत्तव्वए य २३ सिय
 चरिमाइं च अचरिमे य अवत्तव्वयाइं य २४ सिय चरिमाइं य अचरि-
 माइं य अवत्तव्वए य २५ सिय चरिमाइं य अचरिमाइं य अवत्तव्व-
 याइं य २६, संखेज्जपणसिए असंखेज्जपणसिए अणंतपणसिए खंधे जहेव
 अट्ठपणसिए तहेव पत्तेयं भाणियव्वं ! परमाणुम्मि य तइओ पढमो
 तइओ य होंति दुपणसे ! पढमो तइओ नवमो एक्कारसमो य तिपणसे
 ॥ १ ॥ पढमो तइओ नवमो दसमो एक्कारसो य वारसमो । भंगा चउ-
 प्पणसिए तेवीसइमो य वोद्धव्वो ॥ २ ॥ पढमो तइओ सत्तम नवम

दस इकारस बारस तेरसमो । तेवीस चउव्वीसो पणवीसइमो य पंचमए
॥ ३ ॥ विचउत्थ पंच छट्ठं पन्नरस सोलं च सत्तरट्ठारं । वीसक्खवीस
बावीसगं च वज्जेज्ज छट्ठमि ॥ ४ ॥ विचउत्थ पंच छट्ठं पण्णर सोलं च
सत्तरट्ठारं । बावीसइम विहूणा सत्तपएसंमि खंधम्मि ॥ ५ ॥ विचउत्थ
पंच छट्ठं पण्णर सोलं च सत्तरट्ठारं । एए वज्जिय भंगा सेसा सेसेसु
खंधेसु ॥ सू० ५ ॥

छाया-द्विप्रदेशिकः खलु भदन्त ! स्कन्धः पृच्छा, गौतम ! द्विप्रदेशिकः स्कन्धः स्यात्
चरमः, नो अचरमः, स्यादवक्तव्यः, शेषा भङ्गाः प्रतिपेक्ष्य्याः, त्रिप्रदेशिकः खलु भदन्त !
स्कन्धः पृच्छा, गौतम ! त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः स्यात् चरमः, नो अचरमः, स्यादवक्तव्यः, नो
चरमाणि, नो अचरमाणि नो अवक्तव्यानि, नो चरमश्च अचरमश्च, नो चरमश्च अचरमाणि

द्विप्रदेशी आदि की चरमाचरमता

शब्दार्थ-(दुप्पएसिए णं भंते ! खंधे पुच्छा ?) हे भगवन् ! द्विप्रदेशी स्कंध के
विषय में पृच्छा ? (गोयमा !) हे गौतम ! (दुप्पएसिए खंधे) द्विप्रदेशी स्कंध (सिय
चरमे) कथंचित् चरम है (नो अचरिमे) अचरम नहीं है (सिय अवत्तव्वए) कथं-
चित् अवक्तव्य है (सेसा भंगा पडिसेहेयव्वा) शेष भंगों का निषेध करना चाहिए ।

(तिपएसिए णं भंते ! खंधे पुच्छा ?) हे भगवन् ! त्रिप्रदेशी स्कंध के विषय में
पृच्छा ? (गोयमा ! तिपएसिए खंधे) हे गौतम ! त्रिप्रदेशी स्कंध (सिय चरमे) कथं-
चित् चरम है (नो अचरमे) अचरम नहीं है (सिय अवत्तव्वए) कथंचित् अव-
क्तव्य है (नो चरमाइं) चरमाणि-बहुत चरमरूप-नहीं है (नो अचरमाइं) अचर-
माणि नहीं है (नो अवत्तव्वयाइं) अवक्तव्यानि नहीं है (नो चरमे य अचरमे य)
चरम-अचरम नहीं है (नो चरमेय अचरमाणि) चरम-अचरमाणि नहीं है ।

द्वि प्रदेशी आदिनी चरमा अचरमता

शब्दार्थ-(दुप्पएसिए णं भंते ! खंधे पुच्छा ?) हे भगवान् ! द्विप्रदेशी स्कंधना विषयमा
पृच्छा ? (गोयमा !) हे गौतम ! (दुप्पएसिए खंधे) द्विप्रदेशी स्कन्ध (सिय चरमे) कथंचित्
चरम छे (नो अचरिमे) अचरम छे नहि (सिय अवत्तव्वए) कथंचित् अवक्तव्य छे (सेसा
भंगा पडिसेहेयव्वा) शेष भगवानो निषेध करवे ओधओ

(तिपएसिएणं भंते ! खंधे पुच्छा ?) हे भगवन् ! त्रिप्रदेशी स्कंधना विषयमा पृच्छा ?
(गोयमा ! तिपएसिए खंधे) हे गौतम ! त्रिप्रदेशी स्कन्ध (सिय चरमे) कथंचित् चरम छे
(नो अचरिमे) अचरम नथी (सिय अवत्तव्वए) कथंचित् अवक्तव्य छे (नो चरमाइं) चर-
माणि-धुआ चरम इय-छे नहि (नो अचरमाइं) अचरमाणि नथी (नो अवत्तव्वयाइं) अव-

ચ, સ્યાત્ ચરમૌ ચ અચરમશ્ચ, નો ચરમાણિ ચ અચરમાણિ ચ, સ્યાત્ ચરમશ્ચ અવક્તવ્યશ્ચ, શેષા મજ્ઞાઃ પ્રતિષેદ્ધવ્યાઃ, ચતુષ્પ્રદેશિકઃ શલુ મદન્ત ! સ્કન્ધઃ પૃચ્છા, ગૌતમ ! ચતુષ્પ્રદેશિકઃ શલુ સ્કન્ધઃ સ્યાત્ ચરમઃ ૧ નો અચરમઃ ૨ સ્યાદ્ અવક્તવ્યઃ ૩ નો ચરમાણિ, ૪ ચો અચરમાણિ ૫ નો અવક્તવ્યાનિ ૬ નો ચરમશ્ચ અચરમશ્ચ ૭ નો ચરમશ્ચ અચરમાણિ ચ ૮ સ્યાત્ ચરમૌ ચ અચરમશ્ચ ૯ સ્યાત્ ચરમૌ ચ અચરમૌ ચ ૧૦ સ્યાત્ ચરમશ્ચ અવક્તવ્યશ્ચ ૧૧ સ્યાત્ ચરમશ્ચ અવક્તવ્યૌ ચ ૧૨ નો ચરમાણિ ચ અવક્તવ્યશ્ચ ૧૬ નો ચરમાણિ ચ અવક્તવ્યાનિ (સિય ચરમાઈં ચ અચરમેય) કથંચિત્ ચરમાણિ ઓર અચરમ હૈ (નો ચરમાઈં ચ અચરમાઈં ચ) ચરમાણિ ઓર અચરમાણિ નહીં હૈ (સિય ચરમે ય અવક્તવ્યેય) કથંચિત્ ચરમ ઓર અવક્તવ્ય હૈ (સેસા અંગા પઢિસેહેયવ્વા) શેષ મંગો કા નિષેધ કરના ચાહિયે ।

(ચતુષ્પણ્ણિ ણં મંતે ! સ્વંધે પુચ્છા ?) હે અગવન્ ! ચૌપ્રદેશી સ્કન્ધ કે વિષય મેં પૃચ્છા ? (ગોયમા ! ચતુષ્પણ્ણિ ણં સ્વંધે) હે ગૌતમ ! ચૌપ્રદેશી સ્કન્ધ (સિય ચરમે) કથંચિત્ ચરમ હૈ, (૧) (નો અચરમે) અચરમ નહીં હૈ, (૨) (સિય અવક્તવ્ય) કથંચિત્ અવક્તવ્ય હૈ (૩) (નો ચરમાઈં) ચરમાણિ નહીં હૈ, (૪) (નો અચરમાઈં) અચરમાણિ નહીં હૈ, (૫) (નો અવક્તવ્યમાઈં) અવક્તવ્યાનિ નહીં હૈ, (૬) (નો ચરમે ય અચરમેય) ચરમ ઓર અચરમ નહીં હૈ, (૭) (નો ચરમે ય અચરમાઈં ચ) ચરમ ઓર અચરમાણિ નહીં હૈ, (૮) (સિય ચરમાઈં અચરમેય) કથંચિત્ ચરમાણિ ઓર અચરમ હૈ, (૯) (સિય ચરમાઈં ચ અચરમાઈં ચ) કથંચિત્ ચરમાણિ ઓર અચરમાણિ હૈ, (૧૦) (સિય ચરમે ય અવક્તવ્યેય) કથં-

ક્તવ્યાનિ નથી (નો ચરમે ય અચરમેય) ચરમ અચરમ નથી (નો ચરમેય અચરમાણિ) ચરમ અચરમાણિ નથી (સિય ચરમાઈં ચ અચરમેય) કથંચિત્ ચરમાણિ અને અચરમ છે, (નો ચરમાઈં ચ અચરમાઈં ચ) ચરમાણિ અને અચરમાણિ નથી (સિય ચરમે ય અવક્તવ્યેય) કથંચિત્ ચરમ અને અવક્તવ્ય છે (સેસા અંગા પઢિસેહેયવ્વા) શેષ ભગોનો નિષેધ કરવો જોઈએ.

(ચતુષ્પણ્ણિ ણ મંતે ! સ્વંધે પુચ્છા ? હે અગવન્ ! ચૌ પ્રદેશી સ્કન્ધના વિષયના પૃચ્છા (ગોયમા ! ચતુષ્પણ્ણિ ણ સ્વંધે) હે ગૌતમ ! ચૌ પ્રદેશી સ્કન્ધ (સિય ચરમે) કથંચિત્ છે ? (નો અચરમે) અચરમ નથી ૨ (સિય અવક્તવ્ય) કથંચિત્ અવક્તવ્ય છે, ૩ (નો ચરમાઈં) ચરમાણિ નથી, ૪ (નો અચરમાઈં) અચરમાણિ નથી, ૫ (નો અવક્તવ્યમાઈં) અવક્તવ્યાનિ નથી, ૬ (નો ચરમેય નો અચરમેય) ચરમ અને અચરમ નથી ૭ (નો ચરમે ય અચરમાઈં ચ) ચરમ અને અચરમાણિ નથી, ૮ (સિય ચરમાઈં અચરમેય) કથંચિત્ ચરમાણિ અને અચરમ છે, ૯ (સિય ચરમાઈં ચ અચરમાઈં ચ) કથંચિત્ ચરમાણિ અને અચરમાણિ છે, ૧૦ (સિય ચરમે ય અવક્તવ્યેય) કથંચિત્ ચરમ અને અવક્તવ્ય છે, ૧૧ (સિય ચરમે ય અવક્તવ્યમાઈં ચ) કથંચિત્ ચરમ અને અવક્તવ્યાનિ છે, ૧૨ (નો ચરમાઈં ચ

च १४ नो अचरमश्च अवक्तव्यश्च १५ नो अचरमश्च अवक्तव्याति च १६ नो अचरमाणि च अवक्तव्यश्च १७ नो अचरमाणि च अवक्तव्यानि च १८ नो चरमाश्च अचरमश्च १९ नो चरमश्च अचरमश्च अवक्तव्यानि च २० नो चरमश्च अचरमाणि च अवक्तव्यश्च २१ नो चरमश्च अचरमाणि च अवक्तव्यानि २२ स्यात् चरमौ च अचरमश्च अवक्तव्यश्च २३ गोपाः भग्नाः प्रतिषेद्ध्याः, पञ्चप्रदेशिकाः खलु भदन्त ! स्कन्धः पृच्छा, गौतम ! पञ्चप्रदेशिकाः स्कन्धः स्यात् चरमः १ नो अचरमः २ स्यात् अवक्तव्यः ३ नो चरमाणि ४ नो अचरमाणि ५ नो अवक्तव्यं चरम और अवक्तव्य है (११) (सिय चरमेय अवक्तव्याहं च) कथंचित् चरम और अवक्तव्यानि है, (१२) (नो चरमाहं च अवक्तव्येयं य) चरमाणि और अवक्तव्य नहीं है (१३) (नो चरमाहं च अवक्तव्याहं च) चरमाणि और अवक्तव्यानि नहीं है, (१४) (नो अचरमेय अवक्तव्येयं य) अचरम और अवक्तव्य नहीं है, (१५) (नो अचरमेय अवक्तव्याहं च) अचरम और अवक्तव्यानि नहीं है, (१६) (नो अचरमाहं च अवक्तव्येयं य) अचरमाणि और अवक्तव्य नहीं है, (१७) (नो अचरमाहं च अवक्तव्याहं च) अचरमाणि और अवक्तव्यानि नहीं है, (१८) (नो चरमेय, अचरमेय, अवक्तव्येयं य) चरम, अचरम और अवक्तव्य नहीं है, (१९) (नो चरमे अचरमे अवक्तव्याहं च) चरम, अचरम और अवक्तव्यानि नहीं है, (२०) (नो चरमेय अचरमाहं च अवक्तव्येयं य) चरम, अचरमाणि और अवक्तव्य नहीं है, (२१) (नो चरमेय अचरमाहं च अवक्तव्याहं च) चरम, अचरमाणि और अवक्तव्यानि नहीं है, (२२) (सिय चरमाहं च अचरमेय अवक्तव्येयं य) कथंचित् चरमाणि अचरम और अवक्तव्य है, (२३) (सेसा भंगा पडिसेहेयव्वा) शेष भंगों का निषेध करना चाहिए ।

(पंचपणसिण णं भंते ! खंचे पुच्छा ?) भगवन् ! पंचप्रदेशी स्कन्ध के विषय

अवक्तव्येयं य) चरमाणि अने अवक्तव्य नहीं, १३ (नो चरमाहं च अवक्तव्याहं च) चरमाणि अने अवक्तव्यानि नहीं होता, १४ (नो अचरमेय अवक्तव्येयं य) अचरम अने अवक्तव्य नहीं, १५ (नो अचरमेय अवक्तव्याहं च) अचरम अने अवक्तव्यानि नहीं, १६ (नो अचरमाहं च अवक्तव्येयं य) अचरमाणि अने अवक्तव्य नहीं, १७ (नो अचरमाहं च अवक्तव्याहं च) अचरमाणि अने अवक्तव्यानि नहीं, १८ (नो चरमेय, अचरमेय, अवक्तव्येयं य) चरम, अचरम अने अवक्तव्य नहीं १९ (नो चरमे अचरमे, अवक्तव्याहं च) चरम, अचरम अने अवक्तव्यानि नहीं, २० (नो चरमेय अचरमाहं च अवक्तव्येयं य) चरम अचरम अने अवक्तव्य नहीं, २१ (नो चरमेय अचरमाहं च अवक्तव्याहं च) चरम, अचरमाणि अने अवक्तव्यानि नहीं, २२ (सिय चरमाहं च अचरमेय अवक्तव्येयं य) कथंचित् चरमाणि, अचरम अने अवक्तव्य है, २३ (सेसा भंगा पडिसेहेयव्वा) शेष भंगों का निषेध करना चाहिए ।

વ્યાનિ ૬ સ્યાત્ ચરમશ્ચ અચરમશ્ચ ૭ નો ચરમશ્ચ અચરમાણિ ચ ૮ સ્યાત્ ચરમૌ ચ અચરમશ્ચ
 ૯ સ્યાત્ ચરમૌ ચ અચરમૌ ચ ૧૦ સ્યાત્ ચરમશ્ચ અવક્તવ્યશ્ચ ૧૧ સ્યાત્ ચરમશ્ચ
 અવક્તવ્યૌ ચ ૧૨ સ્યાત્ ચરમૌ ચ અવક્તવ્યશ્ચ ૧૩ નો ચરમાણિ ચ અવક્તવ્યાનિ ચ
 ૧૪ નો અચરમશ્ચ અવક્તવ્યશ્ચ ૧૫ નો અચરમશ્ચ અવક્તવ્યાનિ ચ ૧૬ નો અચરમાણિ ચ
 અવક્તવ્યશ્ચ ૧૭ નો અચરમાણિ ચ અવક્તવ્યાનિ ૧૮ નો ચરમશ્ચ અચરમશ્ચ અવક્તવ્યશ્ચ ૧૯
 મેં પૂછ્યા ? (ગોયમા ! પંચપણ્સિણ સ્થંધે) ગૌતમ ! પંચપ્રદેશી સ્કંધ (સિય ચરમે)
 કથંચિત્ ચરમ હૈ, (૧) (નો અચરમે) અચરમ નહીં હૈ, (૨) (સિય અવક્તવ્ય) કથંચિત્
 અવક્તવ્ય હૈ, (૩) (નો ચરમાઈ) ચરમાણિ નહીં, (૪) (નો અચર માઈ) અચરમાણિ નહીં,
 (૫) (નો અવક્તવ્ય) અવક્તવ્યાનિ નહીં, (૬) (સિય ચરમે ચ અચરમે ચ) કથંચિત્ ચરમ
 ઓર અચરમ હૈ (૭) (નો ચરમે ચ અચરમાઈ ચ) ચરમ ઓર અચરમાણિ નહીં, (૮) (સિય
 ચરમાઈ ચ અચરમે ચ) કથંચિત્ ચરમાણિ ઓર અચરમાણિ હૈ, (૯) (સિય ચરમાઈ ચ
 અચરમાઈ ચ) કથંચિત્ ચરમાણિ ઓર અચરમાણિ હૈ, (૧૦) (સિય ચરમે ચ અવક્તવ્ય ચ)
 કથંચિત્ ચરમ ઓર અવક્તવ્ય હૈ, (૧૧) (સિય ચરમે ચ અવક્તવ્ય ચ) કથંચિત્ ચરમ ઓર
 અવક્તવ્યાનિ હૈ, (૧૨) (સિય ચરમાઈ ચ અવક્તવ્ય ચ) કથંચિત્ ચરમાણિ ઓર અવક્તવ્ય
 હૈ, (૧૩) (નો ચરમાઈ ચ અવક્તવ્ય ચ) ચરમાણિ ઓર અવક્તવ્યાનિ નહીં, (૧૪) (નો
 અચરમે ચ અવક્તવ્ય ચ) અચરમ ઓર અવક્તવ્ય નહીં, (૧૫) (નો અચરમે ચ અવક્તવ્ય ચ)
 અચરમ ઓર અવક્તવ્યાનિ નહીં, (૧૬) (નો અચરમાઈ ચ અવક્તવ્ય ચ) અચરમાણિ ઓર
 અવક્તવ્ય નહીં (૧૭) (નો

(પંચપણ્સિણ મંતે ! સ્થંધે પુછ્યા ?) હે ભગવન્ ! ૫ ચ પ્રદેશી સ્કંધના વિષયમા
 પૂછ્યા ? (ગોયમા ! પંચપણ્સિણ સ્થંધે) હે ગૌતમ ! ૫ ચ પ્રદેશી સ્કંધ (સિય ચરમે)
 કથંચિત્ ચરમ છે (નો અચરમે) અચરમ નથી, ૨ (સિય અવક્તવ્ય) કથંચિત્ અવક્ત-
 વ્ય છે, ૩ (નો ચરમાઈ) ચરમાણિ નથી, ૪ (નો અચરમાઈ) અચરમાણિ નહીં, ૫ (નો અવ-
 ક્તવ્ય) અવક્તવ્યાનિ પણ નથી, ૬ (સિય ચરમે ચ અચરમે ચ) કથંચિત્ ચરમ અને અચરમ
 છે, ૭ (નો ચરમે ચ અચરમાઈ ચ) ચરમ અને અચરમાણિ નથી, ૮ (સિય ચરમાઈ ચ
 અચરમે ચ) કથંચિત્ ચરમાણિ અને અચરમાણિ છે, ૯ (સિય ચરમાઈ ચ અચરમાઈ ચ)
 કથંચિત્ ચરમાણિ અને કથંચિત્ અચરમાણિ છે, ૧૦ (સિય ચરમે ચ અવક્તવ્ય ચ) કથં-
 ચિત્ ચરમ અને અવક્તવ્ય છે, ૧૧ (સિય ચરમે ચ અવક્તવ્ય ચ) કથંચિત્ ચરમ અને
 અવક્તવ્યાનિ છે, ૧૨ (સિય ચરમાઈ ચ અવક્તવ્ય ચ) કથંચિત્ ચરમાણિ અને અવક્તવ્ય
 છે, ૧૩ (નો ચરમાઈ ચ અવક્તવ્ય ચ) ચરમાણિ અને અવક્તવ્યાનિ નહીં, ૧૪ (નો
 અચરમે ચ અવક્તવ્ય ચ) અચરમ અને અવક્તવ્ય નથી, ૧૫ (નો અચરમે ચ અવક્તવ્ય ચ)
 અચરમ અને અવક્તવ્યાનિ નહીં, ૧૬ (નો અચરમાઈ ચ અવક્તવ્ય ચ) અચરમાણિ અને
 અવક્તવ્ય નથી, ૧૭ (નો અચરમાઈ ચ અવક્તવ્ય ચ) અચરમાણિ અને અવક્તવ્યાનિ

नो चरमश्च अचरमश्च अवक्तव्यानि च २० नो चरमश्च अचरमाणि च अवक्तव्यश्च २१ नो चरमश्च अचरमाणि च अवक्तव्यानि च २२ स्यात् चरमौ च अचरमश्च अवक्तव्यश्च २३ स्यात् चरमौ च अचरमश्च अवक्तव्यौ च २४ स्यात् चरमौ च अचरमौ च अवक्तव्यश्च २५ नो चरमाणि च अचरमाणि च अवक्तव्यानि च २६ षट्प्रदेशिकः खलु भदन्त ! पृच्छा, गौतम ! षट्प्रदेशिकः खलु स्कन्धः स्यात् चरमः १ नो अचरमः २ स्यात् अवक्तव्यः ३ नो चरमाणि

अचरमाहं च अवक्तव्ययाहं च) अचरमाणि और अवक्तव्यानि नहीं, (१८) (नो चरमे य अचरमे य अवक्तव्ये य) चरम, अचरम, अवक्तव्य नहीं, (१९) (नो चरमे य अचरमे य अवक्तव्ययाहं च) चरम, अचरम और अवक्तव्यानि नहीं, (२०) (नो चरमे य अचरमाहं च अवक्तव्ये य) चरम, अचरमाणि और अवक्तव्य नहीं, (२१) (नो चरमे य अचरमाहं च अवक्तव्ययाहं च) चरम अचरमाणि और अवक्तव्यानि नहीं, (२२) (सिय चरमाहं च अचरमे य अवक्तव्ये य) कथंचित् चरमाणि, अचरम और अवक्तव्य है, (२३) (सिय चरमाहं च, अचरमे य, अवक्तव्ययाहं च) कथंचित् चरमाणि, अचरम और अवक्तव्यानि है, (२४) (सिय चरमाहं च अचरमाहं च अवक्तव्ये य) कथंचित् चरमाणि, अचरमाणि और अवक्तव्य है, (२५) (नो चरमाहं च अचरमाहं च अवक्तव्ययाहं च) चरमाणि, अचरमाणि और अवक्तव्यानि नहीं है, (२६)

(छप्पएसिए णं भन्ते ! खंधे पुच्छा ?) हे भगवन् ! षट्प्रदेशी स्कन्ध के विषय में पृच्छा ? (गोयमा ! छप्पएसिए णं खंधे सिय चरमे) हे गौतम ! षट्प्रदेशी स्कन्ध कथंचित् चरम है, (१) (नो अचरमे) अचरम नहीं है, (२) (सिय अवक्तव्ये) कथंचित् अवक्तव्य है, (३) (नो चरमाहं) चरमाणि नहीं, (४) (नो अचरमाहं)

नथी, १८ (नो चरमे य अचरमे य अवक्तव्ये य) अचरम, अचरम. अवक्तव्य नहीं, १९ (नो चरमे य अचरमे य अवक्तव्ययाहं च) अचरम, अचरम અને अवक्तव्यानि नहीं, २० (नो चरमे य अचरमाहं च अवक्तव्ये य) अचरम, अचरमाणि અને अवक्तव्य नहीं २१ (नो चरमे य अचरमाहं च अवक्तव्ययाहं च) अचरम, अचरमाणि, અને अवक्तव्यानि नहीं, २२ (सिय चरमाहं च अचरमे य अवक्तव्ये य) कथंचित् अचरमाणि, अचरम, અને अवक्तव्य है. २३ (सिय चरमाहं च, अचरमे य अवक्तव्ययाहं च) कथंचित् अचरमाणि, अचरम અને अवक्तव्यानि है, २४ (सिय चरमाहं च अचरमाहं च अवक्तव्ये य) कथंचित् अचरमाणि अचरमाणि અને अवक्तव्य है २५ (नो चरमाहं च अचरमाहं च अवक्तव्ययाहं च) अचरमाणि, अचरमाणि और अवक्तव्यानि नहीं २६

(छप्पएसिए णं भन्ते ! खंधे पुच्छा ?) हे भगवन् ! षट् प्रदेशी स्कन्धના विषयમાં पृच्छा ? (गोयमा ! छप्पएसिए णं खंधे सिय चरमे) हे गौतम ! षट्प्रदेशी स्कन्ध कथंचित् चरम है. १ (नो अचरमे) अचरम नहीं, २ (सिय अवक्तव्ये) कथंचित् अवक्तव्य है. ३ (नो चर-

૪ નો અચરમાણિ ૫ નો અવક્તવ્યાનિ ૬ સ્યાત્ ચરમશ્ચ અચરમશ્ચ ૭ સ્યાત્ ચરમશ્ચ અચરમૌ
 ચ ૮ સ્યાત્ ચરમૌ ચ અચરમશ્ચ ૯ સ્યાત્ ચરમૌ ચ અચરમૌ ચ ૧૦ સ્યાત્ ચરમશ્ચ અવક્તવ્યશ્ચ
 ૧૧ સ્યાત્ ચરમશ્ચ અવક્તવ્યૌ ચ ૧૨ સ્યાત્ ચરમૌ ચ અવક્તવ્યશ્ચ ૧૩ સ્યાત્ ચરમૌ ચ
 અવક્તવ્યૌ ચ ૧૪ નો અચરમશ્ચ અવક્તવ્યશ્ચ ૧૫ નો અચરમશ્ચ અવક્તવ્યાનિ ચ ૧૬ નો
 અચરમાણિ ચ અવક્તવ્યશ્ચ ૧૭ નો અચરમાણિ ચ અવક્તવ્યાનિ ચ ૧૮ સ્યાત્ ચરમશ્ચ અચર-
 મશ્ચ અવક્તવ્યશ્ચ ૧૯ નો ચરમશ્ચ અચરમશ્ચ અવક્તવ્યાનિ ચ ૨૦ નો ચરમશ્ચ અચરમાણિ ચ
 અચરમાણિ નહીં, (૫) (નો અવક્તવ્યયાઈ) અવક્તવ્યાનિ નહીં, (૬) (સિય ચરમે
 ય અચરમે ય) કથંચિત્ ચરમ ઔર અચરમ હૈ, (૭) (સિય ચરમે ય અચરમાઈ
 ચ) કથંચિત્ ચરમ ઔર અચરમાણિ હૈ, (૮) (સિય ચરમાઈ ચ અચરમે ય) કથં-
 ચિત્ ચરમાણિ ઔર અચરમ હૈ, (૯) (સિય ચરમાઈ ચ અચરમાઈ ચ) કથંચિત્
 ચરમાણિ ઔર અચરમાણિ હૈ, (૧૦) (સિય ચરમે ય અવક્તવ્ય ય) કથંચિત્
 ચરમ ઔર અવક્તવ્ય હૈ (૧૧) (સિય ચરમે ય અવક્તવ્યયાઈ ચ) કથંચિત્ ચરમ ઔર
 અવક્તવ્યાનિ હૈ, (૧૨) (સિય ચરમાઈ ચ અવક્તવ્ય ય) કથંચિત્ ચરમાણિ
 ઔર અવક્તવ્ય હૈ, (૧૩) (સિય ચરમાઈ ચ અવક્તવ્યયાઈ ચ) કથંચિત્ ચરમાણિ
 ઔર અવક્તવ્યાનિ હૈ । (૧૪) (નો અચરમે ય અવક્તવ્ય ય) અચરમ ઔર અવ-
 ક્તવ્ય નહીં, (૧૫) (નો અચરમે ય અવક્તવ્યયાઈ ચ) અચરમ ઔર અવક્તવ્યાનિ
 નહીં, (૧૬) (નો અચરમાઈ ચ અવક્તવ્ય ય) અચરમાણિ ઔર અવક્તવ્ય
 નહીં, (૧૭) (નો અચરમાઈ ચ અવક્તવ્યયાઈ ચ) અચરમાણિ ઔર અવક્તવ્યાનિ
 નહીં, (૧૮) (સિય ચરમે ય અચરમે ય અવક્તવ્ય ય) કથંચિત્, ચરમ, અચરમ ઔર
 અવક્તવ્ય નહીં (૧૯) (નો ચરમે ય અચરમે ય અવક્તવ્યયાઈ ચ) ચરમ, અચરમ

માઈ ચરમાણિ નહીં. ૪ (નો અચરમાઈ) અચરમાણિ નહીં. ૫ (નો અવક્તવ્યયાઈ) અવ-
 ક્તવ્યાનિ નહીં ૬ (નો સિય ચરમે ય અચરમે ય) કથંચિત્ ચરમ અને અચરમ છે, ૭
 (સિય ચરમે ય અચરમાઈ ચ) કથંચિત્ ચરમ અને અચરમાણિ છે, ૮ (સિય ચરમાઈ ચ
 અચરમે ય) કથંચિત્ ચરમાણિ અને અચરમ છે, ૯ (સિય ચરમાઈ ચ અચરમાઈ ચ) કથ-
 ચિત્ ચરમાણિ અને અચરમાણિ છે, ૧૦ (સિય ચરમે ય અવક્તવ્ય ય) કથંચિત્ ચરમ
 અને અવક્તવ્ય છે, ૧૧ (સિય ચરમે ય અવક્તવ્યયાઈ ચ) કથંચિત્ ચરમ અને અવક્ત-
 વ્યાનિ છે, ૧૨ (સિય ચરમાઈ ચ અવક્તવ્ય ય) કથંચિત્ ચરમાણિ અને અવક્તવ્ય છે,
 ૧૩ (સિય ચરમાઈ ચ અવક્તવ્યયાઈ ચ) કથંચિત્ ચરમાણિ અને અવક્તવ્યાનિ છે, ૧૪
 (નો અચરમે ય અવક્તવ્ય ય) અચરમ અને અવક્તવ્યાનિ નહીં, ૧૫ (નો અચરમે ય
 અવક્તવ્ય ય) અચરમ અને અવક્તવ્યાનિ નહીં, ૧૬ (નો અચરમાઈ ચ અવક્તવ્ય ય)
 અચરમાણિ અને અવક્તવ્ય નહીં, ૧૭ (નો અચરમાઈ ચ અવક્તવ્યયાઈ ચ) અચરમાણિ
 અને અવક્તવ્યાનિ નહીં, ૧૮ (સિય ચરમે ય અચરમે ય અવક્તવ્ય ય) કથંચિત્ ચરમ,

અવક્તવ્યથ્ ૨૧ નો ચરમથ અચરમાણિ ચ અવક્તવ્યાનિ ચ ૨૨ સ્યાત્ ચરમૌ ચ અચરમથ અવક્તવ્ય થ ૨૩ સ્યાત્ ચરમૌ ચ અચરમથ અવક્તવ્યૌ ચ ૨૪ સ્યાત્ ચરમૌ ચ અચરમૌ ચ અવક્તવ્યથ્ ૨૫ સ્યાત્ ચરમૌ ચ અચરમૌ ચ અવક્તવ્યૌ ચ ૨૬ સપ્તપ્રદેશિકઃ સ્વલુ મદન્ત ! સ્કન્ધઃ પૃચ્છા, ગૌતમ ! સપ્તપ્રદેશિકઃ સ્વલુ સ્કન્ધઃ સ્યાત્ ચરમઃ ૧ નો અચરમઃ ૨ સ્યાત્ અવક્તવ્યઃ ૩ નો ચરમાણિ ૪ નો અચરમાણિ ૫ નો અવક્તવ્યાનિ ૬ સ્યાત્ ચરમથ અચરમથ ૭ સ્યાત્ ચરમથ અચરમૌ ચ ૮ સ્યાત્ ચરમૌ ચ અચરમથ ૯ સ્યાત્ ચરમૌ ચ અચરમૌ ચ

और अवक्तव्यानि नहीं, (२०) (नो चरमे य अचरमाहं च अवक्तव्य ए य) चरम, अचरमाणि और अवक्तव्य नहीं, (२१) (नो चरमे य अचरमाहं च अवक्तव्याहं च) चरम, अचरमाणि और अवक्तव्यानि नहीं, (२२) (सिय चरमाहं च अचरमे य अवक्तव्य ए य) कथंचित् चरमाणि, अचरम और अवक्तव्य नहीं, (२३) (सिय चरमाहं च अचरमे य अवक्तव्याहं च) कथंचित् चरमाणि अचरम और अवक्तव्यानि है, (२४) (सिय चरमाहं च अचरमाहं च अवक्तव्य ए य) कथंचित् चरमाणि, अचरमाणि और अवक्तव्य है, (२५) (सिय चरमाहं च अचरमाहं च अवक्तव्याहं च) कथंचित् चरमाणि अचरमाणि और अवक्तव्यानि है, (२६)

(સત્ત પપ્પસિણ ણં મંતે ! સ્વંથે પુચ્છા ?) મગવન્ ! સપ્તપ્રદેશી સ્કંધ કે વિષય મેં પૃચ્છા ? (ગોયમા ! સત્તપ્પસિણ સ્વંથે) ગૌતમ ! સપ્તપ્રદેશી સ્કંધ (સિય ચરિમે) કથંચિત્ ચરમ હૈ, (૧) (જો અચરિમે) અચરમ નહીં હૈ, (૨) (સિય અવક્તવ્ય) કથંચિત્ અવક્તવ્ય હૈ, (૩) (જો ચરિમાહં) ચરમાણિ નહીં હૈ, (૪) (જો અચરિ-

અચરમ, અને અવક્તવ્ય છે. ૧૯ (નો ચરમેય અવક્તવ્યાહં ચ) ચરમ, અચરમ અને અવક્તવ્યાનિ નથી, ૨૦ (નો ચરમેય અચરમાહં ચ અવક્તવ્ય) ચરમ અચરમ અને અવક્તવ્ય નથી, ૨૧ (નો ચરમેય અચરમાહં ચ અવક્તવ્યાહં ચ) ચરમ, અચરમાણિ અને અવક્તવ્યાનિ નથી, ૨૨ (સિય ચરમાહં ચ અચરમેય અવક્તવ્ય એ) કથંચિત્ ચરમાણિ અચરમ અને અવક્તવ્ય નથી ૨૩ (સિય ચરમાહં ચ અચરમેય અવક્તવ્યાહં ચ) કથંચિત્ ચરમાણિ અચરમ અને અવક્તવ્યાનિ છે, ૨૪ (સિય ચરમાહં ચ અચરમાહં ચ અવક્તવ્ય એ) કથંચિત્ ચરમાણિ, અચરમાણિ, અને અવક્તવ્ય છે, ૨૫ (સિય ચરમાહં ચ અચરમાહં ચ અવક્તવ્યાહં ચ) કથંચિત્ ચરમાણિ અચરમાણિ અને અવક્તવ્યાનિ છે, ૨૬

(સત્તપ્પસિણં મંતે ! સ્વંથે પુચ્છા ?) હે મગવન્ ! સપ્ત પ્રદેશી સ્કંધના વિષયમાં પૃચ્છા ? (ગોયમા ! સત્તપ્પસિણ સ્વંથે) હે ગૌતમ ! સપ્ત પ્રદેશી સ્કંધ (સિય ચરિમે) કથંચિત્ ચરિમ છે, ૧ (જો અચરમે) અચરમ નથી, ૨ (સિય અવક્તવ્ય) કથંચિત્ અવક્તવ્ય છે ૩ (જો ચરમાહં) ચરમાણિ નથી, ૪ (જો અચરમાહં ચ) અચરમાણિ નથી, ૫ (જો અવક્તવ્યાહં) અવક્તવ્યાનિ નથી, ૬ (સિય ચરમેય અચરમેય) કથંચિત્ ચરમ અને

૧૦ સ્યાત્ ચરમશ્ચ અવક્તવ્યશ્ચ ૧૧ સ્યાત્ ચરમશ્ચ અવક્તવ્યૌ ચ ૧૨ સ્યાત્ ચરમૌ ચ અવક્તવ્યશ્ચ ૧૩ સ્યાત્ ચરમૌ ચ અવક્તવ્યૌ ચ ૧૪ નો અચરમશ્ચ અવક્તવ્યશ્ચ ૧૫ નો અચરમશ્ચ અવક્તવ્યાનિ ચ ૧૬ નો અચરમાણિ ચ અવક્તવ્યશ્ચ ૧૭ નો અચરમાણિ અવક્તવ્યાનિ ચ ૧૮ સ્યાત્ ચરમશ્ચ અચરમશ્ચ અવક્તવ્યશ્ચ ૧૯ સ્યાત્ ચરમશ્ચ અચરમશ્ચ અવક્તવ્યૌ ચ ૨૦ સ્યાત્ ચરમશ્ચ અચરમૌ ચ અવક્તવ્યશ્ચ ૨૧ નો ચરમશ્ચ અચરમાણિ ચ અવક્તવ્યાનિ ચ ૨૨ સ્યાત્

માઁ) અચરમાણિ નહીં હૈ, (૫) (જો અવક્તવ્યમાઁ) અવક્તવ્યાનિ નહીં હૈ, (૬) (સિય ચરમે ય અચરમે ય) કથંચિત્ ચરમ ઓર અચરમ હૈ, (૭) (સિય ચરમે ય અચરમાઁ ચ) કથંચિત્ ચરમ ઓર અચરમાણિ હૈ, (૮) (સિય ચરમાઁ ચ અચરમે ય) કથંચિત્ ચરમાણિ ઓર અચરમ હૈ, (૯) (સિય ચરમાઁ ચ અચરમાઁ ચ) કથંચિત્ ચરમાણિ ઓર અચરમાણિ હૈ, (૧૦) (સિય ચરમે ય અવક્તવ્ય ય) કથંચિત્ ચરમ ઓર અવક્તવ્ય હૈ, (૧૧) (સિય ચરમે ય અવક્તવ્યમાઁ ચ) કથંચિત્ ચરમ ઓર અવક્તવ્યાનિ હૈ, (૧૨) (સિય ચરમાઁ ચ અવક્તવ્ય ય) કથંચિત્ ચરમાણિ ઓર અવક્તવ્ય હૈ, (૧૩) (સિય ચરમાઁ ચ અવક્તવ્યમાઁ ચ) કથંચિત્ ચરમાણિ ઓર અવક્તવ્યાનિ હૈ, (૧૪) (જો અચરમેય અવક્તવ્યમાઁ ય) અચરમ ઓર અવક્તવ્ય નહીં હૈ, (૧૫) (જો અચરમેય અવક્તવ્યમાઁ ચ) અચરમ ઓર અવક્તવ્યાનિ નહીં હૈ, (૧૬) (જો અચરમાઁ ચ અવક્તવ્ય ય) અચરમાણિ ઓર અવક્તવ્ય નહીં હૈ, (૧૭) (જો અચરમાઁ ચ અવક્તવ્યમાઁ ચ) અચરમાણિ ઓર અવક્તવ્યાનિ નહીં હૈ, (૧૮) (સિય ચરમે ય અચરમે ય અવક્તવ્ય ય) કથંચિત્ ચરમ, અચરમ ઓર અવક્તવ્ય હૈ, (૧૯) (સિય ચરમે ય અચરમે ય અવક્તવ્યમાઁ ચ) કથંચિત્ ચરમ, અચરમ, ઓર અવક્તવ્યાનિ હૈ, (૨૦) (સિય ચરમે ય અચરમાઁ ચ અવક્તવ્ય ય) કથંચિત્ ચરમ, અચરમાણિ ઓર અવ-

અચરમ છે, ૭ (સિય ચરમે ય અચરમાઁ ચ) કથંચિત્ ચરમ અને અચરમાણિ છે, ૮ (સિય ચરમાઁ ચ અચરમે ય) કથંચિત્ ચરમાણિ અને અચરમ છે, ૯ (સિય ચરમાઁ ચ અચરમાઁ ચ) કથંચિત્ ચરમાણિ અને અચરમાણિ છે, ૧૦ (સિય ચરમે ય અવક્તવ્ય ય) કથંચિત્ ચરમ અને અવક્તવ્ય છે. ૧૧ (સિય ચરમે ય અવક્તવ્યમાઁ ચ) કથંચિત્ ચરમ અને અવક્તવ્યાનિ છે. ૧૨ (સિય ચરમાઁ ચ અવક્તવ્યમાઁ ચ) કથંચિત્ ચરમાણિ અને અવક્તવ્ય છે, ૧૩ (સિય ચરમાઁ ચ અવક્તવ્યમાઁ ચ) કથંચિત્ ચરમાણિ અને અવક્તવ્યાનિ છે, ૧૪ (જો અચરમે ય અવક્તવ્ય ય) અચરમ અને અવક્તવ્ય નથી ૧૫ (જો અચરમે ય અવક્તવ્યમાઁ ચ) અચરમ અને અવક્તવ્યાનિ નથી, ૧૬ (જો અચરમાઁ ચ અવક્તવ્ય ય) અચરમાણિ અને અવક્તવ્ય નથી. ૧૭ (જો અચરમાઁ ચ અવક્તવ્યમાઁ ચ) અચરમાણિ અને અવક્તવ્યાનિ નથી ૧૮ (સિય ચરમે ય અચરમે ય અવક્તવ્ય ય) કથંચિત્ ચરમ, અચરમ અને અવક્તવ્ય છે ૧૯ (સિય ચરમે ય અચરમે ય અવક્તવ્યમાઁ ચ) કથંચિત્ ચરમ, અચરમ અને અવક્તવ્યાનિ

ચરમૌ ચ અચરમશ્ચ અવક્તવ્યશ્ચ ૨૩ સ્યાત્ ચરમૌ ચ અચરમશ્ચ અવક્તવ્યૌ ચ ૨૪ સ્યાત્
ચરમૌ ચ અચરમૌ ચ અવક્તવ્યશ્ચ ૨૫ સ્યાત્ ચરમૌ ચ અચરમૌ ચ અવક્તવ્યૌ ચ ૨૬ અષ્ટ
પ્રદેશિકઃ સ્વલ્લુ મદન્ત ! સ્કન્ધઃ પૃચ્છા, ગૌતમ ! અષ્ટપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સ્યાત્ ચરમઃ ૧
નો અચરમઃ ૨ સ્યાદવક્તવ્યઃ ૩ નો ચરમાણિ ૪ નો અચરમાણિ ૫, નો અવક્તવ્યાનિ ૬,
સ્યાત્ ચરમશ્ચ અચરમશ્ચ ૭ સ્યાત્ ચરમશ્ચ અચરમાણિ ચ ૮ સ્યાત્ ચરમાણિ ચ અચરમશ્ચ ૯

ક્તવ્ય હૈ, (૨૧) (જો ચરિમે ય અચરમાઈં ચ અવત્તવ્વયાઈં ચ) ચરમ, અચર-
માણિ ઓર અવક્તવ્યાનિ નહી, (૨૨) (સિય ચરમાઈં ચ અચરમેય અવત્તવ્વપ
ય) કથંચિત્ ચરમાણિ અચરમ ઓર અવક્તવ્ય હૈ, (૨૩) (સિય ચરમાઈં ચ
અચરમે ય અવત્તવ્વયાઈં ચ) કથંચિત્ ચરમાણિ, અચરમ ઓર અવક્તવ્યાનિ હૈ,
(૨૪) (સિય ચરમાઈં ચ અચરમાઈં ચ અવત્તવ્વપ ય) કથંચિત્ ચરમાણિ, અચર-
માણિ ઓર અવક્તવ્ય હૈ, (૨૫) (સિય ચરમાઈં ચ અચરમાઈં ચ અવત્તવ્વયાઈં ચ)
કથંચિત્ ચરમાણિ અચરમાણિ ઓર અવક્તવ્યાનિ હૈ, (૨૬)

(અટ્ઠપણ્ણિ ણં મંતે ! સ્વંધે પુચ્છા) હે ભગવન્ ! અષ્ટપ્રદેશી સ્કન્ધ કે વિષય
મેં પુચ્છા ? (ગોયમા ! અટ્ઠપણ્ણિ સ્વંધે) હે ગૌતમ ! અષ્ટપ્રદેશી સ્કન્ધ (સિય
ચરમે) કથંચિત્ ચરમ હૈ, (૧) (નો અચરમે) અચરમ નહી, (૨) (સિય અવત્ત-
વ્વપ) કથંચિત્ અવક્તવ્ય હૈ, (૩) (નો ચરમાઈં) ચરમાણિ નહી, (૪) (નો અ-
ચરમાઈં) અચરમાણિ નહી, (૫) (નો અવત્તવ્વયાઈં) અવક્તવ્ય નહી, (૬) (સિય
ચરમે ય અચરિમે ય) કથંચિત્ ચરમ ઓર અચરમ હૈ, (૭) (સિય ચરિમે ય
અચરિમાઈં ચ) કથંચિત્ ચરમ ઓર અચરમાણિ હૈ, (૮) (સિય ચરમાઈં અચરમે

છે. ૨૦ (વિય ચરમે ય અચરમાઈં ચ અવત્તવ્વપ ય) કથંચિત્ ચરમ અચરમાણિ અને
અવક્તવ્ય છે. ૨૧ (જો ચરિમે ય અચરમાઈં ચ અવત્તવ્વયાઈં ચ) ચરમ, અચરમાણિ અને
અવક્તવ્યાનિ નથી. ૨૨ (સિય ચરમાઈં ચ અચરમે ય અવત્તવ્વપ ય) કથંચિત્ ચરમાણિ
અચરમ અને અવક્તવ્યાનિ છે. ૨૩ (સિય ચરમાઈં ચ અચરમે ય અવત્તવ્વયાઈં ચ) કથંચિત્
ચરમાણિ અચરમ અને અવક્તવ્યાનિ છે. ૨૪ (સિય ચરમાઈં ચ અચરમાઈં ચ અવત્તવ્વપ ય)
કથંચિત્ ચરમાણિ અચરમાણિ અને અવક્તવ્ય છે. ૨૫ (સિય ચરમાઈં ચ અચરમાઈં ચ
અવત્તવ્વયાઈં ચ) કથંચિત્ ચરમાણિ અચરમાણિ અને અવક્તવ્યાનિ છે. ૨૬

(અટ્ઠપણ્ણિ ણં મંતે ! સ્વંધે પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! અષ્ટ પ્રદેશી સ્કન્ધના વિષયમાં
પુચ્છા ? (ગોયમા ! અટ્ઠપણ્ણિ સ્વંધે) હે ગૌતમ ! અષ્ટ પ્રદેશી સ્કન્ધ (સિય ચરમે) કથં-
ચિત્ ચરમ છે. ૧ (નો અચરમે) અચરમ નથી, ૨ (સિય અવત્તવ્વપ) કથંચિત્ અવક્ત-
વ્ય છે. ૩ (નો ચરમાઈં) ચરમાણિ નથી, ૪ (નો અચરમાઈં) અચરમાણિ નથી, ૫ (નો
અવત્તવ્વયાઈં) અવક્તવ્યાનિ નથી. ૬ (સિય ચરિમે ય અચરિમે ય) કથંચિત્ ચરમ અને
અચરમ છે, ૭ (સિય ચરિમે ય અચરિમાઈં ચ) કથંચિત્ ચરમ અને અચરમાણિ છે, ૮ (સિય

૧૦ સ્યાત્ ચરમશ્ચ અવક્તવ્યશ્ચ ૧૧ સ્યાત્ ચરમશ્ચ અવક્તવ્યૌ ચ ૧૨ સ્યાત્ ચરમૌ ચ અવક્તવ્યશ્ચ ૧૩ સ્યાત્ ચરમૌ ચ અવક્તવ્યૌ ચ ૧૪ નો અચરમશ્ચ અવક્તવ્યશ્ચ ૧૫ નો અચરમશ્ચ અવક્તવ્યાનિ ચ ૧૬ નો અચરમાણિ ચ અવક્તવ્યશ્ચ ૧૭ નો અચરમાણિ અવક્તવ્યાનિ ચ ૧૮ સ્યાત્ ચરમશ્ચ અચરમશ્ચ અવક્તવ્યશ્ચ ૧૯ સ્યાત્ ચરમશ્ચ અચરમશ્ચ અવક્તવ્યૌ ચ ૨૦ સ્યાત્ ચરમશ્ચ અચરમૌ ચ અવક્તવ્યશ્ચ ૨૧ નો ચરમશ્ચ અચરમાણિ ચ અવક્તવ્યાનિ ચ ૨૨ સ્યાત્

માઁ) અચરમાણિ નહીં છે, (૫) (જો અવક્તવ્યમાઁ) અવક્તવ્યાનિ નહીં છે, (૬) (સિય ચરમે ય અચરમે ય) કથંચિત્ ચરમ ઓર અચરમ છે, (૭) (સિય ચરમે ય અચરમાઁ ચ) કથંચિત્ ચરમ ઓર અચરમાણિ છે, (૮) (સિય ચરમાઁ ચ અચરમે ય) કથંચિત્ ચરમાણિ ઓર અચરમ છે, (૯) (સિય ચરમાઁ ચ અચરમાઁ ચ) કથંચિત્ ચરમાણિ ઓર અચરમાણિ છે, (૧૦) (સિય ચરમે ય અવક્તવ્યે ય) કથંચિત્ ચરમ ઓર અવક્તવ્ય છે, (૧૧) (સિય ચરમે ય અવક્તવ્યમાઁ ચ) કથંચિત્ ચરમ ઓર અવક્તવ્યાનિ છે, (૧૨) (સિય ચરમાઁ ચ અવક્તવ્યે ય) કથંચિત્ ચરમાણિ ઓર અવક્તવ્ય છે, (૧૩) (સિય ચરમાઁ ચ અવક્તવ્યમાઁ ચ) કથંચિત્ ચરમાણિ ઓર અવક્તવ્યાનિ છે, (૧૪) (જો અચરમેય અવક્તવ્યમાઁ ય) અચરમ ઓર અવક્તવ્ય નહીં છે, (૧૫) (જો અચરમેય અવક્તવ્યમાઁ ચ) અચરમ ઓર અવક્તવ્યાનિ નહીં છે, (૧૬) (જો અચરમાઁ ચ અવક્તવ્યે ય) અચરમાણિ ઓર અવક્તવ્ય નહીં છે, (૧૭) (જો અચરમાઁ ચ અવક્તવ્યમાઁ ચ) અચરમાણિ ઓર અવક્તવ્યાનિ નહીં છે, (૧૮) (સિય ચરમે ય અચરમે ય અવક્તવ્યે ય) કથંચિત્ ચરમ, અચરમ ઓર અવક્તવ્ય છે, (૧૯) (સિય ચરમે ય અચરમે ય અવક્તવ્યમાઁ ચ) કથંચિત્ ચરમ, અચરમ, ઓર અવક્તવ્યાનિ છે, (૨૦) (સિય ચરમે ય અચરમાઁ ચ અવક્તવ્યે ય) કથંચિત્ ચરમ, અચરમાણિ ઓર અવ

અચરમ છે, ૭ (સિય ચરમે ય અચરમાઁ ચ) કથંચિત્ ચરમ અને અચરમાણિ છે, ૮ (સિય ચરમાઁ ચ અચરમે ય) કથંચિત્ ચરમાણિ અને અચરમ છે, ૯ (સિય ચરમાઁ ચ અચરમાઁ ચ) કથંચિત્ ચરમાણિ અને અચરમાણિ છે, ૧૦ (સિય ચરમે ય અવક્તવ્યે ય) કથંચિત્ ચરમ અને અવક્તવ્ય છે, ૧૧ (સિય ચરમે ય અવક્તવ્યમાઁ ચ) કથંચિત્ ચરમ અને અવક્તવ્યાનિ છે, ૧૨ (સિય ચરમાઁ ચ અવક્તવ્યમાઁ ચ) કથંચિત્ ચરમાણિ અને અવક્તવ્ય છે, ૧૩ (સિય ચરમાઁ ચ અવક્તવ્યમાઁ ચ) કથંચિત્ ચરમાણિ અને અવક્તવ્યાનિ છે, ૧૪ (જો અચરમે ય અવક્તવ્યે ય) અચરમ અને અવક્તવ્ય નથી ૧૫ (જો અચરમે ય અવક્તવ્યમાઁ ચ) અચરમ અને અવક્તવ્યાનિ નથી, ૧૬ (જો અચરમાઁ ચ અવક્તવ્યે ય) અચરમાણિ અને અવક્તવ્ય નથી, ૧૭ (જો અચરમાઁ ચ અવક્તવ્યમાઁ ચ) અચરમાણિ અને અવક્તવ્યાનિ નથી ૧૮ (સિય ચરમે ય અચરમે ય અવક્તવ્યે ય) કથંચિત્ ચરમ, અચરમ અને અવક્તવ્ય છે ૧૯ (સિય ચરમે ય અચરમે ય અવક્તવ્યમાઁ ચ) કથંચિત્ ચરમ, અચરમ અને અવક્તવ્યાનિ

ચરમૌ ચ અચરમશ્ચ અવક્તવ્યશ્ચ ૨૩ સ્યાત્ ચરમૌ ચ અચરમશ્ચ અવક્તવ્યૌ ચ ૨૪ સ્યાત્
ચરમૌ ચ અચરમૌ ચ અવક્તવ્યશ્ચ ૨૫ સ્યાત્ ચરમૌ ચ અચરમૌ ચ અવક્તવ્યૌ ચ ૨૬ અપ્ટ
પ્રદેશિકઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! સ્કન્ધઃ પૃચ્છા, ગૌતમ ! અપ્ટપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સ્યાત્ ચરમઃ ૧
નો અચરમઃ ૨ સ્યાદવક્તવ્યઃ ૩ નો ચરમાણિ ૪ નો અચરમાણિ ૫, નો અવક્તવ્યાનિ ૬,
સ્યાત્ ચરમશ્ચ અચરમશ્ચ ૭ સ્યાત્ ચરમશ્ચ અચરમાણિ ચ ૮ સ્યાત્ ચરમાણિ ચ અચરમશ્ચ ૯

ક્તવ્ય હૈ, (૨૧) (જો ચરિમે ય અચરમાઈ ચ અવક્તવ્યાઈ ચ) ચરમ, અચર-
માણિ ઓર અવક્તવ્યાનિ નહી, (૨૨) (સિય ચરમાઈ ચ અચરમેય અવક્તવ્ય
ય) કથંચિત્ ચરમાણિ અચરમ ઓર અવક્તવ્ય હૈ, (૨૩) (સિય ચરમાઈ ચ
અચરમે ય અવક્તવ્યાઈ ચ) કથંચિત્ ચરમાણિ, અચરમ ઓર અવક્તવ્યાનિ હૈ,
(૨૪) (સિય ચરમાઈ ચ અચરમાઈ ચ અવક્તવ્ય ય) કથંચિત્ ચરમાણિ, અચર-
માણિ ઓર અવક્તવ્ય હૈ, (૨૫) (સિય ચરમાઈ ચ અચરમાઈ ચ અવક્તવ્યાઈ ચ)
કથંચિત્ ચરમાણિ અચરમાણિ ઓર અવક્તવ્યાનિ હૈ, (૨૬)

(અટ્ટપણ્ણિ પં મંતે ! સ્વંધે પુચ્છા) હે મગવન્ ! અપ્ટપ્રદેશી સ્કન્ધ કે વિષય
મેં પૃચ્છા ? (ગોયમા ! અટ્ટપણ્ણિ સ્વંધે) હે ગૌતમ ! અપ્ટપ્રદેશી સ્કન્ધ (સિય
ચરમે) કથંચિત્ ચરમ હૈ, (૧) (નો અચરમે) અચરમ નહીં, (૨) (સિય અવક્ત-
વ્ય) કથંચિત્ અવક્તવ્ય હૈ, (૩) (નો ચરમાઈ) ચરમાણિ નહી, (૪) (નો અ
ચરમાઈ) અચરમાણિ નહીં, (૫) (નો અવક્તવ્યાઈ) અવક્તવ્ય નહી, (૬) (સિય
ચરમે ય અચરિમે ય) કથંચિત્ ચરમ ઓર અચરમ હૈ, (૭) (સિય ચરિમે ય
અચરિમાઈ ચ) કથંચિત્ ચરમ ઓર અચરમાણિ હૈ, (૮) (સિય ચરમાઈ અચરમે

છે. ૨૦ (સિય ચરમે ય અચરમાઈ ચ અવક્તવ્ય ય) કથંચિત્ ચરમ અચરમાણિ અને
અવક્તવ્ય છે. ૨૧ (જો ચરિમે ય અચરમાઈ ચ અવક્તવ્યાઈ ચ) ચરમ, અચરમાણિ અને
અવક્તવ્યાનિ નથી. ૨૨ (સિય ચરમાઈ ચ અચરમે ય અવક્તવ્ય ય) કથંચિત્ ચરમાણિ
અચરમ અને અવક્તવ્યાનિ છે. ૨૩ (સિય ચરમાઈ ચ અચરમે ય અવક્તવ્યાઈ ચ) કથંચિત્
ચરમાણિ અચરમ અને અવક્તવ્યાનિ છે. ૨૪ (સિય ચરમાઈ ચ અચરમાઈ ચ અવક્તવ્ય ય)
કથંચિત્ ચરમાણિ અચરમાણિ અને અવક્તવ્ય છે. ૨૫ (સિય ચરમાઈ ચ અચરમાઈ ચ
અવક્તવ્યાઈ ચ) કથંચિત્ ચરમાણિ અચરમાણિ અને અવક્તવ્યાનિ છે. ૨૬

(અટ્ટપણ્ણિ પં મંતે ! સ્વંધે પુચ્છા ?) હે મગવન્ ! અપ્ટ પ્રદેશી સ્કન્ધના વિષયમાં
પૃચ્છા ? (ગોયમા ! અટ્ટપણ્ણિ સ્વંધે) હે ગૌતમ ! અપ્ટ પ્રદેશી સ્કન્ધ (સિય ચરમે) કથં-
ચિત્ ચરમ છે. ૧ (નો અચરમે) અચરમ નથી, ૨ (સિય અવક્તવ્ય) કથંચિત્ અવક્ત-
વ્ય છે. ૩ (નો ચરમાઈ) ચરમાણિ નથી, ૪ (નો અચરમાઈ) અચરમાણિ નથી, ૫ (નો
અવક્તવ્યાઈ) અવક્તવ્યાનિ નથી. ૬ (સિય ચરિમે ય અચરિમે ય) કથંચિત્ ચરમ અને
અચરમ છે, ૭ (સિય ચરિમે ય અચરિમાઈ ચ) કથંચિત્ ચરમ અને અચરમાણિ છે, ૮ (સિય

य) कथंचित् चरमाणि और अचरम है, (९) (सिय चरमाइं च अचरमाइं च) कथंचित् चरमाणि और अचरमाणि है, (१०) (सिय चरमेय अवत्तव्वए य) कथंचित् चरम और अवत्तव्वय है, (११) (सिय चरमे य अवत्तव्वयाइं च) कथंचित् चरम और अवत्तव्व्यानि है, (१२) (सिय चरमाइं च अवत्तव्वए य) कथंचित् चरमाणि और अवत्तव्वय है, (१३) (सिय चरिमाइं च अवत्तव्वयाइं च) कथंचित् चरमाणि और अवत्तव्व्यानि है, (१४) (णो अचरिमे य अवत्तव्वए य) अचरम और अवत्तव्वय नहीं, (१५) (णो अचरिमे य अवत्तव्वयाइं च) अचरम और अवत्तव्व्यानि नहीं, (१६) (णो अचरमाइं च अवत्तव्वए य) अचरमाणि और अवत्तव्वय नहीं, (१७) (णो अचरिमाइं च अवत्तव्वयाइं च) अचरमाणि और अवत्तव्व्यानि नहीं, (१८) (सिय चरिमे य अचरिमे य अवत्तव्वए य) कथंचित् चरम अचरम और अवत्तव्वय है, (१९) (सिय चरमेय अचरिमेय अवत्तव्वयाइं च) कथंचित् चरम, अचरम और अवत्तव्व्यानि है, (२०) (सिय चरिमे य अचरिमाइं च अवत्तव्वए य) कथंचित् चरम, अचरमाणि और अवत्तव्वय है, (२२) (सिय चरिमे य अचरिमाइं च अवत्तव्वयाइं च) कथंचित् चरम, अचर-

ચરમાઈં અચરમે ય) કથ ચિત્ ચરમાણિ અને અચરમ છે ૯ (સિય ચરમાઈં અચરમાઈ
 ચ) કથ ચિત્ ચરમાણિ અને અચરમાણિ છે ૧૦ (સિય ચરમે ય અવત્તવ્વણ ય) કથ ચિત્
 ચરમ અને અવકતવ્ય છે, ૧૧ (સિય ચરમેય અવત્તવ્વયાઈં ચ) કથ ચિત્ ચરમ અને
 અવકતવ્યાનિ છે, ૧૨ (સિય ચરમાઈ ચ અવત્તવ્વણ ય) કથ ચિત્ ચરમાણિ અને અવકત
 વ્ય છે. ૧૩ (સિય ચરમાઈં ચ અવત્તવ્વયાઈ ચ) કથ ચિત્ ચરમાણિ અને અવકતવ્યાનિ છે.
 ૧૪ (જો અચરિમે ય અવત્તવ્વણ ય) અચરમ અને અકતવ્ય નથી, ૧૫ (જો અચરિમે ય
 અવત્તવ્વયાઈં ચ) અચરમ અને અવકતવ્યાનિ નથી, ૧૬ (જો અચરિમાઈં ચ અવત્તવ્વણ ય)
 અચરમાણિ અને અવકતવ્ય નથી, ૧૭ (જો અચરિમાઈ ચ અવત્તવ્વયાઈં ચ) અચરમાણિ
 અને અવકતવ્યાનિ નથી, ૧૮ (સિય ચરિમે અચરિમે ય અવત્તવ્વણ ય) કથ ચિત્ ચરમ,
 અચરમ અને અવકતવ્ય છે, ૧૯ (સિય ચરમે ય અચરિમેય અવત્તવ્વયાઈં ચ) કથ ચિત્ ચરમ
 અચરમ અને અવકતવ્યાનિ છે, ૨૦ (સિય ચરિમે ય અચરિમાઈં ચ અવત્તવ્વણ ય) કથ
 ચિત્ ચરમ, અચરમાણિ અને અવકતવ્ય છે, ૨૧ (સિય ચરમે ય અચરિમાઈં ચ અવત્ત-

૨૩ સ્યાત્ ચરમાણિ ચ અચરમશ્ચ અવક્તવ્યાનિ ચ ૨૪ સ્યાત્ ચરમાણિ ચ અચરમાણિ ચ અવક્તવ્યશ્ચ ૨૫ સ્યાત્ ચરમાણિ ચ અચરમાણિ ચાવક્તવ્યાનિ ચ ૨૬ સંખ્યેયપ્રદેશિકઃ અસંખ્યેયપ્રદેશિકઃ અનન્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો યથૈવાષ્ટપ્રદેશિકસ્તથૈવ પ્રત્યેકં ભણિતવ્યમ્-પરમાણીં ચ તૃતીયઃ પ્રથમસ્તૃતીયશ્ચ મવતો દ્વિપ્રદેશે । પ્રથમસ્તૃતીયો નવમ એકાદશશ્ચ ત્રિપ્રદેશે ॥ ૧ ॥ પ્રથમસ્તૃતીયો નવમો દશમ એકાદશશ્ચ દ્વાદશઃ । મજ્ઞાશ્ચતુષ્પ્રદેશે ત્રયોવિંશશ્ચ વૉદ્ધવ્યઃ

માણિ ઓર અવક્તવ્યનિ હૈ, (૨૨) (સિય ચરિમાહ ચ અચરિમે ચ અવક્તવ્ય એ ચ) કથંચિત્ ચરમાણિ, અચરમ ઓર અવક્તવ્ય હૈ, (૨૩) (સિય ચરિમાહ ચ અચરમે ચ અવક્તવ્ય્યાહં ચ) કથંચિત્ ચરમાણિ, અચરમ ઓર અવક્તવ્યાનિ હૈ, (૨૪) (સિય ચરિમાહં ચ અચરિમાહં ચ અવક્તવ્ય એ ચ) કથંચિત્ ચરમાણિ અચરમાણિ ઓર અવક્તવ્ય હૈ, (૨૫) (સિય ચરમાહ ચ અચરમાહ ચ અવક્તવ્ય્યાહં ચ) કથંચિત્ ચરમાણિ અચરમાણિ ઓર અવક્તવ્યાનિ હૈ, (૨૬)

(જહેવ અટ્ટપપસિપ તહેવ પત્તેયં માણિયવ્યં) જૈસા અષ્ટપ્રદેશી વૈસા હી પ્રત્યેક કહના ચહિપ ।

સંગ્રહગાથાઓં કા શબ્દાર્થ-(પરમાણુમ્મિ ય તહઓ) પરમાણુ મેં ત્રીસરા ભંગ (દુપપસે) દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ મેં (પદમો તહઓ) પ્રથમ ઓર ત્રીસરા ભંગ (હોતિ) હોતે હૈં (તિપપસે) ત્રિપ્રદેશી સ્કંધ મેં (પદમો તહઓ નવમો એકારસમો ચ) પ્રથમ, ત્રીસરા, નૌવાં ઓર ગ્યારહવાં (ચડપ્પપસે) ચૌપ્રદેશો મેં (પદમો તહઓ નવમો દસમો એકારસમો ચ બારસમો તેવીહસમો ભંગા) પ્રથમ, તૃતીય, નૌવાં, દસવાં, ગ્યારહવાં બારહવાં ઓર તેઈસવાં ભંગ હોતે હૈં (પંચમપ) પંચપ્રદેશી સ્કંધ મે

વ્ય્યાહ ચ) કથંચિત્ ચરમ, અચરમાણિ અને અવક્તવ્યાનિ છે, ૨૨ (સિય ચરમાહં ચ અચરિમે ચ અવક્તવ્ય એ ચ) કથંચિત્ ચરમાણિ, અચરમ અને અવક્તવ્ય છે, ૨૩ (સિય ચરિમાહં ચ અચરમેય અવક્તવ્ય્યાહં ચ) કથંચિત્ ચરમાણિ, અચરમ અને અવક્તવ્યાનિ છે, ૨૪ (સિય ચરિમાહં ચ અચરિમાહં ચ અવક્તવ્ય એ ચ) કથંચિત્ ચરમાણિ, અચરમાણિ, અને અવક્તવ્ય છે, ૨૫ (સિય ચરમાહં ચ અચરમાહં ચ અવક્તવ્ય્યાહં ચ) કથંચિત્ ચરમાણિ અચરમાણિ અને અવક્તવ્યાનિ છે, ૨૬

(જહેવ અટ્ટપપસિપ તહેવ પત્તેયં માણિયવ્યં) જેવું અષ્ટ પ્રદેશીતુ કહેલ છે. તેવું જ કથન કરેકતુ કહેવું જોઈએ,

સ અહ ગથાએના શબ્દાર્થ-(પરમાણુમ્મિય તહઓ) પરમાણુમા ત્રીજો ભંગ (દુપપસે) દ્વિપ્રદેશી સ્કંધમાં (પદમો તહઓ) પહેલો અને ત્રીજો ભંગ (હોતિ) થાય છે (તિપપસે) ત્રણ પ્રદેશી સ્કંધમાં (પદમો તહઓ નવમો એકારસમો ચ) પ્રથમ, ત્રીજો, નવમો, અને અગ્યા. રમો, (ચડપ્પપસે) ચોથા પ્રદેશમાં (પદમો તહઓ નવમો દસમો એકારસમો ચ બારસમો તેવીહસમો ભંગા) પ્રથમ, તૃતીય, નવમો, દશમો, અગીયારમો અને બારમો અને તેવીસમો ભંગ થાય છે

॥ ૨ ॥ પ્રથમસ્તુતીયઃ સપ્તમનવમદશમૈકાદશદ્વાદશત્રયોદશઃ । ત્રયોવિંશચતુર્વિંશઃ પચ્ચવિંશશ્ચ પચ્ચમકે ॥ ૩ ॥ દ્વિચતુર્થપચ્ચમપષ્ઠં પચ્ચદશષોઢશશ્ચ સપ્તદશાષ્ટાદશમ્ । વિંશૈકવિંશદ્વાવિંશ વર્જયેત્ પષ્ઠે ॥ ૪ ॥ દ્વિચતુર્થપચ્ચમપષ્ઠં પચ્ચદશષોઢશશ્ચ સપ્તદશાષ્ટાદશમ્ । દ્વાવિંશશ્ચવિદાય સપ્તપ્રદેશે સ્કન્ધે ॥ ૫ ॥ દ્વિચતુર્થપચ્ચમપષ્ઠં પચ્ચદશષોઢશશ્ચ સપ્તદશાષ્ટાદશમ્ । एतान् वर्जयित्वा भङ्गाः शेषाः शेषेषु स्कन्धेषु ॥ सू० ५ ॥

ટીકા-અથ દ્વિપ્રદેશિકાદિ સ્કન્ધાનાં ચરમાચરમત્વાદિવક્તવ્યતાં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘દુપ-સિષ્ણં ભંતે ! સ્કંધે પુચ્છા’ હે મદન્ત ! દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ કિં ચરમો મવતિ ? કિં

પ્રથમ, તૃતીય, સપ્તમ, નવમ, દશમ, ગ્યારહવાં, બારહવાં, તેરહવાં, તેઈસવાં, ચૌવીસવાં ઓર પચ્ચીસવાં ભંગ પાચે જાતે હૈં (છટ્ઠમિ) ષટ્પ્રદેશી સ્કંધ મેં (વિ-ચત્થ-પંચ-છટ્ઠ) દૂસરે, ચૌથે, પાંચવે, છટે કો (પન્નરસ-સોલં ચ સત્તરસદ્વારં) પન્નરહવે, સોલહવે, સત્તરહવે, અઠારહવે (વીસેકકવીસબાવીસગં ચ વજ્જેજ્જ) વીસવે, ઇક્કીસવે ઓર બાઈસવે કો છોઢકર (સત્તપદેસમ્મિ સ્કંધમ્મિ) સપ્તપ્રદેશી સ્કંધ મેં (વિ-ચત્થ-પંચ-છટ્ઠ) દૂસરે, ચૌથે, પાંચવે, છટે (પણ્ણર-સોલં ચ સત્તર-સદ્વારં) પન્નરહવે, સોલહવે, સત્તરહવે, અઠારહવે (વાઈસહમ) બાઈસવે કે (વિઠ્ઠા) વિના (સેસેસુ સ્કંધેસુ) શેષ સ્કંધો મેં (વિ-ચત્થ-પંચ-છટ્ઠ) દૂસરે, ચૌથે, પાંચવે, છટે (પણ્ણર-સોલં ચ) પન્નરહવે ઓર સોલહવે (સત્તરસદ્વારં) સત્તરહવે, અઠારહવે, (એતે ભંગા વજ્જિય) જન ભંગો કો છોઢ કર (સેસા ભંગા) શેષ ભંગ પાચે જાતે હૈં ।

ટીકાર્થ-અથ દ્વિપ્રદેશી આદિ સ્કંધો કે ચરમત્વ-અચરમત્વ આદિ કી વક્તવ્યતા પ્રારંભ કી જાતી હૈ ।

શ્રીગૌતમસ્વામી ! પ્રશ્ન કરતે હૈં-ભગવન્ ! કયા દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ ચરમ હૈ,

(પંચમણ) ૫ ત્થ પ્રદેશી સ્કન્ધમા પ્રથમ, તૃતીય, સપ્તમ, નવમ, દશમ, અગીયારમો, બારમો, તેરમો, તેવીસમો, ચોવીસમો અને પચ્ચીસમો ભગ મળી આવે છે (છટ્ઠમ્મિ) ૫૦૦ પ્રદેશી સ્કન્ધમા (વિ ચત્થ-પંચ-છટ્ઠ) બીજો, ચોથો, પાચમો, છટ્ઠો (પન્નરસ-સોલં ચ સત્તરસ અદ્વાર) પન્નરમો, સોલમો, સત્તરમો, અઠારમો (વીસેકકવીસબાવીસગં ચ વજ્જેજ્જ) વીસમા એકવીસમા, બાવીસમાને છોડીને (સત્ત પદેસમ્મિ સ્કંધમ્મિ) સપ્ત પ્રદેશી સ્કન્ધમા (વિ-ચત્થ-પંચ-છટ્ઠ) બીજો, ચોથો, પાચમો, છટ્ઠો (પણ્ણર-સોલં ચ સત્તરસદ્વાર) પન્નરમો સોલમો, સત્તરમો, અઠારમો (બાઈસહમ) બાવીસમાને (વિઠ્ઠા) વિના (સેસેસુ સ્કંધેસુ) શેષ સ્કન્ધોમા (વિ-ચત્થ-પંચ-છટ્ઠ) બીજો, ચોથો, પાચમો, છટ્ઠો (પણ્ણર-સોલં ચ) પન્નરમો અને સોલમા (સત્તરસદ્વાર) સત્તરમો અને અઠારમો (એતે ભંગા વજ્જિય) આ ભંગો સિવાયના (સેસા ભંગા) શેષ ભગ મળી આવે છે

ટીકાર્થ-હવે દ્વિપ્રદેશી આદિ સ્કન્ધોના ચરમત્વ આદિની વક્તવ્યતાનો પ્રારંભ કરાય છે—

વા અચરમો ભવતિ ? કિં વા અવક્તવ્યઃ—ચરમશબ્દેન અચરમશબ્દેન ચ વ્યપદેષ્ટુમશક્યઃ ?
 इत्यादि रीत्या पूर्वोक्तपञ्चविंशति भङ्गविषयकतया प्रष्टव्यः ? इति पृच्छा, भगवान् आह—
 ‘गीयमा !’ दुष्पसिप खंधे सिय चरमे’ द्विप्रदेशिकः स्कन्धः स्यात् कदाचित् चरमो भवति
 तथाहि—यदा द्विप्रदेशिकः स्कन्धो द्वयोराकाशप्रदेशयोः समश्रेण्या व्यवस्थिततयाऽवगाढो
 भवति तदा एकोऽपि परमाणु रपरपरमाण्वपेक्षया चरमः, अपरोऽपि चापरपरमाण्वपेक्षया चरम
 इति तदुभयात्मकस्य द्विप्रदेशिकस्कन्धस्यापि चरमत्वव्यपदेशः संभवति, स्थापनारं द्वितीया-
 वक्ष्यते—किन्तु ‘नो अचरिमे’ द्विप्रदेशिकः स्कन्धो नो अचरमो भवति सर्वद्रव्याणा-
 मपि केवलाचरमत्वव्यपदेशासंभवेन द्विप्रदेशिकस्कन्धस्यापि केवलाचरमत्वव्यपदेशाभावात्,
 ‘सिय अवत्तव्वप’ द्विप्रदेशिकः स्कन्धः स्यात्—कदाचित् अवक्तव्यो भवति तस्यैव
 द्विप्रदेशिकस्कन्धस्य एकस्मिन्नेवाकाशप्रदेशेऽवगाहनावस्थायां तथाविधैकत्वपरिणाम शालि-
 तथा परमाणुवत् चरमाचरमव्यपदेश—हेत्वभावात् न चरमशब्देन व्यपदेष्टुं शक्यः,

वा अचरम है अथवा अवक्तव्य अर्थात् चरम और अचरम शब्द से नहीं कहा जाने योग्य है ? इत्यादि पूर्वोक्त छवीस भंगों को लेकर प्रश्न करने चाहिए ।

भगवान् ! उत्तर देते हैं—गौतम ! द्विप्रदेशी स्कंध कथंचित् चरम है, क्योंकि जब द्विप्रदेशी स्कंध दो आकाशप्रदेशों में समश्रेणि में स्थित होकर अवगाढ होता है, उस समय एक प्रदेश दूसरे प्रदेश की अपेक्षा चरम होता है और दूसरा प्रथम प्रदेश की अपेक्षा चरम होता है । इस कारण द्वि प्रदेशी स्कंध चरम कहलाता है । उसकी स्थापना आगे बतलाएंगे । किन्तु द्विप्रदेशी स्कंध अचरम नहीं कहलाता, क्यों कि सभी द्रव्यों में केवल अचरमत्व का व्यवहार संभव नहीं है, अतएव द्विप्रदेशी स्कंध को भी केवल अचरम नहीं कहा जा सकता । द्विप्रदेशी स्कंध कथंचित् अवक्तव्य है, क्योंकि जब द्विप्रदेशी स्कंध एक ही आकाशप्रदेश में अवगाढ होता है, उस समय वह विशेष प्रकार के

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હો ભગવન્ ! યુ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ ચરમ છે, અગર અચરમ છે અથવા અવક્તવ્ય અર્થાત્ ચરમ અને અચરમ શબ્દથી ન કહેવાને યોગ્ય છે ?
 इत्यादि पूर्वोक्त छवीस भगोने लधने प्रश्न करवा जेछजे.

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હો ગૌતમ ! દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ કથચિત્ ચરમ છે, કેમકે
 न्यारे द्विप्रदेशी स्कन्धो न आकाश प्रदेशोभ्यां समश्रेणीभा रक्षीने अवगाढ करे छे ते
 समये ओक प्रदेशी भील प्रदेशीनी अपेक्षाजे चरम होय छे अने भील पड़ेला प्रदेशनी
 अपेक्षाजे चरम होय छे. ओ कारणे द्विप्रदेशी स्कन्ध चरम कहेवाय छे. तेनी स्थापना
 आगण भतावाशे किन्तु द्विप्रदेशी स्कन्ध अचरम नथी कहेवाता, કેમકે બધા દ્રવ્યોમા
 કેવળ અચરમનો વ્યવહાર અસંભવિત છે, તેથી જ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધને પણ કેવળ અચરમ
 કહેવાતા નથી દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ કથચિત્ અવક્તવ્ય છે, કેમકે ન્યારે દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ
 એક જ આકાશ પ્રદેશમાં અવગાઢ થાય છે. તે સમયે તે વિશેષ પ્રકારના એકત્વ પરિણુ-

નાપિ અચરમશબ્દેનેતિ તસ્ય અવક્તવ્યતા બોધ્યા, 'સેસા મંગા પહિસેદેયન્વા' શેષાશ્વતુ-
 વિંશતિઃ મન્નાઃ દ્વિપ્રદેશિકે સ્કન્ધે પ્રતિષેદ્ધવ્યાઃ તથા વક્ષ્યતે—'પદમો તદ્ઓ ય હોદ્ દુપપસે'
 દ્વિપ્રદેશિકે સ્કન્ધે પ્રથમો મન્નઃ—'ચરમઃ' ઇતિ, તૃતીયો મન્નઃ—'અવક્તવ્યઃ' ઇતિ ચ ભવતિ,
 શેષાસ્તુ ચતુર્વિંશતિ મન્નાઃ પ્રતિષેદ્ધ્યા ઇત્યર્થઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'તિપ્પસિણ્ણં મંતે! સ્કંધે
 પુચ્છા' હે મહન્ત ! ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ કિં ચરમો ભવતિ ? કિં વા અચરમો ભવતિ ?
 કિં વા અવક્તવ્યો ભવતિ ? ઇત્યાદિ રીત્યા પૂર્વોક્તઃ પદવિંશતિ મન્નાભિલાપઃ કર્તવ્ય ઇતિ
 પૃચ્છા, મગવાન્ આદ્ય—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'તિપ્પસિણ્ણં સિય ચરમે' ત્રિપ્રદેશિકઃ
 સ્કન્ધઃ સ્યાત્—કદાચિત્ ચરમો ભવતિ, યદા હિ ત્રિપ્રદેશિકઃ—સ્કન્ધો દ્વયોરાકાશપ્રદેશયોઃ
 સમશ્રેણ્યા વ્યવસ્થિતયોરવગાદો ભવતિ તદાઽસૌ ચરમત્વવ્યપદેશં લભતે, સ્થાપના ૩ તૃતીયા

એકત્વવર્ણિણમન સે યુક્ત હોતા હૈ, અતઃપ્રત્ય ઉસે ચરમ અથવા અચરમ કહને કા
 કોઈ હેતુ નહીં હૈ, ઇસ કારણ વહ ન ચરમ કહલાતા હૈ, ન અચરમ કહલાતા હૈ ।
 ઉસ સમય વહ અવક્તવ્ય હૈ । ઇસ પ્રકાર દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ મેં દો મંગ સંભવ હૈ,
 શેષ ચૌવીસ મંગોં કા નિષેધ કરના ચાહિય ! કહાં બી હૈ—'પદમો તદ્ઓ ય હોદ્
 દુપપસે' અર્થાત્ દ્વિ પ્રદેશી સ્કંધ મેં પ્રથમ ઓર તૃતીય, યે દો મંગ પાયે જાતે હૈ ।

શ્રીગૌતમસ્વામી ! પુનઃ પ્રશ્ન કરતે હૈ—હે મગવન્ ! ત્રિપ્રદેશી સ્કંધ ક્યા
 ચરમ હૈ અચરમ હૈ અથવા અવક્તવ્ય હૈ ? ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત છઠ્ઠીસ મંગોં કા
 આશ્રય કરકે પ્રશ્ન કરના ચાહિય ।

મગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈ—ત્રિપ્રદેશી સ્કંધ કો કથંચિત્ ચરમ કહાં જા સકતા
 હૈ, ક્યોં કિ જબ ત્રિપ્રદેશી સ્કંધ દો આકાશપ્રદેશોં મેં, જો કિ સમશ્રેણી મેં સ્થિત
 હોં, અવગાદ હોતા હૈ, તબ વહ ચરમ મંગ દ્વારા કહાં જા સકતા હૈ । ઉસકી
 સ્થાપના ત્રીસરો આગે કહી જાણી । દ્વિ પ્રદેશી સ્કંધ કે સમ્પાન હી ઉસકા

મનથી યુક્ત થાય છે, તેથી જ તેને ચરમ અથવા અચરમ કહેવાનો કોઈ હેતુ નથી. એ
 કારણે તે ન ચરમ કહેવાય છે ન અચરમ કહેવાય છે. તે સમયે તે અવક્તવ્ય છે. એ
 પ્રકારે દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધમાં બે ભાગનો સંભવ છે. શેષ ચૌવીસ ભાગનો નિષેધ કરવો
 બેધએ. કહ્યું પણ છે—પદમો, તદ્ઓ ય હોદ્ દુપપસે, અર્થાત્ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધમાં પ્રથમ
 અને તૃતીય આ બે ભાગ મળે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ ! ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધ શું ચરમ છે,
 અચરમ છે, અથવા અવક્તવ્ય છે ? ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત છઠ્ઠીસ ભાગનો આશ્રય કરીને પ્રશ્ન
 કરવો બેધએ.

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધને કથંચિત્ ચરમ કહી શકાય છે,
 કેમકે ન્યારે ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધ બે આકાશ પ્રદેશોમાં, બેકે સમશ્રેણીમાં રહેલ હોય. અવ-
 ગાહ થાય છે, ત્યારે તે ચરમ ભાગ દ્વારા કહી શકાય છે તેની સ્થાપના ત્રીજા આગળ

વક્ષ્યે-તદ્ વ્યપદેશશ્ચ દ્વિપ્રદેશિકવદ્બોધ્યઃ કિન્તુ-‘નો અચરમે’ ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો નો અચરમો ભવતિ દ્વિપ્રદેશિકસ્કન્ધવત્, ‘સિય અવત્તવ્વણ’ સ્યાત્-કદાચિત્ ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ અવત્તવ્વો ભવતિ, યદા હિ ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ એકસ્મિન્નાકાશપ્રદેશેઽવગાહતે તદા પરમાણુવત્ ચરમાચરમવ્યપદેશહેત્વભાવાત્ ચરમાચરમશબ્દાભ્યાં વક્તુમશક્યતયા અવત્તવ્વો ભવતિ, અથ ચતુર્થાદિ અષ્ટમભજ્જપર્યન્તં પ્રતિષેધમાહ-‘નો ચરમાઈ’ ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ન ચરમાણિ વ્યપદિશ્યતે, પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, ‘નો અચરમાઈ’ નો વા અચરમાણિ ઇતિ વ્યપદેશઃ ‘નો અવત્તવ્વયાઈ’ નો વા અવત્તવ્વ્યાનિ ઇતિ વ્યપદેશઃ પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, ‘નો ચરમે ય અચરમે ય’ નો ચરમશ્ચ અચરમશ્ચ ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘નો ચરમે ય અચરમાઈ’ નો ચરમશ્ચ અચરમાણિ ચ ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ, અથ ત્રિપ્રદેશિકસ્કન્ધે નવમભજ્જસ્તુ સંભવતિ ઇત્યાહ-‘સિય-ચરમાઈ ચ અચરમે ય’ સ્યાત્-કદાચિત્ ચરમૌ ચ અચરમશ્ચ ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ચરમત્વ કહલેના ચાહિય. કિન્તુ ત્રિપ્રદેશી સ્કંધ, દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ કે સમાન અચરમ નહીં હોતા. કયંચિત્ અવત્તવ્ય મી હૈ, ક્યોંકિ જવ કોઈ ત્રિપ્રદેશી સ્કંધ એક હી આકાશ પ્રદેશ મેં અવગાહન કરતા હૈ, તવ પરમાણુ કે સમાન ઉસમેં ચરમ ઓર અચરમ કા વ્યવહાર નહી હો સકતા, અતએવ વહ અવત્તવ્ય કહ લાતા હૈ.

અથ ચૌથે સે આઠવે ભંગ પર્યન્ત કા નિષેધ કરતે હૈ-ત્રિપ્રદેશી સ્કંધ ‘ચરમાણિ’ (ચરમ કા બહુવચન, અર્થાત્ બહુત ચરમ) નહીં કહા જા સકતા, ઇસ સંબંધ મેં યુક્તિ પહેલે કહી જા ચુકી હૈ. ઇસી પ્રકાર વહ ‘અચરમાણિ’ ઓર ‘અવત્તવ્યાનિ’ મી નહીં કહા જા સકતા. ત્રિપ્રદેશી સ્કંધ ‘ચરમ અચરમ’ મી નહીં, ‘ચરમ-અચરમાણિ’ મી નહીં કહા જા સકતા. ઉસમેં નૌવાં ભંગ સંભવ હૈ, યહ બતલાતે હૈ-ત્રિપ્રદેશી સ્કંધ કયંચિત્ ‘ચરમાણિ-અચરમ’ કહા જા સકતા હૈ. જબ ત્રિપ્રદેશી સ્કંધ સમગ્રેણી મેં સ્થિત ત્રીન આકાશપ્રદેશોં મેં અવગાહ

કહેવાશે. દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધની જેમજ તેમજ ચરમત્વ સમજા સૈવું જોઈએ. કિન્તુ ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધ, દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધના સમાન ચરમ નથી હોતા. તે કથંચિત્ અવત્તવ્ય પણ છે, કેમકે ત્યારે કોઈ ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધ એક જ આકાશ પ્રદેશમાં અવગાહન કરે છે. ત્યારે પરમાણુના સમાન એમાં ચરમ અને અચરમનો વ્યવહાર નથી થઈ શકતો, તેથી જ તે અવત્તવ્ય કહેવાય છે.

હવે ચોથાથી આઠમા ભાગ સુધીનો નિષેધ કરે છે. ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધ ‘ચરમાણિ’ (ચરમનું બહુવચન, અર્થાત્ ઘણા ચરમ) નથી કહી શકાતા, એ બાબતમાં યુક્તિ પહેલા બતાવેલી છે, એજ પ્રકારે તે ‘અચરમાણિ’ અને અવત્તવ્યાનિ પણ નથી કહેવાતા, ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધ ‘ચરમ અચરમ’ પણ નથી, ‘ચરમ-અચરમાણિ’ પણ નથી કહી શકતા. તેમાં નવમા ભંગનો સંભવ છે, તે બતાવે છે. ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધ કથંચિત્ ‘ચરમાણિ, અચરમ કહી

તથાહિ યદા ત્રિપ્રદેશિકસ્કન્ધસ્ત્રિષુ આકાશપ્રદેશેષુ સમશ્રેણ્યા વ્યવસ્થિતેષુ અવગાહતે તદા આદ્યન્તૌ દ્વૌ પરમાણુ પર્યન્તવર્તિતયા ચરમૌ ભવતઃ, મધ્યમસ્તુ મધ્યવર્તિત્વેન અચરમૌ ભવતિ અતસ્ત્રિપ્રદેશિકસ્કન્ધોઽપિ તદ્રૂપત્વાત્ 'ચરમૌ ચ અચરમશ્ચ' ઇતિ વ્યપદિશ્યતે, સ્થાપના ૪ ચતુર્થી વક્ષ્યતે-દશમસ્તુ મઙ્ગસ્તત્ર ન સંઘટતે ઇત્યાહ-'નો ચરમાઈ ચ અચરમાઈ ચ' નો ચરમાણિ ચ અચરમાણિ ચ ઇતિ વ્યપદેશસ્ત્રિપ્રદેશિકસ્કન્ધે સંભવતિ, સ્કન્ધસ્ય ત્રિપ્રદેશિકતયા ચરમા-ચરમશબ્દયોર્બહુત્વહેત્વમાવાત્ એકાદશસ્તુ મઙ્ગઃ સંઘટતે ઇત્યાહ-'સિય ચરમે ય અવતવ્વપ ય' સ્યાત્-કદાચિત્ ચરમશ્ચ અવક્તવ્યશ્ચ ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સમશ્રેણ્યા વિશ્રેણ્યા ચાવગાહતે તદા દ્વયોઃ પરમાણ્વોઃ સમશ્રેણ્યા વ્યવસ્થિતત્વાત્ દ્વિપ્રદેશાવગાહ દ્વિપ્રદેશિકસ્કન્ધવચ્ચરમવ્યપદેશ-હેતુમાવાત્ ચરમૌ ભવતિ, એકસ્ય ચ પરમાણોઃ વિશ્રેણિસ્થિત્વેન ચરમાચરમશબ્દાભ્યા વક્તુમ-શક્યત્વાત્ અવક્તવ્યૌ ભવતિ, સ્થાપના ૫ પશ્ચમી વક્ષ્યતે 'સેસા મંગા વહિસેહેયન્વા' શેષા:-

હોતા હૈ, તબ ઉસકે આદિ ઓર અન્ત કે દો પરમાણુ પર્યન્તવર્તી હોને કે કારણ ચરમ હોતે હૈં ઓર મધ્યમ પરમાણુ મધ્યવર્તી હોને કે કારણ અચરમ હોતા હૈ, અતઃ વહ 'ચરમૌ-અચરમ' કહા જાતા હૈ । હસકી સ્થાપના ચૌથી આગે કહી જાણી । ઉસમેં દશવાં મંગ 'ચરમાણિ-અચરમાણિ' નહીં ઘટિત હોતા, ક્યોંકિ ત્રિ પ્રદેશોં વાલે સ્કન્ધ મેં બહુત ચરમ ઓર બહુત અચરમ હો નહીં સકતે । ગ્યારહવાં મંગ ઉસમેં ઘટિત હોતા હૈ । વહ યોં હૈ-'કયંચિત્ ચરમ-અવક્તવ્ય' જય ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધ સમશ્રેણી ઓર વિશ્રેણી મેં અવગાહ હોતા હૈ તથ ઉસકે દો પરમાણુ સમશ્રેણી મેં સ્થિત હોને કે કારણ, દો પ્રદેશોં મેં અવગાહ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ કે સમાન ચરમ કહે જા સકતે હૈં ઓર એક પરમાણુ વિશ્રેણી મેં સ્થિત હોને કે કારણ ચરમ યા અચરમ શબ્દોં દ્વારા વ્યવહાર કે યોગ્ય ન હોને સે અવ-ક્તવ્ય હોતા હૈ । હસકી સ્થાપના પાંચવી આગે કહેંગે । શેષ મર્ગોં કા નિષેધ

શકાય છે ન્યારે ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધ સમશ્રેણીમા સ્થિત ત્રણ આકાશ પ્રદેશોમા અવગાહ થાય છે, ત્યારે તેના આદિ અને અન્તના બે પરમાણુ પર્યન્તવર્તી હોવાને કારણે ચરમ થાય છે. અને મધ્યમ પરમાણુ મધ્યવર્તી હોવાને કારણે અચરમ થાય છે તેથી તે 'ચરમૌ અચરમ' કહેવાય છે. એની ચોથી સ્થાપના આગળ કહેવાશે આમાં દશમે ભાગ 'ચરમાણિ અચરમાણિ' ઘટીત નથી થતો, કેમકે ત્રણ પ્રદેશોવાળા સ્કન્ધમાં ઘણા ચરમ અને ઘણા અચરમ હોઈ શકતા નથી. અગીયારમે ભાગ એમાં ઘટિત થાય છે. તે આમ છે કયં-ચિત્ ચરમ-અવક્તવ્ય 'ન્યારે ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધ સમશ્રેણી અને વિશ્રેણીમા અવગાહ થાય છે ત્યારે તેના બે પરમાણુ સમશ્રેણીમાં સ્થિત હોવાને કારણે બે પ્રદેશોમાં અવગાહ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધના સમાન ચરમ કહી શકાય છે, અને એક પરમાણુ વિશ્રેણીમાં સ્થિત હોવાને કારણે ચરમ અગર અચરમ શબ્દો દ્વારા વ્યવહારને યોગ્ય ન હોવાથી અવક્તવ્ય બને છે. એની સ્થાપના પાંચમી આગળ કહેવાશે. બાકીના ભાગોના નિષેધ કહેવો જોઈએ. આગળ કહેશે ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધમાં પ્રથમ, તૃતીય, નવમ અને એકાદશમે ભાગ મળી આવે છે. તાત્પર્ય

ઉક્તાવશિષ્ટાઃ સર્વે મજ્ઞાઃ પ્રતિષેદ્ધવ્યાઃ, તથા વક્ષ્યતે—‘પદ્મો તદ્વો નવમો ઇકારસમો ય તિપ-
એસે’ પ્રથમસ્તુતીયો નવમઃ એકાદશશ્ચ મજ્ઞસ્ત્રિપ્રદેશે ભવતિ, અયં ભાવઃ—ત્રિપ્રદેશિકે સ્કન્ધે
‘ચરમઃ’ ઇતિ પ્રથમો મજ્ઞઃ, ‘અવક્તવ્યઃ’ ઇતિ તૃતીયો મજ્ઞઃ, ‘ચરમૌ ચ અચરમશ્ચ’ ઇતિ નવમો
‘ચરમશ્ચ અવક્તવ્યશ્ચ’ ઇતિ એકાદશો મજ્ઞો ભવતિ, શેષા મજ્ઞાઃ ન સંઘટન્તે ઇતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—
‘ચઉપસિણં મંતે ! સંધે પુચ્છા’ હે મદન્ત ! ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ ‘કિં ચરમો
ભવતિ ? કિં વા અચરમો ભવતિ ? કિં વા અવક્તવ્યો ભવતિ ?’ ઇત્યાદિ રીત્યા પદ્મવિંશતિ
મજ્ઞાલાપઃ કર્તવ્યઃ ઇતિ પૃચ્છા, મગવાન્ આહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ચઉપસિણં
સંધે સિય ચરમે ૧’ ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ, સ્યાત્ કદાચિત્—ચરમો ભવતિ, તથાહિ
યદા ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો દ્વયોરાકાશપ્રદેશયોઃ સમશ્રેણ્યા વ્યવસ્થિતયોરવગાદતે તદા
ચરમો ભવતિ, સ્થાપના ૬ ષ્ઠીવક્ષ્યતે, સચાયં ચરમત્વવ્યપદેશઃ સમશ્રેણ્યા વ્યવસ્થિતદ્વિપ્ર-
શાવગાદદ્વિપ્રદેશિકસ્કન્ધવદ્બોધ્યઃ, કિન્તુ ‘નો અચરમે ૨’ ચતુષ્પ્રદેશિકસ્કન્ધો નો
અચરમો ભવતિ, પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, તૃતીયમજ્ઞસ્તુ તત્ર સંઘટતે એવેત્યાહ—‘સિય અવક્તવ્ય, ૩

કહનાં યાહિયે । આગે કહેંગે—‘ત્રિપ્રદેશી સ્કંધ મેં પ્રથમ, તૃતીય, નવમ ઓર
એકાદશમ ભગ પાયે જાતે હૈં । ‘તાત્પર્ય યહ હૈ—ત્રિપ્રદેશી સ્કંધ મેં ‘ચરમ’ યહ
પ્રથમ ભંગ, ‘અવક્તવ્ય’ યહ તોસરા ભગ, ‘ચરમૌ-અચરમ’ યહ નૌવાં ભંગ
ઓર ‘ચરમ-અવક્તવ્ય’ યહ ગ્યારહવાં ભંગ હોતા હૈ, શેષ ભંગ ઘટિત નહીં હોતે ।

શ્રીગૌતમસ્વામી ! પ્રશ્ન કરતે હૈં—હે મગવન્ ! ચૌપ્રદેશી સ્કંધ કયા ચરમ
હૈ, અચરમ હૈ અથવા અવક્તવ્ય હૈ ? ઇત્યાદિ પ્રકાર સે છઠ્ઠીસોં ભગોં કો લેકાર
પ્રશ્ન કરના યાહિયે ।

મગવાન્—ઉત્તરદેતે હૈં—ચૌપ્રદેશી સ્કંધ કથંચિત્ ચરમ હોતા હૈ, કયોં કિ
જબ વહ સમશ્રેણી મેં સ્થિત દો આકાશપ્રદેશોં મેં અવગાદ હોતા હૈ, તથ વહ
ચરમ કહલાતા હૈ । ડસકી સ્થાપના છઠી આગે કહી જાણી । ડસ સમય ડસે
અચરમ નહીં કહા જા સકતા, ઇસ વિષય મેં યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજાલેની યાહિયે ।

એકે ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધમાં ‘ચરમ’ એ પ્રથમ ભગ, અવક્તવ્ય એ ત્રીજો ભગ મળી આવે
‘ચરમૌ અચરમ’ એ નવમો ભંગ અને ‘ચરમ અવક્તવ્ય’ એ અગીયારમો ભંગ થાય છે.
બાકીના ભંગો ઘટિત નથી થતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે મગવન્ ! ચૌપ્રદેશી સ્કન્ધ શું ચરમ છે, અચ-
રમ છે અથવા અવક્તવ્ય છે ? ઇત્યાદિ પ્રકારથી છઠીસ ભંગ લાધને પ્રશ્ન કરવો જોઈએ.

શ્રી મગવાન્ ઉત્તર આપે છે—ચૌપ્રદેશી સ્કન્ધ કથંચિત્ ચરમ થાય છે, કેમકે બ્યરે
તે સમશ્રેણીમાં સ્થિત બે આકાશ પ્રદેશોમાં અવગાદ થાય છે, ત્યારે તે ચરમ કહેવાય
છે. તેની સ્થાપના છઠ્ઠી આગળ કહેવાશે. તે સમયે ચરમ નથી કહેવાતા. એ વિષયમાં
યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજા લેવી જોઈએ. ત્રીજો ભગ તેમાં ઘટીત થાય છે અર્થાત્ તે કથંચિત્

ચરમૌ ભવતઃ, મધ્યપ્રદેશાવગાહસ્ત્વચરમૌ ભવતિ इति तदुभयात्मकश्चतुष्प्रदेशिकस्कन्धोऽपि 'चरमौ चाचरमश्च' इति व्यपदिश्यते इति भावः दशमोऽपि भङ्गस्तत्र संघटते एवेत्याह— 'सिय चरमाइं च अचरमाइं य १०' चतुष्प्रदेशिकस्कन्धः स्यात्—कदाचित् 'चरमौ च अचरमौ च' इति व्यपदिश्यते तथाहि यदा चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धश्चतुर्ष्वर्षाकाशप्रदेशेषु समश्रेण्या व्यवस्थितेषु वक्ष्यमाणनवमस्थापनारीत्याऽवगाहते तदा आद्यन्तद्विप्रदेशावगाढौ द्वौ परमाणु चरमौ भवतः, द्वौ च परमाणु द्वयोर्मध्यमयोराकाशप्रदेशयोरपगाढौ अचरमौ भवतः इति तदुभयात्मकश्चतुष्प्रदेशिक स्कन्धोऽपि 'चरमौ च अचरमौ च' इति व्यपदिश्यते इति भावः, एकादशोऽपि भङ्गस्तत्र संघटते इत्याह—'सिय चरमे य अवत्तन्नएव ११' चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धः स्यात्—कदाचित् 'चरमश्च अवक्तव्यश्च' इति व्यपदिश्यते, तथाहि—यदा किल चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धस्त्रिषु आकाशप्रदेशेषु समश्रेण्या विश्रेण्या च वक्ष्यमाणदशम स्थापनारीत्याऽवगाहते तदा समश्रेणिव्यवस्थितद्विप्रदेशावगाढात्त्रयः परमाणवो द्विप्रदेशावगाढद्विप्रदेशस्कन्धवत्

रम कहलाता है । इस प्रकार इन दोनों स्वरूपों वाला चौप्रदेशी स्कंध भी 'चरमौ और अचरम' कहा जाता है । दशवां भंग भी चौप्रदेशी स्कंध में घटित होता है । अर्थात् चौप्रदेशी स्कंध 'चरमौ-अचरमौ' कहा जा सकता है, क्योंकि कि जब वह समश्रेणी में स्थित चार आकाशप्रदेशों में आगे कहीं जाने वाली नौवीं स्थापना के अनुसार अवगाहन करता है, तब आदि और अन्त में अवगाह दो परमाणु 'चरमौ' (दोनों चरम) होते हैं और बीच के दो परमाणु 'अचरमौ' कहलाते हैं, अतएव समग्र चौप्रदेशी स्कंध 'चरमौ-अचरमौ' कहा जा सकता है । उसमें ग्यारहवां भंग भी घटित होता है, अर्थात् चौप्रदेशीस्कंध कथंचित् 'चरम-अवक्तव्य' कहा जाता है, क्योंकि कि जब कोई चौप्रदेशी स्कंध आगे कहीं जाने वाली दशमी स्थापना के अनुसार, समश्रेणी और विश्रेणी में स्थित तीन आकाशप्रदेशों में अवगाह होता है, तब समश्रेणी में स्थित दो आकाशप्रदेशों

અચરમ કહેવાય છે. એ પ્રકારે એ બંને સ્વરૂપો વાળા ચૌપ્રદેશી સ્કન્ધ પણ 'ચરમૌ અને અચરમ' કહેવાય છે. દશમો ભંગ પણ ચૌપ્રદેશી સ્કન્ધમા ઘટિત થાય છે અર્થાત્ ચૌપ્રદેશી સ્કન્ધ 'ચરમૌ-અચરમૌ' કહેવાઈ શકે છે કેમકે જ્યારે તે સમશ્રેણીમા સ્થિત ચાર આકાશ પ્રદેશોમા આગળ કહેવાશે તે નવમી સ્થાપનાના અનુસાર અવગાહના કરે છે. ત્યારે આદિ અને અન્તમાં અવગાહ બે પરમાણુ 'ચરમૌ' (બે ચરમ) હોય છે અને વચ્ચેના બે પરમાણુ 'અચરમૌ' કહેવાય છે તેથી જ સમગ્ર ચૌપ્રદેશી સ્કન્ધને 'ચરમૌ અચરમૌ' કહી શકે છે તેમાં અગીઆરમો ભંગ પણ ઘટિત થાય છે, અર્થાત્ ચૌ પ્રદેશી સ્કન્ધ કથ-ચિન્ 'ચરમ' 'અવક્તવ્ય' કહેવાય છે, કેમકે જ્યારે કોઈ ચૌપ્રદેશી સ્કન્ધ આગળ કહેવાશે તે દશમી સ્થાપનાના અનુસાર, સમશ્રેણી અને વિશ્રેણીમા સ્થિત ત્રણ આકાશ પ્રદેશોમા અવગાહ થાય છે. ત્યારે સમશ્રેણીમા સ્થિત બે આકાશ પ્રદેશોમા અવગાહ ત્રણ પરમાણુ

સ્યાત્-કદાચિત્ ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ અવક્તવ્યો ભવતિ, યદા ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધ એક રિમન્નાકાનપ્રદેશેઽવગાહતે તદા પરમાણુવત્ ચરમાચરમશબ્દાભ્યાં વક્તુમશક્યતયા અવક્તવ્યો बोध्यः, રથાપના ૭ સપ્તમી વક્ષ્યતે-પરન્તુ-‘નો ચરમાઈ ૪’ ચતુષ્પ્રદેશિકસ્કન્ધો નો ચરમાણિ’ इति व्यपदिश्यते प्रागुक्तयुक्तेः, ‘નો અચરમાઈ ૫’ નો વા ‘અચરમાણિ’ इति व्य-पदेष्टुं शक्यो भवति, ‘નો અવત્તવ્વયાઈ ૬’ નો ‘અવત્તવ્યાનિ’ इति वा व्यपदिश्यते ‘નો ચરમે ય અચરમે ય ૭’ નો ‘ચરમશ્ચ અચરમશ્ચ’ इति वा व्यपदिश्यते, ‘નો ચરમે ય અચરમાઈ ય ૮’ નો ‘ચરમશ્ચ અચરમાણિ ચ’ इति वा व्यपदेष्टुं शक्यः प्रागुक्तयुक्तेः, કિન્તુ નવમસ્તુ મજ્જસ્તત્ર સંઘટતે એવેત્યાહ-‘સિય ચરમાઈ અચરિમે ય’ ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સ્યાત્-કદાચિત્, ‘ચરમૌ ચ અચરમશ્ચ’ इति व्यपदेष्टुं शक्यो भवति, યદા સ્વલ્લ ચતુષ્પ્રદેશિકસ્કન્ધ-સ્ત્રિષુ આકાશપ્રદેશેષુ વક્ષ્યમાણાષ્ટમસ્થાપનારીત્યાઽવગાહતે તદા આધ્યન્તપ્રદેશાવગાદૌ દ્વી

તીસરા મંગ ઉસમેં ઘટિત હોતા હૈ, અર્થાત્ વહ કથંચિત્ અવક્તવ્ય હોતા હૈ, ક્યોં કિ જબ વહ ચૌપ્રદેશી સ્કંધ એક હી આકાશપ્રદેશ મેં અવગાહ હોતા હૈ તથ પરમાણુ કે સદૃશ ઉસે ન ચરમ કહા જા સકતા હૈ, ન અચરમ કહા જા સકતા હૈ, અતએવ વહ અવક્તવ્ય હૈ । હસકી સ્થાપના સાતવીં આગે કહી જાણી । મગર ચૌપ્રદેશી સ્કંધ કો ‘ચરમાણિ’ નહીં કહ સકતે । હસ વિષય મેં યુક્તિ પહેલે કે હી સમાન સમજની યાહિય, ઉસે ‘અચરમાણિ’ મી નહીં કહ સકતે, ‘અવક્ત-વ્યાનિ’ મી નહીં કહ સકતે । ‘ચરમ-અચરમ’ મી ઉસે નહીં કહા જા સકતા, ‘ચરમ-અચરમાણિ’ મી નહીં કહ સકતે । હસ વિષય મેં યુક્તિ પૂર્વવત્ હૈ । હાં, નૌવાં મંગ ઉસમેં ઘટિત હોતા હૈ, ઉસે કહતે હૈ-ચૌપ્રદેશી સ્કંધ ‘ચરમૌ-અચરમ’ હૈ, ક્યોં કિ જબ કોઈ ચૌપ્રદેશી સ્કંધ ત્રીન આકાશપ્રદેશોં મેં, આગે કહી જાને ઘાલી આઠવીં સ્થાપના કે અનુસાર અવગાહ હોતા હૈ, તથ આદિ ઓર અન્તિમ પ્રદેશોં મેં અવગાહ દો ચરમ (ચરમૌ) હોતે હૈ ઓર મધ્ય મેં અવગાહ પ્રદેશ અચ-

અવક્તવ્ય હોય છે, કેમકે ન્યારે તે ચતુ પ્રદેશી સ્કન્ધ એક જ આકાશ પ્રદેશમા અવગાહ થાય છે ત્યારે પરમાણુની સમાન તે નથી ચરમ કહી શકાતો, નથી અચરમ કહી શકાતો તેથી જ તે અવક્તવ્ય છે. એની સ્થાપના સાતમી આગળ કહેવાશે. પણ ચૌપ્રદેશી સ્કન્ધને ‘ચરમાણિ’ નથી કહી શકતા. એ વિષયમાં યુક્તિ આગળની જેમ સમજવી જોઈએ તેને અચરમાણિ પણ નથી કહી શકાતો. ‘અવક્તવ્યાનિ’ પણ નથી કહી શકાતો. ‘ચરમ-અચરમ’ પણ તેને નથી કહી શકતા ‘ચરમ-અચરમાણિ’ પણ નથી કહી શકાતો આ બાબતમા યુક્તિ પહેલાની જેમજ છે, હા નવમો ભાગ એમાં ઘટિત થાય છે, તેને કહે છે-ચૌ પ્રદેશી સ્કન્ધ, ‘ચરમૌ-અચરમ’ છે, કેમકે ન્યારે કોઈ ચૌ પ્રદેશી સ્કન્ધ ત્રણ આકાશ પ્રદેશોમા, આગળ કહેલી આઠમી સ્થાપનાના અનુસાર અવગાહ થાય છે, ત્યારે આદિ અને અન્તિમ પ્રદેશોથી અવગાહ બે ચરમ (ચરમૌ) થાય છે. અને મધ્યમા અવગાહ પ્રદેશ

ચરમૌ ભવતઃ, મધ્યપ્રદેશાવગાહસ્ત્વચરમૌ ભવતિ इति તદુભયાત્મકશ્વતુષ્પ્રદેશિકસ્કન્ધોઽપિ
'ચરમૌ ચાચરમશ્ચ' इति વ્યપદિશ્યતે इति માવઃ દશમોઽપિ મહસ્તત્ર સંઘટતે એવેત્યાહ-
'સિય ચરમાઈં ચ અચરમાઈં ય ૧૦' ચતુષ્પ્રદેશિકસ્કન્ધઃ સ્યાત્-કદાચિત્ 'ચરમૌ ચ અચરમૌ
ચ' इति વ્યપદિશ્યતે તથાહિ યદા ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધશ્વતુષ્પ્રાકાશપ્રદેશેષુ સમશ્રેણ્યા વ્યવ-
સ્થિતેષુ વક્ષ્યમાણનવમરથાપનારીત્યાઽવગાહતે તદા આઘન્તદ્વિપ્રદેશાવગાહૌ દ્વૌ પરમાણુ ચરમૌ
ભવતઃ, દ્વૌ ચ પરમાણુ દ્વયોર્મધ્યમયોરાકાશપ્રદેશયોરવગાહૌ અચરમૌ ભવતઃ इति તદુભયા-
ત્મકશ્વતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધોઽપિ 'ચરમૌ ચ અચરમૌ ચ' इति વ્યપદિશ્યતે इति માવઃ, એકા-
દશોઽપિ મહસ્તત્ર સંઘટતે इत्याહ-'સિય ચરમે ય અવત્તવ્યઐવ ૧૧' ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ
સ્યાત્-કદાચિત્ 'ચરમશ્ચ અવત્તવ્યશ્ચ' इति વ્યપદિશ્યતે, તથાહિ-યદા કિલ ચતુષ્પ્રદેશિકઃ
સ્કન્ધસ્ત્રિપુ આકાશપ્રદેશેષુ સમશ્રેણ્યા વિશ્રેણ્યા ચ વક્ષ્યમાણદશમ સ્થાપનારીત્યાઽવગાહતે
તદા સમશ્રેણિવ્યવસ્થિતદ્વિપ્રદેશાવગાહાત્ત્રયઃ પરમાણવો દ્વિપ્રદેશાવગાહદ્વિપ્રદેશસ્કન્ધવત્

રમ કહલાતા હૈ । इस प्रकार इन दोनों स्वरूपों वाला चौप्रदेशी स्कंध भी 'चरमौ
और अचरम' कहा जाता है । दशवां भंग भी चौप्रदेशी स्कंध में घटित होता
है । अर्थात् चौप्रदेशी स्कंध 'चरमौ-अचरमौ' कहा जा सकता है, क्योंकि जब
वह समश्रेणी में स्थित चार आकाशप्रदेशों में आगे कहीं जाने वाली नौवीं
स्थापना के अनुसार आवगाहन करता है, तब आदि और अन्त में अवगाह दो
परमाणु 'चरमौ' (दोनों चरम) होते हैं और बीच के दो परमाणु 'अचरमौ' कह-
लाते हैं, अतएव समग्र चौप्रदेशी स्कंध 'चरमौ-अचरमौ' कहा जा सकता है ।
उसमें ग्यारहवां भंग भी घटित होता है, अर्थात् चौप्रदेशीस्कंध कथंचित् 'चरम-
अवक्तव्य' कहा जाता है, क्योंकि जब कोई चौप्रदेशी स्कंध आगे कहीं जाने
वाली दशमी स्थापना के अनुसार, समश्रेणी और विश्रेणी में स्थित तीन
आकाशप्रदेशों में अवगाह होता है, तब समश्रेणी में स्थित दो आकाशप्रदेशों

અચરમ કહેવાય છે. એ પ્રકારે એ બંને સ્વરૂપો વાળા ચૌપ્રદેશી સ્કન્ધ પણ 'ચરમૌ
અને અચરમ' કહેવાય છે. દશમો ભંગ પણ ચૌપ્રદેશી સ્કન્ધમાં ઘટિત થાય છે અર્થાત્
ચૌપ્રદેશી સ્કન્ધ 'ચરમૌ-અચરમૌ' કહેવાઈ શકે છે કેમકે બ્યારે તે સમશ્રેણીમાં સ્થિત
ચાર આકાશ પ્રદેશોમાં આગળ કહેવાશે તે નવમી સ્થાપનાના અનુસાર અવગાહના કરે છે.
ત્યારે આદિ અને અન્તમાં અવગાહ બે પરમાણુ 'ચરમૌ' (બે ચરમ) હોય છે અને વચ્ચેના
બે પરમાણુ 'અચરમૌ' કહેવાય છે તેથી જ સમગ્ર ચૌપ્રદેશી સ્કન્ધને 'ચરમૌ અચરમૌ' કહી
શકે છે તેમાં અગીઆરમો ભંગ પણ ઘટિત થાય છે, અર્થાત્ ચૌ પ્રદેશી સ્કન્ધ કથ-
ચિન્ 'ચરમ' અવક્તવ્ય' કહેવાય છે, કેમકે બ્યારે કોઈ ચૌપ્રદેશી સ્કન્ધ આગળ કહેવાશે તે
દશમી સ્થાપનાના અનુસાર, સમશ્રેણી અને વિશ્રેણીમાં સ્થિત ત્રણ આકાશ પ્રદેશોમાં
અવગાહ થાય છે. ત્યારે સમશ્રેણીમાં સ્થિત બે આકાશ પ્રદેશોમાં અવગાહ ત્રણ પરમાણુ

ચરમઃ, એકશ્ચ વિશ્રેણિસ્થઃ પરમાણુવત્ ચરમાચરમશબ્દાભ્યાં 'વક્તુમશક્યત્વાત્ અવક્તવ્યો ભવતિ' इति तदुभयात्मकचतुष्प्रदेशिकस्कन्धोऽपि 'चरमश्च अवक्तव्यश्च' इतिव्यपदिश्यते, एवं द्वादशोऽपि भङ्गस्तत्र संघटते इत्याह—'सिय चरमे च अवक्तव्याइं य १२' चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धः, स्यात्—कदाचित्, 'चरमश्च अवक्तव्यौ च' इति व्यपदिष्यते, तथाहि यदा खलु चतुष्प्रदेशिकस्कन्धो वक्ष्यमाणैकादश स्थापनारीत्या ११ चतुर्षु आकाशप्रदेशेषु अवगाहते तत्र द्वौ परमाणू समश्रेण्या व्यवस्थितयोर्द्वयोराकाशप्रदेशयोः वर्तन्ते द्वौच परमाणू विश्रेण्या व्यवस्थितयोर्द्वयोराकाशप्रदेशयोस्तदा समश्रेण्या व्यवस्थितौ द्वौ परमाणू द्विप्रदेशावगाढ द्विप्रदेशिक-स्कन्धवत् चरमः, विश्रेण्या व्यवस्थितौ द्वौ च परमाणू केवलपरमाणुरिव चरमाचरमशब्द-भ्यां वक्तुमशक्यत्वादवक्तव्यौ भवतः इति तदुभयात्मकश्चतुष्प्रदेशिक स्कन्धोऽपि 'चरमश्च अवक्तव्यौ

મેં અવગાહ ત્રીન પરમાણુ, દો પ્રદેશોં મેં અવગાહ દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ કે સમાન ચરમ હૈં ઓર વિશ્રેણી મેં સ્થિત એક પરમાણુ, પરમાણુ કે સદૃશ, ચરમ-અચરમ શબ્દોં દ્વારા વક્તવ્ય ન હોને કે કારણ 'અવક્તવ્ય' હોતા હૈં । અતઃચ ચૌપ્રદેશી સ્કંધ 'ચરમ ઓર અવક્તવ્ય' કહા જા સકતા હૈં । હંસી પ્રકાર બારહવાં ભંગ મીં ઉસમેં ઘટિત હોતા હૈં । બારહવાં ભંગ હૈં—કથંચિત્ 'ચરમ-અવક્તવ્યૌ' અર્થાત્ ચૌપ્રદેશી સ્કંધ કથંચિત્ ચરમ ઓર અવક્તવ્યૌ હૈં । જબ ચૌપ્રદેશી સ્કંધ આગે કહી જાને બાલી ગ્યારહવીં સ્થાપના કે અનુસાર ચાર આકાશપ્રદેશોં મેં અવગાહન કરતા હૈં, તબ ઉસકે દો પરમાણુ સમશ્રેણી મેં સ્થિત દો આકાશપ્રદેશોં મેં હોતે હૈં ઓર દો પરમાણુ વિશ્રેણી મેં સ્થિત દો આકાશપ્રદેશોં મેં હોતે હૈં । હસ સ્થિતિ મેં સમશ્રેણી મેં સ્થિત દો પરમાણુ દ્વિપ્રદેશાવગાહ દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ કે સમાન 'ચરમ' હૈં ઓર વિશ્રેણી મેં સ્થિત દો પરમાણુ અકેલે પરમાણુ કે સમાન ચરમ યા અચરમ શબ્દોં સે કહને યોગ્ય ન હોને સે અવક્તવ્ય હોતે હૈં, અતઃચ સમગ્ર ચૌપ્રદેશી

ઁ પ્રદેશોમા અવગાહ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધના સમાન ચરમ છે અને વિશ્રેણીમા સ્થિત એક પરમાણુ, પરમાણુના સરખા, ચરમ-અચરમ શબ્દો દ્વારા વક્તવ્ય ન થવાને કારણે 'અવક્તવ્ય' થાય છે તેથી જ ચૌપ્રદેશી સ્કન્ધ ચરમ અને અવક્તવ્ય કહી શકાય છે. એજ પ્રકારે ખારમો ભગ પણ તેમા ઘટિત થાય છે. ખારમો ભગ આ રીતે છે કથંચિત્ ચરમ અવક્તવ્ય, અર્થાત્ ચૌપ્રદેશી સ્કન્ધ કથંચિત્ ચરમ અને અવક્તવ્ય છે. જ્યારે ચૌ પ્રદેશી સ્કન્ધ આગળ કહેવાશે તે અગીઆરમી સ્થાપનાના અનુસાર ચાર આકાશ પ્રદેશોમાં અવગાહના કરે છે, ત્યારે તેના બે પરમાણુ સમશ્રેણીમા પડેલા બે આકાશ પ્રદેશોમાં થાય છે, અને બે પરમાણુ વિશ્રેણીમાં સ્થિત બે આકાશ પ્રદેશોમા થાય છે આ સ્થિતિમાં સમશ્રેણીમા સ્થિત બે પરમાણુ દ્વિપ્રદેશાવગાહ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધના સમાન 'ચરમ' છે અને વિશ્રેણીમા સ્થિત બે પરમાણુ એકલા પરમાણુની સમાન ચરમ અગર અચરમ શબ્દથી કહેવા યોગ્ય ન હોવાથી અવક્તવ્ય થાય છે. તેથી જ સમગ્ર ચૌ

ચ' હિદિ વ્યપદિશ્યતે, કિન્તુ 'નો ચરમાઃ ચ અવત્તવ્વણ ય ૧૩' ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધો નો 'ચરમાણિ ચાવત્તવ્યથ' વ્યપદિશ્યતે, પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, 'નો ચરમાઈં ય અવત્તવ્વયાઈં ય ૧૪' ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો નો 'ચરમાણિ ચ અવત્તવ્વાનિ ચ' ઇતિ વ્યપદિશ્યતે, પ્રાગુક્તયુક્તેરેવ, તથૈવ 'નો અચરમે ય અવત્તવ્વણ ય ૧૫' ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો નો અચરમથ અવત્તવ્યથ' ઇતિ વ્યપદિશ્યતે, નો અચરમે ય અવત્તવ્વયાઈં ય ૧૬' નો અચરમથ અવત્તવ્વાનિ ચ' ઇતિ વ્યપદિશ્યતે, 'નો અચરમાઈં ય અવત્તવ્વણ ય ૧૭' નો અચરમાણિ ચ અવત્તવ્યથ ઇતિ વા વ્યપદિશ્યતે, 'નો અચરમાઈં ય અવત્તવ્વયાઈં ય ૧૮' નો વા અચરમાણિ ચ અવત્તવ્વાનિ ચ ઇતિ તત્ર વ્યપદેશો ભવતિ, 'નો ચરમે ય અચરિમે ય અવત્તવ્વણ ય ૧૯' નો ચરમથ અચરમથ અવત્તવ્યથ' ઇતિ વા વ્યપદેશો ભવતિ, 'નો ચરિમે ય અચરિમે ય અવત્તવ્વયાઈં ય ૨૦' નો વા 'ચરમથ અચરમથ અવત્તવ્વાનિ ચ' ઇતિ વ્યપદેશો ભવતિ 'નો ચરમે ય અચરમાઈં ય અવત્તવ્વણ ય ૨૧' નો ચરમથ અચરમાણિ ચ અવત્તવ્યથ, ઇતિ વા વ્યપદેશો ભવતિ, 'નો ચરમે ય અચરમાઈં ચ અવત્તવ્વયાઈં ચ ૨૨' નો ચરમથ અચરમાણિ ચ અવત્તવ્વાનિ ચ, ઇતિ વા વ્યપદેશો ભવતિ, કિન્તુ 'સિય ચરમાઈં ય અચરિમે ય અવત્તવ્વણ ય ૨૩' ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ, સ્યાત્-કદાચિત્ 'ચરમૌ ચ અચરમથ અવત્તવ્યથ' ઇતિ વ્યપદિશ્યતે, તથાહિ-યદા-

સ્કન્ધ 'ચરમ-અવત્તવ્યથૌ' કહલાતા હૈ । મગર ઉસે 'ચરમાણિ અવત્તવ્ય' નહીં કહ સકતે, હસકા કારણ પૂર્વવત્ હૈ । ઉસે 'ચરમાણિ-અવત્તવ્વાનિ' ભી નહીં કહા જા સકતા, પૂર્વોક્ત યુક્તિ કે અનુસાર હી । ચૌપ્રદેશી સ્કન્ધ 'અચરમ-અવત્તવ્ય' ભી નહીં કહા જા સકતા, 'અચરમ અવત્તવ્વાનિ' ભી નહીં કહા જા સકતા, 'અચરમાણિ-અવત્તવ્ય' ભી નહીં કહા જા સકતા, 'અચરમાણિ-અવત્તવ્વાનિ' ભી નહીં કહા જા સકતા, 'ચરમ-અચરમ-અવત્તવ્ય' ભી નહીં, 'ચરમ-અચરમ-અવત્તવ્વાનિ' ભી નહીં, 'ચરમ-અચરમાણિ-અવત્તવ્ય' ભી નહીં, 'ચરમ-અચરમાણિ-અવત્તવ્વાનિ' ભી નહાં કહ સકતે । હાં, ઉસે કથંચિત્ 'ચરમૌ-અચરમ-અવત્તવ્ય' કહા જા સકતા હૈ । વહ હસ પ્રકાર-જબ કોઈ

પ્રદેશી સ્કન્ધ 'ચરમ અવત્તવ્યૌ' કહેવાય છે. પણ તે 'ચરમાણિ અવત્તવ્ય' નથી કહેવાતા એનું કારણ પૂર્વવત્ છે અને ચરમાણિ-અવત્તવ્વાનિ પણ નથી કહી શકતા પૂર્વોક્ત યુક્તિના અનુસાર જ ચતુ પ્રદેશી સ્કન્ધ અચરમ-અવત્તવ્ય પણ નથી કહી શકતા 'અચરમ અવત્તવ્વાનિ' પણ નથી કહી શકતા અચરમાણિ અવત્તવ્વાનિ પણ નથી કહી શકતા. 'ચરમ-અચરમ-અવત્તવ્ય' પણ નહી. 'ચરમ-અચરમ અવત્તવ્વાનિ' પણ નહી 'ચરમ-અચરમાણિ-અવત્તવ્ય' પણ નહી. 'ચરમ-અચરમાણિ-અવત્તવ્વાનિ' પણ નહી 'ચરમ અચરમાણિ અવત્તવ્વાનિ' પણ નહી કહી શકાય, હા તેને કથંચિત્ 'ચરમૌ-અચરમ-અવત્તવ્ય' કહી શકાય છે. તે એ રીતે ન્યારે કોઈ ચૌપ્રદેશી સ્કન્ધ આગળ કહેવાશે તે બારમી સ્થાપનાના અનુ-

ચરમઃ, એકશ્ચ વિશ્રેણિસ્યઃ પરમાણુવત્ ચરમાચરમશબ્દાભ્યાં વક્તુમશક્યત્વાત્ અવક્તવ્યો ભવતિ इति તદુમયાત્મકચતુષ્પ્રદેશિકસ્કન્ધોઽપિ ‘ચરમશ્ચ અવક્તવ્યશ્ચ’ इतिવ્યપદિશ્યતે, એવં દ્વાદશોઽપિ મજ્જસ્તત્ર સંઘટતે इत्याહ-‘સિય ચરમે ચ અવક્તવ્ય્યાંય ૧૨’ ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ, સ્યાત્-કદાચિત્, ‘ચરમશ્ચ અવક્તવ્યો ચ’ इति વ્યપદિશ્યતે, તથાહિ યદા સ્વલ્લ ચતુષ્પ્રદેશિકસ્કન્ધો વક્ષ્યમાણૈકાદશ સ્થાપનારીત્યા ૧૧ ચતુર્ણુ આકાશપ્રદેશેષુ અવગાહતે તત્ર દ્વૌ પરમાણુ સમશ્રેણ્યા વ્યવસ્થિતયોર્દ્વયોરાકાશપ્રદેશયોઃ વર્તેતે દ્વૌચ પરમાણુ વિશ્રેણ્યા વ્યવસ્થિતયોર્દ્વયોરાકાશપ્રદેશયોસ્તદા સમશ્રેણ્યા વ્યવસ્થિતૌ દ્વૌ પરમાણુ દ્વિપ્રદેશાવગાહ દ્વિપ્રદેશિક-સ્કન્ધવત્ ચરમઃ, વિશ્રેણ્યા વ્યવસ્થિતૌ દ્વૌ ચ પરમાણુ કેવલપરમાણુરિવ ચરમાચરમશબ્દાભ્યાં વક્તુમશક્યત્વાદવક્તવ્યો ભવતઃ इति તદુમયાત્મકશ્ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધોઽપિ ‘ચરમશ્ચ અવક્તવ્યો

મેં અવગાહ ત્રીન પરમાણુ, દો પ્રદેશોં મેં અવગાહ દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ કે સમાન ચરમ હૈં ઔર વિશ્રેણી મેં સ્થિત એક પરમાણુ, પરમાણુ કે સદૃશ, ચરમ-અચરમ શબ્દોં દ્વારા વક્તવ્ય ન હોને કે કારણ ‘અવક્તવ્ય’ હોતા હૈં । અતએવ ચૌપ્રદેશી સ્કંધ ‘ચરમ ઔર અવક્તવ્ય’ કહા જા સકતા હૈં । ઈસી પ્રકાર બારહવાં ભંગ મીં ઉસમેં ઘટિત હોતા હૈં । બારહવાં ભંગ હૈં-કથંચિત્ ‘ચરમ-અવક્તવ્યો’ અર્થાત્ ચૌપ્રદેશી સ્કંધ કથંચિત્ ચરમ ઔર અવક્તવ્યો હૈં । જબ ચૌપ્રદેશી સ્કંધ આગે કહી જાને ચાલી ગ્યારહવીં સ્થાપના કે અનુસાર ચાર આકાશપ્રદેશોં મેં અવગાહન કરતા હૈં, તબ ઉસકે દો પરમાણુ સમશ્રેણી મેં સ્થિત દો આકાશપ્રદેશોં મેં હોતે હૈં ઔર દો પરમાણુ વિશ્રેણી મેં સ્થિત દો આકાશપ્રદેશોં મેં હોતે હૈં । ઈસ સ્થિતિ મેં સમશ્રેણી મેં સ્થિત દો પરમાણુ દ્વિપ્રદેશાવગાહ દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ કે સમાન ‘ચરમ’ હૈં ઔર વિશ્રેણી મેં સ્થિત દો પરમાણુ અકેલે પરમાણુ કે સમાન ચરમ યા અચરમ શબ્દોં સે કહને યોગ્ય ન હોને સે અવક્તવ્ય હોતે હૈં, અતએવ સમગ્ર ચૌપ્રદેશી

એ પ્રદેશોમા અવગાહ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધના સમાન ચરમ છે અને વિશ્રેણીમા સ્થિત એક પરમાણુ, પરમાણુના સરખા, ચરમ-અચરમ શબ્દો દ્વારા વક્તવ્ય ન થવાને કારણે ‘અવક્તવ્ય’ થાય છે તેથી જ ચૌપ્રદેશી સ્કન્ધ ચરમ અને અવક્તવ્ય કહી શકાય છે. એજ પ્રકારે બારમો ભાગ પણ તેમા ઘટિત થાય છે. બારમો ભાગ આ રીતે છે. કથચિત્ ચરમ અવક્તવ્ય, અર્થાત્ ચૌપ્રદેશી સ્કન્ધ કથચિત્ ચરમ અને અવક્તવ્ય છે. ન્યાયે ચૌ પ્રદેશી સ્કન્ધ આગળ કહેવાશે તે અગીઆરમી સ્થાપનાના અનુસાર ચાર આકાશ પ્રદેશોમાં અવગાહના કરે છે, ત્યારે તેના એ પરમાણુ સમશ્રેણીમા રહેલા એ આકાશ પ્રદેશોમાં થાય છે, અને એ પરમાણુ વિશ્રેણીમાં સ્થિત એ આકાશ પ્રદેશોમા થાય છે. આ સ્થિતિમાં સમશ્રેણીમા સ્થિત એ પરમાણુ દ્વિપ્રદેશાવગાહ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધના સમાન ‘ચરમ છે અને વિશ્રેણીમાં સ્થિત એ પરમાણુ એકલા પરમાણુની સમાન ચરમ અગર અચરમ શબ્દથી કહેવા યોગ્ય ન હોવાથી અવક્તવ્ય થાય છે. તેથી જ સમગ્ર ચૌ

પદ્મવિંશતિ મંજારાલપઃ કર્તવ્યઃ ? इति पृच्छा, भगवान् आह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘पंचपद-
सिण् खूत्रे सिय चरमे ?’ पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धः, स्यात्—कदाचित् ‘चरमः’ इति व्यपदिश्यते,
प्रागुक्तयुक्तेः तथाहि यदा किल पञ्चप्रदेशिकस्कन्धो द्वयोराकाशप्रदेशयोः समश्रेण्या व्यव-
स्थितयोर्वक्ष्यमाणत्रयोदशस्थापनारीत्याऽवगाहते तत्र त्रयः परमाणवः एकस्मिन्नाकाशप्रदेशे,
द्वौ च परमाणु द्वितीये आकाशप्रदेशे वर्तेते तदा द्विप्रदेशावगाढ द्विप्रदेशिकस्कन्धवच्चरमः’
इति व्यपदेशो भवति, ‘नो अचरमे २’ नो अचरमः इति व्यपदिश्यते, किन्तु ‘सिय अव-
क्तव्य ३’ पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धः, स्यात्—कदाचित्, ‘अवक्तव्यः’ इति व्यपदिश्यते, तथाहि
यदा पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धः वक्ष्यमाणचतुर्दशस्थापना १४ रीत्या एकस्मिन् आकाशप्रदेशेऽव-
गाहते तदा स केवल परमाणुवदवक्तव्यो भवति, किन्तु—‘णो चरमाहं ४’ पञ्चप्रदेशिकः
स्कन्धो नो ‘चरमाणि’ इति व्यपदिश्यते प्रागुक्तयुक्तेः, ‘णो—अचरमाहं ५’ नो वा ‘अचर-
है, अचरम है अथवा अवक्तव्य है ? इत्यादि छवीस भर्गो को लेकर प्रश्न
करना चाहिए ।

भगवान् ! उत्तर देते हैं—हे गौतम ! पंचप्रदेशी स्कंध कथंचित् चरम कह-
लाता है, क्यों कि जब कोई पंचप्रदेशी स्कंध समश्रेणी में स्थित दो आकाश-
प्रदेशों में, आगे कहीं जाने वाली तेरहवीं स्थापना के अनुसार अवगाढ होता है,
तब तीन परमाणु एक आकाशप्रदेश में अवगाढ होते हैं, और दो परमाणु दूसरे
आकाशप्रदेश में रहते हैं । उस स्थिति में द्विप्रदेशावगाढ द्विप्रदेशी स्कंध के समान
‘चरम’ ऐसा व्यपदेश (कथन) होता है । उसे ‘अचरम’ नहीं कहा जा सकता,
मगर कथंचित् अवक्तव्य’ कहा जा सकता है । क्योंकि जब कोई पंचप्रदेशी स्कंध
आगे कहीं जाने वाली चौदहवीं स्थापना के अनुसार एक ही आकाशप्रदेश में
अवगाढ होता है, तब वह परमाणु के समान ‘अवक्तव्य’ कहा जाता है । उसे
‘चरमाणि’ ऐसा नहीं कह सकते, इसका कारण पूर्ववत् समझना चाहिए । उसे

अचरम છે અથવા અવક્તવ્ય છે ? ઇત્યાદિ છવીસ ભર્ગોને લઇને પ્રશ્ન કરવો જોઈએ.

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે —હે ગૌતમ ! પચ પ્રદેશી સ્કન્ધ કથચિત્ ચરમ કહે-
વાય છે, કેમકે જ્યારે કોઈ પચ પ્રદેશી સ્કન્ધ સમશ્રેણીમા સ્થિત બે આકાશ પ્રદેશોમા
આગળ કહેવાશે તે તેરમી સ્થાપનાના અનુસાર અવગાઢ થાય છે, ત્યારે ત્રણ પરમાણુ
એક આકાશ પ્રદેશમા અવગાઢ થાય છે, અને બે પરમાણુ બીજા આકાશ પ્રદેશમા રહે
છે આ સ્થિતિમા દ્વિપ્રદેશાવગાઢ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધના સમાન ‘ચરમ’ એવો વ્યપદેશ (કથન)
થાય છે તેને અચરમ નથી કહી શકાતો પણ કથચિત્ અવક્તવ્યકહી શકાય છે. કેમકે
જ્યારે કોઈ પચ પ્રદેશી સ્કન્ધ આગળ કહેવાશે તે ચૌદમી સ્થાપનાના અનુસાર એક જ
આકાશ પ્રદેશમા અવગાઢ થાય છે, ત્યારે તે પરમાણુના સમાન “અવક્તવ્ય” કહેવાય છે.
તેને ‘ચરમાણિ’ એમ નથી કહી શકાતું એવું કારણુ પૂર્વવત્ સમજવું જોઈએ તેને
| ૫૦ ૧૬

કિંચ ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો વક્ષ્યમાણ દ્વાદશરય. પનારીત્યા ૧૨ ચતુર્ણુ આકાશપ્રદેશેષુ અવગાહતે તત્ર ત્રયઃ પરમાણવઃ સમશ્રેણ્યા વ્યવસ્થિતેષુ ત્રિણુ આકાશપ્રદેશેષુ વર્તન્તે, એકઃ પરમાણુસ્તુ વિશ્રેણ્યા વ્યવસ્થિતે આકાશપ્રદેશે વર્તતે તદા સમશ્રેણ્યા વ્યવસ્થિતેષુ ત્રિણુ પરમાણુષુ મધ્યે આદ્યન્તૌ પરમાણૂ પર્યન્તવર્તિત્વાત્ ચરમૌ ભવતઃ મધ્યમસ્ત્વચરમૌ ભવતિ, વિશ્રેણિસ્થશ્ચ ચરમા-ચરમશબ્દાભ્યાં વક્તુમશક્યત્વાત્ અવક્તવ્યો ભવતિ, ઇતિ તત્રયાત્મકશ્ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધોઽપિ-‘ચરમૌ ચ અચરમશ્ચ અવક્તવ્યશ્ચ’ ઇતિ વ્યપદિશ્યતે ઇતિ ભાવઃ, ‘સેસા મંગા પદ્ધિસેહેયવ્વા’ શેષાઃ ઉક્તાવશિષ્ટા સર્વે મજ્ઞાઃ પ્રતિષેદ્ધવ્યાઃ પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, વક્ષ્યતે ચ-‘પદ્મો તદ્વિદ્યો નવમો દસમો ઈકારસમો ય વારસમો । મંગા ચડપ્પણસે તેવીયદ્મો ય બોદ્ધવ્વો ॥ ૧ ॥ પ્રથમ સ્તુ-તીયો નવમો દશમ એકાદશશ્ચ દ્વાદશઃ । મજ્ઞાશ્ચતુષ્પ્રદેશે ત્રયોર્વિંશશ્ચ બોદ્ધવ્યઃ ॥ ૧ ॥ ઇતિ, । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘પંચપણ્ણિણં મંતે ! સંધે પુચ્છા’ હે મદન્ત ! પશ્ચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધ કિં ચરમો ભવતિ ? કિં વા અચરમો ભવતિ ? કિં વા અવક્તવ્યો ભવતિ ? ઇત્યાદિ રીત્યા

ચૌપ્રદેશી સ્કંધ આગે કહી જાને વાલી ચારહવીં સ્થપના કે અનુસાર ચાર આકાશપ્રદેશોં મેં અવગાહન કરતા હૈં ઓર ઉનમેં સે ત્રીન પરમાણુ સમશ્રેણી મેં સ્થિત ત્રીન આકાશપ્રદેશોં મેં અવગાહ હોતે હૈં ઓર એક પરમાણુ વિશ્રેણી મેં સ્થિત આકાશપ્રદેશ મેં રહતા હૈં, તથા સમશ્રેણી મેં સ્થિત ત્રીન પરમાણુઓં મેં સે આદિ ઓર અન્ત કે પરમાણુ પર્યન્તવર્તી હોને કે કારણ ચરમ હોતે હૈં ઓર બીચ કા પરમાણુ અચરમ હોતા હૈં । વિશ્રેણી મેં સ્થિત એક પરમાણુ ચરમ અથવા અચરમ કહલાને યોગ્ય ન હોને સે અવક્તવ્ય હોતા હૈં । ઇસ પ્રકાર સમગ્ર ચૌપ્રદેશી સ્કંધ ‘ચરમૌ-અચરમ-અવક્તવ્ય’ કહલાતા હૈં । ઇન મંગોં કે સિવાય શેષ સર્વ મંગોં કા નિષેધ કરના ચાહિયે । આગે કહેંગે-“ચતુષ્પ્રદેશી સ્કંધ મેં પ્રથમ, તૃતીય, નવમ, દશમ, એકાદશ, દ્વાદશ ઓર તેઈસર્વાં ભગ પાયા જાતા હૈં ।”

શ્રીગૌતમસ્વામી ! પ્રશ્ન કરતે હૈં-હેં ભગવન્ ! પંચપ્રદેશી સ્કંધ કયા ચરમ

સાર ચાર આકાશ પ્રદેશોમા અવગાહન કરે છે અને તેમનામા પણ ત્રણ પરમાણુ સમ-શ્રેણીમા સ્થિત ત્રણ આકાશ પ્રદેશોમા અવગાહ થાય છે અને એક પરમાણુ વિશ્રેણીમાં સ્થિત આકાશ પ્રદેશમાં રહે છે, ત્યારે સમશ્રેણીમા સ્થિત ત્રણ પરમાણુઓમાથી આદિ અને અન્તના પરમાણુ પર્યન્તવર્તી હોવાને કારણે ચરમ હોય છે અને વચલા પરમાણુ અચરમ હોય છે. વિશ્રેણીમા સ્થિત એક પરમાણુ ચરમ અથવા અચરમ કહેવાવા યોગ્ય ન હોવાથી અવક્તવ્ય થાય છે એ રીતે સમગ્ર ચૌપ્રદેશી સ્કંધ ‘ચરમૌ-અચરમ-અવક્તવ્ય’ કહેવાય છે, આ ભગોના સિવાય બાકીના બધા ભગોના નિષેધ કરવે બેધએ આગળ કહેશે-ચતુષ્પ્રદેશી સ્કંધમાં પ્રથમ તૃતીય નવમ-દશમ એકાદશ દ્વાદશ અને તેવીસમે ભગ મળી આવે છે”

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! પંચ પ્રદેશી સ્કંધ શુ ચરમ છે,

ષટ્ત્વિંશતિ મજ્જાલાપઃ કર્તવ્યઃ ? इति पृच्छा, भगवान् आह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘पंचपए-
सिए खंवे सिय चरमे ?’ पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धः, स्यात्—कदाचित् ‘चामः’ इति व्यपदिश्यते,
प्रागुक्तयुक्तेः तथाहि यदा किल पञ्चप्रदेशिकस्कन्धो द्वयोराकाशप्रदेशयोः समश्रेण्या व्यव-
स्थितयोर्वक्ष्यमाणत्रयोदशस्थापनारीत्याऽवगाहते तत्र त्रयः परमाणवः एकस्मिन्नाकाशप्रदेशे,
द्वौ च परमाणू द्वितीये आकाशप्रदेशे वर्तन्ते तदा द्विप्रदेशावगाढ द्विप्रदेशिकस्कन्धवच्चरमः’
इति व्यपदेशो भवति, ‘नो अचरमे २’ नो अचरमः इति व्यपदिश्यते, किन्तु ‘सिय अव-
त्तवए ३’ पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धः, स्यात्—कदाचित्, ‘अवक्तव्यः’ इति व्यपदिश्यते, तथाहि
यदा पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धः वक्ष्यमाणचतुर्दशस्थापना १४ रीत्या एकस्मिन् आकाशप्रदेशेऽव-
गाहते तदा स केवल परमाणुवदवक्तव्यो भवति, किन्तु—‘णो चरमाडं ४’ पञ्चप्रदेशिकः
स्कन्धो नो ‘चरमाणि’ इति व्यपदिश्यते प्रागुक्तयुक्तेः, ‘णो—अचरमाडं ५’ नो वा ‘अचर-
है, अचरम है अथवा अवक्तव्य है ? इत्यादि छत्वीस भगों को लेकर प्रश्न
करना चाहिए ।

भगवान् ! उत्तर देते हैं—हे गौतम ! पंचप्रदेशी स्कंध कथंचित् चरम कह-
लाता है, क्यों कि जब कोई पंचप्रदेशी स्कंध समश्रेणी में स्थित दो आकाश-
प्रदेशों में, आगे कहीं जाने वाली तेरहवीं स्थापना के अनुसार अवगाढ होता है,
तब तीन परमाणु एक आकाशप्रदेश में अवगाढ होते हैं, और दो परमाणु दूसरे
आकाशप्रदेश में रहते हैं । उस स्थिति में द्विप्रदेशावगाढ द्विप्रदेशी स्कंध के समान
‘चरम’ ऐसा व्यपदेश (कथन) होता है । उसे ‘अचरम’ नहीं कहा जा सकता,
मगर कथंचित् ‘अवक्तव्य’ कहा जा सकता है । क्योंकि जब कोई पंचप्रदेशी स्कंध
आगे कहीं जाने वाली चौदहवीं स्थापना के अनुसार एक ही आकाशप्रदेश में
अवगाढ होता है, तब वह परमाणु के समान ‘अवक्तव्य’ कहा जाता है । उसे
‘चरमाणि’ ऐसा नहीं कह सकते, इसका कारण पूर्ववत् समझना चाहिए । उसे

अचरम છે અથવા અવક્તવ્ય છે ? ઇત્યાદિ છવીસ ભગોને લઈને પ્રશ્ન કરવો જોઈએ.

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે —હે ગૌતમ ! પચ પ્રદેશી સ્કન્ધ કથચિત્ ચરમ કહે-
વાય છે, કેમકે જ્યારે કોઈ પચ પ્રદેશી સ્કન્ધ સમશ્રેણીમા સ્થિત બે આકાશ પ્રદેશોમા
આગળ કહેવાશે તે તેરમી સ્થાપનાના અનુસાર અવગાઢ થાય છે, ત્યારે ત્રણ પરમાણુ
એક આકાશ પ્રદેશમા અવગાઢ થાય છે, અને બે પરમાણુ બીજા આકાશ પ્રદેશમાં રહે
છે આ સ્થિતિમા દ્વિપ્રદેશાવગાઢ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધના સમાન ‘ચરમ’ એવો વ્યપદેશ (કથન)
થાય છે તેને અચરમ નથી કહી શકાતો પણ કથચિત્ અવક્તવ્યકહી શકાય છે. કેમકે
ન્યારે કોઈ પચ પ્રદેશી સ્કન્ધ આગળ કહેવાશે તે ચૌદમી સ્થાપનાના અનુસાર એક જ
આકાશ પ્રદેશમાં અવગાઢ થાય છે, ત્યારે તે પરમાણુના સમાન “અવક્તવ્ય” કહેવાય છે.
તેને ‘ચરમાણિ’ એમ નથી કહી શકાતું એનું કારણ પૂર્વવત્ સમજવું જોઈએ તેને

માણિ' इति व्यपदिश्यते, 'नो अवत्तव्याङं ६' नो वा 'अवत्तव्यानि' इति व्यपदिश्यते, किन्तु—'सिय चरमे य अचरमे य ७' पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धः, स्यात्—कदाचित्, 'चरमश्च अचरमश्च' इति व्यपदिश्यते, तथाहि यदा पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धो वक्ष्यमाणपञ्चदशस्थापना १५ रीत्या पञ्चसु आकाशप्रदेशेषु अवगाहते तदा चरमाणां चतुर्णां परमाणूनामेकसम्बन्धिपरिणामत्वादेकवर्णगन्धरसस्पर्शत्वाच्चैकत्वव्यपदेशे चरम इति व्यपदेशः, मध्यमस्तु परमाणुर्मध्यवर्तित्वाच्चरम इति व्यपदिश्यते इति तदुभयात्मकस्य पञ्चप्रदेशिकस्कन्धस्यापि 'चरमश्चाचरमश्च' इति व्यपदेशो भवति 'नो चरमे य अचरमाङं य ८' पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धो नो 'चरमश्च अचरमाणि च' इति व्यपदिश्यते प्रागुक्तयुक्तेः, किन्तु 'सिय चरमाङं य अचरमे य ९' पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धः स्यात्—कदाचित् 'चरमौ च अचरमश्च' इति व्यपदिश्यते तथाहि यदा किल पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धो वक्ष्यमाणषोडशस्थापना १६ रीत्या समश्रेण्या व्यवस्थितेषु त्रिषु आकाशप्रदेशेषु अवगाहते तत्र द्वौ परमाणू आद्ये आकाशप्रदेशे, द्वौ चान्ते आकाशप्रदेशे, एकश्च

'अचरમાણિ' भी नहीं कह सकते, 'अवत्तव्यानि' भी नहीं कह सकते, मगर कथंचित् 'चरम-अचरम' कहा जा सकता है, क्यों कि जब कोई पंचप्रदेशी स्कंध आगे कही जाने वाली पन्द्रहवीं स्थापना के अनुसार पांच आकाशप्रदेशों में अवगाहन करके रहता है, तब अन्त के चार परमाणु एकसम्बद्ध परिणामवाले होने के कारण और एक वर्ण, गन्ध, रस तथा दो स्पर्शवाले होने के कारण एक कहलाते हैं, अतः उन्हें 'चरम' कहा जाता है, मगर बीच का परमाणु मध्यवर्ती होने के कारण 'अचरम' कहा जाता है। इस प्रकार उभयरूप पंचप्रदेशी स्कंध भी 'चरम-अचरम' कहलाता है। पंचप्रदेशी स्कंध 'चरम-अचरमाणि' नहीं कहा जा सकता, इस संबंध में युक्ति पूर्ववत् समझ लेना चाहिए। उसे 'कथंचित् चरमौ-अचरम' कह सकते हैं, क्यों कि जब कोई पंचप्रदेशी स्कंध आगे कही जाने वाली सोलहवीं स्थापना के अनुसार समश्रेणी में स्थित तीन

'अચરમાણિ' પણ નથી કહી શકાતું, એનું કારણ પૂર્વવત્ સમજવું જોઈએ. તેને 'અવત્તવ્યાનિ' પણ નથી કહી શકાતું, પણ કથચિત્ 'ચરમ-અચરમ,' કહી શકાય છે, કેમકે જ્યારે કોઈ પચ્ચ પ્રદેશી સ્કન્ધ આગળ કહેવાશે તે પંદરમી સ્થાપનાના અનુસાર પાચ આકાશ પ્રદેશોમાં અવગાહન કરીને રહે છે. ત્યારે અન્તના ચાર પરમાણુ એક સમ્બદ્ધ પરિણામવાળા હોવાના કારણે અને એક વર્ણ ગંધ રસ-સ્પર્શવાળા હોવાને કારણે એક કહેવાય છે, તેથી જ તે 'ચરમ' કહેવાય છે, પણ વચલા પરમાણુ મધ્યવર્તી હોવાને કારણે 'અચરમ' કહેવાય છે, એ પ્રકારે ઉભય રૂપ પચ્ચ પ્રદેશી સ્કન્ધ પણ 'ચરમ-અચરમ' કહેવાય છે. પચ્ચ પ્રદેશી સ્કન્ધ 'ચરમ-અચરમાણિ' નથી કહેવાતા. આ સંબંધમાં યુક્તિ પહેલા કદા પ્રમાણે સમજી લેવી જોઈએ. તેને કથચિત્ 'ચરમૌ-અચરમ' કહી શકાય છે, કેમકે જ્યારે કોઈ પચ્ચ પ્રદેશી સ્કન્ધ આગળ કહેવાશે તે સોળમી સ્થાપનાના અનુસાર સમશ્રેણીમાં સ્થિત ત્રણ આકાશ પ્રદેશોમાં અવ

इति व्यपदिश्यते, 'सिय चरमे य अवक्तव्यं य ११। पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धः स्यात्-कदाचित्, 'चरमश्च अवक्तव्यश्च' इति व्यपदिश्यते, तथादि यदा किल पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धो वक्ष्यमाणाष्टादशस्थापनाऽऽसीत्या समश्रेण्या विश्रेण्या च त्रिषु आकाशप्रदेशेषु अवगाहते तत्र द्वौ द्वौ परमाणू समश्रेण्या व्यवस्थितयोराकाशप्रदेशयोर्वर्तते, एकः परमाणुस्तु विश्रेणिस्थो-वर्तते तदा चत्वारः परमाणवो द्विप्रदेशावगाहित्वात् द्विप्रदेशावगाढ द्विप्रदेकिस्कन्धवत् 'चरमः' इति, एकश्च परमाणुः विश्रेणिस्थोऽवक्तव्यो भवति इति तत्समृदायात्मकः पञ्चप्रदेशिकस्कन्धोऽपि, चरमश्चावक्तव्यश्च' इति व्यपदिश्यते, 'सिय चरमे य अवक्तव्यं य १२' पञ्चप्रदेशिकस्कन्धः, स्यात्-कदाचित् 'चरमश्च अवक्तव्यौ च' इति व्यपदिश्यते तथाहि यदा पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धो वक्ष्यमाणैकोनविंशस्थापनारीत्या समश्रेण्या विश्रेण्या च चतुर्षु आकाशप्रदेशेषु अवगाहते तत्र द्वौ परमाणू समश्रेण्या व्यवस्थितयोः द्वयोराकाशप्रदेशयोर्वर्तते

अवक्तव्य' कहा जाता है, क्योंकि जब कोई पंचप्रदेशी स्कंध आगे कही जाने वाली अठारहवीं स्थापना के अनुसार समश्रेणी और विश्रेणी से तीन आकाश प्रदेशों में अवगाह होता है, उनमें से दो-दो परमाणु समश्रेणी में स्थित दो आकाश प्रदेशों में रहते हैं और एक परमाणु विश्रेणी में स्थित होता है, तब चार परमाणु द्विप्रदेशावगाह होने से, द्विप्रदेशावगाही द्विप्रदेशी स्कंध के समान 'चरम' है, और विश्रेणी में स्थित एक परमाणु अवक्तव्य होता है। अतएव उनका समूह पंचप्रदेशी स्कंध भी 'चरम-अवक्तव्य' कहलाता है।

पंचप्रदेशी स्कंध 'कथंचित् चरम-अवक्तव्यानि' है, क्योंकि जब पंचप्रदेशी स्कंध आगे कही जाने वाली उन्नीसवीं स्थापना के अनुसार समश्रेणी और विश्रेणी से चार आकाशप्रदेशों में अवगाहन करता है, उनमें से दो परमाणु समश्रेणी में स्थित दो आकाशप्रदेशों में रहते हैं और एक परमाणु विश्रेणी में

બે પરમાણુ 'અચરમૌ' થાય છે. બધાના સમૂહભૂત પંચ પ્રદેશી સ્કન્ધ 'ચરમૌ-અચરમૌ' કહેવાય છે, પંચ પ્રદેશી સ્કન્ધ કથચિત્ ચરમ-અવક્તવ્ય કહેવાય છે, કેમકે બ્યારે કોઈ પંચ પ્રદેશી સ્કન્ધ આગળ કહેવાશે તે અઠારમી સ્થાપનાના અનુસાર સમશ્રેણી અને વિશ્રેણીથી ત્રણ આકાશ પ્રદેશોમાં અવગાહ થાય છે, તેઓમાંથી બે-બે પરમાણુ સમશ્રેણીમાં સ્થિત બે આકાશ પ્રદેશોમાં રહે છે અને એક પરમાણુ વિશ્રેણીમાં સ્થિત થાય છે, ત્યારે ચાર પરમાણુ દ્વિપ્રદેશાવગાહ હોવાથી, દ્વિપ્રદેશાવગાહી દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધના સમાન 'ચરમ' છે અને વિશ્રેણીમાં સ્થિત એક પરમાણુ અવક્તવ્ય થાય છે તેથી જ તેમના સમૂહ પંચ પ્રદેશી સ્કન્ધ પણ 'ચરમ અવક્તવ્ય' કહેવાય છે.

પંચ પ્રદેશી સ્કન્ધ કથચિત્ ચરમ-અવક્તવ્યાનિ છે, કેમકે બ્યારે પંચ પ્રદેશી સ્કન્ધ આગળ કહેલી ઓગણીસમી સ્થાપનાના અનુસાર સમશ્રેણી અને વિશ્રેણી થી ચાર આકાશ પ્રદેશોમાં અવગાહન કરે છે, તેઓમાંથી બે પરમાણુ સમશ્રેણીમાં સ્થિત બે આકાશ પ્રદેશોમાં

एकः परमाणुविश्रेणिस्थे आकाशप्रदेशे वर्तते, द्वौ च परमाणु अन्यस्मिन् विश्रेणिस्थे आकाश प्रदेशे वर्तते तदा द्वौ परमाणू समश्रेणि व्यवस्थित द्विप्रदेशावगाढौ द्विप्रदेशावगाढ द्विप्रदे-
शिकस्कन्धवच्चरमः, एको द्वौ च विश्रेणिस्थ पृथक्-पृथगेकैकाकाशप्रदेशावगाढौ चावक्तव्यौ
भवतः-इति तत्समुदायात्मकः पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धोऽपि 'चरमश्चावक्तव्यौ च' इति व्यप-
दिश्यते, 'सिय चरमाइ च अवक्तव्वए य १३' पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धः स्यात्-कदाचित्,
चरमौ चावक्तव्यश्च, इति व्यपदिश्यते, तथाहि यदा खलु पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धो वक्ष्यमाण-
विंशस्थापनारीत्या पञ्चस्तु आकाशप्रदेशेषु अवगाहते तत्र द्वौ परमाणु उपरि समश्रेण्या व्यव-
स्थितयोर्द्वयोराकाशप्रदेशयोरवगाढौ वर्तते, द्वौ च परमाणू अधस्तात् समश्रेण्या व्यवस्थितयो-
र्द्वयोराकाशप्रदेशयोरवगाढौ वर्तते, एकश्च परमाणुः पर्यन्ते मध्यसमे वर्तते तदा द्वौ उपरितनौ

स्थित आकाशप्रदेश में रहता है और दो परमाणु किसी दूसरे विश्रेणी में स्थित आकाशप्रदेश में रहते हैं, तब दो परमाणु, समश्रेणी में स्थित द्विप्रदेशा-
वगाढ होते हैं । वे द्विप्रदेशावगाढ द्विप्रदेशी स्कंध के समान 'चरम' कहलाते हैं । एक और दो, जो विश्रेणी में स्थित पृथक्-पृथक् एक-एक आकाशप्रदेश में अवगाढ होते हैं, वे 'अवक्तव्यौ' कहलाते हैं । इस प्रकार समग्र स्कंध मिलकर 'चरम-अवक्तव्यौ' कहा जाता है ।

पंचप्रदेशी स्कंध कथंचित् 'चरमौ-अवक्तव्य' भी कहा जाता है । वह इस प्रकार-जब पंचप्रदेशी स्कंध आगे कही जाने वाली वीसवीं स्थापना के अनुसार पांच आकाशप्रदेशों में अवगाहन करता है, उनमें से दो परमाणु ऊपर सम-
श्रेणी में स्थित दो आकाशप्रदेशों में अवगाढ होते हैं, दो परमाणु नीचे समश्रेणी में स्थित दो आकाशप्रदेशों में अवगाढ होते हैं और एक परमाणु अन्त में बीचोंबीच में स्थित होता है, तब दो ऊपर के परमाणु द्विप्रदेशावगाढ द्विप्रदेशी

રહે છે, અને એક પરમાણુ કોઈ વિશ્રેણીમાં સ્થિત આકાશ પ્રદેશોમાં રહે છે અને બે પરમાણુ કોઈ બીજી વિશ્રેણીમાં સ્થિત આકાશ પ્રદેશોમાં રહે છે, ત્યારે બે પરમાણુ, સમશ્રેણીમાં સ્થિત દ્વિપ્રદેશાવગાહ થાય છે. તે દ્વિપ્રદેશાવગાહ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધના સમાન 'ચરમ' કહેવાય છે. એક અને બે બે વિશ્રેણીમાં સ્થિત પૃથક્ પૃથક્ એક એક આકાશ પ્રદેશમાં અવગાહ થાય છે, તેઓ "અવક્તવ્યૌ" કહેવાય છે એ પ્રકારે સમગ્ર સ્કન્ધ મળીને 'ચરમ-અવક્તવ્યૌ' કહેવાય છે

પાંચ પ્રદેશી સ્કન્ધ કથચિત્ ચરમૌ-અવક્તવ્ય પણ કહેવાય છે. તે આ રીતે-જ્યારે પાંચ પ્રદેશી સ્કન્ધ આગળ કહેલી વીસમી સ્થાપનાના અનુસાર પાંચ આકાશ પ્રદેશોમાં અવગાહન કરે છે તેઓમાંથી બે પરમાણુ ઉપર સમશ્રેણીમાં સ્થિત બે આકાશ પ્રદેશોમાં અવગાહ થાય છે. બે પરમાણુ નીચે સમશ્રેણીમાં સ્થિત બે આકાશ પ્રદેશોમાં અવગાહ થાય છે. અને એક પરમાણુ અંતમાં વચ્ચે વચ્ચે સ્થિત રહે છે ત્યારે બે બે પરના પરમાણુ

દ્વિપ્રદેશાવગાઢ દ્વિપ્રદેશિકસ્કન્ધવચ્ચરમઃ દ્વૌ ચાધસ્તનો પરમાણુ ચરમ ઇતિ તે ચત્વારશ્ચ-
રમૌ ઇતિ, એકશ્ચ કેવલ પરમાણુવચ્ચરમાચરમશબ્દાન્યામત્કત્ત્વયો ભવતિ, ઇતિ તત્સમુદાયાત્મકઃ
પશ્ચપ્રદેશિક સ્કન્ધોઽપિ 'ચરમૌ ચાવક્તવ્યશ્ચ' ઇતિ વ્યપદિશ્યતે, 'નો ચરમાઈં ય અવત્તવ્વ-
યાઈં ય ૧૪' પશ્ચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો નો 'ચરમાણિ ચ અવક્તવ્યાનિ ચ' ઇતિ વ્યપદિશ્યતે,
પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, 'નો અચરમે ય અવત્તવ્વય ય ૧૫' નો 'અચરમશ્ચાવક્તવ્યશ્ચ' ઇતિ વ્યપદિશ્યતે,
પ્રાગુક્તયુક્તેરેવ, 'નો અચરમે ય અવત્તવ્વયાઈં ય ૧૬' નો 'અચરમશ્ચાવક્તવ્યાનિ ચ ઇતિ વ્ય-
પદિશ્યતે, 'નો અચરમાઈં ય અવત્તવ્વય ય ૧૭' નો અચરમાણિ ચ અવક્તવ્યશ્ચ' ઇતિ વા વ્ય-
પદિશ્યતે, 'નો અચરમાઈં ય અવત્તવ્વયાઈં ય ૧૮' નો વા 'અચરમાણિ ચ અવક્તવ્યાનિ ચ'
ઇતિ વ્યપદિશ્યતે, 'નો ચરમે ય અચરમે ય અવત્તવ્વય ય ૧૯' નો 'ચરમશ્ચાચરમશ્ચાવક્તવ્યશ્ચ'
ઇતિ વા વ્યપદિશ્યતે, 'નો ચરમે ય અચરમે ય અવત્તવ્વયાઈં ય ૨૦' નો 'ચરમશ્ચાચરમશ્ચાવ-
ક્તવ્યાનિ ચ' ઇતિ વા વ્યપદિશ્યતે, 'નો ચરમે ય અચરમાઈં ય અવત્તવ્વય ય ૨૧' નો 'ચર-
મશ્ચાચરમાણિચાવક્તવ્યશ્ચ' ઇતિ વા વ્યપદિશ્યતે, 'નો ચરમે ય અચરમાઈં ય અવત્તવ્વયાઈં ય
૨૨' નો વા 'ચરમશ્ચાચરમાણિ ચાવક્તવ્યાનિ ચ, ઇતિ વ્યપદિશ્યતે, કિન્તુ—'સિય ચરમાઈં

સ્કંધ કે સમાન 'ચરમ' ઓર નીચે કે દો પરમાણુ મી ચરમ, હસ પ્રકાર ચાર
'ચરમૌ' ઓર એક પરમાણુ, અકેલે પરમાણુ કે સમાન અવક્તવ્ય હોને સે સમગ્ર
પંચપ્રદેશી સ્કંધ 'ચરમૌ-અવક્તવ્ય' કહલાતા હૈ ।

પંચપ્રદેશી સ્કંધ 'ચરમાણિ-અવક્તવ્યાનિ' નહી કહા જાતા, હસકા કારણ
પૂર્વવત્ સમજના ચાહિયે । વહ 'અચરમ-અવક્તવ્ય' મી નહીં કહલાતા, હસકા
કારણ મી પૂર્વવત્ સમજના ચાહિયે । ડસે 'અચરમ-અવક્તવ્યાનિ' મી નહીં
કહતે, 'અચરમાણિ-અવક્તવ્ય' મી નહીં કહ સકતે, 'અચરમાણિ-અવક્તવ્યાનિ'
મીનહી કહા જા સકતા, 'ચરમ-અચરમ-અવક્તવ્ય' મી નહી કહતે, 'ચરમ-
અચરમ-અવક્તવ્યાનિ' મી નહીં કહ સકતે, 'ચરમ-અચરમાણિ-અવક્તવ્ય'
મી નહીં કહા જા સકતા, 'ચરમ-અચરમાણિ-અવક્તવ્યાનિ' મી નહીં કહ

દ્વિપ્રદેશાવગાઢ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધના સમાન 'ચરમ' અને નીચેના બે પરમાણુ પણ ચરમ
એ પ્રકારે ચાર 'ચરમૌ' અને એક પરમાણુ, એકલા પરમાણુની સમાન અવક્તવ્ય હોવાથી
સમગ્ર પંચ પ્રદેશી સ્કન્ધ 'ચરમૌ અવક્તવ્ય' કહેવાય છે.

પંચ પ્રદેશી સ્કન્ધ 'ચરમાણિ-અવક્તવ્યાનિ' નથી કહેવાતો, એનું કારણ પણ પૂર્વવત્
સમજ લેવું જોઈએ. તે 'અચરમ-અવક્તવ્ય' પણ નથી કહેવાતો, એનું કારણ પણ પૂર્વવત્
સમજ લેવું જોઈએ તે 'અચરમ-અવક્તવ્યાનિ' પણ નથી કહેતો, 'અચરમાણિ-અવક્તવ્ય'
પણ નથી કહી શકાતો. ચરમ અચરમ અવક્તવ્ય પણ નથી કહેવાતો 'ચરમ-અચરમ
અવક્તવ્યાનિ' પણ નથી કહી શકાતો 'ચરમ 'અચરમાણિ-અવક્તવ્ય' પણ નથી કહેવાતો
અચરમ અચરમ અવક્તવ્ય પણ નથી કહેવાતો 'ચરમ અચરમાણિ-અવક્તવ્યાનિ, પણ

ય અચરમે ય અવક્તવ્ય ય ૨૩' પञ्चપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સ્યાત્-કદાચિત્, 'ચરમૌ ચાચરમ-
શ્રાવક્તવ્યશ્ચ' इति व्यपदिश्यते तथाहि यदा पञ्चप्रदेशिकः, स्कन्धो वक्ष्यमाणैकविंश स्थापना-
२१रीत्या चतुर्षु आकाशप्रदेशेषु समश्रेण्या विश्रेण्या चावगाहते तत्र त्रिषु आकाशप्रदेशेषु सम-
श्रेण्या व्यवस्थितेषु आद्ये एकः परमाणुः वर्तते मध्ये द्वौ परमाणु अन्ते एकः परमाणुः, चतु-
र्थेऽपि आकाशप्रदेशे विश्रेणिस्थ एकः परमाणुर्वर्तते तदा त्रयाणामाकाशप्रदेशानां मध्ये आद्य-
न्तप्रदेशावगाहौ द्वौ परमाणु चरमौ, मध्यप्रदेशवर्ति द्वयणुकस्तु मध्यवर्तिव दचरमः, विश्रे-
णिस्थैकः परमाणुः केवलपरमाणुत् चरमाचरमशब्दाभ्यामवक्तव्यो भवति इति तत्समुदाया-
त्मकः पञ्चप्रदेशिकस्कन्धोऽपि 'चरमौ चાચરમશ્રાવક્તવ્યશ્ચ' इति व्यपदिश्यते, 'सिय चरमाइं
य अचरमे य अवक्तव्याइं य २४' पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धः स्यात्-कदाचित् चरमौ चાચરમશ્રા-
वक्तव्यो च' इति व्यपदिश्यते, तथाहि यदा पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धो वक्ष्यमाण द्वाविंशस्थापना-

સકતે, કિન્તુ 'કથંચિત્ ચરમાણિ-અચરમ-અવક્તવ્ય' કહ સકતે હૈં, ક્યોંકિ
જબ કોઈ પંચપ્રદેશી સ્કંધ આગે કહી જાને વાલી ફક્તીસવીં સ્થાપના કે અનુસાર
ચાર આકાશપ્રદેશોં મેં સમશ્રેણી અથવા વિશ્રેણી સે અવગાહન કરતા હૈં, ઊનમેં
સે ત્રીન સમશ્રેણી સે સ્થિત આકાશપ્રદેશોં મેં સે પહેલે મેં એક પરમાણુ રહતા
હૈ, મધ્ય મેં દો પરમાણુ રહતે હૈં, અન્ત મેં એક પરમાણુ હોતા હૈ, ચોથેં આકાશ-
પ્રદેશ મેં વિશ્રેણી સ્થિત એક પરમાણુ રહતા હૈ, તથ ત્રીન આકાશપ્રદેશોં મેં આદિ
ઔર અન્ત કે પ્રદેશોં મેં અવગાહ દો પરમાણુ 'ચરમૌ' ઔર મધ્ય પ્રદેશવર્તી
દ્વયણુક મધ્યવર્તી હોને કે કારણ 'અચરમ' કહલાતા હૈ । વિશ્રેણી મેં સ્થિત એક
પરમાણુ, કેવલ પરમાણુ કે સમાન ચરમ ઔર અચરમ શબ્દોં દ્વારા વક્તવ્ય ન
હોને કે કારણ અવક્તવ્ય હોતા હૈ । હન સબ કા સમુદાય પંચપ્રદેશી સ્કંધ
'ચરમૌ-અચરમ-અવક્તવ્ય' કહા જાતા હૈ ।

પંચપ્રદેશી સ્કંધ કથંચિત્ 'ચરમૌ-અચરમ-અવક્તવ્યૌ' મી કહા જા સકના

નથી ઠહી શકતા 'ચરમ-અચરમાણિ-અવક્તવ્યાનિ નથી ઠહેવાતો, 'ચરમ-અચરમ-અવક્તવ્ય
પણ નથી ઠહી શકતો. પણ કથંચિત્ ચરમાણિ-અચરમ-અવક્તવ્ય ઠહી શકાય છે,
કેમકે બ્યારે કેહાય પચ પ્રદેશી સ્કન્ધ આગળ ઠહેવામાં આવનાર એકવીસમી સ્થાપ-
નાના અનુસાર આકાશ પ્રદેશોમાં સમશ્રેણી અથવા વિશ્રેણીથી અવગાહન કરે છે, તેઓ
માથી પણ સમશ્રેણીથી સ્થિત આકાશ પ્રદેશોમાંથી પહેલામાં એક પરમાણુ રહે છે, મધ્યમાં
બે પરમાણુ રહે છે અન્તમાં એક પરમાણુ હોય છે, ચોથા આકાશ પ્રદેશમાં વિશ્રેણીમાં
સ્થિત એક પરમાણુ રહે છે, ત્યારે પણ આકાશ પ્રદેશોમાં આદિ અને અન્તના પ્રદેશોમાં
અવગાહ બે પરમાણુ ચરમૌ, અને મધ્ય પ્રદેશવર્તી દ્વયણુક મધ્યવર્તિ થવાના કારણે 'અચરમ
ઠહેવાય છે વિશ્રેણીમાં સ્થિત એક પરમાણુ, કેવળ પરમાણુના સમાન ચરમ અને અચ-
રમ શબ્દો દ્વારા વક્તવ્ય ન હોવાને કારણે 'અવક્તવ્ય' થાય છે, આ બધાનો સમુદાય પચ
પ્રદેશી સ્કન્ધ 'ચરમૌ અચરમ-અવક્તવ્ય' ઠહેવાય છે.

૨૨રીત્યા પશ્ચમુ આકાશપ્રદેશેષુ સમશ્રેણ્યા વિશ્રેણ્યા ચાવગાહતે તત્ર ત્રયઃ પરમાણવશ્ચિપુ આકાશપ્રદેશેષુ સમશ્રેણ્યા વ્યવસ્થિતેષુ વર્તન્તે, દ્વૌ પરમાણુ ચ વિશ્રેણિસ્થયોર્દ્વયોરાકાશપ્રદેશયોર્વર્તેતે તદા ત્રયાણામાકાશપ્રદેશાનાં મધ્યે આઘન્તપ્રદેશવર્તિનો દ્વૌ પરમાણુ ચરમૌ, મધ્યશ્ચ પરમાણુચરમઃ, દ્વૌ ચ વિશ્રેણિસ્થૌ અવક્તવ્યૌ ભવતઃ ઇતિ તત્સમુદાયાત્મકઃ પશ્ચપ્રદેશિક સ્કન્ધોઽપિ 'ચરમૌ ચાચરમશ્ચાવક્તવ્યૌ ચ' ઇતિ વ્યપદિશ્યતે, 'સિય ચરમાઈં ચ અચરમાઈં ચ અવક્તવ્યં ય ૨૫' પશ્ચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સ્યાત્-કદાચિત્ 'ચરમૌ ચાચરમૌ ચાવક્તવ્યશ્ચ' ઇતિ વ્યપદિશ્યતે, તથાહિ યદા પશ્ચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો વક્ષ્યમાણત્રયોર્વિશસ્થાપના૨૩રીત્યા સમશ્રેણ્યા વિશ્રેણ્યા ચ પશ્ચમુ આકાશપ્રદેશેષુ અવગાહતે, તત્ર ચત્વારઃ પરમાણવશ્ચતુર્ણુ આકાશપ્રદેશેષુ સમશ્રેણ્યા વ્યવસ્થિતેષુ વર્તન્તે એકશ્ચ પરમાણુર્વિશ્રેણિસ્થો વર્તેતે તદા ચતુર્ણામાકાશપ્ર-

હે । વહ્ હસ પ્રકાર-જય પંચપ્રદેશી સ્કંધ આગે કહી જાને વાલી બાઈસર્વી સ્થાપના કે અનુસાર પાંચ આકાશપ્રદેશોં મેં સમશ્રેણી ઔર વિશ્રેણી સે અવગાહન કરતા હે, ઁનમેં સે તીન પરમાણુ સમશ્રેણી મેં સ્થિત તીન આકાશ પ્રદેશોં મેં અવગાહ હોતે હે ઔર દો પરમાણુ વિશ્રેણી મેં સ્થિત દો આકાશ પ્રદેશોં મેં અવગાહ હોતે હે, તથ આકાશપ્રદેશોં મેં સે આદિ-અન્ત પ્રદેશવર્તી દો પરમાણુ 'ચરમૌ' કહલાતે હે ઔર મધ્યકા પરમાણુ 'અચરમ' કહલાતા હે ઔર વિશ્રેણી મેં સ્થિત દો પરમાણુ 'અવક્તવ્યૌ' હોતે હે । હસ પ્રકાર હનકા સમુદાય વહ્ પંચપ્રદેશી સ્કંધ 'ચરમૌ-અચરમ-અવક્તવ્યૌ' એસા કહા જાતા હે ।

પંચપ્રદેશી સ્કંધ કથચિત્, 'ચરમૌ-અચરમૌ-અવક્તવ્ય' મી કહલાતા હે । જય પંચપ્રદેશી સ્કંધ આગે કહી જાને વાલી તેઈસર્વી સ્થાપના કે અનુસાર સમશ્રેણી ઔર વિશ્રેણી મેં સ્થિત પાંચ આકાશપ્રદેશોં મેં અવગાહ હોતા હે ઔર ઁનમેં સે ચાર પરમાણુ સમશ્રેણી મેં સ્થિત ચાર આકાશપ્રદેશોં મેં અવગાહ હોતે હે ઔર એક પરમાણુ વિશ્રેણી મેં સ્થિત હોતા હે । તથ ઁન ચાર મેં સે આદિ-અન્ત

પંચ પ્રદેશી સ્કન્ધ કથચિત્ 'ચરમૌ અચરમ-અવક્તવ્યૌ' પશુ કહી શકાય છે. તે આ પ્રમાણે-બ્યારે પંચ પ્રદેશી સ્કંધ આગળ કહેવામાં આવનાર બાવીસમી સ્થાપનાના અનુસાર પાંચ આકાશ પ્રદેશોમા સમશ્રેણી અને વિશ્રેણીથી અવગાહન કરે છે. તેમાથી ત્રણ પરમાણુ સમશ્રેણીમા રહેલા ત્રણ આકાશ પ્રદેશોમા અવગાહ થાય છે અને બે પરમાણુ વિશ્રેણીમાં રહેલ બે આકાશ પ્રદેશોમાં અવગાહ થાય છે ત્યારે આકાશ પ્રદેશોમાથી આદિ અને અંતના પ્રદેશવર્તી બે પરમાણુ ચરમૌ કહેવાય છે, અને વચ્ચે પરમાણુ 'અચરમ' કહેવાય છે, અને વિશ્રેણીમા રહેલ બે પરમાણુ 'અવક્તવ્યૌ' હોય છે. આ રીતે આના સમુદાય રૂપ તે પંચ પ્રદેશી સ્કન્ધ 'ચરમૌ અચરમ અવક્તવ્યૌ' એ પ્રમાણે કહેવાય છે.

પંચ પ્રદેશી સ્કન્ધ કથચિત્ 'ચરમૌ-અચરમૌ-અવક્તવ્ય' પશુ કહી શકાય છે, બ્યારે પંચ પ્રદેશી આગળ કહેવામાં આવનાર તેવીસમી સ્થાપનાના અનુસાર સમશ્રેણી અને વિશ્રેણીમા સ્થિત પાંચ આકાશ પ્રદેશોમા અવગાહ થાય છે અને તેઓમાથી ચાર પરમાણુ

દેશાનાં મધ્યે આદ્યન્તકર્તિનો દ્વૌ પરમાણૂ ચરમૌ, દ્વૌ ચ મધ્યવર્તિનો અચરમૌ, એકઃ પરમાણૂ-
વિશ્રેણિસ્યોઽવક્તવ્યો ભવતિ इति તત્સમુદાયાત્મરૂપપ્રદેશિક સ્કન્ધોઽપિ 'ચરમૌ ચાચરમૌ
ચાવક્તવ્યશ્ચ' इति વ્યપદિશ્યતે 'નો ચરમાઈં ય અચરમાઈં ય અવક્તવ્યાઈં ય રવ' પદપ્રદે-
શિકઃ સ્કન્ધો નો ચરમાણિ ચાચરમાણિ ચાવક્તવ્યાનિ ચ' इति વ્યપદિશ્યતે પ્રાગુક્તયુક્તેઃ,
ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘છપ્પણિણં મંતે ! પુચ્છા’ હે-મદન્ત ! પદપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ કિં
ચરમો ભવતિ ? કિં વા અચરમો ભવતિ ? કિં વા અવક્તવ્યો ભવતિ ? इत्याદિ રીત્યા પદ્ધિ-
વિશ્રેણિસ્યોઽવક્તવ્યઃ इति પૃચ્છા, ભગવાન્ આહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘છપ્પણિણં
સંધે સિય ચરમે ?’ પદપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સ્યાત્-કદાચિત્ ‘ચરમઃ’ इति વ્યપદિશ્યતે
તથાહિ-યદા પદપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો વક્ષ્યમાણચતુર્વિશસ્થાપનારીત્યા સમશ્રેણ્યા વ્યવસ્થિતયો-
ર્દ્યોરાકાશપ્રદેશયોરવગાહતે તત્ર ત્રયઃ પરમાણવ એકસ્મિન્ આકાશપ્રદેશે વર્તન્તે ત્રયશ્ચાપર-

કે દો પરમાણુ ‘ચરમૌ’ મધ્ય કે દો ‘અચરમૌ’ હૈં ઔર વિશ્રેણી મેં સ્થિત એક
પરમાણુ અવક્તવ્ય હૈં । હસ પ્રકાર ડનકા સમુદાય પંચપ્રદેશી સ્કંધ ‘ચરમૌ-
અચરમૌ-અવક્તવ્ય’ કહા જાતા હૈં । મગર પંચપ્રદેશી સ્કંધ કો ‘ચરમાણિ-
અચરમાણિ-અવક્તવ્યાનિ’ નહીં કહ સકતે, હસ વિષય મેં યુક્તિ પહેલે કે
સમાન સમજની યાહિયે ।

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈં-મગવન્ ! પદપ્રદેશી સ્કંધ કયા ચરમ હૈં ? યા અચરમ
હૈં ? અથવા અવક્તવ્ય હૈં ? इत्याદિ છઠ્ઠીસ મંગોં કો લેકર પ્રશ્ન કરના યાહિયે ।

ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં-ગૌતમ ! પદપ્રદેશી સ્કંધ કથંચિત્ ચરમ કહલાતા
હૈં । જબ પદપ્રદેશી સ્કંધ આગે કહી જાને વાલી ચાવીસવીં સ્થાપના કે અનુસાર
સમશ્રેણી મેં સ્થિત દો આકાશપ્રદેશોં મેં અવગાહન કરતા હૈં ઔર ડનમેં સે ત્રીન
પરમાણુ એક આકાશપ્રદેશ મેં ઔર ત્રીન પરમાણુ દૂસરે આકાશપ્રદેશ મેં સ્થિ

સમશ્રેણીમા સ્થિત ચાર આકાશ પ્રદેશોમાં અવગાહ થાય છે અને એક પરમાણુ વિશ્રેણીમાં
સ્થિત થાય છે, ત્યારે તે ચારેમાથી આદિ અન્તના બે પરમાણુ ‘ચરમૌ’ છે. મધ્યના
બે અચરમૌ’ છે અને વિશ્રેણીમા સ્થિત એક પરમાણુ અવક્તવ્ય છે. એ કારણે તેમનો
સમુદાય પંચપ્રદેશી સ્કન્ધ ‘ચરમૌ-અચરમૌ-અવક્તવ્ય’ કહેવાય છે. પણ પંચપ્રદેશી સ્કંધને
ચરમાણિ, અચરમાણિ, અવક્તવ્યાનિ નથી કહી શકાતો એ વિષયમા યુક્તિ પહેલાની સમાન
સમજની જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે -હે ભગવન્ ! પદ પ્રદેશી સ્કન્ધ શું ચરમ છે ?
અચરમ છે ? અથવા અવક્તવ્ય છે ? इत्याદિ છવીસ ભગોંછે લઈયે પ્રશ્ન કરવો જોઈએ.

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તરે આપે છે-હે ગૌતમ ! પદ પ્રદેશી સ્કન્ધ કથંચિત્ ચરમ કહેવાય
છે. ત્યારે પદ પ્રદેશી સ્કન્ધ આગળ કહેવામા આવનારી ચોવીસમી સ્થાપનાના અનુસાર
સમશ્રેણીમા સ્થિત બે આકાશ પ્રદેશોમાં અવગાહન કરે છે અને તેઓમાંથી ત્રણ પરમાણુ

સ્મિન્નપિ આકાશપ્રદેશે વર્તન્તે યદા દ્વિપ્રદેશાવગાઢ દ્વિપ્રદેશ સ્કન્ધવચ્ચરમો ભવતિ 'નો અચરમે ૨' પશ્ચપ્રદેશિક સ્કન્ધો નો અચરમો ભવતિ, ચરમરહિતસ્ય કેવલસ્યાચરમસ્યાસંભવાત્ પ્રાન્તામાવે મધ્યસ્ય વક્તુમશક્યત્વાત્ 'સિય અવત્તવ્વણ ૩' પશ્ચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સ્યાત્-કદાચિત્ અવત્તવ્યો ભવતિ, તથાહિ યદા સ્તલુ ષટ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો વક્ષ્યમાણપશ્ચર્વિંશસ્થાપના-૨૬રીત્યા એકસ્મિન્ આકાશપ્રદેશેઽવગાહતે તદા કેવલ પરમાણુવચ્ચરમાચરમ શબ્દાભ્યાં વક્તુ-

વ્યત્વાદવત્તવ્યા ભવતિ 'નો ચરમાઈ ૪' ષટ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો નો 'ચરમાણિ' इति વ્યપદિશ્યતે પ્રાગુક્તયુવતેઃ, 'નો અચરમાઈ ૫' નો 'અચરમાણિ' इति વા વ્યપદિશ્યતે 'નો અવત્તવ્વયાઈ ૬' નો વા 'અવત્તવ્યાનિ' इति વ્યપદિશ્યતે કિન્તુ-'સિય ચરમે ય અચરમે ય ૭' ષટ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સ્યાત્-કદાચિત્, 'ચરમશ્ચ અચરમશ્ચ' इति વ્યપદિશ્યતે, તથાહિ યદા ષટ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો વક્ષ્યમાણ ષટ્વિંશસ્થાપના૨૬રીત્યા પશ્ચસુ આકાશપ્રદેશેષુ સમશ્રેણ્યા વ્યવસ્થિતેષુ અવગાહતે તત્ર દ્વૌ પરમાણુ મધ્યપ્રદેશે વર્તેતે, એકૈકઃ શેષેષુ તદા તેષાં

હોતે હૈં, તથ વહ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ કે સમાન 'ચરમ' કહલાતા હૈં । મગર છહપ્રદેશી સ્કન્ધ 'અચરમ' નહી કહા જા સકતા, ક્યૌંકિ ચરમ કે વિના કેવલ અચરમ કા હોના સંભવ નહીં હૈં, ક્યૌંકિ અન્ત કે વિના મધ્ય નહાં હો સકતા । પંચપ્રદેશી સ્કન્ધ કયંચિત્ અવત્તવ્ય કહા જાતા હૈં, ક્યૌંકિ જથ આગે કહી જાને વાલી પચ્ચીસવીં સ્થાપના કે અનુસાર એક હી આકાશપ્રદેશ મેં અવગાઢ હોતા હૈં, તથ કેવલ પરમાણુ કે સમાન ચરમ ઓર અચરમ શબ્દોં દ્વારા કહને યોગ્ય ન હોને સે ઉસે 'અવત્તવ્ય' કહતે હૈં । મગર ષટ્પ્રદેશી સ્કન્ધ કો 'ચરમાણિ' અથવા 'અચરમાણિ' અથવા 'અવત્તવ્યાનિ' નહીં કહ સકતે । વહ કયંચિત્ 'ચરમ-અચરમ' કહા જા સકતા હૈં, ક્યૌંકિ જથ ષટ્પ્રદેશી સ્કન્ધ આગે વતલાઈ હુઈ છવ્વીસવીં સ્થાપના કે અનુસાર સમશ્રેણી મેં સ્થિત પાંચ આકાશપ્રદેશોં મેં અવગાઢ હોતા હૈં, ઓર ઉનમેં સે દો પ્રદેશ મધ્ય મેં હોતે હૈં ઓર એક-એક શેષ

એક આકાશ પ્રદેશમા અને ત્રણ પરમાણુ બીજા આકાશ પ્રદેશમા સ્થિત થાય છે, ત્યારે તે દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધના સમાન 'ચરમ' કહેવાય છે, પણ છ પ્રદેશી સ્કન્ધ 'અચરમ' નથી કહી શકાતો કેમકે ચરમના વિના કેવળ અચરમનું હોવું સંભવ નથી, કેમકે અન્તના વિના મધ્યમ નથી થઈ શકતા પચ્ચપ્રદેશી સ્કન્ધ કયંચિત્ અવત્તવ્ય કહેવાય છે કેમકે ત્યારે આગળ કહેવાશે તે પચ્ચીસમી સ્થાપનાના અનુસાર એક જ આકાશ પ્રદેશમા અવગાઢ થાય છે. ત્યારે કેવળ પરમાણુના સમાન ચરમ અને અચરમ શબ્દો દ્વારા કહેવા યોગ્ય હોવાથી તેને "અવત્તવ્ય," કહે છે પણ ષટ્પ્રદેશી સ્કન્ધને 'ચરમાણિ' અથવા 'અચરમાણિ' અથવા 'અવત્તવ્યાનિ' નથી કહી શકતા તે કયંચિત્ 'ચરમ અચરમ' કહી શકાય છે, કેમકે ત્યારે ષટ્ પ્રદેશી સ્કન્ધ આગળ બતાવવામાં આવનારી છવીસમી સ્થાપનાના અનુસાર સમશ્રેણીમા સ્થિત પાંચ આકાશ પ્રદેશોમા અવગાઢ થાય છે, અને તેઓમાથી બે પ્રદેશ

चतुर्णां परमाणूनामेकसम्बन्धिपरिणामपरिणतत्वात् एक वर्णगंधरसस्पर्शत्वाच्चैकत्वव्यपदेशः, एकत्वव्यपदेशाच्चचरम इति, मध्यवर्तिनौ द्वौ परमाणूत्वेकत्वपरिणामपरिणतत्वादचरम इति तदुभयात्मक षट्प्रदेशिक स्कन्धोऽपि 'चरमश्च अचरमश्च' इति व्यपदिश्यते, 'सिय चरमे य अचरमाई य ८' षट्प्रदेशिकः स्कन्धः स्यात्-कदाचित् "चरमश्च अचरमौ च" इति व्यपदिश्यते, तथाहि यदा षट्प्रदेशिकः स्कन्धो वक्ष्यमाणसप्तविंशस्थापनारुणीत्या षट्सु आकाश-प्रदेशेषु समश्रेण्या एकाधिकमवगाहते तदा पर्यन्तवर्तिनः समश्रेण्याऽवस्थिताश्चत्वारः परमाण-वः प्रागुक्तयुक्त्या चरमः, मध्यवर्तिनौ द्वौ परमाणु अचरमौ इति तदुभयात्मक षट्प्रदेशिकः स्कन्धोऽपि 'चरमश्चाचरमौ च' इति व्यपदिश्यते, 'सिय चरमाई च अचरमे य ९' षट्प्रदे-
शिकः स्कन्धः स्यात्-कदाचित् 'चरमौ चाचरमश्च' इति व्यपदिश्यते, तथाहि यदा षट्प्रदे-
प्रदेशों में, तब वे चार परमाणु एक सम्बन्धी परिणामन में परिणत होने के कारण तथा एक वर्ण, गंध, रस एवं स्पर्श वाले होने से एक ही कहलाते हैं और इस कारण उनमें एकत्व का व्यवहार होने से 'चरम' है। मध्यवर्ती दो परमाणु एकत्व परिणाम-परिणत होने के कारण 'अचरम' है, इस प्रकार दोनों का समूहरूप षट्प्रदेशी स्कंध भी 'चरम-अचरम' कहलाता है।

षट्प्रदेशी स्कंध कथंचित् 'चरम-अचरमौ' कहलाता है, क्योंकि जब कोई षट्प्रदेशी स्कंध आगे बतलाई जाने वाली सत्ताईसवीं स्थापना के अनुसार छह आकाशप्रदेशों में समश्रेणी से एकाधिक अवगाहन करता है तब समश्रेणी में स्थित चार परमाणु पहले कहे अनुसार 'चरम' और मध्यवर्ती दो परमाणु 'अच-रमौ' कहलाते हैं। दोनों का समूह षट्प्रदेशी स्कंध भी 'चरम-अचरमौ' कहा जाता है।

षट्प्रदेशी स्कंध 'चरमौ-अचरम' भी कहलाता है। जब षट्प्रदेशी स्कंध आगे कही जाने वाली अट्ठाईसवीं स्थापना के अनुसार समश्रेणी में स्थित तीन

मध्यमा होय छे अने ओक-ओक शेष प्रदेशोमां होय छे. त्यारे ते चार परमाणु ओक सम्बन्धी परिष्कुभनमां परिष्कुत थवाने कारणे तथा ओक वर्ण, गंध, रस तेभन स्पर्श-वाणा होवाथी ओक न कडेवाय छे अने ओ कारणे तेओमां ओकत्वने व्यवहार होवाथी 'चरम' छे. मध्यवर्ती छे परमाणु ओकत्व परिष्कुभ परिष्कुत होवाने कारणे 'अचरम' छे. ओवी रीते अन्नेना समूह ३५ षट् प्रदेशी स्कन्ध पशु 'चरम, अचरम' कडेवाय छे.

षट्प्रदेशी स्कन्ध कथंचित् चरम-अचरमौ, कडेवाय छे, केभके न्यारे केछ पशु षट्-प्रदेशी स्कन्ध आगण अतावाशे ते सत्यावीसमी स्थापनाना अनुसार छ आकाश प्रदेशोमां समश्रेणीथी ओकाधिक अवगाहना करे छे, त्यारे समश्रेणीमा स्थित चार परमाणु पहलेवा कहे अनुसार 'चरम' अने मध्यवर्ती छे परमाणु 'अचरमौ' कडेवाय छे. अन्नेना समूह षट्प्रदेशी स्कन्ध पशु चरम-अचरमौ कडेवाय छे.

શિકઃ સ્કન્ધો વક્ષ્યમાણાષ્ટાવિંશ સ્થાપના રીત્યા સમશ્રેણ્યા વ્યવસ્થિતેષુ ત્રિણુ આકાશપ્રદેશેષુ અવગાહતે તત્ર એકૈકસ્મિન્ આકાશપ્રદેશે દ્વૌ દ્વૌ પરમાણુ વર્તેતે તદાઽઽધપ્રદેશવર્તિનો દ્વૌ પરમાણુ ચરમઃ, દ્વૌ ચાન્ત્યપ્રદેશવર્તિનો ચરમ ઇતિ ચરમૌ, દ્વૌ તુ મધ્યપ્રદેશવર્તિનો અચરમ ઇતિ તત્સમુદાયાત્મક ષટ્પ્રદેશિકસ્કન્ધોઽપિ 'ચરમૌ ચાચરમશ્ચ' ઇતિ વ્યપદિશ્યતે, 'સિય ચરમાઈંય અચરમાઈંય ૧૦' ષટ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સ્યાત્-કદાચિત્ ચરમૌ ચાચરમૌ ચ' ઇતિ વ્યપદિશ્યતે, તથાહિ યદા ષટ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો વક્ષ્યમાણૈકોનત્રિંશસ્થાપનારીત્યા સમશ્રેણ્યા વ્યવસ્થિતેષુ ચતુર્ણુ આકાશપ્રદેશેષુ અવગાહતે તત્રાધે પ્રદેશે દ્વૌ પરમાણુ દ્વિતીયે પ્રદેશે દ્વૌ પરમાણુ તૃતીયે પ્રદેશે એકઃ પરમાણુશ્ચતુર્થે ચ પ્રદેશે એકસ્તદાઽઽધપ્રદેશવર્તિનો દ્વૌ પરમાણુ ચરમઃ, અન્ત્યપ્રદેશવર્તી ચૈકઃ પરમાણુચરમઃ, ઇતિ ચરમૌ, દ્વૌ ચ પરમાણુ દ્વિતીયપ્રદેશવર્તિનો અચરમઃ, તૃતીયપ્રદેશવર્તિપરમાણુશ્ચેકોઽચરમ ઇતિ અચરમાવપિ દ્વૌ સંજાતૌ ઇતિ તત્સમુદાયાત્મક ષટ્પ્રદેશિક-

પ્રદેશોં મેં અવગાહન કરતા હૈ, ઓર એક-એક આકાશપ્રદેશ મેં દો-દો પરમાણુ રહતે હૈ, તથા આધ પ્રદેશ મેં રહે હુએ દો પરમાણુ 'ચરમ' ઓર અન્તિમ પ્રદેશ મેં સ્થિત દો પરમાણુ મી 'ચરમ,' યોં દોનોં મિલકર 'ચરમૌ' કહલાએ તથા મધ્યવર્તી દો પ્રદેશ 'અચરમ' કહલાએ । સમગ્ર સ્કંધ 'ચરમૌ-અચરમ' કહલાયા । ષટ્પ્રદેશી સ્કંધ 'ચરમૌ-અચરમૌ' મી કથંચિત્ કહા જા સકતા હૈ । વહુ ઇસ પ્રકાર-જથા કોઈ ષટ્પ્રદેશી સ્કંધ આગે કહી જાનેવાલી ઉનતીસવીં સ્થાપના કે અનુસાર સમશ્રેણી મેં અવસ્થિત ચાર આકાશપ્રદેશોં મેં અવગાહ હોતા હૈ ઓર ઉનમેં સે આધપ્રદેશ મેં દો પરમાણુ, દ્વિતીય પ્રદેશ મેં દો પરમાણુ, તીસરે પ્રદેશ મેં એક ઓર ચૌથે પ્રદેશ મેં એક પરમાણુ હોતા હૈ, તથા આધપ્રદેશ મેં સ્થિત દો પરમાણુ ચરમ ઓર અન્તિમ પ્રદેશ મેં સ્થિત એક પરમાણુ મી ચરમ કહા જાતા હૈ । યોં દો ચરમ 'ચરમૌ' હુએ, દૂસરે પ્રદેશ મેં સ્થિત દો પરમાણુ 'અચરમ' હૈ, તીસરે પ્રદેશ

ષટ્પ્રદેશી સ્કન્ધ 'ચરમ-અચરમૌ' પણ કહેવાય છે. ત્યારે ષટ્પ્રદેશી સ્કન્ધ આગળ કહેવામા આવનાર અઠ્યાવીસમી સ્થાપનાના અનુસાર સમશ્રેણીમાં સ્થિત ત્રણ પ્રદેશમાં અવગાહન કરે છે, અને એક-એક આકાશ પ્રદેશમાં બે બે પરમાણુ રહે છે, ત્યારે આધ પ્રદેશમાં રહેલા બે પરમાણુ 'ચરમ' અને અન્તિમ પ્રદેશમાં સ્થિત બે પરમાણુ પણ 'ચરમ' એમ બન્ને મળીને 'ચરમૌ' કહેવાયા તથા મધ્યવર્તી બે પ્રદેશ 'અચરમ' કહેવાયા. સમગ્ર સ્કન્ધ 'ચરમૌ, અચરમ' કહેવાયા.

ષટ્પ્રદેશી સ્કન્ધ 'ચરમૌ-અચરમૌ' પણ કથચિત્ કહેવાઈ શકે છે. તે આ પ્રકારે-ત્યારે કોઈ ષટ્પ્રદેશી સ્કન્ધ આગળ કહેવાશે તે આગળત્રીસમી સ્થાપનાના અનુસાર સમશ્રેણીમાં અવસ્થિત ચાર આકાશ પ્રદેશોમાં અવગાહ થાય છે, અને તેઓમાંથી આધપ્રદેશમાં બે પરમાણુ દ્વિતીય પ્રદેશમાં બે પરમાણુ ત્રીજા પ્રદેશમાં એક અને ચોથા પ્રદેશમાં એક પરમાણુ હોય છે. ત્યારે આધ પ્રદેશમાં સ્થિત બે પરમાણુ ચરમ, અને અન્તિમ પ્રદેશમાં સ્થિત એક પરમાણુ પણ ચરમ કહેવાય છે. એમ બન્ને ચરમ 'ચરમૌ' થયા. બીજા પ્રદે-

સ્કન્ધોઽપિ 'ચરમૌ ચાચરમૌ ચ' इति व्यपदिश्यते, 'सिय चरमे य अवक्तव्य ए य ११ पट्प्रदेशिकः स्कन्धः स्यात्-कदाचित् 'चरमश्च अवक्तव्यश्च' इति व्यपदिश्यते, तथा यदा पट्प्रदेशिकः स्कन्धो वक्ष्यमाणत्रिंशस्थापनारीत्या समश्रेण्या विश्रेण्या च व्यवस्थितेषु त्रिज्वाकाशप्रदेशेषु अवगाहते तत्राद्ये प्रदेशे द्वौ, द्वौ च समश्रेण्या व्यवस्थिते द्वितीये प्रदेशे वर्तते, द्वौ तु विश्रेणिस्थे तृतीये प्रदेशे वर्तते तदा द्विप्रदेशावगाढाश्चत्वारः परमाणवः समश्रेणिव्यवस्थित द्विप्रदेशावगाढ द्विप्रदेशिकस्कन्धवत् चरमः, द्वौ तु विश्रेणिस्थ प्रदेशावगाढौ केवलपरमाणुवदवक्तव्यः इति तत्समुदायात्मक पट्प्रदेशिक स्कन्धोऽपि 'चरमश्चावक्तव्यश्च' इति व्यपदिश्यते 'सिय चरमे य अवक्तव्याय च १२' पट्प्रदेशिकः स्कन्धः स्यात्-कदाचित् 'चरमश्चावक्तव्यौ च' इति दिश्यते तथाहि-यदा पट्प्रदेशिकः स्कन्धो वक्ष्यमाणैकत्रिंशस्थापनारीत्या ३१ समश्रेण्या

रहा हुआ परमाणु भी अचरम है। यों दो अचरम 'अचरमौ' हुए। अतएव उन सब का समुदाय षट्प्रदेशी स्कंध भी 'चरमौ-अचरमौ' कहा जाता है।

षट्प्रदेशी स्कंध कथंचित् 'चरम-अवक्तव्य' भी कहा जाता है, क्योंकि जब वह आगे कही जाने वाली तीसरी स्थापना के अनुसार समश्रेणी और विश्रेणी स्थित तीन आकाशप्रदेशों में अवगाहन करता है और प्रथम प्रदेश में दो, समश्रेणी में स्थित द्वितीय प्रदेश में दो और विश्रेणी में स्थित तीसरे प्रदेश में दो परमाणु रहते हैं, तब दो प्रदेशों में अवगाढ चार परमाणु, समश्रेणी में अवशिष्ट एवं द्विप्रदेशावगाढ द्विप्रदेशी स्कंध के समान 'चरम,' विश्रेणी में स्थित प्रदेश में अवगाढ दो केवल परमाणु के समान 'अवक्तव्य' कहलाते हैं। उनका समूह षट्प्रदेशी स्कंध भी 'चरम-अवक्तव्य' कहा जाता है।

षट्प्रदेशી स्कंध कथंचित् 'चरम-अवक्तव्यौ' भी कहा जाता है। वह इस प्रकार-जब कोई षट्प्रदेशी स्कंध आगे कही जाने वाली एकतीसरी स्थापना के

શમા સ્થિત બે પરમાણુ અચરમ છે ત્રીજા પ્રદેશમાં રહેલ એક પરમાણુ પણ અચરમ છે એમ બે અચરમ-અચરમૌ થયા. તેથી જ તેઓ બધાનો સમુદાય ષટ્પ્રદેશી સ્કન્ધ પણ 'ચરમૌ-અચરમૌ' કહેવાય છે

ષટ્પ્રદેશી સ્કન્ધ કથચિત્ 'ચરમ-અવક્તવ્ય પણ કહેવાય છે, કેમકે ન્યારે તે આગળ કહેવાનારી ત્રીસમી સ્થાપનાના અનુસાર સમશ્રેણી અને વિશ્રેણીમાં સ્થિત ત્રણ આકાશ પ્રદેશોમાં અવગાહન કરે છે અને પ્રથમ પ્રદેશમાં બે સમશ્રેણીમાં સ્થિત ત્રીજા પ્રદેશમાં બે અને વિશ્રેણીમાં સ્થિત ત્રીજા પ્રદેશમાં બે પરમાણુ રહે છે, ત્યારે બે પ્રદેશોમાં અવગાહ ચાર પરમાણુ સમશ્રેણીમાં અવસ્થિત તેમજ દ્વિપ્રદેશાવગાહ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધના સમાન ચરમ બે વિશ્રેણીમાં સ્થિત પ્રદેશમાં અવગાહ બે કેવળ પરમાણુના સમાન અવક્તવ્ય કહેવાય છે. તેમના સમૂહ પદ પ્રદેશી સ્કન્ધ પણ 'ચરમ અવક્તવ્ય' કહેવાય છે.

ષટ્ પ્રદેશી સ્કન્ધ કથચિત્ 'ચરમ-અવક્તવ્યૌ, પણ કહેવાય છે. તે આ પ્રકારે ન્યારે કોઈ ષટ્પ્રદેશી સ્કન્ધ આગળ કહેવા નીચે એકત્રીસમી સ્થાપનાના અનુસાર સમશ્રેણી

શિકઃ સ્કન્ધો વક્ષ્યમાણાષ્ટાવિંશ સ્થાપના રીત્યા સમશ્રેણ્યા વ્યવસ્થિતેષુ ત્રિષુ આકાશપ્રદેશેષુ અવગાહતે તત્ર एकैकस्मिन् આકાશપ્રદેશે દ્વૌ દ્વૌ પરમાણુ વર્તેતે તદાઽઽધ્યપ્રદેશવર્તિનો દ્વૌ પરમાણુ ચરમઃ, દ્વૌ ચાન્ત્યપ્રદેશવર્તિનો ચરમ ઇતિ ચરમૌ, દ્વૌ તુ મધ્યપ્રદેશવર્તિનો અચરમ ઇતિ તત્સમુદાયાત્મક ષટ્પ્રદેશિકસ્કન્ધોઽપિ 'ચરમૌ ચાચરમશ્ચ' ઇતિ વ્યપદિશ્યતે, 'સિય ચરમાઈય અચરમાઈય ૧૦' ષટ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સ્યાત્-કદાચિત્ ચરમૌ ચાચરમૌ ચ' ઇતિ વ્યપદિશ્યતે, તથાહિ યદા ષટ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો વક્ષ્યમાણૈકોનત્રિંશસ્થાપનારીત્યા સમશ્રેણ્યા વ્યવસ્થિતેષુ ચતુર્ણુ આકાશપ્રદેશેષુ અવગાહતે તત્રાધે પ્રદેશે દ્વૌ પરમાણુ દ્વિતીયે પ્રદેશે દ્વૌ પરમાણુ તૃતીયે પ્રદેશે એકઃ પરમાણુશ્ચતુર્થે ચ પ્રદેશે એકસ્તદાઽઽધ્યપ્રદેશવર્તિનો દ્વૌ પરમાણુ ચરમઃ, અન્ત્યપ્રદેશવર્તી ચૈકઃ પરમાણુચરમઃ, ઇતિ ચરમૌ, દ્વૌ ચ પરમાણુ દ્વિતીયપ્રદેશવર્તિનો અચરમઃ, તૃતીયપ્રદેશવર્તિપરમાણુચૈકોઽચરમ ઇતિ અચરમાવપિ દ્વૌ સંજાતૌ ઇતિ તત્સમુદાયાત્મક ષટ્પ્રદેશિક-

પ્રદેશોં મેં અવગાહન કરતા હૈ, ઓર એક-એક આકાશપ્રદેશ મેં દો-દો પરમાણુ રહતે હૈ, તબ આધ પ્રદેશ મેં રહે હુએ દો પરમાણુ 'ચરમ' ઓર અન્તિમ પ્રદેશ મેં સ્થિત દો પરમાણુ બી 'ચરમ,' યોં દોનોં મિલકર 'ચરમૌ' કહલાય તથા મધ્ય-વર્તી દો પ્રદેશ 'અચરમ' કહલાય । સમગ્ર સ્કંધ 'ચરમૌ-અચરમ' કહલાયા । ષટ્-પ્રદેશી સ્કંધ 'ચરમૌ-અચરમૌ' બી કથંચિત્ કહા જા સકતા હૈ । વહ્ હિસ પ્રકાર-જબ કોઈ ષટ્પ્રદેશી સ્કંધ આગે કહી જાનેવાલી ઉનતીસવીં સ્થાપના કે અનુસાર સમશ્રેણી મેં અવસ્થિત ચાર આકાશપ્રદેશોં મેં અવગાહ હોતા હૈ ઓર ઉનમેં સે આધપ્રદેશ મેં દો પરમાણુ, દ્વિતીય પ્રદેશ મેં દો પરમાણુ, તીસરે પ્રદેશ મેં એક ઓર ચૌથે પ્રદેશ મેં એક પરમાણુ હોતા હૈ, તબ આધપ્રદેશ મેં સ્થિત દો પરમાણુ ચરમ ઓર અન્તિમ પ્રદેશ મેં સ્થિત એક પરમાણુ બી ચરમ કહા જાતા હૈ । યોં દો ચરમ 'ચરમૌ' હુએ, દૂસરે પ્રદેશ મેં સ્થિત દો પરમાણુ 'અચરમ' હૈ, તીસરે પ્રદેશ

ષટ્પ્રદેશી સ્કન્ધ 'ચરમ-અચરમૌ' પણ કહેવાય છે. બ્યારે ષટ્પ્રદેશી સ્કન્ધ આગળ કહેવાયા આવનાર અઠ્યાવીસમી સ્થાપનાના અનુસાર સમશ્રેણીમા સ્થિત ત્રણ પ્રદેશમાં અવગાહન કરે છે, અને એક-એક આકાશ પ્રદેશમા બે બે પરમાણુ રહે છે, ત્યારે આધ પ્રદેશમા રહેલા બે પરમાણુ 'ચરમ' અને અન્તિમ પ્રદેશમા સ્થિત બે પરમાણુ પણ 'ચરમ' એમ બન્ને મળીને 'ચરમૌ' કહેવાયા તથા મધ્યવર્તી બે પ્રદેશ 'અચરમ' કહેવાયા. સમગ્ર સ્કન્ધ 'ચરમૌ, અચરમ' કહેવાયા.

ષટ્પ્રદેશી સ્કન્ધ 'ચરમૌ-અચરમૌ' પણ કથયિત્ કહેવાઈ શકે છે. તે આ પ્રકારે-બ્યારે કોઈ ષટ્પ્રદેશી સ્કન્ધ આગળ કહેવાશે તે બોગણુત્રીસમી સ્થાપનાના અનુસાર સમ-શ્રેણીમા અવસ્થિત ચાર આકાશ પ્રદેશોમા અવગાહ થાય છે, અને તેઓમાથી આધપ્રદેશમા બે પરમાણુ દ્વિતીય પ્રદેશમા બે પરમાણુ ત્રીજા પ્રદેશમા એક અને ચૌથા પ્રદેશમા એક પરમાણુ હોય છે. ત્યારે આધ પ્રદેશમા સ્થિત બે પરમાણુ ચરમ, અને અન્તિમ પ્રદેશમા સ્થિત એક પરમાણુ પણ ચરમ કહેવાય છે. એમ બન્ને ચરમ 'ચરમૌ' થયા બીજા પ્રદે-

સ્કન્ધોઽપિ 'ચરમૌ ચાચરમૌ ચ' इति व्यपदिश्यते, 'सिय चरमे य अवक्तव्य ए य ११ षट्प्रदेशिकः स्कन्धः स्यात्-कदाचित् 'चरमश्च अवक्तव्यश्च' इति व्यपदिश्यते, तथा यदा षट्प्रदेशिकः स्कन्धो वक्ष्यमाणत्रिंशस्थापनारीत्या समश्रेण्या विश्रेण्या च व्यवस्थितेषु त्रिंशत्प्रदेशेषु अवगाहते तत्राद्ये प्रदेशे द्वौ, द्वौ च समश्रेण्या व्यवस्थिते द्वितीये प्रदेशे वर्तते, द्वौ तु विश्रेणिस्थे तृतीये प्रदेशे वर्तते तदा द्विप्रदेशावगाढाश्चत्वारः परमाणवः समश्रेणिव्यवस्थित द्विप्रदेशावगाढ द्विप्रदेशिकस्कन्धवत् चरमः, द्वौ तु विश्रेणिस्थ प्रदेशावगाढौ केवलपरमाणुवदवक्तव्यः इति तत्समुदायात्मक षट्प्रदेशिक स्कन्धोऽपि 'चरमश्चावक्तव्यश्च' इति व्यपदिश्यते 'सिय चरमे य अवक्तव्याहं च १२' षट्प्रदेशिकः स्कन्धः स्यात्-कदाचित् 'चरमश्चावक्तव्यौ च' इति व्यपदिश्यते तथाहि-यदा षट्प्रदेशिकः स्कन्धो वक्ष्यमाणैकत्रिंशस्थापनारीत्या ३१ समश्रेण्या

* રહ્યા હુઆ પરમાણુ મી અચરમ હૈ । યોં દો અચરમ 'અચરમૌ' હુઅ । અતઅવ ડન સબ કા સમુદાય ષટ્પ્રદેશી સ્કંધ મી 'ચરમૌ-અચરમૌ' કહા જાતા હૈ ।

ષટ્પ્રદેશી સ્કંધ કથંચિત્ 'ચરમ-અવક્તવ્ય' મી કહા જાતા હૈ, ક્યોંકિ જહ વહ આગે કહી જાને ઘાલી તીસર્વી સ્થાપના કે અનુસાર સમશ્રેણી ઔર વિશ્રેણી મેં સ્થિત તીન આકાશપ્રદેશોં મેં અવગાહન કરતા હૈ ઔર પ્રથમ પ્રદેશ મેં દો, સમશ્રેણી મેં સ્થિત દ્વિતીય પ્રદેશ મેં દો ઔર વિશ્રેણી મેં સ્થિત તીસરે પ્રદેશ મેં દો પરમાણુ રહતે હૈં, તથા દો પ્રદેશોં મેં અવગાહ ચાર પરમાણુ, સમશ્રેણી મેં અઘરિ એવં દ્વિપ્રદેશાવગાહ દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ કે સમાન 'ચરમ,' વિશ્રેણી મેં સ્થિત પ્રદેશ મેં અવગાહ દો કેવલ પરમાણુ કે સમાન 'અવક્તવ્ય' કહલાતે હૈં । ડનકા સમૂહ ષટ્પ્રદેશી સ્કંધ મી 'ચરમ-અવક્તવ્ય' કહા જાતા હૈ ।

ષટ્પ્રદેશી સ્કંધ કથંચિત્ 'ચરમ-અવક્તવ્યૌ' મી કહા જાતા હૈ । વહ ઇસ પ્રકાર-જહ કોઈ ષટ્પ્રદેશી સ્કંધ આગે કહી જાને ઘાલી ઇકતીસર્વી સ્થાપના કે

શમા સ્થિત ડે પરમાણુ અચરમ છે ત્રીજા પ્રદેશમા રહેલ એક પરમાણુ પણ અચરમ છે એમ ડે અચરમ-અચરમૌ થયા. તેથી જ તેઓ બધાનો સમુદાય ષટ્પ્રદેશી સ્કન્ધ પણ 'ચરમૌ-અચરમૌ' કહેવાય છે

ષટ્પ્રદેશી સ્કન્ધ કથંચિત્ 'ચરમ-અવક્તવ્ય પણ કહેવાય છે, કેમકે ન્યારે તે આગળ કહેવાનારી ત્રીસમી સ્થાપનાના અનુસાર સમશ્રેણી અને વિશ્રેણીમા સ્થિત ત્રણ આકાશ પ્રદેશોમા અવગાહન કરે છે અને પ્રથમ પ્રદેશમા ડે સમશ્રેણીમાં સ્થિત દ્વિતીય પ્રદેશમાં ડે અને વિશ્રેણીમા સ્થિત ત્રીજા પ્રદેશમા ડે પરમાણુ રહે છે, ત્યારે ડે પ્રદેશોમાં અવગાહ ચાર પરમાણુ સમશ્રેણીમાં અવસ્થિત તેમજ દ્વિપ્રદેશાવગાહ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધના સમાન ચરમ ડે વિશ્રેણીમા સ્થિત પ્રદેશમા અવગાહ ડે કેવળ પરમાણુના સમાન અવક્તવ્ય કહેવાય છે. તેમના સમૂહ ષટ્ પ્રદેશી સ્કન્ધ પણ 'ચરમ અવક્તવ્ય' કહેવાય છે. ષટ્ પ્રદેશી સ્કન્ધ કથંચિત્ 'ચરમ-અવક્તવ્યૌ, પણ કહેવાય છે. તે આ પ્રકારે ન્યારે કોઈ ષટ્પ્રદેશી સ્કન્ધ આગળ કહેવા નીચે એકત્રીસમી સ્થાપનાના અનુસાર સમશ્રેણી

વિશ્રેણ્યા ચ ચતુર્થ આકાશપ્રદેશેષુ અવગાહતે તત્રાધે પ્રદેશે દ્વૌ પરમાણુ, દ્વૌ ચ સમશ્રેણિ વ્યવસ્થિતે દ્વિતીયે પ્રદેશે વર્તેતે, એકશ્ચ પરમાણુસ્તતઃ પરમુપરિ તૃતીયે પ્રદેશે, એકશ્ચ પરમાણુરધસ્તાત્ ચતુર્થે પ્રદેશે વર્તેતે તદા ચત્વારઃ પરમાણવો દ્વિપ્રદેશાવગાઠાઃ સમશ્રેણિવ્યવસ્થિત દ્વિપ્રદેશાવગાઠ દ્વિપ્રદેશિકસ્કન્ધવત્ ચરમઃ, દ્વૌ તુ વિશ્રેણિસ્થ પ્રદેશદ્વયાવગાઠૌ અવક્તવ્યૌં ઇતિ તત્સમુદાયાત્મક ષટ્પ્રદેશિકસ્કન્ધોઽપિ ‘ચરમશ્ચાવક્તવ્યૌં ચ’ ઇતિ વ્યપદિશ્યતે, ‘સિય ચરમાઈં ચ અવક્તવ્યં ય ૧૩’ ષટ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સ્યાત્-કદાચિત્, ‘ચરમૌં ચાવક્તવ્યશ્ચ’ ઇતિ વ્યપદિશ્યતે તથાહિ યદા ષટ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો વક્ષ્યમાણ દ્વાત્રિંશસ્થાપનારીત્યા ૩૨ સમશ્રેણ્યા વિશ્રેણ્યા ચ પશ્ચમુ આકાશપ્રદેશેષુ અવગાહતે તત્ર દ્વૌ પરમાણુ સમશ્રેણ્યા વ્યવસ્થિતયોર્દ્વયો રાકાશપ્રદેશયોર્વર્તેતે, દ્વૌ ચ પરમાણુ તયોરેવ સમશ્રેણિ વ્યવસ્થિતયોરાકાશ પ્રદેશયોરધ-

અનુસાર સમશ્રેણી ઓર વિશ્રેણી સે ચાર આકાશપ્રદેશોં મેં અવગાહન કરતા હૈ, ઉનમેં સે પ્રથમ પ્રદેશ મેં દો પરમાણુ, સમશ્રેણી મેં સ્થિત દૂસરે પ્રદેશ મેં પરમાણુ ઉનકે ઉપર ત્રીસરે પ્રદેશ મેં એક પરમાણુ ઓર ત્રીસરે પ્રદેશ સે નીચે કે ચતુર્થ પ્રદેશ મેં એક પરમાણુ અવગાઠ હોતા હૈ, તથા દો પ્રદેશોં મેં અવગાઠ ચાર પરમાણુ, સમશ્રેણી મેં સ્થિત દ્વિપ્રદેશાવગાઠ દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ કે સમાન ‘ચરમ,’ એવં વિશ્રેણી મેં સ્થિત દો પ્રદેશોં મેં અવગાઠ દો પરમાણુ ‘અવક્તવ્યૌં’ કહલાતે હૈં । ઇસ પ્રકાર સઘ કા સમૂહરૂપ ષટ્પ્રદેશી સ્કંધ મી ‘ચરમ-અવક્તવ્યૌં’ કહા જાતા હૈ ।

ષટ્પ્રદેશી સ્કંધ કદાચિત્ ‘ચરમૌં-અવક્તવ્ય’ મી કહા જાતા હૈ, ક્યૌંકિ જબ કોઈ ષટ્પ્રદેશી સ્કંધ આગે કહી જાને ઘાલી વસીસવીં સ્થાપના કે અનુસાર સમશ્રેણી એવં વિશ્રેણી સે પાંચ આકાશપ્રદેશોં મેં અવગાહન કરતા હૈ, ઓર ઉનમેં સે દો પરમાણુ સમશ્રેણી મેં સ્થિત દો આકાશપ્રદેશોં મેં રહતે હૈં, દો પરમાણુ ઉન્હાં કે નીચે સમશ્રેણી મેં સ્થિત આકાશપ્રદેશ મેં નીચે રહતે હૈં ઓર દો

અને વિશ્રેણીથી ચાર આકાશ પ્રદેશોમા અવગાહન કરે છે. તેઓમાથી પ્રથમ પ્રદેશમા બે પરમાણુ સમશ્રેણીમા સ્થિત બીજા પ્રદેશમા બે પરમાણુ તેમના ઉપર ત્રીજા પ્રદેશમા એક પરમાણુ અને ત્રીજા પ્રદેશની નીચેના ચોથા પ્રદેશમા એક પરમાણુ અવગાઠ થાય છે. ત્યારે બે પ્રદેશોમા ચાર પરમાણુ, સમશ્રેણીમા સ્થિત દ્વિપ્રદેશાવગાઠ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધના સમાન ‘ચરમ’ તેમજ વિશ્રેણીમા સ્થિત બે પ્રદેશોમા અવગાઠ બે પરમાણુ ‘અવક્તવ્યૌં’ કહેવાય છે. એ પ્રકારે બધાના સમૂહ ૩૫ ષટ્પ્રદેશી સ્કન્ધ પણ ‘ચરમ-અવક્તવ્યૌં’ કહેવાય છે.

ષટ્પ્રદેશી સ્કન્ધ કથયિત્ ‘ચરમૌં-અવક્તવ્યૌં’ પણ કહેવાય છે, કેમકે ત્યારે કોઈ ષટ્પ્રદેશી સ્કન્ધ આગળ કહેવાશે તે બત્રીસમી સ્થાપનાના અનુસાર સમશ્રેણીમાં તેમજ વિશ્રેણીથી પાંચ આકાશ પ્રદેશોમા અવગાહન કરે છે, અને તેઓમાથી બે પરમાણુ સમશ્રેણીમા રહેલ બે આકાશ પ્રદેશોમા રહે છે, બે પરમાણુ તેમની જ નીચે સમશ્રેણીમા સ્થિત આકાશ પ્રદેશમા નીચે રહે છે. અને બે પરમાણુ બન્ને શ્રેણીઓના મધ્ય ભાગમા

સ્તાત્ વર્તેતે, દ્વૌ ચ શ્રેણિદ્વય મધ્યભાગસમશ્રેણિસ્યે ચૈકસ્મિન્ આકાશપ્રદેશે વર્તેતે તદા દ્વૌ પરમાણુ દ્વિપ્રદેશાવગાદ દ્વિપ્રદેશિકસ્કન્ધવદુપરિતનદ્વિપ્રદેશાવગાદૌ ચરમઃ, દ્વૌ ચાદ્યસ્તન દ્વિપ્રદેશાવગાદૌ ચરમ ઇતિ ચરમૌ, દ્વૌ ચૈકપ્રદેશાવગાદૌ પરમાણુવદવક્તવ્યઃ ઇતિ તત્સમુદાયા-ત્મક પદ્મપ્રદેશિકસ્કન્ધોઽપિ-‘ચરમૌ ચાવક્તવ્યશ્ચ’ ઇતિ વ્યપદિશ્યતે, ‘સિય ચરમાઈ ચ અવ-ક્તવ્યાઈ ય ૧૪’ પદ્મપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સ્વાત્-કદાચિત્ ‘ચરમૌ ચાવક્તવ્યૌ ચ’ ઇતિ વ્યપ-દિશ્યતે । તથાહિ યદા પદ્મપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો વક્ષ્યમાણત્રયતિશ્ચસ્થાપનારીત્યા૩૩ સમશ્રેણ્યા વિશ્રેણ્યા ચ પદ્મસ્વાકાશપ્રદેશેષુ અવગાહતે તત્ર દ્વૌ પરમાણુ સમશ્રેણ્યા વ્યવસ્થિતયો દ્વયોરાકાશ-પ્રદેશયોઃ વર્તેતે, દ્વૌ ચ પરમાણુ તયોરેન સમશ્રેણિવ્યવસ્થિતયોરાકાશપ્રદેશયોરધસ્તાત્ વર્તેતે, એકશ્ચ પરમાણુ શ્રેણિદ્વયમધ્યભાગસમશ્રેણિસ્યે પ્રદેશે, એકસ્તુ ઉપરિતનયોર્દ્વયોર્વિશ્રેણિસ્યે તદા

પરમાણુ દોનોં શ્રેણિયોં કે મધ્ય ભાગ મેં સમશ્રેણી મેં રિખત એક આકાશપ્રદેશ મેં રહતે હૈં, તબ દો પરમાણુ, દો પ્રદેશોં મેં અવગાહ દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ કે સહશ, ડુપર કે દો પ્રદેશોં મેં જો અવગાહ હૈં, વે ‘ચરમ’ કહલાતે હૈં ઓર જો નીચે કે દો પ્રદેશોં મેં અવગાહ હૈં, વે ખી ચરમ કહલાતે હૈં, હસ પ્રકાર દોનોં ચરમ ‘ચરમૌ’ હુપ ઓર એક પ્રદેશાવગાહ દો પરમાણુ, કેવલ પરમાણુ કે સમાન ‘અવક્તવ્ય’ હૈં । અતએવ ડનકા સમૂહ ષટ્પ્રદેશી સ્કંધ ખી ‘ચરમૌ-અવક્તવ્ય’ કહલાતા હૈં ।

ષટ્પ્રદેશી સ્કંધ ‘ચરમૌ-અવક્તવ્યૌ’ ખી કહા જાતા હૈં । વહ હસ પ્રકાર-જબ કોઈ ષટ્પ્રદેશો સ્કંધ આગે બનલાઈ જાને ચાલી તેતીસવીં સ્થાપના કે અનુ-સાર સમશ્રેણી એવં વિશ્રેણિ સે છહ આકાશપ્રદેશોં મેં અવગાહન કરતા હૈં, ડન મેં સે દો પરમાણુ સમશ્રેણી મેં રિખત દો આકાશપ્રદેશોં મેં રહતે હૈં, દો પરમાણુ ડન્હીં સમશ્રેણિ મેં સ્થિત આકાશપ્રદેશોં કે નીચે રહતે હૈં, એક પરમાણુ દોનોં શ્રેણિયોં કે મધ્યભાગ કી સમશ્રેણી મેં સ્થિત પ્રદેશ મેં રહતા હૈં, ઓર એક પર-માણુ દોનોં કે ડુપર વિશ્રેણિ મેં રહતા હૈં, તબ ડુપર કે દો પરમાણુ ‘ચરમ’ કહ-

સમશ્રેણીમા સ્થિત એક આકાશ પ્રદેશમા રહે છે. ત્યારે બે પરમાણુ બે પ્રદેશોમા અવ-ગાહ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધના સદૃશ બિપરના બે પ્રદેશોમા બે અવગાહ છે તે ‘ચરમ’ કહેવાય છે અને બે નીચેના બે પ્રદેશમાં અવગાહ છે તેઓ પણ ચરમ કહેવાય છે. એ પ્રકારે બન્ને ચરમ ‘ચરમૌ’ થયા અને એક પ્રદેશાવગાહ બે પરમાણુ, કેવળ પરમાણુના સમાન ‘અવ-ક્તવ્ય છે તેથી જ તેમનો સમૂહ ષટ્પ્રદેશી સ્કન્ધ પણ ‘ચરમૌ-અવક્તવ્ય’ કહેવાય છે.

ષટ્પ્રદેશી સ્કન્ધ ‘ચરમૌ-અવક્તવ્યૌ’ પણ કહેવાય છે તે આ રીતે બ્યારે કોઈ પદ્મ પ્રદેશી સ્કન્ધ આગળ બતાવેલી તેત્રીસમી સ્થાપનાના અનુસાર સમશ્રેણી તેમજ વિશ્રેણીથી છએ આકાશ પ્રદેશોમાં અવગાહન કરે છે તેઓમાંથી બે પરમાણુ સમશ્રેણીમાં સ્થિત બે આકાશ પ્રદેશોમા રહે છે, બે પરમાણુ તેજ સમશ્રેણીમા સ્થિત આકાશ પ્રદેશની નીચે જો, છે, એક પરમાણુ બન્ને શ્રેણીઓના મધ્ય ભાગની સમશ્રેણીમાં સ્થિત પ્રદેશમાં રહે

દ્વૌ ઉત્તરિતનો પરમાણુ ચરમ', દ્વૌ ચાધસ્તનો પરમાણુ ચરમ' इति चरमौ, દ્વૌ ચાવક્તવ્યૌ' इति तत्समुदायात्मक षट्प्रदेशिकस्कन्धोऽपि 'चरमौ चावक्तव्यौ च' इति व्यपदिश्यते, किन्तु- 'नो अचरमे य आवत्त्वय य १५' षट्प्रदेशिकः स्कन्धो नो 'अचरमश्चावक्तव्यश्च' इति व्यपदिश्यते प्रागुक्तयुक्तेः, 'नो अचरमे य अवत्त्वयाइं य १६' नो 'अचरमश्चावक्तव्यानि च' इति व्यपदिश्यते, 'नो अचरमाइं य अवत्त्वय य १७' नो अचरमाणि चावक्तव्यश्च' इति वा व्यपदिश्यत, 'नो अचरमाइं च अवत्त्वयाइं य १८' नो वा 'अचरमाणि चावक्तव्यानि च' इति व्यपदिश्यते, परन्तु 'सिय चरमे य अचरमे य अवत्त्वय य १९' षट्प्रदेशिकः स्कन्धः स्यात्-कदाचित्, 'चरमश्चाचरमश्चावक्तव्यश्च' इति व्यपदिश्यते तथाहि यदा षट्प्रदेशिकः स्कन्धो वक्ष्यमाणचतुस्त्रिंशस्थापनारीत्या ३४ एकपरिक्षेपेण विश्रेणिस्थैकाधिकम् षट्-स्वाकाशप्रदेशेषु अवगाहते तदा एकवेष्टकाश्चत्वारः परमाणवः प्रागुक्तयुक्तेरेकश्चरमः, एकोऽचरमो मध्यवर्ती एकोऽवक्तव्यः इति तत्समुदायात्मक षट्प्रदेशिकः स्कन्धोऽपि 'चरमश्चा-लाते हैं, नीचे के दोनों परमाणु भी 'चरम' कहलाते हैं। यों दोनों चरम मिल-कर 'चरमौ' कहलाए और दो 'अवक्तव्यौ' हैं। इन सबका समुदायरूप षट्प्रदेशी स्कंध भी 'चरमौ-अवक्तव्यौ' कहा जाता हैं।

षટ્પ્રદેશી સ્કંધ પૂર્વોક્ત યુક્તિ કે અનુસાર 'અચરમ-અ તવ્ય' નહીં કહા જા સકતા, 'અચરમ-અવક્તવ્યાનિ' મી નહીં કહા જા સકતા, 'અચરમાણિ-અવક્તવ્ય' મી નહીં કહા જા સકતા, 'અચરમાણિ-અવક્તવ્યાનિ' મી નહીં કહા જા સકતા, કિન્તુ વહ 'ચરમ-અચરમ-અવક્તવ્ય' કહા જાતા હૈ। વહ ઇસ પ્રકાર-જબ કોઈ ષટ્પ્રદેશી સ્કંધ આગે કહી જાને વાલી ચૌતીસવીં સ્થાપ અનુસાર એક પરિક્ષેપ સે વિશ્રેણિસ્થ એકાધિક છહ આકાશપ્રદેશોં અવગાહન કરતા હૈ, તબ એક કો ઘેરને વાલે ચાર પરમાણુ પૂર્વોક્ત યુિ કે અનુ ર 'ચરમ'

છે, અને એક પરમાણુ બન્નેની ઊપર વિશ્રેણીમા રહે છે. ત્યારે ઉપરના બે પરમાણુ 'ચરમ,' કહેવાય છે, નીચેના બન્ને પરમાણુ પણ 'ચરમ' કહેવાય છે. એ બન્ને અરમ મળીને 'ચરમૌ' કહેવાયા અને બે અવક્તવ્યૌ છે. એ બધાના સમુદાય ૩૫ ષટ્ પ્રદેશી સ્કન્ધ પણ 'ચરમૌ, અવક્તવ્યૌ' કહેવાય છે.

ષટ્પ્રદેશી સ્કન્ધ પૂર્વ યુક્તિના અનુસાર 'અચરમ-અવક્તવ્ય' નથી કહી શકાતા 'અચરમ-અવક્તવ્યાનિ' પણ નથી કહી શકાતા, 'અચરમાણિ અવક્તવ્ય પણ નથી કહેવાતા, 'અચરમાણિ અવક્તવ્યાનિ' પણ નથી કહી શકાતા, પણ તે 'ચરમ-અચરમ અવક્તવ્ય' કહેવાય છે. તે આ પ્રકારે-જ્યારે કોઈ ષટ્ પ્રદેશી સ્કન્ધ આગળ કહેવાશે તે ચોતરીસમી સ્થાપનાના અનુ-સાર એક પરિક્ષેપથી વિશ્રેણિસ્થ એકાધિક છ આકાશ પ્રદેશોમાં અવગાહન કરે છે ત્યારે એકને ઘેરવાવાળા ચાર પરમાણુ પૂર્વોક્ત યુક્તિના અનુસાર 'ચરમ' છે. એક 'અચરમ'

चरमश्चावक्तव्यश्च' इति व्यपदिश्यते, 'नो चरमे य अचरमे य अवक्तव्याइं य २०' नो 'चरम-
श्चाचरमश्चावक्तव्यौ च' इति व्यपदिश्यते, अयञ्च विंशतितमः 'चरमश्चाचरमश्चावक्तव्यौ च'
इति भङ्गो वक्ष्यमाण पञ्चत्रिंशस्थापनारीत्या ३५ सप्तप्रदेशिकस्यैव स्कन्धस्य उपपद्यते नो
षट्प्रदेशिकस्येति भावः, 'नो चरमे य अचरमाइं य अवक्तव्ये य २१' नो वा षट्प्रदेशिकः
स्कन्धः 'चरमश्चाचरमो चावक्तव्यश्च' इति व्यपदिश्यते, वक्ष्यमाण षट्त्रिंशस्थापनारीत्या
३६ अयं भङ्गः सप्तप्रदेशिकस्यैव तत्तु षट्प्रदेशिकस्य स्कन्धस्येति भावः, 'नो चरमे य
अचरमाइं अवक्तव्याइं य २२' नो वा 'चरमश्चाचरमौ चावक्तव्यौ च' इति व्यपदिश्यते,
वक्ष्यमाण सप्तत्रिंशस्थापनारीत्या ३७ अयं भङ्गः सप्तप्रदेशिकस्यैव नो षट्प्रदेशिकस्येति,
'सिय चरमाइं च अचरमे च अवक्तव्ये य २३' षट्प्रदेशिकः स्कन्धः स्यात्-कदा-
चित्, 'चरमौ चाचरमश्चावक्तव्यश्च' इति व्यपदिश्यते, तथाहि यदा षट्प्रदेशिकः स्कन्धो

है, एक 'अचरम' और मध्यवर्ती एक अवक्तव्य होता है। इनका समूह षट्-
प्रदेशी स्कंध 'चरम-अचरम-अवक्तव्य' कहा जा सकता है। यह बीस
भंग आगे कही जाने वाली पैतीसवीं स्थापना के अनुसार सप्तप्रदेशी स्कंध
ही घटित होता है, षट्प्रदेशी स्कंध में नहीं। षट्प्रदेशी स्कंध 'चरम-अचरमौ
अवक्तव्य' भी नहीं कहा जा सकता, यह भंग भी आगे कही जाने वाली
छत्तीसवीं स्थापना के अनुसार सप्तप्रदेशी स्कंध में ही बन सकता है, षट्प्रदेशी
स्कंध में नहीं 'चरम-अचरमौ-अवक्तव्यौ' भी षट्प्रदेशी स्कंध नहीं कहा जा
सकता। यह भंग आगे कही जाने वाली सैंतीसवीं स्थापना के अनुसार अव-
गाढ अष्टप्रदेशी भंग में ही संगत हो सकता है, षट्प्रदेशी में नहीं। षट्प्रदेशी
स्कंध कथंचित् 'चरमौ-अचरम-अवक्तव्य' कहा जा सकता है। वह इस प्रकार
जब कोई षट्प्रदेशी स्कंध आगे कही जाने वाली अष्टतीसवीं स्थापना के अन्-

अने मध्यवर्ती ओके अवक्तव्य थाय छे. तेभने समूह षट् प्रदेशी स्कन्ध 'चरम-अचरम
अवक्तव्य' कहेवाय छे.

षट्प्रदेशी स्कन्ध 'चरम अचरम अवक्तव्यौ' नथी ठही शकता, आ बीसभे भंग
आपनारी पात्रीसभी स्थापनाना अनुसार सप्त प्रदेशी स्कन्धमा न घटित थाय छे. षट्
प्रदेशी स्कन्धमा नही. षट्प्रदेशी स्कन्ध चरम-अचरमौ-अवक्तव्य पशु नथी ठही शकता, आ
भगपशु आगण कहेवासे ते छत्रीसभी स्थापनाना अनुसार सप्तप्रदेशी स्कन्धमा न बनी शके
छे. षट् प्रदेशी स्कन्ध नही चरम-अचरमौ-अवक्तव्यौ ना षट् प्रदेशी स्कन्ध नथी ठही शकता.
आ भग आगण कहेवाती साठत्रीसभी स्थापना अनुसार अवगाढ अष्ट प्रदेशी भंगमा
न संगत थय शके छे षट्प्रदेशीमा नही षट्प्रदेशी स्कन्ध कथंचित् चरम-अचरम-अवक्तव्य
ठही शकथ छे. ते आ प्रकारे ब्यापरे केस षट् प्रदेशी स्कन्ध आगण कहेवाती आठत्रीसभी
प० २६

વક્ષ્યમાણાષ્ટાત્રિંશ સ્થપનારીત્યા ચતુર્ણુ આકાશપ્રદેશેષુ અવગાહતે તત્ર દ્વૌ દ્વૌ પરમાણુ દ્વયો રાકાશપ્રદેશયોર્વર્તેતે, એકઃ પરમાણુસ્તયોરેવ સમશ્રેણિસ્થે તૃતીયે આકાશપ્રદેશે વર્તેતે, એકશ્ચ વિશ્રેણિસ્થે આકાશપ્રદેશે તદા આદ્યપ્રદેશાવગાદૌ દ્વૌ પરમાણુ ચરમઃ, તૃતીયપ્રદેશાવગાદશ્ચ ચરમ ઇતિ દ્વૌ ચરમૌ, દ્વિતીયપ્રદેશાવગાદૌ દ્વૌ પરમાણુ મધ્યવર્તિત્વાત્ અચરમઃ, વિશ્રેણિ સ્થસ્તુ એકઃ પરમાણુરવક્તવ્યઃ ઇતિ તત્સમુદાયાત્મક ષટ્પ્રદેશિક સ્કન્ધોઽપિ ‘ચરમૌ ચાચરમશ્ચાવક્તવ્યશ્ચ ઇતિ-વ્યપદિશ્યતે । ‘સિય ચરમાઈં ય અચરમેય અવત્તઙ્વયાઈં ય ૨૪’ ષટ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સ્યાત્-કદાચિત્ ચરમૌ ચાચરમશ્ચ અવક્તવ્યૌ ચ’ ઇતિ વ્યપદિશ્યતે તથાપિ યદા ષટ્પ્રદેશિક સ્કન્ધો વક્ષ્યમાણૈકોનચત્વારિંશસ્થાપનારીત્યા ૩૯ સમશ્રેણ્યા વિશ્રેણ્યા ચ પચ્ચસુ આકાશપ્રદેશેષુ અવગાહતે તત્ર ત્રિણુ આકાશપ્રદેશેષુ સમશ્રેણ્યા વ્યવસિયતેષુ આદ્યે પ્રદેશે

સાર ચાર આકાશપ્રદેશોં મેં અવગાહ હોતા હૈ, ઉનમેં સે દો-દો પરમાણુ દો આકાશપ્રદેશોં મેં રહતે હૈ, એક પરમાણુ ઉન્હીં કી સમશ્રેણિ મેં સ્થિત તીસરે આકાશપ્રદેશ મેં રહતા હૈ ઓર એક પરમાણુ વિશ્રેણિસ્થ આકાશપ્રદેશ મેં રહતા હૈ, તથ પ્રથમ પ્રદેશ મેં અવગાહ દો પરમાણુ ‘ચરમ’ કહે જાતે હૈ, તીસરે પ્રદેશ અવગાહ એક પરમાણુ બી ‘ચરમ’ કહલાતા હૈ, હસ પ્રકાર દોનોં ચરમ ‘ચરમૌ’ કહવાય, દૂસરે પ્રદેશ મેં અવગાહ દો પરમાણુ મધ્યવર્તીં હોને સે ‘અચરમ’ ઓર વિશ્રેણિસ્થ એક પરમાણુ ‘અવક્તવ્ય’ કહલાતા હૈ । સબકા સમુદાયરૂપ ષટ્પ્રદેશી સ્કંધ ‘ચરમૌ-અચરમ-અવક્તવ્ય’ કહા જાતા હૈ ।

ષટ્પ્રદેશી સ્કંધ કથંચિત્ ‘ચરમૌ-અચરમ-અવક્તવ્યૌ’ બી કહા જાતા હૈ । જહ હસ પ્રકાર-જબ ષટ્પ્રદેશી સ્કંધ આગે કહી જાને ચાલી ઉનચાલીસવીં સ્થાપના કે અનુસાર સમશ્રેણિ ઓર વિશ્રેણિ સે પાંચ આકાશપ્રદેશોં મેં અવગાહન કરતા હૈ ઓર ઉનમેં સે સમશ્રેણિ મેં સ્થિત ત્રીન આકાશપ્રદેશોં મેં સે પ્રથમ

સ્થાપનાના અનુસાર ચાર આકાશ પ્રદેશોમા અવગાહ થાય છે, તેઓમાથી બે-બે પરમાણુ બે આકાશ પ્રદેશોમા રહે છે, એક પરમાણુ તેઓની સમશ્રેણીમાં સ્થિત ત્રીજા આકાશ પ્રદેશમા રહે છે અને એક પરમાણુ વિશ્રેણીસ્થ આકાશ પ્રદેશમા રહે છે. ત્યારે પ્રથમ પ્રદેશમાં અવગાહ બે પરમાણુ ‘ચરમ’ કહેવાય છે, ત્રીજા પ્રદેશમા અવગાહ એક પરમાણુ ‘ચરમ’ કહેવાય છે એ પ્રકારે બન્ને ‘ચરમ-ચરમૌ, કહેવાયા, બીજા પ્રદેશમા અવગાહ બે પરમાણુ મધ્યવર્તીં હોવાથી અચરમ અને વિશ્રેણિસ્થ એક પરમાણુ ‘અવક્તવ્ય’ કહેવાય છે. બધાના સમુદાય ૩૫ ષટ્પ્રદેશી સ્કન્ધ “ચરમૌ-અચરમ-અવક્તવ્ય” કહેવાય છે.

ષટ્પ્રદેશી સ્કન્ધ કથંચિત્ ‘ચરમૌ-અચરમ-અવક્તવ્યૌ’ પણ કહેવાય છે. તે આ પ્રકારે ત્યારે ષટ્પ્રદેશી સ્કન્ધ આગળ કહેવાનારી ઓગણ ચાલીસમી સ્થાપનાના અનુસાર સમશ્રેણી અને વિશ્રેણીથી પાંચ આકાશ પ્રદેશોમાં અવગાહન કરે છે અને તેઓમાથી સમશ્રેણીમાં સ્થિત ત્રણ આકાશ પ્રદેશોમાથી પ્રથમ પ્રદેશમા એક પરમાણુ, બીજા પ્રદેશમા એક પર-

एकः परमाणुः द्वितीये प्रदेशे एकः परमाणुः, तृतीये प्रदेशे द्वौ परमाणु, द्वयोर्विश्रेणिस्थयो-
रैकैकः परमाणुर्वनेते तदा आद्यन्त प्रदेशावगाढौ चरमौ मध्यप्रदेशावगाढौऽचरमः, विश्रेणिस्थ
प्रदेशद्वयावगाढौ द्वौ परमाणु अवक्तव्यौ इति तत्समुदायात्मक षट्प्रदेशिक स्कन्धोऽपि 'चरमौ
चाचरमश्चावक्तव्यौच' इति व्यपदिश्यते, 'सिप चरमाहं च अचरमाहं य अवक्तव्य ए य २५'
षट् प्रदेशिक स्कन्धः स्यात् कदाचित् 'चरमौ चाचरमौ च अवक्तव्यश्च' इति व्यपदिश्यते
तथाहि-यदा स स्कन्धः पञ्चसु प्रदेशेषु वक्ष्यमाण चत्वारिंश स्थापनारीत्या ४० समश्रेण्या
चावगाहते तत्र चतुर्णांकाशप्रदेशेषु समश्रेण्या व्यवस्थितेषु आद्यप्रदेशत्रये एकैकः परमाणुः,
चतुर्थे द्वौ परमाणु पञ्चमे विश्रेणिस्थे एकः परमाणुस्तदा आद्यन्तप्रदेशवर्तिनौ द्वौ परमाणु
चरमौ, मध्यप्रदेशवर्तिनौ द्वौ अचरमौ, विश्रेणिस्थ एकः परमाणुरवक्तव्य इति तत्समुदाया-

પ્રદેશ મેં એક પરમાણુ, દૂસરે પ્રદેશ મેં એક પરમાણુ, ત્રીસરે પ્રદેશ મેં દો પરમાણુ
ઔર विश्रेणिस्थित प्रदेशों में एक-एक परमाणु रहता है, तब आदि और अन्त
के प्रदेशों में अवगाढ परमाणु 'चरमौ' मध्य के प्रदेश में अवगाढ 'अचरम' और
विश्रेणि में स्थित दो प्रदेशों में अवगाढ परमाणु 'अवक्तव्यौ' कहलाते हैं। इन
सबका पिण्ड षट्प्रदेशी स्कंध भी 'चरमौ-अचरम-अवक्तव्यौ' कहा जाता है।

षट્પ્રદેશી સ્કંધ કથંચિત્ 'ચરમૌ-અચરમૌ-અવક્તવ્યૌ' મી કહા જાતા હૈ,
क्योंकि जब वह आगे कही जाने वाली चालीसवीं स्थापना के अनुसार पांच
प्रदेशों में अवगाढ होता है और उनमें से समश्रेणि में स्थित चार आकाश-
प्रदेशों में से पहले के तीन प्रदेशों में एक-एक परमाणु होता है, चौथे प्रदेश
में दो परमाणु होते हैं और विश्रेणि में स्थित पांचवें प्रदेश में एक परमाणु होता
है, तब आदि और अन्त के प्रदेशों में रहे हुए दो परमाणु 'चरमौ' कहलाते हैं,
मध्य के प्रदेशों में स्थित दो परमाणु 'अचरमौ' कहलाते हैं और विश्रेणिस्थित
एक परमाणु 'अवक्तव्य' कहलाता है। इस प्रकार सब का समुदाय वह षट्प्रदेशी
स्कंध 'चरमौ-अचरमौ-अवक्तव्य' कहा जाता है।

માણુ ત્રીજા પ્રદેશમાં એ પરમાણુ અને વિશ્રેણી સ્થિત પ્રદેશોમાં એક-એક પરમાણુ રહે
છે, ત્યારે આદિ અને અન્તના પ્રદેશોમાં અવગાઢ પરમાણુ 'ચરમૌ,' મધ્યના પ્રદેશમાં
અવગાઢ 'અચરમ' અને વિશ્રેણીમાં સ્થિત એ પ્રદેશોમાં અવગાઢ પરમાણુ 'અવક્તવ્યૌ' કહે-
વાય છે. એ બધાના પિંડ ષટ્પ્રદેશી સ્કંધ પણ 'ચરમૌ-અચરમ-અવક્તવ્યૌ' કહેવાય છે.

ષટ્પ્રદેશી સ્કંધ કથંચિત્ 'ચરમૌ-અચરમૌ-અવક્તવ્યૌ' પણ કહી શકાય છે, કેમકે
ત્યારે તે આગળ કહેવાનારી ચાલીસમી સ્થાપનાના અનુસાર પાંચ પ્રદેશોમાં અવગાઢ થાય
છે અને તેમનામાંથી સમશ્રેણીમાં સ્થિત ચાર આકાશ પ્રદેશોમાંથી પહેલાના ત્રણ પ્રદેશોમાં
એક-એક પરમાણુ હોય છે. ચોથા પ્રદેશમાં એ પરમાણુ હોય છે અને વિશ્રેણીમાં સ્થિત
પાંચમા પ્રદેશમાં એક પરમાણુ હોય છે, ત્યારે આદિ અને અન્તના પ્રદેશોમાં રહેલા એ પરમાણુ
'ચરમૌ' કહેવાય છે, મધ્યના પ્રદેશોમાં સ્થિત એ પરમાણુ 'અવક્તવ્ય' કહેવાય છે. એ

વક્ષ્યમાણાષ્ટાત્રિંશ સ્થપનારીત્યા ચતુર્ષુ આકાશપ્રદેશेषુ અવગાહતે તત્ર દ્વી દ્વી પરમાણુ દ્વયો રાકાશપ્રદેશયોર્વર્તેતે, एकः परमाणुस्तयोरेव समश्रेणिस्थे तृतीये आकाशप्रदेशे वर्तते, एकश्च વિશ્રેણિસ્થે આકાશપ્રદેશે તદા આદ્યપ્રદેશાવગાદૌ દ્વી પરમાણુ ચરમઃ, તૃતીયપ્રદેશાવગાદશ્ચ ચરમ ઇતિ દ્વી ચરમૌ, દ્વિતીયપ્રદેશાવગાદૌ દ્વી પરમાણુ મધ્યવર્તિત્વાત્ અચરમઃ, વિશ્રેણિ સ્થસ્તુ एकः परमाणुरवक्तव्यः इति तत्समुदायात्मक षट्प्रदेशिक स्कन्धोऽपि ‘चरमौ चाच-
रमश्चावक्तव्यश्च इति-व्यपदिश्यते । ‘सिय चरमाइं य अचरमेय अवत्तव्याइं य २४’ षट्-
पदेशिकः स्कन्धः स्यात्- कदाचित् चरमौ चाचरमश्च अवक्तव्यौ च’ इति व्यपदिश्यते तथाहि
यदा षट्प्रदेशिक स्कन्धो वक्ष्यमाणैकोनचत्वारिंशस्थापनारीत्या ३९ समश्रेण्या विश्रेण्या च
पञ्चसु आकाशप्रदेशेषु अवग्राहते तत्र त्रिषु आकाशप्रदेशेषु समश्रेण्या व्यवस्थितेषु आद्ये प्रदेशे

સાર ચાર આકાશપ્રદેશોં મેં અવગાઢ હોતા હૈ, ઉનમેં સે દો-દો પરમાણુ દો
આકાશપ્રદેશોં મેં રહતે હૈ, एक परमाणु उन्हीं की समश्रेणि में स्थित तीसरे
आकाशप्रदेश में रहता है और एक परमाणु विश्रेणिस्थ आकाशप्रदेश में रहता
है, तब प्रथम प्रदेश में अवगाढ दो परमाणु ‘चरम’ कहे जाते हॆ, तीसरे प्रदेश
अवगाढ एक परमाणु भी ‘चरम’ कहलाता है, इस प्रकार दोनों चरम ‘चरमौ’
कहवाए, दूसरे प्रदेश में अवगाढ दो परमाणु मध्यवर्ती होने से ‘अचरम’ और
विश्रेणिस्थ एक परमाणु ‘अवक्तव्य’ कहलाता है । सबका समुदायरूप षट्-
प्रदेशी स्कंध ‘चरमौ-अचरम-अवक्तव्य’ कहा जाता है ।

षટ્પ્રદેશી સ્કંધ કથંચિત્ ‘ચરમૌ-અચરમ-અવક્તવ્યૌ’ મી કહા જાતા
હૈ । वह इस प्रकार-जब षट्प्रदेशी स्कंध आगे कही जाने वाली उनचालीसवीं
स्थापना के अनुसार समश्रेणि और विश्रेणि से पांच आकाशप्रदेशों में अवगा-
हन करता है और उनमें से समश्रेणि में स्थित तीन आकाशप्रदेशों में से प्रथम

સ્થાપનાના અનુસાર ચાર આકાશ પ્રદેશોમા અવગાઢ થાય છે, તેઓમાથી બે-બે પરમાણુ બે
આકાશ પ્રદેશોમા રહે છે, એક પરમાણુ તેઓની સમશ્રેણીમા સ્થિત ત્રીજા આકાશ પ્રદેશમાં રહે
છે અને એક પરમાણુ વિશ્રેણીસ્થ આકાશ પ્રદેશમા રહે છે. ત્યારે પ્રથમ પ્રદેશમાં અવ-
ગાઢ બે પરમાણુ ‘ચરમ’ કહેવાય છે, ત્રીજા પ્રદેશમા અવગાઢ એક પરમાણુ ‘ચરમ’
કહેવાય છે એ પ્રકારે બન્ને ‘ચરમ-ચરમૌ, કહેવાયા, બીજા પ્રદેશમા અવગાઢ બે પરમાણુ
મધ્યવર્તી હોવાથી અચરમ અને વિશ્રેણિસ્થ એક પરમાણુ ‘અવક્તવ્ય કહેવાય છે. બધાના
સમુદાય ૩૫ ષટ્પ્રદેશી સ્કન્ધ “ચરમૌ-અચરમ-અવક્તવ્ય” કહેવાય છે.

ષટ્પ્રદેશી સ્કન્ધ કથંચિત્ ‘ચરમૌ-અચરમ-અવક્તવ્યૌ’ પણ કહેવાય છે તે આ પ્રકારે
બ્યારે ષટ્પ્રદેશી સ્કન્ધ આગળ કહેવાનારી ઓગણ ચાલીસમી સ્થાપનાના અનુસાર સમશ્રેણી
અને વિશ્રેણીથી પાંચ આકાશ પ્રદેશોમાં અવગાહન કરે છે અને તેઓમાથી સમશ્રેણીમાં
સ્થિત ત્રણ આકાશ પ્રદેશોમાથી પ્રથમ પ્રદેશમા એક પરમાણુ, બીજા પ્રદેશમાં એક પર-

चरमौ, मध्यप्रदेशवर्तिनी द्वौ अचरमौ, विश्रेणिस्थे देशे त्रयम् ।
 प्रदेश में एक परमाणु, दूसरे प्रदेश में एक परमाणु, तीसरे प्रदेश में दो परमाणु
 और विश्रेणिस्थित प्रदेशों में एक-एक परमाणु रहता है, तब आदि और अन्त
 के प्रदेशों में अवगाढ परमाणु 'चरमौ' मध्य के प्रदेश में अवगाढ 'अचरम' और
 विश्रेणि में स्थित दो प्रदेशों में अवगाढ परमाणु 'अवक्तव्यौ' कहलाते हैं। इन
 सबका पिण्ड षट्प्रदेशी संख्ये भी 'चरमौ-अचरम-अवक्तव्यौ' कहा जाता है।
 ये तीनों अंश 'चरमौ-अचरमौ-अवक्तव्य' भी कहा जाता है,

षट्प्रदेशी स्कंध कांश्चित् 'चरमो-अचरमो-अवक्तव्य' कहा जाता है क्योंकि जब वह आगे कही जाने वाली चालीसवीं स्थापना के अनुसार पांच प्रदेशों में अलगगठ होता है और उनमें से समश्रेणि में स्थित चार आकाश-प्रदेशों में से पहले के तीन प्रदेशों में एक-एक परमाणु होता है, चौथे प्रदेश में दो परमाणु होते हैं और विभ्रजि में स्थित पांचवें प्रदेश में एक परमाणु होता है, तब आदि और अन्त के प्रदेशों में रहे हुए दो परमाणु 'चरमौ' कहलाते हैं, मध्य के प्रदेशों में स्थित दो परमाणु 'अचरमौ' कहलाते हैं और विभ्रजिस्थित एक परमाणु 'अवक्तव्य' कहलाता है। इस प्रकार सब का समुदाय वह षट्प्रदेशी स्कंध 'चरमो-अचरमौ-अवक्तव्य' कहा जाता है ।

માણુ ત્રીજા પ્રદેશમાં જે પરમાણુ અને વિશ્રેણી સ્થિત પ્રદેશોમાં જોઈ-જોઈ પરમાણુ રહે છે, ત્યારે આદિ અને અન્તના પ્રદેશોમાં અવગાઠ પરમાણુ 'ચરમો,' મધ્યના પ્રદેશમાં અવગાઠ 'અચરમ' અને વિશ્રેણીમાં સ્થિત જે પ્રદેશોમાં અવગાઠ પરમાણુ 'અવક્ત્ર્યો' કહેવાય છે. જે મધ્યના પિંડ પદ્મપ્રદેશી સ્કન્ધ પાસુ 'ચરમો-અચરમ-અવક્ત્ર્યો' કહેવાય છે.

પટ્ટપ્રદેશી સ્કન્ધ કથચિત 'શરમૌ-અવરમૌ-અવક્તવ્ય' પણ કહી શકાય છે, કેમકે ન્યારે તે આગળ કહેવાનારી ચાલીસમી સ્થાપનાના અનુસાર પાંચ પ્રદેશોમાં અવગણ થાય છે અને તેમનામાંથી સમશ્રેણીમાં સ્થિત ચાર આકાશ પ્રદેશોમાંથી પહેલાના ત્રણ પ્રદેશોમાં એક-એક પરમાણુ હોય છે. ચોથા પ્રદેશમાં બે પરમાણુ હોય છે અને વિશ્રેણીમાં સ્થિત પાંચમા પ્રદેશમાં એક પરમાણુ હોય છે, ત્યારે આદિ અને અંતના પ્રદેશોમાં રહેલા બે પરમાણુ 'શરમૌ' કહેવાય છે, મધ્યના પ્રદેશોમાં સ્થિત બે પરમાણુ 'અવક્તવ્ય' કહેવાય છે. એ

ત્મક ષટ્ પ્રદેશિક સ્કન્ધોઽપિ તથૈવ વ્યપદિશ્યતે 'સિય ચરમાઈં ય અચરમાઈં ય અવક્તવ્ય-
યાઈં ય ૨૬' ષટ્પ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધઃ સ્યાત્ કદાચિત્ 'ચરમૌ ચ અચરમૌ ચ અવક્તવ્યૌ ચ'
इति व्यपदिश्यते, तथाहि यदा षट् प्रदेशात्मकः स्कन्धो वक्ष्यमाणैकचत्वारिंशस्थापना ४१
रीत्या समश्रेण्या विश्रेण्या च षट्सु आकाशप्रदेशेषु अवगाहते तदा द्वौ परमाणु आद्यन्तप्रदे-
शावगाढौ चरमौ, द्वौ च परमाणू मध्यप्रदेशावगाढौ अचरमौ, द्वौ च परमाणू विश्रेणिस्थ-
प्रदेशद्वयावगाढौ अवक्तव्यौ इति तत्समुदायात्मक षट्प्रदेशिक स्कन्धोऽपि 'चरमौ चाचरमौ
चावक्तव्यौ च' इति व्यपदिश्यते, अथ पूर्वोक्त षट्प्रदेशिक स्कन्ध पर्यन्तानां परमाण्वादीनाम्
अङ्गात्परतः स्थापनाः द्रष्टव्याः-तत्र एक बहुल्ये पङ्क्त्याः ६-चरमम् १ अचरमम् २ अव-
क्तव्यम् ३, चरमाणि ४, अचरमाणि ५, अवक्तव्यानि, द्विकसंयोगे द्वादश भङ्गाः-१२ तत्र
चरमाचरमयोश्चतुर्भङ्गी-चरमम् अचरमम् १ चरम् अचरमाणि २, चरमाणि अचरमम् चर-

ષટ્પ્રદેશી સ્કંધ કથંચિત્ 'ચરમૌ-અચરમૌ-અવક્તવ્યૌ' કહા જાતા હૈ । વહ
હસ પ્રકાર-જબ ષટ્પ્રદેશી સ્કંધ આગે કહી જાને વાલી એકતાલસર્વી સ્થાપના
કે અનુસાર સમશ્રેણિ ઓર વિશ્રેણિ મેં સ્થિત છહ પ્રદેશો મેં અવગાઢ હોતા હૈ,
તથ આદિ ઓર અન્ત મેં અવગાઢ દો પરમાણુ ચરમૌ કહલાતે હૈ, મધ્ય મેં સ્થિત
દો પરમાણુ અચરમૌ હોતે હૈ ઓર વિશ્રેણિ કે દો પ્રદેશો મેં અવગાઢ દો પરમાણુ
અવક્તવ્યૌ હોતે હૈ । હસ પ્રકાર હન સબ કા સમૂહરૂપ ષટ્પ્રદેશી સ્કંધ મો 'ચરમૌ
-અચરમૌ-અવક્તવ્યૌ' કહલાતા હૈ ।

અવ પરમાણુ સે લેકર છટ્પ્રદેશી સ્કંધ તક કો સ્થાપનાં અંશોં કે અનુક્રમ
સે દિશ્વલાઈ જાતી હૈ । ઉનમેં એકવચન ઓર બહુવચન સે છહ ભંગ હોતે હૈ-(૧)
ચરમ (૨) અચરમ (૩) અવક્તવ્ય (૪) ચરમાણિ (૫) અચરમાણિ (૬) અવક્ત-
વ્યાનિ । દો-દો કો મિલાને સે દારહ ભંગ હોતે હૈ, ઉનમેં ચરમ-અચરમ કી

બધાનો સમુદાય તે ષટ્પ્રદેશી સ્કન્ધ ચરમૌ-અચરમૌ-અવક્તવ્ય કહેવાય છે.

ષટ્ પ્રદેશી સ્કન્ધ કથચિત્ 'ચરમૌ-અચરમૌ-અવક્તવ્યૌ' કહેવાય છે તે આ પ્રકારે
ન્યારે ષટ્પ્રદેશી સ્કન્ધ આગળ કહેવાનારી એકતાલીસમી સ્થાપનાના અનુસાર સમશ્રેણિ અને
વિશ્રેણિમાં સ્થિત છ પ્રદેશોમાં અવગાઢ થાય છે, ત્યારે આદિ અને અન્તમાં અવગાઢ બે
પરમાણુ ચરમૌ કહેવાય છે, મધ્યમાં રહેલા બે પરમાણુ અચરમૌ હોય છે અને વિશ્રેણીના
બે પ્રદેશોમાં અવગાઢ બે પરમાણુ અવક્તવ્યૌ થાય છે એ પ્રકારે એ બધાનો સમૂહ ૩૫
ષટ્ પ્રદેશી સ્કન્ધ પણ 'ચરમૌ-અચરમૌ-અવક્તવ્યૌ' કહેવાય છે

હવે પરમાણુથી લઈને છ પ્રદેશી સ્કન્ધની સ્થાપનાઓ બતાવના અનુક્રમથી બતાડાય
છે. તેઓમાં એક વચન અને બહુવચનથી છ ભાગ થાય છે-(૧) ચરમ (૨) અચરમ (૩)
અવક્તવ્ય (૪) ચરમાણિ (૫) અચરમાણિ (૬) અવક્તવ્યાનિ બે-૫ને મેળવવાથી બાર ભાગ
થાય છે, તેઓમાં ચરમ અચરમની ચોલગીયો છે (૧) ચરમ અચરમ (૨) ચરમ અચર-

माणि अचरमाणि ४, अथ चरमावक्तव्ययोश्चतुर्भङ्गी-१ चरमम् अवक्तव्यम् चरमम् अवक्त-
व्यानि २, चरमाणि अवक्तव्यम् ३, चरमाणि अवक्तव्यानि, अथ अचरमावक्तव्योश्चतुर्भङ्गी-
अचरमम् अवक्तव्यम् १, अचरमम् अवक्तव्यानि २, अचरमाणि अवक्तव्यम् ३, अचरमाणि
अवक्तव्यानि ४, अथ त्रिकसंयोगे अष्टौ भङ्गाः-चरमम् अचरमम् अवक्तव्यम् १, चरमम्
अचरमम् अवक्तव्यानि २ चरमम् अचरमम् अवक्तव्यम् ३, चरमम् अचरमाणि अवक्तव्यानि
४ चरमाणि अचरमम् अवक्तव्यम् ५, चरमाणि अचरमम् अवक्तव्यानि ६, चरमाणि अचरमाणि
अवक्तव्यम् ७ चरमाणि अचरमाणि अवक्तव्यानि ८ इति सर्वे २६ पद्विंशति भङ्गा भवन्ति,
अथ स्थापनाः-१-० २-०० ३-० ० ४-००० ५-०० ० ६-०००० ७-० ०
८-०००० ९-०००० १०-००० ० ११-०० ० १२- ० ० ० ० १३-०००००
१४-००००० १५-० ० १६-००००० १७-००००० १८-०००० ० १९-

चौभङ्गी यां हैं-(१) चरम-अचरम (२) चरम-अचरमाणि (३) चरमाणि-अच-
रम (४) चरमाणि-अचरमाणि, चरम-अवक्तव्य की चौभङ्गी-(१) चरम-
अवक्तव्य (२) चरम-अवक्तव्यानि (३) चरमाणि-अवक्तव्य (४) चरमाणि-अव-
क्तव्यानि, अचरम-अवक्तव्य की चौभङ्गी-(१) अचरम-अवक्तव्य (२) अचरम-
अवक्तव्यानि (३) अचरमाणि-अवक्तव्य (४) अचरमाणि-अवक्तव्यानि । त्रिक
संयोग के आठ भंग-(१) चरम-अचरम-अवक्तव्य (२) चरम-अचरम-अवक्त-
व्यानि (३) चरम-अचरमाणि-अवक्तव्य (४) चरम-अचरमाणि-अवक्तव्यानि
(५) चरमाणि-अचरम-अवक्तव्य (६) चरमाणि-अचरम-अवक्तव्यानि । (७)
चरमाणि-अचरमाणि-अवक्तव्य (८) चरमाणि-अचरमाणि-अवक्तव्यानि । ये
सब मिलकर छब्बीस भंग हैं । स्थापनाएं इस प्रकार हैं-१-० २-०० ३-० ० ४-
००० ५-० ० ६-०००० ७-० ० ८-०००० ९-०००० १०-००० ० ११-०० ०

माणि (३) चरमाणि अचरम (४) चरमाणि अचरमाणि, अचरम अवक्तव्यनी चौभङ्गी-(१)
अचरम-अवक्तव्य (२) अचरम अवक्तव्यानि (३) चरमाणि अवक्तव्य (४) चरमाणि अवक्त-
व्यानि, अचरम अवक्तव्यनी चौभङ्गी (१) अचरम अवक्तव्य (२) अचरम अवक्तव्यानि,
(३) अचरमाणि अवक्तव्य (४) अचरमाणि अवक्तव्यानि, त्रिक संयोगना आठ भंग-
(१) अचरम-अचरम-अवक्तव्य (२) अचरम-अचरम अवक्तव्यानि (३) अचरम-अचरमाणि अव-
क्तव्य (४) अचरम अचरमाणि-अवक्तव्यानि (५) अचरमाणि-अचरम-अवक्तव्य (६) अचरमाणि
अचरम-अवक्तव्यानि (७) अचरमाणि-अचरमाणि-अवक्तव्य (८) अचरमाणि-अचरमाणि
अवक्तव्यानि ये अष्टा भङ्गिने छब्बीस भङ्ग छे

स्थापनायो आ रीते छे-१-० २-०० ३-० ० ४-००० ५-० ० ६-०००० ७-० ०
८-०००० ९-०००० १०-०० ० ११-०००० १३-००००० १४-००००० १५-०००
०

૦૦ ૦ ૦ ૨૦- ૦ ૦ ૦ ૨૧-૦૦૦૦ ૦ ૨૨ ૦૦૦ ૦ ૨૩-૦૦૦૦ ૦ ૨૪-૦૦૦૦૦૦
 ૨૫- ૦ ૦ ૦ ૨૬-૦ ૦ ૦ ૦ ૨૭ ૦ ૦ ૦ ૦ ૨૮ ૦૦૦૦૦૦ ૨૯ ૦૦૦૦૦૦
 ૩૦-૦૦૦૦ ૦ ૦ ૩૧-૦૦૦૦ ૦ ૩૨- ૦ ૦ ૦ ૦ ૩૩ ૦ ૦ ૦ ૩૪ ૦ ૦ ૦ ૩૫
 ૦ ૦ ૦ ૩૬-૦ ૦ ૦ ૦ ૩૭-૦ ૦ ૦ ૦ ૩૮ ૦૦૦૦ ૦ ૩૯ ૦૦૦૦ ૦ ૪૦
 ૦૦૦૦ ૦ ૪૧ ૦૦૦૦ ૦

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સત્તપસિણ ણં યંતે ! સ્વંધે પુચ્છા’ હે મદન્ત ! સપ્તપ્રદેશિકઃ સ્વલ્લ
 સ્કન્ધઃ કિં ચરમો ભવતિ ? કિં વા અચરમો ભવતિ ? કિં વા અવક્તવ્યો ભવતિ ? इत्यादि
 રીત્યા ષટ્તવિંશતિ મજ્જાલાપઃ કર્તવ્યઃ इति પૃચ્છા, મગવાન્ આહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ !
 ‘સત્તપસિણ ણં સ્વંધે સિય ચરિમે ૧’ સપ્તપ્રદેશિકઃ સ્વલ્લ સ્કન્ધઃ સ્યાત્-કદાચિત્ ચરમો
 ભવતિ સ્થાપના- ૦ ૦ ૦ ૦ અયં મજ્જા ષટ્પ્રદેશિક સ્કન્ધવદેવ વોધ્યઃ, ‘નો અચરિમે ૨’

૧૨-૦૦૦ ૦ ૧૩-૦૦૦૦૦ ૧૪-૦૦૦૦૦ ૧૫-૦ ૦ ૦ ૧૬-૦૦૦૦૦ ૧૭-૦૦૦૦૦
 ૧૮-૦૦૦૦ ૦ ૧૯-૦૦૦૦ ૦ ૨૦- ૦ ૦ ૦ ૨૧-૦૦૦૦ ૦ ૨૨-૦૦૦ ૦ ૨૩-
 ૦૦૦૦ ૨૪-૦૦૦૦૦૦ ૨૫- ૦ ૦ ૦ ૨૬-૦૦ ૦ ૦ ૨૭-૦૦ ૦ ૦ ૨૮-૦૦
 ૦૦૦૦ ૨૯-૦૦૦૦૦૦ ૩૦-૦૦૦૦ ૦ ૩૧-૦૦૦૦ ૦ ૩૨- ૦ ૦ ૦ ૩૩- ૦ ૦
 ૦ ૩૪-૦ ૦ ૦ ૩૫-૦ ૦ ૦ ૩૬-૦ ૦ ૦ ૩૭-૦ ૦ ૦ ૦ ૩૮-૦૦૦૦ ૦
 ૩૯-૦૦૦૦ ૦ ૪૦-૦૦૦ ૦ ૪૧-૦૦૦૦ ૦

ગૌતમ પ્રશ્ન કરતે હૈં-હૈં મગવન્ ! સપ્તપ્રદેશી સ્કંધ કયા ચરમ હૈ ? કયા
 અચરમ હૈ ? અથવા કયા અવક્તવ્ય હૈ ? इस प्रकार पूर्वोक्त छत्तीस भंगों को
 लेकर प्रश्न करना चाहिए ।

મગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં-હે ગૌતમ ! સાત પ્રદેશી સ્કંધ કથંચિત્ ‘ચરમ’ હોતા
 હૈ । સ્થાપના- ૦ ૦ ૦ ૦ यह भंग षट्प्रदेशी स्कंध के समान ही समझ लेना

૧૬-૦૦૦૦૦ ૧૭-૦૦૦૦૦ ૧૮-૦૦૦૦૦ ૧૯-૦૦ ૦ ૦ ૨૦- ૦ ૦ ૦ ૨૧-૦૦૦૦ ૨૨
 -૦૦ ૦ ૦ ૨૩-૦૦૦૦૦ ૨૪-૦૦૦૦૦૦ ૨૫ ૦ ૦ ૦ ૨૬-૦ ૦ ૦ ૦ ૨૭-૦ ૦ ૦ ૦
 ૨૮-૦૦૦૦૦ ૨૯-૦૦૦૦૦૦ ૩૦- ૦ ૦ ૦ ૦ ૩૧-૦૦૦૦ ૦ ૩૨- ૦ ૦ ૦
 ૩૩- ૦ ૦ ૦ ૩૪-૦ ૦ ૦ ૩૫-૦ ૦ ૦ ૩૬-૦ ૦ ૦ ૦ ૩૭-૦ ૦ ૦ ૦ ૩૮-
 ૦૦૦૦ ૦ ૩૯-૦૦૦૦ ૦ ૪૦-૦૦૦ ૦ ૪૧-૦૦૦૦ ૦

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! સપ્તપ્રદેશી સ્કન્ધ શું ચરમ છે ? શું
 અચરમ છે ? અથવા શું અવક્તવ્ય છે ? આ પ્રકારે પૂર્વોક્ત છવીસ ભગોને-બધને
 પ્રશ્ન કરવો જોઈએ

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ સાત પ્રદેશી સ્કન્ધ કથંચિત્ ‘ચરમ’ હોય
 છે. સ્થાપના- ૦ ૦ ૦ ૦ આ ભગ ષટ્પ્રદેશી સ્કન્ધના સમાન જ સમજ લેવો જોઈએ

नो अचरमो भवति प्रागुक्तयुक्तेः, 'सिय अवत्तव्वए ३' सप्तप्रदेशिकः स्कन्धः स्यात्-कदा-
चित् अवत्तव्वो भवति स्थापना- ० ० ० अयमपि भङ्गः पूर्ववदेव बोध्यः 'णो चरमाइं ४,
नो चरमाणि इति व्यपदिश्यते प्रागुक्तयुक्तेः, 'णो अचरमाइं ५' नो वा 'अचरमाणि' इति
व्यपदिश्यते 'णो अवत्तव्वयाइं ६' नो वा अवत्तव्व्यानि इति व्यपदिश्यते प्रागुक्तयुक्तेः,
'सिय चरमे य अचरमे ७' सप्तप्रदेशिकः स्कन्धः स्यात्-कदाचित्, 'चरमश्चाचरमश्च'
इति व्यपदिश्यते, स्थापना ०० ० ० 'सिय चरमे य अचरमाइं य ८' सप्तप्रदेशिकः स्कन्धः
स्यात्-कदाचित् 'चरमश्चाचरमौ च' इति व्यपदिश्यते स्थापना-०० ० ० अयमपि भङ्गः
षट्प्रदेशिकवदेव बोध्यः, 'सिय चरमाइं च अचरमे य ९' सप्तप्रदेशिकः स्कन्धः स्यात्-कदा-
चित् 'चरमौ चाचरमश्च' इति व्यपदिश्यते, स्थापना- ० ० ० अयमपि भङ्गः षट्प्रदेशिक-
स्कन्धवदेवावसेयः, 'सिय चरमाइं च अचरमाइं य १०' सप्तप्रदेशिकः स्कन्धः स्यात्-कदाचित्
'चरमौ चाचरमौ च' इति व्यपदिश्यते स्थापना- ० ० ० ० 'सिय चरमे य अवत्तव्वए य

चाहिए । पूर्वकथित युक्ति के अनुसार सप्तप्रदेशी स्कंध को 'अचरम' नहीं कह
सकते । वह कथंचित् 'अवत्तव्व' होता है, स्थापना- ० ० ० इस मंग को
भी पहले के ही समान समझना चाहिए । यह स्कंध 'चरमाणि' नहीं कहा जा
सकता, इस विषय की युक्ति पहले कह चुके हैं । इसे 'अचरमाणि' भी नहीं
कह सकते, 'अवत्तव्व्यानि' भी नहीं कह सकते । सप्तप्रदेशी स्कंध कथंचित्
'चरम-अचरम' कहा जा सकता है । स्थापना यों है- ० ० ० ० ० उसे कथं-
चित् 'चरम-अचरमौ' कहा जा सकता है । उसकी स्थापना यों है- ० ० ० ० ०
इस मंग को भी षट्प्रदेशी के समान समझना चाहिए । यह सप्तप्रदेशी स्कंध
'चरमौ-अचरम' कहा जा सकता है, स्थापना यों है- ० ० ० ० ० इसे भी षट्-
प्रदेशी स्कंध के समान समझना चाहिए । सप्तप्रदेशी स्कंध कथंचित् 'चरमौ-
अचरमौ' कहा जाता है, उसकी स्थापना यों है- ० ० ० ० ० सप्तप्रदेशी स्कंध

पूर्व कथित युक्तिना अनुसार सप्त प्रदेशी स्कन्धने 'अचरम' नथी कही शकता. ते कथं-
चित् अवत्तव्व' थाय छे, स्थापना- ० ० ० ० ० आ बां गने पणु पड़ेलांना समान न सम-
जवा जेधंजे, आ स्कन्ध 'चरमाणि' नथी कही शकतो.जे विषयनी युक्ति पड़ेला कही दिधेली छे.
तेने अचरमाणि पणु नथी कही शकता अवत्तव्व्यानि पणु नथी कही शकता.सप्त प्रदेशी स्कन्धकथं-
चित् 'चरम'अचरम कही शकथ छे स्थापना आभ छे ०० ० ० ० तेने कथं चित् 'चरम अचरमौ' कही
शकथ छे तेनी स्थापना आ प्रमाणि छे- ० ० ० ० ० आ बां गने पणु षट्प्रदेशीना समान
समजवा जेधंजे. आ सप्तप्रदेशी स्कन्ध 'चरमौ अचरमौ, कही शकथ छे तेनी स्थापना
आभ छे- ० ० ० ० ० सप्तप्रदेशी स्कन्ध कथं चित् चरम अवत्तव्व कड़ेवाय छे, स्थापना
आभ छे ० ० ० ० ० सप्तप्रदेशी स्कन्ध कथं चित् 'चरम अवत्तव्वौ' कड़ेवाय छे. तेने स्थापना

૧૧' સપ્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ 'સ્યાત્-કદાચિત્ 'ચરમશ્ચાવક્તવ્યશ્ચ' इति व्यपदिश्यते, स्थापना-
 ० ० ० 'सिय चरमे य अवत्तव्याहं य' सप्तप्रदेशिकः स्कन्धः स्यात्-कदाचित् चरमश्चाव-
 क्तव्यौ च इति व्यपदिश्यते स्थापना-० ० ० ० 'सिय चरमाहं य अवत्तव्याहं य १३'
 सप्तप्रदेशिकः स्कन्धः स्यात् कदाचित् 'चरमौ चावक्तव्यश्च' इति व्यपदिश्यते स्थापना-
 ० ० ० ० 'सिय चरमाहं य अवत्तव्याहं य १४' सप्तप्रदेशिकः स्कन्धः स्यात्-कदाचित्,
 'चरमौ चावक्तव्यौ च' इति व्यपदिश्यते स्थापना-० ० ० ० 'नो चरमे य अवत्तव्याहं
 य १५' नो चरमश्चावक्तव्यश्च' इति व्यपदिश्यते 'णो अचरमे य अवत्तव्याहं य १६' नो
 अचरमश्चावक्तव्यौ च' इति व्यपदिश्यते, 'णो अचरमाहं य अवत्तव्याहं य १७' नो अचरमौ
 चावक्तव्यश्च' इति व्यपदिश्यते, 'णो अचरमाहं य अवत्तव्याहं १८' नो अचरमौ चावक्तव्यौ
 च' इति व्यपदिश्यते 'सिय चरमे य अचरमे य अवत्तव्याहं य १९' सप्तप्रदेशिकः स्कन्धः
 स्यात्-कदाचित् 'चरमश्चाचरमश्चावक्तव्यश्च' इति व्यपदिश्यते स्थापना-० ० ० ० 'सिय
 चरमे य अचरमे य अवत्तव्याहं य २०' सप्तप्रदेशिकः स्कन्धः स्यात्-कदाचित्-'चरमश्चा-
 चरमश्चावक्तव्यौ च' इति व्यपदिश्यते स्थापना-० ० ० ० 'सिय चरमे य अचरमाहं य
 अवत्तव्याहं य २१' सप्तप्रदेशिकः स्कन्धः स्यात्-कदाचित् 'चरमश्चाचरमौ चावक्तव्यश्च' इति

कथंचित् 'चरम-अवक्तव्य' कहलाता है, स्थापना यों है- ० ० ० सप्त प्रदेशी
 स्कंध कथंचित् 'चरम-अवक्तव्यौ' कहलाता है, उसकी स्थापना इस प्रकार है-
 ० ० ० उसे कथंचित् 'चरमौ-अवक्तव्य' कह सकते हैं । स्थापना इस प्रकार
 है- ० ० ० ० उसे कथंचित् 'चरमौ-अवक्तव्यौ' भी कहा जा सकता है ।
 स्थापना यों है- ० ० ० ० सप्तप्रदेशी स्कंध 'अचरम-अवक्तव्य' नहीं कहा
 जा सकता । 'अचरम-अवक्तव्यौ' भी नहीं कहा जा सकता । 'अचरमौ-अव-
 क्तव्य' भी नहीं कहा जा सकता । 'अचरमौ-अवक्तव्यौ' भी नहीं कहा जाता ।
 हां, कथंचित् 'चरम-अचरम-अवक्तव्य' कहा जा सकता है । उसकी स्थापना
 यों है- ० ० ० ० सप्तप्रदेशी स्कंध 'चरम-अचरम-अवक्तव्यौ' कहा जा सकता
 है, स्थापना इस प्रकार है- ० ० ० ० उसे 'चरम-अचरमौ-अवक्तव्य' भी

આ પ્રકારે છે- ૦ ૦ ૦ તેને કથ ચિત્ 'ચરમૌ અવક્તવ્ય, પણ કહી શકાય છે, સ્થાપના આ રીતે
 છે ૦ ૦ ૦ ૦ તેને કથ ચિત્ 'ચરમૌ અવક્તવ્યૌ પણ કહી શકાય છે તેની સ્થાપના આમ છે
 ૦ ૦ ૦ ૦ સપ્ત પ્રદેશી સ્કન્ધ 'ચરમ-અવક્તવ્ય નથી કહી શકાતો અચરમ-અવક્તવ્યૌ
 પણ નથી કહી શકાતો 'અચરમૌ-અવક્તવ્ય પણ નથી કહી શકાતો. અચરમૌ-અવક્તવ્યૌ
 પણ નથી કહી શકતા હા કથ ચિત્ ચરમ-અચરમ-અવક્તવ્ય કહી શકાય છે, તેની સ્થાપના
 આમ છે ૦ ૦ ૦ ૦ સપ્તપ્રદેશી સ્કન્ધ 'ચરમ-અચરમ-અવક્તવ્યૌ કહી શકાય છે સ્થાપના
 આ રીતે છે- ૦ ૦ ૦ ૦ તેને ચરમ-અચરમૌ-અવક્તવ્યૌ પણ કહી શકાય છે સ્થાપના આ

વ્યપદિશ્યતે સ્થાપના-૦ ૦ ૦ ૦ 'જો ચરિમે ય અચરિમાઈં ય અવત્તવ્વયાઈં ય ૨૨' સપ્ત-
પ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધો નો 'ચરમશ્ચાચરમૌ ચાવત્તવ્યૌ ય' ઇતિ વ્યપદિશ્યતે પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, 'સિય
ચરમાઈં ય અચરમે ય અવત્તવ્વણ ય ૨૩' સ્યાત્-કદાચિત્ સપ્તપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધશ્ચરમૌ ચાચ-
રમશ્ચાવત્તવ્યશ્ચ' ઇતિ વ્યપદિશ્યતે સ્થાપના ૦ ૦ ૦ ૦ 'સિય ચરમાઈં ય અચરમે ય અવ-
ત્તવ્વયાઈં ય ૨૪' સપ્તપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધઃ સ્યાત્-કદાચિત્ 'ચરમૌ ચાચરમશ્ચાવત્તવ્યૌ ચ'
ઇતિ વ્યપદિશ્યતે સ્થાપના-૦ ૦ ૦ ૦ 'સિય ચરમાઈં ય અચરમાઈં ય અવત્તવ્વણ ય ૨૫'
સપ્તપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધઃ સ્યાત્-કદાચિત્ 'ચરમૌ ચાચરમૌ ચાવત્તવ્યશ્ચ' ઇતિ વ્યપદિશ્યતે
સ્થાપના-૦ ૦ ૦ ૦ 'સિય ચરમાઈં ય અચરમાઈં ય અવત્તવ્વયાઈં ૨૬' સપ્તપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધઃ
સ્યાત્-કદાચિત્ 'ચરમૌ ચાચરમૌ ચાવત્તવ્યૌ ચ' ઇતિ વ્યપદિશ્યતે સ્થાપના-૦ ૦ ૦ ૦ ૦
અત્રેદમવસેયમ્-યતઃ સપ્તપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધ એકસ્મિન્નાકાશપ્રદેશેઽવગાહતે એવમેવ દ્વયોરાકાશ
પ્રદેશયોરવગાહતે, એવં ત્રિધ્વપિ ચતુર્ણુ અપિ પચ્ચસ્વપિ પટ્સ્વપિ સપ્તસ્વપિ ચાવગાહતે તત્ એવ

કહા જા સકતા હૈ, સ્થાપના હસ પ્રકાર હૈ-૦ ૦ ૦ ૦ ૦ સપ્ત પ્રદેશી સ્કંધ
'ચરમ-અચરમૌ-અવત્તવ્યૌ' નહીં કહા જાતા હૈ। ઉસે કથંચિત્ 'ચરમૌ-અચ-
રમ-અવત્તવ્ય' કહ સકતે હૈ, ઉસકી સ્થાપના યૌ હૈ-૦ ૦ ૦ ૦ ૦ સપ્તપ્રદેશી સ્કંધ
કો કથંચિત્ 'ચરમૌ-અચરમ-અવત્તવ્યૌ' કહા જા સકતા હૈ, ઉસકી સ્થાપના
હસ પ્રકાર હૈ-૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ઉસે 'ચરમૌ-અચરમૌ-અવત્તવ્ય' મી કહા જા સકતા
હૈ। સ્થાપના હસ પ્રકાર હૈ-૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ઉસે 'ચરમૌ-અચરમૌ-અવત્તવ્યૌ' મી
કહતે હૈ। ઉસકી સ્થાપના હસ પ્રકાર હૈ-૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ કોઈ સપ્તપ્રદેશી સ્કંધ આકાશ કે એક પ્રદેશ મેં રહતા
હૈ, કોઈ દો આકાશપ્રદેશોં મેં રહતા હૈ, હસી પ્રકાર કોઈ ત્રીન મેં, ચાર મેં, પાંચ
મેં, છઠ્ઠ મેં ઓર કોઈ સાત પ્રદેશોં મેં મી રહતા હૈ। હસી કારણ પૂર્વોક્ત મંગ
ઉસમેં સંભવ હોતે હૈ।

પ્રકારે છે-૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ સપ્તપ્રદેશી સ્કન્ધ ચરમ અચરમૌ અવત્તવ્યૌ. નથી કહી શકાતા તેમને
કથંચિત્ 'ચરમૌ અચરમ અવત્તવ્ય કહી શકીએ છીએ તેની સ્થાપના આમ છે-૦ ૦ ૦ ૦ ૦
સપ્તપ્રદેશી સ્કન્ધને કથંચિત્ 'ચરમૌ અચરમ અવત્તવ્યૌ કહી શકાય છે, તેની સ્થાપના આ
રીતે છે-૦ ૦ ૦ ૦ ૦ તેને ચરમૌ અચરમૌ-અવત્તવ્ય પણ કહી શકાય છે તેની સ્થાપના આ
રીતે છે-૦ ૦ ૦ ૦ ૦ તેને 'ચરમૌ-અચરમૌ-અવત્તવ્યૌ પણ કહે છે તેની સ્થાપના આ
પ્રકારે છે-૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦

તાત્પર્ય એ છે કે કોઈ સપ્તપ્રદેશીસ્કન્ધ આકાશના એક પ્રદેશમાં રહે છે, કોઈ એ
આકાશ પ્રદેશોમાં રહે છે, એ પ્રકારે કોઈ ત્રણમાં, ચારમાં, પાંચમાં, છમાં અને કોઈ
સપ્તપ્રદેશ માં પણ રહે છે. એજ કારણે પૂર્વોક્ત ભગ તેમાં સંભવિત થાય છે.

કારણાત્ ઉક્તા મજ્ઞાઃ સંભવન્તિ इति, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘અટ્ટપણ્ણિયં ગં મંતે ! સ્વંધે પુચ્છા’ હે મદન્ત ! અષ્ટપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ કિં ચરમો મવતિ ? કિં વા અચરમો મવતિ ? કિં વા અવક્તવ્યો મવતિ ? इत्यादिरीत्या पञ्चविंशति मज्झालापः कर्तव्यः इति पृच्छा, भगवान् आह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘अट्टपण्णिए स्वंधे सिय चरमे १’ अष्टप्रदेशिकः स्कन्धः स्यात् कदाचित्, ‘चरमः’ इति व्यपदिश्यते षट्प्रदेशिकः सप्तप्रदेशिक स्कन्धवत्, ‘नो अचरमे २’ नो अचरमः इति व्यपदिश्यते, ‘सिय अवत्तव्वए ३’ अष्टप्रदेशिकः स्कन्धः स्यात्—कदाचित् ‘अवक्तव्यः’ इति व्यपदिश्यते, ‘नो चरमाइं ४’ नो ‘चरमाणि’ इति व्यपदिश्यते, ‘नो अचरमाइं ५’ नो ‘अचरमाणि’ इति वा व्यपदिश्यते, नो अवत्तव्वयाइं ६’ नो ‘अवक्तव्यानि’ इति व्यपदिश्यते, ‘सिय चरिमे य अचरिमे य ७’ अष्टप्रदेशिकः स्कन्धः स्यात्—कदाचित् ‘चरमश्चाचरमश्च’ इति व्यपदिश्यते, ‘सिय चरिमे य अचरिमाइं य ८’ अष्टप्रदेशिकः स्कन्धः स्यात्—कदाचित् ‘चरमश्चाचरमौ च’ इति व्यपदिश्यते ‘सिय चरिमाइं च अचरिमे य ९’ अष्टप्रदेशिकः स्कन्धः स्यात् कदाचित् ‘चरमौ चाचरमश्च’ इति व्यपदिश्यते ‘सिय चरमाइं य अचरमाइं य १०’ स्यात्—कदाचित् ‘चरमौ चाचरमौच’ इति व्यपदिश्यते, ‘सिय

ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈં—હે ભગવન્ ! અષ્ટપ્રદેશી સ્કંધ કયા ચરમ હૈ, અચરમ હૈ અથવા અવક્તવ્ય હૈ ? इत्यादि छवीस मंगों को लेकर प्रश्न करना चाहिए ।

ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં—હે ગૌતમ ! અષ્ટપ્રદેશી સ્કંધ કયંચિત્ ‘ચરમ’ કહા જાતા હૈ, જૈસે સપ્તપ્રદેશી સ્કંધ । ઉસે ‘અચરમ’ નહીં કહા જા સકતા । વહ કયંચિત્ અવક્તવ્ય કહા જાતા હૈ । ઉસે ‘ચરમાણિ’ નહાં કહ સકતે, ‘અચરમાણિ’ મી નહીં કહ સકતે । ‘અવક્તવ્યાનિ’ મી નહાં કહ સકતે । અષ્ટપ્રદેશી સ્કંધ કો કયંચિત્ ‘ચરમ-અચરમ’ કહા જા સકતા હૈ । ઉસે ‘ચરમ-અચરમૌ’ કહા જા સકતા હૈ, કયંચિત્ ‘ચરમૌ-અચરમ’ મી કહા જા સકતા હૈ । કયંચિત્—‘ચરમૌ-અચરમૌ’ મી કહતે હૈ । કયંચિત્ ‘ચરમ-અવક્તવ્ય’ મી કહ સકતે હૈ ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ ! અષ્ટપ્રદેશી સ્કન્ધ શુ ચરમ છે અચરમ છે ? અથવા અવક્તવ્ય છે ? इत्यादि छवीस मंगोने લઈને પ્રશ્ન કરવા જોઈએ.

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! અષ્ટપ્રદેશી સ્કન્ધ કથચિત્ ‘ચરમ’ કહી શકાય છે, જેમ સપ્ત પ્રદેશી સ્કન્ધ એને ‘અચરમ નથી કહી શકાતો તે કથચિત્ અવક્તવ્ય કહેવાય છે, ‘ચરમાણિ’ નથી કહેવાતો ‘અચરમાણિ’ પણ નથી કહી શકાતા. ‘અવક્તવ્યાનિ’ પણ નથી કહી શકાતા. અષ્ટ પ્રદેશી સ્કન્ધને કથચિત્ ‘ચરમ-અચરમ, કહી શકાય છે. તેને ‘ચરમ-અચરમૌ’ કહી શકાય છે, કથચિત્ ‘ચરમૌ-અચરમ’ પણ કહી શકાય છે. કથચિત્ ‘ચરમૌ-અચરમૌ’ કહી શકાય છે, કથચિત્ ‘ચરમ-અવક્તવ્ય’ પણ કહી શકે છે. કથચિત્ ‘ચરમ-અવક્તવ્યૌ’ પણ કહી શકાય છે. કથચિત્ ‘ચરમૌ-અવક્તવ્યૌ’ પણ

ચરમે ય અવત્તવ્વણ ય ૧૧' સ્યાત્-કદાચિત્ 'ચરમશ્રાવક્તવ્યશ્ચ' इति व्यपदिश्यते, 'सिय चरमे य अवत्तव्याङ् य १२' स्यात् कदाचित् 'चरमश्रावक्तव्यौ च' इति व्यपदिश्यते, 'सिय चरमाङ् य अवत्तव्ण य १३' स्यात् कदाचित् 'चरमौ चावक्तव्यश्च' इति व्यपदिश्यते, 'सिय चरिमाङ् य अवत्तव्याङ् य १४' स्यात् कदाचित् 'चरमौ चावक्तव्यौ च' इति व्यपदिश्यते, 'णो अचरिमे य अवत्तव्ण य १५' नो 'अचरमश्रावक्तव्यश्च' इति व्यपदिश्यते, 'णो अचरिमे य अवत्तव्याङ् य १६' नो 'अचरमश्रावक्तव्यौ च' इति वा व्यपदिश्यते, 'णो अचरिमाङ् य अवत्तव्ण य १७' नो वा, अचरमौ चावक्तव्यश्च' इति व्यपदिश्यते 'णो अचरिमाङ् य अवत्तव्याङ् य १८' नो अचरमौ चावक्तव्यौ च' इति वा व्यपदिश्यते, 'सिय चरिमे य अचरिमे य अवत्तव्ण य १९' स्यात्-कदाचित् 'चरमश्चाचरमશ્રાવક્તવ્યશ્ચ' इति व्यपदिश्यते, 'सिय चरिमे य अचरिमे य अवत्तव्याङ् य २०' स्यात् कदाचित् 'चरमश्चाचरमश्रावक्तव्यौ च' इति व्यपदिश्यते 'सिय चरिमे य अचरिमाङ् य अवत्तव्ण य २१' स्यात्-कदाचित् 'चरमश्चा-चरमौ चावक्तव्यश्च' इति व्यपदिश्यते 'सिय चरिमे य अचरिमाङ् य २२' स्यात् कदाचित् 'चरमश्चाचरमौ चावक्तव्यौ च' इति व्यपदिश्यते, 'सिय चरमाङ् य अचरिमे य अवत्तव्ण य २३' स्यात् कदाचित् 'चरमौ चाचरमश्रावक्तव्यश्च' इति व्यपदिश्यते, 'सिय चरिमाङ् य अचरिमे य अवत्तव्याङ् य २४' स्यात्-कदाचित् 'चरमौ चाचरमश्रावक्तव्यौ च' इति व्य-पदिश्यते, सिय चरिमाङ् य अचरिमाङ् च अवत्तव्ण य २५' स्यात्-कदाचित् 'चरमौ चा-

કર્થચિત્ 'ચરમ-અવક્તવ્યો' મી કહ સકતે હૈં । કર્થચિત્ 'ચરમૌ-અવક્તવ્ય' મી કહતે હૈં । કર્થચિત્ 'ચરમૌ-અવક્તવ્યો' મી કહા જા સકતા હૈ । ડસે 'અચરમ-અવક્તવ્ય' નહીં કહા જા સકતા, 'અચરમ અવક્તવ્યો' મો નહીં કહા જા સકતા, હસી પ્રકાર 'અચરમૌ-અવક્તવ્ય' ઇવં 'અચરમૌ-અવક્તવ્યો' મી નહીં કહા જા સકતા । ડસે કર્થચિત્ 'ચરમ-અચરમ-અવક્તવ્ય' કહા જા સકતા હૈ । કર્થચિત્ 'ચરમ-અચરમ-અવક્તવ્યો' કહા જા સકતા હૈ । કર્થચિત્ 'ચરમ-અચરમૌ-અવક્તવ્ય' મી કહા જા સકતા હૈ । કર્થચિત્ 'ચરમ-અચરમૌ-અવ-ક્તવ્યો,' 'ચરમૌ-અચરમ-અવક્તવ્ય' તથા 'ચરમૌ-અચરમ-અવક્તવ્યો' તથા 'ચરમૌ-અચરમૌ-અવક્તવ્ય' કર્થચિત્ 'ચરમૌ-અચરમૌ-અવક્તવ્યો' મી કહા જા સકતા હૈ ।

ઠહી શકાય છે. તેને અચરમ-અવક્તવ્ય નથી ઠહી શકાતા 'અચરમ-અવક્તવ્યો' પણ નથી ઠહેવાતા. એજ પ્રકારે 'અચરમૌ-અવક્તવ્ય' તેમજ અચરમૌ-અવક્તવ્યો પણ નથી ઠહી શકાતા. તેને કથચિત્ 'ચરમ-અચરમ-અવક્તવ્ય' ઠહી શકાય છે કથચિત્ 'ચરમ-અચરમ અવક્તવ્યો' ઠહી શકાય છે. કથચિત્ 'ચરમ-અચરમૌ અવક્તવ્ય' પણ ઠહી શકાય છે. કથ-ચિત્ 'ચરમ-અચરમૌ-અવક્તવ્યો,' 'ચરમૌ-અચરમ-અવક્તવ્ય, તથા 'ચરમ-અચરમૌ-અવ-ક્તવ્યો તથા 'ચરમૌ-અચરમૌ-અવક્તવ્યો' ઠહી શકાય છે.

ચરમૌ ચાવક્તવ્યશ્ચ' इति व्यपदिश्यते, 'सिय चरिमाइं य अचरिमाइं य अवतव्वयाइं य २६' स्यात् कदाचित् 'चरमौ चाचरमौ चावक्तव्यौ च' इति व्यपदिश्यते अष्टप्रदेशिकः स्कन्धः इति भावः । 'संखेज्जपएसिए असंखेज्जपएसिए अणंतपरसिए खंधे जहेव अट्ठपएसिए तदेव पत्तेयं भाणियव्वं' संख्येयप्रदेशिकः, असंख्येयप्रदेशिकः अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धो यथैवाष्टप्रदेशिक स्कन्ध उक्तस्तथैव प्रत्येकं मणितव्यः, 'अथ सर्वेषां संग्रहगाथा आह—“परमाणुम्मि य तइओ पढमो तइओ य होंति दुपएसे । पढमो तइओ नवमो एक्कारसमो य तिपएसे ॥१॥ परमाणौ च तृतीयः, प्रथमस्तृतीयश्च भवतो द्विप्रदेशे । प्रथम स्तृतीयो नवम एकादशश्च त्रिप्रदेशे ॥१॥ 'पढमो तइओ नवमो दसमो एक्कारसो य बारसमो ! मंगा चउप्पएसे तेवीसइमो य बोद्धव्वो ॥२॥ प्रथमस्तृतीयो नवमो दशम एकादशश्च द्वादशः । मङ्गाश्चतुष्प्रदेशे त्रयोविशश्च बोद्धव्वः ॥२॥ पढमो तइओ सत्तमनवदरा इक्कारवार तेरसमो । तेवीस चउव्वीसो पणवीसइमो य पंचमए ॥३॥ प्रथमस्तृतीयः सप्तमनवम दशमैकादश द्वादशत्रयोदशः । त्रयोविशचतुर्विंश पञ्चविंशश्च

સંખ્યાતપ્રદેશી, અસંખ્યાતપ્રદેશી ઔર અનન્તપ્રદેશી સ્કંધ કી પ્રરૂપણા અષ્ટ-પ્રદેશી સ્કંધ કે સમાન હી કહ લેના ચાહિયે । અબ ઉક્ત સભી કા સંગ્રહ કરને ચાલી ગાથાએ કહતે હૈ—

પરમાણુ મેં પૂર્વોક્ત છવ્વીસ ભંગો મેં સે તીસરા ભંગ પાયા જાતા હૈ । દ્વિપ્ર-દેશી સ્કંધ મેં પ્રથમ ઔર તૃતીય ભંગ પાયા જાતે હૈ । ત્રિપ્રદેશી સ્કંધ મેં પ્રથમ, તૃતીય, નૌર્વા ઔર ગ્યારહર્વા ભંગ પાયા જાતા હૈ ॥૧॥

ચૌપ્રદેશી સ્કંધ મેં પ્રથમ, તીસરા, નૌર્વા, દશર્વા, ગ્યારહર્વા, બારહર્વા ઔર તેઈસર્વા ભંગ પાયા જાતા હૈ ॥૨॥

પંચપ્રદેશી સ્કંધ મેં પ્રથમ, તીસરા, સાતર્વા, નૌર્વા, દશર્વા, ગ્યારહર્વા, બાર-હર્વા, તેરહર્વા, તેઈસર્વા, ચૌવીસર્વા ઔર પચ્ચીસર્વા ભંગ પાયા જાતા હૈ ॥૩॥

સખ્યાત પ્રદેશી, અસખ્યાત પ્રદેશી અને અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધની પ્રરૂપણા અષ્ટ-પ્રદેશી સ્કન્ધની સમાનજ કહેવી જોઈએ. હવે કહેલા બધાનો સંગ્રહ કરવાવાળી ગાથાઓ કહે છે.

પરમાણુમા પૂર્વોક્ત છવ્વીસ ભગોમાથી ત્રીજો ભગ મળી આવે છે દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધમાં પ્રથમ અને તૃતીય ભગ મળી આવે છે. ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધમા પ્રથમ-તૃતીય-નવમો અને અગીયારમો ભગ મળી આવે છે ॥ ૧ ॥

ચૌપ્રદેશી સ્કન્ધમા પ્રથમ, ત્રીજો, નવમો, દશમો, અગીયારમો, બારમો, તેરમો, ભંગ મળી આવે છે ॥ ૨ ॥

પંચ પ્રદેશી સ્કન્ધમાં પ્રથમ, તૃતીય, સાતમો, નવમો, દશમો, અગીયારમો, બારમો તેરમો, તેવીસમો ચોવીસમો અને પચીસમો ભગ મળેલા થાય છે. ॥ ૩ ॥

પશ્ચમકો ॥૩॥ વિચુત્થ પંચછટ્ઠં પન્નરસ સોલ ચ સત્તરદ્વારં । વીસેકવીસ વાવીસર્ગં ચ
વજ્જેજ્જહમ્મિ ॥૪॥ દ્વિચતુર્થપશ્ચમપ્પઠં પશ્ચદશપોઢશ્ચ સપ્તદશાપ્પટ્ટાદશમ્ । વિશૈકવિંશઢા-
વિંશશ્ચવર્જયેત્ પ્પઠે ॥૪॥ વિચુત્થ પંચછટ્ઠં પ્પણર સોલં ચ સત્તરદ્વારં । વાવીસદ્મ વિહૂળ
સત્તપ્પસંમિ સંધમ્મિ ॥૫॥ દ્વિચતુર્થપશ્ચમપ્પઠં પશ્ચદશપોઢશ્ચ સપ્તદશાપ્પટ્ટાદશમ્ । દ્વાવિંશં
વિહાય સપ્તપ્રદેશે સ્કન્ધે ॥૫॥ વિચુત્થ પંચછટ્ઠં પ્પણર સોલં ચ સત્તરદ્વારં । એવજ્જિય-
મ્ભગા સેસા સેસેસુ સંધેસુ ॥૬॥ દ્વિચતુર્થપશ્ચમપ્પઠં પશ્ચદશપોઢશં ચ સપ્તદશાપ્પટ્ટાદશમ્ ।
પ્પતાન્ વર્જયિત્વા મક્કાઃ શેષાઃ શેષેષુ સ્કન્ધેષુ । ઇતિ વિસ્પષ્ટમ્ ॥ સૂ. ૫ ॥

સંસ્થાનવક્તવ્યતા—

મૂલમ્—કહ્ણં મંતે ! સંઠાણા પ્પણત્તા, ગોયમા ! પંચ સંઠાણા
પ્પણત્તા, તં જહા-પરિમંડલે, વટ્ટે, તંસે, ચરસે, આયણ, પરિમંડલા
ગં મંતે ! સંઠાણા કિં સંખેજ્જા ? અસંખેજ્જા ? અણંતા ? ગોયમા ! નો
સંખિ જ્જા, નો અસંખિજ્જા, અણંતા, એવં જાવ આયયા, પરિમંડલેગં મંતે !
સંઠાણે કિં સંખેજ્જપ્પણિણ, અસંખેજ્જપ્પણિણ, અણંતપ્પણિણ ? ગોયમા !
સિય સંખેજ્જપ્પણિણ, સિય અસંખેજ્જપ્પણિણ, સિય અણંતપ્પણિણ, એવં
જાવ આયણ, પરિમંડલેગં મંતે ! સંઠાણે સંખેજ્જપ્પણિણ કિં સંખેજ્જ-
પ્પણિણાદે અસંખેજ્જપ્પણિણાદે અણંતપ્પણિણાદે ? ગોયમા ! સંખેજ્જ-
પ્પણિણાદે નો અસંખેજ્જપ્પણિણાદે નો અણંતપ્પણિણાદે, એવં જાવ આયણ,

ષટ્પ્રદેશી સ્કંધ મેં દૂસરા, ચૌથા, પાંચવાં, છઠા, પન્દરહવાં, સોલહવાં, સત્તર-
હવાં, અઠારહવાં, વીસવાં, ફક્કીસવાં તથા બાઈસવાં મંગ કો છોઢકર શેષ મંગ
પાયે જાતે હૈં ॥૪॥

સાતપ્રદેશી સ્કંધ મેં દૂસરા, ચૌથા, પાંચવાં, છઠા, પન્દરહવાં સોલહવાં, સત્તર-
હવાં, અઠારહવાં ઓર બાઈસવાં મંગ છોઢકર શેષ મંગ પાયે જાતે હૈં ॥૫॥

શેષ અષ્ટપ્રદેશી આદિ સ્કંધો મેં દૂસરા, ચૌથા, પાંચવાં, છઠા, પન્દરહવાં,
સોલહવાં ઓર સત્તરહવાં અઠારહવાં મંગ કો છોઢકર શેષ મંગ પાયે જાતે હૈં ॥૬॥

ષટ્પ્રદેશી સ્કન્ધમા, ખીલ્લે, ચોથો, પાંચમો, છઠો, પદરમો, સોળમો, સત્તરમો,
અઠારમો, વીસમો, એકવીસમો તથા બાવીસમા ભગ સિવાય શેષ ભગ પ્રાપ્ત થાય છે ॥ ૪ ॥

સાત પ્રદેશી સ્કન્ધમા ખીલ્લે, ચોથો, પાંચમો, છઠો, પદરમો, સોલસો, સત્તરમો,
અને બાવીસમા ભગ સિવાય શેષ ભગ પ્રાપ્ત થાય છે ॥ ૫ ॥

શેષ અષ્ટ પ્રદેશી વિગેરે સ્કન્ધોમાં ખીલ્લે, ચોથા, પાંચમાં છટ્ઠા, પદરમા, સોલસા
અને સત્તરમા, અઠારમા ભગ સિવાય શેષ ભગ પ્રાપ્ત થાય છે ॥ ૬ ॥

परिमंडलेणं भंते ! संठाणे असंखेज्जपएसिण्णि किं संखेज्जपएसोगाढे
 खेज्जपएसोगाढे अणंतपएसोगाढे ? गोयमा ! सिय संखेज्जपएसोगाढे,
 सिय असंखेज्जपएसोगाढे, नो अणंतपएसोगाढे, एवं जाव आयण्णि ।
 परिमंडलेणं भंते ! संठाणे असंखेज्जपएसिण्णि किं संखेज्जपएसोगाढे सं-
 खेज्जपएसोगाढे अणंतपएसोगाढे ? गोयमा ! सिय संखेज्जपएसोगाढे,
 सिय असंखेज्जपएसोगाढे, नो अणंतपएसोगाढे एवं जाव आयण्णि, परि-
 मंडलेणं भंते ! संठाणे अणंतपएसिण्णि किं संखेज्जपएसोगाढे, असंखेज्ज-
 पएसोगाढे. अणंतपएसोगाढे ? गोयमा ! सिय संखेज्जपएसोगाढे सिय
 असंखेज्जपएसोगाढे नो अणंतपएसोगाढे, एवं जाव आयण्णि, परिमंडलेणं
 भंते ! संठाणे संखेज्जपएसिण्णि संखेज्जपएसोगाढे किं चरमे, अचरमे, चर-
 माइ अचरमाइं, चरमंतपएससा, अचरमंतपएससा ? गोयमा ! परिमंडलेणं
 संठाणे संखेज्जपएसिण्णि संखेज्जपएसोगाढे नो चरमे, नो अचरमे, नो
 चरमाइं नो अचरमाइं नो चरमंतपएससा, नो अचरमंतपएससा, नियमा
 अचरमं, चरमाणि य चरमंतपएससा य अचरमंतपएससा य, एवं जाव
 आयण्णि. परिमंडलेणं भंते ! संठाणे असंखेज्जपएसिण्णि संखेज्जपएसोगाढे
 किं चरमे, अचरमे, चरमाइं, अचरमाइं, चरमंतपएससा, अचरमंतपएससा ?
 पुच्छा, गोयमा ! असंखेज्जपएसिण्णि संखेज्जपएसोगाढे जहा संखेज्जपएसिण्णि
 एवं जाव आयण्णि, परिमंडलेणं भंते ! संठाणे असंखेज्जपएसिण्णि असंखे-
 ज्जपएसोगाढे किं चरमे अचरमे पुच्छा ? गोयमा ! असंखेज्जपएसिण्णि
 असंखेज्जपएसोगाढे नो चरमे जहा संखेज्जपएसोगाढे एवं जाव
 आयण्णि । परिमंडलेणं भंते ! संठाणे अणंतपएसिण्णि संखेज्जपएसोगाढे किं
 चरमे, अचरमे पुच्छा ? गोयमा ! तहेव जाव आयण्णि, अणंतपएसिण्णि
 असंखेज्जपएसोगाढे जहा संखेज्जपएसोगाढे एवं जाव आयण्णि,
 परिमंडलस्स णं भंते ! संठाणस्स संखेज्जपएसियस्स संखेज्जपएसो-
 गाढस्स अचरिमस्स य चग्गिमाण य चरमंतपएससाण य अचरमंत-

पणसाण य दव्वट्टयाए पणसट्टयाए दव्वट्टपणसट्टयाए कयरे कयरे-
हितो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा !

व्वत्थोवे परिमंडलसंठाणस्स संखेज्जपणसियस्स संखेज्जपणसोगाढस्स
दव्व याए एगे अचरिमे, चरिमाइं संखेज्जगुणाइं, अचरमं चरमाणि य
दोऽवि विसेसाहियाइं, पणसट्टयाए सव्वत्थोवा परिमंडलस्स संठाणस्स
'रि ज्जपणसियस्स संखेज्जपणसोगाढस्स चरमंतपणसा. अचरमंतपणसा
'खेज्जगुणा, चरमंतपणसा य अचरमंतपणसा य दोऽवि विसेसाहिया,
दव्वट्टपणसट्टयाए सव्वत्थोवे परिमंडलस्स संठाणस्स संखेज्जपणसियस्स
संखेज्जपणसोगाढस्स एगे अचरिमे, चरिमाइं संखेज्जगुणाइं, अचरमं च चर-
णि य दोवि विसेसाहियाइं, चरमंतपणसा संखेज्जगुणा, अचरिमंत-
पण । संखेज्जगुणा, चरिमंतपणसा य अचरमंतपणसा य दोवि विसेसा-
हिया, एवं वट्ठतंस चउरंसायणसु वि जोएयव्वं । परिमंडलस्स णं भंते !
संठाणस्स असं' ज्जपणसियस्स संखेज्जपणसोगाढस्स अचरमस्स चरमाण
य चरमंतपणसाण य अचरमंतपणसाण य दव्वट्टयाए पणसट्टयाए दव्व-
ट्टपणसट्टयाए कयरे कयरेहितो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसे-
साहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवे परिमंडलस्स संठाणस्स असंखेज्ज-
पणसियस्स संखेज्जपणसोगाढस्स दव्वट्टयाए एगे अचरमे, चरमाइं संखे-
ज्जगुणाइं, अचरमं च चरमाणि य दोवि विसेसाहियाइं, पणसट्टयाए
सव्वत्थोवा परिमंडलसंठाणस्स असंखेज्जपणसियस्स संखेज्जपणसोगाढस्स
चरमंतपणसा अचरमंतपणसा संखिज्जगुणा, चरमंतपणसा य अचरमंत-
पणसा य दो वि विसेसाहिया, दव्वट्टपणसट्टयाए सव्वत्थोवे परिमंडलस्स
संठाणस्स असंखेज्जपणसियस्स संखेज्जपणसोगाढस्स दव्वट्टयाए एगे
अचरिमे, चरमाइं संखेज्जगुणाइं, अचरमं च चरमाणि य दो वि विसे-
साहियाइं, चरमंतपणसा संखेज्जगुणा, अचरमंतपणसा संखेज्जगुणा, चर-
मंतपणसा य अचरमंतपणसा य दो वि विसेसाहिया, एवं जाव आयए ।

પરિમંડલસ્સ ણં મંતે ! સંઠાણસ્સ અસંખેજ્જપણ્ણસિયસ્સ અસંખેજ્જપણ્ણસો
 ગાઢસ્સ અચરમસ્સ ચરમાણ ય ચરમંતપણ્ણસાણ ય અચરમંતપણ્ણસાણ ય
 દઠ્ઠવટ્ટયાણ પણ્ણસટ્ટયાણ દઠ્ઠવટ્ટપણ્ણસટ્ટયાણ કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા,
 બહુયા વા, તુલ્લા વા, વિસેસાહિયા વા ? ગોયમા ! જહા રયણપ્પમાણ
 અપ્પાબહુયં તહેવ નિરવસેસં માણિયવ્વં एवं જાવ આયણ, પરિમંડલસ્સ
 ણં મંતે ! સંઠાણસ્સ અણંતપણ્ણસિયસ્સ સંખેજ્જપણ્ણસોગાઢસ્સ અચરિમસ્સ
 ય ચરમાણ ય ચરમંતપણ્ણસાણ ય અચરમંતપણ્ણસાણ ય દઠ્ઠવટ્ટયાણ પણ્ણ-
 સટ્ટયાણ દઠ્ઠવટ્ટપણ્ણસટ્ટયાણ કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા, બહુયા વા, તુલ્લા
 વા, વિસેસાહિયા વા ? ગોયમા ! જહા સંખેજ્જપણ્ણસોગાઢસ્સ, નવરં સંક
 મેણં અણંતગુણા, एवं જાવ આયણ । પરિમંડલસ્સ ણં મંતે ! સંઠાણસ્સ
 અણંતપણ્ણસિયસ્સ અસંખેજ્જપણ્ણસોગાઢસ્સ અચરમસ્સ ય જહા રયણ-
 પ્પમાણ, નવરં સંકમે અણંતગુણા, एवं જાવ આયણ ॥સૂ. ૬॥

જ્ઞાયા—કતિ સ્થલ મદન્ત ! સંસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? ગૌતમ ! પચ્ચ સંસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ,
 તથા—પરિમંડલમ્, વૃત્તમ્, ત્ર્યસમ્, ચતુરસમ્, આયતં ચ, પરિમંડલાનિ સ્થલ મદન્ત !

સંસ્થાન વક્તવ્યતા—

શબ્દાર્થ—(કહ્વ ણં મંતે ! સંઠાણા પણ્ણસા ?) હે ભગવન્ ! સંસ્થાન કિતને કહે
 હૈં ? (ગોયમા ! પંચ સંઠાણા પણ્ણસા) હે ગૌતમ ! પાંચ સંસ્થાન કહે હૈં ? (તં જહા)
 વે હસ પ્રકાર (પરિમંડલે) પરિમંડલ (વટ્ટે) વૃત્ત (તંસે) ત્ર્યસ—તિકોના (ચતુરંસે)
 ચૌકોર (આયતે ચ) ઓર આયત—લમ્બા (પરિમંડલા ણં મંતે ! સંઠાણા કિં સંખેજ્ઞા
 અસંખેજ્ઞા, અણંતા ?) હે ભગવન્ ! પરિમંડલ સંસ્થાન કયા સંખ્યાત હૈં, અસંખ્યાત
 હૈં, અનન્ત હૈં ? (ગોયમા ! નો સંખિજ્ઞા, નો અસંખિજ્ઞા, અણંતા) હૈં ગૌતમ ! સંખ્યાત

સ સ્થાન વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(કહ્વ ણં મંતે ! સંઠાણા પણ્ણસા ?) હે ભગવન્ ! સ સ્થાન કેટલા કદ્યા છે ?
 (ગોયમા ! પંચ સંઠાણા પણ્ણસા) હે ગૌતમ ! પાચ સ સ્થાન કદ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ
 રીતે (પરિમંડલે) પરિમંડલ (વટ્ટે) વૃત્ત (તંસે) ત્રિકોણ—ત્ર્યસ (ચતુરંસે) ચતુષ્કોણ (આય-
 તેય) અને આયત (લાળા)

(પરિમંલાણં મંતે ! સંઠાણા કિં સંખેજ્ઞા, અસંખેજ્ઞા, અણંતા ?) હે ભગવાન્ ! પરિમંડલ
 સ સ્થાન શું સ ખ્યાત છે ? અસ ખ્યાત છે ? અનન્ત છે ? (ગોયમા ! નો સંખિજ્ઞા, નો અસંખિજ્ઞા

संस्थानानि किं संख्येयानि, असंख्येयानि अनन्तानि ? गौतम ! नो संख्येयानि, नो असं-
ख्येयानि, अनन्तानि एवं यावद् आयतानि परिमण्डलम् खलु भदन्त ! संस्थानम् किं संख्ये-
यप्रदेशिकम् असंख्येयप्रदेशिकम् अनन्तप्रदेशिकम् ? गौतम ! स्यात् संख्येयप्रदेशिकम्,
स्याद् अपंख्येयप्रदेशिकम् स्याद् अनन्तप्रदेशिकम्, एवं यावत् आयतम्, परिमण्डलं खलु भद-
न्त ! संस्थानं संख्येयप्रदेशिकम् किं संख्येयप्रदेशावगाढम्, असंख्येयप्रदेशावगाढम् अनन्तप्रदे-
शावगाढम् ? गौतम ! संख्येयप्रदेशावगाढम्, नो असंख्येयप्रदेशावगाढम्, नो अनन्तप्रदेशावगा-
नहीं, असंख्यात नहीं, अनन्त हैं (एवं जाब आयता) इसी प्रकार आयत तक ।

(परिमण्डला णं भंते ! संठाणा किं संखेज्जा, असंखेज्जा, अणंता ?) हैं भग-
वन् ! परिमण्डल संस्थान क्या संख्यात हैं, असंख्यात हैं, अनन्त हैं ? (गोयमा !
नो संखिज्जा, नो असंखिज्जा, अणंता) हैं गौतम ! संख्यात नहीं असंख्य
नहीं, अनन्त हैं (एवं जाब आयता) इसी प्रकार आयत तक ।

(परिमण्डले णं भंते ! संठाणे किं संखेज्जपएसिए, असंखेज्जपएसिए, अणंत-
पएसिए) हे भगवन् ! परिमण्डल संस्थान क्या संख्यातप्रदेशी है, असंख्यातप्रदेशी
है या अनन्तप्रदेशी है ? (गोयमा ! सिय संखेज्जपएसिए) कथंचित् संख्य -
प्रदेशी (सिय असंखेज्जपएसिए) कथंचित् असंख्यातप्रदेशी (सिय अणंतपएसिए)
कथंचित् अनन्त प्रदेशी है (एवं जाब आयते) इसी प्रकार आयत तक कहना ।

(परिमण्डले णं भंते ! संठाणे संखेज्जपएसिए किं संखेज्जपएसोगाढे) हे भग-
वन् ! संख्यात प्रदेशी परिमण्डल संस्थान क्या संख्यात प्रदेशों में अवगाढ होता
है ? (असंखेज्जपएसोगाढे) असंख्यात प्रदेशों में अवगाढ होता है ? (अणंत
पएसोगाढे) अनन्त प्रदेशों में अवगाढ होता है ? (गोयमा ! संखेज्जपएसोगाढे,

अणंता) हे गौतम ! संख्यात नहीं, असंख्यात नहीं, अनन्त है (एवं जाब आयता)
जैसे रीते आयत सुधी

(परिमण्डलेणं भंते ! संठाणे किं संखेज्जपएसिए असंखेज्जपएसिए अणंतपएसिए) हे
भगवन् ! परिमण्डल संस्थान शु संख्यात प्रदेशी है, असंख्यात प्रदेशी है अगर अनन्त
प्रदेशी है ? (गोयमा ! सिय संखेज्जपएसिए) कथंचित् संख्यात प्रदेशी (सिय असंखेज्ज-
पएसिए) कथंचित् असंख्यात प्रदेशी (सिय अणंतपएसिए) कथंचित् अनन्त प्रदेशी (एवं
जाब आयते) जै प्रकारे आयत सुधी कहेवु

(परिमण्डलेणं भंते ! संठाणे संखेज्जपएसिए किं संखेज्जपएसोगाढे) हे भगवन् ! संख्यात
प्रदेशी परिमण्डल संस्थान शु संख्यात प्रदेशों में अवगाढ था है ? (असं-
ज्जपएसोगाढे) असंख्यात प्रदेशों में अवगाढ था है ? (अणंतपएसोगाढे) अनन्त

હમ્, एवं यावत् आयतम्, परिमण्डलं खलु भदन्त ! संस्थानम् असंख्येयप्रदेशिकम् किं संख्येय-
प्रदेशावगाहम् असंख्येयप्रदेशावगाहम्, अनन्तप्रदेशावगाहम् ? गौतम ! स्यात् संख्येयप्रदेशाव-
गाहम्, स्यात् असंख्येयप्रदेशावगाहम् नो अनन्तप्रदेशावगाहम्, एवं यावत् आयतम्,
परिमण्डलं खलु भदन्त ! संस्थानम् अनन्तप्रदेशिकम् किम् संख्येयप्रदेशावगाहम्,
असंख्येयप्रदेशावगाहम् ? अनन्तप्रदेशावगाहम् गौतम ! स्यात् संख्येयप्रदेशावगाहम्,

नो असंखेज्जपएसोगाहे, नो अणंतपएसोगाहे) हे गौतम ! संख्यात प्रदेशों में
अवगाह होता है, असंख्यात प्रदेशों में अवगाह नहीं होता, एवं अनन्तप्रदेशों में
भी अवगाह नहीं होता (एवं जाव आयते) इसी प्रकार आयत संस्थान तक (परि-
मंडले णं भंते ! संठाणे असंखेज्जपएसिए किं संखेज्जपएसोगाहे, असंखेज्जपए-
सोगाहे, अणंतपएसोगाहे) हे भगवन् ! असंख्यातप्रदेशी परिमंडल संस्थान क्या
संख्यात प्रदेशों में अवगाह होता है ? असंख्यात प्रदेशों में अवगाह होता है ?

अनन्त प्रदेशों में अवगाह होता है ? (गोयमा ! सिय संखेज्जपएसोगाहे, सिय
असंखेज्जपएसोगाहे, नो अणंतपएसोगाहे) हे गौतम ! कदाचित् संख्यातप्रदेशों

अवगाह होता है, कदाचित् असंख्यात प्रदेशों में अवगाह होता है-किन्तु
अनन्तप्रदेशों में अवगाह नहीं होता (एवं जाव आयते) इसी प्रकार आयत
संस्थान तक (परिमंडले णं भंते ! संठाणे अणंतपएसिए किं संखेज्जपएसोगाहे,
असंखेज्जपएसोगाहे, अणंतपएसोगाहे ?) हे भगवन् ! अनन्तप्रदेशी परिमंडल
संस्थान क्या संख्यात प्रदेशों में अवगाह होता है, असंख्यात प्रदेशों में अव-
गाह होता है, या अनन्त प्रदेशों में अवगाह होता है ? (गोयमा ! सिय संखेज्ज

પ્રદેશોમાં અવગાહ થાય છે ? (ગોયમા ! સંખેજ્જપસોગાહે, નો અસંખેજ્જપસોગાહે નો
અણંતપસોગાહે) હે ગૌતમ ! સંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાહ થાય છે, અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં
અવગાહ નથી થતા, અનન્ત પ્રદેશોમાં અવગાહ નથી થતા (એવં જાવ આયતે) એજ પ્રકારે
આયત સંસ્થાન સુધી (પરિમંદલેણં મંતે ! સંઠાણે અસંખેજ્જપસોગાહે, અસંખેજ્જપસો
ગાહે, અણંતપસોગાહે) હે ભગવન્ ! અસંખ્યાત પ્રદેશી પરિમંડલ સંસ્થાન શુ
સંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાહ થાય છે ? અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાહ થાય છે ? અગર અનન્ત
પ્રદેશોમાં અવગાહ થાય છે ? (ગોયમા ! સિય સંખેજ્જપસોગાહે, સિય અસંખેજ્જપસોગાહે, નો
અણંતપસોગાહે) હે ગૌતમ ! કદાચિત્ સંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાહ થાય છે કદાચિત્ અસંખ્યાત-
પ્રદેશોમાં અવગાહ થાય છે. કિન્તુ અનન્ત પ્રદેશોમાં અવગાહ થતા નથી (એવં જાવ આયતે)
એજ પ્રકારે આયત સંસ્થાન સુધી (પરિમંદલેણં મંતે ! સંઠાણે અણંતપસોગાહે, અસંખેજ્જ-
પસોગાહે, અસંખેજ્જપસોગાહે, અણંતપસોગાહે ?) હે ભગવન્ ! અનન્ત પ્રદેશી પરિમંડલ
સંસ્થાન શુ સંખ્યાતપ્રદેશોમાં અવગાહ થાય છે અસંખ્યાતપ્રદેશોમાં અવગાહ થાય છે
અગર અનન્ત પ્રદેશોમાં અવગાહ થાય છે ? (ગોયમા ! સિય સંખેજ્જપસોગાહે, સિય

સ્યાત્ અસંખ્યેયપ્રદેશાવગાદમ્, નો અનન્તપ્રદેશાવગાદમ્, एवं यावत् आयतम्, परि-
मण्डलं खलु भदन्त ! संस्थानम् संख्येयप्रदेशिकम् संख्येयप्रदेशावगાદમ્ किं चरमम्,
अचरमम्, चरमाणि, अचरमाणि, चरमान्तप्रदेशाः, अचरमान्तप्रदेशाः ? गौतम ! परिमण्डलं
खलु संस्थानं संख्येयप्रदेशिकम् संख्येयप्रदेशावगાદम્ नो चरमम्, नो अचरमम् नो चरमाणि
नो अचरमाणि, नो चरमान्तप्रदेशाः, नो अचरमान्तप्रदेशाः !, नियमात् अचरमं चरमाणि
च चरमान्तप्रदेशाश्च अचरमान्तप्रदेशाश्च, एवं यावद् आयतम्, परिमण्डलं खलु भदन्त !

પપ્સોગાઢે, સિય અસંખેજ્જપપ્સોગાઢે, નો અણંતપપ્સોગાઢે) ગૌતમ ! કદાચિત્
સંખ્યાત પ્રદેશોં મેં અવગાઢ હોતા હૈ, કદાચિત્ અસંખ્યાત પ્રદેશોં મેં અવગાઢ
હોતા હૈ, અનન્ત પ્રદેશોં મેં અવગાઢ નહીં હોતા (અવં જાવ આયતે) હસી પ્રકાર
આયત તક !

(પરિમંડલે ણં મંતે ! સંઠાણે સંખેજ્જપપ્સિય સંખેજ્જપપ્સોગાઢે કિં ચરમે,
અચરમે, ચરમાઈ, અચરમાઈ, ચરમંતપપ્સા, અચરમંતપપ્સા?) હે ભગવન્ ! સંખ્ય
પ્રદેશી ઔર સંખ્યાત પ્રદેશોં મેં અવગાઢ પરિમંડલ સંસ્થાન કયા ચરમ હૈ ? અચ-
રમ હૈ ? ચરમાણિ હૈ ? અચરમાણિ હૈ ? ચરમાન્તપ્રદેશ હૈ ? અચરમાન્તપ્રદેશ હૈ ?
(ગોયમા ! પરિમંડલે ણં સંઠાણે સંખેજ્જપપ્સિય સંખેજ્જપપ્સોગાઢે નો ચરમે, નો
અચરમે, નો ચરમાઈ, નો અચરમાઈ, નો ચરમંતપપ્સા, નો અચરમંતપપ્સા)
હે ગૌતમ ! સંખ્યાત પ્રદેશી ઔર સંખ્યાત પ્રદેશોં મેં અવગાઢ પરિમંડલ સંસ્થાન
ચરમ નહીં, અચરમ નહીં, ચરમાણિ નહીં, અચરમાણિ નહીં, ચરમાન્ત પ્રદેશ
નહીં, અચરમાન્ત પ્રદેશ નહીં (નિયમા) નિયમ સે (અચરમં ચરમાણિ ય અચ-
રમ ઔર અચરમાણિ હૈ (ચરમંતપપ્સા ય અચરમંતપપ્સા ય) ચરમાન્ત પ્રદેશ

અસંખિજ્જપપ્સોગાઢે નો અણંતપપ્સોગાઢે) હે ગૌતમ ! ક્ઠાચિત્ સંખ્યાત પ્રદેશોંમાં અવગાઢ
થાય છે, ક્ઠાચિત્ અસંખ્યાત પ્રદેશોંમાં અવગાઢ થાય છે, અનન્ત પ્રદેશોંમાં અવગાઢ
થતો નથી (અવં જાવ આયતે) એ પ્રકારે આયાત મુધી

(પરિમંડલે ણં મંતે સંઠાણે સંખેજ્જપપ્સિય, સંખેજ્જપપ્સોગાઢે, કિં ચરમે, અચરમે,
ચરમાઈ, અચરમાઈ, ચરમંતપપ્સા, અચરમંતપપ્સા ?) હે ભગવન્ ! સંખ્યાત પ્રદેશી અને
સંખ્યાત પ્રદેશોંમાં અવગાઢ પરિમંડલ સંસ્થાન શુ ચરમ છે ? અચરમ છે ? ચરમાણિ
છે ? અચરમાણિ છે ? ચરમાન્ત પ્રદેશ છે ? અચરમાન્ત પ્રદેશ છે ? (ગોયમા ! પરિમંડલે
ણં સંઠાણે સંખેજ્જપપ્સિય સંખેજ્જપપ્સોગાઢે નો ચરમે, નો અચરમે, નો ચરમાઈ, નો
અચરમાઈ નો ચરમંતપપ્સા નો અચરમંતપપ્સા) હે ગૌતમ ! સંખ્યાત પ્રદેશી અને
સંખ્યાત પ્રદેશોંમાં અવગાઢ પરિમંડલ સંસ્થાન ચરમ નહીં ચરમાણિ નહીં, અચરમાણિ
નહીં, ચરમાન્ત પ્રદેશી નહીં અચરમાન્તપ્રદેશી પણ નથી (નિયમા) નિયમથી (અચરમં ચર-
માણિ ય) અચરમ અને ચરમાણિ છે (ચરમંતપપ્સા ય અચરમંતપપ્સા ય) ચરમાન્ત પ્રદેશ

સંસ્થાનમ્ અસંખ્યેયપ્રદેશિકમ્ સંખ્યેયપ્રદેશાવગાદમ્ કિમ્ ચરમમ્, અચરમં, પૃચ્છા, ગૌતમ ! અસંખ્યેયપ્રદેશિકમ્ સંખ્યેયપ્રદેશાવગાદમ્ યથા સંખ્યેયપ્રદેશિકમ્, एवं यावद् आयतम्, परिमण्डलं खलु मदन्त ! संस्थानम् अસંખ્યેયપ્રદેશિકમ્ અસંખ્યેયપ્રદેશાવગાદમ્ કિં અચરમમ્ અચરમમ્, પૃચ્છા ગૌતમ ! અસંખ્યેયપ્રદેશિકમ્ અસંખ્યેયપ્રદેશાવગાદમ્ નો ચરમમ્ યથા સંખ્યેયપ્રદેશાવગાદમ્, एवं यावद् आयतम्, परिमण्डलं खलु-संस्थानम् अनन्तप्रदेशिकं सख्येयप्रदेशावगादम् किं चरमम्, अचरमम् पृच्छा, गौतम ! तथैव यावद् और अचरमान्तप्रदेश हैं (एवं जाव आयते) ऐसा ही आयत संस्थान तक जानना ।

(પરિમંડલે ણં મંતે ! સંઠાણે અસંખેજ્જપણસિણ સંખેજ્જપણસોગાદે કિં ચરમે, અચરમે, ચરમાઈ, અચરમાઈ, ચરમંતપણસા અચરમંતપણસા ? પુચ્છા) હે ભગવન્ ! અસંખ્યાતપ્રદેશી, સંખ્યાતપ્રદેશોં મેં અવગાદ પરિમંડલ સંસ્થાન । ચરમ હૈ, અચરમ હૈ, ચરમાણિ હૈ, અચરમાણિ હૈ' ચરમાન્ત પ્રદેશ હૈ, અચરમાન્તપ્રદેશ હૈ ? પ્રશ્ન (ગોયમા ! અસંખેજ્જપણસિણ સંખેજ્જપણસોગાદે જહા સંખેજ્જપણસિણ) હે ગૌતમ ! અસંખ્યાતપ્રદેશી, સંખ્યાતપ્રદેશોં મેં અવગાદ પરિમંડલ સંસ્થાન સંખ્યાતપ્રદેશી કે સમાન (અવં જાવ આયતે) હસી પ્રકાર આયત તક ।

(પરિમંડલે ણં મંતે ! સંઠાણે અસંખેજ્જપણસિણ અસંખેજ્જપણસોગાદે ચરમે, અચરમે, પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! અસંખ્યાતપ્રદેશી અવં અસંખ્યાતપ્રદેશોં મેં અવગાદ પરિમંડલ સંસ્થાન કયા ચરમ હૈ ? અચરમ હૈ ? પ્રશ્ન (ગોયમા ! અસંખેજ્જપણસિણ અસંખેજ્જપણસોગાદે નો ચરમે) હે ગૌતમ ! અસંખ્યાતપ્રદેશી, અસંખ્યાતપ્રદેશોં મેં અવગાદ પરિમંડલ સંસ્થાન ચરમ નહીં (જહા સંખેજ્જપણસોગાદે) જૈસે સંખ્યાતપ્રદેશાવગાદ (અવં જાવ આયતે) હસી પ્રકાર આયત સંસ્થાન તક ।

અને અચરમાન્ત પ્રદેશ છે (અવં જાવ અયતે) એજ પ્રમાણે આયત સંસ્થાન સુધી બાધુવા (પરિમંડલે ણં મંતે ! સંઠાણે અસંખેજ્જપણસિણ સંખેજ્જપણસોગાદે કિં ચરમે, અચરમે, ચરમાઈ અચરમાઈ ચરમંતપણસા અચરમંતપણસા ? પુચ્છા) હે ભગવન્ ! અસંખ્યાત પ્રદેશી, સંખ્યાત પ્રદેશોંમાં અવગાદ પરિમંડલ સંસ્થાન શુ ચરમ છે ? અચરમ છે, ચરમાણિ છે, અચરમાણિ છે, ચરમાન્ત પ્રદેશ છે, અચરમાન્ત પ્રદેશ છે ? પ્રશ્ન (ગોયમા ! અસંખેજ્જપણસિણ સંખેજ્જપણસોગાદે જહા સંખેજ્જપણસિણ) હે ગૌતમ ! અસંખ્યાત પ્રદેશી સંખ્યાત પ્રદેશોંમાં અવગાદ પરિમંડલ સંસ્થાન સંખ્યાત પ્રદેશીના સમાન (અવં જાવ આયતે) એ પ્રકારે આયત સુધી

(પરિમંડલે ણં મંતે ! સંઠાણે અસંખેજ્જપણસિણ અસંખેજ્જપણસોગાદે કિં ચરમે, અચરમે, પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! અસંખ્યાત પ્રદેશી તેમજ અસંખ્યાત પ્રદેશોંમાં અવગાદ પરિમંડલ સંસ્થાન શુ ચરમ છે ? અચરમ છે ? પ્રશ્ન (ગોયમા ! અસંખેજ્જપણસિણ અસંખેજ્જપણસોગાદે નો ચરમે) હે ગૌતમ ! અસંખ્યાત પ્રદેશી, અસંખ્યાત પ્રદેશોંમાં અવગાદ પરિમંડલ સંસ્થાન ચરમ નથી (જહા સંખેજ્જપણસોગાદે) એમ સંખ્યાત પ્રદેશાવગાદ (અવં જાવ આયતે) એ પ્રકારે આયત સંસ્થાન સુધી

આયતમ્, અનન્તપ્રદેશિકમ્ અસંખ્યેયપ્રદેશાવગાદમ્ યથા સંખ્યેયપ્રદેશાવગાદમ્, एवं यावत्
आयतम्, परिमण्डलस्य खलु भदन्त ! संस्थानस्य संख्येयप्रदेशिकस्य संख्येयप्रदेशावगादस्य
अचरमस्य च चरमाणाञ्च चरमान्तप्रदेशानाञ्च, अचरमान्तप्रदेशानाञ्च द्रव्यार्थतया प्रदेशार्थतया
द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया कतरे कतरेभ्योऽल्पावा, बहुका वा तुल्या वा, विशेषाधिका वा ? गौतम !
सर्वस्तोकम् परिमण्डलस्य संस्थानस्य संख्येयप्रदेशिकस्य संख्येयप्रदेशावगादस्य द्रव्यार्थतया

(परिमंडले णं भंते ! संठाणे अणंतपएसिए संखेज्जपएसોगाढે) हे भगवन् !
अनन्त प्रदेशी संख्यात प्रदेशों में अवगाढ परिमंडल संस्थान (किं चरमे, अच-
रमे, पुच्छा ?) क्या चरम है, अचरम है, प्रश्न (गोयमा ! तद्देव जाव आयते) हे
गौतम ! इसी प्रकार यावत् आयत संस्थान (अणंतपएसिए असंखेज्जपएसोगाढे
जहा संखेज्जपएसोगाढे) असंख्यातप्रदेशों में अवगाढ अनन्तप्रदेशी संख्यात
प्रदेशावगाढ के समान (एवं जाव आयते) इसी प्रकार आयत तक ।

(परिमंडलस्स णं भंते ! संठाणस्स संखेज्जपएसियस्स संखेज्जपएसोगाढस्स
अचरिमस्स य चरिमाण य चरमंतपएसण य अचरमंतपएसण य) हे भगवन् !
संख्या देशी, संख्यातप्रदेशों में अवगाढ अचरम, चरमौ, चरमान्तप्रदेशों और
अचरमान्तप्रदेशों में से (दब्बट्टयाए) द्रव्य की अपेक्षा से (पएसट्टयाए) प्रदेशों
की अपेक्षा से (दब्बट्टपएसट्टयाए) द्रव्य और प्रदेशों की अपेक्षा से (कयरे कयरे-
हिंतो) कौन किससे (अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ?) अल्प,
बहुत, तुल्य या विशेषाधिक है ? (गोयमा ! सव्वत्थोवे परिमंडलसंठाणस्स
संखेज्जपएसियस्स संखेज्जपएसोगाढस्स दब्बट्टयाए एगे अचरिमे) हे गौतम !

(परिमंडलेणं भंते ! संठाणे आणतपएसिए संखेज्जपएसोगाढે) હે ભગવન્ ! અનન્ત
પ્રદેશી સંખ્યાત પ્રદેશોમા અવગાઢ પરિમંડલ સંસ્થાન (કિંચરમે, અચરમે, પુચ્છા ?
શું ચરમ છે, અચરમ છે, પ્રશ્ન ? (ગોયમો ! તદ્દેવ જાવ આયતે) હે ગૌતમ ! એજ પ્રકારે
યાવત્ આયત સંસ્થાન (અણંતપસિય અસંખેજ્જપસોગાઢે જહા સંખેજ્જપસોગાઢે) અસં-
ખ્યાત પ્રદેશોમા અવગાઢ અનન્ત પ્રદેશી સંખ્યાત પ્રદેશાવગાઢના સમાન (એવ જાવ આયતે)
એજ રીતે આયત સુધી

(પરિમંડલસ્સ ણં ભંતે ! સંઠાણસ્સ સંખેજ્જપસિયસ્સ સંખેજ્જપસોગાઢસ્સ અચરિમસ્સ યા
ચરિમાણ ય ચરમંતપસણ ય અચરમંતપસણ ય) હે ભગવન્ ! સંખ્યાત પ્રદેશી સંખ્યાત
પ્રદેશોમા અવગાઢ અચરમ, ચરમો, ચરમાન્ત પ્રદેશો અને અચરમાન્ત પ્રદેશો-
માથી (દબ્બટ્ટયાએ) દ્રવ્યની અપેક્ષાથી (પપસટ્ટયાએ) પ્રદેશોની અપેક્ષાથી (દબ્બટ્ટપપસટ્ટયાએ)
દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની અપેક્ષાથી (કયરે કયરે હિંતો) કાણુ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા
તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?) અલ્પ, બહુ, તુલ્ય, અગર વિશેષાધિક છે.

एकम् अचरमं, चरमाणि संख्येयगुणानि, अचरमं चरमाणि च द्वयान्यपि विशेषाधिकानि, प्रदेशार्थतया सर्वस्तोकाः परिमण्डलस्य संस्थानस्य संख्येयप्रदेशिकस्य संख्येयप्रदेशावगाढस्य चरमान्तप्रदेशाः, अचरमान्तप्रदेशाः संख्येयगुणाः चरमान्तप्रदेशाश्च अचरमान्तप्रदेशाश्च द्वयेपि विशेषाधिका, द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया सर्वस्तोकम् परिमण्डलस्य संस्थानस्य संख्येयप्रदेशिकस्य संख्येयप्रदेशावगाढस्य एकम् अचरमम्, चरमाणि संख्येयगुणानि, अचरमश्च चरमाणि च द्वयान्यपि विशेषाधिकानि, चरमान्तप्रदेशाः संख्येयगुणाः, अचरमान्तप्रदेशाः संख्येयगुणाः चरमान्तप्रदेशी, संख्यातप्रदेशी में अवगाढ परिमंडल संस्थान का द्रव्य से एक अचरम सबसे कम है (चरमाहं संखेज्जगुणाहं) चरमाणि संख्यातगुणा अधिक हैं (अचरमं चरमाणि य दो वि विसेसाहियाहं) अचरम और अचरमाणि दोनों विशेषाधिक हैं (पदेसट्टयाए) प्रदेशों की अपेक्षा (सव्वत्थोवा परिमंडलस्स संठाणस्स संखिज्जपएसोगाढस्स चरमंतपएसा) संख्यातप्रदेशी, संख्यातप्रदेशों में अवगाढ परिमंडल संस्थान के चरमान्तप्रदेश सब से कम हैं (अचरमंतपएसा संखेज्जगुणा) अचरमान्तप्रदेश संख्यातगुणा हैं (चरमंतपएसा य अचरमंतपएसा य दोवि विसेसाहिया) चरमान्तप्रदेश और अचरमान्तप्रदेश दोनों विशेषाधिक हैं (दव्वट्टपएसट्टयाए) द्रव्य और प्रदेशों की अपेक्षा (सव्वत्थोवे परिमंडलस्स संठाणस्स संखेज्जपएसियस्स संखेज्जपएसोगाढस्स एगे अचरिमे) संख्यातप्रदेशी एवं संख्यातप्रदेशों में अवगाढ परिमंडल संस्थान का एक अचरम है (चरमाहं संखेज्जगुणाहं) चरमाणि संख्यात गुणा हैं (अचरमं च चरमाणि य दोवि विसेसाहियाहं) अचरम और चरमाणि दोनों विशेषाधिक हैं (चरमं -

(ગોયમા । સવ્વત્થોવે પરિમંડલસંઠાણસ્સ સંઘેજ્જપપસિયસ્સ સંઘેજ્જપપસોગાઢસ્સ વ્વટ્ટયાપ એગે અચરિમે) હે ગૌતમ । સંખ્યાત પ્રદેશી, સંખ્યાત પ્રદેશોમા અવગાઢ પરિમંડલ સંસ્થાનના દ્રવ્યથી એક અચરમ સૌથી ઓછો છે (ચરમાહં સંઘેજ્જગુણાહં) ચરમાણિ સંખ્યાતગુણા અધિક છે (અચરમં ચરમાણિ ય દોવિ વિસેસાહિયાહં) અચરમ અને ચરમાણિ બંને વિશેષાધિક છે (પપસટ્ટયાપ) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ (સવ્વત્થોવા પરિમંડલસ્સ સંઠાણસ્સ સંઘિજ્જપપસિયસ્સ સંઘિજ્જપપસોગાઢસ્સ ચરમંતપપસો) સંખ્યાત પ્રદેશી, સંખ્યાત પ્રદેશોમા અવગાઢ પરિમંડલ સંસ્થાનના ચરમાન્ત પ્રદેશ બધાથી ઓછો છે. (અચરમંતપપસા સંઘેજ્જગુણા) અચરમાન્ત પ્રદેશ સંખ્યાતગણ છે (ચરમંતપપસાય અચરમંતપપસા ય દોવિ વિસેસાહિયા) ચરમાન્ત પ્રદેશ અને અચરમાન્ત પ્રદેશ બંને વિશેષાધિક છે (દવ્વટ્ટપપસટ્ટયાપ) દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની અપેક્ષા એ (સવ્વત્થોવે પરિમંડલસ્સ સંઠાણસ્સ સંઘેજ્જપપસિયસ્સ સંઘેજ્જપપસોગાઢસ્સ એગે અચરિમે) સંખ્યાત પ્રદેશી તેમજ સંખ્યાત પ્રદેશોમા અવગાઢ પરિમંડલ સંસ્થાનના એક અચરમ છે (ચરમાહં સંઘિજ્જગુણાહં) ચરમાણિ સંખ્યાતગણ છે (અચરમં ચ ચરમાણિ ય દો વિ વિસેસાહિયાહં) અચરમ અને ચરમાણિ બંને

ન્તપ્રદેશાશ્ચ અચરમાન્તપ્રદેશાશ્ચ દ્વયેડપિ વિશેષાધિકાઃ, एवं वृत्तञ्चयसचतुरसायतेष्वपि योजयि-
तव्यम्, परिमण्डलस्य खलु भदन्त ! संस्थानस्य असंख्येयप्रदेशिकस्य असंख्येयप्रदेशावगाढस्य
अचरमस्य चरमाणाश्च, चरमान्तप्रदेशानाश्च अचरमान्तप्रदेशानाश्च द्वयार्थतया प्रदेशार्थतया
द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका वा ? गौतम !
सर्वस्तोकम् परिमण्डलस्य संस्थानस्य असंख्येयप्रदेशिकस्य संख्येयप्रदेशावगाढस्य द्रव्या-

પસા સંલેજ્જગુણા) ચરમાન્તપ્રદેશ સંખ્યાતગુણા હૈં (અચરિમંતપપસા સંલેજ્જગુણા)
અચરમાન્તપ્રદેશ સંખ્યાતગુણા હૈ (ચરમંતપપસા ય અચરમંતપપસા ય દોવિ વિસે-
સાહિયા) ચરમાન્ત પ્રદેશ ઓર અચરમાન્ત પ્રદેશ દોનો વિશેષાધિક હૈં (એવં
વદ્-તંસ-ચચરંસાયપસુ વિ જોણ્યવ્વં) હસી પ્રકાર વૃત્ત, ત્રિકોણ, ચતુષ્કોણ,
આયત મેં મી યોજના કર લેની યાહિયે ।

(પરિમંડલસ્ત ણં મંતે ! સંઠાણસ્ત અસંલેજ્જપપસિયસ્ત સંલેજ્જપપસો-
ગાહસ્ત) હૈ મગવન્ ! અસંખ્યાતપ્રદેશી, સંખ્યાત પ્રદેશોં મેં અવગાઢ પરિમંડલ
સંસ્થાન કે (અચરમસ્ત ચરમાણ ય) અચરમ ઓર ચરમાણ (ચરમંતપપસાણ ય
અચરમંતપપસાણ ય) ચરમાન્ત પ્રદેશોં ઓર અચરમાન્ત પ્રદેશોં મેં (દ્વવદ્વયાપ,
પપસદ્વયાપ, દ્વવદ્વપપસદ્વયાપ) દ્રવ્ય, પ્રદેશ ઓર દ્રવ્ય પ્રદેશ કી અપેક્ષા સે
(કયરે કયરેહિંતો) કૌન ફિસસે (અપ્પા વા, બહુયા વા, તુલ્લા વા, વિસેસાહિયા
વા) અલ્પ, બહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હૈં ? (ગોયમા ! સવ્વત્થોવે પરિમંડલ-
સ્ત સંઠાણસ્ત અસંલેજ્જપપસિયસ્ત સંલેજ્જપપસોગાહસ્ત દ્વવદ્વયાપ ઇમે અચ-
રમે) હૈ ગૌતમ ! અસંખ્યાતપ્રદેશી સંખ્યાત પ્રદેશોં મેં અવગાઢ પરિમંડલસંસ્થાન

વિશેષાધિક છે (ચરમંતપપસા સંલેજ્જગુણા) ચરમાન્ત પ્રદેશ સંખ્યાતગુણા છે (અચરમંતપપસા
અસંલેજ્જગુણા) અચરમાન્તપ્રદેશ સંખ્યાતગુણા છે (ચરમંતપપસા ય અચરિમંતપપસા ય દોવિ
વિસેસાહિયા) ચરમાન્ત પ્રદેશ અને અચરમાન્ત પ્રદેશ બન્ને વિશેષાધિક છે (એવં વદ્-તંસ-
ચચરંસાયપસુ વિ જોણ્યવ્વં) એજ પ્રકારે વૃત્ત-ત્રિકોણ ચતુષ્કોણ આયતમા પણ યોજના
કરી દેવી એઈએ (પરિમંડલસ્ત ણં મંતે ! સંઠાણસ્ત અસંલેજ્જપપસિયસ્ત સંલેજ્જપપસોગાહસ્ત)
હે મગવાન્ ! સંખ્યાતપ્રદેશી, સંખ્યાત પ્રદેશોંમાં અવગાઢ પરિમંડલ સંસ્થાનના (અચરમસ્ત
ચરમાણ) અચરમ અને ચરમાણ (ચરમંતપપસાણ ય અચરમંતપપસાણ ય) ચરમાન્તપ્રદેશી
અને અચરમાન્તપ્રદેશોંમાં (દ્વવદ્વયાપ, પપસદ્વયાપ, દ્વવદ્વપપસદ્વયાપ) દ્રવ્ય, પ્રદેશ અને
દ્રવ્ય પ્રદેશની અપેક્ષાથી (કયરે કયરેહિંતો) કોણ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા
વા વિસેસાહિયાવા ?) અલ્પ, વધુ, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા ! સવ્વત્થોવે પરિમંડલસ્ત સંઠાણસ્ત અસંલેજ્જપપસિયસ્ત સંલેજ્જપપસો
ગાહસ્ત દ્વવદ્વયાપ ઇમે અચરમે) હૈ ગૌતમ ! અસંખ્યાત પ્રદેશી, સંખ્યાત પ્રદેશોંમાં અવગાઢ
પરિમંડલ સંસ્થાનના દ્રવ્યથી એક અચરમ બધાથી ઓછું છે (ચરમાઈ સંલેજ્જગુણાઈ)

ર્થતયા એકમ્ અચરમં, ચરમાણિ સંખ્યેયગુણાનિ, અચરમશ્ચ ચરમાણિ ચ દ્વયાન્યપિ વિશેષાધિકાનિ, પ્રદેશર્થતયા સર્વસ્તોકાઃ પરિમંદલસ્ય સંસ્થાનસ્ય અસંખ્યેયપ્રદેશિકસ્ય સંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢસ્ય ચરમાન્તપ્રદેશાઃ, અચરમાન્તપ્રદેશાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, ચરમાન્તપ્રદેશાશ્ચ અચરમાન્તપ્રદેશાશ્ચ દ્વયેऽપિ વિશેષાધિકાઃ, દ્રવ્યાર્થપ્રદેશર્થતયા સર્વસ્તોકં પરિમંદલસ્ય સંસ્થાનસ્ય અસંખ્યેયપ્રદેશિકસ્ય સંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢસ્ય દ્રવ્યાર્થતયા એકમ્ અચરમમ્, ચરમાણિ સંખ્યેયગુણાનિ, અચરમશ્ચ ચરમાણિ ચ દ્વયાન્યપિ વિશેષાધિકાનિ, ચરમાન્તપ્રદેશાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, અચરમાન્તપ્રદેશાઃ સંખ્યેયગુણાઃ ચરમાન્તપ્રદેશાશ્ચ અચરમાન્તપ્રદેશાશ્ચ દ્વયેऽપિ વિશેષાધિકાઃ એવં યાવત્

કા દ્રવ્ય સે એક અચરમ સબસે કમ હૈ (ચરમાઈ સંખેજ્જગુણાઈ) ચરમાણિ સંખ્યાત ગુણા હૈં (અચરમં ચ ચરમાણિ ય દોવિ વિસેસાહિયાઈ) અચરમં ઔર ચરમાણિ દોનોં વિશેષાધિક હૈં (પણસદ્ધ્યાણ સંવત્થોવા પરિમંદલસંઠાણસ્સ અસંખેજ્જપણસિયસ્સ સંખેજ્જપણસોગાઢસ્સ ચરમંતપણસા) અસંખ્યાતપ્રદેશી સંખ્યાતપ્રદેશોં મેં અવગાઢ પરિમંદલ સંસ્થાન પ્રદેશોં કી અપેક્ષા સબ સે કમ ચરમાન્તપ્રદેશ હૈં (અચરમંતપણસા સંખિજ્જગુણા) અચરમાન્તપ્રદેશ સંખ્યાતગુણા હૈં (ચરમંતપણસા ય અચરમંતપણસા ય દોવિ વિસેસાહિયા) ચરમાન્તપ્રદેશ ઔર અચરમાન્તપ્રદેશ દોનોં વિશેષાધિક હૈં (દંવ્વદ્ધપણસદ્ધ્યાણ) દ્રવ્ય ઔર પ્રદેશોં કી અપેક્ષા (સંવત્થોવે) સબ સે કમ (પરિમંદલસ્સ સંઠાણસ્સ અસંખેજ્જપણસિયસ્સ સંખેજ્જપણસોગાઢસ્સ) અસંખ્યાતપ્રદેશી સંખ્યાતપ્રદેશોં મેં અવગાઢ પરિમંદલસંસ્થાન કા (દંવ્વદ્ધ્યાણ) દ્રવ્ય સે (એગે અચરિમે) એક અચરમ હૈ (ચરમાઈ સંખેજ્જગુણાઈ) ચરમાણિ સંખ્યાતગુણા હૈં (અચરમં ચ ચરમાણિ ય દોવિ વિસેસાહિયાઈ) અચરમં ઔર ચરમાણિ દોનોં વિશેષાધિક હૈં (ચરમંતપણસા સંખેજ્જગુણા) ચરમાન્તપ્રદેશ સંખ્યાતગુણા હૈં (અચરમંતપણ સંખેજ્જગુણા) અચરમાન્તપ્રદેશ સંખ્યાત-

ચરમાણિ સંખ્યાતગુણા છે (અચરમં ચ ચરમાણિય દો વિ વિસેસાહિયાઈ) અચરમ અને ચરમાણિ બન્ને વિશેષાધિક છે (સંવત્થોવા પરિમંદલસ્સ સંઠાણસ્સ અસંખેજ્જપણસિયસ્સ સંખેજ્જપણસોગાઢસ્સ ચરમંતપણસા) અસંખ્યાત પ્રદેશી સંખ્યાત પ્રદેશોંમા અવગાઢ પરિમંદલ સંસ્થાનના પ્રદેશોંની અપેક્ષાએ બધાથી ઓછા ચરમાન્ત પ્રદેશ છે (અચરમંતપણસા સંખિજ્જગુણા) અચરમાન્ત પ્રદેશ સંખ્યાતગુણા છે (ચરમંતપણસા ય અચરમંતપણસા ય દો વિ વિસેસાહિયા) ચરમાન્ત પ્રદેશ અને અચરમાન્ત પ્રદેશ બન્ને વિશેષાધિક છે (દંવ્વદ્ધપણસદ્ધ્યાણ)દ્રવ્ય અને પ્રદેશોંની અપેક્ષાએ (સંવત્થોવે) બધાથી ઓછા (પરિમંદલસ્સ સંઠાણસ્સ અસંખેજ્જપણસિયસ્સ સંખેજ્જપણસોગાઢસ્સ) અસંખ્યાત પ્રદેશી સંખ્યાત પ્રદેશોંમાં અવગાઢ પરિમંદલ સંસ્થાનના (દંવ્વદ્ધ્યાણ) દ્રવ્યથી (એગે અચરિમે) એક અચરમ છે (ચરમાઈ સંખેજ્જગુણાઈ) ચરમાણિ સંખ્યાતગુણા છે (અચરમં ચ ચરમાણિ ય દોવિ વિસેસાહિયાઈ) અચરમ અને ચરમાણિ બન્ને વિશેષાધિક છે (ચરમંતપણસા સંખેજ્જગુણા) ચરમાન્ત પ્રદેશ

आयतम्, परिमण्डलस्य खलु भदन्त ! संस्थानस्य असंख्येयप्रदेशिकस्य असंख्येयप्रदेशावगा-
हस्य अचरमस्य चरमाणाञ्च चरमान्तप्रदेशानाञ्च अचरमान्तप्रदेशानाञ्च द्रव्यार्थतया प्रदेशा-
र्थतया द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका वा ?
गौतम ! यथा रत्नप्रभायाः अल्पबहुत्वं तथैव निरवशेषं भाणितव्यम्, एवं यावत् आयतम्,
परिमण्डलस्य खलु भदन्त ! संस्थानस्य अनन्तप्रदेशिकस्य संख्येयप्रदेशात्र गाढस्य अचरमस्य

गुणा हैं (चरमंतपएसा य अचरमंतपएसा य दोवि विसेसाहिया) चरमान्त-
प्रदेश और अचरमान्तप्रदेश दोनों विशेषाधिक हैं (एवं जाव आयते) इसी
प्रकार यावत् आयत संस्थान ।

(परिमण्डलस्स णं भंते ! संठाणस्स असंखिज्जपएसियस्स असंखेज्जपएसो-
गाढस्स अचरमस्स चरमाण य चरमंतपएसाणय अचरमंतपएसाण य) भगवन् !
असंख्यातप्रदेशी एवं असंख्यानप्रदेशों में अवगाढ परिमंडल संस्थान के अच-
रम, चरमाण, चरमान्तप्रदेशों और अचरमान्तप्रदेशों में (द्व्वट्ठयाए पएसट्ठयाए
द्व्वट्ठपएसट्ठयाए) द्रव्य से, प्रदेशों से तथा द्रव्य और प्रदेशों से (कयरे कयरेहिंते)
कौन किससे (अप्पावा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ?) अल्प, बहुत,
तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ? (गोयमा ! जहा रयणप्पमाए अप्पा बहुयं तहेव
निरवसेसं भाणियत्वं) गौतम ! जैसे रत्नप्रभा का अल्पबहुत्व कहा वैसा ही
सम्पूर्ण कहना चाहिए (एवं जाव आयते) इसी प्रकार आयत संस्थान तक

(परिमण्डलस्स णं भंते ! संठाणस्स अणंतपएसियस्स संखेज्जपएसोगाढस्स)
हे भगवन् ! संख्यानप्रदेशों में अवगाढ अनन्तप्रदेशी परिमंडल संस्थान के (अच-

स भ्यातगण्ठा छे (अचरमन्तपएसा संखेज्जगुणा) अचरमान्त प्रदेश सभ्यातगण्ठा छे (चरमंत-
पएसा य अचरमन्तपएसाय दोवि विसेसाहिया) चरमान्त प्रदेश अने अचरमान्त प्रदेश
अने विशेषाधिक छे (एवं जाव आयते) ओन् प्रकारे यावत् आयत संस्थान

(परिमण्डलस्स णं भंते ! संठाणस्स असंखेज्जपएसियस्स असंखेज्जपएसोगाढस्स अच-
रमस्स चरमाण य चरमन्तपएसाण य अचरमन्तपएसाण य) हे भगवन् असंख्यात प्रदेशी
तेमन् अत्र भ्यात प्रदेशोभा अवगाढ परिमंडल संस्थानना अचरम, चरमाणु चरमान्त
प्रदेशो अने अचरमान्त प्रदेशोभां (द्व्वट्ठयाए पएसट्ठयाए, द्व्वट्ठपएसट्ठयाए) द्रव्यधी,
प्रदेशोधी तथा द्रव्य अने प्रदेशोधी (कयरे कयरे हिंते) केषु केषुनाथी (अप्पा वा बहुया
वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) अल्प, धण्णा, तुल्य अथवा विशेषाधिक छे ?

(गोयमा ! जहा रयणप्पमाए अप्पा बहुयं तहेव निरवसेसं भाणियत्वं) हे गौतम !
नेपुं रत्नप्रभातु अल्प बहुत्व प्रकृ छे तेपु न संपूर्ण कहेपु नेधिये (एवं जाव आयते)
ओन् प्रकारे आयत संस्थान सुधी

(परिमण्डलस्स णं भंते ! संठाणस्स अणंतपएसियस्स संखेज्जपएसोगाढस्स) हे भगवान् !
प्र० २५

ચ ચરમાણાઞ્ચ ચરમાન્તપ્રદેશાનાઞ્ચ અચરમાન્તપ્રદેશાનાઞ્ચ દ્રવ્યાર્થતયા પ્રદેશાર્થતયા દ્રવ્યાર્થ-
પ્રદેશાર્થ તયા કતરે કતરેભ્યોઽરૂપા વા, બહુકા વા, તુલ્યા વા, વિશેષા ધિકા વા ? ગૌતમ ! યથા
સંખ્યેયપ્રદેશિકસ્ય સંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢસ્ય નવરં સંક્રમે સ્વલ્પ અનન્તગુણાઃ, एवं यावत् आय-
તम् परिमण्डलस्य स्खलु भदन्त ! संस्थानस्य अनन्तप्रदेशिकस्य असंख्येयप्रदेशावगाढस्य
अचरमस्य च चरमाणाञ्च चरमान्तप्रदेशानाञ्च अचरमान्तप्रदेशानाञ्च यथा रत्नप्रभायाः,
नवरं संक्रमे अनन्तगुणाः, एवं यावद् आयतम् ॥ सू० ॥ ६ ॥

રિમસ્સ ય ચરમાણ ય ચરમંતપણ્ણ ય અચરમંતપણ્ણ ય) અચરમ, ચર-
માણ, ચરમાન્તપ્રદેશોં ઔર અચરમાન્તપ્રદેશોં મેં (દબ્બદ્ધયાણ, પપ્પસદ્ધયાણ, દબ્બ-
દ્ધપપ્પસદ્ધયાણ) દ્રવ્ય સે, પ્રદેશોં સે, દ્રવ્ય-પ્રદેશોં સે (કયરે કયરેહિંતો) કૌન
કિસસે (અપ્પા વા, બહુયા વા, તુલ્લા વા, વિસેસાહિયા વા ?) અલ્પ, બહુત,
તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ? (ગોયમા ! જહા સંખેજ્જપપ્પસિયસ્સ સંખેજ્જપ-
પ્પસોગાઢસ્સ) ગૌતમ ! જૈસી સંખ્યાત પ્રદેશોં મેં અવગાઢ સંખ્યાતપ્રદેશી કી વક્ત-
વ્યતા કહી વૈસી જનના (નવરં) વિશેષ (સંક્રમેણ) સંક્રમણ સે (અણંતગુણા)
અનન્તગુણા હૈં(અં જાવ આયતે) હસી પ્રકાર આયત સંસ્થાન તક

(પરિમંઢલસ્સ ણં મંતે ! સંઠાણસ્સ અણંતપપ્પસિયસ્સ અસંખેજ્જપપ્પસોગાઢસ્સ)
ભગવન્ ! અનન્તપ્રદેશી, અસંખ્યાતપ્રદેશોં મેં અવગાઢ પરિમંઢલ સંસ્થાન કે
(અચરમસ્સ) અચરમકા (ય) ઔર ચરમાન્ત આદિ કા અલ્પબહુત્વ (જહા રચણ-
પ્પમાણ) જૈસે રત્નપ્રભા કા (નવરં) વિશેષ (સંક્રમે અણંતગુણા) સંક્રમ મેં અનન્ત-
ગુણા (અં જાવ આયતે) હસી પ્રકાર આયત સંસ્થાન તક ।

સંખ્યાત પ્રદેશોમા અવગાઢ અનન્ત પ્રદેશી પરિમંઢલ સંસ્થાનના (અચરિમસ્સ ય ચર-
માણ ય ચરમંતપણ્ણ ય અચરમંતપણ્ણ ય) અચરમ, ચરમાણ, ચરમાન્ત પ્રદેશો
અને અચરમાન્ત પ્રદેશોમા (દબ્બદ્ધયાણ પપ્પસદ્ધયાણ દબ્બદ્ધપપ્પસદ્ધયાણ) દ્રવ્યથી, પ્રદેશોથી,
દ્રવ્ય પ્રદેશોથી (કયરે કયરે હિંતો) કેાણ કેાનાથી (અપ્પા વા, બહુયા વા તુલ્લા વા વિસે-
સાહિયા વા ?) અલ્પ, બહુ, તુલ્ય, અથવા વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા ! જહા સંખેજ્જપપ્પસોગાઢસ્સ) હે ગૌતમ ! જેવી સંખ્યાત પ્રદેશોમા અવગાઢ
સંખ્યાત પ્રદેશોની વક્તવ્યતા કહી છે તેવી જ બાણવી (નવર) વિશેષ (સંક્રમેણ) સંક્ર-
મણથી (અણંતગુણા) અનન્તગણ છે (અં જાવ આયતે) એ પ્રકારે આયત સંસ્થાન સુધી.

(પરિમંઢલસ્સ ણં મંતે ! સંઠાણસ્સ અણંતપપ્પસિયસ્સ અસંખેજ્જપપ્પસોગાઢસ્સ) હે ભગ-
વન્ ! અનન્તપ્રદેશી અસંખ્યાત પ્રદેશોમા અવગાઢ પરિમંઢલ સંસ્થાનના (અચરમસ્સ) અચર-
માન્ત (ય) અને ચરમાન્ત આદિનુ અલ્પબહુત્વ (જહા રચણપ્પમાણ) જે પ્રમાણે રત્ન-
પ્રભાનું કથન કર્યું છે. તેજ પ્રમાણે(નવર) વિશેષ (સંક્રમે અણંતગુણા) સંક્રમમાં અનન્તગણ
કહ્યા છે. (અં જાવ આયતે) એજ પ્રમાણે યાવત આયત સંસ્થાન સુધી સમજવું.

ટીકા-પૂર્વ દ્વિપ્રદેશિકાદિ રક્તધાનાં ચરમાચરમાદિવક્તવ્યતા પ્રરૂપિતાઃ, સ્કન્ધાનાશ્ચ પરિમંડલવૃત્તાદ્યન્યતમસંસ્થાનવક્તવ્યસ્ય નિયતત્વાત્ સંસ્થાનવક્તવ્યતાં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘કર્ણ મંતે ! સંઠાણા પળ્ણત્તા ?’ હે મદન્ત ! કતિ-કિયન્તિ યલ્લ સંસ્થાનાનિ-આકાશઃપ્રજ્ઞપ્તાનિ-પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ ? મગવાન્ આહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પંચ સંઠાણા પળ્ણત્તા’ પશ્ચપ્રકારાણિ સંસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, ‘તં જહા’ પરિમંડલે, વદે, તંમે, ચરસે, આયય ય’ તથથા-પરિમંડલ-લમ્-ગોલાકારઃ, વૃત્તમ્-વર્તુલમ્, ત્ર્યસ્રમ્-ત્રિકોણમ્, તિસ્રોઽસ્રયોઽસ્મિન્ ઇતિ ત્ર્યસ્રમિતિ-વ્યુત્પત્તેઃ, આયતશ્ચ-દીર્ઘમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘પરિમંડલા ણં મંતે ! સંઠાણા કિં સંખેજ્ઞા, અસંખેજ્ઞા અણંતા ?’ હે મદન્ત ! પરિમંડલાનિ યલ્લ સંસ્થાનાનિ કિં સંખ્યેયાનિ ભવન્તિ ? અસંખ્યેયાનિ ભવન્તિ ? કિં વા અનન્તાનિ ભવન્તિ ? મગવાન્ આહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘નો સંખેજ્ઞા, નો અસંખેજ્ઞા, અણંતા’ પરિમંડલાત્મક સંસ્થાનાનિ નો સંખ્યેયાનિ ભવન્તિ,

ટીકાર્થ-ઇસસે પૂર્વ દ્વિપ્રદેશી આદિ સ્કંધોં કે ચરમ, અચરમ આદિ કી વક્તવ્યતા કા નિરૂપણ કિયા ગયા હૈ, કિન્તુ જો બી સ્કંધ હોતે હૈં, વે પરિમંડલ, વૃત્ત આદિ મેં સે કિસી ન કિસી સંસ્થાન કે ધારક હોતે હૈં, ઇસ કારણ યહાં સંસ્થાનોં કી વક્તવ્યતા કા પ્રરૂપણ કિયા જાતા હૈ-

શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈં-હે મગવાન્ ! સંસ્થાન કિતને કહે હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! સંસ્થાન પાંચ પ્રકાર કે કહે હૈં, વે ઇસ પ્રકાર હૈં-(૧) પરિમંડલ-ગોલાકાર (૨) વૃત્ત-વર્તુલ (૩) ત્ર્યસ્ર-(ત્રિકોના) (૪) ચતુરસ્ર-ચો કોર ઓર (૫) આયત દીર્ઘલમ્બા ।

ગૌતમ-હે મગવાન્ ! પરિમંડલ સંસ્થાન કયા સંખ્યાત હૈં, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત હૈં ?

મગવાન્-ગૌતમ ! પરિમંડલ સંસ્થાન ન સંખ્યાત હૈં, ન અસંખ્યાત હૈં કિન્તુ

ટીકાર્થ-અનાથી પૂર્વ દ્વિપ્રદેશી આદિ સ્કન્ધાના ચરમ અચરમ આદિની વક્તવ્યતાનુ નિરૂપણ કરાયુ છે, કિન્તુ જે કોઈ પણ સ્કન્ધ હોય છે, તેઓ પરિમંડલ, વૃત્ત આદિમાંથી કોઈ ને કોઈ સંસ્થાનના ધારક હોય છે, એ કારણે અહીં સંસ્થાનોની વક્તવ્યતાનુ પ્રરૂપણ કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે મગવાન્ સંસ્થાન કેટલા કલા છે,

શ્રી મગવાન્ -હે ગૌતમ ! સંસ્થાન પાંચ પ્રકારના કલાં છે, તે આ પ્રકારે છે-(૧) પરિમંડલ (ગોળાકાર) (૨) વૃત્ત-વર્તુલ (૩) ત્ર્યસ્ર-ત્રિકોણ (૪) ચતુરસ્ર, અને આયત-દીર્ઘ (લાઘુ)

શ્રી ગૌતમસ્વામી:-હે મગવાન્ ! પરિમંડલ સંસ્થાન શું સંખ્યાત છે, અસંખ્યાત છે અથવા અનન્ત છે ?

શ્રી મગવાન્ :-હે ગૌતમ ! પરિમંડલ સંસ્થાન સંખ્યાતે નથી અને અસંખ્યાત

ચ ચરમાણાઞ્ચ ચરમાન્તપ્રદેશાનાઞ્ચ અચરમાન્તપ્રદેશાનાઞ્ચ દ્રવ્યાર્થતયા પ્રદેશાર્થતયા દ્રવ્યાર્થ-
પ્રદેશાર્થ તયા કતરે કતરેભ્યોઽલ્પા વા, બહુકા વા, તુલ્યા વા, વિશેષા ધિકા વા ? ગૌતમ ! યથા
સંખ્યેયપ્રદેશિકસ્ય સંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢસ્ય નવરં સંક્રમે સ્વલુ અનન્તગુણાઃ, એવં યાવત્ આય-
તમ્ પરિમંહલસ્ય સ્વલુ ભદન્ત ! સંસ્થાનસ્ય અનન્તપ્રદેશિકસ્ય અસંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢસ્ય
અચરમસ્ય ચ ચરમાણાઞ્ચ ચરમાન્તપ્રદેશાનાઞ્ચ અચરમાન્તપ્રદેશાનાઞ્ચ યથા રત્નપ્રમાયાઃ,
નવરં સક્રમે અનન્તગુણાઃ, એવં યાવદ્ આયતમ્ ॥ સૂ. ॥ ૬ ॥

રિમસ્સ ય ચરમાણ ય ચરમંતપણ્ણ ય અચરમંતપણ્ણ ય) અચરમ, ચર-
માણ, ચરમાન્તપ્રદેશોં ઓર અચરમાન્તપ્રદેશોં મેં (દ્વ્વટ્ટયાપ, પપસટ્ટયાપ, દ્વ્વ-
પસટ્ટયાપ) દ્રવ્ય સે, પ્રદેશોં સે, દ્રવ્ય-પ્રદેશોં સે (કયરે કયરેહિતો) કૌન
કિસસે (અપ્પા વા, બહુયા વા, તુલ્લા વા, વિસેસાહિયા વા ?) અલ્પ, બહુત,
તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ? (ગોયમા ! જહા સંખેજ્જપણ્ણસિયસ્સ સંખેજ્જપ-
ણ્ણગાઢસ્સ) ગૌતમ ! જૈસી સંખ્યાત પ્રદેશોં મેં અવગાઢ સંખ્યાતપ્રદેશી કી વક્ત-
વ્યતા કહીં વૈસી જનના (નવરં) વિશેષ (સંક્રમેણં) સંક્રમણ સે (અણંતગુણા)
અનન્તગુણા હૈં (એવં જાવ આયતે) હસી પ્રકાર આયત સંસ્થાન તક

(પરિમંહલસ્સ ણં મંતે ! સંઠાણસ્સ અણંતપણ્ણસિયસ્સ અસંખેજ્જપણ્ણગાઢસ્સ)
મગ્ગવન્ ! અનન્તપ્રદેશી, અસંખ્યાતપ્રદેશોં મેં અવગાઢ પરિમંહલ સંસ્થાન કે
(અચરમસ્સ) અચરમકા (ય) ઓર ચરમાન્ત આદિ કા અલ્પબહુત્વ (જહા રચણ-
પ્પમાણ) જૈસે રત્નપ્રમા કા (નવરં) વિશેષ (સંક્રમે અણંતગુણા) સંક્રમ મેં અનન્ત-
ગુણા (એવં જાવ આયતે) હસી પ્રકાર આયત સંસ્થાન તક ।

સંખ્યાત પ્રદેશોમા અવગાઢ અનન્ત પ્રદેશી પરિમંહલ સંસ્થાનતા (અચરિમસ્સ ય ચર-
માણ ય ચરમંતપણ્ણ ય અચરમંતપણ્ણ ય) અચરમ, ચરમાણ, ચરમાન્ત પ્રદેશો
અને અચરમાન્ત પ્રદેશોમાં (દ્વ્વટ્ટયાપ પપસટ્ટયાપ દ્વ્વટ્ટપપસટ્ટયાપ) દ્રવ્યથી, પ્રદેશોથી,
દ્રવ્ય પ્રદેશોથી (કયરે કયરે હિતો) કેાણ કેાનાથી (અપ્પા વા, બહુયા વા તુલ્લા વા વિસે
સાહિયા વા ?) અલ્પ, બહુ, તુલ્ય, અથવા વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા ! જહા સંખેજ્જપણ્ણગાઢસ્સ) હે ગૌતમ ! જેવી સંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ
સંખ્યાત પ્રદેશીની વક્તવ્યતા કહી છે તેવી જ બાણવી (નવર) વિશેષ (સંક્રમેણં) સંક્ર-
મણથી (અણંતગુણા) અનન્તગણ છે (એવં જાવ આયતે) જે પ્રકારે આયત સંસ્થાન સુધી.

(પરિમંહલસ્સ ણં મંતે ! સંઠાણસ્સ અણંતપણ્ણસિયસ્સ અસંખેજ્જપણ્ણગાઢસ્સ) હે ભગ-
વન્ ! અનન્તપ્રદેશી અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ પરિમંહલ સંસ્થાનતા (અચરમસ્સ) અચર-
માન્ત (ચ) અને અચરમાન્ત આદિનું અલ્પબહુત્વ (જહા રચણપમાણ) જે પ્રમાણે રત્ન-
પ્રમાણ કથન કર્યું છે. તેજ પ્રમાણે (નવર) વિશેષ (સંક્રમે અણંતગુણા) સંક્રમમાં અનન્તગણ
કલા () જેજ પ્રમાણે યાવત્ આયત સંસ્થાન સુધી સમજવું.

ટીકા-પૂર્વ દ્વિપ્રદેશિકાદિ રક્ત્વધાનાં ચરમાચરમાદિવક્તવ્યતા પ્રરૂપિતાઃ, સ્કન્ધાનાશ્ચ પરિમંડલવૃત્તાદ્યન્યતમસંસ્થાનવક્તવ્યસ્ય નિયતત્વાત્ સંસ્થાનવક્તવ્યતાં પ્રરૂપયિતુમાદ-‘કણ્ઠં મંતે ! સંઠાણા પળ્ણત્તા ?’ હે મદન્ત ! કતિ-કિયન્તિ રાહુ સંસ્થાનાનિ-આકાશઃપ્રજ્ઞપ્તાનિ-પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ ? મગવાન્ આહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પંચ સંઠાણા પળ્ણત્તા’ પશ્ચપ્રકારાણિ સંસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, ‘તં જહા’ પરિમંડલે, વદ્દે, તંમે, ચડરંસે, આયણ ય’ તદ્ધથા-પરિમંડ-લમ્-ગોલાકારઃ, વૃત્તમ્-વર્તુલમ્, ત્ર્યસ્રમ્-ત્રિકોણમ્, તિસોઽસ્રયોઽસ્મિન્નુ ઇતિ ત્ર્યસ્રમિતિ-વ્યુત્પત્તેઃ, આચતશ્ચ-દીર્ઘમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘પરિમંડલા ણં મંતે ! સંઠાણા કિં સંખેજ્ઞા, અસંખેજ્ઞા અણંતા ?’ હે મદન્ત ! પરિમંડલાનિ રાહુ સંસ્થાનાનિ કિં સંખેયેયાનિ ભવન્તિ ? અસંખેયેયાનિ ભવન્તિ ? કિં વા અનન્તાનિ ભવન્તિ ? મગવાન્ આહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘નો સંખેજ્ઞા, નો અસંખેજ્ઞા, અણંતા’ પરિમંડલાત્મક સંસ્થાનાનિ નો સંખેયેયાનિ ભવન્તિ,

ટીકાર્થ-હસસે પૂર્વ દ્વિપ્રદેશી આદિ સ્કન્ધોં કે ચરમ, અચરમ આદિ કી વક્તવ્યતા કા નિરૂપણ કિયા ગયા હૈ, કિન્તુ જો બી સ્કન્ધ હોતે હૈં, વે પરિમંડલ, વૃત્ત આદિ મેં સે કિસી ન કિસી સંસ્થાન કે ધારક હોતે હૈં, હસ કારણ યહાં સંસ્થાનોં કી વક્તવ્યતા કા પ્રરૂપણ કિયા જાતા હૈ-

શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈં-હે મગવાન્ ! સંસ્થાન કિતને કહે હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! સંસ્થાન પાંચ પ્રકાર કે કહે હૈં, વે હસ પ્રકાર હૈં-(૧) પરિમંડલ-ગોલાકાર (૨) વૃત્ત-વર્તુલ (૩) ત્ર્યસ્ર-(ત્રિકોના) (૪) ચતુરસ્ર-ચો કોર ઓર (૫) આચત દીર્ઘલમ્બા ।

ગૌતમ-હે મગવાન્ ! પરિમંડલ સંસ્થાન કયા સંખ્યાત હૈં, અસંખ્યાત હૈં અથવા અનન્ત હૈં ?

મગવાન્-ગૌતમ ! પરિમંડલ સંસ્થાન ન સંખ્યાત હૈં, ન અસંખ્યાત હૈં કિન્તુ

ટીકાર્થ-અનાથી પૂર્વ દ્વિપ્રદેશી આદિ સ્કન્ધાના ચરમ અચરમ આદિની વક્તવ્યતાનુ નિરૂપણ કરાયુ છે, કિન્તુ જે કોઈ પણ સ્કન્ધ હોય છે, તેઓ પરિમંડલ, વૃત્ત આદિમાંથી કોઈ ને કોઈ સંસ્થાનના ધારક હોય છે, એ કારણે અહીં સંસ્થાનોની વક્તવ્યતાનું પ્રરૂપણ કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે મગવાન્ સંસ્થાન કેટલા કદા છે,

શ્રી મગવાન્ -હે ગૌતમ ! સંસ્થાન પાંચ પ્રકારના કદાં છે, તે આ પ્રકારે છે-(૧) પરિમંડલ (ગોળાકાર) (૨) વૃત્ત-વર્તુલ (૩) ત્ર્યસ્ર-ત્રિકોણ (૪) ચતુરસ્ર, અને આચત-દીર્ઘ (લાઘુ)

શ્રી ગૌતમસ્વામી.-હે મગવાન્ ! પરિમંડલ સંસ્થાન શું સંખ્યાત છે, અસંખ્યાત છે અથવા અનન્ત છે ?

શ્રી મગવાન્ :-હે ગૌતમ ! પરિમંડલ સંસ્થાન સંખ્યાતે નથી અને અસંખ્યાત

નો વા અસંખ્યેયાનિ ભવન્તિ, અપિ તુ અનન્તાનિ ભવન્તિ ? 'એવં જાવ આયયા' એવમ્-પરિમંહ-
 છોક્તરીત્યા, યાવત્-વૃત્તાનિ ત્ર્યસ્રાણિ, ચતુરસ્રાણિ આયતાનિ વ સંસ્થાનાનિ નો સંખ્યેયાનિ
 ભવન્તિ, નો વા અસંખ્યેયાનિ ભવન્તિ, અપિ તુ અનન્તાનિ ભવન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ 'પરિમંહછે
 પં મંતે ! સંઠાળે કિં સંખેજ્જપપ્પસિપ્પ અસંખેજ્જપપ્પસિપ્પ અણંતપપ્પમિપ્પ ?' હે મદન્ત ! પરિ-
 મંહલં સ્વલ્લ સંસ્થાનં કિં સંખ્યેયપ્રદેશિકં ભવતિ ? કિં વા અસંખ્યેયપ્રદેશિકં ભવતિ ? કિં વા
 અનન્તપ્રદેશિકં ભવતિ ? ભગવાન્ આહ- 'ગોયમા ! હે ગૌતમ ! 'સિય સંખેજ્જપપ્પસિપ્પ, સિય
 અસંખેજ્જપપ્પસિપ્પ, સિય અણંતપપ્પસિપ્પ' પરિમંહલાત્મક સંસ્થાનં સ્યાત્-કદાચિત્ સંખ્યેયપ્રદે-
 શિકં ભવતિ, સ્યાત્-કદાચિત્ અસંખ્યેયપ્રદેશિકં ભવતિ, સ્યાત્-કદાચિત્ અનન્તપ્રદેશિકં ભવતિ
 'એવં જાવ આયય' એવમ્-પરિમંહલસંસ્થાનોક્તરીત્યા યાવત્ વૃત્તમ્-ત્ર્યસ્રમ્-ચતુરસ્રમ્ આયતશ્ચ
 સંસ્થાનમપિ સ્યાત્-કદાચિત્ સંખ્યેયપ્રદેશિકં ભવતિ, સ્યાત્-કદાચિત્ અસંખ્યેયપ્રદેશિકં
 ભવતિ, સ્યાત્-કદાચિત્ અનન્તપ્રદેશિકં ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'પરિમંહછે પં મંતે ! સંઠાળે
 સંખેજ્જપપ્પસિપ્પ કિં સંખેજ્જપપ્પસોગાદે, અસંખેજ્જપપ્પસોગાદે અણંતપપ્પસોગાદે ?' હે મદન્ત !
 'પરિમંહલં સ્વલ્લ સંસ્થાનં સંખ્યેયપ્રદેશિકં કિં સંખ્યેયપ્રદેશાવગાદં ભવતિ ? કિં વા અસંખ્યેય-

અનન્ત હૈં । इसी प्रकार वृत्त, त्रिकोण, चतुष्कोण, और आयत संस्थानों के संबंध
 में समझलेना चाहिए । वे भी संख्यात या असंख्यात नहीं किन्तु अनन्त हैं ।

गौतम-भगवन् ! परिमंढल संस्थान क्या संख्यातप्रदेशी है या असंख्यात-
 प्रदेशी है या अनन्तप्रदेशी है ?

भगवान्-गौतम ! परिमंढल संस्थान कदाचित् संख्यातप्रदेशी कदाचित्
 असंख्यातप्रदेशी और कदाचित् अनन्तप्रदेशी होता है । आयत संस्थान तक
 प्रत्येक संस्थान इसी प्रकार है ।

૧. ગૌતમ-હે ભગવન્ ! જો પરિમંહલ સંસ્થાન સંખ્યાતપ્રદેશી હૈ, ત્હ ક્યા
 કાશ કે સંખ્યાતપ્રદેશોં મેં અવગાહ હોતા હૈ ? ક્યા અસંખ્યાતપ્રદેશોં મેં

પણ નથી પરન્તુ અનન્ત છે. એ પ્રમાણે વૃત્ત, ત્રિકોણ, ચતુષ્કોણ અને આયત સંસ્થાનાના
 સંબંધમાં સમજ લેવું જોઈએ. તેઓ પણ સંખ્યાત અગર અસંખ્યાત નથી દિન્તુ અનન્ત છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી.-હે ભગવન્ ! પરિમંહલ સંસ્થાન શુ સંખ્યાત પ્રદેશી છે અથવા
 અસંખ્યાત પ્રદેશી છે અથવા અનન્ત પ્રદેશી છે ?

શ્રી ભગવાન્ -હે ગૌતમ ! પરિમંહલ સંસ્થાન કદાચિત્ સંખ્યાત પ્રદેશી, કદાચિત્
 અસંખ્યાત પ્રદેશી અને કદાચિત્ અનન્ત પ્રદેશી હોય છે આયત સંસ્થાન સુધી પ્રત્યેક
 સંસ્થાન એ ૪ પ્રકારે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! જે પરિમંહલ સંસ્થાન સંખ્યાત પ્રદે-
 શી છે, તે શુ આશાના સંખ્યાત પ્રદેશમાં અવગાહ થાય છે ? શુ અસંખ્યાત પ્રદેશમાં

પ્રદેશાવગાદં ભવતિ ? કિં વા અનન્તપ્રદેશાવગાદં ભવતિ ? ભગવાન્ આહ-‘ગૌતમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સંલ્લેજ્જપ્સોગાદે નો અસંલ્લેજ્જપ્સોગાદે, નો અણંતપ્સોગાદે’ સંલ્લેજ્જપ્રદેશિકં પરિમંડલસંસ્થાનં સંલ્લેજ્જપ્રદેશાવગાદં ભવતિ, નો અસંલ્લેજ્જપ્રદેશાવગાદં ભવતિ, નો વા અનન્તપ્રદેશાવગાદં ભવતિ સંલ્લેજ્જપ્રદેશિકસ્ય પરિમંડલસંસ્થાનસ્ય પ્રદેશાનાં સંલ્લેજ્જ-માત્રત્વાત્ અસંલ્લેજ્જેષુ અનન્તેષુ વા પ્રદેશેષુ અવગાહનાડ્યમંભવાત્ ‘એવં જાવ આપ’ એવમ્-સંલ્લેજ્જપ્રદેશિકપરિમંડલસંસ્થાનોક્તરીત્યા યાવત્-સંલ્લેજ્જપ્રદેશિકસ્ય વૃત્તારપ, ત્ર્યસસ્ય ચતુરસ્રસ્ય આયતસ્ય ચાપિ સંસ્થાનસ્ય સંલ્લેજ્જપ્રદેશાવગાદત્વમેવ સમવતિ, નો અસંલ્લેજ્જપ્રદેશાવગાદત્વમ્ નો વા અનન્તપ્રદેશાવગાદત્વં પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘પરિમંડલે ણં મંતે ! સંઠાણે અસંલ્લેજ્જપ્સિપ્ કિં સંલ્લેજ્જપ્સોગાદે અસંલ્લેજ્જપ્સોગાદે’ અણંતપ્સોગાદે’હે મદન્ત ! પરિમંડલં સ્વલ્લ સંસ્થાનમ્ અસંલ્લેજ્જપ્રદેશિકમ્ કિં સંલ્લેજ્જપ્રદેશાવગાદં ભવતિ ? કિં વા અવગાદં હોતા હૈ ? અથવા અનન્તપ્રદેશો મેં અવગાદં હોતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સંલ્લેજ્જપ્રદેશી પરિમંડલ સંસ્થાન સંલ્લેજ્જ આકાશપ્રદેશો મેં અવગાદં હોતા હૈ, અસંલ્લેજ્જપ્રદેશો મેં અથવા અનન્તપ્રદેશો મેં અવગાદં નહીં હોતા । ક્યોં કિ સંલ્લેજ્જપ્રદેશી પરિમંડલ સંસ્થાન કે પ્રદેશ સંલ્લેજ્જ હી હોતે હૈ, અત્તએવ અસંલ્લેજ્જ અથવા અનન્તપ્રદેશો મેં ડસકા અવગાહન હોતા સંભવ નહીં હૈ । ઇસી પ્રકાર આયત સંસ્થાન તક સવ કે વિષય મેં સમજના ચાહિય, અર્થાત્ સંલ્લેજ્જપ્રદેશી વૃત્તસંસ્થાન, ત્ર્યસ સંસ્થાન, ચતુરસ્રસંસ્થાન ઓર આયત સંસ્થાન મી સંલ્લેજ્જ આકાશપ્રદેશો મેં હી અવગાદં હોતે હૈ, અસંલ્લેજ્જ અથવા અનન્ત પ્રદેશો મેં નહીં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! અસંલ્લેજ્જપ્રદેશી પરિમંડલ સંસ્થાન કયા સંલ્લેજ્જ પ્રદેશો મેં અવગાદં હોતા હૈ, અસંલ્લેજ્જપ્રદેશો મેં અવગાદં હોતા હૈ અથવા અનન્ત પ્રદેશો મેં અવગાદં હોતા હૈ ?

અવગાદં થાય છે ? અથવા અનન્ત પ્રદેશોમા અવગાદં થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :-હે ગૌતમ ! સંલ્લેજ્જપ્રદેશી પરિમંડલ સંસ્થાન સંલ્લેજ્જ આકાશ પ્રદેશોમા અવગાદં થાય છે. અસંલ્લેજ્જપ્રદેશોમા અથવા અનન્ત પ્રદેશોમા અવગાદં નથી થતા કેમકે સંલ્લેજ્જપ્રદેશી પરિમંડલ સંસ્થાનના પ્રદેશ સંલ્લેજ્જ જ હોય છે. તેથી જ અસંલ્લેજ્જ અથવા અનન્ત પ્રદેશોમા તેમનો અવગાદં થવો સંભવિત નથી એ જ પ્રકારે આયત સંસ્થાન સુધી બધાના વિષયમા સમજવું જોઈએ. અર્થાત્ સંલ્લેજ્જપ્રદેશી વૃત્ત સંસ્થાન, ત્ર્યસસંસ્થાન, ચતુરસ્ર સંસ્થાન અને આયત સંસ્થાન પણ સંલ્લેજ્જ આકાશ પ્રદેશોમા જ અવગાદં થાય છે, અસંલ્લેજ્જ અથવા અનન્ત પ્રદેશોમા નહીં

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવાન્ ! અસંલ્લેજ્જપ્રદેશી પરિમંડલ સંસ્થાન શું સંલ્લેજ્જપ્રદેશોમા અવગાદં થાય છે, અસંલ્લેજ્જપ્રદેશોમા અવગાદં થાય છે અથવા

અસંખ્યાતપ્રદેશાવગાઠં ભવતિ કિં વા અનન્તપ્રદેશાનગાઠં ભવતિ ? મગવાન્ આહ-‘ગૌયમા!’ હે ગૌતમ ! ‘સિય સંખેજ્જપ્પસોગાઠે સિય અસંખેજ્જપ્પસોગાઠે, નો અણંતપ્પસોગાઠે’ અસંખ્યેયપ્રદેશિકં પરિમંહલસંસ્થાનં, સ્યાત્ કદાચિત્, સંખ્યેયપ્રદેશાવગાઠં ભવતિ, સ્યાત્-કદાચિત્ અસંખ્યેયપ્રદેશાવગાઠં ભવતિ, કિન્તુ નો અનન્તપ્રદેશાવગાઠં ભવતિ, અસંખ્યેયપ્રદેશિકસ્ય પરિમંહલસંસ્થાનસ્ય સંખ્યેયેષુ અસંખ્યેયેષુ વા પ્રદેશેષુ અવગાહને વિરોધાભાવાત્ તદુભયત્રૈવાવગાઠત્વં સંભવતિ, નો અનન્તપ્રદેશેષુ અવગાઠત્વં સંભવતિ અસંખ્યેયપ્રદેશિકસ્ય પરિમંહલસંસ્થાનસ્ય અનન્તેષુ પ્રદેશેષુ અવગાહનેવિરોધાત્, ‘एवं जाव आयए’ एवम्-અસંખ્યેયપ્રદેશિકપરિમંહલસંસ્થાનોક્તરીત્યા, યાવત્-અસંખ્યેયપ્રદેશિકસ્ય ષુત્તસ્ય ત્ર્યસ્રસ્ય ચતુરસ્રસ્ય આયતસ્ય ચ સંસ્થાનસ્ય સ્યાત્-કદાચિત્ સંખ્યેયપ્રદેશાવગાઠત્વં ભવતિ, સ્યાત્ કદાચિત્ અસંખ્યેયપ્રદેશાવગાઠત્વં ભવતિ, નો અનન્તપ્રદેશાવગાઠત્વં સંભવતિ ઇતિ માવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘પરિમંહલે ણં મંતે ! સઠાણે અણંતપ્પસિય કિં સંખેજ્જપ્પસોગાઠે અસંખેજ્જપ્પસોગાઠે, અણંતપ્પસોગાઠે ?’ હે મદન્ત ! પરિમંહલં ચ્છલ્લ સંસ્થાનમ્ અનન્તપ્રદેશિકં કિં સંખ્યેયપ્રદેશાવગાઠં ભવતિ ? કિં વા અસંખ્યેયપ્રદેશાવગાઠં ભવતિ ? કિં વા અનન્તપ્રદેશાવગાઠં ભવતિ ? મગવાન્ આહ-

મગવાન્-હે ગૌતમ ! કદાચિત્ સંખ્યાત પ્રદેશોં મેં અવગાઠ હોતા હૈ, કદાચિત્ અસંખ્યાત પ્રદેશોં મેં અવગાઠ હોતા હૈ મગર અનંતપ્રદેશોં મેં અવગાઠ નહીં હોતા, ક્યોં કિ અસંખ્યાતપ્રદેશી પરિમંહલ સંસ્થાન કા સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત પ્રદેશોં મેં અવગાહ હોના ચિરુદ્ધ નહીં હૈ, મગર અનન્તપ્રદેશોં મેં અવગાહ હોના ચિરુદ્ધ હૈ । ઇસી પ્રકાર આયત પર્યન્ત સમી અસંખ્યાતપ્રદેશી સંસ્થાનોં કે વિષય મેં સમજ્ઞ લેના ઘાહિય ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! અનન્તપ્રદેશો પરિમંહલ સંસ્થાન કયા સંખ્યાત પ્રદેશોં મેં અવગાઠ હોતા હૈ યા અસંખ્યાતપ્રદેશોં મેં અવગાઠ હોતા હૈ અથવા અનન્તપ્રદેશોં મેં અવગાઠ હોતા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! કદાચિત્ સંખ્યાતપ્રદેશોં મેં અવગાઠ હોતા હૈ, કદા-

અનન્ત પ્રદેશોમા અવગાઠ થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્.-હે ગૌતમ ! કદાચિત્ સંખ્યાત પ્રદેશોમા અવગાઠ થાય છે, કદાચિત્ અસંખ્યાતપ્રદેશોમા અવગાઠ થાય છે પણ અનન્ત પ્રદેશોમા અવગાઠ નથી થતા. કેમકે અસંખ્યાત પ્રદેશી પરિમંહલ સંસ્થાનનુ સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત પ્રદેશોમા અવગાઠ થવો તે વિરુદ્ધ નથી, પણ અનન્ત પ્રદેશોમા અવગાઠ થવો વિરુદ્ધ છે, એજ પ્રકારે આયત પર્યન્ત બધા અસંખ્યાત પ્રદેશી સંસ્થાનોના વિષયમા સમજ્ઞ જવુ જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :-હે ભગવાન્ ! અનન્ત પ્રદેશી પરિમંહલ સંસ્થાન શુ સંખ્યાત પ્રદેશોમા અવગાઠ થાય છે અગર અસંખ્યાત પ્રદેશોમા અવગાઠ થાય છે અથવા અનન્ત પ્રદેશોમા અવગાઠ થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્.-હે ગૌતમ ! કદાચિત્ સંખ્યાત પ્રદેશોમા અવગાઠ થાય છે, કદાચિત્

‘સોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સિય સંસ્થેજ્જપણસોગાદે સિય અસંસ્થેજ્જપણસોગાદે નો અણંતપણ-
સોગાદે’ અનન્તપ્રદેશિકં પરિમંડલસંસ્થાનં, સ્યાત્-કદાચિત્ સંસ્થેયપ્રદેશાવગાદં ભવતિ,
સ્યાત્-કદાચિત્, અસંસ્થેયપ્રદેશાવગાદં ભવતિ, કિન્તુ નો અનન્તપ્રદેશાવગાદં ભવતિ,
અનન્તપ્રદેશિકસ્યાપિ પરિમંડલ સંસ્થાનસ્ય વિરોધાદેવ અનન્તપ્રદેશાવગાદત્વં ન સંભવતિ,
યતો લોકસ્યાપિ અસંસ્થેયપ્રદેશાત્પક્ત્વમેવ, લોકાદન્યત્ર ચ પુદ્ગલાનાં ગત્યભાવાત્, અતएव
અનન્તપ્રદેશિકમપિ પરિમંડલસંસ્થાનં સંસ્થેયેષુ અસંસ્થેયેષુ ચૈવ પ્રદેશેષુ અવગાહતે નો
અનન્તપ્રદેશેષુ ઇતિ માવઃ, ‘एवं જાવ આયए’ एनમ્-અનન્તપ્રદેશિકપરિમંડલસંસ્થાનોક્ત-
રીત્યા, યાવત્-અનન્તપ્રદેશિકસ્ય વૃત્તસ્ય ત્ર્યસ્રસ્ય ચતુરસ્રસ્ય આયનસ્ય ચાપિ સંસ્થાનસ્ય
સ્યાત્-કદાચિત્, સંસ્થેયપ્રદેશાવગાદત્વં ભવતિ, સ્યાત્-કદાચિત્ અસંસ્થેયપ્રદેશાવગાદત્વં
ભવતિ નો અનન્તપ્રદેશાવગાદત્વં સંભવતીતિ માવઃ । પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, ગૌતમઃ પૂઞ્ઞતિ-‘પરિમંડ-
લેણં મંતે ! સંઠાણે સંસ્થેજ્જપણસિય સંસ્થેજ્જપણસોગાદે કિં ચરમે, અચરમે, ચરમાઈં અચરમાઈં

ચિત્ અસંસ્થાતપ્રદેશોં મેં અવગાહ હોતા હૈ, અગર અનન્ત પ્રદેશોં મેં અવગાહ
નહીં હોતા । અનન્તપ્રદેશી પરિમંડલ સંસ્થાન મી વિરોધ કે કારણ અનન્ત
આકાશપ્રદેશોં મેં અવગાહ નહીં હો સકતા, ક્યોં કિ સમગ્ર લોકાકાશ કે મી
પ્રદેશ અસંસ્થાત હી હૈં ઓર લોકાકાશ કે બાહર પુદ્ગલોં કી ગતિ યા સ્થિતિ
હો નહીં સકતી । અતઃ અનન્તપ્રદેશી પરિમંડલ સંસ્થાન યા તો સંસ્થાતપ્રદેશોં
મેં અવગાહન કરતા હૈ યા અસંસ્થાત પ્રદેશોં મેં, અનન્તપ્રદેશોં મેં ડસકા અવ-
ગાહ સંભવ નહીં હૈ । અનન્તપ્રદેશી પરિમંડલ સંસ્થાન કે હી સમાન વૃત્ત, ત્ર્યસ્ર,
ચતુરસ્ર ઓર આયત સંસ્થાન મી સમગ્ર લેને ચાહિયે, અર્થાત્ અનન્તપ્રદેશી
ત્ર્યસ્ર આદિ સંસ્થાન મી સંસ્થાત યા અસંસ્થાત આકાશપ્રદેશોં મેં અવગાહન
કરતે હૈં, અનન્તપ્રદેશોં મેં નહીં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સંસ્થાતપ્રદેશી તથા સંસ્થાત આકાશપ્રદેશોં મેં
અવગાહ પરિમંડલ સંસ્થાન ક્યા ‘ચરમ’ કહલાતા હૈ ? ક્યા ‘અચરમ’ કહલાતા

અસંસ્થાત પ્રદેશોંમાં અવગાહ થાય છે પણ અનન્ત પ્રદેશોંમાં અવગાહ નથી થતા.
અનન્ત પ્રદેશી પરિમંડલ સંસ્થાન પણ વિરોધના કારણે અનન્ત આકાશ પ્રદેશોંમાં
અવગાહ નથી થઈ શકતા, કેમકે સમગ્ર લોકાકાશના પણ પ્રદેશ અસંસ્થાત જ છે અને
લોકાકાશના બહાર પુદ્ગલોની ગતિ અગર સ્થિતિ થઈ શકતી નથી. તેથી અનન્ત પ્રદેશી
પરિમંડલ સંસ્થાન અગરતો સંસ્થાત પ્રદેશોંમાં અવગાહન કરે છે, અગર અસંસ્થાત
પ્રદેશોંમાં. અનન્ત પ્રદેશોંમાં તેલું અવગાહન સંભવિત નથી. અનન્ત પ્રદેશી પરિમંડલ
સંસ્થાનના સમાન જ વૃત્ત, ત્ર્યસ્ર, ચતુરસ્ર, અને આયત સંસ્થાન પણ સમગ્ર લેવું
બોધ્યે, અર્થાત્ અનન્ત પ્રદેશી ત્ર્યસ્ર આદિ સંસ્થાન પણ સંસ્થાત અગર અસંસ્થાત
આકાશ પ્રદેશોંમાં અવગાહન કરે છે, અનન્ત પ્રદેશોંમાં નહીં.

મી ગૌતમસ્વામીઃ-હે ભગવન્ ! સંસ્થાતપ્રદેશી તથા આકાશ પ્રદેશોંમાં અવગાહ પરિમંડલ

चरमंतपपसा, अचरमंतपपसा ?' हे भदन्त ! परिमण्डलं खलु संस्थानं संख्येयप्रदेशिकं संख्येयप्रदेशावगाढ किं चरमं भवति, किं वा 'अचरमम्' इति व्यपदिश्यते, किं वा चरमाणि इति व्यपदिश्यते ? किं वा 'अचरमाणि' इति व्यपदिश्यते ? किं वा 'चरमान्तप्रदेशः' इति व्यपदिश्यते ? किं वा 'अचरमान्तप्रदेशः' इति व्यपदिश्यते ? भगवान् आह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'परिमण्डले णं संठाणे संखेज्जपएसिण् संखेज्जपएसोगाढे' परिमण्डलं खलु संस्थानं संख्येयप्रदेशिकं संख्येयप्रदेशावगाढ 'नो चरमे नो अचरमे' नो 'चरमम्' इति व्यपदिश्यते, नो वा 'अचरमम्' इति व्यपदिश्यते 'नो चरमाइं' नो 'चरमाणि' इति वा व्यपदिश्यते, 'नो, अचरमाइं' नो 'अचरमाणि' इति वा व्यपदिश्यते, 'नो चरमंतपपसा' नो 'चरमान्तप्रदेशः' इति व्यपदिश्यते 'नो अचरमंतपपसा' नो वा 'अचरमान्तप्रदेशः' इति व्यपदिश्यते रत्नप्रभापृथिवीवत्, किन्तु 'नियमं अचरमं, चरमाणि य' नियमाद्—नियमतः 'अचरमम् चरमाणि च' इति व्यपदिश्यते अनेकावयवविभागात्मकत्वस्य विवक्षितत्वात्, प्रदेशविवक्षायान्तु 'चरमंतपपसा य अचरमंतपपसा य' चरमान्तप्रदेशाश्च, अचरमान्तप्रदेशाश्च' इति व्यपदिश्यते, 'एवं जाव आयप्' एवम्—संख्येयप्रदेशिकं संख्येयप्रदेशावगाढपरिमण्डलसंस्थानोक्तरीत्या, यावत्—

है ? क्या 'चरमाणि' कहलाता है ? क्या 'अचरमाणि' कहलाता है ? अथवा क्या 'चरमान्तप्रदेश' कहलाता है ? या 'अचरमान्तप्रदेश' कहलाता है ?

भगवान्—गौतम ! संख्यातप्रदेशी और संख्यातप्रदेशों में अचगाढ परिमण्डल संस्थान 'चरम' नहीं कहलाता, 'अचरम' भी नहीं कहलाता, 'चरमाणि' भी नहीं कहलाता, 'अचरमाणि' भी नहीं कहलाता, न 'चरमान्तप्रदेश' कहलाता है और न 'अचरमान्तप्रदेश' कहलाता है, रत्नप्रभा पृथ्वी के समान, नियम से 'अचरमम् और चरमाणि' कहलाता है, क्योंकि अनेक अवयव-अविभागात्मकरूप में उसकी विवक्षा की गई है । अगर प्रदेशों की विवक्षा की जाय तो चरमान्तप्रदेश और अचरमान्तप्रदेश कहलाता है । आद्यत संस्थान तक इसी प्रकार समझना चाहिए, अर्थात् संख्यातप्रदेशी एवं संख्यात प्रदेशों

संस्थानं शु चरमं कहेवाय छे अचरमं कहेवाय छे ? शु चरमाणि कहेवाय छे ? शु अचरमाणि कहेवाय छे ? अथवा शु चरमान्त प्रदेश कहेवाय छे ? अथवा शु अचरमान्त प्रदेश कहेवाय छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! संख्यात प्रदेशी अने संख्यात प्रदेशीमां अचगाढ परिमण्डल संस्थान चरमं नथी कहेवाता अचरमं पण नथी कहेवाता, चरमाणि पण नथी कहेवाता अचरमाणि पण नथी कहेवाता, नथी चरमान्त प्रदेश कहेवातो अने नथी अचरमान्त प्रदेश कहेवातो रत्नप्रभा पृथ्वीना समान नियमं अचरमं अने चरमाणि कहेवाय छे, हेमके अनेक अवयव अविभागात्मक रूपमां अनी विवक्षा कइली छे अथवा प्रदेशीनी विवक्षा करायतो चरमान्त प्रदेश अने अचरमान्त प्रदेश कहेवाय छे आद्यत संस्थान सुधी अने प्रभेद समझ लेवु जोधके अर्थात् संख्यात प्रदेशी तेमज संख्यात

સંખ્યેયપ્રદેશિકસ્ય સંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢસ્ય વૃત્તસ્ય ત્ર્યસસ્ય ચતુરસસ્ય આયતસ્ય ચ સંસ્થાન-
સ્યાપિ નો ચરમત્વવ્યપદેશઃ નો વા અચરમત્વવ્યપદેશઃ, નો 'ચરમાણિ' इति वा व्यपदेशः,
નો 'અચરમાણિ' इति वा व्यपदेशः, નો 'ચરમાન્તપ્રદેશ' इति वा व्यपदेशः, નો વા 'અચર-
માન્તપ્રદેશાઃ' इति व्यपदेशो भवति, किन्तु अनेकावयवाविभागात्मकत्वविवक्षायाम् 'अचरमं
च चरमाणि च' इति व्यपदेशो भवति, प्रदेशविवक्षायान्तु 'चरमान्तप्रदेशाश्च अचरमान्तप्रदे-
शाश्च' इति व्यपदेशो भवतीति भावः, गौतमः पृच्छति—'परिमण्डले णं भंते ! संठाणे असंखे-
ज्जपएसिण् संखेज्जपएसोगाढे किं चरमे, अचरमे, पुच्छा ?' हे भदन्त ! परिमण्डलं खलु
संस्थानम् असंख्येयप्रदेशिकं संख्येयप्रदेशावगाढ किं 'चरयम्' इति व्यपदिश्यते ? किं वा
'अचरयम् ?' इति किं वा 'चरमाणि' इति ? किं वा 'चरमान्तप्रदेशाः' इति ? किं वा 'अच-
रमान्तप्रदेशाः' इति वा व्यपदिश्यते ? इति पृच्छा, भगवान् आह—'गोयमा ! हे गौतम !
'असंखेज्जपएसिण् संखेज्जपएसोगाढे जठा संखेज्जपएसिण्' असंख्येयप्रदेशिकं संख्येयप्रदे-
शावगाढं परिमण्डलमंस्थानं यथा संख्येयप्रदेशिकं संख्येयप्रदेशावगाढं परिमण्डलसंस्थानं

મેં અવગાઢ પરિમંડલ સંસ્થાન કી હી માંતિ વૃત્ત ત્ર્યસ, ચતુરસ઼્ઠ ઓર આયત
સંસ્થાન ખી ચરમ, અચરમ, ચરમાણિ, અચરમાણિ, ચરમાન્તપ્રદેશ ઓર અચરમા-
ન્તપ્રદેશ નહી કહા જા સકતા, કિન્તુ અવયવોં કે અવિભાગાત્મકત્વ કી વિવક્ષા
કી જાય તો 'અચરમં ઓર ચરમાણિ' કહા જા સકતા હૈ ઓર યદિ પ્રદેશોં કી
વિવક્ષા કી જાય તો 'ચરમાન્તપ્રદેશ ઓર અચરમાન્તપ્રદેશ' કહ સકતે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી હે ભગવાન્ ! સંખ્યાતપ્રદેશોં મેં અવગાઢ અસંખ્યાતપ્રદેશી
પરિમંડલ સંસ્થાન કયા ચરમ હૈ અથવા અચરમ હૈ ? ચરમાણિ હૈ અથવા અચર-
માણિ હૈ ? ચરમાન્તપ્રદેશ હૈ અથવા અચરમાન્તપ્રદેશ હૈ ।

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! સંખ્યાતપ્રદેશોં મેં અવગાઢ અસંખ્યાતપ્રદેશી પરિ-
મંડલ સંસ્થાન કી વક્તવ્યતા વૈસી હી સમજના ચાહિય જૈસી સંખ્યાતપ્રદેશી

પ્રદેશોમા અવગાઢ પરિમંડલ સંસ્થાનની જ જેમ વૃત્ત, ત્ર્યસ, ચતુરસ઼્ઠ અને આયત
સંસ્થાન પણ ચરમ—અચરમ—ચરમાણિ—અચરમાણિ—ચરમાન્ત પ્રદેશ અને અચરમાન્ત પ્રદેશ
નથી કહેવાતા પરન્તુ અવયવોના અવિભાગાત્મકની વિવક્ષા કરાયતો અચરમં અને ચર-
માણિ કહી શકાય છે, અને યદિ પ્રદેશોની વિવક્ષા કરાય તો ચરમાન્ત પ્રદેશ અને અચર-
માન્ત પ્રદેશ કહી શકાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :—હે ભગવાન્ ! સંખ્યાત પ્રદેશોમા અવગાઢ અસંખ્યાત પ્રદેશી
પરિમંડલ સંસ્થાન શુ ચરમ છે અથવા અચરમ છે ? ચરમાણિ છે અથવા અચરમાણિ
છે ? ચરમાન્ત પ્રદેશ છે, અથવા અચરમાન્ત પ્રદેશ છે ?

શ્રી ભગવાન્ —હે ગૌતમ, ! સંખ્યાત પ્રદેશોમા અવગાઢ અસંખ્યાત પ્રદેશી પરિ-
મંડલ સંસ્થાનની વક્તવ્યતા તેવીજ સમજવી જોઈએ જેવી સંખ્યાત પ્રદેશી તેમજ

ચરમાદિવિષયે મણિતં તથૈષ મણિતવ્યમ્ इति भावः 'एवं जाव आयए' एवं-संख्येयप्रदेशाव-
गाढासंख्येयप्रदेशिकपरिमण्डलसंस्थानोक्तरीत्यैव, यावत्-असंख्येयप्रदेशिकं संख्येयप्रदेशाव-
गाढं वृत्तं, त्र्यस्रम्, चतुरस्रम् आयतञ्चापि संस्थान चरमादिविषये संख्येयप्रदेशिक संख्येय-
प्रदेशावगाढ परिमण्डल संस्थानवदेवावसेयम्, गौतमः पृच्छति-'परिमण्डले णं भंते ! संठाणे
असंखेज्जपएसिए असंखेज्जपएसोगाढे किं चरमे पुच्छा' हे भदन्त ! परिमण्डलं खलु संस्थानम्
असंख्येयप्रदेशिकम् असंख्येयप्रदेशावगाढं किं चरम भवति ? किं वा 'अचरमम्' इति, किं वा
'चरमाणि' इति ? किं वा 'अचरमाणि' इति, किं वा 'चरमान्तप्रदेशाः' इति, किं वा 'अचर-
मान्तप्रदेशाः' इति व्यपदिश्यते ? इति पृच्छा भगवान् आह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'असं-
खेज्जपएसिए असंखेज्जपएसोगाढे' नो चरमे जहा संखेज्जपएसोगाढे' असंख्येयप्रदेशिकम्
असंख्येयप्रदेशावगाढं परिमण्डलसंस्थानं यथा संख्येयप्रदेशावगाढ परिमण्डलसंस्थानं मणितं
तथैव नो 'चरमम्' नो 'अचरमम्' नो 'चरमाणि' नो 'अचरमाणि' नो 'चरमान्तप्रदेशाः' नो

‘एवं-संख्यातप्रदेशો’ में अवगाढ परिमंडल संस्थान की कही गई है । इसी प्र र
'आयत संस्थान तक समझलेना चाहिए, अर्थात् असंख्यातप्रदेशी एवं संख्यात
प्रदेशों में अवगाढ वृत्त, त्र्यस्र, चतुरस्र और आयतसंस्थान को भी चरम आदिके
विषयमें संख्यातप्रदेशी एवं संख्यातप्रदेशों में अवगाढ परिमंडल संस्थानके
समान ही कह लेना चाहिए ।

गौतमस्वामी-हे भगवान् ! असंख्यातप्रदेशी एवं असंख्यात प्रदेशों में
अवगाढ परिमंडल संस्थान क्या चरम है या अचरम है ? चरमाणि है या अच-
रमाणि है ? चरमान्तप्रदेश है या अचरमान्तप्रदेश है ?

भगवान्-गौतम ! असंख्यातप्रदेशी एवं असंख्यातप्रदेशों में अवगाढ
परिमंड संस्थान का कथन संख्यातप्रदेशावगाढ परिमंडल संस्थान के समान
समझना चाहिए, अर्थात् वह चरम, अचरम, चरमाणि, अचरमाणि, चरमान्त-

‘સંખ્યાત પ્રદેશોમા અવગાઢ પરિમંડલ સંસ્થાનની કહેલી છે એજ પ્રકારે આયત સંસ્થાન
સુધી સમજ લેવું’ બોધ્યો. અર્થાત્ અસંખ્યાત પ્રદેશી તેમજ સંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ-
વૃત્ત ત્ર્યસ્ર ચતુરસ્ર અને આયત સંસ્થાનને પણ ચરમ આદિના વિષયમાં સંખ્યાત પ્રદેશી
તેમજ સંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ પરિમંડલ સંસ્થાનના સમાનજ કહી લેવું બોધ્યો

શ્રી ગૌતમસ્વામી -હે ભગવન્ ! અસંખ્યાત પ્રદેશી તેમજ અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં
અવગાઢ પરિમંડલ સંસ્થાન શું ચરમ છે અગર અચરમ છે ? ચરમાણિ છે અગર અચ-
રમાણિ છે ? ચરમાન્ત પ્રદેશ છે અગર અચરમાન્ત પ્રદેશ છે ?

શ્રી ભગવાન્ -હે ગૌતમ ! અસંખ્યાત પ્રદેશી તેમજ અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવ-
ગાઢ પરિમંડલ સંસ્થાનનું કથન સંખ્યાત પ્રદેશાવગાઢ પરિમંડલ સંસ્થાનના સમાન
‘સંમંજુ બોધ્યો, અર્થાત્ તે ચરમ, અચરમ, ચરમાણિ, અચરમાણિ, ચરમાન્ત પ્રદેશ

‘અચરમાન્તપ્રદેશાઃ’ ઇતિ વા વ્યપદિશ્યતે અપિ તુ નિયમાદ્ નિયમતઃ અનેકાવયવાવિભાગા-
ત્મકત્વવિવક્ષાયाम્ ‘અચરમં ચ ચરમાણિ ચ’ ઇતિ વ્યપદિશ્યતે પ્રદેશવિવક્ષયાન્તુ ‘ચરમાન્તપ્ર-
દેશાશ્ચ, અચરમાન્તપ્રદેશાશ્ચ’ ઇતિ વ્યપદિશ્યતે, ‘एवं जाव आयए’ एवम्-असंख्येयप्रदेशिका
संख्येयप्रदेशावगाढपरिमण्डलसंस्थानोक्तरीत्या, यावत्-असंख्येयप्रदेशिकम् असंख्येयप्रदेशा-
वगाढं घृत्तं, व्यस्रम्, चतुरस्रम्, आयतश्चापि संस्थानं संख्येयप्रदेशावगाढं संख्येयप्रदेशिक-
परिमण्डलसंस्थानवदेव ‘नो ‘चरमम्’ नो ‘अचरमम्’ नो ‘चरमाणि’ नो ‘अचरमाणि’ नो ‘चर-
मान्तप्रदेशाः’ नो ‘अचरमान्तप्रदेशाः’ इति वा व्यपदिश्यते अपि तु नियमतोऽनेकावयवावि-
भागात्मकत्वविवक्षायाम् ‘अचरमं च चरमाणि च’ इति व्यपदिश्यते, प्रदेशविवक्षायान्तु ‘चर-
मान्तप्रदेशाश्च अचरमान्तप्रदेशाश्च’ इति व्यपदिश्यते । गौतमः पृच्छति-‘परिमण्डले णं भंते !
संठाणे अणंतपएसिए संखिज्जपएसोगाढे किं चरमे पुच्छा’ हे भदन्त ! परिमण्डलं खल्ल
संस्थानम् अनन्तप्रदेशिकम् संख्येयप्रदेशावगाढं किं ‘चरमम्’ इति ? किं वा ‘अचरमम्’ इति ?
किं वा ‘चरमाणि’ इति किं वा ‘अचरमाणि’ इति ? किं वा ‘चरमान्तप्रदेशाः’ इति ? किं वा
‘अचरमान्तप्रदेशाः’ इति व्यपदिश्यते ? इति पृच्छा, भगवान् आह-‘गोयमा !’ हे गौतम !

પ્રદેશ અથવા અચરમાન્તપ્રદેશ નહીં કહા જા સકતા , અપિ તુ નિયમ સે અનેક
અવયવાવિભાગાત્મકત્વ કી વિવક્ષા સે ‘અચરમં-ચરમાણિ’ કહલાતા હૈ । પ્રદેશો
કી વિવક્ષા કરને પર ‘ચરમાન્તપ્રદેશ ઓર અચરમાન્તપ્રદેશ’ કહા જાતા હૈ ।
इसी प्रकार आयत संस्थान तक समझना चाहिए, अर्थात् असंख्यातप्रदेशी
और असंख्यातप्रदेशावगाढ परिमंडल संस्थान के समान ही घृत्त, व्यस्र, चतुरस्र,
और आयत संस्थान की वक्तव्यता भी समझ लेनी चाहिए ।

ગૌતમ-ભગવન્ ! અનન્તપ્રદેશી ઓર સંખ્યાતપ્રદેશો મેં અવગાહ પરિમંડલ
સંસ્થાન વ્યા ચરમ હૈ યા અચરમ હૈ ? ચરમાણિ હૈ અથવા અચરમાણિ હૈ ? ચર-
માન્તપ્રદેશ હૈ અથવા અચરમાન્તપ્રદેશ હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જૈસે સંખ્યાતપ્રદેશી ઓર અસંખ્યાતપ્રદેશી एवं संख्या

अचरमान्त प्रदेश नहीं कहें शकता, पण नियमથી અનેક અવયવાવિભાગાત્મકત્વની
વિવિધાથી અચરમં-ચરમાણિ કહેવાય છે. પ્રદેશોની વિવક્ષા કરતાં ચરમાન્ત પ્રદેશ અને
અચરમાન્ત પ્રદેશ કહેવાય છે. એજ પ્રકારે આયત સંસ્થાન સુધી સમજ લેવું બોધ્યું
અર્થાત્ અસંખ્યાત પ્રદેશી અને અસંખ્યાત પ્રદેશાવગાહ પરિમંડલ સંસ્થાના સમાન જ
ઘૃત્ત, વ્યસ્ર, ચતુરસ્ર અને આયત સંસ્થાનની વક્તવ્યતા પણ સમજ લેવી બોધ્યું,

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અનન્ત પ્રદેશી અને સંખ્યાત પ્રદેશોમા અવગાહ
પરિમંડલ સંસ્થાન શુ ચરમ છે અગર અચરમ છે ? ચરમાણિ છે અથવા અચરમાણિ
છે ? ચરમાન્ત પ્રદેશ છે અથવા અચરમાન્ત પ્રદેશ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એવું સંખ્યાત પ્રદેશી અને અસંખ્યાત પ્રદેશી તેમજ

‘તદેવ જાવ આયણ’ તથૈવ—પૂર્વોક્ત સંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢાસંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢ સંખ્યેયાસંખ્યેય-પ્રદેશિકપરિમંડલસંસ્થાનવદેવ અનન્તપ્રદેશિકં સંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢં પરિમંડલં યાવત્ વૃત્તમ્, ત્ર્યસમ્, ચતુરસમ્, આયતશ્ચાપિ સંસ્થાનં નો ‘ચરમં’ નો ‘અચરમમ્’ નો ‘ચરમાણિ’ નો ‘અચરમાણિ’ ‘નો ચરમાન્તપ્રદેશઃ,’ નો ‘અચરમાન્તપ્રદેશઃ’ इति वा व्यपदिश्यते, અપિ તુ નિયમતોઽનેકાવયવાવિભાગાત્મકત્વવિવક્ષાયામ્ ‘અચરમશ્ચ ચરમાણિ ચ’ इति व्यपदिश्यते, પ્રદેશવિવક્ષાયાન્તુ ‘ચરમાન્તપ્રદેશાશ્ચ અચરમાન્તપ્રદેશાશ્ચ’ इति व्यपदिश्यते, ‘અણંતપણ-સિણ અસંખેજ્જપણસોગાઢે જહા સંખેજ્જપણસોગાઢે’ અનન્તપ્રદેશિકં પરિમંડલસંસ્થાનમ્ અસંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢં યથા સંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢં પરિમંડલ સંસ્થાનં મણિતં તથૈવ મણિતવ્યમ્, ‘એવં જાવ આયણ’ એવમ્—અનન્તપ્રદેશિકાસંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢ પરિમંડલસંસ્થાનોક્તરીત્યૈવ, યાવત્—અનન્તપ્રદેશિકમ્ અસંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢં વૃત્તં, ત્ર્યસમ્, ચતુરસમ્, આયતશ્ચાપિ સંસ્થાનં ચરમાચરમાદિ વિષયેઽવસેયમ્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘પરિમંડલસ્સ ણં મંતે ! સંઠાણસ્સ સંખેજ્જ-

ત્તિપ્રદેશોં મેં અવગાઢ પરિમંડલ સંસ્થાન કે વિષય મેં કહા ગયા હૈ, ડસી પ્રકાર અનન્તપ્રદેશી એવં સંખ્યાતપ્રદેશાવગાઢ પરિમંડલસંસ્થાન કે સંબંધ મેં મી કહના યાહિણ । ઇસી પ્રકાર અનન્તપ્રદેશો એવં સંખ્યાતપ્રદેશોં મેં અવગાઢ વૃત્ત, ત્ર્યસ, ચતુરસ અને આયત સંસ્થાન કો મી સમજાલેના યાહિણ । અર્થાત્ ઉન્હેં મી ચરમ, અચરમ, ચરમાણિ, અચરમાણિ, ચરમાન્તપ્રદેશ અને અચરમાન્તપ્રદેશ નહીં કહા જા સકતા, કિન્તુ નિયમ સે અનેક અવયવોં કે અવિભાગાત્મકત્વ કી વિવક્ષા સે ‘અચરમ—ચરમાણિ’ કહા જા સકતા હૈ । પ્રદેશોં કી વિવક્ષા સે ‘ચરમાન્તપ્રદેશ અને અચરમાન્તપ્રદેશ’ કહ સકતે હૈં । અનન્તપ્રદેશી એવં અસંખ્યાતપ્રદેશાવગાઢ પરિમંડલ સંસ્થાન કા કથન અનન્તપ્રદેશી એવં સંખ્યા-તપ્રદેશાવગાઢ પરિમંડલ સંસ્થાન કે સમાન સમજના યાહિણ । ઇસી પ્રકાર આયત સંસ્થાન તક સમી કી વસ્તવ્યતા કહ લેની યાહિણ ।

સંખ્યાત પ્રદેશોમા અવગાઢ પરિમંડલ સંસ્થાનના વિષયમા કહેલુ છે, તે જ પ્રકારે અનન્ત પ્રદેશી તેમજ સંખ્યાત પ્રદેશાવગાઢ પરિમંડલ સંસ્થાનના સંબંધમા પણ કહેલુ જોઈએ. એજ પ્રકારે અનન્ત પ્રદેશી તેમજ સંખ્યાત પ્રદેશોમા અવગાઢ વૃત્ત, ત્ર્યસ, ચતુરસ, અને આયત સંસ્થાનને પણ સમજી લેલુ જોઈએ અર્થાત્ તેમને પણ ચરમ, અચરમ, ચરમાણિ, અચરમાણિ, ચરમાન્ત પ્રદેશ અને અચરમાન્ત પ્રદેશ નથી કહી શકાતા, કિન્તુ નિયમથી અનેક અવયવોના અવિભાગાત્મકત્વની વિવક્ષાથી અચરમ, ચરમાણિ કહી શકાય છે. પ્રદેશની વિવક્ષાથી ચરમાન્ત પ્રદેશ અને અચરમાન્ત પ્રદેશ કહી શકાય છે.

અનન્ત પ્રદેશી તેમજ સંખ્યાત પ્રદેશાવગાઢ પરિમંડલ સંસ્થાનનુ કથન અનન્ત પ્રદેશી તેમજ સંખ્યાત પ્રદેશાવગાઢ પરિમંડલના સમાન સમજવુ જોઈએ. એજ પ્રકારે આયત સંસ્થાન સુધી બધાની વસ્તવ્યતા કહેવી જોઈએ.

पएसियस्स संखेज्जपएसोगाढस्स' हे भदन्त ! परिमण्डलस्य खलु संस्थानस्य संख्येयप्रदेशिकस्य संख्येयप्रदेशावगाढस्य 'अचरिमस्स य चरिमाण य चरमंतपएसण य अचरमंतपएसण य' अचरमस्य च चरमाणाञ्च चरमान्तप्रदेशानाञ्च अचरमान्तप्रदेशानाञ्च मध्ये 'द्व्वट्ठयाए पएसट्ठयाए द्व्वट्ठयाएसट्ठयाए कयरे कयरेहितो अप्पा वा बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ?' द्रव्यार्थतया, प्रदेशार्थतया, द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया कतरेकतरेभ्योऽल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवान् आह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'सञ्चत्थोवे परिमण्डलस्स संठाणस्स संखेज्जपएसियस्स संखेज्जपएसोगाढस्स द्व्वट्ठयाए एगे अचरिमे' सर्वस्तोकम्—सर्वेभ्योऽल्पम्, परिमण्डलस्य संस्थानस्य संख्येयप्रदेशिकस्य संख्येयप्रदेशावगाढस्य द्रव्यार्थतया एकम् एकत्वविशिष्टम् अचरमम् भवति, तदपेक्षया 'चरिमाइं संखेज्जगुणाइं' चरमाणि संख्येयगुणानि भवन्ति सर्वात्मना परिमण्डलसंस्थानस्य संख्येयप्रदेशात्मकत्वात् तदपेक्षया 'अचरमं चरमाणि य दोऽवि विसेसाहियाइं' अचरमं चरमाणि च द्वयान्यपि समुदितानि विशेषाधिकानि भवन्ति, 'पएसट्ठयाए सञ्चत्थोवा परिमण्डलस्स संठाणस्स संखिज्जपएसियस्स संखेज्जपएसोगाढस्स चरमंतपएस' प्रदेशार्थतया सर्वस्तोकाः परिमण्डलस्य

गौतम—हे भगवन् ! संख्यातप्रदेशी एवं संख्यातप्रदेशावगाढ के अचरम, चरमाण, चरमान्तप्रदेश और अचरमान्तप्रदेश में से द्रव्य की अपेक्षा, प्रदेशों की अपेक्षा तथा द्रव्य और प्रदेशों की अपेक्षा कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक है ?

भगवान्—हे गौतम ! संख्यातप्रदेशी एवं संख्यातप्रदेशों में अवगाढ परिमण्डल संस्थान का द्रव्य की अपेक्षा एक 'अचरम' सब से कम है । उसकी अपेक्षा 'चरमाणि' संख्यातगुणा अधिक हैं, क्यों कि समग्ररूप से परिमण्डल संस्थान संख्यातप्रदेशात्मक होता है । उसकी अपेक्षा अचरम और चरमाणि दोनों मिलकर विशेषाधिक हैं । प्रदेशों की अपेक्षा, संख्यातप्रदेशी एवं संख्यात प्रदेशों में अवगाढ परिमण्डल संस्थान के चरमान्तप्रदेश सब से कम हैं, उनकी

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् । संख्यात प्रदेशी तेभञ्ज संख्यात प्रदेशावगाढना अचरम, चरमाणि, चरमान्त प्रदेशे अने अचरमान्त प्रदेशेमाथी द्रव्यनी अपेक्षाये प्रदेशानी अपेक्षाये तथा द्रव्य अने प्रदेशानी अपेक्षाये केणु केनाथी अल्प, धल्ला, तुल्य अथवा विशेषाधिक छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम । संख्यात प्रदेशी तेभञ्ज संख्यात प्रदेशेमा अवगाढ परिमण्डल संस्थानना द्रव्यनी अपेक्षाये अेक अचरम पथाथी ओछे छे । तेनी अपेक्षाये चरमाणि संख्यातगुणा अधिक छे, केमके समग्र रूपमा परिमण्डल संस्थान संख्यात प्रदेशात्मक होय छे । तेनी अपेक्षाये अचरम अने चरमाणि जन्ने मणी विशेषाधिक छे, प्रदेशानी अपेक्षाये संख्यात प्रदेशी तेभञ्ज संख्यात प्रदेशेमा अवगाढ परिमण्डल संस्था-

અસંખ્યેયપ્રદેશિકસ્ય સંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢસ્ય ચરમાન્તપ્રદેશા ભવન્તિ, તેભ્યઃ ‘અચરમંતપપસા સંખિજ્જગુણા’ અચરમાન્તપ્રદેશાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, તેભ્યોઽપિ ‘ચરમંતપપસા ય અચરમંત-પપસા ય દોવિ વિસેસાહિયા’ ચરમાન્તપ્રદેશાશ્ચ અચરમાન્તપ્રદેશાશ્ચ દ્વયેઽપિ સમુદિતાઃ વિશેષાધિકા ભવન્તિ, ‘દ્વચ્છપપસદ્વ્યાપ સ્વચ્છત્યોવે પરિમંડલસ્સ સંઠાણસ્સ અસંખેજ્જપપ-સિયસ્સ સંખેજ્જપપસોગાઢસ્સ एगे अचरिमे’ દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયા સર્વસ્તોકમ્ પરિમંડલસ્ય સંસ્થાનસ્ય અસંખ્યેયપ્રદેશિકસ્ય સંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢસ્ય એકમ્ અચરમં ભવતિ તદપેક્ષયા ‘ચરમાઈ સંખેજ્જગુણાઈ’ ચરમાણિ સંખ્યેયગુણાનિ ભવન્તિ, તેભ્યોપિ ‘અચરમં ચ ચરમાઈ ચ દોવિ વિસેસાહિયાઈ’ અચરમશ્ચ ચરમાણિ ચ દ્વયાન્યપિ સમુદિતાનિ વિશેષાધિકાનિ ભવન્તિ તેભ્યોઽપિ ‘ચરમંતપપસા સંખેજ્જગુણા’ ચરમાન્તપ્રદેશાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, તેભ્યોપિ ‘અચરમંતપપસા સંખેજ્જગુણા’ અચરમાન્તપ્રદેશાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, તેભ્યોપિ—‘ચરમંત-પપસા ય અચમંતપપસા ય દોવિ વિસેસાહિયા’ ચરમાન્તપ્રદેશાશ્ચ અચરમાન્તપ્રદેશાશ્ચ દ્વયેઽપિ સમુદિતાઃ વિશેષાધિકા ભવન્તિ, ‘एवं जाव आयए’ एवं-पूर्वोक्तरीत्यैव यावत्-वृत्तस्य त्र्य-स्रस्य चतुरस्रस्य आयतस्य चापि संस्थानस्य असंख्येयप्रदेशिकस्य संख्येयप्रदेशावगाढस्य

उनकी अपेक्षा अचरमान्तप्रदेश संख्यातगुणा अधिक है। उनकी अपेक्षा भी चरमान्त प्रदेश और अचरमान्तप्रदेश दोनों की कर विशेषाधिक हैं। द्रव्य और प्रदेश, दोनों की अपेक्षा असंख्यातप्रदेशी एवं संख्यातप्रदेशों में अवगाढ परिमंडलसंस्थान का एक अचरम सष से कम है, उसकी अपेक्षा चरमाणि संख्यातगुणा अधिक हैं, उनकी अपेक्षा अचरम और चरमाणि दोनों मिलकर विशेषाधिक हैं। उनकी अपेक्षा भी चरमान्तप्रदेश संख्यातगुणा अधिक है, और उनकी अपेक्षा भी अचरमान्त प्रदेश संख्यात गुणा अधिक हैं। उनकी अपेक्षा चरमान्तप्रदेश और अचरमान्तप्रदेश दोनों मिलकर विशेषाधिक हैं। इसी प्रकार असंख्यातप्रदेश एवं संख्यात प्रदेशों में अवगाढ वृत्त, त्र्यस्र, चतु-

મળીને વિશેષાધિક છે પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત પ્રદેશી તેમજ સંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ પરિમંડલ સંસ્થાનના ચરમાન્ત પ્રદેશ બધાથી ઓછા છે, તેમની અપેક્ષાએ અચરમાન્ત પ્રદેશ અસંખ્યાત ગણા અધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ પણ ચરમાન્ત પ્રદેશ અને અચરમાન્ત પ્રદેશ બંને મળીને વિશેષાધિક છે, દ્રવ્ય અને પ્રદેશ બંનેની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત પ્રદેશી તેમજ સંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ પરિમંડલ સંસ્થાનના એક અચરમ બધાથી ઓછો છે, તેની અપેક્ષાએ ચરમાણિ સંખ્યાતગણા અધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ અચરમ અને ચરમાણિ બંને મળીને વિશેષાધિક છે તેમની અપેક્ષાએ પણ ચરમાન્ત પ્રદેશ સંખ્યાતગણા અધિક છે અને તેમની અપેક્ષાએ પણ અચરમાન્ત પ્રદેશ સંખ્યાતગણા અધિક છે તેમની અપેક્ષાએ પણ ચરમાન્ત પ્રદેશ અને અચરમાન્ત પ્રદેશ બંને મળીને વિશેષાધિક છે. એજ પ્રકારે અસંખ્યાત પ્રદેશી તેમજ સંખ્યાત પ્રદેશોમાં

અચરમસ્ય ચરમાણાઞ્ચ ચરમાન્તપ્રદેશાનાઞ્ચ અચરમાન્તપ્રદેશાનાઞ્ચ મધ્યે દ્રવ્યાર્થતયા પ્રદેશાર્થતયા દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયા અલ્પબહુત્વમવસેયમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘પરિમંડલસ્ય જં મંતે ! સંઠાનસ્ય અસંખ્યેઽજપણસિયસ્ય અસંખ્યેઽજપણસોગાઢસ્ય’ હે મદન્ત ! પરિમંડલસ્ય સ્થલ સંસ્થાનસ્ય અસંખ્યેયપ્રદેશિકસ્ય અસંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢસ્ય ‘અચરમસ્ય ચરમાણ ય ચરમંતપણસાણય અચરમંપણસાણય’ અચરમસ્ય ચરમાણાઞ્ચ ચરમાન્તપ્રદેશાનાઞ્ચ અચરમાન્તપ્રદેશાનાઞ્ચ મધ્યે ‘દન્વહ્યાપ પણસદ્યાપ દન્વાટપણસદ્યાપ’ દ્રવ્યાર્થતયા પ્રદેશાર્થતયા દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતયા ‘કયરે કયરેદિંતો અપ્પા વા, વહુયા વા, તુલ્લા વા, વિસેયાહિયા વા ?’ કતરે કતરેભ્યોઽલ્પા વા, બહુકા વા, તુલ્યા વા, વિશેષાધિકા વા ભવન્તિ ? મગવાન આહ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જહા રયણપ્પમાપ અપ્પા વહુય તદેવ નિરવસેસંમાણિયવ્વં’ યથા રત્નપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ અલ્પ બહુત્વં પ્રતિપાદિતં તથૈવ અસંખ્યેયપ્રદેશિકસ્ય અસંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢસ્ય પરિમંડલસંસ્થાનસ્યાપિ ચરમાચરમાદિ વિષયેઽલ્પબહુત્વમ્ નિરવશેષમ્ સર્વમ્, મણિતવ્યમ્-પ્રતિપાદનીયમ્ ; ‘एवं जाव आयए’ एवम्-અસંખ્યેયપ્રદેશિકાસંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢસ્ય પરિમંડલસંસ્થાનસ્ય રસ્ય ઔર આયત સંસ્થાન કા મી દ્રવ્ય સે, પ્રદેશોં સે તથા દ્રવ્ય-પ્રદેશોં સે અલ્પ બહુત્વ સમક્ષ લેના ચાહિપ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! અસંખ્યાતપ્રદેશોં મેં અવગાઢ પરિમંડલ સંસ્થાન કે અચરમ, ચરમાણ, ચરમાન્તપ્રદેશોં ઔર અચરમાન્તપ્રદેશોં મેં, દ્રવ્ય કી અપેક્ષા, પ્રદેશોં કી અપેક્ષા કૌન કિસસે અલ્પ, બહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જૈસા રત્નપ્રમા પૃથિવી કે અલ્પ બહુત્વ કા નિરૂપણ કિયા ગયા હૈ, વૈસા હી અસંખ્યાતપ્રદેશી ઔર અસંખ્યાતપ્રદેશોં મેં અવગાઢ પરિમંડલ સંસ્થાન કે ચરમ-અચરમ આદિ કે વિષય મેં સમ્પૂર્ણ અલ્પબહુત્વ કહ લેના ચાહિપ । ઇસી પ્રકાર આયત સંસ્થાન તક સમક્ષના ચાહિપ, અર્થાત્ અસં-

અવગાઢ વૃત્ત, ત્ર્યક્ષ, ચતુરક્ષ અને આયત સંસ્થાનતુ પશુ દ્રવ્યથી પ્રદેશોથી તથા દ્રવ્ય પ્રદેશોથી અલ્પ-બહુત્વ સમક્ષ લેવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી :-હે મગવન્ ! અસંખ્યાત પ્રદેશી તેમજ અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ પરિમંડલ સંસ્થાનના અચરમ, ચરમાણ, ચરમાન્તપ્રદેશો અને અચરમાન્ત પ્રદેશોમાં દ્રવ્યની અપેક્ષાએ, પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તથા દ્રવ્ય તેમજ પ્રદેશોની અપેક્ષાએ કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! જેવું રત્નપ્રમા પૃથ્વીના અલ્પ બહુત્વનું નિરૂપણ કરાયેલું છે, તેવું જ અસંખ્યાત પ્રદેશી અને અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ પરિમંડલ સંસ્થાનના ચરમ-અચરમ આદિના વિષયમાં સંપૂર્ણ અલ્પ બહુત્વ કહી લેવું જોઈએ, એજ પ્રકારે આયત સંસ્થાન સુધી સમજવું જોઈએ અર્થાત્ અસંખ્યાત પ્રદેશી તેમજ

પૂર્વોપદર્શિતરીત્યા, યાવત્-વૃત્તસ્ય ડ્યસ્રસ્ય ચતુરસ્રસ્ય આયતસ્યાપિ સંસ્થાનસ્ય ચરમાચરમાદિ વિષયે અલ્પબહુત્વં પ્રતિપત્તદ્યમ્ ! ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘પરિમંડલસ્સ ણં મંતે ! સંઠાણસ્સ અણંતપપ્પસિયસ્સ સંઘેજ્જપપ્પસોગાઢસ્સ’ હે મદન્ત ! પરિમંડલસ્ય સ્વલુ સંસ્થાનસ્ય અનન્ત-પ્રદેશિકસ્ય સંઘ્યેયપ્રદેશાવગાઢસ્ય ‘અચરિમસ્સ ચરિમાણ ય ચરમંતપપ્પસાણ ય અચરમંતપપ્પ-સાણ ય’ અચરમસ્ય વ ચરમાણાઞ્ચ ચરમાન્તપ્રદેશાનાઞ્ચ અચરમાન્તપ્રદેશાનાઞ્ચ મધ્યે ‘દવ્વદ્વયાપ્પ પપ્પસદ્વયાપ્પ દવ્વદ્વપપ્પસદ્વયાપ્પ’ દ્રવ્યાર્થતથા પ્રદેશાર્થતથા દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થતથા ‘કયરે કયરેહિતો અપ્પા વા, બહુયા વા, તુલ્લા વા, વિસેસાહિયા વા ?’ કતરે કતરેભ્યોડ્ડલા વા, બહુકા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા ભવન્તિ ? મગશાન્ આહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહા સંઘેજ્જ-પપ્પસિયસ્સ સંઘેજ્જપપ્પસોગાઢસ્સ’ યથા સંઘ્યેયપ્રદેશિકસંઘ્યેયપ્રદેશાવગાઢસ્ય પરિમંડલ-સંસ્થાનસ્ય ચરમાચરમાદિ વિષયે અલ્પ બહુત્વં પ્રતિપાદિતં તથૈવ અનન્તપ્રદેશિકસ્યાપિ સંઘ્યેય-પ્રદેશાવગાઢસ્ય પરિમંડલસંસ્થાનસ્યાલ્પબહુત્વં પ્રતિપાદનીયમ્ કિન્તુ-‘નવરં સંકમે ણં અણંતગુણા’ નવરં પૂર્વાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ સંક્રમે સ્વલુ અનન્તગુણા ભવન્તિ, અયં માવઃ ક્ષેત્રપ્રરુ-

હ્યાતપ્રદેશી एवं असंख्यातप्रदेशों में अवगाढ परिमंडल संस्थान के समान ही वृत्त, त्र्यस्र, चतुरस्र और आयत संस्थान का चरम-अचरम आदि संबंधी अल्प-बहुत्व समझ लेना चाहिए ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! अनन्तप्रदेशी एवं संख्यातप्रदेशों में अवगाढ परिमंडल संस्थान के अचरम, चरमाण, चरमान्तप्रदेशों और अचरमान्तप्रदेशों में से, द्रव्य की अपेक्षा, प्रदेशों की अपेक्षा और द्रव्य तथा प्रदेशों की अपेक्षा कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य या विशेषाधिक है ।

भगवान्-गौतम ! जैसे संख्यातप्रदेशी और संख्यातप्रदेशों में अवगाढ परिमंडल संस्थान का चरम-अचरम आदि संबंधी अल्पबहुत्व निरूपित किया गया है, उसी प्रकार अनन्तप्रदेशी एवं संख्यातप्रदेशों में अवगाढ परिमंडल संस्थान का भी अल्पबहुत्व समझना चाहिए । विशेषता यह है कि संक्रम में

અસંખ્યાત પ્રદેશે મા અવગાઢ પરિમંડલ સંસ્થાનના સમાન જ વૃત્ત, ત્ર્યસ્ર, ચતુરસ્ર અને આયત-સંસ્થાનના ચરમ-અચરમ આદિ સંબંધી અલ્પ બહુત્વ સમજ લેવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અનન્ત પ્રદેશી તેમજ સંખ્યાત પ્રદેશે મા અવગાઢ પરિમંડલ સંસ્થાનના અચરમ ચરમાણ, ચરમાન્ત પ્રદેશે અને અચરમાન્ત પ્રદેશે માંથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અને દ્રવ્ય તથા પ્રદેશોની અપેક્ષાએ કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણું, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેવું સંખ્યાત પ્રદેશી અને સંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ પરિમંડલ સંસ્થાનના ચરમ-અચરમ આદિ સંબંધી અલ્પ બહુત્વ નિરૂપિત કરાયું છે, તેજ પ્રકારે અનન્ત પ્રદેશી તેમજ સંખ્યાત પ્રદેશે મા અવગાઢ પરિમંડલ સંસ્થાનનું પણ અલ્પ બહુત્વ સમજવું જોઈએ વિશેષતા એ છે કે સંક્રમમાં અનન્તગણા છે, અર્થાત્

पणतो यदा द्रव्यप्ररूपणं प्रति संक्रमणपरिवर्तनं भवति तदा तानि चरमाणि अनन्तगुणानि भवन्ति इति बोध्यम्, तदभिलापस्तु 'संख्येत्योवे एगे अचरमे, चरमाइं खेत्तओ असंखेज्ज-गुणाइं दव्वओ अणंतगुणाइं, अचरमं चरमाणि य दोवि विसेसाहियाइं' इति बोध्यः 'एवं जाव आयए' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या यावत्-वृत्तस्य त्र्यस्रस्य चतुरस्रस्य आयतस्य च संस्थानस्य अनन्तप्रदेशिकस्य संख्येयप्रदेशावगाढस्य चरमाचरमादिविषयेऽल्पबहुत्वं संख्येयप्रदेशिकस्य संख्येयप्रदेशावगाढस्य परिमण्डलसंस्थानस्य प्रतिपादितं तथैव प्रतिपादयितव्यम् ! गौतमः पृच्छति-'परिमण्डलस्स णं भंते ! संठाणस्स अणंतपएसियस्स असंखेज्जपएसोगाढस्स' हे भदन्त ! परिमण्डलस्य खलु संस्थानस्य अनन्तप्रदेशिकस्य असंख्येयप्रदेशावगाढस्य 'अचरम-स्स य पुच्छा' अचरमस्य च चरमाणाञ्च चरमान्तप्रदेशानाम् अचरमान्तप्रदेशानाञ्च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका वा भवन्ति ? इति पृच्छा, भगवान् आह-'जहा रयणप्पभाए' यथा रत्नप्रभायाः पृथिव्याश्चरमाचरमादिविषये अल्प बहुत्वं मणितं तथैव अनन्तप्रदेशिकस्य असंख्येयप्रदेशावगाढस्य परिमण्डलसंस्थानस्यापि

अनन्तगुणा हैं, अर्थात् जब क्षेत्रप्ररूपणा से द्रव्य की प्ररूपणा संबंधी संक्रमण-परिवर्तन होता है, तब 'चरमाणि' अनन्तगुणा होते हैं। उसका कथन इस प्रकार हैं-सब से कम एक अचरम है, चरमाणि क्षेत्र से संख्यातगुणा और द्रव्य से अनन्तगुणा हैं। अचरम और चरमाणि दोनों मिलकर विशेषाधिक हैं। इसी प्रकार अनन्तप्रदेशी एवं संख्यातप्रदेशों में अवगाढ वृत्त, त्र्यस्र, चतु-रस्र और आयत संस्थान के चरम-अचरम आदि के विषय में अल्प-बहुत्वं समझना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! अनन्तप्रदेशी और असंख्यातप्रदेशों में अवगाढ परिमण्डल संस्थान के अचरम, चरमाण, चरमान्तप्रदेशों और अचरमान्तप्रदेशों में कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ?

भगवान्-गौतम ! जैसे रत्नप्रभा पृथ्वी के चरम-अचरम आदि के विषय

न्यारे क्षेत्र प्ररूपणाथी द्रव्यनी प्ररूपणा स भधी संक्रमण-परिवर्तनं थाय छे' त्यारे 'चर-माणि अनन्तगुणा होय छे. तेनु कथन आ रीते छे-मधायी ओष्ठ ओके अचरम छे, अरमाणि क्षेत्रथी संख्यातगुणु अने द्रव्यथी अनन्तगुणु छे अचरम अने अरमाणि भन्ने भणीने विशेषाधिक छे ओज प्रकारे अनन्त प्रदेशी तेमज स भ्यात प्रदेशोमां अवगाढ वृत्त' त्र्यस्र, चतुरस्र अने आयत संस्थानना चरम-अचरम आदिना विषयमां पणु अल्प बहुत्वं समल्लखेवु ओष्ठो.

श्री गौतमस्वामी:-हे भगवन् ! अनन्त प्रदेशी अने असंख्यात प्रदेशोमां अव-गाढ परिमण्डल संस्थानना अचरम, चरमाण, चरमान्त प्रदेशो अने अचरमान्त प्रदेशोमां ओष्ठ कौनाथी अल्प, धृष्ट, तुल्य अथवा विशेषाधिक छे ?

श्री भगवान्:-हे गौतम ! जेवु रत्नप्रभा पृथ्वीना चरम-अचरम आदिना विष-

ચરમાચરમાદિ વિષયે-ડલ્પબહુત્વં પ્રતિપત્તવ્યમ્, કિન્તુ 'નવરં સંક્રમેષણંતગુણા' નવરમ્-પૂર્વા-
પેક્ષયા વિશેષસ્તુ સંક્રમે પરિવર્તને અનન્તગુણાનિ ભવન્તિ इति વક્તવ્યમ્, તદભિલાપસ્તુ પૂર્વો-
ક્તરીત્યાડવસેયઃ, 'एवं जाव आये' एनम्-અનન્તપ્રદેશિકસ્ય અસંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢસ્ય પરિ-
મળ્ડલસંસ્થાનસ્યોક્તરીત્યૈવ યાવત્-વૃત્તસ્ય ત્ર્યસ્રસ્ય ચતુરસ્રસ્ય આયતસ્ય ચાપિ સંસ્થાનસ્ય
અનન્તપ્રદેશિકસ્ય અસંખ્યેયપ્રદેશાવગાઢસ્ય ચરમાદિવિષયેડલ્પબહુત્વં વોધ્યમ્ ॥ સૂ. ૬ ॥

જીવાદિ ચરમાચરમવક્તવ્યતા-

મૂલમ્-જીવે ણં મંતે ! ગઢ ચરમેણં કિં ચરમે અચરમે ? ગોયમા !
સિય ચરમે, સિય અચરમે, નેરઙ્યાણં મંતે ! ગઢ ચરમેણં કિં ચરિમે ચ-
રિમે ? ગોયમા ! સિય ચરમે સિય અચરમે, एवं निरंतरं जाव वेमाणिए,
નેરઙ્યાણં મંતે ! ગઢ ચરમેણં કિં ચરિમા, અચરિમા ? ગોયમા ! ચરિમા વિ,
અચરિમા વિ, एवं निरंतरं जाव वेमाणिया, નેરઙ્યાણં મંતે ! ઠિઈ ચરમેણં
વિં ચરમે અચરમે ? ગોયમા ! સિય ચરમે સિય અચરમે, एवं
निरंतरं जाव वेमाणिए, નેરઙ્યાણં મંતે ! ઠિઈ ચરમેણં કિં ચરમા,
અચરમા ? ગોયમા ! ચરમા વિ, અચરમા વિ, एवं निरंतरं जाव वेमा-

મેં અલ્પ-બહુત્વ કહા ગયા હૈ, उसी प्रकार अनन्तप्रदेशी एवं असंख्यातप्रदेशों
में अवगाढ परिम डल संस्थान के चरम, अचरम आदि के विषय में भी अल्प
बहुत्व समझ लेना चाहिए । विशेषता यह है कि संक्रम में 'अनन्तगुणा हैं, ऐसा
कहना चाहिए । उसका उच्चारण पहले कहे अनुसार है । जैसा अनन्तप्रदेशी
एवं असंख्यातप्रदेशों में अवगाढ परिम डल संस्थान का अल्पबहुत्व कहा, वैसा
ही वृत्त, त्र्यस्र, चतुरस्र और आयत संस्थान-अनन्तप्रदेशी एवं असंख्यात
प्रदेशों में अवगाढ-का भी चरमादि विषयक अल्पबहुत्व जानना चाहिए

.विशेषता यह है कि-यहां क्षेत्र से असंख्यातगुणा कहना चाहिये । सू. ६॥॥

યમા અલ્પ બહુત્વ કહેલુ છે, તેજ રીતે અનન્ત પ્રદેશી તેમજ અસખ્યાત પ્રદેશોમા અવ-
ગાઢ પરિમડલ સંસ્થાનના ચરમ, અચરમ આદિના વિષયમા પણ અલ્પ બહુત્વ સમજ
લેવું જોઈએ વિશેષતા આ છે કે સંક્રમમા અનન્તગુણા છે એમ કહેવુ જોઈએ. તેજ
ઉચ્ચારણુ પહેલા કદા અનુસાર છે. જેવુ અનન્ત પ્રદેશી તેમજ અસખ્યાત પ્રદેશોમાં
અવગાઢ પરિમડલ સંસ્થાનનુ અલ્પ બહુત્વ કહુ તેવુ જ વૃત્ત, ત્ર્યસ્ર, ચતુરસ્ર, અને
આયત સંસ્થાનનુ અનન્ત પ્રદેશી તેમજ અસખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ ચરમાદિ વિષયક
અલ્પ બહુત્વ જણવુ જોઈએ. ॥ સૂ. ૬ ॥

णिया नेरइएणं भंते । भवचरमेणं किं चरमे, अचरमे ? गोयमा ! सिय चरमे सिय अचरमे, एवं निरंतरं जाव वेमाणिए, नेरइयाणं भंते ! भव चरमेणं किं चरमा अचरमा ? गोयमा ! चरमा वि, अचरमा वि, एवं निरंतरं जाव वेमाणिया, नेरइएणं भंते ! भासा चरमेणं किं चरमे, अचरमे ? गोयमा ! सिय चरमे, सिय अचरमे, एवं निरंतरं जाव वेमाणिए, नेरइयाणं भंते ! भासा चरमेणं किं चरमा अचरमा ? गोयमा ! चरमा वि अचरमा वि, एवं जाव एगिदियवज्जा, निरंतरं जाव वेमाणिया, नेरइएणं भंते ! आणापाणुचरमेणं किं चरमे, अचरमे ? गोयमा ! सिय चरमे सिय अचरमे, एवं निरंतरं जाव वेमाणिए, नेरइयाणं भंते ! आणापाणुचरमेणं किं चरमा, अचरमा ? गोयमा ! चरमा वि अचरमा वि, एवं निरंतरं जाव वेमाणिया, नेरइएणं भंते ! आहार चरमेणं किं चरमे, अचरमे ? गोयमा ! सिय चरमे सिय अचरमे, एवं निरंतरं जाव वेमाणिए, नेरइयाणं भंते ! आहारचरमेणं किं चरमा अचरमा ? गोयमा ! चरमा वि, अचरमा वि, एवं निरंतरं जाव वेमाणिया, नेरइएणं भंते ! भावचरमेणं किं चरमे, अचरमे ? गोयमा ! सिय चरमे, सिय चरमे, एवं निरंतरं जाव वेमाणिए, नेरइयाणं भंते ! भाव चरमेणं किं चरमा, अचरमा ? गोयमा ! चरमा वि, अचरमा वि, एवं निरंतरं जाव वेमाणिया, नेरइएणं भंते ! वण्ण चरमेणं किं चरमे, अचरमे ? गोयमा ! सिय चरमे, सिय अचरमे, एवं निरंतरं जाव वेमाणिए, नेरइयाणं भंते ! वण्ण चरमेणं किं चरमा, अचरमा ? गोयमा ! चरिमा वि, अचरिमा वि, एवं निरंतरं जाव वेमाणिया, नेरइएणं भंते ! गंध चरमेणं किं चरमे अचरमे ? गोयमा ! सिय चरमे सिय अचरमे, एवं निरंतरं जाव वेमाणिए, नेरइयाणं भंते ! गंध चरमेणं किं चरमा, अचरमा ? गोयमा ! चरमा वि, अचरमा वि, एवं निरंतरं जाव वेमाणिया, नेरइएणं भंते ! रस चरमेणं किं चरमे, अचरमे ? गोयमा ! सिय चरमे, सिय अचरमे,

एवं निरंतरं जाव वेमाणिए, नेरइयाणं भंते ! रस चरमेणं किं चरमा, अचरमा ? गोयमा ! चरमा वि, अचरमा वि, एवं निरंतरं जाव वेमा-
णिया, नेरइएणं भंते ! फास चरमेणं किं चरमे, अचरमे ? गोयमा !
सिय चरमे, सिय अचरमे, एवं निरंतरं जाव वेमाणिए, नेरइयाणं
भंते ! फास चरमेणं किं चरमा, अचरमा ? गोयमा ! चरमा वि, अच
रमा वि, एवं जाव वेमाणिया, संगहणि गाहा-गइ ठिइ भवे य भा ।
आणपाणुचरमे य बोद्धव्वा । आहार भाव चरमे वण्णरसे गंधे फासे य ॥१॥
दसमं चरमाचरमपदं समत्तं ॥सू० ७॥

छाया-जीवः खलु भदन्त ! गतिचरमेण किं चरमः, अचरमः ? गौतम ! स्यात् चरमः,
स्यात् अचरमः, नैरयिकः खलु भदन्त ! गतिचरमेण किं चरमः, अचरमः ? गौतम ! स्यात्
चरमः, स्यात् अचरमः, एवम् निरन्तरं यावद् वैमानिकः, नैरयिकाः खलु भदन्त ! गतिचर-
मेणं किं चरमाः, अचरमाः ? गौतम ! चरमा अपि, अचरमा अपि, एवं निरन्तरं यावद्

जीवादि के चरमाचरम की अवक्तव्यता

शब्दार्थ—(जीवे णं भंते !) हे भगवन् जीव (गतिचरमेणं) गतिचरम से
(किं चरमे अचरमे ?) क्या चरम है या अचरम है ? (गोयमा) हे गौतम !
(सिय चरमे, सिय अचरमे) कथंचित् चरम, कथंचित् अचरम है (एवं
निरंतरं जाव वेमाणिए) इसी प्रकार लगातार वैमानिक तक (नेरइए णं भंते !
गति चरमेणं किं चरमे, अचरमे ?) हे भगवन् ! नैरयिक गति चरम से
क्या चरम है या अचरम है ? (गोयमा ! सिय चरमे, सिय अचरमे) हे
गौतम ! कथंचित् चरम, कथंचित् अचरम है (एवं निरंतरं जाव वेमाणिए) इसी
प्रकार लगातार वैमानिक तक (नेरइया णं भंते ! गतिचरमेणं किं चरमा अच-

જીવાદિ ચરમાચરમની વક્તાવ્યતા

શબ્દાર્થ—(જીવે ણં ભંતે) હે ભગવન્ ! જીવ (ગતિ ચરમેણં) ગતિ ચરમથી (કિં ચરમે
અચરમે ?) શું ચરમ છે અગર અચરમ છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સિય ચરમે, સિય
અચરમે) કથચિત્ ચરમ, કથચિત્ અચરમ છે (એવં નિરંતર જાવ વેમાણિયે) એજ રીતે
નિરંતર વૈમાનિક પર્યંત (નેરહયાણં ભંતે ! ગતિ ચરમેણં કિં ચરમે, અચરમે ?) હે ભગવન્ !
નૈરયિક ગતિ ચરમથી શું ચરમ છે અગર અચરમ છે ? (ગોયમા સિય ચરમે, સિય અચરમે)
હે ગૌતમ ! કથચિત્ ચરમ, કથચિત્ અચરમ તે (એવં નિરંતરં જાવ વેમાણિયે) એજ પ્રમાણે
સતત વૈમાનિક પર્યંત (નેરહયાણં ભંતે ! ગતિ ચરમેણં કિં ચરમા અચરમા ?) હે ભગ-
વન્ ! નારક ગતિ ચરમથી શું ચરમ છે અગર અચરમ છે ? (ગોયમા ! ચરમા વિ અચ

વૈમાનિકાઃ, નૈરયિકઃ, સ્થિતિચરમેણ કિં ચરમઃ, અચરમઃ ? ગૌતમ ! સ્યાત્
ચરમઃ સ્યાત્ અચરમઃ, એવં નિરંતરં યાવદ્ વૈમાનિકાઃ, નૈરયિકાઃ, સ્થિતિચરમેણ
કિં ચરમાઃ, અચરમાઃ ? ગૌતમ ! ચરમા અપિ, અચરમા અપિ, એવં નિરંતરં યાવદ્ વૈમાનિકાઃ,
નૈરયિકઃ, સ્થિતિચરમેણ કિં ચરમઃ, અચરમઃ ? ગૌતમ ! સ્યાત્ ચરમઃ, સ્યાત્
અચરમઃ, એવં નિરંતરં યાવદ્ વૈમાનિકાઃ, નૈરયિકાઃ, સ્થિતિચરમેણ કિં ચરમાઃ,

ચરમા ?) હે ભગવન્ ! નારક ગતિ ચરમ સે કયા ચરમ હૈં યા અચરમ હૈં ?
ગોયમા ! ચરિમા વિ અચરિમા વિ) હે ગૌતમ ! ચરમ ભી હૈં, અચરમ હૈં । (એવં
નિરંતરં જાવ વેમાણિયા) હસી પ્રકાર લગાતાર વૈમાનિકોં તક ।

(નેરહણ ણં મંતે ! ઠિહ ચરમેણં કિં ચરમે, અચરમે ?) હે ભગવન્ ! નારક
સ્થિતિચરમ સે કયા ચરમ હૈં યા અચરમ ! (ગોયમા ! સિય ચરમે સિય અચરમે)
હે ગૌતમ ! કથંચિત્ ચરમ, કથંચિત્ અચરમ હૈં (એવં નિરંતરં જાવ વેમાણિયા) હસી
પ્રકાર લગાતાર વૈમાનિક તક (નેરહયા ણં મંતે ! ઠિહચરમેણં કિં ચરિમા,
અચરિમા ?) હે ભગવન્ ! નારક સ્થિતિ ચરમ સે ચરમ હૈં યા અચરમ હૈં ? (ગોયમા !
ચરમા વિ અચરમા વિ) હે ગૌતમ ! ચરમ ભી, અચરમ ભી (એવં નિરંતરં જાવ
વેમાણિયા) હસી ર લગાતાર વૈમાનિકોં તક ।

(નેરહણ ણં મંતે ! મવ ચરમેણં કિં ચરમે, અચરમે ?) ભગવન્ ! નારક મવ-
ચરમ સે ચરમ હૈં યા અચરમ ? (ગોયમા ! સિય ચરમે, સિય અચરમે) હે ગૌતમ !
કથંચિત્ ચરમ, કથંચિત્ અચરમ હૈં (એવં નિરંતરં જાવ વેમાણિય) હસી પ્રકાર
નિરંતર વૈમાનિકતક (નેરહયા ણં મંતે ! મવચરમેણં કિં ચરમા, અચરમા ?)

ચરિમા વિ) હે ગૌતમ ! ચરમ પથુ છે ! અચરમ પથુ છે (એવં નિરંતર જાવ વેમાણિયા)
એજ પ્રકારે સતત વૈમાનિકોં મુધી

(નેરહણં મંતે ! ઠિહ ચરમેણં કિં ચરમે-અચરમે ?) હે ભગવન્ ! નારક સ્થિતિ ચરમ
થી થું ચરમ છે અગર અચરમ ? (ગોયમા ! સિય ચરમે, સિય અચરમે) હે ગૌતમ !
કથંચિત્ ચરમ, કથંચિત્ અચરમ છે (એવં નિરંતર જાવ વેમાણિય) એજ પ્રકારે સતત
વૈમાનિકોં મુધી (નેરહયા ણં મંતે ! ઠિહ ચરમેણં કિં ચરિમા, અચરિમા ?) હે ભગવન્ ! નારક
સ્થિતિથી ચરમ છે અગર અચરમ છે ? (ગોયમા ! ચરમા વિ અચરમા વિ) હે ગૌતમ !
ચરમ પથુ છે અચરમ પથુ (એવં નિરંતર જાવ વેમાણિયા) એજ પ્રકારે સતત વૈમાનિકોં મુધી

(નેરહયા ણં મંતે મવ ચરમેણં કિં ચરમે, અચરમે, ?) હે ભગવન્ ! નારક મવ ચર-
મથી ચરમ છે અગર અચરમ છે ? (ગોયમા સિય ચરમે, સિય અચરમે) હે ગૌતમ !
કથંચિત્ ચરમ કથંચિત્ અચરમ છે ? (એવં નિરંતરં જાવ વેમાણિય) એજ પ્રકારે નિરંતર
વૈમાનિક મુધી (નેરહયા ણં મંતે ! મવચરમેણં કિં ચરમા, અચરમા ?) હે ભગવન્ ! નૈરયિક
મવ ચરમથી ચરમ છે ? અથવા અચરમ છે ? (ગોયમા ! ચરમા વિ અચરમા વિ) હે ગૌતમ !

एवं निरंतरं जाव वेमाणिए, नेरइयाणं भंते ! रस चरमेणं किं चरमा, अचरमा ? गोयमा ! चरमा वि, अचरमा वि, एवं निरंतरं जाव वेमा-
णिया, नेरइएणं भंते ! फास चरमेणं किं चरमे, अचरमे ? गोयमा !
सिय चरमे, सिय अचरमे, एवं निरंतरं जाव वेमाणिए, नेरइयाणं
भंते ! फास चरमेणं किं चरमा, अचरमा ? गोयमा ! चरमा वि, अच-
रमा वि, एवं जाव वेमाणिया, संगहणि गाहा-गइ ठिइ भवे य भासा
आणपाणुचरमे य बोद्धव्वा। आहार भाव चरमे वण्णरसे गंधे फासे य ॥१॥
दसमं चरमाचरमपदं समत्तं ॥सू० ७॥

छाया-जीवः खलु मदन्त ! गतिचरमेण किं चरमः, अचरमः ? गौतम ! स्यात् चरमः,
स्यात् अचरमः, नैरयिकः खलु मदन्त ! गतिचरमेण किं चरमः, अचरमः ? गौतम ! स्यात्
चरमः, स्यात् अचरमः, एवम् निरन्तरं यावद् वैमानिकः, नैरयिकाः खलु मदन्त ! गतिचर-
मेणं किं चरमाः, अचरमाः ? गौतम ! चरमा अपि, अचरमा अपि, एवं निरन्तरं यावद्

जीवादि के चरमाचरम की अवक्तव्यता

शब्दार्थ—(जीवे णं भंते !) हे भगवन् जीव (गतिचरमेणं) गतिचरम से
(किं चरमे अचरमे ?) क्या चरम है या अचरम है ? (गोयमा) हे गौतम !
(सिय चरमे, सिय अचरमे) कथंचित् चरम, कथंचित् अचरम है (एवं
निरंतरं जाव वेमाणिए) इसी प्रकार लगातार वैमानिक तक (नेरइए णं भंते !
गति चरमेणं किं चरमे, अचरमे ?) हे भगवन् ! नैरयिक गति चरम से
क्या चरम है या अचरम है ? (गोयमा ! सिय चरमे, सिय अचरमे) हे
गौतम ! कथंचित् चरम, कथंचित् अचरम है (एवं निरंतरं जाव वेमाणिए) इसी
प्रकार लगातार वैमानिक तक (नेरइया णं भंते ! गतिचरमेणं किं चरमा अच-

छायादि अरमाअरमनी वक्तव्यता

शब्दार्थ—(जीवे णं भंते) हे भगवन् ! छाव (गति चरमेणं) गति अरमथी (किं चरमे
अचरमे ?) शुं अरम छे अगर अअरम छे ? (गोयमा !) हे गौतम ! (सिय चरमे, सिय
अचरमे) कथंचित् अरम, कथंचित् अअरम छे (एवं निरंतरं जाव वेमाणिए) ओए रीते
निरन्तर वैमानिक पर्यन्त (नेरइएणं भंते ! गति चरमेणं किं चरमे, अचरमे ?) हे भगवन् !
नैरयिक गति अरमथी शु अरम छे अगर अअरम छे ? (गोयमा सिय चरमे, सिय अचरमे)
हे गौतम ! कथंचित् अरम, कथंचित् अअरम ते (एवं निरंतरं जाव वेमाणिए) ओए प्रभाषे
सतत वैमानिक पर्यन्त (नेरइयाणं भंते ! गति चरमेणं किं चरमा अचरमा ?) हे भग-
वन् ! निरन्तर गति अरमथी शु अरम छे अगर अअरम छे ? (गोयमा ! चरमा वि अच-

वैमानिकाः, नैरयिकः खलु भदन्त ! स्थितिचरमेण किं चरमः, अचरमः ? गौतम ! स्यात्
चरमः स्यात् अचरमः एवं निरन्तरं यावद् वैमानिकः, नैरयिकाः खलु भदन्त ! स्थितिचरमेण
किं चरमाः, अचरमाः ? गौतम ! चरमा अपि, अचरमा अपि, एवं निरन्तरं यावद् वैमानिकाः,
नैरयिकः खलु भदन्त ! भवचरमेण किं चरमः, अचरमः ? गौतम ! स्यात् चरमः, स्यात्
अचरमः, एवं निरन्तरं यावद् वैमानिकः, नैरयिकाः खलु भदन्त ! भवचरमेण किं चरमाः,

रिमा ?) हे भगवन् ! नारक गति चरम से क्या चरम हैं या अचरम हैं ?
गोयमा ! चरिमा वि अचरिमा वि) हे गौतम ! चरम भी हैं, अचरम हैं । (एवं
निरन्तरं जाव वैमाणिआ) इसी प्रकार लगातार वैमानिकों तक ।

(नेरइए णं भंते ! ठिइ चरमेणं किं चरमे, अचरमे ?) हे भगवन् ! नारक
स्थितिचरम से क्या चरम है या अचरम ! (गोयमा ! सिय चरमे सिय अचरमे)
हे गौतम ! कथंचित् चरम, कथंचित् अचरम है (एवं निरन्तरं जाव वैमाणिआ) इसी
प्रकार लगातार वैमानिक तक (नेरइया णं भंते ! ठिइचरमेणं किं चरिमा,
अचरिमा !) हे भगवन् ! नारक स्थिति चरम से चरम हैं या अचरम है ? (गोयमा !
चरमा वि अचरमा वि) हे गौतम ! चरम भी, अचरम भी (एवं निरन्तरं जाव
वैमाणिआ) इसी प्रकार लगातार वैमानिकों तक ।

(नेरइए णं भंते ! भव चरमेणं किं चरमे, अचरमे ?) भगवन् ! नारक भव-
चरम से चरम है या अचरम ? (गोयमा ! सिय चरमे, सिय अचरमे) हे गौतम !
कथंचित् चरम, कथंचित् अचरम है (एवं निरन्तरं जाव वैमाणिआ) इसी प्रकार
निरन्तर वैमानिकतक (नेरइया णं भंते ! भवचरमेणं किं चरमा, अचरमा ?)

रिमा वि) हे गौतम ! अरम पणु छे । अअरम पणु छे (एवं निरन्तर जाव वैमाणिआ)
ओअ प्रकारे सतत वैमानिके। सुधी

(नेरइएणं भंते ! ठिइ चरमेणं किं चरमे-अचरमे ?) हे भगवन् ! नारक स्थिति अरम
थी शु अरम छे अगर अअरम ? (गोयमा ! सिय चरमे, सिय अचरमे) हे गौतम !
कथंचित् अरम, कथंचित् अअरम छे (एवं निरन्तर जाव वैमाणिआ) ओअ प्रकारे सतत
वैमानिके। सुधी (नेरइयाणं भंते ! ठिइ चरमेणं किं चरिमा, अचरिमा ?) हे भगवन् ! नारक
स्थितिथी अरम छे अगर अअरम छे ? (गोयमा ! चरमा वि अचरमा वि) हे गौतम !
अरम पणु छे अअरम पणु (एवं निरन्तर जाव वैमाणिआ) ओअ प्रकारे सतत वैमानिके। सुधी

(नेरइयाणं भंते भव चरमेणं किं चरमे, अचरमे, ?) हे भगवन् ! नारक भव अर-
मथी अरम छे अगर अअरम छे ? (गोयमा सिय चरमे, सिय अचरमे) हे गौतम !
कथंचित् अरम कथंचित् अअरम छे ? (एवं निरन्तरं जाव वैमाणिआ) ओअ प्रकारे निरन्तर
वैमानिक सुधी (नेरइयाणं भंते ! भवचरमेणं किं चरमा, अचरमा ?) हे भगवन् ! नैरयिक
भव अरमथी अरम छे ? अथवा अअरम छे ? (गोयमा ! चरमा वि अचरमा वि) हे गौतम !

अचरमः ? गौतम ! चरमा अपि, अचरमा अपि, एवं निरन्तरं यावद् वैमानिकाः, नैरयिकाः खलु भदन्त ! भाषा चरमेण किं चरमः अचरमः ? गौतम ! स्यात् चरमः, स्यात् अचरमः एवं निरन्तरं यावद् वैमानिकाः, नैरयिकाः खलु भदन्त ! भाषा चरमेण किं चरमाः, अचरमाः ? गौतम ! चरमा अपि, अचरमा अपि, एवं यावद् एकेन्द्रियवर्जाः, निरन्तरं यावद् वैमानिकाः, नैरयिकाः खलु भदन्त ! आनप्राणचरमेण किं चरमः अचरमः ? गौतम ! स्यात् चरमः, स्यात् अचरमः, एवं निरन्तरं यावद् वैमानिकाः, नैरयिकाः खलु भदन्त ! आनप्राण-

हे भगवन् ! नैरयिक भव-चरम से चरम हैं अथवा अचरम हैं ? (गोयमा ! चरमा वि अचरमा वि) हे गौतम ! चरम भी अचरम भी एवं निरन्तरं जाव वेमाणिया) इसी प्रकार निरन्तर वैमानिकों तक ।

(नेरइए णं भंते ! भासा चरमेणं किं चरमे अचरमे ?) हे भगवन् ! नारक भाषा चरम से क्या चरम है या अचरम ? (गोयमा ! सिय चरमे, सिय अचरमे) हे गौतम ! कथंचित् चरम, कथंचित् अचरम हैं (एवं निरन्तरं जाव वेमाणिए) इसी प्रकार लगातार वैमानिक तक (नेरइया णं भंते ! भासा चरमेणं किं चरमा, अचरमा ?) हे भगवन् ! नारक भाषाचरम से चरम हैं या अचरम ? (गोयमा ! चरमा वि अचरमा वि) हे गौतम ! चरम भी, अचरम भी (एवं जाव एणि दियवज्जा, निरन्तरं जाव वेमाणिया) इसी प्रकार यावत् एकेन्द्रियों को छोड़ कर निरन्तर वैमानिकों तक ।

(नेरइए णं भंते ! आणापाणु चरमेणं किं चरमे, अचरमे !) हे भगवन् ! नारक क्या आसोच्छ्वास-चरम से चरम है या अचरम ? (गोयमा ! सिय चरमे, सिय अचरमे) गौतम ! कथंचित् चरम, कथंचित् अचरम है (एवं निरन्तरं जाव वेमाणिए) इसी प्रकार लगातार वैमानिक तक (नेरइया णं भंते ! आणापाणु

चरम पधु अचरम पधु (एवं निरन्तरं जाव वेमाणिया) ओए प्रक्षारे निरन्तर वैमानिके सुधी

(नेरइएणं भंते ! भासा चरमेणं किं चरमे अचरमे ?) हे भगवन् ! नारक भाषा चरमथी शु चरम छे अगर अचरम ? (गोयमा ! सिय चरमे, सिय अचरमे) हे गौतम ! कथंचित् चरम, कथंचित् अचरम छे (एवं निरन्तरं जाव वेमाणिए) ओए प्रक्षारे सतत वैमानिके सुधी (नेरइयाणं भंते ! भासा चरमेणं किं चरमा, अचरमा) हे भगवन् ! नारक भाषा चरमथी चरम छे अगर अचरम ? (गोयमा ! चरमा वि अचरमा वि) हे गौतम ! चरम पधु, अचरम पधु (एवं जाव एण्दियवज्जा निरन्तर जाव वेमाणिया) ओए प्रक्षारे यावत् ओकेन्द्रियो सिवाय निरन्तर वैमानिके सुधी

(नेरइएण भंते ! आणापाणु चरमेणं किं चरमे, अचरमे ?) हे भगवन् ! नारक शु आसोच्छ्वास चरमथी चरम अगर अचरम छे ? (एवं निरन्तरं जाव वेमाणिए) ओए प्रक्षारे सतत वैमानिके सुधी (नेरइयाणं भंते ! आणापाणु चरमेण किं चरमा अचरमा ?)

चरमेणं किं चरमाः, अचरमाः ? गौतम ! चरमा अपि, अचरमा अपि, एवं निरन्तरं यावद् वैमानिकाः, नैरयिकः खलु भदन्त ! आहारचरमेण किं चरमः, अचरमः ? गौतम ! स्यात् चरमः, स्यात् अचरमः, एवं निरन्तरं यावद् वैमानिकः, नैरयिकाः खलु भदन्त ! आहारचरमेण किं चरमाः, अचरमाः ? गौतम ! चरमा अपि, अचरमा अपि, एवं निरन्तरं यावद् वैमानिकाः, नैरयिकः खलु भदन्त ! भावचरमेण किं चरमः, अचरमः ? गौतम ! स्यात् चरमः, स्यात् अचरमः, एवं निरन्तरं यावद् वैमानिकः, नैरयिकाः खलु भदन्त ! भावचरमेण किं

चरमेणं किं चरमा अचरमा ! भगवन् ! नारकश्चासोच्छ्वास चरम से क्या चरम हैं अचरम हैं ? (गोयमा ! चरमा वि अचरमा वि) हे गौतम ! चरम भी हैं, अचरम भी हैं (एवं निरन्तरं जाव वैमाणिया) इसी प्रकार निरन्तर वैमानिकों तक ।

(नेरइए णं भंते ! आहारचरमेणं किं चरमे, अचरमे ?) हे भगवन् ! नारक आहार से चरम क्या चरम है या अचरम ? (गोयमा ! सिय चरमे, सिय अचरमे) गौतम ! कथंचित् चरम, कथंचित् अचरम है, (एवं निरन्तरं जाव वैमाणिए) इसी प्रकार निरन्तर वैमानिक तक (नेरइया णं भंते ! आहारचरमेणं किं चरमा अचरमा ?) भगवन् ! नारक आहार चरम से क्या चरम हैं या अचरम ? (गोयमा ! चरमा वि अचरमा वि) गौतम ! चरम भी, अचरम हैं (एवं निरन्तरं जाव वैमाणिया) इसी प्रकार निरन्तर वैमानिकों तक ।

(नेरइए णं भंते ! भावचरमेणं किं चरमे, अचरमे ?) हे भगवन् ! नारक भाव-चरम से क्या चरम है या अचरम ? (गोयमा ! सिय चरमे, सिय अचरमे) कथंचित् चरम है, कथंचित् अचरम है (एवं निरन्तरं जाव वैमाणिए) इसी प्रकार निरन्तर वैमानिक तक (नेरइया णं भंते ! भाव चरमेणं किं चरमा, अचरमा ?)

हे भगवन् ! नारकश्चासोच्छ्वास चरमथी शुं चरम छे अगरे अचरम छे ? (गोयमा ! चरमा वि अचरमा वि) हे गौतम ! चरम पछु छे अचरम पछु छे (एवं निरन्तरं जाव वैमाणिया) ओज्ज प्रकारे निरन्तर वैमानिकों सुधी

(नेरइएणं भंते ! आहार चरमेणं किं चरमे, अचरमे ?) हे भगवन् ! नारक आहार चरमथी शुं चरम छे अगरे अचरम ? (गोयमा ! सिय चरमे सिय अचरमे) हे गौतम ! कथंचित् चरम कथंचित् अचरम (एवं निरन्तरं जाव वैमाणिए) ओज्ज प्रकारे निरन्तर वैमानिकों सुधी (नेरइयाणं भंते ! आहारचरमेणं किं चरमा अचरमा ?) हे भगवन् ! नारक आहार चरमथी शुं चरम छे अगरे अचरम (गोयमा ! चरमा वि अचरमा वि) हे गौतम ! चरम पछु छे, अचरम पछु छे (एवं निरन्तरं जाव वैमाणिया) ओज्ज प्रकारे निरन्तर वैमानिकों सुधी

(नेरइयाणं भंते ! भाव चरमेणं किं चरमे अचरमे ?) हे भगवन् ! नारक भाव-चरमथी शुं चरम छे अगरे अचरम छे ? (गोयमा ! सिय चरमे सिय अचरमे) कथंचित् चरम छे, कथंचित् अचरम छे (एवं निरन्तरं जाव वैमाणिए) ओज्ज प्रकारे निरन्तर वैमानिक पर्थन्त (नेरइयाणं भंते ! भाव चरमेणं किं चरमा, अचरमा ?) हे भगवन् ! नारक शुं भाव चर-

ચરમાઃ, અચરમાઃ ? ગૌતમ ! ચરમા અપિ અચરમા અપિ, एवं निरन्तरं यावद् वैमानिकाः, नैरयिकः खलु भदन्त ! वर्णचरमेण किं चरमः, अचरमः ? गौतम ! स्यात् चरमः, स्यात् अचरमः, एवं निरन्तरं यावद् वैमानिकाः, नैरयिकाः खलु भदन्त ! वर्णचरमेण किं चरमाः, अचरमाः ? गौतम ! चरमा अपि, अचरमा अपि, एवं निरन्तरं यावद् वैमानिकाः, नैरयिकः खलु भदन्त ! गन्धचरमेण किं चरमः, अचरमः ? गौतम ! स्यात् चरमः, स्यात् अचरमः, एवं निरन्तरं यावद् वैमानिकः, नैरयिकाः खलु भदन्त ! गन्धचरमेण किं चरमाः, अचरमाः ? गौतम ! चरमा अपि, अचरमा अपि, एवम् निरन्तरं यावद् वैमानिकाः, नैरयिकः खलु

‘ભગવન્ ! નારક કયા ભાવ-ચરમ સે ચરમ હૈં યા અચરમ હૈં ? (ગોયમા ! ચરમા વિ અચરમા વિ) ગૌતમ ! ચરમ મીં હૈં, અચરમ મીં હૈં (এবং নিরন্তরং जाव वेमा-
णिष्या) इसी प्रकार लगातार वैमानिकों तक ।

(નેરહયા ણં મંતે ! વર્ણચરમેણં કિં ચરમે, અચરમે ?) હે ભગવન્ ! નારક વર્ણ-ચરમ સે ચરમ હૈં યા અચરમ ! (ગોયમા ! સિય ચરમે, સિય અચરમે) ગૌતમ ! કયંચિત્ ચરમ, કયંચિત્ અચરમ હૈં (এবং নিরন্তরং जाव वेमाणिष) इसी प्रकार निरन्तर वैमानिक तक (નેરહયા ણં મંતે ! વર્ણચરમેણં કિં ચરમા, અચરમા ?) હે ભગવન્ ! નારક કયા વર્ણ-ચરમ સે ચરમ હૈં યા અચરમ ? (ગોયમા ! ચરિમા વિ, અચરિમા વિ) હે ગૌતમ ! ચરમ મીં હૈં, અચરમ મીં હૈં (এবং নিরন্তরং जाव वेमाणिष्या) इसी प्रकार निरन्तर वैमानिकों तक ।

(નેરહય ણં મંતે ! ગંધ ચરમેણં કિં ચરમે, અચરમે ?) હે ભગવાન્ ! નારક ગંધચરમ સે ચરમ હૈં યા અચરમ ? (ગોયમા ! સિય ચરમે, સિય અચરમે ?) હે ગૌતમ ! કયંચિત્ ચરમ હૈં, કયંચિત્ અચરમ હૈં (এবং নিরন্তরং जाव वेमाणिष) इसी

મથી ચરમ છે અગર અચરમ છે ? (ગોયમા ! ચરમા વિ અચરમા વિ) હે ગૌતમ ! ચરમ પશુ છે, અચરમ પશુ છે (এবং নিরন্তরং जाव वेमाणिष्या) એજ પ્રકારે સતત વૈમાનિકો સુધી

, (નેરહય ણં મંતે ! વર્ણ ચરમેણં કિં ચરમે, અચરમે ?) હે ભગવન્ ! નારક વર્ણ ચર-
મથી ચરમ છે અગર અચરમ છે ? (ગોયમા ! સિય ચરમે, સિય અચરમે) હે ગૌતમ ! કયંચિત્ ચરમ, કયંચિત્ અચરમ છે (এবং নিরন্তরং जाव वेमाणिष) એજ પ્રકારે નિરન્તર વૈમાનિક સુધી (નેરહયા ણં મંતે ! ગંધ ચરમેણં કિં ચરમા, અચરમા ?) હે ભગવન્ ! નારક ગંધ ચરમથી ચરમ છે અગર અચરમ છે ? (ગોયમા ! ચરમા વિ, અચરમા વિ) હે ગૌતમ ! ચરમ પશુ છે, અચરમ પશુ છે (এবং নিরন্তরং जाव वेमाणिष्या) એજ પ્રકારે નિર-
ન્તર વૈમાનિકો સુધી

(નેરહય ણં મંતે ! કિં ગંધ ચરમેણં કિં ચરમે, અચરમે ?) નારક ગંધ ચરમથી ચરમ છે અગર અચરમ ? (ગોયમા ! સિય ચરમે સિય અચરમે ?) હે ગૌતમ ! કયંચિત્ ચરમ કયંચિત્ અચરમ છે (এবং নিরন্তরং जाव वेमाणिष) એજ પ્રકારે નિરન્તર વૈમાનિક સુધી

भदन्त ! रसचरमेण किं चरमः, अचरमः ? गौतम ! स्यात् चरमः, स्यात् अचरमः, एवं निरन्तरं यावद् वैमानिकः, नैरयिकाः खलु भदन्त ! रसचरमेण किं चरमाः, अचरमाः ? गौतम ! चरमा अपि, अचरमा अपि, एवं निरन्तरं यावद् वैमानिकाः, नैरयिकाः खलु भदन्त ! स्पर्शचरमेण किं चरमः अचरमः ? गौतम ! स्यात् चरमः, स्यात् अचरमः, एवं निरन्तरं यावद् वैमानिकः, नैरयिकाः खलु भदन्त ! स्पर्शचरमेण किं चरमाः, अचरमाः ? गौतम ! चरमा प्रकार निरन्तर वैमानिक तक (नेरइया णं भंते ! गंधचरमेणं किं चरमा अचरमा) हे भगवन् नारक गंध चरम से चरम हैं या अचरम हैं ? (गोयमा ! चरमा वि अचरमा वि) हे गौतम ! चरम भी हैं, अचरम भी हैं (एवं निरन्तरं जाव वेमाणिया) इसी प्रकार लगातार वैमानिकों तक ।

(नेरइए णं भंते ! रस चरमेणं किं चरमे, अचरमे ?) भगवन् ! नारक रस-चरम से चरम है या अचरम ! (गोयमा ! सिय चरमे, सिय अचरमे) गौतम ! कथंचित् चरम, कथंचित् अचरम है (एवं निरन्तरं जाव वेमाणिए) इसी प्रकार लगातार वैमानिक तक (नेरइया णं भंते ! रस चरमेणं किं चरमा, अचरमा ?) हे भगवन् ! नारक रस-चरम से चरम हैं या अचरम ? (गोयमा ! चरमा वि अचरमा वि) हे गौतम ! चरम भी हैं, अचरम भी हैं, (एवं निरन्तरं जाव वेमाणिया) इसी प्रकार लगातार वैमानिकों तक ।

(नेरइए णं भंते ! फाल चरमेणं किं चरमे, अचरमे ?) हे भगवन् ! नारक स्पर्श चरम से चरम है या अचरम ? (गोयमा ! सिय चरमे, सिय अचरमे) हे गौतम ! कथंचित् चरम, कथंचित् अचरम है (एवं निरन्तरं जाव वेमाणिए) इसी प्रकार निरन्तर वैमानिक तक (नेरइया णं भंते ! फाल चरमेणं किं चरमा, अच-

(नेरइयाणं भंते ! गंध चरमेणं किं चरमा, अचरमा) हे भगवन् ! नारक गंध चरमथी चरम छे अगार अचरम छे ? (गोयमा ! चरमा वि अचरमा वि) हे गौतम ! चरम पणु छे, अचरम पणु छे (एवं निरन्तरं जाव वेमाणिया) ओण प्रकारे अविरत वैमानिके सुधी

(नेरइयाणं भंते ! रस चरमेणं किं चरमे, अचरमे) हे भगवन् ! नारक रस-चरमथी चरम छे अगार अचरम छे ? (गोयमा ! सिय चरमे, सिय अचरमे) हे गौतम ! कथंचित् चरम कथंचित् अचरम छे (एवं निरन्तरं जाव वेमाणिए) ओण प्रकारे अविरत वैमानिके सुधी (नेरइयाणं भंते ! रस चरमेणं किं चरमा, अचरमा ?) हे भगवन् ! नारक रस चरमथी चरम छे, अगार अचरम छे ? (गोयमा ! चरमा वि अचरमा वि) हे गौतम ! चरम पणु छे, अचरम पणु छे ? (एवं निरन्तरं जाव वेमाणिया) ओण प्रकारे अविरत वैमानिके सुधी

(नेरइयाणं भंते ! फाल चरमेणं किं चरमे, अचरमे) हे भगवन् ! नारक स्पर्श चरमथी चरम छे अगार अचरम ? (गोयमा ! सिय चरमे सिय अचरमे) हे गौतम ! कथंचित् चरम, कथंचित् अचरम छे (एवं निरन्तरं जाव वेमाणिए) ओ प्रकारे अविरत वैमानिके

અપિ અચરમા અપિ, एवं यावद् वैमानिकाः, संग्रहणी गाथा-गति स्थिति भवश्च भावा-
आनप्राणचरमश्च बोद्धव्याः । आहारभावचरमो वर्णरसो गन्धस्पर्शश्च ॥१॥ इति दशमं चरमा-
चरमपदम् समाप्तम् ॥ सू० ७ ॥

ટીકા-પૂર્વ પરિમંદલાદિ સંસ્થાનાનિ ચરમાચરમાદિ વિભાગપૂર્વકં પ્રરૂપિતાનિ, અથ
જીવાદીન ચરમાચરમવિભાગપૂર્વકં પ્રરૂપયિતુમાહ 'જીવે ણં મંતે ! ગતિચરમેણં કિં ચરમે,
અચરમે ?' ગૌતમઃ પૃચ્છતિ હે મદન્ત ! જીવઃ સ્વલુ ગતિચરમેણ-ગતિસ્ત્પત્તિસ્તત્પર્યાયરૂપં
ચરમં ગતિચરમં, તેન ઉત્પત્તિપર્યાયરૂપ ચરમેણેત્યર્થઃ કિં 'ચરમઃ' इति व्यपदिश्यते ? કિં
વા 'અચરમઃ' इति व्यपदिश्यते ? ભગવાન્ આહ-'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'સિય ચરમે સિય
રમા ?' હે ભગવન્ ! નૈરયિક સ્પર્શ-ચરમ સે ચરમ હૈં યા અચરમ હૈં ? (ગોયમા !
ચરમા વિ, અચરમા વિ) હે ગૌતમ ! ચરમ મી હૈં, અચરમ મી હૈ (અં જાવ
થે યા) इसी प्रकार वैमानिकों तक ।

(સંગ્રહણિગાહા) સંગ્રહણીગાથા-ગતિ, સ્થિતિ, ભવ, ભાષા, શ્વાસોચ્છ્વાસ,
હાર, ભાવ, વર્ણ, ગંધ, રસ ઓર સ્પર્શ સે ચરમ-અચરમ કી વક્તવ્યતા ।

॥ ચરમપદ સમાપ્ત ॥

ટીકાર્થ-હસસે પૂર્વ ચરમ આદિ વિભાગ પૂર્વક પરિમંદલસંસ્થાન આદિ કા વિચાર
કિયા ગયા થા, અથ જીવાદિ કી ચરમા ચરમ વિભાગ પૂર્વક પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-
ગૌતમસ્વામી ! પ્રશ્ન કરતે હૈં-હે ભગવન્ ! જીવ કયા ગતિ ચરમ સે ચરમ
હૈ અથવા અચરમ હૈ ? અર્થાત્ ગતિ પર્યાય રૂપ ચરમ કી અપેક્ષા વિચાર કિયા
ય તો જીવ ચરમ હૈ યા અચરમ હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ગતિ ચરમ કી અપેક્ષા સે વિચાર કરને પર કોઈ જીવ

સુધી (નૈરય્યાણં મંતે ! કોસ ચરમેણં કિં ચરમા, અચરમા ?) હે ભગવન્ ! નૈરયિક સ્પર્શ
ચરમથી ચરમ છે અગર અચરમ છે ? (ગોયમા ! ચરમા વિ અચરમા વિ) હે ગૌતમ !
ચરમ પણ છે અચરમ પણ છે (અં જાવ વૈમાણિયા) એજ પ્રકારે વૈમાનિક સુધી

(સંગ્રહણિ ગાહા) સંગ્રહણી ગાથા-ગતિ, સ્થિતિ, ભવ, ભાષા, શ્વાસોચ્છ્વાસ,
આહાર, ભાવ, વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શથી ચરમ અચરમની વક્તવ્યતા ॥

ચરમ પદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ-આનાથી પહેલાં ચરમ આદિ વિભાગ પૂર્વક પરિમંદલ સંસ્થાન આદિને
વિચાર કર્યો હતો હવે જીવાદિની ચરમાચરમ વિભાગ પૂર્વક પ્રરૂપણા કરાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! જીવ શું ગતિ ચરમથી ચરમ છે
અથવા અચરમ છે ? અર્થાત્ ગતિ પર્યાય રૂપ ચરમની અપેક્ષાએ વિચાર કરાય તો જીવ
ચરમ છે અગર તો અચરમ છે ?

શ્રી ભગવાન્ :-હે ગૌતમ ! ગતિ ચરમની અપેક્ષાએ વિચાર કરવાથી કોઈ જીવ

अचरमे' उत्पत्ति पर्यायरूप चरमेण स्यात्-कदाचित् कश्चिद् जीवः चरमो भवति, स्यात्-कदाचित् कश्चिज्जीवः अचरमो भवति, तत्र यः खलु जीवः पृच्छासमये सामर्थ्यात् मनुष्य-गतिरूपपर्याये वर्तमानस्तदनन्तरं न कमपि गतिपर्यायं प्राप्स्यति अपि तु मुक्त एव भविष्यति स गति चरमो व्यपदिश्यते तदन्यस्तु अगति चरमो व्यपदिश्यते इति भावः, गौतमः

गति चरम भी होता है, कोई गति-अचरम होता है। प्रश्न के समय जो जीव मनुष्यगति में विद्यमान है और उसके बाद फिर कभी किसी गति में उत्पन्न नहीं होगा, किन्तु मुक्ति प्राप्त कर लेगा, इस प्रकार जिस जीव की वह मनुष्य-गति चरम अर्थात् अन्तिम है, वह जीव गति चरम है, जो जीव पृच्छा कालिक गति के पश्चात् पुनः किसी गति में उत्पन्न होंगे-वही गति जिनकी अन्तिम नहीं है, वे गति-अचरम हैं। तात्पर्य यह है कि तद्भवमोक्षगामी जीव गति चरम है, शेष गति-अचरम हैं। यहां इतना ध्यान में रखना चाहिए कि सामान्यतः गति चरम मनुष्य ही हो सकता है, क्योंकि मनुष्यगति से ही मुक्ति स होती है। विशेष की दृष्टि से विचार किया जाय तो जो जीव जिस गति में अन्तिम चर है, वह उस गति की अपेक्षा गति चरम है। यथा-पृच्छा के समय कोई जीव नारकगति में मौजूद है किन्तु नरक से निकलने के पश्चात् फिर कभी नरकगति में उत्पन्न नहीं होगा, तो उसे नरकगति चरम कह सकते हैं, किन्तु उसे सामान्यतः गति चरम नहीं कह सकते, क्योंकि नरक गति से निकलने पर उसे किसी दूसरी गति में जन्म लेना ही पड़ता है। अतएव सामान्यतः गति चरम मनुष्य ही होता है। आगे के प्रश्नोत्तरों से यह बात स्पष्ट हो जाएगी।

गति चरम पणु होय छे, केह गति-अचरम होय छे. प्रश्नना समये जे एव मनुष्य गतिमां विद्यमान छे अने तेना पछी करी पणु केह गतिमां उत्पन्न नथी थतो, पणु मुक्ति प्राप्त करी देखे, जे प्रकारे जे एवनी मनुष्य गति चरम अर्थात् अन्तिम छे, ते एव गति चरम छे, जे एव पृच्छाक क्षिप्त गतिना पछी करी केह गतिमां उत्पन्न थथे तेज गति जेभनी अन्तिम नथी, ते गति-अचरम छे तात्पर्य जे छे के तद्भव मोक्ष गामी एव गति चरम छे. शेषगति-अचरम छे. अहिं 'आटलु' ध्यानमा राखुनुं जेधजे के सामान्यतः गति चरम मनुष्य न होई थके छे, केमके मनुष्य गतिथी न मुक्ति प्राप्त थाय छे विशेष दृष्टिथी विचार कराय तो एव जे गतिमां अन्तिमचार छे, ते जे गतिनी अपेक्षाज्जे गति चरम छे. यथा-पृच्छाना समये केह एव नरक गतिमां हुयात छे परन्तु नरकमांथी निकल्या पछी करी कयारैय नरक गतिमां उत्पन्न थथे नहि, तो तेने नरक गति चरम कही थकाय छे, परन्तु तेने सामान्यतः गति चरम नथी कही थकातो, केमके नरक गतिथी निकलता तेने ओल केह गतिमां जन्म देवे न पड़े छे. तेथी न सामान्य पणु गति चरम मनुष्य न होय छे. आशयना प्रश्नोत्तरैथी आ वात स्पष्ट थई जथे.

પૃચ્છતિ-‘નૈરરૂપણં મંતે ! ગતિચરમેણં કિં ચરિમે, અચરિમે ?’ હે મદન્ત ! નૈરયિકઃ સ્વલ્લ ગતિચરમેણ-સામર્થ્યાત્ ઉપસ્થિતત્વામ્ પ્રસ્તુતત્વાદ્ નરકગતિપર્યાયરૂપેણ ચરમેણ પ્રરૂપ્યમાણઃ કિં ‘ચરમઃ’ ઇતિ વ્યપદિશ્યતે ? કિં વા ‘અચરમઃ’ ઇતિ વ્યપદિશ્યતે ? ભગવાન્ આહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સિય ચરમે, સિય અચરમે’ સ્યાત્-કદાચિમ્ કશ્ચિત્ નૈરયિકો નરકગતિપર્યાયરૂપેણ ચરમેણ પ્રરૂપ્યમાણઃ ‘ચરમઃ’ ઇતિ વ્યપદિશ્યતે, સ્યાત્-કદાચિત્ કશ્ચિત્ નૈરયિકઃ ‘અચરમઃ’ ઇતિ વ્યપદિશ્યતે, તત્ર યો નૈરયિકો નરકગતિપર્યાયાદુદ્ધૃતો ન પુનરપિ નરકગતિપર્યાયમવાપ્સ્યતિ સ ‘ગતિ ચરમઃ’ ઇતિ વ્યપદિશ્યતે, તદન્યસ્તુ અગતિ ચરમઃ’ ઇતિ વ્યપદિશ્યતે ઇતિ માવઃ, ‘एवं निरंतरं जाव वेमाणिए’ एवम्-નૈરયિકોક્તરીત્યા ચતુર્વિંશતિ દ્વણ્ઢકક્રમેણ, નિરન્તરમ્-અવ્યવધાનેન, યાવદ્-ભવનપતિ પૃથિવીકાયિકાદિ-એકેન્દ્રિય વિક્ષેત્ત્રિયપંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિક મનુષ્યવાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક વૈમાનિકોઽપિ સ્વસ્વગતિપર્યા-

ગૌતમસ્વામી પુનઃપ્રશ્ન કરતે હૈં-હે ભગવન્ ! નૈરયિક જીવ કયા ગતિ ચરમ સે ચરમ હોતા હૈ અથવા અચરમ હોતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ નૈરયિક ગતિ ચરમ સે ચરમ ઓર કોઈ અચરમ હોતા હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જો નારક પૃચ્છા કાલ મેં નરક ગતિ મેં વર્તમાન હૈ, મગર વહાં સે ઉદ્વર્તન હોને કે પશ્ચાત્ ફિર કમી નરકગતિ મેં ઉત્પન્ન ન હોગા, વહ નારક ગતિ ચરમ અર્થાત્ નરકગતિ ચરમ કહા જાતા હૈ, ક્યોં કિ વર્તમાન કાલિક નરકગતિ હી ઉસકી અન્તિમ હૈ । મગર જો નારક નરક સે નિકલ કર એવં અન્ય કિસી ગતિ મેં ઉત્પન્ન હો કર પુનઃ નરકગતિ મેં ઉત્પન્ન હોગા, વહ ગતિ-અચરમ યા નરકગતિ-અચરમ કહલાતા હૈ ।

નારક કે સંબંધ મેં ચરમ-અચરમ કી જો વ્યાખ્યા કી ગઈ હૈ, વહી વૈમાનિક તક સમજના ચાહિએ, અર્થાત્ ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, વિક્ષેત્ત્રિય, પંચેન્દ્રિયતિર્યચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિક મી

શ્રી ગૌતમસ્વામી પુનઃપ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! નૈરયિક જીવ શુ ગતિ ચરમથી ચરમ હોય છે અથવા અચરમ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્ :-હે ગૌતમ ! કોઈ નૈરયિક ગતિ ચરમથી ચરમ અને કોઈ અચરમ હોય છે. તાત્પર્ય એ છે કે જે નારક પૃચ્છાકાળમાં નરક ગતિમાં વર્તમાન છે, પણ ત્યાંથી ઉદ્વર્તન થયા પછી ફરી કયારેય નરક ગતિમાં ઉત્પન્ન થશે નહીં, તે નરક ગતિ ચરમ અર્થાત્ નરક ગતિ ચરમ કહેવાય છે, કેમકે, વર્તમાન કાળની નારક ગતિ જ તેની અન્તિમ છે. પણ જે નારક નરકથી નિકળીને તેમજ બીજી ગતિમાં ઉત્પન્ન થઈને પુનઃ નરક ગતિમાં ઉત્પન્ન થશે, તે ગતિ અચરમ અગર નરક ગતિ અચરમ કહેવાય છે.

નારકના સંબંધમાં ચરમ-અચરમની જે વ્યાખ્યા કરેલી છે. તેજ વૈમાનિક સુધી સમજવી જોઈએ. અર્થાત્ ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, વિક્ષેત્ત્રિય, પંચેન્દ્રિય

યરૂપ ચરમેણ પ્રરૂપ્યમાણઃ સ્યાત્-કદાચિત્ કશ્ચિત્ 'ગતિચરમઃ' ઇતિ વ્યપદિશ્યતે, સ્યાત્-કદાચિત્ કશ્ચિત્-'અગતિચરમઃ' ઇતિ વ્યપદિશ્યતે, તત્ર યઃ સ્વલુ યદ્ગતિપર્યાયાદુદ્ધૃતઃ સન્ ન પુનરપિ તદ્ગતિપર્યાયમત્તુભવિષ્યતિ સ 'ચરમઃ' ઇતિ વ્યપદિશ્યતે, તદન્યસ્તુ 'અચરમઃ' ઇતિ વ્યપદિશ્યતે ઇતિ ભાવઃ, અથ બહુત્વમધિકૃત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'નૈરડયાણં મંતે ! ગતિ ચરમેણં કિં ચરિમા, અચરિમા ?' હે મદન્ત ! નૈરયિકાઃ સ્વલુ ગતિચરમેણ ગતિપર્યાયરૂપ ચરમેણ પ્રરૂપ્યમાણાઃ કિં ચરમા ભવન્તિ ? કિં વા અચરમા ભવન્તિ ? મગવાન્ આહ-'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'ચરિમા ચિ, અચરિમા ચિ' ગતિપર્યાયરૂપચરમેણ પ્રરૂપ્યમાણાઃ સ્યાત્-કદાચિત્ કેચિદ્ નૈરયિકાશ્ચરમા ભવન્તિ, સ્યાત્-કદાચિત્ કેચિદ્ નૈરયિકાઃ અચરમા ભવન્તિ તત્ર

અપને-અપને ગતિપર્યાય રૂપ ચરમ સે કદાચિત્ ચરમ ઓર કદાચિત્ અચરમ હોતે હૈં, અર્થાત્ જો જીવ જિસ ગતિ પર્યાય સે નિકલ કર પુનઃ ઉસમેં ઉત્પન્ન હોને ચાલા નહીં હૈ, વહ ઉસ ગતિ કી અપેક્ષા ગતિ ચરમ હૈ ઓર જો પુનઃઉસમેં ઉત્પન્ન હોગા વહ ઉસ ગતિ કી અપેક્ષા સે ગતિ-અચરમ હૈ । અવ યહી પ્રશ્ન બહુત્વ કી વિવક્ષા સે દોહરાયા જાતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! બહુત નારક કયા ગતિ ચરમ સે ચરમ હૈં યા અચરમ હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! ગતિ પર્યાય રૂપ ચરમ કી અપેક્ષા સે પ્રરૂપણા કરને પર કોઈ નારક ચરમ મી હોતે હૈં ઓર કોઈ અચરમ મી હોતે હૈ । હિસ ઉત્તર કા અભિપ્રાય સ્પષ્ટ હૈ, અર્થાત્ પૃચ્છા કે સમય બહુત સે નારક એસે હૈં જો અન્તિમ વાર નરકગતિ કા અનુભવ કર રહે હૈં, વહાં સે નિકલને કે પશ્ચાત્ વે કમી કુચારા નરક મેં નહીં જાવંગે, વે ગતિ ચરમ કહે ગપ હૈં । બહુત-સે નારક એસે મી હૈં જો નરકગતિ સે એક વાર છૂટ કર પુનઃ કમી નરક મેં ઉત્પન્ન હોંગે ।

તિર્થ ચ, મતુષ્ય, વાનવ્યન્તર, બ્યોતિષ્ઠ અને વૈમાનિક પશુ પોતપોતાના ગતિ પર્યાય રૂપ ચરમથી ક્ષાયિત્ ચરમ, અને ક્ષાયિત્ અચરમ હોય છે,

અર્થાત્ જે છવ જે ગતિ પર્યાયથી નિકળીને કરીથી તેમા ઉત્પન્ન થવાવાળા નથી. તે તે ગતિની અપેક્ષાએ ગતિચરમ છે અને જે કરી તેમાં ઉત્પન્ન થશે તે તે ગતિની અપેક્ષાએ ગતિઅચરમ છે. હવે તેજ પ્રશ્ન બહુત્વની વિવક્ષાએ યવદાવાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! બહુત્વ નારક શુ ગતિ ચરમથી ચરમ છે અચરમ છે

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! ગતિ પર્યાય રૂપ ચરમની અપેક્ષાએ પ્રરૂપણા કરવાથી કોઈ નારક ચરમ પશુ હોય છે અને કોઈ અચરમ પશુ હોય છે. આ ઉત્તરને અભિપ્રાય સ્પષ્ટ છે, અર્થાત્ પૃચ્છના સમયે ઘણા બધા નારક એવા છે જે અન્તિમ વાર નરકગતિને અનુભવ કરી રહેલ છે, ત્યાંથી નિકળ્યા પછી ક્યારેય ખીલ વાર નરકમાં જશે નહીં, તેઓ ગતિ ચરમ કહેલા છે. ઘણા નારક એવા પશુ છે જે નરકગતિથી એક વાર

પૃચ્છા સમયે યે કેચન નૈરયિકાસ્તેષાં મધ્યેऽવશ્યં કેચન નરકગતિપર્યાયરૂપેણ ચરમેણ 'ચરમાઃ' તદન્યે તુ અચરમા इति વ્યપદિશ્યતે, 'एवं निरंतरं जाव वेमाणिया' एवम्-बहुत्वं विशिष्ट नैरयिकोक्तरीत्या, चतुर्विंशति दण्डकक्रमेण, निरन्तरम् अव्यवधानेन, यावद् बहु-
 त्वविशिष्ट भवनपति पृथिवीकायिकाद्यैकेन्द्रियविकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवान-
 व्यन्तरज्योतिष्कवैमानिका अपि स्वस्वगतिपर्यायरूपचरमेण प्ररूप्यमाणाः स्यात्-कदाचित्
 केचित् 'चरमाः' इति, स्यात्-कदाचित् केचिद् 'अचरमाः' इति व्यपदिश्यते, गौतमः
 पृच्छति-'नैरइए णं भंते ! ठिई चरमेणं किं चरमे, अचरमे ?' हे भदन्त ! नैरयिकः खलु
 स्थितिचरमेण-स्थितिः-आयुःकर्मानुभवलक्षणा तत्पर्यायरूप चरमेण प्ररूप्यमाणः किं 'चरमः'
 इति व्यपदिश्यते ? किं वा 'अचरमः' इति व्यपदिश्यते ? भगवान् आह-'गोयमा !' हे
 गौतम ! 'सिय चरमे, सिय अचरमे' आयुःकर्मानुभवलक्षण स्थितिपर्यायरूप चरमेण प्ररूप्य-
 माणो नैरयिकः स्यात्-कदाचित् कश्चित् 'चरमो' भवति स्यात्-कदाचित् कश्चित् 'अचरमो'
 भवति, तत्र यः पुनरपि नरकमागत्य स्थिति चरम समयं प्राप्स्यति स अचरमः, तदन्यस्तु
 वे नरकगति अचरम कहे गए हैं ।

इसी प्रकार चौबीसों दंडकों के क्रम से लगातार वैमानि तों तक समझ लेना चाहिए ।

गौतम-हे भगवन् ! नारक जीव स्थिति अर्थात् आयु कर्म के अनुभव रूप आयु पर्याय के चरम की अपेक्षा से चरम है अ । अचरम है ?

भगवान्-हे गौतम ! स्थिति पर्याय रूप चरम की अपेक्षा से प्ररूपणा करने पर नारक जीव कोई चरम होता है, कोई अचरम होता है । तात्पर्य यह है कि पृच्छा के समय जो नारक जिस स्थिति (आयु) का अनुभव कर रहा है वह स्थिति अगर उसकी अन्तिम है, फिर कभी उसे वह स्थिति प्राप्त नहीं होगी, तो वह नारक स्थिति से चरम कहलाता है । यदि भविष्यत् में फिर कभी उसे उस स्थिति का अनुभव करना पड़ेगा तो वह स्थिति-अचरम है ।

છટીને ફરી ક્યારેય નરકમાં ઉત્પન્ન થશે તે નારકો ગતિ અચરમ કહેલા છે.

એ જ પ્રકારે ચોવીસે દંડોના ક્રમેકરી અવિરત વૈમાનિકો સુધી સમજ લેવા જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ નારક જીવ સ્થિતિ અર્થાત્ આયુ કર્મના અનુભવ રૂપ આયુ પર્યાયના ચરમની અપેક્ષાએ ચરમ છે અથવા અચરમ છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! સ્થિતિ પર્યાય રૂપ ચરમની અપેક્ષાએ પ્રરૂપણા કરવાથી નારક જીવ કોઈ ચરમ હોય છે, કોઈ અચરમ હોય છે, તાત્પર્ય એ છે કે પૃચ્છાના સમયે જે નારક જે સ્થિતિ (આયુ) નો અનુભવ કરી રહેલ છે, તે સ્થિતિ અગર તેની અન્તિમ છે ફરી ક્યારેય તેને તે સ્થિતિ પ્રાપ્ત થશે નહીં તો તે નારક સ્થિતિએ કરી ચરમ કહેવાય છે. યદિ ભવિષ્યમાં ફરી ક્યારેય તેને તે સ્થિતિનો અનુભવ કરવો પડશે તો તે સ્થિતિ-અચરમ છે.

ચરમઃ इति भावः, 'एवं निरंतरं जाव वेमाणिए' एवम्-एकत्व-विशिष्ट नैरयिकोक्तरीत्या, चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण, निरन्तरम्-अव्यवधानेन. यावद् भवनपति पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियविकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोणिक मनुष्यवानव्यन्तर ज्योतिष्क वैमानिकोऽपि स्थितिपर्यायरूप चरमेण प्ररूप्यमाणः स्यात् कदाचित् कश्चित् चरगो भवति स्यात्-कदाचित् कश्चित् अचरमो भवति, प्रागुक्तयुक्तेस्तुल्यत्वात्. अथ वन्तमधिकृत्य गौतमः पृच्छति- 'नैरइयाणं मंने ! ठिई चरमेण कि चरमा अचरमा ?' हे भदन्त नैरयिकाः खलु स्थिति चरमेण-स्थितिपर्यायरूप चरमेण प्ररूप्यमाणः कि 'चरमाः' इति व्यपदिश्यन्ते ? किं वा 'अचरमा' इति व्यपदिश्यन्ते ? भगवान् आह-'गोगमा !' हे गौतम ! 'चरमा वि अचरमा वि' स्थितिपर्यायरूपचरमेण प्ररूप्यमाणा नैरयिकाः स्यात् कदाचित् केचित् 'चरमाः' इति व्यपदिश्यन्ते, स्यात्-कदाचित् केचित् 'अचरमाः' इति व्यपदिश्यन्ते प्रागुक्तयुक्तेः 'एवं निरंतरं जाव वेमाणिया' एवम्-बहुव्यविशिष्ट नैरयिकोक्तरीत्या चतुर्विंशति दण्डकक्रमेण, निरन्तरम्-अव्यवधानेन स्थितिपर्यायरूप चरमेण प्ररूप्यमाणाः, यावद् भवनपतिपृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियविकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोणिकमनुष्यवान-

जैसे एक नारक के विषय में स्थितिचरम-अचरम की प्ररूपणा की गई, उसी प्रकार भवनपति, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रिय, विकलेन्द्रिय, पंचेन्द्रिय तिर्यच, मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक तक चौबीसों दंडकों के विषय, में एक वचन के अनुसार कहना चाहिए अर्थात् उन्हें भी इसी प्रकार चरम और अचरम समझना चाहिए। अब यही प्रश्न बहुवचन को अंगीकार करके किया जाता है।

गौतमस्वामी-भगवन् ! क्या बहुत नारक स्थिति चरम से चरम हैं अथवा अचरम हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! स्थिति पर्याय रूप चरम की अपेक्षा से नारक जीव चरम भी हैं और कोई-कोई अचरम भी हैं। इसका स्पष्टीकरण पूर्ववत् ही

જેમ એક નારકના વિષયમાં સ્થિતિ ચરમ-અચરમની પ્રરૂપણા કરાઈ, એજ પ્રકારે ભવનપતિ પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યચ મનુષ્ય વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક સુધી ચૌવીસે દંડકોના વિષયમાં એક વચનના અનુસાર કહેવું જોઈએ અર્થાત્ તેમને પણ એજ પ્રકારે ચરમ અને અચરમ સમજવા જોઈએ હવે એજ પ્રશ્ન બહુવચનથી અંગીકાર કરીને કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી :-હે ભગવન્ ! શું ઘણા નારક સ્થિતિ ચરમથી ચરમ છે અથવા અચરમ છે ?

શ્રી ભગવાન્ :-હે ગૌતમ ! સ્થિતિ પર્યાય રૂપ ચરમની અપેક્ષાથી નારક જીવ ચરમ પણ છે અને કેઈ કેઈ અચરમ પણ છે. એનું સ્પષ્ટી કરણુ પૂર્વવત્ સમજાવેલું જોઈએ.

વ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકાઃ અપિ સ્યાત્-કદાચિત્ કેચિત્ 'ચરમાઃ' હતિ વ્યપદિશ્યન્તે, સ્યાત્-કદાચિત્ કેચિત્ 'અચરમાઃ' હતિ વ્યપદિશ્યન્તે, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'નેરદ્વ્ય ણં મંતે ! મવચરમેણં કિં ચરમે, અચરમે ?' હે મદન્ત ! નૈરયિકઃ, 'ખલુ મવચરમેણ મવપર્યાયરૂપચરમેણ પ્રરૂપ્યમાણઃ કિં ચરમો મવતિ, કિં વા અચરમો મવતિ ? મગવાન્ આહ- 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'સિય ચરમે, સિય અચરમે' મવપર્યાયરૂપચરમેણ પ્રરૂપ્યમાણો નૈરયિકઃ સ્યાત્-કદાચિત્ કશ્ચિચ્ચરમો મવતિ, સ્યાત્-કદાચિત્ કશ્ચિત્ 'અચરમો' મવતિ, ગતિ ચરમવદવસે-યમ્, 'એવં નિરંતરં જાવ દેમાણિ' એવમ્-એકત્વવિશિષ્ટનૈરયિકસ્ય મવપર્યાય ચરમત્વોક્તિ-રોત્યા ચતુર્વિંશતિદષ્ટકક્રમેણ, નિરન્તરમ્-અવ્યવધાનેન મવપર્યાયરૂપ ચરમત્વેન પ્રરૂપ્યમાણઃ યાવદ્-મવનપતિ પૃથિવીકાયિકાદ્યેકેન્દ્રિયવિકલેન્દ્રિયપદ્ધેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકમનુપ્યવાનવ્યન્તર-જ્યોતિષ્કવૈમાનિકોઽપિ સ્યાત્-કદાચિત્ કશ્ચિત્ ચરમો મવતિ, સ્યાત્-કદાચિત્ કશ્ચિત્ 'અચરમો મવતિ,' ગૌતમઃ પૃચ્છતિ 'નેરદ્વ્યા ણં મંતે ! મવચરમેણં કિં ચરમા, અચરમા ?' હે મદન્ત ! નૈરયિકાઃ ખલુ મવચરમેણ-મવપર્યાયરૂપચરમેણ પ્રરૂપ્યમાણાઃ કિં ચરમાઃ મવન્તિ ?

સમજ્ઞ લેના યાહિયે । હસી પ્રકાર નિરન્તર વૈમાનિકોં તક કહ લેના યાહિયે, અર્થાત્ પૂર્વોક્ત ચૌવીસોં દષ્ટકોં કે જીવોં કે વિષય મેં ચરમ-અચરમ કી વ્ય-વસ્થા પૂર્વવત્ હી સમજ્ઞના યાહિયે ।

ગૌતમ-હે મગવન્ ! નારક જીવ મવ-ચરમ કી અપેક્ષા કયા ચરમ હૈ અથવા અચરમ હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! મવપર્યાય રૂપ ચરમ કી અપેક્ષા સે કોઈ નારક ચરમ ઓર કોઈ અચરમ હોતા હૈ । હસકા સ્પષ્ટીકરણ ગતિ ચરમ કે સમાન હી જાન લેના યાહિયે । વૈમાનિકોં તક હસી પ્રકાર કહ લેના યાહિયે । અર્થાત્ પૃચ્છાકાલ મેં જિસ નારક, એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, તિર્યચ પંચેન્દ્રિય મનુષ્ય યાવત્ વૈમાનિક કા વહ વર્તમાન મવ અન્તિમ હૈ, વહ મવ ચરમ હૈ ઓર જિસકા વહ મવ અન્તિમ નહીં હૈ, વહ મવ-અચરમ હૈ ।

એજ પ્રકારે નિરન્તર વૈમાનિકોં સુધી કહેવુ જોઈએ અર્થાત્ પૂર્વોક્ત ચૌવીસે દષ્ટકોંના છવેના વિષયમા ચરમ-અચરમની વ્યવસ્થા પૂર્વવત્ જ સમજવો જોઈએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી -હે ભગવન્ ! નારક છવ ભવચરમની અપેક્ષાએ શુ ચરમ છે અથવા અચરમ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ભવપર્યાય રૂપ ચરમની અપેક્ષાએ કોઈ નારક ચરમ અને કોઈ અચરમ હોય છે એનુ સ્પષ્ટીકરણ ગતિ ચરમના સમાનજ જાણી લેવું જોઈએ. વૈમાનિક સુધી આ રીતે કહેવુ જોઈએ અર્થાત્ પૃચ્છા કાળમા નારક એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય તિર્યચ પંચેન્દ્રિય મનુષ્ય યાવત્ વૈમાનિકોનો તે વર્તમાન ભવ અન્તિમ છે, તે ભવ ચરમ છે અને જેનો તે ભવ અન્તિમ નથી તે ભવ અચરમ છે,

किं वा अचरमा भवन्ति ? भगवान् आह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘चरमा वि अचरमा वि’ भवपर्यायरूपचरमेण प्ररूप्यमाणा नैरयिकाः स्यात्—कदाचित् केचित् ‘चरमाः’ इति व्यपदिश्यन्ते, स्यात्—कदाचित् केचिद् ‘अचरमाः’ इति व्यपदिश्यन्ते इति नैरयिक गति चरमवदवसेयम्, ‘एवं निरंतरं जाव वेमाणिया’ एवम्—बहुत्व विशिष्ट नैरयिकाणां भवपर्यायरूप चरमत्वोक्तिरीत्या चतुर्विंशतिदण्डक्रमेण, निरन्तरम्—अव्यवधानेन, भवपर्यायरूपचरमत्वेन प्ररूप्यमाणाः यावद्—भवनपतिपृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियविकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिका अपि कदाचित् केचित् चरमा भवन्ति, कदाचित् केचित् अचरमा भवन्ति, गौतमः पृच्छति—‘नेरइएणं संते ! भासा चरमेणं किं चरमे अचरमे ?’ हे भदन्त ! नैरयिकः खलु भाषाचरमेण—चरमभाषया भाषापर्यायरूप चरमेण प्ररूप्यमाणः किं चरमो भवति ? किं वा अचरमो भवति ? भगवान् आह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘सिय चरमे सिय अचरमे’ नैरयिकः खलु चरमभाषया, स्यात्—कदाचित् कश्चित् चरमो भवति स्यात्—

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! बहुत नारक भव पर्याय रूप चरम से क्या चरम हैं अथवा अचरम हैं ?

भगवन्—हे गौतम ! चरम भी हैं, अचरम भी हैं । अर्थात् बहुत—से नारक ऐसे भी हैं जो वर्तमान नारक भव के पश्चात् पुनः नारक भव में उत्पन्न नहीं होंगे, वे भव चरम हैं । बहुत—से नारक ऐसे भी हैं जो भविष्य में पुनः नारक भव में उत्पन्न होंगे, वे भव—अचरम हैं । नारकों के संबंध में जो कथन किया गया है, वही भवनपति, पृथ्वी—कायिक आदि एकेन्द्रियों, विकलेन्द्रियों, तिर्यच पंचेन्द्रियों, मनुष्यों, वानव्यन्तरो, ज्योतिष्कों और वैमानिकों के विषय में भी समझना चाहिए । उनमें भी नारकों के समान कोई चरम हैं, कोई अचरम हैं ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! नारक जीव भाषाचरम से अर्थात् चरम भाषा की अपेक्षा से चरम है या अचरम है ?

श्री गौतमस्वामी :-हे भगवन् ! धृष्टा नारक भव पर्याय रूप अचरमही शु अचरम छे अथवा अचरम छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! अचरम पणु छे, अचरम पणु छे. अर्थात् धृष्टा नारको जेवा पणु छे जे वर्तमान नारक भवनी पछी इरीधी नरकभवमा उत्पन्न थये नहि. ते भव अचरम छे. धृष्टा नारक जेवा पणु छे जे भविष्यमा इरी नारक भवमा उत्पन्न थये तेजो भव अचरम छे. नारकोना स अ धमा जे कथन करायु छे, तेज भवन वासी. पृथ्वीकायिक आदि जेकेन्द्रियो, विकलेन्द्रियो, तिर्य अ प जेन्द्रियो, वानव्यन्तरो, ज्योतिष्को अने वैमानिकोना विषयमा पणु समज्जु जेछिजे. तेजोमा पणु नारकोना समान केछि अचरम छे, केछि अचरम छे.

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! नारक एव भाषा अचरमही अर्थात् अचरम भाषानी अपेक्षाजे अचरम छे अजर अचरम छे ?

કદાચિત્ કશ્ચિત્ અચરમો ભવતિ, 'એનં નિરંતરં જાવ વેમાણિ' એવમ્-નૈરયિકસ્ય ચરમભાષો ક્તિરોત્યા ચતુર્વિંશતિદષ્ટકક્રમેણ, નિરંતરમ્-અવ્યવહારેણ, ચરમભાષયા પ્રરુપ્યમાણો યાવદ્-ભવનપતિ પૃથિવોકાથિકાદ્યેકેન્દ્રિયવિકલેન્દ્રિયપદ્ધેન્દ્રિયા યિગ્યોનિકમનુગ્યવાનવ્યંતરજ્યોતિઃકવૈમાનિકોઽપિ સ્યાત્-કદાચિત્ કશ્ચિત્ 'ચરમો' ભવતિ, સ્યાત્-કદાચિત્ કશ્ચિદ્ 'અચરમો' ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'નૈરઙ્યા ગં મંતે ! માસા ચરમેગં કિ ચરમા, અચરમા ?' હે મદન્ત ! નૈરયિકાઃ સ્વલ્પ ભાષાચરમેણ ચરમયા ભાષયા પ્રરુપ્યમાણાઃ કિ ચરમા ભવન્તિ ? કિ વા અચરમાઃ ભવન્તિ ? તથા ચ યે પૃચ્છા સમયે નૈરયિકાઃ ભવન્તિ તે સ્વકાલક્રમેણ ચરમાં ભાષાં પ્રાપ્તવન્તસ્તયા ચરમભાષયા કિ ચરમા વ્યપદિશ્યન્તે ? કિ વા અચરમા વ્યપદિશ્યન્તે ? इति પ્રશ્નાશયઃ, ભગવાન્ આહ- 'ગૌતમા !' હે ગૌતમ ! 'ચરમા વિ અચરમા વિ' ચરમયા ભાષયા પ્રરુપ્યમાણા નૈરયિકાઃ કદાચિત્ કેચિત્ ચરમા વ્યપદિશ્યન્તે, કદાચિત્ કેચિત્ 'અચરમા' વ્યપદિશ્યન્તે 'એવં જાવ ઇગિંદિય વજ્જા નિરંતરં જાવ વેમાણિયા' એવમ્-ઉપર્યુક્તરીત્યા ચરમયા ભાષયા પ્રરુપ્યમાણઃ યાવદ્ ભવનપતિ પ્રમૃતયઃ, એકે

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક ચરમ ભાષા સે કોઈ ચરમ ઓર કોઈ અચરમ હોતા હૈ । નારક જીવ કે ભાષા ચરમ ઓર ભાષા-અચરમ કે સમાન ચૌવીસોં દંડકોં કે જીવ કો અર્થાત્ ભવનપતિ આદિ કો ભી ભાષા ચરમ ઓર ભાષા-અચરમ સમજ લેના યાહિયે । યહી પ્રદન બહુવચન કી અપેક્ષા સે પ્રસ્તુત કિયા જાતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વહુત નારક કયા ચરમ ભાષા સે ચરમ હૈં અથવા અચરમ હૈં ? પૃચ્છા કે સમય જો નારક હૈં, વે અપને કાલ ક્રમ સે ચરમ ભાષા કો પ્રાપ્ત હુએ હો, વે ભાષા ચરમ કહલાતે હૈં ઓર ઉનસે જો ભિન્ન હૈં વે ભાષા-અચરમ કહે જાતે હૈં ।

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ભાષા ચરમ કી અપેક્ષા સે પ્રરૂપિત કિયે જાને વાળે નારકોં મેં કોઈ ભાષા ચરમ ભી હોતે હૈં, કોઈ ભાષા અચરમ ભી હોતે હૈં । ઈસી

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક ભાષાથી કોઈ ચરમ અને કોઈ અચરમ હોય છે નારક જીવના ભાષા ચરમ અને ભાષા અચરમના સમાન ચૌવીસે દંડકેના જીવને અર્થાત્ ભવનપતિ આદિને પણ ભાષા ચરમ અને ભાષા અચરમ સમજ લેવા જોઈએ. એજ પ્રશ્ન બહુવચનની અપેક્ષાથી પ્રસ્તુત કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઘણા નારકો શુ ચરમ ભાષાથી ચરમ છે અથવા અચરમ છે ? પૃચ્છાના સમયે જે નારક છે તેઓ પોતાના કાલ ક્રમે ચરમ ભાષાને પ્રાપ્ત થયેલ હોય, તેઓ ભાષા ચરમ કહેવાય છે અને તેમનાથી જે ભિન્ન છે તે ભાષા-અચરમ કહેવાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ભાષા ચરમની અપેક્ષાએ પ્રરૂપિત કરાયેલ નારકોમા કોઈ ભાષા ચરમ પણ હોય છે. કોઈ ભાષા અચરમ પણ હોય છે. એજ પ્રકારે વૈમાનિકો સુધી

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! આન પ્રાણુ પર્યાય રૂપ ચરમથી કોઈ નારક ચરમ હોય છે, કોઈ અચરમ હોય છે. વૈમાનિકો સુધી ચોવીસે ઠંડકોના વિષયા એજ પ્રકારે કહેવું બેઈએ તાત્પર્ય એ છે કે પૃચ્છાના સમયે કોઈ નારક એવા હોય છે કે જે તે ભવમાં અન્તિમશ્વાસોચ્છવાસ લઈને રહે છે તે આન પ્રાણુ ચરમ કહેવાય છે, તેમા જે બિન્ન છે તેઓ આન પ્રાણુ અચરમ કહેવાય છે બન્ને પ્રકારના નારકોનો સદ્ભાવ હોવાથી ભગવાને ફરમાવ્યું છે કે કોઈ નારક શ્વાસોચ્છવાસ ચરમ પણુ હોય છે, કોઈ શ્વાસોચ્છવાસ

કદાચિત્ કશ્ચિત્ અચરમો ભવતિ, 'ઇં નિરંતરં જાવ વેમાણિ' એવમ્-નૈરયિકસ્ય ચરમભાષો કિરીત્યા ચતુર્વિંશતિદષ્ટકક્રમેણ, નિરન્તરમ્-અવ્યવશાનેન, ચરમભાષયા પ્રરમ્યમાણો યાવદ્-મવનપતિ પૃથિવોકાગિકાદ્યેકેન્દ્રિયવિકલેન્દ્રિયપદ્ધેન્દ્રિયા યિગ્યોનિકમનુગ્યવાનવ્યન્તરજ્યોતિઃકવૈમાનિકોઽપિ સ્યાત્-કદાચિત્ કશ્ચિત્ 'ચરમો' ભવતિ, સ્યાત્-કદાચિત્ કશ્ચિદ્ 'અચરમો' ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'નૈરિયા ણં મંતે ! માસા ચરમેજં કિ ચરમા, અચરમા ?' હે મદન્ત ! નૈરયિકાઃ સ્વલ્પ માપાચરમેણ ચરમયા માપયા પ્રરુપ્યમાણાઃ કિ ચરમા ભવન્તિ ? કિ વા અચરમાઃ ભવન્તિ ? તથા ચ યે પૃચ્છા સમયે નૈરયિકાઃ ભવન્તિ તે સ્વકાલક્રમેણ ચરમા માપા પ્રાપ્તવન્તસ્તથા ચરમમાપયા કિ ચરમા વ્યપદિશ્યન્તે ? કિ વા અચરમા વ્યપદિશ્યન્તે ? इति प्रश्नाश्रयः, भगवान् आह- 'गोयमा !' हे गौतम ! 'चरमा वि अचरमा वि' चरमया मापया प्ररुप्यमाणा नैरयिकाः कदाचित् केचित् चरमा व्यपदिश्यन्ते, कदाचित् केचित् 'अचरमा' व्यपदिश्यन्ते 'एवं जाव एगिंदिय वज्जा निरंतरं जाव वेमा-णिया' एवम्-उपर्युत्तरीत्या चरमया मापया प्ररुप्यमाणः यावद् भवनपति प्रभृतयः, एके

મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક ચરમ ભાષા સે કોઈ ચરમ ઔર કોઈ અચરમ હોતા હૈ । નારક જીવ કે ભાષા ચરમ ઔર ભાષા-અચરમ કે સમાન ચૌવીસોં ઢંડકોં કે જીવ કો અર્થાત્ મવનપતિ આદિ કો ભી ભાષા ચરમ ઔર ભાષા-અચરમ સમજ લેના ચાહિય । યહી પ્રશ્ન બહુવચન કી અપેક્ષા સે પ્રસ્તુત કિયા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! બહુત નારક કયા ચરમ ભાષા સે ચરમ હૈં અથવા ચરમ હૈં ? પૃચ્છા કે સમય જો નારક હૈં, વે અપને કાલ ક્રમ સે ચરમ ભાષા કો પ્રાપ્ત હુય હો, વે ભાષા ચરમ કહલાતે હૈં ઔર ઉનસે જો ભિન્ન હૈં વે ભાષા-અચરમ કહે જાતે હૈં ।

મગવાન્-હે ગૌતમ ! ભાષા ચરમ કી અપેક્ષા સે પ્રરૂપિત કિયે જાને વાલે જો મેં કોઈ ભાષા ચરમ ભી હોતે હૈં, કોઈ ભાષા અચરમ ભી હોતે હૈં । હસી

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક ભાષાથી ઠાઈ ચરમ અને ઠાઈ અચરમ હોય છે નારક જીવના ભાષા ચરમ અને ભાષા અચરમના સમાન ચૌવીસે ઢંડકોના જીવને અર્થાત્ ભવનપતિ આદિને પણ ભાષા ચરમ અને ભાષા અચરમ સમજ લેવા જોઈએ. જોય પ્રશ્ન બહુવચનની અપેક્ષાથી પ્રસ્તુત કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઘણા નારકો શુ ચરમ ભાષાથી ચરમ છે અથવા અચરમ છે ? પૃચ્છાના સમયે જે નારક છે તેઓ પોતાના કાલ ક્રમે ચરમ ભાષાને પ્રાપ્ત થયેલ હોય, તેઓ ભાષા ચરમ કહેવાય છે અને તેમનાથી જે ભિન્ન છે તે ભાષા-અચરમ કાય છે ।

અમવાન્-હે ગૌતમ ! ભાષા ચરમની અપેક્ષાએ પ્રરૂપિત કરાયેલ નારકોના ઠાઈ ભાષા ચરમ પણ હોય છે. જોય પ્રકારે વૈમાનિકો સુધી

न्द्रियवर्जाः—पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियवर्जिताः, तेषां पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियाणां मापारूपवचनामावात् तद्वहिता इत्यर्थः, निरन्तरम्—अव्यवधानेन यावत्—चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण विकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुप्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकाः अपि कदाचित् केचित् चरमा भवन्ति, कदाचित् केचित् अचरमा भवन्ति, गौतमः पृच्छति—‘नेरङ्गं भंते ! आणापाणु चरमेणं किं चरमे अचरमे ?’ हे भदन्त ! नैरयिकः पल्लु आनप्राणचरमेणं श्वासोच्छ्वासरूपानप्राणात्मरूपपर्यायरूपचरमेण प्ररूप्यमाणः किं चरमो भवति ? किं वा ‘अचरमो’ भवति ? भगवान् आह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘सिय चरमे सिय अचरमे’ आनप्राणपर्यायरूपचरमेण प्ररूप्यमाणः स्यात्—कदाचित् कश्चित् चरमो भवति, स्यात् कदाचित् कश्चित् अचरमो भवति, ‘एवं निरतरं जाव वेमाणिए’ एवम्—नैरयिकस्यानप्राणपर्यायरूप चरमोक्तिरीत्या चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण निरन्तरम्—अव्यवधानेन आनप्राणपर्यायरूपचरमत्वेन प्ररूप्यमाणो यावत् भवनपतिपृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियविकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुप्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवै-

प्रकार वैमानिकों तक कहना चाहिए, किन्तु एकेन्द्रिय जीवों को छोड़ देना चाहिए, क्योंकि पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियजीवों को जिह्वेन्द्रिय प्राप्त नहीं होती अतएव वे भाषा रहित होते हैं ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! नारक जीव आनप्राण अर्थात् श्वासोच्छ्वास पर्याय रूप चरम की अपेक्षा से क्या आनप्राण चरम होता है—अथवा आनप्राण—अचरम होता है ?

भगवन्—हे गौतम ! अनप्राण पर्याय रूप चरम से कोई नारक चरम होता है, कोई अचरम, होता है । वैमानिकों तक चौवत्सों दंड कों के विषय में इसी प्रकार कहना चाहिए । तात्पर्य यह है कि पृच्छा के समय कोई नारक ऐसा होता है जो उस भव में अन्तिम श्वासोच्छ्वास ले रहा होता है, वह आनप्राण चरम कहलाता है, उनसे भिन्न जो हैं वे आनप्राण—अचरम कहलाते हैं । दोनों प्रकार के नारकों का सद्भाव होने से भगवान् ने फर्माया है कि कोई नारक

કહેવું. બેઈએ પરન્તુ એકેન્દ્રિય હોવાના સિવાય કેમકે પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય હોવાને જિહ્વા ઇન્દ્રિય પ્રાપ્ત નથી થતી, તેથી જ તેઓ ભાષા રહિત હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! નારક જીવ આન પ્રાણ અર્થાત્ શ્વાસોચ્છ્વાસ પર્યાય રૂપ ચરમની અપેક્ષાએ શુ આન પ્રાણ ચરમ હોય છે અથવા આન પ્રાણ અચરમ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! આન પ્રાણ પર્યાય રૂપ ચરમથી કોઈ નારક ચરમ હોય છે, કોઈ અચરમ હોય છે. વૈમાનિકો સુધી ચોવીસે દંડકોના વિષયા એજ પ્રકારે કહેવું બેઈએ તાત્પર્ય એ છે કે પૃચ્છાના સમયે કોઈ નારક એવા હોય છે કે જે તે ભવમાં અન્તિમશ્વાસોચ્છ્વાસ લઈને રહે છે તે આન પ્રાણ ચરમ કહેવાય છે, તેમાં જ ભિન્ન છે તેઓ આન પ્રાણ અચરમ કહેવાય છે બન્ને પ્રકારના નારકોના સદ્ભાવ હોવાથી ભગવાને ફરમાવ્યું છે કે કોઈ નારક શ્વાસોચ્છ્વાસ ચરમ પણ હોય છે, કોઈ શ્વાસોચ્છ્વાસ

માનિકોઽપિ કદાચિત્ કશ્ચિત્ ચરમો ભવતિ, કદાચિત્ કશ્ચિત્ અચરમો ભવતિ તત્ર પૂર્વોક્ત ગતિપર્યાયચરમોક્તિરીત્યા યો નૈરયિકાદિ સ્વસ્વાનપ્રાણરૂપે પર્યાયે વર્તમાનસ્તદનન્તરં ન કમપિ આનપ્રાણપર્યાય મવાપ્સ્યતિ સ આનપ્રાણપર્યાય ચરમો વ્યપદિશ્યતે તદમિદ્ધસ્તુ 'અરચમ,' ઇતિ વ્યપદિશ્યતે ઇતિ ભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'નૈરઙ્યા ણં મંતે ! આણાપાણુચરમેણં કિં ચરમા અચરમા ?' હે મદન્ત ! નૈરયિકાઃ સ્વલુ આનપ્રાણચરમેણ-શ્વાસોચ્છ્વાસાત્મકાનપ્રાણ-પર્યાયરૂપ ચરમેણ પ્રરૂપ્યમાણાઃ કિં ચરમા વ્યપદિશ્યન્તે ? કિં વા અચરમા વ્યપદિશ્યન્તે ? મગવાન્ આહ- 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'ચરમાવિ અચરમાવિ' આનપ્રાણપર્યાયરૂપ ચરમેણ પ્રરૂ-પ્યમાણા નૈરયિકાઃ કદાચિત્ કેચિત્ ચરમા ભવન્તિ કદાચિત્ કેચિત્ અચરમા ભવન્તિ પ્રાણુ-ક્તગતિચરમયુક્તેસ્તુલ્યત્વાત્ 'એવં નિરંતરં જાવ વેમાણિયા' એવમ્-પૂર્વોક્તરીત્યૈવ નિરંતરમ્ અવ્યવધાનેન ચતુર્વિંશતિદષ્ટકક્રમેણ, આનપ્રાણપર્યાયરૂપચરમેણ પ્રરૂપ્યમાણાઃ યાવત્-મવન-પતિપૃથિકાયાિકાદ્યેકેન્દ્રિયવિકલેન્દ્રિય પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકમનુષ્યવાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમા-નિકાઃ અપિ કદાચિત્ કેચિત્ ચરમા ભવન્તિ, કદાચિત્ કેચિદ્ અચરમા ભવન્તિ, પ્રાણુક્તગતિ શ્વાસોચ્છ્વાસ ચરમ મી હોતા હૈ, કોઈ શ્વાસોચ્છ્વાસ-અચરમ મી હોતા હૈ । યહી પ્રદન બહુવચન કે રૂપ મેં ઉપસ્થિત કિયા ગયા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! બહુત નારક જીવ આનપ્રાણ ચરમ કી અપેક્ષા સે ચરમ હોતે હૈ અથવા અચરમ હોતે હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! ચરમ મી હોતે હૈ, અચરમ મી હોતે હૈ । અર્થાત્ આન-પ્રાણ પર્યાય રૂપ ચરમ કી અપેક્ષા સે પ્રરૂપણા કી જાય તો બહુત-સે નારક આનપ્રાણ ચરમ હોતે હૈ ઓર બહુત-સે આનપ્રાણ-અચરમ મી હોતે હૈ । જો અન્તિમ શ્વાસોચ્છ્વાસ લે રહે હૈ, વે આનપ્રાણ ચરમ ઓર જો અન્તિમ શ્વાસો-ચ્છ્વાસ ન લે રહે હૈ, વે આનપ્રાણ-અચરમ સમજ્ઞને વાહિણ । નારકોં કે સમાન હી મવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોં, વિકલેન્દ્રિયોં, પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં, મનુષ્યોં, વાનવ્યન્તરોં, જ્યોતિષ્કોં ઓર વૈમાનિકોં કો મી આનપ્રાણ-ચરમ ઓર અચરમ સમજ્ઞલેના વાહિણ ।

અચરમ પણ હોય છે આન પ્રાણ બહુવચનના રૂપમાં ઉપસ્થિત કરેલ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ઘણા નારક જીવ આન પ્રાણ ચરમની અપેક્ષાએ ચરમ હોય છે અથવા અચરમ હોય છે ?

શ્રી મગવન્-હે ગૌતમ ! ચરમ પણ હોય છે, અચરમ પણ હોય છે. અર્થાત્ આન પ્રાણ પર્યાય રૂપ ચરમની અપેક્ષાએ પ્રરૂપણા કરાય તો ઘણા નારકોં આન પ્રાણ ચરમ હોય છે અને ઘણા આન-પ્રાણ-અચરમ પણ હોય છે. જેઓ અન્તિમ શ્વાસોચ્છ્વાસ લઈ રહ્યા છે, તેઓ આન પ્રાણ ચરમ અને જે અન્તિમ શ્વાસોચ્છ્વાસ નથી લઈ રહ્યા તેઓ આન પ્રાણ અચરમ સમજવા લોઈએ. નારકની જેમજ મવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક

ચરમવત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘નેરરૂપ ણં મંતે ! આહારચરમેણં કિં ચરમે અચરમે ?’ હે મદન્ત ! નૈરયિકઃ સ્વલ્લ આહાર ચરમેણ-આહારપર્યાયરૂપ ચરમેણ પ્રરૂપ્યમાણઃ કિં ચરમો ભવતિ ? કિં વા અચરમો ભવતિ ? ભગવાન્ આહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સિય ચરમે મિય અચરમે’ આહાર પર્યાયરૂપચરમેણ પ્રરૂપ્યમાણો નૈરયિકઃ સ્યાત્-કદાચિત્, કશ્ચિત્ ચરમો ભવતિ, સ્યાત્ કદાચિત્ કશ્ચિદ્ અચરમો ભવતિ, ‘એવં નિરંતરં જાવ વેમાણિ’ એવમ્-ઉપર્યુક્તરીત્યા નિરન્તરમ્-અવ્યવધાનેન ચતુર્વિંશતિ દષ્ટક્રમેણ આહારપર્યાયચરમેણ પ્રરૂપ્યમાણો યાવદ્ ભવનપતિ પૃથિવીકાયિકાદ્યેકેન્દ્રિયવિરુલેન્દ્રિયપદ્મેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકમનુપ્યવાનવ્યન્તરગ્જ્યોતિષ્કવૈમાનિકોઽપિ કદાચિત્ કશ્ચિદ્ ચરમો ભવતિ, કદાચિત્ કશ્ચિદ્ અચરમો ભવતિ, પ્રાગુત્કર્ગતિ-ચરમવત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘નેરરૂપા ણં મંતે ! આહાર ચરમેણં કિં ચરમા, અચરમા ?’ હે મદન્ત ! નૈરયિકાઃ સ્વલ્લ આહારચરમેણ આહારપર્યાયરૂપચરમેણ પ્રરૂપ્યમાણાઃ કિં ચરમાઃ ? કિં અચરમાઃ ? કિં વા અચરમા ઇતિ વ્યપદિશ્યન્તે ? ભગવાન્ આહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ચરમા વિ, અચરમા વિ’ આહારપર્યાયરૂપચરમેણ પ્રરૂપ્યમાણા નૈરયિકાઃ કદાચિત્

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! કોઈ એક નારક કયા આહાર ચરમ સે ચરમ હોતા હૈ અથવા અચરમ હોતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ નારક ચરમ હોતા હૈ, કોઈ અચરમ હોતા હૈ । હસી પ્રકાર ચૌવીસોં દંડકોં કો લેકર એક વચન મેં પ્રરૂપણો કરનીં ચાહિયે । યહી પ્રશ્ન બહુવચન કો લેકર પ્રસ્તુત કિયા જાતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! બહુત નારક કયા આહાર ચરમ કી અપેક્ષા ચરમ હૈ અથવા અચરમ હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આહાર પર્યાય રૂપ ચરમ કી અપેક્ષા પ્રરૂપણા કરને પર કોઈ નારક આહાર ચરમ હોતે હૈ, કોઈ આહાર-અચરમ હોતે હૈ । હસી પ્રકાર

આદિ એકેન્દ્રિયો, વિરુલેન્દ્રિયો. ૫ ચેન્દ્રિયોતિર્યગ્યો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, ન્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોને પશુ આન પ્રાણ ચરમ અને અચરમ સમજી લેવા ભેદબોધ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! કોઈ એક નારક શું આહાર ચરમથી ચરમ હોય અથવા અચરમ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ નારક ચરમ હોય છે, કોઈ અચરમ હોય છે. એજ પ્રકારે ચોવીસે દંડકોને લઈને એક વચનમા પ્રશ્નપૂછા કરવી ભેદબોધ એજ પ્રશ્ન બહુવચનને લઈને પ્રસ્તુત કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! ઘણા નારકો શું આહાર ચરમની અપેક્ષાએ ચરમ છે અથવા અચરમ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આહાર પર્યાય રૂપ ચરમની અપેક્ષાએ પ્રશ્નપૂછા કરવાથી કોઈ નારક આહાર ચરમ થાય છે. કોઈ આહાર અચરમ થાય છે. એજ પ્રકારે અન-

કેચિત્ ચરમા અપિ ભવન્તિ, કદાચિત્ કેચિત્ અચરમા અપિ ભવન્તિ, પ્રાગુક્તગતિ ચરમવત્, 'एवं निरंतरं जाव वेमाणिया' एवम्-बहुत्वविशिष्टनैरयिकाहारपर्यायरूप चरमोक्तिरीत्या, निरन्तरम् अव्यवधानेन चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण, यावद्-भवनपति पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रिय विकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिका अपि कदाचित् केचिद् आहार पर्यायरूप चरमेण चरमा भवन्ति, कदाचित् केचिद् अचरमा भवन्ति, प्रागुक्त-युक्तेः । गौतमः पृच्छति-‘नैरइए णं मंते ! भावचरमेणं किं चरमे, अचरमे ?’ हे भदन्त ! नैरयिकः खलु भावचरमेण भावपर्यायरूपचरमेण प्ररूप्यमाणः किं चरमः इति व्यपदिश्यते ? किं वा अचरमः इति व्यपदिश्यते ? भगवान् आह-‘गोयमा ! हे गौतम ! ‘सिय चरमे, सिय अचरमे’ भावपर्यायरूपचरमेण प्ररूप्यमाणो नैरयिकः स्यात्-कदाचित् कश्चित् चरमो भवति, स्यात्-कदाचित् कश्चिद् अचरमो भवति, ‘एवं निरन्तरं जाव वेमाणिए’ एवम्-उपर्युक्त नैरयिक भावपर्याय चरमोक्तिरीत्या निरन्तरम् अव्यवधानेन चतुर्विंशति-दण्डकक्रमेण भावपर्यायरूपचरमेण प्ररूप्यमाणो यावद्-भवनपति पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रिय-विकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकोऽपि कदाचित् कश्चित्

લગાતાર વૈમાનિકોં તક ચૌવીસોં દંડકોં કો લેકર પ્રરૂપણા સમક્ષ લેની યાહિયે, અર્થાત્ નારકોં કે સમાન હી ભવનપતિયોં, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોં, વિકલેન્દ્રિયોં, પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં, મનુષ્યોં, વાનવ્યન્તરોં, જ્યોતિષ્કોં ઓર વૈમાનિકોં કો ભી આહાર ચરમ કી અપેક્ષા ચરમ ઓર અચરમ કહના યાહિયે । સ્પષ્ટીકરણ પૂર્વવત્ સમક્ષના યાહિયે ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એક નારક જીવ ભાવ ચરમ સે અર્થાત્ ભાવ-પર્યાય રૂપ ચરમ સે કયા ચરમ હોતા હૈ ? અથવા અચરમ હોતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ ચરમ હોતા હૈ, કોઈ અચરમ હોતા હૈ । જો નારક જિસ ઔદયિક ભાવ-પર્યાય કા અન્તિમવાર અનુભવ કર રહ્યા હૈ, ભવિષ્ય મેં પુનઃ કમી અનુભવ નહીં કરેગા, વહ ઉસ ભાવ કી અપેક્ષા ભાવ ચરમ કહલાતા હૈ । ડસસે જો મિન્ન હો વહ ભાવ-અચરમ કહા જાતા હૈ । કોઈ નારક ભાવ

વરત વૈમાનિકો સુધી ચોવીસે દંડકોને લઈને પ્રવૃણા સમક્ષ લેવો જોઈએ, અર્થાત્ નારકોની સમાનજ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો, પંચેન્દ્રિયતિર્યચો મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોને પણ આહાર ચરમની અપેક્ષાએ ચરમ અને અચરમ કહેવા જોઈએ. સ્પષ્ટીકરણ પૂર્વવત્ સમક્ષ લેવું જોઈએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! એક નારક જીવ ભાવોન્નિવાસ અર્થાત્ ભાવ પર્યાય રૂપ ચરમથી શું ચરમ હોય છે ? અથવા અચરમ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ ચરમ હોય છે, કોઈ અચરમ હોય છે જે નારક જે ઔદયિક આદિ ભાવ પર્યાયનો અન્તિમ વાર અનુભવ કરી રહેલ છે. ભવિષ્યમાં ફરી કયાંયે અનુભવ કરશે નહિ તે એ ભાવની અપેક્ષાએ ભાવ ચરમ કહેવાય છે, તેનાથી જે

ચરમો ભવતિ, કદાચિત્ કશ્ચિત્ અચરમો ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘નેરડયા ણં મંતે ! ભાવ-
ચરમેણં કિં ચરમા, અચરમા ?’, હે ભદન્ત ! નૈરયિકાઃ સ્ખલુ ભાવચરમેણ—ભાવપર્યાયરૂપ
ચરમેણ ઔદયિકાદિ ભાવચરમેણેત્યર્થઃ પ્રરૂપ્યમાણાઃ કિં ચરમા ભવન્તિ ? કિં વા અચરમા
ભવન્તિ ? મગવાન્ આદ્ય—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ચરમા નિ અચરમા વિ’ ભાવપર્યાયરૂપચરમેણ
પ્રરૂપ્યમાણા નૈરયિકાઃ કદાચિત્ કેચિત્ ચરમા અપિ ભવન્તિ, કદાચિત્ કેચિદ્ અચરમા અપિ
ભવન્તિ, પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, ‘એવ નિરંતરં જાવ વેમાણિયા’ એવમ્-ઉપર્યુક્તરીત્યા નિગન્તરમ્—અવ્ય-
ધાનેન ચતુર્વિંશતિદણ્ડક્રમેણ પ્રરૂપ્યમાણા યાવત્—ભવનપતિ પૃથિવીકાયાકાદ્યકેન્દ્રિયવિકલે-
ન્દ્રિયપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકમનુષ્યવાનવ્યન્તરજ્યોતિસ્કવૈમાનિકા અપિ ભાવપર્યાયરૂપચરમેણ
કદાચિત્ કેચિત્ ચરમા ભવન્તિ, કદાચિત્ કેચિત્ અચરમા ભવન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—નેરડયા
ણં મંતે ! વર્ણચરમેણં કિં ચરમે અચરમે ?’ હે ભદન્ત ! નૈરયિકઃ સ્ખલુ વર્ણચરમેણ—વર્ણપર્યાય-
રૂપ ચરમેણ પ્રરૂપ્યમાણઃ કિં ચરમો ભવતિ ? કિં વા અચરમો ભવતિ ? મગવાન્ આદ્ય—‘ગોયમા !’
હે ગૌતમ ! ‘સિય ચરમે સિય અચરમે’ વર્ણપર્યાયરૂપ ચરમેણ સ્યાત્ કદાચિત્ કશ્ચિદ્ નૈરયિ-
કચરમો ભવતિ, સ્યાત્—કદાચિત્ કશ્ચિદ્ નૈરયિકઃ અચરમો ભવતિ પ્રાગુક્તગતિ ચરમવત્,
ચરમ હોતા હૈ, કોઈ ભાવ-અચરમ હોતા હૈ । હૈ । હસી પ્રકાર વૈમાનિક આદિ
ચૌધીસોં દંડકોં કે વિષય મેં કથન કર લેના चाहिए ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! બહુત નારકજીવ ભાવચરમ કી અપેક્ષા સે ક્યાં
ચરમ હોતે હૈં અથવા અચરમ હોતે હૈં ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! ઔદારિક આદિ ભાવોં કી અપેક્ષા નિરૂપિત કિયે
જાને ઘાલે નારક કોઈ ચરમ મી હોતે હૈં, કોઈ અચરમ મી હોતે હૈં । હસ
વિષય કી યુક્તિ પૂર્વથત્ સમજાની चाहिए । નારકોં કે સમાન હી વૈમાનિકોં તક,
ચૌધીસોં દંડકોં કે જીવોં કે વિષય મેં હસી પ્રકાર કહના चाहिए ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! કોઈ એક નારક વર્ણ પર્યાય રૂપ ચરમ કી અપેક્ષા
સે ચરમ હોતા હૈ યા અચરમ હોતા હૈ ?

ભિન્ન હોય તે અચરમ કહેવાય છે. કોઈ નારક ભાવ ચરમ હોય છે કોઈ ભાવ અચરમ
હોય છે. એજ પ્રકારે વૈમાનિક આદિ ચોવીસે દંડકોના વિષયમા કથન કરી લેવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! ઘણા નારક એવ ભાવ ચરમની અપેક્ષાએ શું ચરમ
હોય છે અથવા અચરમ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—ઔદયિક આદિ ભાવોની અપેક્ષાએ નિરૂપિત કરાયેલા નારક કોઈ ચરમ
હોય છે. કોઈ અચરમ પણ હોય છે. આ વિષયની પૂર્વવત્ યુક્તિ સમજ લેવી જોઈએ. નાર-
કોના સમાનજ વૈમાનિકો સુધી ચોવીસે દંડકોના એવાના વિષયમા આજ રીતે કહેવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! કોઈ એક નારક વર્ણ પર્યાય રૂપ ચરમની અપે-
ક્ષાએ ચરમ થાય છે અગર અચરમ છે ?

‘एवं गिरंतरं जाव वेमाणिए’ एवम्-उपर्युत्तरीत्या, निरन्तरम्-अव्यवधानेन चतुर्विंशतिदण्डक-
क्रमेण यावद्-भवनपति पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियविकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवान-
व्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकोऽपि वर्णपर्यायरूपचरमेण कदाचित् कश्चित् चरमो भवति, कदाचित्
कश्चित् अचरमो भवति, गौतमः पृच्छति-‘नैरय्या णं भंते ! वर्णचरमेणं किं चरमा, अचरमा ?’
हे भदन्त ! नैरयिनाः खलु वर्णचरमेण-वर्णपर्यायरूपचरमेण प्ररूप्यमाणाः किं चरमा
न्ति ? किं वा अचरमा भवन्ति ? भगवान् आह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘चरिमा वि
अचरिमा वि’ वर्णपर्यायरूपचरमेण नैरयिकाः कदाचित् केचित् चरमा अपि भवन्ति, कदाचित्
केचित् अचरमा अपि भवन्ति, ‘एवं गिरंतरं जाव वेमाणिया’ एवम्-उपर्युत्तरीत्या, निरन्तरम्-

भगवान्-हे गौतम ! वर्ण पर्याय रूप चरम की अपेक्षा कोई नारक चरम
होता है, कोई अचरम होता है । स्पष्टी करण गति चरम के सदृश ही समझ
लेना चाहिए और लगातार वैमानिकों तक चौबीसों दंडकों को लेकर इसी प्रकार
प्ररूपणा करनी चाहिए । अर्थात् जैसे नारक जीव वर्ण चरम की अपेक्षा चरम
भी है और अचरम भी, इसी प्रकार भवनपति, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रिय,
विकलेन्द्रिय, पंचेन्द्रिय तिर्यच, मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक
देव भी वर्ण चरम की अपेक्षा कोई चरम और कोई अचरम होता है । बहुवचन
को लेकर यही प्रश्न उपस्थित किया जाता है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या बहुत नारक जीव वर्ण चरम से चरम हैं
अथवा अचरम हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! चरम भी होते हैं, अचरम भी होते हैं, अर्थात् कोई
नारक वर्ण पर्याय रूप चरम की अपेक्षा चरम हैं, कोई अचरम हैं । वैमानिकों
तक इसी प्रकार कह लेना चाहिए, अर्थात् भवनपति, पृथिवीकायिक आदि

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પર્યાય રૂપ ચરમની અપેક્ષાએ કોઈ નારક ચરમ થાય છે
કોઈ અચરમ થાય છે, સ્પષ્ટીકરણ ગતિ ચરમના સદૃશ જ સમજી લેવું જોઈએ અને
નિરન્તર વૈમાનિકો સુધી ચોવીસે દંડકોને લઈને એ પ્રમાણે પ્રરૂપણા કરવી જોઈએ અર્થાત્
જેમ નારક જીવ વર્ણ ચરમની અપેક્ષાએ ચરમ પણ છે અને અચરમ પણ છે, એ જ
પ્રકારે ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક, આદિ, એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિયતિર્યચ મનુષ્ય,
વાનવ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવપણ વર્ણ ચરમની અપેક્ષાએ કોઈ ચરમ અને
કોઈ અચરમ હોય છે. બહુવચનને લઈને એજ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત કરાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શું ઘણા નારક જીવ વર્ણ ચરમથી ચરમ છે અથવા
અચરમ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ચરમ પણ હોય છે, અચરમ પણ હોય છે. અર્થાત્ કોઈ
નારક વર્ણ પર્યાય રૂપ ચરમની અપેક્ષાએ ચરમ છે કોઈ અચરમ છે વૈમાનિકો સુધી
એ જ પ્રકારે કહેવું જોઈએ. અર્થાત્ ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય વિકલેન્દ્રિય

અવ્યવધાનેન ચતુર્વિંશતિદંડક્રમેણ યાવદ્-ભવનપતિ પૃથિવીકાયિકાધેકેન્દ્રિયવિકલેન્દ્રિય-
પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકમનુપ્યવાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકા અપિ વર્ણપર્યાયરૂપચરમેણ કદા-
ચિત્ કેચિત્ ચરમા ભવન્તિ, કદાચિત્ કેચિત્ અચરમા ભવન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘નેરડપ્ ણં
મંતે ! ગંધચરમે ણં કિં ચરમે અચરમે ?’ હે મદન્ત ! નૈરયિકઃ સ્વલુ ગન્ધ ચરમેણ-ગન્ધપર્યાય-
રૂપચરમેણ પ્રરૂપ્યમાણઃ કિં ચરમો ભવતિ ? કિં વા અચરમો ભવતિ ? મગવાન આહ-‘ગોયમા !
હે ગૌતમ ! ‘સિય ચરમે સિય અચરમે’ ગન્ધપર્યાયરૂપચરમેણ સ્યાત્-કદાચિત્ કશ્ચિત્ નૈરયિક-
ચરમો ભવતિ, સ્યાત્-કદાચિત્ કશ્ચિદ્ નૈરયિકઃ અચરમો ભવતિ, પ્રાગુક્તગતિ ચરમવત્, ‘એવં
નિરંતરં જાવ વેમાણિ’ એવમ્-ઉપર્યુક્તરીત્યા, નિરન્તરમ્-અવ્યવધાનેન ચતુર્વિંશતિદંડક-
ક્રમેણ યાવત્-ભવનપતિપૃથિવીકાયિકાધેકેન્દ્રિયવિકલેન્દ્રિયપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકમનુપ્યવાન-
વ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકોઽપિ ગન્ધપર્યાયરૂપચરમેણ કદાચિત્ કશ્ચિત્ ચરમો ભવતિ, કદા-
ચિત્ કશ્ચિદ્ અચરમો ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘નેરયિકાઃ સ્વલુ ગન્ધચરમેણ-ગન્ધપર્યાયરૂપ
ચરમેણ કિં ચરમા ભવન્તિ ? કિં વા અચરમા ભવન્તિ ? મગવાન્ આહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ !

એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર
વૈમાનિક મી નારકોં કે સમાન કોઈ વર્ણ ચરમ હોતે હૈં, કોઈ વર્ણ-અચરમ
મી હોતે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નારક જીવ ગન્ધપર્યાય રૂપ ચરમ સે ક્યા ચરમ
હોતા હૈ યા અચરમ હોતા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ નારક ચરમ ગન્ધપર્યાય કી અપેક્ષા ચરમ હોતા
હૈ, કોઈ અચરમ હોતા હૈ । વ્યાખ્યા ગતિ ચરમ આદિ કી ભાંતિ સમજા લેની
ચાહિયે । હસી પ્રકાર નિરન્તર વૈમાનિકોં તક કહના ચાહિયે, અર્થાત્ ભવનપતિ,
પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, મનુષ્ય, વાનવ્ય-
ન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિક-इन चौबीसों दंडकों के विषय में नारक के
समान ही गन्ध चरम एवं गन्ध-अचरम का कथन करना चाहिए ।

પંચેન્દ્રિયતિર્યચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક પણ નારકોની સમાન
વર્ણ ચરમ હોય છે કોઈ વર્ણ અચરમ પણ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નારક એવ ગન્ધ પર્યાય રૂપ ચરમથી શું અચ-
રમ હોય છે અગર ચરમ હોય છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ નારક ચરમ ગન્ધ પર્યાયની અપેક્ષાએ ચરમ હોય
છે. કોઈ અચરમ હોય છે વ્યાખ્યા ગતિ ચરમ આદિની જેમ સમજા લેવી જોઈએ. એજ
પ્રકારે નિરન્તર વૈમાનિકો સુધી કહેવું જોઈએ. અર્થાત્ ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ
એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિયતિર્યચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક
એ ચોવીસે દંડકોના વિષયમાં નારકની જેમજ ગન્ધ અચરમનું કથન કરવું જોઈએ.

‘ચરમાવિ અચરમાવિ’ ગન્ધપર્યાયરૂપ ચરમેણ કદાચિત્ કેચિદ્ નૈરયિકાશ્વરમા અપિ ભવન્તિ, કદાચિત્ કેચિત્ અચરમા અપિ ભવન્તિ, ‘एवं निरंतरं जाव वेमाणिया’ एवम्-उपर्युत्तरीत्या, निरन्तरम्-अव्यवधानेन चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण यावत्-भवनपति पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रिय-विकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिका अपि गन्धपर्यायरूप-चरमेण कदाचित् केचिद् चरमा भवन्ति, कदाचित् केचिद् अचरमा भवन्ति, गौतमः पृच्छति ‘नैरइण णं भंते ! रसचरमेण किं चरमे अचरमे ?’ हे भदन्त ! नैरयिकः सख रसचरमेण रस-पर्यायरूपचरमेण किं चरमो भवति ? किं वा अचरमो भवति ? भगवान् आह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘सिय चरमे, सिय अचरमे’ रसपर्यायरूपचरमेण स्यात्-कदाचित् कश्चिद् नैरयिक-श्वरमो भवति, स्यात्-कदाचित् कश्चिद् नैरयिकः अचरमो भवति प्रागुक्तयुक्तेः, ‘एवं निरंतरं जाव वेमाणिए’ एवम्-उपर्युत्तरीत्या, निरन्तरम्, अव्यवधानेन चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण यावद्-भवनपति पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियविकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तर-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! બહુત નારક જીવ કયા ગન્ધ ચરમ સે ચરમ હોતે હૈં અથવા અચરમ હોતે હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ ચરમ મી હોતે હૈં, કોઈ અચરમ મી હોતે હૈં । હસી પ્રકાર ચૌવીસોં દંડકોં કો લેકર ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોં, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોં, મનુષ્યોં, વાનવ્યન્તરોં, જ્યોતિષ્કોં ઓર વૈમાનિકોં કે વિષય મી સમક્ષ લેના યાહિયે ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એક નારક રસપર્યાય રૂપ ચરમ કી અપેક્ષા સે ચરમ હોતા હૈં યા અચરમ હોતા હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! રસ-ચરમ કી અપેક્ષા કોઈ નારક ચરમ હોતા હૈં ઓર કોઈ અચરમ હોતા હૈં । યુક્તિ પહેલે કે સમાન સમક્ષના યાહિયે । નારક કે સમાન વૈમાનિક તક ચૌવીસ દંડકોં કો લેકર હસી પ્રકાર કહના યાહિયે,

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ધણુ નારક છવ શુ ગન્ધ ચરમથી ચરમ થાય છે અથવા અચરમ થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ ચરમ પણ થાય છે, કોઈ અચરમ પણ થાય છે. એજ પ્રકારે થાવીસે દડકેને લઈને ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના વિષયમાં પણ સમજવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી -હે ભગવન્ ! એક નારક રસ પર્યાય રૂપ ચરમની અપેક્ષાએ ચરમ થાય છે અગર અચરમ થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! રસ ચરમની અપેક્ષાએ કોઈ નારક ચરમ થાય છે અને કોઈ અચરમ થાય છે, યુક્તિ પહેલાની સમાન સમજવી જોઈએ. નારકના સમાન વૈમાનિક

વ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકોઽપિ કદાચિત્ કશ્ચિત્ રસપર્યાયરૂપચરમેણ ચરમો ભવતિ, કદા-
ચિત્ કશ્ચિદ્ અચરમો ભવતિ, પ્રાયુક્તયુક્તેઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘નેરઙ્ગયા ણં મંતે ! રસચરમેણ
કિં ચરમા, અચરમા ?’ હે મદન્ત ! નૈરયિકાઃ સ્વલ્પ રસચરમેણ-રસપર્યાયરૂપચરમેણ કિં ચરમા
ભવન્તિ ? કિં વા અચરમા ભવન્તિ ? ભગવાન આહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ચરમાવિ અચર-
માવિ’ રસપર્યાયરૂપ ચરમેણ કદાચિત્ કેચિત્ નૈરયિકાશ્ચરમા અપિ ભવન્તિ, કદાચિત્ કેચિત્
અચરમા અપિ ભવન્તિ, ‘દ્વં નિરંતરં જાવ વેમાણિયા’ એવમ્-ઉપર્યુક્તરીત્યા, નિરન્તરમ્-અવ્ય-
વધાનેન ચતુર્વિંશતિદણ્ડક્રમેણ યાવદ્-ભવનપતિ પ્રમૃતિવૈમાનિકાન્તા અપિ રસપર્યાયચરમેણ
કદાચિદ્ કેચિત્ ચરમા ભવન્તિ, કદાચિત્ કેચિદ્ અચરમા અપિ ભવન્તિ, પ્રાયુક્તયુક્તેઃ,
ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘નેરઙ્ગ ણં મંતે ! ફાસચરમેણ કિં ચરમે અચરમે ?’ હે મદન્ત ! નૈરયિકાઃ
સ્વલ્પ સ્પર્શચરમેણ-સ્પર્શપર્યાયરૂપચરમેણ કિં ચરમો ભવતિ ? કિં વા અચરમો ભવતિ ? ભગ-
વર્થાત્ ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, ચિક્ષલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યચ,
મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઔર વૈમાનિકદેવ કો ભી ચરમ ઔર અચરમ
કહના યાદિય ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વહુત નારક રસચરમ સે કયા ચરમ હોતે હૈં,
અથવા અચરમ હોતે હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! રસ પર્યાય રૂપ ચરમ સે કોઈ નારક ચરમ ભી હોતે
હૈં, કોઈ અચરમ ભી હોતે હૈં । વૈમાનિકોં તક હસી પ્રકાર કહના યાદિય, અર્થાત્
ભવનપતિયોં સે લેકર વૈમાનિકોં તક સમી દંડકોં કે કોઈ જીવ રસ પર્યાય
સે ચરમ ઔર કોઈ અચરમ હોતે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સ્પર્શ ચરમ અર્થાત્ સ્પર્શ પર્યાય રૂપ ચરમ કી
અપેક્ષા સે નારક જીવ ચરમ હોતા હૈં યા અચરમ ?

સુધી યોવીસે ઠંડકોને લઘને એજ પ્રકારે ઠંડેવું જોઈએ, અર્થાત્ ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક,
આદિ એકેન્દ્રિય, ચિક્ષલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય(તિર્યચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને
વૈમાનિક દેવને પણ ચરમ અને અચરમ ઠંડેવા જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઘણા નારક રસ ચરમથી શુ ચરમ હોય છે,
અથવા અચરમ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! રસ પર્યાય રૂપ ચરમથી કોઈ નારક ચરમ પણ થાય છે
કોઈ અચરમ પણ હોય છે. વૈમાનિકો સુધી એજ પ્રકારે ઠંડેવું જોઈએ, અર્થાત્ ભવન-
પતિયોથી લઈ વૈમાનિકો સુધી યધા ઠંડકોના કોઈ જીવ રસ પર્યાયથી ચરમ અને કોઈ
અચરમ થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! સ્પર્શ ચરમ અર્થાત્ સ્પર્શ પર્યાય રૂપ ચરમની
અપેક્ષાએ નારક જીવ ચરમ થાય છે અથવા અચરમ ?

વાન્ આહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સિય ચરમે સિય અચરમે’ સ્પર્શપર્યાયરૂપચરમેણ સ્યાત્-કદાચિત્ કશ્ચિત્ નૈરયિકચરમો ભવતિ, સ્યાત્-કદાચિત્ કશ્ચિદ્ નૈરયિકઃ અચરમો ભવતિ, ‘एवं निरंतर जाव वेमाणिप’ एवम्-उपर्युक्तरीत्या, निरन्तरम्-अव्यवधानेन चतुर्विंशतिदण्ड-कक्रमेण यावद्-भवनपति पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियविकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्य-वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकोऽपि स्पर्शपर्यायरूपचरमेण कदाचित् कश्चित् चरमो भवति, कदाचित् कश्चिद् अचरमो भवति, प्रागुक्तयुक्तेः, गौतमः पृच्छति-‘नेरइयाणं भंते ! फास-चरमेणं किं चरमा अचरमा ?’ हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु स्पर्शचरमेण स्पर्शपर्यायरूप चरमेण किं चरमा भवन्ति ? किं वा अचरमा भवन्ति ? भगवान् આહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ચરમા વિ અચરમા વિ’ સ્પર્શપર્યાયરૂપ ચરમેણ કદાચિત્ કેચિદ્ નૈરયિકા ચરમા અપિ ભવન્તિ કદાચિત્ કેચિદ્ અચરમા અપિ ભવન્તિ, ‘एवं जाव वेमाणिपा’ एवम्-उपर्युक्तरीत्या यावद्-भवन-पति पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियविकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियकिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिका अपि कदाचित् केचित् स्पर्शपर्यायरूपचरमेण चरमा भवन्ति कदाचित् केचिद् अचरमा-भवन्ति प्रागुक्तगतिचरमादिवत् । अथ पूर्वोक्तपर्यायरूपचरमाणां संग्रह गाथामाह-‘संगहणि-

भगवान्-हे गौतम ! कोई नारक चरम होता है, कोई अचरम होता है । वैमानिकों तक इसी प्रकार कहना चाहिए, अर्थात् भवनपति, पृथ्वीकादि एकेन्द्रिय, विकलेन्द्रिय, पञ्चेन्द्रिय तिर्यच, मनुष्य, वानव्यन्तर ज्योतिष्क और वैमानिक, इन चौबीसों दंडकों में कोई स्पर्शचरम होता है, और कोई स्पर्श-अचरम होता है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! बहुत नारक क्या स्पर्श चरम से चरम होते हैं अथवा अचरम होते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! चरम भी होते हैं, अचरम भी होते हैं । जैसे नारक स्पर्श चरम से चरम होते हैं और अचरम भी, इसी प्रकार भवनपति, पृथ्वी-यिक आदि एकेन्द्रिय, विकलेन्द्रिय, तिर्यच पञ्चेन्द्रिय, मनुष्य, वानव्यन्तर,

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ નારક ચરમ હોય છે, કોઈ અચરમ હોય છે. વૈમાનિકો સુધી એજ પ્રકારે ઠંડેણુ એધએ, અર્થાત્ ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક, આદિ એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિયતિર્યચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક આ ચોવીસે ઠંડકોના કોઈ છવ સ્પર્શ ચરમ હોય છે અને કોઈ સ્પર્શ અચરમ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઘણા નારકો શુ સ્પર્શ ચરમથી ચરમ હોય છે અથવા અચરમ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ચરમ પણ હોય છે, અચરમ પણ હોય છે. જેમ નારક સ્પર્શ ચરમથી ચરમ થાય છે અને અચરમ પણ થાય છે. એજ પ્રકારે ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, તિર્યચ પંચેન્દ્રિય, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક

गाथा-‘गइठिइ भवे य भासा आणापाणु चरमे य वोद्धव्या ।

आहार भावचरमे वण्णरसेगंधफासे य ॥ १ ॥ संग्रहणी गाथा—

छाया-गतिस्थिति भवश्च भाषा आनप्राणचरमश्च वोद्धव्याः ।

आहारभाव चरमो वर्णरसो गन्धस्पर्शश्च ॥१॥ उक्तोऽर्थः, ॥सू० ७॥

‘दसमं चरमपदं समत्तं’

इतिश्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचकपञ्चदशभाषाकलित-ललितकलापालापक-

प्रविशुद्धगद्यपद्यानैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्री-शाहू छत्रपतिकोल्हापुर-

राजप्रदत्त-‘जैनशास्त्राचार्य’-पदविभूषित-कोल्हापुरगजगुरु-बालब्रह्मचारि

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलाल-व्रतिविरचितायां

श्री प्रज्ञापनासूत्रस्य प्रमेयबोधिनीव्याख्यायां व्याख्यायां

दशमं चरमपदं समाप्तम् ॥१०॥

ज्योतिष्क और वैमानिकों में से भी किसी को स्पर्शचरम और किसी को स्पर्श-अचरम समझना चाहिए। स्पष्टीकरण गति चरम आदि के समान ही जानना चाहिए।

जिन गति आदि पर्यायों के आधार से नारक आदि के चरमत्व-अचरमत्व की प्ररूपणा की गई है, उनका नामोल्लेख करने वाली एक गाथा इस प्रकार है-(१) गति (२) स्थिति (३) भव (४) भाषा (५) आनप्राण (६) आहार (७) भाव (८) वर्ण (९) रस (१०) गंध (११) स्पर्श, उनकी अपेक्षा चरमत्व-अचरमत्व-का विचार है ॥सू० ७॥

श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलाल व्रतिविरचित

प्रज्ञापना सूत्र की प्रमेयबोधिनी व्याख्या में

दसवां चरमपद समाप्त ॥१०॥

અને વૈમાનિકોમાંથી પણ કોઈને સ્પર્શ ચરમ અને કોઈને સ્પર્શ અચરમ સમજવા જોઈએ. સ્પષ્ટીકરણ ગતિ ચરમ આદિના સમાનજ બધાં જ જોઈએ.

જે ગતિ આદિ પર્યાયોના આધારે નારક આદિના ચરમત્વ-અચરમત્વની પ્રરૂપણા કરાઈ છે તેમના નામોલ્લેખ કરવાવાળી એક ગાથા આ રીતે છે-(૧) ગતિ (૨) સ્થિતિ (૩) ભવ (૪) ભાષા (૫) આનપ્રાણ (૬) આહાર (૭) ભાવ (૮) વર્ણ (૯) રસ (૧૦) ગંધ (૧૧) સ્પર્શ એમની અપેક્ષાએ ચરમત્વ અચરમત્વનો વિચાર છે. ॥સૂ. ૭॥

શ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલ વ્રતિવિરચીત

પ્રજ્ઞાપના સૂત્રની પ્રમેયબોધિની વ્યાખ્યામાં

દસમું ચરમ પદ સમાપ્ત ॥૧૦॥

एकादश भाषापदम्

મૂળમ્—સે ણૂણં મંતે ! મળ્ણામીતિ ઓહારિણી ભાસા, ચિંતેમીતિ ઓહારિણી ભાસા । અહ મળ્ણામીતિ ઓધારિણી ભાસા, અહ ચિંતેમીતિ ઓધારિણી ભાસા । તહ મળ્ણામીતિ ઓધારિણી ભાસા, તહ ચિંતેમીતિ ઓહારિણી ભાસા ? હંતા ગોયમા ! મળ્ણામીતિ ઓધારિણી ભાસા, ચિંતેમીતિ ઓધારિણી ભાસા, અહ મળ્ણામીતિ ઓધારિણી, અહ ચિંતેમીતિ ઓધારિણી ભાસા, તહ મળ્ણામીતિ ઓધારિણી ભાસા, તહ ચિંતેમીતિ ઓધારિણી ભાસા, ઓહારિણીણં મંતે ! ભાસા કિં સચ્ચા, મો !, સચ્ચામોસા, અસચ્ચા મોસા ? ગોયમા ! સિય સચ્ચા, સિય મો !, સિય ચ્ચામો !, સિય સચ્ચામોસા । સે કેળટ્ટેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ—ઓધારિણીણં ભાસા સિય સચ્ચા, સિય મોસા, સિય સચ્ચામોસા, સિય અસચ્ચામોસા ? ગોયમા ! આરાહિણી સચ્ચા, વિરાહિણી મોસા, આરાહણવિરાહિણી સચ્ચામોસા, જાણેવ આરાહિણી, ણેવ વિરાહિણી, ણેવારાહણવિરાહણી, સા અસચ્ચા મોસા ણામં ચડત્થી ભાસા. સે તેળટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ—ઓહારીણીણં ભાસા સિય સચ્ચા, સિય મોસા, સિય સચ્ચામોસા, સિય અસચ્ચામોસા ॥સુ૦ ૧॥

छाया-तत् नूनं मदन्त ! मन्ये इति अवधारणी भाषा, चिन्तयामीति अवधारणी भाषा, अथ मन्ये इति अवधारणी भाषा, अथ चिन्तयामीति अवधारणी भाषा, तथा मन्ये इति अव-

ग्यारहवां भाषापद

શબ્દાર્થ—(સે) અથ (ણૂણં) નિશ્ચય (મળ્ણામિ) માનતા હું (ઇતિ) હસ પ્રકાર (ઓહારિણી ભાસા) ભાષા બોધ કા કારણ હૈ (ચિંતેમીતિ ઓહારિણી ભાસા) ચિન્તન કરતા હૂ કિ ભાષા બોધ કા કારણ હૈ (અહ મળ્ણામીતિ ઓધારિણી ભાસા) મૈ માનૂ કિ ભાષા અવધારણ કરને વાલી—બોધ કા કારણ હૈ ? (અહ

અગીયારમી ભાષા પદ

શબ્દાર્થ—(સે) અથ (ણૂણં) નિશ્ચય (મળ્ણામિ) માનુ છું (ઇતિ) આ પ્રકારે (ઓહારિણી ભાસા) ભાષા બોધનું કારણ છે (ચિંતેમીતિ ઓહારિણી ભાસા) ચિન્તન કરું છું કે, ભાષા બોધનું કારણ છે (અહ મળ્ણામીતિ ઓધારિણી ભાસા) હું માનું છું કે ભાષા અવધારણ કરવાવાળી—બોધનું કારણ છે ? (અહ ચિંતેમિ ઓધારિણી ભાસા) ચિન્તન કરું કે ભાષા

ધારણી ભાષા, તથા ચિન્તયામીતિ અવધારણી ભાષા ? હન્ત, ગૌતમ ! મન્યે ઇતિ અવધારણી ભાષા, ચિન્તયામીતિ અવધારણી ભાષા, અથ મન્યે ઇતિ અવધારણી ભાષા. અથ ચિન્તયામીતિ અવધારણી ભાષા, તથા મન્યે ઇતિ અવધારણી ભાષા, તથા ચિન્તયામીતિ અવધારણી ભાષા, અવધારણી શ્વલુ ભદન્ત ! ભાષા કિં સત્યા, મૃષા, સન્યામૃષા, અમત્યામૃષા ? ગૌતમ ! સ્યાત્ સત્યા, સ્યાન્ મૃષા, સ્યાત્ સત્યામૃષા, સ્યાત્ અસત્યામૃષા, તન્ કેનાર્થેન ભદન્ત !

ચિંતેમિ ઓધારિણી ભાસા) મેં ચિન્તન કરું કિં ભાષા અવધારિણી છે ? (તહ) તથા-હાં પ્રકાર (મળનામીતિ ઓધારિણી ભાસા) માનના હું કિં ભાષા અવધારિણી છે (તહ ચિંતેમીતિ ઓધારિણી ભાસા) હાં પ્રકાર ચિન્તન કરતા હું કિં ભાષા અવધારિણી છે (હંતા) હાં (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (મળનામીતિ ઓધારિણી ભાસા) ભાષા અવધારિણી છે, એસા તુમ જાનતે હો (ચિંતેમીતિ ઓધારિણી ભાસા) ભાષા અવધારિણી છે, એસા તુમ સોચતે હો (અહ મળનામીતિ ઓધારિણી ભાસા) માનો કિં ભાષા અવધારિણી છે (ચિંતેમીતિ ઓધારિણી ભાસા) ચિન્તન કરો કિં ભાષા અવધારિણી છે તહ (મળનામીતિ ઓધારિણી ભાસા) પૂર્ણ-રૂપ સે માનો કિં ભાષા અવધારિણી છે (તહ ચિંતેમીતિ ઓધારિણી ભાસા) પૂર્ણ રૂપ સે સોચો કિં ભાષા અવધારિણી છે ।

(ઓધારિણી ણં મંતે ! ભાસા) હે ભગવન્ ! અવધારિણી ભાષા (કિં સચ્ચા, મોસા, સચ્ચામોસા, અસચ્ચામોસા ?) કયા સત્ય છે, અસત્ય છે, સત્યામૃષા-મિશ્રા-હૈ અથવા અસત્યા-મૃષા-અનુભવ છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સિય સચ્ચા) સત્ય બી હતી છે (સિય મોસા) (મૃષા બી હતી છે (સિય સચ્ચામોસા) સત્યામૃષા બી હતી છે (સિય અસચ્ચામોસા) અસત્યામૃષા બી હતી છે ।

અવધારિણી છે ? (તહ) તથા એજ પ્રકારે (મળનામીતિ ઓધારિણી ભાસા) માનુ છું કે ભાષા અવધારિણી છે (તહ ચિંતેમીતિ ઓધારિણી ભાસા) એજ પ્રકારે ચિન્તન કરું છું કે ભાષા અવધારિણી છે (હંતા) હાં (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (મળનામીતિ ઓધારિણી ભાસા) ભાષા અવધારિણી છે, એમ તમે માનો છો (ચિંતેમીતિ ઓધારિણી ભાસા) ભાષા અવધારિણી છે, એવું તમે વિચારો છો (અહ મળનામીતિ ઓધારિણી ભાસા) માનો કે ભાષા અવધારિણી છે (ચિંતેમીતિ ઓધારિણી ભાસા) ચિન્તન કરો કે ભાષા અવધારિણી છે (તહ મળનામીતિ ઓધારિણી ભાસા) પૂર્ણ રૂપે માનો કે ભાષા અવધારિણી છે (તહ ચિંતેમીતિ ઓધારિણી ભાસા) પૂર્ણ રૂપે વિચારો કે ભાષા અવધારિણી છે

(ઓધારિણી ણં મંતે ! ભાસા) હે ભગવન્ ! અવધારિણી ભાષા (કિં સચ્ચા, મોસા, સચ્ચામોસા, અસચ્ચામોસા ?) શું સત્ય છે, અસત્ય છે, સત્યામૃષા મિશ્ર છે, અથવા અસત્યામૃષા અનુભવ છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સિય સચ્ચા) સત્ય પણ હોય છે (સિય મોસા) મૃષા પણ હોય છે (સિય સચ્ચા મોસા) સત્યામૃષા પણ હોય છે (સિય અસચ્ચા મોસા) અસત્ય મૃષા પણ હોય છે

एवमुच्यते-अवधारणी खलु भाषा, स्यात् सत्या, स्यात् मृषा, स्यात् सत्यामृषा, स्यात् असत्यामृषा ? गौतम ! आराधिनी सत्या, विराधिनी मृषा, आराधनविराधिनी सत्यामृषा, या नैवाराधिनी, नैव विराधिनी नैव आराधनविराधिनी सा असत्यामृषा नाम चतुर्थीभाषा, तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते-आराधिनी खलु भाषा स्यात् सत्या, स्यात् मृषा, स्यात् सत्यामृषा, स्यात् असत्यामृषा ॥ सू० १ ॥

टीका-पूर्व दशमपदे प्राणिना उपपातक्षेत्रस्य रत्नप्रभादेश्वरमाचरमवक्तव्यता प्ररूपिता,

(से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ) हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि (ओधारिणी णं भासा सिय सच्चा, सिय मोसा, सिय सच्चामोसा, सिय असच्चामोसा ?) अवधारिणी भाषा सत्य भी, असत्य भी, सत्यामृषा भी, असत्यामृषा भी होती है ? (गोयमा ! आराहिणां सच्चा) हे गौतम ! आराधिनी भाषा सत्य है (विराहिणी मोसा) विराधिनी भाषा असत्य है (आराहण विराहिणी सच्चामोसा) आराधिनी-विराधिनी भाषा सत्यमृषा है (जा) जो (जेव आराहिणो, जेव विराहिणी) न आराधिनी हो, न विराधिनी हो (सा असच्चा मोसा णामं चउत्थी भासा) वह असत्यामृषा नामक चौथी भाषा है (से तेणट्टेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ) हे गौतम ! इस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि (ओधारिणी भासा सिय सच्चा, सिय मोसा, सिय सच्चामोसा, सिय असच्चामोसा) अवधारिणी भाषा सत्य भी, असत्य भी, सत्यामृषा भी और असत्यामृषा भी होती है ॥१॥

टीकार्थ-इससे पूर्व दशम पद में प्राणियों के उपपातक्षेत्र रत्नप्रभा आदि के चरमत्व-अचरमत्व की वक्तव्यता कही है, अब ग्यारहवें पद में सत्य, मृषा,

(से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ) हे भगवन् ! सा हेतुथी ओवु कडेवाय छे के (ओधारिणीं भासा सिय सच्चा सिय मोसा, सिय सच्चामोसा, सिय असच्चामोसा ?) अवधारिणी भाषा सत्य पणु, असत्य पणु, सत्यामृषा पणु, असत्यामृषा पणु थाय छे (गोयमा ! आराहिणीं सच्चा) हे गौतम ! आराधिनी भाषा सत्य छे (विराहिणी मोसा) विराधिनी भाषा असत्य छे (आराहणविराहिणी सच्चा मोसा) आराधिनी-विराधिनी भाषा सत्यामृषा छे (जा) जे (जेव आराहिणी, जेव विराहिणी) नथी आराधिनी के नथी विराधिनी (सा असच्चा मोसा णामं चउत्थी भासा) ते असत्यामृषा नामक चौथी भाषा छे (से तेणट्टेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ) हे गौतम ! ओ हेतुथी ओवु कडेवाय छे के (ओधारिणी भासा सिय सच्चा, सिय मोसा, सिय सच्चा मोसा, सिय असच्चा मोसा) अवधारिणी भाषा सत्य पणु असत्य पणु, सत्यामृषापणु अने असत्यामृषापणु थाय छे ॥ १ ॥

टीकार्थ-आनाथी पडेवा दशमा पदमा प्राणियोना उपपात क्षेत्र रत्नप्रभा आदिना चरमत्व-अचरमत्व वि. वक्तव्यता कही, इवे अगीयारमा पदमा सत्य मृषा सत्यमृषा,

અથ એકાદશે પદે સત્યા ૧ મૃપા ૨ સત્યામૃપા ૩ અનન્યામૃપા ૪ ઇત્યેવં ભાષાપર્યાપ્તાનાં સત્યાદિ ભાષા વિભાગપ્રદર્શનાર્થમાદ-‘સે પુણં મંતે ! મળામીતિ ઓદારિણી ભાસા ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ હે મદન્ત ! તત્-અથ, ત્વમ્ નિશ્ચિતમ્, મન્યે-અવબોધામિ યત્ કિલ્લ અવધારણી-અવબોધ-વીજરવરૂપા સ્વલુ ભાષા ભવતીતિ ? તત્રાવગમ્યતેડર્યોડનયેતિ કમળવ્યુત્પત્ત્યા અવધારણી શબ્દસ્ય અવબોધવીજમર્થઃ, ભાષ્યતે ઇતિ વર્મવ્યુત્પત્ત્યા ભાષાશબ્દસ્ય તથોગ્યતયા પરિણામ પ્રાપ્ત નિસૃજ્યમાનદ્રવ્યસંધાતરૂપોડર્યઃ, તથા ચ અદ્યેવં મન્યે યદુતાવગ્યમવધારણી ભાષા ભવતીતિ ભાવઃ, ન સ્વલ્વેતત્ સકૃત્ અનાલ્લોચ્યેન મન્યે અપિ તુ યુક્તિદ્વારેણાપિ વિચારયામિ ઇત્યાહ-‘ચિંતેમીતિ ઓદારિણી ભાસા-’ ચિન્તયામિ-યુક્ત્યા નિશ્ચિનોમિ, યન્ સ્વલુ અવ-ધારણી ભાષા ભવતીતિ, ઇત્યેવં ત્વામિપ્રાયં મગવતે આવેદ્ય પ્રસ્તુતાર્થ વિનિશ્ચયાર્થ પ્રથમાભિ-પ્રાયેણ મગવન્તં પૃચ્છતિ ગૌતમઃ-‘અદ્યમળામીતિ ઓદારિણી ભાસા ?’ અથ-મગવાન્ ! એવ-મહં મન્યે-મનનં કુર્યામ્-યત્ કિલ્લ અવધારણી ભાષા ભવતીતિ ? અથ દ્વિતીયાભિપ્રાયેણ પૃચ્છતિ-
સત્યમૃપા, ઔર અસત્યમૃપા ઇસ પ્રકાર ચાર તરહ ભાષા કી પર્યાસિ સે પર્યાસ જીવોં કી ભાષા કા વિભાગ પ્રદર્શિત કરને કે લિપે કહતે હેં-

ગૌતમસ્વામી ભાષા કે સમ્બન્ધ મેં અપના અભિપ્રાય પ્રકટ કરતે હુપ કહતે હેં-હે મગવન્ ! મેં માનતા હુંં કિ ભાષા અવધરણી હૈ, અર્થાત્ ભાષા કે ઠારા પદાર્થ કા અવધારણ હોતા હૈ અથવા ભાષા અવબોધ કા કારણ હેં, જો ભાષી જાય યા બોલી જાય વહ ભાષા । ભાષા કે યોગ્ય દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરકે ઉસે ભાષા કે રૂપ મેં પરિણત કરકે ત્યાગે જાને વાલે દ્રવ્ય સમૂહ કો ભાષા કહતે હેં । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ મેં એસા માનતા હુંં ઔર વિના સોચ-વિચાર કિપ નહીં વરન્ યુક્તિ કે દ્વારા એસા વિચાર કરતા હુંં કિ ભાષા અવધારિણી હૈ ।

હસ પ્રકાર મગવાન્ કે સમક્ષ અપના અભિપ્રાય પ્રકટ કરકે ઉસકી સત્યતા કો નિશ્ચિત કરને કે લિપે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હેં-હે મગવન્ ! કયા મેં

અને અસત્યમૃપા એ પ્રકારે ચાર પ્રકારની ભાષાની પર્યાસિથી પર્યાસ છવોની ભાષાને વિભાગ પ્રદર્શિત કરવા માટે કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-ભાષાના સમ્બન્ધમાં પોતાનો અભિપ્રાય પ્રગટ કરતા કહે છે-હે મગવન્ ! હું માનુ છું કે ભાષા અવધારિણી છે, અર્થાત્ ભાષા દ્વારા પદાર્થનું અવધારણ થાય છે અથવા ભાષા અવબોધનું કારણ છે. જે ભાષી જાય અગર ખોલી શકાય તે ભાષા (ખોલી) ભાષાને યોગ્ય દ્રવ્યોનું ગ્રહણ કરીને તેને ભાષાના રૂપમાં પરિણત કરીને ત્યાગ કરાતા દ્રવ્ય સમૂહને ભાષા કહે છે. તાત્પર્ય એ છે કે હું એમ માનુ છું અને કહી પણ વિચાર કર્યા સિવાય નહિ પણ યુક્તિ દ્વારા એવો વિચાર કરુ છું કે ભાષા અવધારિણી છે.

એ રીતે મગવાનની સમક્ષ પોતાનો અભિપ્રાય પ્રગટ કરીને તેની સત્યતાનો નિશ્ચય કરવા માટે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે :-હે મગવન્ ! શું હું એમ માનું કે ભાષા અવ-

एवमुच्यते—अवधारणी खलु भाषा, स्यात् सत्या, स्यात् मृषा, स्यात् सत्यामृषा, स्यात् अस-
त्यामृषा ? गौतम ! आराधिनी सत्या, विराधिनी मृषा, आराधनविराधिनी सत्यामृषा, या
नैवाराधिनी, नैव विराधिनी नैव आराधनविराधिनी सा असत्यामृषा नाम चतुर्थीभाषा, तत्
तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते—आराधिनी खलु भाषा स्यात् सत्या, स्यात् मृषा, स्यात्
सत्यामृषा, स्यात् असत्यामृषा ॥ सू० १ ॥

टीका—पूर्व दशमपदे प्राणिना उपपातक्षेत्रस्य रत्नप्रभादेश्वरमाचरमवक्तव्यता प्ररूपिता,

(સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં વુચ્ચહ) હે ભગવન્ ! કિસ હેતુ સે એસા કહા જાતા હૈ
કિં (ઓધારિણી પં ભાસા સિય સચ્ચા, સિય મોસા, સિય સચ્ચામોસા, સિય
અસચ્ચામોસા ?) અવધારિણી ભાષા સત્ય મી, અસત્ય મી, સત્યામૃષા મી,
અસત્યામૃષા મી હોતી હૈ ? (ગોયમા ! આરાહિણા સચ્ચા) હે ગૌતમ ! આરાધિની
ભાષા સત્ય હૈ (વિરાહિણી મોસા) વિરાધિની ભાષા અસત્ય હૈ (આરાહણ વિરા-
હિણી સચ્ચામોસા) આરાધિની-વિરાધિની ભાષા સત્યમૃષા હૈ (જા) જો (જેવ
આરાહિણો, જેવ વિરાહિણી) ન આરાધિની હો, ન વિરાધિની હો (સા અસચ્ચા-
મોસા જામં ચડત્થી ભાસા) વહ અસત્યામૃષા નામક ચૌથી ભાષા હૈ (સે તેળદ્વે-
ળં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ) હે ગૌતમ ! હસ હેતુ સે એસા કહા જાતા હૈ કિ (ઓહા-
રિણી ભાસા સિય સચ્ચા, સિય મોસા, સિય સચ્ચામોસા, સિય અસચ્ચા-
મોસા) અવધારિણી ભાષા સત્ય મી, અસત્ય મી, સત્યામૃષા મી ઓર અસ-
ત્યામૃષા મી હોતી હૈ ॥૧॥

टीकार्थ—इससे पूर्व दशम पद में प्राणियों के उपपातक्षेत्र रत्नप्रभा आदि
के चरमत्व-अचरमत्व की वक्तव्यता कही है, अब ग्यारहवें पद में सत्य, मृषा,

(સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં વુચ્ચહ) હે ભગવન્ ! શા હેતુથી એવુ કહેવાય છે કે (ઓધા-
રિણીં ભાસા સિય સચ્ચા સિય મોસા, સિય સચ્ચામોસા, સિય અસચ્ચામોસો ?) અવધારિણી
ભાષા સત્ય પણ, અસત્ય પણ, સત્યામૃષા પણ, અસત્યામૃષા પણ થાય છે (ગોયમા !
આરાહિણી સચ્ચા) હે ગૌતમ ! આરાધિની ભાષા સત્ય છે (વિરાહિણી મોસા) વિરાધિની
ભાષા અસત્ય છે (આરાહણવિરાહિણી સચ્ચા મોસા) આરાધિની-વિરાધિની ભાષા સત્યા
મૃષા છે (જા) જો (જેવ આરાહિણી, જેવ વિરાહિણી) નથી આરાધિની કે નથી વિરાધિની
(સા અસચ્ચા મોસા જામં ચડત્થી માસા) તે અસત્યા મૃષા નામક ચૌથી ભાષા છે (સે તેળ
દ્વેળં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ) હે ગૌતમ ! એ હેતુથી એવુ કહેવાય છે કે (ઓહારિણી માસા
સિય સચ્ચા, સિય મોસા, સિય સચ્ચા મોસા, સિય અસચ્ચા મોસા) અવધારિણી ભાષા સત્ય
પણ અસત્ય પણ, સત્યામૃષાપણ અને અસત્યમૃષા પણ થાય છે ॥ ૧ ॥

टीकार्थ—आनाधी पहेला दशमा पदमा प्राणियोना उपपात क्षेत्र रत्नप्रभा आदिना
चरमत्व-अचरमत्व वि. वक्तव्यता कही, हुवे अगीयारमा पदमा सत्य मृषा सत्यमृषा,

અથ એકાદશે પદે સત્યા ૧ મૃષા ૨ સત્યામૃષા ૩ અસત્યામૃષા ૪ इत्येवं मापापर्याप्तानां सत्यादि मापा विभागप्रदर्शनार्थमाह—‘से पूर्णं भंते ! मण्णामीति ओहारिणी भासा ?’ गौतमः पृच्छति हे भदन्त ! तत्—अथ, नूनम् निश्चितम्, मन्ये—अवबोधामि यत् किञ्च अवधारणी—अवबोध-वीजरवरूपा खलु भापा भवतीति ? तत्रावगम्यतेऽर्थोऽनयेति कण्व्युत्पत्त्या अवधारणी शब्दस्य अवबोधवीजमर्थः, भाष्यते इति कर्मव्युत्पत्त्या भापाशब्दस्य तद्योग्यतया परिणाम प्राप्त निस्सृज्यमानद्रव्यसंघातरूपोऽर्थः, तथा च अहमेवं मन्ये यदुतावश्यमवधारणी भापा भवतीति भावः, न खल्वेतत् सकृत् अनालोच्यैन मन्ये अपि तु युक्तिद्वारेणापि विचारयामि इत्याह—‘चिंतेमीति ओहारिणी भासा—’ चिन्तयामि—युक्त्या निश्चिनोमि, यत् खलु अवधारणी भापा भवतीति, इत्येवं त्वामिप्रायं भगवते आवेद्य प्रस्तुतार्थं विनिश्चयायं प्रथमामि-प्रायेण भगवन्तं पृच्छति गौतमः—‘अहमण्णामीति ओधारिणी भासा ?’ अथ—भगवान् ! एव-महं मन्ये—मननं कुर्याम्—यत् किञ्च अवधारणी भापा भवतीति ? अथ द्वितीयाभिप्रायेण पृच्छति-

सत्यमृषा, और असत्यमृषा इस प्रकार चार तरह भाषा की पर्याप्ति से पर्याप्त जीवों की भाषा का विभाग प्रदर्शित करने के लिए कहते हैं—

गौतमस्वामी भाषा के सम्बन्ध में अपना अभिप्राय प्रकट करते हुए कहते हैं—हे भगवन् ! मैं मानता हूँ कि भाषा अवधारणी है, अर्थात् भाषा के द्वारा पदार्थ का अवधारण होता है अथवा भाषा अवबोध का कारण हूँ, जो भाषी जाय या बोली जाय वह भाषा । भाषा के योग्य द्रव्यों को ग्रहण करके उसे भाषा के रूप में परिणत करके त्यागे जाने वाले द्रव्य समूह को भाषा कहते हैं । तात्पर्य यह है कि मैं ऐसा मानता हूँ और बिना सोच-विचार किए नहीं वरन् युक्ति के द्वारा ऐसा विचार करता हूँ कि भाषा अवधारिणी है ।

इस प्रकार भगवान् के समक्ष अपना अभिप्राय प्रकट करके उसकी सत्यता को निश्चित करने के लिए गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं—हे भगवन् ! क्या मैं

અને અસત્યમૃષા એ પ્રકારે ચાર પ્રકારની ભાષાની પર્યાપ્તિથી પર્યાપ્ત જીવોની ભાષાનો વિભાગ પ્રદર્શિત કરવા માટે કહે છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—ભાષાના સમ્બન્ધમાં પોતાનો અભિપ્રાય પ્રગટ કરતા કહે છે—હે ભગવન્ ! હું માનું છું કે ભાષા અવધારિણી છે, અર્થાત્ ભાષા દ્વારા પદાર્થનું અવધારણ થાય છે અથવા ભાષા અવબોધનું કારણ છે. જે ભાષી બીજા અગર ખોલી શકાય તે ભાષા (ખોલી) ભાષાને યોગ્ય દ્રવ્યોનું ગ્રહણ કરીને તેને ભાષાના રૂપમાં પરિણત કરીને ત્યાગ કરાવતા દ્રવ્ય સમૂહને ભાષા કહે છે. તાત્પર્ય એ છે કે હું એમ માનું છું અને કંઈ પણ વિચાર કર્યા સિવાય નહિ પણ યુક્તિ દ્વારા એવો વિચાર કરું છું કે ભાષા અવધારિણી છે.

એ રીતે ભગવાનની સમક્ષ પોતાનો અભિપ્રાય પ્રગટ કરીને તેની સત્યતાનો નિશ્ચય કરવા માટે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે :—હે ભગવન્ ! શું હું એમ માનું કે ભાષા અવ-

‘અહ ચિંતેમીતિ ઓધારણી માપા ?-’ અથ ભગવન્ ! એવમહં ચિન્તયામિ-ચિન્તનં કુર્યામ્ ?
યત્ સ્વલ્પ અવધારણી માપા ભવતીતિ અનવધમેતદિત્યાશયઃ,

અથ યથા પૃચ્છા સમયાત્પૂર્વ મનનં ચિન્તનં વા કૃતવાન્ તથૈવાધુના પૃચ્છા સમયેऽપિ
મનનં ચિન્તનં વા કરોમિ નાન્યથેતિ ભગવતો જ્ઞાનેન પરિચાયયિતું પૃચ્છતિ-‘તહ મળ્ણામીતિ
ઓધારિણી માસા ?’ તથા-એવમહં મન્યે ચિનિશ્ચિનોમિ, યત્સ્વલ્પ અવધારણી માપા ભવતીતિ ?
યથાપૂર્વમહં જ્ઞાતવાન્ તથૈવાહમધુનાપિ મન્યે યત્કિલ અવધારણી માષેયમ્, તથા ચ મમ
નાધુના તન-મનનસ્ય પૂર્વમનનસ્ય ચ કશ્ચિદ્ વિશેષોઽસ્તીતિ ભાવઃ, દ્વિતીયામિપ્રાયેનાહ-
‘તહ ચિંતેમીતિ ઓધારિણી માસા ?’ તથા ચિન્તયામિ યદુત અવધારણી માપા ભવતીતિ ?
તથા ચ યથા પૂર્વ સ્વલ્પહં ચિન્તિતવાન્ તથૈવાધુનાઽપિ ચિન્તયામિ યદુત અવધારણી માષેતિ ।
તત્ કિં યુક્તમેતદિતિ પ્રશ્નામિપ્રાયઃ । ભગવાનાહ-‘હંતા, ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! હન્ત-સત્ય
મેતત્, યથા ત્વયા પૃષ્ઠં તથૈવ વર્તતે इत्यर्थः, તદેવ વિશદયન્નાહ-‘મળ્ણામીતિ ઓધારિણી
માસા’-મન્યે અહમપિ અવધારણી માષેતિ, ત્વં મન્યસે યત્ કિલ અવધારણી માષેતિ, તદહં

ऐसा मानूं कि भाषा अवधारणी है ? क्या मैं ऐसा चिन्तन करूं कि भाषा
अवधारणी है ? अर्थात् क्या मेरा इस प्रकार मानना और सोचना निर्दोष
है ? हे भगवान् ! मैं जैसे पहले मानता और विचारता था कि भाषा अवधारणी
है, उसी प्रकार अब भी मानता और विचार करता हूं कि भाषा अवधारणी
है ? तात्पर्य यह है कि मेरे इस समय के और पूर्वकालिक मनन में कोई अन्तर
नहीं है, तथा जिस प्रकार पहले युक्ति पूर्वक सोचता था कि भाषा अवधारणी
है, वैसा ही अब भी सोचता हूं । इस प्रकार मेरे पूर्वकालिक एवं वर्तमान-
कालिक चिन्तन में कोई अन्तर नहीं है । हे भगवन् ! क्या मेरा यह मनन
और चिन्तन युक्त है ?

भगवान् कहते हैं-हां, गौतम ! तुम्हारा मनन-चिन्तन सत्य है । तुम मानते

ધારિણી છે ? શુ હું એવું ચિન્તન કરું કે ભાષા અવધારિણી છે ? અર્થાત્ શુ માફ
એ પ્રકારનું માનવું અને વિચાવું નિર્દોષ છે ? હે ભગવાન્ ! હું પહેલાં એવું માનતો
અને વિચારતો હતો કે ભાષા અવધારિણી છે એજ પ્રકારે અત્યારે પણ માત્ર હું અને
વિચાર કરું છું કે ભાષા અવધારિણી છે ? તાત્પર્ય એ છે કે મારા આ સમયના અને
પૂર્વકાલિક મનનમા કોઈ અન્તર નથી તથા જે પ્રકારે પહેલાં યુક્તિપૂર્વક વિચારતો
હતો કે ભાષા અવધારિણી છે, તેમજ અત્યારે પણ વિચારું છું આ રીતે મારા પૂર્વકાળના
તેમજ વર્તમાન કાળના ચિન્તનમા કોઈ અતર નથી. હે ભગવન્ ! શુ માફ આ મનન
અને ચિન્તન યોગ્ય છે ?

શ્રી ભગવાન્-કહે છે-હા ગૌતમ ! તમારું મનન ચિન્તન સત્ય છે. તમે માને છે
કે ભાષા અવધારિણી છે, એ વાત હું કેવળજ્ઞાનથી બાહ્ય છું. તમે વિચારો છે કે

केवलज्ञानेन जानामीत्याशयः, एवम्-‘चित्तेमीति ओधारिणी भासा’-चिन्तयामि अहमपि अवधारणी भाषेति, तथा च त्वं चिन्तयसि यत् किल अवधारणी भाषेति तदहं केवलज्ञानेन वेदमि अथ-‘मण्णामीति’ इत्यादीनां क्रियापदानां प्राकृतशैल्या छान्दसन्वाच्च शुभ्रमर्थेऽपि प्रयोगेण पूर्ववाक्यार्थं समर्थयमान आह-‘अहं मण्णामीति ओधारिणी भासा’-अथ-ऊर्ध्वम्-अनन्तरमित्यर्थः त्वं निःसन्देहं मन्यस्व-यदुत अवधारणी खलु भाषा भवतीति, ‘अहं चित्तेमीति ओधारिणी भासा’-अथ-अनन्तरम् त्वं चिन्तय निःसन्देहं विभावय-यन् किल अवधारणी भाषा भवतीति तथा अहमपि केवलज्ञानेन चिन्तयामीति अत्यन्तमिदं समीचीनं निरवय्वञ्चेति भावः, ‘तह मण्णामीति ओधारिणी भासा’-तथा पूर्ववदेव त्वम् अविकलं परिपूर्णं मन्यस्व यदुत अवधारणी किल भाषा भवतीति, तथा च यथा त्वं पूर्वं मननं कृतवान् तथैव अधुनाऽपि मत्संमतत्वात् सर्वं मन्यस्व, एवम् ‘तह चित्तेमीति-ओधारिणी भासा’-तथा अविकलं परिपूर्णं त्वं चिन्तय यदुत अवधारणी भाषा भवतीति, एवञ्च यथा त्वं पूर्वं चिन्तितवान् तथैवेदानीमपि मत्संमतत्वात् सर्वं विभावय न मनागपि शङ्कामकार्पीरिति भावः, हो कि भाषा अवधारणी है, यह भी मैं अपने केवलज्ञान से जानता हूँ।

प्राकृतभाषा की शैली के कारण और आर्ष प्रयोग होने से ‘मण्णामि’ इत्यादि० क्रियापद मध्यम पुरुष में, ‘तुम’ इस अर्थ में भी प्रयुक्त होते हैं, अतः पूर्व वाक्य के अर्थ का समर्थन करते हुए भगवान् कहते हैं-इसके पश्चात् भी तुम मानो कि भाषा अवधारणी है, तुम निस्सन्देह होकर चिन्तन करो कि भाषा अवधारिणी है। मैं भी केवलज्ञान के द्वारा ऐसा ही जानता हूँ। यह जानना और सोचना अत्यन्त समीचीन और निर्दोष है। अतएव तुम पूर्ववत् ही पूरी तरह मानो और सोचो कि भाषा अवधारणी है। इसमें तनिक भी शंका मत करो।

इस कथन से यह निश्चित हो गया कि भाषा अवधारणी है, अर्थात् अवबोध का बीज है, अर्थ के निश्चिय करने का कारण है। अब प्रश्न यह उपस्थित

भाषा अवधारिणी છે, એ હું પણ મારા કેવલજ્ઞાનથી જાણુ છું,

પ્રાકૃત ભાષાની શૈલીને કારણે તેમજ આર્ષ પ્રયોગ હોવાથી ‘મણ્ણામિ’ ઇત્યાદિ ક્રિયા પદ મધ્યમ પુરુષમાં ‘તમે’ એ અર્થમાં પણ પ્રયુક્ત થાય છે, તેથી ‘પૂર્વ’ વાક્યના અર્થનું સમર્થન કરતા ભગવાન કહે છે-એના પછી પણ તમે માનો કે ભાષા અવધારિણી છે, તમે નિસ્સંદેહ થઈ ને ચિન્તન કરો કે ભાષા અવધારિણી છે, હું પણ કેવલજ્ઞાન દ્વારા એવું જ જાણુ છું આ જાણવું અને વિચારવું અત્યન્ત સમીચીન અને નિર્દોષ છે. તેથી જ તમે પૂર્વવત જ સારી રીતે માનો અને વિચારો કે ભાષા અવધારિણી છે. તેમાં જરા પણ શંકા ન નરો.

આ કથનથી એ નિશ્ચિત થઈ ગયું કે ભાષા અવધારિણી છે અર્થાત્ અવબોધનું બીજ છે અર્થના નિશ્ચય કરવાનું કારણ છે. હવે પ્રશ્ન એ ઉપસ્થિત થાય છે કે અવધા-

તદેવં માયા અવધારણી-અવબોધવીજરૂપેતિ નિર્ણીતમ્, અથેદાનીમવધારણી માષેયં કિં સત્યા ? ઉત મૃષે ત્યાદિ નિર્ણયાર્થ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ઓહારિણી ણં મંતે ! માસા કિ સચ્ચા, મોસા, સચ્ચા મોસા, અસચ્ચા મોસા ?’ હે મદન્ત ! અવધારણી સ્વલ્પ અવબોધવીજભૂતા માયા કિં સત્યા ભવતિ ? ઉતાહો મૃષા-મિથ્યારૂપા ભવતિ ? અથવા સત્યામૃષા ભવતિ ? અથવા અસત્યામૃષા ભવતિ ?, તત્ર સદ્ભ્યો-ભગવદાજ્ઞાસમ્યગારાધકતયા પરમશિષ્ટેભ્યો મુનિભ્યો હિતા-પ્રેહિકામુષ્મિકલોકારાધકત્વેન મોક્ષપ્રાપિકા સત્યા, અથવા સત્ત્વ સાધ્વી સત્યા, યદ્વા સદ્ભ્યો-મોક્ષપદપ્રાપકતયા પરમશોભનેભ્યો મૂલોત્તરગુણેભ્યો હિતા સત્યા, તેષુ સાધ્વી વા સત્યા, અથવા સદ્ભ્યો-ભગવદુપદિષ્ટેભ્યો વિદ્યમાન જીવાદિપદાર્થેભ્યો હિતા સત્યા, તેષુ યથાવસ્થિતવસ્તુતત્ત્વપ્રરૂપણેન સાધ્વી વા સત્યેતિ, તદ્વિપરીતસ્વરૂપા મૃષા-મિથ્યાભૂતા, તદુ-
હોતા હૈ કિ અવધારણી માયા સત્ય હૈ, અસત્ય હૈ, સત્યામૃષા (અભયરૂપ-મિશ્રિત) હૈ, અથવા અસત્યામૃષા હૈ અર્થાત્ અનુભય રૂપ હૈ, ‘જિસે સત્ય મી-
ન કહા જા સકે ઓર મૃષા મી ન કહા જા સકે ।

સત્-પુરુષો અર્થાત્ ભગવાન્ની આજ્ઞા કે આરાધક હોને કે કારણ પરમ શિષ્ટ જનોં કે લિયે જો હિતકર હો અર્થાત્ હહલોક-પરલોક કી આરાધના મેં સહાયક હોને સે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરાને વાલી હો, વહ માયા સત્ય કહલાતી હૈ । અથવા સજ્જનોં કે લિયે જો સાધ્વી હો અર્થાત્ મલી હો વહ માયા સત્ય કહલાતી હૈ । અથવા સત્ અર્થાત્ મોક્ષ પદ કી પ્રાપ્તિ કા કારણ હોને સે અતિશય શોભન મૂલગુણોં ઓર ઉત્તર ગુણોં કે લિયે જો હિતકર હો વહ સત્યમાયા અથવા સત્ અર્થાત્ ભગવાન્ની દ્વારા ઉપદિષ્ટ વિદ્યમાન જીવાદિ પદાર્થોં કે લિયે જો હિત-કર હો, અર્થાત્ ઊનકી વાસ્તવિક પ્રરૂપણા કરને વાલી હો, વહ માયા સત્ય કહલાતી હૈ । જો માયા સત્યમાયા સે વિપરીત સ્વરૂપ વાલી હો અર્થાત્ મિથ્યા

રિષ્ટી માયા સત્ય છે, અસત્ય છે, સત્યા મૃષા છે (ઉભયરૂપ) મિશ્ર છે, અથવા અસત્યા મૃષા છે અર્થાત્ અનુભય રૂપ છે. જેને સત્ય પણ ન કહેવાય અને મૃષા પણ ન કહી શકાય
સત્-પુરુષો અર્થાત્ ભગવાન્ની આજ્ઞાના આશ્રય હોવાને કારણે પરમ શિષ્ટજનોને માટે જે હિત કર હોય અર્થાત્-બંધ હોય, પરબંધની આરાધનામાં સહાયક હોવાથી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરાવવા વાળી હોય તે માયા કહેવાય છે અથવા સજ્જનોને માટે જે સાધ્વી હોય અર્થાત્ ભલી હોય તે સત્ય માયા કહેવાય છે

અથવા સત્ અર્થાત્ મોક્ષપદને પ્રાપ્તિ કારણ હોવાથી અતિશય શોભન મૂલ ગુણો અને ઉત્તર ગુણોને માટે જે હિતકર હોય તે સત્ય માયા

અથવા સત્ અર્થાત્ ભગવાન્ની દ્વારા ઉપદિષ્ટ વિદ્યમાન જીવાદિ પદાર્થોને માટે જે હિતકર હોય અર્થાત્ તેમની વાસ્તવિક પ્રરૂપણા કરવાવાળી હોય, તે માયા સત્ય કહેવાય છે. જે માયા સત્ય માયાથી વિપરીત સ્વરૂપવાળી હોય અર્થાત્ મિથ્યા હોય તે મૃષા

મયસ્વમાવા ચ સત્યામૃષા, યાતુ પ્રાગુક્તામ્ તિષ્ઠ્વપિ ભાષામ્ અનધિકૃતા તલ્લક્ષણાયોગાત્-
જ્ઞાનન્તર્ભાવિની ભવતિ સા આમન્ત્રણાજ્ઞાપનાદિવિષયા અસત્યા મૃષા ભાષા ઇત્યન્તે ઇત્યર્થઃ
તથાચોક્તમ્-“સત્ત્વાદિયા સયામિહ સંતો મુનયો ગુણા પયત્યા વા । તન્નિવરીયા મોસા મીસા
જા તદુભય સદ્વાગા” ॥૧॥ અણદિ ગયાં જા તીસુ વિ સદ્દોચ્ચિય કેવલો અસન્નવમુસા”

જાયા-સત્યાહિતા સતામિહ સન્તો મુનયો ગુણાઃ પ્રશસ્તા વા ।

તદ્વિપરીતા મૃષા, મિશ્રા યા તદુભય સદ્વા વા ॥૧॥

અનધિગતા યા તિષ્ઠ્વપિ શબ્દોચ્ચયા કેવલમસત્યા મૃષેતિ,

મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સિય સન્ના, સિય મોસા, સિય સન્નામોસા, સિય
અસન્નામોસા’-સ્યાદ્-કદાચિત્ સત્યા ભાષા ભવતિ, સ્યાદ્-કદાચિત્ મૃષા ભાષા ભવતિ,

હો, વહ મૃષા ભાષા હૈ । જો મિલી-જુલી હો અર્થાત્ જિસમેં કુછ અંશ સત્ય
ઔર કુછ અંશ અસત્ય હો, વહ સત્યમૃષા કહલાતી હૈ । જો ભાષા હન તીનોં
પ્રકાર કી ભાષા મેં સમાવિષ્ટ ન હો સકે, અર્થાત્ જિસે સત્ય, અસત્ય યા ડમ-
યરૂપ ન કહા જા સકે-જિસમેં તીનોં મેં સે કિસી બી ભાષા કા લક્ષણ ઘટિત
ન હો, વહ અસત્યામૃષા ભાષા હૈ । હસ ભાષા કા વિષય અમંત્રણ કરના, આજ્ઞા
દેના આદિ હોતા હૈ । કહા બી હૈ ।

‘જો સત્તો-મલોં કે લિય હિતકર હો, વહ સત્યભાષા હૈ । સત્ કા અર્થ હૈ
મુનિ, ગુણ અથવા-જોવાદિ પદાર્થ । હસસે જો વિપરીત હો વહ ભાષા મૃષા,
ઔર જો દોનોં પ્રકાર કી હો, વહ મિશ્રભાષા કહલાતી હૈ ॥૧॥ ઔર જો ઉક્ત
તીનોં પ્રકાર કી ભાષા મેં પરિગણિત ન કી જા સકે, કેવલ શબ્દ રૂપ હી હો,
વહ અસત્યામૃષા ભાષા હૈ ।’

મગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈ-હે ગૌતમ ! અવધારિણી ભાષા કદાચિત્ સત્ય હોતી
હૈ, કદાચિત્ મિથ્યા-મૃષા હોતી હૈ, કદાચિત્ સત્યા-મૃષા-ડમયરૂપ હોતી હૈ

ભાષા છે. જે મળતી-ભળતી હોય અર્થાત્ જેમા ઠેાઠકે અથ સત્ય અને ઠેાઠ અથ અસત્ય
હોય તે સત્યામૃષા કહેવાય છે. જે ભાષા આ ત્રણેય પ્રકારોની ભાષામાં સમાવિષ્ટ ન હોય
શકે, અર્થાત્ જેને સત્ય, અસત્ય અગર ઉભય રૂપ ન કહી શકાય જેમા ત્રણેમાથી ઠેાઠ
પણ ભાષાનું લક્ષણ ઘટી ન શકે, તે અસત્યા મૃષા ભાષા છે. આ ભાષાનો વિષય આમ-
ત્રણ કરવું આજ્ઞાદેવી આદિ હોય છે. કહ્યું પણ છે-

જે સન્તો-મલોને માટે હિતકર હોય તે સત્ય ભાષા છે. સત્નો અર્થ છે મુનિ,
ગુણ અથવા જોવાદિ પદાર્થ, તેનાથી જે વિપરીત હોય તે મૃષા ભાષા અને જે બન્ને
પ્રકારની હોય તે મિશ્ર ભાષા કહેવાય છે ॥ ૧ ॥ અને જે ઉક્ત ત્રણે પ્રકારની ભાષાઓમાં
પરિગણિત ન કરી શકાય, કેવળ શબ્દ રૂપ હોય તે અસત્યા મૃષા છે

શ્રી મગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! અવધારિણી ભાષા કદાચિત્ સત્ય હોય
છે, કદાચિત્ મિથ્યા-મૃષા હોય છે, કદાચિત્ સત્યામૃષા ઉભય રૂપ હોય છે અને કદાચિત્
અસત્યા મૃષા હોય છે.

સ્યાત્-કદાચિત્ સત્યામૃષા ભાષા ભવતિ, સ્યાત્-કદાચિત્ અસત્યામૃષા ભવતિ, ઉક્તાર્થે ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે કેણદ્વેષં મંતે ! एवं वुच्चइ-ओधारिणी णं भासा सिय सच्चा, सिय मोसा, सिय सच्चा मोसा, सिय असच्चा मोसा ?’ हे भदन्त ! तत्-अथ, केनार्थेन-कथं तावत्, एवम्-उत्तरीत्या उच्यते यत्-अवधारणी खलु भाषा स्यात् सत्या, स्यात् मृषा, स्यात् सत्यामृषा, स्यात् असत्यामृषा भवतीति ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘आराहिणी सच्चा’-आराधनी भाषा सत्या भवति, तथाहि-आराध्यते मोक्षमार्गोऽनया इत्याराधनीतिव्युत्पत्त्या या सर्वज्ञानानुसारेण भाष्यते अस्त्यात्मा सदसन्नित्यानित्याद्यनेकधर्म कलापालिक्रित इत्यादि रीत्या सा यथावस्थितवस्तुप्रतिपादिका भाषा सत्योच्यते, आराधनीत्वात्, ‘विराहिणी मोसा’-विराधनी भाषा મૃષા ઉચ્યતે, વિરાધ્યતે મોક્ષમાર્ગોઽનયેતિ વિરાધનીતિ વ્યુત્પત્ત્યા વસ્તુપ્રતિષ્ઠાપનબુદ્ધ્યા સર્વજ્ઞાનાપ્રતિ કૂલ્યેન યા ભાષ્યતે યથા નાસ્તિ આત્મા, એકાન્તનિત્યો

और कदाचित् असत्यामृषा होती है ।

ગૌતમસ્વામી इसका कारण पूछते हैं-हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा है कि अवधारणी भाषा सत्य, मृषा, सत्यामृषा और असत्यामृषा भी होती है ?

भगवान्-हे गौतम ! जो भाषा आराधनी होती है, वह सत्य होती है । जिसके द्वारा मोक्ष मार्ग की आराधना हो अर्थात् जो सर्वज्ञ की आज्ञा के अनुसार बोली जाय, वह भाषा आराधनी कहलाती है, जैसे-आत्मा स्वरूप से सत् है, पररूप से असत् है, द्रव्यार्थिकनय से नित्य और पर्यायार्थिकनय से अनित्य है, इत्यादि अनेक धर्मों के समूह से युक्त है । इस प्रकार से यथार्थ वस्तु का प्रतिपादन करने वाली भाषा सत्य कहलाती है । जिससे मोक्षमार्ग की विराधना हो वह विराधनी भाषा असत्य होती है । वह अयथार्थ वस्तु को सिद्ध करने के लिए सर्वज्ञ भगवान् की आज्ञा के प्रतिकूल बोली जाती है, जैसे-आत्मा का अस्तित्व नहीं है अथवा आत्मा एकान्त नित्य है, इत्यादि । जो भाषा

શ્રી ગૌતમસ્વામી એવું કારણ પૂછે છે-ભગવાન્ ! શા હેતુએ એવું કહ્યું છે કે અવધારણી ભાષા સત્ય, મૃષા, સત્યામૃષા અને અસત્યા મૃષા પણ થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જે ભાષા આરાધિની હોય છે તે સત્ય હોય છે. જેના દ્વારા મોક્ષ માર્ગની આરાધના થાય અર્થાત્ જે સર્વજ્ઞની આજ્ઞા અનુસાર બોલાય તે ભાષા આરાધની કહેવાય છે જેમ આત્મા સ્વરૂપે સત્ય છે. પરરૂપે અસત્ છે, દ્રવ્યાર્થિક નયથી નિત્ય અને પર્યાયાર્થિક નયથી અનિત્ય છે. ઇત્યાદિ અनेક ધર્મના સમૂહથી યુક્ત છે. એ પ્રકારથી યથાર્થ વસ્તુનું પ્રતિપાદન કરવાવાળી ભાષા સત્ય કહેવાય છે. જેનાથી મોક્ષ માર્ગની વિરાધના થાય તે વિરાધનાની ભાષા અસત્ય હોય છે. તે અયથાર્થ વસ્તુને સિદ્ધ કરવા માટે સર્વજ્ઞ ભગવાનની આજ્ઞાની પ્રતિકૂલ કહેવાય છે, જેમ આત્માનું અસ્તિત્વ નથી અથવા આત્મા એકાન્ત નિત્ય છે. ઇત્યાદિ જે ભાષા સત્ય હોવા છતાં પરપીર નનક

वाऽस्तीत्यादिसत्यापि परपीडोन्पादिका सा विपरीतवस्त्वभिधानान् परपीडाकारणत्वाद्वा मोक्षविराधकत्वाद् विराधनी, विराधनीत्वाच्च मृषा इत्युच्यते, 'आराहणविराहिणी सन्धा मोसा'—आराधनविराधनी सत्यामृषा, या पुनः कस्मिंश्चिन्नगरे ग्रामे वा दशसु दारकेषु उत्पन्नेषु एवमुच्यते यदस्मिन् नगरे अथ विंशतिः दारका उत्पन्नाः, इति, सा परिस्थूल व्यवहारनयेन आराधनविराधनी भवति, इयञ्च दशानां दारकाणां यदुत्पत्ति स्नावता अगेन संवादनसम्भवा- दाराधनी, विंशतिः न पूर्यते इत्येतावता अंशेन विसंवादगम्भवाद् विराधनी च भवति, आरा- धनी चासौ विराधनी चेति आराधनविराधनी, आराधनविराधनीत्वाच्च सत्यामृषा इत्युच्यते । 'जा णेव आराहणी णेव विराहिणी, णेवाराहणविराहिणी सा असच्चा मोसा णामं चउत्थी भासा'—या नैव आराधनी, नैव विराधनी, नैवाराधनविराधनी सा अमन्यामृषा नाम चतुर्थी भाषा, या पुन नैवाराधनी भवति दल्लक्षण संग्रामाभावात् . नापि विराधनी भवति विपरीत

सत्य होने पर भी पर पीडाजनक होती है, वह विपरीत वस्तु का कथन करने के कारण अथवा दूसरे को पीडा उत्पन्न करने के कारण मोक्ष की विराधक होने से विराधनी कहलाती है और विराधनी होने से मृषा है ।

जो भाषा आंशिकरूप में आराधनी और आंशिकरूप में विराधनी हो, वह सत्यमृषा अर्थात् मिश्र भाषा कहलाती है, जैसे किसी ग्राम या नगर में दश बालकों का जन्म होने पर कहना कि—आज यहां बीस बालक जन्मे हैं । दश बालकों का जो जन्म हुआ, इतने अंश में यह भाषा संवादनी है और पूरे बीस बालकों का जन्म न होने से विसंवाद होने के कारण विराधनी है । इस प्रकार आराधन-विराधनी होने से वह सत्यमृषा कहलाती है ।

जो भाषा आराधनी भी न हो, विराधनी भी न हो और आराधन विरा- धनी भी न कही जा सके, वह असत्यमृषा, नामक चौथी भाषा है । तात्पर्य यह है कि जिसमें आराधनी भाषा का लक्षण घटित न हो, जो अयथार्थ पदार्थ का

હોય છે, તે વિપરીત વસ્તુનું કથન કરવાના કારણે અથવા બીજાને પીડા ઉત્પન્ન કરવાને કારણે મોક્ષની વિરાધક હોવાથી વિરોધી કહેવાય છે અને વિરાધની હોવાથી મૃષા છે.

જે ભાષા આંશિક રૂપમાં આરાધની અને આશિક રૂપમાં વિરાધની હોય તે સત્યામૃષા અર્થાત્ મિશ્ર ભાષા કહેવાય છે—જેમ કેાં ગામ કે શહેરમાં દશ બાળકોનો જન્મ થતા કહો કે આજ અહીં વીસ બાળકો જન્મ્યા છે દશ બાળકોનો જન્મ થયો એટલા અંશમાં આ ભાષા સવાદની છે અને પુરા વીસ બાળકોનો જન્મ ન થવાથી વિસંવાદ હોવાના કારણે વિરાધની છે આ પ્રકારે આરાધન વિરાધની હોવાથી તે સત્યામૃષા કહેવાય છે.

જે ભાષા આરાધની પણ ન હોય, વિરાધની પણ ન હોય અને આરાધન વિરાધની પણ ન કહી શકાય તે અસત્યા મૃષા નામક ચોથી ભાષા છે. તાત્પર્ય એ છે કે જેમાં આરાધની ભાષાનું લક્ષણ ઘટિત ન થાય, જે અયથાર્થ પદાર્થનું કથન કરવાવાળી અથવા

વસ્ત્વમિધાનામાવાત્, પરપીઢાજનકત્વામાવાચ્ચ, નાપિ આરાધનવિરાધની સંભવતિ એકદેશ-
પરદેશાભ્યાં સંવાદવિસંવાદામાવાત્, યથા-હે મુને ! પ્રતિક્રમણં કુરુ, સ્થળિહિલ્લાનિ પ્રત્યુપેક્ષ-
સ્વૈત્યાદિવ્યવહારાન્તર્ગતા આમન્ત્રિણ્યાદિ સ્વરૂપા ભવતિ અથવા વિહારં કૃત્વા ગ્રામસમીપે
સમાગતઃ સન્ વદતિ-ગ્રામઃ આગત ઇતિ, સા અસત્યા મૃષા નામ ચતુર્થી ભાષા વ્યવહ્રિયતે
ઇતિ માવા, ।

પ્રકૃતમુપસંહરન્નાહ 'સે તેણદ્વેણં ગોયમા ! એવં બુચ્ચહ ઓહારિણી ણં ભાસા સિય સચ્ચા,
સિય મોસા, સિય સચ્ચામોસા, સિય અસચ્ચા મોસા'-હે ગૌતમ ! તત્-અથ, તેનાથેન એવ-
મુચ્યતે અવધારણી સ્થલુ ભાષા સ્યાત્-કદાચિત્ સત્યા, સ્યાત્-કદાચિત્ મૃષા, સ્યાત્-કદા-
ચિત્ સત્યામૃષા, સ્યાત્-કદાચિત્ અસત્યા મૃષા ચેતિ વ્યપદિશ્યતે ॥ સૂ. ૧ ॥

॥ ભાષા વિશેષ વક્તવ્યતા ॥

મૂલમ્-અહ ભંતે ! ગાઓ મિયા પસૂ પક્કલી પળવળી ણં
એસા ભાસા ણ એસા ભાસા મોસા ? હંતા, ગોયમા ! જા ય ગાઓ
મિયા પસૂ પક્કલી પળવળી ણં એસા ભાસા, ણ એસા ભાસા

કથન કરને વાલી અથવા પરપીઢા જનક ન હોને સે વિરાધની મી ન કહી જા
સકે, સાથ હી જિસમેં એક દેશ સે સંવાદ ઓર એક દેશ સે વિસંવાદ ન હોને સે
આરાધન-વિરાધની કા અર્થાત્ મિશ્રભાષા કા લક્ષણ મી ન પાયા જાય, વહ
અસત્યામૃષા નામક ચોથી ભાષા હૈ, જૈસે-હે મુનિ ! પ્રતિક્રમણ કરો, સ્થંહિલ
કા પ્રતિલેખના કરો ઇત્યાદિ વ્યવહાર કે અન્તર્ગત ભાષા, આમંત્રણ આદિ કરને
વાલી ભાષા અથવા વિહાર કરકે ગ્રામ કે સમીપ આને પર કહના કિ ગ્રામ આ
ગયા ! હસે અનુભયભાષા અથવા વ્યવહાર ભાષા મી કહતે હૈં ।

અવ પ્રકૃત વિષય કા ઉપસંહાર કરતે હૈં-હે ગૌતમ ! હસ કારણ સે એસા
કહા જાતા હૈ કિ અવધારણી ભાષા કદાચિત્ સત્ય, કદાચિત્ અસત્ય, કદા-
ચિત્ સત્યામૃષા ઓર કદાચિત્ અસત્યામૃષા હોતી હૈ ॥૧॥

પરપીઢાજનક ન હોવાથી વિરાધની પણ ન કહી શકાય, સાથે જ જેમાં એક દેશથી
સંવાદ અને એક દેશથી વિસંવાદ ન હોવાથી આરાધન વિરાધમની અર્થાત્ મિશ્ર ભાષાનું
લક્ષણ પણ ન હોય, તે અસત્યા મૃષા નામક ચોથી ભાષા છે જેમ-હે મુનિ ! પ્રતિક્રમણ
કરો, સ્થંહિલનું પ્રતિલેખન કરો. ઇત્યાદિ વ્યવહારના અન્તર્ગત ભાષા, આમંત્રણ આદિ
કરવાવાળી ભાષા અથવા વિહાર કરીને ગામના સમીપ આવતા કહેવું કે ગામ આવી
ગયું । તેને અનુભય ભાષા અથવા વ્યવહાર ભાષા પણ કહે છે

હવે પ્રકૃત વિષયનો ઉપસંહાર કરે છે-હે ગૌતમ ! આ કારણથી એવું કહેવાય છે
કે અવધારણી ભાષા કદાચિત્ સત્ય, કદાચિત્ અસત્ય, કદાચિત્ સત્ય મૃષા અને કદાચિત્
અસત્યામૃષા અને છે ॥ ૧ ॥

मोसा । अह भंते ! जा य इत्थी वऊ, जा य पुरिसवऊ, जा य
 णपुंसगवऊ, पणवणी णं एसा भासा ण एसा भासा मोसा ? हंता,
 गोयमा ! जा य इत्थीवऊ, जा य पुमवऊ, जा य णपुंसगवऊ पणव-
 णीणं एसा भासा, न एसा भासा मोसा । अह भंते ! जा य इत्थि-
 आणमणी जा य पुम आणवणी, जा य नपुंसग आणमणी पणवणीणं
 एसा भासा, ण एसा भासा मोसा ? हंता, गोयमा ! जा य इत्थि-
 आणवणी जा य पुमआणवणी, जा य णपुंसग आणवणी पणवणीणं
 एसा भासा न एसा भासा मोसा । अह भंते ! जा य इत्थि पणव-
 णी जा य पुमपणवणी, जा य णपुंसगपणवणी पणवणीणं एसा
 भासा, ण एसा भासा मोसा ? हंता, गोयमा ! जा य इत्थिपणवणी
 जा य पुमपणवणी, जा य णपुंसगपणवणी, पणवणीणं एसा भासा,
 ण एसा भासा मोसा । अह भंते ! जा जातीति इत्थिवऊ, जातीति
 पुमवऊ, जातीति णपुंसगवऊ पणवणीणं एसा भासा, ण एसा भासा
 मोसा ? हंता, गोयमा ! जातीति इत्थिवऊ, जाईति पुमवऊ जातीति
 णपुंसगवऊ पणवणीणं एसा भासा, न एसा भासा मोसा, अह भंते !
 जा जातीइ इत्थिआणमणी जाइति पुमआणवणी, जातीति णपुंसगाण-
 मणी, पणवणीणं एसा भासा, न एसा भासा मोसा ? हंता, गोयमा !
 जातीति इत्थिआणमणी जातीति पुमआणवणी, जातीति णपुंसगाण-
 मणी पणवणीणं एसा भासा, ण एसा भासा मोसा, अह भंते जातीति
 इत्थिपणवणी जातीति पुमपणवणी, जातीति णपुंसगपणवणी
 पणवणीणं एसा भासा. ण एसा भासा मोसा ? हंता, गोयमा ! जा-
 तीति इत्थिपणवणी जाईति पुमपणवणी, जाईति णपुंसगपणवणी,
 पणवणीणं एसा भासा ण एसा भासा मोसा ॥सू० २॥

छाया—अथ भदन्त ! गावो मृगाः पशवः पक्षिणः, प्रज्ञापनी खलु एषा भाषा न एषा
 भाषा मृषा ? हन्त, गौतम ! या च गावो मृगाः पशवः पक्षिणः प्रज्ञापनी खलु एषा भाषा,

ન પણ ભાષા મૃષા, અથ ભદન્ત ! યા ચ સ્ત્રીવાક્ યા ચ પુરુષવાક્, યા ચલુ નપુંસકવાક્
પ્રજ્ઞાપની ચલુ પણ ભાષા, ન પણ ભાષા મૃષા ? હન્ત, ગૌતમ ! યા ચ સ્ત્રીવાક્, યા ચ પુંવાક્

ભાષાવિશેષ-વક્તવ્યતા

શબ્ધાર્થ-(અહ) અથ (મંતે) ભગવન્ ! (ગાઓ) ગાય (મિયા) મૃગ (પસૂ)
પ (પક્ષી) પક્ષી (પણ્ણવણી ણં એસા ભાસા) યહ ભાષા પ્રજ્ઞાપની હૈ ? (ળ એસા
ભાસા મોસા) યહ ભાષા મૃષા નહીં હૈ ? (હંતા) હાં (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જા ય
ગાઓ મિયા પસૂ પક્ષી પણ્ણવણી ણં એસા ભાસા) જો ગાય, મૃગ, પશુ, પક્ષી,
યહ ભાષા પ્રજ્ઞાપની હૈ (ળ એસા ભાસા મોસા) યહ ભાષા મૃષા નહીં હૈ ।

(અહ મંતે ! જા ય ઇત્થીવઝ) અથ ભગવાન્ યહ જો સ્ત્રીવચન હૈ, (જા ય
પુરિસવઝ) જો પુરુષવચન હૈ (જા ય નપુંસગવઝ) જો નપુંસક વચન હૈ (પણ્ણવણી
ણં એસા ભાસા) યહ ભાષા પ્રજ્ઞાપની હૈ (ળ એસા ભાસા મોસા) યહ ભાષા મૃષા
નહીં હૈ ? (હંતા ગોયમા !) હાં ગૌતમ ! (જા ય ઇત્થીવઝ, જા ય પુમવઝ, જા ય નપું-
સગવઝ) જો સ્ત્રીવચન હૈ, જો પુરુષવચન હૈ, જો નપુંસકવચન હૈ (પણ્ણવણી ણં
એસા ભાસા) યહ ભાષા પ્રજ્ઞાપની હૈ (ન એસા ભાસા મોસા) યહ ભાષા મૃષા
નહીં હૈ ।

(અહ મંતે ! જા ય ઇત્થિ આણમણી, જા ય પુમઆણવણી, જા ય નપુંસગ આણ-
મણી, પણ્ણવણી ણં એસા ભાસા) અથ ભગવન્ ! જો સ્ત્રી આજ્ઞાપની, પુરુષ-
...જ્ઞાપની, નપુંસક-આજ્ઞાપની હૈ, યહ ભાષા પ્રજ્ઞાપની હૈ (ળ એસા ભાસા

ભાષા વિશેષ વક્તવ્યતા

શબ્ધાર્થ-(અહ) અથ (મંતે) હે ભગવન્ ! (ગાઓ) ગાય (મિયા) મૃગ (પસૂ) પશુ
(પક્ષી) પક્ષી (પણ્ણવણી ણં એસા ભાસા) આ ભાષા પ્રજ્ઞાપની છે ? (ળ એસા ભાસા મોસા)
આ ભાષા મૃષા નથી (હંતા) હા (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જા ય ગાઓ મિયા પસૂ પક્ષી
પણ્ણવણી ણં એસા ભાસા) જે ગાય, મૃગ, પશુ, પક્ષી, આ ભાષા પ્રજ્ઞાપની છે (ળ એસા
ભાસા મોસા) આ ભાષા મૃષા નથી

(અહ મંતે ! જા ઇત્થી વઝ) હવે હે ભગવન્ ! આ જે સ્ત્રી વચન છે (જા ય પુરિસ વઝ)
જે પુરુષ વચન છે, (જા ય નપુંસગ વઝ) જે નપુંસક વચન છે, (પણ્ણવણી ણં એસા
ભાસા) આ ભાષા પ્રજ્ઞાપની છે (ળ એસા ભાસા મોસા) આ ભાષા મૃષા નથી ? (હંતા
ગોયમા !) હા ગૌતમ ! (જા ય ઇત્થીવઝ, જા ય પુમવઝ, જા ય નપુંસગવઝ) જે સ્ત્રી વચન છે,
જે પુરુષવચન છે, જે નપુંસક વચન છે (પણ્ણવણી ણં એસા ભાસા) આ ભાષા પ્રજ્ઞાપની
છે (ન એસા ભાસા મોસા) આ ભાષા મૃષા નથી

(અહ મંતે ! જા ય ઇત્થિ આણમણી, જા ય પુમ આણમણી, જા ય નપુંસગ આણમણી,
પણ્ણવણી ણં એસા ભાસા) અથ હે ભગવન્ ! જે સ્ત્રી આજ્ઞાપની, પુરુષ આજ્ઞાપની, નપુંસક
આજ્ઞાપની છે, આ ભાષા પ્રજ્ઞાપની છે (ળ એસા ભાસા મોસા) આ ભાષા મૃષા નથી (હંતા

યા ચ નપુંસકવાક્, પ્રજ્ઞાપનીં ચલુદ્ધા ભાષા, ન દ્ધા ભાષા મૃષા, અથ ભદન્ત ! યા ચ સ્ત્ર્યાજ્ઞાપનીં યા ચ પુમાજ્ઞાપનીં, યા ચ નપુંસકાજ્ઞાપનીં પ્રજ્ઞાપનીં ચલુદ્ધા ભાષા, ન દ્ધા ભાષા મૃષા ? હન્ત, ગૌતમ ! યા ચ સ્ત્ર્યાજ્ઞાપનીં, યા ચ પુમાજ્ઞાપનીં, યા ચ નપુંસકાજ્ઞાપનીં પ્રજ્ઞાપનીં ચલુદ્ધા ભાષા ન દ્ધા ભાષા મૃષા, અથ ભદન્ત ! યા ચ સ્ત્રીપ્રજ્ઞાપનીં, યા ચ પુંપ્રજ્ઞાપનીં, યા ચ નપુંસકપ્રજ્ઞાપનીં, પ્રજ્ઞાપનીં ચલુદ્ધા ભાષા, ન દ્ધા ભાષા મૃષા ? હન્ત, ગૌતમ ! યા ચ સ્ત્રીપ્રજ્ઞાપનીં, યા ચ પુંપ્રજ્ઞાપનીં, યા ચ નપુંસકપ્રજ્ઞાપનીં, પ્રજ્ઞાપનીં ચલુદ્ધા ભાષા, ન દ્ધા ભાષા મૃષા, અથ ભદન્ત ! યા જાતિરિતિ સ્ત્રીવાક્, જાતિરિતિ પુંવાક્, જાતિરિતિ નપુંસકવાક્, પ્રજ્ઞાપનીં ચલુદ્ધા ભાષા, ન દ્ધા ભાષા મૃષા ? હન્ત, ગૌતમ !

મોસા) યહ ભાષા મૃષા નહીં હૈ ? (હંતા ગોયમા !) હાં ગૌતમ ! (જા ય દ્ધિ આળવળી, જા ય પુમઆળવળી, જા ય નપુંસગ-આળવળી પળવળી પં દ્ધા ભાસા) જો સી-આજ્ઞાપની, જો પુરુષ-આજ્ઞાપની, જો નપુંસક-આજ્ઞાપની હૈ, વહ ભાષા પ્રજ્ઞાપની હૈ (ન દ્ધા ભાસા મોસા) યહ ભાષા મૃષા નહીં હૈ ।

(અહ મંતે ! જા ય દ્ધિ પળવળી, જા ય પુમપળવળી, જા ય નપુંસગ પળવળી પળવળી પં દ્ધા ભાસા, ન દ્ધા ભાસા મોસા ?) ભગવન્ ! જો સ્ત્રી પ્રજ્ઞાપની હૈ, જો પુરુષ પ્રજ્ઞાપની હૈ, જો નપુંસકપ્રજ્ઞાપની હૈ, યહ ભાષા પ્રજ્ઞાપની હૈ ? યહ ભાષા મૃષા નહીં હૈ ? (હંતા ગોયમા !) હાં ગૌતમ ! જા ય દ્ધિપળવળી, જા ય પુમપળવળી, જા ય નપુંસગપળવળી, પળવળી પં દ્ધા ભાસા) જો સ્ત્રી પ્રજ્ઞાપની હૈ, પુરુષ પ્રજ્ઞાપની હૈ, નપુંસકપ્રજ્ઞાપની હૈ, યહ ભાષા પ્રજ્ઞાપની હૈ (ન દ્ધા ભાસા મોસા) યહ ભાષા મૃષા નહીં હૈ ।

(અહ મંતે !) અથ ભગવન્ ! (જા જાતીતિ દ્ધીવઝ, જાતીહ પુમવઝ જાતીતિ નપુંસગવઝ, પળવળી પં દ્ધા ભાસા) જો જાતિ મેં સ્ત્રીવચન હૈ, જાતિ મેં પુરુષ

(ગોયમા !) હા ગૌતમ ! (જા ય દ્ધિ આળવળી, જા ય પુમ આળવળી, જા ય નપુંસગ આળવળી પળવળી પં દ્ધા ભાસા) જે સ્ત્રી આજ્ઞાપની, જે પુરુષ આજ્ઞાપની, જે નપુંસક આજ્ઞાપની છે, તે ભાષા પ્રજ્ઞાપની છે (ન દ્ધા ભાસા મોસા) આ ભાષા મૃષા નથી.

(અહ મંતે ! જા ય દ્ધિ પળવળી, જા ય પુમ પળવળી, જા ય નપુંસગ પળવળી, પળવળી પં દ્ધા ભાસા ન દ્ધા ભાસા મોસા) હે ભગવન્ જે સ્ત્રી પ્રજ્ઞાપની છે, જે પુરુષ પ્રજ્ઞાપની છે, જે નપુંસક પ્રજ્ઞાપની છે ? આ ભાષા મૃષા નથી ? (હંતા ગોયમા !) હા ગૌતમ ! (જા ય દ્ધિ પળવળી, જા ય પુમ પળવળી, જા ય નપુંસગ પળવળી, પળવળી પં દ્ધા ભાસા) જે સ્ત્રી પ્રજ્ઞાપની છે પુરુષ પ્રજ્ઞાપની છે, નપુંસક પ્રજ્ઞાપની છે એ ભાષા પ્રજ્ઞાપની છે (ન દ્ધા ભાસા મોસા) આ ભાષા મૃષા નથી.

(અહ મંતે !) હવે ભગવન્ ! (જા જાતીતિ દ્ધી વઝ, જાતીહ પુમ વઝ જાતીતિ, નપુંસગવઝ, પળવળી પં દ્ધા ભાસા) જે જાતિમા સ્ત્રી વચન છે, જાતિમા પુરુષવચન

જાતિરિતિ સ્ત્રીવાક, જાતિરિતિ પુંવાક, જાતિરિતિ નપુંસકવાક, પ્રજ્ઞાપની સ્ત્રી એવા માપા, ન એવા માપા મૃષા, અથ મદન્ત ! યા જાતિરિતિ સ્ત્ર્યાજ્ઞાપની, જાતિરિતિ પુમાજ્ઞાપની, જાતિરિતિ નપુંસકાજ્ઞાપની, પ્રજ્ઞાપની સ્ત્રી એવા માપા, ન એવા માપા મૃષા ? હન્ત, ગૌતમ ! જાતિરિતિ સ્ત્ર્યાજ્ઞાપની, જાતિરિતિ પુમાજ્ઞાપની, જાતિરિતિ નપુંસકાજ્ઞાપની પ્રજ્ઞાપની સ્ત્રી એવા માપા, ન એવા માપા મૃષા, અથ મદન્ત ! જાતિરિતિ સ્ત્રીપ્રજ્ઞાપની, જાતિરિતિ પુંપ્રજ્ઞાપની, જાતિરિતિ નપુંસકપ્રજ્ઞાપની, પ્રજ્ઞાપની સ્ત્રી એવા માપા, ન એવા માપા મૃષા ? હન્ત,

વચન છે, જાતિ મેં નપુ સકવચન છે, યહ ભષા પ્રજ્ઞાપની છે ? (ન એસા ભાસા મોસા) યહ ભાષા મૃષા નહીં છે ? (હંતા ગોયમા ! જાતીતિ ઇત્થિવક, જાઈતિ પુમવક, જાતીતિ નપુ સગવક, પળવળી નં એસા ભાસા) હાં ગૌતમ ! જો જાતિ મેં સ્ત્રીવચન છે, જાતિ મેં પુરુષવચન છે, જાતિ મેં નપુંસક વચન છે, યહ ભાષા પ્રજ્ઞાપની છે (ન એસા ભાસા મોસા) યહ ભાષા મૃષા નહીં છે.

(અહ મંતે ! જા જાતીઈ ઇત્થિયાળમળી, જાઈતિ પુમઆળવળી, જાતીતિ નપુ-સગાળમળી, પળવળી નં એસા ભાસા) અથ ભગવન્ ! જાતિ મેં જો સ્ત્રી-આજ્ઞાપની છે, જાતિ મેં પુરુષઆજ્ઞાપની છે, જાતિ મેં નપુસક-આજ્ઞાપની છે, યહ ભાષા પ્રજ્ઞાપની છે (ન એસા ભાસા મોસા ?) યહ ભાષા મૃષા નહીં છે ? (હંતા ગોયમા !) હાં ગૌતમ ! (જાતીતિ ઇત્થિ આળમળી) જાતિ મેં જો સ્ત્રી આજ્ઞાપની છે (જાતીતિ પુમઆળવળી) જાતિ મેં જો પુરુષ-આજ્ઞાપની છે (જાતીતિ નપુંસગ આળમળી) જાતિ મેં જો નપુંસક આજ્ઞાપની છે (પળવળી નં એસા ભાસા) યહ પ્રજ્ઞાપની છે (ન એસા ભાસા મોસા) યહ ભાષા મૃષા નહીં છે.

(અહ મંતે ! જાતીતિ ઇત્થિપળવળી) અથ ભગવન્ ! જાતિ મેં જો સ્ત્રીપ્રજ્ઞાપની છે (જાતીતિ પુમપળવળી) જાતિ મેં જો પુરુષ પ્રજ્ઞાપની છે (જાતીતિ

છે, જાતિમા નપુ સક વચન છે, એ ભાષા પ્રજ્ઞાપની છે ? (ન એસા ભાસા મોસા) એ ભાષા મૃષા નથી ? (હંતા ગોયમા ! જાતીતિ ઇત્થિવક, જાઈતિ પુમવક, જાતીતિ નપુ સગવક, પળવળી એસા ભાસા) હે ગૌતમ ! જે જાતિમા સ્ત્રી વચન છે, જાતિમા પુરુષ વચન છે, જાતિમા નપુ સક વચન છે, એ ભાષા પ્રજ્ઞાપની છે (ન એસા ભાસા મોસા) એ ભાષા મૃષા નથી

(અહ મંતે ! જા જાતીઈ ઇત્થિયાળમળી, જાઈતિ પુમ આળમળી, જાતીતિ નપુ સગાળમળી, પળવળી એસા ભાસા) અધુના ભગવન્ ! જાતિમા જે સ્ત્રી-પ્રજ્ઞાપની છે, જાતિમા જે પુરુષ આજ્ઞાપની છે, જાતિમા જે નપુ સક આજ્ઞાપની છે, એ ભાષા પ્રજ્ઞાપની છે (ન એસા ભાસા મોસા ?) એ ભાષા મૃષા નથી (હંતા ગોયમા !) હાં ગૌતમ ! (જાતીતિ ઇત્થિ આળવળી) જાતિમા જે સ્ત્રી-આજ્ઞાપની છે (જાતીતિ પુમ આળવળી) જાતિમા જે પુરુષ-આજ્ઞાપની છે (જાતીતિ નપુસગ આળવળી) જાતિમા જે નપુ સક આજ્ઞાપની છે (પળવળી ન એસા ભાસા) આ ભાષાપ્રજ્ઞાપની છે (ન એસા ભાસા મોસા) આ મૃષા નથી.

(અહ મંતે ! જાતીતિ ઇત્થિ પળવળી) અથ ભગવન્ ! જાતિમા જે સ્ત્રી પ્રજ્ઞાપની છે

गौतम ! जातिरिति स्त्रीप्रज्ञापनी, जातिरिति पुं प्रज्ञापनी, जातिरिति नपुंसकप्रज्ञापनी प्रज्ञापनी खलु एषा भाषा न एषा भाषा मृषा ॥सू० २॥

टीका—पूर्व यथावस्थित वस्तुतत्त्वामिधान्या भाषाया आराधनीत्वात् सत्यत्वं प्ररूपितम्, तद्विषये गौतमः पुनः पृच्छति—‘अहं भन्ते ! गाओ मिया पसू पक्खी पणवणी णं एसा भासा, ण एसा भासा मोसा ? हे भदन्त ! अथ गावःप्रसिद्धाः, मृगा अपि प्रसिद्धाः, पशवः—अजादयोऽपि प्रसिद्धाः, पक्षिणोऽपि काकादयः प्रसिद्धा एवेतिरीत्या प्रज्ञापनी—प्रज्ञाप्यतेऽर्थोऽनयेति प्रज्ञापनी—अर्थप्रतिपादिका प्ररूपणी या खलु एषा भाषा किं सत्या व्यपदिश्यते ? नैषा भाषा मृषा व्यपदिश्यते ? अयमभिप्रायः—गावः, इति भाषा गोजातिमभिधत्ते जातौ च

णपुंसगपणवणी) जाति में जो नपुंसकप्रज्ञापनी है (पणवणी णं एसा भासा) यह भाषा प्रज्ञापनी है (न एसा भासा मोसा ?) यह भाषा मृषा नहीं है ? (हंता गोयमा ! जातीति इत्थि पणवणी, जाईति पुमपणवणी, जाईति णपुंसगपणवणी, पणवणी णं एसा भासा) हां गौतम ! जाति में जो स्त्रीप्रज्ञापनी है, जाति में पुरुषप्रज्ञापनी है, जाति में जो नपुंसकप्रज्ञापनी है, वह भाषा प्रज्ञापनी है (न एसा भासा मोसा) यह भाषा मृषा नहीं है ।

टीकार्थ—पहले वास्तविक वस्तुस्वरूप का अभिधान करने वाली भाषा आराधनी होने से सत्य है, ऐसी प्ररूपणा की गई थी, अब उसके विषय में गौतम ! पुनः प्रश्न करते हैं ।

हे भगवन् ! ‘गाओ’ गाये ‘मिया’ अर्थात् मृग, ‘पसू’ अर्थात् पशु, ‘पक्खी’ अर्थात् पक्षी, इस प्रकार प्रज्ञापनी अर्थात् प्ररूपणीया अथवा अर्थ का प्रतिपादन करने वाली यह भाषा क्या सत्य कहलाती है ? इस भाषा को मृषा (मिथ्या) नहीं कहते ? प्रश्न का आशय यह है कि ‘गाओ’ (गावः—गाये) यह भाषा

(जातीति पुम पणवणी) जातिमां ने पुं प्रज्ञापनी छे (जातीति नपुंसग पणवणी) जातिमां ने नपुंसक प्रज्ञापनी छे ? (पणवणीणं एसा भासा) आ भाषा प्रज्ञापनी छे (न एसा भासा मोसा) आ भाषा मृषा नथी ? (हंता गोयमा ! जातीति इत्थि पणवणी, जाईति पुम पणवणी, जाईति णपुंसग पणवणी, पणवणी ण एसा भासा) हां गौतम ! जातिमां ने स्त्री प्रज्ञापनी छे, जातिमां पुं प्रज्ञापनी छे, जातिमां ने नपुंसक प्रज्ञापनी छे, ते भाषा प्रज्ञापनी छे (न एसा भासा मोसा) ओ भाषा मृषा नथी.

टीकार्थ—पहले वास्तविक स्वरूप अभिधान करवावाणी भाषा आराधनी होवाथी सत्य छे, ओवी प्ररूपणा कराईहती, हवे तेनी जातिमां गौतम स्वाभीक्षरी प्रश्न करे छे—हे भगवन् ! (गाओ) गाये (मिया) अर्थात् मृग (पसू) अर्थात् पशु (पक्खि) अर्थात् पक्षी ओ रीते प्रज्ञापनी अर्थात् प्ररूपणीया अथवा अर्थ अर्थात् प्रतिपादन करवावाणी आ भाषा शु सत्य कहैवाथ छे ? ओ भाषाने मृषा नथी कहैता ? प्रश्नने आशय ओ छे के

ત્રિલિંગા અપિ અર્થાં વાચ્યા ભવન્તિ, લિંગત્રયસ્યાપિ સત્તો માવ સામાન્યપદૈર્જાતૌ વ્યવહાર સંભવાત્, એવમેવ મૃગ પશુ પક્ષિષ્વપિ વિજ્ઞેયમ્, કિન્તુ નૈતે ગવાદિશબ્દા ત્રિલિંગાભિધાયકાઃ સન્તિ તથાપ્રતીતેરમાવાત્, અપિ તુ પુલિંગજ્ઞા એવેતિ સંશયાત્ કિમિયં પ્રજ્ઞાપની ? કિં વા નેતિ, ભગવાનાહ-‘હંતા, ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમ્, ‘જા ય ગાઓ મિયા પશ્વ પક્ષી પણવણી ણં એસા માસા, ણ એસા માસા મોસા’- યા ચ ગાવો મૃગાઃ પશવઃ, પક્ષિણઃ, इत्येवं रीत्या उच्चार्यमाणा भाषा प्रज्ञापनी खलु एषा तदर्थं कथनाय प्ररूपणीया भवति यथा वस्थितार्थप्रतिपादकत्वेन सत्यज्ञात् किञ्च जात्यभिधायिकेयं भाषा वर्तते, जातिश्च त्रिलिङ्गा-

સમગ્ર ગોજાતિ કા પ્રતિપાદન કરતી હૈ ઓર જાતિ મેં તીનોં લિંગોં વાલે પદાર્થ સમ્મિલિત હોતે હૈ, ક્યોં કિ રી ગૌ, પુરુષ ગૌ ઓર નપુંસક ગૌ, હન તીનોં કા ‘ગૌ’ જાતિ મેં સમાવેશ હોને સે જાતિવાચક સામાન્યપદ તીનોં લિંગ વાલોં બોધક હોતા હૈ । હસી પ્રકાર ‘મૃગ’ યહ જાતિ વાચક શબ્દ રીમૃગ, પુરુષ-મૃગ ઓર નપુંસકમૃગ, તીનોં કા વાચક હોતા હૈ । પશુ ઓર પક્ષી શબ્દોં કોં ભી હસી પ્રકાર ત્રિલિંગ કા વાચક સમજના ચાહિૈ । હસ પ્રકાર યે શબ્દ તીનોં લિંગોં કે પદાર્થોં કે વાચક તો હૈ, મગર સ્વયં ત્રિલિંગ નહીં હૈ-સિર્ફ પુલિંગ હૈ । અતૈવ યહ આદર્શકા ઉત્પન્ન હોના સ્વાભાવિક હૈ કિ ક્યા ઇક હી પુલિંગ શબ્દ તીનોં લિંગોં વાલે પદાર્થ કા વાચક હોકર ભી સત્ય માના જા સકતા હૈ ? ક્યોં હસે મિથ્યા ભાષા નહીં સમજના ચાહિૈ ?

ભગવાન ઉત્તર દેતે હૈ-ગૌતમ, હાં, યહ જો ગાવઃ, મૃગાઃ પશવઃ, પક્ષિણઃ, હસ પ્રકાર ઉચ્ચારણ કી જાને વાલી ભાષા હૈ, યહ ભાષા પ્રજ્ઞાપની હૈ, અર્થાત્ હસ અર્થ કા કથન કરને કે લિૈ પ્રયોગ કરને યોગ્ય હૈ । વહ યથાર્થ વસ્તુ કા

(ગાઓ ગાવ) ગાઓ એ ભાષા સમગ્ર ગોજાતિનુ પ્રતિપાદન કરે છે અને આ જાતિમાં ત્રણે દિગોવાળા પદાર્થ સમિલિત હોય છે, કેમકે સ્ત્રી ગાય, અને પુરુષ ગાય, અને નપુંસક ગૌ એ ત્રણેનો ગોજાતિમા સમાવેશ હોવાથી જાતિ વાચક સામાન્ય પદ ત્રણે દિગવાળાનો બોધક થાય છે

એજ પ્રકારે મૃગ એ જાતિ વાચક શબ્દ સ્ત્રી મૃગ, પુરુષ મૃગ, અને નપુંસક મૃગ એ ત્રણેનો વાચક બને છે. પશુ અને પક્ષી શબ્દને પણ ત્રીલિંગનો વાચક સમજવો બેધએ એ રીતે એ શબ્દો ત્રણે દિગોના પદાર્થોના વાચકતો છે. પણ સ્વયં ત્રિલિંગ નથી કેહતુ પુલિંગ છે. તેથીજ આ આશંકા ઉત્પન્ન થવી સ્વાભાવિક છે કે શું એક જ પુલિંગ શબ્દ ત્રણે દિગવાળા પદાર્થ વાચક બનીને સત્ય માની શકાય છે ? કેમ એને મિથ્યા ભાષા નહી સમજવી બેધએ ?

શ્રી ભગવાન ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! હા આ જે ગાવઃ મૃગા પશવઃ પક્ષિણ એ રીતે ઉચ્ચારણ કરાતી ભાષા છે, એ ભાષા પ્રજ્ઞાપની છે, અર્થાત્ એ અર્થનુ કથન કરવાને

यैसमवेत्ता भवति, ततो जात्यभिधानेन त्रिलिङ्गा अपि यथामभवं विज्ञेया उक्ता भवन्तीति यथावस्थितार्थप्रतिपादनाद् इयं प्रज्ञापनी भवति भाषेति, एवमेव गवादिशब्दानां पुंलिङ्गत्वेऽपि शब्दे एव लिङ्ग व्यवस्था दर्शनान् कश्चिच्छब्दे लक्षणवशात् स्त्रीत्वं क्वचिन् पुंस्त्वं क्वचिन्नपुंसकत्वं वा सम्भवेत्, परमार्थस्तु सर्वोऽपि जाति शब्द त्रिलिङ्गानपि अर्थान् तत्तद्देशकाल प्रस्तावादिसामर्थ्यवशात्प्रतिपादयति, इति न कोऽपि दोषः नवेयं भाषा परपीडोत्पादिका भवति नो वा विप्रतारणादि दोषदुष्ट विवक्षया प्रतिपादिका, अतो न गृया, अपि तु प्रज्ञापनी सत्या भवति, इति भावः, गौतमः पृच्छति—‘अहं भंते ! जा य इत्थीवऊ जा य पुरिसवऊ. जा य णपुंसगवऊ पणवणी णं एसा भासा, ण एसा भासा मोमा ?’ हे भदन्त ! अथ या च

कथन करने वाली होने से सत्य है। तात्पर्य यह है कि यह भाषा जाति वाचक है और जाति में तीनों लिंगों वालों का समावेश होता है, अतएव जाति का कथन करने से उस जाति के अन्तर्गत सभी विशेषों का सामान्य रूप से बोध होता है। अतएव यथार्थ वस्तु स्वरूप की प्रतिपादक होने के कारण यह भाषा प्रज्ञापनी है, मिथ्या नहीं है। शब्द में व्याकरण शास्त्र के अनुसार लिंगव्यवस्था देखी जाती है। कोई शब्द स्त्रीलिंग, कोई पुलिंग और कोई नपुंसकलिंग होता है, किन्तु शब्द किसी भी लिंग का क्यों न हो, यदि वह जाति वाचक है तो वह उस जाति के अन्तर्गत तीनों लिंगों वाले अर्थों का बोधक होता है। देश, काल और प्रसंग आदि सामर्थ्य के अनुसार उसके त्रिलिंग संबंधी अर्थों का वाचक होने में कोई बाधा नहीं है। यह भाषा न तो पर को पीड़ा उत्पन्न करने वाली है और न किसी को धोखा देने आदि किसी दूषित उद्देश्य से बोली गई है, इस कारण यह भाषा मृषा नहीं कही जा सकती। यह प्रज्ञापनी है, सत्य है।

માટે પ્રયોગ કરવા યોગ્ય છે. તે ચથાર્થ વસ્તુનું કથન કરવાવાળી હોવાથી સત્ય છે. તાત્પર્ય એ છે કે આ ભાષા જાતિવાચક છે અને જાતિમાં ત્રણે લિંગવાળાનો સમાવેશ થાય છે. તેથી જ જાતિનું કથન કરવાથી તે જાતિના અન્તર્ગત બધા વિશેષોનો સામાન્ય રૂપથી બોધ થાય છે તેથી જ ચથાર્થ વસ્તુસ્વરૂપની પ્રતિપાદક હોવાના કારણે આ ભાષા પ્રજ્ઞાપની છે, મિથ્યા નથી. શબ્દમા વ્યાકરણ શાસ્ત્રના અનુસાર લિંગ વ્યવસ્થા જોવામાં આવે છે. કોઈ શબ્દ સ્ત્રી લિંગ, કોઈ પુલ્લિંગ અને કોઈ નપુંસકલિંગ હોય છે, પણ શબ્દ કોઈ પણ લિંગનો કેમ ન હોય, જો તે જાતિવાચક હોય છે તો તે જાતિમાં અન્તર્ગત ત્રણે લિંગવાળા અર્થોનો બોધક થાય છે દેશ, કાળ, અને પ્રસંગ આદિ સામર્થ્યના અનુસાર તેના ત્રણલિંગ સબધી અર્થોના વાચક હોવામાં કોઈ બાધા નથી, આ ભાષા બીજાને પીડા ઉત્પન્ન કરનારી નથી અને કોઈને ઠગવાવાળી પણ નથી, તેમ કોઈ દ્વિષિત ઉદ્દેશથી બોલવામાં આવી નથી. એ કારણે આ ભાષા મૃધા નથી કહી શકાતી, આ પ્રજ્ઞાપની છે, સત્ય છે.

પ્રશ્ન ૩૬

સ્ત્રીવાક્-સ્ત્રીલિંગામિધાયિની શાલા માલા લતેત્યાદિ સ્વરૂપા માપા, યા ચ પુરુષવાક્-ઘટઃ પટ ઇત્યાદિ સ્વરૂપા માપા, યા ચ નપુંસકવાક્-ધનં વનમિત્યાદિ સ્વરૂપા માપા કિં પ્રજ્ઞાપનીયં માપા ભવતિ ? નૈષા માપા મૃષેતિ તથા ચ શાલા ઘટ ધનાદયઃ શબ્દા યથા-ક્રમે સ્ત્રીપુંનપુસકલિંગામિધાયકા વર્તન્તે કિન્તુ 'સ્તન કેશવતીનારી લોમશઃ પુરુષઃ સ્મૃતઃ । ઉભયોરન્તરં યચ્ચ તદમાવે નપુંસકમ્ ॥' ઇત્યાદિલૈકિશ્વલિંગલક્ષણામાવાત્ કથમિયં પ્રજ્ઞાપની માપા સમ્મવતીતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ-‘હંના, ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમેતત્,

ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરતે હૈં-ભગવન્ ! યહ જો સ્ત્રીવાચક ભાષા હૈ, જૈસે શાલા, માલા, લતા આદિ જો પુરુષ વાચક ભાષા હૈ, જૈસે ઘટ પટ આદિ, ઓર યહ જો નપુ સકવાચક ભાષા હૈ, જૈસે ધનમ્, વનમ્ આદિ, યહ ભાષા કયા પ્રજ્ઞાપની હૈ ? યહ ભાષા મૃષા નહીં હૈ ? તાત્પર્ય યર હૈ કિ શાલા આદિ શબ્દ સ્ત્રી-લિંગ કહે જાતે હૈ, ઘટ આદિ શબ્દ પુલિંગ કહે જાતે હૈ, ધન આદિશબ્દ નપુ સક કહલાતે હૈ, કિન્તુ ઇન શબ્દોં મેં ન તો સ્ત્રીલિંગ પાયા જાતા હૈ, ન પુલિંગ ઓર નપુ સકલિંગ હી દેખા જાતા હૈ । જૈસે કહા હૈ-‘જિસકે બહે-બહે સ્તન ઓર કેશ હો, ઉસે સ્ત્રી સમજના યાહિયે જિસકે સમી અંગોં મેં રોમ હોં ઉસે પુરુષ કહતે હૈ । જિસમેં સ્ત્રી ઓર પુરુષ-દોનોં કે લક્ષણ ઘટિત ન હોં, ઉસે નપુ સક જાનના યાહિયે ॥’

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ શાલા, માલા આદિ શબ્દોં મેં સ્ત્રી કે ઉક્ત લક્ષણ નહીં હોતે । ઘટ, પટ આદિ શબ્દોં મેં પુરુષ કા લક્ષણ નહીં પાયા જાતા । ધન આદિ નપુ સકલિંગી કહલાને વાલે શબ્દોં મેં નપુ સક કા લક્ષણ નહીં હોતા । એસી સ્થિતિ મેં કિસી શબ્દ કો સ્ત્રીલિંગ, કિસી કો પુલિંગ ઓર કિસી કો નપુ સક લિંગ કહના કયા વાસ્તવ મેં સત્ય હૈ ? એસા કહના કયા મિથ્યા નહીં હૈ ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! આ જે સ્ત્રી વાચક ભાષા છે, જેમકે શાલા, માલા, લતા આદિ, જે પુરુષવાચક ભાષા છે, જેમ ઘટ, પટઃ આદિ અને આજે નપુ સક વાચક ભાષા છે, જેમકે ધનમ્, વનમ્ આદિ એ ભાષા શુ-પ્રજ્ઞાપની છે એ ભાષા મૃષા નથી ? તાત્પર્ય એ છે કે શાલા આદિ શબ્દ સ્ત્રીલિંગ કહેવાય છે ઘટ આદિ શબ્દ પુલિંગ કહેવાય છે, ધન આદિ શબ્દ નપુ સક કહેવાય છે, પણ આ શબ્દોમાં નથી સ્ત્રીલિંગ નથી પુલિંગ અને નથી નપુ સકલિંગ જોવામા આવતુ જેમ કહ્યું છે-‘જેના મોટા મોટા સ્તન અને કેશ હોય તેને સ્ત્રી સમજવી જોઈએ જેના બધા અંગોમા રોમ હોય તેને પુરુષ કહે છે. જેમાં સ્ત્રી અને પુરુષ બન્નેના લક્ષણ ઘટતા હોય, તેને નપુ સક જાણવા જોઈએ.

તાત્પર્ય એ છે કે શાલા માલા આદિ શબ્દોમા સ્ત્રીના ઉક્ત લક્ષણ નથી હોતાં ઘટ, પટ આદિ શબ્દોમા પુરુષના લક્ષણ નથી મળતા ધન આદિ નપુ સક કહેવશવનારા શબ્દોમાં નપુ સકના લક્ષણ નથી હોતા. એવી સ્થિતિમા કોઈ શબ્દને સ્ત્રીલિંગ કોઈને પુલિંગ અને કોઈને નપુ સકલિંગ કહેવુ તે વાસ્તવમા સત્ય છે ? એવુ કહેવુ શુ મિથ્યા નથી ?

‘जा य इत्थीवऊ जा य पुमवऊ जा य णपुंसगवऊ पण्णणी ण एसा मासा न एसा भासा मोसा’-या च स्त्रीवाक्-स्त्रीलिङ्गप्रतिपादिका राट्गान्तेत्यादिलक्षणा, या च पुंवाक् पुंलिङ्ग-प्रतिपादिका-घटः पट इत्यादिलक्षणा, या च नपुंसकवाक्-कुड्यं काण्डमित्यादिलक्षणा भाषा वर्तते सा एषा प्रज्ञापनी खलु भाषा भवति नैषा भाषा मृषा भवति, शब्दप्रवृत्तिप्रसूषणे पूर्वोक्तानि ‘स्तनकेशवती नारी’-इत्यादि स्त्र्यादिलक्षणानि स्त्रीलिङ्गादि शब्दाभिधेयानि भवन्ति किन्तु अभिधेयधर्माः इयमयमिदमिति शब्दव्यवस्था हेतवो उपदेशगम्यः स्त्रीलिङ्गादि शब्दाभिधेयाः, भवन्ति, तेषामभिधेयधर्माणां तत्त्वतो लोकव्यवहारमिद्वत्त्वात्, तथा चोक्तम्-“इयमयमिदमिति शब्दव्यवस्थाहेतुरभिधेयधर्मः उपदेशगम्यः स्त्रीपुंनपुंसकत्वानि” इति, अतः शाब्दव्यवहारापेक्षया यथावरित्यर्थप्रतिपादनान् प्रज्ञापनीयं खलु भाषा भवति, दुष्ट विवक्षया अनुच्चारितत्वात् परपीडाजनकत्वाभावाच्च नैषा मृषेति भावः ।

भगवान् उत्तर देते हैं-हे गौतम ! हां, यह भाषा सत्य है, मृषा नहीं है । यह जो स्त्रीवचन है, जैसे गद्वा, लता आदि, यह जो पुंनप वचन है, जैसे घट, पट आदि और यह जो नपुंसकवचन है, जैसे कुड्यम्, काण्डम् आदि, यह भाषा प्रज्ञापनी है, मृषा नहीं है । जब किसी शब्द का प्रयोग किया जाता है, तो वह शब्द पूर्वोक्त स्त्री, पुरुष या नपुंसक के लक्षणों का वाचक नहीं होता । ये विभिन्न लिंगों के शब्द ‘इयम्, अयम् तथा इदम्’ शब्दों की व्यवस्था के कारण होते हैं और गुरु के उपदेश की परम्परा से जाना जाता है कि कौन शब्द स्त्रीलिङ्गी, कौन पुंलिङ्गी और कौन नपुंसकलिङ्गी है । उनके अभिधेय धर्म वस्तुतः लोकव्यवहार से सिद्ध होते हैं । कहा भी है-‘इयमदमिदमिति शब्द-व्यवस्था हेतु रभिधेय धर्मः उपदेशगम्यः स्त्रीपुंनपुंसकत्वानि’ इसका आशय ऊपर आ गया है । इस प्रकार शाब्दिक व्यवहार की अपेक्षा से यथार्थ वस्तु का प्रतिपादन करने के कारण यह भाषा प्रज्ञापनी है । इसका प्रयोग न तो किसी

श्री भगवान् उत्तर आपे छे-हे गौतम ! हां आ भाषा सत्य छे, मृषा नथी आ ने स्त्रीवचन छे, जेभके भट्वा, लता आदि, आ ने पुंनपवचन छे जेभ घट पट आदि अने आगे नपुंसक वचन छे, जेभ कुड्यम् आदि- जे भाषा प्रज्ञापनी छे मृषा नथी. न्याये ठाई शब्दने प्रयोग कराय छे तो ते शब्द पूर्वोक्त स्त्री पुंनप अगरे नपुंसकना लक्षणोना वाचक नथी यता. आ विभिन्न लिंगोना शब्दो ‘इयम्, ‘अयम्’ तथा ‘इदम्’ शब्दोनी व्यवस्थाने कारणे थाय छे अने उनुना उपदेशनी परम्परानी समन्वय छे के भये शब्द स्त्रीलिङ्गी, ठाेषु पुंलिङ्गी अने ठाेषु नपुंसकलिङ्गी छे तेभना अभिधेय धर्म वस्तुतः लोकव्यवहारनी सिद्ध थाय छे. कहुं पण्ण छे इयमदमिदमिति शब्दव्यवस्था हेतु रभिधेयधर्मः उपदेशगम्य स्त्रीपुंनपुंसकत्वानि” तेना आशय ऊपर आवी गये छे. जे रीते शाब्दिक व्यवहारनी अपेक्षाये यथार्थ वस्तुन प्रतिपादन करवाना कारणे आ भाषा प्रज्ञा-

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અહ મંતે ! જા ય ઇત્થિ આણવળી, જા ય પુમઆણવળી, જા ય નપુંસગઆણવળી પણ્ણવળીણં એસા માસા ણ એસા માસા મોસા ?’ હે મદન્ત ! અથ યા ચ સ્ત્યાજ્ઞાપની-આજ્ઞાપ્યતે-આજ્ઞાકરણે પ્રયુજ્યતે અનયેતિ આજ્ઞાપની સ્ત્રિયા આજ્ઞાપની સ્ત્રિયા આદેશદાયિનીતિ માવઃ, યા ચ પુમાજ્ઞાપની નપુંસકાજ્ઞાપની માપા ભવતિ સા સ્ત્રુ કિં પ્રજ્ઞાપની સત્યા એપા માપા ભવતિ ? નો એપા માપા મૃષા ભવતિ ? અયં માવઃ-સત્યા માપા પ્રજ્ઞાપની ભવતિ ઇયં ચ માપા આજ્ઞાકરણ ક્રિયાયુક્તામિધાયિની વર્તતે આજ્ઞાપ્યમાનશ્ચ સ્ત્યા-દિસ્તથા સમ્પ્રદાયેન્નવેતિ સંશય ઇતિ, યથા શ્રાવકઃ શ્રાવિકાં પ્રતિ વદતિ-‘ઉભયકાલં સામા-યિકં પ્રતિક્રમણં કુરુ’ ઇત્યાદિરૂપા માપા, एवं શ્રાવકઃ પુરુષં પુત્રાદિકં પ્રતિવદતિ ‘યથા સમયં ધર્માગ્રાધનં કુરુ’ ઇત્યાદિરૂપા માપા, તથા શ્રાવકઃ કચ્છિન્નપુંસકં પ્રતિ વદતિ-‘યથાકાલં દૂષિત અભિપ્રાય સે કિયા જાતા હૈ ઓર ન હિસસે કિસી કો પીઢા ઉત્પન્ન હોતી હૈ, અતએવ યહ માષા મૃષા અર્થાત્ મિથ્યા નહીં હૈ ।

ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરતે હૈં-મગવન્ ! યહ જો માષા સ્ત્રી આજ્ઞાપની હૈ અર્થાત્ જિસ માષા સે કિસી સ્ત્રી કો કોઈ આદેશ દિયા જાતા હૈ, યહ જો માષા પુરુષ-આજ્ઞાપની હૈ અથવા યહ જો માષા નપુંસક-આજ્ઞાપની હૈ, ક્યા યહ માષા પ્રજ્ઞાપની-સત્ય હૈ ? ક્યા યહ માષા મૃષા નહીં હૈ ? તાત્પર્ય યહ હૈ કિ સત્ય માષા હી પ્રજ્ઞાપની હોતી હૈ, મગર યહ આજ્ઞાપની માષા તો સિર્ફ આજ્ઞા દેને મેં પ્રયુક્ત હોતી હૈ । જિસે આજ્ઞા દી જાતી હૈ, વહ ઉસ આજ્ઞા કે અનુસાર ક્રિયા કરેગા હી, યહ નહીં કહા જા સકતા-કદાચિત્ કરે, કદાચિત્ ન મી કરે । જૈસે કોઈ શ્રાવક શ્રાવિકા સે કહતા હૈ-પ્રાતઃ ઓર સાયં દોનોં સમય સામાયિક પ્રતિક્રમણ કરો’ અથવા શ્રાવક અપને પુત્ર સે કહતા હૈ-‘યથા સમય ધર્મ કી આરાધના કરો, અથવા શ્રાવક કિસી નપુંસક સે કહતા હૈ-‘યથાસમય જીવ

પની છે. તેનો પ્રયોગ ન કોઈ દૂષિત અભિપ્રાય કરાય છે અને એનાથી કોઈને પીડા ઉત્પન્ન થતી તેથીજ આ ભાષા મૃષા અર્થાત્ મિથ્યા નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી ફરી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવાન્ ! આ જે ભાષા સ્ત્રી આજ્ઞાપની છે અર્થાત્ જે ભાષાથી કોઈ સ્ત્રીને કોઈ આદેશ અપાય છે, આ જે ભાષા પુરુષ પ્રજ્ઞાપની છે અથવા જે આ ભાષા નપુંસક પ્રજ્ઞાપની છે, શું તે ભાષા પ્રજ્ઞાપની સત્ય છે ? શું તે ભાષા મૃષા નથી ? તાત્પર્ય એ છે કે સત્ય ભાષા જ પ્રજ્ઞાપની થાય છે, પણ આ આજ્ઞા-પની ભાષા તો ફક્ત આજ્ઞા દેવામા પ્રયુક્ત થાય છે. જેને આજ્ઞા અપાય છે, તે એ આજ્ઞા અનુસાર ક્રિયા કરશે જ, એ નથી કહી શકાતુ-કદાચિત્ કરે, કદાચિત્ ન પણ કરે. જેમ કોઈ શ્રાવક-શ્રાવિકાને કહે છે-સવાર અને સાંજે બન્ને સમય સામાયિક પ્રતિ-ક્રમણ કરે, અથવા શ્રાવક પોતાના પુત્રને કહે છે-‘યથા સમય ધર્મની આરાધના કરે અથવા શ્રાવક કોઈ નપુંસકને કહે છે-‘યથા સમય જીવ અથવા આદિ તત્ત્વોનું ચિંતન

जीवाजीवादिस्वरूपं चिन्तय' इत्यादि रूपा भाषा बोध्या, भगवानाह—'हंता, गोयमा !' हे गौतम ! हन्त—सत्यमेतत्, 'जा य इत्थिआणवणी, जा य पुमआणवणी, जा य णपुंमग-आणवणी, पणवणीणं एसा भासा, न एसा भासा मोसा'—या च स्वयाज्ञापनी, या च पुमाज्ञापनी, या च नपुंसकाज्ञापनी भाषा भवति सा खलु एषा प्रज्ञापनी भाषा, नैषा भाषा मृषा भवति, तथाहि—आज्ञापनी भाषा द्विधा—परलोकावाधिनी, तदन्या च तत्र या स्वपरा-नुग्रहबुद्ध्या शठतां विनैव पारलौकिकफलसिद्धये स्वीकृतैदिकालम्बनप्रयोजनाविवर्तितकार्य-प्रसाधनसामर्थ्यशालिनी विनययुक्तस्यादि विनयजनविषया भवति सा परलोकावाधिनी इयमेव मुनीनां प्रज्ञापनी भाषा परलोकावाधनात्, तदन्या चेतरेषां, सा च स्वपरसंक्लेश

अजीव आदि तत्त्वां का चिन्तन किया करो ।' ऐसी आज्ञा देने पर, जिसे आज्ञा दी गई है, वह यदि आज्ञानुसार क्रिया न करे तो आज्ञा देने वाले की वह भाषा क्या प्रज्ञापनी अर्थात् सत्य कहलाएगी अथवा मृषा कहलाएगी ?

भगवान् उत्तर देते हैं—हां गौतम, जो भाषा स्त्री—आज्ञापनी है, जो भाषा पुरुष—आज्ञापनी है और जो भाषा नपुंसक—आज्ञापनी है, वह भाषा प्रज्ञापनी है, वह मृषा भाषा नहीं है । आज्ञापनी भाषा दो प्रकार की होती है—परलोक वाधीनी और उससे भिन्न, जो परलोक सम्बन्धी बाधा उत्पन्न न करे । इनमें से जो भाषा स्व-पर के अनुग्रह की बुद्धि से, बिना किसी शठता के, पारलौ-किक फल की सिद्धि के लिए, यह लोक संबंधी आलम्बन विषयक, किसी विशिष्ट कार्य को सिद्ध करने के सामर्थ्य वाली, विनय युक्त स्त्री या शिष्यादि जनों के प्रति बोली जाती है, वह भाषा परलोक बधिका नहीं होती । यही मुनि-जनों की प्रज्ञापनी भाषा है, क्यों कि वह पारलौकिक बाधा उत्पन्न नहीं करती । इससे भिन्न प्रकार की जो भाषा होती है, वह स्व-पर को संक्लेश उत्पन्न करती है, अतएव मृषा है । यह भाषा मुनिवर्ग के लिए अप्रज्ञापनी होती

क्या करे। जेवी आशा देवाधी, जेने आशा अपाध छे ते जे आशानुसार किया न करे तो आशा देनाशनी ते भाषा शुं प्रज्ञापनी अर्थात् सत्य कडेवाशे अथवा मृषा कडेवाशे ?

श्री भगवान् उत्तर आपे छे—हां गौतम ! जे भाषा स्त्री आज्ञापनी छे, जे भाषा पुरुष आज्ञापनी छे अने जे भाषा नपुंसक आज्ञापनी छे, ते भाषा प्रज्ञापनी छे, ते मृषा भाषा नहीं आज्ञापनी भाषा जे जातनी होय छे—परलोक बाधिनी अने जेनाधी बिन्न जे परलोक सम्बन्धी बाधा उत्पन्न न करे, तेजोभांथी जे भाषा स्व-परना अनुग्रहनी बुद्धि वगर कोई शठता जे परलौकिक इणनी सिद्धिने माटे, कडेवाक सम्बन्धी आलम्बन विषयक, कोई विशिष्ट कार्यने सिद्ध करवाना सामर्थ्यवाणी विनययुक्त, ओ अगर शिष्यादि जेनाना प्रत्ये जाहाय छे, ते भाषा परलोक बाधक थती नहीं, आज मुनिजनेनी प्रज्ञा-पनी भाषा छे, केभके ते पारलौकिक बाधा उत्पन्न नहीं करती, जेनाधी भिन्न प्रकारनी

जननात् मृषा भवति, इत्यप्रज्ञापनी मुनिसमुदायस्य भवति, तथाचोक्तम्—

‘अविणीयमाणवंतो क्लिस्सई मासई म्रुसं तह य ।

घटालोह नाउं को कढकरणे पव्वत्तेज्जा ?’

अविनीतमाज्ञापयन् विलस्यति माषते मृषा तथा च ।

घण्टालोहं च ज्ञात्वा कः कटकरणे प्रवर्त्तत ?’ ॥१॥ इति,

गौतमः पृच्छति—‘अहं भંते ! जाय इत्थि पण्णवणी, जाय पुमपण्णवणी, जाय णपुंसणपण्णवणी, पण्णवणीणं एसा मासा, ण एसा मासा मोसा ?’ हे भदन्त ! अथ या च स्त्रीप्रज्ञापनी-स्त्रीलक्षणाभिधायिनी भाषा, या च पुंप्रज्ञापनी-पुरुषलक्षणाभिधायिनी भाषा, या च नपुंसकप्रज्ञापनी-नपुंसकलक्षणाभिधायिनी भाषा भवति, सा किं प्रज्ञापनी खलु एषा भाषा भवति ? नैषा भाषा मृषा ? अयं भावः—खट्वा घटवनादयः स्त्रीलिङ्गादयः शब्दाः शब्द-बोधव्यवहारबलादन्यत्रापि प्रवर्तन्ते खट्वाघर्षेषु, न च तत्र ‘स्तन केशवती नारी’ इत्यादि है । कहा भी है—‘जो अविनीत को आज्ञा देता है, वह स्वयं क्लेश का भाजन बनता है और मृषा भाषण करता है । क्यों कि घंटा लोह को जान कर कौन चटाई बनाने में प्रवृत्त होता है ? ॥१॥

गौतमस्वामी फिर प्रश्न करते हैं—हे भगवन् ! यह जो स्त्रीप्राज्ञापनी भाषा है अर्थात् स्त्री के लक्षण बतलाने वाली भाषा है, यह जो पुरुष प्रज्ञापनी अर्थात् पुरुष के लक्षण बतलाने वाली भाषा है और यह जो नपुंसकप्रज्ञापनी भाषा अर्थात् नपुंसक के लक्षण बतलाने वाली भाषा है, यह भाषा क्या प्रज्ञापनी अर्थात् सत्य भाषा है ? क्या यह भाषा मृषा भाषा नहीं है । तात्पर्य यह है—खट्वा (स्त्रीलिङ्ग) घटः (पुलिङ्ग) वन (नपुंसकलिङ्ग) आदि विभिन्न लिङ्गों के शब्द हैं, वे शब्दिक व्यवहार के बल से अन्यत्र भी प्रयुक्त होते हैं, जैसे खट्वा, (खट) में विशिष्ट स्तन और केश आदि स्त्री के लक्षण घटित नहीं

જે ભાષા હોય છે, તે સ્વપરને કલેશ ઉત્પન્ન કરે છે, તેથી મૃષા છે એ ભાષા મુનિ વર્ગના માટે અજ્ઞાપની બને છે. કહ્યું પણ છે—જે કોઈ અવિનીતને આજ્ઞા આપે છે તે પોતે કલેશનું પાત્ર બને છે અને મૃષા ભાષણ કરે છે. કેમકે—ઘટા-લોહને સમજીને કોણ સહડી બનાવવામા પ્રવૃત્તિ કરે છે ? ॥ ૧ ॥

શ્રી ગૌતમસ્વામી ફરી પ્રશ્ન કરે છે—હું ભગવન્ ! આજે સ્ત્રી પ્રજ્ઞાપની ભાષા છે અર્થાત્ સ્ત્રીના લક્ષણ બતાવવાળી ભાષા છે આજે પુરૂષ પ્રજ્ઞાપની અર્થાત્ પુરૂષના લક્ષણ બતાવનારી ભાષા છે, અને આજે નપુ સ્ક પ્રજ્ઞાપની ભાષા અર્થાત્ નપુ સ્કનાલક્ષણ બતાવનારી ભાષા છે, એ ભાષા શું પ્રજ્ઞાપની અર્થાત્ સત્યભાષા છે ? શું આ ભાષા મૃષા નથી ? તાત્પર્ય એ છે કે—ખટ્વા (સ્ત્રીલિંગ) ઘટ (પુલિંગ) વન (નપુ સ્કલિંગ) આદિ વિભિન્ન લિંગોના શબ્દો છે, તેઓ શાબ્દિક વ્યવહારના બળે અન્યત્ર પણ પ્રયુક્ત થાય છે જેમ ‘ખટ્વા’ (પુલિંગ)મા વિશિષ્ટ સ્તન અને કેશ આદિ સ્ત્રીના લક્ષણ ઘટિત નથી થતા. તે

પૂર્વોક્તાનિ સ્ત્ર્યાદિલક્ષણાનિ સંગચ્છન્તે તસ્માત્ કિમિયમવ્યાપકત્વાત્ સ્ત્ર્યાદિલક્ષણામિધા-
યિની ભાષા વક્તવ્યા ? નવેતિ ? સંશયઃ, इति, भगवानाह-‘हंता, गौयमा !’ हे गौतम !
इन्त-सत्यमेतत्, ‘जा य इत्थिपणवणी जा य पुमपणवणी जा य णपुंसगपणवणी, पण-
वणी णं एसा भासा, ण एसा भासा मोसा’-या च स्त्रीप्रज्ञापनी, या च पुरुषप्रज्ञापनी, या
च नपुंसकप्रज्ञापनी भाषा भवति, सा खलु एषा भाषा प्रज्ञापनी भाषा भवति, नैषा भाषा
मृषेति, अयं भावः-स्त्रीप्रभृतिलक्षणं द्विविधम्-शाब्दव्यवहारानुगतं वेदानुगतं च, तत्र यदा
शाब्दव्यवहाराश्रितं प्रतिपादयिषितं भवति तदा एवं न वक्तव्यम् अव्यापकत्वात् तस्मात्
तदधिकृत्येयं प्रज्ञापनी भवति, तदा तु वेदानुगतं प्रतिपादयिषितं भवति तदापि यथावस्थि-
तायां मिधायित्वात् प्रज्ञापन्येव भवति न मृषेति भावः, गौतम पृच्छति-‘अहं मंते ! जा
होते, फिर भी ‘खट्वा’ यह स्त्रीलिंग शब्द खट्वा का वाचक होता है। ऐसी
स्थिति में अव्यापक होने के कारण स्त्री लक्षण आदि का कथन करने वाली भाषा
बोलना चाहिए या नहीं बोलना चाहिए ? यह संशय उत्पन्न होता है।

भगवान् उत्तर देते हैं-हां, गौतम ! जो भाषा स्त्री प्रज्ञापनी है, जो
पुरुष प्रज्ञापनी है और जो नपुंसक प्रज्ञापनी है, वह भाषा प्रज्ञापनी है,
मृषा नहीं है। तात्पर्य यह है-स्त्री आदि के लक्षण दो प्रकार के होते हैं-एक
शाब्दिक व्यवहार के अनुसार, दूसरे वेद के अनुसार। इनमें से जब शाब्दिक
व्यवहार के आश्रित कर प्रतिपादन करना इष्ट हो तब ऐसा नहीं बोलना चाहिए,
क्यों कि ऐसा बोलना अव्यापक है। अतएव उसकी अपेक्षा से यह प्रज्ञापनी
भाषा है। किन्तु जब वेद (रमण करने की अभिलाषा) के अनुरूप प्रतिपादन
करना इष्ट होता है तब भी यह भाषा वास्तविक अर्थ का निरूपण करने वाली
होने से प्रज्ञापनी ही होती है, मृषा नहीं होती।

‘ખટ્વા’ એ સ્ત્રી લિંગ શબ્દ ખટ્વાનો વાચક થાય છે આવી સ્થિતિમાં એ અવ્યાપક
હોવાને કારણે સ્ત્રી લક્ષણ આદિનું કથન કરવાવાળી ભાષા બોલવી ભેઈએ. અગર ન
બોલવી ભેઈએ ? એ સંશય ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હા, ગૌતમ ! જે ભાષા સ્ત્રી પ્રજ્ઞાપની છે, જે પુરુષ
પ્રજ્ઞાપની છે, અને જે નપુસક પ્રજ્ઞાપની છે, તે ભાષા પ્રજ્ઞાપની છે મૃષા નથી. તાત્પર્ય
એ છે કે-સ્ત્રી આદિના લક્ષણ જે પ્રકારના હોય છે-એક શાબ્દિક વ્યવહારના અનુસાર,
બીજું વેદના અનુસાર. તેઓમાંથી જ્યારે શાબ્દિક વ્યવહારાશ્રિત પ્રતિપાદન કરવું ઇષ્ટ હોય
ત્યારે એમ ન બોલવું ભેઈએ, કેમકે એમ બોલવું તે અવ્યાપક છે. તેથી જ તેની અપે
ક્ષાએ આ પ્રજ્ઞાપની ભાષા છે. કિન્તુ જ્યારે વેદ (રમણ કરવાની અભિલાષા)ના અનુરૂપ
પ્રતિપાદન કરવું ઇષ્ટ હોય છે, ત્યારે પણ આ ભાષા વાસ્તવિક અર્થનું નિરૂપણ કરનારી
પ્રજ્ઞાપની જ બને છે મૃષા નથી થતી.

જાતીતિ इत्थिवञ्, जातीतिपुमवञ्, जातीतिणप् वञ् पणवणी णं एसा, भासा, ण एसा भासा मोसा ?' हे मदन्त ! अथ या जातिरिति जातावित्यर्थः स्त्रीवाक्-स्त्रीवचनं सत्तेति, या जातिरिति-जातौ पुंवाक्-पुंवचनं-भावः इति, या च जातिरिति जातौ नपुंसकवाक्-सामान्यमिति प्रज्ञापनी भवति सा खलु एषा भाषा प्रज्ञापनी, नैया भाषा मृषेति ? तथा च जातिपदेन सामान्यग्रहणात्, सामान्यस्य च न लिङ्संख्याभ्यां सम्बन्धी भवति अपि तु वस्तुनामेव लिङ्संख्याभ्यां सम्बन्धस्यान्यतीर्थिकरम्युपगमात् तस्मात् यदि केवलं जातौ औत्सर्गिकमेकवचनं नपुंसकलिङ्गश्चोपपद्यते न त्रिलिङ्गता संभवति, यदि च त्रिलिङ्गमिधायका अपि शब्दाः प्रवर्तन्ते तदा संशयः-किमेषा भाषा प्रज्ञापनी ? उतनेति ? भगवानाह-‘इंता, गोयमा !’ हे गौतम ! इन्त-सत्यम्, ‘जातीति इत्थि वञ् जाईति पुमवञ् जातीति णपुं-

गौतमस्वामी पुनःप्रश्न करते हैं-‘भगवन् ! जाति (सामान्य) के अर्थ में जो स्त्रीवचन है अर्थात् स्त्रीलिंग शब्द है, जैसे ‘सत्ता’ जाति के अर्थ में जो पुंलिंग शब्द है, जैसे ‘भावः’ और जाति के अर्थ में जो नपुंसकवचन है, जैसे ‘सामान्यम्’ यह भाषा प्रज्ञापनी होती है ? क्या यह भाषा मृषा नहीं है ? तात्पर्य यह है कि यहां ‘जाति’ का अर्थ सामान्य है । सामान्य का न लिंग के साथ कोई संबंध है और न संख्या अर्थात् एक वचन, बहुवचन आदि के साथ संबंध है । अन्यतीर्थिकों ने वस्तुओं का ही लिंग और संख्या के साथ सम्बन्ध स्वीकार किया है । अतएव यदि केवल जाति में उत्सर्ग से एक वचन और नपुंसक-लिंग संगत हो तो उसमें त्रिलिङ्गता का संभव नहीं है मगर जाति वाचक शब्द तो तीनों लिंगों में प्रयुक्त होते हैं, जैसे कि ऊपर सत्ता, भावः और सामान्य ये शब्द बतलाए जा चुके हैं । ऐसी स्थिति में संशय उत्पन्न होता है कि इस प्रकार की भाषा प्रज्ञापनी है अथवा नहीं ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી ફરી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! જાતિ (સામાન્ય)ના અર્થમાં જે સ્ત્રી વચન છે અર્થાત્ સ્ત્રીલિંગ શબ્દ છે, જેમ ‘સત્તા’ જાતિના અર્થમાં જેવું લિંગ શબ્દ છે જેમ ભાવઃ અને જાતિના અર્થમાં જે નપુંસક વચન છે, જેમ ‘સામાન્યમ્’ આ ભાષા પ્રજ્ઞાપની હોય છે ? શું તે ભાષા મૃષા નથી ? તાત્પર્ય એ છે કે અહીં જાતિને અર્થ સામાન્ય છે સામાન્યને અર્થ લિંગની સાથે કોઈ સંબંધ નથી હોતો અને સંખ્યાની સાથે પણ સંબંધ નથી (એટલે એક વચન આદિની સાથે) અન્યતીર્થીકોએ વસ્તુને જ લિંગ અને સંખ્યાની સાથે સંબંધ સ્વીકાર કર્યા છે. તેથી જ યદિ દેવળ જાતિમાં ઉત્સર્ગથી એક વચન અને નપુંસકલિંગ સંગત હોય તો તેમાં ત્રિલિંગનો સંભવ નથી હોતો પરન્તુ જાતિવાચક શબ્દો ત્રિલિંગમાં પ્રયુક્ત થાય છે, જેમકે ઉપર સત્તા, ભાવ અને સામાન્ય એ શબ્દો બતાવેલા છે, એવી સ્થિતિમાં સંશય ઉત્પન્ન થાય છે કે આવા આવા પ્રકારની ભાષા પ્રજ્ઞાપની છે કે નહીં ?

સગવરુ, પળવળીણં એમા ભાસા, ન એસા ભાસા મોસા'—જાતિરિતિ—જાતાવિત્યર્થઃ યા સ્ત્રીવાક્, જાતિરિતિ—જાતાવિત્યર્થઃ પુંવાક્—પુરુષવચનમ્, જાતિરિતિ—જાતાવિત્યર્થઃ નપુંસક-વાક્ પ્રતિપાદિતા સા પ્રજ્ઞાપની સલુ એપા ભાષા ભવતિ, ન એપા ભાષા મૃષા ભવતિ તથાદિ—જાતિપદેન સામાન્યગ્રહણાન્, સામાન્યં ચ ન પરિણમિતમેક્કગનવચનમક્રિયં સંભવતિ તસ્ય પ્રમાણવાધિતત્વાત્ અપિ તુ સમાનપરિણામ એવ સામાન્યમ્, વસ્તુન એવ સમાનઃ પરિણામો યઃ સ એવ સામાન્યમિતિ વચનપ્રામાણ્યાત્, સમાનપરિણામસ્ય ચાનેકધર્માત્મકતયા ધર્માણાં પર-સ્પરં ધર્મિણોડપિ ચાન્યોન્પાનુવેધાયુપગમાત્ જાતેરપિ ત્રિલિંગત્વં સંભવતિ ઇતિ પ્રજ્ઞાપની એપા ભાષા ભવતિ નૈપા મૃષા ભાષેતિ ભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'અહ મંતે ! જા જાતીડ્' ઇતિયાણમણી જાડત્તિ પુમઆણવળી જાતીતિ નપુંસગાણમણી પળવળીણં એમા ભાસા ન એસા

મગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં—હાં ગૌતમ ! જાતિ કા વાચક જો સ્ત્રીવચન હૈ, અર્થાત્ લિંગ શબ્દ હૈ (જૈસે સત્તા) જાતિ કા વાચક જો પુરુષ વચન હૈ, અર્થાત્ પુલિંગ શબ્દ હૈ (જૈસે બાવઃ) ઓર જાતિ કા વાચક જો નપુંસક વચન હૈ અર્થાત્ નપુંસકલિંગ શબ્દ હૈ (જૈસે 'સામાન્ય' અથવા 'સત્ત્વ' યહ ભાષા પ્રજ્ઞાપની હૈ । યહ ભાષા મૃષા નહીં હૈ । ક્યોં કિ યહાં 'જાતિ' પદ સે સામાન્ય કો ગ્રહણ કિયા ગયા હૈ ઓર વહ દુસરોં કી માન્યતા કે અનુસાર એકાન્ત રુપ સે એક, નિરવયવ ઓર નિષ્ક્રિય નહીં હૈ, ક્યોં કિ એસા માનના પ્રમાણ સે વાધિત હૈં । વાસ્તવ મેં વસ્તુ કા સદૃશ પરિણમન હી સામાન્ય હૈ । 'વસ્તુ કા હી સમાન પરિણામ સામાન્ય હૈ, હસ વચન કી પ્રમાણતા કે અનુસાર સમાન પરિણમન હી સામાન્ય હૈ । સમાન પરિણામ અનેક ધર્માત્મક હોતા હૈ, ઓર ધર્મ આપસ મેં મી કથંચિત્ અભિન્ન હોતે હૈં ઓર ધર્મોં સે મી કથંચિત્ અભિન્ન હોતે હૈં । અતએવ જાતિ મેં મી ત્રિલિંગતા કા સંભવ હૈ । હસ કારણ યહ ભાષા પ્રજ્ઞાપની હૈ, યહ ભાષા મૃષા નહીં હૈ ।

શ્રી મગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હા ગૌતમ ! જાતિવાચક જે સ્ત્રી વચન છે, અર્થાત્ સ્ત્રી લિંગ શબ્દ છે (જેનકે સત્તા) જાતિવાચક જે પુરુષ વચન છે. અર્થાત્ પુલિંગ શબ્દ છે (જેમકે બાવ) અને જાતિવાચક જે નપુંસક વચન છે અર્થાત્ નપુંસકલિંગ શબ્દ છે (જેમકે 'સામાન્ય' અથવા 'સત્ત્વ' આ ભાષા પ્રજ્ઞાપની છે. આ ભાષા મૃષા નથી કેમકે અહીં જાતિપદથી સામાન્યનું ગ્રહણ કરેલું છે અને તે બીજાઓની માન્યતાના અનુસાર એકાન્ત રૂપથી એક નિરવયવ અને નિષ્ક્રિય નથી) કેમકે એવું માનવું પ્રમાણથી બાધિત છે. વાસ્તવમાં વસ્તુના સદૃશ પરિણમન જ સામાન્ય છે. વસ્તુનું જ સમાન પરિણામ સામાન્ય છે. આ વચનની પ્રમાણતાના અનુસાર સમાન પરિણામ અનેક ધર્માત્મક થાય છે, અને ધર્મ આપસમાં પણ કથંચિત્ અભિન્ન થાય છે અને ધર્મોંથી પણ કથંચિત્ અભિન્ન થાય છે. તેથી જ જાતિમાં પણ ત્રિલિંગતાનો સંભવ છે. એ કારણે એ ભાષા પ્રજ્ઞાપની છે. એ ભાષા મૃષા નથી,

માસા મોસા ?' હે મદન્ત ! અથ યા માપા જાતિરિતિ-જાતિમધિકૃત્ય સ્ત્ર્યાજ્ઞાપની-સ્ત્રિયા આજ્ઞાપની ભવતિ યથા હ્યં વૈશ્યા શૂદ્રા વા एवं कुर्यादिति, एवं જાતિરિતિ-જાતિમધિકૃત્ય પુમાજ્ઞાપની-પુંસ આજ્ઞાપની ભવતિ યથા અમુકો બ્રાહ્મણઃ ક્ષત્રિયાદિ વા एवं कुर्यादिति, एवं જાતિરિતિ-જાતિમધિકૃત્ય નપુંસકાજ્ઞાપની-નપુંસકસ્યાજ્ઞાપની ભવતિ एषा मापा किं प्रज्ञा पनी भवति ? નૈષા મ પા મૃષેતિ ? અયમભિપ્રાયઃ-પ્રજ્ઞાપની માપા આજ્ઞાકરણક્રિયાશાલિસ્ત્ર્યા-ઘમિધાયિની ભવતિ સ્ત્ર્યાદિશ્ચાજ્ઞાપ્યમાનસ્તથા કુર્યાન્નવેતિ સંશયાત્ કિમિયં પ્રજ્ઞાપની માપા કિં વા તદન્યા ? इति, મગવાનાહ-‘હંતા, ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! હન્ત સત્યમ્, ‘જાતીતિ’ इत्थि આળમળી, જાતીતિ પુમઆળમળી જાતીતિ ણપુંસગાળમળી, પળ્ળવળીળં एसा मासा, ण एसा मासा मोसा’ જાતિરિતિ-જાતિમધિકૃત્ય સ્ત્ર્યાજ્ઞાપની, જાતિરિતિ-જાતિમધિકૃત્ય પુમા-જ્ઞાપની, જાતિરિતિ-જાતિમધિકૃત્ય નપુંસકાજ્ઞાપની માપા પ્રજ્ઞાપની खलु एषा मापा भवति,

ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રદન કરતે હૈં-હે મગવન્ ! જો માપા જાતિ કી અપેક્ષા સ્ત્રી-આજ્ઞાપની હોતી હૈ, જૈસે-યહ વૈશ્યા અથવા શૂદ્રા એસા કરે ।’ જો માપા જાતિ કી અપેક્ષા સે પુરુષ-આજ્ઞાપની હોતી હૈ, જૈસે-‘અમુક બ્રાહ્મણ યા ક્ષત્રિય એસા કરે ।’ હસી પ્રકાર જો માપા જાતિ કી અપેક્ષા સે નપુંસક આજ્ઞાપની હોતી હૈ, યહ માપા કયા પ્રજ્ઞાપની હૈ ? યહ માપા કયા મૃષા નહીં હૈ ? તાત્પર્ય યહ હૈ કિ આજ્ઞાપની માપા વહ કહલાતી હૈ જિસકે દ્વારા કિસી સ્ત્રી આદિ કો કોઈ આજ્ઞા દી જાય । મગર જિસે આજ્ઞા દી જાતી હૈ વહ ઉસ આજ્ઞા કે અનુસાર ક્રિયા કરે હી, યહ નિશ્ચિત નહીં હૈ । અગર ન કરે તો વહ આજ્ઞાપની માપા પ્રજ્ઞાપની કહી જાય યા મૃષા કહી જાય ?

ઉક્ત સંશય કા નિવારણ કરતે હુએ મગવાન્ કહતે હૈં-હાં ગૌતમ ! જાતિ કી અપેક્ષા સે સ્ત્રી-આજ્ઞાપની જો માપા હૈ, યા પુરુષ-આજ્ઞાપની માપા હૈ અથવા નપુસક-આજ્ઞાપની માપા હૈ, વહ માપા પ્રજ્ઞાપની હૈ, મૃષા નહીં હૈ ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી પુન પ્રશ્ન કરે છે હે ભગવન્ ! જે ભાષા જાતિની અપેક્ષાએ સ્ત્રી પ્રજ્ઞાપની થાય છે. જેમકે આ વૈશ્યા અથવા શૂદ્રા એમ કરે. જે ભાષા જાતિની અપેક્ષાએ પુરુષ પ્રજ્ઞાપની થાય છે. જેમકે ‘અમુક બ્રાહ્મણ અગર ક્ષત્રિય આમ કરે એ જ પ્રકારે જે ભાષા જાતિની અપેક્ષાએ નપુસક-આજ્ઞાપની થાય છે, એ ભાષા શું પ્રજ્ઞાપની છે ? એ ભાષા શું મૃષા નથી ? તાત્પર્ય એ છે કે જેના દ્વારા કોઈ સ્ત્રી આદિને કોઈ આજ્ઞા અપાય. પણ જેને આજ્ઞા અપાય છે તે એ આજ્ઞા અનુસાર ક્રિયા કરે જ એવો નિશ્ચય નથી હોતો. પણ ન કરેતો તે આજ્ઞાપની ભાષા પ્રજ્ઞાપની કહેવાય અગર તો મૃષા કહેવાય ?

ઉક્ત સંશયનુ નિવારણ કરી રહેલ ભગવાન્ કહે છે-હા ગૌતમ ! જાતિની અપેક્ષાએ સ્ત્રી આજ્ઞાપની જે ભાષા છે, અગર પુરુષ આજ્ઞાપની છે અથવા નપુસક આજ્ઞાપની ભાષા છે, તે ભાષા પ્રજ્ઞાપની છે, મૃષા નથી. તાત્પર્ય એ છે કે પરલોક સબન્ધી બાધા

ન ણા ભાષા મૃષા ભવતિ તથાદિ-પરલોક્તાનાધનીરણા આજ્ઞાપની સા ભાષા વ્યપદિચ્યતે
યા સ્વપરાનુગ્રહબુદ્ધ્યા વિવક્ષિતાર્થકરણસામર્થ્યગાલિ વિનીત સ્વ્યાદિવિનેયજનવિપયા ભવતિ
યથા અમુકે ? વ્રહ્મણે ? શ્રમણે ? શુભં નલક્ષ્મ્યવર્તતે ઇતિ અમુકમદ્ગં શ્રુતસ્કન્ધઞ્ચ પઠેત્યાદિ
સા પ્રજ્ઞાપન્યેવ ભવતિ દોષરહિતત્વાત્, તદન્યા તુ સ્વપરપીઠાજનનહેતુત્વાનમૃષા ભવતિ,
હત્યપ્રજ્ઞાપનીતિ ભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અહ મંતે ! જાતીતિ ઈતિ પ્ણવણી જાતીતિ પુમ-
પ્ણવણી જાતીતિ ણપુંસપ્ણવણી પ્ણવણીણં ણસા ભાસા, ન ણસા ભાસા મોસા ?’-
હે મદન્ત ! અથ યા ભાષા જાતિરિતિ-જાતિમવિકૃત્ય સ્ત્રીપ્રજ્ઞાપની સ્ત્રિયાઃ સ્ત્રીરૂપસ્ય
પ્રતિપાદિકા ભવતિ યથા સ્ત્રીસ્વભાવાત્ તુચ્છા ગૌરવવાહલ્યાન્વિતા ચપલેન્દ્રિયા અશીરા ચ
ભવતીતિ, તથા ચોક્તમ્-‘તુચ્છા ગૌરવવહુલા ચલેન્દ્રિયા દુર્બલા ચ ધૃત્યા, ઇત્યાદિ,
છાયા-તુચ્છા ગૌરવવહુલા ચલેન્દ્રિયા દુર્બલા ચ ધૃત્યા, ઇત્યાદિ,

તાત્પર્યં યદ્દ હૈ કિ પરલોક સંબંધી વાધા ન પહુંચાને વાલી આજ્ઞાપની ભાષા વહ
કહલાતી હૈ જો અપને ઔર પર કે અનુગ્રહ કી બુદ્ધિ સે, કિસી કાર્ય કો કરને મેં
સમર્થ વિનીત સ્ત્રી આદિ વિનેય જનોં કે લિખે વોલી જાતી હૈ, જૈસે ‘હે વ્રાહ્મણી !
સાધ્વી ! આજ શુભ નક્ષત્ર હૈં, તુમ અમુક અંગ કા યા અમુક શ્રુતસ્કન્ધ કા
અધ્યયન કરો !’ એસી આજ્ઞાપની ભાષા પ્રજ્ઞાપની હૈ, ક્યોં કિ યહ નિર્દોષ હૈ ।
જો ભાષા આજ્ઞાપની તો હો મગર પૂર્વોક્ત સે વિપરીત, હો, અર્થાત્ સ્વ-પર કો
પીઠા ઉત્પન્ન કરને કા કારણ હો, વહ ભાષા મૃષા હૈ-અપ્રજ્ઞાપની હૈ ।

ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરતે હૈં-ભગવન્ ! જો ભાષા જાતિ કી અપેક્ષા
સે સ્ત્રીપ્રજ્ઞાપની હો અર્થાત્ સ્ત્રી કે સ્વરૂપ કા પ્રતિપાદન કરને વાલી હો, જૈસે-
સ્ત્રી સ્વભાવ સે તુચ્છ હોતી હૈ, ઉસમેં અભિમાન કી બહુલતા હોતી હૈ, ઉસકી
ઇન્દ્રિયાં ચંચલ હોતી હૈં ઔર ધૈર્ય સે રહિત હોતી હૈ, ઇત્યાદિ । કહા મી
હૈં-‘સ્ત્રી તુચ્છ અહંકાર કી બહુલતા વાલી, ઇન્દ્રિયોં સે ચપલ ઔર ધૈર્ય કી દૃષ્ટિ

ન પહોચાડનારી આજ્ઞાપની ભાષા તે કહેવાય છે. જે પોતાના અને પારકાના અનુગ્રહની
બુદ્ધિથી કોઈ કાર્ય કરવામાં સમર્થ વિનીત સ્ત્રી આદિ વિનેય જનોને માટે બોલાય છે,
જેમકે ‘હે વ્રાહ્મણી ! સાધ્વી ! આજ શુભ નક્ષત્ર છે. તમે અમુક અંગનું અગર અમુક
શ્રુતસ્કન્ધનું અધ્યયન કરો. આજ્ઞાપની ભાષા પ્રજ્ઞાપની જ છે, કેમકે તે નિર્દોષ છે, જે
ભાષા આજ્ઞાપની તો છે પણ પૂર્વોક્તથી વિપરીત છે, અર્થાત્ સ્વપરને પીઠા ઉત્પન્ન કર-
વાનું કારણ હોય તે ભાષા મૃષા છે. અપ્રજ્ઞાપની છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! જે ભાષા જાતિની અપેક્ષાએ સ્ત્રી પ્રજ્ઞા-
પની હોય અર્થાત્ સ્ત્રીના સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કરવાવાળી હોય, જેમ, સ્ત્રી સ્વભાવથી
તુચ્છ હોય છે, તેમાં અભિમાનની બહુલતા હોય છે. તેની ઇન્દ્રિયો અચળ હોય છે. અને
ધૈર્ય વગરની હોય છે, વિશેષ. કહ્યું પણ છે ‘સ્ત્રી તુચ્છ, અહંકારની બહુલતા વાળી ઇન્દ્રિ-

एवं या भाषा जातिरिति-जातिमधिकृत्य पुंप्रज्ञापनी-पुंसः पुंलक्षणस्य प्रज्ञापनी-अभि-
धायिनी पुरुषस्वरूपप्ररूपिका भवति यथा पुरुषः स्वभावात् गम्भीराशयो भवति अत्यधिकाया-
मपि आपत्तौ न क्लीबत्वं भजते न वा धैर्यं जहाति इत्यादि, या च भाषा जातिरिति-जाति-
मधिकृत्य नपुंसक प्रज्ञापनी-नपुंसकजातिनिरूपिका भवति यथा नपुंसकः स्वभावात्
क्लीबो भवति अत्यधिकमोहवडवानलज्वालाजटिलकलापदंदक्षमानश्चेत्यादि, सा एषा खलु
किं प्रज्ञापनी भाषा भवति, नैषा भाषा मृषा ?, अयमाशयः-यद्यपि जातिगुणाः पूर्वोक्तस्वरूपा
भवन्ति तथापि क्वचित् कदाचित् तद्वैपरीत्यमपि दरीदृश्यते यथा काचिद् वनिता गम्भी-
राशया धीरा प्रकृष्टसत्त्वा च, पुरुषोऽपि कश्चित् तुच्छप्रकृतिकश्चपलेन्द्रियो लेशमात्रायामपि
विपत्तौ क्लीबत्वं भजते, नपुंसकोऽपि कश्चित् किञ्चिन्मोहानलोद्वदसत्त्वश्चोपलक्ष्यते अत एव
संशयात् किमेषा प्रज्ञापनी भाषा ? किं वा तदन्येति ? भगवानाह-‘हंता, गोयमा !’ हे
से दुर्बल होती है । इसी प्रकार जो भाषा जाति की अपेक्षा पुरुष के स्वरूप के
प्रतिपादन करनेवाली होती है, जैसे पुरुष स्वभावतः गंभीर आशय वाला होता
है, अति अधिक आपत्ति आ पडने पर भी कातर नहीं होता, न धैर्य का परि-
त्याग करता है, इत्यादि । इसी प्रकार जो भाषा जाति की अपेक्षा से नपुंसक
के स्वरूप का प्रतिपादन करने वाली होती है, जैसे-‘नपुंसक स्वभाव से क्लीब
होता है और वह मोह रूपी बडवानल की ज्वालाओं के समूह से जलता
रहता है’ इत्यादि । इस प्रकार की भाषा क्या प्रज्ञापनी होती है ? क्या यह
भाषा मृषा नहीं है ? तात्पर्य यह है कि यद्यपि जाति के गुण वही होते हैं जो
ऊपर कहे गए हैं, फिर भी कहीं किसी में अन्यथा भाव भी देखा जाता है,
जैसे कोई स्त्री भी गंभीर आशय वाली, और उत्कृष्ट सत्त्वशालिनी होती है,
जब कि कोई कोई पुरुष भी प्रकृति से तुच्छ, चपलेन्द्रिय और तनिक-सी
आपत्ति आने पर कातर होने वाले देखे जाते हैं । कोई नपुंसक भी-कम मोह

ચોથી અપળ અને ધૈર્યની દૃષ્ટિએ દુર્બળ હોય છે એજ પ્રકારે જે ભાષા જાતિની અપે-
ક્ષાએ પુરૂષના સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કરવાવાળી હોય છે, જેમ, પુરૂષ સ્વભાવતઃ ગંભીર
આશયવાળો હોય છે, અતિઅધિક આપત્તિ આવી પડતાં પણ કાયર થતો નથી ધૈર્યનો
પરિત્યાગ કરતો નથી. ઇત્યાદિ એ પ્રકારે જે ભાષાની અપેક્ષાએ નપુ સકનું પ્રતિપાદન
કરવાવાળી હોય છે, જેમ નપુ સક સ્વભાવે ક્લીબ હોય છે અને તે મોહ રૂપી વડવાન-
ળની જ્વાળાઓના સમૂહથી જળતો રહે છે, ઇત્યાદિ. એ પ્રકારની શુ ભાષા પ્રજ્ઞાપની હોય
છે ? શુ આ ભાષા મૃષા નથી ? તાત્પર્ય એ છે કે યદ્યપિ જાતિના ગુણ તેજ હોય છે જે
ઉપર કહેલા છે, છતાં પણ કયાય કોઈમા અન્યથા ભાવ પણ દેખાય છે, જેમ કોઈ સ્ત્રી
ગંભીર આશયવાળા ધીર અને ઉત્કૃષ્ટ સત્ત્વશાલિની હોય છે, બ્યારે કોઈ કોઈ પુરૂષ પણ
પ્રકૃતિથી તુચ્છ, અપલેન્દ્રિય અને જરા જેટલી આપત્તિ આવતા કાયર થતો જોવામા આવે

ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમ્ ‘જતીતિ ઇતિ પણ્ણવણી જાઈતિ પુમપણ્ણવણી જાઈતિ નપુંસગપણ્ણ-
વણી પણ્ણવણીણં એસા ભાસા, ન એસા ભાસા મોસા’-જાતિરિતિ-જાતિમધિકૃત્ય સ્ત્રીપજ્ઞા-
પની, જાતિરિતિ-જાતિમધિકૃત્ય પુંપ્રજ્ઞાપની, જાતિરિતિ-જાતિમધિકૃત્ય નપુંસકપ્રજ્ઞાપની
ભાષા પ્રજ્ઞાપની સ્વલુ એવા ભાષા ભવતિ, નૈવા ભાષા મૃષા ભવતિ, તથાદિ-જાતિગુણનિરૂપણં
બાહુલ્યાપેક્ષયા ભવતિ નો સમસ્તવ્યવ્યપેક્ષયા અત એવ જાતિગુણાન નિરૂપયન્તો નિર્મલ-
બુદ્ધયઃ પ્રાયઃ શબ્દ સમુચ્ચારયન્તિ-પ્રાયેણેદં દ્રષ્ટવ્ય મિત્યેવ મુન્યતે, શ્રતઃ કચિન્ કદાચિત્
જાતિગુણવૈપરીત્યેડપિ દોષાભાવાત્ પ્રજ્ઞાપન્યેવ એવા ભાષા, ન મૃષેતિ ભાવઃ ॥સૂ. ૨॥

ભાષા વિશેષવક્તવ્યતા

મૂલમ્ “અહ મંતે ! મંદકુમારણ વા મંદકુમારિયા વા જાણતિ વુચ-
માણા અહમેસેબુયામીતિ ? ગોયમા । નો ઇણ્ટે સવટ્ટે, નણ્ણતથ સવિણ્ણો,
અહ મંતે ! મંદકુમારણ વા મંદકુમારિયા વા જાણઈ આહારં આહારેમાણે
વાલા ઔર સત્તવવાન હોતા હૈ । અતએવ યહ સંશય ઉત્પન્ન હોતા હૈ કિ પૂર્વોક્ત
પ્રકાર કી ભાષા કો પ્રજ્ઞાપની સમજા જાય યા મૃષા સમજા જાય ?

ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈ-હાં ગૌતમ ! યહ જો સ્ત્રી પ્રજ્ઞાપની ભાષા હૈ, જો
પુરુષ પ્રજ્ઞાપની ભાષા હૈ અથવા જો નપુંસક પ્રજ્ઞાપની ભાષા હૈ, યહ ભાષા પ્રજ્ઞા-
પની અર્થાત્ સત્ય હૈ, યહ ભાષા મૃષા નહીં હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જાતિગુણોં કા
નિરૂપણ બહુલતા કી અપેક્ષા સે હોતા હૈ, એક-એક વ્યક્તિ કી અપેક્ષા સે નહીં
હોતા । યહી કારણ હૈ કિ જબ કિસી સમગ્ર જાતિ કે ગુણોં કા નિરૂપણ ક્રિયા
જાતા હૈ તો નિર્મલ બુદ્ધિ પ્રરૂપણ કર્તા પ્રાયઃ પ્રાયઃ શબ્દ કા પ્રયોગ કરતે હૈ ।
વે કહતે હૈ-પ્રાયઃ એસા સમજના ચાહિયે । અતએવ કદાચિત્ કિસી વ્યક્તિ સે
જાતીય ગુણ કી વિપરીતતા પાઈ જાય તો કી કોઈ દોષ ન હોને સે વહ ભાષા
પ્રજ્ઞાપની હી હૈ, ડસે મૃષા નહીં કહા જા સકતા ॥સૂ. ૨॥

છે કેઈ નપુસક પણ ઓછા મોહવાળો અને સત્તવાન હોય છે. તેથી જ એ સશય
ઉત્પન્ન થાય છે કે પૂર્વોક્ત પ્રકારની ભાષાને પ્રજ્ઞાપની સમજવી અગરતો મૃષા સમજવી ?
શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હાં ગૌતમ ! આ જે સ્ત્રી પ્રજ્ઞાપની છે, જે પુરુષ પ્રજ્ઞાપની
ભાષા છે અથવા જે નપુસક પ્રજ્ઞાપની ભાષા છે, એ ભાષા પ્રજ્ઞાપની અર્થાત્ સત્ય છે,
એ ભાષા મૃષા થતી નથી. તાત્પર્ય એ છે કે જાતિગુણોનું નિરૂપણ બહુલતાની અપેક્ષાએ
થાય છે, એક એક વ્યક્તિની અપેક્ષાએ નથી થતું એજ કારણ છે કે ન્યા કોઈ સમગ્ર
જાતિના ગુણોનું નિરૂપણ કરાય છે તો નિર્મળ બુદ્ધિ પ્રરૂપણ કર્તા પ્રાયઃ શબ્દનો પ્રયોગ
કરે છે-તેઓ કહે છે પ્રાયઃ એવું સમજવું બેઠ્યો, તેથીજ કોઈ વખત કોઈ વ્યક્તિમાં
જાતીય ગુણની વિપરીતતા મળી આવે તો પણ કોઈ દોષ ન થવાથી જ તે ભાષા
પ્રજ્ઞાપની જ છે. તે મૃષા નથી કહી શકાતી. ॥સૂ. ૨॥

अहमेसे आहारसाहारेमिति ? गोयमा ! नो इण्ठे समेट्ठे, णणत्थ सण्णिणो, अह भंते ! मंद मारए वा, मंदकुमारिया वा जाणइ अयं मे अम्मा पियरो ? गोयमा ! णो इण्ठे समेट्ठे णणत्थ सण्णिणो, ह भंते ! मंदकुमारए वा, मंदकुमारिया वा जाणति अयं मे अतिराउलो अयं मे अइराउलेत्ति ? गोयमा ! णो इण्ठे समेट्ठे, णणत्थ सण्णिणो, अह भंते ! मंदकुमारए वा, मंदकुमारिया वा जाणइ अयं मे भट्ठिदारए अयं मे भट्ठिदारियत्ति ? गोयमा ! णो इण्ठे समेट्ठे, णणत्थ सण्णिणो अह भंते ! उट्ठे गोणे खरे घोडए अए एलते जाणइ बुयमाणे अहमेसे बुयामि ? गोयमा ! णो इण्ठे समेट्ठे, णणत्थ सण्णिणो, अह भंते ! उट्ठे जाव एलए जाणति आहारं आहारेमाणे अहमेसे आहारेमि ? गोयमा ! णो इण्ठे समेट्ठे जाव णणत्थ सण्णिणो, अह भंते ! उट्ठे गोणे खरे घोडए अए एलए जाणइ, अयं मे अम्मापियरो ! गोयमा ! णो इण्ठे समेट्ठे, जाव सण्णिणो, अह भंते ! उट्ठे जाव एलए जाणइ, अयं मे अतिराउलेत्ति ? गोयमा ! णो इण्ठे समेट्ठे जाव णणत्थ सण्णिणो, अह भंते ! उट्ठे जाव एलए जाणइ अयं मे भट्ठिदारए अयं मे भट्ठिदारियत्ति ? गोयमा ! णो इण्ठे समेट्ठे जाव णणत्थ सण्णिणो” ॥सू० ३॥

छाया-अथ मदन्त ! मन्दकुमारको वा, मन्दकुमारिका वा जानाति ब्रुवाणा अहमेतद् ब्रवीमीति ? गौतम ! नायमर्थः समर्थ, नान्यत्र संज्ञिनः, अथ मदन्त ! मन्दकुमारको वा,

भाषा विशेष वक्तव्यता

शब्दार्थ-(अह) अथ (भंते ! मंदकुमारए वा मंदकुमारिया वा) हे भगवन् ! मन्दकुमार अर्थात् अबोध बालक अथवा अबोध बालिका (जाणति) जानती है (बुयमाणा) बोलती हुई (अहमेसे बुयामीति) मैं यह बोलती हूँ, ऐसा (गोयमा ! नो इण्ठे समेट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है (णणत्थ सण्णिणो)

भाषा विशेष वक्तव्यता

शब्दार्थ-(अह) अथ (भंते ! मंदकुमारए वा मंदकुमारिया वा) हे भगवन् ! मन्दकुमार अर्थात् अबोध बालक अथवा अबोध बालिका (जाणति) जानती है (बुयमाणा) बोलती हुई (अहमेसे बुयामीति) मैं यह बोलती हूँ, ऐसा (गोयमा ! नो इण्ठे समेट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है (णणत्थ सण्णिणो) स जीना सिवाय

मन्दकुमारिका वा जानाति आहारम् आहरन्ती अहमेतद् आहरामीति ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, नान्यत्र संज्ञिनः, अथ भदन्त ! मन्दकुमारको वा मन्दकुमारिका वा जानाति-इमौ मे अम्बापितरौ ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, नान्यत्र संज्ञिनः, अथ भदन्त ! मन्दकुमारको वा मन्दकुमारिका वा जानाति इदं मे स्वामिकुलम्, इदं मे स्वामिकुलम् ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, नान्यत्र संज्ञिनः, अथ भदन्त ! मन्दकुमारको वा मन्दकुमारिका वा जानाति-अयं मे भर्तृदारकः

संज्ञी के सिवाय

(अहं भंते ! मंदकुमारए वा मंदकुमारिया वा) हे भगवन् मंदकुमार या मन्दकुमारिका (जाणइ) जानते हैं (आहारं आहारेमाणे) आहार करते हुए (अहमेसे आहारमाहरेमिति) मैं इस आहार को करता हूं । (गोयमा !) हे गौतम ! (णो इणट्ठे समट्ठे) यह अर्थ समर्थ नहीं है । (णणत्थ सण्णिणो) संज्ञी के सिवाय

(अहं भंते ! मंदकुमारए वा, मंदकुमारिया वा जाणति) अथ हे भगवन् ! मन्दकुमार या मन्दकुमारिका जानती है (अयं मे अम्मापियरो) ये मेरे माता-पिता हैं ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है (णणत्थ सण्णिणो) संज्ञी को छोड़कर

(अहं भंते ! मंदकुमारए वा मंदकुमारिया वा जाणति) अथ हे भगवन् ! अबोध बालक अथवा अबोध बालिका जानती है (अयं मे अतिराउलो) यह मेरे स्वामी का घर है (अयं मे अहराउलेत्ति) यह मेरे स्वामी का घर है, ऐसा (गोयमा ! नो इणट्ठे समट्ठे) गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है (णणत्थ सण्णिणो) संज्ञी को छोड़कर ।

(अहं भंते ! मंदकुमारए वा मंदकुमारिया वा जाणति) हे भगवन् ! अबोध

(अहं भंते ! मंदकुमारए वा मंदकुमारिया) हे भगवन् ! मण्डुकिभार अगार कुमारिका (जाणइ) समर्थ शक्य है (आहार आहारेमाणे) आहार करता था है (अहमेसे आहारमाहरेमिति) हुं आ प्रधारना आहार करूं ? (गोयमा !) हे गौतम ! (णो इणट्ठे समट्ठे) आ अर्थ अशक्य नहीं, (णणत्थ सण्णिणो) संज्ञीने छोड़ीने

(अहं भंते ! मंदकुमारए वा, मंदकुमारिया वा जाणति) अथ हे भगवन् ! मन्दकुमार अगार मन्दकुमारिका नष्टे छे (अयं मे अम्मा पियरो) आ भारा मातापिता छे (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) गौतम ! आ अर्थ समर्थ नहीं (णणत्थ सण्णिणो) संज्ञीने छोड़ीने

(अहं भंते ! मंदकुमारए वा, कुमारिया वा जाणति) अथ हे भगवन् मन्दकुमार अगार मन्दकुमारिका नष्टे छे (अयं मे अतिराउलो) आ भारा स्वामीनुं घर छे (अयं मे अहराउलेत्ति) आ भारा स्वामीनुं घर छे, ओम् (गोयमा ! नो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! आ अर्थ समर्थ नहीं (णणत्थ सण्णिणो) संज्ञीने छोड़ीने

(अहं भंते ! मंदकुमारए वा मंदकुमारिया वा जाणति) हे भगवन् ! अबोध आणक

અયં મે મર્તૃદારકા इति ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, नान्यत्र संज्ञिनः, अथ भदन्त ! उष्ट्रो गौणः खरो घोटकः, अजः, एडको जानाति ब्रुवाणः अहमेतद् ब्रवीमि ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, नान्यत्र संज्ञिनः, अथ भदन्त ! उष्ट्रो यावद् एडको जानाति आहारम् आहरन् अहमेतद् आहरामि ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, यावद् नान्यत्र संज्ञिनः, अथ भदन्त ! उष्ट्रो गौणः खरः घोटकः अजः एडको जानाति इमो मे अम्बापितरौ ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः,

बालक अथवा अशोध बालिका जानती है (अयं मे भट्टिदारए, अयं मे भट्टिदार यत्ति) यह मेरे स्वामी का पुत्र है, यह मेरे स्वामी की पुत्री है ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, णणत्थ सण्णिणो) गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं, संज्ञी को छोड़ कर (अहं भंते ! उट्टे गोणे खरे घोटए अए एलते) हे भगवन् ! ऊट, बैल, गधा, घोड़ा, बकरा, भेड़ को (जाणति) जानता है (बुयमाणे) बोलता हुआ (अहमेसे ब्रुयामि) मैं यह बोलता हूँ (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है (णणत्थसण्णिणो) संज्ञी को छोड़ कर ।

(अहं भंते ! उट्टे जाव एलते जाणति आहारं आहारेमाणे भगवन् ! ऊट यावत् भेड़ जानता है आहार करता हुआ (अहमेसे आहारेमि) मैं यह खाता हूँ (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे जाव णणत्थ सण्णिणो) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं, संज्ञी को छोड़ कर

(अहं भंते ! उट्टे खरे घोटए अए एलए जाणति-अयं मे अम्बापियरो) हे भगवन् ! ऊट, गधा, घोड़ा, बकरा, भेड़ जानता है कि यह मेरे माता-पिता हैं ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, जाव णणत्थ सण्णिणो) हे गौतम ! यह अर्थ

अथवा अभोध आसिका બાણે છે (અયં મે મર્ત્તિદારણ, અયં મર્ત્તિદારયત્તિ) આ અમારા સ્વામીની પુત્ર છે, આ મારા સ્વામીની પુત્રી છે ? (ગોયમા ! ણો ઇણટ્ઠે સમટ્ઠે, હેગૌતમ ! એ અર્થ સમર્થ નથી, (ણણત્થ સણ્ણિણો) સંજ્ઞી સિવાય

(અહંભંતે ! ઉટ્ટે ગોણે, ખરે ઘોટણ અણ એલતે) હે ભગવન્ ! ઊટ, બળદ, ગધેડું, ઘોડો, બકરો. ઘેટા (જાણતિ) બાણે છે (બુયમાણે) બોલતા થકા (અહમેસે બ્રુયમિ) હું આ બોલુ છું (ગોયમા ! ણો ઇણટ્ઠે સમટ્ઠે) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (ણણત્થ સણ્ણિણો) સંજ્ઞીને છોડીને

(અહંભંતે ! ઉટ્ટે જાવ એલતે જાણતિ આહાર આહારેમાણે) હે ભગવન્ ! ઊટ યાવત બકરો બાણે છે આહાર કરી રહેલ (અહમેસે આહારેમિ) હું આ ખાઉ છું (ગોયમા ! ણો ઇણટ્ઠે સમટ્ઠે જાવ ણણત્થ સણ્ણિણો) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી સંજ્ઞી સિવાય

(અહંભંતે ! ઉટ્ટે ખરે ઘોટણ અણ એલણ જાણતિ-અયં મે અમ્માપિયરો) હે ભગવન્ ! ઊટ, ગધાડો, બકરો, વડ બાણે છે કે આ મારા માતા-પિતા છે ? (ગોયમા ! ણો ઇણટ્ઠે સમટ્ઠે જાવ ણણત્થ સણ્ણિણો) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, સંજ્ઞી સિવાય

यावत् नान्यत्र संज्ञिनः, अथ गदन्त ! उष्ट्रो यावद् एडको जानाति उदं मे स्वामिकुलमिति ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, यावद् नान्यत्र संज्ञिनः, अथ भदन्त ! उष्ट्रो यावद् एडको जानाति अयं मे भर्तृदारकः, अयं मे भर्तृदारिका इति ? गौतम ! नायमर्थः समर्थो यावत् नान्यत्र संज्ञिनः ॥ सू० ३ ॥

टीका-पूर्व भाषा प्ररूपिता, तत्प्रस्तायात् भाषा विषयमेव किञ्चिद् वैगिष्ट्यं प्रतिपादयितुं प्रथमं भाषाद्वैविध्यं प्ररूपयन्नाह-द्विविधा एतल्ल भाषा नवनि-एका सम्यगुपयुक्तस्य संयतस्य, द्वितीया अनुपयुक्तस्यासंयतस्य, तत्र यः पूर्वापरानुगन्धानपाटवशाली श्रुतज्ञानेन अर्थान् समर्थं नहीं सिवाय संज्ञी के ।

(अहं भंते ! उष्ट्रे जाव एलए जाणति-अयं मे अतिराउलेत्ति ?) भगवन् ! उदं यावत् भेड जानता है कि यह मेरे स्वामी का घर है ? (गोयमा ! जो इण्ठे उदं जा णणत्थ सण्णिणो) (गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं, यावत् संज्ञी को छोड़ कर ।

(अहं भंते ! उष्ट्रे जाव एलए जाणति-अयं मे भट्टिदारए, अयं मे भट्टिदारियत्ति ?) हे भगवन् ! उदं यावत् भेड जानता है-यह मेरे स्वामी का पुत्र है, यह मेरे स्वामी को पुत्री है ? (गोयमा ! जो इण्ठे समद्वे जाव णणत्थ सण्णिणो) गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं, यावत् संज्ञी को छोड़ कर ।

टीकार्थ-पहले भाषा का निरूपण किया, अब प्रकरण को लेकर भाषा के विषय में ही कुछ विशेष बातों की प्ररूपणा की जाती है-भाषा दो प्रकार की होती है-सम्यक् प्रकार से उपयुक्त अर्थात् उपयोग वाले संयमी की भाषा, दूसरी अनुपयुक्त अर्थात् उपयोग शून्य असंयत जन की भाषा । जो पूर्वापर-संबंध को समझ कर एवं श्रुतज्ञान के द्वारा अर्थों का विचार करके बोलता है,

(अहं भंते ! उष्ट्रे जाव एलए जाणति अयं मे अतिराउलेत्ति) हे भगवन् ! उदं यावत् वडं भण्णे छे के आ मारास्वामीनु घर छे ? (गोयमा ! जो इण्ठे समद्वे जाव णणत्थ सण्णिणो) हे गौतम ! आ अर्थ समर्थ नहीं संज्ञी सिवाय

(अहं भंते ! उष्ट्रे जाव एलए जाणति अयं मे भट्टिदारए अयं मे भट्टिदारियत्ति) हे भगवन् ! उदं यावत् वडं भण्णे छे-आ मारा स्वामीने पुत्र छे. आ मारा स्वामीनी पुत्री छे ? (गोयमा ! जो इण्ठे समद्वे जाव णणत्थ सण्णिणो) हे गौतम ! आ अर्थ समर्थ नहीं, यावत् संज्ञी सिवाय

टीकार्थ-पहले भाषातु निरूपण कर्तुं, 'हेवे प्रकरणे दधने भाषाना विषयमां कायिक विशेष बातानी प्ररूपणा कराय छे-भाषा के प्रकारनी होय छे-सम्यक् प्रकारथी उपयुक्त अर्थात् उपयोगवाला संयमीनी भाषा, जील अनुपयुक्त, अर्थात् उपयोग शून्य असंयत भाषासनी भाषा. जे पूर्वापर-संबन्धने समझने तेमज श्रुतज्ञानना द्वारा अर्थाने।

પર્યાલોચ્ય ઘૂતે સ સમ્યગુપયુક્તો વ્યપદિશ્યતે, સ સ્વલ્લુ એવં જાનાતિ-અહમેતદ્ બ્રવીમીતિ, યઃ પુનઃ કરુણાપાટવેન વાતાદિનોપહતચૈતન્યત્વેન વા પૂર્વાપરાનુપન્વાનવિકલો યથા કથ-શ્ચિદ્ મનસા પરિકલ્પ્ય પરિકલ્પ્ય ઘૂતે સોઽનુપયુક્તો વ્યપદિશ્યતે સ સ્વલ્લુવેવમપિ ન જાનાતિ-અહમેતદ્ બ્રવીમિ, ઇતિ, વાલકાદયોઽપિ ચ દ્રુવાણા દરીદ્રશ્યન્તે, અતએવ સંશયાનો ગૌતમઃ-કિમેતે કુમારાદયો જાનન્તિ 'યદ્ વયમેતદ્ બ્રૂમ ઇતિ ?' કિં વા ન જાનન્તિ ? ઇતિ પૃચ્છતિ- 'અહ મતે ! મંદકુમારણ વા, મંદકુમારિયા વા જાણઃ બુયમાણા અહમેસે બુયામીતિ ?' હે મદન્ત ! અથ મન્દકુમારકો વા-ઉત્તાનશયો નવજાતશિશુઃ અતિવાલઃ, મન્દકુમારિકા વા ઉત્તાનશયા નવ જાતા વાલિકા દ્રુવાણા-ભાષમાણા-માપાપ્રાયોગ્યાન્ પુદ્ગલાનાદાય ભાષાત્વેન પરિણમય્ય ઉચ્ચારયન્તી કિમેવં જાનાતિ-યદહમેતદ્ બ્રવીમીતિ ? મગવાનાહ- 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જો ઇણદ્દે સમદ્દે' નાયમર્યઃ સમર્યઃ-યુક્ત્યોપપન્નઃ, નૈતત્ સમ્યગિત્યર્યઃ, સ સ્વલ્લુ

વહ સમ્યક્ પ્રકાર સે ઉપયુક્ત કહલાતા હૈ । વહ જાનતા હૈ કિ મૈં યહ બોલ રહા હું । કિન્તુ જો ઇન્દ્રિયોં કી અપદુતા કે કારણ અથવા વાત આદિ કે દ્વારા ચૈતન્ય કા ઉપઘાત હો જાને કે કારણ આગે-પીછે કા સમ્બન્ધ નહીં જોડ સકતા, જો જૈસે-તૈસે મન સે કલ્પના કર-કરકે બોલતા હૈ, વહ અનુપયુક્ત કહલાતા હૈ । વહ એસા મી નહીં જાનતા કિ- 'મૈં યહ બોલ રહા હું ?

બાલક આદિ મી બોલતે દેખે જાતે હૈ । અતઃ સંશય કરતે હુએ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈ-કયા યે કુમાર આદિ જાનતે હૈ કિ હમ યહ બોલ રહે હૈ ? અથવા નહીં જાનતે હૈ ? યહી આગે કહા જાતા હૈ-હે મગવન્ ! મન્દ કુમાર અર્થાત્ સરલ આશય વાલા નવજાત શિશુ યા અબોધ બચ્ચા યા હસી પ્રકાર કી અબોધ વાલિકા જબ બોલતી હૈ અર્થાત્ ભાષા કે યોગ્ય પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ કરકે એવં ઉન્હેં ભાષા કે રૂપ મૈં પરિણત કરકે ઉચ્ચારણ કરતી હૈ, તબ કયા ઉસે માલૂમ રહતા હૈ કિ મૈં યહ બોલ રહા હું યા બોલ રહી હું ?

વિચાર કરીને બોલે છે, તે સમ્યક્ પ્રકારથી ઉપયુક્ત કહેવાય છે. તે બોલે છે કે હું આ બોલી રહ્યો છું. કિન્તુ જે ઇન્દ્રિયોની અપદુતાના કારણે અથવા બાલ આદિ દ્વારા ચૈતન્યનો ઉપઘાત થઈ જવાને કારણે આગળ પાછળનો સમ્બન્ધ નથી ભેદ શકતા, જે જેવા તેવા મનથી કલ્પના કરી કરીને બોલે છે, તે અનુપયુક્ત કહેવાય છે તે એમ પણ નથી બોલતા-કે હું આમ બોલી રહ્યો છું

બાલક વિગેરેને પણ બોલતા ભેદજે છીએ. તેથી સંશય કરતા શ્રી ગૌતમ । પ્રશ્ન કરે છે-શું કુમાર વિગેરે બોલે છે કે એમ આ બોલી રહ્યા છીએ ? અગર નથી બોલતા ? એ જ આગળ કહેવાય છે-હે ભગવન્ ! મન્દકુમાર અર્થાત્ સરલ આશયવાળા નવબાલ શિશુ અગર અબોધ બાળક અગર એવી બાલની અબોધ બાલિકા જ્યારે બોલે છે અર્થાત્ ભાષાને યોગ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને તેને ભાષા રૂપમાં પરિણત કરીને ઉચ્ચારણ કરે છે, ત્યારે શું એને માલુમ રહે છે કે હું આ બોલી રહેલો છું, અગર બોલી રહેલી છું ?

મન્દકુમારો યદ્યપિ મનઃ પર્યાપ્ત્યા પર્યાપ્તો ભાતિ તસ્યાઘન્વેઽપિ મનઃકરણમપદુવર્તતે મનઃ-
કરણસ્યાપાટવાન્ચ ક્ષયોપશમસ્યાપિ મન્દત્વમ્ ભવતિ, શ્રુતજ્ઞાનાવરણસ્ય ક્ષયોપશમઃ પ્રાયો-
મનઃકરણપાટવમવલમ્બ્ય સંજાયતે લોકે તર્થેન દર્શનાત્, તરમાદ્ મન્દકુમારકો મન્દકુમારિકા
વા બ્રુવાણા ન જાનાતિ-યદહમેતદ્ બ્રવીમી તે, અથ તર્દિં કિં સર્વોઽપિ ન જાનાતીત્યત આહ-
'ળળ્લત્થ સળ્ળિળ્લો'-નાન્યત્ર સંજ્ઞિનઃ, અત્ર અન્યત્ર શબ્દસ્ય પરિવર્જનાર્યકતયા સંજ્ઞિનોઽન્યત્ર-
સંજ્ઞિનમ્-અવધિજ્ઞાનિનં જાતિસ્પરં સામાન્યેન વિશિષ્ટમનઃપાટવશાલિનં વા વર્જયિત્વા સંજ્ઞિ-
નોઽન્ય इत्यर्थः ન જાનાતિ, સંજ્ઞી પુનઃ પૂર્વોક્તસ્વરૂપો જાનાત્યેવેતિ ભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ
'અહ મંતે ! મંદકુમારણ વા મંદકુમારિયા વા જાણઙ આહારં આહારેમાળે અહમેસે આહારમાહા-

ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં-ગૌતમ ? યહ અર્થ સમર્થ નહીં, અર્થાત્ યહ વાત
યુક્તિ સંગત નહીં હૈ । યદ્યપિ વહ મન્દ કુમાર મનઃ પર્યાપ્તિ સે પર્યાપ્ત હૈ, મગર
અબ મી ઉસકા મન અપદુ હૈ ઓર મન કી અપદુતા કે કારણ ઉસકા ક્ષયો-
પશમ મી મંદ હી હોતા હૈ । શ્રુતજ્ઞાનાવરણ કર્મ કા ક્ષયોપશમ પ્રાયઃ મન રૂપ
કરણ કી પદુતા કે આશ્રય સે ઉત્પન્ન હોતા હૈ । લોક મેં એસા હી દેખા જાતા
હૈ । અતઃપ્રવ મન્દ કુમાર યા મન્દ કુમારિકા કો બોલતે સમય યહ નહીં જ્ઞાત
હોતા કિ મૈ યહ બોલતા હૂં યા બોલતો હૂ । કયા કિસી મી બાલક-બાલિકા
કો એસા જ્ઞાન નહીં હોતા ? હિસ પ્રશ્ન કા ઉત્તર દિયા ગયા હૈ 'ળળ્લત્થ સળ્ળિ-
ળ્લો' । યહાં અન્યત્ર શબ્દ કા અર્થ હૈ-સિવાય યા છોડકર । યહાં સંજ્ઞા કા અર્થ
હૈ અવધિજ્ઞાની અથવા જાતિસ્મરણ વાલા યા મન કી વિશિષ્ટ પદુતા વાલા ।
તાત્પર્ય યહ હુઆ કિ સંજ્ઞી જીવ કો છોડ કર કિસી મી મન્દકુમાર યા કુમા-
રિકા કો યહ માલૂલ નહીં હોતા કિ મૈ યહ બોલ રહા હૂ । હાં પૂર્વોક્ત સંજ્ઞી કો
જ્ઞાત રહતા હૈ કિ મૈ યહ બોલ રહા હૂં ।

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-આ અર્થ સમર્થ નથી, અર્થાત્ આ વાત યુક્તિ સંગત
નથી જો કે તે મન્દકુમાર મન પર્યાપ્તિથી પર્યાપ્ત છે. પણ ન્યારે પણ એવું મન અપદુ
છે, અને મનની અપદુતાના કારણે તેના ક્ષયોપશમ પણ મંદ જ થાય છે. શ્રુતજ્ઞાના
વરણ કર્મનો ક્ષયોપશમ પ્રાય મનરૂપ કરણની પદુતાના આશ્રયથી ઉત્પન્ન થાય છે.
લોકમાં એવું જ જોવામા આવે છે. તેથીજ મન્દકુમાર અગર મન્દકુમારિકાને જોતતા
સમયે એ નથી સમજતું કે હું આ જોહુ છું અગરતો જોલી રહી છું શું કેહું પણ બાલક
બાલિકાને એવું નથી થતું ? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપેલો છે-'ળળ્લત્થ સળ્ળિળ્લો' અહીં અન્યત્ર
શબ્દનો અર્થ છે-સિવાય અગર લગ્નને અહીં સંજ્ઞીનો અર્થ છે અવધિજ્ઞાની અથવા
જાતિ સ્મરણવાળા અગર મનની વિશિષ્ટ પદુતાવાલા. તાત્પર્ય એ છે કે સંજ્ઞી જીવને
છોડીને કેહું પણ મન્દકુમાર અગર કુમારિકાને એમ માહુમ નથી થતું કે હું આ જોલી
રહ્યો છું કે જોલી રહી છું. હા ! પૂર્વોક્ત સંજ્ઞીને જ્ઞાન રહે છે કે હું આ જોલી રહ્યો છું.

રેમિત્તિ ?' હે મદન્ત ! અથ મન્દકુમારકો વા-ઉત્તાનશયો વાલકઃ, મન્દકુમારિકા વા-ઉત્તાન-
શયા વાલિકા આહારમ્ આહરન્તી કિ જાનાતિ-યદહમેતમાહારમાહારામીતિ ? મગવાનાહ-
'ગોયમા ! ણો ઇણદ્દે સમદ્દે'—હે ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ—યુક્ત્યોપપન્નઃ સંભવતિ, ન સમ્ય-
ગેતદિત્યર્થઃ, પ્રાગુક્તયુક્તે સ્તુલ્યતાત્, અથ તર્હિં કિં સર્વોઽપિ ન જાનાતીત્યત આહ—'ગણ્ણ-
ત્ય સણ્ણિણો'—નાન્યત્ર સંજ્ઞિનઃ—અવધિજ્ઞાનિનઃ જાતિસ્મરણાત્ સામાન્યેન વિશિષ્ટમનઃપાટવ-
જ્ઞાલિનો વા મિશ્નો ન જાનાતિ સંજ્ઞીતુ યથોક્તસ્વરૂપો જાનાત્યેવેત્યાશયઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—
'અહ મંતે ! મન્દકુમારપ્ વા મન્દકુમારિયા વા જાણઈ અયં મે અમ્માપિયરો ?' હે મદન્ત ! મન્દ-
કુમારકો વા, મન્દકુમારિકા વા કિં જાનાતિ—યદિમૌ મે અમ્બાપિતરૌ વર્તેતે ઇતિ ? મગવાનાહ-
'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'ણો ઇણદ્દે સમદ્દે'—નાયમર્થઃ સમર્થઃ—યુક્ત્યોપપન્નો ભવતિ, નૈતત્સમ્ય-

ગૌતમ પુનઃ પ્રશ્ન કરતે હૈં—હે ભગવન્ ! અબોધ વાલક અથવા અબોધ
વાલિકા આહાર કરતી હુઈ કયા જાનતી હૈ કિ મૈં યહ આહાર કર રહી છું ?

મગવાન્-ગૌતમસ્વામી ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં, અર્થાત્ એસા નહીં હૈ । ઇસ
વિષય મૈં મી પૂર્વોક્ત યુક્તિ હી સમજના ચાહિયે । સગર કયા સમી નહીં જાનતે
હૈં ? ઇસકા ઉત્તર દેને કે લિયે કહા હૈ—સંજ્ઞી કો છોડ કર । અર્થાત્ જો અવધિ
જ્ઞાની હૈ, જિસે જાતિસ્મરણ જ્ઞાન હૈ અથવા જિસકા મન વિશિષ્ટ પદુ હૈ, ઉસે
છોડકર દુસરે નહીં જાનતે । સંજ્ઞી તો પૂર્વોક્ત વાત કો જાનતા હી હૈં ।

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈં—હે ભગવન્ ! કયા મન્દ કુમાર અથવા મન્દ
મારિકા જાનતી હૈ કિ યહ મેરે માતા-પિતા હૈં ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ, અર્થાત્ યહ વાત સંગત નહીં
હૈ । ઇસ વિષય મૈં મી વહી યુક્તિ સમજ લેની ચાહિયે જો પહેલે કહી ગઈ હૈ ।
તો કયા સમી કો યહ માલૂમ નહીં હોતા કિ મેરે યહ માતા-પિતા હૈં ? ઇસ કા

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ ! અબોધ બાલક અથવા અબોધ બાલિકા
આહાર કરતા શુ બણે છે કે હું આ આહાર કર છું કે કરી રહી છું ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, અર્થાત્ એવું નથી. એ બાબ-
તમા પણ પૂર્વોક્ત યુક્તિ જ સમજવી જોઈએ. પરન્તુ શુ બધા નથી બણતા ? તેને
ઉત્તર આપવા માટે કહ્યું છે—સંજ્ઞી સિવાય । અર્થાત્ જે અવધિજ્ઞાની છે, જેને જાતિ
સ્મરણ જ્ઞાન છે અથવા જેનું મન વિશિષ્ટ પદુ છે, તેમના સિવાય બીજા નથી બણતા
સંજ્ઞી તો પૂર્વોક્ત વાતને બણેજ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ ! શુ મન્દકુમાર અથવા મન્દકુમારિકા
બણે છે કે આ મારા માતા-પિતા છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! એ અર્થ સમર્થ નથી. અર્થાત્ એ વાત સંગત નથી.
એ વિષયમાં પણ તેજ યુક્તિ સમજ લેવી જોઈએ જે પહેલા કહેલી છે. તો શુ બધાને

ગિત્યર્થઃ, પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, અથ તર્હિં કિં સર્વોઽપિ ન જાનાતીત્યત આહ-‘ળળ્ળન્થ સળ્ળિળ્ળો’ નાન્યત્ર સંજ્ઞિનઃ અવધિજ્ઞાનિનો જાતિસ્મરણાદ્ વા સામાન્યેન વિગિષ્ટમનઃપાટવોપેનાદ્વાઽ-ન્યો ન જાનાતિ, સંજ્ઞીપુનઃ પ્રાગુક્તલક્ષણો જાનાત્યેવેતિ ભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અહ મંતે ! મંદકુમારણ વા મંદકુમારિયા વા જાણઈ અયં મે અતિરાઝલો, અયં મે અઠરાઝલેત્તિ?’ હે મદન્ત ! અથ મન્દકુમારકો વા મન્દકુમારિકા વા કિં જાનાતિ-एतद् मे स्वामिकुलम् ? एतद् मे स्वामि-कुलं वर्तते इति ? अतिराजलशब्दः स्वामिकुलवाचको देशीयो बोध्यः, भगवानाह-‘गोयमा !’ હે ગૌતમ ! ‘ળો ઇળ્ળે સમળ્ળે’ નાયમર્થઃ સમર્થઃ-યુક્ત્યોપપન્નઃ, નૈનત્ સમ્યગિત્યાશયઃ, પ્રાગુ-ક્તયુક્તેઃ, અથ તર્હિં કિં સર્વોઽપિ ન જાનાતીત્યત આહ-‘ળળ્ળન્થ સળ્ળિળ્ળો’-નાન્યત્ર સંજ્ઞિનઃ, સંજ્ઞિનમ્-અવધિજ્ઞાનિનં વર્જયિત્વા તદન્યો ન જાનાતિ, સંજ્ઞી તુ જ નાત્યેવેતિ ભાવઃ । ગૌતમઃ

દિયા ગયા હૈ-સંજ્ઞી કો છોડ કર જો અવધિજ્ઞાની હૈ, જિન્હૈ જાનિશ્વરણ જ્ઞાન હૈ અથવા સામાન્યતઃ જિનકા મન અત્યન્ત પડુ હૈ, વે તો યહ જાનતે હૈ, કિન્તુ ડનકે સિવાય અન્ય કો માલૂમ નહાં હોતા કિ યે મેરે માતા-પિતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરતે હૈ-હે ભગવન્ ! કયા મન્દ કુમાર અથવા મન્દ કુમારી જાનતે હૈ જિ યહ મેરે સ્વામી કા ઘર હૈ, યહ મેરે સ્વામી કા ઘર હૈ ? મૂલ સૂત્ર મેં ‘અતિરાઝલ’ શબ્દ કા પ્રયોગ કિયા ગયા હૈ । યહ શબ્દ દેશ્ય પ્રાકૃત હૈ ઓર હસકા અર્થ હૈ-સ્વામી કા કુલ અર્થાત્ ઘર ।

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ, અર્થાત્ યહ વાત સંગત નહીં હૈ । હસકા કારણ પહેલે હી બતલાયા જા ચુકા હૈ । તો કયા સમી કો પેસા જ્ઞાન નહીં હોતા ? હસકા ઉત્તર હૈ-સંજ્ઞી કો છોડ કર । સંજ્ઞી કા અર્થ પહેલે બતલાયા જા ચુકા હૈ । સંજ્ઞી યહ વાત જાનતા હૈ, ડસકે સિવાય અન્ય કો યહ જ્ઞાન નહીં હોતા કિ યહ મેરે સ્વામી કા કુલ હૈ ।

એ માલુમ નથી થતું કે આ આમારા માતા-પિતા છે ? તેનો ઉત્તર આપેલ છે-સંજ્ઞી સિવાય જે અવધિજ્ઞાની છે, જેઓને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન છે અથવા સામાન્ય પણે જેમના મન અત્યન્ત પડુ છે, તેઓ તો એ જાણે છે, કિન્તુ તેમના સિવાય અન્યને માલુમ નથી થતું કે આ મારા માતા પિતા છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! શુ મંદકુમાર અથવા મન્દકુમારી જાણે છે કે આ મારા સ્વામીનું ઘર છે ? મૂલ સૂત્રમા ‘અતિરાઝલ, શબ્દનો પ્રયોગ કરેલ છે. આ શબ્દ પ્રાકૃત છે અને તેનો અર્થ છે સ્વામીનું કુળ અર્થાત્ ઘર.

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી. અર્થાત્ આ વાત સંગત નથી એનું કારણ પહેલા જ બતાવી દિધેલું છે. તો શું બધાને એવું જ્ઞાન નથી થતું ? તેનો ઉત્તર છે સંજ્ઞીને છોડીને સંજ્ઞીનો અર્થ પહેલા બતાવી દિધેલો છે. સંજ્ઞી એ વાત જાણે છે. તેના સિવાય અન્યને એ નથી સમજાતું કે આ મારા સ્વામીનું કુલ છે.

પૃચ્છતિ-‘અહ મંતે ! મંદકુમારણ વા મંદકુમારિયા વા જાણઈ અયં મે મદ્દિદારણ, અયં મે મદ્દિદારિયત્તિ ?’ હે મદન્ત ! અથ મન્દકુમારકો વા, મન્દકુમારિકા વા કિં જાનાતિ અયં મે મર્ત્તદારકો વર્તતે, અયં મે મર્ત્તદારકો વર્તતે इति ? મર્તા સ્વામી તસ્ય દારકઃ પુત્રો મર્ત્તદારકઃ, મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ળો ઇણદ્દે સમદ્દે’ નાયમર્થ સમર્થઃ-યુક્ત્યોપપન્નો ભવતિ, પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, । અથ તર્હિં કિં ન કોઽપિ જાનાતીત્યત આહ-‘ળણ્ણતથ સણ્ણિળો’ નાન્યત્ર સંઙ્ગિનઃ-અવધિજ્ઞાનિનોઽન્યો ન જાનાતિ સંજ્ઞી પુનર્જાનાત્યેવેત્યાશયઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અહ મંતે ! ઉદ્દે ગોળે સ્વરે ઘોહણ અણ પલાણ જાણઈ બુયમાળે અહમેસે બુયામિ ?’ હે મદન્ત ! અથ ઉષ્ટ્રો ગૌઃ સ્વરઃ-ગર્દભઃ, ઘોટકઃ-અશ્વઃ, અજઃ, ઇલકઃ-મેષઃ બ્રુવાણઃ કિં જાનાતિ-યદ્ અહમેતદ્ બ્રવીમીતિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ળો ઇણદ્દે સમદ્દે’-નાયમર્થઃ સમર્થઃ-યુક્ત્યોપપન્નઃ સંભવતિ, પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, અથ તર્હિં કિં ન કોઽપિ જાનાતિ ? इत्यત-આહ-‘ળણ્ણતથ સણ્ણિળો’-નાન્યત્ર સંઙ્ગિનઃ, સંઙ્ગિનમ્-અવધિજ્ઞાનિનં વિહાય તદન્યો

ગૌતમસ્વામી હે ભગવન્ ! મન્દકુમાર અથવા મન્દ કુમારિકા કયા યહ જાનતી હૈ કિ યહ મેરા મર્ત્તદારક અર્થાત્ સ્વામી કા પુત્ર હૈ ? યહ મેરી મર્ત્તદારિકા હૈ ? મગવાન્-હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં, અર્થાત્ ઉસે યહ નહીં માલૂમ હોતા । ઇસકા કારણ બતલાયા જા ચુકા હૈ । કયા કોઈ મી નહીં જાનતા હૈ ? ઇસકા ઉત્તર દેતે હૈ-સંજ્ઞી કો છોડ કર અર્થાત્ સિફ સંજ્ઞી કુમાર યા કુમારિકા કો હી યહ જ્ઞાન હોતા હૈ કિ યહ મેરે સ્વામી કા પુત્ર યા પુત્રી હૈ ।

ગૌતમ-હે ભગવન્ ! ઝંટ, ગૌ, ગર્દમ, ઘોહા, બકરા યા મેઢા જબ બોલતા હૈ તો કયા ઉસે યહ માલૂમ હોતા હૈ કિ મૈ યહ બોલ રહા હૂં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ, અર્થાત્ વહ નહીં જાનતા ‘સૈ’ યહ બોલ રહા હૂ । તો કયા કોઈ મી ઝંટ આદિ નહીં જાનતા ? ઇસકા ઉત્તર હૈ-સંજ્ઞી કો છોડ કર । અર્થાત્ કોઈ વિશિષ્ટ જ્ઞાનવાન્ ઝંટ હી એસા જાન

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મન્દકુમાર અથવા મન્દકુમારિકા શુ એ જાણે છે કે આ મારો મર્ત્તદારક અર્થાત્ સ્વામીનો પુત્ર છે ? આ મારી મર્ત્તદારિકા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એ અર્થ સમર્થ નથી, અર્થાત્ તેને એ નથી માલુમ થતુ એનુ કારણ બતાવી દિધેલુ છે. શુ કોઈ પણ નથી જાણતુ ? તેનો ઉત્તર આપે છે-સ જી સિવાય અર્થાત્ કેવળ સ જીકુમાર અગર કુમારિકાને જ એ જ્ઞાન થાય છે કે અમારા સ્વામીનો પુત્ર કે પુત્રી છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઊટ, ગાય, ગર્દભ, ઘોડા, બકરા, અગર મેઢા (ધેટા) જો દે છે તો શુ તેને એ માલુમ પડે છે કે હું આ જોલી રહ્યો છું ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એ અર્થ સમર્થ નથી અર્થાત્ તે નથી જાણતા કે હું આ જોલી રહેલ છું. તો શુ કોઈ ઊટ આદિ નથી જાણતા ? તો તેનો ઉત્તર છે-સ જીના સિવાય

ન જાનાતિ, સંજી તુ અવધિજ્ઞાનિત્વાદ્ જાનાત્યેવેતિ ભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અહ મંતે ! ઉદ્દે જાવ્ એલ્ જાણહ આહારં આહારેમાણે અહમેસે આહારેમિ ?’ હે ભદ્રન્ત ! અથ ઉપ્દ્રો યાવદ્-ગૌઃ, ય્વઃ, ઘોટકઃ, અજઃ, એકઃ કિં જાનાતિ-આહારમ્ આહરન અહમેતદ્ આહ-રામીતિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જો ઇણદ્દે સમદ્દે’-નાયમર્થઃ સમર્થઃ-યુક્ત્યો-પપન્નઃ સંભવતિ, પ્રાગુક્તયુક્તેઃ । અથ તર્હિં કિં ન કોઽપિ જાનાતીત્યાહ-‘જણ્ણતથ સણ્ણિણો’ નાન્યત્ર સંજ્ઞિનઃ, સંજ્ઞિનમ્-અવધિજ્ઞાનિનં વર્જયિત્વા તદન્યો ન જાનાતિ, સંજી તુ-અવધિ-જ્ઞાની જાનાત્યેવેતિ ભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અહ મંતે ! ઉદ્દે ગોણે ય્વરે ઘોડે અર્ એલ્ જાણહ-અયં મે અમ્માપિયરો ?’ હે ભદ્રન્ત ! અથ ઉપ્દ્રો ગૌઃ ય્વરો ઘોટકઃ, અજઃ, એકઃ કિં જાનાતિ-ઈમૌ મે અમ્વાપિતરૌ વર્તેતે ઇતિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! જો ઇણદ્દે સમદ્દે’-નાયમર્થઃ સમર્થઃ-યુક્ત્યોપપન્નઃ સંભવતિ પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, અથ તર્હિં કિં ન કોઽપિ જાનાતીત્યત આહ-‘જણ્ણતથ સણ્ણિણો’-નાન્યત્ર સંજ્ઞિનઃ-સંજ્ઞિનમ્-અવધિજ્ઞાનિનં સક્તા હૈ સમી નહીં જાનતે ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઝંટ, ગૌ, ગર્દમ, ઘોડા, વકરા, યા મેઢા આહાર કરતે સમય કયા યહ જાનતે હૈં કિં મૈ યહ આહાર કર રહા હૂં ?

ભગવાન્-ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ ! હિસકા કારણ પૂર્વવત્ સમજ્ઞ લેના ચાહિયે । તો કયા કોઈ મી ઝંટ આદિ એસા નહીં જાનતા હૈ ? હિસકા ઉત્તર હૈ-સિર્ફ સંજી કો છોડ કર । કેવલ સંજી અર્થાત્ વિશિષ્ટ જ્ઞાનવાન્ ઝંટ આદિ હી એસા જાન સક્તા હૈ, પ્રત્યેક નહીં ।

ગૌતમ ! હે ભગવન્ ! ઝંટ, ગૌ, ગધા, ઘોડા, વકરા અથવા મેઢા કયા યહ જાનતા હૈ કિં મેરે માતા-પિતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સંજી ઝંટ આદિ કો છોડ કર, યહ અર્થ સમર્થ નહીં

અર્થાત્ કોઈ વિશિષ્ટ જ્ઞાનવાન ઝંટ આદિ જ એવું બાણી શકે છે પ્રત્યેક નથી બાણતા શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે કે-હે ભગવન્ ! ઝંટ ગાય, ગધેડા ઘોડા બકરા કે ઘેટા શુ એ બાણે છે ? કે હું આ આહાર કરી રહ્યો છું ?

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! આમ કહેવું તે બરોબર નથી. તેનું કારણ-પહેલાં કહ્યા પ્રમાણે જ સમજી લેવું બેઠ્યો. તો શું કોઈ પણ ઝંટ વિગેરે એમ નથી સમજતા ? તેનો ઉત્તર એ છે કે-કેવળ સંજી પ્રાણી શિવાય કોઈ બાણતા નથી. કેવળ સંજી અર્થાત્ વિશેષ પ્રકારના જ્ઞાનવાળા ઝંટ વિગેરે જ એવું બાણી શકે છે હરેક નહીં .

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઝંટ, ગાય, ગર્દમ, ઘોડા, બકરા અથવા ઘેટાં શું બાણે છે કે આ મારા માતાપિતા છે ?

શ્રી ભગવાન્-ગૌતમ ! સંજી ઝંટ આદિ શિવાય એ અર્થ સમર્થ નથી. અર્થાત્

પૃચ્છતિ-‘અહ મંતે ! મંદકુમારપ વા મંદકુમારિયા વા જાણઈ અયં મે મટ્ટિદારપ, અયં મે મટ્ટિદારિયત્તિ ?’ હે મદન્ત ! અથ મન્દકુમારકો વા, મન્દકુમારિકા વા કિં જાનાતિ અયં મે મર્તદારકો વર્તેતે, અયં મે મર્તદારકો વર્તેતે इति ? મર્તા સ્વામી તસ્ય દારકઃ પુત્રો મર્તદારક, મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ળો ઇણદ્દે સમદ્દે’ નાયમર્થ સમર્થઃ-યુક્ત્યોપપન્નો મવતિ, પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, । અય તર્હિં કિં ન કોઽપિ જાનાતીત્યત આહ-‘ળણ્ણતથ સણ્ણિળો’ નાન્યત્ર સંજ્ઞિનઃ-અવધિજ્ઞાનિનોઽન્યો ન જાનાતિ સંજ્ઞી પુનર્જાનાત્યેવેત્યાશયઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અહ મંતે ! ઉદ્દે ગોળે સ્વરે ઘોહપ અપ પ્લાપ જાણઈ બુયમાળે અહમેસે બુયામિ ?’ હે મદન્ત ! અથ ઉષ્ટ્રો ગૌઃ સ્વરઃ-ગર્દભઃ, ઘોટકઃ-અશ્વઃ, અજઃ, ઇલકઃ-મેષઃ બ્રુવાણઃ કિં જાનાતિ-યદ્ અહમેતદ્ બ્રવીમીતિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ળો ઇણદ્દે સમદ્દે’-નાયમર્થઃ સમર્થઃ-યુક્ત્યોપપન્નઃ સંમવતિ, પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, અથ તર્હિં કિં ન કોઽપિ જાનાતિ ? इत्यત-આહ-‘ળણ્ણતથ સણ્ણિળો’-નાન્યત્ર સંજ્ઞિનઃ, સંજ્ઞિનમ્-અવધિજ્ઞાનિનં વિહાય તદન્યો

ગૌતમસ્વામી હે મગવન્ ! મન્દકુમાર અથવા મન્દ કુમારિકા કયા યહ જાનતી હૈ કિ યહ મેરા મર્તદારક અર્થાત્ સ્વામી કા પુત્ર હૈ ? યહ મેરી મર્તદારિકા હૈ ? મગવાન્-હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં, અર્થાત્ ઉસે યહ નહીં માલૂમ હોતા । હસકા કારણ બતલાયા જા ચુકા હૈ । કયા કોઈ મી નહીં જાનતા હૈ ? હસકા ઉત્તર દેતે હૈ-સંજ્ઞી કો છોડ કર અર્થાત્ સિફે સંજ્ઞી કુમાર યા કુમારિકા કો હી યહ જ્ઞાન હોતા હૈ કિ યહ મેરે સ્વામી કા પુત્ર યા પુત્રી હૈ ।

ગૌતમ-હે મગવન્ ! ઝંટ, ગૌ, ગર્દભ, ઘોઢા, વકરા યા મેઢા જબ બોલતા હૈ તો કયા ઉસે યહ માલૂમ હોતા હૈ કિ મૈ યહ બોલ રહા હૂં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ, અર્થાત્ વહ નહીં જાનતા કિ સૈ યહ બોલ રહા હૂ । તો કયા કોઈ મી ઝંટ આદિ નહીં જાનતા ? હસકા ઉત્તર હૈ-સંજ્ઞી કો છોડ કર । અર્થાત્ કોઈ વિશિષ્ટ જ્ઞાનવાન્ ઝંટ હી એસા જાન

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! મન્દકુમાર અથવા મન્દકુમારિકા શુ એ જાણે છે કે આ મારો મર્તદારક અર્થાત્ સ્વામીનો પુત્ર છે ? આ મારી મર્તદારિકા છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! એ અર્થ સમર્થ નથી, અર્થાત્ તેને એ નથી માલુમ થતું એનું કારણ બતાવી દિધું છે. શુ કોઈ પણ નથી જાણતું ? તેનો ઉત્તર આપે છે-સંજ્ઞી સિવાય અર્થાત્ કેવળ સંજ્ઞીકુમાર અગર કુમારિકાને જ એ જ્ઞાન થાય છે કે અમારા સ્વામીનો પુત્ર કે પુત્રી છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ઝિટ, ગાય, ગર્દભ, ઘોડા, બકરા, અગર મેઢા (બેટા) જાણે છે તો શુ તેને એ માલુમ પડે છે કે હું આ બોલી રહ્યો છું ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! એ અર્થ સમર્થ નથી અર્થાત્ તે નથી જાણતા કે હું આ બોલી રહેલો છું. તો શુ કોઈ ઝિટ આદિ નથી જાણતા ? તો તેનો ઉત્તર છે-સંજ્ઞીના સિવાય

न जानाति, संज्ञी तु अवधिज्ञानित्वाद् जानात्येवेति भावः, गौतमः पृच्छति-‘अहं भंते ! उट्टे जाव एलए जाणइ आहार आहारेमाणे अहमेसे आहारेमि ?’ हे भदन्त ! अथ उट्टो यावद्-गौः, खरः, घोटकः, अजः, एडकः किं जानाति-आहारम् आहरन् अहमेतद् आह-रामीति ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘णो इणट्ठे समट्ठे’-नायमर्थः समर्थः-युक्त्यो-पपन्नः संभवति, प्रागुक्तयुक्तेः । अथ तर्हि किं न कोऽपि जानातीत्याह-‘णणत्थ सण्णिणो’ नान्यत्र संज्ञिनः, संज्ञिनम्-अवधिज्ञानिनं वर्जयित्वा तदन्यो न जानाति, संज्ञी तु-अवधि-ज्ञानी जानात्येवेति भावः, गौतमः पृच्छति-‘अहं भंते ! उट्टे गोणे खरे घोडए अए एलए जाणइ-अयं मे अम्मापियरो ?’ हे भदन्त ! अथ उट्टो गौः खरो घोटकः, अजः, एडकः किं जानाति-इमौ मे अम्मापितरौ वर्तेते इति ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! णो इणट्ठे समट्ठे’-नायमर्थः समर्थः- युक्त्योपपन्नः संभवति प्रागुक्तयुक्तेः, अथ तर्हि किं न कोऽपि जानातीत्यत आह-‘णणत्थ सण्णिणो’-नान्यत्र संज्ञिनः-संज्ञिनम्-अवधिज्ञानिनं सकृता है सभी नहीं जानते ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जूट, गौ, गर्दभ, घोडा, बकरा, या मेढा आहार करते समय क्या यह जानते हैं कि मैं यह आहार कर रहा हूँ ?

भगवान्-गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है ! इसका कारण पूर्ववत् समझ लेना चाहिए । तो क्या कोई भी जूट आदि ऐसा नहीं जानता है ? इसका उत्तर है-सिर्फ संज्ञी को छोड़ कर । केवल संज्ञी अर्थात् विशिष्ट ज्ञानवान् जूट आदि ही ऐसा जान सकता है, प्रत्येक नहीं ।

गौतम ! हे भगवन् ! जूट, गौ, गधा, घोडा, बकरा अथवा मेढा क्या यह जानता है कि मेरे माता-पिता हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! संज्ञी जूट आदि को छोड़ कर, यह अर्थ समर्थ नहीं

अर्थात् छोड़ विशिष्ट ज्ञानवान् जूट आदि જે એવું બાણી શકે છે પ્રત્યેક નથી બાણીતા શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે કે-હે ભગવન્ ! જીટ ગાય, ગધેડા ઘોડા બકરા કે ઘેટા શું એ બાણી છે ? કે હું આ આહાર કરી રહ્યો છું ?

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં પ્રભુશ્રી કહે છે કે-હે ગૌતમ ! આમ કહેવું તે બરાબર નથી. તેનું કારણ-પહેલાં કદા પ્રમાણે જ સમજી લેવું જોઈએ. તો શું કેમ પણ જીટ વગેરે એમ નથી સમજતા ? તેનો ઉત્તર એ છે કે-કેવળ સંજ્ઞી પ્રાણી સિવાય કોઈ બાણીતા નથી. કેવળ સંજ્ઞી અર્થાત્ વિશેષ પ્રકારના જ્ઞાનવાળા જીટ વગેરે જ એવું બાણી શકે છે દરેક નહીં.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જીટ, ગાય, ગર્દભ, ઘોડા, બકરા અથવા ઘેટાં શું બાણી છે કે આ મારા માતાપિતા છે ?

શ્રી ભગવાન્-ગૌતમ ! સંજ્ઞી જીટ આદિ સિવાય એ અર્થ સમર્થ નથી. અર્થાત્

જાતિસ્મરં વા સામાન્યતો વિશિષ્ટમનઃપાટવશાલિનં વા વર્જયિત્વા તદન્યો ન જાનાતિ, અવધિજ્ઞાની સંજ્ઞીતુ જાનાત્યેવેત્યાશયઃ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અહ મંતે ! ઉદ્દે જાવ એલ એ જાણઃ-અયં મે અતિરાઉલેત્તિ ?’ હે મદન્ત ! અથ ઉષ્ટ્રો યાવત્-ગૌઃ, ધોટકઃ-અજઃ, એજઃ, એહકઃ-મેષઃ કિં જાનાતિ-ઈદં મે સ્વામિકુલં વર્તતે ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જો ઇણદ્દે સમદ્દે’-નાયમર્થઃ સમર્થઃ-યુક્ત્યોપપન્નઃ સંભવતિ, પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, અથ તર્હિ કિં ન કોઽપિ જાનાતિ ? इत्यत आह-‘णणत्थ सणिणणो’ नान्यत्र संज्ञिनः संज्ञिनः-अवधिज्ञानिनः अन्यत्र-तदन्य इत्यर्थः, न ज्ञानाति, अवधिज्ञानी संज्ञीतु ज्ञानात्येवेति भावः । गौतमः पृच्छति-‘अह मंते ! उद्वे जाव एल ए जाणइ अयं मे भट्टिदारए, अयं मे भट्टिदारियत्ति ?’ हे मदन्त ! अथ उषट्रो यावत्-गौः, धोटकः, अजः, एहकः किं ज्ञानाति-अयं मे भर्तृदारकः, इयं मे भर्तृदारिकाऽस्ति, इति ? मगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ज्ञो इणद्वे है, अर्थात् सामान्य जंत आदि यह नहीं जानते कि ये मेरे माता-पिता हैं । इसका कारण पहले कहे अनुसार जानना चाहिए ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! જંટ યાવત્ મેઢા કયા યહ જાનતે હૈં કિ યહ મેરે સ્વામી કા ઘર હૈ ?

મગવાન્-ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ, અર્થાત્ જંટ આદિ યહ નહીં જાનતે કિ યહ મેરે સ્વામી કા ઘર હૈ । તો કયા કોઈ મી જંટ આદિ નહીં જાનતા હસકા ઉત્તર હૈ-સંજ્ઞી કો છોડ કર અર્થાત્ કોઈ અવધિ જ્ઞાની, જાતિસ્મરણ-જ્ઞાની યા વિશિષ્ટ ક્ષયોપશમ વાલા જંટ હી જાન સકતા હૈ કિ યહ મેરે સ્વામી કા ઘર હૈ । સબ કો એસા જ્ઞાન નહીં હોના ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! જંટ, ગૌ, ગર્દભ, ઘોડા, વકરા ઓર મેઢા કયા યહ જાનતા હૈ કિ યહ મેરે સ્વામી કા પુત્ર હૈ ? યહ મેરે સ્વામી કી પુત્રી હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ, અર્થાત્ યહ વાત યુક્તિ-

સામાન્ય ઊંટ વિગેરે એ નથી બહુતા કે આ મારા માતા-પિતા છે એનું કારણ પહેલા કહ્યા પ્રમાણે બહુવું જોઈએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ઊંટ યાવત્ મેઢા શુ એ બહુ છે, કે અમારા સ્વામીનું ઘર છે ?

શ્રી મગવાન્-ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, અર્થાત્ ઊંટ આદિ એ નથી બહુતા કે આ મારા સ્વામીનું ઘર છે. તો શું કોઈ પણ ઊંટ વિગેરે નથી બહુતું ? એનો ઉત્તર છે-પ્રજ્ઞીને છોડીને અર્થાત્ કોઈ અવધિજ્ઞાની, જાતિસ્મરણજ્ઞાની અગર વિશિષ્ટ ક્ષયોપશમ વાળા ઊંટ જ બહુી શકે છે કે આ મારા સ્વામીનું ઘર છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ઊંટ, ગાય, ગર્દભ, ઘોડા, બકરા અને મેઢા શુ એ બહુ છે કે આ મારા સ્વામીનો પુત્ર છે ? આ મારા સ્વામીની પુત્રી છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, અર્થાત્ આ વાત યુક્તિ સંગત

समष्टे' नायमर्थः सार्थः—युक्त्योपपन्नः संभरति, प्रागुक्तयुक्तेः, अथ तर्हि किं सर्वोऽपि न जानातीत्यत आह—'णणत्थ सण्णिणो' नान्यत्र संजिनः, संजिनम्—अवधिज्ञानिनं जातिस्मरं वा सामान्येन विशिष्ट मनः पाठवशाच्चिनं वा विधाय तदन्यो न जानाति, राज्ञी पुनरवधिज्ञानी तु जानात्येवेति भावः । अत्रोपद्राग्गोऽनिरागतावस्था परिग्रहीतव्याः, नो जरटावस्थाः, जरटावस्थायां परिज्ञानसंभवात् ॥ सू० २ ॥

वाग्निशेषवक्तव्यता

मूलम्—अह भंते मणुस्से सहिसे आसे इत्थी सीहे वग्घे विगे दीविष् अच्चे तरच्चे परस्सरे रासभे सियाले चिराले सुणए कोलसुणए कोक्कंतिए ससए चित्तए चिल्ललए जे यावन्ने तहप्पगारा सव्वा सा एगवऊ ? हंता, गोयमा । मणुरत्ते जाव चिल्ललए जे यावन्ने तहप्पगारा सव्वा सा एगवऊ, अह भंते ! मणुस्सा जाव चिल्ललगा जे यावन्ने तहप्पगारा सव्वा सा बहुवऊ ? हंता गोयमा । मणुस्सा जाव चिल्ललगा सव्वा सा बहुवऊ । अह भंते । मणुस्सी सहिसी वलवा हत्थिणिया सीही वग्घी विगी दीविया अच्ची तरच्ची परस्सरा रासभी,

संगत नहीं है । युक्ति पूर्ववत् समझ लेना चाहिए । तो क्या कोई भी ऊंट आदि ऐसा नहीं जानता है ? इसका उत्तर यह है कि—संज्ञी के सिवाय, अर्थात् कोई अवधि ज्ञानी, जाति-स्मरणज्ञानी अथवा विशिष्ट मानसिक पटुता वाला ही ऐसा जान सकता है—सब नहीं ।

यहां ध्यान रखने की बात यह है कि यद्यपि प्रदेशों में सामान्य रूप से उष्ट्र आदि का उल्लेख किया गया है, तथापि उनका अभिप्राय शैशव अवस्था वाले ऊंट आदि ही समझना चाहिए, परिपक्व उष्ट्र वाले नहीं, क्योंकि परिपक्व उष्ट्र वालों को उक्त प्रकार का ज्ञान होना संभव है ॥३॥

नथी. युक्ति पूर्ववत् समझ लेनी नैष्ठिके. तो शु ठां पक्षु ठां आदि ऐवुं नथी नैष्ठिकता ? ऐने उत्तर ऐ छे ठे—संज्ञीना सिवाय अर्थात् ठां अवधिज्ञानी, जाति स्मरण ज्ञानी अथवा विशिष्ट मानसिक पटुतावाणा न ऐवुं नैष्ठिकी शक छे—अथा नही

अही ध्यान राखवानी बात ऐ छे ठे यद्यपि प्रश्नोभा सामान्य रूपथी उष्ट्र आदिने उल्लेख करेले छे, तथापि ऐमने अभिप्राय शैशव अवस्थावाणा ठां आदि न समझवा नैष्ठिके, परिपक्व उष्ट्रवाणा नही, ठेमके परिपक्व उष्ट्रवाणाऐने उक्त प्रकारनुं ज्ञान थवु संभव छे. ॥ ३ ॥

रि याली बिराली सुणिया कोलसुणिया कोकंतिया ससिया चित्तिया
चिल्ललिया जे यावन्ने तहप्पगारा सव्वा सा इत्थिवऊ ? हंता, गोयमा !
मणुस्सी जाव चिल्ललिगा जे यावन्ने तहप्पगारा सव्वा सा इत्थिवऊ,
अह भंते ! मणुस्से जाव चिल्ललए जे यावन्ने तहप्पगारा सव्वा सा
पुमवऊ ? हंता, गोयमा ! मणुस्से महिसे जाव चिल्ललए जे यावन्ने
तहप्पगारा सव्वा सा पुमवऊ, अह भंते ! कंसं कंसोयं परिसंडलं सेलं
धूभं जालं थालं तारं रूवं अच्छिपव्वं कुंडं एउमं दुज्जं दहिं णवणीतं,
असणं सयणं भवणं विमाणं छत्तं चान्नरं भिगारं अंगणं णिरंगणं आभ-
रणं रयणं जे यावन्ने तहप्पगारा सव्वं तं णपुंसगवऊ । हंता, गोयमा !

कंसं जाव रयणं जे यावन्ने तहप्पगारा तं सव्वं णपुंसगवऊ । अह भंते !
पुढवी इत्थिवऊ, आउत्ति पुमवऊ, धण्णिन्ति णपुंसगवऊ, पणवणीणं एसा
भासा, ण एसा भासा मोसा ? हंता, गोयमा ! पुढवि त्ति इत्थिवऊ;

।उत्ति पुमवऊ, धण्णिन्ति णपुंसगऊ पणवणीणं एसा भासा, ण एसा
भासा मोसा । अह भंते ! पुढवीत्ति इत्थिआणमणी आउत्ति पुमआणवणी,
धण्णिन्ति णपुंसगाणमणी पणवणीणं एसा भासा ण एसा भासा मोसा ?
हंता, गोयमा ! पुढवित्ति इत्थिआणमणी आउत्ति पुमआणमणी धण्णेत्ति
णपुंसगाणमणी पणवणीणं एसा भासा, ण एसा भासा मोसा । अह
भंते ! पुढवीत्ति इत्थि पणवणी, आउत्ति पुमपणवणी धण्णेत्ति णपुं
सगपणवणी आराहणी णं एसा भासा, ण एसा भासा मोसा ? हंता,
गोयमा ! पुढवीत्ति इत्थि पणवणी, आउत्ति पुमपणवणी, धण्णेत्ति
णपुंसगपणवणी आराहणी णं एसा भासा, न एसा भासा मोसा,
इच्चेवं भंते ! इत्थिवयणं वा पुमवयणं वा, णपुंसगवयणं वा वयमाणे
पणवणीणं एसा भासा ण एसा भासा मोसा ? हंता, गोयमा !
इत्थिवयणं वा, पुमवयणं वा, णपुंसगवयणं वा, वयमाणे पणवणीणं
एसा भासा, ण एसा भासा मोसा ॥सू० ४॥

छाया-अथ भदन्त ! मनुष्यो, महिषः, अश्वः, हन्त्री, मित्रः, व्याघ्रः, वृकः, द्वीपी, ऋक्षः, तरक्षः, पराशरः, रासभः शृगालः, दिडालः, शुनकः, कोलशुनकः, कोकन्तिकः, शशकः, चित्रकः, चिल्ललकः, येऽपि चान्ये तथाप्रकाराः, सर्वा सा एकवाक् ? हन्त, गौतम ! मनुष्यो यावत् चिल्ललको येऽपि चान्ये तथाप्रकाराः सर्वा सा एकवाक्, अथ भदन्त ! मनुष्याः यावत् चिल्ललका येऽपि चान्ये तथाप्रकारकाः सर्वा सा बहुवाक् ? हन्त, गौतम ! मनुष्या

वचनविशेष की वक्तव्यता

शब्दार्थ-(अह) अथ (भंते) भगवन् ! (मणुस्से) मनुष्यः-मनुष्य (महिसे) महिषः-भैंसा (आसे) अश्वः-अश्व (हन्त्री) हन्ती-छापी (सीहे) सिंहः-सिंह (वग्घे) व्याघ्रः-वाघ (विगे) वृकः-भेडिया (दीविण) द्वीपी-द्वीपक (अच्छे) ऋक्षः-रीछ (तरच्छे) तरक्षः-तरक्ष (परस्सरे) पराशरः-गैडा (रासभे) रासभः-गधा (सियाले) शृगालः-सियार विराले (दिडालः-दिलाव) सुणए (शुनकः-कुत्ता) (कोलसुणए) कोलशुनकः-शिकारी कुत्ता (कोकन्तिण) कोकन्तिकी-लोमड़ी (ससए) शशकः-खरगोश (चित्तए) चित्रकः-चित्रा (चिल्ललए) चिल्ललकः-जंगली जन्तुविशेष (जे यावन्ने तहप्पगारा) इसी प्रकार के जो अन्य हैं (सव्वा) सब (सा) वह (एगवज्ज ?) एक वजन है ? (हंता) हां (गोयमा) हे गौतम ! (मणुस्से जाव चिल्ललए जे यावन्ने तहप्पगारा सव्वा सा एगवज्ज) मनुष्यः यावत् चिल्ललकः तथा इसी प्रकार के जो अन्य हैं, वह सब एकवचन हैं ।

(अह) अथ (भंते) भगवन् ! (मणुस्सा) मनुष्याः-बहुत मनुष्य (जाव) यावत् (चिल्ललगा) चिल्ललकाः (जे यावन्ने तहप्पगारा) जो इसी प्रकार के अन्य हैं (सव्वा सा बहुवज्ज) वह सब बहुवचन हैं ? (हंता गोयमा !) हां, गौतम ! (मणु-

वचन विशेषनी वक्तव्यता

शब्दार्थ-(अह) अथ (भंते !) हे भगवन् ! (मणुस्से) मनुष्य (महिसे)=पाडा (आसे) अश्व (हन्त्री) छापी (सीहे) सिंह (वग्घे) वाघ विगे (वृक वज्ज) (दीविण) द्वीपी (अच्छे) रीछ (तरच्छे) तरक्ष (परस्सरे पराशर)-गैडा (रासभे) गधा (सियाले) शियाण (विराले) दिडाल (सुणए-शुनक) कुत्तरे (कोलसुणए-कोलशुनक) शिकारी कुत्तरे (कोकन्तिण) लोमड़ी (ससए-शशक) शशक (चित्तए-चित्रक) चित्रा (चिल्ललए) जंगली जन्तुविशेष (जे यावन्ने तहप्पगारा) जे प्रकारना जे भीन्न छे (सव्वा) अथा (सा) ते (एगवज्ज ?) अथ वचन छे ? (हंता) हां (गोयमा !) हे गौतम ! (मणुस्से जाव चिल्ललए जे यावन्ने तहप्पगारा सव्वा सा एग वज्ज मनुष्य यावत् चिल्ललक तथा जे प्रकारना जे अन्य छे, ते अथा अथ वचन छे

(अह) अथ (भंते !) हे भगवन् (मणुस्सा मनुष्या) धन्या मनुष्ये (जाव) यावत् (चिल्ललगा) चिल्ललका (जे यावन्ने तहप्पगारा) जे जे प्रकारना भीन्न छे (सव्वा सा बहुवज्ज) ते अथा बहुवचन छे ? (हंता गोयमा !) हां गौतम ! (मणुस्सा जाव चिल्ललगा) मनुष्ये:

યાવત્ ચિલ્લલકાઃ, સર્વા સા વહુવાક્, અથ મદન્ત ! માનુષી મઠિપી વહવા હસ્તિની, સિંહી વ્યાઘ્રી શૂકી દ્વીપિની ઋક્ષી તરક્ષી પરાશરા રાસમી શૃગાલી વિહાલી શુનકી કોલશુનકી કોકન્તિકી શશકી ચિત્રકી ચિલ્લલકી યેઽપિ ચાન્યે તથાપ્રકારાઃ સર્વા સા સ્ત્રીવાક્, અથ મદન્ત ! મનુષ્યો યાવત્ ચિલ્લલકો યેઽપિ ચાન્યે તથાપ્રકારાઃ સર્વા સા પુંવાક્ ? હન્ત,

સ્સા જાવ ચિલ્લલગા) મનુષ્યાઃ યાવત્ ચિલ્લલકાઃ (સવ્વાસા વહુવઝ) વહ સબ વહુવચન હૈં ?

(અહ મંતે !) અથ ભગવન્ ! (મણુસી) માનુષી (મહિસી) મહિષી-મૈસ (વલવા) વહવા-વોહી (હસ્થિણિયા) હસ્તિની-દધિની (સીહી) સિંહી (વઘી) વ્યાઘ્રી (વિગી) વૃકી-મેહિની (દીવિયા) દ્વીપિની (અચ્છી) (ઋક્ષી-રીઝની) (તરચ્છી) તરક્ષી (પરસ્સરા) પરાશરા (રાસમી) (રાસમી-ગધી) (સિયાલી) શૃગાલી-સિયારની) (વિરાલી) (વિહાલી-વિલ્લી) (સુણિયા) શુનકી-કુતિયા (કોલ સુણિયા) કોલશુનકી (કોક્કન્તિયા) કોકન્તિકા-લોમહી (સસિયા) શશકી-(ચિત્તિય) ચિત્રકી-ચિતી (ચિલ્લલિયા) ચિલ્લલિકા (જે યાવન્ને તહપ્પગારા) અન્ય હસી પ્રકાર કે જો હૈં (સવ્વાસા હસ્થિવઝ) વહ સબ સ્ત્રી વચન હૈં ? (હંતા, ગોયમા ! મણુસી જાવ ચિલ્લલિગાઓ જે યાવન્ને તહપ્પગારા સવ્વા સા હસ્થિવઝ) હાં, ગૌતમ ! માનુષી યાવત્ ચિલ્લલિકા ઓર અન્ય જો હસી પ્રકાર કે હૈં, વે સબ સ્ત્રીવચન હૈં ।

(અહ મંતે ! મણુસે જાવ ચિલ્લલળ) હે ભગવન્ ! મનુષ્ય યાવત્ ચિલ્લલક (જે યાવન્ને તહપ્પગારા) યાવત્ હસી પ્રકાર કે જો અન્ય હૈં (સવ્વા સા પુમવઝ)

યાવત્ ચિલ્લલકાઃ (સવ્વા સા વહુવઝ) તે બધા બહુવચન છે

(અહ મંતે !) અથ હે ભગવન્ (મણુસી) માનુષી (મહિસી) મહિષી-મૈસ (વલવા) વહવા વોહી (હસ્થિણિયા) હાથણી (સીહી) સિંહણી (વઘી) વાઘણી (વિગી) વૃકી-વઝ સી (દીવિયા) દ્વીપીની (અચ્છી) રિક્ષણી (તરચ્છી) તરક્ષી (પરસ્સરા) પરાશરા (રાસમી) સી ગર્દભ ગધેહી (સિયાલી) સિયાળણી (વિરાલી) વિહાહી (સુણિયા) કુતરી (કોલસુણિયા) કોલશુનકી (કોક્કન્તિયા) કોકન્તિકા લોમહી (સસિયા) શશકી (ચિત્તિયા) ચીતી (ચિલ્લલિયા) ચિલ્લલિકા (જે યાવન્ને તહપ્પગારા) બીજા એજ બીજાના જે છે (સવ્વા સા હસ્થિવઝ) તે બધા સ્ત્રી વચન છે ? (હંતા ગોયમા ! મણુસી જાવ ચિલ્લલિગાઓ જે યાવન્ને તહપ્પગારા સવ્વા સા હસ્થિવઝ) હા ગૌતમ ! માનુષી યાવત્ ચિલ્લલિકા અને અન્ય જે એવા પ્રકારના છે, તે બધા સ્ત્રી વચન છે

(અહ મંતે ! મણુસે જાવ ચિલ્લલળ) હે ભગવન્ ! મનુષ્ય યાવત્ ચિલ્લલક (જે યાવન્ને તહપ્પગારા) એ પ્રકારના જે અન્ય છે (સવ્વા સા પુમવઝ) તે બધા પુરૂષ વચન છે ? (હંતા

ગૌતમ ! મનુષ્યો મહિષો યાવત્ ચિલ્લલકો યેડપિ ચાન્યે તથાપ્રતારાઃ સર્વા મા પુંવાક્, અય મદન્ત ! કંસં, કંસોકં પરિમંડલમ્, શૈલં સ્તૂપં જાલં સ્થાલં તારં સ્થામ્ અક્ષિ, પર્વકુણ્ડં પદ્મં દુગ્ધ દધિ નવનીતમ્, અશનં શયનં ભવનં વિમાનં છત્રં ચામર ધૃતારં નિરંજનમ્ આમર-
ણમ્, રત્નં યેડપિ ચાન્યે તથાપ્રકારાઃ સર્વા સા નપુંસકવાક્ ? હન્ન, ગૌતમ ! કસ યામદ્
રત્નં યેડપિ ચાન્યે તથાપ્રકારાઃ સર્વા સા નપુંસકવાક્, અય મદન્ત ! પૃથિવી ઇતિ ત્રીવાક્,
આપ્ ઇતિપુંવાક્ ધાન્યમિતિ-નપુંસકવાક્, પ્રજ્ઞાપની સ્વત્ત્વેપા ભાત, નેપા ભાત ગૃપા ? દંત,
વે સવ પુરુષવચન હૈં ? (હંતા ગોયમા ! મણુસ્તે મહિસે જાવ ચિલ્લલક જે યાવન્ને
તહપ્પગારા સવ્વા સા પુમવક) હા, ગૌતમ મનુષ્ય, મહિષ યાવત્ ચિલ્લલક તથા
હસી પ્રકાર કે જો અન્ય હૈં, વે સવ પુરુષવચન-પુલિંગ હેં ।

(અહ) અથ (મંતે !) હૈં મગવન્ ! (કંસં) કાંસ્યમ્-કાંસા (કંસોયં) કંસોયં-
કસોલ (પરિમંડલં) પરિમંડલ (સેલં) શૈલમ્ (ધૂમં) સ્તૂપમ્ (જાલં) જાલમ્ (થાલ)
સ્થાલમ્ (તારં) તાલમ્ (રૂવં) રૂપમ્ (અક્ષિ) અક્ષિ-નેત્ર (પર્વં) પર્વ-પોર (કુણ્ડં)
કુણ્ડમ્ (પદ્મં) પદ્મમ્ (દુગ્ધં) દુગ્ધમ્ (દધિં) દધિ (જવણીતં) જવણીત-મન્થન
(અસણં) અશનમ્ (સયણં) શયનમ્ (ભવણં) ભવનમ્ (વિમાણં) વિમાનમ્ (છત્રં)
છત્રમ્ (ચામરં) ચામરમ્ (મિંગાર) મિંગારમ્ (અંગણં) અંગણમ્ (નિરંજન-
મ્ (આમરણં) આમરણમ્ (રયણં) રત્નમ્ (જે યાવન્ને તહપ્પગારા) અન્ય જો હસી
પ્રકાર કે હૈં (સવ્વં તં નપુંસકવક ?) વહ સય નપુંસકવચન હૈં ? (હંતા) હા (ગોયમા)
ગૌતમ ! (કંસં જાવ રયણં જે યાવન્ને તહપ્પગારા તં સવ્વં નપુંસકવક)
કાંસ્યમ્ યાવત્ રત્નમ્ તથા અન્ય જો હસી પ્રકાર કે હૈં, વે સવ નપુંસકવચન હૈં !

(અહ) અથ (મંતે !) હૈં મગવન્ ! (પૃથ્વી ઇતિવચ) પૃથ્વી સ્ત્રીવચન-સ્ત્રી-

ગોયમા ! મણુસ્તે મહિસે જાવ ચિલ્લલક જે યાવન્ને તહપ્પગારા સવ્વા સા પુમવક) હા ગૌતમ !
મનુષ્ય યાવત્ ચિલ્લલક તથા એય પ્રકારે જે બીજા છે તે બધા પુરુષવચન-પુલિંગ છે
(અહ મંતે !) હૈં મગવન્ ! (કંસં) કાંસ્યમ્ કાસુ (કંસોયં) કંસોય (પરિમંડલં) પરિમંડલ
(સેલં) શૈલ (ધૂમમ્) સ્તૂપ (જાલં) જાલ (થાલ) સ્થાલ (તાર) તાલ (રૂપ) રૂપ (અક્ષી)
અક્ષિ નેત્ર (પર્વ) પર્વ પોર (કુણ્ડ) કુણ્ડ (પદ્મ) પદ્મ (દુગ્ધ) દુગ્ધ (દધિ) દધી (જવણીતં)
મામ્થુ (અસણં) અશનમ્ (સયણ) શયનમ્ (ભવણં) ભવનમ્ (વિમાણ) વિમાનમ્ (છત્રં)
છત્રમ્ (ચામર) ચામરમ્ (મિંગાર) મિંગાર (અંગણં) આંગણ (નિરંજન) નિરંજન (આમરણં)
આમરણમ્ (રયણ) રત્નમ્ (જે યાવન્ને તહપ્પગારા) બીજા જે એવી જાતના છે (સવ્વં તં
નપુંસકવક) તે બધા નપુંસક વચન છે ? (હંતા) હા (ગોયમા !) ગૌતમ ! (કંસં જાવ
આપા પ્રકારના છે, તે બધા નપુંસક વચન છે

(અહ) અથ (મંતે !) હૈં મગવન્ ! (પૃથ્વીવચિવક) પૃથ્વી સ્ત્રીવચન-સ્ત્રી લિંગ છે

ગૌતમ ! પૃથિવી इति સ્ત્રીવાક, આપ इति પુંવાક, ધાન્યમિતિ નપુંસકવાક, પ્રજ્ઞાપની खलु एषा भाषा, नैषा भाषा मृषा, अथ मदन्त ! पृथिवीति स्त्र्याज्ञापनी, आप इति पुमाज्ञापनी, धान्यमिति नपुंसकाज्ञापनी प्रज्ञापनी खलु एषा भाषा, नैषा भाषा मृषा ? इन्त, गौतम ! पृथिवीति लिंग है (आउत्ति पुमवऊ) आप पुरुषवचन है (घण्णिन्ति नपुंसगवऊ) धान्यं यह नपुंसकवचन है (पण्णवणीणं एसा भासा ?) यह भाषा प्रज्ञापनी है ? (ण एसा भासा मोसा ?) यह भाषा मृषा नहीं है ? (हंता गोयमा ! पुढवित्ति इत्थिवऊ, आउत्ति पुमवऊ, घण्णिन्ति नपुंसगवऊ पण्णवणी णं एसा भासा) हां, गौतम ! पृथ्वी स्त्रीवचन है, आप पुरुषवचन है, धान्य नपुंसकवचन है, यह भाषा प्रज्ञापनी है (ण एसा भासा मोसा) यह भाषा मृषा नहीं है ।

(अहं मंते ! पुढवित्ति इत्थिआणमणी) हे भगवन् ! 'पृथ्वी' यह स्त्री-आज्ञापनी (आउत्ति पुमआणमणी) 'आपः' यह पुरुष-आज्ञापनी (घण्णिन्ति नपुंसगाणमणी) 'धान्य' यह नपुंसक-आज्ञापनी (पण्णवणी णं एसा भासा) यह भाषा प्रज्ञापनी है ? (ण एसा भासा मोसा) यह भाषा मृषा नहीं है ? (हंता गोयमा ! हां, गौतम ! (पुढवित्ति इत्थि आणमणी) पृथ्वी यह स्त्री आज्ञापनी (आउत्ति पुम आणमणी) आप यह पुरुष-आज्ञापनी (घण्णिन्ति नपुंसगाणमणी) धान्य यह नपुंसक-आज्ञापनी (पण्णवणी णं एसा भासा) यह भाषा प्रज्ञापनी है (ण एसा भासा मोसा) यह भाषा मृषा नहीं है ।

(अहं) अथ (मंते !) हे भगवन् ! (पुढवोति इत्थि पण्णवणी) पृथ्वी यह स्त्री प्रज्ञापनी (आउत्ति पुमपण्णवणी) आपः यह पुरुष-प्रज्ञापनी (घण्णेत्ति नपुंसग-

(आउत्तिपुमवऊ) आप पुરૂષ વચન છે (ઘણ્ણિન્તિ નપુ સગવऊ) ધાન્યએ નપુ સક વચન છે (પણ્ણવણીણં એસા માસા ?) આ ભાષા પ્રજ્ઞાપની છે ? (ણ એસા માસા મોસા ?) આ ભાષા મૃષા નથી ? (હંતા ગોયમા ! પુઢવિત્તિ ઇત્થિવऊ, આઉત્તિ પુમऊ, ઘણ્ણિન્તિ નપુ સગવऊ પણ્ણવણી ણં એસા માસા) હા ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક સ્ત્રીવચન છે, આપ પુરૂષ વચન છે, ધાન્ય નપુ સક વચન છે, આ ભાષા પ્રજ્ઞાપની છે (ણ એસા માસા મોસા) આ ભાષા મૃષા નથી

(અહમંતે ! પુઢવિત્તિ ઇત્થિ આણમણી) હે ભગવન ! પૃથ્વી એ સ્ત્રી આજ્ઞાપની (આઉત્તિ પુમ આણમણી) આપ એ પુરૂષ આજ્ઞાપની છે (ઘણ્ણિન્તિ નપુ સગાણમણી) ધાન્ય એ નપુ સક આજ્ઞાપની (પણ્ણવણીણં એસા માસા) આ ભાષા પ્રજ્ઞાપની છે (ણ એસા માસા મોસા) આ ભાષા મૃષા નથી ? (હંતા ગોયમા !) હા ગૌતમ ! (પુઢવિત્તિ ઇત્થિ આણમણિ) પૃથ્વી એ સ્ત્રી આજ્ઞાપની (આઉત્તિ પુમઆણમણી) આપ એ પુરૂષ આજ્ઞાપની છે (ઘણ્ણેત્તિ નપુ સગાણમણી) ધાન્ય એ નપુ સક-આજ્ઞાપની (પણ્ણવણીણં એસા માસા) આ ભાષા પ્રજ્ઞાપની છે (ન એસા માસા મોસા) આ ભાષા મૃષા નથી.

(અહ) અથ (મંતે !) હે ભગવાન (પુઢવીત્તિ ઇત્થિ પણ્ણવણી) પૃથ્વી એ સ્ત્રી પ્રજ્ઞાપની છે (આઉત્તિ પુમ પણ્ણવણી) આપ. એ પુરૂષ પ્રજ્ઞાપની (ઘણ્ણેત્તિ નપુ સગાપણ્ણવણી) ધાન્ય

સ્ત્યાજ્ઞાપની, આપ્તિ પુમાજ્ઞાપની ધાન્યમિતિ નપુંસકાજ્ઞાપની પ્રજ્ઞાપની સ્ત્રી ભાષા, નૈષા ભાષા મૃષા, અથ ભદન્ત ! પૃથિવી ઇતિ સ્ત્રીપ્રજ્ઞાપની આપ્તિ પુંપ્રજ્ઞાપની, ધાન્યમિતિ નપુંસકપ્રજ્ઞાપની આરાધની સ્ત્રી ભાષા નૈષા ભાષા મૃષા ? હન્ત, ગૌતમ ! પૃથિવી ઇતિ સ્ત્રીપ્રજ્ઞાપની, આપ્તિ પુંપ્રજ્ઞાપની, ધાન્યમિતિ નપુંસકપ્રજ્ઞાપની આરાધની સ્ત્રી ભાષા, નૈષા ભાષા મૃષા, ઇત્યેવં ભદન્ત ! સ્ત્રીવચનં વા પુંવચનં વા નપુંસકવચનં વા ત્રુગ્ણા પ્રજ્ઞાપની સ્ત્રી ભાષા, નૈષા ભાષા મૃષા ? હન્ત, ગૌતમ ! સ્ત્રીવચનં વા, પુંવચનં વા નપુંસકવચનં વા ત્રુવાણા પ્રજ્ઞાપની સ્ત્રી ભાષા નૈષા ભાષા મૃષા ॥ સ્વ૦ ૪ ॥

પણવળી) ધાન્ય યહ નપુંસક-પ્રજ્ઞાપની (આરાહ્ણી ણં એસા ભાસા ?) યહ ભાષા આરાધની હૈ ? (જ એસા ભાસા મોસા ?) યહ ભાષા મૃષા નહીં હૈ ? (હંતા) હાં (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (પુઢ્વીતિ ઇતિ પણવળી) પૃથ્વી યહ સ્ત્રી પ્રજ્ઞાપની (આવત્તિ પુમપણવળી) આપ્તિ યહ પુરુષ પ્રજ્ઞાપની (ઘણેત્તિ નપુંસગપણવળી) ધાન્ય યહ નપુંસક પ્રજ્ઞાપની (આરાહ્ણી ણં એસા ભાસા) યહ ભાષા આરાધની હૈ (ન એસા ભાસા મોસા) યહ ભાષા મૃષા નહીં હૈ (ઈચ્છેવં) ઇસ પ્રકાર (મંતે !) હે ભગવન્ ! ઇતિવચનં વા) સ્ત્રીવચન-સ્ત્રીલિંગ (પુમવચનં વા) અથવા પુરુષવચન-પુલિંગ (નપુંસગવચનં વા) અથવા નપુંસકવચન-નપુંસકલિંગ (વચમાણે) સોલતા હુઆ (પણવળી ણં એસા ભાસા) યહ ભાષા પ્રજ્ઞાપની હૈ ? (જ એસા ભાસા મોસા ?) યહ ભાષા મૃષા નહીં હૈ ? (હંતા ગોયમા !) હાં ગૌતમ ! (ઈતિવચનં વા, પુમવચનં વા, જપુસગવચનં વા) સ્ત્રીવચન, પુરુષવચન યા નપુંસકવચન (વચમાણે) સોલતા હુઆ (પણવળી ણં એસા ભાસા) યહ ભાષા પ્રજ્ઞાપની હૈ (જ એસા ભાસા મોસા) યહ ભાષા મૃષા નહીં હૈ ।

ટીકાર્થ-અબ શ્રી ગૌતમસ્વામી એકવચન આદિ સે વિશિષ્ટ ભાષા સંબંધી

એ નપુંસક પ્રજ્ઞાપની (આરાહ્ણી ણં એસા ભાસા ?) આ ભાષા આરાધની છે ? (જ એસા ભાસા મોસા ?) આ ભાષા મૃષા નથી ? (હંતા) હા (ગોયમા !) ગૌતમ ! (પુઢ્વીતિ ઇતિ પણવળી) પૃથ્વીએ સ્ત્રી પ્રજ્ઞાપની (આવત્તિ પુમ પણવળી) આપ્તિ એ પુરુષ પ્રજ્ઞાપની (ઘણેત્તિ જપુસગપણવળી) ધાન્ય એ નપુંસક પ્રજ્ઞાપની (આરાહ્ણી ણં એસા ભાસા) આ ભાષા આરાધની છે (ન એસા ભાસા મોસા) આ ભાષા મૃષા નથી (ઈચ્છેવં) એ પ્રકારે (મંતે !) હે ભગવન્ (ઈતિ વચનં વા) સ્ત્રી વચન સ્ત્રીલિંગ (પુમવચનં વા) અથવા પુરુષવચન-પુલિંગ (વચમાણે) બોલતો (પણવળી ણં એસા ભાસા) આ ભાષા પ્રજ્ઞાપની છે ? (જ એસા ભાસા મોસા) આ ભાષા મૃષા નથી ? (હંતા ગોયમા !) હા ગૌતમ ! (ઈતિવચનં વા, પુમવચનં વા, જપુસગવચનં વા) સ્ત્રીવચન, પુરુષવચન, અગર નપુંસકવચન (વચમાણે) બોલી રહેલ (પણવળી એસા ભાસા) આ ભાષા પ્રજ્ઞાપની છે (જ એસા ભાસા મોસા) આ ભાષા મૃષા નથી ।

ટીકાર્થ-હે ગૌતમસ્વામી એકવચન આદિથી વિશિષ્ટ ભાષા સંબંધી સંદેહનું

टीका-अथैकवचनादि विशिष्ट भाषाविषयकसन्देहनिराकरणार्थं गौतमः पृच्छति-
 'अहं भंते ! मणुस्से महिसे आसे हत्थी सीहे बग्गे विगे दीविए अच्छे तरच्छे परस्सरे रासमे
 सियाळे विराळे सुणए कोलसुणए कोदकंतिए ससए चित्तए चिल्ललए जे यावन्ने तहप्पगारा
 सव्वा सा एगगज ?' हे भदन्त ! अथ मनुष्याः, महिषः, अश्वः, हस्ती, सिंहः, व्याघ्रः, वृकः
 शशादनः (भेडिया) इति भाषाप्रसिद्धाः, द्वीपी-चित्रकविशेषः, ऋक्षः-भल्लूकः, तरक्षः-व्या-
 घ्रजातिविशेषः, पराशरः-शरभपदवाच्यः, परस्सरो वा गण्डः 'गैडा' इति भाषाप्रसिद्धः,
 रासभः-गर्दभः, शृगालः-क्रोष्टा, विहालः-मार्जारः, शुनकः-श्वा, कोलशुनकः-मृगया
 कुशलः श्वा, कोकन्तिकः-लुक्कडी पदवाच्यः पशुविशेषः, शशकः प्रसिद्धः, चित्रकः-(चिता)
 इति भाषा प्रसिद्धाः, चिल्ललकः-आरण्यकः-पशुविशेषः, येऽपि चान्ये तथाप्रकाराः-एक-
 वचनन्ताः शब्दाः सन्ति किम् सर्वा सा एकवाक् एकत्वप्रतिपादिका भाषा वर्तते ? अयम-
 मिप्रायः-प्रत्येकं वस्तु धर्मधर्मि समुदायात्मकं भवति धर्माश्च प्रतिवस्तु अनन्ता भवन्ति, मनु-
 ष्य इत्याद्युक्तौ च सकलं वस्तु धर्मधर्मिसमुदायात्मकं परिपूर्णं प्रतीयते, एकस्मिंश्चार्थे एकवचनं
 सन्देह का निवारण करने के लिए प्रश्न करते हैं-

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! (मणुस्से, महिसे, आसे, हत्थी, सीहे, बग्गे, विगे, दीविए, अच्छे, तरच्छे, परस्सरे, रासमे, सियाळे, विहाळे, सुणए, कोल-
 सुणए, कोदकंतिए, ससए, चित्तए, चिल्ललए, तथा इसी प्रकार के अन्य जो शब्द
 हैं, वे सब क्या एक वचन हैं ? अर्थात् इस प्रकार की भाषा क्या एकत्व का
 प्रतिपादन करने वाली भाषा है ! तात्पर्य यह है-धर्मों और धर्मों के समूह को
 वस्तु कहते हैं । प्रत्येक वस्तु में अनन्त धर्म पाये जाते हैं । 'मनुष्य' इस प्रकार
 कहने पर धर्मों एवं धर्मों का समूह रूप सम्पूर्ण वस्तु का बोध होता है । मगर
 एक वचन का प्रयोग एक वस्तु के लिए और बहुवचन का प्रयोग बहुत वस्तुओं
 के लिए होता है ! यहां 'मनुष्य' इस प्रकार एक वचन का प्रयोग करने पर भी
 मनुष्यगत अनन्त धर्मों का बोध होता है । लोक में भी एकवचन के द्वारा

निवारण करवाना भाटे प्रश्न करे छे-उ भगवन् ! मनुष्य, पाडा, घोडा, हाथी, सिंह,
 बाघ, विग, द्वीविअ, अश्व, तरक्ष, परस्सर, रासबा, सियाण, विहाल, सुषुक्, कालसुषुक्,
 कालकृत्तिअ, ससक, चित्तअ, चिल्ललअ. तेमअ ओ प्रकारना अन्य जे शब्द छे तेओ
 णधा शु ओक वचन छे ? अर्थात् ओ प्रकारनी भाषा शु ओकत्वतु प्रतिपादन करवावाणी
 भाषा छे ? तात्पर्य ओ छे धर्मी अने धर्मीना समूहने वस्तु कडे छे प्रत्येक वस्तुभा
 अनन्त धर्म भणी आवे छे 'भाषुअ' ओ रीते कडेवाधी धर्मी तेमअ धर्मीना समूहना
 ३५ सम्पूअ वस्तुनो बोध थाय छे पशु ओक वचननो प्रयोग ओक वस्तुना भाटे अने णहु
 वचननो प्रयोग धर्मी वस्तुओ भाटे थाय छे अही 'मनुष्य' ओ रीते ओकवचननो प्रयोग
 करवाधी पशु मनुष्यगत अनन्त धर्मोना बोध थाय छे. दोकभा पशु ओक वचन द्वारा

दृश्यते बहुपु पुन बहुवचनं दृश्यते प्रकृते च बहुवो धर्मा अभिधीयन्ते लोके चेकवचनान्तेनापि व्यवहारो दृश्यते तत् कथमेकवचनान्तप्रयोग उपपद्यते ? इति, भगवानाह—‘हंता, गोयमा !’ हे गौतम ! हन्त-सत्यमेतत्, ‘मणुस्से जाव चिल्ललए जे यावन्ने तहप्पगारा सन्वा सा एगवज्ज’ मनुष्यो यावन्-महिषोऽश्वो हस्ती तिहो वृको द्वीपी ऋक्षस्तरक्षः पराशरो रासभः शृगालो विडालः शुनकः कोऽशुनकः कोऽन्तिकः शशकः चित्रकः चिल्ललकः, येऽपि तथा प्रकाराः शब्दाः सन्ति सर्वा सा एकवाक्-एकत्वप्रतिपादिका वाणी वर्तते, तथाहि-जब्द प्रवृत्ते विवक्षाधीनत्वात्, विवक्षा च वक्तुस्तत्तत्प्रयोजनभावात् कदाचित् क्वचित् कथञ्चित् संभवतीत्यनियता, यथा एक एव पुरुषो यदाऽयं मे पिता इति पुत्रेण विवक्ष्यते तदा पिता व्यवहार होता है। ऐसी स्थिति में एकवचनान्त प्रयोग समीचीन कैसे कहा जा सकता है ?

मनुष्य, महिष, अश्व आदि शब्दों का अर्थ ऊपर लिखे शब्दार्थ के अनुसार समझ लेना चाहिए।

श्री भगवान् प्रश्न का उत्तर देते हैं—हे गौतम ! सत्य है। ‘मणुस्से’ से लेकर ‘चिल्ललए’ पर्यन्त अर्थात् महिष, अश्व, हस्ती, सिंह, व्याघ्र, वृक, द्वीपी, ऋक्ष, तरक्ष, पराशर, रासभ, शृगाल, विडाल, शुनक, कोलशुनक, कोकन्तिक, शशक, चित्रक, चिल्ललक, तथा इसी प्रकार के जो अन्य शब्द हैं, वह सब एकत्ववाचक भाषा है। शब्दों की प्रवृत्ति विवक्षा के अधीन है और विवक्षा वक्ता के विभिन्न प्रयोजनों के अनुसार कभी और कहीं कैसी होती है, कभी-कहीं अन्य प्रकार की होती है। इस प्रकार विवक्षा नियत नहीं होती उदाहरणार्थ—किसी एक ही व्यक्ति को उसका पुत्र पिता के रूप में विवक्षित करता है तब वह व्यक्ति पिता कहलाता है। वही पुत्र जब उसे अपने

व्यवहार थाय छे ओवी स्थितिमा ओक वचनान्त प्रयोग समीचीन केवी रीते कहूँ शक्या ?

मनुष्य, महिष, अश्व, आदि शब्दोंका अर्थ ऊपर लिखे शब्दार्थोंका अनुसार समझ लेना चाहिये

श्री भगवान् प्रश्नो उत्तर आपे छे—हे गौतम ! सायुं छे. ‘मणुस्से’ थी आरंभोने ‘चिल्ललए’ पर्यन्त अर्थात् महिष, अश्व, हस्ती, सिंह, व्याघ्र, वृक, द्वीपी, ऋक्ष, तरक्ष, पराशर, रासभ, शृगाल, विडाल, शुनक, कोलशुनक, कोकन्तिक, शशक, चित्रक, चिल्ललक, तथा ओ जातना छे अन्य शब्द छे, ते अथा ओकए वाचक भाषा छे शब्दोनी प्रवृत्ति विवक्षाने आधीन छे अने विवक्षा वक्ताना विभिन्न प्रयोजनोना अनुसार क्यारेक अने कोठ ठेकाछे केवी थाय छे, क्यारेक कोठ जग्याछे अन्य प्रकारनी थाय छे. ओ प्रकारे विवक्षा नियत नथी होती, उदाहरण जेमके कोठ ओक व व्यक्तिके तेनी पुत्र पिताना रूपमा विवक्षित करे छे, त्यारे ते व्यक्ति पिता कहोवाय छे तेन पुत्र क्यारे तेनी पिताना अभ्यापकना

इत्यभिधीयते, स एव यदा तेनैव पुत्रेण स्वस्थाध्यापकत्वेन विवक्ष्यते तदा स पुनरुपाध्यायो व्यपदिश्यते तथैव प्रकृतेऽपि यदा गौणीभूतधर्माधर्मी मुख्यत्वेन विवक्ष्यते तदा धर्मिण एकत्वात् एकवचनं भवति धर्माश्च धर्मिणि अन्तर्भूता भवन्तीति परिपूर्णवस्तुप्रतीति भवति त्वमित्यादिवत्, यथा पुनरप्रधानीभूतधर्मिणो वैदुष्यपरोपकारित्वमहोदारत्वादयो धर्माः मुख्यत्वेन विवक्ष्यन्ते तदा धर्माणां बहुत्वादेकस्मिन्नपि धर्मिणि बहुवचनं भवति युयमित्यादि-वत्, मनुष्य इत्यादावप्रधानीभूतधर्मा धर्मी मुख्यत्वेन विवक्षित इति सर्वाऽपि एवं जातीयका एकत्वप्रतिपादिका वाग् भवतीति भावः, गौतमः पृच्छति—‘अहं भन्ते ! मणुस्सा जाव चिछि ल्हा जे यावन्ने तहप्पगारा सञ्जा सा बहुवज्ज ? हे मदन्त ! अथ मनुष्याः, यावत्—महिषाः,

अध्यापक के रूप में विवक्षित करता है तो वही व्यक्ति उपाध्याय कहलाता है । इसी प्रकार यहां पर भी जब धर्मों को गौण करके धर्मी की प्रधान रूप से विवक्षा की जाती है, क्योंकि धर्मी एक ही होता है, अतएव धर्मी की विवक्षा से एकवचन होता है । उस समय समस्त धर्म, धर्मी में ही अन्तर्गत हो जाते हैं । इस कारण सरपूर्ण वस्तु की प्रतीति होती है । किंतु जब धर्मी की गौणरूप में विवक्षा की जाती है और विद्वत्ता, परोपकारित्व, महोदारता आदि धर्म प्रधान रूप में विवक्षित किये जाते हैं, उस समय क्योंकि धर्म बहुत होते हैं, अतएव धर्मी एक होने पर भी बहुवचन का प्रयोग होता है । संक्षेप में आशय यह है कि जब धर्मों से धर्मों को अभिन्न मानकर एकत्व की विवक्षा की जाती है, तब एकवचन का प्रयोग होता है और जब धर्मी को गौण करके अनेक धर्मों की विवक्षा की जाती है, तब बहुवचन का प्रयोग होता है । इस प्रकार अनन्त धर्मात्मक वस्तु भी धर्मों के एक होने के कारण एकवचन द्वारा प्रतिपादित की जा सकती है ।

રૂપમાં વિવક્ષિત કરે છે તેા તે વ્યાકૃત ઉપાધ્યાય કહેવાય છે એજ પ્રકારે અહીં પણ ન્યારે ધર્મેને ગૌણ કરીને ધર્મીની પ્રધાનતા રૂપે વિવક્ષા કરાય છે, તે સમયે ધર્મી એક જ હોય છે, તેથી જ ધર્મીની વિવક્ષાએ એકવચન થાય છે તે સમયે સમસ્તધર્મ ધર્મીમાં જ અન્તર્ગત થઈ જાય છે તે કારણે સંપૂર્ણ વસ્તુની પ્રતીતિ થાય છે કિન્તુ ન્યારે ધર્મીની ગૌણ રૂપમાં વિવક્ષા કરાય છે અને વિદ્વત્તા પરોપકારિત્વ, મહોદારતા આદિ ધર્મ પ્રધાનરૂપમાં વિવક્ષિત કરાય છે, એ સમયે ધર્મ ઘણા હોય છે, તેથી જ ધર્મી એક હોવા છતાં બહુવચનનો પ્રયોગ થાય છે. સંક્ષેપમાં આશય એ છે કે ન્યારે ધર્મોથી ધર્મીને અભિન્ન માનીને એકત્વની વિવક્ષા કરાય છે ત્યારે એકવચનનો પ્રયોગ થાય છે અને ન્યારે ધર્મોને ગૌણ કરીને અનેક ધર્મની વિવક્ષા કરાય છે, ત્યારે બહુવચનનો પ્રયોગ થાય છે. એજ પ્રકારે અનન્ત ધર્માત્મક વસ્તુ પણ ધર્મીના એક હોવાના કારણે એક વચન દ્વારા પ્રતિપાદિત કરી શકાય છે.

અથ્વા હસ્તિનઃ સિંહા વ્યાગ્રા વૃક્ષાઃ, દ્વીપિનઃ, ક્ષુન્ધાઃ, તરક્ષાઃ, પરાગરાઃ, રાસભા, શૃંગાલ્યાઃ, વિહાલાઃ, શુનકાઃ, કોલશુનકાઃ, કોક્કન્તિકાઃ, શશકાઃ, ચિલ્લલગ્નાઃ, યેઽપિ ચાન્યે તથા- પ્રકારકાઃ, બહુવચનાન્તાઃ, શબ્દાઃ સન્તિ કથં સર્વા સા બહુવાક્-બહુવ્યપ્રતિપાદિકાવાણી ભવતિ ? તથાહિ-મનુષ્યાદિ શબ્દાનાં જાતિવાચકત્વાન્ જાતેશ્ચ સામાન્યરૂપત્વાત્ સામાન્યસ્ય ચૈકત્વાત્ 'एकं नित्यं निरवयवक्रियं सर्वगं च सामान्यमिति' વચનાત્ કથ મત્ર બહુવચનમ્ ? કિન્તુ બહુવચનેનાપિ વ્યવહારો દૃશ્યતે ઇત્યુભયયા સંશયઃ, ઇતિ પ્રશ્નાગ્રયઃ । મગવાનાહ-‘હંતા, ગોયગા !’ હે ગૌતમ ! હન્ત, -સત્યગેનન્, ‘मणुस्सा जाव चिल्ललगा सव्वा सा बहुवज्ज’-મનુષ્યા ગાવત્-મહિપાઃ, અશ્વાઃ, હસ્તિનઃ, સિંહાઃ, વ્યાગ્રાઃ, વૃક્ષાઃ, દ્વીપિનઃ, ક્ષુન્ધાઃ, તરક્ષાઃ, પરાગરાઃ, રાસભાઃ, શૃંગાલ્યાઃ, વિહાલાઃ, શુનકાઃ, કોલશુનકાઃ, કોક્કન્તિકાઃ, શશકાઃ, ચિત્રતાઃ, ચિલ્લલગ્નાઃ, યેઽપિ ચાન્યે તથાપ્રકારકાઃ-બહુવચનાન્તાઃ શબ્દાઃ સન્તિ સર્વા સા બહુવાક્-બહુવ્યપ્રતિપાદિકા વાણી ભવતિ, તથાહિ મનુષ્યાદિશબ્દાનાં

શ્રી ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરતે હૈ-હે ભગવન્ ! ‘मणुस्सा’ (મનુષ્યાઃ) યાવત્ ‘चिल्ललगा’ (ચિલ્લલગ્નાઃ) તથા ઇતી પ્રકાર કે જો અન્ય બહુવચનાન્ત શબ્દ હૈ, વહ સબ કયા બહુત્વ કી પ્રતિપાદક વાણી હૈ ?

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ મનુષ્ય આદિ પૂર્વોક્ત શબ્દ જાતિ કે વાચક હૈ ઓર જાતિ કા અર્થ હૈ સામાન્ય । સામાન્ય એક હોતા હૈ । કહા મી હૈ-સામાન્ય એક હૈ, નિત્ય હૈ, નિરવયવ હૈ, ક્રિયારહિત હૈ ઓર સર્વવ્યાપી હૈ । એલી સ્થિતિ મેં જાતિ વાચક શબ્દ બહુવચનાન્ત કિસ પ્રકાર હો સકતે હૈ ? કિન્તુ હન શબ્દોં કા બહુવચન મેં મી પ્રયોગ દેલા હૈ, યહી સંશય કા કારણ હૈ ।

મગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈ-હે ગૌતમ ! હાં ‘मणुस्सा’ યાવત્ ‘चिल्ललगा’ યે બહુવચનાન્ત શબ્દ જો હૈ, સો બહુત્વ કો પ્રતિપાદન કરનેવાલી વાણી હૈ । હસ કા કારણ યોં હૈ-યહ ઠીક હૈ કિ પૂર્વોક્ત ‘मणुस्सा’ આદિ શબ્દ જાતિ કે વાચક હૈ,

શ્રી ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! મણુસ્સાઃ (મનુષ્યાઃ) યાવત્ ‘चिल्ललगा’ (ચિલ્લલગ્નાઃ) તથા એવા પ્રકારના જે અન્ય બહુવચનાન્ત શબ્દ છે, તે બધી શું બહુત્વની પ્રતિપાદકવાણી છે ?

તાત્પર્ય એ છે કે મનુષ્ય આદિ પૂર્વોક્ત શબ્દ જાતિ વાચક છે અને જાતિનો અર્થ છે સામાન્ય । સામાન્ય એક હોય છે કહ્યું પણ છે ‘સામાન્ય એક છે, નિત્ય છે નિરવયવ છે ક્રિયારહિત છે અને સર્વવ્યાપી છે. એવી સ્થિતિમાં જાતિવાચક શબ્દ બહુવચનાન્ત કેવે પ્રકાર થઈ શકે છે ? કિન્તુ એ શબ્દોને બહુવચનમાં પણ જોયા છે, એજ સંશયનું કારણ છે.

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! હા, ‘मणुस्सा’ યાવત્ ‘चिल्ललगा’ એ બહુવચનાન્ત જે શબ્દ છે તે બહુત્વનું પ્રતિપાદન કરનારી વાણી છે, તેનું કારણ આમ

જાતિવાચકત્વેઽપિ જાતેઃ સમાનપરિણામત્વાત્ સમાનપરિણામસ્ય ચાસમાનપરિણામાવિના
માવિત્વાત્ અસમાનપરિણામસંવલિતસ્યૈવ સમાનપરિણામસ્ય મુખ્યત્વેન વિવક્ષાયામ્ અસમાન-
પરિણામસ્ય પ્રતિધ્યક્તિભિન્નત્વેન તદભિધાને બહુવચનોપપત્તિઃ, ઘટા ઇત્યાદિવત્, સમાનપરિ-
ણામસ્યૈવ મુખ્યત્વેન વિવક્ષયાન્તુ અસમાનપરિણામસ્ય ગૌણત્વેન સર્વત્રાપિ સમાનપરિણામસ્ય
એકત્વાત્ તદભિધાને એકવચનોપપત્તિઃ, સર્વોઽપિ ઘટઃ પૃથુબૃધ્નોદરાધાકારઃ, ઇત્યાદિવત્,
પ્રકૃતેઽપિ મનુષ્યા ઇત્યાદાવસમાનપરિણામસંવલિતસ્યૈવ સમાનપરિણામસ્ય મુખ્યત્વેન વિવક્ષિ-
તત્વાત્ તસ્ય ચાનેકત્વભાવાદ્ બહુવચનમુપપદ્યતે, ઇતિ ભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અહ મંતે !
મણુસ્સી મહિસી બલવા ઇતિયણિયા સીહી વગ્ધી વિગી દીવિયા અચ્છી તરચ્છી પરસ્સરા

કિન્તુ જાતિ સદૃશ પરિણામ રૂપ હોતી હૈં ઓર સદૃશ પરિણામ વિસદૃશ પરિ-
ણામ કા અવિનાશાવી હોતા હૈં । હસ પ્રકાર વિસદૃશ પરિણામ સે યુક્ત સદૃશ
પરિણામ કી હી પ્રધાનતા સે વિવક્ષા કી જાતી હૈં । વિસદૃશ પરિણામ પ્રત્યેક
વ્યક્તિ (વિશેષ) મેં ભિન્ન હોતા હૈં, અતઃ એવ ડસકા જવ કથન કિયા જાતા હૈં
તથ બહુવચન કા પ્રયોગ સંગત હી હૈં, ‘ઘટાઃ’ ઇત્યાદિ બહુવચન કે સમાન । જવ
કેવલ સદૃશ પરિણામ કી પ્રધાનતા સે વિવક્ષા કી જાતી હૈં ઓર વિસદૃશ પરિ-
ણામ કો ગૌણ કર દિયા જાતા હૈં, તથ સદૃશ પરિણામ ક્યોંકિ એક હોતા હૈં,
અતઃ એવ ડસકા પ્રતિપાદન કરને મેં એક વચન કા પ્રયોગ બી સંગત હૈં । જૈસે
‘સબ ઘટ પૃથુબૃધ્નોદરાકારઃ’ અર્થાત્ મોટે ઓર ગોલ પેટ વાલા હોતા હૈં ।’

હસ પ્રકાર ‘મણુસ્સા’ (મનુષ્યાઃ) ઇત્યાદિ પ્રયોગોં મેં અસમાન પરિણામ સે
યુક્ત સમાન કી હી મુખ્ય રૂપ સે વિવક્ષા કી ગઈ હૈં ઓર અસમાન પરિણામ
અનેક હોતા હૈં, અતઃ એવ બહુવચન કા પ્રયોગ ડચિત હી હૈં ।

એ-એ ઠીક એ કે પૂર્વોક્ત ‘મણુસ્સા’ આદિ શબ્દ જાતિના વાચક છે, કિન્તુ જાતિ સદૃશ
પરિણામ હોય છે અને સદૃશ પરિણામ વિસદૃશ પરિણામના અવિનાશાવી હોય છે. એ
પ્રકારે વિસદૃશ પરિણામથી યુક્ત સદૃશ પરિણામની જ પ્રધાનતાથી વિવક્ષા કરાય છે.
વિસદૃશ પરિણામ પ્રત્યેક વ્યક્તિ (વિશેષ)ના ભિન્ન હોય છે, તેથી જ તેનું ન્યારે કથન
કરાય છે ત્યારે બહુવચનનો પ્રયોગ જ સંગત થાય છે ‘ઘટા ઇત્યાદિ’ બહુવચનની જેમ
ન્યારે કેવળ સદૃશ પરિણામની પ્રધાનતાથી વિવક્ષા કરાય છે અને વિસદૃશ પરિણામને
ગૌણ કરી દેવાય છે ત્યારે સદૃશ પરિણામ એક હોય છે, તેથી જ તેનું પ્રતિપાદન
કરવામાં એક વચનનો પ્રયોગ પણ સંગત છે. જેમ ‘બધા ઘડા ‘પૃથુબૃધ્નોદરાકારઃ’ મોટા
અને ગોળ પેટવાળા હોય છે.

એ પ્રકારે ‘મણુસ્સા’ (મનુષ્યાઃ) ઇત્યાદિ પ્રયોગોમાં અસમાન પરિણામથી યુક્ત સમાન
પરિણામની જ મુખ્ય રૂપથી વિવક્ષા કરેલ છે અને સમાન પરિણામ અનેક હોય છે,
તેથીજ બહુવચનનો પ્રયોગ ડચિત છે,

રાસમી સિયાલી વિરાલી મુણિયા કોલમુણિયા કોક્કંતિયા સમિયા ચિત્તિયા ચિલ્લલિયા જે યાવન્ને તહપ્પગારા સવ્વા સાં ઇતિયવ્વ ?' હે મદન્ત ! અથ માનુષી મન્ધી વડવા-અઘ્વા, હસ્તિની સિંહી વ્યાધી વૃકી દ્વીપિની ઋક્ષી તરક્ષી, પરાશરા-શરભા, રાસમી-ગર્દમી, શૃગાલી, વિહાલી, શુનકી, કોલશુનકી, કોક્કંતિકા, ઋક્ષકી, ચિત્રકી, ચિલ્લલિકા રૂપા-દયો યેડપિ ચાન્યે તથાપ્રકારકાઃ-આવન્તા ડોવન્તા વા અવ્વાઃ મન્નિ મિં મર્વા મા સ્ત્રીવાક્ સ્ત્રીત્વપ્રતિપાદિકા વાણી ભવતિ ? તથા ચૈકસ્મિન્નેવ વસ્તુનિ વ્યક્તિપદાર્થવસ્તુપદવ્યપદેશેન યથા ઇયં વ્યક્તિઃ, અયં પદાર્થઃ, इदं वस्तु' इत्येवं त्रिलिङ्गत्वस्य सदभावेन शब्दरूपे दस्तुनि व्यवस्थिते कथमेक स्त्रीलिङ्गमात्राभिधायी शब्दः शब्दो वस्तु वृत्ति त्रिलिङ्गाभिधायी संभवति?

ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરતે હૈં-હે ભગવન્ ! (મણુસ્સી) માનુષી, (મહિસી) મહિષી-મૈસ, (વલ્લા) વડવા-ઘોડો, (હથિણિયા) હસ્તિની-ટાથિની, (સોહી) સિંહી-સિંહની, (વગ્ધી) વ્યાધી, (વિગી) વૃકી-ભેડિનો, (દીવિયા) દ્વીપિની, (અચ્છી) ઋક્ષી-રીછની, (તરચ્છી) તરક્ષી, (પરસ્સરા) પરાશરા-શરભા, (રાસમી) રાસમી-ગધી, (સિયાલી) શૃગાલી-સિયાલો, (વિરાલી) વિહાલી-વિલ્લી, (મુણિયા) શુનકી-કુત્તી (કોલમુણિયા) કોલશુનકી-શિકારી કુતિયા, (કોક્કંતિયા) કોક્કંતિકા-લોમડો, (સસિયા) શશકી-શરગોશની (ચિત્તિયા) ચિત્રકી-ચીતી, (ચિલ્લલિયા) ચિલ્લલિકા તથા હસી પ્રકાર કે જો અન્ય 'આ' એવં 'ઈ' અન્તવાલે શબ્દ હૈં, વે કયા સ્ત્રીવચન હૈ અર્થાત્ સ્ત્રીત્વ કી પ્રતિપાદક ભાષા હૈ ? તાત્પર્ય યહ હૈ કિ એક હી વસ્તુ વ્યક્તિ, પદાર્થ ઓર વસ્તુ શબ્દોં દ્વારા વ્યવહત્ત હોતી દેખી જાતી હૈ, જૈસે ઇયં વ્યક્તિઃ, અયં પદાર્થઃ, इदं वस्तु । यहां व्यक्ति शब्द स्त्रीलिङ्ग है, पदार्थ शब्द पुल्लिङ्ग है, वस्तु शब्द नपुंसकलिङ्ग है । इस प्रकार एक की वाच्य को तीनों लिङ्गों के प्रतिपादक वचनों द्वारा कहा जाता है । ऐसी स्थिति में सिर्फ एक स्त्रीलिङ्ग मात्र का प्रतिपादक शब्द, तीनों लिङ्गों के

શ્રી ગૌતમસ્વામી ફરી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! (મણુસ્સી) માનુષી (મહિસી) મહિષી ભેસ (વલ્લા) વડવા-ઘોડો (હથિણી) હાથણી (સીહી) સિંહણ (વગ્ધી) વાઘણ (વિગી) 'વૃકી-વૃક્ષ (દીવિયા) દ્વીપીની (અચ્છી) 'ઋક્ષી' રીછણ (તરચ્છી) તરક્ષી (પરસ્સરા) 'પરાશરા'-શરભા (રાસમી) ગધાડી (સિયાલી)-સિયાળણી (વિયાલી) બિહાડી (મુણિયા)-કુતરી (કોલમુણિયા) શિકારી કુતરી (કોક્કંતિયા) કોલતિકા-લોમડી (સસિયા) શશકી (ચિત્તિયા) 'ચિત્રકી'-ચીતી (ચિલ્લલિયા) ચિલ્લલિકા તથા તેજ પ્રકારના જે અન્ય 'આ' તેમજ 'ઈ' અન્તવાળા શબ્દો છે તેઓ શુ સ્ત્રીવચન છે અર્થાત્ સ્ત્રીત્વની પ્રતિપાદક ભાષા છે ? તાત્પર્ય એ છે કે એકજ વસ્તુ વ્યક્તિ, પદાર્થ અને વસ્તુ શબ્દો દ્વારા વ્યવહત થતી જોવાય છે, જેમ (ઇયં વ્યક્તિ' અયં પદાર્થઃ इदं वस्तु) એહી વ્યક્તિ શબ્દ સ્ત્રીલિંગ છે. પદાર્થ શબ્દ પુલ્લિંગ છે, વસ્તુ શબ્દ નપુંસક લિંગ છે. એ પ્રકારે એક જ વાચ્યને ત્રણે લિંગોના પ્રતિપાદક

નરસિંહે કેવલઃ સિંહશબ્દો વા તદુમયામિધાયી ભવતિ, કિન્તુ તદમિધાયિતયાઽપિ લોકે વ્યવહારો દૃશ્યતે इत्युमयथा संशयात् कथं सर्वा सा एवं प्रकारा स्त्रीलिङ्गविशिष्टार्थप्रतिपादिका वाग् भवति? इति प्रश्नाशयः, भगवानाह-‘इंता, गोयमा !’ हे गौतम ! इन्त-सत्यम्, ‘मणुस्सी जाव चिल्ललिया जे यावन्ने तहप्पगारा सव्वा सा इत्थिवज्ज ?’ मानुषी यावत्-महिषी वडवा इस्तिनी सिंही व्याघ्री वृकी द्वीपिनी, ऋक्षी तरक्षी पराशरा रासभी, शृगाली विडाली शुनिका कोलशुनिका कोकन्तिका शशकी चित्रकी चिल्ललकी येऽपि चान्ये तथा प्रकारकाः शब्दाः सन्ति सर्वा सा स्त्रीवाक्-स्त्रीत्वविशिष्टार्थप्रतिपादिका वाणी भवति तथाहि शब्दलरूपस्य वस्तुनः सत्त्वेऽपि येन धर्मेण विशिष्टः प्रतिपादायितुमिष्टो भवति स तं प्रधानीकृत्य तेन विशिष्टं तिरोहितशेषधर्माणं धर्मिणं प्रतिपादयति’ इतिन्यायेन यथा कस्यचित् पुरुषत्वे शास्त्रज्ञातृत्वे महोदारत्वे जनकत्वे अध्यापकत्वे युगपद् व्यवस्थितेऽपि पुत्रस्तमाग-

પ્રતિપાદ્ય વસ્તુ કા વાચક કિસ પ્રકાર હો સકતા હૈ ? ‘નરસિંહ’ મેં કેવલ સિંહ શબ્દ અથવા કેવલ નર શબ્દ દોનોં કા વાચક નહીં હો સકતા । મગર પૂર્વોક્ત સ્ત્રીલિંગ કે શબ્દ લોક મેં અપને-અપને વાચ્ય કે વાચક દેખે જાતે હૈં, અતઃપ્રવ સંશય ઉત્પન્ન હોતા હૈ કિ હિસ પ્રકાર કે સઘી વચન કયા સ્ત્રીત્વ કે પ્રતિપાદક હૈં ?

‘મગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં-હે ગૌતમ ! હાં પૂર્વોક્ત શબ્દ સ્ત્રીવચન હૈ, અર્થાત્ ‘મણુસ્સી’ સે લેકર ‘ચિલ્લલિગા’ તક કે તથા હસી પ્રકાર કે જો અન્ય શબ્દ હૈં, વે સ્ત્રીત્વ વિશિષ્ટ અર્થ કે પ્રતિપાદક હૈ । હિસકા કારણ યહ હૈ-યદ્યપિ પ્રત્યેક વસ્તુ અનેક ધર્માત્મક હૈ, તથાપિ જિસ ધર્મ સે વિશિષ્ટ વસ્તુ કા પ્રતિપાદન કરના અભીષ્ટ હોતા હૈ, વહ ઉસે પ્રધાન કરકે, ઉસી સે વિશિષ્ટ ધર્મોં કા પ્રતિપાદન કરતા હૈ । ઉસકે સિવાય જો શેષ ધર્મ હૈ ઉન્હે ગૌણ કરકે અવિવક્ષિત કર દિયા જાતા હૈ, જૈસે કિસી પુરુષ મેં પુરુષત્વ મી હૈ, શાસ્ત્રજ્ઞાતૃત્વ મી

પાકયો દ્વારા કહેવાય છે. આવી સ્થિતિમા ફક્ત એક સ્ત્રીલિંગ માત્રનો પ્રતિપાદક શબ્દ ત્રણે વિગો દ્વારા પ્રતિપાદ્ય વસ્તુનો વાચક કેવી રીતે થઈ શકે છે ? ‘નરસિંહ’મા કેવલ સિંહ શબ્દ અથવા કેવળ નર શબ્દ બન્નેના વાચક નથી થઈ શકતા, પણ પૂર્વોક્ત સ્ત્રીલિંગના શબ્દ હોઈમા પોતપોતાના વાચ્યના વાચક બેવામા આવે છે, તેથી જ સંશય ઉત્પન્ન થાય છે કે એ પ્રકારના બધા વચન શુ સ્ત્રીત્વના પ્રતિપાદક છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! હા પૂર્વોક્ત શબ્દ સ્ત્રીવચન છે અર્થાત્ ‘મણુસ્સી’ થી આરંભી ‘ચિલ્લલિગા’ સુધીના, તથા એજ પ્રકારે જે બીજા શબ્દો છે, તેઓ સ્ત્રીત્વ વિશિષ્ટ અર્થના પ્રતિપાદક છે. તેનું કારણ એ છે-યદ્યપિ પ્રત્યેક વસ્તુ અનેક ધર્માત્મક છે તથાપિ, જે ધર્મથી વિશિષ્ટ વસ્તુનું પ્રતિપાદન કરવું અભિષ્ટ હોય છે, તેને પ્રધાને કરીને, તેનાથી વિશિષ્ટ ધર્મનું પ્રતિપાદન કરે છે તેના સિવાય જે શેષ ધર્મ છે તેને ગૌણ કરીને અવિવક્ષિત કરી દેવાય છે. જેમ કેઈ પુરુષમા પુરુષત્વ પણ છે.

ચ્છન્તં વિલોક્ય પિતા આગચ્છતીતિ વ્રવીતિ, શિષ્યઃ પુનરુપાધ્યાય ઇતિ વ્રૂતે તથૈવ પ્રકૃતેડપિ માનુષી પ્રથૃતીનાં સર્વાસાં ત્રિલિંગકત્વાત્મકત્વેડપિ યોનિમૃદુત્વાધીરત્વચપલત્વાદિલક્ષણ-સ્ત્રીત્વસ્યૈવાત્ર પ્રાધાન્યેન પ્રવિપાદયિતુ મિષ્ટત્વાત્ તેન વિશિષ્ટં તિરોહિતગેષધર્મણં ધર્મિણં પ્રધાનીકૃત્ય પ્રતિપાદનત્વાત્ સર્વા સા માનુષી પ્રથતિ સ્ત્રીવાક્ સ્ત્રીત્વપ્રતિપાદિકા મયતીતિ માવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અહ મંતે ! મણુસ્સે જાવ ચિલ્લલણ જે યાવન્ને તહાપગામ મઘ્વા સા પુમવજ્જ ?’ હે મદન્ત ! અથ મનુષ્યો યાવત્-મહિપઃ અશ્વો સિંહો વ્યાગ્રો વૃકઃ ડ્રીપી ક્ષકઃ, તરક્ષઃ, પરાશરો રાસભઃ, શૃગાલો વિહાલઃ શુનકઃ કોલશુનકઃ, કોકન્ટિકઃ શશક-ચિત્રકચિલ્લલકો યેડપિ ચાન્યે તથાપ્રકારકાઃ શબ્દાઃ સન્તિ કિં સર્વા સા પુવાક્ પુલ્લિંગાર્થ-પ્રતિપાદિકા વાણી વર્તતે ? પ્રાગુક્તરીત્યા સંજયાત્પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ-‘હંતા, ગોયમા !’ હે

હૈ, અત્યન્ત ઉદારતા મી હૈ, જનકત્વ મી હૈ, અધ્યાયકત્વ મી હૈ । ઉસમેં ઘે સમી ધર્મ એકસાથ રહે હુપ હૈ । ફિર મી જવ ઉસકા પુત્ર ઉલે આતા દેવતા હૈ તો કહતા હૈ-પિતાજી આ રહે હૈ । ઉસકા શિષ્ય કહતા હૈ-ઉપાધ્યાય આ રહે હૈ । હસી પ્રકાર પ્રકૃત મેં માનુષી આદિ સમી-યદ્યપિ ત્રિલિંગાત્મક હૈ, તથાપિ યોનિ, મૃદુતા, અધીરતા, ચપલતા આદિ સ્ત્રીલક્ષણોં કી હી પ્રધાનતા સે વિવક્ષા હોને કે કારણ, ઉનસે વિશિષ્ટ ધર્મોં કો પ્રધાન કરકે પ્રતિપાદન હોને સે માનુષી આદિ ભાષા સ્ત્રીવાક્ અર્થાત્ સ્ત્રીત્વ કા પ્રતિપાદન કરનેવાલી ભાષા કહલાતી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરતે હૈ-હે ભગવન્ ! ‘મણુસ્સે’ યાવત્ ‘ચિલ્લલણ’ અર્થાત્ ‘મનુષ્ય’ સે લગાકર ‘ચિલ્લલક’ તક કે શબ્દ અર્થાત્ મહિપ, અશ્વ, હસ્તી, સિંહ, વ્યાગ્ર, વૃક, ડ્રીપી, ક્ષક, તરક્ષ, પરાશર, શૃગાલ, વિહાલ, શુનક, કોલશુનક, કોકન્ટિક, શશક, ચિત્રક ઓર ચિલ્લલક, શબ્દ તથા હસી પ્રકાર

શાસ્ત્રશાત્ પશુ છે. અત્યન્ત ઉદારતા પશુ છે, જનકત્વ પશુ છે, અધ્યાયકત્વ પશુ છે, તેમાં આ બધા ધર્મ એક સાથે રહેલા છે. તો પશુ બ્યારે તેના પુત્ર તેને આવતો બેવે છે તો કહે છે-પિતાલ આવી રક્ષા છે. તેના શિષ્ય કહે છે-ઉપાધ્યાય આવિ રહેલા છે. એ પ્રકારે પ્રકૃતમા માનુષી આદિ બધા યદ્યપિ ત્રિલિંગાત્મક છે. તથાપિ યોનિ મૃદુતા, અધીરતા ચપલતા આદિ સ્ત્રીલક્ષણોની જ પ્રધાનતાથી વિવક્ષા થવાને કારણે, તેમનાથી વિશિષ્ટ ધર્મોના પ્રધાને કરીને પ્રતિપાદન થવાથી માનુષી આદિ ભાષા સ્ત્રીવાક્ અર્થાત્ સ્ત્રીત્વનું પ્રતિપાદન કરવાવાળી ભાષા કહેવાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ‘મણુસ્સે’ યાવત્ ‘ચિલ્લલણ’ મનુષ્યથી આરંભીને ‘ચિલ્લલક’ સુધીના શબ્દ અર્થાત્ મહિપ, વોડો, હાથી, સિંહ, વાઘ, વૃક, ડ્રીપી, ક્ષક, તરક્ષ, પરાશર, રાસભ, શૃગાલ, વિહાલો, શુનક, કોલશુનક, કોકન્ટિક, શશક, ચિત્રક અને ચિલ્લલક. શબ્દ તથા એજ પ્રકારના અન્ય જે છે, તે બધા પુરૂષવાક્ છે ? અર્થાત્ પુલ્લિંગ પ્રતિપાદક ભાષા છે ? એમાં સંશયનું કારણ પૂર્વવત્ સમજવું બેધ એ.

ગૌતમ ! હન્ત-સત્ય, 'મનુષ્યે મહિસે જાવ ચિલ્લલલ જે યાવન્ને તહપ્પગારા સચ્ચા સા પુમાઝ' મનુષ્યો મહિષો યાવત્ અશ્વો હસ્તી સિંહો વ્યાગ્રો દ્વીપી ઋષભઃ તરક્ષઃ પરાશરઃ-શરમ', રાસમઃ શૃગાલો વિદાલઃ શુનકઃ કોલશુનકઃ કોકન્ટિકઃ શશકશ્ચિત્રકશ્ચિલ્લલલકો યેડપિ ચાન્યે તથાપ્રકારકાઃ શબ્દાઃ સન્તિ, સર્વા સા પુંવાઝ-પુંસ્ત્વવિશિષ્ટાર્થપ્રતિપાદિકા વાણી વર્તતે પ્રાગુક્તરીત્યોત્તરપક્ષાશયઃ સ્વયમૂહનીયઃ, તદા ચૈતેપામુક્તયુક્ત્યા લિઙ્ગત્રયયુક્ત-ત્વેડપિ પ્રાધાન્યેન પુંસ્ત્વસ્યૈવ વિવક્ષિતત્વાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અહ મંતે ! કંસં કંસોયં પરિમંડલં થૂમં જાલં તારં રૂવં અચ્છિપવ્વં કુંઢં પડમં દુદ્ધં દર્હિં ણવળીયં અસળં સયળં વિમાળં છત્તં ચામરં મિગારં અંગળં ણિરંગળં આમરણં રયળં જે યાવન્ને તહપ્પગારા સચ્ચં તં ણપુંસગવઝ ?’ હે મદન્ત ! અદ કંસં-પાત્રમ્, કંસોલમ્, પરિવ્વહલમ્ શેલમ્, સ્તુપમ્, જાલમ્, સ્થાલમ્, તાલમ્, રૂત્રમ્, અક્ષિ-નેત્રમ્, પર્વ, કુણ્ઢમ્, પદ્મમ્, દુગ્ધમ્, દધિ, નવનીતમ્ હૈયજ્જવી-નમ્, અશનમ્-મોજનમ્, શયનમ્, મવનમ્, વિમાનમ્, છત્રમ્, ચામરમ્, મૃદ્ધારમ્-પાત્ર વિશેષઃ, અઙ્ગણમ્, નિરઙ્ગણમ્, આમરણમ્, રત્નમ્ યેડપિ ચાન્યે તથા પ્રકારકાઃ શબ્દાઃ સન્તિ કિં સર્વં તત્ નપુંસક વચનં ભવતિ ? પ્રાગુક્તરીત્યા અત્રાપિ સંશયાત્ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ કે અન્ય જો હૈં, કયા વે સમી પુરુષ વાઝ હૈ ? અર્થાત્ પુલ્લિંગ પ્રતિપાદક ભાષા હૈ ? હસમેં સંશય કા કારણ પૂર્વવત્ સમજના ચાહિયે ।

મગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં-હે ગૌતમ ! હાં, મનુષ્ય સે લેકર ચિલ્લલલક તક કે પૂર્વોક્ત શબ્દ તથા હસી પ્રકાર કે અન્ય શબ્દ જો મી હૈ, વે સચ પુંવાઝ અર્થાત્ પુરુષત્વ વિશિષ્ટ અર્થ કે પ્રતિપાદક હૈ, યહાં ઉત્તર-પક્ષ કા આશય પહેલે કે સમાન હી સમજ લેના ચાહિયે, અતઃ યદ્યપિ વે ત્રિલિંગાત્મક હૈ ફિર મી પ્રધાન રૂપ સે પુંસ્ત્વ કી હી વિવક્ષા હોને સે અન્હે પુલ્લિંગ માના જાતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરતે હૈં-હે મગવન્ ! કંસં, કંસોય, પરિમંડલં, સેલં, થૂમં, જાલં, થાલં, તારં, રૂવં, અચ્છિ, પવ્વં, કુંઢં, પડમં, દુદ્ધ, દર્હિં ણવ-ળીતં, અસળં, સયળં, મવળં, વિમાળં, છત્તં, ચામરં, મિગારં, અંગળં, નિરંગળં, આમરણં, રયળ, યે શબ્દ તથા હસી પ્રકાર કે અન્ય સમી શબ્દ કયા નપુ સકવચન

શ્રી મગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ, હા મનુષ્યથી આરમ્ભી ચિલ્લલલક સુધીના પૂર્વોક્ત શબ્દ તથા એ પ્રકારના અન્ય શબ્દ એ પણ છે. તે બધા પુવાઝ અર્થાત્ પુરુષત્વ વિશિષ્ટ અર્થના પ્રતિપાદક છે. આહિ ઉત્તર પક્ષના આશય પહેલાના જેવોજ સમજવો. જોઈ એ તેથી યદ્યપિ તે ત્રિલિંગાત્મક છે તો પણ પ્રધાનરૂપે પુંસ્ત્વની જ વિવક્ષા હોવાથી તેમને પુલ્લિંગ મનાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરે છે-હે મગવન્ ! ‘કંસં, કંસોયં પરિમંડલં, સેલં, થૂમં, જાલં, થાલં, તારં, રૂવં, અચ્છિ, પડમં, કુંઢં, પડમં, દુદ્ધ, દર્હિં, ણવળીતં, અસળં, સયળ, મવળં, વિમાળં, છત્ત, ચામરં, મિગારં, અંગળં, નિરંગળં, આમરણં, રયળ’ આ

‘હંતા, ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમ્ ‘કંસં જાવ રયણં જે યાવન્ને તદપગારા તં મન્વ
 ણપુંસગવઝ’ કંસમ્, યાવત્-કસોલમ્, પરિમ્હલમ્, શૈલમ્, સ્તપમ્, જાલમ્, સ્થાલમ્, તાલમ્,
 રૂપમ્, અક્ષિ, પર્વ, કુણ્ડમ્, પદ્મમ્, દુગ્ધમ્, દધિ, નવનીતમ્, અશનમ્, શયનમ્, ભવનમ્,
 વિમાનમ્, હઞ્ત્રં, ચારમ્, મૃગારમ્, અઙ્ગણમ્, નિરંગનમ્, આભરણમ્, રત્નમ્, યેઽપિ ચાન્યે
 તથા પ્રકારકાઃ શબ્દાઃ સન્તિ સર્વે તત્ નપુંસકવચનં ભવતિ પ્રાગુક્તરીત્યા ણ્તેપાં ત્રિલિંગાત્મક-
 સ્વેઽપિ પ્રકૃતે નપુંસકત્વસ્યૈવ ધર્મસ્ય પ્રાધાન્યેન વિવક્ષિતન્વેન તેન વિગિષ્ટં તિરોઽનિ ણેપ-
 લિઙ્ગં ધર્મિણં પ્રતિપાદયતીતિ માનઃ, ગૌતમઃ પૂનઃછતિ-‘અહ મંતે ! પૃથ્વી તિ ઇતિવઝ,
 આઊ તિ પુમવઝ, ધણિ તિ ણપુંસગવઝ. પણ્ણણીણં એસા માસા ણ એસા માસા મોસા ?’ હે
 મદન્ત ! અથ પૃથિવી ઇતિ સ્ત્રીવાક્-સ્ત્રીલિઙ્ગ વિગિષ્ટાર્થ પ્રતિપાદિત્વા વાણી. આપ ઇતિ પુંવાક્
 હૈ ? અર્થાત્ કયા નપુસકલિંગ કે વાચક હૈ ? પૂર્વોક્ત પ્રકાર કે યદ્યાં મી સંગાય
 હોને કે કારણ પ્રશ્ન ઉત્પન્ન હોતા હૈ ।

મગવાન્-હાં, ગૌતમ ! કંસં સે લેકર રચણ તક કે જગ્દ અર્થાત્ કાંસ્યમ્,
 કસોલમ્, પરિમ્હલમ્, શૈલમ્, સ્તપમ્, જાલમ્, સ્થાલમ્, તાલમ્, રૂપમ્,
 અક્ષિ, પર્વ, કુણ્ડમ્, પદ્મમ્, દુગ્ધમ્, દધિ, નવનીતમ્, અશનમ્, શયનમ્,
 ભવનમ્, વિમાનમ્, હઞ્ત્રં, ચારમ્, મૃગારં, અઙ્ગણમ્, નિરંગનમ્, આભરણમ્,
 રત્નમ્, યે શબ્દ તથા હસી પ્રકાર કે અન્ય સમી શબ્દ નપુંસક વચન હૈ ।
 પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે યદ્યપિ યે ત્રિલિંગાત્મક હૈં, તથાપિ પ્રકૃત મેં નપુસકત્વ ધર્મ
 કી હી પ્રધાન રૂપ સે વિવક્ષા કરને કે કારણ તથા દૂસરે ધર્મોં કો ગૌણ કર દેને
 કે કારણ, હન્નેં નપુસક વચન કહા જાતા હૈ ।

ગૌતમ પુનઃ પ્રશ્ન કરતે હૈં-હે મગવાન્ ! ‘પૃથ્વી’ યહ સ્ત્રીવચન અર્થાત્ સ્ત્રી
 લિંગ વાલે અર્થ કો પ્રતિપાદન કરનેવાલી ભાષા હૈ ? ‘આપઃ’ (જલ) યહ પુલિંગ

શબ્દો તથા એવી જાતના અન્ય બધા શબ્દ શું નપુસક વચન છે ? અર્થાત્ શું નપુંસક
 લિંગના વાચક છે ? પૂર્વોક્ત પ્રકારનો અહીં ‘પણુ સ શય ધવાના કરશે પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થાય છે

શ્રી મગવાન્-હાં ગૌતમ ! કંસં થી લઈને રચણ સુધીના શબ્દ અર્થાત્ કાંસ્યમ્,
 કંસોલં, પરિમંહલં, શૈલમ્, સ્તપમ્, જાલમ્, સ્થાલમ્, તાલમ્, રૂપં, અક્ષિ પર્વ, કુણ્ડમ્, પદ્મમ્,
 દુગ્ધમ્, દધિ, નવનીતમ્, અશનમ્, શયનમ્, ભવનં, વિમાનમ્ હઞ્ત્રમ્, ચારમં, મૃગારં, અઙ્ગ
 ણમ્, નિરંગનં, આભરણમ્, રત્નમ્, આ શબ્દો તથા એ પ્રકારના અન્ય બધા શબ્દો નપુસક
 વચન છે, પૂર્વોક્ત પ્રકારથી યદ્યપિ એ ત્રણે લિંગાત્મક છે, તથાપિ પ્રકૃતભા નપુસકત્વ
 ધર્મની પ્રધાનતા રૂપે વિવક્ષા કરવાના કારણે, તથા ખીલ ધર્મેની ગૌણ કરી દેવાના કારણે
 તેમને નપુસક વચનથી કહેલા છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પુનઃપ્રશ્ન કરે છે-હે મગવાન્ ! ‘પૃથ્વી’ એ સ્ત્રીવચન અર્થાત્ સ્ત્રી
 લિંગવાળા અર્થને પ્રતિપાદન કરવાવાળી ભાષા છે, ‘આપઃ’ (જલ) એ પુલિંગ વિશિષ્ટ
 પ્ર૦ ૩૭

પુલ્લિંગ વિશિષ્ટાર્થપ્રતિપાદિકા વાણી, ધાન્યમિતિ નપુંસકવાક્-નપુંસકલિંગ વિશિષ્ટાર્થપ્રતિ-
પાદિકા વાણી વર્તેતે इति કિમેવા પ્રજ્ઞાપની સત્યા સ્વભાષા ભવતિ ? નૈવાભાષા મૃષા ભવ-
તીતિ ? મગવાનાહ-‘હંતા, ગોયમા ? પુઢવિત્તિ इत्थિવઝ, આઉત્તિ પુમવઝ, ધણ્ણિત્તિ
નપુંસગવઝ, પણ્ણવણી નં એસા માસા, ન એમા માસા નોસા’ હે મદન્ન ! હન્ત-સત્યમ્, પૃથિવી
इति સ્ત્રીવાક્-સ્ત્રીલિંગવિશિષ્ટાર્થપ્રતિપાદિકા વાણી, આપ इति પુવાક્-પુંલિંગ વિશિષ્ટાર્થ-
પ્રતિપાદિકા વાણી, ધાન્યમિતિ નપુપક્તવાક્-નપુંસકલિંગવિશિષ્ટાર્થપ્રતિપાદિકા વાણી એવા
પ્રજ્ઞાપની સત્યા સ્વભાષા ભવતિ, નૈવા ભાષા મૃષા ભવતિ, સત્યાર્થપ્રતિપાદકત્વાત્, નવરમ્
‘આજ’ આપ इत्यस्य પ્રાકૃતલક્ષણ-શત્ પુલ્લિંગત્વં બોધ્યમ્, સંસ્કૃતે તુ સ્ત્રીત્વમેવ વર્તેતે,
ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અહ મંતે ! પુઢની ત્તિ इत्थિ આણમણી, આઉ ત્તિ પુમઆણમણી, ધણ્ણેત્તિ
નપુંસગાણમણી પણ્ણવણી નં એસા માસા, ન એસા મારા નોસા ?’ હે મદન્ત ! અથ પૃથિવી इति
માષા સ્ત્ર્યાજ્ઞાપની-આજ્ઞાપ્યતેડનયા સા આજ્ઞાપની સ્ત્રિયાઃ-સ્ત્રીલિંગસ્ત્ર્યાજ્ઞાપની, આપ इति
વિશિષ્ટ અર્થ કો પ્રતિપાદક ભાષા હૈ ? ‘ધાન્યમ્’ યહ નપુ સ્ત્રીલિંગ સે વિશિષ્ટ
અર્થ કા પ્રતિપાદન કરને વાલી ભાષા હૈ ? કયા યહ ભાષા પ્રજ્ઞાપની અર્થાત્
સત્ય ભાષા હૈ ? યહ ભાષા શૃષા નહીં હૈ ?

મગવાન્ ઉત્તર દેતે હિ-હાં ગૌતમ ! ‘પૃથ્વી’ યહ સ્ત્રીવાક્ અર્થાત્ સ્ત્રીલિંગ
વિશિષ્ટ અર્થ કા પ્રતિપાદન કરનેવાલી ભાષા હૈ ‘આપ’ યહ પુવાક્ હૈ અર્થાત્
પુલ્લિંગ અર્થ કા પ્રતિપાદન કરનેવાલી ભાષા હૈ । ‘ધાન્યમ્’ યહ નપુ સ્ત્રીલિંગ
વિશિષ્ટ અર્થ કા પ્રતિપાદન કરનેવાલી ભાષા હૈ । યહ ભાષા પ્રજ્ઞાપની અર્થાત્
સત્ય હૈ, યહ ભાષા શૃષા નહીં હૈ. વ્યયોક્તિ યહ સત્ય અર્થ કા પ્રતિપાદન કરતી હૈ ।

યહાં યહ ધ્યાન રહના ચાહિયે કિ ‘આજ’ (આપઃ અર્થાત્ જલ) શબ્દ પ્રાકૃત
વ્યાકરણ કે અનુસાર પુલ્લિંગ હૈ સંસ્કૃત ભાષા કે અનુસાર તો વહ સ્ત્રીલિંગ હી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરતે હિ-હે મગવન્ ! ‘પૃથિવી’ યહ ભાષા કયા

અર્થની પ્રતિપાદિકા ભાષા છે ? ‘ધાન્યમ્’ એ નપુ સ્ત્રી લિંગથી વિશિષ્ટ અર્થનું પ્રતિપાદન
કરનારી ભાષા છે ? શુ આ ભાષા પ્રજ્ઞાપની અર્થાત્ સત્ય ભાષા છે ? આ ભાષા મૃષા નથી ?

શ્રી મગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હા, ગૌતમ ‘પૃથ્વી’ એ સ્ત્રીવાક્ અર્થાત્ સ્ત્રીલિંગ
વિશિષ્ટ અર્થનું પ્રતિપાદન કરનારી ભાષા છે, ‘આપ’ આ પુવાક્ અર્થાત્ પુલ્લિંગ વિશિષ્ટ
અર્થનું પ્રતિપાદન કરવાવાળી ભાષા છે ‘ધાન્યમ્’ એ નપુ સ્ત્રીવાક્ છે અર્થાત્ નપુ સ-
કૃત્વ વિશિષ્ટ અર્થનું પ્રતિપાદન કરવાવાળી ભાષા છે આ ભાષા પ્રજ્ઞાપની અર્થાત્ સત્ય
છે, આ મૃષા ભાષા નથી, કેમકે આ સત્ય અર્થનું પ્રતિપાદન કરે છે

અહીં એ ધ્યાન રાખવું ભેડીએ કે ‘આજ’ (આપ) અર્થાત્ પાણી શબ્દ પ્રાકૃત
વ્યાકરણના અનુસાર પુલ્લિંગ છે, સંસ્કૃત ભાષાના અનુસાર તો તે સ્ત્રીલિંગ જ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરે છે-હે મગવન્ ! પૃથ્વી, એ ભાષા શુ સ્ત્રી આજ્ઞા-

માપા પુમાજ્ઞાપની-પુંસઃ-પુંલિન્-આજ્ઞાપની-પ્રતિપાદિકા, ધાન્યમિતિ માપા નપુંસકાજ્ઞાપની કિં પ્રજ્ઞાપની સ્વલુપ્પા માપા ભવતિ ? નૈવા માપા મૃષા ભવતિ ? મગવાનાન્-‘હંતા, ગોયમા ! પુઢવિત્તિ ઇતિ આણમણી, આઉ તિ પુમ આણમણી, ધળ્ણેત્તિ જપુનપાણમણી પળ્ણનળીણં પસા માસા જ પસા માગા મોસા’ હે ગૌતમ ! ંન્ત, રત્તય્, પૃથિવી ઇતિ વાક્ સ્ત્યાજ્ઞાપની, આપ ઇતિ વાક્ પુમાજ્ઞાપની, ધાન્યમિતિ નપુસકાજ્ઞાપનીવાક્ પ્રજ્ઞાપની સત્યા સ્વલુપ્પા માપા ભવતિ, નૈવા માપા મૃષા-મિથ્યારૂપા ભવતિ, ઉક્ત સ્વલ્પત્રયેડપિ ક્રમગઃ પ્રાધાન્યેન સ્ત્રીલિન્ગ-પુંલિન્ગનપુંસકલિન્ગાનાંવેવ વિવક્ષિતત્ત્વેન તદ્વિશિષ્ટાનાંયેવ તિરોહિતાન્યધર્માણાં પૃથિવી-અપ્-ધાન્યરૂપધર્મિણાં પ્રતિપાદનવાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છન્-‘આ મને ! પુઢવીતિ ઇતિ પળ્ણવળી, આઉ તિ પુમપળ્ણવળી ધળ્ણેત્તિ જપુંનપળ્ણવળી આરાધળી જં પસા માસા, જ પસા માસા મોસા’ હે મદન્ત ! અથ પૃથિવી ઇતિ સ્ત્રીપ્રજ્ઞાપની-સ્ત્રીલિન્ગવિશિષ્ટાર્થપ્રતિપાદિકા, આપ ઇતિ પુંપ્રજ્ઞાપની-પુંલિન્ગ વિશિષ્ટાર્થપ્રતિપાદિકા, ધાન્યમિતિ નપુંસકપ્રજ્ઞાપની-નપુંસકલિન્ગવિશિ-

સ્ત્રી-આજ્ઞાપની માપા હૈ, અર્થાત્ સ્ત્રીલિંગ કી આજ્ઞાપની હૈ, ‘આપઃ’ યહ માપા પુ-આજ્ઞાપની અર્થાત્ પુલિંગ કી પ્રતિપાદક માપા હૈ, ‘ધાન્યમ્’ યહ નપુ સકા-જ્ઞાપની માપા હૈ, સો કયા યહ માપા પ્રજ્ઞાપની હૈ ? યહ માપા મૃષા નહીં હૈ ?

મગવાન્-હાં ગૌતમ ! ‘પૃથિવી’ યહ સ્ત્રી-આજ્ઞાપની માપા, ‘આપઃ’ યહ પુરુષ-આજ્ઞાપની માપા ઓર ‘ધાન્યમ્’ યહ નપુંસક આજ્ઞાપની પ્રજ્ઞાપની હૈ-સત્ય હૈ । યહ માપા મૃષા નહીં હૈ, ક્યોંકિ ઉક્ત ત્રીનોં સ્થાનોં પર ક્રમગઃ સ્ત્રીલિંગ, પુલિંગ ઓર નપુ સ્કલિંગ કી હી વિવક્ષા હોને સે, ઉન્હીં સે વિશિષ્ટ તથા અન્ય ધર્મોં કો ગૌણ કરકે, પૃથિવી, અપ્ ઓર ધાન્ય રૂપ ધર્મોં કા યહ માપા પ્રતિપાદન કરતી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરતે હિં-‘પૃથિવી’ યહ સ્ત્રી પ્રજ્ઞાપની માપા, ‘આપઃ’ યહ પુલિંગવિશિષ્ટ અર્થ કા પ્રતિપાદન કરને વાલી માપા ઓર ‘ધાન્યમ્’ યહ નપુંસક પ્રજ્ઞાપની માપા કયા આરાધની માપા હૈ ? જિસ કે દ્વારા મોક્ષમાર્ગ

પની માપા છે, અર્થાત્ સ્ત્રીલિંગની આજ્ઞાપની છે-‘આપ’ એ માપા પુ આજ્ઞાપની અર્થાત્ પુલિંગની પ્રતિપાદક માપા છે, ‘ધાન્યમ્’ એ નપુસકાજ્ઞાપની માપા છે, તો શુ તે માપા પ્રજ્ઞાપની છે ? એ શુ મૃષા માપા નથી ?

શ્રી મગવાન્-હાં ગૌતમ ! ‘પૃથ્વી’ એ સ્ત્રી આજ્ઞાપની માપા, ‘આપ’ એ પુરુષ આજ્ઞાપની માપા અને ‘ધાન્યમ્’ એ નપુસક આજ્ઞાપની માપા પ્રજ્ઞાપની માપા છે-સત્ય માપા છે આ માપા મૃષા નથી કેમકે ઉક્ત ત્રણે સ્થાનો પર ક્રમશઃ સ્ત્રીલિંગ પુલિંગ અને નપુંસકલિંગની જ વિવક્ષા હોવાથી, તેઓથી વિશિષ્ટ તથા અન્યધર્મોને ગૌણ કરીને પૃથ્વી, આપ અને ધાન્ય રૂપ ધર્મોનું આ માપા પ્રતિપાદન કરે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરે છે-‘પૃથ્વી’ એ સ્ત્રી આજ્ઞાપની માપા ‘આપ’ એ પુલિંગ વિશિષ્ટ અર્થનું પ્રતિપાદન કરવાવાળી માપા અને ‘ધાન્યમ્’ એ નપુંસક પ્રજ્ઞા-

ષ્ટાર્થપ્રતિપાદિકા વાક્ કિમ્ આરાધની-આરાધ્યતે મોક્ષમાર્ગોઽનયા इति આરાધની खलु सत्या एषा भाषा भवति ? नैषा भाषा मृषा भवति ? भगवानाह-‘इंता, गोयमा ! पुढवीति इत्थि पणवणी आउत्ति पुमपणवणी धण्णेति नपुंसगपणवणी आराहणी णं एसा भासा, ण एसा भासा मोसा’ हे गौतम ! इन्त-सत्यम्, पृथिवी इति स्त्रीप्रज्ञापनी-स्त्रीलिङ्गत्वप्ररूपणी आप इति पुं प्रज्ञापनी, धान्यमिति नपुंसकप्रज्ञापनीवाक् आराधनी सत्या खलु एषा भाषा भवति, नैषा भाषा मृषा-विराधनी भवति, सत्यार्थप्रतिपादकत्वेन शाब्दव्यवहारापेक्षया यथावस्थित वस्तु-प्ररूपणात्, गौतमः पृच्छति-‘इच्चेवं भंते । इत्थिवयणं वा पुमवयणं वा णपुंसगवयणं वा वयमाणे पणवणीणं एसा भासा, ण एसा भासा मोसा ?’ हे भदन्त ! इति-एवम्-पूर्वोपदर्शितप्रकारेण अन्यदपि स्त्रीवचनं वा पुंवचनं वा नपुंसकवचनं वा ब्रुवाणा-वाक् किं प्रज्ञापनी खलु एषा भाषा भवति ? नैषा भाषा मृषा भवति ? भगवानाह-‘इंता, गोयमा ! इत्थिवयणं वा, पुमवयणं वा णपुंसगवयणं वा वयमाणे पणवणी णं एसा भासा, आराधा जाय उसे आराधनी कहते हैं । तो क्या यह भाषा आराधनी है ? यह भाषा मृषा नहीं है ?

भगवान् उत्तर देते हैं-हां गौतम ! ‘पृथिवी’ यह स्त्रीप्रज्ञापनी, ‘आपः’ यह पुरुषप्रज्ञापनी और ‘धान्यम्’ यह नपुंसक प्रज्ञापनी भाषा आराधनी-सत्य भाषा है । यह भाषा मृषा नहीं है । क्योंकि यह भाषा शाब्दिक व्यवहार की अपेक्षा से सत्य वस्तुस्वरूप का प्रतिपादन करनेवाली है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पूर्वोक्त प्रकार से अन्य भी स्त्रीवचन पुरुषवचन और नपुंसकवचन का प्रतिपादन करनेवाली भाषा क्या प्रज्ञापनी भाषा है ? वह मृषा नहीं है ?

भगवान्-हां, गौतम ! स्त्रीवचन, पुरुषवचन और नपुंसकवचन, जो पूर्वोक्त से भिन्न हैं, उनका प्रतिपादन करनेवाली भाषा प्रज्ञापनी भाषा है । वह मृषा

પની ભાષા શું આરાધની ભાષા છે ? જેના દ્વારા મોક્ષમાર્ગ આરાધાય તેને આરાધની કહે છે. તે શું આ ભાષા આરાધની છે ? આ ભાષા મૃષા નથી ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હા ગૌતમ ! ‘પૃથ્વી’ આ સ્ત્રી પ્રજ્ઞાપની, ‘આપઃ’ એ પુરુષ પ્રજ્ઞાપની અને ‘ધાન્યમ્’ એ નપુસક પ્રજ્ઞાપની ભાષા આરાધની-સત્ય ભાષા છે. આ ભાષા મૃષા નથી. કેમકે આ ભાષા શાબ્દિક વ્યવહારની અપેક્ષાએ સત્ય વસ્તુ સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કરવાવાળી છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૂર્વોક્ત પ્રકારથી બીજી પણ સ્ત્રીવચન, પુરુષવચન અને નપુસક વચનનું પ્રતિપાદન કરવાવાળી ભાષા શું પ્રજ્ઞાપની ભાષા છે ? તે મૃષા નથી ?

શ્રી ભગવાન્-હા, ગૌતમ ! સ્ત્રીવચન પુરુષ વચન અને નપુસક વચન, જે પૂર્વોક્તથી ભિન્ન છે તેમનું પ્રતિપાદન કરવાવાળી ભાષા પ્રજ્ઞાપની ભાષા છે. તે મૃષાભાષા નથી. તેમાં

ण एसा भासा मोसा' हे गौतम ! हन्त सत्यम्, स्त्रीवचनं वा, पुंवचनं वा नपुंसकवचनं वा उक्ता दन्यदपि किमपि शब्दरूपं ब्रुवाणा वाक् प्रज्ञापनी खलु एषा भाषा भवति, नैषा भाषा मृषा भवति, शब्दव्यवहारानुसारेण दोषाभावात्, वस्तु स्वरूपविपरीतभाषणेनैव दोषात्, यथावस्थितवस्तु स्वरूपानुसारेण भाषणे तु न दोषः कोऽपि संभवतीति भावः ॥ सू० ४॥

॥ भाषाकारणादि वक्तव्यता ॥

मूलम्—भासा णं भंते ! किमादीया, किं पवहा, किं संठिया, किं पज्जवसिया ? गोयमा ! भासा णं जीवादीया सरीरप्पभवा वज्जसंठिया लोगतपज्जवसिया पण्णत्ता—भासा कओ य पभवइ, कइहि व समएहि भासती भासं भासा कइप्पगारा कति वा भासा अणुमया उ । १ ।

रीरप्पभवा भासा दोहि य समएहिं भासती भासं । भासा चउप्पगारा दोणिण य भासा अणुमता उ ॥ २ ॥ कतिविहा णं भंते ! भासा पण्णत्ता ? गोयमा ! दुविहा भासा पण्णत्ता, तं जहा पज्जत्तिया य अपज्जत्तिया य, पज्जत्तिया णं भंते ! भासा कतिविहा पण्णत्ता ? गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता, तं जहा सच्चा मोसा य, सच्चा णं भंते ! भासा पज्जत्तिया कति-विहा पण्णत्ता, गोयमा ! दसविहा पण्णत्ता, तं जहा—जणवय सच्चा १

म्मयसच्चा २ ठवणसच्चा ३ नामसच्चा ४ रूवसच्चा ५ पडुच्चसच्चा ६ ववहार-सच्चा ७ भावसच्चा ८ जोगसच्चा ९ ओवम्मसच्चा १० जणवय १ संमत २ ठवणा ३ नामे ४ रूवे ५ पडुच्च सच्चे य ६ । ववहार ७ भाव ८ जोगे ९ दसमे ओवम्म सच्चे य १० ॥ १ ॥ मोसा णं भंते ! भासा पज्जत्तिया कति-विहा पण्णत्ता ? गोयमा ! दसविहा पण्णत्ता, तं जहा—कोहणिससिया १ माणनिससिया २ मायानिससिया ३ लोहणिससिया ४ पेज्जणिससिया ५ दोस-णिससिया ६, हासणिससिया ७ भयणिससिया ८ अक्खाइयाणिससिया ९

भाषा नहीं है । उस में शान्दिक व्यवहार के अनुसार कोई दोष नहीं है । दोष तो तमी होता है जब वस्तु के स्वरूप से विरुद्ध कथन किया जाय । जैसा वस्तु स्वरूप है, वैसा ही कहा जाय तो उस में कोई दोष नहीं हो सकता ॥ सू० ४॥

शान्दिक व्यवहारना अनुसार केहि दोष नथी. दोष तो तयारे थाय छे न्यारे वस्तुना स्वरूपथी विरुद्ध कथनक राय. जेधुं वस्तु स्वरूप छे तेधुं न । छेवाय तो तेमां केहि दोष नथी थछे शकतो. ॥ ४ ॥

કૃતશ્ચ પ્રભવતિ ? કતિભિર્વા સમયૈઃ ભાષાં ભાષતે ? ભાષા કતિ પ્રકારા, કતિ વા ભાષા અનુમતા તુ ॥૧॥ શરીરપ્રભવા ભાષા દ્વાભ્યાં ચ સમયાભ્યાં ભાષતે ભાષામ્ । ભાષા ચતુષ્પ્રકારિકા દ્વે ચ ભાષે અનુમતે તુ ॥૨॥ કતિવિધા સ્વલુ મદન્ત ! ભાષા પ્રજ્ઞા ? ગૌતમ ! દ્વિવિધા ભાષા પ્રજ્ઞા, તદ્વથા-પર્યાસિકા ચ અપર્યાસિકા ચ, પર્યાસિકા સ્વલુ મદન્ત ! ભાષા કતિવિધા પ્રજ્ઞા, ગૌતમ ! દ્વિવિધા પ્રજ્ઞતા, તદ્વથા-સત્યા મૃષા ચ, સત્યા સ્વલુ મદન્ત ! ભાષા પર્યાપ્તિકા કતિ વિધા (પણ્ણત્તા) કહી છે

(ભાસા કઓ ય પમવતિ) ભાષા કહાં સે ઉદ્ભવત્તે હોતી છે ? (કતિહિ વ સમપ્હિ ભાસતી ભાસં) કિતને સમયોં મેં ભાષા ચોલી જાતી છે ? (ભાસા કતિ-પ્પગારા) ભાષા કિતને પ્રકાર કો છે ? (કતિ વા ભાસા અણુમયા ડ) કિતની ભાષાં અનુમત હેં ? ॥૧॥

(સરીરપ્પમવા ભાસા) ભાષા કા ઉદ્ભવ શરીર સે હોતા છે (દોહિ ય સમ-પ્હિ ભાસતી ભાસં) દો સમયોં મેં ભાષા કો ચોલના છે (યાના ચત્પ્પગારા) ભાષા ચાર પ્રકાર કી છે (દોણિય ય ભાસા અણુમતા ડ) કિન્તુ દો ભાષાં ચોલને કે લિપ્પ અનુમત છે ॥૨॥

(કતિવિદ્ધા ણં મંતે ! ભાસા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! કિતને પ્રકાર કી ભાષા કહી છે ? (ગોયમા ! દુવિદ્ધા ભાસા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! દો પ્રકાર કી ભાષા કહી છે (તં જહા) વહ્ણે હસ પ્રકાર (પજ્જત્તિયા ય અપજ્જત્તિયા ય) પર્યાસિ કા ઓર અપર્યાસિ કા (પજ્જત્તિયા ણં મંતે ! ભાસા કતિવિદ્ધા પણ્ણત્તા) હે ભગવન્ ! પર્યાસિ કી ભાષા કિતને પ્રકાર કી કહી છે ? (ગોયમા ! દુવિદ્ધા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! દો પ્રકાર કી કહી છે (તં જહા) વહ્ણે હસ પ્રકાર (સચ્ચા

અન્ત છે (પણ્ણત્તા) કહી છે

(ભાસા કઓ ય પમવતિ) ભાષા કયાથી ઉદ્ભૂત થાય છે ? (કતિહિવ સમપ્ હિ ભાસતી ભાસં) કેટલા સમયોમા ભાષા બોલાય છે ? (ભાસા કતિપ્પગારા) ભાષા કેટલા પ્રકારની છે ? (કતિ વા ભાસા અણુમયાચ) કેટલી ભાષાઓ અનુમત છે ? ॥ ૧ ॥

(સરીરપ્પમવા ભાસા) ભાષાને ઉદ્ભવ શરીરથી થાય છે ? (દોહિય સમપ્હિ ભાસતી ભાસં) બે સમયમા ભાષા બોલે છે (ભાસા ચત્પ્પગારા) ભાષા ચાર પ્રકારની છે (દોણિય ભાસા અણુમતા ચ) ૫૨-તુ બે ભાષાઓ બોલવા માટે અનુમત છે ॥ ૨ ॥

(કતિવિદ્ધા ણં મંતે ! ભાસા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! કેટલા પ્રકારની ભાષા કહી છે ? (ગોયમા ! દુવિદ્ધા ભાસા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારની ભાષા કહી છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (પજ્જત્તિયા ય અપજ્જત્તિયા ય) પર્યાસિકા અને અપર્યાસિકા (પજ્જત્તિયા ણં મંતે ! ભાસા કતિવિદ્ધા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! પર્યાસિકા ભાષા કેટલા પ્રકારની કહી છે ? (ગોયમા ! દુવિદ્ધા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારની કહી છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (સચ્ચા ભાસા

પ્રજ્ઞપ્તા ? ગૌતમ ! દશવિધા પ્રજ્ઞપ્તા તદ્યથા-જનપદસત્યા ૧ સમ્મત સત્યા ૨ સ્થાપના સત્યા ૩ નામ સત્યા ૪ રૂપસત્યા ૫ પ્રતીત્ય સત્યા ૬ વ્યવહાર સત્યા ૭ ભાવસત્યા ૮ યોગસત્યા ૯ ઔપમ્યસત્યા ૧૦ જનપદમ્ ૧ સંમતમ્ ૨ સ્થાપના ૩ નામ ૪ રૂપમ્ ૫ પ્રતીત્ય સત્યમ્ ૬ ચ । વ્યવહારઃ ૭ ભાવઃ ૯ યોગો દશમમ્ ઔપમ્યસત્યञ्च ૧૦ ૧॥ મૃષા खलु भदन्त ! भाषा पर्याप्ता कतिविधा प्रज्ञप्ता ? गौतम ! दशविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा-क्रोधनिःसृताः १ माननिःसृता २ मायानिःसृता ३ लोभनिःसृता ४ प्रेमनिःसृता ५ द्वेषनिःसृता ६ हास्यनिःसृता ७ मयनिः-

मोसा य) सत्य और मृषा (सच्चा णं भंते ! भासा पञ्जत्तिया कतिविहा पणत्ता ?) हे भगवन् ! सत्य पर्याप्तिका भाषा कितने प्रकार की कही है ?

(गोयमा ! दसविहा पणत्ता) हे गौतम ! दस प्रकार की कही है (तं जहा) वह इस प्रकार (जणवय सच्चा) जनपद सत्य (सम्मय सच्चा) सम्मत सत्य (ठवण सच्चा) स्थापना सत्य (णाम सच्चा) नाम सत्य (रूव सच्चा) रूपसत्य (पडुच्च सच्चा) प्रतीत्य-आपेक्षिक सत्य (ववहार सच्चा) व्यवहार सत्य (भाव सच्चा) भाव सत्य (जोग सच्चा) योग सत्य (ओवम्म सच्चा) उपमा सत्य

(जणवय-संमत-ठवणा) जनपद सत्य, सम्मत सत्य, स्थापना सत्य (नामे रूवे पडुच्च सच्चे य) नामसत्य, रूपसत्य, और प्रतीत्यसत्य (ववहार-भाव-जोगे) व्यवहार सत्य, भावसत्य, योगसत्य (दसमे ओवम्म सच्चे य) और दशमा औपम्यसत्य ॥१॥

(મોસા ણં ભંતે ! ભાસા પજ્જત્તિયા કતિવિહા પણત્તા ?) હે ભગવન્ ! મૃષા પર્યાપ્તિકા ભાષા કિતને પ્રકાર કી કહી છે ? (ગોયમા ! દસવિહા પણત્તા) હે ગૌતમ ! દસ પ્રકાર કી કહી છે (ત જહા) વહ ઇસ પ્રકાર (કોહ્ણિસ્સિયા) ક્રોધ

ય) સત્ય અને મૃષા (સચ્ચાણ મંતે ! ભાસા પજ્જત્તિયા કતિવિહા પણત્તા ?) હે ભગવન્ ! સત્ય પર્યાપ્તિકા ભાષા કેટલા પ્રકારની કહી છે ? (ગોયમા ! દસવિહા પણત્તા) હે ગૌતમ ! દશ પ્રકારની છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (જણવયસચ્ચા) જન પદ સત્ય (સમ્મયસચ્ચા) સમ્મત સત્ય (ઠવણ સચ્ચા) સ્થાપના સત્ય (નામ સચ્ચા) નામ સત્ય (રૂવ સચ્ચા) રૂપ સત્ય (પડુચ્ચ સચ્ચા) પ્રતીત્ય-આપેક્ષિત સત્ય (વવહાર સચ્ચા) વ્યવહાર સત્ય (ભાવ સચ્ચા) ભાવ સત્ય (જોગ સચ્ચા) યોગ સત્ય (ઓવમ્મ સચ્ચા) ઉપમા સત્ય

(જણવય સંમતઠવણા) જનપદ સત્ય, સમ્મત સત્ય, સ્થાપના સત્ય (નામે રૂવે પડુચ્ચ સચ્ચેય) નામ સત્ય, રૂપ સત્ય અને પ્રતીત્ય સત્ય (વવહાર-ભાવ-જોગે) વ્યવહાર સત્ય, ભાવસત્ય યોગસત્ય (દસમે ઓવમ્મ સચ્ચેય) અને દશમા ઔપમ્ય સત્ય ॥ ૧ ॥

(મોસાણ મંતે ! ભાસા પજ્જત્તિયા કતિ વિહા પણત્તા ?) હે ભગવન્ ! મૃષાપર્યાપ્તિકા ભાષા કેટલા પ્રકારની કહી છે ? (ગોયમા ! દસવિહા પણત્તા) હે ગૌતમ ! દશ પ્રકારની કહી છે (ત જહા) તે આ પ્રકારે (કોહ્ણિસ્સિયા) ક્રોધથી નિકળેલી (માણિરિસિયા) માનથી

સુતા ૮ આરુયાયિકાનિ સુતા ૯ ઔપચાતિયાનિ:સુતા ૧૯-‘ક્રોધો માનં માયા લોભઃ, પ્રેમ તથૈવ દ્વેષશ્ચ । હાસ્યં ભયમ્ આરુયાયિકમ્ ઔપચાતિયનિ:મૃતા દશમી ॥૧॥ અપર્યાપ્તિકા સત્ત્વ મદન્ત ! કતિવિધા ભાષા પ્રજ્ઞા ? ગૌતમ ! દ્વિવિધા પ્રજ્ઞા ? તથા-સત્યામૃષા, અસત્યામૃષા ચ । સત્યા મૃષા સત્ત્વ મદન્ત ! ભાષા અપર્યાપ્તિકા કતિવિધા પ્રજ્ઞા ? ગૌતમ ! દશવિધા પ્રજ્ઞા, સે નિકલી હુઈ (માણનિસ્સિયા) માન સે નિકલી હુઈ (માયાનિસ્સિયા) માયા સે નિકલી હુઈ (લોહનિસ્સિયા) લોભ સે નિકલી હુઈ (લોભનિસ્સિયા) દ્વેષ સે નિકલી હુઈ (હાસનિસ્સિયા) હાસ્ય સે નિકલી હુઈ (ભયનિસ્સિયા) ભય સે નિકલી હુઈ (અવજ્ઞાનિસ્સિયા) અજ્ઞાનો સે નિકલી હુઈ (અવજ્ઞાનિસ્સિયા) ઉપધાત સે નિકલી હુઈ

(કોહે માણે માયા લોભે પિજ્જે તહેવ દોસે ય) ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, પ્રેમ, તથા દ્વેષ (હાસ્ય ભય અવજ્ઞાન્ય ઉવજ્ઞાન્ય નિસ્સિયા દસમા) હાસ્ય, ભય, આરુયાયિકા ઓર દશમી ઉપધાત સે નિકલી હુઈ ભાષા ॥૧॥

(અપજ્ઞતિયા ણં મંતે ! કહિહા ભાસા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! અપર્યાપ્તિ કા ભાષા કિતને પ્રકાર કી કહી હૈ ? (ગોયમા ! દુવિહા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! દો પ્રકાર કી કહી હૈ (તં જહા) વહ્ણે સ્વ પ્રકાર (સત્ત્વા મોસા) સત્યા મૃષા (અસત્ત્વા મોસા ય) ઓર અસત્યા મૃષા

(સત્ત્વા મોસા ણં મંતે ! ભાસા અપજ્ઞતિયા કતિવિહા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! સત્યા મૃષા અપર્યાપ્તિ કા ભાષા કિતને પ્રકાર કી કહી હૈ ? (ગોયમા ! દસવિહા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! દશ પ્રકાર કી કહી હૈ (તં જહા) વહ્ણે સ્વ પ્રકાર

નિકળેલી (માયા નિસ્સિયા) માયાથી નિકળેલી (લોહનિસ્સિયા) લોભથી નિકળેલી (પ્રેમ નિસ્સિયા) પ્રેમથી નિકળેલી (લોભ નિસ્સિયા) દ્વેષથી નિકળેલી (હાસનિસ્સિયા) હાસ્યથી નિકળેલી (ભયનિસ્સિયા) ભયથી નિકળેલી (અવજ્ઞાનિસ્સિયા) અજ્ઞાનોથી નિકળેલી (અવજ્ઞાનિસ્સિયા) ઉપધાતથી નિકળેલી

(કોહે માણે માયા લોભે પિજ્જે તહેવ દોસે ય) ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, પ્રેમ તથા દ્વેષ (હાસ્ય ભય અવજ્ઞાન્ય ઉવજ્ઞાન્ય નિસ્સિયા દસમા) હાસ્ય, ભય, આરુયાયિકા અને દશમી ઉપધાતથી નિકળેલી ભાષા ॥ ૧ ॥

(અપજ્ઞતિયા ણં મંતે ! કહિહા ભાસા પણ્ણત્તા) હે ભગવન્ ! અપર્યાપ્તિકા ભાષા કેટલા પ્રકારની થી છે ? (ગોયમા ! દુવિહા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારની થી છે (તં જહા) તે બે પ્રકારે (સત્ત્વા મોસા) સત્યા મૃષા (અસત્ત્વા મોસા ય) અને અસત્યા મૃષા (સત્ત્વામોસાણં મંતે ! ભાસા અપજ્ઞતિયા કતિવિહા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! સત્યા મૃષા અપર્યાપ્તિકા ભાષા કેટલા પ્રકારની થી છે ? (ગોયમા દસવિહા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! દશ પ્રકારની થી છે (તં જહા) તે બે પ્રકારે (અપજ્ઞનિસ્સિયા) ઉત્પન્ન મિશ્ર (વિગય

તથા-ઉત્પન્નમિશ્રિતા ૧ વિગતમિશ્રિતા ૨ ઉત્પન્નવિગતમિશ્રિતા ૩ જીવમિશ્રિતા ૪ અજીવ-
મિશ્રિતા ૫ જીવાજીવમિશ્રિતા ૬ અનન્તમિશ્રિતા ૭ પ્રત્યેકમિશ્રિતા ૮ અદ્વામિશ્રિતા ૯ અદ્વાદ્વા-
મિશ્રિતા ૧૦ અસત્યા મૃષા સ્વલુ મદન્ત ! માપા અપર્યાપ્તિકા કતિવિધા પ્રજ્ઞા ૧ ગૌતમ ! દ્વાદશ-
વિધા પ્રજ્ઞા, તથા-આમન્ત્રણી ૧ આજ્ઞાપની ૨ યાચની ૩ પૃચ્છની ૪ ચ પ્રજ્ઞાપની ૫ પ્રત્યા-
હ્યાની ૬ માપા માપા ઇચ્છાણુલોમા ચ ૭ ॥૧॥ અનભિગૃહીતા માપા ૮ માપા ચ અભિગૃહીતા
૯ ઘોદ્ધવા । સંશયકરણી માપા ૧૦ વ્યાકૃતા ૧૧ અવ્યાકૃતા ચેવ ૧૨ ॥૨॥ સૂ. ૬ ॥

(ઉત્પન્નમિશ્રિતયા) ઉત્પન્ન મિશ્ર (વિગતમિશ્રિતયા) વિગત-નૃત મિશ્ર (ઉત્પન્ન-
વિગતમિશ્રિતયા) ઉત્પન્નવિગત મિશ્ર (જીવમિશ્રિતયા) જીવમિશ્ર (અજીવમિ-
શ્રિતયા) અજીવમિશ્ર (જીવાજીવમિશ્રિતયા) જીવાજીવમિશ્ર (અનન્તમિશ્રિતયા)
અનન્તમિશ્ર (પરિત્તમિશ્રિતયા) પ્રત્યેકમિશ્ર (અદ્વામિશ્રિતયા) અદ્વામિશ્ર (અદ્વાદ્વા-
મિશ્રિતયા) કાલ કે એક દેશ સે મિશ્ર

(અસચ્ચા મોસા ણં મંતે ! માસા અપજ્જસિયા કહ્વિહા પ્પણત્તા ?) હે ભગ-
વન્ ! અસત્યા મૃષા અપર્યાપ્તિકા માપા કિતને પ્રકાર કી કહી હૈ ? (ગોયમા !
દુષાલસવિહા પ્પણત્તા) હે ગૌતમ ! ચારહ પ્રકાર કી કહી હૈ (તં જહા) વહ્ હસ
પ્રકાર (આમંત્રણી) સંદોધન માપા (આગમણી) આજ્ઞાપની (જાયણી) યાચની
(તહ) તથા (પુચ્છણી) પૃચ્છની (ચ) ઓર (પ્પણવણી) પ્રજ્ઞાપની (પચ્ચક્ખાણી)
પ્રત્યાહ્યાની (માસા) માપા (ઇચ્છાણુલોમા) ઇચ્છાણુલોમ ॥૧॥

(અણભિગ્ગહિયા માસા) અનભિગૃહીતા માપા (માસા ચ અભિગ્ગહંમિ
ઘોદ્ધવા) ઓર અભિગ્રહ મેં માપા જાનની ચાહિય (સંસયકરણી) સંશયકરણી
(ઘોગહ) વ્યાકૃતા-સ્પષ્ટ અર્થ વાલી (અવ્વોગહા ચેવ) ઓર અવ્યાકૃતા-અસ્પ-
ષ્ટ અર્થ વાલી ॥૨॥

મિશ્રિતયા) વિગત-નૃત મિશ્ર (ઉત્પન્નવિગતમિશ્રિતયા) ઉત્પન્ન વિગત મિશ્ર (જીવમિશ્રિ-
તયા) ૭૫ મિશ્ર (અજીવ મિશ્રિતયા) ૭૬ મિશ્ર (જીવાજીવમિશ્રિતયા) ૭૭૫૭ મિશ્ર
(અનન્તમિશ્રિતયા) અનન્ત મિશ્ર (પરિત્ત મિશ્રિતયા) પ્રત્યેક મિશ્ર (અદ્વામિશ્રિતયા) અદ્વા-મિશ્ર
(અદ્વાદ્વા મિશ્રિતયા) કાળના એકદેશથી મિશ્ર

(અસચ્ચામોસા ણં મંતે ! માસા અપજ્જત્તિયા કહ્વિહા પ્પણત્તા ?) હે ભગવન્ ! અસત્યા
મૃષા-અપર્યાપ્તિકા માપા કેટલા પ્રકારની કહી છે ? (ગોયમા ! દુષાલસવિહા પ્પણત્તા) હે
ગૌતમ ! બાર પ્રકારની કહી છે (ત જહા) તે આ પ્રકારે (આમત્તણી) સંદોધન માપા
(આગમણી) આજ્ઞાપની (જાયણી) યાચની (તહ) તથા (પુચ્છણી) પૃચ્છની (ચ) અને (પ્પણ-
વણી) પ્રજ્ઞાપની (પચ્ચક્ખાણી) પ્રત્યાહ્યાની (માસા) માપા (ઇચ્છાણુ લોમા) ઇચ્છાણુ લોમ ॥ ૧ ॥

(અણભિગ્ગહિયા માસા) અનભિગૃહીતા માપા (માસાય અભિગ્ગહંમિ ઘોદ્ધવા) અને
અભિગ્રહ મા માપા બધુવી લેધએ

(સંસયકરણી) સંશય કરણી (ઘોગહ) વ્યાકૃતા-સ્પષ્ટ અર્થવાળી (અવ્વોગહા ચેવ
અને અવ્યાકૃતા-અસ્પષ્ટ અર્થવાળી ॥ ૨ ॥

टीका-पूर्व भाषा विषयक सर्वे संशयाः निगृह्यताः, अथ सामान्येन भाषायाः कारणादि प्ररूपयितुमाह-‘भाषाणं भवे ! किमादीया किं पञ्च किं संठिया किं पञ्जवसिया ?’ गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! भाषा खलु अवबोधकारणभूता, किमादिका-उपादानकारणातिरिक्तत्वेन किमादिः-मूलभूतं कारणं यस्या सा किमादिका भवति ? एवं किं प्रभवा-कस्मात् प्रभवः-उत्पत्तिर्यस्याः सा किं प्रभवा भवति ? मूलभूते कारणे सत्यपि कस्मात्पुनः कारणा-न्तराद् भाषा उत्पद्यते इत्याशयः, तथा किं संस्थिता केन सस्थानेन आकारेण संस्थिता भवति ? कस्येव आकारोऽस्या इति भावः, एव किं पर्यवसिता-कस्मिन् स्थाने पर्यवसिता-पर्यवसावं-समाप्तिं गता भवति ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘भाषाणं जीवादीया, सरीरप्पभवा, वज्जसंठिया, लोमंतपज्जवसिया पणत्ता’ भाषा खलु अवबोधबीजभूता, जीवा-दिका-जीव आदिः-मूलभूतं कारणं यस्याः सा जीवादिका भवति जीवस्योच्चारणप्रयत्नं विना बोधबीजभूताया भाषाया असंभवात्, तथाचोक्तम्-‘तिविहंमि सरीरंमि जीवपएसा ह्वंति जीवस्स । जेहि उ गेण्हइ गहणं तो भासइ भासओ भासं’ ॥१॥ त्रिविधे शरीरे (औदारिकवैक्रियाहारकेषु) जीवप्रदेशा भवन्ति जीवस्य (संबद्धा इति ज्ञापनाय) यैस्तु गृह्णाति

टीकार्थ-इससे पहले भाषा संबंधी संशयों का निवारण विचाराया था । अब सामान्य रूप से भाषा के कारण आदि की प्ररूपणा की जाती है-

गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं-हे भगवन् ! अवबोध की कारणभूत भाषा की आदि क्या है ? अर्थात् उपादान कारण के अतिरिक्त उसका मूल कारण क्या है ? उसका प्रभव अर्थात् उत्पाद किससे होता है ? अर्थात् मूल कारण के होने पर भी दूसरे किस कारण से भाषा उत्पन्न होती है ? भाषा का संस्थान अर्थात् आचार क्या है ? भाषा का अन्त कहां होता है ?

भगवान् उत्तर देते हैं-हे गौतम ! अवबोध की बीज भाषा का मूल कारण जीव है, क्योंकि जीव के उच्चारण-प्रयत्न के बिना-बोध-बीज भाषा की उत्पत्ति होना संभव नहीं है । कहा भी है औदारिक, वैक्रियक और आहारक,

टीकार्थ- जेना पड़ेवा भाषा सम्बन्धी संशयानुं निवारणुं कथुं हेतुं हवे सामान्य रूपेण भाषानां कारण आदिनी प्रश्नपणां कराय छे-

श्री गौतमस्वामी प्रश्न करे छे-हे भगवन् ! अवबोधना कारणभूत भाषानुं आदि शुं छे ? अर्थात् उपादान कारणना सिवाय तेनु मूल कारण शुं छे ? तेना प्रभव अर्थात् उत्पादशानाथी थाय छे, अर्थात् मूल कारणना थवा छता पणुं बीज भाषा उत्पन्न थाय छे ? भाषानुं संस्थान अर्थात् आकार शुं छे ? भाषाना अन्त कथा थाय छे ?

श्री भगवान् उत्तर आपे छे-हे गौतम ! अवबोधनुं बीज भाषानुं मूल कारण एव छे, केमके एवना उच्चारण प्रयत्न सिवाय बोध बीज भाषानी उत्पत्ति थवी संभव नथी. कथुं पणुं छे-औदारिक, वैक्रियक अने आहारक जे त्रय शरीरभां एवथी सम्बद्ध प्रदेश

तद्यथा-उत्पन्नमिश्रिता १ विगतमिश्रिता २ उत्पन्नविगतमिश्रिता ३ जीवमिश्रिता ४ अजीवमिश्रिता ५ जीवाजीवमिश्रिता ६ अनन्तमिश्रिता ७ प्रत्येकमिश्रिता ८ अद्धमिश्रिता ९ अद्धाद्धमिश्रिता १० असत्या मृषा खलु भदन्त ! माषा अपर्याप्तिका कतिविधा प्रज्ञप्ता ? गौतम ! द्वादशविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा-आमन्त्रणी १ आज्ञापनी २ याचनी ३ पृच्छनी ४ च प्रज्ञापनी ५ प्रत्याख्यानी ६ भाषा भाषा इच्छानुलोमा च ७ ॥१॥ अनभिगृहीता भाषा ८ भाषा च अभिगृहीता ९ बोद्धव्या । संशयकरणी भाषा १० व्याकृता ११ अव्याकृता चैव १२ ॥२॥ सू० ५ ॥

(उत्पन्नमिस्सिया) उत्पन्न मिश्र (विगतमिस्सिया) विगत-मृत मिश्र (उत्पन्नविगमिस्सिया) उत्पन्नविगत मिश्र (जीवमिस्सिया) जीवमिश्र (अजीवमिस्सिया) अजीवमिश्र (जीवाजीवमिस्सिया) जीवाजीवमिश्र (अणंतमिस्सिया) अनन्तमिश्र (परित्तमिस्सिया) प्रत्येकमिश्र (अद्धमिस्सिया) अद्धमिश्र (अद्धाद्धमिस्सिया) काल के एक देश से मिश्र

(असच्चा मोसा णं भंते ! भासा अपज्जत्तिया कइविहा पणत्ता ?) हे भगवन् ! असत्या मृषा अपर्याप्तिका भाषा कितने प्रकार की कही है ? (गोयमा ! दुबालसविहा पणत्ता) हे गौतम ! बारह प्रकार की कही है (तं जहा) वह इस प्रकार (आमन्तणि) संशोधन भाषा (आगमणी) आज्ञापनी (जायणी) याचनी (तह) तथा (पुच्छणी) पृच्छनी (य) और (पणवणी) प्रज्ञापनी (पच्चक्खाणि) प्रत्याख्यानी (भासा) भाषा (इच्छाणुलोमा) इच्छाणुलोम ॥१॥

(अणभिगगहिया भासा) अनभिगृहीता भाषा (भासा य अभिगगहंमि बोद्धव्वा) और अभिग्रह में भाषा जाननी चाहिए (संसयकरणी) संशयकरणी (वोगह) व्याकृता-स्पष्ट अर्थ वाली (अव्वोगहा चेव) और अव्याकृता-अस्पष्ट अर्थ वाली ॥२॥

मिस्सिया) विगत-मृत मिश्र (उत्पन्नविगमिस्सिया) उत्पन्न विगत मिश्र (जीवमिस्सिया) जीव मिश्र (अजीव मिस्सिया) अजीव मिश्र (जीवाजीवमिस्सिया) जीवाजीव मिश्र (अणंतमिस्सिया) अनन्त मिश्र (परित्त मिस्सिया) प्रत्येक मिश्र (अद्धमिस्सिया) अद्धा-मिश्र (अद्धाद्धमिस्सिया) कालना ओकदेशथी मिश्र

(असच्चा मोसारणं भंते ! भासा अपज्जत्तिया कइविहा पणत्ता ?) हे भगवन् ! असत्या मृषा-अपर्याप्तिका भाषा कितनी प्रकारनी कही छे ? (गोयमा ! दुबालसविहा पणत्ता) हे गौतम ! बार प्रकारनी कही छे (त जहा) ते आ प्रकारे (आमन्तणि) संशोधन भाषा (आगमणी) आज्ञापनी (जायणी) याचनी (तह) तथा (पुच्छणि) पृच्छनी (य) अने (पणवणी) प्रज्ञापनी (पच्चक्खाणि) प्रत्याख्यानी (भासा) भाषा (इच्छाणु लोमा) इच्छाणु लोम ॥ १ ॥

(अणभिगगहिया भासा) अनभिगृहीता भाषा (भासाय अभिगगहंमि बोद्धव्वा) अने अभिग्रहमां भाषा लक्षणवी लेधअ

(संसयकरणी) संशय करिणी (वोगह) व्याकृता-स्पष्ट अर्थवाणी (अव्वोगहा चेव) अने अव्याकृता-अस्पष्ट अर्थवाणी ॥ २ ॥

टीका-पूर्व भाषा विषयक सर्वे संशयाः निराकृताः, अथ सामान्येन भाषायाः कारणादि प्ररूपयितुमाह-‘भाषाणं भवे ! किमादीया कि पवहा कि संठिया कि पज्जवसिया ?’ गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! भाषा खलु अवबोधकारणभूता, निमादिका-उपादानकारणातिरिक्तत्वेन किमादिः-मूलभूतं कारणं यस्या सा किमादिका भवति ? एवं किं प्रभवा-कस्मात् प्रभवः-उत्पत्तिर्यस्याः सा किं प्रभवा भवति ? मूलभूते कारणे सत्यपि कस्मात्पुनः कारणा-न्तराद् भाषा उत्पद्यते इत्याशयः, तथा किं संस्थिता केन संस्थानेन आकारेण संस्थिता भवति ? कस्येव आकारोऽस्या इति भावः, एव किं पर्यवसिता-कस्मिन् स्थाने पर्यवसिता-पर्यवसावं-समाप्तिं गता भवति ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘भाषाणं जीवादीया, सरीरप्पभवा, वज्जसंठिया, लोगंतपज्जवसिया पणत्ता’ भाषा खलु अवबोधबीजभूता, जीवा-दिका-जीव आदिः-मूलभूतं कारणं यस्याः सा जीवादिना भवति जीवस्योच्चारणप्रयत्नं विना बोधबीजभूताया भाषाया असंभवात्, तथाचोक्तम्-‘तिविहंमि सरीरंमि जीवपएसो हवंति जीवस्स । जेहि उ गेण्हइ गहणं तो भासइ भासओ भासं’ ॥१॥ त्रिविधे शरीरे (औदारिकवैक्रियाहारकेषु) जीवप्रदेशा भवन्ति जीवस्य (संबद्धा इति ज्ञापनाय) यैस्तु गृह्णाति

टीकार्थ-इससे पहले भाषा संबंधी संशयों का निवारण विचाराया था । अब सामान्य रूप से भाषा के कारण आदि की प्ररूपणा की जाती है-

गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं-हे भगवन् ! अवबोध की कारणभूत भाषा की आदि क्या है ? अर्थात् उपादान कारण के अतिरिक्त उसका मूल कारण क्या है ? उसका प्रभव अर्थात् उत्पाद किससे होता है ? अर्थात् मूल कारण के होने पर भी वृत्तरे किस कारण से भाषा उत्पन्न होती है ? भाषा का संस्थान अर्थात् आचार क्या है ? भाषा का अन्त कहां होता है ?

भगवान् उत्तर देते हैं-हे गौतम ! अवबोध की बीज भाषा का मूल कारण जीव है, क्योंकि जीव के उच्चारण-प्रयत्न के विना-बोध-बीज भाषा की उत्पत्ति होना संभव नहीं है । कहा भी है औदारिक, वैक्रियक और आहारक,

टीकार्थ-जैना पंडितों भाषा सम्बन्धी संशयों का निवारण कर चुके हैं, अब सामान्य रूप से भाषा के कारण आदि की प्ररूपणा करायेंगे-

श्री गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं-हे भगवन् ! अवबोधना कारणभूत भाषा का आदि क्या है ? अर्थात् उपादान कारण से विना तो भाषा का कारण क्या है ? तोना प्रभव अर्थात् उत्पादनाशी थाय है, अर्थात् भाषा का कारण था या छत्ता पण पीण था कारण भाषा उत्पन्न थाय है ? भाषा का संस्थान अर्थात् आकार क्या है ? भाषा का अन्त कहां थाय है ?

श्री भगवान् उत्तर आपे हैं-हे गौतम ! अवबोधना पीण भाषा का मूल कारण थाय है, केमके भाषा उत्पन्न होना विना बोध बीज भाषा की उत्पत्ति नहीं संभव नहीं, कस्य पण है-औदारिक, वैक्रियक और आहारक के त्रय शरीरों में भाषा सम्बद्ध प्रदेश

ગ્રહણ (માષા દ્રવ્યમ્) તતો માષતે માષકો (ગ્રાહક પદ) માષામ્ (માષણ સમય એવ માષાત્વ જ્ઞાપનાય) ॥૧॥ ઇતિ, અથ 'કિં પમવા' इत्यस्य प्ररूपणमाह—शरीरप्रमवा—शरीरेभ्यः—औदा-
 रिकवैक्रियाहारकेभ्यः प्रभवः—उत्पत्ति र्यस्याः सा शरीरप्रमवा माषा भवति, औदारिकादि
 त्रय शरीर सामर्थ्यादेव माषा द्रव्यस्य निर्गमनात्, अथ 'किं संठिया' इत्यस्य प्ररूपणमाह—
 वज्र संस्थिता—वज्रस्येव संस्थानेन संस्थिता—वज्रसंस्थिता वज्राकारा माषा भवतीत्यर्थः,
 माषा द्रव्याणां जीवप्रयत्नविशेषोच्चरितानां सकललोकाभिव्यापकतया लोकस्य च वज्रा-
 कारसंस्थितत्वेन माषापि वज्रसंस्थिता भवतीति व्यपदिश्यते, अथ—'किं पज्जवसिया' इत्य-
 स्य निर्वचनमाह—'लोकान्तपर्यवसिता—समाप्ति गता माषा प्रज्ञप्ता अन्यतीर्थकृद्भिर्मया

इन तीन शरीरों में जीव से सम्बद्ध प्रदेश होते हैं, जिनके द्वारा जीव ग्रहण
 अर्थात् भाषाद्रव्य को ग्रहण करना है । तत्पश्चात् वह ग्रहण करने वाला जीव
 उस भाषा को भाषता है—बोलता है (भाषण के समय ही भाषा भाषा कहलाती
 है, यह बतलाने के लिए यहां भाषा को बोलता है, ऐसा कहा है ॥१॥

अब बतलाते हैं कि भाषा का प्रभव क्या है ? भाषा की उत्पत्ति औदारिक,
 वैक्रिय और आहारक शरीर से होती है । क्यों कि इन्हीं तीन शरीरों के
 सामर्थ्य से भाषाद्रव्य का निर्गम होता है ।

भाषा का आकार क्या है ? इसका उत्तर यह है कि भाषा का संस्थान
 अर्थात् आकार वज्र के सदृश होता है । जीव के विशिष्ट प्रयत्न के द्वारा उच्चा-
 रित भाषा के द्रव्य सम्पूर्ण लोक में व्याप्त हो जाते हैं और लोक वज्र के आकार
 का है, अतएव भाषा भी वज्राकार कही गई है ।

भाषा का पर्यवसान कहाँ है ? इस प्रश्न का उत्तर यह है कि भाषा का
 'अन्त' लोकान्त में होता है, अर्थात् जहाँ लोक का अन्त है वहीं भाषा का अन्त

હોય છે, જેના દ્વારા જીવ ગ્રહણ અર્થાત્ ભાષા દ્રવ્યને ગ્રહણ કરે છે. તત્પશ્ચાત્ તે ગ્રહણ
 કરવાવાળા જીવ તે ભાષાને બોલે છે ભાષણના સમયે જ ભાષા કહેવાય છે, એ બતા-
 વવા માટે અહીં ભાષાને બોલે છે, એમ કહ્યું છે ॥ ૧ ॥

હવે બતાવે છે કે ભાષાનો પ્રભવ શું છે ? ભાષાની ઉત્પત્તિ ઔદારિક, વૈક્રિય અને આહાર-
 ક શરીરથી થાય છે કેમકે આ ત્રણ શરીરના સામર્થ્યથી ભાષા દ્રવ્યનું નિર્ગમન થાય છે

ભાષાનો આકાર શું છે ? તેનો ઉત્તર એ છે કે ભાષાનું સંસ્થાન અર્થાત્ આકાર
 વજ્રના સદૃશ હોય છે. જીવના વિશિષ્ટ પ્રયત્ન દ્વારા ઉચ્ચારિત ભાષાના દ્રવ્ય સંપૂર્ણ
 લોકમાં વ્યાપ્ત થઈ જાય છે અને લોક વજ્રના આકારના છે. તેથી જ ભાષા પણ વજ્રા-
 કાર કહેલી છે

ભાષાનું પર્યવસાન ક્યાં છે ? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે ભાષાનો અન્ત લોકા-
 ન્તમાં થાય છે અર્થાત્ ન્યા લોકનો અન્ત છે, ત્યાં જ ભાષાનો અન્ત થાય છે. એવું મેં

चेति शेषः, भाषाद्रव्याणां लोकान्तात्परतो गत्युपप्लम्भकधर्मास्तिकायाभावेन गमनागंभ-
वात्, पुनःप्रकारान्तरेण तदेव प्ररूपयन्नाह—‘भासा कओय पभवति, कतिद्वि समएद्वि भासती
भासं । भासा कदिप्पगारा कति वा भासा अणुमयाउ ॥१॥’ भाषा कुतो—योगान् प्रभवति ?
किं काययोगात् ? किं वा वाग्योगाद् भाषा उत्पद्यते ? तथा कनिभिः समयैः भाषा भावते ?
क्रियदभिः समयैः जीवप्रयत्नविशेषनिष्ठज्यमानद्रव्यसंघातस्वरूपा भाषा भवति ? इति भावः,
तथा भाषा कतिप्रकारा—क्रियद्वेदा भवति ? कति वा भाषा साधुजनानां वक्तुमनुमता अनु-
ज्ञाता वर्तते ? अत्रोत्तरमाह—‘शरीरप्पमवा भासा दोहिय सगएहिं भासती भासं । भासा
चउप्पगारा दोणिण य भासा अणुमताउ ॥२॥ शरीरप्रभवा—शरीरेभ्यः—शरीरयोगेभ्यः अंदा
रिकादि त्रितय शरीरयोगेभ्यः प्रभवः—उत्पत्ति र्यस्याः सा शरीरप्रभवा—काययोगप्रभवा
भाषा भवति, काययोगेन भाषा प्रायोग्यान् पुद्गलान् गृहीत्वा भाषात्वेन परिणमय्य वाग्योगेन
होता है । ऐसा मैंने तथा अन्य तीर्थकरां ने प्ररूपण किया है । लोकान्त से आगे
गति सहायक धर्मास्तिकाय का सद्भाव न होने के कारण भाषाद्रव्यों का
गमन नहीं होता ।

अब प्रकारान्तर से इसी विषय का कथन किया जाता है भाषा किससे
अर्थात् किस योग से उत्पन्न होती है ? क्या काययोग से उत्पन्न होती है
अथवा वचनयोग से उत्पन्न होती है ? कितने समयों में भाषा बोलता है ?
अर्थात् जीव के प्रयत्न—विशेष के द्वारा त्यागे जाने वाले द्रव्य समूह रूप भाषा
कितने समयों में बोली जाती है ? भाषा के कितने प्रकार हैं और उनमें से
कितने प्रकार की भाषा को बोलने की भगवान् की अनुमति है ?

भगवान् उत्तर देते हैं—भाषा का उद्भव शरीर से होता है, अर्थात् औदा-
रिक आदि तीन शरीरों के योगों से भाषा की उत्पत्ति होती है, अर्थात् भाषा
की उत्पत्ति का कारण काययोग है । जीव काययोग के द्वारा भाषा के योग्य

તથા અન્ય તીર્થકરોએ પ્રરૂપણ કર્યું છે. લોકાન્તથી આગળ ગતિ સહાયક ધર્માસ્તિકાયનો
સદ્ભાવ ન હોવાના કારણે ભાષા દ્રવ્યોનું ગમન નથી થતું.

હવે પ્રકારાન્તરથી એજ વિષયનું કથન કરાય છે. ભાષા શેનાથી અર્થાત્ કયા યોગથી
ઉત્પન્ન થાય છે ? શું કય યોગથી ઉત્પન્ન થાય છે અથવા વચનયોગથી ઉત્પન્ન થાય
છે ? કેટલા સમયમા ભાષા બોલાય છે ? અર્થાત્ જીવના પ્રયત્ન વિશેષ દ્વારા ત્યાજતા
દ્રવ્ય સમૂહ રૂપ ભાષા કેટલા સમયેમા બોલી શકાય છે ? ભાષાના કેટલા પ્રકાર છે ?
અને તેમા કેટલા પ્રકારની ભાષા બોલવાની ભગવાનની અનુમતિ છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—ભાષાનો ઉદ્ભવ શરીરથી થાય છે, અર્થાત્ ઔદારિક
આદિ ત્રણ શરીરાના યોગોથી ભાષાની ઉત્પત્તિ થાય છે, અર્થાત્ ભાષાની ઉત્પત્તિનું કારણ
કાયયોગ છે, જીવ કાયયોગ દ્વારા ભાષાના યોગ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે, પછી તેને

ઉચ્ચારયતિ તદનન્તરં કાયયોગબલાદ્ ભાષોત્પાદો ભવતિ અતઃ. શરીરયોગપ્રભવેત્યુક્તમ્, તથા ચોક્તમ્—‘ગિણ્દૃષ્ય કાઙ્ણં નિસ્સરદ્વિત્ત્વ વાઙ્ણ જોગેણ’ ઇતિ,—મૃક્ષાતિ ચ કાયિકેન નિઃસૃજતિ તથા વાચિકેન યોગેનેતિ, અથ ‘કઙ્ઘિવ સમર્પહિં માસાર્ધ માસં’ ઇત્યસ્ય પ્રરૂપણમાહ—‘દ્વાભ્યાં સમયાભ્યાં માષાં માષતે જીવઃ, તથા ચ એકેન સમયેન માષા પ્રાયોગ્યાન્ પુદ્ગલાન્ મૃક્ષાતિ દ્વિતીયે સમયે માષાત્વેન પરિણમય્ય નિઃસૃજતીતિ માવઃ, અથ—‘માસા કઙ્પગારા’ ઇત્યસ્ય પ્રરૂપણમાહ—‘માષા સત્યા મૃષાદિ મેદાચ્ચતુઃ પ્રકારા ભવતિ તે ચ સત્યાદયો મેદાઃ પૂર્વમેવ પ્રરૂપિતાઃ, અથ ‘કઙ્ વા માસા અણુમયા ય’ ઇત્યસ્ય પ્રરૂપણમાહ—દ્વે ચ માષે—સત્યાઽ સત્યા મૃષારૂપે સાધૂજનાનાં કૃતે અનુમતે અનુજ્ઞાતે ચ યે મૃષા સત્યામૃષે રૂપે માષે વર્તતે તે સાધૂનાં કૃતે નાનુમતે ઇત્યર્થઃ, તયોર્યથાવસ્થિતવસ્તુસ્વરૂપપ્રતિપાદનપરત્વામાષે-

પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ, ફિર ઉન્હેં માષા કે રૂપ મેં પરિણત કરતા હૈ ઔર ફિર વચનયોગ કે દ્વારા ઉનકા ઉચ્ચારણ કરતા હૈ। તદનન્તર કાયયોગ કે બલ સે માષા કી ઉત્પત્તિ હોતી હૈ। હસ કારણ માષા કા પ્રભવ શરીરયોગ કહા ગયા હૈ। કહા બી હૈ—‘જીવ કાયિકયોગ સે માષા દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા ઔર વાચિક યોગ સે ઉનકો નિકાલતા હૈ।’

માષા કિતને સમયોં મેં બોલી જાતી હૈ? હસ પ્રશ્ન કા ઉત્તર દિયા જાતા હૈ—જીવ દો સમયોં મેં માષા બોલતા હૈ। વહ એક સમય મેં માષા કે યોગ્ય પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ ઔર દૂસરે સમય મેં ઉન્હેં માષા કે રૂપ મેં પરિણત કરકે ત્યાગતા હૈ।

માષા કિતને પ્રકાર કી હૈ? હસ પ્રશ્ન કા ઉત્તર યોં હૈ સત્ય, અસત્ય, ઉભય ઔર અનુભય કે મેદ સે માષા ચાર પ્રકાર કી હૈ। હનકા સ્વરૂપ પહેલે કહા જા ચુકા હૈ।

ભગવાન્ ને કિતને પ્રકાર કી માષા બોલને કી અનુમતિ દી હૈ? હસકા

ભાષાના રૂપમા પરિણ્ણત કરે છે અને પછી વચન યોગ દ્વારા તેનું ઉચ્ચારણ કરે છે તદ-
નન્તર કાયયોગના બળથી ભાષાની ઉત્પત્તિ થાય છે એ કારણે ભાષાનો પ્રભવ શરીર
યોગ કહેલ છે. કહ્યું પણ છે—જીવ કાયિકયોગથી ભાષા દ્રવ્યને ગ્રહણ કરીને વાચિકયોગથી
તેમને બહાર કાઢે છે.

ભાષા કેટલા સમયોમા બોલાય છે? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપાય છે—જીવ બે સમ-
યોમા ભાષા બોલે છે તે એક સમયમાં ભાષાને યોગ્ય પુદ્ગલોંને ગ્રહણ કરે છે અને
બીજા સમયમા તેમને ભાષાના રૂપમા પરિણ્ણત કરીને ત્યાગે છે ભાષા કેટલા પ્રકારની છે?
એ પ્રશ્નનો ઉત્તર આમ છે—સત્ય અસત્ય ઉભય અને અનુભયના બેઢથી ભાષા ચાર પ્રકારની
છે. તેનું સ્વરૂપ પહેલા કહેલું છે.

ભગવાને કેટલા પ્રકારની ભાષા બોલવાની અનુમતિ આપેલ છે? તેનો ઉત્તર ભગવાન્

नाऽयथार्थप्रतिपादनपरतया मोक्षविरोधित्वात्, गौतमः पृच्छति—‘कइविद्वाणं भंते ! भासा पणत्ता ?’ हे गौतम ! कतिविधा खलु भाषा प्रज्ञप्ता ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘दुविद्वा भासा पणत्ता’ द्विविधा भाषा प्रज्ञप्ता, ‘तं जहा—पज्जत्तिया य अपज्जत्तिया य’ तद्यथा—पर्याप्तिका च अपर्याप्तिका च, पर्याप्ता एव पर्याप्तिका, एवम् अपर्याप्तिका-ऽपि, तव पर्याप्ता खलु भाषा प्रतिनियतरूपतया याऽवधारयितुं शक्या भवति साऽवसेया, सा च सत्या मृषा च बोध्या, तयोरुभयोरपि प्रतिनियतरूपतयाऽव धारयितुं (निश्चेतुं) शक्यत्वात्, अपर्याप्ता पुन र्भाषा—या मिश्रतया मिश्रप्रतिषेधात्मकतया वा न प्रतिनियत रूपतया-ऽवधारयितुं शक्या भवति साऽवसेया, सा च सत्या मृषा असत्या मृषा च बोध्या, तयो र्भयोरपि प्रतिनियतरूपेणावधारयितुं शक्यत्वात्, गौतमः पृच्छति—‘पज्जत्तियाणं भंते ! भासा कतिविद्वा पणत्ता ?’ हे भदन्त ! पर्याप्ता खलु भाषा—उपर्युक्तस्वरूपा कतिविधा

उत्तर देते हैं—दो प्रकार की भाषा बोलने की भगवान् ने अनुमति दी है—सत्य भाषा और अनुभय भाषा अर्थात् व्यवहार भाषा । मृषा भाषा और उभय अर्थात् मिश्रभाषा बोलने की अनुमति नहीं दी गई है, क्योंकि दोनों भाषाएं यथार्थ वस्तुस्वरूप का प्रतिपादन नहीं करतीं, परन्तु अयथार्थ वस्तु स्वरूप का प्रतिपादन करती हैं, अतएव वे मोक्ष से विरुद्ध हैं ।

गौतमस्वामी—पुनः प्रश्न करते हैं—भगवन् ! भाषा कितने प्रकार की है ? भग-वान् उत्तर देते हैं—हे गौतम ! दो प्रकार की भाषा कही गई है—पर्याप्तिका और अपर्याप्तिका । जो भाषा प्रतिनियत रूप में समझी जा सके, वह पर्याप्तिका भाषा कहलाती है । ऐसी पर्याप्तिका भाषा सत्य और मृषा—दोनों प्रकार की होती है, क्योंकि दोनों प्रकार की भाषा प्रतिनियत रूप से अवधारित की जा सकती है । अपर्याप्ता भाषा वह है जो मिश्रित रूप होने के कारण अथवा मिश्रित—प्रतिषेध रूप होने के कारण प्रतिनियत रूप में अवधारित न की जा

आये छे—जे प्रकारनी भाषा भोलवानी भगवाने अनुमति आयेव छे—सत्य भाषा अने अनुभय भाषा अर्थात् व्यवहार भाषा, मृषाभाषा अने उभय अर्थात् मिश्र भाषा भोल-वानी अनुमति नथी आपी, केमके जे गन्ने भाषाज्यो यथार्थ वस्तु स्वरूपनुं प्रतिपादन नथी करती परन्तु अयथार्थ वस्तु स्वरूपनुं प्रतिपादन करे छे तेथी ज ते मोक्षथी विरुद्ध छे.

श्री गौतमस्वामी पुनः प्रश्न करे छे—हे भगवन् ! भाषा केटला प्रकारनी छे ?

श्री भगवान् उत्तर आये छे—हे गौतम ! जे प्रकारनी भाषा कहेली छे—पर्याप्तिका अने अपर्याप्तिका जे भाषा प्रतिनियत रूपमा समझ शक्य ते पर्याप्तिका भाषा कहेवाय छे जेवी पर्याप्तिका भाषा सत्य अने मृषा गन्ने प्रकारनी होय छे, केमके गन्ने प्रकारनी भाषा प्रतिनियत रूपथी अवधारित करी शक्य छे. अपर्याप्ति भाषा ते छे जे मिश्रित होवाना कारणे अथवा मिश्रित प्रतिषेध रूप होवाने कारणे प्रतिनियत रूपमा अवधारित

પ્રજ્ઞપ્તા ? મગવાનાહ--‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘દુવિદ્યા પળ્લન્તા’ પર્યાપ્તા ભાષા દ્વિવિદ્યા પ્રજ્ઞપ્તા, ‘તં જહા-સચ્ચા મોસા ય’ તથથા-સત્યા પર્યાપ્તા મૃષા પર્યાપ્તા ચ, પ્રાગુત્કયુક્તેઃ, અથ સન્યાભેદાવગમાય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સચ્ચા ણં મંતે ! માસા પજ્જતિયા કતિવિદ્યા પળ્લન્તા ?’ હે મદન્ત ! સત્યા સ્વલુ ભાષા પર્યાપ્તા કતિવિદ્યા પ્રજ્ઞપ્તા ? મગવાનાહ--‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘દસવિદ્યા પળ્લન્તા’ સત્યા પર્યાપ્તા ભાષા દશવિદ્યા પ્રજ્ઞપ્તા, ‘તં જહા-જળવયસચ્ચા ?’ તથથા-જનપદસત્યા ભાષા ભવતિ યા તંતં જનપદં દેશમાશ્રિત્ય ઇષ્ઠાર્થપ્રતિપાદકતયા વ્યવહારહેતુત્વાત્ સત્યા ભવતિ સા જનપદસત્યા વ્યવહાર્યતે ‘સમ્મયસચ્ચાર’ સમ્મતસત્યા ભાષા ભવતિ યા સકલલોકસમ્મત્યા સત્યત્વેન પ્રતીતા, યથા શૈવાલકુમુદકમલાદીનાં પદ્મ-જનિવર્તૃત્વ સમાનેऽપિ લોકાઃ કમલયેવ પદ્મજપદેન ગૃહ્ણન્તિ ન શૈવાલદિકમિતિ કમલે પદ્મ-

શકે, અર્થાત્ જિસે સત્ય અથવા અસત્ય કી કોટિ મેં ન રક્ષા જા સકે ।

ગૌતમસ્વામી-મગવન્ ! પર્યાપ્તા ભાષા કિતને પ્રકાર કી હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! પર્યાપ્તા ભાષા દો પ્રકાર કી હૈ-સત્યભાષા ઓર મૃષાભાષા

ગૌતમસ્વામી-મગવન્ ! સત્ય પર્યાપ્તા ભાષા કે કિતને ભેદ હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! સત્ય પર્યાપ્તા ભાષા દશ પ્રકાર કી કહી હૈ । વહ્ન હસ પ્રકાર (૧) જનપદસત્યભાષા-જો વિભિન્ન જનપદોં (પ્રદેશોં) મેં ઇષ્ટ અર્થ કા પ્રતિપાદન કરને વાલી હોને કે કારણ વ્યવહાર કા હેતુ હોને સે સત્ય યાની જાતી હૈ, વહ્ન જનપદસત્ય ભાષા કહલાતી હૈ ।

(૨) સમ્મતસત્યભાષા-જો સમસ્ત લોક મેં સમ્મત હોને કે કારણ સત્ય સમજી જાતી હૈ । જૈસે શૈવાલ (સેવાર) કુમુદ (ચન્દ્રવિકાસી કમલ) ઓર કમલ (સૂર્યવિકાસી કમલ) યે સબ કીચઢ મેં હી ઉત્પન્ન હોતે હૈ, મગર ‘પંકજ’ અર્થાત્ કીચઢ મેં ઉત્પન્ન હોને વાલા) શબ્દ સે લોગ ‘કમલ’ અર્થ હી સમજતે હૈ, શૈવાલ

ન કરી શકાય. અર્થાત્ જેને સત્ય અથવા અસત્યની કોટિમાં ન રાખી શકાય

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પર્યાપ્ત ભાષા કેટલા પ્રકારની છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પર્યાપ્ત ભાષા બે પ્રકારની છે સત્ય ભાષા અને મૃષા ભાષા

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સત્ય પર્યાપ્ત ભાષાના કેટલા ભેદ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સત્ય પર્યાપ્ત ભાષા દશ પ્રકારની કહી છે તે આ પ્રકારે-

(૧) જનપદ સત્ય ભાષા-જે વિભિન્ન જનપદોમાં (પ્રદેશોમાં) ઇષ્ટ અર્થનું પ્રતિ-પાદન કરનારી હોવાને કારણે વ્યવહારને હેતુ હોવાથી સત્ય મનાય છે, તે જનપદ સત્ય ભાષા કહેવાય છે

(૨) સમ્મત સત્ય ભાષા-જે સમસ્ત લોકમાં સમ્મત હોવાને કારણે સત્ય સમજાય છે. જેમ શૈવાળ, કુમુદ (ચન્દ્રવિકાસી કમળ) અને કમળ (સૂર્યવિકાસી કમળ) આ બધા કાદવમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે, પણ ‘પંકજ’ (અર્થાત્ કાદવમાં ઉત્પન્ન થનાર) શબ્દથી

જમિતિ ભાષા સમ્મતસત્યા વ્યપદિશ્યતે, 'ઠવણસચ્ચા ૩' સ્થાપના સત્યા ભાષા ભવતિ યા તથાવિધમઙ્કાદિવિન્યાસં મુદ્રાવિન્યાસં ચોપલભ્ય વ્યવહિયતે યથા એકાદિ સંખ્યાયાઃ પરતો વિન્દુદ્વયવિન્યાસમુપલભ્ય શતમિતિ ભાષતે, વિન્દુત્રયવિન્યાસમુપલભ્ય સદસ્યમિતિ ભાષતે, एवं તથાવિધં મુદ્રાવિન્યાસમુપલભ્ય મૃત્તિકાદિષુ માપોડયં કાર્પાવણોડ્યમિતિ ભાષતે સા સ્થાપના સત્યા વ્યપદિશ્યતે, વ્યાવહારિકદૃષ્ટ્યૈવ સ્થાપના સત્યા ભાષાડવસેયા ન તુ પારમાર્થિક દૃષ્ટ્યા, પરમાર્થતસ્તુ સ્થાપનાયા અસત્કલ્પત્વાત્ इत्यन्यत्र પ્રરુપિતં તથા 'નામસચ્ચા ૪' નામસત્યા-નામતઃસત્યા નામ સત્યા ભાષા ભવતિ, યથા કુલ્મદીપયન્નપિ કુલ્મદીપક इत्युच्यते, 'રૂવસચ્ચા ૫' । રૂપસત્યા-રૂપતઃ સત્યા રૂપસત્યા ભાષા ભવતિ યથા કપટેન ગૃહીત-આદિ કો ન કોઈ પંકજ કહતા હૈ, ન સમજતા હૈ । અતએવ કમલ કો પંકજ કહના સમ્મત સત્ય ભાષા હૈ ।

(૩) સ્થાપનાસત્ય-વિશેષ પ્રકાર કે અંકોં કો મુદ્રા કી રચના કો દેખકર જિસ ભાષા કા વ્યવહાર કિયા જાતા હૈ, વહ સ્થાપનાસત્યભાષા હૈ । જૈસે-એક સંખ્યા કે આગે દો વિન્દુ રવચ્છી હુઈ દેખકર લોગ 'સૌ' કહતે હૈં, ત્રીન વિન્દુ દેખ કર હજાર કહને લગતે હૈં । હસી પ્રકાર વિશેષ પ્રકાર કી મુદ્રા કો દેખકર મૃત્તિકા આદિ મેં 'યહ ભાવ હૈ' અથવા યહ 'કર્પાવણ હૈ' એસા કહતે હૈં । યહ સ્થાપના સત્યભાષા હૈ । સ્થાપના સત્ય કો વેવલ વ્યાવહારિક દૃષ્ટિ સે હી સત્ય ભાષા સમજના ચાહિએ, પારમાર્થિક દૃષ્ટિ સે નહીં । પારમાર્થિક દૃષ્ટિ સે સ્થાપના અસત્ કે સમાન હૈ, હસ બાત કી પ્રરૂપણા અન્યત્ર કી જા ચુકી હૈ ।

(૪) નામ સત્ય-જો ભાષા નામ સે સત્ય હૈ, વહ નામસત્ય કહલાતી હૈ । જૈસે કોઈ વ્યક્તિ અપને કુલ કો દીપિત નહીં કરતા ફિર ખી કુલદીપક કહલાતા હૈ ।

લોક કમળ અર્થ જ સમજે છે. શેવાળ આદિને કોઈ પંકજ કહેતુ નથી. સમજતુ નથી. તેથી જ કમળને પંકજ કહેવુ સમ્મત સત્ય ભાષા છે.

(૩) સ્થાપનાસત્ય-વિશેષ પ્રકારના અંકોની મુદ્રાની રચનાને જોઈને જે ભાષાનો વ્યવહાર કરાય છે, તે સ્થાપના સત્ય ભાષા છે. જેમ-એક સંખ્યાની આગળ બે બિન્દુ મૂકેલા જોઈને લોક 'સૌ' કહે છે, ત્રણ બિન્દુઓ દેખીને હજાર કહેવા લાગે છે, એજ પ્રકારે વિશેષ પ્રકારની મુદ્રાને જોઈને મૃત્તિકા વિગેરેમાં (આ ભાષા છે) અથવા આ 'કાર્પાવણ' છે. તેમ કહે છે. આ સ્થાપના સત્ય ભાષા છે સ્થાપના સત્યને કેવળ વ્યવહારિક દૃષ્ટિથી જ સત્ય ભાષા સમજવી જોઈએ પારમાર્થિક દૃષ્ટિથી નહીં. પારમાર્થિક દૃષ્ટિથી સ્થાપના અસત્ના સમાન છે તેની પ્રરૂપણા અન્યત્ર કરવામાં આવી ગયેલી છે.

(૪) નામસત્ય-જે ભાષા નામથી સત્ય છે, તે નામ સત્ય કહેવાય છે, જેમ કોઈ વ્યક્તિ પોતાના કુળને નથી જાણતી છતાં પણ કુળદીપ કહેવાય છે.

શ્રમણરૂપે શ્રમણોડયમિતિ વ્યપદેશઃ એવમ્ 'પહુચ્ચ સત્ત્વા ૬' પ્રતીત્ય સત્યા ભાષા મવતિ યા પ્રતીત્ય વસ્તુન્ટર માશ્રિત્ય સત્યા મવતિ વસ્તુન્ટરાપેક્ષયા યા સત્યા મવતીત્યર્થઃ, યથા તર્જન્યા અઙ્ગુઠિકામાશ્રિત્ય દીર્ઘત્વવ્યપદેશઃ, મધ્યમામાશ્રિત્ય હ્રસ્વત્વવ્યપદેશશ્ચ તત્રૈક-
સ્યામેવ તર્જન્યાં કયં દીર્ઘત્વહ્રસ્વત્વરૂપરસ્પરવિરુદ્ધધર્મદ્વયસમાવેશો મવતીતિ ન સંશેતવ્યમ્
મિશ્રમિશ્રનિમિત્તાપેક્ષયા પરસ્પરવિરુદ્ધધર્મદ્વયાપિ સમાવેશસંભવેન વિરોધાસંભવાત્, એક-
સ્મિન્નેવ પુરુષે આપેક્ષિકપિતૃત્વપુત્રત્વરૂપવિરુદ્ધધર્મદ્વયસમાવેશદર્શનાત્, યદિ તામેવા-
ઙ્ગુઠિકાં મધ્યમાં વાશ્રિત્ય દીર્ઘત્વં હ્રસ્વત્વશ્ચ પ્રતિપાદ્યેત તદા વિરોધઃ સંભવેત્, એકનિમિત્ત-
કસ્યૈવ પરસ્પરવિરુદ્ધધર્મદ્વયસ્ય સમાવેશસંભવઃ, ન તુ મિશ્રનિમિત્તકસ્યેતિ ભાવઃ તથા

(૫) રૂપસત્ય-જો ભાષા રૂપ સે સત્ય હો વહ રૂપ સત્ય । જૈસે કિસીને કપટ પૂર્વક સાધુ કા વેષ ધારણ કર રક્ત્વા હો, ડસે સાધુ કહના ।

(૬) પ્રતીત્ય સત્ય-જો કિસી અન્ય વસ્તુ કી અપેક્ષા સે સત્ય હો વહ પ્રતી-
ત્ય હો વહ પ્રતીત્યસત્ય ભાષા કહલાતી હૈ, જૈસે અંગૂઠે કી અપેક્ષા સે તર્જની
ઊંગલી કો લમ્બી કહના અથવા મધ્યમા (વચલી) ઊંગલી કી અપેક્ષા સે તર્જની
કો છોટી કહના । હસ પ્રકાર કા સન્દેહ નહીં કરના યાહિયે કિ એક હી તર્જની
ઊંગલી કો લમ્બી ઓર છોટી ડોનોં પ્રકાર કી કૈસે કહ સકતે હૈં ? ક્યોં કિ
મિન્ન-મિન્ન અપેક્ષાઓં સે એક હી વસ્તુ મેં પરસ્પર વિરોધી અનેક ધર્મોં કા
સમાવેશ હો સકતા હૈ । ડસમેં કિસી પ્રકાર કા વિરોધ નહીં હૈ । એક હી પુરુષ
અપને પુત્ર કી અપેક્ષા પિતા કહલાતા હૈ ઓર પિતા કી અપેક્ષા સે પુત્ર મી કહ
લાતા હૈ । હાં, વિરોધ તો તથ હોતા હૈ જબ એક હી અપેક્ષા સે અથવા નિરપેક્ષ
ભાવ સે કિસી વસ્તુ મેં વિરોધી ધર્મ સ્વીકાર કિયે જાવેં । એક અંગૂઠે કી અપેક્ષા
સે હી તર્જની કો લમ્બી ઓર છોટી કહને મેં વિરોધ હૈ । અકેલી મધ્યમા ઊંગલી

(૫) રૂપસત્ય-જે ભાષા રૂપથી સત્ય છે તે રૂપ સત્ય જેમકે કોઈએ કપટપૂર્વક સાધુને વેષ ધારણ કરી રાખ્યો હોય, તેને સાધુ કહેવો.

(૬) પ્રતીત્યસત્ય-જે કોઈ બીજી વસ્તુની અપેક્ષાએ સત્ય હોય તે પ્રતીત્ય સત્ય ભાષા કહેવાય છે-જેમ અંગૂઠાની અપેક્ષાએ તર્જની આગળીને લાખી કહેવી. અથવા મધ્યમા (વચલી) આગળીની અપેક્ષાએ તર્જનીને નાની કહેવી એ પ્રકારનો સંદેહ ન કરવો જોઈ એ કે તર્જની આગળીને લાખી ટુકી બન્ને પ્રકારની કેમ કહી શકાય ? કેમકે મિન્ન મિન્ન અપેક્ષાઓથી એક જ વસ્તુમાં પરસ્પર વિરોધી અનેક ધર્મોનો સમાવેશ થઈ શકે છે. તેમાં કોઈ પ્રકારનો વિરોધ નથી એક જ પુરુષ પોતાના પુત્રની અપેક્ષાએ પિતા કહેવાય છે અને પિતાની અપેક્ષાએ પુત્ર પણ કહેવાય છે. હા ! વિરોધ તો ત્યારે થાય જ્યારે એક જ અપેક્ષાએ અથવા નિરપેક્ષ ભાવથી કોઈ વસ્તુમાં વિરોધી ધર્મ સ્વીકાર કરાય. એક અંગૂઠાની અપેક્ષાએ તર્જની ને લાખી અને ટુકી કહેવામાં વિરોધ છે એકલી મધ્યમા

‘વ્યવહારસત્ય’ ૭ । વ્યવહારસત્યા ભાષા ભવતિ તત્ર વ્યવહારો-લોકવિવક્ષા, વ્યવહારતઃ સત્યા વ્યવહારસત્યા, યથા કલિંગો યુદ્ધયતે, મઞ્ચાઃ ક્રોશન્તિ, ગૌવાહીકઃ, ગ્રામો દગ્ધઃ, इत्यादौ कलिङ्गदेशवासिपुरुषकर्तृके योयने पुरुषादिना सह कलिङ्गस्याभेदविवक्षया ‘कलिङ्गो युध्यते’ इति प्रयुज्यते, मञ्चरथपुरुषकर्तृके आक्रोशने मञ्चस्य पुरुषादिना सह मञ्चानामभेद-विवक्षया ‘मञ्चाः क्रोशन्ति’ इति उच्यते, एवं गोवाहीकादिष्वपि अवगन्तव्यम्, तथाविध-लोकव्यवहारापेक्षया साधुजनस्यापि तथा द्रुवाणस्य भाषा व्यवहारसत्या भवति, एवम् ‘भावसत्त्वाद्’ भावसत्या भाषा भवति, तत्र भावो वर्णादि भावतः सत्या भावसत्या, तथा च यो भावो यस्मिन्नुत्कटो वर्तते तेन भावेन या सत्या भाषा भवति सा भावसत्या भवति, पञ्च-की अपेक्षा भी लंबी-छोटी कहना विरुद्ध हैं, किन्तु भिन्न-भिन्न अपेक्षाओं से एक ही वस्तु में परस्पर विरुद्ध धर्मों को स्वीकार करने में कोई विरोध नहीं होता ।

(૭) વ્યવહાર સત્ય-વ્યવહાર સે અર્થાત્ લોકવિવક્ષા સે જો સત્ય હો વહ વ્યવહાર સત્ય ભાષા કહલાતી હૈ, જૈસે કલિંગ યુદ્ધ કર રહા હૈ, માંચે આક્રોશ કરતે હૈ, ગૌવાહીક હૈ, ગાંવ જલ ગયા, इत्यादि । कलिङ्ग देश के निवासी पुरुष युद्ध करते हैं, मगर कलिङ्ग के पुरुषों को और कलिङ्ग देश को अभिन्न मान कर ऐसा कहा जाता है कि कलिङ्ग युद्ध करता है । मांचे पर बैठे पुरुष आक्रोश करते हैं-शोर मचाते हैं, मगर मांचे पर बैठे पुरुषों को मांचे से अभिन्न मान कर लोक में ऐसा व्यवहार किया जाता है कि मांचे आक्रोश करते हैं । इसी प्रकार गोवाहीक आदि में भी समझ लेना चाहिए । इस प्रकार के लोकव्यवहार को ध्यान में रखकर साधुजन भी इस प्रकार की भाषा का प्रयोग करते हैं । यह भाषा व्यवहारसत्य कहलाती है ।

(૮) ભાવસત્ય-ભાવ સે અર્થાત્ વર્ણ આદિ સે જો ભાષા સત્ય હો વહ ભાવ

આગળીની અપેક્ષા એ પણ લાખી-દુડી કહેતી તે વિરુદ્ધ છે, કિન્તુ ભિન્ન-ભિન્ન અપેક્ષાઓથી એક જ વસ્તુમાં પરસ્પર વિરુદ્ધ ધર્મોના સ્વીકાર કરવામાં કોઈ વિરોધ નથી થતો.

(૭) વ્યવહાર સત્ય-વ્યવહારથી અર્થાત્ લોક વિવક્ષાથી જે સત્ય હોય તે વ્યવહાર સત્ય ભાષા કહેવાય છે, જેમ-કલિંગ યુદ્ધ કરી રહેલ છે, ખાટલો આક્રોશ કરે છે, બળદ વાહીક છે, ગામ બળી ગયું, इत्यादि, कलिङ्गदेश निवासी पुरुष युद्ध करे છે, પણ કલિંગના પુરુષોને અને કલિંગ દેશને અભિન્ન માનીને એવું કહેવાય છે કે, કલિંગ યુદ્ધ કરે છે. ખાટલાપર બેઠેલો પુરુષ આક્રોશ કરે છે-શોર મચાવે છે. પણ ખાટલે બેઠેલો પુરુષને ખાટલાથી અભિન્નમાનીને લોકમાં આવો વ્યવહાર કરાય છે કે ખાટલો આક્રોશ કરે છે. એ રીતે ગોવાહીક વિગેરેમાં પણ સમજી લેવું જોઈ એ. આ પ્રકારના લોકવ્યવહારને ધ્યાનમાં રાખીને સંભળન પણ આવા પ્રકારની ભાષાનો પ્રયોગ કરે છે. આ ભાષા વ્યવહાર સત્ય કહેવાય છે

(૮) ભાવસત્ય-ભાવથી અર્થાત્ વર્ણ આદિથી જે ભાષા સત્ય હોય તે ભાવ સત્ય

‘વર્ણસંભવે સત્યપિ ચલાકાઃ શુક્લા’ इत्युच्यते, तथा ‘योगसत्त्वा’ योगसत्या भाषा भवति, तत्र योगः सम्बन्ध स्तस्मात् सत्या-योगसत्या, यथा छत्रयोगाद् विवक्षित-शब्दव्यवहारकाले छत्राभावेऽपि छत्रयोगस्य रान्धात् छत्रीति प्रयुज्यते, एवं दण्डयोगाद् दण्डीति प्रयुज्यते, तथा-‘औपम्य सत्त्वा १०’ औपम्य सत्या भाषा भवति, यथा ‘गोसदृशो गवयः’ इत्यादौ गवये गोसादृश्यरूपौपम्यात् सत्या भाषा भवति, अथ शिष्यजनानुग्रहाय संग्रहणीं गाथा माह-

‘जनवय १ संमत २ ठवण ३ नामे ४ रूपे ५ पटुच्च सत्त्वे ६ य ।

व्यवहार ७ भाव ८ जीमे ९ दसमे औपम्य सत्त्वे य १०’ ॥

जनपदः संमतं, स्थापना, नाम, रूपम्, प्रतीत्य सत्या च ।

व्यवहार भाव योगो दशमी औपम्य सत्या च भाषा भवति ।

સત્ય ભાષા કહલાતી છે । જો ભાષા જિસ પદાર્થ ને અધિકતા સે પાયા જાતા છે, ડસી કે આધાર પર ભાષા કા પ્રયોગ દેખા જાતા છે । એસી ભાષા ભાવસત્ય કહલાતી છે, જૈસે પાંચો વર્ણ હોને પર મી ચલાકા (યગુલોં કી પંક્તિ) કો શ્વેત કહના ।

(૯) યોગસત્ય-યોગ કા અર્થ છે સમ્બન્ધ । ડસસે જો ભાષા સત્ય હો વહ યોગસત્ય ભાષા કહલાતી છે । જૈસે છત્ર કે યોગ સે કિસી કો છત્રી કહના, મહે હી કિસી સમય છત્ર કા યોગ ડસમેં ન પાયા જાય । હસી પ્રકાર કિસી કો દંડ કે યોગ સે દંડી કહના ।

(૧૦) ઔપમ્યસત્ય-જો ભાષા ઉપમા સે સત્ય માની જાય । જૈસે-ગવય (રોસ) ગૌ કે સમાન હોતા છે । હસ પ્રકાર કી ઉપમા પર આશ્રિત ભાષા ઔપમ્યસત્ય કહલાતી છે ।

અવ શિષ્ય જનોં કે અનુગ્રહ કે લિપે સંગ્રહણી ગાથા કહતે હૈં-(૧) જનપદ-સત્ય (૨) સમ્મતસત્ય (૩) સ્થાપનસત્ય (૪) નામસત્ય (૫) રૂપસત્ય (૬) પ્રતી-

ભાષા કહેવાય છે. જે ભાવ જે પદાર્થમાં અધિકતા મેળવે છે, તેના આધાર પર પરભાષાનો પ્રયોગ જણાય છે એવી ભાષા ભાવસત્ય કહેવાય છે જેમ પાચે રંગોવા છતા બદાકા (બગલાની પંક્તિ) ને શ્વેત કહેવા

(૯) યોગસત્ય-યોગનો અર્થ છે સમ્બન્ધ તેનાથી જે ભાષા સત્ય હોય તે યોગ-સત્યભાષા કહેવાય છે જેમ-છત્રના યોગથી કોઈને ‘છત્રી’ કહેવો, ભલે કોઈ વખતે છત્રનો યોગ તેમાં ન હોય એજ રીતે કોઈને હડના યોગથી ‘હડી’ કહેવો

(૧૦) ઔપમ્યસત્ય-જે ભાષા ઉપમાથી સત્ય મનાય જેમકે-ગવય(રોસ) ગાયના સમાન હોય છે. આ પ્રકારની ઉપમા પર આશ્રિત ભાષા ઔપમ્યસત્ય કહેવાય છે.

હવે શિષ્યજનોના અનુગ્રહમાટે સંગ્રહણી ગાથા દહે છે

(૧) જનપદસત્ય (૨) સમ્મતસત્ય (૩) સ્થાપનાસત્ય (૪) નામસત્ય (૫) રૂપસત્ય (૬) પ્રતીત્યસત્ય (૭) વ્યવહારસત્ય (૮) ભાવસત્ય (૯) યોગસત્ય (૧૦) અને ઔપમ્યસત્ય

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘મોસા ણં મંતે ! માયા પજ્જતિયા કતિવિહા પણ્ણત્તા ?’ હે મદન્ત ! મૃષા સ્વલ્પ માયા પર્યાપ્તિકા કતિવિધા પ્રજ્ઞપ્તા ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘દસ વિહા પણ્ણત્તા’ મૃષા માયા પર્યાપ્તિકા દશવિધા પ્રજ્ઞપ્તા ‘તં જ્ઞા—કોદ્ધણિસ્સિયા ?’ તદ્વથા—ક્રોધનિઃસૃતા—ક્રોધાન્નિઃસૃતા—વિનિર્ગતા માયા ક્રોધનિઃમૃતા મૃષા ઇત્યુચ્યતે, તત્ર ક્રોધાન્નિ-ભૂતો જનો વિસંવાદનધિયા પરાવબોધાય ચત્સત્યમસત્ય યા માપને તત્સર્વ મૃષા માયાઽવસેચા તસ્ય દુષ્ટાશયત્વાત્ કદાચિદ્ ધુણાક્ષરન્યાયેન સત્સત્યમાપણેઽપિ આશયદોષદુષ્ટત્વાદ્ મૃષા-ત્વમેવાવસેયમ્, એવમ્—‘માણનિસ્સિયા’ માનનિઃસૃતા માયા મૃષા ભવતિ, યથા પૂર્વમનનુભૂતૈ-શ્ચર્યોઽપિ જનઃ સ્વાત્મોત્કર્ષપ્રશ્ન્યાપનાય અનુભૂતં મયા તદાનીર્મૈશ્વર્યમિત્યાદિ માપને તદીયા ત્યસત્ય (૭) વ્યવહારસત્ય (૮) ભાવસત્ય (૯) યોગસત્ય ઓર (૧૦) ઔપમ્ય-સત્ય, યહ દસ પ્રકાર કી સત્ય માષા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈ—હે મગવન્ ! પર્યાપ્તિકા મૃષા માયા કિતને પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! વહ મી દશ પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ । વે દશ પ્રકાર ચૈ હૈ—
(૧) ક્રોધનિસૃતા—અર્થાત્ ક્રોધ સે નિકલી હુઈ યા ક્રોધ કે આવેશ મેં ચોલી જાને ચાલી માયા ક્રોધનિસૃતા કહલાતી હૈ । ક્રોધ કે વશીભૂત હુઆ મનુષ્ય વિસંવાદન કી બુદ્ધિ સે જો મી સત્ય યા અસત્ય ચોલતા હૈ, વહ સચ મૃષા માયા સમજના ચાહિય, ક્યૌંકિં ઉસકા આશય દૂષિત હોતા હૈ । ધુણાક્ષર ન્યાય સે વહ કદાચિત્ સત્ય માપણ કરે તો મી આશય કી દૂષિતતા કે કારણ ઉસકી માયા મૃષા હી હૈ ।

(૨) માનનિસૃતા—જો માયા માનપૂર્વક ચોલી જાય વહ માનનિસૃતા કહલાતી હૈ । જિસને પહેલે કમી ઐશ્વર્ય કા અનુભવ નહાં કિયા વહ મનુષ્ય અગર અપના ચક્રવર્તન પ્રકટ કરને કે લિય કહતા હૈ—‘મૈ ને ઉસ સમય ઐશ્વર્ય કા ઉપભોગ કિયા

આ દશ પ્રકારની સત્યમાયા છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે મગવન્ ! પર્યાપ્તિકા મૃષા માયા કેટલા પ્રકારની કહેલી છે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! તે પણ દશ પ્રકારની કહેલી છે તે દશ પ્રકાર આમ છે—

(૧) ક્રોધનિસૃતા અર્થાત્ ક્રોધથી નીકળેલી અગર ક્રોધના આવેશમાં બોલેલી માયા ક્રોધનિસૃતા કહેવાય છે ક્રોધને વશ થયેલા માણસ વિસવાદની બુદ્ધિથી જે સત્ય અગર અસત્ય બોલે છે, તે બધી મૃષા માયા સમજવી બોધાયે, કેમકે તેનો આશય દૂષિત થાય છે. ધુણાક્ષર ન્યાયથી તે કદાચિત્ સત્યમાપણ કરે તો પણ આશયની દૂષિતતાના કારણે તેની માયા મૃષા જ છે

(૨) માનનિસૃતા—જે માયા માનપૂર્વક બોલાય તે માનનિસૃતા કહેવાય છે જેણે પહેલા ક્યારેય ઐશ્વર્યનો અનુભવ ન કર્યો હોય તે માણસ અગર પોતાની મોટાઈ પ્રગટ કરવા

માયા માનનિઃસૃતા મૃષા ભવતિ, તથા-‘માયાનિઃસૃત્યા૩’ માયાનિઃસૃતા માયા મૃષા ભવતિ તથા ચ યત્ પરપ્રતારણાભિપ્રાયેણ સત્યમસત્યં વા માષતે તદ્ માયયોચ્ચારિતં વચનં મિથ્યા વ્યપદિશ્યતે, એવમ્-‘લોભનિઃસૃત્યા૪’ લોભનિઃસૃતા માયા મૃષા ભવતિ, તથા ચ યલ્લોભવ-શીભૂતઃ સન્ કૂષતુલાદિ નિર્માય યથાર્થપ્રમાણમિદં તુલાદિ વર્તતે इत्येवं માષતે તત્ લોભેનો-ચ્ચારિતં મિથ્યા વ્યપદિશ્યતે, એવમ્-‘પ્રેમનિઃસૃત્યા૫’ પ્રેમનિઃસૃતા માયા મૃષા ભવતિ યથા કશ્ચિદ્ અત્યધિકસ્નેહવશાદ્ દાસસ્તવાદમિત્યાદિ વ્રતે તદીયા સા માયા પ્રેમ્ણો નિર્ગતત્વાત્ મૃષા વ્યપદિશ્યતે, તથા ‘દોષનિઃસૃત્યા૬’ દ્વેષનિઃસૃતા-દ્વેષાન્નિર્ગતા માયા મૃષા ભવતિ થા’ તો उसकी मानकषाय से बोली गई यह भाषा मृषा है ।

(૩) માયાનિસૃત-માયા અર્થાત્ છલ-કપટ સે નિકલી માયા માયાનિસૃત મૃષા માયા છે । તાત્પર્યં યહૈ કિ દૂસરે કો ઠગને કે અભિપ્રાય સે જો મી સચ જૂઠા બોલા જાતા હૈ, વહ સબ માયા સે બોલા હુઆ વચન મિથ્યા હૈ ।

(૪) લોભનિસૃત-લોભ કે વશ બોલી ગઈ માયા મી મૃષા હૈ । લોભ કે વશીભૂત હુઆ કોઈ મનુષ્ય જૂઠા તોલ-માપ આદિ ગઢ કર યદિ કહતા હૈ કિ યહ તોલ-માપ બરાબર હૈ તો उसका यह लोभप्रेरित वचन मिथ्या હૈ ।

(૫) પ્રેમનિસૃતા-પ્રેમ અર્થાત્ રાગ કે કારણ બોલી જાને વાલો માયા મી મૃષા ગિની જાતી હૈ । જૈસે અત્યધિક સ્નેહ કે વશીભૂત હો કર કોઈ કહતા હૈ-‘મૈં તુમ્હારા દાસ છું’ । યહ માયા રાગ કે કારણ નિકલી હુઈ હોને સે મૃષા કહલાતી હૈ ।

(૬) દ્વેષનિસૃત-દ્વેષ કે કારણ બોલી ગઈ માયા મી મિથ્યા હૈ । જૈસે કોઈ વિશેષ આવેશ કે વશીભૂત હોકર તીર્થંકર આદિ કી મી-નિન્દા કરતા હૈ ।

માટે કહે છે-‘મે તે સમયે અશ્વત્થાનો ઉપયોગ કર્યો હતો, તો તેની માનકષાયથી બોલેલી એ ભાષા મૃષા છે.

(૩) માયાનિસૃત-અર્થાત્ છળકપટથી નીકળેલી ભાષા માયાનિસૃત-ભાષા મૃષા છે. તાત્પર્યં એ છે કે બીજાને ઠગવાના અભિપ્રાયથી જે કાંઈ સાચુ જૂઠું બોલીને છે, તે બધું માયાથી બોલાયેલ વચન મિથ્યા છે.

(૪) લોભનિસૃત-લોભના વિશે બોલવામાં આવેલી ભાષા પણ મૃષા છે. લોભને વશ થયેલ કોઈ મનુષ્ય જૂઠા તોલ-માપ રાખીને કહે છે કે આ તોલમાપ બરાબર છે તો તેણે તે લોભપ્રેરિત વચન મિથ્યા છે.

(૫) પ્રેમનિસૃત-પ્રેમ અર્થાત્ રાગના કારણે બોલાયેલી ભાષા પણ મૃષા ગણાય છે જેમ અત્યધિક સ્નેહને વશ થઈને કોઈ કહે છે-હું તમારો દાસ છું આ ભાષા રાગને કારણે નીકળેલ કોઈને મૃષા કહેવાય છે

(૬) દ્વેષનિસૃત-દ્વેષના કારણે બોલેલી ભાષા પણ મિથ્યા છે. જેમ કોઈ વિશેષ આવેશને વશ થઈને તીર્થંકરો નિંદા કરે છે તેની તે વાણી ભાષા દ્વેષથી નીકળી હોવાને કારણે મૃષા કહેવાય છે.

યથા આવેશવશાત્ યઃકશ્ચિત્ તીર્થક્રુદાદીનામપિ નિન્દાં ભાષતે તદીયા સા ભાષા દ્વેષાદ્નિઃ-
સૃતત્વાત્ મૃષા વ્યપદિશ્યતે, एवम्-‘હાસણિસ્સિયા૭’ હાસ્યનિઃસૃતા-હાસ્યવશાત્ નિર્ગતા
ભાષા મૃષા ભવતિ યથા પરિહાસવશાત્ કશ્ચિદનૃતભાષણં કુરુતે તદીયા સા ભાષા મૃષા વ્ય-
પદિશ્યતે, एवम्-‘ભયણિસ્સિયા૮’ ભયનિઃસૃતા-ભયાન્નિર્ગતા ભાષા મૃષા ભવતિ યથા યઃ
કશ્ચિચ્ચૌરાદિભ્યો મીતઃ સન્ અયુક્તં ભાષતે તદીયા સા ભાષા ભયનિર્ગતત્વાદ્ મૃષા વ્યપદિ-
શ્યતે, તથા ‘અવલાઙ્કા ણિસ્સિયા૯’ આલ્યાયિકાનિઃસૃતા ભાષા મૃષા ભવતિ યથા યઃકશ્ચિત્
કથાઆલ્યાનવશાદનૃતં ભાષતે તદીયા સા ભાષા આલ્યાનવશાદ્ નિર્ગતત્વાદ્ મૃષા વ્યપદિ-
શ્યતે, एवम्-‘ઉપઘાટિયણિસ્સિયા૧૦’ ઔપઘાતિકનિઃસૃતા ઉપઘાતવશાન્નિર્ગતા ભાષા મૃષા
ભવતિ યથા યઃકશ્ચિદ્ ઉપઘાતવશાત્ તસ્કરસ્તુમિત્યાદિ ભાષતે તદીયા સા ભાષા ઉપઘાતનિ-
ર્ગતત્વાદ્ મૃષા વ્યપદિશ્યતે, અયૈતાસામપિ મૃષા ભાષાણાં સંગ્રહણીં ગાથામાહ-‘કોદે માણે

હસ કી ભાષા દ્વેષ સે નિકલી હોને કે કારણ મૃષા કહલાતી હૈ ।

(૭) હાસ્યનિસૃતા-હંસી-મજાક મેં ચોલી જાને વાલી ભાષા મી અસત્ય હૈ,
અતઃ યદિ કોઈ પરિહાસ કે વશીભૂત હોકર અસત્ય ભાષણ કરતા હૈ તો ઉસકી
ભાષા મૃષા હૈ ।

(૮) ભયનિસૃતા-ભય સે નિકલી ભાષા મી અસત્ય હોતી હૈ । કોઈ ચોરોં
આદિ સે ઢર કર અયુક્ત ભાષણ કરતા હૈ તો હસ કી ભાષા ભયનિર્ગત હોને
સે મૃષા કહલાતી હૈ ।

(૯) આલ્યાયિકાનિસૃત- જો કોઈ કથા-કહાની કહતા હુઆ અસત્ય ભાષણ
કરતા હૈ, ઉસકી ભાષા આલ્યાયિકા નિસૃત કહલાતી હૈ ઓર એસી ભાષા
અસત્ય હૈ ।

(૧૦) ઔપઘાતિકનિસૃતા-ઉપઘાત કે કારણ નિકલી હુઈ ભાષા મૃષા કહ-
લાતી હૈ । ‘તૂ ચોર હૈ’ હસ પ્રકાર કી ભાષા ઉપઘાતનિસૃત હોને સે મૃષા હૈ ।

હન મિથ્યા ભાષાઓં કી સંગ્રહણી ગાથા કહતે હૈં-(૧) ક્રોધ (૨) માન (૩)

(૭) હાસ્યનિસૃતા-મજકરીમા બોલાએલી ભાષા પણ અસત્ય હોય છે, તેથી થદિ
કોઈ પરિહાસને વશ થઈને અસત્ય ભાષણ કરે છે તો તેની ભાષા મૃષા છે.

(૮) ભયનિસૃતા-ભયથી નીકળેલી ભાષા પણ અસત્ય હોય છે. કોઈ ચોરા વિગેરેથી
હરીને અયુક્ત ભાષણ કરે છે, તે તેની ભાષા ભયનિર્ગત હોવાથી મૃષા કહેવાય છે

(૯) આલ્યાયિકા નિસૃત-જો કોઈ કથા કહાણી કરતા અસત્ય ભાષણ કરે છે, તેની
ભાષા આલ્યાયિકાનિસૃત કહેવાય છે અને એવી બોલી અસત્ય છે.

(૧૦) ઔપઘાતિક નિસૃતા-ઉપઘાતના કારણે નીકળેલી ભાષા મૃષા કહેવાય છે. ‘તું
ચોર છે’ એ પ્રકારની ભાષા ઉપઘાત નિસૃત હોવાથી મૃષા છે.

આ મિથ્યા ભાષાઓની સંગ્રહણી ગાથા કહે છે-(૧) ક્રોધ (૨) માન (૩) માન

માયા માનનિઃસૃતા મૃષા ભવતિ, તથા-‘માયાનિઃસૃત્યા૩’ માયાનિઃસૃતા માયા મૃષા ભવતિ તથા ચ યત્ પરપ્રતારણાભિપ્રાયેણ સત્યમસત્યં વા માપતે તદ્ માયયોચ્ચારિતં વચનં મિથ્યા વ્યપદિશ્યતે, एवम्-‘લોભનિઃસૃત્યા૪’ લોભનિઃસૃતા માયા મૃષા ભવતિ, તથા ચ ચલ્લોભ-શીભૂતઃ સન્ કૃષ્ણતુલાદિ નિર્માય યથાર્થપ્રમાણમિદં તુલાદિ વર્તતે इत्येवं માપતે તત્ લોભેનો-ચ્ચારિતં મિથ્યા વ્યપદિશ્યતે, एवम्-‘પ્રેમનિઃસૃત્યા૫’ પ્રેમનિઃસૃતા માયા મૃષા ભવતિ યથા કશ્ચિદ્ અત્યધિકસ્નેહવશાદ્ દાસસ્તવાદમિત્યાદિ વ્રતે તદીયા સા માયા પ્રેમ્યો નિર્ગતત્વાત્ મૃષા વ્યપદિશ્યતે, તથા ‘દોષનિઃસૃત્યા૬’ દ્વેષનિઃસૃતા-દ્વેષાન્નિર્ગતા માયા મૃષા ભવતિ થા’ તો उसकी मानकषाय से बोली गई यह भाषा मृषा है ।

(૩) માયાનિસૃત-માયા અર્થાત્ છલ-કપટ સે નિકલી માયા માયાનિસૃત મૃષા માયા છે । તાત્પર્યં यह है कि दूसरे को ठगने के अभिप्राय से जो भी सब झूठ बोला जाता है, वह सब माया से बोला हुआ वचन मिथ्या है ।

(૪) લોભનિસૃત-લોભ કે વશ બોલી गई भाषा भी मृषा है । લોભ કે વશીભૂત હુઆ કોઈ મનુષ્ય झूठा तोल-माप आदि गढ़ कर यदि कहता है कि यह तोल-माप बराबर हैं तो उसका यह लोभप्रेरित वचन मिथ्या है ।

(૫) પ્રેમનિસૃત-પ્રેમ અર્થાત્ રાગ કે કારણ બોલી જાને વાલો માયા મી મૃષા ગિની જાતી છે । जैसे अत्यधिक स्नेह के वशीभूत हो कर कोई कहता है-‘मैं तुम्हारा दास हूँ ।’ यह भाषा राग के कारण निकली हुई होने से मृषा कहलाती है ।

(૬) દ્વેષનિસૃત-દ્વેષ કે કારણ બોલી गई भाषा भी मिथ्या है । जैसे कोई विशेष आवेश के वशीभूत होकर तीर्थंकर आदि की भी-निन्दा करता है ।

भाटे कहे छे-‘मे ते सभये अश्रुय’ने उपयोग क्योँ कृतो, तो तेनी मानकषायथी ओखेली ओ भाषा मृषा छे.

(૩) માયાનિસૃત-અર્થાત્ છળકપટથી નીકળેલી ભાષા માયાનિસૃત-ભાષા મૃષા છે. તાત્પર્યં ओ छे के पीछे ठगवाना अभिप्रायथी ओ काँ सायुं જૂઠું બોલીદે છે, તે બધું માયાથી બોલાયેલ વચન મિથ્યા છે

(૪) લોભનિસૃત-લોભના વિશે બોલવામા આવેલી ભાષા પણ મૃષા છે. લોભને વશ થયેલ કોઈ મનુષ્ય જૂઠા તોલ-માપ રાખીને કહે છે કે આ તોલમાપ બરાબર છે તો તેવું તે લોભપ્રેરિત વચન મિથ્યા છે.

(૫) પ્રેમનિસૃત-પ્રેમ અર્થાત્ રાગના કારણે બોલાયેલી ભાષા પણ મૃષા ગણાય છે જેમ અત્યધિક સ્નેહને વશ થઈને કોઈ કહે છે-હું તમારો દાસ છું આ ભાષા રાગને કારણે નીકળેલ કોઈને મૃષા કહેવાય છે

(૬) દ્વેષનિસૃત-દ્વેષના કારણે બોલેલી ભાષા પણ મિથ્યા છે. જેમ કોઈ વિશેષ આવેશને વશ થઈને તીર્થંકરો નિંદા કરે છે તેની તે વાણી ભાષા દ્વેષથી નીકળી હોવાને કારણે મૃષા કહેવાય છે.

યથા આવેશવશાત્ યઃકશ્ચિત્ તીર્થક્રુદાદીનામપિ નિન્દાં ભાષતે તદીયા સા ભાષા દ્વેષાદ્નિઃ-
સૃતત્વાત્ મૃષા વ્યપદિશ્યતે, એવમ્-‘હાસણિસ્સિયા૭’ હાસ્યનિઃસૃતા-હામ્યવશાત્ નિર્ગતા
ભાષા મૃષા ભવતિ યથા પરિહાસવશાત્ કશ્ચિદનૃતભાષણં કુરુતે તદીયા સા ભાષા મૃષા વ્ય-
પદિશ્યતે, એવમ્-‘મયણિસ્સિયા૮’ મયનિઃસૃતા-મયાન્નિર્ગતા ભાષા મૃષા ભવતિ યથા યઃ
કશ્ચિચ્ચૌરાદિભ્યો ભીતઃ સન્ અયુક્તં ભાષતે તદીયા સા ભાષા મયનિર્ગતત્વાદ્ મૃષા વ્યપદિ-
શ્યતે, તથા ‘અવસ્થાઈયા ણિસ્સિયા૯’ આરુયાયિકાનિઃસૃતા ભાષા મૃષા ભવતિ યથા યઃકશ્ચિત્
કથાઆરુયાનવશાદનૃતં ભાષતે તદીયા સા ભાષા આરુયાનવશાદ્ નિર્ગતત્વાદ્ મૃષા વ્યપદિ-
શ્યતે, એવમ્-‘ઉવઘાઈયણિસ્સિયા૧૦’ ઔપઘાતિકનિઃસૃતા ઉપઘાતવશાન્નિર્ગતા ભાષા મૃષા
ભવતિ યથા યઃકશ્ચિદ્ ઉપઘાતવશાત્ તસ્કરસ્ત્વમિત્યાદિ ભાષતે તદીયા સા ભાષા ઉપઘાતનિ-
ર્ગતત્વાદ્ મૃષા વ્યપદિશ્યતે, અથૈતાસામપિ મૃષા ભાષાણાં સંગ્રહણીં ગાથાગાદ-‘કોદે માણે

હસ કી ભાષા દ્વેષ સે નિકલી હોને કે કારણ મૃષા કહલાતી હૈ ।

(૭) હાસ્યનિસૃતા-હંસી-મજાક મેં ચોલી જાને વાલી ભાષા ભી અસત્ય હૈ,
અતઃ યદિ કોઈ પરિહાસ કે વશીમૃત હોકર અસત્ય ભાષણ કરતા હૈ તો ઉસકી
ભાષા મૃષા હૈ ।

(૮) મયનિસૃતા-મય સે નિકલી ભાષા ભી અસત્ય હોતી હૈ । કોઈ ચોરો
આદિ સે ઢર કર અયુક્ત ભાષણ કરતા હૈ તો હસ કી ભાષા મયનિર્ગત હોને
સે મૃષા કહલાતી હૈ ।

(૯) આરુયાયિકાનિસૃત- જો કોઈ કથા-કહાની કહતા હુઆ અસત્ય ભાષણ
કરતા હૈ, ઉસકી ભાષા આરુયાયિકા નિસૃત કહલાતી હૈ ઓર એસી ભાષા
અસત્ય હૈ ।

(૧૦) ઔપઘાતિકનિસૃતા-ઉપઘાત કે કારણ નિકલી હુઈ ભાષા મૃષા કહ-
લાતી હૈ । ‘તૂ ચોર હૈ’ હસ પ્રકાર કી ભાષા ઉપઘાતનિસૃત હોને સે મૃષા હૈ ।

હન મિથ્યા ભાષાઓં કી સંગ્રહણી ગાથા કહતે હૈં-(૧) ક્રોધ (૨) માન (૩)

(૭) હાસ્યનિસૃતા-મશકરીમા બોલાએલી ભાષા પશુ અસત્ય હોય છે, તેથી યદિ
કોઈ પરિહાસને વશ થઈને અસત્ય ભાષણ કરે છે તો તેની ભાષા મૃષા છે.

(૮) મયનિસૃતા-મયથી નીકળેલી ભાષા પશુ અસત્ય હોય છે. કોઈ ચોરા વિગેરેથી
હરીને અયુક્ત ભાષણ કરે છે, તે તેની ભાષા મયનિર્ગત હોવાથી મૃષા કહેવાય છે

(૯) આરુયાયિકા નિસૃત-જે કોઈ કથા કહાણી કરતા અસત્ય ભાષણ કરે છે, તેની
ભાષા આરુયાયિકાનિસૃત કહેવાય છે અને એવી બોલી અસત્ય છે.

(૧૦) ઔપઘાતિક નિસૃતા-ઉપઘાતના કારણે નીકળેલી ભાષા મૃષા કહેવાય છે. ‘તુ’
ચોર છે’ એ પ્રકારની ભાષા ઉપઘાત નિસૃત હોવાથી મૃષા છે.

આ મિથ્યા ભાષાઓની સંગ્રહણી ગાથા કહે છે-(૧) ક્રોધ (૨) માયા (૩) માન

માયા લોમે પિજ્જે તહેવ દોસે ય । હાસમણ અવહાઈય ઉવઘાઈય ણિહિસયા દસમા ॥૧૧॥, ક્રોધો, માનં, માયા, લોમઃ પેમ તયૈવ દ્વેષશ્ચ । હાસ્યં ભયમ્ આખ્યાયિકા ઉપઘાતનિઃસૃતા દશમી ॥૧૧॥ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અપજ્જત્તિયા ણં મંતે ! કઙ્કવિદ્ધા માસા પણ્ણત્તા ?’ હે મદન્ત ! અપર્યાપ્તિકા સ્વલુ માષા કતિવિદ્ધા પ્રહ્ણપ્તા ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘દુવિદ્ધા પણ્ણત્તા’ અપર્યાપ્ના માષા દ્વિવિદ્ધા પ્રહ્ણપ્તા, ‘તં જહા-સચ્ચા મોસા અસચ્ચા મોસા યર’ તદ્ધયા-સત્યામૃષા, અસત્યમૃષા ચ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સચ્ચા મોમા ણં મંતે ! માસા અપજ્જત્તિયા કતિવિદ્ધા પણ્ણત્તા ?’ હે મદન્ત ! સત્યા મૃષા સ્વલુ માષા અપર્યાપ્તિકા કતિવિદ્ધા પ્રહ્ણપ્તા ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘દસવિદ્ધા પણ્ણત્તા’ અપર્યાપ્તા સત્યા મૃષા માષા દશવિદ્ધા પ્રહ્ણપ્તા, ‘તં જહા-ઉપ્પણ્ણમિસ્સિયા ૧’ તદ્ધયા-ઉત્પન્નમિશ્રિતા ૧, ‘વિગતમિસ્સિયા ૨’ વિગતમિશ્રિતા ૨ ‘ઉપ્પણ્ણવિગયમિસ્સિયા ૩’ ઉત્પન્નવિગતમિશ્રિતા, ‘જીવમિસ્સિયા ૪’

માયા (૪) લોમ (૫) પ્રેમ (રાગ) (૬) દ્વેષ (૭) હાસ્ય (૮) ભય (૯) આખ્યાયિકા ઓર (૧૦) ઔપઘાતિક, ઇનસે નિકલી હુઈ માષા મૃષા માષા હૈ । ॥૧૦॥

ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરતે હૈ-હે મગદન્ ! અપર્યાપ્તિકા માષા કે કિતને મેદ હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! અપર્યાપ્તિકા માષા દો પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ-એક સત્યામૃષા અર્થાત્ ઉભયરૂપ (મિશ્ર) માષા, દૂસરી અસત્યામૃષા અર્થાત્ વ્યવહાર માષા જિસે ન સત્ય ઓર ન અસત્ય મેં હી ગિના જાતા હૈ । ઇસે અનુભવ માષા મી કહતે હૈ ।

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈ-હે મગવાન્ ! સત્યામૃષા અપર્યાપ્તિકા માષા કિતને પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! સત્યામૃષા અપર્યાપ્તિકા માષા દસ પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ । ઘહ ઇસ પ્રકાર હૈ-(૧) ઉત્પન્નમિશ્રિતા (૨) વિગતમિશ્રિતા (૩) ઉત્પન્ન વિગત-

(૪) લોભ (૫) પ્રેમ (૬) દ્વેષ (૭) હાસ્ય (૮) ભય (૯) આખ્યાયિકા અને (૧૦) ઔપઘાતિક, એમનાથી નીકળેલી માષા મૃષા છે ॥ ૧ ॥

શ્રી ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરે છે-હે મગવાન્ ! અપર્યાપ્તિકા માષાના કેટલા ભેદ છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! અપર્યાપ્તિકા માષા બે પ્રકારની કહેલી છે-એક સત્યા મૃષા માષા અર્થાત્ ઉભય રૂપ (મિશ્ર) માષા, બીજી અસત્ય મૃષા અર્થાત્ વ્યવહાર માષા જે ન સત્યમા કે ન અસત્યમા ગણાય છે તેને અનુભવ માષા પણ કહે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે મગવાન્ ! સત્યા મૃષા અપર્યાપ્તિકા માષા કેટલા પ્રકારની કહેલી છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! સત્યામૃષા અપર્યાપ્તિકા માષા દશ પ્રકારની કહેલી છે, તે આ પ્રકારે છે -(૧) ઉત્પન્ન મિશ્રિતા (૨) વિગત મિશ્રિતા (૩) ઉત્પન્ન વિગત મિશ્રિતા (૪) ભય

જીવમિશ્રિતા ૪, 'અજીવમિસ્સિયા ૫, અજીવમિશ્રિતા ૫, 'જીવાજીવમિસ્સિયા ૬' જીવાજીવ-
મિશ્રિતા ૬, 'અનંતમિસ્સિયા ૭, અનંતમિશ્રિતા, 'પરિત્તમિસ્સિયા ૮' પ્રત્યેકમિશ્રિતા ૮, 'અદ્વ-
મિસ્સિયા ૯' અદ્વામિશ્રિતા ૯ 'અદ્વદ્વામિસ્સિયા ૧૦' અદ્વાદ્વામિશ્રિતા ૧૦, તત્ર અનુત્પન્નૈઃ સહ
સંખ્યાપૂરણાર્થમ્ ઉત્પન્ના મિશ્રિતા યત્ર સા ઉત્પન્નમિશ્રિતા સત્યામૃષા ભાષા ભવતિ, યથા
ક્ષમિશ્રિન્નગરે ગામે વા ન્યુનેષુ અધિકેષુ વા ગિથુષુ ઉત્પન્નેષુ અઘાસ્મિન્ નગરે દશશિશુવ
ઉત્પન્ના इत्यादि भाषा उत्पन्नमिश्रिता सत्यामृषा व्यपदिष्यन्ते १ एवम् अविगतैः सह संख्या-
पूरणार्थं विगताः-मृता, मिश्रिता यत्र सा विगतमिश्रिता सत्यामृषा भाषा भवति, यथा
पूर्वोक्तरीत्याैव कुत्रचित् स्थाने न्युनेषु अधिकेषु वा वृद्धेषु मृतेषु अघास्मिन् नगरे द्वादश वृद्धा
मिश्रिता (४) जीवमिश्रिता (५) अजीवमिश्रिता (६) जीवाजीवमिश्रिता (७)
अनन्तमिश्रिता (८) प्रत्येकमिश्रिता (९) अद्वामिश्रिता और (१०) अद्वद्वामि-
श्रिता । इनका स्वरूप इस प्रकार है-

(૧) ઉત્પન્નમિશ્રિતા-અનુત્પન્નોં કે સાથ સંખ્યા કી પૂર્તિ કે લિષ્ જેસ મેં
ઉત્પન્નોં કો મિલા દિયા જાય, વહ ઉત્પન્નમિશ્રિતા સત્યામૃષા ભાષા કહલાતી
હૈ । યથા-કિસી ગ્રામ યા નગર મેં વામ યા અધિક શિશુઓં કા જન્મ હોને પર
બી એસા કહના કિ-આજ્ હસ નગર મેં દશ વાલકોં કા જન્મ હુઆ હૈ । इत्यादि
प्रकार की भाषा उत्पन्नमिश्रिता सत्यामृषा भाषा कहलाती है ।

(૨) વિગતમિશ્રિતા-વિગત કા અર્થ હૈ મૃત ઓર જો જો મૃત ન હો વહ
અવિગત હૈ । અવિગતોં કે સાથ, સંખ્યા કી પૂર્તિ કે હેતુ જેસ મેં વિગત અર્થાત્
મૃતકોં કો મિલા દિયા જાય, વહ ભાષા વિગતમિશ્રિતા સત્યામૃષા કહલાતી હૈ ।
जैसे पहले की ही भांति किसी ग्राम या नगरादि में न्यून या अधिक वृद्ध जनों

મિશ્રિતા (૫) અલ્પ મિશ્રિતા (૬) છવાલ્પ મિશ્રિતા (૭) અનન્ત મિશ્રિતા (૮) પ્રત્યેક
મિશ્રિતા (૯) અદ્વામિશ્રિતા (૧૦) અને અદ્વદ્વા મિશ્રિતા.

તેમનુ સ્વરૂપ આ રીતે છે-

(૧) ઉત્પન્નમિશ્રિતા-અનુત્પન્નોની સાથે, સખ્યાની પૂર્તિને માટે જેમા ઉત્પન્નો
મેળવી દેવાય, તે ઉત્પન્ન મિશ્રિતા ભાષા સત્યા મૃષા કહેવાય છે. જેમ કોઈ ગામ કે
નગરમાં બોહા કે વધારે બાળકોનો જન્મ થવા છતાં પણ એમ કહેવું કે-આજ્ આ
નગરમાં દશ બાળકોનો જન્મ થયો છે. આવા પ્રકારની ભાષા ઉત્પન્ન મિશ્રિતા સત્યા
મૃષા ભાષા કહેવાય છે.

(૨) વિગત મિશ્રિતા-વિગતનો અર્થ છે મૃત અને જે મૃત ન હોય તે અવિગત
છે. અવિગતોની સાથે સખ્યાની પૂર્તિના હેતુ જેમા વિગત અર્થાત્ વિગતો ને મેળવી
દેવાય તે ભાષા વિગત મિશ્રિતા સત્યમૃષા કહેવાય છે. જેમ પહેલાની જેમ કોઈ ગામ કે
નગરમાં ન્યૂન અગર અધિક, વૃદ્ધ જનોના મરણનાં એમ કહેવું કે-આજ્ આ નગરમાં

વિગતાઃ—મૃતા इत्यादि भाषा विगतमिश्रिता सत्या मृषा व्यपदिश्यते२ तथा जन्मनो मरणस्य च कृतनियतपरिणामस्य विसंवादेनामिश्राने सति उत्पन्न विगतमिश्रिता सत्या मृषा भाषा भवति, उत्पन्नानां मृतानाञ्च नियतसंख्यं तत्त्वानामन्यैः सह मिश्रितत्वात्३ तथा प्रचुराणां कतिपयानाञ्च मृतानां शब्दादीनामेकस्मिन् राशौ दृष्टे सति 'महान् जीवराशिरयम्' इत्येवं भाषा जीवमिश्रिता सत्या मृषा भवति, अस्या भाषायाः जीवत्सु सत्यत्वात् मृतेषु मृषात्वात् सत्या मृषात्वं बोध्यम्४, एवम्—प्रचुरेषु मृतेषु कतिपयेषु जीवत्सु एकत्र स्थाने राशी कृत्य स्थापितेषु शब्दादिषु 'महान् मृतो जीवराशिरयम्' इत्येवं भाषा अजीवमिश्रिता सत्या मृषा भवति, अस्या अपि मृतेषु सत्यत्वात् जीवत्सु मृषात्वात् सत्या मृषात्वं व्यपदिश्यते५, तथा तस्मिन्नेव के मरने पर ऐसा कहना कि आज इस नगर में बारह बूढ़े मर गए ! यह भाषा मिश्रिता सत्यामृषा भाषा कहलाती है ।

(૩) ઉત્પન્નવિગતમિશ્રિતા—જન્મ ઓર મરણ દોનોં કી સંખ્યા નિયત હોને પર ખી ઉસ મેં ગઢ બઢ કરકે કહતા ઉત્પન્નવિગતમિશ્રિતા સત્યામૃષા ભાષા કહલાતી હૈ । ક્યોંકિ ઉત્પન્નોં ઓર મૃતોં કી સંખ્યા તો નિયત હૈ, મગર ઉસમેં ઓરોં કો મિલા દિયા જાતા હૈ ।

(૪) જીવમિશ્રિતા—તથા શંખોં કી ऐसी राशि हो जिस में बहुत से जीवित हो और कुछ मृत हों, उस एक राशि को देख कर कहना कि 'कितनी बड़ी जीवराशि है' यह भी मिश्रिता सत्यामृषा भाषा है, क्योंकि यह भाषा जीवित शंखों की अपेक्षा से सत्य है और मृत शंखों की अपेक्षा से मृषा है । इस पर यह जीव मिश्रिता भाषा है ।

(૫) અજીવમિશ્રિતા—બહુત સે મૃતકોં ઓર કતિપય જીવિતોં કી एक राशि की हुई हो, ऐसे शंखों आदि को देखकर कहना कि 'कितनी बड़ी मृतकों की राशि है।' इस प्रकार की भाषा अजीव मिश्रिता सत्यामृषा भाषा कहलाती है ।

૧૨ ઘરડાઓ મરી ગયા. આ ભાષા વિગત મિશ્રિતા સત્યામૃષા ભાષા કહેવાય છે.

(૩) ઉત્પન્ન વિગત મિશ્રિતા—જન્મ અને મરણ બન્નેની સંખ્યા નિયત હોય ત્યારે પણ તેમાં ગડબડ કરીને કહેવું તે ઉત્પન્ન વિગત મિશ્રિતાં સત્યા મૃષા ભાષા કહેવાય છે કેમકે ઉત્પન્નો અને મૃતોની સંખ્યા તો નક્કી છે પણ તેમાં ખીલ કહેવાય છે.

(૪) જીવમિશ્રિતા—તથા શ ખોનો એવો સમૂહ હોય કે જેમાં ઘણા જીવિત હોય અને કેટલાક મૃત હોય તેવા એક સમૂહને જોઈને કહેવું કે 'કેટલો મોટો જીવ સમૂહ છે' આ પણ મિશ્રિતા સત્યા મૃષા ભાષા છે, કેમકે આ ભાષા જીવિત શ ખોની અપેક્ષાએ સત્ય છે અને મૃત શ ખોની અપેક્ષાએ મૃષા છે આ રીતે આ જીવ મિશ્રિતા ભાષા છે.

(૫) અજીવ મિશ્રિતા—ઘણા મૃતકો અને કેટલાક જીવિતોનો એક સમૂહ કયોં હોય એવા શ ખ વિગેરેને જોઈને કહેવું કે 'કેટલો મોટો મૃતકોનો સમૂહ છે' આ પ્રકારની

રાશી એતાવન્તોડત્ર જીવન્તિ એતાવન્ન્શ્રાત્ર મૃતાઃ સન્તિ इत्येवं नियमेनावधारणं कुर्यतो भाषा विसंवादे सति जीवाजीवमिश्रिता सत्या मृषा भवति नियतसंख्यावधारणस्य मृषात्वात् जीवा-जीवांशे सत्यत्वाच्च सत्यामृषात्वं व्यपदिश्यते६ तथा मृतकमृज्जनादिक्रमनन्तरायं तस्यैव विद्यमानैः परिपाण्डुपत्रै रन्येन वा केनचित् प्रत्येकवनस्पतिना मिश्रित दृष्ट्वा सर्वोऽप्येपोऽनन्तकायिक इत्येवं भाषा अनन्तमिश्रिता सत्या मृषा भवति७, एवं प्रत्येकवनस्पतिसंघातम् अनन्तकायिकेन सह राशी कृत्य संस्थापितं विलोक्य 'सर्वोऽपि प्रत्येकवनस्पतिरयम्' इत्येव भाषा प्रत्येक मिश्रिता सत्या मृषा भवति८ तथा अद्धा-कालो दिवसादि मिश्रितो यथा क्योंकि यह भाषा भी मृतकों की अपेक्षा से सत्य और जीवितों की अपेक्षा से असत्य है ।

(૬) જીવા જીવમિશ્રિતા-ઉસી પૂર્વોક્ત રાશિ કો દેખકર 'इसमें इतने मृतक हैं, इतने जीवित हैं, इस प्रकार नियत रूप से निश्चित करके, संख्या में विसंवाद होने पर भी घोलना जीवाजीवमिश्रिता भाषा है । यहां संख्या निश्चित कहना मृષા है, મગર જીવોં ઔર અજીવોં કી વિચમાનતા સત્ય છે, અતઃપ્રવ યહ જીવાજીવમિશ્રિતા સત્યામૃષા છે ।

(૭) અનન્તમિશ્રિતા-મૂલી ગાજર આદિ અનન્તકાય કહલાતે હૈં । उसके साथ कुछ प्रत्येकवनस्पतिकायिक भी मिले हुए हों, ऐसी स्थिति में यह कहना कि-'यह सब अनन्तकायिक है' यह भाषा अनन्तमिश्रित सत्यामृषा भाषा कहलाती है ।

(૮) પ્રત્યેકમિશ્રિતા-પ્રત્યેકવનસ્પતિકાય કા સમૂહ અનન્ત કાયિક કે સાથ ઢેર કરકે રક્ષા હો । उसे देखकर कहना कि 'यह सब प्रत्येक वनस्पति है ।' इस प्रकार की भाषा प्रत्येक मिश्रिता सत्यामृषा भाषा है ।

ભાષા અજીવમિશ્રિતા સત્યા મૃષા ભાષા કહેવાય છે. કેમકે આ ભાષા પણ મૃતકોની અપેક્ષાએ સત્ય અને જીવિતોની અપેક્ષાએ અસત્ય છે.

(૬) જીવાજીવ મિશ્રિતા-એજ પૂર્વોક્ત સમૂહને જોઈ ને 'એમાં આટલા મૃતક છે, આટલા જીવિત છે. એ પ્રકારે નક્કી કરીને સખ્યામાં વિસવાદ હોવાકતાં કહેવું' તે જીવાજીવ મિશ્રિતા ભાષા છે, એમાં નક્કી સખ્યા કહેવી તે મૃષા છે, પણ જીવો અને અજીવોની વિદ્યમાનતા સત્ય છે, તેથી આ જીવાજીવમિશ્રિતા સત્યા મૃષા ભાષા છે.

(૭) અનન્તમિશ્રિતા-મૂળા, ગાજર આદિ અનન્તકાય કહેવાય છે. તેમની સાથે કેટલાક પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયિક પણ ભળેલા હોય. આવી સ્થિતિમાં તે કહે છે કે-'આખા અનન્ત કાયિક છે' આ ભાષા અનન્ત મિશ્રિતા સત્યા મૃષા ભાષા કહેવાય છે

(૮) પ્રત્યેક મિશ્રિતા-પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયનો સમૂહ અનન્તકાયિકની સાથે ઢગલો કરી રાખ્યો હોય. તેને જોઈને કહેવું કે 'આખા પ્રત્યેક વનસ્પતિ છે' આ પ્રકારની ભાષા પ્રત્યેક મિશ્રિતા સત્યા મૃષા ભાષા છે.

સાઽદ્દામિશ્રિતા સત્યા મૃષા ભવતિ, યથા કશ્ચિન્ કશ્ચિજ્જનં દિવસે સત્યપિ ત્વરયન્નાહ-ઉત્તિ-
ષ્ઠ રાત્રિઃ સંજાતા, રાત્રૌ વા સત્યામેવ 'ઉત્તિષ્ઠ રવિરુદિત' इत्येवं भाषा अद्धामिश्रिता सत्या
मृषा व्यपदिश्यते९, तथा अद्धाद्धादिनादिकालैकदेशो मिश्रिता यथा सा अद्धाद्धा मिश्रिता
सत्या मृषा भाषा भवति यथा कश्चिज्जनः कश्चित् त्वरयन् प्रथमपौरुष्यां सत्यामेवाह-गच्छ
मध्याह्नः संजात इत्येवं भाषा अद्धाद्धा मिश्रिता सत्या मृषा व्यपदिश्यते, गौतमः पृच्छति-
'असच्चा मोसा णं भंते ! भासा अपज्जत्तिया कश्चिहा पणत्ता ?' हे भदन्त ! असत्या मृषा
पूर्वोक्त सत्या मृषा मिन्ना खलु भाषा अपर्याप्तिका कतिमिधा प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-'गोयमा !'
हे गौतम ! 'दुवालसविहा पणत्ता' असत्या मृषा भाषा अपर्याप्ता द्वादशविधा प्रज्ञप्ता, 'तं

(૯) અદ્દામિશ્રિતા-અદ્દા કા અર્થ હૈ-કાલ । જિસ ભાષા કે દ્વારા કાલ કો દિવસ આદિ કે સાથ મિલા દિયા જાય, વહ અદ્દામિશ્રિત સત્યામૃષા ભાષા કહ-
લાતી હૈ । જૈસે-કુછ દિન શેષ હોને પર ભી જલ્દી કરતા હુઆ કોઈ કિસી સે
કહતા હૈ-જલ્દી ઉઠો, રાત હો ગઈ હૈ । અથવા કુછ રાત્રિ શેષ હોને પર ભી કહના
કિ-ઉઠો, દિન ઊગ આયા હૈ ।

(૧૦) અદ્દાદ્દા મિશ્રિતા-અદ્દાદ્દા અર્થાત્ દિન આદિ કાલકા એક અંશ । જિસ
ભાષા કે દ્વારા ઉસકા મિશ્રણ કર દિયા જાય વહ અદ્દાદ્દામિશ્રિતા સત્યામૃષા
ભાષા કહલાતી હૈ । જૈસે જલ્દી કરતા હુઆ કોઈ પહલા પ્રહર હોને પર ભી
કિસી સે કહતા હૈ-જલ્દી જાઓ, દોપહર હો ગઈ । ઇસ પ્રકાર કી ભાષા અદ્દાદ્દા-
મિશ્રિતા સત્યામૃષા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરતે હૈ-હે ભગવન્ ! અપર્યાપ્તિકા અસત્યા મૃષા
ભાષા અર્થાત્ વ્યવહાર ભાષા કિનને પ્રકાર કી હૈ ?

ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈ-હે ગૌતમ ! અપર્યાસ અસત્યામૃષા ભાષા બારહ પ્રકાર

(૯) અદ્દામિશ્રિતા-અદ્દાનો અર્થ છે કાલ. જે ભાષા દ્વારા કાળને દિવસ આદિની સાથે મેળવી દેવાય, તે અદ્દામિશ્રિતા સત્યા મૃષા ભાષા કહેવાય છે. જેમ-કાંઈક દિવસ શેષ રહેતા પણ જલ્દી કરવા માટે કાંઈ કાંઈને કહે છે 'જલ્દી ઉઠો રાત પડી ગઈ છે અથવા થોડી રાત્રિ બાકી રહેતા પણ કહેવું કે, ઉઠો દિવસ ઊગી ગયો છે ।

(૧૦) અદ્દાદ્દામિશ્રિતા-અદ્દાદ્દા અર્થાત્ દિન આદિ કાળનો એક અંશ જે ભાષાના દ્વારા તેનું મિશ્રણ કરી દેવાય, તે અદ્દાદ્દા મિશ્રિતા સત્યા મૃષા ભાષા કહેવાય છે, જેમકે ઉતાવળ કરતો કોઈ પહેલો પ્રહર થયો હોવા છતાં પણ કહે છે જલ્દી જાવ, જે પ્રહર થઈ ગયો છે આ પ્રકારની ભાષા અદ્દાદ્દામિશ્રિતા સત્ય મૃષા ભાષા છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પુનઃપ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! અપર્યાપ્તિકા અસત્યા મૃષા ભાષા અર્થાત્ વ્યવહાર ભાષા કેટલા પ્રકારની છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! અપર્યાપ્ત અસત્યા મૃષા ભાષા બાર

જહા આમંતળી૧' તથા-અમન્તળી, 'આણમળી૨' આજ્ઞાપની, 'યાચની૩' યાચની, તદ્ પૃચ્છળી ય ૪' તથા પૃચ્છની ચ, 'પણવળી ૫' પ્રજ્ઞાપની, 'પચ્ચમ્લાળી માસા' પ્રત્યાખ્યાની માસા ૬ 'માસા ઇચ્છાણુલોમા ૭ ય' માસા ઇચ્છાણુલોમા ચ ॥૧॥ 'અણમિગ્ગહિયા માસા ૮' અનમિગ્ગહીતા માસા 'માસા ય અમિગ્ગહમિ વોદ્ધવ્વા ૯' માસા ચ અમિગ્ગહીતા વોદ્ધવ્વા । 'સંસયકરળી માસા ૧૦' સંશયકરળી માસા, 'વોગહ' ૧૧, વ્યાકૃતા, 'અવોગહા ચેવ ૧૨' અવ્યાકૃતા ચેવ ॥૨॥ ઇતિ, તત્ત્ર આમન્તળી માસા-યથા હે જિનદત્ત ! ઇત્યાદિ, ઇયં હિ પૂર્વોક્ત સત્યાદિ માસાત્રયલક્ષણ શૂન્યત્વાન્ન સત્યા ભવતિ નાપિ મૃષા, નો વા સત્યા મૃષા કિન્તુ કેવલં વ્યવહારમાત્ર પ્રવર્તકત્વાદ્ અસત્યા મૃષા વ્યપદિશ્યતે, ઇત્યગ્રેષ્ઠિ સ્વયમૂહનીયમ્ ૧ આજ્ઞા-પની ખલ્લુ માસા-આજ્ઞાપ્યતેઽનયા, ઇતિ વ્યુત્પત્ત્યા પરસ્ય કાર્યે પ્રવર્તની ભવતિ, યથા-'ઇદં કાર્યં કુરુ' ઇત્યાદિ૨, યાચની માસા-કસ્યાપિ વસ્તુવિશેષસ્ય માર્ગણાદિ રૂપા ભવતિ, યથા

કી હૈ । વહ્ ઇસ પ્રકાર હૈ (૧) આમંત્રણી (૨) આજ્ઞાપની (૩) યાચની (૪) પૃચ્છની (૫) પ્રજ્ઞાપની (૬) પ્રત્યાખ્યાની (૭) ઇચ્છાણુલોમા (૮) અનમિગ્ગહીતા (૯) અમિ-ગ્ગહીતા (૧૦) સંશયકરળી (૧૧) વ્યાકૃતા ઓર (૧૨) અવ્યાકૃતા । ઇનકા સ્વ-રૂપ નિમ્નલિખિત હૈ ।

(૧) આમંત્રણી-સંબોધન સૂચક માસા, જૈસે-હે જિનદત્ત ! ઇત્યાદિ । યહ માસા પૂર્વોક્ત સત્ય અસત્ય ઓર મિશ્ર, ઇન ત્રીનો પ્રકાર કી માસાઓં કે લક્ષણ સે વિલક્ષણ હોને કે કારણ ન સત્ય કહલાતી હૈ, ન અસત્ય કહી જાતી હૈ ઓર ન સત્યા સત્ય હી । યહ માસા કેવલ વ્યવહાર પ્રવર્તક હૈ, અતઃપ્ર અસત્યામૃષા કહલાતી હૈ । આગે બી ઇસી પ્રકાર સમક્ષ લેના ચાહિય ।

(૨) આજ્ઞાપની-જિસકે દ્વારા દૂસરે કો કિસી પ્રકાર કી આજ્ઞાદી જાય । ઇસ પ્રકાર જો માસા દૂસરે કો કિસી કાર્ય મેં પ્રવૃત્ત કરને વાલી હો વહ આજ્ઞા-પની માસા હૈ । જૈસે-'તુમ યહ કરો ।'

પ્રકારની છે તે આ પ્રકારે છે-(૧) આમંત્રણી (૨) આજ્ઞાપની (૩) યાચની (૪) પૃચ્છની (૫) પ્રજ્ઞાપની (૬) પ્રત્યાખ્યાની (૭) ઇચ્છાણુલોમા (૮) અનમિગ્ગહીતા (૯) અમિગ્ગહીતા (૧૦) સંશય કરણી (૧૧) વ્યાકૃતા અને (૧૨) અવ્યાકૃતા (તેમનું સ્વરૂપ નિમ્નદર્શિત છે)

(૧) આમંત્રણી-સંબોધન સૂચક માસા, જેમકે-હે જિનદત્ત ! વિગેરે આ માસા પૂર્વોક્ત સત્ય, અસત્ય, અને મિશ્ર આ ત્રણે પ્રકારની માસાઓના લક્ષણથી વિલક્ષ હોવાને કારણે નથી સત્ય કહેવાતી, નથી અસત્ય કહેવાતી અને નથી સત્યાસત્ય. આ માસા કેવળ વ્યવહાર પ્રવર્તક છે. તેથી જ અસત્યા મૃષા કહેવાય છે. આગળ પણ એ રીતે સમજ લેવું જોઈએ.

(૨) આજ્ઞાપની-જેના દ્વારા બીજાને કોઈ પ્રકારની આજ્ઞા અપાય, એ પ્રકારની જે માસા બીજાને કોઈ કાર્યમાં પ્રવૃત્ત કરનારી હોય તે માસા આજ્ઞાપની માસા છે જેમકે, 'તમે આ કરો'

‘દેહિ’ इत्येवं भाषणम्३ पृच्छनी भाषा-अनिश्चितस्य संदिग्धस्य कस्यचिदर्थस्य विनिश्चयाय तद्विदां सविधे प्रेरणा रूपा भवति यथा कश्चिद् विज्ञो जनः कंचिच्छब्दार्थमजानानस्तद्विज्ञं पृच्छति-अस्य शब्दस्य कोऽर्थः? इति मां प्रतिबोध्य’ इत्येवं रूपा बोध्या४ प्रज्ञापनी भाषा-विनीतच्छात्रादिजनेभ्य उपदेशरूपा भवति यथा प्राणिवधान्निवृत्ताः प्राणिनो भवान्तरे दीर्घायुषो भवन्ति, इत्येवं बोध्यम् तथा चोक्तम् -‘प्राणि ब्रह्म उ नियत्ता इवंति दीहाउया अरो-गाय । एवमाई पण्णत्ता पण्णवणी वीयरगेहि ॥१॥ प्राणिवधान्निवृत्ता भवन्ति दीर्घायुषोऽ-रोगाश्च । एवमाद्या प्रज्ञप्ता प्रज्ञापनी वीतरागैः ॥१॥ इति ५, प्रत्याख्यायतेऽनयेति व्युत्पत्त्या

(૩) યાચની-કિસી સે કિસી વસ્તુ કી યાચના કરને કે લિએ પ્રયુક્ત કી જાને વાલી ભાષા યાચની કહલાતી હૈ, જૈસે-‘દીજિએ’ હસ પ્રકાર કહના ।

(૪) પૃચ્છની-કિસી અનિશ્ચિત-સંદિગ્ધ વાત કો નિશ્ચિત કરને કે લિએ ઉસકે વિશિષ્ટ વેસા કે સમક્ષ અપની જિજ્ઞાસા નિવેદન કરને વાલી ભાષા પૃચ્છની ભાષા કહલાતી હૈ, જૈસે કોઈ અજ્ઞ જન કિસી શબ્દ કા અર્થ ન જાનતા હુઆ કિસી વિજ્ઞ સે પ્રશ્ન કરતા હૈ-‘હસ શબ્દ કા અર્થ કયા હૈ, મુજ્હે સમજાહૈ’ इत्यादि ।

(૫) પ્રજ્ઞાપની-પ્રજ્ઞાપની ભાષા વિનીત છાત્ર આદિ જનોં કે લિએ ઉપદેશ રૂપ હોતી હૈ, જૈસે જો પ્રાણી પ્રાણિવધ કે ત્યાગી હોતે હૈ, વે ભવાન્તર મેં દીર્ઘ-જીવી હોતે હૈ । કહા મી હૈ-‘જો જોવધ સે નિવૃત્ત હોતે હૈ, વે દીર્ઘાયુ ઓર નીરોગ હોતે હૈ, इत्यादि ઉપદેશરૂપ ભાષા કો વીતરાગ દેવોં ને પ્રજ્ઞાપની ભાષા કહા હૈ ॥૧॥

(૬) પ્રત્યાખ્યાની-જિસ ભાષા કે દ્વારા પ્રત્યાખ્યાન પ્રકટ ક્રિયા જાય વહ પ્રત્યાખ્યાની ભાષા । કિસી વસ્તુ કી યાચના કરને પર ઉસકો દેને કે નિષેધ કે

(૩) યાચની-કોઈની પાસે વસ્તુની યાચના કરવા માટે પ્રયુક્ત કરાતી ભાષા યાચની કહેવાય છે. જેમકે, ‘આપો’ એ રીતે કહેવું.

(૪) પૃચ્છની-કોઈ અનિશ્ચિત-સંદિગ્ધ વાતનો નિશ્ચય કરવા માટે તેના વિશિષ્ટ બાણીકારના સમક્ષ પોતાની જિજ્ઞાસા નિવેદન કરનારી ભાષા પૃચ્છની ભાષા કહેવાય છે, જેમકે, કોઈ અજ્ઞ જન કોઈ શબ્દનો અર્થ ન બાણીતો હોઈ કોઈ વિજ્ઞને પ્રશ્ન કરે છે-‘આ શબ્દનો અર્થ શો છે’ મને સમજાવો વિગેરે

(૫) પ્રજ્ઞાપની-પ્રજ્ઞાપની ભાષા વિનીત આદિ છાત્રજનોને જે ઉપદેશ રૂપ હોય છે, જે પ્રાણી પ્રાણીવધનો ત્યાગી હોય છે તે ભવાન્તરમા દીર્ઘ જીવી થાય છે કહ્યું પણ છે- (જે જીવવધથી નિવૃત્ત થાય છે, તે દીર્ઘાયુ અને નિરોગી હોય છે. વિગેરે ઉપદેશ રૂપ ભાષાને વીતરાગ દેવોએ પ્રજ્ઞાપની ભાષા કહી છે ॥ ૧ ॥

(૬) પ્રત્યાખ્યાની-જે ભાષા દ્વારા પ્રત્યાખ્યાન પ્રગટ કરાય તે પ્રત્યાખ્યાની ભાષા. કોઈ વસ્તુની માગણી કરતા તેને દેવતાના રૂપમા આ ભાષાનો પ્રયોગ કરાય છે. જેમકે

યાચમાનસ્ય પ્રતિપેધવચનરૂપા ભવતિ યથા-‘ઇદં વસ્તુ તુમ્યં ન દાસ્યામિ’ इत्येवं बोध्यम् ६, इच्छानुलोमा भाषा-इच्छाया अनुलोमम् आनुकूल्य मित्यर्थेन वक्तुरित्यवचनसमर्थन रूपा भवति यथा कश्चित् किञ्चित्कार्यमारभमाणकश्चिज्जनं किञ्चित्पृच्छति ततः स आह-भवान् एतत्कार्यं करोतु ममापि एतदभिप्रेतम्” इत्येवं बोध्यम् ७, अनभिगृहीता भाषा प्रतिनियतार्थानवधारणरूपा भवति तथा बहुषु कार्येषु उपस्थितेषु कश्चित् कश्चित्पृच्छति-किमधुना करोमि ? इति, ततः स आह-यत्प्रतिभासते तत्कुरु’ इत्येवं बोध्यम् ८, अभिगृहीता भाषा प्रतिनियतार्थानवधारणरूपा भवति यथा-इदं कार्यमधुना कर्तव्यम् इदं न कर्तव्यम्’ इत्येवं

રૂપ મેં હસ ભાષા કા પ્રયોગ કિયા જાના હૈ, જૈસે-‘ગ્રહ વસ્તુ મેં તુમ્હેં નહીં દૂંગા ।’

(૭) इच्छानुलोमा-જો ભાષા इच्छा के अनुकूल हो, अर्थात् वक्ता के इष्ट अर्थ का समर्थन करने वाली हो, वह इच्छानुलोमा भाषा कहलाती है । जैसे-कोई किसी कार्य को आरंभ करते समय किसी से पूछता है । जिससे पूछता है, वह कहता है-‘आप यह कार्य कीजिए, इसमें मेरी अनुमति है ।’ इस प्रकार की भाषा इच्छानु लोमा कहलाती है ।

(८) अनभिगृहीता-जो भाषा किसी नियत अर्थ का अवधारण न करने वाली हो, अर्थात् नियत रूप न हो, जैसे कोई किसी से पूछता है-बहुत से कार्य उपस्थित हैं, उन में से इस समय कौन-सा कार्य करूं ? तब उसे कोई उत्तर दाता कहता है-‘जो ठीक समझो सो करो ।’ इस भाषा से किसी विशिष्ट कार्य का निर्णय नहीं होता, अतएव इसे अनभिगृहीता भाषा कहते हैं ।

(९) अभिगृहीता-जो भाषा किसी नियत अर्थ का निश्चय करने वाली हो, जैसे-‘इस समय अमुक कार्य करो, दूसरा कोई कार्य न करो’ इस प्रकार की भाषा अभिगृहीता है ।

‘આ વસ્તુ હું, તમને નહી આપું’

(૭) इच्छानुलोमा-જે ભાષા इच्छाને अनुकूल होय अर्थात् वक्तृाना इष्ट अर्थ‘नु’ समर्थन करवावाणी होय ते इच्छानुलोमा भाषा कहेवाय છે. જેમકે, કોઈ કોઈ કાર્યનો આરંભ કરતી વખતે કોઈને પૂછે છે. જેને પૂછે છે તે કહે છે ‘આપ આ કાર્ય કરો એમાં મારી અનુમતી છે, આ બાતની ભાષા इच्छानुलोमा કહેવાય છે.

(८) अनभिगृहीता-જે ભાષા કોઈ ચોક્કસ અર્થને અવધારણુ ન કરનારી હોય અર્થાત્ નિયત ન હોય, જેમકે કોઈ કોઈને પૂછે છે-બહુ કાર્ય ઉપસ્થિત છે, તેઓમાંથી આ વખતે કયુ કાર્ય કર ? ત્યારે તેને ઉત્તરદાતા કહે છે ‘જે ઠીક લાગે તે કરો’ આ ભાષાથી કોઈ વિશિષ્ટ કાર્યનો નિર્ણય નથી થતો, તેથી જ તેને અનભિગૃહીતા ભાષા કહે છે.

(९) अभिगृहीता-જે ભાષા નિયત અર્થનો નિશ્ચય કરવાવાળી હોય જેમકે, ‘આ વખતે અમુક કાર્ય કરો’ બીજુ કોઈ કાર્ય ન કરો, આ પ્રકારની ભાષા અભિગૃહીતા છે

ઘોઘ્યમ્ ૧, સંશયકરણી ભાષા-અનેકાર્થામિધાયકતયા પરસ્ય સંશયોત્પાદકરૂપા મવતિ
 યથા-‘સૈન્ધવમાનય’ इत्यत्र सैन्धव शब्दस्य लवण घोटकवच्च पुरुषार्थकतया संशयोत्पादकत्वं
 मवति १०, વ્યાકૃતા ભાષા સ્પષ્ટાર્થકરૂપા મવતિ યથા ઘટોડ્યમ્ ૧૧, અવ્યાકૃતા ભાષા અતિ-
 નિગૂઢશબ્દાર્થરૂપા, અવ્યક્તાક્ષરપ્રયોગરૂપા વા મવતિ અનિશ્ચિતાર્થકત્વાદિતિ ॥ સૂ. ૫ ॥

જીવભાષકવક્તવ્યતા

મૂલમ્-જીવા ણં મંતે ! કિં ભાસગા, અભાસગા ? ગોયમા ! જીવા
 ભાસગા વિ અભાસગા વિ, સે કેણટ્ટેણં મંતે ! एवं वुच्यद्-जीवा भासगा
 वि अभासगा वि ? गोयमा ! जीवा दुविहा पणत्ता, तं जहा-संसार-
 समावण्णगा य, असंसारसमावण्णगा य, तत्थ णं जे ते असंसारसमा
 वण्णगा, ते णं सिद्धा, सिद्धा णं अभासगा, तत्थ णं जे ते संसारसमा-
 वण्णगा ते दुविहा पणत्ता, तं जहा-सेलेसी पडिवण्णगा य, असेलेसी

(૧૦) સંશયકરણી-જો ભાષા અનેક અર્થો કો પ્રકટ કરને થાલી હોને કે
 કારણ દૂસરે કે ચિત્ત મેં સંશય ઉત્પન્ન કરે જૈસે-‘સૈન્ધવ છે આઓ !’ સૈન્ધવ
 શબ્દ કે અનેક અર્થ હોતે હૈં, જૈસે-નમક, ઘોઢા, લવણ ઓર પુરુષ । અતઃપશ્ય
 સૈન્ધવ શબ્દ કો સુનકર યહ સંશય ઉત્પન્ન હોતા હૈ કિ યહ નમક મંગવાતા હૈ,
 યા ઘોઢા આદિ યહ સંશય કરણી ભાષા હૈ ।

(૧૧) વ્યાકૃતા-જિસ ભાષા કા અર્થ સ્પષ્ટ હો, જૈસે-‘યહ ઘટ્ટા હૈ ।’

(૧૨) અવ્યાકૃતા-જિસ ભાષા કા અર્થ અત્યન્ત હી ગૂઢ હો વહ અથવા
 અવ્યક્ત (અસ્પષ્ટ) અક્ષરોં કા પ્રયોગ કરના અવ્યાકૃતા ભાષા હૈ, ક્યોં કિ વહ
 ભાષા હી સમજ મેં નહીં આતી ।

યહ ઘારહ પ્રકાર કી અપર્યાપ્ત અસત્યામૃષા ભાષા હૈ, જો સાધુજનોં કે લિપ્ત
 મી ઘોલને યોગ્ય માની ગઈ હૈ ॥૫॥

(૧૦) સંશયકરણી-જે ભાષા અનેક અર્થોને કહેનારી હોવાને કારણે બીજાના ચિત્તમાં
 સંશય ઉત્પન્ન કરે, જેમકે, ‘સૈન્ધવ લઈ આવો’ સૈન્ધવ શબ્દના અનેક અર્થ થાય છે,
 જેમકે-મીઠું, ઘોઢો, વજ્ર અને પુરુષ, તેથીજ સૈન્ધવ શબ્દને સાંભળીને આ સંશય ઉત્પન્ન
 થાય છે કે આ મીઠું મંગાવેલ છે કે ઘોઢો વિગેરે આ સંશય કરણી ભાષા છે

(૧૧) વ્યાકૃતા-જે ભાષાનો અર્થ સ્પષ્ટ હોય, જેમકે, ‘આ ઘટ્ટો છે’

(૧૨) અવ્યાકૃતા-જે ભાષાનો અર્થ અત્યન્ત ગૂઢ હોય તે અથવા અવ્યક્ત (અસ્પષ્ટ)
 અક્ષરોનો પ્રયોગ કરનારી અવ્યાકૃતા ભાષા છે, જેમકે તે ભાષા જ સમજમાં નથી આવતી
 આ બાર પ્રકારની અપર્યાપ્ત અસત્યા મૃષા ભાષા છે, જે સાધુ પુરુષોને માટે પણ
 ખોલવા યોગ્ય માનેલી છે ॥ ૫. ॥

પડિવણ્ણગા ય, તત્થ ણં જે તે સેલેસી પડિવણ્ણગા, તે ણં અભાસગા, તત્થ ણં જે તે અસેલેસી પડિવણ્ણગા તે દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા—
 ઇગિંદિયા ય અણેગિંદિયા ય, તત્થ ણં જે તે ઇગિંદિયા તે ણં અભાસગા, તત્થ ણં જે તે અણેગિંદિયા તે દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા—પજ્જત્તગા ય, અપજ્જત્તગા ય, તત્થ ણં જે તે અપજ્જત્તગા તે ણં અભાસગા, તત્થ ણં જે તે પજ્જત્તગા તે ણં ભાસગા, સે ઇણ્ણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ—જીવા ભાસગા વિ, અભાસગા વિ, નેરહયાણં મંતે ! કિં ભાસગા, અભાસગા ? ગોયમા ! નેરહયા ભાસગા વિ, અભાસગા વિ, સે કેણ્ણટ્ટેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ નેરહયા ભાસગા વિ, અભાસગા વિ ? ગોયમા નેરહયા દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા—પજ્જત્તગા ય અપજ્જત્તગા ય, તત્થ ણં જે તે અપજ્જત્તગા તે ણં અભાસગા, તત્થ ણં જે તે પજ્જત્તગા તે ણં ભાસગા, સે ઇણ્ણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ—નેરહયા ભાસગા વિ, અભાસગા વિ. એવં ઇગિંદિયવજ્જાણં નિરંતરં માણિયવ્વં ॥ સૂ ૬ ॥

છાયા—જીવાઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! કિં માપકાઃ, અમાપકાઃ ? ગૌતમ ! જીવા માપકા અપિ, અમાપકા અપિ, તત્ કેનાર્યેન મદન્ત ! એવમુચ્યતે—જીવા માપકા અપિ, અમાપકા અપિ ? ગૌતમ ! જીવાઃ દ્વિવિધા પ્રજ્ઞાસઃ, તથા—સંસારસમાપન્નકાશ્ચ, અસંસારસમાપન્નકાશ્ચ, તત્ર સ્વલ્પ

જીવ ભાષકવક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(જીવા ણં મંતે ! કિં ભાસગા, અભાસગા ?) હે ભગવન્ ! જીવ ક્યા ભાષક હૈં યા અભાષક હૈં ? (ગોયમા ! જીવા ભાસગા વિ અભાસગા વિ) હે ગૌતમ ! જીવ ભાષક મી હૈં, અભાષક મી હૈં (સે કેણ્ણટ્ટેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ—જીવા ભાસગા વિ, અભાસગા વિ ?) હે ભગવન્ ! કિસ હેતુ સે એસા કહા જાતા હૈં કિ જીવ ભાષક મી હૈં, અભાષક મી હૈં ? (ગોયમા ! જીવા દુવિહા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ !

એવ ભાષક વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(જીવા ણં મંતે ! કિં ભાસગા અભાસગા ?) હે ભગવન્ ! એવ શુ ભાષક છે કે અભાષક છે ? (ગોયમા ! જીવા ભાસગા વિ અભાસગા વિ) હે ગૌતમ ! એવ ભાષક પણ છે, અભાષક પણ છે (સે કેણ્ણટ્ટેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ—જીવા ભાસગા વિ અભાસગા વિ ?) હે ભગવન્ શા હેતુએ એમ કહેવાય છે કે એવ ભાષક પણ છે, અભાષક પણ છે ? (ગોયમા ! જીવા દુવિહા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! એવ એ પ્રકારના કહેવા છે (તં જહા) તેઓ આ

યે તે અસંસારસમાપન્નકાઃ તે ચલુ સિદ્ધાઃ, સિદ્ધાઃ ચલુ અમાષકાઃ, તત્ર ચલુ યે તે સસારસમાપન્નકાસ્તે દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ, તદ્યથા-શૈલેશી પ્રતિપન્નકાશ્ચ અશૈલેશીપ્રતિપન્નકાશ્ચ, તત્ર ચલુ યે તે શૈલેશી પ્રતિપન્નકાસ્તે ચલુ અમાષકાઃ, તત્ર ચલુ યે તે અશૈલેશીપ્રતિપન્નકાસ્તે દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ, તદ્યથા-એકેન્દ્રિયાશ્ચ, અનેકેન્દ્રિયાશ્ચ, તત્ર ચલુ યે તે એકેન્દ્રિયાસ્તે ચલુ અમાષકાઃ, તત્ર ચલુ યે તે અનેકેન્દ્રિયાસ્તે દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ, તદ્યથા પર્યાપ્તકાશ્ચ અપર્યાપ્તકાશ્ચ, તત્ર ચલુ યે તે અપર્યાપ્તકાસ્તે ચલુ અમાષકાઃ, તત્ર ચલુ યે તે પર્યાપ્તકાસ્તે ચલુ માષકાઃ, તદ્

જીવ દો પ્રકાર કે કહે गए हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (संसारसमावण्णगा य असंसारसमावण्णगा य) संसार समापन्न अर्थात् संसारी और असंसार समापन्न अर्थात् मुक्त (तत्थ णं जे ते असंसारसमावण्णगा) उनमें जो असंसार समापन्न हैं (तेणं सिद्धा) वे सिद्ध हैं (सिद्धा णं अमासगा) सिद्ध अमाषक हैं (तत्थ णं जे ते संसारसमावण्णगा) उनमें जो संसारी हैं (ते दुविहा पण्णत्ता) वे दो प्रकार के कहे हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (सेलेसीपडिवण्णगा य असेलेसी पडिवण्णगा य) शैलेशी करण को प्राप्त और शैलेशी करण को जो प्राप्त न हों (तत्थ णं जे ते सेलेसीपडिवण्णगा ते णं अमासगा) उन में जो शैलेशीप्राप्त हैं वे अमाषक हैं (तत्थ णं जे ते असेलेसी पडिवण्णगा ते दुविहा पण्णत्ता) उनमें जो अशैलेशीप्रतिपन्न हैं, वे दो प्रकार के हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (एगिंदिया य अणेगिंदिया य) एकेन्द्रिय और अनेकेन्द्रिय (तत्थ णं जे ते एगिंदिया) उनमें जो एकेन्द्रिय हैं (ते णं अमासगा) वे अमाषक हैं (तत्थ णं जे ते अणेगेदिया ते दुविहा पण्णत्ता) उनमें जो अनेकेन्द्रिय हैं, वे दो प्रकार के हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (पज्जत्तगा य अपज्जत्तगा य) पर्याप्त और अपर्याप्त (तत्थ णं जे ते

પ્રકારે (સંસારસમાવણ્ણગા ય અસંસારસમાવણ્ણગા ય) સંસાર સમાપન્ન અર્થાત્ સંસારી અને અસંસાર સમાપન્ન અર્થાત્ મુક્ત (તત્થણં જે તે અસંસારસમાવણ્ણગા) તેઓમાં જે અસંસાર સમાપન્ન છે (તેણં સિદ્ધા) તેઓ સિદ્ધ છે (સિદ્ધાણં અમાસગા) સિદ્ધ અમાષક છે (તત્થણં જે તે સંસારસમાવણ્ણગા) તેઓમાં જે સંસારી છે (તે દુવિહા પણ્ણત્તા) તે બે પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (સેલેસી પડિવણ્ણગાય, અસેલેસી પડિવણ્ણગા ય) શૈલેશી કરણને પ્રાપ્ત અને શૈલેશી કરણને જે પ્રાપ્ત ન હોય (તત્થણ જે તે સેલેસી પડિવણ્ણગા તેણ અમાસગા) તેઓમાં જે શૈલેશી કરણને પ્રાપ્ત છે તે અમાષક છે (તત્થણં જે તે અસેલેસી પડિવણ્ણગા તે દુવિહા પણ્ણત્તા) તેઓમાં જે અશૈલેશી પ્રતિપન્ન છે, તેઓ બે પ્રકારના છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે (એગિંદિયા ય અણેગિંદિયા ય) એકેન્દ્રિય અને અણેકેન્દ્રિય (તત્થણ જે તે એગિંદિયા) તેઓમાં જે એકેન્દ્રિય છે (તેણ અમાસગા) તેઓ અમાષક છે (તત્થણં જે તે અણેગેદિયા તે દુવિહા પણ્ણત્તા) તેઓમાંથી જે અણેકેન્દ્રિય છે, તેઓ બે પ્રકારના છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (પજ્જત્તગા ય અપજ્જત્તગા ય) પર્યાપ્ત અને

એતેનાર્થેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે જીવા ભાષકા અપિ, અભાષકા અપિ, નૈરયિકાઃ સ્વલુ મદન્ત !
 કિં ભાષકાઃ, અભાષકાઃ ? ગૌતમ ! નૈરયિકા ભાષકા અપિ, અભાષકા અપિ. તન્ કેનાર્થેન
 મદન્ત ! એવમુચ્યતે-નૈરયિકા ભાષકા અપિ, અભાષકા અપિ ? ગૌતમ ! નૈરયિકા દ્વિવિધાઃ
 પ્રજ્ઞતાઃ, તદ્વથા-પર્યાપ્તકાશ્ચ, અપર્યાપ્તકાશ્ચ । તત્ર સ્વલુ યે તે અપર્યાપ્તકાસ્તે સ્વલુ અભાષકાઃ
 તત્ર સ્વલુ યે તે પર્યાપ્તકાસ્તે સ્વલુ ભાષકાઃ, તત્ એતેનાર્થેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે-નૈરયિકા
 ભાષકા અપિ, અભાષકા અપિ, એવમ્ એકેન્દ્રિયવર્જાનાં નિરન્તરં મણિતવ્યમ્ ॥ સૂ. ૬ ॥

અપજ્જત્તગા તે ણં અભાસગા) હન મેં જો અપર્યાપ્તિ હિં, વે અભાષક હિં 'તત્થ ણં જે
 તે પજ્જત્તગા તે ણં ભાસગા) ડનમેં જો પર્યાપ્તક હિં, વે ભાષક હિં (સે ઇણદ્દેણં
 ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ-જીવા ભાસગા વિ, અભાસગા વિ) હસ હેતુ સે હે ગૌતમ !
 એસા કહા હૈ કિં જીવ ભાષક મી હોતે હિં, અભાષક મી હોતે હિં ।

(નેરહ્યા ણં મંતે ! કિં ભાસગા, અભાસગા ?) હે મગવન્ ! નારક કયા ભાષક
 હિં યા અભાષક ? (ગોયમા ! નેરહ્યા ભાસગા વિ, અભાસગા વિ) હે ગૌતમ ! નારક
 ભાષક મી હિં, અભાષક મી (સે કેણદ્દે મંતે ! એવં વુચ્ચહ-નેરહ્યા ભાસગા વિ,
 અભાસગા વિ) કિસ હેતુ સે હે મગવન્ ! એસા કહા હૈ કિં નારક ભાષક મી હિં,
 અભાષક મી હિં (ગોયમા ! નેરહ્યા દુવિહા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! નારક દો પ્રકાર
 કે કહે ગય હિં (તં જહા-પજ્જત્તગા ય અપજ્જત્તગા ય) વે હસ પ્રકાર-પર્યાપ્તિ ઓર
 અપર્યાપ્તિ (તત્થ ણં જે તે અપજ્જત્તગા) ડનમેં જો અપર્યાપ્તિ હિં (તે ણં અભાસગા) વે
 અભાષક હિં (તત્થ ણં જે તે પજ્જત્તગા તેણં ભાસગા) ડનમેં જો પર્યાપ્તિ હિં, વે ભાષક
 હિં (સે ઇણદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ-નેરહ્યા ભાસગા વિ, અભાસગા વિ)
 હસ હેતુ સે હે ગૌતમ ! એસા કહા જાતા હૈ કિં નારક ભાષક મી હિં, અભાષક

અપર્યાપ્તિ (તત્થ ણં જે તે અપજ્જત્તગા તેણ અભાસગા) તેઓમા જે અપર્યાપ્તિ છે, તેઓ
 અભાષક છે (તત્થ ણં જે તે પજ્જત્તગા તે ણં ભાસગા) તેઓમાં જેઓ પર્યાપ્તિ છે, તેઓ
 ભાષક છે (સે ઇણદ્દેણ ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ-જીવા ભાસગા વિ, અભાસગા વિ) એ
 હેતુથી હે ગૌતમ ! એવુ કહ્યું છે કે એ અભાષક પણ હોય છે, અભાષક પણ હોય છે

(નેરહ્યા ણં મંતે ! કિં ભાસગા અભાસગા ?) હે મગવન્ ! નારક શુ ભાષક છે અગર
 અભાષક છે ? (ગોયમા ! નેરહ્યા ભાસગા વિ, અભાસગા વિ) હે ગૌતમ ! નારક ભાષક પણ
 છે, અભાષક પણ છે (સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ-નેરહ્યા ભાસગા વિ, અભાસગા વિ)
 શા હેતુથી હે મગવન્ ! એવુ કહ્યું છે કે, નારક ભાષક પણ છે, અભાષક પણ છે (ગોયમા !
 નેરહ્યા દુવિહા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! નારક બે પ્રકારના કહેલા છે (તં જહા પજ્જત્તગા ય
 અપજ્જત્તગા ય) તે આ પ્રકારે-પર્યાપ્તિ અને અપર્યાપ્તિ (તત્થ ણં જે તે અપજ્જત્તગા) તેઓમાંથી
 જેઓ અપર્યાપ્તિ છે (તે ણં અભાસગા) તેઓ અભાષક છે (સે ઇણદ્દેણં ગોયમા ! એવં
 વુચ્ચહ-નેરહ્યા ભાસગા વિ, અભાસગા વિ) એ હેતુથી હે ગૌતમ ! એવુ કહેલું છે કે નારક

ટીકા-અથ જીવાનાં ભાષકત્વાદિકં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘જીવાણં કિં ભાસગા, અભાસગા ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મદન્ત ! જીવાઃ સ્વલ્પ કિં ભાષકા ભવન્તિ ? કિં વા અભાષકા ભવન્તિ ? ભગવાનાહ, ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જીવાઃ ભાસગા વિ અભાસગા વિ’ જીવાઃ ભાષકા અપિ કેચન ભવન્તિ, અથ ચાભાષકા અપિ કેચન ભવન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ ‘સે કેણદ્વે ણં મતે !’ एवं બુચ્ચઃ-જીવા ભાસગા વિ અભાસગા વિ ?’ હે મદન્ત ! તત્-અથ, કેનાર્થેન કથં તાવદ્ એવમ્-ઉક્તરીત્યા ઉચ્યતે યદ્ જીવા ભાષકા અપિ ભવન્તિ, અથ ચાભાષકા અપિ ભવન્તિ ઇતિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જીવા દુવિદ્ધા પણ્ણત્તા’ જીવાઃ દ્વિવિદ્ધાઃ પ્રજ્ઞાસાઃ, ‘તં જહા-સંસારસમાવણ્ણગા ય અસંસારસમાવણ્ણગા ય’ તથથા-સંસારસમાપન્નકાશ્ચ, અસંસારસમાપન્નકાશ્ચ, ‘તથ ણં જે તે અસંસારસમાવણ્ણગા તે ણં સિદ્ધા’ તત્ર સ્વલ્પ-તદુભયેપાં મધ્યે યે તે અસંસારસમાપન્નકા ભવન્તિ તે સ્વલ્પ સિદ્ધા વ્યપદિશ્યન્તે, ‘સિદ્ધા ણં અભાસગા’ સિદ્ધાઃ સ્વલ્પ મી હૈં (એવં ઇગિંદિયવજ્જાણં નિરંતરં ભાણિયવ્વં) ઇસ પ્રકાર એકેન્દ્રિયોં કો છોલ્લકર નિરન્તર કહના ચાહિયે ।

ટીકાર્થ-અથ યહ પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ કિ જીવ ભાષક અર્થાત્ ભાષા કા પ્રયોગ કરને વાલે હોતે હૈં અથવા અભાષક હોતે હૈં ?

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈં-હે ભગવન્ ! જીવ ભાષક હૈં અથવા અભાષક હોતે હૈં ?

ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં-હે ગૌતમ ! કોઈ-કોઈ જીવ ભાષક મી હોતે હૈં, કોઈ-કોઈ અભાષક મી હોતે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કિસ કારણ સે એસા કહા હૈ કિ કોઈ જીવ ભાષક ઓર કોઈ અભાષક હોતે હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જીવ દો પ્રકાર કે હોતે હૈં-સંસારસમાપન્ન અર્થાત્ સંસારી ઓર અસંસારસમાપન્ન । ઉનમેં જો અસંસારસમાપન્ન હૈં અર્થાત્ સંસારસમાપન્ન નહીં હૈં, વે સિદ્ધ હૈં । સિદ્ધ જીવ અભાષક હોતે હૈં-વે ભાષા કા

ભાષક છે, અભાષક પણ છે (એવં ઇગિંદિયવજ્જાણં નિરંતરં ભાણિયવ્વં) એ પ્રકારે એકેન્દ્રિયોં સિવાય નિરન્તર કહેવું ભેઈએ

ટીકાર્થ-હવે તે પ્રશ્નણા કરાય છે કે જીવ ભાષક અર્થાત્ ભાષાને ઉપયોગ કરનાર હોય છે અથવા અભાષક હોય છે ?

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! જીવ ભાષક હોય છે ? કે અભાષક હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! કોઈ જીવ ભાષક પણ હોય છે, અને કોઈ અભાષક પણ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી -હે ભગવન્ શા કારણથી એવું કહ્યું છે કે કોઈ જીવ ભાષક અને કોઈ અભાષક પણ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જીવ એ પ્રકારના હોય છે-સંસાર સમાપન્ન અર્થાત્ સંસારી અને અસંસાર સમાપન્ન તેઓમા જે અસંસાર સમાપન્ન છે અર્થાત્ સંસાર

अभाषका शक्ति, 'तत्थ णं जे ते संसारसमापन्ना भवन्ति, ते द्विविधाः प्रज्ञाः, 'त जहा सेलेसीपडिवण्णगा य असेलेसी पडिवण्णगा य' तद्यथा-शैलेशीप्रतिपन्नकाश्च, अशैलेशीप्रतिपन्नकाश्च 'तत्थ णं जे ते सेलेसीपडिवण्णगा ते णं अभासगा' तत्र खलु-तदुभयेषां मध्ये ये ते शैलेशीप्रतिपन्नका भवन्ति ते खलु अभाषका भवन्ति, 'तत्थ णं जे ते असेलेसीपडिवण्णगा ते दुविहा पणत्ता' तत्र खलु-तदुभयेषां मध्ये ये ते अशैलेशीप्रतिपन्नकाः सन्ति, ते द्विविधाः प्रज्ञाः, 'त जहा एगिंदिया य अणेगिंदिया र' तद्यथा-एकेन्द्रियाश्च, अनेकेन्द्रियाश्च, 'तत्थ णं जे ते एगिंदिया ते णं अभासगा' तत्र खलु-तदुभयेषां मध्ये ये ते एकेन्द्रियाः सन्ति ते खलु अभाषका भवन्ति, 'तत्थ णं जे ते अणेगिंदिया ते दुविहा पणत्ता' तत्र खलु-तदुभयेषां मध्ये ये ते अनेकेन्द्रियाः सन्ति ते द्विविधाः प्रज्ञाः 'तं जहा-पज्जत्तगा य अपज्जत्तगा य' तद्यथा-पर्याप्तकाश्च, अपर्याप्तकाश्च, 'तत्थ णं जे ते अपज्जत्तगा ते णं अभासगा' तत्र खलु-तदुभयेषां मध्ये ये ते अपर्याप्तका भवन्ति ते खलु अभाषका भवन्ति, 'तत्थ णं जे ते पज्जत्तगा ते णं भासगा' तत्र खलु-तदुभयेषां मध्ये ये ते पर्याप्तकाः सन्ति ते खलु भाषका भवन्ति,

प्रयोग नहीं करते, क्यों कि वे शरीर, इन्द्रिय आदि से रहित होते हैं। जो जीव संसार समापन्न हैं, वे भी दो प्रकार के होते हैं शैलेशीप्रतिपन्न और अशैलेशी प्रतिपन्न। जो जीव योगों का निरोध करके निश्चल-निस्पन्द आत्मप्रदेशों वाले हो चुके हैं, वे शैलेशीप्रतिपन्न कहलाते हैं। शैलेशीकरण को प्राप्त जीव अभाषक होते हैं। किन्तु जो जीव शैलेशी प्रतिपन्न नहीं हैं, उनके भी दो भेद हैं-एकेन्द्रिय अर्थात् पृथ्वीकायिक आदि स्थावर जीव और अनेकेन्द्रिय अर्थात् दो, तीन, चार अथवा पांचों इन्द्रियों वाले। जो जीव एकेन्द्रिय हैं, वे अभाषक हैं। किन्तु जो द्वीन्द्रियादि अनेकेन्द्रिय हैं, उनके दो भेद हैं-पर्याप्त और अपर्याप्त। इनमें जो अपर्याप्त हैं, वे अभाषक हैं, क्यों कि भाषापर्याप्ति की पूर्णता के बिना भाषा का प्रयोग किया नहीं जा सकता। किन्तु उनमें जो पर्याप्तक हैं,

समापन्न नहीं, तेजो सिद्ध छे. सिद्ध एव अभाषक होय छे-तेजो भाषानो प्रयोग नहीं करता, केमके तेजो शरीर, ईन्द्रिय आदिही रहित होय छे. जे एव संसार समापन्न छे, तेजो जे प्रकारना होय छे-शैलेशी प्रतिपन्न अने अशैलेशी प्रतिपन्न. जे एवो योगानो निरोध करीने निश्चल-निस्पन्द आत्मप्रदेशोवाणा थई बूझाय छे, तेजो शैलेशी प्रतिपन्न कहवाय छे शैलेशीकण्ठुने प्राप्त ते एव अभाषक होय छे. किन्तु जे एव शैलेशीप्रतिपन्न नहीं, तेमना पणु जे बोद छे-अेकेन्द्रिय अर्थात् पृथ्वीकायिक आदि स्थावर एव अने अनेकेन्द्रिय अर्थात् जे, त्रय, चार अथवा पांच ईन्द्रियोवाणा. जे एव अेन्द्रिय छे, तेमना जे बोद छे-पर्याप्त अने अपर्याप्त तेजोभा जे अपर्याप्त छे, तेजो अभाषक छे, केमके भाषा पर्याप्तनो पूर्णता बिना भाषानो प्रयोग करी शकतो नहीं. किन्तु तेजोभा जे पर्याप्त छे, तेजो भाषक थाय छे. उपसंहार करता कहे छे-हे

ટીકા-અથ જીવાનાં માપકત્વાદિકં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘જીવાણં કિં ભાસગા, અભાસગા ?’
 ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મદન્ત ! જીવાઃ સ્વલ્પ કિં માપકા ભવન્તિ ? કિં વા અમાપકા ભવન્તિ ?
 ભગવાનાહ, ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જીવાઃ ભાસગા વિ અભાસગા વિ’ જીવાઃ માપકા અપિ
 કેચન ભવન્તિ, અથ ચામાપકા અપિ કેચન ભવન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ ‘સે કેણદ્વે ણં મતે !
 एवं બુચ્ચન્-જીવા ભાસગા વિ અભાસગા વિ ?’ હે મદન્ત ! તત્-અથ, કેનાર્થેન કયં તાવદ્
 एवम्-ઉત્તરીત્યા ઉચ્ચતે યદ્ જીવા માપકા અપિ ભવન્તિ, અથ ચામાપકા અપિ ભવન્તિ
 इति ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જીવા દુવિદ્ધા પ્પણ્ણત્તા’ જીવાઃ દ્વિવિદ્ધાઃ પ્રજ્ઞાપ્તાઃ,
 ‘તં જહા-સંસારસમાવણ્ણગા ય અસંસારસમાવણ્ણગા ય’ તથથા-સંસારસમાપન્નકાશ્ચ, અસંસાર-
 સમાપન્નકાશ્ચ, ‘તત્થ ણં જે તે અસંસારસમાવણ્ણગા તે ણં સિદ્ધા’ તત્ર સ્વલ્પ-તદુભયેપાં મધ્યે યે
 તે અસંસારસમાપન્નકા ભવન્તિ તે સ્વલ્પ સિદ્ધા વ્યપદિશ્યન્તે, ‘સિદ્ધા ણં અભાસગા’ સિદ્ધાઃ સ્વલ્પ
 મી હૈં (एवं एगिदियवज्जाणं निरन्तरं भाणियव्वं) હસ પ્રકાર એકેન્દ્રિયોં કો
 છોડકર નિરન્તર કહના ચાહિયે ।

ટીકાર્થ-અથ યહ પ્રરૂપણા કી જાતો હૈ કિં જીવ ભાષક અર્થાત્ ભાષા કા
 પ્રયોગ કરને વાલે હોતે હૈં અથવા અભાષક હોતે હૈં ?

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈં-હે ભગવન્ ! જીવ ભાષક હૈં અથવા અમાષક
 હોતે હૈં ?

ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં-હે ગૌતમ ! કોઈ-કોઈ જીવ ભાષક મી હોતે હૈં,
 કોઈ-કોઈ અભાષક મી હોતે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કિસ કારણ સે એસા કહા હૈ કિ કોઈ જીવ
 ભાષક ઓર કોઈ અભાષક હોતે હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જીવ દો પ્રકાર કે હોતે હૈં-સંસારસમાપન્ન અર્થાત્
 સંસારી ઓર અસંસારસમાપન્ન । ઊનમેં જો અસંસારસમાપન્ન હૈં અર્થાત્
 સંસારસમાપન્ન નહીં હૈં, વે સિદ્ધ હૈં । સિદ્ધ જીવ અભાષક હોતે હૈં-વે ભાષા કા

ભાષક છે, અભાષક પણ છે (एवं एगिदियवज्जाणं निरन्तरं भाणियव्वं) એ પ્રકારે એકેન્દ્રિયો
 સિવાય નિરન્તર કહેવું જોઈએ

ટીકાર્થ-હવે તે પ્રશ્નણા કરાય છે કે એવ ભાષક અર્થાત્ ભાષાનો ઉપયોગ કરનાર
 હોય છે અથવા અભાષક હોય છે ?

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! એવ ભાષક હોય છે ? કે અભાષક હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! કોઈ એવ ભાષક પણ હોય છે, અને
 કોઈ અભાષક પણ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી -હે ભગવન્ શા કારણથી એવું કહ્યું છે કે કોઈ એવ ભાષક
 અને કોઈ અભાષક પણ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એવ બે પ્રકારના હોય છે-સંસાર સમાપન્ન અર્થાત્
 સંસારી અને અસંસાર સમાપન્ન તેઓના જે અસંસાર સમાપન્ન છે અર્થાત્ સંસાર

અભાપકા ભવન્તિ, 'તત્થ ણં જે તે સંસારસમાપન્નકા ભવન્તિ, તે દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞાઃ, 'ત જહા સેલેસીપહિવ્વણ્ણગા ય અસેલેસી પહિવ્વણ્ણગા ય' તથથા-શૈલેશીપ્રતિપન્નકાશ્ચ, અશૈલેશીપ્રતિ-
પન્નકાશ્ચ 'તત્થ ણં જે તે સેલેસીપહિવ્વણ્ણગા તે ણં અભાસગા' તત્ર સ્વલુ-તદુભયેપા મધ્યે યે
તે શૈલેશીપ્રતિપન્નકા ભવન્તિ તે સ્વલુ અભાપકા ભવન્તિ, 'તત્થ ણં જે તે અસેલેસીપહિવ્વણ્ણગા
તે દુવિદ્ધા પ્ણત્તા' તત્ર સ્વલુ-તદુભયેપાં મધ્યે યે તે અશૈલેશીપ્રતિપન્નકાઃ સન્તિ, તે દ્વિવિધાઃ
પ્રજ્ઞાઃ, 'ત જહા દ્વિગિદિયા ય અણેગિદિયા ય' તથથા-એકેન્દ્રિયાશ્ચ, અનેકેન્દ્રિયાશ્ચ, 'તત્થ ણં
જે તે દ્વિગિદિયા તે ણં અભાસગા' તત્ર સ્વલુ-તદુભયેપાં મધ્યે યે તે એકેન્દ્રિયાઃ સન્તિ તે
સ્વલુ અભાપકા ભવન્તિ, 'તત્થ ણં જે તે અણેગિદિયા તે દુવિદ્ધા પ્ણત્તા' તત્ર સ્વલુ-તદુભયેપાં
મધ્યે યે તે અનેકેન્દ્રિયાઃ સન્તિ તે દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞાઃ, 'તં જહા-પજ્જત્તગા ય અપજ્જત્તગા ય'
તથથા-પર્યાપ્તકાશ્ચ, અપર્યાપ્તકાશ્ચ, 'તત્થ ણં જે તે અપજ્જત્તગા તે ણં અભાસગા' તત્ર સ્વલુ-
તદુભયેપાં મધ્યે યે તે અપર્યાપ્તકા ભવન્તિ તે સ્વલુ અભાપકા ભવન્તિ, 'તત્થ ણં જે તે પજ્જત્તગા
તે ણં ભાસગા' તત્ર સ્વલુ-તદુભયેપાં મધ્યે યે તે પર્યાપ્તકાઃ સન્તિ તે સ્વલુ ભાપકા ભવન્તિ,

પ્રયોગ નહીં કરતે, ક્યોં કિ વે શરીર, ઇન્દ્રિય આદિ સે રહિત હોતે હૈં । જો જીવ
સંસાર સમાપન્ન હૈં, વે બી દો પ્રકાર કે હોતે હૈં શૈલેશીપ્રતિપન્ન ઓર અશૈલેશી
પ્રતિપન્ન । જો જીવ યોગોં કા નિરોધ કરકે નિશ્ચલ-નિસ્પન્દ આત્મપ્રદેશોં વાલે
હો ચુકે હૈં, વે શૈલેશીપ્રતિપન્ન કહલાતે હૈં । શૈલેશીકરણ કો પ્રાપ્ત જીવ અભા-
ષક હોતે હૈં । કિન્તુ જો જીવ શૈલેશી પ્રતિપન્ન નહીં હૈં, ઉનકે બી દો ભેદ હૈં-
એકેન્દ્રિય અર્થાત્ પૃથ્વીકાયિક આદિ સ્થાવર જીવ ઓર અનેકેન્દ્રિય અર્થાત્ દો,
ત્રીન, ચાર અથવા પાંચોં ઇન્દ્રિયોં વાલે । જો જીવ એકેન્દ્રિય હૈં, વે અભાષક હૈં ।
કિન્તુ જો દ્વીન્દ્રિયાદિ અનેકેન્દ્રિય હૈં, ઉનકે દો ભેદ હૈં-પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત ।
હનમેં જો અપર્યાપ્ત હૈં, વે અભાષક હૈં, ક્યોં કિ ભાષાપર્યાપ્તિ કી પૂર્ણતા કે
બિના ભાષા કા પ્રયોગ કિયા નહીં જા સકતા । કિન્તુ ઉનમેં જો પર્યાપ્તક હૈં,

સમાપન્ન નથી, તેઓ સિદ્ધ છે. સિદ્ધ જીવ અભાષક હોય છે-તેઓ ભાષાનો પ્રયોગ
નથી કરતા, કેમકે તેઓ શરીર, ઇન્દ્રિય આદિથી રહિત હોય છે. જે જીવ સંસાર
સમાપન્ન છે, તેઓ બે પ્રકારના હોય છે-શૈલેશી પ્રતિપન્ન અને અશૈલેશી પ્રતિપન્ન.
જે જીવો યોગોનો નિરોધ કરીને નિશ્ચલ-નિસ્પન્દ આત્મપ્રદેશોવાળા થઈ ચૂક્યા છે, તેઓ
શૈલેશી પ્રતિપન્ન કહેવાય છે. શૈલેશીકરણને પ્રાપ્ત તે જીવ અભાષક હોય છે. કિન્તુ જે
જીવ શૈલેશીપ્રતિપન્ન નથી, તેમના પશુ બે ભેદ છે-એકેન્દ્રિય અર્થાત્ પૃથ્વીકાયિક આદિ
સ્થાવર જીવ અને અનેકેન્દ્રિય અર્થાત્ બે, ત્રણ, ચાર અથવા પાંચ ઇન્દ્રિયોવાળા. જે
જીવ એકેન્દ્રિય છે, તેમના બે ભેદ છે-પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત. તેઓમાં જે અપર્યાપ્ત છે,
તેઓ અભાષક છે, કેમકે ભાષા પર્યાપ્તિનો પૂર્ણતા વિના ભાષાનો પ્રયોગ કરી શકાતો
નથી. કિન્તુ તેઓમાં જે પર્યાપ્ત છે, તેઓ ભાષક થાય છે. ઉપસંહાર કરતા કહે છે-હો

પ્રકૃતમુપસંહરન્નાહ-‘સે ઇણદ્દેણં ગોયમા ! एवं वुच्चइ-जीवा भासगा वि अभासगा वि’
 હે ગૌતમ ! તત્-તસ્માત્કારણાત્ પતેનાર્યેન ઉપર્યુક્તદેતુના, एवम्-उत्तरीत्या उच्यते यद्-
 जीवाः केचन भाषका अपि भवन्ति, अथ च केचन जीवा अभाषका अपि भवन्ति, गौतमः
 पृच्छति-‘नेरइया णं भंते ! किं भासगा, अभासगा !’ હે મદન્ત ! નૈરયિકાઃ खलु किं
 भाषका भवन्ति ? किं वा अभाषका भवन्ति ? भगवानाह-‘गोयमा !’ હે ગૌતમ ! ‘नेरइया
 भासगा वि अभासगा वि’ नैरयिकाः केचन भाषका अपि भवन्ति, अथ च केचन नैरयिका
 अभाषका अपि भवन्ति, गौतमस्तत्र कारणं पृच्छति-से केणद्वेणं भंते ! एवं वुच्चइ-नेरइया
 भासगा वि, अभासगा वि !’ હે મદન્ત ! તત્-અથ કેનાર્યેન-કથં તાવદ્, एवम्-उत्तरीत्या
 उच्यते यत्-नैरयिका भाषका अपि भवन्ति अथ चाभाषका अपि भवन्ति इति ? भगवानाह
 ‘गोयमा !’ હે ગૌતમ ! ‘नेरइया दुविद्वा णणत्ता’ नैरयिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः ‘तं जद्वा-पज्ज-
 त्ता य अपज्जत्तगा य’ तद्यथा-पर्याप्तकाश्च, अपर्याप्तकाश्च, ‘तत्थ णं जे ते अपज्जत्तगा ते
 णं अभासगा’ तत्र खलु-तदुभयेषां मध्ये ये ते अपर्याप्ता नैरयिकाः सन्ति ते खलु अभाषका
 भवन्ति, किन्तु-‘तत्थ णं जे ते पर्याप्ता नैरयिकाः सन्ति ते खलु भाषका भवन्ति, प्रकृत
 वे भाषक होते हैं । उपसंहार करते हुए कहते हैं-हे गौतम ! इस हेतु से ऐसा
 कहा गया है कि जीव भाषक भी होते हैं और अभाषक भी होते हैं ।

ગૌતમસ્વામી અવ દળ્લક ક્રમ સે સર્વપ્રથમ નારકોં કે વિષય મેં યહી પ્રશ્ન
 દોહરાતે હે-હે ભગવન્ ! નારક જીવ કયા ભાષક હોતે હે અથવા અભાષક હોતે હે ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ-કોઈ નારક ભાષક હોતે હે ઓર કોઈ-કોઈ
 અભાષક બી હોતે હે ।

ગૌતમસ્વામી હસકા કારણ પૂછતે હુણ પ્રશ્ન કરતે હે કિસ કારણ સે ઇસા
 કહા ગયા હે કિ કોઈ નારક ભાષક ઓર કોઈ અભાષક હોતે હે ?

ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હે-ગૌતમ ! નારક જીવ દો પ્રકાર કે હે-પર્યાપ્ત ઓર
 અપર્યાપ્ત । ડનમેં જો નારક અપર્યાપ્ત હે, વે અભાષક હોતે હે, કિન્તુ જો નારક

ગૌતમ । એ હેતુએ એવુ કહેલું છે કે જીવ ભાષક પણ હોય છે અને અભાષક પણ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી હવે કંડકના કથથી સર્વ પ્રથમ નારકના વિષયમા અજ પ્રશ્ન
 કરી કરે છે-હે ભગવન્ ! નારક જીવ શું ભાષક હોય છે અથવા અભાષક હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ કોઈ નારક ભાષક હોય છે અને કોઈ કોઈ અભાષક
 પણ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી એવુ કારણ પૂછતા પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! શા કારણે એમ
 કહેલું છે કે કોઈ નારક ભાષક છે અને કોઈ અભાષક હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! નારક જીવ બે પ્રકારના છે પર્યાપ્ત અને
 અપર્યાપ્ત, તેઓમાં જે નારક અપર્યાપ્ત છે, તેઓ અભાષક હોય છે, કિન્તુ જે નારક

મુપસઠારવ્યાજેનાઃ-‘સે એણટ્ટેણં ગોયમા ! एवं घृच्छड-नेरइया भासगा वि अभासगा वि’
હે ગૌતમ ! તવ-તસ્માત્કારણામ્ એતેનાર્યેન-उपर्युक्तहेतुना, एवम्-उत्तरीत्या उच्यते-नेरइयाः
કેચન ભાષકા અપિ ભવન્તિ કેચન અભાષકા અપિ ભવન્તિ ‘एवं एगिन्द्रियज्ञाणं निरंतरं भाषिय
व्व’ एवम्-पूर्वोक्तरीत्या एकेन्द्रियदर्शानाम्-एकेन्द्रियान विहाय द्वीन्द्रियादीनां वैमानिकपर्या
ન્તાનાં નિરન્તરમ્-अव्यवधानेन भणितव्यत्-भाषकत्वञ्च यथा योग्यं वक्तव्यमित्यर्थः ॥ સૂ. ૬ ॥

॥ भाषाजातवक्तव्यता ॥

મૂઠમ્-ફડ પાં મંતે ! ભાસજ્ઞાયા પળણત્તા ? ગોયમા ! ચત્તારિ
ભાસજ્ઞાયા પળણત્તા, તં જહા-सच्चभेगं भासज्जायं, वितियं मोसं, तइयं
सच्चाभोसं, चउत्थं असच्चाभोसं, जीवाणं भंते ! किं सच्चं भासं
ભાસંતિ મોસં ભાસં ભાસંતિ, સચ્ચામોસં ભાસં ભાસંતિ, અસચ્ચામોસં
ભાસં ભાસંતિ ? ગોયમા ! જીવા સચ્ચં પિ ભાસં ભાસંતિ, મોસં પિ
ભાસં ભાસંતિ, સચ્ચામોસં પિ ભાસં ભાસંતિ અસચ્ચામોસં પિ ભાસં
ભાસંતિ, નેરइयाणं મંતે ! किं सच्चं भासं भासंति जाव असच्चा मोसं
ભાસં ભાસંતિ ? ગોયમા ! નેરइयाणં સચ્ચં પિ ભાસં ભાસંતિ. જાવ
અસચ્ચામોસં પિ ભાસં ભાસંતિ, एवं असुरकुमारा जाव थणियकुमारा,
वेइंदियतेइंदियचउरिंदिया य नो सच्चं नो मोसं नो सच्चाभोसं भासं
પર્યાસ હૈં, वे आषक होते हैं ।

અવ પ્રકૃત ઉપસંહાર કરતે હુણે કહતે હૈં હસ હેતુ સે હે ગૌતમ ! એસા કહા
જાતા હૈં કિ નારક જીવ ભાષક મી હોતે હૈં ઔર અભાષક મી હોતે હૈં । જૈસે
નારકોં કે ભાષક-અભાષક હોને કા નિરૂપણ કિયા ગયા હૈ, ડસી પ્રકાર એકે-
ન્દ્રિયોં કો છોડકર દ્વીન્દ્રિયોં સે લેકર વૈમાનિક દેવોં પર્યન્ત સમી કે વિષય મેં
સમજ્ઞ લેના ણાહિણ । એકેન્દ્રિયોં કો છોડ દેને કા કારણ યહ હૈ કિ વે જિહ્વા
દ્વિન્દ્રિય સે રહિત હોને કે કારણ અભાષક હો હોતે હૈં ॥ સૂ. ૬ ॥

પર્યાસ છે તેઓ ભાષક હોય છે.

હવે પ્રકૃતનો ઉપસંહાર કરતા કહે છે-એ હેતુએ હે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે
નારક એવ ભાષક પણ હોય છે અને અભાષક પણ હોય છે, એવું નારકોના ભાષક-
અભાષક થવાનું નિરૂપણ કયું છે, તેજ પ્રકારે એકેન્દ્રિયોથી લઈને વૈમાનિક દેવો પર્યન્ત
બધાના વિષયમાં સમજી હેવું જોઈએ. એકેન્દ્રિયને ત્યજી દેવાનું કારણ એ છે કે તેઓ
એકાદ્વિન્દ્રિયથી રહિત હોવાના કારણે અભાષક જ હોય છે ॥ ૬ ॥

ભાસંતિ, અસચ્ચામોસં ભાસં ભાસંતિ, પંચિદિયતિરિલ્લજોણિયાણં મંતે !
 કિં સચ્ચં ભાસં ભાસંતિ ? જાવ કિં અસચ્ચામોસં ભાસં ભાસંતિ ?
 ગોયમા ! પંચિદિયતિરિલ્લજોણિયા ણો સચ્ચં ભાસં ભાસંતિ ણો મોસં
 ભાસં ભાસંતિ, ણો સચ્ચામોસં ભાસં ભાસંતિ, ઇયં અસચ્ચામોસં ભાસં
 ભાસંતિ, ણણતથ સિલ્લાપુલ્લગં ઉત્તમ્મુણલલ્લિં વા પહુચ્ચ સચ્ચંપિ ભાસં
 ભાસંતિ મોસં પિ સચ્ચામોસં પિ અસચ્ચામોસં પિ ભાસં ભાસંતિ મણુસ્સા
 જાવ વેમાણિયા, ઇય જહા જીવા તહા માણિયવ્વા ॥સૂ૦ ૭'।

છાયા-કતિ સ્ખલુ મદન્ત ! માપા જાતાનિ પ્રજ્ઞાસાનિ ? ગૌતમ ! ચત્વારિ માપા જાતાનિ
 પ્રજ્ઞાસાનિ તથથા-સત્યમેકં માપાજાતમ્, દ્વિતીયં મૃષા, તૃતીયં સત્યામૃષા, ચતુર્થમ્ અસત્યામૃષા,
 જીવાઃ, સ્ખલુ મદન્ત ! કિં સત્યાં માપાં માપન્તે ? મૃષાં માપાં માપન્તે, સત્યામૃષાં, માપાં
 માપન્તે, અસત્યામૃષાં માપાં માપન્તે ? ગૌતમ ! જીવા સત્યામપિ માપાં માપન્તે, મૃષામપિ

ભાષાજાતવક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(કહ્ ણં મંતે ! ભાસજ્જાયા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવાન્ ! ભાષાજાત અર્થાત્
 ભાષા કે પ્રકાર-રૂપ કિનને કહે છે ? (ગોયમા ! ચત્તારિ ભાસજ્જાયા પણ્ણત્તા) હે
 ગૌતમ ! ચાર ભાષાજાત કહે ગયે છે (તં જહા સચ્ચમેગં ભાસજ્જાયં) એક સત્ય
 ભાષા જાત (ચિત્તિયં મોસં) દૂસરા મૃષાભાષા જાત (તદ્દયં સચ્ચામોસં) ત્રીસરા
 સત્યા મૃષા (ચત્થયં અસચ્ચામોસં) ચૌથા અસત્યામૃષા ।

(જીવા ણં મંતે ! કિં સચ્ચં ભાસં ભાસંતિ ?) હે ભગવાન્ ! જીવ કયા સત્ય
 માપા બોલતે છે ? (મોસં ભાસં ભાસંતિ) મૃષા માપા બોલતે છે ? (સચ્ચામોસં
 ભાસં ભાસંતિ) સત્યામૃષા માપા બોલતે છે ? (અસચ્ચામોસં ભાસં ભાસંતિ ?)
 અસત્યામૃષા માપા બોલતે છે ? (ગોયમા ! જીવા સચ્ચંપિ ભાસં ભાસંતિ) હે

ભાષા જાત વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(કહ્ ણં મંતે ! ભાસજ્જાયા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવાન્ ! ભાષાજાત અર્થાત્ ભાષાના
 પ્રકાર-રૂપ કહે છે ? (ગોયમા ! ચત્તારિ ભાસજ્જાયા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! ચાર
 ભાષા જાત કહે છે (તં જહા-સચ્ચમેગં ભાસજ્જાયં) એક સત્ય ભાષાજાત (ચિત્તિયં મોસં)
 બીજી મૃષા ભાષા જાત (તદ્દયં સચ્ચામોસં) ત્રીજી સત્યા મૃષા (ચત્થયં અસચ્ચામોસં)
 ચૌથા અસત્યા મૃષા

(જીવા ણં મંતે ! કિં સચ્ચં ભાસં ભાસંતિ ?) હે ભગવાન્ ! જીવ શુ સત્ય ભાષા બોલે છે
 (મોસં ભાસં ભાસંતિ ?) મૃષા ભાષા બોલે છે (સચ્ચામોસં ભાસં ભાસંતિ ?) સત્યા મૃષા ભાષા બોલે
 છે ? (અસચ્ચામોસં ભાસં ભાસંતિ) અસત્યા મૃષા ભાષા બોલે છે ? (ગોયમા ! જીવા સચ્ચં

ભાષા ભાષન્તે, સત્યામૃષામપિ ભાષા ભાષન્તે, અસત્યામૃષામપિ ભાષાં ભાષન્તે, નેરગ્રિકાઃ
 સ્વલુ મદન્ત ! કિં સત્યાં ભાષાં ભાષન્તે યાવદ્ અસત્યામૃષાં ભાષા ભાષન્તે ? ગૌતમ ! નેરગ્રિકાઃ
 સ્વલુ સત્યામપિ ભાષાં ભાષન્તે યાવદ્ અસત્યામૃષામપિ ભાષાં ભાષન્તે. એવમ્ અતુરકુમારા
 યાવત્-સ્તનિતકુમારાઃ, દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય ચતુરિન્દ્રિયાશ્ચ નો સત્યાં નો મૃષાં નો સત્યામૃષાં
 ભાષાં ભાષન્તે, અમન્યામૃષાં ભાષાં ભાષન્તે, પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ સ્વલુ મદન્ત ! કિં સત્યાં
 ભાષાં ભાષન્તે યાવત્ કિમ્ અસત્યામૃષા ભાષાં ભાષન્તે ? ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ

ગૌતમ ! જીવ સત્ય ભાષાં બોલતે હૈં (મોસંપિ ભાસં ભાસંતિ) મૃષાભાષાં બોલતે હૈં (અસ-
 ચ્ચામોસંપિ ભાસં ભાસંતિ) સત્યામૃષાં બોલતે હૈં (અસ-
 ચ્ચામોસંપિ ભાસં ભાસંતિ) અસત્યામૃષાં બોલતે હૈં ।

(નેરહ્યા ણં મંતે કિં સચ્ચં ભાસં ભાસંતિ ?) હે ભગવન્ નારકા કયા સત્ય
 ભાષા બોલતે હૈં ? (જાવ અસચ્ચામોસંપિ ભાસં ભાસંતિ) યાવત્ અસત્યામૃષાં ભાષા
 બોલતે હૈં (એવં અસુરકુમારા જાવ થણિયકુમારા) ઇતી પ્રકાર અસુરકુમાર
 યાવત્ સ્તનિતકુમાર (વેદંદિય-તેદંદિય-ચરિરંદિયા ય નો સચ્ચં, નો મોસં, નો
 સચ્ચામોસં ભાસં ભાસંતિ) દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય સત્ય ભાષા નહીં
 બોલતે, મૃષા ભાષા નહીં બોલતે, સત્યમૃષા ભાષા નહીં બોલતે (અસચ્ચામોસં
 ભાસં ભાસંતિ) અસત્યામૃષાં ભાષા બોલતે હૈં ।

(પંચિદિયતિરિક્વજોણિયા ણં મંતે ! કિં સચ્ચં ભાસં ભાસંતિ ?) હે ભગવન્ !
 તિર્યચ પંચેન્દ્રિય કયા સત્ય ભાષા બોલતે હૈં ? (જાવ કિં અસચ્ચામોસં ભાસં
 ભાસંતિ ?) યાવત્ કયા અસત્યામૃષાં ભાષા બોલતે હૈં ? (ગોયમા ! પંચિદિયતિરિ-
 ક્વજોણિયા ણો સચ્ચં ભાસં ભાસંતિ) હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યચ સત્યભાષા

પિ ભાસં ભાસંતિ) હે ગૌતમ ! એવ સત્ય ભાષાં પણ બોલે છે (મોસં વિ ભાસં ભાસંતિ) મૃષા
 પણ બોલે છે (અસચ્ચામોસં પિ ભાસં ભાસંતિ) અસત્યા મૃષા ભાષાં પણ બોલે છે (અસચ્ચા
 મોસં પિ ભાસં ભાસંતિ) અસત્યા મૃષા ભાષાં પણ બોલે છે.

(નેરહ્યા ણં મંતે ! કિં સચ્ચં ભાસં ભાસંતિ) હે ભગવન્ નારકા શુ સત્ય ભાષા બોલે છે ?
 (જાવ અચ્ચામોસં પિ ભાસં ભાસંતિ) યાવત્ અસત્યા મૃષા ભાષા બોલે છે (એવં અસુરકુમારા
 જાવ થણિયકુમારા) એજ પ્રમાણે અસુરકુમારથી લઈને યાવત્ સ્તનિતકુમાર પર્યંત સમજીવું
 (વેદંદિય તેદંદિય ચરિરંદિયા ય નો સચ્ચં, નો મોસં, નો સચ્ચામોસં ભાસં ભાસંતિ) દ્વીન્દ્રિય,
 ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય સત્ય ભાષા બોલતા નથી, મૃષા ભાષા બોલતા નથી, સત્યામૃષાં પણ
 બોલતા નથી (અસચ્ચામોસં ભાસં ભાસંતિ) અસત્યા મૃષા ભાષા બોલે છે.

(પંચિદિય તિરિક્વજોણિયા ણં મંતે ! કિં સચ્ચં ભાસં ભાસંતિ) હે ભગવન્ ! તિર્યચ
 પંચેન્દ્રિય શુ સત્ય ભાષા બોલે છે ? (જાવ કિં અસચ્ચામોસં ભાસં ભાસંતિ) યાવત્ શુ અસત્યા
 પ્ર૦ ૪૨

નો સત્યાં માપાં માપન્તે નો મૃપાં માપાં માપન્તે, નો સત્યામૃપાં માપાં માપન્તે એકામ્ અસ-
ત્યામૃપાં માપાં માપન્તે, નાન્યત્ર શિક્ષાપૂર્વકમ્ ઉત્તરગુણલઙ્ઘિ વા પ્રતીત્ય સત્યામપિ માપાં
માપન્તે મૃવામપિ સત્યામૃવામપિ અસત્યામૃવામપિ માપાં માપન્તે, મનુષ્યા યાવદ્ વૈમાનિકાઃ,
એતે યથા જીવાસ્તથા મણિતવ્યાઃ ॥ સૂ. ૭ ॥

ટીકા-અથ પ્રકારાન્તરેણ માપાવક્તવ્યતામેવ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘કદ્ ણં મંતે ! માસજ્ઞાયા
પણ્ણત્તા ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ હે મદન્ત ! કતિં ચલુ-કિયન્તિ તાવદ્ માપા જાતાનિ-માપા-
પ્રકારરૂપાણિ ત્રજ્ઞાણિ-પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ ? એતચ્ચ પૂર્વોક્તસ્યાપિ માપાસ્વરૂપસ્ય કિંચિદ્
નહીં બોલતે (જો નોતં માસં માસંતિ) મૃષા માષા નહીં બોલને (જો સચ્ચામોસં
માસં માસંતિ) સત્યામૃપા માષા નહીં બોલતે (એગં અસચ્ચામોસં માસં માસંતિ)
એક અસત્યામૃષા માષા બોલતે હું (જણ્ણત્થ સિક્ખા પુવ્વગં ઉત્તરગુણલઙ્ઘિવા
પહુચ્ચ) સિવાય શિક્ષાગુણપૂર્વક અથવા ઉત્તર ગુણલઙ્ઘિની અપેક્ષા સે (સચ્ચંપિ
માસં માસંતિ) સત્ય માષા મી બોલતે હું (મોસંપિ, સચ્ચામોસંપિ, અસચ્ચા-
મોસંપિ માસં માસંતિ) મૃષા મી, સત્ય મૃષા મી ઓર અસત્યમૃષા મી માષા
બોલતે હું (મણુસ્સા જાવ વેમાણિયા) મનુષ્યો સે લેકર વૈમાનિકો તક (એતે જહા
જીવા તહા માણિયવ્વા) યે જીવોં કી તરહ કહને ચાહિયે ।

ટીકાર્થ-પ્રકારાન્તરસે માપા કી હી પ્રરૂપણા યહાં કી જાતી હૈ ગૌતમ સ્વામી
પ્રશ્ન કરતે હૈ-હે મગધન ! માપા કે પ્રકાર અથવા માપા જાત કિતને કહે
ગયે હૈ ? યદ્યપિ માપા કે પ્રકારોં કા કથન પહેલે કિયા જા ચુકા હૈ, કિન્તુ યહાં
પુનઃ જો પ્રશ્ન કિયા ગયા હૈ, વહ કિંચિત્ વિશેષતા પ્રકટ કરને કે લિપે હૈ

મૃષા માષા બોલે છે ? (ગોયમા ! પંચવિયતિરિક્સજોણિગ જો સચ્ચ માસ માસતિ) હે
ગૌતમ ! પચેન્દ્રિય તિર્યચ સત્ય માષા નથી બોલતા (જો મોસ માસ માસતિ) મૃષા
માષા નથી બોલતા (જો સચ્ચા મોસ માસ માસતિ) સત્યા મૃષા માષા નથી બોલતા
(એગં અસચ્ચામોસ માસ માસતિ) એક અસત્યા મૃષા માષા બોલે છે (જણ્ણત્થ સિક્ખા
પુવ્વગં ઉત્તર ગુણલઙ્ઘિવા પહુચ્ચ) સિવાય શિક્ષા ગુણ પૂર્વક અથવા ઉત્તર ગુણ લઙ્ઘિની
અપેક્ષાએ (સચ્ચં પિ માસ માસતિ) સત્ય માષા પણ બોલે છે (મોસં પિ સચ્ચામોસં પિ,
અસચ્ચા મોસં પિ માસં માસતિ) મૃષા પણ, સત્ય મૃષા પણ અને અસત્ય મૃષા પણ
માષા બોલે છે (મણુસ્સા જાવ વેમાણિયા) મનુષ્યોથી લઇને વૈમાનિકો સુધી (એતે જહા જીવા
તહા માણિયવ્વા) એ જીવોની જેમ કહેવા બોધે છે

ટીકાર્થ-પ્રકારાન્તરે આહી માપાની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે મગધન ! માપાના પ્રકારો કટલા કદા છે ? યદ્યપિ
માપાના પ્રકારો કથન પહેલા કરી દેવાયુ છે, પરન્તુ આહી ફરીથી પ્રશ્ન કરાયેલો છે,
તે કાંઈક વિશેષતા પ્રગટ કરવાને માટે છે, તેથી પુનરૂક્તિ દોષની આશંકા ન કરવી બોધે.

વૈશિષ્ટ્યાન્તરં પ્રતિપાદયિતુ પુનસ્કતં તેન પુનસ્કત્વં નાગદ્ગનીયમ્, ભગવાનાઢ 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'ચત્તારિ માસજ્ઞાયા પ્ણત્તારિ' ચત્તારિ ભાષા જાતાનિ માપાપ્રકારરૂપાણિ પ્રજ્ઞાનિ સન્તિ, 'તં જદા-સચ્ચમેગં માસજ્ઞાર્થ' તદ્ધથા-સત્યમેકમ્-પ્રથમમ્, માપા જાતમ્-માપા પ્રકારરૂપં ભવતિ, 'વિતિયં મોસં' દ્વિતીયમ્-માપાપ્રકારરૂપં મૃષા ભવતિ 'તદ્યં સન્ચામોસં' તૃતીયમ્-માપાપ્રકારરૂપં સત્યામૃષા ભવતિ, 'ચઉત્થં અસચ્ચામોસં' ચતુર્થમ્-માપાપ્રકારરૂપમ્ અસત્યામૃષા ભવતિ ઇત્યેવં ચત્તારો ભાષાભેદાઃ પૂર્વોક્તા એવ પુનઃ પ્રતિપાદિતાઃ, અથ તતો વૈશિષ્ટ્યાન્તરં પ્રતિપાદયતિ-'જીવાણં મંતે ! કિં સચ્ચં માસં માસંતિ, મોસં માસં માસંતિ, સચ્ચા મોસં માસં માસંતિ, અસચ્ચા મોસં માસં માસંતિ ?' ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે ભદન્ત ! જીવાઃ સ્વલુ કિમ્ સત્યાં માપા માપન્તે ? કિં મૃષા માપાં માપન્તે કિં વા સત્યામૃષાં માપાં માપન્તે ? કિં વા અસત્યા મૃષાં માપાં માપન્તે ? ભગવાનાઢ 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જીવા સચ્ચં પિ માસં માસંતિ, મોસં પિ માસં માસંતિ, સચ્ચા મોસં પિ માસતિ અસચ્ચામોસંપિ માસં માસંતિ' જીવાઃ કેચન સત્યામપિ માપાં માપન્તે, કેચન મૃષામપિ માપાં અતઃ પુનસ્કતિ દોષ કી અગંકા નહીં કરની ચાહિણ !

ભગવાન્ પ્રશ્ન કા ઉત્તર દેતે હૈ-હે ગૌતમ ! ચાર ભાષા જાત અર્થાત્ ભાષા કે પ્રકાર રૂપ કહે ગણે હૈં । દે હસ પ્રકાર હૈં-સત્ય પ્રથમ ભાષા જાત હૈ, અસત્ય દૂસરા ભાષા જાત હૈ, સત્યામૃષા તીસરા ભાષા જાત હૈ ઓર અસત્યામૃષા ચોથા ભાષા જાત હૈ । હસ પ્રકાર ભાષા કે યે ચાર ભેદ વહી હૈં જો પૂર્વ મેં કહે જા ચુકે થે ।

અથ હનકે સંવન્ધ મેં જો વિશિષ્ટતા હૈ, ઉરુકા પ્રતિપાદન કરતે હૈં-

ગૌતમ સ્વામી-હે ભગવન્ ! જીવ વયા સત્ય ભાષા બોલતે હૈં, વયા અસત્ય ભાષા બોલતે હૈં, સત્યમૃષા ભાષા બોલતે હૈં અથવા અસત્યામૃષા ભાષા બોલતે હૈં ।

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ જીવ સત્ય ભાષા ભી બોલતે હૈં, અસત્ય ભાષા ભી બોલતે હૈં, સત્યામૃષા ભાષા ભી બોલતે હૈં ઓર અસત્યામૃષા ભાષા ભી બોલતે હૈં ।

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! ચાર ભાષા જાત અર્થાત્ ભાષાના પ્રકાર-કહેલા છે, તે આ પ્રકારે છે-સત્ય પ્રથમ ભાષા છે, અસત્ય બીજો ભાષા જાત છે, સત્યા મૃષા ત્રીજો ભાષા જાત છે અને સત્યામૃષા ચોથો ભાષા જાત છે એ રીતે ભાષાના ચાર ભેદ ત્યા જ છે કે જે પહેલા કહી દિધેલા છે, હવે તેમની જાણતમ્બ જે વિશિષ્ટતા છે તેનું પ્રતિપાદન કરે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જીવ શું સત્ય ભાષા બોલે છે ? શું અસત્ય ભાષા બોલે છે ? સત્યા મૃષા ભાષા બોલે છે અથવા અસત્યા મૃષા ભાષા બોલે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ જીવ સત્ય ભાષા પણ બોલે છે, અસત્ય ભાષા પણ બોલે છે, સત્યા મૃષા ભાષા પણ બોલે છે, અને અસત્યા મૃષા ભાષા પણ બોલે છે.

માપન્તે કેચન સત્યામૃષામપિ ભાષાં માપન્તે, કેચન અસત્યામૃષામપિ ભાષાં માપન્તે, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘નેરઙ્યા ણં મંતે ! કિં સત્ત્વં માસં માસંતિ જાવ-અસત્ત્વામોસં માસં માસંતિ ? હે મદન્ત ! નૈરયિકાઃ સ્વલુ કિં સત્યાં માષાં માપન્તે ? યાવત્-કિં વા મૃષાં માષાં માપન્તે ? કિં વા સત્યામૃષાં માષાં માપન્તે ? કિં વા અસત્યામૃષાં માષાં માપન્તે ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘નેરઙ્યા ણં સત્ત્વં પિ માસ માસંતિ જાવ-અસત્ત્વામોસંપિ માસં માસંતિ’ નૈરયિકાઃ સ્વલુ કેચન કદાચન સત્યામપિ ભાષાં માપન્તે, યાવત્-કેચન નૈરયિકાઃ મૃષાભાષામપિ માપન્તે, કેચન સત્યામૃષામપિ ભાષાં માપન્તે, કેચન તુ અસત્યામૃષામપિ ભાષાં માપન્તે, ‘એવં અસુરકુમારા જાવ યણિયકુમારા’-એવમ્-નૈરયિકવદેવ અસુરકુમારાઃ, યાવત્-નાગકુમારાઃ, સુવર્ણકુમારાઃ, અગ્નિકુમારાઃ, વિદ્યુત્કુમારાઃ, ઉદધિકુમારાઃ, દ્વીપકુમારાઃ, પવનકુમારાઃ, સ્તનિતકુમારાઃ અપિ કેચન સત્યામપિ ભાષાં માપન્તે કેચન મૃષામપિ ભાષાં માપન્તે, કેચન સત્યામૃષામપિ ભાષાં માપન્તે કેચન અસત્યામૃષામપિ ભાષાં માપન્તે, इत्यर्थः, वेइंदियतेइंदिय चउरिंदिया य नो सत्त्वं नो मोसं नो सत्त्वा मोसं मासं मासंति’ દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિચતુરિન્દ્રિયાશ્ચ

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નૈરયિક કયા સત્ય ભાષા બોલતે હૈં, અસત્ય ભાષા બોલતે હૈં, સત્યામૃષા ભાષા બોલતે હૈં અથવા અસત્યામૃષા ભાષા બોલતે હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ નૈરયિક કમી સત્ય ભાષા મી બોલતે હૈં, કમી કોઈ અસત્ય ભાષા મી બોલતે હૈં, મિશ્ર ભાષા મી બોલતે હૈં ઓર વ્યવહાર ભાષા મી બોલતે હૈં ।

જેણા નારકોં કે વિષય મેં કહ્યા ગયા હૈ, ડસી પ્રકાર અસુરકુમારોં સે લેકર સ્તનિત કુમારોં તક જાનના ચાહિય, અર્થાત્ અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણ-કુમાર, અગ્નિ કુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર, ઓર સ્તનિતકુમાર મી કમી કોઈ સત્ય ભાષા બોલતે હૈં, કમી અસત્ય, કમી મિશ્ર ઓર કમી વ્યવહાર ભાષા બોલતે હૈં ।

દ્વીન્દ્રિય, ઓર ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય જીવ ન સત્ય ભાષા બોલતે હૈં, ન અસત્ય

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નૈરયિક શુ સત્યા ભાષા બોલે છે. અસત્ય ભાષા બોલે છે, સત્યા મૃષા ભાષા બોલે છે, અથવા અસત્યા મૃષા ભાષા બોલે છે ।

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! ઠાઈ નૈરયિક ક્યારેક સત્ય ભાષા પશુ બોલે છે, ક્યારેક ઠાઈ અસત્ય ભાષા પશુ બોલે છે, મિશ્ર ભાષા પશુ બોલે છે અને વ્યવહાર ભાષા પશુ બોલે છે.

જેવું નારકોના વિષે કહેલું છે, તેજ પ્રકારે અસુરકુમારોથી લઈને સ્તનિતકુમારો સુધી સમજવું બેઠ્યો, અર્થાત્ અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર, અને સ્તનિતકુમાર પશુ ક્યારેક સત્ય ભાષા બોલે છે, ક્યારેક અસત્ય ભાષા, ક્યારેક મિશ્ર, અને ક્યારેક વ્યવહાર ભાષા બોલે છે

દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય છવ સત્ય ભાષા નથી બોલતા, અસત્ય ભાષા

नो सत्यां भाषां भाषन्ते नो वा मृषां भाषां भाषन्ते, नो वा सत्यामृषां भाषां भाषन्ते, अपि तु 'असत्त्वा मोसं भासं भासंति' असत्यामृषां भाषा भाषन्ते, तथा च द्वि त्रि चतुरिन्द्रियेषु सत्या मृषा-सत्यामृषारूप भाषात्रयनिषेधोऽनयेयस्तेषां सम्यग् ज्ञानपरप्रतारणाद्यभिप्रायाभावात्, गौतमः पृच्छति-‘पंचिन्द्रियतिरिक्खजोणिया णं भंते ! किं सच्चं भागं भासंति जाय किं असत्त्वा मोसं भासं गारंति ?’ हे भगवन् ! पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः सल्लु किं सत्यां भाषा भाषन्ते ? यावत्-किं वा मृषा भाषां भाषन्ते ? किं वा सत्या मृषां भाषां भाषन्ते ? किं वा असत्या मृषां भाषां भाषन्ते ? भगवानाह-‘गोदमा !’ हे गौतम ! ‘पंचिन्द्रियतिरिक्खजोणिया णो सच्चं भासं भासंति, णो मोसं भासं भासंति’ पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः नो सत्यां भाषां भाषन्ते, ‘णो सत्त्वा मोसं गारं भासंति’ नो वा सत्यामृषां भाषां भाषन्ते किन्तु-‘एगं असत्त्वा मोसं भासं भासंति’ एकाय असत्यामृषा भाषां भाषन्ते, तथा च पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका अपि न सम्यग्यथावस्थितवस्तुप्रतिपादनाभिप्रायेण भाषन्ते, नापि परवञ्चनाद्यभिप्रायेण भाषन्ते अपि तु क्लोपावस्था वा भवतु परजिवासावस्था वा भवतु सर्वावस्थास्वपि समानरूप-भाषा बोलते हैं, न सत्यामृषा भाषा बोलते हैं, किन्तु असत्यामृषा भाषा बोलते हैं । इस प्रकार द्वीन्द्रियों, त्रीन्द्रियों और चतुरिन्द्रियों में सत्य, असत्य और मिश्र इन तीन भाषाओं के प्रयोग का निषेध समझना चाहिए । इसका कारण यह है कि उनमें न सम्यग्ज्ञान होता है और न दूसरों को ठगने का अभिप्राय ही होता है ।

गौतम स्वामी-हे भगवन् ! पंचेन्द्रिय तिर्यच्योनिक क्या सत्य भाषा बोलते हैं यावत् क्या असत्यामृषा भाषा बोलते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! पंचेन्द्रिय तिर्यच न सत्य भाषा बोलते हैं, न असत्य भाषा बोलते हैं, न सत्यामृषा भाषा बोलते हैं, किन्तु एक मात्र असत्यामृषा अर्थात् व्यवहार भाषा बोलते हैं, क्योंकि पंचेन्द्रिय तिर्यच न तो यथार्थ वस्तु स्वरूप का प्रतिपादन करने के अभिप्राय से बोलते हैं, और न दूसरे को ठगने

पशु नहीं बोलता. सत्या मृषा पशु नहीं बोलता. किन्तु असत्या मृषा बोले छे. जे प्रकारे द्वीन्द्रियो, त्रीन्द्रियो, अने चतुरिन्द्रियोभां सत्य, असत्य अने मिश्र आ पशु भाषा-ज्योना प्रयोगने निषेध समजवे जेछे. तेतुं कारण जे छे के तेज्योभां सम्यग्ज्ञान नहीं होतुं अने भीजने ठगवाने अभिप्राय पशु नहीं होतै.

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पंचेन्द्रिय तिर्यच्योनिक क्य सत्य भाषा बोले छे यावत् क्य असत्या मृषा भाषा बोले छे ?

श्री भगवन्-हे गौतम ! पंचेन्द्रिय तिर्यच्य सत्य भाषा नहीं बोलता, असत्य भाषा नहीं बोलता, सत्यामृषा भाषा पशु नहीं बोलता किन्तु जेक मात्र असत्या मृषा अर्थात् व्यवहार भाषा बोले छे, केमके पंचेन्द्रिय तिर्यच्य यथार्थ वस्तुना स्वरूप प्रति-

તયૈવ માપન્તે અતસ્તેષામપિ માપા અસત્યા મૃષા રૂપૈવ ભવતિ, અથ સર્વેષામપિ પંચેન્દ્રિયતિ-
રશ્નાં કિમસત્યા રૂપૈવ માપા ભવતિ ? इत्याकाङ्क्षायां नेत्याह—‘णणत्थ’ नान्यत्र—शिक्षादे-
रन्यत्र न सत्यादित्रिकभाषां भाषन्ते इत्यर्थः, किन्तु—‘सिक्खापुव्वगं उत्तरगुणलब्धिं वा
पडुच्च सच्चं पि मासं भासंति’ शुक्सारिकादयः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिष्ठाः शिक्षापूर्वकं वा
संस्कारविशेषात्—उत्तरगुणलब्धिं वा कुतश्चित्त्वाविषययोपशमविशेषाज्जातिस्मरणरूपां विशि-
ष्टव्यवहारकौशलरूपां वा लब्धिं प्रतीत्य—आश्रित्य सत्यामपि भाषां भाषन्ते, ‘मोसं
पि सच्चा मोसंपि असच्चा मोसंपि मासं भासंति’ मृषामपि भाषां भाषन्ते सत्यामृषामपि

या धोखा देने के आशय से ही बोलते हैं । किन्तु चाहे क्रोधावस्था हो, चाहे
दूसरे का घात करने की इच्छा की स्थिति हो, वे सभी अवस्थाओं में समान
रूप से ही बोलते हैं, अत एव उनकी भाषा असत्यामृषा भाषा ही होती है,
जिसे न तो सत्य की कोटि में रक्खा जा सकता है और न असत्य की ही कोटि
में रक्खा जा सकता है । तो क्या सभी पंचेन्द्रिय तिर्यचों की भाषा असत्या-
मृषा ही होती है, अथवा इसमें कोई अपवाद भी है ? इस प्रश्न का उत्तर देने
के लिए कहते हैं—शिक्षा आदि को छोड़ कर वे तीन भाषाओं का प्रयोग नहीं
करते किन्तु शुक् (तोता) और सारिका (सैना) आदि पंचेन्द्रिय तिर्यचों को यदि
शिक्षा दी जाय अथवा उनको विशेष प्रकार का क्षयोपशम होने से जाति स्मरण
आदि रूप किसी उत्तर गुण की लब्धि हो जाय अथवा विशिष्ट व्यवहार
कौशल रूप लब्धि की प्राप्ति हो जाय तो वे सत्य भाषा भी बोलते हैं, असत्य
भाषा भी बोलते हैं सत्यामृषा भाषा भी बोलते हैं ।

મનુષ્ય યાવત્-વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઔર વૈમાનિક જીવોં કે સમાન

પાદન કરવાના અભિપ્રાયથી નથી બોલતા, અને બીજાને ઠગવાને કે છેતરવાના આશ-
યથી નથી બોલતા. પણ આહે તો ક્રોધાવસ્થા હોય, આહે બીજાને ઘાત કરવાની ઇચ્છાની
સ્થિતિ હોય, તેઓ બધી અવસ્થાઓમા સમાનરૂપથી જ બોલે છે. તેથી જ તેમની ભાષા
અસત્યામૃષા જ હોય છે, જેને નથી સત્યની કોટિમાં મૂકી શકાતી અને નથી અસત્યની
કોટિમાં પણ મૂકી શકાતી. તો શુ બધાં પંચેન્દ્રિય તિર્યચોની ભાષા અસત્યા મૃષા જ
હોય છે, અથવા તેમા કોઈ અપવાદ પણ છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવાને માટે કહે છે
શિક્ષા આદિને છોડીને તેઓ ત્રણ ભાષાઓનો પ્રયોગ નથી કરતા, કિન્તુ શુક (પોપટ)
અને સારિકા (સેના) આદિ પંચેન્દ્રિયને જો શિક્ષા અપાય અથવા તેમને વિશેષ પ્રકારના
ક્ષયોપશમ હોવાથી જાતિ સ્મરણ આદિ રૂપ કોઈ ઉત્તર ગુણની લબ્ધિ થઈ જાય અથવા
વિશિષ્ટ વ્યવહાર કૌશલ્ય રૂપ લબ્ધિની પ્રાપ્તિ થઈ જાય તો તેઓ સત્ય ભાષા પણ
બોલે છે, અસત્ય ભાષા પણ બોલે છે અને સત્યા મૃષા ભાષા પણ બોલે છે

મનુષ્ય યાવત્-વાનવ્યન્તર-જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક જીવોના સમાન સમજી લેવા

ભાષાં ભાષન્તે, અમત્યામૃતામપિ ભાષા ભાષન્તે, રૂપ્યર્થઃ, 'મણુસ્તા જાવ વેમાણિયા' મનુષ્યાઃ
યાવદ્-પાનવ્યન્તરજ્યોતિર્ઘૃતૈમાનિકાઃ 'એ જહા જોગ તહા ભાણિયગ્યા' એતે-મનુષ્યાદિ
વૈમાનિકરૂપ્યન્તાઃ યથા જીવાઃ-સમુચ્ચયજીવાઃ પ્રણિષાદિતા સ્તથા ભણિતવ્યાઃ ॥૬૦ ૭૥

ભાષા દ્રવ્યગ્રાંથ નિરૂપણમ્

મૂલમ્-જીવે જાં મંતે ! જાતિં દગ્ધાંતિ આસન્તાએ ગિળહઈ, તાઈં કિં
ઠિયાઈં ગેળહઈ અઠિયાઈં ગેળહઈ ? ગોયમા ! ઠિયાઈં ગિળહઈ નો અઠિ-
યાઈં ગિળહઈ, જાઈં મંતે ! ઠિયાઈં ગેળહઈ, તાઈં કિં દગ્ધતો ગિળહઈ,
ચેત્તઓ ગિળહઈ, કાલઓ ગિળહઈ, જાવઓ ગિળહઈ ? ગોયમા ! દગ્ધઓ
વિ ગિળહઈ ચેત્તઓ વિ કાલઓ વિ, જાવઓ વિ ગિળહઈ, જાતિં મંતે !
દગ્ધઓ ગેળહઈ, તાઈં જિ એગપ્દેસિયાઈં ગિળહઈ, દુપ્દેસિયાઈં જાવ
અગંતપ્દેસિયાઈં ગેળહઈ ? ગોયમા ! નો એગપ્દેસિયાઈં ગેળહઈ જાવ
નો અસંચેજપ્દેસિયાઈં ગિળહઈ, અગંતપ્દેસિયાઈં ગેળહઈ, જાઈં ચેત્તઓ
ગેળહઈ તાઈં કિં એગપ્દેસોગાઢાઈં ગેળહઈ, દુપ્દેસોગાઢાઈં ગેળહઈ, જાવ
અસંચેજપ્દેસોગાઢાઈં ગેળહઈ, જાઈં કાલઓ ગેળહઈ તાઈં કિં એગસમય
ઠિયાઈં ગેળહઈ દુસમયઠિયાઈં ગિળહઈ જાવ અસંચિજસમયઠિયાઈં
ગેળહઈ ? ગોયમા ! એગસમયઠિયાઈં પિ ગેળહઈ દુસમયઠિયાઈં પિ
ગેળહઈ, જાવ અસંચેજસમયઠિયાઈં પિ ગેળહઈ, જાઈં જાવઓ ગેળહઈ
તાઈં કિં વળ્ણમંતાઈં ગેળહઈ ગંધમંતાઈં રસમંતાઈં ફાસમંતાઈં ગેળહઈ ?
ગોયમા ! વળ્ણમંતાઈં પિ, જાવ ફાસમંતાઈં પિ ગેળહઈ, જાઈં જાવઓ
વળ્ણમંતાઈં પિ ગેળહઈ તાઈં કિં એગવળ્ણાઈં ગેળહઈ જાવ પંચ વળ્ણાઈં
ગેળહઈ ? ગોયમા ! ગહણદગ્ધાઈં પદુચ્ચ એગવળ્ણાઈં પિ ગેળહઈ, જાવ પંચ
વળ્ણાઈં પિ ગેળહઈ, સત્તવગ્ગહણં પદુચ્ચ ણિયમા પંચવળ્ણાઈં ગેળહઈ, તં
જહા-કાલાઈં નીલાઈં લોહિયાઈં હાલિદ્ધાઈં સુક્કિલ્લાઈં, જાઈં વળ્ણઓ

સમસ્થના ચાહિએ, અર્થાત્ સામાન્ય જીવોં કી જો વક્તવ્યતા કહી હૈ, વહીં હન
દેવોં કે વિષય મેં બી સમસ્થ લેની ચાહિએ ॥૬॥

બેઈં એ, અર્થાત્ સામાન્ય જીવોની જે વક્તવ્યતા કહી છે, તેજ આ દેવોના વિષયમાં
પણ સમસ્થ દેવી બેઈં એ ॥ ૭ ॥

કાલાઈં ગિળ્હઈ તાઈં કિં ઇગુણ કાલાઈં ગેળ્હઈ જાવ અણંતગુણકાલાઈં ગિળ્હઈ ? ગોયમા ! ઇગુણ કાલા પિ ગિળ્હઈ જાવ અણંતગુણ કાલાઈં પિ ગેળ્હઈ, ઇવં જાવ સુક્કિલ્લાઈં િં । જાઈં ભાવઓ ગંધતંતાઈં ગિળ્હઈ તાઈં કિં ઇગગંધાઈં ગિળ્હઈ, દુગંધાઈં ગિળ્હઈ ? ગોયમા ! ગહણદઢ્વાઈં પહુચ્છ ઇગગંધાઈં પિ દુગંધાઈં પિ ગિળ્હઈ, સઢ્વગ્ગહણં પહુચ્છ નિયમા-દુગંધાઈં ગિળ્હઈ, જાઈં ગંધઓ સુભિગ્ગંધાઈં ગિળ્હઈ તાઈં કિં ઇગુણ-સુભિગ્ગંધાઈં ગિળ્હઈ જાવ અણંતગુણ સુભિગ્ગંધાઈં ગિળ્હઈ ? ગોયમા ! ઇગુણસુભિગ્ગંધાઈં પિ જાવ અણંતગુણસુભિગ્ગંધાઈં પિ ગેળ્હઈ, ઇવં દુભિગ્ગંધાઈં પિ ગિળ્હઈ । જાઈં ભાવઓ રસમંતાઈં ગેળ્હઈ તાઈં કિં ઇગ-રસાઈં ગિળ્હઈ જાવ કિં પંચરસાઈં ગેળ્હઈ ? ગોયમા ! ગહણદઢ્વાઈં પહુચ્છ ઇગરસાઈં પિ ગિળ્હઈ, જાવ પંચરસાઈં પિ ગેળ્હઈ, સઢ્વગ્ગહણં પહુચ્છ નિયમા પંચરસાઈં ગેળ્હઈ । જાઈં રસઓ તિત્તરસાઈં ગેળ્હઈ તાઈં કિં ઇગુણતિત્તરસાઈં ગિળ્હઈ જાવ અણંતગુણતિત્તરસાઈં ગિળ્હઈ ? ગોયમા ! ઇગુણતિત્તાઈં પિ ગિળ્હઈ જાવ અણંતગુણતિત્તાઈં પિ ગિળ્હઈ, ઇવં જાવ મધુરરસો । જાઈં ભાવઓ ફાસમંતાઈં ગિળ્હઈ, તાઈં કિં ઇગ-ફાસાઈં ગેળ્હઈ જાવ અટુફાસાઈં ગિળ્હઈ ? ગોયમા ! ગહણદઢ્વાઈં પહુચ્છ ણો ઇગફાસાઈં ગિળ્હઈ દુફાસાઈં ગિળ્હઈ જાવ ચઢ્ઢાફાસાઈં ગેળ્હઈ, ણો પંચફાસાઈં ગેળ્હઈ, જાવ નો અટુફાસાઈં ગેળ્હઈ, સઢ્વગ્ગહણં પહુચ્છ નિયમા । ચઢ્ઢાફાસાઈં ગેળ્હઈ, તં જહા-સીતફાસાઈં ગેળ્હઈ, ડસિણ-ફાસાઈં ણિદ્ધફાસાઈં લુલ્લખફાસાઈં ગેળ્હઈ, જાઈં ફાસઓ સીતાઈં ગિળ્હઈ તાઈં કિં ઇગુણ સીતાઈં ગેળ્હઈ જાવ અણંતગુણસીતાઈં ગેળ્હઈ ? ગોયમા ! ઇગુણસીતાઈં પિ ગેળ્હઈ, જાવ અણંતગુણસીતાઈં ગેળ્હઈ, ઇવં ડસિણિદ્ધલુલ્લખાઈં જાવ અણંતગુણાઈં પિ ગિળ્હઈ, જાઈં મંતે ! જાવ અણંતગુણલુલ્લખાઈં ગેળ્હઈ તાઈં કિં પુટ્ટાઈં ગેળ્હઈ અપુટ્ટાઈં ગેળ્હઈ ? ગોયમા ! પુટ્ટાઈં ગેળ્હઈ અપુટ્ટાઈં નો ગેળ્હઈ, જાઈં મંતે ! પુટ્ટાઈં ગેળ્હઈ

તાઈં કિં ઓગાઢાઈં ગેળહઈ અળોગાઢાઈં ગેળહઈ ? ગોયમા ! ઓગાઢાઈં ગેળહઈ નો અળોગાઢાઈં ગેળહઈ, જાઈં ભંતે ! ઓગાઢાઈં ગિળહઈ તાઈં કિં અળંતરોગાઢાઈં ગેળહઈ પરંપરોગાઢાઈં ગેળહઈ ? ગોયમા ! અળંતરોગાઢાઈં ગિળહઈ, નો પરંપરોગાઢાઈં ગેળહઈ, જાઈં ભંતે ! અળંતરોગાઢાઈં ગેળહઈ તાઈં ભંતે ! કિં અળૂં ગેળહઈ વાયરાઈં ગેળહઈ ? ગોયમા ! અળૂં પિ ગેળહઈ, વાયરાઈં પિ ગેળહઈ, જાઈં ભંતે ! અળૂં ગેળહઈ તાઈં કિં ઉઢું ગેળહઈ, અહે ગેળહઈ તિરિયં ગેળહઈ ? ગોયમા ! ઉઢું પિ ગેળહઈ અહે વિ ગેળહઈ તિરિયં પિ ગેળહઈ, જાઈં ભંતે ! ઉઢું પિ ગેળહઈ, અહે વિ ગેળહઈ તિરિયં પિ ગેળહઈ, તાઈં કિં આદિં ગેળહઈ મઝ્ઝે ગેળહઈ, પજ્જવસાળે ગેળહઈ ? ગોયમા ! આદિં પિ ગેળહઈ, મઝ્ઝે પિ ગેળહઈ પજ્જવસાળે વિ ગેળહઈ, જાઈં ભંતે ! આદિં પિ ગેળહઈ, મઝ્ઝે પિ ગેળહઈ પજ્જવસાળે વિ ગેળહઈ તાઈં કિં સવિસણ ગિળહઈ, અવિસણ ગિળહઈ ? ગોયમા ! સવિસણ ગિળહઈ નો અવિસણ ગિળહઈ, જાઈં ભંતે ! સવિસણ ગેળહઈ તાઈં કિં આણુ-પુઢિવ ગેળહઈ, અણાણુપુઢિવ ગેળહઈ ? ગોયમા ! આણુપુઢિવ ગેળહઈ ણો અણાણુપુઢિવ ગેળહઈ, જાઈં ભંતે ! આણુપુઢિવ ગેળહઈ તાઈં કિં તિદિસિં ગેળહઈ, જાવ છદિસિં ગેળહઈ ? ગોયમા ! નિયમા ! છદિસિં ગેળહઈ ? પુટ્ટોગાઢઅળંતરઅળૂય તહ વાયરેય ઉઢું મહે ! આદિ વિસયા-ણુપુઢિવ ગિયમા તહ છદિસિં ચેવ ॥સૂ. ૮॥

છાયા-જીવઃ સ્થિતિ મદન્ત ! યાનિ દ્રવ્યાણિ ભાષાત્વેન ગૃહ્ણાતિ તાનિ કિં સ્થિતાનિ ગૃહ્ણાતિ, અસ્થિતાનિ ગૃહ્ણાતિ ? ગૌતમ ! સ્થિતાનિ ગૃહ્ણાતિ, નો અસ્થિતાનિ ગૃહ્ણાતિ,

ભાષા દ્રવ્ય ગ્રહણ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(જીવે ણં ભંતે જાતિં દ્વવાતિ) હે ભગવન્ ! જીવ જિન દ્રવ્યોં કો (ભાસજ્જાય ગિળહતિ) ભાષા રૂપ મેં ગ્રહણ કરતા હૈ (તાઈં કિં ઠિયાઈં ગેળહતિ, અઠિયાઈં ગેળહતિ) કયા ડન સ્થિત કો ગ્રહણ કરતા હૈ અથવા અસ્થિત કો ગ્રહણ

ભાષા દ્રવ્ય ગ્રહણ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-જીવેર્ણ ભંતે ! જાતિ દ્વવાતિ) હે ભગવન્ ! એવ એ દ્રવ્યોને (ભાસજ્જાય ગિળહતિ) ભાષા રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે (તાઈં કિં ઠિયાઈં ગેળહતિ અઠિયાઈં ગેળહતિ ?) શું તે સ્થિતને ગ્રહણ કરે છે અથવા અસ્થિતને ગ્રહણ કરે છે ? (ગોયમા ! ઠિયાઈં ગિળહતિ, નો

યાનિ ભદન્ત ! સ્થિતાનિ ગૃહ્ણાતિ તાનિ કિમ્ દ્રવ્યતો ગૃહ્ણાતિ ક્ષેત્રતો ગૃહ્ણાતિ, કાલતો ગૃહ્ણાતિ ભાવતો ગૃહ્ણાતિ ? ગૌતમ ! દ્રવ્યતો ગૃહ્ણાતિ ક્ષેત્રતો ગૃહ્ણાતિ, કાલતો ગૃહ્ણાતિ, ભાવતો ગૃહ્ણાતિ, યાનિ ભદન્ત ! દ્રવ્યતો ગૃહ્ણાતિ તાનિ કિમ્ એક-પ્રદેશિકાનિ ગૃહ્ણાતિ દ્વિપ્રદેશિકાનિ યાવદ્ અનન્તપ્રદેશિકાનિ ગૃહ્ણાતિ ? ગૌતમ ! નો એકપ્રદેશિકાનિ ગૃહ્ણાતિ યાવદ્ નો અસંખ્યેયપ્રદેશિકાનિ ગૃહ્ણાતિ, અનન્તપ્રદેશિકાનિ ગૃહ્ણાતિ, યાનિ ક્ષેત્રતો ગૃહ્ણાતિ તાનિ કિમ્ એકપ્રદેશાવગાઢાનિ ગૃહ્ણાતિ, દ્વિપ્રદેશાવગા-

કરતા હૈ ? (ગોયમા ! ઠિયાઈં ગિળ્હતિ નો અઠિયાઈં ગિળ્હતિ) ગૌતમ ! સ્થિત દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ, અસ્થિત દ્રવ્યોં કો નહીં ગ્રહણ કરતા (જાઈં મંતે ઠિયાઈં ગિળ્હતિ) હૈ ભગવન્ ! જિન સ્થિત દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ (તાઈં કિં દવ્વતો ગિળ્હતિ) ઉનકો કયા દ્રવ્ય સે ગ્રહણ કરતા હૈ (લેત્તઓ ગિળ્હતિ) ક્ષેત્ર સે ગ્રહણ કરતા હૈ (કાલઓ ગિળ્હતિ) કાલસે ગ્રહણ કરતા હૈ । (ભાવઓ ગિ હતિ ?) ભાવ સે ગ્રહણ કરતા હૈ (ગોયમા ! દવ્વઓવિ ગિળ્હતિ) હૈ ગૌતમ ! દ્રવ્ય સે મી ગ્રહણ કરતા હૈ (લેત્તઓ વિ) ક્ષેત્ર સે મી (કાલઓ વિ) કાલ સે મી (ભાવઓ વિ ગિળ્હતિ) ભાવ સે મી ગ્રહણ કરતા હૈ ।

(જાતિં મંતે ! દવ્વઓ ગેળ્હતિ, તાઈં કિં એગપદેસિયાઈં ગિળ્હતિ, દુપદેસિયાઈં જાવ અણંતપપ્પસિયાઈં ગેળ્હતિ ?) હૈ ભગવન્ ! દ્રવ્ય સે જિનકો ગ્રહણ કરતા હૈ, કયા એક પ્રદેશ વાલે ઉન દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ કયા દ્વિપ્રદેશી યાવત્ અનન્તપ્રદેશી દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ ? (ગોયમા ! નો એગપદેસિયાઈં ગેળ્હતિ) હૈ ગૌતમ ! એકપ્રદેશી દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ નહીં કરતા (જાવ નો અસંખેજ્જપપ્પસિયાઈં ગિળ્હતિ) યાવત્ અસંખ્યાતપ્રદેશી દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ નહીં કરતા (અણંતપપ્પસિયાઈં ગેળ્હતિ) અનન્તપ્રદેશી દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ ।

અઠિયાઈં ગિળ્હતિ) હૈ ગૌતમ ! સ્થિત દ્રવ્યને ગ્રહણ કરે છે, અસ્થિત દ્રવ્યને નથી ગ્રહણ કરતા (જાઈં મંતે ! ઠિયાઈં ગિળ્હતિ) હૈ ભગવાન્ ! જે સ્થિત દ્રવ્યોં ગ્રહણ કરે છે (તાઈં કિં દવ્વતો ગિળ્હતિ) તેઓને શુ દ્રવ્યથી ગ્રહણ કરે છે (લેત્તઓ ગિળ્હતિ) ક્ષેત્રથી ગ્રહણ કરે છે (કાલઓ ગિળ્હતિ) કાળથી ગ્રહણ કરે છે (ભાવઓ ગિળ્હતિ ?) ભાવથી ગ્રહણ કરે છે (ગોયમા ! દવ્વઓ વિ ગિળ્હતિ) હૈ ગૌતમ ! દ્રવ્ય થી પણ ગ્રહણ કરે છે (લેત્તઓવિ) ક્ષેત્રથી પણ (કાલઓ વિ) કાળથી પણ (ભાવઓ વિ ગિળ્હતિ) ભાવથી પણ ગ્રહણ કરે છે

(જાતિં મંતે ! દવ્વઓ ગેળ્હતિ, તાઈં કિં એગપદેસિયાઈં ગિળ્હતિ, દુપદેસિયાઈં જાવ અણંતપપ્પસિયાઈં ગેળ્હતિ ?) હૈ ભગવાન્ દ્રવ્યથી જેને ગ્રહણ કરે છે, શું એક પ્રદેશવાળા તે દ્રવ્યોંને ગ્રહણ કરે છે, શુ દ્વિપ્રદેશી યાવત્ અનન્ત પ્રદેશી દ્રવ્યોંને ગ્રહણ કરે છે ? (ગોયમા ! નો એગપદેસિયાઈં ગેળ્હતિ) હૈ ગૌતમ ! એક પ્રદેશી દ્રવ્યને ગ્રહણ નથી કરતા (જાવ નો અસંખેજ્જપપ્પસિયાઈં ગિળ્હતિ) યાવત્ અનપ્રજ્ઞાત પ્રદેશી દ્રવ્યોંને ગ્રહણ નથી

दानि गृह्णाति यावद् असंख्येयप्रदेशान्नाजानि गृह्णाति ? गौतम ! नो एकप्रदेशावगादानि गृह्णाति यावत् नो संख्येयप्रदेशान्नाजानि गृह्णाति, असंख्येयप्रदेशावगादानि गृह्णाति, यानि कालतो गृह्णाति तानि हि एव एकसमयस्थितिकानि गृह्णाति द्विसमयस्थितिकानि गृह्णाति यावद् असंख्येयसमयस्थितिकानि गृह्णाति ? गौतम ! एवसमयस्थितिकानि अपि गृह्णाति द्वि समयस्थितिकान्यपि गृह्णाति यावद् असंख्येयसमयस्थितिकान्यपि गृह्णाति, यानि भावतो गृह्णाति तानि हि वर्णयन्ति गृह्णाति, गन्धवन्ति गृह्णाति, रस (जाइं खेत्तओ गेण्हति) जिन्हें क्षेत्र से ग्रहण करता है (ताइं किं एगपएसोगाढाई गेण्हति) क्या आकाश के एक प्रदेश में अवगाढ उन द्रव्यों को ग्रहण करता है ? (किं दुपएसोगाढाई गेण्हति) क्या दो प्रदेशों में अवगाढ द्रव्यों को ग्रहण करता है ? (जाव असंखेज्जपएसोगाढाई गेण्हति ?) यावत् क्या असंख्यातप्रदेशों में अवगाढ द्रव्यों को ग्रहण करता है ?

(जाइं कालतो गेण्हति) जिन द्रव्यों को काल से ग्रहण करता है (ताइं किं एगसमयठियाइं गेण्हति) क्या एक समय की स्थितिवाले इन द्रव्यों को ग्रहण करता है ? (दुसमयठियाइं गेण्हति ?) क्या दो समय की स्थितिवाले द्रव्यों को ग्रहण करता है ? (जाव असंखेज्जसमयठियाइं गेण्हति ?) यावत् असंख्यात समय की स्थितिवाले द्रव्यों को ग्रहण करता है ? (गोयमा ! एगसमय-ठियाइं पि गेण्हति) हे गौतम ! एक समय की स्थिति वाले द्रव्यों को भी ग्रहण करता है (दुसमयठियाइं पि गेण्हति) दो समय की स्थिति वालों को भी ग्रहण करता है । (जाव असंखेज्जसमयठियाइं पि गेण्हति) यावत् असंख्यातसमय की स्थिति वालों को भी ग्रहण करता है ।

करता (अणत्तपएसियाइं गेण्हति) अनन्त प्रदेशी द्रव्योंने अरुण्णु करे छे

(जाइं खेत्तओ गेण्हति) जेओने क्षेत्री अरुण्णु करे छे (ताइं किं एगपएसोगाढाई गेण्हति) शु आकाशना ओक प्रदेशमा अवगाढ ते द्रव्योंने अरुण्णु करे छे ? (किं दुपएसो गाढाई गेण्हति ?) शु जे प्रदेशोमा अवगाढ द्रव्योंने अरुण्णु करे छे ? (जाव असंखेज्जपएसो गाढाई गेण्हति ?) यावत् शु असंख्यात प्रदेशोमा अवगाढ द्रव्योंने अरुण्णु करे छे ?

(जाइं कालतो गेण्हति) जे द्रव्योंने काली अरुण्णु करे छे (ताइं किं एगसमय ठियाइं गेण्हति) शु ओक समयनी स्थितिवाणा ते द्रव्योंने अरुण्णु करे छे ? (दुसमय-ठियाइं गेण्हति ?) शु जे समयनी स्थितिवाणा द्रव्योंने अरुण्णु करे छे ? (जाव असंखेज्ज-समयठियाइं पि गेण्हति) हे गौतम ! ओक समयनी स्थितिवाणा द्रव्योंने पणु अरुण्णु करे छे (दुसमयठियाइं पि गेण्हति) जे समयनी स्थितिवाणाने पणु अरुण्णु करे छे (जाव असंखेज्ज-समयठियाइं पि गेण्हति) यावत् असंख्यात समयनी स्थितिवाणाने पणु अरुण्णु करे छे

વન્તિ ગૃહ્ણાતિ, સ્પર્શવન્તિ ગૃહ્ણાતિ ? ગૌતમ ! વર્ણવન્ત્યપિ યાવત્ સ્પર્શવન્ત્યપિ ગૃહ્ણાતિ, યાનિ ભાવતો વર્ણવન્ત્યપિ ગૃહ્ણાતિ તાનિ કિમ્ એકવર્ણાનિ ગૃહ્ણાતિ, યાવત્-પશ્ચ-વર્ણાનિ ગૃહ્ણાતિ ? ગૌતમ ! ગ્રહણદ્રવ્યાણિ પ્રતીત્ય એકવર્ણાન્યપિ ગૃહ્ણાતિ યાવત્ પશ્ચવર્ણા-ન્યપિ ગૃહ્ણાતિ, સર્વ ગ્રહણં પ્રતીત્ય નિયમાત્ પશ્ચવર્ણાનિ ગૃહ્ણાતિ-તદ્વથા-દૃષ્ટ્યાનિ નીલાનિ લોહિતાનિ હરિદ્રાણિ શુક્લાનિ યાનિ વર્ણતઃ કૃષ્ણાનિ તાનિ કિમ્ એકાણકાલ-

(જાહં ભાવતો ગિણ્હહ) જિન દ્રવ્યોં કો ભાવ સે ગ્રહણ કરતા હૈ (નાહં કિં ઘણમંતાહં ગેણ્હતિ) કયા વર્ણવાન્ દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ (ગંધમંતાહં, રસમં-તાહં, ફાસમંતાહં ગેણ્હતિ ? (ગંધ વાલે, રસ વાલે, સ્પર્શ વાલે દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ ? (ગોયમા ! ઘણમંતાહં પિ જાવ ફાસમંતાહં પિ ગેણ્હતિ) હે ગૌતમ ! વર્ણ વાલે મી યાવત્ સ્પર્શ વાલે મી દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ ।

(જાહં ભાવતો ઘણમંતાહં પિ ગેણ્હતિ) વર્ણ વાલે મી જિન દ્રવ્યોં કો ભાવ સે ગ્રહણ કરતા હૈ (તાહં કિં એગઘણાહં ગેણ્હતિ જાવ પંચ ઘણાહં ગેણ્હતિ ?) કયા એક વર્ણવાલે દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ યાવત્ પાંચોં વર્ણોં વાલે દ્ર-વ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ ? (ગોયમા ! ગ્રહણદ્વાહં પઠુચ્ચ) હે ગૌતમ ! ગ્રહણદ્રવ્યોં કો અપેક્ષા એગઘણાહં પિ ગેણ્હહ) એક વર્ણ વાલોં કો મી ગ્રહણ કરતા હૈ (જાવ પંચઘણા-હંપિ ગેણ્હતિ) યાવત્ પાંચોં વર્ણોં વાલે દ્રવ્યોં કો મી ગ્રહણ કરતા હૈ (સઘ્વગ-ગ્રહણં પઠુચ્ચ નિયમા પંચઘણાહં ગેણ્હતિ) સર્વગ્રહણ કી અપેક્ષા નિયમ સે પાંચોં વર્ણોં વાલે દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ (નં જહા-કાલાહં, નીલાહ, લોહિયાહ, હાલિ-દ્વાહ, સુક્કિલાહં) વહ હસ પ્રકાર-કાલે, નીલે, લાલ, પીલે ઓર શુક્લ દ્રવ્યોં કો (જાહં ઘણઓ કાલાહં ગિણ્હતિ) વર્ણ સે કાલે જિન દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા

(જાહ ભાવતો ગિણ્હહ) એ દ્રવ્યેને ભાવથી અહણ કરે છે (તાહ કિં ઘણમંતાહં ગેણ્હતિ ?) શુ વર્ણવાન્ દ્રવ્યેને અહણ કરે છે (ગંધમંતાહં રસમંતાહ, ફાસમંતાહ, ગેણ્હતિ ?) ગંધવાળા, રસવાળા, સ્પર્શવાળા દ્રવ્યેને અહણ કરે છે ? (ગોયમા ! ઘણમંતાહ વિ જાવ ફાસમંતાહ વિ ગેણ્હતિ) હે ગૌતમ ! વર્ણવાળા પણ યાવત્ સ્પર્શવાળા પણ દ્રવ્યેને અહણ કરે છે

(જાહ ભાવતો ઘણમંતાહ પિ ગેણ્હતિ) વર્ણવાળા પણ એ દ્રવ્યેને ભાવથી અહણ કરે છે (તાહ કિં એગ ઘણાહ જાવ પંચ ઘણાહ ગેણ્હતિ) શુ એક વર્ણવાળા, દ્રવ્યેને અહણ કરે છે યાવત્ પાંચે વર્ણવાળા દ્રવ્યેને અહણ કરે છે ? (ગોયમા ! ગ્રહણદ્વાહ પઠુચ્ચ) હે ગૌતમ ! અહણ દ્રવ્યેની અપેક્ષાએ (એગઘણાહ પિ ગેણ્હહ) એક વર્ણવાળાએને પણ અહણ કરે છે (જાવ પંચ ઘણાહ પિ ગેણ્હતિ) યાવત્ પાંચે વર્ણવાળા દ્રવ્યેને પણ અહણ કરે છે (સઘ્વગગ્રહણ પઠુચ્ચ નિયમા પંચઘણાહ ગેણ્હતિ) સર્વ અહણની અપેક્ષાએ નિયમથી પાંચે વર્ણવાળા દ્રવ્યેને અહણ કરે છે (તં જહા-કાલાહ નીલાહ લોહિયાહ, હાલિદ્વાહં, સુક્કિલાહં) તે આ પ્રકારે કાળા, નીલા, લાલ, પીળા અને સફેદ દ્રવ્યેને પણ અહણ કરે છે.

કાનિ ગૃહ્ણતિ, યાવદ્ અનન્તગુણકાલકાનિ ગૃહ્ણતિ ? ગૌતમ ! એકગુણકાલકાન્યપિ ગૃહ્ણતિ યાવદ્ અનન્તગુણકાલકાન્યપિ ગૃહ્ણાતિ એવ શુક્લાન્યપિ, યાનિ ભાવતો ગન્ધવન્તિ ગૃહ્ણતિ તાનિ કિમ્ એકગન્ધાનિ ગૃહ્ણાતિ દ્વિગન્ધાનિ ગૃહ્ણાતિ ? ગૌતમ ! ગ્રહણ દ્રવ્યાણિ પ્રતીત્ય એકગન્ધાન્યપિ દ્વિગન્ધાન્યપિ ગૃહ્ણાતિ, સર્વગ્રહણં પ્રતીત્ય નિયમાદ્ દ્વિગન્ધાનિ ગૃહ્ણાતિ, યાનિ ગન્ધતઃ સુરભિગન્ધાનિ ગૃહ્ણાતિ તાનિ કિમ્ એકગુણસુરભિગન્ધાનિ ગૃહ્ણાતિ, યાવત્-અનન્તગુણસુરભિગન્ધાન્યપિ ગૃહ્ણાતિ ? ગૌતમ ! એકગુણસુરભિગન્ધાન્યપિ, યાવદ્

હૈ (તાહં કિં એકગુણકાલાહં ગેષ્ઠતિ જાવ અણંતગુણકાલાહં ગિણ્હતિ ?) કયા એક ગુણ કાલે ડન દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ યાવત્ અનન્તગુણ કાલે દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ ? (ગોયમા ! એકગુણકાલાહં પિ ગિણ્હતિ જાવ અણંતગુણકાલાહં પિ ગેષ્ઠતિ) હે ગૌતમ ! એક ગુણ કાલે દ્રવ્યોં કો ભી ગ્રહણ કરતા હૈ યાવત્ અનન્ત ગુણ કાલે દ્રવ્યોં કો ભી ગ્રહણ કરતા હૈ (એવં જાવ સુક્ષિલ્લાહં પિ) હસી પ્રકાર યાવત્ શુક્લ દ્રવ્યોં કો ભી

(જાહં ભાવઓ ગંધમંતાહં ગિણ્હતિ) ભાવ સે જિન ગંધ વાલે દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ (તાહં કિં એકગંધાહં ગિણ્હતિ, દુગંધાહં ગિણ્હતિ ?) કયા એક ગંધ વાલે દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ ? અથવા દો ગંધવાલે દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ ? (ગોયમા ! ગ્રહણદ્વાહં પદુચ્ચ એકગંધાહં પિ દુગંધાહં પિ ગિણ્હતિ) હે ગૌતમ ! ગ્રહણ દ્રવ્યોં કી અપેક્ષા એક ગંધ વાલોં કો ભી ઓર દો ગંધ વાલોં કો ભી ગ્રહણ કરતા હૈ (સર્વગ્રહણં પદુચ્ચ નિયમા દુગંધાહં ગિણ્હતિ) સર્વગ્રહણ કી અપેક્ષા નિયમ સે દો ગંધ વાલે દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ ।

(જાહં ગંધઓ સુભિગંધાહં ગિણ્હતિ કિં એકગુણસુભિગંધાહં ગિણ્હતિ જાવ

(જાહં વર્ણઓ કાલાહં ગિણ્હતિ) વર્ણઓ કાળા તે દ્રવ્યોંને ગ્રહણ કરે છે (તાહં કિં એકગુણકાલાહં ગેષ્ઠતિ જાવ અણંતગુણકાલાહં ગિણ્હતિ ?) શું એક ગુણ કાળા તે દ્રવ્યોંને ગ્રહણ કરે છે યાવત્ અનન્ત ગુણ કાળા દ્રવ્યોંને ગ્રહણ કરે છે ?

(ગોયમા એકગુણકાલાહં પિ ગિણ્હતિ જાવ અણંતગુણકાલાહં પિ ગેષ્ઠતિ) હે ગૌતમ ! એક ગુણ કાળા દ્રવ્યોંને ગ્રહણ કરે છે, યાવત્ અનન્ત ગુણ કાળા દ્રવ્યોંને પણ ગ્રહણ કરે છે (એવં જાવ સુક્ષિલ્લાહં પિ) એજ પ્રમાણે યાવત્ શુક્લ દ્રવ્યોંને પણ ગ્રહણ કરે છે.

(જાહં ભાવઓ ગંધમંતાહં ગિણ્હતિ) ભાવથી જે ગંધવાળા દ્રવ્યોંને ગ્રહણ કરે છે (તાહં કિં એકગંધાહં ગિણ્હતિ, દુગંધાહં ગિણ્હતિ) શું એક ગંધવાળા દ્રવ્યોંને ગ્રહણ કરે છે અથવા બે ગંધવાળા દ્રવ્યોંને ગ્રહણ કરે છે ? (ગોયમા ! ગ્રહણ દ્વાહં પદુચ્ચ એકગંધાહં પિ દુગંધાહં પિ ગિણ્હતિ) હે ગૌતમ ! ગ્રહણ દ્રવ્યોંની અપેક્ષાએ એક ગંધવાળાઓને પણ અને બે ગંધવાળાઓને પણ ગ્રહણ કરે છે (સર્વગ્રહણં પદુચ્ચ નિયમા દુગંધાહં ગિણ્હતિ) સર્વ ગ્રહણની અપેક્ષાથી નિયમથી બે ગંધવાળા દ્રવ્યોંને ગ્રહણ કરે છે

અનન્તગુણસુરમિગન્ધાન્યપિ ગૃહ્ણાતિ, एवं दुरमिगन्धान्यपि गृह्णाति, यानि भावतो रस-
वन्ति गृह्णाति तानि किम् एकरसानि गृह्णाति यावत् किम् पञ्चरसानि गृह्णाति? गौतम !
ग्रहणं द्रव्याणि प्रतीत्य एकरसान्यपि गृह्णाति, यावत्-पञ्चरसान्यपि गृह्णाति, सर्वग्रहणं
प्रतीत्य नियमात् पञ्चरसानि गृह्णाति, यानि रसवस्तिक्तरसानि गृह्णाति तानि किम् एक-
अणंतगुण सुबिभगंधाहं पि गिण्हति ?) ગંધ સે સુગંધિન જિન દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ
કરતા હૈ, કયા એક ગુણ સુગંધિત દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ યાવત્ અનન્ત-
ગુણ ? (ગોયમા એગગુણ સુબિભગંધાહં પિ જાવ અણંતગુણસુબિભગંધાહં પિ ગેણ્હહ)
હે ગૌતમ ! એકગુણસુગંધિત દ્રવ્યોં કો બી યાવત્ અનન્તગુણ સુગંધિત દ્રવ્યોં કો
બી ગ્રહણ કરતા હૈ (એવં દુભિભગંધાહં પિ ગેણ્હતિ) હસી પ્રકાર દુર્ગંધ ચાલોં કો બી
ગ્રહણ કરતા હૈ ।

(જાહં ભાવઓ રસમંતાહં ગેણ્હતિ તાહં કિં એગરસાહં ગિણ્હતિ જાવ કિં
પંચરસાહં ગેણ્હતિ ?) ભાવ સે રસ ચાલે જિન દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ, કયા
એક રસ ચાલે દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ યાવત્ કયા પાંચ રસ ચાલે દ્રવ્યોં કો
ગ્રહણ કરતા હૈ ? (ગોયમા ! ગ્રહણદ્રવ્યાહ પહુચ્ચ એગરસાહ પિ ગિણ્હતિ જાવ
પંચરસાહં પિ ગેણ્હતિ ?) હે ગૌતમ ! ગ્રહણદ્રવ્યોં કી અપેક્ષા એક રસ ચાલે દ્રવ્યોં
કો બી ગ્રહણ કરતા હૈ યાવત્ પાંચ રસ ચાલે દ્રવ્યોં કો બી ગ્રહણ કરતા હૈ
(સંવગગ્રહણં પહુચ્ચ નિયમા પંચરસાહં ગેણ્હતિ) સર્વ ગ્રહણ કી અપેક્ષા નિયમ
સે પાંચોં રસોં ચાલે દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ

(જાહં રસઓ તિત્તરસાહ ગેણ્હતિ) રસ સે તિત્ત રસચાલે જિન દ્રવ્યોં કો

(જાહ ગંધઓ સુબિભગંધાહ ગિણ્હહ તાહં કિં એગગુણસુબિભગંધાહં ગિણ્હતિ જાવ
અણંતગુણસુબિભગંધાહ પિ ગિણ્હતિ ?) ગંધથી સુગંધિત દ્રવ્યોંને ગ્રહણ કરે છે તે શુ
એક શુભ સુગંધિત દ્રવ્યોંને ગ્રહણ કરે છે ? યાવત્ અનન્ત શુભ સુગંધિત દ્રવ્યોંને ગ્રહણ
કરે છે ? (ગોયમા ! એગગુણસુબિભગંધાહ પિ જાવ અણંતગુણસુબિભગંધાહં પિ ગેણ્હહ) હે
ગૌતમ ! એક શુભ સુગંધિત દ્રવ્યોંને પણ યાવત્ અનન્તશુભ સુગંધિત દ્રવ્યોંને પણ ગ્રહણ
કરે છે (એવં દુભિભ ગંધાહ વિ ગેણ્હતિ) એજ પ્રકાર દુર્ગંધવાળાઓંને પણ ગ્રહણ કરે છે

(જાહ ભાવઓ રસમંતાહં ગેણ્હતિ તાહં કિં એગ રસાહં ગિણ્હતિ જાવ કિં પંચરસાહં
ગેણ્હતિ ?) ભાવથી રસવાળા બે દ્રવ્યોંને ગ્રહણ કરે છે, શુ એક રસવાળા દ્રવ્યોંને
ગ્રહણ કરે છે યાવત્ શુ પાંચ રસવાળા દ્રવ્યોંને ગ્રહણ કરે છે ? (ગોયમા ! ગ્રહણદ્રવ્યાહં
પહુચ્ચ એગ રસાહં પિ ગિણ્હતિ જાવ પંચરસાહં પિ ગેણ્હતિ ?) હે ગૌતમ ! ગ્રહણ દ્રવ્યોંની
અપેક્ષાએ એક રસવાળા દ્રવ્યોંને પણ ગ્રહણ કરે છે, યાવત્ પાંચ રસવાળા દ્રવ્યોંને પણ
ગ્રહણ કરે છે (સંવગગ્રહણં પહુચ્ચ નિયમા પંચ રસાહ ગેણ્હતિ) સર્વ ગ્રહણની અપેક્ષાએ
નિયમથી પણ રસવાળા દ્રવ્યોંને ગ્રહણ કરે છે

गुणतिक्तरसानि गृह्णाति, यावद् अनन्तगुणतिक्तरसानि गृह्णाति ? गौतम ! एकगुणतिक्तान्यपि गृह्णाति यावत् अनन्तगुणतिक्तान्यपि गृह्णाति, एवं यावद् मधुररसः, यानि भावतः स्पर्शवन्ति गृह्णाति तानि किम् एक स्पर्शानि गृह्णाति, यावद् अष्ट स्पर्शान्यपि गृह्णाति ? गौतम ! ग्रहणद्रव्याणि प्रतीत्य नो एकस्पर्शानि गृह्णाति, द्वि स्पर्शानि गृह्णाति, यावत् त्रिस्पर्शानि, चतुःस्पर्शानि गृह्णाति, नो पञ्चस्पर्शानि गृह्णाति, यावत् नो अष्टस्पर्शानि गृह्णाति, सर्व-

ग्रहण करता है (ताह् किं एगगुणतिक्तरसाहं गिण्हति जाव अणंतगुणतिक्तरसाहं गिण्हति ?) क्या एक गुण तिक्त रस वाले द्रव्यों को ग्रहण करता है, यावत् अनन्तगुण तिक्त द्रव्यों को ग्रहण करता है ? (गोयमा ! एगगुणतिक्ताहं पि गिण्हति जाव अणंतगुणतिक्ताहं पि गिण्हति) हे गौतम ! एक गुण तिक्त रसवाले द्रव्यों को भी ग्रहण करता है, यावत् अनन्तगुण तिक्त द्रव्यों को भी ग्रहण करता है । (एव जाव मधुररसो) इसी प्रकार यावत् मधुर रस तक ।

(जाहं भावतो फास मंताहं गेण्हति ताहं किं एगफासाहं गेण्हति जाव अट्ट फासाहं गिण्हति ?) भाव से जिन स्पर्श वाले द्रव्यों को ग्रहण करता है क्या एक स्पर्शवाले उन द्रव्यों को ग्रहण करता है यावत् आठ स्पर्श वाले द्रव्यों को ग्रहण करता है ? (गोयमा ! गहणद्रव्वाहं पडुच्च णो एगफासाहं गिण्हति दुफासाहं गिण्हति जाव चउफासाहं गेण्हति) हे गौतम ! ग्रहणद्रव्यों की अपेक्षा एक स्पर्शवाले द्रव्यों को नहीं ग्रहण करता, दो स्पर्श वालों को ग्रहण करता है यावत् चार स्पर्श वालों को ग्रहण करता है (णो पंचफासाहं गेण्हति) पांच स्पर्श वालों को नहीं ग्रहण करता (जाव नो अट्टफासाहं गेण्हति) यावत् न आठ

(जाह रसओ तिक्तरसाहं गिण्हति) रसथी तिक्त रसवाणा ने द्रव्येने अरुण्णु करे छे (ताह किं एगगुणतिक्तरसाहं गिण्हति जाव अणंतगुणतिक्तरसाहं गिण्हति) शुं ओठ शुण्णु तिक्त रसवाणा द्रव्येने अरुण्णु करे छे, यावत् अनन्त शुण्णु तिक्त द्रव्येने अरुण्णु करे छे (गोयमा ! एगगुणतिक्ताहं पि गिण्हति जाव अणंतगुणतिक्ताहं पि गिण्हति) छे गौतम ! ओठ शुण्णु तिक्त द्रव्येने अरुण्णु करे छे, यावत् अनन्त शुण्णु तिक्त द्रव्येने पण्णु अरुण्णु करे छे (एवं जाव मधुररसो) ओ प्रकारे यावत् मधुर रस सुधी

(जाह भावतो फासमंताहं गेण्हति ताह किं एग फासाहं गेण्हति जाव अट्ट फासाहं गिण्हति ?) भावथी ने स्पर्शवाणा द्रव्येने अरुण्णु करे छे शुं ओठ स्पर्शवाणा द्रव्येने अरुण्णु करे छे यावत् आठ स्पर्शवाणा द्रव्येने अरुण्णु करे छे ?

(गोयमा ! गहणद्रव्वाहं पडुच्च णो एग फासाहं गिण्हति दुफासाहं गिण्हति जाव चउ फासाहं गेण्हति) छे गौतम ! अरुण्णु द्रव्येनी अपेक्षाओ ओठ स्पर्शवाणा द्रव्येने नथी अरुण्णु करता, ओ स्पर्शवाणाने अरुण्णु करे छे. यावत् चार स्पर्शवाणाओने अरुण्णु करे छे (णो पंच फासाहं गेण्हति) पञ्च स्पर्शवाणाओने नथी अरुण्णु करता (जाव नो अट्ट फासाहं

ગ્રહણં પ્રતીત્ય નિયમાત્ ચતુઃસ્પર્શાનિ ગૃહ્ણાતિ, તદ્વથા-શીત સ્પર્શાનિ ગૃહ્ણાતિ, ઉષ્ણસ્પર્શાનિ, સ્નિગ્ધસ્પર્શાનિ, રૂક્ષ સ્પર્શાનિ ગૃહ્ણાતિ, યાનિ સ્પર્શતઃ શીતાનિ ગૃહ્ણાતિ તાનિ કિમ્ એકગુણશીતાનિ ગૃહ્ણાતિ યાવદ્ અનન્તગુણશીતાનિ ગૃહ્ણાતિ ? ગૌતમ ! એકગુણશીતાન્યપિ ગૃહ્ણાતિ, યાવદ્ અનન્તગુણશીતાન્યપિ ગૃહ્ણાતિ, એવમ્ ઉષ્ણસ્નિગ્ધરૂક્ષાણિ યાવદ્ અનન્તગુણાન્યપિ ગૃહ્ણાતિ, યાનિ મદન્ત ! યાવદ્ અનન્તગુણરૂક્ષાણિ ગૃહ્ણાતિ તાનિ કિં

સ્પર્શ-વાલોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ (સત્ત્વગ્રહણં પદુચ્ચ નિયમા ચઉપાસાઈં ગેળ્હતિ) સર્વગ્રહણ કી અપેક્ષા નિયમ સે ચાર સ્પર્શ વાલોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ (તં જહા-સીયપાસાઈં ગેળ્હતિ, ઉસિણપાસાઈ, ણિદ્ધપાસાઈં, લુક્કલપાસાઈં ગેળ્હતિ) વહ્ હૈસ પ્રકાર-શીત સ્પર્શ વાલોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ, ઉષ્ણ સ્પર્શ વાલોં કો, સ્નિગ્ધ સ્પર્શ વાલોં કો, રૂક્ષ સ્પર્શ વાલોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ (જાઈં પાસતો સીતાઈં ગિળ્હતિ તાઈં કિં એકગુણસીતાઈં ગેળ્હતિ જાવ અણંતગુણસીતાઈં) સ્પર્શ સે જિન શીત દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ, કયા એકગુણ શીત દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ યાવત્ અનન્તગુણ શીત દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા (ગોચમા ! એકગુણ સીતાઈંપિ ગેળ્હતિ જાવ અણંત ગુણસીતાઈંપિ ગેળ્હતિ) હૈ ગૌતમ ! એકગુણ શીતોં કો ભી ગ્રહણ કરતા હૈ યાવત્ અનન્તગુણ શીતોં કો ભી ગ્રહણ કરતા હૈ (એવં ઉસિણણિદ્ધલુક્કલાઈં) હસી પ્રકાર ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ ઓર રૂક્ષ સ્પર્શ કો (જાવ અણંતગુણાઈંપિ ગિળ્હતિ) યાવત્ અનન્તગુણ વાલોં કો ભી ગ્રહણ કરતા હૈ ।

(જાઈં મંતે ! જાવ અણંતગુણલુક્કલાઈં ગેળ્હતિ, તાઈં કિં પુટ્ટાઈં ગેળ્હતિ, અપુટ્ટાઈં ગેળ્હતિ ?) હૈ ભગવન્ ! જિન યાવત્ અનન્તગુણ રૂક્ષ દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા

ગેળ્હતિ) યાવત્ આઠ સ્પર્શવાળાને ગ્રહણ નથી કરતા (સત્ત્વગ્રહણં પદુચ્ચ નિયમા ચઉપાસાઈં ગેળ્હતિ) સર્વ ગ્રહણની અપેક્ષાએ નિમમથી ચાર સ્પર્શવાળાઓને ગ્રહણ કરે છે તે જહા-સીયપાસાઈં ગેળ્હતિ, ઉસિણ પાસાઈં ગેળ્હતિ, ણિદ્ધ પાસાઈ, લુક્કલ પાસાઈ ગેળ્હતિ) તે આ પ્રકારે-શીત સ્પર્શવાળાઓને ગ્રહણ કરે છે, ઉષ્ણ સ્પર્શવાળાઓને ગ્રહણ કરે છે, સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળાઓને ગ્રહણ કરે છે, રૂક્ષ સ્પર્શવાળાઓને ગ્રહણ કરે છે (જાઈં પાસતો સીતાઈં ગિળ્હતિ તાઈં કિં એકગુણસીતાઈં ગેળ્હતિ જાવ અણંતગુણસીતાઈં ગેળ્હતિ ?) સ્પર્શથી જે શીત દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે, શું એકગુણ શીત દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે યાવત્ અનન્ત ગુણ શીત દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે ? (ગોચમા ! એકગુણસીતાઈં પિ ગેળ્હતિ જાવ અણંતગુણસીતાઈં પિ ગેળ્હતિ ?) હૈ ગૌતમ ! એક ગુણ શીતોને પણ ગ્રહણ કરે છે યાવત્ અનન્ત ગુણ શીતોને પણ ગ્રહણ કરે છે (એવં ઉસિણ ણિદ્ધ લુક્કલાઈં) એ પ્રકારે ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ સ્પર્શવાળાઓને (જાવ અણંત ગુણાઈં પિ ગિળ્હતિ) યાવત્ અનન્ત ગુણ વાળાઓને પણ ગ્રહણ કરે છે

(જાઈં મંતે ! જાવ અણંતગુણલુક્કલાઈં ગેળ્હતિ, તાઈં કિં પુટ્ટાઈં ગેળ્હતિ, અપુટ્ટાઈં ગેળ્હતિ ?) હૈ ભગવન્ ! જે યાવત્ અનન્ત ગુણ રૂક્ષ દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે, શું તે સ્પૃહ

સ્પૃષ્ટાણિ ગૃહ્ણતિ, અસ્પૃષ્ટાણિ ગૃહ્ણતિ ? ગૌતમ ! સ્પૃષ્ટાણિ ગૃહ્ણતિ, નો અસ્પૃષ્ટાણિ ગૃહ્ણતિ
યાણિ મદન્ત ! સ્પૃષ્ટાણિ ગૃહ્ણતિ તાણિ કિમ્ અવગાઢાણિ ગૃહ્ણતિ અનવગાઢાણિ ગૃહ્ણતિ ?
ગૌતમ ! અવગાઢાણિ ગૃહ્ણતિ, નો અનવગાઢાણિ ગૃહ્ણતિ, યાણિ મદન્ત ! અવગાઢાણિ
ગૃહ્ણતિ તાણિ કિમ્ અનન્તરાવગાઢાણિ ગૃહ્ણતિ પરમ્પરાવગાઢાણિ ગૃહ્ણતિ ? ગોયમા ! અનન્તરા-
વગાઢાણિ ગૃહ્ણતિ, નો પરમ્પરાવગાઢાણિ ગૃહ્ણતિ, યાણિ મદન્ત ! અનન્તરાવગાઢાણિ ગૃહ્ણતિ
હૈ, કયા ડન સ્પૃષ્ટ દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ યા અસ્પૃષ્ટ દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા
હૈ ? (ગોયમા ! પુઢાઢં ગેખ્હતિ, નો અપુઢાઢં ગેખ્હતિ) હૈ ગૌતમ ! સ્પૃષ્ટ દ્રવ્યોં કો
ગ્રહણ કરતા હૈ, અસ્પૃષ્ટ દ્રવ્યોં કો નહીં ગ્રહણ કરતા (જાઢં મંતે પુઢાઢં ગેખ્હતિ
તાઢં કિ ઓગાઢાઢં ગેખ્હતિ, અણોગાઢાઢં ગેખ્હતિ ?) હૈ મગવન્ ! જિન સ્પૃષ્ટ દ્રવ્યોં
કો ગ્રહણ કરતા હૈ કયા ડન અવગાઢ દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ યા અનવગાઢ
દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ ? (ગોયમા ! ઓગાઢાઢં ગેખ્હતિ, નો અણોગાઢાઢં
ગેખ્હતિ) હૈ ગૌતમ ! અવગાઢ દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ, અનવગાઢ દ્રવ્યોં કો
ગ્રહણ નહીં કરતા ।

(જાઢં મંતે ! ઓગાઢાઢં ગિખ્હતિ તાઢં કિ અણંતરોગાઢાઢં ગેખ્હતિ, પરંપરો-
ગાઢાઢં ગેખ્હતિ ?) હૈ મગવન્ ! જિન અવગાઢ દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ, કયા
અનન્તરાવગાઢ દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ યા પરમ્પરા સે અવગાઢ દ્રવ્યોં કો
ગ્રહણ કરતા હૈ ? (ગોયમા ! અણંતરોગાઢાઢં ગિખ્હતિ, નો પરંપરોગાઢાઢં ગેખ્હતિ)
હૈ ગૌતમ ! અનન્તરાવગાઢ દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ, પરમ્પરાવગાઢ દ્રવ્યોં કો
નહીં ગ્રહણ કરતા (જાઢં મંતે ! અણંતરોગાઢાઢં ગેખ્હતિ) હૈ મગવન્ ! જિન

દ્રવ્યોંને અહ્ણુ કરે છે અથવા અસ્પૃષ્ટ દ્રવ્યોંને અહ્ણુ કરે છે ? (ગોયમા ! પુઢાઢં ગેખ્હતિ,
નો અપુઢાઢં ગેખ્હતિ) હૈ ગૌતમ ! સ્પૃષ્ટ દ્રવ્યોંને અહ્ણુ કરે છે. અસ્પૃષ્ટ દ્રવ્યોંને નથી
અહ્ણુ કરતા

(જાઢં મંતે ! પુઢાઢં ગેખ્હતિ, તાઢં કિ ઓગાઢાઢં ગેખ્હતિ અણોગાઢાઢં ગેખ્હતિ ?) હૈ
ગૌતમ ! જે સ્પૃષ્ટ દ્રવ્યોંને અહ્ણુ કરે છે શુ તે અવગાઢ દ્રવ્યોંને અહ્ણુ કરે છે અથવા
અનવગાઢ દ્રવ્યોંને અહ્ણુ કરે છે ? (ગોયમા ! ઓગાઢાઢં ગેખ્હતિ, નો અણોગાઢાઢં ગેખ્હતિ)
હૈ ગૌતમ ! અવગાઢ દ્રવ્યોંને અહ્ણુ કરે છે, અનવગાઢ દ્રવ્યોંને અહ્ણુ નથી કરતા

(જાઢં મંતે ! ઓગાઢાઢં ગેખ્હતિ તાઢં કિ અણંતરોગાઢાઢં ગેખ્હતિ પરંપરોગાઢાઢં ગેખ્હતિ ?)
હૈ મગવન્ ! જે અવગાઢ દ્રવ્યોંને અહ્ણુ કરે છે, શુ અનન્તરાવગાઢ દ્રવ્યોંને અહ્ણુ કરે
છે અગર પરંપરાથી અવગાઢ દ્રવ્યોંને અહ્ણુ કરે છે ? (ગોયમા ! અણંતરોગાઢાઢં ગિખ્હતિ
નો પરંપરોગાઢાઢં ગેખ્હતિ) હૈ ગૌતમ ! અનન્તરાવગાઢ દ્રવ્યોંને અહ્ણુ કરે છે પરંપરાવ-
ગાઢ દ્રવ્યોંને અહ્ણુ નથી કરતા

(જાઢં મંતે ! અણંતરોગાઢાઢં ગેખ્હતિ) હૈ મગવન્ ! જે અનન્તરાવગાઢ દ્રવ્યોંને અહ્ણુ કરે

મદન્ત ! તાનિ કિમ્ અણૂનિ યૃક્ષાતિ ? બાદરાણિ યૃક્ષાતિ ? ગૌતમ ! અણૂન્યપિ યૃક્ષાતિ બાદરા-
પ્યપિ યૃક્ષાતિ, યાનિ મદન્ત ! અણૂનિ યૃક્ષાતિ તાનિ કિમ્ ઊર્ધ્વ યૃક્ષાતિ ? અધો યૃક્ષાતિ ? તિર્યક્
યૃક્ષાતિ ? ગૌતમ ! ઊર્ધ્વમપિ યૃક્ષાતિ, અધોઽપિ યૃક્ષાતિ, તિર્યગપિ યૃક્ષાતિ, યાનિ મદન્ત !
ઊર્ધ્વમપિ યૃક્ષાતિ અધોઽપિ યૃક્ષાતિ તિર્યગપિ યૃક્ષાતિ તાનિ કિમ્ આદૌ યૃક્ષાતિ મધ્યે યૃક્ષાતિ-
પર્યવસાને યૃક્ષાતિ ? ગૌતમ ! આશ્વાવપિ યૃક્ષાતિ મધ્યેઽપિ યૃક્ષાતિ પર્યવસાનેઽપિ યૃક્ષાતિ,

અનન્તરાવગાદ દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ (તાઈં મંતે ! કિં અણૂંં ગેળ્હતિ, બાય-
રાઈં ગેળ્હતિ ?) હૈ ભગવન્ ! કયા ઉન અણુદ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ યા બાદર
દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ ? (ગોયમા ! અણૂંંપિ ગેળ્હતિ, બાયરાઈંપિ ગેળ્હતિ) હૈ
ગૌતમ ! અણુદ્રવ્યોં કો ભી ગ્રહણ કરતા હૈ બાદર દ્ર વ્યોં કો ભી ગ્રહણ કરતા હૈ ।

(જાઈં મંતે ! અણૂંં ગેળ્હતિ તાઈં કિં ઉઢુંં ગેળ્હતિ, અધે ગેળ્હતિ, તિરિયં
ગેળ્હતિ ?) હૈ ભગવન્ ! જિન અણુદ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ, કયા ઉન્હેં ઊર્ધ્વ,
અધઃ ઓર તિછેં ગ્રહણ કરતા હૈ ? (ગોયમા ! ઉઢુંંપિ ગેળ્હતિ, અધેષિ ગેળ્હતિ,
તિરિયંપિ ગેળ્હતિ) હૈ ગૌતમ ! ઊર્ધ્વ ભી ગ્રહણ કરતા હૈ, અધઃ અર્થાત્ નીચે ભી
ગ્રહણ કરતા હૈ, તિછેં ભી ગ્રહણ કરતા હૈ ।

(જાઈં મંતે ! ઉઢુંંપિ ગેળ્હતિ, અધે વિ ગેળ્હતિ, તિરિયં પિ ગેળ્હતિ) હૈ ભગ-
વન્ ! જિન ઊર્ધ્વ, અધઃ, તિર્યક્ દ્રવ્યોં કો ભી ગ્રહણ કરતા હૈ (તાઈં કિં આદિ
ગેળ્હતિ, મઙ્ગ્લે ગેળ્હતિ, પઙ્ગ્લવસાણે ગેળ્હતિ ?) કયા ઉન્હેં આદિ મેં, મધ્ય યા
અન્ત મેં ગ્રહણ કરતા હૈ ? (ગોયમા ! આદિં પિ ગેળ્હતિ, મઙ્ગ્લે પિ ગેળ્હતિ, પઙ્ગ્લ-
વસાણેષિ ગેળ્હતિ) હૈ ગૌતમ ! આદિ મેં ભી ગ્રહણ કરતા હૈ, મધ્ય મેં ભી ગ્રહણ
કરતા હૈ, પર્યવસાન મેં ભી ગ્રહણ કરતા હૈ ।

છે (તાઈ મંતે ! કિ અણૂંં ગેળ્હતિ, બાયરાઈ ગેળ્હતિ ?) હે ભગવન્ ! શુ એ અણુ દ્રવ્યોને
ગ્રહણ કરે છે અગર બાદર દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે ? (ગોયમા ! અણૂંં પિ ગેળ્હતિ બાયરાઈં
પિ ગેળ્હતિ) હે ગૌતમ ! અણુદ્રવ્યોને પણ ગ્રહણ કરે છે, બાદર દ્રવ્યોને પણ ગ્રહણ કરે છે

(જાઈં મંતે ! અણૂંં ગેળ્હતિ તાઈ કિં રહ્ત ગેળ્હતિ અધે ગેળ્હતિ, તિરિયં ગેળ્હતિ ?) હે
ભગવન્ ! એ અણુ દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે, શુ એમને ઊર્ધ્વ અથ અને તિર્યાં ગ્રહણ કરે છે ?
(ગોયમા ! રહ્તં પિ ગેળ્હતિ અધે પિ ગેળ્હતિ, તિરિયં પિ ગેળ્હતિ) હે ગૌતમ ! ઊર્ધ્વ પણ
ગ્રહણ કરે છે, અધઃ અર્થાત્ નીચે પણ ગ્રહણ કરે છે, તિર્યાં પણ ગ્રહણ કરે છે

(જાઈ મંતે ! રહ્ત પિ ગેળ્હતિ, અધેષિ ગેળ્હતિ, તિરિયપિ ગેળ્હતિ) હે ભગવન્ ! એ
ઊર્ધ્વ, અથ તિર્યક્ દ્રવ્યોને પણ ગ્રહણ કરે છે (તાઈં કિ આદિં ગેળ્હતિ, મઙ્ગ્લે ગેળ્હતિ
પઙ્ગ્લવસાણે ગેળ્હતિ ?) શુ તેઓને આદિમા, મધ્યમા અગર અન્તમા ગ્રહણ કરે છે ? (ગોયમા !
આદિ પિ ગેળ્હતિ, મઙ્ગ્લે પિ ગેળ્હતિ પઙ્ગ્લવસાણે વિ ગેળ્હતિ) હે ગૌતમ ! આદિમા પણ
ગ્રહણ કરે છે મધ્યમા પણ ગ્રહણ કરે છે, પર્યવસાનમા પણ ગ્રહણ કરે છે

યાનિ મદન્ત ! અદાવપિ ગૃહ્ણતિ મધ્યેડપિ ગૃહ્ણતિ પર્યગસાનેડપિ ગૃહ્ણતિ, તાનિ કિમ્ સ્વવિપ-
યાન્ ગૃહ્ણતિ અવિપયાન્ ગૃહ્ણતિ ? ગૌતમ ! સ્વવિપયાન્ ગૃહ્ણતિ નો અવિપયાન્ ગૃહ્ણતિ, યાનિ
મદન્ત ! સ્વવિપયાન્ ગૃહ્ણતિ તાનિ કિમ્ આનુપૂર્વ્યા ગૃહ્ણતિ, અનાનુપૂર્વ્યા ગૃહ્ણતિ ? ગૌતમ !
આનુપૂર્વ્યા ગૃહ્ણતિ નો અનાનુપૂર્વ્યા ગૃહ્ણતિ, યાનિ મદન્ત ! આનુપૂર્વ્યા ગૃહ્ણતિ તાનિ કિં
ત્રિદિશિ ગૃહ્ણતિ યાવત્ પદ્દિશિ ગૃહ્ણતિ ? ગૌતમ ! નિયમાત્ પદ્દિશિ ગૃહ્ણતિ, સ્પૃષ્ટાવગાઢા-
નન્તરમ્ અણુશ્ચ તથા વાદરશ્ચોર્દ્ધમધઃ । આદિવિપયાનુપૂર્વીમ્ નિયમાત્તથા પદ્દિશિ ચૈવ ॥૬૦ ॥

(જાહં મંતે ! આદિં પિ ગેળ્હતિ, મજ્ઞેપિ ગેળ્હતિ, પજ્જવસાણે વિ ગેળ્હહ, તાહં
કિં સવિસે ગિળ્હતિ, અવિસે ગિળ્હતિ ?) હે ભગવન્ ! જિન દ્રવ્યોં કો આદિ
મેં ભી ગ્રહણ કરતા હૈ, મધ્ય મેં ભી ગ્રહણ કરતા હૈ, અન્ત મેં ભી ગ્રહણ કરતા હૈ,
કયા ઉન સ્વ ગોચર દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ યા અવિષય-સ્વાગોચર દ્રવ્યોં કો
ગ્રહણ કરતા હૈ ? (ગોયમા ! સવિસે ગિળ્હતિ, નો અવિસે ગિળ્હતિ) હે ગૌતમ !
સ્વગોચર દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ, સ્વાગોચર દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ નહીં કરતા ।

(જાહં મંતે ! સવિસે ગેળ્હતિ તાહં કિં આણુપુલ્લિં ગેળ્હતિ, અણાણુપુલ્લિં
ગેળ્હતિ ?) હે ભગવન્ ! જિન સ્વગોચર દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ, કયા આનુ-
પૂર્વી સે ગ્રહણ કરતા હૈ યા અનાનુપૂર્વી સે ગ્રહણ કરતા હૈ ? (ગોયમા ! આણુ-
પુલ્લિં ગેળ્હતિ, નો અણાણુપુલ્લિં ગેળ્હતિ) હે ગૌતમ ! આનુપૂર્વી સે ગ્રહણ કરતા
હૈ, અનાનુપૂર્વી સે ગ્રહણ નહીં કરતા ।

(જાહં મંતે ! આણુપુલ્લિં ગેળ્હતિ તાહં કિં તિદિસિં ગેળ્હતિ જાવ છદિસિં
ગિળ્હતિ ?) હે ભગવન્ ! આનુપૂર્વી સે જિન દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ, ઉન્હેં કયા
ત્રિન દિશાઓં સે ગ્રહણ કરતા હૈ યા છહ દિશાઓં સે ગ્રહણ કરતા હૈ ? (ગોયમા !

(જાહ મંતે ! અદિ પિ ગેળ્હતિ, મજ્ઞેપિ ગેળ્હતિ પજ્જવસાણે વિ ગેળ્હતિ, તાહ કિં
સવિસે ગિળ્હતિ, અવિસે ગિળ્હતિ ?) હે ભગવન્ જે દ્રવ્યોની આદિમા પણુ અહણુ કરે
છે મધ્યમા પણુ અહણુ કરે છે, અન્તમા પણુ અહણુ કરે છે, શુ તે સ્વગોચર દ્રવ્યોને
અહણુ કરે છે. અગર અવિષય-સ્વાગોચર દ્રવ્યોને અહણુ કરે છે ? (ગોયમા ! સવિસે
ગિળ્હતિ નો અવિસે ગિળ્હતિ) હે ગૌતમ ! સ્વગોચર દ્રવ્યોને અહણુ કરે છે, સ્વાગોચર
દ્રવ્યો અહણુ નથી કરતા

(જાહં મંતે ! સવિસે ગેળ્હતિ તાહ કિં આણુપુલ્લિં ગેળ્હતિ, અણાણુપુલ્લિં ગેળ્હતિ ?)
હે ભગવાન્ ! જે સ્વગોચર દ્રવ્યોને અહણુ કરે છે, શુ આનુપૂર્વીથી અહણુ કરે છે અગર
અનાનુપૂર્વીથી અહણુ કરે છે (ગોયમા ! આણુપુલ્લિં ગેળ્હતિ, નો અણાણુપુલ્લિં ગેળ્હતિ) હે
ગૌતમ ! આનુપૂર્વીથી અહણુ કરે છે અનાનુપૂર્વીથી અહણુ નથી કરતા

(જાહ મંતે ! આણુપુલ્લિં ગેળ્હતિ તાહં કિં તિદિસી ગેળ્હતિ જાવ છદિસિ ગિળ્હતિ ?)
હે ભગવાન્ આનુપૂર્વીથી જે દ્રવ્યોને અહણુ કરે છે, તેમને ત્રણ દિશાઓથી અહણુ કરે છે

ટીકા-અથ ભાષા દ્રવ્યગ્રહણાદિ વિષયકસંશયનિરાકરણાર્થમાહ-‘જીવે જાં મંતે ! જાં દવાં માસત્તાપ ગિણ્દાં તાં કિ ઠિયાં ગેણ્દાં અઠિયાં ગેણ્દાં ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મદન્ત ! જીમઃ સ્વલ્પ યાનિ દ્રવ્યાણિ ભાષાત્વેન પરિણમયિતું ગૃહ્ણતિ-ભાષાદ્રવ્યગ્રહણં કરોતિ, તાનિ દ્રવ્યાણિ કિં સ્થિતાનિ-નગમનક્રિયાયુક્તાનિ ગૃહ્ણતિ ? કિં વા અસ્થિતાનિ-ગમનક્રિયાયુક્તાનિ ગૃહ્ણતિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ઠિયાં ગિણ્દાં નો અઠિ-

નિયમા છદિસિં ગેણ્દતિ) હે ગૌતમ ! નિયમ સે છહ દિશાઓ સે ગ્રહણ કરતા હૈ

સંગ્રહણી ગાથા કા અર્થ-(પુટ્ટોગાઢ અણંતર અણૂય તહ વાયરે ય ઉદ્દમદે, આદિ-વિસયાણુપુવ્વિં ણિયમા તહ છદિસિં ચેવ) સ્પૃષ્ટ, અવગાઢ, અનન્તર, અણુ તથા વાદર, ઝઘ્વ, અધઃ, આદિ, વિષય, આનુપૂર્વીં ઔર નિયમ સે ષટ્ દિશાઓ સે ગ્રહણ કરતા હૈ ।

ટીકાર્થ-જીવ પહેલે ભાષાદ્રવ્યોં અર્થાત્ ભાષા વર્ગણા કે પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ, ફિર ઉનકા ભાષા કે રૂપ મેં પરિણમન કરતા હૈ ઔર ફિર ભાષા કે રૂપ મેં ઉન્હે ત્યાગતા હૈ । યહ પહેલે કહા જા ચુકા હૈ । અવ પ્રદન યહ હૈ કિ જિન ભાષા દ્રવ્યોં કો જીવ ગ્રહણ કરતા હૈ, વે કિસ પ્રકાર કે હોતે હૈં ? ઇસ વિષય મેં ઝઠને વાલે અનેક પ્રદનોં કા યહાં સમાધાન કિયા જાતા હૈ ।

ગૌતમચાર્યામી પ્રદન કરતે હૈં-ભગવન્ ! જીવ ભાષા કે રૂપ મેં પરિણત કરને કે લિય જિન દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ, વે સ્થિત અર્થાત્ સ્થિર (હલન-ચલન સે રહિત) હોતે હૈં અથવા અસ્થિત અર્થાત્ ગમનક્રિયા યુક્ત હોતે હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જીવ સ્થિત અર્થાત્ સ્થિર દ્રવ્યોં કો હી ભાષા કે રૂપ

અગર છ દિશાઓથી ગ્રહણ કરે છે ? (ગોયમા ! નિયમા છ દિસિં ગેણ્દતિ) હે ગૌતમ ! નિયમથી છ દિશાઓથી ગ્રહણ કરે છે સંગ્રહણી ગાથા-(પુટ્ટો ગાઢ અણતર અણૂય તહ વાયરે ય ઉદ્દમ મદ વાદિ વિસયાણુપુવ્વિં ણિયમા તહ છદિસિં ચેવ)

સ ગ્રહણી ગાથાનો અર્થ-સ્પૃષ્ટ અવગાઢ, અનન્તર, અણુ તથા વાદર, ઝઘ્વ અધ આદિ, વિષય, આનુપૂર્વીં અને નિયમથી છ દિશાઓથી ગ્રહણ કરે છે.

ટીકાર્થ-જીવ પહેલા ભાષા દ્રવ્યો અર્થાત્ ભાષા વર્ગણાના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે. પછી તેને ભાષાના રૂપમા પરિણમન કરે છે અને પછી ભાષાના રૂપમા તેને ત્યાગી દે છે. એ પહેલાં કેવળાચ્છે છે કેવળ પ્રશ્ન એ છે કે, જે ભાષા દ્રવ્યોને જીવ ગ્રહણ કરે છે, તેઓ કેવી જાતના હોય છે ? એ વિષયમા ઉઠતા અનેક પ્રશ્નોત્તર અહીં સમાધાન કરાય છે-

શ્રી ગૌતમચાર્યામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! જીવ ભાષાના રૂપમા પરિણત કરવાને માટે જે જેને ગ્રહણ કરે છે, તેઓ સ્થિર અર્થાત્ (હલન ચલન વગરના) હોય છે ? અથવા અ અસ્થિર અર્થાત્ ગમન ક્રિયા યુક્ત હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જીવ સ્થિત અર્થાત્ સ્થિર દ્રવ્યોને જ ભાષાના રૂપમા

યાઈ ગિળદડ' સ્થિતાનિ-ગમનક્રિયા ગદિતાનિ દ્રવ્યાણિ માપાત્વેન પરિણમયિતું ગૃહાતિ, નો અસ્થિતાનિ-ગમનક્રિયાયુક્તાનિ દ્રવ્યાણિ માપાત્વેન ગૃહાતિ-આદત્તે દ્વિગમનઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જાડ મંતે ! ટિયાડં ગિળદડ તાડં કિં દવ્યઓ ગિળદડ યંનઓ ગિળદડ કાલઓ ગિળદડ ?’ હે ભગવન્ ! યાનિ સ્થિતાનિ દ્રવ્યાણિ માપાત્વેન પરિણમયિતુ ગૃહાતિ તાનિ કિં દ્રવ્યનો ગૃહાતિ ? કિં ના ક્ષેત્રતો ગૃહાતિ ? કિં ના કાલતો ગૃહાતિ ? કિં ના ભાવતો ગૃહાતિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘દવ્યઓ વિ ગિળદડ સેત્તઓ વિ કાલઆ વિ નિગળદડ’ દ્રવ્યનોડપિ સ્થિતાનિ દ્રવ્યાણિ માપાત્વેન ગૃહાતિ, ક્ષેત્રતોડપિ, કાલતોડપિ સ્થિતા દ્રવ્યાણિ માપાત્વેન ગૃહાતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જાડ મંતે ! દવ્યઓ ગેળદડ તાડં કિં એગપપ-સિયાઈ ગિળદડ દુપ્પસિયાઈ જાવ અણંતપપમિયાડં ગેળદડ ?’ હે ભગવન્ ! યાનિ સ્થિતાનિ દ્રવ્યાણિ દ્રવ્યતો ગૃહાતિ તાનિ કિમ્ એકપ્રદેશિકાનિ ગૃહાતિ ? કિં ના દ્વિપ્રદેશિકાનિ યાવત્-કિં ના ત્રિચતુઃ પચ્ચપદ્ સપ્તાષ્ટ નમ્ દશપ્રદેશિકાનિ, કિં ના સંખ્યેયપ્રદેશિકાનિ, કિં ના અસંખ્યેયપ્રદેશિકાનિ ગૃહાતિ ? કિં ના અનન્તપ્રદેશિકાનિ ગૃહાતિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ મેં પરિણત કરને કે લિણ ગ્રહણ કરના હૈ, અસ્થિત અર્થાત્ ચલતે-હિલતે દ્રવ્યોં કો માપા કે રૂપ મેં પરિણત કરને કે લિણ ગ્રહણ નહીં કરતા ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જિન સ્થિત પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ, ઉન્હેં કયા દ્રવ્ય સે ગ્રહણ કરતા હૈ ? કયા ક્ષેત્ર સે ગ્રહણ કરતા હૈ ? કયા કાલ સે ગ્રહણ કરતા હૈ ? અથવા કયા ભાવ સે ગ્રહણ કરતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સ્થિત દ્રવ્યોં કો દ્રવ્ય સે ભી ગ્રહણ કરતા હૈ, ક્ષેત્ર સે ભી ગ્રહણ કરતા હૈ, કાલ સે ભી ગ્રહણ કરતા હૈ ઓર ભાવ સે ભી ગ્રહણ કરતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જિન્હેં દ્રવ્ય સે ગ્રહણ કરતા હૈ, વે દ્રવ્ય કયા એક-પ્રદેશી હોતે હૈં, ત્રિપ્રદેશી હોતે હૈં યાવત્ કયા અનન્તપ્રદેશી હોતે હૈં ? અર્થાત્ કયા ત્રીનપ્રદેશી, ચાર પ્રદેશવાલે, પાંચ પ્રદેશવાલે, છઠ્ઠ પ્રદેશવાલે, સાતપ્રદેશ

પરિણત કરવા માટે અહંભુ કરે છે, અસ્થિત અર્થાત્ હલન ચલનવાળા દ્રવ્યોને માપાના રૂપમા પરિણત કરવા માટે અહંભુ નથી કરતા

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જે સ્થિત પુદ્ગલોને અહંભુ કરે છે, તેઓને શુ દ્રવ્યથી અહંભુ કરે છે ? શુ ક્ષેત્રથી અહંભુ કરે છે ? શુ કાલથી અહંભુ કરે છે ? અથવા શુ ભાવથી અહંભુ કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ સ્થિત દ્રવ્યોને દ્રવ્યથી પણ અહંભુ કરે છે, ક્ષેત્રથી પણ અહંભુ કરે છે, કાળથી પણ અહંભુ કરે છે અને ભાવથી પણ અહંભુ કરે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જેઓને દ્રવ્યથી અહંભુ કરે છે, તે દ્રવ્યો શુ એક પ્રદેશી હોય છે, દ્વિપ્રદેશી હોય છે યાવત્ શુ અનન્ત પ્રદેશી હોય છે ? અર્થાત્ ત્રણ પ્રદેશી, ચાર પ્રદેશવાળા, પાંચ પ્રદેશવાળા, છ પ્રદેશવાળા, સાતપ્રદેશવાળા, આઠપ્રદેશવાળા

હે ગૌતમ ! 'નો એગપ્પયિયાઈ ગેળ્હઈ જાવ નો અસંખેજ્જપપ્પસિયાઈ ગિળ્હઈ' દ્રવ્યતો નો એક પ્રદેશિકાનિ સ્થિતાનિ દ્રવ્યાણિ માષાત્વેન ગૃહ્ણાતિ, યાવત્-નો દ્વિત્રિ ચતુઃ પચ્ચષટ્સપ્પાઠ નવ દશ પ્રદેશિકાનિ વા દ્રવ્યાણિ માષાત્વેન ગૃહ્ણાતિ, નો સંખ્યેયપ્રદેશિકાનિ વા દ્રવ્યાણિ ગૃહ્ણાતિ નો વો અસંખ્યેયપ્રદેશિકાનિ, વા દ્રવ્યાણિ ગૃહ્ણાતિ અપિતુ- 'અણંતપ્પસિયાઈ ગેળ્હઈ' અનન્તપ્રદેશિકાનિ-અનન્તપરમાણ્વાત્મકાનિ નૈકપરમાણ્વાદિરૂપાણિ દ્રવ્યાણિ દ્રવ્યતો માષાત્વેન ગૃહ્ણાતિ, તથા ચ અનન્તપરમાણુસ્વરૂપાણામેવ દ્રવ્યાણાં માષાત્વેન જીવગ્રહણયોગ્યતા મવતિ, એક-પરમાણ્વાદિરૂપાણાં દ્રવ્યાણાન્તુ સ્વભાવત એવ જીવગ્રહણયોગ્યતામાવાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'જાઈં સ્થેત્ત મો ગેળ્હઈ તાઈંં કિંં એગપ્પસોગાઢાઈંં ગેળ્હઈંં દુપ્પમોગાઢાઈંં ગેળ્હઈંં જાવ અસંખેજ્જપ્પ-સોગાઢાઈંં ગેળ્હઈંં ?' હે મદન્ત ! યાનિ દ્રવ્યાણિ ક્ષેત્રતો માષાત્વેન પરિણમયિતું ગૃહ્ણાતિ તાનિ કિમ્ એકપ્રદેશાવગાઢાનિ ગૃહ્ણાતિ ? કિંં વા દ્વિપ્રદેશાવગાઢાનિ ગૃહ્ણાતિ ? યાવત્-કિંં વા ત્રિ

વાલે, આઠ પ્રદેશવાલે, નૌ પ્રદેશવાલે, દશપ્રદેશવાલે, સંખ્યાતપ્રદેશોંં વાલે, અસંખ્યાતપ્રદેશોંં વાલે અથવા કયા અનન્તપ્રદેશોંં વાલે હોતે હૈંં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જીવ દ્રવ્ય સે એકપ્રદેશો સ્થિત દ્રવ્યોંં કો માષા રૂપ મેં ગ્રહણ નહીં કરતા, યાવત્-દો પ્રદેશી, ત્રીનપ્રદેશી ચાર પ્રદેશી, પાંચ પ્રદેશી, છપ્રદેશી, સાતપ્રદેશી, આઠપ્રદેશી, નૌપ્રદેશી, દશપ્રદેશી દ્રવ્યોંં કો ભી ગ્રહણ નહીં કરતા, સંખ્યાતપ્રદેશી અથવા અસંખ્યાતપ્રદેશી દ્રવ્યોંં કો ભી ગ્રહણ નહીં કરતા, કિન્તુ અનન્તપ્રદેશી દ્રવ્યોંં કો હી ગ્રહણ કરતા હૈ, કયોંં કિ અનન્ત પરમાણુઓંં સે બના હુઆ સ્કંધ હી જીવ કે દ્વારા ગ્રહણ કરને કે યોગ્ય હોતા હૈ । એક પરમાણુ સે લેકર અસંખ્યાતપ્રદેશી દ્રવ્ય તક સ્વભાવ સે હી ગ્રહણ કરને કે અયોગ્ય હોતે હૈંં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જીવ જિન દ્રવ્યોંં કો ક્ષેત્ર સે માષા કે રૂપ મેં પરિણત કરને કે લિપ્ત ગ્રહણ કરતા હૈ, વે દ્રવ્ય કયા આકાશ કે એક પ્રદેશ

નવપ્રદેશવાળા, દશપ્રદેશવાળા, સંખ્યાત પ્રદેશવાળા, અસંખ્યાત પ્રદેશવાળા, અથવા શું અનન્ત પ્રદેશવાળા હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એવ દ્રવ્યથી એક પ્રદેશી સ્થિત દ્રવ્યોને ભાષા રૂપમા અહણુ નથી કરતા યાવત્ જે પ્રદેશી, ત્રણ પ્રદેશી, ચાર પ્રદેશી પાંચ પ્રદેશી, છ પ્રદેશી, સાત પ્રદેશી, આઠ પ્રદેશી, નવ પ્રદેશી, દશ પ્રદેશી દ્રવ્યોને પણ અહણુ નથી કરતા, સંખ્યાત પ્રદેશી અથવા અસંખ્યાત પ્રદેશી દ્રવ્યોને પણ અહણુ નથી કરતા પરન્તુ અનન્ત પ્રદેશી દ્રવ્યોને જ અહણુ કરે છે, કેમકે અનન્ત પરમાણુઓથી બનેલ સ્કંધ જ એવના દ્વારા અહણુ કરવાને યોગ્ય હોય છે એક પરમાણુથી લઇને અસંખ્યાત પ્રદેશી દ્રવ્ય સુધી સ્વભાવથી જ અહણુ કરવાને અયોગ્ય હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એવ જે દ્રવ્યોને ક્ષેત્રથી ભાષાના રૂપમા પરિણત કરવાને માટે અહણુ કરે છે, તે દ્રવ્યોને શું આકાશના એક પ્રદેશમા અવગાઢ થાય છે,

ચતુઃ પંચ પદ્મ સપ્તાષ્ટ નવ દશપ્રદેશાવગાદાનિ દ્રવ્યાણિ ગૃહ્ણાનિ ? કિં વા મન્યેયપ્રદેશાવગાદાનિ દ્રવ્યાણિ ભાષાત્વેન પરિણમયિતું ગૃહ્ણાનિ ? કિં વા અસંખ્યેયપ્રદેશાવગાદાનિ દ્રવ્યાણિ ભાષાત્વેન પરિણમયિતું ગૃહ્ણાતિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘નો ઇમપમ્મોગાદાઠં ગેઠ્ઠઠ જાવ નો સંખેજ્જપ્પમોગાદાઠં ગેઠ્ઠઠ’ નો ક્ષેત્રતઃ ઇદમ્પ્રદેશાવગાદાનિ દ્રવ્યાણિ ભાષાત્વેન પરિણમયિતું ગૃહ્ણાતિ, યાવન્-નો દ્વિ ત્રિ ચતુઃ પંચ પદ્મ સપ્તાષ્ટ નવ દશ પ્રદેશાવગાદાનિ દ્રવ્યાણિ વા ગૃહ્ણાતિ, નો સંખ્યેયપ્રદેશાવગાદાનિ વા દ્રવ્યાણિ ભાષાત્વેન પરિણમયિતું ગૃહ્ણાતિ, અપિ તુ ‘અસંખેજ્જપ્પમોગાદાઠં ગેઠ્ઠઠ’ અસંખ્યેયપ્રદેશાવગાદાનિ દ્રવ્યાણિ ક્ષેત્રતો ભાષાત્વેન પરિણમયિતું ગૃહ્ણાતિ-ઉપાદત્તે, ઇદમ્પ્રદેશાવગાદાના દ્રવ્યગણાં તથાસ્વભાવતયા જીવાનાં ભાષાત્વેન ગ્રહણાયોગ્યત્વાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જાઠં કાલમ્મો ગેઠ્ઠઠ તાઠં કિં ઇમમયટ્ઠિયાઠં ગેઠ્ઠઠ અવગાદ હોતે હે, યા દો આકાશપ્રદેશોં મેં અવગાદ હોતે હેં, યાવત્ કયા તીન, ચાર પાંચ, છહ, સાત, આઠ, નૌ, દશ પ્રદેશોં મેં અવગાદ હોતે હેં, કયા સંખ્યાત-પ્રદેશોં મેં અવગાદ હોતે હેં અથવા કયા અસંખ્યાતપ્રદેશોં મેં અવગાદ હોતે હેં ?

મગવાન્-જીવ જિન દ્રવ્યોં કો ક્ષેત્ર સે ભાષા કે રૂપ મેં પરિણત કરને કે લિપ્ત ગ્રહણ કરતા હૈ, વે આકાશ કે ઇક પ્રદેશ મેં અવગાદ નહીં હોતે, દો, તીન, ચાર, પાંચ, છહ, સાત, આઠ, નૌ, દશ પ્રદેશોં મેં અવગાદ મી નહીં હોતે, સંખ્યાત પ્રદેશોં મેં અવગાદ મી નહીં હોતે, અપિ તુ અસંખ્યાતપ્રદેશોં મેં અવગાદ હોતે હેં । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જો ભાષાદ્રવ્ય લોક કે અસંખ્યાતપ્રદેશોં મેં અવગાદ હોતે હેં, ઉન્હીં કો જીવ ભાષા કે રૂપ મેં પરિણત કરને કે લિપ્ત ગ્રહણ કરતા હૈ । જો ભાષાદ્રવ્ય ઇક દો, દસ યા સંખ્યાતપ્રદેશોં મેં અવગાદ હોતે હેં, વે સ્વભાવ સે હી ગ્રહણ કરને કે યોગ્ય હોતે હેં ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! જીવ કાલ સે જિન ભાષાદ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા

અગર યે આકાશ પ્રદેશોમા અવગાદ થાય છે યાવત્ શુ ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત આઠ નવ, દશ પ્રદેશોમા અવગાદ થાય છે, શુ સખ્યાત પ્રદેશોમા અવગાદ થાય છે અથવા શુ અસખ્યાત પ્રદેશોમા અવગાદ થાય છે ?

શ્રી મગવાન્-એવ જે દ્રવ્યોને ક્ષેત્રથી ભાષના રૂપમા પરિણત કરવાને માટે અહણ કરે છે, તેઓ આકાશના એક પ્રદેશમા અવગાદ નથી થતા, જે, ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ, દશ પ્રદેશોમા અવગાદ પણ નથી થતા, સખ્યાત પ્રદેશોમા અવગાદ પણ નથી થતા, પરન્તુ અસખ્યાત પ્રદેશોમા અવગાદ થાય છે તાત્પર્ય એ છે કે જે ભાષાદ્રવ્ય લોકના અસખ્યાત પ્રદેશોમા અવગાદ થાય છે, તેઓને એવ ભાષાના રૂપમાં પરિણત કરવાને માટે અહણ કરે છે, જે ભાષા દ્રવ્ય એક, જે અગર દશ અગર સખ્યાત પ્રદેશોમા અવગાદ થાય છે, તે સ્વભાવથી જ અહણ કરવાને માટે અયોગ્ય હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! એવ કાળથી જે ભાષા દ્રવ્યોને અહણ કરે છે, તેઓ

હે ગૌતમ ! 'નો એગપ્પસિયાઈં ગેળ્હૃ જાવ નો અસંખેજ્જપ્પસિયાઈં ગિળ્હૃ' દ્રવ્યતો નો એક પ્રદેશિકાનિ સ્થિતાનિ દ્રવ્યાણિ ભાષાત્વેન ગૃહ્ણતિ, યાવત્-નો દ્વિત્રિ ચતુઃ પચ્ચષટ્સપ્પાઠ નવ દશ પ્રદેશિકાનિ વા દ્રવ્યાણિ ભાષાત્વેન ગૃહ્ણતિ, નો સંખ્યેયપ્રદેશિકાનિ વા દ્રવ્યાણિ ગૃહ્ણતિ નો વો અસંખ્યેયપ્રદેશિકાનિ, વા દ્રવ્યાણિ ગૃહ્ણતિ અપિતુ- 'અણંતપ્પસિયાઈં ગેળ્હૃ' અનન્તપ્રદેશિકાનિ-અનન્તપરમાણ્વાત્મકાનિ નૈકપરમાણ્વાદિરૂપાણિ દ્રવ્યાણિ દ્રવ્યતો ભાષાત્વેન ગૃહ્ણતિ, તથા ચ અનન્તપરમાણુસ્પરૂપાણામેવ દ્રવ્યાણાં ભાષાત્વેન જીવગ્રહણયોગ્યતા ભવતિ, એક-પરમાણ્વાદિરૂપાણાં દ્રવ્યાણાન્તુ સ્વમાવત એવ જીવગ્રહણયોગ્યતાભાવાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'જાઈં સ્વેત્ત ઓ ગેળ્હૃ તાઈં કિં એગપ્પસોગાઢાઈં ગેળ્હૃ દુપ્પમોગાઢાઈં ગેળ્હૃ જાવ અસંખેજ્જપ્પસોગાઢાઈં ગેળ્હૃ ?' હે ભદન્ત ! યાનિ દ્રવ્યાણિ ક્ષેત્રતો ભાષાત્વેન પરિણમયિતું ગૃહ્ણતિ તાનિ કિમ્ એકપ્રદેશવગાઢાનિ ગૃહ્ણતિ ? કિં વા દ્વિપ્રદેશવગાઢાનિ ગૃહ્ણતિ ? યાવત્-કિં વા ત્રિ

વાલે, આઠ પ્રદેશવાલે, નૌ પ્રદેશવાલે, દશપ્રદેશવાલે, સંખ્યાતપ્રદેશોં વાલે, અસંખ્યાતપ્રદેશોં વાલે અથવા કયા અનન્તપ્રદેશોં વાલે હોતે હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જીવ દ્રવ્ય સે એકપ્રદેશો સ્થિત દ્રવ્યોં કો ભાષા રૂપ મેં ગ્રહણ નહીં કરતા, યાવત્-દો પ્રદેશી, ત્રીનપ્રદેશી ચાર પ્રદેશી, પાંચ પ્રદેશી, છપ્રદેશી, સાતપ્રદેશી, આઠપ્રદેશી, નૌપ્રદેશી, દશપ્રદેશી દ્રવ્યોં કો ભી ગ્રહણ નહીં કરતા, સંખ્યાતપ્રદેશી અથવા અસંખ્યાતપ્રદેશી દ્રવ્યોં કો ભી ગ્રહણ નહીં કરતા, કિન્તુ અનન્તપ્રદેશી દ્રવ્યોં કો હી ગ્રહણ કરતા હૈ, કયોં કિ અનન્ત પરમાણુઓં સે બના હુઆ સ્કંધ હી જીવ કે દ્વારા ગ્રહણ કરને કે યોગ્ય હોતા હૈ । એક પરમાણુ સે લેકર અસંખ્યાતપ્રદેશી દ્રવ્ય તક સ્વમાવ સે હી ગ્રહણ કરને કે અયોગ્ય હોતે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જીવ જિન દ્રવ્યોં કો ક્ષેત્ર સે ભાષા કે રૂપ મેં પરિણત કરને કે લિપ્ત ગ્રહણ કરતા હૈ, વે દ્રવ્ય કયા આકાશ કે એક પ્રદેશ

નવપ્રદેશવાળા, દશપ્રદેશવાળા, સંખ્યાત પ્રદેશવાળા, અસંખ્યાત પ્રદેશવાળા, અથવા શુ અનન્ત પ્રદેશવાળા હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એવ દ્રવ્યથી એક પ્રદેશી સ્થિત દ્રવ્યોને ભાષા રૂપમાં ગ્રહણ નથી કરતા યાવત્ બે પ્રદેશી, ત્રણ પ્રદેશી, ચાર પ્રદેશી પાંચ પ્રદેશી, છ પ્રદેશી, સાત પ્રદેશી, આઠ પ્રદેશી, નવ પ્રદેશી, દશ પ્રદેશી દ્રવ્યોને પણ ગ્રહણ નથી કરતા, સંખ્યાત પ્રદેશી અથવા અસંખ્યાત પ્રદેશી દ્રવ્યોને પણ ગ્રહણ નથી કરતા પરન્તુ અનન્ત પ્રદેશી દ્રવ્યોને જ ગ્રહણ કરે છે, કેમકે અનન્ત પરમાણુઓથી બનેલ સ્કંધ જ એવના દ્વારા ગ્રહણ કરવાને યોગ્ય હોય છે એક પરમાણુથી લઇને અસંખ્યાત પ્રદેશી દ્રવ્ય સુધી સ્વભાવથી જ ગ્રહણ કરવાને અયોગ્ય હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એવ જે દ્રવ્યોને ક્ષેત્રથી ભાષાના રૂપમાં પરિણત કરવાને માટે ગ્રહણ કરે છે, તે દ્રવ્યોને શુ આકાશના એક પ્રદેશમાં અવગાઢ થાય છે,

ચતુઃ પञ્ચ પદ્ સપ્તાષ્ટ નવ દશપ્રદેશાવગાદાનિ દ્રવ્યાણિ ગૃહ્ણાતિ? કિં વા અસંખ્યેયપ્રદેશાવગાદાનિ દ્રવ્યાણિ ભાષાત્વેન પરિણમયિતું ગૃહ્ણાતિ? કિં વા અસંખ્યેયપ્રદેશાવગાદાનિ દ્રવ્યાણિ ભાષાત્વેન પરિણમયિતું ગૃહ્ણાતિ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘નો ઇગપ્પમોગાદાં ગેઘ્હઙ્ઞ જાવ નો સંખેજ્જપ્પમોગાદાં ગેઘ્હઙ્ઞ’ નો ક્ષેત્રતઃ ઇગપ્પદેશાવગાદાનિ દ્રવ્યાણિ ભાષાત્વેન પરિણમયિતું ગૃહ્ણાતિ, યાવન્-નો દ્વિ ત્રિ ચતુઃ પञ્ચ પદ્ સપ્તાષ્ટ નવ દશ પ્રદેશાવગાદાનિ દ્રવ્યાણિ વા ગૃહ્ણાતિ, નો સંખ્યેયપ્રદેશાવગાદાનિ વા દ્રવ્યાણિ ભાષાત્વેન પરિણમયિતું ગૃહ્ણાતિ, અપિ તુ ‘અસંખેજ્જપ્પમોગાદાં ગેઘ્હઙ્ઞ’ અસંખ્યેયપ્રદેશાવગાદાનિ દ્રવ્યાણિ ક્ષેત્રતો ભાષાત્વેન પરિણમયિતું ગૃહ્ણાતિ-ઉપાદત્તે, ઇગપ્પદેશાવગાદાના દ્રવ્યાણાં તથાસ્વમાવતયા જીવાનાં ભાષાત્વેન ગ્રહણાયોગ્યતાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જાડં કાલમો ગેઘ્હઙ્ઞ તાડં કિં ઇગસમયટિદ્ધાં ગેઘ્હઙ્ઞ અવગાદ હોતે હે, યા દો આકાશપ્રદેશોં મેં અવગાદ હોતે હેં, યાવત્ કયા તીન, ચાર પાંચ, છહ, સાત, આઠ, નૌ, દશ પ્રદેશોં મેં અવગાદ હોતે હેં, કયા સંખ્યાત-પ્રદેશોં મેં અવગાદ હોતે હેં અથવા કયા અસંખ્યાતપ્રદેશોં મેં અવગાદ હોતે હેં ?

મગવાન્-જીવ જિન દ્રવ્યોં કો ક્ષેત્ર સે ભાષા કે રૂપ મેં પરિણત કરને કે લિપ્ત ગ્રહણ કરતા હૈ, વે આકાશ કે ઇક પ્રદેશ મેં અવગાદ નહીં હોતે, દો, તીન, ચાર, પાંચ, છહ, સાત, આઠ, નૌ, દશ પ્રદેશોં મેં અવગાદ મી નહીં હોતે, સંખ્યાત પ્રદેશોં મેં અવગાદ મી નહીં હોતે, અપિ તુ અસંખ્યાતપ્રદેશોં મેં અવગાદ હોતે હેં । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જો (ભાષાદ્રવ્ય લોક કે અસંખ્યાતપ્રદેશોં મેં અવગાદ હોતે હેં, ઊર્ધ્વોં કો જીવ ભાષા કે રૂપ મેં પરિણત કરને કે લિપ્ત ગ્રહણ કરતા હૈ । જો ભાષાદ્રવ્ય ઇક દો, વસ યા સંખ્યાતપ્રદેશોં મેં અવગાદ હોતે હેં, વે સ્વભાવ સે હી ગ્રહણ કરને કે યોગ્ય હોતે હેં ।)

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! જીવ કાલ સે જિન ભાષાદ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા

અગર યે આકાશ પ્રદેશોમા અવગાદ થાય છે યાવત્ શુ ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત આઠ નવ, દશ પ્રદેશોમા અવગાદ થાય છે, શુ સંખ્યાત પ્રદેશોમા અવગાદ થાય છે અથવા શુ અસંખ્યાત પ્રદેશોમા અવગાદ થાય છે ?

શ્રી મગવાન્-હવ યે દ્રવ્યોને ક્ષેત્રથી ભાષના રૂપમા પરિણ્ણત કરવાને માટે અહંશુ કરે છે, તેઓ આકાશના એક પ્રદેશમા અવગાદ નથી થતા, યે, ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ, દશ પ્રદેશોમા અવગાદ પણ નથી થતા, સંખ્યાત પ્રદેશોમા અવગાદ પણ નથી થતા, પરન્તુ અસંખ્યાત પ્રદેશોમા અવગાદ થાય છે તાત્પર્ય એ છે કે જે ભાષાદ્રવ્ય લોકના અસંખ્યાત પ્રદેશોમા અવગાદ થાય છે, તેઓને હવ ભાષાના રૂપમાં પરિણ્ણત કરવાને માટે અહંશુ કરે છે, જે ભાષા દ્રવ્ય એક, યે અગર દશ અગર સંખ્યાત પ્રદેશોમા અવગાદ થાય છે, તે સ્વભાવથી જ અહંશુ કરવાને માટે અયોગ્ય હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! હવ કાળથી જે ભાષા દ્રવ્યોને અહંશુ કરે છે, તેઓ

દુસમયઠિડ્યાઈં ગિળ્હરૂ જાવ અસંખિજ્જસમયઠિડ્યાઈં ગેળ્હરૂ ?' હે મદન્ત ! યાનિ દ્રવ્યાણિ કાલનઃ—કાલાપેક્ષયા ભાષાત્વેન પરિણમયિતું શૃક્ષાતિ તાનિ કિમ્ એકસમયસ્થિતિકાનિ—એક સમયે એવ સ્થિતિ ચેપાં તાનિ શૃક્ષાતિ ? કિં વા દ્વિ સમયસ્થિતિકાનિ શૃક્ષાતિ ? યાવત્ કિં વા ત્રિચતુઃ પચ્ચ પટ્ સપ્તાષ્ટ નવ દશ સમયસ્થિતિકાનિ દ્રવ્યાણિ ભાષાત્વેન પરિણમયિતું શૃક્ષાતિ ? કિં વા સંખ્યેયસમયસ્થિતિકાનિ દ્રવ્યાણિ ભાષાત્વેન પરિણમયિતું શૃક્ષાતિ ? કિં વા અસંખ્યેયસમયસ્થિતિકાનિ દ્રવ્યાણિ ભાષાત્વેન પરિણમયિતું શૃક્ષાતિ ? મગવાનાહ—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'એકસમયઠિડ્યાઈં પિ ગેળ્હરૂ દુસમયઠિડ્યાઈં પિ ગેળ્હરૂ જાવ અસંખે-જ્જસમયઠિડ્યાઈં પિ ગેળ્હરૂ' કાલતઃ એકસમયસ્થિતિકાન્યપિ દ્રવ્યાણિ શૃક્ષાતિ, દ્વિ સમય-સ્થિતિકાન્યપિ દ્રવ્યાણિ ભાષાત્વેન પરિણમયિતું શૃક્ષાતિ, યાવત્—ત્રિચતુઃ પચ્ચ પટ્ સપ્તાષ્ટ નવ દશ સમયસ્થિતિકાન્યપિ દ્રવ્યાણિ શૃક્ષાતિ, સંખ્યેયસમયસ્થિતિકાન્યપિ દ્રવ્યાણિ શૃક્ષાતિ, અસંખ્યેયસમયસ્થિતિકાન્યપિ દ્રવ્યાણિ ભાષાત્વેન પરિણમયિતું શૃક્ષાતિ, પુદ્ગલાનામસંખ્યેય-કાલપર્યન્તમપિ અવસ્થાનસંભવાત્, તથા ચોક્તમ્—'અણંતપરસિણ ણં મંતે ! ઉંધ્રે કેવદ્ કાલં સેણ ? ગોયમા ! જઠ્ઠણેણં એવકં સમયં ઉવકોસેણં આલિયાણ અસંખેજ્જમાગં, નિરેણ

હૈ, વે કયા એક સમય કી સ્થિતિ વાલે હોતે હૈં ? યા કયા દો સમય કી સ્થિતિ વાલોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ ? યાવત્ કયા અસંખ્યાત સમય કી સ્થિતિ વાલોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ ? મગવાન્—હે ગૌતમ ! કાલ સે એક સમય કી સ્થિતિ વાલે દ્રવ્યોં કો ભી ગ્રહણ કરતા હૈ, દો સમય કી સ્થિતિ વાલે દ્રવ્યોં કો ભી ગ્રહણ કરતા હૈ, યાવત્ ત્રીન, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નૌ, દશ સમય કી સ્થિતિ વાલોં કો ભી ગ્રહણ કરતા હૈ, સંખ્યાત સમય કી સ્થિતિ વાલોં કો ભી ઓર અસંખ્યાત સમય કી સ્થિતિ વાલોં કો ભી ગ્રહણ કરતા હૈ । પુદ્ગલોં કી અવસ્થિતિ અસં-ખ્યાત કાલ પર્યન્ત ભી સંભવ હૈ । કહા ભી હૈ—'મગવાન્ ! ધિનન્ત પ્રદેશી સ્કંધ કિતને કાલ તક હલન—ચલન સે યુક્ત રહતા હૈ ? ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય તક ઉત્કૃષ્ટ આલિકા કે અસંખ્યાતર્થે ભાગ તક રહતા હૈ ઓર હલન—ચલન સે

શુ એક સમયની સ્થિતિવાળા હોય છે ? જગર શુ બે સમયની સ્થિતિવાળાને ગ્રહણ કરે છે ? યાવત્ શુ' અસંખ્યાત સમયની સ્થિતિવાળાને ગ્રહણ કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કાળથી એક સમયની સ્થિતિવાળા દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે. બે સમયની સ્થિતિવાળા દ્રવ્યોને પણ ગ્રહણ કરે છે, યાવત્ ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ, દશ સમયની સ્થિતિવાળાઓને પણ ગ્રહણ કરે છે । અસંખ્યાત સમયની સ્થિતિવાળાઓને પણ ગ્રહણ કરે છે, અને અસંખ્યાત સમયની સ્થિતિવાળાઓને પણ ગ્રહણ કરે છે ।

પુદ્ગલોની અવસ્થિતિ અસંખ્યાતકાળ પર્યન્ત પણ અભવિત છે. કહ્યું પણ છે—'ભગવાન્ ! ગતન્ત પ્રદેશી સ્કંધ કેટલા સમય સુધી હલન ચલનથી યુક્ત રહે છે ? ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય સુધી ઉત્કૃષ્ટ આલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ સુધી રહે છે

ગ્રહણેણં એવંકં સમયં, ઉપકોસેણ અસંલેજજં કાલં' ઇતિ, તેષાંચ ગૃહીતાનાં ગ્રહણાનન્તર-
સમયે અવશ્યં નિસર્ગો ભવતિ ઇતિ સ્વભાવસ્થાનન્તરસમયે ગ્રહણમગસેયમ્, આદિ ભાષા-પરિ-
ણામાપેક્ષયા વા એકસમયસ્થિતિકાન્યપિ ગૃહ્ણતિ ઇત્યુક્તમ્, પુદ્ગલાનાં પરિણામસ્ય વિચિત્ર-
ત્વાત્, તથા ચ એક પ્રયત્નગૃહીતપરિત્યક્તા અપિ તે કેચન એકં સમયં ભાષાત્વેનાવતિષ્ઠન્તે
કેચન દ્વૌ સમયૌ યાવન્ કેચન અસંખ્યેયાનપિ સમયાન્ તિષ્ઠન્તિ, ઇતિ ભાવઃ, ગૌતમઃ
પૃચ્છતિ-‘જાઈ ભાવઓ ગેળહૈ તાઈં કિં વળ્ણમંતાઈં ગેળહૈ ગંધમંતાઈં રસમંતાઈં ફાસમંતાઈં
ગેળહૈ?’ હે મહન્ત ! યાનિ દ્રવ્યાણિ ભાવતઃ-ભાષાપેક્ષયા, ભાષાત્વેન પરિણમયિતું ગૃહ્ણતિ
તાનિ કિં વર્ણવન્તિ ગૃહ્ણતિ, કિં વા ગન્ધવન્તિ ગૃહ્ણતિ ? કિં વા રસવન્તિ ગૃહ્ણતિ, કિં વા
સ્પર્શવન્તિ ગૃહ્ણતિ ? મગવાનાહ-‘ગોચમા !’ હે ગૌતમ ! ‘વળ્ણમંતાઈં પિ જાવ ફાસમંતાઈં પિ
ગેળહૈ’ વર્ણવન્ત્યપિ દ્રવ્યાણિ ભાષાત્વેન પરિણમયિતું ભાવતો ગૃહ્ણતિ, યાવત્-ગન્ધવન્ત્યપિ
દ્રવ્યાણિ ભાષાત્વેન પરિણમયિતું ભાવતો ગૃહ્ણતિ, યાવત્-ગન્ધવન્ત્યપિ, રસવન્ત્યપિ, સ્પર્શવ-

રહિત જઘન્ય એક સમય તક, ઉત્કુષ્ટ અસંખ્યાત સમય તક રહતા હૈ ।’-

(ગ્રહણ કિયે હુણ ભાષાદ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરને કે વાદ કે સમય મેં અવશ્ય
નિસર્ગ (ત્યાગ) હોતા હૈ ।) હસ પ્રકાર કે સ્વભાવ વાલે કા અનન્તર સમય
ગ્રહણ સમજનાં વાહિયે અથવા આદિ ભાષાપરિણામ કી અપેક્ષા સે એક સમય
કી સ્થિતિ વાલે દ્રવ્યોં કો બી ગ્રહણ કરતા હૈ, એસા કહા હૈ ક્યોંકિ પુદ્ગલોં
કા પરિણમન વિચિત્ર હોતા હૈ । અતએવ એક હી પ્રયત્ન કે દ્વારા ગૃહીત ઓર
ત્યાગે હુણ બી કોઈ-કોઈ પુદ્ગલ એક સમય તક હી ભાષાકે રૂપ મેં રહતે હૈ ।

ગૌતમ પુનઃ પ્રશ્ન કરતે હૈ-જિન ભાષાદ્રવ્યોં કો જીવ ભાવ સે ગ્રહણ કરતા
હૈ, કયા વર્ણ વાલે, ગંધ વાલે, રસ વાલે ઓર સ્પર્શ વાલે ઊન દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ
કરતા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જીવ ભાવ સે, ભાષા રૂપ મેં પરિણત કરને કે લિયે

અને હલન ચલન રહિત જઘન્ય એક સમય સુધી, ઉત્કુષ્ટ અસંખ્યાત કાળ સુધી રહે છે.

અહંશુ કરેલા ભાષા દ્રવ્યોને અહંશુ કયાં પછીના સમયમાં અવશ્ય નિસર્ગ (ત્યાગ)
થાય છે. આ પ્રકારના સ્વભાવવાળાઓના અનન્તર સમયમાં અહંશુ સમજવું જોઈએ અથવા
આદિ ભાષા પરિણામની અપેક્ષાએ એક સમયની સ્થિતિવાળા દ્રવ્યોને પણ અહંશુ કરે છે
એમ કહ્યું છે, કેમકે પુદ્ગલોનું પરિણમન વિચિત્ર હોય છે તેથી જ એક જ પ્રયત્ન દ્વારા
ગૃહીત અને ત્યાગેલા પણ કોઈ કોઈ પુદ્ગલ એક સમય સુધી જ ભાષાના રૂપમાં રહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-જે ભાષા દ્રવ્યોને જીવ ભાવથી અહંશુ કરે છે, શું
વર્ણવાળા, ગંધવાળા, રસવાળા અને સ્પર્શવાળા તે દ્રવ્યોને અહંશુ કરે છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! જીવ ભાવથી ભાષા રૂપમાં પરિણત કરવાને માટે જે દ્રવ્યોને
અહંશુ કરે છે, તે વર્ણવાળા, ગંધવાળા, રસવાળા, અને સ્પર્શવાળા હોય છે.

પરિણમયિતું ગૃહ્ણાતિ, તથા ચ યદા હિ એકપ્રયત્નગૃહીતાનાં સંવેષામપિ દ્રવ્યાણાં સમુદાયો વિવક્ષ્યતે તદા નિયમાત્ પञ्चवर्णानि द्रव्याणि गृह्णाति, इति भावः तान्येवाह—‘तं जहा-
कालाङ्, नीलाङ्, लोहियाङ्, हलिदाङ्, सुकिल्लाङ्’ तद्यथा—कालानि—कृष्णानि वर्णानीत्यर्थः,
नीलानि, लोहितानि, हारिद्राणि, शुक्लानि एतानि पञ्चवर्णानि द्रव्याणि भाषात्वेन परिण-
मयितुं गृह्णातीत्यर्थः, गौतमः पृच्छति—‘जाडं वर्णञ्चो कालाङ् गेण्हइ ताडं कि एगगुणकालाङ्
गेण्हइ जाव अणंतगुणकालाङ् गिण्हइ?’ हे भदन्त ! यानि द्रव्याणि वर्णतः—वर्णपेक्षया का-
लानि कृष्णवर्णानि गृह्णाति तानि किम् एगगुणकालकानि गृह्णाति ? यावत्—किं वा
द्वित्रिचतुः पञ्च पट् सप्ताष्ट नव दशगुणकालकानि गृह्णाति ? किं वा संख्येय-
गुणकालकानि गृह्णाति ? किं वा असंख्येयगुणकालकानि गृह्णाति ? किं वा अन-
न्तगुणकालकानि गृह्णाति ? भगवानाह ‘गोयमा !’ हे गौतम ! एगगुणकालाङ्पि गिण्हइ
जाव अणंतगुणकालाङ्पि गेण्हइ’ एकगुणकालरूपान्यपि द्रव्याणि वर्णापेक्षया भाषात्वेन

નિયમ સે પાંચો વર્ણો વાલે હોતે હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જય એક પ્રયત્ન કે દ્વારા
ગૃહીત સમસ્ત દ્રવ્યો સે સમુદાય કી વિવક્ષા કી જાતી હૈ તથ નિયમ સે પાંચ
વર્ણો વાલે દ્રવ્યો કો ગ્રહણ કરતા હૈ । વે પાંચ વર્ણ વાલે હસ પ્રકાર હૈ—કાલે,
નીલે, લાલ, પીલે ઓર શ્વેત । હન પંચ વર્ણ દ્રવ્યો કો ભાષા રૂપ મેં પરિણત કરને
કે લિય જીવ ગ્રહણ કરતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! વર્ણ સે કાલે જિન દ્રવ્યો કો જીવ ભાષા રૂપ મેં
પરિણત કરને કે લિય ગ્રહણ કરતા હૈ, વે વયા એક ગુણ કાલે હોતે હૈ ? દો,
ત્રીન, ચાર, પાંચ, છહ, સાત, આઠ, નૌ, દશ ગુણ કાલે હોતે હૈ ? સંખ્યાતગુણ કાલે
હોતે હૈ ? અથવા અસંખ્યાત ગુણ કાલે હોતે હૈ ? યા અનન્ત ગુણ કાલે હોતે હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! એક ગુણ કૃષ્ણ બી હોતે હૈ, યાવત્ અનન્ત ગુણ કૃષ્ણ
બી હોતે હૈ । અર્થાત્ વર્ણ કી અપેક્ષા ભાષા કે રૂપ મેં પરિણત કરને કે લિય

એ છે કે બ્યારે એક પ્રયત્નના દ્વારા ગૃહીત સમસ્ત દ્રવ્યોના સમુદાયની વિવક્ષા કરાય
છે ત્યારે નિયમથી પાંચે વર્ણોવાળા દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે તે પાંચે વર્ણોવાળા આ
પ્રકારે છે—કાળા, નીલા, લાલ, પીળા અને શ્વેત. આ પાંચે દ્રવ્યોને ભાષા રૂપમાં પરિણત
કરવાને માટે એવ ગ્રહણ કરે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! વર્ણથી કાળા એ દ્રવ્યોને એવ ભાષા રૂપમાં પરિણત
કરવાને માટે ગ્રહણ કરે છે. તેઓ શું એક ગુણવાળા કાળા હોય છે ? બે, ત્રણ, ચાર,
પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ, દશ ગુણ કાળા હોય છે ? સંખ્યાત ગુણ કાળા હોય છે ? અથવા
અસંખ્યાત ગુણ કાળા હોય છે ? અગર અનન્ત ગુણ કાળા હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! એક ગુણ કૃષ્ણ પશુ હોય છે, યાવત્ અનન્ત ગુણ કૃષ્ણ
પશુ હોય છે. અર્થાત્ વર્ણની અપેક્ષાએ ભાષાના રૂપમાં પરિણત કરવાને માટે એવ

ન્યપિ દ્રવ્યાણિ ભાષાપેક્ષયા ભાષાત્વેન પરિણમયિતું ગૃહ્ણાતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘જાઈ ભાવઓ વળગમંતાઈ’ પિ ગેળહઈ તાઈ કિં ઇગવળાઈ ગેળહઈ જાવ પંચવળાઈ ગેળહઈ ?’ હે મદન્ત ! યાનિ દ્રવ્યાણિ ભાવસો વર્ણવન્ત્યપિ ભાષાત્વેન પરિણમયિતું ગૃહ્ણાતિ તાનિ કિમ્ એકવર્ણાનિ દ્રવ્યાણિ ગૃહ્ણાતિ ? યાવત્ કિં વા દ્વિ ત્રિ ચતુઃ પશ્ચવર્ણાનિ દ્રવ્યાણિ ગૃહ્ણાતિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ગ્રહણદ્રવ્યાઈ પહુચ્ચ ઇગવળાઈ પિ ગેળહઈ જાવ પંચ વળાઈ પિ ગેળહઈ’ ગ્રહણ દ્રવ્યાણિ-ગૃહ્ણન્તે इति કર્મયુત્પત્તયા ગ્રહણાનિ તાનિ ચ દ્રવ્યાણિ ચેતિ ગ્રહણદ્રવ્યાણિ પ્રતીત્ય આશ્રિત્ય ગ્રહણદ્રવ્યાપેક્ષયેત્યર્થઃ, એકવર્ણવન્ત્યપિ દ્રવ્યાણિ ગૃહ્ણાતિ યાવત્-દ્વિ ત્રિચતુઃ પશ્ચ-વર્ણવન્ત્યપિ દ્રવ્યાણિ ભાષાત્વેન પરિણમયિતું ગૃહ્ણાતિ, તથા ચ યાનિ ગ્રહણયોગ્યાનિ દ્રવ્યાણિ સન્તિ તાનિ કાનિચિદ્ વર્ણપરિણામેન એકેન વર્ણેન યુક્તાનિ, કાનિચિદ્ દ્વાભ્યાં વર્ણાભ્યાં યુક્તાનિ કાનિચિત્ ત્રિમિર્વર્ણૈર્યુક્તાનિ, કાનિચિત્ ચતુર્મિર્વર્ણૈર્યુક્તાનિ, કાનિચિત્ પશ્ચમિર્વર્ણૈર્યુક્તાનિ મવન્તીત્યાશયઃ, કિન્તુ—‘સવગ્રહણં પહુચ્ચ ણિયમા ! પંચવળાઈ ગેળહઈ’ સર્વગ્રહણં પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય સર્વગ્રહણાપેક્ષયેત્યર્થઃ, નિયમાત્-નિયમતઃ પશ્ચવર્ણાનિ દ્રવ્યાણિ ભાષાત્વેન જિન દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ વે વર્ણ વાલે, ગંચ વાલે, રસ વાલે ઓર સ્પર્શ વાલે મી હોતે હૈં ।

ગૌતમ સ્વામી—હે મગવન્ ! ભાવ સે જિન વર્ણ વાલે દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ, વે કયા એક વર્ણ વાલે દ્રવ્ય હોતે હૈં, યાવત્ કયા દો વર્ણ વાલે, ત્રીન વર્ણ વાલે, ચાર વર્ણ વાલે અથવા પાંચ વર્ણ વાલે હોતે હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! ગ્રહણ દ્રવ્યોં કી અપેક્ષા સે અર્થાત્ જો દ્રવ્ય ગ્રહણ કિયે જાતે હૈં ડનકી અપેક્ષા સે એક વર્ણ વાલે દ્રવ્યોં કો મી ગ્રહણ કરતા હૈ, યાવત્ દો, ત્રીન, ચાર ઓર પાંચ વર્ણ વાલે દ્રવ્યોં કો મી ગ્રહણ કરતા હૈ, અર્થાત્ જો દ્રવ્ય ગ્રહણ કરને કે યોગ્ય-હેં, ડનમેં કોઈ એક વર્ણ વાલે હોતે હૈં, કોઈ દો વર્ણોં વાલે હોતે હૈં, કોઈ ત્રીન વર્ણોં સે યુક્ત હોતે હૈં, કોઈ ચાર વર્ણોં વાલે હોતે હૈં ઓર કોઈ-કોઈ પાંચ વર્ણોં વાલે હોને હૈં । કિન્તુ સર્વગ્રહણ કી અપેક્ષા સે વે દ્રવ્ય

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ભાવથી જે વર્ણવાળા દ્રવ્યોને અહણ કરે છે. તેઓ શું એક વર્ણવાળા દ્રવ્યો હોય છે, યાવત્ શું બે વર્ણવાળા, ત્રણ વર્ણવાળા ચાર વર્ણવાળા અથવા પાંચ વર્ણવાળા હોય છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! અહણ દ્રવ્યોની અપેક્ષાએ અર્થાત્ જે દ્રવ્યો અહણ કરાય છે તેઓની અપેક્ષાએ એક વર્ણવાળા દ્રવ્યોને પણ અહણ કરે છે, યાવત્ બે, ત્રણ, ચાર અને પાંચ વર્ણવાળા દ્રવ્યોને પણ અહણ કરે છે, અર્થાત્ જે દ્રવ્ય અહણ કરવાને યોગ્ય છે, તેઓમાં કોઈ એક વર્ણવાળા હોય છે. કોઈ બે વર્ણવાળા હોય છે, કોઈ ત્રણ વર્ણોથી યુક્ત છે, કોઈ ચાર વર્ણવાળા હોય છે અને કોઈ કોઈ પાંચ વર્ણવાળા હોય છે. કિન્તુ સર્વ અહણની અપેક્ષાએ તે દ્રવ્યો નિયમથી પાંચ વર્ણો વાળા હોય છે. તાત્પર્ય

પરિણમયિતું ગૃહ્ણાતિ, તથા ચ યદા હિ એકપ્રયત્નગૃહીતાનાં સર્વેષામપિ દ્રવ્યાણાં સમુદાયો વિવક્ષપતે તદા નિયમાત્ પञ्चवर्णानि द्रव्याणि गृह्णाति, इति भावः तान्येवाह—‘तं जडा-काळाइं, नीळाइं, लोहियाइं, हालिदाइं, मुकिल्लाइं’ तद्यथा—कालानि-कृष्णानि वर्णानीत्यर्थः, नीलानि, लोहितानि, हारिद्राणि, शुक्लानि एतानि पञ्चवर्णानि द्रव्याणि भाषात्वेन परिण-मयितुं गृह्णातीत्यर्थः, गौतमः पृच्छति—‘जाइं वर्णओ कालाइं गेण्हइ ताइं कि एगगुणकालाइं गेण्हइ जाव अणंतगुणकालाइं गिण्हइ?’ हे भदन्त ! यानि द्रव्याणि वर्णतः—वर्णपेक्षया कालानि कृष्णवर्णानि गृह्णाति तानि किम् एकगुणकालकानि गृह्णाति ? यावत्—किं वा द्वित्रिचतुः पञ्च पद सप्ताष्ट नव दशगुणकालकानि गृह्णाति ? किं वा संख्येय-गुणकालकानि गृह्णाति ? किं वा असंख्येयगुणकालकानि गृह्णाति ? किं वा अनन्तगुणकालकानि गृह्णाति ? भगवानाह ‘गोयमा !’ हे गौतम ! एगगुणकालाइंपि गिण्हइ जाव अणंतगुणकालाइंपि गेण्हइ’ एकगुणकालकान्यपि द्रव्याणि वर्णपेक्षया भाषात्वेन नियम से पांचों वर्णों वाले होते हैं। तात्पर्य यह है कि जब एक प्रयत्न के द्वारा गृहीत समस्त द्रव्यों से समुदाय की विवक्षा की जाती है तब नियम से पांच वर्णों वाले द्रव्यों को ग्रहण करता है। वे पांच वर्ण वाले इस प्रकार हैं—काले, नीले, लाल, पीले और श्वेत। इन पंच वर्ण द्रव्यों को भाषा रूप में परिणत करने के लिए जीव ग्रहण करता है।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! वर्ण से काले जिन द्रव्यों को जीव भाषा रूप परिणत करने के लिए ग्रहण करता है, वे क्या एक गुण काले होते हैं ? दो, तीन, चार, पांच, छह, सात, आठ, नौ, दश गुण काले होते हैं ? संख्यातगुण काले होते हैं ? अथवा असंख्यात गुण काले होते हैं ? या अनन्त गुण काले होते हैं ? भगवान्—हे गौतम ! एक गुण कृष्ण भी होते हैं, यावत् अनन्त गुण कृष्ण भी होते हैं। अर्थात् वर्ण की अपेक्षा भाषा के रूप में परिणत करने के लिए

એ છે કે ત્યારે એક પ્રયત્નના દ્વારા ગૃહીત સમસ્ત દ્રવ્યોના સમુદાયની વિવક્ષા કરાય છે ત્યારે નિયમથી પાંચે વર્ણોવાળા દ્રવ્યોને અહથુ કરે છે તે પાંચે વર્ણોવાળા આ પ્રકારે છે—કાળા, નીલા, લાલ, પીળા અને શ્વેત. આ પાંચે દ્રવ્યોને ભાષા રૂપમાં પરિણત કરવાને માટે જીવ અહથુ કરે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! વર્ણથી કાળા જે દ્રવ્યોને જીવ ભાષા રૂપમાં પરિણત કરવાને માટે અહથુ કરે છે. તેઓ શું એક શુષુવાળા કાળા હોય છે ? બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ, દશ શુષુ કાળા હોય છે ? સંખ્યાત શુષુ કાળા હોય છે ? અથવા અસંખ્યાત શુષુ કાળા હોય છે ? અગર અનન્ત શુષુ કાળા હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! એક શુષુ કૃષ્ણ પશુ હોય છે, યાવત્ અનન્ત શુષુ કૃષ્ણ પશુ હોય છે. અર્થાત્ વર્ણની અપેક્ષાએ ભાષાના રૂપમાં પરિણત કરવાને માટે જીવ

પરિણમયિતું યદ્વાતિ, યાવત્-દ્વિત્રિ ચતુઃ પચ્ચ પદ્ સપ્તાષ્ટ નવ દશગુણકાલકાન્યપિ યદ્વાતિ, સંખ્યેયગુણકાલકાન્યપિ યદ્વાતિ, અસંખ્યેયગુણકાલકાન્યપિ યદ્વાતિ, અનન્તગુણકાલકાન્યપિ યદ્વાતિ 'एवं जाव मुक्त्विस्त्वाइंयि' एवम्-उपर्युक्त कृष्णवर्णरीत्या, यावत्-नील लोहित हारि-द्रशुवलान्यपि द्रव्याणि वर्णापेक्षया माषात्वेन परिणमयितुम्-एकादि-अनन्तगुणपर्यन्तानि યદ્વાતિ, इत्याशयः । गौतमः पृच्छति-'जाइं भावओ गंधमंताइं गिण्हइ ताइं किं एगगंधाइं गिण्हइ दुगंधाइं गिण्हइ ?' हे मदन्त ! यानि द्रव्याणि भावतः-भावापेक्षया गन्धयुक्तानि माषात्वेन परिणमयितुं यद्व्याति तानि किम् एकगन्धयुक्तानि यद्व्याति ? किं वा द्विगन्धयुक्तानि यद्व्याति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'ग्रहणद्वयाइं पडुच्च एगगंधाइं पि दुगंधाइं पि गिण्हइ' ग्रहण द्रव्याणि-ग्रहणयोग्यानि द्रव्याणि प्रतीत्य-आश्रित्य ग्रहणद्रव्यापेक्षयेत्यर्थः एकगन्धान्यपि द्रव्याणि, द्विगन्धान्यपि द्रव्याणि माषात्वेन परिणमयितुं यद्व्याति 'सच्चगग्रहणं पडुच्च नियमा दुगंधाइ गिण्हइ' सर्वग्रहणं प्रतीत्य-आश्रित्य-सर्वग्रहणापेक्षया नियमाद् निय-

જીવ એક ગુણ કૃષ્ણ દ્રવ્યોં કો બી ગ્રહણ કરતા હૈ, દો, ત્રીન, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નૌ, દશ ગુણ કૃષ્ણ દ્રવ્યોં કો બી ગ્રહણ કરતા હૈ, સંખ્યાત ગુણ ઓર અસંખ્યાત ગુણ કૃષ્ણ દ્રવ્યોં કો બી ગ્રહણ કરતા હૈ ઓર અનન્ત ગુણ ણ પુદ્ગલ દ્રવ્યોં કો બી ગ્રહણ કરતા હૈ । હસી પ્રકાર નીલ, લાલ, પીલે ઓર કલ વર્ણ વાલે દ્રવ્યોં કે વિષય મેં બી કહના ચાહિય । અર્થાન્ એક ગુણ નીલ, પીત, રક્ત ઓર શુક્લ વર્ણ સે લેકર અનન્ત ગુણ નીલ આદિ તક કો ગ્રહણ કરતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ભાવ સે ગંધ વાલે જિન ભાષા દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ, વે દ્રવ્ય કયા એક ગંધ વાલે હોતે હૈ અથવા દો ગંધ વાલે હોતે હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ગ્રહણ દ્રવ્યોં કી અપેક્ષા અર્થાત્ ગ્રહણ યોગ્ય દ્રવ્યોં કી અપેક્ષા સે એક ગંધ વાલે દ્રવ્યોં કો બી ગ્રહણ કરતા હૈ ઓર દો ગંધ વાલે દ્રવ્યોં કો બી ગ્રહણ કરતા હૈ, કિન્તુ સર્વગ્રહણ કી અપેક્ષા સે ધિચાર કિયા

એક પુણ્ન કૃષ્ણ દ્રવ્યેને પણ્ન અહણ્ન કરે છે, બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ દશ શુણ્ન કૃષ્ણ દ્રવ્યેને પણ્ન અહણ્ન કરે છે. સખ્યાત શુણ્ન અને અસખ્યાત શુણ્ન કૃષ્ણ દ્રવ્યેને પણ્ન અહણ્ન કરે છે, એ પ્રકારે, નીલ, લાલ, પીળા અને શુક્લ વર્ણવાળા દ્રવ્યોના વિષયમા પણ્ન કહેલુ બેધએ અર્થાત્ અઠ શુણ્ન નીલ, પીત, રક્ત અને શુક્લ વર્ણથી લધને અનન્ત શુણ્ન નીલ આદિ સુધીને અહણ્ન કરે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ભાવથી ગંધવાળા બે ભાષા દ્રવ્યોને અહણ્ન કરે છે, તે દ્રવ્યો શુ એક ગંધવાળા હોય છે અથવા બે ગંધવાળા હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અહણ્ન દ્રવ્યોની અપેક્ષાએ અર્થાત્ અહણ્ન યોગ્ય દ્રવ્યોની અપેક્ષાએ એક ગંધવાળા દ્રવ્યોને પણ્ન અહણ્ન કરે છે અને બે ગંધવાળા દ્રવ્યોને પણ્ન અહણ્ન કરે છે, કિન્તુ સર્વ અહણ્નની અપેક્ષાએ વિચાર કરાય તો નિયમથી બે ગંધવાળા દ્રવ્યોને જ ભાષા રૂપમાં પરિણત કરવાને અહણ્ન કરે છે.

મતો દ્વિગન્થાનિ દ્રવ્યાણિ ભાષાત્વેન પરિણમયિતું ગૃહ્ણતીત્યર્થઃ । ગૌતમઃ પૂર્વતઃ—‘જાડ ગંધઓ સુદ્ધિગંધાઢ ગિણ્દડ તાઢં ફિ જગગણસુદ્ધિગંધાઢ નિર્દડ જાડ પ્રાંતગગ સુદ્ધિ- ગંધાઢ ગિણ્દડ ?’ હે ભદન્ત ! યાનિ દ્રવ્યાણિ ગન્થનઃ—ગન્થાપેન્થા ગુર્ગનિગન્થાનિ ભાષા ત્વેન પરિણમયિતું ગૃહ્ણતિ તાનિ કિમ્ એકગુણસુરભિગન્થાનિ ગૃહ્ણતિ ? યાન્—કિં વા દ્વિત્રિ ચતુઃ પચ્ચપદ્ સપ્તાષ્ટ નવદગુણસુરભિગન્થાનિ ગૃહ્ણતિ ? કિં વા સંખ્યેયગુણસુરભિ- ગન્થાનિ ગૃહ્ણતિ ? કિંવા અસંખ્યેયગુણસુરભિગન્થાનિ ગૃહ્ણતિ ? કિં વા અનન્તગુ- સુરભિગન્થાનિ ગૃહ્ણતિ ? મગધાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘એકગુણસુદ્ધિગંધાઢં પિ જાવ અણંતગુણસુદ્ધિગંધાઢં પિ ગેણ્દડ’ એકગુણસુરભિગન્થાન્યપિ દ્રવ્યાણિ ભાષા- ત્વેન પરિણમયિતું ગૃહ્ણતિ, યાવત્—દ્વિત્રિ ચતુઃપચ્ચ પદ્સપ્તાષ્ટ નવદગુણસુરભિગન્થા- ન્યપિ દ્રવ્યાણિ ગૃહ્ણતિ, સંખ્યેયગુણસુરભિગન્થાન્યપિ અસંખ્યેયગુણ સુરભિગન્થાન્યપિ, અનન્તગુણસુરભિગન્થાન્યપિ દ્રવ્યાણિ ભાષાત્વેન પરિણમયિતું ગૃહ્ણતીત્યર્થઃ, ‘એવં દુદ્ધિગંધાઢં જાવ તો નિયમ સે દો ગંધ વાલે દ્રવ્યોં કો હી ભાષા રૂપ મેં પરિણન કરને કે લિષ્ઠ ગ્રહણ કરતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! ગંધ સે સુરભિગંધ વાલે જિન દ્રવ્યોં કો જીવ ભાષા રૂપ મેં પરિણત કરને કે લિષ્ઠ ગ્રહણ કરતા હૈ, કયા એક ગુણ સુરભિ ગંધ વાલે દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ ? દો, ત્રીન, ચાર, પાંચ, છહ, સાત, આઠ, નૌ યા દશ ગુણ સુરભિ ગંધ વાલે દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ ? કયા સંખ્યાતગુણ સુરભિ ગંધ વાલે દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ ? અસંખ્યાતગુણ સુરભિ ગંધ વાલે દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ ? અથવા અનન્તગુણ સુરભિ ગંધ વાલે દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ ?

મગધાન્—હે ગૌતમ ! એક ગુણ સુરભિગંધ વાલે દ્રવ્યોં કો ખી યાવત્ અનન્ત ગુણ સુરભિગંધ વાલે દ્રવ્યોં કો ખી ગ્રહણ કરતા હૈ । તાત્પર્ય ચહ કિ જીવ ભાષા કે રૂપ મેં પરિણત કરને કે લિષ્ઠ જિન પુદ્ગલ દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ, ડનમેં સે કોઈ એક ગુણ સુરભિગંધ વાલે ખી હોતે હૈ, કોઈ દો, ત્રીન, ચાર, પાંચ, છહ,

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ગધધી સુગંધિત ગધવાળા ને દ્રવ્યોને છવ ભાષા રૂપમા પરિણત થવાને માટે ગ્રહણ કરે છે. શુ એક ગુણ સુરભિ ગધવાળા દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે ? અથવા બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ અગર દશ સુરભિ ગંધ વાળા દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે ? શુ સંખ્યાત ગુણ સુરભિ ગધવાળા દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે ? અસંખ્યાત ગુણ સુરભિ ગધવાળા દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે ? અથવા અનંતગુણ સુરભિ ગધવાળા દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! એક ગુણ સુરભિ ગધવાળા દ્રવ્યોને પણ યાવત્ અનન્ત ગુણ સુરભિગધવાળા દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે. તાત્પર્ય એ છે કે, છવ ભાષાના રૂપમાં પરિણત કરવાને માટે ને પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે, તેઓમાંથી કોઈ એક ગુણ સુરભિ ગંધ

પિ ગેઞ્હૈ' એવમ્-સુરભિગન્ધોક્તરીત્યા દુરભિગન્ધાન્યપિ દ્રવ્યાણિ એકગુણાદિ-અનન્તગુણપર્ય-
ન્તાનિ ભાષાત્વેન પરિણમયિતું યદ્વાતીત્યર્થઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જાઈ’ ભાવઔ રસમંતાઈ
ગેઞ્હૈ તાઈ કિં એરસાઈ ગેઞ્હૈ જાવ કિં પંચરસાઈ ગેઞ્હૈ ?’ હે મદન્ત ! યાનિ દ્રવ્યાણિ
ભાવતો રસવન્તિ ભાષાત્વેન પરિણમયિતું યદ્વાતિ તાનિ કિમ્ એકરસાનિ યદ્વાતિ ? યાવત્-
કિં વા દ્વિત્રિ ચતુઃપચ્ચરસાનિ યદ્વાતિ ? મગવાનાઈ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ગ્રહણદ્વાઈ’
પદુચ્ચ એરસાઈ પિ ગેઞ્હૈ જાવ પંચરસાઈ પિ ગેઞ્હૈ’ ગ્રહણ દ્રવ્યાણિ-ગ્રહણયોગ્યાનિ દ્રવ્યાણિ,
પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય ગ્રહણયોગ્યદ્રવ્યાપેક્ષયેત્યર્થઃ, એકરસાન્યપિ દ્રવ્યાણિ ભાષાત્વેન પરિણમ-
યિતું યદ્વાતિ, યાવત્-દ્વિત્રિચતુઃ પચ્ચરસાન્યપિ દ્રવ્યાણિ યદ્વાતિ, કિન્તુ ‘સવ્વગ્રહણં પદુચ્ચ
નિયમા પંચરસાઈ ગેઞ્હૈ’ સર્વગ્રહણં પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય સર્વગ્રહણાપેક્ષયેત્યર્થઃ, નિયમાત્-નિય-
મતઃ પચ્ચરસાનિ દ્રવ્યાણિ ભાષાત્વેન પરિણમયિતું યદ્વાતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જાઈ રસઔ

સાત, આઠ, નૌ યા દશ ગુણ સુરભિગંધ વાલે ઓ હોતે હૈં, કોઈ સંખ્યાત ગુણ
સુરભિગંધ વાલે ઓ હોતે હૈં, કોઈ અસંખ્યાત ગુણ સુરભિગંધ વાલે ઓર કોઈ
અનન્ત ગુણ સુરભિગંધ વાલે ઓ હોતે હૈં । ઇસી પ્રકાર દુરભિગંધ વાલે
પુદ્ગલોં કે વિષય મેં ઓ સમક્ષ લેના ચાહિયે ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! જિન રસ વાલે પુદ્ગલોં કો જીવ ભાષા કે
રૂપ મેં પરિણત કરને કે લિયે ગ્રહણ કરતા હૈ, વે કયા એક રસ વાલે હોતે હૈં,
યાવત્ પાંચોં રસોં વાલે હોતે હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! ગ્રહણ કે યોગ્ય દ્રવ્યોં કો અપેક્ષા સે એક રસ વાલે
દ્રવ્યોં કો ઓ ભાષા કે રૂપ મેં પરિણત કરને કે લિયે ગ્રહણ કરતા હૈ, યાવત્ દો,
ત્રીન, ચાર ઓર પાંચ રસ વાલે પુદ્ગલોં કો ઓ ગ્રહણ કરતા હૈ, કિન્તુ સર્વગ્રહણ
કો અપેક્ષા સે, નિયમ સે પાંચ રસ વાલે દ્રવ્યોં કો ઓ ભાષા રૂપ મેં પરિણત
કરને કે લિયે ગ્રહણ કરતા હૈ,

વાળો હોય છે, કોઈ ઓ, ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ અને દશ ગુણ સુરભિ
ગંધવાળા પદ્મ હોય છે કોઈ સંખ્યાત ગુણ સુરભિ ગંધવાળા પદ્મ હોય છે અને કોઈ
અસંખ્યાત ગુણ સુરભિ ગંધવાળા પદ્મ હોય છે અને કોઈ અનન્ત ગુણ સુરભિ ગંધવાળા
પદ્મ હોય છે એ પ્રકારે દુરભિ ગંધવાળા પુદ્ગલોના વિષયમાં પદ્મ સમજ લેવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જે રસવાળા પુદ્ગલોને જીવ ભાષાના રૂપમાં પરિણત
કરવાને માટે અહણ કરે છે, તેઓ શું એક રસવાળા હોય છે, યાવત્ પાંચ રસવાળા હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અહણ યોગ્ય દ્રવ્યોની અપેક્ષાએ એક રસવાળા દ્રવ્યોને
પદ્મ-ભાષાના રૂપમાં પરિણત કરવાને માટે અહણ કરે છે, યાવત્ ઓ, ત્રણ, ચાર અને પાંચ
રસવાળા પુદ્ગલોને પદ્મ અહણ કરે છે કિન્તુ સર્વ અહણની અપેક્ષાએ નિયમથી પાંચ રસ
વાળા દ્રવ્યોને પદ્મ ભાષાના રૂપમાં પરિણત કરવાને માટે અહણ કરે છે

તિત્તરસાઈ' ગેળદ્દ તાઈ' ફિં એગુણતિત્તરસાઈ' ગિળ્લડ જાવ અણંતગુણતિત્તરસાઈ' ગિળ્લડ ?' હે મદન્ત ! યાનિ દ્રવ્યાણિ રસતો-રસાપેક્ષયા, તિત્તરસાનિ ભાપાત્વેન પરિણમયિતું ગૃહ્ણાતિ તાનિ કિમ્ એકગુણતિત્તરસાનિ ગૃહ્ણાતિ યાવત્-ફિં વા દ્વિત્રિ ચતુઃપચ્ચ પદ્ સપ્તાષ્ટ નવદશ-ગુણતિત્તરસાનિ ગૃહ્ણાતિ ? ફિં વા સંખ્યેયગુણતિત્તરસાનિ ગૃહ્ણાતિ ફિં વા અસંખ્યેયગુણ-તિત્તરસાનિ ગૃહ્ણાતિ ? ફિં વા અનન્તગુણતિત્તરસાનિ ગૃહ્ણાતિ ? મગવાનાઈ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘એગુણતિત્તાઈ’ પિ ગિળ્લડ જાવ અણંતગુણતિત્તાઈ પિ ગિળ્લડ’ એક ગુણતિત્તરસા-ન્યપિ દ્રવ્યાણિ ગૃહ્ણાતિ યાવત્-દ્વિત્રિ ચતુઃપચ્ચપદ્સપ્તાષ્ટ નવદશગુણતિત્તરસાન્યપિ દ્રવ્યાણિ ગૃહ્ણાતિ, સંખ્યેયગુણતિત્તરસાન્યપિ ગૃહ્ણાતિ, અસંખ્યેયગુણતિત્તરસાન્યપિ દ્રવ્યાણિ ગૃહ્ણાતિ, અનન્તગુણતિત્તરસાન્યપિ દ્રવ્યાણિ ભાપાત્વેન પરિણમયિતું ગૃહ્ણાતિ । ‘એવં જાવ મહુરરસો’ એવમ્-તિત્તરસોક્તરીત્યા યાવત્-અમ્લકકડુકકપાયમધુરરસાનિ-દ્રવ્યાણિ એકગુણાદિ-અનન્ત-

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! રસ સે જિન તિત્ત રસવાલે દ્રવ્યોં કો જીવ ભાપા કે રૂપ મેં પરિણત કરને કે લિએ ગ્રહણ કરતા હૈ, વે દ્રવ્ય વ્યા એક ગુણ તિત્ત રસ વાલે હોતે હૈં ? યાવત્-દો તીન, ચાર, પાંચ, છહ, સાત, આઠ, નૌ, દશ ગુણ તિત્ત રસ વાલે હોતે હૈં, યા સંખ્યાતગુણ, અસંખ્યાતગુણ અથવા અનન્તગુણ તિત્ત રસ વાલે હોતે હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! વે ભાષા કે રૂપ મેં પરિણત કરને કે લિએ ગ્રહણ કિયે હુએ દ્રવ્ય એકગુણ તિત્ત મો હોતે હૈં, યાવત્-દો, તીન, ચાર, પાંચ, છહ, સાત, આઠ, નૌ, દશગુણ તિત્ત મો હોતે હૈં, સંખ્યાતગુણ, અસંખ્યાતગુણ ઓર અનન્ત-ગુણ તિત્ત મો હોતે હૈં । હસી પ્રકાર મધુર રસ તક કહના ચાહિએ, અર્થાત્ જૈસા તિત્ત રસ કે વિષય મેં કહા હૈ, ડસી પ્રકાર અમ્લ, કડુક, કષાય ઓર મધુર રસ કે સંબંધ મેં મી કહ લેના ચાહિએ કિ એકગુણ અમ્લ આદિ સે લેકર અનન્ત

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! રસે કરીને જે તિત્ત રસવાળા દ્રવ્યોને છવ ભાષાના રૂપમાં પરિણત કરવાને માટે શ્રદ્ધેષુ કરે છે, તે દ્રવ્યો શુ એક શુષુ તિત્ત રસવાળા હોય છે, યાવત્ જે, ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ, દશ શુષુ તિત્ત રસવાળા હોય છે, યા સંખ્યાત શુષુ, અસંખ્યાત શુષુ અથવા અનન્ત શુષુ તિત્ત રસવાળા હોય છે ?

શ્રી મગવાન્ ! હે ગૌતમ ! તેઓએ ભાષાના રૂપમાં પરિણત કરવાને માટે શ્રદ્ધેષુ કરેલ દ્રવ્ય એક શુષુ તિત્ત પણ હોય છે, યાવત્ જે, ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ, દશ શુષુ તિત્ત પણ હોય છે, સંખ્યાત શુષુ અસંખ્યાત શુષુ અને અનન્ત શુષુ તિત્ત પણ હોય છે. એજ પ્રકારે મધુર રસ સુધી કહેવું બોધ્યો, અર્થાત્ જેમ તિત્ત રસના વિષયમાં કહ્યું છે એ જ પ્રકારે, અમ્લ, કડુક, કષાય અને મધુર રસના સમ્બન્ધમાં પણ કહેવું બોધ્યો કે એક શુષુ અમ્લ આદિને લઈને અનન્ત શુષુ અમ્લ આદિ રસવાળા, દ્રવ્યોને છવ ભાષાના રૂપમાં પરિણત કરવાને માટે શ્રદ્ધા કરે છે.

ગુણપર્યન્તાનિ ભાષાત્વેન પરિણમયિતું શૃણ્ણાતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘જાઈ’ ભાવઓ ફાસમંતાઈ’ ગેણ્હઈ તાઈ’ કિં એગફાસાઈ’ ગેણ્હઈ જાવ અદ્ધફાસાઈ’ ગિણ્હઈ ?’ હે મદન્ત ! યાનિ દ્રવ્યાણિ ભાવતો—ભાવાપેક્ષયા સ્પર્શવન્તિ ભાષાત્વેન પરિણમયિતું શૃણ્ણાતિ’ તાનિ કિમ્ એક સ્પર્શાનિ શૃણ્ણાતિ ? યાવત્—કિં દ્વિત્રિ ચતુઃ પચ્ચ ષટ્ સપ્તાષ્ટ સ્પર્શાનિ શૃણ્ણાતિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ગ્રહણદબ્બાઈ’ પહુન્ન ણો એગફાસાઈ’ ગેણ્હઈ’ ગ્રહણદ્રવ્યાણિ—ગ્રહણયોગ્યાનિ દ્રવ્યાણિ પ્રતીત્ય—આશ્રિત્ય—ગ્રહણયોગ્યદ્રવ્યાપેક્ષયા નો એકસ્પર્શાનિ દ્રવ્યાણિ ભાષાત્વેન પરિણમયિતું શૃણ્ણાતિ, એકસ્યાપિ પરમાણો નિયમતઃ સ્પર્શદ્વયસન્નાવાત્, ઉક્તશ્ચ—‘કારણમેવ તદન્ત્યં સૂક્ષ્મો નિત્યશ્ચ ભવતિ પરમાણુઃ । એકરસગન્ધવર્ણો દ્વિસ્પર્શઃ કાર્યલિજ્જશ્ચ ॥૧॥’ इति, કિન્તુ ‘દુફાસાઈ’ ગિણ્હઈ જાવ ચઉફાસાઈ’ ગેણ્હઈ’ દ્વિસ્પર્શાનિ—મૃદુશીતાનિ, મૃદુણાનિ ગુણ અસ્લ આદિ રસ ચાલે દ્રવ્યોં કો જીવ ભાષા કે રૂપ મેં પરિણત કરને કે લિપ્તે ગ્રહણ કરતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગધન્ ! ભાવતઃ સ્પર્શવાલે જિન દ્રવ્યોં કો જીવ ભાષારૂપ મેં પરિણત કરને કે લિપ્તે ગ્રહણ કરતા હૈ, વે દ્રવ્ય ક્યા એક સ્પર્શવાલે હોતે હૈં ? યાવત્ આઠ સ્પર્શવાલે હોતે હૈં ?

મગધાન્—હે ગૌતમ ! ગ્રહણ યોગ્ય દ્રવ્યોં કી અપેક્ષા સે એક સ્પર્શ વાલે દ્રવ્યોં કો ભાષા કે રૂપ મેં પરિણત કરને કે લિપ્તે ગ્રહણ નહીં કરતા, ક્યોં કિ એક સ્પર્શ વાલા કોઈ પુદ્ગલ દ્રવ્ય હોતા હી નહીં હૈ । એક પરમાણુ મેં મી નિયમ સે દો સ્પર્શ પાચે જાતે હૈં । કહા મી હૈ—‘પરમાણુ કારણ હી હોતા હૈ, કિસી કા કાર્ય નહીં હોતા । વહ અન્ત્યદ્રવ્ય હૈ, ક્યોં કિ ઉસસે અધિક સૂક્ષ્મ કોઈ પુદ્ગલ નહીં હોતા । વહ સૂક્ષ્મ ઓર નિત્ય હોતા હૈ । ઉસમેં એક રસ, એક ગંધ, એક વર્ણ ઓર દો સ્પર્શ વિદ્યમાન હોતે હૈં । વહ પ્રત્યક્ષ સે દૃષ્ટિ ગોચર નહીં હોતા, કેવલ સ્કંધ રૂપ કાર્ય કી અન્યથાનુપપત્તિ સે ઉસકા અનુમાન હોતા હૈ ।’

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગધન્ ! ભાવથી સ્પર્શવાળા જે દ્રવ્યોને છવ ભાષા રૂપમાં પરિણત કરના માટે અહણ કરે છે, તે દ્રવ્ય શું એક સ્પર્શવાળા હોય છે ? યાવત્ આઠ સ્પર્શવાળા હોય છે ?

શ્રી મગધાન્—હે ગૌતમ ! અહણ યોગ્ય દ્રવ્યોની અપેક્ષાએ એક સ્પર્શવાળાં દ્રવ્યોને ભાષાના રૂપમાં પરિણત કરવાને માટે અહણ નથી કરતા, કેમકે એક સ્પર્શવાળા કોઈ પુદ્ગલ દ્રવ્ય થતા જ નથી. એક પરમાણુમાં પણ નિયમથી જે સ્પર્શ મળે છે, કહ્યું પણ છે—પરમાણુ કારણ જ હોય છે, કોઈનું કાર્ય નથી હોતા તે અન્ય દ્રવ્ય છે, કેમકે તેનાથી અતિ સૂક્ષ્મ કોઈ પુદ્ગલ હોતાં નથી તે સૂક્ષ્મ અને નિત્ય હોય છે. તેમાં એક રસ, એક ગંધ, એકવર્ણ, અને જે સ્પર્શ વિદ્યમાન હોય છે. તે પ્રત્યક્ષમાં દૃષ્ટિ ગોચર નથી થતાં, કેવળ સ્કંધ રૂપ કાર્યની અન્યથાનુપપત્તિથી તેમનું અનુમાન થાય છે.

इत्यादि रूपाणि द्रव्याणि भाषात्वेन परिणमयितुं गृह्णाति, यावत्-त्रिस्पर्शानि, चतुःस्पर्शानि द्रव्याणि गृह्णाति, तत्र त्रिस्पर्शानि-मृदुशीतस्निग्धस्पर्शरूपाणि कानिचिद्द्रव्याणि कानिचिद् मृदुष्णस्निग्धस्पर्शरूपाणि इत्यादीनि बोध्यानि, चतुः स्पर्शानि तु मृदुलघुस्निग्धोष्णस्पर्शरूपाणि कानिचिद्द्रव्याणि, कानिचित्तु मृदुलघुस्निग्धशीतस्पर्शरूपाणि, कानिचिद् मृदुलघुरूक्षोष्णस्पर्शरूपाणि द्रव्याणि, इत्यादीनि बोध्यानि, 'णो पंचफासाइं गेण्हइ' नो पञ्चस्पर्शानि द्रव्याणि भाषात्वेन परिणमयितुं गृह्णाति 'जाव नो अट्टफासाइं गेण्हइ' यावत्-नो षट्स्पर्शानि गृह्णाति, नो सप्तस्पर्शानि गृह्णाति, नो वा अष्ट स्पर्शानि द्रव्याणि भाषात्वेन परिणमयितुं गृह्णाति, 'सत्तमगहणं पडुच्च नियमा चउत्तासाइं गेण्हइ' सर्वग्रहणं प्रतीत्य-आश्रित्य सर्वग्रहणापेक्षेत्यर्थः नियमाद्-नियमनः, चतुःस्पर्शानि द्रव्याणि भाषात्वेन परिणमयितुं गृह्णाति, 'तं जहा-सीत्ताफासाइं गेण्हइ' तद्यथा-शीतस्पर्शानि द्रव्याणि गृह्णाति

किन्तु जीव भाषा के रूप में परिणत करने के लिए दो स्पर्श वाले तीन स्पर्श वाले अथवा चार स्पर्श वाले द्रव्यों को ग्रहण करता है। दो स्पर्श वाला द्रव्य हो तो स्निग्ध और शीत अथवा स्निग्ध और उष्ण होता है, इत्यादि, तीन हों तो रूक्ष, शीत और स्निग्ध स्पर्श वाले, या रूक्ष, उष्ण और स्निग्ध स्पर्श वाले आदि होते हैं। चार स्पर्श वाले द्रव्य हों तो शीत, रूक्ष, स्निग्ध और उष्ण, ये चार स्पर्श वाले होते हैं। भाषा के द्रव्य चतुःस्पर्शी होते हैं। उनमें, शीत, उष्ण, स्निग्ध और रूक्ष, ये चार स्पर्श ही होते हैं किन्तु लघु गुरु, मृदु कर्कश, इन चार में से कोई स्पर्श नहीं पाया जाता है। भाषा रूप में परिणत करने के लिए जीव पांच स्पर्शवाले द्रव्यों को ग्रहण नहीं करता, यावत्-छह स्पर्श वाले, सात स्पर्श वाले और आठ स्पर्श वाले द्रव्यों को भी ग्रहण नहीं करता। मगर सर्वग्रहण की अपेक्षा से विचार किया जाय तो नियम से चार स्पर्श वाले द्रव्यों को ही भाषा के रूप में परिणत करने के

किन्तु एव भाषा रूप परिणत करवाने भाटे जे स्पर्शवाण, त्रयु स्पर्शवाणा अथवा चार स्पर्शवाणा द्रव्येने ग्रहण करे छे. जे स्पर्शवाणां द्रव्य होय तो स्निग्ध अने शीत अथवा स्निग्ध अने अने उष्ण होय छे, विगेरे, त्रयु होयने। इक्ष शीत अने स्निग्ध स्पर्शवाणा अगर इक्ष, उष्ण अने स्निग्ध स्पर्शवाणा विगेरे होय छे चार स्पर्श वाणा द्रव्ये होय तो शीत, इक्ष स्निग्ध अने उष्ण, आ चार स्पर्शवाणा होय छे

भाषाता द्रव्य अतु स्पर्शी होय छे-तेजोभा शीत, उष्ण, स्निग्ध अने इक्ष आ चार स्पर्श न होय छे किन्तु लघु, गुरु, मृदु, कर्कश जे चारभायी ठाठ स्पर्श भणी आवतो नथी.

भाषा रूपमा परिणत करवाने भाटे एव पाय स्पर्शवाणा, सात, स्पर्शवाणा अने आठ स्पर्शवाणा द्रव्येने पणु ग्रहण नथी करता. पणु सर्वग्रहणनी अपेक्षाजे विचार करायतो नियमथी चार स्पर्शवाणा द्रव्येने न भाषाता रूपमा परिणत करवाने भाटे

ગુણપર્યન્તાનિ ભાષાત્વેન પરિણમયિતું શૃક્ષાતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જાઈ’ ભાવઓ ફાસમંતાઈ’ ગેળ્હઈ તાઈ’ કિં એગફાસાઈ’ ગેળ્હઈ જાવ અદ્દફાસાઈ’ ગિળ્હઈ ?’ હે મદન્ત ! યાનિ દ્રવ્યાણિ ભાવતો-ભાષાપેક્ષયા સ્પર્શવન્તિ ભાષાત્વેન પરિણમયિતું શૃક્ષાતિ’ તાનિ કિમ્ એક સ્પર્શાનિ શૃક્ષાતિ ? યાવદ્-કિં દ્વિજિ ચતુઃ પચ્ચ ષદ્ સપ્તાષ્ટ સ્પર્શાનિ શૃક્ષાતિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘મહ્ણદવ્વાઈ’ પહુચ્ચ ણો એગફાસાઈ’ ગેળ્હઈ’ ગ્રહ્ણદ્રવ્યાણિ-ગ્રહ્ણયોગ્યાનિ દ્રવ્યાણિ પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય-ગ્રહ્ણયોગ્યદ્રવ્યાપેક્ષયા નો એકસ્પર્શાનિ દ્રવ્યાણિ ભાષાત્વેન પરિણમયિતું શૃક્ષાતિ, એકસ્યાપિ પરમાણો નિયમતઃ સ્પર્શદ્વયસદ્ભાવાત્, ઉક્તશ્ચ-‘કારણમેવ તદન્ત્યં સૂક્ષ્મો નિત્યશ્ચ ભવતિ પરમાણુઃ । એકરસગન્ધવર્ણો દ્વિસ્પર્શઃ કાર્યલિંગશ્ચ ॥૧॥’ इति, કિન્તુ ‘દુફાસાઈ’ ગિળ્હઈ જાવ ચઉફાસાઈ’ ગેળ્હઈ’ દ્વિસ્પર્શાનિ-મૃદુશીતાનિ, મૃદુષ્ણાનિ

ગુણ અમ્લ આદિ રસ ચાલે દ્રવ્યોં કો જીવ ભાષા કે રૂપ મેં પરિણત કરને કે લિપે ગ્રહ્ણ કરતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ભાવતઃ સ્પર્શવાલે જિન દ્રવ્યોં કો જીવ ભાષારૂપ મેં પરિણત કરને કે લિપે ગ્રહ્ણ કરતા હૈ, વે દ્રવ્ય ક્યા એક સ્પર્શવાલે હોતે હૈં ? યાવત્ આઠ સ્પર્શવાલે હોતે હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! ગ્રહ્ણ યોગ્ય દ્રવ્યોં કી અપેક્ષા સે એક સ્પર્શ વાલે દ્રવ્યોં કો ભાષા કે રૂપ મેં પરિણત કરને કે લિપે ગ્રહ્ણ નહીં કરતા, ક્યોં કિ એક સ્પર્શ વાલા કોઈ પુદ્ગલ દ્રવ્ય હોતા હી નહીં હૈ । એક પરમાણુ મેં મી નિયમ સે દો સ્પર્શ પાયે જાતે હૈં । કહા મી હૈ-‘પરમાણુ કારણ હી હોતા હૈ, કિસી કા ર્ય નહીં હોતા । વહ અન્ત્યદ્રવ્ય હૈ, ક્યોં કિ ઉસસે અધિક સૂક્ષ્મ કોઈ પુદ્ગલ નહીં હોતા । વહ સૂક્ષ્મ ઓર નિત્ય હોતા હૈ । ઉસમેં એક રસ, એક ગંધ, એક વર્ણ ઓર દો સ્પર્શ વિદ્યમાન હોતે હૈં । વહ પ્રત્યક્ષ સે દૃષ્ટિ ગોચર નહીં હોતા, કેવલ સ્કંધ રૂપ કાર્ય કી અન્યથાનુપપત્તિ સે ઉસકા અનુમાન હોતા હૈ ।’

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ભાવથી સ્પર્શવાળા જે દ્રવ્યોને જીવ ભાષા રૂપમાં પરિણત કરવા માટે અરૂણ કરે છે, તે દ્રવ્ય શું એક સ્પર્શવાળા હોય છે ? યાવત્ આઠ સ્પર્શવાળા હોય છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! અરૂણ યોગ્ય દ્રવ્યોની અપેક્ષાથી એક સ્પર્શવાળાં દ્રવ્યોને ભાષાના રૂપમાં પરિણત કરવાને માટે અરૂણ નથી કરતા, કેમકે એક સ્પર્શવાળા કોઈ પુદ્ગલ દ્રવ્ય થતા જ નથી. એક પરમાણુમાં પણ નિયમથી જે સ્પર્શ મળે છે, કણ પળ છે-પરમાણુ કારણ જ હોય છે, કોઈનું કાર્ય નથી હોતા તે અન્ય દ્રવ્ય છે, કેમકે તેનાથી અતિ સૂક્ષ્મ કોઈ પુદ્ગલ હોતાં નથી તે સૂક્ષ્મ અને નિત્ય હોય છે. તેમાં એક રસ, એક ગંધ, એકવર્ણ, અને જે સ્પર્શ વિદ્યમાન હોય છે. તે પ્રત્યક્ષમાં દૃષ્ટિ ગોચર નથી થતાં, દેવળ સ્કંધ રૂપ કાર્યની અન્યથાનુપપત્તિથી તેમનું અનુમાન થાય છે.

इत्यादि रूपाणि द्रव्याणि भाषात्वेन परिणमयितुं गृह्णाति, यावत्-त्रिस्पर्शानि, चतुःस्पर्शानि द्रव्याणि गृह्णाति, तत्र त्रिस्पर्शानि-मृदुशीतस्निग्धस्पर्शरूपाणि कानिचिद्द्रव्याणि कानि-चिद् मृदुष्णस्निग्धस्पर्शरूपाणि इत्यादीनि बोध्यानि, चतुः स्पर्शानि तु मृदुलघुस्निग्धोष्ण स्पर्शरूपाणि कानिचिद्द्रव्याणि, कानिचित्तु मृदुलघुस्निग्धशीतस्पर्शरूपाणि, कानिचिद् मृदुलघुरूक्षोष्ण स्पर्शरूपाणि द्रव्याणि, इत्यादीनि बोध्यानि, 'णो पंचफासाङ्गेण्हइ' नो पञ्चस्पर्शानि द्रव्याणि भाषात्वेन परिणमयितुं गृह्णाति 'जाव नो अट्टफासाङ्गेण्हइ' यावत्-नो षट्स्पर्शानि गृह्णाति, नो सप्तस्पर्शानि गृह्णाति, नो वा अष्ट स्पर्शानि द्रव्याणि भाषात्वेन परिणमयितुं गृह्णाति, 'सव्वग्गहणं पडुच्च नियमा चउफासाङ्गेण्हइ' सर्वग्रहणं प्रतीत्य-आश्रित्य सर्वग्रहणापेक्षयेत्यर्थः नियमाद्-नियमतः, चतुःस्पर्शानि द्रव्याणि भाषात्वेन परिणमयितुं गृह्णाति, 'तं जहा-सीतफासाङ्गेण्हइ' तद्यथा-शीतस्पर्शानि द्रव्याणि गृह्णाति

किन्तु जीव भाषा के रूप में परिणत करने के लिए दो स्पर्श वाले तीन स्पर्श वाले अथवा चार स्पर्श वाले द्रव्यों को ग्रहण करता है। दो स्पर्श वाला द्रव्य हो तो स्निग्ध और शीत अथवा स्निग्ध और उष्ण होता है, इत्यादि, तीन हों तो रुक्ष, शीत और स्निग्ध स्पर्श वाले, या रुक्ष, उष्ण और स्निग्ध स्पर्श वाले आदि होते हैं। चार स्पर्श वाले द्रव्य हों तो शीत, रुक्ष, स्निग्ध और उष्ण, ये चार स्पर्श वाले होते हैं। भाषा के द्रव्य चतुःस्पर्शी होते हैं। उनमें, शीत, उष्ण, स्निग्ध और रुक्ष, ये चार स्पर्श ही होते हैं किन्तु लघु गुरु, मृदु कर्कश, इन चार में से कोई स्पर्श नहीं पाया जाता है। भाषा रूप में परिणत करने के लिए जीव पांच स्पर्शवाले द्रव्यों को ग्रहण नहीं करता, यावत्-छह स्पर्श वाले, सात स्पर्श वाले और आठ स्पर्श वाले द्रव्यों को भी ग्रहण नहीं करता। मगर सर्वग्रहण की अपेक्षा से विचार किया जाय तो नियम से चार स्पर्श वाले द्रव्यों को ही भाषा के रूप में परिणत करने के

કિન્તુ જીવ ભાષા રૂપ પરિણત કરવાને માટે બે સ્પર્શવાળા, ત્રણ સ્પર્શવાળા અથવા ચાર સ્પર્શવાળા દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે. બે સ્પર્શવાળાં દ્રવ્ય હોય તો સ્નિગ્ધ અને શીત અથવા સ્નિગ્ધ અને અને ઉષ્ણ હોય છે, વિગેરે, ત્રણ હોય તો રૂક્ષ શીત અને સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા અગર રૂક્ષ, ઉષ્ણ અને સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા વિગેરે હોય છે ચાર સ્પર્શ વાળા દ્રવ્યો હોય તો શીત, રૂક્ષ સ્નિગ્ધ અને ઉષ્ણ, આ ચાર સ્પર્શવાળા હોય છે

ભાષાના દ્રવ્ય ચતુ સ્પર્શી હોય છે-તેઓમા શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ આ ચાર સ્પર્શ જ હોય છે કિન્તુ લઘુ, ગુરુ, મૃદુ, કર્કશ એ ચારમાથી કોઈ સ્પર્શ મળી આવતો નથી.

ભાષા રૂપમા પરિણત કરવાને માટે જીવ પાંચ સ્પર્શવાળા, સાત, સ્પર્શવાળા અને આઠ સ્પર્શવાળા દ્રવ્યોને પણ ગ્રહણ નથી કરતા. પણ સર્વગ્રહણની અપેક્ષાએ વિચાર કરાયતો નિયમથી ચાર સ્પર્શવાળા દ્રવ્યોને જ ભાષાના રૂપમાં પરિણત કરવાને માટે

‘ઉસિણ્ફાસાઈ’ ણિદ્ધ્ફાસાઈ લુક્ખ્ફાસાઈ ગેણ્હઈ’ ઉષ્ણસ્પર્શાનિ સ્નિગ્ધસ્પર્શાનિ રુક્ષસ્પર્શાનિ દ્રવ્યાણિ માપાત્વેન પરિણમયિતુ ગૃહ્ણતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જાઈ’ ફાસઓ સીતાઈ ગેણ્હઈ ?’ હે મદન્ત ! યાનિ દ્રવ્યાણિ સ્પર્શતઃ-સ્પર્શાપેક્ષયા શીતાનિ માપાત્વેન પરિણમયિતુ ગૃહ્ણતિ તાનિ કિમ્ એકગુણશીતાનિ ગૃહ્ણતિ ? યાવત્-કિં વા દ્વિત્રિ ચતુઃપચ્ચ પદ્સપ્તાષ્ટ નવદશગુણ-શીતાનિ ગૃહ્ણતિ ? કિં વા સંખ્યેયગુણશીતાનિ ગૃહ્ણતિ ? કિં વા અસંખ્યેયગુણશીતાનિ દ્રવ્યાણિ ગૃહ્ણતિ ? કિં વા અનન્તગુણશીતાનિ દ્રવ્યાણિ માપાત્વેન પરિણમયિતુ ગૃહ્ણતિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘એકગુણસીતાઈ’ પિ ગિણ્હઈ જાવ અણંતગુણસીતાઈ પિ ગેણ્હઈ’ એકગુણશીતાન્યપિ દ્રવ્યાણિ માપાત્વેન પરિણમયિતુ ગૃહ્ણતિ, યાવત્-દ્વિત્રિ ચતુઃ પચ્ચ પદ્સપ્તાષ્ટ નવદશગુણશીતાન્યપિ દ્રવ્યાણિ ગૃહ્ણતિ, સંખ્યેયગુણશીતાન્યાપિ દ્રવ્યાણિ ગૃહ્ણતિ અસંખ્યેયગુણશીતાન્યપિ દ્રવ્યાણિ ગૃહ્ણતિ, અનન્તગુણશીતાન્યાપિ દ્રવ્યાણિ માપાત્વેન

લિપે ગ્રહણ કરતા હૈ । વે હસ પ્રકાર હૈ-શીત સ્પર્શ વાલે દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ, ઉષ્ણ સ્પર્શ વાલે દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ, સ્નિગ્ધ સ્પર્શ વાલે દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ ઓર રુક્ષ સ્પર્શ વાલે દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સ્પર્શ કી અપેક્ષા જિન શીત સ્પર્શ વાલે દ્રવ્યોં કો જીવ ભાષા કે રૂપ મેં પરિણત કરને કે લિપે ગ્રહણ કરતા હૈ, વે દ્રવ્ય કયા એક ગુણ અર્થાત્ એક અંશ વાલે શીત હોતે હૈ, અથવા દો, ત્રીન, ચાર, પાંચ, છહ, સાત, આઠ, નવ, દશગુણ શીત હોતે હૈ ? અથવા સંખ્યાતગુણ શીત, અસંખ્યાતગુણ શીત યા અનન્તગુણ શીત હોતે હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વે દ્રવ્ય એકગુણ શીત ભી હોતે હૈ, યાવત્ અનન્તગુણ શીત ભી હોતે હૈ, અર્થાત્ એક, દો, ત્રીન, ચાર, પાંચ, છહ, સાત, આઠ, નૌ, દસ, સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્તગુણ શીત હોતે હૈ ।

અહણ્ઠ કરે છે. તેઓ આ પ્રકારે છે-શીતસ્પર્શવાળા દ્રવ્યોને અહણ્ઠ કરે છે, ઉષ્ણસ્પર્શવાળા દ્રવ્યોને અહણ્ઠ કરે છે, સ્નિગ્ધ સ્પર્શવાળા દ્રવ્યોને અહણ્ઠ કરે છે અને રુક્ષ સ્પર્શવાળા દ્રવ્યોને અહણ્ઠ કરે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સ્પર્શની અપેક્ષાએ જે શીત સ્પર્શવાળા દ્રવ્યોને છપ ભાષાના રૂપમા પરિણત કરવાને માટે અહણ્ઠ કરે છે, તે દ્રવ્યો શું એકશુદ્ધ અર્થાત્ એક અશવાળા શીત હોય છે, અથવા બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ, દશ શુદ્ધ શીત હોય છે ? અથવા સખ્યાત શુદ્ધ શીત, અસખ્યાત શુદ્ધ શીત અગર અનન્ત શુદ્ધ શીત હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! તે દ્રવ્યો એક શુદ્ધ શીત પણ હોય છે, યાવત્ અનન્ત શુદ્ધ શીત પણ હોય છે, અર્થાત્ એક, બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ, દશ, સખ્યાત-અસખ્યાત અથવા અનન્ત શુદ્ધ શીત હોય છે.

परिणमयितुं गृह्णाति, ‘एवं उसिण णिद्धन्नुक्खाइ जाव अणंत गुगाइं पि गिण्हइ’ पयम्-
शीतस्पर्शोत्तरीत्या उष्णस्निग्धरूक्षाणि द्रव्याणि यावत्-एक गुणादिदशगुणपर्यन्तानि अपि,
संख्येयगुणान्यपि, असंख्येयगुणान्यपि, अनन्तगुणान्यपि द्रव्याणि भाषात्वेन परिणमयितुं
गृह्णाति, गौतमः पृच्छति-‘जाइ भंते ! जाव अणंतगुणन्नुक्खाइ गेण्हइ ताइं किं पुट्टाइ
गेण्हइ, अपुट्टाइ गेण्हइ ?’ हे भदन्त ! यानि द्रव्याणि यावत्-एकगुण कृष्णवर्णादि-अनन्त
गुण शुक्लवर्णान्तानि एकगुण मुरभिगन्धादि-अनन्तगुणदुरभिगन्धान्तानि, एकगुणनित्त-
रसादि-अनन्तगुणमधुररसान्तानि, एकगुणमृदुस्पर्शादि-अनन्तगुणरूक्षाणि द्रव्याणि भाषात्वेन
परिणमयितुं गृह्णाति तानि किं स्पृष्टानि-आत्मप्रदेशैः सह संस्पृष्टानि गृह्णाति ? किं वा
आत्मप्रदेशैः सहास्पृष्टानि गृह्णाति ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘पुट्टाइ गेण्हइ नो
अपुट्टाइ गेण्हइ’ पूर्वोक्तानि द्रव्याणि भाषात्वेन परिणमयितुम् आत्मप्रदेशैः सह स्पृष्टानि

इसी प्रकार उष्ण, स्निग्ध और रूक्ष गुणों के संबंध में भी समझ लेना
चाहिए, अर्थात् एकगुण उष्ण आदि से लेकर अनन्तगुण उष्ण आदि तक के,
एकगुण स्निग्ध से लेकर अनन्तगुण स्निग्ध तक के और एकगुण रूक्ष से लेकर
अनन्तगुण रूक्ष तक के द्रव्यों को जीव भाषा के रूप में परिणत करने के लिए
ग्रहण करता है ।

गौतमस्वामी-पुनः प्रश्न करते हैं-हे भगवन् ! जिन एकगुण कृष्ण वर्ण से
लेकर अनन्तगुण रूक्ष स्पर्श तक के द्रव्यों को जीव भाषा के रूप में परिणत
करने के लिए ग्रहण करता है, वे द्रव्य क्या स्पृष्ट होते हैं या अस्पृष्ट होते हैं ?
तात्पर्य यह है कि पूर्व में जिन-जिन स्पर्श, गंध, रस और स्पर्श वाले द्रव्यों को
जीव के द्वारा भाषा के रूप में परिणत करने के लिए ग्रहण करना कहा है, वे
द्रव्य क्या आत्मप्रदेशों के साथ संस्पृष्ट-संयुक्त होते हैं अथवा अस्पृष्ट
(असंयुक्त) होते हैं ?

ज्येष्ठ प्रकारे ढब्बु, स्निग्ध, अने रूक्ष शुभेना सम्बन्धमा पणु समल्लेखे नोभये.
अर्थात् ज्येष्ठ शुब्ब ढब्बु आदिथी एधने अनन्तशुब्ब ढब्बु आदि सुधीना, ज्येष्ठ शुब्ब स्निग्धथी
एधने अनन्त शुब्ब स्निग्ध सुधीना अने ज्येष्ठ शुब्ब रूक्षथी एधने अनन्त शुब्ब रूक्ष सुधीना
द्रव्येने एव भाषाना इपमा परिणत करवा भाटे अरुणु करे छे

श्री गौतमस्वामी पुनः प्रश्न करे छे-हे भगवन् ! ने ज्येष्ठ शुब्ब कृष्णवर्णथी एधने
अनन्तशुब्ब रूक्ष स्पर्श सुधीना द्रव्येने एव भाषाना इपमा परिणत करवाने भाटे अरुणु
करे छे, ते द्रव्ये शु स्पृष्ट होय छे अगर अस्पृष्ट होय छे ? तात्पर्य ज्येष्ठ
पूर्वमा ने ने स्पर्श, गंध, रस अने स्पर्शवाणा द्रव्येने एवना द्वारा भाषाना
इपमा परिणत करवाने भाटे अरुणु करे छे, ते द्रव्ये शु आत्मप्रदेशेनी साथे संस्पृष्ट
संयुक्त होय छे अथवा अस्पृष्ट (असंयुक्त) होय छे ?

ગૃહ્ણતિ, નો આત્મપ્રદેશૈઃ સહાસપૃષ્ઠાનિ ગૃહ્ણતિ, અથાત્મપ્રદેશૈઃ સંસ્પર્શનમાત્મપ્રદેશાવગાહ-
ક્ષેત્રાદ્ બહિરપિ સંભવતીત્યાશક્ત્યાં ગૌતમસ્વામી પૃચ્છતિ-‘જાઈં મંતે ! પુદ્ગાઈં ગેખ્ઠઈં તાઈં
કિં ઓગાઢાઈં ગેખ્ઠઈં ? અળોગાઢાઈં ગેખ્ઠઈં ? હે મદન્ત ! યાનિ દ્રવ્યાણિ ભાષાત્વેન પરિણ-
મયિતુમ્ આત્મપ્રદેશૈઃ સહ સંસ્પૃષ્ઠાનિ ગૃહ્ણતિ તાનિ કિમ્ અવગાઢાનિ-આત્મપ્રદેશૈઃ સહ
એકક્ષેત્રાવસ્થિતાનિ ગૃહ્ણતિ ? કિં વા અનવગાઢાનિ-આત્મપ્રદેશૈઃ સહ એકક્ષેત્રાનવસ્થિ-
તાનિ ગૃહ્ણતિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ઓગાઢાઈં ગેખ્ઠઈં નો અળોગાઢાઈં
ગેખ્ઠઈં’ અવગાઢાનિ-આત્મપ્રદેશૈઃ સહ એક ક્ષેત્રાવસ્થિતાનિ દ્રવ્યાણિ ભાષાત્વેન પરિણમયિતું
નો અનવગાઢાનિ-આત્મપ્રદેશૈઃ સહ એકક્ષેત્રાનવસ્થિતાનિ ગૃહ્ણતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
‘જાઈં મંતે ! ઓગાઢાઈં ગેખ્ઠઈં તાઈં કિં અણંતરોગાઢાઈં ગેખ્ઠઈં, પરંપરોગાઢાઈં ગેખ્ઠઈં ?’ હે

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જિન પૂર્વોક્ત દ્રવ્યોં કો જીવ ભાષા કે રૂપ મેં પરિણત
કરને કે લિપે ગ્રહણ કરતા હૈ, વે જીવપ્રદેશોં કે સાથ સંસ્પૃષ્ઠ હી હોતે હૈં, અર્થાત્
જીવપ્રદેશી કે સાથ સંસ્પૃષ્ઠ પુદ્ગલોં કો હી જીવ ભાષા કે રૂપ મેં પરિણત કરને
કે લિપે ગ્રહણ કરતા હૈ । અસંસ્પૃષ્ઠ દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ નહીં કરતા ।

જિસ આકાશ-ક્ષેત્ર મેં જીવપ્રદેશ હૈં, ઉસસે બાહર રહ કર મી ભાષાદ્રવ્ય
જીવપ્રદેશોં કે સાથ સ્પૃષ્ઠ હો સકતે હૈ, અતઃપ્રત્ય અથ યહ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત હોતા
હૈ કિં વે દ્રવ્ય કયા અવગાઢ હોતે હૈ અથવા અનવગાઢ હોતે હૈ ? જિન આકાશ
પ્રદેશોં મેં જીવ કે પ્રદેશ હૈં, ઉન્હીં આકાશપ્રદેશોં મેં જો દ્રવ્ય અવસ્થિત હોં, વે
અવગાઢ કહલાતે હૈં ઓર જો મિત્ર આકાશપ્રદેશોં મેં અવસ્થિત હોં, વે અન-
વગાઢ કહલાતે હૈં ।

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જીવ અવગાઢ અર્થાત્ એક હી ક્ષેત્ર મેં સ્થિત દ્રવ્યોં
કો ગ્રહણ કરતા હૈ, અનવગાઢ દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ નહીં કરતા હૈ ।

ગૌ સ્વામી-હે મગવાન્ યદિ અવગાઢ દ્રવ્યોં કો હી જીવ ગ્રહણ કરતા હૈ,

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! જે પૂર્વોક્ત દ્રવ્યોને જીવ ભાષાના રૂપમાં પરિણત કરવાને
માટે ગ્રહણ કરે છે, તે જીવ પ્રદેશોની સાથે સંસ્પૃષ્ઠ જ થાય છે. અર્થાત્ જીવ પ્રદેશોની
સાથે સંસ્પૃષ્ઠ પુદ્ગલોને જ જીવ ભાષાના રૂપમાં પરિણત કરવાને માટે ગ્રહણ કરે છે
અસંસ્પૃષ્ઠ દ્રવ્યોને ગ્રહણ નથી કરતો.

જે આકાશ પ્રદેશમાં જીવ પ્રદેશ છે તેનાથી જાહેર રહીને પણ ભાષા દ્રવ્ય જીવ
પ્રદેશોની સાથે સ્પૃષ્ઠ થઈ શકે છે, તેથી જ હવે આ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે તે દ્રવ્યો
શું અવગાઢ હોય છે અથવા અનવગાઢ હોય છે ? જે આકાશ પ્રદેશોમાં જીવના પ્રદેશ
છે, તે આકાશ પ્રદેશોમાં જે દ્રવ્ય અવસ્થિત હોય, તે અવગાઢ કહેવાય છે અને જે ભિન્ન
આકાશ પ્રદેશોમાં અવસ્થિત હોય તે અનવગાઢ કહેવાય છે.

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! જીવ અવગાઢ અર્થાત્ એક જ ક્ષેત્રમાં સ્થિત દ્રવ્યોને
ગ્રહણ કરે છે, અનવગાઢ દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરતા નથી.

મદન્ત ! યાનિ દ્રવ્યાણિ ભાષાત્વેન પરિણમયિતુમ્ આત્મપ્રદેશરવગાદાનિ ગુણાનિ તાનિ કિમ્ અનન્તરાવગાદાનિ અવ્યવધાનેનાવસ્થિતાનિ ગૃહ્ણાતિ કિં વા પરમ્પરાવગાદાનિ-અવ્યવધાનેનાવસ્થિતાનિ ગૃહ્ણાતિ ? મગવાનાહ-‘ગૌતમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અણંતરોગાદાદં ગેણ્હડ’ અનન્તરાવગાદાનિ-આત્મપ્રદેશ રવ્યવધાનેનાવસ્થિતાનિ દ્રવ્યાણિ ભાષાત્વેન પરિણમયિતુમ્ ગૃહ્ણાતિ ‘નો પરંપરોગાદાદં ગેણ્હડ’ નો પરમ્પરાવગાદાનિ-આત્મપ્રદેશૈર્વ્યવધાનેનાવસ્થિતાનિ દ્રવ્યાણિ ગૃહ્ણાતિ, તથા ચ યેષુ આત્મપ્રદેશેષુ યાનિ ભાષાદ્રવ્યાણિ અવગાદાનિ ગચન્તિ તેગમ્પ્રદેશ-સ્તાન્યેવ ભાષાદ્રવ્યાણિ અવગાદાનિ ગૃહ્ણાતિ, નતુ એક દ્વિ ત્ર્યાધ્યાત્મપ્રદેશવ્યવહિતાનિ ગૃહ્ણ-તીતિ ભાવઃ, ગૌતમઃ પૂચ્છતિ-‘જાહ મંને ! અણંતરોગાદાદં ગેણ્હડ તાદં કિં અણુદ્ ગેણ્હડ વાયરાદ્ ગેણ્હડ ?’ હે મદન્ત ! યાનિ દ્રવ્યાણિ આત્મપ્રદેશૈ રનન્તરાવગાદાનિ ગૃહ્ણાતિ તાનિ કિમ્ અણૂનિ-સ્તોક પ્રદેશાનિ ગૃહ્ણાતિ કિં વા વાદરાણિ પ્રભૂતપ્રદેશોપચિતાનિ ગૃહ્ણાતિ ?

અનવગાદ દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ નહીં કરતા તો કયા અનન્તરાવગાદ દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ, અર્થાત્ વ્યવધાન રહિત દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ, અથવા પરમ્પરાવગાદ અર્થાત્ વ્યવહિત રૂપ સે અવસ્થિત દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! અનન્તરાવગાદ અર્થાત્ આત્મપ્રદેશોં સે અવ્યવહિત રૂપ મેં સ્થિત દ્રવ્યોં કો ભાષા કે રૂપ મેં પરિણત કરને કે લિએ ગ્રહણ કરતા હૈ । પરમ્પરાવગાદ અર્થાત્ આત્મપ્રદેશોં સે વ્યવધાનયુક્ત હોકર અવસ્થિત દ્રવ્યોં કો જીવ ગ્રહણ નહીં કરતા । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જિન આત્મપ્રદેશોં મેં જો ભાષા દ્રવ્ય અવસ્થિત હૈ, ઊન આત્મપ્રદેશોં કે દ્વારા વહી ભાષાદ્રવ્ય ગ્રહણ કિયેજાતે હૈ, એક, દો, ત્રીન આદિ આત્મપ્રદેશોં સે વ્યવહિત દ્રવ્ય ગ્રહણ નહીં કિયે જાતે ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! અનન્તરાવગાદ જિન દ્રવ્યોં કો જીવ ગ્રહણ કરતા હૈ, એ દ્રવ્ય કયા અણુ અર્થાત્ થોડે પ્રદેશોં વાળે હોતે હૈં અથવા વાદર અર્થાત્ ઘણુત પ્રદેશોં વાળે હોતે હૈં ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! જો અવગાદ દ્રવ્યોંને જ છવ અહણુ કરે છે, અનવગાદ દ્રવ્યોંને અહણુ નથી કરતા તો શું અનન્તરાવગાદ દ્રવ્યોંને અહણુ કરે છે અર્થાત્ વ્યવધાન રહિત દ્રવ્યોંને અહણુ કરે છે, અથવા પરમ્પરાવગાદ અર્થાત્ વ્યવહિત રૂપથી અવસ્થિત દ્રવ્યોંને અહણુ કરે છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! અનન્તરાવગાદ અર્થાત્ આત્મ પ્રદેશોથી અવ્યવહિત રૂપમાં સ્થિત દ્રવ્યોંને ભાષાના રૂપમાં પરિણત કરવાને માટે અહણુ કરે છે. પરમ્પરાવગાદ અર્થાત્ આત્મ પ્રદેશોથી વ્યવધાન યુક્ત થઈને અવસ્થિત દ્રવ્યોંને છવ અહણુ નથી કરતા તાત્પર્ય એ છે કે જે આત્મ પ્રદેશોમા જે ભાષા દ્રવ્ય રહેલ છે, તે આત્મપ્રદેશો દ્વારા તે ભાષા દ્રવ્ય અહણુ કરાય છે, એક, બે, ત્રણ આદિ આત્મ પ્રદેશોથી વ્યવહિત દ્રવ્ય અહણુ નથી કરાતા.

ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! અનન્તરાવગાદ જે દ્રવ્યોંને છવ અહણુ કરે છે, તે દ્રવ્યોં શું અહણુ અર્થાત્ થોડા પ્રદેશોવાળા હોય છે અથવા વાદર અર્થાત્ ઘણા પ્રદેશોવાળા હોય છે ?

મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અણૂં પિ ગેણ્હરૂ વાયરાહ પિ ગેણ્હરૂ’ અણૂંન્યપિ-સ્તોક પ્રદેશાન્યપિ દ્રવ્યાણિ આત્મપ્રદેશૈરનન્તરાવગાઢાનિ ભાષાત્વેન પરિણમયિતું શૃક્ષાતિ, વાદરા-
પ્યપિ-પ્રચુરપ્રદેશોપચિતાન્યપિ, આત્મપ્રદેશૈરનન્તરાવગાઢાનિ દ્રવ્યાણિ ભાષાત્વેન પરિણમયિતું
શૃક્ષાતિ, આત્રાણુત્વં વાદરત્વશ્ચ ભાષા યોગ્યાના મેવ સ્કન્ધાનાં પ્રદેશસ્તોક વાહુલ્યાપેક્ષ્યા
વિવક્ષિત મિત્યવસેયમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જાઈં મંતે ! અણૂંં ગેણ્હરૂ તાહ કિં ઉહૂ ગેણ્હરૂ,
અહે ગેણ્હરૂ, તિરિયં ગેણ્હરૂ ?’ હે મદન્ત ! યાનિ દ્રવ્યાણિ અણૂંનિ-સ્તોકપ્રદેશાનિ ભાષાત્વેન
પરિણમયિતુ શૃક્ષાતિ તાનિ કિમ્ ઊર્ધ્વમ્-ઉપરિદેશાવચ્છેદેન શૃક્ષાણિ ? કિં વા અધોદેશ-
વચ્છેદેન શૃક્ષાતિ ? કિં વા તિર્યગ્દેશાવચ્છેદેન શૃક્ષાતિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ !
‘ઉહૂંં પિ ગેણ્હરૂ અહે વિ ગેણ્હરૂ તિરિયં પિ ગેણ્હરૂ’ ઊર્ધ્વમપિ શૃક્ષાણિ, અધોડપિ શૃક્ષાતિ, તિર્ય-
ગપિ શૃક્ષાતિ, તથા ચાત્ર જીવસ્ય ગ્રહણયોગ્યાનિ ભાષાદ્રવ્યાણિ યાવત્સુ ક્ષેત્રેષુ અવસ્થિતાનિ

મગવાન્-હે ગૌતમ ! અણુઅર્થાત્ થોડે પ્રદેશોં વાલે દ્રવ્યોં કોં ભી ગ્રહણ કરતા હૈં ઓર વાદર અર્થાત્ ઘણત પ્રદેશોં સે ઉપચિત દ્રવ્યોં કોં ભી ગ્રહણ કરતા હૈં । યહાં ‘અણુ’ કા અર્થ અપ્રદેશી દ્રવ્ય નહીં સમજનાં યાહિયે, કિન્તુ ભાષા કે રૂપ મેં પરિગત હોને કે યોગ્ય થોડે પ્રદેશોં વાલે સ્કંધ સમજનાં યાહિયે, હસી પ્રકાર કા અર્થ ઘણત પ્રદેશોં વાલા ભાષાયોગ્ય સ્કંધ સમજનાં યાહિયે ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! જીવ જિન અણુદ્રવ્યોં કોં ભાષા કે રૂપ મેં પરિ-
ણત કરને કે લિયે ગ્રહણ કરતા હૈં, વે ક્યા ડપર રહે હુય હોતે હૈં ? ક્યા અધો-
દેશ મેં રહે હુય હોતે હૈં ? યા તિહૈં દેશ મેં રહે હુય હોતે હૈં ?

મગવાન્ હે ગૌતમ ! ઊર્ધ્વ દિશા સે ભી ગ્રહણ કરતા હૈં, અધોદિશા સે
ભી ગ્રહણ કરતા હૈં ઓર તિર્યગ્દિશા સે ભી ગ્રહણ કરતા હૈં । તાત્પર્ય યહ હૈં
કિં જીવ કે દ્વારા ગ્રહણ કરને યોગ્ય ભાષાદ્રવ્ય જિતને આકાશ-ક્ષેત્ર મેં અવ-

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! અણુ અર્થાત્ થોડા પ્રદેશોવાળા દ્રવ્યોને પણ અહણ કરે છે અને વાદર અર્થાત્ ઘણા પ્રદેશોથી ઉપચિત દ્રવ્યોને પણ અહણ કરે છે. અહીં અણુનો અર્થ અપ્રદેશી દ્રવ્ય ન સમજવો જોઈએ. કિન્તુ ભાષાના રૂપમાં પરિણત થવાને યોગ્ય થોડા પ્રદેશોવાળા સ્કંધ સમજવા જોઈએ એજ પ્રકારે વાદરનો અર્થ ઘણા પ્રદેશોવાળા ભાષા યોગ્ય સ્કંધ સમજવો જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! એવ જે અણુ દ્રવ્યોને ભાષાના રૂપમાં પરિણત કરવાને માટે અહણ કરે છે, તેઓ શુ ઊપર રહેલા હોય છે ? શુ અધો દેશમાં રહેલા હોય છે ? અગર તિરછાદેશમાં રહેલા હોય છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! ઊર્ધ્વ પ્રદેશોથી પણ અહણ કરે છે, અધ પ્રદેશોથી પણ અહણ કરે છે અને તિર્યગ્ દિશાથી પણ અહણ કરે છે તાત્પર્ય એ છે કે એવના દ્વારા અહણ કરવા યોગ્ય ભાષા દ્રવ્ય જેટલા આકાશ-ક્ષેત્રમાં અવસ્થિત હોય છે, તેટલા જ ક્ષેત્રને અહીં ઊર્ધ્વ અધ અને તિર્યક્ સમજવો જોઈએ.

भवन्ति तावतामेव क्षेत्राणामूर्ध्वाधस्तिर्यक्त्वमवसेयम्, गौतमः पृच्छति-‘जाडं भवे ! उडुं पि गेण्हइ अहे वि गेण्हइ तिरियं पि गेण्हइ ताडं किं आदिं गेण्हइ मज्झे गेण्हइ पज्ज-
वसाणे गेण्हइ ?’ हे भदन्त ! यानि भाषाद्रव्याणि ऊर्ध्वमपि गृह्णाति, अधोऽपि गृह्णाति,
तिर्यगपि गृह्णाति तानि किम् आदौ-प्रथमसमये गृह्णाति ? किं वा मध्ये-द्वितीयादि
समये, गृह्णाति ? किं वा पर्यवसाने-अन्तसमये गृह्णाति ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे
गौतम ! आदिं पि गेण्हइ मज्झे वि गेण्हइ पज्जवसाणे वि गेण्हइ’ आदावपि-प्रथम समयेऽपि
गृह्णाति, मध्येऽपि-द्वितीयादिष्वपि समयेषु गृह्णाति, पर्यवसानेऽपि अन्तिमसमयेऽपि
गृह्णाति तथा च यानि भाषा द्रव्याणि अन्तर्मुहूर्तं यावत् ग्रहणोचितानि सन्ति तानि ग्रह-
णोचितकालस्य उत्कृष्टेनान्तर्मुहूर्तप्रमाणरय प्रथमसमयेऽपि द्वितीयादि समयेऽपि पर्यव-
सानेऽपि च गृह्णातीति भावः, गौतम : पृच्छति-‘जाडं भवे ! आदिं पि गिण्हइ मज्झे वि

स्थित होते हैं, उतने ही क्षेत्र को यहाँ ऊर्ध्व, अधः और तिर्यक् समझना चाहिए ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जिन भाषाद्रव्यों को जीव ऊपर, नीचे और
निर्धे से ग्रहण करता है, उन्हें क्या आदि में अर्थात् प्रथम समय में ग्रहण
करता है, या मध्य में अर्थात् द्वितीय आदि समयों में ग्रहण करता है, अथवा
पर्यवसान में अर्थात् अन्तिम समय में ग्रहण करता है ?

भगवान्-हे गौतम ! आदि में भी ग्रहण करता है, मध्य में भी ग्रहण करता
है और पर्यवसान में भी ग्रहण करता है । तात्पर्य यह है कि जो भाषाद्रव्य
अन्तर्मुहूर्त पर्यन्त ग्रहण करने के योग्य हैं, उनके ग्रहण का उत्कृष्ट काल अन्त-
र्मुहूर्त प्रमाण होता है, उस काल के प्रथम समय में भी ग्रहण करता है, द्वितीय
आदि समयों में भी ग्रहण करता है और अन्तिम समय में भी ग्रहण करता है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जिन द्रव्यों को आदि में भी ग्रहण करता है,
मध्य में भी ग्रहण करता है और अन्त में भी ग्रहण करता है, वे द्रव्य क्या

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ જે ભાષા દ્રવ્યને છવ ઉપર, નીચે અને તિર્છાથી ગ્રહણ કરે
છે, તેમને શુ આદિમાં અર્થાત્ પ્રથમ સમયમાં ગ્રહણ કરે છે, અગર મધ્યમાં એટલે કે-મીઠા
વિગેરે સમયોમાં ગ્રહણ કરે છે ? અથવા પર્યવસાનમાં અર્થાત્ અન્તિમ સમયમાં ગ્રહણ કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આદિમાં પણ ગ્રહણ કરે છે, મધ્યમાં પણ ગ્રહણ કરે છે
અને પર્યવસાનમાં પણ ગ્રહણ કરે છે. તાત્પર્ય એ છે કે જે ભાષા દ્રવ્ય અન્તર્મુહૂર્ત
પર્યન્ત ગ્રહણ કરવાને યોગ્ય છે, તેમના ગ્રહણનો ઉત્કૃષ્ટ સમય અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણ હોય
છે, તે કાળના પ્રથમ સમયમાં પણ ગ્રહણ કરે છે, દ્વિતીય આદિ સમયોમાં પણ ગ્રહણ
કરે છે અને અન્તિમ સમયમાં પણ ગ્રહણ કરે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ જે દ્રવ્યોને આદિમાં પણ ગ્રહણ કરે છે, મધ્યમાં પણ
ગ્રહણ કરે છે અને અન્તમાં પણ ગ્રહણ કરે છે, તે દ્રવ્યો શુ સ્વવિધય-સ્વગોચર અર્થાત્

गेण्हइ पज्जवसाणे वि गिण्हइ ताइं किं सविसए गिण्हइ, अत्रिसए गिण्हइ ?' हे भदन्त ! यानि मापाद्रव्याणि आदावपि—ग्रहणोचितकालस्य प्रथमसमयेऽपि गृह्णाति, मध्येऽपि—द्वितीयादिसमयेऽपि गृह्णाति, पर्यवसानेऽपि गृह्णाति तानि किं स्वविषयान्—स्वगोचरान् स्पृष्टावगाढानन्तरावगाढस्वरूपाणि गृह्णाति ? किं वा अविषयान्—स्वागोचरान् स्पृष्टावगाढानन्तरावगाढव्यतिरिक्तानि गृह्णाति ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘सविसए गेण्हइ नो अविसए गेण्हइ’ स्वविषयान्—स्पृष्टावगाढानन्तरावगाढस्वरूपाणि द्रव्याणि गृह्णाति नो अविषयान्—स्पृष्टादिव्यतिरिक्तानि द्रव्याणि गृह्णाति, गौतमः पृच्छति—‘जाइ भंते ! सविसए गेण्हइ ताइं किं आणुपुण्वि गेण्हइ अणुपुण्वि गेण्हइ ?’ हे भदन्त ! यानि भाषा-द्रव्याणि स्वविषयान्—स्पृष्टावगाढानन्तरावगाढरूपाणि गृह्णाति तानि किम् आनुपूर्व्या—ग्रहणापेक्षया यथासम्मतया गृह्णाति ? किं वा अनानुपूर्व्या—ग्रहणापेक्षयाऽयथासम्मतया गृह्णाति ?

स्वविषय-स्वगोचर अर्थात् स्पृष्ट, अवगाढ, अनन्तरावगाढ रूप होते हैं या अविषय अर्थात् स्व के अगोचर अर्थात् स्पृष्ट, अवगाढ, अनन्तरावगाढ से भिन्न होते हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! स्वविषय अर्थात् स्पृष्ट, अवगाढ एवं अनन्तरावगाढ द्रव्यों को ही ग्रहण करता है, अविषय अर्थात् अस्पृष्ट, अवगाढ या परम्परावगाढ द्रव्यों को नहीं ग्रहण करता ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! जिन स्वविषय द्रव्यों को जीव ग्रहण करता है, उन्हें क्या आनुपूर्वी से—अनुक्रम से ग्रहण करता है अथवा अनानुपूर्वी से ग्रहण करता है ? आनुपूर्वी का अर्थ है ग्रहण की अपेक्षा सामीप्य के अनुसार और अनानुपूर्वी इससे विपरीत ।

भगवान्—हे गौतम ! आनुपूर्वी से ग्रहण करता है, अनानुपूर्वी से ग्रहण नहीं करता, अर्थात् ग्रहण की अपेक्षा आसन्नता के अनुसार ग्रहण करता है,

स्पृષ્ટ, અવગાઢ, અનન્તરાવગાઢ રૂપ હોય છે અગર અવિષય અર્થાત્ સ્વના અગોચર અર્થાત્ સ્પૃષ્ટ, અવગાઢ, અનન્તરાવગાઢથી ભિન્ન હોય છે ?

શ્રી ભગવન્—હે ગૌતમ ! સ્વવિષય અર્થાત્ સ્પૃષ્ટ, અવગાઢ તેમજ અનન્તરાવગાઢ દ્રવ્યોને જ ગ્રહણ કરે છે, અવિષય અર્થાત્ અસ્પૃષ્ટ, અવગાઢ અગર પર પરાવગાઢ દ્રવ્યોને ગ્રહણ નથી કરતા

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! જે સ્વવિષય દ્રવ્યોને જીવ ગ્રહણ કરે છે, તેઓને શું આનુપૂર્વીથી—અનુક્રમથી ગ્રહણ કરે છે, અથવા અનાનુપૂર્વીથી ગ્રહણ કરે છે ? આનુપૂર્વીનો અર્થ છે ગ્રહણની અપેક્ષાએ સમીપના અનુસાર અને અનાનુપૂર્વી તેનાથી વિપરીત.

શ્રી ભગવન્—હે ગૌતમ ! આનુપૂર્વીથી ગ્રહણ કરે છે—અનાનુપૂર્વીથી ગ્રહણ નથી કરતા, અર્થાત્ ગ્રહણની અપેક્ષાએ આસન્નતાના અનુસાર ગ્રહણ કરે છે આસન્નતાનું ઉલ્લેખન કરીને ગ્રહણ નથી કરતા

મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘આણુપુવ્વિ ગેખ્હઙ્ઙ, નો અણાણુપુવ્વિ ગેખ્હઙ્ઙ’ આનુપૂર્વ્યા ગ્રહણાપેક્ષયા યયાસન્નતયા ગૃહ્ણાતિ, નો અનાનુપૂર્વ્યા-ગ્રહણાપેક્ષયા અયથાસન્નતયા ગૃહ્ણાતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જાઈં મંતે ! આણુપુવ્વિ ગેખ્હઙ્ઙ તાઙ્ઙ કિં તિદિસિં ગેખ્હઙ્ઙ જાવ છદિસિં ગેખ્હઙ્ઙ !’ હે મદન્ત ! યાનિ ભાષાદ્રવ્યાણિ આનુપૂર્વ્યા ગૃહ્ણાતિ તાનિ કિમ્ ત્રિદિશિ-તિષ્ઠમ્બો દિગ્મ્ય આગતાનિ, ગૃહ્ણાતિ ? યાવત્-કિં વા ચતુર્દિશિ ગૃહ્ણાતિ કિં વા પશ્ચદિશિ ગૃહ્ણાતિ ? કિં વા પશ્ચદિશિ ગૃહ્ણાતિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘નિયમા છદિસિં ગેખ્હઙ્ઙ’ નિયમાત્-નિયમતઃ પદ્દિશિ-પદ્દમ્બો દિગ્મ્ય આગતાનિ, ગૃહ્ણાતિ. તથાહિ-ભાષકો નિયમેન ત્રસનાદિયાં ભવતિ અન્યત્ર ત્રસકાયાસંભવાત્, ત્રસનાદિયાં ચ વ્યવસ્થિતસ્ય નિયમેન પદ્દિ-દિગાગતપુદ્ગલસંભવાત્, । અથોપર્યુક્તાનામેવાર્થાનાં સંગ્રહર્ણી ગાથામાહ-

‘પુદ્ગોગાઢ અણંતર અણૂય તહ વાયરે ય ઉદ્દમહે ।

આદિ વિસયાણુ પુવ્વિ ણિયમા તહ છદિસિં ચેવ ॥૧॥

આસન્નતા કા ઉલ્લંઘન કરકે ગ્રહણ નહીં કરતા ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! જિન ભાષાદ્રવ્યોં કો આનુપૂર્વીં સે ગ્રહણ કરતા હૈ, કયા તીન દિશાઓં સે આપ હુપ ઉન દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ ? યા ચાર દિશાઓં સે, પાંચ દિશાઓં સે, અથવા છહ દિશાઓં સે આપ હુપ ભાષા-દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! નિયમ સે છહોં દિશાઓં સે આપ હુપ ભાષાદ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ । ઇસકા કારણ યહ હૈ કિ ભાષક જીવ નિયમ સે ત્રસનાદી કે અન્દર હી હોતા હૈ, કયોં કિ ત્રસ જીવ હી ભાષક હો સકતા હૈ ઓર વહ ત્રસ-નાદી સે બાહર નહીં પાયા જાતા । ઓર જો જીવ ત્રસનાદી મેં અવસ્થિત હૈ, વહ છહોં દિશાઓં સે આપ હુપ પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ ।

ઉપર જિન-જિન મુહોં કે વિષય મેં પ્રશ્ન કિપ ગપ હૈ, ઉન સબ કા સંગ્રહ કરને ઘાલી ગાથા કહતે હૈ-‘પહલે સ્પષ્ટવિષયક ભાષાદ્રવ્ય કી પ્રરૂપણા કી ગઈ, ઉસકે પશ્ચાત્ અવગાઢ વિષયક, ફિર અનન્તરાવગાઢ વિષયક, ઉસકે બાદ અણુ-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! જે ભાષા દ્રવ્યોને આનુપૂર્વીથી અહણુ કરે છે, તેા શુ’ ત્રણુ દિશામાંથી આવેલા દ્રવ્યોને તે અહણુ કરે છે ? અગર ચાર દિશાઓથી, પાંચ દિશા-ઓથી અથવા છ દિશાઓથી આવેલા ભાષા દ્રવ્યોને અહણુ કરે છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! નિયમથી છએ દિશાઓથી આવેલા ભાષા દ્રવ્યોને અહણુ કરે છે તેતુ કારણુ એ છે કે ભાષક જીવ નિયમથી ત્રસ નાડીના અન્તરે જ હોય છે, કેમકે ત્રસ જીવજ ભાષક બની શકે છે અને તે ત્રસ નાડીથી બહાર નથી મળી આવતો. અને જે જીવ ત્રસ નાડીમાં અવસ્થિત છે તે છએ દિશામાંથી આવેલા પુદ્ગલોને અહણુ કરે છે.

ઉપર જે જે શુદ્ધાઓના વિષયમાં પ્રશ્ન કરાયેલ છે. તે બધાનો સંગ્રહ કરનારી ગાથા

સ્પૃષ્ટોવગાદોઽનન્તરઃ, અણુશ્ચ તથા વાદરશ્ચ ऊर्ध्वमधः ।

આદિ વિષયાનુપૂર્વ્યૌ નિયમાત્તથા ષડ્દિશિ ચૈવ ॥૧॥ પ્રથમં સ્પૃષ્ટવિષયક-
માષાદ્રવ્યપ્રરૂપણમ્, તદનન્તરમ્ અવગાદવિષયકમ્ તત્તોઽનન્તરાવગાદવિષયકમ્, તદનન્તરમણુ-
વાદરવિષયકમ્, તત્તઃ ऊर्ध्वाધસ્તિર્યગ્વિષયકમ્, તદનન્તરમ્ આદિમધ્યાવસાનવિષયકમ્,
તત્તો વિષયવિષયકમ્, તદનન્તરમાનુપૂર્વીવિષયકમ્, તદનન્તરમ્-નિયમાત્ ષડ્દિશિ વિષયકં
માષાદ્રવ્યગ્રહણપ્રરૂપણં કૃતમિતિ માવઃ ॥સૂ.૦૮॥

માષાદ્રવ્યગ્રહણવિશેષવક્તવ્યતા

મૂલમ્-જીવે ણં મંતે ! જાઈં દઢ્વાઈં માસત્તાણ ગેળહઈ તાઈં કિં સંતરં
ગેળહઈ, નિરંતરં ગેળહઈ ? ગોયમા ! સંતરં પિ ગેળહઈ, નિરંતરં પિ ગેળહઈ, સંતરં
ગિળહમાણે જહણ્ણેણં ઇગં સમયં ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જસમણ અંતરં કદ્દુ
ગેળહઈ, નિરંતરં ગેળહમાણે જહણ્ણેણં દો સમણ ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જસમણ
અણુસમયં અવિરહિયં નિરંતરં ગેળહઈ, જીવે ણં મંતે ! જાઈં દઢ્વાઈં
માસત્તાણ ગહિયાઈં ણિસિરઈ તાઈં કિં સંતરં નિસરઈ નિરંતરં નિસરઈ ?
ગોયમા ! સંતરં નિસરઈ નો નિરંતરં નિસરઈ, સંતરં નિસ્સરમાણે ઇગેણં
સમણં ગેળહઈ, ઇગેણં સમણં નિસરઈ, ઇતેણં ગહણનિસરણોવાણં
જહણ્ણેણં દુસમઈયં ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જસમઈયં અંતોમુદ્ધુત્તિગં ગહણનિસ-
રણોવાયં કરેઈ, જીવે ણં મંતે ! જાઈં દઢ્વાઈં માસત્તાણ ગહિયાઈં ણિસિરઈ
તાઈં કિં મિળ્ણાઈં ણિસરઈ અમિળ્ણાઈં ણિસરઈ ? ગોયમા ! મિન્નાઈં
પિ નિસ્સરઈ, અમિન્નાઈં પિ નિસ્સરઈ, જાઈં મિન્નાઈં ણિસરઈ તાઈં અણંત-
ગુણપરિવઢ્ઢીણં પરિવુઢ્ઢમાણાઈં લોયંતં ફુસંતિ, જાઈં અમિળ્ણાઈં નિસરઈ

વાદર સંબંધી, ફિર ऊर्ध्व, અધઃ તિર્યક્ સંબંધી, તત્પશ્ચાત્ આદિ, મધ્ય એવં
અવસાન સંબંધી, તદનન્તર વિષય સંબંધી, ફિર આનુપૂર્વી સંબંધી, તત્પશ્ચાત્
નિયમ સે છઠ્ઠ દિશાઓ સંબંધી માષાદ્રવ્યોં કી પ્રરૂપણા કી ગઈં હૈ ॥૮॥

કહે છે-‘પહેલા સ્પૃષ્ટ વિષયક ભાષા દ્રવ્યની પ્રરૂપણા કરાઈ, તેના પછી અવગાદ વિષયક,
પુનઃ અન્તરાવગાદ વિષયક. તેના પછી આણુ બાહર સંબંધી, પછી ऊર્ધ્વ, અધઃ, તિર્યક્
સંબંધી, તદનન્તર આદિ, મધ્યમ તેમજ અવસાન સંબંધી તત્પશ્ચાત્ વિષય સંબંધી
પછી આનુપૂર્વી સંબંધી, તદનન્તર નિયમથી છ દિશાઓ સંબંધી ભાષા દ્રવ્યોની
પ્રરૂપણા કરાઈ છે. ॥ ૮ ॥

તાં અસંખેજ્ઞાઓ ઓગાહણવગ્ગણાઓ ગંતા ભેદમાવજ્જંતિ સંખેજ્ઞાં
જોયળાં ગંતા વિદ્વંસમાગચ્છંતિ ॥સૂ. ૯॥

છાયા—જીવઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! યાનિ દ્રવ્યાણિ ભાષકતયા ગૃહ્ણતિ, તાનિ કિં સાન્તરં
ગૃહ્ણતિ, નિરન્તરં ગૃહ્ણતિ ? ગૌતમ ! સાન્તરમપિ ગૃહ્ણતિ, નિરન્તરમપિ ગૃહ્ણતિ, સાન્તરં
ગૃહ્ણન્ જઘન્યેન એકસમયમ્, ઉત્કૃષ્ટેન અસંખ્યેયસમયમ્, અન્તરં કૃત્વા ગૃહ્ણતિ, નિરન્તરં
ગૃહ્ણન્ જઘન્યેન દ્વૌ સમયૌ ઉત્કૃષ્ટેન અસંખ્યેયસમયાન્ અનુસમયમ્ અવિરહિતં નિરન્તરં
ગૃહ્ણતિ, જીવઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! યાનિ દ્રવ્યાણિ ભાષકતયા ગૃહીતાનિ નિસ્રજનિ તાનિ કિં

ભાષાદ્રવ્યગ્રહણ સંબંધી વિશેષ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(જીવે નં મંતે જાઈં દ્વવાઈં ભાસત્તાએ ગેળહૃ) હે ભગવન્ ! જીવ જિન
દ્રવ્યોં કો ભાષા કેં રૂપ મેં ગ્રહણ કરતા હૈ (તાં કિં સંતર ગેળહૃ, નિરંતરં
ગેળહૃ ?) ક્યા ઉન્હેં સાન્તર બીચ મેં વ્યવધાન ઢાલ કર-ગ્રહણ કરતા હૈ, યા
નિરન્તર અર્થાત્ લગાતાર ગ્રહણ કરતા હૈ ? (ગોયમા ! સંતરંપિ ગેળહૃ, નિરંતરંપિ
ગેળહૃ) હે ગૌતમ ! સાન્તર બી ગ્રહણ કરતા હૈ, નિરન્તર બી ગ્રહણ કરતા હૈ
(સંતરં ગિળ્હમાળે) સાન્તર ગ્રહણ કરતા હુઆ (જહળ્ળેળં એમં સમયં) જઘન્ય એક
સમય (ઉકોસેળં અસંખેજ્જસમય) ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત સમય કા (અંતરં કદ્દુ)
અન્તર કરકે (ગિળ્હૃ) ગ્રહણ કરતા હૈ (નિરંતરં ગેળ્હમાળે) નિરન્તર ગ્રહણ
કરતા હુઆ (જહળ્ળેળં દો સમય) જઘન્ય દો સમય તક (ઉકોસેળં અસંખેજ્જ-
સમય) ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત સમય તક (અણુસમયં) પ્રતિસમય (અવિરહિયં) વિના
વિરહ કે (નિરંતરં) લગાતાર (ગેળ્હૃ) ગ્રહણ કરતા હૈ

(જીવે નં મંતે ! જાઈં દ્વવાઈં ભાસત્તાએ ગહિયાઈં ણિરસરહ) હે ભગવન્ !

ભાષા દ્રવ્ય ગ્રહણ સંબંધી વિશેષ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(જીવે નં મંતે જાઈં દ્વવાઈં ભાસત્તાએ ગેળહૃતિ) હે ભગવન્ ! એવ બે દ્રવ્યોને
ભાષાના રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે (તાં કિં સંતરં ગેળહૃતિ, નિરંતરં ગેળહૃતિ) શું તેઓ તેને
સાન્તર વચમાં વ્યવધાન નાખી તે-ગ્રહણ કરે છે, યા નિરન્તર અર્થાત્ અનવરત ગ્રહણ
કરે છે ? (ગોયમા ! સન્તરંપિ ગેળહૃતિ, નિરંતરંપિ ગેળહૃતિ) હે ગૌતમ ! સાન્તર પણ ગ્રહણ
કરે છે, નિરન્તર પણ ગ્રહણ કરે છે (સંતરં ગિળ્હમાળે) સાન્તર ગ્રહણ કરી રહેલ (જહળ્ળે
નં એમં સમયં) જઘન્ય એક સમય (ઉકોસેળં અસંખેજ્જસમય) ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત સમયના
(અંતર કદ્દુ) અન્તર કરીને (ગિળ્હૃતિ) ગ્રહણ કરે છે (નિરંતરં ગેળ્હમાળે) નિરન્તર ગ્રહણ કરી
રહેલ (જહળ્ળેળં દો સમય) જઘન્ય બે સમય સુધી (ઉકોસેળં અસંખેજ્જસમય) ઉત્કૃષ્ટ
અસંખ્યાત સમય સુધી (અણુસમયં) પ્રતિસમય (અવિરહિયં) વિરહ વિના (નિરંતરં) અન-
વરત (ગેળહૃતિ) ગ્રહણ કરે છે

(જીવેળં મંતે ! જાઈં દ્વવાઈં ભાસત્તાએ ગહિયાઈં ણિસરહ) હે ભગવન્ ! એવ ભાષાના

સાન્તરં નિસ્રજતિ નિરન્તરં નિસ્રજતિ ? ગૌતમ ! સાન્તરં નિસ્રજતિ નો નિરન્તરં નિસ્રજતિ, સાન્તરં નિસ્રજન્ એકેન સમયેન ગૃહ્ણતિ, એકેન સમયેન નિસ્રજતિ, એતેન ગ્રહણનિસર્જનોપ-
પાતેન જઘન્યેન દ્વિ સમયમ્ ઉત્કૃષ્ટેન અસંખ્યેયસમયમ્ અન્તર્મૂર્તિકમ્ ગ્રહણનિસર્જનો-
પાયં કરોતિ, જીવઃ खलु मदन्त ! यानि द्रव्याणि भापकतया गृहीतानि निस्रजति तानि किं
भिष्णाति નિસ્રજતિ અમિષ્ણાનિ નિસ્રજતિ ? ગૌતમ ! મિષ્ણાન્યપિ નિસ્રજતિ અમિષ્ણાન્યપિ
નિસ્રજતિ, યાનિ મિષ્ણાનિ નિસ્રજતિ તાનિ અનન્તગુણપરિવૃદ્ધ્યા પરિવર્દ્ધમાનાનિ લોકાન્તં

जीव भाषा के रूप में गृहीत जिन द्रव्यों को त्यागता है (ताहें किं संतरं निसरइ, निरन्तरं निसरइ ?) उन्हें क्या सान्तर त्यागता है या निरन्तर त्यागता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (संतरं निसरइ, नो निरन्तरं निसरइ) सान्तर त्यागता है, निरन्तर नहीं त्यागता (संतरं निस्सरमाणे) सान्तर त्यागता हुआ (एगेणं समएणं गेण्हति) एक समय में ग्रहण करता है (एगेणं समएणं निसरइ) एक समय में त्यागता है (एतेणं गहणनिसरणोवाएणं) इस ग्रहण और निस्सरण के उपपात से (जहणणेणं दुसमइयं) जघन्य दो समय के (उक्कोसेणं असंखेज्ज-समइयं) उत्कृष्ट असंख्यात समय के (अंतोमुहुत्तिगं) अन्तर्मुहूर्त तक (गहण-निसरणोवायं करेति) ग्रहण और त्याग उपपात करता है

(जीवे णं भंते ! जाहं दव्वाहं भासत्ताए गहियाहं णिसरति) हे भगवन् ! जीव भाषारूप में गृहीत जिन द्रव्यों को त्यागता है-निकालता है (ताहें किं मिष्णाहं णिसरति, अमिष्णाहं णिसरति) क्या उन भिन्न द्रव्यों को निकालता है या अभिन्न द्रव्यों को निकालता है ? (गोयमा ! मिन्नाहं पि निस्सरइ, अमि-
न्नाहं पि निस्सरइ) हे गौतम ! भिन्न द्रव्यों को भी निकालता है, अभिन्न द्रव्यों को भी निकालता है (जाहं मिष्णाहं णिसरइ) जिन भिन्न द्रव्यों को निकालता

इयमा गृहीत ते द्रव्येने त्यागे છે ? (તાહં કિં સંતરં નિસરइ, નિરતરં નિસરइ ?) તેમને શુ સાન્તર ત્યાગે છે અગર નિરન્તર ત્યાગે છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ (સંતરં નિસરइ, નો નિરતર નિસરइ) સાંતર ત્યાગે છે, નિરન્તર નથી ત્યાગતા (સંતર નિસરમાણે) સાન્તરત્યાગી રહેલા (એગેણં સમएणं गेण्हति) એક સમયમાં ગ્રહણ કરે છે (એગેણં સમएणं નિસરइ) એક સમયમાં ત્યાગે છે (એતેણં गहणनिसरणोवाएणं) આ ગ્રહણ અને નિસ્સરણના ઉપપાતથી (जह-
णणेणं दुसमइयं) જઘન્ય બે સમયે (उक्कोसेणं असंखेज्जसमइयं) ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત સમય અંતોમુહૂર્તગં) અંતર્મુહૂર્ત સુધી (गहण निसरणोवायं करेति) ગ્રહણ નિસરણોવાયં કરે તિ) ગ્રહણ અને ત્યાગ ઉપપાત કરે છે

(जीवेणं भंते ! जाहं दव्वाहं भासत्ताए गहियाहं णिसरति) હે ભગવન્ ! જીવ ભાષા
इयमा गृहीत ते द्रव्येने त्यागे છે (તાહં કિં મિષ્ણાહં णिसरति अमिष्णाहं णिसरति ?)
શુ તે બિન્ન દ્રવ્યોને કાઢે છે અગર અભિન્ન દ્રવ્યોને ત્યાગે છે ? (ગોયમા ! મિન્નાહં पि
निस्सरइ, अमिन्नाहं पि निस्सरइ) હે ગૌતમ ! બિન્ન દ્રવ્યોને પણ કાઢે છે અભિન્ન દ્રવ્યોને

સ્પૃશતિ, યાનિ અભિન્નાનિ નિસૃજતિ તાનિ અસંખ્યેયા અવગાહનવર્ગણાઃ ગત્વા મેદમાવગ્નન્તે, સંખ્યેયાનિ યોજનાનિ ગત્વા વિધ્વંસમાગચ્છન્તિ ॥સ્વ. ૧॥

ટીકા—અથ ભાષા દ્રવ્યાણાં સાન્તરનિરન્તરાદિ રૂપેણ ગ્રહણાગ્રહણવક્તવ્યતાં પ્રરૂપયિતુ માહ—‘જીવે નં મંતે ! જાઈં દ્વ્યાઈં માસત્તાઈ ગેળ્લટ તાઈં કિં સંતરં ગેળ્લટ નિરંતરં ગેળ્લટ ?’ હે મદન્ત ! જીયઃ સ્વલુ યાનિ ભાષાદ્રવ્યાણિ ભાષાતયા—ભાષત્વેન ગૃહ્ણતિ તાનિ કિં સાન્તરં—સવ્યવધાનં વ્યવધાનપૂર્વકમિન્યર્થઃ ગૃહ્ણતિ ? કિં વા નિરન્તરમ્—નિર્વ્યવધાનં વ્યવધાનરહિત-મિત્યર્થઃ, ગૃહ્ણતિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સંતરં પિ ગેળ્લટ, નિરંતરં પિ ગેળ્લટ’ હૈ (તાઈં અણંતગુણપરિવુહ્નીઈ નં પરિવુહ્નમાણાઈં લોયંત ફુસંતિ) વે દ્રવ્ય અનન્ત-ગુણવૃદ્ધિ સે વૃદ્ધિ કો પ્રાપ્ત હોતે હુઈ લોકાન્ત કો સ્પર્શ કરતે હિં (જાઈ અભિ-પ્પણાઈ નિસરઈ તાઈ અસંખેજ્જાઓ ઓગાહ્ણવગ્ગણાઓ ગંતા) જિન અભિન્ન દ્રવ્યોં કો ત્યાગતા હૈ, વે અસંખ્યાત અવગાહન વર્ગણાઓં તક જાકર (મેદમાવગ્નન્તે) મેદ કો પ્રાપ્ત હો જાતે હિં (સંખેજ્જાઈં જોઅણાઈં ગંતા) સંખ્યાત યોજનોં તક જાકર (વિધ્વંસમાગચ્છંતિ) વિધ્વંસ કો પ્રાપ્ત હો જાતે હિં ।

ટીકાર્થ—જીવ ભાષા દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ, યહ કહા જા ચુકા હૈ, પરન્તુ ક્યા ઉન્હેં વીચ-વીચ મેં કુહ સમય છોડકર ગ્રહણ કરતા હૈ, અથવા નિરન્તર ગ્રહણ કરતા હી રહતા હૈ ? इत्यादि प्रश्नों पर यहां प्रकाश डाला जाता है—

गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं—हे भगवन् ! जीव जिन द्रव्यों को भाषा के रूप में ग्रहण कहता है, क्या उन्हें सान्तर अर्थात् वीच में कुछ समय का व्यवधान डालकर या वीच-वीच में रुककर ग्रहण करता है, अथवा निरन्तर अर्थात् वीच व्यवधान डाले बिना—लगातार ग्रहण करता है ?

પશ્ચ કાઢે છે (જાઈ મિણ્ણાઈ નિસરઈ) જે બિન્ન દ્રવ્યોને કાઢે છે (તાઈ અણંતગુણપરિ-વુહ્નીઈણં પરિવુહ્નમાણાઈ લોયંત ફુસંતિ) તે દ્રવ્યો અનન્ત શુભ વૃદ્ધિથી વૃદ્ધિને પ્રાપ્ત થતા લોકાન્તને સ્પર્શ કરે છે (જાઈ અભિપ્પણાઈ નિસરઈ તાઈ અસંખેજ્જ ઓગાહ્ણવગ્ગ-ણાઓ ગંતા) જે અભિન્ન દ્રવ્યોને ત્યાગે છે તેઓ અસંખ્યાત, અવગાહના વર્ગણાઓ સુધી જઈને (મેદ માવગ્નન્તે) ભેદને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે (સંખેજ્જાઈં જોઅણાઈં ગંતા) સંખ્યાત યોજનો સુધી જઈને (વિધ્વંસમાગચ્છંતિ) વિધ્વંસને પ્રાપ્ત થાય છે

ટીકાર્થ—અવ ભાષા દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે, એ કહેવાઈ ગયું છે, પરન્તુ શુ તેમને વચમા—વચમા થોડો સમય ત્યાગીને ગ્રહણ કરે છે, અથવા નિરન્તર ગ્રહણ કરતાજ રહે છે ? વિગેરે પ્રશ્નો પર અહીં પ્રકાશ પડાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ ! અવ જે દ્રવ્યોને ભાષા રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે, શુ તેઓને સાન્તર અર્થાત વચમા થોડો સમયનું વ્યવધાન રાખીને અગર વચમાં વચમા રોકાઈને ગ્રહણ કરે છે, અથવા નિરન્તર અર્થાત વચમાં કોઈ વ્યવધાન રાખ્યા સિવાય નિરન્તર (સતત) ગ્રહણ કરે છે ?

સાન્તરં નિસ્રજતિ નિરન્તરં નિસ્રજતિ ? ગૌતમ ! સાન્તરં નિસ્રજતિ નો નિરન્તરં નિસ્રજતિ, સાન્તરં નિસ્રજન્ एकेन समयेन गृह्णाति, एकेन समयेन निस्रजति, एतेन ग्रहणनिसर्जनोप-
पातेन जघन्येन द्वि समयम् उत्कृष्टेन असंख्येयसमयम् अन्तर्मुहूर्तिकम् ग्रहणनिसर्जनो-
पायं करोति, जीवः खलु मदन्त ! यानि द्रव्याणि भाषकृतया गृहीतानि निस्रजति तानि किं
भिन्नाति निस्रजति अभिन्नानि निस्रजति ? गौतम ! भिन्नान्यपि निस्रजति अभिन्नान्यपि
निस्रजति, यानि भिन्नानि निस्रजति तानि अनन्तगुणपरिवृद्ध्या परिवर्द्धमानानि लोकान्तं

जीव भाषा के रूप में गृहीत जिन द्रव्यों को त्यागता है (ताइं किं संतरं निसरइ,
निरंतरं निसरइ ?) उन्हें क्या सान्तर त्यागता है या निरन्तर त्यागता है ?
(गोयमा) हे गौतम ! (संतरं निसरइ, नो निरंतरं निसरइ) सान्तर त्यागता है,
निरन्तर नहीं त्यागता (संतरं निस्सरमाणे) सान्तर त्यागता हुआ (एगेणं
समएणं गेण्हति) एक समय में ग्रहण करता है (एगेणं समएणं निसरइ) एक
समय में त्यागता है (एतेणं ग्रहणनिसरणोवाएणं) इस ग्रहण और निस्सरण
के उपपात से (जहणणेणं दुसमइयं) जघन्य दो समय के (उक्कोसेणं असंखेज्ज-
समइयं) उत्कृष्ट असंख्यात समय के (अंतोमुहुत्तिगं) अन्तर्मुहूर्त तक (ग्रहण-
निसरणोवायं करेति) ग्रहण और त्याग उपपात करता है

(जीवे णं भंते ! जाइं दब्बाइं भासत्ताए गहियाइं णिसरति) हे भगवन् !
जीव भाषारूप में गृहीत जिन द्रव्यों को त्यागता है-निकालता है (ताइं किं
मिण्णाइं णिसरति, अभिण्णाइं णिसरति) क्या उन भिन्न द्रव्यों को निकालता
है या अभिन्न द्रव्यों को निकालता है ? (गोयमा ! भिन्नाइं पि निस्सरइ, अभि-
न्नाइं पि निस्सरइ) हे गौतम ! भिन्न द्रव्यों को भी निकालता है, अभिन्न द्रव्यों
को भी निकालता है (जाइं मिण्णाइं णिसरइ) जिन भिन्न द्रव्यों को निकालता

રૂપમાં ગૃહીત એ દ્રવ્યોને ત્યાગે છે ? (તાઈં કિં સંતરં નિસરइ, નિરંતરં નિસરइ ?) તેમને
શુ સાન્તર ત્યાગે છે અગર નિરન્તર ત્યાગે છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ (સંતરં નિસરइ, નો
નિરંતર નિસરइ) સાંતર ત્યાગે છે, નિરન્તર નથી ત્યાગતા (સંતરં નિસરમાણે) સાન્તરત્યાગી
રહેલા (એગેણં સમએણં ગેણ્હતિ) એક સમયમાં ગ્રહણ કરે છે (એગેણં સમએણં નિસરइ) એક
સમયમાં ત્યાગે છે (એતેણં ગ્રહણનિસરણોવાએણં) આ ગ્રહણ અને નિસ્સરણના ઉપપાતથી (જહ-
ણેણં દુસમइયં) જઘન્ય એ સમયે (ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જસમइયં) ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત સમય
અંતોમુહુત્તગં) અતર્મુહુર્ત સુધી (ગ્રહણ નિસરણોવાયં કરેતિ) ગ્રહણ અને ત્યાગ ઉપપાત કરે છે

(જીવેણં ભંતે ! જાઈં દબ્બાइ भासत्ताए गहियाइ णिसरति) હે ભગવન્ ! જીવ ભાષા
રૂપમાં ગૃહીત એ દ્રવ્યોને ત્યાગે છે (તાઈં કિં મિન્નાइं णिसरति अभिण्णाइं णिसरति ?)
શુ તે બિન્ન દ્રવ્યોને કાઢે છે અગર અભિન્ન દ્રવ્યોને ત્યાગે છે ? (ગોયમા ! મિન્નાइं पि
निस्सरइ, अभिन्नाइं पि निस्सरइ) હે ગૌતમ ! બિન્ન દ્રવ્યોને પણ કાઢે છે અભિન્ન દ્રવ્યોને

સાન્તરમપિ ગૃહ્ણતિ, નિરન્તરમપિ ગૃહ્ણતિ, ઉભયથાપિ ગ્રહણસંભવાત્, તત્ર સાન્તરગ્રહણસ્ય નિરન્તરગ્રહણસ્ય ચ કાલમાનં પ્રતિપાદયતિ—‘સંતરં ગિળ્હમાણે જહ્ણણેણં ઇગં સમયં ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જ સમણ્ અતરં કટ્ટુદુ ગેણ્હઈ’ સાન્તરં—સવ્યવધાનં ભાષાદ્રવ્યાણિ ભાષકૃતયા ગૃહ્ણન્-આદદાનો જઘન્યેન એકં સમયમ્, ઉત્કૃષ્ટેન અસંખ્યેયસમયાન્ અન્તરં—વ્યવધાનં કૃત્વા ગૃહ્ણતિ, અત્ર સતતં ભાષમાણસ્ય ભાષા પ્રવૃત્તસ્ય જઘન્યેન એવત્ એકં સમયમન્તરં વિજ્ઞેયમ્, તથાદિ—કથિદ્ વિપથિદ્ એકસ્મિન્ સમયે ભાષાપુદ્ગલાનુપાદાય, તદનન્તરં નિસર્જનસમયે અનુપાદાય પુનસ્તૃતીયે સમયે ગૃહ્ણત્યેવ ન નિસૃજતિ, દ્વિતીયે સમયે પ્રથમસમયગૃહીતાનુપુદ્ગલાનુ નિસૃજતિ અન્યાનુપુદ્ગલાનુ ન ગૃહ્ણતિ, નનુઅન્યેન પ્રયત્નવિશેષેણ ગ્રહણસ્ય અન્યેન

ભગવાન્—હે ગોતમ ! જીવ સાન્તર મી ગ્રહણ કરતા હૈ, નિરન્તર મી ગ્રહણ કરતા હૈ । દોનોં પ્રકાર સે ભાષા દ્રવ્યોં કા ગ્રહણ હો સકતા હૈ ।

અગર જીવ ભાષા દ્રવ્યોં કો સાન્તર ગ્રહણ કરતા હૈ તો કિતને કાલ તક ગ્રહણ કર સકતા હૈ ? ઓર યદિ નિરન્તર ગ્રહણ કરતા હૈ તો કિતને કાલ તક ગ્રહણ કરતા હૈ ? હસકા ઉત્તર દેતે હૈં—અગર જીવ ભાષા દ્રવ્યોં કો સાન્તર ગ્રહણ કરે અર્થાત્ વ્યવધાન (અન્તર) કરકે ગ્રહણ કરે તો જઘન્ય એક સમય કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત સમયોં કા અન્ત કરકે ગ્રહણ કરતા હૈ । જો સદા બોલતા રહતા અર્થાત્ ભાષણ મેં પ્રવૃત્ત રહતા હૈ, ઉસકી અપેક્ષા સે જઘન્ય એક સમય કા અન્તર સમજના ચાહિય । વહ્ હસ પ્રકાર—કોઈ વિજ્ઞ એક સમય મેં ભાષા કે પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ, દૂસરે સમય મેં ઊન પુદ્ગલોં કો નિકાલતા હૈ, ઉસ સમય ગ્રહણ નહીં કરતા, ફિર તીસરે સમય મેં હી ગ્રહણ કરતા હૈ, નિકાલતા નહીં હૈ । હસ પ્રકાર દૂસરે સમય મેં, પ્રથમ સમય મેં ગૃહીત પુદ્ગલોં કો નિકાલતા હૈ, ઓર અન્ય પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ નહીં કરતા ।

શ્રી ભગવાન્ હે ગોતમ । એવ સાન્તર પણ ગ્રહણ કરે છે અને નિરન્તર પણ ગ્રહણ કરે છે, બન્ને પ્રકારે ભાષા દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરી શકે છે ?

અગર એવ ભાષા દ્રવ્યોને સાન્તર ગ્રહણ કરે છે તો કેટલા કાળ સુધી ગ્રહણ કરતો રહે છે ? અને એવ જો નિરન્તર ગ્રહણ કરે છે તો કેટલા કાળ સુધી ગ્રહણ કરતો રહે છે ? તેનો ઉત્તર આપે છે—અગર એવ ભાષા દ્રવ્યોને સાન્તર ગ્રહણ કરે અર્થાત્ વ્યવધાને (અન્તર) કરી ગ્રહણ કરે તો જઘન્ય એક સમયના અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત સમયોના અન્તરે કરીને ગ્રહણ કરે છે જે સદા બોલતો રહે છે અર્થાત્ ભાષામા પ્રવૃત્ત રહે છે, તેની અપેક્ષાએ જઘન્ય એક સમયનુ અન્તર સમજવુ જોઈએ. તે આ પ્રકારે—કોઈ વિજ્ઞ એક સમયમાં ભાષાના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે, બીજા સમયમા તે પુદ્ગલને કાઢે છે, તે સમયે ગ્રહણ નથી કરતા, પાછા ત્રીજા સમયમા ગ્રહણ જ કરે છે, કાઢતા નથી એ પ્રકારે બીજા સમયમા પ્રથમ સમયમાં ગૃહીત પુદ્ગલોને કાઢે છે અને અન્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ નથી કરતા.

ચ પ્રયત્નવિશેષેણ નિસર્ગસ્ય ચ પરસ્પરવિરુદ્ધકાર્યકરણાત્ પરસ્પરવિરુદ્ધતયા એકસ્મિન સમયે તયોરસમ્ભવઃ, इति चेन्न जीवस्य तथा स्वभावतया द्वयोरुपयोगयोरेकस्मिन् समये-
ऽसंभवेऽपि बहूनां क्रियाविशेषाणा मेकस्मिन् समये सम्भवे बाधकाभावात्, दृश्यते
चैकस्मिन्नपि समये एकापि नर्तकी भ्रमणादि नृत्यं विदधती पाणिपादादिना विविधाः
क्रियाः करोतीति, सर्वस्यापि वस्तुनः प्रत्येकमेकस्मिन् समये उत्पादव्ययदर्शनात्, तथा
चोक्तम्—‘ग्रहणनिसर्गपयत्ता परोष्परविरोधिणो कथं समए ? । समए दो उपओगा न दोज्ज
किरिया ण को दोसो ? ॥१॥ ग्रहण निसर्गप्रयत्नो परस्परविरोधिनी कथं समये ? । समये
द्वानुपयोगौ न भवेतां क्रिययोस्तु को दोषः ? ॥१॥ इति स्पष्टम् । ‘निरंतरं गेण्हमाणे
जहणणेणं दो सनए, उक्कोसेण असखेज्जसमए अणुसमयं अविरुद्धियं निरंतरं गेण्हउ’
निरन्तरम्—अव्यवधानं भाषा द्रव्याणि गृह्णन् जघन्येन द्वौ समयौ, उत्कृष्टेन असंख्येय

શંકા-પુદ્ગલોં કા ગ્રહણ અન્ય પ્રયત્ન વિશેષ સે હોતા હૈં ઓર નિસર્ગ અન્ય પ્રયત્નવિશેષ સે હોતા હૈં । યે દોનોં પરસ્પર વિરોધી કાર્ય હૈં । અતઃવ એક સમય મૈં ઁનકા હોના સંભવ નહીં હૈં ।

સમાધાન-જીવ કા સ્વભાવ હી એસા હૈં કિ યદપિ એક સમય મૈં દો ઉપ-યોગ સંભવ નહીં હૈં, પરન્તુ એક સમય મૈં બહુત-સી ક્રિયાએં હો સકતી હૈં, ઁનકે હોને મૈં કોઈ બાધક નહીં હૈં । એક હી સમય મૈં એક હી નર્તકી ભ્રમણાદિ નૃત્ય કરતી હુઈ હાથોં પૈરોં આદિ સે વિવિધ પ્રકાર કી ક્રિયાએં કરતી હૈં, યહ પ્રત્યક્ષ દેખા જાતા હૈં । સમી વસ્તુઓં કા એક હી સમય મૈં ઉત્પાદ ઓર વ્યય દેખા જાતા હૈં-ભાષા દ્રવ્યોં કે ગ્રહણ ઓર ત્યાગ કે પ્રયત્ન પરસ્પર વિરોધી હોને સે એક હી સમય મૈં કિસ પ્રકાર હો સકતે હૈં ? હસ શંકા કા સમાધાન યહ હૈં કિ એક સમય મૈં દો ઉપયોગ નહીં હોતે, મગર દો ક્રિયાઓં કે હોને મે કયા દોષ આતા હૈં ? કુછ મી નહીં ।

શ કા-પુદ્ગલોં ગ્રહણ અન્ય પ્રયત્ન વિશેષથી થાય છે અને નિસર્ગ અન્ય પ્રયત્ન વિશેષે થાય છે. આ બન્ને પરસ્પર વિરોધી કાર્યો છે તેથી એક સમયમાં તેમનું થવું સંભવતું નથી.

સમાધાન-જીવનો સ્વભાવ જ એવો છે કે યદપિ એક સમયમાં બે ઉપયોગનો સંભવ નથી, પરન્તુ એક સમયમાં ઘણી ક્રિયાઓ થઈ શકે છે. તેમના થવામાં કાંઈ અડચણ નથી એક જ સમયમાં એક જ નર્તકી ભ્રમણ વિગેરે કરતી હાથ પગોથી વિવિધ પ્રકારની ક્રિયાઓ કરે છે, આ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. બધી વસ્તુઓનો એક જ સમયમાં ઉત્પાદ અને વ્યય જોવામાં આવે છે. કહ્યું પણ છે-ભાષા દ્રવ્યોંનું ગ્રહણ અને ત્યાગના પ્રયત્ન પરસ્પર વિરોધી હોવાથી એક જ સમયમાં શા પ્રકારે થઈ શકે છે ? આ શંકાનું સમાધાન આ છે કે એક સમયમાં બે ઉપયોગ નથી થતા, પણ બે ક્રિયાઓના થવામાં શું દોષ આવે છે ? કાંઈ પણ નહીં.

સમયાન્, અનુસમયમ્-પ્રતિસમયમ્, અવિરહિતં યથાસ્યાત્તથા, નિરન્તરં-નિર્વ્યવધાનં ગૃહ્ણાતિ, તત્રાસંખ્યેયૈઃ સમયૈરેકગ્રહણભ્રમવારણાય 'અનુસમયમ્' इत्युक्तम्, તત્રાપિ કદાચિદ્ વિરહિતયાપિ વ્યવહારતોઽનુસમયમાશङ्ક્યેતિ તદા શङ્કાનિરાકરણાર્થમ્-'અવિરહિતમ્' इत्यु-ક્તમ્, તથા ચ પ્રથમે સમયે ગ્રહણમેવ ન નિસર્જનમ્, અગૃહીતરય નિસર્જનામાવાત્ । પર્યન્તસમયે ચ નિસર્જનમેવ, ભાષાભિપ્રાયોપરમેણ ગ્રહણાસંભવાત્, શેષેષુ દ્વિતીયા-દિપુ સમયેષુ ગ્રહણનિસર્જને યુગપદ્ વિદધાતીતિ ભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'જીવે જં મંતે ! જાઈં દન્વાઈં માસત્તાપ્ ગહિયાઈં ણિસિરઈ તાઈ કિં સંતરં નિસરઈ, નિરંતરં નિસરઈ?' હે મદન્ત ! જીવઃ સ્વલુ યાનિ દ્રવ્યાણિ માપાત્વેન ગૃહીતાનિ નિસૃજતિ તાનિ કિં સાન્તરં-સવ્યવધાનં નિસૃજતિ ? કિં વા નિરન્તરમ્-અવ્યવધાનં નિસૃજતિ ? મગવાનાહ-'ગોયમા !'

અગર જીવ વિના વ્યવધાન કે નિરન્તર ભાષાદ્રવ્યોં કોં ગ્રહણ કરતા રહે તો જઘન્ય દો સમય તક ગ્રહણ કરતા રહતા હૈં ઔર ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત સમયોં તક પ્રતિસમય, વિના વ્યવધાન કે નિરન્તર ગ્રહણ કરતા હૈં । કોઈ અસંખ્યાત સમયોં મેં એક હી ગ્રહણ ન સમજ્જ લે, હસ ભ્રમનિવારણ કે લિપ્ 'અનુસમય' શબ્દ પ્રયોગ કિયા હૈં । કદાચિત્ બીચ મેં વ્યવધાન હોને પર ભી વ્યવહાર સે 'અનુસમય' સમજ્જ સકતા હૈં, ડસકે ભ્રમ કો દૂર કરને કે લિપ્ 'અવિરહિતમ્' શબ્દ કા પ્રયોગ કિયા હૈં । હસ પ્રકાર પ્રથમ સમય મેં ગ્રહણ હી હોતા હૈં, નિસર્ગ નહીં હોતા, ક્યોંકિ ગ્રહણ કિપ્ વિના નિસર્ગ કા હોના સંભવ નહીં હૈં । અન્તિમ સમય મેં નિસર્ગ હી હોતા હૈં, ગ્રહણ નહીં હોતા, ક્યોંકિ ભાષા કા અભિપ્રાય જબ ઉપરત્ત હો જાતા હૈં તો ગ્રહણ નહીં હોતા । શેષ દૂસરે, તીસરે આદિ સમયોં મેં ગ્રહણ ઔર નિસર્ગ દોનોં સાથ સાથ હોતે હૈં ।

ગૌતમ- હે મગવન્ ! ભાષા કે રૂપ મેં ગ્રહણ કિપ્ હુપ્ જિન દ્રવ્યોં કો જીવ

અથવા જીવ વ્યવધાન વિના નિરન્તર ભાષા દ્રવ્યોં ગ્રહણ કરતો રહે તો જઘન્ય બે સમય સુધી ગ્રહણ કરતો રહે છે અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત સમય સુધી પ્રતિ સમય વિના વ્યવધાને નિરન્તર ગ્રહણ કરે છે. કોઈ અસંખ્યાત સમયોંમા એકતુ જ ગ્રહણ ન સમજ્જ લે, એટલા માટે-ભ્રમનિવારણ માટે 'અનુસમય' શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે કદાચિત્ વ્યવધાન આવતા પણ વ્યવહારથી 'અનુસમય' સમજ્જ શકે છે, તેમના ભ્રમને દૂર કરવાને માટે 'અવિરહિતમ્' શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે. એ પ્રકારે પ્રથમ સમયમા ગ્રહણ જ થાય છે. નિસર્ગ નથી થતો, કેમકે ગ્રહણ કર્યા વિના નિસર્ગ થતુ અસંભવિત છે, અન્તિમ સમયમા નિસર્ગ જ થાય છે ગ્રહણ નથી થતુ, કેમકે ભાષાનો અભિપ્રાય જ્યારે ઉપરત્ત થઈ જાય છે તો ગ્રહણ થતુ નથી.-શેષ બીજા ત્રીજા વિ સમયમા ગ્રહણ અને નિસર્ગ બન્ને સાથે સાથે થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ભાષાના રૂપમાં ગ્રહણ કરેલા જે દ્રવ્યોંને જીવ બહાર

હે ગૌતમ ! 'સંતરં નિસરઙ્, નો નિરંતરં નિસરઙ્' ભાષાત્વેન ગૃહીતાનિ દ્રવ્યાણિ સાન્તરં-સવ્યવધાનં નિસૃજતિ, નો નિરન્તરં-નિર્વ્યવધાનં નિસૃજતિ, યસ્મિન્ સમયે યાનિ ભાષાદ્રવ્યણિ ગૃહ્ણતિ તાનિ ન તસ્મિન્નેવ સમયે નિસૃજતિ, તથાહિ પ્રથમસમયે ગૃહીતાનિ ભાષાદ્રવ્યાણિ ન તસ્મિન્નેવ પ્રથમસમયે નિસૃજતિ અપિ તુ પૂર્વ પૂર્વ સમયે ગૃહીતાનિ ઉત્તરોત્તરસમયે નિસૃજતિ, इति ग्रहणपूर्वकमेव निसर्जनं संभवति अगृहीतस्य निसर्जनासंभवात्, इत्याशयेनैव સાન્તરમેવ નિસર્જનં પ્રતિપાદિતં નો નિરન્તરં નિસર્જનમિતિ ભાવઃ, તથા ચોક્તમ્-‘અણુસમય-મણંતરિયં ગ્રહણં મણિયં તઓ વિમોક્ષોઽવિ । જુત્તો નિરંતરો વિ ય મણઙ્ કહં સંતરો મણિઓ ?’ ॥૧॥ ગ્રહણાવેક્ષાણ તઓ નિરંતરં જંમિ જાઙં ગઢિયાઙં । નડતંમિ ચેવ નિસરઙ્ જહ પઢમે નિસિરણં નત્થિ ॥૨॥ નિસિરિજ્ઙઙ નાગઢિયં ગ્રહણંતરિયંતિ સંતરં તેણ’ । इति,

બાહર નિકાલતા હૈ, उन्हें क्या सान्तर अर्थात् व्यवधान करके निकालता है, अथवा निरन्तर-लगातार निकालता है ?

‘મગધાનુ-હે ગૌતમ ! ભાષા કે રૂપ મેં ગ્રહણ કિણ હુણ દ્રવ્યોં કો સાન્તર નિકાલતા હૈ, નિરન્તર નહીં નિકાલતા । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જિસ સમય મેં જિન ભાષા દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ, ઉસી સમય મેં ઉન દ્રવ્યોં કો નહીં નિકાલતા હૈ, જૈસે કિ પ્રથમ સમય મેં ગૃહીત ભાષા દ્રવ્યોં કો પ્રથમ સમય મેં હી નહીં નિકાલતા હૈ બલ્કિ પૂર્વ-પૂર્વ સમય મે ગૃહીત દ્રવ્યોં કો અગલે-અગલે સમય મેં નિકાલતા હૈ, અર્થાત્ પ્રથમ સમય મે ગૃહીત દ્રવ્યોં કો દૂસરે સમય મેં નિકાલતા હૈ, દૂસરે સમય મે ગૃહીત દ્રવ્યોં કો તીસરે સમય મેં નિકાલતા હૈ, इत्यादि । પહેલે ગ્રહણ હોને પર હી નિસર્ગ કા હોના સંભવ હૈ, અગૃહીત નિસર્ગ હોના સંભવ નહીં હૈ । હસી આશય સે યહ કહા ગયા હૈ કિ નિસર્ગ સાન્તર હોતા હૈ, નિરન્તર નહીં । કહા ખી હૈ-ભાષા દ્રવ્યોં કા ગ્રહણ પ્રતિસમય, નિરન્તર કહા ગયા હૈ તો ઉનકા નિસર્ગ ખી નિરન્તર હોના ચાહિયે । અગર નિરન્તર કહા જાય તો ફિર મૂલ મે સાન્તર ક્યોં કહા હૈ ? હસ શંકા કા સમાધાન યહ હૈ કિ

કાઢે છે તેમને શુ સાન્તર અર્થાત્ વ્યવધાન કરીને કાઢે છે, અથવા નિરન્તર-સતત કાઢે છે ?

શ્રી મગધાનુ-હે ગૌતમ ! ભાષાના રૂપમા અદ્ભુ કરેલા દ્રવ્યોને સાન્તર કાઢે છે. નિરન્તર નથી કાઢતા તાત્પર્ય એ છે કે જે સમયમા જે ભાષા દ્રવ્યોને અદ્ભુ કરે છે, તે સમયમા એ દ્રવ્યોને કાઢતા નથી જેમકે પ્રથમ સમયમાં ગૃહીત ભાષાદ્રવ્યોને પ્રથમ સમયમા જ નથી કાઢતા, પણ પૂર્વ પૂર્વ સમયમાં ગૃહીત દ્રવ્યોને આગળ આગળના સમયમા કાઢે છે, અર્થાત્ પ્રથમ સમયમા ગૃહીત દ્રવ્યોને બીજા સમયમાં કાઢે છે, બીજા સમયમા ગૃહીત દ્રવ્યોને ત્રીજા સમયમા કાઢે છે. इत्यादि पड़ेला अद्वेष यता न निसर्गानुं यवु संभवे છે. અગૃહીતનુ નિસર્ગ યવુ અસંભવિત છે. એજ આશયથી આ કહેલું છે કે-નિસર્ગ સાન્તર હોય છે નિરન્તર નહીં. કહ્યું પણ છે-‘ભાષા દ્રવ્યોનુ અદ્ભુ પ્રતિસમય નિરન્તર કહેલ છે તો તેમના નિસર્ગ પણ નિરન્તર હોવા બોધ્યો. અગર નિરન્તર કહેવાય તો પછી

અનુસમયમનન્તરિતં ગ્રહણં મણિતં તતો વિમોક્ષોઽપિ । યુક્તો નિરન્તરમપિ ચ મખ્યતે, કથં સાન્તરં મણિતઃ ? ॥૧॥ ગ્રહણાપેક્ષયા તતો નિરન્તરં યસ્મિન્ યાનિ ગૃહીતાનિ । ન તુ તસ્મિન્નેવ નિસૃજતિ યથા પ્રથમે નિસર્જનં નાસ્તિ ॥૨॥ નિસૃજતિ નાગૃહીતં ગ્રહણાન્તરિતં સાન્તરં તેન ॥' ઇતિ । તથા ચ ગ્રહણાપેક્ષયા 'સાન્તરં નિસૃજતિ નો નિરન્તરમ્' ઇત્યુક્તમ્, વસ્તુતસ્તુ- 'અણુસમયમવિરહિયં નિરંતરં ગેખ્હઈ' ઇતિ પૂર્વોક્ત ગ્રહણસ્ય નિરન્તરત્વકથનેન નિસર્જનમપિ પ્રથમવર્જેષુ શેષસમયેષુ નિરન્તરમવસેયમ્ ગૃહીતસ્ય નિયમતોઽનન્તરસમયે નિસર્જનાદિતિ ફલિતમ્ તદેવ વિશદયતિ- 'સંતરં નિસ્સરમાણે પ્ગેણં સમર્ણં ગેખ્હઈ પ્ગેણં સમર્ણં નિસરઈ'

સાન્તર નિસર્ગ જો કહા ગયા હૈ, વહ ગ્રહણ કી અપેક્ષા સે સમજના યાહિય, અર્થાત્ જિસ સમય મે જિન દ્રવ્યોં કા ગ્રહણ હોતા હૈ, ડસી સમય મેં ડનકા નિસર્ગ નહીં હોતા, જૈસે કિ પ્રથમ સમય મે નિસર્ગ નહીં હોતા હૈ । અગૃહીત દ્રવ્ય કા નિસર્ગ નહાં હો સકતા, પહેલે ગ્રહણ હોને પર હી નિસર્ગ હોતા હૈ, અતઃવ નિસર્ગ કો સાન્તર કહા હૈ ।

વાસ્તવ મેં તો 'અણુસમયમવિરહિયં નિરંતરં ગેખ્હઈ' યહાં ગ્રહણ કો નિરન્તર કહને સે, પ્રથમ સમય કો છોડકર શેષ સમયોં મેં નિસર્ગ કો બી નિરન્તર હી સમજના યાહિય, કયોંકિ ગૃહીત દ્રવ્ય કા અનન્તર અર્થાત્ અગલે સમય મેં નિયમ સે નિસર્ગ હોતા હૈ । ડસી કા સ્પષ્ટીકરણ કરતે હૈં-સાન્તર નિકાલતા હુઆ ઇક સમય મેં અર્થાત્ પૂર્વવર્તી સમય મે ગ્રહણ કરતા હૈ ઓર ડસરે અર્થાત્ ડસકે ડત્તરવર્તી સમય મે નિકાલતા હૈ, જૈસે પ્રથમ સમય મે ગૃહીત દ્રવ્યોં કો ડસરે સમય મે નિકાલતા હૈ ઓર ડસરે સમય મે ગૃહીત દ્રવ્યોં કો તીસરે સમય મે નિકાલતા હૈ । અથવા યોં સમજના યાહિય કિ ગ્રહણ કરને કે બાદ હી

મૂલમા સાન્તર કેમ કહ્યુ છે ? જો શકાનુ સમાધાન જો છે કે-સાન્તર નિસર્ગ જે કહેલુ છે તે ગ્રહણની અપેક્ષાએ સમજવુ જોઈએ, અર્થાત્ જે સમયમા જે દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે, તેજ સમયમા તેમને નિસર્ગ નથી થતો, જેમકે, પ્રથમ સમયમા નિસર્ગ નથી થતો અગૃહીત દ્રવ્યના નિસર્ગ નથી થઈ શકતો, પહેલા ગ્રહણ થતા જ નિસર્ગ થાય છે તેથી જ નિસર્ગને સાન્તર કહેલ છે

વાસ્તવમા તો 'અણુસમયમવિરહિયં નિરંતર ગેખ્હઈ' અહીં ગ્રહણને નિરંતર કહેવાથી પ્રથમ સમયને છોડીને શેષ સમયોમા નિસર્ગને પણ સમજવો જોઈએ, કેમકે ગૃહીત દ્રવ્યની અનન્તર અર્થાત્ આગળના સમયમાં નિયમથી નિસર્ગ થાય છે તેનું સ્પષ્ટીકરણ કરે છે-સાન્તર નિકાલતા એક સમયમા અર્થાત્ પૂર્વવર્તી સમયમા ગ્રહણ કરે છે, અને બીજા અર્થાત્ તેના ઉત્તરવર્તી સમયમાં બહાર કાઢે છે, જેમ પ્રથમ સમયમા ગૃહીત દ્રવ્યોને ત્રીજા સમયમાં કાઢે છે.

અથવા એમ સમજવું જોઈએ કે ગ્રહણ કર્યા પછી જ નિસર્ગ થઈ શકે છે. તેથી

સાન્તરં-સંવધધાનમ્ નિસૃજન્ એકેન પૂર્વપૂર્વેણ સમયેન ગૃહ્ણતિ એકેન-અપરેણ ઉત્તરોત્તરરૂપેણ સમયેન નિસૃજતિ, અથવા-ગ્રહણાપેક્ષયૈવ નિસર્જન સંભવાત્ એકેન-પ્રથમેન સમયેન ગૃહ્ણત્યેવ ન નિસૃજતિ અગૃહીતસ્ય નિસર્જનાસંભવાત્ એવમ્ એકેન-અન્તિમસમયેન નિસૃજત્યેવ ન ગૃહ્ણતિ ભાષામિપ્રાયોપરમેણ ગ્રહણાસંભવાત્ અન્યેપુ ચ દ્વિતીયાદિપુ સમયેપુ યુગપદ્ગ્રહણનિસર્જને કરોતિ, તે ચ ગ્રહણનિસર્જને જઘન્યેન નિરન્તરં દ્વૌ સમયૌ, ઉત્કૃષ્ટેન અસંખ્યેયાન્ સમયાન્ इत्यभिप्रायेणाह-‘एएणं गहणनिसरणोवाएण जहणणेणं दुसमइयं उक्कोसेणं असंखेज्जइसमइयं अंतो मुहुत्तिगं गहणनिसरणोवायं करेइ’ एतेन-पूर्वोक्तेन ગ્રહણનિસર્જનોપપાતેન જઘન્યેન દ્વૌ સમયૌ ઉત્કૃષ્ટેન અસંખ્યેયાન્ સમયાન્ અન્તર્મુહૂર્તમ્ ગ્રહણનિસર્જનોપપાતં કરોતિ । ગૌતમઃ

નિસર્ગ હો સકતા હૈ, અતઃ એક સમય મેં અર્થાત્ પ્રથમ સમય મેં ગ્રહણ હી હોતા હૈ, નિસર્ગ નહીં હોતા, ક્યોં કિ ગ્રહણ કિએ ધિના નિસર્ગ હો નહીં સકના । હસી પ્રકાર એક અર્થાત્ અન્તિમ સમય મેં સિર્ફ નિસર્ગ હી હોતા હૈ, ક્યોં કિ ઇસ સમય ભાષા કા અભિપ્રાય ઉપરત હો જાને સે ગ્રહણ નહાં હો સકતા । હસ પ્રકાર પ્રથમ સમય મેં સિર્ફ ગ્રહણ હોતા હૈ, અન્તિમ સમય મેં સિર્ફ નિસર્ગ હોતા હૈ, કિન્તુ દ્વિતીય, તૃતીય આદિ બીચ કે સમયોં મેં ગ્રહણ ઓર નિસર્ગ દોનોં હોતે રહતે હૈ । કિન્તુ દોનોં હોતે રહને કા આશય યહ ન સમજા જાય કિ જિસ સમય મેં જિન દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કિયા જાતા હૈ, ડસી સમય મેં ડનકા નિસર્ગ કર દિયા જાતા હૈ, બલ્કિ પ્રથમ સમય મેં ગૃહીત દ્રવ્યોં કા દૂસરે સમય મેં ઓર દૂસરે સમય મેં ગૃહીત દ્રવ્યોં કા અગલે-અગલે સમય મેં નિસર્ગ હોતા હૈ ।

નિરન્તર ગ્રહણ ઓર નિસર્ગ કા કાલ જઘન્ય દો સમય કા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત કાલ કા હૈ । હસી અભિપ્રાય સે કહા ગયા હૈ-હસ ગ્રહણ-નિસર્ગ કે ઉપપાત સે જઘન્ય દો સમય ઓર ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત સમય કે અન્તર્મુહૂર્ત તક

એક સમયમા અર્થાત્ પ્રથમ સમયમાજ અહણુ થાય છે, નિસર્ગ નથી થતો કેમકે અહણુ ઠયાં સિવાય નિસર્ગ થઈ શકતો જ નથી. એ રીતે એક અર્થાત્ અન્તિમ સમયમા કેવળ નિસર્ગજ હોય છે, કેમકે તે સમયે ભાષાનો અભિપ્રાય ઉપરત થઈ જવાથી અહણુ નથી થઈ શકતા. એ પ્રકારે પ્રથમ સમયમા ફક્ત અહણુ થાય છે, અન્તિમ સમયમા ફક્ત નિસર્ગ થાય છે, કિન્તુ દ્વિતીય, તૃતીય આદિ વચલા સમયોમા અહણુ અને નિસર્ગ બન્ને થતા રહે છે કિન્તુ બન્ને ન થતા રહેવાનો અભિપ્રાય એ ન સમજવો કે જે સમયમા જે દ્રવ્યોને અહણુ કરાય છે, તેજ સમયમા તેના (તેમનો) નિસર્ગ કરી દેવાય છે, પણ પ્રથમ સમયમા ગૃહીત દ્રવ્યોને બીજા સમયમા અને બીજા સમયમા ગૃહીત દ્રવ્યોને ત્રીજા સમયમા, એમ પૂર્વ-પૂર્વ સમયના ગૃહીત દ્રવ્યોનો આગલા આગલા સમયમા નિસર્ગ થાય છે.

નિરન્તર અહણુ અને નિસર્ગના કાળ જઘન્ય બે સમયનો હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત કાળનો છે. એજ અભિપ્રાયે કહ્યું છે કે. આ અહણુ-નિસર્ગના ઉપપાતથી જઘન્ય

પૃચ્છતિ-‘જીવેજં મંતે ! જાઈં દવ્વાઈં માસત્તાપ્પ મહિયાઈં ણિસિરઈ તાઈં કિં મિષ્ણાઈં ણિસરઈ, અમિષ્ણાઈં ણિસરઈ ?’ હે મદન્ત ! જીવઃ સ્વલુ યાનિ દ્રવ્યાણિ માષકત્વેન ગૃહીતાનિ નિસૃજતિ તાનિ કિં મિષ્ણાનિ-વિવિક્તાનિ-વ્યક્તસ્ફુટાનીત્યર્થઃ, નિસૃજતિ ? કિં વા અમિન્નાનિ-અવિવિક્તાનિ, અવ્યક્તસ્ફુટાનીત્યર્થઃ, નિસૃજતિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘મિષ્ણાઈં પિ નિસ્સરઈ, અમિષ્ણાઈં પિ નિસ્સરઈ’ મિષ્ણાન્યપિ માષાદ્રવ્યાણિ કશ્ચિત્ નિસૃજતિ, અમિષ્ણાન્યપિ માષાદ્રવ્યાણિ કશ્ચિત્ નિસૃજતિ, તથા ચ તીવ્રપ્રયત્નમન્દપ્રયત્નભેદેન દ્વિવિધે વક્ત્રિ મધ્યે યો વ્યાધિવિશેષેણ અનાદરેણ વા મન્દપ્રયત્નો ભવતિ સ માષાદ્રવ્યાણિ અમિન્નાન્યેવ સ્થૂલસ્ખણ્ડાત્મકાનિ અવ્યક્તસ્ફુટાનિ નિસૃજતિ, યઃ પુનર્નૈરુજ્યાદિગુણઘાતી વિશેષાદરમાવેન તીવ્રપ્રયત્નો ભવતિ સ માષાદ્રવ્યાણિ ગ્રહણનિસર્જનપ્રયત્ન ગ્રહણ નિસર્ગ કરતા હૈ ।

ગૌતમ સ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરતે હૈં-હે ભગવન્ ! જીવ જિન દ્રવ્યોં કો ભાષા કૈ રૂપ મૈં નિકાલતા હૈ, વૈ દ્રવ્ય કયા મિશ્ર-ભેદ કો પ્રાપ્ત-વ્યક્ત-સ્ફુટ-હોતે હૈં ? અથવા કયા અમિશ્ર-અવ્યક્ત-અસ્ફુટ-હોતે હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ જીવ મિશ્ર દ્રવ્યોં કો મી નિકાલતા હૈ, કોઈ અમિશ્ર દ્રવ્યોં કો મી નિકાલતા હૈ । વક્તા દો પ્રકાર કૈ હોતે હૈં-તીવ્ર પ્રયત્ન થાલે ઓર મન્દ પ્રયત્ન થાલે । જો વક્તા રોગગ્રસ્ત હોને સે અથવા અનાદરમાથ કૈ કારણ મન્દ પ્રયત્ન થાલા હોતા હૈ, ઉસકૈ દ્વારા નિકાલે હુપ્પ દ્રવ્ય અમિશ્ર હોતે હૈં, વૈ સ્થૂલ સ્ખણ્ડરૂપ હોતે હૈં, અવ્યક્ત હોતે હૈં, કિન્તુ જો વક્તા નીરોગ હોતા હૈ ઓર વિશેષ આદરમાથ કૈ કારણ તીવ્ર પ્રયત્ન થાલા હોતા હૈ, વહ માષાદ્રવ્યોં કો સ્ખણ્ડ-સ્ખણ્ડ કરકૈ, વ્યક્ત ઈર્ષ સ્ફુટ રૂપ મૈં નિકાલતા હૈ । કહા મી હૈ-‘કોઈ વક્તા મન્દ પ્રયત્ન થાલા હોતા હૈ, વહ સકલ અર્થાન્ અસ્ખણ્ડ માષાદ્રવ્યોં

એ સમય અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત સમયના અન્તર સુદૂર્ત સુધી ગ્રહણ નિસર્ગ કરે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી ફરી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! છવ જે દ્રવ્યોને ભાષાના રૂપમા કાઢે છે. તે દ્રવ્ય શુ બિન્ન ભેદને પ્રાપ્ત-વ્યક્ત-સ્ફુટ હોય છે ? અથવા શુ અમિન્ન-અવ્યક્ત, અસ્ફુટ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કાઈ છવ બિન્ન દ્રવ્યોને પણ ખહાર કાઢે છે, કાઈ છવ અમિન્ન દ્રવ્યોને પણ ખહાર કાઢે છે. વક્તા જે પ્રકારના હોય છે-તીવ્ર પ્રયત્ન વાળા અને મન્દ પ્રયત્નવાળા. જે વક્તા રોગગ્રસ્ત હોવાથી અથવા અનાદર ભાવના કારણે મન્દ પ્રયત્નવાળા હોય છે, તેમના દ્વારા નિકળેલ દ્રવ્ય અમિન્ન હોય છે, તેઓ સ્થૂલખંડ રૂપ હોય છે, અવ્યક્ત હોય છે પરન્તુ જે વક્તા નિરોગ હોય છે અને વિશેષ આદર ભાવના કારણે તીવ્ર પ્રયત્ન વાળા હોય છે, તે ભાષા દ્રવ્યોને ખડ-ખડ કરીને વ્યક્ત તેમજ સ્ફુટ રૂપમા ખહાર કાઢે છે, કહ્યું પણ છે-કાઈ વક્તા મન્દ પ્રયત્નવાળા હોય છે, તે સકલ

વિશેષાભ્યાં સ્વઙ્કશઃ કૃત્વા વ્યક્તસ્ફુટાનિ ભાષાદ્રવ્યાણિ નિમૃજનિ, તથા ચોક્તમ્-‘કોઈ મંદ-
પયત્તો નિસરઈ સરુલાઈ સવ્વદ્વાઈ’ । અન્નો તિચ્ચપયત્તો સો મુંચર મિદ્ડિં તાં’ ॥૧॥
કથિદ્ મન્દપ્રયત્નો નિમૃજતિ સકલ્યાનિ સર્વદ્રવ્યાણિ । અન્યરત્રપ્રયત્નઃ સ મુચ્ચતિ
મેતું તાનિ ॥૧॥ તત્ર-જાઈ મિન્નાઈ ણિસરઈ તાઈ અણંતગુણપરિવૃદ્ધીણં પરિવૃદ્ધ-
માણાઈ લોયંતં ફુસંતિ’ યાનિ મિન્નાનિ સ્ફુટાનિ ભાષાદ્રવ્યાણિ નિમૃજતિ તાનિ કિમ્
અનન્તગુણપરિવૃદ્ધ્યા પરિવર્દ્ધમાનાનિ લોકાન્તં સ્પૃશન્તિ, તથા ચ ત્રીવ્રપ્રયત્નવન્નનિમૃજાણિ
ભાષાદ્રવ્યાણિ સ્ફુટાત્મકાનિ સૂક્ષ્મત્વાત્ વહુત્વાચ્ચ પુષ્કલાનિ અન્યાન્યપિ દ્રવ્યાણિ વાસિ-
તાનિ વિદધતિ તદન્યદ્રવ્યવાસકત્વાચ્ચ અનન્તગુણવૃદ્ધ્યા પરિવર્દ્ધમાનાનિ પદ્મૃ દિશ્વ
લોકાન્તં વ્યાપ્નુવન્તીતિ માવઃ, તથા ચોક્તમ્-‘મિન્નાઈ મુહુમયાણ અણંતગુણાદિયાંડ લોયંતં ।
પાવંતિ પૂરંયંતિ ય માસાણ નિરંતરં લોગં’ ॥૧॥ મિન્નાનિ સૂક્ષ્મતયા અનન્તગુણવર્દ્ધિતાનિ
કો નિકાલતા હૈ । દૂસરા કોઈ વક્તા ત્રીવ્ર પ્રયત્ન વાલા હોતા હૈ, વહુ ડન
‘ભાષાદ્રવ્યોં કા મેદન કરકે, ડનકે સ્વઙ્ક-સ્વઙ્ક કરકે નિકાલતા હૈ’ ॥૧॥ ઓર
જો દ્રવ્ય મેદન કરકે-સ્વઙ્કિત કર-કરકે નિકાલે જાતે હૈ, વે અનન્તગુણવૃદ્ધિ
સે વૃદ્ધિ કો પ્રાપ્ત હોતે હુણ લોકાન્ત કા સ્પર્શ કરતે હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ
‘ભાષાદ્રવ્ય જલ સ્વઙ્કિત કરકે નિકાલે જાતે હૈ તો ડનકી શક્તિ અનન્તગુણી વઢ
જાતી હૈ ઓર ડસ વઢી હુઈ શક્તિ કે કારણ વે લોક કે અન્ત તક જા પહુંચતે હૈ ।
ત્રીવ્ર પ્રયત્ન વાલે વક્તા કે દ્વારા નિકાલે હુણ સ્ફુટ ભાષાદ્રવ્ય સૂક્ષ્મ ઓર વહુત
હોતે હૈ ઓર વે અન્યાન્ય ભાષાદ્રવ્યોં કો મી વાસિત કરતે હુણ અગ્રસર હોતે હૈ,
હસ કારણ છહોં દિશાઓં મેં વે લોકાન્ત તક પહુંચ કર વ્યાપ્ત હો જાતે હૈ । કહા
મી હૈ-‘મિષ્ણદ્રવ્ય સૂક્ષ્મ હોને કે કારણ અનન્તગુણ વૃદ્ધિ કો પ્રાપ્ત હો જાતે હૈ ઓર
લોકાન્ત તક પહુંચતે હૈ ઇવં સમ્પૂર્ણ લોક કો ભાષા સે વ્યાપ્ત કર લેતે હૈ’ ॥૧॥

અર્થાત્ અખડ ભાષા દ્રવ્યોને કાઢે છે, ખીબા કાઈ વક્તા ત્રીવ્રપ્રયત્નવાળા હોય છે, તેઓ
ભાષા દ્રવ્યોને લેહીને તેમના ટુકડા-ટુકડા કરીને બહાર કાઢે છે ॥ ૧ ॥

અને જે દ્રવ્ય લેહન કરીને-ખડ-ખડ કરીને કાઢવામાં આવે છે, તે અનન્ત ગુણ
વૃદ્ધિથી વૃદ્ધિને પ્રાપ્ત થઈ લોકાન્તનો સ્પર્શ કરે છે-તાત્પર્ય એ છે કે ભાષા દ્રવ્ય બ્યારે
ખડિત કરીને કાઢાય છે તો તેઓની શક્તિ અનન્ત, ગણી વધી જાય છે અને તે વધેલી
શક્તિના કારણે તેઓ લોકના અન્ત સુધી જઈ પહોંચે છે. ત્રીવ્ર પ્રયત્નવાળા વક્તા દ્વારા
કાઢેલ સ્ફુટ ભાષા દ્રવ્ય સૂક્ષ્મ અને ઘણા હોય છે અને તેઓ અન્યાન્ય ભાષા દ્રવ્યોને
પણ વાસિત કરતા થકા આગળ વધે છે, એ કારણે છએ દિશાઓ તેમજ લોકાન્તક સુધી
પહોંચી વ્યાપ્ત થઈ જાય છે. કહ્યું પણ છે-‘મિન્ન દ્રવ્ય સૂક્ષ્મ હોવાના કારણે અનન્ત ગુણ
વૃદ્ધિને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે અને લોકાન્ત સુધી પહોંચે છે. એમ સ પૂર્ણ લોકને ભાષાથી
વ્યાપ્ત કરીલે છે ॥ ૧ ॥

લોકાન્તં, પ્રાપ્નુવન્તિ પૂરયન્તિ ચ માપયા નિરન્તરં લોકમ્ ॥૧॥ મન્દપ્રયત્ન વક્તૃનિસૃષ્ટાનિ માપાદ્રવ્યાણિ અધિકૃત્યાદ્-‘જાઈં અભિષ્ઠાઈં ણિસરઈં તાઈં અસંખેજ્જાઓ ઓગાહ્ણવર્ગગણાઓ ગંતા મેદમાવજ્જંતિ’ યાનિ અભિષ્ઠાનિ-મન્દપ્રયત્નો ચ્ચારિત્વાત્-અસ્ફુટાનિ માપાદ્રવ્યાણિ નિસૃજતિ તાનિ અસંખ્યેયાઃ અવગાહનાવર્ગનાઃ ગત્વા-અતિક્રમ્ય મેદં-વિશારુભાવમ્ આપ-ધન્તે-ધારયન્તિ, વિશારુભાવં દધાનાનિ ચ ‘સંખેજ્જાઈં જોયણાઈં ગંતા વિઢંસ માગચ્છંતિ’ સંખ્યેયાનિ યોજનાનિ ગત્વા વિધ્વંસં વિનાશમાગચ્છન્તિ, શબ્દપરિણામં પરિત્યજન્તીત્યર્થઃ, તત્ર અવગાહનાવર્ગનાઃ-અવગાહનાનામ્-एकैकस्य मापाद्रव्यस्य आधारभूता संख्येयप्रदेशात्मक क्षेत्रविभागरूपाणां वर्गणाः समुदाया इति अवगाहनावर्गणाः, इत्यर्थः तथा चोक्तम्-‘गंतुम-संखेज्जाओ अगगाःणग्गणाअभिष्ठाइं । भिज्जंति । धंसमैति य संखिज्जे जोयणे गंतुं’ ॥૧॥ ગત્વાઽસંખ્યેયા અવગાહનાવર્ગના અભિષ્ઠાનિ । મિધન્તે ધ્વંસમાયાન્તિ ચ સંખ્યેયાનિ યોજનાનિ ગત્વા ॥૬૦૯॥

માપાદ્રવ્યમેદવક્તવ્યતા

મૂલમ્-તેસિ ણં અંતે ! દઠ્ઠાણં કઙ્કવિહે મેષ પપ્પણત્તે ? ગોયમા ! પંચવિહે મેષ પપ્પણત્તે, તં જહા-ખંડા મેષ, પયરમેદે, ચુણિયામેદે, અણુતડિયામેદે, ઉક્કરિયામેદે, સે કિં તં ધંડા મેદે ? ધંડા મેદે જં ણં

इसके विपरीत, मन्द प्रयत्न के द्वारा उच्चारित होने के कारण जो भाषा-द्रव्य अस्फुट रूप में निकाले जाते हैं, वे असंख्यात अवगाहन वर्गणाओं को अतिक्रमण करके मेद को प्राप्त हो जाते हैं और संख्यात योजन तक जाकर विनष्ट हो जाते हैं, अर्थात् उनका शब्दपर्याय नहीं रह जाता है ।

एक-एक भाषाद्रव्य के आधारभूत, असंख्यात प्रदेशी क्षेत्र विभाग को अवगाहन कहते हैं, उनकी वर्गणाएं अर्थात् समूह, अवगाहन वर्गणाएं कहलाती हैं । कहा भी है-‘अभिष्ठा द्रव्य असंख्यात अवगाहन वर्गणाओं तक जाकर मेद को प्राप्त होते हैं और संख्यात योजन तक जाकर विध्वस्त हो जाते हैं, अर्थात् शब्दपर्याय को त्याग देते हैं ॥८॥

એનાથી વિપરીત મન્દ પ્રયત્નના દ્વારા ઉચ્ચારિત હોવાને કારણે જે ભાષા દ્રવ્યો અસ્ફુટ રૂપમાં બહાર કઢાય છે, તેઓ અસંખ્યાત અવગાહન વર્ગણાઓનું અતિક્રમણ કરીને લેકને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે અને સંખ્યાત યોજન સુધી જઈને વિનષ્ટ થઈ જાય છે અર્થાત્ તેમના શબ્દ પર્યાય રહી જતા નથી.

એક-એક ભાષા દ્રવ્યના આધાર ભૂત, અસંખ્યાત પ્રદેશી ક્ષેત્ર વિભાગનું અવગાહન કરે છે, તેમની વર્ગણાઓ અર્થાત્ સમૂહ, અવગાહન વર્ગણાઓ કહેવાય છે. કહ્યું પણ છે અભિન્ન દ્રવ્ય અસંખ્યાત અવગાહન વર્ગણાઓ સુધી થઈને લેકને પ્રાપ્ત થાય છે અને સંખ્યાત યોજન સુધી જઈને વિધ્વસ્ત થઈ જાય છે, અર્થાત્ શબ્દ પર્યાયને ત્યાગી દે છે ॥ ૮ ॥

अयखंडाण वा, तउखंडाण वा, तंनखंडाण वा, सीसखंडाण वा, रयण-
खंडाण वा, जायरूवखंडाण वा, खंडाण भेदे भवइ से तं खंडा भेदे?,
से किं तं पयराभेदे ? पयराभेदे जं णं वंसाण वा, वेत्ताण वा, नलाण
वा, कदलीथंभाण वा, अब्भपडलाण वा, पयरेणं भेदे भवइ, से तं
पयरा भेदे?, से किं तं चुण्णिआ भेदे ? चुण्णिआ भेदे जं णं तिल-
चुण्णाण वा, मुग्गचुण्णाण वा, चुण्णिआए भेदे भवइ से तं चुण्णिआ
भेदे?, से किं तं अणुतडिया भेदे ? अणुतडिया भेदे जं णं अगडाण
वा, तडागाण वा, दहाण वा, नदीण वा, वावीण वा, पुक्खरिणीण वा,
दीहियाण वा, गुंजालियाण वा, सराण वा, सरसराण वा, सरपंतियाण
वा, सरसरपंतियाण वा, अणुतडिया भेदे भवइ, से तं अणुतडिया
भेदे?, से किं तं उक्करिया भेदे ? उक्करिया भेदे जं णं मूसाण वा, मंडू-
साण वा, तिलसिंगाण वा, मुग्गसिंगाण वा, माससिंगाण वा, एरंड-
बीयाण वा, फूडिता उक्करिया भेदे भवइ, से तं उक्करिया भेदे?, एएसि
णं भंते ! दव्वाणं खंडा भेएणं पयराभेदेणं चुण्णिआ भेदेणं अणु-
तडिया भेदेणं उक्करिया भेदेणं य भिज्जमाणाणं कयरे कयरेहिंतो अप्पा
वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवाइं
दव्वाइं उक्करिया भेदेणं भिज्जमाणाइं अणुतडियाभेएणं भिज्जमाणाइं
अणंतगुणाइं, चुण्णिआ भेदेणं भिज्जमाणाइं अणंतगुणाइं, पयराभेदेणं
भिज्जमाणाइं अणंतगुणाइं, खंडा भेदेणं भिज्जमाणाइं अणंतगुणाइं । सू. १०।

छाया—तेषां खलु मदन्त ! द्रव्याणां कतिविधो भेदः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! पञ्चविधो भेदः
प्रज्ञप्तः, तद्यथा—खण्डभेदः, प्रतरभेदः, चूर्णिकाभेदः, अनुतटिकाभेदः, उत्कटिकाभेदः, तत्

भाषाद्रव्य के भेद

शब्दार्थ—(तेसि णं भंते ! दव्वाणं कतिविहे भेदे पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! उन
द्रव्यों के कितने प्रकार के भेद कहे हैं ? (गोयमा ! पंचविधे भेदे पण्णत्ते) हे गौतम !

भाषा द्रव्यना भेद

शब्दार्थ—(तेसिणं भंते ! दव्वाणं कतिविहे भेदे पण्णत्ते) हे भगवन् ! ते द्रव्योना केटवा

કઃ સ સ્ખંડમેદઃ ? સ્ખંડમેદો યત્ સ્ખલુ અયઃ સ્ખંડાનાં વા, ત્રપુસ્ખંડાનાં વા, તામ્રસ્ખંડાનાં વા, શીશકસ્ખંડાનાં વા, રજતસ્ખંડાનાં વા, જાતરૂપસ્ખંડાનાં વા, સ્ખંડકેન મેદો ભવતિ તત્ સ સ્ખંડમેદઃ ૧, તત્ કઃ સ પ્રતરમેદઃ ? યત્ સ્ખલુ વંશાનાં વા, વેનસાનાં વા, નલાનાં વા, કદલીસ્તમ્માનાં વા, અમ્રપટલાનાં વા પ્રતરેણ મેદો ભવતિ તત્ સ પ્રતરમેદઃ ૨, તત્ કઃ સ ચૂર્ણિકામેદઃ ? ચૂર્ણિકામેદો યત્ સ્ખલુ તિલચૂર્ણાનાં વા, મુદ્રચૂર્ણાનાં વા, માપચૂર્ણાનાં વા, પાંચ પ્રકાર કે મેદ કહે છે (તં જહા) વે હસ પ્રકાર (સ્ખંડામેદે) સ્ખંડમેદ (પયરમેદે) પ્રતરમેદ (ચુણિયામેદે) ચૂર્ણમેદ (અણુતડિયામેદે) અનુતટિકામેદ (ઉક્કરિયામેદે) ઉત્કટિકામેદ

(સે કિં તં સ્ખંડામેદે ?) સ્ખંડમેદ કયા છે ? (સ્ખંડામેદે) સ્ખંડમેદ (જં ણં અયસ્ખંડાણ વા) જો લોહે કે સ્ખંડોં કા (તત્સ્ખંડાણ વા) રાંગે કે સ્ખંડોં કા (તંબસ્ખંડાણ વા) તાંબે કે સ્ખંડોં કો (સીસસ્ખંડાણ વા) શીસે કે સ્ખંડોં કા (રયયસ્ખંડાણ વા) ચાંદી કે સ્ખંડોં કા (જાતરૂપસ્ખંડાણ વા) અથવા સોને કે સ્ખંડોં કા (સ્ખંડણં) ક કે દ્વારા (મેદે ભવઈ) મેદ હોતા છે (સે તં સ્ખંડામેદે) વહ સ્ખંડમેદ કહલાતા છે

(સે કિં તં પયરામેદે ?) પ્રતરમેદ કયા છે ? (પયરામેદે) પ્રતરમેદ (જં ણં વંસાણ વા) જો વાંસોં કા (વેત્તાણ વા) અથવા વેતોં કા (નલાણ વા) યા નલોં કા (કદલીયંમાણ વા) યા કદલીસ્તંમોં કા (અમ્રપટલાણ વા) યા અમ્રક કે પટલોં કા (પયરેણં મેદે ભવઈ) પ્રતરોં સે મેદ હોતા છે (સે તં પયરામેદે) વહ પ્રતરમેદ કહલાતા છે

(સે કિં તં ચુણિયામેદે ?) ચૂર્ણિકામેદ કયા છે ? (ચુણિયામેદે) ચૂર્ણિકામેદ

પ્રકારના લેઠ કહેલા છે ? (ગોચમા ! પંચવિધે મેદે પળ્લત્તે) હે ગૌતમ ! પાંચ પ્રકારના લેઠ કહેલા છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે (સ્ખંડામેદે) ખડ લેઠ (પયરમેદે) પ્રતર લેઠ (ચુણિયામેદે) ચૂર્ણલેઠ (અણુતડિયા મેદે) અનુતટિકા લેઠ (ઉક્કરિયા મેદે) ઉત્કટિકા લેઠ

(સે કિં તં સ્ખંડા મેદે ?) ખડ લેઠ શુ છે (સ્ખંડામેદે) ખડલેઠ (જં ણં અયસ્ખંડાણ વા) જે લોહાના ખડોના (તત્સ્ખંડાણ વા) કદાઈના ખડોના (તંબ સ્ખંડાણ વા) તાંબાના ખડોના (સીસ સ્ખંડાણ) શીસાના ખડોના (રયયસ્ખંડાણ વા) ચાંદીના ખડોના (જાતરૂપસ્ખંડાણ વા) અથવા સોનાના ખડોના (સ્ખંડણં) ખડોના દ્વારા (મેદે ભવઈ) લેઠ થાય છે (સે તં સ્ખંડા મેદે) તે ખડ લેઠ કહેવાય છે

(સે કિં તં પયરામેદે ?) પ્રતર લેઠ શુ છે ? (પયરામેદે) પ્રતર લેઠ (જં ણં વંસાણ વા) જે વાસોના (વેત્તાણ વા) અથવા નેતરના (નલાણ વા) અગર નાળાના (કદલીયંમાણ વા) અગર ઢેળના સ્થલોના (અમ્રપટલાણ વા) અગર અમ્રકના ખડોના (પયરેણં મેદે ભવઈ) પ્રતરેથી લેઠ થાય છે (સે તં પયરામેદે) તે પ્રતર લેઠ કહેવાય છે

(સે કિં તં ચુણિયા મેદે) ચૂર્ણિકા લેઠ શુ છે ? (ચુણિયા મેદે) ચૂર્ણિકા લેઠ (જં ણં

પિપ્પલીચૂર્ણાનાં વા, મરીચચૂર્ણાનાં વા, શુદ્ધવેરચૂર્ણાનાં વા, ચૂર્ણિકયા ભેદો ભવતિ તત્ સ ચૂર્ણિકાભેદઃ ૩, તત્ કઃ સોઽનુતટિકાભેદઃ ? અનુતટિકા ભેદો યત્ સ્વલ્પ અમટાનાં વા, તઢાગાનાં વા, હ્રદાનાં વા, નદીનાં વા, વાપીનાં વા, પુષ્કરિણીનાં વા, દીર્ઘિકાણાં વા, શુદ્ધાલિકાનાં વા, સરસાં વા, સરઃસરસાં વા, સરઃપદ્મતિકાનાં વા, સરઃ સારઃપદ્મતિકાનાં વા, અનુતટિકયા ભેદો ભવતિ તત્ સોઽનુતટિકાભેદઃ ૪, તત્ કઃ સ ઉત્કટિકાભેદઃ ?

(જં ણં) જો (તિલચુણ્ણાણ વા) તિલોં કે ચૂરે કા (મુગચુણ્ણાણ વા) યા મુંગ કે ચૂરે કા (માસચુણ્ણાણ વા) યા ઉઢઢ કે ચૂરે કા (પિપ્પલીચુણ્ણાણ વા) પીપ્પલ કે ચૂરે કા (મિરીચચુણ્ણાણ વા) કાલી મિર્ચ કે ચૂરે કા (સિંગવેરચુણ્ણાણ વા) અદ્રગ્વ કે ચૂરે કા (ચુણ્ણિયાપ ભેદે ભવઈ) ચૂરા કરને સે ભેદન હોતા હૈ (સે તં ચુણ્ણિયાપ-ભેદે) વહ ચૂર્ણિકાભેદ હૈ

(સે કિં તં અણુતટિયા ભેદે ?) અનુતટિકા ભેદ કયા હૈ ? (અણુતટિયા ભેદે) અનુતટિકા ભેદ (જં ણં) જો (અગઢાણવા) કૂપોં કા (તઢાગાણ વા) યા તઢાગોં કા (દઢાણ વા) યા હ્રદોં કા (નદીણ વા) યા નદિયોં કા (વાવીણ વા) યા વાવઢિયોં કા (પુષ્કરણીણ વા) યા પુષ્કરિણિયોં કા (દીહિણ વા) યા દીર્ઘિકાઓં કા (શુદ્ધાલિયાણ વા) યા વક્ત્ર નદિયોં કા (સરાણ વા) યા સરોં કા (સરસરાણ વા) યા સર-સરોં કા-વહુત પુષ્પોં સે વ્યાપ્ત સરોવરોં કા (સરપંતિયાણ વા) સરોં કી પંક્તિયોં કા (સરસરપંતિયાણ વા) યા સર-સર કી પંક્તિયોં કા (અણુતટિયાભેદે ભવઈ) અનુતટિકા ભેદ હોતા હૈ (સે તં અણુતટિયાભેદે) વહ અનુતટિકા ભેદ કહલાતા હૈ

(સે કિં તં ઉત્કટિકા ભેદે ?) ઉત્કટિકા ભેદ કયા હૈ ? (જં ણં) જો (મૂસાણ)

ને (તિલ ચુણ્ણાણ વા) તલના ભૂકાના (મુગ ચુણ્ણાણ વા) મગના ભૂકાના (માસચુણ્ણાણ વા) અગર અઢઢના ભૂકાના (પિપ્પલી ચુણ્ણાણ વા) પીપ્પળના ભૂકાના (મિરીચ ચુણ્ણાણ વા) ઠાળા મરીના ભૂકાના (સિંગવેરચુણ્ણાણ વા) આઢના ચુરાના (ચુણ્ણિયાપ ભેદે ભવઈ) ચુરે ઠર-વાથી લેઢન થાય છે (સે તં ચુણ્ણિયા ભેદે) તે ચૂર્ણિકા ભેદ છે

(સે કિં તં અણુતટિયા ભેદે ?) અનુતટિકા ભેદ શુ છે ? (અણુતટિયા ભેદે) અનુતટિકા ભેદ (જં ણં) ને (અગઢાણ વા) કુવાઓના (તઢાગાણ વા) અગર તલ વોના (દઢાણ વા) અગર ધરાઓના (નદીણવા) અગર નદીઓના (વાવીણ વા) અગર વાવોના (પુષ્કરિણીણ વા) યા પુષ્કરણિયોના (દીહિયાણ વા) અગર દીર્ઘિકાઓના (શુદ્ધાલિયાણ વા) અગર વાકી નહીંયોના (સરાણ વા) અગર સરોવરોના (સરસરાણ વા) અથવા સરસરોના-ઘણા પુષ્પોથી વ્યાપ્ત સરોવરના (સરપંતિયાણ વા) સરોવરની પંક્તિયોના (અણુતટિયા ભેદે ભવઈ) અનુતટિકા ભેદ થાય છે (સે તં અણુતટિયા ભેદે) તે અનુતટિકા ભેદ કહેવાય છે

(સે કિં તં ઉત્કટિકા ભેદે ?) ઉત્કટિકા ભેદ શુ છે ? (જં ણં) ને (મૂસાણ) મૂષોના (વા

ઉત્કટિકા મેદો યત્ સ્વલ્પ મૂષાણાં વા, મળ્હૂકાણાં વા, તિલ્લશૃંગાણાં વા, ઇરળ્હવીજાનાં વા, સ્ફુટતા ઉત્કટિકા મેદો મવતિ તત્ સ ઉત્કટિકામેદઃ ૫, ઇતેષાં સ્વલ્પ મદન્ત ! દ્રવ્યાણાં સ્વળ્હમેદેન પ્રતરમેદેન ચૂર્ણિકામેદેન અનુતટિકામેદેન ઉત્કટિકામેદેન ચ મિઘમાનાનાં કતરે કતરેભ્યોડલ્પા વા, બહુકા વા, તુલ્યા વા, વિશેષાધિકા વા ? ગૌતમ ! સર્વસ્તોકાનિ દ્રવ્યાણિ ઉત્કટિકામેદેન મિઘમાનાનિ, અનુતટિકામેદેન મિઘમાનાનિ અનન્તગુણાનિ, ચૂર્ણિકામેદેન મિઘમાનાનિ અનન્તગુણાનિ, પ્રતરમેદેન મિઘમાનાનિ અનન્તગુણાનિ, સ્વળ્હમેદેન મિઘમાનાનિ અનન્તગુણાનિ । સૂ૦ ૧૦॥

મૂષોં કા (વા) યા (મંહૂસાણ વા) યા મંહૂષોં કા (તિલસિંગાણ વા) યા તિલ કી ફલિયોં કા (મુગ્ગસિંગાણ વા) યા મુદ્ગ કી ફલિયોં કા (માસ સિંગાણ વા) યા ઉઢ્ઢ કી ફલિયોં કા (ઇરંહ બીયાણ વા) યા ઇરંહ કે બીજોં કા (ફુહિયા ઉક્કરિયા મેદે મબહ) ફટને સે ઉત્કટિકા મેદ કહલાતા હૈ

(ઇપ્પસિ ણં મંતે ! દ્વવાણં) હે મગવન્ ! ઇન દ્રવ્યોં મેં (સ્વંહામેર્ણ પયરામેર્ણં અણુતટિયામેર્ણં ઉક્કરિયામેર્ણં ય) સ્વંહમેદ સે, પ્રતરમેદ સે, ચૂર્ણિકા મેદ સે અનુતટિકામેદ સે, ઉત્કટિકા મેદ સે (મિઝમાણાણં) મેદ કો પ્રાપ્ત હોને વાલે (કયરે કયરેહિંતો) કૌન કિસસે (અપ્પા વા, બહુયા વા, તુલ્લા વા, વિસેસાહિયા વા ?) અલ્પ, બહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હૈ ? (ગોયમા ! સચ્ચલ્પોવાઈં દ્વવાઈં ઉક્કરિયામેર્ણં મિઝમાણાઈં) ઉત્કટિકા મેદ સે મિદને વાલે દ્રવ્ય સબ સે કમ હૈ (અણુતટિયામેર્ણં મિઝમાણાઈં અણંતગુણાઈં) અનુતટિકા મેદ સે મેદ કો પ્રાપ્ત હોને વાલે અનન્તગુણ હૈં (ચુણિયામેર્ણં મિઝમાણાઈં અણંતગુણાઈં) ચૂર્ણિકા મેદ સે મિન્ન હોને વાલે દ્રવ્ય અનન્ત ગુણા હૈં (પયરામેર્ણં મિઝમાણાઈં

અગર (મંહૂસાણ વા) મ હૂષોના (તિલસિંગાણ વા) અગર તલની સિંગોના (મુગ્ગસિંગાણ વા) અગર મગની સિંગોના (માસ સિંગાણ વા) અથવા અડહની સિંગોના (ઇરંહબીયાણ વા) અગર એરડાના બીજના (ફુહિયા ઉક્કરિયા મેદે મબહ) ફાટવાથી ઉત્કટિકા બેઠ થાય છે તે ઉત્કટિકા બેઠ કહેવાય છે

(ઇપ્પસિ ણં મંતે ! દ્વવાણં) હે મગવન્ ! એ દ્રવ્યોમા (સ્વંહામેર્ણ પયરામેર્ણં, ચુણિયા મેર્ણં અણુતટિયા મેર્ણં ઉક્કરિયા મેર્ણં ય) ખડ બેઠથી, પ્રતર બેઠથી, ચૂર્ણિકાબેઠથી, અનુતટિકા બેઠથી, (મિઝમાણાણં) બેઠોને પ્રાપ્ત થનારા (કયરે કયરેહિંતો) કાણુ કાનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા, તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?) અલ્પ, બહુ, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ? (ગોયમા ! સચ્ચલ્પોવાઈ દ્વવાઈ ઉક્કરિયામેર્ણં મિઝમાણાઈ ઉત્કટિકા બેઠથી બેઠાતા દ્રવ્ય બધાથી બોધા છે (અણુતટિયામેર્ણ મિઝમાણાઈ અણંતગુણાઈ) અનુતટિકા બેઠથી બેઠોને પ્રાપ્ત થનારા અનન્ત ગણા છે (ચુણિયામેર્ણં મિઝમાણાઈ અણંતગુણાઈ) ચૂર્ણિકા બેઠથી મિન્ન થનારા દ્રવ્ય અનંતગણા છે (પયરામેર્ણ મિઝમાણાઈ અણંતગુણાઈ) પ્રતર

ટીકા—પૂર્વ મિશ્રાન્યપિ નિસૃજતિ ઇત્યુક્ત્યા ભાષાદ્રવ્યભેદપ્રસ્તાવાત્તદ્ભેદાન પ્રરૂપયિતુ માહ—‘તેસિણં મંતે ! દ્વવાણં કતિવિદે મેષ પળ્લત્તે ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે ભદન્ત ! તેપાં સ્વલ્લ પૂર્વોક્તાના દ્રવ્યાણાં—ભાષાદ્રવ્યાણામિત્યર્થઃ કતિવિધો ભેદઃ પ્રજ્ઞસઃ ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પંચવિદે ભેદે પળ્લત્તે’ ભાષાદ્રવ્યાણાં પંચવિધો ભેદઃ પ્રજ્ઞસઃ, ‘તં જહા સ્વંઢાભેદે, પયરભેદે, ચુણિયાભેદે, અણુતલ્લિયાભેદે’ તદ્યથા—સ્વંઢભેદઃ, પ્રતરભેદઃ, ચૂર્ણિકાભેદઃ, અણુતલ્લિકાભેદઃ, ઉત્કલ્લિકાભેદઃ, તત્ર લોહસ્વંઢાદિવત્ ભાષાદ્રવ્યાણાં સ્વંઢ-ભેદોઽવસેયા, અમ્રપલ્લભૂર્જપત્રાદિવત્ પ્રતરભેદઃ, પ્રક્ષિપ્તપિષ્ઠાદિવત્ ચૂર્ણિકાભેદઃ, ડહુત્વચાદિ-અર્ણતગુણાઈ) પ્રતર ભેદ સે મિદને વાલે દ્રવ્ય અનન્તગુણા હૈં (સ્વંઢાભેદેણં મિજ્જમાણાઈ) અર્ણતગુણાઈ) સ્વંઢ ભેદ સે મિદને વાલે દ્રવ્ય અનન્ત ગુણા હૈં ।

ટીકાર્થ—પહેલે કહ્યા ગયા થા કિ કોઈ—કોઈ વક્તા મિશ્ર ભાષાદ્રવ્યોં કા નિસર્ગ કરતા હૈ । ઇસ કથન સે ભાષાદ્રવ્ય કે ભેદ કા પ્રસંગ ઉપસ્થિત હુઆ । ઇસી પ્રસંગ કો લેકર યહાં ભેદ કે પ્રકારોં કા પ્રતિપાદન કિયા જાતા હૈ—

ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈં—હે ભગવન્ ! દ્રવ્યોં કા ભેદ અર્થાત્ ભેદન કિતને પ્રકાર કા કહ્યા હૈ ?

ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં—હે ગૌતમ ! ભેદ પાંચ પ્રકાર કા કહ્યા ગયા હૈ । વે પાંચ પ્રકાર યે હૈં—(૧) સ્વંઢભેદ (૨) પ્રતરભેદ (૩) ચૂર્ણિકાભેદ (૪) અણુતલ્લિકા-ભેદ ઓર (૫) ઉત્કલ્લિકાભેદ ।

ઇનમેં સે લોહસ્વંઢ આદિ કે સમાન ભાષાદ્રવ્યોં કા સ્વંઢભેદ હોતા હૈ, અમ્રક કે પલ્લોં યા મોજપત્રોં કે સમાન પ્રતરભેદ સમજના ચાહિય, આટે આદિ કે સમાન ચૂર્ણિકાભેદ હોતા હૈ, ઈસ્ક કી છાલ આદિ કે સમાન અણુતલ્લિકાભેદ હોતા હૈ,

લેહથી લેહાતા દ્રવ્ય અનન્તગણા છે (સ્વંઢાભેદેણં મિજ્જમાણાઈ અર્ણતગુણાઈ) ખંડ લેહથી લેહાનારા દ્રવ્ય અનન્તગણા છે

ટીકાર્થ—પહેલા કહ્યું હતું કે કોઈ કોઈ વક્તા વિન્ન ભાષા દ્રવ્યોના નિસર્ગ કરે છે. એ કથનથી ભાષા દ્રવ્યના લેહનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થયો. એજ પ્રસંગને લઈને આહી લેહના પ્રકારોનું પ્રતિપાદન કરાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ ! દ્રવ્યોના લેહ અર્થાત્ લેહન કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! લેહ પાંચ પ્રકારના કહેલા છે. તે પાંચ પ્રકાર આ છે—(૧) ખંડલેહ (૨) પ્રતરલેહ (૩) ચૂર્ણિકાલેહ (૪) અણુતલ્લિકાલેહ (૫) ઉત્કલ્લિકાલેહ તેઓમાથી લેહખંડ આદિના સમાન ભાષા દ્રવ્યોના ખંડલેહ થાય છે, અમ્રકના પડોના ભોજપત્રોની જેમ પ્રતર લેહ સમજવા બેઠ્યો, લોટ વિગેરેની સમાન ચૂર્ણિકા લેહ થાય છે, સેલડીની છાલ વિગેરેની જેમ અણુતલ્લિકા લેહ થાય છે સ્વત્પાઘર્ષ ક્ષણીના કુટવાની

વદ્ અનુતટિકામેદઃ, સ્નત્યાઘર્ષવદ્ ઉત્કટિકામેદો વિજ્ઞેયઃ, एतानेव भेदान् प्ररूपयितु माह—
 ‘સેકિં તં યંદામેદે ?’ તત્—અથ કસ્તાવત્ સ યંદામેદ પદાર્થઃ ? ભગવાનાહ—‘યંદામેદે જં
 ણં અયંદાણ વા, તડયંદાણ વા, તંવંદાણ વા, સીસયંદાણ વા, રયયંદાણ વા, જાતરૂપ-
 યંદાણ વા, યંદાણ મેદે મવહ સે તં યંદામેદે ?’ યંદામેદપદાર્થસ્તાવત્, યત્ યલ્લ અયઃ
 યંદાનાં વા, ત્રપુયંદાનાં વા, તામ્રયંદાનાં વા, શીશકયંદાનાં વા, રજતયંદાનાં વા,
 જાતરૂપયંદાનાં—સુવર્ણયંદાનાં વા, ઇત્યર્થઃ, યંદાકેન મેદો મવતિ, તત્—સ યંદામેદો
 દ્રષ્ટવ્યઃ ૧. ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘સે કિં તં પયરામેદે ?’ તત્—અથ કસ્તાવત્ સ પ્રતરમેદપદાર્થઃ ?
 ભગવાનાહ—‘પયરામેદે જં ણં વંસાણ વા, વેત્તાણ વા, નલાણ વા, કદલીર્યંમાણ વા, અબ્મપદ્ધ-
 લાણ વા, પયરેણં મેદે મવહ સે તં પયરામેદે ૨’ પ્રતરમેદસ્તાવત્પદાર્થઃ—યત્ યલ્લ વંશાનાં વા,
 વેત્રાણાં વા, વેતસલ્લતાનામ્, નલાનાં વા, કદલીસ્તમ્ભાનાં વા, અબ્રપટલાનાં વા, પ્રતરેણ મેદો
 મવતિ તત્ સ પ્રતરમેદોઽવસેયઃ ૨, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘સે કિં તં ત્રુણિયામેદે ?’ તત્—અથ
 સ્નત્યાઘર્ષ ફાલી કે ફૂટને કે સમાન ઉત્કટિકામેદ હોતા હૈ ।

અથ હન મેદોં કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ—ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈ—હે
 ભગવન્ ! યંદામેદ કિસે કહતે હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! લોહે કે યંદોં કા, રાંગે કે યંદોં કા, તાંબે કે યંદોં કા, શીશે
 કે યંદોં કા, યાંદી કે યંદોં કા અથવા સુવર્ણ કે યંદોં કા યંદક(યંદિત કરને
 વાલે) કે દ્વારા જો મેદ હોતા હૈ, વહ યંદામેદ કહલાતા હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ
 લોહે આદિ કે ટુકડે-ટુકડે હોને સે યનમેં જો મેદ હો જાતા હૈ, યંદામેદ કહતે હૈ ।

ગૌતમ—ભગવન્ ! પ્રતરમેદ કા અર્થ કયા હૈ ?

ભગવાન્—વાંસ, વેત, નલ, કદલીસ્તમ અથવા અબ્રપટલ આદિ કા પ્રતર સે
 અર્થાત્ પહલ ઉતારને સે જો મેદન હોતા હૈ, વહ પ્રતરમેદ કહલાતા હૈ ।

જેમ ઉત્કટિકા લેહ થાય છે.

હવે તે લેહોની પ્રપચ્છા કરાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવાન્ ! યંદા લેહ કેને કહે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! લોહાના યંદાના, કલાઈના યંદાના, તાળાના યંદાના,
 શીશાના યંદાના, ચાદીના યંદાના, અથવા સોનાના યંદાના, યંદક (યંદિત કરનારા)
 દ્વારા જે લેહ થાય છે તે યંદા લેહ કહેવાય છે

તાત્પર્ય એ છે કે લોહ યંદા વિગેરેના ટુકડા ટુકડા થવાથી તેમનામાં જે લેહ થઈ જાય
 છે. તેને યંદાલેહ કહેવાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવાન્ ! પ્રતર લેહને અર્થ શું છે ?

શ્રી ભગવાન્—વાંસ, નેતર, નલ, કદલી સ્તમ, અથવા, અબ્રપટલ આદિના પ્રતરથી
 અર્થાત્ પહલ ઉતારવાથી જે લેહન થાય છે તે પ્રતર લેહ કહેવાય છે

કસ્તાવત્ સ ચૂર્ણિકામેદપદાર્થઃ ? મગવાનાહ—‘ચુણિયામેદે જં જં તિલચુણ્ણાણ વા, મુગ-
ચુણ્ણાણ વા, માસચુણ્ણાણ વા, પિપ્પલીચુણ્ણાણ વા, મિરીયચુણ્ણાણ વા, મિંગવેરચુણ્ણાણ વા,
ચુણિયામ્ મેદે મવહ સે તં ચુણિયા મેદે ૩’ ચૂર્ણિકામેદપદાર્થસ્તાવત્, યત્ સહ તિલચૂર્ણાનાં
વા, મુદ્ગચૂર્ણાનાં વા, પિપ્પલીચૂર્ણાનાં વા, મરીચચૂર્ણાનાં વા, શૃંગવેરચૂર્ણાનાં વા, ચૂર્ણિકયા
મેદો મવતિ તત્—સ ચૂર્ણિકામેદપદાર્થોઽવસેયઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘સે કિં તં અણુતલ્હિયા-
મેદે ?’ તત્—અથ કસ્તાવત્ સોઽનુતટિકામેદપદાર્થઃ ? મગવાનાહ—‘અણુતલ્હિયામેદે જં જં
અમ્હાણ વા, તઢાગાણ વા, દહાણ વા, નદીણ વા, વાવીણ વા, પુક્કરિણીણ વા, દીહિયાણ
વા, ગુંજાલિયાણ વા,’ અનુતટિકામેદસ્તાવત્, યત્ સહ અવટાનાં—ઢૂપાનાં વા તઢાગાના વા,
હૂદાનાં વા—ગિરિનદ્યાદીનામ્, વાપીનાં વા—ચતુરસ્રાકાર દીર્ઘવાપી વિશેષાણામ્, પુષ્કરિણીનાં
વા—વૃત્તાકારતઢાગવિશેષાણાં વા, દીર્ઘિકાણાં વા—ઋતુ નદીનામ્, ગુંજાલિકાનાં વા, વક્ત્ર
નદીનામ્, ‘સરાણ વા, સરસરાણ વા, સરપંતિયાણ વા, સરસરપંતિયાણ વા, અણુતલ્હિયામેદે
મવહ, સે તં અણુતલ્હિયામેદે ૪’ સરસાં વા, સરઃ સરસાં વા—વહનાં પુષ્પસમૂહવત્ વિપ્રકીર્ણાનાં

ગૌતમ—હે મગવન્ ! ચૂર્ણિકામેદ કા અર્થ કયા હોતા હૈ ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! તિલચૂર્ણ, મુગ-ચૂર્ણ, હલ્દી ચૂર્ણ, પીપલ ચૂર્ણ, કાલીમિર્ચ
કા ચૂર્ણ, અદરશ્વ કા ચૂર્ણ, इन सयका चूर्णिका के द्वारा जो भेद होता है’ वह
ચૂર્ણિકામેદ કહલાતા હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ તિલ, મુગ આદિ કો પીસને સે
उनका भेदन होकर चूरा-चूरा जो हो जाता है, वह भेद चूर्णिकाभेद कहा जाता है ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! અનુતટિકા મેદ કા કયા અર્થ હોતા હૈ ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! ઋપો, તઢાગો, હૂદો, નદિયો, વાવડિયો (ચૌકોર લમ્બી
વાપિયો), પુષ્કરિણિયો અર્થાત્ ગોલાકાર વાવડિયો, દીર્ઘિકાઓ અર્થાત્ લમ્બી
વાવડિયો, ગુંજાલિકાઓ અર્થાત્ ટેદી-મેદી વાવડિયો, સરોવરો, સરસરો અર્થાત્
બહુત પુષ્પ સમૂહો સે વ્યાસ સરોવરો, સરપંક્તિયો (એક કતાર મેં બને તાલાઓ)

શ્રી ગૌતમસ્વામી ચૂર્ણિકાભેદનો અર્થ શો છે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! તલનુચૂર્ણ, મગનુચૂર્ણ, અહલનુચૂર્ણ, પીપલનુચૂર્ણ, કાળા
મરીનુચૂર્ણ, આહુત ચૂર્ણ એ બધાનો ચૂર્ણિકાદ્વારા જે ભેદ થાય છે તે ચૂર્ણિકા ભેદ
કહેવાય છે તાત્પર્ય એ છે કે તલ, મગ વિગેરેને પીસવાથી તેમનું ભેદન થઈ ને ચૂરે-
ચૂરા થઈ જાય છે, તે ભેદ ચૂર્ણિકા કહેવાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! અનુતટિકા ભેદનો અર્થ શો છે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! કુવા, તળાવો, ધરાઓ, નદીયો, વાવડિયો, (ચોરસ લાખી
વાવો) પુષ્કરિણિયો અર્થાત્ ગોળાકાર વાવો, દીર્ઘિકાઓ વાવડિયો સરોવરો સરસરો અર્થાત્
લાખી વાવો ગુંજાલિકાઓ અર્થાત્ વાકી ચૂકી વાવો સરોવરો, સરસરો અર્થાત્ પુષ્કરિણિયો
અર્થાત્ ગોળાકાર વાવડિયો, દીર્ઘિકાઓ અર્થાત્ લાખી વાવો અર્થાત્ લાખી વાવોથી વ્યાપ્ત

સરસામ્, સરઃ પદ્ધત્તિકાનાં વા એકપદ્ધત્તયા વ્યવસ્થિતાનાં સરસામ્, સરઃસરઃ પદ્ધત્તિકાનાં વા-પ્રણાલિકયા સચ્ચરત્કૂપોદકાનાં પદ્ધત્તયા વ્યવસ્થિતસરસામ્, અનુતટિકયા ભેદો ભવતિ તત્ સોડનુતટિકાભેદપદાર્થો દ્રષ્ટવ્યઃ ૪, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે કિં તં ઉક્કરિયાભેદે ?’ તત્-અથ કસ્તાવત્ સ ઉત્કટિકાભેદપદાર્થઃ ? ભગવાનાહ-‘ઉક્કરિયાભેદે જં ણં મૂસાણ વા, મંદૂસાણ વા, તિલસિંગાણ વા, મગ્ગસિંગાણ વા, માસસિંગાણ વા, પરંડવીયાણ વા, ફુહિતા ઉક્કરિયા-ભેદે ભવઃ સે તં ઉક્કરિયાભેદે ૫’ ઉત્કટિકાભેદપદાર્થસ્તાવત્, યત્ સ્વલ્પ મૂસાણાં વા, મળ્હ-કાનાં વા, તિલગૃક્ષાણાં વા તિલફલીનાં વા, મુદ્ગગૃક્ષાણાં વા-મુદ્ગફલીનાં વા, માપશૃંગાણાં વા-માષફળીનાં વા, ઇરણ્ડવીજાનાં વા, સ્ફુટિતા ઉત્કટિકા ભેદો ભવતિ તત્-સ ઉત્કટિકા-ભેદોઽવસેયઃ ૫, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘એપ્પિણં મંતે ! દ્વવાણં સ્વંહામેણં પયરામેદેણં ચુણિયા-મેદેણં અણુતટિયામેદેણં ઉક્કરિયામેદેણં ય મિજ્જમાણાણં કયરે કયરેહિતો અપ્પા વા બહુયા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?’ હે મદન્ત ! એતેપાં સ્વલ્પ દ્રવ્યાણાં સ્વંહમેદેન પ્રતરમેદેન ચૂર્ણિકામેદેન અનુતટિકામેદેન ઉત્કટિકામેદેન મિદમાનાનાં મધ્યે કતરે કતરેભ્યોઽલ્પા વા તથા સર-સર પંક્તિયો (પંક્તિવદ્ધ બને હુપ સરોધરો, જિનમેં નાલી કે ઢારા જલ કા સંચાર હોતા હૈ) કા અનુટિકા કે દ્વારા જો ભેદ કિયા જાતા હૈ, ઉસે અનુત-ટિકા ભેદ કહતે હૈ ।

ગૌતમ સ્વામી-ઉત્કટિકાભેદ કા અર્થ કયા હૈ ?

ભગવાન્-મૂષ, મંદૂક, તિલ કી ફલી, મૂગ કી ફલી, ઉહદ કી ફલી તથા ઇરંડ કે બીજોં કે ફટને સે જો મેદન હોતા હૈ, વહ ઉત્કટિકાભેદ કહલાતા હૈ ।

ગૌતમ સ્વામી-હે ભગવન્ ! સ્વંહમેદ સે મિદને વાલે, પ્રતરમેદ સે મિદને વાલે, ચૂર્ણિકામેદ સે મિદને વાલે, અનુતટિકામેદ સે મિદને વાલે ઓર ઉત્કટિકામેદ સે મિદને વાલે દ્રવ્યોં મેં કૌન કિસસે અલ્પ, બહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ઉત્કટિકાભેદ સે મિદને વાલે દ્રવ્ય સબસે કમ હૈ, અનુટિકામેદ સે મિદને વાલે દ્રવ્ય ઉનસે અનન્તગુણા હૈ, ચૂર્ણિકામેદ સે મિદને

સરેવરે, સરપ ક્ષિત્યે (એક ઢારમા બનેલાં તલાવો તથા સર સર પ ક્ષિત્યે (પ ક્ષિત બદ્ધ બનેલા સરેવરો કે જેમાં નળી દ્વારા પાણીનો સંચાર થાય છે) નો અનુતટિકા દ્વારા જે સેક ઠરાય છે, તેને અનુતટિકા સેક કહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! ઉત્કટિકાનો અર્થ શો છે ?

શ્રી ભગવાન્-મૂષ, મંદૂક, તલકૃણી, મગકૃણી (મગની સિંગ) અઠકૃણી, તથા એર-કાના ખીન્નેના કાટવાથી જે સેકન થાય છે, તેને ઉત્કટિકા સેક કહેવાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ખઠ સેકથી સેકાવાવાળા, પ્રતરસેકથી સેકાવાવાળા, ચૂર્ણિકા સેકથી સેકાનારા અનુતટિકા સેકથી સેકાનારા અને ઉત્કટિકા સેકથી સેકાવાવાળા દ્રવ્યોમાં કૌણ કોનાથી અલ્પ, બહુ, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ઉત્કટિકા સેકથી સેકાનારા દ્રવ્યો બધાથી ઓછા છે, અનુ-

બહુકા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા ભવન્તિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સવ્યત્યો-
વાઈં દઢ્વાઈ ઉક્કરિયામેદેણં મિજ્જમાણાઈ’ સર્વસ્તોકાનિ ભાષાદ્રવ્યાણિ ઉત્કટિકામેદેન
મિથમાનાનિ ભવન્તિ, તેમ્થયઃ ‘અણુતઢિયામેણં મિજ્જમાણાઈ’ અણતગુણાઈ’ અનુતટિકા-
મેદેન મિથમાનાનિ ભાષાદ્રવ્યાણિ અનન્તગુણાનિ ભવન્તિ, તેમ્થોડપિ-‘ચુણિયામેદેણં મિજ્જ-
માણાઈ’ અણંતગુણાઈ’ ચૂર્ણિકામેદેન મિથમાનાનિ ભાષાદ્રવ્યાણિ અનન્તગુણાનિ ભવન્તિ,
તેમ્થોડપિ ‘પયરામેદેણં મિજ્જમાણાઈ’ અણંતગુણાઈ’ પ્રતરમેદેન મિથમાનાનિ ભાષાદ્રવ્યાણિ
અનન્તગુણાનિ ભવન્તિ, તેમ્થોડપિ-‘સંઢામેણં મિજ્જમાણાઈ’ અણંતગુણાઈ’ સ્ખંડમેદેન મિથ-
માનાનિ ભાષાદ્રવ્યાણિ અનન્તગુણાનિ ભવન્તિ સર્ગપેક્ષયા સ્ખંડમેદમિથમાના ભાષાદ્રવ્યાણા
મનન્તગુણાધિકૃત્વાત્ ॥સુ. ૧૦॥

મૂલમ્-નેરડપ્પ ણં મંતે ! જાઈં દઢ્વાઈં ભાસત્તાપ્પ ગેળહઈ તાઈં કિં
ઠિયાઈં ગેળહઈ, અઠિયાઈં ગેળહઈ ? ગોયમા ! એવં ચેવ જહા જીવે વત્ત-
વ્વયા મળિયા તહા નેરડપ્પસ્સ વિ જાવ અપ્પાબહુયં, એવં ઇગિદિય વ્વજ્જો
દંઢઓ જાવ વેમાળિયા, જીવા ણં મંતે ! જાઈં દઢ્વાઈં ભાસત્તાપ્પ ગેળહંતિ
તાઈં કિં ઠિયાઈં ગેળહંતિ, અઠિયાઈં ગેળહંતિ ? ગોયમા ! એવં ચેવ પુહુ-
ત્તેણ વિ જેતવ્વં, જાવ વેમાળિયા, જીવે ણં મંતે ! જાઈં દઢ્વાઈં સચ્ચ-
ભાસત્તાપ્પ ગેળહઈ તાઈં કિં ઠિયાઈં ગેળહઈ અઠિયાઈં ગેળહઈ ? ગોયમા !
જહા ઓહિયદંઢઓ તહા ઇસોડપિ, ણવરં વિગલિંદિયા ણ પુચ્છિજ્જંતિ,
એવં મોસા ભાસાપ્પ વિ, સચ્ચામોસાપ્પ વિ, અસચ્ચામોસા ભાસાપ્પ વિ એવં
ચેવ, નવરં અસચ્ચામોસા ભાસાપ્પ વિગલિંદિયા પુચ્છિજ્જંતિ ઇમેણં અભિ
લાવેણં, -વિગલિંદિયણં મંતે ! દઢ્વાઈં અસચ્ચામોસા ભાસાપ્પ ગિળહઈ
તાઈં કિં ઠિયાઈં ગેળહઈ, અઠિયાઈં ગેળહઈ ? ગોયમા ! જહા-ઓહિય-
દંઢઓ, એવં ઇપ્પ ઇગત્તપુહુત્તેણં દસદંઢગા મળિયવ્વા ॥સુ. ૧૧॥

ચાલે દ્રવ્ય ઉનસે મી અનન્તગુણા હૈં, પ્રતરમેદ સે મિદને ચાલે ઉનસે મી અનન્ત
ગુણા હૈં ઓર સ્ખંડમેદ સે મિદને ચાલે દ્રવ્ય ઉનસે મી અનન્તગુણા અધિક હૈં ।
ઇસ પ્રકાર સ્ખંડમેદ સે મિદને ચાલે ભાષા દ્રવ્ય સઘસે અધિક હૈં ॥૧૦॥

કટિકા લેહથી લેહાનારા દ્રવ્ય તેમનાથી અનન્તગણા છે, ચૂર્ણિકાલેહથી લેહાનારા દ્રવ્યો
તેનાથી પણ અનન્તગણા છે, પ્રતર લેહથી લેહાનારા તેમનાથી પણ અનન્તગણા છે, અને
ખંડલેહથી લેહાનારા દ્રવ્ય તેમનાથી પણ અનન્તગણા અધિક છે. એ પ્રકારે ખણ્ડ લેહથી
લેહાનારા ભાષા દ્રવ્ય અધાથી અધિક છે ॥ ૧૦ ॥

છાયા-નૈરયિકઃ સ્વલુ મદન્ત ! યાનિ દ્રવ્યાણિ ભાષકતયા ગૃહ્ણાનિ તાનિ કિમ્ સ્થિતાનિ ગૃહ્ણાતિ, અસ્થિતાનિ ગૃહ્ણાતિ ? ગૌતમ ! એવઞ્ચૈવ યથા જીવવક્તવ્યતા મણિતા તયા નૈરયિક-સ્યાપિ યાવત્ અલ્પબહુત્વમ્, એવમ્ એકેન્દ્રિય વર્જે દંડઓ યાવદ્ વૈમાનિકાઃ, જીવઃ સ્વલુ મદન્ત ! યાનિ દ્રવ્યાણિ ભાષકતયા ગૃહ્ણાતિ તાનિ કિમ્ સ્થિતાનિ ગૃહ્ણાતિ, અસ્થિતાનિ ગૃહ્ણાતિ ? ગૌતમ ! એવં ચૈવ, પૃથક્ત્વેનાપિ જ્ઞાતવ્યમ્, યાવદ્ વૈમાનિકાઃ, જીવઃ સ્વલુ મદન્ત ! યાનિ દ્રવ્યાણિ સત્ય ભાષકતયા ગૃહ્ણાતિ, તાનિ કિમ્ સ્થિતાનિ ગૃહ્ણાતિ, અસ્થિતાનિ ગૃહ્ણાતિ ?

શબ્દાર્થ-(નેરહણં મંતે ! જાઈં દવ્વાઈં માસત્તાએ ગેળ્હંતિ) હે ભગવન્ ! નારક જીવ જિન દ્રવ્યોં કો ભાષા કે રૂપ મેં ગ્રહણ કરતા હૈ (તાઈં કિં ઠિયાઈં ગેળ્હંતિ, અઠિયાઈ ગેળ્હંતિ ?) કયા સ્થિત દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ યા અસ્થિત દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ ? (ગોયમા ! એવં ચેવ) હે ગૌતમ હસી પ્રકાર (જહા જીવે વક્તવ્યતા મણિયા તહા નેરહયસ્સ વિ) જૈસે જીવ કે વિષય મેં વક્તવ્યતા કહી હૈ, વૈસે નૈરયિક કી ભી (જાવ અપ્પાબહુયં) અલ્પ બહુત્વ તક (એવં એગિંદિયવજ્જો દંડઓ જાવ વેમાણિયા) હસી પ્રકાર એકેન્દ્રીય કો છોડકર વૈમાનિકોં તક દંડક કહના યાહિએ

(જીવાણં મંતે ! જાઈં દવ્વાઈં માસત્તાએ ગેળ્હંતિ) હે ભગવન્ ! જીવ જિન દ્રવ્યોં કો ભાષા કે રૂપ મેં ગ્રહણ કરતા હૈ (તાઈં કિં ઠિયાઈં ગેળ્હંતિ અઠિયાઈં ગેળ્હંતિ) કયા સ્થિત દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ યા અસ્થિત દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ ? (ગોયમા ! એવં ચેવ પુહુત્તેણ વિ યેયવ્વં) હે ગૌતમ હસી પ્રકાર પૃથક્ત્વ સે ભી જાનના યાહિએ (જાવ વેમાણિયા) યાવત્ વૈમાનિકોં તક

(જીવે ણં મંતે ! જાઈં દવ્વાઈં સચ્ચમાસત્તાએ ગેળ્હંતિ) ભગવન્ ! જી જિન

શબ્દાર્થ-(નેરહણં મંતે ! જાઈં દવ્વાઈં માસત્તાએ ગેળ્હંતિ) હે ભગવન્ ! નારક એવ જે દ્રવ્યોને ભાષાના રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે (તાઈં કિં ઠિયાઈ ગેળ્હંતિ અઠિયાઈ ગેળ્હંતિ ?) શું સ્થિત દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે અગર અસ્થિત દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે ? (ગોયમા એવં ચેવ) હે ગૌતમ ! એ પ્રકારે (જહા જીવે વક્તવ્યતા માણિયા તહા નેરહયસ્સ વિ) જેવી એવના વિષયમાં વક્તવ્યતા કહી છે. એવી નૈરયિકની પણ સમજવી. (જાવ અપ્પા બહુયં) અલ્પ બહુત્વ સુધી (એવં એગિંદિયવજ્જો દંડઓ જાવ વેમાણિયા) એજ પ્રકારે એકેન્દ્રિય ત્રિવાય વૈમાનિકો સુધી હડક કહેવા લેઈએ.

(જીવાણં મંતે ! જાઈં દવ્વાઈં માસત્તાએ ગેળ્હંતિ) હે ભગવન્ ! એવો જે દ્રવ્યોને ભાષાના રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે (તાઈં કિં ઠિયાઈ ગેળ્હંતિ, અઠિયાઈ ગેળ્હંતિ ?) શું સ્થિત દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે અગર અસ્થિત દ્રવ્યો ગ્રહણ કરે છે ? (ગોયમા ! એવં ચેવ પુહુત્તેણ વિ યેયવ્વં) એજ પ્રકારે પૃથક્ત્વથી પણ લક્ષણુ લેઈએ (જાવ વેમાણિયા) યાવત્ વૈમાનિકો સુધી

(જીવેણં મંતે ! જાઈં દવ્વાઈં સચ્ચમાસત્તાએ ગેળ્હંતિ) હે ભગવન્ ! એવ જે દ્રવ્યોને

गौतम ! यथौघिकदण्डकस्तथा एषोऽपि, नरम् विकलेन्द्रिया न पृच्छयन्ते, एवं मृषाभाषया-
ऽपि, सत्यामृषाभाषयाऽपि असत्यामृषाभाषयापि एवञ्चैव, नवरम् असत्यामृषाभाषया विकले-
न्द्रियाः पृच्छयन्ते, अनेन अभिलाषेन, विकलेन्द्रियः खलु भदन्त ! यानि द्रव्याणि असत्या-
मृषाभाषया गृह्णाति तानि किं स्थितानि गृह्णाति, अस्थितानि गृह्णाति ? गौतम ! यथाभौवि-
कदण्डकः, एवम् एते एकत्वपृथक्त्वेन दश दण्डका भणितव्याः ॥ सू० ११ ॥

द्रव्यों को सत्य भाषा के रूप में ग्रहण करता है (ताइं किं ठियाइं गेण्हति, अठि-
याइं गेण्हति ?) क्या स्थित द्रव्यों को ग्रहण करता है या अस्थित द्रव्यों को
ग्रहण करता है (गोयमा ! जहा ओहियदंडओ तहा एसो वि) हे गौतम ! जैसा
ओघिक दंडक कहा, वैसा यह भी जानना (नवरं विगलिंदिया पुच्छिज्जति)
विशेषता यह कि विकलेन्द्रियों के विषय में पृच्छा नहीं करनी (एवं नोसमा-
साए वि, सच्चामोसमासाए वि, असच्चामोसमासाए वि) इसी प्रकार मृषा
भाषा में भी, सत्यामृषा भाषा में भी असत्यामृषा भाषा में भी (एवं चेव)
इसी प्रकार (नवरं) विशेष (असच्चामोसमासाए विगलिंदिया पुच्छिज्जति
इमेणं अभिलाषेणं) असत्यामृषा भाषा के विषय में, विकलेन्द्रियों के संबध में
इन शब्दों से प्रश्न करना (विगलिंदिए णं मंते !) हे भगवन् ! विकलेन्द्रिय जीव
(जाइं दव्वाइं असच्चामोसमासाए गिण्हइ) जिन द्रव्यों को असत्यामृषा भाषा
के रूप में ग्रहण करता है (ताइं किं ठियाइ गेण्हइ, अठियाइं गेण्हति) क्या स्थित
द्रव्यों को ग्रहण करता है या अस्थित द्रव्यों को ग्रहण करता है ? (गोयमा ! जहा
ओहियदंडओ) हे गौतम ! जैसे ओघिकदंडक (एवं एए एगत्तपुहुत्तेण दस दंडगा

सत्य भाषाना इपमां अरुधु करे छे (ताइ किं ठियाइ गेण्हति, अठियाइ गेण्हति ?) शुं
स्थित द्रव्योने अरुधु करे छे अगर अस्थित द्रव्योने अरुधु करे छे ? (गोयमा ! जहा
ओहियदंडओ तहा एसो वि) हे गौतम ! जेवा ओघिक दंडक कहा तेवा आ पधु नधुवा
(नवरं विगलिंदिया न पुच्छिज्जति) विशेषता ओ छे के विकलेन्द्रियोना विषयमा पृच्छा
न करवी (एवं मोसा मासाए वि सच्चामोसमासाए वि असच्चामोसमासाए वि) ओज्
अठारे मृषा भाषामा पधु सत्यामृषा भाषामां पधु, असत्या मृषा भाषामां पधु (एवं चेव)
ओज् अठारे (नवरं) विशेष (असच्चामोसमासाए विगलिंदिया पुच्छिज्जति इमेणं अभि-
लावेणं) असत्या मृषा भाषाना विषयमा विकलेन्द्रियोना संबन्धमां आ शब्दोशी अश्र करवा
(विगलिंदिए णं मंते !) हे भगवन् विकलेन्द्रिय एव (जाइं दव्वाइं असच्चामोसमासाए
गिण्हइ) जे द्रव्योने असत्या मृषा भाषाना इपमां अरुधु करे छे (ताइ किं ठियाइं गेण्हइ
अठियाइ गेण्हइ) शुं स्थित द्रव्योने अरुधु करे छे अगर अस्थित द्रव्योने अरुधु करे छे ?
(गोयमा ! जहा ओहियदंडओ) हे गौतम ! जेवा ओघिक दंडक (एवं एए एगत्तपुहुत्तेणं

ટીકા-અથ નૈરયિકાદીનાં ભાષાદ્રવ્યગ્રહણવક્તવ્યતાં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘નૈરઇપ ણં મંતે ! જાઈં દવ્વાઈં માસત્તાપ્પ ગેણ્હાં તાઈં કિં ઠિયાઈં ગેણ્હાં અઠિયાઈં ગેણ્હાં ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મદન્ત ! નૈરયિકઃ સ્વલુ યાનિ દ્રવ્યાણિ ભાષકતયા યદ્ધાતિ તાનિ કિં સ્થિતાનિ-ગમન ક્રિયા રહિતાનિ યદ્ધાતિ ? કિં વા અસ્થિતાનિ-ગમનક્રિયાવન્તિ યદ્ધાતિ ? મગ્ગનાદ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘एवं चेव’ एवञ्चैव-પૂર્વોક્તરીત્યૈવ સ્થિતાન્યેવ યદ્ધાતિ નો અસ્થિતાનિ યદ્ધાતીત્યા-શયઃ, તદતિદિશન્નાહ-‘જહા જીવે વત્તવ્વયા મણિયા તહા નૈરઇયસ્સ વિ જાવ અપ્પાવહુયં’ યથા જીવે-સમુચ્ચય જીવે વક્તવ્યતા મણિતા-પ્રરૂપિતા, તથા નૈરયિકસ્યાપિ વક્તવ્યતા મણિતવ્યા યાવદ્-દ્રવ્યતઃ ક્ષેત્રતઃ કાલતો માવતોઽપિ યદ્ધાતિ અનન્તપ્રદેશિકાનિ યદ્ધાતિ, અસંખ્યેયપ્રદેશવગ્ગાદાનિ યદ્ધાતિ, એકસમયસ્થિતિકાદિ યાવદસંખ્યેયસમય-માણિયવ્વા) હસ પ્રકાર એકવચન-બહુવચન સે યે દશ દઢક કહને ચાહિંપ્પ ।

ટીકાર્થ-અથ નૈરયિક આદિ કે ભાષા ગ્રહણ સંબંધી વક્તવ્યતા કા પ્રરૂપણ ક્રિયા જાતા હૈ-

ગૌતમ-હે મગવન્ ! નારક જીવ જિન દ્રવ્યોં કો ભાષા કે રૂપ મેં ગ્રહણ કરતા હૈ, સો વ્યા સ્થિત અર્થાત્ સ્થિર દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ અથવા અસ્થિત ગમન-ક્રિયા યુક્ત દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! પૂર્વોક્ત રીતિ કે અનુસાર સ્થિત દ્રવ્યોં કો હી ગ્રહણ કરતા હૈ, અસ્થિત દ્રવ્યોં કો અર્થાત્ સંચરણવાન્ દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ નહીં કરતા । હસીકા અતિદેશ કરતે હુપ સૂત્રકાર કહતે હૈ-જૈસી વક્તવ્યતા સમુચ્ચય જીવ કે વિષય મેં કહી હૈ વૈસી હી નૈરયિક કે વિષય મેં ભી જાન લેના ચાહિંપ્પ, યાવત્-દ્રવ્ય સે, ક્ષેત્ર સે, કાલ સે, માવ સે ભી ગ્રહણ કરતા હૈ, અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ, અસંખ્યાત પ્રદેશોં મેં અવગાઢ દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ, એક

વસ દંઢગા માણિયવ્વા) એ પ્રકારે એકવચન-બહુવચનથી આ દસ દઢક કહેવા બોલ્યો.

ટીકાર્થ-હવે નૈરયિક આદિના ભાષા ગ્રહણ સંબંધી વક્તવ્યતાનું પ્રરૂપણ કરાય છે શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નારક જીવ જે દ્રવ્યોને ભાષાના રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે, તે શુ સ્થિત અર્થાત્ સ્થિર દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે અથવા અસ્થિત ગમન ક્રિયાવાળા દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! પૂર્વોક્ત કથન પ્રમાણે સ્થિત દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે, અસ્થિત દ્રવ્યોને અર્થાત્ સંચરણવાન્ દ્રવ્યોને ગ્રહણ નથી કરતા તેઓના અતિદેશ કરીને સૂત્રકાર કહે છે-જેવો વક્તવ્ય સમુચ્ચય જીવના વિષયમાં કહ્યો છે, તેવો જ નૈરયિકના વિષયમાં પણ બોલી દેવો બોલ્યો, યાવત્ દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી, એને ભાવથી પણ ગ્રહણ કરે છે, અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધોને ગ્રહણ કરે છે, અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે. એક સમયથી લઇને અસંખ્યાત સમયો સુધીની સ્થિતિવાળા દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે

સ્થિતિકાનિ ગૃહ્ણતિ, વર્ણાદિસ્પર્શાન્તાનિ ગૃહ્ણતિ સ્પૃશ્ણાનિ ગૃહ્ણતિ અવગાઢાનિ ગૃહ્ણતિ અનન્તરાવગાઢાનિ ગૃહ્ણતિ, અણૂન્યપિ ગૃહ્ણતિ, વાદરાણ્યપિ ગૃહ્ણતિ, ઝ઼ર્ધ્વાધસ્તિર્યગપિ ગૃહ્ણતિ, આદિમધ્યપર્યવસાનેષુ ગૃહ્ણતિ, સ્વવિષયં ગૃહ્ણતિ, આનુપૂર્વ્યાં ગૃહ્ણતિ, નિયમતઃ પદ્ધદિશિ ગૃહ્ણતિ, સાન્તરમપિ ગૃહ્ણતિ નિરન્તરમપિ ગૃહ્ણતીત્યાદિયાવદસ્પવહુત્વવક્તવ્યતાપર્યન્તમવસેયમ્, 'एवं एगिदियवज्जो दंडओ जाव वेमाणिया' एवम्-उपर्युक्तरीत्या एकेन्द्रियवर्जाः-दण्डकः-चतुर्विंशतिदण्डकेन यावद्-द्वीन्द्रियादि यावद् वैमानिकाः, भाषकतया द्रव्याणि स्थितानि गृह्णाति नो अस्थितानि द्रव्यतः क्षेत्रतः कालतो भावतो गृह्णाति अनन्तप्रदेशिकानि गृह्णाति, असंख्येयप्रदेशावगाढानि गृह्णाति एकसमयस्थितिकादि यावदसंख्येयसमयस्थिति-

સમય સે લેકર અસંખ્યાત સમયાં તક કી સ્થિતિ વાલે દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ, વર્ણવાન્, ગંધવાન્, રસવાન્, સ્પર્શવાન્ દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ, સ્પૃષ્ટ, અવગાઢ, અનન્તરાવગાઢ કો ગ્રહણ કરતા હૈ, અણુદ્રવ્યોં ઓર વાદરદ્રવ્યોં કો મી ગ્રહણ કરતા હૈ, ઝ઼ર્ધ્વ, અધઃ ઓર તિર્યક્ મી ગ્રહણ કરતા હૈ, આદિ મધ્ય પર્યવસાન મેં મી ગ્રહણ કરતા હૈ, સ્વવિષયભૂત કો આનુપૂર્વી સે ગ્રહણ કરતા હૈ નિયમ સે છઠ્ઠોં દિશાઓં મેં ગ્રહણ કરતા હૈ । સાન્તર મી ગ્રહણ કરતા હૈ, નિરન્તર મી ગ્રહણ કરતા હૈ । ઇત્યાદિ અલ્પ બહુત્વ કી વક્તવ્યતા પર્યન્ત જો પ્રરૂપણા જીવ કે વિષય મેં કહી હૈ વહી નારક કે વિષય મેં મી કહ લેના યાહિય ।

इसी प्रकार एकेन्द्रिय को छोड़कर सब दंडक वैमानिकों तक कह लेने चाहिए । सभी दंडकों के जीव पूर्वोक्त प्रकार के द्रव्यों को ही भाषा के रूप में ग्रहण करते हैं, अर्थात् स्थित द्रव्यों को ग्रहण करते हैं, अस्थित द्रव्यों को ग्रहण नहीं करते, द्रव्य से अनन्त प्रदेशी स्कंधों को, क्षेत्र से असंख्यात प्रदेशों में अवगाढ द्रव्यो को, काल से एक समय आदि की स्थिति वाले द्रव्यों को

છે, વર્ણવાન્, ગન્ધવાન્, રસવાન્, સ્પર્શવાન્, દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે, સ્પૃષ્ટ, અવગાઢ અન્તરાવગાઢને ગ્રહણ કરે છે, અણુદ્રવ્યો અને બાહ્ય દ્રવ્યોને પણ ગ્રહણ કરે છે, ઝ઼ર્ધ્વ, અધઃ અને તિર્યક્ને પણ ગ્રહણ કરે છે, આદિ, મધ્ય અને પર્યવસાનમા પણ ગ્રહણ કરે છે. સ્વ વિષયભૂતને આનુપૂર્વીથી ગ્રહણ કરે છે, નિયમથી છઠ્ઠે દિશાઓમાં ગ્રહણ કરે છે. સાન્તર પણ ગ્રહણ કરે છે, નિરન્તર પણ ગ્રહણ કરે છે. વિગેરે અલ્પબહુત્વની વક્તવ્યતા પર્યન્ત જે પ્રરૂપણા છવના વિષયમા કહી છે, તેજ નારકના વિષયમા પણ કહેવી જોઈએ.

એ જ પ્રકારે એકેન્દ્રિય સિવાય બધા દડક વૈમાનિકો સુધી કહેવા જોઈએ. બધા દડકોના છવ પૂર્વોક્ત દ્રવ્યોને જ ભાષાના રૂપમા ગ્રહણ કરે છે, અર્થાત્ સ્થિત દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે, અસ્થિત દ્રવ્યોને ગ્રહણ નથી કરતા, દ્રવ્યથી અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધોને ક્ષેત્રથી અસંખ્યાત પ્રદેશોમા અવગાઢ દ્રવ્યોને, કાલથી એક સમય આદિની સ્થિતિવાળા

કાનિ ગૃહ્ણતિ ઇત્યાદિરીત્યા સ્વયમૂહનીયમ્ એકેન્દ્રિયાણાં તુ ભાષાયા અભાવાત્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જીવા ણં મંતે ! જાહ દ્વ્વાહં માસત્તાપ્ ગેઠ્ઠંતિ તાહ કિં ઠિયાહ ગેઠ્ઠંતિ, અઠિયાહ ગેઠ્ઠંતિ ?’ હે મદન્ત ! જીવાઃ સ્વલ્લ યાનિ દ્રવ્યાણિ માપકતયા ગૃહ્ણતિ તાનિ કિં સ્થિતાનિ-ગમનક્રિયારહિતાનિ ગૃહ્ણતિ ? કિં વા અસ્થિતાનિ-ગમનક્રિયાવિશિષ્ટાનિ ગૃહ્ણતિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘एवं चेव पुहुत्तेण वि णेयच्चं जाव वेमाणिया’ एवञ्चैव-પૂર્વોક્ત-રીત્યૈવ, પૃથક્ત્વેનાપિ-નાનાત્વેનાપિ બહુત્વેનેત્યર્થઃ, જ્ઞાતવ્યં યાવદ્-નૈરયિકભવનપતિદ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિયચતુરિન્દ્રિયપञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकाઃ સ્થિતાન્યેવ દ્રવ્યાણિ માપકતયા ગૃહ્ણતિ નો અસ્થિતાનિ, ઇત્યાદિરીત્યા પૂર્વવદેવાવસેયમ્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જીવે ણં મંતે ! જાહ દ્વ્વાહં સત્ત્વમાસત્તાપ્ ગેઠ્ઠંતિ તાહ કિં ઠિયાહ ગેઠ્ઠંતિ અઠિયાહ ગેઠ્ઠંતિ ?’ હે મદન્ત ! જીવઃ સ્વલ્લ યાનિ દ્રવ્યાણિ સત્યમાપકતયા ગૃહ્ણતિ તાનિ કિમ્ સ્થિતાનિ ગૃહ્ણતિ ? કિં વા અસ્થિતાનિ ગૃહ્ણતિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ !

માથ સે રૂપાદિ ઘાલે દ્રવ્યો કો ગ્રહણ કરતે હૈં, ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત વિવરણ સ્વયં સમજ્ઞ લેના ચાહિયે । મગર એકેન્દ્રિય જીવ ભાષાદ્રવ્યોં કો ગ્રહણ નહીં કરતે, ક્યો કિ ભાષા કા અભાવ હોતા હૈ ।

ગૌતમ-મગવન્ ! બહુત જીવ જિન દ્રવ્યો કો ભાષા કે રૂપ મેં ગ્રહણ કરતે હૈં, વે દ્રવ્ય સ્થિત હોતે હૈં યા અસ્થિત હોતે હૈં ?

મગવાન્-ગૌતમ ! જો એક જીવ કે વિષય મેં કહા ગયા હૈ વહી બહુત જીવો કે સંદંબ મેં સ્ત્રી સનજ્ઞના ચાહિયે, યાવત્ત્રીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, તિર્યચ પંચેન્દ્રિય, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિક સ્ત્રી સ્થિત-ગમન-ક્રિયા લે રહિત દ્રવ્યો કો હી ભાષા કે રૂપ મેં ગ્રહણ કરતે હૈં, અસ્થિત દ્રવ્યોં કો નહીં ગ્રહણ કરતે, ઇત્યાદિ પૂર્વવત્ જાનના ચાહિયે ।

ગૌતમ- મગવન્ ! જીવ જિન દ્રવ્યો કો સત્ય ભાષા કે રૂપ મેં ગ્રહણ કરતા

દ્રવ્યોને, ભાવથી રૂપાદિવાળા દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે, ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત વિવરણ સમજ લેવું જોઈએ. પણ એકેન્દ્રિય એવ ભાષા દ્રવ્યોને ગ્રહણ નથી કરતા, કેમકે તેમનામાં ભાષાનો અભાવ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી:-ઘણા એવ જે દ્રવ્યોને ભાષાના રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે, તે દ્રવ્ય સ્થિત હોય છે અગર અસ્થિત હોય છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! જે એક એવના વિષયમાં કહેલું છે તે જ ઘણા એવોના સંબંધમાં પણ સમજ લેવું જોઈએ. યાવત્તે ઇન્દ્રિય, ત્રણ ઇન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, તિર્યચ પંચેન્દ્રિય, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક પણ સ્થિત ગમન ક્રિયાથી રહિત દ્રવ્યોને જ ભાષાના રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે. અસ્થિત દ્રવ્યોને નથી ગ્રહણ કરતા ઇત્યાદિ આગળ પ્રમાણે જણવું

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! એવ જે દ્રવ્યોને સત્ય ભાષાના રૂપમાં ગ્રહણ કરે

‘જહા ઓહિયદંદહો તહા एसोऽवि’ यथौचिकदण्डकाः-पूर्वोक्तसमुच्चयभाषादण्डकाः प्रति-
पादितास्तथा एषोऽपि सत्यभाषकतया जीवदण्डकः प्रतिपादयितव्यः, ‘णवरं विगलिन्द्रिया ण
पुच्छिज्जंति’ नवरम्-पूर्वापेक्षया विशेषस्तु-विकलेन्द्रियाः-द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियाः
सत्यभाषकतया न पृच्छन्ते, तेषां विकलेन्द्रियाणां सत्यभाषकताभावात् केवलं तत्र व्यवहार-
भाषाया एव सद्भावात् ‘एवं मोसामासाए वि’ एवं-सत्यभाषकतयेव, मृषाभाषायामपि विज्ञे-
यम्, ‘सच्चामोसामासाए वि’ सत्यामृषाभाषायामपि सत्यभाषकतयेवावसेयम्, तथैव-‘अस-
च्चामोसामासाएवि एवं चेव’ असत्यामृषाभाषायामपि एवञ्चैव-सत्यभाषकतयेव अवसेयम्
तथा च सर्वास्वपि भाषासु स्थितान्येव गृह्णातीत्यर्थः । ‘णवरं असच्चामोसाए विगलिन्द्रिया
पुच्छिज्जंति इमेणं अभिळावेणं’ नवरम्-सत्यभाषकतापेक्षया विशेषस्तु असत्यामृषाभाषायाम्,
हे, सो क्या स्थित द्रव्यो को ग्रहण करता है अथवा अस्थित द्रव्यो को ग्रहण
करता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जैसे समुच्चय दण्डक कहा गया है अर्थात् सामान्य
भाषा के विषय में कहा गया है, वैसा ही सत्य भाषा के विषय में भी समझना
चाहिए । इसमें विशेष बात इतनी है कि सत्य भाषा की पृच्छा में विकलेन्द्रिय
जीवो के संबंध में पृच्छा नहीं करनी चाहिए, क्यों कि विकलेन्द्रिय जीव सत्य
भाषा भाषी नहीं होते, वे केवल व्यवहार भाषा का ही प्रयोग करते हैं, अतः व्य-
वहार भाषा के रूप में ही पुद्गलो को ग्रहण करते हैं, सत्य भाषा के रूप में नहीं ।

इसी प्रकार मृषा भाषा के विषय में, सत्यामृषा भाषा अर्थात् मिश्रभाषा
के विषय में और असत्यामृषा भाषा के विषय में भी समझना चाहिए । तात्पर्य
यह है कि इन चारों प्रकार की भाषाओं के योग्य जिन द्रव्यों को ग्रहण किया
जाता है, वे स्थित होते हैं, अस्थित नहीं होते, इत्यादि । विशेषता यह है कि जहाँ

છે, તે શું સ્થિત દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે અથવા અસ્થિત દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેવું સમુચ્ચય દંડકના સંબંધમાં કહેલ છે અર્થાત્
સામાન્ય ભાષાના વિષયમાં કહેલ છે, તેવું જ સત્ય ભાષાની ભાષ્યતામાં પણ
સમજવું જોઈએ તેમાં વિશેષ વાત એટલી છે કે સત્યભાષાની પૃચ્છામાં વિકલેન્દ્રિય જીવોના
સંબંધમાં પૃચ્છા ન કરવી જોઈએ, કેમકે વિકલેન્દ્રિય જીવ સત્ય ભાષા ભાષી નથી
હોતા તેઓ કેવળ વ્યવહાર ભાષાનો જ ઉપયોગ કરે છે, તેથી વ્યવહાર ભાષાના રૂપમાં જ
પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે, સત્ય ભાષાના રૂપમાં નહીં.

એ જ પ્રકારે મૃષા ભાષાના વિષયમાં સત્યામૃષા ભાષા અર્થાત્ મિશ્ર ભાષાના
વિષયમાં અને અસત્યા મૃષાના વિષયમાં પણ સમજવું જોઈએ. તાત્પર્ય એ છે કે, આ
ચાર પ્રકારની ભાષાઓને યોગ્ય જે દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરાય છે તે સ્થિત જ હોય છે, અસ્થિત

વિકલેન્દ્રિયા અપિ પૃચ્છ્યન્તે, અનેન-વક્ષ્યમાણસ્વરૂપેણ અભિજ્ઞાપેન, તદ્વયા-‘વિગલિદિષ્ણં મંતે ! જાઈં દ્વ્વાઈં અસચ્ચમોસામાસાણ ગિણ્ઢ્ઢ તાઈં કિં ઠિયાઈ ગેળ્ઢ્ઢ, અઠિયાઈ ગેળ્ઢ્ઢ ?’ હે મદન્ત ! વિકલેન્દ્રિયઃ-દ્વિત્રિચતુરિન્દ્રિયઃ સ્વલ્લ યાનિ દ્રવ્યાણિ અસત્યામૃષામાષક-તયા ગૃહ્ણતિ તાનિ કિમ્ સ્થિતાનિ-ગમનક્રિયારહિતાનિ ગૃહ્ણતિ ? કિં વા અસ્થિતાનિ-ગમન-ક્રિયાવિશિષ્ટાનિ ગૃહ્ણતિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહા ઓહિયદહ્ઠો’ યથા-ઔધિકદણ્ઢકાઃ-સમૃચ્ચયજીવદણ્ઢકાઃ પ્રતિપાદિતાસ્તથા વિકલેન્દ્રિયવિષયેઽપિ પ્રતિપાદ-નીયમ્, તથા ચ વિકલેન્દ્રિયોઽપિ અસત્યામૃષામાષારૂપેણ સ્થિતાનિ દ્રવ્યાણ્યેવ ગૃહ્ણતિ, નો અસ્થિતાનિ દ્રવ્યાણિ ગૃહ્ણતીત્યર્થઃ ‘एवं एए एगत्तपुहुत्तेणं दसदंढगा माणियव्वा’ एवम्-उपर्युक्तरीत्या एते पूर्वोक्ताः-नैरयिक१ भवनपतिर द्वीन्द्रिय३ त्रीन्द्रिय४ चतुरिन्द्रिय५ पञ्चेन्द्रिय६ तिर्यग् योनिक मनुष्य७ वानव्यन्तर८ ज्योतिष्क९ वैमानिक१० विषयकाः दशदण्डकाः एकत्वपृथक्त्वेन-एकवचनबहुवचनेन मणितव्याः-वक्तव्याः, તથા ચ પ્રાગુક્તાનાં દશાના-

અસત્યામૃષા ભાષા કે સંબંધ મેં પ્રદન કિયા જાય વહાં વિકલેન્દ્રિયો કો લેકર મી પ્રદન કરના ચાહિયે । ઉસ પ્રદન કા અભિલાપ હસ પ્રકાર હૈ-હે ભગવન્ ! વિકલેન્દ્રિય જીવ જિન દ્રવ્યોં કો ભાષા કે રૂપ મેં ગ્રહણ કરતા હૈ, ક્યા ઉન સ્થિત દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ અથવા અસ્થિત દ્રવ્યો કો ગ્રહણ કરતા હૈ ?’ હસકા ઉત્તર ભગવાન્ હસ પ્રકાર દેતે હૈ-જૈસા સામાન્ય જીવ કા દંઢક કહા હૈ, વૈસા હી વિકલેન્દ્રિય કે વિષય મેં મી કહના ચાહિયે । અતઃ વિકલેન્દ્રિય જીવ જિન દ્રવ્યોં કો અસત્યામૃષા ભાષા કે રૂપ મેં ગ્રહણ કરતા હૈ, વે દ્રવ્ય સ્થિત-સ્થિર હી હોતે હૈ, અસ્થિત અર્થાત્ સંચાર કરતે હુપ દ્રવ્યો કો ગ્રહણ નહીં કરતા હૈ । હસ પ્રકાર એકવચન ઓર બહુવચન મેં દ્ અર્થાત્ નારક, ભવનપતિ, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, તિર્યચ પંચેન્દ્રિય, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક, એવં વૈમાનિક સંબંધી દશ દણ્ઢક કહ લેને ચાહિયે । હસ પ્રકાર હન

નહી, વિગેરે વિશેષતા એ છે કે જ્યાં અસત્યામૃષા ભાષાના સમ્યન્ધમાં પ્રશ્ન કરાય ત્યાં વિકલેન્દ્રિયોને લઈને જ પ્રશ્ન કરવા જોઈએ. તે પ્રશ્નનો અભિલાપ આ રીતે છે-‘હિ ભગવન્ ! વિકલેન્દ્રિય એવ જો દ્રવ્યોને ભાષાના રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે, તો શું તે સ્થિત દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે કે અસ્થિત દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે ?’

તેનો ઉત્તર શ્રી ભગવાન્ આ પ્રકારે આપે છે-જેવા સામાન્ય એવના ઠંડક કહ્યા છે. તેવાજ વિકલેન્દ્રિયના વિષયમાં પણ કહેવા જોઈએ. તેથી વિકલેન્દ્રિય એવ જો દ્રવ્યોને અસત્યા મૃષા ભાષાના રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે, તે દ્રવ્યો સ્થિત-સ્થિર જ હોય છે, અસ્થિર અર્થાત્ સંચાર કરનારા દ્રવ્યોને ગ્રહણ નથી કરતા એ રીતે એક વચન અને બહુવચનના ઠંડક અર્થાત્ નારક ભવનપતિ, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય ચતુરિન્દ્રિય, તિર્યચ પંચેન્દ્રિય મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક તેમજ વૈમાનિક સંબંધી દશ ઠંડક કહી લેવા જોઈએ.

मपि दण्डकानां विषयभूता नैरयिकादिजीवविशेषाः, असत्यामृषाभाषारूपेण स्थितानि द्रव्याणि गृह्णाति, नो अस्थितानि द्रव्याणि गृह्णाति ॥सू० ११॥

॥ भाषाविशेषनिसर्जनवक्तव्यता ॥

मूलम्—जीवे णं भंते ! जाइं दव्वाइं सच्चभासत्ताए गिण्हइ ताइं किं सच्चभासत्ताए निसरइ मोसभासत्ताए निसरइ, सच्चामोसभासत्ताए निसरइ, असच्चामोसभासत्ताए निसरइ ? गोयमा ! सच्चभासत्ताए निसरइ, नो मोसभासत्ताए निसरइ, नो सच्चामोसभासत्ताए निसरइ, नो असच्चामोसभासत्ताए निसरइ, एवं एगिंदियविगलिंदियवज्जो दंडो जाव वेणाणिया, एवं पुहुत्तेण वि, जीवे णं भंते ! जाइं दव्वाइं मोसभासत्ताए गिण्हइ ताइं किं सच्चभासत्ताए निसरइ, मोसभासत्ताए सच्चामोसभासत्ताए निसरइ ? गोयमा ! नो सच्चभासत्ताए निसरइ, मोसभासत्ताए निसरइ, णो सच्चामोसभासत्ताए निसरइ, नो असच्चामोसभासत्ताए निसरइ, एवं सच्चामोसभासत्ताए वि, असच्चामोसभासत्ताए वि एवं चेव, नवरं असच्चामोसभासत्ताए विगलिंदिया तहेव पुच्छिज्जंति, जाए चेव गिण्हइ ताए चेव निसरइ एवं एए एगत्तपुहुत्तिया अट्ट दंडगा भाणियव्वा ॥सू० १२॥

छाया-जीवः खलु भदन्त ! यानि द्रव्याणि सत्यभाषकतया गृह्णाति तानि किं सत्यभाषकतया निसृजति, मृषाभाषकतया निसृजति, सत्यमृषाभाषकतया निसृजति, असत्यमृषादशो दण्डको के विषयभूत नारक आदि जीव असत्यामृषा भाषा के रूप में स्थित द्रव्यों को ग्रहण करते हैं, अस्थित द्रव्यों को नहीं ग्रहण करते, इत्यादि पूर्ववत् समझ लेना चाहिए ॥११॥

भाषाविशेष निसर्ग की वक्तव्यता

शब्दार्थ—(जीवेणं भंते ! जाइं दव्वाइं सच्चभासत्ताए गिण्हति) हे भगवन् !

जो प्रकार का दंडो दण्डकानां विषयभूत नारक आदि एवं असत्यामृषा भाषाणां रूपमां स्थित द्रव्यों को ग्रहण करते हैं, अस्थित द्रव्यों को ग्रहण करता नहीं-इत्यादि पूर्ववत् समझ लेना चाहिए ॥ ११ ॥

भाषाणां विशेष निसर्गनी वक्तव्यता

शब्दार्थ—(जीवेणं भंते ! जाइं दव्वाइं सच्चभासत्ताए गिण्हति) हे भगवन् ! एवं

માપકતયા નિસૃજતિ ? ગૌતમ ! સત્યમાપકતયા નિસૃજતિ નો મૃષામાપકતયા નિસૃજતિ, નો સત્યમૃષામાપકતયા નિસૃજતિ, નો અસત્યમૃષામાપકતયા નિસૃજતિ, એવમ્ એકેન્દ્રિયવિકલેન્દ્રિયવર્જો દણ્ડકો યાવદ્ વૈમાનિકઃ, એવં પૃથક્ત્વેનાપિ જીવઃ સ્થલ મદન્ત ! યાનિ દ્રવ્યાણિ મૃષામાપકતયા મૃજ્ઞાતિ તાનિ કિં સત્યમાપકતયા નિસૃજતિ, મૃષામાપકતયા, સત્યમૃષામાપકતયા, અસત્યમૃષામાપકતયા નિસૃજતિ ? ગૌતમ ! નો સત્યમા-
જીવ જિન દ્રવ્યોં કો સત્યમાષા કે રૂપ મે ગ્રહણ કરતા હૈ (તાઁ કિં સચ્ચમા-
સત્તાએ નિસરહ, મોસમાસત્તાએ નિસરહ, સચ્ચામોસમાસત્તાએ નિસરહ, અસ-
ચ્ચામોસમાસત્તાએ નિસરહ ?) ઉન્હેં કયા સત્યમાષા કે રૂપ મે નિકાલતા હૈ,
અસત્યમાષા કે રૂપ મે નિકાલતા હૈ, સત્યામૃષા માષા કે રૂપ મે નિકાલતા હૈ
અથવા અસત્યામૃષા-વ્યવહાર માષા કે રૂપ મે નિકાલતા હૈ ? (ગોયમા ! સચ્ચ
માસત્તાએ નિસરહ) હે ગૌતમ ! સત્યમાષા કે રૂપ મે નિકાલતા હૈ (નો મોસ-
માસત્તાએ નિસરતિ, નો સચ્ચામોસમાસત્તાએ નિસરતિ, નો અસચ્ચામોસમાસ-
ત્તાએ નિસરતિ) મૃષામાષા કે રૂપ મે નહીં નિકાલતા, સત્યામૃષામાષા કે રૂપ
મે નહીં નિકાલતા, અસત્યામૃષા માષા કે રૂપ મેં નહીં નિકાલતા, (એવં એકિન્દ્રિય-
વિકલેન્દ્રિયોં કો છોડકર વૈમાનિક તક દણ્ડક કહના ચાહિએ (એવં પુહુત્તેણ વિ)
હસી પ્રકાર બહુવચન સે ખી

(જીવે જં મંતે ! જાઁ દ્વાઁ મોસમાસત્તાએ ગિણ્હતિ) હે ભગવન્ ! જિન
દ્રવ્યોં કો જીવ મૃષામાષા કે રૂપ મેં ગ્રહણ કરતા હૈં (તાઁ કિં સચ્ચમાસત્તાએ
નિસરતિ) ઉન્હેં કયા સત્ય માષા કે રૂપ મે નિકાલતા હૈ (મોસમાસત્તાએ,

એ દ્રવ્યોને સત્ય ભાષાના રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે (તાઁ કિં સચ્ચમાસત્તાએ નિસરહ, મોસ
માસત્તાએ નિસરહ, સચ્ચામોસમાસત્તાએ નિસરહ, અસચ્ચામોસમાસત્તાએ નિસરહ ?) તેમને શું
સત્ય ભાષાના રૂપમાં બહાર કાઢે છે અસત્ય ભાષાના રૂપમાં કાઢે છે, સત્યા મૃષા ભાષાના
રૂપમાં કાઢે છે અથવા અસત્યા મૃષા-વ્યવહાર ભાષાના રૂપમાં કાઢે છે ? (ગોયમા ! સચ્ચા
માસત્તાએ નિસરહ) હે ગૌતમ ! સત્ય ભાષાના રૂપમાં કાઢે છે (નો મોસમાસત્તાએ નિસરહ,
નો સચ્ચામોસમાસત્તાએ નિસરતિ, નો અસચ્ચામોસમાસત્તાએ નિસરતિ) મૃષા ભાષાના રૂપમાં
નથી બહાર કાઢતા સત્યમૃષા ભાષાના રૂપમાં નથી કાઢતા, અસત્યા મૃષા ભાષાના રૂપમાં
નથી કાઢતા (એવં એકિન્દ્રિયવિકલેન્દ્રિયવર્જો દણ્ડકો યાવદ્ વૈમાનિકઃ) એજ પ્રકારે એકેન્દ્રિયો
અને વિકલેન્દ્રિયો સિવાય વૈમાનિક સુધીના હડકો કહેવા બોધએ (એવં પુહુત્તેણ વિ) એજ
પ્રકારે બહુવચનથી પણ કહી શેવા.

(જીવેજ મંતે ! જાઁ દ્વાઁ મોસમાસત્તાએ ગિણ્હતિ) હે ભગવન્ ! એ દ્રવ્યોને જીવ
મૃષા ભાષાના રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે (તાઁ કિં સચ્ચમાસત્તાએ નિસરતિ) તેમને શું સત્ય
ભાષાના રૂપમાં બહાર કાઢે છે (મોસમાસત્તાએ, સચ્ચામોસમાસત્તાએ, અસચ્ચામોસમાસ-

षकृतया निमृजति मृषाभाषकृतया निमृजति, नो सत्यमृषाभाषकृतया निमृजति नो असत्यमृषा-
भाषकृतया निमृजति, एवम्-सत्यमृषाभाषकृतयापि असत्यमृषाभाषकृतयापि एवञ्चैव, नवरम्
असत्यमृषाभाषकृतया विकलेन्द्रिया स्तथैव पृच्छयन्ते यानि चैव गृह्णाति तानि चैव निमृजति,
एवम् एते एकत्वपृथक्त्वका अपृच्छका भणितव्याः ॥ सू० १२ ॥

टीका-अथ भाषाद्रव्याणां निसर्जनं विशेषवक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह-‘जीवेण भंते ! जाहं
द्व्याहं सच्चमासत्ताए गिण्हइ ताहं किं सच्चमासत्ताए निसरइ ?’ गौतमः पृच्छति-दे भदन्त !

सच्चामोसभासत्ताए, असच्चामोसभासत्ताए निसरइ ?) मृषाभाषा सत्यामृषा
भाषा, या असत्यामृषा भाषा के रूप में निकालता है ? (गोयमा ! नो सच्चमा
सत्ताए निसरति, मोसभासत्ताए निसरति, नो सच्चामोसभासत्ताए निसरति,
नो असच्चामोसभासत्ताए निसरति) हे गौतम ! सत्यभाषा के रूप में निकालता
नहीं है, मृषाभाषा के रूप में निकालता है, सत्यामृषा भाषा के रूप में नहीं
निकालता है, असत्यामृषा भाषा के रूप में भी नहीं निकालता

(एवं सच्चामोसभासत्ताए वि, असच्चामोसभासत्ताए वि एवं चेव) इसी
प्रकार सत्यामृषा भाषा के रूप में और इसी प्रकार असत्यामृषा भाषा के रूप में
भी (नवरं असच्चामोसभासत्ताए विगलिंदिया तहेव पुच्छिज्जति) विशेष
असत्यामृषा भाषा के रूप में विकलेन्द्रियों की उसी प्रकार पृच्छा करनी चाहिए
(जाए चेव गिण्हति, ताए चेव निसरति) जिस भाषा के रूप में ग्रहण करता है,
उसी भाषा के रूप में निकालता है (एवं चेव एते एगत्तपुद्धत्तिया अट्ठदंढगा
भाणियन्वा) इसी प्रकार ये एक वचन बहुवचन से आठ दंडक कहने चाहिए ।

टीकार्थ-अथ गृहीत भाषा द्रव्यों को निकालने के विषय में विशेष वक्त-

त्ताए निसरइ ?) मृषाभाषा, सत्या मृषाभाषा अगर असत्या मृषा भाषांना रूपमां छोटे छे ?
(गोयमा ! नो सच्चमासत्ताए निसरति, मोसभासत्ताए निसरति, नो सच्चामोसभास-
त्ताए निसरति, नो असच्चामोसभासत्ताए निसरति) हे गौतम ! सत्य भाषांना रूपमां नहीं
छोड़ता, मृषा भाषांना रूपमां छोड़े छे सत्यामृषा भाषांना रूपमां नहीं छोड़ाड़ता असत्या
मृषा भाषा पशुथी पशु नहीं छोड़ाड़ता.

(एवं सच्चामोसभासत्ताए वि असच्चामोसभासत्ताए वि एवं चेव) ये प्रकारे सत्या
मृषा भाषांना रूपमां अने अने प्रकारे असत्या मृषा भाषांना रूपमां पशु समञ्जसु (नवरं
असच्चामोसभासत्ताए विगलिंदिया तहेव पुच्छिज्जति) विशेष असत्यामृषा भाषांना रूपमां
विकलेन्द्रियों की प्रकारे पृच्छा करनी चाहिए (जाए चेव गिण्हति, ताए चेव निसरति) ये
भाषांना रूपमां अट्ठदंढगा छोड़े छे, ते भाषांना रूपमां अट्ठदंढगा छोड़े छे (एवं चेव एते एगत्तपुद्धत्तिया
अट्ठदंढगा भाणियन्वा) अने प्रकारे ये अने वचन-अट्ठदंढगा छोड़े छे, अट्ठदंढगा छोड़े छे,
टीकार्थ-इहे अट्ठदंढगा भाषा द्रव्यों को छोड़वाना विषयमां विशेष वक्तव्यता छोड़े छे

જીવઃ સ્વલ્પ યાનિ દ્રવ્યાણિ સત્યમાષકતયા ગૃહ્ણાતિ તાનિ કિં સત્યમાષકતયા નિસૃજતિ ? કિં વા-‘મોસમાસત્તાપ નિસરઈ’ મૃષામાષકતયા નિસૃજતિ ? કિં વા ‘સચ્ચામોસમાસત્તાપ નિસરઈ’ સત્યમૃષામાષકતયા નિસૃજતિ ? કિં વા-‘અસચ્ચામોસમાસત્તાપ નિસરઈ ?’ અસત્યમૃષામાષકતયા નિસૃજતિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સચ્ચમાસત્તાપ નિસરઈ’ સત્યમાષકતયા ગૃહ્ણીતાનિ દ્રવ્યાણિ સત્યમાષકતયૈવ નિસૃજતિ, ‘નો મોસમાસત્તાપ નિસરઈ’ નો મૃષામાષકતયા નિસૃજતિ, ‘નો સચ્ચામોસમાસત્તાપ નિસરઈ’ નો સત્યમૃષામાષકતયા નિસૃજતિ, ‘નો અસચ્ચમોસમાસત્તાપ નિસરઈ’ નો અસત્યમૃષામાષકતયા નિસૃજતિ, ‘પ્વં પર્ગિદિય વિગલિદિયવજ્જો દંઢઓ જાવ વેમાણિયા’ એવમ્-સમુચ્ચયજીવોક્તરીત્યા, એકેન્દ્રિયવિક્ષેન્દ્રિયવર્જો દણ્ઢકો યાવદ્-નૈરયિકમવનપતિ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકમનુબ્ધવાનવ્યવ્યન્તરવ્યોત્તિષ્કવૈમાનિકોઽપિ સત્યમાષકતયા ગૃહ્ણીતાનિ દ્રવ્યાણિ સત્યમાષકતયા નિસૃજતિ, નો મૃષામાષકતયા નિસૃજતિ, નો સત્યમૃષામાસકતયા, નો અસત્યમૃષામાષકતયા નિસૃજતિ વિક્ષેન્દ્રિયેષુ વ્યતા કહતે હૈં-

ગૌતમસ્શ્રામી પ્રશ્ન કરતે હૈં-હે મગવન્ ! જીવ જિન દ્રવ્યો’ કો સત્યમાષા કે રૂપ મેં પ્રશ્ન કરતા હૈ, ઉન્હે કયા સત્યમાષા કે રૂપ મેં હી નિ તા હૈ ? કયા મૃષામાષા કે રૂપ મેં નિકાલતા હૈ ? કયા સત્યામૃષા માષા કે રૂપ મેં નિકાલતા હૈ ? અ । કયા અસત્યામૃષા માષા કે રૂપ મેં નિકાલતા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! સત્ય માષા કે રૂપ મેં પ્રશ્ન કિય હુય માષા દ્રવ્યો’ કો જીવ સત્યમાષા કે રૂપ મેં હી નિકાલતા-છોડતા હૈ । મૃષામાષા કે રૂપ મેં નહીં નિકાલતા, સત્યામૃષા માષા કે રૂપ મેં નહીં નિકાલતા તથા અસત્યામૃષા માષા કે રૂપ મેં નહીં નિકાલતા । હસી પ્રકાર અર્થાત્ જૈસા સમુચ્ચય જીવ કે વિષય મેં કહા હૈ, વૈસા હી કથન એકેન્દ્રિયોં ઓર વિક્ષેન્દ્રિયોં કો છોડકર વૈમાનિકો તક સમી દંઢકોં કો લેકર કહના ચાહિય । અર્થાત્ નૈરયિક, મવનપતિ, પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્, મનુબ્ધ, વાનવ્યવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિકોં સત્ય

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે મગવન્ ! જીવ જે દ્રવ્યને સત્ય ભાષાના રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે, તેઓને શું સત્ય ભાષાના રૂપમાં જ કાઢે છે ? શું મૃષાભાષાના રૂપમાં બહાર કાઢે છે ? શું સત્ય મૃષા ભાષાના રૂપમાં કાઢે છે ? અથવા શું અસત્યામૃષા ભાષાના રૂપમાં કાઢે છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! સત્યભાષાના રૂપમાં ગ્રહણ કરેલા ભાષા દ્રવ્યોને જીવ સત્યભાષાના રૂપમાં જ કાઢે છે, ત્યજે છે, મૃષા ભાષાના રૂપમાં નથી, કાઢતા. સત્યામૃષા ભાષાના રૂપમાં નથી કાઢતા તથા અસત્યા મૃષા ભાષાના રૂપમાં પણ નથી કાઢતા. એ જ પ્રકારે અર્થાત્ જેવું સમુચ્ચય જીવના વિષયમાં કહ્યું છે. તેવું જ કથન એકેન્દ્રિયો અને વિક્ષેન્દ્રિયો સિવાય વૈમાનિક સુધી બધા દંઢકોમાં કહેવું જોઈએ અર્થાત્ નૈરયિક, મવનપતિ, પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્, મનુબ્ધ, વાનવ્યવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક પણ સત્યભાષાના રૂપમાં

કેવલ વ્યવહારભાષા એવ, એકેન્દ્રિયેષુ માપૈવ નાસ્તિ 'एवं' પુહુત્તેણ વિ' એવમ્-એકત્વવદેવ પૃથક્ત્વેનાપિ-નાનાત્વેનાપિ વહુત્વેનાપિ इत्यर्थः એકેન્દ્રિયવિકલેન્દ્રિયગર્જાઃ ઢણ્ડકાઃ નેર-યિકાદિ વૈમાનિકવિપયકાઃ વક્તવ્યાઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'जीवे णं भंते ! जाडं दव्वाडं मोस-मासत्ताए गिण्हइ ताइं किं सच्चमासत्ताए निसरइ' હે મદન્ત ! જીવઃ खलु यानि द्रव्याणि मृषाभाषकतया गृह्णाति तानि किं सत्यभाषकतया निसृजति ? 'मोसमासत्ताए' किंवा मृषा-भाषकतया निसृजति ? किं वा-'सच्चामोसमासत्ताए' सत्यमृषाभाषकतया निसृजति ? किं वा-'असच्चामोसमासत्ताए निसरइ ?' असत्यमृषाभाषकतया निसृजति ? भगवानाह-'गोयमा !'

भाषा के रूप में गृहीत भाषा द्रव्यों को सत्यभाषा के रूप में ही त्यागता है, मृषा भाषा के रूप में नहीं, सत्यामृषा भाषा के रूप में नहीं और असत्यामृषा भाषा के रूप में भी नहीं । एकेन्द्रियों को छोड़ने का कारण यह है कि उनमें भाषा का अभाव है, अतएव वे न भाषाद्रव्यों को ग्रहण करते हैं और न त्यागते हैं । विकलेन्द्रियों को छोड़ने का कारण यह है कि उनमें सिर्फ असत्यामृषा भाषा होती है । वे सत्यभाषा के द्रव्यों को न ग्रहण करते हैं, न त्यागते हैं, केवल असत्यामृषा व्यवहार भाषा के द्रव्यों का ही ग्रहण-निसर्ग करते हैं ।

उपर्युक्त समस्त कथन जैसे एक वचन में कहा गया है, वैसा ही बहुवचन में भी समझना चाहिए । अर्थात् बहुत जीव, बहुत नारक, बहुत असुरकुमार आदि भी सत्यभाषा के रूप में गृहीत भाषा द्रव्यों को सत्यभाषा के रूप में ही त्यागते हैं, अन्य किसी भाषा के रूप में नहीं त्यागते ।

गौतम-हे भगवान् ! जीव जिन द्रव्यों को मृषा भाषा के रूप में ग्रहण करता है, उन्हें क्या सत्य भाषा के रूप में निकालता है ? मृषा भाषा के रूप में निका-

गृहीत भाषा દ્રવ્યોને સત્યભાષાના રૂપમાં ત્યાગે છે, મૃષાભાષાના રૂપમાં નહીં સત્યામૃષા ભાષાના રૂપમાં નહીં અને અસત્યા મૃષા ભાષાના રૂપમાં પણ નહીં. એકેન્દ્રિયોને છોડવાનું કારણ એ છે કે તેમનામાં ભાષાનો અભાવ છે, તેથી જ તેઓ નથી ભાષાના દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરતા અને નથી ત્યાગતા વિકલેન્દ્રિયોને છોડવાનું કારણ એ છે કે તેઓમાં ફક્ત અસત્યા મૃષા ભાષા હોય છે. તેઓ સત્યભાષાના દ્રવ્યોને નથી ગ્રહણ કરતા, કે નથી ત્યાગ કરતા કેવળ અસત્યા મૃષા-વ્યવહાર ભાષાના દ્રવ્યોનું જ ગ્રહણ-નિસર્ગ કરે છે.

ઉપર્યુક્ત સમસ્ત કથન જેવું એક વચનમાં કહ્યું છે, તેવું જ બહુવચનમાં પણ સમજવું જોઈ એ અર્થાત્ ઘણા જીવ, ઘણા નરક. ઘણા અસુરકુમાર વિગેરે પણ સત્ય ભાષાના રૂપમાં ગૃહીત ભાષા દ્રવ્યોને સત્ય ભાષાના રૂપમાં જ ત્યાગે છે, બીજી કોઈ ભાષાના રૂપમાં નથી ત્યાગતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જીવ જે દ્રવ્યોને મૃષા ભાષાના રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે, તેઓને જ સત્ય ભાષાના રૂપમાં કાઢે છે (ત્યાગે છે) કે મૃષા ભાષાના રૂપમાં ત્યાગે છે ?

हे गौतम ! 'नो सच्चमासत्ताए निसरइ' मृषामाषकतया गृहीतानि द्रव्याणि नो सत्यमाषक-
तया निसृजति, अपितु—'मोसमासत्ताए निसरइ' मृषामाषकतया निसृजति, 'णो सच्चामोस-
मासत्ताए निसरइ' नो सत्यमृषामाषकतया निसृजति, 'णो असच्चामोसमासत्ताए निसरइ'
नो असत्यमृषामाषकतया निसृजति, 'एवं सच्चामोसमासत्ताए वि' एवम्—सत्यमाषकतयेव
मृषामाषकतयेव च सत्यमृषामाषकतयापि गृहीतानि द्रव्याणि नो सत्यमाषकतया निसृजति
नो मृषामाषकतया निसृजति नो असत्यमृषामाषकतया निसृजति अपितु—सत्यमृषामाषकतयैव
निसृजति, 'असच्चामोसमासत्ताए वि एवं चेव' असत्यमृषामाषकतयापि गृहीतानि द्रव्याणि
एवञ्चैव—पूर्वोक्तरीत्यैव नो सत्यमाषकतया नो वा मृषामाषकतया नापि सत्यमृषामाषकतया
निसृजति अपितु असत्यमृषामाषकतयैव निसृजति किन्तु—'णवरं असच्चामोसमासत्ताए विगल्लि-
दिया तहेव पुच्छिज्जंति' नवरम्—पूर्वापेक्षया विशेषस्तु असत्यमृषामाषकतया विकलेन्द्रियाः—
द्वित्रिचतुरिन्द्रिया स्तयैव—पूर्ववदेव पृच्छयन्ते 'जाए चेव गिण्हइ ताए चेव निसरइ' यानि चैव

लता है ? सत्यामृषा भाषा के रूप में निकालता है ? अथवा क्या असत्यामृषा
भाषा के रूप में निकालता है ?

भगवान्—हे गौतम ! जीव मृषा भाषा के रूप में गृहीत भाषाद्रव्यों को सत्य-
भाषा के रूप में नहीं निकालता, बल्कि मृषा भाषा के रूप में ही निकालता है,
सत्यामृषा भाषा के रूप में अथवा असत्यामृषा भाषा के रूप में भी नहीं
निकालता है ।

इसी प्रकार जो द्रव्य सत्यामृषा भाषा के रूप में ग्रहण किए गए हों, उन्हे
जीव सत्यामृषा भाषा के रूप में ही त्यागता है, सत्य भाषा, असत्य भाषा,
अथवा असत्यामृषा भाषा के रूप में नहीं त्यागता है ।

इसी प्रकार जो द्रव्य असत्यामृषा भाषा के रूप में ग्रहण किए जाते हैं,
उन्हे जीव असत्यामृषा भाषा के रूप में ही त्यागता है, सत्यभाषा के रूप में
नहीं, मृषा भाषा के रूप में नहीं अथवा सत्यामृषा भाषा के रूप में भी नहीं
त्यागता है । इसमें विशेष बात यह है कि विकलेन्द्रियों के विषय में भी पृच्छा

सत्य मृषा भाषाना इपमां त्यागे छे ? अथवा शु" असत्या मृषा भाषाना इपमां त्यागे छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! एव मृषाभाषाना इपमां गृहीत भाषा द्रव्येने सत्यभाषाना
इपमां नथी ढाढतो, पणु मृषाभाषाना इपमां न त्यागे छे. सत्यामृषाभाषाना इपमां
अथवा असत्या मृषाभाषाना इपमां पणु नथी त्यागते।

ये शीते ने द्रव्य सत्यमृषा भाषाना इपमां अहणु करेत्त डोय तेमने एव सत्या
मृषा भाषाना इपमां न त्यागे छे, सत्यभाषा, असत्यभाषा अथवा असत्या मृषाभाषाना
इपमां नथी त्यागते।

ये न प्रभादे ने द्रव्य असत्यामृषाना इपमां अहणु कराय छे, तेमने एव असत्या
मृषा भाषाना इपमां न त्यागे छे, सत्य भाषाना इपमां नही मृषाभाषाना इपमां नही

भाषाद्रव्याणि गृह्णाति तानि चैव भाषाद्रव्याणि निमज्जति तथा च विकलेन्द्रियाः व्यवहारभाषा-
त्वेन गृहीतानि द्रव्याणि तेनैव रूपेण निमज्जति 'एवं एए एगत्तपुद्गुत्तिया अट्ठदंडगा भाणि-
यव्वा' एवम्-उपर्युक्तरीत्या, एते-पूर्वोक्ताः एगत्तपृथक्त्वका अष्टौ दण्डकाः, एकेन्द्रियविकले-
न्द्रियवर्जिताः नैरयिकादिवैमानिकान्तविषयकाः भणितव्याः-वक्तव्या इति भावः ॥१२॥

॥ वचनवक्तव्यता प्रस्तावः ॥

मूलम्-कइविहे णं भंते। वयणे पणत्ते? गोयमा! सोलसविहे वयणे
वणत्ते, तं जहा-एगवयणे, दुवयणे, बहुवयणे, इत्थिवयणे, पुमवयणे,
णपुंसगवयणे, अज्झत्थवयणे, उवणीयवयणे, अवणीयवयणे, उवणीया-
वणीयवयणे, अवणीयोवणीयवयणे, तीतवयणे, पडुप्पणवयणे, अणा-
गवयणे, पच्चक्खवयणे, परोक्खवयणे, इच्चेइतं भंते! एगवयणं वा
जाव परोक्खवयणं वा वदमाणे पणवणीणं एसा भासा, ण एसा भासा
मोसा? हुंता, गोयमा! इच्चेइतं एगवयणं वा जाव परोक्खवयणं वा,
वदमाणे पणवणीणं एसा भासा ण एसा भासा मोसा ॥सू० १३॥

करनी चाहिए। अर्थात् द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय जीव भी असत्त्या
मृषा व्यवहार भाषा के रूप में गृहीत द्रव्यों को असत्त्यमृषा व्यवहार भाषा के
रूप में ही निकालते हैं।

उपर्युक्त कथन का संक्षेप में सार यह है कि जिस भाषा के रूप में भाषाद्रव्यों
का ग्रहण किया जाता है, उसी भाषा के रूप में उनका त्याग किया जाता है।

इस प्रकार एकवचन और बहुवचन को लेकर ये आठ दंडक, नैरयिकों से
लगाकर वैमानिकों तक से संबंध रखने वाले समझ लेना चाहिए, अर्थात् एक
वचन को लेकर चार भाषाओं के चार दंडक और बहुवचन को लेकर चार
भाषाओं के चार दंडक समझना चाहिए ॥सू० १२॥

अथवा सत्तामृषा भाषाना इपमां पणु नही तेमा विशेष वात ये छे के विकलेन्द्रियोना
विषयमा पणु पृच्छा करवी नेधये. अर्थात्-द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, अने चतुरिन्द्रिय एव
पणु असत्ता मृषा व्यवहार भाषाना इपमां गृहीत द्रव्योने असत्ता मृषा भाषाना
इपमां न त्यागे छे

उपर्युक्त कथनने संक्षेपमां सार ये छे के के भाषाना इपमां द्रव्योना अल्लु
कराय छे, तेन भाषाना इपमां तेमने त्याग कराय छे

ये रीते ओकवचन अने बहुवचनने लधने मा आठ दंडक नैरयिकेथी लधने वैमानिके
सुधी सम्बन्ध राखनारा सम्भवा नेधये, अर्थात् ओक वचनने लधने चार भाषाओना
थार दंडक अने बहुवचनने लधने चार भाषाओना चार दंडक सम्भवा नेधये. ॥सू० १३॥

છાયા-કૃતિવિધં સ્વલુ મદન્ત ! વચનં પ્રજ્ઞસમ્ ? ગૌતમ ! ષોઢશવિધં વચનં પ્રજ્ઞસમ્, તથા-એકવચનમ્, દ્વિવચનમ્, વહુવચનમ્, સ્ત્રીવચનમ્, પુંવચનમ્, નપુંસકવચનમ્, અધ્યાત્મ-વચનમ્, ઉપનીતવચનમ્, અપનીતવચનમ્, ઉપનીતાપનીનવચનમ્, અપનીતોપનીતવચનમ્, અતીતવચનમ્ પ્રત્યુત્પન્નવચનમ્ અનાગતવચનમ્ પ્રત્યક્ષવચનમ્ પરોક્ષવચનમ્ इत्येतद् મદન્ત ! એકવચનં વા યાવત્ પરોક્ષવચનં વા વદતિ, પ્રજ્ઞાપની સ્વલુ એષા માયા, ન એષા માયા મૃષા ? હન્ત, ગૌતમ ! इत्येतद् એકવચનં વા યાવત્ પરોક્ષવચનં વા, વદતિ પ્રજ્ઞાપની સ્વલુ એષા માયા, નૈષા માયા મૃષા ॥સૂ.૦૧૩॥

વચન સંબંધી વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(કહવિહે જં મંતે ! વચને પળ્લત્તે ?) હે મગવન્ ! વચન કિતને પ્રકાર કે હોતે હૈં ? (ગોયમા ! સોલસવિહે વચને પળ્લત્તે) હે ગૌતમ ! સોલહ પ્રકાર કે વચન કહે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર હૈં (એગવચને) એકવચન (દુવચને) દ્વિ-વચન (વહુવચને) વહુવચન (હસ્થિવચને) સ્ત્રી વચન (પુમવચને) પુરુષવચન (જપુ-સગવચને) નપુંસક વચન (અજ્ઞસ્થવચને) અધ્યાત્મક વચન (ઉવળીયવચને) ઉપનીત વચન (અવળીયવચને) અપનીત વચન (ઉવળીયાવળીયવચને) ઉપનીતા પનીત વચન (અવળીઓવળીયવચને) અપનીતોપનીત વચન (તીતવચને) અતી-તવચન (પહુપ્પળ્લવચને) વર્તમાન વચન (અજાગયવચને) અનાગત-અવિધ્યત વચન (પચ્ચક્ષ્વવચને) પ્રત્યક્ષ વચન (પરોક્ષવચને) પરોક્ષ વચન (इच्छेइतं મંતે ! એગવચનં વા જાવ પરોક્ષવચનં વા) હસ પ્રકાર એક વચન યાવત્ પરોક્ષ વચન કો (વદમાણે) બોલતાહુઆ (પળ્લવળીણં એસામાસા ?) યહ માયા પ્રજ્ઞાપની હૈં ? (જ એસા માસા મોસા ?) યહ માયા મૃષા નહીં હૈં ? (હંતા, ગોયમા ! इच्छेइतં એગવચનં વા જાવ પરોક્ષવચનં વા વદમાણે) હૈં ગૌતમ ! હસ પ્રકાર

વચન સંબંધી વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(કહવિહે જં મંતે ! વચને પળ્લત્તે ?) હે મગવન્ ! વચન કેટલા પ્રકારના છે ? (ગોયમા ! સોલસવિહે વચને પળ્લત્તે) હે ગૌતમ ! સોલ પ્રકારના વચન કહ્યા છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે છે (એગ વચને) એક વચન (દુ વચને) દ્વિ વચન (વહુવચને) બહુ વચન (હસ્થિવચને) સ્ત્રીવચન (પુંવચને) પુરુષ વચન (જપુંસગવચને) નપુંસક વચન (અજ્ઞસ્થવચને) અધ્યાત્મ વચન (ઉવળીયવચને) ઉપનીત વચન (અવળીયવચને) અપનીત વચન (ઉવળીયા-વળીયવચને) ઉપનીતાપનીત વચન (અવળીયોવળીયવચને) અપનીતોપનીત વચન (તીત-વચને) અતીત વચન (પહુપ્પન્નવચને) વર્તમાન વચન (અજાગયવચને) અનાગત-અવિધ્ય વચન (પચ્ચક્ષ્વવચને) પ્રત્યક્ષ વચન (પરોક્ષવચને) પરોક્ષ વચન (इच्छेइतં મંતે ! એગવચનં વા જાવ પરોક્ષવચનં વા) એ રીતે એક વચન યાવત્ પરોક્ષ વચન (વચમાણે) બોલતા (પળ્લવળીણં એસા માસા ?) આ માયા પ્રજ્ઞાપની છે ? (જ એસા માસા મોસા ?) આ

टीका-भाषा प्रस्तावात् तद् विशेषरूप वचनवक्तव्यता प्ररूपयितुमाह-‘कइविहेणं भंते ! वयणे पण्णत्ते ?’ गौतमः पृच्छति हे भदन्त ! कतिविधं खलु वचनं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘सोलसविहे वयणे पण्णत्ते’ षोडशविधं वचनं प्रज्ञप्तम् ‘तं जहा-एग-वयणे दुवयणे बहुवयणे’ तद्यथा १ एकवचनम्-मनुष्य इति यथा, सद्विवचनम्-मनुष्यौ इति यथा, ३ बहुवचनम्-मनुष्या इति यथा, ४-इत्थिवयणं’ स्त्रीवचनम्-इयं नारी इति यथा, ५ ‘पुमवयणे’ पुंवचनम्-पुल्लिङ्गवचनम्-यथा अयं पुमान् इति, ६-‘णपुंसगवयणे’ नपुंसकवचनम्-इदं वनमिति यथा, ७-‘अज्झत्थवयणे’ अध्यात्मवचनम्-यथा मनसि किञ्चि-
एक वचन को यावत् परोक्ष वचन को बोलता हुआ (पण्णवणी णं एसा भासा) यह भाषा प्रज्ञापनी है (ण एसा भासा मोसा) यह भाषा मृषा नहीं है ।

टीकार्थ-भाषा का प्रसंग होने से भाषा के एक विशिष्ट रूप वचन का यहां प्रतिपादन किया जाता है-

गौतम प्रश्न करते हैं-हे भगवन् ! वचन कितने प्रकार के कहे गये हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! वचन सोलह प्रकार का है । वे सोलह प्रकार यों हैं-

(१) एक वचन-जैसे मनुष्यः अर्थात् एक मनुष्य ।

(२) द्विवचन-द्वित्व का प्रतिपादक, जैसे ‘मनुष्यौ’ अर्थात् दो मनुष्य ।

(३) बहुवचन-बहुत्व का प्रतिपादक, जैसे ‘मनुष्याः’ अर्थात् बहुत-से मनुष्य

(४) स्त्रीवचन-स्त्रीत्व का प्रतिपादक, जैसे ‘नारी’ ।

(५) पुरुषवचन-पुंलिंगवाचक, जैसे-‘पुमान्’ ।

(६) नपुंसकवचन-नपुंसकत्व वाचक, जैसे ‘वनम्’ ।

भाषा मृषा नहीं ? (इंता गोयमा इच्चेइतं एगवयणं वा जाव परोक्खवयणं वा वदमाणे) हा, गौतम । ओ प्रकारे ओठ वयनने यावत् परोक्ष वयनने बोलीता (पण्णवणीणं एसा भासा) आ भाषा प्रज्ञापनी छे (ण एसा भासा मोसा) आ भाषा मृषा नहीं.

टीकार्थ-भाषानो प्रसंग होवाधी भाषाना ओठ विशिष्ट रूप वयननुं अही प्रतिपादन कराथ छे

श्री गौतमस्वामी प्रश्न करे छे-हे भगवन् ! वचन कितने प्रकारना कहेवा छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! वचन सोलह प्रकारना छे ते सोलह प्रकार आ प्रमाणे छे.

(१) ओठ वचन-ओम मनुष्य अर्थात् ओठ मनुष्य.

(२) द्विवचन-द्वित्वनु प्रतिपादक, ओम ‘मनुष्यौ’ अर्थात् ओ मनुष्य,

(३) बहुवचन-बहुत्वनु प्रतिपादक, ओम ‘मनुष्या’ अर्थात् धुआ मनुष्यो.

(४) स्त्री वचन-स्त्रीत्वनु प्रतिपादक, ओम ‘नारी’ ।

(५) पुरुषवचन-पुंलिंग वाचक ओम ‘पुमान्’ ।

(६) नपुंसक वचन-नपुंसक वाचक ओम के-‘वनम्’

દન્યદ્ વિચિન્ત્ય વિપ્રલમ્ભબુદ્ધયાઽન્યદ્ વક્તુમિચ્છુરપિ સહસા યદેવ મનસિ ચિન્તિતમાસીત્ તદેવ વ્રીતિત્વમિત્યર્થઃ, ૮-‘ઉવણીયવચણે’ ઉપનીતવચનમ્-પ્રશંસાત્મકવચનમ્ इत्यર્થઃ યથા ઇયં કન્યા પરમસુન્દરી વર્તતે इति, ૯ ‘અવણીયવચણે’ અપનીતવચનમ્-નિન્દાત્મકવચનમ્ યથા ઇયં બાલા કુરૂપા વર્તતે इति, ૧૦ ‘ઉવણીયાવણીયવચણે’ ઉપનીતાપનીતવચનમ્-પ્રશંસા-નન્તરં નિન્દાવચનમ્-યથા પરમસુન્દરીયં સ્ત્રી કિન્તુ દુઃશીલા વર્તતે इति, ૧૧ ‘અવણીયો-વણીયવચણે’ અપનીતોપનીતવચનમ્-નિન્દાનન્તરં પ્રશંસાત્મકવચનમ્ યથા-કુરૂપેયં કન્યા કિન્તુ સુશીલા વર્તતે इति, ૧૨ ‘તોતવચણે’ અતીતવચનમ્-ભૂતકાલિકવચનમ્ યથા અકાર્પીત્ ૧૩ इति, ‘પદ્યુત્પન્નવચણે’ પ્રત્યુત્પન્નવચનમ્-વર્તમાનકાલિકવચનમ્ યથા પચતિ इति, ૧૪ ‘અનાગતવચણે’ અનાગતવચનમ્-ભવિષ્યત્કાલિકવચનમ્ યથા ગમિષ્યતિ, इत्यादि,

(૭) અધ્યાત્મ વચન-મન મેં કુછ ઓર સોચકર ઠગનેકી બુદ્ધિ સે કુછ ઓર કહનાં ઢાઢે, મગર અચાનક વહીં મુલ્લ સે નિકલ પડે જો સોચા હો ।

(૮) ઉપનીતવચન-પ્રશંસાત્મક વચન, જૈસે ‘યહ કન્યા અત્યન્ત સુન્દરી હૈ ।

(૯) અપનીત વચન-નિન્દાવાકી વચન, જૈસે યહ લઢકી વહીં કુરૂપા હૈ ।

(૧૦) ઉપનીતાપનીત વચન-પહેલે પ્રશંસા કરકે ફિર નિન્દા કરને વાલા વચન, જૈસે-યહ સુન્દરી હૈ, મગર દુઃશીલા હૈ ।

(૧૧) અપનીતોપનીત વચન-નિન્દા કે પશ્ચાત્ પ્રશંસા કરને વાલા વચન, જૈસે-યહ કન્યા યદ્યપિ કુરૂપા હૈ, મગર હૈ સુશીલા ।

(૧૨) અતીતવચન-ભૂતકાલ કા ઘોતક વચન, જૈસે-અકાર્પીત્ (કિયા) ।

(૧૩) પ્રત્યુત્પન્ન વચન-વર્તમાનવાકી વચન, જૈસે ‘પચતિ’ અર્થાત્ પકાતા હૈ ।

(૧૪) અનાગત વચન-ભવિષ્યત્ કાલ કા વાચક વચન, જૈસે-‘ગમિષ્યતિ’ અર્થાત્ જાણા ।

(૭) અધ્યાત્મ વચન-મનમા કાઈ બીજું જ વિચારીને ઠગવાની બુદ્ધિથી કાઈક બીજું જ કહેવા ઇચ્છે, પણ અચાનક તે મોઢામાથી નિકળી જાય કે જે મનમા વિચાર્યું હોય.

(૮) ઉપનીતવચન-પ્રશંસાત્મક વચન જેમ ‘આ કન્યા અત્યન્ત સુન્દર છે’

(૯) અપનીત વચન-નિન્દાત્મક વચન. જેમ ‘આ કન્યા ખૂબકદરૂપી છે’

(૧૦) ઉપનીતાપનીત વચન-પહેલા પ્રશંસા કરીને પછી નિન્દા કરવાવાળું વચન, જેમ ‘આ સુન્દરી છે પણ દુઃશીલા છે’

(૧૧) અપનીતોપનીત વચન-નિન્દા પછી પ્રશંસા કરનારું વચન જેમ-‘આ કન્યા યદ્યપિ કુરૂપા છે, પણ છે સુશીલા’

(૧૨) અતીત વચન-ભૂત કાલઘોતક વચન જેમ ‘અકાર્પીત’ (કર્યું)

(૧૩) પ્રત્યુત્પન્ન વચન-વર્તમાન વાચક વચન જેમ ‘પચતિ’ અર્થાત્ રાધે છે

(૧૪) અનાગત વચન-ભવિષ્યકાળનું વાચક વચન, જેમ ‘ગમિષ્યતિ’ અર્થાત્ જશે,

૧૫ 'પચ્ચક્ષવચણે' પ્રત્યક્ષવચનમ્-યથા અયં ઘટઃ, इत्यादि, ૧૬ 'પરોક્ષવચણે' પરોક્ષ-
વચનમ્ યથા-સ આસીત્, इत्यादि. ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘इच्छेत्तं भंते ! एगवयणं वा जाव
परोक्षवचणं वा वदमाणे पण्णवणी णं एसा भासा, ण एसा भासा मोसा ?’ हे भदन्त !
इत्येतम्-पूर्वोक्तम् एकवचनं वा, यावद् द्विवचन वा, बहुवचनं वा, स्त्रीवचनं वा, पुंवचनं
वा, नपुंसकवचनं वा अध्यात्मवचन वा उपनीतवचनं वा, अपनीतवचनं वा, उपनीतापनीत-
वचनं वा, अपनीतोपनीतवचनं वा, अतीतवचनं वा, प्रत्युत्पन्नवचनं वा, अनागतवचनं वा,
प्रत्यक्षवचन वा, परोक्षवचनं वा, वदन् जीवः यदा जीवो वदति तदा किं प्रज्ञापना खलु एषा
भाषा भवति ? न खलु किम् एषा भाषा मृषा भवति ? भगवानाह-‘हंता, गोयमा !’ हे
गौतम ! इन्त-सत्यम् ‘इच्छेद्दं एगवयणं वा जाव परोक्षवचणं वा वदमाणे पण्णवणी णं
एसा भासा, ण एसा भासा मोसा’ इत्येतत्-उपर्युक्तम्, एकवचनं वा, यावद्-द्विवचनं वा,
बहुवचनं वा, स्त्रीवचनं वा, पुंवचनं वा, नपुंसकवचनं वा, अध्यात्मवचनं वा, उपनीतवचनं वा,
अपनीतवचनं वा, प्रत्युत्पन्नवचनं वा, अनागतवचनं वा, प्रत्यक्षवचन व, परोक्षवचनं वा,
वदन्-यदा जीवो वदति तदा प्रज्ञापनी खलु एषा भाषा भवति, नैषा भाषा मृषा भवति, तथा

(૧૫) પ્રત્યક્ષ વચન-જૈસે ‘यह घर है’ यहां यह प्रत्यक्ष का सूचक वचन है ।

(૧૬) પરોક્ષવચન-જૈસે ‘यह था यहां ‘वह’ वचन परोक्ष को सूचित करता है ।

ગૌતમ હવ સોલહ વચનો કે સંબંધ મેં પ્રશ્ન કરતે હૈ-હે ભગવન્ ! હન એક
વચન સે લેકર પરોક્ષ વચન તક કા જીવ જબ પ્રયોગ કરતા હૈં ઉસકી વહ ભાષા
કયા પ્રજ્ઞાપની હોતી હૈ ? કયા યહ ભાષા મૃષા નહીં હૈ ?

ભગવાન-ગૌતમ ! હાં, ઉપર્યુક્ત એક વચન, દ્વિવચન, ચહુવચન, સ્ત્રીવચન,
પુરુષવચન, નપુંસક વચન, અધ્યાત્મ વચન, ઉપનીતવચન, અપનીતવચન, ઉપ-
નીતાપનીત વચન, અપનીતોપનીતવચન, અતીતવચન, વર્તમાનવચન, અનાગત
વચન, પ્રત્યક્ષવચન ઓર પરોક્ષવચન કો જીવ જબ પોલતા હૈ તો ઉસકી ભાષા
પ્રજ્ઞાપની હોતી હૈ । વહ ભાષા મૃષા નહીં હોતી । હસ પ્રકાર ઉપર્યુક્ત સોલહ

(૧૫) પ્રત્યક્ષ વચન-જેમ ‘आ छो छे’ अही ‘आ’ એ પ્રત્યક્ષનું સૂચક વચન છે.

(૧૬) પરોક્ષવચન-જેમ ‘ते हुतो’ अही ‘ते’ વચન પરોક્ષને સૂચિત કરે છે

ગૌતમસ્વામી-આ સોળ વચનોના મમ્યન્ધર્મા પ્રશ્ન કરે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હો ભગવન્ ! આ એક વચનથી લઈ ને પરોક્ષ વચન સુધીના છ વ
ચનારે પ્રયોગ કરે છે તો તેમની તે ભાષા શુ પ્રજ્ઞાપની હોય છે ? શુ એ ભાષામૃષા નથી ?

શ્રી ભગવાન્-ગૌતમ ! હા, ઉપર્યુક્ત એકવચન, દ્વિવચન, બહુવચન સ્ત્રીવચન, પુરુષ
વચન, નપુંસક વચન, અધ્યાત્મ વચન, ઉપનીત વચન, અપનીત વચન, ઉપનીતાપનીત
વચન, અપનીતોપનીત વચન, અતીત વચન, વર્તમાન વચન, અનાગત વચન, પ્રત્યક્ષ
વચન, પરોક્ષ વચન ના છ વચનારે પોલે છે તો તેમની ભાષા પ્રજ્ઞાપની હોય છે, તે

અથ પૂર્વોક્તાનિ પોદ્દશવચનानि यथावस्थितवस्तुप्रतिपादनावस्थायां न काल्पनिकानि भवन्ति
अतएव यदैतानि सम्यगुपयुज्य वदति तदा सा भाषा प्रज्ञापनी अवसेयेत्यर्थः । सू० १३॥

भाषाविशेषमेव वक्तव्या

શ્રુત્મ-કહ ણં મંતે ! ભાસજ્ઞાયા પળણત્તા ? ગોયમા ! ચત્તારિ ભા -
જ્ઞાયા પળણત્તા, તં જહા-સચ્ચમેગં ભાસજ્ઞાયં, બિતિયં મોસં ભાસજ્ઞાયં,
સહ્યં સચ્ચામોસં ભાસજ્ઞાયં, ચઉત્થં અસચ્ચામોસં ભાસજ્ઞાયં, ઇચ્ચેહ્યાઈ
મંતે ! ચત્તારિ ભાસજ્ઞાયાઈ ભાસમાણે કિં આરાહતે વિરાહતે ? ગોયમા !
ઇચ્ચેહ્યાઈ ચત્તારિ ભાસજ્ઞાયાઈ આઉત્તં ભાસમાણે આરાહતે નો વિરા-
હતે, તેણ પરં અસંજય અવિરય અપહિહય અપચ્ચક્ષાયપાવકમ્મે સચ્ચં
ભાસં ભાસંતો મોસં વા સચ્ચામોસં વા અસચ્ચામોસં વા ભાસં ભાસમાણે
નો આરાહણ, વિરાહણ, ણ્તેસિ ણં મંતે ! જીવાણં સચ્ચભાસગાણં મોસ-
ભાસગાણં, સચ્ચામોસભાસગાણં અસચ્ચામોસભાસગાણં અભાસગાણ ય
કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?
ગોયમા ! સઠ્ઠત્થોવા જીવા સચ્ચભાસગા, સચ્ચામોસભાસગા અસંખેજ્ઞ-
ગુણા, મોસભાસગા અસંખેજ્ઞગુણા, અસચ્ચામોસભાસગા અસંખેજ્ઞગુણા,
અભાસગા અણંતગુણા । પળણવળાણ ભગવર્હિય ભાસાપદં સમત્તં ॥સૂ૦ ૧૪॥

છાયા-કતિ સહ મદન્ત ! માષા જાતાનિ પ્રજ્ઞાનિ ? ગૌતમ ! ચત્તારિ માષા જાતાનિ
પ્રજ્ઞાનિ, તથા-સત્યમેકં માષા જાતમ્ દ્વિતીયં મૃષા માષા જાતમ્ તૃતીયં સત્યમૃષામાષા
વચન જબ વાસ્તવિક વસ્તુ કા પ્રતિપાદન કરતે હૈં, તબ વે મિથ્યા નહીં હોતે ।
અતણ્ણ સમ્યક્ પ્રકાર સે ઉપયોગ લગાકર જબ યે વચન બોલે જાતે હૈં, તબ વહ
માષા પ્રજ્ઞાપની હોતી હૈ, ણેસા સમમ્મના ચાહિય ॥૧૩॥

भाषा विशेष के मेव

शब्दार्थ-(कहिणं मंते भासज्जाया पणत्ता ?) हे भगवन् ! भाषा के कितने

ભાષા મૃષા નથી હોતી એ પ્રકારે ઉપર્યુક્ત સોળ વચન બ્યારે વાસ્તવિક વસ્તુનું પ્રતિપાદન
કરે છે, ત્યારે તેઓ મિથ્યા નથી થતા તેથી જ સમ્યક્ પ્રકારે ઉપયોગ કરીને બ્યારે આ
વચનો બોલાય છે, તો તે ભાષા પ્રજ્ઞાપની થાય છે એમ સમજવું બેઠીએ ॥ ૧૩ ॥

भाषा विशेषना लोक

शब्दार्थ-(कह ण मंते ! भासज्जाया पणत्ता) हे भगवन् ! भाषाના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ?

જાતમ્ ચતુર્થમસત્યમૃષાભાષાજાતમ્, इत्येतानि भदन्त ! चत्वारि भाषाजातानि भाषमाणः किम-
 राधकः ? विराधकः ? गौतम ! इत्येतानि चत्वारि भाषाजातानि आयुक्तं भाषमाण आराधको
 न विराधकः, तेन परम् असंयतादिरताप्रतिद्वता प्रत्याख्यातपापकर्मा सत्यां भाषां भाषमाणो
 मृषा वा, सत्यमृषा वा, असत्यमृषा वा, भाषां भाषमाणो नो आराधको विराधकः, एतेषां
 खलु भदन्त ! जीवानां सत्यभाषकाणां मृषाभाषकाणां सत्यमृषाभाषकाणाम् असत्यमृषा-

प्रकार कहे हैं ? (गोयमा ! चत्वारि भासज्जाया पणत्ता) हे गौतम ! भाषा के
 चार प्रकार कहे हैं (तं जहा) वे इस प्रकार हैं (सच्चमेगं भासज्जायं) भाषा का
 एक प्रकार सत्य (चित्तिं मोसं भासज्जायं) दूसरा भाषा का प्रकार मृषा है
 (तइयं सच्चामोसं भासज्जायं) तीसरा भाषाप्रकार सत्यामृषा है (चउत्थं अस-
 च्चामोसं भासज्जायं) चौथा भाषा का प्रकार असत्यामृषा है ।

(इच्छेइयाइं मंते ! चत्वारि भासज्जायाइं भासमाणे) इन चार भाषा प्रकारों
 को भाषता हुआ जीव (किं आराहए विराहए ?) क्या आराधक होता है या
 विराधक होता है ? (गोयमा ! इच्छेइयाइं भासज्जायाइं आउत्तं भासमाणे) इन
 भाषा प्रकारों को उपयोगपूर्वक बोलने वाला (आराहए नो विराहए) आराधक
 होता है, विराधक नहीं (तेण परं) उपयोग लगा कर भाषण करने वाले से भिन्न
 (असंजय अविरय-अप्पडिइय-अपच्चक्खायपावकम्मे) असंयमी, अविरत, पाप
 . कर्म का प्रतिघात और प्रत्याघात न करने वाला (सच्चं भासं भासंतो) सत्य-
 भाषा बोलता हुआ (मोसं वा सच्चामोसं वा असच्चामोसं वा भासं भासमाणे
 नो आराहए विराहए) मृषा, सत्यामृषा अथवा असत्यामृषा भाषा भाषता
 हुआ आराधक नहीं, विराधक है

[गोयमा ! चत्वारि भासज्जाया पणत्ता) हे गौतम ! भाषાના ચાર પ્રકાર કહ્યા છે (તં જહા)
 તેઓ આ પ્રકારે છે (સચ્ચમેગં ભાસજ્જાયં) ભાષાને એક પ્રકાર સત્ય (ચિત્તિયં મોસં ભાસ-
 જ્જાયં) બીજો ભાષાનો પ્રકાર મૃષા (તહયં સચ્ચામોસ ભાસજ્જાય) ત્રીજો ભાષાનો પ્રકાર
 સત્યામૃષા છે (ચઉત્થં અસચ્ચામોસં ભાસજ્જાયં) ચોથો ભાષાનો પ્રકાર અસત્યા મૃષા છે
 (इच्छेइयाइं मंते ! चत्वारि भासज्जायाइं भासमाणे) આ ચાર ભાષા પ્રકારોને બોલતો છુપ
 (किं आराहए विराहए ?) શું આરાધક હોય છે અગર વિરાધક હોય છે ? (गोयमा ! इच्छे
 इयाइं भासज्जायाइं आउत्तं भासमाणे) આ ભાષા પ્રકારને ઉપયોગ પૂર્વક બોલનાર (आरा-
 हए, नो विराहए) આરાધક થાય છે, વિરાધક નહીં (तेण परं) ઉપયોગ કરીને ભાષણ કરનારથી
 ભિન્ન (असंजय-अविरय-अप्पडिइय अपच्चक्खायपावकम्मे) અસંયમી અવિરત, પાપ
 કર્મોના પ્રતિઘાત અને પ્રત્યાખ્યાન ન કરનાર (सच्चं भासं भासंतो) સત્ય ભાષા બોલતો
 થકો (मोसं वा सच्चामोसं वा असच्चामोसं वा भासं भासमाणो नो आराहए विराहए)
 મૃષા, સત્યામૃષા, અથવા અસત્યામૃષા ભાષા બોલતો થકો આરાધક નથી, વિરાધક છે

ચ પૂર્વોક્તાનિ પોઢશ્વચનાનિ યથાવસ્થિતવસ્તુપ્રતિપાદનાવસ્થાયાં ન કાલ્પનિકાનિ ભવન્તિ
અતएव यदैतानि सम्यगुपयुज्य वदति तदा सा भाषा प्रज्ञापनी अवसेयेत्यर्थः । सू० १३॥

भाषाविशेषभेदवक्तव्या

મૂલ્ય-કહ ણં મંતે ! માસજાયા પળણત્તા ? ગોયમા ! ચત્તારિ માસ-
જાયા પળણત્તા, તં જહા-સચ્ચમેગં માસજાયં, વિતિયં મોસં માસજાયં,
તઇયં સચ્ચામોસં માસજાયં, ચઉત્થં અસચ્ચામોસં માસજાયં, ઇચ્છેઇયાઈ
મંતે ! ચત્તારિ માસજાયાઈ માસમાણે કિં આરાહતે વિરાહતે ? ગોયમા !
ઇચ્છેઇયાઈ ચત્તારિ માસજાયાઈ આઉત્તં માસમાણે આરાહતે નો વિરા-
હતે, તેણ પરં અસંજય અવિરય અપહિહય અપચ્ચક્ખાયપાવકમ્મે સચ્ચં
માસં માસંતો મોસં વા સચ્ચામોસં વા અસચ્ચામોસં વા માસં માસમાણે
નો આરાહય, વિરાહય, एतेसि णं मंते ! जीवाणं सच्चमासगाणं मोस-
मासगाणं, सच्चामोसमासगाणं असच्चामोसमासगाणं अमासगाण य
कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा वट्ठया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?
गोयमा ! सवत्थोवा जीवा सच्चमासगा, सच्चामोसमासगा असंखेज्ज
गुणा, मोसमासगा असंखेज्जगुणा, असच्चामोसमासगा असंखेज्जगुणा,
अमासगा अणंतगुणा । पणवणाए भगवईए भासापदं समत्तं ॥सू० १४॥

છાયા-કતિ खलु मदन्त ! भाषा जातानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! चत्तारि भाषा जातानि
प्रज्ञप्तानि, तथा-सत्यमेकं भाषा जातम् द्वितीयं मृषा भाषा जातम् तृतीयं सत्यमृषाभाषा
वचन जब वास्तविक वस्तु का प्रतिपादन करते हैं, तब वे मिथ्या नहीं होते ।
अतएव सम्यक् प्रकार से उपयोग लगाकर जब ये वचन धोले जाते हैं, तब वह
भाषा प्रज्ञापनी होती है, ऐसा समझना चाहिए ॥ १३॥

भाषा विशेष के भेद

शब्दार्थ-(कहि णं મંતે માસજાયા પળણત્તા ?) હે ભગવન ! ભાષા કે કિતને

ભાષા મૃષા નથી હોતી એ પ્રકારે ઉપર્યુક્ત સોળ વચન ન્યાયે વસ્તુવિક વસ્તુનું પ્રતિપાદન
કરે છે, ત્યારે તેઓ મિથ્યા નથી થતા તેથી જ સમ્યક્ પ્રકારે ઉપયોગ કરીને ન્યાયે આ
વચનો બોલાય છે, તો તે ભાષા પ્રજ્ઞાપની થાય છે એમ સમજવું જોઈએ ॥ ૧૩ ॥

ભાષા વિશેષના ભેદ

શબ્દાર્થ-(કહ ણ મંતે ! માસજાયા પળણત્તા) હે ભગવન ! ભાષાના કેટલા પ્રકાર કલા છે ?

જાતમ્ ચતુર્યમસત્યમૃષાભાષાજાતમ્, इत्येतानि भदन्त ! चत्वारि भाषाजातानि भाषमाणः किम-
 राधकः ? विराधकः ? गौतम ! इत्येतानि चत्वारि भाषाजातानि आयुक्तं भाषमाण आराधको
 न विराधकः, तेन परम् असंयताविरताप्रतिज्ञता प्रत्याख्यातपापकर्मा सत्यां भाषां भाषमाणो
 मृषा वा, सत्यमृषा वा, असत्यमृषा वा, भाषां भाषमाणो नो आराधको विराधकः, एतेषां
 खलु भदन्त ! जीवानां सत्यभाषकाणां मृषाभाषकाणां सत्यमृषाभाषकाणाम् असत्यमृषा-

પ્રકાર કહે છે ? (ગોયમા ! ચત્તારિ ભાસજ્ઞાયા પળ્ળત્તા) હે ગૌતમ ! ભાષા કે
 ચાર પ્રકાર કહે છે (તં જહા) વે હસ પ્રકાર છે (સચ્ચમેગં ભાસજ્ઞાયં) ભાષા કા
 એક પ્રકાર સત્ય (વિત્તિયં મોસં ભાસજ્ઞાયં) દૂસરા ભાષા કા પ્રકાર મૃષા છે
 (તદ્યં સચ્ચામોસં ભાસજ્ઞાયં) ત્રીસરા ભાષાપ્રકાર સત્યામૃષા છે (ચઉત્થં અસ-
 ચ્ચામોસં ભાસજ્ઞાયં) ચોથા ભાષા કા પ્રકાર અસત્યામૃષા છે ।

(इच्छेद्याहं भन्ते ! चत्वारि भासज्जायाहं भासमाणे) इन चार भाषा प्रकारों
 को भाषता हुआ जीव (किं आराहए विराहए ?) क्या आराधक होता है या
 विराधक होता है ? (गोयमा ! इच्छेद्याहं भासज्जायाहं आउत्तं भासमाणे) इन
 भाषा प्रकारों को उपयोगपूर्वक बोलने वाला (आराहए नो विराहए) आराधक
 होता है, विराधक नहीं (तेण परं) उपयोग लगा कर भाषण करने वाले से भिन्न
 (असंजय अविरय-अप्पडिहय-अपच्चक्खायपावकम्मे) असंयमी, अविरत, पाप
 , कर्म का प्रतिघात और प्रत्याघात न करने वाला (सच्चं भासं भासंतो) सत्य-
 भाषा बोलता हुआ (मोसं वा सच्चामोसं वा असच्चामोसं वा भासं भासमाणे
 नो आराहए विराहए) मृषा, सत्यामृषा अथवा असत्यामृषा भाषा भाषता
 हुआ आराधक नहीं, विराधक है

[૧] ગોયમા ! ચત્તારિ ભાસજ્ઞાયા પળ્ળત્તા) હે ગૌતમ ! ભાષાના ચાર પ્રકાર કહ્યા છે (તં જહા)
 તેઓ આ પ્રકારે છે (સચ્ચમેગં ભાસજ્ઞાયં) ભાષાનો એક પ્રકાર સત્ય (વિત્તિયં મોસં ભાસ-
 જ્ઞાયં) બીજો ભાષાનો પ્રકાર મૃષા (તદ્યં સચ્ચામોસં ભાસજ્ઞાયં) ત્રીજો ભાષાનો પ્રકાર
 સત્યામૃષા છે (ચઉત્થં અસચ્ચામોસં ભાસજ્ઞાયં) ચોથો ભાષાનો પ્રકાર અસત્યા મૃષા છે
 (इच्छेद्याहं भन्ते ! चत्वारि भासज्जायाहं भासमाणे) આ ચાર ભાષા પ્રકારોને બોલતો જીવ
 (किं आराहए विराहए ?) શું આરાધક હોય છે અગર વિરાધક હોય છે ? (गोयमा ! इच्छे-
 द्याहं भासज्जायाहं आउत्तं भासमाणे) આ ભાષા પ્રકારને ઉપયોગ પૂર્વક બોલનાર (आरा-
 हए, नो विराहए) આરાધક થાય છે, વિરાધક નહીં (तेण परं) ઉપયોગ કરીને ભાષણ કરનારથી
 ભિન્ન (असंजय-अविरय-अप्पडिहय अपच्चक्खायपावकम्मे) અસંયમી અવિરત, પાપ
 કર્મને પ્રતિઘાત અને પ્રત્યાઘાત ન કરનાર (सच्चं भासं भासंतो) સત્ય ભાષા બોલતો
 થકો (मोसं वा सच्चामोसं वा असच्चामोसं वा भासं भासमाणो नो आराहए विराहए)
 મૃષા, સત્યામૃષા, અથવા અસત્યામૃષા ભાષા બોલતો થકો આરાધક નથી, વિરાધક છે

માપકાણામ્ અમાપકાણાશ્ચ કતરે કતરેભ્યોઽલ્પા વા, વહુકા વા, તુલ્યા વા, વિશેષાધિકા વા ? ગૌતમ ! સર્વસ્તોકા જીવાઃ સત્યભાષકાઃ, સન્યમૃષા માપકા અસંખ્યેયગુણાઃ, મૃષા-માપકા અસંખ્યેયગુણાઃ, અસત્યમૃષામાપકા અસંખ્યેયગુણાઃ, અમાપકા અનન્તગુણાઃ । પ્રજ્ઞાપનાયાં ભગવત્યાં માપાપદં સમાપ્તમ્ ॥૬૦ ॥૧૪॥

ટીકા-અથ માપાયા એવ પ્રકારાન્તરેણ કિંચિદ્ વૈશિષ્ટ્યં પ્રતિપાદયિતુમાહ-‘કદ્ ણં મંતે ! માસજ્ઞાયા પળ્લંત્તા ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ હે મદન્ત ! કતિ સલ્લ માપા જાતાનિ-માપા પ્રકારાઃ, પ્રજ્ઞતાનિ-નિરૂપિતાનિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ચત્વારિ માસજ્ઞાયા પળ્લંત્તા’ ચત્વારિ માપાજાતાનિ પ્રજ્ઞતાનિ, ‘તં જદ્દા-સચ્ચમેગં માસજ્ઞાયં’ સત્યમેકં-પ્રથમં

(एएसिणं मंते ! जीवाणं सच्चमासगाणं, मोसमासगाणं, सच्चामोसमासगाणं, असच्चामोसमासगाणं, अमासगाण य) हे भगवन् ! इन सत्य भाषकों, मृषाभाषकों, सत्यमृषा भाषकों, असत्यामृषा भाषकों और अभाषक जीवों में (कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा तुल्ला वा, बिसेसाहिया वा ?) कौन किससे अल्प, बहुत तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ? गौयमा ! सव्वत्थोवा जीवा सच्चमासगा) हे गौतम ! सबसे कम जीव सत्यभाषी हैं (सच्चामोसमासगा असंखेज्जगुणा) सत्यामृषाभाषी असंख्यातगुणा हैं (मोसमासगा असंखेज्जगुणा) मृषाभाषी असंख्यातगुणा हैं (असच्चामोसमासगा असंखेज्जगुणा) असत्यामृषाभाषी असंख्यातगुणा हैं (अमासगा अणंतगुणा) अभाषक अनन्तगुणा हैं ।

भाषापद समाप्त

ટીકાર્થ-પ્રકારાન્તર સે ભાષા કે સંબંધ મેં કુછ વિશિષ્ટતા પ્રદર્શિત કરી જાતી છે-

ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈં-હે ભગવન્ ! ભાષા કે પ્રકાર (મેદ) કિતને કહે ગયે હૈં ?

(एएसिण मंते ! जीवाणं सच्चमासगाणं, मोसमासगाणं, सच्चामोसमासगाणं, असच्चामोसमासगाणं, अमासगाण य) हे भगवन् ! असत्यभाषको, मृषाभाषको, सत्यमृषा भाषको, असत्या मृषा भाषको, अने अभाषक एवेमा (कयरे कयरे हिंतो, अप्पा वा बहुया वा तुल्लावा बिसेसाहिया वा ?) केषु केनाथी अल्प, धृष्टा, तुल्य अथवा विशेषाधिके ? (गौयमा ! सव्वत्थोवा जीवा सच्चमासगा) हे गौतम ! यथाथी योछा एव सत्य भाषी छे (सच्चामोसमासगा असंखेज्जगुणा) सत्या मृषा भाषी असंख्यात गण्ठा छे (मोसमासगा असंखेज्जगुणा) मृषा भाषी असंख्यात गण्ठा छे (असच्चामोसमासगा असंखेज्जगुणा) असत्या मृषा भाषी असंख्यातगण्ठा छे (अमासगा अणंतगुणा) अभाषकेएव अनन्त गण्ठा छे.

भाषापद समाप्त

ટીકાર્થ-પ્રકારાન્તરથી ભાષાના સમ્બન્ધમા કૌંઈક વિશિષ્ટતા પ્રદર્શિત કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવાન્ ! ભાષાના પ્રકાર (મેદ) કેટલા કહેલા છે ?

માપાજાતમ્—માપાપ્રકારો વર્તને 'વિનિયં મોસં માસજ્ઞાયં' દ્વિતીયં મૃષાત્મકં માપાજાતમ્ ભવતિ, 'તત્ત્વં સત્ત્વામોસં માસજ્ઞાયં' તૃતીયં સત્યમૃષાત્મકં માપાજાતં ભવતિ, ચતુર્થં અસત્ત્વામોસં માસજ્ઞાયં' ચતુર્થમ્ અસત્યમૃષાત્મકં માપાજાતં ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'ઇચ્છેદ્-યાઈ મંતે ! ચત્તારિ માસજ્ઞાયાઈ માસમાણે કિં આરાહણ, વિરાહણ ?' હે મહન્ત ! इत्येतानि—ઉપર્યુક્તાનિ ચત્તારિ માપાજાતાનિ—માપાપ્રકારાન્ માપમાણો જીવઃ કિમ્ આરાધકો ભવતિ ? કિં વા વિરાધકો ભવતિ ? મગવાનાહ—'ગૌયમા !' હે ગૌતમ ! 'ઇચ્છેદ્-યાઈ ચત્તારિ માસજ્ઞાયાઈ આહત્તં માસમાણે આરાહણ નો વિરાહણ'—इत्येतानि—પૂર્વોક્તાનિ ચત્તારિ માપાજાતાનિ આયુક્તમ્—સમ્યક્પ્રવચનમાલિન્યાદિ રક્ષણપરતયા પ્રવચનોદ્વિદાહરક્ષણાદિ નિમિત્તં શુભલાઘવપર્યાલોચનેન મૃપાપિ માપમાણઃ સાધુજન આરાધકો ભવતિ નો વિરાધકો ભવતિ 'તેણ

મગવાન—હે ગૌતમ ! માપા કે ચાર પ્રકાર કહે ગયે હૈં । વે હસ પ્રકાર હૈં—(૧)સત્ય, યહ માષા કા એક પ્રકાર હૈં । (૨)મૃષા, યહ માષા કા દૂસરા પ્રકાર હૈં । (૩)સત્યામૃષા, યહ માષા કા ત્રીસરા પ્રકાર હૈં । ઓર (૪) અસત્યામૃષા, યહ માષા કા ચૌથા પ્રકાર હૈં ।

ગૌતમ— મગવન ! માષા કે હન ચાર પ્રકારોં સે માષણ કરને વાલા જીવ કયા આરાધક હોતા હૈં યા વિરાધક હોતા હૈં ?

મગવાન—હે ગૌતમ ! માષા કે હન ચાર પ્રકારોં કો જો જીવ સમ્યક્ પ્રકાર સે ઉપયોગ લગાઠર ઘોલતા હૈં, અર્થાત્ હસ વાત કા ધ્યાન રાખકર ઘોલતા હૈં કિ પ્રવચન મેં કિસી પ્રકાર કી મલીનતા ઉત્પન્ન ન હો, પ્રવચન કી નિન્દા ન હો ઓર હન સબસે પ્રવચન કો બચાને કે લિએ ગૌરવ-લાઘવ કા વિચાર કરકે ઘોલતા હૈં, વહ સાધુજન આરાધક હોતા હૈં, વિરાધક નહીં હોતા હૈં । કિન્તુ જો ઉપયોગ લગાકર માષણ કરને વાલે સે મિત્ત હૈં અર્થાત્ જો માનસિક, વાચિક

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! માપાના ચાર પ્રકાર કહેલા છે. તેઓ આ પ્રકારે છે (૧) સત્ય, આ માપાનો એક પ્રકાર છે. (૨) મૃષા, એ માપાનો બીજો પ્રકાર છે. (૩) સત્યામૃષા એ માપાનો ત્રીજો પ્રકાર છે અને (૪) અસત્યા મૃષા એ માપાનો ચોથો પ્રકાર છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! માપાના આ ચાર પ્રકારથી માપણ કરનારા જીવ શુ આરાધક હોય છે, અગર વિરાધક હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્ હે ગૌતમ ! માપાના આ ચાર પ્રકારોને જીવ સમ્યક્ પ્રકારે ઉપયોગ કરીને જોશે છે, અર્થાત્ એ વાતનું ધ્યાન રાખીને જોશે છે કે પ્રવચનમાં કેઈ પ્રકારની મલિનતા ન થાય, પ્રવચનની નિન્દા ન થાય, અને તે બધાથી પ્રવચનને બચાવવાને માટે ગૌરવ-લાઘવનો વિચાર કરીને જોશે છે તે સાધુજન આરાધક થાય છે, વિરાધક નથી થતા. પરન્તુ જે ઉપયોગ લગાડીને માપણ કરનારથી મિત્ત છે અર્થાત્ જે માનસિક, વાચિક તેમજ

માપકાણામ્ અમાપકાણાશ્ચ કતરે કતરેભ્યોઽલ્પા વા, વદ્ધુકા વા, તુલ્યા વા, વિશેષાધિકા વા ? ગૌતમ ! સર્વસ્તોકા જીવાઃ સત્યમાષકાઃ, સન્યમૃષા માષકા અસંખ્યેયગુણાઃ, મૃષા-માષકા અસંખ્યેયગુણાઃ, અસત્યમૃષામાપકા અસંખ્યેયગુણાઃ, અમાપકા અનન્તગુણાઃ । પ્રજ્ઞા-પનાયાં મગવત્યાં માપાપદં સમાપ્તમ્ ॥૬૦ ॥૧૪॥

ટીકા-અથ માપાયા એવ પ્રકારાન્તરેણ કિંચિદ્ વૈશિષ્ટ્યં પ્રતિપાદયિતુમાહ-‘કદ્ મંતે ! માસજ્ઞાયા પળ્લંત્તા ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ હે મદન્ત ! કતિ સલ્લ ભાષા જાતાનિ-ભાષા પ્રકારાઃ, પ્રજ્ઞતાનિ-નિરૂપિતાનિ ? મગવાનાહ-‘ગૌયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ચત્તારિ માસજ્ઞાયા પળ્લંત્તા’ ચત્તારિ ભાષાજાતાનિ પ્રજ્ઞતાનિ, ‘તં જઢા-સચ્ચમેગં માસજ્ઞાયં’ સત્યમેકં-પ્રથમં

(એસિણં મંતે ! જીવાણં સચ્ચમાસગાણં, મોસમાસગાણં, સચ્ચામોસમાસ-ગાણં, અસચ્ચામોસમાસગાણં, અમાસગાણં ચ) હે મગવન્ ! ફન સત્ય ભાષ-કોં, મૃષામાષકોં, સત્યમૃષા માષકોં, અસત્યામૃષા માષકોં ઓર અમાષક જીવોં મેં (કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા, વદ્ધુયા વા તુલ્લા વા, વિસેસાહિયા વા ?) કૌન કિસસે અલ્પ, વદ્ધુત તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હૈં ? ગૌયમા ! સન્વત્થોવા જીવા સચ્ચમાસગા) હે ગૌતમ ! સબસે કમ જીવ સત્યમાષી હૈં (સચ્ચામોસમાસગા અસંખેજ્જગુણા) સત્યામૃષામાષી અસંખ્યાતગુણા હૈં (મોસમાસગા અસંખેજ્જગુણા) મૃષામાષી અસંખ્યાતગુણા હૈં (અસચ્ચામોસમાસગા અસંખેજ્જગુણા) અસત્યા મૃષામાષી અસંખ્યાતગુણા હૈં (અમાસગા અણંતગુણા) અમાષક અનન્તગુણા હૈં ।

માપાપદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ-પ્રકારાન્તર સે ભાષા કે સંબંધ મેં કુછ વિશિષ્ટતા પ્રદર્શિત કી જાતી હૈ-

ગૌતમ સ્વામી પ્રદન કરતે હૈં-હે મગવન્ ! મવા કે પ્રકાર (મેદ) કિતને કહે ગયે હૈં ?

(એસિણ મંતે ! જીવાણં સચ્ચમાસગાણં, મોસમાસગાણં, સચ્ચામોસમાસગાણં અસચ્ચામોસમાસગાણં, અમાસગાણં ચ) હે મગવન્ ! અસત્યમાષકોં, મૃષામાષકોં, સત્યમૃષા માષકોં, અસત્યા મૃષા માષકોં, અને અમાષક ઊવેમા (કયરે કયરે હિંતો, અપ્પા વા વદ્ધુયા વા તુલ્લાવા વિસેસાહિયા વા ?) કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ? (ગૌયમા ! સન્વત્થોવા જીવા સચ્ચમાસગા) હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા ઊવ સત્ય માષી છે (સચ્ચામોસમાસગા અસંખેજ્જગુણા) સત્યા મૃષા માષી અસખ્યાત ગણા છે (મોસમાસગા અસંખેજ્જગુણા) મૃષા માષી અસખ્યાત ગણા છે (અસચ્ચામોસમાસગા અસંખેજ્જગુણા) અસત્યા મૃષા માષી અસખ્યાતગણા છે (અમાસગા અણંતગુણા) અમાષકઊવ અનન્ત ગણા છે.

માપાપદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ-પ્રકારાન્તરથી ભાષાના સમ્બન્ધમા કીધક વિશિષ્ટતા પ્રદર્શિત કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે મગવાન્ ! ભાષાના પ્રકાર (મેદ) કેટલા કહેલા છે ?

ભાષાજાતમ્—ભાષાપ્રકારો વર્તેને 'વિનિયં મોસં માસજ્ઞાયં' દ્વિતીયં મૃષાત્મકં ભાષાજાતમ્ ભવતિ, 'તદયં સત્ત્વામોસં માસજ્ઞાયં' તૃતીયં સત્યમૃષાત્મકં ભાષાજાતં ભવતિ, ચતુર્થયં અસત્ત્વામોસં માસજ્ઞાયં' ચતુર્થમ્ અસત્યમૃષાત્મકં ભાષાજાતં ભવતિ, ગૌતમઃ પૂનઃકલ્પિત—'ઇચ્છેદ્-યાઈ મંતે ! ચત્તારિ માસજ્ઞાયાઈ માસમાણે કિં આરાદ્દય, વિરાદ્દય ?' હે મદન્ત ! इत्येतानि—ઉપર્યુક્તાનિ ચત્તારિ ભાષાજાતાનિ—ભાષાપ્રકારાન્ ભાષમાણો જીવઃ કિમ્ આરાધકો ભવતિ ? કિં વા વિરાધકો ભવતિ ? ભગવાનાહ—'ગૌયમા !' હે ગૌતમ ! 'ઇચ્છેદ્-યાઈ ચત્તારિ માસજ્ઞાયાઈ આદત્તં માસમાણે આરાદ્દય નો વિરાદ્દય'—इत्येतानि—પૂર્વોક્તાનિ ચત્તારિ ભાષાજાતાનિ આયુક્તમ્—સત્યક્ પ્રવચનમાલિન્યાદિ રક્ષણપરતયા પ્રવચનોદ્ઘાટકરક્ષણાદિ નિમિત્તં શુશ્રુણ્ણવપર્યાલોચનેન મૃષાપિ ભાષમાણઃ સાધુજન આરાધકો ભવતિ નો વિરાધકો ભવતિ 'તેણ

—ભગવાન—હે ગૌતમ ! ભાષા કે ચાર પ્રકાર કહે ગયે હૈં । વે હસ પ્રકાર હૈં—(૧)સત્ય, યહ ભાષા કા એક પ્રકાર હૈ । (૨)મૃષા, યહ ભાષા કા દૂસરા પ્રકાર હૈ । (૩)સત્યામૃષા, યહ ભાષા કા ત્રીસરા પ્રકાર હૈ । ઓર (૪)અસત્યામૃષા, યહ ભાષા કા ચૌથા પ્રકાર હૈ ।

ગૌતમ—ભગવન ! ભાષા કે હન ચાર પ્રકારોં સે ભાષણ કરને વાલા જીવ કયા આરાધક હોતા હૈ યા વિરાધક હોતા હૈ ?

ભગવાન—હે ગૌતમ ! ભાષા કે હન ચાર પ્રકારોં કો જો જીવ સમ્યક્ પ્રકાર સે ઉપયોગ લગાઠર ઘોલતા હૈ, અર્થાત્ હસ વાત કા ધ્યાન રાખકર ઘોલતા હૈ કિં પ્રવચન મેં કિસી પ્રકાર કી મલીનતા ઉત્પન્ન ન હો, પ્રવચન કી નિન્દા ન હો ઓર હન સબસે પ્રવચન કો બચાને કે લિયે ગૌરવ-લાઘવ કા વિચાર કરકે ઘોલતા હૈ, વહ સાધુજન આરાધક હોતા હૈ, વિરાધક નહીં હોતા હૈ । કિન્તુ જો ઉપયોગ લગાકર ભાષણ કરને વાલે સે ભિન્ન હૈ અર્થાત્ જો માનસિક, વાચિક

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! ભાષાના ચાર પ્રકાર કહેલા છે. તેઓ આ પ્રકારે છે (૧) સત્ય, આ ભાષાનો એક પ્રકાર છે (૨) મૃષા, એ ભાષાનો બીજો પ્રકાર છે. (૩) સત્યામૃષા એ ભાષાનો ત્રીજો પ્રકાર છે અને (૪) અસત્યા મૃષા એ ભાષાનો ચોથો પ્રકાર છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન ! ભાષાના આ ચાર પ્રકારથી ભાષણ કરનારા જીવ શુ આરાધક હોય છે, અગર વિરાધક હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્ હે ગૌતમ ! ભાષાના આ ચાર પ્રકારોને જીવ સમ્યક્ પ્રકારે ઉપયોગ કરીને બોલે છે, અર્થાત્ એ વાતનું ધ્યાન રાખીને બોલે છે કે પ્રવચનમાં કોઈ પ્રકારની મલિનતા ન થાય, પ્રવચનની નિન્દા ન થાય, અને તે બધાથી પ્રવચનને બચાવવાને માટે ગૌરવ-લાઘવને વિચાર કરીને બોલે છે તે સાધુજન આરાધક થાય છે, વિરાધક નથી થતા. પરન્તુ જે ઉપયોગ લગાડીને ભાષણ કરનારથી ભિન્ન છે અર્થાત્ જે માનસિક, વાચિક તેમજ

પરં અસંજત અવિરય અપહિહત અપચ્ચક્ષાયપાવકમ્મે સચ્ચં માસં માસતો મોસં વા' તેન-
તસ્માદાયુક્તભાષણાત્ પરો-મિશ્રઃ અસંયતઃ-મનો વચનકાયસંયમરહિતઃ, અવિરતઃ પાપાદિ
કર્મતો વિરતિસ્મેતિ વિરતઃ, ન વિરતોઽવિરતઃ-સાવચકર્મણોઽનિવૃત્તઃ, અસ્માદેવ કારણાદ્
નં પ્રતિહત-મિથ્યાદુષ્કૃતદાન પ્રાયશ્ચિત્તાભ્યુપગમાદિના ન વિનાશિતમ્ અતીતમ્, एवं ન પ્રત્યા-
ख्यातं-પુનરકરણતયા પ્રતિબદ્ધ માધિપાપકર્મ યેન સઃ, અપ્રતિહતાપ્રત્યાખ્યાતપાપકર્મૈ સત્યા
માષાં માપમાણો મૃષા વા માષમાણઃ 'સચ્ચામોસં વા અસચ્ચામોસં વા' સત્યમૃષા વા, અસત્ય-
મૃષા વા 'માસં માસમાણે નો આરાદ્ધ, વિરાદ્ધ' માષાં માષમાણો નો આરાધકો ભવતિ
અપિતુ વિરાધક એવ ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'एषसि णं भंते ! जीवाणं सच्चमासगाणं'
હે મદન્ત ! એતેષાં સ્વલ્પ પૂર્વોક્તાનાં જીવાનાં સત્યમાષકાણામ્ 'મોસમાસગાણં' મૃષામાષકાણા-
મ્ 'સચ્ચામોસમાસગાણં' સત્યમૃષામાષકાણામ્ 'અસચ્ચામોસમાસગાણં' અસત્યમૃષામાષકાણા-
મ્ 'અમાસગાણ ય' અમાષકાણાશ્ચ મધ્યે 'કયરે કયરેહિંતો અપ્યા વા, વહુયા વા, તુલ્યા વા,
વિશેષાધિકા વા ?' કતરે કતરેભ્યોઽરૂપા વા, બહુકા વા, તુલ્યા વા, વિશેષાધિકા વા ભવન્તિ ?

एवं कायिक संयम से रहित है, जो पापकर्म से विरत नहीं है अर्थात् पापकर्म
का त्यागी नहीं है, जिसने अपने अतीत कालिक पापों के लिए मिथ्यादुष्कृत
नहीं दिया है, प्रायश्चित्त नहीं किया है और भविष्यत् काल संबंधी पापों का
प्रत्याख्यात नहीं किया है, ऐसा जीव चाहे सत्यभाषा बोले चाहे मिथ्या भाषा
बोले, चाहे सत्यामृषा भाषा बोले, चाहे असत्यामृषा भाषा का प्रयोग करे,
वह आराधक नहीं है, विराधक है ।

गौतमस्वामी-हे भगवान् ! इन सत्यभाषा बोलने वाले, मृषाभाषा बोलने
वाले सत्यमृषा भाषा बोलने वाले असत्यामृषा भाषा बोलने वाले और अमा-
धक अर्थात् भाषा न बोलने वाले जीवों में कौन किससे अल्प है, कौन किससे
बहुत है, कौन किससे तुल्य या विशेषाधिक हैं ?

भगवान्-गौतम ! सब से कम जीव सत्यभाषी हैं, क्यों कि सत्यभाषी
दुर्लभ हैं । सत्यभाषी जीवों से सत्यमृषा (मिश्र) भाषी असंख्यातगुण अधिक

કાયિક સંયમથી રહિત છે, જે પાપકર્મથી વિરત નથી હોતા અર્થાત પાપકર્મના ત્યાગી
નથી, જેણે પોતાના અતીત કાયિક પાપોના માટે મિથ્યા દુષ્કૃત નથી દીધું, પ્રાયશ્ચિત
નથી કર્યું અને ભવિષ્યત્ કાળ સંબંધી પાપોનું પ્રત્યાખ્યાન નથી કર્યું, એવા જીવ
ચાહે સત્ય ભાષા બોલે ચાહે મિથ્યા ભાષા બોલે, ચાહે સત્યમૃષા ભાષા બોલે ચાહે અસ-
ત્યામૃષા ભાષાનો પ્રયોગ કરે, તે આરાધક નથી, વિરાધક છે.

ગૌતમસ્વामी-હે ભગવન્ ! અસત્યભાષા બોલનારા, મૃષાભાષા બોલનારા, સત્યામૃષા
ભાષા બોલનારા, અસત્યા મૃષાભાષા બોલનારા અને અમાધક અર્થાત ભાષા ન બોલનારા
જીવો કોણ કોનાથી અલ્પ છે, કોણ કોનાથી વધુ છે, કોણ કોનાથી તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સવ્વત્થોવા જીવા સચ્ચમાસગા’ સર્વસ્તોકા જીવાઃ સત્ય-
ભાષકા ભવન્તિ સત્યભાષકાણાં દુર્લભતાત્ તેભ્યઃ-‘સચ્ચામોસમાસગા અસંખેજ્જગુણા’ સત્ય-
મૃષાભાષકા અસંખયેયગુણા ભવન્તિ, તેભ્યોઽપિ-‘મોસમાસગા અસંખેજ્જગુણા’ મૃષાભાષકા અસં-
ખયેયગુણા ભવન્તિ, તેભ્યોઽપિ ‘અસચ્ચામોસમાસગા અસંખેજ્જગુણા’ અસંયમૃષાભાષકા અસં-
ખયેયગુણા ભવન્તિ, તેભ્યોઽપિ ‘અમાસગા અણંતગુણા’ અમાપકા અનન્તગુણા ભવન્તિ, અમાપ-
કાણાં સિદ્ધાનામનન્તત્વાદિતિ માવઃ, ઇતિ, ‘પણ્ણવણાપ મગવર્ણે માસાપદં સમત્તં’ પ્રજ્ઞા-
પનાયાં મગવત્યાં ભાષાપદં સમાપ્તમ્ ॥સૂ. ૧૪॥

ઇતિશ્રી વિશ્વવિરૂપાત-જગદ્વલ્લભ-પ્રસિદ્ધવાચરુપશ્વદશભાષાકઠિત-લલિતકલાપાલાપક-
પ્રવિશુદ્ધગદ્યપદ્યાનૈકગ્રન્થનિર્માપક-વાદિમાનમર્દક-શ્રી-શાદુ છત્રપતિકોલ્હાપુર-
રાજપ્રદત્ત-‘જૈનશાસ્ત્રાચાર્ય’-પદવિભૂષિત-કોલ્હાપુરરાજગુરુ-વાલબ્રહ્મચારિ
જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર-પૂજ્યશ્રી-ઘાસીલાલ-વ્રતિવિરચિતાયાં
શ્રી પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રસ્ય પ્રમેયબોધિન્યાખ્યાયાં વ્યાખ્યાયાં
एकादश भाषापदं समाप्तम् ॥११॥

हैं । उनसे मृषाभाषी असंख्यातगुणा अधिक हैं । मृषाभाषियों से असत्यामृषा
भाषी असंख्यातगुणा अधिक हैं और असत्यामृषाभाषियों से अभाषक जीव
अनन्त हैं, क्यों कि सिद्ध और एकेन्द्रिय जीव अनन्तगुणा हैं और वे सभी
अभाषक हैं ।

श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवकर पूज्यश्री घासीलाल व्रतिविरचित
प्रज्ञापना सूत्र की प्रमेयबोधिनि व्याख्या में
ग्यारहवां भाषापद समाप्त ॥११॥

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અધાથી ઓછા છવ સત્યભાષી છે કેમકે સત્યભાષી દુર્લભ
છે. સત્યભાષી છવેથી સત્યા મૃષા (મિશ્ર) ભાષી અસંખ્યાત ગણા અધિક છે. તેમનાથી
મૃષા ભાષી અસંખ્યાત ગણા અધિક છે મૃષા ભાષિયેથી અસત્યામૃષા ભાષી અસંખ્યાત
ગણા અધિક છે. અને અસત્યા મૃષા ભાષિયેથી અભાષક છવ અનન્ત છે કેમકે સિદ્ધ
અને એકેન્દ્રિય છવ અનન્ત ગણા છે અને તેઓ અધા અભાષક છે.

શ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલ વ્રતિ વિરચિત
પ્રજ્ઞાપના સૂત્રની પ્રમેયબોધિની વ્યાખ્યાનું
અગિયારમું ભાષા પદ સમાપ્ત ॥ ૧૧ ॥

अथ द्वादशं पदं प्रारभ्यते-

शरीरप्रकारवक्तव्यता

मूलम्—कइ णं भंते ! सरीरा पण्णत्ता ? गोयमा ! पंच सरीरा पण्णत्ता, तं जहा—ओरालिए, वेउव्विए, आहारए, तेयए, कम्मए, नेरइयाणं भंते ! कइ सरीरया पण्णत्ता ? गोयमा ! तओ सरीरया पण्णत्ता, तं जहा—वेउव्विए, तेयए, कम्मए, एवं असुरकुमाराण वि जाव थणियकुमाराणं, पुढविकाइयाणं भंते ! कइ सरीरया पण्णत्ता ? गोयमा ! तओ सरीरया पण्णत्ता, तं जहा—ओरालिए, तेयए, कम्मए, एवं वाउकाइयवज्जं जाव चउरिंदियाणं, वाउकाइयाणं भंते ! कइ सरीरया पण्णत्ता ? गोयमा ! चत्तारि सरीरया पण्णत्ता, तं जहा—ओरालिए, वेउव्विए, तेयए, कम्मए एवं पंचिदियतिरिक्खजोणियाण वि, मणुस्साणं भंते ! कइ सरीरया पण्णत्ता ? गोयमा ! पंचसरीरया पण्णत्ता, तं जहा—ओरालिए, वेउव्विए, आहारए, तेयए, कम्मए, वाणभंतरजोइसियवेमाणियाणं जहा—नारगाणं । सू० १॥

छाया—कति खलु मदन्त ! शरीराणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! पञ्च शरीराणि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—औदारिकम्, वैक्रियम्, आहारकम्, तैजसं कर्मणम्, नैरयिकाणां मदन्त ! कति शरीरकाणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! त्रीणि शरीरकाणि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—वैक्रियं तैजसं कर्मणम्,

बाहहवां शरीर पद

शरीर के प्रकार

शब्दार्थ—(कइ णं भंते ! सरीरा पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! शरीर कितने प्रकार के कहे हैं ? (गोयमा ! पंच सरीरा पण्णत्ता) हे गौतम ! पांच शरीर कहे हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (ओरालिए) औदारिक (वेउव्विए) वैक्रिय (आहारए) आहारक (तेयए) तैजस (कम्मए) कर्मण ।

आरभुं शरीर पद—शरीरना प्रकार

शब्दार्थ—(कइ णं भंते ! सरीरा पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! शरीर के कितने प्रकार के हैं ? (गोयमा ! पंच सरीरा पण्णत्ता) हे गौतम ! पांच प्रकारना शरीर कहे हैं (तं जहा) तेओ आ प्रकारे (ओरालिए) औदारिक (वेउव्विए) वैक्रिय (आहारए) आहारक (तेयए) तैजस (कम्मए) कर्मण

एवम् असुरकुमाराणामपि यावत्स्तनितकुमाराणाम्, पृथिवीकायिकानां भदन्त ! कति शरीरकाणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! त्रीणि शरीरकाणि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा-औदारिकम्, तैजसम्, कर्मणम्, एवं वायुकायिकवर्जं यावत्-चतुरिन्द्रियाणां, वायुकायिकानां भदन्त ! कति शरीरकाणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! चत्वारि शरीरकाणि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा-औदारिकम्, वैक्रियम्, तैजसं, कर्मणम्, एवं पञ्चेन्द्रियतिर्यग्भोनिकानामपि, मनुष्याणां भदन्त ! कति शरीरकाणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम !

(नेरइयाणं भंते ! कह सरीरया पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! नारकों के कितने शरीर कहे हैं ? (गोयमा ! तओ सरीरया पण्णत्ता) हे गौतम ! तीन शरीर कहे हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (वेउव्विए, तेयए, कम्मए) वैक्रिय, तैजस, कर्मण (एवं असुरकुमाराण वि जाव थणियकुमारार्ण) इसी प्रकार असुर कुमारों के यावत् स्तनित कुमारों के

(पुढविकाइयाणं भंते ! कह सरीरया पण्णत्ता) हे भगवन् ! पृथ्वीकाइकों के कितने शरीर कहे गए हैं ? (गोयमा ! तओ सरीरया पण्णत्ता) हे गौतम ! तीन शरीर कहे हैं (तं जहा ओरालिए, तेयए, कम्मए) वे इस प्रकार-औदारिक तैजस, कर्मण (एवं वाउकाइयवज्जं जाव चउरिंदियाणं) इसी प्रकार वायुकायिकों को छोड़कर यावत् चौडिन्द्रियों तक (वाउकाइयाणं भंते ! कह सरीरया पण्णत्ता) भगवन् ! वायुकायिकों के कितने शरीर कहे हैं ? (गोयमा ! चत्तारि सरीरया पण्णत्ता) हे गौतम ! चार शरीर कहे हैं (तं जहा-ओरालिए, वेउव्विए, तेयए, कम्मए) औदारिक, वैक्रिय, तैजस, कर्मण (एवं पंचिंदियतिरिक्खजोणि-याणवि) इसी प्रकार पंचेन्द्रिय तिर्यच्चों के भी (मणुस्साणं भंते ! कह सरीरया

(नेरइयाणं भंते ! कह सरीरया पण्णत्ता) हे भगवन् ! नारकोना डेट्ठां शरीर कइया छे (गोयमा ! तओ सरीरया पण्णत्ता) हे गौतम ! तथु शरीर कइया छे (तं जहा) तेओ आ प्रकारे (वेउव्विए, तेयए, कम्मए) वैक्रिय, तैजस, कर्मण (एवं असुरकुमाराण वि जाव थणिय कुमाराणं) ओ प्रकारे असुरकुमारोना यावत् स्तनित कुमारो सुधी

(पुढविकाइयाणं भंते ! कह सरीरया पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! पृथ्वीक यिकोना डेट्ठां शरीर कइया छे ? (गोयमा ! तओ सरीरया पण्णत्ता) हे गौतम ! तथु शरीर कइया छे (तं जहा) तेओ आ प्रकारे (ओरालिए, तेयए, कम्मए) औदारिक, तैजस, कर्मण (एवं वाउकाइयवज्जं जाव चउरिंदियाणं) ओ प्रकारे वायुकायिको निवाय यावत् चतुरिन्द्रियो, सुधी (वाउकाइयाणं भंते ! कह सरीरया पण्णत्ता) हे भगवन् ! वायुकायिकोना डेट्ठां शरीर कइया छे ? (गोयमा ! चत्तारि सरीरया पण्णत्ता) हे गौतम ! चार शरीर कइया छे (तं जहा ओरालिए, वेउव्विए, तेयए, कम्मए) ओ आ प्रकारे-औदारिक, वैक्रिय, तैजस, कर्मण (एवं पंचिंदियतिरिक्खजोणि-याण वि) ओ प्रकारे पंचेन्द्रिय तिर्यच्चोना तथु (मणुस्साणं भंते ! कह सरीरया पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! मणुसोना डेट्ठां शरीर कइया छे (गोयमा ! पंच

પચ્ચ શરીરકાણિ પ્રજ્ઞાનિ, તથા-ઔદારિકમ્, વૈક્રિયમ્, આહારકમ્, તૈજસમ્, કાર્મણમ્, જ્ઞાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકાનાં યથા નારકાણામ્ ॥૬૦ ॥૧॥

ટીકા-પૂર્વોક્તરીત્યા એકાદશં પદં પ્રરૂપ્ય અથ દ્વાદશં પદં પ્રરૂપયિતુ મારમતે-તત્ર પૂર્વપદે જીવાનાં સત્યમૃષાદિ ભાષાયાઃ વિભાગઃ પ્રતિપાદિતઃ, ભાષાયાશ્ચ શરીરાધીનત્વં વર્તતે 'શરીર-પ્રભવા ભાષા' इत्यत्रैव तथोक्तेः, તત્ર શરીરપ્રસ્તાવા તત્પ્રમેદાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ-'કદ્ ગં મંતે ! સરીરા પળ્ણત્તા ?' ગૌતમઃ પૂચ્છતિ-હે મદન્ત ! કતિ-કિયન્તિ સ્વલ્લ શરીરાણિ પ્રજ્ઞાનિ-પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ ઉત્પત્તિસમયાદારમ્ય પ્રતિસમયં શીર્યન્તે સ્ત્રીયન્તે इति शरीराणि ? મગવા-માહ-'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'પંચ સરીરા પળ્ણત્તા' પચ્ચ શરીરાણિ પ્રજ્ઞાનિ 'તં જહા-ઓરા-પળ્ણત્તા ?' હે મગવન્ ! મનુષ્યોં કે કિતને શરીર કહે છે ? (ગોયમા ! પંચ સરી-રયા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! પાંચ શરીર કહે છે (તં જહા-ઓરાલિય, વેઝલ્લિય, આહારય, તેયય, કમ્મય) એ હસ પ્રકાર-ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક તૈજસ (વાળમંતર જોહસિય વેમાણિયાળં જહા નેરહયાળં) જ્ઞાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિક દેવોં કે શરીર નારકોં કે સમાન ।

ટીકાર્થ-પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે ગ્યારહવેં પદ કા પ્રરૂપણા કરકે અથ બારહવેં પદ કી પ્રરૂપણા પ્રારંભ કી જાતી હૈ । ગ્યારહવેં પદ મેં જીવોં કી સત્ય અસત્ય આદિ ભાષા કી પ્રરૂપણા કી ગઈ હૈ, કિન્તુ ભાષા શરીર કે અધીન હોતી હૈ । કહા મી હૈ-'શરીરપ્રભવા ભાષા' અર્થાત્ ભાષા કા ઉદ્ભવ શરીર સે હોતા હૈ, યહ કથન પિછલે પદ મેં હી કિયા ગયા હૈ । અતઃ શરીર કે પ્રસંગ કો લેકર ઉસકે સેદોં કા નિરૂપણ કરતે હૈ-

ગૌતમસ્વામી પૂછતે હૈ-મગવન્ ! શરીર કિતને કહે ગય હૈ ? ઉત્પત્તિ કે સમય સે લગાતાર પ્રતિક્ષણ જો શીર્ણ અર્થાત્ જર્જરિત હોતે રહતે હૈ, ઉન્હે શરીર કહતે હૈ ।

સરીરયા પળ્ણત્તા) ગૌતમ । પાચ શરીર કદ્યાં છે (તં જહા-ઓરાલિય, વેઝલ્લિય, આહારય, તેયય-કમ્મય) તેઓ આ રીતે-ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ, કાર્મણ (વાળમંતર જોહસિયવેમાણિયાળં જહા નેરહયાળં) વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક, અને વૈમાનિક દેવોના શરીર નારકોના સમાન સમજવા.

ટીકાર્થ-પૂર્વોક્ત પ્રકારે અગીયારમા પદની પ્રરૂપણા કરીને હવે બારમા પદની પ્રરૂપણાનો પ્રારંભ કરાય છે અગિયારમા પદમા જીવોની સત્ય અસત્ય આદિ ભાષાની પ્રરૂપણા કરાઈ કિન્તુ ભાષા શરીરને આધીન હોય છે કહ્યું પણ છે-'શરીર પ્રભવા ભાષા' અર્થાત્ ભાષાનો ઉદ્ભવ શરીરથી થાય છે, એ કથન પાછલા પદમા જ કરાયેલું છે તેથી જ શરીરનો પ્રસંગ લઈને તેમના સેદોની પ્રરૂપણા કરે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પૂછે છે-હે મગવન્ ! શરીર કેટલા કદ્યા છે ? ઉત્પત્તિના સમયથી શરૂ કરીને પ્રતિક્ષણ જે શીર્ણ અર્થાત્ જર્જરિત થતા રહે છે, તે શરીર છે

લિષ્ટ, વેડવિષ્ટ, આહારણ, તેયણ, કમ્મણ' તથા—ઔદારિકમ્, વૈક્રિયમ્, આહારકમ્, તૈજસમ્, કાર્મણમ્, તત્ર ઉદારમ્—પ્રધાનં તદેવ ઔદારિકમ્, પ્રધાનત્વજ્ઞાસ્ય જિનેન્દ્રગણધરાપેક્ષયા બોધ્યમ્, તદ્વિભક્ત્યાનુત્તરદેવશરીરસ્યાપિ અનન્તગુણહીનત્વાત્, અથવા ઉદારમ્—વિસ્તારવત્, વિસ્તારવત્તા ચાસ્યાવસ્થિતસ્વભાવસ્ય સાતિરેકયોજનસદ્સમાનત્વાત્, વૈક્રિયસ્યાપિ પ્તાવદવસ્થિતપ્રમાણત્વાનુપલમ્ભાત્, ઉત્કર્ષેણાપિ અવસ્થિતપ્રમાણસ્ય વૈક્રિયસ્ય પञ्ચધનુઃશતપ્રમાણત્વાત્, તદપિ તાવત્પ્રમાણં વૈક્રિયં શરીરમધઃ સપ્તમ્યામેવ નારકપૃથિવ્યામુપલભ્યતે નાન્યત્ર, ઉત્તરવૈક્રિયસ્ય યોજનલક્ષપ્રમાણત્વેऽપિ આભવવર્તિતાભાવેન ન તદવસ્થિતત્ત્વમ્ અતસ્તદપેક્ષયા વક્તુમશક્યત્વાત્, તથા ચોક્તમ્—

‘ઓરાલં નામ વિથરાલ વિસાલં તિજં મણિયં હોઢ્ ।

કહં ? સાહરેગ જોયણસદ્સમવદ્વિયપ્પમાણમોરાલિયં ॥

મગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં—ગૌતમ ! શરીર પાંચ કહે ગણે હૈં । વે હસ માંતિ હૈં—(૧) ઔદારિક (૨) વૈક્રિયક (૩) આહારક (૪) તૈજસ ઓર (૫) કાર્મણ । ઉદાર અર્થાત્ પ્રધાન શરીર કો ઔદારિક કહતે હૈં । ઔદારિક શરીર કી પ્રધાનતા તીર્થકરોં ઓર ગણધરોં કી અપેક્ષા સમજ્ઞની ચાહિયે । ડનકે અતિરિક્ત અનુત્તર દેવોં કા મી શરીર અનન્તગુણહીન હોતા હૈ । અથવા ઉદાર કા અર્થ હૈ વિસ્તાર વાન્ । ઔદારિક શરીર વિસ્તારવાન્ હસ કારણ કહલાતા હૈ કિ વહ સ્થાયી રૂપ સે અતિરેક ઇક હજાર યોજન પ્રમાણ કા હોતા હૈ । વૈક્રિય શરીર કા મી હ્તના અવસ્થિત પ્રમાણ નહીં હોતા, ડસકા અધિક સે અધિક અવસ્થિત પ્રમાણ પાંચ સૌ ઘનુષ કા હી હોતા હૈ । યહ મી સિર્ફ સાતવીં નરકભૂમિ કે નારકોં મેં હી પાયા જાતા હૈ અન્યત્ર નહીં । યદ્યપિ ઉત્તર વૈક્રિય શરીર ઇક લાખ યોજન તક કા હોતા હૈ, પરન્તુ વહ મવપર્યંત સ્થાયી નહીં હોને કે કારણ અવસ્થિત નહીં હોતા ।

શ્રી મગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! શરીર પાંચ કહેલા છે. તે આ રીતે છે (૧) ઔદારિક (૨) વૈક્રિયક (૩) આહારક (૪) તૈજસ અને (૫) કાર્મણ ઉદાર અર્થાત્ પ્રધાન શરીરને ઔદારિક કહે છે ઔદારિક શરીરની પ્રધાનતા તીર્થકરો અને ગણધરોની અપેક્ષાએ સમજવી જોઈએ. તેના સિવાય અનુત્તર દેવોના પણ શરીર અનન્તગુણહીન હોય છે. અથવા ઉદારનો અર્થ છે વિસ્તારવાન્ ઔદારિક શરીર વિસ્તારવાન્ એ કારણે કહેવાય છે કે તે સ્થાયી રૂપથી સાતિરેક એક હજાર યોજન પ્રમાણ સુધીના હોય છે. વૈક્રિય શરીરનું પણ એટલું અવસ્થિત પ્રમાણ નથી હોતું. તેનું વધારેમાં વધારે અવસ્થિત પ્રમાણ પાંચસો ધનુષનું જ હોય છે. એ પણ કેવળ સાતમી નરક ભૂમિના નારકોમાં જ મળી આવે છે, બીજે નહીં, જો કે ઉત્તર વૈક્રિય શરીર એક લાખ યોજન સુધીના હોય છે, પરન્તુ તે ભવપર્યંત સ્થાયી ન હોવાના કારણે અવસ્થિત નથી હોતાં. અહીં તેની અપેક્ષાએ કયન નથી કરાયું. કહ્યું પણ છે કે—ઉદાર વિસ્તારવાન્ ને કહે છે—અર્થાત્

અક્ષ મેદહ મેત્તં નત્થિત્તિ, વિઉવિદ્યં હોજ્જા,

તંતુ અણવદ્વિયપ્પમાણં સાહરેગં જોયણસહસ્સં વણપ્પર્યાણં' इति,

उदारं नाम विस्तारम्, विशालमिति यद् भणितं भवति कथम्? सातिरेकयोजनसहस्रमवस्थितप्रमाणमौदारिकम्, अन्यो देह एतादृशो नास्ति इति, अथवा-मोक्षप्राप्तिहेतुत्वादुदारं प्रधानं बोध्यम् । वैक्रियं भवेत् तत्तु अनवस्थितप्रमाणम्, अवस्थितं पुनः पञ्चधनुः क्षतानि अधः सप्तम्याम्, इदं पुनरवस्थितप्रमाणं सातिरेकं योजनसहस्रं वनस्पतीनाम्' इति, अथवा उदारम्-स्वसमयपरिमाणया मांसास्थिस्नायुमज्जादि संबद्धम्, उदारमेवौदारिकमिति स्वार्थिकः सर्वत्र इवक् प्रत्ययो बोध्यः १ एवम्-विशिष्टा-विलक्षणा, विविधा वा क्रिया विक्रिया तस्यां भवं वैक्रियम्, तथाचोक्तम्-‘विविहा विसिद्धा वा किरिया तीए उ जं भवंतमिह । वेउव्वियंतयं पुण नारगदेवाणपगईए’ । १। विविधा विशिष्टा वा क्रिया

यहां उसकी अपेक्षा से कथन नहीं किया गया है । कहा भी है-‘उदार विस्तारवान् को कहते हैं-अर्थात् जो विशाल हो किन्तु यह कैसे ? इसका उत्तर यह है कि औदारिक शरीर कुछ अधिक एक हजार योजन अवस्थित प्रमाण वाला होता है अन्य किसी भी शरीर का प्रमाण इतना नहीं होता । वैक्रिय इतना बड़ा हो सकता है किन्तु उसका वह प्रमाण अनवस्थित होता है । अर्थात् भवपर्यंत कायम नहीं रहता । उसका अवस्थित प्रमाण तो सातवीं पृथ्वी में पांच सौ धनुष का है । किन्तु वनस्पतिकायिकों के औदारिक शरीर का एक हजार योजन का प्रमाण भवपर्यंत अवस्थित रहता है ।’

अथवा ऊपर स्वसिद्धान्त को परिभाषा के अनुसार उदार का अर्थ है-मांस अस्थि, स्नायु एवं मज्जा आदि से सम्बद्ध । उदार ही औदारिक कहलाता है । सर्वत्र स्वार्थ में ‘इक्’ प्रत्यय होकर औदारिक शब्द निष्पन्न हुआ है ।

विशिष्ट विलक्षण, अथवा विविध क्रिया विक्रिया है और उसमें होने

જે વિશાલ હોય પણ એ કેવી રીતે ? તેનો ઉત્તર એ છે કે, ઔદારિક શરીર કાંઈક અધિક એક હજાર યોજન અવસ્થિત પ્રમાણવાળા હોય છે. અન્ય કોઈ પણ શરીરનું પ્રમાણ એટલું નથી હોતું વૈક્રિય એટલા મોટા હોઈ શકે છે કિન્તુ તેનું તે પ્રમાણ અનવસ્થિત હોય છે અર્થાત્ ભવપર્યન્તે કાયમ નથી રહેતું અવસ્થિત પ્રમાણ તો સાતમી પૃથ્વીમાં પાંચસો ધનુષનું છે કિન્તુ વનસ્પતિ કાયિકોના ઔદારિક શરીરનું એક હજાર યોજનનું પ્રમાણ ભવપર્યન્તે અવસ્થિત રહે છે.

અથવા સ્વસિદ્ધાન્તની પરિભાષાના અનુસાર ઉદારનો અર્થ છે-માંસ, અસ્થિ, સ્નાયુ તેમજ મજ્જા આદિથી સમ્બદ્ધ ઉદાર જ ઔદારિક કહેવાય છે. સર્વત્ર સ્વાર્થમાં ‘इक्’ પ્રત્યય થઈને ઔદારિક શબ્દ નિષ્પન્ન થયેલ છે.

વિશિષ્ટ વલક્ષણ અથવા વિવિધ ક્રિયા વિક્રિયા છે અને તેમા થનાર શરીર વૈક્રિય

તસ્યાં તુ યદ્ભવં તદિદ્ વૈક્રિયં તત્પુનર્નરુદેવાનાં પ્રકૃત્યા ।૧। ઇતિ, વૈકૃત્તિકમિતિ વા શબ્દસ્વરૂપમ્ તત્ર ત્રિકૃર્વર્ણાર્થસાદૃ વિકૃર્વર્ણાતોઃ ત્રિકૃર્વર્ણં ઇતિ ભાવે ઘઙ્ પ્રત્યયે સતિ રૂપમ્ તસ્ય વિવિધા ક્રિયા ઇત્યર્થઃ, તેન નિર્વૃત્તં-‘નિષ્પન્નમિતિ વૈકૃત્તિકમિતિ ૨, એવમ્-ચતુર્દશ પૂર્વવિદા કાર્યોત્પાદેલવિધિ સામર્થ્યેન યદા હ્રિયતે નિષ્પાદ્યતે તદાશરકમિત્યુચ્યતે ૩, તથા તેજસો વિકાર સ્તૈજસમિતિ ૪, एवं कर्मणो जातं कार्यजं कर्मणं वेति ૫, તત્રૌદારિકાદૃ વૈક્રિયસ્ય પ્રદેશસૂક્ષ્મત્વમવસેયમ્ । વૈક્રિયાદપિ આહારકમ્ય, આહારકાદપિ તૈજસસ્ય, તૈજસાદપિ કાર્મણસ્ય પ્રદેશસૂક્ષ્મત્વં વર્તતે, एवं वर्गणासु औदारिकाद् वैक्रियस्य प्रदेशवाहुल्यम् વૈક્રિયાદપિ આહારકસ્ય, આહારકાદપિ તૈજસસ્ય, તૈજસાદાપે કાર્મણસ્ય વર્ગણાપેક્ષયા પ્રદેશ-

વાલા શરીર વૈક્રિય કહલાતા હૈ । કહા મી હૈ- વિવિધા અથવા વિશિષ્ટા ક્રિયા વિક્રિયા કહલાતી હૈ, उसमें जो हो वह वैक्रिय शरीर । यह वैक्रिय शरीर स्वभावतः नारकों और देवों का होता है । अथवा ‘वेजव्विय’ का संस्कृत रूप में वैकृत्तिक समझना चाहिए । त्रिकृर्वर्णा अर्थ वाले त्रिकृर्वर्ण धातु से भाव अर्थ में घञ् प्रत्यय होकर वैकृत्तिक रूप बनता है । तात्पर्य यह है कि विविध क्रियाओं से निष्पन्न शरीर वैकृत्तिक कहलाना है ।

चौदह पूर्वों के धारक मुनि के द्वारा प्रयोजन होने पर जिस शरीर का निष्पादन किया जाता है,, वह आहारक शरीर है । तथा जो तेज का विकार हो सो तैजस । इस प्रकार जो शरीर कर्म से उत्पन्न हो वह कर्मज या कर्मण शरीर कहलाता है ।

इन पांचो शरीरों में से औदारिक शरीर की अपेक्षा वैक्रिय के, वैक्रिय की अपेक्षा आहारक के, आहारक की अपेक्षा तैजस के तैजस को अपेक्षा कर्मण शरीर के प्रदेस अधिक होते हैं, फिर भी ये शरीर उत्तरोत्तर सूक्ष्म होते हैं ।

કહેવાય છે. કહ્યું પણ છે-વિવિધા અથવા વિશિષ્ટા ક્રિયા વિક્રિયા કહેવાય છે, તેમા જે હોય તે વૈક્રિય શરીર. આ વૈક્રિય શરીર સ્વભાવત નારકો અને દેવોના હોય છે. અથવા ‘વેજવ્વિય’ નું સંસ્કૃત રૂપ ‘વૈકૃત્તિક’ સમજવું જોઈએ. ત્રિકૃર્વર્ણા અર્થવાળા ‘ત્રિકૃર્વ’ ધાતુથી ભાવ અર્થમાં ‘ઘઙ્’ પ્રત્યય થઈને વૈકૃત્તિક રૂપ બને છે. તાત્પર્ય એ છે કે વિવિધ ક્રિયાઓથી નિષ્પન્ન શરીર વૈકૃત્તિક કહેવાય છે.

ચૌદ પૂર્વોના ધારક મુનિ દ્વારા પ્રયોજન હોતા જે શરીરનું નિષ્પાદન કરાય છે, તે આહારક છે. તથા જે તેજનો વિકાર હોય તે તૈજસ. એ પ્રકારે જે શરીર કર્મથી ઉત્પન્ન થાય તે કર્મ જ અગર કર્મણ શરીર કહેવાય છે.

આ પાંચે શરીરોમાથી ઔદારિક શરીરની અપેક્ષાએ વૈક્રિયના વૈક્રિયની અપેક્ષાએ આહારકના આહારકની અપેક્ષાએ તૈજસના અને તૈજસની અપેક્ષાએ કર્મણ શરીરના પ્રદેશ અધિક હોય છે. પછી પાછાં એ શરીરો ઉત્તરોત્તર સૂક્ષ્મ બને છે. એજ પ્રકારે વર્ગણા-

બાહુલ્યં વર્તતે इत्येवं वैशिष्ट्यं प्रतिपादयितुं सुपर्युક્તરીत्या औदारिकादीनां शरीराणामुप-
न्यासः कृतः, अथ नैरयिकादीनां मुक्तपञ्चशरीरेष्वेव यथायोग्यं शरीरं भवतीति प्ररूपयितुं
माह—‘नैरइया णं मंते ! कइ सरीरया पणत्ता ?’ गौतमः पृच्छति—हे भदन्त ! नैरयिकाणां
कति शरीराणि भवन्ति ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘तओ सरीरया पणत्ता’ नैर-
यिकाणां त्रीणि शरीराणि प्रज्ञप्तानि, ‘तं जहा—वेउन्विए, तेयए, कम्मए’ वैक्रियं, तैजसम्,
कर्मणञ्च, ‘एवं असुरकुमाराणवि जाव यणियकुमाराणं’ एवम्—नैरयिकाणामिव असुरकुमारा-
णामपि वैक्रियं तैजसं कर्मणमित्येतत् त्रितयमेव शरीरं भवति, यावत्—नागकुमाराणां सुवर्ण-
कुमाराणाम् अग्निकुमाराणां विद्युत्कुमाराणाम् उदधिकुमाराणां द्वीपकुमाराणां दिक्कुमाराणां
पवनकुमाराणां स्तनितकुमाराणामपि उपर्युक्ता ग्रीण्येव शरीराणि भवन्तीति भावः, गौतमः

इसी प्रकार वर्गणाओं में औदारिक वर्गणा की अपेक्षा वैक्रिय वर्गणा में प्रदेशों
की बहुलता होती है, वैक्रिय वर्गणा की अपेक्षा आहारक वर्गणा में, आहा-
रक वर्गणा की अपेक्षा तैजस वर्गणा में, तैजस की अपेक्षा कर्मण वर्गणा में
प्रदेशों की बहुलता होती है। इस प्रकार की विशिष्टता का प्रतिपादन करने
के लिए उपर्युक्त क्रम से औदारिक आदि शरीरों का उन्व्यास किया गया है।

नारक आदि जीवों के इन पाँच शरीरों में से ही यथायोग्य शरीर होते
हैं, यह प्ररूपणा करने लिए कहते हैं—

गौतम—भगवन् ! नारकों के कितने शरीर होते हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! नारकों के तीन शरीर कहे गए हैं, वे इस प्रकार हैं—
वैक्रिय, तैजस और कर्मण। इसी प्रकार असुरकुमारों के भी यही तीन
शरीर पाए जाते हैं, यावत्—नागकुमारों, सुवर्ण कुमारों, अग्नि कुमारों, विद्यु-
त्कुमारों, उदधि कुमारों, द्वीप कुमारों, दिक्कुमारों, पवन कुमारों और स्तनित
कुमारों के भी उपर्युक्त तीन शरीर ही होते हैं।

ઓમા ઔદારિક વર્ગણાની અપેક્ષાએ વૈક્રિય વર્ગણામાં પ્રદેશોની બહુલતા હોય છે, વૈક્રિય
વર્ગણાની અપેક્ષાએ આહારક વર્ગણામાં પ્રદેશોની બહુલતા હોય છે આ પ્રકારની વિશેષ
તાણુ પ્રતિપાદન કરવાને માટે, ઉપર્યુક્ત ક્રમથી ઔદારિક આદિ શરીરોમાં ઉપન્યાસ કરેલ છે
નારક આદિ જીવોના આ પાંચ શરીરોમાંથી જ યથાયોગ્ય શરીર થાય છે. એ
પ્રરૂપણા કરવાને માટે કહે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! નારકોના કેટલા શરીર હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! નારકોના ત્રણ શરીર કહેલા છે, તે આ પ્રકારે—વૈક્રિય,
તૈજસ, અને કાર્મણ એજ પ્રકારે અસુરકુમારોના પણ આજ ત્રણ શરીર મળી આવે છે.
યાવત્ નાગકુમારો, સુવર્ણકુમારો, અગ્નિકુમારો, વિદ્યુત્કુમારો, ઉદધિકુમારો, દ્વીપકુમારો,
દિક્કુમારો, પવનકુમારો અને સ્તનિતકુમારોના પણ ઉપર્યુક્ત ત્રણ શરીરો જ હોય છે.

पृच्छति—‘पृथ्वीकाइयाणं भंते ! कइ सरीरया पणत्ता ?’ हे भदन्त ! पृथिवीकायिकानां कति शरीराणि प्रज्ञप्तानि ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘तओ सरीरया पणत्ता’ पृथिवी कायिकानां त्रीणि शरीराणि प्रज्ञप्तानि ‘तं जहा—ओरालिए तेयए कम्मए’ तद्यथा—औदारिकम् तैजसम् कर्मणश्च, ‘एवं वाउकाइयवज्जं जाव चउरिंदियाणं’ एवम्—पृथिवीकायिकानामिव वायुकायिकवर्जम्—वायुकायिकान् वर्जयित्वा यावत्—अप्कायिकानां तेजस्कायिकानां वनस्पति कायिकानां द्वीन्द्रियाणां त्रीन्द्रियाणां चतुरिन्द्रियाणाञ्चापि औदारिकं तैजसं कर्मणमित्येतानि त्रीण्येव शरीराणि भवन्तीत्यर्थः, गौतमः पृच्छति—‘वाउकाइयाणं भंते ! कइ सरीरया पणत्ता?’ हे भदन्त ! वायुकायिकानां कतिशरीराणि प्रज्ञप्तानि ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘चत्तारि सरीरया पणत्ता’ वायुकायिकानां चत्वारि शरीरकाणि प्रज्ञप्तानि ‘तं जहा—ओरालिए वेउव्विए तेयए कम्मए’ तद्यथा—औदारिकं वैक्रियं तैजसं कर्मणश्च ‘एवं पंचिदियतिरिक्ख-जोणियाण वि’ एवम्—वायुकायिकानामिव पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिष्ठानामपि औदारिकं वैक्रियं तैजसं कर्मण मित्येतानि चत्वारि शरीराणि प्रज्ञप्तानि, गौतमः पृच्छति—‘मणुस्साणं भंते ! कति सरीरया पणत्ता ?’ हे भदन्त ! मनुष्याणां कति शरीराणि प्रज्ञप्तानि ? भगवानाह—

गौतम—हे भगवन् ! पृथिवीकायिका के कितने शरीर कहे गए हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! तीन शरीर कहे हैं, वे इस प्रकार—औदारिक, तैजस और कर्मण । इसी प्रकार वायुकायिकों को छोड़कर चतुरिन्द्रियों तक अर्थात् अप्कायिकों, तेजस्कायिकों, वनस्पतिकायिकों, द्वीन्द्रियों, त्रीन्द्रियों और चौह-न्द्रियों के भी यही तीन शरीर होते हैं ।

गौतम—भगवन् ! वायुकायिकों के कितने शरीर होते हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! चार शरीर होते हैं, वे इस प्रकार हैं—औदारिक, वैक्रियक, तैजस और कर्मण । इसी प्रकार पंचेन्द्रियतिर्यचों के भी यही चार शरीर होते हैं ।

गौतम—भगवन् ! मनुष्यों के कितने शरीर कहे गए हैं ?

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् पृथ्वीकायिकेना केटवा शरीर कहेला छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! त्रषु शरीर कहां छे, ते आ प्रकारे—औदारिक तैजस अने कर्मण्. ओअ प्रकारे वायुकायिके सिवाय चतुरिन्द्रियो सुधी अर्थात् अप्कायिके, तेजस्कायिके, वनस्पतिकायिके द्वीन्द्रियो, त्रीन्द्रियो अने चतुरिन्द्रियोना पण् आअ त्रषु शरीर होय छे.

श्री गौतमस्वामी हे भगवन् ! वायुकायिकेना केटवां शरीर होय छे ?

श्री श्री भगवान्—हे गौतम ! आर शरीर होय छे, तेओ आ प्रकारे औदारिक, वैक्रियक, तैजस, अने कर्मण् ओअ प्रकारे पंचेन्द्रिय तिर्यचोना पण् आअ आर शरीर होय छे. श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! मनुष्योना केटवां शरीर कहेलां छे ?

બાહુલ્યં વર્તતે इत्येवं वैशिष्ट्यं प्रतिपादयितुं उपर्युक्तरीत्या औदारिकादीनां शरीराणामुप-
न्यासः कृतः, अथ नैरयिकादीनां मृत्तपञ्चशरीरेष्वेव यथायोग्यं शरीरं भवतीति प्ररूपयितुं
माह—‘नैरइया णं भंते ! कइ सरीरया पणत्ता ?’ गौतमः पृच्छति—हे भदन्त ! नैरयिकाणां
कति शरीराणि भवन्ति ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘तओ सरीरया पणत्ता’ नै-
रयिकाणां त्रीणि शरीराणि प्रज्ञप्तानि, ‘तं जहा—वेउज्विए, तेयए, कम्मए’ वैक्रियं, तैजसम्,
कर्मणश्च, ‘एवं असुरकुमाराणवि जाव यणियकुमाराणं’ एवम्—नैरयिकाणामिव असुरकुमारा-
णामपि वैक्रियं तैजसं कर्मणमित्येतत् त्रितयमेव शरीरं भवति, यावत्—नागकुमाराणां सुवर्ण-
कुमाराणाम् अग्निकुमाराणां विष्णुकुमाराणाम् उदधिकुमाराणां द्वीपकुमाराणां दिक्कुमाराणां
पवनकुमाराणां स्तनितकुमाराणामपि उपर्युक्ता त्रीण्येव शरीराणि भवन्तीति भावः, गौतमः

इसी प्रकार वर्गणाओं में औदारिक वर्गणा की अपेक्षा वैक्रिय वर्गणा में प्रदेशों
की बहुलता होती है, वैक्रिय वर्गणा की अपेक्षा आहारक वर्गणा में, आहा-
रक वर्गणा की अपेक्षा तैजस वर्गणा में, तैजस की अपेक्षा कर्मण वर्गणा में
प्रदेशों की बहुलता होती है। इस प्रकार की विशिष्टता का प्रतिपादन करने
के लिए उपर्युक्त क्रम से औदारिक आदि शरीरों का उन्व्यास किया गया है।

नारक आदि जीवों के इन पांच शरीरों में से ही यथायोग्य शरीर होते
हैं, यह प्ररूपणा करने लिए कहते हैं—

गौतम—भगवन् ! नारकों के कितने शरीर होते हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! नारकों के तीन शरीर कहे गए हैं, वे इस प्रकार हैं—
वैक्रिय, तैजस और कर्मण। इसी प्रकार असुरकुमारों के भी यही तीन
शरीर पाए जाते हैं, यावत्—नागकुमारों, सुवर्ण कुमारों, अग्नि कुमारों, विष्णु-
कुमारों, उदधि कुमारों, द्वीप कुमारों, दिक्कुमारों, पवन कुमारों और स्तनित
कुमारों के भी उपर्युक्त तीन शरीर ही होते हैं।

ઓમા ઔદારિક વર્ગણાની અપેક્ષાએ વૈક્રિય વર્ગણામા પ્રદેશોની બહુલતા હોય છે, વૈક્રિય
વર્ગણાની અપેક્ષાએ આહારક વર્ગણામા પ્રદેશોની બહુલતા હોય છે આ પ્રકારની વિશેષ
તાનું પ્રતિપાદન કરવાને માટે, ઉપર્યુક્ત ક્રમથી ઔદારિક આદિ શરીરોમા ઉપન્યાસ કરેલ છે
નારક આદિ જીવોના આ પાંચ શરીરોમાથી જ યથાયોગ્ય શરીર થાય છે. એ
પ્રરૂપણા કરવાને માટે કહે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! નારકોના કેટલાં શરીર હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! નારકોના ત્રણ શરીર કહેલા છે, તે આ પ્રકારે—વૈક્રિય,
તૈજસ, અને કાર્મણ એજ પ્રકારે અસુરકુમારોના પણ આજ ત્રણ શરીર મળી આવે છે.
યાવત્ નાગકુમારો, સુવર્ણકુમારો, અગ્નિકુમારો, વિષ્ણુકુમારો, ઉદધિકુમારો, દ્વીપકુમારો,
દિક્કુમારો, પવનકુમારો અને સ્તનિતકુમારોના પણ ઉપર્યુક્ત ત્રણ શરીરો જ હોય છે.

પૃચ્છતિ-‘પૃથ્વીકાઙ્યાણં મંતે ! કઙ્ શરીરયા પળ્ણત્તા ?’ હે મદન્ત ! પૃથિવીકાયિકાનાં કતિ શરીરાણિ પ્રજ્ઞસાનિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘તઓ શરીરયા પળ્ણત્તા’ પૃથિવી કાયિકાનાં ત્રીણિ શરીરાણિ પ્રજ્ઞસાનિ ‘તં જહા-ઓરાલિયે તેયય કમ્મય’ તથયા-ઔદારિકમ્ તૈજસમ્ કાર્મણશ્ચ, ‘એવં વાઝકાઙ્ગયવજ્જં જાવ ચઠરિંદિયાણં’ એવમ્-પૃથિવીકાયિકાનામિવ વાયુકાયિકવર્જમ્-વાયુકાયિકાન્ વર્જયિત્વા યાવત્-અપ્કાયિકાનાં તેજસ્કાયિકાનાં વનસ્પતિ કાયિકાનાં દ્વીન્દ્રિયાણાં ત્રીન્દ્રિયાણાં ચતુરિન્દ્રિયાણાશ્ચાપિ ઔદારિકં તૈજસં કર્મણમિત્યેતાનિ પ્રીણ્યેવ શરીરાણિ મવન્તીત્યર્થઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘વાઝકાઙ્યાણં મંતે ! કઙ્ શરીરયા પળ્ણત્તા ?’ હે મદન્ત ! વાયુકાયિકાનાં કતિશરીરાણિ પ્રજ્ઞસાનિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ચત્તારિ શરીરયા પળ્ણત્તા’ વાયુકાયિકાનાં ચત્તારિ શરીરકાણિ પ્રજ્ઞસાનિ ‘તં જહા-ઓરાલિયે તેયય કમ્મય’ તથયા-ઔદારિકં વૈક્રિયં તૈજસં કાર્મણશ્ચ ‘એવં પંચિંદિયતિરિવક્ષ-જોણિયાણ વિ’ એવમ્-વાયુકાયિકાનામિવ પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિહાનામપિ ઔદારિકં વૈક્રિયં તૈજસં કાર્મણ મિત્યેતાનિ ચત્તારિ શરીરાણિ પ્રજ્ઞસાનિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘મણુસસાણં મંતે ! કતિ શરીરયા પળ્ણત્તા ?’ હે મદન્ત ! મનુષ્યાણાં કતિ શરીરાણિ પ્રજ્ઞસાનિ ? મગવાનાહ-

ગૌતમ-હે મગવન્ ! પૃથિવીકાયિકાં કે કિતને શરીર કહે ગયે હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! ત્રીન શરીર કહે હૈં, વે હસ પ્રકાર-ઔદારિક, તૈજસ ઓર કાર્મણ । હસી પ્રકાર વાયુકાયિકોં કો ઓઢકર ચતુરિન્દ્રિયોં તક અર્થાત્ અપ્કાયિકોં, તેજસ્કાયિકોં, વનસ્પતિકાયિકોં, દ્વીન્દ્રિયોં, ત્રીન્દ્રિયોં ઓર ચૌદ-ન્દ્રિયોં કે સી યહી ત્રીન શરીર હોતે હૈં ।

ગૌતમ-મગવન્ ! વાયુકાયિકોં કે કિતને શરીર હોતે હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! ચાર શરીર હોતે હૈં, વે હસ પ્રકાર હૈં-ઔદારિક, વૈક્રિ-યક, તૈજસ ઓર કાર્મણ । હસી પ્રકાર પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોં કે સી યહી ચાર શરીર હોતે હૈં ।

ગૌતમ-મગવન્ ! મનુષ્યોં કે કિતને શરીર કહે ગયે હૈં ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ પૃથ્વીકાયિકોના કેટલા શરીર કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ત્રણ શરીર કહેલાં છે, તે આ પ્રકારે-ઔદારિક તૈજસ અને કાર્મણ. એજ પ્રકારે વાયુકાયિકો સિવાય ચતુરિન્દ્રિયો સુધી અર્થાત્ અપ્કાયિકો, તેજ-સ્કાયિકો, વનસ્પતિકાયિકો દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો અને ચતુરિન્દ્રિયોના પણ આજ ત્રણ શરીર હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી હે ભગવન્ ! વાયુકાયિકોના કેટલાં શરીર હોય છે ?

શ્રી શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ચાર શરીર હોય છે, તેઓ આ પ્રકારે ઔદારિક, વૈક્રિયક, તૈજસ, અને કાર્મણ એજ પ્રકારે પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોના પણ આજ ચાર શરીર હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મનુષ્યોના કેટલાં શરીર કહેલાં છે ?

‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પંચ સરીરયા પળ્લન્તા’ મનુષ્યાણાં પચ્ચ શરીરાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ‘તં જહા-ઓરાલિય વેડવ્વિય આહારય તેયય કમ્મય’ તથા-ઔદારિકં વૈક્રિયમ્ આદારકં તૈજસં કાર્મણમ્, ‘વાળમંતરજોડ્ડિયવેમાણિયાણં જહા નારગાણં’ વાનવ્યન્તરાણાં જ્યોતિષ્કાણાં વૈમાનિકાનાચ્ચ શરીરાણિ યથા નૈરયિકાણાં પ્રતિપાદિતાનિ તથા પ્રતિપત્તવ્યાનિ, તથા ચ વૈક્રિયં તૈજસં કાર્મણ મિત્યેતાનિ ત્રીણ્યેદ શરીરાણિ વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્ક-વૈમાનિકાનાં મવન્તીતિ ક્ષાવઃ ॥ સૂ. ૧ ॥

॥ ઔદારિકાદિશરીરવિશેષવક્તવ્યતા ॥

મૂલમ્-કેવડ્યાણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરયા પળ્લન્તા ? ગોયમા ! દુવિહા પળ્લન્તા, તં જહા-બદ્દેલ્લયા ય મુક્કેલ્લયા ય, તત્થ ણં જે તે બદ્દેલ્લગા તે ણં અસંખેજ્ઞા, અસંખેજ્ઞાહિં ઉસ્સપ્પિણિ ઓસપ્પિ-ણીહિં અવહીરંતિ કાલઓ, સ્વેત્તઓ અસંખેજ્ઞા લોગા, તત્થ ણં જે તે મુક્કેલ્લયા તે ણં અણંતા અણંતાહિં ઉસ્સપ્પિણિ ઓસપ્પિણીહિં અવહીરંતિ કાલઓ, સ્વેત્તઓ અણંતા લોગા, અમ્ભવસિદ્ધિય્હિંતો અણંતગુણાસિદ્ધાણંત ભાગો, કેવડ્યાણં મંતે વેડવ્વિયસરીરયા પળ્લન્તા ? ગોયમા ! દુવિહા પળ્લન્તા, તં જહા-બદ્દેલ્લગા ય મુક્કેલ્લગા ય, તત્થ ણં જે તે બદ્દેલ્લગા તે ણં અસંખેજ્ઞા અસંખેજ્ઞાઓ સેઢીઓ પયરસ્સ અસંખેજ્ઞાભાગો. તત્થ ણં જે તે મુક્કેલ્લગા તે ણં અણંતા, અણંતાહિં ઉસ્સપ્પિણિ ઓસપ્પિણીહિં અવહીરંતિ કાલઓ, જહા ઓરાલિયસ્સ મુક્કેલ્લયા તહેવ વેડવ્વિયસ્સ ત્રિ ભાણિયવ્વા, કેવડ્યાણં મંતે ! આહારગસરીરયા પળ્લન્તા ? ગોયમા ! દુવિહા પળ્લન્તા, તં જહા-બદ્દેલ્લગા ય મુક્કેલ્લગા ય, તત્થ ણં જે તે

મગવાન-ગૌતમ ! પાંચ શરીર કહે ગયે છે, એ હસ પ્રકાર-ઔદારિક, વૈક્રિયક, આહારક, તૈજસ અને કાર્મણ ।

વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો, ઔર વૈમાનિક દેવોં કે નારકોં કે સમાન ત્રીન શરીર હી હોતે હૈં-વૈક્રિય, તૈજસ ઔર કાર્મણ ।

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! પાંચ શરીર કહેલા છે, તેઓ આ પ્રકારે-ઔદારિક વૈક્રિયક, આહારક, તૈજસ અને કાર્મણ.

વાનવ્યન્તરે, જ્યોતિષ્કે અને વૈમાનિક દેવોના નારકોની સમાન ત્રણ શરીર હોય છે-વૈક્રિય, તૈજસ, અને કાર્મણ.

बद्धेल्लया ते णं सिय अत्थि, सिय नत्थि, जइ अत्थि जहणेणं एको
वा, दो वा, तिप्पिण वा, उक्कोसेणं सहस्सपुहुत्तं, तत्थ णं जे ते मुक्के-
ल्लया ते णं अणंता, जहा ओगलियस्स मुक्किल्लया तहेव भाणियव्वा,
केवइयाणं भंते ! तेयगसरीरया पण्णत्ता ? गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता,
तं जहा-बद्धेल्लगा य मुक्केल्लगा य, तत्थ णं जे ते बद्धेल्लगा, ते णं
अणंता अणंताहिं उस्सप्पिणि ओस्सप्पिणीहिं अवहीरंति कालओ,
खेत्तओ अणंता लोगा, दव्वओ सिद्धेहिंतो अणंतगुणा, सव्वजीवाणंत-
भागूणा तत्थ णं जे ते मुक्केल्लगा ते णं अणंता, अणंताहिं उस्स-
प्पिणि ओसप्पिणीहिं अवहीरंति कालओ, खेत्तओ अणंता लोगा, दव्वओ
सव्वजीवेहिंतो अणंतगुणा, जीववग्गस्साणंतभागे, एवं कम्मगसरी-
राणि वि भाणियव्वाणि ॥सू० २॥

छाया-कियन्ति खलु मदन्त ! औदारिकशरीरगणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! द्विविधानि
प्रज्ञप्तानि, तद्यथा-बद्धानि च मुक्तानि च, तत्र खलु यानि किल बद्धानि तानि खलु असंख्ये-
यानि असंख्येयामि रुम्मपिण्णवसर्पिणीमिरपह्रियन्ते कालतः, क्षेत्रतोऽसंख्येया लोकाः, तत्र

औदारिक आदि शरीरों की वक्तव्यता

शब्दार्थ-(केवइयाणं भंते ! ओगलियसरीरया पण्णत्ता ?) हे भगवन् !
औदारिक शरीर किन्ने कहे गए हैं ? (गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता) हे गौतम ! दो
प्रकार के कहे गए हैं (तजहा-बद्धेल्लया य, मुक्किल्लया य) वे इस प्रकार
बद्ध और मुक्त (तत्थ णं जे ते बद्धेल्लगा ते णं असंखेज्जा) उनमें जो बद्ध हैं
वे असंख्यात हैं (असंखेज्जाहिं उस्सप्पिणि-ओसप्पिणीहिं अवहीरंति) असंख्यात
उत्सर्पिणी-अवसर्पिणी कालों से उनका अपहरण होता है (कालओ) काल से
(खेत्तओ असंखेज्जा लोगा) क्षेत्र से असंख्यात लोक (तत्थ णं जे ते मुक्केल्लया)

औदारिक आदि शरीरों की वक्तव्यता

शब्दार्थ-(केवइयाणं भंते ! ओगलियसरीरया पण्णत्ता ?) हे भगवन् औदारिक शरीर
कैदों कहेवा छे ? (गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता) हे गौतम ! दो प्रकारना कहेवा छे (तजहा
बद्धेल्लया य मुक्किल्लया य) तेओ आ प्रकारे बद्ध आने मुक्ता (तत्थ णं जे ते बद्धेल्लगा
तेणं असंखेज्जा) तेमा ने बद्ध छे तेओ असंख्यात छे (असंखेज्जाहिं उस्सप्पिणि-ओस-
प्पिणीहिं अवहीरंति) असंख्यात उत्सर्पिणी अवसर्पिणी कालों से उनका अपहरण
छे (कालओ) काली (खेत्तओ असंखेज्जा लोगा) क्षेत्री असंख्यात

‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પંચ સરીરયા પળ્લન્તા’ મનુષ્યાણાં પચ્ચ શરીરાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ‘તં જહા-ઓરાલિય વેડવ્વિય આહારય સેયય કમ્મય’ તથા-ઔદારિકં વૈક્રિયમ્ આહારકં તૈજસં કાર્મણમ્, ‘વાળમંતરજોહસિયવેમાણિયાણં જહા નારાણં’ વાનવ્યન્તરાણાં જ્યોતિષ્કાણાં વૈમાનિકાનાચ્ચ શરીરાણિ યથા નૈરયિકાણાં પ્રતિપાદિતાનિ તથા પ્રતિપત્તવ્યાનિ, તથા ચ વૈક્રિયં તૈજસં કાર્મણ મિત્યેતાનિ ત્રીણ્યેદ શરીરાણિ વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્ક-વૈમાનિકાનાં મવન્તીતિ ભાવઃ ॥સૂ. ૧॥

॥ ઔદારિકાદિશરીરવિશેષવક્તવ્યતા ॥

મૂલમ્-કેવહયાણં ભંતે ! ઓરાલિયસરીરયા પળ્લન્તા ? ગોયમા ! દુવિહા પળ્લન્તા, તં જહા-બદ્ધેલ્લયા ય મુક્કેલ્લયા ય, તત્થ ણં જે તે બદ્ધેલ્લગા તે ણં અસંખેજ્ઞા, અસંખેજ્ઞાહિં ઉસ્સપ્પિણિ ઓસપ્પિ-ણીહિં અવહીરંતિ કાલઓ, સેત્તઓ અસંખેજ્ઞા લોગા, તત્થ ણં જે તે મુક્કેલ્લયા તે ણં અણતા અણંતાહિં ઉસ્સપ્પિણિ ઓસપ્પિણીહિં અવહીરંતિ કાલઓ, સેત્તઓ અણંતા લોગા, અમ્ભવસિદ્ધિપ્પહિંતો અણંતગુણા સિદ્ધાણંત ભાગો, કેવહયાણં ભંતે વેડવ્વિયસરીરયા પળ્લન્તા ? ગોયમા ! દુવિહા પળ્લન્તા, તં જહા-બદ્ધેલ્લગા ય મુક્કેલ્લગા ય, તત્થ ણં જે તે બદ્ધેલ્લગા તે ણં અસંખેજ્ઞા અસંખેજ્ઞાઓ સેઢીઓ પયરસ્સ અસંખેજ્ઞા ભાગો. તત્થ ણં જે તે મુક્કેલ્લગા તે ણં અણંતા, અણંતાહિં ઉસ્સપ્પિણિ ઓસપ્પિણીહિં અવહીરંતિ કાલઓ, જહા ઓરાલિયસ્સ મુક્કેલ્લયા તહેવ વેડવ્વિયસ્સ ત્રિ ભાણિયઠ્ઠા, કેવહયાણં ભંતે ! આહારગસરીરયા પળ્લન્તા ? ગોયમા ! દુવિહા પળ્લન્તા, તં જહા-બદ્ધેલ્લગા ય મુક્કેલ્લગા ય, તત્થ ણં જે તે

મગવાન-ગૌતમ ! પાંચ શરીર કહે ગયે છે, જે હસ પ્રકાર-ઔદારિક, વૈક્રિયક, આહારક, તૈજસ અને કાર્મણ ।

વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો, ઔર વૈમાનિક દેવોં કે નારકોં કે સમાન ત્રીન શરીર હી હોતે હૈ-વૈક્રિય, તૈજસ ઔર કાર્મણ ।

શ્રી મગવાન-હે ગૌતમ ! પાંચ શરીર કહેલા છે, તેઓ આ પ્રકારે-ઔદારિક, વૈક્રિયક, આહારક, તૈજસ અને કાર્મણ

વાનવ્યન્તરે, જ્યોતિષ્કે અને વૈમાનિક દેવોના નારકોની સમાન ત્રણ શરીર હોય છે-વૈક્રિય, તૈજસ, અને કાર્મણ

બદ્ધેલ્લયા તે ણં સિય અત્થિ, સિય નત્થિ, જહ્ અત્થિ જહ્ ૦ણેણં ઇકો
વા, દો વા, તિણ્ણિ વા, ઉક્કોસેણં સહસ્સપુહુત્તં, તત્થ ણં જે તે મુક્કે-
લ્લયા તે ણં અણંતા, જહા ઓગલિયસ્સ મુક્કિલ્લયા તહેવ ભાણિયઠ્ઠા,
કેવહ્યાણં મંતે ! તેયગસરીરયા પણ્ણત્તા ? ગોયમા ! દુવિહા પણ્ણત્તા,
તં જહ્મા-વદ્ધેલ્લગા ય મુક્કેલ્લગા ય, તત્થ ણં જે તે વદ્ધેલ્લગા, તે ણં
ણંતા અણંતાહિં ઉસ્સપ્પિણિ ઓસ્સપ્પિણીહિં અવહીરંતિ કાલઓ,
સેત્તઓ અણંતા લોગા, દઘ્વઓ સિદ્ધેહિંતો અણંતગુણા, સઘ્વજીવાણંત-
ભાગૂણા તત્થ ણં જે તે મુક્કેલ્લગા તે ણં અણંતા, અણંતાહિં ઉસ્સ-
પ્પિણિ ઓસપ્પિણીહિં અવહીરંતિ કાલઓ, સેત્તઓ અણંતા લોગા, દઘ્વઓ
સઘ્વજીવેહિંતો અણંતગુણા, જીવવગ્ગસ્સાણંતભાગે, એવં કમ્મગસરી-
રાણિ વિ ભાણિયઠ્ઠાણિ ॥સૂ. ૨॥

છાયા-કિયન્તિ સ્વલ્પ મદન્ત ! ઔદારિકશરીરગણિ પ્રજ્ઞપ્તગણિ ? ગૌતમ ! દ્વિવિધાનિ
પ્રાણિ, તથા-વદ્ધાનિ ચ મુક્તાનિ ચ, તત્ર સ્વલ્પ યાનિ કિલ વદ્ધાનિ તાનિ સ્વલ્પ અસંખ્યે-
યાનિ અસંખ્યેયામિ રુમ્મપિણ્યવસપિણીમિ રપહિયન્તે કાલતઃ, ક્ષેત્રતોઽસંખ્યેયા લોકાઃ, તત્ર

ઔદારિક આદિ શરીરોંની વસ્તુવ્યવસ્થા

શબ્દાર્થ-(કેવહ્યા ણં મંતે ! ઓગલિયસરીરયા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ !
ઔદારિક શરીર કિતને કહે ગયે છે ? (ગોયમા ! દુવિહા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! દો
પ્રકાર કે કહે ગયે છે (તજહ્મા-વદ્ધેલ્લયા ય, મુક્કિલ્લયા ય) એ હસ પ્રકાર
વદ્ધ ઓર મુક્ત (તત્થ ણં જે તે વદ્ધેલ્લગા તે ણં અસંખેજ્ઞા) ઉનમેં જો વદ્ધ છે
એ અસંખ્યાત છે (અસંખેજ્ઞાહિં ઉસ્સપ્પિણિ-ઓસપ્પિણીહિં અવહીરંતિ) અસંખ્યાત
ઉસ્સપ્પિણિ-અવસપ્પિણી કાલોં સે ઉનક્કા અપહરણ હોતા છે (કાલઓ) કાલ સે
(સેત્તઓ અસંખેજ્ઞા લોગા) ક્ષેત્ર સે અસંખ્યાત લોક (તત્થ ણં જે તે મુક્કેલ્લયા)

ઔદારિક આદિ શરીરોંની વસ્તુવ્યવસ્થા

શબ્દાર્થ-(કેવહ્યા ણં મંતે ! ઓગલિય સરીરયા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ઔદારિક શરીર
કેટલા કેટલા છે ? (ગોયમા ! દુવિહા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના કેટલા છે (તજહ્મા
વદ્ધેલ્લયા ય મુક્કિલ્લયા ય) તેઓ આ પ્રકારે બદ્ધ અને મુક્ત (તત્થ ણં જે તે વદ્ધેલ્લગા
સેણં અસંખેજ્ઞા) તેમા બે બદ્ધ છે તેઓ અસંખ્યાત છે (અસંખેજ્ઞાહિં ઉસ્સપ્પિણિ-ઓસ-
પ્પિણીહિં અવહીરંતિ) અસંખ્યાત ઉસ્સપ્પિણી અવસપ્પિણી કાળોથી તેમનું અપહરણ થાય
છે (કાલઓ) કાળથી (સેત્તઓ અસંખેજ્ઞા લોગા) ક્ષેત્રથી અસંખ્યાત લોક (તત્થ ણં જે તે મુક્કે-
પૃ. ૫૪

ખલુ યાનિ કિલ મુક્તાનિ તાનિ ખલુ અનન્તાનિ અનન્તામિ રુત્સર્પિણ્યવસર્પિણીમિ રપહિયન્તે કાલતઃ, ક્ષેત્રતોઽનન્તા છોક્ષાઃ, અમવસિદ્ધિકેઽયોઽનન્તગુણાઃ સિદ્ધાનામનન્તમાગઃ, કિયન્તિ ખલુ મદન્ત ! વૈક્રિયશરીરાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? ગૌતમ ! દ્વિવિધાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, તદ્યથા-બદ્ધાનિ ચ મુક્તાનિ ચ, તત્ર ખલુ યાનિ કિલ બદ્ધાનિ તાનિ ખલુ અસંખ્યેયાનિ અસંખ્યેયામિ રુત્સર્પિણ્યવસર્પિણીમિ રપહિયન્તે કાલતઃ, ક્ષેત્રતોઽસંખ્યેયાઃ શ્રેણયઃ, પ્રતરસ્યાસંખ્યેયમાગઃ, તત્ર ખલુ યાનિ કિલ મુક્તાનિ તાનિ ખલુ અનન્તાનિ અનન્તામિ રુત્સર્પિણ્યવસર્પિણીમિ રપહિયન્તે

उनमें जो मुक्त अर्थात् त्यागे हुए हैं (ते णं अणंता) वे अनन्त हैं (अणंताहिं उस्सप्पिणि ओसप्पिणीहिं अवहीरंति कालओ) काल से अनन्त उत्सर्पिणी-अवसर्पिणी कालों से अपहरण होता है (खेत्तओ अणंता लोगा) क्षेत्र से अनन्त लोक (अभवसिद्धिएहिं तो अणंतगुणा) अरुणों से अनन्तगुणा हैं (सिद्धाणंत-भागो) सिद्धों का अनन्तवां भाग हैं

(કેહ્યા ણં મંતે ! વેડવિચસરીરયા પળ્લતા ?) હે મગવન્ ! વૈક્રિયશરીર કિત્તને કહે છે ? (ગોયમા ! ટુવિહા પળ્લતા) હે ગૌતમ ! દો પ્રકાર કે કહે છે (તંજહા) વે હસ પ્રકાર (બદ્દેલ્લયા મુક્કેલ્લયા ચ) બદ્ધ ઓર મુક્ત (તત્થ ણં જે તે બદ્દેલ્લયા તે ણં અસંખેજ્ઞા) उनमें जो बद्ध हैं, वे असंख्यात हैं (असंखेज्जाहिं उस्सप्पिणि-ओसप्पिणीहिं अवहीरंति कालओ) काल से असंख्यात उत्सर्पिणियों अवसर्पिणियों से अपहृत होते हैं (खेत्तओ) क्षेत्र से (असंखेज्जाओ सेढीओ) असंख्यात श्रेणियां (पयरस्स असंखेज्जइ भागो) प्रतर का असंख्यातवां भाग (तत्थ णं જે તે મુક્કેલ્લયા) उनमें जो मुक्त हैं (ते णं अणंता) वे अनन्त हैं (अणंताहिं उस्सप्पिणि-ओसप्पिणीहिं अवहीरंति) अनन्त उत्सर्पिणियों अवसर्पिणियों से अपहृत

લ્લયા) તેઆમાંથી જેઓ મુક્ત અર્થાત્ ત્યાગેલા છે (તેણં અણંતા) તેઓ અનન્ત છે (અણંતાહિં ઉસ્સપ્પિણિ-ઓસપ્પિણિહિં અવહીરંતિ કાલઓ) કાળથી અનન્ત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી કાળોથી અપહરણ થાય છે (ખેત્તઓ અણંતા લોગા) ક્ષેત્રથી અનન્ત લોક (અમવસિદ્ધિએહિં તો અણંતગુણા) અરુણોથી અનન્તગુણા છે (સિદ્ધાણતમાગો) સિદ્ધોના અનન્તમા ભાગ જેટલા છે.

(વેકહ્યા ણં મંતે વેડવિચસરીરયા પળ્લતા) હે મગવન્ ! વૈક્રિય શરીર કેટલાં કહેલા છે ? (ગોયમા ! ટુવિહા પળ્લતા) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહેલા છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે (બદ્દેલ્લયા મુક્કેલ્લયા ચ) બદ્ધ અને મુક્ત (તત્થ ણં જે તે બદ્દેલ્લયા, તે ણં અસંખેજ્ઞા) તેમા જેઓ બદ્ધ૧૬ છે તેઓ અસંખ્યાત છે (તે ણં અસંખેજ્ઞાહિં ઉસ્સપ્પિણિ-ઓસપ્પિણિહિં અવહીરંતિ કાલઓ) કાલથી અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણીઓ અને અવસર્પિણીઓથી અપહૃત થાય છે (ખેત્તઓ) ક્ષેત્રથી (અસંખેજ્ઞાઓ સેઢીઓ) અમંખ્યાત શ્રેણીઓ (પયરસ્સ અસંખેજ્જઇમાગો) પ્રતરનો અસંખ્યાતમા ભાગ (તત્થ ણં જે તે મુક્કેલ્લયા) તેઓમા જે મુક્ત છે (તે ણં અણંતા) તેઓ અનન્ત છે અને (અણંતાહિં ઉસ્સપ્પિણિ-ઓસપ્પિણિહિં અવહીરંતિ) અનન્ત ઉત્સર્પિણીઓ અવસર્પિણીઓથી અપહૃત થાય છે (કાલઓ) ૧૬૬થી ૧૮૬ ૪૨૨ ૮૨૨

કાલતો યથૌદારિકસ્ય મુક્તાનિ તથૈન વૈક્રિયસ્યાપિ, મણિતવ્યાનિ, ક્રિયન્તિ સ્વલુ ભદન્ત ! આહારકશરીરાણિ પ્રજ્ઞાસાનિ ? ગૌતમ ! દ્વિવિધાનિ પ્રજ્ઞાસાનિ, તથા-વદ્ધાનિ ચ મુક્તાનિ ચ, તત્ર સ્વલુ યાનિ કિલ વદ્ધાનિ તાનિ સ્વલુ સ્યાત્ સન્તિ, સ્યાત્ ન સન્તિ, યદા સન્તિ જઘન્યેન એકં વા, દ્વે વા, ત્રીણિ વા, ઉત્કૃષ્ટેન સહસ્રપૃથક્ત્વમ્, તત્ર સ્વલુ યાનિ કિલ મુક્તાનિ તાનિ સ્વલુ અનન્તાનિ યથા ઔદારિકસ્ય મુક્તાનિ તથૈવ મણિતવ્યાનિ, ક્રિયન્તિ સ્વલુ ભદન્ત ! તૈજસશરીરાણિ પ્રજ્ઞાસાનિ ? ગૌતમ ! દ્વિવિધાનિ, તથા-વદ્ધાનિ ચ મુક્તાનિ ચ, તત્ર સ્વલુ યાનિ વદ્ધાનિ તાનિ સ્વલુ અનન્તાનિ અનન્તામિહસર્પિણ્યવસર્પિણીભિરપહ્નિયન્તે કાલતઃ,

હોતે હૈં (કાલઑ) કાલ સે (જહા ઓરાલિયસ્સ મુક્કેલ્લયા તહેવ વેઝન્વિયરસવિ માણિયન્વા) જૈસે ઔદારિક કે મુક્ત કહે હૈં, વૈસે હી વૈક્રિય કે મી મુક્ત કહ્ને યાહિય

(કેવહ્યાણં મંતે ! આહારગસરીરયા પળ્ણત્તા !) હે મગવન્ ! આહારક શરીર કિતને કહે હૈં ? (ગોયમા ! દુવિહા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! દો પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર (વદ્દેલ્લગા ય મુક્કેલ્લગા ય) વદ્ધ ઓર મુક્ત (તત્થ ણં જેતે વદ્દેલ્લયા) ઉનમ્મેં જો વદ્ધ હૈં (તે ણં સિય અત્થિ, સિય નત્થિ) વે કદાચિત્ત્ હોતે હૈં, કદાચિત્ત્ નહીં હોતે (જહ અત્થિ) યદિ હો (જહણ્ણેણં એકો વા દો વા તિણ્ણિ વા) જઘન્યતઃ એક, દો યા ત્રીન હોતે હૈં (ઉક્કોસેણં સહસ્સપુહ્ણત્તં) ઉત્કૃષ્ટ સહસ્ર પૃથક્ત્વ હોતે હૈં (તત્થ ણં જે તે મુક્કેલ્લયા) ઉનમ્મેં જો મુક્ત શરીર હૈં (તે ણં અણંતા) વે અનન્ત હૈં (જહા ઓરાલિયસ્સ) જૈસે ઔદારિક કે (મુક્કેલ્લયા) મુક્ત કહે હૈં (તહેવ માણિયન્વા) ઓસી પ્રકાર કહ્ના યાહિય

(કેવહ્યા ણં મંતે ! તૈજસશરીરયા પળ્ણત્તા !) હે મગવન્ ! તૈજસ શરીર કિતને કહે હૈં ? (ગોયમા દુવિહા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! દો પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા)

મુક્કેલ્લયા તહેવ વેઝન્વિયસ વિ માણિયન્વા) એવા ઔદારિકના મુક્તાક છે, તેવા જ વેઢિયના પણ મુક્તાક કહેવા બોધ્યે.

(કેવહ્યાણં મંતે ! આહારગસરીરયા પળ્ણત્તા ?) હે મગવન્ ! આહારક શરીર કેટલાં કહેલાં છે (ગોયમા ! દુવિહા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહેલાં છે. (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે (વદ્દેલ્લગા ય મુક્કેલ્લગા ય) વદ્ધ અને મુક્ત (તત્થ ણં જે તે વદ્દેલ્લયા) તેઓમાં બે વદ્ધ છે (તે ણં સિય અત્થિ સિય નત્થિ) તેઓ કદાચિત્ત્ હોય છે. કદાચિત્ત્ નથી હોતા (જહ અત્થિ) બે હોય (જહણ્ણેણ એકો વા દો વા તિણ્ણિ વા) જઘન્યત એક, બે અગર ત્રણ હોય છે (ઉક્કોસેણ સહસ્સપુહ્ણત્તં) ઉત્કૃષ્ટથી સહસ્ર પૃથક્ત્વ હોય છે (તત્થ ણં જે તે મુક્કેલ્લયા) તેઓમાંથી બે મુક્ત શરીર છે (તે ણ અણંતા) તેઓ અનન્ત છે (જહા ઓરાલિયસ્સ) એમ ઔદારિક (મુક્કેલ્લગા) મુક્ત કહેલાં છે (તહેવ માણિયન્વા) એમ પ્રકારે કહેવા બોધ્યે

(કેવહ્યાણ મંતે તૈજસશરીરયા પળ્ણત્તા ?) હે મગવન્ ! તૈજસ શરીર કેટલા કહેલાં છે ? (ગોયમા ! દુવિહા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહેલાં છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે

ક્ષેત્રતોડનન્તા લોકાઃ, દ્રવ્યતઃ સિદ્ધેરોડનન્તગુણાઃ સર્વજીવાનન્તભાગોના, તત્ર ચલુ યાનિ કિલ મુક્તાનિ તાનિ ચલુ અનન્તાનિ અનન્તામિહત્સર્પિણ્યવસર્પિણીમિ રપહ્રિયન્તે કાલતઃ, ક્ષેત્રતોડનન્તા લોકાઃ, દ્રવ્યતઃ સર્વજીવે-યોડનન્તગુણાઃ, જીવવર્ગસ્ય અનન્તભાગઃ, એવં કાર્મણ-શરીરાણામપિ મણિતવ્યાનિ ॥સૂ. ૨॥

ટીકા-જીવાનાં શરીરાણિ દ્વિવિધાની ભવન્તિ, વદ્ધાનિ મુક્તાનિ ચ, તત્ર પ્રરૂપણકાલે જીવૈર્યાનિ પરિગૃહીતાનિ ભવન્તિ તાનિ વદ્ધાનિ વ્યપદિશ્યન્તે, યાનિ પુનઃ પૂર્વમવેષુ જીવૈઃ જો હસ પ્રકાર (વદ્ધેલ્લગા ય મુક્કેલ્લગા ચ) વદ્ધ ઓર મુક્ત (તત્થ ણં જે તે વદ્ધે-લ્લગા) ડનમેં જો વદ્ધ હૈં (તે ણં અણંતા) વે અનન્ત હૈં (અણંતાહિં ડસ્સપ્પિણિ-ઓસપ્પિણિહિં અવહીરંતિ) અનન્ત ડત્સર્પિણિયોં અવસર્પિણિયોં દ્વારા અપહૃત હોતે હૈં (કાલઓ) કાલ સે (ચેત્તઓ અણંતા લોગા) ક્ષેત્રસે અનન્ત લોક (દવ્વઓ સિદ્ધેહિંતો અણંતગુણા) દ્રવ્ય સે સિદ્ધોં સે અનન્તગુણા (સવ્વજીવાણંતભાગૂણા) સર્વ જીવોં સે અનન્તભાગ હીન (તત્થ ણં જે તે મુક્કેલ્લયા તે ણ અણંતા) ડનમેં જો મુક્ત હૈં, વે અનન્ત હૈં (અણંતાહિં ડસ્સપ્પિણિ ઓસપ્પિણીહિં અવહીરંતિ) અન-ન્ત ડત્સર્પિણિયોં-અવસર્પિણિયોં દ્વારા અપહૃત હોતે હૈં (કાલઓ) કાલ સે (ચેત્તઓ અણંતા લોગા) ક્ષેત્ર સે અનન્તલોક (દવ્વઓ સવ્વજીવેહિંતો અણંતગુણા) દ્રવ્ય સે સર્વ જીવોં સે અનન્તગુણા (જીવવર્ગસસાણંતભાગે) જીવ વર્ગ કે અનન્તવેં ભાગ

(એવં કમ્મગસરીરાણિ વિ માણિયવ્વાણિ) ડસી પ્રકાર કાર્મણ શરીર મી કહ્ને વ્વાહિં

ટીકાર્થ-જિન પાંચ શરીરોં કા વર્ણન પહ્લે કિયા ગયા હૈ, વે ડો-ડો પ્રકારં કે હોતે હૈ-વદ્ધ ઓર મુક્ત । પ્રરૂપણા કરતે સમય જીવોં ને જિન શરીરોં કો વ્રહ્મ

(વદ્ધેલ્લગા ય મુક્કેલ્લગા ચ) યદ્ધ અને મુક્ત (તત્થ ણં જે તે વદ્ધેલ્લયા) તેઓ મ્માં ને યદ્ધ છે (તેજ અણંતા) તેઓ અને અનન્ત છે (અણંતાહિં ડસ્સપ્પિણિ ઓસપ્પિણિહિં અવહીરંતિ) અનન્ત ડત્સ-ર્પિણીયો અને અવસર્પિણીયો દ્વારા અપહૃત થાય છે (કાલઓ) કાળથી (ચેત્તઓ અણંતા લોગા) ક્ષેત્રથી અનન્ત લોક (દવ્વઓ સિદ્ધેહિં તો અણંતગુણા) દ્રવ્યથી સિદ્ધોથી અનન્તગણ છે (સવ્વ જીવાણંતભાગૂણા) યદ્ધા ઇવેથી અનન્ત ભાગહીન (તત્થ ણં જે તે મુક્કેલ્લયા તે ણં અનન્તા) તેઓમ્માં ને મુક્ત છે તેઓ અને અનન્ત છે (અણંતાહિં ડસ્સપ્પિણિ ઓસપ્પિણિહિં અવહીરંતિ) અનન્ત ડત્સર્પિણીયો, અવસર્પિણીયો દ્વારા અપહૃત થાય છે (કાલઓ) કાળથી (ચેત્તઓ અણંતા લોગા) ક્ષેત્રથી અનન્ત લોક (દવ્વઓ સવ્વજીવેહિં તો અણંતગુણા) દ્રવ્યથી યદ્ધા ઇવેથી અનન્તગણ (જીવવર્ગસસાણંત ભાગે) ઇવ વર્ગના અનન્તમે ભાગ

(એવં કમ્મગસરીરાણિ વિ માણિયવ્વાણિ) એજ પ્રકારે કાર્મણ શરીર પણ કહેવાં બેધએ

ટીકાર્થ- ને પાંચ શરીરોં વર્ણન પહેલાં કરી દિધેલું છે, તે બે-બે પ્રકારના હોય છે-યદ્ધ અને મુક્ત પ્રકારના કરતી વખતે ઇવેમ્માં ને શરીરોંને બદલ કરીને રાખ્યાં

પરિત્યક્તાનિ તાનિ મુક્તાનિ વ્યપદિશ્યન્તે તેપાશ્ચ વદ્ધમુક્તશરીરાણાં દ્રવ્યક્ષેત્રકાલૈઃ પરિમાણં પ્રવક્તું પ્રથમં તત્રૌદારિકશરીરમધિકૃત્ય અમવ્યાદિમિ દ્રવ્યૈઃ, શ્રેણિપ્રતરાદિના ક્ષેત્રેણ, આવલિકાદિના કાલેન ચ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘કેવદ્યાણં મંતે ! ઔદારિકશરીરયા પળ્લન્તા ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મદન્ત ! કિયન્તિ-કિયત્સંખ્યાકાનિ સ્વલ્લ ઔદારિકશરીરાણિ પ્રજ્ઞાતાનિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘દુવિદ્યા પળ્લન્તા’ દ્વિવિધાનિ તાવત્ ઔદારિકશરીરાણિ પ્રજ્ઞાતાનિ, ‘તં જહા-વદ્ધિલ્લાયા ય મુક્કિલ્લાયા ય’ વદ્ધાનિ ચ મુક્તાનિ ચ, અત્ર પ્રાકૃત વશાત્સ્વાર્થે ફલ્લપ્રત્યયો વોધ્યઃ, ‘તત્થ ણં જે તે વદ્ધેલ્લાગા તે ણં અસંખેજ્ઞા’ તત્ર સ્વલ્લ-તદુભયેપાં મધ્યે હત્યર્થઃ યાનિ તાવદ્ વદ્ધાનિ ઔદારિકાણિ શરીરાણિ, તાનિ સ્વલ્લ અસંખ્યેયાનિ મવન્તિ, તેપામસંખ્યેયત્વં પ્રથમં કાલતઃ પ્રરૂપયતિ-‘અસંખેજ્ઞાહિં ઉત્સપ્પિણિ ઓસપ્પિણોહિં અવહીરંતિ કાલઓ’ તાનિ વદ્ધાનિ ઔદારિકશરીરાણિ, અસંખ્યેયામિઃ-ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિ-

કર રક્ષા છે , વે વદ્ધ શરીર કહેલાતે હૈં, કિન્તુ જિન શરીરોં કો જીવોં ને પૂર્વ ભવોં મેં ગ્રહણ કરકે ત્યાગ દિયા છે, વે મુક્ત શરીર કહે ગયે હૈં । યહાં વદ્ધ ઔર મુક્ત શરીરોં કે પરિમાણ કા દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર ઔર કાલ સે પ્રતિપાદન કિયા જાતા હૈ-
ગૌતમ-હે મગવન્ ! ઔદારિક શરીર કિતને કહે ગયે હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! દો પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં, વે હસ પ્રકાર હૈં-વદ્ધ ઔર મુક્ત । પ્રાકૃત વ્યાકરણ અનુસાર ‘વદ્ધેલ્લગ’ ઔર ‘મુક્કેલ્લગ’ શબ્દોં મેં સ્વાર્થ મેં ‘ફલ્લ’ પ્રત્યય હુઆ છે । જન દો પ્રકાર કે શરીરોં મેં વદ્ધ ઔદારિક શરીર અસંખ્યાત હૈં । જનકી અસંખ્યાત સંખ્યા કા પહેલે કાલ કી અપેક્ષા સે પ્રતિપાદન કિયા જાતા હૈ-વદ્ધ ઔદારિક શરીર અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણિયોં ઔર અસંખ્યાત અવસર્પિણિયાં મેં અપહત હોતે હૈં । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ ઉત્સર્પિણી ઔર અવસર્પિણી કાલ કે ઇક-ઇક સમય મેં યદિ ઇક-ઇક ઔદારિક શરીર કા

છે. તે બદ્ધ શરીર કહેવાય છે, કિન્તુ જે શરીરને જીવોએ પૂર્વ ભવમાં ગ્રહણ કરીને ત્યાગી દિધાં છે તેઓ મુક્ત શરીર કહેલા છે. અહિં બદ્ધ અને મુક્ત શરીરોના પરિમાણના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળથી પ્રતિપાદન કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ઔદારિક શરીર કેટલાં કહેલા છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! જે પ્રકારના કહેલા છે તે આ પ્રકારે-બદ્ધ અને મુક્ત, પ્રાકૃત વ્યાકરણ અનુસાર ‘વદ્ધેલ્લગા અને મુક્કેલ્લગા’ શબ્દોમાં સ્વાર્થથી ફલ્લ પ્રત્યય થયેલ છે. જે જે પ્રકારના શરીરોમાંથી બદ્ધ ઔદારિક શરીર અસંખ્યાત છે. તેમની અસંખ્યાત સંખ્યા સંખ્યાના પહેલા કાળની અપેક્ષાએ પ્રતિપાદન કરાય છે બદ્ધ ઔદારિક શરીર અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણિયો અને અસંખ્યાત અવસર્પિણિયોમાં અપહત થાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે ઉત્સર્પિણિ અને અવસર્પિણી કાલના એક એક સમયમાં જે ઔદારિક શરીરના અપહરણ કરાય તેો સમસ્ત ઔદારિક શરીરોના અપહરણમાં અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણિયો

ળીભિઃ—પ્રતિસમયમેકૈકશરીરાપહરણેન અસંખ્યેયોત્સર્પિણ્યવસર્પિણીભિરનવયવશઃ કાલા-
પેક્ષયા અપદ્વિચન્તે તથા ચ અસંખ્યેયામ્ ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિણીબુ યાવન્તઃ સમયાઃ ભવન્તિ તાવ-
ત્સંખ્યાકાનિ વદ્ધાનિ ઔદારિકશરીરાણિ ભવન્તિ, इत्येवं कालतस्तेषां परिमाणं प्ररूप्य अथ
ક્ષેત્રતસ્તેષામેવ પરિમાણં પ્રરૂપયિતુમાદ્—‘સ્વેત્ત્રઓ અસંસ્વેજ્ઞા લોગા’ ક્ષેત્રતઃ—ક્ષેત્રાપેક્ષયા પ્રતરા-
દિના તેષાં પરિસંખ્યાનન્તુ અસંખ્યેયા લોકા વર્તન્તે, તથા—ચ સર્વેષાં વદ્ધૌદારિકશરીરાણામ્
આત્મીયાત્મીયાવગાહનાભિરાકાશપ્રદેશેષુ પરસ્પરમપિઠરૂપેણ ક્રમશઃ સંસ્થાપનાત્ તદાનીં
તૈરેવ સંસ્તીર્યમાણૈરસંખ્યેયાલોકા વ્યાપ્યન્તે ઇતિ માવઃ । અથ જીવાનામનન્તત્વાત્કયમ
સંખ્યેયાનિ ઔદારિકશરીરાણિ, ઇતિ ચેદત્રોચ્યતે—જીવાસ્તાવદ્ દ્વિવિધા ભવન્તિ, પ્રત્યેક
શરીરિણઃ, અનન્તકાયિકાશ્ચ, તત્ર યે તાવત્ પ્રત્યેકશરીરિણી ભવન્તિ તેષાં પ્રતિજીવમેકૈકૌ-
દારિકશરીરં ભવતિ, અન્યથા પ્રત્યેકશરીરત્વાનુપપત્તેઃ, યે પુનરનન્તકાયિકા ભવન્તિ તેષામન-

અપહરણ કિયા જાય તો સમસ્ત ઔદારિક શરીરોં સે અપહરણ મેં અસંખ્યાત
ઉત્સર્પિણિયાં અવસર્પિણિયાં વ્યતીત હો જાણં । હસ પ્રકાર કાલ સે ડનકા
પરિમાણ બતલાતર અથ ક્ષેત્ર કો અપેક્ષા સે વહી પરિમાણ બતલાતે હેં—ક્ષેત્ર કો
અપેક્ષા અસંખ્યાત લોક પ્રમાણ હેં, અર્થાત્ અગર બદ્ધ ઔદારિક શરીરોં કો
અપિઠ રૂપ મેં આકાશ મેં સ્થાપિત કિયા જાય તો અસંખ્યાત લોક ડન શરીરોં
સે વ્યાપ્ત હો જાણં ।

શંકા—જવ બદ્ધ ઔદારિક શરીર કે ધારક જીવ અનન્ત હેં નો બદ્ધ ઔદા-
રિક શરીરોં કા પરિમાણ અસંખ્યાત હી ક્યોં કહા ?

સમ્પ્રાધાન—જીવ ડો પ્રકાર કે હેં—પ્રત્યેક શરીર ઔર અનન્તકાયિક । પ્રત્યેક
શરીર જો જીવ હેં, ડન સબકા અલગ અલગ ઔદારિક શરીર હોતા હૈ, અન્યથા
વે પ્રત્યેક શરીર હીન કહલાણં । કિન્તુ અનન્તકાયિક જીવ જો હોતે હેં, ડનકા
શરીર પૃથક્ પૃથક્ નહીં હોતા, પરન્તુ અનન્તાનન્ત જીવોં કા ઇક હી શરીર હોતા

અને અવસર્પિણિયો વ્યતીત થઈ જાય. એ પ્રકારે કાળથી તેમજ પરિમાણ બતાવીને હવે
ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ તેજ પરિમાણ બતાવે છે ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ અસખ્યાત લોક પ્રમાણ છે.
અર્થાત્ અગર બદ્ધ ઔદારિક શરીરના અપિઠ રૂપમાં સ્થાપિત કરવામાં આવે તો અસં-
ખ્યાત લોક તે શરીરથી વ્યાપ્ત થઈ જાય

શંકા—અત્રે બદ્ધ ઔદારિક શરીરના ધારક જીવ અનન્ત છે તો બદ્ધ ઔદારિક
શરીરના પરિમાણ અસખ્યાત જ કેમ કહ્યા ?

સમ્પ્રાધાન—જીવ બે પ્રકારના છે—પ્રત્યેક શરીર અને અનન્તકાયિક પ્રત્યેક શરીર બે
જીવ છે, તે બધાના અલગ-અલગ ઔદારિક શરીર હોય છે, નહીં તો તેઓ પ્રત્યેક
શરીર જ ન કહેવાય કિન્તુ અનન્તકાયિક જીવ બે હોય છે તેમના શરીર પૃથક્ પૃથક્
નથી હોતાં, પરન્તુ અનન્તાનન્ત જીવો બે જ શરીર હોય છે એ કારણે ઔદારિક

ન્તાનન્તાનામેકૈકમૌદારિકશરીર ભવતિ અતઃ સર્વસંખ્યાપેક્ષ્યાપિ અસંખ્યેયાન્યેવ ઔદારિક-
શરીરાણિ મવન્તીતિ ભાવઃ,

અથ મુક્તાનિ ઔદારિકશરીરાણ્યાહ-‘તત્થ જં જે તે મુક્કેરલયા તેણં અણંતા’ તત્ર સલ્લ
તદુમયેપાં મધ્યે इत्यर्थः, યાનિ તાવદ્ મુક્તાનિ ઔદારિકશરીરાણિ તાનિ સલ્લ અનન્તાનિ
મંવન્તિ તદનન્તત્વાદ્ કાલક્ષેત્રદ્રવ્યૈઃ પ્રરૂપયિતુમ્ પ્રથમં કાલતઃ પ્રરૂપયતિ-‘અણંતાહિં ઉસ્સ-
પ્પિણિં ઓસપ્પિણીહિં અવહીરંતિ કાલઓ’ અનન્તામિરુત્સર્પિણ્યવસર્પિણીભિઃ પ્રતિસમય
મેકૈકશરીરાપહારે સર્વાત્મના કાલાપેક્ષ્યા અપહ્રિયન્તે તથા ચાનન્તાસુ ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિણીણુ
યાવન્તઃ સમયા ભવન્તિ તાવત્પમાણાનિ મુક્તૌદારિકશરીરાણિ મવન્તીતિભાવઃ, इत्येवं काल
तोऽनन्तपरिमाणं प्रतिपादयथ क्षेत्रतोऽनन्तत्वं प्रतिपादयति-‘खेत्तओ अणंता लोगा’ क्षेत्रतः-
क्षेत्रापेक्षया प्रतरादिना, अनन्ता लोकाः मुक्तौदारिकशरीराणां भवन्ति, तथाचानन्तेषु लोक-
है । इस कारण औदारिक शरीरी जीव अनन्तानन्त होने पर भी औदारिक
असंख्यात ही होते हैं ।

અથ મુક્ત ઔદારિક શરીરોં કા પરિમાણ કહતે હૈં-મુક્ત ઔદારિક શરીર
અનન્ત હૈં । કાલ, ક્ષેત્ર ઔર દ્રવ્ય કી અપેક્ષા સે ડનકી અનન્તતા કો સમજાતે
હુઅ પહલે કાલ સે સમજાતે હૈં-કાલ કી અપેક્ષા સે મુક્ત ઔદારિક શરીરોં કા
અનન્ત ઉત્સર્પિણિયાં ઔર અવસર્પિણિયાં મેં અપહરણ હોતા હૈ, અર્થાત્ ઉત્સર્પિણી
કાલોં કે ઁક-ઁક સમય મેં ઁક-ઁક મુક્ત ઔદારિક શરીર કા અપહરણ કિયા
જાય તો સમસ્ત શરીરોં કા અપહરણ કરને મેં અનન્ત ઉત્સર્પિણિયાં ઔર અન-
ન્ત અવસર્પિણિયાં સમાપ્ત હો જાઁ । હસકા અર્થ ઘહ હુઆ કિ અનન્ત ઉત્સર્પિ-
ણિયાં ઔર અવસર્પિણિયાં મેં જિતને સમય હોતે હૈં, જતની હી મુક્ત ઔદારિક
શરીરોં કી સંખ્યા હૈ । કાલ સે અનન્ત પ્રમાણ કા પ્રતિપાદન કરકે અવક્ષેત્ર સે
કરતે હૈં-ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા પ્રતર આદિ સે અનન્ત લોક પ્રમાણ મુક્ત ઔદારિક

शरीरी जीव अनन्तानन्त होवा छता पक्ष औदारिक शरीर असंख्यात न होय छे.

હવે મુક્ત ઔદારિક શરીરોના પરિણામ કહે છે-મુક્ત ઔદારિક શરીર અનન્ત છે કાલ
ક્ષેત્ર અને દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તેમની અનન્તતાને સમજાવતા પહેલાં તે કાળથી સમજાવે છે.

કાળની અપેક્ષાથી મુક્ત ઔદારિક શરીરોના અનન્ત ઉત્સર્પિણિયો અને અવસર્પિ-
ણિયાં અપહરણ થાય છે. અર્થાત્ ઉત્સર્પિણિ અને અવસર્પિણિ કાળોના એક સમયમાં
એક એક મુક્ત ઔદારિક શરીરના અપહરણ કરાય તો સમસ્ત શરીરોનું અપહરણ કર-
વામાં અનન્ત ઉત્સર્પિણિયો અને અવસર્પિણિયો સમાપ્ત થઈ જાય તેનો અર્થ એ થયો
કે અનન્ત ઉત્સર્પિણિયો અને અવસર્પિણિયોમાં જેટલો સમય થાય છે, તેટલી જ મુક્ત
ઔદારિક શરીરોની સંખ્યા છે કાળથી અનન્ત પ્રમાણનું પ્રતિપાદન કરીને હવે ક્ષેત્રથી કરે છે
ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ પ્રતર આદિથી અનન્તલોક પ્રમાણ મુક્ત ઔદારિક શરીર સમજવાં

પ્રમાણેષુ આકાશસ્વપ્નેષુ યાવન્ત આકાશપ્રદેશાઃ સન્તિ તાવત્પ્રમાણાનિ મુક્તાનિ ઔદારિક શરીરાણિ ભવન્તીત્યાશયઃ, અથ દ્રવ્યાપેક્ષયા તેષામનન્તત્વં પ્રતિપાદયતિ—‘અભવસિદ્ધિર્પ્રતિ-
અર્ણતગુણા, સિદ્ધાણર્ણતભાગો’ અભવસિદ્ધિકેભ્યઃ-અભવ્યેભ્યો દ્રવ્યાપેક્ષયા અનન્તગુણાનિ
ભવન્તિ મુક્તૌદારિકશરીરાણીત્યર્થઃ, एवं सत्यपि तेषां सिद्धममुदायप्रमाणत्वं प्रतिषेधति—
તાનિ ચ સિદ્ધાનામનન્તભાગઃ—અનન્તભાગમાત્રાણિ ભવન્તિ, તથા ચ મુક્તૌદારિકશરીરાણાં
દ્રવ્યતોડમવ્યાપેક્ષયા અનન્તગુણત્વેઽપિ સિદ્ધરાશ્યપેક્ષયાઽનન્તભાગમાત્રત્વમેવ ન તુ સિદ્ધરાશિ
પ્રમાણત્વં તેષામિતિ ફક્તિત્મ, નત્ર કથં મુક્તાનિ ઔદારિકશરીરાણિ યથોક્તાનન્તસંખ્યા-
પરિમાણાનિ ઉપપદ્યન્તે? તથાહિ યદિ તાવદ્ યાવદવિકલાનિ ઔદારિકાદિશરીરાણિ
તાવન્તિ યદ્યન્તે તદા તેષામનન્તકાલમવસ્થાનં સ્યાત્તદાઽનન્તેન કાલેન તત્તચ્છરીરપરિગણના
દનન્તાનિ સ્યુઃ, યતશ્ચાનન્તં કાલમવસ્થાનં ન વર્તતે, પુદ્ગલાનામુત્કુળેનાપિ અસંખ્યેયકાલા-
વસ્થાનાભિધાનાન્, યદિ ચ જાંવૈર્યે પુદ્ગલા ઔદારિકત્વેન આદાય અતીતકાલે મુક્તાસ્તેષાં

શરીર સમજને चाहिए । तात्पर्य यह है कि असंख्यात प्रदेश एक लोक में होते हैं, ऐसे ऐसे अनन्त लोकों के जितने प्रदेश हों, उतने ही मुक्त औदारिक शरीर हैं । द्रव्य की अपेक्षा से उनकी अनन्तता का प्रतिपादन यों है—मुक्त औदारिक शरीर अभव्य जीवों से अनन्तगुणा हैं और सिद्ध जीवों के अनन्तवे' भाग हैं । इसका फलितार्थ यह है कि मुक्त औदारिक शरीर अभव्य जीवों से अनन्तगुणा होने पर भी सिद्ध जीवों के अनन्तवे' भाग मात्र ही हैं, अर्थात् वे सिद्ध जीव राशि के बराबर नहीं हैं ।

પ્રશ્ન—મુક્ત ઔદારિક શરીરોં કી સંખ્યા હતની કૈસે હો સકતી હૈ ? અગર અધિકલ (જ્યોં કે ત્યોં) મુક્ત ઔદારિક શરીરોં કી યહ સંખ્યા માની જાય તો વે અનન્ત નહીં હો સકતે, ક્યોંકિ મુક્ત શરીર અધિકલ રૂપ સે અનન્ત કાલ તક ઠહર નહીં સકતે, ક્યોંકિ પુદ્ગલોં કી સ્થિતિ અધિક સે અધિક ખી અસંખ્યાત

જોઈએ, તાત્પર્ય એ છે કે અસંખ્યાત પ્રદેશ એક લોકમા હોય છે, એવા એવા અનન્ત લોકના જેટલા પ્રદેશ હોય, તેટલા જ મુક્ત ઔદારિક શરીર છે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તેમની અનન્તતાનુ પ્રતિપાદન આમ છે—મુક્ત ઔદારિક શરીર અભવ્ય જીવોથી અનન્તગણા છે અને સિદ્ધ જીવોનો અનન્તમે ભાગ છે. તેનો ફલિતાર્થ આ છે, કે મુક્ત ઔદારિક શરીર અભવ્ય જીવોથી અનન્તગણા હોવા છતાં પણ સિદ્ધ જીવોનો અનન્તમે ભાગ માત્ર જ છે, અર્થાત્ તેઓ સિદ્ધ જીવરાશિની બરાબર નથી.

પ્રશ્ન—મુક્ત ઔદારિક શરીરોની સંખ્યા એટલી કેવી રીતે હોઈ શકે ? પણ અધિકલ (જેમના તેમ) મુક્ત ઔદારિક શરીરોની આ સંખ્યા માનવામા આવે તો તેઓ અનન્ત નથી થઈ શકતા, કેમકે મુક્ત શરીર અધિકલ રૂપથી અનન્ત કાલ સુધી રહી નથી શકતા, કેમકે પુદ્ગલોની સ્થિતિ અધિકથી અધિક પણ અસંખ્યાત કાળ સુધી ઠહી છે. યદિ જીવોના

ગ્રહણં ક્રિયતે તદા સર્વેરપિ જીવૈઃ સર્વેઽપિ પુદ્ગલાઃ પ્રત્યેકમૌદારિકત્વેન આદાય મુક્તા
 इति सर्वेषां पुद्गलानां ग्रहणमापतितम्. एवञ्च 'अभवसिद्धिकेभ्योऽनन्तगुणानि सिद्धानाम-
 नन्तभागमात्राणि मुक्तानि औदारिकशरीराणि' इति कथनं नोपपद्यते सर्वजीवेभ्योऽनन्ता-
 नन्तगुणकारेणानन्तगुणत्वस्य प्रसङ्गादिति चेदत्रोच्यते अत्र मुक्तौદારिकशरीराणां नो अविक-
 लानामेव केवलानां ग्रहणं वर्तते नो वा औदारिकत्वेनोपादाय मुक्तानां पुद्गलानां ग्रहणं वर्तते
 उक्तदोषप्रसङ्गात्, अपितु जीवेन औदारिकं यच्छरीरं गृहीत्वा मुक्तं तद्विशराक्तां विभ्रदनन्त-
 भेदमिन्नं भवति, ते चानन्ता भेदा भवन्तः पुद्गला यावत्कालम् औदारिकपरिणामं न
 परित्यजन्ति तावत्कालं प्रત્યેકમૌદારિકશરીરત્વેન વ્યપદિશ્યન્તે, જે તુ પુદ્ગલા ઔદારિક

કાલ તક હી કહી ગઈ છે । યદિ જીવોં કે દ્વારા જિન પુદ્ગલોં કો ઔદારિક
 शरीर के रूप में अतीत काल में ग्रहण करके त्याग दिया गया है, उनको यहां
 लिया जाय तो सब जीवों ने सभी पुद्गलों औदारिक शरीर के रूप में ग्रहण
 करके त्यागा है—कोई पुद्गल शेष नहीं बचा है, अतएव सभी पुद्गलों का ग्रहण
 हो जाता है । ऐसी स्थिति में मुक्त औदारिक शरीर अभव्यों से अनन्तगुणा
 और सिद्ध जीवों के अनन्तवे भाग हैं, यह कथन संगत नहीं हो स , क्यों
 कि सर्वजीवों की संख्या के साथ अनन्तानन्त गुणा र करने से अनन्त-
 गुणत्व का प्रसंग आता है ।

उत्तर—यहां मुक्त औदारिक शरीरों में केवल अवि शरीरों ही ग्रहण
 नहीं है और न औदारिक शरीर के रूप में ग्रहण करके त्यागे हुए पुद्गलों का
 ही ग्रहण किया जाता है । इनके ग्रहण करने उक्त दोषों का प्रसंग आता है ।
 किन्तु जीव ने जिस औदारिक शरीर को ग्रहण करके त्याग दि है, वह
 विनाश को प्राप्त होता हुआ अनन्त भेदों वाला होता है । वे अनन्त भेदों को

દારા જે પુદ્ગલોંને ઔદારિક શરીરના રૂપમાં અતીત કાલમાં ગ્રહણ કરીને ત્યાગી દિધેલ
 છે, તેમને અહીં લેવામાં આવે તો બધા ભૂલે. જે બધા પુદ્ગલોંને ઔદારિક શરીરના
 રૂપમાં ગ્રહણ કરીને ત્યાગેલ છે—કોઈ પુદ્ગલ શેષ નથી રહ્યું. તેથી જ બધાં પુદ્ગલોંને
 ગ્રહણ થઈ બચ છે. એવી સ્થિતિમાં મુક્ત ઔદારિક શરીર અભવ્યોથી અનન્તગુણા અને
 સિદ્ધ ભૂતોનો અનન્તમો ભાગ છે એ કથન સંગત નથી થઈ શક્યું. કેમકે સર્વ ભૂતોની
 સંખ્યાની સાથે અનન્તાનન્તનો ગુણાકાર કરવાથી અનન્ત ગુણુત્વનો પ્રસંગ આવે છે.

જિત્તર—અહીં મુક્ત ઔદારિક શરીરોમાં કેવળ અવિકલ શરીરોનું જ ગ્રહણ નથી
 અને ન ઔદારિક શરીરના રૂપમાં ગ્રહણ કરીને ત્યાગેલા પુદ્ગલોંનું જ ગ્રહણ થાય છે
 તેમને ગ્રહણ કરવામાં ઉક્ત દોષનો પ્રસંગ આવે છે. પરન્તુ ભૂલે જે ઔદારિક શરીરને
 ગ્રહણ કરીને ત્યાગી દિધા છે. તે વિનાશને પ્રાપ્ત થવા છતાં અનન્ત ભેદોવાળા બને છે.
 તેઓ અનન્ત ભેદોને પ્રાપ્ત થતા પુદ્ગલ બન્યા સુધી ઔદારિક પર્યાયનો પરિત્યાગ નથી

પરિણામં પરિત્યક્તવન્તસ્તે ઔદારિકશરીરવ્યપદેશં નો લભ્યન્તે इत्येवं રીત્યા એકસ્યાપિ શરીરસ્થાનન્તાનિ શરીરાણિ સંભવન્તિ, एवञ्चैकैकस्यापि शरीरस्थानन्तमेदमिन्नत्वादेकस्मिन्नपि समये प्रचुराणि अनन्तानि शरीराणि उपलभ्यन्ते, તેપાઞ્ચાસંખ્યેયકાલમવસ્થાનં મવતિ, તેન વાસંસ્થયેયેન કાલેન જીવૈ વિપ્રમુક્તાનિ અન્યાનિ અસંખ્યેયાનિ લભ્યન્તે તાન્યપિ પ્રત્યેક મનન્તમેદમિન્નાનિ મવન્તિ, તેપાઞ્ચ મધ્યે તાવત્કાલેન યાનિ ઔદારિકશરીરપરિણામં પરિત્યજન્તિ તાનિ હીયન્તે શેષાણિ ચોપાદીયન્તે इति યથોક્તપ્રમાણાનન્તસંખ્યાકાનિ મુક્તાનિ ઔદારિકશરીરાણિ સંભવન્ત્યેવેતિ માતઃ, તથા ચોક્તમ્—‘ન વિ અવિગલાણમેવ કેવલાણં પિ ગહણં एयं न य ओरालियगहणमुक्ताणं सच्चपुग्गाणं, किं तु जं सरीरमोरालिगं जीवेण मुक्तं तं चेव अणंतमेयमिन्नं च होइ जाव ते पुग्गला तं जीवनिव्वत्तियं ओरालियसरीरकायप्प-ओगं न मुंचंति’ ન તાવ અણ્ણપરિણામેણ પરિણમંતિ તાહં પત્તેયં સરીરાહં મણ્ણંતિ, एवमे-कैकस्स ओरालियसरीरस्स अणंतमेयमिन्नत्तणओ अणंताइं चेव ओरालियसरीराइं भवंति,

પ્રાપ્ત હોતે હુણ પુદ્ગલ જલ તલ ઔદારિક પર્યાય કા પરિત્યાગ નહીં કરતે, તલ તલ ઔદારિક શરીર હી કહ લાતે હૈં । જિન પુદ્ગલોં ને ઔદારિક પર્યાય કા પરિત્યાગ કર દિયા હૈ, લે ઔદારિક શરીર નહીં કહલાતે । ઇસ પ્રકાર એક હી શરીર લે અનન્ત શરીર સંભવ હો સકતે હૈં । ઇસ તરહ એક એક શરીર અનન્ત મેદોં લાલા હોને લે કારણ એક હી સમય મેં પ્રચુર અનન્ત શરીર પાલે જાતે હૈં । લે અસંખ્યાત કાલ તલ અવસ્થિત રહતે હૈં । લસ અસંખ્યાત કાલ મે જીવોં લે દ્વારા ત્યાગે હુણ અન્ય મી અસંખ્યાત શરીર હોતે હૈં । લન સલલે મી પ્રત્યેક લે અનન્ત-અનન્ત-મેદ હોતે હૈં । લનમેં લે લસ કાલ મેં જો ઔદારિક શરીર પર્યાય કા પરિત્યાગ કર લેતે હૈં, લન્હેં ગિનતી મેં નહીં લિયા જાતા, શેષ લી ગિનતી ઔદારિક શરીરોં મેં હોતી હૈ । અતલલ મુક્ત ઔદારિક શરીરોં કા પરિણામ જો ડેપર કહ્લા ગયા હૈ, લહ સંભવ હોતો હૈ । કહ્લા મી હૈ—‘ન તો કેવલ

કલતા ત્યા મુધી ઔદારિક શરીર જ કહેવાય છે જે પુદ્ગલોંએ ઔદારિક પર્યાયનો પરિ-ત્યાગ કરેલ છે. તેઓ ઔદારિક શરીર નથી કહેવાતા. એ પ્રકારે એક જ શરીરના અનન્ત શરીર સભવી શકે છે. એજ રીતે એક એક શરીર અનન્ત લેટોવાળા હોવાને કારણે એક જ સમયમા અનન્તશરીર મળે છે. તેઓ અસંખ્યાત કાળ મુધી અવસ્થિત રહે છે. તે અસંખ્યાતમા કાળમાં છલો દ્વારા ત્યાગેલ બીલ પલુ અસંખ્યાત શરીર હોય છે. તે બધાના પલુ પ્રત્યેકના અનન્ત અનન્ત લેલ હોય છે. તેઓમાથી તે કાળમાં જે ઔદારિક શરીર પર્યાયનો પરિત્યાગ કરી લે છે. તેમને ગણતરીમા નથી લેવાતા બાકીનાની ગણતરી ઔદારિક શરીરમા થાય છે.

તેથી જ મુક્ત ઔદારિક શરીરોં પરિમાણ જે ઉપર કહેલ છે, તેનો સભવ બને છે કહ્લુ પલુ-છે-કેવળ અલિલ નહિ અર્થાત જેમના તેમ રહેલા મુક્ત અને ઔદારિક

इत्यादि, छाया-नाप्यविकलानामेव केवलानामपि ग्रहणम् एतन्न च औदारिकग्रहणं मुक्तानां सर्वपुद्गलानाम् किन्तु यच्चरीरमौदारिकं जीवेन मुक्तं तच्चैवानन्तभेदभिन्नं च भवति यावत् ते पुद्गलास्तज्जीविनिर्वर्तितम् औदारिकशरीरकायप्रयोगं न मुञ्चन्ति न तावद् अन्यपरिणामेन परिणमन्ति तानि प्रत्येकशरीराणि भण्यन्ते, एवमेकैकस्य-औदारिकशरीरस्य अनन्तभेदभिन्न-तोऽनन्तानि चैव औदारिकशरीराणि भवन्ति, अथ कथमेकैकशरीरद्रव्यदेशस्य शरीरत्वेन व्यपदेशः संभवति ? इति चेन्न लवणदृष्टान्तेन तथा व्यपदेशोपपत्तेः, यथा खार्यपि लवणम् द्रोणोऽपि लवणम् आढकोऽपि लवणमित्यादि व्यपदेशो भवति तथा प्रकृतेऽपि सकलमपि औदारिकशरीरमिति व्यपदिश्यते, तद्वद्वमपि तदेकदेशोऽपि यावदनन्तभागोऽपि शरीरमिति व्यपदिश्यते, एवञ्चौदारिकशरीरयोग्यपुद्गलसमुदायोऽपि औदारिकत्वेन परिणतः सन् अल्पो

अविकल अर्थात् ज्यों के त्यों रहे हुए मुक्त औदारिक शरीरों का ही ग्रहण किया गया है और न औदारिक शरीर के रूप में ग्रहण करके मुक्त किए सब पुद्गलों का ही ग्रहण किया गया है, किन्तु जो औदारिक शरीर जीव के द्वारा त्याग दिया गया है, वह अनन्त भेदों से भिन्न होता है । जब तक वे पुद्गल जीव के द्वारा निवर्तित औदारिक शरीर काययोग रूप पर्याय का त्याग नहीं करते और अन्य किसी परिणाम में परिणत नहीं होते, वे सब शरीर ही कहलाते हैं । इस प्रकार एक-एक औदारिक शरीर अनन्त-अनन्त भेद वाला होने के कारण अनन्त औदारिक शरीर कहलाते हैं इत्यादि । अब प्रश्न यह उपस्थित होता है कि एक-एक शरीर द्रव्य के देश को शरीर कैसे कहा जा सकता है ? इसका उत्तर यह है कि लवण के दृष्टान्त से ऐसा कहा जाता है । जैसे खारी भी नमक है, द्रोण भी नमक है और आढक भी लवण है, इत्यादि व्यवहार होता है, उसी प्रकार सकल अर्थात् सम्पूर्ण औदारिक शरीर भी औदारिक शरीर कहलाता है, उसका आधा भाग भी औदारिक शरीर कहलाता है और

શરીરોનું જ અહણ કરેલું છે. અને ઔદારિક શરીરના રૂપમાં અહણ કરીને મુક્ત નહીં કરેલ બધા પુદ્ગલોનું અહણ કરેલું છે પરંતુ જે ઔદારિક શરીર જીવના દ્વારા ત્યાગી દીધેલ છે, તે અનન્ત ભેદોથી ભિન્ન હોય છે. જ્યાં સુધી તે પુદ્ગલો જીવના દ્વારા નિવર્તિત ઔદારિક શરીર કાયયોગ રૂપ પર્યાયનો ત્યાગ નથી કરતા અને બીજા કોઈ પરિણામમાં પરિણત નથી થતા, તે બધા શરીર જ કહેવાય છે. જે પ્રકારે એક એક ઔદારિક શરીર અનન્ત અનન્ત ભેદવાળા હોવાને લીધે અનન્ત ઔદારિક શરીર કહેવાય છે. ઇત્યાદિ.

હવે પ્રશ્ન એ ઉપસ્થિત થાય છે કે એક-એક શરીરદ્રવ્યના દેશને શરીર કેવી રીતે કહી શકાય ? તેનો ઉત્તર એ છે કે મીઠાના દૃષ્ટાન્તથી એમ કહી શકાય છે, જેમ ખારી પણ મીઠું છે, દ્રોણ પણ મીઠું છે અને આઢક પણ મીઠું છે. જે વિગેરે વ્યવહાર થાય છે. તેજ પ્રકારે સકલ અર્થાત્ સંપૂર્ણ ઔદારિક-શરીર પણ ઔદારિક શરીર કહેવાય

વા ઘટ્ટુર્વા ઔદારિકશરીરવ્યપદેશમાગ્મવતીતિ સિદ્ધમ્ અથૈવમપિ અનન્તલોકાકાશપ્રદેશ 1-
 ણાનિ તાનિ ઔદારિકશરીરાણિ કથમેકસ્મિન્ લોકે અવગાદાનિ ? इति चे दुच्यते-प्रदीपप्रका-
 शवत् तदुपपत्तेः, यथा एकस्यापि दीपस्य ज्योतींषि सम्पूर्णभवनव्याप्तानि भवन्ति तदन्येषामपि
 दीपानां ज्योतींषि तत्रैव प्रविशन्ति तथैवौદારिकशरीराण्यपि बोध्यानि । अथ वैक्रियशरीरमधि-
 कृत्य गौतमः पृच्छति-‘केवइया णं भंते ! वेउच्चियसरीरया पणत्ता ?’ हे भदन्त ! कियन्ति-
 कियत्संख्यकानि खलु वैक्रियशरीराणि प्रज्ञप्तानि ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘दुविहा
 पणत्ता’ द्विविधानि वैक्रियशरीराणि प्रज्ञप्तानि-‘तं जहा-बद्धेल्लया य मुक्केल्लगा य’ तद्यथा-

उसका एक देश भी औदारिक शरीर कह लाता है । यहां तक कि शरीर का
 अनन्तर्वा भाग भी शरीर कह लाता है । इससे यह सिद्ध हुआ कि औदारिक
 शरीर के योग्य पुद्गलों का समुदाय भी, औदारिक रूप से परिणत होता हुआ
 औदारिक शरीर कहा जाता है ।

प्रश्न-अनन्त लो काशों के प्रदेशों के बराबर वे अनन्त औदारिक शरीर
 एक लोका श ही कैसे समाए हुए हैं ?

उत्तर-प्रदीप के प्रकाश के समान उनका समावेश हो सकता है । जैसे एक
 दीपक प्रकाश सम्पूर्ण भवन में व्याप्त होकर रहता है, अगर उस भवन में
 अन्यान्य दीपक रख दिये जाएं उनका प्रकाश भी उसी भवन में समा जाता है
 उसी र औदारिक शरीरों का समा जाना भी समझना चाहिए ।

वैक्रिय शरीर को लेकर गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं-हे भगवन् !
 वैक्रिय शरीर कितने कहे गए हैं ?

म । न्-हे गौतम ! वैक्रिय शरीर दो प्रकार के कहे गए हैं, वे इस तरह

છે. તેનો અઠધો ભાગ પણ ઔદારિક શરીર કહેવાય છે. ત્યાં સુધી કે શરીરનો અનન્તર્યા
 ભાગ પણ શરીર કહેવાય છે. તેથી એ સિદ્ધ થયું કે ઔદારિક શરીરને યોગ્ય શુદ્ધગણના
 સમુદાય પણ ઔદારિક રૂપે પરિણત થતા છતાં ઔદારિક શરીર કહેવાય છે.

પ્રશ્ન-અનન્ત લોકાકાશોના પ્રદેશોના બરાબર તેઓ અનન્ત ઔદારિક શરીર એક
 લોકાકાશમાં જ કેવી રીતે સમાય છે ?

ઉત્તર-પ્રદીપના પ્રકાશની સમાન તેમનો સમાવેશ થઈ શકે છે. જેમ એક દીપકનો
 પ્રકાશ સંપૂર્ણ ભવનમાં વ્યાપ્ત બની રહે છે, અગર એ ભવનમાં અન્યાન્ય દીપક મૂકવામાં
 આવે તો તેમનો પ્રકાશ પણ તેજ ભવનમાં સમાઈ જાય છે. એ પ્રકારે ઔદારિક શરીરોનું
 સમાઈ જવું પણ સમજી લેવું.

હે વૈક્રિય શરીરને લઈને ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! વૈક્રિય શરીર
 કેટલાં કહેલાં છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ !-વૈક્રિય શરીર બે પ્રકારના કહેલા છે. તે આ રીતે છે-

વદ્ધાનિ ચ મુક્તાનિ ચ, 'તત્થ ણં જે તે વદ્ધેહ્જા તે ણં અપસેહ્જા' તત્ર સલુ-તદુભયેપાં મધ્યે
યાનિ તાવદ્ વદ્ધાનિ વૈક્રિયશરીરાણિ ભવન્તિ તાનિ સલુ અસંખ્યેયાનિ સન્તિ, તદસંખ્યેયત્વ-
મેવ કાલતઃ પ્રરૂપયતિ-'અસંખેજ્ઞાદિં ઉત્સર્પિણિ ઓસર્પિણીદિ અવહીરંતિ કાલો' અસંખ્યે-
યામિઃ-ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિણીમિઃ પ્રતિસમયમેકૈકશરીરગપહારં સાવલ્યેન કાલતઃ કાલાપેક્ષયા
અસંખ્યેયાનિ અપહ્નિયન્તે તથા ચાસંખ્યેયાસુ ઉત્સર્પિણ્યવર્ગર્પિણીષુ યાવન્તઃ સમયા ભવન્તિ
તાવત્સંખ્યાકાનિ વદ્ધાનિ વૈક્રિયશરીરાણિ ભવન્તીતિ ભાવઃ, 'સ્વેત્તઓ અસંખેહ્જાઓ સેટ્ઠીઓ
પયરસ્સ અસંખેહ્જહમાગો' ક્ષેત્રતઃ-ક્ષેત્રાપેક્ષયા અસંખ્યેયાઃ શ્રેણ્યો વદ્ધવૈક્રિયશરીરાણાં
ભવન્તિ તાસાં શ્રેણીનાં પરિમાણંતુ પ્રતરસ્ય અસંખ્યેયો માગો યોધ્યઃ, તથા ચ પ્રતરસ્યા-
સંખ્યેયતમે માગે યાવત્યઃ શ્રેણયઃ સન્તિ તાવતીપુ શ્રેણીષુ યાવન્તઃ આકાશપ્રદેશઃ ભવન્તિ
તાવત્પ્રમાણાનિ વદ્ધાનિ વૈક્રિયશરીરાણિ ભવન્તીતિ ભાવઃ, શ્રેણિપદાર્થસ્તાવદ્ ઘનીકૃતસ્ય

હૈ-બદ્ધ ઓર મુક્ત । इन दोनों में बद्ध वैक्रिय शरीर असंख्यात होते हैं । काल से
उस असंख्यात की प्ररूपणा करते हैं-यदि उत्सर्पिणी और अवसर्पिणी काल के
य में एक-एक वैक्रिय शरीर का अपहरण किया जाय तो सम्पूर्ण शरीरों का
अपहरण करने में असंख्यात उत्सर्पिणियां और अवसर्पिणियां व्यतीत हो जाएं ।
तात्पर्य यह है कि असंख्यात उपसर्पिणियां और अवसर्पिणियां के जितने समय
होते हैं, उतने ही बद्ध वैक्रिय शरीर हैं । क्षेत्र की अपेक्षा से बद्ध वैक्रिय शरीर
असंख्यात श्रेणी प्रमाण हैं । श्रेणी का परिमाण प्रतर का असंख्यातवां भाग
माना गया है । तात्पर्य यह हुआ कि प्रतर से असंख्यातवे भाग में जितनी
श्रेणियां होती हैं, उन श्रेणियों में जितने आकाश प्रदेशों की संख्या हो, उतने
ही बद्ध वैक्रिय शरीर हैं । श्रेणी का परिमाण इस प्रकार है-घनीकृत लोक सब
ओर से सात रज्जुप्रमाण होता है । ऐसे लोक की लंबाई में सात राजू एवं

બદ્ધ અને મુક્ત, એ બન્નેમાં બદ્ધ વૈક્રિય શરીર અસંખ્યાત હોય છે. કાલથી તે અસ-
ખ્યાતની પ્રરૂપણા કરે છે

યદિ ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી કાળના એક એક સમયમાં એક એક વૈક્રિય
શરીરનું અપહરણ કરાય તો સંપૂર્ણ શરીરોના અપહરણ કરવામાં અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણીયો
અને અવસર્પિણીયો વ્યતીત થઈ જાય તાત્પર્ય એ છે કે અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણીયો અને
અવસર્પિણીયોના જેટલો સમય હોય છે, તેટલા જ બદ્ધ વૈક્રિય શરીર છે ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ
બદ્ધ વૈક્રિય શરીર અસંખ્યાત શ્રેણિ પ્રમાણ છે. શ્રેણિનું પરિમાણ પ્રતરોના અસંખ્યાતમા
ભાગ માનેલું છે, તાત્પર્ય એ છે કે પ્રતરના અસંખ્યાતમા ભાગમાં જેટલી શ્રેણીયો થાય
છે. તે શ્રેણીયોમાં જેટલા આકાશ પ્રદેશોની સંખ્યા હોય, તેટલા જ બદ્ધ વૈક્રિય શરીર
છે. શ્રેણીનું પરિમાણ આ પ્રકારે છે-ઘનીકૃત લોક બધી બાજુથી સાત રજ્જુ પ્રમાણ
હોય છે. એવા લોકની લંબાઈમાં સાત રજ્જુ તેમની મુક્તાવલીના સમાન એક એક આકાશ

લોકસ્ય સર્વતઃ સપ્તરજ્જુપ્રમાણસ્યાયામતઃ સપ્તરજ્જુપ્રમાણામુક્તાવલિ રિવૈકાકાશપ્રદેશપશ્ચ્ચ-
રસ્તિ, લોકસ્ય ઘનીકૃતત્વ સપ્તરજ્જુપ્રમાણત્વચ્ચ-ઈહ લોકઃ ઝર્વાધશ્ચતુર્દશરજ્જુપ્રમાણોઽધ-
સ્તાદ્ વિસ્તારતો દેશોન સપ્તરજ્જુપ્રમાણઃ એકરજ્જુર્મધ્યમાગે તિર્યગ્લોકે બ્રહ્મલોકપ્રદેશવહુ-
મધ્યદેશમાગે પશ્ચરજ્જુરુપરિ એકરજ્જુર્લોકાન્તે રજ્જોશ્ચ પરિમાણં સ્વયમ્ભૂરમણસમુદ્રસ્ય પર-
તટવર્તિપૂર્વવેદિકાન્તાદારભ્ય તસ્યૈવ સમુદ્રસ્યાપરવેદિકાન્તં યાવત્ રત્યેવં પ્રમાણપરિચ્છિન્નસ્ય
લોકસ્ય વૈશાખસ્થાનસ્થ ઋટિસ્થ કારયુગ્મપુરુષાકારસ્ય બુદ્ધિદ્વારા ત્રસનાહયા દક્ષિણમાગવર્ત્ય-
ધોલોક સ્વખંડમધોદેશેન ત્રિરજ્જુવિસ્તારમતિરિક્તસપ્તરજ્જુચ્છ્રયં ઘટીત્વા ત્રસનાહયા ઉત્તરપાર્શ્વે
ઝર્વાધો માગવ્યત્યાસેન ઝર્ધ્વ માગસ્યાધઃ કરણમ્ અધોમાગસ્યોર્ધ્વકરણમિત્યેવં રીત્યા
સંઘાતી ક્રિયતે ઇતિ, તદનન્તરમ્ ઝર્ધ્વલોકે ત્રસનાહયા દક્ષિણમાગવર્તિની કૂર્પરાકાર-

મુક્તાવલી કે સમાન એક-એક આકાશ પ્રદેશ કી પંક્તિ શ્રેણી કહલાતી હૈ । લોક
કો ઘનાકાર કરને પર વહ સાત રજ્જુ પ્રમાણ હસ પ્રકાર હોતા હૈ-સમ્પૂર્ણ લોક
ઝપર સે નીચે તક ચૌદહ રજ્જુ હૈ । ડસકા વિસ્તાર નીચે કિંચિત્ કમ સાત
રાજૂ કા હૈ, મધ્ય મેં એક રજ્જૂ હૈ, બ્રહ્મલોક નામક પાંચવેં દેવલોક કી જગહ
ધિલકુલ મધ્ય માગ મેં પાંચ રજ્જુ હૈ ઓર ઝપર જહાં લોક કા અન્ત હોતા હૈ,
વહાં એક રજ્જૂ વિસ્તાર હૈ । રજ્જૂ કા પરિમાણ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર કી પરતટ
વર્ત્તી પૂર્વવેદિકા કે અન્ત સે આરમ કરકે ડસકી પરવેદિકા તક સમજના
ચાહિય । લોક કી યહ લમ્બાઈ-ચૌડાઈ હૈ ઓર લોક કા આકાર ડોનોં હાથ
કમર પર રલ્લકર નાચને મોયે કે સમાન હૈ । અવ અપની કલ્પના સે ત્રસનાહી
કે દક્ષિણ માગવર્ત્તી અધોલોક કે સ્વખંડ કો, જો નીચે કુલ્લ કમ ત્રીન રજ્જુ
પ્રમાણ હૈ ઓર સતત રજ્જુ સે કુલ્લ અધિક ઝંચા હૈ, ડસે લેકર ત્રસનાહી કે
ઉત્તર પાર્શ્વ મે, ઝપર કા માગ નીચે ઓર નીચે કા માગ ઝપર કરકે રલ્લ દિયા
જાય । ડસકે પશ્ચાન્ ઝર્ધ્વલોક મેં ત્રસનાહી કે દક્ષિણ માગવર્ત્તી કૂર્પર કે આકાર

પ્રદેશની પશ્ચિ શ્રેણિ કહેવાય છે લોકને ઘનાકાર કરવાથી તે સાત રજ્જુ પ્રમાણ આ
પ્રકારે થાય છે-સમ્પૂર્ણ લોક ઉપરથી નીચે સુધી ચૌદ રજ્જુ છે. તેના વિસ્તાર નીચે
કિંચિત્ ઓછા સાત રજ્જુ છે, મધ્યમાં એક રાજૂ છે, બ્રહ્મલોક નામક પાંચમા દેવલોકની
જગ્યાએ, બિલકુલ મધ્ય ભાગમાં પાંચ રજ્જુ છે. અને ઊપર જ્યાં લોકનો અંત થાય છે,
ત્યાં એક રજ્જુ વિસ્તાર છે. રજ્જુનું પરિમાણ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રની પરતરવર્તી પૂર્વ-
વેદિકાના અંતથી આરંભ કરીને તેની પરની વેદિકા સુધી સમજવું જોઈએ. લોકની આ
લંબાઈ પહેળાઈ છે અને લોકના આકાર બંને હાથ કેડે રાખીને નાચતા નટના સમાન
છે. હવે પોતાની કલ્પનાથી ત્રસ નાહીના દક્ષિણ ભાગવર્તી અધોલોકના બંને, જે નીચેથી
કંઈ ઓછા ત્રણ રજ્જુ પ્રમાણ છે અને સાત રજ્જુથી કાંઈક અધિક બિંચા છે, અને
લંબે ત્રસ નાહીના ઊપર પાર્શ્વમાં ઉપરનો ભાગ નીચે અને નીચેનો ભાગ ઊપર કરીને

संस्थिते खण्डद्वये प्रत्येकं देशोनाद्धं चतुष्टयरज्जुच्छ्रये बुद्ध्या उपादाय विपर्यासेनोत्तरपार्श्वे संघाती क्रियते इति रीत्या अधस्तनं लोकार्द्धं देशोनचतुरज्जुविस्तारं सातिरेकसप्तरज्जुच्छ्रयम् उपरितनमर्द्धं त्रिरज्जुविस्तारं देशोनसप्तरज्जुच्छ्रयम् तेन उपगितनमर्द्धं बुद्धि द्वारा परिगृह्याऽधस्तनस्यार्द्धस्योत्तरपार्श्वे संघातीक्रियते तथा सति सातिरेकसप्तरज्जुच्छ्रयोदेशोन सप्तरज्जुविस्तारो घनः संपन्नः, अतः सप्तरज्जुनामुपरि यदधिकं तदुपादय ऊर्ध्वाधः आयत-मुत्तरपार्श्वे संघाती क्रियते, तस्माद् विस्तारतोऽपि परिपूर्णाः सप्तरज्जवो भवन्तीत्येवं रीत्या लोकस्य घनीकरणम् घनीकृतश्च लोकः सप्तरज्जुप्रमाणो भवति, यत्र पुनः क्वचिद् घनत्वेन सप्तरज्जुप्रमाणत्वं न पूर्यते तत्र बुद्ध्या परिपूरणीयम् अन्यत्रापि यत्र क्वचित् श्रेणेः प्रतरस्य वा ग्रहणं तत्र सर्वत्रापि उपर्युक्तीत्या घनीकृतस्य लोकस्य सप्तरज्जुप्रमाणस्यावसेयम् ।

के जो दो खण्ड हैं, जो प्रत्येक कुछ कम साढे तीन रज्जु के होते हैं, उन्हें अपनी कल्पना से लेकर उलट कर उत्तर पार्श्व में रख दिया जाय । ऐसा करने से नीचे का लोकार्ध कुछ कम चार रज्जु विस्तार वाला एवं कुछ अधिक सात रज्जु ऊंचाई वाला हो जाता है और ऊपर का अर्धभाग तीन रज्जु विस्तार वाला एवं कुछ कम सात रज्जु ऊंचा हो जाता है । फिर ऊपर के अर्धभाग को बुद्धि के द्वारा ग्रहण करके नीचे के अर्धभाग के उत्तर पार्श्व में रख दिया जाय । ऐसा करने से कुछ अधिक सात रज्जु ऊंचा और कुछ कम सात रज्जु वाला घन बन जाता है । सात रज्जु के ऊपर जो अधिक है, उसे ऊपर-नीचे लम्बे भाग को उत्तर पार्श्व में मिला दिया जाता है । ऐसा करने से विस्तार में भी पूरे सात रज्जु हो जाते हैं । इस प्रकार लोक को घनाकार बनाया जाता है । जहाँ घनत्व से सात रज्जु से प्रमाण की पूर्ति न हो वहाँ कल्पना से पूर्ति कर लेनी चाहिए । अन्यत्र जहाँ कहीं भी श्रेणी अथवा प्रतर का ग्रहण किया जाय, वहाँ सर्पत्र पूर्वोक्त रीति

राभवामा आवे शेनी पाछण छिर्वा लेखमा त्रषु नाडीना बागवती कूपरना आकारना ने ने भठ छे, ने इरेठ हांछे ओछा साठा त्रषु रज्जुना डेय छे, तेमने आपखी कल्पनाथी छेने उलटावी उत्तर पार्श्वभां राभी देवा ओम करवाथी नीथिना लोकार्ध हांछे ओछा यार रज्जुना विस्तारवाणा तेमज्ज अछि अधिक सात रज्जु विस्तारवाणा जाया थछे नय छे. पछी छिपरना छिर्वा भागने बुद्धि द्वारा अड्डुषु करीने नीथिना अधः भागने उत्तर पार्श्वभां राभी देवाय ओम करवाथी हांछे अधिक सात रज्जु जाया अने हांछे ओछा सात रज्जु विस्तारवाणा घन भनी नय छे. सात रज्जुना छिपर ने अधिक होय छे, तेने छिपर नीचे बाणा भागने उत्तर पार्श्वभां भेजवी देवा ओम करवाथी विस्तारभां पषु पूरा सात रज्जु थछे नय छे. ओ प्रकारे घनाकार बनावाथे छे. घनाकार भनावेदा लोक सात रज्जु प्रमाण थछे नय छे. नयां घनत्वथी सात रज्जुना प्रमाणनी पूर्ति न थाय. त्यां कल्पनाथी पूर्ति करी लेवी लेछे. अन्यत्र नयां कयाय पषु श्रेणी

અથ મુક્તાનિ વૈક્રિયશરીરાણિ ઔદારિકાની વ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘તત્થ ણં જે તે મુક્કે-લ્લગા તે ણં અણંતા’ તત્ર સ્વલુ-તદુભયેષાં વદ્ધમુક્તવૈક્રિયશરીરાણાં મધ્યે યાનિ તાવદ્ મુક્તાનિ વૈક્રિયશરીરાણિ તાનિ સ્વલુ અનન્તાનિ ભવન્તિ, તદનન્તત્વં ચ પૂર્વોક્તૌદારિકમુક્ત-શરીરવદ્ માવયિતુમાહ-‘અણંતાર્હિં ઉત્સર્પિણિ-ઓસર્પિણીર્હિં અવહીરંતિ કાલઓ’ અનન્તામિ ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિણીભિઃ કાલવિશેષલક્ષણામિઃ પ્રતિસમયમેકૈકશરીરાપહારે કાલતઃ-કાલા-પેક્ષયા સર્ગાત્મના અપહ્રિયન્તે, તથા ચાનન્તામ્ ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિણોષુ યાવન્તઃ સમયા ભવન્તિ તાવત્પ્રમાણત્વા દનન્તત્વં મુક્તવૈક્રિયશરીરાણાં ભવતીત્યતિદિશ્વન્માહ-‘જહા ઓરાલિયસ્સ મુક્કેલ્લયા તદેવ વેડવ્વિયસ્સધિ માણિયન્વા’ યથા ઔદારિકસ્ય મુક્તાનિ શરીરાણિ અનન્ત-ત્વેન પ્રતિપાદિતા નિ તયૈવ વૈક્રિયસ્યાપિ મુક્તાનિ શરીરાણિ અનન્તત્વેન મણિતવ્યાનિ-વક્ત-વ્યાનીત્યાશયઃ, અથાહારકશરીરમધિકૃત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘કેનહ્યાણં મંતે ! આહારગ-

સે ધનીકૃત સાત રજ્જુ પ્રમાણ લોક કી શ્રેણી યા પ્રતર સમમ્મના ચાહિયે ।

અહ મુક્ત વૈક્રિય શરીરોં કો ઔદારિક શરીરોં કે સમાન પ્રતિપાદન કરને કે લિયે કહતે હૈં-પૂર્વોક્ત બદ્ધ ઔર મુક્ત વૈક્રિય શરીરોં મેં સે જો મુક્ત વૈક્રિય શરીર હૈં, વે અનન્ત હૈં । ઉનકી અનન્તતા પૂર્વોક્ત ઔદારિક શરીર કે સ ન સમમ્મને કે લિયે કહા હૈ-અનન્ત ઉત્સર્પિણિયોં એવં અવસર્પિણિયોં મેં ઉનકા અપ-હરણ હોતા હૈ, અર્થાત્ હન દોનોં કાલોં કે એક એક સમય એક-એક વૈક્રિયશરીર કા અપહરણ કિયા જાય તો સમસ્ત મુક્ત વૈક્રિય શરીરોં કા અપહરણ હોતા હૈ । હિસકા તાત્પર્ય યહ હુઆ કિ અનન્ત ઉત્સર્પિણિયોં ઔર અવસર્પિણિયોં મેં જિતને સમય હોતે હૈં, ઉતના અનન્ત યહાં ગ્રહણ કરના ચાહિયે, અર્થાત્ મુક્ત વૈક્રિય શરીરોં કા પ્રમાણ ઉતના હી હૈ । હિસ પ્રકાર જૈસે મુક્ત ઔદારિક શરીરોં કા પ્રમાણ કહા હૈ, વૈસા મુક્ત વૈક્રિય શરીરોં કા મી પ્રમાણ સમમ્મ લેના ચાહિયે ।

અથવા પ્રતરનું ગ્રહણ કરાય, ત્યા બધે પૂર્વોક્ત રીતીથી ધનીકૃત સાત રજ્જુ પ્રમાણ લોકની શ્રેણી અગર પ્રસ્તર સમજવા બોધ્યે.

હવે મુક્ત વૈક્રિય શરીરના ઔદારિક શરીરના સમાન પ્રતિપાદન કરવાને માટે કહે છે-પૂર્વોક્ત બદ્ધ અને મુક્ત વૈક્રિય શરીરોંમાથી જે મુક્ત વૈક્રિય શરીર છે, તેઓ અનન્ત છે. તેમની અનન્તતા પૂર્વોક્ત ઔદારિક શરીરના સમાન સમજવાને માટે કહે છે, અનન્ત ઉત્સર્પિણિયો તેમજ અવસર્પિણિયોમા તેમનું અપહરણ થાય છે, અર્થાત્ જે બન્ને કાળોના એક એક સમયમાં એક એક વૈક્રિય શરીરનું અપહરણ કરાય તો સમસ્ત મુક્ત વૈક્રિય શરીરોંના અપહરણ થાય છે. તેનું તાત્પર્ય એ થયું કે અનન્ત ઉત્સર્પિણિયો અને અવસર્પિણિયોમા જેટલો સમય થાય છે તેટલા અનન્ત અહીં ગ્રહણ કરવા બોધ્યે. અર્થાત્ મુક્ત વૈક્રિય શરીરોંના પ્રમાણ એટલા જ છે. એ પ્રકારે જેવા મુક્ત ઔદારિક શરીરોંના પ્રમાણ કહ્યા છે. તેવાજ મુક્ત વૈક્રિય શરીરોંના પણ પ્રમાણ સમજી લેવા બોધ્યે.

સરીરયા પળ્ણત્તા ?' હે ભદન્ત ! ક્રિયન્તિ-ક્રિયત્સંલ્લયાન્તાનિ સ્વલ્લ આહારકગરીરાણિ પ્રજ્ઞ-
સાનિ સન્તિ ? મગગનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘દુવિદ્ધા પળ્ણત્તા’ દ્વિવિધાની આહારક-
શરીરાણિ પ્રજ્ઞસાનિ ‘તં જઠ્ઠા-વઢ્ઢેલ્લયા ય, મુચ્છેલ્લયા ય’ તથા-વદ્ધાનિ ચ મુક્તાનિ ચ,
‘તંત્થ ણં જે તે વઢ્ઢેલ્લયા તે ણં સિય અત્થિ સિય નત્થિ’ તત્ર સ્વલ્લ તદુભયેપાં મધ્યે યાનિ
તાવદ્ વદ્ધાનિ આહારકશરીરાણિ તાનિ સ્વલ્લ સ્યાત્-કદાચિત્ સન્તિ, સ્યાત્-કદાચિત્ ન
સન્તિ, તથાદિ-આહારકશરીરસ્યાન્તરં જઘન્યેન એકઃ સમયઃ, ઉત્કૃષ્ટેન પળ્ણાસા ભવન્તિ,
તયા ચોક્તમ્-‘આહારગાઈ’ લોપ્ છમ્માસે જાવ ન હોંતિ વિ કથાઈ !

ઉક્કોસેણં નિયમા એવ્કં સમયં જઘ્ણેણં’ ॥૧॥ ઇતિ,

આહારકાણિ લોકે પળ્ણાસાન્ યાવન્ન ભવન્ત્યપિ કદાચિત્ ।

ઉત્કૃષ્ટો નિયમાદેકઃ સમયો જઘન્યેન ॥૧॥ ઇતિ,

તત્રાપિ-‘જઈ અત્થિ જઘ્ણેણં એકો વા, દો વા, તિણિ વા, ઉક્કોસેણં સહસ્સપ્પહુત્તં’
યદાપિ કદાચિત્ સન્તિ-વદ્ધાનિ આહારકશરીરાણિ ભવન્તિ તદાપિ જઘન્યેન એકં વા, દ્વે વા,
ત્રીણિ વા, ભવન્તિ, ઉત્કૃષ્ટેન સહસ્સપૃથક્ત્વમ્-નાના સહસ્તાણિ ભવન્તીતિભાવઃ,

અથ આહારક શરીર કે વિષય મેં ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈં-હે મગવન્ !
આહારક શરીર કિતને કહે ગપ્ હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! આહારક શરીર દો પ્રકાર કે કહે હૈં-વદ્ધ ઓર મુક્ત ।
હનમેં સે વદ્ધ આહારક શરીર કદાચિત્ હોતે હૈં, કદાચિત્ નહીં હોતે, ક્યોંકિ
આહારક શરીર કા ચિરહ કાલ જઘન્ય એક સમય ઓર ઉત્કૃષ્ટ છહ માસ કા
હૈ । કહા મી હૈ-ઇસ લોક મેં આહારક શરીર કદાચિત્ નહીં મી હોતે હૈ ।
યદિ નહીં હોતે હૈ તો જઘન્ય એક સમય તક નહીં હોતે ઓર ઉત્કૃષ્ટ છહ માસ
તક નહીં હોતે હૈ ॥૧॥ યદિ આહારક શરીર હોતે હૈ તો જઘન્ય એક, દો યા
ત્રીન હોતે હૈ, અધિક સે અધિક હોં તો સહસ્સ પૃથક્ત્વ અર્થાત્ દો હજાર સે
લેકર નો હજાર તક હોતે હૈ ।

હવે આહારક શરીરના વિષયમા શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે મગવન્ ! આહાર-
ક શરીર કેટલા પ્રકારના કદ્ધા છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! આહારક શરીર બે પ્રકારના કદ્ધા છે-વદ્ધ અને મુક્ત
તેઓમાથી વદ્ધ આહારક શરીર કદાચિત્ હોય છે કદાચિત્ નથી હોતાં. કેમકે આહારક
શરીરનો વિરહ કાળ જઘન્ય એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ છ માસનો છે. કહ્યુ પણ્ છે આ
લોકમા આહારક શરીર કદાચિત્ નથી પણ્ હોતાં, જે નથી હોતા તો જઘન્ય એક સમય
સુધી નથી હોતા અને ઉત્કૃષ્ટ છ માસ સુધી નથી હોતા ॥ ૧ ॥ યદિ આહારકશરીર
હોય છે તો જઘન્યથી એક બે અગર ત્રણ હોય છે. અધિકથી અધિક હોય તો સહસ્સ
પૃથક્ત્વ અર્થાત્ બે હજારથી લઈને નો હજાર સુધી હોય છે.

મુક્તાનિ આહારકશરીરાણિ ઔદારિકાણીવ માવયિતુમાહ—‘તત્થ ણં જે તે મુક્કેલ્લયા તે ણં અણંતા જહા ઓરાલિયસ્સ મુક્કિલ્લયા તદેવ માણિયન્વા’ તત્ર સ્વલુ-તદુમયેષાં મધ્યે યાનિ તાવદ્ મુક્તાનિ આહારકશરીરાણિ તાનિ સ્વલુ અનન્તાનિ ભવન્તિ, યથા ઔદારિકસ્ય મુક્તાનિ શરીરાણિ અનન્તત્વેન મણિતાનિ તથૈવ આહારકસ્યાપિ મુક્તાનિ શરીરાણિ અનન્તત્વેન મણિ-તણ્યાનિ—વક્તવ્યાનીત્યાશયઃ, અથ તૈજસશરીરમધિકૃત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘કેવદ્ યા ણં મંતે ! તૈયગસરીરયા પણ્ણત્તા ?’ હે મદન્ત ! કિયન્તિ—કિયત્સંખ્યાકાનિ, સ્વલુ તૈજસશરીરાણિ પ્રજ્ઞમાનિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘દુનિદ્ધા પણ્ણત્તા’ દ્વિવિધાનિ તૈજસશરીરાણિ પ્રજ્ઞમાનિ, ‘તં જહા વદ્દેલ્લગા ય મુક્કેલ્લગા ય’ તથથા—વદ્ધાનિ ચ મુક્તાનિ ચ, ‘તત્થ ણં જે તે વદ્દેલ્લગા તે ણં અણંતા’ તત્ર સ્વલુ-તદુમયેષાં મધ્યે યાનિ તાવદ્ વદ્ધાનિ તૈજસશરીરાણિ તાનિ અનન્તાનિ ભવન્તિ તેષામનન્તત્વં પ્રતિપાદયતિ—‘અણંતાદિ ઉત્સપ્પિણિ ઓસપ્પિણીદિં અવહીરંતિ કાલઓ’ અનન્તામિ ક્વત્સર્પિણ્યવસર્પિણીમિઃ પ્રતિસમયમેકૈકશરીરાપહરેણ સર્વા-

મુક્ત આહારક શરીર મુક્ત ઔદારિક કે સમાન છે , યહ ક્તલને કે લિપ કહતે હૈ—દોનો પ્રકાર કે આહારક શરીરોં મેં સે જો મુક્ત આહારક શરીર હૈ, સે અનન્ત હૈ । જૈસે મુક્ત ઔદારિક કે આહારક શરીર અનન્ત કહે ગપ હૈ, વૈસે હી મુક્ત આહારક કે મુક્ત શરીર મી અનન્ત કહને ચાહિપ ।

તૈજસ શરીર કે વિષય મેં ગૌતમ પ્રાન કરતે હૈ—હે મગવન્ ! તૈજસ શરીર કિતને કહે હૈ ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! તૈજસ શરીર દો પ્રકાર કે હૈ—બદ્ધ ઓર મુક્ત । બદ્ધ તૈજસશરીર અનન્ત હૈ । અનન્ત ઉત્સર્પિણિયોં ઓર અવસર્પિણિયોં કે એક-એક સમય મેં એક એક તૈજસ શરીર કા અપહરણ કિયા જાય તો અનન્ત ઉત્સર્પિણિયોં ઓર અવસર્પિણિયોં મેં ડન સબકા અપહરણ હોતા હૈ । હસ પ્રકાર બદ્ધ તૈજસ શરીરોં કી સંખ્યા ડતની હી હૈ જિતની અનન્ત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી કાલ કે

મુક્ત આહારક શરીર મુક્ત ઔદારિક શરીરના સમાન છે, તે બતાવવા માટે કહે છે—અન્ને પ્રકારના આહારક શરીરોમાં જે મુક્ત આહારક શરીર છે, તે અનન્ત છે જેમ મુક્ત ઔદારિકના આહારક શરીર અનન્ત કહેલા છે તેમજ મુક્ત આહારકના મુક્ત શરીર પણ અનન્ત કહેવા જોઈએ.

તૈજસ શરીરના વિષયમાં પણ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે મગવન્ ! તૈજસ શરીર કેટલાં કલા છે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! તૈજસ શરીર બે પ્રકારના છે—બદ્ધ અને મુક્ત બદ્ધ તૈજસ શરીર અનન્ત છે. અનન્ત ઉત્સર્પિણિયો અને અવસર્પિણિયોના એક એક સમયમાં તૈજસ શરીરનું અપહરણ કરાય તો અનન્ત ઉત્સર્પિણિયો અને અવસર્પિણિયોમાં તે બધાના અપહરણ થાય છે. એ પ્રકારે બદ્ધ તૈજસ શરીરોની સંખ્યા તેટલી જ છે જેટલી અનન્ત ઉત્સર્પિણિ અવસર્પિણિ કાળના સમયની છે. શ્રેયની અપેક્ષાએ અનન્તલોક

ત્મના અપહ્રિયન્તે કાલતઃ—કાલાપેશ્વરેત્યર્થઃ તથા ચાનન્તોત્સર્પિણ્યવસર્પિણી સમયપરિમાણ-
ત્વાત્ તૈજસ વદ્ધશરીરાણામનન્તત્વં ભવતીતિભાવઃ, 'સ્વેત્તઓ અણંતા લોગા' ક્ષેત્રતઃ—ક્ષેત્રા-
પેક્ષયા અનન્તા લોકાઃ પરિમાણં તથા ચાનન્તલોકપ્રમાણાકાશરૂપ્પ્રદેશપરિમાણત્વાત્ તેષા-
મનન્તત્વં ભવતિ, 'દ્રવ્યઓ સિદ્ધેહિંતો અણંતગુણા' દ્રવ્યતઃ—દ્રવ્યાપેક્ષયા વદ્ધતૈજસશરીરાણિ
સિદ્ધેભ્યોઽનન્તગુણાનિ ભવન્તિ તથા ચ સર્વસંસારિજીવાનાં પ્રત્યેકં તૈજસં શરીરં ભવતિ,
સંસારિણશ્ચ જીવાઃ સિદ્ધેભ્યોઽનન્તગુણા મવન્તિ અતસ્તૈજસશરીરાણ્યપિ સિદ્ધેભ્યોઽનન્તગુણાનિ
સન્તીતિ ભાવઃ, કિન્તુ 'સર્વ જીવાણંતશાગ્ણા' સર્વ જીવાનાન્તભાગોનાનિ—સર્વ જીવાનાં
યોઽનન્તતમો ભાગસ્તેનોનાનિ ભવન્તિ, તથા ચ સિદ્ધાનાં તૈજસશરીરત્વાભાવો ભવતિ, તેષાં
સર્વશરીરાતીતવાત્, સિદ્ધાશ્ચ સર્વ જીવાનામનન્તભાગે વર્તન્તે તસ્માત્તેનોનાનિ સર્વજીવાના-
મનન્તભાગોનાનિ ભવન્તિ,

અથ મુક્તાનાં તૈજસશરીરાણામનન્તત્વં કાલક્ષેત્રદ્રવ્યૈઃ પ્રરૂપયિતુમાહ—'તત્થ ણં જે તે
મુક્કેલ્લગા તે ણં અણંતા' તત્ર ચલ્લ—તદુભયેષાં મધ્યે યાનિ તાવત્ મુક્તાનિ તૈજસશરીરાણિ
સમયોં કીં હૈં । ક્ષેત્ર કીં અપેક્ષા વે અનન્ત લોક પરિમાણ હૈં, અર્થાત્ અનન્ત લોકા-
કાશોં મેં જિતને પ્રદેશ હોતે હૈં, ઉતને હી વદ્ધ તૈજસ શરીર હૈં । દ્રવ્ય કીં અપેક્ષા
વદ્ધ તૈજસ શરીર સિદ્ધોં સે અનન્તગુણા હૈં । ક્યોં કિ સમસ્ત સંસારી જીવોં કે
તૈજસ શરીર હોતે હૈં ઓર સંસારી જીવ સિદ્ધોં કીં અપેક્ષા અનન્તગુણા હોતે હૈં,
અતઽથ તૈજસ શરીર મી સિદ્ધોં સે અનન્તગુણા હૈં । મગર સપૂર્ણ જીવરાશિ સે
અનન્તવાં ભાગ ન્યૂન હોતે હૈં, ક્યોં કિ સિદ્ધોં કે તૈજસ શરીર નહીં હોતા, ક્યો
કિ વે સમસ્ત શરીરોં સે રહિત—અશરીરી હોતે હૈં ઓર સિદ્ધ સર્વજીવરાશિ કે
અનન્તવેં ભાગ હૈં, ઉન્હેં કમ કર દેને સે સર્વજીવોં કે અનન્તવેં ભાગ ન્યૂન તૈજસ
શરીર કહે ગણ હૈં ।

અથ મુક્ત તૈજસ શરીર કીં અનન્તતા દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર ઓર કાલ કીં અપેક્ષા સે

પરિમાણુ છે, અર્થાત્ અનન્ત લોકાકાશોમા જેટલા પ્રદેશ હોય છે. જેટલા જ તે તૈજસ
શરીર છે. દ્રવ્યની અપેક્ષાએ બદ્ધ તૈજસ શરીર સિદ્ધોથી અનન્ત ગણ્યા છે. કેમકે સમસ્ત
સંસારી જીવોમાં તૈજસ શરીર હોય છે અને સંસારી જીવ સિદ્ધોની અપેક્ષાએ અનન્તગણ્યા
હોય છે. તેથીજ તૈજસ શરીર પણ સિદ્ધોથી અનન્તગણ્યા છે. પણ સપૂર્ણ જીવ રાશિથી
અનન્તમો ભાગ ઓછા હોય છે, કેમકે સિદ્ધોના તૈજસ શરીર નથી હોતા, કેમકે તેઓ
સમસ્ત શરીરોથી રહિત—અશરીરી હોય છે અને સિદ્ધ સર્વ જીવરાશિના અનન્તમો ભાગ
છે, તેમને ઓછા કરી દેવાથી સર્વ જીવોના અનન્તમો ભાગ ઓછા તૈજસ શરીર કહેલાં છે.
હવે મુક્ત તૈજસ શરીરની અનન્તતા દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર અને કાળની અપેક્ષાથી પ્રતિપાદન
કરે છે

તાનિ સ્વલ્પ અનન્તાનિ ભવન્તિ, 'અણંતાદિ ઉત્સર્પિણિ ઓસર્પિણીર્હિ અવહીરંતિ કાલઓ' અનન્તામિહુત્સર્પિણ્યવસર્પિણીભિઃ પ્રતિસમયમેકૈકશરીરાપહારેણ સર્વાત્મના અપહ્રિયન્તે કાલતઃ—કાલાપેક્ષયેત્યર્થઃ, તથા ચાનન્તાસુ ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિણીપુ યાવન્તઃ સમયા ભવન્તિ મુક્તૈઃજસશરીરાણાં તાવત્પ્રમાણત્વાદ્ અનન્તત્વમ્પપચતે इति भावः, 'સ્વેત્તઓ અણંતા લોગા' ક્ષેત્રતઃ—ક્ષેત્રાપેક્ષયા અનન્તા લોકાઃ પરિમાણં મુક્તાનાં તૈજસશરીરાણાં ભવન્તિ અનન્તેષુ લોક-પ્રમાણેષુ આકાશસ્વખંડેષુ યાવન્ત આકાશપ્રદેશાઃ સન્તિ તાવત્પ્રમાણત્વાત્, 'દધ્વઓ સવ્વજીવે-હિંતો અણંતગુણા' દ્રવ્યતઃ—દ્રવ્યાપેક્ષયેત્યર્થઃ સર્વજીવેભ્યો મુક્તાનિ તૈજસશરીરાણિ અનન્તગુણાનિ ભવન્તિ તથાહિ—અત્ર એકૈકસ્ય સંસારિજીવસ્ય એકૈકં તૈજસશરીરં ભવતિ, તાનિ ચ જીવૈઃ પરિત્યક્તાનિ મૃત્વા પ્રાગુક્તરીત્યા અનન્તમેદમિદ્ધાનિ ભવન્તિ, તેપાશ્ચ અસંખ્યેયકાલ પર્યન્તમવસ્થિતિ મવતિ, તાવતા કાલેન ચ જીવૈઃ પરિત્યક્તાનાં તદન્યેષાં તૈજસશરીરાણાં પ્રતિજીવમસંખ્યેયાનામ્ ઉપલભ્માત્ તેપામપિ પ્રત્યેકં પ્રાગુક્તરીત્યાનન્તમેદમિદ્ધતયા સર્વ

પ્રતિપાદિત કરતે હૈં—મુક્ત તૈજસ શરીર અનન્ત હૈં । કાલ કી અપેક્ષા અનન્ત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી કાલોં—સમયોં મેં ડનકા અપહરણ હોતા હૈ । તાત્પર્ય હસકા યહ હૈ કિ અનન્ત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી કાલોં કે જિતને સમય હૈં, ડતને હી મુક્ત તૈજસ શરીર હૈં । ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા મુક્ત તૈજસ શરીર અનન્ત લોકપ્રમાણ હૈં, અર્થાત્ લોકાકાશ કે ષરાશર કે અનન્ત લંઘોં મેં જિતને આકાશપ્રદેશ હોતે હૈં, ડતને હી મુક્ત તૈજસ શરીર હૈં । દ્રવ્ય કી અપેક્ષા મુક્ત તૈજસ શરીર સબ જીવોં સે અનન્તગુણા હૈં । ક્યોં કિ પ્રત્યેક જીવ કા એક તૈજસ શરીર હોતા હૈ । જીવોં કે દ્વારા જબ ડનકા પરિત્યાગ કર દિયા જાતા હૈ તો વે પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે અનન્ત મેદોં વાલે હોતે હૈં ઓર ડનકી અસંખ્યાત કાલ પર્યન્ત સ્થિતિ હોતી હૈ । હતને સમય મેં જીવોં દ્વારા ત્યાગે હુએ અન્ય તૈજસ શરીર પ્રતિજીવ અસંખ્યાત

મુક્ત તૈજસ શરીર અનન્ત છે. કાળની અપેક્ષાએ અનન્ત ઉત્સર્પિણી—અવસર્પિણી કાળોના સમયોમા તેમના અપહરણ થાય છે, તાત્પર્ય એ છે કે અનન્ત ઉત્સર્પિણી—અવસર્પિણી કાળોના જેટલા સમય છે, તેટલા જ મુક્ત તૈજસ શરીર છે. ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ મુક્ત તૈજસ શરીર અનન્ત લોક પ્રમાણ છે, અર્થાત્ લોકાકાશના બરાબરના અનત ખડોમા જેટલા આકાશ પ્રદેશ હોય છે. તેટલા જ મુક્ત તૈજસ શરીર છે. દ્રવ્યની અપેક્ષાએ મુક્ત તૈજસ શરીર બધા જીવોથી અનન્તગણ છે કેમકે પ્રત્યેક જીવનું એક તૈજસ શરીર હોય છે. જીવોના દ્વારા બ્યારે તેમનો પરિત્યાગ કરી દેવાય છે તો તેઓ પૂર્વોક્ત પ્રકારથી અનત ક્ષેત્રો વાળા હોય છે અને તેમની અસંખ્યાત કાળ મુધી સ્થિતિ હોય છે. જેટલા સમયમા જીવો દ્વારા ત્યાગેલા અન્ય તૈજસ શરીર પ્રતિ જીવ અસંખ્યાત થઈ જાય છે અને તે બધા પણ પૂર્વોક્ત પ્રકારથી અનન્ત લોકોવાળા બને છે,

જીવેભ્યોઽનન્તગુણાનિ ભવન્તિ, । અર્થ તાનિ કિં જીવવર્ગપ્રમાણાનિ સ્યુઃ ? ઇત્યાગદ્વાયામાહ—
'જીવવર્ગસ્પાનન્તમાગપ્રમાણાનિ મુક્તાનિ તૈજસશરીરાણિ ભવન્તીતિ
માવઃ, અર્થ તાનિ જીવવર્ગપ્રમાણાનિ કથં ન ભવન્તીતિ ચેદત્રોચ્યતે—યદિ એકકસ્ય જીવસ્ય
સર્વજીવરાશિપ્રમાણાનિ કિંચિત્સમધિકાનિ વા શરીરાણિ સ્યુર્યેન સિદ્ધાનામનન્તભાગપૂર્ણ
ભવતિ તદા જીવવર્ગપ્રમાણાનિ સંભવન્તિ, તેનૈવ રાશિના તસ્ય રાશે ગુણને સતિ વર્ગઃ સંપદ્યતે,
યથા ત્રિકસ્ય ત્રિકેણ ગુણને નવાત્મકો વર્ગઃ સંપદ્યતે ઇતિ ન તાવદેકેકસ્ય જીવસ્ય સર્વ જીવ-
પ્રમાણાનિ કિંચિત્સમધિકાનિ વા તૈજસશરીરાણિ સંભવન્તિ અપિતુ અતિસ્તોકાનિ ભવન્તિ,
તેષામપિ અસંખ્યેયકાલાવસ્થાયિત્વમેવ ભવતિ, તાવતા કાલેન ચ યાન્યપિ અન્યાનિ ભવન્તિ
તાન્યપિ સ્તોકાન્યેવ કાલસ્ય સ્તોકત્વાત્, અતો મુક્તાનિ તૈજસશરીરાણિ ન જીવવર્ગપ્રમા-
ણાનિ ભવતિ અપિતુ જીવવર્ગસ્પાનન્તમાગમાત્રાણિ ભવન્તીતિ માવઃ, 'અર્થ કમ્મગસરીરાણી

હો જાતે છે અને એ સઘ બધી પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે અનન્ત ભેદોં વાલે હોતે છે, અત-
એવ ડનકી સંખ્યા સઘ જીવોં કી અપેક્ષા અનન્તગુણા કહી છે । કયા એ મુક્ત
તૈજસ શરીર જીવોં કે વર્ગપ્રમાણ હોતે છે ? હસ શંકા કા સમાધાન કરને કે
લિપ કહા છે—મુક્ત તૈજસ શરીર જીવવર્ગ કે અનન્તમાગ પ્રમાણ હોતે છે । એ
જીવવર્ગ પ્રમાણ કયોં નહીં હોતે ? હસકા સમાધાન યહ છે કિ યદિ એક એક
જીવ કે શરીર સર્વજીવરાશિ કે વરાબર અથવા હસસે કુછ અધિક હોં, જિસસે
અનન્ત માગ કી પૂર્તિ હોતી છે, તો એ જીવ વર્ગપ્રમાણ હો સકતે થે । કયોં કિ
કિસી રાશિ કા ડસી રાશિ કે સાથ ગુણાકાર કરને પર વર્ગ હોતા છે, જૈસે ત્રીન
કે સાથ ગુણા કરને પર ડસકા વર્ગ નૌ (૯) આતા છે । મગર એક-એક જીવ કે
તૈજસ શરીર સર્વજીવ રાશિપ્રમાણ યા ડસસે કુછ અધિક નહીં હો સકતે,
કિન્તુ ડસસે બહુત કમ હી હોતે છે અને એ બી અસંખ્યાત કાલ તક હી રહતે
છે । ડસ કાલ મેં જો અન્ય મુક્ત તૈજસ શરીર હોતે છે, એ બી ધોડે હી હોતે છે,

તેથી જ તેમની સખ્યા બધા જીવોની અપેક્ષાએ અનન્તગણી ઠહેલી છે. શુ તે મુક્ત
તૈજસ શરીર જીવોના વર્ગ પ્રમાણ હોય છે ? આ શંકાનું સમાધાન કરવાને માટે કહે
છે—મુક્ત તૈજસ શરીર તે જીવ વર્ગના અનન્તમાગ પ્રમાણ હોય છે. તે જીવ વર્ગ પ્રમાણ
કેમ નથી હોતા ? તેનું સમાધાન એ છે કે, જો એક એક જીવના શરીર બધા જીવના
શરીરની બરાબર અથવા તેમનાથી કાંઈક અધિક હોય. જેથી સિદ્ધોના અનન્ત ભાગની
પૂર્તિ થાય છે તો તે જીવો વર્ગ પ્રમાણ હોઈ શકે છે. કેમકે કેઈ રાશીના એજ રાશીની
સાથે ગુણાકાર કરવાથી વર્ગ થાય છે, જેમકે ત્રણની સાથે ગુણાકાર કરવાથી તેનો વર્ગ
૯ આવે છે. પણ એક એક જીવના તૈજસ શરીર સર્વ જીવ રાશિ પ્રમાણ યા તેનાથી
કાંઈક અધિક નથી થઈ શકતા, પરંતુ તેનાથી ઘણા જ ઓછા હોય છે. અને તેઓ પણ
અસખ્યાત કાળમુખી રહે છે. તે કાળે એ જે અન્ય મુક્ત ૧/૩ તોર હો છે, તે એ,

વિ ભાણિયવ્વાણિ' એવમ્-તૈજસશરીરાણીવ કાર્મણશરીરાણ્યપિ બદ્ધમુક્તમેદેન દ્વિવિ-
ધાનિ મણિતવ્યાનિ, વક્તવ્યાનિ તેષાં બદ્ધમુક્તાનાં કાર્મણશરીરાણાં કાલક્ષેત્રદ્રવ્યાપેક્ષયાઽન-
ન્તત્ત્વં તૈજસશરીરાણામિવાવસેયમ્ ॥સૂ.૨॥

॥ નારકાદિ સમ્બન્ધીદારિકશરીરાદિ વક્તવ્યતા ॥

મૂલ્ય-નેરડયાણં મંતે ! કેવડયા ઓરાલિયસરીરા પળ્ળત્તા ? ગોયમા !
દુવિહા પળ્ળત્તા, તં જહા-બદ્દેલ્લગા ય, મુક્કેલ્લગા ય, તત્થ ણં જે તે
બદ્દેલ્લગા તે ણં ણત્થિ, તત્થ ણં જે તે મુક્કેલ્લગા, તે ણં અણંતા, જહા
ઓરાલિયમુક્કેલ્લયા તહા ભાણિયવ્વા, નેરડયાણં મંતે ! કેવડયા વેડ
વિવયસરીરા પળ્ળત્તા ? ગોયમા ! દુવિહા પળ્ળત્તા, તં જહા-બદ્દેલ્લગા ય,
મુક્કેલ્લગા ય, તત્થ ણં જે તે બદ્દેલ્લગા, તે ણં અસંલેજ્ઞા, અસંલેજ્ઞાહિં
ઉસસપ્પિણિ ઓસપ્પિણીહિં અવહીરંતિ કાલઓ, લેત્તઓ અસંલેજ્ઞાઓ
સેઢીઓ પયરસ્સ અસંલેજ્ઞદ્વિભાગો, તાસિણં સેઢીણં વિકલ્લંભસુદ્ધં અંગુલ
પઢમવગ્ગમૂલં બિત્તીયવગ્ગમૂલપદુપ્પણં અહવણં અંગુલબિત્તીયવગ્ગમૂલ-
ઘણપ્પમાણમેત્તાઓ સેઢીઓ, તત્થ ણં જે તે મુક્કેલ્લગા તે ણં જહા ઓરા-
લિયસ્સ મુક્કેલ્લગા તહા ભાણિયવ્વા, નેરડયાણં મંતે ! કેવડયા આહા-
રગસરીરા પળ્ળત્તા ? ગોયમા ! દુવિહા પળ્ળત્તા, તં જહા-બદ્દેલ્લગા મુક્કે-
લ્લગા ય, એવં જહા ઓરાલિયે બદ્દેલ્લગા મુક્કેલ્લગા ય મણિયા તહેવ આહા-
રગા વિ ભાણિયવ્વા, તેયા કમ્મગાઈં જહા એપ્પસિં ચેવ વેડવિયાઈં ॥સૂ.૩॥

ક્યોં કિ કાલ યોડા હૈ । હસ કારણ મુક્ત તૈજસ શરીર જીવલર્ગ પ્રમાણ સંભવ
નહી હૈં, લરન્ જીવલર્ગ કે અનન્તર્વે ભાગ માત્ર હી હોતે હૈં ।

હસી પ્રકાર અર્થાત્ તૈજસ શરીર કે સમાન હી કાર્મણ શરીર મી બદ્ધ ઓર
મુક્ત કે મેદ સે દો પ્રકાર કે હોતે હૈં । બદ્ધ ઓર મુક્ત કાર્મણ શરીર તૈજસ
શરીર કે સમાન હી કાલ, ક્ષેત્ર ઓર દ્રવ્ય સે અનન્ત સમજ્ઞને ચાહિય ॥૨॥

પણુ થોડા જ હોય છે, ઠેમકે કાળ થોડો છે. એ કારણે મુક્ત તૈજસ શરીર એવ વર્ગ
પ્રમાણુ સંભવ નથી, પણુ એવ વર્ગના અનન્તમા ભાગ માત્ર જ હોય છે

એજ પ્રકારે અર્થાત્ તૈજસ શરીરના સમાન જ કાર્મણુ શરીર બદ્ધ અને મુક્તના
લેક્ષથી એ પ્રકારના હોય છે બદ્ધ અને મુક્ત કાર્મણુ શરીર તૈજસ શરીરના સમાન જ
કાળ, ક્ષેત્ર, એને દ્રવ્યથી અનન્ત સમજવા બોધ્યો ॥ ૨ ॥

છાયા-નૈરયિકાણાં ભદન્ત ! કિયન્તિ ઔદારિકશરીરાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? ગૌતમ ! દ્વિવિધાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, તદ્યથા-વદ્ધાનિચ મુક્તાનિચ, તત્ર ચલુ યાનિ તાવદ્ વદ્ધાનિ તાનિ ચલુ ન સન્તિ, તત્ર ચલુ યાનિ તાવદ્ મુક્તાનિ, તાનિ ચલુ અનન્તાનિ યથા ઔદારિકમુક્તાનિ તથા મણિતવ્યાનિ, નૈરયિકાણાં ભદન્ત ! કિયન્તિ વૈક્રિયશરીરાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? ગૌતમ ! દ્વિવિધાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, તદ્યથા-વદ્ધાનિ ચ, મુક્તાનિ ચ, તત્ર ચલુ યાનિ તાવદ્ વદ્ધાનિ તાનિ ચલુ અસં-
સ્ખ્યેયાનિ, અસંસ્ખ્યેયામિ રુત્સર્પિણ્યવસર્પિણીમિઃ અપહ્રિયન્તે કાલતઃ, ક્ષેત્રતઃ અસંસ્ખ્યેયાઃ શ્રેણયઃ પ્રતરસ્યાસંસ્ખ્યેયમાગઃ, તાસાં ચલુ શ્રેણીનાં વિષ્વમ્મસૂચી અદ્વગુલિપ્રથમવર્ગમૂલમ્,

નારકાદિ સંબધી શરીર

શબ્દાર્થ-(નેરહયાણં મંતે ! કેવહયા ઓરાલિયસરીરા પળ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! નારકોં કે ઔદારિકશરીર કિતને કહે હૈં ? (ગોયમા ! દુવિહા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! દો પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા-વદ્દેલ્લગા ય મુક્કેલ્લગા ય) વે હસ પ્રકાર-વદ્ધ ઓર મુક્ત (તત્થ ણં જે તે વદ્દેલ્લગા તે ણં ણસ્થિ) ડનમેં જો વદ્ધ હૈં, વે નહીં હોને (તત્થ ણં જે તે મુક્કેલ્લગા, તે ણં અણંતા) ડનમેં જો મુક્ત હૈં, વે અનન્ત હૈં (જહા ઓરા-લિયમુક્કેલ્લયા તદ્દા માણિયવ્વા) જૈસે ઔદારિક મુક્ત કહે હૈં વૈસે કહના ચાહિય

(નેરહયાણં મંતે ! કેવહયા વેચલ્લિયસરીરયા પળ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! નારકોં કે વૈક્રિય શરીર કિતને કહે હૈં ? (ગોયમા ! દુવિહા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! દો પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા-વદ્દેલ્લગા ય મુક્કેલ્લગા ય) વદ્ધ ઓર મુક્ત (તત્થ ણં જે તે વદ્દેલ્લગા તે ણં અસંસ્ખેજ્ઞા) ડનમેં જો વદ્ધ હૈં, વે અસંસ્ખ્યાત હૈં (અસં-સ્ખેજ્ઞાહિં ઉત્સર્પિણિ-ઓસર્પિણિહિં અવહીરંતિ કાલઓ) વે કાલ સે અસંસ્ખ્યાત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી કાલોં મેં અપહત હોતે હૈં (સ્વેસઓ અસંસ્ખેજ્ઞાઓ સેઢીઓ)

નારકાદિ સંબધી શરીર

શબ્દાર્થ-(નેરહયાણં મંતે ! કેવહયા ઓરાલિયસરીરા પળ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! નારકોના ઔદારિક શરીર કેટલાં કદ્દાં છે ? (ગોયમા ! દુવિહા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના કદ્દા છે (તં જહા-વદ્દેલ્લગા ય મુક્કેલ્લગા ય) તેઓ આ પ્રકારે-બદ્ધ અને મુક્ત (તત્થ ણં જે તે વદ્દેલ્લગા તે ણં ણસ્થિ) તેઓમાં બે બદ્ધ છે. તેઓ નથી હોતા (તત્થ ણં જે તે મુક્કેલ્લગા, તે ણં અણંતા) તેઓમાં બે મુક્ત છે, તેઓ અનન્ત છે (જહા ઓરાલિયમુક્કેલ્લયા તદ્દા માણિયવ્વા) બેવા ઔદારિક મુક્ત કદ્દા તેવા કહેવા બેધંચે.

(નેરહયાણં મંતે ! કેવહયા વેચલ્લિયસરીરયા પળ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! નારકોના વૈક્રિય શરીર કેટલા કદ્દા છે ? (ગોયમા ! દુવિહા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના કદ્દા છે (તં જહા-વદ્દેલ્લગા ય મુક્કેલ્લગા ય) બદ્ધ અને મુક્ત (તત્થ ણં જે તે વદ્દેલ્લગા તે ણં અસંસ્ખેજ્ઞા) તેઓમાં બે બદ્ધ છે તેઓ અસંસ્ખ્યાત છે (અસંસ્ખેજ્ઞાહિં ઉત્સર્પિણિ-ઓસર્પિણિહિં અવહીરંતિ કાલઓ) તેઓ કાળથી અસંસ્ખ્યાત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી કાળોમાં અપહત

દ્વિવર્ગમૂલપ્રત્યુત્પન્નમ્, અથવા खलु अङ्गुलद्वितीयवर्गमूलघनप्रमाणमात्राः श्रेण्याः, तत्र खलु यानि तावद् मुक्तानि तानि खलु यथौदारिकस्य मुक्तानि तथा मणितव्यानि, नैरयिकाणां भदन्त ! कियन्ति आहारक शरीराणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! द्विविधानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा- बद्धानि च मुक्तानि च, एवं यथा औदारिकाणि बद्धानि मुक्तानि च मणितानि तथैव आहारका- ण्यपि मणितव्यानि, तैजसकार्मणानि यथा एतेषाञ्चैव वैक्रियाणि ॥सू० ३॥

ક્ષેત્ર સે અસંખ્યાત શ્રેણિયાં (પયરસ્સ અસંખેજ્જહમાગો) પ્રતર કા અસંખ્યાતવાં ભાગ (તાસિ ણં સેઢીણં) ઉન શ્રેણિયોં કી (વિક્ખંમસૂઈ) વિષ્કંમસૂચી (અંગુલસ્સ પઢમ વગ્ગમૂલં) અંગુલ કા પ્રથમ વર્ગમૂલ (બિતીયવગ્ગમૂલ પહુપ્પણં) દ્વિતીય મૂલ સે ગુણિત (અહવણં) અથવા (અંગુલબિતીયવગ્ગમૂલઘણપ્પમાણમેસાઓ સેઢીઓ) અંગુલ કે દ્વિતીય વર્ગમૂલ કે ઘન પ્રમાણ માત્ર શ્રેણિયાં

(તત્થ ણં જે તે મુક્કેલ્લગા તે ણં જહા ઓરાલિયસ્સ મુક્કેલ્લગા તહા માણિ-યન્વા) ઉનમેં જો મુક્ત વૈક્રિય હૈં, વે મુક્ત ઔદારિક કે સમાન કહ લેને યાહિયે (નેરહ્યાણં મંતે ! કેવહ્યા આહારગસરીરા પણ્ણત્તા) હે મગવન્ નારકોં કે આહારક શરીર કિતને કહે હૈં ? (ગોયમા ! દુવિહા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! દો પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા) વે હસ માંતિ (બહેલ્લગા ય મુક્કેલ્લગા ય) બદ્ધ ઔર મુક્ત (અં) હસ પ્રકાર (જહા ઓરાલિય બહેલ્લગા મુક્કેલ્લગા ય મણિયા) જૈસે ઔદારિક કે બદ્ધ ઔર મુક્ત કહે હૈં (તહેવ) ડસી પ્રકાર (આહારગા વિ માણિ-યન્વા) આહારક મી કહને યાહિયે (તેયા મગાઈ જહા ઇપ્પિં ચેવ વેઽવિચ્યાઈ) તૈજસ ઔર કાર્મણ જૈસે હન્હીં કે વૈક્રિયક

થાય છે (સેત્તઓ અસંખેજ્જાઓ સેઢીઓ) ક્ષેત્રથી અસંખ્યાત શ્રેણિયો (પયરસ્સ અસંખેજ્જહ માગો) પ્રતરના અસંખ્યાતમે ભાગ (તાસિણ સેઢીણં) તે શ્રેણિયોની (વિક્ખંમસૂઈ) વિષ્કંમ સૂચી (અંગુલપઢમવગ્ગમૂલં) આંગળનું પ્રથમ વર્ગમૂલ (બિતીય વગ્ગમૂલપહુપ્પણં) દ્વિતીય વર્ગ મૂલથી ગુણિત (અહવણં) અથવા (અંગુલબિતીયવગ્ગમૂલઘણપ્પમાણમેસાઓ સેઢીઓ) અંગુલના દ્વિતીય વર્ગમૂલના ઘન પ્રમાણમાત્ર શ્રેણિયો

(તત્થણં જે તે મુક્કેલ્લગા તે ણં જહા ઓરાલિયસ્સ મુક્કેલ્લગા તહા માણિયન્વા) તેઓમાં જે મુક્ત વૈક્રિય છે, તેઓ મુક્ત ઔદારિકના સમાન કહી લેવા બોધ્યે

(નેરહ્યાણં મંતે ! કેવહ્યા આહારગસરીરા પણ્ણત્તા) હે મગવન્ ! નારકોના આહારક શરીર કેટલાં કદમાં છે ? (ગોયમા ! દુવિહા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના કદમાં છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (બહેલ્લગાય મુક્કેલ્લગાય) બદ્ધ અને મુક્ત (અં) એ પ્રકારે (જહા ઓરાલિયબહેલ્લગા મુક્કેલ્લગા ય મણિયા) જેવા ઔદારિકના બદ્ધ અને મુક્ત કદમાં છે (તહેવ) તે બે પ્રકારે (આહારગા વિ માણિયન્વા) આહારક પણ કહેવા બોધ્યે (તેયા કમ્મગાઈ જહા ઇપ્પિં ચેવ વેઽવિચ્યાઈ) તૈજસ અને કાર્મણ જેવા એઓના વૈક્રિયક

ટીકા-પૂર્વમ્-સામાન્યેનૌદારિકાદિ પશ્ચાપિ શરીરાણિ સમુચ્ચયરૂપાણિ પ્રરૂપિતાનિ અથ નૈરયિકાદીનામૌદારિકાદિ શરીરાણિ પ્રરૂપણિતુમાહ-‘નૈરઙ્કયાણં મંતે ! કેવઙ્કયા ઓરા-લિયસરીરા પણ્ણત્તા ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે ભદ્રન્ત ! નૈરયિકાણાં કિયન્તિ-કિયત્પ્રકારકાણિ ઔદારિકશરીરાણિ પ્રજ્ઞાપ્તાનિ-પ્રરૂપિતાનિ સન્તિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘દુવિદ્ધા પણ્ણત્તા’ નૈરયિકાણામૌદારિક શરીરાણિ દ્વિવિધાનિ દ્વિ પ્રકારાણિ પ્રજ્ઞાપ્તાનિ, ‘તં જહા-વદ્દે-લ્લગા ય, મુક્કેલ્લગા ય’ તદ્વથા-વદ્ધાનિ ચ મુક્તાનિ ચ ‘તત્થ ણં મંતે જે તે’ વદ્દેલ્લગા તે ણં નત્થિ’ તત્ર સ્વલુ-તદુભયેપાં મધ્યે યાનિ તાવદ્ વદ્ધાનિ ઔદારિકશરીરાણિ ઉક્તાનિ, તાનિ સ્વલુ નૈરયિકાણાં સન્તિ ભવપન્થયતસ્નેપામૌદારિકશરીરાસંભવાત્, ‘તત્થ ણં જે તે’ મુક્કેલ્લગા તે ણં અણંતા’ તત્ર સ્વલુ-તદુભયેપાં મધ્યે યાનિ તાવદ્ મુક્તાનિ ઔદારિકશરી-રાણિ, તાનિ સ્વલુ નૈરયિકાણામદન્તાનિ મવન્તિ, તાનિ અતિદિગ્ધાહ-‘જહા ઓરાલિય-મુક્કેલ્લગા તદ્ધા માણિયવ્વા’ યથા ઔદારિકમુક્તાનિ સમુચ્ચયશરીરાણિ મણિતાનિ તથા

ટીકાર્થ-હસસે પૂર્વ સામાન્ય રૂપ સે ઔદારિક આદિ પાંચો શરીરોં કા સમુચ્ચય રૂપ સે પ્રરૂપણ કિયા ગયા હૈ । અવ નારક આદિ કે ઔદારિક આદિ શરીરોં કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-

ગૌતમ-હે ભગવન્ ! નારક જીવોં કે ઔદારિક શરીર કિતને કહે ગપ હૈ !

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોં કે ઔદારિક શરીર દો પ્રકાર કે કહે ગપ હૈ । વે હસ પ્રકાર હૈ-બદ્ધ ઓર મુક્ત । હન દોનોં સેં જો બદ્ધ ઔદારિક શરીર હૈ, વે નારકોં કે નહીં હોતે, ક્યોં કિ અવ કે સ્વભાવ સે હી હનમેં ઔદારિક શરીર કા અભાવ હોતા હૈ । હાં, મુક્ત ઔદારિક શરીર હનકે અનન્ત હોતે હૈ । જૈસે સમુચ્ચય મુક્ત ઔદારિક શરીરોં કા કથન પહેલે કિયા ગયા હૈ, હસી પ્રકાર નારકોં કે મુક્ત ઔદારિક શરીરોં કા મી કથન સમક્ષ લેના ચાહિય ।

ગૌતમ-હે ભગવન્ ! નારકોં કે વૈક્રિય શરીર કિતને કહે ગપ હૈ ?

ટીકાર્થ-આનાથી પહેલા સામાન્ય રૂપથી ઔદારિક આદિ શરીરોની સમુચ્ચય રૂપમાં પ્રરૂપણ કરાયેલી છે. હવે નારક આદિના ઔદારિક આદિ શરીરોની પ્રરૂપણ કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવોના ઔદારિક શરીર કેટલાં કહેવા છે.

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોના ઔદારિક શરીર બે પ્રકારના કહેવા છે. તે આ પ્રકારે છે-બદ્ધ અને મુક્ત બે બન્નેમાં બે બદ્ધ ઔદારિક શરીર છે, એ નારક જીવોના નથી હોતા, કેમકે ભવના સ્વભાવથી જ તેઓમાં ઔદારિક શરીરનો અભાવ હોય છે, હા ! મુક્ત ઔદારિક શરીર તેમના અનન્ત હોય છે. જેમ સમુચ્ચય મુક્ત ઔદારિક શરીરોનું કથન પહેલું કહેવાયેલું છે, એજ પ્રકારે નારકોના મુક્ત ઔદારિક શરીરોનું પણ કથન સમજી લેવું જોઈએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોના વૈક્રિય શરીર કેટલાં કહેવાં છે ?

મણિતવ્યાનિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘નૈરય્યાણં મંતે ! કેવંયા વેડવિચયસરીરા પળ્ણચ્ચા ?’ હે મહન્ત ! નૈરયિકાણાં કિયન્તિ વૈક્રિયશરીરાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘દુવિહા પળ્ણચ્ચા’ નૈરયિકાણાં વૈક્રિયશરીરાણિ દ્વિવિધાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, ‘તં જહા—વહેલ્લગા ય મુવ્કેલ્લગા ય’ તથા—વદ્ધાનિ ચ મુક્તાનિ ચ, ‘તત્થ ણં જે તે વહેલ્લગા તે ણં અસંખ્વેજ્ઞા’ તત્ર સ્વલ્લ—વદ્ધમુક્તાનાં મધ્યે યાનિ તાવદ્ વદ્ધાનિ વૈક્રિયશરીરાણિ, તાનિ સ્વલ્લ નૈરયિકાણા મસંખ્વેયાનિ સન્તિ, નૈરયિકાણામસંખ્વેયતયા તેપાં વૈક્રિયશરીરાણામપિ તાવત્પ્રમાણત્વેનાસંખ્વેયત્વં ભવતિ, તદેવાસંખ્વેયત્વં કાલક્ષેત્રાભ્યાં પ્રરૂપયતિ—‘અસંખ્વેજ્ઞાહિં ઉત્સપ્પિણિ—ઓસપ્પિણીહિં અવહીરંતિ કાલઓ’ પ્રતિસમયમેકૈકશરીરાપહારેણ અસંખ્વેયામિઃ ઉત્સપ્પિણ્યવસપ્પિણીમિઃ અપહ્રિયન્તે કાઋતઃ—કાલાપેક્ષયા સર્વાત્મયા વિનાશ્યન્તે, તથા ચાસંખ્વેયાસુ ઉત્સપ્પિણ્યવસપ્પિણીસુ યાવન્તઃ સમયાઃ ગવન્તિ તેપાં તાવત્પ્રમાણત્વાદસંખ્વેયત્વમુપપદ્યતે ‘સ્વેત્તઓ અસંખ્વેજ્ઞાઓ સેઢીઓ પયરસ્સ અસંખ્વેજ્ઞા માગે’ ક્ષેત્રતઃ—ક્ષેત્રાપેક્ષયા અસંખ્વેયાઃ શ્રેણયો નૈરયિકાણાં વૈક્રિયશરીરાણાં પરિમાણં, તાશ્ચ શ્રેણયઃ પ્રતરસ્યાસંખ્વેયતમો માગોઽવસેયઃ, તથા ચાસંખ્વેયાસુ શ્રેણીસુ યાવન્ત આકાશપ્રદેશસ્તાવત્પ્રમાણાનિ વદ્ધાનિ નૈરયિક-

મગવાન—હે ગૌતમ ! નારકોં કે વૈક્રિય શરીર દો પ્રકાર કે કહે ગપ હૈ—વદ્ધ ઓર મુક્ત । હમમેં વદ્ધ વૈક્રિય શરીર અસંખ્યાત હૈ, ક્યો કિ નારક જીવ અસંખ્યાત હૈ ઓર પ્રત્યેક નારક કા એક વદ્ધ વૈક્રિય શરીર હોતા હૈ, અતએવ ડનકે શરીરોં કી સંખ્યા મી અસંખ્યાત હી હૈ । હસ અસંખ્યાત સંખ્યા કી કાલ કી અપેક્ષા પ્રરૂપણ કરતે હૈ—ઉત્સર્પિણીઓર અવસર્પિણી કાલો કે એક એક સમય યદિ એક એક શરીર કા અપહરણ કિયા જાય તો અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણિયોં ઓર અવસર્પિણિયોં મેં ડનકા અપહ્રણ હો । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણિયોં ઓર અવસર્પિણિયોં કે જિતને સમય હોતે હૈ, ડતને હી નારકોં કે વદ્ધ વૈક્રિય શરીર હોતે હૈ । ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા સે સે અસંખ્યાત શ્રેણી પ્રમાણ હૈ ઓર શ્રેણી પ્રતર કા અસંખ્યાતર્વા ભાગ સમજના યાહિએ । અભિપ્રાય યહ હૈ કિ અસં-

શ્રી ભગવાન—હે ગૌતમ ! નારકોના વૈક્રિય શરીર ડો પ્રકારના કહેલા છે—વદ્ધ અને મુક્ત, તેઓમા વદ્ધ વૈક્રિય શરીર અસંખ્યાત છે, કેમકે નારક એવ અસંખ્યાત છે અને પ્રત્યેક નારકના એક વદ્ધ વૈક્રિય શરીર હોય છે, તેથી જ તેમના શરીરની સંખ્યા પણ અસંખ્યાત જ છે. એ અસંખ્યાત સંખ્યાની કાળની અપેક્ષાએ પ્રરૂપણ કરે છે.

ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી કાળોના એક એક સમયમા જો એક એક શરીરનુ અપહરણ કરાય તો અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણિયો અને અવસર્પિણિયોમા તેમના અપહરણ થાય, તાત્પર્યએ છે કે અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણિયો અને અવસર્પિણિયોના જેટલા સમય હોય છે, તેટલા જ નારકોના વદ્ધ અને વૈક્રિય શરીર હોય છે, ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ તેઓ અસંખ્યાત શ્રેણી પ્રમાણ છે, અને શ્રેણી પ્રતરનેા અસંખ્યાતમેા ભાગ સમજવેા જોઈએ. અભિપ્રાય એ છે

વૈક્રિયશરીરાણિ ભવન્તીતિ ફલિતમ્, તત્ર સકલે પ્રતરેऽપિ અસંખ્યેયાઃ શ્રેણયઃ પ્રતરસ્યાર્દ્ધ-
માને તૃતીયમાગાદૌ ચ ભવન્તિ તસ્માત્ કિયત્યસ્તાઃ શ્રેણયો ભવન્તી ત્યાકાઙ્ક્ષા નિરાસાર્થ-
મુક્તમ્ પ્રતરસ્યાસંખ્યેયમાગ ઇતિ, તથા ચ પ્રતરસ્યાસંખ્યેયતમે માગે યાવત્યઃ શ્રેણયો ભવન્તિ
તાવત્યઃ શ્રેણયઃ પરિગ્રહીતવ્યા ઇત્યર્થઃ, અધાન્યદ્ વિશેષતરપરિમાણં પ્રતિપાદયતિ-‘તાસિ
ળં સેઢી ળં વિક્ષંમસૂઢં અંગુલપદ્મવર્ગમૂલં વિતીયવર્ગમૂલપટ્ટપ્પણં’ તાસાં સ્વાલ્લ શ્રેણીનાં
વિષ્કંભતઃ-વિસ્તારમધિકૃત્ય વિસ્તારાપેક્ષયેત્યર્થઃ, સ્વચિઃ-‘એકપ્રાદેશિકી શ્રેણિસ્તાવત્,
અઙ્ગુલપ્રથમવર્ગમૂલમ્ દ્વિતીયવર્ગમૂલપ્રત્યુત્પન્નમ્-દ્વિતીયવર્ગમૂલગુણિતં ભવતિ, તથા ચાઙ્ગ
ગુલપ્રમાણમાત્રસ્ય પ્રદેશસ્ય ક્ષેત્રસ્ય યાવાન્ પ્રદેશરાશિર્ભવતિ તાવત્યઃ પ્રદેશરાશેરસંખ્યેયાનિ
વર્ગમૂલાનિ ભવન્તિ, તથાહિ પ્રથમં યદ્ વર્ગમૂલં તસ્યાપિ યદ્ વર્ગમૂલં તદ્ દ્વિતીયં વર્ગમૂલ
મુચ્યતે, તસ્યાપિ યદ્ વર્ગમૂલં તત્ તૃતીયં વર્ગમૂલં ભવતીત્યેવં રીત્યાઽસંખ્યેયાનિ વર્ગમૂલાનિ

ઘ્યાત શ્રેણિયોં મેં જિતને આકાશ પ્રદેશ હોતે હૈં, ઉતને હી નારક જીવોં કે વદ્ધ
વૈક્રિય શરીર હોતે હૈં । પ્રદન યહ્ હૈ કિ સમ્પૂર્ણ પ્રતર મેં ભી અસંઘ્યાત શ્રેણિયાં
હોતી હૈં, પ્રતર કે અર્દ્ધ ભાગ મેં ભી અસંઘ્યાત શ્રેણિયાં હોતી હૈં ઓર પ્રતર કે
તૃતીય ભાગ આદિ મેં ભી અસંઘ્યાત શ્રેણિયાં હોતી હૈં । ऐसी स्थिति में यहां
कितनी श्रेणियां समझी जाएं ? इस जिज्ञासा का समाधान करने के लिए कहा
है-प्रतर का असंघ्यातवां भाग । तात्पर्य यह है कि प्रतर के असंघ्यातवें भाग
में जितनी श्रेणियां होती हैं, उतनी ही श्रेणियां यहां लेनी चाहिए । उनका
विशेष परिमाण बतलाने के लिए कहा गया है-उन श्रेणियों की विष्कंभसूची
अर्थात् विस्तार की अपेक्षा से एक प्रदेश वाली श्रेणी उतनी होती है जितनी
अंगुल के प्रथम वर्गमूल को दूसरे वर्गमूल के साथ गुणित करने पर राशि उत्पन्न
होती है । आशय यह है कि एक अंगुल प्रमाण मात्र क्षेत्र के प्रदेशों की जितनी

કે અસંઘ્યાત શ્રેણિયોમાં જેટલા આકાશ પ્રદેશ હોય છે, તેટલા જ નારક જીવોના બદ્ધ
વૈક્રિય શરીર હોય છે.

પ્રશ્ન એ છે કે સંપૂર્ણ પ્રતરમાં પણ અસંઘ્યાત શ્રેણિયો હોય છે, પ્રતરના અર્ધ
ભાગમાં પણ અસંઘ્યાત શ્રેણિયો હોય છે. અને પ્રતરના તૃતીય ભાગમાં પણ અસંઘ્યાત
શ્રેણિયો હોય છે, એવી સ્થિતિમાં અહિં જેટલી શ્રેણિયો સમજવી જોઈએ.

આ જિજ્ઞાસાનુ સમાધાન કરવાને માટે કહેલું છે-પ્રતરનો અસંઘ્યાતનો ભાગ,
તાત્પર્ય એ છે કે પ્રતરના અસંઘ્યાતમા ભાગમાં જેટલી શ્રેણિયો હોય છે, તેટલી જ
શ્રેણિયો અહિં લેવી જોઈએ તેમનું વિશેષ પરિમાણ બતાવવાને માટે કહેલું છે-તે શ્રેણિયોની
વિષ્કંભ સૂચિ અર્થાત્ વિસ્તારની અપેક્ષાએ એક પ્રદેશવાળી શ્રેણિ એટલી થાય છે,
જેટલો અશુલના પ્રથમ વર્ગમૂલને બીજા વર્ગમૂલની સાથે ગુણવાથી રાશિ સમૂહ ઉત્પન્ન
થાય છે. આશય એ છે કે એક અશુલ પ્રમાણ માત્ર ક્ષેત્રના પ્રદેશોની જેટલી રાશિ

મગ્નિ તત્ર પ્રથમં વર્ગમૂલં દ્વિતીયેન વર્ગમૂલેન ગુણતે, ગુણિતે ચ સતિ યાવન્તઃ પ્રદેશા ભવન્તિ તાવત્પ્રદેશાત્મિકા સૂચિઃ બુદ્ધ્યા કલ્પ્યતે બુદ્ધ્યા પરિપક્લ્પ્ય ચ વિષ્કમ્મતો દક્ષિણોત્તરાયામેન સંસ્થાપયિતવ્યા, તથા ચ સંસ્થાપ્યમાનયા યાવન્ત્યઃ શ્રેણય સ્પૃશ્યન્તે તાવત્યઃ પરિગ્રહીતવ્યાઃ, તદ્વયા-અઙ્ગુલમાત્રક્ષેત્રપ્રદેશરાશે વસ્તુતોઽસંખ્યેયત્વેઽપિ અસત્કલ્પનયા ષડ્પચ્ચાશ્વદધિકે દ્વે શ્વતે પરિકલ્પ્યેતે, તયોઃ પ્રથમં વર્ગમૂલં પોઢશદ્વિતીયં ચત્તારસ્તૃતીયં ટ્રૌ, તત્ર દ્વિતીયવર્ગમૂલેન ચતુષ્કસ્વરૂપેણ પોઢશલક્ષણપ્રથમવર્ગમૂલસ્ય ગુણને ચતુઃષષ્ટિત્વં રાશિ હોતી હૈ, ઉસ પ્રદેશ રાશિ કે અસંખ્ય વર્ગમૂલ હોતે હૈં । પ્રથમ વર્ગમૂલ કા મી જો વર્ગમૂલ હોતા હૈ, વહ દૂસરા વર્ગમૂલ કહલાતા હૈ । ઉસ દૂસરે વર્ગમૂલ કા વર્ગમૂલ તીસરા વર્ગમૂલ હોતા હૈ । હસ પ્રકાર અસંખ્યાત વર્ગમૂલ હોતે હૈં । યહાં કહા ગયા હૈ કિ પ્રથમ વર્ગમૂલ કો દૂસરે વર્ગમૂલ કે સાથ ગુણિત કિયા જાય । પ્રથમ વર્ગમૂલ કા દૂસરે વર્ગમૂલ કે સાથ ગુણાકાર કરને પર જિતને પ્રદેશ હોતે હૈં, ઉતને પ્રદેશોં કી સૂચી બુદ્ધિ સે કલ્પિત કર લી જાય । કલ્પિત કરકે વિસ્તાર મેં ઉસે દક્ષિણ-ઉસર મેં લમ્બી સ્થાપિત કર લેની યાહિય । સ્થાપિત કી હુઈ વહ સૂચી જિતની શ્રેણિયોં કો સ્પર્શ કરતી હૈ, ઉતની શ્રેણિયાં યહાં ગ્રહણ કરની યાહિય । વે હસ પ્રકાર હૈં-એક અંગુલ પરિમિત ક્ષેત્ર મેં વાસ્તવ મેં પ્રદેશોં કી રાશિ અસંખ્યાત હોતો હૈ । મગર અસત્કલ્પના સે ઉસે ૨૫૬ માન લિયા જાય । હસ ૨૫૬ કી સંખ્યા કા પ્રથમ વર્ગમૂલ સોલહ (૧૬) હોતા હૈ, દૂસરા વર્ગમૂલ ચાર (૪) હોતા હૈ ઓર તીસરા વર્ગમૂલ દો (૨) આતા હૈ । હનમેં સે દૂસરે વર્ગમૂલ અર્થાત્ ચાર કા, પ્રથમ વર્ગમૂલ અર્થાત્ સોલહ કે સાથ ગુણાકાર લિયા જાય તો ચૌસઠ સંખ્યા આતી હૈ । બસ, હતની હી શ્રેણિયાં સમજની યાહિય ।

થાય છે. તે પ્રદેશ રાશિના અસંખ્યાત વર્ગ મૂળ થાય છે. પ્રથમ વર્ગ મૂળને પણ જે વર્ગમૂળ થાય છે, તે બીજે વર્ગમૂળ કહેવાય છે. એ બીજા વર્ગ મૂળનું વર્ગ મૂળ ત્રીજો વર્ગમૂળ થાય છે. એ પ્રકારે અસંખ્યાત વર્ગમૂળ હોય છે અહિ કહેલું છે કે પ્રથમ વર્ગમૂળને બીજા વર્ગમૂળની સાથે ગુણવાથી જેટલા પ્રદેશ થાય છે, તેટલા પ્રદેશોની સૂચી બુદ્ધિથી કલ્પિત કરી લેવાય. કલ્પિત કરીને વિસ્તારમાં તેને દક્ષિણ ઉત્તરમાં લાંબી સ્થાપિત કરવી નેઈએ. સ્થાપિત કરેલી તે સૂચી જેટલી શ્રેણિયોને સ્પર્શ કરે છે, તેટલી શ્રેણિયો અહિ ગ્રહણ કરવી નેઈએ. તેઓ આ પ્રકારે છે-એક અંગુલ પરિમિત ક્ષેત્રમાં વાસ્તવમાં પ્રદેશોની રાશિ અસંખ્યાત હોય છે પણ અસત્કલ્પનાથી તેને ૨૫૬ માની લેવામાં આવે એ પ્રકારે ૨૫૬ની સંખ્યાનો પ્રથમ વર્ગમૂળ (૧૬) થાય છે. બીજો વર્ગમૂળ (૪) થાય છે અને ત્રીજો વર્ગમૂળ (૨) આવે છે તેઓમાંથી બીજો વર્ગમૂળ અર્થાત્ ચારનો પ્રથમ વર્ગમૂળ અર્થાત્ ૧૬ની સાથે ગુણવાથી (૬૪) સંખ્યા આવે છે. બસ એટલી જ શ્રેણિયો સમજવી નેઈએ.

સંપદ્યને પતાવત્યઃ શ્રેણયોઽવસેયાઃ, એમેવાર્થ પ્રકારાન્તરેણ પ્રતિપાદયતિ—‘અહવળં અંગુલ વિતીયવર્ગમૂલઘનપ્રમાણમેત્તાઓ સેઢીઓ’ અથવા પ્રકારાન્તરેણ ચતુર્ અંગુલદ્વિતીય વર્ગમૂલ ઘનપ્રમાણમાત્રાઃ શ્રેણયઃ—અહંગુલમાત્રક્ષેત્રપ્રદેશરાશિઃ દ્વિતીયસ્ય વર્ગમૂલસ્યાતત્કલ્પનયા ચતુષ્કલ્પણસ્ય યો ઘનસ્તાવત્પ્રમાણમાત્રાઃ શ્રેણયોઽવસેયાઃ, તથા ચ ચરય રાશે ચોર્ વર્ગઃ સ તેન રાશિના ગુણિતઃ સન્ ઘનો ભવતિ યથા દ્વિકસ્ય રાશેરષ્ટી, તથાદિ—દ્વિકમ્ય રાશે વર્ગશ્વત્તારસ્તે દ્વિકેન ગુણિતાઃ સન્તઃ અષ્ટી ભવન્તિ, પ્રકૃતે ચ ચતુષ્કસ્ય રાશે વર્ગઃ પોઢશ, તે ચતુષ્કેણ ગુણ્યન્તે તત્પ્રાત્ ચતુષ્કસ્ય ઘનો ભવતિ, તન્નાપિ સૈવ ચતુઃપષ્ટિ રિતિભાવઃ, કિન્તુ પ્રકારદ્વયેઽપિ નાર્થમેદો ભવતિ, અથવા અહંગુલમાત્રક્ષેત્રપ્રદેશરાશિઃ સ્વપ્રથમવર્ગમૂલેન ગુણિતઃ સન્ યાવાન્ પ્રદેશરાશિ ભવતિ તાવત્પ્રમાણયા સૂચ્યા યાવત્યઃ શ્રેણયઃ સ્પષ્ટા ભવન્તિ તાવતીષુ

યહી બાત પ્રકારાન્તર સે પ્રતિપાદિત કી જાતી હૈ—અથવા અંગુલ કે દ્વિતીય વર્ગમૂલ કે ઘન પ્રમાણ શ્રેણિયાં સમઝની યાહિયે । આશય યહ હૈ કિ એક અંગુલ પ્રમાણ ક્ષેત્ર મેં જિતને પ્રવેશ હૈ, ઉસકે દ્વિતીય વર્ગમૂલ કા અર્થાત્ અસત્કલ્પના સે ચાર કા જો ઘન હો, ઉતને પ્રમાણ વાલી શ્રેણિયાં સમઝની યાહિયે । જિસ રાશિ કા જો વર્ગ હો, ઉસકા ઉસી રાશિ કે સાથ ગુણાકાર કરને પર ઘન હોતા હૈ જૈસે—દો કા ઘન આઠ હૈ । દો રાશિ કા વર્ગ ચાર હૈ, ઉસકા દો કે સાથ ગુણાકાર ક્રિયા જાય તો આઠ સંખ્યા આતી હૈ । ઇસ પ્રકાર દો કા ઘન આઠ હૈ । યહાં ચાર કા વર્ગ સોલહ હૈ, ઇસકા ચાર કે સાથ ગુણાકાર ક્રિયા જાય તો ચાર કા ઘન આઠ હૈ । એસા કરને પર બી વહી સંખ્યા ૬૪ આતી હૈ । ઇસ પ્રકાર ઇન દોનોં પ્રકારોં મેં કોઈ વસ્તુ મેદ નહીં હૈ ।

અથવા અંગુલ પ્રમાણ ક્ષેત્ર કે પ્રવેશોં કી રાશિ કા અપને પ્રથમ વર્ગમૂલ કે સાથ ગુણા કરને પર પ્રવેશોં કી જો રાશિ આતી હૈ, ઉતને હી પ્રમાણ વાલી

એજ વાત પ્રકારાન્તરથી પ્રતિપાદિત કરાય છે

અથવા અંગુલના દ્વિતીય વર્ગમૂલના ઘન પ્રમાણ શ્રેણિયો સમજવી જોઈએ આશય એ છે કે એક અંગુલ પ્રમાણ ક્ષેત્રમાં જેટલા પ્રવેશ છે, તેના દ્વિતીય વર્ગમૂલના અર્થાત્ અસત્ કલ્પનાથી ચારનો જે ઘન હોય તેટલા પ્રમાણ વાળી શ્રેણિયો સમજવી જોઈએ. જે રાશિનો જે વર્ગમૂલ હોય તેના રાશિની સાથે ગુણાકાર કરવાથી ઘન થાય છે. જેમકે જે નો ઘન આઠ છે જે રાશિનો વર્ગ ચાર છે, તેનો જોની સાથે ગુણાકાર કરાય તો આઠ સંખ્યા આવે છે. એ રીતે જોનો ઘન આઠ છે. અહિ ચારનો વર્ગ સોળ છે, તેનો ચારની સાથે ગુણાકાર કરાય તો ચારનો ઘન આવે છે, એવું કરવાથી પણ તે જ સંખ્યા ૬૪ આવે છે. આ બંને પ્રકારોમાં કોઈ વસ્તુ ભેદ નથી.

અથવા—અંગુલ પ્રમાણ ક્ષેત્રના પ્રવેશોની રાશિનો પોતાના પ્રથમ વર્ગમૂલની સાથે ગુણાકાર કરવાથી પ્રવેશોની જે રાશિ આવે છે. તેટલા જ પ્રમાણવાળી સૂચી જેટલી

मान्ति तत्र प्रथमं वर्गमूलं द्वितीयेन वर्गमूलेन गुण्यते, गुणिते च सति यावन्तः प्रदेशा भवन्ति तावत्प्रदेशात्मिका सूचिः बुद्ध्या कल्प्यते बुद्ध्या परिपकल्प्य च विष्कम्भतो दक्षिणोत्तरायामेन संस्थापयितव्या, तथा च संस्थाप्यमानया यावत्स्यः श्रेणय स्पृश्यन्ते तावत्स्यः परिग्रहीतव्याः, तद्यथा-अङ्गुलमात्रक्षेत्रप्रदेशराशे र्वस्तुतोऽसंख्येयत्वेऽपि असत्कल्पनया षट्पञ्चाशदधिके द्वे शते परिकल्प्येते, तयोः प्रथमं वर्गमूलं षोडशद्वितीयं चत्वारस्तृतीयं द्वौ, तत्र द्वितीयवर्गमूलेन चतुष्कस्वरूपेण षोडशलक्षणप्रथमवर्गमूलस्य गुणने चतुःषष्टित्वं

राशि होती है, उस प्रदेश राशि के असंख्य वर्गमूल होते हैं। प्रथम वर्गमूल का मी जो वर्गमूल होता है, वह दूसरा वर्गमूल कहलाता है। उस दूसरे वर्गमूल का वर्गमूल तीसरा वर्गमूल होता है। इस प्रकार असंख्यात वर्गमूल होते हैं। यहां कहा गया है कि प्रथम वर्गमूल को दूसरे वर्गमूल के साथ गुणित किया जाय। प्रथम वर्गमूल का दूसरे वर्गमूल के साथ गुणाकार करने पर जितने प्रदेश होते हैं, उतने प्रदेशों की सूची बुद्धि से कल्पित कर ली जाय। कल्पित करके विस्तार में उसे दक्षिण-उत्तर में लम्बी स्थापित कर लेनी चाहिए। स्थापित की हुई वह सूची जितनी श्रेणियों को स्पर्श करती है, उतनी श्रेणियाँ यहां ग्रहण करनी चाहिए। वे इस प्रकार हैं—एक अंगुल परिमित क्षेत्र में वास्तव में प्रदेशों की राशि असंख्यात होती है। मगर असत्कल्पना से उसे २५६ मान लिया जाय। इस २५६ की संख्या का प्रथम वर्गमूल सोलह (१६) होता है, दूसरा वर्गमूल चार (४) होता है और तीसरा वर्गमूल दो (२) आता है। इनमें से दूसरे वर्गमूल अर्थात् चार का, प्रथम वर्गमूल अर्थात् सोलह के साथ गुणाकार लिया जाय तो चौसठ संख्या आती है। बस, इतनी ही श्रेणियाँ समझनी चाहिए।

થાય છે. તે પ્રદેશ રાશિના અસંખ્યાત વર્ગ મૂળ થાય છે. પ્રથમ વર્ગ મૂળને પશુ જે વર્ગમૂળ થાય છે, તે બીજો વર્ગમૂળ કહેવાય છે. એ બીજા વર્ગ મૂળનું વર્ગ મૂળ ત્રીજો વર્ગમૂળ થાય છે. એ પ્રકારે અસંખ્યાત વર્ગમૂળ હોય છે અહિં કહેલું છે કે પ્રથમ વર્ગમૂળને બીજા વર્ગમૂળની સાથે ગુણવાથી જેટલા પ્રદેશ થાય છે, તેટલા પ્રદેશોની સૂચી બુદ્ધિથી કલ્પિત કરી લેવાય. કલ્પિત કરીને વિસ્તારમા તેને ઠક્ષિણ ઉત્તરમા લાખી સ્થાપિત કરવી જોઈએ. સ્થાપિત કરેલી તે સૂચી જેટલી શ્રેણિયોને સ્પર્શ કરે છે, તેટલી શ્રેણિયો અહિં ગ્રહણ કરવી જોઈએ. તેઓ આ પ્રકારે છે—એક ખગુલ પરિમિત ક્ષેત્રમા વાસ્તવમાં પ્રદેશોની રાશિ અસંખ્યાત હોય છે પણ અસંતલ્પનાથી તેને ૨૫૬ માની લેવામા આવે એ પ્રકારે ૨૫૬ની સંખ્યાનો પ્રથમ વર્ગમૂળ (૧૬) થાય છે. બીજો વર્ગમૂળ (૪) થાય છે અને ત્રીજો વર્ગમૂળ (૨) આવે છે તેઓમાથી બીજો વર્ગમૂળ અર્થાત્ ચારનો પ્રથમ વર્ગમૂળ અર્થાત્ ૧૬ની સાથે ગુણવાથી (૬૪) સંખ્યા આવે છે. ખસ એટલી જ શ્રેણિયો સમજવી જોઈએ.

સંપદને પતાવત્યઃ શ્રેણયોઽસેયાઃ, એમવાર્થે પ્રકારાન્તરેણ પ્રતિપાદયતિ—‘અહ્યણં અંગુલ
વિતીયવર્ગમૂલઘનપ્રમાણમેત્તાઓ સેઠીઓ’ અથવા પ્રકારાન્તરેણ સ્વદ્વિતીય વર્ગમૂલ
ઘનપ્રમાણમાત્રાઃ શ્રેણયઃ—અહ્યુલમાત્રક્ષેત્રપ્રદેશરાશિ દ્વિતીયમ્પ વર્ગમૂલમ્પામત્કલ્પનયા ચતુષ્ક
લક્ષણસ્ય યો ઘનસ્તાવત્પ્રમાણમાત્રાઃ શ્રેણયોઽસેયાઃ, તથા ચ યસ્ય રાશે યો વર્ગઃ સ તેન
રાશિના ગુણિતઃ સન્ ઘનો ભવતિ યથા દ્વિકસ્ય રાશેરષ્ટી, તથાદિ—દ્વિકસ્ય રાશે વર્ગશ્ચત્તારસ્તે
દ્વિકેન ગુણિતાઃ સન્તઃ અષ્ટી ભવન્તિ, પ્રકૃતે ચ ચતુષ્કરય રાશે વર્ગઃ પોડશ, તે ચતુષ્કેણ
ગુણ્યન્તે તત્કાત્ ચતુષ્કસ્ય ઘનો ભવતિ, તત્રાપિ સૈવ ચતુઃપષ્ટિ રિતિભાવઃ, કિન્તુ પ્રકારદ્વયેઽ-
પિ નાર્થમેદો ભવતિ, અથવા અહ્યુલમાત્રક્ષેત્રપ્રદેશરાશિઃ સ્વપ્રથમવર્ગમૂલેન ગુણિતઃ સન્
યાવાન્ પ્રદેશરાશિ ભવતિ તાવત્પ્રમાણયા સૂચ્યા યાવત્યઃ શ્રેણયઃ સ્પષ્ટા ભવન્તિ તાવતીપુ

યહી વાત પ્રકારાન્તર સે પ્રતિપાદિત કી જાતી હૈ—અથવા અંગુલ કે દ્વિતીય
વર્ગમૂલ કે ઘન પ્રમાણ શ્રેણિયાં સમજની યાહિયે । આશય યહ હૈ કિ એક અંગુલ
પ્રમાણ ક્ષેત્ર મેં જિતને પ્રદેશ હૈ, ડસકે દ્વિતીય વર્ગમૂલ કા અર્થાત્ અસત્કલ્પના
સે ચાર કા જો ઘન હો, ડતને પ્રમાણ વાલી શ્રેણિયાં સમજની યાહિયે । જિસ
રાશિ કા જો વર્ગ હો, ડસકા ડસી રાશિ કે સાથ ગુણાકાર કરને પર ઘન હોતા
હૈ જૈસે—દો કા ઘન આઠ હૈ । દો રાશિ કા વર્ગ ચાર હૈ, ડસકા દો કે સાથ
ગુણાકાર કિયા જાય તો આઠ સંખ્યા આતી હૈ । હસ પ્રકાર દો કા ઘન આઠ હૈ ।
યહાં ચાર કા વર્ગ સોલહ હૈ, હસકા ચાર કે સાથ ગુણાકાર કિયા જાય તો
ચાર કા ઘન આઠ હૈ । એસા કરને પર બી વહી સંખ્યા ૬૪ આતી હૈ । હસ
પ્રકાર હન દોનો પ્રકારોં મેં કોઈ વસ્તુ મેદ નહીં હૈ ।

અથવા અંગુલ પ્રમાણ ક્ષેત્ર કે પ્રદેશોં કી રાશિ કા ડપને પ્રથમ વર્ગમૂલ
કે સાથ ગુણા કરને પર પ્રદેશોં કી જો રાશિ આતી હૈ, ડતને હી પ્રમાણ વાલી

એજ વાત પ્રકારાન્તરથી પ્રતિપાદિત કરાય છે

અથવા અંગુલના દ્વિતીય વર્ગમૂલના ઘન પ્રમાણ શ્રેણિયો સમજવી જોઈએ આશય
એ છે કે એક અંગુલ પ્રમાણ ક્ષેત્રમા જેટલા પ્રદેશ છે, તેના દ્વિતીય વર્ગમૂલના અર્થાત્
અસત્ કલ્પનાથી ચારનો જે ઘન હોય તેટલા પ્રમાણ વાળી શ્રેણિયો સમજવી જોઈએ.
જે રાશિનો જે વર્ગમૂલ હોય તેનો રાશિની સાથે ગુણાકાર કરવાથી ઘન થાય છે. જેમકે જો
તે ઘન આઠ છે એ રાશિનો વર્ગ ચાર છે, તેનો જોની સાથે ગુણાકાર કરાય તો આઠ
સંખ્યા આવે છે. એ રીતે જોનો ઘન આઠ છે. અહિં ચારનો વર્ગ સોળ છે, તેનો ચારની
સાથે ગુણાકાર કરાય તો ચારનો ઘન આવે છે, એવું કરવાથી પણ તે જ સંખ્યા ૬૪
આવે છે. આ બંને પ્રકારોમા કોઈ વસ્તુ ભેદ નથી.

અથવા—અંગુલ પ્રમાણ ક્ષેત્રના પ્રદેશોની રાશિનો પોતાના પ્રથમ વર્ગમૂલની સાથે
ગુણાકાર કરવાથી પ્રદેશોની જે રાશિ આવે છે. તેટલા જ પ્રમાણવાળી સૂચી જેટલી

શ્રેણિષુ યાવન્તઃ આકાશપ્રદેશાઃ સન્તિ તાવત્પ્રમાણાનિ નૈરયિકાણાં વદ્ધાનિ વૈક્રિયશરીરાણિ મવન્તીતિ માવઃ, 'તત્થ ણં જે તે મુક્કેલ્લગા તે ણં જહા ઓરાલિયસ્સ મુક્કેલ્લગા તહા માણિયવ્વા' તત્ર સ્વલ્પ-વદ્ધમુક્તવૈક્રિયનૈરયિકશરીરાણાં મધ્યે, યાનિ તાવદ્ મુક્તાનિ નૈરયિકવૈક્રિયશરીરાણિ સન્તિ તાનિ સ્વલ્પ ઔદારિકસ્ય મુક્તાનિ વૈક્રિયશરીરાણિ મણિતાનિ તથૈવ મણિતવ્યાનિ-વક્તવ્યાનિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘નેરહ્યાણં મંતે ! કેવહ્યા આહારગસરીરા પ્પણ્ણત્તા ?’ હે મદન્ત ! નૈરયિકાણાં કિયન્તિ આહારકશરીરાણિ પ્રજ્ઞાતાનિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘દુત્તિહા પ્પણ્ણત્તા’ નૈરયિકાણામ્ આહારકશરીરાણિ દ્વિવિધાનિ પ્રજ્ઞાતાનિ, ‘તં જહા-વદ્ધેલ્લગા ય મુક્કેલ્લગા ય’ તથથા વદ્ધાનિ ચ મુક્તાનિ ચ, ‘એવં જહા ઓરાલિય વદ્ધેલ્લગા મુક્કેલ્લગા ય મણિયા તહેવ આહારગા વિ માણિયવ્વા’ એવમ્-પૂર્વોક્તરોત્યા યથા નૈરયિકાણામ્ ઔદારિકાણિ વદ્ધાનિ મુક્તાનિ ચ શરીરાણિ મણિતાનિ તથૈવ નૈરયિકાણામ્ આહારકાણ્યપિ વદ્ધાનિ મુક્તાનિ ચ શરીરાણિ મણિતવ્યાનિ-વક્તવ્યાનિ, તથા ચ-નૈરયિકાણામાહારકાણિ વદ્ધાનિ ન સન્તિ તેષાં વદ્ધાહારકશરીરલબ્ધમાવાત્,

સૂચી જિતની શ્રેણિયોં કો સ્પર્શ કરતી હૈ, ઉતની શ્રેણિયોં મેં જિતને આકાશ પ્રદેશ હોં, ઉતને હી નારકોં કે વદ્ધ વૈક્રિય શરીર હોતે હૈં । નારક જીવોં કે જો મુક્ત વૈક્રિય શરીર હૈં, ઉનકી વક્તવ્યતા નારકોં કે મુક્ત ઔદારિક શરીરોં કે સમાન સમજની યાહિય ।

ગૌતમ-મગવન્ ! નારક જીવોં કે આહારક શરીર કિતને કહે ગયે હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોં કે આહારક શરીર દો પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં, એ હસ પ્રકાર હૈં- વદ્ધ ઓર મુક્ત । જૈસે નારકોં કે વદ્ધ ઓર મુક્ત ઔદારિક શરીરોં કે વિષય મેં પ્રરૂપણ કિયા ગયા હૈ, યૈસા હી ઉનકે આહારક શરીરોં કે સંબંધ મેં મી સમજ લેના યાહિય । અર્થાત્ વદ્ધ આહારક શરીર નારકોં કે નહીં હોતે, ક્યોંકિ એ આહારક લબ્ધિ રહિત હોતે હૈં । યહ તો ચતુર્દશ પૂર્વધારક મુનિ કો હી હોતા હૈ, નારકોં કો નહીં ।

શ્રેણિયેના સ્પર્શ કરે છે. તેવી શ્રેણિયેમા બેટલા આકાશ પ્રદેશ હોય તેટલા જ નારકોમાં બદ્ધ વૈક્રિય શરીર હોય છે. નારક હોવાના એ વૈક્રિય શરીર છે, તેમની વક્તવ્યતા નારકોના મુક્ત ઔદારિક શરીરોના સમાન સમજવી જોઈએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નારક હોવાના શરીર કેટલાં કહેલા છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોના આહારક શરીર બે પ્રકારના કહેલા છે, તે આ પ્રકારે છે-બદ્ધ અને મુક્ત એવી નારકોના બદ્ધ અને મુક્ત ઔદારિક શરીરોના વિષયમાં પ્રરૂપણ કરેલા છે, તેવી જ પ્રરૂપણા તેમના આહારક શરીરોના સન્બંધમાં પણ સમજ લેવું જોઈએ અર્થાત્ બદ્ધ આહારક શરીર નારકોના નથી હોતાં. કેમકે તેઓ આહારક લબ્ધિથી રહિત હોય છે. આતો ચતુર્દશ પૂર્વધારક મુનિને જ હોય છે. નારકોને નહિ.

‘तेयाकम्मगाइं जहा एएसि चेव वेउव्वियाइं’ तैजसकर्मणानि नैरयिकाणां शरीराणि यथा एतेपाञ्चैव नैरयिकाणां वैक्रियाणि शरीराणि प्रतिपादितानि तथैव प्रतिपत्तव्यानि । तथा च नैरयिकाणां तैजसकर्मणानि बद्धनि शरीराणि वैक्रिय वद् वोढव्यानि, मुक्तानि च पूर्ववदेव अवसेयानि, इत्याशयः ॥सू० ३॥

॥ असुरकुमारादीनामौदारिकादि वक्तव्यता ॥

मूलम्—असुरकुमाराणं भंते ! केवइया ओरालियसरीरा पण्णत्ता ? गोयमा ! जहा नेरइयाणं ओरालियसरीरा भणिया तहेव एएसि भाणियव्वा, असुरकुमाराणं भंते ! केवइया वेउव्वियसरीरा पण्णत्ता ? गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता, तं जहा—बद्धेल्लगा य मुक्केल्लगा य, तत्थ णं जे ते बद्धेल्लगा ते णं असंखेज्जा, असंखेज्जाहिं उस्सप्पिणि ओस्सप्पिणीहिं अवहीरंति कालओ, खेत्तओ असंखेज्जाओ सेढीओ पयरस्स असंखेज्जइभागो, तासि णं सेढीणं विक्खंभसूई अंगुलपढमवग्गमूलस्स खेज्जइभागो, तत्थ णं जे ते मुक्केल्लगा ते णं जहा ओरालियस्स मुक्केल्लगा तहा भाणियव्वा, आहारगसरीरगा जहा एएसि चेव ओरालिया तहेव दुविहा भाणियव्वा, तेया कम्मगसरीरा दुविहा वि जहा एएसि चेव विउव्विया, एवं जाव थणियकुमारा ॥सू० ४॥

छाया—असुरकुमाराणां भदन्त ! कियन्ति औदारिकशरीराणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! यथा नैरयिकाणामौदारिकशरीराणि भणितानि तथैव एतेषामपि भणितव्यानि, असुरकुमाराणां

नारकों के तैजस और कर्मण शरीर, नारकों के वैक्रियक शरीर के समान ही कह लेने चाहिए ॥३॥

असुरकुमारादि के शरीरों की वक्तव्यता

(शब्दार्थ—असुरकुमाराणं भंते ! केवइया ओरालियसरीरा पण्णत्ता) हे भगवन् ! असुरकुमारों के औदारिक शरीर कितने कहे गए हैं ? (गोयमा !

नारकेना तैजस अने कर्मणु शरीर, नारकेना वैक्रियक शरीरना समान व कहवां नेछे ॥ ३ ॥

असुरकुमारादिना शरीरनी वक्तव्यता

शब्दार्थ—(असुरकुमाराणं भंते ! केवइया ओरालियसरीरा पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! असुरकुमारेना औदारिक शरीर केटवा केहवायेला छे ? (गोयमा ! जहा नेरइयाणं ओरा-

મદન્ત ! કિયન્તિ વૈક્રિયશરીરાણિ પ્રજ્ઞસાનિ ? ગૌતમ ! દ્વિવિધાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, તથથા-વદ્ધાનિ ચ મુક્તાનિ ચ, તત્ર સ્વલુ યાનિ તાવદ્ વદ્ધાનિ તાનિ સ્વલુ અસંખ્યેયાનિ, અસંખ્યેયામિત્સ-
ર્પિણ્યવસર્પિણીમિત્પદ્વિયન્તે કાલતઃ, ક્ષેત્રતોઽસંખ્યેયા શ્રેણયઃ પ્રતરસ્યાસંખ્યેયમાગઃ, તાસાં
સ્વલુ શ્રેણીનાં વિષ્કમ્મસૂચિઃ અઙ્ગુલપ્રથમવર્ગમૂલસ્ય સંખ્યેયમાગઃ તત્ર સ્વલુ યાનિ તાવદ્
મુક્તાનિ તાનિ સ્વલુ યથૌદારિકસ્ય મુક્તાનિ તથા મણિતવ્યાનિ, આહારશરીરાણિ યથા

જહા નેરઙ્ગયાણં ઓરાલિયસરીરા મણિયા) હે ગૌતમ ! જૈસે નારકોં કે ઔદારિક શરીર કહે (તહેવ એતેસિં મણિયન્વા) ઉસી પ્રકાર હનકે કહને યાહિય

(અસુરકુમારાણં મંતે ! કેવદ્ધયા વેત્તવ્વિયસરીરા પણ્ણસા ?) હે મગવન્ !
અસુરકુમારોં કે વૈક્રિય શરીર કિનને પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં ? (ગોયમા દુવિહા પણ્ણસા) હે ગૌતમ ! દો પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં (ત જહા) વે હસ પ્રકાર (વદ્ધેલ્લગા ય મુક્કેલ્લગા ય) વદ્ધ ઓર મુક્ત (તત્થળં જે તે વદ્ધેલ્લગા તે ણં અસંખેજ્ઞા) ઉત્તમેં જો વદ્ધ હૈં, વે અસંખ્યાત હૈં (અસંખેજ્ઞાહિં ઉત્તસપ્પિણિ ઓત્તસપ્પિણિહિં અવહીરતિ કાલઓ) કાલ સે અસંખ્યાત ઉત્તર્પિણી અવસર્પિણી કાલોં નેં અપહરણ કિયા જાતા હૈ (લેત્તઓ અસંખેજ્ઞાઓ સેઢીઓ) ક્ષેત્ર સે અસંખ્યાત શ્રેણિયોં (પયરસ્સ અસંખેજ્ઞમાગો) પ્રતર કા અસંખ્યાતર્વા માગ (તાસિં ણં સેઢીણં) ઉત્ત શ્રેણિયોં કી (વિક્કલ્લમસૂદ્ધી) વિષ્કમ્મસૂચી (અંગુલપદ્મવર્ગમૂલસ્સ સંખેજ્ઞમાગો) અંગુલ કે પ્રથમ વર્ગમૂલ કા સંખ્યાતર્વા માગ

(તત્થ ણં જે ને મુક્કેલ્લગા) ઉત્તમેં જો મુક્ત વૈક્રિયક શરીર હૈં (તે ણં જહા ઓરાલિયસ્સ મુક્કેલ્લગા તદ્ધા મણિયન્વા) વે ઔદારિક કે મુક્ત કે સમાન કહ લેને યાહિય (આહારગસરીરા) આહારક શરીર (જહા એતેસિં ચેવ ઓરાલિયા)

લિયસરીરા મણિયા) હે ગૌતમ ! જે નારકના ઔદારિક શરીર કહ્યાં છે (તહેવ એતેસિં મણિયન્વા) તેજ પ્રકારે તેમના કહેવા બોધ્યો

(અસુરકુમારાણં મંતે ! કેવદ્ધયા વેત્તવ્વિયસરીરા પણ્ણસા ?) હે મગવન્ અસુરકુમારના વૈક્રિય શરીર કેટલા કહ્યાં છે ? (ગોયમા ! દુવિહા પણ્ણસા) હે ગૌતમ ! જે પ્રકારના કહ્યાં છે (તે જહા) તેઓ આ પ્રકારે (વદ્ધેલ્લગા ય મુક્કેલ્લગા ય) બદ્ધ અને મુક્ત (તત્થળં જે તે વદ્ધેલ્લગા, તે ણં અસંખેજ્ઞા) તેઓમાં જે બદ્ધ છે તેઓ અસંખ્યાત છે (અસંખેજ્ઞાહિં ઉત્તસપ્પિણિ ઓત્તસપ્પિણિહિં અવહીરતિ કાલઓ) કાળથી અસંખ્યાત ઉત્તર્પિણી-અવસર્પિણી કાળો અપહરણ કરાય છે (લેત્તઓ અસંખેજ્ઞાઓ સેઢીઓ) ક્ષેત્રથી અસંખ્યાત શ્રેણિયો (પયરસ્સ અસંખેજ્ઞમાગો) પ્રતરને અસંખ્યાતમા માગ (તાસિં ણં સેઢીણં) તે શ્રેણિયોની (વિક્કલ્લમસૂદ્ધી) વિષ્કમ્મ સૂચી (અંગુલપદ્મવર્ગમૂલસ્સ સંખેજ્ઞમાગો) અંગુલના પ્રથમ વર્ગમૂલના સંખ્યાતમા માગ

(તત્થળં જે તે મુક્કેલ્લગા) તેઓમાં જે મુક્ત વૈક્રિયશરીર છે. (તેણં જહા ઓરાલિયસ્સ મુક્કેલ્લગા તદ્ધા મણિયન્વા) તે ઔદારિક શરીરના મુક્તની સમાન કહી કેવા બોધ્યો

एतेषाञ्चैव औदारिकाणि तथैव द्विविधानि भणितव्यानि, तैजसकर्मणशरीराणि द्विविधान्यपि यथा एतेषाञ्चैव वैक्रियाणि एवं यावत्-स्तनितकुमाराः ॥सू० ४॥

टीका-अथासुरकुमारादीनामौदारिकादिशरीराणि प्ररूपयितुमाह-‘असुरकुमाराणं भंते ! केवइया ओराळियसरीरा पणत्ता ?’ गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! असुरकुमाराणां कियन्ति औदारिकशरीराणि प्रज्ञप्तानि ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहा नेरइयाणं ओराळियसरीरा भणिया तहेव एएसिं भाणियच्चा’ यथा नैरयिकाणामौदारिकशरीराणि मुक्तानि भणितानि तथैव एतेषामपि असुरकुमाराणामौदारिकशरीराणि मुक्ता-येव भणितव्यानि न तु बद्धानि, तेषामपि बद्धलब्धसम्भावात् बद्धौदारिकशरीरामावः, गौतमः पृच्छति-‘असुरकुमाराणं भंते ! केवइया वेउव्वियसरीरा पणत्ता ?’ हे भदन्त ! असुरकुमाराणां कियन्ति वैक्रिय-

जैसे इन्हीं के औदारिक शरीर (तहेव दुविहा भाणियच्चा) उसी प्रकार दो तरह के कहने चाहिए (तियाकम्मगसरीरा दुविहा वि जहा एतेसिं चेव विउव्विया) तैजस कर्मणशरीर दोनों जैसे इन्हीं के वैक्रिय शरीर (एवं जाव थणियकुमारा) इसी प्रकार यावत् स्तनित कुमार ।

टीकार्थ-अब असुरकुमार आदि के औदारिक आदि शरीरों की प्ररूपणा करने के लिए कहते हैं-

गौतम-हे भगवन् ! असुरकुमारों के औदारिक शरीर कितने कहे हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! जैसे नारकों के औदारिक शरीरों का कथन किया गया है, उसी प्रकार असुरकुमारों के औदारिक शरीर का कथन भी समझ लेना चाहिए । अर्थात् असुरकुमारों के औदारिक शरीर मुक्त ही होते हैं, बद्ध औदारिक शरीर नहीं होते । क्योंकि असुरकुमारों को भी भवस्वभाव के कारण औदारिक शरीर नहीं होता है ।

(आहारगसरीरा) आहारिक शरीर (जहा एतेसिं चेव ओराळिया) जेवा तेमना औदारिक शरीर (तहेव दुविहा भाणियच्चा) जेअ प्रकारे जे प्रकारेना कहेवां जेअ (तियाकम्मगसरीरा दुविहा वि एएसिं चेव विउव्विया) तैजस कर्मणु शरीर जन्ने जेवा तेज्जोना वैक्रिय शरीर (एवं जाव थणियकुमारा) जेअ प्रकारे यावत् स्तनितकुमार

टीकार्थ-हेवे असुरकुमारो आदिना औदारिक आदि शरीरानी प्ररूपणा करवाने भाटे कहे छे

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! असुरकुमारोना औदारिक शरीर केटवा कहां छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! जेवा नारकोना औदारिक शरीरानुं कथन करायेल्ले छे तेअ प्रकारे असुरकुमारोना औदारिक शरीरनु कथन पणु समअ देवु जेअ, अर्थात् असुरकुमारोना औदारिक शरीर मुक्त होय छे, बद्ध औदारिक शरीर नथी होता, केमके असुरकुमारोना पणु भवस्वभावने कारणे औदारिक शरीर नथी होतां,

શરીરાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? મગવાનાહ 'ગોચમા !' હે ગૌતમ ! 'દુવિદ્યા પળ્ણપ્તા' અસુરકુમારોણાં વૈક્રિયશરીરાણિ દ્વિવિધાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, 'તં જહા-વદ્દેલ્લગા ય, મુકેલ્લગા ય' તથા-વદ્ધાનિ ચ મુક્તાનિ ચ, 'તત્થ ણં જે તે વદ્દેલ્લગા તે ણં અસંખેજ્ઞા' તત્ર સ્ખલુ તદુમયેપાં મધ્યે યાનિ તાવદ્ વદ્ધાનિ વૈક્રિયશરીરાણિ તાનિ સ્ખલુ અસંખ્યેયાનિ ભવતિ, તેપામસંખ્યેયત્વમેવ કાલ-ક્ષેત્રાભ્યાં પ્રરૂપયતિ—'અસંખેજ્ઞાહિં ઉસ્સપ્પિણિ ઓસપ્પિણીહિં અવહીરંતિ કાલો' પ્રતિસમ-યમેકૈકશરીરાપહારેણ અસંખ્યેયામિત્સર્પિણ્યવસર્પિણીભિઃ સર્વાત્મના અપહ્રિયન્તે કાલતઃ—'કાલાપેક્ષયા વિનાશ્યન્તે પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, 'સેત્તઓ અસંખેજ્ઞાઓ સેઢીઓ પયરસ્સ અસંખેજ્ઞા ભાગો' ક્ષેત્રતઃ—ક્ષેત્રાપેક્ષયા અસંખ્યેયાઃ શ્રેણયો ભવન્તિ તથા ચાસંખ્યેયાસુ શ્રેણીષુ યાવન્ત આકાશપ્રદેશઃ સન્તિ તેષાં તાવત્પ્રમાણત્વાત્, તાશ્ચ શ્રેણયઃ પ્રતરસ્યાસંખ્યેયો ભાગોડવસેયઃ પ્રતરાસંખ્યેયભાગપ્રમિતાઃ અવસેયાઃ, તત્રાપિ નારકાપેક્ષયા વિશેષતરં પરિમાણં પ્રરૂપયન્નાહ—'તાસિ ણં સેઢીણં વિવ્ઝંમદ્દુઈ અંગુલપદમવગ્ગમૂલસ્સ સંખેજ્ઞાભાગો' તાસાં ચ શ્રેણીનાં

ગૌતમ—હે ધમ્મવન્ ! અસુરકુમારોં કે વૈક્રિય શરીર કિત્તને કહેં ગણેં ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! અસુરકુમારોં કે વૈક્રિય શરીર દો પ્રકાર કે કહેં છે, યથા વદ્ધ ઓર મુક્ત । इनमें से वद्ध वैक्रिय शरीर असंख्यात है । अब उनकी असंख्यात संख्या का काल एवं क्षेत्र से प्ररूपण करते हैं—काल की अपेक्षा यदि उत्सर्पिणी और अवसर्पिणी कालों के एक-एक समय में उनका अपहरण किया जाय तो असंख्यात उत्सर्पिणियों और अवसर्पिणियों में उनका अपहरण हो । तात्पर्य यह कि असंख्यात उत्सर्पिणियों और अवसर्पिणियों के जितने समय हैं, उतने ही असुरकुमारों के वद्ध वैक्रिय शरीर हैं । क्षेत्र की अपेक्षा से असंख्यात श्रेणी प्रमाण हैं, अर्थात् असंख्यात श्रेणियों में जितने आकाश प्रदेश होते हैं, उतने ही वे शरीर हैं । वह श्रेणियां प्रतर का असंख्यातवां भाग प्रमाण जाननी चाहिए ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી—ભગવન્ ! અસુરકુમારોના વૈક્રિય શરીર કેટલા કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાન્ ! અસુરકુમારોના વૈક્રિય શરીર બે પ્રકારના કહેલા છે, યથા વદ્ધ અને મુક્ત । તેઓમાંથી વદ્ધ વૈક્રિય શરીર અસંખ્યાત છે । હવે તેમની અસંખ્યાત સંખ્યાનું કાલ અને ક્ષેત્રથી પ્રરૂપણ કરે છે—કાલની અપેક્ષાએ यदि उत्सर्पिणी અને अवसर्पिणी कालोंના એક એક સમયમાં તેમના અપહરણ કરાય તો અસંખ્યાત उत्सर्पिणीઓ અને अवसर्पिणीઓમાં તેમના અપહરણ થાય तात्पर्य એ છે કે અસંખ્યાત उत्सर्पिणीઓ અને अवसर्पिणीઓના જેટલા સમય છે, તેટલા જ અસુરકુમારોના વદ્ધ વૈક્રિય શરીર છે । ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત શ્રેણી પ્રમાણ છે । અર્થાત્ અસંખ્યાત શ્રેણીઓમાં જેટલા આકાશ પ્રદેશ હોય છે, તેટલા જ તે શરીર છે । તે શ્રેણીઓ પ્રતરનાં અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ જાણવી જોઈ એ ।

અહિં નારકાની અપેક્ષાએ વિશિષ્ટ પરિમાણનું પ્રતિપાદન કરતા થકા કહે છે—

પરિમાણાય યા વિષ્કમ્મસ્ય-વિસ્તારસ્ય સૂચિઃ-પૂર્વોક્તરૂપા, સા અઙ્ગુલપ્રથમવર્ગમૂલસ્ય-અઙ્ગુલમાત્રક્ષેત્રપ્રદેશરાશેઃ પ્રથમવર્ગમૂલસ્ય સંખ્યેયો માગો ભવતિ તથા ચાઙ્ગુલમાત્રક્ષેત્ર-પ્રદેશરાશેરસત્કલ્પનયા પદ્મપદ્મશદુત્તરશતદ્વયપ્રમાણસ્ય યત્ પોઢશલક્ષણં પ્રથમવર્ગમૂલં ભવતિ તસ્ય સંખ્યેયતમે માગે ગાવન્ત, આકાશપ્રદેશા અસત્કલ્પનયા પદ્મ વા પદ્મ વા તાવત્પ્રદેશા-ત્મિકા શ્રેણિઃ પરિમાણા ય વિષ્કમ્મસૂચિરવસેયા, તથા ચ નૈરયિકાપેક્ષયા અસુરકુમારસમ્બન્ધિ બદ્ધવૈક્રિયશરીરાણાં ક્ષેત્રાપેક્ષયા વિષ્કમ્મસૂચિરસંખ્યેયગુણહીના ભવતિ. તથાદિ-નૈર-યિકાણાં શ્રેણેઃ પરિમાણાય વિષ્કમ્મસૂચિ-રઙ્ગુલપ્રથમવર્ગમૂલમ્ દ્વિતીયવર્ગમૂલગુણિતં સદ્ ભવતિ તાવત્પ્રદેશાત્મિકા, દ્વિતીયશ્ચ વર્ગમૂલં વસ્તુતોઽસંખ્યેયપ્રદેશાત્મકં તસ્માદ્ અસંખ્યેય-ગુણપ્રથમવર્ગમૂલપ્રદેશાત્મિકા નૈરયિકાણાં સૂચિઃ, અસુરકુમારાણાન્તુ અઙ્ગુલપ્રથમવર્ગમૂલ-સંખ્યેયમાગપ્રદેશાત્મિકા વિષ્કમ્મસૂચિઃ, મહાદન્ડકેઽપિ સર્વેષાં ભવનવાસિનાં રત્નપ્રમા નૈર-

યહાં નારકોં કી અપેક્ષા વિશિષ્ટ પરિમાણ કા પ્રતિપાદન કરતે હુઅ કહતે હૈં-
 ઉન શ્રેણિયોં કે પરિમાણ કે લિઅ જો સૂચિ પહલે કહી ગઈ હૈ । વહ અંગુલ પ્રમાણ
 ક્ષેત્ર કે પ્રદેશોં કી ગણિ કે પ્રથમ વર્ગમૂલ કા સંખ્યાતવાં માગ હૈ । એક અંગુલ
 પ્રમાણ ક્ષેત્ર કે પ્રદેશોં કી રાશિ અસત્કલ્પના સે ૨૫૬ માની હૈ । ઉસકા પ્રથમ
 વર્ગમૂલ ૧૬ આતા હૈ । ઉસકે સંખ્યાતવેં માગ મેં જિતને આકાશ પ્રદેશ હોં-
 અસત્કલ્પના સે પાંચ હોં અથવા છહ હોં, ઉતને પ્રદેશ સૂચિ શ્રેણી કો વિષ્કમ્મ
 સૂચિ સમજના યાહિઅ । હસ પ્રકાર નારકોં કી અપેક્ષા અસુરકુમારોં કે બદ્ધ
 વૈક્રિય શરીરોં કી ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા વિષ્કમ્મ સૂચિ અસંખ્યેય ગુણહીન હોતી હૈ ।
 ક્યોં કિ નારકોં કે શ્રેણિ કે પરિમાણ કે લિઅ ગ્રહણ કી ગઈ વિષ્કમ્મ સૂચી
 દ્વિતીય વર્ગમૂલ સે ગુણિત પ્રથમ વર્ગમૂલ જિતને પ્રદેશોં વાલી હૈ, દૂસરા વર્ગમૂલ
 વાસ્તવ મેં અસંખ્યાત પ્રદેશાત્મક હોતા હૈ, અતઅવ અસંખ્યાત ગુણ પ્રથમ વર્ગમૂલ
 કે પ્રદેશોં જિતની નારકોં કી સૂચિ હૈ, કિન્તુ અસુરકુમારોં કી વિષ્કમ્મસૂચિ

તે શ્રેણિયોના પરિમાણને માટે એ સૂચિ પહેલા કહી છે, તે અશુભ પ્રમાણ ક્ષેત્રના
 પ્રદેશોની રાશિના પ્રથમ વર્ગ મૂળને સંખ્યાતમા માગ છે, એક અશુભ પ્રમાણ ક્ષેત્રના
 પ્રદેશોની રાશિ અસત્કલ્પનાથી ૨૫૬ માની છે. તેનું પ્રથમ વર્ગ મૂલ ૧૬ આવે છે તેના
 સંખ્યાતમા માગમા એટલા આકાશ પ્રદેશ હોય, અસત્કલ્પનાથી પાંચ હોય કે છ હોય,
 એટલા પ્રદેશ રૂપ શ્રેણિને વિષ્કમ્મ સૂચિ સમજવી જોઈએ. એ પ્રકારે નારકોની અપેક્ષાએ
 અસુરકુમારોના બદ્ધ વૈક્રિય શરીરોની વિષ્કમ્મ સૂચિ અસંખ્યાત ગુણહીન થાય છે.
 કેમકે નારકોની શ્રેણિના પરિમાણના માટે ગ્રહણ કરેલ વિષ્કમ્મ સૂચિ દ્વિતીય વર્ગ
 મૂળથી ગુણિત પ્રથમ વર્ગમૂળ એટલા પ્રદેશોવાળી છે જીલ્લે વર્ગમૂળ વાસ્તવમા અસંખ્યાત
 પ્રદેશાત્મક થાય છે. તેથી જ અસંખ્યાત ગુણ પ્રથમ વર્ગમૂળના પ્રદેશો એટલી નારકોની
 સૂચિ છે, પણ અસુરકુમારોની વિષ્કમ્મ સૂચિ અશુભના પ્રથમ વર્ગમૂળના સંખ્યેય માગ

યિકેભ્યોઽપ્યસંખ્યેયગુણહીનત્વસ્યોક્તત્વેન સર્વનૈરયિકાપેક્ષયા નૂનમસંખ્યેયગુણહીનત્વં તેષાં ભવતિ, 'તત્થ ણં જે તે મુક્કેલ્લગા તે ણં જહા ઔરાલિયસ્સ મુક્કેલ્લગા તહા માણિયઘ્વા' તત્ર સ્વલ્પ-તદુભયેષાં મધ્યે યાનિ તાવદ્ મુક્તાનિ અસુરકુમારાણાં વૈક્રિયાણિ શરીરાણિ ભવન્તિ, તાનિ સ્વલ્પ યથૌદારિકસ્ય મુક્તાનિ વૈક્રિયાણિ શરીરાણિ પ્રતિપાદિતાનિ તથા મણિતવ્યાનિ-વક્તવ્યાનિ, આહારગસરીરગા જહા एतेसि चेव ओरालिया तहेव दुविहा माणिय-घ्वा' અસુરકુમારાણામ્ 'આહારકશરીરાણિ યથા-एतेषाञ्चैव-असुरकुमाराणाम् औदारिकाणि बद्धानि मुक्तानि प्रतिपादितानि तथैव द्विविधानि मणितव्यानि-वक्तव्यतानि 'तेषा કમ્મગ-સરીરા દુવિહા વિ જહા एतेसि चेव वेउव्विया' અસુરકુમાણાં તૈજસકાર્મણશરીરાણિ દ્વિવિ-ધાનિ અપિ વદ્ધાનિ મુક્તાનિ ચ યથા एतेषाञ्चैव-असुरकुमाराणां वैक्रियाणि बद्धानि मुक्तानि च प्रतिपादितानि तथैव प्रतिपादनीयानि 'एवं जाव यणियकुमारा' एवम्-असुरकुमारोक्ति-

અંગુલ કે પ્રથમ વર્ગમૂલ કે સંખ્યેય ભાગ પ્રદેશ રૂપ હી છે । મહાદણ્ઠક મેં મી સમસ્ત ભવનવાસિયોં કો અકેલી રત્નપ્રમા પૃથ્વી કે નારકોં સે મી અસંખ્યાત ગુણ હીન કહા ગયા છે, અતઃ સમસ્ત નારકોં કી અપેક્ષા તો ડનકી અસંખ્યાત ગુણહીનતા સિદ્ધ હો હી જાતી છે ।

અસુરકુમારોં કે જો મુક્ત વૈક્રિય શરીર છે, ડન્હે ડન્હેકે મુક્ત કે ઔર ઔદારિક શરીરોં કે સમાન કહના ડાહિયે ।

અસુરકુમારોં કે આહારકશરીરોં કા કથન, અસુરકુમારોં કે હી મુક્ત ઔર બદ્ધ ઔદારિક શરીરોં કે સમાન હી સમજના ડાહિયે ।

અસુરકુમારોં કે તૈજસ કાર્મણ શરીરોં કી વક્તવ્યતા અસુરકુમારોં કે હી બદ્ધ ઔર મુક્ત વૈક્રિયશરીરોં કે સદૃશ જાનના ડાહિયે । અસુરકુમારોં કે હી સમાન સ્તનિતકુમારોં તક કી પ્રરૂપણા કર લેની ડાહિયે, અર્થાત્ નાગકુમારોં સુવર્ણકુમારોં, વિદ્યુત્કુમારોં, ઉદધિકુમારોં, ક્રીપકુમારોં, દિક્કુમારોં, પબન-

પ્રદેય રૂપ જ છે મહાદડકમા પશુ સમસ્ત ભવનવાસિયોના એકલી રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારકોથી પશુ અસખ્યાત ગુણહીન કહેલ છે, તેથી જ સમસ્ત નારકોની અપેક્ષાએ તો તેમની અસખ્યાત ગુણહીનતા સિદ્ધ થઈ જ બાય છે.

અસુરકુમારોના જે મુક્ત વૈક્રિય શરીર છે તેમને તેમના મુક્ત ઔદારિક શરીરોના સમાન જ કહેવા નોંધએ.

અસુરકુમારોના આહારક શરીરોનું કથન અસુરકુમારોના જે મુક્ત અને બદ્ધ ઔદારિક શરીરોના સમાન જ સમજવું નોંધએ.

અસુરકુમારોના, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરોની વક્તવ્યતા અસુરકુમારોના જે બદ્ધ અને મુક્ત વૈક્રિય શરીરોના સદૃશ બાણવી નોંધએ.

અસુરકુમારોની સમાન જ સ્તનિતકુમારો સુધીની પ્રરૂપણા કરી લેવી નોંધએ અર્થાત્

રીત્યા યાવત્-નાગકુમારાણાં સુવર્ણકુમારાણાં વિદ્યુત્કુમારાણામ્ ઉદધિકુમારાણાં દ્વીપકુમારાણાં દિક્કુમારાણાં પવનકુમારાણાં સ્તનિતકુમારાણાશ્ચાપિ ઔદારિકાણિ વૈક્રિયાણિ આહારકાણિ તૈજસાનિ કાર્મણાનિ ચ શરીરાણિ વદ્ધમુક્તભેદેન દ્વિધિધાનિ અવસેયાનિ તત્રાપિ ઔદારિકાણિ વદ્ધાનિ ન ભવન્તિ, પ્રાગુક્તયુક્તેઃ મુક્તાનિ ચાનન્તાનિ ભવન્તિ, વૈક્રિયાણિ વદ્ધાનિ અસંખ્યે-યાનિ, મુક્તાનિ ચાનન્તાનિ ભવન્તિ, આહારકાણ્યપિ વદ્ધાનિ ન સન્તિ મુક્તાનિ ચાનન્તાનિ તૈજસાનિ કાર્મણાનિ ચ વદ્ધાનિ અસંખ્યેયાનિ મુક્તાનિ ચાનન્તાનિ ભવન્તિ ॥સૂ. ૪॥

॥ પૃથિવીકાથિકાદીનામૌદારિકાદિ વક્તવ્યતા ॥

મૂલમ્-પુઢવિક્કાઢયાળં મંતે ! કેવઢયા ઓરાલિયસરીરગા પળ્ળત્તા ? ગોયમા ! દુવિહા પળ્ળત્તા, તં જહા-વદ્ધેલ્લગા ય મુક્કેલ્લગા ય તત્થ ણં જે તે વદ્ધેલ્લગા તે ણં અસંખેજ્ઞા અસંખેજ્ઞાહિં ઉસ્સપ્પિણિ ઓસપ્પિણીહિં અવહીરંતિ કાલઓ, સેત્તઓ અસંખેજ્ઞા લોગા, તત્થ ણં જે તે મુક્કેલ્લગા તે ણં અળંતા, અળંતાહિં ઉસ્સપ્પિણિ ઓસપ્પિણીહિં અવહીરંતિ કાલઓ, સેત્તઓ અસંખેજ્ઞા લોગા, અભવસિદ્ધિપ્પહિંતો અળંતગુણા, સિદ્ધાળં અળં-તમાગો, પુઢવિક્કાઢયા ણં મંતે ! કેવઢયા વેડઢિવયસરીરગા પળ્ળત્તા ? ગોયમા ! દુવિહા પળ્ળત્તા, તં જહા-વદ્ધેલ્લગા ય મુક્કેલ્લગા ય, તત્થ ણં જે તે વદ્ધેલ્લગા તે ણં ણથિ, તત્થ ણં જે તે મુક્કેલ્લગા, તે ણં જહા ણ્ણસિં ચેવ ઓરાલિયા તહેવ માણિયઢ્ઢા, ણ્ણં અહારગસરીરા

મારો, ઓર સ્તનિતકુમારો કે ઔદારિક, વૈક્રિયક, આહારક, તૈજસ ઓર કાર્મણ શરીર મી વદ્ધ ઓર મુક્ત કે મેદ સે દો-દો પ્રકાર કે હૈં । ઇનમેં વદ્ધ ઔદારિક શરીર પૂર્વોક્ત યુક્તિ કે અનુસાર હોતે નહીં હૈં, મુક્ત ઔદારિક શરીર અનન્ત હૈં । વદ્ધ વૈક્રિય શરીર અસંખ્યાત હૈં ઓર મુક્ત વૈક્રિય શરીર અનન્ત હૈં । આહારક શરીર વદ્ધ નહીં હોતે, મુક્ત અનન્ત હોતે હૈં । તૈજસ ઓર કાર્મણ શરીર વદ્ધ અસંખ્યાત ઓર મુક્ત અનન્ત હૈં ॥૪॥

નાગકુમારો, સુવર્ણકુમારો, વિદ્યુત્કુમારો, દ્વીપકુમારો, દિક્કુમારો, પવનકુમારો અને સ્તનિત કુમારોના ઔદારિક, વૈક્રિયક, આહારક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પણ વદ્ધ અને મુક્તના બેઢથી બે બે પ્રકારના છે, તેઓમાથી વદ્ધ ઔદારિક શરીર પૂર્વોક્ત યુક્તિના અનુસાર થતાં નથી હોતા મુક્ત ઔદારિક શરીર અનન્ત છે, વદ્ધ વૈક્રિય શરીર અસંખ્યાત છે. અને મુક્ત વૈક્રિય શરીર અનન્ત છે. આહારક શરીર વદ્ધ નથી હોતા મુક્ત અનન્ત હોય છે, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર વદ્ધ અસંખ્યાત અને મુક્ત અનન્ત છે ॥ ૪ ॥

વિ, તેયા કમ્મગા જહા ઇણ્ણિં ચેવ ઓરાલિયા, ઇવં આઝકાઢયા તેઝ-
કાઢયા વિ । વાઝકાઢયાણં મંતે ! કેવઢયા ઓરાલિય સરીરા પળ્ણત્તા ?
ગોયમા ! દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-વદ્ધેલ્લગા ય મુક્કેલ્લગા ય, દુવિહા
વિ જહાં પુઢવિક્કાઢયાણં ઓરાલિયા, વેઝવિયાણં પુચ્છા, ગોયમા !
દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-વદ્ધેલ્લગા ય મુક્કેલ્લગા ય, તત્થ ણં જે તે
વદ્ધેલ્લગા તે ણં અસંખેજ્ઞા સમ્મણ સમ્મણ અવહીરમાણા અવહીરમાણા
પલિયોવમસ્સ અસંખેજ્ઞાભાગમેત્તેણં કાલેણં અવહીરંતિ, નો ચેવ ણં
અવહિયા સિયા, મુક્કેલ્લગા જહા પુઢવિક્કાઢયાણં, આહારગતેયા કમ્મા
જહા પુઢવીકાઢયાણં, વળ્ણપ્પકાઢયાણં જહા પુઢવિકાઢયાણં, ણવરં
તેયા કમ્મગા જહા ઓહિયા તેયા કમ્મગા, વેઢંદિયાણં મંતે ! કેવઢયા
ઓરાલિયસરીરગા પળ્ણત્તા ? ગોયમા ! દુવિહા પળ્ણત્તા, વદ્ધેલ્લગા ય
મુક્કેલ્લગા ય, તત્થ ણં જે તે વદ્ધેલ્લગા તેણં અસંખેજ્ઞા, અસંખેજ્ઞાહિં
ઉત્તપ્પિણિઓ-સપ્પિણીહિં અવહીરંતિ કાલઓ, સ્વેત્તઓ અસંખેજ્ઞાઓ
સેઢીઓ પયરસ્સ અસંખેજ્ઞા ભાગે, તાસિણં સેઢીણં ત્રિકલંભસૂઢં, અસં-
ખેજ્ઞાઓ જોયણકોઢાકોઢીઓ અસંખેજ્ઞાઢં સેઢિવગ્ગમૂલાઢં ॥ સુ. ૫ ॥

છાયા-પૃથિવીકાયિકાનાં મદન્ત ! કિયન્તિ બૌદારિકશરીરાણિ પ્રજ્ઞાપ્તાનિ ? ગૌતમ !
દ્વિવિધાનિ પ્રજ્ઞાપ્તાનિ ? તથા-વદ્ધાનિ ચ મુક્તાનિ ચ, તત્ર સ્વલુ યાનિ તાવદ્ વદ્ધાનિ તાનિ

પૃથ્વી કાયિકાદિક કે શરીર

શબ્દાર્થ-(પુઢવિકાઢયાણં મંતે ! કેવઢયા ઓરાલિયસરીરગા પળ્ણત્તા ?)
હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોં કે બૌદારિક શરીર કિતને કહે ગણે હૈં ? (ગોયમા !
દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-વદ્ધેલ્લગા ય મુક્કેલ્લગા ય) હે ગૌતમ ! દો પ્રકાર કે
કહે ગણે હૈં, વે હસ પ્રકાર-વદ્ધ ઓર મુક્ત (તત્થ ણં જે તે વદ્ધેલ્લગા તે ણં અસં-
ખેજ્ઞા) ડનમેં જો વદ્ધ હૈં, વે અસંખ્યાત હૈં (અસંખેજ્ઞાહિં ઉત્તપ્પિણિ ઓસપ્પિ-

પૃથ્વીકાયિકાદિના શરીર

શબ્દાર્થ-(પુઢવિકાઢયાણં મંતે ! કેવઢયા ઓરાલિયસરીરગા પળ્ણત્તા) હે ભગવન્ ! પૃથ્વી-
કાયિકાદિના બૌદારિક શરીર કેટલા કદા છે ? (ગોયમા ! દુવિહા પળ્ણત્તા તં જહા) હે ગૌતમ !
બે પ્રકારના કદા છે તે આ પ્રકારે છે-બદ્ધ અને મુક્ત (તત્થ ણં જે તે વદ્ધેલ્લગા તે ણં અસંખેજ્ઞા)
તેઓમાં બે-બદ્ધ છે, તેઓ અસંખ્યાત છે (અસંખેજ્ઞાહિં ઉત્તપ્પિણિ-ઓસપ્પિણીહિં અવહીરંતિ

खलु असंख्येयानि, असंख्येयाभि रत्सर्पिण्यवसर्पिणीभि रपह्रियन्ते कालतः, क्षेत्रतोऽसंख्येया
 कोकाः, तत्र खलु यानि तावद् मुक्तानि तानि खलु अनन्तानि, अनन्ताभि रु-सर्पिण्यव-
 सर्पिणीभि रपह्रियन्ते कालतः, क्षेत्रतोऽसंख्येया लोकाः, अमवसिद्धिर्हेतोः अणन्तगुणाः,
 सिद्धानामनन्तभागः, पृथिवीकायिकानां भदन्त ! क्रियन्ति वैक्रियशरीराणि प्रज्ञानानि ?
 गौतम ! द्विविधानि प्रज्ञानानि, तद्यथा-बुद्धानि च मुक्तानि च, तत्र खलु यानि तावद् बुद्धानि
 तानि खलु न सन्ति, तत्र खलु यानि तावद् मुक्तानि तानि खलु यथा एतेषाञ्चैव औदारि-
 काणि तथैव भणितव्यानि, एवम् आनन्दगरीराण्यपि तैजसकार्माणानि यथा एतेषाञ्चैव
 णीहि अवहीरन्ति कालतो) असंख्येयान् उत्सर्पिण्यो और अवसर्पिण्यो से
 अपहृत होते हैं, काल की अपेक्षा (खेततो असंख्येया लोका) क्षेत्र से असंख्येयान्
 लोक प्रमाण (तत्थ णं जे ते सुक्केल्लगा) उनमें जो मुक्त हैं (ते णं अणन्ता) वे
 अनन्त हैं (अणन्ताहि उत्सर्पिणि ओसर्पिणीहि अवहीरन्ति) अनन्त उत्सर्पिण्यो
 अवसर्पिण्यो से अपहृत होते हैं (कालतो) काल की अपेक्षा से (खेततो
 अणन्ता लोका) क्षेत्र से अनन्त लोक प्रमाण हैं (अवसिद्धिर्हेतो अणन्तगुणा)
 अमव्यो से अनन्त गुणा है (सिद्धानां अणन्तभागो) सिद्धों के अनन्तवें भाग हैं
 (पुडविकाइयाणं भन्ते ! केवइया वेउन्वियसरीरगा ?) हे भगवन् ! पृथ्वीकाइकों
 के वैक्रियशरीर कितने हैं ? (गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता) हे गौतम दो प्रकार के कहे
 हैं (तं जहा-बद्धेल्लगा य मुक्केल्लगा य) वे इस प्रकार बद्ध और मुक्त (तत्थ णं
 जे ते बद्धेल्लगा) उनमें जो बद्ध हैं (ते णं णत्थि) वे नहीं हैं (तत्थ णं जे ते सुक्के-
 ल्लगा) उनमें जो मुक्त हैं (ते णं जहा एएसि चैव ओरालिया तहेव भाणियव्वा)
 उन्हें इन्हीं के औदारिक शरीरों के समान कहना चाहिए (एवं आहारगसरीरा

કાલતો) અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણ્યો અને અવસર્પિણ્યોથી અપહૃત થાય છે, કાલની
 અપેક્ષાએ (ખેતતો અસંખ્યેયા લોકો) ક્ષેત્રથી અસંખ્યાત લોક પ્રમાણ (તત્થ ણં જે તે સુક્કેલ્લગા)
 તેઓમાં જે મુક્ત છે (તે ણં અણન્તા) તેઓ અનન્ત છે-(અણન્તાહિ ઉત્સર્પિણિ-ઓસર્પિણીહિ
 અવહીરન્તિ) અનન્ત, ઉત્સર્પિણ્યો-અવસર્પિણ્યોથી અપહૃત થાય છે (કાલતો) કાળની
 અપેક્ષાએ (ખેતતો અણન્તા લોકો) ક્ષેત્રથી અનન્ત લોક પ્રમાણ (અવસિદ્ધિર્હેતો અણન્તગુણો)
 અમવ્યોથી અનન્તગણ છે (સિદ્ધાણાં અણન્તભાગો) સિદ્ધોના અનન્તમે ભાગ છે

(પુઢવિકાઈયાણં મંતે ! કેવઈયા વેઉન્વિયસરીરગા ?) હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોનાં
 વૈક્રિય શરીર કેટલા છે ? (ગોયમા ! દુવિહા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારનાં કહે છે
 (તં જહા બદ્ધેલ્લગા ય મુક્કેલ્લગા ય) તેઓ આ પ્રકારે બદ્ધ અને મુક્ત

(તત્થ ણં જે તે બદ્ધેલ્લગા) તેઓમાં જેઓ બદ્ધ છે, (તે ણં નત્થિ) તેઓ નથી (તત્થ ણં
 જે તે મુક્કેલ્લગા) તેઓમાં જે મુક્ત છે. (તે ણં જહા ઇયાસિ ચેવ ઓરોલિયા તહેવ માણિ-
 યવ્વો) તેઓને એમના જ ઔદારિક શરીરોના કથન પ્રમાણે સમજી લેવા (એવં આહારગ-

ઔદારિકાણિ, એવમપ્કાયિકતેજસ્કાયિકાન્નપિ, વાયુકાયિકાનાં મદન્ત ! કિયન્તિ ઔદારિકશરીરાણિ પ્રજ્ઞસાનિ ? ગૌતમ ! દ્વિવિધાનિ પ્રજ્ઞસાનિ, તથથા-વદ્ધાનિ ચ મુક્તાનિ ચ, દ્વિવિધાન્યપિ યથા પૃથિવીકાયિકાના મૌદારિકાણિ, વૈક્રિયાણાં પૃચ્છા, ગૌતમ ! દ્વિવિધાનિ પ્રજ્ઞસાનિ, તથથા-વદ્ધાનિ ચ મુક્તાનિ ચ, તત્ર સ્વલુ યાનિ તાવદ્ વદ્ધાનિ તાનિ સ્વલુ અસંખ્યે-યાનિ સમયે સમયે અપહ્નિયમાણાનિ અપહ્નિયમાણાનિ પલ્યોપમસ્થાસંખ્યેયમાગમાત્રેણ કાલેન અપહ્નિયન્તે, નો ચૈવ સ્વલુ અપ્પચિન્તાનિ સ્વુ; મુક્તાનિ યથા પૃથિવી કાયિકાનામ્, આહારક

વિ) इसी प्रकार आहारक शरीर भी (तेयाकम्मगा जहा एसिं चेव ओरालिया) तैजस और कर्मण जैसे इन्हीं के औदारिक (एवं आउकाइया, तेउकाइया वि) इसी प्रकार अप्कायिक और तेजस्कायिक भी

(વાઝકાઈયાણં મંતે ! કેવઈયા ઓરાલિયસરીરા પળ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! વાયુકાયિકોં કે કિતને ઔદારિક શરીર કહે છે ? (ગોયમા ! દુવિહા પળ્ણત્તા) હૈ ગૌતમ ! દો પ્રકાર કે કહે છે (તં જહા-વદ્ધેલ્લગા ય, મુક્કેલ્લગા ય) વે इस प्रकार -वद्ध और मुक्त (दुविहा वि जहा पुढविकाइयाणं ओरालिया) दोनों ही जैसे पृथ्वीकाइकों के औदारिकशरीर (वेउन्विवाणं पुच्छा ?) वैक्रिय शरीरों की पृच्छा (गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता) हे गौतम ! दो प्रकार के कहे हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (वद्धेलेल्ला य मुक्केल्ला य) बद्ध और मुक्त (तत्थ णं जे ते वद्धेलेल्ला) उनमें जो बद्ध हैं (ते णं असंखेज्जा) वे असंख्यात हैं (समए समए) समय समय में (अवहीरमाणा २) अपहृत किये जाते हुए (पलिओवमस्स) पल्योपम के (असंखेज्जइमागमेत्तेण) असंख्यातवें भाग मात्र (कालेणं) काल से (अवहीरन्ति) अपहृत होते हैं (नो चैव णं अवहिया सिया) अधिक नहीं होते (मुक्केल्ला)

સરીરા વિ) એજ પ્રમાણે આહારક શરીર સખધી પણ સમજવું. (તેયાકમ્મગા જહા એસિં ચેવ ઓરાલિયા) તૈજસ અને કાર્મણ સખધી એમના જ ઔદારિક શરીરના કથન પ્રમાણે સમજવા. (એવં આઝકાઈયા તેઝકાઈયા વિ) એજ પ્રમાણે આપ્કાયિક અને તેજસ્કાયિક સખધર્માં પણ સમજ લેવું.

(વાઝકાઈયાણં મંતે ! કેવઈયા ઓરાલિયસરીરા પળ્ણત્તા) હે ભગવન્ ! વાયુકાયિકોના ઔદારિક શરીર કેટલા કદા છે (ગોયમા ! દુવિહા પળ્ણત્તા) હૈ ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહેલા છે. (તં જહા વદ્ધેલ્લગા ય મુક્કેલ્લગા ય) તે આ પ્રમાણે બદ્ધ અને મુક્ત

(દુવિહા વિ જહા પુઢવિકાઈયાણં ઓરાલિયા) બન્ને જેવા પૃથ્વીકાયિકોના ઔદારિક (વેચ્ચિવાણં પુચ્છા) વૈક્રિય શરીરોની પૃચ્છા (ગોયમા ! દુવિહા પળ્ણત્તા) હૈ ગૌતમ ! બે પ્રકારના કદા છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે (વદ્ધેલ્લગા ય મુક્કેલ્લગા ય) બદ્ધ અને મુક્ત (તત્થ ણં જે તે વદ્ધેલ્લગા) તેઓમા જે બદ્ધ છે (તે ણં અસંખેજ્જા) તેઓ અસખ્યાત છે (સમએ-સમએ) સમય સમયમા (અવહીરમાણા) અપહૃત કરાતા (પલિઓવમસ્સ) પલ્યોપમના (અસંખેજ્જામાગમેત્તેણ) અસખ્યાતમાં ભાગમા (કાલેણં) કાળથી (અવહીરન્તિ) અપહૃત થાય છે (નો ચૈવ ણં અવહિયા સિયા) અધિક નથી હોતા (મુક્કેલ્લગા) મુક્ત શરીર (જહા

તૈજસકાર્મણાનિ યથા પૃથ્વીકાયિકાનામ્, વનસ્પતિકાયિકાનાં યથા પૃથ્વીકાયિકાનામ્, નવરં તૈજસકાર્મણાનિ યથા ઔધિકાનિ તૈજસકાર્મણાનિ, દ્વીન્દ્રિયાણાં મન્ત ! ક્રિયન્તિ ઔદારિકાણિ શરીરાણિ ગ્રજ્જાનિ ? ગૌતમ ! દ્વિવિધાનિ ગ્રજ્જાનિ, વદ્ધાં । ચ મુક્તાનિ ચ, તત્ર સલ્લયાનિ તાવદ્ વદ્ધાનિ તાનિ સ્વદુ અસંખ્યેયાનિ, અસંખ્યેયાભિ રુત્સર્પિણ્યસર્પિણીભિ સ્પર્શિ-
યન્તે કાલતઃ, ક્ષેત્રતોઽસંખ્યેયાઃ શ્રેણયઃ, પ્રતરસ્યાસંખ્યેયમાગઃ, તાસાં શ્રેણીનાં વિષ્કંભ-
સૂચી અસંખ્યેયાઃ યોજનકોટી કોટયઃ, અસંખ્યેયાનિ શ્રેણિ વર્ગમૂલાનિ ॥ સૂ. ૫ ॥

મુક્ત શરીર (જહા પુઢવિકાહયાણં) જૈસે પૃથ્વી કાયિકોં કે (આહારય તેયા કમ્મા) આહારક, તૈજસ, કાર્મણ (જહા પુઢવિકાહયાણં) જૈસે પૃથ્વી કાયિકોં કે (વળ-
પ્ફહ કાહયાણં જહા પુઢવિકાહયાણં) વનસ્પતિ કાયિકોં કે પૃથ્વી કાયિકોં કે
સમાન (ળવરં) વિશેષ (તેયા કમ્મગા જહા ઓહિયા તેયાકમ્મગા) તૈજસ ઓર
કાર્મણ જૈસે સમુચ્ચય તૈજસ ઓર કાર્મણ

(વેહંદિયાણં મંતે ! કેવહયા ઓરાલિયસરીરગા પળ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ !
દ્વીન્દ્રિયોં કે ઔદારિક શરીર કિતને કહે હૈં ? (ગોયમા ! દુવિહા પળ્ણત્તા) હે
ગૌતમ ! દો પ્રકાર કે કહે હૈં (વદ્દેલ્લગા ય મુક્કેલ્લગા ય) વદ્ધ ઓર મુક્ત
(તત્થ ણં જે તે વદ્દેલ્લગા તે ણં અસંખેજ્ઞા) ડનમેં જો વદ્ધ હૈં, વે અસંખ્યાત હૈં
(અસંખેજ્ઞાહિં ઉત્સર્પિણિ ઓસર્પિણીહિં અવહીરંતિ કાલઓ) કાલ સે અસં-
ખ્યાત ઉત્સર્પિણિયોં અવસર્પિણિયોં સે અપહ્ત હોતે હૈં (લેત્તઓ અસંખેજ્ઞાઓ
સેઢીઓ) ક્ષેત્ર સે અસંખ્યાત શ્રેણિયાં (પયરસસ અસંખેજ્ઞા માગે) પ્રતર કે
અસંખ્યાતવે માગ (તાસિણં સેઢીણં વિક્લંભસુહ) ડન શ્રેણિયોં કી વિષ્કંભ
સૂચી (અસંખેજ્ઞાઓ જોયણકોઢાકોઢીઓ) અસંખ્યાત કોઢા કોઢી યોજન કી

પુઢવિકાહયાણં જેવા પૃથ્વીકાયિકોના (આહારક તેયા કમ્મા) આહારક, તૈજસ, કાર્મણ,
(જહા પુઢવિકાહયાણં) જેવા પૃથ્વીકાયિકોના (વળપ્ફહકાહયાણં જહા પુઢવિકાહયાણં) વનસ્પતિ
કાયિકોના પૃથ્વીકાયિકોના સમાન (ળવરં) વિશેષ (તેયા કમ્મગા જહા ઓહિયા તેયા કમ્મગા)
તૈજસ અને કાર્મણ જેવા સમુચ્ચય તૈજસ અને કાર્મણ

(વેહંદિયાણં મંતે ! કેવહયા ઓરાલિયસરીરગા પળ્ણત્તા) હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિયોના
ઔદારિક શરીર કેટલા કદા છે ? (ગાયમા ! દુવિહા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના
કદા છે (વદ્દેલ્લગા ય મુક્કેલ્લગા ય) વદ્ધ અને મુક્ત (તત્થ ણં જે તે વદ્દેલ્લગા તે ણં અસંખેજ્ઞા)
તેઓમા જે વદ્ધ છે તેઓ અસંખ્યાત છે (અસંખેજ્ઞાહિં ઉત્સર્પિણિ ઓસર્પિણિહિં અવહીરંતિ
કાલઓ) કાળથી અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણિયો—અવસર્પિણિયોથી અપહ્ત થાય છે (લેત્તઓ
અસંખેજ્ઞાઓ સેઢીઓ) ક્ષેત્રથી અસંખ્યાત શ્રેણિયો (પયરસસ અસંખેજ્ઞા માગે) પ્રતરને
અસંખ્યાતમા માગ (તાસિણં સેઢીણં વિક્લંભસુહ) તે શ્રેણિયોની વિષ્કંભ સૂચિ (અસંખે-
જ્ઞાઓ જોયણકોઢાકોઢીઓ) અસંખ્યાત કોઢા-કોઢી યોજનની (અસંખેજ્ઞાહિં સેઢિવગમૂલાહિં)

ટીકા—અથ પૃથિવીકાયિકાદીનામૌદારિકાદિશરીરાણિ પ્રરૂપયિતુમાહ—‘પૃથ્વિકાઙ્ગાણં મંતે ! કેવંચા ઓરાલિયસરીરગા પળ્લન્ત્તા ?’ હે મહન્ન ! પૃથ્વીકાયિકાનાં કિયન્તિ ઔદારિકશરીરાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘દુવિદ્ધા પળ્લન્ત્તા’ પૃથ્વીકાયિકાનામ્ ઔદારિકશરીરાણિ દ્વિવિધાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, ‘તં જહા—વદ્દેલ્લગા ય મુલ્લકેલ્લગા ય’ તથથા—વદ્ધાનિ ચ, મુક્તાનિ ચ, ‘તત્થ ણં જે તે વદ્દેલ્લગા તે ણં અસંખેજ્ઞા’ તત્ર સ્થુલ—વદ્ધમુક્તૌદારિકાણાં મધ્યે યાનિ તાવદ્ વદ્ધાનિ ઔદારિકશરીરાણિ પૃથ્વીકાયિકાનાં સન્તિ તાનિ સ્થુલ પ્રસંખ્યેયાનિ મવન્તિ, તત્ર કાલઙ્ગેત્રાખ્યામસંખ્યેયત્વં પ્રરૂપયિતુમાહ—‘અસંખેજ્ઞાદિં ઉત્સર્પિણિ ઓસર્પિણીદિં અવહીરંત કાલઓ’ પ્રતિસમયમેકૈકશરીરાપહારેણ અસંખ્યેયામિત્સર્પિણ્યવસર્પિણીભિઃ સર્વામના અપહ્રિયન્તે કાઠ્ઠવઃ—કાલાપેક્ષયા સામસ્ત્યેન વિનાશ્યન્તે,

(અસંખેજ્ઞાઙ્ગ સેઢિવગ્ગમૂલાઙ્ગ) અસંખ્યાત શ્રેણિયોં કે વર્ણમૂલ

ટીકાર્થ—અથ પૃથ્વી કાયિકોં આદિ કે ઔદારિક શરીરોં કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ—

ગૌતમ—હે મગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક જીવોં કે ઔદારિક શરીર કિતને કહે ગયે હૈ ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! પૃથ્વી કાયિકોં કે ઔદારિક શરીર દો પ્રકાર કે કહે હૈ—વદ્ધ ઔદારિક શરીર ઔર મુક્ત ઔદારિક શરીર । इनमें से जो वद्ध औदारिक शरीर हैं, वे पृथ्वी कायिकों के असंख्यात होते हैं । अब काल और क्षेत्र से उस असंख्यात संख्या का स्पष्टीकरण करते हैं—काल की अपेक्षा से, यदि उत्सर्पिणी और अवसर्पिणी काल के एक-एक समय में एक-एक शरीर का अपहरण किया जाय तो असंख्यात उत्सर्पिणियों और अवसर्पिणियों में उनका अपहरण हो । इस संबंध में युक्ति पूर्ववत् समझ लेनी चाहिए । क्षेत्र की अपेक्षा

અસંખ્યાત શ્રેણિયોના વર્ણ મૂલ

ટીકાર્થ—હવે પૃથ્વીકાયિકા આદિના ઔદારિક આદિ શરીરોના પ્રરૂપણા કય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક જીવોના ઔદારિક આદિ શરીરકેટલાં હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્ ! હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક જીવોના ઔદારિક શરીર બે પ્રકારના છે—વદ્ધ અને મુક્ત તેમનામાંથી જે વદ્ધ ઔદારિક શરીર છે, તેઓ પૃથ્વીકાયિકોના અસંખ્યાત થાય છે હવે કાલ અને ક્ષેત્રે તે અસંખ્યાત સંખ્યાનું સ્પષ્ટીકરણ કરે છે, કાળની અપેક્ષાએ યદિ ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી કાળના એક એક સમયમાં એક એક શરીરના અપહરણ કરાય તો અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણીઓ અને અવસર્પિણીઓમાં તેમના અપહરણ થાય એ સમ્યક્ધર્મા યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજી લેવી જોઈએ ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ પોતાની અવગાહનાથી તેઓ અસંખ્યાત લોકોને વ્યાપ કરી લે એટલા છે, પૃથ્વીકાયિકોના જે મુક્ત શરીર છે તેઓ અનન્ત છે. તેમની અનન્તતા કાલ ક્ષેત્ર અને દ્રવ્યની અપેક્ષાએ પ્રરૂપણા કરાય

પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, 'સ્વેત્તગો અરાસ્વેજ્ઞા લોગા' ક્ષેત્રતઃ-ક્ષેત્રાપેક્ષયા અસંસ્થેયા લોકા આત્મીયાવ-
ગાહનાભિવ્યર્થાપ્યન્તે, 'તત્થ ણં જે તે મુક્કેલ્લગા તે ણં અણંતા' તત્ર સ્વલુ-તદુભયેપાં મચ્ચે
યાનિ તાવદ્ મુક્તાનિ ઔદારિકશરીરાણિ પૃથ્વીકાયિકાનાં સન્તિ તાનિ સલ્લ અનન્તાનિ
મવન્તિ, તેપામનન્તત્ત્વં કાઠક્ષેત્રદ્રવ્યૈઃ પ્રરૂપયતિ- 'અણંતાર્હિ ઉસ્સપ્પિણિઓસપ્પિણીર્હિ અવ-
હીરંતિ કાલમ્મો' પ્રતિસમયમેકૈકશરીરાપહારેણ અનન્તામિહુત્સર્પિણ્યવસર્પિણીભિઃ સર્વાત્મના
અપહ્રિપન્તે કાલતઃ-કાલાપેક્ષયા સામસ્ત્યેન વિનાશ્યન્તે, 'સ્વેત્તઓ અણંતા લોગા' ક્ષેત્રતઃ-
ક્ષેત્રાપેક્ષયા અનન્તાનન્ત લોકાકાશાઃ આત્મીયાવગાહનાભિવ્યર્થાપ્યન્તે દ્રવ્યાપેક્ષયા પુનઃ- 'અમવ-
સિદ્ધિર્હિતો અણંદગુણા સિદ્ધાણં અણંતમાગો' અમવસિદ્ધિકેભ્યો મુક્તાનિ પૃથ્વીકાયિકૌદા-
રિકશરીરાણિ અનન્તગુણાનિ મવન્તિ તાન્યપિ સિદ્ધાનામનન્તમાગ એવ, પ્રાગુક્ત સમુચ્ચયમુક્ત-
યુક્તે સ્તુલ્યત્વાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'પુદ્બિકાઙ્ગયાણં મંતે ! કેવંઙ્ગા વેઉવ્વિયસરીરગા
પણ્ણત્તા ?' હે મદન્ત ! પૃથ્વીકાયિકાનાં ક્રિયન્તિ વૈક્રિયશરીરાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? મગવાનાહ-
'મોયમા !' હે ગૌતમ ! 'દુન્નિહા પળ્ણત્તા' પૃથ્વીકાયિકાનાં વૈક્રિયશરીરાણિ દ્વિવિધાનિ
પ્રજ્ઞપ્તાનિ, 'તં જહા વદ્દેલ્લગા ય મુક્કેલ્લગા ય' તથથા-વદ્ધાનિ ચ મુક્તાનિ ચ, 'તત્થ ણં જે

અપની અવગાહના સે વે અસંસ્થયાતલોકો' કૌં વ્યાપ્ત કર લે', इतने हैं । पृथ्वी-
कायिकों के जो मुक्त शरीर हैं, वे अनन्त हैं । उनकी अनन्तता का काल, क्षेत्र
और द्रव्य की अपेक्षा से प्ररूपण किया जाता है-काल की अपेक्षा से एक-एक
समय में अपहरण करने पर अनन्त उत्सर्पिणियों-अवसर्पिणियों में उनका पूरी
तरह अपहरण होता है । क्षेत्र की अपेक्षा से वे इतने हैं कि अपनी अवगाहना
से अनन्त लोकाकाशों को व्याप्त कर ले । द्रव्य की अपेक्षा से पृथ्वीकायिकों
के मुक्त औदारिक शरीर अमव्य जोष राशि से अनन्त गुणित हैं, किन्तु सिद्ध
जीवों से अनन्तवें भाग हैं । इस विषय में युक्ति पहले कही जा चुकी है ।

गौतम-हे भगवन् ! पृथ्वीकायिक जीवों के वैक्रिय शरीर कितने कहे गए हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! पृथ्वीकायिकों के वैक्रिय शरीर दो प्रकार के कहे गए
हैं-बद्ध और मुक्त । इन दोनों में जो बद्ध वैक्रिय शरीर हैं, वे तो पृथ्वीकायिकों

છે-કાલની અપેક્ષાએ એક-એક સમયમા અપહરણ કરવાથી અનન્ત ઉત્સર્પિણિયો-અવ-
સર્પિણિયોમા તેમના પુરી રીતે અપહરણ થાય છે ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ તેઓ એટલાં છે કે
પોતાની અવગાહનાથી અનન્ત દોઢાકાશને વ્યાપ્ત કરી દે. દ્રવ્યની અપેક્ષાએ પૃથ્વીકાયિકોના
મુક્ત ઔદારિક શરીર અમવ્ય જોષરાશિથી અનન્ત ગણ્યા છે કિન્તુ સિદ્ધ જીવોથી
અનન્તમા ભાગ છે એ વિષયમાં યુક્તિ પહેલા કહેવાઈ ગઈ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક જીવોના વૈક્રિય શરીર કેટલા કહેલા છે.

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિકોના વૈક્રિય શરીર બે પ્રકારના કહ્યા છે-બદ્ધ અને
મુક્ત. એ બેમાં બે બદ્ધ વૈક્રિય શરીર છે તે તો પૃથ્વીકાયિકોના હોતાં નથી કારણ કે

તે બદ્દેલ્લગા તે ણં ણત્થિ' તત્ર સ્ખલુ-વૈક્રિયબદ્ધમુક્તાનાં મધ્યે યાનિ તાવદ્ વદ્ધાનિ ઉચ્ચન્તે તાનિ સ્ખલુ બદ્ધવૈક્રિયાણિ પૃથિવીકાયિકાનાં શરીરાણિ ન સન્તિ, તેપાં તલ્લલ્લઘ્યમાવાત્, 'તત્થ ણં જે તે મુલ્લેલ્લગા તે ણં જહા એસિં ચેવ ઓરાલિયા તહેવ માણિયવ્વા' તત્ર સ્ખલુ-તદુમયેપાં મધ્યે યાનિ તાવદ્ મુક્તાનિ પૃથિવીકાયિકાનાં વૈક્રિયશરીરાણિ ભવન્તિ તાનિ સ્ખલુ યથા એતેપાશ્ચૈવ-પૃથિવીકાયિકાનામૌદારિકાણિ શરીરાણિ મુક્તાનિ મણિતાનિ તથૈવ મણિતવ્યાનિ-વક્તવ્યાતિ 'એવં આહારગણરીરા વિ' એવમ્-વૈક્રિયશરીરવદેવ પૃથિવીકાયિકાનામાહારકશરીરાણ્યપિ મુક્તાનિ વક્તવ્યાનિ 'તેયા કમ્મગા જહા એસિં ચેવ ઓરાલિયા' તૈજસકાર્મણાણિ શરીરાણિ યથા એતેપાશ્ચૈવ-પૃથિવીકાયિકાનામ્ ઔદારિકાણિ શરીરાણિ બદ્ધમુક્તમેદેન દ્વિવિધાનિ પ્રતિપાદિતાનિ તથૈવ વદ્ધમુક્તમેદેન દ્વિવિધાનિ પ્રતિપાદની-યાનિ, 'એવં આલકાઈય તેલકાઈયાવિ' એવમ્-પૃથિવીકાયિકવદેવઅપ્કાયિક તેજસ્કાયિકા અપિ અવસેયાઃ, તથા આપ્કાયિકાનાં તેજસ્કાયિકાનાશ્ચ ઔદારિકશરીરાણિ બદ્ધમુક્તમેદેન દ્વિવિધાનિ, તત્રાપિ વદ્ધાનિ અસલ્લેયાનિ, મુક્તાનિ અનન્તાનિ, વૈક્રિયાણિ તુ મુક્તાન્યેવ નો

કે હોતે નહીં । કારણ કો ઉનમ્ વૈક્રિય લલ્લિધ કા અભાવ હોતા હૈ । મુક્ત વૈક્રિય શરીર ઇન્હીં કે મુક્ત ઔદારિક શરીરો કે સમાન સમજાને ચાહિય । આહારક શરીર વૈક્રિયશરીર કે સમાન હી હૈ । પૃથ્વીકાયિકોં કે તૈજસ ઔર કાર્મણશરીર પૃથ્વીકાયિકોં કે હી ઔદારિક શરીરોં કે સમાન જાનને ચાહિય , અર્થાત્ જૈસે ઉનકે ઔદારિક શરીર બદ્ધ ઔર મુક્ત કે મેદ્ સે દો પ્રકાર કે કહે ગયે હૈ, વૈસે હી તૈજસ ઔર કાર્મણ શરીર મી દો-દો પ્રકાર કે હોતે હૈ ।

અપ્કાયિકોં ઔર તેજઃ કાયિકોં કે શરીરોં કી વક્તવ્યતા પૃથ્વીકાયિકોં કે સમાન કહની ચાહિય, અર્થાત્ અપ્કાયિકોં ઔર તેજઃકાયિકોં કે દોનો બદ્ધ ઔર મુક્ત ઔદારિક શરીર હોતે હૈ । બદ્ધ ઔદારિક શરીર અસંખ્યાત હૈ, મુક્ત અનન્ત હૈ । વૈક્રિય શરીર બદ્ધ નહીં હોતે, વરન્ મુક્ત હી હોતે હૈ । આહારક મી મુક્ત હી હોતે હૈ, બદ્ધ નહીં । તૈજસ ઔર કાર્મણ શરીર બદ્ધ મી હોતે હૈ

તેમનામા વૈક્રિય લલ્લિધનો અભાવ હોય છે. મુક્ત વૈક્રિયશરીર તેઓના મુક્ત ઔદારિક શરીરોના સમાન સમજવા લેઈએ. આહારક શરીર, વૈક્રિય શરીરના સમાન જ છે પૃથ્વી-કાયિકોના તૈજસ અને કાર્મણશરીર પૃથ્વીકાયિકોના જ ઔદારિક શરીરોની સમાન જાણવા લેઈએ અર્થાત્ જેવા તેમના ઔદારિક શરીર બદ્ધ અને મુક્તના ભેદ બે પ્રકારના કલાં છે, તેવાં જ તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પણ બે બે પ્રકારના હોય છે.

અપ્કાયિકો અને તેજસ્કાયિકોના શરીરની વક્તવ્યતા પૃથ્વીકાયિકોના સમાન કહેવી લેઈએ અર્થાત્ અપ્કાયિકો અને તેજસ્કાયિકોના બન્ને-બદ્ધ અને મુક્ત ઔદારિક શરીર હોય છે. બદ્ધ ઔદારિક શરીર અસંખ્યાત છે, મુક્ત અનન્ત છે વૈક્રિય શરીર બદ્ધ નથી હોતા, પરન્તુ મુક્ત જ હોય છે આહારક પણ મુક્ત જ હોય છે. બદ્ધ નહીં. તૈજસ અને કાર્મણ શરીર બદ્ધ પણ હોય છે, અને મુક્ત પણ હોય છે.

વદ્ધાનિ, આહારકાણ્યપિ મુક્તાન્યેવ નો વદ્ધાનિ, તૈજસાનિ કાર્મણાનિ ચ વદ્ધાન્યપિ ભવન્તિ મુક્તાન્યપિ ચ ભવન્તિ, इति भावः । गौतमः पृच्छति-‘वाउकाट्याणं भते ! केवइया ओरा-
लियसरीरा पणत्ता ?’ हे भदन्त ! वायुकायिकानां कियन्ति तावद् औदारिकशरीराणि प्रज्ञप्तानि ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘दुविहा पणत्ता’ वायुकायिकानाम् औदा-
रिकाणि शरीराणि द्विविधानि प्रज्ञप्तानि, ‘त जहा-वद्धेल्लगा य मुक्केल्लगा य’ य तद्यथा-
वद્ધાનિ ચ મુક્તાનિ ચ તત્ર ‘દુવિહા વિ જહા પુદવિદ્ધાદ્યાણં ઓરાલિયા’ દ્વિવિધાન્યપિ-
વદ્ધાનિ મુક્તાનિ ચ વાયુકાયિકાનામૌદારિકશરીરાણિ યથા પૃથિવીકાયિકાનામૌદારિ-
કાણિ ઉક્તાનિ તથૈવ વક્તવ્યાનિ, તથા ચ વાયુકાયિકાનામપિ વદ્ધાનિ ઔદારિકશરીરાણિ અસંખ્યેયાનિ ભવન્તિ, મુક્તાનિ તુ અનન્તાનિ ભવન્તિ પ્રાગુક્ત પૃથિવીકાયિકૌદારિકવત્,
गौतमः पृच्छति-‘वेउव्वियाणं पुच्छा’ वैक्रियाणं शरीराणां पृच्छा, तथा च वायुकायिकानां
कियन्ति वैक्रियशरीराणि भवन्तीति प्रश्नः, भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘दुविहा
पणत्ता’ वायुकायिकानां वैक्रियशरीराणि द्विविधानि प्रज्ञप्तानि, ‘त जहा-वद्धेल्लगा य,
मुक्केल्लगा य’ तद्यथा-वद્धानि च मुक्तानि च, ‘तत्थ णं जे ते वद्धेल्लगा ते णं असंखेज्जा’ तत्र
खलु-वैक्रियवद्धमुक्तानां मध्ये यानि तावद् वद્धानि वैक्रियाणि वायुकायिकानां भवन्ति,
तानि खलु असंख्येयानि भवन्ति, तदसंख्येयत्वं कालतः प्ररूपयति-‘समए समए अवहीर-
और मुक्त भो होते हैं ।

गौतम-हे भगवन् ! वायुकायिकों के औदारिक शरीर कितने कहे हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! दो प्रकार के कहे हैं-बद्ध और मुक्त । दोनों का कथन पृथ्वीकायिकों के औदारिक शरीरों के समान ही समझ लेना चाहिए । इस प्रकार वायुकायिकों के भी बद्ध औदारिक शरीर असंख्यात होते हैं और मुक्त औदारिक शरीर अनन्त होते हैं ।

गौतम-हे भगवन् ! वायुकायिकों के वैक्रिय शरीर कितने होते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! वायुकायिकों के वैक्रिय शरीर दो प्रकार के हैं, यथा-बद्ध और मुक्त । बद्ध वैक्रिय शरीर असंख्यात होते हैं । उस असंख्यात संख्या का काल से स्पष्टीकरण करते हैं-अगर एक-एक समय में एक-एक शरीर अप-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વાયુકાયિકોના ઔદારિક શરીર કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વાયુકાયિકોના ઔદારિકશરીર બે પ્રકારના કહ્યાં છે. બદ્ધ અને મુક્ત, બન્ને પ્રકારના કથન પૃથ્વીકાયિકોના ઔદારિક શરીરોના સમાન સમજ લેવાં જોઈએ. બે પ્રકારે વાયુકાયિકોના પણ બદ્ધ ઔદારિક શરીર અસંખ્યાત હોય છે, મુક્ત ઔદારિક શરીર અનન્ત હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વાયુકાયિકોના વૈક્રિય શરીર કેટલાં હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વાયુકાયિકોના વૈક્રિય શરીર બે પ્રકારના છે-જેમકે-બદ્ધ અને મુક્ત બદ્ધ વૈક્રિય શરીર અસંખ્યાત હોય છે. તે અસંખ્યાત સંખ્યાનું કાળથી સ્પષ્ટી

માણા અવહીરમાણા પલિઓવમસ્સ અસંસેજ્જહમાગમેદેણં અવહીરંતિ' સમયે સમયે પ્રતિ-સમયમ્ અપહ્નિયમાણા અપહ્નિયમાણાઃ સન્તઃ, એકૈનાપહારેણ પલ્યોપમસ્ય અસંખ્યેયમાગ માત્રેણ કાલેન સર્વાત્મના અપહ્નિયન્તે કિન્તુ 'ળો ચેવ ણં અવહિયા સિયા' નો ચેવ સ્વલ્લ ન પુન રમ્યધિકાનિ સ્યુઃ-ક્રદાચિદ્ ભવન્તિ, તથા ચ પલ્યોપમાસંખ્યેયમાગે યાવન્તઃ સમયાઃ ભવન્તિ તાવત્પ્રમાણાનિ વાયુકાયિકાનાં વદ્ધવૈક્રિયશરીરાણિ ભવન્તિ ન તુ તદધિકાનિ સૂક્ષ્મવાદરમેદેન પર્યાપ્તાપર્યાપ્તમેદેન ચ વાયુકાયિકાનાં ચાતુર્વિધ્યેન તત્ર વાદરપર્યાપ્ત-વ્યતિરિક્તાનાં શેષાણાં ત્રયાણામપિ પ્રત્યેક અસંખ્યેય લોકાકાશપ્રદેશપ્રમાણત્વં, વાદર-પર્યાપ્તાનાં પુનઃ પ્રતરાસંખ્યેયમાગપ્રમાણત્વં વર્તતે, તત્ર ત્રયાણાં રાશીનાં વૈક્રિયલબ્ધ્ય-ભાવઃ, વાદરપર્યાપ્તાનામપિ સંખ્યેયમાગમાત્રાણામેવ વૈક્રિયલબ્ધિર્ભવતિ, ન તદિતરેષામ્, તથા ચોક્તમ્-'તિષ્ઠં તાવ રાસીણં વેડવિચલદ્ધી ચેવ નત્થિ, વાયરપજ્જનાણં પિ સંસેજ્જહમાગ-મેત્તાણં લદ્ધી અત્થિ તિ' 'ત્રયાણાં તાવદ્ રાસીના વૈક્રિયલબ્ધિશ્ચેવ નાસ્તિ, વાદરપર્યા-

હરણ ક્રિયા જાય તો પલ્યોપમ કે અસંખ્યાતવે ભાગ કાલ મેં ડનકા પૂરી તરહ અપહરણ હોતા હૈ । ઇસસે અધિક નહીં હોતે હૈ । તાત્પર્ય ગ્રહ હૈ કિ પલ્યોપમ કે અસંખ્યાતવે ભાગ કાલ કે જિતને સમય હોતે હૈ, ડતને હી વાયુકાયિકોં કે વદ્ધ વૈક્રિય શરીર હોતે હૈ, ડસસે અધિક નહીં હોતે । વાયુકાયિક જીવ સૂક્ષ્મ ઓર વાદર કે મેદ સે તથા ડોનોં કે પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત કે મેદ સે ચાર પ્રકાર કે હોતે હૈ । ઇનમેં સે વાદર પર્યાપ્તોં કો છોડકર શેષ તીનોં મેં સે પ્રત્યેક અસંખ્યાત લોકાકાશ પ્રદેશોં કે બરાબર હૈ ઓર વાદર પર્યાપ્ત પ્રતર કે અસં-ખ્યાત ભાગ પ્રમાણ હૈ । ઇનમેં સે તીન પ્રકાર કે વાયુકાયિકોં કે વૈક્રિય શરીર નહીં હોતા । વાદર પર્યાપ્તોં મેં સે ખી સંખ્યેય ભાગ માત્ર મેં હી વૈક્રિય શરીર પાયા જાતા હૈ, અન્ય મેં નહીં । કહા ખી હૈ-'તીન રાશિયોં કે વૈક્રિય લબ્ધિ હી નહીં હોતી । વાદર પર્યાપ્તોં મેં સે ખી સંખ્યેય ભાગ માત્ર કે હી વૈક્રિય લબ્ધિ

કરણુ કરે છે-અગર એક-એક સમયમા એક-એક શરીરનુ અપહરણુ કરય તો પદ્યોપમા અસંખ્યાતમા ભાગના કાળમા તેમના પુરી રીતે અપહરણુ થાય છે. તેનાથી અધિક નહી તાત્પર્ય એ છે કે પદ્યોપમનો અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલા કાળના જેટલો સમયથાય છે, તેટલા જ વાયુકાયિકોના બદ્ધ વૈક્રિય શરીર થાય છે. તેનાથી અધિક નથી થતા. વાયુકાયિક જીવ સૂક્ષ્મ અને બાદરના લેહથી તથા બન્નેના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના લેહથી ચાર પ્રકારના હોય છે. તેઓમાથી બાદર પર્યાપ્તો સિવાય શેષ ત્રણેમાથી પ્રત્યેક પણ અસંખ્યાત લોકાકાશ પ્રદેશોના બરાબર છે અને બાદર પર્યાપ્ત પ્રતરના અસંખ્યાત ભાગ પ્રમાણુ છે, બાદર પર્યાપ્તોમાથી પણ સંખ્યેય ભાગમાત્રમાં જ વૈક્રિય શરીર મળી આવે છે, અન્યમાં નહીં.

કહ્યું પણ છે-'ત્રણ રાશિઓની વૈક્રિય લબ્ધિ જ નથી થતી, બાદર પર્યાપ્તોમાંથી પણ સંખ્યાત ભાગ માત્રમા જ વૈક્રિય લબ્ધિ થાય છે એ કારણે પૃથ્થાના સમયે પદ્યોપમ

જ્ઞાનામપિ સંખ્યેયભાગસાત્રાણાં લઙ્ઘિરરિત 'ઇતિ, તસ્માત્ પલ્પોમાસંખ્યેયભાગસમયપ્રમા-
ણાનામેવ વૈક્રિયવર્તિનાં વાયુકાયિકાનાં પૃચ્છા સમયેડપાસિ સર્વતિ નાધિકાનામિતિભાવઃ,
'શુક્લેશ્વળા જઘા પુઢવિકાઢ્યાણં' મુક્તાનિ તત્ત્વદ્ વાયુકાયિકાનાં વૈક્રિયશરીરાણિ યથા
પૃથ્વીકાયિકાનાં મુક્તાનિ વૈક્રિયશરીરાણિ અનન્તાનિ પ્રતિપાદિતાનિ તથૈવાનન્તાનિ પ્રતિ-
પાદનીયાનિ 'આહારયતેયારુમ્મા જઘા પુઢવીકાઢ્યાણં' વાયુકાયિકાનામ્ આહારકતૈજસ-
કાર્મણાનિ શરીરાણિ યથા પૃથ્વીકાયિકાનાં મણિનાનિ તથૈવ મણિત્વ્યાનિ તથા ચ
વાયુકાયિકાનામાહારકશરીરાણિ વદ્દશુક્તમેદેન દ્વિવિધાનિ તત્ર તદ્દાનિ ન મવન્તિ, તલ્લ-
લ્લઘ્યમાવાત્, અપિતુ મુક્તાન્યેન મવન્તિ, તાનિ ચાનન્તાનિ મણિનિ પ્રાગ્જ્ઞાયુક્તેઃ, તૈજસશરી-
રાણિ કાર્મણશરીરાણિ ચ વદ્દાન્યપિ દુક્ત ન્યપિ ચ મવન્તિ, તત્રાપિ વદ્દાનિ અસંખ્યેયાનિ
સન્તિ, મુક્તાનિ તુ અનન્તાનિ મવન્તિ । 'વનસ્પતિકાઢ્યાણં જઘા પુઢવિકાઢ્યાણં' વન-
સ્પતિકાયિકાનામ્ ઔદારિકાદિશરીરાણિ યથા પૃથ્વીકાયિકાનાં પ્રતિપાદિતાનિ તથૈવ
પ્રતિપાદનીયાનિ, કિન્તુ 'ળવરં તેયા કમ્મગા જઘા ઓઢિયા તેયા કમ્મગા' નવરમ્-પૃથ્વી-

હોની હૈ । હસ કારણ પૃચ્છા કે સનપ પલ્પોપમ્ કે અસંખ્યેય ભાગ વાયુકાયિક
હી વૈક્રિય શરીર વાલે પાચે જાતે હૈં, હસસે અધિક નહીં । વાયુકાયિકોં કે મુક્ત
વૈક્રિયશરીર, આગે કહે ગર્ પૃથ્વીકાયિકોં કે મુક્તવૈક્રિયશરીર કે સમાન અનન્ત
કહને ઢાહિર્ । વાયુકાયિકોં કે આહારક, તૈજસ ઓર્ કાર્મણ શરીર પૃથ્વી
કાયિકોં કે સમાન હી હૈં, અર્થાત્ વાયુકાયિકોં કે વદ્દ આહારક શરીર નહીં
હોતે, ક્યોં કે ઉનમ્ આહારક લઙ્ઘિ કા અભાવ હોતા હૈ । કેવલ મુક્ત આહાર
ક શરીર હી હોતે હૈ ઓર્ વે પૂર્વકથિત યુક્તિ કે અનુસાર અનન્ત હૈ । તૈજસ
ઓર્ કાર્મણ શરીર ઉનકે વદ્દ મી હોતે હૈ, મુક્ત મી હોતે હૈ । વદ્દ અસંખ્યાત
ઓર્ મુક્ત અનન્ત હૈ ।

વનસ્પતિકાયિકોં કે ઔદારિક તૈજસ આદિ શરીર પૃથ્વીકાયિકોં કે સમાન
કહને ઢાહિર્, પરન્તુ પૃથ્વીકાયિકોં સે વિશેષતા યદ્ હૈ કિ વનસ્પતિકાયિકોં
કે તૈજસ ઓર્ કાર્મણ શરીરોં કી પ્રરૂપણા સમુચ્ચય તૈજસ ઓર્ કાર્મણ શરીરોં

અમ પચેય ભાગ માત્ર વાયુકાયિક જ વૈક્રિય શરીરવાળા મળી આવે છે, તેમનાથી અધિક નહીં.
વાયુકેના મુક્ત વૈક્રિયશરીર, પહેલા કહેવામા આવેલ પૃથ્વીકાયિકેના મુક્ત વૈક્રિય શરીરના
સમાન અનન્ત કહેવી જોઈએ. વાયુકાયિકના આહારક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પૃથ્વીકા-
યિકેના સમાન જ છે, અર્થાત્ વાયુકાયિકેના વદ્દ આહારક શરીર નથી હોતા, કેમકે
તેઓને આહારક લઙ્ઘિનો અભાવ હોય છે કેવળ મુક્ત આહારકશરીર જ હોય છે અને તે
પૂર્વકથિતયુક્તિ અનુસાર અનન્ત છે તૈજસ અને કાર્મણ શરીર તેમના વદ્દ પણ હોય છે,
મુક્ત પણ હોય છે. વદ્દ અસંખ્યાત, મુક્ત અનન્ત છે.

વનસ્પતિકાયિકેના ઔદારિક આદિ શરીર પૃથ્વીકાયિકેના સમાન કહેવા જોઈએ.
પરન્તુ પૃથ્વીકાયિકેથી વિશેષતા એ છે કે વનસ્પતિકાયિકેના તૈજસ અને કાર્મણ શરીરની

કાયિકશરીરાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ તૈજસકાર્મણાનિ શરીરાણિ ઔધિકાનિ-સમુચ્ચયવિપયી-
 ભૂતાનિ તૈજસકાર્મણાનિ શરીરાણિ પ્રતિપાદિતાનિ તથૈવ પ્રતિપાદનીયાનિ, તથા ચ વનસ્પતિ
 કાયિકાનામૌદારિકશરીરાણિ વદ્ધાન્યપિ મુક્તાન્યપિ, તત્ર વદ્ધાનિ અસંખ્યેયાનિ, મુક્તાનિ
 પુનરનન્તાનિ, વૈક્રિયાણિ પુન મુક્તાન્યેવ નો વદ્ધાનિ તલ્લઙ્ઘ્યમાદાત્, તાનિ ચ મુક્તાનિ વૈક્રિય
 શરીરાણિ અનન્તાનિ ભવન્તિ, આહારકાણ્યપિ શરીરાણિ મુક્તાન્યેવ ભવન્તિ નો વદ્ધાનિ પ્રાગુક્ત-
 યુક્તે; તૈજસાનિ કાર્મણાનિ શરીરાણિ તુ વદ્ધાન્યપિ અનન્તાનિ મુક્તાન્યપિ અનન્તાનિ ભવન્તી-
 ત્યાશય; ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘વેદંદિયાણં મંતે ! કેવદ્યા ઓરાલિયસરીરગા પળ્ણત્તા?’ હે મદન્ત !
 દ્વીન્દ્રિયાણાં કિયન્તિ ઔદારિકાણિ શરીરાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ !
 ‘દુવિદ્ધા પળ્ણત્તા’ દ્વીન્દ્રિયાણામૌદારિકશરીરાણિ દ્વિનિધાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, ‘તં જહા-વદ્ધેલ્લગા ય
 મુવકેલ્લયા ય’ તથયા વદ્ધાનિ ચ મુક્તાનિ ચ ‘તત્થ ણં જે તે વદ્ધેલ્લગા તે ણં અસંખ્વજ્ઞા’ તત્ર
 સ્વલુ વદ્ધમુક્તૌદારિકશરીરાણાં મધ્યે યાનિ તાવદ્ વદ્ધાનિ ભવન્તિ તાનિ સ્વલુ અસંખ્યેયાનિ
 સન્તિ તદેવાસંખ્યેયત્વં કાલક્ષેત્રાભ્યાં પ્રરૂપયતિ-‘અસંખેજ્ઞાદિં ઉસ્સપ્પિણિ ઓસપ્પિણીદિં

જૈમી કરની ચાહિય. અભિપ્રાય યહ હૈ કિ વનસ્પતિ કાયિકોં કે વદ્ધ ઓર મુક્ત
 દોનોં પ્રકાર કે ઔદારિક શરીર હોતે હૈં. ડનમેં સે વદ્ધ ઔદારિક શરીર અસં-
 ઘ્યાત હૈં ઓર મુક્ત અનન્ત હૈં. વૈક્રિય મુક્ત હી હોતે હૈં, વદ્ધ નહીં, હોતે, ક્યોં
 કિ વનસ્પતિ કાયિકોં મેં વૈક્રિય લઘ્ધિ નહીં હોતી ઓર વે મુક્ત વૈક્રિય શરીર
 અનન્ત હોતે હૈં. વનસ્પતિ કાયિકોં મેં આહારક શરીર ઓ મુક્ત હી હોતે હૈં,
 વદ્ધ નહીં. હસકા કારણ પહેલે કહા જા ચુકા હૈ. તૈજસ ઓર કાર્મણ શરીર
 વદ્ધ ઓ અનન્ત ઓર મુક્ત ઓ અનન્ત હોતે હૈં.

ગૌતમ-હે મગવન્ ! દ્વીન્દ્રિયોં કે ઔદારિક શરીર કિતને કહે ગયે હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! દ્વીન્દ્રિયોં કે ઔદારિક શરીર દો પ્રકાર કે હોતે હૈં, વે
 હસ પ્રકાર-વદ્ધ ઓર મુક્ત. વદ્ધ ઔદારિક શરીર અસંખ્યાત હૈં. હસ અસં-
 ઘ્યાત સંખ્યા કા કાલ ઓર ઁત્ર કી અપેક્ષા સે પ્રરૂપણ કરતે હૈં-કાલ કી

પ્રરૂપણા સમુચ્ચય તૈજસ અને કાર્મણ શરીરો જેવી કરવી જોઈએ અભિપ્રાય એ છે કે
 વનસ્પતિ કાયિકોના બદ્ધ અને મુક્ત બન્ને પ્રકારના ઔદારિક શરીર હોય છે તેઓમાંથી
 બદ્ધ ઔદારિક શરીર અસંખ્યાત છે અને મુક્ત અનન્ત છે. વૈક્રિય મુક્ત જ થાય છે,
 બદ્ધ નથી થતાં, કેમકે વનસ્પતિકાયિકોમાં વૈક્રિયલઘ્ધિ નથી થતી, અને તેમના મુક્ત વૈક્રિય
 શરીર અનન્ત થાય છે. વનસ્પતિકાયિકોમાં આહારક શરીર પણ મુક્ત જ હોય છે, બદ્ધ
 નહીં. તેનું કારણ પહેલા કહી દેવાયેલું છે. તૈજસ અને કાર્મણ શરીર બદ્ધ પણ અનન્ત
 અને મુક્ત પણ અનન્ત હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! દ્વીન્દ્રિયોના ઔદારિક શરીર કેટલા કહેલા છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! દ્વીન્દ્રિયોના ઔદારિક શરીર બે પ્રકારના હોય છે, તેઓ
 આ પ્રકારે-બદ્ધ અને મુક્ત બદ્ધ ઔદારિક શરીર અસંખ્યાત છે આ અસંખ્યાત સંખ્ય ની

અબહીરંતિ કાલઓ' પ્રતિસમયમેકૈકશરીરાપહારેણ અસંખ્યેયામિત્સર્પિણ્યવસર્પિણીભિઃ સર્વા-
ત્મના અપહ્વિયન્તે કાલતઃ—કાલાપેક્ષયા સામરત્યેન વિનાશ્યન્તે, તથા દ્વિ-અસંખ્યેયામુ
ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિણીષુ યાવન્તઃ સમયા મનન્તિ તેષાં તાવત્પ્રમાણત્વાદસંખ્યેયત્વગુપ્તપાતે,
'સ્વેતઓ અસંખેજ્ઞાઓ સેદીઓ પયરસસ અસંખેજ્ઞાઓ' ક્ષેત્રાપેક્ષયા અસંખ્યેયાઃ શ્રેણયઃ
આત્માવગાહનામિ વ્યાપ્યન્તે, તાશ્ચ શ્રેણયઃ પ્રાગુક્તરીત્યા પ્રતરસ્યાસંખ્યેયભાગો વોચ્યઃ, તથા
ચાસંખ્યેયામુ શ્રેણીષુ યાવન્તઃ આકાશપ્રદેશા મવન્તિ તાવત્પ્રમાણાનિ દ્વીન્દ્રિયાણાં વદ્ધાનિ
ઔદારિકશરીરાણિ મવન્તિ, તાશ્ચ શ્રેણયઃ પ્રતરસ્યાસંખ્યેયભાગપ્રમાતાઃ સત્યોઽસંખ્યેયા
પરિગૃહ્યન્તે इतिમાવઃ કિન્તુ નૈરયિકમવનપતિશરીરપ્રતરાસંખ્યેયભાગાપેક્ષયા દ્વીન્દ્રિય
શરીરપ્રતરાસંખ્યેયભાગસ્ય કિચ્ચિદ્ વૈશિષ્ટ્યં પ્રતિપાદયિતું સૂચીમાનં પ્રરૂપયતિ—'તાસિણં
સેદીણં વિક્લ્વંમસૂર્ઙ્ગ અસંખેજ્ઞાઓ જોયણકોઢાકોઢિઓ અસંખેજ્ઞાઈં સેદિવગમૂલાઈં'

અપેક્ષા સે યદિ ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી કાલો કે એક-એક સમય મેં એક એક
ઔદારિકશરીર કા અપહરણ ક્રિયા જાય તો અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી મેં
उन सबका अपहण हो। आशय यह निकलता है कि असंख्यात उत्सर्पिणी एवं
अवसर्पिणी कालों में जितने समय होते हैं, उतना असंख्यात काल यहां ग्रहण
करना चाहिए। क्षेत्र की अपेक्षा से असंख्यात श्रेणियों को वे अपनी अवगा-
हना से व्याप्त करते हैं। पूर्वोक्त प्रकार से वे श्रेणियां प्रतर के असंख्येय भाग
होती हैं। अर्थात् असंख्यात श्रेणियों में जितने आकाश प्रदेश होते हैं, उतने
ही द्वीन्द्रियों के बद्ध औदारिक शरीर भी होते हैं। वे श्रेणियां प्रतर के असं-
ख्येय भाग प्रमाण असंख्यात हैं। किन्तु नारकों और भवनपतियों के शरीरों
के प्रतरासंख्येय भाग की अपेक्षा द्वीन्द्रियो के शरीरों का प्रतरासंख्येय भाग
कुछ भिन्न प्रकार का है, यह बतलाने के लिए सूची मान की प्ररूपणा की जाती
है—उन श्रेणियों के परिमाण को निश्चिन करने के लिए विस्तार की जो सूची

કાલ અને ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી કાલોના એક-એક સમયમા એક એક
ઔદારિક શરીરનું અપહરણ કરાય તો અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણીઓમાં તે મધાના
અપહરણ થાય આશય એ છે કે—કાળની અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી તેમજ અવસર્પિણી કાળમા
જેટલો સમય થાય છે, તેટલો અસંખ્યાતકાળ અહીં ગ્રહણ કરવો જોઈએ ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ
અસંખ્યાત શ્રેણિઓને તેઓ પોતાની અવગાહનાથી વ્યાપ્ત કરે છે. પૂર્વોક્ત પ્રકારથી તે શ્રેણિઓ
પ્રતરના અસંખ્યેય ભાગ થાય છે અર્થાત્ અસંખ્યાત શ્રેણિઓમાં જેટલા આકાશ પ્રદેશ
હોય છે, તેટલા જ દ્વીન્દ્રિયોના બદ્ધ ઔદારિક શરીર પણ હોય છે તે શ્રેણિઓ પ્રતરના
અસંખ્યેય ભાગ પ્રમાણુ અસંખ્યાત છે કિન્તુ નારકો અને ભવનપતિઓના શરીરોના પ્રતરા-
સંખ્યેય ભાગની અપેક્ષાએ દ્વીન્દ્રિયોના શરીરોના પ્રતરાસંખ્યેય ભાગ કાઈકિ ભિન્ન પ્રકારનો છે,
એ બતાવવાને માટે સૂચીના માનની પ્રરૂપણા કરાય છે એ શ્રેણિઓના પરિમાણને નિશ્ચિત
કરવાને માટે વિસ્તારની જે સૂચી માની છે, તે અસંખ્યાત કોડા કોડી યોજનના પ્રમાણુ

तासां च श्रेणीनां परिमाणावधारणाय विष्कम्भस्य-विस्तारस्य या सूची सा असंख्येया योजनकोटीकोटयः-असंख्येय योजनकोटीकोटिप्रमाणा बोध्या, अथवान्यद् विशेषतः परिमाणमाह-असंख्येयानि श्रेणिवर्गमूलानि एकस्याः परिपूर्णायाः श्रेणेः यः प्रदेशराशि भवति तस्य यत् प्रथमं द्वितीयं तृतीयं यावदसंख्येयतम वर्गमूलं भवति तत्सर्वमेकत्र संकलय्य तेषु च संकलितेषु यावान् प्रदेशराशि भवति तावत्प्रदेशस्वरूपा विष्कम्भसूचि रवसातन्व्या, यथा असत्कल्पनया श्रेणौ खलु असंख्येयाः प्रदेशा अपि षट्त्रिंशदुत्तराणि पञ्चशताधिकानि पञ्चषष्टि सहस्राणि ६५५३६ इति, तेषां प्रथमं वर्गमूलं पदपञ्चाशदधिकं शतद्वयम् २५६ भवति, द्वितीय वर्गमूलं षोडश १६ भवति, तृतीयं वर्गमूलं ४ चत्वारो भवति, चतुर्थ वर्ग मूलम् द्वौ २ भवति, एतेषां सङ्कलने च अष्ट सप्तत्यधिकशतद्वयं २७८ भवति, एतावती ताव-दसत्कल्पनया प्रदेशानां सूचि रवसेयेति भावः ॥सू० ५॥

प्रतरपूरणवक्तव्यता

मूढम्—वेङ्दियाणं ओरालियसरीरेहिं बद्धेल्लगेहिं पयरो अवहीरति,
असंखेज्जाहिं उस्सप्पिणीओसप्पिणीहिं कालओ, खेत्तओ अंगुलपयरस्स
आवलियाए य असंखेज्जइभागपलिभागेणं, तत्थ णं जे ते मुक्केल्लगा ते

मानी है, वह असंख्यात कोड़ा कोड़ी योजन प्रमाण समझनी चाहिए। अथवा एक परिपूर्ण अ्रेणि के प्रदेशों की जो राशि होती है, उसका जो प्रथम, द्वितीय, तृतीय यावत् असंख्यातवां वर्गमूल है, उस सबको संकलित कर दिया जाए। सबको संकलित करने पर जितनी प्रदेश राशि होती है, उतने प्रदेशों का समूह रूप विष्कंभ सूची समझनी चाहिए। यद्यपि अ्रेणि में वस्तुतः असंख्यात प्रदेश होते हैं, किन्तु असत्कल्पना से उन्हें ६५५३६ मान लिया जाय तो उनका प्रथम वर्गमूल २५६ आता है, दूसरा वर्गमूल १६, तीसरा वर्गमूल ४ और चौथा वर्गमूल २ होता है। इन सब संख्याओं को जोड़ने से २७८ योग होता है, असत्कल्पना से इतने प्रदेशों की सूची समझनी चाहिए ॥५॥

સમજવી નેમ્નજે અથવા એક પરિપૂર્ણ શ્રેણિના પ્રદેશોની જે રાશિ થાય છે, તેમનું જે પ્રથમ દ્વિતીય તૃતીય ચાવત્ અસખ્યાતમું વર્ગ મૂલ છે. તે બધાને સંકલિત કરી દેવાય, બધાને સંકલિત કરી દેવાથી જેટલી પ્રદેશ રાશિ થાય છે, તેટલા પ્રદેશોના સમૂહ રૂપ વિષ્કલ સૂચી સમજવી નેમ્નજે. યદ્યપિ શ્રેણિમા વસ્તુતઃ અસખ્યાત પ્રદેશ હોય છે, કિન્તુ અસત્કલ્પનાથી તેમને ૬૫૫૩૬ માની લેવાય તો તેમનું પ્રથમ વર્ગ મૂલ ૨૫૬ આવે છે, બીજું વર્ગ મૂલ ૧૬ ત્રીજું વર્ગ મૂલ ૪ અને ચોથું વર્ગ મૂળ ૨ થાય છે આ બધી સખ્યા નોડવાથી ૨૭૮ સરવાળો થાય છે, અસત્કલ્પનાથી એટલા પ્રદેશોની સૂચી સમજવી નેમ્નજે ॥ ૫ ॥

जहा ओहिया ओरालियमुक्केल्लया, वेउव्विया आहारगा य वद्धेल्लगा
जहा ओहिया ओरालियमुक्केल्लगा, तेयाकम्मगा जहा एएसिं चेव
ओहिया ओरालिया, एवं जाव चउरिंदिया, पंचिदियतिरिक्खजोणियाणं
एवं चेव, नवरं वेउव्वियसरीरएसु इमो विसेसो पांचिदियतिरिक्खजोणि-
याणं भंते ! केवइया वेउव्वियसरीरया पण्णत्ता ? गोयमा ! दुविहा
पण्णत्ता, तं जहा-वद्धेल्लगा य, मुक्केल्लगा य, तत्थ णं जे ते वद्धेल्लगा
ते णं असंखेज्जा, जहा असुर माराणं, णवरं तासिणं सेढीणं विक्खंभ-
सूई अंगुलपढमवग्गमूलस्स असंखेज्जइभागो, मुक्केल्लगा तहेव, मणु-
स्साणं भंते ! केवइया ओरालियसरीरगा पण्णत्ता ? गोयमा ! दुविहा
पण्णत्ता, तं जहा-वद्धेल्लगा य, मुक्केल्लगा य, तत्थ णं जे ते वद्धेल्लगा,
ते णं सिय संखिज्जा, सिय असंखिज्जा, जहण्णपए संखेज्जा, संखे-
ज्जाओ कोडाकोडीओ तिजमलपयस्स उवरिं चउजमलपयस्स हिट्ठा,
अहवणं छट्ठो वग्गो पंचमवग्गपडुप्पण्णो अहवणं छण्णउईछेयण-
गदाइरासी, उक्कोसपए असंखिज्जा, असंखेज्जाहिं उस्सप्पिणिओ-
सप्पिणीहिं अवहीरंति कालओ, खेत्तओ रूवपक्खित्तेहिं मणुस्सेहिं
सेढी अवहीरइ, तीसे सेढीए आगासखेत्तेहिं अवहारो मग्गिज्जइ असं-
खेज्जा, असंखेज्जाहिं उस्सप्पिणिओसप्पिणीहिं कालओ, खेत्तओ अंगुल-
पढमवग्गमूलं तइयवग्गमूलपडुप्पण्णं, तत्थ णं जे ते मुक्केल्लगा ते जहा
ओरालिया ओहिया मुक्केल्लगा, वेउव्वियाणं भंते ! पुच्छा, गोयमा !
दुविहा पण्णत्ता, तं जहा-वद्धेल्लगा य, मुक्केल्लगा य, तत्थ णं जे ते
वद्धेल्लगा ते णं संखिज्जा, समए समए अवहीरमाणा अवहीरमाणा
संखेज्जेणं कालेणं अवहीरंति, नो चेव णं अवहीरिया सिया, तत्थ णं
जे ते मुक्केल्लगा ते णं जहा ओरालिया ओहिया, आहारगसरीरा जहा
ओहिया, तेयाकम्मगा जहा-एएसिं चेव ओरालिया, वाणमंतराणं जहा
नेरइयाणं ओरालिया, वेउव्वियसरीरगा जहा नेरइयाणं, नवरं तासिणं
सेढीणं विक्खंभसूई संखेज्जजोयणसयवग्गपलिभागो पयरस्स मुवि ह या

જહા ઓરાલિયા, આહારગસરીરા જહા અસુરકુમારાણં તેયાકમ્મગા જહા
 ષ્ણસિં ચેવ વેડવિચા જોહસિયાણં એવં ચેવ, તાસિ ણં સેઢીણં વિવલ્લંભ-
 સૂઈં બિહ્વપ્પન્નંગુલસયવ્વગ્ગપલિભાગો પયરસ્સ, વેમાણિયાણં એવં ચેવ,
 નવરં તાસિણં સેઢીણં વિવલ્લંભસૂઈં અંગુલવિતીયવગ્ગમૂલં તદ્વિયવગ્ગમૂલ-
 પહુવ્વપ્પણં અહવણં અંગુલતદ્વિયવગ્ગમૂલઘણપ્પમાણમેત્તાઓ સેઢીઓ,
 સેસં તં ચેવ । સરીરપયં સમત્તં ॥સૂ. ૬॥

છાયા-દ્વીન્દ્રિયાનામૌદારિકશરીરૈ વૃદ્ધૈઃ પ્રતરમપહ્રિયતે, અસંખ્યામિરુત્સર્પિણ્યવસર્પિ-
 ણીમિઃ કાલતઃ, ક્ષેત્રતોઽઙ્ગુલપ્રતરસ્ય આવલિકાયાશ્ચાસંખ્યેયભાગપ્રતિભાગેન, તત્ર સ્થ-
 યાનિ તાવદ્ મુક્તાનિ તાનિ યથા ઔધિકાનિ ઔદારિકમુક્તાનિ, વૈક્રિયાણિ આહારકાણિ
 ચ વદ્ધાનિ ન સન્તિ, મુક્તાનિ યથા ઔધિકાનિ ઔદારિકમુક્તાનિ, તૈજસકાર્મણાનિ યથા

પ્રતર પૂરણ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(વેહંદિયાણં) દો ઇન્દ્રિયો કે (ઓરાલિયસરીરેહિં) ઔદારિક શરીરો
 સે (બદ્ધેલ્લગેહિં) બદ્ધો સે (પયરો) પ્રતર (અવહીરહ) અપહૃત કિયા જાતા હૈ
 (અસંલેજ્ઞાહિં ઉત્સર્પિણી-ઓસર્પિણાહિં કાલઓ) કાલ કી અપેક્ષા સે અસં-
 ક્યાત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી કાલો સે (લેત્તઓ) ક્ષેત્ર સે (અંગુલપયરસ્સ)
 અંગુલ પ્રતર કે (આવલિયાએ ય) ઔર આલિકા કે (અસંલેજ્ઞજ્ઞમાગ પલિ-
 ભાગેણં) અસંખ્યેય ભાગ પ્રતિભાગ સે (તત્થ ણં) ઉનમેં (જે તે મુક્કેલ્લગા) જો
 મુક્ત-ત્યાગે હુપે હૈં (તે જહા ઓહિયા ઓરાલિય મુક્કેલ્લગા) વે સમુચ્ચય મુક્તો
 કે સમાન (વેડવિચા આહારગા ય બદ્ધેલ્લગા નત્થિ) બદ્ધ વૈક્રિય ઔર આહારક
 નહીં હોતે (મુક્કેલ્લગા જહા ઓહિયા ઓરાલિયમુક્કેલ્લગા) મુક્ત સમુચ્ચય
 મુક્ત ઔદારિકોં કે સમાન (તેયા કમ્મગા જહા એતેસિં ચેવ ઓહિયા ઓરાલિયા)

પ્રતર પૂરણ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(વેહંદિયાણં) દ્વીન્દ્રિયોના (ઓરાલિયસરીરેહિં) ઔદારિક શરીરોથી (બદ્ધેલ્લો
 હિં) બદ્ધોથી (પયરો) પ્રતર (અવહીરહ) અપહૃત કરાય છે (અસંલેજ્ઞાહિં ઉત્સર્પિણિ-ઓસ-
 ર્પિણિહિ કાલઓ) કાળની અપેક્ષાએ કરી અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી કાલોથી
 (લેત્તઓ) ક્ષેત્રથી (અંગુલપયરસ્સ) અંગુલ પ્રતરના (આવલિયાએ ય) અને આવલિકાના અસંલે-
 જ્ઞમાગ પલીમાગેણં અસંખ્યેય ભાગ પ્રતિભાગથી (તત્થ ણં) તેઓમાં (જે તે મુક્કેલ્લગા)
 ને મુક્ત છે ત્યજેલા છે (તં જહા ઓહિયા ઓરાલિયમુક્કેલ્લગા) તેઓ સમુચ્ચય મુક્તોના
 સમાન (વેડવિચા આહારગા ય બદ્ધેલ્લગા નત્થિ) બદ્ધ વૈક્રિય અને આહારક હોતા નથી (મુક્કે-
 લ્લગા જહા ઓહિયા ઓરાલિયમુક્કેલ્લગા) મુક્ત સમુચ્ચય મુક્ત ઔદારિકના સમાન (તેયા
 કમ્મગા જહા એસિં ચેવ ઓહિયા ઓરાલિયા) તૈજસ કાર્મણ તેમના સમુચ્ચય ઔદારિક

एतेपाञ्चैव औषिकानि औदारिकाणि, एवं यावच्चतुरिन्द्रियाणि, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाना
मेवञ्चैव, नवरं वैक्रियशरीरेषु अयं विशेषः—पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां भदन्त ! कियन्ति
वैक्रियशरीराणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! द्विविधानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—वद्धानि मुक्तानि च,
तत्र खलु यानि तावद् वद्धानि तानि खलु असंख्येयानि, यथा असुरकुमाराणाम्, नवरं
तासां खलु श्रेणीनां विष्कम्भसूची अङ्गुलप्रथमवर्गमूलस्यासंख्येयभागः, मुक्तानि तथैव,
मनुष्याणां भदन्त ! कियन्ति औदारिकशरीराणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! द्विविधानि प्रज्ञप्तानि,
तैजस और कार्मण इन्हीं के समुच्चय औदारिकों के समान (एवं जाव चउरिं-
दिया) इसी प्रकार यावत् चतुन्द्रिय (पञ्चिदियतिरिक्खजोणियाणं एवं चेव)
तिर्यच पञ्चेन्द्रियों का कथन इसी प्रकार (नवरं) विशेष (वेउव्वियसरीरएसु इमो
विसेसो) वैक्रियशरीरों में यह विशेषता है (पञ्चिदियतिरिक्खजोणियाणं भंते !
केवइया वेउव्वियसरीरया पणत्ता ?) पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनियों के हे भगवन् !
कितने वैक्रिय शरीर कहे हैं ? (गोयमा ! दुविहा पणत्ता) हे गौतम ! दो प्रकार
के कहे हैं (तं जहा—बद्धेल्लगा य, मुक्केल्लगा य) वे इस प्रकार बद्ध और मुक्त
(तत्थ णं जे ते बद्धेल्लगा ते णं असंखेज्जा) उनमें जो बद्ध हैं वे असंख्यात हैं (जहा
असुरकुमाराणं) जैसे असुरकुमारों के (णवरं) विशेष (तासि णं सेदीणं) उन
श्रेणियों को (विक्खंभसूई) विष्कम्भसूची (अङ्गुलपदमवगममूलस्स असंखेज्जई
भागो) अङ्गुल के प्रथम वर्गमूल का असंख्यातवां भाग (मुक्केल्लगा तद्देव) मुक्त
शरीर उसी प्रकार ।

(मणुस्साणं भंते ! केवइया ओरालियसरीरगा पणत्ता ?) हे भगवन् ! मनुष्यों
के औदारिक शरीर कितने कहे हैं ? (गोयमा ! दुविहा पणत्ता) हे गौतम ! दो

कैना समान (एवं जाव चउरिंदिया) ऐज प्रकारे यावत् चतुरिन्द्रिय (पञ्चिदियतिरिक्ख
जोणियाणं एवं चेव) तिर्यच पञ्चेन्द्रियों का कथन ऐज प्रभाषे (नवरं) विशेष (वेउव्वियसरीर-
एसु इमो विसेसो) वैक्रिय शरीरों में यह विशेषता है (पञ्चिदियतिरिक्खजोणियाणं भंते !
केवइया वेउव्वियसरीरया पणत्ता ?) पञ्चेन्द्रिय तिर्यच योनिदेना हे भगवन् ! कैदां वैक्रिय
शरीर कदा है ? (गोयमा ! दुविहा पणत्ता) हे गौतम ! दो प्रकारना कदा है (तं जहा—
बद्धेल्लगाय, मुक्केल्लगा य) बद्ध અને मुक्त (तत्थ णं जे ते बद्धेल्लगा तेणं असंखेज्जा) तेओमां
जे बद्धेस्सक है तेओ असंख्यात है (जहा असुरकुमाराणं) जेम असुरकुमारो सणन्धी
कथन है तेज प्रभाषे (णवरं) विशेषता (तासीणं सेदीणं) ते ओव्वियोनी (विक्खंभसूई) विष्कंभ
सूची (अङ्गुल पदमवगममूलस्स असंखेज्जई भागो) आंगणना पडेवा वर्गमूलना असंख्यातमा
भाग नेटही है. (मुक्केल्लगा तद्देव) मुक्त शरीर पण्णु आ प्रभाषे समज्जवा.

(मणुस्साणं भंते ! केवइया ओरालियसरीरगा पणत्ता) हे भगवन् मनुष्यों के औदा-
रिक शरीर कैदा कदा है ? (गोयमा ! दुविहा पणत्ता) हे गौतम ! दो प्रकारना कहेवासां

તથા-વદ્ધાનિ ચ મુક્તાનિ ચ, તત્ર સ્વલ્પ યાનિ તાવદ્ વદ્ધાનિ તાનિ સ્વલ્પ સ્યાત્ સંસ્ખયેયાનિ, સ્યાદ્ અસંસ્ખયેયાનિ, જઘન્યપદે સંસ્ખયેયાનિ સંસ્ખયેયાઃ કોટીકોટયઃ, ત્રિયમલપદસ્યોપરિ ચતુર્થયમલપદસ્યાધસ્તાત્, અથવા સ્વલ્પ પઠ્ઠો વર્ગઃ પચ્ચમવર્ગપ્રત્યુત્પન્નઃ, અથવા સ્વલ્પ ષણ્ણ-વત્તિચ્છેદનકદાચિરાશિઃ, ઉત્કૃષ્ટપદે અસંસ્ખયેયાઃ, અસંસ્ખયેયામિરુત્સર્પિણ્યવસર્પિણીભિરપહ્નિ-યન્તે કાલતઃ, ક્ષેત્રતો રૂપપ્રક્ષિપ્તૈ મેનુષ્યૈઃ શ્રેણિ રપહ્નિયતે, તસ્યાઃ શ્રેણેઃ આકાશક્ષેત્ર-રપહારો મૃગ્યતે અસંસ્ખયેયાઃ, અસંસ્ખયેયામિરુત્સર્પિણ્યવસર્પિણોભિઃ કાલતઃ, ક્ષેત્રતોઽદ્ગુ-લપ્રથમવર્ગમૂલં તૃતીયવર્ગમૂલપ્રત્યુત્પન્નમ્, તત્ર સ્વલ્પ યાનિ તાવદ્ મુક્તાનિ તાનિ યથા ઔદા-

પ્રકાર કે કહે છે (તં જહા) વે હસ પ્રકાર (બદ્ધેલ્લગા ય મુક્કેલ્લગા ય) બદ્ધ ઓર મુક્ત (તત્થ ણં જે તે બદ્ધેલ્લગા) ઉનમેં જો બદ્ધ છે (તે ણં સિય સંસ્થિજ્ઞા, સિય અસંસ્થિજ્ઞા) કદાચિત્ સંસ્થયાત, કદાચિત્ અસંસ્થયાત હોતે છે (જહ્ણપપ સંસ્થેજ્ઞા) જઘન્ય પદમેં સંસ્થયાત હોતે છે (સંસ્થેજ્ઞાઓ) સંસ્થયાત (કાઢા કોઢીઓ) કોઢાકોઢી (નિ જમલપયસ્સ ઉવરિં) ત્રિયમલપદ કે ઉપર (ચત્તમલપયસ્સ હિદ્ધા) ચતુઃયમલપદ સે નીચે (અહવ છટ્ટો વર્ગો પંચમવર્ગ પદુપ્પણ્ણો) અથવા પંચમ વર્ગ સે ગુણિત છટ્ટા વર્ગ (અહવ ણં છણ્ણઉઈ છેયણગયાહરાસી) અથવા છયાનવે ચાર આઘી-આઘી કી હુઈ રાશી (ઉક્કોસપપ અસંસ્થિજ્ઞા) ઉત્કૃષ્ટ પદમેં અસં-સ્થયાત છે (અસંસ્થેજ્ઞાહિં ઉત્સપ્પિણિ-ઓસપ્પિણીહિં અવહીરંતિ કાલઓ) કાલ સે અસંસ્થયાત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી કાલોં સે અપહ્નત હોતે છે (સ્થેતઓ) ક્ષેત્ર સે (રૂપપક્ષિત્તેહિં મણુસ્સેહિં) એક રૂપકા જિનમેં પ્રક્ષેપ ક્રિયા છે, એસે મનુષ્યોં સે (સેઢી) શ્રેણી (અવહીરહ) અપહ્નત હોતી છે (તીસે) ઉસ (સેઢીપ) શ્રેણિ કા (આકાસ સ્થેત્તેહિં) આકાશ ક્ષેત્રોં સે (અવહારો) અપહરણ (મગ્ગિજ્ઞહ) જોજા

આવેલા છે (તં જહા) તે આ પ્રમાણે (બદ્ધેલ્લગા ય મુક્કેલ્લગા ય) બદ્ધ અને મુક્ત (તત્થ ણં જે તે બદ્ધેલ્લગા) તેઓમા જે બદ્ધેલ્લગા છે

(તેણં સિય સંસ્થિજ્ઞા, સિય અસંસ્થિજ્ઞા) તેઓ કદાચિત્ સંસ્થયાત કદાચિત્ અસં-સ્થયાત હોય છે (જહ્ણપપ સંસ્થેજ્ઞા) જઘન્ય પદમાં સંસ્થયાત હોય છે (સંસ્થેજ્ઞાઓ) સંસ્થયાત (કોઢાકોઢીઓ) કોઢાકોઢી (તિજમલપયસ્સ ઉવરિં) ત્રિયમલ પદના ઉપર (ચત્તમલપયસ્સ હિદ્ધા) ચતુઃયમલ પદની નીચે (અહવ છટ્ટો વર્ગો પંચમવર્ગપદુપ્પણ્ણો) અથવા પંચમ વર્ગથી ગુણિત છટ્ટાવર્ગ (અહવ ણં છણ્ણઉઈ છેયણગયાહરાસી) અથવા છનુવાર અડધી-અડધી કદેલી રાશિ (ઉક્કોસપપ અસંસ્થિજ્ઞા) ઉત્કૃષ્ટ પદમાં અસંસ્થયાત છે (અસંસ્થેજ્ઞાહિં ઉત્સ-ર્પિણી-ઓસર્પિણીહિં અવહીરંતિ કાલઓ) કાળથી અસંસ્થયાત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી કાળોથી અપહ્નત થાય છે (સ્થેતઓ) ક્ષેત્રથી (રૂપપક્ષિત્તેહિં મણુસ્સેહિં) એક રૂપને જેમા આક્ષેપ કર્યો છે, એવા મનુષ્યોથી (સેઢી) શ્રેણિ (અવહીરહ) અપહ્નત થાય છે (તીસે) તે (સેઢીપ) શ્રેણિના (આકાસસ્થેત્તેહિં) આકાશ ક્ષેત્રોથી (અવહારો) અપહરણ (મગ્ગિજ્ઞહ) ખોળાય છે

રિકાણિ ઔધિકાણિ મુક્તાણિ, વૈક્રિયાણાં ભદન્ત ! પૃચ્છા, ગૌતમ ! દ્વિવિધાણિ પ્રજ્ઞાણિ, તદ્યથા-વદ્ધાણિ ચ મુક્તાણિ ચ, તત્ર ચલુ યાણિ તાવદ્ વદ્ધાણિ તાણિ સંખ્યેયાણિ, સમયે સમયે અપહ્વિયમાણા અપહ્વિયમાણાઃ સંખ્યેયેન કાલેન અપહ્વિયન્તે, નો ચૈવ ચલુ અધ્યયિકાણિ સ્યુઃ, તત્ર ચલુ યાણિ તાવદ્ મુક્તાણિ તાણિ ચલુ યથા ઔદારિકાણિ ઔધિકાણિ, આહારકશરીરાણિ યથા ઔધિકાણિ, તૈજસ કાર્મણાણિ યથા એતેપાઞ્ચૈવ ઔદારિકાણિ, વાન-વ્યન્તરાણાં યથા નૈરયિકાણા ઔદારિકાણિ, વૈક્રિયશરીરાણિ યથા નૈરયિકાણામ્, નવરં તાસાં

જાતા હૈ (અસંખેજ્ઞા) અસંખ્યાત (અસંખેજ્ઞાહિ ઉત્સર્પિણિ-ઓસર્પિણીહિ કાલઓ) કાલ સે અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણિયો અવસર્પિણિયો સે (લેક્ષઓ) ક્ષેત્ર સે (અંગુલ પદમવગમૂલ તદ્યથ ચગમૂલપદ્મપ્પણં) ત્રીસરે વર્ગમૂલ ગુણિત અંગુલ કા પ્રથમ વર્ગમૂલ (તત્થ ણં જે તે મુક્કેલ્લગા) ઉનમેં જો મુક્ત હૈં (તે જહા ઓરાલિયા ઓહિયા મુક્કેલ્લગા) વે સમુચ્ચય મુક્ત ઔદારિકોં કે સમાન

(વેડવ્વિયાણં પુચ્છા ?) વૈક્રિય શરીરોં સંબંધી પૃચ્છા (ગોયમા ! દુવિહા પ્પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! દો પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર (વદ્ધેલ્લગા ય મુક્કેલ્લગા ય) વદ્ધ ઔર મુક્ત (તત્થ ણં જે તે વદ્ધેલ્લગા તે ણં સંસિજ્ઞા) ઉનમેં જો વદ્ધ હૈં, વે સંખ્યાત હૈં (સમપ સમપ અવહીરમાણે અવહીરમાણે) સમય-સમય મેં અપહ્વત હોતે-હોતે (સંખેજ્ઞેણં કાલેણં) સંખ્યાત કાલ મેં (અવ-હીરંતિ) અપહ્વત હોતે હૈં (નો ચેવ ણં અવહીરિયા સિયા) મગર અપહ્વતનહીં હો પુકતે (જે તે મુક્કેલ્લગા તે ણં જહા ઓરાલિયા ઓહિયા) જો મુક્ત હૈં વે સમુ-ચ્ચય ઔદારિક કે સમાન (આહારગસરીરા જહા ઓહિયા) આહારક શરીર સમુચ્ચય આહારક કે સમાન (તેયાકમ્મગા જહા એતેસિ ચેવ ઓરાલિયા) તૈજસ

(અસંખેજ્ઞા) અસંખ્યાત (અસંખેજ્ઞાહિ ઉત્સર્પિણિ-ઓસર્પિણીહિ કાલઓ) કાળઓ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણિયો-અવસર્પિણિયો (લેક્ષઓ) ક્ષેત્રઓ (અંગુલપદમવગમૂલ તદ્યથ ચગમૂલપદ્મપ્પણં) ત્રીજા વર્ગ મૂળથી ગુણિત અગુલના પ્રથમ વર્ગ મૂલ (તત્થ ણં જે તે મુક્કેલ્લગા) તેઓમાંથી જે મુક્ત છે (તે જહા ઓરાલિયા મુક્કેલ્લગા) તે સમુચ્ચય મુક્ત ઔદારિકના સમાન

(વેડવ્વિયાણં પુચ્છા ?) વૈક્રિય શરીરોં સંબંધી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! દુવિહા પ્પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે છે (વદ્ધેલ્લગા ય મુક્કેલ્લગા) વદ્ધ અને મુક્ત (તત્થ ણં જે તે વદ્ધેલ્લગા તે ણં સંસિજ્ઞા) તેઓમાં જે વદ્ધ છે, તેઓ સંખ્યાત છે (સમપ-સમપ અવહીરમાણે અવહીરમાણે) સમય સમયમાં અપહ્વત થતા થતા (સંખેજ્ઞેણં કાલેણં) સંખ્યાત કાળમાં (અવહીરંતિ) અપહ્વત થાય છે (નો ચેવ ણં અવહીરિયા સિયા) પણ અપહ્વત નથી થઈ જતા (જે તે મુક્કેલ્લગા તે ણં જહા ઓરાલિયા ઓહિયા) તેમાં જે મુક્ત છે તેઓ સમુચ્ચય ઔદારિકના સમાન (આહારગસરીરા જહા ઓહિયા) આહારક શરીર સમુચ્ચય આહારકની સમાન (તેયા કમ્મગા જહા એતેસિ ચેવ ઓરાલિયા) તેજસ

ખલુ શ્રેણીનાં વિષ્કંમસૂચી સંલ્ચયયોજનશતવર્ગપ્રતિભાગઃ પ્રતરસ્ય, પુક્તાનિ યથા ઔદારિકાણિ, આહારકશરીરાણિ યથા અસુરકુમારાણામ્, તૈજસકાર્મણાનિ યથા एतेषाञ्चैव વૈક્રિયાણિ, જ્યોતિષ્કાણામેવૈચ્ચ, તાસાં શ્રેણીનાં વિષ્કંમસૂચી દ્વિપદપચ્ચાશદઙ્ગુલશતવર્ગ પ્રતિભાગઃ પ્રતરસ્ય, વૈમાનિકાના મેવૈચ્ચ, નવરં તાસાં શ્રેણીનાં વિષ્કંમસૂચિઃ અઙ્ગુ ઋદ્વિતીયવર્ગમૂલમ્, તૃતીયવર્ગમૂલપ્રત્યુત્પન્નમ્, અથવા ખલુ અઙ્ગુલતૃતીયવર્ગમૂલધનપ્રમાણમાત્રાઃ શ્રેણયઃ, શેષં તૈચ્ચ । શરીરપદં સમાપ્તમ્ ॥૬૦ ॥૬॥

और कर्मण जैसे इन्हीं के औदारिक

(વાળમંતરાણં જહા નેરહ્યાણં ઓરાલિયા) વાળવ્યન્તરો કે જૈસે નારકોં કે ઔદારિક (વેઝવિચસરીરગા જહા નેરહ્યાણં) વૈક્રિય શરીર જૈસે નારકોં કે વૈક્રિયશરીર (નવરં) વિશેષ (તાસિ ણં સેદીળં) ઉન શ્રેણિયોં કી (વિક્સંમસૂઈ) વિષ્કંમસૂચી (સંલ્ચિજ્જ જોઅણસયવગ્ગપલિભાગો પયરસ્સ) પ્રતર કા સંલ્યાત શતવર્ગ પ્રતિભાગ (મુક્કિલ્લયા જહા ઓરાલિયા) મુક્ત શરીર ઔદારિકોં કે સમાન (આહારગસરીરા) આહારક શરીર (જહા અસુરકુમારાણં) જૈસે અસુરકુમારોં કે (તેયા કમ્મગા) તૈજસ ઓર કાર્મણ (જહા एतेसि णं चेव वेउव्विया) જૈસે ઇન્હીં કે વૈક્રિય (જોહસિયાણં एवं चेव) જ્યોતિષ્કોં કે ઇસી પ્રકાર (તા ણં વિક્સંમસૂઈ) ઉનકી વિષ્કંમ સૂચી (ચિછપ્પન્નંગુલસયવગ્ગપલિભાગો પયરસ્સ) પ્રતર કા દો સૌ છપ્પનવાં વર્ગ પ્રમાણ સ્વપ્પ (વેમાણિયાણં एवं चेव) વૈમાનિકોં કે ઇસી પ્રકાર (નવરં) વિશેષ (તાસિ ણં સેદીળં વિક્સંમસૂઈ) ઉન શ્રેણિયોં કી વિષ્કંમસૂચી (અંગુલચિતીય વગ્ગમૂળં તદ્દય વગ્ગમૂલપદુપ્પલ) તૃતીય વર્ગમૂલ સે ગુણિત અંગુલ કા દ્વિતીય વર્ગમૂલ (અહ્વણ્ણં) અથવા (અંગુલતદ્દયવગ્ગમૂલ

અને કાર્મણ જેવા તેમના ઔદારિક

(વાળમંતરાણં જહા નેરહ્યાણ ઓરાલિયા) વાળવ્યન્તરોના જેવાં નારકોના ઔદારિક (વેઝવિચસરીરગા જહા નેરહ્યાણં) વૈક્રિય શરીર જેવાં નારકોના (નવરં) વિશેષ (તાસિ ણં સેદીળં) તે શ્રેણિયોની (વિક્સંમસૂઈ) વિષ્કંમ સૂચી (સંલ્ચિજ્જજોઅણસયવગ્ગપલિભાગો પયરસ્સ) પ્રતરના સંલ્યાત શતવર્ગ પ્રતિ ભાગ (મુક્કિલ્લયા જહા ઓરાલિયા) મુક્ત શરીર ઔદારિકોના સમાન (આહારગસરીરા) આહારક શરીર (જહા અસુરકુમારાણં) જેવા અસુરકુમારોના (તેયા કમ્મગા) તૈજસ અને કાર્મણ (જહા एतेसि चेव वेउव्विया) જેવા તેમના વૈક્રિય (જોહસિયાણં एवं चेव) જ્યોતિષ્કોના એ પ્રકારે (તાસિ ણં વિક્સંમસૂઈ) તેમની વિષ્કંમ સૂચી (ચિછપ્પન્નંગુલસયવગ્ગપલિભાગો પયરસ્સ) પ્રતરના બેસો છપ્પનમે વર્ગ પ્રમાણ ૫૩ (વેમાણિયાણં एवं चेव) વૈમાનિકોના એ પ્રમાણે (નવરં) વિશેષ (તાસિ ણં સેદીળં વિક્સંમસૂઈ) તે શ્રેણિયોની વિષ્કંમ સૂચી (અંગુલ ચિતીયવગ્ગમૂલં તદ્દયવગ્ગમૂલપદુપ્પલ) તૃતીય વર્ગ મૂળથી ગુણિત અંગુલના દ્વિતીય વર્ગમૂળ (અહ્વણ્ણં) અથવા (અંગુલ તદ્દયવગ્ગમૂલ

ટીકા-અથ કિયતીમિ રવગાહનામિ રારતીર્યમાણાનિ દ્વીન્દ્રિય શરીરાણિ ક્રિયતા કાલેન સમ્પૂર્ણ પ્રતરં પ્રપૂરયન્તિ ? ઇત્યાશંકાયાં જાતાયામ્ અઙ્ગુલાસંખ્યેયમાગપ્રમાણામિ રવગાહનામિઃ પ્રત્યાવલિકાસંખ્યેયમાગમેકૈકાવગાહનારચનેનાસંખ્યેયામિરુત્સર્પિણ્યવસર્પિણીમિરાપૂર-યન્તિ દ્વીન્દ્રિયશરીરાણિ પ્રતરં સઙ્ગતમ્, તથાચાવલિકાયા એકૈકસ્મિન્ અસંખ્યેયતમે માગે અઙ્ગુલાસંખ્યેયપ્રમાણા એકૈકા અવગાહના વિરચ્યતે તતોસંખ્યેયામિરુત્સર્પિણ્યવ સર્પિણીમિઃ સઙ્ગતમપિ પ્રતરં દ્વીન્દ્રિયશરીરૈરાપૂર્યતે દત્યેતદેવાપહારદ્વારા પ્રરૂપયિતુમાહ-‘વે હંદિયાણં ઓરાલિયસરીરેહિ વહેલ્લેગેહિં પયરો અવહીરહ’ દ્વીન્દ્રિયાણા મૌદારિકશરીરૈ વેદ્દઃ પ્રતરમપહિયતે, તત્ર કાલતોડપહારમાહ-‘અસંખેજ્ઞાહિં ઉસ્સપ્પિણિ ઓસપ્પિણીહિં કાલઓ’ ઘણપ્પમાણમેત્તાઓ સેઢીઓ) અંગુલ કે તૃતીય વર્ગમ્બલ ઘન પ્રમાણ માત્ર શ્રેણિયાં (સેસં તં વેવ) શેષ વહી

શરીરપદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ-દ્વીન્દ્રિય જીવોં કે શરીર કિનની અવગાહનાઓં કે દ્વારા કિતને કાલ મેં સમ્પૂર્ણ પ્રતર કો પૂરા કરતે હૈં ? એસી આશંકા હોને પર ઉસકા સમા-ધાન કરતે હૈં-અંગુલ કે અસંખ્યેય માગ પ્રમાણ અવગાહનાઓં સે, પ્રત્યેક આવલિકા કે અસંખ્યાતવેં માગ મેં એક-એક અવગાહના કી રચના કરને પર અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણિ કાલોં મેં દ્વીન્દ્રિયોં કે શરીર સમ્પૂર્ણ પ્રતર કો પૂરા કરતે હૈં । હસ પ્રકાર આવલિકા કે એક એક અસંખ્યાતવેં માગ મેં અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં માગ પ્રમાણ એક એક અવગાહના કી રચના કી જાતી હૈ, તથ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી કાલોં મેં દ્વીન્દ્રિયોં કે શરીરોં સે પૂરા પ્રતર ભરા જાતા હૈ । યહી વાત અપહાર કે દ્વારા પ્રરૂપણ કી જાતી હૈ-

ઘણપ્પમાણમેત્તાઓ સેઢીઓ) અંગુલના તૃતીય વર્ગ મૂલના ઘન પ્રમાણ માત્ર શ્રેણિયો (સેસં તં વેવ) શેષ તેજ પ્રમાણ છે.

શરીર પદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ-દ્વીન્દ્રિય જીવોના શરીર કેટલી અવગાહનાઓ દ્વારા કેટલા કાળમાં સંપૂર્ણ પ્રતરને પૂરા કરે છે ? એવી આ શંકા ઉત્પન્ન થતા તેનું સમાધાન કરે છે-

અંગુલના અસંખ્યેય માગ પ્રમાણ અવગાહનાઓથી, પ્રત્યેક આવલિકાના અસંખ્યાતમા માગમાં એક-એક અવગાહનાની રચના કરવાથી અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણીઓના દ્વીન્દ્રિયોના શરીર સંપૂર્ણ પ્રતરને પૂરા કરે છે

એ પ્રકારે આવલિકાના એક એક અસંખ્યાતમા માગમાં અંગુલના અસંખ્યાતમા માગ પ્રમાણ એક એક અવગાહનાની રચના કરાય છે, ત્યારે અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી કાળમાં દ્વીન્દ્રિયોના શરીરોથી પૂરા પ્રતર ભરાઈ જાય છે. એજ વાત અપહારના દ્વારા પ્રરૂપિત કરાય છે

અસંખ્યેયામિત્સર્પિણ્યવસર્પિણીમિઃ કાલત-કાલાપેક્ષયા અપહ્રિયતે इति पूर्वणान्वयः, 'स्वेच्छओ अंगुलपयरस्स आवलियाए य असंखेज्जइमागपलिमाणेण' क्षेत्रतः-क्षेत्रपેક્ષયા અહ્-ગુલપ્રતરસ્ય-અહ્ગુલમાત્રસ્ય એકપ્રાદેશિકશ્રેણીરૂપસ્ય અસંખ્યેયાગપ્રતિભાગપ્રમાણેન સ્વખંડેન અપહ્રિયતે इति पूर्वेण सम्बन्धः, इदं क्षेत्रविषयं परिमाणं बोध्यम्, कालविषयं परिमाणन्तु-आवलिकायाश्च असंख्येयभागप्रतिभागेन असंख्येयतमप्रतिभागेन अपह्रियते इत्यर्थः, तथा चैकेन द्वीन्द्रियेणाङ्गुलासंख्येयभागप्रमाणं प्रतरस्वण्डमावलिकाया असंख्येयतमेन भागेनापह्रियते, द्वितीयेनापि द्वीन्द्रियेण तावत्प्रमाणमस्वण्डं तावता कालेनैवापह्रियते इत्येवं रीत्या अपह्रियमाणं प्रतरं सर्वे द्वीन्द्रियैरसंख्येयामिदत्सर्पिण्यवसर्पिणीमिः सकलमेवापह्रियते इति भावः, 'तत्थ णं जे ते मुक्केल्लगा ते जहा ओहिया ओरालियमुक्केल्लगा' तत्र खलु-बद्धमुक्तौदारिकशरीरेषु मध्ये, यानि तावद् मुक्तानि द्वीन्द्रियाणामौदारिकशरीराणि सन्ति तानि यथा औधिकानि समुच्चये प्रतिपादितानि औदारिकाणि मुक्तानि तथैव प्रतिपत्तव्यानि,

દ્વીન્દ્રિયોં કે ઔદારિક બદ્ધ શરીરોં કે પ્રતર કા અપહાર હોતા હૈ । કાલ સે હોને લાલા અપહાર કહતે હૈ-કાલ કી અપેક્ષા અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી કાલોં સે અપહાર હોતા હૈ । ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા એક પ્રાદેશિક શ્રેણીરૂપ અંગુલમાત્ર પ્રતર કે અસંખ્યેય ભાગ પ્રતિભાગ પ્રમાણ સ્વંડ સે અપહાર હોતા હૈ । યહ ક્ષેત્ર વિષયક પ્રમાણ જાનના ચાહિય, કાલ વિષયક પરિમાણ યહ કિ આલિકા કે અસંખ્યાતવે ભાગ સે અપહરણ હોતા હૈ । ઇસ પ્રકાર એક દ્વીન્દ્રિય કે અંગુલ કે અસંખ્યાતવાં ભાગ પ્રમાણ પ્રતર સ્વંડ આલિકા કે અસંખ્યાતવે ભાગ સે અપહૃત હોતા હૈ । દૂસરે દ્વીન્દ્રિય કે દ્વારા ઉતને હી પ્રમાણ લાલા સ્વંડ ઉતને હી કાલ મેં અપહૃત હોતા હૈ । ઇસ પ્રકાર સે અપહૃત કિયા જાને લાલા પ્રતર સબ દ્વીન્દ્રિયોં દ્વારા અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી કાલોં મેં અપહૃત હોતા હૈ ।

બદ્ધ ઔર મુક્ત ઔદારિક શરીરોં મેં સે જો દ્વીન્દ્રિયોં કે મુક્ત ઔદારિક

દ્વીન્દ્રિયોના ઔદારિક બદ્ધ શરીરોથી પ્રતરનો આહાર થાય છે કાળથી થનારા અપહારને કહે છે-કાળની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી કાળથી અપહાર થાય છે. ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ એક પ્રાદેશિક શ્રેણીરૂપ આગળમાત્ર પ્રતરનો અસંખ્યેયભાગ પ્રતિભાગ પ્રમાણ ખડથી અપહરણ થાય છે આ ક્ષેત્ર વિષયક પરિમાણ બહુવું બેઠએ. કાળ વિષયક પરિમાણ એકે આલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગથી અપહરણ થાય છે એ રીતે દ્વીન્દ્રિયના દ્વારા અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ પ્રતર ખડ આલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગથી અપહૃત થાય છે. બીજા દ્વીન્દ્રિયના દ્વારા એટલા જ પ્રમાણવાળો ખડ તેટલા જ વખતમાં અપહૃત થાય છે. એ પ્રકારે અપહૃત કરાતા પ્રતર બધા દ્વીન્દ્રિયો દ્વારા અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી કાળમાં અપહૃત થાય છે

બદ્ધ અને મુક્ત ઔદારિક શરીરોમાંથી જે દ્વીન્દ્રિયોના મુક્ત ઔદારિક શરીર છે, તેમની પ્રજ્ઞા સમુચ્ચય મુક્ત ઔદારિક શરીરોના સમાન સમજવી બેઠએ. દ્વીન્દ્રિય

‘વેડવ્વિયા આહારગા ય બદ્દેલ્લગા જાતિય’ દ્વીન્દ્રિયાણાં વૈક્રિયાણિ આહારકાણિ ચ વદ્ધાનિ શરીરાણિ ન સન્તિ, ‘મુક્કેલ્લગા જહા ઓહિયા ઓરાલિયમુક્કેલ્લગા’ મુક્તાનિ વૈક્રિયાણિ દ્વીન્દ્રિયાણામાહારકાણિ ચ યથા ઔધિકાનિ-સમુચ્ચયવિપયકાણિ ઔદારિકમુક્તાનિ પ્રતિપાદિતાનિ તથૈવ પ્રતિપત્તવ્યાનિ, ‘તેયા કમ્મગા જહા ઇણ્સિ ચેવ ઓહિયા ઓરાલિયા’ તૈજસ કાર્મણાનિ દ્વીન્દ્રિયાણાં શરીરાણિ યથા ઇતેપાશ્ચૈવ-દ્વીન્દ્રિયાણામૌધિકાનિ-સામાન્યાનિ ઔદારિકાણિ શરીરાણિ પ્રતિપાદિતાનિ તથૈવ પ્રતિપત્તવ્યાનિ, ‘એવં જાવ ચરિંદિયા’ ઇવમ્-દ્વીન્દ્રિયાણા મિવ યાવત્-ત્રીન્દ્રિયાણાં ચતુરિન્દ્રિયાણાશ્ચાપિ ઔદારિકવૈક્રિયાહારકતૈજસ-કાર્મણશરીરેષુ યથાયોગ્યં વદ્ધાનિ મુક્તાનિ ચાવસેયાનિ ‘પંચિંદિયતિરિક્કજોણિયાણં એવં ચેવ’ પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં વદ્ધાનિ મુક્તાનિ ઔદારિકશરીરાણિ, ઇવશ્ચૈવ-પ્રાગુક્ત દ્વીન્દ્રિયવદેવ બોધ્યાનિ, કિન્તુ-‘જવરં વેડવ્વિયસરીરપ્પસુ ઇમો વિસેસો’-નવરમ્-દ્વીન્દ્રિયાપેક્ષયા વૈક્રિયશરીરેષુ અયં વક્ષ્યમાણો વિશેષો બોધ્યઃ, ‘પંચિંદિયતિરિક્કજોણિયાણં મંતે ! કેવં ઇયા વેડવ્વિયસરીરયા પ્પણ્ણત્તા ?’ હે મદન્ત ! પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં કિયન્તિ વૈક્રિયશરીરાણિ

શરીર હૈં, ઉનકી પ્રરૂપણા સમુચ્ચય મુક્ત ઔદારિક શરીરોં કે સમાન સમજના યાહિયે । દ્વીન્દ્રિય જીવોં કે વદ્ધ વૈક્રિય શરીર ઓર આહારક શરીર નહોં હોતે હૈં । મુક્ત વૈક્રિય ઓર આહારક ડસી પ્રકાર સમજના યાહિયે જૈસે સમુચ્ચય મુક્ત ઔદારિક શરીર કહે હૈં । દ્વીન્દ્રિયોં કે તૈજસ ઓર કાર્મણ શરીર ઇન્હોં કે ઔદારિક શરીરોં કે સમાન જાનના યાહિયે ।

દ્વીન્દ્રિયોં કે સમાન હી ત્રીન્દ્રિયોં ઓર ચતુરિન્દ્રિયોં કે મી ઔદારિક, વૈક્રિયક, આહારક, તૈજસ ઓર કાર્મણ શરીરોં કે વદ્ધ ઓર મુક્ત જાન લેને યાહિયે । પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોં કે વદ્ધ ઓર મુક્ત ઔદારિક શરીર દ્વીન્દ્રિયોં કે સમાન હી સમજના યાહિયે, મગર દ્વીન્દ્રિયોં કી અપેક્ષા વૈક્રિય શરીરોં કે વિષય મેં યહ વિશેષતા હૈ-‘હે મગવન્ ! પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય જીવોં કે વૈક્રિય શરીર કિતને હોતે હૈં ?’ મગવાન્ હસકા હસર દેતે હૈં-હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોં

લુવોના બદ્ધ અને વૈક્રિય શરીર અને આહારક શરીર નથી હોતા મુક્ત વૈક્રિય અને આહારક એ પ્રકારે સમજવા બોધ્યો. જેવાં સમુચ્ચય મુક્ત ઔદારિક શરીર કહ્યાં છે. દ્વીન્દ્રિયોના તૈજસ અને કાર્મણ શરીર ઔદારિક શરીરોના સમાન જાણવા બોધ્યો

દ્વીન્દ્રિયોના સમાન જ ત્રીન્દ્રિયો અને ચતુરિન્દ્રિયોના પણ ઔદારિક, વૈક્રિયક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર બદ્ધ અને મુક્ત જાણી લેવા બોધ્યો. પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોના બદ્ધ અને મુક્ત ઔદારિકશરીર દ્વીન્દ્રિયોના સમાન જ સમજવાં બોધ્યો. પણ દ્વીન્દ્રિયોની અપેક્ષાએ વૈક્રિય શરીરના વિષયમાં એ વિશેષતા છે-મગવન્ ! પંચેન્દ્રિય લુવોના વૈક્રિય શરીર કેટલા હોય છે ?

શ્રી મગવાન્ એનો ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોના વૈક્રિય શરીર

પ્રજ્ઞાનિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘દુવિહા પળ્લતા’ દ્વિવિધાનિ વૈક્રિયશરીરાણિ પથ્વેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં પ્રજ્ઞપ્તાનિ, ‘તં જહા—વદ્દેલ્લગા ય, મુક્કેલ્લગા ય’ બદ્ધાનિ ચ મુક્તાનિ ચ ‘તત્થ ણં જે તે વદ્દેલ્લગા તે ણં અસંખેજ્ઞા, જહા અસુરકુમારાણં’ તત્ર સ્ખલ-
વૈક્રિયવદ્ધમુક્તાનાં મધ્યે યાનિ તાવદ્ બદ્ધાનિ વૈક્રિયાણિ તાનિ સ્ખલ અસંખ્યેયાનિ ભવન્તિ
યથા અસુરકુમારાણાં પ્રતિપાદિતં તથા પ્રતિપાદનીયમ્, તથા ચ કાલાપેક્ષયા પ્રતિસમયમેકૈક
શરીરાપહારેણ અસંખ્યેયામિહસ્ત્સર્પિણ્યવસર્પિણીભિઃ સર્વાત્મના બદ્ધાનિ અસંખ્યેયાનિ વૈક્રિ-
યાણિ અપહ્રિયન્તે, ક્ષેત્રાપેક્ષયા પુનરસંખ્યેયાસુ શ્રેણિષુ થાવન્ત આકાશપ્રદેશા ભવન્તિ તાવત્પ્ર-
માણાનિ બોધ્યાનિ, તાશ્ચ શ્રેણયઃ પ્રતરસ્યાસંખ્યેયતમો ભાગોઽવસેયઃ, કિન્તુ—‘ળવરં તાસિણં
સેદ્ધીણં વિવ્ઝંમસૂદ્ધં અંગુલપદમવગ્ગમૂચ્ચસ્સ અસંખેજ્ઞામાગો, મુક્કેલ્લગા તહેવ’ નવરમ્—
અસુરકુમારાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ તાસાં સ્ખલ શ્રેણીનાં વિષ્કંભસ્ય—વિસ્તારરય સૂચિઃ અઙ્ગુલ-
પ્રથમવર્ગમૂલસ્ય અસંખ્યેયમાગો બોધ્યઃ, તથા આસુરકુમારાણાં ક્ષેત્રતઃ શ્રેણીના વિષ્કંભસૂચી
પરિમાણ પ્રરૂપણેઽઙ્ગુલ પ્રમાણવર્ગમૂલસ્ય સંખ્યેયો ભાગઃ પ્રતિપાદિતઃ, અત્ર તુ અસંખ્યેયો ભાગઃ
કે વૈક્રિય શરીર દો પ્રકાર કે કહે હૈં, વે હસ પ્રકાર હૈં—બદ્ધ ઔર મુક્ત । બદ્ધ
ઔર મુક્ત વૈક્રિય શરીરોં મેં સે જો બદ્ધ વૈક્રિય શરીર હૈં, વે અસંખ્યાત હૈં ।
જૈસે અસુર કુમારોં કા કથન કિયા હૈ, વૈસા હી યહાં મી કહ લેના ચાહિય ।
હસ પ્રકાર કાલ કી અપેક્ષા સે પ્રતિસમય મેં ઇક-ઇક શરીર કા અપહરણ
કરને પર અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી ઇવં અવસર્પિણી કાલોં મેં બદ્ધ વૈક્રિય શરીરોં
કા પૂરી તરહ અપહરણ હોતા હૈ । ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા અસંખ્યાત શ્રેણિયોં મેં
જિતને આકાશ પ્રદેશ હોતે હૈં, ઉતને સમજ્ઞને ચાહિય । વે શ્રેણિયાં પ્રતર કે
અસંખ્યાતર્વા ભાગ સમજ્ઞની ચાહિય । કિન્તુ વિશેષતા યહ હૈ કિ ઉન શ્રેણિયોં
કી વિષ્કંભસૂચી અંગુલ કે પ્રથમ વર્ગમૂલ કા અસંખ્યાતર્વા ભાગ સમજ્ઞના
ચાહિય । અસુરકુમારોં કી વક્તવ્યતા મેં શ્રેણિયોં કી વિષ્કંભસૂચી કા પ્રમાણ
અંગુલ કે પ્રથમ વર્ગમૂલ કા સંખ્યાતર્વા ભાગ બતલાયા ગયા થા, યહાં અસં-

જે પ્રકારના કથા છે. તે આ પ્રકારે છે—બદ્ધ અને મુક્ત વૈક્રિય શરીરોમથી જે બદ્ધ
વૈક્રિય શરીર છે, તે અસંખ્યાત છે જેવું અસુરકુમારોનું કથન કર્યું છે, તેવું જ અહીં પણ
કહેવું જોઈએ એ રીતે કાળની અપેક્ષાએ પ્રતિ સમયમાં એક એક શરીરનું અપહરણ કરવાથી
અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી તેમજ અવસર્પિણી કાળોમાં બદ્ધ વૈક્રિય શરીરોના પૂરી રીતે
અપહરણ થાય છે ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત શ્રેણિઓમાં જેટલા આકાશ પ્રદેશ હોય
છે, એટલા જ સમજવાં જોઈએ તે શ્રેણિઓ પ્રતરને અસંખ્યાતમાં ભાગ સમજવાં જોઈએ
પરંતુ વિશેષતા એ છે કે એ શ્રેણિઓની વિષ્કંભ સૂચી અંગુલના પ્રથમ વર્ગ મૂળને
અસંખ્યાતમાં ભાગ સમજવાં જોઈએ અસુરકુમારોની વક્તવ્યતામાં શ્રેણિઓની વિષ્કંભ
સૂચીનું પ્રમાણ અંગુલના પ્રથમ વર્ગમૂળને અસંખ્યાતમાં ભાગ બતાવેલો હતો, અહીં

પ્રતિપત્તવ્યઃ, ઇતિ વિશેષઃ, તથા સતિ અઙ્ગુલમાત્રક્ષેત્રપ્રદેશરાશેઃ પ્રથમવર્ગમૂલસ્યાસંખ્યેયતમે ભાગે યાવન્ત આકાશપ્રદેશા ભવન્તિ તાવત્પ્રદેશાત્મિકયા સૂચ્યા યાઃ શ્રેણયઃ સ્પૃષ્ટાઃ સન્તિ તામ્ શ્રેણિસુ યાવન્ત આકાશપ્રદેશાઃ સન્તિ તાવત્પ્રમાણાનિ તિર્યક્ પંચેન્દ્રિયાણાં વદ્ધાનિ વૈક્રિયશરીરાણિ ભવન્તિ, તથા ચોક્તમ્-

‘અંગુલમૂલા સંખ્યેયભાગપ્પમિયા ઉ હોંતિ સેઢીઓ ।

ઉત્તરવેડવિયાણં તિરિયાણં સન્નિપજ્ઞાણં’ ॥૧॥

છાયા-અઙ્ગુલમૂલા સંખ્યેયભાગપ્રમિતાસ્તુ ભવન્તિ શ્રેણયઃ ।

ઉત્તરવૈક્રિયાણાં તિરશ્ચાં સંજ્ઞિપર્યાપ્તાનામ્ ॥૧॥ ઇતિ,

કિન્તુ મુક્તાનિ તાવદ્ વૈક્રિયશરીરાણિ તિર્યગ્યોનિકાનાં તથૈવ-ઓષિકતિર્યગ્યોનિકમુક્તવૈક્રિયશરીરવદેવાવસેયાનિ, એવં પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં તૈજસકાર્મણાનિ વદ્ધાનિ શરીરાણિ વદ્ધૌદારિકવદેવાવસેયાનિ, મુક્તાનિ તુ સમુચ્ચયમુક્તવદેવ બોધ્યાનિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘મણુસ્માણં મંતે ! કેવદ્યા ઓરાલિયસરીરગા પણ્ણચા ?’ હે મદન્ત ! મનુષ્યાણાં

ખ્યાતવાં ભાગ સરજ્ઞના ચાહિયે । હસ પ્રકાર એક અંગુલ માત્ર ક્ષેત્ર કે પ્રદેશોં કી રાશિ કે પ્રથમ વર્ગમૂલ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ મેં જિતને આકાશ પ્રદેશ હોતે હેં, ઉતને પ્રદેશ રૂપ સૂચી કી શ્રેણિયાં સ્પૃષ્ટ હેં, ઉન શ્રેણિયોં મેં જિતને આકાશ પ્રદેશ હોતે હેં, ઉતને હી તિર્યચ પંચેન્દ્રિયોં કે વદ્ધ વૈક્રિય શરીર હોતે હેં । કહા મી હૈ-‘સંજ્ઞી પર્યાપ્ત તિર્યચ જીવોં કે ઉત્તર વૈક્રિય શરીરોં કી શ્રેણિયાં અંગુલ કે વર્ગમૂલ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ પરિમિત હોતી હેં ।’

કિન્તુ તિર્યચોં કે મુક્ત વૈક્રિય શરીર ઉસી પ્રકાર સમજ્ઞને ચાહિયે જૈસે સમુચ્ચય તિર્યચ યોનિકોં કે મુક્ત વૈક્રિય શરીર કહે હેં । પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કે વદ્ધ તૈજસ ઓર કાર્મણ શરીર વદ્ધ ઔદારિક શરીરોં કે સદશ હી સમજ્ઞના ચાહિયે ઓર મુક્ત સમુચ્ચય મુક્ત શરીરોં કે સમાન ।

ગૌતમ-હે ભગવન ! મનુષ્યોં કે ઔદારિક શરીર કિતને કહે હેં ?

અસ ખ્યાતમે ભાગ સમજ્ઞવે ભેઢજે. એ પ્રકારે એક આશુલ માત્ર ક્ષેત્રથા પ્રદેશોની રાશિના પ્રથમ વર્ગમૂળના અસ ખ્યાતમા ભાગમા જેટલા આકાશ પ્રદેશો હોય છે તેટલા પ્રદેશ રૂપ સૂચીની શ્રેણિયા સ્પૃષ્ટ છે, તે શ્રેણિયોમાં જેટલા આકાશ પ્રદેશ થાય છે તેટલા જ તિર્યચ પંચેન્દ્રિયોના બદ્ધ વૈક્રિય શરીર થાય છે. કહ્યું પણ છે-સંજ્ઞી તિર્યચ જીવોના ઉત્તર વૈક્રિયશરીરોની શ્રેણિયો અશુલના વર્ગમૂળના અસ ખ્યાતમા ભાગ પરિમિત થાય છે.

પરન્તુ તિર્યચોના મુક્ત વૈક્રિય શરીર એજ પ્રકારે સમજવા ભેઢજે જેવાં સમુચ્ચય તિર્યચયોનિકોના મુક્ત વૈક્રિયશરીર કહ્યા છે પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના બદ્ધ તૈજસ અને કાર્મણ શરીર બદ્ધ ઔદારિક શરીરોના જેવાં જ સમજવા ભેઢજે. અને મુક્ત સમુચ્ચય મુક્ત શરીરોના સમાન છે.

કિયન્તિ તાવદ્ ઔદારિકશરીરાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘દુવિદ્યા પણ્ણત્તા’ મનુષ્યાણાં દ્વિવિધાનિ ઔદારિકશરીરાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, ‘તં જહા-વદ્દેલ્લગા ય મુક્કે-લ્લગા ય’ તદ્ધથા-વદ્ધાનિ ચ મુક્તાનિ ચ, ‘તત્થ ણં જે તે વદ્દેલ્લગા તે ણં સિય સંલેજ્જા, સિય અસંલેજ્જા’ તત્ર ચલ્લ-વદ્ધમુક્તાનાં મનુષ્યૌદારિકશરીરાણાં મધ્યે યાનિ તાવદ્ વદ્ધાનિ ઔદારિકશરીરાણિ સન્તિ તાનિ ચલ્લ સ્યાત્-કદાચિત્ સંલેયેયાનિ ભવન્તિ, સ્યાત્-કદાચિત્ અસંલેયેયાનિ ભવન્તિ, તથા ચ ગર્મવ્યુત્ક્રાન્તિકસંમૂર્ચ્છિમભેદેન મનુષ્યા દ્વિવિધા ભવન્તિ તત્ર ગર્મવ્યુત્ક્રાન્તિકાનાં સર્વદાઽવસ્થાયિતયા ન કોઽપિ કાલો ગર્મવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યરહિતો ભવતિ, સંમૂર્ચ્છિમાશ્ચ મનુષ્યા કદાચિદ્ ભવન્તિ કદાચિત્ સર્વથા તે ન ભવન્તિ, તેપાં સંમૂર્ચ્છિમમનુષ્યાણામ્ ઉત્કર્ષેણાન્તર્મુદ્ધૂર્તૌયુષ્કત્વાત્, ઉત્પાદાન્તરસ્યોત્કર્ષેણ ચતુર્વિંશતિમુદ્ધૂર્તપ્રમાણત્વાત્, તત્ર યદા સર્વથા સંમૂર્ચ્છિમમનુષ્યા ન સન્તિ અપિતુ કેવલા ગર્મવ્યુત્ક્રાન્તિકા મનુષ્યા ઇવ તિષ્ઠન્તિ તદા સંલેયેયા ભવન્તિ સંલેયેયાનામેવ ગર્મવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાણાં સમ્ભાવાત્,

મગવાન-હે ગૌતમ ! મનુષ્યોં કે ઔદારિક શરીર દો પ્રકાર કે કહે છે, એ હસ પ્રકાર છે-વદ્ધ ઓર મુક્ત । ડનમેં જો વદ્ધ ઔદારિક શરીર છે, એ કદાચિત્ સંલેયાત ઓર કદાચિત્ અસંલેયાત હોને છે, કયો કિ મનુષ્ય દો પ્રકાર કે છે-ગર્મજ ઓર સંમૂર્ચ્છિમ । ગર્મજ મનુષ્યોં કી સત્તા સદૈવ રહતી હૈ, અતઃકવ કોઈ ઇસા સમય નહીં હોતા જબ ગર્મજ મનુષ્ય ન હોં, મગર સ મૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય કમી હોતે છે ઓર કમી ચિત્કુલ હી નહીં હોતે, કયોંકિ સંમૂર્ચ્છિત મનુષ્યોં કી ઉત્કૃષ્ટ આયુ મી અન્તર્મુદ્ધૂર્ત કી હી હોતી હૈ । ડનકે ઉત્પાદ કા અન્તર ઉત્કૃષ્ટ ચોવીસ મુદ્ધૂર્ત પ્રમાણ કહા ગયા હૈ । હસ પ્રકાર જિસ કાલ મેં સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોં કા અભાવ હોતા હૈ, ડસ કાલ મેં સિર્ફ ગર્મજ મનુષ્ય હી રહતે છે, ડસ સમય એ સંલેયાત હોતે છે, કયોં કિ ગર્મજ મનુષ્યોં કી સંલેયા સંલેયાત હી કહી હૈ । કિન્તુ જબ સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોં કી સત્તા હોતી હૈ, ડસ સમય મનુષ્ય અસંલેયાત

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ મનુષ્યોના ઔદારિક શરીર કેટલા કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ । મનુષ્યોના ઔદારિક શરીર બે પ્રકારના કહ્યા છે. તે આ પ્રકારે છે-બદ્ધ અને મુક્ત તેમા બે બદ્ધ ઔદારિક શરીર છે. તેઓ કદાચિત્ સંલેયાત અને કદાચિત્ અસંલેયાત થાય છે, કેમકે માણસો બે પ્રકારના છે-ગર્મજ અને સંમૂર્ચ્છિમ. ગર્મજ મનુષ્યોની સત્તા સદૈવ રહે છે, તેથી જ કોઈ એવો સમય નથી હોતો જ્યારે ગર્મજ મનુષ્ય ન હોય, પણ સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય ક્યારેક હોય છે અને ક્યારેક બિલકુલ નથી હોતા, કેમકે સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય પણ અન્તર્મુદ્ધૂર્ત જ હોય છે તેમના ઉત્પાદનું અન્તર ચોવીસ મુદ્ધૂર્ત પ્રમાણ કહેલ છે. એ પ્રકારે બે કાળમાં સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોનો અભાવ થાય છે ત્યારે કેવળ ગર્મજ મનુષ્યો જ રહે છે, તે સમયે તેઓ સંલેયાત હોય છે, કેમકે ગર્મજ મનુષ્યોની સંલેયા સંલેયાત જ

મહાશરીરત્વે પ્રત્યેકશરીરત્વે ચ સતિ પરિમિતક્ષેત્રવર્તિત્વાત્, યદા પુનઃ સંમૂર્ચ્છિમમનુષ્યાઃ સન્તિ તદા અસંખ્યેયા ભવન્તિ, સંમૂર્ચ્છિમાનામુત્કૃષ્ટેન શ્રેણ્યા અસંખ્યેયમાગવત્યાં કાશપ્રદેશ-રાશિપ્રમાણત્વાત્, इत्यभिप्रायेणाह—‘जघण्यपदे संख्येज्जा’ जघन्यपदे—जघन्येनेत्यर्थः संख्येयाः कोटीकोटयः मनुष्याः त्रियमलपदस्योपरि चतुर्यमलपदस्याधस्ताद् भवन्ति, तथा च यत्र सर्वस्तोका मनुष्या उपलभ्यन्ते तद् जघन्यपदमुच्यते, तेन पदेन गर्भव्युत्क्रान्तिकानामेव ग्रहणं भवति न संमूर्च्छिमानाम्, गर्भव्युत्क्रान्तिकानामेव सदावस्थायितया संमूर्च्छिमविरहे सर्वस्तोक्तवेनोपलभ्यमानत्वात्, उष्कृष्टपदेन तूमयेपामपि ग्रहणं भवति तथा चोक्तम्—‘सेतरेपां-ग्रहणमुत्कृष्टपदे, जघन्यपदे गर्भव्युत्क्रान्तिकानामेव केवलानां ग्रहणम्’ इति, अत्र हि जघन्य-पदेन संख्येयाः मनुष्याः परिगृह्यन्ते, तत्र संख्येयरूपस्य संख्येयभेदभिन्नतया विशिष्य परि-ज्ञानासंभवात् विशेषसंख्यां निरूपयितुमुक्तम्—संख्येयाः कोटीकोटयः तासामेव कोटीकोटीनां होते हैं । संमूर्छिम मनुष्य उत्કૃષ્ટ શ્રેણી કે અસંખ્યાતર્વે ભાગ મેં રહે હુણ આકાશ પ્રદેશોં કી રાશિ કે બરાબર હૈં । હસ અભિપ્રાય સે કહતે હૈં—જઘન્ય પદ મેં અર્થાત્ કમ સે કમ મનુષ્ય સંખ્યાત કોઢા કોઢી હોતે હૈં—ત્રીન ચમલ પદો સે ડૂપર ઔર ચાર ચમલ પદોં સે નીચે હોતે હૈં । જહાં સબસે કમ મનુષ્ય પાયે જાતે હૈં, વહ જઘન્યપદ કહલાતા હૈ । ઉસ પદ સે ગર્ભજ મનુષ્યોં કા હી ગ્રહણ હોતા હૈ, સંમૂર્છિમો કા નહીં, ક્યો કિ ગર્ભજ મનુષ્ય હી સદા વિદ્ય-માન રહતે હૈં । જબ સંમૂર્છિમ મનુષ્ય નહીં હોતે તમી વે સબસે કમ પાયે જાતે હૈં । ઉત્કૃષ્ટ પદ મેં ગર્ભજ ઔર સંમૂર્છિમ—દોનોં કા હી ગ્રહણ હોતા હૈ । કહા મી હૈ—‘ઉત્કૃષ્ટપદ મેં ઇતર અર્થાત્ સંમૂર્છિમો કા મી ગ્રહણ હોતા હૈ, જઘન્ય પદ મેં કેવલ ગર્ભજ મનુષ્યો કા હી ગ્રહણ હોતા હૈ ।’ યહાં જઘન્ય પદ સે સંખ્યાત મનુષ્યો કા ગ્રહણ હોતા હૈ । કિન્તુ સંખ્યાત કે સંખ્યાત ભેદ હોતે હૈં,

કહી છે, પરંતુ બ્યારે સમૂર્ચ્છિત મનુષ્યોની સત્તા હોય છે, તે સમયે મનુષ્ય અસંખ્યાત હોય છે, સમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ શ્રેણિના અસંખ્યાતમા ભાગમા રહેલા આકાશ પ્રદેશોની રાશિના બરાબર છે, એ અભિપ્રાયથી કહે છે—જઘન્ય પદમાં અર્થાત્ ઓછામા ઓછા મનુષ્ય સંખ્યાત કોઢા કોઢી હોય છે—ત્રણ ચમલ પદોથી ઊપર ચાર ચમલ પદોથી નીચે હોય છે. બ્યાં બધાથી ઓછા મનુષ્ય મળી આવે છે, તે જઘન્ય પદ કહેવાય છે તે પદથી ગર્ભજ મનુષ્યોનું જ ગ્રહણ થાય છે, સંમૂર્ચ્છિમોનું નહિ કેમકે ગર્ભજ મનુષ્ય સદા વિદ્યમાન રહે છે. બ્યારે સમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય નથી હોતા ત્યારે બધાથી ઓછા મળી આવે છે. ઉત્કૃષ્ટ પદમાં ગર્ભજ અને સમૂર્ચ્છિમ—બન્નેનું જ ગ્રહણ થાય છે. કહ્યું પણ છે—ઉત્કૃષ્ટ પદમા ઇતર અર્થાત્ સમૂર્ચ્છિમોનું પણ ગ્રહણ થાય છે, જઘન્ય પદમાં કેવળ ગર્ભજ મનુષ્યનું જ ગ્રહણ થાય છે. અહીં જઘન્ય પદથી સંખ્યાત મનુષ્યોનું ગ્રહણ થાય છે. પરંતુ સંખ્યાતના સંખ્યાત ભેદ થાય છે, તેથી સંખ્યાત કહેવાથી વિશિષ્ટતાનો

સંખ્યાનાં સ્ફુટતરં પરિમાણં પ્રતિપાદયિતુમભિપ્રાયમાહ—ત્રિયમલપદસ્યોપરિ ચતુર્યમલપદસ્ય
 ચાષસ્તાદિતિ, તસ્યાયમાશયઃ—પ્રકૃતે મનુષ્યસંખ્યાયાઃ પ્રતિપાદકાનિ ઇકોનત્રિશદ્ધસ્થાનાનિ
 અગ્રે વક્ષ્યન્તે, તત્ર અઘાનામદ્ધસ્થાનાનાં યમલપદમિતિ સમયપરિભાષયા સંજ્ઞા વર્તતે, ચતુર્વિંશ-
 ત્યા ચાદ્ધસ્થાનૈ સ્ત્રીણિ યમલપદાનિ મવન્તિ તદુપરિ ચ પચ્ચાદ્ધસ્થાનાનિ અનતિષ્ઠન્તે, યમલ-
 પદચ્ચાષ્ટાભિ રદ્ધસ્થાનૈઃ સમ્પદ્યતેઽતઃ ઉપરિતનૈઃ પચ્ચભિરદ્ધસ્થાનૈ શ્રુત્ય યમલપદં ન સમ્પદ્યતે,
 અતપ્વોક્તમ્—ત્રયાણાં યમલપદાના મુપરિ પચ્ચાદ્ધસ્થાનૈ વદ્ધમાનતાત્ ચતુર્થસ્ય ચ યમલપદસ્યા-
 ષસ્તાત્ ત્રિભિરદ્ધસ્થાનૈ સ્ત્રિશૈકત્રિશદ્ધાત્રિશરૂપૈર્હીનત્ગાદ્ ઇકોનત્રિશદ્ધસ્થાનાનિ—૭૯૨૨૮-
 ૧૬૨૫૧૪૨૬૪૩૩૭૫૯૩૫૪૩૯૫૦૩૩૬ એતાનિ અઘન્યપદે મનુષ્યાણાં સંખ્યાનાનિ
 મવન્તિ, અથવા દ્વૌ વર્ગો સમુદિતૌ ઇકં યમલં ચત્વારો વર્ગાઃ સમુદિતા દ્વે યમલે, પદ્ધર્વાઃ

અતઃ સંખ્યાત કહને સે વિશિષ્ટતા કા બોધ નહીં હો સકતા હૈ, હસ કારણ
 વિશિષ્ટ સંખ્યા કો નિર્ધારિત કરને કે લિએ કહા ગયા હૈ—‘સંખ્યાન કોઢા કોઢી ।
 હસ સંખ્યાત કોઢા કોઢી સંખ્યા કા પરિમાણ ઓર અધિક સ્પષ્ટ કરને કે
 ઉદ્દેશ્ય સે કહા હૈ—‘ત્રીન યમલ પદ કે ઉપર ઓર ચાર યમલ પદ કે નીચે ।’
 હસકા આશય હસ પ્રકાર હૈ—મનુષ્યોં કી સંખ્યા કા પ્રતિપાદન કરને બાલે
 ઉન્તીસ(૨૯) અંક આગે કહે જાએગે । શાસ્ત્રીય પરિભાષા કે અનુસાર આઠ અંકોં
 કા ઇક યમલ પદ કહલાતા હૈ । હસ પ્રકાર ચૌવીસ અંકોં કે ત્રીન યમલ પદ હોતે
 હૈ । ચૌવીસ અંકોં કે પચ્ચાત્ પાંચ અંક સ્થાન શેષ રહતે હૈ, મગર યમલ પદ કી
 પૂર્તિ આઠ અંકોં સે હોતી હૈ હસ કારણ આગે કે પાંચ અંકોં સે ચૌથા યમલ પદ
 પૂરા નહીં હોતા । હસી કારણ કહા હૈ—‘ત્રીન યમલ પદોં કે ઉપર ઓર ચાર યમલ
 પદોં કે નીચે । મનુષ્યોં કી સંખ્યા કે સૂચક ૨૯ પદ હસ પ્રકાર હૈ—૭૯૨૨૮ ૧૬૨૫
 ૧૪ ૨૬ ૪૩ ૩૭ ૫૯ ૩૫ ૪૩ ૯૫૦ ૩૩૬ । અથવા દો વર્ગ મિલકર ઇક યમલ
 પદ હોતા હૈ, ચાર વર્ગ મિલકર દો યમલ પદ હોતે હૈ, છહ વર્ગ મિલકર ત્રીન

બોધ નથી થઈ શકતો. જે કારણે વિશિષ્ટ સંખ્યાને નિર્ધારિત કરવાને માટે કહેલું છે
 ‘સંખ્યાત કોઢા કોઢી’ એ સંખ્યાત કોઢા કોઢી સંખ્યાનું પરિમાણ અધિક સ્પષ્ટ
 કરવાના ઉદ્દેશથી કહ્યું છે—‘ત્રણ યમલ પદના નીચે’ તેનો આશય આ પ્રકારે છે—મનુષ્યોનું
 પ્રતિપાદન કરનારા (૨૯) ઓગણત્રીસ અંક આગળ કહેવાશે શાસ્ત્રીય પરિભાષાના અનુ-
 સાર આઠ અંકોનું એક યમલ પદ કહેવાય છે એ પ્રકારે ચૌવીસ અંકોના ત્રણ યમલ
 પદ હોય છે ચૌવીસ અંકોના પચ્ચાત્ પાંચ અંકસ્થાન શેષ રહે છે, પણ યમલ પદની
 પૂર્તિ આઠ અંકોથી થાય છે, જે કારણે આગળના પાંચ અંકોમાં ચોથું યમલ પદ પૂરું
 નથી થતું. જે કારણે કહ્યું છે—‘ત્રણ યમલ પદોના ઉપર અને ચાર યમલ પદોની નીચે.
 મનુષ્યોની સંખ્યાના સૂચક ૨૯ પદ આ રીતે છે ૭૯ ૨૨૮ ૧૬ ૨૫ ૧૪ ૨૬ ૪૩ ૩૭
 ૫૯ ૩૫ ૪૩ ૯૫૦ ૩૩૬. અથવા બે વર્ગ મળીને એક યમલ પદ થાય છે, ચાર વર્ગ

સમુદિતા સ્ત્રીણિ યમલપદાનિ, અષ્ટૌ વર્ગાઃ સમુદિતા શ્વત્વારિ યમલપદાનિ ભવન્તિ, તત્ર યતઃ
વર્ણાં વર્ગાણામુપરિ વર્તન્તે સમસ્ય ચ વર્ગસ્યાધસ્તાદ્ ભવન્તિ અતઃ ઉક્તમ્-ત્રિયમલપદસ્યોપરિ
ચતુર્યમલપદસ્યાધસ્તાદિતિ, તત્ર ત્રયાણાં યમલપદાનાં સમાઘારદ્વિયમલપદં તસ્યેત્યર્થઃ, એવં
ચતુર્ણાં યમલપદાનાં સમાઘારશ્ચતુર્યમલપદં તસ્યેત્યર્થઃ, તસ્માદપિ ઉપર્યુક્તપ્રકારાત્ સ્પષ્ટતરં
સંખ્યાનં પ્રતિપાદયતિ-‘અહરણં દ્વિવર્ગો પંચમગ્ગપદ્મપ્પણો’ અથવા એલુ પપ્પઠો વર્ગઃ
પશ્ચમવર્ગેણ પ્રત્યુત્પન્નઃ-ગુણિતઃ સન્ યાવાન્ સંખ્યારાશિર્ભવતિ તાવત્પ્રમાણા જઘન્યપદે મનુષ્યા
અવસેયા इत्यर्थः, તત્રૈકસ્ય એકેન ગુણને ર્ગ રૂપ એવં ભવતીતિ સ વૃદ્ધિ પ્રાપ્તો ન ભવતિ
અતો વર્ગ રૂપેણ તસ્ય પરિગણન ન ક્રિયતે કિન્તુ દ્વયો દ્વૌભ્યાં ગુણને સતિ વર્ગ શ્વત્વારો
જાયતે इति एष प्रथमो वर्गः ४, ચતુર્ણાં ચ ચતુર્મિ ગુણને સતિ વર્ગઃ પોઢશ જાયતે इति एष
द्वितीयो वर्गः-१६, ષોઢશનાં પોઢશમિ ગુણને સતિ વર્ગઃ પદપશ્ચાન્નદયિકં ગતદ્વયં સંપદ્યતે

યમલ પદ હોતે હૈં ઓર ચાર વર્ગ મિલકર ચાર યમલ પદ હોતે હૈં । હસ પ્રકાર
છહ વર્ગો કે ડપર હૈં ઓર સાતવેં વર્ગ કે નીચે હૈં । હસ કારણ કહા હૈં કિ તીન
યમલ પદોં કે ડપર ઓર ચાર યમલ પદોં કે નીચે । તીન યમલ પદોં કા સમૂહ
‘ત્રિયમલ પદ’ ઓર ચાર યમલ પદોં કા સમૂહ ‘ચતુર્યમલ પદ’ કહલાતા હૈં । અથ
હસસે ખી અધિક સ્પષ્ટ વ્યાખ્યાન કરતે હૈં-અથવા ‘પંચમ વર્ગ સે ગુણિત છઠા
વર્ગ ।’ અર્થાત્ પંચમ વર્ગ સે છઠે વર્ગ કા ગુણાકાર કરને પર જો રાશિ ઉત્પન્ન
હોતી હૈ, જઘન્ય પદ મેં ડસ રાશિ પ્રમાણ મનુષ્યોં કી સંખ્યા હૈ ।

એક કા એક કે સાથ ગુણાકાર કરને પર ગુણનફલ એક હી આતા હૈ, સંખ્યા
કી વૃદ્ધિ નહીં હોતી હૈ, અતએવ વર્ગ કે રૂપ મેં ડસકી ગણના નહીં હોતી । મગર
દો કા દો કે સાથ ગુણાકાર કરને પર ચાર સંખ્યા આતી હૈ । યહ પ્રથમ વર્ગ
હુઆ । ચાર કે પુનઃ ચાર કે સાથ ગુણાકાર કિયા તો સોલહ સંખ્યા આઈ । યહ

મળીને બે યમલ પદ થાય છે, છ વર્ગ મળીને ત્રણ યમલ પદ થાય છે, અને ચાર વર્ગ
મળીને ચાર યમલ પદ થાય છે એ પ્રકારે છએ વર્ગોની ઊપર અને સાતમાવર્ગની
નીચે કહેલ છે એ કારણે કહ્યું છે કે ત્રણ યમલ પદોના ઊપર અને ચાર પદોની
નીચે ત્રણ યમલ પદોના સમૂહ ત્રિયમલ પદ અને ચાર યમલ પદોના સમૂહ ચતુર્યમલ
પદ કહેવાય છે હવે તેનાથી પણ અધિક સ્પષ્ટ વ્યાખ્યાન કરે છે-અથવા ‘પંચમ વર્ગથી
ગુણિત છઠા વર્ગ અર્થાત્ પંચમ વર્ગથી છઠા વર્ગના ગુણાકાર કરવાથી જે રાશિ ઉત્પન્ન
થાય છે જઘન્ય પદમા તે રાશિ પ્રમાણ મનુષ્યની સંખ્યા છે.

એકના એકની સાથે ગુણાકાર કરવાથી ગુણન ફલ એક જ આવે છે, સંખ્યાની
વૃદ્ધિ નથી, થી, તેથી ૪ વર્ગના રૂપમા તેની ગણના નથી થતી પણ બેના બેની સાથે
ગુણાકાર કરવાથી ચાર સંખ્યા આવે છે એ પ્રથમ વર્ગ થયો ચારનો ફરીથી ચારની
સાથે ગુણાકાર કર્યો તો સોળ સંખ્યા આવી એ બીજો વર્ગ થયો. ફરી સોલેનો સોલ સાથે

સંખ્યાનાં સ્ફુટતરં પરિમાણં પ્રતિપાદયિતુમભિપ્રાયમાહ-ત્રિયમલપદસ્યોપરિ ચતુર્યમલપદસ્ય
 ચાધસ્તાદિતિ, તસ્યાયમાશયઃ-પ્રકૃતે મનુષ્યસંખ્યાયાઃ પ્રતિપાદકાનિ ઇકોનત્રિશદ્વક્કથાનાનિ
 અગ્રે વક્ષ્યન્તે, તત્ર અષ્ટાનામદ્વક્કથાનાનાં યમલપદમિતિ સમયપરિમાપયા સંજ્ઞા વર્તેતે, ચતુર્વિંશ-
 ત્યા ચાદ્વક્કથાનૈ સ્ત્રીણિ યમલપદાનિ ભવન્તિ તદુપરિ ચ પચ્ચાદ્વક્કથાનાનિ અતિષ્ઠન્તે, યમલ-
 પદચ્ચાષ્ટાભિ રદ્વક્કથાનૈઃ સમ્પદ્યતેઽતઃ ઉપરિતનૈઃ પચ્ચભિરદ્વક્કથાનૈ શ્વતુર્ય યમલપદં ન સમ્પદ્યતે,
 અતર્વોક્તમ્-ત્રયાણાં યમલપદાના મુપરિ પચ્ચાદ્વક્કથાનૈ વૈદ્યમાનત્વાત્ ચતુર્યસ્ય ચ યમલપદસ્યા-
 ધસ્તાત્ ત્રિભિરદ્વક્કથાનૈ સ્ત્રિશૈરુત્રિશદ્વાત્રિશરૂપૈર્હીનત્વાદ્ ઇકોનત્રિશદ્વક્કથાનાનિ-૭૯૨૨૮-
 ૧૬૨૫૧૪૨૬૪૩૩૭૫૯૩૫૪૩૯૫૦૩૩૬ ઇતાનિ જઘન્યપદે મનુષ્યાણાં સંખ્યાનાનિ
 ભવન્તિ, અથવા દ્વૌ વર્ગો સમુદિતૌ ઇકં યમલં ચત્વારો વર્ગાઃ સમુદિતા દ્વે યમલે, પૃથ્વર્ગાઃ

અતઃ સંખ્યાત કહને સે વિશિષ્ટતા કા ચોધ નહીં હો સકતા હૈ, હસ કારણ
 વિશિષ્ટ સંખ્યા કો નિર્ધારિત કરને કે લિષ કહા ગયા હૈ-‘સંખ્યાન કોઢા કોઢી ।
 હસ સંખ્યાત કોઢા કોઢી સંખ્યા કા પરિમાણ ઓર અધિક સ્પષ્ટ કરને કે
 ઉદ્દેશ્ય સે કહા હૈ-‘ત્રીન યમલ પદ કે ઉપર ઓર ચાર યમલ પદ કે નીચે ।’
 હસકા આશય હસ પ્રકાર હૈ-મનુષ્યોં કી સંખ્યા કા પ્રતિપાદન કરને વાલે
 ઉન્તીસ(૨૯) અંક આગે કહે જાણે । શાસ્ત્રીય પરિમાણા કે અનુસાર આઠ અંકોં
 કા ઇક યમલ પદ કહલાતા હૈ । હસ પ્રકાર ચૌવીસ અંકોં કે ત્રીન યમલ પદ હોતે
 હૈ । ચૌવીસ અંકોં કે પચ્ચાત્ પાંચ અંક સ્થાન શેષ રહેતે હૈ, મગર યમલ પદ કી
 પૂર્તિ આઠ અંકોં સે હોતી હૈ હસ કારણ આગે કે પાંચ અંકોં સે ચૌથા યમલ પદ
 પૂરા નહીં હોતા । હસી કારણ કહા હૈ-‘ત્રીન યમલ પદોં કે ઉપર ઓર ચાર યમલ
 પદોં કે નીચે । મનુષ્યોં કી સંખ્યા કે સૂચક ૨૯ પદ હસ પ્રકાર હૈ-૭૯૨૨૮ ૧૬૨૫
 ૧૪ ૨૬ ૪૩ ૩૭ ૫૯ ૩૫ ૪૩ ૯૫૦ ૩૩૬ । અથવા દો વર્ગ મિલકર ઇક યમલ
 પદ હોતા હૈ, ચાર વર્ગ મિલકર દો યમલ પદ હોતે હૈ, છઠ્ઠ વર્ગ મિલકર ત્રીન

બોધ નથી થઈ શકતા. એ કારણે વિશિષ્ટ સંખ્યાને નિર્ધારિત કરવાને માટે કહેલું છે
 ‘સંખ્યાત કોઢા કોઢી’ એ સંખ્યાત કોઢા કોઢી સંખ્યાનું પરિમાણ અધિક સ્પષ્ટ
 કરવાના ઉદ્દેશથી કહેલું છે-‘ત્રણ યમલ પદના નીચે’ તેનો આશય આ પ્રકારે છે-મનુષ્યોનું
 પ્રતિપાદન કરનારા (૨૯) આગણત્રીસ અઠ આગળ કહેવાશે શાસ્ત્રીય પરિમાણના અનુ-
 સાર આઠ અંકોનું એક યમલ પદ કહેવાય છે એ પ્રકારે ચૌવીસ અંકોના ત્રણ યમલ
 પદ હોય છે ચૌવીસ અંકોના પચ્ચાત્ પાંચ અઠસ્થાન શેષ રહે છે, પણ યમલ પદની
 પૂર્તિ આઠ અંકોથી થાય છે, એ કારણે આગળના પાંચ અંકોમાં ચોથું યમલ પદ પૂરે
 નથી થતું. એ કારણે કહેલું છે-‘ત્રણ યમલ પદોના ઉપર અને ચાર યમલ પદોની નીચે.
 મનુષ્યોની સંખ્યાના સૂચક ૨૯ પદ આ રીતે છે ૭૯ ૨૨૮ ૧૬ ૨૫ ૧૪ ૨૬ ૪૩ ૩૭
 ૫૯ ૩૫ ૪૩ ૯૫૦ ૩૩૬. અથવા એ વર્ગ મળીને એક યમલ પદ થાય છે, ચાર વર્ગ

સમુદિતા સ્ત્રીણિ યમલપદાનિ, અષ્ટૌ વર્ગાઃ સમુદિતા શ્વત્તારિ યમલપદાનિ ભવન્તિ, તત્ર યતઃ
પણ્ણાં વર્ગાણામુપરિ વર્તન્તે સમસ્ય ચ વર્ગસ્યાધસ્તાદ્ ભવન્તિ અતઃ ઉક્તમ્—ત્રિયમલપદસ્યોપરિ
ચતુર્યમલપદસ્યાધસ્તાદિતિ, તત્ર ત્રયાણાં યમલપદાનાં સમાદારસ્ત્રિયમલપદં તસ્યેત્યર્થઃ, એવં
ચતુર્ણાં યમલપદાનાં સમાદારશ્ચતુર્યમલપદં તસ્યેત્યર્થઃ, તસ્માદપિ ઉપર્યુક્તપ્રકારાત્ સ્પષ્ટતરં
સંખ્યાનં પ્રતિપાદયતિ—‘અહવણં દ્વિવર્ગો પચમગ્ગપદ્મપણ્ણો’ અથવા હલુ પઠ્ઠો વર્ગઃ
પશ્ચમવર્ગેણ પ્રત્યુત્પન્નઃ—ગુણિતઃ સન્ યાવાન્ સંખ્યારાશિર્ભવતિ તાવત્પ્રમાણા જઘન્યપદે મનુષ્યા
અવસેયા इत्यર્થઃ, તત્રૈકસ્ય એકેન ગુણને ર્ગ એક એવ મવતીતિ સ વૃદ્ધિ પ્રાપ્તો ન ભવતિ
અતો વર્ગ રૂપેણ તસ્ય પરિગણન ન ક્રિયતે કિન્તુ દ્વયો દ્વાંભ્યાં ગુણને સતિ વર્ગ શ્વત્તારો
જાયતે इति એપ પ્રથમો વર્ગઃ ૪, ચતુર્ણાં ચ ચતુર્મિ ગુણને સતિ વર્ગઃ પોઢશ જાયતે इति એપ
દ્વિતીયો વર્ગઃ—૧૭, પોઢશનાં પોઢશમિ ગુણને સતિ વર્ગઃ પદપશ્ચાગદયિકં જતદ્વયં સંપદ્યતે

યમલ પદ હોતે હૈં ઓર ચાર વર્ગ મિલકર ચાર યમલ પદ હોતે હૈં । હસ પ્રકાર
છહ વર્ગો કે ડપર હૈં ઓર સાતવે વર્ગ કે નીચે હૈં । હસ કારણ કહા હૈં કિ ત્રીન
યમલ પદોં કે ડપર ઓર ચાર યમલ પદોં કે નીચે । ત્રીન યમલ પદોં કા સમૂહ
‘ત્રિયમલ પદ’ ઓર ચાર યમલ પદોં કા સમૂહ ‘ચતુર્યમલપદ’ કહલાતા હૈં । અવ
હસસે મી અધિક સ્પષ્ટ વ્યાખ્યાન કરતે હૈં—અથવા ‘પંચમ વર્ગ સે ગુણિત છઠા
વર્ગ ।’ અર્થાત્ પંચમ વર્ગ સે છઠે વર્ગ કા ગુણાકાર કરને પર જો રાશિ ઉત્પન્ન
હોતી હૈ, જઘન્ય પદ મેં ઉસ રાશિ પ્રમાણ મનુષ્યોં કી સંખ્યા હૈ ।

એક કા એક કે સાથ ગુણાકાર કરને પર ગુણનફલ એક હી આતા હૈ, સંખ્યા
કી વૃદ્ધિ નહીં હોતી હૈ, અતએવ વર્ગ કે રૂપ મેં ઉસકી ગણના નહીં હોતી । મગર
દો કા દો કે સાથ ગુણાકાર કરને પર ચાર સંખ્યા આતી હૈ । યહ પ્રથમ વર્ગ
હુઆ । ચાર કે પુનઃ ચાર કે સાથ ગુણાકાર કિયા તો સોલહ સંખ્યા આઈ । યહ

મળીને જો યમલ પદ થાય છે, છ વર્ગ મળીને ત્રણ યમલ પદ થાય છે, અને ચાર વર્ગ
મળીને ચાર યમલ પદ થાય છે. જો પ્રદારે છએ વર્ગોની ઊપર અને સાતમાવર્ગની
નીચે કહેલ છે. જો કારણે કહ્યું છે કે ત્રણ યમલ પદોના ઊપર અને ચાર પદોની
નીચે. ત્રણ યમલ પદોનો સમૂહ ‘ત્રિયમલ પદ’ અને ચાર યમલ પદોનો સમૂહ ચતુર્મલ
પદ કહેવાય છે. હવે તેનાથી પણ અધિક સ્પષ્ટ વ્યાખ્યાન કરે છે—અથવા ‘પંચમ વર્ગથી
શુચિત છઠા વર્ગ’ અર્થાત્ પચમ વર્ગથી છઠા વર્ગનો શુણાકાર કરવાથી જે રાશિ ઉત્પન્ન
થાય છે જઘન્ય પદમાં તે રાશિ પ્રમાણ મનુષ્યની સંખ્યા છે.

એકના એકની સાથે શુણાકાર કરવાથી શુણન ફલ એક જ આવે છે, સંખ્યાની
વૃદ્ધિ નથી, થી, તેથી જ વર્ગના રૂપમાં તેની ગણના નથી થતી પણ બેના બેની સાથે
શુણાકાર કરવાથી ચાર સંખ્યા આવે છે જો પ્રથમ વર્ગ થયો. ચારનો ફરીથી ચારની
સાથે શુણાકાર કર્યો તો સોળ સંખ્યા આવી એ બીજો વર્ગ થયો. ફરી સોલને સોલ સાથે

इत्येव तृतीयो वर्गः २५६, षट्षष्ट्यादधिकं शतद्वयस्य तावता गुणने सति वर्गः षट्त्रिंशदधिकं पञ्चशतोत्तर पञ्चषष्टिं सहस्राणीति एष चतुर्थो वर्गः ६५५३६ सम्पद्यते, एतस्य चतुर्थवर्गस्य तावतैव चतुर्थवर्गेण गुणने सति वर्गः पण्णन्त्यधिकद्विगतोत्तरसप्तषष्टिसहस्राधिकैकोन-पञ्चाशत्सहस्रोत्तरैकोनत्रिंशत्कोट्यधिकचतुरर्बुदानि ४२९४९६७२९६ एष पञ्चमो वर्गः सम्पद्यते, तथा चोक्तम्—

‘चत्वारि य कोटि सया अउणत्तीसं च होती कोडीओ ।

अउणावन्नं लक्ख सत्तही चेव य सहस्सा ॥१॥

दो य सया छण्णउया पंचमवग्गो समासओ होई ।

एयस्स कओ वग्गो छट्ठो जो होइ तं वोच्छं ॥२॥ इति,

छाया—चत्वारि च कोटिशतानी एकोनत्रिंशच्च भवन्ति कोटयः ।

एकोनपञ्चाशत्सहस्राणि सप्तषष्टि श्वैव च सहस्राणि ॥१॥

द्वे च शते पण्णवतिः पञ्चमवर्गः समासतो भवति ।

एतस्य कृतो वर्गः षष्ठो यो भवति स बोध्यः ॥२॥ इति,

एतस्य पञ्चमस्य वर्गस्य उपर्युक्तस्य यो वर्गः स षष्ठो वर्गः—પોહશાધિકષટ્શતોત્તરૈક-

दूसरा वर्ग हुआ । फिर सोलह का सोलह के साथ गुणा करने पर दो सौ छप्पन (२५६) संख्या आई । यह तीसरा वर्ग हुआ । दो सौ छप्पन दो सौ छप्पन के साथ गुणाकार करने पर ६५५३६ राशि आती है, यह चौथा वर्ग हुआ । इस चौथे वर्ग की राशि का इसी राशि के साथ गुणाकार किया तो ४२९४९६७२९६ संख्या आती है । यह पांचवां वर्ग हुआ । कहा भी हैं—चार सौ उनतीस करोड़, उनपचास लाख, सड़सठ हजार, दो सौ छयानवे का संक्षेप में पंचम वर्ग होता है । इस राशिका इसी राशि के साथ गुणाकार करने पर जो राशि आती है, वह छठा वर्ग होता है । उसके अंक इस प्रकार हैं—१८४४ ६७४४०७३७०९५५१६१६ ।

इस प्रकार इस छठे वर्ग का पूर्वोक्त पंचम वर्ग के साथ गुणाकार करने पर

• ગુણાકાર કરવાથી બસો છપન (૨૫૬) સંખ્યા આવી. એ ત્રીજા વર્ગ થયો બસોછપનનો બસોછપનની સાથે ગુણાકાર કરવાથી ૬૫૫૩૬ રાશિ આવે છે આ એથો વર્ગ થયો એ એથો વર્ગની રાશિનો એજ રાશિની સથે ગુણાકાર કર્યો તો ૪૨૯૪૯૬૭૨૯૬ સંખ્યા આવે છે. આ પાચમો વર્ગ થયો. ઠહું પણ છે ચારસો ઓગણત્રીસ કરોડ ઓગણપચાસ લાખ, સડસઠ હજાર, બસો છન્નનો સંક્ષેપમા પચમ વર્ગથાય છે એજ રાશિનો એજ રાશિની સાથે ગુણાકાર કરવાથી જે રાશિ આવે છે તે છટ્ટો વર્ગ થાય છે તેના આકડા આ રીતે છે ૧૮૪૪૬૭ ૪૪૦ ૭૩ ૭૦ ૯૫ ૫૧ ૬૧ ૬ આ રીતે આ છટ્ટા વર્ગનો પૂર્વોક્ત પચમ વર્ગની સાથે ગુણાકાર કરવાથી જે કળ ઉત્પન્ન થાય છે, બધન્ય પરમા એટલા

पञ्चाशत्सहस्राधिक पञ्चनवति लक्षोत्तर सप्तति कोट्यधिक त्रिसप्तत्युदोत्तर चत्वारिंशत्सह-
स्राधिक चतुःसप्तति नीलाधिकपट् चत्वारिंशत्सहस्रीलोत्तरचतुरशीतिशतत्रयैकमहाशतत्रयः—
१८४४६७४४०७३७०९५६१६१६ एष पष्ठो वर्गः सम्पद्यते, तथा चोक्तम्—

‘लक्खं कोढा कोढी चउरासीद् भवे सहस्साइं ।

चत्तारि य सत्तद्वा होंति सया कोढी कोढीणं ॥१॥

चउपालं लक्खाइं कोढीणं सत्तचेव य सहस्सा ।

तिणिणसया सत्तयरी कोढीणं होंती नायव्वा ॥२॥

पंचाणउई लक्खा एगावन्नं भवे सहस्साइं ।

छ सोलसुत्तरसया एसो छट्ठो हवइ वग्गो’ ॥३॥ इति,

छाया—लक्षं कोटी कोटी, चतुरशीति भवेत् सहस्राणि ।

चत्वारि च सप्तपष्टि भवन्ति शतानि कोटी कोटीनाम् ॥१॥

चतुश्चत्वारिंशल्लक्षाणि कोटीनां सप्त चैव च सहस्राणि ।

त्रीणि शतानि सप्ततिः कोटीनां भवन्ति ज्ञातव्या ॥२॥

पञ्चनवति लक्षाणि एक पञ्चाशद् भवेत् सहस्राणि ।

षट्पण्डशोत्तरशतानि एष पष्ठो भवति वर्गः ॥३॥ इति,

तथा चोपरितनः षष्ठो वर्गः प्रागुक्तेन पञ्चमवर्गेण गुणितः सन् यावान् राशि भवति
तावत्प्रमाणा जघन्यपदे मनुष्या भवन्ति, ते च मनुष्याः प्रागुक्तैकोनत्रिंशदङ्कस्थानोपलक्षिता
अवसेयाः, पूर्वप्रदर्शितानि च एकोनत्रिंशदङ्कस्थानानि कोटीकोट्यादि द्वाराऽभिधातुं न
कथञ्चित् शक्यन्ते, अतोऽन्तर्वर्त्यङ्कस्थानादारभ्य विलोमक्रमेणाङ्क संग्राहकगाथाद्वयं प्राचीना-
चार्यैर्कृतं यथा—

‘छत्तिणि तिणि सुणं’ पंचेव य नव य तिणि चत्तारि ।

पंचे व तिणि नव पंच सत्ततिणेव तिचउ छट्ठो ॥१॥

जो राशि उत्पन्न होती है, जघन्य पद में उतने ही मनुष्य हैं । ये मनुष्य पूर्व
लिखित उन्तीस अंक प्रमाण हैं । वे उन्तीस अंक कोढा कोढी आदि के द्वारा
कहे नहीं जा सकते, अतः ‘अकानां वामतो गतिः’ अर्थात् अकों की गणना
उलटे क्रम से होती है, इस न्याय के अनुसार अन्तर्वर्ती अकस्थान से लेकर
उलटे क्रम से अकों का संग्रह करने वाली दो गाथाएं, जो प्राचीन आचार्यों ने
निबद्ध की है, यहां दी जानी हैं—छह, तीन, तीन, शून्य, पांच, नौ, तीन, चार,

७ मनुष्य छे आ मनुष्यो पूर्वलिखित २६ अंक प्रमाण छे ते ओगणुनीस अंक कोढा
कोढी आदिना द्वारा छहो नहीं कहाता, तेथी ‘अकानां वामतो गतिः’ अर्थात् ओ कोढी
गणना अवणी रीते थाय छे ओ न्यायना अनुसार-अन्तर्वर्ती अंक स्थानथी लघने
उलटा क्रमे अकोनो संग्रह करनारी छे गाथाओ, ओ प्राचीन आचार्यो निबद्ध करी छे,

દો ચડ દકો પંચ દો છક ગેક રહે વ ।

દો દો જત્ર સત્રેય ય ઠાણાં ઉચરિ હુંગાં ॥૨॥

છાયા-પટ્ત્રીણિ ત્રીણિ શૂન્યં પચ્ચૈય પ નવ ચ ત્રીણિ ચત્વારિ ।

પચ્ચૈય ત્રીણિ નવ પચ્ચ સપ્ત ત્રીણિ ત્રીણ્યેતિ ચત્વારિ પદ્ ॥૧॥

દ્વૌ ચત્વારિ એકઃ પચ્ચ દ્વે પટ્ત્ર એકમ્ અષ્ટૈવ ।

દ્વે દ્વે નવ સપ્તૈવ ચ સ્યાનાનિ ઉચરિ ભવન્તિ ॥૨॥ ઇતિ,

અથ પ્રાગુક્તામેવ સંખ્યાં વિશેષ રૂપેણ પરિજ્ઞાનાર્થ પ્રકારાન્તરેણ પ્રરૂપયતિ-‘અહવ ણં છળ્લઁઁ ઇયણગદાદરાસી’ અથવા સ્તુલ્લ પળ્લવિચ્છેદનકાનિ યો રાશિ દદાતિ મ ષળ્લવતિ-ચ્છેદનક દાયી રાશિ રુચ્યતે. તથા ચાર્દેન અર્દેન છિદ્ધમાનો યો રાશિઃ ષળ્લગાર્તિ વારાન્ છેદં પ્રાપ્તું સમર્થઃ, અન્તે ચ સકચ્ચમેકં રૂપં નિષ્પત્તં ભવતિ સ પળ્લવતિચ્છેદનકદાયી રાશી વ્યપ-દિશ્યતે, યથા પ્રાગુક્તઃ પઠ્ઠો વર્ગઃ પચ્ચમવર્ગગુણિતઃ સન્ યાવાન્ રાશિઃ સમ્પન્નઃ સેઽવસેયઃ, તથાહિ-અત્ર પૂર્વોપદર્શિતઃ પ્રથમવર્ગદિચ્છમાનો દ્વે છેદનકે દાતું લભ્યો ભવતિ તદ્વથા-પ્રથમચ્છેદનકં દ્વૌ, દ્વિતીયં છેદનકમેકો દદાતીતિ સરમેલ્ય દ્વે છેદનકે સંજાને, પ્રથમવર્ગસ્ય પ્રાગુક્તસ્ય ચતુઃસંખ્યાત્મકત્વાત્, દ્વિતીયોવર્ગચત્વારિ છેદનકાનિ દાતું સમર્થઃ, તસ્ય ષોઢશ

પાંચ, ત્રીન, નૌ, પાંચ, સાત, ત્રીન, ત્રીન, ચાર, છહ, દો, ચાર, એક, પાંચ, દો, છહ, એક, આઠ, દો, દો, નૌ, ઔર સાત । ॥૧-૨॥

અથ વસી પૂર્વોક્ત સંખ્યા કો વિશેષ રૂપ સે સમજાને કે લિષ્ઠ કહતે હૈં-અથવા ‘છચાનવે છેદનક રાશિ । જો સંખ્યા આધી-આધી કરને પર છચાનવે વાર છેદન કો પ્રાપ્ત હો ઔર અન્ત મેં એક ષચ જાય વહ છચાનવે છેદનકદાયી રાશિ કહ લાતી હૈ । યહ રાશિ ઉતની હી હૈ જિતનો પંચમ વર્ગ કા છઠે વર્ગ કે સાથ ગુણાકાર કરને પર હોતી હૈ । જૈસે-પહલા દિલ્લાયા હુઆ પ્રથમ વર્ગ અગર છેદા જાય તો દો છેદનક દેતા હૈ -પહલા છેદનક દો ઔર દૂસરા છેદનક એક । દોનોં કો મિલ્લાને સે દો છેદનક હુર, ક્યોંકિ પ્રથમ વર્ગ કી સંખ્યા ચાર હૈ । હસી પ્રકાર દૂસરે વર્ગ કે ચાર છેદનક હોતે હૈં, ક્યોંકિ વહ સોલહ સંખ્યા

અહી અપાય છે છ, ત્રણ ત્રણ શૂન્ય, પાચ, નવ, ત્રણ, ચાર, પાચ, ત્રણ, નવ, પાચ સાત, ત્રણ, ત્રણ, ચાર, છ, બે, ચાર, એક, પાચ, બે, છ, આઠ, બે, બે, નવ અને સાત ॥ ૧-૨॥

હવે એજ પૂર્વોક્ત સંખ્યાતને વિશેષ રૂપે સમજાવવાને માટે કહે છે-અથવા ૯૬ છેદનક રાશિ ‘જે સખ મા અધિ અર્ધિ કરવાથી ૯૬ વાર છેદને પ્રાપ્ત થઈ અને અન્તમા એક વધે તે ૯૬ છેદનક રાશિ કહેવાય છે. એ રાશિ એટલી જ છે એટલી પ્રથમવર્ગના છઠ્ઠા વર્ગની સાથે ગુણાકાર કરવાથી થાય છે જેમ પહેલા બીજા વર્ગના પ્રથમવર્ગ અગર છેદાય તો બે છેદનક આપે છે-પહેલા છેદનક બે અને બીજો છેદનક એક, બન્નેનો સરવાળો કરવાથી બે છેદનક થયા. કેમકે પ્રથમ વર્ગની સખ્યા ચાર છે. એજ પ્રકારે

સંખ્યાત્મકતયા પ્રથમમણ્ડૌ, દ્વિતીયં ચત્વાર સ્ત્રુતીયં દ્વૌ ચતુર્થશ્ચ છેદનત્વમેકો દદાતીતિ, તથા તૃતીયવર્ગસ્ય પદ્મપદ્મશદધિકશતદ્વયાત્મકતયા તત્રાષ્ટૌ છેદનકાનિ સંભવન્તિ, ચતુર્થો વર્ગઃ ષોડશ છેદનકાનિ દદાતિ, પશ્ચમી વર્ગો દ્વાત્રિશતં છેદનકાનિ દદાતિ, પાઠો વર્ગઃ ચતુષ્પદ્મિ છેદનકાનિ દદાતીતિરીત્યા પશ્ચમવર્ગેણ ગુણિતઃ સન્ પાઠો વર્ગો યોજનયા પળવતિચ્છેદનક દાયી ભવતિ, તથાદિ યસ્ય યસ્ય વર્ગસ્ય યેન યેન વર્ગેણ ગુજનં ક્રિયતે તસ્મિન્ તસ્મિન્ વર્ગો તયોર્દ્વયોરપિ ગુણ્યગુણ્યવર્ગયોરછેદનકાનિ ઉપલભ્યન્તે યથા પ્રથમવર્ગેણ દ્વિતીયવર્ગસ્ય ગુણેન પદ્મ છેદનકાનિ ભવન્તિ ષોડશાત્મકસ્ય દ્વિતીયવર્ગસ્ય ચતુષ્કાત્મક પ્રથમવર્ગેણ ગુણેન ચતુષ્પદ્મિઃ સંખ્યા સમ્પદ્યતે તત્યાઃ પ્રથમછેદનકં દ્વાત્રિશત્સ્વરૂપમ્, દ્વિતીયં છેદનકં ષોડશસ્વરૂપમ્, તૃતીયં છેદનકમષ્ટાત્મકમ્, ચતુર્થ છેદનકં ચતુઃ સ્વરૂપમ્, પશ્ચમં છેદનકં દ્વિસ્વરૂપમ્, ષષ્ઠ છેદનકમેક સંખ્યાત્મકં ભવતિ ક્ત્યેવં રીત્યા પદ્મછેદનકાનિ ભવન્તિ, પ્રથમવર્ગે

વાલા છે. । ઉસકા પહલા છેદનક આઠ, દૂસરા ચાર, તીસરા દો ઓર ચોથા એક છેદનક હોતા છે. । તીસરા વર્ગ ૨૫૬ સંખ્યા કા છે, અતએવ ઉસકે આઠ છેદનક હોતે છે. । ઇસી પ્રકાર ચોથા વર્ગ સોલહ છેદનક દેતા છે, પંચમ વર્ગ યતીસ છેદનક દેતા છે, છઠા વર્ગ ચૌસઠ છેદનક દેતા છે. । ઇસ પ્રકાર સચ કા જોડ કરને પર પંચમ વર્ગ સે ગુણિત છઠા વર્ગ છયાનવે છેદનક દેતા છે. । જિસ જિસ વર્ગ કા જિસ જિસ વર્ગ કે સાથ ગુણાકાર કિયા જાતા છે, ઉસ વર્ગ તે ગુણ્ય ઓર ગુણક દોનો વર્ગો કે છેદનક હોતે છે, જૈસે પ્રથમ વર્ગ કે સાથ દૂસરે વર્ગ કા ગુણાકાર કરને પર છહ છેદનક હોતે છે. । સોલહ સંખ્યા યાઝે દ્વિતીય વર્ગ કા ચાર સંખ્યા વાલે પ્રથમ વર્ગ કે સાથ ગુણાકાર કરને પર ચૌસઠ સંખ્યા આતી છે. । ઉસકા પહલા છેદનક વસોસ છે, દૂસરા છેદનક સોલહ છે તીસરા છેદનક આઠ, ચોથા છેદનક ચાર, પાંચવાં છેદનક દો ઓર છઠા છેદનક એક હોતા છે, ઇસ પ્રકાર છહ છેદનક હોતે છે. । પહેલે વર્ગ મેં દો છેદનક થે ઓર દૂસરે વર્ગ મેં

બીજા વર્ગના ચાર છેદનક થાય છે, કેમકે તે ૧૬ સોળ સખ્યાનો છે, તેનો પહેલો છેદનક આઠ, બીજો ચાર, ત્રીજો બે અને ચોથો એક છેદનક થાય છે, ત્રીજો વર્ગ ૨૫૬ સખ્યાનો છે, તેથી તેના આઠ છેદનક થાય છે એજ પ્રકારે ચોથા વર્ગના ૧૬ છેદનક થાય છે પાચમા વર્ગના બત્રીસ છેદનક આવે છે છઠ્ઠા વર્ગના ચોસઠ છેદનક થાય છે, આ પ્રકારે બધાને ભેડવાથી પચમ વર્ગથી શુભેલ છઠ્ઠા વર્ગના ૬૬ છેદનક થાય છે, જે જે વર્ગનો જે જે વર્ગની સાથે શુભાકાર કરાય છે, તે વર્ગમાં શુભ્ય અને શુભક બન્ને વર્ગોના છેદનક હોય છે, જેમ પ્રથમ વર્ગની સાથે બીજા વર્ગનો શુભાકાર કરવાથી છ છેદનક થાય છે સોલ સખ્યા વાળા દ્વિતીય વર્ગના ચાર સખ્યા વાળા પ્રથમ વર્ગની સાથે શુભાકર કરવાથી ચોસઠ સખ્યા આવે છે, તેનો પહેલો છેદનક બત્રીસ છે બીજો છેદનક સોલ, ત્રીજો છેદનક આઠ, ચોથો છેદનક ચાર, પાચમો બે અને છઠ્ઠો એક આવે છે. એ પ્રકારે છ છેદનક થાય છે, પહેલા વર્ગમાં બે છેદનક હતા

ચ દ્વે છેદનકે, દ્વિતીયવર્ગે ચ ચત્વારિ છેદનકાનિ આસન્ સર્વસંકલનેન પઢેવ છેદનકાનિ ભવન્તિ, તાનિચ પ્રથમવર્ગગુણિતદ્વિતીયવર્ગે પ્રદર્શિતાન્યેવ સન્તિ, તથૈવ પશ્ચમવર્ગે દ્વાત્રિ-
શ્ચછેદનકાનિ, પષ્ટે ચ વર્ગે ચતુઃ પષ્ટિરછેદનકાનિ પ્રતિપાદિતાન્યેવ, અતઃ પશ્ચમ-
વર્ગેણ પષ્ટે વર્ગે ગુણિતે પાગદતિરછેદનકાનિ તત્રોપલભ્યન્તે इति સિદ્ધમ્, અથવા કિમપ્યેકં
રૂપં સંસ્થાપ્ય તસ્ય પળવતિ કૃત્વો દ્વિગુણ ધ્વિગુણીકરણે સતિ યદિ તાવત્પ્રમાણો રાશિઃ
સમ્પદ્યતે તદા સ રાશિઃ પળવતિરછેદનકદાયી સમ્પન્ન इति વિજ્ઞાતવ્યમ્, તદેવં મનુષ્યાણાં
જઘન્યપદમધિયાય ઉત્કૃષ્ટપદમિધાતુ માહ-‘ઉક્ષોસપ અસંસ્થેજ્ઞા’ ઉત્કૃષ્ટપદે-ઉત્કૃષ્ટે
નેત્યર્થઃ મનુષ્યા અસંસ્થેયા ભવન્તિ, તદસંસ્થેયત્વં કાલતઃ પ્રરૂપયતિ ‘અસંસ્થેજ્ઞાહિં ઉત્સ-
ર્પિણિ ઓસર્પિણીઠિ અવહીરતિ કાલઑ’ પ્રતિસમયમેકૈકમનુષ્યશરીરાપહારે અસંસ્થે
યામિરુત્સર્પિણ્યવસર્પિણીભિઃ સર્વાસ્મના અપહ્રિયન્તે મનુષ્યાઃ કાલતઃ કાલાપેક્ષેત્યર્થઃ,

ચાર છેદનક થે । સવકો મિલાને સે છહ હી છેદનક હોતે હૈં । યે પ્રથમ વર્ગમૂલ
સે ગુણિત દ્વિતીય વર્ગમૂલ મેં દિલ્લાય હુઅ હી હૈં । હસી પ્રકાર પાંચવે વર્ગ મેં
બત્તીસ છેદનક ઓર છટે વર્ગ મેં ચૌસઠ છેદનક પહેલે કહે હી જા ચુકે હૈં । અત-
અવ પાંચવે વર્ગ સે છટે વર્ગ કા ગુણાકાર કરને પર છધાનવે ભંગ પાયે જાતે હૈં,
યહ સિદ્ધ હુઆ । અથવા કિસી એક અ ક ઓ સ્થાપિત કરકે ઉસે છધાનવે વાર
દુગુના દુગુના કરને પર યદિ ઉતની હી રાશિ આ જાય તો વહ રાશિ છધાનવે
છેદનકદાયી કહલાઈ, એલા સમજ લેના ચાહિઅ । યહ જઘન્ય પદ મેં મનુષ્યોં કી
સંખ્યા કહી ગઈ, જબ ઉત્કૃષ્ટ પદ મેં સંખ્યા બતલાને સે લિઅ કહતે હૈં-

‘ઉક્ષોસપ અસંસ્થેજ્ઞા’ અર્થાત્ ઉત્કૃષ્ટ પદ મેં મનુષ્ય અસંસ્થાત હોતે હૈં
હસ અસંસ્થાત સંસ્થા કા કાલ સે પ્રરૂપણ કરતે હૈં-એક એક સમય મેં એક
એક મનુષ્ય કે શરીર કા અપહરણ ક્રિયા જાય તો અસંસ્થાત ઉત્સર્પિણી-અવસ-
ર્પિણી વાલો કો ઉત્ક્રા પૂર્ણ રૂપ સે અપહરણ હોતા હૈ । હસી કા અવ ક્ષેત્ર કી

અને ખીલ વર્ગમા ચાર છેદનક હાતા, બધાને ભેડવાથી છ જ છેદનક થાય છે. એ પ્રથમ
વર્ગ મૂળથી ગુણિત દ્વિતીય વર્ગમૂળમા ઢેળાડેલા જ છે. એ જ પ્રકારે પાંચમા વર્ગમૂળમા
બત્તીસ છેદનક અને છઠ્ઠામા ચૌસઠ છેદનક પહેલા કહેવાએલા છે, તેથી જ પાંચમા વર્ગથી
છઠ્ઠા વર્ગનો ગુણાકાર કરવાથી છ-નુ ભાગ મળે છે, એ સિદ્ધ થયું. અથવા કોઈ
એક અકને સ્થાપન કરીને તેને છ-નુવાર બમણા કરવાથી બે તેટલો જ જવાબ આવી
જાય તો તે રાશિ ૯૬ છેદનક રાશિ કહેવાય, એમ સમજી લેવું ભોલ્યો, આ જઘન્ય
પદમાં મનુષ્યોની સંખ્યા કહેલી છે. હવે ઉત્કૃષ્ટ પદમા સંખ્યા બતાવવને માટે કહે છે

‘ઉક્ષોસપ અસંસ્થેજ્ઞા’ અર્થાત્ ઉત્કૃષ્ટ પદમા મનુષ્ય અસંસ્થાત હોય છે એ
અસંસ્થાતનું કાળથી પ્રરૂપણ કરે છે-એક એક સમયમા એક એક મનુષ્યના શરીરના
અપહરણ કરાય તો અસંસ્થાત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી કળેમા તેમનું પૂર્ણ રૂપથી

અથ ક્ષેત્રાપેક્ષયા પ્રરૂપયતિ—‘‘સ્વેત્તઓ રૂપવક્ષિત્તેહિ મણુસેહિ સેઢી અવઢીગઢ’ ક્ષેત્રતઃ ક્ષેત્રાપેક્ષયા રૂપપ્રક્ષિપ્તૈઃ—રૂપમેકં પ્રક્ષિપ્તં યેષુ તૈરિત્યર્થઃ મનુષ્યૈઃ શ્રેણિરેકા પરિપૂર્ણા અપ- હ્રિયતે, તથા ચોત્કુષ્ટપદે વિદ્યમાનાનાં મનુષ્યાણાં મધ્યે એકસ્મિન્ અસત્કલ્પિતે રૂપે પ્રક્ષિપ્ત સતિ સકલાડપિ એકા શ્રેણિરપદ્ધતા ભવતિ, તસ્યાશ્ચ શ્રેણ્યા ક્ષેત્રકાચાભ્યામપહારમાર્ગ ામાહ—‘‘તીસે સેઢીએ આકાસસ્વેત્તેહિ અવહારો મગિગજ્ઞઢ અસસ્વેજ્ઞા’ તસ્યાઃ શ્રેણ્યાઃ આકાશક્ષેત્રે રપહારો યદા મૃગ્યતે—અન્વિષ્યતે તદા અસંખ્યેયા. મનુષ્યા ભવન્તિ, તથાહિ— ‘અસંસ્વેજ્ઞાહિ ઉત્સર્પિણિ ઓસર્પિણીહિ કાલઓ’ કાલત—કાલાપેક્ષયા તાવદ અસંખ્યેયા મિત્સર્પિણ્યવસર્પિણીભિરસંખ્યેયા મનુષ્યા અપહ્રિયન્તે ‘સ્વેત્તઓ અંગુલપદમવગમૂલં તદ્ય- વગમૂલપદ્મપ્પણં’ ક્ષેત્રતઃ—ક્ષેત્રાપેક્ષયા અંગુલપ્રથમવર્ગમૂલ તૃતીયવર્ગમૂલપ્રત્યુત્પન્નમ્ ।

તૃતીયં ચતુર્વર્ગમૂલં તેન પ્રત્યુત્પન્ન—ગુણિતં વોધ્યમ્, તથા ચામત્કલ્પિતશ્યાઙ્ગુલમાત્ર- ક્ષેત્રપ્રદેશરાશેઃ પદ પચ્ચાશદધિકશતદ્વયપ્રમાણસ્ય યત્પ્રથમં વર્ગમૂલમસત્કલ્પિત પોઢશાત્મકં અપેક્ષા સે પ્રરૂપણ કરતે હૈં—ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા સે જિસ્મેં એક રૂપ સમ્મિલિત કિયા હૈ, એસે મનુષ્યોં સે એક શ્રેણી કા પૂરી તરહ અપહરણ હોતા હૈ । હસ પ્રકાર ઉત્કુષ્ટ પદ મેં વિદ્યમાન મનુષ્યોં મેં અસત્કલ્પના કે અનુસાર એક રૂપ મિલા દેને પર સમ્પૂર્ણ એક શ્રેણી કા અપહરણ હોતા હૈ । ક્ષેત્ર ઔર કાલ સે ડસ શ્રેણી કે અપહાર કી માર્ગણા કહતે હૈં—જબ ડસ શ્રેણી કે આકાશ ક્ષેત્રોં સે અપહાર કી માર્ગણા કી જાતી હૈ, તબ મનુષ્ય અસંખ્યાત હોતે હૈં । જહ હસ પ્રકાર— કાલ કી અપેક્ષા અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી એવં અવસર્પિણી કાલોં સે અસંખ્યાત મનુષ્યોં કા અપહાર હોતા હૈ । ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા સે તીસરે વર્ગમૂલ સે ગુણિત પ્રથમ વર્ગમૂલ સમજના ચાહિયે ! અસત્કલ્પના સે અગુલ પ્રમિત ક્ષેત્ર કે પ્રદેશો કી રાશિ ડો સૌ છપ્પન (૨૫૬) કા પ્રથમ વર્ગમૂલ સોલહ હોતા હૈ, ડસકા તીસરે વર્ગમૂલ ડો કે સાથ ગુણાકાર કરને પર ષત્તીસ (૧૬૮૨ ૩૨) પ્રદેશો કી

અપહરણ થાય છે તેનું જ હવે ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ પ્રરૂપણ કરે છે ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ જેમા એક રૂપ સંમિલિત થયું છે, એવા મનુષ્યોથી એક શ્રેણીનું પૂરી રીતે અપહરણ થાય છે. એ પ્રકારે ઉત્કુષ્ટ પદમાં વિદ્યમાન મનુષ્યોમા અસત્કલ્પનાના અનુસાર એક રૂપ મેળવીને સંપૂર્ણ એક શ્રેણીનું અપહરણ થાય છે. ક્ષેત્ર અને કાળથી એ શ્રેણીના અપ- હારની માર્ગણા કહે છે—જ્યારે એ શ્રેણીના આકાશ ક્ષેત્રોથી અપહારની માર્ગણા કરાય છે, ત્યારે મનુષ્ય અસંખ્યાત હોય છે. તે આ પ્રકારે—કાળની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી તેમજ અવસર્પિણી કાળોથી અસંખ્યાત મનુષ્યોના અપહાર થાય છે ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી ત્રીજા વર્ગમૂળથી ગુણિત પ્રથમ વર્ગ મૂળ સમજવું જોઈએ અસત્ કલ્પનાથી અગુલ પ્રમિત ક્ષેત્રના પ્રદેશોની રાશિ બસો છપ્પન (૨૫૬) નો પ્રથમ વર્ગ મૂળ સોળ થાય છે, તેનું ત્રીજા વર્ગમૂળ બેની સાથે ગુણાકાર કરવાથી બત્તીસ (૧૬×૨=૩૨) પ્રદેશોની

ચ દ્વે છેદનકે, દ્વિતીયવર્ગે ચ ચત્વારિ છેદનકાનિ આસન્ સર્વસંકલનેન પદેઽ છેદનકાનિ મવન્તિ, તાનિચ પ્રથમવર્ગગુણિતદ્વિતીયવર્ગે પ્રદર્શિતાન્યેવ સન્તિ, તથૈવ પશ્ચમવર્ગે દ્વાત્રિ-
શ્ચછેદનકાનિ, પષ્ટે ચ વર્ગે ચતુઃ પષ્ટિરછેદનકાનિ પ્રતિપાદિતાન્યેવ, અતઃ પશ્ચમ-
વર્ગેણ પષ્ટે વર્ગે ગુણિતે પગ્ગવતિરછેદનકાનિ તત્રોપલભ્યન્તે इति સિદ્ધમ્, અથવા કિમપ્યેકં
રૂપં સંસ્થાપ્ય તસ્ય પળવતિ કૃત્વો દ્વિગુણ દ્વિગુણીકરણે સતિ યદિ તાવત્પ્રમાણો રાશિઃ
સમ્પદ્યતે તદા સ રાશિઃ પળવતિરછેદનકદાયી સમ્પન્ન इति વિજ્ઞાતવ્યમ્, તદેવં મનુષ્યાણાં
જવન્યપદમભિધાય ઉત્કૃષ્ટપદમિધાતુ માહ-‘ઉક્ષોસપ્ અસંખેજ્ઞા’ ઉત્કૃષ્ટપદે-ઉત્કૃષ્ટે
નેત્યર્થઃ મનુષ્યા અસંખેય્યા મવન્તિ, તદસંખેયત્વં કાલતઃ પ્રરૂપયતિ ‘અસંખેજ્ઞાઈ ઉત્સ-
ર્પિણિ ઓસર્પિણીઈ અવહીરતિ કાલઑ’ પ્રતિસમયમેકૈકમનુષ્યશરીરાપહારે અસંખે
યામિરુત્સર્પિણ્યવસર્પિણીમિઃ સર્વાત્મના અપહ્રિયન્તે મનુષ્યાઃ કાલતઃ કાલાપેક્ષયેત્યર્થઃ,

ચાર છેદનક થે । સઘકો મિલાને સે છહ હી છેદનક હોતે હૈ । યે પ્રથમ વર્ગમૂલ
સે ગુણિત દ્વિતીય વર્ગમૂલ મેં દિશ્વલાય હુઅ હી હૈ । હસી પ્રકાર પાંચવે વર્ગ મેં
ઘત્તીસ છેદનક ઓર છટે વર્ગ મેં ચૌસઠ છેદનક પહેલે કહે હી જા ચુકે હૈ । અત-
પઘ પાંચવે વર્ગ સે છટે વર્ગ કા ગુણાકાર કરને પર છયાનવે ભંગ પાયે જાતે હૈ,
યહ સિદ્ધ હુઆ । અથવા કિસી ઁક અક કો સ્થાપિત કરકે ઉસે છયાનવે વાર
દુગુના દુગુના કરને પર યદિ ઉતની હી રાશિ આ જાય તો વહ રાશિ છયાનવે
છેદન દ્વાદાઈ, ઁસા સમજ લેના ઁહિઅ । યહ જઘન્ય પદ મેં મનુષ્યોં કી
સંખ્યા કહી ગઈ, અઘ ઉત્કૃષ્ટ પદ મેં સંખ્યા ઘતલાને સે લિઅ કહતે હૈ-

‘ઉક્ષોસપ્ અસંખેજ્ઞા’ અર્થાત્ ઉત્કૃષ્ટ પદ મેં મનુષ્ય અસંખ્યાત હોતે હૈ
હસ અસંખ્યાત સંખ્યા કા કાલ સે પ્રરૂપણ કરતે હૈ-ઁક ઁક સમય મેં ઁક
ઁક મનુષ્ય કો શરીર કા અપહરણ ક્રિયા જાય તો અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી-અવસ-
ર્પિણી કાલોં મેં ઁકા પૂર્ણ રૂપ સે અપહરણ હોતા હૈ । હસી કા અઘ ક્ષેત્ર કી

અને ખીજ વર્ગમા ચાર છેદનક હાતા, બધાને જોડવાથી છ જ છેદનક થાય છે. જો પ્રથમ
વર્ગ મૂળથી ગુણિત દ્વિતીય વર્ગમૂળમાં દેખાડેલા જ છે. જો જ પ્રકારે પાંચમા વર્ગ મૂળમાં
બત્રીસ છેદનક અને છઠ્ઠામાં ચોત્તર છેદનક પહેલા કહેવાયેલા છે, તેથી જ પચ્ચમા વર્ગથી
છઠ્ઠા વર્ગનો ગુણાકાર કરવાથી છ-નુ બગ મળે છે, જો સિદ્ધ થયું અથવા ઠોડ
જોક અકને સ્થાપન કરીને તેને છ-નુવાર બમણા કરવાથી જો તેટલો જ જવાબ આવી
જાય તો તે રાશિ ૯૬ છેદનક રાશિ કહેવાય, જોમ સમજ લેવું જોઈએ, આ જઘન્ય
પદમાં મનુષ્યોની સંખ્યા કહેલી છે. હવે ઉત્કૃષ્ટ પદમાં સંખ્યા બતાવવાને માટે કહે છે

‘ઉક્ષોસપ્ અસંખેજ્ઞા’ અર્થાત્ ઉત્કૃષ્ટ પદમાં મનુષ્ય અસંખ્યાત હોય છે. જો
અસંખ્યાતવું કાળથી પ્રરૂપણ કરે છે-જોક જોક સમયમાં જોક જોક મનુષ્યના શરીરના
અપહરણ કરય તો અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી કળેમાં તેમનું પૂર્ણ રૂપથી

અથ ક્ષેત્રાપેક્ષયા પ્રરૂપયતિ—‘‘સ્વેત્તઓ સ્વપક્ષિસ્વેત્તેહિ મણુસ્સેહિ સેઢી અવહીગ્ગ’ ક્ષેત્રતઃ
ક્ષેત્રાપેક્ષયા રૂપપ્રક્ષિપ્તૈઃ—રૂપમેકં પ્રક્ષિપ્તં યેષુ તૈરિત્યર્થઃ મનુબ્યૈઃ શ્રેણિરેન્ના પરિપૂર્ણા અપ-
હ્રિયતે, તથા ચોત્કૃષ્ટપદે વિદ્યમાનાનાં મનુષ્યાણાં મધ્યે એકસ્મિન્ અસત્કલ્પિતે રૂપે પ્રતિષ્ઠે
સતિ સકલાઽપિ એકા શ્રેણિરપહૃતા ભવતિ, તસ્યાશ્ચ શ્રેણ્યા ક્ષેત્રકાચાભ્યાસપહારમાર્ગ
ગામાહ—‘‘તીસે સેઢીપ આકાસસ્વેત્તેહિ અવહારો મગ્ગિજ્જઙ્ગ અસંસ્વેજ્જા’ તસ્યાઃ શ્રેણ્યાઃ
આકાશક્ષેત્રે રપહારો યદા મૃગ્યતે—અન્વિષ્યતે તદા અસંસ્વેયા. મનુષ્યા ભવન્તિ, તથાદિ—
‘અસંસ્વેજ્જાહિં ઉસ્સપ્પિણિ ઓસપ્પિણીહિ કાલઓ’ કાલત—કાલાપેક્ષયા તાવદ્ અસંસ્વેયા
મિત્તસ્પિંણ્યવસપિંણીમિરસંસ્વેયા મનુષ્યા અપહ્રિયન્તે ‘સ્વેત્તઓ અંગુલપદમવગ્ગમૂલં તદ્ય-
વગ્ગમૂલપદ્મુપ્પણં’ ક્ષેત્રતઃ—ક્ષેત્રાપેક્ષયા અંગુરપ્રથમવર્ગમૂલ તૃતીયવર્ગમૂલપ્રત્યુત્પન્નમ્ ।

તૃતીયં ચતુર્થમૂલં તેન પ્રત્યુત્પન્નં—ગુણિતં વોધ્યમ્, તથા ચાસત્કલ્પિતસ્યાઙ્ગુલમાત્ર-
ક્ષેત્રપ્રદેશરાશેઃ પદ્ પચ્ચાશદધિકશતદ્વયપ્રમાણસ્ય યત્પ્રથમં વર્ગમૂલમસત્કલ્પિતં પોઢશાત્મકં
અપેક્ષા સે પ્રરૂપણ કરતે હૈ—ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા સે જિસમેં એક રૂપ સમ્મિલિત કિયા
હૈ, એસે મનુબ્યોં સે એક શ્રેણી કા પૂરી તરહ અપહરણ હોતા હૈ । હસ પ્રકાર
ઉત્કૃષ્ટ પદ મેં વિદ્યમાન મનુબ્યોં મેં અસત્કલ્પના કે અનુસાર ‘એક રૂપ મિલા
વેને પર સમ્પૂર્ણ એક શ્રેણી કા અપહરણ હોતા હૈ । ક્ષેત્ર ઓર કાલ સે હસ શ્રેણી
કે અપહાર કી માર્ગણા કહતે હૈ—જબ હસ શ્રેણી કે આકાશ ક્ષેત્રોં સે અપહાર
કી માર્ગણા કી જાતી હૈ, તબ મનુબ્ય અસંસ્વેયાત હોતે હૈ । વહ હસ પ્રકાર—
કાલ કી અપેક્ષા અસંસ્વેયાત ઉત્સર્પિણી એવં અવસર્પિણી કાલોં સે અસંસ્વેયાત
મનુબ્યોં કા અપહાર હોતા હૈ । ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા સે તીસરે વર્ગમૂલ સે ગુણિત
પ્રથમ વર્ગમૂલ સમજના વાહિપ્ । અસત્કલ્પના સે અંગુલ પ્રમિત ક્ષેત્ર કે પ્રદેશો
કી રાશિ દો સૌ છપ્પન (૨૫૬) કા પ્રથમ વર્ગમૂલ સોલહ હોતા હૈ, હસકા
તીસરે વર્ગમૂલ દો કે સાથ ગુણાકાર કરને પર ઘસીસ (૧૬૪ ૩૨) પ્રદેશો કી

અપહરણ થાય છે તેનુ જ હવે ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ પ્રરૂપણ કરે છે ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ
જેમા એક રૂપ સમિલિત કર્યું છે, એવા મનુબ્યોથી એક શ્રેણીનુ પુરી રીતે અપહરણ
થાય છે એ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ પદમાં વિદ્યમાન મનુબ્યોમા અસત્કલ્પનાના અનુસાર એક રૂપ
મેળવીને સંપૂર્ણ એક શ્રેણીનુ અપહરણ થાય છે. ક્ષેત્ર અને કાળથી એ શ્રેણીના અપ-
હારની માર્ગણા કહે છે—ત્યારે એ શ્રેણીના આકાશ ક્ષેત્રથી અપહારની માર્ગણા કરાય
છે, ત્યારે મનુબ્ય અસંસ્વેયાત હોય છે. તે આ પ્રકારે—કાળની અપેક્ષાએ અસંસ્વેયાત
ઉત્સર્પિણી તેમજ અવસર્પિણી કાળોથી અસંસ્વેયાત મનુબ્યોના અપહાર થાય છે ક્ષેત્રની
અપેક્ષાથી ત્રીજા વર્ગમૂળથી ગુણિત પ્રથમ વર્ગ મૂળ સમજવુ જોઈએ અસત્કલ્પનાથી
અંગુલ પ્રમિત ક્ષેત્રના પ્રદેશોની રાશિ બસે. છપ્પન (૨૫૬) નો પ્રથમ વર્ગ મૂળ સોળ
થાય છે, તેનું ત્રીજુ વર્ગમૂળ બેની સાથે ગુણાકાર કરવાથી બતીસ (૧૬×૨=૩૨) પ્રદેશોની

વર્તેતે તત્ તૃતીયેન વર્ગમૂલેન અસત્કલ્પિતેન દ્વિકરૂપેણ ગુણિતં સત્ યાવાન્ દ્વાત્રિશદાત્મકઃ પ્રદેશરાશિ સમ્પદ્યને તાવત્પ્રમાણૈઃ સ્ફળૈરપહ્નિયમાણા યાવત્ શ્રેણિઃ સમાપ્તિમેતિ તાવદ્ મનુષ્યા અપિ સમાપ્તિ પ્રાપ્નુવન્તિ, અથ કથમે-સ્યાઃ શ્રેણ્યા ઉપર્યુક્તપ્રમાણૈઃ સ્ફળૈ રપહ્નિયા-નાયાઃ અસંખ્યેયા ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિણ્યો લગન્તીતિ ચેદત્રોચ્યતે-ક્ષેત્રસ્યાતિ-સૂક્ષ્મતયા અસં-ખ્યેયાના મુત્સર્પિણ્યવસર્પિણીનામેક શ્રેણ્યપહારે પર્યવસાનસંમત્તાત્, તથા ચોક્તમ્-‘સુદુમો ય દોઢ કાઠો તત્તો સુદુમયરયં દ્વદ્ધ સ્વેતં’ અંગુલસેઢીમેત્તે ઉત્સર્પિણીઓ અસંસ્વેજ્ઞા’ ॥૧॥

इति, सूक्ष्मश्च भवति कालस्ततः सूक्ष्मतरं भवति क्षेत्रम् । अङ्गुलमात्राया श्रेणावुत्सर्पिण्यो ऽसंख्येयाः ॥१॥ इति, ‘तस्थ णं जे ते मूक्केलगा, ते जहा ओरालिया ओहिया मुक्केलगा’ तत्र खलु-तदुमयेषां बद्धमुक्तमनुष्याणां मध्ये यानि तावद् मुक्तानि मनुष्यौदारिकशरीराणि

સંખ્યા આતી છે । इतनी संख्या चाले खंडों से अपहरण की गई श्रेणी समाप्त होती है, यही मनुष्यों की संख्या भी समाप्त हो जाती है ।

પ્રશ્ન-एक श्रेणी उपर्युक्त प्रमाण वाले खंडों से अपहरण करने पर असंख्यात उत्सर्पिण्यां-अवसर्पिण्यां कैसे लग जाती है ?

उत्तर-क्षेत्र अत्यन्त सूक्ष्म होता है, अतएव असंख्यात उत्सर्पिण्यां अवसर्पिण्यां एक श्रेणी के अपहरण में समाप्त हो जाती हैं । कहा भी है-‘काल सूक्ष्म होता है, किन्तु क्षेत्र उससे भी सूक्ष्म होता है, क्योंकि कि अंगुल मात्र श्रेणी में असंख्यात उत्सर्पिण्यां समा जाती हैं, अर्थात् एक अंगुल प्रमाण क्षेत्र में जो प्रदेश राशि होती है, वह असंख्यात उत्सर्पिणियों के समर्थों से भी अधिक होती है ।

મનુષ્યો કે વદ્ધ ઔર મુક્ત ઔદારિક શરીરોં મેં સે જો મુક્ત ઔદારિક શરીર હેં, ઉઝકી વક્તવ્યતા સમુચ્ચય મુક્ત ઔદારિક શરીરોં કે સમાન

સખ્યા આવે છે એટલી સખ્યાવાળા ખડોથી અપહરણ કરાએલી શ્રેણિ સમાપ્ત થાય છે. અહીં મનુષ્યોની સખ્યા પણ સમાપ્ત થઈ જાય છે.

પ્રશ્ન-એક શ્રેણીના ઉપર્યુક્ત પ્રમાણવાળા ખડોથી અપહરણ કરવાથી અસખ્યાત ઉત્સર્પિણિયો અને અવસર્પિણિયો કેવી રીતે લાગે છે ?

ઉત્તર-ક્ષેત્ર ત્યન્ત સૂક્ષ્મ હોય છે, તેથી અસખ્યાત ઉત્સર્પિણિયો-અવસર્પિણિયો એક શ્રેણીના અપહરણમા સમાપ્ત થઈ જાય છે. હલુ પણ છે-‘કાળ સૂક્ષ્મ હોય છે, પરન્તુ ક્ષેત્ર તેનાથી પણ અધિક સૂક્ષ્મ હોય છે કેમકે અંગુલ માત્ર શ્રેણીમા અસખ્યાત ઉત્સર્પિણિયો સમાપ્ત જાય છે, અર્થાત્ એક અંગુલ પ્રમાણ ક્ષેત્રમા જે પ્રદેશ રાશિ હોય છે તે અસખ્યાત ઉત્સર્પિણીના સમયોથી પણ અધિક હોય છે.

મનુષ્યના વદ્ધ અને મુક્ત ઔદારિક શરીરોમાંથી જે મુક્ત ઔદારિક શરીર છે, તેમની વક્તવ્યતા સમુચ્ચય મુક્ત ઔદારિક શરીરોના સમાન સમજી લેવી જોઈએ.

भवन्ति तानि यथौदारिकाणि औषिकानि-सामान्यानि मुक्तानि शरीराणि समुच्चयप्रकरणे प्रतिपादनानि तथैव प्रतिपादनीयानि, गौतमः पृच्छति-‘वेउव्वियाणं भंते ! पुच्छा’ हे मदन्त ! वैक्रियाणां तावत् पृच्छा वर्तते । तथा च मनुष्याणां क्रियन्ति वैक्रियशरीराणि भवन्ति ? भगवान्-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘दुमिहा पणत्ता’ मनुष्याणां वैक्रियशरीराणि द्विविधानि प्रज्ञप्तानि, ‘तं जहा-वद्धेल्लगा य मुक्केल्लगा य’ तद्यथा-वद्धानि च मुक्तानि च ‘तत्थ णं जे ते वद्धेल्लगा ते णं लंघेज्जा’ तत्र खलु तदुभयेषां वद्धमुक्तवैक्रियशरीराणां मध्ये यानि तावद् वद्धानि वैक्रियसमुद्भूतशरीराणि भवन्ति तानि खलु संख्येयानि बोध्यानि, गर्भव्युत्क्रान्तिकानामेव कैवल्यमनुष्याणां वैक्रियलब्धिसद्भावात् ‘सणए सणए अवहीरमाणे अवहीरमाणे लंघेज्जेणं कालेणं अवहीरन्ति, णो चेव णं अवहीरिया सिया’ सजये समये-प्रति-प्रतिसमयय्, अपह्रियमाणोऽपह्रियमाणः-एकैकापहारे सति संख्येयेन कालेन सर्वे अपह्रियन्ते, नो चैव खलु तदनन्तरमपद्धताः स्युः संख्येयकालेनैव सर्वेषां संख्येयवैक्रियवद्धमनुष्यशरीराणामपहारात्, ‘तत्थ णं जे ते मुक्केल्लगा ते णं जहा ओरालिया ओहिया’ तत्र खलु तदु-समस्त लेनी चाहिए ।

गौतम-हे भगवन् ! वैक्रिय शरीरों की पृच्छा ? अर्थात् मनुष्यों के वैक्रिय-शरीर कितने होते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! मनुष्यों के वैक्रिय शरीर दो प्रकार के होते हैं, वे इस प्रकार हैं-वद्ध और मुक्त । इन दोनों में से मनुष्यों के वद्ध वैक्रिय शरीर संख्यात हैं, क्योंकि गर्भवज मनुष्यों के ही वैक्रिय लब्धि पाई जाती है और उनमें से भी किसी किसी के ही होती है, सब के नहीं । एक एक समय में अपहरण करने पर संख्यात काल में सबका अपहरण होता है, उसके अनन्तर नहीं, क्योंकि संख्यात काल में ही सभी मनुष्यों के संख्यात शरीरों का अपहरण हो जाता है ।

वद्ध और मुक्त मनुष्यों के वैक्रिय शरीरों में से जो मुक्त वैक्रिय शरीर हैं,

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वैक्रिय आदि शरीरોની પૃચ્છા ? અર્થાત્ મનુષ્યોના વૈક્રિય શરીર કેટલા હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! મનુષ્યોના વૈક્રિય શરીર બે પ્રકારના હોય છે-તેઓ આ પ્રકારે છે-બદ્ધ અને મુક્ત. એ બન્નેમાંથી મનુષ્યોના બદ્ધ વૈક્રિય શરીર સંખ્યાત છે કેમકે ગર્ભજ મનુષ્યોમાં એ વૈક્રિય લબ્ધિ મળી આવે છે, અને તેઓમાંથી પણ કેઈ કેઈની જ હોય છે બધાની નહીં એક એક સમયમાં અપહરણ કરવાથી સંખ્યાત કાળમાં બધાનું અપહરણ થાય છે, ત્યાર પછી નહીં કેમકે સંખ્યાત કાળમાં જ બધા મનુષ્યોના સંખ્યાત વૈક્રિય શરીરોનું અપહરણ થઈ જાય છે.

બદ્ધ અને મુક્ત મનુષ્યોના વૈક્રિય શરીરોમાંથી જે મુક્ત વૈક્રિય શરીરો છે, તેમનું

મયેષાં વદ્મુક્તવૈક્રિયમનુષ્યશરીરાણાં મધ્યે યાનિ તાવદ્ મુક્તાનિ વૈક્રિયશરીરાણિ ભવન્તિ તાનિ ચ્છલ્લ યથા ઔદારિકાણિ ઔધિકાનિ-સામાન્યાનિ મનુષ્યશરીરાણિ પ્રતિપાદિતાનિ તથૈવ પ્રતિપત્તવ્યાનિ, 'આહારગસરીરા જહા ઓહિયા' આહારકશરીરાણિ તાવદ્ મનુષ્યાણાં યથા ઔધિકાનિ-સમુચ્ચયમનુષ્યાહારકશરીરાણિ પ્રતિપાદિતાનિ તથા પ્રતિપાદનીયાનિ, 'તેયા કમ્મગા જહા ઇર્ણિ ચેવ ઓરાલિયા' તૈજસકાર્મણાનિ મનુષ્યાણાં શરીરાણિ યથા ઇતેષાઞ્ચૈવ-મનુષ્યાણામ્ ઔદારિકાણિ શરીરાણિ ઉક્તાનિ તથા વક્તવ્યાનિ, તથા ચ મનુષ્યાણાં તૈજસકાર્મણાનિ વદ્ધાનિ વદ્ધૌદારિકવત્, મુક્તાનિ ઔધિકમુક્તવદવસેયાનિ, 'વાળ-મંતરાણં જહા નેરહ્યાણં ઓરાલિયા' વાનવ્યન્તરાણામૌદારિકાણિ શરીરાણિ યથા નૈરયિકાણા મુક્તાનિ તથા વક્તવ્યાનિ, 'વેઉવ્વિયસરીરગા જહા નેરહ્યાણં' વૈક્રિયશરીરાણિ યથા નૈરયિકાણાં વદ્ધાનિ અસંખ્યેયાનિ ઉક્તાનિ તથા વક્તવ્યાનિ, તત્ર કાલાપેક્ષયા પ્રતિસમયમેકૈક-શરીરાપહારે અસંખ્યેયામિ રુત્સર્પિણ્યવસર્પિણીમિરસંખ્યેયાનિ વાનવ્યન્તરવૈક્રિયવદ્દશરીરાણિ અપહ્રિયન્તે, ક્ષેત્રાપેક્ષયાઽસંખ્યેયાઃ શ્રેણયઃ, અસંખ્યેયાસુ શ્રેણિષુ યાવન્ત આકાશપ્રદેશા ભવન્તિ તાવત્પ્રમાણાનિ બોધ્યાનિ, તાશ્ચ શ્રેણયઃ પ્રતરસ્યાસંખ્યેયો ભાગો બોધ્યઃ, પ્રતરસ્યા

उनका कथन समुच्चय औदारिक शरीरों के समान समझ लेना चाहिए । जैसे समुच्चय आहारक शरीर कहे हैं, उसी प्रकार मनुष्यों के आहारक शरीर कह लेने चाहिए । मनुष्यों के तैजस और कर्मण शरीर मनुष्यों के औदारिक शरीर के समान ही कहने चाहिए । इस प्रकार मनुष्यों के बद्ध तैजस और कर्मण शरीर बद्ध औदारिक शरीर के समान हैं और मुक्त समुच्चय मुक्त के समान ।

વાનવ્યન્તરોં કે ઔદારિક શરીર નારકોં કે મુક્ત ઔદારિક શરીરોં કે સમાન હેં । વૈક્રિય શરીર નારકોં કે જેસે અસંખ્યાત કહે હેં, જેસે હી કહને યાહિયે । કાલ કી અપેક્ષા એક એક સમય મેં એક એક શરીર કા અપહરણ કરને પર અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી એવં અસંખ્યાત અવસર્પિણી કાલો મેં વાનવ્યન્તરોં કે વદ્ધ વૈક્રિયશરીરોં કા અપહરણ હોતા હૈ । ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા અસંખ્યાત શ્રેણી પ્રમાણ હેં,

કથન સમુચ્ચય ઔદારિક શરીરના સમાન સમજ લેવું જોઈએ. જેવા સમુચ્ચય આહારક શરીર કહ્યા છે, એજ પ્રકારે મનુષ્યોના આહારક શરીર કહેવા જોઈએ. મનુષ્યોના તૈજસ અને કાર્મણ શરીર મનુષ્યોના ઔદારિક શરીરના સમાન જ કહેલા છે. એ પ્રકારે મનુષ્યોના બદ્ધ તૈજસ અને કાર્મણ શરીર બદ્ધ ઔદારિક શરીરના સમાન છે અને મુક્ત સમુચ્ચય મુક્તના સમાન છે

વાનવ્યન્તરોના ઔદારિક શરીર નારકોના મુક્ત ઔદારિક શરીરોના સમાન છે વૈક્રિય શરીર નારકોના જેવાં અસંખ્યાત સમયમા એક એક શરીરનું અપહરણ કરવાથી અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી કાળોમા વાનવ્યન્તરોના બદ્ધ વૈક્રિય શરીરોના અપહાર થાય છે. ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત શ્રેણિ પ્રમાણ છે, અર્થાત્ અસંખ્યાત શ્રેણિ

સંખ્યેયમાગ પરિચ્છિન્ના ભવન્તીત્યર્થઃ ક્વલં સૂચ્યાં વિશેષો ભવતીત્યાદ-‘ળવરં તાસિ ણં સેઢીણં વિવલ્લમ્મ સૂરૂં સંખેજ્જજોયણસયવગ્ગપત્તિઃપારો પયરરપ’ નવરમ્-પૂર્વોક્ત નૈર-યિકા પેક્ષયા વિશેષસ્તુ તાસાં સ્વલ્લ અસંખ્યેયાનાં શ્રેણીના વિષ્કમ્ભસૂચિઃ-વિષ્કમ્ભ-સ્ય-વિસ્તારસ્ય સૂચિઃ વક્તવ્યા, સા ચ સંખ્યેયયોજનશતવર્ગપ્રતિભાગઃ સ્વળ્લ પ્રતરસ્ય પૂરણેપહરણે ચાવસેયઃ, ‘મુહિલ્લયા જહા ઓરાલિયા’ મુક્તાનિ તાવદ્ વાનવ્યન્તરાણાં શરીરાણિ વૈક્રિયાણિ યથા ઔદારિકાણિ શરીરાણિ ઉક્તાનિ તથા વક્તવ્યાનિ ‘આહારગ સરીરા જહા અમુરકુમારાણં’ વાનવ્યન્તરાણામાહારકશરીરાણિ યથા અમુરકુમારાણામાહાર-કશરીરાણિ પ્રતિપાદિતાનિ તથૈવ પ્રતિપત્તવ્યાનિ ‘તેયા કમ્મગા જહા એસિણં ચેવ વેડ-વ્વિયા’ વાનવ્યન્તરાણાં તૈજસકાર્મણાનિ શરીરાણિ યથા એતેપાં સ્વલ્લ ચૈવ વાનવ્યન્તરાણાં વૈક્રિયાણિ શરીરાણિ ઉક્તાનિ તથૈવ વક્તવ્યાનિ, ‘જોહસિયાણં એવં ચેવ’ જ્યોતિષ્કાણામ્-એવશ્ચૈવ-વાનવ્યન્તરવદેવ ઔદારિકાદિશરીરાણિ વદ્ધાનિ મુક્તાનિ ચાવસેયાનિ, તથા ચ જ્યોતિ-ષ્કાણામૌદારિકાણિ વાનવ્યન્તરનૈરયિકવદેવ, વૈક્રિયાણિ વદ્ધાનિ અસંખ્યેયાનિ ભવન્તિ તત્ર કાલાપેક્ષયા માર્ગણાયાં પ્રતિસમયમેકૈકશરીરાપહારેડસંખ્યેયામિરુત્સર્પિણ્યવસર્પિણીમિઃ સર્વા-

અર્થાત્ અસંખ્યાત શ્રેણિયોં મેં જિતને આકાશ પ્રદેશ હોતે હૈં, ઉતને હી વે શરીર હૈં । વે શ્રેણિયાં પ્રતર કે અસંખ્યાતવે ભાગ હૈં । કેવલ ઉનકી સૂચી મેં વિશેષતા હોતી હૈ, યહ્ બતલાતે હૈં-ઉન અસંખ્યાત શ્રેણિયોં કી વિષ્કંભસૂચી અર્થાત્ વિસ્તાર સૂચી કહની યાહિયે । પ્રતર કે પૂરણ ઔર અપહરણ મેં વહ સૂચી સંખ્યાત યોજન શત વર્ગ પ્રતિભાગ અર્થાત્ સ્વળ્લ હૈ । વાનવ્યન્તરોં કે મુક્ત વૈક્રિય શરીર ઔદારિક શરીરોં કે સમાન કહને યાહિયે । આહારક શરીરોં કા કથન અમુરકુમારોં કે આહારક શરીરોં કે સમાન હૈ । તૈજસ ઔર કાર્મણ શરીર જૈસે ઇન્હી કે વૈક્રિય શરીર કહે હૈં, વૈસે હી કહ લેના યાહિયે ।

જ્યોતિષ્ક દેવોં કે વદ્ધ ઔર મુક્ત ઔદારિકશરીર વાનવ્યન્તરોં કે સમાન હોતે હૈં । વદ્ધ વૈક્રિય શરીર ઉનકે અસંખ્યાત હોતે હૈં । કાલ કી અપેક્ષા સે માર્ગણા

થોમા જેટલા આકાશ પ્રદેશ હોય છે, તેટલા જ તે શરીર છે. તે શ્રેણિયો પ્રતરને. અસંખ્યાતમા ભાગ છે. કેવળ તેમની સૂચીમા વિશેષતા હોય છે. તે બતાવે છે-તે અસંખ્યાત શ્રેણિયોની વિષ્કંભ સૂચી અર્થાત્ વિસ્તાર સૂચી કહેવી જોઈએ. પ્રતરકા પૂરણ તથા અપહરણમાં તે સૂચી સંખ્યાત યોજન શતવર્ગ પ્રતિભાગ અર્થાત્ સ્વળ્લ છે વાનવ્યન્તરોના મુક્ત વૈક્રિય શરીર ઔદારિક શરીરોના સમાન કહેવાં જોઈએ. આહારક શરીરોનું કથન અમુરકુમારોના સમાન છે તૈજસ અને કાર્મણ શરીર જેવા તેમના વૈક્રિય શરીર કહ્યા છે. તેવાજ કહી લેવાં જોઈએ.

જ્યોતિષ્ક દેવોના બદ્ધ અને મુક્ત ઔદારિક શરીર વ્યન્તરોના સમાન હોય છે. બદ્ધ અને વૈક્રિય શરીર તેમના અસંખ્યાત હોય છે. કાલની અપેક્ષાએ માર્ગણા કરવાથી

ત્મનાઽપહ્રિયન્તે, ક્ષેત્રાપેક્ષયા અસંખ્યેયાઃ શ્રેણયઃ, તાશ્ચ શ્રેણયઃ પ્રતરસ્યાસંખ્યેયમાગપચ્છિન્ના મવન્તિ, તથા ચ જ્યોતિષ્કાણાં વાનવ્યન્તરેભ્યઃ સંખ્યેયગુણહીનઃ પ્રતિભાગો મવતિ, સંખ્યેયગુણાભ્યધિકા સૂચિરિતિ, 'ળવરં તાસિણં સેઢીણં વિક્ષ્વંમસૂર્ઈ વિહ્વપ્પન્નં'ગુલસયવગ્ગપલિ-ભાગો પયરસ્સ' નવરમ્-વિશેષઃ તાસાં શ્રેણીનાં વિષ્કમ્મસૂચિઃ-વિસ્તારસૂચિઃ-વિસ્તારસૂચિ-સ્તુ પટ્પશ્ચાશ્વદધિકાઙ્ગુલશતદ્વયવર્ગપ્રમાણઃ પ્રતિભાગઃ ટ્વણ્ડમ્ પ્રતરસ્ય પૂરણેઽપહરણે ચાવ-સેયઃ, મુક્તાનિ તાવદ્ જ્યોતિષ્કવૈક્રિયશરીરાણિ ઔધિકમુક્તવદેવાવસેયાનિ, આહારકાણિ નૈરયિકવત્ તૈજસકાર્મણાનિ જ્યોતિષ્કાણાં વદ્ધશરીરાણિ વૈક્રિયવત્, મુક્તાનિ તાવદોધિક-વદેવાવસેયાનિ, 'વૈમાણિયાણં ઇવં ચેવ' વૈમાનિકાનાં તાવદ્ ઔદારિકાદિશરીરાણિ ઇવઞ્ચૈવ-જ્યોતિષ્કવદેવ બોધ્યાનિ, તથા ચ વૈમાનિકાનામૌદારિકાણિ નૈરયિકવત્ વૈક્રિયાણિ વદ્ધાનિ

કરને પર એક એક સમય મેં એક એક શરીર કા અપહરણ કરને પર અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી ઔર અસંખ્યાત અવસર્પિણી કાલોં મેં ડનકા અપહરણ હોતા હૈ । ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા અસંખ્યાત શ્રેણિ પ્રમાણ હૈં । વે શ્રેણિયાં પ્રતર કા અસંખ્યાતવાં ભાગ જાનની ચાહિૈ । હસ કારણ જ્યોતિષ્ક દેવોં કા પ્રતિભાગ વાનવ્યન્તરોં સે સંખ્યાત ગુણહીન હોતા હૈ । સંખ્યાત ગુણા અધિક સૂચી હોતી હૈં । વિશેષ યહ હૈ કિ ડન શ્રેણિયોં કી વિષ્કંમસૂચી દો સૌ હ્વપ્પન વર્ગ પ્રમાણ ટ્વંડ રૂપ પ્રતર કે પૂરણ ઔર અપહરણ મેં જાનના । જ્યોતિષ્કોં કે મુક્ત વૈક્રિય શરીર સમુચ્ચય મુક્ત કે સમાન હૈં । આહારક શરીર નારકોં કે સમાન । વદ્ધ તૈજસ ઔર કાર્મણ શરીર વૈક્રિય કે સમાન હોતે હૈં ઔર મુક્ત સમુચ્ચય કે સમાન સમજ્ઞને ચાહિૈ । આહારક શરીર નારકોં કે સમાન । વદ્ધ તૈજસ ઔર કાર્મણ શરીર વૈક્રિય કે શરીર કે સમાન હૈં ઔર મુક્ત સમુચ્ચય કી ભાતિ સગજ્ઞના ચાહિૈ ।

વૈમાનિકોં કે શરીરોં કી વક્તવ્યતા હસી પ્રકાર કી હૈ । અર્થાત્ વૈમાનિકોં કે ઔદારિક શરીર નારકોં કે સમાન સમજ્ઞને ચાહિૈ । વદ્ધ વૈક્રિય શરીર

એક એક સમયમા એક એક શરીરનુ અપહરણ કરવાથી અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી-અવ-સર્પિણી કાળમા તેમના અપહરણ થાય છે. ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત શ્રેણિ પ્રમાણ છે. તે શ્રેણિયો પ્રતરનો અસંખ્યાતમા ભાગ જાણવી નેઈએ. એ કારણે જ્યોતિષ્ક દેવાના પ્રતિ-ભાગ વાનવ્યન્તરોથી સંખ્યાત ગુણહીન છે. સંખ્યાત ગુણો અધિક સૂચી હોય છે વિશેષ એ છે કે એ શ્રેણિયાની વિષ્કમ્મસૂચી બસો હ્વપ્પન વર્ગ પ્રમાણ ખંડ રૂપ પ્રતરના પૂરણ અને અપહરણમા જાણવા, જ્યોતિષ્કાના મુક્ત વૈક્રિય શરીર સમુચ્ચય મુક્તના સમાન છે. આહારક શરીર નારકોની સમાન. બદ્ધ તૈજસ અને કાર્મણ શરીર વૈક્રિયના સમાન હોય છે અને મુક્ત સમુચ્ચયના સમાન સમજવા નેઈએ આહારક શરીર નારકોના સમાન. બદ્ધ તૈજસ અને કાર્મણ શરીર વૈક્રિય શરીરના સમાન છે અને મુક્ત સમુચ્ચ-યની જેમ સમજવા નેઈએ. વૈમાનિકોના શરીરોની વક્તવ્યતા પણ એજ પ્રકારની છે.

અસંખ્યેયાનિ ભવન્તિ, તત્ર કાલાપેક્ષયા જ્યોતિષ્કવદેવ પ્રરૂપણીગાનિ, ક્ષેત્રાપેક્ષયા અસં-
ખ્યેયાઃ શ્રેણયઃ, અસંખ્યેયાસુ શ્રેણિષુ યાવન્તઃ આકાશપ્રદેશા ભવન્તિ તાવત્પ્રમાણાનિ,
તાસાંચ શ્રેણીનાં પરિમાણં પ્રતરસ્યાસંખ્યેયો ભાગઃ, પ્રતરાસંખ્યેયભાગપરિચ્છિન્ના વોધ્યાઃ,
કિન્તુ નૈરયિકાદ્યપેક્ષયા પ્રતરાસંખ્યેયભાગસ્ય પરિમાણવિશેષં ત્રિપાદયિતુનાહ—‘ળવરં તાસિ
ળં સેઢીળં વિક્ષંમસૂઈ અંગુલવિતીયવર્ગમૂલ તદ્યવગમૂલપટુપ્પન્નં’ નવરમ્—નૈરયિકાદ્યપેક્ષયા
વિશેષસ્તુ તાસાં શ્રેણીનાં વિષ્કમ્મસૂચિઃ—વિસ્તારસૂચિઃ અઢ્ઢગુલદ્વિતીયવર્ગમૂલં તૃતીયવર્ગમૂલ
પ્રત્યુત્પન્નમ્—પૂર્વોક્ત તૃતીયં યદ્ વર્ગમૂલમ્ તેન પ્રત્યુત્પન્નમ્—ગુણિતં વોધ્યમ્ । ‘અઢ્ઢવળ્ણં અંગુ-
લતદ્યવગમૂલઘણપ્પમાણમેત્તાઓ સેઢોઓ, સેસં તંચેવ’ અથવા સ્વલ્લ અઢ્ઢગુલતૃતીયવર્ગમૂલ
ઘનપ્રમાણમાત્રાઃ શ્રેણયો વોધ્યાઃ, શેષં તચ્ચૈવ—પૂર્વોક્તવદેવ વોધ્યમ્, તથા ચાઢ્ઢગુલમાત્રક્ષેત્ર-
પ્રદેશરાશેરસત્કલ્પનાકલિતસ્ય પટ્પજ્ઞાશ્વદધિકશ્વતદ્વયપ્રમાણસ્ય ચદ્ દ્વિતીય વર્ગમૂલં ચતુષ્ક
રૂપમસત્કલ્પિતં તત્તૃતીયેન વર્ગમૂલેન અસત્કલ્પિતેન દ્વિકરૂપેણ ગુણિતં સત્ યાવાન્ પ્રદેશ

અસંખ્યાત હિં । વૈમાનિક દેવોં કી જ્યોતિષ્ક દેવોં કે સમાન પ્રરૂપણા કરના
ચાહિયે । ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા સે અસંખ્યાત શ્રેણિ પ્રમાણ હિં, અર્થાત્ અસંખ્યાત
શ્રેણિયોં મેં જિતને આકાશ પ્રદેશ હોતે હિં, ઉતને હી શરીર હિં । ઉન શ્રેણિયોં
કા પરિમાણ પ્રતર કા અસંખ્યાત ઘાં ભાગ હૈ । કિન્તુ નારક આદિ કી અપેક્ષા
પ્રતર કે અસંખ્યાતવે ભાગ કે પરિમાણ મેં કુઝ ભિન્નતા હૈ, જિસે કહતે હિં—
ઉન શ્રેણિયોં કી વિષ્કંમસૂચી તૃતીય વર્ગમૂલ સે ગુણિત દ્વિતીય વર્ગમૂલ
પ્રમાણ હૈ, જૈસે પ્રથમ વર્ગમૂલ $૨ \times ૨ = ૪$ હૈ, તૈસરા વર્ગમૂલ $૧૬ \times ૧૬ = ૨૫૬$ હૈ ।
इनका गुणाकार करने पर $४ \times २५६ = १०२४$ की संख्या आती है । अथवा अंगुल
के तृतीय वर्गमूल के घन के दरावर श्रेणियां हैं । शेष सब पूर्वोक्त के समान
ही समझना चाहिए । अंगुल मात्र क्षेत्र के प्रदेशों की राशि असत्कल्पना
से दोसौ छप्पन (२५६) मान लें तो उसके द्वितीय वर्गमूल को अर्थात् चार

અર્થાત્ વૈમાનિકોના ઔદારિક શરીર નારકોના સમાન સમજવા ભેઢ્યો. બઢ્ઢ વૈક્રિય
શરીર અસંખ્યાત છે વૈમાનિક દેવોની જ્યોતિષ્ક દેવોના સમાન પ્રરૂપણા કરવી ભેઢ્યો.
ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત શ્રેણિ પ્રમાણ છે, અર્થાત્ અસંખ્યાત શ્રેણિયોમાં જેટલા
આકાશ પ્રદેશ હોય છે, તેટલા જ શરીર છે. તે શ્રેણિયોનું પરિમાણ પ્રતરના અસંખ્યા-
તમા ભાગ જેટલું છે. પરન્તુ નારક આદિની અપેક્ષાએ પ્રતરના અસંખ્યાતમા ભાગના
પરિમાણમા કાંઈક ભિન્નતા છે જેને કહે છે—તે શ્રેણિયોની વિષ્કલ સચી તૃતીય વર્ગ મૂળથી
શુદ્ધિત દ્વિતીય વર્ગ મૂળ પ્રમાણ છે, જેમ પ્રથમ વર્ગમૂળ પ્રમાણ $૨ \times ૨ = ૪$ ત્રીજું વર્ગ
મૂળ $૧૬ \times ૧૬ = ૨૫૬$ છે તેના શુણ્ણાકાર કરવાથી $૪ \times ૨૫૬ = ૧૦૨૪$ ની સંખ્યા આવે છે.
અથવા અંગુલના તૃતીય વર્ગ મૂળના ઘનના ઘરાબર શ્રેણિયો છે શેષ પૂર્વોક્તાની સમા-
નજ સમજવું ભેઢ્યો. એ પ્રકારે અંગુલ માત્ર ક્ષેત્રના પ્રદેશોની રાશિ અસત્ કલ્પનાથી

રાશિરસત્કલ્પિતાષ્ટગ્વ્યો ભવતિ તાવત્પ્રદેશાત્મિકયા વિષ્કંભસૂચ્યા પરિચ્છિન્નાઃ શ્રેણયઃ પરિ-
ગ્રહીતવ્યાઃ, તત્રાપિ અષ્ટાવેવ તાઃ શ્રેણયો ભવન્તિ, આહારકાણિ નૈરયિકવત્ તૈજસકાર્મણાનિ
વદ્ધાનિ વદ્ધવૈક્રિયવત્, મુક્તાનિ ઔધિકમુક્તવત્ इति, 'સરીરપયં સમત્તં' ॥૬૦ ॥

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्बल्लभ-प्रसिद्धवाचस्पत्यश्चदशभाषाकलित-ललितकलापालापक-
प्रविशुद्धगद्यपद्यानैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्री-शाहू छत्रपतिकोल्हापुर-
राजप्रदत्त-'जैनशास्त्राचार्य'-पदविभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि
जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलाल-व्रतिविरचितायां
श्री प्रज्ञापनासूत्रस्य प्रमेयबोधिण्याख्यायां व्याख्यायां
द्वादशं शरीरपदं समाप्तम् ॥ १२ ॥

કો, ત્રીસરે વર્ગમૂલ દો કે સાથ ગુણિત કરને પર જિનની પ્રદેશ રાશિ (અર્થાત્ આઠ) આતી હૈ, ઉતને પ્રદેશો કી વિષ્કંભસૂચી સે પ્રમિત શ્રેણિયાં યહાં ગ્રહણ કરની चाहिए । એસા કરને પર મી આઠ કી હી સંખ્યા આતી હૈ ।

વૈમાનિકોં કે આહારક શરીર નારકોં કે સમાન હૈ । વદ્ધ તૈજસ ઔર કાર્મણ શરીર વદ્ધ વૈક્રિય શરીર કે સમાન હૈ । મુક્ત તૈજસ ઔર કાર્મણ શરીર સમુચ્ચય મુક્ત કે સમાન હોતે હૈ ॥

श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलाल व्रतिविरचित
प्रज्ञापना सूत्र की प्रमेयबोधिनि व्याख्या में
द्वादशं शरीरपदं समाप्त ॥१२॥

ખસો છપ્પન (૨૫૬) માની લે તો તેના બીજા વર્ગ મૂળને અર્થાત્ ચારને ત્રીજા વર્ગ મૂળ બેની સાથે ગુણનાથી બેટલી પ્રદેશ રાશિ (અર્થાત્ આઠ) આવે છે, એટલા પ્રદેશોની વિષ્કંભ સૂચીથી પ્રમિત શ્રેણિયો આઠીં ગ્રહણ કરવી જોઈએ. એ પ્રકારથી પણ આઠની સંખ્યા આવે છે.

વૈમાનિકોના આહારક શરીર નારકોના સમાન છે. વદ્ધ તૈજસ અને કાર્મણ શરીર વદ્ધ વૈક્રિય શરીરના સમાન છે. મુક્ત તૈજસ અને કાર્મણ શરીર સમુચ્ચય મુક્તના સમાન હોય છે.

श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्य श्री घासीलाल व्रति विरचित
प्रज्ञापना सूत्रनी प्रमेयबोधिनी व्याख्यातुं
द्वादशं शरीर पदं समाप्त ॥ १२ ॥

त्रयोदशं परिणामपदम्

मूलम्—कहिविहेणं भंते ! परिणामे पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे परिणामे पण्णत्ते, तं जहा—जीवपरिणामे य अजीवपरिणामे य, जीवपरिणामे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! दसविहे पण्णत्ते' तं जहा—गतिपरिणामे१, इन्द्रियपरिणामे२, कसायपरिणामे३, लेसापरिणामे४, जोगपरिणामे५, उवओगपरिणामे६, णाणपरिणामे७, दंसणपरिणामे८, चरित्तपरिणामे९, वेदपरिणामे१० ॥सू० १॥

छाया—कतिविधः खलु भदन्त ! परिणामः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! द्विविधः परिणामः प्रज्ञप्तः, तद्यथा जीवपरिणामश्च, अजीवपरिणामश्च, जीवपरिणामः खलु भदन्त ! कतिविधः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! दशविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—गतिपरिणामः १, इन्द्रियपरिणामः २, कषायपरिणामः

तेरहवां परिणाम पद

शब्दार्थ—(कइविहे णं भंते ! परिणामे पण्णत्ते) हे भगवन् ! परिणाम कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! दुविहे परिणामे पण्णत्ते) हे गौतम दो प्रकार का परिणाम कहा है (तं जहा) वह इस प्रकार है (जीव परिणामे य अजीव परिणामे य) जीव का परिणाम और अजीव का परिणाम

(जीव परिणामे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! जीव का परिणाम कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! दसविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! दश प्रकार का कहा है (तं जहा) वह इस प्रकार (गइपरिणामे) गतिपरिणाम (इन्द्रियपरिणामे) इन्द्रियपरिणाम (कसायपरिणामे) कषाय परिणाम (लेस्सापरिणामे) लेइया परिणाम (जोगपरिणामे) योगपरिणाम (उवओगपरिणामे) उपयोग परिणाम

तेरमु परिष्णाम पद

शब्दार्थ—(कइविहे णं भंते ! परिणामे पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! परिष्णाम केटवा प्रकारना कइया छे ? (गोयमा ! दुविहे परिणामे पण्णत्ते) हे गौतम ! दो प्रकारना परिष्णाम कइया छे (तं जहा) ते आ प्रकारे छे (जीवपरिणामे य अजीवपरिणामे य) एवन्तुं परिष्णाम अने अएवन्तु परिष्णाम.

(जीवपरिणामे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) हे भगवान् ! एवना परिष्णाम केटवा प्रकारना कइया छे ? (गोयमा ! दसविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! दश प्रकारना कइया छे (तं जहा) ते आ प्रकारे (गइपरिणामे) गति परिष्णाम (इन्द्रियपरिणामे) इन्द्रिय परिष्णाम (कसाय परिणामे) कषाय परिष्णाम (लेस्मापरिणामे) लेइया परिष्णाम (जोगपरिणामे) योग परिष्णाम

રાશિરસત્કલ્પિતાષ્ટરૂપો ભવતિ તાવત્પ્રદેશાત્મિકયા વિષ્કમ્ભસૂચ્યા પરિચ્છિન્નાઃ શ્રેણયઃ પરિ-
ગ્રહીતવ્યાઃ, તત્રાપિ અઘ્રાવેવ તાઃ શ્રેણયો ભવન્તિ, આદારકાણિ નૈરયિકવત્ તૈજસકાર્મણાનિ
વદ્ધાનિ વદ્ધવૈક્રિયવત્, યુક્તાનિ ઔધિકમુક્તવત્ इति, 'સરીરવયં સમત્તં' ॥૬૦ ॥૬॥

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्बल्लभ-प्रसिद्धवाचकपञ्चदशभाषाकलित-ललितकलापालापर-
प्रविशुद्धगद्यपद्यानैकग्रन्थनिर्मापक-वादिनानमर्दक-श्री-शाहू छत्रपतिकोल्हापुर-
राजप्रदत्त-'जैनशास्त्राचार्य'-पदविभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि
जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलाल-व्रतिविरचितायां
श्री प्रज्ञापनासूत्रस्य प्रमेयबोधिण्याख्यायां व्याख्यायां
द्वादशं शरीरपदं समाप्तम् ॥ १२ ॥

કો, ત્રીસરે વર્ગમૂલ દો કે સાથ ગુણિત કરને પર જિનની પ્રદેશ રાશિ (અર્થાત્ આઠ) આતી હૈ, ઉતને પ્રદેશો કી વિષ્કંભસૂચી સે પ્રમિત શ્રેણિયાં યહાં ગ્રહણ કરની ચાહિયે । એસા કરને પર ભી આઠ કી હી સંખ્યા આતી હૈ ।

વૈમાનિકોં કે આહારક શરીર નારકોં કે સમાન હૈ । વદ્ધ તૈજસ ઓર કાર્મણ શરીર વદ્ધ વૈક્રિય શરીર કે સમાન હૈ । મુક્ત તૈજસ ઓર કાર્મણ શરીર સમુચ્ચય મુક્ત કે સમાન હોતે હૈ ॥

श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलाल व्रतिविरचित
प्रज्ञापना सूत्र की प्रमेयबोधिनि व्याख्या में
बारहवां शरीरपद समाप्त ॥१२॥

ખસો છપ્પન (૨૫૬) માની હો તો તેના બીજા વર્ગ મૂળને અર્થાત્ ચારને ત્રીજા વર્ગ મૂળ બેની સાથે ગુણવાથી એટલી પ્રદેશ રાશિ (અર્થાત્ આઠ) આવે છે, એટલા પ્રદેશોની વિષ્કમ્ભ સૂચીથી પ્રમિત શ્રેણિયો આઠી' શ્રદ્ધણ કરવી જોઈએ. એ પ્રકારથી પણ આઠની સંખ્યા આવે છે.

વૈમાનિકોના આહારક શરીર નારકોના સમાન છે. વદ્ધ તૈજસ અને કાર્મણ શરીર વદ્ધ વૈક્રિય શરીરના સમાન છે. મુક્ત તૈજસ અને કાર્મણ શરીર સમુચ્ચય મુક્તના સમાન હોય છે.

श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्य श्री घासीलाल व्रति विरचित
प्रज्ञापना सूत्राणि प्रमेयबोधिनी व्याख्यातुं
बारहूं शरीर पद समाप्त ॥ १२ ॥

ત્રયોદશં પરિણામપદમ્

મૂલમ્—કહિવિહેળં મંતે ! પરિણામે પળ્ળત્તે ? ગોયમા ! દુવિહે પરિણામે પળ્ળત્તે, તં જહા—જીવપરિણામે ય અજીવપરિણામે ય, જીવપરિણામે ણં મંતે ! કહિવિહે પળ્ળત્તે ? ગોયમા ! દસવિહે પળ્ળત્તે' તં જહા—ગતિપરિણામે૧, ઇંદિયપરિણામે૨, કસાયપરિણામે૩, લેસાપરિણામે૪, જોગપરિણામે૫, ઉવઓગપરિણામે૬, ણાણપરિણામે૭, દંસણપરિણામે૮, ચરિત્તપરિણામે૯, વેદપરિણામે૧૦ ॥સુ૦ ૧॥

છાયા—કૃતિવિધઃ સ્થુલ મદન્ત ! પરિણામઃ પ્રજ્ઞસઃ ? ગૌતમ ! દ્વિવિધઃ પરિણામઃ પ્રજ્ઞસઃ, તદ્વયા જીવપરિણામશ્ચ, અજીવપરિણામશ્ચ, જીવપરિણામઃ સ્થુલ મદન્ત ! કૃતિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ ? ગૌતમ ! દશવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, તથયા—ગતિપરિણામઃ ૧, ઇન્દ્રિયપરિણામઃ ૨, કષાયપરિણામઃ

તેરહવાં પરિણામ પદ

શબ્દાર્થ—(કહિવિહે ણં મંતે ! પરિણામે પળ્ળત્તે) હે ભગવન્ ! પરિણામ કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ? (ગોયમા ! દુવિહે પરિણામે પળ્ળત્તે) હે ગૌતમ દો પ્રકાર કા પરિણામ કહા હૈ (તં જહા) સહ્ ઇસ પ્રકાર હૈ (જીવ પરિણામે ય અજીવ પરિણામે ય) જીવ કા પરિણામ ઓર અજીવ કા પરિણામ

(જીવ પરિણામે ણં મંતે ! કહિવિહે પળ્ળત્તે ?) હે ભગવન્ ! જીવ કા પરિણામ કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ? (ગોયમા ! દસવિહે પળ્ળત્તે) હે ગૌતમ ! દશ પ્રકાર કા કહા હૈ (તં જહા) સહ્ ઇસ પ્રકાર (ગહ્પરિણામે) ગતિપરિણામ (ઇંદિયપરિણામે) ઇંદ્રિયપરિણામ (કસાયપરિણામે) કષાય પરિણામ (લેસાપરિણામે) લેશ્યા પરિણામ (જોગપરિણામે) યોગપરિણામ (ઉવઓગપરિણામે) ઉપયોગ પરિણામ

તેરથુ પરિણામ પદ

શબ્દાર્થ—(કહિવિહે ણં મંતે ! પરિણામે પળ્ળત્તે ?) હે ભગવન્ ! પરિણામ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? (ગોયમા ! દુવિહે પરિણામે પળ્ળત્તે) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના પરિણામ કહ્યાં છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે છે (જીવપરિણામે ય અજીવપરિણામે ય) છવનુ' પરિણામ અને અછવનુ પરિણામ.

(જીવપરિણામે ણં મંતે ! કહિવિહે પળ્ળત્તે ?) હે ભગવાન ! છવના પરિણામ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? (ગોયમા ! દસવિહે પળ્ળત્તે) હે ગૌતમ ! દશ પ્રકારના કહ્યાં છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (ગહ્પરિણામે) ગતિ પરિણામ (ઇંદિયપરિણામે) ઇન્દ્રિય પરિણામ (કસાય પરિણામે) કષાય પરિણામ (લેસાપરિણામે) લેશ્યા પરિણામ (જોગપરિણામે) યોગ પરિણામ

૩, લેશ્યાપરિણામઃ ૪, યોગપરિણામઃ ૫, ઉપયોગપરિણામઃ ૬, જ્ઞાનપરિણામઃ ૭, દર્શન-
પરિણામઃ ૮, ચરિત્રપરિણામઃ ૯, વેદપરિણામઃ ૧૦ ॥સૂ. ૧॥

ટીકા-દ્વાદશપદે ઔદારિકાદિ શરીરવિભાગઃ પ્રરૂપિતઃ, તેપાં પુનઃ શરીરાણાં તથા
પરિણામમન્તરા ન સંમવોઽસ્તિ, અતઃ પરિણામસ્વરૂપપ્રરૂપણાર્થઘાહ-‘ઘડ્ઢિદે નં મંતે !
પરિણામે વળ્લત્તે ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મદન્ત ! કૃતિવિધઃ ક્વલ્લ પરિણામ-પરિણતિઃ-
અવસ્થાન્તરપ્રાપ્તિરિત્યર્થઃ, રૂપાન્તરાપત્તિરિતિ યાવત્, પ્રજ્ઞપ્તઃ ? પ્રરૂપિતઃ ? અન્નંદં વોધ્યમ્,
યદ્યપિ પરિણમનં પરિણામસ્તાવદ્ નૈગમાદિત્રયમેદેન વિવિધો વિચિત્રશ્ચ મવતિ તથાપિ
પ્રધાનતયા દ્રવ્યાસ્તિકનયેન પરિણામસ્તાવદ્ યથાકૃતશ્ચિત્ સદેવોત્તરપર્યાયરૂપં ધર્માન્તરમા-
પ્નોનિ નૈવ ક્વલ્લ દ્રવ્યસ્ય સર્વથા અવસ્થાનં નાપિ એકાન્તતો વિનાશો મવતિ, તથા ચોક્તમ્-

(જાણપરિણામે) જ્ઞાન પરિણામ (દંક્ષણ પરિણામે) દર્શન પરિણામ (ચરિત્ત પરિ-
ણામે) ચારિત્ર પરિણામ (વેદ પરિણામે) વેદ પરિણામ

ટીકાર્થ-બારહવે પદ મેં ઔદારિક આદિ શરીરો કે વિભાગ કી પ્રરૂપણા કી
ગઈ, પરન્તુ શરીરોં કી ઉત્પત્તિ વિશિષ્ટ પરિણામ કે વિના સંભવ નહીં હૈ,
અતઃપ્રવ પ્રકૃત પદ મેં પરિણામ કે સ્વરૂપ કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-

ગૌતમ પ્રશ્ન કરતે હૈ-હે મગવન્ ! પરિણામ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ?
પરિણામ અર્થાત્ પરિણમન યા કિસી દ્રવ્ય કો એક અવસ્થા વદલ કર દૂસરી
અવસ્થા હો જાના । યહાં હતના સમજ લેના ણાહિયે કિ પરિણામ વિવિધ ઓર
વિચિત્ર વિચિત્ર પ્રકાર કા હોતા હૈ, વડો કિ પ્રત્યેક દ્રવ્ય ઓર પ્રતિસમય
અપની પૂર્વ અવસ્થા કા પરિત્યાગ કરકે ઉત્તર અવસ્થા કો ધારણ કરના હી
રહતા હૈ । વસ્તુતઃ ત્રિકાલસ્થાયી દ્રવ્ય અપને સત્સ્વરૂપ મેં અવસ્થિત રહતા હુઆ
ભી ધર્માન્તર અર્થાત્ પર્યાયાન્તર કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ । દ્રવ્ય કા ન તો કમી

(અવયોગપરિણામે) ઉપયોગ પરિણામ જાણપરિણામે જ્ઞાનપરિણામ (દંક્ષણપરિણામે) દર્શન
પરિણામ (ચરિત્તપરિણામે) ચારિત્રપરિણામ (વેદપરિણામે) વેદ પરિણામ

ટીકાર્થ-બારમાં પદમાં ઔદારિક આદિ શરીરોના વિભાગની પ્રરૂપણા કરાઈ પરન્તુ
શરીરોની ઉત્પત્તિ વિશિષ્ટ પરિણામના વિના સંભવતી નથી તેથી પ્રકૃત પદમાં પરિણા-
મના સ્વરૂપની પ્રરૂપણા કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે મગવન્ ! પરિણામ કેટલા પ્રકારનું કહેવાયેલું
છે ? પરિણામ અર્થાત્ પરિણમન અગર કોઈ દ્રવ્યની એક અવસ્થા બદલીને બીજી અવસ્થા
થઈ જવી અહીં એટલું સમજ લેવું જોઈએ પરિણામ વિવિધ અને વિચિત્ર વિચિત્ર
પ્રકારના હોય છે, કેમકે પ્રત્યેક દ્રવ્ય પોતાના સમયાનુસાર પૂર્વ અવસ્થાનો પરિત્યાગ
કરીને ઉત્તર અવસ્થાને ધારણ કરતા રહે છે. વસ્તુતઃ ત્રિકાલ સ્થાયી દ્રવ્ય પોતાના સત
સ્વરૂપમાં અવસ્થિત રહીને પણ ધર્માન્તર અર્થાત્ પર્યાયાન્તરને પ્રાપ્ત થાય છે. દ્રવ્યનો

‘પરિણામો હ્યર્થાન્તરગમનં, ન ચ સર્વથા વ્યવસ્થાનમ્ ।

ન ચ સર્વથા વિનાશઃ પરિણામસ્તદ્ વિદામિષ્ટઃ ॥૧॥

પર્યાય સ્થિતિભવેન પરિણામસ્ય પૂર્વસ્તત્ત્વર્થાગાપેક્ષયા વિનાશઃ, ઉત્તરેણ ચાસતા પર્યાયેણ પ્રાદુર્ભાવો શરૂતિ, તથા ચોક્ત્ય-
 ‘સ્તત્પર્યાયેણ વિનાશ પ્રાદુર્ભાવોઽસત્પ્રભાવપર્યાયત ।

દ્રવ્યાણાં પરિણામઃ પ્રોક્તઃ સત્ત્વ પર્યાયનયસ્ય ॥૧॥

ભગવાન્-‘શોદયશ્ચ !’ હે ગૌતમ ! ‘દુર્વિદે પરિણામે પ્ણત્તે?’ દ્વિવિધ પરિણામઃ પ્રજ્ઞસ ‘તં જદા-જીવપરિણામે ન, અજીવપરિણામે ચ’ તદ્વધા-જીવપરિણામશ્ચ, અજીવપરિણામશ્ચ, તન્ન જીવસ્ય પરિણામઃ પ્રાદોષિત્કરૂપઃ, અજીવસ્ય પરિણામસ્તુ વૈશ્રમિત્કરૂપોઽવસેય,

સર્વથા વિનાશ હો દોતા હે ઓર ન સદા એક હી રૂપ રહતા હૈ । કહા ‘મી હૈ-જો પરિણામ કે વાસ્તવિક સ્વરૂપ કો જાનતે હૈ, વે દ્રવ્ય કા એક પર્યાય સે દૂસરે પર્યાય મેં જાના હી પરિણામ માનતે હૈ, કયો કિ દ્રવ્ય કા ન સર્વથા અવસ્થાન હોતા હૈ ઓર ન સર્વથા વિનાશ હી હોતા હૈ ॥૧॥

હસ પ્રકાર દ્રવ્યાર્થિક નય કી અપેક્ષા સત્ પદાર્થ હી વિવિધ અવસ્થાઓ કો ધારણ કરતા રહતા હૈ, યહી પરિણામ હૈ । પર્યાયાર્થિક નય કી દૃષ્ટિ સે પૂર્વવર્તી સત્પર્યાય કી અપેક્ષા વિનાશ હોના ઓર ઉત્તર કાલીન અસત્ પર્યાય કી અપેક્ષા પ્રાદુર્ભાવ હોના પરિણામ કહલાતા હૈ । કહા ‘મી હૈ-સત્ પર્યાય કી અપેક્ષા સે વિનાશ હોના ઓર અસત્ પર્યાય કી અપેક્ષા સે પ્રાદુર્ભાવ હોના પર્યાયાર્થિક નય કી અપેક્ષા સે દ્રવ્યોં કા પરિણામ માના ગયા હૈ ॥૧॥

ભગવાન્ ગૌતમ કે પ્રશ્ન કા ઉત્તર દેતે છુપ કહતે હૈ-હે ગૌતમ ! પરિણામ દો પ્રકાર કા કહા હૈ-જીવ પરિણામ ઓર અજીવ પરિણામ । इनमें से जीव का

કોઈ પણ સમયે સર્વથા વિનાશ નથી જ થતો, અને સદા એક જ રૂપે રહે છે. કહ્યું પણ છે-જે પરિણામના વાસ્તવિક સ્વરૂપને જાણે છે. તે દ્રવ્યના એક પર્યાયથી બીજા પર્યાયમાં જવું તે જ પરિણામ માને છે, કેમકે દ્રવ્યનું સર્વથા અનવસ્થાન નથી હોતું અને સર્વથા વિનાશ પણ નથી થતો ॥ ૧ ॥

એ પ્રકારે દ્રવ્યાર્થિકનયની અપેક્ષાએ સત્ પદાર્થ જ વિવિધ અવસ્થાઓને ધારણ કરતા રહે છે, એજ પરિણામ છે. પર્યાયાર્થિક નયની દૃષ્ટિએ પૂર્વવર્તી સત્પર્યાયની અપેક્ષાએ વિનાશ થવો અને ઉત્તર કાલીન અસત્ પર્યાયની અપેક્ષાએ પ્રાદુર્ભાવ થવો પરિણામ કહેવાય છે. કહ્યું પણ છે-સત્ પર્યાયની અપેક્ષાએ વિનાશ થાય છે અને અસત્ પર્યાયની અપેક્ષાથી પ્રાદુર્ભાવ થવો પર્યાયાર્થિક નયની અપેક્ષાથી દ્રવ્યોના પરિણામ માનેલાં છે ॥ ૧ ॥

શ્રી ભગવાન્ ગૌતમસ્વામીના પ્રશ્નના ઉત્તર આપતાં કહે છે-હે ગૌતમ પરિણામ બે પ્રકારનું કહ્યું છે-જીવ પરિણામ અને અજીવ પરિણામ તેમાંથી જીવનું પરિણામ

ગૌતમસ્વામી પૃચ્છતિ—‘જીવપરિણામે ણં મંતે કઙ્કિવિદે પણ્ણત્તે ?’ હે મદન્ત ! જીવપરિણામઃ સ્વલ્લ કતિવિધઃ—કિયત્પ્રકારકઃ પ્રહ્લસઃ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘દસવિદે પણ્ણત્તે’ જીવપરિણામસ્તાવદ્ દસવિધઃ પ્રહ્લસઃ ‘તં જહા—ગદ્ધપરિણામે ૧’ તથા—ગતિપરિણામઃ ૧, ‘ઈન્દ્રિયપરિણામે ૨’ ઇન્દ્રિયપરિણામઃ ૨, ‘કસાયપરિણામે ૩’ કષાયપરિણામઃ ૩, ‘છેસાપરિણામે ૪’ છેદ્યાપરિણામઃ ૪, ‘જોગપરિણામે ૫’ યોગપરિણામઃ ૫, ઉવઓગપરિણામે ૬’ ઉપયોગપરિણામઃ ૬, ‘જ્ઞાણપરિણામે ૭’ જ્ઞાનપરિણામઃ ૭, ‘દસણપરિણામે ૮’ દર્શનપરિણામઃ ૮, ચરિત્તપરિણામે ૯’ ચરિત્રપરિણામઃ ૯, ‘વેદપરિણામે ૧૦’ વેદપરિણામશ્ચ ૧૦, તત્ર પરિણામ પ્રાયોગિક અર્થાત્ પ્રયોગજનિત હોતા હૈં ઓર અજીવ કા પરિણામ વૈશ્રસિક (સ્વાભાવિક) હોતા હૈં ।

ગૌતમ સ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરતે હૈં—હે મગધન્ ! જીવ કા પરિણામ કિત્તને પ્રકાર હોતા હૈં ?

મગધાન્—હે ગૌતમ જીવ કા પરિણામ દસ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈં, વહ્ હસ પ્રકાર હૈં—(૧) ગતિપરિણામ (૨) ઇન્દ્રિયપરિણામ (૩) કષાયપરિણામ (૪) છેદ્યાપરિણામ (૫) યોગપરિણામ (૬) ઉપયોગપરિણામ (૭) જ્ઞાનપરિણામ (૮) દર્શનપરિણામ (૯) ચારિત્રપરિણામ (૧૦) વેદપરિણામ ।

(૧) ગતિપરિણામ—નરક ગતિનામ કર્મ આદિ કે ઉદય સે જિસકી પ્રાપ્તિ હો, વહ્ ગતિ પરિણામ ।

(૨) ઇન્દ્રિય પરિણામ—ઇન્દ્રિય અર્થાત્ જ્ઞાન રૂપ પરમ ઐશ્વર્ય કે યોગ સે આત્મા ઇન્દ્ર કહેલાતા હૈં । અથવા ઇન્દ્રતે, ઇતિ ઇન્દ્રઃ, અર્થાત્ જીવ । જો ઇન્દ્ર કા હો વહ્ ઇન્દ્રિય । યહાં ઇન્દ્ર શબ્દ સે ‘ઇય’ પ્રત્યય કા નિપાત હોતા હૈં । આત્મા

પ્રાયોગિક જનિત હોય છે અને અણુવનુ પરિણામ (સ્વાભાવિક) હોય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરે છે—હે મગધન્ ! જીવના પરિણામ કેટલા પ્રકારના કહેલા છે ?

શ્રી મગધાન્—હે ગૌતમ ! જીવના પરિણામ દસ પ્રકારના કહેલા છે તે આ પ્રકારે છે

(૧) ગતિ પરિણામ (૨) ઇન્દ્રિયપરિણામ (૩) કષાય પરિણામ (૪) છેદ્યા પરિણામ (૫) યોગ પરિણામ (૬) ઉપયોગ પરિણામ (૭) જ્ઞાન પરિણામ (૮) દર્શન પરિણામ (૯) ચારિત્ર પરિણામ (૧૦) વેદ પરિણામ.

(૧) ગતિપરિણામ—નરકગતિ નામકર્મ આદિના ઉદયથી જેની પ્રાપ્તિ થાય તે ગતિપરિણામ.

(૨) ઇન્દ્રિય પરિણામ—ઇન્દ્રિય અર્થાત્ જ્ઞાન રૂપ પરમ ઐશ્વર્યના યોગથી આત્મા ઇન્દ્ર કહેવાય છે, અથવા ‘ઇન્દ્રતે ઇતિ ઇન્દ્ર’ અર્થાત્ જીવ. જે ઇન્દ્રનો હોય તે ઇન્દ્રિય. અહીં ઇન્દ્ર શબ્દથી ‘ઇય’ પ્રત્યયનો નિપાત થયો છે આત્માનું ઇન્દ્રિય રૂપે પરિણમન ઇન્દ્રિય પરિણામ કહેવાય છે.

પરિણમનં પરિણામઃ, 'અકર્તરિ'—ઇતિ ભાવે ઘञ् પ્રત્યયઃ, સ ચ પરિણામો નયભેદેન વિનિયો મવતિ, નયાશ્ચ નૈગમાદિભેદેનાનેકે સન્તિ તેષાં સર્વેષામપિ નયાનાં સંગ્રાહકો પ્રવચને દ્વો નયો વર્તેતે—દ્રવ્યાસ્તિકનયઃ, પર્યાયાસ્તિકનયશ્ચ, તથા ચોક્તમ્—

‘તિથિચરચયણસંગહવિસેસ પત્યાર મૂલવાચરણા ।

દ્વન્વદ્વિઓ ય પજ્જવનઓ ય સેસા નિગમ્પાસિ ॥૧॥

કા ઇન્દ્રિય રૂપ પરિણામ ઇન્દ્રિય પરિણામ કહલાતા હૈ ।

(૩) કષાયપરિણામ—જિસમેં કષન્તિ અર્થાત્ પ્રાણી દુઃખી હોતે હિં, ઉસે ‘કષ’ કહતે હિં । કષ કા અર્થ હૈ સલ્યા જિનકે કારણ કષ અર્થાત્ સંસાર કી પ્રાપ્તિ હો, વહ કષાય । જીવ કે કષાય રૂપ પરિણમન કો કષાય પરિણામ કહતે હિં ।

(૪) લેશ્યા પરિણામ—લેશ્યા કા સ્વરૂપ આગે કહા જાયગા । લેશ્યા રૂપ કા પરિણમન લેશ્યા પરિણામ કહલાતા હૈ ।

(૫) યોગપરિણામ—મનોયોગ આદિ યોગ કહલાતે હિં । યોગ રૂપ પરિણામ યોગ પરિણામ કહલાતા હૈ ।

(૬) ઉપયોગ પરિણામ—ઉપયોગ પ્રતીત હી હૈ, ઉપયોગ રૂપ પરિણામ ઉપયોગ પરિણામ હૈ ।

(૭) જ્ઞાનપરિણામ—મતિજ્ઞાન આદિ પાંચ જ્ઞાનરૂપ પરિણામ જ્ઞાનપરિણામ હૈ ।

(૮) દર્શનપરિણામ—સામાન્ય બોધ રૂપ પરિણમન ।

(૯) ચારિત્રપરિણામ—ચરણ રૂપ પરિણામ ।

(૧૦) વેદપરિણામ—સ્ત્રી વેદ આદિ રૂપ મેં જીવ કા પરિણમન વિભિન્ન

(૩) કષાયપરિણામ—જેમા ‘કષન્તિ’ અર્થાત્ પ્રાણી દુઃખી થાય છે, તેને ‘કષ’ કહે છે કષનો અર્થ છે સંસાર, જેના કારણે કષ અર્થાત્ સંસારની પ્રાપ્તિ થાય તે કષાય હવના કષાય રૂપ પરિણમનને કષાય પરિણામ કહે છે.

(૪) લેશ્યાપરિણામ—લેશ્યાનુ સ્વરૂપ આગળ કહેવાયે લેશ્યા રૂપ હવનું પરિણમન લેશ્યા પરિણામ કહેવાય છે

(૫) યોગપરિણામ—મનોયોગ આદિયોગ કહેવાય છે. યોગ રૂપ પરિણામ યોગ પરિણામ કહેવાય છે

(૬) ઉપયોગપરિણામ—ઉપયોગ પ્રતીત જ છે, ઉપયોગ રૂપ પરિણામ ઉપયોગ પરિણામ છે.

(૭) જ્ઞાન પરિણામ—મતિજ્ઞાન આદિ પાંચ જ્ઞાન રૂપ પરિણુતિ જ્ઞાન પરિણામ છે.

(૮) દર્શન પરિણામ—સામાન્ય બોધરૂપ પરિણમન. (૯) ચારિત્ર પરિણામ—ચરણ-રૂપ પરિણુતિ.

(૧૦) વેદ પરિણામ—શ્રીવેદ આદિ રૂપમા હવનું પરિણમન વિભિન્ન ભાવો પર

તીર્થકરવચનસામાન્ય વિશેષ પ્રરૂપણા મૂલવ્યાકર્તારી ।

દ્રવ્યાર્થિકઃ પર્યાયાર્થિકશ્ચ શેષા મેદા અનયોઃ ॥૧॥

તદુભયમઘ્યે દ્રવ્યાસ્તિકનયમતેન પરિણામસ્તાવત્ કથચ્છિત્ સન્નેવોત્તરપર્યાયરૂપં ધર્માન્તરં
પ્રાપ્નોતિ કિન્તુ પૂર્વપર્યાયસ્યાપિ નો સર્વથાઽવસ્થિતિઃ, નાપ્યેકાન્તેન વિનાશઃ, ઉક્તશ્ચ-
પરિણામો ઘર્થાન્તરગમનં ન ચ સર્વથા વિનાશઃ । પરિણામસ્તદ્વિદામિષ્ટઃ ॥૧॥ इति,
अथ च पर्यायास्तिकनयेन परिणामस्तु पूर्वसत्पर्यायापेक्षया विनाश उत्तरेण चासता
पर्यायेण प्रादुर्भावः, तथा चोक्तम्-

‘सत्पर्यायेण विनाशः प्रादुर्भावोऽसद्भावपर्ययतः ।

દ્રવ્યાણાં પરિણામઃ પ્રોક્તઃ સ્વલ્પ પર્યયનસ્ય ॥૧॥ इति,

નૈરયિકાદિ ગતિકર્મોદયવશાત્ ગમ્યતે પ્રાપ્યતે इति ગતિઃ-નૈરયિકત્વાદિપર્યાય
પરિણમનં ગતિરેવ પરિણામો ગતિપરિણામઃ ૧, એવમ્-ઇન્દનાત્-જ્ઞાનલક્ષણપરમૈશ્વર્યયોગાદ્
ઇન્દતિ इति इन्द्रो जीवः आत्मा उच्यते, तस्येदमिति इन्द्रियम् इन्द्रशब्दादियप्रत्ययो निपा-
त्यते, इन्द्रियाण्येव परिणामः इन्द्रियपरिणामः-आत्मस्वरूपपरिणाम इत्यर्थः ૨, तथा कषन्ति-
दुःखमनुभवन्ति प्राणिनोऽस्मिन् इति कपः-संसारः तमाययन्ति-प्रापयन्ति ये ते कपायाः,
कषाया एव परिणामः कपायपरिणामः, कृष्णादि तिस्रो लेश्या वक्ष्यमाणस्वरूपा एव परि-
भावो पर आश्रित सभी भावो का प्रादुर्भाव, गति परिणाम के बिना नहीं
होता, इस कारण सबसे पहले गति परिणाम का प्रतिपादन किया गया है ।
गति परिणाम के अनन्तर इन्द्रिय परिणाम अवश्य होता है, इस कारण गति
परिणाम के बाद इन्द्रिय परिणाम का प्रतिपादन किया गया है । इन्द्रिय परिणाम
के पश्चात् इष्ट और अनिष्ट विषय के अपर्क से राग द्वेषरूप परिणाम उत्पन्न होता
है, अतः उसके बाद कषाय परिणाम कहा है । कषाय परिणाम लेश्या परिणाम
का व्याप्य है, अतः उसके बाद लेश्या परिणाम का निर्देश किया है । लेश्या
परिणाम सयोगि केवली पर्यन्त रहता है, अतएव वह व्यापक है और कषाय
परिणाम व्याप्य है । स्थिति की प्ररूपणा करते समय लेश्याध्ययन में शुक्ल

આશ્રિત બધાકાવેના પ્રદુર્ભાવ ગતિ પરિણામના વિના નથી થતા એ કારણે બધાથી
પહેલા ગતિ પરિણામનું પ્રતિપાદન કરાયેલું છે. ગતિ પરિણામના પછી ઈન્દ્રિય પરિણામ
અવશ્ય થાય છે. એ કારણે ગતિ પરિણામના બાદ ઈન્દ્રિય પરિણામનું પ્રતિપાદન કર્યું.
ઈન્દ્રિય પરિણામના પછી ઈષ્ટ અને અનિષ્ટ વિષયના સપર્કથી રાગદ્વેષ રૂપ પરિણામ
ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી તેના પછી કષાય પરિણામ કહ્યું છે. કષાય પરિણામ, લેશ્યા પરિ-
ણામનું વ્યાપ્ય છે, તેથી તેના પછી લેશ્યા પરિણામનો નિર્દેશ કર્યો છે, લેશ્યા પરિણામ
સયોગિ કેવલી પર્યન્ત રહે છે તેથી જ તે વ્યાપક છે અને કષાય પરિણામ વ્યાપ્ય છે.
સ્થિતિની પ્રરૂપણા કરતી વખતે લેશ્યાના શુદ્ધ લેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ

ણામો લેશ્યાપરિણામઃ ૪, યોગઃ-મનોયોગાદિઠક્ષણ એવ પરિણામો યોગપરિણામઃ ૫, એમ્-ઉપયોગઃ-પ્રતીતલક્ષણ એવ પરિણામ ઉપયોગપરિણામઃ ૬, તથા જ્ઞાનમેવ પરિણામો જ્ઞાનપરિણામઃ ૭, એવં દર્શનમેવ પરિણામો દર્શનપરિણામઃ ૮. એવં ચારિત્રમેવ ચરણરૂપં

લેશ્યા કી સ્થિતિ જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ રૂપ સે નિમ્ન પ્રકાર સે કહી ગઈ હૈ-
'શુક્લ લેશ્યા કી જઘન્ય સ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્ત પ્રજ્ઞાણ હોતી હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ નૌ વર્ષ કમ કરોડ પૂર્વ કી । યહ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સપોગ કેવલી મે હી ઘટિત હોતી હૈં, અન્ધગ્ર નહીં । કિન્તુ કષાય પરિણામ સૂક્ષ્મ સામ્પરાયગુણસ્થાન તક હી રહના હૈ । હસ પ્રકાર સિદ્ધ હોતા હૈ કિ કષાય પરિણામ, લેશ્યા પરિણામ કા વ્યાપ્ય હૈ । લેશ્યા પરિણામ કષાય પરિણામ કે અભાવ મેં મી હોતા હૈ, હસ કારણ કષાય પરિણામ કે પશ્ચાત્ લેશ્યા પરિણામ કા પ્રતિપાદન કિયા ગયા હૈ । લેશ્યા પરિણામ કે બાદ કષાય પરિણામ કા પ્રતિપાદન નહીં કિયા ગયા હૈ । લેશ્યા પરિણામ યોગપરિણામ સ્વરૂપ હોને સે લેશ્યા પરિણામ કે બાદ યોગ પરિણામ કા નિર્દેશ કિયા હૈ, વયોંકિ કહા મી હૈ-'યોગપરિણામો લેશ્યા' અર્થાત્ યોગ કા પરિણામ હી લેશ્યા હૈ । યોગ પરિણત સંસારી જીવોં કા ઉપ-યોગ પરિણામ હોતા હૈ, હસ કારણ યોગ પરિણામ કે પશ્ચાત્ ઉપયોગ પરિણામ કહા હૈ । ઉપયોગ પરિણામ હોને પર જ્ઞાન પરિણામ ઉત્પન્ન હોતા હૈ' હસ કારણ ઉપયોગ પરિણામ કે અગન્તર જ્ઞાન પરિણામ કહા હૈ । જ્ઞાન પરિણામ દો પ્રકાર કા હોતા હૈ-સમ્યક્જ્ઞાન પરિણામ ઓર મિથ્યા જ્ઞાન પરિણામ । યહ દોનો પરિ-

રૂપથી નિમ્ન પ્રકારથી કહેલી છે 'શુક્લ લેશ્યાની જઘન્ય સ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણ હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ નવ વર્ષ ઓછા કરોડ પૂર્વની આ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સયોગ કેવલીમાં ઘટિત થાય છે, અન્ધગ્ર નહીં' કિન્તુ કષાય પરિણામ સૂક્ષ્મ સામ્પરાય ગુણસ્થાન સુધી રહે છે, એ પ્રકારે સિદ્ધ થાય છે કે કષાય પરિણામ, લેશ્યા પરિણામનું વ્યાપ્ય છે. લેશ્યા પરિણામ કષાય પરિણામના અભાવ માં પણ થાય છે, એ કારણે કષાય પરિણામના પછી લેશ્યા પરિણામનું પ્રતિપાદન કરેલું છે લેશ્યા પરિણામના બાદ કષાય પરિણામનું પ્રતિપાદન કરેલું નથી. લેશ્યા પરિણામ યોગપરિણામ સ્વરૂપ હોવાથી લેશ્યા પરિણામના પછી યોગ પરિણામનો નિર્દેશ કર્યો છે, કમડે કહ્યું પણ છે-યોગપરિણામો લેશ્યા, અર્થાત્ યોગનું પરિણામન જ લેશ્યા છે. યોગપરિણામ સંસારી જીવોનું ઉપયોગ પરિણામ થાય છે, એ કારણે યોગ પરિણામના પછી ઉપયોગ પરિણામ કહેલ છે ઉપયોગ પરિણામ થવાથી જ્ઞાન પરિણામ ઉત્પન્ન થાય છે, એ કારણે ઉપયોગ પરિણામના અગન્તર જ્ઞાન પરિણામ કહ્યું છે જ્ઞાન પરિણામ બે પ્રકારનું છે-સમ્યક્જ્ઞાન પરિણામ, અને મિથ્યાજ્ઞાન પરિણામ આ બંને પરિણામ સમ્યક્ત્વ અને મિથ્યાત્વના વિના થતા, નથી એ કારણે તેની પછી દર્શન પરિણામ કહેલ છે. સમ્યક્દર્શન પરિણામ બ્યારે ઉત્પન્ન થઈ જાય છે ત્યારે જિનેન્દ્ર ભગવાનના વચનોનું કવણું કરવાથી નવીન-નવીન સવેગની ઉત્પત્તિ થઈને

પરિણામ ચારિત્રપરિણામઃ ૯, તથા વેદઃ—સ્થ્યાદિ વેદસ્વરૂપ એવ પરિણામો વેદપરિણામઃ ૧૦ તત્ર સર્વેષાં ભાવાનાં તત્ત્વદ્ માત્રાશ્રિતાનાં ગતિપરિણામમન્તરા નો પ્રાદુર્ભાવઃ સંભવતીતિ પ્રથમં ગતિપરિણામઃ પ્રતિપાદિતઃ, ગતિપરિણામાનન્તરચ્છેન્દ્રિયપરિણામોઽવશ્યં ભવતીતિ ગતિપરિણામાનન્તરમિન્દ્રિયપરિણામઃ પ્રતિપાદિતઃ, ઇન્દ્રિયપરિણામાનન્તરચ્છ ઇષ્ટાનિષ્ટવિયયસમ્પર્કાદ્ રાગદ્વેષપરિણામોપજનનાત્ તદનન્તરં કષાયપરિણામઃ પ્રતિપાદિતઃ, કષાયપરિણામસ્ય ચ લેશ્યાપરિણામ વ્યાપ્યત્વાત્ તદનન્તરં લેશ્યાપરિણામઃ પ્રતિપાદિતઃ, લેશ્યાપરિણામસ્ય સયોગિકેવલિપર્યન્તભાવિત્વેન તસ્ય કષાયપરિણામવ્યાપકત્વાત્, લેશ્યાનાં સ્થિતિ નિરૂપણાવસરે લેશ્યાધ્યયને શુક્લલેશ્યાયા જઘન્યેન ઉત્કુષ્ટેન ચ સ્થિતે નિમ્નરૂપેણ પ્રતિપાદિતત્નાત્, તથાહિ—
'મુહુત્તદ્દંતુ જહન્ના ઉક્કોસા હોઃ પુવ્વ કોહી ઉ ।

ન વર્હિ વરિસેહિ ઝળા નાયવ્વા મુક્કલેસાણ ॥૧૧॥

જઘન્યા મુહૂતાન્તરેવ ભવતિ ઉત્કુષ્ટા પૂર્વ કોટથે વ । નવમિ વર્ષેરુના ક્ષાત્તવ્યા શુક્લલેશ્યાયાઃ સ્થિતિરિતિભાવઃ, સા ચ નવ વર્ષોન પૂર્વ કોટિપ્રમાણા શુક્લલેશ્યાયા ઉત્કુષ્ટેન સ્થિતિઃ સયોગિકેવલિનિ સંઘટતે નાન્યત્ર, કષાયપરિણામસ્ય પુનઃ સૂક્ષ્મસમ્પરાયપર્યન્ત સદ્ભાવાત્ કષાયપરિણામો લેશ્યાપરિણામવ્યાપ્યો ભવતિ, લેશ્યાપરિણામશ્ચ કષાયપરિણામમન્તરાપિ સંભવતીતિ કષાયપરિણામાનન્તરં લેશ્યાપરિણામઃ પ્રતિપાદિતઃ ન તુ લેશ્યાપરિણામાનન્તરં કષાયપરિણામઃ ૪ एवं લેશ્યાપરિણામસ્ય યોગપરિણામસ્વરૂપતાત્ લેશ્યાપરિણામાનન્તરં યોગપરિણામઃ પ્રતિપાદિતઃ ૫ 'યોગપરિણામો લેશ્યા' इति वचनप्रामाण्यात्, યોગપરિણામનાં સંસારિણાં જીવાનામુપયોગપરિણમનાત્ યોગપરિણામાનન્તરમુપયોગપરિણામ ઉક્તઃ ૬ ઉપયોગપરિણામે સતિ જ્ઞાનપરિણામો ભવતીતિ ઉપયોગપરિણામાનન્તરં જ્ઞાનપરિણામ ઉક્તઃ ૭, જ્ઞાનપરિણામશ્ચ દ્વિવિધઃ સમ્યગ્જ્ઞાનપરિણામો મિથ્યાજ્ઞાનપરિણામશ્ચ સમ્યક્ત્વમિથ્યાત્વવ્યતિરેકેણ ન સંભવતીતિ તદનન્તરં દર્શનપરિણામ ઉક્તઃ ૮, સમ્યગ્દર્શનપરિણામે સતિ જિનેન્દ્રવચનશ્રવણેન નવ નવ સંવેગાવિર્ભાવેણ ચારિત્રાવરણકર્મક્ષયોપશમેન ચ ચારિત્રપરિણામઃ સંજાયતે

નામ સમ્યક્ત્વ ઔર મિથ્યાત્વ કે બિના નહીં હોતે, હસ કારણ ડસકે બાદ દર્શન પરિણામ કહા હૈ । સમ્યગ્દર્શનપરિણામ જબ ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ તબ જિનેન્દ્ર ભગવાન કે વચનોં કો શ્રવણ કરને સે, નવીન-નવીન સંવેગ કી ઉત્પત્તિ હોકર ચારિત્રાકરણ ક્ષયોપશમ સે ચારિત્ર પરિણામ ઉત્પન્ન હોતા હૈ, હસ કારણ દર્શન પરિણામ કે બાદ ચરિત્ર પરિણામ કહા ગયા હૈ । ચારિત્ર પરિણામ કે પ્રભાવ સે મહાસત્ત્વવાન પુરુષ વેદ પરિણામ કા બિનાશ કરતે હૈ, હસ કારણ ચારિત્ર પરિણામ કે પશ્ચાત્ વેદ પરિણામ કહા હૈ ।

ચારિત્રાવરણ કર્મના ક્ષયોપશમથી ચારિત્ર પરિણામ ઉત્પન્ન થાય છે, એ કારણે દર્શન પરિણામના પછી ચારિત્ર પરિણામ કહેલ છે ચારિત્ર પરિણામના પ્રભાવથી મહા સત્ત્વવાન પુરુષ વેદ પરિણામનો વિનાશ કરે છે એ કારણે ચારિત્ર પરિણામના પછી વેદ પરિણામ કહેલ છે.

इति दर्शनपरिणामानन्तरं चारित्रपरिणाम उक्तः १, चारित्रपरिणामवशाच्च ते महामत्तयाः वेद-
परिणामं प्रलीनं कुर्वन्तीति चारित्रपरिणामानन्तरं वेदपरिणामः प्रतिपादितः १० इति । सू० १॥

॥ गतिपरिणामादि वक्तव्यता ॥

मूलम्—गतिपरिणामे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ' चउ-
विहे पण्णत्ते तं जहा-नरयगति परिणामे, तिरियगति परिणामे, मणुय-
गतिपरिणामे, देवगतिपरिणामे१. इंदियपरिणामे णं भंते ! कइविहे
पण्णत्ते ? गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते. तं जहा—सोइंदियपरिणामे, चक्खि-
दियपरिणामे, घाणिंदियपरिणामे, जिब्बिंदियपरिणामे, फासिंदियपरि-
णामे२, कसायपरिणामे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! चउविहे
पण्णत्ते, तं जहा—कोहकसायपरिणामे, माणकसायपरिणामे, मायाकसाय-
परिणामे, लोभकसायपरिणामे३, लेस्सापरिणामे णं भंते ! कइविहे
पण्णत्ते ? गोयमा ! छविहे पण्णत्ते, तं जहा—कणहलेस्सापरिणामे,
नीललेस्सापरिणामे, काउलेस्सापरिणामे, तेउलेस्सापरिणामे पण्हलेस्सा
परिणामे, सुक्कलेस्सापरिणामे४, जोगपरिणामे णं भंते ! कइविहे
पण्णत्ते ? गोयमा ! तिविहे पण्णत्ते, तं जहा—सणजोगपरिणामे, वड्-
जोगपरिणामे, कायजोगपरिणामे५, उवओगपरिणामे णं भंते ! कइविहे
पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा—सागारोवओगपरिणामे,
अणगारोवओगपरिणामे६, णाणपरिणामे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?
गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा—आभिणिबोहियणाणपरिणामे, सुय-
णाणपरिणामे, ओहिणाणपरिणामे, मणपज्जवणाणपरिणामे, केवलणाण-
परिणामे, अण्णाणपरिणामे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! तिविहे
पण्णत्ते, तं जहा—मइअण्णाणपरिणामे, सुयअण्णाणपरिणामे, विभंग-
णाणपरिणामे, ७, दंसणपरिणामे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा !
तिविहे पण्णत्ते, तं जहा—सम्मदंसणपरिणामे, मिच्छादंसणपरिणामे,
सम्मनिच्छादंसणपरिणामे८, चरित्तपरिणामे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?
गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा—सामाइयचारित्तपरिणामे, छेदो-

પરિણામ ચારિત્રપરિણામઃ ૯, તથા વેદઃ—સ્થ્યાદિ વેદસ્વરૂપ एव પરિણામો વેદપરિણામઃ ૧૦ તત્ર સર્વેષાં ભાવાનાં તત્તદ્ ભાવાશ્રિતાનાં ગતિપરિણામમન્તરા નો પ્રાદુર્ભાવઃ સંભવતીતિ પ્રથમં ગતિપરિણામઃ પ્રતિપાદિતઃ, ગતિપરિણામાનન્તરશ્ચેન્દ્રિયપરિણામોઽવશ્યં ભવતીતિ ગતિપરિણામાનન્તરમિન્દ્રિયપરિણામઃ પ્રતિપાદિતઃ, ઇન્દ્રિયપરિણામાનન્તરશ્ચ ઇષ્ટાનિષ્ટવિષયસમ્પર્કાદ્ રાગદ્વેષપરિણામોપજનનાત્ તદનન્તરં કષાયપરિણામઃ પ્રતિપાદિતઃ, કષાયપરિણામસ્ય ચ લેશ્યાપરિણામ વ્યાપ્યત્વાત્ તદનન્તરં લેશ્યાપરિણામઃ પ્રતિપાદિતઃ, લેશ્યાપરિણામસ્ય સયોગિકેવલિપર્યન્તભાવિત્વેન તસ્ય કષાયપરિણામવ્યાપકત્વાત્, લેશ્યાનાં સ્થિતિ નિરૂપણાવસરે લેશ્યાધ્યયને શુક્લલેશ્યાયા જઘન્યેન ઉત્કૃષ્ટેન ચ સ્થિતે નિન્નરૂપેણ પ્રતિપાદિતત્વાત્, તથાહિ—
'મુહુત્તદ્ધંતુ જહન્ના ઉક્ષોતા હોઃ પુન્ન કોહી ડ ।

ન વર્હિ વરિસેર્હિ ડ્ઞા નાયન્ના મુક્લેસાપ્ ॥૧૧॥ ઇતિ,

જઘન્યા મુહૂર્તાન્તરેવ ભવતિ ઉત્કૃષ્ટા પૂર્વકોટથે વ । નમ્મિ વર્ષેરુના જ્ઞાતવ્યા શુક્લલેશ્યાયાઃ સ્થિતિરિતિભાવઃ, સા ચ નવ વર્ષોત્ત પૂર્વ કોટિપ્રમાણા શુક્લલેશ્યાયા ઉત્કૃષ્ટેન સ્થિતિઃ સયોગિકેવલિનિ સંવટતે નાન્યત્ર, કષાયપરિણામસ્ય પુનઃ સૂક્ષ્મસમ્પરાયપર્યન્ત સદ્ભાવાત્ કષાયપરિણામો લેશ્યાપરિણામવ્યાપ્યો ભવતિ, લેશ્યાપરિણામશ્ચ કષાયપરિણામમન્તરાપિ સંભવતીતિ કષાયપરિણામાનન્તરં લેશ્યાપરિણામઃ પ્રતિપાદિતઃ ન તુ લેશ્યાપરિણામાનન્તરં કષાયપરિણામઃ ૪ एवं લેશ્યાપરિણામસ્ય યોગપરિણામસ્વરૂપત્વાત્ લેશ્યાપરિણામાનન્તરં યોગપરિણામઃ પ્રતિપાદિતઃ ૫ 'યોગપરિણામો લેશ્યા' ઇતિ વચનપ્રામાણ્યાત્, યોગપરિણામનાં સંસારિણાં જીવાનામુપયોગપરિણમનાત્ યોગપરિણામાનન્તરમુપયોગપરિણામ ઉક્તઃ ૬ ઉપયોગપરિણામે સતિ જ્ઞાનપરિણામો ભવતીતિ ઉપયોગપરિણામાનન્તરં જ્ઞાનપરિણામ ઉક્તઃ ૭, જ્ઞાનપરિણામશ્ચ દ્વિવિધઃ સમ્યગ્જ્ઞાનપરિણામો મિથ્યાજ્ઞાનપરિણામશ્ચ સમ્યક્ત્વમિથ્યાત્વવ્યતિરેકેન ન સંભવતીતિ તદનન્તરં દર્શનપરિણામ ઉક્તઃ ૮, સમ્યગ્દર્શનપરિણામે સતિ જિનેન્દ્રવચનશ્રવણેન નવ નવ સંવેગાવિર્ભાવેણ ચારિત્રાવરણકર્મક્ષયોપશમેન ચ ચારિત્રપરિણામઃ સંજાયતે

ગામ સમ્યક્ત્વ ઔર મિથ્યાત્વ કે બિના નહીં હોતે, ઇસ કારણ ઉસકે બાદ દર્શન પરિણામ કહા હૈ । સમ્યગ્દર્શનપરિણામ જબ ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ તબ જિનેન્દ્ર ભગવાન કે વચનોં કો શ્રવણ કરને સે, નવીન-નવીન સંવેગ કી ઉત્પત્તિ હોકર ચારિત્રાકરણ ક્ષયોપશમ સે ચારિત્ર પરિણામ ઉત્પન્ન હોતા હૈ, ઇસ કારણ દર્શન પરિણામ કે બાદ ચરિત્ર પરિણામ કહા ગયા હૈ । ચારિત્ર પરિણામ કે પ્રભાવ સે મહાસત્ત્વવાન પુરુષ વેદ પરિણામ કા બિનાશ કરતે હૈ, ઇસ કારણ ચારિત્ર પરિણામ કે પશ્ચાત્ વેદ પરિણામ કહા હૈ ।

ચારિત્રાવરણ કર્મના ક્ષયોપશમથી ચારિત્ર પરિણામ ઉત્પન્ન થાય છે, એ કારણે દર્શન પરિણામના પછી ચારિત્ર પરિણામ કહેવા છે ચારિત્ર પરિણામના પ્રભાવથી મહા સત્ત્વવાન પુરુષ વેદ પરિણામના બિનાશ કરે છે એ કારણે ચારિત્ર પરિણામના પછી વેદ પરિણામ કહેવા છે.

इति दर्शनपरिणामानन्तर चारित्रपरिणाम उक्तः ९, चारित्रपरिणामवशाच्च ते महामत्ताः वेद-
परिणामं प्रलीनं कुर्वन्तीति चारित्रपरिणामानन्तरं वेदपरिणामः प्रतिपादितः १० उति । सू० १॥

॥ गतिपरिणामादि वक्तव्यता ॥

मूलम्—गतिपरिणामे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा । चउ-
विहे पण्णत्ते तं जहा-नरयगति परिणामे, तिरियगति परिणामे, मणुय-
गतिपरिणामे, देवगतिपरिणामे १. इंदियपरिणामे णं भंते ! कइविहे
पण्णत्ते ? गोयमा । पंचविहे पण्णत्ते. तं जहा—सोइंदियपरिणामे, चक्खि-
दियपरिणामे, घाणिंदियपरिणामे, जिब्बिभदियपरिणामे, फासिंदियपरि-
णामे २, कसायपरिणामे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! चउविहे
पण्णत्ते, तं जहा—कोहकसायपरिणामे, माणकसायपरिणामे, मायाकसाय-
परिणामे, लोभकसायपरिणामे ३, लेस्सापरिणामे णं भंते ! कइविहे
पण्णत्ते ? गोयमा ! छविहे पण्णत्ते, तं जहा—कणहलेस्सापरिणामे,
नीललेस्सापरिणामे, काउलेस्सापरिणामे, तेउलेस्सापरिणामे पण्हलेस्सा
परिणामे, सुक्कलेस्सापरिणामे ४, जोगपरिणामे णं भंते ! कइविहे
पण्णत्ते ? गोयमा ! तिंविहे पण्णत्ते, तं जहा—मणजोगपरिणामे, वइ-
जोगपरिणामे, कायजोगपरिणामे ५, उवओगपरिणामे णं भंते ! कइविहे
पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा—सागारोवओगपरिणामे,
अजागारोवओगपरिणामे ६, णाणपरिणामे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?
गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा—आभिणिबोहियणाणपरिणामे, सुय-
णाणपरिणामे, ओहिणाणपरिणामे, मणपज्जवणाणपरिणामे, केवलणाण-
परिणामे, अण्णाणपरिणामे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! तिंविहे
पण्णत्ते, तं जहा—मइअण्णाणपरिणामे, सुयअण्णाणपरिणामे, विभंग-
णाणपरिणामे ७, दंसणपरिणामे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा !
तिंविहे पण्णत्ते, तं जहा—सम्मदंसणपरिणामे, मिच्छादंसणपरिणामे,
सम्मनिच्छादंसणपरिणामे ८, चरित्तपरिणामे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?
गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा—सामाइयचारित्तपरिणामे, छेदो-

वट्टावणियचारित्तपरिणामे, परिहारविसुद्धिय चारित्तपरिणामे, सुहुम-
संपरायचारित्तपरिणामे, अहक्खारचारित्तपरिणामे१, वेदपरिणामे णं
भंते ! कइहि पणत्ते ? गोयमा । तिविहे पणत्ते, तं जहा-इत्थि
वेदपरिणामे, पुरिसवेदपरिणामे, णपुंसगवेदपरिणामे१०। नेरइया गति-
परिणामेण निरयगतीया, इंदियपरिणामेणं पंचिंदिया, कसायपरिणा-
मेणं कोहकसाई वि जाव लोअकसायी वि लेस्सापरिणामेणं कणह-
लेस्सा वि, नीललेस्सा वि, काउलेस्सा वि, जोगपरिणामेणं सणजोगी
वि, वयजोगी वि, कोयजोगी वि, उअओगपरिणामेणं राणाओवउत्ता वि,
अणागारोवउत्ता वि, णाणपरिणामेणं आभिणिबोहियणाणी वि, सुय-
णाणी वि, ओहियणाणी वि, अण्णाणपरिणामेणं मइअण्णाणी वि, सुय-
अण्णाणी वि, विभंगणाणी वि, दंसणपरिणामेणं सम्मादिट्ठी वि, मिच्छा-
दिट्ठी वि, सम्मामिच्छादिट्ठी वि, चरित्तपरिणामेणं नो चरित्ती नो चरि-
त्ताचरित्ती, अचरित्ती, वेदपरिणामेणं नो इत्थीवेदगा, नो पुरिसवेदगा,
नपुंसगवेदगा, असुरकुमारा वि एवं चेव, णवरं देवगतिया कणहलेस्सा
वि, जाव तेउलेस्सा वि. वेदपरिणामेणं इत्थिवेयगा वि, पुरिसवेयगा वि,
नो नपुंसगवेयगा, सेसं तं चेव, एवं जाव थणियकुमारा, पुढविक्काइया गति-
परिणामेणं तिरियगतिया, इंदियपरिणामेणं पंगिंदिया, सेसं जहा नेरइ-
याणं, नवरं लेस्सापरिणामेणं तेउलेस्सा वि, जोगपरिणामेणं कायजोगी,
णाणपरिणामे नत्थि. अण्णाणपरिणामेणं मइअण्णाणी, सुयअण्णाणी दंस-
णपरिणामेणं मिच्छदिट्ठी, सेसं तं चेव, आउअणप्फइकाइया वि, तेउवाऊ
एवं चेव, णवरं लेस्सापरिणामेण जहा नेरइया, वेइंदिया, गइपरिणामेणं
तिरियगतिया, वेइंदियपरिणामेणं वेइंदिया, सेसं जहा नेरइयाणं, णवरं
जोगपरिणामेणं वयजोगी, कायजोगी, णाणपरिणामेणं आभिणिबोहिय
णाणी वि, सुअणाणी वि, अण्णाणपरिणामेणं मइअण्णाणी वि, सुय-
अण्णाणी वि, नो विभंगणाणी, दंसणपरिणामेणं सम्मादिट्ठी वि मिच्छादिट्ठी

वि, नो सम्मामिच्छादिद्वी, सेसं तं चेव, एवं जाव चउरिंदिया, णवरं
इंदियपरिवुद्धीकायव्वा, पंचिंदियतिरिक्खजोणिया गतिपरिणामेणंतिरिय-
गतिया, सेसं जहा नेरइयाणं, णवरं लेस्सा परिणामेणं जाव सुक्कलेस्सा
वि, चरित्तपरिणामेणं नो चरित्ती, अचरित्ती वि, चरित्ताचरित्ती वि, वेद
परिणामेणं इत्थिवेदगा वि, पुरिसवेदगा वि, णपुंसगवेदगा वि, मणुस्सा
गतिपरिणामेणं मणुयगतिया, इंदियपरिणामेणं पंचिंदिया अणिंदिया
वि, कसायपरिणामेणं कोहकसाई वि जाव अकसाई वि लेस्सापरिणा-
मेणं कण्हलेस्सा वि जाव अलेस्सा वि, जोगपरिणामेणं मणजोगी वि
जाव अजोगी वि, उवओगपरिणामेणं जहा नेरइया, णाणपरिणामेणं
आभिणिबोहियणाणी वि जाव केवलणाणी वि, अण्णाणपरिणामेणं
तिण्णि वि अण्णाणा, दंसणपरिणामेणं तिण्णि वि दंसणा, चरित्तपरि-
णामेणं चरित्ती वि, अचरित्ती वि, चरित्ताचरित्ती वि, वेदपरिणामेणं
इत्थीवेयगा वि, पुरिसवेदगा वि, णपुंसगवेयगा वि, अवेयगा वि, वाण-
मंतरा गतिपरिणामेणं देवगतिया, जहा असुरकुमारा, एवं जोइसिया
वि, नवरं तेउलेस्सा, वेमाणिया वि एवं चेव, नवरं लेस्सापरिणामेणं
तेउलेस्सा वि, पम्हलेस्सा वि, सुक्कलेस्सा वि, सेसं जीवपरिणामे ॥सू. २॥

छाया-गतिपरिणामः खलु भदन्त ! कतिविधः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! चतुर्विधः प्रज्ञप्तः,
तद्यथा-नरकगतिपरिणामः, तिर्यग्गतिपरिणामः, मनुष्यगतिपरिणामः, देवगतिपरिणामः, १,

गतिपरिणाम आदि की वक्तव्यता

शब्दार्थ-(गतिपरिणामे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! गतिपरि-
णाम कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! चउव्विहे पण्णत्ते) हे गौतम ! चार
प्रकार का कहा है (तं जहा) यह इस प्रकार (निरयगतिपरिणामे) नरकगति

गति परिणाम आदिनी वक्तव्यता

शब्दार्थ-(गतिपरिणामे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) हे भगवन् गतिपरिणाम १८वा प्रका-
रना ४६वा छे ? (गोयमा ! चउव्विहे पण्णत्ते) हे गौतम ! अर प्रकाशना ४६वा छे (तं जहा) ते
आ प्रकाशे (निरयगतिपरिणामे) नरकगति परिणाम (तिरयगतपरिणामे) तिर्यग्गति परिणाम
(मणुयगतिपरिणामे) मनुष्यगति परिणाम (देवगतिपरिणामे) देव गति परिणाम

इन्द्रियपरिणामः खलु भदन्त ! कतिविधः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! पञ्चविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-श्रोत्रेन्द्रियपरिणामः, चक्षुरिन्द्रियपरिणामः, घ्राणेन्द्रियपरिणामः, जिह्वेन्द्रियपरिणामः, स्पर्शेन्द्रियपरिणामः २, कषायपरिणामः खलु भदन्त ! कतिविधः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! चतुर्विधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-क्रोधकषायपरिणामः, मानकषायपरिणामः, मायाकषायपरिणामः, लोभकषायपरिणामः ३, लेश्यापरिणामः खलु भदन्त ! कतिविधः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! पञ्चविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-परिणाम (तिरियगतिपरिणामे) तिर्यचगति परिणाम (मणुयगति परिणामे) मनुष्यगति परिणाम (देवगतिपरिणामे) देवगतिपरिणाम

(इन्द्रियपरिणामे णं भन्ते ! कइविहे पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! इन्द्रिय परिणाम कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! पांच प्रकार का कहा है (तं जहा) वह इस प्रकार (सोइंदियपरिणामे) श्रोत्रेन्द्रिय परिणाम (चक्खिंदियपरिणामे) चक्षुइन्द्रिय परिणाम (घाणिंदियपरिणामे) घ्राणेन्द्रिय परिणाम (जिह्मिंदियपरिणामे) जिह्वेन्द्रियपरिणाम (फासिंदियपरिणामे) स्पर्शेन्द्रिय परिणाम

(कसाय परिणामे णं भन्ते ! कइविहे पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! कषाय परिणाम कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! चउन्विहे पण्णत्ते) हे गौतम ! चार प्रकार का कहा है (तं जहा) वह इस प्रकार (कोइकसायपरिणामे) क्रोधकषाय परिणाम (माणकसायपरिणामे) मानकषायपरिणाम (मायाकसायपरिणामे) मायाकषाय परिणाम (लोभकसायपरिणामे) लोभकषाय परिणाम

(लेस्सापरिणामे णं भन्ते ! कइविहे पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! लेश्या परिणाम कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! छन्विहे पण्णत्ते) हे गौतम ! छह प्रकार का

(इन्द्रियपरिणामे णं भन्ते ! कइविहे पण्णत्ते) हे भगवन् ! इन्द्रिय परिणाम केटला प्रकारना केहेल छे ? (गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! पाच प्रकारना केहेल छे (त जहा) ते आ प्रकारे (सोइइन्द्रियपरिणामे) श्रोत्रेन्द्रिय परिणाम (चक्खिंदियपरिणामे) चक्षु इन्द्रिय परिणाम (घाणिंदिय परिणामे) घ्राणेन्द्रिय परिणाम (जिह्मिंदियपरिणामे) जिह्वेन्द्रिय परिणाम (फासिंदियपरिणामे) स्पर्शेन्द्रिय परिणाम

(कषाय परिणामेणं भन्ते ! कइविहे पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! कषाय परिणाम केटला प्रकारना केहेल छे ? (गोयमा ! चउन्विहे पण्णत्ते) हे गौतम ! चार प्रकारना केहेल छे (तं जहा) ते आ प्रकारे (कोइकसायपरिणामे) क्रोध कषाय परिणाम (माणकसायपरिणामे) मान कषाय परिणाम (मायाकसायपरिणामे) माया कषायपरिणाम (लोभकसायपरिणामे) लोभकषाय परिणाम

કૃષ્ણલેશ્યાપરિણામઃ, નીલલેશ્યાપરિણામઃ, કપોતલેશ્યાપરિણામઃ, તેજોલેશ્યાપરિણામઃ, પદ્મલેશ્યાપરિણામઃ, શુક્લલેશ્યાપરિણામઃ ૪, યોગપરિણામઃ સ્વલુ મદન્ત ! કતિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ ? ગૌતમ ! ત્રિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, તદ્યથા-મનોયોગપરિણામઃ, વચોયોગપરિણામઃ, કાયયોગપરિણામઃ ૫, ઉપયોગપરિણામઃ સ્વલુ મદન્ત ! કતિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ ? ગૌતમ ! દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, તદ્યથા-સાકારોપયોગપરિણામઃ, અનાકારોપયોગપરિણામઃ ૬, જ્ઞાનપરિણામઃ સ્વલુ મદન્ત !

કહા હૈ (તં જહા) વહ્ હસ પ્રકાર (કણ્હલેસ્સા પરિણામે) કૃષ્ણલેશ્યા પરિણામ (નીલલેસ્સા પરિણામે) નીલલેશ્યા પરિણામ (કાઝલેસ્સા પરિણામે) કાપોતલેશ્યા પરિણામ (તેઝલેસ્સા પરિણામે) તેજોલેશ્યા પરિણામ (પમ્હલેસ્સા પરિણામે) પદ્મલેશ્યા પરિણામ (શુક્લલેસ્સા પરિણામે) શુક્લલેશ્યા પરિણામ

(જોગપરિણામે ણં મંતે ! કહ્વિહે પળ્ણત્તે ?) હે મગવન્ ! યોગ પરિણામ કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ? (ગોયમા ! તિવિહે પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! ત્રીન પ્રકાર કા કહા હૈ (તં જહા-મળજોગપરિણામે, વહ્જોગ પરિણામે, કાયજોગ પરિણામે) વહ્ હસ પ્રકાર-મનોયોગ પરિણામ, વચનયોગ પરિણામ, કાયયોગપરિણામ

(ઉવઓગપરિણામે ણં મંતે ! કહ્વિહે પળ્ણત્તે ?) હે મગવન્ ! ઉપયોગ પરિણામ કિતને પ્રકાર કા કહા ? (ગોયમા ! દુવિહે પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! દો પ્રકાર કા કહા હૈ (તં જહા) વહ્ હસ પ્રકાર (સાગારોવઓગપરિણામે, અણાગારોવઓગપરિણામે) સાકારોપયોગ પરિણામ ઔર અનાકારોપયોગ પરિણામ

(ળાણપરિણામે ણં મંતે ! કહ્વિહે પળ્ણત્તે ?) હે મગવન્ ! જ્ઞાન પરિણામ

(લેસ્સાપરિણામે ણં મંતે ! કહ્વિહે પળ્ણત્તે ?) હે મગવન્ લેશ્યા પરિણામ કેટલા પ્રકારના કહેલ છે ? (ગોયમા ! છવિહે પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! છ પ્રકારના કહેલ છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (કણ્હલેસ્સા પરિણામે) કૃષ્ણલેશ્યા પરિણામ (નીલલેસ્સા પરિણામે) નીલ લેશ્યા પરિણામ (કાઝલેસ્સા પરિણામે) કાપોતલેશ્યા પરિણામ (તેઝલેસ્સા પરિણામે) તેજોલેશ્યા પરિણામ (પમ્હલેસ્સા પરિણામે) પદ્મ લેશ્યા પરિણામ (શુક્લલેસ્સાપરિણામે) શુક્લલેશ્યા પરિણામ.

(જોગપરિણામે ણં મંતે ! કહ્વિહે પળ્ણત્તે ?) હે મગવન્ યોગ પરિણામ કેટલા પ્રકારના કહેલ છે ? (ગોયમા ! તિવિહે પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારના કહેલ છે (તં જહા મળજોગપરિણામે, વહ્જોગપરિણામે, કાયજોગપરિણામે) તે આ પ્રકારે-મનોયોગ પરિણામ, વચનયોગ પરિણામ, કાય યોગપરિણામ

(ઉવઓગપરિણામે ણં મંતે ! કહ્વિહે પળ્ણત્તે ?) હે મગવન્ ! ઉપયોગ પરિણામ કેટલા પ્રકારના કહેલ છે ? (ગોયમા ! દુવિહે પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહેલ છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (સાગારોવઓગપરિણામે, અણાગારોવઓગપરિણામે) સાકારોપયોગ પરિણામ અને અનાકારોપયોગ પરિણામ

(ળાણપરિણામે ણં મંતે ! કહ્વિહે પળ્ણત્તે ?) હે મગવન્ જ્ઞાનપરિણામ કેટલા પ્રકારે

कतिविधः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! पञ्चविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—आभिनिबोधिकज्ञानपरिणामः, श्रुत-
ज्ञानपरिणामः, अवधिज्ञानपरिणामः, मनःपर्यवज्ञानपरिणामः केवलज्ञानपरिणामः ७, अज्ञान-
परिणामः खलु भदन्त ! कतिविधः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! त्रिविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—मृत्युज्ञान
परिणामः श्रुताज्ञानपरिणामः, विभङ्गज्ञानपरिणामः ८, दर्शनपरिणामः खलु भदन्त ! कति-
विधः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! त्रिविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—सम्यग्दर्शनपरिणामः, मिथ्यादर्शनपरिणामः,
सम्यग्मिथ्यादर्शनपरिणामः ९, चारित्रपरिणामः खलु भदन्त ! कतिविधः प्रज्ञप्तः ? गौतम !

कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! पांच प्रकार
का कहा है (तं जहा) वह इस प्रकार (आभिनिबोधियणाण परिणामे) आभिनि-
बोधिक ज्ञान परिणाम (सुयणाणपरिणामे) श्रुतज्ञान परिणाम (ओहिणाण
परिणामे) अवधिज्ञान परिणाम (मणपज्जवनाणपरिणामे) मनःपर्यवज्ञान परि-
णाम (केवलणाणपरिणामे) केवलज्ञान परिणाम (अण्णाणपरिणामे) अज्ञानं भन्ते !
कह विहे पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! अज्ञान परिणाम कितने प्रकार का कहा है ?
(गोयमा ! त्रिविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! तीन प्रकार कहा हैं (तं जहा) वह इस
प्रकार (मइअण्णाण परिणामे) मृत्युज्ञान परिणाम (सुअण्णाण परिणामे) श्रुता-
ज्ञान परिणाम (विमंगणाण परिणामे) विभङ्गज्ञान परिणाम

(दंसणपरिणामे) अज्ञानं भन्ते ! कहविहे पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! दर्शन परिणाम
कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! त्रिविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! तीन प्रकार
का कहा है (तं जहा) वह इस प्रकार (सम्मदंसणपरिणामे) सम्यग्दर्शन परिणाम
(मिच्छादंसणपरिणामे) मिथ्यादर्शनपरिणाम (सम्ममिच्छादंसणपरिणामे) सम्य-
ग्मिथ्यादर्शन परिणाम

ठडेव छे ? (गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! पाच प्रकारना ठडेव छे (तं जहा)
ते आ प्रकारे (आभिनिबोधियणाणापरिणामे) आभिनिबोधिक ज्ञानपरिणाम (सुयणाणपरिणामे)
श्रुतज्ञान परिणाम (ओहिणाणपरिणामे) अवधिज्ञान परिणाम (मणपज्जवनाणापरिणामे) मन-
पर्यवज्ञान परिणाम (केवलणाणपरिणामे) केवलज्ञान परिणाम

(अण्णाणपरिणामे) अज्ञानं भन्ते ! कहविहे पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! अज्ञान परिणाम ठेटला
प्रकारना ठडेव छे ? (गोयमा ! त्रिविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! त्रय प्रकारना ठडेव छे (तं जहा)
ते आ प्रकारे (मइ अण्णाणपरिणामे) मति अज्ञान परिणाम (सुअ अण्णाणपरिणामे) श्रुत-
अज्ञान परिणाम (विमंगणाणपरिणामे) विभङ्ग ज्ञान परिणाम

(दंसणपरिणामे) अज्ञानं भन्ते ! कहविहे पण्णत्ते) हे भगवन् ! दर्शन परिणाम ठेटला प्रकारना
ठडेव छे ? (गोयमा ! त्रिविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! त्रय प्रकारना ठडेव छे (तं जहा) ते आ
प्रकारे (सम्मदंसणपरिणामे) सम्यग्दर्शन परिणाम (मिच्छादंसणपरिणामे) मिथ्यादर्शन परिणाम
(सम्ममिच्छादंसणपरिणामे) सम्यग् मिथ्या दर्शन परिणाम

પશ્ચવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, તથા-સામાયિકચારિત્રપરિણામ, હેદોપસ્થાપનીયચારિત્રપરિણામઃ, પરિ-
હારવિશુદ્ધીયચારિત્રપરિણામઃ, સૂક્ષ્મસંપરાયચારિત્રપરિણામઃ, અથાધ્યાત્મચારિત્રપરિણામઃ ૧૦,
વેદપરિણામઃ સ્વત્તુ ભદન્ત ! કતિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ ? ગૌતમ ! ત્રિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, તથા-સ્રીવેદ-
પરિણામઃ, પુરુષવેદપરિણામઃ, નપુંસકવેદપરિણામઃ ૧૧, નૈરયિકાઃ ગતિપરિણામેન નિરયગ-
તિકાઃ, ઇન્દ્રિયપરિણામેન પચ્ચેન્દ્રિયાઃ, કપાયપરિણામેન ક્રોધકપાયિણોઽપિ યાવન્-લોભક-
પાયિણોઽપિ, હેડ્યાપરિણામેન કૃષ્ણહેડ્યા અપિ, નીલહેડ્યા અપિ, કાપોતહેડ્યા અપિ,

(ચરિત્તપરિણામે જ મંતે ! કહવિહે પળજે ?) હે ભગવન્ ! ચારિત્રપરિણામ
કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ? (ગોયમા ! પંચવિહે પળજે) હે ગૌતમ ! પાંચ પ્રકાર
કા કહા હૈ (તં જહા) વહ્ન હસ પ્રકાર (સામાયિકચારિત્તપરિણામે) સામાયિક
ચારિત્ર પરિણામ (હેદોપસ્થાપનિયચારિત્તપરિણામે) હેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રપરિણામ
(પરિહારવિશુદ્ધિયચારિત્તપરિણામે) પરિહારવિશુદ્ધિકચારિત્રપરિણામ (સુદ્ધમ-
સંપરાયચારિત્તપરિણામે) સૂક્ષ્મસામ્પરાય ચારિત્ર પરિણામ (અહન્ક્રાયાચારિત્ત
પરિણામે) યથાધ્યાત્મ ચારિત્ર પરિણામ

(વેદપરિણામે જ મંતે ! કહવિહે પળજે ?) હે ભગવન્ ! વેદ પરિણામ
કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ? (ગોયમા ! ત્રિવિહે પળજે) હે ગૌતમ ! ત્રીન પ્રકાર
કા કહા હૈ (ઈત્થિવેદપરિણામે, પુરિસવેદપરિણામે, જપુસગવેદપરિણામે સ્રીવેદ-
પરિણામ, પુરુષવેદ પરિણામ, નપુંસકવેદ પરિણામ

(નૈરદ્યા) નારક જીવ (ગતિપરિણામેજ) ગતિ પરિણામ સે (નિરયગતિયા)
નરક ગતીક હૈ (ઈન્દિય પરિણામેજ પંચેન્દિયા) ઇન્દ્રિય પરિણામ સે પંચેન્દ્રિય
હૈ (કસાયપરિણામેજ કોહકસાર્દિવિ જાવ લોભકસાર્દિવિ) કસાય પરિણામ

(ચરિત્તપરિણામેજ મંતે કહવિહે પળજે ?) હે ભગવન્ ! ચારિત્ર પરિણામ કેટલા પ્રકારના
કહેલ છે ? (ગોયમા ! પંચવિહે પળજે) હે ગૌતમ ! પાંચ પ્રકારના કહેલ છે (તં જહા) તે
આ પ્રકારે (સામાયિકચારિત્તપરિણામે) સામાયિક ચારિત્ર પરિણામ (હેદોપસ્થાપનિય ચારિત્ત
પરિણામે) હેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર પરિણામ (પરિહારવિશુદ્ધિય ચારિત્તપરિણામે) પરિહાર
વિશુદ્ધિ ચારિત્ર પરિણામ (સુદ્ધમસંપરાયચારિત્તપરિણામે) સૂક્ષ્મસામ્પરાય ચારિત્ર પરિણામ
(અહન્ક્રાયાચારિત્તપરિણામે) યથાધ્યાત્મ ચારિત્ર પરિણામ

(વેદપરિણામેજ મંતે ! કહવિહે પળજે ?) હે ભગવન્ ! વેદપરિણામ કેટલા પ્રકારના કહેલ
છે ? (ગોયમા ! ત્રિવિહે પળજે) હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારના કહેલ છે (ઈત્થિવેદપરિણામે, પુરિસ-
વેદપરિણામે, નપુંસગવેદપરિણામે) સ્રીવેદપરિણામ, પુરુષવેદપરિણામ નપુંસક વેદપરિણામ

(નૈરદ્યા) નારક જીવ (ગતિપરિણામેજ) ગતિ પરિણામથી (નિરયગતિયા) નારક ગતીક
છે (ઈન્દિયપરિણામેજ પંચેન્દિયા) ઇન્દ્રિય પરિણામથી પંચેન્દ્રિય છે (કસાયપરિણામેજ કોહ

યોગપરિણામેન મનોયોગિનોડપિ, વચોયોગિનોડપિ, કાયયોગિનોડપિ, ઉપયોગપરિણામેન સાકારોપયુક્તા અપિ, અનાકારોપયુક્તા અપિ, જ્ઞાનપરિણામેન આભિનિબોધિકજ્ઞાનિનોડપિ, શ્રુતજ્ઞાનિનોડપિ, અવધિજ્ઞાનિનોડપિ, અજ્ઞાનપરિણામેન મત્યજ્ઞાનિનોડપિ, શ્રુતાજ્ઞાનિનોડપિ, વિમદ્જ્ઞાનિનોડપિ, દર્શનપરિણામેન સમ્યગ્દૃષ્ટ્યોડપિ, મિથ્યાદૃષ્ટ્યોડપિ, સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટ્યોડપિ, ચારિત્રપરિણામેન નો ચારિત્રિણ, નો ચારિત્રાચારિત્રિણ, અચારિત્રિણ, વેદપરિણામેન નો સ્ત્રીવેદકા, નો પુરુષવેદકા, નપુંસકવેદકા, અમુરકુમારા અપિ એવઞ્ચેવ, નવરં

સે ક્રોધ કષાયી મી યાવત્ લોભકષાઈ મી હૈં (લેસ્સાપરિણામેણં કણહ લેસ્સાવિ, નીલલેસ્સાવિ, કાઝલેસ્સાવિ) લેશ્યા પરિણામ સે કૃષ્ણલેશ્યા વાલે મી, નીલલેશ્યા વાલે મી, કાપોતલેશ્યા વાલે મી (જોગપરિણામેણં) યોગ પરિણામ સે (મળજોગી વિ, વયજોગી વિ, કાયજોગી વિ) મનોયોગ વાલે મી, વચનયોગ વાલે મી, કાયયોગ વાલે મી (ઉદ્વઓગપરિણામેણં સાગારોવઉત્તાવિ, અણાગારોવ ઉત્તાવિ) ઉપયોગ પરિણામ સે સાકારોપયોગ વાલે મી, અનાકારોપયોગ વાલે મી (જાણપરિણામેણં આભિનિબોધિજ્ઞાણીવિ, સુચણાણીવિ, ઓહિણાણીવિ) જ્ઞાન પરિણામ સે આભિનિબોધિક જ્ઞાની મી, શ્રુતજ્ઞાની મી, અવધિજ્ઞાની મી (અજ્ઞાનપરિણામેણં) અજ્ઞાન પરિણામ સે (મદ્અજ્ઞાણી વિ, સુચ અજ્ઞાણી વિ, વિમંગણાણી વિ) મત્યજ્ઞાની મી, શ્રુતાજ્ઞાની મી, વિમંગ જ્ઞાની મી (દંસણપરિણામેણં) દર્શન પરિણામ સે (સમ્મદિટ્ઠીવિ, મિચ્છાદિટ્ઠીવિ, સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠીવિ) સમ્યગ્દૃષ્ટિ મી, મિથ્યા દૃષ્ટિ મી સમ્યગ્મિથ્યા દૃષ્ટિ મી (ચરિત્તપરિણામેણં નો ચરિત્તી, નો ચરિત્તાચરિત્તી, અચરિત્તી) ચારિત્ર પરિણામ સે ન ચારિત્રવાન્ હૈં, ન ચારિત્રાચરિત્ર-દેશચારિત્ર વાલે હૈં, અચારિત્રી હૈં

કસાઈ વિ જાવ લોહકસાયી વિ) કાય પરિણામથી ક્રોધ કષાયી પશુ યાવત્ લોભ કષાયી પશુ છે (લેસ્સાપરિણામેણં, કણહલેસ્સા વિ, નીલલેસ્સા વિ, કાઝલેસ્સા વિ) લેશ્યા પરિણામથી કૃષ્ણ લેશ્યાવાળા પશુ, નીલ લેશ્યાવાળા પશુ, કાપોત લેશ્યાવાળા પશુ (જોગપરિણામેણં) યોગ પરિણામથી (મળજોગી વિ, વયજોગી વિ, કાયજોગી વિ) મન યોગવાળા પશુ, વચન યોગવાળા પશુ કાય યોગવાળા પશુ (ઉદ્વઓગપરિણામેણં સાગારોવઉત્તા વિ, અણાગારોવઉત્તા વિ) ઉપયોગ પરિણામથી સાકારોપયોગવાળા પશુ, અનાકારોપયોગવાળા પશુ (જાણપરિણામેણં આભિનિબોધિજ્ઞાણી વિ સુચણાણી વિ ઓહિણાણી વિ) જ્ઞાન પરિણામથી આભિનિબોધિક જ્ઞાની પશુ શ્રુતજ્ઞાની પશુ, અવધિજ્ઞાની પશુ, (અજ્ઞાનપરિણામેણં) અજ્ઞાન પરિણામથી (મદ્અજ્ઞાણી વિ સુચ અજ્ઞાણી વિ, વિમંગણાણી વિ) મત્યજ્ઞાની પશુ, શ્રુતા જ્ઞાની પશુ, વિમંગજ્ઞાની પશુ (દંસણપરિણામેણં) દર્શન પરિણામથી (સમ્મદિટ્ઠી વિ, મિચ્છા દિટ્ઠી વિ સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી વિ) સમ્યગ્દૃષ્ટિ પશુ, મિથ્યાદૃષ્ટિ પશુ, સમ્યગ્મિથ્યા દૃષ્ટિ પશુ (ચરિત્તપરિણામેણં નો ચરિત્તી નો ચરિત્તાચરિત્તી, અચરિત્તી) ચારિત્ર પરિણામથી ન ચારિત્રવાન્ છે ન

દેવગતિકાઃ કૃષ્ણલેહ્યાઅપિ, યાવત્-તેજોલેહ્યાઅપિ, વેદપરિણામેન સ્ત્રીવેદકા અપિ, પુરુષ-વેદકા અપિ, નો નપુંસકવેદકાઃ, શેષં તત્ત્વૈવ, एवं યાવત્ રતન્નિનક્રુમાગઃ, પૃથિવીકાયિકાઃ ગતિપરિણામેન તિર્યગ્ગતિકાઃ, ઇન્દ્રિયપરિણામેન એકેન્દ્રિયાઃ, શેષં યથા નૈરયિદ્વાણામ્, નવરં લેહ્યાપરિણામેન તેજોલેહ્યા અપિ, યોગપરિણામેન કાયયોગિનઃ, જ્ઞાનપરિણામો નાસ્તિ, અજ્ઞાનપરિણામેન મત્યજ્ઞાનિનઃ, શ્રુતાજ્ઞાનિનઃ, દર્શનપરિણામેન મિથ્યાદૃષ્ટયઃ, શેષં તત્ત્વૈવ, અવ્વનસ્પતિકાયિકા અપિ, તેજોવાયુ એવૈવ, નવરં લેહ્યાપરિણામેન યથા નૈરયિકાઃ,

(વેદપરિણામેણં) વેદ પરિણામ સે (નો હત્વીવેદગા) ન સ્ત્રી વેદી (નો પુરિસ વેદગા) ન પુરુષ વેદી (નપુંસગ વેદગા) નપુસક વેદી હે

(અસુરકુમારા વિ एवंચેવ) અસુર કુમાર મી હસી પ્રકાર (નવરં) વિશેષતા (દેવગતિગા કણ્ઠલેહ્યાવિ જાવ તેડલેહ્યા વિ) દેવગતિ કે જીવ કૃષ્ણલેહ્યા વાલે મી યાવત્ તેજોલેહ્યા વાલે મી હોતે હેં (વેદપરિણામેણં હત્વીવેદગા વિ પુરિસ-વેદગાવિ) વેદપરિણામ સે સ્ત્રીવેદ વાલે મી ઓર પુરુષવેદ વાલે મી (નો નપુસગ-વેદગા) નપુસક વેદી નહીં હોતે (સેસં તં ચેવ) શેષ વહી (અવં જાવ યણિય-કુમારા) હસી પ્રકાર યાવત્ સ્તનિત કુમાર

(પુઢવિકાહ્યા ગતિ પરિણામેણં તિરિયગતિયા) પૃથ્વીકાયિક ગતિ પરિણામ સે તિર્યગ્ગતિ વાલે (ઈન્દિય પરિણામેણં એગિન્દિયા) ઇન્દ્રિય પરિણામ સે એકેન્દ્રિય (સેસં જહા નૈરયિદ્વાણં) શેષ નારજોં કે સમાન (નવરં) વિશેષ (લેહ્યાપરિણામેણં તેડલેહ્યાવિ) લેહ્યા પરિણામ સે તેજોલેહ્યા વાલે મી હોતે હેં (જોગપરિણામેણં કાયજોગી) યોગ પરિણામ સે કાયયોગ વાલે (જાણપરિણામે નત્થિ) જ્ઞાન પરિણામ હોતા નહીં (અજ્ઞાણપરિણામેણં મહઅજ્ઞાણી, સુઅજ્ઞાણી) અજ્ઞાન

આરિત્રાચારિન-હેથ આરિત્રવાળો છે, અઆરિત્રી છે (વેદપરિણામેણં) વેદપરિણામથી (નો હત્વી વેદગા) ન સ્ત્રી વેદી (નો પુરિસવેદગા) ન પુરુષ વેદી (નપુંસકવેદગા) નપુસક વેદી છે

(અસુરકુમારા વિ एवं ચેવ) અસુર કુમાર પણ એજ પ્રકારે (નવરં) વિશેષતા (દેવ ગતિયા કણ્ઠલેહ્યા વિ જાવ તેડલેહ્યા વિ) દેવગતિના એવ કૃષ્ણ લેહ્યાવાળા પણ યાવત્ તેજો લેહ્યાવાળા પણ હોય છે (વેદપરિણામેણં હત્વીવેદગા વિ પુરિસવેદગા વિ) વેદ પરિણામથી સ્ત્રીવેદવાળા પણ અને પુરુષવેદવાળા પણ (નો નપુસક વેદગા) નપુસક વેદી નથી હોતા (સેસં તં ચેવ) શેષ તેજ (અવં જાવ યણિયકુમારા વિ) એજ પ્રકારે સ્તનિત કુમાર

(પુઢવિકાહ્યા ગતિપરિણામેણં તિરિયગતિયા) પૃથ્વીકાયિક ગતિ પરિણામથી તિર્યગ્ગ ગતિ વાળા છે (ઈન્દ્રિયપરિણામેણં એગિન્દિયા) ઇન્દ્રિય પરિણામથી એકેન્દ્રિય (સેસં જહા નૈરયિદ્વાણં) શેષ નારજોના સમાન (નવરં) વિશેષ (લેહ્યાપરિણામેણં તેડલેહ્યા વિ) લેહ્યા પરિણામથી તેજો લેહ્યાવાળા પણ હોય છે. (જોગપરિણામેણં કાયજોગી) યોગ પરિણામથી કાયયોગવાળા (જાણ પરિણામે નત્થિ) જ્ઞાન પરિણામ નહીં (અજ્ઞાણપરિણામેણં મહઅજ્ઞાણી, સુઅજ્ઞાણી) અજ્ઞાન

દ્વીન્દ્રિયાઃ ગતિપરિણામેન તિર્યગ્ ગતિશ્ચાઃ, इन्द्रियपरिणामेन द्वीन्द्रियाः, શેષં યથા નૈરયિકાણામ્, નવરં યોગપરિણામેન વચો યોગિનઃ, કાયયોગિનઃ, જ્ઞાનપરિણામેન આમિનિવોધિકજ્ઞાનિનોડપિ, શ્રુતજ્ઞાનિનોડપિ, અજ્ઞાનપરિણામેન મત્યજ્ઞાનિનોડપિ, શ્રુતાજ્ઞાનિનોડપિ, નો વિમંસજ્ઞાનિનઃ, દર્શનપરિણામેન સમ્યગ્દૃષ્ટયોડપિ, મિથ્યાદૃષ્ટયોડપિ, નો સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટયઃ, શેષં તત્ત્વૈવ, એવ યાવત્તતુરિન્દ્રિયાઃ નવરમ્ इन्द्रियपरिवृद्धिः કર્તવ્યા, પશ્ચેન્દ્રિયતિપરિણામ સે મત્યજ્ઞાની ઔર શ્રુતાજ્ઞાની હોતે હૈં (દંસણપરિણામેણં મિચ્છદિદ્દી) દર્શન પરિણામ સે મિથ્યાદૃષ્ટિ (સેસં તં ચેવ) શેષ વહી

(આઝવણપ્ફઈ કાહ્યા વિ) અપ્કાયિક ઔર વનસ્પતિ કાયિક મી (તેઝ વાઝ) તેજઃ કાયિક ઔર વાયુકાયિક (એવં ચેવ) હસી પ્રકાર (ઞવરં) વિશેષ (લેસાપરિણામેણં જહા નેરહ્યા) લેહ્યા પરિણામ સે નારકોં કે સમાન

(વેહંદિયા ગતિ પરિણામેણં તિરિય ગતિયા) દ્વીન્દ્રિય ગતિપરિણામ સે તિર્યચ ગતિ ચાલે (ઈન્દિયપરિણામેણં વેહંદિયા) હન્દ્રિય પરિણામ સે દ્વીન્દ્રિય (સેસં જહા નેરહ્યાણં) શેષ નારકોં કે સમાન (ઞવરં) વિશેષ (જોગપરિણામેણં વચજોગી, કાયજોગી) યોગ પરિણામ સે વચન યોગી, કાયયોગી (જાણપરિણામેણં આમિનિવોહિયનાળી વિ, સુયળાળી વિ) જ્ઞાન પરિણામ સે આમિનિવોધિક જ્ઞાની મી, શ્રુતજ્ઞાની મી (અળ્ળાણપરિણામેણં મહ અળ્ળાળી વિ, સુઅ અળ્ળાળી વિ) અજ્ઞાન પરિણામ સે મત્યજ્ઞાની મી, શ્રુતાજ્ઞાની મી (નો વિમંંગળાગી) વિમંંગજ્ઞાની નહીં હોતે (દંસણપરિણામેણં) દર્શનપરિણામ સે (સમ્મદિદ્દી વિમિચ્છદિદ્દિવિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ મી, મિથ્યા દૃષ્ટિ મી (નો સમ્મામિચ્છાદિદ્દી) સમ્યક્મિથ્યા દૃષ્ટિ

પરિણામથી મત્યજ્ઞાની અને શ્રુતાજ્ઞાની હોય છે (દંસણપરિણામેણં મિચ્છદિદ્દી) દર્શન પરિણામથી મિથ્યા દૃષ્ટિ (સેસં તં ચેવ) શેષ તેજ

(આઝવણપ્ફઈ કાહ્યા વિ) અપ્કાયિક અને વનસ્પતિકાયિક પણ (તેજવાઝ) તેજસાયિક અને વાયુકાયિક (એવં ચેવ) એજ પ્રકારે (ઞવરં) વિશેષ (લેસા પરિણામેણં જહા નેરહ્યા) લેહ્યા પરિણામથી નારકોના સમાન

(વેહંદિયા ગતિપરિણામેણં તિરિયગતિયા) દ્વીન્દ્રિય ગતિ પરિણામથી તિર્યચ ગતિ વાળા (ઈન્દિયપરિણામેણં વેહંદિયા) ઈન્દ્રિય પરિણામથી દ્વીન્દ્રિય (સેસં જહા નેરહ્યાણં) શેષ નારકોના સમાન (ઞવર) વિશેષ (જોગપરિણામેણં વચજોગી, કાયજોગી) યોગ પરિણામથી વચન યોગી, કાયયોગી (જાણપરિણામેણં આમિનીવોહિયનાળી વિ, સુયળાળી વિ) જ્ઞાન પરિણામથી આમિનિવોધિક જ્ઞાની પણ, શ્રુતજ્ઞાની પણ (અળ્ળાણપરિણામેણં મહ અળ્ળાળી વિ, સુઅ અળ્ળાળી વિ) અજ્ઞાન પરિણામથી મત્યજ્ઞાની પણ, શ્રુતાજ્ઞાની પણ (નો વિમંંગળાગી) નિમંંગળા જ્ઞાની નથી હોતા (દંસણપરિણામેણં) દર્શન પરિણામથી (સમ્મદિદ્દિ વિ મિચ્છાદિદ્દિ વિ) સમ્યગ્દૃષ્ટિ પણ, મિથ્યાદૃષ્ટિ પણ (નો સમ્મામિચ્છા દિદ્દી) સમ્યક્

र्यग्योनिष्ठा गतिपरिणामेन तिर्यग्गतिः, शेषं यथा नैरयिकाणाम्, नवरं छेद्यापरिणामेन यावच्छुक्लछेद्या अपि, चारित्रपरिणामेन नो चारित्रिणः, अचारित्रिणोऽपि, चारित्राचारि-
त्रिणोऽपि, वेदपरिणामेन स्त्रीवेदका अपि, पुरुषवेदका अपि, नपुंसकवेदका अपि, मनुष्या
गतिपरिणामेन मनुष्यगतिः, इन्द्रियपरिणामेन पञ्चेन्द्रियाः, अनीन्द्रिया अपि, कषायपरि-
णामेन क्रोधकषादिणोऽपि, यावत्-अरुपादिणोऽपि, छेद्यापरिणामेन कृष्णछेद्या अपि,

नहीं होते (सेसं तं चेव) शेष वही (एवं जाव चउरिंदिया) इसी प्रकार चतुरिन्द्रियों
तक (णवरं) विशेष (इंदियपरिवुद्धी कायव्वा) इन्द्रियों की वृद्धि कर लेनी चाहिए।

(पंचिंदियतिरिक्खजोणिचा गतिपरिणामेणं तिरियगतिचा) पंचेन्द्रिय तिर्यच
गतिपरिणाम से तिर्यच गति वाले (सेस जहा नेरइयाणं) शेष जैसे नारकों
के परिणाम (णवरं) विशेष (छेत्तापरिणामेणं) छेद्या परिणाम से (जाव
सुक्कलेस्सा वि) यावत् शुक्लछेद्या वाले भी (चरित्तपरिणामेणं) चारित्रपरि-
णाम से (नो चारिस्सी) चारित्र दाले नहीं (अचारिस्सी वि, चरित्त!चरिस्सी वि)
अचारित्र वाले भी, चारित्राचारित्र-देश चारित्र वाले भी होते हैं (वेदपरि-
णामेणं) वेद परिणाम से (इत्थिवेदगा वि, पुरिसवेदगा वि, नपु सगवेदगा वि)
स्त्री वेदी भी, पुरुष वेदी भी, नपुंसक वेदी भी होते हैं

(मणुस्सा गतिपरिणामेणं मणुयगतिचा) मनुष्य गति परिणाम से मनुष्य
गतिक हैं (इंदियपरिणामेणं पंचिंदिया) इन्द्रिय परिणाम से पंचेन्द्रिय (अणि-
दिया वि) अनिन्द्रिय भी (कसायपरिणामेणं) कषाय परिणाम से (कोहकसाई
वि जाव अकसाई वि) क्रोध कषाय वाले भी यावत् अकषायी भी (छेत्तापरि-

मिथ्यादृष्टि नहीं होता (सेस तं चेव) शेष तेज (एवं जाव चउरिंदिया) तेज प्रकारे चतु-
रिन्द्रियो सुधी (णवरं) विशेष (इंदियपरिवुद्धी कायव्वा) इन्द्रियों की वृद्धि कर लेनी लेखे।

(पंचिंदियतिरिक्खजोणिचा गतिपरिणामेणं, तिरियगतिचा) पंचेन्द्रिय तिर्यच गतिपरि-
णामेणं तिर्यच गतिवाला (सेसं जहा नेरइयाणं) शेष जेवां नारकाता परिणाम (णवरं)
विशेष (छेत्तापरिणामेणं) छेद्या परिणामेणं (जाव सुक्कलेस्सा वि) यावत् शुक्लछेद्यावाला
पणु (चरित्तपरिणामेणं) चारित्र परिणामेणं (नो चरिस्सी) चारित्रवाला नहीं (अचरिस्सी वि
चरित्त!चरिस्सी वि) अचारित्रवाला पणु, चारित्राचारित्र-देश चारित्रवाला पणु थाय छे (वेद-
परिणामेणं) वेद परिणामेणं (इत्थिवेदगा वि, पुरिसवेदगा वि, नपु सगवेदगा वि) स्त्रीवेदी
पणु, पुरुषवेदी पणु, नपुंसक वेदी पणु थाय छे

(मणुस्सा गतिपरिणामेणं मणुयगतिचा) मनुष्य गति परिणामेणं मनुष्य गतिक (इंदिय-
परिणामेणं पंचिंदिया) इन्द्रिय परिणामेणं पंचेन्द्रिय (अणिदिया वि) अनिन्द्रिय पणु (कसाय
परिणामेणं) कषाय परिणामेणं (कोहकसाई वि जाव अकसाई वि) क्रोध कषायवाला पणु
यावत् अकषायी पणु (छेत्तापरिणामेणं) छेद्या परिणामेणं (कण्ठलेस्सा वि जाव अलेस्सा वि)

યાવત્-અલેશ્યા અપિ, યોગપરિણામેન મનોયોગિનોડપિ, યાવદ્-અયોગિનોડપિ, ઉપયોગ-પરિણામેન યથા નૈરયિકાઃ, જ્ઞાનપરિણામેન આભિનિબોધિકજ્ઞાનિનોડપિ યાવત્ કેવલજ્ઞાનિનો-ડપિ, અજ્ઞાનપરિણામેન ત્રીણ્યપિ અજ્ઞાનાનિ, દર્શનપરિણામેન ત્રીણ્યપિ દર્શનાનિ, ચારિત્ર-પરિણામેન ચારિત્રિણોડપિ, અચારિત્રિણોડપિ, ચારિત્રાચારિત્રિણોડપિ, વેદપરિણામેન સ્ત્રી-વેદકા અપિ, પુરુષવેદકા અપિ, નપુંસકવેદકા અપિ, અવેદકા અપિ, વાનવ્યન્તરગતિપરિ-ણામેન દેવગતિકાઃ, યથા અસુરકુમારાઃ, एवं ज्योतिष्का अपि, नवरं तेजोलेश्याः, वैमानिका-

નામેણ) લેહ્યાપરિણામ સે (કળહલેસ્તા વિ જાવ અલેસ્તા વિ) કૃષ્ણલેહ્યા વાલે
 મી, યાવત્ અલેશ્યા મી (જોગપરિણામેણ મળજોગી વિ, જાવ અજોગી વિ)
 યોગપરિણામ સે મનોયોગી મી યાવત્ અયોગી મી (ઉચ્ચઓગપરિણામેણ)
 ઉપયોગ પરિણામ સે (જહા નેરહ્યા) જૈસે નારક (નાળપરિણામેણ) જ્ઞાનપરિ-
 ણામ સે (આભિનિબોધિયણાણી વિ જાવ કેવલણાણી વિ) આભિનિબોધિકજ્ઞાની
 મી યાવત્ કેવલજ્ઞાની મી (અણાણપરિણામેણ) અજ્ઞાનપરિણામ સે (તિણિ-
 વિ અણાણા) તીનો અજ્ઞાનપરિણામ વાલે (દંસણપરિણામેણ) દર્શનપરિણામ
 સે (તિણિ વિ દંસણા) તીનો દર્શન પરિણામ હોતે હૈં (ચરિત્તપરિણામેણ)
 ચારિત્રપરિણામ સે (ચરિત્તી વિ, અચરિત્તી વિ, ચરિત્તાચરિત્તી વિ) ચારિત્ર-
 વાન્ મી, ચારિત્ર રહિત મી, દેશ ચારિત્રવાલે મી (વેદપરિણામેણ) વેદ પરિણામ
 સે (હસ્તીવેયગા વિ, પુરિસવેયગા વિ, નપુ સગવેયગા વિ) સ્ત્રી વેદી મી, પુરુષ
 વેદી મી, નપુંસક વેદી મી (અવેયગા વિ) અવેદી મી

(વાળમંતરા) વાનવ્યન્તર (ગતિ પરિણામેણ દેવગતિયા) ગતિ પરિણામ સે
 દેવગતિક (જહા અસુરકુમારા) જૈસે અસુરકુમાર (અંવં જોહસિયા વિ) હસી

કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પશુ યાવત્ અલેશ્ય પશુ (જોગપરિણામેણ મળજોગી વિ જાવ અજોગી વિ)
 યોગપરિણામથી મનોયોગી પશુ યાવત્ અયોગી પશુ હોય છે (ઉચ્ચઓગપરિણામેણ)
 ઉપયોગ પરિણામથી (જહા નેરહ્યા) જેવા નારક (નાળપરિણામેણ) જ્ઞાન પરિણામથી (આભિ-
 નિબોધિયણાણી વિ જાવ કેવલણાણી વિ) આભિનિબોધિકજ્ઞાની પશુ યાવત્ કેવલજ્ઞાની
 પશુ (અણાણપરિણામેણ) અજ્ઞાન પરિણામથી (તિણિ વિ અણાણા) . જે અજ્ઞાન પરિણામ
 વાળા (દંસણપરિણામેણ) દર્શન પરિણામથી (તિણિ વિ દંસણા) ત્રણે દર્શન પરિણામ થાય
 છે (ચારિત્તપરિણામેણ) ચારિત્ર પરિણામથી (ચરિત્તી વિ, અચરિત્તી વિ, ચરિત્તાચરિત્તી વિ)
 ચારિત્રવાન્ પશુ ચારિત્રરહિત પશુ દેશ ચારિત્રવાળા પશુ (વેદપરિણામેણ) વેદ પરિણામથી
 (હસ્તીવેયગા વિ, પુરિસવેયગા વિ, નપુ સગવેયગા વિ) સ્ત્રી વેદી પશુ, પુરુષ વેદી પશુ નપુંસક
 વેદી પશુ, (અવેયગા વિ) અવેદી પશુ

(વાળમંતરા) વાનવ્યન્તર (ગતિપરિણામેણ દેવગતિયા) ગતિ પરિણામથી દેવગતિક
 (જહા અસુરકુમારા) જેવા અસુરકુમાર (અંવં જોહ સિયા વિ) જેજ પ્રકારે જ્યોતિષક પશુ

અપિ એવશ્વૈવ, નવરં લેશ્યાપરિણામેન તેજોલેશ્યા અપિ, પદ્મલેશ્યા અપિ, શુક્લલેશ્યા અપિ, સ એવ જીવપરિણામઃ ॥ સૂ. ૨ ॥

ટીકા-પૂર્વ જીવસ્ય ગત્યાદિ પરિણામવિશેષાણાં પ્રરૂપિતત્વેન સમ્પ્રતિ-એતેપામેવ મેદાન્ યથાક્રમં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘ગતિપરિણામેણં મંતે ! કઙ્કિવિહે પળ્ણત્તે ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મદન્ત ગતિપરિણામઃ સ્વદ્ધ પૂર્વોક્તસ્વરૂપઃ કતિવિધઃ-કિયત્પ્રકારકઃ પ્રજ્ઞસઃ ? મગવા-નાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ચઙ્કિવિહે પળ્ણત્તે’ ગતિ પરિણામશ્ચતુર્વિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, ‘તં જઘા નરયગતિપરિણામે, તિરિયગતિપરિણામે, મણુયગતિપરિણામે, દેવગતિપરિણામે ?’ તદ્ધથા-નરકગતિપરિણામઃ, તિર્યગ્ગતિપરિણામઃ, મનુષ્યગતિપરિણામઃ, દેવગતિપરિણામશ્ચ ૧, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ઈન્દિયપરિણામેણં મંતે ! કઙ્કિવિહે પળ્ણત્તે ?’ હે મદન્ત ! ઇન્દ્રિયપરિણામઃ

પ્રકાર જ્યોતિષ્ક ઋી (નવરં) વિશેષ (તેઝલેસ્સા) તેજોલેશ્યા વાલે હોતે હિં (વેમા-ણિયા વિ એવં ચેવ) વૈમાનિક ઋી હસી પ્રકાર (નવરં) વિશેષ (લેસ્સાપરિણામેણં લેશ્યાપરિણામ સે (તેઝલેસ્સા વિ) તેજો લેશ્યા વાલે ઋી (પમ્હલેસ્સા વિ) પદ્મમ લેશ્યા વાલે ઋી (સુક્કલેસ્સા વિ) શુક્લલેશ્યા વાલે ઋી (સે તં જીવપરિણામે) યહ જીવ પરિણામ કી વક્તવ્યતા હુઈ

ટીકાર્થ-હસસે પૂર્વ જીવ કે ગતિ પરિણામ આદિ કી પ્રરૂપણા કી ગઈ હૈ । ધવ ડન પરિણામોં કે મેદોં કી ક્રમાનુસાર પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હિં-હે મગવન્ ! ગતિપરિણામ, જિસકા લક્ષણ પહ્લે કહા જા ચુકા હૈ, કિતને પ્રકાર કા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! ગતિ પરિણામ ચાર પ્રકાર કા હૈ, વહ હસ પ્રકાર હૈ- (૧) નરક ગતિ પરિણામ (૨) તિર્યક્ ગતિ પરિણામ (૩) મનુજ ગતિ પરિણામ ઓર (૪) દેવ ગતિ પરિણામ ।

(નવરં) વિશેષ (તેઝલેસ્સા) તેજો લેશ્યાવાળા હોય છે (વેમાણિયા વિ એવં ચેવ) વૈમાનિક પણ એજ પ્રકારે (નવરં) એજ પ્રકારે (લેસ્સાપરિણામેણં) લેશ્યા પરિણામથી (લેક્લેસ્સા વિ) તેજો-લેશ્યાવાળા પણ (સુક્કલેસ્સા વિ) શુક્લલેશ્યાવાળા પણ (સે તં જીવપરિણામે) આ જીવ પરિણામની વક્તવ્યતા થઈ

ટીકાર્થ-આના પૂર્વે જીવના ગતિપરિણામ આદિની પ્રરૂપણા કરેલી છે. હવે તે પરિણામોના મેદોની ક્રમાનુસાર પ્રરૂપણા કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે કે-હે મગવન્ ગતિપરિણામ, જેનું લક્ષણ પહેલું કહી દેવાયેલું છે, કેટલા પ્રકારનો છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! ગતિપરિણામ ચાર પ્રકારનો છે, તે આ પ્રકારે છે-(૧) નરક ગતિપરિણામ (૨) તિર્યક્ગતિપરિણામ (૩) મનુષ્ય ગતિપરિણામ (૪) દેવગતિ પરિણામ

સ્વલ્લ કતિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પંચવિદે ણ્ણત્તે’ ઇન્દ્રિય-પરિણામઃ પશ્ચદ્વિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, ‘તં જહા—સોત્તિદિયપરિણામે’ તદ્વથા શ્રોત્રેન્દ્રિયપરિણામઃ, ‘ચક્ષુરિન્દ્રિયપરિણામે’ ચક્ષુરિન્દ્રિયપરિણામઃ, ‘ધાર્ણિદિયપરિણામે’ ઘ્રાણેન્દ્રિયપરિણામઃ, ‘જિન્મિદિયપરિણામે’ જિહ્વેન્દ્રિયપરિણામઃ, ‘ફાલ્લિદિયપરિણામે’ સ્પર્શેન્દ્રિયપરિણામઃ ૨, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ ‘કસાયપરિણામે ણં મંતે ! કદ્ધિદે ણ્ણત્તે ?’ હે મદન્ત ! કપાયપરિણામઃ સ્વલ્લ કતિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ચત્તવિદે ણ્ણત્તે’ કપાયપરિણામ સ્તાવચ્ચતુર્વિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, તં જહા—ક્રોધકપાયપરિણામે’ તદ્વથા—ક્રોધકપાયપરિણામઃ, ‘માણકસાયપરિણામે’ માનકપાયપરિણામઃ, ‘માયાકસાયપરિણામે’ માયાકપાયપરિણામઃ, ‘લોભકસાયપરિણામે’ લોભકપાયપરિણામઃ ૩, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘હેસ્સા પરિણામે’ મંતે ! કદ્ધિદે ણ્ણત્તે ?’ હે મદન્ત ! હેશ્યાપરિણામ સ્વલ્લ કતિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘છવિદે ણ્ણત્તે’ હેશ્યાપરિણામસ્તાવત્ત પદ્ધવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, ‘તં જહા—કણ્ઠ હેસ્સાપરિણામે’ તદ્વથા—કુણ્ઠહેશ્યાપરિણામઃ, ‘નીલહેસ્સા પરિણામે’ નીલ-

ગૌતમ—હે મગવન્ ! ઇન્દ્રિય પરિણામ કિતને પ્રકાર કા હૈ ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! પાંચ પ્રકાર કા હૈ—(૧) શ્રોત્રેન્દ્રિય પરિણામ (૨) ચક્ષુરિન્દ્રિય પરિણામ (૩) ઘ્રાણેન્દ્રિય પરિણામ (૪) જિહ્વેન્દ્રિય પરિણામ ઓર (૫) સ્પર્શેન્દ્રિય પરિણામ ।

ગૌતમ—હે મગવન્ ! કપાય પરિણામ કિતને પ્રકાર કા હૈ ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! કપાય પરિણામ ચાર પ્રકાર કા હૈ, વહ્ણ હસ્થ પ્રકાર—(૧) ક્રોધ કપાય પરિણામ (૨) માન કપાય પરિણામ (૩) માયા કપાય પરિણામ (૪) લોભ કપાય પરિણામ ।

ગૌતમ—હે મગવન્ ! હેશ્યા પરિણામ કિતને પ્રકાર કા હૈ ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! છહ પ્રકાર કા કહા હૈ, વહ્ણ હસ્થ પ્રકાર—(૧) કુણ્ઠ-હેશ્યા પરિણામ (૨) નીલ હેશ્યા પરિણામ (૩) કપોત હેશ્યા પરિણામ (૪) તેજો

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! ઇન્દ્રિય પરિણામ કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! પાંચ પ્રકારના છે (૧) શ્રોત્રેન્દ્રિય પરિણામ (૨) ચક્ષુરિન્દ્રિય પરિણામ (૩) ઘ્રાણેન્દ્રિય પરિણામ (૪) જિહ્વેન્દ્રિય પરિણામ (૫) સ્પર્શેન્દ્રિય પરિણામ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! કપાય પરિણામ કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! કપાય પરિણામ ચાર પ્રકારના છે, તે આ પ્રકારે છે (૧) ક્રોધ કપાય પરિણામ (૨) માનકપાય પરિણામ (૩) માયા કપાય પરિણામ, (૪) લોભ કપાય પરિણામ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! હેશ્યા પરિણામ કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! છ પ્રકારના કહ્યા છે, તે આ પ્રકારે—(૧) કુણ્ઠહેશ્યા

લેશ્યાપરિણામઃ, 'કાઉલેસ્સાપરિણામે' કાપોત લેશ્યાપરિણામઃ, 'તેઉલેશ્યાપરિણામે' તેજોલેશ્યાપરિણામઃ, 'પ્સ્હલેસ્સાપરિણામે' પદ્મલેશ્યાપરિણામઃ, 'શુક્લેશ્યાપરિણામે' શુક્લલેશ્યા પરિણામઃ ૪, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'જોગપરિણામેણ મંતે ! કદ્વિદે પળ્ણત્તે ?' હે મદન્ત ! યોગપરિણામઃ સ્વલ્લુ કૃતિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ ? મગવાનાહ- 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'તિવિદે પળ્ણત્તે' યોગપરિણામઃ સ્વલ્લુ તિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, 'તં જહા-મળજોગપરિણામે, વહ-જોગપરિણામે, કાયજોગપરિણામે' તથથા-મનોયોગપરિણામઃ, વચ્ચોયોગપરિણામઃ, કાય-યોગપરિણામઃ ૫, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'ઉવઓગપરિણામે ણં મંતે ! કદ્વિદે પળ્ણત્તે' હે મદન્ત ! ઉપયોગપરિણામઃ સ્વલ્લુ કૃતિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ ? મગવાનાહ- 'ગોદમા !' હે ગૌતમ ! 'દુવિદે પળ્ણત્તે' ઉપયોગપરિણામો દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, 'તં જહા-સાગારોવઓગપરિણામે' તથથા-સાકારોપયોગપરિણામઃ, 'અણાગારોવઓગપરિણામે' અનાકારોપયોગપરિણામઃ ૬, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'જ્ઞાણપરિણામેણં મંતે ! કદ્વિદે પળ્ણત્તે ?' હે મદન્ત ! જ્ઞાનપરિણામઃ સ્વલ્લુ કૃતિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ ? મગવાનાહ- 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'પંનવિદે પળ્ણત્તે' જ્ઞાનપરિણામઃ પંચ-વિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, 'તં જહા-આમિણિવોદ્ધિયણાણપરિણામે' તથથા-આમિણિવોદ્ધિજ્ઞાનપરિ-

લેશ્યા પરિણામ (૫) પદ્મ લેશ્યા પરિણામ ઓર (૬) શુક્લલેશ્યા પરિણામ ।

ગૌતમ-હે મગધન્ ! યોગ પરિણામ કિતને પ્રકાર કા હૈ ?

મગધાન્-હે ગૌતમ ! યોગ પરિણામ ત્રીન પ્રકાર કા કહા હૈ, વહ હસ પ્રકાર હૈ-મનોયોગ પરિણામ, વચ્ચનયોગ પરિણામ ઓર કાયયોગ પરિણામ ।

ગૌતમ-હે મગધન્ ! ઉપયોગ પરિણામ કિતને પ્રકાર કા હૈ ?

મગધાન્-હે ગૌતમ ! ઉપયોગ પરિણામ દો પ્રકાર કા હૈ, યથા-સાકારોપ-યોગ (જ્ઞાનોપયોગ) પરિણામ ઓર અનાકારોપયોગ પરિણામ અર્થાત્ દર્શ-નોપયોગ પરિણામ ।

ગૌતમ-હે મગધન્ ! જ્ઞાન પરિણામ કિતને પ્રકાર કા હૈ ?

મગધાન્-હે ગૌતમ ! જ્ઞાનપરિણામ પાંચ પ્રકાર કા હૈ, યથા-આમિણિ-

પરિણામ (૨) નીલલેશ્યા પરિણામ (૩) કપોતલેશ્યા પરિણામ (૪) તેજલેશ્યા પરિણામ (૫) પદ્મલેશ્યા પરિણામ (૬) શુક્લલેશ્યા પરિણામ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! યોગ પરિણામ કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! યોગ પરિણામ ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે-તે આ પ્રકારે છે મનોયોગપરિણામ, વચ્ચનયોગપરિણામ, અને કાયયોગપરિણામ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઉપયોગ પરિણામ કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ઉપયોગ પરિણામ બે પ્રકારના છે, જેમ કે-સાકારોપયોગ, (જ્ઞાનોપયોગ) પરિણામ અને અનાકારોપયોગ પરિણામ અર્થાત્ દર્શનોપયોગ પરિણામ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જ્ઞાન પરિણામ કેટલા પ્રકારના છે ?

જ્ઞાનમઃ, 'સુચણાણપરિણામે' શ્રુતજ્ઞાનપરિણામઃ, 'ઓહિણાણપરિણામે' અવધિજ્ઞાનપરિણામઃ, 'મણપજ્ઞવણાણપરિણામે' મનઃપર્યવજ્ઞાનપરિણામઃ, 'કેવલણાણપરિણામે' કેવલજ્ઞાનપરિણામઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'અણાણપરિણામે જં મંતે ! કહિવિહે પળ્ણત્તે ?' હે મદન્ત ! અજ્ઞાનપરિણામઃ સ્વલ્લ કતિવિધઃ—કિયત્પ્રકારકઃ, પ્રજ્ઞસઃ—પ્રરૂપિતઃ ? મગવાનાહ—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'તિવિહે પળ્ણત્તે' અજ્ઞાનપરિણામસ્તાવત્ ત્રિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, 'ત જહા—મહ અણાણપરિણામે' તદ્વથા—મત્યજ્ઞાનપરિણામઃ, 'સુચ અણાણપરિણામે' શ્રુતાજ્ઞાનપરિણામઃ, 'વિ મંગણાણપરિણામે' વિમન્નજ્ઞાનપરિણામઃ ૭, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'દંસણપરિણામે જં મંતે ! કહિવિહે પળ્ણત્તે ?' હે મદન્ત ! દર્શનપરિણામઃ સ્વલ્લ કતિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ ? મગવાનાહ—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'તિવિહે પળ્ણત્તે' દર્શનપરિણામસ્ત્રિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, 'તં જહા—સમ્મદંસણપરિણામે' તદ્વથા—સમ્યગ્દર્શનપરિણામઃ, 'મિચ્છાદંસણપરિણામે' મિથ્યાદર્શનપરિણામઃ, 'સમ્મમિચ્છાદંસણપરિણામે' સમ્યગ્મિથ્યાદર્શનપરિણામશ્ચ ૮, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'ચારિત્તપરિણામેજં મંતે ! કહિવિહે પળ્ણત્તે ?' હે મદન્ત ! ચારિત્રપરિણામઃ સ્વલ્લ કતિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ ? મગવાનાહ—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'પંબવિહે પળ્ણત્તે' ચારિત્રપરિણામઃ પચ્ચવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, બોધિક જ્ઞાનપરિણામ, શ્રુતજ્ઞાનપરિણામ, અવધિજ્ઞાનપરિણામ, મનઃપર્યવજ્ઞાનપરિણામ ઓર કેવલજ્ઞાનપરિણામ ।

ગૌતમ—હે ભગવન્ ! અજ્ઞાનપરિણામ કિતને પ્રકાર કા હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ અજ્ઞાન પરિણામ ત્રીન પ્રકાર કા કહા હૈ, યથા—મત્યજ્ઞાનપરિણામ, શ્રુતાજ્ઞાનપરિણામ, વિમંગજ્ઞાનપરિણામ ।

ગૌતમ—હે ભગવન્ ! દર્શન પરિણામ કિતને પ્રકાર કા હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! દર્શન પરિણામ ત્રીન પ્રકાર કા હૈ, યથા—સમ્યગ્દર્શન પરિણામ, મિથ્યાદર્શન પરિણામ ઓર સમ્યગ્મિથ્યા દર્શન પરિણામ ।

ગૌતમ—હે ભગવન્ ! ચારિત્ર પરિણામ કિતને પ્રકાર કા હૈ ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ । જ્ઞાન પરિણામ પચ્ચ પ્રકારના છે, જેમકે—આભિનિ-
બોધિક જ્ઞાન પરિણામ, શ્રુતજ્ઞાન પરિણામ, અવધિજ્ઞાન પરિણામ, મન પર્યવજ્ઞાનપરિણામ
અને કેવલજ્ઞાનપરિણામ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—એ ભગવન્ ! અજ્ઞાનપરિણામ કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ । અજ્ઞાનપરિણામ ત્રણ પ્રકારના છે જેમકે—મત્યજ્ઞાનપરિણામ,
શ્રુતાજ્ઞાનપરિણામ, વિમંગજ્ઞાન પરિણામ

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! દર્શન પરિણામ કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ । દર્શનપરિણામ ત્રણ પ્રકારના છે જેમકે, સમ્યગ્દર્શન
પરિણામ, મિથ્યાદર્શન પરિણામ અને સમ્યગ્મિથ્યાદર્શનપરિણામ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! ચારિત્રપરિણામ કેટલા પ્રકારના છે ?

‘તં જહા-સામાયિકચારિત્રપરિણામે’ તથા-સામાયિકચારિત્રપરિણામઃ (૧) ‘છેદોપસ્થાપનીય-ચારિત્રપરિણામે’ છેદોપસ્થાપનીયચારિત્રપરિણામઃ, (૨) ‘પરિહારવિશુદ્ધિચારિત્રપરિણામે’ પરિહારવિશુદ્ધિકચારિત્રપરિણામઃ, (૩) ‘સૂક્ષ્મસંપરાયચારિત્રપરિણામે’ સૂક્ષ્મસંપરાયચારિત્ર-પરિણામઃ, (૪) ‘અહક્ષ્યાયચારિત્રપરિણામે’ યથાખ્યાતચારિત્રપરિણામઃ (૫) ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘વેદપરિણામે ણં મંતે ! કઈવિદે પળ્લત્તે ? વેદપરિણામઃ સ્વલ્લ મદન્ત ! કતિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? મગવાનાહ-ગોયમા ! દે ગૌતમ ! ‘તિવિદે પળ્લત્તે’ વેદપરિણામસ્ત્રિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, ‘તં જહા-‘ઈત્યિવેદપરિણામે’ તથા-સ્ત્રીવેદપરિણામઃ, ‘પુરિસવેદપરિણામે’ પુરુષવેદપરિણામઃ, ‘ણપું-સગવેદપરિણામે’ નપુંસકવેદપરિણામઃ ૧૦, અથ નૈરયિકાદીનાં યૈઃ પરિણામવિશેષૈર્ વિંશિષ્ટત્વં વર્તતે તાન્ તથૈવ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘નૈરિયા ગતિપરિણામેણ નિરયગતિયા’ ‘નૈરયિકાઃ-ગતિ-પરિણામે નિરગતિકા ભવન્તિ, ‘ઈન્દ્રિયપરિણામેણં પંચિન્દ્રિયા’ ઇન્દ્રિયપરિણામેન પરિણમન્તો નૈરયિકાઃ પચ્ચેન્દ્રિયા ભવન્તિ, ‘કસાયપરિણામેણં કોહકસાઈ વિ જાવ લોમકસાઈ વિ’

મગવાન્-હે ગૌતમ ! ચારિત્રપરિણામ પાંચ પ્રકાર કા કહા હૈ, યથા-સામાયિક ચારિત્રપરિણામ, છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રપરિણામ, પરિહારવિશુદ્ધિક ચારિત્ર-પરિણામ, સૂક્ષ્મસંપરાય ચારિત્રપરિણામ ઓર યથાખ્યાત ચારિત્રપરિણામ ।

ગૌ -હે મગવાન્ ! વેદપરિણામ કિતને પ્રકાર કા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! વેદપરિણામ ત્રીન પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ, યથા-સ્ત્રીવેદ પરિણામ, પુરુષવેદપરિણામ ઓર નપુંસક વેદપરિણામ ।

હસ પ્રકાર દર્શો પરિણામોં કે મેદોં કા નિર્દેશ કરકે અવ યહ દિશ્વલાતે હૈં કિ નારક આદિ ચૌઘીસોં દંડકોં કે જીવોં મેં કિસ-કિસ પરિણામ કે કિતને કિતને મેદ પાયે જાતે હૈં ?

નારક જીવ ગતિપરિણામ સે નરકગતિક અર્થાત્ નરકગતિ વાલે હૈં ઇન્દ્રિયપરિણામ સે પંચેન્દ્રિય, કષાય પરિણામ સે ક્રોધકષાયી ધ્વી, માનકષાયી

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! ચારિત્રપરિણામ પાંચ પ્રકારના છે જેમકે-સામાયિક ચારિત્ર-પરિણામ, છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રપરિણામ પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્રપરિણામ, સૂક્ષ્મસંપરાય ચારિત્રપરિણામ અને યથાખ્યાતચારિત્રપરિણામ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્’ વેદ પરિણામ કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! વેદ પરિણામ ત્રણ પ્રકારના છે જેમકે-સ્ત્રીવેદ પરિણામ, પુરુષવેદ પરિણામ અને નપુંસક વેદપરિણામ.

એ રીતે હશે પરિણામોના બેહોરો નિર્દેશ કરીને હવે તે બેખાટે છે કે નારક આદિ ચૌઘીસ દંડકોના છવોમા કેવા કયા પરિણામના કેટલા કેટલા ભેદ મળી આવે છે ?

નારક છવ ગતિપરિણામથી નરક ગતિક અર્થાત્ નરક ગતિવાળા છે, ઇન્દ્રિયપરિ-ણામથી પચેન્દ્રિય, કષાયપરિણામથી ક્રોધકષાયી પશુ હોય છે, માનકષાયી પશુ હોય છે,

કષાયપરિણામેન પરિણમન્તો નૈરયિકાઃ ક્રોધકષાયિણોઽપિ ભવન્તિ, યાવત્-માનકષાયિણો-
 ઽપિ, માયાકષાયિણોઽપિ, લોભકષાયિણોઽપિ ભવન્તિ, 'લેસ્સાપરિણામેણં કળ્હલેસ્સાવિ'
 લેશ્યાપરિણામેન પરિણમન્તો નૈરયિકાઃ કુળ્ણલેશ્યા અપિ ભવન્તિ, 'નીલલેશ્યા અપિ 'કાઉ-
 લેસ્સા વિ' કાપોતલેશ્યા અપિ ભવન્તિ, તથા ચ નૈરયિકાણાં કુળ્ણનીલકાપોતરૂપાસ્તિ-
 સ્ત્ર-
 એવ ભવન્તિ ન શેષ લેશ્યાઃ, તાસ્ત્રપિ દિસુષુ લેશ્યાસુ રત્નપ્રમા શર્કરાપ્રમા પૃથિવ્યોઃ કાપોત-
 લેશ્યા, વાલુકાપ્રમાયાં કાપોતલેશ્યા નીલલેશ્યા ચ, પક્કપ્રમાયાં નીલલેશ્યા, ધૂમપ્રમાયાં
 નીલલેશ્યા કુળ્ણલેશ્યા ચ, તમાયામ્ અપ્પઃસપ્પમ્યાશ્ચ કુળ્ણલેશ્યૈવ ભવતીતિ માવઃ, 'જોગ-
 પરિણામેણં મળજોગો વિ વયજોગો વિ કાયજોગી વિ' યોગપરિણામેન પરિણમન્તો નૈર-
 યિકાઃ મનોયોગિણોઽપિ, વચોયોગિણોઽપિ, કાયયોગિણોઽપિ ભવન્તિ, 'ઉવઓગપરિણામેણં
 સાગારોવઉત્તાવિ, અણાગારોવઉત્તા વિ' ઉપયોગપરિણામેન પરિણમન્તો નૈરયિકાઃ સાકા-
 રોપયુક્તા અપિ ભવન્તિ, અનાકારોપયુક્તા અપિ ચ ભવન્તિ, 'ણાણપરિણામેણં આમિણિબોદિ-
 યણાણી વિ' જ્ઞાનપરિણામેન પરિણમન્તો નૈરયિકાઃ આમિણિબોધિકજ્ઞાનિણોઽપિ ભવન્તિ,
 'સુચણાણીવિ' શ્રુતજ્ઞાનિણોઽપિ 'બોદિણાણી વિ' અવધિજ્ઞાનિણોઽપિ ચ ભવન્તિ, 'અણ્ણાણ-
 પરિણામેણં મહ્ અણ્ણાણી વિ, સુચ અણ્ણાણી વિ, વિમંગણાણી વિ' અજ્ઞાનપરિણામેન પરિણ

મી, માયાકષાયી મી ઓર લોભકષાયી મી હોતે હૈં, લેશ્યા પરિણામ સે કુળ્ણ
 લેશ્યા વાલે, નીલલેશ્યા વાલે ઓર કાપોતલેશ્યા વાલે હોતે હૈં । નારકોં મેં
 યહી ત્રીન લેશ્યાં હોતી હૈં, શેષ ત્રીન લેશ્યાં નહીં હોતી । इनमें से भी रत्न-
 प्रमा और शर्कराप्रमा पृथिव्यों में कपोतलेश्या, वालुकाप्रमा में कपोत
 लेश्या और नीललेश्या, पंकप्रमा में नीललेश्या, धूमप्रमा में नील और कृष्ण
 लेश्या, तमः प्रमा और तमस्तमः प्रमा में सिर्फ कृष्णलेश्या ही होती है ।
 યોગ પરિણામ કી અપેક્ષા નારક જીવ મનોયોગી મી, વચનયોગી મી ઓર
 કામયોગી મી હોતે હૈં । ઉપયોગ પરિણામ સે સાકાર ઉપયોગ વાલે ઓર અના-
 કાર ઉપયોગ વાલે મી હોતે હૈં । જ્ઞાનપરિણામ સે નારક આમિણિબોધિકજ્ઞાની
 મી હૈં, શ્રુતજ્ઞાની મી હૈં ઓર અવધિજ્ઞાની મી હૈં । અજ્ઞાનપરિણામ સે મર્ય

માયા કષાયી પણ હોય છે અને લોભ કષાયી પણ હોય છે, લેશ્યા પરિણામથી કૃષ્ણલેશ્યાવાળા,
 નીલલેશ્યાવાળા, અને કપોતલેશ્યાવાળા હોય છે, નારકોમાં આજ ત્રણ લેશ્યાઓ હોય છે. શેષ
 ત્રણ લેશ્યાઓ નથી હોતી તેઓમાંથી પણ રત્નપ્રમા અને શર્કરાપ્રમા પૃથિવ્યોમાં કાપોત
 લેશ્યા, વાલુકાપ્રમામાં કાપોતલેશ્યા અને નીલલેશ્યા, પક્કપ્રમામાં નીલલેશ્યા, ધૂમપ્રમામાં નીલ
 અને કૃષ્ણલેશ્યા, તમ પ્રમામાં ફક્ત કૃષ્ણલેશ્યા જ હોય છે. યોગપરિણામની અપેક્ષાએ નારક
 જીવ મનોયોગવાળા પણ હોય છે વચનયોગવાળા પણ હોય છે કાયયોગવાળા પણ હોય છે
 ઉપયોગ પરિણામથી સાકાર ઉપયોગવાળા અને અનાકારઉપયોગવાળા પણ હોય છે જ્ઞાન-
 પરિણામથી નારક આમિણિબોધિકજ્ઞાની છે, શ્રુતજ્ઞાની પણ હોય છે અને અવધિજ્ઞાની પણ હોય.

મન્તો નૈરયિકા મત્યજ્ઞાનિનોડપિ ભવન્તિ, શ્રુતાજ્ઞાનિનોડપિ, વિભક્તજ્ઞાનિનોડપિ ચ ભવન્તિ, 'દંસણપરિણામેણં સમ્માદિટ્ઠી વિ મિચ્છાદિટ્ઠી વિ સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી વિ' દર્શનપરિણામેન પરિણમન્તો નૈરયિકાઃ સમ્યગ્દૃષ્ટયોડપિ ભવન્તિ, મિથ્યા દૃષ્ટયોડપિ, સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટયઃ—મિશ્રદૃષ્ટયોડપીત્યર્થઃ, કિન્તુ—'ચરિત્તપરિણામેણં નો ચરિત્તી નો ચરિત્તાચરિત્તી, અચરિત્તી' ચારિત્રપરિણામે પરિણમન્તો નૈરયિકજીવા નો ચારિત્રિણો ભવન્તિ, નો વા ચારિત્રાચારિત્રિણો ભવન્તિ, અપિ તુ અચારિત્રિણો ભવન્તિ, તથા ચ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યક્કમનુગ્ધવ્યતિરેકેણાન્યત્ર ચારિત્રપરિણામસ્ય ભવસ્વાભાવ્યાત્ સર્વથા પ્રતિપિદ્ધત્વેન નૈરયિકાણામપિ ચારિત્રપરિણામસ્ય પ્રતિષેધઃ કૃતઃ, વેદપરિણામેન—અનુભવપરિણત્યા પરિણમન્તો નૈરયિકા નો સ્ત્રીવેદકા ભવન્તિ, નો વા પુરુષવેદકા ભવન્તિ અપિ તુ નપુંસકવેદકા એવ ભવન્તિ તથાચોત્તમ્—'નારકસંમૂર્છિમા નપુંસકાનાં નૈરયિકસંમૂર્છિના નપુંસકા ભવન્તીતિ શેષઃ, 'અસુરકુમારાવિ એવં ચેવ' અસુરકુમારા અપિ એવચ્ચેવ—ઉપર્યુક્તનૈરયિકવદેવ અવસેયાઃ, કિન્તુ—'ળવરં દેવગતિયા, કળહ

જ્ઞાની મી શ્રુતાજ્ઞાની મી ઔર વિભંગજ્ઞાની મી હોતે હૈં । દર્શન પરિણામ સે નારક જીવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ મી હોતે હૈં, મિથ્યાદૃષ્ટિ મી હોતે હૈં ઔર સમ્યક્મિથ્યાદૃષ્ટિ મી હોતે હૈં । ચારિત્રપરિણામ સે નારક ચારિત્રી નહીં હોતે, ચારિત્રાચારિત્રી અર્થાત્ દેશચારિત્ર વાલે મી નહીં હોતે કિન્તુ અચારિત્રી હોતે હૈં । સમ્પૂર્ણ ચારિત્ર મનુષ્ય મેં સંભવ હૈ ઔર દેશ ચારિત્ર મનુષ્ય ઔર તિર્ય ચ ગતિ મેં હી હોસકતા હૈ , इनके अतिरिक्त किसी अन्य में भवस्वभाव के कारण चारित्र परिणाम का संभव नहीं है । इस कारण नारकों में भी चारित्र का अभाव कहा गया है । वेद परિणाम से नारक जीव न स्त्रीवेदी હોતે હૈં ઔર ન પુરુષવેદી હોતે હૈં, બે સિર્ફ નપુસક વેદી હી હોતે હૈં । કહા મી હૈ—'નારક ઔર સંમૂર્છિમ જીવ નપુસક હી હોતે હૈં ।

અસુરકુમારોં કી વક્તવ્યતા નારકોં કે સમાન હી સમક્ષના ચાદિષ, વિશેષતા

છે. અજ્ઞાન પરિણામથી મત્યજ્ઞાની પણ હોય છે શ્રુતાજ્ઞાની પણ હોય છે અને વિભંગજ્ઞાની પણ હોય છે દર્શનપરિણામથી નારક છવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ પણ હોય છે, મિથ્યાદૃષ્ટિ પણ હોય છે અને સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ પણ હોય છે, ચારિત્ર પરિણામથી નારક છવ ચારિત્રી નથી હોતા ચારિત્રાચારિત્રી અર્થાત્ દેશ ચારિત્રવાળા પણ નથી હોતા કિન્તુ અચારિત્રી હોય છે. સમ્પૂર્ણ ચારિત્ર મનુષ્યોમાં જ સંભવે છે અને દેશચારિત્ર મનુષ્ય અને તિર્ય ચ ગતિમાં જ થઈ શકે છે. તેના સિવાય કોઈ બીજામાં ભવસ્વભાવના કારણે ચારિત્ર પરિણામનો સંભવ નથી.

એ કારણે નારકોમાં પણ ચારિત્રનો અભાવ કહેલો છે. વેદ પરિણામથી નારક છવ નથી સ્ત્રીવેદી હોતા, અને નથી પુરુષવેદી હોતા, તેઓ ફક્ત નપુંસકવેદી જ હોય છે, કહ્યું પણ છે કે નારક અને સંમૂર્છિમ છવ નપુસક જ હોય છે.

અસુરકુમારોની વક્તવ્યતા નારકોના સમાન જ સમજવી, બોધો, વિશેષતા તેમ.

હેસ્તા વિ જાવ તેઝહેસ્તાવિ' નવરમ્-નૈરયિકાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ અસુરકુમારા દેવગતિકા ભવન્તિ, કૃષ્ણહેશ્યા અપિ યાવત્ નીલહેશ્યા અપિ કાપોતહેશ્યા અપિ, તેજોહેશ્યા અપિ ચ ભવન્તિ, 'વેદપરિણામેણં' ઇતિયવેયગાવિ પુરિસવેયગા વિ, નો નપુંમગવેયગા' વેદપરિણામેન પરિણમન્તોઽસુરકુમારાઃ સ્ત્રીવેદકા અપિ, પુરુષવેદકા અપિ ભવન્તિ, નો નપું સકવેદકા ભવન્તિ દેવાનાં નપુંસકત્વાસંભવાત્ 'સેસં તં ચેવ, एवं जाव यणिषकुमारा' શેષં તથૈવ-પૂર્વોક્તનૈર-યિકવદેવ બોધ્યમ્, एवम्-असुरकुमाररीत्या યાવત્-નાગકુમારાઃ, સુવર્ણકુમારાઃ, અગ્નિ-કુમારાઃ, વિદ્યુત્કુમારાઃ, ઉદધિકુમારાઃ, દ્વીપકુમારાઃ, દિવકુમારાઃ, પવનકુમારાઃ, સ્તનિત્-કુમારાઃ અવસેયાઃ, 'પૃથ્વીકાઈયા ગતિપરિણામેણં તિરિયગતિયા' પૃથ્વીકાયિકાઃ ગતિ પરિણામેન પરિણમન્ત સ્તિર્યગતિકા ભવન્તિ, 'ઈદિયપરિણામેણં ઈર્ગિદિયા' ઈન્દ્રિયપરિણામેન પરિણમન્તઃ પૃથ્વીકાયિકા એકેન્દ્રિયા ભવન્તિ, 'સેસં જહા નેરહ્યાર્ણં' શેષ પૃથ્વીકાયિ-કાનાં યથા નૈરયિકાણાં પ્રતિપાદિતં તથૈવ પ્રતિપત્તવ્યમ્, કિન્તુ 'જગરં' હેસ્તાપરિણામેણં તેઝહેસ્તા વિ' નવરમ્-પૂર્વાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ હેશ્યાપરિણામેન પરિણમન્તઃ પૃથ્વીકાયિકા સ્તેજોહેશ્યા અપિ ભવન્તિ, તથા ચ પૃથ્વીકાયિકાનાં તેજોહેશ્યાઽપિ સંભવતિ, અત एव सौधर्मेशानपर्यन्तानां देवानामेतेषु उत्पादसंभवो बोध्यः, જોગપરિણામેણં કાયજોગી'

હંસમેં યહ હૈ, કિ અસુરકુમાર ગતિ પરિણામ સે દેવગતિક હોતે હૈં । ઉનમેં કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત ઓર તેજોહેશ્યા પરિણામ મી હોતા હૈ । વે વેદપરિણામ સે સ્ત્રીવેદી ઓર પુરુષવેદી હોતે હૈં, મગર નપુસકવેદી નહીં હોતે, ક્યોંકિ દેવોં મેં નપુંસક વેદ નહીં હોતા હૈ । હસકે અતિરિક્ત સબ પૂર્વવત્ સમજના ચાહિયે । અસુરકુમારોં કે સમાન નાગકુમારોં, સુવર્ણકુમારોં, અગ્નિકુમારોં, વિદ્યુત્કુમારોં, ઉદધિકુમારોં, દ્વીપકુમારોં, દિવકુમારોં, પવનકુમારોં ઓર સ્તનિતકુમારોં કા મી કથન સમજ લેના ચાહિયે ।

પૃથ્વીકાયિક ગતિપરિણામ સેતરિય ચ ગતિક હોતે હૈં । ઈન્દ્રિય પરિણામ સે એકેન્દ્રિય હોતે હૈં, શેષ પરિણામ નારકોં કે સમાન જાનના ચાહિયે । વિશેષતા યહ હૈ કિ પૃથ્વીકાયિક જીવોં મેં તેજોહેશ્યા મી હોતી હૈ, હસી કારણ સૌધર્મ

નામાં એ છે કે અસુરકુમાર ગતિપરિણામથી દેવ ગતિ કહેલ છે તેઓમા કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત અને તેજોહેશ્યા પરિણામ પણ હોય છે તેઓ વેદ પરિણામથી સ્ત્રીવેદી અને પુરુષ વેદી હોય છે, પણ નપુસક વેદી નથી હોતા, કેમકે દેવોમાં નપુસક વેદ નથી હોતા તે ઉપશન્ત બધા પૂર્વવત્ સમજવા બેઠ્યો. અસુરકુમારોના સમાન નાગકુમારો, સુવર્ણ કુમારો, અગ્નિકુમારો, વિદ્યુત્કુમારો, ઉદધિકુમારો, દ્વીપકુમારો, દિવકુમારો, પવનકુમારો અને સ્તનિતકુમારોના પણ કથન સમજ લેવા બેઠ્યો.

પૃથ્વીકાયિક ગતિ પરિણામથી તિર્યચ ગતિક હોય છે. ઈન્દ્રિય પરિણામથી એકેન્દ્રિય હોય છે, શેષ પરિણામ નારકોના સમાન બાણવા બેઠ્યો. વિશેષતા એ છે કે

યોગપરિણામેન પરિણમન્તઃ પૃથિવીકાયિકાઃ કાયયોગિનો ભવન્તિ, 'જ્ઞાનપરિણામે જાતિય' જ્ઞાનપરિણામઃ પૃથિવીકાયિકાનાં ન ભવતિ, તથાહિ પૃથિવ્યાદીનાં પશ્ચાન્નામપિ સાસાદન-સમ્યક્ત્વસ્યાગમે નિષેધાત્ જ્ઞાનનિષેધઃ સમ્યક્ત્વનિષેધશ્ચાવસેયઃ, 'અજ્ઞાનપરિણામેણ મદ્ અજ્ઞાની' અજ્ઞાનપરિણામેન પરિણમન્તઃ પૃથિવીકાયિકા મત્યજ્ઞાનિનો ભવન્તિ, 'મૃત્યુ અજ્ઞાની' શ્રુતાજ્ઞાનિનો ભવન્તિ, 'દંસણપરિણામેણ મિચ્છદ્વિટ્ઠી' દર્શનપરિણામેન પરિણમન્તઃ પૃથિવી-કાયિકાઃ મિથ્યાદૃષ્ટયો ભવન્તિ, તથા ચ સમ્યક્ત્વમિથ્યાત્વપરિણામસ્ય સંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિયા-ણામેવ સદ્ભાવેન તદન્યેષાં તન્નિષેધો બોધ્યઃ, 'સેસં તં ચેવ' શેષં તત્તૈવ-પૂર્વોક્ત નૈરયિકાદિ વદેવ બોધ્યમ્, 'આઊવળ્પફદ્કાઙ્યાવિ' અપ્કાયિકાઃ, વનસ્પતિકાયિકા અપિ પૃથિવીકાયિક-વદેવાવસેયાઃ, 'તેજઃવાઙ્ગ એવં ચેવ' તેજઃવાયુ-તેજસ્કાયિકાઃ, વાયુકાયિકાશ્ચેત્યર્થઃ, એવશ્ચૈવ-

દેવલોક ઓર ઈશાન દેવલોક તક કે દેવ પૃથ્વીકાયિકોં મેં ઉત્પન્ન હો સકતે હૈં । યોગ પરિણામ સે પૃથ્વીકાયિક જીવ કાયયોગી હી હોતે હૈં, ડનમેં વચનયોગ ઓર મનોયોગ નહીં હોતા । પૃથ્વીકાયિકોં મેં જ્ઞાનપરિણામ પાયા નહીં જાતા, વયોંકિ આગમ મેં પૃથ્વીકાય આદિ પાંચોં મેં સાસાદન સરયવત્વ કા નિષેધ કહા ગયા હૈ, અતએવ સમ્યક્ત્વ ઓર જ્ઞાન કા અભાવ સમજના ચાહિએ । હાં, પૃથ્વીકાયિકોં મેં અજ્ઞાન પરિણામ હોતા હૈ ઓર હસ પરિણામ સે વે મત્યજ્ઞાની બી હોતે હૈં ઓર શ્રુતાજ્ઞાની બી હોતે હૈં । દર્શન પરિણામ સે પૃથ્વીકાયિક મિથ્યાદૃષ્ટિ હોતે હૈં । વયોંકિ સમ્યક્ત્વ-મિથ્યાત્વ પરિણામ પંચેન્દ્રિય સંજ્ઞી જીવોં મેં હી પાયા જાના હૈ, ડનકે અતિરિક્ત અન્ય સબમેં ડસકા નિષેધ જાનના ચાહિએ । શેષ કથન નારકોં કે હી સમાન હૈ ।

અપ્કાયિકોં ઓર વનસ્પતિકાયિકોં કી વક્તવ્યતા પૃથ્વીકાયિકોં કે સમાન હી હૈ । તેજઃકાયિકોં ઓર વાયુકાયિકોં કા કથન બી હસી પ્રકાર હૈ । હનમેં

પૃથ્વીકાયિક જીવેમા તેજે લેશ્યા પશુ હોય છે. એ કારણથી સૌધર્મ અને ઇશાન દેવલોક સુધીના દેવ પૃથ્વીકાયિકોંમા ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. યોગપરિણામથી પૃથ્વીકાયિક જીવ કાયયે ગી જ હોય છે, તેઓમા વચનયોગવાળા અને મનોયોગવાળા નથી હોતા. પૃથ્વીકાયિકોંમા જ્ઞાન પરિણામ મળી જ નથી શકતુ, કેમકે આગમમા પૃથ્વીકાયિક આદિ પાચેમા સાસાદન સમ્યક્ત્વનો નિષેધ કરેલો છે, તેથી જ સમ્યક્ત્વ અને જ્ઞાનનો અભાવ સમજવો જોઈએ. હા, પૃથ્વીકાયિકોંમા અજ્ઞાન પરિણામ હોય છે અને તે પરિણામથી તેઓ મત્યજ્ઞાની પશુ હોય છે અને શ્રુતાજ્ઞાની પશુ હોય છે. દર્શન પરિણામથી પૃથ્વીકાયિક મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે. કેમકે સમ્યક્ત્વ-મિથ્યાત્વ પરિણામ પંચેન્દ્રિય સંજ્ઞી જીવોંમા જ મળી આવે છે, તેમના સિવાય બીજા બધામા તેમનો નિષેધ જણવો જોઈએ શેષ કથન નારકોંના સમાન છે.

અપ્કાયિકોં અને વનસ્પતિકાયિકોંના વક્તવ્યતા પૃથ્વીકાયિકોંના જેવી જ છે, તેજઃ કાયિકોં અને વાયુકાયિકોંનુ કથન પણ એ જ પ્રકારનું છે, તેમાં વિશેષતા એટલી છે કે

પૃથિવીકાયિકવદેવ બોધ્યાઃ, કિન્તુ ‘ળવરં લેસ્સાપરિણામેળં જઠા નેરહ્યા’ નવરમ્-પૃથિવી-કાયિકાદ્યપેક્ષયા વિશેષસ્તુ-લેહ્યાપરિણામેન પરિણમન્તો વાયુકાયિકાઃ યથા નૈરયિકાઃ પ્રતિપાદિતા સ્તથા પ્રતિપત્તવ્યાઃ, ‘વેહંદિયા ગતિપરિણામેળં તિરિયગતિયા’ દ્વીન્દ્રિયાઃ ગતિ-પરિણામેન પરિણમન્ત સ્તિર્યગ્ગતિકા ભવન્તિ, ‘હંદિયપરિણામેળં વેહંદિયા’ હન્દ્રિયપરિણામેન પરિણમન્તો દ્વીન્દ્રિયા દ્વીન્દ્રિયત્વેન વ્યપદિશ્યન્તે, ‘સેસં જઠા નેરહ્યાળં’ શેપં યથા નૈરયિ-કાળાં પ્રતિપાદિત તથા દ્વીન્દ્રિયાળામપિ પ્રતિપાદનીયમ્, કિન્તુ-‘ળવરં જોગપરિણામેળં વયજોગી, કાયજોગી’ નવરમ્-નૈરયિકાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ યોગપરિણામેન પરિણમન્તો દ્વીન્દ્રિ-યા વચોયોગિનઃ કાયયોગિનશ્ચ ભવન્તિ, ‘ળાળપરિણામેળં આમિણિવોહિયળાળીવિ સુઅ ળાળી વિ’ જ્ઞાનપરિણામેન પરિણમન્તો દ્વીન્દ્રિયાઃ આમિનિવોધિકજ્ઞાનિનોડપિ ભવન્તિ શ્રુત-જ્ઞાનિનોડપિ ચ ભવન્તિ, તથા ચ દ્વીન્દ્રિયાદીનાં કતિપયાનાં કરણાપર્યાસાવસ્થાયાં સાસાદન સમ્યક્ત્વોપલભ્યાત્ તે જ્ઞાનપરિણતા અપિ ભવન્તીતિ માવઃ, એવમગ્રે તે સમ્યગ્દષ્ટયોડપિ વક્ષ્યન્તે, ‘અળળપરિણામેળં મહ અળળાળી વિ સુઅ અળળાળી વિ નો વિમંગળાળી’ અજ્ઞાન-પરિણામેન પરિણતિમુપગચ્છન્તો દ્વીન્દ્રિયા મત્યજ્ઞાનિનોડપિ ભવન્તિ, એવં શ્રુતાજ્ઞાનિનોડપિ વિશેષતા હતની હી હૈ કિ લેહ્યા પરિણામ કી અપેક્ષા સે વાયુકાયિક જીવ નારકોં કે સમાન હૈં ।

દ્વીન્દ્રિય જીવ ગતિપરિણામ સે તિર્યંચ ગતિક હોતે હૈં । દ્વીન્દ્રિયોં કા શેષ કથન નારકોં કે સમાન સમજના ચાહિય । વિશેષ વાત યહ હૈ કિ યોગ પરિણામ સે દ્વીન્દ્રિય જીવ વચનયોગી ઓર કાયયોગી હોતે હૈં । જ્ઞાનપરિણામ સે દ્વીન્દ્રિય જીવ આમિનિવોધિક જ્ઞાની ખી હોતે હૈં, ઓર શ્રુતજ્ઞાની ખી હોતે હૈં । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ કોઈ-કોઈ દ્વીન્દ્રિય જીવ કરણાપર્યાપ્ત અવસ્થા મેં સાસાદન સમ્યગ્દષ્ટિ ખી પાયે જાતે હૈં, હસ કારણ ઊનમેં જ્ઞાનપરિણામ ખી હોતા હૈ હસી અપેક્ષા સે આગે ઊન્હેં સમ્યગ્દષ્ટિ ખી કહેંગે । અજ્ઞાનપરિણામ સે દ્વીન્દ્રિય-જીવ મત્યજ્ઞાની હોતે હૈં ઓર શ્રુતાજ્ઞાની ખી હોતે હૈં કિન્તુ વિમંગજ્ઞાની નહીં હોતે । દર્શનપરિણામ કી અપેક્ષા સે વે, સમ્યગ્દષ્ટિ ખી હોતે હૈં સિધ્યાદષ્ટિ ખી

લેહ્યા પરિણામની અપેક્ષાએ વાયુકાયિક જીવ નારકોના સમાન છે.

દ્વીન્દ્રિય જીવ ગતિપરિણામથી તિર્યંચગતિક હોય છે. દ્વીન્દ્રિયોનું શેષ કથન નારકોના સમાન સમજવું જોઈએ. વિશેષ વાત એ છે કે યોગ પરિણામથી દ્વીન્દ્રિય જીવ વચનયોગી અને કાયયોગી હોય છે. જ્ઞાન પરિણામથી દ્વીન્દ્રિય જીવ આમિનિવોધિકજ્ઞાની પણ હોય છે શ્રુતજ્ઞાની પણ હોય છે તાત્પર્ય એ છે કે કોઈ કોઈ દ્વીન્દ્રિય જીવ કશ્ચા પર્યાપ્ત અવ-સ્થામાં સાસાદન સમ્યગ્દષ્ટિ પણ મળી આવે છે, એ કારણે તેમનામાં જ્ઞાનપરિણામ પણ હોય છે એજ અપેક્ષાએ આગળ તેમને સમ્યગ્દષ્ટિ પણ કહેશે. અજ્ઞાન પરિણામથી દ્વીન્દ્રિય જીવ મત્યજ્ઞાની હોય છે અને શ્રુતાજ્ઞાની પણ હોય છે, પરંતુ વિમંગજ્ઞાની નથી હોતા. દર્શન

મવન્તિ, કિન્તુ નો વિમદ્વજ્ઞાનિનો મનન્તિ 'દંસગપરિણામેણં સમ્મદ્વિટ્ઠી વિ મિચ્છદ્વિટ્ઠી વિ નો સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી' દર્શનપરિણામેન પરિણમન્તો દ્વીન્દ્રિયજીવાઃ સમ્પગ્દષ્ટયોઽપિ મવન્તિ, મિથ્યાદષ્ટયોઽપિ મવન્તિ, કિન્તુ નો સમ્પગ્મિથ્યાદષ્ટયો મવન્તિ, 'સેસં-તં ચેવ' શેપં તત્ત્વૈ-૧-પૂર્વોક્ત નૈરયિકૃત્ત્વદેવ વોધ્યમ્ 'एवं जाव चउरिंदिया' एवम्-દ્વીન્દ્રિય-વદેવ યાવત્-ત્રીન્દ્રિયા ચતુરિન્દ્રિયા અપિ અવસેયાઃ, કિન્તુ- 'णवरं इंदियपरिवुट्ठी कायव्वा' નવરં-દ્વીન્દ્રિયાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ કેવલમ્ इन्द्रियपरिवृद्धिः-દ્વીન્દ્રિયસ્થાને ત્રીન્દ્રિયાચતુરિ-ન્દ્રિયા इत्येवं वृद्धिः कर्तव्या, તત્ર દ્વીન્દ્રિયાઃ સ્પર્શનરસનયોગાત્, ત્રીન્દ્રિયાઃ સ્પર્શનરસનઘ્રાણ-યોગાત્, ચતુરિન્દ્રિયાઃ-સ્પર્શનરસનત્રાણચક્ષુરિન્દ્રિયયોગાત્, 'पंचिंदियतिरिक्खजोणिया गति-परिणामेणं तिरियगतिया' પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ ગતિપરિણામેન પરિણમન્ત સ્તિર્યગ્ગતિકા મવન્તિ, 'સેસં જહા નેરહયાણં' શેપં યથા નૈરયિકાણામુક્તં તથા પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનામપિ વક્તવ્યમ્, કિન્તુ 'णवरं लेस्सापरिणामेणं जाव मुक्कलेस्सा वि' નવરમ્-નૈરયિકાપેક્ષયા વિશે-પસ્તુ લેહ્યાપરિણામેન પરિણમન્તઃ પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ પહપિ લેહ્યાવન્તઃ મવન્તિ, યથા હોતે હૈં, મગર સમ્પગ્મિથ્યાદષ્ટિ અર્થાત્ મિશ્રદષ્ટિ નહીં હોતે । શેપ સવ કથન નારકોં કે સમાન સમજના ચાહિય ।

જો વક્તવ્યતા દ્વીન્દ્રિયોં કી કહી હૈ, વૈસી ત્રીન્દ્રિયોં ઓર ચતુરિન્દ્રિયોં કી મી સમજની ચાહિય । કિન્તુ દ્વીન્દ્રિયોં કી અપેક્ષા વિશેષતા યહ હૈ કિ હનમેં इन्द्रियों की वृद्धि कर लेनी चाहिए, અર્થાત્ इन्द्रिय परिणाम से उन्हें त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय कहना चाहिए । સ્પર્શન ઓર રસના इन्द्रिय के योग से जीव त्रीन्द्रिय कहलाता है, સ્પર્શન રસના ઓર ઘ્રાણ इन्द्रिय होने से त्रीन्द्रिय तथा स्पर्शन, रसना, घ्राण और चक्षुन्द्रिय होने से चतुरिन्द्रिय कहा जाता है ।

પંચેન્દ્રિય તિર્યચ યોનિક જીવ ગતિ પરિણાય સે તિર્યચ ગતિક હોતે હૈં, શેપ વક્તવ્યતા નારકોં કે સમાન કહ લેના ચાહિય । વિશેષતા યહ હૈ કિ

परिणामनी अपेक्षाये तेजो सम्यग्दृष्टि पणु होय छे, मिथ्यादृष्टि पणु होय छे, पणु सम्य-मिथ्यादृष्टि अर्थात् मिश्रदृष्टि नहीं होता शेष कथन नारकाना समान समझवुं लेछिये.

જે વક્તવ્યતા દ્વીન્દ્રિયોની કહી છે, તેવી જ ત્રીન્દ્રિયો અને ચતુરિન્દ્રિયોની પણ સમજવી લેઈએ પરન્તુ દ્વીન્દ્રિયોની અપેક્ષાએ વિશેષતા એ છે કે તેમનામાં ઇન્દ્રિયોની વૃદ્ધિ કરી લેવી લેઈએ. અર્થાત્ ઇન્દ્રિય પરિણામથી તેઓને ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય કહેવા લેઈએ સ્પર્શ અને રસના ઇન્દ્રિયના યોગથી એવ દ્વીન્દ્રિય કહેવાય છે, સ્પર્શ રસના અને ઘ્રાણ ઇન્દ્રિય હોવાથી ત્રીન્દ્રિય અને સ્પર્શ રસના ઘ્રાણ અને ચક્ષુના સં-ન્ધથી ચતુરિન્દ્રિય કહેવાય છે.

પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્યોનિક એવ ગતિપરિણામથી તિર્યચગતિવાળા કહેવાય છે, શેષ વક્તવ્યતા નારકોની સમાન કહેવી લેઈએ. વિશેષતા એ છે કે પંચેન્દ્રિય તિર્યચ એવ

કૃષ્ણલેશ્યા અપિ નીલલેશ્યા અપિ કાપોતલેશ્યા અપિ તેજોલેશ્યા અપિ પદ્મલેશ્યા અપિ શુક્લલેશ્યા અપિ ભવન્તિ, 'ચરિત્તપરિણામેણં નો ચરિત્તી, અવરિત્તી વિ, ચરિત્તાચરિત્તી વિ' ચારિત્રપરિણામેન પરિણમન્તઃ પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ નો ચારિત્રિણો ભવન્તિ, અપિ તુ અચારિત્રિણોઽપિ ભવન્તિ, ચારિત્રાચારિત્રિણોઽપિ ભવન્તિ, તથા ચ પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં દેશતઃચારિત્રપરિણામર્યાપિ સંભવેન ચારિત્રાચારિત્રિણોઽપિ ભવન્તીતિ ભાવાઃ, 'વેદપરિણામેણં' इतिवेयगा वि, पुरिसवेयगा वि' णपुंसगवेयगावि' वेदपरिणामेन परिणमन्तः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः स्त्रीवेदका अपि भवन्ति, पुरुषवेदका अपि भवन्ति, नपुंसकवेदका अपि भवन्ति 'मणुस्सा गतिपरिणामेणं मणुयगतिया' मनुष्या गतिपरिणामेन परिणमन्तो मनुष्यगतिका भवन्ति, 'इन्द्रियपरिणामेणं पंचिदिया' इन्द्रियपरिणामेन परिणमन्तो मनुष्याः पञ्चेन्द्रिया भवन्ति, अथ च केचन सिद्धा मनुष्याः 'अणिदिया वि' अनिन्द्रिया अपि भवन्ति 'कषायपरिणामेणं कोह कसाई वि जाव अकसाई वि' कषायपरिणामेन परिणमन्तो मनुष्याः क्रोधकषायिणोऽपि यावद्-मानकषायिणोऽपि मायाकषायिणोऽपि, लोभकषायिणोऽपि पंचेन्द्रिय तिर्यच जीव लेश्या परिणाम से कृष्णलेश्या वाले, नीललेश्या वाले, कापोतलेश्या वाले, तेजो लेश्या वाले और शुक्ललेश्या वाले भी होते हैं। चारित्रपरिणाम से पंचेन्द्रिय तिर्यच चारित्री नहीं होते, किन्तु अचारित्री भी होते हैं और चारित्राचारित्री भी होते हैं, क्योंकि पंचेन्द्रिय तिर्यचो' में एक देशचारित्र परिणाम हो सकता है, इस कारण वे चारित्राचारित्री भी होते हैं। वेद परिणाम की अपेक्षा से पंचेन्द्रिय तिर्यच स्त्रीवेदी भी होते हैं, पुरुष वेदी भी होते हैं और नपुंसक वेदी भी होते हैं।

मनुष्य गति परिणाम से मनुष्य गतिक होते हैं। इन्द्रिय परिणाम से पंचेन्द्रिय होते हैं और कोई-कोई अर्थात् सिद्ध मनुष्य अनिन्द्रिय भी होते हैं। कषाय परिणाम से मनुष्य क्रोध कषायी भी, मानकषायी भी माया कषायी भी और लोभकषायी भी होते हैं और कोई-कोई अकषायी भी होते हैं। लेश्या परिणाम

લેશ્યા પરિણામથી કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા, કાપોતલેશ્યાવાળા, તેજલેશ્યાવાળા, પદ્મલેશ્યાવાળા, અને શુક્લલેશ્યાવાળા પણ હોય છે. ચારિત્રપરિણામથી પંચેન્દ્રિયતિર્યચ ચારિત્રી નથી હોતા પણ અચારિત્રી પણ હોય છે. અને ચારિત્રાચારિત્રી પણ હોય છે. કેમકે પંચેન્દ્રિય તિર્યચોમા એક દેશચારિત્રપરિણામ હોઈ શકે છે એ કારણે તેઓ ચારિત્રાચારિત્રી પણ હોય છે. વેદ પરિણામની અપેક્ષાએ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ સ્ત્રીવેદી પણ હોય છે, પુરુષવેદી પણ હોય છે અને નપુસકવેદી પણ હોય છે.

મનુષ્ય ગતિપરિણામથી મનુષ્યગતિક હોય છે. ઇન્દ્રિયપરિણામથી પંચેન્દ્રિય હોય છે અને કોઈ કોઈ અર્થાત્ સિદ્ધ મનુષ્ય અનિન્દ્રિય પણ હોય છે કષાય પરિણામથી મનુષ્ય ક્રોધ કષાયી પણ હોય છે. માનકષાયી પણ હોય છે, માયાકષાયી પણ હોય છે, લોભ કષાયી

મવન્તિ, કેચન સિદ્ધાદયઃ અરૂપાચિનોઽપિ મવન્તિ, 'લેસ્સાપરિણામેણં કળ્હલેસ્સા વિ, જાવ અલેસ્સા વિ' લેશ્યા પરિણામેન પરિણમન્તો મનુષ્યાઃ કૃષ્ણલેશ્યા અપિ યાવત્-નીલલેશ્યા અપિ, કાપોતલેશ્યા અપિ, તેજોલેશ્યા અપિ શુક્લલેશ્યા અપિ મવન્તિ, કેચન સિદ્ધાદયઃ અલેશ્યા અપિ મવન્તિ, 'જોગપરિણામેણં મણજોગી વિ, જાવ અજોગી વિ' યોગપરિણામેન પરિણમન્તો મનુષ્યાઃ મનો યોગિનોઽપિ યાવત્-વચો યોગિનોઽપિ, કાયયોગિનોઽપિ મવન્તિ. કેચન સિદ્ધાદયસ્તુ અયોગિનોઽપિ મવન્તિ, 'ઉવગ્રોગપરિણામેણં જહા નેરહ્યા' ઉપયોગપરિણામેન પરિણમન્તો મનુષ્યા યથા નૈરચિકજીવા પ્રતિપાદિતાસ્તથા વક્તવ્યાઃ, તથા ચ માકારોપયુક્તા અપિ મવન્તિ, અનાકારોપયુક્તા અપિ મવન્તિ, 'ળાણપરિણામેણં આમિણિવોદ્ધિયાણી વિ જાવ કેવલણાણી વિ' જ્ઞાનપરિણામેન પરિણમન્તો મનુષ્યાઃ આમિણિવોદ્ધિકજ્ઞાનિનોઽપિ મવન્તિ, યાવત્-શ્રુતજ્ઞાનિનોઽપિ, અવધિજ્ઞાનિનોઽપિ, મનઃપર્યવજ્ઞાનિનોઽપિ મવન્તિ તીર્થ-કરાદયરત્તુ કેવલજ્ઞાનિનોઽપિ મવન્તિ, 'અળ્ળાણપરિણામેણં તિણિ વિ અળ્ળાણા' અજ્ઞાનપરિ-

સે મનુષ્ય કૃષ્ણલેશ્યા વાલે યાવત્ અલેશ્યા મી હોતે હૈં, અર્થાત્ કૃષ્ણલેશ્યા વાલે મી, નીલલેશ્યા વાલે મી, કાપોતલેશ્યા વાલે મી, તેજોલેશ્યા વાલે મી પદ્મ લેશ્યા વાલે મી ઔર શુક્લ લેશ્યા વાલે મી હોતે હૈં, કોઈ-કોઈ મનુષ્ય અલેશ્યા અર્થાત્ લેશ્યા સે રહિત મી હોતે હૈં । યોગ પરિણામ કી અપેક્ષા સે વિચાર કરને પર મનુષ્ય મનોયોગી મી હોતે હૈં, વચનયોગી મી હોતે હૈં, કાય-યોગી મી હોતે હૈં ઔર કોઈ-કોઈ અયોગી મી હોતે હૈં, જૈસે ચૌદહવેં ગુણસ્થાન વર્તી મનુષ્ય । ઉપયોગ પરિણામ સે મનુષ્ય નારકોં કે સમાન હૈં, અર્થાત્ વે સાકારોપયોગ પરિણામ વાલે મી હોતે હૈં ઔર અનાકારોપયોગપરિણામ વાલે મી હોતે હૈં । જ્ઞાન પરિણામ કી અપેક્ષા સે આમિણિબોધિકજ્ઞાની યાવત્ કેવલ-જ્ઞાની મી હોતે હૈં, અર્થાત્ આમિણિબોધિકજ્ઞાની શ્રુતજ્ઞાની, અવધિજ્ઞાની, મનઃ-પર્યવજ્ઞાની ઔર કેવલજ્ઞાની મી હોતે હૈં । અજ્ઞાન પરિણામ સે મનુષ્ય મત્યજ્ઞાની

પણુ હોય છે. અને કોઈ કોઈ અક્રવાથી પણુ હોય છે, લેશ્યા પરિણામથી મનુષ્ય કૃષ્ણલેશ્યાવાળા યાવત્ અલેશ્ય પણુ હોય છે, અર્થાત્ કૃષ્ણ લેશ્યાવાળા પણુ, નીલ લેશ્યાવાળા પણુ કાપોત લેશ્યાવાળા પણુ, તેજોલેશ્યાવાળા પણુ, પદ્મલેશ્યાવાળા પણુ, શુક્લ લેશ્યાવાળા પણુ હોય છે કોઈ કોઈ મનુષ્ય અલેશ્ય અર્થાત્ લેશ્યાથી રહિત પણુ હોય છે યોગ પરિણામની અપેક્ષાએ વિચાર કરવાથી મનુષ્ય મનોયોગી પણુ હોય છે, વચન યોગી પણુ હોય છે, કાયયોગી પણુ હોય છે અને કોઈ-કોઈ અયોગી પણુ હોય છે, જેમ ચૌદમા ગુણસ્થાનવર્તી મનુષ્ય ઉપયોગ પરિણામથી નારકોના સમાન કહેવામા આવેલ છે, અર્થાત્ તેઓ સાકારોપ-યોગ પરિણામવાળા પણુ હોય છે, અને અનાકારોપયોગ પરિણામ વાળા પણુ હોય છે. જ્ઞાન પરિણામની અપેક્ષાએ આમિણિબોધિકજ્ઞાની યાવત્ કેવલજ્ઞાની પણુ થાય છે, અર્થાત્ આમિણિબોધિકજ્ઞાની શ્રુતજ્ઞાની, અવધિજ્ઞાની, મન પર્યવજ્ઞાની અને કેવલજ્ઞાની થાય છે.

ળામેન ત્રીણ્યપિ અજ્ઞાનાનિ પરિણમન્તો મનુષ્યાસ્ત્રયોઽપિ અજ્ઞાનિનઃ—મત્યજ્ઞાનિનોઽપિ, શ્રુતા-જ્ઞાનિનોઽપિ, વિમદ્જ્ઞાનિનોઽપિ ભવન્તિ, ‘દંસણપરિણામેણં તિણ્ણિ વિ દંસણા’ દર્શનપરિણા-મેન પરિણમન્તો મનુષ્યાઃ ત્રીણ્યપિ દર્શનાનિ લભન્તે, તથા ચ સમ્યગ્દર્શનિનોઽપિ મિથ્યાદર્શનિનોઽપિ સમ્યગ્મિથ્યાદર્શનિનોઽપિ ચ ભવન્તિ, ‘ચરિત્તપરિણામેણં ચરિત્તી વિ, અચરિત્તી વિ, ચરિત્તાચરિત્તી વિ’ ચારિત્રપરિણામેન પરિણમન્તો મનુષ્યાશ્ચારિત્રિણોઽપિ, અચારિત્રિ-ણોઽપિ, ચારિત્રાચારિત્રિણોઽપિ ભવન્તિ, ‘વેદપરિણામેણં ઇત્થીવેયગા વિ, પુરિસવેયગા વિ, ણપુંસગવેયગા વિ, અવેયગા વિ’ વેદપરિણામેન પરિણમન્તો મનુષ્યાઃ સ્ત્રીવેદકા અપિ ભવન્તિ, પુરુષવેદકા અપિ ભવન્તિ, નપુંસકવેદકા અપિ ભવન્તિ, કેચન સિદ્ધાદયસ્તુ અવેદકા અપિ ભવન્તિ, ‘વાણમંતરા ગતિપરિણામેણં દેવગતિયા’ વાનવ્યન્તરા ગતિપરિણામેન પરિણમન્તો દેવગતિકા ભવન્તિ, ‘જહા અસુરકુમારા’ યથા અસુરકુમારાઃ પ્રતિપાદિતા સ્તયૈવ વાનવ્યન્તરા અપિ પ્રતિપત્તવ્યાઃ, ‘एवं जोइसिया वि’ एवम्—અસુરકુમારવદેવ જ્યોતિષ્કા અપિ અવ-સેયાઃ, કિન્તુ ‘णवरं तेउलेस्सा’ नवरम्—અસુરકુમારાપેક્ષ્યા વિશેષરતુ જ્યોતિષ્કા સ્તેજો-છેશ્યા ભવન્તીતિ બોધ્યમ્, તથા ચ જ્યોતિષ્કાણાં કેવલં તેજોછેશ્યૈવ ભવતિ, ન શેષા

મીશ્રુતાજ્ઞાની મી ઓર વિમંગજ્ઞાની મી હોતે હૈં । દર્શન પરિણામ સે મનુષ્યોં મેં તીનોં દર્શન પાયે જાતે હૈં, અતઃવે વે સમ્યગ્દર્શની મી હોતે હૈં, મિથ્યાદર્શની મી હોતે હૈં ઓર સમ્યગ્મિથ્યા દર્શની મી હોતે હૈં । ચારિત્ર પરિણામ સે મનુષ્ય ચારિત્રી મી હોતે હૈં, અચારિત્રી મી હોતે હૈં ઓર દેશ ચારિત્રી મી હોતે હૈં । વેદ પરિણામ કી અપેક્ષા સે મનુષ્ય સ્ત્રીવેદી મી, પુરુષવેદી મી ઓર નપુંસક વેદી મી હોતે હૈં । કોઈ=કોઈ મનુષ્ય વેદરહિત મી હોતે હૈં ।

વાનવ્યન્તરદેવ ગતિપરિણામ સે દેવગતિક હૈં । વાનવ્યન્તરોં કા પ્રતિપાદન ડસી પ્રકાર સમજના ચાહિયે જૈસે અસુરકુમારોં કા કિયા ગયા હૈં । જ્યોતિષ્ક-દેવોં કી વક્તવ્યતા મી અસુરકુમારોં કે હી સમાન સમજના ચાહિયે, કિન્તુ અસુરકુમારોં કી અપેક્ષા જ્યોતિષ્ક દેવોં મેં વિશેષતા યહ હૈ કી જ્યોતિષ્ક દેવ

અજ્ઞાનપરિણામથી મનુષ્ય મત્યજ્ઞાની પણ થાય છે શ્રુતાજ્ઞાની પણ થાય છે, અને વિભગજ્ઞાની પણ થાય છે. દર્શન પરિણામથી મનુષ્યોમા ત્રણે દર્શન મળી આવે છે, તેથીજ તેઓ સમ્યગ્દર્શની પણ હોય છે, મિથ્યાદર્શની પણ હોય છે અને સમ્યગ્મિથ્યાદર્શની પણ હોય છે ચારિત્ર પરિણામથી મનુષ્ય ચારિત્રી પણ હોય છે, અચારિત્રી પણ હોય છે અને દેશચારિત્રી પણ હોય છે. વેદપરિણામની અપેક્ષાએ મનુષ્ય સ્ત્રીવેદી પણ હોય છે. પુરુષ-વેદી પણ હોય છે અને નપુંસકવેદી પણ હોય છે. કોઈ કોઈ મનુષ્ય વેદરહિત પણ હોય છે

વાનવ્યન્તરદેવ ગતિપરિણામથી દેવગતિક છે. વાનવ્યન્તરોનું પ્રતિપાદન એ પ્રકારે સમજવું જોઈએ કે જેવું અસુરકુમારોનું છે. જ્યોતિષ્ક દેવોની વક્તવ્યતા પણ અસુર-કુમારોનીજ સમાન સમજવી જોઈએ. પરંતુ અસુરકુમારોની અપેક્ષાએ જ્યોતિષ્કદેવ

લેશ્યા મવન્તીતિ ભાવઃ । ‘વૈમાણિયા વિ એવં ચૈવ’ વૈમાનિકા અપિ એવંચૈવ-અસુરકુમારવદેવ
બોધ્યાઃ, કિન્તુ ‘જનવં લેસ્સાપરિણામેણં તેજલેસ્સા વિ, પદ્મલેસ્સા વિ, મુક્તલેસ્સા વિ’
નવરમ્-અસુરકુમારાદ્યપેક્ષયા વિશેષત્તુ લેશ્યાપરિણામેન પરિણમન્તો વૈમાનિકા સ્તેજોલેશ્યા
અપિ મવન્તિ, પદ્મલેશ્યા અપિ મવન્તિ, મુક્તલેશ્યા અપિ મવન્તીતિ ભાવઃ ‘સે તં જીવ-
પરિણામે’ સ એવં પૂર્વોક્તો જીવપરિણામોઽવસેયઃ ॥ ૧૧ ॥ સૂ ૨ ॥

॥ અજીવપરિણામવત્કવ્યતા ॥

મૂળમ્-અજીવપરિણામે જં મંતે । કઙ્કવિહે પળ્લન્તે ? ગોયમા ! દસ
વિહે પળ્લન્તે, તં જહા-વંધપરિણામે ૧, ગતિપરિણામે ૨, સંઠાણપરિણામે ૩,
ભેદપરિણામે ૪, વળ્લપરિણામે ૫, ગંધપરિણામે ૬, રસપરિણામે ૭, ફાલ-
પરિણામે ૮, અશુરુલ્લહુયપરિણામે ૯, સદ્ધપરિણામે ૧૦, વંધપરિણામે જં મંતે ।
કઙ્કવિહે પળ્લન્તે ? ગોયમા ! દુવિહે પળ્લન્તે, તં જહા-જિદ્ધવંધપરિણામે
લુક્કવંધપરિણામે ય-‘સમણિદ્ધયાણ વંધો ન હોઈ સમલુક્કવયાણ વિ
જ હોઈ । વૈમાયજિદ્ધલુક્કવત્તણેણ વંધો ડ વંધાણં ॥ ૧ ॥ જિદ્ધસ્સ જિદ્ધેણ
દુયાહિણં, લુક્કવસ્સ લુક્કવેણ દુયાહિણં । જિદ્ધસ્સ લુક્કવેણ ડવેઈ
વંધો, જહણ્ણવજ્જો વિસમો સમો વા ॥ ૨ ॥’, ગતિપરિણામેણં મતે । કઙ્ક-
વિહે પળ્લન્તે ? ગોયમા ! દુવિહે પળ્લન્તે, તં જહા-ફુસમાણગતિપરિણામે
ય અફુસમાણગતિપરિણામે ય, અહવા દીહગઈપરિણામે ય, હસ્સગઈ-

તેજોલેશ્યા વાલે હોતે હૈં, અતએ જ્યોતિષ્ક દેવ કેવલ તેજોલેશ્યા વાલે હી હોતે
હૈં । ડનમેં તેજોલેશ્યા કે સિવાય અન્ય કોઈ લેશ્યા નહીં હોતી ।

વૈમાનિકોં કી વત્કવ્યતા મી અસુરકુમારોં કે સમાન હી કહના ચાહિય,
મગર અસુરકુમારોં આદિ કી અપેક્ષા ડનમેં વિશેષતા યહ હૈ કિ વૈમાનિક દેવ
તેજોલેશ્યા વાલે મી હોતે હૈં, પદ્મલેશ્યા વાલે મી હોતે હૈં ઓર શુક્લલેશ્યા
વાલે મી હોતે હૈં । યહ જીવપરિણામ કા નિરૂપણ હુઆ ॥ ૨ ॥

વિશેષતા ઓ છે કે જ્યોતિષ્ક દેવ તેજોલેશ્યાવાળા હોય છે, તેથી જ જ્યોતિષ્કદેવ કેવળ
તેજોલેશ્યાવાળા જ હોય છે, તેઓમા તેજોલેશ્યાના સિવાય અન્ય કોઈ લેશ્યા નથી હોતી.

વૈમાનિક દેવોની વત્કવ્યતા પણ અસુરકુમારોના સમાન જ કહેવી જોઈએ, પણ
અસુરકુમાર આદિની અપેક્ષાએ તેમનામાં વિશેષતા ઓ છે કે વૈમાનિક દેવ તેજો
લાળા પણ હોય છે, પદ્મ લેશ્યાવાળા પણ હોય છે અને શુક્લ લેશ્યાવાળા પણ હોય છે,
આ એવ પરિણામનુ નિરૂપણ થયું ॥ ૨ ॥

પરિણામે ચ, સંઠાણપરિણામેણં મંતે ! કઙ્કવિહે પળ્ળત્તે ? ગોયમા ! પંચ
વિહે પળ્ળત્તે, તં જહા-પરિમંડલસંઠાણપરિણામે, જાવ આયતસંઠાણ-
પરિણામે૩, મેદપરિણામેણં મંતે ! કઙ્કવિહે પળ્ળત્તે ? ગોયમા ! પંચવિહે
પળ્ળત્તે, તં જહા-ખંડમેદપરિણામે, જાવ ઉક્કરિયા મેદપરિણામે૪, વળ્ણ-
પરિણામેણં મંતે ! કઙ્કવિહે પળ્ળત્તે ? ગોયમા ! પંચવિહે પળ્ળત્તે, તં જહા-
કાલવળ્ણપરિણામે, જાવ સુક્કિલ્લવળ્ણપરિણામે૫, ગંધપરિણામેણં મંતે !
કઙ્કવિહે પળ્ળત્તે ? ગોયમા ! દુવિહે પળ્ળત્તે, તં જહા-સુભિમ્મગંધપરિણામે,
દુભિમ્મગંધપરિણામે ય૬, રસપરિણામેણં મંતે ! કઙ્કવિહે પળ્ળત્તે ? ગોયમા !
પંચવિહે પળ્ળત્તે, તં જહા-તિત્તરસપરિણામે, જાવ મહુરરસપરિણામે૭,
ફાસપરિણામેણં મંતે ! કઙ્કવિહે પળ્ળત્તે ? ગોયમા ! અટ્ટવિહે પળ્ળત્તે,
તં જહા-કક્કલ્લફાસપરિણામે ય જાવ લુલ્લક્કલ્લફાસપરિણામે ય૮, અગુરુ
લહુયપરિણામેણં મંતે ! કઙ્કવિહે પળ્ળત્તે ? ગોયમા ! ઇગાગારે પળ્ળત્તે૯,
સદ્ધપરિણામેણં મંતે ! કઙ્કવિહે પળ્ળત્તે ? ગોયમા ! દુવિહે પળ્ળત્તે તં
જહા-સુભિમ્મસદ્ધપરિણામે ય, દુભિમ્મસદ્ધપરિણામે ય૧૦, સેત્તં અજીવપરિ-
ણામે ય । પરિણામપયં સમત્તં ॥૧૩॥સૂ. ૩॥

છાયા-અજીવપરિણામઃ ખલુ મદન્ત ! કતિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ ? ગૌતમ ! દસવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ,
તથા-બન્ધપરિણામઃ ૧, ગતિપરિણામઃ ૨, સંસ્થાનપરિણામઃ ૩, મેદપરિણામઃ ૪, વર્ણ-

અજીવ પરિણામ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(અજીવપરિણામે ણં મંતે ! કઙ્કવિહે પળ્ળત્તે ?) હે મગવન્ !
અજીવ પરિણામ કિતને પ્રકાર કા કહ્વા હૈ ? (ગોયમા ! દસવિહે પળ્ળત્તે) હે
ગૌતમ ! દસ પ્રકાર કા કહ્વા હૈ (તં જહા) વહ્ણ હસ પ્રકાર (બંધ પરિણામે) બન્ધ
પરિણામ (ગતિપરિણામે) ગતિપરિણામ (સંઠાણપરિણામે) સંસ્થાનપરિણામ (મેદ-
પરિણામે) મેદપરિણામ (વળ્ણપરિણામે) વળ્ણપરિણામ (ગંધપરિણામે) ગંધ પરિ-

અલ્પ પરિણામ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(અજીવપરિણામેણં મંતે ! કઙ્કવિહે પળ્ળત્તે ?) હે મગવન્ ! અલ્પ પરિણામ
કેટલા પ્રકારના કહ્વા છે ? (ગોયમા ! દસવિહે પળ્ળત્તે) હે ગૌતમ ! અલ્પ પરિણામ દસ પ્રકારના
કહ્વા છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (બંધપરિણામે) બન્ધપરિણામ (ગતિપરિણામે) ગતિપરિણામ
(સંઠાણપરિણામે) સંસ્થાનપરિણામ (મેદપરિણામે) મેદપરિણામ (વળ્ણપરિણામે) વળ્ણપરિણામ

परिणामः ५, गन्धपरिणामः ६, रसपरिणामः ७, स्पर्शपरिणामः ८, अगुरुलघुपरिणामः ९, शब्दपरिणामः १० । बन्धपरिणामः खलु भदन्त ! कतिविधः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—स्निग्धबन्धनपरिणामः, रूक्षबन्धनपरिणामश्च, समस्निग्धतायां बन्धो न भवति, समरूक्षतायामपि न भवति । विमात्रस्निग्धरूक्षत्वेन बन्धस्तु स्कन्धानाम् ॥१॥ स्निग्धस्य स्निग्धेन द्रव्याद्यधिकेन, रूक्षस्य रूक्षेण द्रव्याद्यधिकेन । स्निग्धस्य रूक्षेणोपैति बन्धो जघन्यवर्जो विषमः समो वा ॥ २ ॥१, गतिपरिणामः खलु भदन्त ! कतिविधः

णाम (रसपरिणामे) रसपरिणाम (फासपरिणामे) स्पर्शपरिणाम (अगुरुलघुपरिणामे) अगुरुलघुपरिणाम (सद्वपरिणामे) शब्दपरिणाम

(बन्धपरिणामे णं मंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! बन्धपरिणाम कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! बन्धपरिणाम दो प्रकार का कहा है (तं जहा) वह इस प्रकार (णिद्धबन्धणपरिणामे) स्निग्ध बन्धन परिणाम (लुक्खबन्धणपरिणामे य) और रूक्ष बन्धन परिणाम

(समणिद्धयाए बंधो न होइ) समान स्निग्धता होने के कारण बंध नहीं होता (समलुक्खयाए वि ण होइ) समान गुण रूक्षता के होने पर भी बंध नहीं होता (वेमायणिद्ध लुक्खत्तणेण) विषम मात्रा वाले स्निग्ध और रूक्षत्व होने पर (बंधो उ खंधाणं) स्कंधों का बन्ध होता है

(णिद्धस्स णिद्धेण दुयाहिणं) दो गुण अधिक स्निग्ध के साथ स्निग्ध का (लुक्खस्स लुक्खेण दुयाहिणं) दो गुण अधिक रूक्ष के साथ रूक्ष का (णिद्धस्स लुक्खेण उवेइ बंधो) स्निग्ध का रूक्ष के साथ बंध होता है (जहण्णवज्जो) जघन्य गुण को छोड़कर (विसमो समो वा) विषम अथवा सम

(गंधपरिणामे) गंधपरिणाम (रसपरिणामे) रसपरिणाम (फासपरिणामे) स्पर्शपरिणाम (अगुरुलघुपरिणामे) अगुरुलघुपरिणाम (सद्वपरिणामे) शब्दपरिणाम (बन्धपरिणामेणं मंते ! कइविहे पण्णत्ते) हे भगवन् ! गंध परिणाम कितना प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! ये प्रकार का कहा है (तं जहा) ते आ प्रकारे (णिद्धबन्धणपरिणामे) स्निग्ध बन्धन परिणाम (लुक्खबन्धणपरिणामे य) अने रूक्ष बन्धन परिणाम (समणिद्धयाए बंधो न होइ) समान स्निग्धता होवाना कारणे गंध नहीं होता (समलुक्खयाए वि ण होइ) समानगुण रूक्षता होवायी पण गंध नहीं होता (वेमायणिद्धलुक्खत्तणेणं) विषम मात्रावाणा स्निग्धत्व अने रूक्षत्व होवायी (बंधो उ खंधाणं) स्कंधोना बन्ध होय छे

(णिद्धस्स णिद्धेण दुयाहिणं) ये शुभ्र अधिक स्निग्धता साथे स्निग्धता (लुक्खस्स लुक्खेण दुयाहिणं) ये शुभ्र अधिक रूक्षता साथे रूक्षता (णिद्धस्स लुक्खेण उवेइ बंधो) स्निग्धता विषम अथवा सम

પ્રજ્ઞસઃ ? ગૌતમ ! દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, તદ્યથા-સ્પૃશ્યમાનગતિપરિણામશ્ચ, અસ્પૃશ્યમાન ગતિ-
પરિણામશ્ચ અથવા દીર્ઘગતિપરિણામશ્ચ હ્રસ્વગતિપરિણામશ્ચ ૨, સંસ્થાનપરિણામઃ સ્વલ્પ મદન્ત !
કતિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ ? ગૌતમ ! પશ્ચવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, તદ્યથા-પરિમંડલ સંસ્થાનપરિણામઃ, યાવત્-
આયતસંસ્થાનપરિણામઃ ૩, મેદપરિણામઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! કતિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ ? ગૌતમ !
પશ્ચવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, તદ્યથા-સ્વંઢ મેદપરિણામઃ, યાવત્-ઉત્કરિકામેદપરિણામઃ ૪, વર્ણપરિ-
ણામઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! કતિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ ? ગૌતમ ! પશ્ચવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, તદ્યથા-કાલ વર્ણપરિ-

(ગતિપરિણામે ણં મંતે ! કઙ્કિહે પળ્લત્તે ?) હે મગવન્ ! ગતિપરિણામ કિતને
પ્રકાર કા કહા હૈ ? (ગોયમા ! દુવિહે પળ્લત્તે) હે ગૌતમ ! દો પ્રકાર કા કહા હૈ
(તં જહા) વહ્ણ હસ પ્રકાર (ફુસમાણગતિપરિણામે ચ અફુસમાણગતિપરિણામે ચ)
સ્પૃશત્ ગતિપરિણામ ઓર અસ્પૃશત્ ગતિપરિણામ (અહ્વા) અથવા (દીહગઈ-
પરિણામે ચ હરસગઈ પરિણામે ચ) દીર્ઘગતિ પરિણામ ઓર હ્રસ્વગતિ પરિણામ

(સંઠાણપરિણામે ણં મંતે ! કઙ્કિહે પળ્લત્તે ?) હે મગવન્ ! સંસ્થાનપરિણામ
કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ? (ગોયમા ! પંચવિહે પળ્લત્તે) હે ગૌતમ ! પાંચ
પ્રકાર કા કહા હૈ (તં જહા) વહ્ણ હસ પ્રકાર (પરિમંડલસંઠાણપરિણામે) પરિમંડલ
સંસ્થાનપરિણામ (જાવ) યાવત્ (આયતસંઠાણપરિણામે) આયતસંસ્થાનપરિણામ

(મેદ પરિણામે ણં મંતે ! કઙ્કિહે પળ્લત્તે ?) હે મગવન્ ! મેદ પરિણામ
કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ? (ગોયમા ! પંચવિહે પળ્લત્તે) હે ગૌતમ ! પાંચ પ્રકાર
કા કહા હૈ (તં જહા) વહ્ણ હસ પ્રકાર (સ્વંઢમેદપરિણામે જાવ ઉત્કરિકામેદ-
પરિણામે) સ્વંઢમેદ પરિણામ યાવત્ ઉત્કરિકા મેદ પરિણામ

(ગતિપરિણામે ણં મંતે ! કઙ્કિહે પળ્લત્તે) હે મગવન્ ! ગતિપરિણામ કેટલા પ્રકારના
કહ્યા છે ? (ગોયમા ! દુવિહા પળ્લત્તા) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા) તે આ
પ્રકારે (ફુસમાણગતિપરિણામે ચ અફુસમાણગતિપરિણામે ચ) સ્પૃશત્ ગતિપરિણામ અને
અસ્પૃશત્ ગતિપરિણામ (અહ્વા) અથવા (દીહગઈપરિણામે ચ હસ ગઈપરિણામે ચ) દીર્ઘ
ગતિપરિણામ અને હ્રસ્વ ગતિપરિણામ

(સંઠાણપરિણામે ણં મંતે ! કઙ્કિહે પળ્લત્તે ?) હે મગવન્ ! સંસ્થાન પરિણામ કેટલા
પ્રકારના કહ્યા છે ? (ગોયમા ! પંચવિહે પળ્લત્તે) હે ગૌતમ ! પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે (તં
જહા) તે આ પ્રકારે

(પરિમંડલસંઠાણપરિણામે) પરિમંડલ સંસ્થાનપરિણામ (જાવ) યાવત્ (આયતસંઠાણ
પરિણામે) આયતસંસ્થાનપરિણામ

(મેદપરિણામે ણં મંતે ! કઙ્કિહે પળ્લત્તે) હે મગવન્ ! મેદ પરિણામ કેટલા પ્રકારના
કહ્યા છે (ગોયમા ! પંચવિહે પળ્લત્તે) હે ગૌતમ ! પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા) તે આ
પ્રકારે (સ્વંઢમેદપરિણામે જાવ ઉત્કરિકામેદપરિણામે) અંતે મેદ પરિણામ યાવત્ ઉત્કરિકા
મેદ પરિણામ

ફાતપરિણામેજ મંતે ! કહવિદે પળ્લત્તે ?) હે ભગવન્ ! સ્પર્શ પરિણામ કેટલા
 પ્રકારના કદાં છે ? (ગોયમા ! અદ્વિદે પળ્લત્તે) હે ગૌતમ ! આઠ પ્રકારના કદાં છે (તં

खलु मदन्त ! कतिविधः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! एकाकारः प्रज्ञप्तः, शब्दपरिणामः खलु मदन्त !
कतिविधः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-सुरमिशब्दपरिणामश्च, दुरमिशब्द-
परिणामश्च १०, स एषोऽजीवपरिणामश्च । परिणामपदं समाप्तम् ॥सू० ३॥

टीका-अथाजीवपरिणामं प्ररूपयितुमाह-‘अजीवपरिणामे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?’
गौतमः पृच्छति-हे मदन्त ! अजीवपरिणामः खलु कतिविधः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह-‘गोयमा !’
हे गौतम ! ‘दसविहे पण्णत्ते’ अजीवपरिणाम स्तावद् दशविधः प्रज्ञप्तः, ‘त जहा-वंधण-

का कहा है (तं जहा) वह इस प्रकार (कक्खवड्ढासपरिणामे य जाव लुक्ख-
फासपरिणामे य) कर्कशस्पर्शरूप परिणाम यावत् रूक्षस्पर्शरूप परिणाम

(अशुरुलहुय परिणामे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! अशुरु-
लघु परिणाम कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! एगागारे पण्णत्ते) हे गौतम !
एकाकार कहा है

(सहपरिणामे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! शब्द परिणाम
कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! दो प्रकार का
कहा है (तं जहा) वह इस प्रकार (सुन्मिसहपरिणामे य दुन्मिसहपरिणामे य)

अ शब्द परिणाम और अ म शब्द परिणाम (से सं अजीवपरिणामे य)
यह अजीव परिणाम भी हुआ

परिणाम पद समाप्त

टीकार्थ-अब अजीव के परिणाम की प्ररूपणा की जाती है:-

गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं-हे भगवन् ! अजीव का परिणाम कितने प्रकार
का कहा गया है ?

भगवान् उत्तर देते हैं-हे गौतम ! अजीव का परिणाम दश प्रकार . कहा

जहा) તે આ પ્રકારે (કક્કલ્લવડ્ઢાસપરિણામે ય જાવ લુક્કલ્લવડ્ઢાસપરિણામે ય) કર્કશ રૂપરૂપ ૩૫
પરિણામ યાવત્ ૩૬ રૂપરૂપ ૩૫ પરિણામ

(અશુરુલહુય પરિણામેણં મંતે ! કહ્વિહે પણ્ણત્તે ?) હે ભગવન્ ! અશુરુ લઘુ પરિણામ
કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? (ગોયમા ! એગાગારે પણ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! એકાકાર કહ્યા છે

(સહપરિણામેણં મંતે ! કહ્વિહે પણ્ણત્તે ?) હે ભગવન્ ! શબ્દ પરિણામ કેટલા પ્રકારના
કહ્યા છે ? (ગોયમા ! દુવિહે પણ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે
(સુન્મિસહપરિણામે ય દુન્મિસહપરિણામે ય) શુભ શબ્દ પરિણામ અને અશુભ શબ્દ પરિણામ
(સેત્તં અજીવપરિણામે ય) આ અજીવનું પરિણામ પૂર્ણ થયું

પરિણામ પદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ-હવે અજીવના પરિણામની પ્રરૂપણા કરાય છે-શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે
છે કે હે ભગવન્ ! આ અજીવ પરિણામ કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ?

પરિણામે ૧.' તદ્યથા બન્ધનપરિણામઃ ૧, 'ગતિપરિણામે ૨' ગતિપરિણામઃ ૨, 'સંઠાન-
પરિણામે ૩' સંસ્થાનપરિણામઃ ૩, 'ભેદપરિણામે ૪' ભેદપરિણામઃ ૪, 'વર્ણપરિણામે ૫'
વર્ણપરિણામઃ ૫, 'ગંધપરિણામે ૬' ગન્ધપરિણામઃ ૬, 'રસપરિણામે ૭' રસપરિણામઃ ૭,
'ફાસપરિણામે ૮' સ્પર્શપરિણામઃ ૮, 'અગુરુલઘુપરિણામે ૯' અગુરુલઘુકપરિણામઃ ૯,
'શબ્દપરિણામે ૧૦' શબ્દપરિણામશ્ચ ૧૦, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'બંધનપરિણામે ણં મંતે ! કઙ્કિદે
પણ્ણત્તે ?' બન્ધનપરિણામઃ : સ્વલ્પ મદન્ત ! ષત્તિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? મગવાનાહ—'ગોયમા !' હે
ગૌતમ ! 'દુવિદે પણ્ણત્તે' બન્ધનપરિણામો દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, 'તં જહ્મા—ગિદ્ધવંધનપરિણામે
લુલ્લક્ષવંધનપરિણામે ય' તદ્યથા—સ્નિગ્ધવંધનપરિણામઃ, રુક્ષવંધનપરિણામશ્ચ, તત્ર સ્નિગ્ધસ્ય
બન્ધનપરિણામઃ સ્નિગ્ધવંધનપરિણામઃ, એવં રુક્ષસ્ય બન્ધનપરિણામો રુક્ષવંધનપરિણામ
इत्यर्थः, अथ कयं तावत् स्निग्धस्य सतो बन्धनपरिणामः संजायते ? कयं वा रुक्षस्य सतो
बन्धनपरिणामः संजायते ? इत्याकाङ्क्षा शान्त्यर्थं बन्धनपरिणामलक्षणं प्ररूपयति—'समणि-

गया है । वह इस प्रकार है—(१) बन्धन परिणाम (२) गतिपरिणाम (३) संस्थान
परिणाम (४) भेदपरिणाम (५) वर्णपरिणाम (६) गंधपरिणाम (७) रसपरि-
णाम (८) स्पर्शपरिणाम (९) अगुरुलघुपरिणाम और (१) शब्दपरिणाम

गौतम—हे भगवन् ! बन्धन परिणाम कितने प्रकार का कहा है ?

भगवान्—हे गौतम ! बन्धन परिणाम दो प्रकार का कहा है—वह इस प्रकार
है—स्निग्धबन्धनपरिणाम और रुक्षबन्धनपरिणाम । स्निग्ध पुद्गल का
बन्धन रूप परिणाम स्निग्धबन्धनपरिणाम कहलाता है और रुक्षपुद्गल का
बन्धनरूप परिणाम रुक्षबन्धनपरिणाम कहलाता है । स्निग्ध का और रुक्ष
का बन्धन परिणाम किस प्रकार से होता है ? इस आकांक्षा की शांति के लिए
बन्धन परिणाम के लक्षण की प्ररूपणा करते हैं—'समान गुण स्निग्धता वाले

શ્રી ભગવન્ ! ઉત્તર આપે છે—હેગૌતમ ! અબ્ધન પરિણામ દશ પ્રકારના કહ્યા છે.
તે આ પ્રકારે છે

(૧) બન્ધનપરિણામ (૨) ગતિપરિણામ (૩) સંસ્થાનપરિણામ (૪) ભેદપરિણામ
(૫) વર્ણપરિણામ (૬) ગંધપરિણામ (૭) રસપરિણામ (૮) સ્પર્શપરિણામ (૯) અગુરુલઘુ
પરિણામ અને (૧૦) શબ્દપરિણામ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! બન્ધન પરિણામ કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! બન્ધન પરિણામ બે પ્રકારના કહ્યાં છે તે આ પ્રકારે છે
સ્નિગ્ધ બન્ધન પરિણામ અને રુક્ષ બન્ધન પરિણામ છે સ્નિગ્ધ પુદ્ગલના બન્ધન રૂપી પરિણામ
સ્નિગ્ધ બન્ધન પરિણામ કહેવાય છે અને રુક્ષ પુદ્ગલના બન્ધન રૂપ પરિણામ રુક્ષ બન્ધન
પરિણામ કહેવાય છે. સ્નિગ્ધના અને રુક્ષના બન્ધન પરિણામ કયા પ્રકારથી થાય છે ?
એ આકાંક્ષાની શાન્તિ કરવાને માટે બન્ધન પરિણામના લક્ષણની પ્રરૂપણા કરે છે

દ્વયાદ્યે બંધો ન હોઈ, સમલુક્ષવાદે વિ ન હોઈ । વેમાયણિદ્વલુક્ષવત્તણેણ બંધો ઊ સ્વંશાણં ॥૧॥ સમસ્તિગ્ધતાયાં-પરસ્પરં સમસ્તિગ્ધત્વે-સમગુણસ્તિગ્ધત્વે વન્ધો ન ભવતિ. તથા પરસ્પરં સમરુક્ષતાયામપિ-સમગુણરુક્ષત્વેऽપિ વન્ધો ન ભવતિ, વિમાત્રસ્તિગ્ધરુક્ષત્વેન-યદા-પરસ્પરં સ્તિગ્ધતાયાઃ રુક્ષતાયાશ્ચ વિમાત્રા-ભવતિ તદા સ્કન્ધાનાં વન્ધસ્તુ સંજાયતે તથાહિ-સમગુણસ્તિગ્ધસ્ય પરમાણ્વાદેઃ સમગુણસ્તિગ્ધેન પરમાણ્વાદિના સહ સમ્બન્ધો ન ભવતિ, एवं સમગુણરુક્ષસ્યાપિ પરમાણ્વાદેઃ સમગુણરુક્ષેણ પરમાણ્વાદિના સહ સમ્બન્ધો ન ભવતિ અપિતુ વિષમગુણસ્તિગ્ધસ્ય પરમાણ્વાદેઃ વિષમગુણસ્તિગ્ધેન, વિષમગુણરુક્ષસ્ય ચ વિષમગુણરુક્ષેણ સમ્બન્ધો વિષમમાત્રતાત્પરસ્પરમુપજાયતે इतिभावः, अथ विषममात्राप्रस्तावात् तत्प्ररूपणार्थमाह-‘णिद्धस्स णिद्धेण दुयाहिणं, लुक्खरस्स लुक्खेण दुयाहिणं । णिद्धस्य लुक्खेण उवेइ बंधो, जहण्णज्जो ऽसमो समो वा ॥२॥’ स्तिग्धस्य रुक्षेण उपैति वन्धः, जघन्यन्जोऽपिपमः समो वा इति, अयं भावः-यदा स्तिग्धस्य परमाणादेः स्तिग्धगुणेनैव परमाणादिना सह बन्धश्चेद् भवेत्तदा नियमतो द्वयादिकाधिगुणेनैव परमाणादिना सहेत्यर्थः, एवं रुक्षगुणस्यापि परमाणादेः रुक्षगुणेन परमाणादिना सह यदा वन्धश्चेद् भवेत्तदा तस्यापि नियमत-

પુદ્ગલોં કા વન્ધ નહીં હોતા હૈ ઓર સમાન ગુણ વાલે રુક્ષ પુદ્ગલોં કા મી વન્ધ નહીં હોતા હૈ, કિન્તુ જલ સ્તિગ્ધતા ઓર રુક્ષતા કી માત્રા વિષમ હોતી હૈ, તલ સ્કન્ધોં કા પરસ્પર વન્ધ હોતા હૈ । અર્થાત્ સમાન ગુણ સ્તિગ્ધ પરમાણુ આદિ કા સમાન ગુણ સ્તિગ્ધતા વાલે પરમાણુ આદિ કે સાથ બંધ નહીં હોતા । હસી પ્રકાર સમાન ગુણ રુક્ષ પરમાણુ આદિ કે સાથ સમાન ગુણ રુક્ષ પરમાણુ આદિ કા બંધ નહીં હોતા હૈ । કિન્તુ વિષમ ગુણ વાલે સ્તિગ્ધ પરમાણુ આદિ કા વિષમ ગુણ વાલે સ્તિગ્ધ પરમાણુ કે સાથ ઓર વિષમગુણ રુક્ષ કા વિષમગુણ રુક્ષ પરમાણુ કે સાથ બંધ હોતા હૈ । અથ વિષમ માત્રા કે પ્રકરણ કે કારણ ડસકી પ્રરૂપણા કરને કે લિષ કહતે હૈ-‘યદિ સ્તિગ્ધ પરમાણુ આદિ કા સ્તિગ્ધ પરમાણુ આદિ કે સાથ બંધ હોતા હૈ તો ડો ગુણ અધિક પરમાણુ આદિ કે સાથ હી હોતા

સમાન ગુણ સ્તિગ્ધતા વાળા પુદ્ગલોના બન્ધ નથી હોતો, અને સમાન ગુણ રુક્ષતા વાળા પુદ્ગલોના પણ બંધ થતો નથી. કિન્તુ જ્યારે સ્તિગ્ધતા અને રુક્ષતાની માત્રા વિષમ થાય છે, ત્યારે સ્કન્ધોના પરસ્પર બન્ધ થાય છે- અર્થાત્ સમાન ગુણ પરમાણુ આદિના સમાન ગુણ સ્તિગ્ધતાવાળા પરમાણુ આદિની સાથે બન્ધ નથી થતો એ જ પ્રકારે સમાન ગુણ રુક્ષ પરમાણુ આદિના સાથે સમાન ગુણ રુક્ષ પરમાણુ આદિની સાથે પણ નથી થતો પરંતુ વિષમ ગુણવાળા સ્તિગ્ધ પરમાણુ આદિના વિષમ ગુણવાળા સ્તિગ્ધની સાથે અને વિષમ ગુણવાળા રુક્ષના વિષમ ગુણ રુક્ષની સાથે બન્ધ થાય છે

હવે વિષમ માત્રાના પ્રકરણના કારણે તેની પ્રરૂપણા કરવા માટે કહે છે

યદિ સ્તિગ્ધ પરમાણુ આદિના સ્તિગ્ધ પરમાણુ આદિની સાથે બન્ધ થાય છે તો એ ગુણ અધિક પરમાણુ આદિની સાથે જ બંધ થાય છે. એજ પ્રકારે રુક્ષ

स्तेन द्रव्यादिकाधिकगुणेनैव सह बन्धो भवेद् नान्यथेति पूर्वोद्धार्यः, अथोत्तराद्धार्यं प्ररूपयितुम्-यदा तु सिग्धरूक्षयोर्वन्धो भवति तदा कथमित्या शङ्कायामाह-रिन्गधरय परमाण्वादेः रूक्षेण परमाण्वादिना बन्धः उपैति-उपपद्यते, किन्तु जघन्यवर्जः-जघन्यपदं वर्जयित्वा, विषमो वा भवेत् समो वा भवेत्, तथा च जघन्यम्-एकगुणस्निग्धम्, एकगुणरूक्षञ्च वर्जयित्वा शेषस्य द्विगुणस्निग्धदे द्विगुणरूक्षादिना सर्वेण बन्धो भवतीतिभावः, इत्येवं रीत्या बन्धनपरिणामं प्ररूप्य सम्प्रति गतिपरिणामं प्ररूपयति-‘गतिपरिणामे णं भवे ! कइविहे पणत्ते ?’ गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! गतिपरिणामः खलु कतिविधः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘दुविहे पणत्ते’ गतिपरिणामो द्विविधः प्रज्ञप्तः, ‘तं जग-जुसमाण-

है’ इसी प्रकार रूक्ष परमाणु आदि का रूक्ष परमाणु आदि के साथ जब बंध होता है तो उसका भी नियम से दो आदि अधिक गुण वाले परमाणु के साथ ही बंध होता है, अन्यथा नहीं। यह गाथा के पूर्वार्ध का अर्थ हुआ। अब उसके उत्तरार्ध का अर्थात् आगे के आधे का अर्थ कहते हैं-जब स्निग्ध और रूक्ष पुद्गलों का परस्पर बंध होता है, तब किस प्रकार बंध होता है ? सो कहते हैं-निग्ध परमाणु आदि का रूक्ष परमाणु आदि के साथ बन्ध हो सकता है, किन्तु जघन्य गुण को छोड़कर होता है, चाहे वह सम हो अथवा विषम हो। जघन्य का आशय है एक डिग्री (काला) वाला स्निग्ध या एक डिग्री (काला) वाला रूक्ष। उसे छोड़कर शेष दो गुण वाले आदि स्निग्ध का द्विगुणरूक्ष आदि के साथ बंध होता है। इस प्रकार बन्धन परिण की प्ररूपणा करके अवगति परिणाम की प्ररूपणा करते हैं-

गौतम-हे भगवन् ! गतिपरिणाम कितने प्रकार का है ?

भगवान्-हे गौतम ! गति परिणाम दो प्रकार का कहा है, वह इस प्रकार।

आदिना रूक्ष परमाणु आदिनी साथे न्यारे बन्ध थाय छे ते तेना पणु नियमथी जे आदि अधिक शुष्णवाणानी साथे न न्ध थाय छे, अन्यथा नहि. आ गाथाना पूर्वार्धना अर्थ थयो. हवे तेना उत्तरार्धना अर्थात् आगणना अरुधा भागना अर्थ कहे छे

न्यारे स्निग्ध अने रूक्ष पुद्गलौना परस्पर बन्ध थाय छे. त्यारे केवा प्रकारे बंध थाय छे ? ते कहे छे-स्निग्ध परमाणु आदिना रूक्ष परमाणु आदिनी साथे बंध थय थके छे, किन्तु जघन्य शुष्णने छोडीने थाय छे, बाहे ते सम होय के विषम होय. जघन्यना आशय छे, जेक डिग्री (काणाथ) वाणा स्निग्ध अगर जेक डिग्री (काणाथ) वाणा रूक्ष. तेने छोडीने शेष जे शुष्णवाणा आदि स्निग्धना द्विशुष्ण रूक्ष आदिनी साथे बंध थाय छे. जे प्रकारे बन्धन परिणामनी प्रश्नपणा करीने हवे गति परिणामनी प्रश्नपणा करे छे

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! गतिपरिणाम केटला प्रकारना कहां छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! गतिपरिणाम जे प्रकारना कहां छे, ते आ प्रकारे छे

ગતિપરિણામે ય અફુસમાણગતિપરિણામે ચ' તથા-સ્પૃશદ્ગતિપરિણામશ્ચ, અસ્પૃશદ્ગતિ-
પરિણામશ્ચ તત્ર વસ્ત્વન્તરં સ્પૃશતો ગતિપરિણામઃ સ્પૃશદ્ગતિપરિણામઃ, યથા જલસ્યોપરિ
પ્રયત્નેન તિર્યક્પ્રક્ષિપ્તાયા ષ્ઠિકરિકાયાઃ સ્પૃશદ્ ગતિપરિણામો ભવતિ, સા હિ તિર્યક્ પ્રક્ષિપ્તા
સતી અવાન્તરે જલં સ્પૃશન્તી ઉપરિ નિપતન્તો ગચ્છતિ, ક્રીડાયાં શિશુજનપ્રસિદ્ધમેતત્, તથા
અસ્પૃશતો ગતિપરિણામોઽસ્પૃશદ્ગતિપરિણામઃ, તથા ચ યદ્ વસ્તુ કેનાપિ પદાર્થેન સહ અવાન્તરે
સંસ્પર્શ નાનુભવતિ તસ્યાસ્પૃશદ્ગતિપરિણામો ભવતિ યથા પ્રક્ષિપ્તો વાળો ગચ્છતિ, इत्याशयः,

અથ ગતિપરિણામમેવ પ્રકારાન્તરેણાહ-‘અહવા દીર્ઘગઇપરિણામે ય, હ્રસ્વગઇપરિણામે ય ૨’
અથવા દીર્ઘગતિપરિણામશ્ચ, હ્રસ્વગતિપરિણામશ્ચ, તત્ર દૂરદેશાન્તરપ્રાપ્તિપરિણામો દીર્ઘગતિ-
પરિણામ ઉચ્યતે, સમીપદેશાન્તરપ્રાપ્તિપરિણામો હ્રસ્વગતિપરિણામો વ્યપદિશ્યતે, ગૌતમઃ

है-स्पृशत् गति परिणाम और अस्पृशत् गति परिणाम । बीच में आने वाली
दूसरी वस्तुओं को स्पर्श करते हुए जो गति होती है, वह स्पृशत् गति कहलाती
है, उस गतिरूप परिणाम को स्पृशत् गति परिणाम कहते हैं, जैसे जल के
ऊपर प्रयत्न करके तिछीं फेंकी हुईं ठीकरी का गतिपरिणाम । तिछीं फेंकी हुईं
ठीकरी बीच में जल का स्पर्श करती हुई गति करती है । बच्चे इस प्रकार
खिलवाड़ करते हुए देखे जाते हैं । इसके विपरीत बीच में आने वाले पदार्थों
को स्पर्श किये बिना ही जो वस्तु गमन करती है, उसकी गति अस्पृशत् गति
परिणाम कहलाती है, जैसे सिद्ध जीव सिद्धशिला की ओर गमन करते हैं ।
अब गति परिणाम का ही प्रकारान्तर से निरूपण करते हैं-गतिपरिणाम दो
प्रकार का है-दीर्घगति परिणाम और ह्रस्वगति परिणाम । बहुत दूरवर्ती देश
की प्राप्ति का जो कारण हो वह दीर्घगति परिणाम कहलाता है और समीप
देशान्तर की प्राप्ति की कारणभूत गति को ह्रस्वगति परिणाम कहते हैं ।

સ્પૃશત્ ગતિપરિણામ અને અસ્પૃશત્ ગતિપરિણામ. વચ્ચે આવનારી બીજી વસ્તુઓને
સ્પર્શવા છતાં જે ગતિ થાય છે તે સ્પૃશત્ ગતિ કહેવાય છે. એ ગતિ રૂપ પરિણામને
સ્પૃશત્ ગતિ પરિણામ કહે છે, જેમકે પાણીના ઊપર પ્રયત્ન કરીને તિછીં ફેંકેલી ઠીક-
રીનું ગતિપરિણામ, તિછીં ફેંકેલી ઠીકરી વચ્ચેના જળને સ્પર્શ કરતી થકી ગતિ કરે છે
છોકરા આ રીતે રમતા નજરે પડે છે. તેનાથી વિપરીત વચ્ચે આવનારા પદાર્થોને સ્પર્શ
કર્યા વિના જ જે વસ્તુ ગમન કરે છે, તેમની ગતિ અસ્પૃશત્ ગતિ પરિણામ કહેવાય
છે જેમ સિદ્ધજીવ, સિદ્ધ શિલાની તરફ ગમન કરે છે.

હવે ગતિપરિણામનું જ પ્રકારાન્તરે નિરૂપણ કરે છે-ગતિપરિણામ બે પ્રકારના છે-
દીર્ઘ ગતિ પરિણામ અને હ્રસ્વ ગતિ પરિણામ. બહુ જ દૂરવર્તી દેશની પ્રાપ્તિનું જે
કારણ હોય તે દીર્ઘ ગતિ પરિણામ કહેવાય છે અને સમીપ દેશાન્તરની પ્રાપ્તિના કારણ-
ભૂત ગતિને હ્રસ્વ ગતિ પરિણામ કહે છે.

પૃચ્છતિ-‘સંઠાણપરિણામે ણં મંતે ! કહ્વિદે પળ્ણત્તે ?’ હે મદન્ત ! સંસ્થાનપરિણામઃ સ્વલુ કતિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પંચવિદે પળ્ણત્તે’ સંસ્થાનપરિણામ ! પશ્ચવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, ‘તં જહા-પરિમંઢલસંઠાણપરિણામે જાવ આયતસંઠાણપરિણામે ૩’ તથથા-પરિમંઢલસંસ્થાનપરિણામઃ, યાવત્-વૃત્તસંસ્થાનપરિણામઃ, ત્ર્યસ્રસંસ્થાનપરિણામઃ, ચતુરસ્રસં-
 નપરિણામઃ, આયતસંસ્થાનપરિણામઃ, તત્ર પરિમંઢલ-ગોલં યત્ સંસ્થાનમાકારવિશેષ-
 સ્તદ્રૂપઃ પરિણામઃ પરિમંઢલસંસ્થાનપરિણામઃ, વૃત્તમ્-વર્તુલં યત્ સંસ્થાનં તદ્રૂપઃ પરિણામો
 વૃત્તસંસ્થાનપરિણામઃ, તિસ્રઃ અસ્રયઃ કોણાત્મિકા યસ્ય તત્ ત્ર્યસ્રં યત્ સંસ્થાનં તદાત્મકઃ
 પરિણામસ્ત્ર્યસ્રપરિણામઃ, એવં ચતસ્રઃ અસ્રયો યસ્ય તત્ ચતુરસ્રં યત્ સંસ્થાનં તદાત્મકઃ
 પરિણામશ્ચતુરસ્રપરિણામો વ્યપદિસ્યતે, ષ્ઠમ્-આયતં વિસ્તૃતં યત્ સંસ્થાનં તદ્રૂપઃ-પરિણામઃ-
 આયતસંસ્થાનપરિણામ ઉચ્યતે, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘મેદપરિણામે ણં મંતે ! કહ્વિદે પળ્ણત્તે ?’
 હે મદન્ત ! મેદપરિણામઃ સ્વલુ કતિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ !
 ‘પંચવિદે પળ્ણત્તે’ મેદપરિણામસ્તાવત્ પશ્ચવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, ‘તં જહા-સ્વંઢમેદપરિણામે જાવ
 ઉક્કરિયા મેદપરિણામે’ તથથા-સ્વંઢમેદપરિણામો યાવત્ પ્રતરમેદઃ ચૂર્ણિકામેદઃ અનુ-

ગૌતમ-હે મગવન્ ! સંસ્થાન પરિણામ કિતને પ્રકાર કા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! સંસ્થાન પરિણામ પાંચ પ્રકાર કહ્યા હૈ, યથા-પરિમં-
 ઢલસંસ્થાન યાવત્ આયત સંસ્થાન અર્થાત્ વૃત્તસંસ્થાન, ત્ર્યસ્રસંસ્થાન,
 ચતુરસ્ર સંસ્થાન ઓર આયત સંસ્થાન । ગોલાકાર કો પરિમંઢલ સંસ્થાન કહ્તે
 હૈ, વર્તુલ આકાર વૃત્ત સંસ્થાન કહ્લાતા હૈ, ત્રિકોણ આકૃતિ ત્ર્યસ્ર સંસ્થાન
 ચૌકોર આકાર ચતુરસ્ર સંસ્થાન ઓર લમ્બા આકાર આયત સંસ્થાન કહ્લાતા
 હૈ । इन आकारों के रूप में होने वाला परिणामन इन्हीं के नाम से कहा जाता है ।

ગૌતમ-હે મગવન્ ! મેદ પરિણામ કિતને પ્રકાર કા કહ્યા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! મેદ પરિણામ પાંચ પ્રકાર કા કહ્યા હૈ, યથા-સ્વંઢ
 મેદ પરિણામ, પ્રતરમેદ પરિણામ, ચૂર્ણિકામેદ પરિણામ, અનુતટિકામેદ પરિ-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સંસ્થાન પરિણામ કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સંસ્થાન પરિણામ પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે. જેમકે-પરિ-
 મંઢલ સંસ્થાન પરિણામ યાવત્ આયત સંસ્થાન અર્થાત્ (વૃત્ત સંસ્થાન) ત્ર્યસ્ર સંસ્થાન
 ચતુરસ્ર સંસ્થાન અને આયત સંસ્થાન ગોળાકારને પરિમંઢલ સંસ્થાન કહે છે, વર્તુલ
 આકાર વૃત્ત સંસ્થાન કહેવાય છે, ત્રિકોણ આકૃતિ ત્ર્યસ્ર સંસ્થાન, ચોરસ આકાર ચતુરસ્ર
 સંસ્થાન અને લાંબો આકાર આયત સંસ્થાન કહેવાય છે. આ આકારોના રૂપમાં થનાર
 પરિણામન તેમના જ નામથી કહેવાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્-શેઢ પરિણામ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! શેઢ પરિણામ પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-અડોલ

તટિકામેદઃ ઉત્કરિકા મેદપરિણામઃ ૪, તત્ર અયઃસ્વખ્ડાનાં વા તામ્રસ્વખ્ડાનાં વા શીલક
સ્વખ્ડાદીનાં વા મેદઃ સ્વખ્ડમેદપરિણામઃ, एवं वंशानां वा वेतसानां वा नलानां वा कदली-
स्तम्भादीनां वा मेदः प्रतरमेदपरिणामः तथा तिलचूर्णानां वा मूत्रचूर्णानां वा माषचूर्णानां
वा पिप्पलीचूर्णानां वा मरीचचूर्णानां वा शृङ्गवेरचूर्णानां वा मेदः चूर्णिका मेदपरिणामः,
तथा अवटानां वा तडागानां वा इदानीं वा नदीनां वा, वापीनां वा पुष्करिणीनां वा,
दीर्घिकाणां वा गुञ्जालिकाणां वा, सरः प्रभृतीनां वा मेदः अनुतटिका मेदपरिणामः,
तिलशृङ्गाणां वा मूत्रशृङ्गाणां वा माषशृङ्गाणां वा एरण्डबीजानां वा स्फोटनमेदः उत्कलिका
मेदपरिणामः । गौतमः पृच्छति-‘वर्णपरिणामेणं भन्ते ! कइविहे पणत्ते ?’ हे भदन्त !
वर्णपरिणामः खलु कतिविधः प्रवृत्तः ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘पंचविहे

ગામ ઓર ઉત્કા મેદ પરિણામ ।

લોહાં કે સંઘોં કા, તાંબે કે સંઘોં , શીશો કે સંઘોં આદિ કા મેદ સંઘ
મેદ કહલાતા હૈ । ઘાંસોં કા, વેતોં કા, નલોં કા, કદલી સ્ત મોં કા મેદ પ્રતર
મેદ કહલાતા હૈ । તિલ કે ચૂરે કા, મૂંગ કે ચૂરે કા, ઉડદ કે ચૂરે કા , પીપલ
કે ચૂરે કા, મિર્ચ કે ચૂરે , અદરસ કે ચૂરે કા મેદ ચૂર્ણ મેદ કહલાતા હૈ ।
કૂપ, તાલાબ, ઇદ, નદી, વાપી પુષ્કરિણી, દીર્ઘિકા, ગુજાલિકા તથા સરોવર
આદિ કા મેદ અનુનટિકામેદ કહલાતા હૈ । તિલ કી ફલિયોં કા, મૂંગ કી
ફલિયોં કા, ઉડદ કી ફલિયોં કા તથા ઇરણ્ડ કે બીજોં કા ફૂટના ઉત્કલિકા
મેદ કહલાતા હૈ ।

ગૌતમ -હે ભગવન્ ! વર્ણપરિણામ કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ?

ભગવાન્- હૈ ગૌતમ ! વર્ણ પરિણામ પાંચ પ્રકાર કા કહા હૈ, યથા-કૃષ્ણ-
વર્ણપરિણામ, નીલવર્ણપરિણામ, લોહિતવર્ણપરિણામ, પીતલવર્ણપરિણામ ઓર
શુક્લવર્ણ પરિણામ ।

પરિણામ, પ્રતરલેહ પરિણામ, ચૂર્ણિકાલેહ પરિણામ, અનુતટિકા લેહ પરિણામ અને
ઉત્કલિકા લેહ પરિણામ દોઢાનાખડ, તામ્રાનાખડ, શીશાનાખડ આદિ લેહખડ લેહ કહેવાય
છે. વાસોના, નેતરના, નલોના, કદલી સ્ત લોના લેહ પ્રતરલેહ કહેવાય છે. તલનાબૂકાના,
મગનાબૂકાના, અડદના બૂકાના, પીપળના ચૂરાના, મરચાના ચૂરાના, આદુના ચૂરાના, લેહ
ચૂર્ણિકા લેહ કહેવાય છે, કૂપ, તળાવ, હ્રદ, નદી, વાવ, પુષ્કરણી, દીર્ઘિકા, ગુજલિકા
તથા સરોવર આદિના લેહ અનુતટિકા લેહ કહેવાય છે. તલની ફળીયોના, મગનીફળીયોના,
અડદની ફળીયોના તથા ઝેરડાના બીજોના ફૂટવુ તે ઉત્કલિકા લેહ કહેવાય છે.

શ્રી ગૌરમસ્વમી-હે ભગવન્ ! વર્ણ પરિણામ કેટલા પ્રકારના હવા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વર્ણ પરિણામ પાંચ પ્રકારના હવા છે, જેમકે-કૃષ્ણવર્ણ
પરિણામ, નીલવર્ણ પરિણામ, લોહિતવર્ણ પરિણામ, પીતલવર્ણ પરિણામ, અને સ્વેત

પણ્ણત્તે' વર્ણપરિણામઃ પञ्चविधः प्रज्ञप्तः, 'તં જહા-કાલવર્ણપરિણામે જાવ સુક્તિલવર્ણપરિણામે ૫' તથથા-કૃષ્ણવર્ણપરિણામો યાવત્ નીલવર્ણપરિણામઃ, લોહિતવર્ણપરિણામઃ, હરિદ્રા-વર્ણપરિણામઃ, શુક્લવર્ણપરિણામશ્ચ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'ગંધપરિણામેણં મંતે ! કઙ્કિવિદે પણ્ણત્તે !' હે મદન્ત ! ગન્ધપરિણામઃ સ્વલ્લ કતિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? મગવાનાહ- 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'દુવિદે પણ્ણત્તે' ગન્ધપરિણામો દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ 'તં જહા-સુઘ્નિગંધપરિણામે, દુઘ્નિગંધ-પરિણામે યદ્' તથથા-સુરમિગન્ધપરિણામઃ, દુરમિગન્ધપરિણામશ્ચ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'રસ-પરિણામે જં મંતે ! કઙ્કિવિદે પણ્ણત્તે ?' હે મદન્ત ! રસપરિણામઃ સ્વલ્લ કતિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? મગવાનાહ- 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'પચ્ચવિદે પણ્ણત્તે' રસપરિણામઃ પञ्चविधः प्रज्ञप्तः, 'તં જહા-તિત્તરસપરિણામે જાવ મધુરરસપરિણામે ૭' તથથા-તિત્તરસપરિણામઃ, યાવત્-અમ્લરસ-પરિણામઃ, કટુરસપરિણામઃ, કષાયરસપરિણામઃ, મધુરરસપરિણામશ્ચ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'ફાસ-પરિણામેણં મંતે ! કઙ્કિવિદે પણ્ણત્તે ?' હે મદન્ત ! સ્પર્શપરિણામઃ સ્વલ્લ કતિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? મગવાનાહ- 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'અદ્ધવિદે પણ્ણત્તે' સ્પર્શપરિણામસ્તાવદ્ અદ્ધવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, 'તં જહા-કક્ષ્ણફાસપરિણામે ય જાવ લુક્ષ્ણફાસપરિણામે ય ૮' તથથા કર્કશસ્પર્શપરિણામશ્ચ

ગૌતમ-હે મગવન્ ! ગંધ પરિણામ કિતને પ્રકાર કા હૈ ?

મગવાન્- હે ગૌતમ ! ગંધ પરિણામ દો પ્રકાર કા કહા હૈ-સુરમિગંધપરિ-
ણામ ઓર દુરમિગંધપરિણામ !

ગૌતમ-હે મગવન્ ! રસ પરિણામ કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! રસ પરિણામ પાંચ પ્રકાર કા કહા હૈ, યથા-તિત્તરસ-
પરિણામ, અમ્લરસપરિણામ, કટુકરસપરિણામ, કષાયરસપરિણામ ઓર
મધુરરસપરિણામ !

ગૌતમ-હે મગવન્ ! સ્પર્શપરિણામ કિતને પ્રકાર કા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! આઠ પ્રકાર કા કહા હૈ, યથા-કર્કશ સ્પર્શ પરિણામ
યાવત્ સ્પૃશસ્પર્શપરિણામ, અર્થાત્ કર્કશ સ્પર્શપરિણામ, મૃદુસ્પર્શપરિણામ,
(શુદ્ધ) વર્ણ પરિણામ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ગંધપરિણામ કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! ગંધપરિણામ બે પ્રકારના કહેલા છે-સુરમિગંધ પરિણામ
અને દુરમિગંધ પરિણામ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! રસપરિણામ કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! રસપરિણામ પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે તિત્તરસ પરિ-
ણામ, અમ્લરસ પરિણામ, કટુકરસ પરિણામ, કષાયરસ પરિણામ અને મધુરરસ પરિણામ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! સ્પર્શપરિણામ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! આઠ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-કર્કશસ્પર્શ પરિણામ યાવત્

તટિકામેદઃ ઉત્કરિકા મેદપરિણામઃ ૪, તત્ર અયઃસ્વખંડાનાં વા તામુસ્વખંડાનાં વા શીલક
સ્વખંડાદીનાં વા મેદઃ સ્વખંડમેદપરિણામઃ, एवं वंशानां वा वेतसानां वा नलानां वा कदली-
स्तम्भादीनां वा मेदः प्रतरमेदपरिणामः तथा तिलचूर्णानां वा मुद्गचूर्णानां वा माषचूर्णानां
वा पिप्पलीचूर्णानां वा मरीचचूर्णानां वा शृङ्गवेरचूर्णानां वा मेदः चूर्णिका मेदपरिणामः,
तथा भवटानां वा तडागानां वा ह्रदानां वा नदीनां वा, वापीनां वा पुष्करिणीनां वा,
दीर्घिकाणां वा गुञ्जालिकानां वा, सरः प्रभृतीनां वा मेदः अनुतटिका मेदपरिणामः,
तिलशृङ्गाणां वा मुद्गशृङ्गाणां वा माषशृङ्गाणां वा एरण्डबीजानां वा स्फोटनमेदः उत्कलिका
मेदपरिणामः । गौतमः पृच्छति-‘वर्णपरिणामेणं भन्ते ! कइविहे पण्णत्ते ?’ हे भदन्त !
वर्णपरिणामः खलु कतिविधः प्रवृत्तः ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘पंचविहे

ગામ ઓર ઉત્કટિકામેદ પરિણામ ।

લોહાં કે સંઘોં કા, તાંબે કે સંઘોં , શીશે કે સંઘોં આદિ કા મેદ સંઘ
મેદ કહલાતા હૈ । ઘાંસોં કા, વેતોં કા, નલોં કા, કદલી સ્ત મોં કા મેદ ર
મેદ કહલાતા હૈ । તિલ કે ચૂરે કા, મૂંગ કે ચૂરે કા, ઉડદ કે ચૂરે કા , પીપલ
કે ચૂરે કા, મિર્ચ કે ચૂરે , અદરસ કે ચૂરે કા મેદ ચૂર્ણ મેદ કહલાતા હૈ ।
કૂપ, તાલાબ, હ્રદ, નદી, વાપી પુષ્કરિણી, દીર્ઘિકા, ગુંજાલિકા તથા સરોવર
આદિ કા મેદ અનુતટિકામેદ કહલાતા હૈ । તિલ કી ફાતિ ાં કા, મૂંગ કી
ફાલિયોં કા, ઉડદ કી ફાલિયોં કા તથા ઇરણ્ડ કે બીજોં કા ફૂટના ઉત્કટિકા
મેદ કહલાતા હૈ ।

ગૌતમ -હે ભગવન્ ! વર્ણપરિણામ કિતને પ્રકાર કહા હૈ ?

ભગવાન્- હૈ ગૌતમ ! વર્ણ પરિણામ પાંચ પ્રકાર કા કહા હૈ, યથા-કૃષ્ણ-
વર્ણપરિણામ, નીલવર્ણપરિણામ, લોહિતવર્ણપરિણામ, પીતલવર્ણપરિણામ ઓર
શુક્લવર્ણ પરિણામ ।

પરિણામ, પ્રતરલેહ પરિણામ, ચૂર્ણિકલેહ પરિણામ, અનુતટિકા લેહ પરિણામ અને
ઉત્કરિકા લેહ પરિણામ દોઢાનાખડ, તાખાનાખડ, શીયાનાખડ આદિ લેહખડ લેહ કહેવાય
છે. વાસોના, નેતરના, નલોના, કદલી સ્ત લોના લેહ પ્રતરલેહ કહેવાય છે. તલનાબૂકાના,
મગનાબૂકાના, અડદના બૂકાના, પીપળના ચૂરાના, મરચાના ચૂરાના, આદુના ચૂરાના, લેહ
ચૂર્ણિકા લેહ કહેવાય છે, કૂપ, તળાવ, હ્રદ, નદો, વાવ, પુષ્કરણી, દીર્ઘિકા, ગુજાલિકા
તથા સરોવર આદિના લેહ અનુતટિકા લેહ કહેવાય છે. તલની કળીયોના, મગની કળીયોના,
અડદની કળીયોના તથા ચેરડાના બીજોના ફૂટવુ તે ઉત્કટિકા લેહ કહેવાય છે.

શ્રી ગૌરમસ્વ.મી-હે ભગવન્ ! વર્ણ પરિણામ કેટલા પ્રકારના કહા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વર્ણ પરિણામ પાંચ પ્રકારના કહા છે, જેમકે-કૃષ્ણવર્ણ
પરિણામ, નીલવર્ણ પરિણામ, લોહિતવર્ણ પરિણામ, પીતલવર્ણ પરિણામ, અને વેત

પણ્ણત્તે' વર્ણપરિણામઃ પञ्चविधः प्रज्ञप्तः, 'તં જહા-કાલ્પવર્ણપરિણામે જાવ મુક્તિલ્પવર્ણપરિણામે ૫' તથયા-કૃષ્ણવર્ણપરિણામો યાવત્ નીલવર્ણપરિણામઃ, હોદિતવર્ણપરિણામઃ, દરિદ્રાવર્ણપરિણામઃ, શુક્લવર્ણપરિણામશ્ચ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'ગંધપરિણામેણં મંતે ! કઙ્કિવિદે પણ્ણત્તે !' હે મદન્ત ! ગન્ધપરિણામઃ સ્વલ્પ કતિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? મગવાનાહ-'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'દુઘિવિદે પણ્ણત્તે' ગન્ધપરિણામો દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ 'તં જહા-મુઘ્નિમગંધપરિણામે, દુઘ્નિમગંધપરિણામે ૬' તથયા-સુરમિગન્ધપરિણામઃ, દુરમિગન્ધપરિણામશ્ચ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'રસપરિણામેણં મંતે ! કઙ્કિવિદે પણ્ણત્તે ?' હે મદન્ત ! રસપરિણામઃ સ્વલ્પ કતિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? મગવાનાહ-'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'પચ્ચવિદે પણ્ણત્તે' રસપરિણામઃ પચ્ચવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, 'તં જહા-તિત્તરસપરિણામે જાવ મધુરરસપરિણામે ૭' તથયા-તિત્તરસપરિણામઃ, યાવત્-અમ્લરસપરિણામઃ, કટુરસપરિણામઃ, કષાયરસપરિણામઃ, મધુરરસપરિણામશ્ચ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'ફાસપરિણામેણં મંતે ! કઙ્કિવિદે પણ્ણત્તે ?' હે મદન્ત ! સ્પર્શપરિણામઃ સ્વલ્પ કતિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? મગવાનાહ-'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'અદ્ધવિદે પણ્ણત્તે' સ્પર્શપરિણામસ્તાવદ્ અષ્ટવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, 'તં જહા-કક્કલ્લફાસપરિણામે ૮' તથયા-કર્કશસ્પર્શપરિણામશ્ચ

ગૌતમ-હે મગવન્ ! ગંધ પરિણામ કિતને પ્રકાર કા હૈ ?

મગવાન્- હે ગૌતમ ! ગંધ પરિણામ દો પ્રકાર કા કહા હૈ-સુરમિગંધપરિણામ ઓર દુરમિગંધપરિણામ ।

ગૌતમ-હે મગવન્ ! રસ પરિણામ કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! રસ પરિણામ પાંચ પ્રકાર કા કહા હૈ, યથા-તિત્તરસપરિણામ, અમ્લરસપરિણામ, કટુરસપરિણામ, કષાયરસપરિણામ ઓર મધુરરસપરિણામ ।

ગૌતમ-હે મગવન્ ! સ્પર્શપરિણામ કિતને પ્રકાર કા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! આઠ પ્રકાર કા કહા હૈ, યથા-કર્કશ સ્પર્શ પરિણામ યાવત્ રુક્ષસ્પર્શપરિણામ, અર્થાત્ કર્કશ સ્પર્શપરિણામ, મૃદુસ્પર્શપરિણામ,

(શુદ્ધ) વર્ણ પરિણામ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ગંધપરિણામ કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ગંધપરિણામ બે પ્રકારના કહેલા છે-સુરમિગંધ પરિણામ અને દુરમિગંધ પરિણામ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! રસપરિણામ કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! રસપરિણામ પાંચ પ્રકારના કહ્યાં છે, જેમકે તિત્તરસ પરિણામ, અમ્લરસ પરિણામ, કટુરસ પરિણામ, કષાયરસ પરિણામ અને મધુરરસ પરિણામ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સ્પર્શપરિણામ કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આઠ પ્રકારના કહ્યાં છે, જેમકે-કર્કશસ્પર્શ પરિણામ યાવત્

યાવત્-મૃદુસ્પર્શપરિણામઃ, ગુરુસ્પર્શપરિણામઃ, લઘુસ્પર્શપરિણામઃ, ઉષ્ણસ્પર્શપરિણામઃ, શીત-સ્પર્શપરિણામઃ, સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણામઃ, રુક્ષસ્પર્શપરિણામઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અગુરુલઘુ-પરિણામેણં મંતે ! કશ્વિદે પળ્ળતે ?’ હે મહન્ત ! અગુરુલઘુપરિણામઃ સ્વલ્પ કતિવિધઃ પ્રપ્ત્વતઃ ? મહાવાનાહ-‘મોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પ્રગાગારે પળ્ળતે’ અગુરુલઘુપરિણામઃ એકાકારઃ-એક પ્રકાર એવ પ્રપ્ત્વતઃ, તત્રા ગુરુલઘુપરિણામસ્તાવદ્-‘કમ્મગમણમાસાદં યયાઈ અગુરુલઘુયાઈ’ ઇતિ વચનપ્રામાણ્યાત્ કર્મમનો ભાષા દ્રવ્યપુદ્ગલાનાં પ્રપ્ત્વતઃ, એવમેવ અમૂર્ત-દ્રવ્યાણામાકાશાદીનાં વા અગુરુલઘુપરિણામો દ્રષ્ટવ્યઃ, અગુરુલઘુપરિણામગ્રહણસ્યોપલક્ષણ-તયા ગુરુલઘુપરિણામોપ્યવસેયઃ, સ ચ તૈજસ દ્રવ્યપર્યન્તાના મૌદારિકાદિ દ્રવ્યાણાં વિજ્ઞેયઃ, તયા ચોક્તમ્ ‘ઓરાલિય વેઉવ્વિયઆહારગણ ય ગુરુલઘુદવ્વા’ ઔદારિક વૈક્રિયાહારક તેજાસિ

ગુરુસ્પર્શપરિણામ, લઘુસ્પર્શપરિણામ, ઉષ્ણસ્પર્શપરિણામ, શીતસ્પર્શપરિણામ, સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણામ, રુક્ષસ્પર્શપરિણામ ।

ગૌતમ-હે મહાવન્ ! અગુરુલઘુ પરિણામ કિતને પ્રકાર કા કહ્યા ગયા હૈ ?

મહાવાન્-હે ગૌતમ ! અગુરુલઘુ પરિણામ એક હી પ્રકાર કા હોતા હૈ । ‘કમ્મગમણમાસાદં યયાઈ અગુરુલઘુયાઈ’ હસ્ત આગમ વચન કે અનુસાર કાર્મણ વર્ગાણા, મનોવર્ગાણા ઔર ભાષાવર્ગાણા કે પુદ્ગલ અગુરુલઘુ પરિણામ વાલે હોતે હૈ । હસ્તી પ્રકાર અમૂર્ત આકાશ આદિ દ્રવ્યો કા મી અગુરુલઘુ પરિણામ સમ-ક્ષના ચાહિયે । યહાં અગુરુલઘુ પરિણામ કા ગ્રહણ ઉપલક્ષણ માત્ર હૈ, અન્યથ ગુરુલઘુ પરિણામ મી યહાં સમક્ષ લેના ચાહિયે । યહ ગુરુલઘુ પરિણામ ઔદારિક આદિ સે લેકર તૈજસ દ્રવ્ય તક પાયા જાતા હૈ । કહ્યા મી હૈ-‘ઔદારિક, વૈક્રિય ઔર આહારક તથા તૈજસ દ્રવ્ય ગુરુલઘુ હોતે હૈ ।’

ગૌ -હે મહાવન્ ! શબ્દપરિણામ કિતને પ્રકાર કા હૈ ?

‘રૂક્ષસ્પર્શ’ પરિણામ, અર્થાત્ ‘ઠઠ’સ્પર્શ પરિણામ, ‘મૃદુસ્પર્શ’ પરિણામ, ‘શુરુસ્પર્શ’ પરિણામ, ‘લઘુસ્પર્શ’ પરિણામ, ‘ઉષ્ણસ્પર્શ’ પરિણામ, ‘શીતસ્પર્શ’ પરિણામ, ‘સ્નિગ્ધસ્પર્શ’ પરિણામ, ‘રૂક્ષસ્પર્શ’ પરિણામ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મહાવન્ ! અશુરુલઘુ પરિણામ કેટલા પ્રકારના કહેલાં છે ?

શ્રી મહાવાન્-હે ગૌતમ ! અશુરુલઘુ પરિણામ એક જ પ્રકારનું કહેલું છે, ‘કમ્મગમણ માસાદં યયાઈ અગુરુલઘુયાઈ’ આ આગમ વચનના અનુસાર કાર્મણ વર્ગાણા, મનોવર્ગાણા અને ભાષાવર્ગાણાના પુદ્ગલ અશુરુલઘુ પરિણામગણા હોય છે એજ પ્રકારે અમૂર્ત આકાશ આદિ દ્રવ્યોના પણ અશુરુલઘુ પરિણામ સમજવા જોઈએ અહીં અશુરુલઘુ પરિણામનું ચલ્લ ઉપ-લક્ષણ માત્ર છે, તેથી જ શુરુલઘુ પરિણામ પણ અહીં સમજી લેવું જોઈએ. આ શુરુલઘુ પરિણામ ઔદારિક આદિથી શરૂ કરી તૈજસ દ્રવ્ય સુધી મળી આવે છે. કદ્ય પણ છે- ઔદારિક વૈક્રિય અને આહારક તથા તૈજસ દ્રવ્ય શુરુલઘુ હોય છે.

ચુરુલધૂનિ દ્રવ્યાણિ, इति, गौतमः पृच्छति-‘सहपरिणामे णं भंते कइविहे पणत्ते?’ हे भदन्त !
 शब्दपरिणामः खलु कतिविधः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘दुविहे
 पणत्ते’ शब्दपरिणामस्तावद् द्विविधः प्रज्ञप्तः, ‘तं जहा-सुग्मिसहपरिणामे य दुग्मिसह
 परिणामेय १०’ दुरभिश्चब्दपरिणामश्च, दुरभिश्चब्दपरिणामश्च, तत्र सुरभिश्चब्दः-शुभश्चब्दः,
 दुरभिश्चब्दः-अशुभश्चब्द इत्यर्थः ‘से तं अजीवपरिणामेय’ स एष अजीवपरिणामश्च प्रज्ञप्तः,
 ‘परिणामपयं समत्तं’ इति परिणामपद त्रयोदशं समाप्तम् १३, ॥ सू० ३ ॥

अथ चतुर्दशं पदम्

कपायवक्तव्यताग्रस्तानः

મુઠ્ઠમ્-કહ ણં ભંતે ! કસાયા પળણત્તા ? ગોયમા ! ચત્તારિ કસાયા
 પળણત્તા, તં જહા-કોહકસાણ, માણકસાણ, માયાકસાણ, લોભકસાણ,
 નેરહયાણં ભંતે ! કહ કસાયા પળણત્તા ? ગોયમા ! ચત્તારિ કસાયા
 પળણત્તા, તં જહા-કોહકસાણ, જાવ લોભકસાણ, એવં જાવ વેમાણિ-
 યાણં, કહપહટ્ટિણં ભંતે ! કોહે પળણત્તે ? ગોયમા ! ચડપહટ્ટિણ કોહે
 ‘પળણત્તે, તં જહા-આયપહટ્ટિણ, પરપહટ્ટિણ, તદુભયપહટ્ટિણ, ષંતં નેરહયાણં
 જાવ વેમાણિયાણં દંડઓ, એવં માણેગં દંડઓ, માયાણ દંડઓ, લોભેગં
 દંડઓ, કહહિં ણં ભંતે ! ઠાણેહિં કોહુપ્પત્તી ભવહ ? ગોયમા ! ચડહિં
 ઠાણેહિં કોહુપ્પત્તી ભવહ તં જહા-લેવત્તં પહુલ્લ વત્થું પહુલ્લ સરીરં પહુલ્લ
 ઉવહિં પહુલ્લ, એવં નેરહયાણં જાવ વેમાણિયાણં, એવં માણેણ વિ, માયાણ
 વિ, લોભેણ વિ, એવં એવ વિ ચત્તારિ દંડગા । કહવિહે ણં ભંતે ! કોહે

‘ભગવાન્-હે ગૌતમ ! દો પ્રકાર કા કહ્યા હૈ-સુરમિશ્ચન્દપરિણામ ઓર
 દુરમિશ્ચન્દપરિણામ । યહાં સુરમિ શ્ચન્દ શુભ કા ઓર દુરમિ શ્ચન્દ અશુભ
 કા વાચક હૈ । જો શ્રોતા કો પ્રિય હો વહ સુરમિ શ્ચન્દ ઓર જો અપ્રિય પ્રતીત
 હો વહ દુરમિ શ્ચન્દ કહલાતા હૈ । યહ અજીવ પરિણામ કી-પ્રરૂપણા હુઈ ।

પરિણામપદ સમાપ્ત

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શબ્દ પરિણામ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહ્યા છે-સુરમિ શબ્દ પરિણામ અને દુરમિ
 શબ્દ પરિણામ. અહીં ‘સુરમિ શબ્દ શુભનો અને દુરમિ શબ્દ અશુભનો વાચક છે
 જે શ્રોતાને પ્રિય હોય તે સુરમિ શબ્દ અને જે અપ્રિય હોય તે દુરમિ શબ્દ કહેવાય છે,
 આ અલ્પ પરિણામની પ્રકરણા થઈ પરિણામ ૫૬ સમાપ્ત ॥૧૩॥

ચોક્કસ કપાય ૫૬

पण्णत्ते ? गोयमा ! चउव्विहे कोहे पण्णत्ते, तं जहा-अणंताणुबंधि-
कोहे, अपच्चक्खाणे कोहे, पच्चक्खाणावरणे कोहे, संजलणे कोहे, एवं
नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं, एवं माणे ! मायाए लोभेणं, एए वि
चत्तारि दंडगा ॥सू० १॥

छाया-कति खलु मदन्त ! कषायाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! चत्वारः कषायाः प्रज्ञप्ताः
तद्यथा-क्रोधकषायः, मानकषायः, मायाकषायः, लोभकषायः, नैरयिज्ञाणां मदन्त ! कति
कषायाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! चत्वारः कषायाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-क्रोधकषायो यावत् लोभ-
कषायः, एवं यावद् वैमानिकानाम् कति प्रतिष्ठितः खलु मदन्त ! क्रोधः प्रज्ञप्तः ? गौतम !
चतुः प्रतिष्ठितः क्रोधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-आत्मप्रतिष्ठितः, परप्रतिष्ठितः, तदुभयप्रतिष्ठितः,

चौदहवां कषायपद

कषाय वक्तव्यता

शब्दार्थ-(कइणं भंते ! कसाया पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! कषाय कितने कहे
हैं ? (गोयमा ! चत्तारि कसाया पण्णत्ता) हे गौतम ! चार कषाय कहे हैं (तं जहा)
वे इस प्रकार (कोहकसाए, माणकसाए, माया कसाए, लोभकसाए) क्रोध
कषाय, मानकषाय, मायाकषाय, लोभकषाय

(नेरइयाणं भंते ! कइ कसाया पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! नारकों में कितने
कषाय होते हैं ? (गोयमा ! चत्तारि कसाया पण्णत्ता) हे गौतम ! चार कषाय
कहे हैं (तं जहा) वे इस प्रकार हैं (कोहकसाए जाव लोहकसाए) क्रोध कषाय
यावत् लोभ कषाय (एवं जाव वेमाणियाणं) इसी प्रकार यावत् वैमानिकों में

(कइपइट्ठिए णं भंते ! कोहे पण्णत्ते ?) हे भगवन् क्रोध कितनों पर प्रतिष्ठित
आश्रित है ? (गोयमा ! चउपट्ठिए कोहे पण्णत्ते) हे गौतम ! क्रोध चार पर

कषाय वक्तव्यता

शब्दार्थ-(कइणं भंते ! कसाया पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! कषाय कितने कहे हैं ? (गोयमा !
चत्तारि कसाया पण्णत्ता) हे गौतम ! चार कषाय कहे हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (कोह
कसाए, माणकसाए, मायाकसाए, लोभकसाए) क्रोधकषाय, मानकषाय, मायाकषाय, लोभकषाय

(नेरइयाणं भंते ! कइ कसाया पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! नारकों में कितने
(गोयमा ! चत्तारि कसाया पण्णत्ता) हे गौतम ! चार कषाय कहे हैं (तं जहा) वे इस प्रकार
(कोहकसाए जाव लोहकसाए) क्रोधकषाय यावत् लोभकषाय (एवं जाव वेमाणियाणं) इसी प्रकार
यावत् वैमानिकों में

(कइपइट्ठिए णं भंते ! कोहे पण्णत्ते) हे भगवन् ! क्रोध कितनों पर प्रतिष्ठित-आश्रित
है (गोयमा ! चउपट्ठिए कोहे पण्णत्ते) हे गौतम ! क्रोध चार पर प्रतिष्ठित-आश्रित

अप्रतिष्ठितः, एवं नैरयिकाणां यावद् वैमानिकानां दण्डकः, एवं मानेन दण्डकः, मायया दण्डकः, लोभेन दण्डकः, कतिभिः खलु भदन्त ! स्थानैः क्रोधोत्पत्ति र्भवति ? गौतम ! चतुर्भिः स्थानैः क्रोधोत्पत्ति र्भवति, तद्यथा- क्षेत्रं प्रतीत्य, वास्तु प्रतीत्य, शरीरं प्रतीत्य, उपधिं प्रतीत्य, एवं नैरयिकाणां यावद् वैमानिकानाम्, एवं मानेनापि, माययाऽपि, लोभेनापि, एवम् एतेऽपि दण्डकाः, कतिविधः खलु भदन्त ! क्रोधः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! चतुर्विधः क्रोधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-अनन्तानुबन्धी-क्रोधः, अप्रत्याख्यानक्रोधः, प्रत्याख्यानावरणक्रोधः, संज्व-

प्रतिष्ठित कहा है (तं जहा) वह इस प्रकार (आपपइद्विए) आत्म प्रतिष्ठित (परपइद्विए) परप्रतिष्ठित (तदुभयपइद्विए) इन दोनों पर प्रतिष्ठित (अप्पइद्विए) अप्रतिष्ठित निराधार (एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं) इसी प्रकार नैरयिकों यावत् वैमानिकों का (दंडओ) दंडक (एवं माणेण दंडओ) इसी प्रकार मान से दंडक कहना (मायाए दंडओ) माया से दंडक (लोभेण दंडओ) लोभ से दंडक (कइहिं णं भंते ! ठाणेहिं कोहुप्पत्ती भवइ ?) हे भगवन् ! कितने स्थानों अर्थात् कारणों से क्रोध की उत्पत्ति होती है ? (गोयमा चउहिं ठाणेहिं कोहुप्पत्ती भवइ) हे गौतम ! चार कारणों से क्रोध की उत्पत्ति होती है (तं जहा) वह इस प्रकार (खेत्तं पडुच्च) क्षेत्र के आश्रित (वत्थुं पडुच्च) वास्तु के आश्रित (सरीरं पडुच्च) शरीर के आश्रित (उवहिं पडुच्च) उपधि के आश्रित (एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं) इसी प्रकार नारकों यावत् वैमानिकों का (एवं माणेण वि, मायाए वि, लोभेण वि) इसी प्रकार मान से भी, माया से भी, लोभ से भी (एव एए वि चत्तारि दंडगा) इस प्रकार ये भी चार दंडक (कइविधे णं भंते ! कोहे पणत्ते ?) हे भगवन् ! क्रोध कितने प्रकार का कहा

(तं जहा) ते आ प्रकारे (आपपइद्विए) आत्म प्रतिष्ठित (परपइद्विए) पर प्रतिष्ठित (तदुभयपइद्विए) ते अन्ने परप्रतिष्ठित (अप्पइद्विए) अप्रतिष्ठित-निराधार (एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं) ओज प्रकारे नैरयिकेना यावत् वैमानिकेना (दंडओ) दंडक (एवं माणेण दंडओ) ओ प्रकारे माननी साथेना दंडक ठेवा (मायाए दंडओ) मायाथी दंडक (लोभेण दंडओ) लोभथी दंडक

(कइहिं णं भंते ! ठाणेहिं कोहुप्पत्ती भवइ) हे भगवन् ! कितने स्थानों अर्थात् कारणों से क्रोध की उत्पत्ति पाय छे ? (गोयमा ! चउहिं ठाणेहिं कोहुप्पत्ती भवइ) हे गौतम ! चार कारणों से क्रोध की उत्पत्ति पाय छे (तं जहा) ते आ प्रकारे (खेत्तं पडुच्च) क्षेत्रना आश्रित (वत्थु पडुच्च) वास्तुना (धर)ने आश्रित (सरीरं पडुच्च) शरीरना आश्रित (उवहिं पडुच्च) उपधिना आश्रित (एवं नेरइयाण जाव वेमाणियाणं) ओज प्रकारे नारको यावत् वैमानिकेना (एवं माणेण वि, मायाए वि लोभेण वि) ओज प्रकारे मानथी पधु, मायाथी पधु, लोभथी पधु (एवं एए वि चत्तारि दंडगा) ओज प्रकारे आ पधु आर दंडक

(कइ विहेणं भंते ! कोहे पणत्ते ?) हे भगवन् ! क्रोध कितने प्रकार का कहा छे ? (गोयमा !

લનક્રોધઃ, एवं नैरयिकाणां यावद् वैमानिकानाम्, एवं मानेन मायया लोमेन एतेऽपि चत्वारो दण्डकाः ॥ सू० १ ॥

ટીકા—ત્રયોદશે પદે સામાન્યેન ગત્યાદિલક્ષણ જીવપરિણામસ્ય પ્રતિપાદિતત્વેન સામાન્યસ્ય ચ વિશેષનિષ્ઠત્વાત્ તસ્યાપિ વિશેષતઃ વચિત્ કસ્યચિત્ પ્રતિપાદનસ્થાવર્યકતયા એકેન્દ્રિયાણામપિ ક્રોધાદિકષાયસદ્ભાવાત્ ચત્વારઃ કષાયાઃ પુનર્મવમૂલં સિચ્ચન્તિ इति દશવૈકાલિકવચનાત્—મુખ્યતયા બન્ધકારણત્વાચ્ચ પ્રથમં વિશેષતઃ કષાયપરિણામં પ્રરૂપયિતુમાહ—‘કહ ણં મંતે ! કસાયા પળ્ણત્તા’ હે મદન્ત ! કતિ ચ્છલ્લ કષાયાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ચત્તારિ કસાયા પળ્ણત્તા’ ચત્વારઃ કષાયાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા હૈ ? (ગોયમા ! ચચન્વિહે કોહે પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! ચાર પ્રકાર કા ક્રોધ કહા હૈ (તં જહા) વહ્ હસ પ્રકાર (અણંતાણુબધિ કોહે) અનન્તાનુબંધી ક્રોધ (અપચ્ચક્ષ્ણાણે કોહે) અપ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ (પચ્ચક્ષ્ણાણાવરણે કોહે) પ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ (સંજલણે કોહે) સંજ્વલન ક્રોધ (અવં નેરહ્યાણં જાવ વેમાણિયાણં) હસી પ્રકાર નારકોં યાવત્ વૈમાનિકોં કા ક્રોધ સમક્ષના (અવં માણેણં, માયાય, લોમેણં) હસી પ્રકાર માન, માયા ઓર લોમ સે (અવિ ચત્તારિ દંઢગા) યે મી ચાર દંઢક હૈ

ટીકાર્થ—તેરહવે પદ મેં સામાન્ય રૂપ સે ગતિ આદિ જીવ કે પરિણામોં કા પ્રતિપાદન કિયા ગયા હૈ ઓર સામાન્ય વિશેષોં મેં રહતા હૈ અતઃ વિશેષોં કે પ્રતિપાદન કી મી આવશ્યકતા રહતી હૈ । એકેન્દ્રિય જીવોં મેં મી ક્રોધ આદિ કષાય વિદ્યમાન રહતે હૈ, ક્યોં કિ ચારોં કષાય પુનર્મવ કે મૂલ કો સિચ્ચન કરતે હૈં હિતિ દશવૈકાલિક કે વચન પ્રમાણ સે તથા પ્રધાન રૂપ સે બન્ધ કા કારણ હોને સે પ્રથમ વિશેષતઃ કષાયપરિણામ કી પ્રરૂપણા કરને કે લિપ કહતે હૈં—

ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈં— હે ભગવન્ ! કષાય કિતને કહે હૈં ?

ચચન્વિહે પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! ચાર પ્રકારના ક્રોધ કહ્યા છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (અણંતાણુબંધી કોહે) અનન્તાનુબંધી ક્રોધ (અપચ્ચક્ષ્ણાણે કોહે) અપ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ (પચ્ચક્ષ્ણાણાવરણે કોહે) પ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ (સંજલણે કોહે) સંજ્વલન ક્રોધ (અવં નેરહ્યાણં જાવ વેમાણિયાણં) એજ પ્રકારે નારકો યાવત્ વૈમાનિકોના ક્રોધ સમજવા (અવં માણેણં, માયાય, લોમેણં) એજ પ્રકારે માન, માયા, અને લોભથી (અવિ ચત્તારિ દંઢગા) આ પણ ચાર દંઢક છે

ટીકાર્થ—તેરમા પદમા સામાન્ય રૂપથી નારકાદિ ગતિ આદિ જીવોના પરિણામોના પ્રતિપાદન કરાયુ છે અને સામાન્ય વિશેષોમા રહે છે. તેથી વિશેષોના પ્રતિપાદનની પણ આવશ્યકતા રહે છે. એકેન્દ્રિય જીવોમા પણ ક્રોધ આદિ કષાય વિદ્યમાન હોય છે, કેમકે ચારે કષાયો પુનર્મવના મૂળને સિચ્ચન કરે છે, એવા દશવૈકાલિકના વચન પ્રમાણથી, તથા પ્રધાન રૂપથી બન્ધનુ કારણ હોવાથી પ્રથમ વિશેષતા, કષાય પરિણામની પ્રરૂપણા કરવાને માટે કહે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ ! કષાય કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

ક્રોધકસાપ્, માણકસાપ્, માયાકસાપ્, લોભકસાપ્' તથા-ક્રોધકષાયઃ, માનકષાયઃ, માયાકષાયઃ, લોભકષાયશ્चेति, તત્ર 'કૃષવિલેખને' इत्यस्माद्धातो. कृषन्ति-विलिखन्ति कर्मरूपं क्षेत्रं सुखदुःखशस्योत्पादनायेति कषायाः, औणादिकत्वादायप्रत्ययः, निपातनाच्च ऋकारस्य अकारो बोध्यः अथवा कलुषयन्ति शुद्धस्वभावं जीवं कर्ममलिनं कुर्वन्तीति कषायाः, पूर्ववदेवायप्रत्ययः. णिजन्तस्य कलुषधातोः कषादेशः, तथाचोक्तम्-'सुखदुःखबहुस्सइयं कम्मक्खेतं फंसंति ते जम्हा । कलुसंति जं च जीवं तेण कसायत्ति वुच्चंति' ॥१॥, सुखदुःख बहुशस्यं कर्मक्षेत्रं कृषन्ति ते यस्मात् । कलुषयन्ति यं च जीवं तेन कषाया इति उच्यन्ते ॥१॥ इति, गौतमः पृच्छति-'नैरइयाणं मंते ! कइ कसाया पणत्ता ?' हे भदन्त ! नैरयिकाणां कति कषायाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'चत्तारि, कसाया पणत्ता' चत्वारः कषायाः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा-करोकसाए जाव लोभकसाए' तथા-

भगवान्-हे गौतम ! कषाय चार कहे हैं, वे इस प्रकार हैं-क्रोधकषाय, मानकषाय, मायाकषाय और लोभकषाय । 'कृष' धातु विलेखन के अर्थ में है । जो कर्मरूपी क्षेत्र (खेत) को सुख दुःख रूपी धान्य की उपज के लिए जोतते हैं, उन्हें कषाय कहते हैं । अथवा जो शुद्ध स्वभावी जीव को कलुषित या कर्म-मलिन करते हैं, उन्हें कषाय कहते हैं । यहां 'कलुष' धातु से कषाय शब्द बना है । कलुष धातु को 'कष' आदेश हो जाता है । कहा भी है-जो सुख-दुःख रूपी शस्य के लिए कर्मक्षेत्र को कृषन्ति अर्थात् जोतते हैं अथवा जो जीव को कलुषित करते हैं, उन्हें कषाय कहते हैं ॥१॥

गौतम स्वामी पुनः प्रश्न कहते हैं-हे भगवन् ! नारकजीवों में कितने कषाय होते हैं ?

भगवान्-चार कषाय कहे गए हैं, यथा-क्रोधकषाय, मानकषाय, माया-कषाय और लोभकषाय । इसी प्रकार वैमानिक देवों तक सभी जीवों में चार

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કષાય ચાર પ્રકારના કહ્યા છે, તે આ રીતે છે-ક્રોધકષાય માનકષાય, માયાકષાય, અને લોભકષાય, કૃષ્ ધાતુથી વિલેખનનો અર્થ સમજાય છે. જે કર્મ રૂપી ક્ષેત્રને ખેડીને તેને સુખદુઃખ રૂપી ધાન્યનો ઉપજાવે માટે વાવે છે તેમને કષાય કહે છે. અથવા જે શુદ્ધ સ્વભાવી જીવને કલુષિત અગર કર્મ-મલિન કરે છે, તેમને કષાય કહે છે, અહીં કલુષ ધાતુથી કષાય શબ્દ બન્યો છે. કલુષ ધાતુને 'કષ્' આદેશ થઈ બન્ય છે. કલુષધુષ્ય છે જે સુખદુઃખ રૂપી શસ્યને માટે કર્મક્ષેત્રને કૃષન્તિ અર્થાત્ ખેડે છે, અથવા જે જીવને કલુષિત કરે છે, તેમને કષાય કહે છે ॥ ૧ ॥

શ્રી ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! નારક જીવોમાં કેટલા કષાય હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ચાર કષાય હોય છે, તે આ રીતે-ક્રોધકષાય, માનકષાય, માયાકષાય અને લોભ કષાય. એ પ્રકારે વૈમાનિક સુધી બધા જીવોમાં ચાર કષાય કહી

ક્રોધકષાયઃ, યાવત્-માનકષાયઃ, માયાકષાયઃ, લોભકષાયઃ, 'एवं जाव वेमाणियाणं' एवम्-नैरयिकोक्तिरीत्या, तावत्-असुरकुमारादि भवनपति पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियविकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक मनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानामपि क्रोधमानमायालोभकषाया अवसेषाः, गौतमः पृच्छति-'कइ पइद्विए णं मंते ! कोहे पण्णत्ते ?' हे मदन्त ! कति प्रतिष्ठितः-कतिषु-कियत्प्रकारकेषु स्थानेषु प्रतिष्ठितः किमुद्देश्यक इत्यर्थः, खलु क्रोधः प्रहस्यः-प्ररूपितो वर्तते ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'चउपइद्विए कोहे पण्णत्ते' चतुष्प्रतिष्ठितः-चतुर्षु स्थानेषु प्रतिष्ठितः चतुर्निमित्तकः क्रोधः प्रहस्यः, 'तं जहा-आयपइद्विए परपइद्विए' तद्यथा-आत्मप्रतिष्ठितः-आत्मन्येव स्थाने प्रतिष्ठितः आत्मप्रतिष्ठितः तथा च यदा खलु आत्मनैवाचरितस्य कर्मण ऐहिकं प्रति दिनाशं बुद्ध्वा कश्चिदविपश्चिदात्मने क्रुःयति तदा स क्रोध आत्मप्रतिष्ठितो व्यपदिश्यते, तस्य क्रोधस्यात्मो-

કષાય કહ્યું છેનાં. આથી, અર્થાત્ અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ દેવોં મેં, પૃથ્વી-કાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોં મેં, વિકલેન્દ્રિયોં મેં, પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં મેં, મનુષ્યોં મેં, વાનવ્યન્તરોં મેં, જ્યોતિષ્કોં મેં, ઓર વૈમાનિકોં મેં મી ક્રોધ, માન, માયા એવં લોભ કષાય જાનનાં. આથી.

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ક્રોધ કિતનોં પર આશ્રિત છે ? અર્થાત્ કિન કિન કે આધાર પર રહ્યા છુઆ છે ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ક્રોધ ચાર પર પ્રતિષ્ઠિત હોતા છે, અર્થાત્ ક્રોધ કે આધાર ચાર હોતે છે, વે હસ પ્રકાર છે-(૧) ક્રોધ આત્મપ્રતિષ્ઠિત હોતા છે, અર્થાત્ અપને આપ પર ક્રોધ ઉત્પન્ન હો જાતા છે, જૈસે અપને હી કિયે કિસી કર્મ કે ફલસ્વરૂપ હહલોક સંબંધી વિનાશ દેખતા છે, તથા વહ અપને પર હી ક્રોધ કરને લગતા છે. એસા ક્રોધ આત્મપ્રતિષ્ઠિત કહલાતા છે. વહ ક્રોધ

દેવા ભેદોં, અર્થાત્ અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિઓમાં, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોમાં, વિકલેન્દ્રિયોમાં, પંચેન્દ્રિયતિર્યગોમાં, મનુષ્યોમાં, વાનવ્યન્તરોમાં, જ્યોતિષ્કોમાં અને વૈમાનિકોમાં પણ ક્રોધ, માન, માયા તેમજ લોભકષાય જાણવા ભેદોં.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ક્રોધ કેટલા પર આશ્રિત છે ? અર્થાત્ કેના કેના આધાર પર રહેલ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ક્રોધ ચાર પર પ્રતિષ્ઠિત થાય છે, અર્થાત્ તે ક્રોધના આધાર ચાર હોય છે, તે આ પ્રકારે-

(૧) ક્રોધ આત્મ પ્રતિષ્ઠિત હોય છે અર્થાત્ પોતાને પોતાના ઉપર જ ક્રોધ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, જેમકે પોતે જ કરેલા કોઈ કર્મના ફલ સ્વરૂપ કોઈ ઇહલોક સંબંધી વિનાશ ભેદે છે, ત્યારે તે પોતાના પર જ ક્રોધ કરવા લાગે છે. આવો ક્રોધ આત્મપ્રતિષ્ઠિત કહેવાય છે. તે ક્રોધ પોતાના જ ઉદ્દેશથી થાય છે.

દેશ્યકત્વાદિત્યાશયઃ, પરપ્રતિષ્ઠિતઃ-પરસ્મિન્-અન્યસ્મિન્ જને પ્રતિષ્ઠિતઃ-સમુત્પન્નઃ પરપ્રતિષ્ઠિતઃ, અન્યં જન્યમુદ્દેશ્ય જાયમાનઃ ક્રોધઃ પરપ્રતિષ્ઠિત ઇત્યુચ્યતે, એવમ્ ચદા પરો જન આક્રોશાદિના કોપમુદીરયતિ તદા તદ્વિષયક ઉપજાયમાનઃ ક્રોધઃ પરપ્રતિષ્ઠિતો ભવતીતિ માવઃ, 'તદુભયપદ્વિષ્' તદુભયપ્રતિષ્ઠિતઃ-આત્મપરોભયપ્રતિષ્ઠિતઃ ક્રોધો ભવતિ, તથાહિ-યદા સ્વપરકૃતાપરાધવશાદાત્મપરવિષયક ક્રોધં કશ્ચિત્કરોતિ તદા સ ક્રોધ સ્તદુભયપ્રતિષ્ઠિતો વ્યપદિશ્યતે, 'અપ્પદ્વિષ્' અપ્રતિષ્ઠિતશ્ચાપિ ક્રોધો ભવતિ, તથાહિ-યદા કિલ્લ એપઃ સ્વયં દુરાચરણાક્રોશાદિકશ્ચ કારણં વિનૈવ નિરાધાર એવ કેવલ ક્રોધ-વેદનીયોદયાદુપજાયતે તદા સ નાત્મપ્રતિષ્ઠિતઃ આત્મના દુશ્ચરિત્ત્વામાવેન સ્વાત્મવિષય-

અપને હી ઉદ્દેશ્ય સે હોતા હૈ । (૨) કોઈ ક્રોધ પરપ્રતિષ્ઠિત હોતા હૈ, કિસી અન્ય જન પર ઉત્પન્ન હોને વાલા ક્રોધ પરપ્રતિષ્ઠિત કહલાતા હૈ । જય દૂસરા કોઈ મનુષ્ય આક્રોશ આદિ કરકે ક્રોધ ઉત્પન્ન કરતા હૈ, તય ઉસકે પ્રતિ જો ક્રોધ ઉત્પન્ન હોતા હૈ, વહ પરપ્રતિષ્ઠિત ક્રોધ કહલાતા હૈ । (૩) કોઈ ક્રોધ એસા મી હોતા હૈ જો અપને ઉપર ઔર દૂસરોં કે ઉપર મીઉત્પન્ન હોતા હૈ, જૈસે અપને ઔર દૂસરે કે દ્વારા કિયે ગયે અપરાધ કે કારણ સ્વ-પરવિષયક ક્રોધ કોઈ કરતા હૈ, તય વહ ક્રોધ ઉભયપ્રતિષ્ઠિત કહલાતા હૈ । (૪) ચૌથે પ્રકાર કા ક્રોધ અપ્રતિષ્ઠિત હોતા હૈ । જય કોઈ ક્રોધ દુરાચરણઅથવા આક્રોશ આદિ કારણ કે વિના, નિરાધાર હી, કેવલ ક્રોધવેદનીય કે ઉદય સે ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ, વહ અપ્રતિષ્ઠિત ક્રોધ કહલાતા હૈ । અપને દુરાચાર કે કારણ ઉત્પન્ન ન હોને સે વહ આત્મપ્રતિષ્ઠિત નહીં હોતા । વહ ક્રોધ પરપ્રતિષ્ઠિત મી નહીં હોતા હૈ, કયોં કિ વહ દૂસરે કે પ્રતિકૂલ વ્યવહાર સે ઉત્પન્ન નહીં હોતા, હિસ કારણ ઉભય પ્રતિષ્ઠિત મી નહી હોતા હૈ ।

(૨) કોઈ ક્રોધ પરપ્રતિષ્ઠિત થાય છે, કોઈ બીજા માણસ પર ઉત્પન્ન થનાર ક્રોધ પરપ્રતિષ્ઠિત કહેવાય છે. જ્યારે બીજે કોઈ મનુષ્ય આક્રોશ આદિ કરીને ક્રોધ ઉત્પન્ન કરે છે, ત્યારે તેના પ્રત્યે જે ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય છે. તે પરપ્રતિષ્ઠિત ક્રોધ કહેવાય છે.

(૩) કોઈ ક્રોધ એવો પણ હોય છે જે પોતાના ઉપર અને બીજાના ઉપર પણ થાય છે' જેમકે-પોતાના તેમજ અન્ય દ્વારા કરેલા અપરાધના કારણે સ્વપર વિષયક ક્રોધ કોઈ કરે છે, ત્યારે તે ક્રોધ ઉભય પ્રતિષ્ઠિત કહેવાય છે.

(૪) ચોથા પ્રકારના ક્રોધ અપ્રતિષ્ઠિત હોય છે. જ્યારે કોઈ ક્રોધ દુરાચરણ અથવા આક્રોશ આદિ કારણ વિના નિરાધાર કેવળ વેદનીય કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, તે અપ્રતિષ્ઠિત ક્રોધ કહેવાય છે. પોતાના દુરાચારના કારણે ઉત્પન્ન ન થવાથી તે આત્મપ્રતિષ્ઠિત નથી હોતો તે ક્રોધ પરપ્રતિષ્ઠિત પણ નથી હોતો, કેમકે તે બીજાના પ્રતિકૂલ વ્યવહારથી ઉત્પન્ન નથી થતો, એ કારણે ઉભય પ્રતિષ્ઠિત પણ નથી હોતો.

ક્રોધકષાયઃ, યાવત્-માનકષાયઃ, માયાકષાયઃ, લોભકષાયઃ, 'एवं जाव वेमाणियाणं' एवम्-नैरयिकोक्तिरीत्या, तावत्-असुरकुमारादि भवनपति पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियविकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक मनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानामपि क्रोधमानमायालोभकषाया अवसेयाः, गौतमः पृच्छति-‘कइ पइद्विए णं भंते ! कोहे पणत्ते ?’ हे भदन्त ! कति प्रतिष्ठितः-कतिषु-कियत्प्रकारकेषु स्थानेषु प्रतिष्ठितः किमुद्देश्यक इत्यर्थः, खलु क्रोधः प्रज्ञप्तः-प्ररूपितो वर्तते ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘चउपइद्विए कोहे पणत्ते’ चतुःप्रतिष्ठितः-चतुर्षु स्थानेषु प्रतिष्ठितः चतुर्निमित्तकः क्रोधः प्रज्ञप्तः, ‘तं जहा-आयपइद्विए परपइद्विए’ तद्यथा-आत्मप्रतिष्ठितः-आत्मन्येव स्थाने प्रतिष्ठितः आत्मप्रतिष्ठितः तथा च यदा खलु आत्मनैवाचरितस्य कर्मण ऐहिकं प्रति विनाशं बुद्ध्वा कश्चिदविपश्चिदात्मने क्रुध्यति तदा स क्रोध आत्मप्रतिष्ठितो व्यपदिश्यते, तस्य क्रोधस्यात्मो-

કષાય કહ છેના चाहिए, अर्थात् असुरकुमार आदि भवनपति देवों में, पृथ्वी-कायिक आदि एकेन्द्रियों में, विकलेन्द्रियों में, पंचेन्द्रिय तिर्यचों में, मनुष्यों में, वानव्यन्तरो में, ज्योतिष्कों में, और वैमानिकों में भी क्रोध, मान, माया एवं लोभ कषाय जानना चाहिए ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्रोध कितनों पर आश्रित है ? अर्थात् किन किन के आधार पर रहा हुआ है ?

भगवान्-हे गौतम ! क्रोध चार पर प्रतिष्ठित होता है, अर्थात् क्रोध के आधार चार होते हैं, वे इस प्रकार हैं-(१) क्रोध आत्मप्रतिष्ठित होता है, अर्थात् अपने आप पर क्रोध उत्पन्न हो जाता है, जैसे अपने ही किये किसी कर्म के फलस्वरूप इहलोक संबंधी विनाश देखता है, तब वह अपने पर ही क्रोध करने लगता है । ऐसा क्रोध आत्मप्रतिष्ठित कहलाता है । वह क्रोध

હેવા નેઈએ, અર્થાત્ અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોમા, પૃથ્વીકાયિક અદિ એકેન્દ્રિયોમા વિકલેન્દ્રિયોમા, પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોમા, મનુષ્યોમા, વાનવ્યન્તરોમા, જ્યોતિષકોમાં અને વૈમાનિકોમા પણ ક્રોધ, માન, માયા તેમજ લોભકષાય જાણવા નેઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ક્રોધ કેટલા પર આશ્રિત છે ? અર્થાત્ કેના કેના આધાર પર રહેલ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ક્રોધ ચાર પર પ્રતિષ્ઠિત થાય છે, અર્થાત્ તે ક્રોધના આધાર ચાર હોય છે, તે આ પ્રકારે-

(૧) ક્રોધ આત્મ પ્રતિષ્ઠિત હોય છે અર્થાત્ પોતાને પોતાના ઉપર જ ક્રોધ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, જેમકે પોતે જ કરેલા કોઈ કર્મના ફલ સ્વરૂપ કોઈ ઇહલોક સંબંધી વિનાશ જોવે છે, ત્યારે તે પોતાના પર જ ક્રોધ કરવા લાગે છે આવો ક્રોધ આત્મપ્રતિષ્ઠિત કહેવાય છે. તે ક્રોધ પોતાના જ ઉદ્દેશથી થાય છે.

દેશ્યકત્વાદિત્યાશયઃ, પરપ્રતિષ્ઠિતઃ-પરસ્મિન્-અન્યસ્મિન્ જને પ્રતિષ્ઠિતઃ-સમુત્પન્નઃ પરપ્રતિષ્ઠિતઃ, અન્યં જન્યમુદ્દિશ્ય જાયમાનઃ ક્રોધઃ પરપ્રતિષ્ઠિત ઇત્યુચ્યતે, એવમ્ ચદા પરો જન આક્રોશાદિના કોપમુદીરયતિ તદા તદ્વિષયક ઉપજાયમાનઃ ક્રોધઃ પરપ્રતિષ્ઠિતો ભવતીતિ માત્રઃ, 'તદુભયપદ્વિષ્ટિ' તદુભયપ્રતિષ્ઠિતઃ-આત્મપરોભયપ્રતિષ્ઠિતઃ ક્રોધો ભવતિ, તથાહિ-યદા સ્વપરકૃતાપરાધવશાદાત્મપરવિષયક ક્રોધં કશ્ચિત્કરંતિ તદા સ ક્રોધ સ્તદુભયપ્રતિષ્ઠિતો વ્યપદિશ્યતે, 'અપ્પદ્વિષ્ટિ' અપ્રતિષ્ઠિતશ્ચાપિ ક્રોધો ભવતિ, તથાહિ-યદા કિલ એપઃ સ્વયં દુરાચરણાક્રોશાદિકશ્ચ કારણં વિનૈવ નિરાધાર એવ કેવલ ક્રોધ-વેદનીયોદયાદુપજાયતે તદા સ નાત્મપ્રતિષ્ઠિતઃ આત્મના દુશ્ચરિતત્વાભાવેન સ્યાત્મવિષય-

અપને હી ઉદ્દેશ્ય સે હોતા હૈ । (૨) કોઈ ક્રોધ પરપ્રતિષ્ઠિત હોતા હૈ, કિસી અન્ય જન પર ઉત્પન્ન હોને વાલા ક્રોધ પરપ્રતિષ્ઠિત કહલાતા હૈ । જવ દૂસરા કોઈ મનુષ્ય આક્રોશ આદિ કરકે ક્રોધ ઉત્પન્ન કરતા હૈ, તવ ઉરાકે પ્રતિ જો ક્રોધ ઉત્પન્ન હોતા હૈ, વહ પરપ્રતિષ્ઠિત ક્રોધ કહલાતા હૈ । (૩) કોઈ ક્રોધ પેસા મી હોતા હૈ જો અપને ઉપર ઓર દૂસરોં કે ઉપર મીઉત્પન્ન હોતા હૈ, જૈસે અપને ઓર દૂસરે કે દ્વારા કિયે ગયે અપરાધ કે કારણ સ્વ-પરવિષયક ક્રોધ કોઈ કરતા હૈ, તવ વહ ક્રોધ ઉભયપ્રતિષ્ઠિત કહલાતા હૈ । (૪) ચૌથે પ્રકાર કા ક્રોધ અપ્રતિષ્ઠિત હોતા હૈ । જવ કોઈ ક્રોધ દુરાચરણઅથવા આક્રોશ આદિ કારણ કે વિના, નિરાધાર હી, કેવલ ક્રોધવેદનીય કે ઉદય સે ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ, વહ અપ્રતિષ્ઠિત ક્રોધ કહલાતા હૈ । અપને દુરાચાર કે કારણ ઉત્પન્ન ન હોને સે વહ આત્મપ્રતિષ્ઠિત નહીં હોતા । વહ ક્રોધ પરપ્રતિષ્ઠિત મી નહીં હોતા હૈ, કયોં કિ વહ દૂસરે કે પ્રતિકૂલ વ્યવહાર સે ઉત્પન્ન નહીં હોતા, હસ કારણ ઉભય પ્રતિષ્ઠિત મી નહીં હોતા હૈ ।

(૨) કોઈ ક્રોધ પરપ્રતિષ્ઠિત થાય છે, કોઈ બીજા માણસ પર ઉત્પન્ન થનાર ક્રોધ પરપ્રતિષ્ઠિત કહેવાય છે. જ્યારે બીજો કોઈ મનુષ્ય આક્રોશ આદિ કરીને ક્રોધ ઉત્પન્ન કરે છે, ત્યારે તેના પ્રત્યે જે ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય છે. તે પરપ્રતિષ્ઠિત ક્રોધ કહેવાય છે.

(૩) કોઈ ક્રોધ એવો પણ હોય છે જે પોતાના ઉપર અને બીજાના ઉપર પણ થાય છે' જેમકે-પોતાના તેમજ અન્ય દ્વારા કરેલા અપરાધના કારણે સ્વપર વિષયક ક્રોધ કોઈ કરે છે, ત્યારે તે ક્રોધ ઉભય પ્રતિષ્ઠિત કહેવાય છે.

(૪) ચોથા પ્રકારનો ક્રોધ અપ્રતિષ્ઠિત હોય છે. જ્યારે કોઈ ક્રોધ દુરાચરણ અથવા આક્રોશ આદિ કારણ વિના નિરાધાર કેવળ વેદનીય કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, તે અપ્રતિષ્ઠિત ક્રોધ કહેવાય છે. પોતાના દુરાચારના કારણે ઉત્પન્ન ન થવાથી તે આત્મપ્રતિષ્ઠિત નથી હોતો. તે ક્રોધ પરપ્રતિષ્ઠિત પણ નથી હોતો, કેમકે તે બીજાના પ્રતિકૂલ વ્યવહારથી ઉત્પન્ન નથી થતો, એ કારણે ઉભય પ્રતિષ્ઠિત પણ નથી હોતો.

ત્વામાવાત્, નાપિ પરપ્રતિષ્ઠિતઃ સ ક્રોધઃ, પરસ્યાપિ નિરપરાધત્વેન અપરાધસમાવના વિરહેણ ક્રોધાલ્મ્બનત્વામાવાત્ 'एवं नैरइयाणं जाव वैमाणियाणं दंडओ' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या नैरयिकाणां यावत्-असुरकुमारादि दशमवनपति पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियविकलेन्द्रिय पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानामपि आत्मप्रतिष्ठितः, परप्रतिष्ठितः तदुभयप्रतिष्ठितः, अप्रतिष्ठितश्च क्रोधो भवतीति भावः, इति चतुर्विंशति दण्डको बोध्यः, 'एवं माणेणं दंडओ, मायाए दंडओ, लोभेणं दंडओ' एवम्-उपर्युक्त क्रोधचतुष्टयरीत्या, मानेनापि चतुर्विधेन दण्डकश्चतुर्विंशत्यात्मकः प्रतिपत्तव्यः, तथा-मायया चतुर्विधया दण्डकश्चतुर्विंशत्यात्मकोऽवसेयः, एवमेव लोभेनापि चतुर्विधेन आत्म-परतदुभयप्रतिष्ठिताप्रतिष्ठितरूपेणेत्यर्थः, दण्डकश्चतुर्विंशतिस्वरूपोऽवसेयः, इत्याशयः, इत्येवमधिकरणभेदेन भेदान् प्रतिपाद्य सम्प्रति कारणभेदेन भेदान् प्ररूपयति-'कइहिं णं मंते ! ठाणेहिं कोहुप्पत्ती भवइ ?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! कतिमिः स्थानैः-तिष्ठति एमि रिति स्थानानि-कारणानि तैः कियत्सख्यकैः स्थानैः कारणैः क्रोधोत्पत्ति र्भवति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'चउहिं ठाणेहिं' चतुर्मिः स्थानैः क्रोधोत्पत्ति र्भवति, 'तं जहा खेत्तं पडुच्च, वत्थुं पडुच्च, सरीरं पडुच्च, उवहिं पडुच्च' क्षेत्रं प्रतीत्य क्षेत्रापेक्षये-

इसी प्रकार नैरयिकों यावत् वैमानिकों तक अर्थात् असुरकुमार आदि भवनपतियो, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियों, विकलेन्द्रियों पंचेन्द्रियों, मनुष्यों वानव्यन्तर देवो, ज्योतिष्क देवो तथा वैमानिक देवों का क्रोध भी आत्मप्रतिष्ठित, परप्रतिष्ठित, उभयप्रतिष्ठित और अप्रतिष्ठित के भेद से चारों प्रकार का होता है ।

जैसा क्रोध से दंडक कहा है, उसी प्रकार मान को भी चार पर प्रतिष्ठित कहना चाहिए । माया को भी और लोभ को भी चार चार पर प्रतिष्ठित कह लेना चाहिए । इस प्रकार क्रोध, मान, माया, और लोभ के आधारके भेद से भेद दिखलाकर अब कारण भेद से भेदों की प्ररूपणा करने के लिए कहते हैं-हे भगवन् ! क्रोध की उत्पत्ति कितने कारणों से होती है ?

એ પ્રકારે નૈરયિકો યાવત્ વૈમાનિકો સુધી અર્થાત્ અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયો પૃથ્વીકાયિકો આદિ એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો, પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તર દેવો, જ્યોતિષ્ક દેવો તથા વૈમાનિક દેવોના ક્રોધ પણ આત્મપ્રતિષ્ઠિત, પરપ્રતિષ્ઠિત અને અપ્રતિષ્ઠિતના લેહથી ચાર પ્રકારનો હોય છે.

જેવા ક્રોધના દંડક કહ્યા છે, તેજ પ્રકારે, માનને પણ ચાર પર પ્રતિષ્ઠિત કહેવું જોઈએ. માયાને પણ અને લોભને પણ ચાર ચાર પર પ્રતિષ્ઠિત કહી લેવા જોઈએ.

એ પ્રકારે ક્રોધ, માન, માયા, લોભના આધારના લેહે લેહ દેખાડીને હવે કારણ લેહથી લેહોની પ્રરૂપણા કરવાને માટે કહે છે-હે ભગવન્ ! ક્રોધની ઉત્પત્તિ કેટલા કારણોથી થાય છે ?

ત્યર્થઃ, વાસ્તુ પ્રતીત્ય-ગૃહાદિવમ્ આશ્રિત્ય-વસ્ત્વપેક્ષયા, શરીરં પ્રતીત્ય શરીરાપેક્ષયા, ઉપધિ પ્રતીત્ય-ઉપકરણાપેક્ષયા ક્રોધોત્પત્તિરવસેયા, તત્ર નૈરયિકાણાં ક્રોધોત્પત્તિ નૈરયિકક્ષેત્રા-પેક્ષયા, તિર્યગ્યોનિકાનાં તિર્યક્ક્ષેત્રાપેક્ષયા, મનુષ્યાણાં મનુષ્યક્ષેત્રમ્, દેવાનાં દેવક્ષેત્રમા-શ્રિત્યાવસેયા, વસ્તુ સચેતનમ્ અચેતનં વા આશ્રિત્ય, શરીરં દુઃસંસ્થિતમ્, વિરૂપં વા આશ્રિત્ય, ઉપધિમ્-યસ્ય યદુપકરણં તસ્ય તત્ તસ્કરાદિનાડપહ્નિયમાણમ્ તદ્વૈપરીત્યેન વા આશ્રિત્ય ચતુર્ભિસ્તરૂપૈઃ ક્રોધોત્પત્તિરવસેયા, 'एवं नैरङ्ग्याणं जाव वेमाणियाणं' एतम्-उपर्युक्त-रीत्या नैरयिकाणां यावत्-असुरकुमारादि दशभवनपति पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रिय विकलेन्द्र-यपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानामपि क्रोधोत्पत्तिः स्वस्वक्षेत्र-

મનવાન્-હે ગૌતમ ! ક્રોધ કી ઉત્પત્તિ ચાર કારણોં સે હોતી હૈ । વે ચાર કારણ હસ પ્રકાર હૈ-(૧) ક્ષેત્ર અર્થાત્ સ્થાન કે નિમિત્ત સે (૨) વાસ્તુ અર્થાત્ મકાન આદિ હમારતોં કે નિમિત્ત સે (૩) શરીર કે નિમિત્ત સે ઓર (૪) ઉપધિ અર્થાત્ ઉપકરણોં કે નિમિત્ત સે । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જમીન, મકાન, શરીર ઓર હનકે અતિરિક્ત અન્ય સાધનોં કો જબ કિસી કારણ સે હાનિ યા ક્ષતિ પહુંચતી હૈ, તબ ક્રોધ ઉત્પન્ન હોતા હૈ । યહાં 'ઉપધિ' જો ચોથા કારણ કહા ગયા હૈ, ડસમેં જમીન, મકાન ઓર શરીર કો છોડકર શેષ સમી પ્રિય વસ્તુઓં કા સમાવેશ સમજા લેનાં ચાહિય ।

હસી પ્રકાર નારકોં સે લેકર વૈમાનિક દેવોં તક ચૌધીસોં દળકોં કે જીવોં કે ક્રોધ કી ઉત્પત્તિ ઉપર્યુક્ત ચાર કારણોં સે હોતી હૈ અર્થાત્ નારકોં, અસુર-કુમાર આદિ દશ ભવનપતિયોં, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોં, વિકલેન્દ્રિયોં પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોં, મનુષ્યોં, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિક દેવોં કે ક્રોધ કી ઉત્પત્તિ પૂર્વોક્ત ચાર કારણોં સે હોતી હૈ ।

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ક્રોધની ઉત્પત્તિ ચાર કારણોથી થાય છે, તે ચાર કારણો આ રીતે છે-(૧) ક્ષેત્ર અર્થાત્ ખેતરના નિમિત્તથી (૨) વાસ્તુ અર્થાત્ મકાનઆદિ ઇમારતોના નિમિત્તથી (૩) શરીરના નિમિત્તથી અને (૪) ઉપધિ અર્થાત્ ઉપકરણોના નિમિત્તથી.

તાત્પર્ય એ છે કે, જમીન, મકાન, શરીર અને એના સિવાય ખીજા સાધનોને બ્યારે કોઈ કારણથી હાનિ કે ક્ષતિ પહોંચે ત્યારે, ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય છે. અહીં ઉપધિ, જે થોડું કારણ કહેલું છે, તેમા જમીન, મકાન અને શરીર સિવાય બાકીની બધી પ્રિયવસ્તુઓના સમાવેશ સમજા લેવો જોઈએ

એજ પ્રકારે નારકોથી લઈને વૈમાનિક દેવો સુધી થોવીસે દંડકોના છવોના ક્રોધની ઉત્પત્તિ ઉપર્યુક્ત ચાર કારણોથી થાય છે, અર્થાત્ નારકો અસુરકુમાર આદિ દશ ભવન પતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો, પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યો, મનુષ્યો, વાન-વ્યન્તરો, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવોમા ક્રોધની ઉત્પત્તિ પૂર્વોક્ત ચાર કારણોથી થાય છે,

વસ્તુશરીરોપધિવિશેષાપેક્ષ્યાઽવસેયા, 'एवं माणेण वि, मायाए वि, लोभेण वि' एवम्-
ક્રોધોક્તિરીત્યા, માનેનાપિ, માયયાઽપિ, લોભેનાપિ ક્ષેત્રવાસ્તુશરીરોપધિમાશ્રિત્ય, ચતુર્વિ-
શ્ચતિ દણ્ડકપદવાચ્યાનામમિલાપો વક્તવ્યઃ, તદાહ-‘एवं एए वि चत्वारि दंडगा’ एवम्-
ઉપર્યુક્તરીત્યા એતેઽપિ પૂર્વોક્તા શ્રત્વારો દણ્ડકા -ક્ષેત્રવાસ્તુશરીરોપધિવિષયકા અવસેયાઃ,

अथ सम्यग्दर्शनादि गुणविधातिवेन क्रोधभेदं गौतमः पृच्छति-‘कइविहे णं मंते ! कोहे
પણત્તે ?’ હે મદન્ત ! કતિવિધઃ સ્વલ્લ ક્રોધઃ પ્રજ્ઞસઃ ? મગવાનાહ-‘गोयमा !’ હે ગૌતમ !
‘चउविहे कोहे पणत्ते’ ચતુર્વિધઃ ક્રોધઃ પ્રજ્ઞસઃ, ‘तं जहा-अणंताणुबंधि कोहे’ તદથા-અન-
ન્તાનુબન્ધિ ક્રોધઃ-સમ્યક્ત્વગુણવિધાતકોઽનન્તાનુબન્ધી ક્રોધો ભવતિ, ‘अपच्चवखाणे कोहे’
અપ્રત્યાખ્યાનઃ-દેશવિરતિગુણવિધાતકઃ ક્રોધો ભવતિ, ‘पच्चवखाणावरणे कोहे’ પ્રત્યા-
ખ્યાનાવરણઃ-સર્વવિરતિગુણવિધાતી ક્રોધો ભવતિ, ‘संजलणे कोहे’ સંજ્વલનઃ-યથાખ્યાત-
ચારિત્રવિધાતકઃ ક્રોધો ભવતિ, ‘एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं’ એવમ્-ઉપર્યુક્ત ક્રોધ-
ચતુષ્ટયોક્તિરીત્યા નૈરયિકાણાં યાવત્-અસુરકુમારાદિ દશમવનપતિ પૃથિવીકાયિકાદ્યેકેન્દ્રિય

इसी प्रकार मान, माया, और लोभ के विषय में वही सब समझना
चाहिए जो क्रोध के संबंध में कहा है, अर्थात् मान आदि की उत्पत्ति भी क्षेत्र,
वास्तु शरीर, और उपधि के कारण होती है और नारक आदि चौबीसों
दंडकों के जीवों के मान आदि की उत्पत्ति भी इन्हीं चार कारणों से होती है ।

गौतम स्वामी पुनः प्रश्न करते हैं-हे भगवन् ! क्रोध कितने प्रकार का
कहा गया है ?

भगवान्-हे गौतम ! क्रोध चार प्रकार का कहा गया है । उसके चार भेद
इस प्रकार हैं (१) अनन्तानुबंधी क्रोध जो कि सम्यक्त्व गुण का घातक होता
है, (२) अप्रत्याख्यानी क्रोध, जो देशविरति का विधातक होता है, (३) प्रत्या-
ख्यानावरण क्रोध, जो सर्वविरति का प्रतिषन्धक होता है, और (४) संज्वलनं

એજ પ્રકારે માન, માયા અને લોભના વિષયમા પણ એજ બધુ સમજ લેવુ નોઈ એ
કે જે ક્રોધના સમ્બન્ધમા કહેલ છે. અર્થાત્ માન આદિની ઉત્પત્તિ પણ ક્ષેત્ર, વાસ્તુ, શરીર
અને ઉપધિના કારણે થાય છે અને નારક આદિ ચોવીસે દંડકોના જીવોના માન આદિની
ઉત્પત્તિ પણ આજ ચાર કારણોથી થાય છે.

श्री गौतमस्वामी पुनः प्रश्न करें-हे भगवन् ! क्रोध કેटका प्रकारनो कहेको छे ?

श्री भगवान्-गौतम ! क्रोध चार प्रकारनो छे. तेना चार बेद आ प्रकारे छे

(१) अनन्तानुबंधी क्रोध-के जे सम्यक्त्व गुणनो पशु घातक होय छे.

(२) अप्रत्याख्यानी क्रोध-जे देश विरतिनो विधातक होय छे

(३) प्रत्याख्यानावरण क्रोध-जे सर्वविरतिनो प्रतिषन्धक थाय छे.

(४) संज्वलन क्रोध-जे यथाख्यात चारित्रने उत्पन्न नथी थवा देतो.

विकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकगनुप्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानामपि अनन्तानुबन्धि-
-अप्रत्याख्याना प्रत्याख्यानावरणसंज्वलनक्रोधोऽवसेयः, 'एवं माणेणं मायाए लोभेणं,
एए वि चत्तारि दंडगा' एवम्-क्रोधवदेव मानेन मायया लोभेनापि नैरयिकादि वैमानि-
कान्तानाम् एतेऽपि पूर्वोक्ताश्चत्वारो दण्डकाः-अनन्तानुबन्धि-अप्रत्याख्याना-प्रत्याख्याना-
वरण-संज्वलनविषयकाः अवसेयाः, इत्याशयः, तथा च नैरयिकादि वैमानिकान्तानां प्रत्येकं
क्रोधमानमायालोभमेदेन चत्वारो दण्डकाः-प्रत्येकम् अनन्तानुबन्धि-अप्रत्यानाप्रत्याख्याना-
वरण संज्वलनरूपमेदेन च चत्वारो दण्डका अवसेया इत्याशयः ॥ सू० १॥

क्रोधप्रकारविशेष वक्तव्यता

मूलम्-कइविहे णं भंते ! कोहे पणत्ते ? गोयमा ! चउव्विहे कोहे
पणत्ते, तं जहा-आभोगनिव्वत्तिए, अणाभोगनिव्वत्तिए, उवसंते, अणु-
वसंते, एवं नेरइयाणं जाव वेमागियाणं, एवं माणेण वि, मायाए वि,
लोभेण वि, चत्तारि दंडगा, जीवा णं भंते ! कइहिं ठाणेहिं अट्ट कम्म-
पगडीओ चिणिंसु ? गोयमा ! चउहिं ठाणेहिं अट्ट कम्मपगडीओ
चिणिंसु, तं जहा-कोहेणं, माणेणं, मायाए, लोभेणं, एवं नेरइयाणं

क्रोध, जो यथाख्यातचारित्र को नहीं उत्पन्न होने देता । इसी प्रकार नारकों से
लेकर वैमानिक देवों तक समस्त लेना चाहिए, अर्थात् असुरकुमार आदि दश
भवनपतियों, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियों, विकलेन्द्रियों, पञ्चेन्द्रियों तिर्यचों,
मनुष्यों, वानव्यन्तरों, ज्योतिष्कों और वैमानिकों का भी क्रोध अनन्तानुबन्धी,
अप्रत्याख्यानी, प्रत्याख्यानावरण और संज्वलन के मेद से चार-चार प्रकार का है ।

इसी प्रकार मान, माया और लोभ नामक कषायों के विषय में भी समझना
चाहिए, अर्थात् मान, माया और लोभ के भी अनन्तानुबन्धी, अप्रत्याख्यानी,
प्रत्याख्यावरण और संज्वलन के मेद से चार-चार मेद हैं और नारकों से लेकर
वैमानिक देवों तक के मान आदि के भी चार-चार मेद हैं ।

ये प्रकारे नारकेथी लउ वैमानिक देवे सुधी समल देवुं लेधये. अर्थात् असुर-
कुमार आदि दशभवनपतियो, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियो, विकलेन्द्रियो, पञ्चेन्द्रिय
तिर्यचो, मनुष्यो, वानव्यन्तरो, ज्योतिष्को अने वैमानिकाना पणु क्रोध अनन्तानुबन्धी
अप्रत्याख्यानी, प्रत्याख्यानावरण अने संज्वलनना लेहथी थार थार प्रकारना छे.

येथ प्रकारे मान, माया अने लोभ नामक कषायोना विषयमां पणु समज्जुं लेधये.
अर्थात् मान, माया अने लोभ पणु अनन्तानुबन्धी अप्रत्याख्यानी प्रत्याख्यानावरण अने
संज्वलनना लेहथी थार थार लेहो छे अने नारकेथी वैमानिक देवे सुधीना मान आदिना
पणु थार थार लेह छे.

जाव वेमाणियाणं, जीवा णं भंते ! कइहिं ठाणेहिं अट्ट कम्मपगडीओ चिणंति ? गोयमा ! चउहिं ठाणेहिं, तं जहा-कोहेणं, माणेणं, मायाए, लोभेणं, एवं नेरइया जाव वेमाणिया, जीवा णं भंते ! कइहिं ठाणेहिं अट्ट कम्मपगडीओ चिणिस्संति, गोयमा ! चउहिं ठाणेहिं अट्ट कम्मपगडीओ चिणिस्संति, तं जहा-कोहेणं, माणेणं, मायाए, लोभेणं, एवं नेरइया जाव वेमाणिया, जीवाणं भंते ! कइहिं ठाणेहिं अट्ट कम्मपगडीओ उवचिणिसु ? गोयमा ! चउहिं ठाणेहिं अट्ट कम्मपगडीओ उवचिणिसु, तं जहा-कोणेणं, माणेणं, मायाए, लोभेणं, एवं नेरइया जाव वेमाणिया, जीवाणं भंते ! पुच्छा, गोयमा ! चउहिं ठाणेहिं उवचिणंति जाव लोभेणं, एवं नेरइया जाव वेमाणिया, एवं उवचिणिस्संति, जीवाणं भंते ! कइहिं ठाणेहिं अट्ट कम्मपगडीओ बंधिसु ? गोयमा ! चउहिं ठाणेहिं अट्ट कम्मपगडीओ बंधिसु तं जहा-कोहेणं माणेणं जाव लोभेणं, एवं नेरइया जाव वेमाणिया, बंधिसु, बंधंति, बंधिस्संति, उदीरेंसु, उदीरंति, उदीरिस्संति, वेदिंसु, वेदेंति, वेदइस्सति, निज्जरिंसु, निज्जरेंति, निज्जरिस्संति, एवं एए जीवाइया वेमाणियपज्जवसाणा अट्टारस दंडगा जाव वेमाणिया, निज्जरिंसु, निज्जरेंति, निज्जरिस्संति आतपत्तिट्ठियखेत्तं पडुच्च णंताणुबंधिआभोगे, चिणउवचिण बंधउदीरवेद तह निज्जरा चेव ॥१॥ इति पणवणाए भगवईए कसायपदं समत्तं ॥१४॥सू० २॥

छाया-‘कतिविधः खलु मदन्त ! क्रोधः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! चतुर्विधः क्रोधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-आमोगनिर्वर्तितः, अनामोगनिर्वर्तितः, उपश्रान्तः, अनुपश्रान्तः, एवं नैरयिकाणां

क्रोध के विशेष भेद

शब्दार्थ-(कइविहे णं भंते ! कोहे पणसे ?) हे भगवन् ! क्रोध कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! चउविहे कोहे पणसे) हे गौतम ! चार प्रकार का

क्रोधना विशेष भेद

शब्दार्थ-(कइविहेणं भंते ! कोहे पणसे ?) हे भगवन् ! क्रोध कितने प्रकार का है ? (गोयमा ! चउविहे कोहे पणसे) हे गौतम ! चार प्रकार का क्रोध कहा है (तं जहा) ते आ प्रकारे (अमोगनिर्वर्तित) उपश्रान्त पूर्वक उत्पन्न क्रोध (अनामोग) विना

યાવદ્ વૈમાનિકાનામ્, एवं मानेनापि, माययापि, लोभेनापि चत्वारो दण्डकाः, जीवाः खलु भदन्त ! कतिभिः स्थानैरष्ट कर्मप्रकृतीश्चितवन्तः ? गौतम ! चतुर्भिः स्थानैरष्टकर्मप्रकृती-
श्चितवन्तः, तद्यथा-क्रोधेन, मानेन, मायाया, लोभेन, एवं नैरयिकाणां यावद् वૈમાનિકા-
નામ્, જીવાઃ खलु भदन्त ! कतिभिः स्थानैरष्टकर्मप्रकृतीश्चिन्वन्ति ? गौतम ! चतुर्भिः स्थानैः,

ક્રોધ કહ્યા હૈ (તં જહા) વહ્ હસ પ્રકાર હૈ (અભોગનિવ્વત્તિ) ઉપયોગ પૂર્વક
ઉત્પન્ન ક્રિયા હુઆ (અણાભોગનિવ્વત્તિ) વિના ઉપયોગ ઉત્પન્ન હુઆ (ઉવસંતે)
ઉપશાન્ત (અણુવસંતે) અનુપશાન્ત (અવં નેરહયા જાવ વેમાણિયાણં) હસી પ્રકાર
નારકોં યાવત્ વૈમાનિકોં કા ક્રોધ (અવં માણેણ વિ) હસી પ્રકાર માન સે મી
(માયાએ વિ) માયા સે મી (લોભેણ વિ) લોભ સે મી (ચત્તારિ દંડગા) ચાર દંડક

(જીવા ણં મંતે ! કતિહિં ઠાણેહિં) હે મગવન્ ! જીવોં ને કિતને સ્થાનોં
અર્થાત્ કારણોં સે (અટ્ઠકમ્મપગહીઓ) આઠ કર્મપ્રકૃતિયાં (ચિળિંસુ ?) ચય
કી હૈં ? (ગોયમા ! ચઠ્ઠિં ઠાણેહિં અટ્ઠકમ્મપગહીઓ ચિળિંસુ) હે ગૌતમ ! ચાર
કારણોં સે આઠ કર્મપ્રકૃતિયોં કા ક્ષય ક્રિયા હૈ (તં જહા) વે હસ પ્રકાર (કોહેણં
માણેણં, માયાએ, લોભેણં) ક્રોધ સે, માનસે, માયા સે, લોભ સે (અવં નેરહયાણં
જાવ વેમાણિયાણં) હસી પ્રકાર નારકોં યાવત્ વૈમાનિકોં કા

(જીવા ણં મંતે ! કતિહિં ઠાણેહિં અટ્ઠકમ્મપગહીઓ ચિળિંતિ) હે મગવન્ જીવ
કિતને કારણોં સે આઠ કર્મપ્રકૃતિયોં કા ચય કરતે હૈં ? (ગોયમા ! ચઠ્ઠિં
ઠાણેહિં) હે ગૌતમ ! ચાર કારણોં સે (તં જહા-કોહેણં, માણેણં, માયાએ, લોભેણં)
વે હસ પ્રકાર-ક્રોધ સે, માન સે, માયા સે, લોભ સે (અવં નેરહયા જાવ વેમા-
ણિયા) હસી પ્રકાર નારક યાવત્ વૈમાનિક

ઉપયોગ પૂર્વક ઉત્પન્ન કરાયેલ (ઉવસંતે) ઉપશાન્ત (અણુવસંતે) અનુપશાન્ત (અવં નેરહયાણં જાવ
વેમાણિયાણં) એ પ્રકારે નારકો યાવત્ વૈમાનિકોના ક્રોધ સમજવા.

(અવં માણેણ વિ) એ રીતે માનથી પણ (માયાએ વિ) માયાથી પણ (લોભેણ વિ) લોભથી
પણ (ચત્તારિ દંડગા) ચાર દંડક કહેવા બોધ્યે

(જીવાણં મંતે ! કઠ્ઠિં ઠાણેહિં) હે મગવન્ ! જીવોએ કંટલાં સ્થાનો અર્થાત્ કારણોથી
(અટ્ઠ કમ્મપગહીઓ) આઠ કર્મ પ્રકૃતિયો (ચિળિંસુ ?) ચય કરેલ છે ? (ગોયમા ! ચઠ્ઠિં ઠાણેહિં અટ્ઠ-
કમ્મપગહીઓ ચિળિંસુ ?) હે ગૌતમ ! ચાર કારણોથી આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોનો ચય કરેલ છે
(તં જહા) તે આ પ્રકારે (કોહેણં, માણેણં, માયાએ, લોભેણં) ક્રોધથી, માનથી, માયાથી અને
લોભથી (અવં નેરહયાણં જાવ વેમાણિયાણં) એજ પ્રકારે નારકો યાવત્ વૈમાનિકોના વિશેષ સમજવું.

(જીવાણં મંતે ! કઠ્ઠિં ઠાણેહિં અટ્ઠકમ્મપગહીઓ ચિળિંતિ ?) હે મગવન્ ! જીવ કંટલા
કારણોથી આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોનું ચયન કરે છે ? (ગોયમા ! ચઠ્ઠિં ઠાણેહિં) હે ગૌતમ !
ચાર કારણોથી (તં જહા-કોહેણં, માણેણં, માયાએ, લોભેણં) તે આ પ્રકારે ક્રોધથી, માનથી,

तद्यथा—क्रोधेन मानेन मायया लोभेन, एवं नैरयिका यावद् वैमानिकाः. जीवाः खलु मदन्त ! कतिमिः स्थानैरष्टकर्मप्रकृतीश्चेत्यन्ति ? गौतम ! चतुर्भिः स्थानैरष्टौ कर्मप्रकृतीश्चेत्यन्ति, तद्यथा—क्रोधेन, मानेन, मायया, लोभेन, एवं नैरयिका यावद् वैमानिकाः, जीवाः खलु मदन्त ! कतिमिः स्थानै रष्टौ कर्मप्रकृतीरुपचितवन्तः ? गौतम ! चतुर्भिः स्थानै रष्टौ कर्म प्रकृतीरुपचितवन्तः, ? तद्यथा—क्रोधेन, मानेन, मायया, लोभेन, एवं नैरयिका यावद् वैमा-
निकाः, जीवाः खलु मदन्त ! पृच्छा, गौतम ! चतुर्भिः स्थानैरुपचिन्वन्ति, यावद्लोभेन,

जीवा णं भंते ! कतिहिं ठाणेहिं अट्ठकम्मपगडीओ चिणिस्संति ?) हे भगवन् ! जीव कितने कारणों से आठ कर्मप्रकृतियों का चय करेंगे ? (गोयमा ! चउहिं ठाणेहिं अट्ठकम्मपगडीओ चिणिस्संति) हे गौतम ! चार कारणों से आठ प्रकृतियों का चय करेंगे (तं जहा) वे इस प्रकार (कोहेणं, माणेणं, मायाए, लोभेणं) क्रोध से, मान से, माया से और लोभ से (एवं नेरइया जाव वेमाणिया) इसी प्रकार नारक यावत् वैमानिक

(जीवा णं भंते ! कतिहिं ठाणेहिं अट्ठकम्मगडीओ उवचिणिंसु) हे भगवन् ! जीवों ने कितने रणों से अष्ट कर्मप्रकृतियों का उपचय किया है ? (गोयमा ! चउहिं ठाणेहिं अट्ठकम्मपगडीओ उवचिणिंसु) हे गौतम ! चार कारणों से अष्ट कर्म प्रकृतियों का उपचय किया है (तं जहा—कोहेणं, माणेणं, मायाए, लोभेणं) वे इस प्रकार—क्रोध से, मान से, माया से और लोभ से (एवं नेरइया जाव वेमाणिया) इसी प्रकार नारक यावत् वैमानिक

(जीवा णं) जीवों के विषय में(भंते !) हे भगवन् ! (पुच्छा) प्रश्न (गोयमा !

मायाथी, लोभथी (एवं नेरइया जाव वेमाणिया) ओ प्रअरे नारक यावत् वैमानिक पर्यन्त समञ्च देवुं

(जीवाणं भंते ! कइहिं ठाणेहिं अट्ठकम्मपगडीओ चिणिस्संति ?) हे भगवन् ! एवं केटवा करणेथी आठ कर्म प्रकृतियोना यथ करे ? (गोयमा ! चउहिं ठाणेहिं अट्ठकम्म पगडीओ चिणिस्संति) हे गौतम ! चार करणेथी आठ कर्म प्रकृतियोना यथ करे (तं जहा) ते आ प्रअरे (कोहेणं, माणेणं, मायाए, लोभेणं) क्रोधथी, मानथी, मायाथी, लोभथी (एवं नेरइया जाव वेमाणिया) ओ प्रअरे नारक यावत् वैमानिक पर्यन्त समञ्च देवुं.

(जीवाणं भंते कइहिं ठाणेहिं अट्ठकम्मपगडीओ उवचिणिंसु) हे भगवन् ! एवं केटवा करणेथी अष्ट कर्म प्रकृतियोना उपयथ करे ? (गोयमा ! चउहिं ठाणेहिं अट्ठ कम्म-पगडीओ उवचिणिंसु) हे गौतम ! चार करणेथी अष्ट कर्म प्रकृतियोना उपयथ करे (तं जहा—कोहेणं, माणेणं, मायाए, लोभेणं) ते आ प्रअरे—क्रोधथी, मानथी, मायाथी, लोभथी (एवं नेरइया जाव वेमाणिया) ओ प्रअरे नारक यावत् वैमानिक

(जीवाणं) एवं (भंते !) हे भगवन् ! (पुच्छा) प्रश्न (गोयमा ! चउहिं ठाणेहिं उवचि-

एवं नैरयिकाः यावद् वैमानिकाः, एवम् उपचेप्यन्ति, जीवाः खलु भटन्त ! कतिभिः स्थानै रष्टौ कर्मप्रकृतीः अभान्तुः ? गौतम ? चतुर्भिः स्थानैरष्टकर्मप्रकृतीः अभान्तुः, तद्यथा-क्रोधेन मानेन यावद् लोभेन, एवं नैरयिका यावद् वैमानिकाः अभान्तुः, वदन्ति, भन्तस्यन्ति, उदैरयन् उदीरयन्ति, उदीरयिष्यन्ति, अवेदयन्त ! वेदयन्ते, वेदयिष्यन्ते, निरजारयन्, निर्जारयन्ति, निर्जारयिष्यन्ति, एवमेते जीवादिकाः वैमानिकपर्यवसानाः अष्टादश दण्डकाः यावद् वैमानिकाः, निरजारयन्, निर्जारयन्ति, निर्जारयिष्यन्ति, आत्मप्रनिष्ठित क्षेत्रं प्रतीत्यानन्तानुबन्धी आभोगः । चयोपवयवन्धोदीरणवेदना तथा निर्जग चैव ॥ १॥ इति प्रज्ञापनाया भगवत्या कपायपदं समाप्तम् ॥ १४ ॥ सू० २ ॥

चउहिं ठाणेहिं उवचिण्ति) चार कारणों से उपचय करते हैं (जाव लोभेणं) यावत् लोभ से (एवं नेरइया जाव वेमाणिया) इसी प्रकार नारक यावत् वैमानिक (एव उवचिणिस्संति) इसी प्रकार उपचय करेंगे

(जीवाणं मते ! कतिहिं ठाणेहिं अट्ठकम्मपगडीओ वंघिसु ?) हे भगवन् ! जीवो ने कितने कारणों से आठ कर्मप्रकृतियों को बांधा ? (गोयमा ! चउहिं ठाणेहिं अट्ठकम्मपगडीओ वंघिसु) हे गौतम ! चार कारणों से आठ कर्मप्रकृतियों को बांधा (तं जहा-कोहेणं, माणेणं, मायाए, लोभेणं) क्रोध से, मान से, माया से, लोभ से (एवं नेरइया जाव वेमाणिया) इसी प्रकार नारक यावत् वैमानिक (वंघिसु) बांधा (वंघति) बांधते हैं (वंघिस्संति) बांधेंगे (उदीरेसु) उदीरणा की (उदीरंति) उदीरणा करते हैं (उदीरिस्संति) उदीरणा करेंगे (वेदिंसु) वेदन किया (वेदंति) वेदने हैं (वेदइस्संति) वेदेंगे (निज्जरिंसु) निर्जरा की (निज्जरेति) निर्जरा करते हैं (निज्जरिस्संति) निर्जरा करेंगे (एवं) इस प्रकार (एते) ये (जीवाइया) जीव से आरंभ करके (वेमाणियपज्जवसाणा) वैमानिकों तक

गति) चार कारणों से उपचय करते हैं (जाव लोभेणं) यावत् वे बंधी (एवं जाव नेरइया जाव वेमाणिया) ऐसे प्रकार नारक यावत् वैमानिक (एव उवचिणिस्संति) ऐसे प्रकार उपचय करेंगे

(जीवाणं मते ! कतिहिं ठाणेहिं अट्ठ कम्मपगडीओ वंघिसु ?) हे भगवन् ! ऐसे ऐसे केवल कारणों से आठ कर्म प्रकृतियों को बांधी ? (गोयमा ! चउहिं ठाणेहिं अट्ठ कम्मपगडीओ वंघिसु) हे गौतम ! चार कारणों से आठ कर्म प्रकृतियों को बांधी (तं जहा कोहेणं, माणेणं, मायाए, लोभेणं) क्रोध से, मान से, माया से, लोभ से (एवं नेरइया जाव वेमाणिया) ऐसे प्रकार नारक यावत् वैमानिक (वंघिसु) बांधा (वंघति) बांधते हैं (वंघिस्संति) बांधेंगे (उदीरेसु) उदीरणा की (उदीरंति) उदीरणा करते हैं (उदीरिस्संति) उदीरणा करेंगे (वेदिंसु) वेदन करते हैं (वेदइस्संति) वेदने करेंगे (निज्जरिंसु) निर्जरा करी (निज्जरेति) निर्जरा करते हैं (निज्जरिस्संति) निर्जरा करेंगे (एवं) ऐसे प्रकार (एते) ये (जीवाइया) जीव से आरंभ करके (वेमाणियपज्जवसाणा) वैमानिकों तक (अट्ठारसवङ्गा) आठार दण्ड (जाव वेमाणिया) वैमानिकों

ટીકા-અથ પૂર્વોક્તક્રોધાદીનાં નિર્વૃત્તિમેદાદવસ્થામેદાદ્ મેદાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘કદ્-વિદ્દે નં મંતે ! કોદે પળ્લત્તે ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મદન્ત ! કતિવિધઃ સ્વલ્લ ક્રોધઃ પ્રજ્ઞસઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ચઉગ્ગિદ્દે કોદે પળ્લત્તે’ ચતુર્વિધઃ ક્રોધઃ પ્રજ્ઞસઃ, ‘તં જહા-આમોગનિવ્વત્તિપ્’ તથા-આમોગનિર્વર્તિતઃ ‘અણામોગનિવ્વત્તિપ્’ અનામોગનિર્વર્તિતઃ, ‘ઉવસંતે, અણુવસંતે’ ઉપશાન્તઃ, અનુપશાન્તશ્ચ, તત્ર યદા પરસ્યાપરાધં બુદ્ધ્વા ક્રોધહેતુશ્ચ વ્યવહારેણ પુષ્ટમવલમ્બ્ય પ્રકારાન્તરેણાસ્ય શિક્ષા ન સમ્મવતીતિ આમોગ્ય-વિચાર્ય ક્રોધં કરોતિ તદા સ ક્રોધઃ આમોગનિર્વર્તિતઃ ઉચ્યતે યદા તુ સાધારણત એવ તથાવિધમોદ્દવશાદ્ ગુણદોષ-

(અદ્ધારસ દંઢગા) અઠારહ દંઢક (જાથ વેમાણિયા) વૈમાનિકોં તક (નિજ્જરિસુ, નિજ્જરે તિ, નિજ્જરિસ્સંતિ) નિર્જરા કી, નિર્જરા કરતે હૈં, નિર્જરા કરેંગે

(આયપતિટ્ઠિય) આત્મપ્રતિષ્ઠિત (સ્વેતં પદુચ્ચ) ક્ષેત્ર કે આશ્રય સે (અણંતાણુબંધિ) અનન્તાનુબંધી (આમોગે) ઉપયોગ (ચિણ-ઉવચિણ-બંધ-ઉદીર-વેદ) (ચય, ઉપચય, બંધ, ઉદીરણા, વેદના (તહ નિજ્જરા) તથા નિર્જરા (ચેવ) ઓર

કષાય પદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ-અહ નિવૃત્તિ કે મેદ સે તથા અવસ્થા કે મેદ સે હોને બાલે ક્રોધોદિ કે મેદોં કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-

૧. ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈં-હે મનવન્ ! ક્રોધ કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! ક્રોધ ચાર પ્રકાર કા કહા હૈ, યથા-આમોગનિર્વર્તિત, અનામોગનિર્વર્તિત, ઉપશાન્ત ઓર અનુપશાન્ત । જબ દૂસરે કે અપરાધ કો જાનકર ઓર ક્રોધ કે પુષ્ટ કારણ કા અવલમ્બન કરકે, પ્રકારાન્તર સે ફસે શિક્ષા નહીં મિલસકતી, એસાં વિચાર કરકે ક્રોધ કરતા હૈ, તથ વહ ક્રોધ

સુધી (નિજ્જરિસુ નિજ્જરે તિ, નિજ્જરિસ્સંતિ) નિર્જરા કરી, નિર્જરા કરે છે, નિર્જરા કરશે

(આયપતિટ્ઠિય) આત્મ પ્રતિષ્ઠિત (સ્વેતં પદુચ્ચ) ક્ષેત્રના આશ્રયથી (અણંતાણુબંધિ) અનન્તાનુબંધી (આમોગે) ઉપયોગ (ચિણ-ઉવચિણ-બંધ-ઉદીર-વેદ) યથ, ઉપયથ, બંધ ઉદીરણા, વેદના (તહ નિજ્જરા) તથા નિર્જરા (ચેવ) અને

કષાય પદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ-હવે નિવૃત્તિના લેહથી તથા અવસ્થાના લેહથી થનારા ક્રોધાદિના લેહોની પ્રરૂપણા કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે હે ભગવન્ ! ક્રોધ કેટલા પ્રકારના હશે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ક્રોધ ચાર પ્રકારના હશે, જેમકે, આમોગનિર્વર્તિત, અનામોગનિર્વર્તિત, ઉપશાન્ત અને અનુપશાન્ત જ્યારે બીજાના અપરાધને જાણીને અને ક્રોધના પુષ્ટકરણનું અવલમ્બન કરીને, પ્રકારાન્તરથી અને શિક્ષા નથી મળી શકતી, એવા વિચાર કરીને ક્રોધ કરે છે, ત્યારે તે ક્રોધ આમોગનિર્વર્તિત અર્થાત્ જાણુ વિચારથી ઉત્પન્ન ક્રોધ

વિચારનારહિતઃ સન્ પરવશોભૂત્વા ક્રોધં કુરુતે તદા સ ક્રોધોઽનામોગનિર્વર્તિતઃ ઉચ્યતે ૨, ઉપશાન્તસ્તાવદ્ અનુદયાવસ્થઃ ૩, અનુપશાન્તસ્તુ ઉદયાવસ્થઃ ક્રોધ ઉચ્યતે, 'એવં નૈરડયાણાં જાવ વૈમાણિયાણં' એવમ્-ઉપર્યુક્ત રીત્યા નૈરયિકાણાં યાવદ્-અસુરકુમારાદિ દશ ભવનપતિ પૃથિવીકાયિકાદિ પञ્ચૈકેન્દ્રિયવિકલેન્દ્રિયપञ્ચેન્દ્રિયતિર્થગ્યોનિકમનુપ્યવાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્ક-વૈમાનિકાનામપિ આમોગનિર્વર્તિતઃ, અનામોગનિર્વર્તિતઃ, ઉપશાન્તઃ, અનુપશાન્તઃ ક્રોધોઽવ-સેયઃ, 'એવં માણેણ વિ, માયાણ વિ, લોમેણ વિ ચત્તારિ દંડગા' એવમ્-ક્રોધવદેવ માનેનાપિ માયયાપિ લોમેનાપિ પ્રત્યેકમ્ આમોગાદિ ચત્તુષ્પ્રકારકેણ સામાન્યેન ચતુર્વિંશતિ દણ્ડક-ક્રમેણ ચ નૈરયિકાદિ વૈમાનિકાન્તેન ચત્તારો દણ્ડકાઃ માવનીયાઃ, અથ ફલભેદેન કાલ-

આમોગનિર્વર્તિત અર્થાત્ સોચ વિચાર કર ઉત્પન્ન ક્રોધ કહલાતા હૈ । જવ સાધારણ રૂપ સે વિશેષ પ્રકાર કે મોહવશ ગુણ-દોષ કી નિચારણા સે રહિત હોકર, પરાધીન બના હુઆ જીવ ક્રોધ કરતા હૈ, તથ વહ ક્રોધ અનામોગનિર્વર્તિત કહલાતા હૈ । જો ક્રોધઉદય અવસ્થા કો પ્રાપ્ત ન હો વહ ઉપશાન્ત કહ-લાતા હૈ ઓર ઉદય અવસ્થા કો પ્રાપ્ત ક્રોધ અનુપશાન્ત કહલાતા હૈ ।

હસી પ્રકાર નારકોં સે લેકર વૈમાનિકોં તક કે ક્રોધ કે સંબંધ ઝેં સમજના ચાહિય, અર્થાત્ નારકોં, અસુકુમાર આદિ દશ ભવનવાસિયોં, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોં, વિકલેન્દ્રિયોં, પંચેન્દ્રિય તિર્થચોં, મનુષ્યોં, વાનવ્યન્તરોં, જ્યો-તિષ્કોં ઓર વૈમાનિકોં કા ક્રોધ મી આમોગનિર્વર્તિત, અનામોગનિર્વર્તિત, ઉપશાન્ત ઓર અનુપશાન્ત કે ભેદ સે ચાર પ્રકાર કા કહ લેના ચાહિય ।

ક્રોધ કે હી સમાન માન, માયા ઓર લોભ કેં મી આમોગનિર્વર્તિત આદિ ચાર ચાર ભેદ હોતે હૈં ઓર નારકોં સે લેકર વૈમાનિકોં તક કે માન, માયા, લોભ કેં મી યેહી ચાર-ચાર ભેદ હોતે હૈં ।

કહેવાય છે. ત્યારે સાધારણ રૂપથી વિશેષ પ્રકારના મોહવશ શુષ્ક દોષની વિચારણાથી રહિત થઈને પરાધીન બનેલ છવ ક્રોધ કરે છે ત્યારે તે ક્રોધ અનામોગનિર્વર્તિત કહેવાય છે. જે ક્રોધ ઉદય અવસ્થાને પ્રાપ્ત ન થાય તે ઉપશાન્ત કહેવાય છે અને ઉદય અવસ્થાને પ્રાપ્ત ક્રોધ અનુપશાન્ત કહેવાય છે

એજ પ્રકારે નારકોથી લઈને વૈમાનિકો સુધીના ક્રોધના સંબંધમાં સમજવું જોઈએ અર્થાત્ નારકો, અસુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો, પંચેન્દ્રિયતિર્થચો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના ક્રોધ પણ આમોગનિર્વર્તિત, અનામોગનિર્વર્તિત ઉપશાન્ત અને અનુપશાન્ત એ રીતે ચાર પ્રકારના કહેવા જોઈએ.

કોષની જ જેમ માન, માયા, લોભના પણ આમોગનિર્વર્તિત આદિ ચાર-ચાર ભેદ થાય છે અને નારકોથી લઈને વૈમાનિકો સુધીના માન, માયા, લોભના પણ આજ ચાર

ટીકા-અથ પૂર્વોક્તક્રોધાદીનાં નિર્વૃત્તિભેદાદવસ્થાભેદાદ્ધ ભેદાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘કઈ-વિદે નં મંતે ! કોદે પળ્લત્તે ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મદન્ત ! કતિવિધઃ સ્વલ્લ ક્રોધઃ પ્રજ્ઞસઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ચઉગ્ગિદે કોદે પળ્લત્તે’ ચતુર્વિધઃ ક્રોધઃ પ્રજ્ઞસઃ, ‘તં જહા-આમોગનિવ્વત્તિ’ તથા-આમોગનિર્વર્તિતઃ ‘અનામોગનિવ્વત્તિ’ અનામોગનિર્વર્તિતઃ, ‘ઉવસંતે, અણુવસંતે’ ઉપશાન્તઃ, અનુપશાન્તશ્ચ, તત્ર યદા પરસ્યાપરાધં બુદ્ધ્વા ક્રોધહેતુશ્ચ વ્યવહારેણ પુષ્ટમવલમ્બ્ય પ્રકારાન્તરેણાસ્ય શિક્ષા ન સમ્મવતીતિ આમોગ્ય-વિચાર્ય ક્રોધં કરોતિ તદા સ ક્રોધઃ આમોગનિર્વર્તિતઃ ઉચ્યતે યદા તુ સાધારણત एव तथाविधमोहवशाद् ગુણદોષ-

(અદ્ધારસ દંઢગા) અઠારહ દંઢક (જાથ વેમાણિયા) વૈમાનિકોં તક (નિજ્જરિસુ, નિજ્જરે તિ, નિજ્જરિસ્સંતિ) નિર્જરા કી, નિર્જરા કરતે હૈં, નિર્જરા કરેંગે

(આયપતિટ્ઠિય) આત્મપ્રતિષ્ઠિત (સ્વેતં પહુચ્ચ) ક્ષેત્ર કે આશ્રય સે (અણંતાણુબંધિ) અનન્તાનુબંધી (આમોગે) ઉપયોગ (ચિણ-ઉબ્બિણ-બંધ-ઉદીર-વેદ) (ચય, ઉપચય, બંધ, ઉદીરણા, વેદના (તહ નિજ્જરા) તથા નિર્જરા (ચેવ) ઓર

કષાય પદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ-અથ નિવૃત્તિ કે ભેદ સે તથા અવસ્થા કે ભેદ સે હોને બાલે ક્રોધોદિ કે ભેદોં કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-

૧. ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈં-હે મનવન્ ! ક્રોધ કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! ક્રોધ ચાર પ્રકાર કહા હૈ, યથા-આમોગનિર્વર્તિત, અનામોગનિર્વર્તિત, ઉપશાન્ત ઓર અનુપશાન્ત । જથ દૂસરે કે અપરાધ કો જાનકર ઓર ક્રોધ કે પુષ્ટ કારણ કા અવલમ્બન કરકે, પ્રકારાન્તર સે હસે શિક્ષા નહીં મિલંસકતી, એસાં; વિચાર કરકે ક્રોધ કરતા હૈ, તથ વહ ક્રોધ

સુધી (નિજ્જરિસુ નિજ્જરે તિ, નિજ્જરિસ્સંતિ) નિર્જરા કરી, નિર્જરા કરે છે, નિર્જરા કરશે

(આયપતિટ્ઠિય) આત્મ પ્રતિષ્ઠિત (સ્વેતં પહુચ્ચ) ક્ષેત્રના આશ્રયથી (અણંતાણુબંધિ) અનન્તાનુબંધી (આમોગે) ઉપયોગ (ચિણ-ઉબ્બિણ-બંધ-ઉદીર-વેદ) યથ, ઉપચય, બંધ ઉદીરણા, વેદના (તહ નિજ્જરા) તથા નિર્જરા (ચેવ) અને

કષાય પદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ-હવે નિવૃત્તિના ભેદથી તથા અવસ્થાના ભેદથી થનારા ક્રોધાદિના ભેદોની પ્રરૂપણા કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે. હે ભગવન્ ! ક્રોધ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ક્રોધ ચાર પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે, આમોગનિર્વર્તિત, અનામોગનિર્વર્તિત, ઉપશાન્ત અને અનુપશાન્ત જ્યારે ખીજાના અપરાધને જાણીને અને ક્રોધના પુષ્ટકરણનું અવલમ્બન કરીને, પ્રકારાન્તરથી જોને શિક્ષા નથી મળી શકતી, એવા વિચાર કરીને ક્રોધ કરે છે, ત્યારે તે ક્રોધ આમોગનિર્વર્તિત અર્થાત્ જાણ વિચારથી ઉત્પન્ન ક્રોધ

વિચારણારહિતઃ સન્ પરવશોભૂત્વા ક્રોધં કુરુતે તદા સ ક્રોધોડનાભોગનિર્વર્તિતઃ ઉચ્ચતે ૨, ઉપશાન્તસ્તાવદ્ અનુદયાવસ્થઃ ૩, અનુપશાન્તસ્તુ ઉદયાવસ્થઃ ક્રોધ ઉચ્ચતે, 'एवं नैरङ्ग्याणं जाव वेमाणियाणं' एवम्-उपर्युक्त रीत्या नैरङ्ग्याणां यावद्-असुरकुमारादि दश भवनपति पृथिवीकायिकादि पञ्चैकेन्द्रियविकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्ग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्क-वैमानिकानामपि आभोगनिर्वर्तितः, अनाभोगनिर्वर्तितः, उपशान्तः, अनुपशान्तः क्रोधोऽव-सेयः, 'एवं माणेण वि, मायाए वि, लोभेण वि चत्तारि दंडगा' एवम्-क्रोधवदेव मानेनापि मायायापि लोभेनापि प्रत्येकम् आभोगादि चण्डुप्रकारकेण सामान्येन चतुर्विंशति दण्डक-क्रमेण च नैरङ्गिकादि वैमानिकान्तेन चत्वारो दण्डकाः भावनीयाः, अथ फलभेदेन काल-

આભોગનિર્વર્તિત અર્થાત્ સોચ વિચાર કર ઉત્પન્ન ક્રોધ કહલાતા છે । જય સાધારણ રૂપ સે વિશેષ પ્રકાર કે મોહવશ ગુણ-દોષ કી નિચારણા સે રહિત હોકર, પરાધીન બના હુઆ જીવ ક્રોધ કરતા હૈ, તથ વહ ક્રોધ અનાભોગનિર્વર્તિત કહલાતા હૈ । જો ક્રોધઉદય અવસ્થા કો પ્રાપ્ત ન હો વહ ઉપશાન્ત કહ-લાતા હૈ ઓર ઉદય અવસ્થા કો પ્રાપ્ત ક્રોધ અનુપશાન્ત કહલાતા હૈ ।

इसी प्रकार नारकों से लेकर वैमानिकों तक के क्रोध के संबंध में समझना चाहिए, अर्थात् नारकों, असुरकुमार आदि दश भवनवासियों, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियों, विकलेन्द्रियों, पंचेन्द्रिय तिर्यग्यो, मनुष्यों, वानव्यन्तरो, ज्यो-तिष्कों और वैमानिकों का क्रोध भी आभोगनिर्वर्तित, अनाभोगनिर्वर्तित, उपशान्त और अनुपशान्त के भेद से चार प्रकार का कह लेना चाहिए ।

ક્રોધ કે હી સમાન માન, માયા ઓર લોભ કે મી આભોગનિર્વર્તિત આદિ ચાર ચાર ભેદ હોતે હૈ ઓર નારકો સે લેકર વૈમાનિકો તક કે માન, માયા, લોભ કે મી યેહી ચાર-ચાર ભેદ હોતે હૈ ।

કહેવાય છે. ત્યારે સાધારણ રૂપથી વિશેષ પ્રકારના મોહવશ શુભ દોષની વિચારણાથી રહિત થઈને પરાધીન બનેલ છવ ક્રોધ કરે છે ત્યારે તે ક્રોધ આનાભોગનિર્વર્તિત કહેવાય છે. જે ક્રોધ ઉદય અવસ્થાને પ્રાપ્ત ન થાય તે ઉપશાન્ત કહેવાય છે અને ઉદય અવસ્થાને પ્રાપ્ત ક્રોધ અનુપશાન્ત કહેવાય છે

એજ પ્રકારે નારકોથી લઈને વૈમાનિકો સુધીના ક્રોધના સંબંધમાં સમજવું ભેદભે. અર્થાત્ નારકો, અસુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, વિક-લેન્દ્રિયો, પંચેન્દ્રિયતિર્ગ્યો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના ક્રોધ પણ આભોગનિર્વર્તિત, અનાભોગનિર્વર્તિત ઉપશાન્ત અને અનુપશાન્ત એ રીતે ચાર પ્રકારના કહેવા ભેદભે.

ક્રોધની જ જેમ માન, માયા, લોભના પણ આભોગનિર્વર્તિત આદિ ચાર-ચાર ભેદ થાય છે અને નારકોથી લઈને વૈમાનિકો સુધીના માન, માયા, લોભના પણ આજ ચાર

ત્રયવર્તિનાં જીવાનાં મેદં પ્રરૂપયિતુમાહ—‘જીવા ણં મંતે ! કઙ્ઘિં ઠાણેહિં અટ્ઠકમ્મપગ્ગહીઓ ચિર્ણિમ્મ ?’ હે મદન્ત ! જીવાઃ સ્થાનૈઃ—તિષ્ઠન્તિ એમિરિતિ કરણવ્યુત્પત્ત્યા સ્થાનાનિ કારણાનિ તૈઃ, ક્રિયત્સંખ્યકૈઃ કારણૈરિત્યર્થઃ, અષ્ટ કર્મપ્રકૃતીઃ—જ્ઞાનાવરણીયદર્શનાવરણીયવેદનીયમોહનીયાયુષ્કનામગોત્રાન્તરાયિકરૂપાઃ, અચૈષુઃ—ચિતવન્તઃ, કષાયપરિણતસ્ય જીવસ્ય કર્મપુદ્ગલોપાદાનમાત્રરૂપં ચયનમત્રાવસેયમ્ તથા ચ કષાયપરિણતા જીવાઃ કતિમિઃ કારણૈરષ્ટ કર્મપ્રકૃતીનાં પૂર્વોક્તાનાં કર્મપુદ્ગલોપાદાનરૂપં ચયનં કૃતવન્તઃ ? इति प्रश्नः, મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ચઙ્ઘિં ઠાણેહિં અટ્ઠકમ્મપગ્ગહીઓ ચિર્ણિમ્મ’ ચરુર્મિઃ સ્થાનૈઃ—કારણૈઃ કષાયપરિણતા જીવાઃ અષ્ટૌ કર્મપ્રકૃતીઃ પ્રાગુક્તરૂપાઃ અચૈષુઃ—ચિતવન્તઃ ચયનં કૃતવન્ત ઇત્યર્થઃ, ‘તં જહા—કોહેણ માણેણં માયાણ લોભેણં’ તથથા—ક્રોધેન, માનેન, માયયા, લોભેન ચ, ‘एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं’ एवम्—પૂર્વોક્તરીત્યા નૈરયિકાણાં

ક્રોધ આદિ કષાયોં કે વશીભૂત હોને પર જીવ કો કયા પરિણામ મોગના પડતા હૈ, યા ક્રોધ આદિ કા ફલ કયા હૈ ? इस संपंध में गौतम के प्रश्नों का और भगवान् के उत्तरों का प्रतिपादन किया जाता है—

ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈ—હે મગવન્ ! કિતને કારણોં સે જીવોં ને કર્મ કી આઠ પ્રકૃતિયોં કા ચય કિયા હૈ ? જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુષ્ય, નામ, ગોત્ર ઓર અન્તરાય યહ કર્મ કી આઠ પ્રકૃતિયાં હૈ । કષાય-પરિણત હુઆ જીવ કર્મ કે યોગ્ય પુદ્ગલોં કા ઉપાદાન કરતા હૈ, ઉસી કો યહાં ચય સમક્ષના ચાહિયે । તાત્પર્ય યહ હુઆ કિ જીવોં ને કષાય પરિણત હોકર કિતને કારણોં સે પૂર્વોક્ત આઠ કર્મપ્રકૃતિયોં કા ચયન કિયા હૈ ?

‘મગવાન્ મહાવીર સ્વામી ઉત્તર દેતે હૈ—હે ગૌતમ ! ચાર કારણોં સે જીવોં ને પૂર્વોક્ત આઠ કર્મપ્રકૃતિયોં કા ચય કિયા હૈ । વે ચાર કારણ યે હૈ—ક્રોધ, માન, માયા ઓર લોભ । इसी प्रकार नारको से लेकर वैमानिकों तक कहना

ક્રોધ આદિ કષાયોના વશીભૂત થવાથી જીવને શુ શુ પરિણામ મોગવલુ પડે છે. અગર ક્રોધ આદિનુ ક્ષણ શુ છે ? એ સમ્બન્ધમા શ્રી ગૌતમસ્વામીના પ્રશ્નોનું અને શ્રી ભગવાનના ઉત્તરોનુ પ્રતિપાદન કયય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! કેટલા કારણોથી જીવોએ કર્મની આઠ પ્રકૃતિયોના ચય કર્યા ? જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુષ્ય, નામ અને ગોત્ર અન્તરાય એ કર્મની આઠ પ્રકૃતિયો છે. કષાય પરિણત થયેલ જીવ કર્મને યોગ્ય પુદ્ગલોનુ ઉપાદાન કરે છે, તેને જ અહીં ચય સમજવો. જોધએ તાત્પર્ય એ થયુ કે જીવોએ કષાય પરિણત થઈને કેટલા કારણોથી પૂર્વોક્ત આઠ કર્મપ્રકૃતિયોનુ ચયન કર્યું છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! ચાર કારણોથી જીવોએ પૂર્વોક્ત આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોના ચય કર્યો છે. તે ચાર કારણ આ છે—ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ જ પ્રમાણે

यावद्-असुरकुमारादि दशभवनपति पृथिवीकायिकादि-पञ्चैकेन्द्रियविकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रिय-
तिर्यग्गोनेरुमनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैशानिज्ञानामपि बोध्यम्, तथा च नैरयिकादि वैमा-
निज्ञानता अपि जीवाः कषायपरिणताः क्रोधमानमायालोभैः कारणीभूतैः अष्टौ कर्मप्रकृती-
श्चित्तगत इत्याशयः, इति भूतकालविषयको दण्डकः, अथ वर्तमानकालविषयकं दण्डकमधि-
कृत्य प्ररूपयितुमाह-‘जीवा ण भंते ! कइहिं ठाणेहिं अट्टकम्मपयडोओ चिंजंति ?’ गौतमः
पृच्छति-हे भगवन् ! जीवाः खलु कषायपरिणताः कतिभिः स्थानैः कारणैः अष्टौ कर्म-
प्रकृतीश्चिन्वन्ति ? भगवानाह-‘गोयसा !’ हे गौतम ! ‘चउंठि ठाणेहिं’ कषायपरिणताः
जीवाश्चतुर्भिः स्थानैः कारणैः अष्टौ कर्मप्रकृतीश्चिन्वन्ति ‘तं जग-जोदेणं साणेणं मायाए
लोमेणं’ तद्यथा-क्रोधेन मानेन मायाया लोभेन चेत्याशयः, ‘एवं नेरज्या जान वेसाणिया’
एवम्-सामान्यजीवोक्तिरीत्या नैरयिकाः यावत्-असुरकुमारादि दश भवनपति पृथि

चाहिए, अर्थात् असुरकुमार आदि दश भवनपतियों, पृथ्वीकायिक आदि पांच
एकेन्द्रियो, विकलेन्द्रियो, पंचेन्द्रिय तिर्यचो, मनुष्यो, वानव्यन्तरो, ज्यो-
तिष्को और वैमानिको के विषय में भी समझ लेना चाहिए । अर्थात् नैरयिको
से लेकर वैमानिकों तक के सभी चौबीसों दंडकों के जीवों ने क्रोध, जान,
माया और लोभ के कारण आठ कर्मप्रकृतियों का चय किया है । यह भूतकाल
संबंधी दंडक हुआ । अब वर्तमानकाल विषयक दंडक को लेकर प्ररूपणा करते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कितने स्थानों अर्थात् कारणों से जीव आठ कर्म-
प्रकृतियों का चय करते हैं ?

भगवन्-हे गौतम ! कषायपरिणत जीव चार कारणों से आठ कर्मप्रकृतियों
का चय करते हैं । वे चार कारण हैं-क्रोध, न, माया, और लोभ ।

इसी प्रकार नारकों से लेकर वैमानिकों तक समझना चाहिए, अर्थात्

नारकाधी लघने वैमानिके सुधी लहेवु लेछंओ, अर्थात् असुरकुमार आदि दश भवनपतियो,
पृथ्वीकायिक आदि पांच एकेन्द्रियो, विकलेन्द्रियो, पंचेन्द्रियतिर्यओ, मनुष्यो वानव्यन्तरो,
ज्योतिष्को अने वैमानिकेना विषयभा पणु आब प्रभावे समलु हेवु लेछंओ, अर्थात्
नैरयिकेधी लघने वैमानिके सुधीना अथा ओवीस दंडकेना एवेओ क्रोध, मान, माया
अने लोभना कारणे आठ कर्मप्रकृतियोना चय कर्यो छे. आ भूतकाल सम्बन्धी दंडक
थयो हेवे वर्तमान काल विषयक दंडकने लघने प्ररूपणा करे छे

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! कितना स्थानों अर्थात् कारणों से जीव आठ कर्मप्रकृ-
तियों का चय करते हैं ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! कषाय परिणत एव, चार कारणों से आठ कर्म प्रकृतियों का
चय करते हैं । वे चार कारण हैं-क्रोध, मान, माया अने लोभ,

एव प्रकाश नारकाधी लघने वैमानिके सुधी समज्जुं लेछंओ, अर्थात् असुरकुमार
प्र० ७२

વીકાયાકાઘેકેન્દ્રિયવિકલેન્દ્રિયપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકમનુષ્યવાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકાશ્ચા-
પિ ક્રોધેન માનેન માયયા લોમેન ચાષ્ટૌ કર્મપ્રકૃતીઃ પ્રાગુત્કરૂપાશ્ચિન્વન્તિ, ગૌતમઃ
પૃચ્છતિ—‘જીવા જં મંતે ! કદ્દિ ઠાણેહિં અદ્દકમ્મપગહીઓ ચિણિસ્સંતિ ?’ હે મદન્ત !
જીવાઃ કષાયપરિણતાઃ खल्ल कतिमिः स्थानैः कारणैः अष्टकर्मप्रकृतीश्चेष्यन्ति ? भगवानाह—
‘गोयमा !’ હે ગૌતમ ! ‘ચઉહિં ઠાણેહિં અદ્દકમ્મપગહીઓ ચિણિસ્સંતિ’ જીવાઃ કષાયપરિ-
ણતાઃ ચતુર્મિઃ સ્થાનૈઃ કારણૈઃ, અષ્ટકર્મપ્રકૃતીશ્ચેષ્યન્તિ, ‘તં જહા—ક્રોધેણં માણેણં માયા
લોમેણં’ તદ્વથા—ક્રોધેન, માનેન, માયયા, લોમેન—ચેત્યર્થઃ, ‘एवं नेरइया जाव वेमाणिया’
एवम्—સમુચ્ચય જીવોક્તિરીત્યા નૈરયિકાઃ યાવત્—અસુરકુમારાદિ ભવનપતિ પ્રથુતિ વૈમાનિક
પર્યન્તાઃ કષાયપરિણતાઃ જીવાઃ ક્રોધેન માનેન માયયા લોમેન ચાષ્ટૌ કર્મપ્રકૃતીશ્ચેષ્યન્તિ,
इत्येवं कर्मपुद्गलोपादानरूपं चयनं प्रतिपाद्या उपचयबन्धोदीरणवेदना निर्जरा विषयकान्
असुरकुमार आदि दश भवनपतियों, पृथ्वीकायिक आदि पांच एकेन्द्रियों, तीन
विकलेन्द्रियों, पंचेन्द्रिय तिर्यचों, वानव्यन्तरो, ज्योतिष्को और वैमानिकों के
के विषय में भी ऐसा ही कहना चाहिए । कि वे क्रोध आदि चार कारणों से
आठ कर्मप्रकृतियों का चय करते हैं ।

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈ—હે ભગવન્ ! કષાયપરિણત હુએ જીવ કિતને
કારણોં સે આઠ કર્મપ્રકૃતિયોં કા ચય કરે ગે ?

‘ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કષાયપરિણત જીવ ચાર કારણોં સે આઠ કર્મપ્રકૃતિયોં
કા ચયન કરે ગે ? વે ચાર કારણ યે હૈ—ક્રોધ, માન, માયા ઓર લોમ । હસી
પ્રકાર નારકોં કે લેકર વૈમાનિકોં તક ચૌવીસોં દંઢકોં કે જીવોં કે સંબંધ મેં
કહ લેના ચાહિએ, અસુરકુમાર, ભવનપતિ આદિ સમી જીવ ક્રોધ, માન, માયા
ઓર લોમ કે દ્વારા આઠ કર્મપ્રકૃતિયોં કો ચય કરે ગે !

હસ પ્રકાર કર્મપુદ્ગલોં કે ઉપાદાન (ગ્રહણ) રૂપ ચયન કા પ્રતિપાદન કરકે

આદિ દશ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ પાંચ એકેન્દ્રિયો, ત્રણ વિકલેન્દ્રિયો, પંચેન્દ્રિય
તિર્યચો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના વિષયમા પણ એવું કહેવું
જોઈએ કે તે ક્રોધ આદિ ચાર કારણોથી આઠ કર્મપ્રકૃતિયોના ચય કરે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવન્ ! કષાય પરિણત થયેલ જીવ કેટલા કાર-
ણોથી આઠ કર્મપ્રકૃતિયોના ચય કરશે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કષાય પરિણત જીવ ચાર કારણોથી આઠ કર્મપ્રકૃતિયોના
ચય કરશે તે ચાર કારણો આ છે—ક્રોધ, માન, માયા અને લોભા એ પ્રકારે નારકોથી
લઈને વૈમાનિકો સુધી ચોવીસે દંડકોના જીવોના સમ્બન્ધમા કહેવું જોઈએ અર્થાત્ નારક,
અસુરકુમાર, ભવનપતિ આદિ બધા જીવ ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભના દ્વારા આઠ
કર્મપ્રકૃતિયોના ચય કરશે.

પ્રત્યેક ત્રીન્ ત્રીન્ દણ્ડકાન્ અતીતવર્તમાનાનાગતકાલભેદેન પ્રતિપાદયિતુ કામઃ સર્વ-
સંખ્યયા અષ્ટાદશ દણ્ડકાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘જીવા ણં મંતે ! કઙ્ઘિ ઠાણેહિ અદ્વક્રમ્મ-
પગહીઓ ઉવચિર્ણિસુ ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મદન્ત ! જીવાઃ સ્વલ્લ કતિભિઃ સ્થાનૈઃ કારણૈઃ
અષ્ટૌ કર્મપ્રકૃતી રૂપાચૈષુઃ-ઉપચિતવન્તઃ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ચઉહિ
ઠાણેહિ અદ્વક્રમ્મપગહીઓ ઉવચિર્ણિસુ’ કપાયપરિણતા જીવા શ્વતુર્મિઃ સ્થાનૈઃ કારણૈઃ અષ્ટ
કર્મપ્રકૃતીઃ ઉપાચૈષુઃ-ઉપચિતવન્તઃ, ‘તં જહા-ક્રોહેણ માણેણં માયાએ, લોભેણં’ તથથા-
ક્રોધેન, માનેન, માયયા, લોભેન ચેતિ, તત્ર ચયોપચયસ્તાવત્સ્વસ્યાવાધા કાલસ્યોપરિ જ્ઞાના-
વરણીયાદિ કર્મપ્રાયોગ્યપુદ્ગલાનાં વર્દનમ્ નિષેકઃ તત્ક્રમશ્ચ પ્રથમસ્થિતૌ સર્વે પ્રચુરમ્,
દ્વિતીયસ્યાં સ્થિત્યાં વિશેષહીનં તદપેક્ષયાપિ તૃતીયસ્યાં સ્થિતૌ વિશેષતરહીનમ્ इत्येवं રીત્યા
ઉત્તરોત્તરં વિશેષહીનં વિશેષહીન, યાવત્તત્કાલવધ્યમાનાયાઃ સ્થિતેશ્વરમા સ્થિતિ મંવતિ
તાવત્કાલપર્યન્તં વક્તવ્યમ્, ‘एवं नेरइया जाव वेमाणिआ’ एवम्-સમુચ્ચયજીવોક્તિ રીત્યા

ઉપચય, બન્ધ, ઉદીરણા, વેદના ઓર નિર્જરા સંબંધી, અતીત વર્તમાન ઓર
ભવિષ્યત્ કાલ કે ભેદ સે ત્રીન-ત્રીન દંડકોં કા પ્રતિપાદન કરતે હૈં ઓર સવ
મિલાકર અઢાર દંડકોં કી પ્રરૂપણા કરને કે લિએ કહતે હૈં-ભગવન્ ! જીવોં ને
કિતને કારણોં સે આઠ કર્મપ્રકૃતિયોં કા ઉપચય કિયા હૈ ?

‘ભગવન્-હે ગૌતમ ! જીવો ને ચાર કારણોં સે આઠ કર્મપ્રકૃતિયોં કા ઉપચય
કિયા હૈ । બે ચાર કારણ યે હૈં-ક્રોધ, માન, માયા ઓર લોભ । અપને અવાધા
કાલ કે પચ્ચાત્ જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મયોગ્ય પુદ્ગલો કા વર્દન-નિષેક ઉપચય
કહલાતા હૈ । ઉસકા ક્રમ હસ પ્રકાર હૈ-પ્રથમ સ્થિતિ મેં સબ સે અધિક દ્રવ્ય,
દૂસરી સ્થિતિ મેં વિશેષહીન, ત્રીસરી સ્થિતિ મેં ઉસકી અપેક્ષા મી વિશેષતા-
હીન, હસ પ્રકાર ઉત્તરોત્તર વિશેષહીન વિશેષહીન હોતે હુએ તત્કાલ બદ્ધમાન
સ્થિતિ કી ચરમ સ્થિતિ હોતી હૈ, તથતક કહના ચાહિએ ।

એ પ્રકારે કર્મ પુદ્ગલોના ઉપાદાન (અહંશુ) રૂપ ચયન્તું પ્રતિપાદન કરીને ઉપચય,
બન્ધ, ઉદીરણા, વેદના અને નિર્જરા સંબંધી, અતીત, વર્તમાન અને ભવિષ્યત્ કાલનાભેદથી
ત્રણ-ત્રણ હંડકોં પ્રતિપાદન કરે છે અને બધાનો સરવાળો અઢાર હંડકોંની પ્રરૂપણા કરવાને
માટે કહે છે-હે ભગવન્ ! હવેએ કેટલા કારણોથી આઠ કર્મપ્રકૃતિયોનો ઉપચય કર્યો છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! હવેએ ચાર કારણોથી આઠ કર્મપ્રકૃતિયોનો ઉપચય કર્યો
છે. તે ચાર કારણ આ છે-ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ. પોતાના અબધાકાળ પછી
જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મયોગ્ય પુદ્ગલોના વર્દન-નિષેક ઉપચય કહેવાય છે. તેનો કર્મ આ
રીતનો-પ્રથમ સ્થિતિમા બધાથી અધિક દ્રવ્ય, બીજી સ્થિતિમા વિશેષ હીન ત્રીજી સ્થિતિમા
તેની અપેક્ષાએ પણ વિશેષતર હીન, એ પ્રકારે ઉત્તરોત્તર વિશેષહીન, વિશેષહીન થતા
તત્કાલ બદ્ધમાન સ્થિતિ ચરમસ્થિતિ બને છે, ત્યાં સુધી કહેવું જોઈએ.

નૈરયિકા યાવત્-ભવનપતિ પૃથિવીકાયિકાદિપञ्ચ વિકલેન્દ્રિયપञ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકમનુ-
ષ્યવાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકાશ્ચાપિ ક્રોધેન માનેન માયયા લોભેન ચાષ્ટૌ કર્મપ્રકૃતી
રૂપાચૈપુઃ-ઉપચિતવન્તે इत्याश्रयः, અથ વર્તમાનકાલમધિકૃત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જીવા ણં
મંતે ! પુચ્છા’-હે મદન્ત ! જીવાઃ खलु कषायं परिणमन्तः कतिमिः स्थानै रष्टकर्मप्रकृती
રૂપચિન્વન્તિ ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘चउहिं ठाणेहिं उवचिणंति
जाव लोमेणं’ कषायं परिणमन्तो जीवा अतुर्मिः स्थानैः कारणैः, અષ્ટ કર્મપ્રકૃતી રૂપચિન્વન્તિ,
યાવત્-ક્રોધેન માનેન માયયા લોમેન ચેત્યર્થઃ, ‘एवं नेरइया जाव वेमणिया’ एवम्-
ઔધિકજીવોક્તિ રીત્યા નૈરયિકા યાવત્-દશમવનપતિ પૃથિવીકાયિકાદિ પञ्ચ વિકલેન્દ્રિય

જો વક્તવ્યતા જીવોં કે વિષય કહી હૈ, ઘઠી નારકોં સે લેકર વૈમા-
નિકોંતક કે વિષય જાનના ચાહિય. અર્થાત્ નારકોં મઘ તિયોં, પૃથ્વી-
કાય આદિ પાંચ એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયોં, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોં, મનુષ્યોં, વાન-
વ્યન્તરોં, જ્યોતિષ્કોં ઔર વૈ નિકોં કે વિષય મેં મી એસા સમજલેના ચાહિય. |
इन सभी जीवों ने क्रोधादि के रण आठ कर्मप्रकृतियों का उपचय किया है।

અથ વર્તમાન કાલકી અપે સે ગૌતમ પ્રશ્ન કરતે હૈ-હે મગધન્ ! કષાય-
પરિણત જીવ કિતને કારણોં સે આઠ કર્મપ્રકૃતિયોં કા ઉપચય કરતે હૈ ?

મગધાન્-કષાય પરિણામ ઘાલે જીવ ચાર કારણોં સે આઠ કર્મપ્રકૃતિયોં
કા ઉપચય કરતે હૈ, યથા-ક્રોધ સે, માન સે, માયા સે ઔર લોભ સે।

નારકો સે લેકર વૈમાનિકોં તક હસી પ્રકાર સમજના ચાહિય, અર્થાત્ જો
જાત સમુચ્ચય જીવોં કે વિષય મેં કહા હૈ, ઘઠી નારકો, દશ મવનપતિયોં
પૃથ્વીકાયિક આદિ પાંચ એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો, મનુષ્યો,

જે વક્તવ્યતા જીવોના વિષયમા કહી છે, તેજ નારકાથી લઈને વૈમાનિકા સુધીના
વિષયમા બાધુવી જોઈએ. અર્થાત્ નારકા, ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિકા આદિ એકેન્દ્રિયો,
વિકલેન્દ્રિયો, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકાના
વિષયમા પણ એવું જ સમજ લેવું જોઈએ. આ બધા જીવોએ ક્રોધાદિના કારણે આઠ
કર્મપ્રકૃતિયોને ઉપચય કર્યો છે.

હવે વર્તમાન કાળની અપેક્ષાએ શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે

હે મગધન્ કષાયપરિણત જીવ કેટલા કારણોથી આઠ કર્મપ્રકૃતિયોને ઉપચય કરે છે ?

મગધાન્-કષાય પરિણામવાળા જીવ ચાર કારણોથી આઠ કર્મપ્રકૃતિયોને ઉપચય કરે
છે. જેમકે, ક્રોધથી, માનથી, માયાથી અને લોભથી.

નારકાથી લઈને વૈમાનિકા સુધી એ પ્રકારે સમજવું જોઈએ અર્થાત્ જે વાત સમુચ્ચય
વિષયમા કહી છે, તે જ નારકા, દશ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિકા આદિ પાંચ એકેન્દ્રિયો,
વિકલેન્દ્રિયો, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકાના

પશ્ચેન્દ્રિય તિયગ્યોનિકમનુષ્ય વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ઠ વૈમાનિકાશ્વાપિ ક્રોધેન માનેન માયયા લોમેન ચાષ્ટૌ કર્મપ્રકૃતી રૂપચિન્ત્વન્તીત્યર્થઃ, 'एवं उवचिणिस्संति' भूतवर्तमानकालोपच-
योक्ति रीत्या कषायपरिणताः समुच्चयजीवाः, नैरयिकादि वैमानिकपर्यन्ताश्चापि क्रोधेन
मानेन मायया लोमेन चाष્ટौ કર્મપ્રકૃતી રૂપચેપ્યન્તિ-અષ્ટ કર્મપ્રકૃતીનામુપચયં કરિણ્ય-
ન્તીતિ માવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'जीवा णं भंते ! कइहिं ठाणेहिं अट्ठकम्मपगढीओ वंधिमु?'
હે મદન્ત ! જીવાઃ ક્ષલુ કતિભિઃ સ્થાનૈઃ કારણૈઃ અષ્ટ કર્મપ્રકૃતી રમાન્તસુઃ-વદ્ધવન્તઃ ?
મગવાનાહ-'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'चउहिं ठाणेहिं अट्ठकम्मपगढीओ वंधिमु' કષાયપરિ-
ણતાઃ જીવા શ્વતુર્ભિઃ સ્થાનૈઃ કારણૈઃ અષ્ટ કર્મપ્રકૃતી રમાન્તસુઃ-વદ્ધવન્તઃ, 'तं जहा-
क्रोहेणं माणेणं जाव लोमेणं' તથા-ક્રોધેન, માનેન, યાવત્-માયયા, લોમેન ચેતિ, તત્ર
બન્ધનં તાવદ્ જ્ઞાનાવરણીયાદિકર્મપુદ્ગલાનાં પૂર્વોક્તરીત્યા સ્વસ્વાવાધાકાલોત્તરકાલં નિષિ-
ધાનવ્યન્તરો કા ઉપચય કરતે હૈ ।

वर्त्तमान काल के समान भविष्यत् काल में भी समुच्चय जीव तथा
नारको से लेकर वैमानियों तक के चौबीसो दंडको के जीव क्रोध, मान, माया
और लोभ के कारण आठ कर्मप्रकृतियों का उपचय करेगे ।

गौतमस्वामी हे भगवन् ! कितने कारणों से जीवो ने आठ कर्मप्रकृतियों
का बन्ध किया है ?

भगवान्-हे गौतम ! चार कारणों से जीवो ने कर्म की ज्ञानावरणीय आदि
आठ प्रकृतियों का बन्ध किया है । वे चार कारण यो हैं-क्रोध, मान, माया,
और लोभ ! ज्ञानावरणीय आदि कर्मपुद्गलों का पूर्वोक्त रीति से अपने-अपने
अबाधा काल के पश्चात् जो निषिक्त किये गये हैं, उनका पुनः विशिष्ट कषाय
परिणति से निकाचन होना बन्धन कहलाता है ।

સમ્બન્ધમા પશુ એમ જ કહેવુ બેધએ કે આ બધા ચોવીસ દંડકોના એવ ક્રોધ, માન,
માયા અને લોભના કારણે આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોનો ઉપચય કરે છે.

વર્તમાન કાળના સમાન ભવિષ્ય કાળમાં પશુ સમુચ્ચય એવ તથા નારકોથી લઇને
વૈમાનિકોના ચોવીસે દંડકોના એવ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભના કારણે આઠ કર્મપ્રકૃ-
તિયોનો ઉપચય કરશે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કેટલા કારણોથી એવેએ આઠ કર્મપ્રકૃતિયોનો બન્ધ
કરેલ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ, ચાર કારણોથી એવેએ કર્મની જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ
પ્રકૃતિયોનો બન્ધ કર્યો છે. તે ચાર કારણ આમ છે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ જ્ઞાન ।
વરણીય આદિ કર્મપુદ્ગલોના પૂર્વોક્ત રીતથી પોતપોતાના અબાધા કાલના પછી જે નિષિક્ત
કરેલા છે, તેમજ પુનઃવિશિષ્ટ કષાય પરિણતિથી નિકાચન થવું તે બન્ધન કહેવાય છે.

નૈરયિકા યાવત્-ભવનપતિ પૃથિવીકાયિકાદિપञ्च વિકલેન્દ્રિયપञ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકમનુ-
ષ્યવાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકાશ્રાપિ ક્રોધેન માનેન માયયા લોમેન ચાઘૃ કર્મપ્રકૃતી
રુપાચૈપુઃ-ઉપચિત્તવન્ત્ત ઇત્યાશયઃ, અથ વર્તમાનકાલમધિકૃત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જીવા જ્ઞં
મંતે ! પુચ્છા’-હે મદન્ત ! જીવાઃ ક્ષણં પરિણમન્તઃ કતિમિઃ સ્થાનૈ રણકર્મપ્રકૃતી
રુપચિન્વન્તિ ? ઇતિ પૃચ્છા, મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ચઙ્ગિ ઠાણેહિ ઉવચિણંતિ
જાવ લોમેણં’ કષાયં પરિણમન્તો જીવા શ્વતુર્મિઃ સ્થાનૈઃ કારણૈઃ, અણ કર્મપ્રકૃતી રુપચિન્વન્તિ,
યાવત્-ક્રોધેન માનેન માયયા લોમેન ચેત્યર્થઃ, ‘એવં નેરડયા જાવ વેમણિયા’ એવમ્-
ઔધિકજીવોક્તિ રીત્યા નૈરયિકા યાવત્-દશમવનપતિ પૃથિવીકાયિકાદિ પञ્ચ વિકલેન્દ્રિય

જો વક્તવ્યતા જીવોં કે વિષય કહી છે, ઘડી નારકોં સે લેકર વૈમા-
નિકોં તક કે વિષય મેં જાનના યાહિયે । અર્થાત્ નારકોં ભવનપતિયોં, પૃથ્વી-
કાય આદિ પાંચ એકેન્દ્રિયોં, વિકલેન્દ્રિયોં, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોં, મનુષ્યોં, વાન-
વ્યન્તરોં, જ્યોતિષ્કોં ઓર વૈ નિકોં કે વિષય મેં મી એસા સમજ્જલેના યાહિયે ।
इन सभी जीवों ने क्रोधादि के रण आठ कर्मप्रकृतियों का उपचय किया है ।

અથ વર્તમાન કાલકી અપેક્ષા સે ગૌતમ પ્રશ્ન કરતે હે-હે મગવન્ ! કષાય-
પરિણત જીવ કિતને કારણોં સે આઠ કર્મપ્રકૃતિયોં કા ઉપચય કરતે હે ?

મગવાન્-કષાય પરિણામ ઘાલે જીવ ચાર કારણોં સે આઠ કર્મપ્રકૃતિયોં
કા ઉપચય કરતે હે, યથા-ક્રોધ સે, માન સે, માયા સે ઓર લોમ સે ।

નારકો સે લેકર વૈમાનિકો તક હસી પ્રકાર સમજ્જના યાહિયે, અર્થાત્ જો
ઘાત સમુચ્ચય જીવો કે વિષય મેં કહ્યા છે, ઘડી નારકો, દશ ભવનપતિયોં
પૃથ્વીકાયિક આદિ પાંચ એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો, મનુષ્યોં,

જે વક્તવ્યતા જીવોના વિષયમા કહી છે, તેજ નારકોથી લઈને વૈમાનિકો સુધીના
વિષયમા જાણવી જોઈએ. અર્થાત્ નારકો, ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિકો આદિ એકેન્દ્રિયો,
વિકલેન્દ્રિયો, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના
વિષયમા પણ એવું જ સમજી લેવું જોઈએ. આ બધા જીવોએ ક્રોધાદિના કારણે આઠ
કર્મપ્રકૃતિયોના ઉપચય કર્યો છે.

હવે વર્તમાન કાળની અપેક્ષાએ શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે

હે મગવન્ કષાયપરિણત જીવ કેટલા કારણોથી આઠ કર્મપ્રકૃતિયોના ઉપચય કરે છે ?

મગવાન્-કષાય પરિણામવાળા જીવ ચાર કારણોથી આઠ કર્મપ્રકૃતિયોના ઉપચય કરે
છે. જેમકે, ક્રોધથી, માનથી, માયાથી અને લોભથી.

નારકોથી લઈને વૈમાનિકો સુધી એ પ્રકારે સમજવું જોઈએ અર્થાત્ જે વાત સમુચ્ચય
વિષયમા કહી છે, તે જ નારકો, દશ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિકો આદિ પાંચ એકેન્દ્રિયો,
વિકલેન્દ્રિયો, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના

પશ્ચેન્દ્રિય તિયમ્પ્રયોનિકમનુષ્ય વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક વૈમાનિકાશ્ચાપિ ક્રોધેન માનેન માયયા લોમેન ચાષ્ટૌ કર્મપ્રકૃતી રૂપચિન્વન્તીત્યર્થઃ, 'एवं उवचिणिस्संति' भूतवर्तमानकालोपच-
योक्ति रीत्या कषायपरिणताः समुच्चयजीवाः, नैरयिकादि वैमानिकपर्यन्ताश्चापि क्रोधेन
मानेन मायया लोमेन चाष્ટौ वर्मप्रकृती रूपचेप्यन्ति-अष्ट कर्मप्रकृतीनामुपचयं करिष्य-
न्तीति भावः, गौतमः पृच्छति-'जीवा णं भंते ! कइहिं ठाणेहिं अट्ठकम्मपगढीओ वंघिमु ?'
हे भदन्त ! जीवाः खलु कतिमिः स्थानैः कारणैः अष्ट कर्मप्रकृती रमान्तुः-वद्वन्तः ?
भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'चउहिं ठाणेहिं अट्ठकम्मपगढीओ वंघिमु' कषायपरि-
णता जीवा श्रुतुमिः स्थानैः कारणैः अष्ट कर्मप्रकृती रमान्तुः-वद्वन्तः, 'तं जहा-
कोहेणं माणेणं जाव लोमेणं' तद्वया-क्रोधेन, मानेन, यावत्-मायया, लोमेन चेति, तत्र
बन्धनं तावद् ज्ञानावरणीयादिकर्मपुद्गलानां पूर्वोक्तरीत्या स्वस्वावाधाकालोत्तरकालं निषि
धानव्यन्तरो का उपचय करते है ।

वर्तमान काल के समान भविष्यत् काल में भी समुच्चय जीव तथा नारको से लेकर वैमानियों तक के चौबीसो दंडको के जीव क्रोध, मान, माया और लोभ के कारण आठ कर्मप्रकृतियों का उपचय करेगे ।

गौतमस्वामी हे भगवन् ! कितने कारणों से जीवो ने आठ कर्मप्रकृतियों का बन्ध किया है ?

भगवान्-हे गौतम ! चार कारणो से जीवो ने कर्म की ज्ञानावरणीय आदि आठ प्रकृतियों का बन्ध किया है । वे चार कारण यो हैं-क्रोध, मान, माया, और लोभ ! ज्ञानावरणीय आदि कर्मपुद्गलो का पूर्वोक्त रीति से अपने-अपने भ्रवाधा काल के पश्चात् जो निषिक्त किये गये हैं, उनका पुनः विशिष्ट कषाय परिणति से निकाचन होना बन्धन कहलाता है ।

સમ્યન્ધમા પશુ એમ ૪ કહેવું બોધ્યો કે આ બધા એવીસ ઠંડકોના ૯૫ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભના કારણે આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોનો ઉપચય કરે છે.

વર્તમાન કાળના સમાન ભવિષ્ય કાળમા પશુ સમુચ્ચય ૯૫ તથા નારકોથી લઈને વૈમાનિકોના એવીસે ઠંડકોના ૯૫ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભના કારણે આઠ કર્મપ્રકૃતિયોનો ઉપચય કરશે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કેટલા કારણોથી ૯૫એએ આઠ કર્મપ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરેલ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ, ચાર કારણોથી ૯૫એએ કર્મની જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ પ્રકૃતિયોનો બન્ધ કર્યો છે. તે ચાર કારણ આમ છે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ જ્ઞાન । વરણીય આદિ કર્મપુદ્ગલોના પૂર્વોક્ત રીતથી પોતપોતાના અબાધા કાલના પછી જે નિષિક્ત કરેલા છે, તેમજ પુનઃવિશિષ્ટ કષાય પરિણતિથી નિકાચન થવું તે બન્ધન કહેવાય છે,

ક્તાનાં પુનઃ કષાયપરિણતિવિશેષાદ્ નિકાચનં बोध्यम्, 'एवं नेरइया जाव वेमाणिया' एवम्-समुच्चयजीवोक्ति रीत्या नैरयिकाः यावद्-दशमवचनपति प्रभृति वैमानिकपर्यन्ता अपि जीवविशेषाः भूयः कषायपरिणताः सन्तः क्रोधेन मानेन मायया लोभेन चाष्ट कर्मप्रकृतीः बद्धवन्त इत्यर्थः, 'बंधिंसु, बधन्ति, बंधिस्सन्ति' पूर्वोक्तरीत्या औधिकजीवा नैरयिकादि वैमानिकान्ताः अमान्तसुः अष्ट कर्मप्रकृतीः क्रोधादि चतुर्भिः स्थानै बद्धवन्त इत्युक्तम्, एवमेव तएव औधिकजीवा नैरयिकादि वैमानिकान्ताश्च चतुर्भिः क्रोधादिभिः कारणीभूतैरष्टकर्मप्रकृती बध्नन्ति मन्त्स्यन्ति चेत्याशयः, तथा-‘उदीरेंसु, उदीरन्ति, उदीरिस्सन्ति’ भूयः कषायपरिणताः समुच्चयजीवाः, नैरयिकादि वैमानिकान्ता जीवविशेषाश्च क्रोधादि चतुर्भिः कारणैरष्ट कर्मप्रकृती रुदिरयन्-उदीरवन्तः, उदीरयन्ति, उदीरयिष्यन्ति

इसी प्रकार નારકો સે લેકર વૈમાનિકો તક સમજના યાહિય, અર્થાત્, સમુચ્ચય જીવો' કે સમાન હી દશ ભવનપતિ આદિ વૈમાનિક દેવો પર્યન્ત જીવો' કે પુનઃ કષાયપરિણત હોતે હુય ક્રોધ, માન, માયા ઓર લોભ સે અષ્ટ કર્મ-પ્રકૃતિયો કા બંધ કિયા હૈ, બન્ધ કરતે હૈં ઓર બન્ધ કરે ગે ।

બન્ધન કે વિષય મેં સમુચ્ચય જીવો ઓર ચૌધીસ દંડકો કે વિશેષ-વિશેષ જીવો કે વિષય મેં જો પ્રરૂપણા કી ગઈ હૈ, વહી ઉદીરણા કે સંબંધ મેં भी समझना चाहिए । अर्थात् पूर्वोक्त सभी जीवों के क्रोध, मान, माया और लोभ के कारण आठ कर्मप्रकृतियों की उदीरणा की है, उदीरणा करते हैं और उदीरणा करेंगे । उदीरणा नामक करण के द्वारा, जो कर्म उदय में नहीं आए हैं, उन्हें, उदयावलिता में प्रविष्ट करना उदीरणा कहलाती है । वह उदीरणा भी किंचित् एक विशेष प्रकार की कषायपरिणति के कारण होती है । इस अभिप्राय से करते हैं-चार कारणों से जीवों ने उदीरणा की है, करते हैं और करेंगे ।

એજ પ્રકારે નારકોથી લઈ ને વૈમાનિકો સુધી સમજવા ભેધએ. અર્થાત્ સમુચ્ચય જીવોના સમાન જ દશ ભવનપતિયો આદિ વૈમાનિક દેવો પર્યન્તના જીવોએ પુનઃ કષાય પરિણત થઈને ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભથી અષ્ટ કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરેલ છે. બન્ધ કરે છે અને બન્ધ કરશે.

બન્ધનના વિષયમાં સમુચ્ચય જીવો અને ચૌવીસ દંડકોના વિશેષ-વિશેષ જીવોના વિષયમાં જે પ્રરૂપણા કરાઈ છે તેજ ઉદીરણાના સમ્બન્ધમાં પણ સમજાવેલી ભેધએ અર્થાત્ પૂર્વોક્ત બધા જીવોએ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભના કારણે આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોની ઉદીરણા કરી છે. ઉદીરણા કરે છે અને ઉદીરણા કરશે ઉદીરણા નામક કર્મના દ્વારા જે કર્મ ઉદયમાં નથી આવ્યાં, તેમને ઉદયાવલિતામાં પ્રવિષ્ટ કરવા તે ઉદીરણા કહેવાય છે તે ઉદીરણા પણ કિંચિત્ એક વિશેષ પ્રકારની કષાય પરિણતિના કારણે થાય છે. એ અભિપ્રાયથી કહે છે-આરકારણોથી જીવોએ ઉદીરણા કરી છે, કરે છે અને કરશે.

ચ, તત્ત્વોદીરણં તાવદ્-ઉદીરણા કરણવશાત્ કર્મપુદ્ગલાના મનુદયપ્રાપ્તાના મુદયાવલિકાયાં પ્રવે-
શનમવસેયમ્, તત્ત્વાપિ ઉદીરણં ક્ષિત્તિયાવિધકપાયપરિણતિવશાત્ ભવતીત્યભિપ્રેત્ય-
'ચઉદિ ઠાળેદિ ઉદીરેદુ ઉદીરંતિ ઉદીરિસંતિ' इत्युक्तम्, તથા 'વેદિંદુ, વેદેતિ, વેદડસંતિ'
શ્રુયઃ કપાયપરિણતા જીવા ઔધિકાઃ, નૈરયિકાદિ વૈમાનિકાન્તા જીવવિશેષાશ્ચ ક્રોધાદિ
ચતુર્ભિઃ કારણૈરઘટૌ કર્મપ્રકૃતી રવેદન્ત-વેદિતવન્તઃ, વેદયન્ને, વેદયિષ્યન્તે ચેત્યર્થઃ તત્ર
વેદના તાવત્ સ્વસ્વાવાધાકાલનાશાદુદયપ્રાપ્તસ્ય ઉદીરણાકરણેન વા ઉદયં પ્રાપિતસ્ય કર્મણ
ઉપસોગરૂપા બોધ્યા, તથૈવ 'નિજ્જરિંદુ, નિજ્જરેતિ, નિજ્જરિસંતિ' કપાયપરિણતાઃ સમુચ્ચય
જીવાઃ નૈરયિકાદિ વૈમાનિકાન્તા જીવવિશેષાશ્ચ ક્રોધાદિ ચતુર્ભિઃ સ્થાનૈઃ કારણૈઃ ઘટૌ
કર્મપ્રકૃતીઃ નિર્જરયન્, નિર્જરયન્તિ, નિર્જરયિષ્યન્તિ ચ, તત્ર નિર્જરા તાવત્ કર્મપુદ્ગલાનાં
વેદયિત્વા વેદયિત્વા અકર્મત્વાપાદનરૂપા, આત્મપ્રદેશૈઃ સંવદ્ધાનાં જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મપુદ્ગ-
લાનાં વેદં વેદં શાતનમિત્યર્થઃ, તથા ચોક્તમ્-

કષાયપરિણત સમુચ્ચય જીવો ને તથા નારકો સે લેકર વૈમાનિકો' તક
વિશેષ જીવો ને ઉક્ત ચાર કારણો સે આઠ કર્મપ્રકૃતિયો કા વેદન કિયા હૈ,
વે વર્તમાન કાલમેં વેદન કરતે હૈં ઓર ભવિષ્યત્ કાલમેં વેદન કરે ગે । અપને-
અપને અવાધા કાલ કે સમાન હોને પર ઉદય મેં આયે યા ઉદીરણાકરણ કે દ્વારા
ઉદય મેં લાયે ગયે કર્મ કે વિપાક કા અનુભવ કરના વેદના કહલાતા હૈ ।

હસી પ્રકાર નિર્જરા કે વિષય મેં મી કહના ચાહિય, અર્થાત્ કષાયપરિણત
સમુચ્ચય જીવો તથા નારકો સે લેકર વૈમાનિકો તક કે વિશેષ જીવો ને
ક્રોધ, માન, માયા ઓર લોભ-હન ચાર કારણો સે અઘટ કર્મપ્રકૃતિયો કો
નિર્જરા કી હૈ, નિર્જરા કરતે હૈં ઓર નિર્જરા કરે ગે । કર્મપુદ્ગલો કા વેદન હોને
કે બાદ વે અકર્મ બન જાતે હૈં, હસી કો નિર્જરા કહતે હૈં, અર્થાત્ ફલ યોગને કે
પશ્ચાત્ કર્મો કા આત્મપ્રદેશો સે ક્ષદ જાના-પૃથક્ હો જાના નિર્જરા હૈ । કહા

કષાય પરિણત સમુચ્ચય જીવો તથા નારકોથી લઈને વૈમાનિકો સુધીના વિશેષ
જીવોએ ઉક્ત ચાર કારણોથી આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોનું વેદન કર્યું છે, તેઓ વર્તમાન કાળમાં વેદના
કરે છે અને ભવિષ્ય કાળમાં વેદન કરશે પોત-પોતાના અવાધાકાળ સમાપ્ત થતા ઉદયમાં
આવેલ અગર ઉદીરણ કરણના દ્વારા ઉદયમાં આવેલા કર્મના વિપાકનો અનુભવ કરવો તે
વેદના કહેવાય છે

એજ પ્રકારે નિર્જરાના વિષયમાં પણ કહેવું બેઈએ. અર્થાત્ કષાય પરિણત સમુ-
ચ્ચય જીવો તથા નારકોથી લઈને વૈમાનિકો સુધીના વિશેષ જીવોના ક્રોધ, માન, માયા
અને લોભ આ ચાર કારણોથી આવેલ કર્મ પ્રકૃતિયોની નિર્જરા કરેલી છે નિર્જરા કરે છે
અને નિર્જરા કરશે કર્મ પુદ્ગલોનું વેદન થયા પછી તે કર્મ બની જાય છે, તેને જ નિર્જરા
કહે છે અર્થાત્ ફળ યોગવ્યા પછી કર્મોનું આત્મ પ્રદેશોથી પૃથક્ થઈ જવું તે નિર્જરા છે,

“પુન્વકયકમ્મસાહનનિજ્જરા” પૂર્વકૃતકર્મગાતનં નિર્જરા इति, किन्तु देशनिर्जरेयमव-
सेया, कषायजनितत्वात्, सर्वनिर्जरातु कषायरहितस्य सर्वनिरुद्धयोगस्य मोक्षसौधमारोहत
एवोपजायते नेतरस्य, देशनिर्जरा तु सर्वकालं सर्वेषामपि संभवतीति भावः, प्रकृतमुपसंहरन्नाह-
‘एवं एष जीवाइया वैमाणियपज्जवसाणा अट्टारत्तदंढणा जाव वैमाणिया, निज्जरिस्सु,
निज्जरेति, निज्जरिस्संति’ एवम्-पूर्वोक्तरीत्या एते-पूर्वोक्ताः जीवादिका वैमानिकपर्यवसानाः
अष्टादश दण्डकाः अतीतवर्तमान भविष्यत्कालभेदेन चयोपचयबन्धोदीरणा वेदना निर्जराणां
पण्णां त्रिगुणिताना मष्टादशदण्डकपदवाच्याः यावद्-नैरयिकादि दैनानिकपर्यन्ता जीव-
विशेषाः समुच्चयजीवाश्च चतुर्भिः क्रोधादिकारणैः अष्ट कर्मप्रकृती श्रितवन्तश्चिन्वन्ति
चेष्यन्ति, उपचितवन्तः, उपचिन्वन्ति, उपचेष्यन्ति, अमान्त्सुः बध्नन्ति, मन्त्स्यन्ति,
उदीरयन्, उदीरयन्ति, उदीरयिष्यन्ति, अवेदयन्त, वेदयन्ते, वेदयिष्यन्ते, निरजा-

भी है-‘पुन्वकयकम्म ढण निज्जरा’ अर्थात् पूर्ववद् कर्मों का क्षयना निर्जरा है।
किन्तु यहां जिस निर्जरा का कथन किया गया है, वह देश निर्जरा समझनी
चाहिए, क्योंकि यह कषाय जनित है। सर्वनिर्जरा तो कषाय से रहित, योगों
का सर्वथा निरोध कर देने वाले और मोक्षरूपी महल पर आरुढ़ होने वाले को
ही होती है, अन्य को नहीं। देश निर्जरा सब जीव सदा काल करते रहते हैं।

अब उपसंहार करते हुए कहते हैं-इन पूर्वोक्त समुच्चय जीवों ने तथा
नारकों से लेकर वैमानिक देवों तक के चौबीसों दंडकों के जीवों ने, अतीत,
वर्तमान और भविष्य काल के भेद से चय, उपचय, बन्ध, उदीरणा, वेदना
और निर्जरा, की है, करते हैं और करेगे। चय, उपचय आदि छह का तीनों
कालों से गुणाकार करने पर अठारह दंडक होते हैं। उन्हें इस प्रकार कहना
चाहिए-चय किया, करते हैं और करेगे, उपचय किया, उपचय करते हैं और

કહ્યું પણ છે-પૂન્વકયકમ્મસાહન નિજ્જરા, અર્થાત્ પૂર્વ કર્મોનું પૃથક્ થયું તે
નિર્જરા છે. કિન્તુ અહીં જે નિર્જરાતુ કથન કરાયેલું છે, તે દેશ નિર્જરા સમજવી જોઈએ,
કેમકે તે કષાય જનિત છે. સર્વ નિર્જરાતો કષાયથી રહિત યોગોનો સર્વથા નિરોધ કર-
નારા અને મોક્ષ રૂપી મહેલ પર આરુઢ થનારાઓને જ હોય છે, બીજાઓને નથી હોતી.
દેશ નિર્જરા બધા જીવો સદાકાળ કરતા રહે છે.

હવે ઉપસંહાર કરતા કહે છે, આ પૂર્વોક્ત સમુચ્ચય જીવોએ તથા નારકોથી લઈને
વૈમાનિક દેવો સુધીના ચોવીસે દંડકોના જીવોએ અતીત, વર્તમાન અને ભવિષ્યકાળના
ભેદથી ચય, ઉપચય, બન્ધ, ઉદીરણા, વેદના અને નિર્જરા કરેલ છે, કરે છે, અને કરશે.
ચય, ઉપચય આદિ છએનો ત્રણે કાળોથી ગુણાકાર કરતા અઠાર દંડક થાય છે તેમને
આ પ્રકારે કહેવા જોઈએ-ચય કર્યો, કરે છે, અને કરશે ઉપચય કર્યો ઉપચય કરે છે અને

रयन्, निर्जरयन्ति, निर्जरयिष्यन्ति, अथोपर्युक्तसंग्रहकृतायामाह—‘आत्मप्रतिष्ठितं क्षेत्रं प्रतीत्य अनन्तानुबन्धी आमोगः । चयोपचयबन्धोदीरणा वेदनास्तथा निर्जरा चैव ॥१॥ स्पष्टार्थम् । ‘इति पणवणाए भगवईए कसायपयं समत्तं’ इति प्रज्ञापनायां भगवत्यां कषायपदं समाप्तम् ॥१४॥ सू० २॥

इतिश्री विश्वविख्यात-जगद्बल्लभ-प्रसिद्धवाचरूपश्चदशभाषाकलित-ललितकलापालापक-प्रविशुद्धगद्यपद्यानैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानन्दक-श्री-शाह छत्रपतिकोल्हापुर-राजप्रदत्त-‘जैनशास्त्राचार्य’-पदविभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारी जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलाल-व्रतिविरचितायां श्री प्रज्ञापनासूत्रस्य प्रमेयबोधिनीख्यायां व्याख्यायां चतुर्दशं कषायपदं समाप्तम् ॥ १४ ॥

उपचय करेंगे, बन्धन किया, बन्धन करते हैं और बन्धन करेगे, उदीरणा की, उदीरणा करते हैं और उदीरणा करेगे, वेदन किया, वेदन करते हैं और वेदन करेगे, निर्जरा की, निर्जरा करते हैं और निर्जरा करेगे । अब उपर्युक्त विषयो का संग्रह करने वाली गाथा कहते हैं—आत्मप्रतिष्ठित क्षेत्र के आश्रय से, अनन्तानुबन्धी, आमोग, चय, उपचय, पन्ध, उदीरणा, वेदना और निर्जरा का यहां कथन किया गया है । गाथा का आशय स्पष्ट है ।

श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलाल व्रतिविरचित
प्रज्ञापना सूत्र की प्रमेयबोधिनी व्याख्या में
चौदहवां कषाय पद समाप्त ॥१४॥

उपचय करेशे. बन्धन कर्युं, बन्धन करे छे अने बन्धन करेशे उदीरणा करी, उदीरणा करे छे, अने उदीरणा करेशे. वेदन कर्युं, वेदन करे छे अने वेदन करेशे. निर्जरा करी, निर्जरा करे छे अने निर्जरा करेशे छेवे उपर्युक्त विषयोनो स ग्रह करनारी गाथा कहे छे —
आत्म प्रतिष्ठित, क्षेत्रना आश्रयधी, अनन्तानुबन्धी, आमोग, चय, उपचय, बन्ध, उदीरणा, वेदना अने निर्जरानु अही कथन करेछु छे. गाथानो आशय स्पष्ट छे. ॥सू० २॥

श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्य श्री घासीलाल व्रति विरचित
प्रज्ञापना सूत्राणी प्रमेयबोधिनी व्याख्यातुं
चौदसु कषाय पद समाप्त. ॥ १४ ॥

પચ્ચદશં પદમ્

શૂલમ્—સંઠાણે બાહલ્લં પોહત્તં કઢપપ્સઓગાઢે । અપ્પા બહુપુટ્ટપવિટ્ઠ-
વિસય અણગાર આહારે ॥૧॥ અદા ય અસી ય મણીદુદ્ધપાણે તેલ્લ-
ફાણિય વસાય । કંબલથૂળા થિગ્ગલ દીવોદહી લોગડલોગે ય ॥૨॥

જાયા—સંસ્થાનં, બાહલ્યં, પ્રયુત્વં, કતિપ્રદેશમ્, અવગાઢમ્ । અલ્પબહુત્વં સ્પષ્ટમ્, પ્રવિ-
ષ્ટમ્, વિષયઃ, અનગારઃ, આહારઃ ॥૧॥ આદર્શઃ, અસિશ્ચ મણિર્દુગ્ધમ્, પાનકમ્, તેલ્લમ્,
ફાણિતમ્ વસા ચ । કમ્બલમ્ સ્થૂળા, થિગ્ગલમ્, દ્વીપોદધિ, લોકઃ અલોકશ્ચ ॥૨॥

ટીકા—ચતુર્દશપદે કષાયપરિણામસ્ય પ્રાધાન્યેન બન્ધકારણત્વાદ્ વિશેષતસ્તન્નિરૂપણં કૃતમ્
અથ इन्द्रियवतामेव लेश्यादि सद्भावेन विशेषत इन्द्रियपरिणामप्ररूपणार्थं पञ्चदशं पदं
व्याख्यातुमाह—अत्र च 'उद्देशक द्वयमस्ति; तत्र प्रथमोद्देशकार्यसंग्रहगाथा द्वयमाह—'संठाणं

પન્દ્રહર્ષાં પદ-

શબ્દાર્થ—(સંઠાણે) સંસ્થાન (બાહલ્લં) સ્થૂલતા (પોહત્તં) પૃથક્ત્વ (કઢપપ્સ) કતિપ્રદેશ-
ઈન્દ્રિયો કે પ્રદેશ કિતને? (ઓગાઢે) અવગાઢ (અપ્પાબહુ) અલ્પ-
બહુત્વ (પુટ્ટ) સ્પષ્ટ (પવિટ્ઠ) પ્રવિષ્ટ (વિસય) વિષય (અણગાર) અનગાર (આહારે)
આહાર (અદાય) દર્પણ (અસી ય) ઓર તલવાર (મણી) મણિ (દુદ્ધ) દૂધ (પાણે)
પાનક (તેલ્લ) તેલ (ફાણિય) શબ (વસાય) ઓર ચર્બી (કંબલ) કંબલ (થૂળા)
થૂન (થિગ્ગલ) થેગલી (દીવોદહિ) દ્વીપ,, સમુદ્ર (લોગાડલોગે ય) લોક ઓર અલોક

ટીકાર્થ—કષાય બન્ધન કા પ્રધાન કારણ હૈ, અતઃ ચૌદહર્ષે પદ મેં ઉસકા
વિશેષ રૂપ સે નિરૂપણ કિયા ગયા હૈ, પરન્તુ ઇન્દ્રિયોં બાલે જીવોં મેં હી લેશ્યા
આદિ કા સદ્ભાવ હોતા હૈ, અતઃ વિશેષ રૂપ સે ઇન્દ્રિય પરિણામ કી પ્રરૂપણા
કરને કે લિષ્ટ પન્દ્રહર્ષે પદ કી વ્યાખ્યા કી જાતી હૈ । હસ પદ મેં દો ઉદ્દેશક

૫૬૨મુ ૫૬

શબ્દાર્થ—(સંઠાણે) સંસ્થાન (બાહલ્લં) સ્થૂળતા (પોહત્તં) પૃથક્ત્વ (કઢપપ્સ) કતિપ્રદેશ
ઈન્દ્રિયોના પ્રદેશ કેટલા ? (ઓગાઢે) અવગાઢ (અપ્પા બહુ) અલ્પ બહુત્વ (પુટ્ટ) સ્પષ્ટ (પવિટ્ઠ)
પ્રવિષ્ટ (વિસય) વિષય (અણગાર) અનગાર (આહારે) આહાર (અદાય) દર્પણ (અસીય) તલ-
વાર (મણી) મણિ (દુદ્ધ) દૂધ (પાણે) પાનક (તેલ્લ) તેલ (ફાણિય) શબ (વસાય) અને ચર્બી
(કંબલ) કાબળ (થૂળા) થૂન (થિગ્ગલ) થીંગડી (દીવોદહિ) દ્વીપ, સમુદ્ર (લોગાડલોગે ય)
લોક અને અલોક

ટીકાર્થ—કષાય બન્ધનું પ્રધાન કારણ છે. તેથી ચૌદમા પદમા તેનું વિશેષ રૂપે નિરૂ-
પણ કરાયું છે, પરન્તુ ઇન્દ્રિયો વાળા જીવોમા જ લેશ્યા વિશેષેના સદ્ભાવ હોય છે, તેથી
વિશેષ રૂપથી ઇન્દ્રિય પરિણામની પ્રરૂપણા કરવાને માટે ૫૬૨મા પદની વ્યાખ્યા કરાય છે

બાહ્યલં પોદત્તં કદપ્પસ ઓગાદે । અપ્પા વહુ પુદ્ગલવિદ્ધ વિસય અણગાર ધ્વાદારે ॥૧॥
અદાય અસીયમંગી દુદ્ધપાણે તેલ્લકાણિયવસાય । કંબલધુણા ધિગ્ગલ દીવોદ્ધિ લોગ-
લોમેય ॥૨॥ સંસ્થાનમ્-પ્રથમમિન્દ્રિયાણામાકારવિશેષપ્રરૂપણમ્ ૧ તદનન્તરમ્-બાહ્યલમ્-
સ્થૂલતા-ઇન્દ્રિયાણાં પિણ્ડત્વપ્રરૂપણમિત્યર્થઃ ૨, તદનન્તરં પૃથુત્વમ્-ઇન્દ્રિયાણાં ત્રિસ્તાર-
પ્રરૂપણમ્ ૩, તતઃ કતિ પ્રદેશમ્ ઇન્દ્રિયમિતિ વક્તવ્યમ્ ૪, તદનન્તરમ્-અવગાદ-કતિપ્રદે-
શાવગાદ-મિન્દ્રિયમિતિ વક્તવ્યમ્ ૫, તદનન્તરમ્ અલ્પબહુત્વમ્-અવગાદનાવિષયકઃ કર્કશા-
દિગુણ વિષયકશ્ચ વક્તવ્યમ્ ૬, તદનન્તરં સ્પૃષ્ટાસ્પૃષ્ટવિષયકપ્રરૂપણમ્ ૭, તદનન્તરમ્ પ્રવિ-
ષ્ટમ્-પ્રવિષ્ટાપ્રવિષ્ટવિષયકં પ્રરૂપણમ્ ૮, તદનન્તરં વિષયઃ-વિષયપરિણામપ્રરૂપણમ્ ૯,
તદનન્તરમ્ અનગારઃ-અનગારવિષયકં પ્રરૂપણમ્ ૧૦, તદનન્તરમ્ આહારઃ-આહારવિષ-
યકં પ્રરૂપણમ્ ૧૧, તદનન્તરમ્ આદર્શઃ-આદર્શવિષયકં પ્રરૂપણમ્ ૧૨, તદનન્તરમ્-

નહીં । उनमें से प्रथम उद्देशक में जिन-जिन विषयो की प्ररूपणा की गई है, उनका निर्देश दो गाथाओ में किया गया है । वही यहां कहते हैं-

(१) संस्थान-सर्वप्रथम इन्द्रियो के आकार की प्ररूपणा की जाएगी । (२)

तदनन्तर इन्द्रियो के बाह्यल का-स्थूलता का अर्थात् पिण्डरूपता का कथन

किया जायगा । (३) पृथुत्व-फिर इन्द्रिय के विस्तार का प्ररूपण होगा । (४)

कति प्रदेश-किस इन्द्रिय के कितने प्रदेश हैं, यह कहा जायगा । (५) अवगाद-

इन्द्रिय कितने प्रदेशों में अवगाद है, यह बतलाया जायगा । (६) अल्पबहुत्व-

अवगादना संबंधी और कर्कशता आदि-संबंधी अल्पबहुत्व का प्रतिपादन-किया

जाएगा । (७) स्पृष्ट-स्पृष्ट एवं अस्पृष्ट-संबंधी प्ररूपणा । (८) प्रविष्ट-प्रविष्ट-

अप्रविष्ट संबंधी चर्चा । (९) विषय-विषय का प्रमाण । (१०) अनगार-अनगार

संबंधी प्ररूपणा (११) आहार-आहार विषयक प्ररूपणा (१२) आदर्श-अर्थात्

काच संबंधी कथन, इसी प्रकार (१३) असि-तलवार (१४) मणि (१५) दुग्ध

આ પદમાં બે ઉદ્દેશક છે. તેમાંથી પહેલા ઉદ્દેશકમાં બે બે વિષયોની પ્રરૂપણા કરાઈ છે. તેમનો નિર્દેશ બે ગાથાઓમાં કરાયેલ છે, તે જ અહીં કહેવાય છે

(૧) સંસ્થાન-સર્વ પ્રથમ ઇન્દ્રિયોના આકારની પ્રરૂપણા કરાશે (૨) ત્યાર બાદ ઇન્દ્રિયોની સ્થૂલતાનું અર્થાત્ પિંડરૂપનું કથન કરાશે (૩) પૃથુત્વ-પછી ઇન્દ્રિયોના ત્રિસ્તારનું પ્રરૂપણ થશે (૪) કતિ પ્રદેશ-કઈ ઇન્દ્રિયના કેટલા પ્રદેશ છે, એ કહેવાશે. (૫) અવગાદ ઇન્દ્રિય કેટલા પ્રદેશમાં અવગાદ છે, એ બતાવાશે. (૬) અલ્પ-અહુત્વ-અવગાદના સંબંધી અને કર્કશ આદિ-સંબંધી અલ્પબહુત્વનું પ્રતિપાદન કરાશે. (૭) સ્પૃષ્ટ-સ્પૃષ્ટ-તેમજ અસ્પૃષ્ટ સંબંધી પ્રરૂપણા. (૮) પ્રવિષ્ટ-પ્રવિષ્ટ-અપ્રવિષ્ટ સંબંધી અર્થા. (૯) વિષય-વિષયનું પ્રમાણ (૧૦) અનગાર, અનગાર સંબંધી પ્રરૂપણા. (૧૧) આહાર-આહાર વિષયક પ્રરૂપણા. (૧૨) આદર્શ અર્થાત્ કાચ સંબંધી કથન, એજ પ્રકારે (૧૩) અસિ-તલવાર (૧૪)

असिश्च-असिविषयकं निरूपणम् १३, ततो मणिः-मणिविषयकं निरूपणम् १४, ततो दुग्धम्-दुग्धविषयकं निरूपणम् १५, तदनन्तरम्-पानकम्-पानकविषयकं निरूपणम् १६, तदनन्तरं तैलम्-तैलविषयकं प्ररूपणम् १७, तदनन्तरम्-फाणितम्-फाणितविषयकं निरूपणम् १८, तदनन्तरं वसा च-वसा विषयकं प्ररूपणम् १९, तदनन्तरं कम्बलम्-कम्बलविषयकं निरूपणम् २०, ततः स्थूणा-स्थूणा विषयकं प्ररूपणम् २१, तदनन्तरं यिग्गलम्-आकाशयिग्गलविषयकं निरूपणम् २२, तदनन्तरं द्वीपोदधि-द्वीप २३, उदधिविषयकं निरूपणम् २४, ततो लोकः-लोकविषयकं निरूपणम् २५, तदनन्तरम्-अलोकः-अलोकविषयकं प्ररूपणम् २६, प्रथमोद्देशके वर्तते इत्यर्थः ।

इन्द्रियवक्तव्यता

मूलम्-कइ णं भंते ! इंदिया पणत्ता ? गोयमा ! पंच इंदिया पणत्ता, तं जहा-सोइंदिए, चक्खिंदिए, घाणिंदिए, जिब्भिंदिए, फासिंदिए, । सोइंदिए णं भंते ! किं संठिए पणत्ते ? गोयमा ! कलंबुयापुप्फ संठाणसंठिए पणत्ते, चक्खिंदिए णं भंते ! किं संठिए पणत्ते ? गोयमा ! मसूरचंदसंठाणसंठिए पणत्ते, घाणिंदिए णं भंते ! पुच्छा, गोयमा ! अइमुत्तगचंदसंठाणसंठिए, जिब्भिंदिए णं पुच्छा, गोयमा ! खुरप्पसंठाणसंठिए पणत्ते, फासिंदिए णं पुच्छा, गोयमा ! णाणा-संठाणसंठिए पणत्ते ?, सोइंदिए णं भंते ! केवइयं बाहल्लेणं पणत्ते ? गोयमा ! अंगुलस्स असंखेज्जइभागे बाहल्लेणं पणत्ते२, एवं जाव फासिंदिए, सोइंदिएणं भंते ! केवइयं पोहत्तेणं पणत्ते ? गोयमा ! अंगुलस्स, असंखेज्जइभागं पोहत्तेणं पणत्ते, एवं चक्खिंदिए वि, घाणिंदिए वि, जिब्भिंदिएणं पुच्छा, गोयमा ! अंगुलपुहुत्तेणं पणत्ते. फासिंदिएणं पुच्छा, गोयमा ! सरीरप्पमाणसेत्ते पोहत्तेणं पणत्ते३, सोइंदिएणं भंते !

(१६) पानक (१७) तैल (१८) फाणित-शब (१९) वसा अर्थात् चर्बी (२०) कम्बल (२१) स्थूणा (२२) यिग्गल अर्थात् आकाशयिग्गल (२३) द्वीप एवं (२४) सागर (२५) लोक और (२६) अलोक संबंधी प्ररूपा की जाएगी ।

भक्षि (१५) दुग्ध (१६) पानक (१७) तैल (१८) द्राक्षित (१९) वसा अर्थात् चर्बी (२०) कम्बल (२१) स्थूणा (२२) यिग्गल, अर्थात् आकाशयिग्गल (२३) द्वीप तेमल (२४) सागर (२५) लोक अने (२६) अलोक संघंधी प्ररूपा करायो.

कइ पएसिए पणत्ते ? गोयसा ! असंखेज्जपएसिए पणत्ते, एवं जाव फासिंदिए ॥सू० १॥

छाया-कति खलु मदन्त ! इन्द्रियाणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! पञ्च इन्द्रियाणि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा-श्रोत्रेन्द्रियम् चक्षुरिन्द्रियम् घ्राणेन्द्रियम् जिह्वेन्द्रियम् स्पर्शेन्द्रियम् श्रोत्रेन्द्रियं खलु मदन्त ! किं संस्थितं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! कदम्बपुष्पसंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम् चक्षुरिन्द्रियं खलु मदन्त ! किं संस्थितं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! मसूरचन्द्रसंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम् । घ्राणेन्द्रियं खलु मदन्त ! पृच्छा, गौतम ! अति मुक्तरुचन्द्रसंस्थानसंस्थितं, जिह्वेन्द्रियं खलु पृच्छा, गौतम !

इन्द्रियवक्तव्यता

शब्दार्थ-(कइ णं भंते ! इंदिया पणत्ता ?) हे भगवन् ! इन्द्रियो कितनी कही हैं ? (गोयसा ! पंच इंदिया पणत्ता) हे गौतम ! पांच इन्द्रियो कही हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (सोइंदिए, चक्खिंदिए घाणिंदिए जिम्भिंदिए, फासिंदिए) श्रोत्रेन्द्रिय, चक्षु इन्द्रिय, घ्राणेन्द्रिय, जिह्वेन्द्रिय, स्पर्शेन्द्रिय

(सोइंदिए णं भंते ! किं संठिए पणत्ते ?) हे भगवन् ! श्रोत्रेन्द्रिय किस आकार की कही है ? (गोयसा ! कलंबुया पुष्पसंठासंठिए पणत्ते) हे गौतम ! कदम्ब के फूल के आकार की कही है (चक्खिंदिए णं भंते ! किं संठिए पणत्ते ?) हे भगवन् ! चक्षु इन्द्रिय किस आकार की कही है ? (गोयसा ! मसूरचंदसंठाणसंठिए पणत्ते) हे गौतम ! मसूर या चन्द्रमा के आकार की कही है (घाणिंदिए णं भंते ! पृच्छा ?) हे भगवन् ! घ्राणेन्द्रिय की पृच्छा ? (गोयसा ! अइमुत्तगचंदसंठाणसंठिए) हे गौतम ! अतिमुक्ता और चन्द्र के आकार की कही है (जिम्भिंदिए णं पृच्छा ?) जिह्वेन्द्रिय के विषय में प्रश्न ? (गोयसा ! खुरप्प

इन्द्रिय वक्तव्यता

शब्दार्थ-(कइणं भंते ! इंदिया पणत्ता ?) हे भगवन् ! इन्द्रियो केटली कही छे ? (गोयसा ! पंच इंदिया पणत्ता) हे गौतम ! इन्द्रियो पांच कही छे. (त जहा) ते आ प्रकारे (सोइंदिए, चक्खिंदिए, घाणिंदिए जिम्भिंदिए, फासिंदिए) श्रोत्रेन्द्रिय, चक्षुइन्द्रिय, घ्राणेन्द्रिय, जिह्वेन्द्रिय, स्पर्शेन्द्रिय

(सोइंदिएणं भंते ! किं संठिए पणत्ते ?) हे भगवन् ! श्रोत्रेन्द्रिय केवा आकारनी कही छे ? (गोयसा ! कलंबुया पुष्पसंठाणसंठिए पणत्ते) हे गौतम ! कदम्बना फूलना आकारनी कहेल छे. (चक्खिंदिएणं भंते ! किं संठिए पणत्ते ?) हे भगवन् ! चक्षुइन्द्रिय केवा आकारनी कही छे ? (गोयसा ! मसूरचंदसंठाणसंठिए पणत्ते) हे गौतम ! मसूर के चन्द्रमाना आकारनी कहेल छे. (घाणिंदिएणं भंते ! पृच्छा ?) हे भगवन् ! घ्राणेन्द्रियनी पृच्छा ? (गोयसा ! अइमुत्तगचंदसंठाणसंठिए) हे गौतम ! अतिमुक्ताक अने चन्द्रना आकारनी (जिम्भिंदिएणं पृच्छा ?) जिह्वेन्द्रियना विषयमा प्रश्न ? (गोयसा ! खुरप्पसंठाणसंठिए पणत्ते) हे गौतम ! केवा-

ધુરપ્રસંસ્થાનસંસ્થિતં પ્રજ્ઞસમ્ સ્પર્શેન્દ્રિયં खलु पृच्छा, गौतम ! नाना संस्थानसंस्थितं प्रज्ञसम् १, श्रोत्रेन्द्रियं खलु भदन्त ! कियद् बाहल्येन प्रज्ञसम् ? गौतम ! अङ्गुलस्यासंख्येयभागो बाह-
ल्येन प्रज्ञसम् २, पव यावत् स्पर्शेन्द्रियम् स्पर्शेन्द्रियपर्यन्तं एवमेव बोध्यम् श्रोत्रेन्द्रियं
खलु भदन्त ! कियत् पृथुत्वेन प्रज्ञसम् ? गौतम ! अङ्गुलस्यासंख्येयभागः पृथुत्वेन प्रज्ञसम्,
एवं चक्षुरिन्द्रियमपि, घ्राणेन्द्रियमपि, जिह्वेन्द्रियं खलु पृच्छा, गौतम ! अङ्गुलपृथुत्वेन
प्रज्ञसम्, स्पर्शेन्द्रियं खलु पृच्छा, गौतम ! शरीरप्रमाणमात्रं-पृथुत्वेन प्रज्ञसम् ३, श्रोत्रेन्द्रियं

સંઠાણસંઠિપ પળ્ણસે) હે ગૌતમ ! સુરપા'કે આકાર કી'કહી'હૈ (ફાસિંદિપ ણં
પુચ્છા ?) સ્પર્શેન્દ્રિય સંબંધી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! ણાણાસંઠાણસંઠિપ પળ્ણ) હે
ગૌતમ ! અનેક આકાર વાલે આકાર કી'કહી'હૈ ।

(સોઈંદિપ ણં મંતે ! કેવહ્યં બાહલ્લેણં પળ્ણસે ?) હે ભગવન્ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય'કા
બાહલ્ય-સ્થૂલતા કિતના હૈ ? (ગોયમા ! અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ'માગે બાહલ્લેણં
પળ્ણસે ?) હે ગૌતમ ! અંગુલ'કે અસંખ્યાતવાં ભાગ બાહલ્ય'કહ્યા હૈ (એવં જાવ
ફાસિંદિપ) હસી પ્રકાર યાવત્ સ્પર્શેન્દ્રિય પર્યન્ત સમક્ષ લેવેં ।

(સોઈંદિપ ણં મંતે ! કેવહ્યં પોહસેણં પળ્ણસે ?) હે ભગવન્ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય
કિતની પૃથુ-વિશાલ હૈ ? (ગોયમા ! અંગુલ અસંખેજ્જહ'માગં પોહસેણં પળ્ણસે)
હે ગૌતમ ! અંગુલ'કે અસંખ્યાતવે'ભાગ પૃથુત્વ વાલી'હૈ (એવં જાવ ચંચિંસિદિપં વિ,
ઘાણિંદિપ વિ,) હસી પ્રકાર યાવત્ ચક્ષુહન્દ્રિય'મી, ઘ્રાણેન્દ્રિય'મી પૃથુત્વ
સમક્ષ લેવેં (જિર્મિંમદિપ ણં પુચ્છા) જિહ્વેન્દ્રિય સંબંધી પૃચ્છા ? (ગોયમા !
અંગુલપુહુત્તેણં પળ્ણસે) હે ગૌતમ ! અંગુલપૃથક્ત્વ વિશાલ'કહી'હૈ (ફાસિંદિપ ણં

ળીના આકારની ઠહેલ છે. (ફાસિંદિપ ણં પુચ્છા ?) સ્પર્શેન્દ્રિય સંબંધી પૃચ્છા ? (ગોયમા !
ણાણાસંઠાણસંઠિપ પળ્ણસે) હે ગૌતમ ! અનેક પ્રકારના-આકારની ઠહેલ છે

(સોઈંદિપ ણં મંતે ! કેવહ્યં બાહલ્લેણં પળ્ણસે ?) હે ભગવન્ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય'નુ સ્થૂલત્વ કેટલું
છે ? (ગોયમા ! અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ'માગે બાહલ્લેણં પળ્ણસે ?) હે ગૌતમ ! અંગુલના અસં-
ખ્યાતમા ભાગ જેટલું બાહલ્ય ઠહેલ છે. (એવ જાવ ફાસિંદિપ) એજ પ્રકારે યાવત્ સ્પર્શેન્દ્રિય

(સોઈંદિપ ણં મંતે ! કેવહ્યં પોહસેણં પળ્ણસે ?) હે ભગવન્ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય કેટલી પૃથુ-
વિશાલ છે ? (ગોયમા ! અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ'માગં પોહસેણં પળ્ણસે) હે ગૌતમ ! અંગુલના
અસંખ્યાતમા ભાગ પૃથુ છે (એવં જાવ ચંચિંસિદિપં વિ, ઘાણિંદિપ વિ) એજ પ્રકારે ચક્ષુ-
રિન્દ્રિય પણ, ઘ્રાણેન્દ્રિય પણ (જિર્મિંમદિપ ણં પુચ્છા) જિહ્વેન્દ્રિય-સંબંધી પૃચ્છા ? (ગોયમા !
અંગુલપુહુત્તેણં પળ્ણસે) હે ગૌતમ ! અંગુલ પૃથક્ત્વ વિશાલ ઠહેલ છે (ફાસિંદિપ ણં
પુચ્છા) સ્પર્શેન્દ્રિયના વિષયમાં પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! શરીરપ્રમાણમેત્તે પોહસેણં પળ્ણસે) હે ગૌતમ !
શરીર પ્રમાણ માત્રપૃથુત્વ જ છે

खलु भदन्त ! कति प्रदेशिकं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! असंख्येयप्रदेशिकं प्रज्ञप्तम्, एवं यावत्-स्पर्शेन्द्रियम् ॥ सू० १ ॥

टीका-अथेन्द्रियाणां संस्थानादिकं प्ररूपयितुं संस्थानद्वारमाह-‘कड णं भंते ! इंदिया पणत्ता-?’ गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! कति खलु इन्द्रियाणि प्रज्ञप्तानि, ‘गोयमा ! पंच इंदिया पणत्ता’ हे गौतम ! पञ्चेन्द्रियाणि प्रज्ञप्तानि, ‘तं जहा-सोइंदिए, चक्खि-दिए, घाणिदिए, जिर्विमदिए, फासिदिए’ तद्यथा-श्रोत्रेन्द्रियम्, चक्षुरिन्द्रियम् घ्राणेन्द्रियम् जिह्वेन्द्रियम्, स्पर्शेन्द्रियम्, गौतमः पृच्छति-‘सोइंदिए णं भंते ! किं संठिए पणत्ते ?’ हे भदन्त ! श्रोत्रेन्द्रियं खलु किं संस्थितम्-किमाकारं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘कलंबुयापुप्फसंठाणसंठिए पणत्ते ?’ श्रोत्रेन्द्रियं कदम्बपुष्प-

पुच्छा) स्पर्शेन्द्रिय के विषय में प्रश्न ? (गोयमा ! सरीरप्पमाणमेते पोह्ण णं पणत्ते) हे गौतम ! शरीर प्रमाण मात्र पृथु कही है ।

(सोइंदिए णं भंते ! कड पएसिए पणत्ते) हे भगवन् ! श्रोत्रेन्द्रिय किनने प्रदेश वाली कही हैं ? (गोयमा ! असंखेज्जपदेसिए पणत्ते) हे गौतम ! असंख्यात प्रदेशी कहा है (एवं जाव फासिदिए) इसी प्रकार यावत्-स्पर्शेन्द्रिय ।

टीकार्थ-अथ इन्द्रियों के संस्थान आदि की प्ररूपणा करने के लिए सर्वप्रथम संस्थानद्वार कहा जाता है ।

गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं-हे भगवन् ! इन्द्रियां कितनी कही गई हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! इन्द्रियां पांच कहीं गई हैं, वे इस प्रकार हैं-(१) श्रोत्रेन्द्रिय (२) चक्षुरिन्द्रिय (३) घ्राणेन्द्रिय (४) जिह्वा इन्द्रिय और (५) स्पर्शेन्द्रिय ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! श्रोत्रेन्द्रिय किस आकार-वाली कही है ? अर्थात् श्रोत्रेन्द्रिय की आकृति कैसी है ?

भगवान्-हे गौतम ! श्रोत्रेन्द्रिय का आकार-कदम्ब के पुष्प के समान कहा गया है ।

(सोइंदिएणं भंते ! कड पएसिए पणत्ते ?) हे भगवन् ! श्रोत्रेन्द्रिय केटला प्रदेशवाणी कही छे (गोयमा ! असंखेज्जपदेसिए पणत्ते) हे गौतम ! असंख्यात प्रदेशी कहेल छे (एवं जाव-फासिदिए) ऐसे प्रकार यावत्-स्पर्शेन्द्रिय ।

टीकार्थ-हे भगवन् ! इन्द्रियाणां संस्थानादिकं निरूपयितुं द्वारमाह-‘कड णं भंते ! इंदिया पणत्ता-?’ गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! कति खलु इन्द्रियाणि प्रज्ञप्तानि, ‘गोयमा ! पंच इंदिया पणत्ता’ हे गौतम ! पञ्चेन्द्रियाणि प्रज्ञप्तानि, ‘तं जहा-सोइंदिए, चक्खि-दिए, घाणिदिए, जिर्विमदिए, फासिदिए’ तद्यथा-श्रोत्रेन्द्रियम्, चक्षुरिन्द्रियम् घ्राणेन्द्रियम् जिह्वेन्द्रियम्, स्पर्शेन्द्रियम्, गौतमः पृच्छति-‘सोइंदिए णं भंते ! किं संठिए पणत्ते ?’ हे भदन्त ! श्रोत्रेन्द्रियं खलु किं संस्थितम्-किमाकारं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘कलंबुयापुप्फसंठाणसंठिए पणत्ते ?’ श्रोत्रेन्द्रियं कदम्बपुष्प-

श्री भगवान्-हे गौतम ! इन्द्रियां पांच कहीं गई हैं, वे इस प्रकार हैं-(१) श्रोत्रेन्द्रिय (२) चक्षुरिन्द्रिय (३) घ्राणेन्द्रिय (४) जिह्वा इन्द्रिय (५) स्पर्शेन्द्रिय ।

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! श्रोत्रेन्द्रिय किस आकार-वाली कही है ? अर्थात् श्रोत्रेन्द्रिय की आकृति कैसी है ?

સુરપ્રસંસ્થાનસંસ્થિતં પ્રજ્ઞસમ્ સ્પર્શેન્દ્રિયં ચલુ પૃચ્છા, ગૌતમ ! નાના સંસ્થાનસંસ્થિતં પ્રજ્ઞસમ્?, શ્રોત્રેન્દ્રિયં ચલુ મદન્ત ! કિયદ્ બાહ્યેન પ્રજ્ઞસમ્ ? ગૌતમ ! અઙ્ગુલસ્યાસંસ્થિતમાગો બાહ્યેન પ્રજ્ઞસમ્ ૨, एव यावत् સ્પર્શેન્દ્રિયમ્ સ્પર્શેન્દ્રિયપર્યન્તં एवमेव बोध्यम् શ્રોત્રેન્દ્રિયં ચલુ મદન્ત ! કિયત્ પૃથુત્વેન પ્રજ્ઞસમ્ ? ગૌતમ ! અઙ્ગુલસ્યાસંસ્થિતમાગઃ પૃથુત્વેન પ્રજ્ઞસમ્, एवं चक्षुरिन्द्रियमपि, घ्राणेन्द्रियमपि, जिह्वेन्द्रियं ચલુ પૃચ્છા, ગૌતમ ! અઙ્ગુલપૃથુત્વેન પ્રજ્ઞસમ્, સ્પર્શેન્દ્રિયં ચલુ પૃચ્છા, ગૌતમ ! શરીરપ્રમાણમાત્રં-પૃથુત્વેન પ્રજ્ઞસમ્ ૩, શ્રોત્રેન્દ્રિયં

સંઠાણસંઠિય પળ્લસે) હે ગૌતમ ! સુરપા કે આકાર કી કહી હૈ (ફાસિદિય ણં પુચ્છા ?) સ્પર્શેન્દ્રિય સંબંધી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! ણાણાસંઠાણસંઠિય પળ્લસે) હે ગૌતમ ! અનેક આકાર વાલે આકાર કી કહી હૈ ।

(સોહંદિય ણં મંતે ! કેવહયં બાહ્યલેણં પળ્લસે ?) હે મગવન્ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય કા બાહ્ય-સ્થૂલતા કિતના હૈ ? (ગોયમા ! અંગુલસ્સ અસંસ્થિતમાગો બાહ્યલેણં પળ્લસે ?) હે ગૌતમ ! અંગુલ કે અસંસ્થિતમાગ બાહ્ય કહા હૈ (એવં જાવ ફાસિદિય) હસી પ્રકાર યાવત્ સ્પર્શેન્દ્રિય પર્યન્ત સમક્ષ લેવેં ।

(સોહંદિય ણં મંતે ! કેવહયં પોહસેણં પળ્લસે ?) હે મગવન્ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય કિતની પૃથુ-વિશાલ હૈ ? (ગોયમા ! અંગુલસ્સ અસંસ્થિતમાગ પોહસેણં પળ્લસે) હે ગૌતમ ! અંગુલ કે અસંસ્થિતમાગ પૃથુત્વ વાલી હૈ (એવં જાવ ચક્ષિદિય વિ, ઘ્રાણિદિય વિ,) હસી પ્રકાર યાવત્ ચક્ષુરિન્દ્રિય મી, ઘ્રાણેન્દ્રિય મી પૃથુત્વ સમક્ષ લેવેં (જિહ્વિદિય ણં પુચ્છા) જિહ્વેન્દ્રિય સંબંધી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! અંગુલપુહસેણં પળ્લસે) હે ગૌતમ ! અંગુલપૃથક્ત્વ વિશાલ કહી હૈ (ફાસિદિય ણં

ળીના આકારની કહેલ છે. (ફાસિદિયં પુચ્છા ?) સ્પર્શેન્દ્રિય સંબંધી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! ણાણાસંઠાણસંઠિય પળ્લસે) હે ગૌતમ ! અનેક પ્રકારના આકારની કહી છે

(સોહંદિયં મંતે ! કેવહયં બાહ્યલેણં પળ્લસે ?) હે મગવન્ ! શ્રોત્રેન્દ્રિયનું સ્થૂલત્વ કેટલું છે ? (ગોયમા ! અંગુલસ્સ અસંસ્થિતમાગો બાહ્યલેણં પળ્લસે ?) હે ગૌતમ ! અંગુલના અસંસ્થિતમાગ ભાગ નેટલું બાહ્ય કહેલ છે. (એવં જાવ ફાસિદિય) એજ પ્રકારે યાવત્ સ્પર્શેન્દ્રિય

(સોહંદિયં મંતે ! કેવહયં પોહસેણં પળ્લસે ?) હે મગવન્ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય કેટલી પૃથુ-વિશાલ છે ? (ગોયમા ! અંગુલસ્સ અસંસ્થિતમાગ પોહસેણં પળ્લસે) હે ગૌતમ ! અંગુલના અસંસ્થિતમાગ ભાગ પૃથુ છે (એવં જાવ ચક્ષિદિય વિ, ઘ્રાણિદિય વિ) એજ પ્રકારે ચક્ષુરિન્દ્રિય પથુ, ઘ્રાણેન્દ્રિય પથુ (જિહ્વિદિયં પુચ્છા) જિહ્વેન્દ્રિય સંબંધી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! અંગુલપુહસેણં પળ્લસે) હે ગૌતમ ! અંગુલ પૃથક્ત્વ વિશાલ કહેલ છે (ફાસિદિય ણં પુચ્છા) સ્પર્શેન્દ્રિયોના વિષયમાં પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! શરીરપ્રમાણમેત્તે પોહસેણં પળ્લસે) હે ગૌતમ ! શરીર પ્રમાણ માત્રપૃથુત્વ જ છે

સહુ ભદન્ત ! કતિ પ્રદેશિકં પ્રત્યક્તમ્ ? ગૌતમ ! અમંન્યેયપ્રદેશિકં પ્રત્યક્તમ્, એવાવત્-સ્પર્શેન્દ્રિયમ્ ॥ સૂ. ૧ ॥

ટીકા-અયેન્દ્રિયાણાં સંસ્થાનાદિકં પ્રરૂપયિતુ સંસ્થાનાદિમાદ-‘કટ ણં મંતે ! ઇન્દ્રિયા પ્ણત્તા ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે ભદન્ત ! કતિ સહુ ઇન્દ્રિયાણિ પ્રત્યક્તાનિ, ‘ગોયમા ! પંચ ઇન્દ્રિયા પ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! પચ્ચેન્દ્રિયાણિ પ્રત્યક્તાનિ, ‘તં જદ્દા-મોંડિદિ, ચત્તિય-દિ, ઘાગ્ગિદિ, જિઘ્ઘિદિ, ફાસિદિ’ તથા-શ્રોત્રેન્દ્રિયમ્, ચક્ષુરિન્દ્રિયમ્ ઘ્રાણેન્દ્રિયમ્ જિહ્વેન્દ્રિયમ્, સ્પર્શેન્દ્રિયમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘મોંડિદિ ણં મંતે ! કિં મોંડિદિ પ્ણત્તે ?’ હે ભદન્ત ! શ્રોત્રેન્દ્રિય સહુ કિં સંસ્થિતમ્-કિમાકારં પ્રત્યક્તમ્ ? ભગવાનાદ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘કલંબુયાપુષ્પમંડાણસંટિ પ્ણત્તે ?’ શ્રોત્રેન્દ્રિય કદમ્બપુષ્પ-પુચ્છા) સ્પર્શેન્દ્રિય કે ચિપ્પ મેં પ્રદન ? (ગોયમા ! સરીરપ્પમાણમેત્તે પોત્તે ણં પ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! શરીર પ્રમાણ માત્ર પૃથુ કહી હેં ।

(સોંડિદિ ણં મંતે ! કહ પપ્પસિ પ્ણત્તે) હે ભગવન્ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય કિતને પ્રદેશ વાલી કહી હેં ? (ગોયમા ! અસંલેક્ખપ્પસિ પ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! અમંન્યાત પ્રદેશી કહા હે (એવં જાવ ફાસિદિ) ઇસી પ્રકાર યાવત્-સ્પર્શેન્દ્રિય ।

ટીકાર્થ-અવ ઇન્દ્રિયોં કે સંસ્થાન આદિ કી પ્રરૂપણા કરને કે લિગ સર્વપ્રથમ સંસ્થાનદ્વાર કહા જાતા હે ।

ગૌતમસ્વામી પ્રદન કરતે હેં-હે ભગવન્ ! ઇન્દ્રિયાં કિતની કહી ગઈ હેં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ઇન્દ્રિયાં પાંચ કહીં ગઈ હેં, વે હસ પ્રકાર હેં-(૧) શ્રોત્રેન્દ્રિય-(૨) ચક્ષુરિન્દ્રિય (૩) ઘ્રાણેન્દ્રિય (૪) જિહ્વા ઇન્દ્રિય ઓર (૫) સ્પર્શેન્દ્રિય ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય કિસ આકાર વાલી કહી હેં ? અર્થાત્ શ્રોત્રેન્દ્રિય કી આકૃતિ કેંસી હેં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય કા આકાર-કદમ્બ કે પુષ્પ કે સમાન કહા ગયા હે ।

(સોંડિદિ ણં મંતે ! કહ પપ્પસિ પ્ણત્તે ?) હે ભગવન્ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય કેટલા પ્રદેશવાળી કહી છે (ગોયમા ! અસંલેક્ખપ્પસિ પ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! અસંખ્યાત પ્રદેશી, કહેલ છે (એવં જાવ-ફાસિદિ) એજ પ્રકારે યાવત્-સ્પર્શેન્દ્રિય.

ટીકાર્થ-હવે ઇન્દ્રિયોના સંસ્થાન આદિની પ્રરૂપણા કરવાને માટે સર્વ પ્રથમ સંસ્થાન દ્વાર કહેવાય, શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્, ઇન્દ્રિયો, કેટલી કહેલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ઇન્દ્રિયો પાંચ કહેલી છે, તેઓ આ પ્રકારે છે-(૧) શ્રોત્રેન્દ્રિય (૨) ચક્ષુરિન્દ્રિય (૩) ઘ્રાણેન્દ્રિય (૪) જિહ્વા ઇન્દ્રિય (૫) અને સ્પર્શેન્દ્રિય

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય કેવા આકારવાળી કહેલ છે ? અર્થાત્ શ્રોત્રેન્દ્રિયની આકૃતિ કેવી છે ?

શુરપ્રસંસ્થાનસંસ્થિતં પ્રજ્ઞસમ્ સ્પર્શેન્દ્રિયં खलु पृच्छा, गौतम ! नाना संस्थानसंस्थितं प्रज्ञसम् १, श्रोत्रेन्द्रियं खलु भदन्त ! कियद् बाहल्येन प्रज्ञसम् ? गौतम ! अङ्गुलस्यासंख्येयभागो बाह-
ल्येन प्रज्ञसम् २, एवं यावत् स्पर्शेन्द्रियम् स्पर्शेन्द्रियपर्यन्तं एवमेव बोध्यम् श्रोत्रेन्द्रियं
खलु भदन्त ! कियत् पृथुत्वेन प्रज्ञसम् ? गौतम ! अङ्गुलस्यासंख्येयभागः पृथुत्वेन प्रज्ञसम्,
एवं चक्षुरिन्द्रियमपि, घ्राणेन्द्रियमपि, जिह्वेन्द्रियं खलु पृच्छा, गौतम ! अङ्गुलपृथुत्वेन
प्रज्ञसम्, स्पर्शेन्द्रियं खलु पृच्छा, गौतम ! शरीरप्रमाणमात्रं-पृथुत्वेन प्रज्ञसम् ३, श्रोत्रेन्द्रियं

સંઠાણસંઠિય પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! સુરપા'કે આકાર કી'કહી હૈ (ફાર્સિદિય ણં પુચ્છા ?) સ્પર્શેન્દ્રિય સંબંધી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! ણાણાસંઠાણસંઠિય પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! અનેક આકાર વાલે આકાર કી'કહી હૈ ।

(સોહંદિય ણં મંતે ! કેવહ્યં બાહલ્લેણં પળ્ણત્તે ?) હે ભગવન્ ! શ્રોત્રેન્દ્રિયકા બાહલ્ય-સ્થૂલતા કિતના હૈ ? (ગોયમા ! અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમાગે બાહલ્લેણં પળ્ણત્તે ?) હે ગૌતમ ! અંગુલ'કે અસંખ્યાતવાં ભાગ બાહલ્ય કહા હૈ (એવં જાવ ફાર્સિદિય) હસી પ્રકાર યાવત્ સ્પર્શેન્દ્રિય પર્યન્ત સમજ્ઞ લેવેં ।

(સોહંદિય ણં મંતે ! કેવહ્યં પોહત્તેણં પળ્ણત્તે ?) હે ભગવન્ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય કિતની પૃથુ-વિશાલ હૈ ? (ગોયમા ! અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમાગં પોહત્તેણં પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! અંગુલ'કે અસંખ્યાતવેં ભાગ પૃથુત્વ વાલીહૈ (એવં જાવ ચર્ક્ષિદિય વિ, ઘાણિદિય વિ,) હસી પ્રકાર યાવત્ ચક્ષુહન્દ્રિય મ્પી, ઘ્રાણેન્દ્રિય મ્પી પૃથુત્વ સમજ્ઞ લેવેં (જિર્મિદિય ણં પુચ્છા) જિહ્વેન્દ્રિય સંબંધી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! અંગુલપુહુત્તેણં પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! અંગુલપૃથક્ત્વ વિશાલ'કહી હૈ (ફાર્સિદિય ણં

ળીના આકારની કહેલ છે. (ફાર્સિદિય ણં પુચ્છા ?) સ્પર્શેન્દ્રિય સંબંધી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! ણાણાસંઠાણસંઠિય પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! અનેક પ્રકારના-આકારની કહી છે

(સોહંદિય ણં મંતે ! કેવહ્યં બાહલ્લેણં પળ્ણત્તે ?) હે ભગવન્ ! શ્રોત્રેન્દ્રિયનુ સ્થૂલત્વ કેટલું છે ? (ગોયમા ! અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમાગે બાહલ્લેણં પળ્ણત્તે ?) હે ગૌતમ ! અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલું બાહલ્ય કહેલ છે. (એવં જાવ ફાર્સિદિય) એજ પ્રકારે યાવત્ સ્પર્શેન્દ્રિય

(સોહંદિય ણં મંતે ! કેવહ્યં પોહત્તેણં પળ્ણત્તે ?) હે ભગવન્ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય કેટલી પૃથુ-વિશાલ છે ? (ગોયમા ! અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમાગં પોહત્તેણં પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ પૃથુ છે (એવં જાવ ચર્ક્ષિદિય વિ, ઘ્રાણિદિય વિ) એજ પ્રકારે ચક્ષુરિન્દ્રિય પણ, ઘ્રાણેન્દ્રિય પણ (જિર્મિદિય ણં પુચ્છા) જિહ્વા'ન્દ્રિય સંબંધી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! અંગુલપુહુત્તેણં પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! અંગુલ પૃથક્ત્વ વિશાલ'કહેલ છે. (ફાર્સિદિય ણં પુચ્છા) સ્પર્શેન્દ્રિયના વિષયમાં પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! શરીરપ્રમાણમેત્તે-પોહત્તેણં પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! શરીર-પ્રમાણ માત્રપૃથુત્વ જ છે

खलुः मदन्त ! कति प्रदेशिकं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! असंख्येयप्रदेशिकं प्रज्ञप्तम्, एवं यावत्-स्पर्शेन्द्रियम् ॥ सू० १ ॥

टीका-अथेन्द्रियाणां संस्थानादिकं प्ररूपयितुं संस्थानद्वारमाह-‘कइ णं मंते ! इंदिया पणत्ता ?’ गौतमः पृच्छति-हे मदन्त ! कति खलु इन्द्रियाणि प्रज्ञप्तानि, ‘गोयमा ! पंच इंदिया पणत्ता’ हे गौतम ! पञ्चेन्द्रियाणि प्रज्ञप्तानि, ‘तं जहा-सोइंदिए, चक्खि-दिए, घाणिदिए, जिग्मिदिए, फासिदिए’ तद्यथा-श्रोत्रेन्द्रियम्, चक्षुरिन्द्रियम् घ्राणेन्द्रियम् जिह्वेन्द्रियम्, स्पर्शेन्द्रियम्, गौतमः पृच्छति-‘सोइंदिए णं मंते ! किं संठिए पणत्ते ?’ हे मदन्त ! श्रोत्रेन्द्रियं खलु किं संस्थितम्-किमाकारं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘कलंबुयापुप्फसंठाणसंठिए पणत्ते ?’ श्रोत्रेन्द्रियं कदम्बपुष्प-पुच्छा) स्पर्शेन्द्रिय के विषय में प्रश्न ? (गोयमा ! सरीररूपमाणमेत्ते पोह णं पणत्ते) हे गौतम ! शरीर प्रमाण मात्र पृथु कही है ।

(सोइंदिए णं मंते ! कइ पएसिए पणत्ते) हे भगवन् ! श्रोत्रेन्द्रिय कितने प्रदेश वाली कही हैं ? (गोयमा ! असंख्येयपदेसिए पणत्ते) हे गौतम ! असंख्यात प्रदेशी कहा है (एवं जाव फासिदिए) इसी प्रकार यावत्-स्पर्शेन्द्रिय ।

टीकार्थ-अब इन्द्रियों के संस्थान आदि की प्ररूपणा करने के लिए सर्वप्रथम संस्थानद्वार कहा जाता है ।

गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं-हे भगवन् ! इन्द्रियां कितनी कही गई हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! इन्द्रियां पांच कहीं गई हैं, वे इस प्रकार हैं-(१) श्रोत्रेन्द्रिय (२) चक्षुरिन्द्रिय (३) घ्राणेन्द्रिय (४) जिह्वा इन्द्रिय और (५) स्पर्शेन्द्रिय ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! श्रोत्रेन्द्रिय किस आकार-वाली कही है ? अर्थात् श्रोत्रेन्द्रिय की आकृति कैसी है ?

भगवान्-हे गौतम ! श्रोत्रेन्द्रिय आकार-कदम्ब के पुष्प के समान कहा गया है ।

(सोइंदिएणं मंते ! कइ पएसिए पणत्ते ?) हे भगवन् ! श्रोत्रेन्द्रिय केटवा प्रदेशवाणी कही छे (गोयमा ! असंख्येयपदेसिए पणत्ते) हे गौतम ! असंख्यात प्रदेशी कहेल छे (एवं जाव-फासिदिए) अब प्रकारे यावत्-स्पर्शेन्द्रिय.

टीकार्थ-हेवे इन्द्रियोना संस्थान आदिनी प्ररूपणा करवाने भाटे सर्वप्रथम संस्थान द्वार कहेवाय, श्री गौतमस्वामी प्रश्न करे छे-हे भगवन् ! इन्द्रियो केटवी कहेवी छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! इन्द्रियो पांच कहेली छे, तेओ आ प्रकारे छे-(१) श्रोत्रेन्द्रिय (२) चक्षुरिन्द्रिय (३) घ्राणेन्द्रिय (४) जिह्वा इन्द्रिय (५) अने स्पर्शेन्द्रिय

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! श्रोत्रेन्द्रिय केवा आकारवाणी कहेल छे ? अर्थात् श्रोत्रेन्द्रियनी आकृति केवी छे ?

સંસ્થાનસંસ્થિતં-કદમ્બપુષ્પાકારં પ્રજ્ઞતમ્, અત્રેન્દ્રિયાણિ દ્રવ્યેન્દ્રિયભાવેન્દ્રિયભેદેન દ્વિવિધાનિ બોધ્યાનિ, તત્ર દ્રવ્યતો નિર્વૃત્યુપકરણરૂપાણિ, ભાવતો લઙ્ઘ્યુપયોગસ્વરૂપાણિ બોધ્યાનિ, તથા ચોક્તમ્ 'નિર્વૃત્યુપકરણે દ્રવ્યેન્દ્રિયં, લઙ્ઘ્યુપયોગો ભાવેન્દ્રિયમિતિ, તત્ર નિર્વૃત્તિ સ્તાવત્ પ્રતિવિશિષ્ટઃ સંસ્થાનવિશેષઃ સા ચાપિ નિર્વૃત્તિ વાહ્યાભ્યન્તરભેદેન દ્વિવિધા ભવતિ, તત્રાપિ વાહ્યા પર્પટિકાદિરૂપા, સા સ્વલ્પ ત્રિચિત્રા ન પ્રતિનિયતરૂપતયોપદેહું શક્યતે, યથા મનુષ્યસ્ય શ્રોત્રે નયનયો રમયપાર્શ્વમાવિની, શ્રુત્રૌ ચોપરિતનશ્રવણવ-ધાપેક્ષયા સમે ભવતઃ અશ્વસ્ય નયનયોરુપરિ તીક્ષ્ણે ચાગ્રભાગે इत्यादि રીત્યા જાતિભેદાદનેકપ્રકારા ભવન્તિ, અભ્યન્તરા પુનર્નિર્વૃત્તિઃ સર્વેષામેવ પ્રાણિનાં સમાનૈવ ભવતીતિ ભાવઃ કિન્તુ કેવલં

यहां यह समझना चाहिए-पांचों इन्द्रियों द्र-व्येन्द्रिय और भावेन्द्रिय के भेद से दो-दो प्रकार की होती हैं। द्रव्येन्द्रियां भी दो प्रकार की हैं-निर्वृत्ति और उपकरण। भावेन्द्रियां भी दो प्रकार की हैं-लब्धि और उपयोग। तत्त्वार्थ सूत्र में कहा है-'निर्वृत्युपकरणे द्रव्येन्द्रियम्' अर्थात् निर्वृत्ति और उपकरण द्रव्येन्द्रिय हैं तथा 'लब्ध्युपयोगौ भावेन्द्रियम् ॥' अर्थात् लब्धि और उपयोग भावेन्द्रिय हैं। इन्द्रियों का जो विभिन्न-विभिन्न और विशेष प्रकार का संस्थान है, उसे निर्वृत्ति कहते हैं। निर्वृत्ति भी दो प्रकार की होती है-बाह्य निर्वृत्ति और आभ्यन्तर निर्वृत्ति। बाह्य निर्वृत्ति पर्पटिका आदि है। वह अनेक प्रकार की होती है, अतएव उसको किसी एक रूप में कहा नहीं जा सकता। उदाहरणार्थ-मनुष्य के श्रोत्र (कान) दोनों नेत्रों के अगल-बगल में होते हैं और श्रोत्र के ऊपर-श्रवण यन्त्र की अपेक्षा सम होती हैं, मगर घड़े के कान उसके नेत्रों के ऊपर होते हैं और उनके अग्रभाग तीखे होते हैं। इस प्रकार जातिभेद से कान अनेक प्रकार के होते हैं। आभ्यन्तर निर्वृत्ति सब प्राणियों की समान ही होती है।

શ્રી ભગવાન્-હે જોતમ। શ્રોત્રેન્દ્રિયનો આકાર ઠઠમ્મના ફૂલના જેવો કહેલ છે. અહીં એમ સમજવું બેઈએ-પાંચે ઈન્દ્રિયો દ્રવ્યેન્દ્રિય અને ભાવેન્દ્રિયના બેઢથી બે-બે પ્રકારની હોય છે. દ્રવ્યેન્દ્રિયો પણ બે પ્રકારની છે-લ્પિ અને ઉપયોગ

તત્ત્વાર્થ સૂત્રમા કહ્યું છે-નિર્વૃત્યુપકરણે દ્રવ્યેન્દ્રિયં, અર્થાત્ નિર્વૃત્તિ અને ઉપકરણુ દ્રવ્યેન્દ્રિય છે, તથા લઙ્ઘ્યુપયોગૌ ભાવેન્દ્રિયમ્ અર્થાત્ લ્પિ અને ઉપયોગ ભાવેન્દ્રિય છે. ઈન્દ્રિયોના જે વિભિન્ન વિભિન્ન સંસ્થાન અને વિશેષ પ્રકારના સંસ્થાન છે, તેને નિર્વૃત્તિ કહે છે. નિર્વૃત્તિ પણ બે પ્રકારની હોય છે-બાહ્ય નિર્વૃત્તિ અને આભ્યન્તર નિર્વૃત્તિ. બાહ્યનિર્વૃત્તિ પર્પટિકા આદિ છે-તે અનેક પ્રકારના હોય છે, તેથી જ તેને દોઢ એક રૂપમાં કહી નથી શકાવી. ઉદાહરણુ તરીકે માણુસના કાન બન્ને નેત્રોની પહેલા પડે છે. અને ભમર કાનની ઉપરની બાજુ શ્રવણબધની અપેક્ષા સમાન હોય છે. પણ ઘોડાના કાન તેની આખોની ઉપર હોય છે અને તેનો અગ્રભાગ અષ્ટીદાર હોય છે. એ રીતે જાતિ બેઢથી કાન

स्पर्शेन्द्रियस्य निवृत्ते बाह्याभ्यन्तरमेदो न भवतीति बोध्यम् पूर्वाचार्यैः प्रतिषिद्धत्वात्, भावे-
न्द्रियमपि लब्ध्युपयोगमेदेन द्विविधम् तत्र श्रोत्रेन्द्रियादि दिपया सर्वात्मप्रदेशानां तदावरण-
क्षयोपशमरूपा लब्धिः, उपयोगश्च-स्वस्व विषये लब्ध्यनुसारेणात्मनो व्यापारः प्रतिसंधाना-
त्मको बोध्यः, गौतमः पृच्छति-‘चर्किसिद्धिर्णं भंते ! किं संठिण पण्णत्ते ?’ हे भदन्त !
चक्षुरिन्द्रियं खलु किं संस्थितं-किमाकारं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह ‘गोयमा ! हे गौतम !
‘मसूरचंदसंठाणसंठिण पण्णत्ते’ मसूरचन्द्रसंस्थानसंस्थित-मसूरस्य-अन्नविशेषस्य चन्द्रस्य च
यत् संस्थानम्-आकारविशेषस्तेन संस्थानेन संस्थितं व्यवस्थितं चक्षुरिन्द्रियं प्रज्ञप्तम् ।
गौतमः पृच्छति-‘घाणिदिणं भंते ! पुच्छा’ हे भदन्त ! घ्राणेन्द्रियं खलु किं संस्थितं

किन्तु स्पर्शनेन्द्रिय की बाह्य और आभ्यन्तर निवृत्ति में भेद नहीं होता है, अतः
पूर्वाचार्योंने भेद का निषेध किया है ।

भावेन्द्रिय के दो भेद हैं-लब्धि और उपभोग । श्रोत्रादि इन्द्रिय विषयक
सब आत्मप्रदेशों का तदावरणीय कर्म का क्षयोपशम लब्धि है और लब्धि के
अनुसार अपने-अपने विषय में इन्द्रियों का व्यापार होना उपयोग है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! चक्षुइन्द्रिय का क्या आकार है ?

भगवान्-हे गौतम ! मसूर नामक घान्य और चन्द्रमा के समान च -
इन्द्रिय का आकार होता है । अर्थात् चक्षुइन्द्रिय का आकार मसूर की दाल के
समान होता है । ऐसा ध्यान में है । चन्द्र का अर्थ है दाल और मसूर अर्थ
मसूर नामक घान्य समझना ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! घ्राणेन्द्रिय के विषय में पृच्छा ? अर्थात् घ्राणे-
न्द्रिय का क्या आकार है ?

भगवान्-हे गौतम ! अतिमुक्त का पुष्प और चन्द्रमा के समान घ्राणेन्द्रिय

अनेक प्रकारના હોય છે આભ્યન્તર નિવૃત્તિ બધા પ્રાણિયોની સરખી જ હોય છે. પરન્તુ
સ્પર્શનેન્દ્રિયની બાહ્ય અને આભ્યન્તર નિવૃત્તિમા ભેદ નથી હોતો. તેથી પૂર્વાચાર્યોએ
ભેદનો નિષેધ કરેલો છે.

ભાવેન્દ્રિયના બે ભેદ છે-લબ્ધિ અને ઉપયોગ. શ્રોત્રાદિ ઇન્દ્રિય વિષયક બધા આત્મ
પ્રદેશોના તદાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમ લબ્ધિ છે. અને લબ્ધિના અનુસાર પોત પોતાના વિષ-
યમા ઇન્દ્રિયોના વ્યાપાર થવો તે ઉપયોગ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ચક્ષુ ઇન્દ્રિયનો કેવો આકાર છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ચક્ષુ ઇન્દ્રિયનો આકાર મસૂરની દાળના સમાન હોય
છે, એવું ધ્યાનમા છે, ચન્દ્રનો અર્થ છે દાળ અને મસૂરનો અર્થ છે મસૂર નામનું અનાજ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઘ્રાણેન્દ્રિયના વિષયમા પૃચ્છા ? અર્થાત્ ઘ્રાણેન્દ્રિ-
યનો કેવો આકાર છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અતિમુક્તાનું ફુલ, અને ચન્દ્રમાના, સમાન ઘ્રાણેન્દ્રિયનો
પ્ર ૭૬

પ્રજ્ઞસમ્ ?' इति पृच्छा, भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'अद्भुतगचंदसंठाणसंठिए' अतिमुक्तक चन्द्रसंस्थानसंस्थितम्—अतिमुक्तकस्य—पुष्पविशेषस्य चन्द्रस्य च संस्थानेन-आकारेण संस्थितं व्यवस्थितं घ्राणेन्द्रियं प्रज्ञसम्, गौतमः पृच्छति—'जिह्वेन्द्रियं खलु किं संस्थितं प्रज्ञसम् ?' इति पृच्छा, भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'सुरप्पसंठाणसंठिए पणत्ते' क्षुरप्रसंस्थानसंस्थितम्—क्षुरप्रस्य—क्षुरधारस्य यत् संस्थानं तेन संस्थितं—व्यवस्थितम्—जिह्वेन्द्रियं प्रज्ञसम्, गौतमः पृच्छति—'फासिंदिए णं पुच्छा' स्पर्शेन्द्रियं खलु किं संस्थितं प्रज्ञसम् ? इति पृच्छा, भगवानाह—'गोयमा' हे गौतम ! 'णाणासंठाणसंठिए पणत्ते ?' नानासंस्थानसंस्थितम्—विविधाकारव्यवस्थितं स्पर्शेन्द्रियं प्रज्ञसम्, अथ द्वितीयं द्वारम् बाह्यल्यमिन्द्रियाणां प्ररूपयति—'सोइंदिए णं भंते ! केवइयं बाह्यल्लेणं पणत्ते ?' हे भदन्त ! श्रोत्रेन्द्रियं खलु कियत्परिमाणं बाह्यल्येन—स्थूलत्वेन प्रज्ञसम् ? भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'अंगुलस्स असंखेज्जइभागे बाह्यल्लेणं पणत्ते २' अङ्गुलस्यासंख्येयभागो बाह्यल्येन—स्थूलत्वेन श्रोत्रेन्द्रियं प्रज्ञसम्, 'एवं जाव फासिंदिए'

का आकार कहा है । यहाँ पर चन्द्र का अर्थ है फूल ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! जिह्वा इन्द्रिय के विषय में पृच्छा ? अर्थात् रस-नेन्द्रिय का कैसा आकार है ?

भगवान्—हे गौतम ! जिह्वा इन्द्रिय स्वरुपा के आकार की है ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! स्पर्शेन्द्रिय विषयक पृच्छा ?

भगवान्—हे गौतम ! स्पर्शेन्द्रिय नाना प्रकार के आकार की कही है ।

अब दूसरे बाह्यल्य द्वार की प्ररूपणा की जाती है—

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! श्रोत्रेन्द्रिय बाह्यल्य अर्थात् स्थूलता की दृष्टि से कितनी कही गई है ?

भगवान्—हे गौतम ! श्रोत्रेन्द्रिय का बाह्यल्य अंगुल के असंख्यातवें भाग का कहा है । इसी प्रकार चक्षुरिन्द्रिय, घ्राणेन्द्रिय, जिह्वेन्द्रिय और स्पर्शेन्द्रिय का

આકાર કયો છે અહીં ચન્દ્રનો અર્થ છે ફૂલ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! જિહ્વા ઇન્દ્રિયના વિષયમાં પૃચ્છા ? અર્થાત્ રસનેન્દ્રિયનો કેવો આકાર છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જિહ્વા ઇન્દ્રિય સ્વરુપા—ખોદવાનું સાધન કોદાળીના આકારની છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! સ્પર્શેન્દ્રિય વિષયક પૃચ્છા ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! સ્પર્શેન્દ્રિય નાના પ્રકારના આકારની છે.

હવે બીજા બાહ્ય દ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય બાહ્યલ્ય અર્થાત્ સ્થૂલતાની દૃષ્ટિએ કેટલી કહેલ છે ?

एवम्-श्रोत्रेन्द्रियोक्ति रीत्या यावत्-चक्षुरिन्द्रियं, घ्राणेन्द्रियं, जिह्वेन्द्रियं, स्पर्शेन्द्रियञ्च बाह्येन-स्थूलत्वेनाङ्गुलस्यासंख्येयभागपरिमाणं प्रज्ञप्तम्, तथा चोक्तम्-‘बाह्यलतो य सच्चाङ्गं अंगुलभसंख्यभागं’ बाह्यतश्च सर्वाणि अङ्गुलासंख्यभागमानानि’ इति, अथ यदि अङ्गुलस्यासंख्येयभागो बाह्यं स्पर्शेन्द्रियस्य वर्तते तथा कथं तावत् खङ्गक्षुरिकाधमि-
घाते शरीरान्तःवेदनानुभवः ? इति चेदत्रोच्यते-त्वगिन्द्रियस्य शीतादिस्पर्शविषयत्वेऽपि खङ्गक्षुरिकाधमिघाते शरीरान्तः केवलं दुःखवेदनस्यैव सत्त्वेन शीतादिस्पर्शवेदनाभावात्, तच्चापि दुःखस्वरूपवेदनं सकलेनापि शरीरेणात्माऽनुभवति, नतु केवलेन स्पर्शेन्द्रियेण ज्वरादि वेदनविदिति न कश्चिदोषः । तृतीयं विशालद्वारं-गौतमः पृच्छति-‘सौइदिण णं मंते ! केवइयं पोहत्तेणं पणत्ते !’ हे भदन्त ! श्रोत्रेन्द्रियं खलु कियत्परिमाणं पृथुत्वेन-
विशालत्वेन प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘अंगुलस्स असंखेज्जइभागं पोहत्तेणं

भी बाह्य समझना चाहिए । कहा भी है-‘बाह्य की अपेक्षा से सभी इन्द्रियां अंगुल के असंख्यातवें भाग प्रमाण वाली हैं ।’ प्रश्न होता है कि यदि स्पर्शेन्द्रिय का बाह्य अंगुल का असंख्यातवां भाग है तो खड्ग, क्षुरा आदि का आघात लगने पर शरीर के अन्दर वेदना का अनुभव क्यों होता है ? इस प्रश्न का समाधान यह है कि स्पर्शेन्द्रिय शीत आदि स्पर्शों को ही जानती है, जैसे नेत्र रूप को और घ्राण गंध को ही ग्रहण करते हैं । जब खड्ग या क्षुरिका का आघात लगता है तो शरीर में शीतस्पर्श आदि का वेदन नहीं होता, किन्तु दुःख का वेदन होता है । आत्मा दुःख की उस वेदना को सम्पूर्ण शरीर में अनुभव करता है, केवल स्पर्शेन्द्रिय से नहीं, जैसे ज्वर आदि का वेदन सम्पूर्ण शरीर में होता है । अतएव उक्त कथन में कोई दोष नहीं है ।

श्री ભગવાન-હે ગૌતમ ! શ્રોત્રેન્દ્રિયનું બાહ્ય આગલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલું કહેલ છે. એજ પ્રકારે, ચક્ષુર્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય, જિહ્વેન્દ્રિયઅને સ્પર્શેન્દ્રિયનું બાહ્ય સમજવું બેધએ.

કહ્યું પણ છે-‘બાહ્યની અપેક્ષાએ બધી ઇન્દ્રિયો અગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણવાળી છે.’

પ્રશ્ન થાય છે કે-જો સ્પર્શેન્દ્રિયનું બાહ્ય અગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલું છે તો ખડ્ગ, અસ્ત્રો વિગેરેના આઘાત લાગવાથી શરીરની અંદર વેદનાનો અનુભવ કેમ થાય છે ?

એ પ્રશ્નનું સમાધાન એ છે કે સ્પર્શેન્દ્રિય શીત આદિ સ્પર્શોને જાણે છે, જેમ આંખ રૂપને અને ઘ્રાણ ગંધને જ અહણ કરે છે. બ્યારે ખડ્ગ કે છરીના આઘાત લાગે છે તો શરીરમા શીત સ્પર્શ આદિનું વેદન થતું નથી, પણ દુઃખનું વેદન થાય છે. આત્મા દુઃખની એ વેદનાનો સંપૂર્ણ શરીરમાં અનુભવ કરે છે કેવળ સ્પર્શેન્દ્રિયથી નહીં, જેમ જ્વર આદિનું વેદન સંપૂર્ણ શરીરમા થાય છે. તેથી ઉક્ત કથનમા કોઈ દોષ નથી.

પ્રજ્ઞપ્તમ્ ?' इति पृच्छा, भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘अङ्गुलसंस्थानसंस्थितम्-अतिमृत्कृत्तस्य-पुष्पत्रिशेषस्य चन्द्रस्य च संस्थानेन-आकारेण संस्थितं व्यवस्थितं घ्राणेन्द्रियं प्रज्ञप्तम्, गौतमः पृच्छति—‘जिह्वेन्द्रियं खलु किं संस्थितं प्रज्ञप्तम् ?’ इति पृच्छा, भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘खुरप्पसंस्थानसंस्थितम्-क्षुरप्रस्य-क्षुरधारस्य यत् संस्थानं तेन संस्थितं-व्यवस्थितम्-जिह्वेन्द्रियं प्रज्ञप्तम्, गौतमः पृच्छति—‘फासिदिणं खलु किं संस्थितं प्रज्ञप्तम् ?’ इति पृच्छा, भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘णानासंस्थानसंस्थितम्-विविधाकारव्यवस्थितं स्पर्शेन्द्रियं प्रज्ञप्तम्, अथ द्वितीयं द्वारम् बाहल्यमिन्द्रियाणां प्ररूपयति—‘सोइदिणं भन्ते ! केवइयं बाहल्लेणं पणत्ते ?’ हे भदन्त ! श्रोत्रेन्द्रियं खलु कियत्परिमाणं बाहल्येन-स्थूलत्वेन प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘अङ्गुलस्य असखेज्जइभागे बाहल्लेणं पणत्ते ?’ अङ्गुलस्यासंख्येयभागो बाहल्येन-स्थूलत्वेन श्रोत्रेन्द्रियं प्रज्ञप्तम्, ‘एवं जाव फासिदिणं’

का आकार कहा है । यहाँ पर चन्द्र का अर्थ है फूल ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! जिह्वा इन्द्रिय के विषय में पृच्छा ? अर्थात् रस-
मेन्द्रिय का कैसा आकार है ?

भगवान्—हे गौतम ! जिह्वा इन्द्रिय खुरपा के आकार की है ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! स्पर्शेन्द्रिय विषयक पृच्छा ?

भगवान्—हे गौतम ! स्पर्शेन्द्रिय नाना प्रकार के आकार की कही है ।

अब दूसरे बाहल्य द्वार की प्ररूपणा की जाती है—

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! श्रोत्रेन्द्रिय बाहल्य अर्थात् स्थूलता की दृष्टि से
कितनी कही गई है ?

भगवान्—हे गौतम ! श्रोत्रेन्द्रिय का बाहल्य अङ्गुल के असंख्यातवें भाग का
कहा है । इसी प्रकार कक्षुरिन्द्रिय, घ्राणेन्द्रिय, जिह्वेन्द्रिय और स्पर्शेन्द्रिय का

આકાર કહ્યો છે અહીં ચન્દ્રનો અર્થ છે ફૂલ

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! જિહ્વા ઇન્દ્રિયના વિષયમાં પૃચ્છા ? અર્થાત્ રસનેન્દ્રિ-
યનો કેવો આકાર છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જિહ્વા ઇન્દ્રિય ખુરપા-ખોદવાનું સાધન કોદાળીના આકારનું છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! સ્પર્શેન્દ્રિય વિષયક પૃચ્છા ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! સ્પર્શેન્દ્રિય નાના પ્રકારના આકારની છે.

હવે બીજા બાહ્ય દ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય બાહલ્ય અર્થાત્ સ્થૂલતાની દૃષ્ટિએ કેટલી
કહેવાઈ છે ?

एवम्-श्रोत्रेन्द्रियोक्तिं रीत्या यावत्-चक्षुरिन्द्रियं, घ्राणेन्द्रियं, जिह्वेन्द्रियं, स्पर्शेन्द्रियञ्च बाह्येन-स्थूलत्वेनाङ्गुलस्यासंख्येयभागपरिमाणं प्रज्ञप्तम्, तथा चोक्तम्-‘बाह्यलतो य सञ्चाङ्गं अंगुलअसंख्यभागं’ बाह्यतश्च सर्वाणि अङ्गुलासंख्यभागमानानि’ इति, अथ यदि अङ्गुलस्यासंख्येयभावात् बाह्यं स्पर्शेन्द्रियरयं वर्तते तथा कथं तावत् खड्गधुरिकाद्यभिघाते शरीरान्तःवेदनानुभवः ? इति चेदत्रोच्यते-त्वगिन्द्रियस्य शीतादिस्पर्शविषयत्वेऽपि खड्गधुरिकाद्यभिघाते शरीरान्तः केवलं दुःखवेदनस्यैव सत्त्वेन शीतादिस्पर्शवेदनाभावात्, तच्चापि दुःखस्वरूपवेदनं सकलेनापि शरीरेणात्माऽनुभवति, नतु केवलेन स्पर्शेन्द्रियेण ज्वरादि वेदनविदिति न कश्चिदोषः । तृतीयं विशालद्वारं-गौतमः पृच्छति-‘सोऽदि एषं भन्ते ! केवदयं पोहत्तेणं पणन्ते ?’ हे भदन्त ! श्रोत्रेन्द्रियं खलु कियत्परिमाणं पृथुत्वेन-विशालत्वेन प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘अंगुलस्स असंखेज्जइमागं पोहत्तेणं

भी बाह्य समझना चाहिए । कहा भी है-‘बाह्य की अपेक्षा से सभी इन्द्रियां अंगुल के असंख्यातवें भाग प्रमाण वाली हैं ।’ प्रश्न होता है कि यदि स्पर्शेन्द्रिय का बाह्य अंगुल का असंख्यातवां भाग है तो खड्ग, धुरा आदि का आघात लगने पर शरीर के अन्दर वेदना का अनुभव क्यों होता है ? इस प्रश्न का समाधान यह है कि स्पर्शेन्द्रिय शीत आदि स्पर्शों को ही जानती है, जैसे नेत्र रूप को और घ्राण गंध को ही ग्रहण करते हैं । जब खड्ग या धुरिका का आघात लगता है तो शरीर में शीतस्पर्श आदि का वेदन नहीं होता, किन्तु दुःख का वेदन होता है । आत्मा दुःख की उस वेदना को सम्पूर्ण शरीर में अनुभव करता है, केवल स्पर्शेन्द्रिय से नहीं, जैसे ज्वर आदि का वेदन सम्पूर्ण शरीर में होता है । अतएव उक्त कथन में कोई दोष नहीं है ।

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! શ્રોત્રેન્દ્રિયનું બાહ્ય આગલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલું કહેલ છે. એજ પ્રકારે, ચક્ષુષ્ઠિન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય, જિહ્વેન્દ્રિયઅને સ્પર્શેન્દ્રિયનું બાહ્ય સમજવું ભેદએ.

કહ્યું પણ છે-‘બાહ્યની અપેક્ષાએ બધી ઇન્દ્રિયો અગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણવાળી છે’

પ્રશ્ન થાય છે કે-જો સ્પર્શેન્દ્રિયનું બાહ્ય અગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલું છે તો ખડ્ગ, અથો વિગેરેના આઘાત લાગવાથી શરીરની અંદર વેદનાનો અનુભવ કેમ થાય છે ?

એ પ્રશ્નનું સમાધાન એ છે કે સ્પર્શેન્દ્રિય શીત આદિ સ્પર્શેને જાણે છે, જેમ આખરૂં રૂપને અને ઘ્રાણ ગંધને જ અહણ કરે છે. બ્યારે ખડ્ગ કે છરીને આઘાત લાગે છે તો શરીરમા શીત સ્પર્શ આદિનું વેદન થતું નથી, પણ હું ખનું વેદન થાય છે. આત્મા હું ખની એ વેદનાનો સંપૂર્ણ શરીરમાં અનુભવ કરે છે કેવળ સ્પર્શેન્દ્રિયથી નહીં, જેમ જ્વર આદિનું વેદન સંપૂર્ણ શરીરમા થાય છે. તેથી ઉક્ત કથનમા કોઈ દોષ નથી.

પણ્ણત્તે' અઙ્ગુલસ્યાસંખ્યેયમાગઃ પૃથુત્વેન-વિશાલત્વેન પ્રજ્ઞસમ્, 'एवं चर्विखदिए वि, घाणिदिए वि' एवम्-श्रोत्रेन्द्रियोक्ति रीत्या चक्षुरिन्द्रियमपि घ्राणेन्द्रियमपि पृथुत्वेनाङ्गु-
लस्यासंख्येयभागपरिमाणं प्रज्ञसम्, गौतमः पृच्छति-'जिर्विभदिए णं पुच्छा' जिह्वेन्द्रियं
खलु कियत्परिमाणं पृथुत्वेन प्रज्ञसम् ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम !
अंगुलपुहुत्तेणं पण्णत्ते ?' जिह्वेन्द्रियम् अङ्गुलपृथुत्वेन प्रज्ञसम्, गौतमः पृच्छति-'फासि-
दिए णं पुच्छा' स्पर्शेन्द्रियं खलु कियत्परिमाणं पृथुत्वेन प्रज्ञसम् ? इति पृच्छा, भगवानाह-
'गोयमा !' हे गौतम ! 'शरीरप्पमाणमेत्ते पोहत्तेणं पण्णत्ते ३' शरीरप्रमाणमात्रं स्पर्शेन्द्रियं
पृथुत्वेन-विशालत्वेन प्रज्ञसम् । चतुर्थं प्रदेशद्वारम् गौतमः पृच्छति-'सोइदिए णं भंते !
कइपएसिए पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! श्रोत्रेन्द्रियं खलु कतिप्रदेशिकं प्रज्ञसम् ? भगवानाह-
'गोयमा !' हे गौतम ! 'असंखेज्जपएसिए पण्णत्ते' श्रोत्रेन्द्रियं तावद् असंख्येयप्रदेशिकं
प्रज्ञसम्, 'एवं जाव फासिदिए' एवम्-श्रोत्रेन्द्रियोक्ति रीत्या यावत्-चक्षुरिन्द्रियम्, घ्राणेन्द्रियं
जिह्वेन्द्रियं स्पर्शेन्द्रियमपि असंख्येयप्रदेशिकं प्रज्ञसम् ॥ सू० १ ॥

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! श्रोत्रेन्द्रिय कितनी पृथु अर्थात् विशालकही है ?

भगवान्-हे गौतम ! श्रोत्रेन्द्रिय अंगुल के असंख्यातवे' भाग विशाल कही गई है । श्रोत्रेन्द्रिय के समान चक्षुरिन्द्रिय, ओर घ्राणेन्द्रिय भी अंगुल के असंख्यातवे' भाग पृथु कही गई है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जिह्वेन्द्रिय के विषय में पृच्छा ? अर्थात् जिह्वेन्द्रिय किननी विशाल है ?

भगवन्-हे गौतम ! जिह्वेन्द्रिय अंगुलपृथक्त्व विशाल है, अर्थात् उसका विस्तार दो अंगुल से नौ अंगुल तक होता है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! स्पर्शेन्द्रिय के संबंध में पृच्छा ?

भगवान्-हे गौतम ! स्पर्शेन्द्रिय शरीर के प्रमाण जितनी विशाल कही गई है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! श्रोत्रेन्द्रिय कितने प्रदेशों वाली है ?

श्री गौतमस्वामी-હે ભગવન્ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય કેટલી પૃથુ અર્થાત્ વિશાલ કહેલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે-ગૌતમ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી વિશાલ કહેલી છે. શ્રોત્રેન્દ્રિયના સમાન ચક્ષુષેન્દ્રિય અને ઘ્રાણેન્દ્રિય પણ અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી પૃથુ કહેલી છે.

શ્રી ગૌતમસ્વामी-હે ભગવન્ ! જિહ્વેન્દ્રિયના વિષયમા પૃચ્છા ? અર્થાત્ જિહ્વાષેન્દ્રિય કેટલી વિશાલ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જિહ્વા ઇન્દ્રિય અશુલ પૃથક્ત્વ વિશાલ છે, અર્થાત્ તેનો વિસ્તાર બે આંગળથી ની આંગળ સુધીનો હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વामी-હે ભગવન્ ! સ્પર્શેન્દ્રિયના સબંધમા પ્રશ્ન છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સ્પર્શેન્દ્રિય શરીરના મમાણુ જેટલી વિશાલ કહી છે.

॥ અવગાહનાદ્વાર વક્તવ્યતા ॥

મૂલમ્—સોઈંદિય ણં મંતે ! કઙ્ પસોગાઢે પળ્લત્તે ? ગોયમા !
 અસંખેજ્જપસોગાઢે પળ્લત્તે, ઇવં જાવ ફાસિંદિય, ઇસિ ણં મંતે !
 સોઈંદિયચક્કિંદિયઘાણિંદિયજિભિંદિયફાસિંદિયાણં ઓગાહણટ્ટયાય
 પસ ટ્ટયાય ઓગાહણપસટ્ટયાય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા બહુયા વા
 તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ? ગોયમા ! સવ્વત્થોવે ચક્કિંદિય ઓગા-
 હણટ્ટયાય, સોઈંદિય ઓગાહણટ્ટયાય સંખેજ્જગુણે, ઘાણિંદિય ઓગાહણ-
 ટ્ટયાય સંખેજ્જગુણે, જિભિંદિય ઓગાહણટ્ટયાય અસંખેજ્જગુણે, ફાસિંદિય
 ઓગાહણટ્ટયાય સંખેજ્જગુણે, પસટ્ટયાય સવ્વત્થોવે ચક્કિંદિય, પસટ્ટ-
 યાય સોઈંદિય સંખેજ્જગુણે, ઘાણિંદિય પસટ્ટયાય સંખેજ્જગુણે, જિભિં-
 દિય પસટ્ટયાય અસંખેજ્જગુણે, ફાસિંદિય પસટ્ટયાય સંખેજ્જગુણે, ઓ-
 ગાહણપસટ્ટયાય સવ્વત્થોવે ચક્કિંદિય, ઓગાહણટ્ટયાય સોઈંદિય
 અસંખેજ્જગુણે, ઘાણિંદિય ઓગાહણટ્ટયાય સંખેજ્જગુણે, જિભિંદિય ઓગા-
 હણટ્ટયાય અસંખેજ્જગુણે, ફાસિંદિય ઓગાહણટ્ટયાય સંખેજ્જગુણે, ફાસિ-
 દિય ઓગાહણટ્ટયાહિંતો ચક્કિંદિય પસટ્ટયાય અણંતગુણે, સોઈંદિય
 પસટ્ટયાય સંખેજ્જગુણે, ઘાણિંદિય પસટ્ટયાય સંખેજ્જગુણે, જિભિંદિય
 પસટ્ટયાય અસંખેજ્જગુણે, ફાસિંદિય પસટ્ટયાય સંખેજ્જગુણે, સોઈંદિય-
 સ્સ ણં મંતે ! કેવદ્દયા કક્કલ્લગુરુયગુણા પળ્લત્તા ? ગોયમા ! અણંતા
 કક્કલ્લગુરુયગુણા પળ્લત્તા, ઇવં જાવ ફાસિંદિયસ્સ, સોઈંદિયસ્સ ણં
 મંતે ! કેવદ્દયા મઝ્ઝલ્લહુયગુણા પળ્લત્તા ? ગોયમા ! અણંતા મઝ્ઝલ્લહુય-
 ગુણા પળ્લત્તા, ઇવં જાવ ફાસિંદિયસ્સ, ઇસિ ણં મંતે ! સોઈંદિય

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! ઓત્રેન્દ્રિય અસંખ્યાત પ્રદેશી કહી ગઈ છે । ઇસી પ્રકાર
 ચક્ષુરિન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય, જિહ્વેન્દ્રિય ઓર સ્પર્શેન્દ્રિય મી અસંખ્યાત પ્રદેશી હી
 કહી ગઈ છે ॥૧॥

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! ઓત્રેન્દ્રિય કેટલા પ્રદેશવાળી છે ?
 શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! ઓત્રેન્દ્રિય અસંખ્યાત પ્રદેશી કહેલી છે એ રીતે ચક્ષુ
 ઇન્દ્રિય, જિહ્વેન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિય પણ અસંખ્યાત પ્રદેશી જ કહેલી છે ॥ ૧ ॥

ચર્ક્ષિદિય ઘાણિદિય જિર્ભિદિય ફાસિંદિયાણં કક્ષલ્લગુરુયગુણાણં મડ-
 યલ્લુયગુણાણં ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા, વહુયા વા, તુલ્લા વા,
 વિસેસાહિયા વા ? ગોયમા ! સઠ્વત્થોવા ચર્ક્ષિદિયકક્ષલ્લગુરુયગુણા,
 સોઈંદિયસ્સ કક્ષલ્લગુરુયગુણા અણંતગુણા, ઘાણિદિયસ્સ કક્ષલ્લગુરુયગુણા
 અણંતગુણા, જિર્ભિદિયસ્સ કક્ષલ્લગુરુયગુણા, અણંતગુણા, ફાસિંદિયસ્સ
 કક્ષલ્લગુરુયગુણા અણંતગુણા, મડયલ્લુયગુણાણં સઠ્વત્થોવા ફાસિંદિયસ્સ
 મડયલ્લુયગુણા, જિર્ભિદિયસ્સ મડયલ્લુયગુણા અણંતગુણા, ઘાણિદિ-
 યસ્સ મડયલ્લુયગુણા અણંતગુણા, સોઈંદિયસ્સ મડયલ્લુયગુણા અણંત-
 ગુણા, ચર્ક્ષિદિયસ્સ મડયલ્લુયગુણા અણંતગુણા, કક્ષલ્લગુરુયગુણાણં
 મડયલ્લુયગુણાણં ય સઠ્વત્થોવા ચર્ક્ષિદિયસ્સ કક્ષલ્લગુરુયગુણા, સોઈં-
 દિયસ્સ કક્ષલ્લગુરુયગુણા, અણંતગુણા, ઘાણિદિયસ્સ કક્ષલ્લગુરુયગુણા
 અણંતગુણા, જિર્ભિદિયસ્સ કક્ષલ્લગુરુયગુણા અણંતગુણા, ફાસિંદિયસ્સ
 કક્ષલ્લગુરુયગુણા અણંતગુણા, ફાસિંદિયસ્સ કક્ષલ્લગુરુયગુણોહિંતો તસ્સ
 ચેવ મડયલ્લુયગુણા અણંતગુણા, જિર્ભિદિયસ્સ મડયલ્લુયગુણા અણંત-
 ગુણા, ઘાણિદિયસ્સ મડયલ્લુયગુણા અણંતગુણા, સોઈંદિયસ્સ મડયલ્લુ-
 યગુણા અણંતગુણા, ચર્ક્ષિદિયસ્સ મડયલ્લુયગુણા અણંતગુણા ॥ સૂ. ૨ ॥

હાયા-શ્રોત્રેન્દ્રિયં ચલ્લ મદન્ત ! કતિ પ્રદેશાવગાદં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? ગૌતમ ! અસંલ્પેયપ્રદેશ-
 વગાદં પ્રજ્ઞપ્તમ્, एवं यावत् स्पर्शेन्द्रियम्, एतेषां चલ્લ મદન્ત ! શ્રોત્રેન્દ્રિયચક્ષુરિન્દ્રિય

અવગાહના દ્વાર

શબ્દાર્થ-(સોઈંદિય ણં મંતે ! કતિ પપ્પસોગાદે પણ્ણસે ?) હે ભગવન્ ! શ્રોત્રે-
 ન્દ્રિય કિતને પ્રદેશોં મેં અવગાહ હૈ ? (ગોયમા ! અસંલ્પેજ્જપપ્પસોગાદે પણ્ણસે) હે
 ગૌતમ ! અસંલ્પ્યાત પ્રદેશોં મેં અવગાહ કહી હૈ (એવં જાણ ફાસિંદિય) હસી પ્રકાર
 યાવત્ સ્પર્શેન્દ્રિય (પપ્પસિ ણં મંતે ! સોઈંદિય-ચર્ક્ષિદિય-ઘાણિદિય-જિર્ભિ-

અવગાહના દ્વાર

શબ્દાર્થ-(સોઈંદિય ણં મંતે ! કતિ પપ્પસોગાદે પણ્ણસે ?) હે ભગવન્ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય કેટલા
 પ્રદેશમા અવગાહ છે ? (ગોયમા ! અસંલ્પેજ્જપપ્પસોગાદે પણ્ણસે) હે ગૌતમ ! અસંલ્પ્યાત
 પ્રદેશોમા અવગાહ કહી છે. (એવં જાણ ફાસિંદિય) એજ પ્રકારે યાવત્ સ્પર્શેન્દ્રિય.

ગ્રાણેન્દ્રિય જિહ્વેન્દ્રિય સ્પર્શેન્દ્રિયાણામ્ અવગાહનાર્થતયા પ્રદેશાર્થતયા અવગાહનપ્રદેશાર્થતયા કતરાણિ કતરેભ્યોઽલ્પાનિ વા, તુલ્યાનિ વા, વિશેષાધિકાનિ વા ? ગૌતમ ! સર્વસ્તોકં ચક્ષુરિન્દ્રિયમ્ અવગાહનાર્થતયા, શ્રોત્રેન્દ્રિયમ્ અવગાહનાર્થતયા સંખ્યેયગુણમ્, ગ્રાણેન્દ્રિયમ્, અવગાહનાર્થતયા સંખ્યેયગુણમ્, જિહ્વેન્દ્રિયમવગાહનાર્થતયા અસંખ્યેયગુણમ્, સ્પર્શનેન્દ્રિયમવગાનાર્થતયા સંખ્યેયગુણમ્, પ્રદેશાર્થતયા સર્વસ્તોકં ચક્ષુરિન્દ્રિયમ્, શ્રોત્રેન્દ્રિયં પ્રદેશાર્થતયા સંખ્યેયગુણમ્, ગ્રાણેન્દ્રિયં પ્રદેશાર્થતયા સંખ્યેયગુણમ્, જિહ્વેન્દ્રિયં પ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યેય-

દિય-ફાસિંદિયાણં) હે ભગવન્ ! હન શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુહિન્દ્રિય, ગ્રાણેન્દ્રિય, જિહ્વેન્દ્રિય ઓર સ્પર્શેન્દ્રિય મે (ઓગાહનદ્વયા) અવગાહના કી અપેક્ષા સે (પપ્સદ્વયા) પ્રદેશોં કી અપેક્ષા સે (ઓગાહનપપ્સદ્વયા) અવગાહના એવં પ્રદેશોં-દોનોં કી અપેક્ષા સે (કયરે કયરેહિતો) કૌન કિસસે (અપ્પા વા, બહુયા વા, તુલ્લા વા, વિસેસાહિયા વા ? અલ્પ, બહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હૈં ? (ગૌતમા ! સવ્વત્થોવે ચક્કિંત્વદિ) હે ગૌતમ ! સબ સે કમ ચક્ષુરિન્દ્રિય (ઓગાહનદ્વયા) અવગાહના કી અપેક્ષા સે (સોહંદિ) ઓગાહનદ્વયા સંખેજ્જગુણે) શ્રોત્રેન્દ્રિય અવગાહના સે સંખ્યાતગુણા હૈ (વાણિંદિ) ઓગાહનદ્વયા સંખેજ્જગુણે) ગ્રાણેન્દ્રિય અવગાહના સે સંખ્યાતગુણા (જિર્મિંદિ) ઓગાહનદ્વયા અસંખેજ્જગુણે) જિહ્વેન્દ્રિય અવગાહના સે અસંખ્યાતગુણા હૈ (ફાસિંદિ) ઓગાહનદ્વયા સંખેજ્જગુણે) સ્પર્શેન્દ્રિય અવગાહના સે સંખ્યાતગુણા હૈ (પપ્સદ્વયા સવ્વત્થોવે ચક્કિંત્વદિ) પ્રદેશોં કી અપેક્ષા સે સબ સે કમ ચક્ષુહિન્દ્રિય હૈ (પપ્સદ્વયા સોહંદિ સંખેજ્જગુણે) પ્રદેશોં સે શ્રોત્રેન્દ્રિય સંખ્યાતગુણા હૈ (વાણિંદિ પપ્સદ્વયા સંખિજ્જગુણે) પ્રદેશોં સે ગ્રાણેન્દ્રિય સંખ્યાતગુણા હૈ (જિર્મિંદિ પપ્સદ્વયા અસંખેજ્જગુણે) પ્રદેશોં સે

(પપ્સિણં મંતે ! સોહંદિય-ચક્કિંત્વદિય-વાણિંદિય-જિર્મિંદિય-ફાસિંદિયાણં) હે ભગવન્ ! આ શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુહિન્દ્રિય, ગ્રાણેન્દ્રિય, જિહ્વેન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિયમા. (ઓગાહનદ્વયા) અવગાહનાની અપેક્ષાએ (પપ્સદ્વયા) પ્રદેશેની અપેક્ષાએ (ઓગાહનપપ્સદ્વયા) અવગાહના તેમજ પ્રદેશ અનેની અપેક્ષાએ. (કયરે કયરે હિતો) કોણ કોનાથી. (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?) અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

હેગૌતમ ! (ગૌતમા ! સવ્વત્થોવે ચક્કિંત્વદિ) બધાથી ઓછી ચક્ષુહિન્દ્રિય છે. (ઓગાહનદ્વયા) અવગાહનાની અપેક્ષાએ (સોહંદિ) ઓગાહનદ્વયા સંખેજ્જગુણે) શ્રોત્રેન્દ્રિય અવગાહનાથી સંખ્યાતગણી છે (વાણિંદિ) ઓગાહનદ્વયા સંખેજ્જગુણે) ગ્રાણેન્દ્રિય અવગાહનાથી સંખ્યાતગણી (જિર્મિંદિ) ઓગાહનદ્વયા અસંખેજ્જગુણે) જિહ્વેન્દ્રિય અવગાહનાથી અસંખ્યાતગણી છે. (ફાસિંદિ) ઓગાહનદ્વયા સંખેજ્જગુણે) સ્પર્શેન્દ્રિય અવગાહનાથી સંખ્યાતગણી છે. (પપ્સદ્વયા સવ્વત્થોવે ચક્કિંત્વદિ) પ્રદેશેની અપેક્ષાએ બધાથી ઓછી ચક્ષુહિન્દ્રિય છે. (પપ્સદ્વયા સોહંદિ સંખેજ્જગુણે) પ્રદેશથી શ્રોત્રેન્દ્રિય સંખ્યાતગણી છે. (વાણિંદિ પપ્સદ્વ-

ગુણમ્, સ્પર્શનેન્દ્રિયં પ્રદેશાર્થતયા સંખ્યેયગુણમ્, અવગાહનપ્રદેશાર્થતયા સર્વસ્તોકં ચક્ષુરિન્દ્રિયમ્, અવગાહનાપ્રદેશાર્થતયા શ્રોત્રેન્દ્રિયમ્ અસંખ્યેયગુણમ્, ઘ્રાણેન્દ્રિયમ્ અવગાહનાપ્રદેશાર્થતયા સંખ્યેયગુણમ્, જિહ્વેન્દ્રિયમ્ અવગાહનપ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યેયગુણમ્, સ્પર્શનેન્દ્રિયમ્ અવગાહનપ્રદેશાર્થતયા સંખ્યેયગુણમ્, સ્પર્શનેન્દ્રિયસ્યાવગાહનાર્થતામ્ય શ્રક્ષુરિન્દ્રિયં પ્રદેશાર્થતયા અનન્તગુણમ્, શ્રોત્રેન્દ્રિયં પ્રદેશાર્થતયા સંખ્યેયગુણમ્, સ્પર્શનેન્દ્રિયં પ્રદેશાર્થતયા સંખ્યેય-

જિહ્વાદિન્દ્રિય અસંખ્યાતગુણા હૈ (ફાસિદિપ પપસદ્વ્યાપ સંખેજ્જગુણે) પ્રદેશોં સે સ્પર્શેન્દ્રિય સંખ્યાતગુણા હૈ (ઓગાહનપપસદ્વ્યાપ) અવગાહના ઓર પ્રદેશોં કી અપેક્ષા (સવ્વત્થોવે ચક્ષિદિપ) સઘ સે કઘ ચક્ષુદિન્દ્રિય હૈ (ઓગાહનદ્વ્યાપ સોહંદિપ અસંખેજ્જગુણે) અવગાહના સે શ્રોત્રેન્દ્રિય સંખ્યાતગુણા હૈ (ઘ્રાણિદિપ ઓગાહનદ્વ્યાપ સંખિજ્જગુણે) ઘ્રાણેન્દ્રિય અવગાહના સે સંખ્યાતગુણા હૈ (જિર્મિદિપ ઓગાહનદ્વ્યાપ અસંખેજ્જગુણે) જિહ્વેન્દ્રિય અવગાહના સે અસંખ્યાતગુણા હૈ (ફાસિદિપ ઓગાહનદ્વ્યાપ સંખેજ્જગુણે) સ્પર્શેન્દ્રિય અવગાહના સે સંખ્યાતગુણા હૈ (ફાસિદિયસ્સ ઓગાહનદ્વ્યાપિતો) સ્પર્શેન્દ્રિય કી અવગાહનાર્થતા સે (ચક્ષિદિપ પપસદ્વ્યાપ અણંતગુણે) ચક્ષુદિન્દ્રિય પ્રદેશાર્થતા સે અનન્તગુણિત હૈ (સોહંદિપ પપસદ્વ્યાપ સંખેજ્જગુણે) શ્રોત્રેન્દ્રિય પ્રદેશોં સે સંખ્યાતગુણા હૈ (ઘ્રાણિદિપ પપસદ્વ્યાપ સંખેજ્જગુણે) ઘ્રાણેન્દ્રિય પ્રદેશોં સે સંખ્યાતગુણા હૈ (જિર્મિદિપ પપસદ્વ્યાપ અસંખેજ્જગુણે) જિહ્વેન્દ્રિય પ્રદેશોં કી અપેક્ષા સે અસંખ્યાતગુણા હૈ (ફાસિદિપ પપસદ્વ્યાપ સંખેજ્જગુણે) સ્પર્શેન્દ્રિય પ્રદેશોં સે સંખ્યાતગુણા હૈ ।

યાપ સંખેજ્જગુણે) પ્રદેશોથી ઘ્રાણેન્દ્રિય સંખ્યાતગણી છે. (જિર્મિદિપ પપસદ્વ્યાપ અસંખેજ્જગુણે) પ્રદેશોથી જિહ્વેન્દ્રિય અસંખ્યાતગણી છે. (ફાસિદિપ પપસદ્વ્યાપ સંખેજ્જગુણે) પ્રદેશોથી સ્પર્શેન્દ્રિય સંખ્યાતગણી.

(ઓગાહનપપસદ્વ્યાપ) અવગાહના અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ. (સવ્વત્થોવે ચક્ષિદિપ બધાથી ઓછી ચક્ષુદિન્દ્રિય અવગાહનાની અપેક્ષાએ (ઓગાહનદ્વ્યાપ સોહંદિપ અસંખેજ્જગુણે) અવગાહનાની અપેક્ષાએ શ્રોત્રેન્દ્રિય અસંખ્યાતગણી છે (ઘ્રાણિદિપ ઓગાહનદ્વ્યાપ સંખિજ્જગુણે) ઘ્રાણેન્દ્રિય અવગાહનાથી સંખ્યાતગણી (જિર્મિદિપ ઓગાહનદ્વ્યાપ અસંખેજ્જગુણે) જિહ્વેન્દ્રિય અવગાહનાથી અસંખ્યાતગણી. (ફાસિદિપ ઓગાહનદ્વ્યાપ સંખેજ્જગુણે) સ્પર્શેન્દ્રિય અવગાહનાથી સંખ્યાતગણી

(ફાસિદિયસ્સ ઓગાહનદ્વ્યાપિતો) સ્પર્શેન્દ્રિયની અવગાહનાર્થતાથી (ચક્ષિદિપ પપસદ્વ્યાપ અણંતગુણે) ચક્ષુદિન્દ્રિય પ્રદેશાર્થતાથી અનન્ત ગણી છે. (સોહંદિપ પપસદ્વ્યાપ સંખેજ્જગુણે) શ્રોત્રેન્દ્રિય પ્રદેશોથી સંખ્યાતગણી છે (ઘ્રાણિદિપ પપસદ્વ્યાપ સંખેજ્જગુણે) ઘ્રાણેન્દ્રિય પ્રદેશોથી સંખ્યાતગણી છે. (જિર્મિદિપ પપસદ્વ્યાપ અસંખેજ્જગુણે) જિહ્વેન્દ્રિય પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણી છે. (ફાસિદિપ પપસદ્વ્યાપ સંખેજ્જગુણે) સ્પર્શેન્દ્રિય પ્રદેશોથી સંખ્યાતગણી છે.

गुणम्, श्रोत्रेन्द्रियस्य खलु भदन्त ! कियन्तः कर्कशगुरुकगुणाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! अनन्ताः कर्कशगुरुकगुणाः प्रज्ञप्ताः, एवं यावत् स्पर्शनेन्द्रियस्य, श्रोत्रेन्द्रियस्य खलु भदन्त ! कियन्तो मृदुकलघुगुणाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! अनन्ता मृदुकलघुगुणाः प्रज्ञप्ताः, एवं यावत् स्पर्शनेन्द्रियस्य, एतेषां खलु भदन्त ! श्रोत्रेन्द्रियवक्षुरिन्द्रियघ्राणेन्द्रियजिह्वेन्द्रियस्पर्शनेन्द्रियाणां कर्कशगुरुकगुणानां मृदुकलघुगुणानाञ्च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोकावक्षुरिन्द्रियस्य कर्कशगुरुकगुणाः, श्रोत्रेन्द्रियस्य कर्कश-

(सोऽइन्द्रियस्स णं भंते ! केवइया कक्खड्ढगुरुयगुणा पणत्ता ?) भगवन् ! श्रोत्रेन्द्रिय के कर्कश-गुरुक गुण कितने कहे गए हैं ? (गोयमा ! अणंता कक्खड्ढगुरुयगुणा पणत्ता) हे गौतम ! अनन्त कर्कश-गुरुकगुण कहे गए हैं (एवं जाव फासिदियस्स) इसी प्रकार यावत् स्पर्शनेन्द्रिय के (सोऽइन्द्रियस्स णं भंते ! केवइया मउयलहुयगुणा पणत्ता ?) हे भगवन् ! श्रोत्रेन्द्रिय के मृदु-लघुगुण कितने कहे हैं ? (गोयमा ! अणंता मउयलहुयगुणा पणत्ता) हे गौतम ! अनन्त मृदु-लघुगुण कहे गए हैं (एवं जाव फासिदियस्स) इसी प्रकार स्पर्शनेन्द्रिय का समझ लेवें ।

(एएसि णं भंते ! सोऽइन्द्रियचक्खिदिय घ्राणिदिय जिह्मिदिय फासिदियाणं कक्खड्ढगुरुयगुणाणं मउयलहुयगुणाण य कयरे कयरे हितो) हे भगवन् ! इन श्रोत्रेन्द्रिय, चक्षुरिन्द्रिय, घ्राणेन्द्रिय, जिह्वेन्द्रिय और स्पर्शनेन्द्रिय के कर्कश-गुरु गुणों और मृदु लघु गुणों में कौन किससे (अल्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ?) अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा चक्खिदियस्स कक्खड्ढगुरुयगुणा) हे गौतम ! सब से कम चक्षुइन्द्रिय के कर्कशगुरु गुण हैं (सोऽइन्द्रियस्स कक्खड्ढगुरुयगुणा अणंत-

(सोऽइन्द्रियस्स णं भंते ! केवइया कक्खड्ढ गुरुयगुणा पणत्ता ?) हे भगवन् ! श्रोत्रेन्द्रियना कर्कश-गुरुक गुणु हेतवा ठहेवाओता छे ? (गोयमा ! अणंता कक्खड्ढगुरुयगुणा पणत्ता) हे गौतम ! अनन्त कर्कश गुरुकगुणु ठहेता छे (एवं जाव फासिदियस्स) ओअ प्रकारे यावत् स्पर्शनेन्द्रियना (सोऽइन्द्रियस्स णं भंते ! केवइया मउयलहुयगुणा पणत्ता) हे भगवन् ! श्रोत्रेन्द्रियना मृदु-लघु गुणु हेतवा ठहेता छे ? (गोयमा ! अणंता मउयलहुयगुणा पणत्ता) हे गौतम ! अनन्त मृदु-लघु गुणु ठहेता छे (एवं जाव फासिदियस्स) ओअ प्रकारे स्पर्शनेन्द्रियेना समञ्जवा ।

(एएसिण भंते ! सोऽइन्द्रियचक्खिदियघ्राणि दियजिह्मिदियफासि दियाणं कक्खड्ढगुरुयगुणाणं मउयलहुयगुणाण य कयरे कयरेहि तो) हे भगवन् ! आ श्रोत्रेन्द्रिय, चक्षुरिन्द्रिय, घ्राणेन्द्रिय, जिह्वेन्द्रिय अने स्पर्शनेन्द्रियेना कर्कश गुरु गुणु अने मृदु-लघुगुणुमां केणु केनाथी (अल्पा वा बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ?) अल्प, धृष्ट, तुल्य अथवा विशेषाधिक छे ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा चक्खिदियस्स कक्खड्ढगुरुयगुणा) हे गौतम ! अधाथी ओअ

ગુણમ્, સ્પર્શનેન્દ્રિયં પ્રદેશાર્થતયા સંખ્યેયગુણમ્, અવગાહનપ્રદેશાર્થતયા સર્વસ્તોકં ચક્ષુરિન્દ્રિયમ્, અવગાહનાપ્રદેશાર્થતયા શ્રોત્રેન્દ્રિયમ્ અસંખ્યેયગુણમ્, ઘ્રાણેન્દ્રિયમ્ અવગાહનાપ્રદેશાર્થતયા સંખ્યેયગુણમ્, જિહ્વેન્દ્રિયમ્ અવગાહનપ્રદેશાર્થતયા અસંખ્યેયગુણમ્, સ્પર્શનેન્દ્રિયમ્ અવગાહનપ્રદેશાર્થતયા સંખ્યેયગુણમ્, સ્પર્શનેન્દ્રિયસ્યાવગાહનાર્થતાભ્ય શ્ચક્ષુરિન્દ્રિયં પ્રદેશાર્થતયા અનન્તગુણમ્, શ્રોત્રેન્દ્રિયં પ્રદેશાર્થતયા સંખ્યેયગુણમ્, સ્પર્શનેન્દ્રિયં પ્રદેશાર્થતયા સંખ્યેય-

જિહ્વાન્દ્રિય અસંખ્યાતગુણા હૈ (ફાસિંદિય પપસદ્વ્યાય સંખેજ્જગુણે) પ્રદેશોં સે સ્પર્શેન્દ્રિય સંખ્યાતગુણા હૈ (ઓગાહણપપસદ્વ્યાય) અવગાહના ઓર પ્રદેશોં કી અપેક્ષા (સઽવત્થોવે ચક્ષિંદિય) સઽ સે કમ ચક્ષુન્દ્રિય હૈ (ઓગાહણદ્વ્યાય સોહંદિય અસંખેજ્જગુણે) અવગાહના સે શ્રોત્રેન્દ્રિય સંખ્યાતગુણા હૈ (ઘ્રાણિંદિય ઓગાહણદ્વ્યાય સંખિજ્જગુણે) ઘ્રાણેન્દ્રિય અવગાહના સે સંખ્યાતગુણા હૈ (જિર્મિંદિય ઓગાહણદ્વ્યાય અસંખેજ્જગુણે) જિહ્વેન્દ્રિય અવગાહના સે અસંખ્યાતગુણા હૈ (ફાસિંદિય ઓગાહણદ્વ્યાય સંખેજ્જગુણે) સ્પર્શેન્દ્રિય અવગાહના સે સંખ્યાતગુણા હૈ (ફાસિંદિયસ્સ ઓગાહણદ્વ્યાદિંતો) સ્પર્શેન્દ્રિય કી અવગાહનાર્થતા સે (ચક્ષિંદિય પપસદ્વ્યાય અણંતગુણે) ચક્ષુન્દ્રિય પ્રદેશાર્થતા સે અનન્તગુણિત હૈ (સોહંદિય પપસદ્વ્યાય સંખેજ્જગુણે) શ્રોત્રેન્દ્રિય પ્રદેશોં સે સંખ્યાતગુણા હૈ (ઘ્રાણિંદિય પપસદ્વ્યાય સંખેજ્જગુણે) ઘ્રાણેન્દ્રિય પ્રદેશોં સે સંખ્યાતગુણા હૈ (જિર્મિંદિય પપસદ્વ્યાય અસંખેજ્જગુણે) જિહ્વેન્દ્રિય પ્રદેશોં કી અપેક્ષા સે અસંખ્યાતગુણા હૈ (ફાસિંદિય પપસદ્વ્યાય સંખેજ્જગુણે) સ્પર્શેન્દ્રિય પ્રદેશોં સે સંખ્યાતગુણા હૈ ।

યાય સંખેજ્જગુણે) પ્રદેશેથી ઘ્રાણેન્દ્રિય સંખ્યાતગણી છે. (જિર્મિંદિય પપસદ્વ્યાય અસંખેજ્જગુણે) પ્રદેશેથી જિહ્વેન્દ્રિય અસંખ્યાતગણી છે. (ફાસિંદિય પપસદ્વ્યાય સંખેજ્જગુણે) પ્રદેશેથી સ્પર્શેન્દ્રિય સંખ્યાતગણી.

(ઓગાહણપપસદ્વ્યાય) અવગાહના અને પ્રદેશેની અપેક્ષાએ. (સઽવત્થોવે ચક્ષિંદિય બધાથી ઓછી ચક્ષુન્દ્રિય અવગાહનાની અપેક્ષાએ (ઓગાહણદ્વ્યાય સોહંદિય અસંખેજ્જગુણે) અવગાહનાની અપેક્ષાએ શ્રોત્રેન્દ્રિય અસંખ્યાતગણી છે (ઘ્રાણિંદિય ઓગાહણદ્વ્યાય સંખિજ્જગુણે) ઘ્રાણેન્દ્રિય અવગાહનાથી સંખ્યાતગણી (જિર્મિંદિય ઓગાહણદ્વ્યાય અસંખેજ્જગુણે) જિહ્વેન્દ્રિય અવગાહનાથી અસંખ્યાતગણી. (ફાસિંદિય ઓગાહણદ્વ્યાય સંખેજ્જગુણે) સ્પર્શેન્દ્રિય અવગાહનાથી સંખ્યાતગણી

(ફાસિંદિયસ્સ ઓગાહણદ્વ્યાદિંતો) સ્પર્શેન્દ્રિયની અવગાહનાર્થતાથી (ચક્ષિંદિય પપસદ્વ્યાય અણંતગુણે) ચક્ષુન્દ્રિય પ્રદેશાર્થતાથી અનન્ત ગણી છે. (સોહંદિય પપસદ્વ્યાય સંખેજ્જગુણે) શ્રોત્રેન્દ્રિય પ્રદેશેથી સંખ્યાતગણી છે (ઘ્રાણિંદિય પપસદ્વ્યાય સંખેજ્જગુણે) ઘ્રાણેન્દ્રિય પ્રદેશેથી સંખ્યાતગણી છે. (જિર્મિંદિય પપસદ્વ્યાય અસંખેજ્જગુણે) જિહ્વેન્દ્રિય પ્રદેશેની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણી છે. (ફાસિંદિય પપસદ્વ્યાય સંખેજ્જગુણે) સ્પર્શેન્દ્રિય પ્રદેશેથી સંખ્યાતગણી છે

गुणम्, श्रोत्रेन्द्रियस्य खलु भदन्त ! क्रियन्तः कर्कशगुरुकगुणाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! अनन्ताः कर्कशगुरुकगुणाः प्रज्ञप्ताः, एवं यावत् स्पर्शनेन्द्रियस्य, श्रोत्रेन्द्रियस्य खलु भदन्त ! क्रियन्तो मृदुकलघुगुणाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! अनन्ता मृदुकलघुगुणाः प्रज्ञप्ताः, एवं यावत् स्पर्शनेन्द्रियस्य, एतेषां खलु भदन्त ! श्रोत्रेन्द्रियचक्षुरिन्द्रियघ्राणेन्द्रियजिह्वेन्द्रियस्पर्शनेन्द्रियाणां कर्कशगुरुकगुणानां मृदुकलघुगुणानाञ्च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोकाश्चक्षुरिन्द्रियस्य कर्कशगुरुकगुणाः, श्रोत्रेन्द्रियस्य कर्कश-

(सोऽहंदिद्यस्स णं भंते ! केवइया कक्खड्ढगुरुयगुणा पणत्ता ?) भगवन् ! श्रोत्रेन्द्रिय के कर्कश-गुरुक गुण कितने कहे गए हैं ? (गोयमा ! अणंता कक्खड्ढगुरुयगुणा पणत्ता) हे गौतम ! अनन्त कर्कश-गुरुकगुण कहे गए हैं (एवं जाव फासिदियस्स) इसी प्रकार यावत् स्पर्शेन्द्रिय के (सोऽहंदिद्यस्स णं भंते ! केवइया मउयलहुयगुणा पणत्ता ?) हे भगवन् ! श्रोत्रेन्द्रिय के मृदु-लघुगुण कितने कहे हैं ? (गोयमा ! अणंता मउयलहुयगुणा पणत्ता) हे गौतम ! अनन्त मृदु-लघुगुण कहे गए हैं (एवं जाव फासिदियस्स) इसी प्रकार स्पर्शेन्द्रिय का समझ लेवें ।

(एएसि णं भंते ! सोऽहंदिद्यचक्खिदिज घाणिदिद्य जिहिमदिद्य फासिदियारणं कक्खड्ढगुरुयगुणारणं मउयलहुयगुणाण य कयरे कयरे हितो) हे भगवन् ! इन श्रोत्रेन्द्रिय, चक्षुरिन्द्रिय, घ्राणेन्द्रिय, जिह्वेन्द्रिय और स्पर्शेन्द्रिय के कर्कश-गुरु गुणों और मृदु लघु गुणों में कौन किससे (अल्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ?) अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा चक्खिदिद्यस्स कक्खड्ढगुरुयगुणा) हे गौतम ! सब से कम चक्षुश्चेन्द्रिय के कर्कशगुरु गुण हैं (सोऽहंदिद्यस्स कक्खड्ढगुरुयगुणा अणंता-

(सोऽहंदिद्यस्स णं भंते ! केवइया कक्खड्ढ गुरुयगुणा पणत्ता ?) हे भगवन् ! श्रोत्रेन्द्रियना कर्कश-गुरु गुणु केट्ठा कडेवाओला छे ? (गोयमा ! अणंता कक्खड्ढगुरुयगुणा पणत्ता) हे गौतम ! अनन्त कर्कश गुरुगुणु कडेवा छे (एवं जाव फासिदियस्स) ओअ प्रकारे यावत् स्पर्शेन्द्रियना (सोऽहंदिद्यस्स णं भंते ! केवइया मउयलहुयगुणा पणत्ता) हे भगवन् ! श्रोत्रेन्द्रियना मृदु-लघु गुणु केट्ठा कडा छे ? (गोयमा ! अणंता मउयलहुयगुणा पणत्ता) हे गौतम ! अनन्त मृदु-लघु गुणु कडेवा छे (एवं जाव फासिदियस्स) ओअ प्रकारे स्पर्शेन्द्रियना समजवा

(एएसिण भंते ! सोऽहंदिद्यचक्खिदिद्यघाणि विजिहिमदिद्यफासिदियारणं कक्खड्ढगुरुयगुणाणं मउयलहुयगुणाण य कयरे कयरे हितो) हे भगवन् ! आ श्रोत्रेन्द्रिय, चक्षुरिन्द्रिय, घ्राणेन्द्रिय, जिह्वेन्द्रिय अने स्पर्शेन्द्रियना कर्कश गुरु गुणु अने मृदु-लघुगुणुभां केणु केनाथी (अल्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ?) अल्प, धृष्ट, तुल्य अथवा विशेषाधिक छे ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा चक्खिदिद्यस्स कक्खड्ढगुरुयगुणा) हे गौतम ! अधाथी ओअ

ગુરુકગુણાઃ અનન્તગુણાઃ ઘ્રાણેન્દ્રિયસ્ય કર્કશગુરુકગુણા અનન્તગુણાઃ, જિહ્વેન્દ્રિયસ્ય કર્કશ-
ગુરુકગુણા અનન્તગુણાઃ, સ્પર્શનેન્દ્રિયસ્ય કર્કશગુરુકગુણા અનન્-ગુણાઃ, મૃદુકલઘુકગુણાનાં
સર્વસ્તોકાઃ સ્પર્શનેન્દ્રિયસ્ય મૃદુકલઘુકગુણાઃ, જિહ્વેન્દ્રિયસ્ય મૃદુકલઘુકગુણા અનન્તગુણાઃ,
ઘ્રાણેન્દ્રિયસ્ય મૃદુકલઘુકગુણા અનન્તગુણાઃ, શ્રોત્રેન્દ્રિયસ્ય મૃદુકલઘુકગુણા અનન્તગુણાઃ
ચક્ષુરિન્દ્રિયસ્ય મૃદુકલઘુકગુણા અનન્તગુણાઃ, કર્કશગુરુકગુણાનાં મૃદુકલઘુકગુણાનાંચ સર્વ-
તોકાચ્ચક્ષુરિન્દ્રિયસ્ય કર્કશગુરુકગુણાઃ, શ્રોત્રેન્દ્રિયસ્ય કર્કશગુરુકગુણા અનન્તગુણાઃ, ઘ્રાણે-

ગુણા) શ્રોત્રેન્દ્રિય કે કર્કશગુરુ ગુણ અનન્તગુણા હૈં (ઘ્રાણિદિયસ્સ કક્ષલઘુકગુણા અનન્તગુણા) ઘ્રાણેન્દ્રિય કે કર્કશગુરુગુણ અનન્તગુણા હૈં (જિર્ભિદિયસ્સ કક્ષલઘુ-
કગુણા અનન્તગુણા) જિહ્વેન્દ્રિય કે કર્કશગુરુગુણ અનન્તગુણા હૈં (ફાસિદિયસ્સ
કક્ષલઘુકગુણા અનન્તગુણા) સ્પર્શનેન્દ્રિય કે કર્કશગુરુ ગુણ અનન્તગુણા હૈં ।

(મઝયલહુયગુણાણં) મૃદુ-લઘુગુણોં મૈં (સન્વત્થોવા ફાસિદિયસ્સ મઝય-
લહુયગુણા) સ્પર્શનેન્દ્રિય કે મૃદુ-લઘુગુણ સઘ સે કમ્મ હૈં (જિર્ભિદિયસ્સ મઝય-
લહુયગુણા અનન્તગુણા) જિહ્વેન્દ્રિય કે મૃદુલઘુ ગુણ અનન્તગુણા હૈં (ઘ્રાણિદિયસ્સ
મઝયલહુયગુણા અનન્તગુણા) ઘ્રાણેન્દ્રિય કે મૃદુલઘુગુણ અનન્તગુણા હૈં । (સોહંદિ-
યસ્સ મઝય લહુયગુણા અનન્તગુણા) શ્રોત્રેન્દ્રિય કે મૃદુલઘુ ગુણ અનન્તગુણા હૈં (ચ-
ક્ષિલ્લિદિયસ્સ મઝયલહુયગુણા અનન્તગુણા) ચક્ષુરિન્દ્રિય કે મૃદુલઘુગુણ અનન્તગુણા હૈં

(કક્ષલઘુકગુણાણં) કર્કશગુરુ ગુણોં (મઝય લહુયગુણાણય) ઓર મૃદુલઘુ-
ગુણોં મૈં સે (સન્વત્થોવા ચક્ષિલ્લિદિયસ્સ કક્ષલઘુકગુણા) સઘ સે કમ્મ ચક્ષુ
રિન્દ્રિય કે કર્કશગુરુગુણ હૈં (સોહંદિયસ્સ કક્ષલઘુકગુણા અનન્તગુણા) શ્રોત્રે-

ચક્ષુરિન્દ્રિયના કર્કશ ગુરુ ગુણ છે (સોહંદિયસ્સ કક્ષલઘુકગુણા અનન્તગુણા) શ્રોત્રેન્દ્રિયના
કર્કશ ગુરુ ગુણ અનન્તગુણા છે (ઘ્રાણિદિયસ્સ કક્ષલઘુકગુણા અનન્તગુણા) ઘ્રાણેન્દ્રિયના
કર્કશ ગુરુગુણ અનન્તગુણા છે (જિર્ભિદિયસ્સ કક્ષલઘુકગુણા અનન્તગુણા) જિહ્વેન્દ્રિયના
કર્કશ ગુરુગુણ અનન્તગુણા છે (ફાસિદિયસ્સ કક્ષલઘુકગુણા અનન્તગુણા) સ્પર્શનેન્દ્રિયના
કર્કશ ગુરુગુણ અનન્તગુણા છે

(મઝયલહુયગુણાણં) મૃદુ-લઘુ ગુણોમા (સન્વત્થોવા ફાસિદિયસ્સ મઝયલહુયગુણા)
સ્પર્શનેન્દ્રિયના મૃદુ-લઘુગુણ બધાથી ઓછા છે (જિર્ભિદિયસ્સ મઝયલહુયગુણા અનન્તગુણા)
જિહ્વેન્દ્રિયના મૃદુ-લઘુગુણ અનન્તગુણા છે (ઘ્રાણિદિયસ્સ મઝયલહુયગુણા અનન્તગુણા) ઘ્રાણે
ન્દ્રિયના-મૃદુ-લઘુગુણ અનન્તગુણા છે (સોહંદિયસ્સ મઝયલહુયગુણા અનન્તગુણા) શ્રોત્રેન્દ્રિયના
મૃદુ-લઘુગુણ અનન્તગુણા છે (ચક્ષિલ્લિદિયસ્સ મઝય લહુયગુણા અનન્તગુણા) ચક્ષુરિન્દ્રિયના મૃદુ
લઘુગુણ અનન્તગુણા છે

(કક્ષલઘુકગુણાણં) કર્કશ ગુરુગુણો (મઝયલહુયગુણાણય) અને મૃદુ લઘુગુણોમાથી
(સન્વત્થોવા ચક્ષિલ્લિદિયસ્સ કક્ષલઘુકગુણા) બધાથી ઓછા ચક્ષુરિન્દ્રિયના કર્કશ ગુરુ છે

न्द्रियस्य कर्कशगुरुकृणुणा अनन्तगुणाः, जिह्वेन्द्रियस्य कर्कशगुरुकृणुणा अनन्तगुणाः, स्पर्श-
नेन्द्रियस्य कर्कशगुरुकृणुणा अनन्तगुणाः, स्पर्शनेन्द्रियस्य कर्कशगुरुकृणुणेभ्यस्तस्य चैव मृदु-
कलघुकृणुणा अनन्तगुणाः, जिह्वेन्द्रियस्य मृदुकलघुकृणुणाः अनन्तगुणाः, घ्राणेन्द्रियस्य
मृदुकलघुकृणुणा अनन्तगुणाः, श्रोत्रेन्द्रियस्य मृदुकलघुकृणुणा अनन्तगुणाः, चक्षुरिन्द्रियस्य
मृदुकलघुकृणुणा अनन्तगुणाः ॥ सू० २ ॥

टीका—अथेन्द्रियाणामवगाहनाद्वारं पञ्चमं प्ररुपां तुमाह—‘सोऽदिए णं भंते ! कइए-
सोगाढे पणत्ते ?’ हे भदन्त ! श्रोत्रेन्द्रियं खलु कतिप्रदेशावगाढं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह—

न्द्रिय के कर्कशगुरुगुण अनन्तगुणा हैं (घ्राणिन्द्रियस्स कक्खडगरुयगुणा अणंत-
गुणा) घ्राणेन्द्रिय के कर्कशगुरुगुण अनन्तगुणा हैं (जिर्विन्द्रियस्स कक्खडगरुय-
गुणा अणंतगुणा) जिह्वेन्द्रिय के कर्कशगुरु गुण अनन्तगुणा हैं (फासिन्द्रियस्स
कक्खडगरुयगुणा अणंतगुणा) स्पर्शेन्द्रिय के कर्कशगुरु गुण अनन्तगुणा हैं ।

(फासिन्द्रियस्स कक्खडगरुयगुणेहिंत्तो) स्पर्शेन्द्रिय के कर्कशगुरुगुणों से
(तस्स चैव मउयलहुयगुणा) उसी के मृदुलघुगुण (अणंतगुणा) अनन्तगुणा हैं
(जिर्विन्द्रियस्स मउयलहुयगुणा अणंतगुणा) जिह्वेन्द्रिय के मृदु लघुगुण अनन्त-
गुण हैं (घ्राणिन्द्रियस्स मउयलहुयगुणा अणंतगुणा) घ्राणेन्द्रिय के मृदु लघु गुण
अनन्तगुणा हैं (सोऽदियस्स मउय लहुयगुणा अणंतगुणा) श्रोत्रेन्द्रिय के मृदु-
लघु गुण अनन्तगुणा हैं (चक्खिन्द्रियस्स मउयलहुयगुणा अणंतगुणा) चक्षु-
इन्द्रिय के मृदु लघु गुण अनन्तगुणा हैं ।

टीकार्थ—अथ इन्द्रियों के अवगाहना नामक पांचवें द्वार की प्ररूपणा की जाती है
गौतमस्वामी—हे भगवान् ! श्रोत्रेन्द्रिय कितने प्रदेशों में अवगाह है ?

(सोऽदियस्स कक्खडगरुयगुणा अणंतगुणा) श्रोत्रेन्द्रियना कर्कशं शुद्धं अनन्तगुणां छे (घ्राणि-
वियस्स कक्खडगरुयगुणा अणंतगुणा) घ्राणेन्द्रियना कर्कशं शुद्धं अनन्तगुणां छे (जिर्विन्द्रि-
यस्स कक्खडगरुयगुणा अणंतगुणा) जिह्वेन्द्रियना कर्कशं शुद्धं अनन्तगुणां छे (फासि-
दियस्स कक्खडगरुयगुणा अणंतगुणा) स्पर्शेन्द्रियना कर्कशं शुद्धं अनन्तगुणां छे

(फासि वियस्स कक्खडगरुयगुणेहिंत्तो) स्पर्शेन्द्रियना कर्कशं शुद्धं शुभोपायी (सरसं चैव
मउयलहुयगुणा) तेमना मृदु-लघुशुद्धं (अणंतगुणा) अनन्तगुणां छे (जिर्विन्द्रियस्स मउय-
लहुयगुणा अणंतगुणा) जिह्वेन्द्रियना मृदु-लघुशुद्धं अनन्त गुणां छे (घ्राणि वियस्स मउय-
लहुयगुणा अणंतगुणा) घ्राणेन्द्रियना मृदु-लघु शुद्धं अनन्त गुणां छे (सोऽदियस्स मउय-
लहुयगुणा अणंतगुणा) श्रोत्रेन्द्रियना मृदु लघु शुद्धं अनन्त गुणां छे (चक्खिन्द्रियस्स मउय-
लहुय गुणा अणंतगुणा) चक्षु इन्द्रियना मृदु लघु शुद्धं अनन्तगुणां छे

टीकार्थ—इवे इन्द्रियोनी अवगाहना नामक पांचव्या द्वारनी प्ररूपणा कयाय छे

‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અસંખ્યેજ્જપ્પસોગાદે પણત્તે’ શ્રોત્રેન્દ્રિયં તાત્ત્વ્ અસંખ્યેયપ્રદેશવ-
ગાદં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ‘एवं जाव फासिदिए’ एवम्—શ્રોત્રેન્દ્રિયોક્તિ રીત્યા યાવત્—ચક્ષુરિન્દ્રિયં ઘ્રાણે-
ન્દ્રિયં જિહ્વેન્દ્રિયં સ્પર્શનેન્દ્રિયં ચાસંખ્યેયપ્રદેશવગાદં પ્રજ્ઞપ્તમ્, ષષ્ઠમલ્પવદ્વુત્તદ્વારં—ગૌતમઃ
પૃચ્છતિ—‘एएसि णं भंते ! सोइदिए चक्खिदिए घाणिदिए जिह्मिदिए फासिदियाणं
ओगाहणद्वयाए’ હે ભદન્ન ! एतेपां खलु श्रोत्रेन्द्रियचक्षुरिन्द्रियघ्राणेन्द्रियजिह्वेन्द्रिय
स्पर्शनेन्द्रियाणां मध्ये अवगाहनार्थतया, प्रदेशार्थतया, अदगाहनप्रदेशार्थतया च कतराणि
कतरेभ्योऽल्पानि वा, बहुकानि वा, तुल्यानि वा, विशेषाधिकानि वा भवन्ति ? भगवानाह—
‘गोयमा !’ હે ગૌતમ ! ‘सञ्चत्थोवे चक्खिदिए ओगाहणद्वयाए’ सर्वस्तोकं चक्षुरिन्द्रियमव-
गाहनार्थतया भवति तथा च चक्षुरिन्द्रियं सर्वस्तोकप्रदेशवगादं तदपेक्षया ‘सोइदिए
ओगाहणद्वयाए संखेज्जगुणे’ श्रोत्रेन्द्रियम् अवगाहनार्थतया संख्येयगुणं भवति अतिप्रचुरेषु
प्रदेशेषु तदवगाहनात् तस्मात् ‘घाणिदिए ओगाहणद्वयाए संखेज्जगुणे’ घ्राणेन्द्रियम् अवगाह-

भगवान्—हे गौतम ! श्रोत्रेन्द्रिय असंख्यात प्रदेशों में अवगाढ है । इसी प्रकार स्पर्शेन्द्रिय तक कहना चाहिए, अर्थात् चक्षु इन्द्रिय, घ्राणेन्द्रिय, जिह्वेन्द्रिय और स्पर्शेन्द्रिय भी असंख्यातप्रदेशों में अवगाढ में ।

अब अल्पबहुत्वद्वार की प्ररूपणा की जाती है

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! इन श्रोत्रेन्द्रिय, चक्षुइन्द्रिय, घ्राणेन्द्रिय, जिह्वे-
न्द्रिय और स्पर्शनेन्द्रिय में से अवगाहना की अपेक्षा से, प्रदेशों की अपेक्षा से
और अवगाहन एव प्रदेशों की अपेक्षा से कौन किससे अल्प, बहुत, तुल्य
अथवा विशेषाधिक हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! सब से कम चक्षुइन्द्रिय की अवगाहनार्थता है अर्थात्
चक्षुइन्द्रिय सब से कम प्रदेशों में अवगाढ है । श्रोत्रेन्द्रिय अवगाहनार्थता से
संख्यातगुणा अधिक है, क्योंकि वह चक्षु की अपेक्षा अधिक प्रदेशों में अव-

श्री गौतमस्वामी—હે ભગવન્ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય કેટલા પ્રદેશમાં અવગાઢ છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ છે. એજ પ્રકારે
સ્પર્શેન્દ્રિય સુધી ઠીકેપુ' જોઈ એ. અર્થાત્ ચક્ષુઈન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય, જિહ્વેન્દ્રિય, અને સ્પર્શે-
ન્દ્રિય પણ અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વामी—હે ભગવન્ ! આ શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુઈન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય, જિહ્વેન્દ્રિય
અને સ્પર્શેન્દ્રિયમાંથી અવગાહનાની અપેક્ષાએ, પ્રદેશોની અપેક્ષાથી અને અવગાહના તેમજ
પ્રદેશોની અપેક્ષાથી કેણુ કેનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય, અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછી ચક્ષુ ઈન્દ્રિયની અવગાહનાર્થતા છે અર્થાત્
ચક્ષુઈન્દ્રિય બધાથી ઓછા પ્રદેશોમાં અવગાઢ છે. શ્રોત્રેન્દ્રિયની અવગાહનાર્થતા સંખ્યાત
ગણી અધિક છે. કેમકે તે ચક્ષુની અપેક્ષાએ અધિક પ્રદેશોમાં અવગાઢ છે, શ્રોત્રેન્દ્રિયની

નાર્થતયા સંખ્યેયગુણં ભવતિ અતિપ્રચુરનરપ્રદેશેષુ તસ્યાવગાહનાત્, તદપેક્ષયા 'જિર્મિદિષ્ ઓગાહણદ્વયાપ્ અસંખેજ્જગુણે' જિહ્વેન્દ્રિયમ્ અવગાહનાર્થતયાડાંસંખ્યેયગુણં ભવતિ, તમ્યાદ્ગુ-
લપૃથક્ત્વપરિમાણવિસ્તારસ્વરૂપત્વાત્, તતોડપિ 'ફાર્સિદિષ્ ઓગાહણદ્વયાપ્ સંખેજ્જગુણે'
સ્પર્શનેન્દ્રિયમ્ અવગાહનાર્થતયા સંખ્યેયગુણં ભવતિ, દ્વિપ્રભૃતિનવપર્ગન્ત રૂપાદ્ગુલપૃથક્ત્વ-
પરિમાણ જિહ્વેન્દ્રિયાપેક્ષયા શરીરપ્રમાણ સ્પર્શનેન્દ્રિયસ્ય સંખ્યેયપ્રમાણત્વોપપત્તેઃ શરીરાવગા-
હનાયાઃ સહસ્રયોજનપ્રમાણત્વાત્ । અથ પ્રદેશાર્થતયાડલ્પવહુત્વં પ્રરૂપયતિ—'પદેસદ્વયાપ્ સંખ-
ત્યોવે ચર્ક્સિદિષ્' પ્રદેશાર્થતયા—પ્રદેશાપેક્ષયા સર્વસ્તોકં નશુરિન્દ્રિયં ભવતિ તસ્ય સર્વસ્તોક
પ્રદેશત્વાત્, તદપેક્ષયા—'મોઈદિષ્ પપસદ્વયાપ્ સંખેજ્જગુણે' ઓત્રેન્દ્રિયં પ્રદેશાર્થતયા સંખ્યેય-
ગુણં ભવતિ, તદપેક્ષયા 'વાર્ણિદિષ્ પપસદ્વયાપ્ સંખેજ્જગુણે' વ્રાણેન્દ્રિયં પ્રદેશાર્થતયા સંખ્યે-
યગુણં ભવતિ, તતોડપિ—'જિર્મિદિષ્ પપસદ્વયાપ્ અસંખેજ્જગુણે' જિહ્વેન્દ્રિયં પ્રદેશાર્થતયા

ગાહ હૈ । ઓત્રેન્દ્રિય કી અપેક્ષા વ્રાણેન્દ્રિય કી અવગાહનાર્થતા સંખ્યાતગુણા
અધિક હૈ, ક્યોં કિ વહ ઓર મી અધિક પ્રદેશોં મેં અવગાહ હૈ । ઉસકી અપેક્ષા
જિહ્વેન્દ્રિય કી અવગાહનાર્થતા અસંખ્યાતગુણા અધિક હૈ, ક્યોં કિ ઉસકા
વિસ્તારઅંગુલપૃથક્ત્વકા હૈ । ઉસકી અપેક્ષા સ્પર્શનેન્દ્રિય અવગાહનાર્થતા સે
સંખ્યાતગુણા અધિક હૈ, ક્યોં કિ અંગુલ પૃથક્ત્વ અર્થાત્ દો અંગુલ સે નૌ અંગુલ
તક વિસ્તાર વાલી જિહ્વેન્દ્રિય કી અપેક્ષા સ્પર્શનેન્દ્રિય શરીર પરિમિત હોને સે
અધિક વિસ્તાર વાલી હૈ ।

અવ પ્રદેશોં કી અપેક્ષા અલ્પ વહુત્વ કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ—પ્રદેશોં કી
અપેક્ષા સે ચક્ષુઃશ્રિન્દ્રિય સવ સે કમ હૈ, ક્યોં કિ વહ સવ સે કમ પ્રદેશોં વાલી
હૈ । ચક્ષુઃશ્રિન્દ્રિય કી અપેક્ષા ઓત્રેન્દ્રિય પ્રદેશોં કી અપેક્ષા સંખ્યાતગુણા હૈ ।
ઓત્રેન્દ્રિય કી અપેક્ષા વ્રાણેન્દ્રિય પ્રદેશોં સે સંખ્યાતગુણા અધિક હૈ । ઉસકી
અપેક્ષા જિહ્વા શ્રિન્દ્રિય પ્રદેશોં સે અસંખ્યાતગુણા અધિક હૈ । જિહ્વા શ્રિન્દ્રિય કી

અપેક્ષાએ ઘ્રાણેન્દ્રિયની અવગાહનાર્થતા સંખ્યાતગણી અધિક છે, કેમકે તે બીજા પશુ
અધિક પ્રદેશોમા અવગૃહ છે. તેની અપેક્ષાએ જિહ્વેન્દ્રિયની અવગાહનાર્થતા અસંખ્યાત
ગણી અધિક છે, કેમકે તેનો વિસ્તાર અંગુલ પૃથક્ત્વનો છે તેની અપેક્ષાએ સ્પર્શેન્દ્રિયની
અવગાહનાર્થતા સંખ્યાત ગણી અધિક છે, કેમકે અંગુલ પૃથક્ત્વ અર્થાત્ બે આંગળથી
નવ આંગળ સુધી વિસ્તારવાળી જિહ્વેન્દ્રિયની અપેક્ષાએ સ્પર્શેન્દ્રિય શરીર પરિમિત હોવાથી
અધિક વિસ્તાર વાળી છે.

હવે પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અલ્પ-બહુત્વની પ્રરૂપણા કરાય છે—

પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ચક્ષુ ઇન્દ્રિય બધાથી અલ્પ છે, કેમકે તે બધાથી જોછા પ્રદે-
શોવાળી છે. ચક્ષુઇન્દ્રિયની અપેક્ષાએ ઓત્રેન્દ્રિય પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સંખ્યાત ગણી છે.
ઓત્રેન્દ્રિયની અપેક્ષાએ ઘ્રાણેન્દ્રિય પ્રદેશોથી સંખ્યાત ગણી અધિક છે. તેની અપેક્ષાએ

અસંખ્યેયગુણં મતિ, તતોડપિ 'ફાસિંદિય પપસદ્વયાય સંખેજ્જગુણે' સ્પર્શનેન્દ્રિયં પ્રદેશાર્થતયા સંખ્યેયગુણં મવતિ પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, અથાવગાહનપ્રદેશોમયાર્થાપેક્ષયાડલ્પબહુત્વં પ્રરૂપયતિ—'ઓગાહણપપસદ્વયાય સંખ્યેયગુણે ચક્ષુરિન્દ્રિયં' અવગાહનપ્રદેશાર્થતયા સર્વસ્તોકં ચક્ષુરિન્દ્રિયં મવતિ, તદપેક્ષયા—'ઓગાહણપપસદ્વયાય સોઈંદિય અસંખેજ્જગુણે' અવગાહનપ્રદેશાર્થતયા શ્રોત્રેન્દ્રિયમ્ અસંખ્યેયગુણં મવતિ, તતોડપિ—'ઘાણિંદિય ઓગાહણપપસદ્વયાય સંખિજ્જગુણે' ઘ્રાણેન્દ્રિયમ્ અવગાહનપ્રદેશાર્થતયા સંખ્યેયગુણં મવતિ, તદપેક્ષયાપિ—'જિર્મિંદિય ઓગાહણપપસદ્વયાય અસંખેજ્જગુણે' જિહ્વેન્દ્રિયમ્ અવગાહનાપ્રદેશાર્થતયાડસંખ્યેયગુણં મવતિ, તદપેક્ષયાપિ—'ફાસિંદિય ઓગાહણપપસદ્વયાય સંખેજ્જગુણે' સ્પર્શનેન્દ્રિયમ્ અવગાહનપ્રદેશાર્થતયા સંખ્યેયગુણં મવતિ, 'ફાસિંદિયસ્સ ઓગાહણદ્વયાર્હિતો ચક્ષુરિન્દ્રિયં પ્રદેશાર્થતયાડનન્તગુણં મવતિ, 'સોઈંદિય પપસદ્વયાય સંખેજ્જગુણે' શ્રોત્રેન્દ્રિયં પ્રદેશાર્થતયા સંખ્યેયગુણં મવતિ, 'ઘાણિંદિય પપસદ્વયાય સંખિજ્જગુણે' ઘ્રાણેન્દ્રિયં પ્રદેશાર્થતયા સંખ્યેયગુણં મવતિ, 'જિર્મિંદિય પપસદ્વયાય અસંખેજ્જગુણે' જિહ્વેન્દ્રિયં અપેક્ષા સ્પર્શનેન્દ્રિય પ્રદેશો સે સંખ્યાતગુણા અધિક હૈ, હસ વિષય મેં યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજ્જ લેના ચાહિય ।

અવ અવગાહના ઓર પ્રદેશ, ડોનોં કી અપેક્ષા અલ્પ બહુત્વ કા પ્રતિપાદન કિયા જાતા હૈ ।

અવગાહના—કી અપેક્ષા સે સબ સે સ્તોક ચક્ષુરિન્દ્રિય હૈ, ડસકી અપેક્ષા શ્રોત્રેન્દ્રિય અવગાહના સે સંખ્યાતગુણા હૈ, શ્રોત્રેન્દ્રિય કી અપેક્ષા ઘ્રાણેન્દ્રિય અવગાહના સે સંખ્યાતગુણા હૈ, ઘ્રાણેન્દ્રિય કી અપેક્ષા જિહ્વારિન્દ્રિય અવગાહના સે અસંખ્યાતગુણા હૈ ઓર જિહ્વા—રિન્દ્રિય કી અપેક્ષા અવગાહના સે સ્પર્શનેન્દ્રિય સંખ્યાતગુણા અધિક હૈ ।

સ્પર્શનેન્દ્રિય કી અવગાહનાર્થતા સે ચક્ષુરિન્દ્રિય પ્રદેશાર્થતા સે અનન્તગુણા હૈ, શ્રોત્રેન્દ્રિય પ્રદેશાર્થતા સે સંખ્યાતગુણા હૈ, ઘ્રાણેન્દ્રિય પ્રદેશાર્થતા સે સંખ્યાત-

જિહ્વા ઇન્દ્રિય પ્રદેશોથી અસંખ્યાત ગણી અધિક છે. જિહ્વા ઇન્દ્રિયની અપેક્ષાએ સ્પર્શેન્દ્રિય પ્રદેશોથી સંખ્યાતગણી અધિક છે, એ બાપતમા યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજી લેવી મેઈએ, હવે અવગાહના અને પ્રદેશ બંનેની અપેક્ષાએ ૧૯૫ બહુત્વનું પ્રતિપાદન કરાય છે અવગાહનાની અપેક્ષાએ બધાથી થોડી ચક્ષુ ઇન્દ્રિય છે, તેની અપેક્ષાએ શ્રોત્રેન્દ્રિય અવગાહના થી સંખ્યાત ગણી છે, શ્રોત્રેન્દ્રિયની અપેક્ષાએ ઘ્રાણેન્દ્રિય અવગાહનાથી સંખ્યાત ગણી છે, ઘ્રાણેન્દ્રિયની અપેક્ષાએ જિહ્વેન્દ્રિય અવગાહનાથી અસંખ્યાતગણી અને જિહ્વેન્દ્રિયની અપેક્ષાએ અવગાહનાથી સ્પર્શેન્દ્રિય સંખ્યાત ગણી અધિક છે

સ્પર્શેન્દ્રિયની અવગાહનાથી ચક્ષુ ઇન્દ્રિય પ્રદેશાર્થતાથી અનન્ત ગણી છે, શ્રોત્રેન્દ્રિય પ્રદેશાર્થતાથી સંખ્યાત ગણી છે, ઘ્રાણેન્દ્રિય પ્રદેશાર્થતાથી સંખ્યાતગણી છે, જિહ્વેન્દ્રિય

પ્રદેશાર્થતયાઽસંખ્યેયગુણં ભવતિ, 'ફાર્સિદિષ્ પૅસદ્વયાષ્ સંસેજ્જગુણે' સ્પર્શનેન્દ્રિયં પ્રદેશ-
ર્થતયા સંખ્યેયગુણં ભવતિ, કર્કશાદિગુણદ્વારમ્-ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'સોઽંદિયસ્સ ણં મંતે !
કેવદ્યા કક્કલ્લહુરુયગુણા પણ્ણત્તા ?' હે મદન્ત ! શ્રોત્રેન્દ્રિયસ્ય ચ્ચલુ કિયન્તઃ કર્કશગુરુક-
ગુણાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ? મગવાનાહ-'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'અણંતા કક્કલ્લહુરુયગુણા પણ્ણત્તા'
શ્રોત્રેન્દ્રિયસ્યાનન્તાઃ કર્કશગુરુકગુણાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ 'એવં જાવ ફાર્સિદિયસ્સ' એવમ્-શ્રોત્રેન્દ્રિય-
રીત્યા યાવત્-ચક્ષુરિન્દ્રિયસ્ય ઘ્રાણેન્દ્રિયસ્ય જિહ્વેન્દ્રિયસ્ય સ્પર્શનેન્દ્રિયસ્ય ચાપિ અનન્તાઃ
કર્કશગુરુકગુણાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'સોઽંદિયસ્સ ણં મંતે ! કેવદ્યા મઝયલ્લહુયગુણા
પણ્ણત્તા ?' હે મદન્ત ! શ્રોત્રેન્દ્રિયસ્ય ચ્ચલુ કિયન્તો મૃદુકલ્લધુકગુણાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ? મગવાનાહ-
'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'અણંતા મઝયલ્લહુયગુણા પણ્ણત્તા' શ્રોત્રેન્દ્રિયસ્યાનન્તા મૃદુકલ્લધુક-
ગુણાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ, 'એવં જાવ ફાર્સિદિયસ્સ' એવમ્-શ્રોત્રેન્દ્રિયોક્તિરીત્યા યાવત્-ચક્ષુરિન્દ્રિયસ્ય
ગુણા હૈ, જિહ્વેન્દ્રિય પ્રદેશાર્થતા સે અસંખ્યાતગુણા હૈ ઔર સ્પર્શનેન્દ્રિય પ્રદે-
શાર્થતા સે સંખ્યાતગુણા હૈ ।

અથ કર્કશ આદિ ગુણદ્વાર કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈ-હે ભગવન્ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય કે કર્કશગુરુકગુણ
કિતને કહે હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય કે કર્કશગુરુકગુણ અનન્ત કહે હૈ, હસી
પ્રકાર સ્પર્શનેન્દ્રિય તક, અર્થાત્ ચક્ષુઘ્રાણ, રસતા ઔર સ્પર્શનેન્દ્રિય કે કર્કશ-
ગુરુક ગુણ મી અનન્ત-અનન્ત હોતે હૈ ।

ગૌતમસ્વામી હે ભગવન્ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય કે મૃદુ-લઘુ ગુણ કિતને કહે હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય કે મૃદુ-લઘુગુણ અનન્ત કહે હૈ । હસી
પ્રકાર યાવત્ સ્પર્શનેન્દ્રિય કે, અર્થાત્ શ્રોત્રેન્દ્રિય કે સમાન ચક્ષુ, ઘ્રાણ, જિહ્વા
ઔર સ્પર્શનેન્દ્રિયોં કે મૃદુ લઘુ ગુણ મી અનન્ત-અનન્ત કહે હૈ ।

પ્રદેશાર્થતાથી અમ ખ્યાત ગણી છે અને સ્પર્શેન્દ્રિય પ્રદેશાર્થતાથી અસ ખ્યાત ગણી છે.

હવે કઈંશ આદિ ગુણ દ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! શ્રોત્રેન્દ્રિયના કઈંશ ગુરુક ગુણ કેટલા કલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! શ્રોત્રેન્દ્રિયના કઈંશ ગુરુક ગુણ અનન્ત કલા છે, એજ પ્રકારે
સ્પર્શેન્દ્રિ. સુત્રો અર્થાત્ ચક્ષુ, ઘ્રાણ, રસતા અને સ્પર્શનેન્દ્રિયના કઈંશ ગુરુક ગુણ પણ
અનન્ત-અનન્ત હોય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શ્રોત્રેન્દ્રિયના મૃદુ-લઘુ ગુણ કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! શ્રોત્રેન્દ્રિયના મૃદુ-લઘુ ગુણ અનન્ત કલા છે, એજ પ્રકારે
યાવત્ સ્પર્શેન્દ્રિયના અર્થાત્ શ્રોત્રેન્દ્રિયના સમાન ચક્ષુ, ઘ્રાણ, જિહ્વા અને સ્પર્શ ઇન્દ્રિયોના
મૃદુ લઘુ ગુણ પણ અનન્ત અનન્ત હોય છે.

ધ્રાણેન્દ્રિયસ્ય જિહ્વેન્દ્રિયસ્ય સ્પર્શનેન્દ્રિયસ્ય ચાપિ અનન્તા મૃદુકલઘુકગુણાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘एएसि णं भंने ! सोइंदिय चर्क्खदियघाणिंदियजिर्विभदियफासिंदियाणं कक्खडगरुयगुणाणं’ હે મદન્ત ! एतेषाञ्चैव-पूर्वोक्तानां श्रोत्रेन्द्रियचक्षुरिन्द्रियध्राणेन्द्रिय जिह्वेन्द्रियस्पर्शनेन्द्रियाणां कर्कशगुरुकगुणानाम् ‘मउयलहुयगुणाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ?’ मृदुकलघुकगुणानाञ्च मध्ये कतरे कतरे-भ्योऽल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह-‘गोयसा !’ हे गौतम ! ‘सञ्चत्थोवा चर्क्खदियस्स कक्खडगरुयगुणा’ सर्वस्तोका श्रक्षुरिन्द्रियस्य कर्कशगुरु-कगुणा भवन्ति, तदपेक्षया-‘सोइंदियस्स कक्खडगरुयगुणा अणंतगुणा’ श्रोत्रेन्द्रियस्य कर्कश-गुरुकगुणा अनन्तगुणा भवन्ति, तदपेक्षया-‘घाणेंदियस्स कक्खडगरुयगुणा अणंतगुणा’ ध्राणेन्द्रियस्य कर्कशगुरुकगुणा अनन्तगुणा भवन्ति, ततोऽपि-‘जिर्विभदियस्स कक्खडगरुय-गुणा अणंतगुणा’ जिह्वेन्द्रियस्य कर्कशगुरुकगुणा अनन्तगुणा भवन्ति, ततोऽपि-‘फासिंदिय-स्स कक्खडगरुयगुणा अणंतगुणा’ स्पर्शनेन्द्रियस्य कर्कशगुरुकगुणा अनन्तगुणा भवन्ति, मृदुकलघुकगुणानान्तु तद्विलोमेनारूपबहुत्वं प्ररूपयति-‘मउयलहुयगुणाणं सञ्चत्थोवा फासि-दियस्स मउयलहुयगुणा’ मृदुकलघुकगुणानान्तु सर्वस्तोकाः स्पर्शनेन्द्रियस्य मृदुकलघुकगुणा

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! હન શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુરિન્દ્રિય, ધ્રાણેન્દ્રિય, જિહ્વેન્દ્રિય ઔર સ્પર્શનેન્દ્રિય કે કર્કશ-ગુરુ ગુણોં મેં ઔર મૃદુ-લઘુ ગુણોં મેં કૌન કિસસે અલ્પ, બહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ચક્ષુરિન્દ્રિય કે કર્કશ-ગુરુગુણ સબસે કમ હૈં, ઉનકી અપેક્ષા શ્રોત્રેન્દ્રિય કે કર્કશ-ગુરુ ગુણ અનન્તગુણા અધિક હૈં, ઉનકી અપેક્ષા ધ્રાણેન્દ્રિય કે કર્કશ-ગુરુ ગુણ અનન્તગુણા હૈં, ઉનસે જિહ્વેન્દ્રિય કે કર્કશ-ગુરુ ગુણ અનન્તગુણા અધિક હૈં ઔર ઉનસે સ્પર્શનેન્દ્રિય કે કર્કશ-ગુરુ ગુણ અનન્ત-ગુણા અધિક હૈં ।

અબ મૃદુલઘુ ગુણોં કા, જો ઉનસે વિપરીત હૈં, અલ્પ બહુત્વ નિરૂપિત કરતે હૈ-મૃદુ લઘુ ગુણોં મેં સબ સેં કમ મૃદુ લઘુ ગુણ સ્પર્શનેન્દ્રિય કે હૈ, ઉનકી અપેક્ષા

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હેભગવન્ ! એ શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુરિન્દ્રિય, ધ્રાણેન્દ્રિય, જિહ્વેન્દ્રિય અને સ્પર્શનેન્દ્રિયના કર્કશ ગુરુગુણોમાં અને મૃદુ-લઘુ ગુણોમાં કેષુ કેનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ચક્ષુરિન્દ્રિયના કર્કશ-ગુરુ ગુણ બધાથી ઓછા છે, તેમની અપેક્ષા શ્રી શ્રોત્રેન્દ્રિયના કર્કશ-ગુરુ ગુણ અનન્ત ગણા અધિક છે અને તેમનાથી સ્પર્શનેન્દ્રિયના કર્કશ ગુરુ ગુણ અનન્ત ગણા અધિક છે

હવે મૃદુ-લઘુ ગુણો જે તેમનાથી વિપરીત છે, તેનું અલ્પ બહુત્વ નિરૂપિત કરે છે મૃદુ-લઘુ ગુણોમાં બધાથી ઓછા મૃદુ લઘુ ગુણ સ્પર્શનેન્દ્રિયના છે, તેમની જે એ

મન્તિ, તદપેક્ષયા-‘જિહ્વેન્દ્રિયસ્સ મઝયલ્હુગુણા અણંતગુણા’ જિહ્વેન્દ્રિયસ્ય મૃદુલધુકુ-
ગુણા અનન્તગુણા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા-‘વાણિદ્રિયસ્સ મઝયલ્હુગુણા અણંતગુણા’ વ્રાણેન્દ્રિય-
સ્ય મૃદુલધુકુગુણા અનન્તગુણા ભવન્તિ, તતોઽપિ-‘સોઙ્ગદિયસ્સ મઝયલ્હુગુણા અણંતગુણા’
શ્રોત્રેન્દ્રિયસ્ય મૃદુલધુકુગુણા અનન્તગુણા ભવન્તિ, તતોઽપિ-‘ચક્ષુદિયસ્સ મઝયલ્હુગુણા
અણંતગુણા’ ચક્ષુરિન્દ્રિયસ્ય મૃદુલધુકુગુણા અનન્તગુણા ભવન્તિ, તથા ચ ચક્ષુઃશ્રોત્રવ્રાણ-
જિહ્વા સ્પર્શનેન્દ્રિયાણાં યથોત્તરમનન્તગુણાઃ કર્કશગુરુગુણા ભવન્તિ, કિન્તુ એતેપામેવ પથાન્તુ-
પૂર્વ્યાં યથાપૂર્વ મૃદુલધુગુણા અનન્તગુણા ભવન્તિ તથાનિમમેવ યથોત્તરં કર્કશતા યથાપૂર્વ-
જ્ઞાતિમૃદુકતયોપલભ્યમાનત્વાદિતિ ફલિત્ત્વમ્, અથ તદુભયગુણાનાં મધ્યેઽલયવહુત્વં પ્રરૂપયિતુ
માહ-‘કક્ષલ્હગુરુગુણાણં મઝયલ્હુગુણાણં ય સવ્વત્તોદા ચક્ષુદિયસગ કક્ષલ્હગુરુગુણા’

જિહ્વેન્દ્રિય કે મૃદુ-લઘુ ગુણ અનન્તગુણા હૈ, ડનકી અપેક્ષા વ્રાણેન્દ્રિય કે મૃદુ
લઘુ ગુણ અનન્તગુણા હૈ, ડનકી અપેક્ષા શ્રોત્રેન્દ્રિય કે મૃદુ લઘુ ગુણ અનન્તગુણા
હૈ. ડનકી અપેક્ષા ચક્ષુરિન્દ્રિય કે મૃદુ લઘુગુણ અનન્તગુણે હોતે હૈ તાત્પર્ય
યહ હૈ કિ ચક્ષુ, શ્રોત્ર, વ્રાણ, જિહ્વા ઓર સ્પર્શન ઇન્દ્રિયાં અનુક્રમ
સે અનન્ત-અનન્તગુણા અધિક કર્કશ-ગુરુ ગુણ વાલી હૈ. અતઁવ મૃદુ-લઘુ ગુણ
કી દૃષ્ટિ સે વિચાર ક્રિયા જાય નો સ્વભાવતઃ ઇત્તકા ક્રમ ડલટા હો જાતા હૈ,
જિસકા કથન ડપર ક્રિયા જા ચુકા હૈ. અથ ઇન ડોનોં કે અરૂપયહુત્વ કા કથન
ક્રિયા જાતા હૈ, જો ઇસ પ્રકાર હૈ-કક્ષાગુરુગુણોં ઓર મૃદુ લઘુ ગુણોં મેં સે ચક્ષુ-
ઇન્દ્રિય કે કર્કશગુરુ ગુણ સઘ સે કમ હૈ, ઇનકી અપેક્ષા શ્રોત્રેન્દ્રિય કે કર્કશ ગુરુ
ગુણ અનન્તગુણા અધિક હૈ, ડનકી અપેક્ષા વ્રાણેન્દ્રિય કે કર્કશગુરુગુણ અનન્તગુણા
અધિક હૈ, ડનકી અપેક્ષા જિહ્વેન્દ્રિય કે કર્કશગુરુ ગુણ અનન્તગુણા અધિક
હૈ, ડનકી અપેક્ષા સ્પર્શનેન્દ્રિય કે કર્કશગુરુ ગુણ અનન્તગુણા અધિક હૈ.

લઘુ શુભોમા બધાથી ઓછા મૃદુ લઘુ શુભ સ્પર્શનેન્દ્રિયના છે, જિહ્વેન્દ્રિયના મૃદુ લઘુ શુભ
અનન્તગણા છે, તેમની અપેક્ષાએ વ્રાણેન્દ્રિયના મૃદુ લઘુશુભ અનન્તગણા છે તેમની
અપેક્ષાએ શ્રોત્રેન્દ્રિયના મૃદુ-લઘુ શુભ અનન્ત ગણા છે, તેમની અપેક્ષાએ ચક્ષુરિન્દ્રિયના મૃદુ-
લઘુ શુભ અનન્તાગણા છે તાત્પર્ય એ છે કે ચક્ષુ, શ્રોત્ર, વ્રાણ, જિહ્વા અને સ્પર્શન ઇન્દ્રિયો
અનુક્રમથી અનન્ત-અનન્તગણા અધિક કર્કશ-શુરુશુભવાળી છે. તેથી જ મૃદુ લઘુ શુભની
દૃષ્ટિએ વિચાર કરાય તો સ્વભાવથી તેનો ક્રમ ડલટો થઈ જાય છે, જેનું કથન ડપર કરેલું છે.
હવે એ બંનેના અરૂપ બહુત્વનું કથન કરાય છે, જે આ પ્રકારે છે-કર્કશ શુરુશુભો અને
મૃદુ લઘુ શુભોમાંથી ચક્ષુ ઇન્દ્રિયના કર્કશ શુરુ શુભ બધાથી ઓછા છે, તેમની અપેક્ષાએ શ્રોત્રે-
ન્દ્રિયના કર્કશ શુરુશુભ અનન્ત ગણા અધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ વ્રાણેન્દ્રિયના કર્કશ શુરુ
શુભ અનન્ત ગણા અધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ જિહ્વેન્દ્રિયના કર્કશ શુરુ શુભ અનન્ત
ગણા અધિક છે, તેમની અપેક્ષાએ સ્પર્શનેન્દ્રિયના કર્કશ શુરુ શુભ અનન્તગણા અધિક છે,

કર્કશગુરુગુણાનાં મૃદુકલઘુગુણાનાશ્ચમધ્યે સર્વસ્તોકાશ્ચક્ષુરિન્દ્રિયસ્ય કર્કશગુરુગુણા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા-‘સોઽંદિયસ્સ ક્વચ્છલ્લગુરુગુણા અણંતગુણા’ શ્રોત્રેન્દ્રિયસ્ય કર્કશગુરુગુણા અનન્તગુણા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા-‘ઘાણિદિયસ્સ ક્વચ્છલ્લગુરુગુણા અણંતગુણા’ ઘ્રાણેન્દ્રિયસ્ય કર્કશગુરુગુણા અનન્તગુણા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા ‘જિહ્વેન્દ્રિયસ્સ ક્વચ્છલ્લગુરુગુણા અણંતગુણા’ જિહ્વેન્દ્રિયસ્ય કર્કશગુરુગુણા અનન્તગુણા ભવન્તિ, તતોઽપિ-‘ફારિન્દિયસ્સ ક્વચ્છલ્લગુરુગુણા અણંતગુણા’ સ્પર્શનેન્દ્રિયસ્ય કર્કશગુરુગુણા અનન્તગુણા ભવન્તિ । અથ યુગપદલ્પવહુત્વ મિન્દ્રિયાણાં પ્રરુપયતિ-‘ફારિન્દિયસ્સ ક્વચ્છલ્લગુરુગુણેર્હિતો તસ્સ ચેદ મઝયલ્લહુયગુણા અણંતગુણા’ સ્પર્શનેન્દ્રિયસ્ય કર્કશગુરુગુણેભ્યસ્તસ્યૈવ ચ-સ્પર્શનેન્દ્રિયસ્યૈવ મૃદુકલઘુકગુણા અનન્તગુણા ભવન્તિ, તથાહિ-શરીરે કિયન્તે એવ ઉપરિતનાઃ પ્રદેશાઃ શીતાત્પાદિસમ્પર્કેણ કર્કશા વર્તન્તે, અન્યે પુનરવિકા સ્તદન્તર્ગજાઅપિ મૃદ્વો વર્તન્તે અતઃ સ્પર્શનેન્દ્રિયસ્ય કર્કશગુરુગુણાપેક્ષયા મૃદુકલઘુકગુણા અનન્તગુણા ઉપપદ્યન્તે, તતોઽપિ-‘જિહ્વેન્દ્રિયસ્ય મઝયલ્લહુયગુણા અણંતગુણા’ જિહ્વેન્દ્રિયસ્ય મૃદુકલઘુકગુણા અનન્તગુણા ભવન્તિ, તતોઽપિ-‘ઘાણિદિયસ્સ મઝયલ્લહુયગુણા અણંતગુણા’ ઘ્રાણેન્દ્રિયસ્ય મૃદુકલઘુકગુણા અનન્તગુણા ભવન્તિ, તેભ્યોઽપિ-‘સોઽંદિયસ્સ મઝયલ્લહુયગુણા અણંતગુણા’ શ્રોત્રેન્દ્રિયસ્ય મૃદુકલઘુકગુણા અનન્તગુણા ભવન્તિ, તદપેક્ષયાપિ-‘ચાક્ષિલ્લદિયસ્સ મઝયલ્લહુયગુણા અણંતગુણા’ ચક્ષુરિન્દ્રિયસ્ય મૃદુકલઘુકગુણા અનન્તગુણા ભવન્તિ ॥ સૂ. ૨ ॥

- એક સાથે બેનોં કા અલ્પ બહુત્વ ઇત્થ પ્રકાર હૈ-સ્પર્શનેન્દ્રિય કે કર્કશ-ગુરુ ગુણોં કી અપેક્ષા ઉસી કે અર્થાત્ સ્પર્શનેન્દ્રિય કે હી મૃદુ-લઘુ ગુણ અનન્તગુણા હૈ, ક્યોં કિ શરીર મેં કુછ હી ડપરી અવયવ સર્દી-ગર્મીં કે સમ્પર્ક કે કારણ કર્કશ હોતે હૈ, ઉનકે સિવાય અધિકાંશ અવયવ, ઉનકે અન્દર ભી મૃદુ હી હોતે હૈ, અતઃસ્પર્શનેન્દ્રિય કે કર્કશ-ગુરુ ગુણોં કી અપેક્ષા મૃદુ-લઘુ ગુણ અનન્ત ગુણિત કહે ગયે હૈ । સ્પર્શનેન્દ્રિય કી અપેક્ષા જિહ્વેન્દ્રિય કે મૃદુ-લઘુ ગુણ અનન્ત ગુણે હોતે હૈ । જિહ્વેન્દ્રિય કી અપેક્ષા ઘ્રાણેન્દ્રિય કે મૃદુ-લઘુ ગુણ અનન્તગુણા હૈ ઉનકી અપેક્ષા શ્રોત્રેન્દ્રિય કે મૃદુલ લઘુગુણ અનન્ત ગુણા હૈ ઓર શ્રોત્રેન્દ્રિય કે મૃદુ-લઘુ ગુણોં કી અપેક્ષા ચક્ષુરિન્દ્રિય કે મૃદુ-લઘુ ગુણ અનન્તગુણા હૈ ।

એહી સૂત્રે બનેના અલ્પ બહુત્વ આ પ્રકારે છે-સ્પર્શનેન્દ્રિયના કર્કશ ગુરુ ગુણોની અપેક્ષાએ તેમના અર્થાત્ સ્પર્શનેન્દ્રિયના જ મૃદુ-લઘુ ગુણ અનન્તગણા છે, કેમકે શરીરમાં કાંઈક ઉપરના અવયવ શર્દીગર્મીના સંપર્કના કારણે કર્કશ થાય છે તેમના સિવાય અધિકાંશ અવયવ, તેમના અંદર પણ મૃદુ જ બને છે, તેથી જ સ્પર્શનેન્દ્રિયના કર્કશ ગુરુ ગુણોની અપેક્ષાએ મૃદુ-લઘુ ગુણ અનન્ત ગુણિત કહેલા છે સ્પર્શનેન્દ્રિયની અપેક્ષાએ જિહ્વેન્દ્રિયના મૃદુ, લઘુ ગુણ અનન્ત ગણા છે. જિહ્વેન્દ્રિયના કરતા ઘ્રાણેન્દ્રિયના મૃદુ-લઘુ ગુણ અનન્તગણા છે તેમની અપેક્ષાએ શ્રોત્રેન્દ્રિયના મૃદુ-લઘુ ગુણ અનન્તગણા છે અને શ્રોત્રેન્દ્રિયના મૃદુ-લઘુ ગુણોની અપેક્ષાએ ચક્ષુરિન્દ્રિયના મૃદુ લઘુ ગુણ અનન્ત ગણા છે.

॥ नैरयिकादीन्द्रिय वक्तव्यता ॥

मूलम्—नेरइया णं भंते ! कइ इंदिया पणत्ता ? गोयमा ! पंच इंदिया पणत्ता, तं जहा—सोइंदिए, जाव फासिंदिए, नेरइयाणं भंते ! सोइंदिए किं संठिए पणत्ते ? गोयमा ! कलंबुयासंठाणसंठिए पणत्ते, एवं जहा ओहियाणं वत्तवया भणिया तहेव नेरइयाणं पि जाव अप्पा बहुयाणि दोणिण, नवरं नेरइयाणं भंते ! फासिंदिए किं संठिए पणत्ते ? गोयमा ! दुविहे पणत्ते, तं जहा—भवधारणिज्जे य उत्तरवेउव्विए य, तत्थ णं जे से भवधारणिज्जे से णं हुंडसंठाणसंठिए पणत्ते, तत्थ णं जे से उत्तरवेउव्विए से वि तहेव, सेसं तं चेव, असुरकुमाराणं भंते ! कइ इंदिया पणत्ता ? गोयमा ! पंच इंदिया पणत्ता, एवं जहा ओहियाणि जाव अप्पा बहुयाणि दोणिण वि, नवरं फासिंदिए दुविहे पणत्ते, तं जहा—भवधारणिज्जे य उत्तरवेउव्विए य, तत्थ णं जे से भवधारणिज्जे से णं समवरंसंठाणसंठिए पणत्ते, तत्थ णं जे से उत्तरवेउव्विए से णं णाणासंठाणसंठिए, सेसं तं चेव, एवं जाव थणिय-कुमाराणं, पुढविकाइयाणं भंते ! कइ इंदिया पणत्ता ? गोयमा ! एगे-फासिंदिए पणत्ते, पुढविकाइया णं भंते ! फासिंदिए किं संठाणसंठिए पणत्ते ? गोयमा ! मसूरचंदसंठाणसंठिए पणत्ते, पुढविकाइया णं भंते ! फासिंदिए केवइयं बाहल्लेणं पणत्ते ? गोयमा ! अंगुलस्स असंखेज्जइभागं बाहल्लेणं पणत्ते, पुढविकाइयाणं भंते ! फासिंदिए केवइयं पोहत्तेणं पणत्ते ? गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ते पोहत्तेणं, पुढविकाइया णं भंते ! फासिंदिए कइ पएसिए पणत्ते ? गोयमा ! अणंतपएसिए पणत्ते, पुढविकाइयाणं भंते ! फासिंदिए कइ पएसोगाढे पणत्ते ? गोयमा ! असंखेज्जपएसोगाढे पणत्ते, पएसिणं भंते ! पुढविकाइयाणं फासिंदियस्स ओगाहणट्टयाए पएसट्टयाए ओगाहणपएसट्टयाए कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया

કર્કશગુરુગુણાનાં મૃદુલલઘુગુણાનાશ્ચમધ્યે સર્વસ્તોકાશ્ચક્ષુરિન્દ્રિયસ્ય કર્કશગુરુગુણા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા-‘સોઽદિયસ્સ કક્ષલઙ્ગસ્યગુણા અણંતગુણા’ શ્રોત્રેન્દ્રિયસ્ય કર્કશગુરુગુણા અનન્તગુણા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા-‘ઘાણિન્દ્રિયસ્સ ક્વલઙ્ગસ્યગુણા અણંતગુણા’ ઘ્રાણેન્દ્રિયસ્ય કર્કશગુરુગુણા અનન્તગુણા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા ‘જિહ્વેન્દ્રિયસ્સ કક્ષલઙ્ગસ્યગુણા અણંતગુણા’ જિહ્વેન્દ્રિયસ્ય કર્કશગુરુગુણા અનન્તગુણા ભવન્તિ, તત્તોઽપિ-‘ફાર્શિન્દ્રિયસ્સ ક્વલઙ્ગસ્યગુણા અણંતગુણા’ સ્પર્શનેન્દ્રિયસ્ય કર્કશગુરુગુણા અનન્તગુણા ભવન્તિ । અથ યુગપદત્વવહુત્વ-મિન્દ્રિયાણાં પ્રરૂપયતિ-‘ફાર્શિન્દ્રિયસ્સ કક્ષલઙ્ગસ્યગુણેદિતો તસ્સ ચેદ મઝ્જલહુયગુણા અણંતગુણા’ સ્પર્શનેન્દ્રિયસ્ય કર્કશગુરુગુણેભ્યરતસ્યૈવ ચ-સ્પર્શનેન્દ્રિયરતસ્યૈવ મૃદુલલઘુગુણા અનન્તગુણા ભવન્તિ, તથાહિ-શરીરે કિયન્ત ઇવ ઉપરિતનાઃ પ્રદેહાઃ શીતાતપાદિસમ્પર્કેણ કર્કશા વર્તન્તે, અન્યે પુનરિક્કા સ્તદન્તર્ગતાઅપિ મૃદવો વર્તન્તે અતઃ સ્પર્શનેન્દ્રિયસ્ય કર્કશગુરુગુણાપેક્ષયા મૃદુલલઘુગુણા અનન્તગુણા ઉપપદ્યન્તે, તત્તોઽપિ-‘જિહ્વેન્દ્રિયસ્ય મઝ્જલહુયગુણા અણંતગુણા’ જિહ્વેન્દ્રિયસ્ય મૃદુલલઘુગુણા અનન્તગુણા ભવન્તિ, તત્તોઽપિ-‘ઘાણિન્દ્રિયસ્સ મઝ્જલહુયગુણા અણંતગુણા’ ઘ્રાણેન્દ્રિયસ્ય મૃદુલલઘુગુણા અનન્તગુણા ભવન્તિ, તેભ્યોઽપિ-‘સોઽદિયસ્સ મઝ્જલહુયગુણા અણંતગુણા’ શ્રોત્રેન્દ્રિયસ્ય મૃદુલલઘુગુણા અનન્તગુણા ભવન્તિ, તદપેક્ષયાપિ-‘ચાર્ક્ષિન્દ્રિયસ્ય મઝ્જલહુયગુણા અણંતગુણા’ ચક્ષુરિન્દ્રિયસ્ય મૃદુલલઘુગુણા અનન્તગુણા ભવન્તિ ॥ સૂ. ૨ ॥

- એક સાથે બંનેનો કારણ બહુત્વ દ્વારા પ્રકાર છે-સ્પર્શનેન્દ્રિય કે કર્કશ-ગુરુ ગુણોની અપેક્ષા તેમની અર્થાત્ સ્પર્શનેન્દ્રિય કે હી મૃદુ-લઘુ ગુણ અનન્તગુણા છે, ક્યોં કે શરીર મેં કુછ હી ઉપરી અવયવ સર્દી-ગર્મી કે સમ્પર્ક કે કારણ કર્કશ હોતે છે, અનેક સિવાય અધિકાંશ અવયવ, અનેક અન્દર મી મૃદુ હી હોતે છે, અતઃ સ્પર્શનેન્દ્રિય કે કર્કશ-ગુરુ ગુણોની અપેક્ષા મૃદુ-લઘુ ગુણ અનન્ત ગુણિત કહે ગયે છે । સ્પર્શનેન્દ્રિયની અપેક્ષા જિહ્વેન્દ્રિય કે મૃદુ-લઘુ ગુણ અનન્ત ગુણે હોતે છે । જિહ્વેન્દ્રિયની અપેક્ષા ઘ્રાણેન્દ્રિય કે મૃદુ-લઘુ ગુણ અનન્તગુણા છે અનેકની અપેક્ષા શ્રોત્રેન્દ્રિય કે મૃદુલ લઘુગુણ અનન્ત ગુણા છે અનેક શ્રોત્રેન્દ્રિય કે મૃદુ-લઘુ ગુણોની અપેક્ષા ચક્ષુરિન્દ્રિય કે મૃદુ-લઘુ ગુણ અનન્તગુણા છે ।

એકી સ.સૂ. બંનેના અર્થ બહુત્વ આ પ્રકારે છે-સ્પર્શનેન્દ્રિયના કર્કશ ગુરુ ગુણોની અપેક્ષાએ તેમના અર્થાત્ સ્પર્શનેન્દ્રિયના જ મૃદુ-લઘુ ગુણ અનન્તગણા છે, કેમકે શરીરમાં કાંઈક ઉપરના અવયવ શર્દી-ગર્મીના સંપર્કના કારણે કર્કશ થાય છે તેમના સિવાય અધિકાંશ અવયવ, તેમના અન્દર પણ મૃદુ જ બને છે, તેથી જ સ્પર્શનેન્દ્રિયના કર્કશ ગુરુ ગુણોની અપેક્ષાએ મૃદુ-લઘુ ગુણ અનન્ત ગણિત કહેવા છે સ્પર્શનેન્દ્રિયની અપેક્ષાએ જિહ્વેન્દ્રિયના મૃદુ, લઘુ ગુણ અનન્ત ગણા છે. જિહ્વેન્દ્રિયના કર્કશ ઘ્રાણેન્દ્રિયના મૃદુ-લઘુ ગુણ અનન્તગણા છે તેમની અપેક્ષાએ શ્રોત્રેન્દ્રિયના મૃદુ-લઘુ ગુણ અનન્તગણા છે અને શ્રોત્રેન્દ્રિયના મૃદુ-લઘુ ગુણોની અપેક્ષાએ ચક્ષુરિન્દ્રિયના મૃદુ લઘુ ગુણ અનન્ત ગણા છે.

॥ नैरयिकादीन्द्रिय वृत्तव्यता ॥

मूळम्—नेरइया णं भंते ! कइ इंदिया पणत्ता ? गोयसा । पंच इंदिया पणत्ता, तं जहा—सोइंदिए, जाव फासिंदिए, नेरइयाणं भते ! सोइंदिए किं संठिए पणत्ते ? गोयसा ! कलंडुयारसंठाणसंठिए पणत्ते, एवं जहा ओहियाणं वत्तव्वया भणिया तहेव नेरइयाणं पि जाव अप्पा बहुयाणि दोषिण, नवरं नेरइयाणं भंते । फासिंदिए किं संठिए पणत्ते ? गोयसा ! दुविहे पणत्ते, तं जहा—भवधारणिज्जे य उत्तरवेउव्विए य, तत्थ णं जे से भवधारणिज्जे से णं हुंडसंठागसंठिए पणत्ते, तत्थ णं जे से उत्तरवेउव्विए से वि तहेव, सेसं तं चेव, असुरकुमाराणं भंते ! कइ इंदिया पणत्ता ? गोयसा ! पंच इंदिया पणत्ता, एवं जहा ओहियाणि जाव अप्पा बहुयाणि दोषिण वि, नवरं फासिंदिए दुविहे पणत्ते, तं जहा—भवधारणिज्जे य उत्तरवेउव्विए य, तत्थ णं जे से भवधारणिज्जे से णं समवरसंठागसंठिए पणत्ते, तत्थ णं जे से उत्तरवेउव्विए से णं णाणासंठागसंठिए, सेसं तं चेव, एवं जाव थणियकुमाराणं, पुढविकाइयाणं भंते ! कइ इंदिया पणत्ता ? गोयसा ! एगे-फासिंदिए पणत्ते, पुढविकाइया णं भंते ! फासिंदिए किं संठागसंठिए पणत्ते ? गोयसा ! मसूरचंदसंठागसंठिए पणत्ते, पुढविकाइया णं भंते ! फासिंदिए केवइयं बाहल्लेणं पणत्ते ? गोयसा ! अंगुलस्स असंखेज्जइभागं बाहल्लेणं पणत्ते, पुढविकाइयाणं भंते ! फासिंदिए केवइयं पोहत्तेणं पणत्ते ? गोयसा ! सरीरप्यमाणमेत्ते पोहत्तेणं, पुढविकाइया णं भंते ! फासिंदिए कइ पएसिए पणत्ते ? गोयसा ! अणंतपएसिए पणत्ते, पुढविकाइयाणं भंते ! फासिंदिए कइ पएसोगाढे पणत्ते ? गोयसा ! असंखेज्जपएसोगाढे पणत्ते, एसिणं भंते ! पुढविकाइयाणं फासिंदियस्स ओगाहणट्टयाए पएसट्टयाए ओगाहणपएसट्टयाए कयरे कयरेहितो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया

वा ? गोयमा ! सवत्थोवे पुढविकाइयाणं फासिदिए ओगाहणट्टयाए,
 ते चेव पएसट्टयाए अणंतगुणे, पुढविकाइयाणं भंते ! फासिदियस्स
 केवइया कक्खडगुरुयगुणा पणत्ता ? गोयमा ! अणंता, एवं मउयलहुय-
 गुणा वि, एएसि णं भंते ! पुढविकाइयाणं फासिदियस्स कक्खडगुरुय-
 गुणाणं महुयलहुयगुणाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला
 वा विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सवत्थोवा पुढविकाइयाणं फासिदि-
 यस्स कक्खडगुरुयगुणा, तस्स चेव मउयलहुयगुणा अणंतगुणा, एवं
 आउकाइयाण वि जाव वणप्फइकाइयाणं णवरं संठाणे इमो विसेसो
 दट्ठो, आउकाइयाणं थिबुगब्बिदुसंठाणसंठिए पणत्ते, तेउकाइयाणं सूइ-
 कलावसंठाणसंठिए पणत्ते, वाउकाइयाणं पडागासंठाणसंठिए पणत्ते,
 वणप्फइकाइयाणं णाणसंठाणसंठिए पणत्ते बेइंदियाणं भंते ! कइ इंदिया
 पणत्ता ? गोयमा ! दो इंदिया पणत्ता, तं जहा—जिब्भदिए, फासि-
 दिए, दोण्हं पि इंदियाणं संठाणं बाहल्लं पोहत्तं पएसं ओगाहणा य जहा
 ओहियाणं भणिया तहा भाणियव्वा, णवरं फासिदिए हुंडसंठाणसंठिए
 पणत्ते त्ति इमो विसेसो, एएसिणं भंते ! बेइंदियाणं जिब्भदियफासि-
 दियाणं ओगाहणट्टयाए पएसट्टयाए ओगाहणपएसट्टयाए कयरे कयरे-
 हिंतो अप्पा वा, बहुवा वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा !
 सवत्थोवे बेइंदियाणं जिब्भदिए ओगाहणट्टयाए, फासिदिए ओगाहण-
 ट्टयाए, संखेज्जगुणे, पएसट्टयाए सवत्थोवे बेइंदियाणं जिब्भदिए, पएस-
 ट्टयाए फासिदिए संखेज्जगुणे, ओगाहणपएसट्टयाए सवत्थोवे बेइंदि-
 यस्स जिब्भदिए, ओगाहणट्टयाए फासिदिए संखेज्जगुणे, फासिदियस्स
 ओगाहणट्टयाएहिंतो जिब्भदिए पएसट्टयाए अणंतगुणे, फासिदिए पएस-
 ट्टयाए संखेज्जगुणे, बेइंदियाणं भंते ! जिब्भदियस्स केवइया कक्खडगुरुय
 गुणा पणत्ता ? गोयमा ! अणंता पणत्ता, एवं फासिदियस्स वि, एवं
 उयलहुयगुणा वि, एएसिणं भंते ! बेइंदियाणं जिब्भदियफासिदियाणं

હ્રદગરુડગુણાણં મડયલહુયગુણાણં કલ્પલહુયગુણ મડયલહુયગુણાણ
ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા, વહુયા વા, તુલ્લા વા, ત્રિસેસાહિયા વા?
ગોયમા ! સઠ્ઠથોવા વેહિંદિયાણં જિવિંમદિયસ્સ કલ્પલહુયગુણા,
ફાસિંદિયસ્સ કલ્પ હગરુડગુણા અણંતગુણા, ફાસિંદિયસ્સ કલ્પલહુય
ગુણેહિંતો તસ્સ ચેવ મડયલહુયગુણા અણંતગુણા, જિવિંમદિયસ્સ મડય
લહુયગુણા અણંતગુણા, એવં જાવ ચરિંદિયત્તિ, નવરં હિંદિયપરિવુહી
કાયવ્વા, તેહિંદિયાણં ઘાણિંદિય થોવે, ચરિંદિયાણં ચક્કિંસદિય થોવે,
સેસં તં ચેવ, પંચિંદિયતિરિક્કલજોણિયાણં મણૂસાણ ય જહા નેરહયાણં,
નવરં ફાસિંદિય છવિંહસંઠાણસંઠિય પળગત્તે, તં જહા-સમચરસે,
નિગ્ગોહપરિમંડલે, સાદી, યુજ્જે, વામણે, હુંડે, વાળમંતરજોહિસિય વેમા-
ણિયાણં જહા-અસુરકુમારાણં ॥ સૂ. ૩ ॥

છાયા-નૈરયિકાણાં મદન્ત ! કતિ હિન્દ્રિયાણિ પ્રજ્ઞસાનિ ? ગૌતમ ! પચ્ચહિન્દ્રિયાણિ
પ્રજ્ઞસાનિ, તથા-શ્રોત્રેન્દ્રિયં યાવત્-સ્પર્શેન્દ્રિયમ્, નૈરયિકાણાં મદન્ત ! શ્રોત્રેન્દ્રિયં કિં
સંસ્થિતં પ્રજ્ઞસમ્ ? ગૌતમ ! કદમ્બસંસ્થાનસંસ્થિતં પ્રજ્ઞસમ્, એવં યથા ઔઘિકાનાં વક્તવ્યતા

નૈરયિક આદિ-હિન્દ્રિયવક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(નેરહયા ણં મંતે ! કહ્ હિંદિયા પળગત્તા ?) હે ભગવન્ ! નારકોં કી
કિતની હિન્દ્રિયાં હોતી હૈં ? (ગોયમા ! પંચ હિંદિયા પળગત્તા) ગૌતમ ! પાંચ હિન્દ્રિયાં
કહી હૈં ? (તં જહા-સોહિંદિય જાવ ફાસિંદિય) વે હસ પ્રકાર-શ્રોત્રેન્દ્રિય
યાવત્ સ્પર્શેન્દ્રિય ।

(નેરહયાણં મંતે ! સોહિંદિય કિં સંઠિય પળગત્તે ?) હે ભગવન્ ! નારકાં કી
શ્રોત્રેન્દ્રિય કિસ આકાર કી હૈં ? (ગોયમા ! કલંબુયાસંઠાણસંઠિય પળગત્તે)
ગૌતમ ! કદમ્બ કે પુષ્પ કે આકાર કી હૈં (એવં જહા ઓહિયાણં વક્તવ્યતા

નૈરયિક આદિ હિન્દ્રિય વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(નેરહયાણં મંતે ! કહ્ હિંદિયા પળગત્તા ?) હે ભગવન્ ! નારકાની કેટલી હિન્દ્રિયો
હોય છે ? (ગોયમા ! પંચ હિંદિયા પળગત્તા) હે ગૌતમ ! પાંચ હિન્દ્રિયો કહી છે (તં જહા
સોહિંદિય જાવ ફાસિંદિય) તે આ પ્રકારે શ્રોત્રેન્દ્રિય યાવત્ સ્પર્શેન્દ્રિય

(નેરહયાણં મંતે ! સોહિંદિય કિં સંઠિય પળગત્તે ?) હે ભગવન્ ! નારકાની શ્રોત્રેન્દ્રિય કેવા
આકારની છે ? (ગોયમા ! કલંબુયાસંઠાણસંઠિય પળગત્તે) હે ગૌતમ ! કદમ્બના પુષ્પના-

મણિતા તથૈવ નૈરયિકાણામપિ યાવદ્ અલ્પબહુત્વયો દ્વયોઃ, નવરમ્-નૈરયિકાણાં મદન્ત ! સ્પર્શનેન્દ્રિયં કિં સંસ્થિતં પ્રજ્ઞસમ્ ? ગૌતમ ! દ્વિવિધં પ્રજ્ઞસમ્, તથથા-ભવધારણીયશ્ચ ઉત્તર-વૈક્રિયશ્ચ, તત્ર સ્વલુ યત્તત્ ભવધારણીયં તત્ સ્વલુ હુન્દસંસ્થાનમંસ્થિતં પ્રજ્ઞસમ્, તત્ર સ્વલુ યત્તત્ ઉત્તરવૈક્રિયં તદપિ તથૈવ, શેષં તત્ત્વૈવ, અસુરકુમારાણાં મદન્ત ! કતિ ઇન્દ્રિયાણિ પ્રજ્ઞસાનિ ? ગૌતમ ! પશ્ચદ્દિન્દ્રિયાણિ પ્રજ્ઞસાનિ, एवं યથા ઔઘિકાનિ યાવદ્ અલ્પબહુત્વાનિ દ્વયાન્યપિ, નવરં સ્પર્શનેન્દ્રિયં દ્વિવિધં પ્રજ્ઞસમ્, તથથા-ભવધારણીયશ્ચ ઉત્તરવૈક્રિયશ્ચ, તત્ર

મણિયા તદૈવ નેરહ્યાણં પિ જાવ અપ્પા બહુયાણિ દોણિણ) હસી પ્રકાર જૈસી સમુચ્ચય જીવોં કી વક્તવ્યતા કહી હૈ વૈસી હી નારકોં કી બી કહના, યાવત્ દોનોં અલ્પ બહુત્વ (નવરં) વિશેષ (નેરહ્યાણં મંતે ! ફાસિદિયે કિં સંઠિયે પળ્લસે ?) હૈ ભગવન્ ! નારકોં કી સ્પર્શનેન્દ્રિય કિસ આકાર કી કહી હૈ ? (ગોયમા ! દુવિદ્દે પળ્લસે) હૈ ગૌતમ ! દો પ્રકાર કી કહી હૈ (તં જહા-ભવધારણિજ્જે ય ઉત્તરવેડ-વિવે ય) વહ્ હસ પ્રકાર ભવધારણીય ઔર ઉત્તરવૈક્રિય (તત્થ ણં જે સે ભવ-ધારણિજ્જે સે ણં હુંદસંઠાણસંઠિયે પળ્લસે) ઉનમેં જો ભવધારણીય હૈ, વહ્ હુંદક સંસ્થાન વાલી હૈ (તત્થ ણં જે સે ઉત્તરવેડવિવે સે વિ તદૈવ) ઉનમેં જો ઉત્તરવૈક્રિય હૈ, વહ્ બી ઉસી પ્રકાર-હુંદકાકાર હૈ (સેસં તં ચેવ) શેષ ઉસી પ્રકાર (અસુરકુમારાણં મંતે ! કહ્ હંદિયા પળ્લસા ?) હૈ ભગવન્ ! અસુરકુમારોં કી ઇન્દ્રિયાં કિતની કહી હૈ ? (ગોયમા ! પંચ હંદિયા પળ્લસા) ગૌતમ ! પાંચ ઇન્દ્રિયાં કહી હૈ (અં જહા ઔહિયાણિ જાવ અપ્પાવહુગાણિ દોણિણ વિ) હસ પ્રકાર જૈસે સમુ-ચ્ચય, યાવત્ દોનોં અલ્પ બહુત્વ (નવરં ફાસિદિયે દુવિદ્દે પળ્લસે) વિશેષ યહ

આકારની છે (અં જહા ઔહિયાણં વક્તવ્યતા મણિયા તદૈવ નેરહ્યાણં પિ જાવ અપ્પા બહુયાણિ દોણિ) એજ પ્રકારે જેવી સમુચ્ચય જીવેની વક્તવ્યતા કહી તેવી જ નારકોની પણ કહેવી યાવત્ બન્ને અલ્પ-બહુત્વ (નવરં) વિશેષ (નેરહ્યાણં મંતે ! ફાસિદિયે કિં સંઠિયે પળ્લસે) હૈ ભગવન્ ! નારકોની સ્પર્શનેન્દ્રિય કેવા આકારની કહી છે ? (ગોયમા ! દુવિદ્દે પળ્લસે) હૈ ગૌતમ ! બે પ્રકારની કહી છે (ત જહા ભવધારણિજ્જે-ય ઉત્તરવેડવિવે ય) તે આ પ્રકારે-ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય (તત્થ ણં જે સે ભવધારણિજ્જે સે ણં હુંદસંઠાણ-સંઠિયે પળ્લસે) તેમા જે ભવધારણીય છે તે હુંદક સંસ્થાનવાળી છે (તત્થ ણં જે સે ઉત્તરવેડવિવે સે વિ તદૈવ) તેમા જે ઉત્તર વૈક્રિય છે, તે પણ તેજ પ્રકારે હુંદકાકાર (સેસં તં ચેવ) શેષ પૂર્વોક્ત રીતે સમજવું.

(અસુરકુમારાણં મંતે ! કહ્ હંદિયા પળ્લસા ?) હૈ ભગવાન્ ! અસુરકુમારોની ઇન્દ્રિયો કેટલી કહી છે ? (ગોયમા ! પંચ હંદિયા પળ્લસા) હૈ ગૌતમ ! પાંચ ઇન્દ્રિયો કહી છે (અં જહા ઔહિયાણિ જાવ અપ્પા વહુગાણિ દોણિ વિ) એ પ્રકારે જેવા સમુચ્ચય યાવત્ બન્ને

સ્વલ્પ યત્તદ્ ભવધારણીયં તત્ સ્વલ્પ સમચતુરમ્સંસ્થાનસંસ્થિતં પ્રજ્ઞસમ્, તત્ સ્વલ્પ યત્તત્
ઉત્તરવૈક્રિયં તત્ સ્વલ્પ નાનાસંસ્થાનસંસ્થિતમ્, શેષં તત્ત્વૈવ, एवं यावत् स्तनितकुमाराणाम्,
पृथिवीकायिकानां भदन्त ! कति इन्द्रियाणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! एकं स्पर्शनेन्द्रियं प्रज्ञप्तम्,
पृथिवीकायिकानां भदन्त ! स्पर्शनेन्द्रियं किं संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! मसूरचन्द्र-
संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, पृथिवीकायिकानां भदन्त ! स्पर्शनेन्द्रियं किंचद् बाह्येन प्रज्ञप्तम् ?
गौतम ! अङ्गुलस्यासंख्येयभागो बाह्येन प्रज्ञप्तम्, पृथिवीकायिकानां भदन्त ! स्पर्शनेन्द्रियं

કિ સ્પર્શનેન્દ્રિય દો પ્રકાર કી થઈ હૈ (ત જહા) દહ્ ઇસ પ્રકાર (ભવધારણિજ્જે
ય ઉત્તરવેડવિવે ય) ભવધારણીય ઔર ઉત્તર વૈક્રિય (તત્થ ણ જે સે ભવધાર-
ણિજ્જે) ડનમેં જો ભવધારણીય હૈ । (સે ણં સમચતુરસંસ્થાનસંસ્થિતં) વહ
સમચતુરસંસ્થાન ચાલા (પણ્ણસે) કહા હૈ (તત્થ ણં જે સે ઉત્તરવેડવિવે)
ડનમેં જો ઉત્તરવૈક્રિય હૈ (સે ણં જાણા સંસ્થાનસંસ્થિતં) વહ નાના આકાર ચાલા
હોતા હૈ । (સેસં તં ચેવ) શેષ વહી (અવં જાવ યણિયકુમારાણં) ઇસી પ્રકાર
યાવત્ સ્તનિત કુમાર ।

(પુઢવિકાહ્યાણં મંતે ! કહ્ ઇંદ્રિયા પળ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકો કી
કિતની ઇન્દ્રિયા કહી હૈ ? હે (ગોયમા ! એગે ફાસિંદિય પળ્ણત્તે) ગૌતમ ! એક
સ્પર્શનેન્દ્રિય કહી હૈ (પુઢવિ કાહ્યાણં મંતે ! ફાસિંદિય કિં સંસ્થાનસંસ્થિતં
પળ્ણત્તે ?) હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકો કી સ્પર્શનેન્દ્રિય કિસ આકાર કી કહી હૈ ?
(ગોયમા ! મસૂરચંદ્રસંસ્થાનસંસ્થિતં પળ્ણત્તે) ગૌતમ ! મસૂર કી દાલ કે આકાર
કી કહી હૈ (પુઢવિકાહ્યાણં મંતે ! ફાસિંદિય કેવહ્યં બાહ્યલ્લેણં પળ્ણત્તે ?) હે
ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકો કી સ્પર્શનેન્દ્રિય કિતની થઈ કહી હૈ ? (ગોયમા ! અંગુ-

અહ્ય-અદુત્ત (જવરં ફાસિંદિય દુવિદ્ધે પળ્ણત્તે) વિશેષ એ કે સ્પર્શનેન્દ્રિય એ પ્રકારની ઠહી
છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (ભવધારણિજ્જે ય ઉત્તરવેડવિવે ય) ભવધારણીય અને ઉત્તર
વૈક્રિય (તત્થ ણં જે સે ભવધારણિજ્જે) તેમનામાથી જે ભવધારણીય છે (સે ણં સમચતુરસ-
સંસ્થાનસંસ્થિતં) તે સમચતુરસ સંસ્થાનવાળી (પળ્ણત્તે) ઠહી છે (તત્થ ણં જે સે ઉત્તરવેડ-
વિવે) તેમા જે ઉત્તર વૈક્રિય છે (સે ણં જાણાસંસ્થાનસંસ્થિતં) તે નાના આકારવાળા હોય છે
(સેસં તં ચેવ) શેષ તેજ પ્રમાણે (અવં જાવ યણિયકુમારાણં) એજ પ્રકારે યાવત્ સ્તનિતકુમાર

(પુઢવિકાહ્યાણં મંતે ! કહ્ ઇંદ્રિયા પળ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોની કેટલી
ઇન્દ્રિય ઠહી છે (ગોયમા એગે ફાસિંદિય પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિકોની એક સ્પર્શનેન્દ્રિય ઠહી
છે ? (પુઢવિકાહ્યાણં મંતે ! ફાસિંદિય કિં સંસ્થાનસંસ્થિતં પળ્ણત્તે) હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોની
સ્પર્શનેન્દ્રિય કેવા આકારની ઠહી છે ? (ગોયમા ! મસૂરચંદ્રસંસ્થાનસંસ્થિતં પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ !
મસૂરની દાળના આકારની ઠહી છે (પુઢવિકાહ્યાણં મંતે ! ફાસિંદિય કેવહ્યં બાહ્યલ્લેણં પળ્ણત્તે ?)
હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિકોની સ્પર્શનેન્દ્રિય કેટલી ઓટી ઠહી છે ? (અંગુલસ અસંખ્યેજ્ઞહ

મણિતા તથૈવ નૈરયિકાણામપિ યાવદ્ અલ્પબહુત્વયો દ્વયોઃ, નવરમ્-નૈરયિકાણાં મદન્ત ! સ્પર્શનેન્દ્રિયં કિં સંસ્થિતં પ્રજ્ઞસમ્ ? ગૌતમ ! દ્વિવિધં પ્રજ્ઞસમ્, તથથા-ભવધારણીયશ્ચ ઉત્તર-વૈક્રિયશ્ચ, તત્ર સ્વલ્પ યત્તત્ ભવધારણીયં તત્ સ્વલ્પ હુન્દસંસ્થાનમંસ્થિત પ્રજ્ઞસમ્, તત્ર સ્વલ્પ યત્તદ્ ઉત્તરવૈક્રિયં તદપિ તથૈવ, શેષં તત્ત્વૈવ, અસુરકુમારાણાં મદન્ત ! કતિ ઇન્દ્રિયાણિ પ્રજ્ઞસાનિ ? ગૌતમ ! પશ્ચદ્દિન્દ્રિયાણિ પ્રજ્ઞસાનિ, एवं યથા ઔઘિકાનિ યાવદ્ અલ્પબહુત્વાનિ દ્વયાન્યપિ, નવરં સ્પર્શનેન્દ્રિયં દ્વિવિધં પ્રજ્ઞસમ્, તથથા-ભવધારણીયશ્ચ ઉત્તરવૈક્રિયશ્ચ, તત્ર

મણિયા તદ્દેવ નેરહયાણં પિ જાવ અપ્પા બહુયાણિ દોણિણ) હસી પ્રકાર જૈસી સમુચ્ચય જીવોં કી વક્તવ્યતા કહી હૈ વૈસી હી નારકોં કી ખી કહના, યાવત્ દોનોં અલ્પ બહુત્વ (નવરં) વિશેષ (નેરહયા ણં મંતે ! ફાસિંદિયે કિં સંઠિયે પળ્લસે ?) હે ભગવન્ ! નારકોં કી સ્પર્શનેન્દ્રિય કિસ આકાર કી કહી હૈ ? (ગોયમા ! દુવિહે પળ્લસે) હે ગૌતમ ! દો પ્રકાર કી કહી હૈ (તં જહા-ભવધારણિજ્જે ય ઉત્તરવેઝ-વિવે ય) વહ્ હસ પ્રકાર ભવધારણીય ઔર ઉત્તરવૈક્રિય (તત્થ ણં જે સે ભવ-ધારણિજ્જે સે ણં હુંડસંઠાણસંઠિયે પળ્લસે) ઉનમેં જો ભવધારણીય હૈ, વહ્ હુંડક સંસ્થાન વાલી હૈ (તત્થ ણં જે સે ઉત્તરવેઝવિવે સે વિ તદ્દેવ) ઉનમેં જો ઉત્તરવૈક્રિય હૈ, વહ્ ખી ઉસી પ્રકાર-હુંડકાકાર હૈ (સેસં તં ચેવ) શેષ ઉસી પ્રકાર (અસુરકુમારા ણં મંતે ! કહ્ હંદિયા પળ્લસતા ?) હે ભગવન્ ! અસુરકુમારોં કી ઇન્દ્રિયાં કિતની કહી હૈ ? (ગોયમા ! પંચ હંદિયા પળ્લસતા) ગૌતમ ! પાંચ ઇન્દ્રિયાં કહી હૈ (અં જહા ઔહિયાણિ જાવ અપ્પાબહુયાણિ દોણિણ વિ) હસ પ્રકાર જૈસે સમુ-ચ્ચય, યાવત્ દોનોં અલ્પ બહુત્વ (નવરં ફાસિંદિયે દુવિહે પળ્લસે) વિશેષ યહ

આકારની છે (અં જહા ઔહિયાણં વક્તવ્યતા મણિયા તદ્દેવ નેરહયાણં પિ જાવ અપ્પા બહુયાણિ દોણિ) એજ પ્રકારે જેવી સમુચ્ચય શુદ્ધની વક્તવ્યતા કહી તેવી જ નારકોની પણ કહેવી યાવત્ બન્ને અલ્પ-બહુત્વ (નવરં) વિશેષ (નેરહયાણં મંતે ! ફાસિંદિયે કિં સંઠિયે પળ્લસે) હે ભગવન્ ! નારકોની સ્પર્શનેન્દ્રિય કેવા આકારની કહી છે ? (ગોયમા ! દુવિહે પળ્લસે) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારની કહી છે (ત જહા ભવધારણિજ્જે-ય ઉત્તરવેઝવિવે ય) તે આ પ્રકારે-ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય (તત્થ ણં જે સે ભવધારણિજ્જે સે ણં હુંડસંઠાણ-સંઠિયે પળ્લસે) તેમા જે ભવધારણીય છે તે હુંડક સંસ્થાનવાળી છે (તત્થ ણં જે સે ઉત્તરવેઝવિવે સે વિ તદ્દેવ) તેમાં જે ઉત્તર વૈક્રિય છે, તે પણ તેજ પ્રકારે હુંડકાકાર (સેસં તં ચેવ) શેષ પૂર્વોક્ત રીતે સમજવું.

(અસુરકુમારાણં મંતે ! કહ્ હંદિયા પળ્લસતા ?) હે ભગવન્ ! અસુરકુમારોની ઇન્દ્રિયો કેટલી કહી છે ? (ગોયમા ! પંચ હંદિયા પળ્લસતા) હે ગૌતમ ! પાંચ ઇન્દ્રિયો કહી છે (અં જહા ઔહિયાણિ જાવ અપ્પા બહુયાણિ દોણિ વિ) એ પ્રકારે જેવા સમુચ્ચય યાવત્ બન્ને

खलु यत्तद् भवधारणीयं तत् खलु समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, तत्र खलु यत्तत् उत्तरवैक्रियं तत् खलु नानासंस्थानसंस्थितम्, शेषं तच्चैव, एवं यावत् स्तनितकुमाराणाम्, पृथिवीकायिकानां भदन्त ! कति इन्द्रियाणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! एकं स्पर्शनेन्द्रियं प्रज्ञप्तम्, पृथिवीकायिकानां भदन्त ! स्पर्शनेन्द्रियं किं संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! मसूरचन्द्र-संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, पृथिवीकायिकानां भदन्त ! स्पर्शनेन्द्रियं किं यद्वद् बाह्येन प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! अङ्गुलस्यासंख्येयभागो बाह्येन प्रज्ञप्तम्, पृथिवीकायिकानां भदन्त ! स्पर्शनेन्द्रियं किं स्पर्शनेन्द्रियं दो प्रकार की वही है (त जहा) वह इस प्रकार (भवधारणज्जे य उत्तरवेउव्विए य) भवधारणीय और उत्तर वैक्रिय (तत्थ ण जे से भवधार-णिज्जे) उनमें जो भवधारणीय है। (से णं समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितम्) वह समचतुरस्र संस्थान वाला (पण्णत्ते) कहा है (तत्थ णं जे से उत्तरवेउव्विए) उनमें जो उत्तरवैक्रिय है (से णं णाणा संस्थानसंस्थितम्) वह नाना आकार वाला होता है। (सेसं तं चेव) शेष वही (एवं जाव यणियकुमाराणं) इसी प्रकार यावत् स्तनित कुमार।

(पुढविकाइयाणं भंते ! कह इंदिया पणत्ता ?) हे भगवन् ! पृथ्वीकायिकों की कितनी इन्द्रियां कही है ? हे (गोयमा ! एगे फासिंदिए पणत्ते) गौतम ! एक स्पर्शनेन्द्रिय कही है (पुढवि काइयाणं भंते ! फासिंदिए किं संस्थानसंस्थितम् पणत्ते ?) हे भगवन् ! पृथ्वीकायिकों की स्पर्शनेन्द्रिय किस आकार की कही है ? (गोयमा ! मसूरचन्द्रसंस्थानसंस्थितम् पणत्ते) गौतम ! मसूर की दाल के आकार की कही है (पुढविकाइया णं भंते ! फासिंदिए केवइयं बाह्येन पणत्ते ?) हे भगवन् ! पृथ्वीकायिकों की स्पर्शनेन्द्रिय कितनी बड़ी कही है ? (गोयमा ! अंगु-

अर्थ-भट्टान (णवर फासिंदिए दुविहे पणत्ते) विशेष ओ के स्पर्शनेन्द्रिय ओ प्रकारनी कही छे (तं जहा) ते आ प्रकारे (भवधारणज्जे य उत्तरवेउव्विए य) भवधारणीय अने उत्तर वैक्रिय (तत्थ णं जे से भवधारणज्जे) तेमनाभायी ओ भवधारणीय छे (से णं समचतुरस्र-संस्थानसंस्थितम्) ते समचतुरस्र संस्थानवाणी (पणत्ते) कहेव छे (तत्थ णं जे से उत्तरवेउ-व्विए) तेमा-ओ उत्तर वैक्रिय छे (से णं णाणासंस्थानसंस्थितम्) ते नाना आकारवाणी होय छे (सेसं तं चेव) शेष तेज प्रभावे (एवं जाव यणियकुमाराणं) ओज प्रकारे यावत् स्तनितकुमार

(पुढविकाइयाणं भंते ! कह इंदिया पणत्ता ?) हे भगवन् ! पृथ्वीकायिकों की कितनी इन्द्रियां कही छे (गोयमा एगे फासिंदिए पणत्ते) हे गौतम ! पृथ्वीकायिकों की ओ एक स्पर्शनेन्द्रिय कही छे ? (पुढविकाइयाणं भंते ! फासिंदिए किं संस्थानसंस्थितम् पणत्ते) हे भगवन् ! पृथ्वीकायिकों की स्पर्शनेन्द्रिय केवा आकारनी कही छे ? (गोयमा ! मसूरचन्द्रसंस्थानसंस्थितम् पणत्ते) हे गौतम ! मसूरनी दालनी आकारनी कही छे (पुढविकाइयाणं भंते ! फासिंदिए केवइयं बाह्येन पणत्ते ?) हे गौतम ! पृथ्वीकायिकों की स्पर्शनेन्द्रिय केदवी मोटी कहेवी छे ? (अंगुलस असंख्येयभागो बाह्येन प्रज्ञप्तम्)

કિયત્ પૃથુત્વેન પ્રજ્ઞસમ્ ? ગૌતમ ! શરીરપ્રમાણમાત્રં પૃથુત્વેન, પૃથિવીકાયિકાનાં મદન્ત ! સ્પર્શનેન્દ્રિયં કતિપ્રદેશિકં પ્રજ્ઞસમ્ ? ગૌતમ ! અનન્તપ્રદેશિકં પ્રજ્ઞસમ્, પૃથિવીકાયિકાનાં મદન્ત ! સ્પર્શનેન્દ્રિયં કતિપ્રદેશાવગાઠં પ્રજ્ઞસમ્ ? ગૌતમ ! અસંખ્યેયપ્રદેશાવગાઠં પ્રજ્ઞસમ્, એતેપાં સ્વલ્પ મદન્ત ! પૃથિવીકાયિકાનાં સ્પર્શનેન્દ્રિયસ્ય અવગાહનાર્થતયા, પ્રદેશાર્થતયા, અવગાહનપ્રદેશાર્થતયા કતરાણિ કતરેભ્યોઽલ્પાનિ વા, વહુકાનિ વા, તુલ્યાનિ વા, વિશેષાધિકાનિ વા ? ગૌતમ ! સર્વસ્તોકં પૃથિવીકાયિકાનાં સ્પર્શનેન્દ્રિયમ્ અવગાહનાર્થતયા, તત્ત્વૈવ

લસસ અસંખેજ્જહમાગં યાહલ્લેણં પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! અંગુલ કે અસંખ્યાતર્થે આગની બહુલતા વાળી છે (પુઢવિકાઢ્યાણં મંતે ! ફાસિદિદે કેવહ્યં પોહત્તેણં પળ્ણત્તે ?) હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોં કી સ્પર્શનેન્દ્રિય કિનની પૃથુ કહીહૈ ? (ગોયમા ! સરીરપ્પમાણમેત્તે પોહત્તેણં) હે ગૌતમ ! શરીર કે બરાબર પૃથુ-મોટી કહી હૈ । (પુઢવિકાઢ્યાણં મંતે ! ફાસિદિદે કહપપસિદે પળ્ણત્તે ?) હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોં કી સ્પર્શનેન્દ્રિય કિનને પ્રદેશો કી કહી હૈ ? (ગોયમા ! અણંતપપસિદે પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! અનન્તપ્રદેશો કહી હૈ (પુઢવિકાઢ્યાણં મંતે ! ફાસિદિદે કહ પપસોગાઢે પળ્ણત્તે ?) હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોં કી સ્પર્શનેન્દ્રિય કિતને પ્રદેશોં મેં અવગાઢ હૈ ? (ગોયમા ! અસંખેજ્જપપસોગાઢે પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! અસંખ્યાત પ્રદેશોં મેં અવગાઢ કહી હૈ (પપસિદે મંતે ! પુઢવિકાઢ્યાણં ફાસિદિયસ્સ ઓગાહ્ણદ્દયાપ પપસદ્દયાપ ઓગાહ્ણપપસદ્દયાપ કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા, વહુયા વા, તુલ્લા વા, વિસેસાહિયા વા ?) હે ભગવન્ ! અન પૃથ્વીકાયિકો કી સ્પર્શનેન્દ્રિય, કી અવગાહનાર્થતા, પ્રદેશાર્થતા તથા અવગાહના-પ્રદેશાર્થતા કી અપેક્ષા કૌન કિસસે અલ્પ, વહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હૈ ? (ગોયમા !

માગં યાહલ્લેણં પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! અંગુલના અસંખ્યાતમા આગની બહુલતાવાળી છે (પુઢવિકાઢ્યાણં મંતે ! ફાસિદિદે કેવહ્યં પોહત્તેણં પળ્ણત્તે) હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોની સ્પર્શનેન્દ્રિય કેટલી વિશાળ કહી છે ? (ગોયમા ! સરીરપ્પમાણમેત્તે પોહત્તેણં) હે ગૌતમ ! શરીરના જેવડી જ વિશાળ (પુઢવિકાઢ્યાણં મંતે ! ફાસિદિદે કહ પપસિદે પળ્ણત્તે ?) હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોની સ્પર્શનેન્દ્રિય કેટલા પ્રદેશોની કહી છે ? (ગોયમા ! અણંતપપસિદે પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! અનન્ત પ્રદેશો કહી છે (પુઢવિકાઢ્યાણં મંતે ! ફાસિદિદે કહ પપસોગાઢે પળ્ણત્તે) હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોની સ્પર્શનેન્દ્રિય કેટલા પ્રદેશોમાં અવગાઢ કહી છે

(પપસિદે મંતે ! પુઢવિકાઢ્યાણં ફાસિદિયસ્સ ઓગાહ્ણદ્દયાપ પપસદ્દયાપ ઓગાહ્ણપપસદ્દયાપ કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા, વહુયા વા, તુલ્લા વા, વિસેસાહિયા વા ?) હે ભગવન્ ! આ પૃથ્વીકાયિકોની સ્પર્શનેન્દ્રિયની અવગાહનાર્થતા, પ્રદેશાર્થતા તથા અવગાહના પ્રદેશાર્થતાની અપેક્ષાએ કોણ કોનાથી અલ્પ, વહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા ! સવ્વત્થોવે પુઢવિકાઢ્યાણં ફાસિદિદે ઓગાહ્ણદ્દયાપ) હે ગૌતમ ! બધાથી

પ્રદેશાર્થતયા અનન્તગુણમ્, પૃથિવીકાયિકાનાં ભદન્ત ! સ્પર્શનેન્દ્રિયસ્ય ક્રિયન્તઃ કર્કશગુરુક-
ગુણાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ગૌતમ ! અનન્તાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, એવં મૃદુકલઘુકગુણા અપિ, એનેવાં સ્વલુ ભદન્ત !
પૃથિવીકાયિકાનાં સ્પર્શનેન્દ્રિયસ્ય કર્કશગુરુકગુણાનાં મૃદુકલઘુકગુણાનાં કતરે કતરેભ્યો-
ઽસ્પૃશ્વા વા, વહુકા વા. તુલ્યા વા, વિશેષાધિકા વા, ગૌતમ ! સર્વસ્તો દાઃ પૃથિવીકાયિકાનાં
સ્પર્શનેન્દ્રિયસ્ય કર્કશગુરુકગુણાઃ, તસ્ય ચૈવ મૃદુકલઘુકગુણા અનન્તગુણાઃ, એવમ્ અપ્કાયિ-
કાનામપિ યાવદ્ વનસ્પતિકાયિકાનામ્, નવર સંસ્થાને અયં વિશેષો દ્રષ્ટવ્યઃ-અપ્કાયિકાનાં

સર્વવત્થોવે પુઢવિકાહયાણં ફાસિંદિય ઓગાહણદ્વયાણં) હે ગૌતમ ! સઘ સે કમ
હે પૃથ્વીકાયિકો' કી સ્પર્શનેન્દ્રિય અવગાહના કી દૃષ્ટિ સે (તે ચૈવ પપસદ્વયાણ અણંતગુણે)
ઢહી પ્રદેશોં સે અનન્તગુણાહે (પુઢવિકાહયા ણં મંતે ! ફાસિંદિયસ્સ
કેવહયા કક્કલહગુરુયગુણા પળ્ણપ્પા ?) હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોં કી સ્પર્શનેન્દ્રિય
કે કર્કશગુરુ ગુણ કિત્તને કહે હૈં ? (ગોયમા ! અણંતા) હે ગૌતમ ! અનન્ત કહે હૈં
(એવં મચ્ચલહુયગુણા વિ) હસી પ્રકાર મૃદુ-લઘુગુણ મી (એરસિ ણં મંતે ! પુઢવિ-
કાહયાણં ફાસિંદિયસ્સ કક્કલહગુરુયગુણાણં મચ્ચલહુયગુણાણ ચ) હે ભગવન્ !
હન પૃથ્વીકાયિકો' કી સ્પર્શનેન્દ્રિય કે કર્કશગુરુગુણોં ઓર મૃદુલઘુગુણોં મેં (કયરે
કયરેહિંતો અપ્પા વા, વહુયા વા, તુલ્લા વા, વિસેસાહિયા વા ?) કૌન કિસસે
અલ્પ, વહુન, તુરય અથવા વિશેષાધિક હૈં ? (ગોયમા ! સર્વવત્થોવા પુઢવિકાહયાણં
ફાસિંદિયસ્સ કક્કલહગુરુયગુણા) હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિકોં કી સ્પર્શનેન્દ્રિય કે
કર્કશગુરુગુણ સઘ સે કમ હૈં ! (તસ્સ ચૈવ મચ્ચલહુયગુણા અણંતગુણા) ડસી કે મૃદુ
લઘુ ગુણઅનન્તગુણા અધિક હૈં ! (એવં આડકાહયાણ વિ જાવ વળપ્પદ્દ કાહયાણં)
હસી પ્રકાર અપ્કાયિકાં કે મી યાવત્ વનસ્પતિકાયિકાં કે મી (ણવરં સંઠાણે હમો

ઓહા પૃથ્વીકાયિકોની સ્પર્શનેન્દ્રિય અવગાહનાની દૃષ્ટિએ (તે ચૈવ પપસદ્વયાણ અણંતગુણે)
તે જ પ્રદેશોથી અનન્તગણી છે (પુઢવિકાહયાણં મંતે ! ફાસિંદિયસ્સ કેવહયા કક્કલહગુરુ
ગુણા પળ્ણપ્પા ?) હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોની સ્પર્શનેન્દ્રિયના કર્કશ ગુરુગુણ કેટલા કદા છે ?
(ગોયમા ! અણંતા) હે ગૌતમ અનન્ત (એવં મચ્ચલહુયગુણા વિ) એજ પ્રકારે મૃદુ-લઘુગુણ પશુ
સમજવા (એરસિ ણં મંતે ! પુઢવિકાહયાણં ફાસિંદિયસ્સ કક્કલહગુરુયગુણાણં મચ્ચલહુયગુણાણ ચ)
હે ભગવન્ ! આ પૃથ્વીકાયિકોની સ્પર્શનેન્દ્રિયના કર્કશ ગુરુ ગુણો અને મૃદુ-લઘુ ગુણોમાં
(કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્લા વા, વિસેસાહિયા વા ?) કેણ કેનાથી અલ્પ
ધણા, તુલ્ય, અથવા વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા ! સર્વવત્થોવા પુઢવિકાહયાણં ફાસિંદિયસ્સ કક્કલહગુરુયગુણા) હે ગૌતમ !
પૃથ્વીકાયિકોની સ્પર્શનેન્દ્રિયના કર્કશ ગુરુ ગુણ અધાથી ઓહા છે (તસ્સ ચૈવ મચ્ચલહુય
ગુણા અણંતગુણા) તેમના મૃદુ-લઘુ ગુણ અનન્ત ગણા અધિક છે (એવં આડકાહયાણ વિ
જાવ વળપ્પદ્દકાહયાણ) એજ પ્રકારે અપ્કાયિકોના પશુ યાવત્ વનસ્પતિકાયિકોના પશુ
(ણવરં સંઠાણે હમો વિસેસો વટ્ઠવ્વો) વિશેષતા એ છે કે સંસ્થાનમાં આ વિશેષતા બાધુવી નોધએ

ચિષ્ણુકવિન્દુસંસ્થાનસંસ્થિતં પ્રજ્ઞપ્તમ્, તેજસ્કાયિકાનાં સૂચીકલાપસંસ્થાનસંસ્થિતં પ્રજ્ઞપ્તમ્, વાયુકાયિકાનાં પતાકાસંસ્થાનસંસ્થિતં પ્રજ્ઞપ્તમ્, વનસ્પતિકાયિકાનાં નાનાસંસ્થાનસંસ્થિતં પ્રજ્ઞપ્તમ્, દ્વીન્દ્રિયાણાં મદન્ત ! કતિ ઇન્દ્રિયાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? ગૌતમ ! દ્વે ઇન્દ્રિયે પ્રજ્ઞપ્તે, તદ્વથા—જિહ્વેન્દ્રિયં સ્પર્શનેન્દ્રિયમ્, દ્વયોરપિ ઇન્દ્રિયયોઃ સંસ્થાનં વાહલ્યં પૃથુત્વં પ્રદેશઃ, અવગાહના ચ યથા બૌધિકાનાં મણિતા તથા મણિતવ્યા, નવર સ્પર્શનેન્દ્રિયમ્ હ્રુન્ડસંસ્થાનસંસ્થિતં પ્રજ્ઞપ્તમિત્યયં વિશેષઃ, એતેષાં સ્વલ્પ મદન્ત ! દ્વીન્દ્રિયાણાં જિહ્વેન્દ્રિયસ્પર્શનેન્દ્રિય-વિશેષો દદ્દુલ્લભો) વિશેષતા યહ હૈ કિ સંસ્થાન યેં યહ વિશેષતા જાનની ચાહિયે ।

(આલકાઢ્યાણં થિબુગર્બિન્દુ સંઠાણસંઠિયે પળ્ળત્તે) અપ્કાયિકોં કા સંસ્થાન બુલ્લુદેકે આકાર કા હૈ (તેજકાઢ્યાણં સૂદ્ધકલાવસંઠાણસંઠિયે પળ્ળત્તે) તેજોકાયિકોં કા સંસ્થાન સૂચીકલાપ કે સદૃશ હૈ (વાલકાઢ્યાણં પઢાગાસંઠાણસંઠિયે પળ્ળત્તે) વાયુકાયિકોં કા સંસ્થાન પતાકા કે સમાન કહા હૈ (વળ્ળપ્ફઢકાઢ્યાણં જાણાસંઠાણસંઠિયે પળ્ળત્તે) વનસ્પતિકાયિકોં કા આકાર નાના પ્રકાર કા કહા હૈ ।

(બેંદિયાણં મંતે ! કહ્ ઇંદિયા પળ્ળત્તા ?) હે મગવન્ ! દ્વીન્દ્રિયોં કે કિતની ઇન્દ્રિયાં કહી હૈં ? (ગોયમા ! દો ઇંદિયા પળ્ળત્તા) હે ગૌતમ ! દો ઇન્દ્રિયાં કહી હૈં । (તં જહા—જિર્મિદિયે, ફાસિદિયે) વે હસ પ્રકાર—જિહ્વેન્દ્રિય ઓર સ્પર્શનેન્દ્રિય (દોળ્હં-વિ-ઇંદિયાણં) દોનાં ઇન્દ્રિયોં કા (સંઠાણં) સંસ્થાન (બાહલ્લં) બાહલ્ય (પોહલ્લં) પૃથુતા (પર્સં) પ્રદેશ (ઓગાહના ય) ઓર અવગાહના (જહા ઓહિયાણં મણિયા) જેસી સમુચ્ચય કી કહી હૈ (તહા માણિયવ્વા) વૈસી કહના (ળવરં) વિશેષ (ફાસિદિયે હ્રુન્ડસંઠાણસંઠિયે પળ્ળત્તે સિ હમો વિસેસો) સ્પર્શનેન્દ્રિય હ્રુન્ડક

(આલકાઢ્યાણં થિબુગર્બિન્દુસંઠાણસંઠિયે પળ્ળત્તે ?) અપ્કાયિકોના સંસ્થાન બુલ્લુદેકોના (પરપોટા) આકારના છે (તેજકાઢ્યાણં સૂદ્ધકલાવસંઠાણસંઠિયે પળ્ળત્તે) તેજસ્કાયિકોના સંસ્થાન સૂચિકલાપના સદૃશ છે (વાલકાઢ્યાણં પઢાગાસંઠાણસંઠિયે પળ્ળત્તે) વાયુકાયિકોના સંસ્થાન પતાકાના સમાન કદા છે (વળ્ળપ્ફઢકાઢ્યાણં જાણાસંઠાણસંઠિયે પળ્ળત્તે) વનસ્પતિકાયિકોના આકાર નાના પ્રકારના કદા છે

(બેંદિયાણં મંતે ! કહ્ ઇંદિયા પળ્ળત્તા ?) હે મગવન્ ! દ્વીન્દ્રિયોની કેટલી ઇન્દ્રિયો કહી છે ? (ગોયમા ! દો ઇંદિયા પળ્ળત્તા) હે ગૌતમ ! બે ઇન્દ્રિયો કહી છે (તં જહા જિર્મિદિયે, ફાસિદિયે) તે આ પ્રકારે—જિહ્વેન્દ્રિય અને સ્પર્શનેન્દ્રિય (દોળ્હં વિ-ઇંદિયાણં) બન્ને ઇન્દ્રિયોના (સંઠાણં) સંસ્થાન (બાહલ્લં) બાહલ્ય (પોહલ્લં) પૃથુતા (પર્સં) પ્રદેશ (ઓગાહના ય) અને અવગાહના (જહા ઓહિયાણં મણિયા) જેવી સમુચ્ચયની કહી છે (તહા માણિયવ્વા) તેવી કહેવી (ળવરં) વિશેષ (ફાસિદિયે હ્રુન્ડસંઠાણસંઠિયે પળ્ળત્તે સિ હમો વિસેસો) સ્પર્શનેન્દ્રિય હ્રુન્ડક સંસ્થાન વાળી છે, એ વિશેષતા છે

યોરવગાહનાર્થતયા પ્રદેશાર્થતયા અવગાહનપ્રદેશાર્થતયા ક્તરાણિ ક્તરેભ્યોઽરૂપાનિ વા, વહુક્તાનિ વા, તુલ્યાનિ વા, વિશેષાધિકાનિ વા ? ગૌતમ ! સર્વસ્તોકં દ્વીન્દ્રિયાણાં જિહ્વેન્દ્રિયમ્ અવગાહનાર્થતયા, સ્પર્શનેન્દ્રિયમવગાહનાર્થતયા સંખ્યેયગુણમ્, પ્રદેશાર્થતયા સર્વસ્તોકં દ્વીન્દ્રિયાણાં જિહ્વેન્દ્રિયમ્, પ્રદેશાર્થતયા સ્પર્શનેન્દ્રિયં સંખ્યેયગુણમ્, અવગાહનપ્રદેશાર્થતયા સર્વસ્તોકમ્, દ્વીન્દ્રિયસ્ય જિહ્વેન્દ્રિયમ્, આગાહનાર્થતયા સ્પર્શનેન્દ્રિયં સંખ્યેયગુણમ્, સ્પર્શને-

સંસ્થાન વાલી હૈ, यह विशेषता है । (एएसि णं भंते ! वेहंदियाणं) हे भगवन् ! इन द्वीन्द्रियों की (जिह्मदिय फासिंदियाणं) जिह्वेन्द्रिय और स्पर्शेन्द्रिय की (ओगाहणद्वयाए) अवगाहनार्थता से (पएसद्वयाए) प्रदेशार्थता से, (ओगाहण-पएसद्वयाए) अवगाहना और प्रदेशों से (कयरे कयरेहिंतो) कौन किससे (अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ?) अल्प, घप्पुत, तुल्य अथ विशेषाधिक हैं ? (गोयमा ! सव्वत्थोवे वेहंदियाणं जिह्मदिए ओगाहणद्वयाए) हे गौतम ! सब से कम द्वीन्द्रियों की जिह्वेन्द्रिय अवगाहनार्थता से है (फासिंदिए ओगाहणद्वयाए संखेज्जगुणे) स्पर्शनेन्द्रिय अवगाहनार्थता से संख्यातगुणा (पएसद्वयाए सव्वत्थोवे वेहंदियाणं जिह्मदिए) प्रदेशों की अपेक्षा से सब से कम द्वीन्द्रियों की जिह्वेन्द्रिय है (पएसद्वयाए फासिंदिए संखेज्जगुणे) प्रदेशों की अपेक्षा स्पर्शनेन्द्रिय संख्यातगुणा है (ओगाहणपएसद्वयाए सव्वत्थोवे वेहंदिय जिह्मदिए) अवगाहना-प्रदेशों की अपेक्षा सब से कम द्वीन्द्रिय की जिह्वेन्द्रिय है (ओगाहणद्वयाए फासिंदिए संखेज्जगुणे) अवगाहना से स्पर्शनेन्द्रिय संख्यातगुणी है (फासिंदियस्स ओगाहणद्वयाएहिंतो) स्पर्शनेन्द्रिय की अवगाहनार्थता से-

(एएसिणं भंते ! वेहंदियाणं) हे भगवन् ! आ जे धन्द्रियोभा (जिह्मदियफासिंदियाणं) जिह्वेन्द्रिय अने स्पर्शनेन्द्रियभा (ओगाहणद्वयाए) अवगाहनार्थताथी (पएसद्वयाए) प्रदेशार्थताथी (ओगाहणपएसद्वयाए) अवगाहना अने प्रदेशेथी (कयरे कयरेहिंतो) केसु केनाथी (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) अल्प, घप्पु तुल्य अथवा विशेषाधिक छे ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवे वेहंदियाणं जिह्मदिए ओगाहणद्वयाए) हे गौतम ! पधाथी ओछा द्वीन्द्रियोनी जिह्वेन्द्रिय अवगाहनार्थताथी छे (फासिंदिए ओगाहणद्वयाए संखेज्जगुणे) स्पर्शनेन्द्रिय अवगाहनार्थताथी स प्यातगळी छे (पएसद्वयाए सव्वत्थोवे वेहंदियाणं जिह्मदिए) प्रदेशेनी अपेक्षाछे पधाथी ओछी द्वीन्द्रियोनी जिह्वेन्द्रिय छे (पएसद्वयाए फासिंदिए संखेज्जगुणा) प्रदेशेनी अपेक्षाछे स्पर्शनेन्द्रिय स प्यातगळी छे. (ओगाहणपएसद्वयाए सव्वत्थोवे वेहंदियस्स जिह्मदिए) अवगाहना अने प्रदेशेनी अपेक्षाछे पधाथी ओछी द्वीन्द्रियोनी जिह्वेन्द्रिय छे (ओगाहणद्वयाए फासिंदिए संखेज्जगुणे) अवगाहनाथी स्पर्शनेन्द्रिय स प्यातगळी छे (फासिंदियस्स ओगाहणद्वयाएहिंतो) स्पर्शनेन्द्रियनी अवगाहनाथी (जिह्मदिए पएसद्वयाए)

ન્દ્રિયસ્ય અવગાદનાર્થતામ્યો જિહ્વેન્દ્રિયં પ્રવેશાર્થતયા અનન્તગુણમ્, સ્પર્શનેન્દ્રિયં પ્રદેશાર્થતયા સંખ્યેયગુણમ્, દ્વીન્દ્રિયાણાં મદન્ત ! જિહ્વેન્દ્રિયસ્ય કિયન્તઃ કર્કશગુરુકગુણાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ગૌતમ ! અનન્તાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, એવં સ્પર્શનેન્દ્રિયસ્યાપિ, એવં મૃદુકલઘુકગુણા અપિ, એતેષાં સ્વલ્પ મદન્ત ! દ્વીન્દ્રિયાણાં જિહ્વેન્દ્રિસ્પર્શનેન્દ્રિયયોઃ કર્કશગુરુકગુણાનાં મૃદુકલઘુકગુણાનાં કર્કશગુરુકગુણ મૃદુકલઘુકગુણાનાશ્ચ કદરે કતરેભ્યોઽપ્યા વા, વહુકા વા, તુલ્યા વા, વિશેષાધિકા વા ? ગૌતમ ! સર્વસ્તોકાઃ દ્વીન્દ્રિયાણાં જિહ્વેન્દ્રિયસ્ય કર્કશગુરુકગુણાઃ, સ્પર્શનેન્દ્રિયસ્ય કર્કશગુરુકગુણા અનન્તગુણા, સ્પર્શનેન્દ્રિયસ્ય કર્કશગુરુકગુણેભ્યસ્તસ્ય ચૈવ, મૃદુકલઘુક- (જિર્મિમદિય પપસદ્વ્યાય અણંતગુણા) જિહ્વેન્દ્રિય પ્રદેશો સ્તે અનન્તગુણા હૈ (ફાસિંદિય પપસદ્વ્યાય સંસ્થેજ્જગુણા) સ્પર્શનેન્દ્રિય પ્રદેશો સ્તે સંસ્થાતગુણા હૈ ।

(વેદંદિયાણં મંતે ! જિર્મિમદિયસ્સ કેવદ્યા કક્કલ્લહગરુયગુણા પળ્ણપ્પા ?) હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિયો કી જિહ્વાન્દ્રિય કે કર્કશગુરુગુણ કિનને કહે હૈં ? (ગોયમા ! અણંતા પળ્ણપ્પા ?) હે ગૌતમ અનન્ત કહે હૈં (એવં ફાસિંદિયસ્સ વિ) હસી પ્રકાર સ્પર્શનેન્દ્રિય કે ભી (એવં મહુયલહુય ગુણા વિ) હસી પ્રકાર મૃદુ લઘુ ગુણ ભી ।

(એસિ ણં મંતે ! વેદંદિયાણં જિર્મિમદિયફાસિંદિયાણં) હે ભગવન્ ! અન્ દ્વીન્દ્રિયો કી જિહ્વેન્દ્રિય ઓર સ્પર્શનેન્દ્રિયો કે (કક્કલ્લહગરુયગુણાણં, મહુયલહુયગુણાણં, કક્કલ્લહગરુયગુણમહુયલહુયગુણાણ ચ) કર્કશ-ગુરુ ગુણો, મૃદુલઘુ-ગુણો કર્કશગુરુગુણ-મૃદુલઘુગુણોં મેં (કયરે કયરેહિંતો) કૌન કિસસે (અપ્પા વા, વહુયા વા, તુલ્લા વા, વિસેસાહિયા વા ?) અલ્પ, વહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હૈં ? (ગોયમા ?) હે ગૌતમ ! (સવ્વત્થોવા) સથ સે કમ (વેદંદિયાણં) દ્વીન્દ્રિયો કી (જિર્મિમદિયસ્સ કક્કલ્લહગરુયગુણા) જિહ્વેન્દ્રિય કે કર્કશગુરુ ગુણ

યાય અણંતગુણા) જિહ્વેન્દ્રિય પ્રદેશોથી અનન્તગણી છે (ફાસિંદિય પપસદ્વ્યાય સંસ્થેજ્જગુણા) સ્પર્શનેન્દ્રિય પ્રદેશોથી સંસ્થાતગણી છે

(વેદંદિયાણં મંતે ! જિર્મિમદિયસ્સ કેવદ્યા કક્કલ્લહગરુયગુણા પળ્ણપ્પા ?) હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિયોની જિહ્વાન્દ્રિયના કર્કશ ગુરુ ગુણ કેટલા કદા છે ? (ગોયમા ! અણંતા પળ્ણપ્પા) હે ગૌતમ ! અનન્ત કદા છે (એવં ફાસિંદિયસ્સ વિ) એજ પ્રકારે સ્પર્શનેન્દ્રિયના કર્કશ-ગુરુ ગુણ પણુ સમજવા (એવં મહુયલહુયગુણા વિ) એજ પ્રકારે મૃદુ લઘુ ગુણ પણુ સમજવા.

(એસિ ણં મંતે ! વેદંદિયાણં જિર્મિમદિયફાસિંદિયાણં) હે ભગવન્ ! આ દ્વીન્દ્રિયોની જિહ્વેન્દ્રિય અને સ્પર્શનેન્દ્રિયોના (કક્કલ્લહગરુયગુણાણં, મહુયલહુયગુણાણં, કક્કલ્લહગરુયગુણમહુયલહુયગુણાણ ચ) કર્કશ ગુરુગુણો, મૃદુ-લઘુગુણો, કર્કશ ગુરુગુણો-મૃદુ લઘુ ગુણોના (કયરે કયરેહિંતો) કેણ કેનાથી (અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?) અલ્પ, વહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે !

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સવ્વત્થોવા) અધાથી ઓછા (વેદંદિયાણં) દ્વીન્દ્રિયોની (જિર્મિમદિયસ્સ કક્કલ્લહગરુયગુણા) જિહ્વેન્દ્રિયના કર્કશ ગુરુગુણ છે (ફાસિંદિયસ્સ કક્કલ્લહગરુયગુણા

गुणा अनन्तगुणाः, जिह्वेन्द्रियस्य मृदुलघुगुणा अनन्तगुणाः, एवं चतुरिन्द्रियाणामिति, नवरम् इन्द्रियपरिवृद्धिः कर्तव्या, त्रीन्द्रियाणां घ्राणेन्द्रियं स्तोक्प, चतुरिन्द्रियाणां चक्षुरिन्द्रियं स्तोक्प, शेषं तच्चैव, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां मनुष्याणाञ्च यथा नैरयिकाणाम्, नवरम्-स्पर्शनेन्द्रियं पद्विधसंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-समचतुरस्रम्, न्यग्रोधपरिमण्डलम्, सादिकुब्जं वामनं हुण्डम्, वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानां यथाऽमुरकुमाराणाम् ॥ सू० ३ ॥

(फासिंदियस्स कक्खडगरुयगुणा अणंतगुणा) रपर्शनेन्द्रिय के कर्कशगुरुगुण अनन्तगुणे हैं (फासिंदियस्स कक्खडगरुयगुणेहिंतो) रपर्शनेन्द्रिय के कर्कश-गुरु गुणों से (तस्स चेव मउयलहुयगुणा) उसी के मृदु लघु गुण (अणंतगुणा) अनन्तगुणा हैं (जिर्विमदियस्स मउयलहुयगुणा) जिह्वेन्द्रिय के मृदु-लघु गुण (अणंतगुणा) अनन्तगुणे हैं (एवं जाव चउरिंदियत्ति) इसी प्रकार यावत् चतुरिन्द्रिय (नवरं इंदियपरिवुद्धी कायव्वा) विशेष यह कि इन्द्रियो की वृद्धि करनी चाहिए (तेइंदियाणं घाणिंदिए थोवे) त्रीन्द्रियों की घ्राणेन्द्रिय स्तोक (चउरिंदियाणं चविंखदिए थोवे) चौइन्द्रियों की चक्षुइन्द्रिय स्तोक (सेसं तं चेव) शेष बही-पूर्ववत् ।

(पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं मणूसाण य जहा नेरइयाणं) पंचेन्द्रिय तिर्यचो और मनुष्यों की वक्तव्यता नारकों के समान (नवरं) विशेष (फासिंदिए) स्पर्शनेन्द्रिय (छव्विहसंठाणसंठिए) छह प्रकार के संस्थानवाली (पण्णत्ते) कही (तं जहा) वह इस प्रकार (समचउरंसे) समचतुरस्र-समचौरस (निग्गोहपरिमंडले) न्यग्रोधपरिमंडल (सादी) सादी (खुज्जे) कुब्ज (वामणे) वामन (हुंढे) हुण्डक

अणंतगुणा) स्पर्शनेन्द्रियना कर्कशं शुभ्रं अणंतगुणा छे (फासिंदियस्स कक्खडगरुयगुणेहिंतो) स्पर्शनेन्द्रियना कर्कशं शुभ्रं शुभेधी (तस्स चेव मउयलहुयगुणा) तेना मृदु-लघु शुभ्र (अणंतगुणा) अनन्तगुणा छे (जिर्विमदियस्स मउयलहुयगुणा) जिह्वेन्द्रियना मृदु लघु शुभ्र (अणंतगुणा) अनन्तगुणा छे (एवं जाव चउरिंदियत्ति) ये प्रकारे यावत् चतुरिन्द्रिय (नवरं) विशेष (इंदियपरिवुद्धी कायव्वा) ये छे के इन्द्रियोनी वृद्धि करणी जेथे (तेइंदियाणं घाणिंदिए थोवे) त्रीन्द्रियोनी घ्राणेन्द्रिय स्पर्श छे. (चउरिंदियाणं चविंखदिए थोवे) चक्षुरिन्द्रियोनी चक्षुरिन्द्रिय स्तोक्-स्वल्प छे. (सेसं तं चेव) विशेष तेन पूर्वप्रभावे छे.

(पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं मणूसाण य जहा नेरइयाणं) पंचेन्द्रिय तिर्यचो अनन्तगुणोनी वक्तव्यता नारकोना समान (नवरं) विशेष (फासिंदिए) स्पर्शनेन्द्रिय (छव्विहसंठाणसंठिए) छ प्रकारना संस्थानवाली (पण्णत्ते) कही छे (तं जहा) ते छ प्रकार आ प्रकारे (समचउरंसे) समचतुरस्र-समचौरस (निग्गोहपरिमंडले) न्यग्रोध परिमंडल (सादी) सादी (खुज्जे) कुब्ज (वामणे) वामन (हुंढे) हुण्डक

ટીકા-અથ નૈરયિકેષુ इन्द्रियाणां संस्थानादिकं प्ररूपयितुमा-‘નેરહયાણં મંતે ! કહંદિયા પળ્ણત્તા ?’ હે મદન્ત ! નૈરયિકાણાં કતિ इन्द्रियाणि प्रज्ञप्तानि ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પંચ હંદિયા પળ્ણત્તા’ નૈરયિકાણાં પચ્ચ इन्द्रियाणि प्रज्ञप्तानि, ‘તં જહા-‘સોહંદિણ જાવ ફાસિંદિણ’ તથથા-શ્રોત્રેન્દ્રિયં યાવદ્-ચક્ષુરિન્દ્રિયમ્, ઘ્રાણેન્દ્રિયમ્, જિહ્વેન્દ્રિયમ્, સ્પર્શનેન્દ્રિયમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘નેરહયાણં મંતે ! સોહંદિણ કિં સંઠિણ પળ્ણત્તે ?’ હે મદન્ત ! નૈરયિકાણાં શ્રોત્રેન્દ્રિયં કિં સંસ્થિતમ્-કિમાકારં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? પ્રરૂપિતં વર્તતે ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘કલંબુયા સંઠાણસંઠિણ પળ્ણત્તે’ કદમ્બસંસ્થાન-સંસ્થિતં-કદમ્બપુષ્પાકારં નૈરયિકાણાં શ્રોત્રેન્દ્રિયં પ્રજ્ઞપ્તમ્, ‘એવં જહા ઓહિયાણં વત્તવ્વયા મણિયા તથેવ નેરહયાણં પિ જાવ અપ્પા બહુયાણિ દોણિ’ એવમ્-પૂર્વોક્તરીત્યા યથા ઔધિકાનાં-સમુચ્ચયજીવાનાં શ્રોત્રેન્દ્રિયસ્ય વત્તવ્યતા મણિતા તથૈવ નૈરયિકાણામપિ વત્તવ્યતા મણિતવ્યા, યાવત્-ચક્ષુરિન્દ્રિયં, મસૂરચન્દ્રસંસ્થાનસંસ્થિતમ્, ઘ્રાણેન્દ્રિયમ્ અતિમુક્તરુચન્દ્ર-

(વાળમંતર જોહસિયવેમાણિયાણં જહા અસુરકુમારાણં) વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો ઓર વૈમાનિકો કી વત્તવ્યતા અસુરકુમારોં કે સમાન ।

ટીકાર્થ-અથ નારકો મેં इन्द्रियो के संस्थान आदि की प्ररूपणा की जाती है
ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નારકો કે કિતની इन्द्रियां कही हैं ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકો કે પાંચ इन्द्रियां कही हैं, वे इस प्रकार हैं-
શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુરિન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય, જિહ્વેન્દ્રિય ઓર સ્પર્શનેન્દ્રિય ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નારકો કી શ્રોત્રેન્દ્રિય किस आकार की कही-गई है ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોં કી શ્રોત્રેન્દ્રિય कदम्ब के फूल के आकार की कही-गई है । इस प्रकार जैसे समुच्चय जीवो की वक्तव्यता कही है, उसी प्रकार नारको की वक्तव्यता भी कह लेनी चाहिए, यावत्-उनकी चक्षुइन्द्रिय

(વાળમંતરજોહસિયવેમાણિયાણં જહા અસુરકુમારાણં) વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોની વત્તવ્યતા અસુરકુમારોના સમાન સમજી લેવી

ટીકાર્થ-હવે નારકોમા ઇન્દ્રિયોના સંસ્થાન આગ્નિ પ્રરૂપણ કરવાને માટે કહે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ નારકોની કૈટલી ઇન્દ્રિયો કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોની પાંચ ઇન્દ્રિયો કહી છે. તે આ પ્રકારે છે-શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુઇન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય, જિહ્વેન્દ્રિય અને સ્પર્શનેન્દ્રિય

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોની શ્રોત્રેન્દ્રિય કેવા આકારની કહેલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોની શ્રોત્રેન્દ્રિય કદમ્બના ફૂલના આકારની કહેલી છે. એ રીતે જોવી સમુચ્ચય જીવોની વત્તવ્યતા કહી છે, તેજ પ્રકારે નારકોની વત્તવ્યતા પણ કહેવી જોઈએ યાવત્ તેમની ચક્ષુઇન્દ્રિય મસૂરની ઢાળના આકારની છે, ઇ

સંસ્થાનસંસ્થિતમ્, જિહ્વેન્દ્રિયં ક્ષુરપ્રસંસ્થાનસંસ્થિતમ્, શ્રોત્રેન્દ્રિયં વાહસ્યેન-સ્થૂલત્વેન અઙ્ગુલસ્યાસંસ્થેયમાર્ગં પ્રજ્ઞપ્તમ્, પૃથુત્વેનાઙ્ગુલસ્યાસંસ્થેયમાર્ગમ્ પ્રજ્ઞપ્તમ્, જિહ્વેન્દ્રિયમ્ અઙ્ગુલપૃથુત્વેન પ્રજ્ઞપ્તમ્, શ્રોત્રેન્દ્રિયમનન્તપ્રદેશિકમ્ પ્રજ્ઞપ્તમ્, इत्यादि पूर्वोक्तरीत्या बोध्यम्, तदवधिमाह-अल्पबहुत्वे द्वे अपि पूर्वोक्तरीत्यैव वक्तव्ये, किन्तु-‘णवरं नेरड्याणं भंते ! फासिदिप किं संठिए पणत्ते ?’ नवरम्-समुच्चयजीवापेक्षया विशेषस्तु-हे भदन्त ! नैरयिकाणां स्पर्शनेन्द्रियं किं संस्थितं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-‘गौयमा !’ हे गौतम ! ‘दुविहे पणत्ते’ द्विविधं नैरयिकाणां स्पर्शनेन्द्रियं प्रज्ञप्तम्, ‘तं जहा-भवधारणिज्जे य उत्तरवेउव्विए य’ भवधारणीयञ्च, उत्तरवैक्रियञ्च, ‘तत्थ णं जे से भवधारणिज्जे से णं हुंडसंठाणसंठिए पणत्ते’ तत्र खलु-तदुभयेषां मध्ये यत्तावद् भवधारणीयं स्पर्शनेन्द्रियं तत् खलु हुण्डसंस्थानसंस्थितम्-प्रज्ञप्तम्, हुण्डाकारम्-उत्पाटितपक्षतिपक्षसकलरोमपक्षिशरीरसदृशत्वात् ‘तत्थ णं जे

મસૂર કી દાલ કે આકાર કી હૈ, ઘ્રાણેન્દ્રિય અતિમુક્તક કે ફૂલ કે આકાર-કી હૈ एवं जिह्वेन्द्रिय क्षुरपा के आकार की है। स्थूलता की अपेक्षा अंगुल के असंख्यातवें भाग कही है। पृथुता अर्थात् विस्तार की दृष्टि से अंगुल के असंख्यातवें भाग कही है जिह्वा-इन्द्रिय अंगुल पृથક્ત્વ કી હૈ। શ્રોત્રેન્દ્રિય અનન્તપ્રદેશી હૈ, इत्यादि सब कथन पूर्वोक्त के समान ही समझना चाहिए। कहाँ तक समझना चाहिए ? इसके संबंध में कहा गया है-दोनों प्रकार के अल्प बहुत्व-तक इसी प्रकार समझ लेना चाहिए।

किन्तु समुच्चय जीवों की अपेक्षा नारकों संबंधी वक्तव्यता में किंचित् अन्तर है। वह इस प्रकार है-भगवन्-नारकों की स्पर्शनेन्द्रिय किस आकार की कही है ? भगवान् उत्तर देते हैं-हे गौतम ! नारकों की स्पर्शनेन्द्रिय दो प्रकार की कही है। वह इस प्रकार-भवधारणीय और उत्तरवैक्रिय। इन दोनों में से भवधारणीय स्पर्शनेन्द्रिय हुंडकसंस्थानवाली कही है, क्योंकि वह उस पक्षी के

સુક્તના કુલના આકારની છે તેમજ જિહ્વેન્દ્રિય ડેહાણીના આકારની છે. સ્થૂલતાની અપેક્ષાએ અંગુલનો અસખ્યાતમો ભાગ કહેલ છે. પૃથુતા અર્થાત્ વિસ્તારની દૃષ્ટિએ અંગુલનો અસખ્યાતમો ભાગ કહેલ છે જિહ્વા ઇન્દ્રિય અંગુલ પૃથક્ત્વની છે. શ્રોત્રેન્દ્રિય અનન્ત પ્રદેશી છે વિગેરે બધું કથન પૂર્વોક્તના સમાન જ સમજવું જોઈએ. કયાં સુધી સમજવું જોઈએ ? તેના સ બ ધ માં કહેલ છે-બન્ને પ્રકારના અલ્પ બહુત્વ સુધી આ પ્રકારે સમજ લેવું.

કિન્તુ સમુચ્ચય જીવોની અપેક્ષાએ નારકો સ બ ધી વક્તવ્યતામાં કિંચિત્-અંતર છે. તે આ પ્રકારે છે-હે ભગવન્ ! નારકોની સ્પર્શનેન્દ્રિય કેવા આકારની કહેલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! નારકોની સ્પર્શનેન્દ્રિય બે પ્રકારની કહી છે. તે આ પ્રકારે ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય તે બન્નેમાંથી ભવધારણીય સ્પર્શનેન્દ્રિય હુંડક સંસ્થાનવાળી કહી છે, કેમકે તે બે પક્ષીના શરીરના સમાન છે, જેની બધી ત્રાંખ જખાડી

સે ઉત્તરવેઉધ્વિષ્ણ સે વિ તદેવ, સેસં તં ચેવ' તત્ર ચ્છુ-તદુભયેપાં મધ્યે યત્તાવદ્ ઉત્તરવૈક્રિયં સ્પર્શનેન્દ્રિયં, તદપિ તથૈવ-હુન્દસંસ્થાનવદેવાવસેયમ્ । અયં માવઃ-નૈરયિકાણાં દ્વિવિધં શરીરં ભવતિ ભવધારણીયમ્, ઉત્તરવૈક્રિયશ્ચ, તયોર્મધ્યે ભવધારણીયં તાવત્ તેષાં ભવસ્વભાવાદેવ વિલ્લપ્તસમૂલપક્ષોત્પાટિતનિશ્ચિલગલપ્રદેશાદિરોમપક્ષશરીરવત્ અતિવીમત્સાકારયુક્તં મશતિ, એવમેવ ઉત્તરવૈક્રિયમપિ તેષાં શરીરં હુન્દશરીરાકારમેવ ભવતિ, પરમરમણીયં શરીરં વયં વિકુર્વિષ્યામઃ' ઇતિમાવનયા વૈક્રિયશરીરસ્યારમ્યમાણત્વેઽપિ તેષામતિશયાશુભતથાવિધનામકર્મો દયાદત્તીવામદ્રતરસ્યૈવ વૈક્રિયશરીરસ્ય નિષ્પદ્યમાનત્વાત્, શેષં તચ્ચૈવ-પૂર્વોક્તવદેવ બોધ્યમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'અસુરકુમારાણાં મંતે ! કઙ્ક્રંદિયા પળ્ણત્તા ?' હે મદન્ત ! અસુરકુમારાણાં કતિ ઇન્દ્રિયાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? મગવાનાહ-'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'પંચ પળ્ણત્તા' અસુરકુમારાણાં પશ્ચ ઇન્દ્રિયાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ 'એવં જહા ઓહિયાણિ જાવ અપ્પા બહુયાણિ દોણિણ વિ' એવમ્-ઉપર્યુક્તરીત્યા

શરીર કે સમાન છે, જેણે કે સારે પંચ ઉઘાડ લિયે ગયે હોં । ઉનકી ઉત્તર વૈક્રિયા સંબધી સ્પર્શનેન્દ્રિય મી હુન્દ સંસ્થાન ઘાલી હી હોતી છે, અભિપ્રાય યહ છે-નારકોં કા શરીર દો પ્રકાર કા હોતા છે-ભવધારણીય અર્થાત્ ભવ કે પ્રારંભ સે અન્ત તક રહને ઘાલા ઓર ઉત્તરવૈક્રિય અર્થાત્ વિક્રિયા કરકે બનાયા હુઆં । નારકોં કા ભવધારણીય શરીર અતીવ વીમત્સ આકાર ઘાલા હોતા છે, જેસા ઉસ પક્ષી કા શરીર જેણે કે સમસ્ત પંચ ઉઘાડ દિયે ગયે હોં, ઉનકા ઉત્તર-વૈક્રિય શરીર મી હસી પ્રકાર હુંડાકાર હોતા છે । 'હમ પરમરમણીય શરીર કી વિકુર્વણા કરેંગે' એસી માવના કરકે મી વે જહ વૈક્રિયશરીર કી રચના કરતે હોં, તથ અત્યન્ત અશુભ નામકર્મ કે ઉદય સે અતીવ અમદ્ર વૈક્રિયશરીર બનતા છે । શેષ સમસ્ત વસ્તવ્યતા પહેલે કે સમાન સમજના ચાહિય ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! અસુરકુમારોં કી ઇન્દ્રિયાં કિતની હોં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! અસુરકુમારોં કી ઇન્દ્રિયાં પાંચ કહી હોં । હસકી

નાખેલી હોય. તેની ઉત્તરવિક્રિયા સંબધી સ્પર્શનેન્દ્રિય પણ હુન્દ સંસ્થાનવાળી હોય છે અભિપ્રાય આ છે-નારકોના શરીર બે પ્રકારના હોય છે-ભવધારણીય અર્થાત્ ભવના પ્રારંભથી અત સુધી રહેવાવાળા અને ઉત્તરવૈક્રિય અર્થાત્ વિક્રિયાકરીને બનાવેલા. નારકોના ભવધારણીય શરીર ખૂબજ વીમત્સ આકારવાળા હોય છે, જેવા એ પક્ષીના શરીર કે જેની બધી પાખ ઉખાડેલી છે. તેમના ઉત્તરવૈક્રિય શરીર પણ એજ પ્રકારે હુંડાકાર હોય છે 'અમે પરમ રમણીય શરીરની વિકુર્વણા કરીશુ એવી માવના કરોને. પણ તેઓ બન્યારે વૈક્રિય શરીરની રચના કરે છે, ત્યારે અત્યંત અશુભ નામ કર્મના ઉદયથી અતીવ અમદ્ર વૈક્રિય શરીર બને છે. શેષ સમસ્ત વસ્તવ્યતા પહેલાના જેવી સમજ લેવી જોઇએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ અસુરકુમારોની ઇન્દ્રિયો કેટલી છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! અસુરકુમારોની ઇન્દ્રિયો પાંચ કહી છે. એ રીતે સમજવું

યથા ઔધિમાનિ-રામુચ્ચય જીવવિપયકાણિ, યાવત્-શ્રોત્રેન્દ્રિયં ચક્ષુરિન્દ્રિયં ગ્રાણેન્દ્રિયં જિહ્વેન્દ્રિયં સ્પર્શનેન્દ્રિયમ્, તેષ્વપિ શ્રોત્રેન્દ્રિય કદમ્બપુષ્પાકારસંસ્થિતમ્, ચક્ષુરિન્દ્રિયં મસૂરચન્દ્ર-સંસ્થાનસંસ્થિતમ્, ગ્રાણેન્દ્રિયમ્ અતિમુક્તકસંસ્થાનસંસ્થિતમ્ જિહ્વેન્દ્રિયં ઋગ્રસંસ્થાનસંસ્થિતમ્ इत्यादिरीत्या बोध्यम्, तदवधिमाह-अल्पबहुत्वे द्वे अपि वक्तव्ये विन्तु-‘नवर फासिदिपद्विहे पण्णत्ते’ नवम्-पूर्वापेक्षया विशेषस्तु स्पर्शनेन्द्रियं द्विविधं प्रज्ञप्तम्, ‘तं जहा-भवधारणिज्जे य उत्तरवेउव्विण य’ तद्यथा-भवधारणीयम् च उत्तरवैक्रियञ्च ‘तत्थ णं जे से भवधारणिज्जे से णं समवउरंसंठाणपंठिए पण्णत्ते’ तत्र खलु-तदुभयेपां मध्ये यत्तावद् भवधारणीयं स्पर्शनेन्द्रियं तत् खलु समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितं भवति ‘तत्थ णं जे से उत्तरवेउव्विण से णं णाणासंठाणसंठिए’ तत्र खलु-तदुभयेपां मध्ये यत्तावद् उत्तरवैक्रियं स्पर्शनेन्द्रियं तत् खलु नानासंस्थानसंस्थितं-नानाऽऽकारव्यवस्थितं भवति, ‘सेसं तं चेव, एवं जावयणियकुमाराणं’ शेषं तच्चैव-पूर्वोक्तवदेव बोध्यम्, एवम्,-पूर्वोक्तरीत्या, यावद्-नागकुमाराणां सुवर्णकुमाराणाम् अग्निकुमाराणां विद्युत्कुमाराणाम् उदधिकुमाराणां द्वीपकुमाराणां दिक्कुमाराणां पवनकुमाराणां स्तनितकुमाराणामपि सर्वाणि इन्द्रियवक्तव्यानि असुरकुमारा-

સમુચ્ચય જીવોં કે સમાન વક્તવ્યતા કહલેની ચાહિયે । યાવત્-શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુ-ઈન્દ્રિય, ગ્રાણેન્દ્રિય, રસનેન્દ્રિય ઓર સ્પર્શનેન્દ્રિય । उनमें से श्रोत्रेन्द्रिय कदम्ब के पुष्प के आकार की है । चक्षुरिन्द्रिय मसूर की दाल के आकार की है । ग्राणेन्द्रिय अतिमुक्तक के फूल समान है । जिह्वेन्द्रिय खुरपा के आकार की है, इत्यादि सब वक्तव्यता दोनों प्रकार के अल्पबहुत्व तक कहना चाहिए । हां, पहले की अपेक्षा विशेषता यह है कि असुरकुमारों की स्पर्शनेन्द्रिय दो प्रकार की कही है-भवधारणीय और उत्तरवैक्रिय । इनमें से भवधारणीय स्पर्शनेन्द्रिय समचतुरस्र संस्थानवाली है और उत्तरवैक्रिय स्पर्शनेन्द्रिय नाना संस्थानवाली है अर्थात् अनेक आकार की होती है । शेष समग्र कथन पूर्ववत् समझना चाहिए, यावत् स्तनितकुमारों तक, अर्थात् नागकुमारो सुवर्णकुमारो, अग्निकुमारो

શ્રોત્રાના સમાન વક્તવ્યતા કહી લેવી જોઈએ યાવત્ શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુરિન્દ્રિય, ગ્રાણેન્દ્રિય, અને સ્પર્શનેન્દ્રિય. તેમનામાંથી શ્રોત્રેન્દ્રિય કદમ્બના પુષ્પના આકારની છે. ચક્ષુરિન્દ્રિય મસૂરની ઢાળના આકારની છે. ગ્રાણેન્દ્રિય અતિમુક્તક કુલ સમાન છે. જિહ્વેન્દ્રિય ખરપડી (ખુરપા) આકારની છે, ઇત્યાદિ બધી વક્તવ્યતા બંને પ્રકારના અલ્પ બહુત્વ સુધી કહેવી જોઈએ હા, પહેલાની અપેક્ષાએ વિશેષતા એ છે કે અસુરકુમારોની સ્પર્શનેન્દ્રિય બે પ્રકારની કહેલી છે-ભવ ધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય. તેમાંથી ભવધારણીય સ્પર્શનેન્દ્રિય સમચતુરસ્ર સંસ્થાન વાળી છે અને વૈક્રિય-સ્પર્શનેન્દ્રિય નાના સંસ્થાનવાળી છે અર્થાત્ અનેક આકારની હોય છે બાકી બધું પૂર્વવત્ સમજવું જોઈએ, યાવત્ સ્તનિતકુમારો સુધી અર્થાત્ નાગકુમારો, સુવર્ણકુમારો, અગ્નિકુમારો, વિદ્યુત્કુમારો, ઉદધિકુમારો, દ્વીપકુમારો, દિક્કુમારો,

ળામિત્રાવસેઘાનિ; તથા ચાસુરકુમારાદીનાં તથાવિધમવસ્વભાવાત્ ભવધારણીયં સ્પર્શનેન્દ્રિયં-
શરીરવ્યાપિત્વાચ્છરીરરૂપમેવ સમચતુરસ્રસંસ્થાનં ભવતિ, ઉત્તરવૈક્રિયં પુનઃ સ્વેચ્છયા-તસ્ય-
ત્રિષ્પદમાનત્વાત્ નાનાકારસંસ્થિતં ભવતીતિભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘પુઢવિકાઢયાણં મંતે!
કઃ, ઇંદિયા પળ્ણત્તા ?’ હે, મદન્ત ! પૃથિવીકાયિકાનાં કતિ ઇન્દ્રિયાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? મગવા-
નાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘એ ફાસિંદિણ પળ્ણત્તે’ પૃથિવીકાયિકાનામેકં સ્પર્શનેન્દ્રિયં-
પ્રજ્ઞપ્તમ્, ગૌતમ ! પૃચ્છતિ-‘પુઢવિકાઢયાણં મંતે ! ફાસિંદિણ કિં સંઠાણસંઠિણ પળ્ણત્તે ?’ હે
મદન્ત ! પૃથિવીકાયિકાનાં સ્પર્શનેન્દ્રિયં કિં સંસ્થાનસંસ્થિતં-કિમાકારવ્યવસ્થિતં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ?
મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘મસૂરચંદસંઠાણસંઠિણ પળ્ણત્તે’ પૃથિવીકાયિકાનાં સ્પર્શ-
નેન્દ્રિયં મસૂરચન્દ્રસંસ્થાનસંસ્થિતમ્-મસૂરાભાકારં ચન્દ્રાકારઞ્ચ વ્યવસ્થિતં પ્રજ્ઞપ્તમ્, ગૌતમઃ
પૃચ્છતિ-‘પુઢવિકાઢયાણં મંતે ! ફાસિંદિણ કેવઢયં ઘાહરલ્લેણં પળ્ણત્તે ?’ હે મદન્ત ! પૃથિ-

વચ્ચિસ્કુમારોં ઉદધિકુમારોં, ઢીપકુમારોં, દિક્કુમારો, પવનકુમારોં ઓર સ્તનિત-
કુમારોં કી ઇન્દ્રિયો સંબંધી વક્તવ્યતા અસુરકુમારોં કે સમાન હી કહના ચાહિણ.

સ્પર્શનેન્દ્રિય સમગ્ર શરીર વ્યાપી હોને સે ભવધારણીય સ્પર્શનેન્દ્રિય શરીર
હી હૈ. ઉસકા આકાર સમચતુરસ્ર હોતા હૈ, કિન્તુ ઉત્તરવિક્રિયા ઇચ્છાનુસાર
કિંસીં મી પ્રકાર કી હોસકતી હૈ, અતણવ વહ અનેક આકાર કી હોસકતી હૈ-
ઉસકા ઁક પ્રતિનિયત આકાર નહીં હૈ.

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોં કી ઇન્દ્રિયાં કિતની હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિકોં કી ઁક સ્પર્શનેન્દ્રિય હી હોતી હૈ.

ગૌ સ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોં કી સ્પર્શનેન્દ્રિય કિસ કાર કી
કહીં ગઈં હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિકોં કી સ્પર્શનેન્દ્રિય મસૂર કી ઢ. કે આકાર
કી કહીં ગઈં હૈ.

પવનકુમારો અને સ્તનિતકુમારોની ઇન્દ્રિયો સ બંધી વક્તવ્યતા અસુરકુમારોના સમા-
નજા કહેવી ઝેઈઝેઈ.

સ્પર્શનેન્દ્રિય સમગ્ર શરીર વ્યાપી હોવાથી ભવધારણીય સ્પર્શનેન્દ્રિય શરીર જ છે.
તેના આકાર સમચતુરસ્ર હોય છે, પરન્તુ ઉત્તરવિક્રિયા, ઇચ્છાનુસાર કોઈ, પણ પ્રકારની
હોઈ શકે છે, તેથી જ તે અનેક આકારની હોઈ શકે છે-તેના કોઈ એક ચોક્કસ આકાર
નથી હોતો.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોની ઇન્દ્રિયો કેટલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિકોની એક સ્પર્શનેન્દ્રિય હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોની સ્પર્શનેન્દ્રિય કેવા આકારની હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિકોની સ્પર્શનેન્દ્રિય, મસૂરની ઢાળના આકારની કહેલી છે.

‘ધીકાયિકાનાં સ્પર્શનેન્દ્રિયં કિયદ્ વાહલ્યેન-સ્થૂલત્વેન પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’
 હે ગૌતમ ! ‘અંગુલસ્સ અસંલેજ્જમાગં વાહલ્લેણં પણ્ણત્તે’ અહ્ગુલસ્યાસંલ્યેયમાગં વાહલ્યેન-
 સ્થૂલત્વેન પ્રજ્ઞપ્તમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘પુઢવિકાઝ્યાણં મંતે ! ફાસિંદિપ્પે કેવહં પોહત્તેણં
 પણ્ણત્તે ?’ હે મદન્ત ! પૃથ્વીકાયિકાનાં સ્પર્શનેન્દ્રિયં કિયત્ પૃથુત્વેન-વિસ્તારેણ પ્રજ્ઞપ્તમ્ ?
 મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! સરીરપ્પમાણમેત્તે પોહત્તેણં’ શરીરપ્રમાણમાત્રં પૃથુત્વેન
 ‘પૃથ્વીકાયિકસ્પર્શનેન્દ્રિયં પ્રજ્ઞપ્તમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘પુઢવિકાઝ્યાણં મંતે ! ફાસિંદિપ્પે કહ્
 ‘પપ્પસિપ્પે પણ્ણત્તે ?’ હે મદન્ત ! પૃથ્વીકાયિકાનાં સ્પર્શનેન્દ્રિયં કતિપ્રદેશિકં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ?
 મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! અણંતપપ્પસિપ્પે પણ્ણત્તે’ અનન્તપ્રદેશિકં પૃથ્વીકાયિકાનાં
 સ્પર્શનેન્દ્રિયં પ્રજ્ઞપ્તમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘પુઢવિકાઝ્યાણં મંતે ! ‘ફાસિંદિપ્પે કહ્પપ્પસોગાઢે
 પણ્ણત્તે ?’ હે મદન્ત ! પૃથ્વીકાયિકાનાં સ્પર્શનેન્દ્રિયં કતિપ્રદેશવગાઢં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? મગવાનાહ-
 ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! અસંલેજ્જપપ્પસોગાઢે પણ્ણત્તે’ અસંલ્યેયપ્રદેશવગાઢં પૃથ્વીકાયિકાનાં

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોં કી સ્પર્શનેન્દ્રિય કિતની સ્થૂલ કહીં હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! અંગુલ કે અસંલ્યાતવેં માગ સ્થૂલ કહીં હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોં કી સ્પર્શનેન્દ્રિય કા વિસ્તાર
 નિ ના હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! શરીર કે ઘરાઘર વિસ્તાર હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોં કી સ્પર્શનેન્દ્રિય કિતને પ્રદેશોં
 ઘાલી કી ગઈં હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિકોં કી સ્પર્શનેન્દ્રિય અનન્તપ્રદેશી કહીં હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોં કી સ્પર્શનેન્દ્રિય આકાશ કે કિતને
 પ્રદેશોં મેં અવગાઢ હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિકોં કી સ્પર્શનેન્દ્રિય અસંલ્યાત પ્રદેશોં મેં

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોંની સ્પર્શનેન્દ્રિય કેટલોં સ્થૂલ છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! આગળના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી સ્થૂલ ઠહેલ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોંની સ્પર્શનેન્દ્રિયના વિસ્તાર કેટલો છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! શરીરની ધરાધર વિસ્તાર છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોંની સ્પર્શનેન્દ્રિય કેટલા પ્રદેશોવાળી ઠહેલી છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિકોંની સ્પર્શનેન્દ્રિય અનન્ત પ્રદેશી ઠહેલી છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોંની સ્પર્શનેન્દ્રિય આકાશના કેટલા પ્રદે
 શોમાં અવગાઢ છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિકોંની સ્પર્શનેન્દ્રિય અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ
 ઠહેલી છે ?

સ્પર્શનેન્દ્રિયં પ્રજ્ઞસમ્, અથ પૃથિવીકાયિકાનામેવ સ્પર્શનેન્દ્રિયસ્યાલ્પબહુત્વં પૃચ્છતિ-‘પપ્સિર્ણ મંતે ! પુઢવિક્કાહ્યાણં ફાસિંદિયસ્સ ઓગાહણઢ્યાપ’ હે મદન્ત ! એતેષાં સ્વલ્લ પૂર્વોક્તાનાં પૃથિવીકાયિકાનાં સ્પર્શનેન્દ્રિયસ્ય અવગાહનાર્થતયા ‘પપ્સઢ્યાપ ઓગાહણપપ્સઢ્યાપ કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા, વહુયા વા, તુલ્લા વા, વિસેસાહિયા વા ?’ પ્રદેશાર્થતયા, અવગાહન-પ્રદેશાર્થતયા-અવગાહનપ્રદેશોમયાપેક્ષયેત્યર્થ’, કતરાણિ કતરેભ્યોડલ્પાનિ વા, વહુકાનિ વા, તુલ્યાનિ વા, વિશેષાધિકાનિ વા ભવન્તિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સન્વન્થોવે પુઢવિક્કાહ્યાણં ફાસિંદિય ઓગાહણઢ્યાપ’ સર્વસ્તોકં પૃથિવીકાયિકાનાં સ્પર્શનેન્દ્રિયમ્ અવગાહનાર્થતયા ભવતિ, ‘તં ચેવ પપ્સઢ્યાપ અણંતગુણે’ તદેવ-ઉપર્યુક્તમેવ સ્પર્શનેન્દ્રિયં પ્રદેશાર્થતયા અનન્તગુણં ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘પુઢવિક્કાહ્યાણં મંતે ! ફાસિંદિયસ્સ કેવંહ્યા કક્કશ્સહગરુયગુણા પ્પણત્તા ?’ હે મદન્ત ! પૃથિવીકાયિકાનાં સ્પર્શનેન્દ્રિયસ્ય કિયન્તઃ કર્કશ-ગુરુકગુણાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અણંતા પ્પણત્તા’ અનન્તાઃ સ્પર્શ નેન્દ્રિયસ્ય કર્કશગુરુકગુણાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘એવં મડયલ્હુયગુણા વિ’ એવમ્-કર્કશગુરુકગુણા ઇવ અવગાહ કહી હૈ ।

અવ સ્પર્શનેન્દ્રિય કે અલ્પબહુત્વ કે વિષય મેં ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈ-હે મગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકો કી સ્પર્શનેન્દ્રિય અવગાહના કી અપેક્ષા, પ્રદેશોં કી અપેક્ષા તથા અવગાહન એવં પ્રદેશ-દોનો કી અપેક્ષા કૌન કિસસે અલ્પ, વહુત, તુલ્ય યા વિશેષાધિક હૈ ?

મગવાન્-સબ સે કમ પૃથ્વીકાયિકો કી સ્પર્શનેન્દ્રિય અવગાહના કી અપેક્ષા સે હૈ, વહ સ્પર્શનેન્દ્રિય પ્રદેશોં કી અપેક્ષા અનન્તગુણી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોં કી સ્પર્શનેન્દ્રિય કે કર્કશ ગુરુ ગુણ કિતને કહે હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિકો કી સ્પર્શનેન્દ્રિય કે કર્કશગુરુ ગુણ અનન્ત કહે હૈ । હસી પ્રકાર મૃદુ-લઘુ ગુણ મી અનન્ત કહે હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકો કી સ્પર્શનેન્દ્રિય કે કર્કશગુરુ ગુણો

હવે સ્પર્શનેન્દ્રિયના અલ્પ બહુત્વના વિષયમા શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોની સ્પર્શનેન્દ્રિયની અવગાહનાની અપેક્ષાએ, પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તથા અવગાહના અને પ્રદેશ-અન્નેની અપેક્ષાએ કેણુ કોનાથી અલ્પ, ઘણી, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્-બધાથી ઓછી પૃથ્વીકાયિકોની સ્પર્શનેન્દ્રિય અવગાહનાની અપેક્ષાએ છે, તેજસ્પર્શનેન્દ્રિય પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અનન્તગણી છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોની સ્પર્શનેન્દ્રિયના કર્કશ ગુરુ ગુણ કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિકોની સ્પર્શનેન્દ્રિયના કર્કશ ગુરુગુણ અનન્ત કહ્યા છે. એજ પ્રકારે મૃદુ-લઘુગુણ પણ અનન્ત કહ્યા છે.

मृदुकलघुकुण्डला अपि अनन्ताः प्रज्ञप्ताः, गौतमः पृच्छति—‘एएसि णं भंने । पृथ्विकाइयाणं फासिदियस्स कक्खड्ढगस्यगुणा णं मउयलहुयगुणाण य कयरे कयरेदिनो अप्पा ना, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसादिया वा ?’ हे भदन्त ! एतेषां खलु-पूर्वोक्तानां पृथिवीकायिकानां स्पर्श-नेन्द्रियस्य कर्कशगुरुकगुणानां मृदुकलघुकगुणानाञ्च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘सञ्चत्थोवा पृथ्विकाइयाणं फासिदियस्स कक्खड्ढगस्यगुणा’ सर्वस्तोकाः पृथिवीकायिकानां स्पर्शनेन्द्रियस्य कर्कशगुरुकगुणा भवन्ति, ‘तस्स चेव मउयलहुयगुणा अणंतगुणा’ तस्यैव च-स्पर्शनेन्द्रियस्य मृदुकलघुकगुणा अनन्तगुणा भवन्ति, ‘एवं आउकाइयाण वि जाव वणप्फइकाइयाणं’ एवम्-पृथिवीकायिकानामिव अप्कायिकानामपि यावत्-तेजस्कायिकानामपि, वायुकायिकानामपि, वनस्पतिकायिकानामपि स्पर्शनेन्द्रियवक्तव्यता कर्कशगुरुकगुणानां सर्वस्तोक्तवपर्यन्ता मृदुकलघुकगुणानामनन्तगुणत्वपर्यन्ता च वक्तव्या, किन्तु ‘णवरं संठाणे इमो विसेसो दट्ठव्वो’ नवरं-पृथिवीकायिकस्पर्शनेन्द्रियापेक्षया विशेषस्तु संस्थाने-आकारे, अयं-वक्ष्यमाणोविशेषो द्रष्टव्यः—‘आउकाइयाणं यिवुगविंदुसंठाणसंठिए पणत्ते’ अप्कायिकानां जलबुद्बुदविन्दु-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पृथ्वीकायिको की स्पर्शनेन्द्रिय के कर्कश गुरुगुणों और मृदु-लघु गुणों में से कौन किससे अल्प, बहुत तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! सब से कम पृथ्वीकायिको की स्पर्शनेन्द्रिय के कर्कश गुरु गुण हैं, उनकी अपेक्षा उसी-स्पर्शनेन्द्रिय के मृदुलघुगुण अनन्त गुणित अधिक हैं ।

पृथ्वीकायिको की वक्तव्यता के अनुसार अप्कायिको यावत्-तेजस्कायिको, वायुकायिको और वनस्पतिकायिको की स्पर्शनेन्द्रिय की वक्तव्यता, कर्कशगुरु गुणों की सबकी अपेक्षा न्यूनता और मृदु-लघुगुणों की अनन्तगुणता कहलेना चाहिए । मगर पृथ्वीकायिको की स्पर्शनेन्द्रिय की अपेक्षा अप्कायिक आदि की स्पर्शनेन्द्रिय में आकार की विशेषता होती है । वह विशेषता यों है-अप्कायिको की स्पर्शनेन्द्रिय जल के बुद्बुद के आकार की है-तेजस्काय के

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पृथ्वीकायिको की स्पर्शनेन्द्रियना कर्कश उरुशुष्का अने मृदु-लघुशुष्कां ठोषु ठोनाथी अल्प, धष्ठा, तुल्य अथवा विशेषाधिक छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! अधाथी ओछा पृथ्वीकायिको की स्पर्शनेन्द्रियना कर्कश उरुशुष्का छे, तेमनी अपेक्षाओ तेजस्स्पर्शनेन्द्रियना मृदु-लघुशुष्का अनन्त शुश्रूषित अधिक छे.

पृथ्वीकायिको की वक्तव्यताना अनुसार अप्कायिको यावत्-तेजस्कायिको, वायुकायिको अने वनस्पतिकायिको की स्पर्शनेन्द्रियनी वक्तव्यता, कर्कश उरुशुष्कोनी अधानी अपेक्षाओ न्यूनता अने मृदु-लघु शुष्कोनी अनन्त शुश्रूषिता ठोवो ओछो. यष्ठा पृथ्वीकायिको की स्पर्शनेन्द्रियनी अपेक्षाओ अप्कायिक आदिनी स्पर्शनेन्द्रियमां आकारनी विशेषता होथ छे, ते

સંસ્થાનસંસ્થિતમ્-જલબુદ્બુદાકારં વિન્દ્યાકારશ્ચ વ્યવસ્થિતં સ્પર્શનેન્દ્રિયં પ્રજ્ઞસમ્, 'તેઝકાઙ્યાણં સૂર્યકલાવસંઠાણસંઠિષ્ઠિ પ્ણત્તે' તેજસ્કાયિકાનાં સ્પર્શનેન્દ્રિયં સૂચીકલાપસંસ્થાનસંસ્થિતમ્-સૂચીકલાપાકારવ્યવસ્થિતં પ્રજ્ઞસમ્, 'વાયુકાઙ્યાણં પદ્માગાસંઠાણસંઠિષ્ઠિ પ્ણત્તે' વાયુકાયિકાનાં પતાકાસંસ્થાનસંસ્થિતમ્-પતાકાકારવ્યવસ્થિતં પ્રજ્ઞસમ્, 'વણ્ણપ્ફિકાઙ્યાણં ણાણાસંઠાણસંઠિષ્ઠિ પ્ણત્તે' વનસ્પતિકાયિકાનાં નાનાસંસ્થાનસંસ્થિતમ્-વિવિધાકારવ્યવસ્થિતં સ્પર્શનેન્દ્રિયં પ્રજ્ઞસમિત્યર્થઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'વેદંદિયાણં મંતે ! કદ્દંદિયા પ્ણત્તા ?' હે મદન્ત ! દ્વીન્દ્રિયાણાં કતિ ઇન્દ્રિયાણિ પ્રજ્ઞાનિ ? મગવાનાહ-'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'દોંદિયા પ્ણત્તા' દ્વીન્દ્રિયાણાં દ્વે ઇન્દ્રિયે પ્રજ્ઞપ્તે 'તં જહા-જિભ્મિદિષ્ઠિ, ફાસિદિષ્ઠિ' તદ્ધયા-જિહ્વેન્દ્રિય સ્પર્શનેન્દ્રિયશ્ચ, 'દોળંપિ ઇંદિયાણં સંઠાણં વાહલ્લં પોહત્તં પદેસં ઓગાહના ય જહા ઓંદિયાણં મણિયા તદ્ધામાણિયન્વા' દ્વયોરપિ દ્વીન્દ્રિયાણાં જિહ્વેન્દ્રિયસ્પર્શનેન્દ્રિયયોઃ સંસ્થાનમ્-આકારઃ, વાહલ્યમ્-સ્થૂલતા, પૃથુત્વં વિસ્તારઃ, પ્રદેશઃ-અવયવઃ એકદેશ इत्यર્થઃ, અવગાહના-વ્યાપ્તિશ્ચ યથા ઔધિકાનાં-સમુચ્ચયાનાં મણિતા તથા મણિતવ્યા, 'કિન્તુ-'નવરં ફાસિદિષ્ઠિ હુંડસંઠાણસંઠિષ્ઠિ પ્ણત્તે ત્તિ ઇમો વિસેસો' નવરમ્-એકેન્દ્રિયાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ દ્વીન્દ્રિયાણાં સ્પર્શનેન્દ્રિયં હુંડસંસ્થાનસંસ્થિતમ્ 'નિર્મૂલપક્ષોત્પાટિતસકલકળઠાદિરોમપક્ષિ-શરીરાકારમ્ અત્યન્તભીમત્સાકારોપેતસ્' પ્રજ્ઞસમ્ ઇતિઅયમ્-ઉક્તપ્રકારો વિશેષોઽવસેયઃ,

જીવો કી સ્પર્શનેન્દ્રિય સૂચીકલાપ (સુદ્યો કા સમૂહ) કે આકાર કી હોતી હૈ । વાયુકાયિકો કી સ્પર્શનેન્દ્રિય પતાકા કે આકાર કી હૈ । વનસ્પતિકાયિકો કી સ્પર્શનેન્દ્રિય કા આકાર વિવિધ પ્રકાર કા હોતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય જીવો કી ઇન્દ્રિયાં કિતની હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! દ્વીન્દ્રિય જીવો કી દો ઇન્દ્રિયાં હોતી હૈં, તદ્ધા જિહ્વેન્દ્રિય ઓર સ્પર્શનેન્દ્રિય ઇન દોનો ઇન્દ્રિયો કા આકાર, વાહલ્ય, વિસ્તાર, પ્રદેશ ઓર અવગાહના સમુચ્ચય જીવો કી ઇન્દ્રિયો કે સમાન કહલેના ચાહિય । વિશેષતા યહ હૈ કિ દ્વીન્દ્રિયો કી સ્પર્શનેન્દ્રિય હુંડક સંસ્થાનવાલી હાતી હૈ ।

[વિશેષતા-આમ એ-અધ્યાયિકૈની સ્પર્શનેન્દ્રિય પાણીના પરપોટાના-આકારની એ. તેજસ્કા યના જીવોની સ્પર્શનેન્દ્રિય સૂચીકલાપ (સોંથોનો સમૂહ) ના આકારની હોય છે. વાયુકાયિકૈની સ્પર્શનેન્દ્રિય પતાકાના આકારની છે. વનસ્પતિકાયિકૈની સ્પર્શનેન્દ્રિયના આકાર વિવિધ પ્રકારના હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય જીવોની ઇન્દ્રિયો કેટલી છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! દ્વીન્દ્રિય જીવોની બે ઇન્દ્રિયો હોય છે, જેમકે-જિહ્વેન્દ્રિય અને સ્પર્શનેન્દ્રિય આ બન્ને ઇન્દ્રિયોના આકાર વાહલ્ય વિસ્તાર પ્રદેશ અને અવગાહના સમુચ્ચય જીવોની ઇન્દ્રિયોના સમાન સમજી લેવો જોઈએ. વિશેષતા એ છે કે-દ્વીન્દ્રિયોની સ્પર્શનેન્દ્રિય હુંડક સંસ્થાનવાળી હોય છે.

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘एएसि णं भंते । वेइदियाणं जिब्भिदियफासिंदियाणं’ हे भद्रन्त । एतयोः खलु पूर्वोक्तयोः, द्वीन्द्रियाणां जिह्वेन्द्रियस्पर्शनेन्द्रिययोः ‘ओगाहणद्वयाए’ अवगाहनार्थ-
तया ‘पएसद्वयाए’ प्रदेशार्थतया ‘ओगाहणपएसद्वयाए’ अवगाहनप्रदेशार्थतया ‘कयरे कयरेहितो
अप्पे वा, बहुए वा, तुल्ले वा, विसंसाहिए वा ?’ कतरत् कयरेभ्योऽलं वा, बहुकं वा, तुल्यं
वा, विशेषाधिकं वा भवति ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘एव्वत्थोवे वेइदियाणं-
जिब्भिदिए ओगाहणद्वयाए’ सर्वस्तोकं द्वीन्द्रियाणां जिह्वेन्द्रियम् अवगाहनार्थतया-अव-
गाहनापेक्षया भवति, ‘फासिंदिए ओगाहणद्वयाए संखेज्जगुणे’ स्पर्शनेन्द्रियम् अवगाहनार्थ-
तया-संख्येयगुणं भवति, ‘पएसद्वयाए सव्वत्थोवे वेइदियाणं जिब्भिदिए’ प्रदेशार्थतया-
एकदेशापेक्षया सर्वस्तोकं द्वीन्द्रियाणां जिह्वेन्द्रियं भवति, ‘पएसद्वयाए फासिंदिए संखेज्ज-
गुणे’ प्रदेशार्थतया स्पर्शनेन्द्रियं संख्येयगुणं भवति, ‘ओगाहणपएसद्वयाए सव्वत्थोवे वेइ-
दियस्स जिब्भिदिए’ अवगाहनप्रदेशार्थतया सर्वस्तोकं द्वीन्द्रियस्य जिह्वेन्द्रियं भवति,
‘ओगाहणद्वयाए फासिंदिए संखेज्जगुणे’ अवगाहनार्थतया-अवगाहनापेक्षया स्पर्शनेन्द्रियं
संख्येयगुणं भवति, ‘फासिंदियस्स ओगाहणद्वयाएहितो जिब्भिदिए पएसद्वयाए अणंतगुणे’
स्पर्शनेन्द्रियस्य अवगाहनार्थताभ्यो जिह्वेन्द्रियं प्रदेशार्थतया अनन्तगुणं भवति, ‘फासिंदिए

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિયોં કી જિહ્વા હન્દ્રિય ઔર-સ્પર્શન-હન્દ્રિય
સે અવગાહના કી અપેક્ષા, પ્રદેશોં કી અપેક્ષા તથા અવગાહના ઔર- પ્રદેશોં
કી અપેક્ષા કૌન કિસસે અલપ, વહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હૈ ?

ભગવાન્-ગૌતમ ! સઘ સે કમ દ્વીન્દ્રિયોં કી જિહ્વા હન્દ્રિય અવગાહના કી
અપેક્ષા સે હૈ, ઉસકી અપેક્ષા સ્પર્શન હન્દ્રિય અવગાહના કી અપેક્ષા સંખ્યાત-
ગુણા અધિક હૈ પ્રદેશોં કી અપેક્ષા સઘ સે કમ બેહન્દ્રિય કી જિહ્વેન્દ્રિય હૈ ।
ઉસસે સ્પર્શનેન્દ્રિય પ્રદેશ રૂપ સે સંખ્યાતગુણા હૈ । અવગાહના કી અપેક્ષા
દ્વીન્દ્રિયોં કી જિહ્વા હન્દ્રિય સર્વસ્તોક હૈ, સ્પર્શનેન્દ્રિય અવગાહના કી અપેક્ષા
સંખ્યાતગુણા અધિક હૈ । સ્પર્શનેન્દ્રિય કી અવગાહનાર્થતા સે જિહ્વા હન્દ્રિય કી

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિયોની જિહ્વાહન્દ્રિય અને સ્પર્શનેન્દ્રિયમાં અવ-
ગાહનાની અપેક્ષાએ પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તથા અવગાહના અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ કેણ
કેનાથી અલપ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછી દ્વીન્દ્રિયોની, જિહ્વાહન્દ્રિય અવગાહનાની
અપેક્ષાએ છે, તેની અપેક્ષાએ સ્પર્શનેન્દ્રિય અવગાહનાની અપેક્ષાએ સખ્યાતગણી અધિક
છે. પ્રદેશોની અપેક્ષાએ બધાથી ઓછી બે હન્દ્રિયોની જિહ્વાહન્દ્રિય છે. તેનાથી સ્પર્શનેન્દ્રિય
પ્રદેશ રૂપથી સખ્યાતગણી છે. અવગાહનાની અપેક્ષાએ દ્વીન્દ્રિયોની જિહ્વાહન્દ્રિય સર્વસ્તોક
છે, સ્પર્શનેન્દ્રિય અવગાહનાની અપેક્ષાએ સખ્યાતગણી અધિક છે. સ્પર્શનેન્દ્રિયની અવ-
ગાહનાર્થતાથી જિહ્વાહન્દ્રિયની પ્રદેશાર્થતા અનન્તચુચિત છે સ્પર્શનેન્દ્રિય પ્રદેશોની અપેક્ષાએ

પણદ્વયાપ સંસ્થેજગુણે' સ્પર્શનેન્દ્રિયં પ્રદેશાર્થતયા સંખ્યેયગુણં મવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
 'વેદંદિયાણ મંતે ! જિર્ણિમદિયસ્સ કેવદ્યા કવલ્લહગુરુયગુણા પળ્ણત્તા ?' હે મદન્ત ! દ્વીન્દ્રિ-
 યાણાં જિહ્વેન્દ્રિયસ્ય કિયન્તઃ કર્કશગુરુકગુણાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગવાનાહ-'ગોયમા !' હે ગૌતમ !
 'અણંતા પળ્ણત્તા' અનન્તા દ્વીન્દ્રિયાણાં જિહ્વેન્દ્રિયસ્ય કર્કશગુરુકગુણાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ 'એવં
 ફાસિદિયસ્સ ત્રિ' એવમ્-જિહ્વેન્દ્રિયસ્યેવ સ્પર્શનેન્દ્રિયસ્યાપિ અનન્તાઃ કર્કશગુરુકગુણાઃ
 પ્રજ્ઞપ્તાઃ, 'એવં મડયલહુયગુણા ત્રિ' એવમ્-કર્કશગુરુકગુણા ઇવ, મૃદુકલઘુકગુણા
 અપિ દ્વીન્દ્રિયાણાં જિહ્વેન્દ્રિયસ્પર્શનેન્દ્રિયયોરનન્તાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'એસિ ણં
 મંતે ! વેદંદિયાણં જિર્ણિમદિયફાસિદિયાણં' હે મદન્ત ! એતયોઃ સ્થલ દ્વીન્દ્રિયાણાં જિહ્વે-
 ન્દ્રિયસ્પર્શનેન્દ્રિયયોઃ 'કવલ્લહગુરુયગુણાણં મડયલહુયગુણાણં કવલ્લહગુરુયગુણમડયલહુય-
 ગુણાણ ચ' કર્કશગુરુકગુણાનાં મૃદુકલઘુકગુણાનાં કર્કશગુરુકગુણમૃદુકલઘુકગુણાનાશ્ચ મધ્યે
 'કયરે કયરેદિતો અપ્પા વા, વહુયા વા, તુલ્લા વા, વિસેસાહિયા વા ?' કતરે કતરેમ્બો-
 ડલ્પા વા, વહુકા વા, તુલ્પા વા, વિશેષાધિકા વા મવન્તિ ? મગવાનાહ-'ગોયમા !' હે
 પ્રદેશાર્થતા અનન્તગુણિત હૈ । સ્પર્શનેન્દ્રિય પ્રદેશોં કી અપેક્ષા સંખ્યાતગુણા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! દ્વીન્દ્રિય જીવોં કી જિહ્વા ઇન્દ્રિય કે કર્કશગુરુ
 ગુણ કિતને કહે હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! દ્વીન્દ્રિયો કી જિહ્વા ઇન્દ્રિય કે કર્કશ-ગુરુ ગુણ અનન્ત
 કહે હૈં । હસી પ્રકાર સ્પર્શનેન્દ્રિય કે કર્કશગુરુ ગુણ મી અનન્ત કહે ગપ હૈં ।
 મૃદુ-લઘુ ગુણ મી દ્વીન્દ્રિયો કી જિહ્વા ઓર સ્પર્શન ઇન્દ્રિયો કે અનન્ત-અનન્ત
 કહે ગપ હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! દ્વીન્દ્રિય જીવોં કી જિહ્વા ઓર સ્પર્શનેન્દ્રિય કે
 કર્કશ-ગુરુ ગુણો, મૃદુ-લઘુ ગુણોં તથા કર્કશ-ગુરુ ગુણ-મૃદુલઘુ ગુણોં મેં સે
 કૌન કિસસે અલ્પ, વહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ દ્વીન્દ્રિય જીવોં કી જિહ્વા-ઇન્દ્રિય કે કર્કશ-ગુરુ ગુણ

સ ખ્યાતગણી છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય જીવોંની જિહ્વા ઇન્દ્રિયના કર્કશ ગુરુ ગુણ,
 કેટલા કદા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! દ્વીન્દ્રિયોની જિહ્વા ઇન્દ્રિયના કર્કશ-ગુરુ ગુણ અનન્ત કદા
 છે. જોળ પ્રકારે સ્પર્શનેન્દ્રિયના કર્કશ ગુરુગુણ પણ અનન્ત કહેલા છે. મૃદુ-લઘુ ગુણ પણ
 દ્વીન્દ્રિયોની જિહ્વા અને સ્પર્શન ઇન્દ્રિયોના અનન્ત અનન્ત કહેવામાં આવેલા છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય જીવોંની જિહ્વા અને સ્પર્શનેન્દ્રિયના કર્કશ
 ગુરુગુણો મૃદુ-લઘુગુણો તથા કર્કશ-ગુરુ-ગુણ-મૃદુ-લઘુગુણોમાંથી કેણ કેનાથી અલ્પ, ઘણા,
 તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

ગૌતમ ! 'સચ્ચત્પોશા ચેદિંદ્રિયાણં જિહ્વિપદિયસ્સ કક્કલહગરુયગુણા' સર્વપ્તોક્તાઃ દ્વોન્દ્રિયાણાં જિહ્વેન્દ્રિયસ્ય કર્કશગુરુકગુણાઃ પ્રજ્ઞસાઃ, તેભ્યઃ 'ફાસિંદિયસ્સ કક્કલહગરુયગુણા અણંતગુણા' સ્પર્શનેન્દ્રિયસ્ય કર્કશગુરુકગુણાઃ અનન્તગુણાઃ પ્રજ્ઞસાઃ, 'ફાસિંદિયસ્સ કક્કલહગરુયગુણેહિતો તસ્સ ચેવ મડયલહુયગુણા અણંતગુણા' સ્પર્શનેન્દ્રિયસ્ય કર્કશગુરુકગુણેભ્ય સ્તસ્ય ચૈવ-સ્પર્શ-નેન્દ્રિયસ્ય મૃદુકલપુકગુણાઃ અનન્તગુણાઃ પ્રજ્ઞસાઃ, તેભ્યોઽપિ 'જિહ્મિપદિયસ્સ મડયલહુય-ગુણા અણંતગુણા' જિહ્વેન્દ્રિયસ્ય મૃદુકલપુકગુણા અનન્તગુણાઃ પ્રજ્ઞસાઃ 'एवं जात्र चउरिदि-यत्ति' एवम्-द्वीन्द्रियाणामिव, यावत्-त्रीन्द्रियाणां चतुरिन्द्रियाणामपि वक्तव्यता वक्तव्या, 'णवरं इंदियपरिवुद्धी कायव्या' नवाम्-विशेषस्तु-उत्तरोत्तरं केवलम् इन्द्रियपरिवृद्धिः कर्तव्या त्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियेत्येवं रीत्या इन्द्रियस्य परिवर्द्धनं कर्तव्यमित्यर्थः, 'ते इंदियाणं घाणिदिए थोवे' त्रीन्द्रियाणां घ्राणेन्द्रियं स्तोकं भवति, 'चउरिंदियाणं चक्खिदिए थोवे' चतुरिन्द्रियाणां चक्षुरिन्द्रियं स्तोकं भवति, 'सेसं तं चेव' शेषं तच्चैव-पूर्वोक्तद्वीन्द्रिय वदेव सर्वं वक्तव्यमित्यर्थः, 'पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं मणूसाण य जहा नेरइयाणं' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां मनु-ष्याणाञ्च इन्द्रियवक्तव्यता यथा नैरयिकाणामुक्ता तथा वक्तव्या, किन्तु-'णवरं फासिदिए छव्विहंसंठाणसंठिए पणत्ते' नवरम्-नैरयिकापेक्षया विशेषस्तु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानામનુ-

સષસે કમ કહે ગઈ છે અનેકી અપેક્ષા સ્પર્શનેન્દ્રિય કે કર્કશ ગુરુ ગુણ અનન્ત ગુણા અધિક છે । સ્પર્શનેન્દ્રિયકે કર્કશગુરુગુણો સે ઉસકે (સ્પર્શનેન્દ્રિય કે) મૃદુ-લહુ ગુણ અનન્તગુણા છે । અનેકી જિહ્વેન્દ્રિય કે મૃદુ લહુ ગુણ અનન્તગુણા છે । હસી પ્રકાર ત્રીન્દ્રિય ઓર ચતુરિન્દ્રિયો કે વિષય મેં મી કહે લેના ચાહિય । વિશે-ષતા યહી છે કે અનેકી એક-એક ઈન્દ્રિય કી વૃદ્ધિ કર લેની ચાહિય । ત્રીન્દ્રિયો કી ઘ્રાણેન્દ્રિય સ્તોક હોતી છે ઓર ચતુરિન્દ્રિયો કી ચક્ષુઈન્દ્રિય સ્તોક હોતી છે । શેષ વક્તવ્યતા ત્રીન્દ્રિયો કે સમાન હી છે ।

પંચેન્દ્રિય તિર્યગો ઓર મનુષ્યો કી ઈન્દ્રિય સંબંધી વક્તવ્યતા નારકો કી વક્તવ્યતા કે સદશ છે । મગર નારકો કી વક્તવ્યતા સે અનેકી વક્તવ્યતા મેં યેહ

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! દ્વીન્દ્રિય જીવોની જિહ્વાઈન્દ્રિયના કર્કશ શુરુ શુષુ બધાથી ઓછા કહેવાયેલા છે. તેમની અપેક્ષાએ સ્પર્શનેન્દ્રિયના કર્કશ શુરુ શુષુ અનન્ત બધા અધિક છે. સ્પર્શનેન્દ્રિયના કર્કશ શુરુ શુષુથી તેના (સ્પર્શનેન્દ્રિયના) મૃદુ લહુ શુષુ અનન્તગણા છે. તેમનાથી પણ જિહ્વેન્દ્રિયના મૃદુ લહુ શુષુ અનન્તગણા છે. એજ પ્રકારે ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિયના વિષયમાં પણ કહેવું જોઈએ. વિશેષતા એ છે કે તેઓમાં એક એક ઈન્દ્રિયની વૃદ્ધિ કરી લેવી જોઈએ. ત્રીન્દ્રિયની ઘ્રાણેન્દ્રિય સ્તોક હોય છે અને ચતુરિન્દ્રિયની ચક્ષુ ઈન્દ્રિય સ્તોક (ઓછી) હોય છે. શેષ વક્તવ્યતા ત્રીન્દ્રિયની સમાનજ છે.

પંચેન્દ્રિય તિર્યગો અને મનુષ્યોની ઈન્દ્રિય સંબંધી વક્તવ્યતા નારકોની વક્તવ્યતાના સદશ છે. પણ નારકોની વક્તવ્યતાથી તેઓની વક્તવ્યતામાં આ અન્તર છે કે પંચેન્દ્રિય તિર્યગો

વ્યાણાશ્ચ સ્પર્શનેન્દ્રિયં ષડ્વિધસંસ્થાનસંસ્થિતં વક્ષ્યમાણશ્ચપ્રકારાકારવ્યવસ્થિતં પ્રજ્ઞસમ્, 'તં જહા-સમચતુરસે, નિમ્ગોહપરિમંદલે સાદીસુજ્જે વામણે હુંદે' તથા સમચતુરસમ્, ન્યગ્રોધપરિમંદલમ્ સાદિ કુબ્જમ્, વામનમ્, હુન્દમ્, 'વાણમંતરે જોહસિયવેમાણિયાણ જહા અસુરકુમારાણં' વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકાના મિન્દ્રિયવક્તવ્યતા યથા અસુરકુમારાણામુક્તાતયૈવ ॥સૂ. ૩॥

મૂલમ્-‘પુટ્ટાઈં મંતે ! સદાઈં સુણેઈ, અપુટ્ટાઈં સદાઈં સુણેઈ ? ગોયમા ! પુટ્ટાઈં સદાઈં સુણેઈ, નો અપુટ્ટાઈં સદાઈં સુણેઈ, પુટ્ટાઈં મંતે ! રૂવાઈં પાસઈ, અપુટ્ટાઈં પાસઈ ? ગોયમા ! નો પુટ્ટાઈં રૂવાઈં પાસઈ, અપુટ્ટાઈં રૂવાઈં પાસઈ, પુટ્ટાઈં મંતે ! ગંધાઈં અઘાઈ, અપુટ્ટાઈં ગંધાઈં અઘાઈ ? ગોયમા ! પુટ્ટાઈં ગંધાઈં અઘાઈ, નો અપુટ્ટાઈં અઘાઈ, ઇવં રસાણ વિ ફાસાણ વિ, ણવરં રસાઈં અસ્સાઈ, ફાસાઈં પહિસંવેદેઈ તિ અમિલાવો કાયવ્વો, પવિટ્ટાઈં મંતે ! સદાઈં સુણેઈ અપવિટ્ટાઈં સદાઈં સુણેઈ ? ગોયમા ! પવિટ્ટાઈં સદાઈં સુણેઈ, નો અપવિટ્ટાઈં સદાઈં સુણેઈ, ઇવં જહા પુટ્ટાણિ તહા પવિટ્ટાણિ વિ’ ॥સૂ. ૪॥

છાયા-સ્પૃષ્ટાન્ મદન્ત ! શબ્દાન્ શૃણોતિ, અસ્પૃષ્ટાન્ શબ્દાન્ શૃણોતિ ? ગૌતમ ! સ્પૃષ્ટાન્ શબ્દાન્ શૃણોતિ, નો અસ્પૃષ્ટાન્ શબ્દાન્ શૃણોતિ, સ્પૃષ્ટાણિ મદન્ત ! રૂપાણિ પચ્ચતિ, અન્તરં હૈ કિ પંચેન્દ્રિય તિર્યંષો ઔર મનુષ્યો કી સ્પર્શનેન્દ્રિય આગે કહે જાને વાલે છહોં સંસ્થાનો વાલી હોતી હૈ । વે સંસ્થાન ઇસ પ્રકાર હૈ- સમચતુરસ, ન્યગ્રોધપરિમંદલ, સાદિ, કુબ્જક, વામન ઔર હુંદક સંસ્થાન ।

વાણવ્યન્તરો, જ્યોતિષિકો ઔર વૈમાનિક દેવો કી ઇન્દ્રિય વક્તવ્યતા અસુર-કુમારોં કે જૈસી કહની ચાહિય ।

સ્પૃષ્ટદ્વારવક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(પુટ્ટાઈં મંતે ! સદાઈં સુણેઈ ? અપુટ્ટાઈં સુણેઈ ?) હે મગધન ! ઓત્રેન્દ્રિય સ્પૃષ્ટ શબ્દોં કો સુનતી હૈ યા અસ્પૃષ્ટ શબ્દોં કો સુનતી હૈ ? (ગોયમા !

અને મનુષ્યોની સ્પર્શનેન્દ્રિય આગળ કહેવાશે તે છએ સંસ્થાનોવાળી હોય છે તે સંસ્થાન આ પ્રકારે છે- સમચતુરસ, ન્યગ્રોધપરિમંદલ, સાદિ, કુબ્જક, વામન અને હુંદક સંસ્થાન.

વાણુ વ્યન્તરો, જ્યોતિષકો અને વૈમાનિક દેવોની ઇન્દ્રિય વક્તવ્યતા અસુરકુમારો જેવી કહેવી જોઈએ

સ્પૃષ્ટ દ્વાર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(પુટ્ટાઈં મંતે ! સદાઈં સુણેઈ ? અપુટ્ટાઈં સદાઈં સુણેઈ ?) હે મગધન ! ઓત્રે

અસ્પૃષ્ટાણિ રૂપાણિ પश्यति ? ગૌતમ ! નો સ્પૃષ્ટાણિ રૂપાણિ પश्यति, અસ્પૃષ્ટાણિ રૂપાણિ પश्यति, સ્પૃષ્ટાન્ મદન્ત ! ગન્ધાન્ આજિગ્રતિ, અસ્પૃષ્ટાન્ ગન્ધાન્ આજિગ્રતિ ? ગૌતમ ! સ્પૃષ્ટાન્ ગન્ધાન્ આજિગ્રતિ, નો અસ્પૃષ્ટાન્ ગન્ધાન્ આજિગ્રતિ, एवम्-रसानपि स्पर्शानपि, नवरम्-रसान् आस्वादयति, स्पर्शान् प्रतिसंवेदयते इति अभिलाषः कर्तव्यः, प्रविष्टान् मदन्त ! शब्दान् शृणोति, अप्रविष्टान् शब्दान् शृणोति ? ગૌતમ ! પ્રવિષ્ટાન્ શબ્દાન્ પુટ્ટાઈં સદાઈં સુણેઈ, નો અપુટ્ટાઈં સદાઈં સુણેઈ) હે ગૌતમ ! સ્પૃષ્ટ શબ્દોં કો સુનતી હૈ, અસ્પૃષ્ટ શબ્દોં કો નહીં સુનતી ।

(પુટ્ટાઈં મંતે ! રૂઘાઈં પાસહ, અપુટ્ટાઈં પાસહ ?) હે ભગવન્ ! ચક્ષુ સ્પૃષ્ટ રૂપોં કો દેખતી હૈ યા અસ્પૃષ્ટ રૂપોં કો દેખતી હૈ (ગોયમા ! નો પુટ્ટાઈં રૂઘાઈં પાસહ, અપુટ્ટાઈં રૂઘાઈં પાસહ) હે ગૌતમ ! સ્પૃષ્ટ રૂપોં કો નહીં દેખતી હૈ, અસ્પૃષ્ટ રૂપોં કો દેખતી હૈ (પુટ્ટાઈં મંતે ગંધાઈં અગ્ધાઈ, અપુટ્ટાઈં ગંધાઈં અગ્ધાઈ ?) હે ભગવન્ ! ઘ્રાણ સ્પૃષ્ટ ગંધોં કો સૂઘતી હૈ યા અસ્પૃષ્ટ ગંધોં કો સૂઘતી હૈ ? (ગોયમા ! પુટ્ટાઈં ગંધાઈં અગ્ધાઈ, નો અપુટ્ટાઈં ગંધાઈં અગ્ધાઈ) હે ગૌતમ ! સ્પૃષ્ટ ગંધ કો સૂઘતી હૈ, અસ્પૃષ્ટ ગંધ કો નહીં સૂઘતી (एवं रसाण वि फासाण वि) इसी प्रकार रसों और स्पर्शों को भी (णवरं) विशेष (रसाईं अरसाएइ, फासाईं पडिसंवेदेइ त्ति अमिलावो कायव्वो) रसों का आस्वादन करती है और स्पर्शों का प्रतिसंवेदन करती है, ऐसा अभिलाष करना चाहिए ।

(પવિટ્ટાઈં મંતે ! સદાઈં સુણેઈ, અપવિટ્ટાઈં સદાઈં સુણેઈ ?) હે ભગવન્ ! ઓત્રેન્દ્રિય પ્રવિષ્ટ શબ્દોં કો સુનતી હૈ યા અપ્રવિષ્ટ શબ્દોં કો સુનતી હૈ ?

ન્દ્રિય સ્પૃષ્ટ શબ્દોને સાંભળે છે અગર અસ્પૃષ્ટ શબ્દોને સાંભળે છે ' (ગોયમા ! પુટ્ટાઈં સદાઈ, સુણેઈ નો અપુટ્ટાઈં સદાઈં સુણેઈ) હે ગૌતમ ! સ્પૃષ્ટ શબ્દોને સાંભળે છે. અસ્પૃષ્ટ શબ્દોને નથી સાંભળતી (પુટ્ટાઈં મંતે ! રૂઘાઈં પાસહ, અપુટ્ટાઈં રૂઘાઈં પાસહ ?) હે ભગવન્ ! ચક્ષુ સ્પૃષ્ટ રૂપોને જોવે છે અગર અસ્પૃષ્ટ રૂપોને જોવે છે (ગોયમા ! નો પુટ્ટાઈં રૂઘાઈં પાસહ, અપુટ્ટાઈં રૂઘાઈં પાસહ) હે ગૌતમ ! સ્પૃષ્ટ રૂપોને નથી દેખતી, અસ્પૃષ્ટ રૂપોને જોવે છે

(પુટ્ટાઈં મંતે ! ગંધાઈં અગ્ધાઈ, અપુટ્ટાઈં ગંધાઈં અગ્ધાઈ ?) હે ભગવન્ ! ઘ્રાણ સ્પૃષ્ટ ગંધોને સૂઘે છે અગર અસ્પૃષ્ટ ગંધોને સૂઘે છે ? (ગોયમા ! પુટ્ટાઈં ગંધાઈં અગ્ધાઈ. નો અપુટ્ટાઈં ગંધાઈં અગ્ધાઈ) હે ગૌતમ ! સ્પૃષ્ટ ગંધને સૂઘે છે, અસ્પૃષ્ટ ગંધને નથી સૂઘતી (एवं रसाण वि, फासाण वि) એજ પ્રકારે રસો અને સ્પર્શોને પણ (नवरं) विशेष (रसाईं अस्ता. एइ, फासाईं पडिसंवेदेइत्ति अमिलावो कायव्वो) रसोऽनु आस्वादन करे છે, અને સ્પર્શોનું પ્રતિસંવેદન કરે છે, એવો અભિલાષ કહેવો જોઈએ .

(પવિટ્ટાઈં મંતે ! સદાઈં સુણેઈ, અપવિટ્ટાઈં સદાઈં સુણેઈ ?) હે ભગવન્ ! ઓત્રેન્દ્રિય પ્રવિષ્ટ શબ્દોને સાંભળે છે અગર અપ્રવિષ્ટ શબ્દો સાંભળે છે ? (ગોયમા ! પવિટ્ટાઈં સદાઈં સુણેઈ,

શૃણોતિ, નો અપ્રવિષ્ટાન્ શબ્દાન્ શૃણોતિ, એવ યથા સ્પૃષ્ટાન્ તથા પ્રવિષ્ટાન્પિ ॥૬૦ ॥ ૪॥

ટીકા-અથ સપ્તમં સ્પૃષ્ટદ્વારમધિકૃત્ય પ્રરૂપયિતુમાહ-‘પુઢાઈં મંતે ! સદાઈં સુણેઈ, અપુઢાઈં સદાઈં સુણેઈ ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મદન્ત ! કિમ્ સ્પૃષ્ટાન્ શબ્દાન્ શ્રોત્રેન્દ્રિયં શૃણોતિ ? કિંવા અસ્પૃષ્ટાન્ શબ્દાન્ શૃણોતિ ? તત્ર સ્પૃશ્યન્તે ઇતિ સ્પૃષ્ટાસ્તાન્ શરીરે રેણુનિવ સમ્બદ્ધાન્ ઇત્યર્થઃ શબ્દન્તે-પ્રતિપાદ્યન્તે અર્થાં ઇમિરિતિ શબ્દાસ્તાન્ શૃણોતિ-ગૃહ્ણતિ ઉપ-લબ્ધિવિષયાન્ કરોતીત્યર્થઃ, અથવા અસ્પૃષ્ટાન્ શબ્દાન્ શૃણોતિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘પુઢાઈં સદાઈં સુણેઈ નો અપુઢાઈં સદાઈં સુણેઈ’ સ્પૃષ્ટાનેવ શબ્દાન્ શ્રોત્રેન્દ્રિયં શૃણોતિ-ગૃહ્ણતિ નો અસ્પૃષ્ટાન્ આત્મપ્રદેશૈઃ સર્વથાઽસંબદ્ધાન્ શબ્દાન્ શૃણોતિ, તથાચ સ્પૃષ્ટમાત્રાણ્યેવ (ગોયમા ! પવિઢાઈં સદાઈં સુણેઈ, નો અપવિઢાઈં સદાઈં સુણેઈ) હે ગૌતમ ! પ્રવિષ્ટ શબ્દોં કો સુનતી હૈ, અપ્રવિષ્ટ શબ્દોં કો નહી સુનતી (એવં જહા પુઢાણિ તદા પવિઢાણિ વિ) ઇસ પ્રકાર જૈસે સ્પૃષ્ટ વૈસે પ્રવિષ્ટ મી કહના ચાહિય ।

ટીકાર્થ-અબ સાતવેં સ્પૃષ્ટ દ્વાર કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈ-મગવન્ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય કયા અપને સે સ્પૃષ્ટ શબ્દોં કો સુનતી હૈ અથવા અસ્પૃષ્ટ શબ્દોં કો સુનતી હૈ ? શ્રોત્રેન્દ્રિય કે સાથ જિનકા સ્પર્શ હુઆ હો વે શબ્દ સ્પૃષ્ટ કહલાતે હૈ ઓર જિનકા સ્પર્શ નહીં હુઆ હો, વે અસ્પૃષ્ટ કહલાતે હૈ । જિનકે દ્વારા અર્થો અર્થાત્ પદાર્થોં કા પ્રતિપાદન કિયા જાય, ઉન્હેં શબ્દ કહતે હૈ ।

મગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈ-ગૌતમ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય અપને સે સ્પૃષ્ટ શબ્દોં કો હી ગ્રહણ કરતી હૈ, કિન્તુ અસ્પૃષ્ટ શબ્દોં કો ગ્રહણ નહીં કરતી હૈ ।

હસ ઉત્તર સે યહ મી સમજના ચાહિય કિ શ્રોત્રેન્દ્રિય સ્પૃષ્ટ માત્ર શબ્દોં કો હી ગ્રહણ કરલેલી હૈ, જૈસે ઘ્રાણેન્દ્રિય બદ્ધ ઓર સ્પૃષ્ટ ગંધ કો ગ્રહણ કરતી

નો અપાવિઢાઈં સદાઈં સુણેઈ) હે ગૌતમ ! પ્રવિષ્ટ શબ્દોને સાબળે છે, અપ્રવિષ્ટ શબ્દોને નથી સાબળતી (એવં જહા પુઢાણિ તદા પવિઢાણિ વિ) એ પ્રકારે જેવા સ્પૃષ્ટ તેવા પ્રવિષ્ટ પણ કહેવા જોઈએ.

ટીકાર્થ- હવે સાતમા સ્પૃષ્ટ દ્વારની પ્રશ્નપણા કરાય છે-શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય પોતે સ્પૃષ્ટ શબ્દોને સાબળે છે અથવા અસ્પૃષ્ટ શબ્દોને સાબળે છે ? શ્રોત્રેન્દ્રિયની સાથે જેના સ્પર્શ થયેલો છે તે શબ્દ સ્પૃષ્ટ કહેવાય છે અને જેમનો સ્પર્શ નથી થયેલ તે અસ્પૃષ્ટ કહેવાય છે, જેના દ્વારા અર્થો-પદાર્થોનું પ્રતિપાદન કરાય તેમને શબ્દ કહે છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય પોતે સ્પૃષ્ટ શબ્દોને જ ગ્રહણ કરે છે, પરન્તુ અસ્પૃષ્ટ શબ્દોને ગ્રહણ નથી કરતી

આ ઉત્તરથી એ પણ સમજવું જોઈએ કે શ્રોત્રેન્દ્રિય સ્પૃષ્ટ માત્ર શબ્દોને જ ગ્રહણ કરીલે છે, જેમ ઘ્રાણેન્દ્રિય બદ્ધ અને સ્પૃષ્ટ ગંધને ગ્રહણ કરે છે, તે પ્રકારે શ્રોત્રેન્દ્રિય નહીં

शब्दद्रव्याणि श्रोत्रेन्द्रियम् उपलभते, नो घ्राणेन्द्रियादिवद् स्पृष्टस्पृष्टानि उपलभते, शब्द-
द्रव्याणां घ्राणेन्द्रियादिविषयभूतद्रव्येभ्यः सूक्ष्मत्वाद् बहुत्वात् तत्क्षेत्रभाविशब्दप्रायोग्यद्रव्य-
वासकत्वाच्चात्मप्रदेशैः स्पृष्टमात्राण्यपि निर्वृतीन्द्रियमध्ये प्रविश्य झटित्युपकरणेन्द्रियमभिव्य-
जन्ति, श्रोत्रेन्द्रियस्य च घ्राणेन्द्रियाद्यपेक्षया स्वविषयपरिच्छेदकत्वे पटुतरत्वात्, अतएव
स्पृष्टमात्राण्यपि शब्दद्रव्याणि श्रोत्रेन्द्रियं गृह्णाति, नो अस्पृष्टानि शब्दद्रव्याणि, तस्य प्राप्त-
विषयपरिच्छेदक-वस्वभावत्वात्, गौतमः पृच्छति—‘पुट्टाई भंते ! रुवाई पासई, अपुट्टाई
पासई ?’ हे भदन्त ! किं स्पृष्टानि-सम्बद्धानि रूपाणि चक्षुरिन्द्रियं पश्यति ? किम्वा अस्पृ-
ष्टानि-असम्बद्धानि रूपाणि पश्यति ? भगवानाह—‘गीयमा !’ हे गौतम ! ‘नो पुट्टाई रुवाई
पासई, अपुट्टाई रुवाई पासई’ नो स्पृष्टानि-सम्बद्धानि रूपाणि चक्षुरिन्द्रियं पश्यति, अपि तु

है, उस प्रकार श्रोत्रेन्द्रिय नहीं । इसका कारण यह है कि घ्राणेन्द्रिय आदि के
विषयभूत द्रव्यों की अपेक्षा शब्द अर्थात् भाषा वर्गणा के पुद्गल सूक्ष्म होते
हैं और बहुत होते हैं । साथ ही शब्द द्रव्य उस-उस क्षेत्र में रहे हुए शब्द-
परिणमन के योग्य दूसरे शब्द द्रव्यों को भी वासित कर लेते हैं । इस कारण
आत्मप्रदेशों के साथ स्पृष्ट होते ही निर्वृत्ति-इन्द्रिय में प्रवेश करके झट से उप-
करणेन्द्रियको अभिव्यक्त कर देते हैं । इसके अतिरिक्त घ्राणेन्द्रिय आदि की
अपेक्षा श्रोत्रेन्द्रिय अपने विषय को ग्रहण करने में अधिक पटु है । इस प्रकार
श्रोत्रेन्द्रिय स्पृष्ट शब्दों को ही ग्रहण करती है, अस्पृष्ट शब्दों को ग्रहण नहीं
करती क्योंकि उसका स्वभाव प्राप्त-स्पृष्ट विषय को ही ग्रहण करनेका है ।

गौतमस्वामी-भगवन् ! चक्षुरिन्द्रिय रूपों को ग्रहण करती है तो क्या र
रूपों को ग्रहण करती (देखती) है अथवा अस्पृष्ट रूपों को ग्रहण करती है ?

भगवान्-हे गौतम ! चक्षुरिन्द्रिय स्पृष्ट अर्थात् नेत्र के साथ सम्बद्ध रूपों

तेषु' कारणेन येन ते घ्राणेन्द्रिय आदिना विषयभूत द्रव्येभ्यो अपेक्षायां शब्द द्रव्य अर्थात्
भाषा वर्गणानां पुद्गल सूक्ष्म होता है अने बहुत होता है, ते साथे शब्द द्रव्य ते ते
क्षेत्रमा रहेवा शब्द परिणमनना योग्य भोज शब्द द्रव्येभ्यो पश्य सुवासित करीवे छे, ये
कारणे आत्म प्रदेशोनी साथे स्पृष्ट थाय छे निर्वृत्ति-इन्द्रियमा प्रवेश करीने जह्नी उप-
करणेन्द्रियने अभिव्यक्ता करीवे छे तेना सिवाय घ्राणेन्द्रिय आदिनी अपेक्षायां श्रोत्रेन्द्रिय
घ्राणाना विषयने अदृश्य करवाभां अधिकपटु छे, ये प्रकारे श्रोत्रेन्द्रिय स्पृष्ट शब्दोने ज
अदृश्य करे छे अस्पृष्ट शब्दोने अदृश्य नहीं करती, केमरे तेमना स्वभाव प्राप्त स्पृष्ट विषय
ज अदृश्य करवानो छे.

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! चक्षुरिन्द्रिय रूपों' अदृश्य करे छे ते 'शु' स्पृष्ट रूपों'
अदृश्य करे छे-हेने छे, अथवा अस्पृष्ट रूपोने अदृश्य करे छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! चक्षुरिन्द्रिय स्पृष्ट अर्थात् नेत्र की साथ सम्बद्ध रूपोने अदृश्य

અસ્પૃષ્ટાનિ-અસમ્બદ્ધાનિ એવ રૂપાણિ પश्यति, ચક્ષુષોઽપ્યકારિત્વસ્ય વ્યવસ્થાપિતવાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘પુદ્ગલં મંતે ! ગંધાદં અગ્ધાઈ, અપુદ્ગલં ગંધાદં અગ્ધાઈ ?’ હે મદન્ત ! કિં સ્પૃષ્ટાન્ બદ્ધસ્પૃષ્ટાન્ ગન્ધાન્ ધ્રાણેન્દ્રિયમ્ આજિઘ્રતિ ? કિંવા અસ્પૃષ્ટાન્-અબદ્ધસ્પૃષ્ટાન્ ગન્ધાન્ આજિઘ્રતિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પુદ્ગલં ગંધાદં અગ્ધાઈ, નો અપુદ્ગલં અગ્ધાઈ’ સ્પૃષ્ટાન્-બદ્ધસ્પૃષ્ટાનેવ ગન્ધાન્ ધ્રાણેન્દ્રિયમાજિઘ્રતિ નો અસ્પૃષ્ટાન્-અબદ્ધસ્પૃષ્ટાન્ ગન્ધાન્ આજિઘ્રતિ, ‘एवं रसाण वि फासाण वि’ एवम्-ગન્ધોક્તિરીત્યા રસાનપિ સ્પૃષ્ટાનેવ જિહ્વેન્દ્રિયં ગૃહ્ણતિ નો અસ્પૃષ્ટાન્ રસાન્ ગૃહ્ણતિ, સ્પર્શાનપિ સ્પૃષ્ટાનેવ સ્પર્શનેન્દ્રિયં ગૃહ્ણતિ, નો અસ્પૃષ્ટાન્ સ્પર્શાન્ ગૃહ્ણતિ, इत्यर्थः, “गवरं रसाई आस्साएति, फासाई पढिसंवेदइत्ति अमिलावो कायव्वो’ नवरम्-પૂર્વાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ-રસાન્ આસ્વાદયતિ, સ્પર્શાન્ પ્રતિસંવેદયતે इति अभिलाषः कर्तव्यः, तथाचोक्तम्-‘पुदं सुणेइ सद्धं, ख्वं पुण पासइ अपुदंठु । गंधं रसंच

કો ગ્રહણ નહીં કરતી, કિન્તુ અસ્પૃષ્ટ અર્થાત્ જિનકા સ્પર્શ ન હુઆ હો, ऐसे रूपों को ग्रहण करती है अर्थात् देखती है क्योंकि चक्षुरिन्द्रिय अप्राप्यकारी मानी गई है ।

ગૌતમસ્વામી-મગવન્ ધ્રાણેન્દ્રિય કયા સ્પૃષ્ટ અર્થાત્ બદ્ધસ્પૃષ્ટ ગંધોં કો સૂંઘતી હૈ અથવા અસ્પૃષ્ટ અર્થાત્ અબદ્ધ ઓર અસ્પૃષ્ટ ગંધોં કો સૂંઘતી હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ધ્રાણેન્દ્રિય બદ્ધ ઓર સ્પૃષ્ટ ગંધોં કો હી સૂંઘતી હૈ, અબદ્ધ-અસ્પૃષ્ટ ગંધોં કો નહીં ।

इसी प्रकार रसों और स्पर्शों के संबंध में भी कहना चाहिए, अर्थात् जैसे ध्राणेन्द्रिय बद्ध और स्पृष्ट गंध को ग्रहण करती है, उसी प्रकार जिह्वेन्द्रिय बद्ध-स्पृष्ट रसों को ग्रहण करती है और स्पर्शान्द्रिय बद्ध-स्पृष्ट स्पर्शों को ग्रहण करती है । विशेषता यह है कि जिह्वेन्द्रिय के लिए आस्वादन करती हैं ऐसा कहना चाहिए और स्पर्शान्द्रिय के लिए ‘प्रतिसंवेदन करती हैं, ऐसा

નથી કરતી પરન્તુ અસ્પૃષ્ટ અર્થાત્ જેનો સ્પર્શ ન થયો હોય એવા રૂપોને ગ્રહણ કરે છે અર્થાત્ દેખે છે કેમકે ચક્ષુષેન્દ્રિય અપ્રાપ્યકારી માનેલી છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ધ્રાણેન્દ્રિય શુ સ્પૃષ્ટ અર્થાત્ બદ્ધ સ્પૃષ્ટ ગંધોને સુંઘે છે અથવા અસ્પૃષ્ટ અર્થાત્ અબદ્ધ અને અસ્પૃષ્ટ ગંધોને સુંઘે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ધ્રાણેન્દ્રિય બદ્ધ અને સ્પૃષ્ટ ગંધોને જ સુંઘે છે, અબદ્ધ અસ્પૃષ્ટ ગંધોને નથી સુંઘતી.

એજ પ્રકારે રસો અને સ્પર્શોના સમ્બન્ધમા પણ કહેવું જોઈએ અર્થાત્ જેમ ધ્રાણેન્દ્રિય બદ્ધ અને સ્પૃષ્ટ ગંધોને ગ્રહણ કરે છે, એજ પ્રકારે જિહ્વેન્દ્રિય બદ્ધ સ્પૃષ્ટ રસોને ગ્રહણ કરે છે અને સ્પર્શનેન્દ્રિય બદ્ધ-સ્પૃષ્ટ સ્પર્શોને ગ્રહણ કરે છે વિશેષતા એ છે કે જિહ્વેન્દ્રિયના માટે આસ્વાદન કરે છે એમ કહેવું જોઈએ અને સ્પર્શનેન્દ્રિયને માટે ‘પ્રતિસંવેદન’ કરે છે

પાસંચ વદ્ધપુદ્ગલ વ્યાગરે ॥૧૧॥' ઇતિ, સ્પૃષ્ટં શૃણોતિ શબ્દમ્, રૂપં પુનઃ પઠયતિ અસ્પૃષ્ટન્તુ । ગન્ધં રસંચ સ્પર્શંચ વદ્ધસ્પૃષ્ટં વ્યાકુર્યાત્' ઇતિ, અપ્ષ્ટમં પ્રવેશદ્વારં-ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘પવિટ્ટાઈં મતે ! સદાઈં સુણેઈ, અપવિટ્ટાઈં સદાઈં સુણેઈ ?’ હે મદન્ત ! કિમ્-પ્રવિટ્ટાન્-કર્ણકુહરપ્રાપ્તાન્ શબ્દાન્ શ્રોત્રેન્દ્રિયં શૃણોતિ ? કિં વા અપ્રવિટ્ટન્ કર્ણકુહરપ્રાપ્તાન્ શબ્દાન્ શૃણોતિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પવિટ્ટાઈં સદાઈં સુણેઈ, નો અપવિટ્ટાઈં સદાઈં સુણેઈ’ પ્રવિટ્ટાન્-કર્ણ-કુહરપ્રાપ્તાન્ શબ્દાન્ શૃણોતિ નો અપ્રવિટ્ટાન્ કર્ણકુહરપ્રાપ્તાન્ શબ્દાન્ શૃણોતિ ‘એવં જટા પુટ્ટાણિ તથા પવિટ્ટાણિ વિ’ એવમ્-પૂર્વોક્તરીત્યા યથા સ્પૃષ્ટાણિ શબ્દદ્રવ્યાદીનિ પ્રતિપાદિતાનિ તથા પ્રવિટ્ટાન્યપિ શબ્દદ્રવ્યાદીનિ પ્રતિપાદયિતવ્યાનીતિ ભાવઃ । તથા ચ વદ્ધરૂપાણામેવ સ્પૃષ્ટાનાં વદ્ધસ્પૃષ્ટપદવાચ્યાનાં ગન્ધાનાં પરિચ્છેદવત્ત્વં ઘ્રાણેન્દ્રિયાણાં વર્તતે ગન્ધાદિદ્રવ્યાણાં

કહના યાદિય । કહા યી હૈ-‘શ્રોત્રેન્દ્રિય સ્પૃષ્ટ શબ્દ કો સુનતી હૈ, ચક્ષુ અસ્પૃષ્ટ રૂપ કો દેખતી હૈ ઓર શેષ ત્રીન ઇન્દ્રિયાં વદ્ધ ઓર સ્પૃષ્ટ ગંધ, રસ ઓર સ્પર્શ કો ગ્રહણ કરતી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-મગવન્ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય કયા કર્ણ-કુહર મેં પ્રવિટ્ટ શબ્દોં કો સુનતી હૈ અથવા કર્ણ કુહર મેં અપ્રવિટ્ટ શબ્દોં કો સુનલેતી હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય પ્રવિટ્ટ અર્થાત્ કર્ણ કુહર મેં પ્રાપ્ત શબ્દોં કો સુનતી હૈ, અપ્રવિટ્ટ શબ્દોં કો નહીં સુનતી ।

હસ પ્રકાર જૈસે સ્પૃષ્ટ કે વિષય મેં કહા ગયા હૈ, ડસી પ્રકાર પ્રવિટ્ટ કે વિષય મેં યી કહના યાદિય । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ ચક્ષુરિન્દ્રિય અપ્રવિટ્ટ રૂપ કો ગ્રહણ કરતી હૈ, ઘ્રાણેન્દ્રિય વદ્ધ-પ્રવિટ્ટ ગંધ કો ગ્રહણ કરતી હૈ, ઓર જિહ્વેન્દ્રિય તથા સ્પર્શનેન્દ્રિય યી વદ્ધ-સ્પૃષ્ટ રસ ં સ્પર્શ કો જાનતી હૈ । ક્યોંકિ ગંધ આદિ કે દ્રવ્ય યાદર ઓર સ્તોક હોતે હૈ તથા ઘ્રાણ આદિ ઇન્દ્રિયાં અભાવુક હોતી

એમ કહેવુ જોઈએ કહ્યું પણ છે-શ્રોત્રેન્દ્રિય સ્પૃષ્ટ શબ્દને સાભળે છે, ચક્ષુ અસ્પૃષ્ટરૂપને જુવે છે અને બાકીની ત્રણ ઇન્દ્રિયો બદ્ધ અને સ્પૃષ્ટ ગંધ, રસ અને સ્પર્શને શ્રદ્ધા કરે છે
શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય શુ કહ્યું કુહરમાં પ્રવિટ્ટ શબ્દને સાભળે છે અથવા, કહ્યું કુહરમાં અપ્રવિટ્ટ શબ્દને સાભળીલે છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય પ્રવિટ્ટ અર્થાત્ કહ્યું કુહરમાં પ્રાપ્ત થયેલ શબ્દને સાભળે છે, અપ્રવિટ્ટ શબ્દને સાભળતી નથી

જે પ્રકારે જેવુ સ્પૃષ્ટના વિષયમાં કહેલું છે, એજ પ્રકારે પ્રવિટ્ટના વિષયમાં પણ કહી લેવુ જોઈએ. તાત્પર્ય એ છે કે ચક્ષુરિન્દ્રિય અપ્રવિટ્ટ રૂપને શ્રદ્ધા કરે છે. ઘ્રાણરિન્દ્રિય બદ્ધ પ્રવિટ્ટ ગંધને શ્રદ્ધા કરે છે અને જિહ્વેન્દ્રિય તથા સ્પર્શનેન્દ્રિય પણ બદ્ધ સ્પૃષ્ટ રસ તેમજ સ્પર્શને જાણે છે. કેમકે ગંધ આદિના દ્રવ્ય બાહર અને સ્તોક હોય છે તથા ઘ્રાણ આદિ ઇન્દ્રિયો અભાવુક હોય છે અને શ્રોત્રેન્દ્રિયની અગેલાએ મજ્જ શક્તિવાળી હોય છે, સ્પર્શ

વાદરત્વાત્ સ્તોકત્વાત્, અમાલુકત્વાન્ચ ઘ્રાણેન્દ્રિયાણામ્, અથચ શ્રોત્રેન્દ્રિયાપેક્ષયા મન્દ-
શક્તિકત્વાન્ચ, સ્પર્શપ્રવેશયોઃ પરસ્પરમેદસ્તુ-સ્પર્શસ્ય શરીરે રેણોરિવ સંવધ્યમાનત્વમ્, પ્રવેશઃ
પુનર્મુખે ક્વલૈવ સંભવતીતિ બોધ્યઃ ॥સૂ. ૪॥

॥ વિષયપરિમાણવક્તવ્યતા ॥

મૂળમ્—સોઈંદિયસ્સ ણં મંતે ! કેવહ્ણ વિસપ્પ પળ્લસે ? ગોયમા !
જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમાગો, ઉક્કોસેણં બારસહિં જોયણેહિંતો
અચ્છિણ્ણે પોગ્ગલે પુટ્ટે પવિટ્ઠાઈં સહાઈં સુણેહ્, ચર્વિલ્લદિયસ્સ ણં મંતે !
કેવહ્ણ વિસપ્પ પળ્લસે ? ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુ સ્સ સંખેજ્જહમાગો,
ઉક્કોસેણં સાહરેગાઓ જોયણસયસહસ્સાઓ અચ્છિણ્ણે પોગ્ગલે અપુટ્ટે
અપવિટ્ઠાઈં રૂવાઈં પાસહ્, ઘાણિંદિયસ્સ પુચ્છા, ગોયમા ! જહણ્ણેણં
અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમાગો, ઉક્કોસેણં ણવહિં જોયણેહિંતો અચ્છિણ્ણે
પોગ્ગલે પુટ્ટે પવિટ્ઠાઈં ગંધાઈં અગ્ધાહ્, એવં જિભિંમદિયસ્સ વિ, ફાસિંદિ-
યસ્સ વિ' ॥સૂ. ૫॥

છાયા-શ્રોત્રેન્દ્રિયસ્ય खलु भदन्त ! कियान् विषयः प्रक्षेप्तः ? गौतम ! जघन्येन अङ्गु-
ल्यासंख्येयभागः, उत्कृष्टेन द्वादशभ्यो योजनेभ्योऽच्छिन्नान् पुद्गलान् स्पृष्टान् प्रविष्टान्
शब्दान् शृणोति, चक्षुरिन्द्रियस्य खलु भदन्त ! कियान् विषयः प्रक्षेप्तः ? गौतम ! जघन्येन
हैं और श्रोत्रेन्द्रिय की अपेक्षा मन्द शक्ति वाली होती । स्पर्श और प्रवेश
यह भेद है—जैसे शरीर पर घूल चिपक जाना स्पर्श है और मुख में कवल
जाना प्रवेश है ।

વિષયપરિમાણવક્તવ્યતા

(સોઈંદિયસ્સ ણં મંતે ! કેવહ્ણ વિસપ્પ પળ્લસે ?) હે ભગવન્ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય
વિષય કિતના કહાં ગયા હૈ ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમાગો)
હે ગૌતમ ! જઘન્ય અંગુલ કા અસંખ્યાતઘાં ભાગ (ઉક્કોસેણં બારસહિં જોયણે
અને પ્રવેશમા આ લેહ છે—કેમકે શરીર ઉપર ધૂળ ચોટવી એ સ્પર્શ છે અને ચોટામા કોળીયો
જવો તે પ્રવેશ છે.

વિષયપરિમાણ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(સોઈંદિયસ્સ ણં મંતે ! કેવહ્ણ વિસપ્પ પળ્લસે ?) હે ભગવન્ ! શ્રોત્રેન્દ્રિયના
વિષય કેટલા હશેલા છે ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમાગો) હે ગૌતમ ! જઘન્ય
અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ (ઉક્કોસેણં બારસહિં જોયણેહિંતો) ઉત્કૃષ્ટ બાર ચોળનથી

अङ्गुलस्य संख्येयभागः, उत्कृष्टेन सातिरेकाद् योजनशतसहस्रान् अच्छिन्नान् पुद्गलान्
अस्पृष्टान् अप्रविष्टानि रूपाणि पश्यति, घ्राणेन्द्रियस्य पृच्छा, गौतम ! जघन्येनाङ्गुलस्या-
संख्येयभागः, उत्कृष्टेन नवभ्यो योजनेभ्यः, अच्छिन्नान् पुद्गलान् स्पृष्टान् प्रविष्टान्
गन्धान् आजिघ्रति, एवं जिह्वेन्द्रियस्यापि स्पर्शनेन्द्रियस्यापि ॥ सू० ५ ॥

टीका-अथेन्द्रियाणां विषयपरिमाणं नवमं द्वारं प्ररूपयितुमाह-‘सोऽदियन्न णं मंते !

हिंतो) उत्कृष्ट वारह योजनों से (अच्छिण्णे) छेद को नहीं प्राप्त (पोग्गले) पुद्-
गल (पुट्ठे) स्पृष्ट (पविट्ठाहं सदाहं सुणेह) प्रविष्ट शब्दों को सुनता है ।

(चक्खिंदियस्स णं मंते ! केवहए विसए पणत्ते ?) भगवन् ! चक्षुरिन्द्रिय
का कितना विषय कहा गया है ? (गोयमा ! जहण्णेणं अङ्गुलस्स संखेज्जह भागो)
गौतम ! जघन्य अङ्गुल का संख्यातवां भाग (उक्कोसेणं साहरेगाओ जोयणसय-
सहस्साओ) उत्कृष्ट किंचित् अधिक लाखयोजन से (अच्छिन्ने पोग्गले) अच्छिन्न
पुद्गल (अपुट्ठे) अस्पृष्ट (अपविट्ठाहं रुवाहं पासह) अप्रविष्ट रूपों को देखती है ।

(घाणिंदियस्स पुच्छा ?) घ्राणेन्द्रिय के विषय में पृच्छा ? (गोयमा ! जहण्णेणं
अङ्गुलस्स असंखेज्जह भागो) हे गौतम ! जघन्य अङ्गुल का असंख्यातवां भाग
(उक्कोसेणं) उत्कृष्ट (णवहिं जोयणेहिंतो) नौ योजनों से (अच्छिण्णे) अच्छिन्न
(पोग्गले) पुद्गल (पुट्ठे) प्रविष्ट (पविट्ठाहं गंधाहं अग्घाह) प्रविष्ट गंधों को सूंघ
ता है । (एवं जिह्मिंदियस्स वि, फासिंदियस्स वि) इसी प्रकार जिह्वेन्द्रिय का
भी, स्पर्शनेन्द्रिय का भी ।

टीकार्थ-अब इन्द्रियों का विषय परिमाण नामक नौवां द्वार प्रतिपादन

(अच्छिण्णे) छेदने नहीं पाभेस (पोग्गले) पुद्गल (पुट्ठे) स्पृष्ट (पविट्ठाह सदाहं सुणेह) प्रवि-
ष्ट शब्दों से साधने छे

(चक्खिंदियस्स णं मंते ! केवहए विसए पणत्ते ?) हे भगवन् ! चक्षु इन्द्रियना केला
विषय कहेला छे ? (गोयमा ! जहण्णेणं अङ्गुलस्स संखेज्जह भागो) हे गौतम ! जघन्य अङ्गुलना
संख्यातमे भाग (उक्कोसेणं साहरेगाओ जोयणसयसहस्साओ) उत्कृष्ट किंचित् अधिक
लाख योजनथी (अच्छिन्ने पोग्गले) अछिन्न पुद्गल (अपुट्ठे) अस्पृष्ट (अपविट्ठाहं रुवाहं
पासह) अप्रविष्ट रूपों से जेवे छे

(घाणिंदियस्स पुच्छा ?) घ्राणेन्द्रियना विषयमां पृच्छा (गोयमा ! जहण्णेणं अङ्गुलस्स
असंखेज्जह भागो) हे गौतम ! जघन्य अङ्गुलना असंख्यातमे भाग (उक्कोसेणं) उत्कृष्ट
(णवहिं जोयणेहिंतो) नव योजनथी (अच्छिण्णे) अछिन्न (पोग्गले) पुद्गल (पुट्ठे) स्पृष्ट
(पविट्ठाहं गंधाहं अग्घाह) प्रविष्ट गंधाने सुंघे छे (एवं जिह्मिंदियस्स वि, फासिंदियस्स वि)
ये प्रकार जिह्वेन्द्रियना पण, स्पर्शनेन्द्रियना पण

टीकार्थ-हेवे इन्द्रियना विषय परिमाण नामक नवमाद्वारनु प्रतिपादन कराय छे-
पृ० ८०

કેવંહિં વસં પણ્ણત્તે ?' ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મદન્ત ! ઓત્રેન્દ્રિયસ્ય ચલુ કિયાન્ વિષયઃ પ્રજ્ઞસઃ ? કિયંદુદરાદિસ્થાન્ શબ્દાન્ ઓત્રેન્દ્રિયં શૃણોતિ ? इतिप्रश्नाशयः, મગવાનાહ- 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જહણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જમાગો' જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્ય-આત્મા-હગુલસ્ય અસંખ્યેયમાગઃ-અસંખ્યેયમાગાદાગતાન્ 'ઉક્કેસેણં વારસહિં જોયણેહિંતો' ઉત્કૃષ્ટેન દ્વાદશમ્યો યોજનેમ્ય આગતાન્ 'અચ્છિણ્ણે પોગ્ગલે પુદ્દે પવિટ્ઠાઈં સદ્દાઈં સુણેઈં' અચ્છિણ્ણાન્-અવ્યવહિતાન્-વ્યવધાનરહિતાન્-અન્યૈઃ શબ્દૈઃ વાતાદિકૈર્વાઽપ્રતિહતશક્તિકાન્ હ્યર્થઃ પુદ્ગલાન્-પુદ્ગલદ્રવ્યાત્મકાન્ નતુ નૈયાયિકામિમતાકાશગુણાત્મકાન્ સ્પૃષ્ટાન્ નતુ અસ્પૃષ્ટાન્, સ્પૃષ્ટમાત્રાન્ શબ્દાનિત્યર્થઃ પ્રવિષ્ટાન્-નિર્વૃત્તીન્દ્રિયમધ્યમાગપ્રવિષ્ટાન્ શબ્દાન્, શૃણોતિ-શૃણોતિ, નો તતઃ પરતોઽપિ આગતાન્ શબ્દાન્ શૃણોતિ, તથાહિ-ઉક્તાવધિમ્યઃ પરત આગતાનાં શબ્દાનાં મન્દપરિણામત્વસદ્ભાવેન પરતઃ આગતાઃ પુદ્ગલાત્મકશબ્દાસ્તથાવિષ્વમાવત્વાદ્

કિયા જાતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈ-હે ભગવન્ ! ઓત્રેન્દ્રિય કા વિષય તના કહા હૈ ? અર્થાત્ કિતની દૂરી સે આપ હુપ શબ્દોં કો ઓત્રેન્દ્રિય ગ્રહણ કર સ િ હૈ ?

ભગવાન્-ગૌતમ ! જઘન્ય આત્માંગુલ કે અસંખ્યાતવેં માગ સે આપ હુપ શબ્દોં કો ઓર ઉત્કૃષ્ટ વારહ યોજન સે આપ હુપ શબ્દોં કો સુનતી હૈ, કિન્તુ વે શબ્દ અચ્છિણ્ણ અર્થાત્ અવ્યવહિત હોને ચાહિયે, અર્થાત્ દૂસરે શબ્દોં અથવા વાયુ આદિ સે ઉનકી શક્તિ પ્રતિહત ન હો ગઈ હો । વે શબ્દ પુદ્ગલ રૂપ હૈ, નૈયાયિકોં કી માન્યતા કે અનુસાર આકાશ કા ગુણ નહીં હૈ । સાથ હી વે શબ્દ પુદ્ગલ સ્પૃષ્ટ હોને ચાહિયે, અસ્પૃષ્ટ શબ્દોં કો ઓત્ર ગ્રહણ નહીં કર સકતે । હસકે અતિરિક્ત વે નિર્વૃત્તિ-ઈન્દ્રિય કે મધ્ય મેં પ્રવિષ્ટ મી હોને ચાહિયે । ઓત્રેન્દ્રિય મેં હસસે અધિક દૂરી સે આપ હુપ શબ્દોં કો ગ્રહણ કરને કી શક્તિ નહીં હૈ । હસસે અધિક દૂરી સે આપ હુપ શબ્દોં કા પરિણમન મન્દ હો જાતા હૈ, હસ

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! ઓત્રેન્દ્રિયના વિષય કેટલા કદા છે ? અર્થાત્ કેટલે છેટેથી આવેલા શબ્દોને ઓત્રેન્દ્રિય શ્રવણ કરી શકે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય આત્મા અંગુલના અસખ્યાતમા ભાગથી આવેલા શબ્દોને અને ઉત્કૃષ્ટ ખાર યોજનથી આવેલા શબ્દોને સાંભળે છે, પણ તે શબ્દો અચ્છિણ્ણ અર્થાત્ અવ્યવહિત હોવા ભેદથી, અર્થાત્ ખીબ શબ્દો અર્થાત્ વાયુ આદિથી તેમની શક્તિ પ્રતિહત ન થવી ભેદથી. તે શબ્દો પુદ્ગલ રૂપ છે, નૈયાયિકોની માન્યતા અનુસાર આકાશનો ગુણ નથી. સાથે જ તે શબ્દ પુદ્ગલ સ્પૃષ્ટ હોવા ભેદથી. અસ્પૃષ્ટ શબ્દોને ઓત્ર શ્રવણ નથી કરી શકતા. તદુપરાન્ત તેઓ નિર્વૃત્તિ ઈન્દ્રિયના મધ્યમા પ્રવિષ્ટ પણ હોવી ભેદથી ઓત્રેન્દ્રિયમા આનાથી વધારે દૂર આવેલ શબ્દોને શ્રવણ કરવાની શક્તિ હોતી નથી તેથી એનાથી અધિક છેટેથી આવેલ શબ્દોનું પરિણમન મન્દ થઈ જાય છે, એ કારણે તે

मन्दपरिणामाः सन्तस्तथाविधा भवन्ति यथा स्वविषयं श्रावणप्रत्यक्षं नोपजनयितुं समर्था भवन्ति, श्रोत्रेन्द्रियस्य चापि तथाविधम् अद्भुतं सामर्थ्यं न भवति येन परतोऽप्यागतान् शब्दान् गृह्णीयादिति भावः, गौतमः पृच्छति—‘चर्क्खिदियस्स णं भंते ! केवइए विसए पणत्ते ?’ हे भदन्त ! चक्षुरिन्द्रियस्य खलु कियान् विषयः प्रज्ञप्तः ? कियद्दूरस्थितं रूपि-
द्रव्यं चक्षुरिन्द्रियं गृह्णातीति प्रश्नाशयः, भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं अंगुलस्स संखेज्झमागो’ जघन्येन अङ्गुलस्य—आत्माङ्गुलस्य संख्येयभागः, संख्येयभाग-
स्थितानित्यर्थः, ‘उक्कोसेणं साइरेगाओ जोयणसयसहस्साओ’ उत्कृष्टेन सातिरेकाद् योजन-
शतसहस्रात्—सातिरेकयोजनलक्षस्थितानित्यर्थः, ‘अच्छिण्णे पोगळे अपुट्ठे अपविट्ठाइं रुवाइं पासइ’ अच्छिन्नान्—अन्यवहितान्—कुड्यादिभिर्व्यवधानरहितान् पुद्गलान् अस्पृष्टान्—
दूरेस्थितान् अत एवाह—अप्रविष्टान्—निर्वृतीन्द्रियमध्याप्रविष्टान् इत्यर्थः, रूपाणि—रूपात्म-
कान् रूपिद्रव्यपुद्गलानिति भावः, चक्षुरिन्द्रियं पश्यति, दत्तः परतो व्यवधानरहितस्यापि
परिच्छेदे चक्षुरिन्द्रियस्य सामर्थ्याभावात्, गौतमः पृच्छति—‘घाणिदियस्स पुच्छा’ घ्राणेन्द्रि-
कारण वे श्रावण करने के योग्य नहीं रह जाते हैं । इसके अतिरिक्त श्रोत्रेन्द्रिय
में भी ऐसा सामर्थ्य नहीं है कि वह चारह योजन से अधिक दूर से आए हुए
शब्दों को सुन सके ।

गौतम—हे भगवन् ! चक्षुरिन्द्रिय का विषय कितना कहा है ? अर्थात् कितनी
दूर पर सि रूपी द्रव्य को चक्षु देख सकती है ?

भगवान्—गौतम ! जघन्य अंगुल के संख्यातवें भाग की दूरी पर स्थित रूप
को ग्रहण करती है और उत्कृष्ट एक लाख योजन की दूरी पर स्थित रूप को
देख सकती है । चक्षु इन्द्रिय अच्छिन्न अर्थात् दिवाल आदि के व्यवधान से
रहित, अस्पृष्ट और अप्रविष्ट अर्थात् निर्वृत्ति—इन्द्रिय में प्रविष्ट नहीं हुए रूपी
पुद्गलो को देख सकती है । इससे आगे के रूप को देखने का सामर्थ्य चक्षु में
नहीं है, चाहे व्यवधान भी हो ।

अवयु करवाने योग्य नहीं रहेती. ते सिवाय श्रोत्रेन्द्रियमा पणु ओपुं सामर्थ्यं नहीं ठे ते
भार योग्यनथी अधिक छेटी आवेला शब्दोने साबणी शके.

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! चक्षुर्इन्द्रियेन विषयं केटवेला कसो छे, अर्थात् केटवेला दूर
रहेला इपी द्रव्येने आपो देणी शके छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! चक्षुर्इन्द्रियजघन्य अंगुलना संख्यातमा भाग छे ते स्थित इपने
अवयु करे छे अने उत्कृष्ट ओके लाख योजन दूर पर स्थित इपने देणी शके छे चक्षु-
न्द्रिय अच्छिन्न अर्थात् दिवाल आदिना व्यवधान रहित अस्पृष्ट अने अप्रविष्ट अर्थात्
निर्वृत्ति—इन्द्रियमा प्रविष्ट नहीं थयेले इपी पुद्गलेने देणी शके छे तेनाथी आगणना
इपने जेवावुं सामर्थ्यं चक्षुमा नहीं, बले व्यवधान न पणु होय.

યસ્ય પૃચ્છા વર્તેતે, તથા ચ ઘ્રાણેન્દ્રિયસ્ય ક્રિયાન્ વિષયઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? કિયદ્ગન્ધાત્મકવિષયં ઘ્રાણેન્દ્રિયં ગૃહ્ણતીતિમાવઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંસે-જ્ઞમાગો’ જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્ય-આત્માઙ્ગુલસ્ય અસંસેયમાગઃ, અસંસેયમાગાદાગતાન્-ઇત્યર્થઃ ‘ઉક્કોસેણં ણવહિં જોયણેહિંતો’ ઉત્કુષ્ટેન નવમ્યો યોજનેમ્ય આગતાન્ ‘અચ્છિણ્ણે પોગ્ગલ્લે પુઢ્ઠે પવિટ્ઠાઈં ગંધાઈં અગ્ધાઈં’ અચ્છિણ્ણાન્-અવ્યવહિતાન્ દ્રવ્યાન્તરૈરપ્રતિહતસામર્થ્યાન્, પુદ્ગલાન્ સ્પૃષ્ટાન્ સ્પૃષ્ટમાત્રાન્ નતુ અસ્પૃષ્ટાન્, ઘ્રાણેન્દ્રિયસ્યાપિ પ્રાપ્યકારિત્વાત્, અતएव પ્રવિષ્ટાન્-નિર્વૃત્તીન્દ્રિયમધ્યપ્રવિષ્ટાન્ ગન્ધાન્ આજિઘ્રતિ-ગૃહ્ણતિ, ‘एवं જિહ્મિદિયસ્સ વિ ફાસિદિયસ્સ વિ’ एवમ્ ઘ્રાણેન્દ્રિયસ્યેવ જિહ્વેન્દ્રિયસ્યાપિ, અથ ચ સ્પર્શનેન્દ્રિયસ્યાપિ વક્તવ્યતાઽવસેયા, તથા ચ જિહ્વેન્દ્રિયમપિ સ્પર્શનેન્દ્રિયમપિ ચ જઘન્યેન આત્માઙ્ગુલસ્ય અસંસેયમાગાદાગતાન્ ઉત્કુષ્ટેન નવમ્યો યોજનેમ્ય આગતાન્, અચ્છિણ્ણાન્-અવ્યવહિતાન્ દ્રવ્યાન્તરૈરપ્રતિહતશક્તિકાન્, પુદ્ગલાન્ સ્પૃષ્ટમાત્રાન્ નતુ અસ્પૃષ્ટાન્ તયોરપિ પ્રાપ્યકારિત્વાત્,

ગૌતમ-હે ભગવન્ ! ઘ્રાણેન્દ્રિય સંબંધી પૃચ્છા ? અર્થાત્ ઘ્રાણેન્દ્રિય કા વિષય કિતના કહ્યા ગયા હૈ ? ઘ્રાણ કિતની દૂરી સે આપ હુપ ગંધ કો જાન સકતી હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં ભાગ સે આપ હુપ ઔર ઉત્કુષ્ટ નૌ યોજન સે આપ હુપ અચ્છિણ્ણ અર્થાત્ અન્ય દ્રવ્યો સે અપ્રતિહત સ્પૃષ્ટ ગંધ કો ઘ્રાણેન્દ્રિય ગ્રહણ કરતી હૈ । ઘ્રાણેન્દ્રિય પ્રાપ્યકારી હૈ અર્થાત્ પ્રાપ્ત વિષય કો હી જાનતી હૈ, હસ કારણ નિર્વૃત્તિ-ઇન્દ્રિય મેં પ્રવિષ્ટ ગંધદ્રવ્યોં કી ગંધ કી હી ગ્રહણ કર સકતી હૈ ।

જિહ્વેન્દ્રિય ઔર સ્પર્શનેન્દ્રિય કી વક્તવ્યતા ઘ્રાણેન્દ્રિય કે સમાન કહના ચાહિય, અર્થાત્ જિહ્વેન્દ્રિય ઔર સ્પર્શનેન્દ્રિય મી જઘન્ય આત્માંગુલકે અસં-ખ્યાત વેં ભાગ સે આપ હુપ ઔર ઉત્કુષ્ટ નૌ યોજનોં સે આપ હુપ અવ્યવહિત અર્થાત્ અન્ય દ્રવ્યોં કે દ્વારા જિનકી શક્તિ કા પ્રતિઘાત ન હો ગયા હો, એસે,

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઘ્રાણેન્દ્રિય સ બંધી પૃચ્છા ? અર્થાત્ ઘ્રાણેન્દ્રિયના વિષય કેટલા કહેલા છે ? ઘ્રાણેન્દ્રિય કેટલે દૂરથી આવેલા ગંધને જાણી શકે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગથી આવેલા અને ઉત્કુષ્ટ નવ યોજનથી આવેલા અચ્છિણ્ણ અર્થાત્ અન્ય દ્રવ્યોથી અપ્રતિહત સ્પૃષ્ટ ગંધને ઘ્રાણેન્દ્રિય ગ્રહણ કરે છે ઘ્રાણેન્દ્રિય પ્રાપ્યકારી છે અર્થાત્ પ્રાપ્ત વિષયને જ જાણે છે, એ કારણથી નિર્વૃત્તિ-ઇન્દ્રિયમા પ્રવિષ્ટ ગંધ દ્રવ્યોની ગંધને જ ગ્રહણ કરી શકે છે.

જિહ્વેન્દ્રિય અને સ્પર્શનેન્દ્રિયની વક્તવ્યતા ઘ્રાણેન્દ્રિયના સમાન કહેવી જોઈએ અર્થાત્ જિહ્વેન્દ્રિય અને સ્પર્શનેન્દ્રિય પણ જઘન્ય આત્મ ગુણના અસંખ્યાતમા ભાગથી આવેલા અને ઉત્કુષ્ટ નવ યોજનથી આવેલા અવ્યવહિત અર્થાત્ અન્ય દ્રવ્યોના દ્વારા જેમની શક્તિના પ્રતિઘાત ન થયેલ હોય એવા સ્પૃષ્ટ રસ અને સ્પર્શને ગ્રહણ કરે છે, કેમકે એ જાને

અતएव प्रविष्टान्-निर्वृतीन्द्रियमध्यप्रविष्टान् रसान स्पर्शाश्च क्रमगः आम्वादयति, प्रति संवेदयति चेत्यर्थः, अत्रेदं बोध्यम्-श्रोत्रादीनि चतुर्निद्रियाणि प्राप्यकारित्वाद् जघन्येन अङ्गुलासंख्येयभागादपि आगतान् शब्दगन्धरसस्पर्शात्मकान् पुद्गलान् उपलभन्ते, चक्षुरिन्द्रियन्तु अप्राप्यकारित्वाद् जघन्येन अङ्गुलसंख्येयभागादव्यवहितं रूपिद्रव्यमुपलभन्ते, जघन्येनाङ्गुलसंख्येयभागमात्रे स्थितं रूपिद्रव्यं पश्यति न पुनस्ततोऽपि सन्निहितं पश्यति, अतिसन्निष्कृष्टानामञ्जनरजोमलपक्ष्मादीनां स्व चक्षुरिन्द्रियेण दर्शनाभावात्, तथाचोक्तम्- 'अवरमसंखेज्जङ्गुलभागाथो नयणवज्जाणं संखेज्जङ्गुलभागो नयणस्स' इति, जघन्यमसंख्येयाङ्गुलभागात् नयनवर्जानां संख्येयो भागो नयनस्य' इति, तथा अङ्गुलं त्रिविधं प्रज्ञप्तम्-आत्माङ्गुलम्, उच्छ्रयाङ्गुलम्, प्रमाणाङ्गुलञ्च, तत्र 'जे णं जया मणूसा तेसिं जं होइ माणरूवंतु । तं मणियमिहायंगुलमणि य यमाणं पुण इमंतु ॥१॥' इति, ये खलु यथा मनुष्या स्नेपां यद् भवति मानरूपंतु । तदेव भणितमिहात्माङ्गुलमनियतमानं पुनरिदंतु ॥१॥

स्पृष्ट રસ ઔર સ્પર્શ કો ગ્રહણ કરતી હું, ક્યો કિ યે દોનો ઇન્દ્રિયાં મી પ્રાપ્ય-કારી હું । યહાં યહ સમજ્ઞ હેના ચાહિય કિ શ્રોત્ર આદિ ચાર ઇન્દ્રિયાં પ્રાપ્યકારી હોને કે કારણ જઘન્ય અંગુલ કે અસંખ્યાતવે ભાગ સે મી આપ હુણ શબ્દ, ગંધ રસ ઔર સ્પર્શ કો જાન સકતે હું, કિન્તુ ચક્ષુરિન્દ્રિય અપ્રાપ્યકારી હોને કે કારણ જઘન્ય અંગુલ કે સંખ્યાતવે ભાગ પર સ્થિત અવ્યવહિત રૂપી દ્રવ્ય કો જાનતી હૈ, ઇસસે અધિક નિકટવર્તી રૂપ કો વહ નહી જાન સકતી, ક્યોં કિ અત્યન્ત સન્નિકૃષ્ટ અંજન, રજ, મલ યા ચરૈનિર્ધો આદિ કો અપની નિજ કી ચક્ષુ નહીં દેસ સકતી હૈ । કહા મી હૈ-નેત્ર કે સિવાય અન્ય ઇન્દ્રિયાં જઘન્ય અંગુલ કે અસંખ્યાતવે ભાગ સે આપ અપને વિષય કો ઔર નેત્ર અંગુલ કે સંખ્યાતવે ભાગ દૂરો પર સ્થિત રૂપી દ્રવ્ય કો ગ્રહણ કરતે હું ।

અંગુલ ત્રીન પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ-આત્માંગુલ, ઉત્સેધાંગુલ ઔર પ્રમાણા-

ઇન્દ્રિયો પણ પ્રાપ્યકારી છે. અહીં એ સમજ લેવું જોઈએ કે શ્રોત્ર આદિ ચાર ઇન્દ્રિયો પ્રાપ્યકારી હોવાને કારણે જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગથી પણ આવેલા શબ્દ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શને જાણી શકે છે, કિન્તુ ચક્ષુઇન્દ્રિય અપ્રાપ્યકારી હોવાને કારણે જઘન્ય અંગુલના સંખ્યાતમા ભાગ પર સ્થિત અવ્યવહિત રૂપી દ્રવ્યને જાણે છે. એનાથી અધિક નિકટવર્તી રૂપને તે નથી જાણી શકતી, કેમકે અત્યન્ત સન્નિકૃષ્ટ અંજન, રજ, મલ આદિને પોતાની આત્મીય આખ નથી દેખી શકતી. કહ્યું પણ છે-નેત્રના સિવાય બીજા ઇન્દ્રિયો જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગથી આવેલા પોતાના વિષયને અને નેત્ર અંગુલના સંખ્યાતમા ભાગ દૂર પર રહેલા રૂપી દ્રવ્યને ગ્રહણ કરે છે.

અંગુલ ત્રણ પ્રકારના કહેલા છે-આત્માંગુલ, ઉત્સેધાંગુલ, અને પ્રમાણાંગુલ જે સમયમાં જે માણસ હોય છે, તે સમયના તેમના અંગુલ આત્માંગુલ કહેવાય છે, એ કારણે આત્મા-

इत्येवं रूपमात्माङ्गुलमवसेयम्, तथा-‘परमाणू तसरेणू रहरेणू अगगयं च बालस्स । लिक्खा जूया य जवा अट्टगुणविविद्धिया कमसो ॥१॥’ परमाणुत्तसरेणुरथरेणुरग्रकं च बालस्व । लिक्खा यूका च यवोऽष्टगुणविविद्धाः क्रमशः ॥१॥ इत्येवं रूपमुच्छू । आङ्गुलं बोध्यम्, तथा ‘उत्सेहङ्गुलमेगं हवइ परमाणङ्गुलं सहस्सगुणं । तं चेव दुगुणियं खल्ल वीरस्सायङ्गुलं भणियं ॥१॥ उत्सेधाङ्गुलादेकस्माद् भवति प्रमाणाङ्गुलं सहस्रगुणम् । तदेव द्विगुणितं वीरस्या-त्माङ्गुलं भणितम् । १॥ इत्येवं रूपं प्रमाणाङ्गुलं बोध्यम्, तत्रात्माङ्गुलेन तावत् तत्काले वापी कूपादिकं वस्तु मीयते परिच्छिद्यते, उच्छ्रयाङ्गुलेन नरतिर्यग्योनिक नैरधिकशरीराणि मीयन्ते, प्रमाणाङ्गुलेन पुनः पृथिवीविमानानि परिच्छिद्यन्ते, तथा चोक्तम्-‘आयङ्गुलेण वत्थुं उत्सेहपमाणओ मिणसु देहं । नगपुढविविमाणाइ मिणसु पमाणङ्गुलेण तु ॥१॥ आत्मा-ङ्गुलेन वस्तु उत्सेधप्रमाणतो मिनु देहम् । नगपृथिवीविमानानि मिनुप्रमाणाङ्गुलेनैव ॥१॥

गुल जिस काल में जो मनुष्य होते हैं उस समय का उनका अंगुल आत्माङ्गुल कहलाता है, इस कारण आत्माङ्गुल का परिमाण अनियत है ॥१॥

परमाणु, त्रसरेणु, रथरेणु, बालाग्र, लीख, यूका और यव ये क्रमशः आठ-आठ गुणित होते हैं, अर्थात् आठ परमाणुओं का एक त्रसरेणु, आठ त्रसरेणुओं का एक रथरेणु, आठ रथरेणुओं का एक बालाग्र, आठ बालाग्रों का एक लीख, आठ लीख की एक यूका और आठ यूका का एक यव इत्यादि रूप उच्छ्रयाङ्गुल या उत्सेधाङ्गुल कहलाता है । एक उत्सेधाङ्गुल से हजारगुणा प्रमाणाङ्गुल माना गया है । वीर भगवान् का आत्माङ्गुल उत्सेधाङ्गुल से दुगुना होता है ।

आत्माङ्गुल से तात्कालिक वापी, कूप आदि वस्तुएं मापी जाती हैं, उत्सेधाङ्गुल से मनुष्यों, तिर्यचों देव नारकों आदि के शरीरों की अवगाहना नापी जाती है तथा प्रमाणाङ्गुल से पृथिवियों एवं विमानों आदि का परिमाण नापा जाता कहा भी है-‘आत्माङ्गुल से वस्तुओं का माप करना चाहिए, उत्सेधाङ्गुल से

શુભતું પરિમાણ અનિયત છે ॥ ૧ ॥

પરમાણુ, ત્રસરેણુ, રથરેણુ, બાલાગ્ર, લીખ, યૂકા અને યવ તે અનુક્રમે આઠ આઠ ગણા હોય છે, અર્થાત્ આઠ પરમાણુઓનો એક ત્રસરેણુ, આઠ ત્રસરેણુઓનો એક રથરેણુ આઠ રથરેણુઓનો એક બાલાગ્ર, આઠ બાલાગ્રોની એક લીખ, આઠ લીખોની એક યૂકા અને આઠ યૂકાનો એક યવ વિગેરે રૂપથી ઉછ્રયાશુલ અગર ઉત્સેધાશુલ કહેવાય છે. એક ઉત્સે-ધાશુલથી હજાર ગણા પ્રમાણશુલ માનેલા છે, વીરભગવાનનો નિજાશુલ ઉત્સેધાશુલથી બમણો હોય છે.

આત્માશુલથી તાત્કાલિક વાવ, કૂવા આદિ વસ્તુઓ માપાય છે ઉત્સેધાશુલથી મનુષ્યો, તિર્યચો દેવ અને નારકો આદિના શરીરોની અવગાહના માપી શકાય છે, તથા પ્રમાણ-શુલથી પૃથ્વીથી તેમજ વિમાનો આદિના પરિમાણ માપાય છે. કહ્યું પણ છે-આત્માશુલથી વસ્તુઓનું માપ કરવું જોઈએ. ઉત્સેધાશુલથી શરીરો અને પ્રમાણશુલથી પર્વત, પૃથ્વી

इति, प्रकृते चेन्द्रियविषयपरिमाणम् आत्माङ्गुलेनैवावसेयम्, तथाचोक्तम्-चक्षुरिन्द्रिय-
विषयपरिमाणप्ररूपणे भाषा कृता-‘अप्राप्तकारि नयणं मणो य नयणस्स विसयपरिमाणं ।
आर्यङ्गुलेण लवख अइरिंजं जोशणाणं तु ॥१॥ अप्राप्तकारि नयनं मनश्च नयनस्य विषयपरि-
माणम् । आत्माङ्गुलेन लक्ष्मतिरिक्तं योजनानान्तु ॥१॥ इति, तत्र यद्यपि देहपरिमाणस्य
उच्छ्रयाङ्गुलेनैव क्रियमाणत्वात् तदाश्रितेन्द्रियाणां विषयपरिमाणस्यापि उच्छ्रयाङ्गुलेनैव
कर्तुमौचित्यं नत्वात्माङ्गुलेन तथापि इन्द्रियाणां देहाश्रितत्वेऽपि तद्विषयपरिमाणस्य देहा-
दन्यत्वात् तदाश्रितत्वाभावाच्च तेषां विषयपरिमाणस्यात्माङ्गुलेनैव करणे न कोऽपि दोषः
संभवति, तथा चोक्तम्भाष्यकृतापि-‘ननुमणियमुस्सयंगुलप्रमाणतो जाव देहमाणाइ । देह-
प्रमाणं तं विषय न उ इन्द्रियविसयपरिमाणं ॥१॥’ ननु मणितत्पुच्छ्रयाङ्गुलप्रमाणतो यावत्
देहमानानि । देहप्रमाणमेव तत्, नत्विन्द्रियविषयपरिमाणम् ॥१॥’ इति, तथा च यत् तत्र

शरीर का और प्रमाणांगुल से पर्वत, पृथ्वी एवं विमानो को मापना चाहिए ॥१॥

इस प्रकरण में इन्द्रियो के विषय का परिमाण आत्मांगुल से ही समझना चाहिए । चक्षु इन्द्रिय के विषय के परिमाण की प्ररूपणा करते हुए भाष्यकार ने कहा है-‘नेत्र और मन, ये दोनो’ अप्राप्यकारी हैं । नेत्र विषय का परिमाण आत्मांगुल से एक लाख योजन से किंचित् अधिक है ॥१॥

शरीर का माप उत्सेधांगुल से ही किया जाता है अतएव देह के आश्रित इन्द्रियो के विषय का परिमाण भी उत्सेधांगुल से ही करना चाहिए, आत्मांगुल से नहीं, तथापि इन्द्रियां देहाश्रित हैं, फिर भी उनके विषय का परिमाण देह से भिन्न है, वह देहाश्रित नहीं है, अतः इन्द्रियो के विषयो का माप आत्मांगुल से करने में कोई दोष नहीं है, कोई अनौचित्य भी नहीं है । भाष्य-कार ने भी कहा है-प्रश्न हो सकता है कि देह का परिमाण उत्सेधांगुल से होना है तो फिर इन्द्रियो के विषय का माप भी उसी से होना चाहिए, इसका उत्तर

તેમજ વિમાનોને માપવા બેઠકે ॥ ૧ ॥

આ પ્રકરણમાં ઇન્દ્રિયોના વિષયના પરિમાણ આત્માશુલથી જ સમજવાં બેઠકે. ચક્ષુ ઇન્દ્રિયના વિષયના પરિમાણની પ્રરૂપણા કરતા ભાષ્યકારે કહ્યું છે-‘નેત્ર અને મનએ બન્ને અપ્રાપ્યકારી છે. નેત્રને વિષયનું પરિમાણ આત્માશુલથી એક લાખ યોજનથી કાંઈક વધારે છે. ૧ ।

શરીરનું માપ ઉત્સેધાશુલથી જ કરાય છે તેથીજ દેહની આશ્રિત ઇન્દ્રિયોના વિષયનું પરિમાણ પણ ઉત્સેધાશુલથી જ કરવું બેઠકે, આત્માશુલથી નહીં, તથાપિ ઇન્દ્રિયો દેહ-શ્રિત છે, તો પણ તેમના વિષયનું પરિમાણ દેહથી ભિન્ન છે, તે દેહાશ્રિત નથી, તેથી ઇન્દ્રિયોના વિષયનું માપ આત્માશુલથી કરવામાં કોઈ દોષ નથી, કોઈ અનૌચિત્ય પણ નથી.

ભાષ્યકારે કહ્યું પણ છે-‘પ્રશ્ન થઈ શકે છે કે દેહનું પરિમાણ ઉત્સેધાશુલથી થાય છે તો પછી ઇન્દ્રિયોના વિષયનું માપ પણ તેનાથી થવું બેઠકે, તેના ઉત્તર આ

ઉચ્છ્રયાઙ્ગુલમેયત્વેન પ્રતિપાદિતં તત્ દેહપ્રમાણમાત્રમેવાવસેયં નત્વિન્દ્રિયવિષયપરિમાણં તત્, इन्द्रियाणां विषयपरिमाणस्यात्माङ्गुलमेयत्वादिति भावः, इन्द्रियाणां विषयपरिमाणस्योચ્છ્રયા-
ઙ્ગુલેન કરણે તુ પञ્ચધનુઃ શતાદિમનુષ્યાણાં વિષયવ્યવહારોચ્છેદાપત્તિઃ સ્યાત્, તથાહિ-
મરતસ્યાત્માઙ્ગુલં પ્રમાણાઙ્ગુલં વ્યપદિશ્યતે પ્રમાણાઙ્ગુલઞ્ચોચ્છ્રયાઙ્ગુલસહસ્રેણ સમ્પદ્યતે
एवञ्च भरतादिचक्रवर्तिनामयोध्यादि नगरी गामात्माङ्गुलेन द्वादश योजनायामतया प्रसिद्ध-
તયા ઉચ્છ્રયાઙ્ગુલેન પ્રમિતત્વે અને ક્યોજનસહસ્રત્વં સ્યાત્ તથાસતિ તત્રાયુધશાલાદિષુ
तादित्वादितमेयादिध्वनिशब्दश्रवणं सर्वेषां न स्यात्, तथा चोक्तम्—‘वारसहिं जोयणेहि-
સોયં અભિગેષ્ઠહ સહં’ દ્વાદશમ્યો યોજનેભ્યઃ શ્રોત્રમિ શૃંગાતિ શ્વદમ્’ इति वचनात् । तथा
च समस्तनगरव्यापितया समग्रस्कंधावारव्यापितया च विजयदक्कादिशब्दस्यागमे प्रतिपाद्य-
માનતાત્ તથૈવ જનવ્યવહારાચ્ચ આગમપ્રસિદ્ધપञ्चधनुःशतादिमनुष्यविषयव्यवहारोच्छेदनिरा-

यह है कि उत्सेधांगुल से देह का ही माप होता है, इन्द्रियो के विषय का माप नहीं होता । इन्द्रियों के विषय का जो परिमाण बतलाया गया है, वह आत्मां-
गुल से ही समझना चाहिए । अगर इन्द्रियों के विषय का माप उत्सेधांगुल से
किया जायगा तो पांचसौ धनुष आदि की अवगाहना वाले मनुष्यो के विषय
के व्यवहार का उच्छेद हो जाएगा । वह इस प्रकार—भरत चक्रवर्ती के आत्मांगुल
ही प्रमाणांगुल कहलाता है और एक हजार उत्सेधांगुल से एक प्रमाणांगुल
बनता है । ऐसी स्थिति में भरत आदि चक्रवर्तियों की अयोध्या आदि नग-
रियां उनके आत्मांगुल से बारह योजन लम्बी प्रसिद्ध हैं । अगर उत्सेधांगुल से
उनका नाप किया जाएगा तो वे कई हजार योजन लम्बी हो जाएंगी, अतः वहां
आयुधशाला आदि में बजाई हुई मेरी आदि ध्वनि का शब्द सबको सुनाई
नहीं देगा । क्यो कि ऐसा कहा गया है कि ‘श्रोत्र बारह योजन से आए हुए
शब्द को ग्रहण करता है’ । आगम में तो प्रतिपादन किया गया है कि विजय-
मेरी आदि का शब्द समग्र नगरव्यापी और समग्र स्कंधावारव्यापी होता है ।

છે કે, ઉત્સેધાંગુલથી દેહનુ જ માપ થાય છે, ઇન્દ્રિયોના વિષયનુ માપ નથી થતુ.
ઇન્દ્રિયોના વિષયનુ જે પરિમાણ બતાવ્યું છે, તે આત્માંગુલથી જ સમજવુ બેધએ. અગર
ઇન્દ્રિયના વિષયનુ માપ ઉત્સેધાંગુલથી કરાય તો પાંચસો ધનુષ આદિની અવગાહના વાળા
મનુષ્યોના વિષયના વ્યવહારનો ઉચ્છેદ થઈ જશે. તે આ પ્રકારે—ભરત ચક્રવર્તીના
આત્માંગુલ જ પ્રમાણાંગુલ કહેવાય છે અને એક હજાર ઉત્સેધાંગુલનો એક પ્રમાણાંગુલ બને
આવી સ્થિતિમા ભરત આદિ ચક્રવર્તીઓની અયોધ્યા આદિ નગરીયો તેમના આત્મા-
ંગુલથી બાર યોજન લાંબી પ્રસિદ્ધ છે અગર ઉત્સેધાંગુલથી તેમનુ માપ કરાયે તો તે
કેટલાય હજાર યોજન લાંબી થઈ જશે. તેથી ત્યાં આયુધશાળા આદિમા વગાડેલ ભેરી
(વાણ) આદિ ધ્વનિનો શબ્દ બધાને સંભળાયે નહીં. કેમકે એવુ કહેલું છે કે ‘શ્રોત્ર
બાર યોજનથી આવેલા શબ્દને ગ્રહણ કરે છે.

આગમમાતો પ્રતિપાદન કરેલું છે કે વિજય—ભેરી આદિના શબ્દ સમગ્ર નગર વ્યાપી

ર્થમાત્મા ગુણેન ઇન્દ્રિયાણાં વિષયપરિમાણમવગત્તવ્યં નોચ્છ્રયા ગુણેનેતિ ફલિતમ્ । એવમ્
'વારસહિતો સોત્તં સેસાણં નવર્હિં જોયળેહિતો । ગિણંતિ પત્તમત્યં ઇત્તો પરતો ન ગિણંતિ ॥૧॥
દ્રવ્યાનમંદપરિણમિયાણ પરતો ન ઇંદિયવલં પિ' ઇતિ, દ્વાદશભ્યઃ શ્રોત્રં શેપાણાં નવભ્યો
યોજનેભ્યઃ । ગૃહ્ણતિ પ્રાપ્તમર્થમ્ અસ્માત્પરતો ન ગૃહ્ણન્તિ, દ્રવ્યાણાં મન્દપરિણામિતયા પરતો
નન્દ્રિયવલમપિ' ઇતિ ફલિતમ્ । સૂ. ૫॥

॥ અનગારાદિ વિષયવક્તવ્યતા ॥

મૂલમ્—'અણગારસ્સ ણં મંતે ! ભાવિયપ્પણો મારણંતિયસમુગ્ધાણં
તેહ્યસ્સ જે ચરમા ણિજ્જરા પોગ્ગલા સુહુમાણં તે પોગ્ગલા પળ્લન્તા ?
મળાડસો ! સઠ્ઠં લોગંપિય ણં તે ઓગાહિત્તા ણં ચિટ્ઠંતિ ? હંના,
ગોયમા ! અણગારસ્સ ભાવિયપ્પણો મારણંતિયસમુગ્ધાણં સમોહ્યસ્સ
જે ચરમા ણિજ્જરા પોગ્ગલા, સુહુમાણં તે પોગ્ગલા પળ્લન્તા સમળાડસો !
ઠ્ઠં લોગંપિય ણં ઓગાહિત્તા ણં ચિટ્ઠંતિ, છડમત્થે ણં મંતે ! મળૂસે તેસિં
ણિજ્જરા પોગ્ગલાણં કિં આણત્તં વા, નાણત્તં વા, ઓમત્તં વા, તુચ્છત્તં વા,
'ગરુયત્તં વા લહુયત્તં વા જાણઈ, પાસઈ ? ગોયમા ! ણો ઇણટ્ટે સમટ્ટે, સે
કેણટ્ટેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ—છડમત્થે ણં મળૂસે તેસિં ણિજ્જરા પોગ્ગલાણં

इसी प्रकार मानवव्यवहार होता है । फलितार्थ यह है कि इन्द्रियों के विषय का
माप आत्मांगुल से ही समझना चाहिए, उत्सेधांगुल से नहीं, अन्यथा पांचसौ
धनुष्य आदि की काया वाले मनुष्यों के इन्द्रिय विषय संबंधी व्यवहार का
उच्छेद हो जाएगा । इससे यह भी फलित हुआ कि ओ न्द्रियं बारह योजन से
आए शब्द को सुनती है और शेष इन्द्रियों नौ योजन से आए हुए प्राप्त विषय
को ग्रहण करती हैं, इससे अधिक दूरी से आए विषय को ग्रहण करने का
सामर्थ्य उनमें नहीं है, क्योंकि कि वे द्रव्य मन्द परिणाम वाले हो जाते हैं । इन्द्रियों
इतना बल नहीं होता कि वे उन्हें ग्रहण कर सकें ।

અને સમગ્ર સ્થિતિ ધારા વ્યાપી હોય છે. એજ પ્રકારે માનવ વ્યવહાર થાય છે. ફલિતાર્થ એ છે
કે ઇન્દ્રિયોના વિષયનું માપ આત્માંગુલથી જ સમજવું જોઈએ. ઉત્સેધાંગુલથી નહીં, અન્યથા
પાંચસૌ ધનુષ આદિની કાયાવાળા મનુષ્યોના ઇન્દ્રિય વિષય સંબંધી વ્યવહારનો ઉચ્છેદ
થઈ જશે તેનાથી એ પણ ફલિત થયું કે શ્રોત્રેન્દ્રિય બાર થોજનથી આવેલ શબ્દનેજ સાંભળે
છે અને શેષ ઇન્દ્રિયો નવ થોજનથી આવેલા પ્રાપ્ત વિષયને ગ્રહણ કરે છે. તેનાથી અધિક
દૂરથી આવેલા વિષયને ગ્રહણ કરવાનું સામર્થ્ય તેમનામાં હોતું નથી, કેમકે તે દ્રવ્ય મંદ
પરિણામવાળા બની જાય છે. ઇન્દ્રિયોમાં એટલું બળ નથી હોતું કે તે તેમને ગ્રહણ કરી શકે.

णो किञ्चि आणत्तं वा णाणत्तं वा ओमत्तं वा तुच्छत्तं वा गरुयत्तं वा
हुयत्तं वा जाणइ पासइ ? देवे वि य णं अत्थेगइए जे णं तेसिं निज्जरा
पोग्गलाणं नो किञ्चि आणत्तं वा ओमत्तं वा तुच्छत्तं वा गरुयत्तं वा
लहुयत्तं वा जाणइ पासइ, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-छउमत्थे
णं मणूसे तेसिं निज्जरा पोग्गलाणं नो किञ्चि आणत्तं वा जाव जाणइ
पासइ, एवं सुहुमाणं ते पोग्गला पण्णत्ता समणाउसो ! सव्वलोगं पि
य णं ते ओगाहिज्जाणं चिट्ठंति, नेरइयाणं भंते ! निज्जरा पोग्गले किं
जाणंति, पासंति आहारंति, उदाहु ण जाणंति न पासंति आहारंति ?
गोयमा ! नेरइया निज्जरा पोग्गले न जाणंति, न पासंति, आहारंति,
एवं पंचिदियतिरिक्खजोणियाणं, मणूसा णं भंते ! ते निज्जरापोग्गले
किं जाणंति पासंति आहारंति, उदाहु न जाणंति न पासंति आहा-
रंति ? गोयमा ! अत्थेगइया जाणंति, पासंति, आहारंति, अत्थेगइया
न जाणंति न पासंति आहारंति, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-अत्थे
गइया जाणंति पासंति आहारंति, अत्थेगइया न जाणंति न पासंति
आहारंति ? गोयमा ! मणूसा दुविहा पण्णत्ता, तं जहा सण्णिभूयाय
सण्णिभूयाय, तत्थ णं जे ते असण्णिभूया ते णं न जाणंति, न
पासंति आहारंति, तत्थ णं जे ते सण्णिभूया ते दुविहा पण्णत्ता, तं
जहा-उवउत्ता य अणुवउत्ता य, तत्थ णं जे ते अणुवउत्ता ते णं न
जाणंति, न पासंति, आहारंति, तत्थ णं जे ते उवउत्ता ते णं जाणंति
संति आहारंति, से एणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-अत्थेगइया न
जाणंति न पासंति आहारंति. अत्थेगइया जाणंति, पासंति, आहारंति,
वाणमंतरजोइसिया जहा नेरइया, वेमाणिया णं भंते ! ते निज्जरा
पोग्गले किं जाणंति पासंति आहारंति ? जहा मणूसा, णवरं वेमाणिया
दुविहा पण्णत्ता, तं जहा-माइमिच्छदिट्ठी उववण्णगा य अमाइसम्म-
दिट्ठी उववण्णगा य, तत्थ णं जे ते माइमिच्छदिट्ठी उववण्णगा, ते णं

ન જાણંતિ, ન પાસંતિ, ન આહારેતિ, તત્થ ણં જે તે અમાહ સમ્મદિટ્ઠી
 ઉવવણ્ણગા તે દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા અણંતરોવવણ્ણગા ય પરંપરો-
 વવણ્ણગા ય, તત્થ ણં જે તે અણંતરોવવણ્ણગા તે ણં ન જાણંતિ ન
 પાસંતિ આહારેતિ, તત્થ ણં જે તે પરંપરોવવણ્ણગા તે દુવિહા પણ્ણત્તા,
 તં જહા-પજ્જત્તગા ય અપજ્જત્તગા ય, તત્થ ણં જે તે અપજ્જત્તગા તે ણં ન
 જાણંતિ ન પાસંતિ આહારેતિ, તત્થ ણં જે તે પજ્જત્તગા, તે દુવિહા પણ્ણત્તા,
 તં જહા-ઉવડત્તા ય અણુવડત્તા ય, તત્થ ણં જે તે અણુવડત્તા તે ણં ન
 જાણંતિ, ન પાસંતિ, આહારેતિ, તત્થ ણં જે તે ઉવડત્તા તે ણં જાણંતિ
 પાસંતિ આહારેતિ, સે ણ્ણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ અત્થેગઈયા જાણંતિ
 જાવ અત્થેગઈયા આહારેતિ' ॥સૂ૦ ૬॥

છાયા-અનગારસ્ય સ્વલ્પ ભદન્ત ! ભવિતાત્મનો મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતેન સમવહતસ્ય ચે
 ચરમા નિર્જરા પુદ્ગલાઃ, સૂક્ષ્માઃ સ્વલ્પ તે પુદ્ગલાઃ પ્રજ્ઞતાઃ શ્રમણાયુષ્મન્ ! સર્વે લોકમપિ ચ
 સ્વલ્પ તે અવગમ્ય સ્વલ્પ તિષ્ઠન્તિ ? હન્ત, ગૌતમ ! અનગારસ્ય ભવિતાત્મનો મારણાન્તિકસમુદ્-

અનગારાદિ વિષય વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(અનગારસ્સ ણં મંતે ! ભાવિચપ્પણો રણંતિયસમુદ્ઘાણં સમો-
 હ્યસ્સ) ભાવિતાત્મા એવં મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત સે સમવહત અનગાર કે (જે
 ચરમા નિર્જરા પોગ્ગલા) જો ચરમ નિર્જરા પુદ્ગલ હૈં (સુદ્ધમા ણં તે પોગ્ગ
 પણ્ણત્તા) કે પુદ્ગલ સૂક્ષ્મ કહે ગય હૈં ? (સમણાવસો) આયુષ્મન્ શ્રમણ !
 (સર્વ લોગં પિ ય ણં) સમ્પૂર્ણ લોક કો (ઓગાહિત્તા ણં ચિદંતિ) અવગાહન કરંકે
 રહતે હૈં ? (હંતા, ગોયમા !) હાં, ગૌતમ ! (અનગારસ્સ ભાવિચપ્પણો મારણંતિય-
 સમુદ્ઘાણં સમોહ્યસ્સ) ભાવિતાત્મા એવ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત સે સમવહત

અનગારાદિ વિષય વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(અનગારસ્સ ણં મંતે ! ભાવિચપ્પણો મારણંતિયસમુદ્ઘાણં સમોહ્યસ્સ) ભાવિ-
 તાત્મા તેમજ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત અનગારના (જે ચરમા નિર્જરા 'પોગ્ગલા')
 જે ચરમ નિર્જરા-પુદ્ગલ છે (સુદ્ધમા ણં તે પોગ્ગલા પણ્ણત્તા) તે પુદ્ગલ સૂક્ષ્મ કહેલા છે
 (સમણાવસો) આયુષ્મન્ શ્રમણ ! (સર્વ લોગં પિ ય ણં) સમ્પૂર્ણ લોકને (ઓગાહિત્તા ણં ચિદંતિ)
 અવગાહના કરીને રહે છે (હન્ત ગોયમા) હા ગૌતમ ! (અનગારસ્સ ભાવિચપ્પણો મારણંતિય-
 સમુદ્ઘાણં સમોહ્યસ્સ) ભાવિતાત્મા તેમજ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત અનગારના (જે

ઘાતેન સમવહતસ્ય યે ચરમા નિર્જેરાપુદ્ગલાઃ સૂક્ષ્માઃ સ્વલુ તે પુદ્ગલાઃ પ્રજ્ઞાસાઃ શ્રમણાયુષ્મન ! સર્વ લોકમપિ ચ સ્વલુ અવગાહ્ય સ્વલુ તિષ્ઠન્તિ, છદ્મસ્યઃ સ્વલુ મદન્ત ! મનુષ્યસ્તેષાં નિર્જેરા-પુદ્ગલાનાં કિમ્ અન્યત્વં વા, નાનાત્વં વા, અવમત્વં વા, તુચ્છત્વં વા, ગુરુત્વં વા, લઘુત્વં વા, જાનાતિ, પશ્યતિ ? ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમયઃ, તત્ કેનાર્થેન મદન્ત ! એવમુચ્યતે છદ્મસ્યઃ સ્વલુ મનુષ્યસ્તેષાં નિર્જેરાપુદ્ગલાનાં નો કિચ્ચિદન્યત્વં વા, નાનાત્વં વા, અવમત્વં વા, તુચ્છત્વં વા, ગુરુત્વં લઘુત્વં વા, જાનાતિ, પશ્યતિ ? દેવોઽપિ ચ સ્વલુ અસ્ત્યેકો યઃ સ્વલુ તેષાં

અનગાર કે (જે ચરમા નિજ્જરા પોગ્ગલા) જો અન્તિમ નિર્જેરા-પુદ્ગલ (સુહુમાણં તે પોગ્ગલા પળ્લપ્પા) જે પુદ્ગલ સૂક્ષ્મ કહે છે (સમણાસો) આયુષ્મન શ્રમણો ! (સર્વ લોકોં પિ ય ણં ઓગાહિત્તાણં) સર્વ લોકોં અવગાહન કરકે (ચિદ્વંતિ) રહતે છે (છદ્મસ્યે ણં મંતે ! મણૂસે) હે ભગવન્ ! છદ્મસ્ય મનુષ્ય (તેસિં ણિજ્જરાપોગ્ગલાણં) ડન નિર્જેરા પુદ્ગલોં કે (કિં) કયા (આણસં) અન્યત્વ (નાણસં) નાનાત્વ (ઓમસં) હીનતા (તુચ્છસં વા) અથવા તુચ્છ (ગરુયસં વા) વા ગુરુતા (લહુયસં વા) વા લઘુતા (જાણહ પાસહ) જાનતા, દેવતા હૈ ? (ગોયમા ! ણો ઇણદ્દે સમદ્દે) હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ !

(સે કેળદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ) હે ભગવન્ ! કિસ હેતુ સે એસા કહા જા હૈ કિ (છદ્મસ્યે ણં મણૂસે) છદ્મસ્ય મનુષ્ય (તેસિં ણિજ્જરાપોગ્ગલાણં) ડન નિર્જેરા પુદ્ગલોં કો (ણો) નહીં (કિંચિ) કુચ્છ મી (આણસં વા) અન્યત્વ કો (નાણસં વા) નાનાત્વ કો (ઓમસં વા) હીનત્વ કો (તુચ્છસં વા) તુચ્છત્વ કો (ગરુયસં વા) ગુરુત્વ કો (લહુયસં વા) અથવા લઘુત્વ કો (જાણહ પાસહ) જાનતા, દેવતા હૈ ? (દેવે વિ ય ણં અત્યેગહ) કોઈ-કોઈ દેવ મી (જે ણં) જિસ રણ

ચરમા નિજ્જરા પોગ્ગલા) જે અન્તિમ નિર્જેરા પુદ્ગલ છે (સુહુમાણં તે પોગ્ગલા પળ્લપ્પા) તે પુદ્ગલો સૂક્ષ્મ કહ્યા છે (સમણાસો) આયુષ્મન્ શ્રમણો ! (સર્વ લોકોં પિ ય ણં ઓગાહિત્તાણં) મધા લોકની અવગાહના કરીને (ચિદ્વંતિ) રહે છે

(છદ્મસ્યેણં મંતે ! મણૂસે) હે ભગવન્ ! છદ્મસ્ય મનુષ્ય (તેસિં ણિજ્જરાપોગ્ગલાણં) તે નિર્જેરા પુદ્ગલોના (કિં) શુ (આણસં) અન્યત્વ (નાણસં) નાનાત્વ (ઓમસં) હીનતા (તુચ્છસં વા) અથવા તુચ્છતા (ગરુયસં વા) અગર ગુરુતા (લહુયસં વા) અગર લઘુતા (જાણહ પાસહ) જાણે છે, જાણે છે ? (ગોયમા ! ણો ઇણદ્દે સમદ્દે) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી

(સે કેળદ્દેણં મંતે એવં વુચ્ચહ) હે ભગવન્ ! આ હેતુથી એવું કહેવાય છે કે (છદ્મસ્યે ણં મણૂસે) છદ્મસ્ય મનુષ્ય (તેસિં ણિજ્જરા પોગ્ગલાણં) તે નિર્જેરા પુદ્ગલોના (નો) નહીં (કિંચિ) કાંઈ પણ (આણસં વા) અન્યત્વને (નાણસં વા) નાનાત્વને (ઓમસં વા) હીનત્વને (તુચ્છસં વા) તુચ્છત્વને (ગરુયસં વા) ગુરુત્વને (લહુયસં વા) અથવા લઘુત્વને (જાણહ પાસહ) જાણે છે કેળે છે ? (દેવે વિ ય ણં અત્યેગહ) કાંઈ કાંઈ દેવ પણ (જે ણં) જે કારણથી (તેસિં

નિર્જરાપુદ્ગલાનાં નો કિચ્ચિદ્ અન્યત્વં વા, નાનાત્વં વા, અવમત્વં વા, તુચ્છત્વં વા, ગુરુત્વં વા, લઘુત્વં વા, જાનાતિ પશ્યતિ, તત્ તેનાર્થેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે-છદમસ્યઃ સ્વલ મનુષ્યસ્તેષાં નિર્જરાપુદ્ગલાનાં નો કિચ્ચિદન્યત્વં વા યાવદ્ જાનાતિ પશ્યતિ, એવં સૂક્ષ્માઃ સ્વલ તે પુદ્ગલાઃ પ્રજ્ઞાસાઃ શ્રમણાયુષ્મન્ । સર્વ લોકમપિ ચ સ્વલ તે અવગાહ્ય તિષ્ઠન્તિ, નૈરયિકાઃ સ્વલ ભદન્ત ! નિર્જરાપુદ્ગલાન્ કિં જાનન્તિ પશ્યન્તિ આહરન્તિ ? ઉતાહો ન જાનન્તિ, ન પશ્યન્તિ, આહરન્તિ ? ગૌતમ ! નૈરયિકાઃ નિર્જરાપુદ્ગલાન્ ન જાનન્તિ ન પશ્યન્તિ, આહરન્તિ, એવં યાવત્-સે (તેસિં ણિજ્જરાપોગ્ગલાણં) ડન નિર્જરા પુદ્ગલોં કે (નો) નહીં (કિંચિ) કિંચિત્ (આણત્તં વા નાણત્તં વા ઓમત્તં વા તુચ્છત્તં વા ગરુયત્તં વા લહુયત્તં વા) અન્યત્વ, મિન્નત્વ, હીનત્વ, તુચ્છત્વ, ગુરુત્વ અથવા લઘુત્વ કો (જાણહ પાસહ) જાનતા દેશ્વતા હૈ (સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં પુચ્ચહ) હસ હેતુ સે હે ગૌતમ ! એસા કહ્વા જાતા હૈ કિ (છદમત્થેણં મણૂસે) છદ્મસ્થ મનુષ્ય (તેસિં ણિજ્જરા પોગ્ગલાણં) ડન નિર્જરા પુદ્ગલોં કે (નો) નહીં (કિંચિ) કુચ્છ મી (આણત્તં વા જાવ જાણહ પાસહ) અન્યત્વ કો યાવત્ જાનતા-દેશ્વતા હૈ (એવં સુહુમાણં તે પોગ્ગલા પણ્ણસા સમણાડસો !) હસ પ્રકાર કે સૂક્ષ્મ વે. પુદ્ગલ કહે ગપ હૈ આયુષ્મન્ શ્રમણો ! (સવ્વલોગં પિ ય ણં તે ઓગાહિત્તાણં ચિદ્ધંતિ) વે સમસ્ત લોક કો અવગાહન કરકે રહતે હૈ ।

(નેરહયા ણં મંતે ! ણિજ્જરાપોગ્ગલે કિં જાણંતિ પાસંતિ, આહારંતિ) હે ભગવન્ ! નારક નિર્જરા પુદ્ગલોં કો કયા જાનતે-દેશ્વતે હૈં ઓર આહાર કરતે હૈં ? (ઉદાહુ) અથવા (ન જાણહ ન પાસહ, આહારેહ) નહીં જાનતે, નહીં દેશ્વતે ઓર આહાર કરતે હૈં ? (ગોયમા ! નેરહયા ણિજ્જરાપોગ્ગલે ન જાણંતિ ન

ણિજ્જરા પોગ્ગલાણં) તે નિર્જરા પુદ્ગલોના (નો) નહી (કિંચિ) કિંચિત્ (આણત્તં વા નાણત્તં વા ઓમત્તં વા તુચ્છત્તં વા ગરુયત્તં વા લહુયત્તં વા) અન્યત્વ, મિન્નત્વ, હીનત્વ, તુચ્છત્વ, ગુરુત્વ અથવા લઘુત્વને (જાણહ પાસહ) બાણે છે, દેખે છે, (સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં પુચ્ચહ) એ હેતુથી હે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે (છદમત્થેણં મણૂસે) છદ્મસ્થ મનુષ્ય (તેસિં ણિજ્જરા પોગ્ગલાણં) તે નિર્જરા પુદ્ગલોના (નો) નહી (કિંચિ) કાંઈ પણ (આણત્તં વા જાવ જાણહ પાસહ) અન્યત્વને યાવત્ બાણે છે, દેખે છે (એવં સુહુમાણં તે પોગ્ગલા પણ્ણસા સમણા ડસો) એ પ્રકારના સૂક્ષ્મ તે પુદ્ગલો કહ્યા છે હે આયુષ્મન્ શ્રમણો ! (સવ્વં લોગં વિ ય ણં તે ઓગાહિત્તાણં ચિદ્ધંતિ) તે સમસ્ત લેક્ષની અવગાહના કરીને રહે છે

(નેરહયાણં મંતે ! ણિજ્જરાપોગ્ગલે કિં જાણંતિ પાસંતિ આહારંતિ) હે ભગવન્ ! નારક નિર્જરા પુદ્ગલોને શુ બાણે છે, દેખે છે અને આહાર કરે છે ? (ઉદાહુ) અથવા (ન જાણંતિ ન પાસંતિ, આહારંતિ) નથી બાણતા નથી દેખતા અને આહાર કરે છે ? (ગોયમા ! નેરહયા ણિજ્જરા પોગ્ગલે ન જાણંતિ, ન પાસંતિ, આહારંતિ) હે ગૌતમ ! નારક નિર્જરા પુદ્ગલો

પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકાનામ્, મનુષ્યાઃ સ્વલુ મદન્ત ! તાન્ નિર્જરાપુદ્ગલાન્ કિં જાનન્તિ પશ્યન્તિ આહરન્તિ ? ઉતાહો ન જાનન્તિ ન પશ્યન્તિ આહરન્તિ ? ગૌતમ ! અસ્ત્યેકે જાનન્તિ પશ્યન્તિ આહરન્તિ, અસ્ત્યેકે ન જાનન્તિ, ન પશ્યન્તિ આહરન્તિ, તત્ કેનાર્યેન મદન્ત ! એવમુચ્યતે-અસ્ત્યેકે જાનન્તિ પશ્યન્તિ આહરન્તિ, અસ્ત્યેકે ન જાનન્તિ ન પશ્યન્તિ આહરન્તિ ? ગૌતમ ! મનુષ્યા દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞાપ્તાઃ, તદ્યથા-સંજ્ઞીભૂતાશ્ચ અસંજ્ઞીભૂતાશ્ચ, તત્ર સ્વલુ યે તે પાસંતિ, આહારંતિ) હે ગૌતમ ! નારક નિર્જરા પુદ્ગલોં કો જાનતે નહીં છે, દેખતે નહીં છે, આહાર કરતે છે (એવં જાવ પંચિદિયતિરિક્સજોણિયાણં) ફરી પ્રકાર યાવત્ પંચેન્દ્રિયતિર્યચ્ચોનિકા.

(મળૂસાણં મંતે ! તે ણિજ્જરાપોગ્ગલે) હે મગવન્ ! મનુષ્ય ઉન નિર્જરાપુદ્ગલોં કો (કિં જાણંતિ પાસંતિ, આહારંતિ) કયા જાનતે-દેખતે ઓર આહાર કરતે છે ? (ઉદાહુ) અથવા (ન જાણંતિ ન પાસંતિ, આહારંતિ) જાનતે નહીં, દેખતે નહીં, આહાર કરતે છે (ગોયમા ! અત્યેગઈયા જાણંતિ પાસંતિ, આહારંતિ) હે ગૌતમ ! કોઈ-કોઈ જાનતે, દેખતે ઓર આહાર કરતે છે (અત્યેગઈયા) કોઈ-કોઈ (ન જાણંતિ, ન પાસંતિ, આહારંતિ) નહીં જાનતે, નહીં દેખતે કિન્તુ આહાર કરતે છે (સે કેળદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ-અત્યેગઈયા જાણંતિ પાસંતિ, આહારંતિ) કિસ હેતુ સે હે મગવન્ ! એસા કહા જાતા હે કિ-કોઈ-કોઈ જાનતે છે, દેખતે છે ઓર આહાર કરતે છે (અત્યેગઈયા ન જાણંતિ ન પાસંતિ, આહારંતિ) કોઈ-કોઈ જાનતે નહીં, દેખતે નહીં, કિન્તુ આહાર કરતે છે ? (ગોયમા ! મળૂસા દુવિહા પળ્લપ્પા, તં જહા) હે ગૌતમ ! મનુષ્ય દો પ્રકાર કે કહે છે, વે હસ પ્ર ર (સણિમૂયા ય અસણિમૂયા ય) સંજ્ઞીભૂત ઓર અસંજ્ઞીભૂત (તત્થ ણં જે તેં

હોને બલુતા નથી, દેખતા નથી આહાર કરે છે (એવં જાવ પંચિ દિયતિરિક્સજોણિયાણં) એ પ્રકારે યાવત્ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચોનિકા

(મળૂસાણં મંતે ! તે ણિજ્જરા પોગ્ગલે) હે મગવન્ ! તે મિજ્જરા પુદ્ગલોને (કિં જાણંતિ પાસંતિ, આહારંતિ) શું બલુ દેખે અને આહાર કરે છે ? (ઉદાહુ) અથવા (ન જાણંતિ ન પાસંતિ આહારંતિ) બલુતા નથી, દેખતા નથી અને આહાર કરે છે. (ગોયમા ! અત્યેગઈયા જાણંતિ પાસંતિ આહારંતિ) હે ગૌતમ ! કોઈ કોઈ બલુ છે, દેખે છે અને આહાર કરે છે (અત્યેગઈયા) કોઈ કોઈ (ન જાણંતિ-ન પાસંતિ આહારંતિ) નથી બલુતા નથી દેખતા, પરન્તુ આહાર કરે છે.

(સે કેળદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ-અત્યેગઈયા જાણંતિ, પાસંતિ, આહારંતિ) શા હેતુથી હે મગવન્ ! એમ કહેવાય છે કે-કોઈ કોઈ બલુ છે. દેખે છે અને આહાર કરે છે (અત્યેગઈયા ન જાણંતિ ન પાસંતિ, આહારંતિ) કોઈ કોઈ બલુતા નથી દેખતાં નથી પરન્તુ આહાર કરે છે ?

(ગોયમા ! મળૂસા દુવિહા પળ્લપ્પા, તં જહા) હે ગૌતમ ! મનુષ્ય એ પ્રકારનાં કહ્યાં છે, તેઓ આ પ્રકારે (સણિમૂયા ય અસણિમૂયા ય) સંજ્ઞીભૂત અને અસંજ્ઞીભૂત

અસંજ્ઞિભૂતાસ્તે खलु न जानन्ति न पश्यन्ति, आहरन्ति, तत्र खलु ये ते 'जिभूतास्ते द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-उपयुक्ताश्च, अनुपयुक्ताश्च, तत्र खलु ये ते अनुपयुक्तास्ते खलु न जानन्ति न पश्यन्ति, आहरन्ति, तत्र खलु ये ते उपयुक्तास्ते खलु जानन्ति पश्यन्ति आहरन्ति, तत् एतेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते अस्त्येके न जानन्ति न पश्यन्ति आहरन्ति. अस्त्येके जानन्ति पश्यन्ति आहरन्ति, वानव्यन्तरज्योतिष्का यथा नैरयिकाः. वैमानिकाः खलु भदन्त ! तान् निर्जरापुद्गलान् किं जानन्ति पश्यन्ति आहरन्ति ? यथा मनुष्याः, नवरं वैमानिका द्विविधाः

અસંજ્ઞિભૂતા તે ણં ન જાણંતિ, ન પાસંતિ) उनमें जो असंज्ञीभूत है, वे 'नहीं' जानते, नहीं देखते हैं (आहारे'ति) आहार करते हैं (तत्थ णं जे सण्णिभूया ते दुविहा पण्णत्ता) उनमें जो संज्ञीभूत है, वे दो प्रकार के कहे हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (उवउत्ता य अणुवउत्ता य) उपयोग से युक्त और उपयोग से रहित (तत्थ णं जे ते अणुवउत्ता) उनमें जो उपयोग रहित हैं (ते णं न जाणंति, न पासंति) वे नहीं जानते, नहीं देखते हैं (आहारे'ति) मगर आहार करते हैं (तत्थ णं जे ते उवउत्ता) उनमें जो उपयोग युक्त हैं (ते जाणंति पासंति आहारे'ति) वे जानते हैं, देखते हैं और आहार करते हैं (से एण्हणं गोयमा ! एवं वुच्चइ) इस हेतु से हे गौतम ! ऐसा कहा जाना है कि (अत्ये-गइया न जाणंति, न पासंति, आहारे'ति) कोई-कोई नहीं जानते, नहीं देखते, मगर आहार करते हैं (अत्येगइया जाणंति पासंति, आहारे'ति) कोई-कोई जानते-देखते हैं और आहार करते हैं ।

(વાણમંતરજોહસિયા જહા નેરહયા) વાનવ્યન્તર ઓર જ્યોતિષ્ક, નારકોં કે સમાન (વૈમાણિયાળં મંતે ! તે ણિજ્જરાપોગલે કિં જાણંતિ પાસંતિ આહારે'તિ ?)

(તત્થ ણં જે તે અસંજ્ઞિભૂતા તે ણં ન જાણંતિ ન પાસંતિ) તેમાં જે અસંજ્ઞી ભૂત છે, તેઓ બાણુતા કે દેખતા નથી (આહારે'તિ) આહાર કરે છે (તત્થ ણં જે સંજ્ઞિભૂતા તે દુવિહા પણ્ણત્તા) તેઓમાં જેઓ સંજ્ઞી ભૂત છે, તેઓ બે પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા) તે પ્રકાર (ઉવચ્ચતા ય અણુવચ્ચતા ય) ઉપયોગથી યુક્ત અને ઉપયોગથી રહિત (તત્થ ણં જે તે અણુવચ્ચતા) તેઓમાં ઉપયોગ રહિત છે (તે ણં ન જાણંતિ ન પાસંતિ) તેઓ બાણુતા નથી, દેખતા પણ નથી (આહારે'તિ) પણ આહાર કરે છે (તત્થ ણં જે તે ઉવચ્ચતા) તેઓમાં જે ઉપયોગ યુક્ત છે (તે જાણંતિ પાસંતિ આહારે'તિ) તેઓ બાણુ છે, દેખે છે અને આહાર કરે છે

(સે ઇણ્ણેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ) એ હેતુથી હે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે (અત્યે-ગइया ન જાણંતિ ન પાસંતિ, આહારે'તિ) કોઈ કોઈ નથી બાણુતા, નથી દેખતા, પણ આહાર કરે છે (અત્યેગइया જાણંતિ, પાસંતિ આહારે'તિ) કોઈ બાણુ-દેખે છે અને આહાર કરે છે (વાણમંતરજોહસિયા જહા નેરહયા) વાનવ્યન્તર અને જ્યોતિષ્ક, નારકોના સમાન (વૈમાણિયાળં મંતે ! તે ણિજ્જરાપોગલે કિં જાણંતિ પાસંતિ આહારે'તિ ?) કે અગવન

પ્રજ્ઞાતાઃ, તદ્યથા—માયિમિથ્યાદૃષ્ટ્યુપપન્નકાશ્ચ અમાયિસમ્યગ્દૃષ્ટ્યુપપન્નકાશ્ચ, તત્ર સ્વલ્પ એ તે માયિમિથ્યાદૃષ્ટ્યુપપન્નકાસ્તે સ્વલ્પ ન જાનન્તિ, ન પશ્યન્તિ ન આહરન્તિ, તત્ર સ્વલ્પ એ તે અમાયિસમ્યગ્દૃષ્ટ્યુપપન્નકાસ્તે દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ, તદ્યથા—અનન્તરોપપન્નકાશ્ચ પરમ્પરોપપન્નકાશ્ચ, તત્ર સ્વલ્પ એ તે અનન્તરોપપન્નકાસ્તે સ્વલ્પ ન જાનન્તિ, ન પશ્યન્તિ, આહરન્તિ, તત્ર સ્વલ્પ એ તે પરમ્પરોપપન્નકાસ્તે દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ, તદ્યથા પર્યાપ્તકાશ્ચ, અપર્યાપ્તકાશ્ચ, તત્ર સ્વલ્પ એ તે અપર્યાપ્તકાસ્તે સ્વલ્પ ન જાનન્તિ ન પશ્યન્તિ ન આહરન્તિ, તત્ર સ્વલ્પ એ તે પર્યાપ્તકાસ્તે

હે ભગવન્ ! વૈમાનિકા ઉન નિર્જરા પુદ્ગલોં કો કયા જાનંતે-દેશ્વતે ઓર આહાર કરતે હૈં ? (જહા મળૂસા) મનુષ્યોં કે સમાન (ળવરં) વિશેષ (વેમાણિયા દુધિહા પળ્ણત્તા) વૈમાનિકા દો પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર (માહ મિચ્છહિદ્ધિ ઉવવળ્ણગા ય અમાહ સમ્મહિદ્ધિ ઉવવળ્ણગા ય) માયી મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉત્પન્ન ઓર અમાયિસમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉત્પન્ન (તત્થ ણં જે તે માહ મિચ્છહિદ્ધિ ઉવ ગા) ઉનમેં જો માયી મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉત્પન્ન હોતે હૈં (તે ણં ન જાણંતિ, ન પાસંતિ) વે નહીં જાનતે હૈં, નહીં દેશ્વતે હૈં (આહારેતિ) કિન્તુ આહાર કરતે હૈં (તત્થ ણં જે તે અમાહ સમ્મહિદ્ધિ ઉવવળ્ણગા) ઉનમેં જો અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉત્પન્ન હૈં (તે દુધિહા પળ્ણત્તા) વે દો પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર (અણંતરોવવળ્ણગા ય પરંપરોવવળ્ણગા ય) અનન્તર ઉત્પન્ન ઓર પરમ્પરા-ઉત્પન્ન (તત્થ ણં જે તે અણંતરોવવળ્ણગા) ઉનમેં જો અનન્તરોપપન્ન હૈં (તે ણં ન જાણંતિ, ન પાસંતિ, આહારેતિ) વે નહીં જાનતે હૈં, નહીં દેશ્વતે હૈં, ઓર આહાર કરતે (તત્થ ણં જે તે પરંપરોવવળ્ણગા તે દુધિહા પળ્ણત્તા) ઉનમેં જો પરંપરોપપન્ન હૈં, વે દો પ્રકાર કે કહે ગપ હૈં (જહા) વે હસ પ્રકાર (પજ્જસગા ય અપજ્જસગા ય)

વૈમાનિકા તે નિર્જરા પુદ્ગલોં કો કયા જાનંતે-દેશ્વતે ઓર આહાર કરે છે ! (જહા મળૂસા) માણસોની સમાન (ળવરં) વિશેષ (વેમાણિયા દુધિહા પળ્ણત્તા) વૈમાનિકા બે પ્રકારના કહે છે (તં જહા) તેઓ આ રીતે (માહ મિચ્છહિદ્ધિ ઉવવળ્ણગા ય અમાયી સમ્મહિદ્ધિ ઉવવળ્ણગા ય) માયી મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉત્પન્ન અને અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉત્પન્ન (તત્થ ણં જે તે માહ મિચ્છહિદ્ધિ ઉવવળ્ણગા) તેઓમાં જે માયી મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉત્પન્ન છે (તે ણં ન જાણંતિ ન પાસંતિ) તેઓ બાણતા નથી તેમજ દેખતા પણ નથી (આહારેતિ) પરંતુ આહાર કરે છે (તત્થ ણં જે તે અમાયી મિચ્છહિદ્ધિ ઉવવળ્ણગા) તેઓમાં જે અમાયી મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉત્પન્ન છે (તે દુધિહા પળ્ણત્તા) તેઓ બે પ્રકારના કહે છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે (અણંતરોવવળ્ણગા ય પરંપરોવવળ્ણગા ય) અનન્તર ઉત્પન્ન અને પરંપરા-ઉત્પન્ન, (તત્થ ણં જે તે અણંતરોવવળ્ણગા) તેઓમાં જે અનન્તરોપપન્ન છે (તે ણં ન જાણંતિ ન પાસંતિ, આહારેતિ) તેઓ નથી બાણતા, નથી દેખતા, આહાર કરે છે (તત્થ ણં જે તે પરંપરોવવળ્ણગા તે દુધિહા પળ્ણત્તા) તેઓમાં જે પરંપરોપપન્ન છે, તેઓ બે પ્રકારના કહે છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે

દ્વિવિધાઃ શ્રદ્ધાઃ, તથા ઉપયુક્તાથ અનુપયુક્તાથ, તત્ત્વં સ્વલુપે તે અનુપયુક્તાસ્તે સ્વલુપે ન જ્ઞાન-
ન્તિ ન પશ્યન્તિ આહરન્તિ, -ત્ર સ્વલુપે તે ઉપયુક્તાસ્તે સ્વલુપે જ્ઞાનન્તિ પશ્યન્તિ આહરન્તિ,
તત્ પતેનાર્યેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે-અસ્ત્યેકે જ્ઞાનન્તિ યાવદ્ અસ્ત્યેકે આહરન્તિ ॥ સૂ. ૬ ॥

ટીકા-અથેન્દ્રિયવિષયાધિકારાત્તદ્વિશેષં દશમં દ્વારં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘અનગારસ્સ ણં
મતે ! ભાવિયપ્પણો મારણંતિયસમુદ્ધાણં સમોદયસ્સ’ હે મરન્ત ! અનગારસ્ય સ્વલુપે શ્રમણ-
પર્યાપ્તકઃ ઔર અપર્યાપ્તકઃ (તત્ત્વં ણં જે તે અપજ્જત્તગા) ડનમેં જો અપર્યાપ્ત હેં
(તે ણં ન જાણંતિ, ન પાસંતિ) વે નહાં જાનતે હેં, નહાં દેખતે હેં ઔર (આહારેતિ)
આહાર કરતે હેં (તત્ત્વં ણં જે તે પજ્જત્તગા) ડનમેં જો પર્યાપ્ત હેં (તે દુવિદ્ધા
પણ્ણત્તા) વે દો પ્રકાર વે વહે હેં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર (ઉવડત્તા ય અણુવડત્તા
ય) ઉપયુક્ત-ઉપયોગ લગાણ હુણ ઔર અનુપયુક્ત અર્થાત્ જિન્હોને ઉપયોગ ન
લગાયા હો (તત્ત્વં ણં જે તે અણુવડત્તા) ડનમેં જો અનુપયુક્ત હેં (તે ણં ન જાણંતિ,
ન પાસંતિ) વે નહીં જાનતે, નહીં દેખતે (આહારેતિ) ઔર આહાર કરતે હેં
(તત્ત્વં ણં જે તે ઉવડત્તા) ડનમેં જો ઉપયુક્ત હેં (તે ણં જાણંતિ પાસંતિ) વે જાનતે
હેં દેખતે હેં (આહારેતિ) આહાર કરતે હેં (સે ઇણદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ)
હસ હેતુ સે હે ગૌતમ ! એસા કહા જાતા હૈ કિ (અત્યેગહયા જાણંતિ, જાવ
અત્યેગહયા આહારેતિ) કોઈ જાનતે હેં, યાવત્ કોઈ આહાર કરતે હેં ।

ટીકાર્થ-ઇન્દ્રિયોં વે વિષય વા પ્રકરણ હોને સે ડસી તે સંવંધમેં વિશેષ
વક્તવ્યતા પ્રકટ કરને વે લિપ્ દશમ દ્વાર વી પ્રરૂપણા વી જાતી હૈ-

જિસને અપની આત્માકો જ્ઞાન, દર્શન ઔર ચારિત્ર સે તથા વિશિષ્ટ તપસ્યા

(પજ્જત્તગા ય અપજ્જત્તગા ય) પર્યાપ્તકઃ ઔર અપર્યાપ્તકઃ (તત્ત્વં ણં જે તે અપજ્જત્તગા) તેમા જે અપ-
ર્યાપ્તકઃ છે (તે ણં ન જાણંતિ, ન પાસંતિ) તેઓ નથી બાણુતા, નથી દેખતા (આહારેતિ)
આહાર કરે છે (તત્ત્વં ણં જે તે પજ્જત્તગા) તેમા જે પર્યાપ્તકઃ છે (તે દુવિદ્ધા પળ્ણત્તા) તે
મે પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે છે (ઉવડત્તા ય અણુવડત્તાય) ઉપયુક્ત ઔર
ઉપયોગ કરાવેલા ઔર અનુપયુક્ત અર્થાત્ જેઓએ ઉપયોગ ન કર્યો હોય (તત્ત્વં ણં જે તે
અણુવડત્તા) તેઓમા જે અનુપયુક્ત છે (તે ણં ન જાણંતિ ન પાસંતિ) તેઓ નથી બાણુતા કે
નથી દેખતા (આહારેતિ) આહાર કરે છે (તત્ત્વં ણં જે તે ઉવડત્તા) તેઓમા જે ઉપયુક્ત છે
(તે ણં જાણંતિ પાસંતિ) તેઓ બાણુ છે, દેખે છે (આહારેતિ) આહાર કરે છે (સે ઇણ-
દ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ) ઔ હેતુથી હે ગૌતમ ! એવુ કહેવાય છે કે (અત્યેગહયા જાણંતિ
જાવ અત્યેગહયા આહારેતિ) કોઈ કોઈ બાણુ છે, યાવત્ કોઈ કોઈ આહાર કરે છે

ટીકાર્થ-ઇન્દ્રિયોના વિષયનું પ્રકરણ હોવાથી તેમના સમગ્રાન્ધમા વિશેષ વક્તવ્યતા
પ્રગટ કરવા માટે દશમ દ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે-

જેમણે પોતાના આત્માને જ્ઞાન દર્શન ઔર ચારિત્રથી તથા વિશિષ્ટ તપસ્યાથી ભાવિત
પ્રા. ૮૨

સ્ય ભાવિતાત્મનઃ-ભાવિતો વાસિત આત્મા જ્ઞાનદર્શનચારિત્રૈસ્તપોવિશેષૈશ્વ યેન સ ભાવિતાત્મા તસ્ય મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતેન સમવહત્સ્ય 'જે ચરમણિજ્જરા પોગ્ગલા, સુહુમાણં તે પોગ્ગલા પળ્ણત્તા' યે ચરમાઃ-શૈલેશીકાલાન્ત્યસમયભાવિનો નિર્જરાઃ પુદ્ગલાઃ-દ્રીમૂતકર્મમાવાઃ સન્તિ સૂક્ષ્માઃ-પરમાણવઃ ખલુ તે પુદ્ગલાઃ અતીન્દ્રિયાઃ કિમ્ પ્રજ્ઞતાઃ ? પ્રરૂપિતાઃ ? 'સમણા-ઉસો !' મો શ્રમણ ! આયુષ્મન્ ! અથ ચ 'સત્ત્વંલોગં પિ ય ણં તે ઓગાહિત્તા ણં ચિદ્દંતિ ?' સર્વ લોકમપિ ચ ખલુ તે નિર્જરાઃ પુદ્ગલાઃ કિમ્ અવગાહ્યા વ્યાપ્ય તિષ્ઠન્તિ ? મગવાનાહ- 'હંતા, ગોયમા !' હે ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમ્ પતત્ 'અણગારસ્સ ભાવિયપ્પણો મારણંતિયસમુદ્ઘાણં સમોહયસ્સ' અનગારસ્ય ભાવિતાત્મનો મારણ ન્તિકસમુદ્ઘાતેન સમવહત્સ્ય-સમવઘાતં કૃતવતઃ, 'જે ચરમા ણિજ્જરા પોગ્ગલા' યે ચરમાઃ-શૈલેશીકાલાન્ત્યસમયભાવિનઃ, નિર્જરાઃ કર્મણાં પુદ્ગલાઃ-અયપ્પગતકર્મમાવશક્તયઃ, પરમાણવઃ 'સુહુમાણં તે પોગ્ગલા પળ્ણત્તા સમણા ઉસો !' સૂક્ષ્માઃ-અતીન્દ્રિયાઃ ખલુ તે પુદ્ગલાઃ પ્રજ્ઞતાઃ મો શ્રમણ ! આયુષ્મન્ ! ગૌતમ ! અથ ચ 'સત્ત્વંલોગં પિ ય ણં ઓગાહિત્તા ણં ચિદ્દંતિ' સર્વ લોકમપિ ચ ખલુ અવગાહ્યા-વ્યાપ્ય

સે ભાવિત કિયા હો, વહ શ્રમણ ભાવિતાત્મા અનગાર કહલાના હૈ । વહ અન ગાર જબ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત સે સમવહત્ હોતા હૈ, તબ ઉસકે જો ચરમ અર્થાત્ શૈલેશી અવસ્થા કે અન્તિમ સમય મેં હોને વાલે પુદ્ગલ હૈં, જિનકા કર્મ-પર્યાય દૂર હો ગયા હૈ, વે કયા સૂક્ષ્મ અર્થાત્ અતીન્દ્રિય હોતે હૈં ? હે આયુષ્મન્ શ્રમણ ! વે પુદ્ગલ કયા સમ્પૂર્ણ લોક કો વ્યાપ્ત કરકે રહતે હૈં ?

મગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં-હે ગૌતમ, હાં. સત્ય હૈ । મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત સે સમવહત્ એવં ભાવિતાત્મા અનગાર કે જો ચરમ અર્થાત્ શૈલેશી અવસ્થા કે અન્તિમ કાલમાધી નિર્જરા પુદ્ગલ હૈં-જો કર્મરૂપ પરિણમન સે મુક્ત હો ગયે હૈં, વે પુદ્ગલ, હે આયુષ્મન્ શ્રમણ ગૌતમ ! સૂક્ષ્મ હોતે હૈં ઓર સન્પૂર્ણ લોક કો અવગાહન કરકે રહતે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરતે હૈં-હે મગવન્ ! જો મનુષ્ય છદ્મસ્થ હૈ, અર્થાત્

કરેલ છે તે શ્રમણ ભાવિતાત્મા અનગાર કહેવાય છે તે અનગાર જ્યારે મનુષ્યાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત થાય છે, ત્યારે તેના જે ચરમ અર્થાત્ શૈલેશી અવસ્થાના અન્તિમ સમયમા થનારા પુદ્ગલ છે, જેઓના કર્મ પર્યાય દૂર થઈ ગયા છે તેઓ શુ સૂક્ષ્મ અર્થાત્ અતીન્દ્રિય હોય છે ? હે આયુષ્મન્ શ્રમણ ! તે પુદ્ગલો શુ સંપૂર્ણલોકને વ્યાપ્ત કરીને રહે છે ?

શ્રી ભગવન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ । હા, એ સત્ય છે. મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત તેમજ ભાવિતાત્મા અનગારના જે ચરમ અર્થાત્ શૈલેશી અવસ્થાના અન્તિમકાલ માધી નિર્જરા પુદ્ગલ છે-તેના કર્મ રૂપ પરિણમનથી મુક્ત થયેલ છે તે પુદ્ગલો, હે આયુષ્મન્ ! શ્રમણ ગૌતમ ! સૂક્ષ્મ હોય છે અને સંપૂર્ણલોકની અવગાહના કરીને રહે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! જે મનુષ્યો છદ્મસ્થ છે અર્થાત્

तिष्ठन्ति, गौतमः पृच्छति-‘छउमत्थेणं भंते ! मणूसे तेसि णिज्जरा पोग्गलाणं किं आणत्तं वा नाणत्तं वा’ हे मद्दन्त ! छद्मस्थः खलु-विशिष्टावधिज्ञानरहितः मनुष्यः, नतु केवलीति-भावः शैलेशीकालान्त्यभावितानां तेषां निर्जरापुद्गलानां किम् अन्यत्वं वा-उभयोः श्रमणयोः सम्बन्धितानां निर्जरापुद्गलानां परस्परं भिन्नत्वमित्यर्थः, नानात्वं वा-अन्यानपेक्षमेकस्यैव वर्णादिप्रयुक्तं वैविध्यमितिभावः, ‘ओमत्तं वा तुच्छत्तं वा, गुरुत्तं वा, लघुत्तं वा जाणइ पासइ ?’ अवमत्त्वं वा-हीनत्वं, तुच्छत्वं वा माररहितत्वम्, गुरुत्वं वा, लघुत्वं वा जानाति, पश्यति ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘णो इण्ठे सम्ठे’ नायपर्यः समर्थः न युक्तयो-पपन्नः, छद्मस्थमनुष्यो न तेषां निर्जरापुद्गलानामन्यत्वादि-कं जानातीतिभावः, गौतमः पृच्छति-‘से केण्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-छउमत्थेणं मणूसे तेसि णिज्जरा पोग्गलाणं णो किं चि आणत्तं वा नाणत्तं वा ओमत्तं वा तुच्छत्तं वा गरुत्तं वा लघुत्तं वा जाणइ पासइ ?’ हे मद्दन्त ! तत्-अथ, केनार्थेन-कथं तावद्, एवम्-उक्तप्रकारेण उच्यते-छद्मस्थः खलु मनुष्य-विशिष्ट अवधिज्ञान एवं केवलज्ञान से रहित है, वह शैलेशी अवस्था के अन्तिम समय संबंधी उन निर्जरा-पुद्गलों के अन्यत्व को जानता है ? अर्थात् ये पुद्गल अमुक श्रमण के हैं और ये निर्जरा पुद्गल अमुक साधु संबंधी हैं, इस भिन्नता को जान सकता है ? क्या वह उन पुद्गलों में रहे हुए वर्णादि के भेद को अर्थात् नानात्व को पहचान सकता है ? इसी प्रकार क्या उनको हीनता, तुच्छता अर्थात् निस्सारता, गुरुता या लघुता को जानता है ?

भगवान्-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है अर्थात् यह बात युक्तिसंगत नहीं है । छद्मस्थ, मनुष्य उन निर्जरा-पुद्गलों के अन्यत्व या भिन्नत्व आदि को नहीं जान सकता ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! किस कारण से ऐसा कहा जाता है कि छद्मस्थ मनुष्य उन निर्जरा-पुद्गलों के अन्यत्व को, भिन्नत्व को, हीनता को, तुच्छता

विशिष्ट अवधि ज्ञान तेमज् केवलज्ञानथी रहित छे, ते शैलेशी अवस्थाना अन्तिम समय संबंधी ते निर्जरा पुद्गलाना अन्यत्वने जाण्ठे छे ? अर्थात् आ पुद्गल अमुक श्रमणना छे अने आ निर्जरा पुद्गल अमुक साधु सम्बन्धी छे, को भिन्नताने जाण्ठी शके छे ? शुं ते ते पुद्गलाना रहला पक्षादिना बोधने अर्थात् नानात्वने जाण्ठी शके छे ? ओज् प्रकारे शुं तेमनी हीनता, तुच्छता अर्थात् नि सारता, गुरुता अगर लघुताने जाण्ठे छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! आ अर्थ समर्थ अर्थात् आ बात युक्ति संगत नथी. छद्मस्थ मनुष्य ते निर्जरा पुद्गलाना अन्यत्व अगर भिन्नत्व आदिने नथी जाण्ठी शकता

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! आ कारणे ओम ठेकेवाय छे के छद्मस्थ मनुष्य ते निर्जरा पुद्गलाना अन्यत्वने, भिन्नत्वने, हीनताने, तुच्छताने तथा गुरुताने अने लघुताने नथी जाण्ठता ?

સ્તેષાં નિર્જરાપુદ્ગલાનાં નો કિંચિદ્ અન્યત્વં વા નાનાત્વં વા અદમત્વં વા તુચ્છત્વં વા ગુરુત્વં વા લઘુત્વં વા જાનાતિ પશ્યતીતિ ? મગવાનાહ—‘દેવે વિ ય ણં અત્યેગદ્દે જે ણં તેસિ ણિજ્જરા પોગ્ગલાણં’ દેવોઽપિ ચ खलु अस्त्येकको यः खलु तेषां निर्जरापुद्गलानाम् ‘णो किंचि आणत्तं वा णाणत्तं वा ओमत्तं वा तुच्छत्तं वा गुरुत्तं वा लघुत्तं वा जाणइ पासइ’ नो किञ्चिद् अन्यत्वं वा नानात्वं वा अवमत्वं वा तुच्छत्वं वा गुरुत्वं वा लघुत्वं वा जानाति पश्यति, ‘से तेण-ट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-’ हे गौतम ! तत्-अय तेनार्येन एवम्-उक्तप्रकारेण उच्यते यत् ‘छउमत्थेणं मणूसे तेसि णिज्जरा पोग्गलाणं णो किंचि आणत्तं वा जाव जाणइ पासइ’ छद्म-स्थः खलु मनुष्यस्तेषां निर्जरापुद्गलानां नो किञ्चिद् अन्यत्वं वा यावद्-नानात्वं वा, अवमत्वं वा तुच्छत्वं वा, गुरुत्वं वा लघुत्वं वा जानाति पश्यति ‘एवं सुहुपाणं ते पोग्गला पणत्ता समणाउसो ! सब्बलोगं पि य णं ते ओगाहित्ताणं चिहंति’ एवम्-उक्तरीत्या एतावन्मानेन सूक्ष्माः खलु ते पुद्गलाः-निर्जरापुद्गलाः प्रज्ञप्ताः, मो श्रमण ! आयुष्मन् ! सर्वं लोकमपि च खलु ते-अत्यन्तसूक्ष्माः पुद्गलाः न तु बादररूपाः अवगाह्य-व्याप्य तिष्ठन्ति, तथा च देवानां मनुष्येभ्यः पटुवरेन्द्रियसत्त्वात्, यदा देवस्यापि कस्यचित् कर्मपुद्गलविषयकावधि-ज्ञानविकलत्वात् तेषां निर्जरा पुद्गलानां न किञ्चिदपि अन्यत्वादिविषयकज्ञानं भवति

को तथा गुरुता और लघुता को नहीं जानता-देखता है ?

भगवान्-हे गौतम ! कोई-कोई देव भी ऐसा होता है जो उन निर्जरा-पुद्गलों के अन्यत्व को, नानात्व को, हीनत्व को तथा तुच्छत्व, गुरुत्व अथवा लघुत्व को नहीं जानता-देखता है, इस कारण हे गौतम ! ऐसा कहा जाता है कि छद्मस्थ मनुष्य उन निर्जरा पुद्गलों के नानात्व आदि को नहीं जानता और नहीं देखता है । हे आयुष्मन् श्रमण ! वे निर्जरा पुद्गल इतने सूक्ष्म होते हैं और सम्पूर्ण लोक को व्याप्त करके रहे हुए हैं । तात्पर्य यह है कि वे, मनुष्यों की अपेक्षा अधिक पटुइन्द्रियों वाले होते हैं और जब कोई-कोई देव भी उन ‘पुद्गलों के अन्यता आदि को अवधिज्ञान से नहीं जान सकता एवं अवधि-दर्शन से नहीं देख सकता तो मनुष्य की तो बात ही क्या है ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ કોઈ દેવ પણ એવા હોય છે. જે તે નિર્જરા પુદ્ગલોના અન્યત્વને, નાનાત્વને, હીનત્વને તથા તુચ્છત્વ, ગુરુત્વ. અથવા લઘુત્વને જાણતા કે જાણતા નથી, જે કારણે હે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે છદ્મસ્થ મનુષ્ય એ નિર્જરા પુદ્ગલોના નાનાત્વ આદિને નથી જાણતા અને દેખતા પણ નથી હે આયુષ્યમન્ શ્રમણ ! તે નિર્જરા પુદ્ગલો એટલા સૂક્ષ્મ હોય છે અને સંપૂર્ણ લોકને વ્યાપ્ત કરીને રહેતા હોય છે તાત્પર્ય એ છે કે દેવ મનુષ્યો અપેક્ષાએ અધિક પટુ ઇન્દ્રિયોવાળા હોય છે અને વ્યારે કોઈ કોઈ દેવ પણ તે પુદ્ગલો, અન્યતા આદિને અવધિજ્ઞાનથી નથી જાણી શકતા તેમજ અવધિર્દર્શનથી નથી દેખી શકતા તો પછી માણસની તો વાત જ શી છે.

મનુષ્યસ્ય કથૈવ કા ? इतिभावः । अथ सर्वलोकस्पर्शिनरते शैलेशीलगयान्त्यकालभाविनः पुद्गला इत्यतो गौतमः पुनः पृच्छति-‘नेरइयाण भंने ! निज्जरा पोग्गळे कि जाणंति पासंति आहारेंति ?’ हे भदन्त ! नेरयिकाः खलु तान् निर्जरा पुद्गलान्-अत्यन्तसूक्ष्मापगत-कर्मभावपुद्गलान् कि जानन्ति पश्यन्ति आहरन्ति ? उदाहुं न जाणंति न पासंति आहारेंति ?’ उताहो तथाविध कर्मनिर्जरापुद्गलान् न जानन्ति न पश्यन्ति अपितु केवलमाहरन्ति ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘नेरइया णिज्जरा पोग्गळे न जाणंति न पासंति आहारेंति’ नेरयिकाः निर्जरापुद्गलान् न जानन्ति न पश्यन्ति अपितु केवलम् आहरन्त्येव पुद्गलानां विचित्रपरिणमनस्वभावतया आहाररूपतयापि तेषां परिणमत्व संभवान् तेषां निर्जरापुद्गलविषयकज्ञानदर्शनासंभवात्, ‘एवं जाय पंचिन्द्रियतिरिक्खजोणियाणं’ एवम्-नेरयिका इव यावद्-असुरकुमारादिदग्धभवनपतयः, पृथिवीकायिकलाघेकेन्द्रियाः विकलेन्द्रियाः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोणिकाः खलु कर्मनिर्जरापुद्गलान् न जानन्ति न पश्यन्ति अपितु केवलमाहर-

शैलेशી अवસ્થા કે અન્તિમ સમયવર્તીં વે પુદ્ગલ સમસ્ત લોક કો સ્પર્શ કરતે હૈં, અતઃપ્ચ ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરતે હૈં-ભગવન્ ! કયા નારક ઉન નિર્જરા પુદ્ગલોં કો, જો અત્યન્ત સૂક્ષ્મ હોતે હૈં ઓર વર્મપર્યાયિ સે રહિત હો જુકે હૈં, જાનતે ઓર દેખતે હૈં, ઓર આહાર કરતે હૈં અથવા નહીં જાનતે, નહીં દેખતે કિન્તુ આહાર કરતે હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક જીવ ઉન નિર્જરા-પુદ્ગલોં કો નહીં જાનતે, નહીં દેખતે હૈં, કેવલ ઉનકા આહાર કરતે હૈં । પુદ્ગલોં કા સ્વભાવ વિચિત્ર હોતા હૈ, અતઃપ્ચ આહાર રૂપમેં ભી ઉનકા પરિણમન હોના સંભવ હૈ । કિન્તુ ઉનકા જ્ઞાન ઓર દર્શન ઉન્હેં નહીં હો સકતા ।

હસી પ્રકાર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં તક જાનના ચાહિય, અર્થાત્ નારકોં કે હી સમાન અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોં કો, પૃથિવીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોં કો, વિકલેન્દ્રિયોં કો તથા પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કો ભી ઉન નિર્જરાપુદ્ગલોં કા જ્ઞાન ઓર

શૈલેશી અવસ્થાના અન્તિમ સમયવર્તીં તે પુદ્ગલો સમસ્ત લોકને સ્પર્શ કરે છે, તેથી જ ગૌતમસ્વામી ફરી પ્રશ્ન કરે છે-ભગવન્ ! શું નારક તે નિર્જરા પુદ્ગલોને, જે અત્યન્ત સૂક્ષ્મ હોય છે અને કર્મ પર્યાયોથી રહિત થયેલ છે, બાણ છે અને ફેળે છે અને આહાર કરે છે અથવા નથી બાણતા, નથી ફેળતા પરન્તુ આહાર કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-ગૌતમ ! નારકશ્રવ તે નિર્જરા પુદ્ગલોને નથી બાણતા, નથી ફેળતા, કેવળ તેમનો આહાર કરે છે. પુદ્ગલોનો સ્વભાવ વિચિત્ર હોય છે, તેથી જ આહારરૂપમાં પણ તેમણે પરિણમન થવું સંભવ છે. પણ તેમણે જ્ઞાન અને દર્શન તેમને નથી થઈ શકતું. એ જ પ્રકારે પંચેન્દ્રિય તિર્યચો સુધી બાણયુ જોઈએ. અર્થાત્ નારકોની જ સમાન અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયો પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો, પંચે-

ન્યેવ તેષામપિ નિર્જરાપુદ્ગલવિષયકજ્ઞાનદર્શનાસંભવાત્, તથા ચ નિર્જરાપુદ્ગલાનામત્યન્તસૂક્ષ્મ-
તયા નયનાદ્યગોચરત્વાત્ નૈરયિકાદીનાશ્ચ કાર્મણશરીરપુદ્ગલાલમ્બનાવધિજ્ઞાનશૂન્યત્વાત્,
ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘મણૂસા ણં મંતે તે નિજ્જરા પોગ્ગલે કિં જાણંતિ પાસંતિ આહારેતિ ?’ હે
મદન્ત ! મનુષ્યાઃ સ્વલુ તાન્ નિર્જરાપુદ્ગલાન્ કિં જાનન્તિ પશ્યન્તિ આહરન્તિ ?’ હે મદન્ત !
મનુષ્યાઃ સ્વલુ તાન્ નિર્જરાપુદ્ગલાન્ કિં જાનન્તિ પશ્યન્તિ આહરન્તિ ? ‘ઉદાહુ ન જાણંતિ
ન પાસંતિ, આહારેતિ’ ઉતાહો ન જાનન્તિ ન પશ્યન્તિ અપિતુ કેવલમાહરન્ત્યેવ ? ભગવાનાહ-
‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અત્યેગઈયા જાણંતિ પાસતિ આહારેતિ’ અસ્ત્યેકે કેચન મનુષ્યાઃ
કર્મનિર્જરાપુદ્ગલાન્ જાનન્તિ પશ્યન્તિ આહરન્તિ, ‘અત્યેગઈયા ન જાણંતિ ન પાસંતિ, આહાર-
રેતિ’ અસ્ત્યેકે કેચન મનુષ્યાઃ નિર્જરાપુદ્ગલાન્ ન જાનન્તિ ન પશ્યન્તિ અપિતુ કેવલમાહર-
ન્ત્યેવ, ગૌતમસ્તત્ર પ્રશ્નયતિ-‘સે કેણદ્દેણં મંતે ! एवं વુચ્ચઈ-અત્યેગઈયા જાણંતિ પાસંતિ
આહારેતિ’ હે મદન્ત ! તત્-અથ કેનાર્યેન-કયં તાવદ્ એવમ્-ઉક્તરીત્યા ઉચ્યતે તત્-અસ્યેકે
કેચન મનુષ્યાઃ જાનન્તિ પશ્યન્તિ આહરન્તિ ‘અત્યેગઈયા ન જાણંતિ ન પાસંતિ આહારેતિ ?’

દર્શન નહીં હોતા, વે કેવલ उन पुद्गलों का आहार कर सकते हैं। क्योंकि वे
निर्जरापुद्गल अतीव सूक्ष्म होने के कारण नेत्र आदि के गोचर नहीं होते और
नारक आदि उन कर्मणपुद्गलों को जानने वाले अवधिज्ञान से रहित होते हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या मनुष्य उन निर्जरा-पुद्गलों को जानते-
देखते और आहार करते हैं अथवा नहीं जानते और नहीं देखते हुए आहार
करते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! कोई-कोई मनुष्य जानते-देखते हैं और आहार
करते हैं, कोई-कोई नहीं जानते और नहीं देखते, परन्तु आहार करते हैं।

गौतमस्वामी-इसका कारण पूछते हुए प्रश्न करते हैं-हे भगवन् ! किस
हेतु से ऐसा कहा जाता है कि कोई मनुष्य तो जानते, देखते और आहार

ન્દ્રિય તિર્યચે ને પશુ એ નિર્જરા પુદ્ગલોના જ્ઞાન અને દર્શન નથી થતા, તે કેવળ તે
પુદ્ગલોને આહાર કરી શકે છે. કેમકે તે નિર્જરા પુદ્ગલો ખૂબ સૂક્ષ્મ હોવાના કારણે
આખા વગેરેથી દેખાતા નથી અને નારક આદિ તે કાર્મણ પુદ્ગલોને જણાવનાર અવધિ
જ્ઞાનથી રહિત હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-ભગવન્ ! શુ મનુષ્ય તે નિર્જરા પુદ્ગલોને જાણે છે, દેખે છે
અને આહાર કરે છે, અથવા નથી જાણતા નથી દેખતા પણ આહાર કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-ગૌતમ ! કોઈ કોઈ મનુષ્ય તો જાણે છે દેખે છે અને આહાર કરે છે
કોઈ કોઈ નથી જાણતા નથી દેખતા પરંતુ આહાર કરે છે

ગૌતમસ્વામી-તેનું કારણ પૂછતા પ્રશ્ન કરે છે કે કે ભગવન્ શા હેતુથી એમ કહેવાય
છે કે કોઈ કોઈ મનુષ્ય તો જાણે છે દેખે છે, અને આહાર કરે છે. તથા કોઈ મનુષ્ય
નથી જાણતા નથી દેખતા અને આહાર કરે છે ?

આત્યેકે-કેવન મનુષ્યાઃ ન જાનન્તિ ન પશ્યન્તિ અપિતુ કેવલમાદરન્ત્યેન ? ભગવાન! હ-
 'ગોયમા !' ગૌતમ ! 'મણૂસ્સા દુવિદ્ધા પણ્ણત્તા' મનુષ્યા દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, 'તં જઠા-સંણિ-
 મૂયા ય, અસણિમૂયા ય' તથા-સંજિમૂતાશ્ચ, અસંજિમૂતાશ્ચ, તત્ત્વ સંજિનશ્ચ મૂતાઃ સંજિમૂતાઃ-
 સંજિત્વં પ્રાપ્તા इत्यर्थः, સંજિનશ્ચાત્ર વિશિષ્ટાવધિજ્ઞાનિનો ગૃહ્યન્તે યેષાં તે કાર્મણગીરપુદ્ગલા
 અવધિજ્ઞાનાલમ્બનતાં મત્રન્તે, સંજિવ્યતિરિક્તા અસંજિમૂતાઃ વ્યવદિશ્યન્તે, 'તત્થ ણં જે તે
 અસણિમૂયા તે ણં ન જાણંતિ, ન પાસંતિ, આહારે'તિ' તત્ર સ્વલુ-તદુમયેષાં મધ્યે યે તાવદ્
 અસંજિમૂતા મનુષ્યાસ્તે સ્વલુ કર્મનિર્જેરાપુદ્ગલાન્ ન જાનન્તિ, ન પશ્યન્તિ અપિતુ કેવલમાદર-
 ન્તિ, તેષાં વિશિષ્ટાવધિજ્ઞાનવિકલત્વાત્, 'તત્થ ણં જે તે સણિમૂયા તે દુવિદ્ધા પણ્ણત્તા' તત્ર
 સ્વલુ-તદુમયેષાં મધ્યે યે તાવદ્ સંજિમૂતા મનુષ્યાસ્તે દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, 'તં જઠા-ઉપપત્તા
 ય, અણુવપ્પત્તા ય' તથા-ઉપયુક્તાશ્ચ અણુપયુક્તાશ્ચ, તત્ર ઉપયુક્તા ઉપયોગનન્તાઃ, તદ્ભિન્ના
 અણુપયોગનન્તોડુપયુક્તા વ્યવદિશ્યન્તે, 'તત્થ ણં જે તે અણુવપ્પત્તા તે ણં ન જાણંતિ ન
 પાસંતિ, આહારે'તિ' તત્ર સ્વલુ-તદુમયેષાં મધ્યે યે તાવદ્ અણુપયુક્તા મનુષ્યાસ્તે સ્વલુ કર્મ-

કરતે હૈં તથા કોઈ મનુષ્ય નહીં જાનતે ઓર નહીં દેખતે હુણ હી આહાર કરતે હૈં ?

ભગવાન-હે ગૌતમ ! મનુષ્ય દો પ્રકાર કે હોતે હૈં-સંજિમૂત ઓર અસંજિ-
 મૂત । જો સંજી હૌં વે સંજિમૂત ઓર જો અસંજી હૌં વે અસંજિમૂત । યહાં સંજી
 કા અર્થ હૈ વે અવધિજ્ઞાનવાન્ મનુષ્ય જિનકા અવધિજ્ઞાન કાર્મણ-પુદ્ગલોં કો
 જાન સકતા હૈ । જો મનુષ્ય હસ પ્રકાર કે અવધિજ્ઞાન સે રહિત હૌં વે અસંજિ-
 મૂત કહલાતે હૈં । હન દોનોં પ્રકાર કે મનુષ્યોં સેં જો અસંજિમૂત મનુષ્ય હૈં, વે
 ઉન પુદ્ગલોં કો નહીં જાનતે ઓર નહીં દેખતે હૈં, કેવલ ઉનકા આહાર કરતે હૈં ।
 જો મનુષ્ય સંજિમૂત હૈં, વે મી દો પ્રકાર કે હોતે હૈં, યથા-ઉપયુક્ત ઓર અણુ-
 પયુક્ત । જિન્હોંને ઉપયોગ લગા રક્ષા હો વે ઉપયુક્ત કહલાતે હૈં ઓર જિન્હોંને
 ઉપયોગ ન લગા રક્ષા હો વે અણુપયુક્ત કહલાતે હૈં । જો મનુષ્ય સંજિમૂત તો હૈં
 મગર ઉપયોગ શૂન્ય હૈં, અર્થાત્ જિન્હોંને ઉપર ઉપયોગ નહાં લગા રક્ષા હૈ, વે

શ્રી ભગવાન-ગૌતમ ! માણસ બે જાતના હોય છે-સંજીભૂત અને અસંજીભૂત
 જે સંજી હોય તે સંજીભૂત અને અસંજી હોય તે અસંજીભૂત આહીં સંજીનો અર્થ છે તે
 અવધિજ્ઞાનવાન્ મનુષ્ય જેમનું અવધિજ્ઞાન કાર્મણ પુદ્ગલોને બાંધી શકે છે જે માણસ
 આ પ્રકારના અવધિજ્ઞાનથી રહિત હોય તેઓ અસંજીભૂત કહેવાય છે આ બન્ને પ્રકારના
 મનુષ્યોમા જે, અસંજીભૂત મનુષ્ય છે, તેઓ તે પુદ્ગલોને નથી બાંધતા અને દેખના
 પણ નથી, કેવળ તેમનો આહાર કરે છે જે મનુષ્ય સંજીભૂત છે, તેઓ પણ બે પ્રકારના
 હોય છે, જેમ કે ઉપયુક્ત, અને અણુપયુક્ત જેઓએ ઉપયોગ કરેલો હોય તેઓ ઉપયુક્ત
 કહેવાય છે અને જેઓએ ઉપયોગ ન કર્યો હોય તેઓ અણુપયુક્ત કહેવાય છે જે મનુષ્ય
 સંજીભૂત તો છે પણ ઉપયોગ શૂન્ય છે, અર્થાત્ જેઓએ ઉપયોગ નથી કરી રાખ્યો, તેઓ

નિર્જરાપુદ્ગલાન્ ન જાનન્તિ ન પશ્યન્તિ, અપિતુ કેવલમાહરન્તિ, 'તત્ત્વ ણં જે તે ઉવઉચ્ચા તે ણં જાણંતિ, પાસંતિ, આહારેંતિ' તત્ર સ્થુલ-તદુમયેષાં મધ્યે ચે તાવદ્ ઉપયુક્તા મનુષ્યાસ્તે કર્મનિર્જરાપુદ્ગલાન્ અતિ સૂક્ષ્માનપિ વિશિષ્ટાવધિજ્ઞાનેન જાનન્તિ પશ્યન્તિ આહરન્તિ, પ્રકૃત-મુપસંહરન્નાહ - 'સે ષ્ણદેષં ગોચમા ! એવં વુચ્ચઈ-અત્યેગઈયા ન જાણંતિ ન પાસંતિ, આહારેંતિ' હે ગૌતમ ! તત્-તસ્માત્કારણાત્, એતેનાર્યેન એવમ્-ઉક્તરીત્યા ઉચ્યતે યદ્-અસ્ત્યેકે કેચન મનુષ્યા ન જાનન્તિ ન પશ્યન્તિ અપિતુ કેવલમાહરન્તિ, 'અત્યેગઈયા જાણંતિ પાસંતિ આહારેંતિ' અસ્ત્યેકે કેચન મનુષ્યા, જાનન્તિ, પશ્યન્તિ, આહરન્તીતિ, 'વાણમંતરજોઈસિયા જહા 'નેરઈયા' વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કાઃ યથા નૈરયિકાઃ પ્રતિપાદિતાસ્તથા પ્રતિપત્તવ્યાઃ,

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'વેમાણિયા ણં મંતે ! તે નિજ્જરા પોગ્ગલે કિં જાણંતિ પાસંતિ આહારેંતિ ?' હે ભદન્ત ! વૈમાનિકાઃ સ્થુલ તાન્ કર્મનિર્જરાપુદ્ગલાન્ અત્યન્તસૂક્ષ્મરૂપાન્ કિં જાનન્તિ પશ્યન્તિ આહરન્તિ ? કિં વા ન જાનન્તિ ન પશ્યન્તિ આહરન્તિ ? इति प्रश्नाश्रयः, भगवानाह- 'जहा मणूमा' यथा मनुष्याः प्रतिपादितास्तथा प्रतिपत्तव्याः, किन्तु- 'णवरं वेमाणिया दुविहा

उन पुद्गलो को नहीं जानते और नहीं देखते हैं, केवल उनका आहार करते हैं। किन्तु जो उपयुक्त हैं, वे मनुष्य उन पुद्गलों को अवधिज्ञान से जानते हैं, देखते हैं और जान-देखकर आहार करते हैं। इस हेतु से, हे गौतम ! ऐसा कहा गया है कि कोई-कोई मनुष्य नहीं जानते और नहीं देखते हुए उन निर्जरा पुद्गलों का आहार करते हैं और कोई-कोई मनुष्य जानते-देखते हुए आहार करते हैं।

વાણવ્યન્તર દેવોં કી વસ્તુવ્યતા નારકોં કે સમાન સમજ્ઞનીં ચાહિયે ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વૈમાનિક દેવ ઉન નિર્જરા-પુદ્ગલોં કો જો અતીવ સૂક્ષ્મ સ્વરૂપ વાલે હોતે હેં, કયા જાનતે ઓર દેખતે હુયે આહાર કરતે હેં અથવા નહાં જાનતે, નહાં દેખતે કિન્તુ આહાર કરતે હેં ?

भगवान्-जैसा मनुष्यों के संबंध में कहा है, वैसा ही वैमानिकों के संबंध में

એ પુદ્ગલોને નથી જાણતા અને નથી દેખતા કેવળ તેમના આહાર કરે છે. કિન્તુ જે ઉપયુક્ત છે, તે માણસો તે પુદ્ગલોને અવધિજ્ઞાનથી જાણે છે, દેખે છે અને વાણીદેખીને આહાર કરે છે. એ હેતુથી, હે ગૌતમ ! એવું કહેલું છે કે કોઈ કોઈ મનુષ્ય નથી જાણતા અને નથી દેખતા છતાં એ નિર્જરા પુદ્ગલોને આહાર કરે છે અને કોઈ કોઈ મનુષ્ય જાણીદેખીને પણ આહાર કરે છે.

વાણવ્યન્તર દેવોની વસ્તુવ્યતા નારકોના સમાન સમજવી જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વૈમાનિક દેવ તે નિર્જરા પુદ્ગલોને કે જે અતીવ સૂક્ષ્મ સ્વરૂપવાળા હોય છે, શું જાણી અને દેખીને આહાર કરે છે અથવા નહીં જાણવા નહીં દેખવા છતાં આહાર કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-ગૌતમ ! એવું માણસના સમ્બન્ધમાં કહેલું છે, તેવું જ વૈમાનિકોના

પણત્તા' નવરમ્-મનુષ્યાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ-વૈમાનિકા દ્વિવિધાઃ પ્રવ્રતાઃ, 'તં જદા-માઝમિચ્છ-
દિટ્ઠી ઉવવ્રણગા ય, અમાઝમમ્મદિટ્ઠી ઉવવ્રણગા ય' તથા-માયિમિથ્યાદટ્ટિ-ઉપપન્નકાશ્વ,
અમાયિસમ્યગ્દટ્ટિ-ઉપપન્નકાશ્વ, તત્ત્વત્તીયરૂપાયો માયાપર્યાચયઃ, ત્તીયરૂપાયરૂપા ચ માયા-
સદન્યેપામપિ કષાયાણામુપપન્નકાશ્વ, સા માગ અમ્ત્યેણાં તે મયિન ઉત્કટગમત્રેપવન્તસ્તે ચ તે
મિથ્યાદટ્ટિયથેતિ માયિમિથ્યાદટ્ટિયગત્યાભૂતા ઉપપન્નકાઃ-ઉપપન્ના ઇતિ માયિમિથ્યાદટ્ટિ-ઉપપન્ન-
કાસ્તદ્ભિન્ના અમાયિસમ્યગ્દટ્ટિ-ઉપપન્નકા વોધ્યાઃ, તત્ત્વ માયિમિથ્યાદટ્ટિ-ઉપપન્નકરૂપદેન નવગ્રૈવે-
યકર્પ્યન્તા વૈમાનિકા ગૃહ્યન્તે, અમાયિસમ્યગ્દટ્ટિ-ઉપપન્નકરૂપદેન તુ અનુત્તરીપપાતિકા વૈમાનિકો
ગૃહ્યન્તે, 'તથ જં જે તે માઝમિચ્છદિટ્ઠી ઉવવ્રણગા તે જં ન જાણંતિ ન પાસંતિ, ન આહારેતિ'
તત્ત્વ સ્વલ્લ-તદુભયેણાં મધ્યે યે તે માયિમિથ્યાદટ્ટિ-ઉપપન્નકા નવગ્રૈવેયકાન્તા વૈમાનિકાઃ સન્તિ
તે સ્વલ્લ કર્મનિર્જરાપુરુષાન્ અત્યન્તમુક્તમાન્ ન જાનન્તિ, ન પચન્તિ, ન આહરન્તિ કિન્તુ-
'તથ જં જે તે અમાઝમમ્મદિટ્ઠી ઉવવ્રણગા તે દુવિદ્ધા પણત્તા' તત્ત્વ સ્વલ્લ-તદુભયેણાં મધ્યે યે

મી કહાલેના ચાહિયે । મનુષ્યોં કી અપેક્ષા વૈમાનિકોં કો વિષય મેં વિશેષ વક્તવ્ય
યહ હૈ કિ-વૈમાનિક દેવ દો પ્રકાર કો હોતે હૈં, યથા-માયામિથ્યાદટ્ટિ-ઉપપન્નકં
ઔર અમાયિસમ્યગ્દટ્ટિ-ઉપપન્નક । યહાં માયા નામક જો તીસરાં કષાય હૈં,
ઉસકો ગ્રહણ સે અન્ય સમી કષાયોં કા ગ્રહણ કરલેના ચાહિયે । જિનમેં માયા
કષાય વિદ્યમાન હો ઉન્હે માયી કહતે હૈં ઔર એસે મિથ્યાદટ્ટિયોં કો માયિ
મિથ્યાદટ્ટિ સમજના ચાહિયે । જો માયિમિથ્યાદટ્ટિ રૂપમેં ઉત્પન્ન હુય હોં, વે
માયિમિથ્યાદટ્ટિ-ઉપપન્નક કહે જાતે હૈં ઔર ઉનસે જો વિપરીત હોં, વે અમા-
યિસમ્યગ્દટ્ટિ-ઉપપન્નક કહલાતે હૈં । માયિમિથ્યાદટ્ટિ-ઉપપન્નક નવગ્રૈવેયક તક
કો દેવોં મેં પાયે જા સકતે હૈં । ઔર અમાયિસમ્યગ્દટ્ટિ-ઉપપન્નક શબ્દ સે અનુ-
સાર વિમાનોં તક કો દેવોં મેં પાયે જા સકતે હૈં । યહાં યહ યાત ધ્યાનમેં રચની
હૈ કિ નવગ્રૈવેયક કો ઔર ઉસલે પહેલે સૌધર્મકલ્પ આદિ કો દેવ મો કોઈ-કોઈ

અધ્યત્મા પણ કહી દેવુ ભઈએ. મનુષ્યોની અપેક્ષાએ વૈમાનિકોના વિષયમા વિશેષ
વક્તવ્ય એ છે કે વૈમાનિક દેવ એ પ્રકારના હોય છે જેમ કે માયિ મિથ્યાદટ્ટિ-ઉપપન્નક
અને અમાયિમિથ્યાદટ્ટિ ઉપપન્નક અહીં માયાનામક એ ત્રીજો કષાય છે, તેના ગ્રહણથી
અન્ય બધા કષાયોનુ ગ્રહણ કરી લેવુ ભઈએ. જેમાં માયાકષાય વિદ્યમાન હોય તેમને
માયી કહે છે અને એવી મિથ્યાદટ્ટિઓને માયિ મિથ્યાદટ્ટિ-સમજવી ભઈએ જે માયા
મિથ્યાદટ્ટિ રૂપથી ઉત્પન્ન થયેલ હોય, તેઓ માયિમિથ્યાદટ્ટિ-ઉપપન્નક કહેવાય છે.
અને તેમનાથી જે વિપરીત હોય તેઓ અમાયિ મિથ્યાદટ્ટિ ઉપપન્નક કહેવાય છે. માયિ
મિથ્યાદટ્ટિ-ઉપપન્નક નવ ગ્રેવેયક સુધીના દેવોમા મળી આવે છે અને અમાયિક મિથ્યા-
દટ્ટિ-ઉપપન્નક શબ્દથી અનુત્તર વિમાનો સુધીના દેવોમાં મળી આવી શકે છે. આહીં
આ વાત ધ્યાનમા રાખવાની છે કે નવગ્રેવેયક અને તેના પહેલા સૌધર્મ કલ્પ આદિનુ

તે અમાયિસમ્યગ્ દૃષ્ટ્યુપપન્નકા વૈમાનિકા અનુત્તરોપપાતિકરૂપાઃ સન્તિ તે દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞસાઃ, 'સં જહા અણંતરોવવળ્ળગા ય પરંપરોવવળ્ળગા ય' તદ્વથા-અનન્તરોપપન્નકાશ્ચ પરંપરોપપન્ન-
 ષ્ચ, તત્ર અનન્તરમ્-અવ્યવધાનમ્ તેન ઉપપન્નકા ઇતિ અનન્તરોપપન્નકાઃ, ઉત્પત્તિપ્રથમસમય-
 ાયિન ઇત્યર્થઃ, પરમ્પરયા ઉપપન્નકાઃ પરમ્પરોપપન્નકાઃ, ઉત્પત્ત્યનન્તરમ્ દ્વિત્રાદિસમય-
 ાયિન ઇત્યર્થઃ, 'તત્થ ણં જે તે અણંતરોવવળ્ળગા તે ણં ન જાણંતિ, ન પાસંતિ, આહારેંતિ'
 તત્ર સ્વલ્લ-તદુમયેષાં મધ્યે યે તે અનન્તરોપપન્નકા વૈમાનિકાઃ સન્તિ તે સ્વલ્લ કર્મનિર્જરાપુદ્-
 ગલ્લાન્ ન જાનન્તિ, ન પશ્યન્તિ, આહરન્તિ, તેષામેકસામયિકોપયોગાસંમવાત્ અપર્યાપ્તવાચ્ચ,
 સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોતે હૈં, કિન્તુ ઉનકા અવધિજ્ઞાન ઇતના સબલ નહાં હોતા કિં બે
 ઉન નિર્જરા પુદ્ગલોં કો જાન-દેસ્ર સર્કે, અતપ્થ વે માયી-મિથ્યાદૃષ્ટિ ન હોતે
 હુપ્ત મી ઇસ દૃષ્ટિ સે માયી-મિથ્યાદૃષ્ટિ સરીસે હૈં । ઇસ કારણ ઉન્હેં માયા-
 મિથ્યાદૃષ્ટિ કે અન્તર્ગત કહ્યા હૈં ।

મલયગિરિ ને તો એસા હી અર્થ કિયા હૈં જૈસા યહાં લિખા હૈં કિન્તુ મહા-
 રાજશ્રી કી ધારણા એસી હૈં કિ સૌધર્મીદિ દેવ લોકોં કે દેવ મી ઉન નિર્જરા
 પુદ્ગલોં કો જાન દેસ્ર સકતે હૈં ઓર યહ બાત મૂલ પાઠ સે મી સિદ્ધ હોતી હૈં ।

ઇન માયી-મિથ્યાદૃષ્ટિ ઓર અમાયી-સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવોં મેં સે જો માયી-
 મિથ્યાદૃષ્ટિ હૈં, બે ઉન નિર્જરા પુદ્ગલોં કો નહીં જાનતે, નહીં દેસ્રતે કિન્તુ
 આહાર કરતે હૈં, કિન્તુ ઉનમેં જો અમાયી-સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવ હૈં બે દો પ્રકાર કે
 હોતે હૈં-અનન્તરોપપન્ન ઓર પરમ્પરોપપન્ન । જિનકો ઉત્પન્ન હુપ્ત પહલા હી સમય
 હો, બે અનન્તરોપપન્ન કહલાતે હૈં ઓર જિન્હેં ઉત્પન્ન હુપ્ત એક સમય સે અધિક
 હો તુકા હો, બે પરમ્પરોપપન્ન કહલાતે હૈં । ઇન દોનોં પ્રકાર કે દેવોં મેં જો અન-
 ન્તરોપપન્ન હૈં, બે ઉન નિર્જરા પુદ્ગલોં કો નહીં જાનતે હૈં, નહાં દેસ્રતે હૈં, કિન્તુ

દેવ પશુ કોઈ કોઈ સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય છે, કિન્તુ તેમનું અવધિજ્ઞાન એટલું સખલ નથી
 હોતું કે તેઓ નિર્જરા પુદ્ગલોને બાણી દેખી શકે, તેથી જ તે માયી-મિથ્યાદૃષ્ટિ સરખા
 છે. એ કારણે તેઓને માયા મિથ્યાદૃષ્ટિના અન્તર્ગત કહ્યા છે.

ટીકાકાર શ્રી મલયગિરીએ તો એવો જ અર્થ કહ્યો છે કે એવો આહી લખ્યો છે.
 પશુ મહારાજશ્રીની ધારણા એવી છે કે, સૌધર્મ આદિ દેવ લોકોના દેવ પશુ એ નિર્જરા
 પુદ્ગલોને બાણી દેખી શકે છે, અને એ વાત મૂળ પાઠથી પણ સિદ્ધ થાય છે

આ માયા-મિથ્યાદૃષ્ટિ અને અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવોમાં જે માયી મિથ્યાદૃષ્ટિ છે,
 તેઓ આ નિર્જરા પુદ્ગલોને નથી બાણતા, નથી દેખતા કિન્તુ આહાર કરે છે, પશુ તેમાં
 જે અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવ છે, તેઓ એ પ્રકારના હોય છે-અનન્તરોપપન્ન અને પરંપરો-
 પપન્ન । જેને ઉત્પન્ન થયાને પ્રથમ સમય હોય, તેઓ અનન્તરોપપન્ન કહેવાય છે. અને
 જેમને ઉત્પન્ન થયે એકથી વધારે સમય અધિક થઈ ગયોલ હોય તેઓ પરંપરોપપન્ન
 કહેવાય છે. આ બંને પ્રકારના દેવોમાં જે અનન્તરોપપન્ન છે, તેઓ તે નિર્જરા પુદ્-

‘તત્થ ણં જે તે પંપરોવવન્નગા તે દુવિહા પ્ણત્તા’ તત્ર સ્વલ્લ-તદુભયેપાં મધ્યે યે તે પરમ્પરો-પપન્નકા વૈમાનિકાઃ સન્તિ તે દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, ‘તં જહા-પજ્જત્તગા ય અપજ્જત્તગા ય’ તથા-પર્યાપ્તકાશ્ચ અપર્યાપ્તકાશ્ચ, ‘તત્થ ણં જે તે અપજ્જત્તગા તે ણં ન જાણંતિ ન પાસંતિ આહારેતિ’ તત્ર સ્વલ્લ-તદુભયેપાં મધ્યે યે તે અપર્યાપ્તકાઃ પરમ્પરોપપન્નકાઃ સન્તિ તે સ્વલ્લ કર્મનિર્જરાપુદ્ગલાન્ ન જાનન્તિ ન પશ્યન્તિ, કેવલમાહરન્તિ, તેપામપર્યાપ્તત્વેન સમ્પગુપયોગા-સંભવાન્ ‘તત્થ ણં જે તે પજ્જત્તગા તે દુવિહા પ્ણત્તા’ તત્ર સ્વલ્લ-તદુભયેપાં મધ્યે યે તે પર્યાપ્તકાઃ પરમ્પરોપપન્નકાસ્તે દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ ‘તં જહા-ઉવઉત્તા ય અણુવઉત્તા ય’ તથા-ઉપયુક્તાશ્ચ અનુપયુક્તાશ્ચ ‘તત્થ ણં જે તે અણુવઉત્તા તે ણં ન જાણંતિ ન પાસંતિ’ તત્ર સ્વલ્લ-તદુભયેપાં મધ્યે યે તે અનુપયુક્તાઃ પર્યાપ્તકાઃ પરમ્પરોપપન્નકાઃ સન્તિ તે કર્મનિર્જરાપુદ્ગલાન્ ન જાનન્તિ ન પશ્યન્તિ, કેવલમ્ આહરન્તિ, સામાન્યતો વિશેષતઃ પરિચ્છેદસ્ય ઉપયોગં વિના કર્તુમશ્ક્યત્વાત્ ‘તત્થ ણં જે તે ઉવઉત્તા તે ણં જાણંતિ પાસંતિ આહારેતિ’ તત્ર સ્વલ્લ-તદુભયેપાં મધ્યે યે તે ઉપયુક્તાઃ પર્યાપ્તકાઃ પરમ્પરોપપન્નકાઃ સન્તિ તે સ્વલ્લ કર્મનિર્જરાપુદ્ગલાન્ પ્રણિવાનેન જાનન્તિ પશ્યન્તિ આહરન્તિ,

આહાર કરતે હૈં, હસકે અતિરિક્ત વે અપર્યાપ્ત મી હોતે હૈં, જો અમાયી-સમ્પ-ગ્દષ્ટિ દેવ પરમ્પરોપપન્ન હૈં, વે મી દો પ્રકાર કે હોતે હૈં, યથા-પર્યાપ્તક ઓર અપર્યાપ્તક । હનમેં જો અપર્યાપ્તક પરમ્પરોપપન્ન હૈં, વે નહીં જાનતેં, નહીં દેખતે, કેવલ ડન નિર્જરા પુદ્ગલો કા આહાર કરતે હૈં, કયો કિ અપર્યાપ્ત હોનેકે કારણ ડનકા ઉપયોગ ઠીક તરહ લગ નહીં સકતા । જો દેવ પર્યાપ્તક પરમ્પરો-પપન્ન હૈં, વે મી દો પ્રકાર કે હૈં-ઉપયુક્ત ઓર અનુપયુક્ત । હન દોનો મેં જો અનુપયુક્ત હૈં, વે ડન નિર્જરા પુદ્ગલો કો જાનતે-દેખતે નહીં હૈં, કેવલ આહાર કરતે હૈં. કયો કિ ઉપયોગ કે વિના સામાન્ય અથવા વિશેષ રૂા સે ડનકા જ્ઞાન હો નહીં સકતા । કિન્તુ જો દેવ ઉપયુક્ત હૈં અર્થાત્ ઉપયોગ લગાવ હુવ હૈં, વે

ગણેને નથી બાણતા, તેમજ દેખતા પણ નથી, કિન્તુ આહાર કરે છે ।

તેના ઉપરાન્ત તે અપર્યાપ્ત પણ હોય છે, જે અમાયી-સમ્પગ્દષ્ટિ દેવ પરમ્પરોપ-પન્ન છે, તેઓ પણ બે પ્રકારના હોય છે, જેમ કે-પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત તેમનામાં જે અપર્યાપ્ત પરમ્પરોપપન્ન છે, તેઓ નથી બાણતા, નથી દેખતા, કેવળ તેં નિર્જરા પુદ્ગલોને આહાર કરે છે, કેમકે અપર્યાપ્ત હોવાના કારણે તેમનો ઉપયોગ ઠીક રીતે થઈ નથી શકતો. જે દેવ પર્યાપ્ત પરમ્પરોપપન્ન છે તેઓ પણ બે પ્રકારના છે-ઉપયુક્ત અને અનુપયુક્ત તે બન્નેમાં જે અનુપયુક્ત છે, તેઓ નિર્જરા પુદ્ગલોને બાણતા દેખાતા નથી, કેવળ આહાર કરે છે, કેમકે ઉપયોગના વિના સામાન્ય અથવા વિશેષ રૂપથી તેમનું જ્ઞાન થઈ શકતું નથી પણ જે દેવ ઉપયુક્ત અર્થાત્ ઉપયોગયુક્ત છે, તેઓ બાણ છે, દેખે છે અને તેમનો આહાર પણ કરે છે.

તથા ચોક્તમ્—“સંખેજ્જકમ્મદન્વે લોગે થોવૂણમં પલિયં,

સંખિન્નલોગનાલિ પાસંતિ અણુત્તરા દેવા” રૂતિ,

અર્થ માવઃ—કર્મદ્રવ્યાણિ—કર્મશરીરદ્રવ્યાણિ પશ્યન્ ક્ષેત્રતો લોકસ્ય સંખ્યેયાન માગાન્ પશ્યતિ, અનુત્તરસુગાશ્ચ સંપૂર્ણા લોકનાહીં પશ્યન્તીતિ, સે ઇણદ્વેણં ગોયમા ! ઇવં વુહ્હઅત્થે-ગહ્યા જાણંતિ જાવ અત્થેગહ્યા આહારેતિ । હે ગૌતમ ! તત્—તસ્માત્કારણાત્ ઇતેનાર્યેન ઇવમ્—ઉક્તરીત્યા ઉચ્યતે યત્—અસ્ય એકે કેદા ઉપયુક્તા વૈમાનિકાઃ અવધિજ્ઞાત્રેન નિર્જરાપુદ્ગલાન્ જાનન્તિ યાવત્—પશ્યન્તિ આહરન્તિ, અસ્ત્યેકે કેદન વૈમાનિકા અવધિજ્ઞાત્રેન નિર્જરા-પુદ્ગલાન્ ન જાનન્તિ ન પશ્યન્તિ, અપિતુ આહરન્તિ તત્ર આહરન્તીતિ ચ સર્વત્રાપિ લોમાહારે-જેત્યવસેયમ્ । રૂતિ ઇકાદશં દ્વારં સમાપ્તમ્ ॥સૂ. ૬॥

॥ પ્રતિવિમ્બવક્તવ્યતા ॥

મૂલમ્—અદ્યાયં પેહમાણે મણૂસે અદ્યાયં પેહહ, અત્તાણં પેહહ, પલિ-ભાગં પેહહ ? ગોયમા ! અદ્યાયં પેહહ, નો અપ્પાણં પેહહ. પલિભાગં પેહહ, ઇવં ઇત્તેણં અભિલાવેણં અસિં મણિં દુહ્હં પાપે તેલ્લં પાણિયં વસં ॥સૂ. ૭॥

જાનતે હૈં, દેખતે હૈં ઓર ડનકા આહાર મી કરતે હૈં । કહા મી હૈ—કર્મ દ્રવ્યોં કો અર્થાત્ કાર્મણ વર્ગણા કે પુદ્ગલો કો જા જીવ દ્રવ્ય સે દેખતા હૈ, વહ ક્ષેત્ર સે લોક કે સંખ્યાત માગો કો દેખતા હૈ । અનુત્તર વિમાનો કે દેવ સપૂર્ણ લોક-નાલી કો દેખતે હૈ ।’ હે ગૌતમ ! હસ હેતુ સે કહા ગયા હૈ કિ કોઈ—કોઈ વૈમા-નિક દેવ નિર્જરા—પુદ્ગલોં કો જાનતે હૈં, દેખતે હૈં ઓર આહાર કરતે હૈં, કોઈ—કોઈ નહી જાનતે હૈં, નહી દેખતે હૈં, કિન્નુ આહાર કરતે હૈં । જહાં આહાર કરના કહા હૈ, વહાં સર્વત્ર લોમાહાર હી સમજના ચાહિય ।

પ્રતિવિમ્બ-વક્તવ્યતા

—શબ્દાર્થ—(અદ્યાયં પેહમાણે મણૂસે અદ્યાયં પેહહ, અત્તાણં પેહહ, પલિભાગં પેહહ ?) દર્પણ દેખતા હુઆ મનુષ્ય દર્પણ કો દેખતા હૈ, અપને આપકો દેખતા હૈ

કહુ છે—‘કર્મદ્રવ્યોને અર્થાત્ કાર્મણ વર્ગણાના પુદ્ગલોને જે જીવ દ્રવ્યથી ઢેજે છે, તે ક્ષેત્રથી લોકના સંખ્યાત માગોને ઢેજે છે. અનુત્તર વિમાનના દેવ સંપૂર્ણ લોકનાલીને ઢેજે છે’ હે ગૌતમ । એ હેતુથી કહેલુ છે કે કોઈ કોઈ વૈમાનિક દેવ નિર્જરા પુદ્ગલોને પણ જાણે છે, ઢેજે છે અને આહાર કરે છે, કોઈ કોઈ નથી જાણતા નથી ઢેજતા પરન્તુ આહાર કરે છે જ્યા આહાર કરવો કહેતુ છે ત્યાં જો લોમાહાર જ સમજવો જોઈએ.

પ્રતિબિંબ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(અદ્યાયં પેહમાણે મણૂસે અદ્યાયં પેહહ, અપ્પાણં પેહહ પલિભાગં પેહહ ?) દર્પણ જેવો મનુષ્ય દર્પણને જોવે છે, તે પોતે પોતાને ઢેજે છે કે પ્રતિબિંબને જોવે છે ? (ગોયમા !

છાયા-આદર્શ પ્રેક્ષમાણા મનુષ્ય આદર્શ પ્રેક્ષતે, આત્માનં પ્રેક્ષતે, પ્રતિભાગં પ્રેક્ષતે ? ગોયન્ ! આદર્શ પ્રેક્ષતે, નો આત્માનં પ્રેક્ષતે, પ્રતિભાગં પ્રેક્ષતે, એવમ્ એનેન અભિલાષેન અસિં, મર્ણિ, દુઘં પાનીયં તૈલં ફાણિતં વસામ્ ॥૬૦ ॥

ટીકા-અયેન્દ્રિયપ્રસ્તાનાત્તદ્ વિશેષગ્રાહ્ય વિમ્બવત્કવ્યતાં પ્રરૂપયિતુમ્ ત્રયોદગમાદર્શદ્વાર-માદ્-‘અદ્વાયં પેદ્માણે મનુષ્મે અદ્વાયં પેદ્હ, અત્તાણં પેદ્હ, પલ્લિમાગં પેદ્હ ? હે નદન્ત ! આદર્શ-દર્પણં પ્રેક્ષમાણ.-પદ્યન્ મનુષ્યઃ કિમ્ આદર્શ પ્રેક્ષતે ? કિમ્ આત્માનં-શરીરં પ્રેક્ષતે ? કિમ્વા-પ્રતિભાગં-પ્રતિવિમ્બં પ્રેક્ષતે ! મગવાનાદ્-‘ગો.સા !’ હે ગૌતમ ! ‘અદ્વાયં પેદ્હ, નો અત્તાણં પેદ્હ, પલ્લિમાગં પેદ્હ’ આદર્શ પ્રેક્ષમાણો મનુષ્ય આદર્શ પ્રેક્ષતે, આદર્શસ્ય સ્પષ્ટરૂપસ્ય યથાવસ્થિતસ્યૈવ તત્ત્વ પ્રત્યક્ષ એવોપલક્ષણાત, કિન્તુ નો આત્માનં-વશરીરં તત્ત્વ પ્રેક્ષતે આદર્શ

યા પ્રતિવિમ્બ કો દેખતા હૈ ? (ગોયન્ ! અદ્વાયં પેદ્હ) હે ગૌતમ ! દર્પણ કો દેખતા હૈ (નો અપ્પાણં પેદ્હ) અપને આપ્કો નહીં દેખતા (પલ્લિમાગં પેદ્હ) પ્રતિવિમ્બ કો દેખતા હૈ (એવં) હસી પ્રકાર (એતેણં અભિલાષેણં) ઇસ અભિલાષ સે (અસિં) તલવાર કો (મર્ણિ) મણિ કો (દુઘં) દૂધ કો (પાણં) પાની કો (તૈલ્લં) તેલ કો (ફાણિયં) ગુદ્ધ કો (વસં) ચર્ચી કો ।

ટીકાર્થ-ઇન્દ્રિયોં કા પ્રકરણ ચાલૂ હૈ । ઇસી પ્રકરણ મેં ઇન્દ્રિયગ્રાહિત પ્રતિ-વિમ્બ કી વત્કવ્યતા કી પ્રરૂપણા કરતે હૈ-

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈ-મગવન્ ! મનુષ્ય જબ દર્પણ કો દેખતા હૈ તો વાસ્તવ મેં વહ કયા દેખતા હૈ ? કયા દર્પણ કો દેખતા હૈ ? કયા અપને કો અર્થાત્ અપને શરીર કો દેખતા હૈ ? અથવા પ્રતિવિમ્બ કો દેખતા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! મનુષ્ય જબ દર્પણ કો દેખતા હૈ તત્ત્વ વહ દર્પણ કો દેખતા હૈ, કયોંકિ દર્પણ યથાવસ્થિત પ્રત્યક્ષ હી સ્પષ્ટ રૂપ સે દેખને મેં આતા

આદ્યં પેદ્હ) હે ગૌતમ ! દર્પણને દેખે છે (નો અપ્પાણં પેદ્હ) પોતે પોતાને નથી જોતો (પલ્લિ માગં પેદ્હ) પ્રતિવિમ્બને દેખે છે (એવં) એજ પ્રકારે (એતેણં અભિલાષેણં) આ પ્રમાણે અતિ-લાપથી (અસિં) તલવારને (મર્ણિ) મણિને (દુઘં) દૂધને (પાણં) પાણીને (તૈલ્લં) તેલને (ફાણિયં) ગોળને (વસં) ચર્ચીને

ટીકાર્થ-ઇન્દ્રિયોં પ્રકરણ ચાલૂ છે. આ પ્રકરણમાં ઇન્દ્રિય ગ્રાહ્ય પ્રતિવિમ્બની વત્કવ્યતાની પ્રરૂપણા કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! મનુષ્ય જ્યારે દર્પણને જોવે છે તો વાસ્તવમાં શું જોવે છે ? શું દર્પણને દેખે છે ? શું પોતાને અર્થાત્ પોતાના શરીરને દેખે છે ? અથવા પ્રતિવિમ્બને દેખે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! મનુષ્ય જ્યારે દર્પણને જોવે છે ત્યારે તે દર્પણને જોવે છે, કેમકે દર્પણ જ યથાવસ્થિત પ્રત્યક્ષ સ્પષ્ટ રૂપે જોવામાં આવે છે. પણ તે માથુસ પોતાને

સ્વશરીરસ્યાસદ્ભાવાત્, સ્વશરીરં તાવત્ સ્વાત્મનિ પ્રતિષ્ઠિતં વર્તતે નાદર્શે इति, તસ્ય આદર્શે દ્રષ્ટુમશક્યત્વાત્, અપિતુ પ્રતિભાગં-સ્વશરીરપ્રતિવિમ્બં તાવત્ આદર્શે પश्यति, પ્રતિવિમ્બમ્પુનઃ જ્ઞાયાપુદ્ગલ સ્વરૂપમવસેયમ્, સર્વસ્યૈવ એન્દ્રિયકવસ્તુનઃ સ્થૂલત્વં ચયાપચયધર્મવત્ત્વં રશ્મિ-વત્ત્વञ्च વર્તતે, રશ્મયસ્તુ જ્ઞાયાપુદ્ગલાવ્યપદિચ્યન્તે, જ્ઞાયાપુદ્ગલોનાં પ્રત્યક્ષત એવ વ્યવ-હારવિષયતા યાઃ સિદ્ધત્વાત્, પ્રતિપ્રાણિ પ્રત્યક્ષત એવ સર્વસ્યાપિ સ્થૂલવસ્તુનઃ જ્ઞાયાયા પ્રતીતિ સિદ્ધત્વાત્, દૂરસ્થિતસ્ય વ્યવહિતસ્ય વા સ્થૂલવસ્તુનો દર્પણાદિષુ રશ્મ્યવગાહમાભેન જ્ઞાયા-પુદ્ગલોનાં તતોઽપિ અનુમાનસંભવાચ્ચેતિભાવઃ, તે ચ જ્ઞાયાપુદ્ગલાસ્તત્તત્સામગ્રીસમવધાન-વશાત્ વિચિત્ર પરિણમનશીલા દીદૃચ્યન્તે, તથાહિ-તે જ્ઞાયાપુદ્ગલા દિને અમાસ્વરે વસ્તુનિ પ્રતિસંક્રાન્તાઃ સન્તઃ સ્વસમ્બન્ધિ દ્રવ્યાકારં ધારયન્તઃ ડયામરૂપતયા પરિણમન્તિ, તદ્દિને

है। मगर वह मनुष्य अपने को नहीं देखता, क्योंकि काच में अपने शरीर सद्भाव नहीं होता। अपना शरीर अपने आपमें रहता है, दर्पण में नहीं। ऐसी स्थिति में वह दर्पण में नहीं देखा जा सकता। हाँ, अपने शरीर के प्रति-विम्ब को वह अवश्य देखता है। प्रतिविम्ब ज्ञाया पुद्गलों का समूह होता है। सभी इन्द्रियगोचर वस्तुएँ स्थूल होती हैं, चय-अपचय धर्म वाली होती हैं और रश्मिवान् होती हैं। रश्मियाँ अर्थात् किरणे ज्ञाया-पुद्गल ही हैं। ज्ञायापुद् प्रत्यक्ष से ही व्यवहार के विषय होने के कारण सिद्ध हैं। प्रत्येक प्राणी प्रत्यक्ष से ही सभी स्थूल वस्तुओं की ज्ञाया का अनुभव करता है, अतएव प्रतीति से ही उसकी सिद्धि सम्भव लेनी चाहिए। भाव यह है कि दूर पर स्थित अथवा व्यवहित (व्यवधानयुक्त) स्थूल वस्तु की दर्पण आदि में रश्मियों (कीरणों) का अवगाहन होने से ज्ञाया के पुद्गलों का उससे भी अनुभव हो स है।

જ્ઞાયાપુદ્ગલ વિભિન્ન પ્રકાર કી સામગ્રી કા સંયોગ પા કર વિચિત્ર પ્રકાર કે પરિણમન વાલે દેખે જાતે હૈં। જૈસે-વે જ્ઞાયાપુદ્ગલ દિન કે સમય કિસી અમાસ્વર

નથી જોતો કેમકે કાચમા પોતાના શરીરનો સદ્ભાવ નથી હોતો પોતાનુ શરીર પોતાનામા જ રહે છે, દર્પણમા નહીં/ જોવી સ્થિતિમા દર્પણુને નથી દેખી શકતો હા, પોતાના શરીરમા પ્રતિબિમ્બને તે અવશ્ય દેખે છે પ્રતિબિમ્બ જ્ઞાયા પુદ્ગલોનો સમૂહ હોય છે. બધી ઇન્દ્રિય ગોચર વસ્તુઓ સ્થૂલ હોય છે, ચય-અપચય ધર્મવાળી હોય છે અને રશ્મિમાન હોય છે. રશ્મિઓ અર્થાત્ કિરણો જ્ઞાયા પુદ્ગલ જ છે. જ્ઞાયા પુદ્ગલ પ્રત્યક્ષથી જ બધી સ્થૂલ વસ્તુઓની જ્ઞાયાનો અનુભવ કરે છે તેથી જ પ્રતીતિથી જ તેની સિદ્ધિ સમજી જવી જોઇએ. ભાવ એ છે કે દૂર સ્થિત અથવા વ્યવહિત (વ્યવધાન યુક્ત) સ્થૂલવસ્તુનું દર્પણ આદિમા કિરણોનુ અવગાહન થવાથી જ્ઞાયાના પુદ્ગલોનું જોનાથી પણ અનુમાન થઇ શકે છે.

જ્ઞાયાપુદ્ગલ વિભિન્ન પ્રકારની સામગ્રીનો સંયોગ પામીને વિચિત્ર પ્રકારના પરિણમન-વાળા દેખાય છે. જેમકે એ જ્ઞાયા પુદ્ગલ દિવસમા કોઈ અમાસ્વર વસ્તુ ઉપર પડીને પોતાના

રવિકિરણનિકરે પ્રસરતિ સતિ, રાત્રૌ પુનશ્ચન્દ્રિકાયાઃ પ્રસારે મતિ પ્રત્યક્ષત એવ સિદ્ધમ્, ને એવ છાયાપરમાણુપુદ્ગલાઃ દર્પણાદિભાસ્વરદ્રવ્યે પ્રતિસંક્રાન્તાઃ સન્તઃ સમ્બન્ધિદ્રવ્યાકરં ધ્યામ્યન્તઃ સ્વસંબન્ધિનિ દ્રવ્યે યાદૃશો દર્પઃ કૃષ્ણો નીલઃ શ્યામઃ પીતો રક્તોઽતિષ્ઠતિ તાદૃગા એવ પરિણમન્તે, પ્રકૃતે ચ યે મનુષ્યસ્ય છાયાપુદ્ગલપરમાણવો દર્પણમુપસંક્રાન્તાસન્તઃ સ્વશરીર-વર્ણતયા સ્વશરીરાકારતયા ચ પરિણમન્તે તેપાં દર્પણે ઉપલબ્ધિ મેવતિ નતુ શરીરસ્ય, ઇત્યભિ-પ્રાયેગૈવોક્તમ્ ન શરીરં પશ્યતિ અપિતુ પ્રતિભાગમિતિ, તથા ચોક્તમ્—‘સામા ડ દિયા છાયા અમામુરગયા, નિર્સિતુ કાલામા । સાચેવ મામુરગયા સદેહવળ્લા મુણેયન્મા ॥૧॥ જે આદરિ-સસ્સંતો દેહાવયવા હવંતિ સંકંતા । તેસિં તત્થુક્લંમો પગાસજોગા ન હરેસિં’ ॥૨॥ ઇતિ,

વસ્તુ પર પડકાર અપને સંબંધી દ્રવ્ય કે આકાર કો ધારણ કરતે હૈં ઔર શ્યામ રૂપ મૈં પરિણત હો જાતે હૈં, ઔર રાત્રિ મૈં કૃષ્ણ રૂપ મૈં પરિણત હો જાતે હૈં । યહ બાત દિન મૈં સૂર્ય કી કિરણોં કા પ્રસાર હોને પર તથા રાત્રિ મૈં ચન્દ્રિકા કા પ્રસાર હોને પર પ્રત્યક્ષ સે હી સિદ્ધ હૈં । વહી છાયા કે પરમાણુ પુદ્ગલ દર્પણ આદિ અમકીલી વસ્તુ મૈં પ્રતિસંક્રાન્ત હોકર અપને સંબંધી દ્રવ્ય કે આકાર કો ધારણ કર લેતે હૈં ઔર ઉસ દ્રવ્ય કા જૈસા કાલા, નીલા, શ્યામ, પીત યા રક્તવર્ણ હોતા હૈં, વૈસે હી પરિણત હો જાતે હૈં । પ્રકૃત મૈં જો મનુષ્ય કે છાયાપુદ્ગલ દર્પણ કે ઉપર પ્રતિચિન્મિત હોતે હુપ અપને શરીર કે વર્ણ એવં આકાર કે રૂપ મૈં પરિણત હોતે , ઉન્હી કી દર્પણ મૈં ઉપલબ્ધિ હોતી હૈં, ન કિ શરીર કી । હસી અભિપ્રાય સે કહા ગયા હૈં—‘શરીર કો નહીં દેખતા, અપિતુ ઉસકે પ્રતિચિન્મ્વ કો દેખતા હૈં ।’ કહામી હૈં—જો છાયા દિન મૈં શ્યામવર્ણ કી એવં અભાસ્વર રૂપ હોતી હૈં, વહી રાત્રિ મૈં કાલી આમા વાલી હો જાતી હૈં । વહી છાયા આસ્વર હોકર દેહ કે વર્ણ કી હો જાતી હૈં, એસા સમજના ચાહિય ॥૧॥’

સમ્બન્ધી દ્રવ્યના આકારને ધારણ કરે છે અને શ્યામ રૂપમા પરિણત થઈ જાય છે, અને રાત્રિમા કૃષ્ણરૂપમાં પરિણત થઈ જાય છે. આ વાત દિવસે સૂર્યના કિરણોના પ્રકાશ તથા રાત્રિમા ચન્દ્રિકાના પ્રકાશ હોતા પ્રત્યક્ષથી જ સિદ્ધ છે, તેજ છાયાના પરમાણુ પુદ્ગલ દર્પણ આદિ અમકદાર વસ્તુ પર પ્રતિસંક્રાન્ત થઈને પોતાના સંબન્ધી દ્રવ્યના આકારને ધારણ કરી લે છે અને તે દ્રવ્યના જેવો કાળો, વાદળી, શ્યામ, પીળો અગર રાતો રંગ હોય છે, તેવો જ પરિણત થઈ જાય છે પ્રકૃતમાં જે માણસના છાયા પુદ્ગલ દર્પણ ઉપર પ્રતિચિન્મિત થઈને પોતાના શરીરના રંગ તેમજ આકારના રૂપમા પરિણત થાય છે, તેમની જ દર્પણના ઉપલબ્ધિ થાય છે, પણ શરીરની નહીં. એજ અભિપ્રાયે કહેલું છે—‘શરીરને નથી દેખતો, પણ તેના પ્રતિચિન્મને દેખે છે’ કહ્યું પણ છે—જે છાયા દિવસે શ્યામ વર્ણની તેમજ આસ્વર રૂપ હોય છે, તેજ રાત્રિમાં કાળા પ્રકાશવાળી થઈ જાય છે. તેજ છાયા આસ્વર બનીને દેહના રંગની થઈ જાય છે, એમ સમજવું જોઈએ ॥ ૧ ॥

શ્યામા તુ દિવા છાયા અમાશ્વરગતા નિશ્ચિત કાલામા । સૈવ મ.સ્વરગતા સ્વદેહવર્ણા જ્ઞાતવ્યા ॥૧॥ યે આદર્શસ્યાન્તદેહાવયવા મવન્તિ સંક્રાન્તાઃ । તેષાં તત્રોપલમ્ભઃ પ્રકાશયોગાત્ નેત-
રેયમ્ ॥૨॥ इति, 'एवं एषणं अभिलाषेणं असिं मणिं दुग्धं पाणं तैल्लं फाणियं वसं' एवम्-
આદર્શમિવ, एतेन-पूर्वोक्तेन आभिलाषेन-आलापक्रमेण असिम्, मणिम्-पञ्चरागादिकम्,
दुग्धम्, पानीयम्, तैलम्, फाणितम्-मन्स्थण्डीम् 'राव' इति भाषा प्रसिद्धम्, वसाम्-चर्वीम्,
પ્રેક્ષમાણો મનુષ્યઃ કિમ્ અસિપ્રમૃતિં પ્રેક્ષતે ? કિમ્વા આત્માનમ્-સ્વશરીરં પ્રેક્ષતે ? કિમ્વા
પ્રતિભાગમ્-સ્વશરીરપ્રતિવિમ્બં પ્રેક્ષતે ? इति प्रश्नाकारः, असिप्रमृतिं प्रेक्षमाणो मनुष्यः असि-
प्रमृतिं प्रेक्षते, न आ मानम्-स्वशरीरं प्रक्षते किन्तु-प्रतिभागं-स्वशरीरप्रतिविम्बं प्रेक्षते
પ્રાયુક્તયુક્તેસ્તુલ્યત્વાત્, इति भावः । आदर्श १२-असि १३-मणि १४-दुग्ध १५-पानीय १६-
तैल १७-फाणित १८-वसापर्यन्तं समाप्तम् । ॥सू० ७॥

‘દર્પણ કે અન્દર શરીરને જો અવયવ સંક્રાન્ત હોતે હૈં, ઊન્હીંકા પ્રકાશ કે યોગ સે દર્પણ મેં ઉપલંબ હોતા હૈ, અન્ય કા નહી ॥૧॥

દર્પણ કે સંબંધ મેં જો કુછ કહા ગયા હૈ, ઘડી અભિલાપ ક્રમ સે અસિ, મણિ, દૂધ, પાની, તૈલ ગુહ ‘ઔર ચર્વીં કે વિષય મેં કહ લેના चाहिए’ યથા-
અસિ કો દેખતા હુઆ મનુષ્ય કયા અસિ કો દેખતા હૈ ? કયા અપને કો દેખતા હૈ અથવા અપને શરીર કે પ્રતિવિમ્બ કો દેખતા હૈ ? હસી પ્રકાર મણિ આદિ કા લેકર પ્રશ્ન કારૂપ બનાના चाहिए । ઉત્તર હસ પ્રકાર હોગા-અસિ આદિ કો દેખતા હુઆ મનુષ્ય અસિ આદિ કો દેખતા હૈ, અપને શરીર કો નહાં દેખતા, અપને શરીર કે પ્રતિવિમ્બ કો દેખતા હૈ । હમ સંબંધ મેં યુક્તિ ઘડી હૈ જો દર્પણ કે વિષય મેં કહી જા ચુકી હૈ । યહ આદર્શ, અસિ, મણિ, દુગ્ધ, પાની, તૈલ, ગુહ, ઔર ચર્વીં તક કા કથન સમાપ્ત હુઆ ।

દર્પણની અંદર શરીરના જે અવયવ સંક્રાન્ત થઈ બચ છે, તેમનો જ પ્રકાશના યોગે દર્પણમા ઉપલંબ થાય છે, બીજાનો નહીં ॥ ૨ ॥

દર્પણના સંબંધમા જે કાઈ કહેવાએલું છે, તેજ અભિલાપ કર્મે અસિ, મણિ, દૂધ, પાણી, તૈલ, ગોળ અને ચર્વીના વિષયમા પણ કહેવું જોઈએ. જેમકે-તલવારને જોતો એવો મનુષ્ય શું તલવારને જોવે છે, શું પોતાને જોવે છે ? અથવા પોતાના શરીરના પ્રતિબિંબને જોવે છે ? એજ રીતે મણિ વગેરેને લઈને પ્રશ્નનું ઉપબંધનવું જોઈએ. ઉત્તર આ રીતનો થશે-તલવાર વિગેરેને જોતો માણસ તલવાર વગેરેને જોવે છે, પોતાના શરીરને નથી દેખતો. પોતાના શરીરના પ્રતિબિંબને દેખે છે તે સંબંધમા યુક્તિ તેજ છે કે જે દર્પણનાં સંબંધમા કહી દેવાઈ છે આ આદર્શ મણિ, અસિ, દૂધ, પાણી, તૈલ, ગોળ, અને ચર્વીં સુધીનું કથન સમાપ્ત થયું.

अतीन्द्रियविषयत्तन्वयता-

मूलम्-कंबलसाडेणं भंते ! आवेढितपरिवेढिते समाने जावइयं उवासंतरं फुसित्ता णं चिट्ठइ, विरल्लिए वि समाने तावइयं चेव उवासंतरे फुसित्ता णं चिट्ठइ ? हंता, गोयमा ! कंबलसाडेणं आवेढियपरिवेढिते माणे जावइयं तं चेव, थूणाणं भंते ! उड्डं ऊसिया समानी जावइयं तेत्तं ओगाहइत्ता णं चिट्ठइ, तिरियं पि अ णं आयता समानी तावइयं चेव खेत्तं ओगाहइत्ताणं चिट्ठइ, हंता, गोयमा ! थूणाणं उड्डं ऊसिया तं चेव चिट्ठइ, आगासत्थिग्गलेणं भंते ! किंणा फुडे कइहिं वा काएहिं फुडे-किं धम्मत्थिकाएणं फुडे, धम्मत्थिकायस्स देसेणं फुडे धम्मत्थिकायस्स पएसेहिं फुडे, एवं अधम्मत्थिकाएणं आगासत्थिकाएणं, एएणं भेदेणं जाव पुढविकाएणं फुडे जाव तसकाएणं अद्धासमएणं फुडे ? गोयमा ! धम्मत्थिकाएणं फुडे, नो धम्मत्थिकायस्स देसेणं फुडे, धम्मत्थिकायस्स पएसेहिं फुडे, एवं अधम्मत्थिकाएणवि, नो आगासत्थिकाएणं फुडे । आगासत्थिकायस्स देसेणं फुडे, आगासत्थिकायस्स पएसेहिं जाव वणस्सइकाएणं फुडे तसकाएणं सिय फुडे अद्धासमएणं देसे फुडे देसे णो फुडे, जंबुद्दीवेणं भंते ! दीवे किं णा फुडे ? कइहिं वा, काएहिं फुडे, किं धम्मत्थिकाएणं जाव आगासत्थिकाएणं फुडे ? गोयमा ! णो धम्मत्थिकाएणं फुडे, धम्मत्थिकायस्स देसेणं फुडे धम्मत्थिकायस्स पएसेहिं फुडे, एवं अधम्मत्थिकायस्स वि, आगासत्थिकायस्स वि, पुढविकाइएणं फुडे, जाव वणस्सइकाएणं फुडे, तसकाइएणं फुडे सिय णो फुडे, अद्धासमएणं फुडे, एवं लवणसमुद्दे धायतिसंडे दीवे का ग्रेए समुद्दे अब्भितरपुक्खरद्धे, बाहिरपुक्खरद्धे एवं चेव, णवरं अद्धासमएणं नो फुडे, एवं जाव सयंभूरमणसमुद्दे, एसा परिवाढी इमाहिं गाहाहिं अणुगंतव्वा, तं जहा-‘जंबुद्दीवे लवणे धायइ कालोयपुक्खे वरुणे । खीरघयखोयणंदिय अरुणवरे कुंडले रुयते ॥१॥ आभरणवत्थगंधे उत्पल-

तिल ए य पउमनिहिरयणे । वासहरदहनईओ विजया वक्खारकप्पिदा ॥२॥
 कुरुमंदर आवासा कूडा नक्खत्तचंदसुराय । देवे णागे जक्खे भूए य
 सयंभूरमणो य ॥३॥ एवं जहा बाहिरपुक्खरद्धे भणिए तहा जाव सयं-
 भूरमणसमुद्दे जाव अद्धासमएणं नो फुडे । लोए णं भंते ! किं णा फुडे
 कइहिं वा काएहिं जहा आगासत्थिग्गले । अलोएणं भंते ! किं णा फुडे
 कतिहिं वा काएहिं पुच्छा, गोयमा ! नो धम्मत्थिकाएणं फुडे जाव नो
 आगासत्थिकाएणं फुडे आगासत्थिकायस्स देसेणं फुडे, नो पुढविकाइ-
 एणं फुडे, जाव नो अद्धासमएणं फुडे, एगे अजीवदव्वदेसे अगुरुलहुए
 अणंतेहिं अगुरुलहुयगुणेहिं संजुत्ते सव्वागास अणंतभागूणे । इंदिय-
 पयस्स पढमो उद्देसो ॥सू० ८॥

छाया-कम्बलशाटकः खलु भदन्त ! आवेष्टितपरिवेष्टितः सन् यावद् अवकाशान्तरं
 स्पृष्ट्वा खलु तिष्ठति, विरल्लितोऽपि सन् तावच्चैव अवकाशान्तरं स्पृष्ट्वा खलु तिष्ठति ! हन्त,
 गौतम ! कम्बलशाटकः खलु आवेष्टितपरिवेष्टितः सन् यावत् तच्चैव, स्थूणा खलु भदन्त !
 उर्ध्वमुच्छ्रिता सती यावत् क्षेत्रम् अवगाढा खलु तिष्ठति, तिर्यगपि खलु आयता सती तावच्चैव

शब्दार्थ-(कंबलसाढे णं भंते आवेष्टितपरिवेष्टिते समाणे) हे भगवन् ! कंबल
 रूप शाटक लपेटा हुआ-खूब लपेटा हुआ (जावतियं) जितने (उवासंतरं) आका-
 शप्रदेशो को (फुसित्ता णं चिट्ठति) स्पर्श करके रहता है (विरल्लिए वि समाणे)
 फैलाया हुआ भी (तावहयं चेव उवासंतरं) उतने ही आकाशप्रदेशों को (फुसि-
 त्ताणं चिट्ठह ?) स्पर्श करके रहता है ?

(हन्ता गोयमा !) हां-गौतम ! (कंबलसाढए णं आवेष्टियपरिवेष्टिए समाणे)
 कंबल आवेष्टित-परिवेष्टित होकर (जावतिय) जितने (तं चेव) वही (थूणा णं
 भंते ! उद्धं असिया समाणी) हे भगवन् ! स्थूणा ऊपर उठी हुई (जावहयं

शब्दार्थ-(कंबलसाढेणं भते । आवेष्टितपरिवेष्टिते समाणे) हे भगवन् ! कंबल रूप वत्
 ची टेढ़ी थूण ची टेढ़ी (जावतियं) जेटका (उवासंतराणं) आकाश प्रदेशोने (फुसित्ताणं
 चिट्ठति) स्पर्श करीने रहे छे, (विरल्लिए वि समाणे) फैलायेछे पक्ष (तावतियं चेव उवा-
 संतरं) जेटका व आकाश प्रदेशोने (फुसित्ताण चिट्ठह) स्पर्श करीने रहे छे

(हन्ता गोयमा !) हा गौतम ! (कंबलसाढएण आवेष्टियपरिवेष्टिए समाणे) कंबल चीट-
 णाईने थूण ची टणाईने (जावतियं) जेटका (तं चेव) ओ प्रभांछे (थूणाणं भते ! उद्धं
 असिया समाणी) हे भगवन् ! स्थूणा ऊपर छडेदी (जावहं खेत्तं ओगाहत्ताण) जेटका क्षेत्रोनी

ક્ષેત્રમ્ અગ્રાહ્યં ચલુ તિષ્ઠતિ ? હન્ત ગૌતમ ! સ્થૂળા ચલુ ઊર્ધ્વમુચ્છિન્ના તન્નૈવ તિષ્ઠતિ, આકાશધિગ્ગલઃ ચલુ યદન્ત ! કેન સ્પૃષ્ટઃ કતિમિવાં કાયૈઃ સ્પૃષ્ટઃ ? કિં ધર્માસ્તિકાયેન સ્પૃષ્ટઃ, ધર્માસ્તિકાયસ્ય દેશેન સ્પૃષ્ટઃ, ધર્માસ્તિકાયસ્ય પ્રદેશેઃ સ્પૃષ્ટઃ ? એવમ્ અધર્માસ્તિકાયેન, આકાશસ્તિકાયેન, એતેન મેદેન યાવત્ પૃથ્વીકાયિકેન સ્પૃષ્ટઃ, યાત્ ત્રસકાયિકેન અદ્વાસમયેન સ્પૃષ્ટઃ ? ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાયેન સ્પૃષ્ટઃ, નો ધર્માસ્તિકાયસ્ય દેશેન સ્પૃષ્ટઃ, ચેત્તં ઓગાહ્વત્તાણં) જિતને ક્ષેત્ર કો અવગાહન કરકે (ચિદ્વહ) રહતી હૈ (તિરિયં પિ ય ણં આયતા સમાણી) તિર્છી લમ્બી કો હુર્હં મી (તાવહયં ચેવ ચેત્તં) ઉસને હી ક્ષેત્ર કો (ઓગાહ્વત્તાણં ચિદ્વહ) અવગાહન કરકે રહતી હૈ (હંતા ગોયમા !)

હાં, ગૌતમ ! (થૂળાણં ઉહ્ઠં અસિયા તં ચેવ) સ્થૂળા ઝંચી ઉઠી હુર્હ, ઇત્યાદિ વહી (ચિદ્વતિ) રહતી હૈ ।

(આગાસથિગ્ગલે ણં મંતે !) હે ભગવન્ ! આકાશરૂપ ધિગ્ગલ અર્થાત્ લોક (કિંણા ફુદે) કિસસે સ્પૃષ્ટ હૈ ? (કહિં વા કાપહિં ફુદે ?) કિતને કાયો સે સ્પૃષ્ટ હૈ ? (કિં ધમ્મત્થિકાણં ફુદે) ત્રયા ધર્માસ્તિકાય સે સ્પૃષ્ટ હૈ ? (ધમ્મત્થિકાયસ્સ દેસેણં ફુદે) ધર્માસ્તિકાય કે દેશ સે સ્પૃષ્ટ હૈ ? (ધમ્મત્થિકાયસ્સ પપ્પસેહિં ફુદે) ધર્માસ્તિકાય કે પ્રદેશોં સે સ્પૃષ્ટ હૈ ? (એવં અધમ્મત્થિકાણં) હસી પ્રકાર અધર્માસ્તિકાય સે (આગાસથિકાણં) આકાશસ્તિકાય સે (એણં મેદેણં) હસ મેદ સે (જાવ પુઠ્ઠિકાણં) યાવત્ પૃથ્વીકાય સે સ્પૃષ્ટ હૈ (જાવ તસકાણં) યાવત્ ત્રસકાય સે (અદ્વા સમણં) કાલ સે (ફુદે) સ્પૃષ્ટ હૈ ? (ગોયમા ! ધમ્મત્થિકાણં ફુદે) હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાય સે સ્પૃષ્ટ હૈ (નો ધમ્મત્થિકાયસ્સ દેસેણં ફુદે)

અવગાહનાં કરીને (ચિદ્વહ) રહે છે (તિરિયં પિ ય ણં આયતા સમાણી) તિર્છી લમ્બીની થઈને પણ (તાવહયં ચેવ ચેત્તં) તેટલા જ ક્ષેત્રને (ઓગાહ્વત્તાણં ચિદ્વહ) અવગાહના કરીને રહે છે ? (હંતા ગોયમા !)

હા, ગૌતમ ! (થૂળાણં ઉહ્ઠં અસિયા તં ચેવ) સ્થૂળા ઝંચી ઉઠેલી, ઇત્યાદિ તેજ (ચિદ્વતિ) રહે છે

(આગાસથિગ્ગલેણં મંતે !) હે ભગવન્ ! આકાશ રૂપ ધિગ્ગલ અર્થાત્ લોક (કિંણા ફુદે) જ્ઞાનાથી સ્પૃષ્ટ છે ? અર્થાત્ સ્પર્શાયેલ છે ? (કહિં વા કાપહિં વા ફુદે ?) કેટલી કાયથી સ્પૃષ્ટ છે ? (કિં ધમ્મત્થિકાણં ફુદે) થુ ધર્માસ્તિકાયથી સ્પૃષ્ટ છે, (ધમ્મત્થિકાયસ્સ દેસેણં ફુદે) ધર્માસ્તિકાયના દેશથી સ્પૃષ્ટ છે ? (ધમ્મત્થિકાયસ્સ પપ્પસેહિં ફુદે) ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશોથી સ્પૃષ્ટ છે ? (એવં અધમ્મત્થિકાણં) એ પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાયથી (આગાસથિકાણં) આકાશસ્તિકાયથી (એણ મેદેણ) આ ભેદથી (જાવ પુઠ્ઠિકાણં ફુદે) યાવત્ પૃથ્વીકાયથી સ્પૃષ્ટ છે (જાવ તસકાણં) યાવત્ ત્રસકાયથી (અદ્વા સમણં) કાળથી (ફુદે) સ્પૃષ્ટ છે (ગોયમા ! ધમ્મત્થિકાણં ફુદે) ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાયથી સ્પૃષ્ટ છે (નો ધમ્મત્થિકાયસ્સ દેસેણં ફુદે) ધર્માસ્તિકાયના દેશથી સ્પૃષ્ટ નથી. (ધમ્મત્થિકાયસ્સ પપ્પસેહિં ફુદે) ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશોથી સ્પૃષ્ટ છે

धर्मास्तिकायस्य प्रदेशैः स्पृष्टः, एवम् अधर्मास्तिकायेनापि, नो आकाशास्तिकायेन स्पृष्टः, आकाशास्तिकायस्य देशेन स्पृष्टः, आकाशास्तिकायस्य प्रदेशै र्यावद् वनस्पतिकायिकेन स्पृष्टः, व्रसकायिकेन स्यात् स्पृष्टः, अद्वासमयेन देशः स्पृष्टः, देशो न स्पृष्टः, जम्बूद्वीपः खलु भदन्त ! द्वीपः केन स्पृष्टः, कतिमिवा कायै स्पृष्टः ? किं धर्मास्तिकायेन यावद् आकाशास्तिकायेन स्पृष्टः ? गौतम ! नो धर्मास्तिकायेन स्पृष्टः, धर्मास्तिकायस्य देशेन स्पृष्टः, धर्मास्तिकायस्य प्रदेशैः स्पृष्टः, एवम् अधर्मास्तिकायस्यापि, आकाशास्तिकायस्यापि, धर्मास्तिकाय के देश से स्पृष्ट नहीं है (धम्मत्थिकायस्स पएसेहिं फुडे) धर्मास्तिकाय के प्रदेशों से स्पृष्ट है (एवं अधम्मत्थिकाएणवि) इसी प्रकार अधर्मास्तिकाय से भी (नो आगासत्थिकाएणं फुडे) आकाशास्तिकाय से स्पृष्ट नहीं है (आगासत्थिकायस्स देसेणं फुडे) आकाशास्तिकाय के देश से स्पृष्ट है (आगासत्थिकायस्स पएसेहिं) आकाशास्तिकाय के प्रदेशों से (जाव) यावत् (वणस्सइ काएणं फुडे) वनस्पतिकाय से स्पृष्ट है (तसकाएणं सिय फुडे) व्रसकाय से कथंचित् स्पृष्ट है (अद्वासमएणं देसे फुडे, देसे णो फुडे) कालद्रव्य से देश में स्पृष्ट है, देश में स्पृष्ट नहीं है

(जंबुद्वीपे णं भंते ! दीवे) हे भगवन् ! जम्बूद्वीप नामक द्वीप (किंणा फुडे ?) किससे स्पृष्ट है ? (कइहिं वा काएहिं फुडे) कितने कायों से स्पृष्ट है ? (किं धम्मत्थिकाएणं जाव आगासत्थिकाएणं फुडे ?) क्या धर्मास्तिकाय से यावत् आकाशास्तिकाय से स्पृष्ट है ? (गोयमा ! णो धम्मत्थिकाएणं फुडे) हे गौतम ! धर्मास्तिकाय से स्पृष्ट नहीं (धम्मत्थिकायस्स देसेणं फुडे) धर्मास्तिकाय के देश से स्पृष्ट है (धम्मत्थिकायस्स पएसेहिं फुडे) धर्मास्तिकाय के प्रदेशों से स्पृष्ट है (एवं अधम्मत्थिकायस्स वि) इसी प्रकार अधर्मास्तिकाय के भी

(एवं अधम्मत्थिकाएण वि) ओ ४ प्रकारे अधर्मास्तिकायथी पशु (नो आगासत्थिकाएण फुडे) आकाशास्तिकायथी स्पृष्ट नथी (आगासत्थिकायस्स देसेण फुडे) आकाशास्तिकायना देशथी स्पृष्ट छे (आगासत्थिकायस्स पएसेहिं) आकाशास्तिकायना प्रदेशोथी (जाव) यावत् (वणस्सइकाएणं फुडे) वनस्पतिकायथी स्पृष्ट छे (तसकाएण सिय फुडे) व्रसकायथी कथंचित् स्पृष्ट छे (अद्वासमएणं देसे फुडे-देसे णो फुडे) काल द्रव्यथी देशमा स्पृष्ट छे, देशमा स्पृष्ट नथी

(जंबु द्वीपेण भंते ! दीवे) हे भगवन् ! जम्बूद्वीप नामक द्वीप (किंणा फुडे) केनाथी स्पृष्ट छे ? (कइहिं वा काएहिं फुडे) केटीसी कायथी स्पृष्ट छे ? (किं धम्मत्थिकाएणं जाव आगासत्थिकाएण फुडे ?) शु धर्मास्तिकायथी यावत् आकाशास्तिकायथी स्पृष्ट छे ? (गोयमा ! णो धम्मत्थिकाएण फुडे) हे गौतम ! धर्मास्तिकायथी स्पृष्ट नथी (धम्मत्थिकायस्स देसेण फुडे) धर्मास्तिकाय देशथी स्पृष्ट छे (धम्मत्थिकायस्स पएसेहिं फुडे) धर्मास्तिकायना प्रदेशोथी स्पृष्ट छे (एवं अधम्मत्थिकायस्स वि) ओ ४ प्रकारे अधर्मास्तिकायना पशु (अगा-

पृथिवीकायिकेन स्पृष्टः, यावद् वनस्पतिकायिकेन स्पृष्टः, त्रसकायिकेन स्पृष्टः, स्यात् नो स्पृष्टः, अद्वासमयेन स्पृष्टः, एवं लवणसमुद्रः, धातकीखण्डो द्वीपः, कालोदः समुद्रः, अभ्यन्तरपुष्करार्द्धः, बहिः पुष्करार्द्धः एवञ्चैव, नवरम् अद्वासमयेन नो स्पृष्टः, एवं यावत् स्वयम्भूरमण समुद्रः, एषा परिपाटी आभिर्गाथाभिरनुगन्तव्या, तद्यथा-जम्बूद्वीपो, लवणो, धातकी, कालोदः पुष्करो वरुणः । क्षीरघृतेशुनन्दी चारुणवरः कुण्डलो रुचकः ॥१॥ आभरणवस्त्रगन्धः उत्पलतिलकश्च पद्मनिधिरत्नानि । वर्षधरद्भदनद्यो विजयाः वक्षस्कारकल्पेन्द्राः

आगासत्थिकायस्स वि) आकाशास्तिकाय के भी (पुढविकाइएणं फुडे) पृथिवी-काय से स्पृष्ट है (जाव वणस्सइकाएणं फुडे) यावत् वनस्पतिकाय से स्पृष्ट है (तसकाइएणं सिय फुडे सिय णो फुडे) त्रसकाय से कदाचित् स्पृष्ट है, कयंचित् स्पृष्ट नहीं है (अद्वासमएणं फुडे) अद्वासमय से स्पृष्ट है (एवं) इसी प्रकार (लवणसमुद्रे) लवणसमुद्र (धायतिसंडे) धातकी खंड (दीवे) द्वीप (कालोए समुद्रे) कालोद समुद्र (अभिन्तरपुक्खरद्धे) भीतरी पुष्करार्ध (बाहिरपुक्खरद्धे) बाह्य पुष्करार्ध (एवं चेव) इसी प्रकार (णवरं) विशेष (अद्वासमएणं नो फुडे) अद्वासमय से स्पृष्ट नहीं (एवं जाव सयंभूरमणसमुद्रे) इस प्रकार स्वयंभूरमण समुद्र तक (एसा परिवाडी) यह परिपाटी (इमाहिं गाहाहिं अणुगंतव्या) इन गाथाओं से जाननी चाहिए (तं जहा) वह इस प्रकार (जंबुद्वीवे) जम्बूद्वीप (लवणे) लवणसमुद्र (धायइ) धातकीखंड (कालोय) कालोद (पुक्खरे) पुष्कर द्वीप (वरुणो) वरुण द्वीप (खीर-घय-खोय-णंदिय-अरुणवरे कुंडले रुयते) क्षीरवर, घृतवर, क्षोय-इक्षु, नन्दीश्वर, अरुणवर, कुंडलवर, रुचक (आभरण-वत्थ-गंधे) आभरण, वस्त्र, गंध (उत्पलतिलए) उत्पल, तिलक (पडम-निहिरयणे) पद्म, निधि, रत्न (वासहर-दह-नईओ) वर्षधर, द्भदन, नदियां

सत्थिकायस्स वि) आकाशास्तिकायना पथु (पुढविकाइएणं फुडे) पृथ्वीकायिकथी स्पृष्ट छे (जाव वणस्सइकाएणं फुडे) यावत् वनस्पतिथी स्पृष्ट (तसकाइएणं सिय फुडे सिय णो फुडे) त्रस कायथी कदाचित् स्पृष्ट थाय छे कदाचित् थता नथी (अद्वासमएणं फुडे) अद्वासमयथी स्पृष्ट छे (एवं) ऐअ प्रकारे (लवणसमुद्रे) लवण समुद्र (अभिन्तरपुक्खरद्धे) अद्विना पुष्करार्ध (बाहिरपुक्खरद्धे) बाह्य पुष्करार्ध (एवं चेव) ऐअ प्रकारे (नवरं) विशेष (अद्वासमएणं नो फुडे) अद्वासमयथी स्पृष्ट नथी (एवं जाव सयंभूरमणसमुद्रे) ऐअ प्रकारे स्वयंभूरमण समुद्र मुधी (एसा परिवाडी) आ परिपाटी (इमाहिं गाहाहिं अणुगंतव्या) आ गाथाओथी अथुनी ओधओ (तं जहा) ते आ प्रकारे (जंबुद्वीवे) जम्बूद्वीप (लवणे) लवण समुद्र (धायइ) धातकी अउ (कालोय) कालोद (पुक्खरे) पुष्कर द्वीप (वरुणो) वरुण द्वीप (खीर-घय-खोयणदिय-अरुणवरे कुंडले रुयते) क्षीरवर, घृतवर, क्षोय इक्षु नन्दीश्वर, अरुणवर कुंडलवर रुचक (आभरण-वत्थ-गंधे) आभरण वस्त्र गंध (उत्पलतिलए) उत्पल तिलक (पडमनिहिरयणे) पद्म, निधि, रत्न (वास

॥૨॥ કુરુમન્દરાવાસાઃ કૂટાઃ નક્ષત્રચન્દ્રસૂરાશ્ચ । દેવો નાગો યક્ષો ભૂતશ્ચ સ્વયંભૂરમણશ્ચ ॥૩॥
 एवं यथा बहिः पुष्करार्द्धो भाणितस्तथा यावत् स्वयंभूरमणसमुद्रो यावद् अद्वासमयेन नो
 स्पृष्टः । लोकः खलु मदन्त ! केन स्पृष्टः, कतिमिवा कायै र्यथा आकाशाधिगलः अलो रुः,
 खलु मदन्त ! केन स्पृष्टः कतिमिवाकायैः पृच्छा, गौतम ! नो धर्मास्तिकायेन स्पृष्टः
 यावद् नो आकाशास्तिकायेन स्पृष्टः, आकाशास्तिकायस्य देशेन स्पृष्टः, नो पृथिवीकायेन

(વિજયા) વિજય (વક્ત્રારકર્પિદા) વક્ષસ્કાર, કલ્પ, ઇન્દ્ર (કુરુ-મંદર-આવાસા)
 કુરુ, મંદર, આવાસ (કૂટા) કૂટ (નક્ષત્રચન્દ્રસૂરાય) નક્ષત્ર, ચન્દ્ર ઓર સૂર્ય (દેવે)
 દેવ (નાગે) નાગ (જક્ષે) યક્ષ (ભૂય ય) ઓર ભૂત (સ્વયંભૂરમણે ય) ઓર સ્વયંભૂરમણ
 (અં) હસ પ્રકાર (જહા) જૈસે (બાહિર પુષ્કરાર્દે) બાહ્ય પુષ્કરાર્ધ (મણિય)
 કહા (તહા) ઉસી પ્રકાર (જાવ સયંભૂરમણસમુદ્રે) યાવત્ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર
 (જાવ) યાવત્ (અદ્વાસમયેન નો ફુઢે) અદ્વાકાલ સે સ્પૃષ્ટ નહીં હૈ (લોગે નં
 મંતે ! કિંના ફુઢે) હૈ મગવન્ ! લોક કિસસે સ્પૃષ્ટ હૈ ? (કહિંહિં વા કાણિંહિં) યા
 કિતને કાર્યો સે (જહા આગાસથિગલે) જૈસે આકાશથિગલ-લોક)

(અલોપ નં મંતે ! કિંના ફુઢે, કતિંહિં વા કાણિંહિં) હૈ મગવન્ ! અલોક
 કિસસે સ્પૃષ્ટ હૈ, કિતને કાર્યો સે (પુચ્છા) પ્રશ્ન (ગોયમા ! નો ધર્મસ્થિકાણં
 ફુઢે) હૈ ગૌતમ ! ધર્માસ્થિકાય સે સ્પૃષ્ટ નહીં (જાવ) યાવત્ (નો આગાસથિ-
 કાણં ફુઢે) આકાશસ્થિકાય સે સ્પૃષ્ટ નહીં (આગાસથિકાયસ્સ દેસેણં ફુઢે)
 આકાશસ્થિકાય કે દેશ સે સ્પૃષ્ટ હૈ (નો પુઢવિકાણં ફુઢે) પૃથ્વીકાયિક સે

હર-દહ નઈઓ) વષંધર, ૪૬, નદિયો (વિજયા) વિજય (વક્ત્રારકર્પિદા) વક્ષસ્કાર, કલ્પ, ઇન્દ્ર
 (કુરુ-મંદર-આવાસા) કુરુ, મંદર, આવાસ (કૂટા) કૂટ (નક્ષત્રચન્દ્રસૂરાય) નક્ષત્ર, ચન્દ્ર અને
 સૂર્ય (દેવે) દેવ (નાગે) નાગ (જક્ષે) યક્ષ (ભૂય) અને ભૂત (સ્વયંભૂરમણે ય) અને સ્વયંભૂરમણ
 (અં) એ પ્રકારે (જહા) જેવા (બાહિરપુષ્કરાર્દે) બાહ્ય પુષ્કરાર્ધ (મણિય) કહ્યો (તહા)
 એજ રીતે (જાવ સયંભૂરમણસમુદ્રે) યાવત્ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર (જાવ) યાવત્ (અદ્વાસમ-
 ણં નો ફુઢે) અદ્વા કાલથી સ્પૃષ્ટ નથી

(લોગેનં મતે ! કિનાફુઢે) હે મગવન્ ! લોકથાનાથી સ્પૃષ્ટ છે ? (કહિંહિં વા કાણિંહિં)
 અગર કેટલી કાયાથી (જહા અગાસથિગલે) જેવા આકાશ થિગલ-લોક

(અલોપણં મંતે ! કિનાફુઢે, કહિંહિં વા કાણિંહિં) હે મગવન્ ! અલોક શાનાથી સ્પૃષ્ટ
 છે, કેટલી કાયાએ થી ? (પુચ્છા) પ્રશ્ન (ગોયમા ! ના ધર્મસ્થિકાણં ફુઢે) હે ગૌતમ !
 ધર્માસ્થિકાયથી સ્પૃષ્ટ નથી (જાવ) યાવત્ (નો આગાસથિકાણં ફુઢા) આકાશસ્થિકાયથી
 સ્પૃષ્ટ નથી (આગાસથિકાયસ્સ દેસેણં ફુઢે) આકાશસ્થિકાયના દેશથી સ્પૃષ્ટ છે. (નો પુઢવિ-
 કાણં ફુઢે) પૃથ્વીકાયિકથી સ્પૃષ્ટ નથી (જાવ નો અદ્વાસમયં ફુઢે) યાવત્ અદ્વાસમયથી

સ્પૃષ્ટ!, યાવદ્ નો અદ્વાસમયેન સ્પૃષ્ટઃ, એકોઽજીવદ્રવ્યદેશઃ, અગુરુલઘુકમ્ અનન્તરગુરુક-
લઘુકગુણૈઃ સંયુક્તમ્ સર્વાકાશાનન્તમાગોનમ્ । इति इन्द्रियपदस्य प्रथम उद्देशः ॥ सू. ८ ॥

ટીકા-અતીન્દ્રિયવક્તવ્યતાપ્રસ્તાવાદતીન્દ્રિયવિશેષવિષય વિશતિતમં દ્વાર પ્રરૂપયિતુ-
માહ-‘કંબલસાહેળં મંતે ! આવેદિઅપરિવેદિ સમાળે જાવડયં ઇવાસંતરં ફુસિત્તા ણં ચિદ્દૃઃ’
ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મદન્ત ! કમ્બલશાટકઃ-કમ્બલરૂપઃ શાટકઃ કમ્બલશાટકઃ સ સ્ખલ
અવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિતઃ સન્-સઘનં ગાઢતરં સલિપ્ટઃ સન, યાવદ્ અવકાશાન્તરમ્-યાવન્
આકાશપ્રદેશાન્ સ્પૃષ્ટા અવગાહ્ય સ્ખલ તિષ્ઠતિ ‘વિરલિલ્લિપ્તિ સમાળે તાવડય ચેવ ઇવાસંતરે
ફુસિત્તા ણં ચિદ્દૃઃ?’ વિરલિલ્લિતોઽપિ-વિરલીકૃતોઽપિ વિશ્લિપ્તોઽપિ, સન્ કિમ્ તાવચ્ચૈવ
અવકાશાન્તરં-તાવત્ એત આકાશપ્રદેશાન્ સ્પૃષ્ટા-અવગાહ્ય સ્ખલ તિષ્ઠતિ? મગવાનાહ-
‘ઈંતા, ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ઇન્ત-સત્યમ્, એતત્ ‘કંબલસાહણં આવેદિય પરિવેદિ સમાળે

સ્પૃષ્ટ નહીં (જાવ નો અદ્વાસમયેન ફુદે) યાવત્ અદ્વાસમય સે સ્પૃષ્ટ નહીં’ (એ
અજીવદન્વદેસે) એક અજીવ દ્રવ્ય કા દેશ હૈ (અગુરુલઘુ) વહ અગુરુલઘુ હૈ
(અણંતેહિં અગુરુલઘુ ગુણેહિં) અનન્ત અગુરુલઘુ ગુણો સે (સંજુત્તે) સંયુક્ત હૈ
(સન્વાગાસ અણંત માગુણે) સમ્પૂર્ણ આકાશ કે અનન્તર્વે માગ કમ (ઈન્દિયપ-
યસ્સ પઢમો ઉદેસો) ઇન્દ્રિયપદ કા પ્રથમ ઉદ્દેશક પૂર્ણ હુઆ

ટીકાર્થ-અતીન્દ્રિય વસ્તુઓં કી વક્તવ્યતા કા પ્રકરણ હોને સે વિશિષ્ટ અતી-
ન્દ્રિય વિષય સંબંધી ફક્તીસવે દ્વાર કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-

ગૌતમ પ્રશ્ન કરતે હૈ-હે મગવન્ ! કમ્બલ કો ગુડી-મુડી કર દિયા જાય
અર્થાત્ તહ પર તહ જમા કર લપેટ દિયા જાય તો વહ જિતને આકાશપ્રદેશોં
કો ઘેરતા હૈ, કયા ઉતને હી પ્રદેશોં કો ફેલા દેને પર ઘેરતા હૈ ? અર્થાત્ કયા
દોનોં અવસ્થાઓં મેં બરાબર હી આકાશપ્રદેશોં કો અવગાહન કરતા હૈ ?

મગવન્-હાં, ગૌતમ ! એસા હી હૈ । કમ્બલરૂપ શાટક તહ કિયા હુઆ

સ્પૃષ્ટ નથી. (એ અજીવ દન્વ હેસે) એક અજીવ દ્રવ્યનો દેશ છે (અગુરુલઘુ) તે અગુરુ
લઘુ છે (અણંતેહિં અગુરુલઘુગુણેહિં) અનન્ત અગુરુ-લઘુ ગુણોથી (સંજુત્તે) સંયુક્ત છે
(સન્વાગાસ અણંતમાગુણે) સંપૂર્ણ આકાશનો અનન્તરો માગ એછો (ઈન્દિયપયસ્સ પઢમો
ઉદેસો) ઇન્દ્રિય પદનો પ્રથમ ઉદ્દેશક પુરો થયો.

ટીકાર્થ-અતીન્દ્રિય વસ્તુની વક્તવ્યતાનું પ્રકરણ હોવાથી વિશિષ્ટ અતીન્દ્રિય વિષય
સંબંધી એકવીસમા દ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન પૂછે છે-હે મગવન્ ! કાળજીને સંકેલીને વાળી દેવાય તો
જેટલા આકાશ પ્રદેશને ઘેરે છે, શું તેને ઉકેલીને ફેલાવામા આવે તો તેટલા જ આકાશ
પ્રદેશને તે ઘેરે ? અર્થાત્ શું બન્ને અવસ્થાઓમા સરખા જ આકાશ પ્રદેશનો અવગા-
હના કરે છે ?

જાવતિયં તંચેવ' કમ્બલશાટક' સ્વલુ આવેષ્ટિત પરિવેષ્ટિતઃ સન્-અત્યન્તસઘનતયા સંશ્લિષ્ટઃ
સન્ યાવદ્ અવકાશાન્તરમ્-યાવત્ આકાશપ્રદેશાન્ સ્પૃષ્ઠા-અવગાહ્ય તિષ્ઠતિ, તાવચ્ચૈવ અવ-
કાશાન્તરમ્-તાવત્ એવ આકાશપ્રદેશાન્ સ્પૃષ્ઠા-અવગાહ્ય તિષ્ઠતિ, એકવિંશતિતમં દ્વારમ્-
ગૌ : પૃચ્છતિ-'થૂણા ણં મંતે ! ઉદ્ધુ ઝસિયા સમાણી જાવહ્યં સ્વેત્તં ઓગાહિત્તાણં ચિદ્દહ'
હે મદન્ત ! સ્થૂણા સ્વલુ-સ્તંભવિશેષરૂપા, ઝર્ધ્વમ્-ઉપરિ ઉચ્છિન્ના-ઉચ્છ્રાયયુક્તા સતી યા-
વત્ ક્ષેત્રમ્ અવગાહ્ય-વ્યાપ્ય સ્વલુ તિષ્ઠતિ, 'તિરિયં પિઅણં આયતા સમાણી તાવહ્યં ચેવ સ્વેત્તં
ઓગાહિત્તાણં ચિદ્દહ ?' તિર્યગપિચ સ્વલુ આયતા-વિસ્તૃતા સતિ કિં તાવચ્ચૈવ ક્ષેત્રમ્ અવ-
ગાહ્ય-વ્યાપ્ય તિષ્ઠતિ ? મગવાનાહ-'હતા, ગોયમા !' હે ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમેતત્, 'થૂણાણ
ઉદ્ધુ ઝસિયા તં ચેવ ચિદ્દહ' સ્થૂણા સ્વલુ ઝર્ધ્વમ્ ઉચ્છિન્ના સતી યાવત્ક્ષેત્રમવગાહ્ય તિષ્ઠતિ,
તિર્યગપિ આયતા સતી તાવચ્ચૈવ ક્ષેત્રમ્ અવગાહ્ય તિષ્ઠતિ, દ્વાવિંશતિતમં દ્વારમ્-

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'આગાસથિગ્ગલે ણ મંતે ! કિંણા ફુદે ? કહિં વા કાપહિં ફુદે ?'-
હે મદન્ત ! આકાશથિગ્ગલમ્ સ્વલુ લોકો વ્યપદિશ્યતે, લોકસ્તાવદ્ મહતો બહિરાકાશસ્ય
વિસ્તૃતપટસ્ય થિગ્ગલમિવ પ્રતિમાસતે, સ હિ લોકઃ કેન સ્પૃષ્ટઃ-વ્યાપ્તઃ ? કતિમિર્વા-
જિતને આકાશપ્રદેશો' કો ચેરતા હૈ, ફૈલાયા હુઆ મી ઉતને હી આકાશપ્રદેશો'
કો ચેરતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરતે હૈ-હે મગવન્ ! સ્થૂણા (થૂન) ઝપર ઉઠાઈ હુઈ
(ઝંચી સ્વહી હુઈ) જિતને ક્ષેત્ર કો અવગાહન કરકે રહતી હૈ, તિર્છી લમ્બી પઢી
હુઈ મી ઉતને હી પ્રદેશો કો અવગાહન કરતી હૈ ?

મગવાન્ ! હે ગૌતમ ! હાં, એસા હી હૈ । ઝંચી ઉઠી હુઈ થૂન જિતને આકાશ-
પ્રદેશો કો વ્યાપ્ત કરતી હૈ, તિર્છી પઢી હુઈ મી ઉતને હી આકાશપ્રદેશો કો
વ્યાપ્ત કરતી હૈ ।

ગૌતમ-મગવન્ ! આકાશ-થિગ્ગલ અર્થાત્ લોક કિસસે સ્પૃષ્ટ હૈ ? સમ્પૂર્ણ]
આકાશ એક વિસ્તૃત પટ કે સદૃશ હૈ, ડસકે બીચમેં લોક યેગઢે કે સમાન હૈ,

શ્રી ભગવાન્-હા, ગૌતમ । એમજ છે વાળેલી કાળળ જેટલા આકાશ પ્રદેશને ઘેરે
છે, ફેલાવેલી પણ તેટલા જ આકાશ પ્રદેશોને ઘેરે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! સ્થૂણા (ધાંભલો) ઉભો કરેલો હોય
તે જેટલા ક્ષેત્રની અવગાહના કરે છે, આડો પડેલો થાભલો પણ શુ જેટલા જ પ્રદેશોની
અવગાહના કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ હા, એમ જ છે જાણે ઉભેલો થાભલો જેટલા આકાશ પ્રદેશને
વ્યાપ્ત કરે છે, આડો પડેલો પણ તે તેટલા જ આકાશ પ્રદેશને વ્યાપ્ત કરે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આકાશ-થિગ્ગલ અર્થાત્ લોક શેનાથી સ્પૃષ્ટ છે ?
સંપૂર્ણ આકાશ એક વિસ્તૃત પટના સરખું છે, તેમના વચ્ચે લોક થિગ્ગલ સમાન છે

किंयत्संख्याकैः कार्यैः स्पृष्टः-व्याप्तः ? प्रथमं सामान्येन प्रश्नः, ततो विशेषेण प्रश्नः, तानेव प्रश्नविषयीभूतकायान् प्रत्येकं पृच्छति-‘किं धर्मास्तिकायं फुडे ?’ किं धर्मास्तिकायेन स्पृष्टः-व्याप्तः ? किं वा ‘धम्मत्थिकायस्स देसेणं फुडे ?’ धर्मास्तिकायस्य देशेन-एकदेशेन स्पृष्टः ? किं वा ‘धम्मत्थिकायरम पदेसेहिं फुडे’ धर्मास्तिकायस्य प्रदेशैः स्पृष्टः ? ‘एवं अधम्मत्थिकायणं’ एवम्-धर्मास्तिकायवदेव किम् अधर्मास्तिकायेन स्पृष्टः, किं वा अधर्मास्तिकायस्य देशेन स्पृष्टः ? किं वा अधर्मास्तिकायस्य प्रदेशैः स्पृष्टः ? एवम्-‘आगासत्थिकायणं’ किम् आकाशास्तिकायेन स्पृष्टः ? किं वा आकाशास्तिकायस्य देशेन स्पृष्टः ? किं वा आकाशास्तिकायस्य प्रदेशैः स्पृष्टः ? ‘एणं भेदेणं जाव पुद्गलीकायणं फुडे जाव तस-कायणं अद्वासमणं फुडे ?’ एतेन-पूर्वोक्तक्रमेण भेदेन-प्रकारेण यावत्-किम् पुद्गलास्तिकायेन स्पृष्टः ? किं वा पुद्गलास्तिकायस्य देशेन स्पृष्टः ? किं वा पुद्गलास्तिकायस्य प्रदेशैः स्पृष्टः ? किं जीवास्तिकायेन स्पृष्टः ? इत्यादिरित्या प्रश्नः, तथा-किं पृथिवीकायेन

अतः लोकाकाश को धिग्गल कहा गया है। यह लोक किससे स्पृष्ट अर्थात् व्याप्त है ? किनकी कायो से स्पृष्ट है ? प्रथम सामान्य रूपमें प्रश्न किया गया है, तत्पश्चात् वही प्रश्न विशेष को लेकर किया है। अब उन्हीं कायो को एक एक करके पूछते हैं-क्या लोक धर्मास्तिकाय से स्पृष्ट है ? क्या धर्मास्तिकाय के एक देश से स्पृष्ट है ? क्या धर्मास्तिकाय के प्रदेशों से स्पृष्ट है ? इसी प्रकार क्या अधर्मास्तिकाय से स्पृष्ट है ? अधर्मास्तिकाय के देशसे स्पृष्ट है ? अथवा क्या अधर्मास्तिकाय के प्रदेशों से स्पृष्ट है ? क्या आकाशास्तिकाय से स्पृष्ट है ? क्या आकाशास्तिकाय के देशसे स्पृष्ट है ? अथवा क्या आकाशास्तिकाय के प्रदेशों से स्पृष्ट है ? इसी प्रकार क्या पुद्गलास्तिकाय से स्पृष्ट है ? क्या पुद्गलास्तिकाय के देश से स्पृष्ट है ? अथवा क्या पुद्गलास्तिकाय के प्रदेशों से स्पृष्ट है ? क्या जीवास्तिकाय से स्पृष्ट है ? इत्यादि रूपमें प्रश्न समझलेना चाहिए। तथा क्या पृथिवीकाय से स्पृष्ट है ? यावत् क्या अप्रकाय से स्पृष्ट है ?

तेथी लोककाशने धिग्गल कहेल छे. आ लोक शेनाथी स्पृष्ट अर्थात् व्याप्त छे ? केटली कायजोथी स्पृष्ट छे प्रथम सामान्य रूपे प्रश्न करेला छे, त्थार पछी तेज प्रश्न विशेषने धरने कथी छे हुवे तेज कायजोने ओके ओके पूछे छे-शु लोक धर्मास्तिकायथी स्पृष्ट छे ? शु धर्मास्तिकायना ओठ देशथी स्पृष्ट छे ? शु धर्मास्तिकायना प्रदेशेथी स्पृष्ट छे ? ओज प्रकारे शु अधर्मास्तिकायथी स्पृष्ट छे ? अधर्मास्तिकायना देशथी स्पृष्ट छे ? अथवा शु अधर्मास्तिकायना प्रदेशेथी स्पृष्ट छे ? शु आकाशास्तिकायथी स्पृष्ट छे । शु आकाशास्तिकायना देशथी स्पृष्ट छे ? अथवा शु आकाशास्तिकायना प्रदेशेथी स्पृष्ट छे ? ओज प्रकारे शु पुद्गलास्तिकायथी स्पृष्ट छे ? शु पुद्गलास्तिकायना देशथी स्पृष्ट छे ? अथवा शु पुद्गलास्तिकाय प्रदेशेथी स्पृष्ट छे ? शु जीवास्तिकायथी स्पृष्ट छे ? विगेरे रूपमा प्रश्न समझ लेने. ओछ ओ. तेमज शु पृथ्वीकायथी स्पृष्ट छे ? यावत् शु अप्रकायथी

સ્પૃષ્ટઃ ? યાવત્-કિમ્ અપ્કાવેન સ્પૃષ્ટઃ ? કિં તેજસ્કાયેન સ્પૃષ્ટઃ ? કિં વાયુકાયેન સ્પૃષ્ટઃ ? કિં વનસ્પતિકાયેન સ્પૃષ્ટઃ ? કિં ત્રસકાયેન-દ્વોન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય ચતુરિન્દ્રિયેણ સ્પૃષ્ટઃ ? કિમ્ અદ્વાસમયેન-કાલવિશેષેણ સ્પૃષ્ટઃ ? મગવાનાહ-‘ગૌતમ !’ હે ગૌતમ ! ‘ધર્મસ્થિકાણં ફુદે નો ધર્મસ્થિકાયસ્સ દેસેણં ફુદે ધર્મસ્થિકાયસ્સ પદેસેહિં ફુદે’-લોકસ્તાવદ્ ધર્માસ્થિકાયેન સ્પૃષ્ટઃ-વ્યાપ્તો વર્તતે, ધર્માસ્થિકાયસ્ય સર્વાત્મના લોકેઽવગાઢત્વાત્, અત એવ-નો ધર્માસ્થિકાયસ્ય દેશેન સ્પૃષ્ટઃ-વ્યાપ્તો ભવતિ, યેન વસ્તુના સર્વાત્મના વ્યાપ્તો યો ભવતિ સ તસ્યૈવ દેશેન વિરોધાત્ વ્યાપ્તો ન ભવતિ, કિન્તુ ધર્માસ્થિકાયપ્રદેશનાં લોકેઽવગાઢત્વાત્, ‘એવં અધર્મસ્થિકાણવિ’-એવમ્-ધર્માસ્થિકાયેનેવ અધર્માસ્થિકાયેનાપિ સ્પૃષ્ટો લોકો ભવતિ, નો અધર્માસ્થિકાયસ્ય દેશેન સ્પૃષ્ટઃ, કિન્તુ અધર્માસ્થિકાયસ્ય પ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટો લોકો વર્તતે इत्यर्थः, કિન્તુ ‘નો આગાસથિકાણં ફુદે’ નો આકાશસ્થિકાયેન સક્કલેન દ્રવ્યેણ લોકઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ લોકસ્યા આકાશસ્થિકાયદેશમાત્રસ્વરૂપત્વાત્, કિન્તુ-

કયા તેજસ્કાય સે સ્પૃષ્ટ હૈ ? કયા વાયુકાય સે સ્પૃષ્ટ હૈ ? કયા વનસ્પતિકાય સે સ્પૃષ્ટ હૈ ? કયા ત્રસકાય અર્થાન્ દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય ચતુરિન્દ્રિય ઓર પંચેન્દ્રિય સે સ્પૃષ્ટ હૈ ? કયા અદ્વાકાલ સે સ્પૃષ્ટ હૈ ?

મગવન્ ઉત્તર દેતે હૈ-હે ગૌતમ ! લોક ધર્માસ્થિકાય સે સ્પૃષ્ટ હૈ, કયો કિ ધર્માસ્થિકાય પૂરા કા પૂરા લોક મેં હી અવગાઢ હૈ, અત એવ વહ ધર્માસ્થિકાય કે દેશ સે સ્પૃષ્ટ નહીં હૈ, કયો કિ જો જિસકે સાથ પૂરી તરહ વ્યાપ્ત હૈ, ઉસે ઉસકે સાથ એકદેશ સે વ્યાપ્ત નહીં કહા જા સક્કતા મગર લોક ધર્માસ્થિકાય કે પ્રદેશો સે તો વ્યાપ્ત હૈ હી ! કયો કિ ધર્માસ્થિકાય કે સમી પ્રદેશ લોકમેં હી અવગાઢ હૈં । હસી પ્રકાર લોક અધર્માસ્થિકાય સે મી સ્પૃષ્ટ હૈ, અધર્માસ્થિકાય કે દેશ સે સ્પૃષ્ટ નહીં હૈ, મગર અધર્માસ્થિકાય કે પ્રદેશો સે સ્પૃષ્ટ હૈ । કિન્તુ લોક સમ્પૂર્ણ આકાશસ્થિકાય સે સ્પૃષ્ટ નહીં હૈ, કયો કિ લોક

સ્પૃષ્ટ છે ? શુ તેજસ્કાયથી સ્પૃષ્ટ છે ? શુ વાયુ કાયથી સ્પૃષ્ટ છે ? શુ વનસ્પતિકાયથી સ્પૃષ્ટ છે ? શુ ત્રસકાય અર્થાન્ દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય ચતુરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિયથી સ્પૃષ્ટ છે ? શુ અદ્વા કાલથી સ્પૃષ્ટ છે ?

શ્રી મગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! લોક ધર્માસ્થિકાયથી સ્પૃષ્ટ છે, કેમકે ધર્માસ્થિકાય પુરેપુરા લોકમા અવગાઢ છે, તેથી જ ધર્માસ્થિકાયના દેશથી સ્પૃષ્ટ નથી કેમકે જે જેની સાથે પુરેપુરે વ્યાપ્ત થાય છે, તેથી તેની સાથે એક દેશથી વ્યાપ્ત ન ઠહેવાય પણ લોક ધર્માસ્થિકાયના પ્રદેશોથી તો વ્યાપ્ત જ છે, કેમકે ધર્માસ્થિકાયના સકલ પ્રદેશ લોકમા જ અવગાઢ છે. એ જ પ્રકારે લોક અધર્માસ્થિકાયથી પણ સ્પૃષ્ટ છે, અધર્માસ્થિકાયના દેશથી સ્પૃષ્ટ નથી, પણ અધર્માસ્થિકાયના પ્રદેશોથી સ્પૃષ્ટ છે પણ લોક સમ્પૂર્ણ આકાશસ્થિકાયથી સ્પૃષ્ટ નથી, કેમકે લોક સમ્પૂર્ણ આકાશસ્થિકાયનો એક નાનો ખડ માત્ર જ છે.

‘આગાસત્થિકાયસરા દેસેણં ફુઢે ?’ આકાશાસ્તિકાયસ્ય દેશેન સ્પૃષ્ટો ભવતિ, ‘આગાસત્થિકાયસસ પદેસેહિ જાવ વણસસદ્કાણં ફુઢે’—આકાશાસ્તિકાયસસ પ્રદેર્શથ સ્પૃષ્ટઃ યાવત્—પુદ્ગલાસ્તિકાયેન જીવાસ્તિકાયેન પૃથ્વીકાયેન અપ્કાયેન તેજસ્કાયેન, વાયુકાયેન, વનસ્પતિકાયેન સ્પૃષ્ટો લોકો વર્તેતે પૃથિવ્યાદીનાપિ સૂક્ષ્માણાં સઠ્ઠલોકોપન્નત્વાત્ તૈરપિ સર્વાત્મના વ્યાપ્તો લોકો ભવતિ, કિન્તુ ‘તસચ્ચાટ્ટણં સિય ફુઢે’ ત્રસકાયેન સ્યાત્—કદાચિત્ સ્પૃષ્ટો ભવતિ, સ્યાત્—કદાચિત્ નો સ્પૃષ્ટો ભવતિ, તથાચ સમુદ્ધાતગતરય કેવલિનશ્ચતુર્યસમયે વર્તમાનતાદશાયાં તેન સ્વપ્રદેશૈઃ સઠ્ઠલોકપૂરણાત્, તસ્યચ કેવલિન સ્વસકાયત્વાત્ ત્રસકાયેન સ્પૃષ્ટો લોકો ભવતિ, તદતિરિક્તકાલેતુ નો સ્પૃષ્ટો ભવતિ, સર્વત્ર ત્રસકાયનામસદ્ભાવાત્, ‘અદ્દાસમણં દેસે ફુઢે દેસે ણો ફુઢે’—અદ્દાસમયેન—કાલવિશેષેણ તુ લોકસ્ય કશ્ચિદેશઃ

સમ્પૂર્ણ આકાશાસ્તિકાય કા એક છોટા—સા ચ્વંઢ યાત્ર હી હૈ । કિન્તુ આકાશાસ્તિકાય કે દેશ સે સ્પૃષ્ટ હૈ ઓર આકાશાસ્તિકાય કે પ્રદેશોં સે મી સ્પૃષ્ટ હૈ । યાવત્—પુદ્ગલાસ્તિકાય સે, જીવાસ્તિકાય સે, પૃથ્વીકાય સે, અપ્કાય સે, તેજસ્કાય સે, વાયુકાય સે વનસ્પતિજ્ઞાપ સે સ્પૃષ્ટ હૈ । સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાય આદિ સમસ્ત લોકમેં વ્યાપ્ત હૈ, અતએવ ઉનકે દ્વારા મી વહ પૂર્ણ રૂપ સે સ્પૃષ્ટ હૈ । મગર ત્રસકાય સે ક્વચિત્ સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ઓર ક્વચિત્ સ્પૃષ્ટ નહીં મી હોતા હૈ । જલ કેવલી સમુદ્ધાત કરતે હૈ તય ચૌથે સમય મેં લે અપને આત્મપ્રદેશોં સે સમ્પૂર્ણ લોક કો વ્યાપ્ત કરલેતે હૈ, કેવલી ભગવાન્ ત્રસકાય કે હી અન્તર્ગત હૈ, અતએવ ઉસ સમય સમસ્ત લોક ત્રસકાય સે સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ, હસકે અતિરિક્ત અન્ય સમય મેં સમ્પૂર્ણ લોક ત્રસકાય સે સ્પૃષ્ટ નહીં હોતા હૈ । કયોંકિ ત્રસજીવ સિર્ફ ત્રસનાદી મેં હી પાયે જાતે હૈ જો સિર્ફ એકરાજૂ ચૌદી ઓર ચૌદહ રાજૂ ઝંચી હૈ ।

અદ્દાસમય કે દ્વારા લોક કા કોઈ ભાગ સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ઓર કોઈ ભાગ સ્પૃષ્ટ નહીં હોતા ।

કિન્તુ આકાશાસ્તિકાયના દેશથી સ્પૃષ્ટ છે અને આકાશાસ્તિકાયના પ્રદેશોથી પણ સ્પૃષ્ટ છે યાવત્ પુદ્ગલાસ્તિકાયથી, જીવાસ્તિકાયથી, પૃથ્વીકાયથી, અપ્કાયથી, તેજસ્કાયથી, વાયુકાયથી અને વનસ્પતિકાયથી સ્પૃષ્ટ છે. સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાય આદિ સમસ્ત લોકમાં વ્યાપ્ત છે, તેથી જ તેમના દ્વારા પણ તે પૂર્ણ રૂપથી સ્પૃષ્ટ છે, પણ ત્રસકાયથી ક્વચિત્ સ્પૃષ્ટ થાય છે અને ક્વચિત્ સ્પૃષ્ટ નથી પણ થતા. જો તે કેવલી સમુદ્ધાત કરે છે ત્યારે ચોથા સમયમાં તેઓ પોતાના આત્મપ્રદેશોથી સંપૂર્ણ લોકને વ્યાપ્ત કરી લે છે. કેવલી ભગવાન્ ત્રસકાયના જ અન્તર્ગત છે, તેથી જ તે સમયે સમસ્ત લોક ત્રસકાયથી સ્પૃષ્ટ થાય છે, તેથી અતિરિક્ત અન્ય સમયમાં સંપૂર્ણલોક ત્રસકાયથી સ્પૃષ્ટ નથી થતા. કેમકે ત્રસ એવ દેવત ત્રસ નાદીમાં જ મળી આવે છે જે દેવતા એક રાત્રી પહોળી અને ચૌદ રાત્રી લંચી છે, અદ્દા સમય દ્વારા લોકના કોઈ ભાગ સ્પૃષ્ટ થાય છે અને કોઈ ભાગ સ્પૃષ્ટ નથી થતા,

સ્પૃષ્ટઃ ? યાવત્-કિં અપ્કાયેન સ્પૃષ્ટઃ ? કિં તેજસ્કાયેન સ્પૃષ્ટઃ ? કિં વાયુકાયેન સ્પૃષ્ટઃ ? કિં વનસ્પતિકાયેન સ્પૃષ્ટઃ ? કિં ત્રસકાયેન-દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય ચતુરિન્દ્રિયેણ સ્પૃષ્ટઃ ? કિં અદ્વાસમયેન-કાલવિશેષેણ સ્પૃષ્ટઃ ? મગવાનાહ-‘ગૌતમ !’ હે ગૌતમ ! ‘ધર્મસ્થિકાણં ફુદે નો ધર્મસ્થિકાયસ્સ દેસેણં ફુદે ધર્મસ્થિકાયસ્સ પદેસેહિં ફુદે’-લોકસ્તાવદ્ ધર્માસ્થિકાયેન સ્પૃષ્ટઃ-વ્યાપ્તો વર્તતે, ધર્માસ્થિકાયસ્ય સર્વાત્મના લોકેઽવગાદત્વાત્, અત એવ-નો ધર્માસ્થિકાયસ્ય દેશેન સ્પૃષ્ટઃ-વ્યાપ્તો મદતિ, યેન વસ્તુના સર્વાત્મના વ્યાપ્તો યો મવતિ સ તસ્યૈવ દેશેન વિરોધાત્ વ્યાપ્તો ન મવતિ, કિન્તુ ધર્માસ્થિકાયપ્રદેશનાં લોકેઽવગાદત્વાત્, ‘એવં અધર્મસ્થિકાણવિ’-એવમ્-ધર્માસ્થિકાયેનેવ અધર્માસ્થિકાયેનાપિ સ્પૃષ્ટો લોકો મવતિ, નો અધર્માસ્થિકાયસ્ય દેશેન સ્પૃષ્ટઃ, કિન્તુ અધર્માસ્થિકાયસ્ય પ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટો લોકો વર્તતે इत्यर्थः, કિન્તુ ‘નો આગાસથિકાણં ફુદે’ નો આકાશાસ્થિકાયેન સકલેન દ્રવ્યેણ લોકઃ સ્પૃષ્ટો મવતિ લોકસ્યા નાગાસ્થિકાયદેશમાત્રસ્વરૂપત્વાત્, કિન્તુ-કયા તેજસ્કાય સે સ્પૃષ્ટ હૈ ? કયા વાયુકાય સે સ્પૃષ્ટ હૈ ? કયા વનસ્પતિકાય સે સ્પૃષ્ટ હૈ ? કયા ત્રસકાય અર્થાત્ દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય ચતુરિન્દ્રિય ઓર પંચેન્દ્રિય સે સ્પૃષ્ટ હૈ ? કયા અદ્વાકાલ સે સ્પૃષ્ટ હૈ ?

મગવન્ ઉત્તર દેતે હૈ-હે ગૌતમ ! લોક ધર્માસ્થિકાય સે સ્પૃષ્ટ હૈ, કયોંકિ ધર્માસ્થિકાય પૂરા કા પૂરા લોક મેં હી અવગાદ હૈ, અતએવ વહ ધર્માસ્થિકાય કે દેશ સે સ્પૃષ્ટ નહીં હૈ, કયોંકિ જો જિસકે સાથ પૂરી તરહ વ્યાપ્ત હૈ, ઉસે ઉસકે સાથ એકદેશ સે વ્યાપ્ત નહીં કહા જા સકતા મગર લોક ધર્માસ્થિકાય કે પ્રદેશો સે તો વ્યાપ્ત હૈ હી ! કયોંકિ ધર્માસ્થિકાય કે સમી પ્રદેશ લોકમેં હી અવગાદ હૈ । હસી પ્રકાર લોક અધર્માસ્થિકાય સે મી સ્પૃષ્ટ હૈ, અધર્માસ્થિકાય કે દેશ સે સ્પૃષ્ટ નહીં હૈ, મગર અધર્માસ્થિકાય કે પ્રદેશો સે સ્પૃષ્ટ હૈ । કિન્તુ લોક સમ્પૂર્ણ આકાશાસ્થિકાય સે સ્પૃષ્ટ નહીં હૈ, કયોંકિ લોક

સ્પૃષ્ટ છે ? શુ તેજસ્કાયથી સ્પૃષ્ટ છે ? શુ વાયુ કાયથી સ્પૃષ્ટ છે ? શુ વનસ્પતિકાયથી સ્પૃષ્ટ છે ? શુ ત્રસકાય અર્થાત્ દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય ચતુરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિયથી સ્પૃષ્ટ છે ? શુ અદ્વા કાલથી સ્પૃષ્ટ છે ?

શ્રી મગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! લોક ધર્માસ્થિકાયથી સ્પૃષ્ટ છે, કેમકે ધર્માસ્થિકાય પુરેપુરા લોકમાં અવગાદ છે, તેથી જ ધર્માસ્થિકાયના દેશથી સ્પૃષ્ટ નથી કેમકે જે જેની સાથે પુરેપુરે વ્યાપ્ત થાય છે, તેથી તેની સાથે એક દેશથી વ્યાપ્ત ન ઠહેવાય પણ લોક ધર્માસ્થિકાયના પ્રદેશોથી તો વ્યાપ્ત જ છે, કેમકે ધર્માસ્થિકાયના સકલ પ્રદેશ લોકમાં જ અવગાદ છે. એજ પ્રકારે લોક અધર્માસ્થિકાયથી પણ સ્પૃષ્ટ છે, અધર્માસ્થિકાયના દેશથી સ્પૃષ્ટ નથી, પણ અધર્માસ્થિકાયના પ્રદેશોથી સ્પૃષ્ટ છે પણ લોક સમ્પૂર્ણ આકાશાસ્થિકાયથી સ્પૃષ્ટ નથી, કેમકે લોક સમ્પૂર્ણ આકાશાસ્થિકાયનો એક નાનો ખડ માત્રજ છે.

‘આગાસત્થિકાયસ્સ દેસેણં ફુઢે ?’ આકાશાસ્થિકાયસ્સ દેશેન સ્પૃષ્ટો ભવતિ, ‘આગાસત્થિકાયસ્સ પદેસેહિ જાવ વણસ્સંકાપણં ફુઢે’—આકાશાસ્થિકાયસ્સ પ્રદેશેશ્ચ સ્પૃષ્ટઃ યાવત્—પુદ્ગલાસ્થિકાયેન જીવાસ્થિકાયેન પૃથ્વીકાયેન અપ્પકાયેન તેજસ્કાયેન, વાયુકાયેન, વનસ્પતિકાયેન સ્પૃષ્ટો લોકો વર્તેતે પૃથિવ્યાદીનામપિ સૂક્ષ્માણાં સકલલોકાપન્નત્વાત્ તૈરપિ સર્વાત્મના વ્યાપ્તો લોકો ભવતિ, કિન્તુ ‘તસન્નાદણં સિય ફુઢે’ ત્રસકાયેન સ્યાત્—કદાચિત્ સ્પૃષ્ટો ભવતિ, સ્યાત્—કદાચિત્ નો સ્પૃષ્ટો ભવતિ, તથાચ સમુદ્ઘાતગતરથ કેવલિનશ્ચતુર્યસમયે વર્તમાનતાદશાયાં તેન સ્વપ્રદેશૈઃ સકલલોકપૂરણાત્, તસ્પચ કેવલિન ત્રસકાયત્વાત્ ત્રસકાયેન સ્પૃષ્ટો લોકો ભવતિ, તદતિરિક્તકાલેતુ નો સ્પૃષ્ટો ભવતિ, સર્વત્ર ત્રસકાયનામસદ્ભાવાત્, ‘અદ્ધાસમણં દેસે ફુઢે દેસે ણો ફુઢે’—અદ્ધાસમયેન—કાલવિશેષેણ તુ લોકસ્ય કશ્ચિદેશઃ

સમ્પૂર્ણ આકાશાસ્થિકાય કા એક છોટા—સા ગ્વંઢ યાત્ર હી હૈ । કિન્તુ આકાશાસ્થિકાય કે દેશ સે સ્પૃષ્ટ હૈ ઓર આકાશાસ્થિકાય કે પ્રદેશોં સે ખી સ્પૃષ્ટ હૈ । યાવત્—પુદ્ગલાસ્થિકાય સે, જીવાસ્થિકાય સે, પૃથ્વીકાય સે, અપ્કાય સે, તેજસ્કાય સે, વાયુકાય સે વનસ્પતિ જાત સે સ્પૃષ્ટ હૈ । સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાય આદિ સમસ્ત લોકમેં વ્યાપ્ત હૈ, અતએવ ડનકે દ્વારા ખી વહ પૂર્ણ રૂપ સે સ્પૃષ્ટ હૈ । મગર ત્રસકાય સે કવચિત્ સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ઓર કવચિત્ સ્પૃષ્ટ નહીં ખી હોતા હૈ । જય કેવલી સમુદ્ઘાત કરતે હૈ તય ચૌથે સમય મેં વે અપને આત્મપ્રદેશોં સે સમ્પૂર્ણ લોક કો વ્યાપ્ત કરલેતે હૈ, કેવલી ભગવાન ત્રસકાય કે હી અન્તર્ગત હૈ, અતએવ ડસ સમય સમસ્ત લોક ત્રસકાય સે સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ, ડસકે અતિરિક્ત અન્ય સમય મેં સમ્પૂર્ણ લોક ત્રસકાય સે સ્પૃષ્ટ નહીં હોતા હૈ । કયોંકિ ત્રસજીવ સિર્ફ ત્રસનાડી મેં હી પાચે જાતે હૈ જો સિર્ફ એકરાજૂ ચોઢી ઓર ચોદહ રાજૂ ડંચી હૈ ।

અદ્ધાસમય કે દ્વારા લોક કા કોઈ ભાગ સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ઓર કોઈ ભાગ સ્પૃષ્ટ નહીં હોતા ।

કિન્તુ આકાશાસ્થિકાયના દેશથી સ્પૃષ્ટ છે અને આકાશાસ્થિકાયના પ્રદેશોથી પણ સ્પૃષ્ટ છે યાવત્ પુદ્ગલાસ્થિકાયથી, જીવાસ્થિકાયથી, પૃથ્વીકાયથી, અપ્કાયથી, તેજસ્કાયથી, વાયુકાયથી અને વનસ્પતિકાયથી સ્પૃષ્ટ છે સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાય આદિ સમસ્ત લોકમાં વ્યાપ્ત છે, તેથી જ તેમના દ્વારા પણ તે પૂર્ણ રૂપથી સ્પૃષ્ટ છે, પણ ત્રસકાયથી કવચિત્ સ્પૃષ્ટ થાય છે અને કવચિત્ સ્પૃષ્ટ નથી પણ થતા. જો કેવલી સમુદ્ઘાત કરે છે ત્યારે ચોથા સમયમાં તેઓ પોતાના આત્મપ્રદેશોથી સંપૂર્ણ લોકને વ્યાપ્ત કરી લે છે. કેવલી ભગવાન ત્રસકાયના જ અન્તર્ગત છે, તેથી જ તે સમયે સમસ્ત લોક ત્રસકાયથી સ્પૃષ્ટ થાય છે, તેથી અતિરિક્ત અન્ય સમયમાં સંપૂર્ણલોક ત્રસકાયથી સ્પૃષ્ટ નથી થતા. કેમકે ત્રસ એવ રક્ત ત્રસ નાદીમાં જ મળી આવે છે જે રક્ત એક રાત્રી પહોળી અને ચોદ રાત્રી ડંચી છે, અદ્ધા સમય દ્વારા લોકના કેઈ ભાગ સ્પૃષ્ટ થાય છે અને કેઈ ભાગ સ્પૃષ્ટ નથી થતા,

સ્પૃષ્ટો ભવતિ, કશ્ચિદેશો નો સ્પૃષ્ટો ભવતિ ત્રયોવિંશતિતમં દ્વારમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જંબુ-દ્વીવેણં મંતે ! દીવે કિંના ફુટે કઠ્ઠિવા કાઈ ફુટે ?’ હે મદન્ત ! જમ્બુદ્વીપઃ સ્વલ્લ દ્વીપઃ કેન સ્પૃષ્ટઃ-વ્યાપ્તો ભવતિ ? इति सामान्येन પ્રશ્નઃ, અથ વિશેષતઃ પ્રશ્નયતિ-કતિમિર્વા-કિયત્સંખ્યાકૈઃ કાયૈઃ સ્પૃષ્ટો-વ્યાપ્તો ભવતિ ? તદેવ વિશદયતિ-‘કિં ધર્મસ્તિકાણં જાવ આગાસત્તિકાણં ફુટે ?’-કિં ધર્માસ્તિકાયેન સ્પૃષ્ટઃ ? યાવત્-કિંવા ધર્માસ્તિકાયસ્ય દેશેન સ્પૃષ્ટઃ ? કિં ધર્માસ્તિકાયસ્ય પ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ ? એવમ્-કિમ્ અધર્માસ્તિકાયેન સ્પૃષ્ટઃ કિમ્ અધર્માસ્તિકાયસ્ય દેશેન સ્પૃષ્ટઃ ? કિવાઽધર્માસ્તિકાયસ્ય પ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટઃ ? એવમ્ આકાશસ્તિકાયેન સ્પૃષ્ટઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ળાં ધર્મસ્તિકાણં ફુટે’ નો ધર્માસ્તિકાયેન જમ્બુદ્વીપો દ્વીપઃ સર્વાત્મના સ્પૃષ્ટઃ, અયિતુ ‘ધર્મસ્તિકાયસ્ય દેસેણં ફુટે’ ધર્માસ્તિકાયસ્ય દેશેન સ્પૃષ્ટઃ, ‘ધર્મસ્તિકાયસ્ય પદેસેહિ ફુટે’-ધર્માસ્તિકાયસ્ય પ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટઃ, ‘પર્વં અધર્મસ્તિકાયસ્ય વિ, આગાસત્તિકાયસ્ય વિ એવમ્-ધર્માસ્તિકાયસ્યૈવ અધર્માસ્તિકાયસ્યાપિ, અથચ આકાશસ્તિકાયસ્યાપિ દેશેન પ્રદેશૈશ્ચ સ્પૃષ્ટો જમ્બુદ્વીપો દ્વીપઃ, નતુ

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જમ્બુદ્વીપ નામક દ્વીપ કિસકે દ્વારા સ્પૃષ્ટ છે ? યહ સામાન્ય પ્રશ્ન છે. હસી કો વિશેષ રૂપ સે પૂછતે હૈં-જમ્બુદ્વીપ કિનને કાર્યો સે સ્પૃષ્ટ છે ? હસકા સ્પષ્ટીકરણ કરતે હૈં-કયા ધર્માસ્તિકાય સે સ્પૃષ્ટ છે ? યા કયા ધર્માસ્તિકાય કે દેશ સે સ્પૃષ્ટ છે ? કયા ધર્માસ્તિકાય કે પ્રદેશો સે સ્પૃષ્ટ છે ? હસી પ્રકાર કયા અધર્માસ્તિકાય સે સ્પૃષ્ટ છે ? કયા અધર્માસ્તિકાય કે દેશ સે અથવા કયા અધર્માસ્તિકાય કે પ્રદેશો સે સ્પૃષ્ટ છે ? હસી પ્રકાર કયા આકાશ-સ્તિકાય સે સ્પૃષ્ટ છે ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જમ્બુદ્વીપ ધર્માસ્તિકાય સે પૂર્ણ રૂપ સે સ્પૃષ્ટ નહીં છે, કિન્તુ ધર્માસ્તિકાય કે દેશ સે સ્પૃષ્ટ છે, ધર્માસ્તિકાય કે પ્રદેશો સે સ્પૃષ્ટ છે. હસી પ્રકાર અધર્માસ્તિકાય ઓર આકાશસ્તિકાય કે સ્ત્રી દેશ સે ઓર પ્રદેશો સે સ્પૃષ્ટ છે. સમ્પૂર્ણ અધર્માસ્તિકાય ઓર સંપૂર્ણ આકાશસ્તિકાય સે સ્ત્રી જમ્બુ-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જમ્બુદ્વીપ નામક દ્વીપ શાના દ્વારા સ્પૃષ્ટ છે ? આ સામાન્ય પ્રશ્ન છે તેને જ વિશેષ રૂપે પૂછે છે-જમ્બુદ્વીપ કેટલી કાયાથી સ્પૃષ્ટ છે ? તેનું સ્પષ્ટીકરણ કરે છે, શુ ધર્માસ્તિકાયથી સ્પૃષ્ટ છે ? અગર શુ ધર્માસ્તિકાયના દેશથી સ્પૃષ્ટ છે ? શુ ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશથી સ્પૃષ્ટ છે ? એ પ્રકારે શુ અધર્માસ્તિકાયથી સ્પૃષ્ટ છે ? શુ અધર્માસ્તિકાયના દેશથી અથવા શુ અધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશથી સ્પૃષ્ટ છે ? એજ પ્રકારે શુ આકાશસ્તિકાયથી સ્પૃષ્ટ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જમ્બુદ્વીપ ધર્માસ્તિકાયથી પૂર્ણ રૂપથી સ્પૃષ્ટ નથી, કિન્તુ ધર્માસ્તિકાયના દેશથી સ્પૃષ્ટ છે, ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશથી સ્પૃષ્ટ છે એજ પ્રકારે અધર્માસ્તિકાય અને આકાશસ્તિકાયના પણ દેશથી અને પ્રદેશથી સ્પૃષ્ટ છે. સંપૂર્ણ અધર્મા

અધર્માસ્તિકાયેન આકાશાસ્તિકાદેન ચ સ્પૃષ્ટઃ, 'પૃથ્વી-આદ્યેણં ફુટે જાવ વળરસઙ્કારણં ફુટે'—પૃથ્વીકાયિકેન સ્પૃષ્ટો જમ્બૂદ્વીપો દ્વીપઃ, યાવદ્ અપ્કાર્યિકેન તેજસ્કાયિકેન વાયુ કાયિકેન વનસ્પતિકાયિકેન ચ સ્પૃષ્ટઃ, 'તપકાદ્યેણં ફુટે સિય ણો ફુટે'—વ્રસકાયિકેન—દ્વિ ત્રિચતુરિન્દ્રિયેણ સ્પૃષ્ટો જમ્બૂદ્વીપો દ્વીપઃ, સ્યાત્—કદાચિત્ નો સ્પૃષ્ટો ભવતિ, 'અદ્વાસમણં ફુટે'—અદ્વાસમયેન—કાલવિશેષેણ જમ્બૂદ્વીપો દ્વીપઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ, ચતુર્ગતિતમં દ્વારમાદ્— 'એવં લવણસમુદ્ધે ધાયતિસંદે દીવે'—અદમ્—જમ્બૂદ્વીપવદેવ લવણસમુદ્ધો ધાતકીખંડો દ્વીપઃ 'કાલોદ સમુદ્ધે અભ્યન્તરપુષ્કરદ્ધે' કાલોદઃ સમુદ્રઃ, અભ્યન્તરપુષ્કરાર્દ્ધે 'વાહિરપુષ્કરદ્ધે એવં ચેવ'—વહિઃ પુષ્કરાર્દ્ધો દ્વીપઃ, એવચ્ચૈવ—પૂર્વોક્તવદેવ અવસેયમ્ કિન્તુ—'જવરં અદ્વાસમણં નો ફુટે' નવરમ્—પૂર્વોપેક્ષયા વિશેષસ્તુ—અદ્વાસમયેન નો સ્પૃષ્ટો ભવતિ, અદ્વાસમયસ્ય અર્દ્ધતૃતીય- દ્વીપ સમુદ્ધાન્તર્વતિતયા વહિરમાનાત્, અત એવ વહિદ્વીપતમુદ્ધાણામદ્વાસમય સ્પર્શનિપેષઃ કૃતઃ 'એવં જાવ સયંમૂરમણસમુદ્ધે—અદમ્—પૂર્વોક્તરીતયા યાવત્—વરુણ ક્ષીર ઘૃતેશ્વનન્દિકારુણવર- દ્વીપ સ્પૃષ્ટ નહીં હૈ । વહ પૃથ્વીકાય સે સ્પૃષ્ટ હૈ યાવત્ વનસ્પતિકાય સે સ્પૃષ્ટ હૈ, અર્થાત્ અપ્કાય, તેજસ્કાય, વાયુકાય ઓર વનસ્પતિકાય સે સ્પૃષ્ટ હૈ । જમ્બૂદ્વીપ વ્રસકાય સે ક્વચિત્ સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ, ક્વચિત્ સ્પૃષ્ટ નહીં હોતા હૈ । અદ્વાકાલ સે સ્પૃષ્ટ હૈ ।

જમ્બૂદ્વીપ સંબંધી વક્તવ્યતા કે અનુસાર હી લવણસમુદ્ર, ધાતકીખંડ દ્વીપ, કાલોદસમુદ્ર, અભ્યન્તર પુષ્કરાર્ધ ઓર બાહ્ય પુષ્કરાર્ધ બી સમક્ષલેના ચાહિય । પહેલે સે વિશેષ યહ હૈ કિ અદ્વાસમય અઢાઈ દ્વીપ કે અન્તર્ગત હી હોતા હૈ, બાહર નહીં, અતએવ બાહર કે દ્વીપ ઓર સમુદ્ર અદ્વાકાલ સે સ્પૃષ્ટ નહીં હૈ । હસી પ્રકાર સ્વયંમૂરમણ સમુદ્ર તક સમક્ષલેના ચાહિય, અર્થાત્ વરુણ, ક્ષીર, ઘૃત, હક્ષુ, નન્દીશ્વર, અરુણવર, કુન્ડલ, રુચક, કુરુ, મન્દર, આવાસ, કૂટ, નક્ષત્ર, ચન્દ્ર, સૂર્ય, દેવ, નાગ, યક્ષ, ભૂત, સ્વયંમૂરમણ સમુદ્ર, ચે સબ ધર્માસ્તિ-

કાયથી પણ જમ્બૂદ્વીપ સ્પૃષ્ટ નથી, તે પૃથ્વી કાયથી સ્પૃષ્ટ છે યાવત્ વનસ્પતિકાયથી સ્પૃષ્ટ અર્થાત્ અપ્કાય, તેજસ્કાય, વાયુકાય અને વનસ્પતિકાયથી સ્પૃષ્ટ છે જમ્બૂદ્વીપ વ્રસ- કાયથી ક્વચિત્ સ્પૃષ્ટ થાય છે, ક્વચિત્ સ્પૃષ્ટ નથી થતો અદ્વા કાલથી સ્પૃષ્ટ છે.

જમ્બૂદ્વીપ સંબંધી વક્તવ્યતાના અનુસાર જ લવણ સમુદ્ર, ધાતકીખંડ દ્વીપ, કાલોદ સમુદ્ર અભ્યન્તર પુષ્કરાર્ધ અને બાહ્ય પુષ્કરાર્ધ પણ સમક્ષ લેના બેઠેએ. પહેલાથી વિશેષ એ છે કે અદ્વા સમય અઢાઈ દ્વીપના અન્તર્ગત જ હોય છે, બહાર નહીં તેથી જ બહારના દ્વીપ અને સમુદ્ર અદ્વા કાળથી સ્પૃષ્ટ નથી એજ રીતે સ્વયંમૂરમણ સમુદ્ર સુધી સમક્ષ લેવું બેઠેએ અર્થાત્ વરુણ, ક્ષીર, ઘૃત હક્ષુ, નન્દીશ્વર, અરુણવર, કુન્ડલ, રુચક, કુરુ, મન્દર, આવાસ, કૂટ, નક્ષત્ર, ચન્દ્ર, સૂર્ય, દેવ, નાગ, યક્ષ, ભૂત, સ્વયંભૂતરમણ સમુદ્ર આ બધા ધર્માસ્તિકાયના દેશ આદિથી સ્પૃષ્ટ છે,

સ્પૃષ્ટો ભવતિ, કશ્ચિદેશે નો સ્પૃષ્ટો ભવતિ ત્રયોવિંશતિતમં દ્વારમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જંબુ-
દ્વીવેણં મંતે ! દીવે કિંના ફુદે કઠિંવા કાઈ ફુદે ?’ હે મદન્ત ! જમ્બૂદ્વીપઃ સ્પૃષ્ટ દ્વીપઃ
કેન સ્પૃષ્ટઃ-વ્યાપ્તો ભવતિ ? इति सामान्येन प्रश्नः, अथ विशेषतः प्रश्नयति-कतिभिर्वा-
कियत्संख्याकैः कायैः स्पर्शतो-व्याप्तो भवति ? तदेव विशदयति-‘किं धर्मास्तिकाएणं जाव
आगासत्तिकाएणं फुदे ?’-किं धर्मास्तिकायेन स्पर्शतः ? यावत्-किंवा धर्मास्तिकायस्य देशेन
स्पर्शतः ? किं धर्मास्तिकायस्य प्रदेशैः स्पर्शतो भवति ? एवम्-किम् अधर्मास्तिकायेन स्पर्शतः
किम् अधर्मास्तिकायस्य देशेन स्पर्शतः ? किंवाऽधर्मास्तिकायस्य प्रदेशैः स्पर्शतः ? एवम्
आकाशास्तिकायेन स्पर्शतः ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘णां धम्मत्तिकाएणं फुदे’
नो धर्मास्तिकायेन जम्बूद्वीपो द्वीपः सर्वात्मना स्पर्शतः, अपितु ‘धम्मत्तिकायस्स देसेणं फुदे’
धर्मास्तिकायस्य देशेन स्पर्शतः, ‘धम्मत्तिकायस्स पदेसेहिं फुदे’-धर्मास्तिकायस्य प्रदेशैः
स्पर्शतः, ‘एवं अधम्मत्तिकायस्स वि, आगासत्तिकायस्स वि एवम्-धर्मास्तिकायस्यैव अधर्मा-
स्तिकायस्यापि, अथच आकाशास्तिकायस्यापि देशेन प्रदेशैश्च स्पर्शतो जम्बूद्वीपो द्वीपः, ननु

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जम्बूद्वीप नामक द्वीप किसके द्वारा स्पर्श है ? यह
सामान्य प्रश्न है । इसी को विशेष रूप से पूछते हैं-जम्बूद्वीप कितने कार्यों से
स्पर्श है ? इसका स्पर्शीकरण करते हैं-क्या धर्मास्तिकाय से स्पर्श है ? या क्या
धर्मास्तिकाय के देश से स्पर्श है ? क्या धर्मास्तिकाय के प्रदेशों से स्पर्श है ?
इसी प्रकार क्या अधर्मास्तिकाय से स्पर्श है ? क्या अधर्मास्तिकाय के देश से
अथवा क्या अधर्मास्तिकाय के प्रदेशों से स्पर्श है ? इसी प्रकार क्या आकाशा-
स्तिकाय से स्पर्श है ?

भगवान्-हे गौतम ! जम्बूद्वीप धर्मास्तिकाय से पूर्ण रूप से स्पर्श नहीं है,
किन्तु धर्मास्तिकाय के देश से स्पर्श है, धर्मास्तिकाय के प्रदेशों से स्पर्श है ।
इसी प्रकार अधर्मास्तिकाय और आकाशास्तिकाय के भी देश से और प्रदेशों
से स्पर्श है । सम्पूर्ण अधर्मास्तिकाय और संपूर्ण आकाशास्तिकाय से भी जम्बू-

श्री गौतमस्वामी-હે ભગવન્ ! જમ્બૂદ્વીપ નામક દ્વીપ શાના દ્વારા સ્પર્શ છે ? આ
સામાન્ય પ્રશ્ન છે તેને જ વિશેષ રૂપે પૂછે છે-જમ્બૂદ્વીપ કેટલી કાયાથી સ્પર્શ છે ? તેનું
સ્પર્શીકરણ કરે છે, શું ધર્માસ્તિકાયથી સ્પર્શ છે ? અગર શું ધર્માસ્તિકાયના દેશથી સ્પર્શ
છે ? શું ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશોથી સ્પર્શ છે ? એ પ્રકારે શું અધર્માસ્તિકાયથી સ્પર્શ છે ?
શું અધર્માસ્તિકાયના દેશથી અથવા શું અધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશોથી સ્પર્શ છે ? એજ
પ્રકારે શું આકાશાસ્તિકાયથી સ્પર્શ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જમ્બૂદ્વીપ ધર્માસ્તિકાયથી પૂર્ણ રૂપથી સ્પર્શ નથી, કિન્તુ
ધર્માસ્તિકાયના દેશથી સ્પર્શ છે, ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશોથી સ્પર્શ છે એજ પ્રકારે અધર્મા-
સ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાયના પણ દેશથી અને પ્રદેશોથી સ્પર્શ છે. સંપૂર્ણ અધર્મા

अधर्मास्तिकायेन आकाशास्तिकादेन च स्पृष्टः, 'पृथ्वी-।इएणं फुडे जाव वणस्सइकाएणं फुडे'-पृथिवीकायिकेन स्पृष्टो जम्बूद्वीपो द्वीपः, यावद् अप्कायिकेन तेजस्कायिकेन वायुकायिकेन वनस्पतिकायिकेन च स्पृष्टः, 'तभकाइएणं फुडे सिय णो फुडे'-व्रसकायिकेन-द्वित्रिचतुरिन्द्रियेण स्पृष्टो जम्बूद्वीपो द्वीपः, स्यात्-कदाचित् नो स्पृष्टो भवति, 'अद्धासमएणं फुडे'-अद्धासमयेन-कालविशेषेण जम्बूद्वीपो द्वीपः स्पृष्टो भवति, चतुर्भिर्गतितमं द्वारमाह-'एवं लवणसमुद्वे धायतिसंढे दीवे'-एवम्-जम्बूद्वीपवदेव लवणसमुद्रो धातकीण्डो द्वीपः 'कालोए समुद्वे अरियतरपुक्खरुद्वे' कालोदः समुद्रः, अभ्यन्तरपुष्करार्द्धे 'बाहिरपुस्सरुद्वे एवं चेव'-वह्निः पुष्करार्द्धो द्वीपः, एवञ्चैव-पूर्वोक्तवदेव अवसेयम् किन्तु-'णवरं अद्धासमएणं नो फुडे' नवरम्-पूर्वोपेक्षया विशेषस्तु-अद्धासमयेन नो स्पृष्टो भवति, अद्धासमयस्य अर्द्धतृतीय-द्वीप समुद्रान्तर्वर्तितया बहिरभानात्. अत एव बह्निद्वीपनमुद्राणामद्धासमयस्पर्शनिषेधः कृतः 'एवं जाव सयंभूरमणसमुद्वे-एवम्-पूर्वोक्तरीत्या यावत्-वरुण क्षीर घृतेक्षुनन्दिकारुणवर-द्वीप स्पृष्ट नहीं है। वह पृथ्वीकाय से स्पृष्ट है यावत् वनस्पतिकाय से स्पृष्ट है, अर्थात् अप्काय, तेजस्काय, वायुकाय और वनस्पतिकाय से स्पृष्ट है। जम्बूद्वीप व्रसकाय से क्वचित् स्पृष्ट होता है, क्वचित् स्पृष्ट नहीं होता है। अद्धाकाल से स्पृष्ट है।

जम्बूद्वीप संबंधी वक्तव्यता के अनुसार ही लवणसमुद्र, धातकीखंड द्वीप, कालोदसमुद्र, अभ्यन्तर पुष्करार्ध और बाह्य पुष्करार्ध भी समझलेना चाहिए। पहले से विशेष यह है कि अद्धासमय अर्द्ध द्वीप के अन्तर्गत ही होता है, बाहर नहीं, अतएव बाहर के द्वीप और समुद्र अद्धाकाल से स्पृष्ट नहीं हैं। इसी प्रकार स्वयंभूरमण समुद्र तक समझलेना चाहिए, अर्थात् वरुण, क्षीर, घृत, इक्षु, नन्दीश्वर, अरुणवर, कुण्डल, रुचक, कुरु, मन्दर, आवास, कूट, नक्षत्र, चन्द्र, सूर्य, देव, नाग, यक्ष, भूत, स्वयंभूरमण समुद्र, ये सब धर्मास्ति-

कायथी पञ्च जम्बूद्वीप स्पृष्ट नहीं, ते पृथ्वी कायथी स्पृष्ट छे यावत् वनस्पतिकायथी स्पृष्ट अर्थात् अप्काय, तेजस्काय, वायुकाय अने वनस्पतिकायथी स्पृष्ट छे जम्बूद्वीप व्रसकायथी क्वचित् स्पृष्ट थाय छे, क्वचित् स्पृष्ट नहीं थतो अद्धा कालथी स्पृष्ट छे.

जम्बूद्वीप समधी वक्तव्यताना अनुसार ज लवण समुद्र, धातकीखंड द्वीप, कालोद समुद्र अभ्यन्तर पुष्करार्ध अने बाह्य पुष्करार्ध पञ्च समस्त देवा लोभ्ये. पहलेवाथी विशेष द्वीप अने समुद्र अद्धा कालथी स्पृष्ट नहीं अने रीते स्वयंभूरमण समुद्र सुधी समस्त देव लोभ्ये अर्थात् वरुण, क्षीर, घृत इक्षु, नन्दीश्वर, अरुणवर, कुण्डल, रुचक, कुरु, मन्दर, आवास, कूट, नक्षत्र, चन्द्र, सूर्य, देव, नाग, यक्ष, भूत, स्वयंभूतरमण समुद्र आ जमा धर्मास्तिकायना देश आदिथी स्पृष्ट छे,

કુણ્ડલરુચક કુરુમન્દરાવાસ કૂટ નક્ષત્રચન્દ્રપૂરાશ્ચ દેવોનાગશ્ચ યદાશ્ચ ભૂતશ્ચ સ્વયંભૂરમણસમુદ્રશ્ચ ધર્માસ્તિકાયદેશાદિના સ્પૃષ્ટો ભવતિ, 'પસા પરિવાહી ર્માર્હિ ગાદાઠિ અણુગંતવ્યા' પપા-પૂર્વોક્તા જમ્બૂદ્વીપાદિ વિપયિણી પરિપાટી શ્રેણિઃ, આભિર્ગાથામિરનુગન્તવ્યા 'તં જહા-જંબુ-દ્વીવે લવણધાયતિકાલોય પુષ્કરે વરુણે । સ્ત્રીરઘયસ્ત્રોયણંદિય અરુણવરે કુંઢલેરુચ ॥૧॥' તથા-જમ્બૂદ્વીપઃ, લવણઃ, ધાતકી કાલોદઃ, પુષ્કરઃ, વરુણઃ । ક્ષીરવૃત્તેક્ષુનન્દી ચ અરુણ-વરઃ કુણ્ડલો રુચકઃ ॥૧॥ 'આમરણવત્થગંધે ઉપ્પલતિલણ્ય પડમનિહિરયણે । વાસહરદહ-નરો વિજયા વક્ષારકર્પિદા ॥૨॥ આમરણવત્થગન્ધ ઉત્પલતિલકશ્ચ પદ્મનિધિરત્નાનિ વર્ષધર હ્રદનથો વિજયા વક્ષસ્કારકલ્પેન્દ્રાઃ । ૨॥ 'કુરુમંદરઆવાસા કૂઢા નક્ષત્રચંદ્રસૂરાય । દેવે ણાગે જવલે ભૂણ્ય સયંભૂરમણેય ॥૩॥ કુરુઃ મન્દરઃ આવાસાઃ કૂટાઃ નક્ષત્રચન્દ્રસૂરાશ્ચ । દેવો નાગો યક્ષો ભૂતશ્ચ સ્વયંભૂરમણશ્ચ ॥૩॥ તથાચ સર્વદ્વીપસમુદ્ધાનામભ્યન્તરવર્તીજમ્બૂદ્વીપો વર્તેતે તત્પરિક્ષેપી લવણસમુદ્રોઽસ્તિ, તદનન્તરં પુષ્કરવરો દ્વીપો વિલસતિ. દ્વીપસમાના-મિધાનાઃ સમુદ્રાઃ સન્તિ, યથા પુષ્કરવરસમુદ્રઃ, તદનન્તરં વરુણવરો દ્વીપઃ, વરુણવરઃ સમુદ્રશ્ચ ક્ષીરવરો દ્વીપઃ ક્ષીરોદઃ સમુદ્રશ્ચ, તદનન્તરં ઘૃતવરોદ્વીપઃ, ઘૃતોદઃ સમુદ્રશ્ચ, તદનન્તરમ્ ઇક્ષુવરો દ્વીપઃ, ઇક્ષુવરઃ સમુદ્રશ્ચ, તદનન્તરત્-નન્દીશ્વરો દ્વીપઃ, નન્દીશ્વરઃ સમુદ્રઃ, એતેઽષ્ટા-વપિ ચ સમુદ્રા એકૈકરૂપાઃ સન્તિ, તદનન્તરં દ્વીપાઃ સમુદ્રાશ્ચ પ્રત્યેકં ત્રિત્રિસ્વરૂપાઃ સન્તિ

કાય કે દેશ આદિ સે સ્પૃષ્ટ હૈં । જમ્બૂદ્વીપ આદિ સંધી યહ પરિપાટી હન ગાથાઓ સે સમક્ષલેની ચાહિય-સમસ્ત દ્વીપોં ઓર સમુદ્રો કે મધ્ય મેં યહ જમ્બૂદ્વીપ હૈ । ઇસે સબ ઓર સે ઘેરને ચાલા લવણસમુદ્ર હૈ । લવણસમુદ્ર કે ચારો ઓર ધાતકીલંક નામક દ્વીપ હૈ, ઉસકે ચારો ઓર કાલોદ સમુદ્ર હૈ । કાલોદ સમુદ્ર કા પરિક્ષેપ કરનેવાલા પુષ્કરવર દ્વીપ હૈ । ઇસકે પશ્ચાત્ દ્વીપોં કે સમાન હી નામ વાલે સમુદ્ર હૈ, જૈસે પુષ્કરવર સમુદ્ર, ફિર વરુણવર દ્વીપ, વરુણવર સમુદ્ર, ક્ષીરવર દ્વીપ, ક્ષીરોદ સમુદ્ર, તત્પશ્ચાત્ ઘૃતવર દ્વીપ ઓર ઘૃતોદ સમુદ્ર, તદનન્તર ઇક્ષુવર દ્વીપ ઓર ઇક્ષુવર સમુદ્ર, ફિર નન્દીશ્વર દ્વીપ ઓર નન્દીશ્વર સમુદ્ર, એ આઠ દ્વીપ ઓર સમુદ્ર એક એક રૂપ હૈં, હનકે પશ્ચાત્ પ્રત્યેક દ્વીપ ઓર સમુદ્ર ત્રીન-ત્રીન મિલતે-જુલતે નામો વાલે હૈં, જૈસે-અરુણ, અરુણવર, અરુણ-

જમ્બૂદ્વીપ આદિ સંધી આ પરિપાટી આ ગાથાઓથી સમક્ષ લેવી જોઈએ બધા દ્વીપ અને સમુદ્રની વચ્ચે આ જમ્બૂદ્વીપ છે. તેને બધી બાજુથી ઘેરનાર લવણ સમુદ્ર છે. આ લવણ સમુદ્રની આરે બાજુ ધાતકી ખડ નામે દ્વીપ છે. તેના ફરતો કાલોદ સમુદ્ર છે કાલોદ સમુદ્રનો પરિક્ષેપ કરવાવાળો પુષ્કર વર દ્વીપ છે તેની પાછળ દ્વીપોના સમાન જ નામવાળા સમુદ્ર છે.-જેમકે પુષ્કરવર સમુદ્ર અને પછી વરુણવર દ્વીપ. વરુણવર સમુદ્ર, ક્ષીરવર દ્વીપ, ક્ષીરોદ સમુદ્ર, ત્યાર પછી ઘૃતવર દ્વીપ અને ઘૃતોદ સમુદ્ર, તદનન્તર ઇક્ષુ-વર દ્વીપ અને ઇક્ષુવર સમુદ્ર, પછી નન્દીશ્વર દ્વીપ અને નન્દીશ્વર સમુદ્ર, આ આઠ દ્વીપ અને સમુદ્ર એક એક રૂપ છે. તેમની પાછળ પ્રત્યેક દ્વીપ અને સમુદ્ર ત્રણ ત્રણ મળતા

યથા-‘અરુણ’ રૂપિપદેન અરુણઃ, અરુણવરઃ, અરુણવરાવભાસઃ. ‘કુણ્ડલ’ રૂપિપદેન કુણ્ડલઃ, કુણ્ડલવરઃ, કુણ્ડલવરાવભાસઃ, ‘રુચક’ રૂપિપદેન રુચકઃ, રુચકવરઃ, રુચકવરાવભાસઃ. ઇત્યાદિ-રીત્યા બોધ્યમ્, અયશ્ચક્રમો નન્દીશ્વરસમુદ્રાનન્તરમ્-અરુણો દ્વીપઃ, અરુણઃ સમુદ્રઃ, તતઃ-અરુણવરો દ્વીપઃ, અરુણવરઃ સમુદ્રઃ, તત-અરુણવરાભાસઃ દ્વીપઃ, અરુણવરાવભાસઃ સમુદ્રશ્ચ ઇત્યાદિરૂપો બોધ્યઃ, તેષાશ્ચ દ્વીપસમુદ્રાણાં નામાનિ અનુગતરૂપેણ સંગ્રાહયિતુમાહ-

‘આમરણવસેત્યાદિગાથાદ્યમ્, તત્ર યાનિ કાનિચિદામરણનામાનિ-યથા હારાર્દ્ધહારરત્નાવલી કનકાવલીપ્રભૃતીનિ, યાનિ ચ વસ્ત્રનામાનિ-ચીનાંશુકપ્રભૃતીનિ, યાનિ ચ ગન્ધનામાનિ-કોષ્ઠપુટપ્રભૃતીનિ, યાનિ ચોત્પલનામાનિ-જલરુહચન્દ્રોદ્યોતપ્રભૃતીનિ, યાનિ ચ તિલકપ્રભૃતીનિ શૃક્ષનામાનિ, યાનિ ચ પદ્મનામાનિ-શતપત્રમહાસપત્રપ્રભૃતીનિ, યાનિ ચ પૃથિવીનામાનિ-રત્નપ્રમા શર્કરાપ્રમા વાલુકાપ્રમા પંકજપ્રમા ધૂમપ્રમાપ્રભૃતીનિ, યાનિ ચ નવનિધીનાં ચતુર્શ્ચક્રવર્તિરત્નાનાં, ચુલ્લહિમવદાદિકાનાં વર્ષધરપર્વતાદીનાં, પદ્માદીનાં હ્રદાનાં, ગદ્ગાસિન્ધુપ્રભૃતીનાં વરાવભાસ, કુંડલપદ સે કુંડલ, કુંડલવર ઓર કુંડલવરાવભાસ । ‘રુચક’ પદ સે રુચક, રુચકવર ઓર રુચકવરાવભાસ, ઇત્યાદિ । યદ ક્રમ નન્દીશ્વર સમુદ્ર કે બાદ-અરુણ દ્વીપ, અરુણ સમુદ્ર, અરુણવર દ્વીપ, અરુણવર સમુદ્ર, અરુણવરાવભાસ દ્વીપ, અરુણવરાવભાસ સમુદ્ર ઇત્યાદિ । ડન દ્વીપો ઓર સમુદ્રો કે નામ અનુક્રમ સે સંગૃહીત કરને કે લિષ્ટ કહા હૈ-જિતને ધી આમરણો કે નામ હૈ, જૈસે-હાર અર્દ્ધહાર, રત્નાવલી, કનકાવલી આદિ, જિતને ધી વસ્ત્રો કે નામ હૈ, જૈસે ચીનાંશુક આદિ, જો ધી ગંધ કે નામ હૈ, જૈસે કોષ્ઠપુટ આદિ, જિતને ધી કમલો કે નામ હૈ-જલરુહ, ચન્દ્રોદ્યોત આદિ, ઇસી પ્રકાર શૃક્ષો કે તિલક આદિ જો ધી નામ હૈ, પદ્મો કે શતપત્ર, સહસ્રપત્ર આદિ જિતને નામ હૈ, પૃથિવ્યો કે જો રત્નપ્રમા, શર્કરાપ્રમા, વાલુકાપ્રમા, પંક-પ્રમા, ધૂમપ્રમા આદિ નામ હૈ, ચક્રવર્તીની કી નૌ નિધિયો ઓર ચૌદહ રત્નો કે જો નામ હૈ, વર્ષધર પર્વતો કે જો હિમવાન આદિ નામ હૈ, હ્રદો કે જો પદ્મહ્રદ

નામોવાળા છે. જેમકે-અરુણ, અરુણવર, અરુણવરાવભાસ, કુંડલ પદ્ધતી કુંડલ, કુંડલવર અને કુંડલવરાવભાસ, રુચક, રુચકવર, અને રુચકવરાવભાસ, વિગેરે. આ ક્રમ નન્દીશ્વરસમુદ્રના પછી-અરુણદ્વીપ અરુણસમુદ્ર, અરુણવરસમુદ્ર, પછી અરુણવરાવભાસદ્વીપ, અરુણવરાવભાસ સમુદ્ર વિગેરે દ્વીપો અને સમુદ્રોના નામ અનુક્રમથી સંગૃહીત કરવાને માટે કહ્યું છે. જેટલાં પદ્મ આભરણોના નામ છે, જેમકે હાર, અર્ધહાર, રત્નાવલી, કનકાવલી, આદિ જેટલાં વસ્ત્રોના નામ છે, જેમકે ચીનાંશુક આદિ, જેટલાં ગંધના નામ છે જેમકે, કોષ્ઠપુટ આદિ, જેટલાં પદ્મ કમળોના નામ છે-જલરુહ, ચન્દ્રોદ્યોત આદિ, એજ પ્રકારે શૃક્ષોના તિલક આદિ જે નામ છે, પદ્મોના શતપત્ર, સહસ્રપત્ર, આદિ જેટલાં નામ છે, પૃથિવીના જે રત્નપ્રમા, શર્કરાપ્રમા, વાલુકાપ્રમા, પંકજપ્રમા, ધૂમપ્રમા આદિ નામ છે, ચક્રવર્તીના નવનિધિયો અને ચૌદ રત્નોના જે નામ છે, વર્ષધર પર્વતોના જે હિમવાન

નદીનાં, કચ્છાદીનાં વિજયાનાં, માલ્યવદાદીનાં વક્ષસ્કારપર્વતાનાં, સૌધર્માદીનાં કલ્પાનાં, શક્રાદીનામિન્દ્રાણાં, દેવકુરુ-ઉત્તરકુરુમન્દરાણામાવાસાનાં શક્રાદિસમ્બન્ધિનાં મેરુપ્રત્યાસન્ના-
દીનાં કૂટાનાં છલ્લહિષવદાદિસમ્બન્ધિનાં નક્ષત્રાણાં કૃત્તિકાદીનાં, ચન્દ્રાણાં સૂર્યાણાંચ નામાનિ
સન્તિ તાનિ સર્વાણ્યપિ પ્રત્યેકં દ્વીપસમુદ્રાણાં ત્રિત્રિસ્વરૂપાણિ વક્તવ્યાનિ, તદ્વથા-હારો દ્વીપઃ,
હારઃ સમુદ્રઃ, હારવરો દ્વીપઃ, હારવગઃ સમુદ્રઃ, હારવરાવભાસો દ્વીપઃ, હારવરાવભાસઃ સમુદ્રઃ,
ઇત્યાદિરૂપેણ પ્રત્યેકં ત્રિત્રિસ્વરૂપાણિ વક્તવ્યાનિ તાવદ્, યાવત્-સૂર્યો દ્વીપઃ, સૂર્યઃ સમુદ્રઃ,
સૂર્યવરો દ્વીપઃ, સૂર્યવગઃ સમુદ્રઃ, સૂર્યવરાવભાસો દ્વીપઃ, સૂર્યવરાવભાસઃ સમુદ્રઃ इति, તદનન્તરં
સૂર્યવરાવભાસપરિક્ષેપી દેવો દ્વીપઃ, તદનન્તરમ્ દેવઃ સમુદ્રઃ, તદનન્તરં નાગો દ્વીપઃ, નાગઃ
સમુદ્રઃ, તતો યક્ષો દ્વીપઃ. યક્ષઃ સમુદ્રઃ, તદનન્તર મૃતો દ્વીપઃ, મૃતઃ સમુદ્રઃ, સ્વયમ્ભૂરમણો
દ્વીપઃ, સ્વયમ્ભૂરમણઃ સમુદ્રઃ, इत्येते पञ्च देवादयो द्वीपाः, पञ्च देवादयः समुद्राः, एकरूपा

આદિ નામ હૈં, નદિયોં કે જો ગંગા સિન્ધુ આદિ નામ હૈં, વિજયોં કે જો કચ્છ
સુકચ્છ આદિ નામ હૈં, વક્ષસ્કાર પર્વતોં જો માલ્યવન્ત આદિ નામ હૈં, સૌધર્મ
આદિ કલ્પોં કે જો નામ હૈં, ઇન્દ્ર આદિ કે જો મી શક્ર આદિ નામ હૈં, ઇસી
પ્રકાર દેવકુરુ, ઉત્તરકુરુ, મન્દર આદિ પર્વત, શક્રાદિ સંબંધી, આવાસ મેરુ કે
નિકટવર્તી કૂટ, इन सबके तथा कृत्तिका आदि नक्षत्रों के, चन्द्रों के, सूर्यों के
જો જો મી નામ હૈં, उन सबके नाम पर द्वीपों ओर समुद्रों के तीन-तीन रूपमें
નામ સમક્ષલેને ચાહિયે । यथा-हार, द्वीप, हार समुद्र, हारवर द्वीप, हारवर
સમુદ્ર, હારવરાવભાસ દ્વીપ, હારવરાવભાસ સમુદ્ર, इत्यादि रूप से प्रत्येक के
ત્રીન-ત્રીન સ્વરૂપ કહને ચાહિયે, यावत् सूर्य द्वीप, सूर्य समुद्र, सूर्यवर द्वीप, सूर्य-
वरसमुद्र सूर्य वरावभास द्वीप, सूर्यवरावभास समुद्र । उसके पश्चात् सूर्यवराव-
भास को सब ओर से घेरे हुए देव द्वीप, फिर देव समुद्र, फिर नाग द्वीप, नाग
સમુદ્ર, फिर यक्ष द्वीप, यक्ष समुद्र, फिर भूत द्वीप, भूत समुद्र, स्वयंभूरमण द्वीप,

આદિ નામ છે, હોદોના જે પદ્મહોદ આદિ નામ છે, નદિયોના જે ગંગા સિન્ધુ આદિ નામ
છે, વિજયોના જે કચ્છ સુકચ્છ આદિ નામ છે. વક્ષસ્કાર પર્વતોના જે માલ્યવન્ત આદિ
નામ છે, સૌધર્મ આદિ કલ્પોના જે નામ છે ઇન્દ્ર આદિના જે કોઈ શક્ર આદિ નામ
છે. જે પ્રમાણે દેવકુરુ, ઉત્તરકુરુ, મન્દર આદિ પર્વત શક્રાદિ સમ્બન્ધી આવાસ મેરુના
નજીકના કૂટ એ બધાના તથા કૃત્તિકા આદિ નક્ષત્રોના, ચન્દ્રોના, સૂર્યોના જે કોઈ પણ નામ
છે, એ બધાના નામ ઉપર દ્વીપો અને સમુદ્રોના ત્રણ ત્રણ રૂપમા નામ સમજી લેવા જોઈએ.
જેમકે હારદ્વીપ, હારસમુદ્ર, હારવરદ્વીપ, હારવરસમુદ્ર, હારવરાવભાસદ્વીપ, હારવરાવભાસસમુદ્ર
ઇત્યાદિ રૂપથી પ્રત્યેકના ત્રણ ત્રણ સ્વરૂપ કહેવાં જોઈએ, યાવત્ સૂર્યદ્વીપ, સૂર્યસમુદ્ર, સૂર્ય-
વરદ્વીપ, સૂર્યવર સમુદ્ર, સૂર્યવરાવભાસ દ્વીપ, સૂર્યવરાવભાસ સમુદ્ર તેના પછી, સૂર્યવ-
રાવભાસને બધી બાજુથી ઘેરીને દેવ દ્વીપ, વળી દેવ સમુદ્ર, પાછો નાગદ્વીપ, નાગસમુદ્ર
પછી યક્ષ દ્વીપ, યક્ષસમુદ્ર, વળી પાછો ભૂતદ્વીપ ભૂતસમુદ્ર, સ્વયંભૂરમણ દ્વીપ, ૩ -

एव सन्ति, नत्वेपां त्रिक स्वरूपत्वम्, पूर्वमाकाशविगलशब्देन लोकः प्ररूपितः, सम्प्रति पञ्चविंशतितमं द्वारम्-लोकशब्देनैव तं प्ररूपयितुमाह-‘लोके णं मंते ! किं णा फुडे, कइहिं वा काएहिं ?’ हे भदन्त ! लोकः खलु केन वस्तुना स्पृष्टः-व्याप्तो वर्तते ? इति सामान्येन प्रश्नः, अथ विशेषेणाह कतिभिर्वा कायैः स्पृष्टः-व्याप्तो लोको वर्तते ? भगवान् आह-‘जहा आगासथिगले’ यथा आकाशविगलं नाम लोकः प्रतिपादितस्तथैव प्रतिपादयितव्यः, पइ-विंशतितमं द्वारम्-गौतमः पृच्छति-‘अलोए णं मंते ! किं णा फुडे, कतिहिं वा काएहिं पुच्छा’-हे भदन्त ! अलोकः खलु केन वस्तुना स्पृष्टः ? कतिभिर्वा कायैः स्पृष्टस्तावद् अलोको भवति ? किं धर्मास्तिकायेन स्पृष्टः ? किं वा धर्मास्तिकायस्य देशेन स्पृष्टः ? किं

स्वयंभूरमण समुद्र, पांच देवादि द्वीप और पांच देवादि समुद्र हैं जो एक रूप ही हैं । ये तीन स्वरूप वाले नहीं हैं ।

पहले लोक को आकाशविगल शब्द से प्ररूपित किया था, अब ‘लोक’ शब्द के द्वारा ही उसकी प्ररूपणा करने के लिये कहते हैं-‘भगवन् ! लोक किस वस्तु से स्पृष्ट है ? यह प्रश्न सामान्य रूप से हुआ । इसी को विशेष रूप से कहते हैं-‘लोक कितने कायों से स्पृष्ट है ?

‘भगवान् उत्तर देते हैं-जैसा आकाशविगल के विषय में निरूपण किया है, उसी प्रकार लोक के विषय में भी समझलेना चाहिए ।

गौतमस्वामी-हे भगवान् ! अलोक किससे स्पृष्ट है ? अथवा कितने यों से स्पृष्ट है ? क्या धर्मास्तिकाय से स्पृष्ट है ? क्या धर्मास्तिकाय के देश से स्पृष्ट है ? अथवा क्या धर्मास्तिकाय के प्रदेशों से स्पृष्ट है ? क्या अधर्मास्तिकाय से स्पृष्ट है ? अधर्मास्तिकाय के देश से स्पृष्ट है ? अथवा अधर्मास्तिकाय के प्रदेशों

ભૂરમણ સમુદ્ર, આ પાચ દેવાદિદ્વીપ અને પાચ દેવાદિ સમુદ્ર છે. જે એક રૂપ જ છે. એ ત્રણ ત્રણ સ્વરૂપવાળા નથી

પહેલા લોક જે આકાશ વિગલ શબ્દથી પ્રરૂપિત થયું હતું, હવે ‘લોક’ દ્વારા જ તેની પ્રરૂપણા કરવાને માટે કહે છે-હે ભગવન્ ! લોક કઈ વસ્તુથી સ્પૃષ્ટ છે ? આ પ્રશ્ન સામાન્યરૂપે થયો. તેને જ વિશેષ રૂપે કહે છે-લોક કેટલી કાયાથી સ્પૃષ્ટ છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-જેમ આકાશ વિગલના વિષયમાં નિરૂપણ થયું છે, તે જ પ્રકારે લોકના વિષયમાં પણ સમજ લેવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અલોક કેનાથી સ્પૃષ્ટ છે ? કેટલી કાયાથી સ્પૃષ્ટ છે ? શુ ધર્માસ્તિકાયથી સ્પૃષ્ટ છે ? શુ ધર્માસ્તિકાયના દેશોથી સ્પૃષ્ટ છે ? અથવા શુ ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશોથી સ્પૃષ્ટ છે ? શુ અધર્માસ્તિકાયથી સ્પૃષ્ટ છે ? કે અધર્માસ્તિકાયના દેશથી સ્પૃષ્ટ છે અથવા અધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશોથી સ્પૃષ્ટ છે ? શુ આકાશસ્તિકાયથી સ્પૃષ્ટ છે

ધર્માસ્તિકાયસ્ય પ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટઃ ! કિમ્ અધર્માસ્તિકાયેન સ્પૃષ્ટઃ ? કિં વા અધર્માસ્તિકાયસ્ય દેશેન સ્પૃષ્ટઃ ? કિં વા અધર્માસ્તિકાયસ્ય પ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટઃ ? કિમ્ આકાશાસ્તિકાયેન સ્પૃષ્ટઃ ? કિં વા આકાશાસ્તિકાયસ્ય દેશેન સ્પૃષ્ટઃ ? કિં વા આકાશાસ્તિકાયસ્ય પ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટઃ ? इत्यादि रीत्या पृच्छा, भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘नो धम्मत्थिकाएणं फुहे जाव नो आगासत्थिकाएणं फुहे’—आलोकस्तावद् नो धर्मास्तिकायेन स्पर्शः, यावत्—नो धर्मास्तिकायस्य देशेन स्पर्शः, नो धर्मास्तिकायस्य प्रदेशैः स्पर्शः, नो अधर्मास्तिकायेन स्पर्शः, नो अधर्मास्तिकायस्य देशेन स्पर्शः, नो अधर्मास्तिकायस्य प्रदेशैः स्पर्शः, नो आकाशास्तिकायेन स्पर्शः, अपितु—‘आगासत्थिकायस्स देसेणं फुहे’ आकाशास्तिकायस्य देशेन स्पर्शो भवति, ‘नो पुढवीकाइएणं फुहे’ नो पृथिवीकायिकेन स्पर्शः, ‘जाव नो अद्धा समएणं फुहे’ यावत् नो अप्कायिकेन, नो तेजस्कायिकेन, नो वायुकायिकेन, नो वनस्पति-कायिकेन स्पर्शः, नो त्रसकायेन स्पर्शः, नो अद्धासगयेन स्पर्शः, तत्र हेतु माह—‘एगे अजीव से स्पर्श है ? क्या आकाशास्तिकाय से स्पर्श है ? आकाशास्तिकाय के देश से स्पर्श है ? अथवा आकाशास्तिकाय के प्रदेशों से स्पर्श है ? इत्यादि रूप से पृच्छा करनी चाहिए ।

भगवान्—हे गौतम ! अलोक धर्मास्तिकाय से स्पर्श नहीं है धर्मास्तिकाय देश से स्पर्श नहीं है, धर्मास्तिकाय के प्रदेशों से स्पर्श नहीं है । वह अधर्मास्तिकाय से स्पर्श नहीं है, अधर्मास्तिकाय के देश से स्पर्श नहीं है, अधर्मास्तिकाय के प्रदेशों से भी स्पर्श नहीं है । अलोक आकाशास्तिकाय से स्पर्श नहीं है, किन्तु आकाशास्तिकाय के देश से स्पर्श है । वह पृथ्वीकायिक से भी स्पर्श नहीं है यावत् अद्धासमय से भी स्पर्श नहीं है, अर्थात् अप्काय से, तेजस्काय से, वायुकाय से, वनस्पतिकाय से और त्रसकाय से भी स्पर्श नहीं है, अद्धासमय से भी स्पर्श नहीं है । अलोकाकाश अजीवद्रव्य का अर्थात् आकाशास्तिकाय का एक देश है, सम्पूर्ण आकाशास्तिकाय उसे नहीं कह सकते,

आकाशास्तिकायना देशથી સ્પૃષ્ટ છે ? અથવા આકાશાસ્તિકાયના પ્રદેશોથી સ્પૃષ્ટ છે ? इत्यादि पृच्छा करनी लैधज्ये.

શ્રી ભગવાન—હે ગૌતમ ! અલોક ધર્માસ્તિકાયથી સ્પૃષ્ટ નથી, ધર્માસ્તિકાયના દેશથી સ્પૃષ્ટ નથી, ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશોથી સ્પૃષ્ટ નથી. તે અધર્માસ્તિકાયથી સ્પૃષ્ટ નથી. અધર્માસ્તિકાયના દેશથી સ્પૃષ્ટ નથી, અધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશોથી પણ સ્પૃષ્ટ નથી. અલોક આકાશાસ્તિકાયથી સ્પૃષ્ટ નથી. પરન્તુ આકાશાસ્તિકાયના દેશથી સ્પૃષ્ટ છે તે પૃથ્વીકાયિકથી પણ સ્પૃષ્ટ નથી યાવત્ અદ્ધા સમયથી પણ સ્પૃષ્ટ નથી. અર્થાત્ અપ્કાયથી, તેજસ્કાયથી, વાયુકાયથી, વનસ્પતિકાયથી અને ત્રસકાયથી પણ સ્પૃષ્ટ નથી અદ્ધા સમયથી પણ સ્પૃષ્ટ નથી. અલોકાકાશ અજીવ દ્રવ્ય અર્થાત્ આકાશાસ્તિકાયના એક દેશ છે, સંપૂર્ણ આકાશ-

द्वन्द्वदेशे अगुरुलघु ए अणंतेहि अगुरुलघुगुणोऽं संयुक्ते सन्वागासअणंतभागूणे'—एकोऽजीव-
द्रव्यदेशोऽलोक आकाशास्तिज्ञायस्य देशो बोध्यः, परिपूर्णस्त्वाकाशास्तिकायो न भवति
लोकाकाशेन हीनत्वात्, अन एवालोकोऽगुरुलघुको भवति अमूर्तत्वात्, अगन्तैरगुरुलघुगुणैः
संयुक्तो भवति, प्रतिप्रदेशं स्वपरभेदमिन्नानागनन्तानामगुरुलघुपर्यायाणां सद्भावात्, अयालोक-
स्य परिमाणमाह—सर्वाकाशानन्तभागोनग् लोकाकाशमात्रखण्डहीनं सकलाकाशप्रमाणमित्यर्थः,
अलोको व्यपदिश्यते इति 'इन्द्रियपदस्य पदस्यो उद्देशो' इन्द्रियपदस्य प्रथम उद्देशकः समाप्तः ॥७॥

इति श्री विश्वविख्यात—जगद्बल्लभ—प्रसिद्धवाचकपञ्चदशभाषाकण्ठित—ललितकलापालापक-
प्रविशुद्धगद्यपद्यानैकग्रन्थनिर्मापक—वादिमानमर्दक—श्री—शाहू छत्रपतिकोल्हापुर-
राजप्रदत्त—'जैनशास्त्राचार्य'—पदविभूषित—कोल्हापुरराजगुरु—बालब्रह्मचारी
जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर—पूज्यश्री—घासीलाल—व्रतिविरचितायां
श्री प्रज्ञापनासूत्रस्य प्रमेयबोधिनीव्याख्यायां व्याख्यायां
इन्द्रियाख्यपञ्चदशे पदे प्रथम उद्देशक समाप्तः ॥२॥

क्यों कि वह लोकाकाश से हीन है । वह अगुरुलघु है, क्यों कि अमूर्त है अनन्त
अगुरुलघु गुणों से संयुक्त है, क्यों कि उसके एक-एक प्रदेश में स्व-पर-भेद-से
मिन्न अनन्त अगुरुलघु पर्याय विद्यमान हैं । अलोक सम्पूर्ण आकाश के अनन्तवै-
भाग से हीन है अथवा यों कहना चाहिए कि लोकाकाश जितने खंड से कम
सम्पूर्ण आकाशप्रमाण है ।

श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचित

प्रज्ञापना सूत्र की प्रमेयबोधिनी व्याख्या में

॥ पदद्वय इन्द्रियपद का प्रथम उद्देशक समाप्त ॥२॥

स्तिकाय ते नथी कडेवातो, केमके ते लोकाकाशथी हीन छे, ते अगुरुलघु छे, केमके अमूर्त
छे, अनन्त अगुरुलघु गुणोथी संयुक्त छे, केमके तेना ओक ओक प्रदेशमा स्वपर भेदथी सिन्न
अनन्त अगुरुलघु पर्याय विद्यमान छे, अलोक सम्पूर्ण आकाशना अनन्तमा लागथी हीन छे
अथवा ओम कडेवु जेधओ के लोकाकाश जेटला जडथी कम संपूर्ण आकाश प्रमाण छे.

श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्य श्री घासीलाल व्रति विरचित

प्रज्ञापना सूत्र की प्रमेयबोधिनी व्याख्या में पदद्वय इन्द्रिय

पदस्यो उद्देशक समाप्त ॥२॥

पञ्चदशपदे द्वितीयोद्देशः

मूलम्-गाथा-इन्दिय उवचय१, णिव्वत्तणा य२ समया भवे अ३
खे १३। छी४ उवओगद्धं५ अप्पाबहुए विसेसाहिया ॥१॥ ओगाहणा६,
अवाए७, ईहा८ तह वंजगोग्गहे९-१०, चेव । दव्विंदिय११ भाविं-
दिय१२ तीया बद्धा पुरक्खडिया ॥सू० २॥

छाया-गाथा-इन्द्रियोपचयः १, निर्वर्तना २ च समया भवेयुरसंख्येयाः ३, लब्धिः ४
उपयोगाद्धा ५, अल्पबहुत्वे विशेषाधिकाः ॥१॥ अवग्रहणम् ६, अवायः ७, ईहा ८, तथा
व्यञ्जनावग्रहश्चैव ९-१० । द्रव्येन्द्रियम् ११ भावेन्द्रियम् १२ अतीतवद्बपुरस्कृतानि ॥२॥

टीका-पञ्चदशपदस्य प्रथमोद्देशार्थं प्ररूप्य सम्प्रति द्वितीयोद्देशार्थं तदर्थसंग्राहकगाथा-
द्वयमादावाह-‘इन्दियउवचय १ णिव्वत्तणाय २ समया भवे असंखेज्जा ३ । लद्धी ४ उव-
ओगद्धं ५, अप्पाबहुए विसेसाहिया ॥१॥ ओगाहणा ६, अवाए ७ ईहा ८ तह वंजगोग्गहे

पंद्रहवां पद-द्वितीय उद्देशक

शब्दार्थ-द्वारसंग्रह गाथा का शब्दार्थ इस प्रकार है-(इन्दियउवचय) इन्द्रि-
योपचय (निव्वत्तणा य) और निर्वर्त्तना (समया भवे असंखेज्जा) असंख्यात
समय होते हैं (लद्धी) लब्धि (उवओगद्धं) उपयोगकाल (अप्पाबहुए) अल्पबहुत्व
(विसेसाहिया) विशेषाधिक ॥१॥

(ओगाहणा) अवगाहना (अवाए) अवाय (ईहा) ईहा (तह वंजगोग्गहे) तथा
व्यञ्जनावग्रह (चेव) और (दव्विंदिय) द्रव्येन्द्रिय (भावेन्द्रिय) भावेन्द्रिय (तीया)
अतीत (बद्धा) बद्ध (पुरक्खडिया) आगे हानेवाली । २॥

टीकार्थ-पंद्रहवे पद के प्रथम उद्देशक की प्ररूपणा करके अब दूसरे उद्देशक
की प्ररूपणा करने के लिए उसमें निरूपित विषयों का संग्रह करनेवाली दो
गाथाएं प्रथम कहते हैं-

प६२भु' प६-द्वितीय उद्देशक

शब्दार्थ-द्वार संग्रह गाथाना शब्दार्थ आ प्रकारे छे-(इन्दिय उवचय) इन्द्रियोपचय
(निव्वत्तणाय) अने निर्वर्त्तना (समया भवे असंखेज्जा) असंख्यात समय थाय छे (लद्धी)
लब्धि (उवओगद्धं) उपयोग काल (अप्पा बहुए) अल्प बहुत्व (विसेसाहिया) विशेषाधिक ॥१॥

(ओगाहणा) अवगाहना (अवाए) अवाय (ईहा) ईहा (तह वंजगोग्गहे) तथा व्यञ्जना
वग्रह (चेव) अने (दव्विंदिय) द्रव्येन्द्रिय (भावेन्द्रिय) भावेन्द्रिय (तीया) अतीत (बद्धा) बद्ध
(पुरक्खडिया) आगण थनारी

टीकार्थ-प६२भा प६ना प्रथम उद्देशकनी प्ररूपणा करीने छे ओना उद्देशकनी प्ररूपणा
करवाने भाटे तेमां निरूपित विषयाना संग्रह करवावाणी जे गाथाओ प्रथम छे छे

૧-૧૦ ચેવ । દર્શિદિય ૧૧ ચાર્વિદિય ૧૨ તીયા વદ્ધા પુરવ્વહિયા ॥૨॥ પ્રથમમ્-ઇન્દ્રિ-
યોપચયઃ-ઇન્દ્રિયાણામુપચયો નિરૂપણીયઃ તત્ર ઉપચીયતે-ઉપચય પ્રાપ્યતે ઇન્દ્રિયમનેત્યુપ-
ચયઃ, ઇન્દ્રિયપ્રાયોગ્યપુદ્ગલસંગ્રહણસમ્પત્તિઃ, ઇન્દ્રિયપર્યાપ્તિરિતિભાવઃ ૧, તદનન્તરં નિર્વર્તના
ચ વાહ્યાભ્યન્તરરૂપા નિર્વૃત્તિઃ-આકારમાત્રસ્ય નિષ્પાદનરૂપા વક્તવ્યા ૨, તદનન્તરં પૂર્વોક્તા
નિર્વર્તના કતિસમયા ભવતીતિજિજ્ઞાસાયામ્ અસંખ્યેયાઃ સમયાઃ નિર્વર્તનાયાઃ ભવેયુ રિતિ
નિર્વચનં કર્તવ્યમ્ ૩, તદનન્તરં લઙ્ઘિઃ-ઇન્દ્રિયાણામાવરણકર્મક્ષયોપશમરૂપા પ્રરૂપણીયા ૪,
તદનન્તરમ્-ઉપયોગાદ્યા-ઉપયોગકવિશેષરૂપા વક્તવ્યા ૫, તદનન્તરમ્ અલ્પબહુત્વે પ્રરૂપ્યમાણે
પૂર્વપૂર્વાપેક્ષયા ઉત્તરોચ્ચરા ઉપયોગાદ્યા વિશેષાધિકા વક્તવ્યા ૬, તદનન્તરમ્ અવગ્રહણમ્-
પરિચ્છેદરૂપં વસ્તુ નિર્ણયઃ પ્રરૂપણીયમ્, પરિચ્છેદશ્ચાત્રાયાદિભેદાનેકપ્રકારકો ભવતીતિ

(૧) સર્વપ્રથમ ઇન્દ્રિયોપચય કા નિરૂપણ ક્રિયા જાણગા । ઇન્દ્રિય જિસકે
દ્વારા ઉપચય કો પ્રાપ્ત હો વહ ઉપચય અર્થાત્ ઇન્દ્રિયોં કો યોગ્ય પુદ્ગલોં કા સંગ્ર-
હણ યા ઇન્દ્રિયપર્યાપ્તિ ઇન્દ્રિયોપચય કહલાતા હૈ । (૨) તદનન્તર નિર્વર્તના અર્થાત્
વાહ્ય ઓર આભ્યન્તર નિર્વૃત્તિ અથવા આકૃતિ કા ઉત્પન્ન હોના કહા જાણગા ।
(૩) તત્પશ્ચાત્ પૂર્વોક્ત નિર્વર્તના કિતને સમયોં મેં હોતી હૈ, એસી જિજ્ઞાસા હોને
પર ઉત્તર દિયા જાયગા કિ નિર્વર્તના કો અસંખ્યાત સમય હોતે હૈ । (૪) ઉસ્કે
બાદ લઙ્ઘિ અર્થાત્ ઇન્દ્રિયાવરણ કર્મ કો ક્ષયોપશમ કા કથન ક્રિયા જાણગા ।
(૫) ઉપયોગકાલ કા નિરૂપણ ક્રિયા જાણગા । (૬) તદનન્તર અલ્પબહુત્વ કી
પ્રરૂપણા કરતે હુણ પૂર્વ-પૂર્વ કી અપેક્ષા ઉત્તરોચ્ચર ઉપયોગાદ્યા વિશેષાધિક કહા
જાણગા । (૭) ફિર અવગ્રહ અર્થાત્ પરિચ્છેદ રૂપ વસ્તુનિર્ણય કરેગે (૮) પરિ-

(૧) સર્વ પ્રથમ ઇન્દ્રિયોપચય નિરૂપણ કરાશે. ઇન્દ્રિય જેના દ્વારા ઉપચયને પ્રાપ્ત થાય
તે ઉપચય, અર્થાત્ ઇન્દ્રિયોને યોગ્ય પુદ્ગલોનો સંગ્રહ અગર ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ ઇન્દ્રિયો-
પચય કહેવાય છે.

(૨) તદનન્તર નિર્વર્તના અર્થાત્ વાહ્ય અને આભ્યન્તર નિર્વૃત્તિ અથવા આકૃતિનું
ઉત્પન્ન થવું તે કહેવાશે.

(૩) તત્પશ્ચાત્ પૂર્વોક્ત નિર્વર્તના કેટલા સમયમાં થાય છે, એવી જિજ્ઞાસા થતાં
ઉત્તર અપાશે કે નિર્વર્તનાના અસંખ્યાત સમય હોય છે.

(૪) તેના પછી લઙ્ઘિ અર્થાત્ ઇન્દ્રિયાવરણ કર્મના ક્ષયોપશમ નું કથન કરાશે.

(૫) પછી ઉપયોગ કાળનું નિરૂપણ કરવામાં આવશે.

(૬) તત્પશ્ચાત્ અલ્પ બહુત્વની પ્રરૂપણા કરતા પૂર્વ-પૂર્વની અપેક્ષાએ ઉત્તરોચ્ચર ઉપ-
યોગાદ્યા વિશેષાધિક કહેવાશે.

(૭) પછી અવગ્રહ અર્થાત્ પરિચ્છેદ રૂપ વસ્તુ નિર્ણય કહેશે.

(૮) પરિચ્છેદ અવાય આદિના શેઠથી અનેક પ્રકારના હોય છે, એ કારણથી તદન-

તદનન્તરમ્ અવાયઃ-નિશ્ચયઃ પ્રરૂપણીયઃ, તદનન્તરમ્ ईहा प्ररूपणीया, તદનન્તરં વ્યજ્ઞનાવ-
ગ્રહઃ-પ્રરૂપ્યઃ, ચકારાદર્થાવગ્રહશ્ચ પ્રરૂપણીયઃ, તદનન્તરમ્-દ્રવ્યેન્દ્રિયં પ્રરૂપણીયમ્, તદનન્તરં
માવેન્દ્રિયં પ્રરૂપ્યમ્, તદનન્તરમ્ અતીતવદ્ધપુરસ્કૃતાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ વક્તવ્યાનિ, તદનન્તરં
માવેન્દ્રિયાણિ ચ વક્તવ્યાનિ, इत्येवं रीत्या द्वितीयोद्देशकार्यसंग्रहो गाथाद्वयेन प्रति-
पादितोऽवसेयः ॥ सू० २॥

મૂલમ્-કહવિહેળં મંતે ! ઇંદિયઁવચ્છણ પળત્તે ? ગોયમા ! પંચવિહે
ઇંદિયઁવચ્છણ પળત્તે ? તં જહા-સોઇંદિય ઁવચ્છણ, ચર્ક્ષિલ્લદિય ઁવચ્છણ,
ઘાણિંદિય ઁવચ્છણ, જિર્ભિંદિય ઁવચ્છણ, ફાર્સિંદિય ઁવચ્છણ, નેરહયાળં
મંતે ! કહવિહે ઇંદિઓવચ્છણ પળત્તે ? ગોયમા ! પંચવિહે ઇંદિઓવચ્છણ
પળત્તે, તં જહા-સોઇંદિઓવચ્છણ જાવ ફાર્સિંદિઓવચ્છણ, ઇવં જાવ
વેમાણિયાળં, જસ્સજહ ઇંદિયા તસ્સ તહવિહો ચેવ ઇંદિઓવચ્છઓ માણિ-
યવ્વો, કહવિહાળં મંતે ! ઇંદિયનિવ્વત્તણા ? ગોયમા ! પંચવિહા ઇંદિય
નિવ્વત્તણા પળત્તણ, તં જહા-સોઇંદિયનિવ્વત્તણા જાવ ફાર્સિંદિય નિવ્વ-
ત્તણા, ઇવં નેરહયાળં જાવ વેમાણિયાળં, ણવરં જસ્સ જહ ઇંદિયા અત્થિ, સોઇંદિયનિવ્વત્તણાળં મંતે ! કહ સમહયા પળત્તણ ? ગોયમા ! અસંલ્લે-
જહસમહયા અંતોમુહુત્તિયા પળત્તણ, ઇવં જાવ ફાર્સિંદિયનિવ્વત્તણા,

છહેદ અવાય આદિ કે મેદ સે અનેક પ્રકાર કા હોતા હૈ, इस कारण तदनन्तर
अवाय का प्ररूपण किया जाएगा। (९) फिर ईहाका और फिर (१०) व्यंजना-
वग्रह का प्ररूपण होगा। सूत्र में प्रयुक्त 'च' शब्द से अर्थावग्रह की भी प्ररूपणा
की जाएगी। (११) फिर द्रव्येन्द्रिय की, फिर (१२) भावेन्द्रिय की, तत्पश्चात्
(१३) अतीत, वद्ध और पुरस्कृत इन्द्रियों का कथन होगा। इस प्रकार दूसरे
उद्देशक में निरूपित विषयों का संग्रह दो गाथाओं में किया गया है।

નતર અવાયનુ પ્રરૂપણ કરાશે.

(૯) પછી ઇંદ્રિય અને પછી-

(૧૦) વ્યંજનાવગ્રહનું પ્રરૂપણ થશે. સૂત્રમાં પ્રયુક્ત 'ચ' શબ્દની અર્થાવગ્રહની પણ
પ્રરૂપણ કરાશે

(૧૧) પછી દ્રવ્યેન્દ્રિયની, પછી- (૧૨) ભાવેન્દ્રિયની, અને પછી-

(૧૩) અતીત, વદ્ધ અને પુરસ્કૃત ઇન્દ્રિયોનું કથન થશે. એ પ્રકારે બીજા ઉદ્દેશકમાં
નિરૂપિત વિષયોનો સંગ્રહ બે ગાથાઓમાં કરાએલો છે.

एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं३, कइविहाणं भंते ! इंदियलद्धी
 पणत्ता ? गोयमा ! पंचविहा इंदियलद्धी पणत्ता, तं जहा-सोइंदिय-
 द्धी जाव फासिंदियलद्धी, एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं, णवरं
 स्स जइ इंदिया अत्थि, तस्स तावइया भाणियव्वा४, कइविहाणं
 भंते ! इंदियउवओगद्धा पणत्ता ? गोयमा ! पंचविहा इंदियउवओगद्धा
 पणत्ता, तं जहा-सोइंदियउवओगद्धा, जाव फासिंदियउवओगद्धा,
 एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं, णवरं जस्स जइ इंदिया अत्थि,
 एएसि णं भंते ! सोइंदियचक्खिदियघाणिंदियजिब्भदियफासिंदि-
 याणं जहणयाए उवओगद्धाए उक्कोसियाए उवओगद्धाए जहन्नु-
 ज्ञेसियाए उवओगद्धाए कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला
 वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा चक्खिदियस्स जहणिया
 उवओगद्धा, सोइंदियस्स जहणिया उवओगद्धा विसेसाहिया, घाणि-
 दियस्स जहणिया उवओगद्धा विसेसाहिया, जिब्भदियस्स जहणिया
 उवओगद्धा विसेसाहिया फासिंदियस्स जहणिया उवओगद्धा विसे-
 साहिया, उक्कोसियाए उवओगद्धाए सव्वत्थोवा चक्खिदियस्स उक्को-
 सिया उवओगद्धा, सोइंदियस्स उक्कोसिया उवओगद्धा विसेसाहिया,
 घाणिदियस्स उक्कोसिया उवओगद्धा विसेसाहिया, जिब्भदियस्स उ
 ज्ञे-
 सिया उवओगद्धा विसेसाहिया, फासिंदियस्स उक्कोसिया उवओगद्धा
 विसेसाहिया, जहण उक्कोसियाए उवओगद्धाए सव्वत्थोवा चक्खिदियस्स
 जहणिया उवओगद्धा, सोइंदियस्स जहणिया उवओगद्धा विसेसा-
 हिया, घाणिदियस्स जहणिया उवओगद्धा विसेसाहिया जिब्भदियस्स
 जहणिया उवओगद्धा विसेसाहिया, फासिंदियस्स जहणिया उव-
 ओगद्धा विसेसाहिया, फासिंदियस्स जहणियाहिंतो उवओगद्धा-
 हिंतो चक्खिदियस्स उक्कोसिया उवओगद्धा विसेसाहिया, सोइंदिय-
 स्स उक्कोसिया उवओगद्धा विसेसाहिया, घाणिदियस्स उ ज्ञेसिया उव-

ओगद्धा विसेसाहिया, जिबिभदियस्स उक्कोसिया उवओगद्धा विसे ।
 हिया फासिंदियस्स उ गेसिया उवओगद्धा विसेसाहिया५ । कइविहाणं
 भंते ! इंदिय ओगाहणा पणत्ता ? गोयमा ! पंचविहाइंदिय ओगाह
 पणत्ता, तं जहा-सोइंदिय ओगाहणा, जाव फासिंदिय ओगाहणा,
 एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं, जस्स जइ इंदिया अत्थि ६ ॥सू० ८॥

छाया-कति विधः खलु भदन्त ! इन्द्रियोपचयः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! पञ्चविध-इन्द्रियो-
 पचयः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-श्रोत्रेन्द्रियोपचयः, चक्षुरिन्द्रियोपचयः, घ्राणेन्द्रियोपचयः, जिह्वे-
 न्द्रियोपचयः, स्पर्शनेन्द्रियोपचयः, नैरयिकाणां भदन्त ! कतिविध इन्द्रियोपचयः प्रज्ञप्तः ?
 गौतम ! पञ्चविधः इन्द्रियोपचयः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-श्रोत्रेन्द्रियोपचयः, यावत् स्पर्शनेन्द्रियो-
 पचयः, एवं यावद् वैमानिकानाम्, यस्य यावन्ति इन्द्रियाणि तस्य तावद्विधश्चैव इन्द्रियो-

इन्द्रियोपचय आदि की प्ररूपणा

शब्दार्थ-(कइविहे णं भंते ! इंदियउवचए पणत्ते ?) हे भगवन् ! इन्द्रियो-
 पचय कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! पंचविहे इंदियउवचए पणत्ते ?) हे
 गौतम ! पांच प्रकार का इन्द्रियोपचय कहा है (तं जहा) वह इस प्रकार (सोइं-
 दिए उवचए) श्रोत्रेन्द्रिय उपचय (चक्खिंदिए उवचए) चक्षुरिन्द्रिय उपचय
 (घाणिंदिए उवचए) घ्राणेन्द्रिय उपचय (जिबिभदिए उवचए) जिह्वेन्द्रिय उप-
 चय (फासिंदिए उवचए) स्पर्शनेन्द्रिय उपचय (नेरइयाणं भंते ! कइविहे इंदिओ-
 वचए पणत्ते ?) हे भगवन् ! नारकों का कितने प्रकार का इन्द्रियोपचय कहा
 गया है ? (गोयमा ! पंचविहे इंदियोवचए पणत्ते ?) हे गौतम ! पांच प्रकार का
 इन्द्रियोपचय कहा है (तं जहा) वह इस प्रकार (सोइंदिओवचए जाव फासिंदि-
 ओवचए) श्रोत्रेन्द्रियोपचय यावत् स्पर्शनेन्द्रियोपचय (एवं जाव वेमाणियाणं)

इन्द्रियोपचय आदिनी प्ररूपणा

शब्दार्थ-(कइविहेणं भंते ! इंदिय उवचए पणत्ते ?) हे भगवन् ! इन्द्रिय उपचय
 कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! पंचविहे इंदियउवचए पणत्ते ?) हे गौतम ! पांच प्रकार का
 इन्द्रियोपचय कहा है (तं जहा) ते आ प्रकारे (सोइंदिएउवचए) श्रोत्रेन्द्रिय उपचय (चक्खिं-
 दिए उवचए) चक्षुरिन्द्रिय उपचय (घाणिंदिए उवचए) घ्राणेन्द्रिय उपचय (जिबिभदिए उवचए)
 जिह्वेन्द्रिय उपचय (फासिंदिए उवचए) स्पर्शनेन्द्रिय उपचय

(नेरइयाणं भंते ! कइविहे इंदिओवचए पणत्ते ?) हे भगवन् ! नारकों का कितने प्रकार का
 इन्द्रियोपचय कहा है ? (गोयमा ! पंचविहे इंदियोवचए पणत्ते) हे गौतम ! पांच प्रकार का
 इन्द्रियोपचय कहा है (तं जहा) ते आ प्रकारे (सोइंदिए उवचए जाव फासिंदिओवचए)
 श्रोत्रेन्द्रियोपचय यावत् स्पर्शनेन्द्रियोपचय (एवं जाव वेमाणियाणं) अस्मिन् वैमानिके सुधी

पचमो भणितव्यः १, कतिविधा खलु भदन्त ! इन्द्रियनिर्वर्तना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! पञ्चविधा इन्द्रियनिर्वर्तना प्रज्ञप्ता, तद्यथा-श्रोत्रेन्द्रियनिर्वर्तना, यावत्-स्पर्शनेन्द्रियनिर्वर्तना, एवं नेरयिकाणां यावद् वैमानिकानाम्, त्वरं यस्य यावन्- इन्द्रियाणि सन्ति २, श्रोत्रेन्द्रियनिर्वर्तना खलु भदन्त ! कति समया प्रज्ञप्ता ? गौतम ! अगंख्येयसमया अन्तर्मुहूर्तिका प्रज्ञप्ता, एवं यावत् स्पर्शनेन्द्रियनिर्वर्तना, एवं नेरयिकाणां यावद् वैमानिकानाम् ३, कतिविधा खलु भदन्त ! इन्द्रिय-
इसी प्रकार वैमानिकों तक (जस्स जइ इंदिया) जिसकी जितनी इन्द्रियां हैं (तस्स तइविहो चैव इंदिओवचओ) उसका उतने ही प्रकार का इन्द्रियोपचय कहना चाहिए ।

(कइयिहा णं भंते ! इंदियनिव्वत्तणा पणत्ता ?) हे भगवन् ! इन्द्रियनिर्वर्तना कितने प्रकार की कही है ? (गोयमा ! पंचविहा इंदियनिव्वत्तणा पणत्ता ?) हे गौतम ! पांच प्रकार की इन्द्रियनिर्वर्तना कही है (तं जहा) वह इस प्रकार (सोइ-दियनिव्वत्तणा जाव फासिंदियनिव्वत्तणा) श्रोत्रेन्द्रियनिर्वर्तना यावत् स्पर्शनेन्द्रियनिर्वर्तना (एवं नेरइयाणं जाव वैमाणियाणं) इसी प्रकार नारकों यावत् वैमानिकों की (णवरं) विशेष (जस्स जइ इंदिया अत्थि) जिसके जितनी इन्द्रियां हैं ।

(सोइंदियनिव्वत्तणा णं भंते ! कइ समइया पणत्ता ?) हे भगवन् ! श्रोत्रेन्द्रियनिर्वर्तना कितने समय की कही है ? (गोयमा ! असंखेज्जसमइया अंतोमुहुत्तिया पणत्ता ?) हे गौतम ! असंख्यात समय वाले अन्तर्मुहूर्त की कही है (एवं जाव फासिंदिय निव्वत्तणा) इसी प्रकार यावत् स्पर्शनेन्द्रियनिर्वर्तना (एवं नेरइयाणं जाव वैमाणियाणं) इसी प्रकार नारकों यावत् वैमानिकों की ।

(कइयिहा णं भंते ! इंदियलद्धी पणत्ता ?) हे भगवन् ! इन्द्रियलब्धि कितने

(जस्स जइ इंदिया) नेनी नेटवी धन्द्रियो छे (तस्स तइविहो चैव इंदिओवचओ भाणियव्वो) तेना तेट्ठा ७ प्रकारना धन्द्रियोपचय ठडेवा

(इइनिहाणं भंते ! इंदिय निव्वत्तणा पणत्ता ?) हे भगवन् ! धन्द्रिय निर्वर्तना केट्ठा प्रकारनी ठ्ठी छे ? (गोयमा ! पंचविहा इंदिय निव्वत्तणा पणत्ता) हे गौतम ! पांच प्रकारनी धन्द्रिय निर्वर्तना ठ्ठी छे (तं जहा) ते आ प्रकारे (सोइंदिय निव्वत्तणा जाव फासिंदिय निव्वत्तणा) श्रोत्रेन्द्रिय निर्वर्तना यावत् स्पर्शनेन्द्रिय निर्वर्तना (एवं नेरइयाणं जाव वैमाणियाणं) ओ प्रकारे नारको यावत् वैमानिकानी (णवरं) विशेष (जस्स जइ इंदिया अत्थि) नेने नेटवी धन्द्रियो छे

(सोइंदियनिव्वत्तणाणं भंते ! कइ समइया पणत्ता ?) हे भगवन् ! श्रोत्रेन्द्रियनिर्वर्तना केट्ठा समयनी ठ्ठी छे ? (गोयमा ! असंखेज्जसमइया अंतोमुहुत्तिया पणत्ता) हे गौतम ! असंख्यात समयवाणा अन्तर्मुहूर्तनी ठ्ठी छे (एवं जाव फासिंदियनिव्वत्तणा) ओ प्रकारे यावत् स्पर्शनेन्द्रिय निर्वर्तना (एवं नेरइयाणं जाव वैमाणियाणं) ओ प्रकारे नारको यावत् वैमानिकानी (कइविहाणं भंते ! इंदियलद्धी पणत्ता) हे भगवन् ! धन्द्रिय लब्धि केट्ठा प्रकारनी

લબ્ધિઃ પ્રજ્ઞા ? ગૌતમ ! પञ्चविधा इन्द्रियलब्धिः प्रज्ञा, तद्यथा-श्रोत्रेन्द्रियलब्धिः, यावत् स्पर्शनेन्द्रियलब्धिः, एवं नैरयिकाणां यावद् वैमानिकानाम्, नवरं यस्य यावन्ति इन्द्रियाणि सन्ति तस्य तावती भणितव्या ४, कतिविधा खलु भदन्त ! इन्द्रियोपयोगाद्वा प्रज्ञा ? गौतम ! पञ्चविधा इन्द्रियोपयोगाद्वा प्रज्ञा, तद्यथा-श्रोत्रेन्द्रियोपयोगाद्वा, यावत् स्पर्शनेन्द्रियोपयोगाद्वा, एवं नैरयिकाणां यावद् वैमानिकानाम्, नवरं यस्य यावन्ति इन्द्रियाणि सन्ति, एतेषां खलु भदन्त ! श्रोत्रेन्द्रिय-चक्षुरिन्द्रिय-घ्राणेन्द्रिय-जिह्वेन्द्रिय-स्पर्शनेन्द्रिय-प्रकार की कही है ? (गोयमा ! पंचविहा इंदियलब्धी पणत्ता ?) हे गौतम ! पांच प्रकार की इन्द्रियलब्धि कही है (तं जहा) वह इस प्रकार (सोइंदियलब्धी जाव फासिंदियलब्धी) श्रोत्रेन्द्रियलब्धि यावत् स्पर्शनेन्द्रियलब्धि (एवं नैरयिकाणां जाव वैमाणियाणं) इसी प्रकार नारकों यावत् वैमानिकों को (णवरं जस्स जह् इंदिया अत्थि तस्स तावइया भाणियच्चा) विशेष यह कि जिसके जितनी इन्द्रियां हैं, उसके उतनी कहनी चाहिए ।

(कइविहा णं भंते ! इंदियउवओगद्वा पणत्ता ?) हे भगवन् ! इन्द्रिय-उपयोगाद्वा कितने प्रकार का कहा ? (गोयमा ! पंचविहा इंदियउवओगद्वा पणत्ता ?) हे गौतम ! इन्द्रिय-उपयोगाद्वा पांच प्रकार का कहा है (तं जहा) वह इस प्रकार (सोइंदियउवओगद्वा जाव फासिंदियउवओगद्वा) श्रोत्रेन्द्रिय उपयोगाद्वा यावत् स्पर्शनेन्द्रिय उपयोगाद्वा (एवं नैरयिकाणां जाव वैमाणियाणं) इस प्रकार नारकों यावत् वैमानिकों का (णवरं जस्स जह् इंदिया अत्थि) विशेष यह कि जिसके जितनी इन्द्रियां हैं ।

(एएसि णं भंते ! सोइंदिय चक्खिंदियघाणिंदियजिह्विंदिय फासिंदि-
 ४६वाथेલી છે ? (ગોયમા ! પંચવિહા ઇંદિયલ્લ્હી પણત્તા) હે ગૌતમ ! ૫૫ પ્રકારની ઇન્દ્રિય લ્લ્હી ૪૬ છે

(તં જહા) તે આ પ્રકારે છે (સોઈંદિયલ્લ્હી જાવ ફાસિંદિયલ્લ્હી) શ્રોત્રેન્દ્રિય લ્લ્હી યાવત્ સ્પર્શનેન્દ્રિય લ્લ્હિ (એવં જાવ નૈરયિકાણં જાવ વૈમાણિયાણં) એજ પ્રકારે નારકો યાવત્ વૈમાણિકોની (ણવરં જસ્સ જહ્ ઇંદિયા અત્થિ તસ્સ તાવહયા ભાણિયચ્ચા) વિશેષ એ કે જેટલી ઇન્દ્રિયો છે, તેમની તેટલી જ ૪૬વી ભેદ એ

(કહિવિહાણં ભંતે ! ઇંદિય ઉવઓગદ્વા પણત્તા) હે ભગવન્ ! ઇન્દ્રિય-ઉપયોગાદ્વા કેટલા પ્રકારના ૪૬ છે ? (ગોયમા પંચવિહા ઇંદિયઉવઓગદ્વા પણત્તા) હે ગૌતમ ! ઇન્દ્રિય ઉપયોગાદ્વા ૫૫ પ્રકારના ૪૬ છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (સોઈંદિય ઉવઓગદ્વા જાવ ફાસિંદિયઉવઓગદ્વા) શ્રોત્રેન્દ્રિય ઉપયોગાદ્વા યાવત્ સ્પર્શનેન્દ્રિય ઉપયોગાદ્વા (એવં નૈરયિકાણં જાવ વૈમાણિયાણં) એજ પ્રકારે નારકો યાવત્ વૈમાણિકોના (ણવરં જસ્સ જહ્ ઇંદિયા અત્થિ) વિશેષ એ કે જેને જેટલી ઇન્દ્રિયો છે

યાણાં જઘન્યિકાયામ્ ઉપયોગાદ્યાયામ્ ઉત્કૃષ્ટાયામ્ ઉપયોગાદ્યાયામ્, જઘન્યોત્કૃષ્ટાયામ્-
યોગાદ્યાયાં કતરાઃ કતરાઃ યોડલ્યા વા, વહુકા વા, તુલ્યા વા, વિશેષાધિકા વા ? ગૌતમ !
સર્વસ્તોકા ચક્ષુરિન્દ્રિયસ્ય જઘન્યિકા ઉપયોગાદ્યા, શ્રોત્રેન્દ્રિયસ્ય જઘન્યિકા ઉપયોગાદ્યા
વિશેષાધિકા, ઘ્રાણેન્દ્રિયસ્ય જઘન્યિકા ઉપયોગાદ્યા વિશેષાધિકા, જિહ્વેન્દ્રિયસ્ય જઘન્યિકા
ઉપયોગાદ્યા વિશેષાધિકા, સ્પર્શનેન્દ્રિયસ્ય જઘન્યિકા ઉપયોગાદ્યા વિશેષાધિકા, ઉત્કૃષ્ટાયા-
મ્ ઉપયોગાદ્યાયાં સર્વસ્તોકા ચક્ષુરિન્દ્રિયસ્ય ઉત્કૃષ્ટા ઉપયોગાદ્યા, શ્રોત્રેન્દ્રિયસ્ય ઉત્કૃષ્ટા ઉપયો-
યાણં) હે ભગવન્ ! ઇન શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુરિન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય, રસનેન્દ્રિય ઓર
સ્પર્શનેન્દ્રિય કે (જહ્ણિણ્યાએ ઉવઓગદ્યાએ, ઉત્ક્રોસિયાએ ઉવઓગદ્યાએ) જઘન્ય
ઉપયોગાદ્યા ઓર ઉત્કૃષ્ટ ઉપયોગદ્યા મેં (જહ્ણુકોસિયાએ ઉવઓગદ્યાએ)
જઘન્યોત્કૃષ્ટ ઉપયોગદ્યા મેં (કયરે કયરેહિતો) કૌન કિસસે (અપ્પા વા વહુયાવા,
તુલ્યા વા, વિસેસાહિયા વા ?) અલ્પ, વહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હૈ ?
(ગોયમા ! સવ્વત્થોવા ચક્કિંદિયસ્સ જહ્ણિણ્યા ઉવઓગદ્યા) હે ગૌતમ ! સવ્વ સે
કમ ચક્ષુરિન્દ્રિય કા જઘન્ય ઉપયોગદ્યા હૈ (સોહંદિયસ્સ જહ્ણિણ્યા ઉવઓગદ્યા
વિસેસાહિયા) શ્રોત્રેન્દ્રિય કા જઘન્ય ઉપયોગદ્યા વિશેષાધિક હૈ (ઘ્રાણિદિયસ્સ
જહ્ણિણ્યા ઉવઓગદ્યા વિસેસાહિયા) ઘ્રાણેન્દ્રિય કી જઘન્ય ઉપયોગદ્યા વિશેષા-
ધિક હૈં (જિહ્વિંદિયસ્સ જહ્ણિણ્યા ઉવઓગદ્યા વિસેસાહિયા) જિહ્વેન્દ્રિય કા
જઘન્ય ઉપયોગદ્યા વિશેષાધિક હૈં (ફાસિંદિયસ્સ જહ્ણિણ્યા ઉવઓગદ્યા વિસે-
સાહિયા) સ્પર્શનેન્દ્રિય કા જઘન્ય ઉપયોગદ્યા વિશેષાધિક હૈં (ઉત્ક્રોસિયાએ
ઉવઓગદ્યાએ સવ્વત્થોવા ચક્કિંદિયસ્સ ઉત્ક્રોસિયા ઉવઓગદ્યા) ઉત્કૃષ્ટ ઉપ-
યોગદ્યા મેં સવ્વ સે કમ ચક્ષુરિન્દ્રિય કા ઉત્કૃષ્ટ ઉપયોગદ્યા હૈ (સોહંદિયસ્સ

(एएसिणं भवे । सोहंदियचक्किंदियघ्राणिदियजिह्विंदियफासिंदियाणं) हे भगवन् ।
आ श्रोत्रेन्द्रिय, चक्षुरिन्द्रिय, घ्राणेन्द्रिय, रसनेन्द्रिय आने स्पर्शनेन्द्रियना (जह्णण्याए उव-
ओगद्याए, उक्रोसियाए उवओगद्याए) जघन्य उपयोगाद्या आने उत्कृष्ट उपयोगाद्यामां (जह-
ण्णुक्रोसियाए उवओगद्याए) जघन्योत्कृष्ट उपयोगाद्यामां (कयरे कयरेहि तो) कैषु कैनाथी
(अप्पा वा' वहुया वा तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ?) अल्प, वधारे, तुल्यके विशेषाधिके छे ?
(गोयमा ! सव्वत्थोवा चक्किंदियस्स जह्णण्या उवओगद्या) हे गौतम ! अधाथी थेडा
चक्षुरिन्द्रियना जघन्य उपयोगाद्या छे (सोहंदियस्स जह्णण्या उवओगद्या विसेसाहिया) श्रो-
त्रेन्द्रियना जघन्य उपयोगाद्या विशेषाधिके छे (घ्राणिदियस्स जह्णण्या उवओगद्या विसेसा-
हिया) घ्राणेन्द्रियना जघन्य उपयोगाद्या विशेषाधिके छे (जिह्विंदियस्स जह्णण्या उवओगद्या
विसेसाहिया) जिह्वेन्द्रियना जघन्य उपयोगाद्या विशेषाधिके छे (फासिंदियस्स जह्णण्या उव-
ओगद्या विसेसाहिया) स्पर्शनेन्द्रियना जघन्य उपयोगाद्या विशेषाधिके छे
(उक्रोसियाए उवओगद्याए सव्वत्थोवा चक्किंदियस्स उक्रोसिया उवओगद्या) उत्कृष्ट

गाढा विशेषाधिका, घ्राणेन्द्रियस्य उत्कृष्टा उपयोगाद्गा विशेषाधिका, जिह्वेन्द्रियस्य उत्कृष्टा उपयोगाद्गा विशेषाधिका, स्पर्शनेन्द्रियस्य उत्कृष्टा उपयोगाद्गा विशेषाधिका, जघन्योत्कृष्टायां उपयोगाद्गायां तर्जस्तोका चक्षुरिन्द्रियस्य जघन्यिका उपयोगाद्गा, श्रोत्रेन्द्रियस्य जघन्यिका उपयोगाद्गा विशेषाधिका, घ्राणेन्द्रियस्य जघन्यिका उपयोगाद्गा विशेषाधिका, जिह्वेन्द्रियस्य जघन्यिका उपयोगाद्गा विशेषाधिका, स्पर्शनेन्द्रियस्य जघन्यिका उपयोगाद्गा विशेषाधिका, स्पर्शनेन्द्रियस्य जघन्यिकाभ्य उपयोगाद्गाभ्य अतृरिन्द्रियस्य उत्कृष्टा

एककोसिया उवओगद्धा विसेसाहिया) ओत्रेन्द्रिय का उत्कृष्ट उपयोगद्धा विशेषाधिक है (घाणिंदियस्स एककोसिया उवओगद्धा विसेसाहिया) घ्राणेन्द्रिय का उत्कृष्ट उपयोगद्धा विशेषाधिक है (जिर्विन्दियस्स एककोसिया उपयोगद्धा विसेसाहिया) जिह्वेन्द्रिय का उत्कृष्ट उपयोगद्धा विशेषाधिक है (फासिंदियस्स एककोसिया उवओगद्धा विसेसाहिया) स्पर्शेन्द्रिय का उत्कृष्ट उपयोगद्धा विशेषाधिक है (जहण्ण एककोसियाए उवओगद्धाए) जघन्दोत्कृष्ट उपयोगद्धा में सन्वत्थोवा चक्खिंदियस्स जहणिया उवओगद्धा) सब से कम चटुहन्द्रिय

जघन्य उपयोगद्धा है (सोइंदियस्स जहणिया उवओगद्धा विसेसाहिया) श्रोत्रेन्द्रिय का जघन्य उपयोगद्धा विशेषाधिक है (घाणिंदियस्स जहणिया उवओगद्धा विसेसाहिया) घ्राणेन्द्रिय का जघन्य उपयोगद्धा विशेषाधिक है (जिणिंदियस्स जहणिया उवओगद्धा विसेसाहिया) जिह्वेन्द्रिय का जघन्य उपयोगद्धा विशेषाधिक है (फासिंदियस्स जहणिया उवओगद्धा विसेसाहिया) स्पर्शेन्द्रिय का जघन्य उपयोगद्धा विशेषाधिक है (फासिंदियस्स जहणिया-

ઉપયોગાદામા સર્વથા ઓછા ચક્ષુરિન્દ્રિયના ઉત્કૃષ્ટ ઉપયોગાદા છે (સોઈંદ્રિયસ્ત ચક્ષોસિયા
સ્વઓગદ્વા વિસેસાહિયા) શ્રોત્રેન્દ્રિયના ઉત્કૃષ્ટ ઉપયોગદ્વા વિશેષાધિક છે (ધાણિ દિયસ્ત ચક્ષો-
સિયા સ્વઓગદ્વા વિસેસાહિયા) ધ્રુવેન્દ્રિયના ઉત્કૃષ્ટ ઉપયોગાદ્વા વિશેષાધિક છે (જિન્નિમંદિ-
યસ્ત ચક્ષોસિયા સ્વઓગદ્વા વિસેસાહિયા) જિહ્વાન્દ્રિયના ઉત્કૃષ્ટ ઉપયોગાદ્વા વિશેષાધિક છે
(ફાસિંદ્રિયસ્ત ચક્ષોસિયા સ્વઓગ ૧ વિસેસાહિયા) સ્પર્શનેન્દ્રિયના ઉત્કૃષ્ટ ઉપયોગાદ્વા
વિશેષાધિક છે

(જહ્ણણરક્ષોસિયાણ સ્વઓગદ્વા) જઘન્યેત્કુષ્ટ ઉપયોગાદ્વામાં (સન્વત્યોવા સ્વસ્તિ-
વિયસ્સ જહ્ણણિયા સ્વઓગદ્વા) યધાથી ઓછા ચક્ષુર્હન્દ્રિયના જઘન્ય ઉપયોગાદ્વા છે (સો-
હંદિયસ્સ જહ્ણણિયા સ્વઓગદ્વા વિસેસાહિયા) ઓત્રેન્દ્રિયના જઘન્ય ઉપયોગાદ્વા વિશેષાધિક છે
(ધાણિવિયસ્સ જહ્ણણિયા સ્વઓગદ્વા વિસેસાહિયા) પ્રાણેન્દ્રિયના જઘન્ય ઉપયોગાદ્વા વિશે-
ષાધિક છે (જિતિર્મંદિયસ્સ જહ્ણણિયા સ્વઓગદ્વા વિસેસાહિયા) જિહેન્દ્રિયના જઘન્ય ઉપયો-
ગાદ્વા વિશેષાધિક છે (ફાસિવિયસ્સ જહ્ણણિયા સ્વઓગદ્વા વિસેસાહિયા) રૂપશંનેન્દ્રિયના
જઘન્ય ઉપયોગાદ્વા વિશેષાધિક છે

उपयोगाद्धा विशेषाधिका, धौर्वेन्द्रियस्य उत्कृष्टा उपयोगाद्धा विशेषाधिका, प्राणेन्द्रियस्य उत्कृष्टा उपयोगाद्धा विशेषाधिका, निह्वेन्द्रियस्य उत्कृष्टा उपयोगाद्धा विशेषाधिका, स्पर्शनेन्द्रियस्य उत्कृष्टा उपयोगाद्धा विशेषाधिका, कतिनिधा रात्रि मरुन्त ! इन्द्रियावग्रहणा प्रवृत्ता ? गौतम ! पञ्चविधा इन्द्रियावग्रहणा प्रवृत्ता, तद्यथा श्रोत्रेन्द्रियावग्रहणा यावत् स्पर्शनेन्द्रियावग्रहणा, एवं नैऋतिकाणां यावद् वैशानिज्ञानात्, नवरं यस्य यावन्ति इन्द्रियाणि तन्नि ६ । सू० ८॥

हिंता उवओगद्वाहिंता) रसज्ञानेन्द्रिय के जघन्य उपयोगद्वा से (चक्षुर्भक्ष्यस्त उक्कोत्तिद्या उवओगद्वा वित्तेसाहिया) चक्षुर्भक्ष्य के उत्कृष्ट उपयोगद्वा विशेषाधिक हैं (स्नेहंक्ष्यस्त उक्कोत्तिद्या उवओगद्वा वित्तेसाहिया) श्रोत्राज्ञेन्द्रिय के उत्कृष्ट उपयोगद्वा विशेषाधिक हैं (घण्टिद्विद्यस्त उक्कोत्तिद्या उवओगद्वा वित्तेसाहिया) घ्राणेन्द्रिय के उत्कृष्ट उपयोगद्वा विशेषाधिक हैं (जिह्विभक्ष्यस्त उक्कोत्तिद्या उवओगद्वा वित्तेसाहिया) जिह्वेन्द्रियस्त का उत्कृष्ट उपयोगद्वा विशेषाधिक है (फासिद्विद्यस्त उक्कोत्तिद्या उवओगद्वा वित्तेसाहिया) स्पर्शनेन्द्रिय के उत्कृष्ट उपयोगद्वा विशेषाधिक हैं ।

(कइविहा णं मंते ! इंदियओगाहणा पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! इन्द्रिय-अवग्रहण कितने प्रकार का है ? (गोयमा ! पंचविहा इंदियओगाहणा पण्णत्ता ?) हे गौतम ! पांच प्रकार का इन्द्रिय अवग्रहण कहा है (तं जहा-सोइदिय ओगाहणा जाव फासिदिय ओगाहणा) वह इस प्रकार ओत्रेन्द्रिय अवग्रहण यावत् स्पर्शनेन्द्रिय-अवग्रहण (एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाजं) इसी प्रकार नारकों यावत् वेमानिकों की (नवरं जस्स जइ इंदिया अत्थि) विशेष यह कि जिसके जितनी इन्द्रियां हैं ।

(ફાસિ દિયસ્સ જહણિયાહિ તો સ્વઓગદ્વાહિ તો) રપશનેન્દ્રિયના જથ્થ ઉપયોગા-
દ્વાથી (ચક્ષિદિયસ્સ સ્વકોસિયા સ્વઓગદ્વા વિસેસાદિયા) ચક્ષુરિન્દ્રિયના ઉત્કૃષ્ટ ઉપયોગાદ્વા
વિશેષાધિક છે. (સોહ્ણદિયસ્સ સ્વકોસિયા સ્વઓગદ્વા વિસેસાદિયા) શ્રોત્રેન્દ્રિયના ઉત્કૃષ્ટ
ઉપયેગદ્વા વિશેષાધિક છે. (ઘાણિ દિયસ્સ સ્વકોસિયા સ્વઓગદ્વા વિસેસાદિયા) ઘ્રાણેન્દ્રિયના
ઉત્કૃષ્ટ ઉપયોગાદ્વા વિશેષાધિક છે. (જિન્ઘિંદિયસ્સ સ્વકોસિયા સ્વઓગદ્વા વિસેસાદિયા) તિલ્હેન્દ્રિયના ઉત્કૃષ્ટ
ઉપયોગાદ્વા વિશેષાધિક છે. (ફાસિ દિયસ્સ સ્વકોસિયા સ્વઓગદ્વા વિસેસાદિયા) રપશનેન્દ્રિયના
ઉત્કૃષ્ટ ઉપયોગાદ્વા વિશેષાધિક છે.

(કહિવિહાણ મેંલે ! હરિય ઓગાહના પળ્ળત્તા ?) હે ભગવન્ ! ઈન્દ્રિય અવગ્રહણુ ઠેટલા પ્રકારના છે ? (ગોચર) પચવિહા હરિયઓગાહના પળ્ળત્તા) હે ગૌતમ ! પાંચ પ્રકારના ઈન્દ્રિય અવગ્રહણુ ઠેટલા છે (તં જહા-સોહિંદિઓગાહના જાવ ફાસિંદિય ઓગાહના) તે આ પ્રકારે ધોત્રેન્દ્રિય અવગ્રહણુ યાવત્ સ્પર્શનેન્દ્રિય અવગ્રહણુ (પરં નેરહ્યાણ જાવ વેમાણિ-યાણ) એ પ્રકારે નારઠા યાવત્ વૈમાનિકાની (તવરં જસસ જહ હરિયા અત્યિ) વિશેષ એ છે કે જેમને જોટલી ઈન્દ્રિયો છે

ટીકા-યથાનિર્દેશાનુસારેણ પ્રથમમ્ इन्द्रियपर्याप्तिरूपम् इन्द्रियोपचयं પ્રથમં દ્વારં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘કઈ વિદેશં મંતે ! ઇંદિયઉવચ્ચ પ્ણત્તે ?’ ગૌતમઃપૃચ્છતિ-હે મદન્ત ! કતિવિધઃ સ્વલ્લુ इन्द्रियोपचयः-इन्द्रियपर्याप्तिः, પ્રજ્ઞપ્તઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પંચવિદેશં ઇંદિયઉવચ્ચ પ્ણત્તે’ પશ્ચવિધસ્તાવદ્ इन्द्रियोपचयः પ્રજ્ઞપ્તઃ, ‘તં જઠા-સોંદિયઉવચ્ચ’ શ્રોત્રેન્દ્રિયોપચયઃ, ‘ચક્ષુરિદિય ઉવચ્ચ’ ચક્ષુરિન્દ્રિયોપચયઃ, ‘ધાણિદિય ઉવચ્ચ’-ગ્રાણેન્દ્રિયોપચયઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘નેરિયાણં મંતે ! કઈવિદેશં ઇંદિયોવચ્ચ પ્ણત્તે ?’-હે મદન્ત ! નૈરયિકાણાં કતિવિધઃ इन्द्रियोपचयः પ્રજ્ઞપ્તઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પંચવિદેશં ઇંદિયોવચ્ચ પ્ણત્તે’ નૈરયિકાણાં પશ્ચવિધ इन्द्रियोपचयः પ્રજ્ઞપ્તઃ, ‘તં જઠા-સોંદિયોવચ્ચ’-તદ્યથા-શ્રોત્રેન્દ્રિયોપચયઃ, ‘જાવ ફાસિઓવચ્ચ’-યાવત્ ચક્ષુરિન્દ્રિયોપચયઃ, ગ્રાણેન્દ્રિયોપચયઃ, જિહ્વે-

ટીકાર્થ-નિર્દેશ કે ક્રમાનુસાર સર્વપ્રથમ इन्द्रियपर्याप्ति रूप इन्द्रियोपचय नामक પ્રથમ દ્વાર કી પ્રરૂપણા કરને કે લિષ્ટ કહતે હૈ-

૧-પ્રથમ દ્વાર

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈ-મગવન્ ! इन्द्रियोपचय કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! इन्द्रियोपचय અર્થાત્ इन्द्रियों કે યોગ્ય પુદ્ગલોં કા સંગ્રહ પાંચ પ્રકાર કા કહા હૈ । વહ્ હસ પ્રકાર હૈ-શ્રોત્રેન્દ્રિયોપચય અર્થાત્ શ્રોત્રેન્દ્રિય કે યોગ્ય પુદ્ગલોં કા સંગ્રહ, ચક્ષુરિન્દ્રિયોપચય, ગ્રાણેન્દ્રિયોપચય, જિહ્વેન્દ્રિયોપચય ઓર સ્પર્શનેન્દ્રિયોપચય ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નારક જીવોં કા इन्द्रियोपचय કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ? મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક જીવોં કા इन्द्रियोपचय પાંચ પ્રકાર કહા હૈ । વહ્ હસ પ્રકાર હૈ-શ્રોત્રેન્દ્રિયોપચય, યાવત્-ચક્ષુરિન્દ્રિયોપચય, ગ્રાણે-

ટીકાર્થ-હવે નિર્દેશના ક્રમાનુસાર સર્વ પ્રથમ ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ રૂપ ઇન્દ્રિયોપચય નામક પ્રથમ દ્વારની પ્રરૂપણા કરવા માટે કહે છે-

પ્રથમદ્વાર

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! ઇન્દ્રિયોપચય કેટલા પ્રકારના કહા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ઇન્દ્રિયોપચય અર્થાત્ ઇન્દ્રિયોના યોગ્ય પુદ્ગલોંના સંગ્રહ પાંચ પ્રકારના કહા છે. તે આ પ્રકારે છે-શ્રોત્રેન્દ્રિયોપચય અર્થાત્ શ્રોત્રેન્દ્રિયને યોગ્ય પુદ્ગલોંના સંગ્રહ, ચક્ષુરિન્દ્રિયોપચય, ગ્રાણેન્દ્રિયોપચય, જિહ્વેન્દ્રિયોપચય અને સ્પર્શનેન્દ્રિયોપચય.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવોના ઇન્દ્રિયોપચય કેટલા પ્રકારના કહા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોના ઇન્દ્રિયોપચય પાંચ પ્રકારના કહેલ છે, તે આ પ્રકારે છે-શ્રોત્રેન્દ્રિયોપચય, યાવત્-ચક્ષુરિન્દ્રિયોપચય, ગ્રાણેન્દ્રિયોપચય, જિહ્વેન્દ્રિયોપચય,

ન્દ્રિયોપચયઃ, સ્પર્શનેન્દ્રિયોપચયઃ, 'एव जाव वैमाणियाणां' एवम् नैरयिकाणामिव यावत्-असुर-कुमारादिभवनपतिपृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रिय विकलेन्द्रिय पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक मनुष्य वान-व्यन्तरज्योतिष्क वैमानिकानामपि यथायोग्यमिन्द्रियोपचयोऽवसेचः, तदेवातिदेशेनाह-'जरस जइइंदिया तस्स तइविहो चेन इंदिओवचओ भाणियओ ?' यस्य जीवस्य यावन्ति इन्द्रियाणि भवन्ति, तस्य तावद्विषयश्चैव इन्द्रियोपचयो भणितव्यः, तत्र नैरयिकादिस्तनित कुमारपर्यन्तानां पञ्चप्रकारः, पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतिकायिकानामेकप्रकारो द्वीन्द्रियाणां द्विप्रकारः, त्रीन्द्रियाणां त्रिप्रकारश्चतुरिन्द्रियाणां चतुप्रकारः, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरज्यो-तिष्कवैमानिकानां पञ्चप्रकारः, इन्द्रियोपचयः प्रज्ञप्तः रश्शनरसन्घ्राणचक्षुःश्रोत्राणामुपचय इत्यर्थः फलितः ।

द्वितीयं द्वारं-गौतमः पृच्छति-'कइविहाणं मंने ! इंदियनिव्वत्तणा पणत्ता ? हे भदन्त !

ન્દ્રિયોપચય, જિહ્વેન્દ્રિયોપચય ઓર સ્પર્શનેન્દ્રિયોપચય । નૈરયિકોં કે સમાન હી અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોં, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોં, વિકલેન્દ્રિયોં, તિર્યચ પંચેન્દ્રિયોં, મનુષ્યોં, વાનવ્યન્તરોં, જ્યોતિષ્કોં ઓર વૈમાનિકોં કા મી ઇન્દ્રિયોપચય યથાયોગ્ય સમજ્ઞ લેના ચાહિયે । હસી કા સ્પષ્ટીકરણ ક્રિયા ગયા હૈ-જિસ જીવ કે જિતની ઇન્દ્રિયાં હોતી હૈં, ઉસકા ઇન્દ્રિયોપચય મી ઉતને હી પ્રકાર કા હોતા હૈ । હસ કથન કે અનુસાર નારકો સે લેકર સ્તનિતકુમારોં તક કે જીવોં કા ઇન્દ્રિયોપચય પાંચ પ્રકાર કા હૈ, પૃથ્વીકાયિકોં, અપ્કાયિકોં, તેજસ્કાયિકોં, વાયુકાયિકોં ઓર વનસ્પતિકાયિકોં કા એક પ્રકાર કા, દ્વીન્દ્રિયોં કા દો પ્રકાર કા, ત્રીન્દ્રિયાં કા ત્રીન પ્રકાર કા, ચતુરિન્દ્રિય જીવોં કા ચાર પ્રકાર કા, પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં, મનુષ્યોં, વાનવ્યન્તરોં, જ્યોતિષ્કોં ઓર વૈમાનિકોં કા ઇન્દ્રિયોપચય પાંચ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ, અર્થાત્ સ્પર્શન, રસના, ઘ્રાણ, ચક્ષુ ઓર શ્રોત્રેન્દ્રિય કા ઉપચય ।

અને સ્પર્શનેન્દ્રિયોપચય. નૈરયિકોના સમાન જ અસુરકુમારોદિ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિકો આદિ એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો, તિર્યચ પંચેન્દ્રિયો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના પણ ઇન્દ્રિયોપચય યથા યોગ્ય સમજ્ઞ લેવા ભેદજે. તેનું સ્પષ્ટીકરણ કરેલ છે-જે જીવની જેટલી ઇન્દ્રિયા હોય છે, તેમનો ઇન્દ્રિયોપચય પણ તેટલા જ પ્રકારનો હોય છે. એ કથનાનુસાર નારકોથી લઈને સ્તનિતકુમારો સુધીના જીવોનો ઇન્દ્રિયોપચય પાંચ પ્રકારનો છે, પૃથ્વીકાયિકો, અપ્કાયિકો, તેજસ્કાયિકો, વાયુકાયિકો, અને વનસ્પતિ કાયિકોના એક પ્રકારના, દ્વીન્દ્રિયોના બે પ્રકારના, ત્રીન્દ્રિયોના ત્રણ પ્રકારના, ચતુરિન્દ્રિયોના ચાર પ્રકારના, પંચેન્દ્રિયના પાંચ પ્રકારના, તિર્યચો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના ઇન્દ્રિયોપચય પાંચ પ્રકારના કહેલા છે, અર્થાત્ સ્પર્શન, રસન, ઘ્રાણ અને શ્રોત્રેન્દ્રિયના ઉપચય.

કતિવિધા સહુ ઇન્દ્રિયનિર્વર્તના પ્રજ્ઞતા, મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પંચવિદ્યા નિવ્વ-
ત્તણા પણ્ણત્તા’ પંચવિધા નિર્વર્તના પ્રજ્ઞતા ‘તં જહ્વા સોંદિયનિવ્વત્તણા જાવ ફાસિંદિયનિવ્વ-
ત્તણા’-તત્તથા-શ્રોત્રેન્દ્રિયનિર્વર્તના, યાવદ્-ચક્ષુરિન્દ્રિયનિર્વર્તના, ગ્રાણેન્દ્રિયનિર્વર્તના, જિહ્વે-
ન્દ્રિયનિર્વર્તના, સ્પર્શનેન્દ્રિયનિર્વર્તના ચ, ‘एवं तदयानं जाव वेमाणियाणं’-एवम्-उत्तरीत्या
નૈરયિકાणां યાવદ્-અસુરકુમારાદિ મનપતિ પૃથ્વીકાયિકાદ્યેકેન્દ્રિયવિકલેન્દ્રિયપચ્ચેન્દ્રિય-
તિર્યગ્યોનિ મનુષ્યવાનવગ્નતરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકાનામપિ ઇન્દ્રિયનિર્વર્તના યથાયોગ્યં વક્તવ્યા,
તદેવાતિદિશષ્ણાહ-‘णवरं जरस जइ इंदिया अत्थि । नवरम्-विशेषस्तु यस्य जीवस्य यावन्ति
इन्द्रियाणि सन्ति तस्य तावती इन्द्रियनिर्वर्तना वक्तव्या इत्यर्थः, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સોંદિય-
નિવ્વત્તણાણં મંતે ! કહ્ સમહયા પણ્ણતા ?’ હે મદન્ત ! શ્રોત્રેન્દ્રિયનિર્વર્તના સહુ કતિ સમયકા
પ્રજ્ઞતા ? મગવાનાહ-‘गोयमा !’ હે ગૌતમ ! ‘असंखिज्जइ समया अंतोमुहुत्तिया पण्णत्ता’-

દ્વિતીય દ્વાર-ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઇન્દ્રિય નિર્વર્તના અર્થાત્ ઇન્દ્રિયો
કી નિષ્પત્તિ (રચના) કિતને પ્રકાર કી કહી હૈ ?

ભગવન્-હે ગૌતમ ! ઇન્દ્રિયનિર્વર્તના પાંચ પ્રકાર કી કહી હૈ । વહ્ ઇસ પ્રકાર-
શ્રોત્રેન્દ્રિયનિર્વર્તના, ચક્ષુરિન્દ્રિય નિર્વર્તના, ગ્રાણેન્દ્રિયનિર્વર્તના, જિહ્વેન્દ્રિય-
નિર્વર્તના ઓર સ્પર્શનેન્દ્રિયનિર્વર્તના । ઇસી પ્રકાર નારકો યાવત્-અસુરકુમાર
આદિ મનપતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો, પચેન્દ્રિય
તિર્યચો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો ઓર વૈમાનિકો કી ઇન્દ્રિયનિર્વ-
ર્તના મી સમજલેની ચાહિયે । ઇસકા સ્પષ્ટીકરણ કરતે હૈ-વિશેષતા યહી હૈ કિ
જિસ જીવ કે જિતની ઇન્દ્રિયાં હોતી હૈ, ડસકો ઇન્દ્રિયનિર્વર્તના ઉત્તને હી પ્રકાર
કી હોતી હૈ ।

તૃતીય દ્વાર

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શ્રોત્રેન્દ્રિયનિર્વર્તના કિતને સમય કી કહી ગઈ હૈ ?

દ્વિતીયદ્વાર-શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઇન્દ્રિય નિર્વર્તના અર્થાત્ ઇન્દ્રિયોની
નિષ્પત્તિ (રચના) કેટલા પ્રકારની કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ઇન્દ્રિય નિર્વર્તના પાંચ પ્રકારની કહી છે. તે આ પ્રકારે
હે-શ્રોત્રેન્દ્રિય નિર્વર્તના, ચક્ષુમન્દ્રિય નિર્વર્તના, ગ્રણેન્દ્રિય નિર્વર્તના, જિહ્વેન્દ્રિય નિર્વ-
ર્તના, સ્પર્શનેન્દ્રિય નિર્વર્તના (રચના) એ પ્રકારે નારકો યાવત્ અસુરકુમાર આદિ મન
પતિયો પચેન્દ્રિય તિર્યચો, મનુષ્યો વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો તથા વૈમાનિકોની ઇન્દ્રિય
નિર્વર્તના પણ સમજ લેવી જોઈએ. તેનું સ્પષ્ટીકરણ કરે છે-વિશેષતા એ છે કે જે
જીવની જેટલી ઇન્દ્રિયો હોય છે, તેમની ઇન્દ્રિય નિર્વર્તના (રચના) એટલાજ પ્રકારની હોય છે.

તૃતીય દ્વાર

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય નિર્વર્તના કેટલા સમયની કહેલી છે ?

અસંખ્યેયસમયા અન્તર્મુહૂર્તિકા શ્રોત્રેન્દ્રિયનિર્વર્તના પ્રજ્ઞાતા, 'एवं जाव फासिदियणिचत्तणा'-
 एवम्-श्रोत्रेन्द्रियनिर्वर्तनावत्, यावत्-चक्षुरिन्द्रियनिर्वर्तना, घ्राणेन्द्रियनिर्वर्तना, जिह्वेन्द्रिय-
 निर्वर्तना, स्पर्शनेन्द्रियनिर्वर्तना वक्तव्या, 'एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं'- एवम्-पूर्वोक्त-
 रीत्या नैरयिकाणां यावत्-असुरकुमारादि भवनपति पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियविकलेन्द्रिय
 पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानामपि यथायोग्यम् इन्द्रिय-
 निर्वर्तना अवसेयाः, चतुर्थं द्वारं गौतमः पृच्छति-रुइविहा णं भंने ! इंदियलद्धी पणत्ता ? ।
 हे भदन्त ! कतिविधा खलु इन्द्रियलब्धिः-इन्द्रियावरणकर्मक्षयोपशमरूपा प्रज्ञाता ? भगवा-
 नाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'पंचविहा इंदियलद्धी पणत्ता' पञ्चविधा इन्द्रियलब्धिः प्रज्ञाताः,
 'तं जहा सोइंदियलद्धी जाव फासिदियलद्धी'-तद्यथा-श्रोत्रेन्द्रियलब्धिः, यावत्-चक्षुरिन्द्रिय-
 लब्धिः, घ्राणेन्द्रियलब्धिः, जिह्वेन्द्रियलब्धिः, स्पर्शनेन्द्रियलब्धिः, 'एवं नेरइयाणं जाव
 वेमाणियाणं' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या नैरयिकाणां यावत्-भवनपतिपृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रिय-

भगवन्-हे गौतम ! असंख्यात समय के अन्तर्मुहूर्त की कही गई है । इसी प्रकार यावत् स्पर्शनेन्द्रियनिर्वर्तना कहना चाहिए, अर्थात् चक्षुरिन्द्रियनिर्वर्तना, घ्राणेन्द्रियनिर्वर्तना, जिह्वेन्द्रियनिर्वर्तना और स्पर्शनेन्द्रियनिर्वर्तना भी असंख्यात सामयिक अन्तर्मुहूर्त की कही गई है । इसी प्रकार असुरकुमार आदि भवनपतियो की, पृथिवीकायिक आदि एकेन्द्रियो की, विकलेन्द्रियो की, पंचेन्द्रियतिर्यग्यो की, मनुष्यों की वानव्यन्तरो की, ज्योतिष्क और वैमानिक देवों की इन्द्रियनिर्वर्तना यथायोग्य समझलेनी चाहिए ।

चतुर्थद्वार-गौतम-हे भगवन् ! इन्द्रिय लब्धि अर्थात् इन्द्रियावरण कर्म के क्षयोपशम के कितने भेद हैं ?

भगवन्-हे गौतम ! इन्द्रिय लब्धि पांच प्रकार की कही है, वह इस प्रकार है-श्रोत्रेन्द्रिय लब्धि, चक्षुरिन्द्रिय लब्धि, घ्राणेन्द्रियलब्धि, जिह्वेन्द्रियलब्धि और

श्री ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અસંખ્યાત સમયના અન્તર્મુહૂર્તની કહેલી છે. એજ પ્રકારે યાવત્ શ્રોત્રેન્દ્રિય નિર્વર્તના કહેવી બેઠએ, ચક્ષુરિન્દ્રિય નિર્વર્તના, ઘ્રાણેન્દ્રિય નિર્વર્તના' જિહ્વેન્દ્રિય નિર્વર્તના અને સ્પર્શનેન્દ્રિય નિર્વર્તના પણ અસંખ્યાત સામયિક અન્તર્મુહૂર્તની કહેલી છે. એજ પ્રકારે અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોની પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોની, વિકલેન્દ્રિયોની, પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોની, મનુષ્યોની, વાનવ્યન્તરોની, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવોની ઇન્દ્રિય નિર્વર્તના યથાયોગ્ય સમજ લેવી બેઠએ.

ચતુર્થ દ્વાર-શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઇન્દ્રિય લબ્ધિ અર્થાત્ ઇન્દ્રિયાવરણ કર્મના ક્ષયોપશમના કેટલા ભેદ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ઇન્દ્રિય લબ્ધિ પાંચ પ્રકારની કહેલી છે, તે આ પ્રકારે છે શ્રોત્રેન્દ્રિય લબ્ધિ, ચક્ષુરિન્દ્રિય લબ્ધિ, ઘ્રાણેન્દ્રિય લબ્ધિ, જિહ્વેન્દ્રિય લબ્ધિ, સ્પર્શનેન્દ્રિય

વિકલેન્દ્રિય પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકમનુષ્યવાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકાનાં યથાયોગ્યમ્
 હિન્દ્રિયલબ્ધિરવસેયા, તદેવાતિદેશેનાહ-‘ળવરં જસ્સ જહ્મં ઇંદિયા અત્થિ તસ્સ તાવંયા
 માણિયવ્વા ૪’ નવરમ્-વિશેષસ્તુ યસ્ય જીવસ્ય યાવન્તિ હિન્દ્રિયાણિ સન્તિ તસ્ય તાવતી હિન્દ્રિ-
 યલ્લિઃ મળિતલ્લ્યા, પચ્ચમં દ્વારમ્-ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘કહંદિહા ણં મંતે ! ઇંદિયલ્લવઓગદ્ધા
 પળ્લણ્ણત્તા ?’ હે મદન્ત ! ઋતિવિધા ચલ્લુ હિન્દ્રિયોપયોગદ્ધા-હિન્દ્રિયોપયોગકાલવિશેષરૂપેણ
 પ્રજ્ઞસા ? યાવન્તં કાલમિન્દ્રિયૈરુપયુક્તસ્તિષ્ઠતિ તાવાન્ કાલહિન્દ્રિયોપયોગદ્ધાપદેન વપ્પદિ-
 ણ્યતે ઇત્યવસેયમ્, મગ્ગનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પંચવિહા ઇંદિય લ્લવઓગદ્ધા પળ્લણ્ણતા’
 પચ્ચવિધા હિન્દ્રિયોપયોગદ્ધા પ્રજ્ઞસા, ‘તં જહા-સોંદિયલ્લવઓગદ્ધા જાવ ફાસિંદિયલ્લવઓગદ્ધા’
 તથા-શ્રોત્રેન્દ્રિયોપયોગદ્ધા, ઘ્રાણેન્દ્રિયોપયોગદ્ધા, જિહ્વેન્દ્રિયોપયોગદ્ધા, સ્પર્શનેન્દ્રિયો-
 પયોગદ્ધા, ‘એવં નેરહયાણં જાવ વેમાણિયાણં’-એવમ્-ઉત્તરીયા નૈરયિકાણાં યાવત્-અમુર-
 કુમારાદિમવનપતિ પૃથિવીકાયિકાદ્યેકેન્દ્રિય વિકલેન્દ્રિય પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકમનુષ્યવાન-

સ્પર્શનેન્દ્રિયલબ્ધિ । હસી પ્રજ્ઞાર ભવનપતિ, પૃથિવીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય,
 વિકલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, મનુષ્ય, વાનવગન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિક
 દેવોં કી હિન્દ્રિયલબ્ધિ ભી યથાયોગ્ય સમજની ચાહિય । હસીકા સ્પષ્ટીકરણ
 કરતે હુય કહા ગયા હૈ-જિસ જીવ કી જિતની હિન્દ્રિયાં હૈં, ડસકી ડતની હી
 હિન્દ્રિય લબ્ધિ હોતી હૈં ।

પાંચવાં દ્વાર-ગૌતમ-હે મગવન્ ! હિન્દ્રિય ઉપયોગદ્ધા અર્થાત્ હિન્દ્રિયોં કે
 ઉપયોગ કા કાલ કિતને પ્રકાર કા કહા હૈં ? જિતને કાલ તક હિન્દ્રિયોં કે ઉપયોગ
 સે યુક્ત કોઈ રહતા હૈ, તથ તક કા કાલ હિન્દ્રિયોપયોગદ્ધા કરલાતા હૈ ।

મગવાન્-હે ગૌતમ ! હિન્દ્રિય ઉપયોગદ્ધા પાંચ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ।
 વહ હસ પ્રકાર હૈ-શ્રોત્રેન્દ્રિય ઉપયોગદ્ધા યાવત્ સ્પર્શનેન્દ્રિય ઉપયોગદ્ધા,
 અર્થાત્ શ્રોત્રેન્દ્રિય ઉપયોગદ્ધા, ચક્ષુરિન્દ્રિય-ઉપયોગદ્ધા, ઘ્રાણેન્દ્રિય-ઉપયોગદ્ધા,
 રસનેન્દ્રિય-ઉપયોગદ્ધા ઓર સ્પર્શનેન્દ્રિય-ઉપયોગદ્ધા । હસી પ્રકાર નૈરયિકોં

લબ્ધિ એજ પ્રકારે ભવનપતિ, પૃથિવીકાયિક આદિ વિકલેન્દ્રિય, પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ, મનુષ્ય,
 વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવોની ઇન્દ્રિય લબ્ધિ પણ યથા યોગ્ય સમજ લેવી
 જોઈએ. એનુ સ્પષ્ટીકરણ કરતા કહેલુ છે-જે જીવની જેટલી ઇન્દ્રિયો છે, તેમની તેટલીજ
 ઇન્દ્રિય લબ્ધિ થાય છે.

પાચમુ દ્વાર-શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ઇન્દ્રિય ઉપયોગદ્ધા અર્થાત્ ઇન્દ્રિયોના
 ઉપયોગના કાળ કેટલા કદા છે ? જેટલા કાળ સુધી ઇન્દ્રિયોના ઉપયોગથી યુક્ત કોઈ
 રહે છે, ત્યાંસુધીના કાળ ઇન્દ્રિયોપયોગદ્ધા કહેવાય છે

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! ઇન્દ્રિય ઉપયોગદ્ધા પાચ પ્રકારનો કહેલો છે તે આ પ્રકારે
 શ્રોત્રેન્દ્રિય ઉપયોગદ્ધા, યાવત્ સ્પર્શનેન્દ્રિય ઉપયોગદ્ધા અર્થાત્ શ્રોત્રેન્દ્રિય ઉપયોગદ્ધા,
 ચક્ષુરિન્દ્રિય ઉપયોગદ્ધા, ઘ્રાણેન્દ્રિય ઉપયોગદ્ધા, જિહ્વેન્દ્રિય ઉપયોગદ્ધા અને સ્પર્શનેન્દ્રિય

વ્યવસ્થા જ્યોતિષકૌશલનામપિ યથાયોગ્યમ્ ઇન્દ્રિયોપયોગદ્વા વક્તવ્યમ્, કિન્તુ 'જનર
જસસ જદ્ ઇન્દિયા અતિ' નામસ્-વિશેષપ્તુ યાસ્ય જીવસઃ યાવન્તિ ઇન્દ્રિયાણિ ભવન્તિ તસ્ય
તાવતી ઇન્દ્રિયોગદ્વા વક્તવ્યમ્ પદ્ધતારમ્-ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘એસિણં મંત્રે ! સોન્દિયચર્કિસ-
દિયવાણિન્દિયજિવિન્દિયકાસિદિયાણં’-હે મદન્ત ! એવાં સ્વદુ શ્રોત્રેન્દ્રિયચક્ષુરિન્દ્રિયધ્રાણે-
ન્દ્રિય જિહ્વેન્દ્રિય સ્પર્શનેન્દ્રિયાણામ્ ‘જહણ્યાએ ઉવઓગદ્વાએ’-જઘન્યાયામ્ ઉપયોગાદ્યાયામ્,
‘ઉકોસિયાએ ઉવઓગદ્વાએ’ ઉત્કૃષ્ટાયામ્ ઉપયોગાદ્યાયામ્ ‘જદન્નુકોસિયાએ ઉવઓગદ્વાએ’
જઘન્યોત્કૃષ્ટાયા ઉપયોગાદ્યાયાં મધ્યે ‘કગરે કઃરેહિતો અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્યા વા વિસે-
સાહિયા વા’ કતરાઃ કતરામ્બોડ્યા વા વહુકાવા તુલ્યાવા વિશેષાધિકા વા ભવન્તિ ? મગ-
વાનાહ-‘ગોયસા !’ હે ગૌતમ ! ‘સવ્વથોવા ચર્વિલ્લદિયસસ જહણિયા ઉવઓગદ્વા’-સર્વ-
સ્તોકા ચક્ષુરિન્દ્રિયસ્ય જઘન્યા ઉપયોગાદ્યા પ્રજ્ઞસા ‘સોન્દિયસસ જહણિયા ઉવઓગદ્વા વિસે-
સાહિયા’-શ્રોત્રેન્દ્રિયસ્ય જઘન્યા ઉપયોગાદ્યા વિશેષાધિકા ભવતિ, તદપેક્ષયાપિ ‘ધાણિદિ-
યસ્ય જહણિયા ઉવઓગદ્વા વિસેસાહિયા’-ધ્રાણેન્દ્રિયસ્ય જઘન્યા ઉપયોગાદ્યા વિશેષાધિકા

યાવત્ વૈમાનિકોં તક, અર્થાત્ અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોં, પૃથ્વીકાયિક
આદિ એકેન્દ્રિયોં, વિકલેન્દ્રિયોં, પંચેન્દ્રિય તિર્યચો, મનુષ્યો વાનવ્યન્તરોં જ્યો-
તિષ્કો તથા વૈમાનિકોં કા ઉપયોગાદ્યા મી સમસ્તલેના ચાહિએ. વિશેષતા યહ
હૈ કિ જિસ જીવ કી જિનની ઇન્દ્રિયાં હોતી હૈં, ઉસકા ઉતના હી પ્રકાર કા
ઉપયોગાદ્યા હોતા હૈ.

છઠા દ્વાર-ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! હન શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુરિન્દ્રિય, ધ્રાણેન્દ્રિય,
જિહ્વેન્દ્રિય ઓર સ્પર્શનેન્દ્રિય કે જઘન્ય ઉપયોગાદ્યા મેં, ઉત્કૃષ્ટ ઉપયોગાદ્યા
મેં તથા જઘન્યોત્કૃષ્ટ ઉપયોગાદ્યા મેં સે કૌન કિસસે અલ્પ, બહુન, તુલ્ય, અથવા
વિશેષાધિક હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! ચક્ષુરિન્દ્રિય કા જઘન્ય ઉપયોગાદ્યા સઘ સે કમ હૈ,
ઉસકી અપેક્ષા શ્રોત્રેન્દ્રિય કા જઘન્ય ઉપયોગાદ્યા વિશેષાધિક હૈ, ઉસકી

ઉપયોગદ્યા એજ પ્રકારે નૈરયિકા યાવત્ વૈમાનિકા સુધી, અર્થાત્ અસુરકુમાર આદિ ભવન
પતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો, પંચેન્દ્રિયો તિર્યચો, મનુષ્યો, વાન-
વ્યન્તરો, ન્યોનિકા તથા વૈમાનિકાના ઉપયોગદ્યા પશુ સમસ્ત લેવો એજ એ. વિશેષતા
એ છે કે જે જીવની જેટલી ઇન્દ્રિયો હોય છે, તેમનો તેટલો જ ઉપયોગદ્યા હોય છે.

છઠ્ઠું દ્વાર-શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! આ શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુરિન્દ્રિય, ધ્રાણેન્દ્રિય,
જિહ્વેન્દ્રિય અને સ્પર્શનેન્દ્રિયના જઘન્ય ઉપયોગાદ્યામાં ઉત્કૃષ્ટ ઉપયોગાદ્યામાં. તથા જઘ-
ન્યોત્કૃષ્ટ ઉપયોગાદ્યામાંથી કોણ કોનાથી અલ્પ, બહુ, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી મગવન્-હે ગૌતમ ! ચક્ષુરિન્દ્રિયના જઘન્ય ઉપયોગદ્યા બધાથી ઓછા છે, તેની
અપેક્ષાએ શ્રોત્રેન્દ્રિયના જઘન્ય ઉપયોગદ્યા વિશેષાધિક છે, તેની અપેક્ષાએ પશુ ધ્રાણેન્દ્રિયના

ભવતિ, તદપેક્ષયાપિ—‘જિર્ભિમદિયસ્સ જહણિયા ઉવઓગદ્ધા વિસેસાહિયા’—જિહ્વેન્દ્રિયસ્ય જઘન્યા ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા ભવતિ, તદપેક્ષયાપિ ‘ફાસિંદિયસ્સ જહણિયા ઉવઓગદ્ધા વિસેસાહિયા—સ્પર્શનેન્દ્રિયસ્ય જઘન્યા ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા ભવતિ, ‘ઉક્કોસિયાપ્પ ઉવઓગદ્ધાપ્પ સંવત્થોવા ચર્વિંસદિયસ્સ ઉક્કોસિયા ઉપઓગદ્ધા’—ઉત્કૃષ્ટાયામ્ ઉપયોગદ્ધાયાં સર્વસ્તોકા ચક્ષુરિન્દ્રિયસ્ય ઉત્કૃષ્ટા ઉપયોગદ્ધા ભવતિ, તદપેક્ષયા ‘સોહંદિયસ્સ ઉક્કોસિયા ઉવઓગદ્ધા વિસેસાહિયા’—શ્રોત્રેન્દ્રિયસ્ય ઉત્કૃષ્ટા ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા ભવતિ, તદપેક્ષયા—‘ધાણિંદિયસ્સ ઉક્કોસિયા ઉવઓગદ્ધા વિસેસાહિયા—ઘ્રાણેન્દ્રિયસ્ય ઉત્કૃષ્ટા ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા ભવતિ, તદપેક્ષયાપિ ‘જિર્ભિમદિયસ્સ ઉક્કોસિયા ઉવઓગદ્ધા વિસેસાહિયા’—જિહ્વેન્દ્રિયસ્ય ઉત્કૃષ્ટા ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા ભવતિ, તદપેક્ષયાપિ ‘ફાસિંદિયસ્સ ઉક્કોસિયા ઉવઓગદ્ધા વિસેસાહિયા’—સ્પર્શનેન્દ્રિયસ્ય ઉત્કૃષ્ટા ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા ભવતિ ‘જહણ્ણ ઉક્કોસિયાપ્પ ઉવઓગદ્ધાપ્પ સંવત્થોવા ચર્વિંસદિયસ્સ જહણિયા ઉવઓગદ્ધા’—જઘન્યોત્કૃષ્ટાયામ્ ઉપયોગદ્ધાયાં સર્વસ્તોકા ચક્ષુરિન્દ્રિયસ્ય જઘન્યા ઉપયોગદ્ધા ભવતિ,

અપેક્ષા મ્હી ઘ્રાણેન્દ્રિય કા જઘન્ય ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા હૈ, ઉસસે જિહ્વેન્દ્રિય કા જઘન્ય ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા હૈ ઓર ઉસસે મ્હી સ્પર્શનેન્દ્રિય કા જઘન્ય ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા હૈ । ઉત્કૃષ્ટ ઉપયોગદ્ધા મેં સબ સે કમ ચક્ષુરિન્દ્રિય ઉપયોગદ્ધા હૈ ઉસસે શ્રોત્રેન્દ્રિય કા ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા હૈ, ઉસકી અપેક્ષા ઘ્રાણેન્દ્રિય કા ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા હૈ, ઉસકી અપેક્ષા જિહ્વેન્દ્રિય કા ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા હૈ ઓર ઉસકી અપેક્ષા મ્હી સ્પર્શનેન્દ્રિય કા ઉત્કૃષ્ટ ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા હૈ । જઘન્યોત્કૃષ્ટ ઉપયોગદ્ધા મેં સબ સે કમ ચક્ષુરિન્દ્રિય કા જઘન્ય ઉપયોગદ્ધા હૈ, ઉસકી અપેક્ષા શ્રોત્રેન્દ્રિય કા જઘન્ય ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા હૈ, ઉસની અપેક્ષા ઘ્રાણેન્દ્રિય કા જઘન્ય ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા હૈ, ઉસકી અપેક્ષા જિહ્વેન્દ્રિય કા જઘન્ય ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા હૈ ઓર ઉસસે મ્હી સ્પર્શનેન્દ્રિય કા જઘન્ય ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા હૈ ।

જઘન્ય ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા છે, અને તેનાથી પણ રસનેન્દ્રિયના જઘન્ય ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા છે અને તેનાથી પણ સ્પર્શનેન્દ્રિયના જઘન્ય ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા છે ઉત્કૃષ્ટ ઉપયોગદ્ધામા બધાથી ઓછા ચક્ષુરિન્દ્રિયના ઉપયોગદ્ધા છે, તેનાથી શ્રોત્રેન્દ્રિયના ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા છે, તેની અપેક્ષાએ ઘ્રાણેન્દ્રિયના ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા છે, એની અપેક્ષાએ જિહ્વેન્દ્રિયના ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા છે, અને તેની અપેક્ષાએ પણ સ્પર્શનેન્દ્રિયના ઉત્કૃષ્ટ ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા છે. જઘન્યોત્કૃષ્ટ ઉપયોગદ્ધામા બધાથી ઓછા ચક્ષુરિન્દ્રિયના જઘન્ય ઉપયોગદ્ધા છે, તેમની અપેક્ષાએ શ્રોત્રેન્દ્રિયના જઘન્ય ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા છે, તેની અપેક્ષાએ ઘ્રાણેન્દ્રિયના જઘન્ય ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા છે, તેની અપેક્ષાએ જિહ્વેન્દ્રિયના જઘન્ય ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા છે અને તેનાથી પણ સ્પર્શનેન્દ્રિયના જઘન્ય ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા છે,

तदपेक्षयापि 'सोऽइन्द्रियस्स जहणिया उवओगद्धा विसेसाहियो'—श्रोत्रेन्द्रियस्य जघन्या उप-
योगद्धा विशेषाधिका भवति, तदपेक्षयापि 'घाणिदियस्स जहणिया उवओगद्धा विसेसा-
हियो'—घ्राणेन्द्रियस्य जघन्या उपयोगद्धा विशेषाधिका भवति, 'जिह्वेन्द्रियस्स जहणिया
उवओगद्धा विसेसाहिया'—जिह्वेन्द्रिय जघन्या उपयोगद्धा विशेषाधिका भवति, 'फासिदि-
यस्स जहणिया उवओगद्धा विसेसाहिया'—स्पर्शनेन्द्रियस्य जघन्या उपयोगद्धा विशेषाधिका
भवति । 'फासिदियस्स जहणियाहितो उवओगद्धाहितो चर्क्खिदियस्स उक्कोसिया उवओ-
गद्धा विसेसाहिया'—स्पर्शनेन्द्रियस्य जघन्याभ्य उपयोगद्धाभ्यश्चक्षुरिन्द्रियस्य उत्कृष्टा उप-
योगद्धा विशेषाधिका भवति तदपेक्षया 'सोऽइन्द्रियस्स उक्कोसिया उवओगद्धा विसेसाहिया'—
श्रोत्रेन्द्रियस्य उत्कृष्टा उपयोगद्धा विशेषाधिका भवति, ततोऽपि 'घाणिदियस्स उक्कोसिया
उवओगद्धा विसेसाहिया'—घ्राणेन्द्रियस्य उत्कृष्टा उपयोगद्धा विशेषाधिका भवति, तदपेक्ष-
यापि 'जिह्वेन्द्रियस्स उक्कोसिया उवओगद्धा विसेसाहिया' जिह्वेन्द्रियस्य उत्कृष्टा उपयो-
गद्धा विशेषाधिका भवति, तदपेक्षयापि—'फासिदियस्स उक्कोसिया उवओगद्धा विसेसाहिया
५'—स्पर्शनेन्द्रियस्य उत्कृष्टा उपयोगद्धा विशेषाधिका भवति, सप्तमं द्वारम्—गौतमः पृच्छति—
'कइविहाणं संते ! इंदिय ओगाहणा पणत्ता ?' हे भदन्त ! कतिविधानि खलु इन्द्रियावग्र-
हणानि—इन्द्रियैः परिच्छेदाः प्रज्ञप्तानि ? भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'पंचविहा इंदिय
ओगाहणा पणत्ता'—पञ्चविधानि इन्द्रियावग्रहणानि—इन्द्रियैः परिच्छेदाः प्रज्ञप्तानि 'तं जहा-
सोऽइन्द्रिय ओगाहणा जाव फासिदिय ओगाहणा'—तद्यथा—श्रोत्रेन्द्रियावग्रहणम्, यावत्—चक्षु-
रिन्द्रियावग्रहणम्, घ्राणेन्द्रियावग्रहणम्, जिह्वेन्द्रियावग्रहणम्, स्पर्शनेन्द्रियावग्रहणम् 'एवं
नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं'—एवम्—पूर्वोक्तरीत्या नैरयिकाणां यावद्—अमुरकुमारादि भवन-

स्पर्शनेन्द्रिय के जघन्य उपयोगद्धा से चक्षुरिन्द्रिय का उत्कृष्ट उपयोगद्धा
विशेषाधिक है । उसकी अपेक्षा श्रोत्रेन्द्रिय का उत्कृष्ट उपयोगद्धा विशेषाधिक
है, उससे भी घ्राणेन्द्रिय का उत्कृष्ट उपयोगद्धा विशेषाधिक है, उससे जिह्वे-
न्द्रिय का उत्कृष्ट उपयोगद्धा विशेषाधिक है, उसकी अपेक्षा स्पर्शनेन्द्रिय का
उत्कृष्ट उपयोगद्धा विशेषाधिक है ।

सातवां द्वार—गौतमस्वामी—हे भगवान् ! इन्द्रियावग्रहण अर्थात् इन्द्रियों से
होनेवाला परिच्छेद कितने प्रकार का है ?

स्पर्शनेन्द्रियानां जघन्य उपयोगद्धायां चक्षुरिन्द्रियना उत्कृष्ट उपयोगद्धा विशेषाधिक
छे, तेनी अपेक्षाये श्रोत्रेन्द्रियना उत्कृष्ट उपयोगद्धा विशेषाधिक छे तेनी अपेक्षाये घ्राणे-
न्द्रियना उत्कृष्ट उपयोगद्धा विशेषाधिक छे, तेनायी जिह्वेन्द्रियना उत्कृष्ट उपयोगद्धा
विशेषाधिक छे तेनी अपेक्षाये स्पर्शनेन्द्रियना उत्कृष्ट उपयोगद्धा विशेषाधिक छे.

सातवु द्वार—श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! इन्द्रियावग्रहण अर्थात् इन्द्रियोयी
यनारा परिच्छेद कितने प्रकार का है ?

મવતિ, તદપેક્ષયાપિ—‘જિર્નિમદિયસ્સ જહણિયા ઉવઓગદ્ધા વિસેસાહિયા’—જિહ્વેન્દ્રિયસ્ય જઘન્યા ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા મવતિ, તદપેક્ષયાપિ ‘ફાસિદિયસ્સ જહણિયા ઉવઓગદ્ધા વિસેસાહિયા—સ્પર્શનેન્દ્રિયસ્ય જઘન્યા ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા મવતિ, ‘ઉકોસિયાપ્પ ઉવઓગદ્ધાપ્પ સન્વત્થોવા ચર્વિલ્લદિયસ્સ ઉકોસિયા ઉવઓગદ્ધા’—ઉત્કૃષ્ટાયામ્ ઉપયોગદ્ધાયાં સર્વસ્તોકા ચક્ષુરિન્દ્રિયસ્ય ઉત્કૃષ્ટા ઉપયોગદ્ધા મવતિ, તદપેક્ષયા ‘સોહંદિયસ્સ ઉકોસિયા ઉવઓગદ્ધા વિસેસાહિયા’—શ્રોત્રેન્દ્રિયસ્ય ઉત્કૃષ્ટા ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા મવતિ, તદપેક્ષયા—‘ધાણિદિયસ્સ ઉકોસિયા ઉવઓગદ્ધા વિસેસાહિયા—ઘ્રાણેન્દ્રિયસ્ય ઉત્કૃષ્ટા ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા મવતિ, તદપેક્ષયાપિ ‘જિર્નિમદિયસ્સ ઉકોસિયા ઉવઓગદ્ધા વિસેસાહિયા’—જિહ્વેન્દ્રિયસ્ય ઉત્કૃષ્ટા ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા મવતિ, તદપેક્ષયાપિ ‘ફાસિદિયસ્સ ઉકોસિયા ઉવઓગદ્ધા વિસેસાહિયા’—સ્પર્શનેન્દ્રિયસ્ય ઉત્કૃષ્ટા ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા મવતિ ‘જહણ્ણ ઉકોસિયાપ્પ ઉવઓગદ્ધાપ્પ સન્વત્થોવા ચર્વિલ્લદિયસ્સ જહણિયા ઉવઓગદ્ધા’—જઘન્યોત્કૃષ્ટાયામ્ ઉપયોગદ્ધાયાં સર્વસ્તોકા ચક્ષુરિન્દ્રિયસ્ય જઘન્યા ઉપયોગદ્ધા મવતિ,

અપેક્ષા મ્હી ઘ્રાણેન્દ્રિય કા જઘન્ય ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા હૈ, ઉસસે જિહ્વેન્દ્રિય કા જઘન્ય ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા હૈ ઓર ઉસસે મ્હી સ્પર્શનેન્દ્રિય કા જઘન્ય ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા હૈ । ઉત્કૃષ્ટ ઉપયોગદ્ધા મ્હં સબ સે કમ ચક્ષુરિન્દ્રિય ઉપયોગદ્ધા હૈ ઉસસે શ્રોત્રેન્દ્રિય કા ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા હૈ, ઉસકી અપેક્ષા ઘ્રાણેન્દ્રિય કા ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા હૈ, ઉસકી અપેક્ષા જિહ્વેન્દ્રિય કા ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા હૈ ઓર ઉસકી અપેક્ષા મ્હી સ્પર્શનેન્દ્રિય કા ઉત્કૃષ્ટ ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા હૈ । જઘન્યોત્કૃષ્ટ ઉપયોગદ્ધા મ્હં સબસે કમ ચક્ષુરિન્દ્રિય કા જઘન્ય ઉપયોગદ્ધા હૈ, ઉસકી અપેક્ષા શ્રોત્રેન્દ્રિય કા જઘન્ય ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા હૈ, ઉસની અપેક્ષા ઘ્રાણેન્દ્રિય કા જઘન્ય ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા હૈ, ઉસકી અપેક્ષા જિહ્વેન્દ્રિય કા જઘન્ય ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા હૈ ઓર ઉસસે મ્હી સ્પર્શનેન્દ્રિય કા જઘન્ય ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા હૈ ।

જઘન્ય ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા છે, અને તેનાથી પણ રસનેન્દ્રિયના જઘન્ય ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા છે. અને તેનાથી પણ સ્પર્શનેન્દ્રિયના જઘન્ય ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા છે ઉત્કૃષ્ટ ઉપયોગદ્ધામા બધાથી ઓછા ચક્ષુરિન્દ્રિયના ઉપયોગદ્ધા છે, તેનાથી શ્રોત્રેન્દ્રિયના ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા છે, તેની અપેક્ષાએ ઘ્રાણેન્દ્રિયના ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા છે, એની અપેક્ષાએ જિહ્વેન્દ્રિયના ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા છે, અને તેની અપેક્ષાએ પણ સ્પર્શનેન્દ્રિયના ઉત્કૃષ્ટ ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા છે. જઘન્યોત્કૃષ્ટ ઉપયોગદ્ધામા બધાથી ઓછા ચક્ષુરિન્દ્રિયના જઘન્ય ઉપયોગદ્ધા છે, તેમની અપેક્ષાએ શ્રોત્રેન્દ્રિયના જઘન્ય ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા છે, તેની અપેક્ષાએ ઘ્રાણેન્દ્રિયના જઘન્ય ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા છે, તેની અપેક્ષાએ જિહ્વેન્દ્રિયના જઘન્ય ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા છે અને તેનાથી પણ સ્પર્શનેન્દ્રિયના જઘન્ય ઉપયોગદ્ધા વિશેષાધિકા છે,

तदपेक्षयापि 'सोऽइन्द्रियस्स जहणिया उवओगद्धा विसेसाहियो'-श्रोत्रेन्द्रियस्य जघन्या उप-
योगद्धा विशेषाधिका भवति, तदपेक्षयापि 'घाणिदियस्स जहणिया उवओगद्धा विसेसा-
हियो'-घ्राणेन्द्रियस्य जघन्या उपयोगद्धा विशेषाधिका भवति, 'जिह्वेन्द्रियस्स जहणिया
उवओगद्धा विसेसाहिया'-जिह्वेन्द्रिय जघन्या उपयोगद्धा विशेषाधिका भवति, 'फासिदि-
यस्स जहणिया उवओगद्धा विसेसाहिया'-स्पर्शनेन्द्रियस्य जघन्या उपयोगद्धा विशेषाधिका
भवति । 'फासिदियस्स जहणियाहितो उवओगद्धाहितो चक्खिदियस्स उक्कोसिया उवओ-
गद्धा विसेसाहिया'-स्पर्शनेन्द्रियस्य जघन्याभ्य उपयोगद्धाभ्यश्चक्षुरिन्द्रियस्य उत्कृष्टा उप-
योगद्धा विशेषाधिका भवति तदपेक्षया 'सोऽइन्द्रियस्स उक्कोसिया उवओगद्धा विसेसाहिया'-
श्रोत्रेन्द्रियस्य उत्कृष्टा उपयोगद्धा विशेषाधिका भवति, ततोऽपि 'घाणिदियस्स उक्कोसिया
उवओगद्धा विसेसाहिया'-घ्राणेन्द्रियस्य उत्कृष्टा उपयोगद्धा विशेषाधिका भवति, तदपेक्ष-
यापि 'जिह्वेन्द्रियस्स उक्कोसिया उवओगद्धा विसेसाहिया' जिह्वेन्द्रियस्य उत्कृष्टा उपयो-
गद्धा विशेषाधिका भवति, तदपेक्षयापि-'फासिदियस्स उक्कोसिया उवओगद्धा विसेसाहिया
५'-स्पर्शनेन्द्रियस्य उत्कृष्टा उपयोगद्धा विशेषाधिका भवति, सप्तमं द्वारम्-गौतमः पृच्छति-
'कइविहाणं भंते ! इंदिय ओगाहणा पणत्ता ?' हे मदन्त ! कतिविधानि खलु इन्द्रियावग्र-
हणानि-इन्द्रियैः परिच्छेदाः प्रज्ञप्तानि ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'पंचविहा इंदिय
ओगाहणा पणत्ता'-पञ्चविधानि इन्द्रियावग्रहणानि-इन्द्रियैः परिच्छेदाः प्रज्ञप्तानि 'तं जहा-
सोऽइन्द्रिय ओगाहणा जाव फासिदिय ओगाहणा'-तद्यथा-श्रोत्रेन्द्रियावग्रहणम्, यावत्-चक्षु-
रिन्द्रियावग्रहणम्, घ्राणेन्द्रियावग्रहणम्, जिह्वेन्द्रियावग्रहणम्, स्पर्शनेन्द्रियावग्रहणम् 'एवं
नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं'-एवम्-पूर्वोक्तरीत्या नैरयिकाणां यावद्-अमुरकुमारादि भवन-

स्पर्शनेन्द्रिय के जघन्य उपयोगद्धा से चक्षुरिन्द्रिय का उत्कृष्ट उपयोगद्धा
विशेषाधिक है । उसकी अपेक्षा श्रोत्रेन्द्रिय का उत्कृष्ट उपयोगद्धा विशेषाधिक
है, उससे भी घ्राणेन्द्रिय का उत्कृष्ट उपयोगद्धा विशेषाधिक है, उससे जिह्वे-
न्द्रिय का उत्कृष्ट उपयोगद्धा विशेषाधिक है, उसकी अपेक्षा स्पर्शनेन्द्रिय का
उत्कृष्ट उपयोगद्धा विशेषाधिक है ।

सातवां द्वार-गौतमस्वामी-हे भगवान् ! इन्द्रियावग्रहण अर्थात् इन्द्रियों से
होनेवाला परिच्छेद कितने प्रकार का है ?

स्पर्शनेन्द्रिय जघन्य उपयोगद्धाया चक्षुरिन्द्रियना उत्कृष्ट उपयोगद्धा विशेषाधिक
छे, तेनी अपेक्षाये श्रोत्रेन्द्रियना उत्कृष्ट उपयोगद्धा विशेषाधिक छे. तेनी अपेक्षाये घ्राणे-
न्द्रियना उत्कृष्ट उपयोगद्धा विशेषाधिक छे तेनायी जिह्वेन्द्रियना उत्कृष्ट उपयोगद्धा
विशेषाधिक छे तेनी अपेक्षाये स्पर्शनेन्द्रियना उत्कृष्ट उपयोगद्धा विशेषाधिक छे.

सातमु द्वार-श्री गौतमस्वामी-हे भगवान् ! इन्द्रियावग्रहण अर्थात् इन्द्रियों
यनाया परिच्छेद कितने प्रकार का है ?

પતિ પૃથિવીકાયિકાદ્યેકેન્દ્રિયવિકલેન્દ્રિયપચ્ચેન્દ્રિયતિર્થયોનિમનુષ્યવાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્ક-
વૈમાનિકાનામપિ યથાયોગ્યાનિ ઇન્દ્રિયાવગ્રહણાનિ અવસેવાનિ, કિન્તુ 'પાવરં જસસ જહ
ઈન્દિયા અત્થિ ૬' નવામ્-વિશેષસુ-યમ્ય જીવસ્ય તાવન્તિ-યાવત્સંસ્થાકાનિ ઇન્દ્રિયાણિ
સન્તિ તસ્ય જીવસ્ય તાવન્તિ ઇન્દ્રિયાવગ્રહણાનિ વક્તવ્યાનિ, યથા નૈરયિકાદીનાં સ્તનિતકુમાર-
પર્યન્તાનામિન્દ્રિયાણાં પશ્ચવિધત્વાત્ પશ્ચવિધાન્યેવ ઇન્દ્રિયાવગ્રહણાનિ, પૃથિવ્યસ્તેજો વાયુ-
વનસ્પતિ કાયિકાના મિન્દ્રિયાર્યૈકવિધત્વાત્, દ્વીન્દ્રિયાણાં દ્વિવિધત્વાત્, ત્રીન્દ્રિયાણાં ત્રિવિ-
ધત્વાત્, ચતુરિન્દ્રિયાણાં ચતુર્વિધત્વાત્ કપશઃ ફરુવિમ્, દ્વિવિધમ્, ત્રિવિધમ્, ચતુર્વિધશ્ચે-
ન્દ્રિયાવગ્રહણમસેયમ્, પચ્ચેન્દ્રિયતિર્થયોનિરુમનુષ્યવાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કૌમાનિકાનાચ્ચેન્દ્રિ-
યાણાં પશ્ચવિધત્વાત્ પશ્ચવિધાન્યેવ ઇન્દ્રિયાવગ્રહણાનિ અવસેવાનીતિ માનઃ ॥૬૦ ૮॥

મગવાન્-હે ગૌતમ ! ઇન્દ્રિયાવગ્રહણ પાંચ પ્રકાર વા કહા છે, એક હસ પ્રકાર
હૈ ઓત્રેન્દ્રિયાવગ્રહણ, ચતુરિન્દ્રિયાવગ્રહણ, ઘ્રાણેન્દ્રિયાવગ્રહણ, જિહ્વેન્દ્રિયા-
વગ્રહણ ઓર સ્પર્શનેન્દ્રિયાવગ્રહણ । હસી પ્રકાર નારકો, અસુરકુમાર આદિ
મવનપતિયો, પૃથિવીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો પંચેન્દ્રિય તિર્થચો,
મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો તથા વૈમાનિકો કા ઇન્દ્રિયાવગ્રહણ સમસ-
લેના ચાહિય, કિન્તુ વિશેષ યહ હૈ કિ જિસ જીવ કી જિવની ઇન્દ્રિયાં હોતી હૈ ।
ઉંસકે ઉતને હી ઇન્દ્રિયાવગ્રહણ હોતે હૈ, જૈસે નારકો સે લેકર અસુરકુમાર
પર્યન્ત પંચેન્દ્રિય હોતે હૈ, અતેવ ઉતને ઇન્દ્રિયાવગ્રહણ મો પાંચ પ્રકાર કે હૈ ।
પૃથ્વી, અપ્, તેજ, વાયુ ઓર વનસ્પતિકાયિક જીવો કે એક હી ઇન્દ્રિય હોતી હૈ,
અતઃ ઉંસકા ઇન્દ્રિયાવગ્રહણ મી એક હી પ્રકાર વા હૈ । દ્વીન્દ્રિયો કા ઇન્દ્રિયાવ-
ગ્રહણ દો પ્રકાર વા, ત્રીન્દ્રિયો કા ત્રીન પ્રકાર વા, ચતુરિન્દ્રિયો કા ચાર પ્રકાર
કા તથા પંચેન્દ્રિય તિર્થચો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો ઓર વૈમાનિકો
કા પાંચ પ્રકાર વા હૈ, કયોં કિ હનકે પાંચોં ઇન્દ્રિયાં હોતી હૈ ।

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ઇન્દ્રિયાવગ્રહણ પાંચ પ્રકારના છે, તે આ પ્રકારે છે-
એકેન્દ્રિયાવગ્રહણ, ચતુરિન્દ્રિયાવગ્રહણ, ઘ્રાણેન્દ્રિયાવગ્રહણ, જિહ્વેન્દ્રિયાવગ્રહણ અને સ્પર્શ-
નેન્દ્રિયાવગ્રહણ, એજ પ્રકારે નારકો, અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ
એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો, પંચેન્દ્રિય તિર્થચો, મનુષ્યો વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો, તથા વૈમા-
નિકોના ઇન્દ્રિયાવગ્રહણ સમસ્ત લેવાં બોધબો, કિન્તુ વિશેષ એ છે કે જે જીવની જેટલી
ઇન્દ્રિયો હોય છે, તેના તેટલા જ ઇન્દ્રિયાવગ્રહણ થાય છે, જેમકે નારકોથી લઇને અસુર-
કુમાર પર્યન્ત પંચેન્દ્રિય હોય છે, તેથી જ તેમના ઇન્દ્રિયાવગ્રહણ પણ પાંચ પ્રકારના છે.
પૃથ્વી, અપ્, તેજ, વાયુ અને વનસ્પતિકાયિક જીવોના એક જ ઇન્દ્રિય હોય છે અતઃ
તેમના ઇન્દ્રિયાવગ્રહણ પણ એક જ પ્રકારના છે દ્વીન્દ્રિયોના ઇન્દ્રિયાવગ્રહણ બે પ્રકારના
ત્રીન્દ્રિયોના ત્રણ પ્રકારના, ચતુરિન્દ્રિયોના ચાર પ્રકારના તથા પંચેન્દ્રિય તિર્થચો, મનુષ્યો, વાન-
વ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો, અને વૈમાનિકોના પાંચ પ્રકારના છે, કેમકે તેમને પાંચે ઇન્દ્રિયો હોય છે.

मूलम्—‘कइविहे णं भंते इंदियअवाए पणत्ते ? गोयमा ! पंच-
विहे इंदियअवाए पणत्ते, तं जहा—सोइंदियअवाए जाव फासिंदिय
अवाए, एवं नेरइयाणं जाव वेमागियाणं णवरं जस्स जइ इंदिया अत्थि
७, कइ विहाणं भंते ! ईहा पणत्ता ? गोयमा पंचविहा ईहा पणत्ता,
तं जहा—सोइंदियईहा जाव फासिंदियईहा, एव जाव वेमागियाणं,
णवर जस्स जइइंदिया ८, कइ विहेणं भंते ‘उग्गहे पणत्ते ।’ गोयमा !
दुविहे उग्गहे पणत्ते, तं जहा—अत्थोग्गहे य, वंजणोग्गहे य, वंजणोग्ग-
हेणं भंते ! कइविहे पणत्ते ? गोयमा ! चउविहे पणत्ते, तं जहा—सोइं-
दियवंजणोग्गहे, घाणिंदियवंजणोग्गहे, जिब्भिंदियवंजणोग्गहे, फासिं-
दियवंजणोग्गहे, अत्थोग्गहे णं भंते ! कइविहे पणत्ते ? गोयमा !
छविहे पणत्ते, तं जहा—सोइंदिय अत्थोग्गहे, चक्खिंदिय अत्थोग्गहे,
घाणिंदिय अत्थोग्गहे, जिब्भिंदिय अत्थोग्गहे, फासिंदिय अत्थोग्गहे,
नोइंदियअत्थोग्गहे, नेरइयाणं भंते ! कइविहे उग्गहे पणत्ते ? गोयमा !
दुविहे पणत्ते, तं जहा—अत्थोग्गहेय, वंजणोग्गहेय, एवं असुरकुमा-
राणं जाव थणियकुमाराणं, पुढवीकाइयाणं भंते ! कइविहे उग्गहे पणत्ते ?
गोयमा ! दुविहे उग्गहे पणत्ते, अत्थोग्गहेय वंजणोग्गहेय, पुढवीकाइ-
याणं भंते ! वंजणोग्गहे कइविहे पणत्ते ? गोयमा ! एगे फासिंदिय
वंजणोग्गहे पणत्ते, पुढवीकाइयाणं भंते ! कइविहे अत्थोग्गहे पणत्ते ?
गोयमा ! एगे फासिंदिय अत्थोग्गहे पणत्ते, एवं जाव वणस्सइकाइया-
णं, एवं बेइंदियाणं वि, नवरं बेइंदियाणं वंजणोग्गहे दुविहे पणत्ते,
अत्थोग्गहे दुविहे पणत्ते, एवं तेइंदिय चउरिंदियाणं वि, णवरं इंदिय-
परिवुट्ठीकायद्या, चउरिंदियाणं वंजणोग्गहे तिविहे पणत्ते, अत्थोग्गहे
चउविहे पणत्ते, सेसाणं जहा नेरइयाणं जाव वेमागियाणं’ ॥सू० ९॥

छाया—कतिविधः खलु भदन्त ! इन्द्रियापायः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! पञ्चविधः इन्द्रियापायः
प्रज्ञप्तः, तद्यथा—श्रोत्रेन्द्रियापायः, यावत् स्पर्शनेन्द्रियापायः, एवं नैरयिकाणां यावद् वैमानि-

કાનામ્, નવરં યસ્ય યાવન્તિ ઇન્દ્રિયાણિ સન્તિ ૭, કતિવિધા સ્વલ્પ મદન્ત ! ઈદા પ્રજ્ઞસા ? ગૌતમ ! પંચવિધા ઈદા પ્રજ્ઞસા, તથા-શ્રોત્રિન્દ્રિયેદા, યાવત્ સ્પર્શનેન્દ્રિયેદા, એવં યાવદ્ વૈમાનિકાનામ્, નવરં યસ્ય યાવન્તિ ઇન્દ્રિયાણિ ૮, કતિવિધાઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! અવગ્રહઃ પ્રજ્ઞસઃ ? ગૌતમ ! દ્વિવિધઃ અવગ્રહઃ પ્રજ્ઞસઃ, તથા-અર્થાગ્રહશ્ચ, વ્યજ્ઞનાવગ્રહશ્ચ, વ્યજ્ઞનાવગ્રહઃ સ્વલ્પ

અવાયાદિવક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(કહવિહેળું મંતે ! ઇન્દ્રિય અવાય પળણત્તે ?) હે ભગવન્ ! ઇન્દ્રિય અવાય કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ? (ગોયમા ! પંચવિહે ઇન્દ્રિયાવાય પળણત્તે) હે ગૌતમ ! ઇન્દ્રિયાવાય પાંચ પ્રકાર કા કહા હૈ (તં જહા) વહ્ ઇસ પ્રકાર (સોઈન્દ્રિય અવાય જાવ ફાસિન્દ્રિય અવાય) શ્રોત્રેન્દ્રિય-અવાય યાવત્ સ્પર્શનેન્દ્રિય-અવાય (એવં નેરહયાળં જાવ વેમાણિયાળં) ઇસી પ્રકાર નારકો યાવત્ વૈમાનિકો કા (ળવરં) વિશેષ (જસ્સ જહ્ ઇન્દ્રિયા અત્થિ) જિસકી જિતની ઇન્દ્રિયાં હૈ !

(કહવિહાળું મંતે ! ઈદા પળણત્તા ?) હે ભગવન્ ! ઈદા કિતને પ્રકાર કી કહી ? (ગોયમા ! પંચવિહા ઈદા પળણત્તા) હે ગૌતમ ! પાંચ પ્રકાર કી ઈદા કહી હૈ (તં જહા) વહ્ ઇસ પ્રકાર (સોઈન્દ્રિય ઈદા જાવ ફાસિન્દ્રિય ઈદા) શ્રોત્રેન્દ્રિય ઈદા યાવત્ સ્પર્શનેન્દ્રિય-ઈદા (એવં જાવ વેમાણિયાળં) ઇસી પ્રકાર યાવત્ વૈમાનિકો તક (ળવરં જસ્સ જહ્ ઇન્દ્રિયા) વિશેષ યહ્ કિ જિસકી જિતની ઇન્દ્રિયાં

(કહવિહેળું મંતે ! ઉગ્ગહે પળણત્તે) હે ભગવન્ ! અવગ્રહ કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ? (ગોયમા ! દુવિહે ઉગ્ગહે પળણત્તે) હે ગૌતમ ! દો પ્રકાર કા અવગ્રહ કહા હૈ (તં જહા અત્યોગ્ગહે ય વંજણોગ્ગહે ય) અર્થાવગ્રહ ઓર વ્યંજનાવગ્રહ (વં

અવાયાદિ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(કહવિહેળું મંતે ! ઇન્દ્રિયઅવાય પળણત્તે ?) હે ભગવન્ ! ઇન્દ્રિય-અવાય કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે (ગોયમા ! પંચવિહે ઇન્દ્રિયાવાય પળણત્તે) હે ગૌતમ ! ઇન્દ્રિય અવાય પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (સોઈન્દ્રિય અવાય જાવ ફાસિન્દ્રિય અવાય) શ્રોત્રેન્દ્રિય અવાય યાવત્ સ્પર્શનેન્દ્રિય-અવાય (એવં નેરહયાળં જાવ વેમાણિયાળં) એજ પ્રકારે નારકો યાવત્ વૈમાનિકોના (ળવરં) વિશેષ (જસ્સ જહ્ ઇન્દ્રિયા અત્થિ) જેમની જેટલી ઇન્દ્રિયો છે

(કહ વિહળું મંતે ! ઈદા પળણત્તા ?) હે ભગવન્ ! ઈદા કેટલા પ્રકારની કહી છે ? (ગોયમા ! પંચવિહા ઈદા પળણત્તા) હે ગૌતમ ! પાંચ પ્રકારની કહ્યા હોય છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (સોઈન્દ્રિય ઈદા જાવ ફાસિન્દ્રિય ઈદા) શ્રોત્રેન્દ્રિય કહ્યા યાવત્ સ્પર્શનેન્દ્રિય કહ્યા (એવં જાવ વેમાણિયા) એજ પ્રકારે યાવત્ વૈમાનિકો સુધી (ળવરં જસ્સ જહ્ ઇન્દ્રિયા) વિશેષ એ છે કે જેમની જેટલી ઇન્દ્રિયો

(કહવિહેળું મંતે ! અવગ્રહે પળણત્તે) હે ભગવન્ ! અવગ્રહ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? (ગોયમા ! દુવિહે અવગ્રહે પળણત્તે) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના અવગ્રહ હોય છે (તં જહા-અત્યોગ્ગહે

મદન્ત ! કતિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ ? ગૌતમ ! ચતુર્વિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, તદ્યથા-શ્રોત્રેન્દ્રિય વ્યજ્ઞનાવગ્રહઃ
 ઘ્રાણેન્દ્રિય વ્યજ્ઞનાવગ્રહઃ, જિહ્વેન્દ્રિય વ્યજ્ઞનાવગ્રહઃ, સ્પર્શનેન્દ્રિય વ્યજ્ઞનાવગ્રહઃ, અર્થાવગ્રહઃ
 સ્વલુ મદન્ત ! કતિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ ? ગૌતમ ! પદ્ધતિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, તદ્યથા-શ્રોત્રેન્દ્રિયાર્થાવગ્રહઃ,
 ચક્ષુરિન્દ્રિયાર્થાવગ્રહઃ, જિહ્વેન્દ્રિયાર્થાવગ્રહઃ, સ્પર્શનેન્દ્રિયાર્થાવગ્રહઃ, નો હિન્દ્રિયાર્થાવગ્રહઃ,
 નૈરયિકાણાં મદન્ત ! કતિવિધઃ અવગ્રહઃ પ્રજ્ઞસઃ ? ગૌતમ ! દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ તદ્યથા-અર્થાવગ્રહશ્ચ,
 વ્યજ્ઞનાવગ્રહશ્ચ, એવમસુરકુમારાણાં યાત્ સ્તનિતકુમારાણામ્, પૃથિવીકાયિકાનાં મદન્ત !

જળોગ્ગહે ણં મંતે ! કહ્વિહે પળ્લસે ?) હે મગવન્ ! વ્યંજનાવગ્રહ કિતને પ્રકાર
 કા કહ્વા હૈ ? (ગોયમા ! ચડવિહે પળ્લસે) હે ગૌતમ ! ચાર પ્રકાર કા કહ્વા હૈ
 (તં જહા-સોહંદિયવંજળોગ્ગહે, ઘાણિંદિયવંજળોગ્ગહે, જિલ્લિંદિયવંજળો-
 ગ્ગહે, ફાસિંદિયવંજળોગ્ગહે) વહ્ હસ પ્રકાર-શ્રોત્રેન્દ્રિય વ્યંજનાવગ્રહ, ઘ્રાણે-
 ન્દ્રિય વ્યંજનાવગ્રહ, જિહ્વેન્દ્રિય વ્યંજનાવગ્રહ, સ્પર્શનેન્દ્રિય વ્યંજનાવગ્રહ (અત્થો-
 ગ્ગહે ણં મંતે ! કહ્વિહે પળ્લસે ?) અર્થાવગ્રહ યાવત્ કિતને પ્રકાર કા હૈ ?
 (ગોયમા ! છવિહે પળ્લસે) હે ગૌતમ ! છ પ્રકાર કા કહ્વા હૈ (તં જહા-સોહંદિય-
 અત્થોગ્ગહે, ચક્ષિંદિય અત્થોગ્ગહે, ઘાણિંદિય અત્થોગ્ગહે, જિલ્લિંદિય અત્થો-
 ગ્ગહે, ફાસિંદિય અત્થોગ્ગહે, નો હંદિય અત્થોગ્ગહે) વહ્ હસ પ્રકાર-શ્રોત્રેન્દ્રિય-
 અર્થાવગ્રહ, ચક્ષુરિન્દ્રિય અર્થાવગ્રહ, ઘ્રાણેન્દ્રિય-અર્થાવગ્રહ, જિહ્વેન્દ્રિય અર્થાવગ્રહ
 સ્પર્શનેન્દ્રિય અર્થાવગ્રહ ઓર નોહંદિય અર્થાવગ્રહ !

(નેરહયાણં મંતે ! કહ્વિહે ડગ્ગહે પળ્લસે ?) હે મગવન્ ! નારકોં કા અવગ્રહ
 કિતને પ્રકાર કા કહ્વા હૈ ? (ગોયમા ! ડુવિહે પળ્લસે) હે ગૌતમ ! નારકોં કા અવ-
 ગ્રહ દો પ્રકાર કા કહ્વા હૈ । (તં જહા અત્થોગ્ગહે ય વંજળોગ્ગહે ય) વહ્ હસ પ્રકાર

ય વંજળોગ્ગહે ય) અર્થાવગ્રહ અને વ્યંજનાવગ્રહ (વંજળોગ્ગહે ણં મંતે ! કહ્વિહે પળ્લસે ?)
 હે મગવન્ વ્યંજનાવગ્રહ કેટલા પ્રકારના કહ્વા છે ? (ગોયમા ! ચડવિહે પળ્લસે) હે ગૌતમ !
 ચાર પ્રકારના કહ્વા છે (તં જહા-સોહંદિયવંજળોગ્ગહે, ઘાણિંદિયવંજળોગ્ગહે, જિલ્લિંદિય-
 વંજળોગ્ગહે, ફાસિંદિયવંજળોગ્ગહે) તે આ રીતે શ્રોત્રેન્દ્રિય વ્યંજનાવગ્રહ, ઘ્રાણેન્દ્રિય વ્યંજના-
 વગ્રહ, જિહ્વેન્દ્રિય વ્યંજનાવગ્રહ, સ્પર્શનેન્દ્રિય વ્યંજનાવગ્રહ

(અત્થોગ્ગહે ણં મંતે ! કહ્વિહે પળ્લસે ?) અર્થાવગ્રહ હે મગવન્ ! કેટલા પ્રકારના છે ?
 (ગોયમા ! છવિહે પળ્લસે) હે ગૌતમ ! છ પ્રકારના કહ્વા છે (તં જહા-સોહંદિય અત્થોગ્ગહે
 ચક્ષિંદિયઅત્થોગ્ગહે, ઘાણિંદિયઅત્થોગ્ગહે, જિલ્લિંદિયઅત્થોગ્ગહે, ફાસિંદિયઅત્થોગ્ગહે, નો હંદિય
 અત્થોગ્ગહે) તે આ પ્રકારે-શ્રોત્રેન્દ્રિય અર્થાવગ્રહ, ચક્ષુરિન્દ્રિય-અર્થાવગ્રહ, ઘ્રાણેન્દ્રિય અર્થા-
 વગ્રહ, જિહ્વેન્દ્રિય-અર્થાવગ્રહ, સ્પર્શનેન્દ્રિય-અર્થાવગ્રહ, નો હંદ્રિય-અર્થાવગ્રહ

(નેરહયાણં મંતે ! કહ્વિહે ડગ્ગહે પળ્લસે) હે મગવન્ ! નારકોના અવગ્રહ કેટલા
 પ્રકારના કહ્વા છે ? (ગોયમા ! ડુવિહે પળ્લસે) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહ્વા છે (તં જહા)

કતિવિધઃ અવગ્રહઃ પ્રજ્ઞસઃ ? ગૌતમ ! દ્વિવિધઃ અવગ્રહઃ પ્રજ્ઞસઃ, અર્થાવગ્રહશ્ચ, વ્યજ્ઞનાવગ્રહશ્ચ, પૃથિવીકાયિકાનાં મદન્ત ! વ્યજ્ઞનાવગ્રહઃ કતિવિધઃ પ્ર : ? ગૌતમ ! એકઃ સ્પર્શનેન્દ્રિય વ્યજ્ઞનાવગ્રહઃ પ્રજ્ઞસઃ, પૃથિવીકાયિકાનાં મદન્ત ! કતિવિધઃ અર્થાવગ્રહઃ પ્રજ્ઞસઃ ? ગૌતમ ! એકઃ સ્પર્શનેન્દ્રિયાર્થાવગ્રહઃ પ્રજ્ઞસઃ, एवं यावद् वनस्पतिकायिकानाम्, एवं द्वीन्द्रियाणामपि, नवरं द्वीन्द्रियाणां वयज्ज्ञनावग्रहो द्विविधः प्रज्ञसः, अर्थावग्रहो द्विविधः प्रज्ञसः, एवं त्रीन्द्रिय-

અર્થાવગ્રહ ઓર વ્યંજનાવગ્રહ (એવં અસુરકુમારાણં જાવ થણિયકુમારાણં) હસી પ્રકાર અસુરકુમારોં યાવત્ સ્તનિતકુમારોં કા (પુઢવિકાહયાણં મંતે ! કહ્વિહે ડગ્ગહે પળ્ણત્તે ?) હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોં કા અવગ્રહ કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ? (ગોયમા ! દુવિહે ડગ્ગહે પળ્ણત્તે) હે ગોયમા ! દો પ્રકાર કા કહા હૈ (પુઢવિકાહયાણં મંતે ! વંજણોગ્ગહે કહ્વિહે પળ્ણત્તે) પૃથ્વીકાયિકોં હે ભગવન્ ! વ્યંજનાવગ્રહ કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ? (ગોયમા ! એગે ફાસિંદિય વંજણોગ્ગહે પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! એક સ્પર્શનેન્દ્રિય વ્યંજનાવગ્રહ કહા હૈ (પુઢવિકાહયાણં મંતે ! કહ્વિહે અત્થોગ્ગહે પળ્ણત્તે) પૃથ્વીકાયિકોં કા ભગવન્ ! અર્થાવગ્રહ કિતને પ્રકાર કા હૈ ? (ગોયમા ! એગે ફાસિંદિય અત્થોગ્ગહે પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! એક સ્પર્શનેન્દ્રિય-અર્થાવગ્રહ કહા હૈ (એવં જાવ વળસ્સહકાહયાણં) હસી પ્રકાર યાવત્ વનસ્પતિકાયિકોં કા (એવં વેહંદિયાણ વિ) હસી પ્રકાર દ્વીન્દ્રિયોં મી (નવરં વેહંદિયાણં વંજણોગ્ગહે દુવિહે પળ્ણત્તે અથોગ્ગહે દુવિહે પળ્ણત્તે) વિશેષ યહ કિ દ્વીન્દ્રિયોં કા વ્યંજનાવગ્રહ દો પ્રકાર કા કહા હૈ, અર્થાવગ્રહ દો પ્રકાર કહા હૈ (એવં તેહંદિયાણ અરિંદિયાણ વિ) હસી પ્રકાર ત્રીન્દ્રિયોં કા, ચતુરિન્દ્રિયોં કા મી(નવરં

અત્થોગ્ગહે ય વંજણોગ્ગહેય) તેઓ આ પ્રકારે-અર્થાવગ્રહ અને વ્યંજનાવગ્રહ (એવં અસુરકુમારાણં જાવ થણિયકુમારાણં) એજ પ્રકારે અસુરકુમાર યાવત્ સ્તનિતકુમારોનાં

(પુઢવિકાહયાણં મંતે ! કહ્વિહે પળ્ણત્તે ?) હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોના અવગ્રહ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? (ગોયમા ! દુવિહે પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહ્યા છે (અત્થોગ્ગહે ય વંજણાવગ્રહેય) અર્થાવગ્રહ અને વ્યંજનાવગ્રહ

(પુઢવિકાહયાણં મંતે ! વંજણોગ્ગહે કહ્વિહે પળ્ણત્તે) પૃથ્વીકાયિકોના હે ભગવન્ ! વ્યંજનાવગ્રહ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? (ગોયમા ! એગે ફાસિંદિયવંજણોગ્ગહે પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! એક સ્પર્શનેન્દ્રિય વ્યંજનાવગ્રહ કહ્યો છે. (પુઢવિકાહયાણં મંતે ! કહ્વિહે અત્થોગ્ગહે પળ્ણત્તે) પૃથ્વીકાયિકોના હે ભગવન્ ! અર્થાવગ્રહ કેટલા પ્રકારના છે ? (ગોયમા ! એગે ફાસિંદિય અત્થોગ્ગહે પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! એક સ્પર્શનેન્દ્રિય-અર્થાવગ્રહ કહેલ છે (એવં જાવ વળસ્સહકાહયાણં) એજ પ્રકારે યાવત્ વનસ્પતિકાયિકોના સમજવા. (એવં વેહંદિયા વિ) એજ પ્રકારે દ્વીન્દ્રિયોના પણ (નવરં વેહંદિયાણં વંજણોગ્ગહે દુવિહે પળ્ણત્તે, અત્થોગ્ગહે દુવિહે પળ્ણત્તે) વિશેષ એ છે કે દ્વીન્દ્રિયોના વ્યંજનાવગ્રહ બે પ્રકારના કહ્યા છે. અર્થાવગ્રહ બે

ચતુરિન્દ્રિયાણામપિ, નવરમ્ ઇન્દ્રિયપરિવૃદ્ધિઃ કર્તવ્યાઃ, ચતુરિન્દ્રિયાણાં વ્યજ્જનાવગ્રહઃ ત્રિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, અર્થાવગ્રહશ્ચતુર્વિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, શેષાણાં યથા નૈરથિકાણાં યાવદ્ વૈમાનિકામ્ ॥૬૦ ૧॥

ટીકા-અયેન્દ્રિયૈરવગ્રહણરૂપપરિચ્છેદસામાન્યસ્ય પ્રરૂપણાનન્તરમ્, અપ્તમ્ દ્વારં વસ્તુ નિશ્ચયરૂપમ્ અવાયાદિ વિશેષવિપયાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘કઈવિહે ણં મંતે ! ઇન્દિયઅવાપ પ્ણત્તે ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે ભદન્ત ! કતિવિધઃ खलु इन्द्रियावायः प्रज्ञसः ? भगवानाह- ‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘पंचविहे इन्दिय अवाप प्णत्ते’-पञ्चविधस्तावद् इन्द्रियावायः प्रज्ञसः, तत्रावग्रहात्मक सामान्यज्ञानेनावगृहीतस्य ईहात्मकज्ञानेन ईहितस्यार्थस्य निर्णयरूपोऽध्य-

ઈન્દિયપરિવૃદ્ધી કાયબ્બા) વિશેષ યહ કિ ઇન્દ્રિયોં કી વૃદ્ધિ કરની ચાહિય (ચતુરિન્દ્રિયાણાં ધંજનોગ્ગહે તિવિહે પ્ણત્તે) ચૌહન્દ્રિયોં કા વ્યંજનાવગ્રહ ત્રીન પ્રકાર કા કહ્યા હૈ (અયોગ્ગહે ચતુર્વિહે પ્ણત્તે) અર્થાવગ્રહ ચાર પ્રકાર કા કહ્યા હૈ (સેસાણં જહા નેરહ્યાણં જાવ વેમાણિયાણં) શેષ જૈસે નારકાં કા યાવત્ વૈમાનિકોં કા ।

આઠવાં દ્વાર

ટીકાર્થ-ઈન્દ્રિયોં દ્વારા હોને વાલે અવગ્રહણ રૂપ સામાન્ય પરિચ્છેદ કી પ્રરૂપણા કરને કે પશ્ચાત્ યહાં નિશ્ચય રૂપ અવાય આદિ વિશેષ પરિચ્છેદ કી પ્રરૂપણા કરને કે લિપ કહતે હૈ-

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈ-ઈન્દ્રિયાવાય અર્થાત્ ઇન્દ્રિયોં કે દ્વારા અવાય કિતને પ્રકાર કા કહ્યા હૈ ? ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈ-ઈન્દ્રિયાવાય પાંચ પ્રકાર કા કહ્યા હૈ । જ્ઞાનોપયોગ મેં સર્વપ્રથમ અવગ્રહ જ્ઞાન હોતા હૈ । અવગ્રહજ્ઞાન અપર સામાન્ય કો વિષય કરતા હૈ, તત્પશ્ચાત્ ઈહાજ્ઞાન કી ઉત્પત્તિ હોતી હૈ જિસકે

પ્રકારના કહ્યા છે (એવં તે ઇન્દિયાણ, ચતુરિન્દ્રિયાણ વિ) એજ પ્રકારે ત્રીન્દ્રિયના ચતુરિન્દ્રિયના પશ્ચ (જવરં ઇન્દિય પરિવૃદ્ધી કાયબ્બા) વિશેષ એ છે કે ઇન્દ્રિયોની વૃદ્ધિ કરવી બેઇએ (ચતુરિન્દ્રિયાણં ધંજનોગ્ગહે તિવિહે પ્ણત્તે) ચાર ઇન્દ્રિયોના વ્યંજનાવગ્રહ ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે (અયોગ્ગહે ચતુર્વિહે પ્ણત્તે) અર્થાવગ્રહ ચાર પ્રકારના કહ્યા છે (સેસાણં જહા નેરહ્યાણં જાવ વેમાણિયાણં) શેષ જેવા નારકોના યાવત્ વૈમાનિકોના

આઠમું દ્વાર

ટીકાર્થ-ઈન્દ્રિયોંદ્વારા થનારા અવગ્રહણ રૂપ સામાન્ય પરિચ્છેદની પ્રરૂપણા કર્યા પછી અહીં નિશ્ચય રૂપ અવાય આદિ વિશેષ પરિચ્છેદની પ્રરૂપણા કરવાને માટે કહે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! ઇન્દ્રિયાવાય અર્થાત્ ઇન્દ્રિયોના દ્વારા થનાર અવાય કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! ઇન્દ્રિયાવાય પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે જ્ઞાનોપયોગમાં સર્વ પ્રથમ અવગ્રહજ્ઞાન થાય છે અવગ્રહજ્ઞાન અપર સામાન્યને વિષય કરે છે, તત્પશ્ચાત્ ઇહાજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થાય છે, જેના દ્વારા વસ્તુના વિશેષ ધર્મને જાણવાની આકાંક્ષા

કતિવિધઃ અવગ્રહઃ પ્રજ્ઞસઃ ? ગૌતમ ! દ્વિવિધઃ અવગ્રહઃ પ્રજ્ઞસઃ, અર્થાવગ્રહશ્ચ, વ્યંજનાવગ્રહશ્ચ, પૃથિવીકાયિકાનાં મદન્ત ! વ્યંજનાવગ્રહઃ કતિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ ? ગૌતમ ! એકઃ સ્પર્શનેન્દ્રિય વ્યંજનાવગ્રહઃ પ્રજ્ઞસઃ, પૃથિવીકાયિકાનાં મદન્ત ! કતિવિધઃ અર્થાવગ્રહઃ પ્રજ્ઞસઃ ? ગૌતમ ! એકઃ સ્પર્શનેન્દ્રિયાર્થાવગ્રહઃ પ્રજ્ઞસઃ, એવં યાવદ્ વનસ્પતિકાયિકાનામ્, એવં દ્વીન્દ્રિયાણામપિ, નવરં દ્વીન્દ્રિયાણાં વ્યંજનાવગ્રહો દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, અર્થાવગ્રહો દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, એવં ત્રીન્દ્રિય-

અર્થાવગ્રહ ઓર વ્યંજનાવગ્રહ (એવં અસુરકુમારાણં જાવ થણિયકુમારાણં) હસી પ્રકાર અસુરકુમારો યાવત્ સ્તનિતકુમારો કા (પુઠ્ઠવિકાહયાણં મંતે ! કહ્વિહે ઉગ્ગહે પળ્ણસે ?) હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકો કા અવગ્રહ કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ? (ગોયમા ! દુવિહે ઉગ્ગહે પળ્ણસે) હે ગોયમા ! દો પ્રકાર કા કહા હૈ (પુઠ્ઠવિકાહયાણં મંતે ! વંજણોગ્ગહે કહ્વિહે પળ્ણસે) પૃથ્વીકાયિકો હે ભગવન્ ! વ્યંજનાવગ્રહ કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ? (ગોયમા ! એગે ફાસિંદિય વંજણોગ્ગહે પળ્ણસે) હે ગૌતમ ! એક સ્પર્શનેન્દ્રિય વ્યંજનાવગ્રહ કહા હૈ (પુઠ્ઠવિકાહયાણં મંતે ! કહ્વિહે અત્થોગ્ગહે પળ્ણસે) પૃથ્વીકાયિકો કા ભગવન્ ! અર્થાવગ્રહ કિતને પ્રકાર કા હૈ ? (ગોયમા ! એગે ફાસિંદિય અત્થોગ્ગહે પળ્ણસે) હે ગૌતમ ! એક સ્પર્શનેન્દ્રિય-અર્થાવગ્રહ કહા હૈ (એવં જાવ વળસ્સહ્કાહયાણં) હસી પ્રકાર યાવત્ વનસ્પતિકાયિકો કા (એવં બેહંદિયાણ વિ) હસી પ્રકાર દ્વીન્દ્રિયો કા ભી (નવરં બેહંદિયાણં વંજણોગ્ગહે દુવિહે પળ્ણસે અથોગ્ગહે દુવિહે પળ્ણસે) વિશેષ યહ્ કિ દ્વીન્દ્રિયો કા વ્યંજનાવગ્રહ દો પ્રકાર કા કહા હૈ, અર્થાવગ્રહ દો પ્રકાર કહા હૈ (એવં સેહંદિયાણ ચરિંદિયાણ વિ) હસી પ્રકાર ત્રીન્દ્રિયો કા, ચતુરિન્દ્રિયો કા ભી(નવરં

અત્થોગ્ગહે ય વંજણોગ્ગહેય) તેઓ આ પ્રકારે-અર્થાવગ્રહ અને વ્યંજનાવગ્રહ (એવં અસુરકુમારાણં જાવ થણિયકુમારાણં) એજ પ્રકારે અસુરકુમાર યાવત્ સ્તનિતકુમારોના.

(પુઠ્ઠવિકાહયાણં મંતે ! કહ્વિહે પળ્ણસે ?) હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોના અવગ્રહ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? (ગોયમા ! દુવિહે પળ્ણસે) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહ્યા છે (અત્યોયગ્ગહે ય વંજણોવગ્રહેય) અર્થાવગ્રહ અને વ્યંજનાવગ્રહ.

(પુઠ્ઠવિકાહયાણં મંતે ! વંજણોગ્ગહે કહ્વિહે પળ્ણસે) પૃથ્વીકાયિકોના હે ભગવન્ ! વ્યંજનાવગ્રહ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? (ગોયમા ! એગે ફાસિંદિયવંજણોગ્ગહે પળ્ણસે) હે ગૌતમ ! એક સ્પર્શનેન્દ્રિય વ્યંજનાવગ્રહ કહ્યો છે. (પુઠ્ઠવિકાહયાણં મંતે ! કહ્વિહે અત્યોયગ્ગહે પળ્ણસે) પૃથ્વીકાયિકોના હે ભગવન્ ! અર્થાવગ્રહ કેટલા પ્રકારના છે ? (ગોયમા ! એગે ફાસિંદિય અત્યોયગ્ગહે પળ્ણસે) હે ગૌતમ ! એક સ્પર્શનેન્દ્રિય-અર્થાવગ્રહ કહેલ છે (એવં જાવ વળસ્સહ્કાહયાણં) એજ પ્રકારે યાવત્ વનસ્પતિકાયિકોના સમજવા. (એવં બેહંદિયા વિ) એજ પ્રકારે દ્વીન્દ્રિયોના પણ (નવરં બેહંદિયાણં વંજણોગ્ગહે દુવિહે પળ્ણસે, અત્યોયગ્ગહે દુવિહે પળ્ણસે) વિશેષ એ છે કે દ્વીન્દ્રિયોના વ્યંજનાવગ્રહ બે પ્રકારના કહ્યા છે. અર્થાવગ્રહ બે

ચતુરિન્દ્રિયાણામપિ, નવરમ્ ઇન્દ્રિયપરિવૃદ્ધિઃ કર્તવ્યાઃ, ચતુરિન્દ્રિયાણાં વ્યજ્જનાવગ્રહઃ ત્રિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, અર્થાવગ્રહશ્ચતુર્વિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, શેપાણાં યથા નૈરથિકાણાં યાવદ્ વૈમાનિકામ્ ॥૬૦. ૧॥

ટીકા-અથેન્દ્રિયૈરવગ્રહણરૂપપરિચ્છેદસામાન્યસ્ય પ્રરૂપણાનન્તરમ્, અષ્ટમે દ્વારં વસ્તુ નિશ્ચયરૂપમ્ અવાયાદિ વિશેષવિપયાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘કઈવિહે ણં મંતે ! ઇંદિયઅવાપ્પણત્તે ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મદન્ત ! કતિવિધઃ સ્થલ ઇન્દ્રિયાવાયઃ પ્રજ્ઞસઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પંચવિહે ઇંદિય અવાપ્પણત્તે’-પંચવિધસ્તાવદ્ ઇન્દ્રિયાવાયઃ પ્રજ્ઞસઃ, તત્રાવગ્રહાત્મક સામાન્યજ્ઞાનેનાવગૃહીતસ્ય ર્હાત્મકજ્ઞાનેન ર્હિતસ્યાર્થસ્ય નિર્ણયરૂપોઽધ્ય-

ઈંદિયપરિવૃદ્ધી કાયવ્વા) વિશેષ યહ કિ ઇન્દ્રિયોં કી વૃદ્ધિ કરની ચાહિપ (ચતુરિન્દ્રિયાણં વંજણોગ્ગહે તિવિહે પ્પણત્તે) ચૌહન્દ્રિયોં કા વ્વંજનાવગ્રહ ત્રીન પ્રકાર કા કહા હૈ (અથોગ્ગહે ચલન્નિવહે પ્પણત્તે) અર્થાવગ્રહ ચાર પ્રકાર કા કહા હૈ (સેસાણં જહા નેરહ્યાણં જાવ વેમાણિયાણં) શેષ જૈસે નારકાં કા યાવત્ વૈમાનિકો કા ।

આઠવાં દ્વાર

ટીકાર્થ-ઈન્દ્રિયોં દ્વારા હોને વાલે અવગ્રહણ રૂપ સામાન્ય પરિચ્છેદ કી પ્રરૂપણા કરને કે પશ્ચાત્ યહાં નિશ્ચય રૂપ અવાય આદિ વિશેષ પરિચ્છેદ કી પ્રરૂપણા કરને કે લિપ કહતે હૈ-

ગૌતમસ્વામી પ્રદન કરતે હૈ-ઈન્દ્રિયાવાય અર્થાત્ ઇન્દ્રિયોં કે દ્વારા અવાય કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ? મગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈ-ઈન્દ્રિયાવાય પાંચ પ્રકાર કા કહા હૈ । જ્ઞાનોપયોગ મેં સર્વપ્રથમ અવગ્રહ જ્ઞાન હોતા હૈ । અવગ્રહજ્ઞાન અપર સામાન્ય કો વિષય કરતા હૈ, તત્પશ્ચાત્ ર્હાજ્ઞાન કી ઉત્પત્તિ હોતી હૈ જિસકે

પ્રકારના કહ્યા છે (પ્વં તે ર્હિયાણ, ચ્ચરિદિયાણ વિ) એજ પ્રકારે ત્રીન્દ્રિયના ચતુરિન્દ્રિયના પશ્ચ (જવરં ઇંદિય પરિવૃદ્ધી કાયવ્વા) વિશેષ એ છે કે ઇન્દ્રિયોની વૃદ્ધિ કરવી બેધએ (ચ્ચરિદિયાણં વંજણોગ્ગહે તિવિહે પ્પણત્તે) ચાર ઇન્દ્રિયોના વ્યજ્જનાવગ્રહ ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે (અત્યોગ્ગહે ચ્ચવિહે પ્પણત્તે) અર્થાવગ્રહ ચાર પ્રકારના કહ્યા છે (સેસાણં જહા નેરહ્યાણં જાવ વેમાણિયાણં) શેષ બેવા નારકોના યાવત્ વૈમાનિકોના

આઠમું દ્વાર

ટીકાર્થ-ઈન્દ્રિયોદ્વારા થનારા અવગ્રહણ રૂપ સામાન્ય પરિચ્છેદની પ્રરૂપણા કર્યા પછી અહીં નિશ્ચય રૂપ અવાય આદિ વિશેષ પરિચ્છેદની પ્રરૂપણા કરવાને માટે કહે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! ઇન્દ્રિયાવાય અર્થાત્ ઇન્દ્રિયોના દ્વારા થનાર અવાય કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! ઇન્દ્રિયાવાય પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે જ્ઞાનોપયોગમા સર્વ પ્રથમ અવગ્રહજ્ઞાન થાય છે અવગ્રહજ્ઞાન અપર સામાન્યને વિષય કરે છે, તત્પશ્ચાત્ ર્હાજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થાય છે, જેના દ્વારા વસ્તુના વિશેષ ધર્મને બહુવાની આકાંક્ષા

વસાયઃ, અવાયપદેન વ્યપદિશ્યતે, યથા ઘટ એવાયમ્, પટ એવાયમ્ इत्यादिरूपोऽवधारणा-
ત્મકો નિશ્ચયોઽવાય इति भावः, 'તં જહા-સોઈંદિયઅવાપ્ જાવ્ ફાસિદિયઅવાપ્'-તદથા-
શ્રોત્રેન્દ્રિયાવાયઃ, યાવત્-ચક્ષુરિન્દ્રિયાવાયઃ, ગ્રાણેન્દ્રિયાવાયઃ, જિહ્વેન્દ્રિયાવાયઃ, સ્પર્શનેન્દ્રિયા-
વાયઃ, 'एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं'-एवम् उत्तरीत्या नैरयिकाणां यावद्-असुरकुमारा-
દિ ભવનપતિ-પૃથિવીકાયિકાદ્યેકેન્દ્રિય વિકલેન્દ્રિય પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક મનુષ્ય વાનવ્યન્તર
જ્યોતિષ્ક વૈમાનિકાનાં યથાયોગ્યમ્ इन्द्रियावायोऽवसेयः किन्तु 'णवरं जस्स जइ इंदिया
अत्थि ७'-नवरम्-विशेषस्तु यस्य जीवस्य यावन्ति इन्द्रियाणि सन्ति तस्य तावन्त इन्द्रिया-

દ્વારા વસ્તુ કે વિશેષ ધર્મ કો જાનને કી આકાંક્ષા કી જાતી હૈ અર્થાત્ જ્ઞાનોપ-
યોગ સામાન્ય ધર્મ સે આગે બઢકર વિશેષ ધર્મ કો ગ્રહણ કરને કે લિષ્ઠ અભિ-
મુખ હોતા હૈ। ईहा के पश्चात् अवाय का उदय होता है जो वस्तु के विशेष धर्म

નિશ્ચય કરતા હૈ। 'यह घट ही है, यह पट ही है' इत्यादि निश्चयात्मक ज्ञान
અવાય યા અપાય કહલાતા હૈ। यह अवाय ज्ञान मन से भी होता है और
इन्द्रियों से भी होता है, किन्तु यहां इन्द्रियों द्वारा होने वाले अवाय के संबंध

હી પ્રશ્ન કિયા ગયા હૈ, અતઃપચ્ચ ઇસી કે સંબંધ મેં ઉત્તર દિયા ગયા હૈ।
इन्द्रियो से होने वाले अवाय पांच प्रकार का है, जो इस प्रकार है-(१) श्रोत्रे-
ન્द्रियावाय (२) चक्षुरिन्द्रियावाय (३) घ्राणेन्द्रियावाय (४) जिह्वेन्द्रियावाय
और (५) स्पर्शनेन्द्रियावाय।

इसी प्रकार नारको, से लेकर वैमानिकों तक के अवाय समझलेना
चाहिए, अर्थात् नारको, असुरकुमार आदि भवनपतियो, पृथिवीकायिक आदि
एकेन्द्रियो, विकलेन्द्रियो, पंचेन्द्रिय तिर्यचो, मनुष्यो, वानव्यन्तरो, ज्योतिष्को,

કરાય છે અર્થાત્ જ્ઞાનોપયોગ સામાન્ય ધર્મથી આગળ વધીને વિશેષ ધર્મને ગ્રહણ કરવાને
માટે અભિમુખ થાય છે. ઇહાના પછી અવાયનો ઉદય થાય છે, જે વસ્તુના વિશેષ ધર્મનો
નિશ્ચય કરે છે. આ ઘટ જ છે, આ પટ જ છે, ઇત્યાદિ નિશ્ચયાત્મક જ્ઞાન અવાય અથવા
અપાય કહેવાય છે. આ અવાય જ્ઞાન મનથી પણ થાય છે અને ઇન્દ્રિયોથી પણ થાય છે.
પણ અહીં ઇન્દ્રિયો દ્વારા થનારા અવાયના સમ્બન્ધમા જ પ્રશ્ન કરાયેલ છે, તેથી જ તેના
સમ્બન્ધમા ઉત્તર આપેલ છે. ઇન્દ્રિયોથી થનારા અવાય પાંચ પ્રકારના છે. જે આ પ્રકારે
છે-(૧) શ્રોત્રેન્દ્રિયાવાય (૨) ચક્ષુરિન્દ્રિયાવાય (૩) ગ્રાણેન્દ્રિયાવાય (૪) જિહ્વેન્દ્રિયાવાય
(૫) સ્પર્શનેન્દ્રિયા વાય.

આ પ્રકારે નારકોથી લઈને વૈમાનિકો સુધીને અવાય સમજી લેવા ભેઈએ. અર્થાત્
નારકો, અસુરકુમારાદિ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો, પચ્ચેન્દ્રિય
તિર્યચો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોને યથા યોગ્ય જાણવા ભેઈએ.

પાયા: વક્તવ્યા:, નવમં દ્વારમ્-ગૌતમ: પૃચ્છતિ-‘કદ્વિદા ણં મંતે ! ઇદા પળ્લન્તા?’ હે મદન્ત ! કતિવિદા સલ્લુ ઈદા પ્રજ્ઞસા ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પંચનિન ઈદા પળ્લન્તા’-પચ્ચવિદા ઇદા પ્રજ્ઞસા, તત્ત્વ ઈદ્દનમીદા સદ્ભૂતાર્થપર્યાલોચનાત્મિકા ચેપ્પા ઈદાપદેન વ્યપદિચ્ચતે તથા ચાવપ્રદાત્મક સામાન્યજ્ઞાનાદુત્તરકાલમવાયાત્પૂર્વ સદ્ભૂતાર્થવિશેષાપાદાનાભિમુચ્છો મતિ-વિશેષ ઈદા પદાર્થોડવસેય: યથા પ્રાયોડત્ર વેણુવીણાદિ શબ્દધર્માણ: મધુરત્વાદયો દટ્ઠયન્તે નો કર્કશનિષ્ઠુરતાદય:, ઇત્યાદિ, તથાચોક્ત-‘ભૂયાભૂય વિસેસાદાણ ચાયાભિમુદ્ધ મીદા’-ભૂતામૂતવિશેષાદાનત્યાગાભિમુલ્ખમીદા, રૂપિ, ‘તં જહા-સોઈંદિયઈદા જાવ ફાસિંદિયઈદા’-તથયા-ઓત્રેન્દ્રિયેદા, યાવત્-ચક્ષુરિન્દ્રિયેદા, ઘ્રાણેન્દ્રિયેદા, જિહ્વેન્દ્રિયેદા, સ્પર્શનેન્દ્રિયેદા, ‘એવં જાવ વેમાણિયાણં’-એવમ્-ઉક્તરીત્યા યાવત્-નૈરયિકામુરકુમારાદિ મવનપતિ પૃથિવી-ઔર વૈમાનિકો ફા ઇન્દ્રિયાવાય યથાયોગ્ય જાનના ચાહિય. વિશેષ ઘાત ધ્યાન મેં રલ્લને યોગ્ય યહ હૈ કિ જિસ જીવ કે જિનની ઇન્દ્રિયાં હોતી હૈં, ઉસકે ઉતને હી અવાય હોતે હૈં.

નવવાં દ્વાર-ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ઈદા કિતને પ્રકાર કી હૈ ?

મગવન્-હે ગૌતમ ! ઈદા પાંચ પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ. સદ્ભૂત પદાર્થ ફા પર્યાલોચન જ્ઞાન રૂપ ઈદા હૈ. ઈદા જ્ઞાન અવગ્રહ કે પચ્ચાત્ ઔર અવાય સે હોતા હૈ. યહ જ્ઞાન પદાર્થ કે સદ્ભૂત વિશેષ ધર્મ કો જાનને કે લિય અભિમુલ્ખ હોતા હૈ, જૈસે-યહાં મધુરતા આદિ શબ્દ કે ધર્મ ઉપલબ્ધ હો રહે હૈં, કર્કશતા, નિષ્ઠુરતા આદિ નહીં, અન: યહ શબ્દ વેણુ યા વીણા ફા હોના ચાહિય. કહા મી હૈ-‘ઈદાજ્ઞાન સદ્ભૂત વિશેષ કો ગ્રહણ કરને ઔર અસદ્ભૂત વિશેષ ફા ત્યાગને કે લિય અભિમુલ્ખ હોતા હૈ.’

ઈદાજ્ઞાન કે પાંચ ભેદ હસ પ્રકાર હૈં-ઓત્રેન્દ્રિય-ઈદા ચક્ષુરિન્દ્રિય-ઈદા, ઘ્રાણેન્દ્રિય-ઈદા, જિહ્વેન્દ્રિય-ઈદા ઔર સ્પર્શનેન્દ્રિય-ઈદા. હસી પ્રકાર નારકો, વિશેષ વાત ધ્યાનમા રાખવા ચેચ્ચ આ છે કે જે છવને જેટલી ઇન્દ્રિયો હોય છે, તેના તેટલા જ અવાય હોય છે.

નવમું દ્વાર-શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ઇદા કેટલા પ્રકારની છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! ઇદા પાંચ પ્રકારની છે. સદ્ભૂત પદાર્થનું પર્યાલોચન જ્ઞાન હપ ઇદા છે. ઇદા જ્ઞાન અવગ્રહના પછી અને અવાયના પહેલાં થાય છે. આ જ્ઞાન પદાર્થના સદ્ભૂત વિશેષ ધર્મને જાણવાને માટે અભિમુખ થાય છે, જેમકે-અહી મધુરતા આદિ શબ્દનો અર્થ ઉપલબ્ધ બની રહે છે, કર્કશતા, નિષ્ઠુરતા આદિ નહિ અતઃ આ શબ્દો વેણુ કે વીણુનો હોવો જોઈએ. કહ્યુ પણ છે કે-‘ઇદા જ્ઞાન સદ્ભૂત વિશેષને ગ્રહણ કરવા અને અસદ્ભૂત વિશેષને ત્યાગવાને માટે અભિમુખ થાય છે’

ઇદા જ્ઞાનના પાંચ ભેદ આ પ્રકારે છે-ઓત્રેન્દ્રિય ઇદા, ચક્ષુરિન્દ્રિય-ઇદા, ઘ્રાણેન્દ્રિય

કાયિકાદ્યેકેન્દ્રિય વિકલેન્દ્રિય પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકમનુષ્યવાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકાનાં
યથાયોગ્યમ્ इन्द्रियेहाऽवसेया, 'णवरं जस्स जइ इंदिया ८'—नवरम्—विशेषस्तु यस्यजीवस्य
यावन्ति इन्द्रियाणि सन्ति तस्य तावती इन्द्रियेहा वक्तव्या, दशमं द्वारम् गौतमः पृच्छति—
'कइविहे णं भंते ! उग्गहे पणत्ते ?' हे भदन्त ! कतिविधः खलु अवग्रहः सामान्यज्ञानरूपः
प्रज्ञप्तः ? भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'दुव्विदे उग्गहे पणत्ते'—द्विविधः अवग्रहः प्रज्ञप्तः
'तं जहा—अत्थोग्गहेय, वंजणोग्गहेय'—तद्यथा—अर्थावग्रहश्च, व्यञ्जनावग्रहश्च, तत्रावग्रहणम्
अवग्रहः, अर्थस्यावग्रहोऽर्थावग्रहः, अनिर्देश्य सामान्यरूपाद्यवग्रहणमिति भावः तथाचोक्तम् ।

‘सामन्नस्स रुवाइ विसेसणरहियस्स अनिदेस्सस्स अवग्रहणं ओग्गहे’ इति, सामान्यस्य
रूपादिविशेषणरहितस्य अनिर्देश्यस्य अवग्रहणम् अवग्रहः, इति, एवं व्यज्यते—अभिव्यक्ती-

असुरकुमार आदि भवनपतियो, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियो, विकलेन्द्रियो,
पंचेन्द्रिय तिर्यचो, मनुष्यो, वानव्यन्तरो, ज्योतिष्को और वैमानिको की इन्द्रिय-
ईहा भी यथायोग्य समझलेनी चाहिए । विशेष यह है कि जिस जीव के जितनी
इन्द्रियां होती हैं, उसकी इन्द्रिय-ईहा भी उतने ही प्रकार की होती है, जैसे
पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियों की ईहा एक ही प्रकार की, द्वीन्द्रियों की दो
प्रकार की त्रीन्द्रियों की तीन प्रकार की, इत्यादि ।

दशम द्वार-गौतमस्वामी-भगवन् ! अवग्रह कितने प्रकार का कहा है ?

भगवान्—है गौतम ! अवग्रह दो प्रकार का कहा है, वह इस प्रकार—अर्था-
वग्रह और व्यञ्जनावग्रह । अर्थ का अवग्रह अर्थावग्रह कहलाता है, तात्पर्य यह
है कि शब्द द्वारा नहीं कहे जा सकने योग्य अर्थ के सामान्य अर्थ को ग्रहण
करना अर्थावग्रह है । कहा भी है—रूपादि विशेष से रहित, अनिर्देश्य सामान्य

ઇહા, જિહ્વેન્દ્રિય ઇહા અને રપથાનેન્દ્રિય-ઇહા. એજ પ્રકારે નારકો, અસુરકુમાર આદિ
ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો, પચ્ચેન્દ્રિયો તિર્યચો, મનુષ્યો,
વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના ઇન્દ્રિય-ઇહા પણ યથા યોગ્ય સમજ લેવી
જોઈએ. વિશેષ એ છે કે જે જીવની જેટલી ઇન્દ્રિયો હોય છે તેમની ઇન્દ્રિય-ઇહા પણ
એટલા જ પ્રકારની હોય છે જેમકે પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોની ઇહા એક જ પ્રકારની,
દ્વીન્દ્રિયોની બે પ્રકારની, ત્રીન્દ્રિયોની ત્રણ પ્રકારની, ઇત્યાદિ.

દશમું દ્વાર—શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! અવગ્રહ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ અવગ્રહ બે પ્રકારના કહ્યા છે તે આ પ્રકારે—અર્થાવગ્રહ
અને વ્યજનાવગ્રહ. અર્થનો અવગ્રહ અર્થાવગ્રહ કહેવાય છે, તાત્પર્ય એ છે કે શબ્દ દ્વારા
નહીં કહેવાતા યોગ્ય અર્થના સામાન્ય ધર્મને ગ્રહણ કરવો તે અર્થાવગ્રહ છે. કહ્યું પણ
છે—રૂપાદિ વિશેષથી રહિત, અનિર્દેશ્ય સામાન્ય ભાગ્ય ગ્રહણ અવગ્રહ કહેવાય છે. જેમ

ક્રિયતે અર્થેડનેનેતિ વ્યજ્જનમ્, પ્રદીપેન ઘટ ઇવેતિ, તત્ત્વ વ્યજ્જનમ્ ઉપકરણેન્દ્રિયસ્ય શબ્દાદિ-
પરિણત દ્રવ્યાણાશ્ચ પરસ્પરં સમ્બન્ધરૂપં વોધ્યમ્, સમ્બન્ધે સત્યેવ અર્થઃ શ્રોત્રાદીન્દ્રિયેણ અભિ-
વ્યક્ત્વતુશ્ચયો-મવતિ નાન્યથા, અતएवेन्द्रियार्थसम्बन्धो व्यज्जनमिति सिद्धम्, तथाचोक्तम्-
'वंजिइ जेणत्थो घटोव्वदीवेण दंजणं तं च । उवगरणिदियसहाइ परिणय दव्वसंवंधो' ॥૧;,
વ્યજ્યતે યેનાર્થો ઘટ ઇવ દીપેન વ્યજ્જનમ્, તત્ત્વોપકરણેન્દ્રિય શબ્દાદિ પરિણતદ્રવ્ય સમ્બન્ધઃ,
॥૧॥, તેન વ્યજ્જનેન-તથાવિધસમ્બન્ધેન અવગ્રહણં-સમ્બધ્યમાનસ્ય શબ્દાદિરૂપાર્થસ્વા
વ્યક્તરૂપઃ પરિચ્છેદી વ્યજ્જનાવગ્રહઃ, અથવા-વ્યજ્યન્તે ઇતિ વ્યુત્પત્ત્યા વાહુલકાત્ કર્મણિ-
અનદ્, વ્યજ્જનાનાં-શબ્દાઘાત્મકતયા પરિણતાનાં દ્રવ્યાણા મુપકરણેન્દ્રિયસમ્પ્રાપ્તાનામવગ્રહઃ-
અવ્યક્તાત્મકઃ પરિચ્છેદો વ્યજ્જનાવગ્રહઃ, અથ વ્યજ્જનાવગ્રહસ્યૈવ પ્રથમં જાયમાનત્વેન પશ્ચાત્
જાયમાનસ્યાપિ અર્થાવગ્રહસ્ય કથં પ્રથમમુપન્યાસઃ કૃત ઇતિ ચેદત્રોચ્યતે-અર્થાવગ્રહસ્ય સ્પષ્ટ

માત્ર કા ગ્રહણ અવગ્રહ કહલાતા હૈ । જૈસે દીપક કે દ્વારા ઘટ વ્યક્ત કિયા જાતા હૈ,
ઉસી પ્રકાર જિસકે દ્વારા અર્થ વ્યક્ત કિયા જાય વહ વ્યંજન અર્થાત્ ઉપકરણ દ્રવ્યે-
ન્દ્રિય ઓર શબ્દાદિ રૂપ મેં પરિણત દ્રવ્યોં કા પરસ્પર સંબંધ । ક્યોંકિ સંબંધ હોને
પર હી શ્રોત્રેન્દ્રિય આદિ શબ્દ આદિ વિષયોં કો વ્યક્ત કરને મેં સમર્થ હોતી હૈ,
અન્યથા નહીં । અતઃ ઇન્દ્રિય ઓર ઉસકે વિષય કા સંબંધ વ્યંજના કહલાતા હૈ । કહા
મી હૈ-જિસકે દ્વારા અર્થ વ્યક્ત કિયા જાતા હૈ, વહ વ્યંજન કહલાતા હૈ, જૈસે દીપક
કે દ્વારા ઘટ વ્યક્ત કિયા જાતા હૈ । ઉપકરણેન્દ્રિય ઓર શબ્દ આદિ કે રૂપ-મેં
પરિણત દ્રવ્યોં કા સંબંધ વ્યંજન હૈ ।' તાત્પર્ય યહ હૈ કિ ઇન્દ્રિયોં કે સાથ સમ્બદ્ધ
હોને વાલે શબ્દ આદિ રૂપ અર્થ કા અવ્યક્ત જ્ઞાન વ્યંજનાવગ્રહ કહલાતા હૈ ।
અથવા જો વ્યક્ત કિયે જાણું વે શબ્દાદિ વ્યંજન કહલાતે હૈં । ઉપકરણેન્દ્રિય કો
પ્રાપ્ત શબ્દ આદિ દ્રવ્યોં કા અવ્યક્ત જ્ઞાન વ્યંજનાવગ્રહ કહા જાતા હૈ ।

શંકા-વ્યંજનાવગ્રહ પહેલે ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર અર્થાવગ્રહ બાદ મેં, એસી

દીપકના દ્વારા ઘટ વ્યક્ત કરાય છે, એજ પ્રકારે જેના દ્વારા અર્થવ્યક્ત કરાય તે વ્યંજન
અર્થાત્ ઉપકરણ દ્રવ્યેન્દ્રિય અને શબ્દાદિ રૂપમાં પરિણત દ્રવ્યોના પરસ્પર સમ્બન્ધ કેમકે
સમ્બન્ધ હોવાથી જ શ્રોત્રેન્દ્રિય આદિ શબ્દ આદિ વિષયોને વ્યક્ત કરવામાં સમર્થ થાય છે.
અન્યથા નહીં અતઃ ઇન્દ્રિય અને તેના વિષયનો સમ્બન્ધ વ્યંજના કહેવાય છે. કહ્યું પણ
છે-જેના દ્વારા અર્થ વ્યક્ત કરાય છે, તે વ્યંજન કહેવાય છે, જેમકે દીપકના દ્વારા ઘટ
વ્યક્ત કરાય છે ઉપકરણેન્દ્રિય અને શબ્દ આદિના રૂપમાં પરિણત દ્રવ્યોના સમ્બન્ધ વ્યંજના
છે 'તાત્પર્ય' એ છે કે ઇન્દ્રિયોની સાથે સમ્બન્ધ ધરાવનાર શબ્દો આદિ રૂપ અવ્યક્ત
જ્ઞાન વ્યંજનાવગ્રહ કહેવાય છે અથવા જે વ્યક્ત કરાય તે શબ્દાદિ વ્યંજન કહેવાય છે.
ઉપકરણેન્દ્રિયને પ્રાપ્ત શબ્દ આદિ દ્રવ્યોનું અવ્યક્ત જ્ઞાન વ્યંજનાવગ્રહ કહેવાય છે.

શંકા-વ્યંજનાવગ્રહ પહેલા ઉત્પન્ન થાય છે અને અર્થાવગ્રહ બાદ એવી સ્થિતિમાં,

રૂપતયા સર્વેઃ પ્રાણિભિઃ સંવેદ્યમાનતયા તસ્ય સ્પષ્ટતયોપલભ્યમાનત્વમેન પ્રથમોપન્યાસે બીજ-
મવગન્તવ્યમ્, કિંચ્ચ અર્થાવગ્રહસ્ય સર્વેન્દ્રિયમનો ભાવિતયા પ્રથમમુપન્યાસઃ, વ્યંજનાવગ્રહસ્ય
તુ તથાત્વં નાસ્તીતિ ન પ્રથમં તદુપન્યાસઃ, હત્યવસેયમ્, અથ વ્યંજનાવગ્રહાનન્તરમેવ અર્થાવગ્રહો
ભવતીતિક્રમમાશ્રિત્ય પ્રથમ વ્યંજનાવગ્રહસ્વરૂપં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘વંજણોગ્ગહે ણં મંતે ! કહ
વિહે પણ્ણત્તે ?’-હે મદન્ત !’ વ્યંજનાવગ્રહઃ સ્વલ્પ કતિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’
હે ગૌતમ ! ‘ચઉવ્વિહે પણ્ણત્તે’-ચતુર્વિધો વ્યંજનાવગ્રહઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, ‘તં જહા-સોંદિય વંજણો-
ગ્ગહે, ઘાણિદિયવંજણોગ્ગહે’-તદ્યથા-શ્રોત્રેન્દ્રિય વ્યંજનાવગ્રહઃ, ઘ્રાણેન્દ્રિયવ્યંજનાવગ્રહઃ,
જિહ્વેન્દ્રિય વંજણોગ્ગહે’-જિહ્વેન્દ્રિય વ્યંજનાવગ્રહઃ, ‘ફાસિંદિયવંજણોગ્ગહે’-સ્પર્શનેન્દ્રિય
સ્થિતિ મેં બાદ મેં હોને ચાલે અર્થાવગ્રહ કા કથન પહેલે કયોં કિયા ગયા હૈ ?
હસકા સમાવાન યહ હૈ કિ અર્થાવગ્રહ સ્પષ્ટ સ્વરૂપ ચાલા હોતા હૈ ઓર સ્પષ્ટ
સ્વરૂપ ચાલા હોને સે ખી સમી પ્રાણી ઉસે સમજ સકતે હૈં । હસી હેતુ સે ઉસકા
કથન પહેલે કિયા ગયા હૈ । હસકે અતિરિક્ત અર્થાવગ્રહ સમી ઇન્દ્રિયોં સે ઓર
મનસે હોના હૈ, હસ કારણ ખી ઉસકો ઉલ્લેખ પહેલે કિયા ગયા હૈ । વ્યંજનાવ-
ગ્રહ એસા નહીં હૈ । વહ ચક્ષુ ઓર મનસે નહીં હોતા તથા અસ્પષ્ટ સ્વરૂપ ચાલા
હોને કે કારણ સબકે સંવેદન મેં નહીં આતા, હસ કારણ ઉસકા કથન બાદ મેં
કિયા ગયા હૈ ।

વ્યંજનાવગ્રહ કે અનન્તર હી અર્થાવગ્રહ હોતા હૈ, હસ ક્રમ કા આશ્રય લેકર
વ્યંજનાવગ્રહ કે સ્વરૂપ કા નિરૂપણ કિયા જાતા હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વ્યંજનાવગ્રહ કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! વ્યંજનાવગ્રહ ચાર પ્રકાર કા કહા હૈ, વહ હસ પ્રકાર-
શ્રોત્રેન્દ્રિય વ્યંજનાવગ્રહ, ઘ્રાણેન્દ્રિય વ્યંજનાવગ્રહ, જિહ્વેન્દ્રિય વ્યંજનાવગ્રહ ઓર

બાહ્યા યનાર અર્થાવગ્રહનુ કથન પહેલા કેમ કરેલું છે ?

તેનુ સમાધાન એ છે કે અર્થાવગ્રહ સ્પષ્ટ સ્વરૂપવાળા હોય છે અને સ્પષ્ટ સ્વરૂપ
વાળા હોવાથી બધા પ્રાણી તેને સમજી શકે છે એમ હેતુથી તેનું કથન પહેલું કરેલું છે.
તેના સિવાય અર્થાવગ્રહ બધી ઇન્દ્રિયોથી અને મનથી થાય છે, એ કારણે તેનો ઉલ્લેખ
પહેલા કરેલો છે. વ્યંજનાવગ્રહ એવો નથી તે ચક્ષુ અને મનથી નથી થતા તથા અસ્પષ્ટ
શરીરવાળા હોવાને કારણે બધાના સંવેદનમાં નથી આવતા એ કારણે તેનું કથન પછીથી કરેલું છે.

વ્યંજનાવગ્રહના પછી જ અર્થાવગ્રહ થાય છે, એ ક્રમનો આશ્રય લઈને પ્રથમ
વ્યંજનાવગ્રહના સ્વરૂપનું નિરૂપણ કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ વ્યંજનાવગ્રહ કેટલા પ્રકારનો કહેલ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વ્યંજનાવગ્રહ ચાર પ્રકારનો કહેલ છે, તે આ પ્રકારે-
શ્રોત્રેન્દ્રિય વ્યંજનાવગ્રહ, ઘ્રાણેન્દ્રિય વ્યંજનાવગ્રહ, જિહ્વેન્દ્રિય વ્યંજનાવગ્રહ અને સ્પર્શ-
નેન્દ્રિય વ્યંજનાવગ્રહ,

વ્યજ્ઞનાવગ્રહઃ, અત્રેદં વોધ્યમ્-ઉપકરણેન્દ્રિયસ્ય શબ્દાદિ પરિણત દ્રવ્યાણાશ્ચ પરસ્પર સમ્બન્ધ-
રૂપસ્યૈવ વ્યજ્ઞનાવગ્રહસ્ય પૂર્વમુક્તત્વેન શ્રોત્રાદીનાં ચતુર્ણામેવેન્દ્રિયાણાં વ્યજ્ઞનાવગ્રહઃ સંભવતિ
ન ચક્ષુર્મનસોઃ, તયોરપ્રાપ્યકારિતયા તથાવિધ સમ્બન્ધાસંભવાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અત્યોગ્ગહે
ળં મંતે ! કતિવિધે પળ્ણતે ? હે મદન્ત ! અર્થાવગ્રહઃ સ્વલ્લ કતિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ ? મગવાનાહ-
‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘છત્ત્વિહે પળ્ણતે’-પદ્ધવિધઃ અર્થાવગ્રહઃ પ્રજ્ઞસઃ, ‘તં જહા-સોઈંદિય
અત્યોગ્ગહે’-તદ્વથા-શ્રોત્રેન્દ્રિયાર્થાવગ્રહઃ, ‘ચક્ષુરિન્દ્રિયાર્થાવગ્રહઃ’-
‘જિહ્મિદિય અત્યોગ્ગહે’-જિહ્વેન્દ્રિયાર્થાવગ્રહઃ ‘ફાસિંદિય અત્યોગ્ગહે’-સ્પર્શનેન્દ્રિયાર્થાવગ્રહઃ
‘નોઈંદિય અત્યોગ્ગહે’-નો ઇન્દ્રિયાર્થાવગ્રહઃ તથા ચ નો ઇન્દ્રિયં મનઃ, તચ્ચ દ્રવ્યરૂપમ્,
માવરૂપમ્, તત્ર મનઃ પર્યાગ્નિનામકર્મોદયવશાદ્ મનઃ પ્રાયોગ્યવર્ગણાદલિકમાદાય મનસ્ત્વેન
સ્પર્શનેન્દ્રિય વ્યજ્ઞનાવગ્રહ ।

यहां यह समझलेना चाहिए-पहले कहा गया है कि उपकरण द्रव्येन्द्रिय
और शब्द आदि के रूप में परिणत द्रव्यों का परस्पर जो संबंध होता है, वह
व्यंजनावग्रह है, और चार ही इन्द्रियां ऐसी हैं जिनका अपने विषय के साथ
संबंध होता है, चक्षु और मनका संबंध नहीं होता, क्योंकि ये दोनों अप्राप्य-
कारी हैं अर्थात् अपने विषय के साथ संबंध हुए बिना ही ये अपने विषय को
ग्रहण करते हैं । ऐसी स्थिति में इनका संबंध संभव नहीं है ।

गौतम-हे भगवन् ! अर्थावग्रह कितने प्रकार का कहा है ?

भगवन्-हे गौतम ! अर्थावग्रह छह प्रकार का कहा है, वह इस प्रकार है-
श्रोत्रेन्द्रियार्थावग्रह, चक्षुरिन्द्रियार्थावग्रह, घ्राणेन्द्रियार्थावग्रह, जिह्वेन्द्रियार्थाव-
ग्रह स्पर्शनेन्द्रियार्थावग्रह, और नोइन्द्रियार्थावग्रह ।

नोइन्द्रिय का अर्थ है मन । मन दो को प्रकार का है-द्रव्य-मन और भावमन ।

અહીં એ સમજ લેવું જોઈએ-પહેલાં કહેલું છે કે ઉપકરણેન્દ્રિય અને શબ્દ આદિના
સ્વરૂપમા પરિણત દ્રવ્યોના પરસ્પર જે સમ્બન્ધ થાય છે. તે વ્યંજનાવગ્રહ છે, અને આર
જ ઇન્દ્રિયો એવી છે જેનો પોતાના વિષયની સાથે સમ્બન્ધ હોય છે, ચક્ષુ અને મનનો
સમ્બન્ધ નથી થતો, કેમકે એ બન્ને અપ્રાપ્યકારી છે અર્થાત્ પોતાના વિષયની સાથે
સમ્બન્ધ થયા સિવાય જ તે પોતાના વિષયને ગ્રહણ કરે છે, આવી સ્થિતિમાં તેમનો
સંબંધ સંભવ નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અર્થાવગ્રહ કેટલા પ્રકારનો કહ્યો છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અર્થાવગ્રહ છ પ્રકારનો કહેલ છે-તે આ પ્રકારે શ્રોત્રેન્દ્રિયા-
ર્થાવગ્રહ, ચક્ષુરિન્દ્રિયાર્થાવગ્રહ, ઘ્રાણેન્દ્રિયાર્થાવગ્રહ, જિહ્વેન્દ્રિયાર્થાવગ્રહ, સ્પર્શનેન્દ્રિયાર્થા-
વગ્રહ અને નો ઇન્દ્રિયાર્થાવગ્રહ.

નો ઇન્દ્રિયનો અર્થ છે મન. મન બે પ્રકારનું છે-દ્રવ્ય-મન અને ભાવમાન. મને;

પરિણમનં દ્રવ્યરૂપં મનો વ્યદિશ્યતે, एवं द्रव्यमनोऽवष्टम्भेन जीवस्य मनःपरिणामो भावरूपं मनो व्यपदिश्यते, तथाचोक्तम्—“मणपज्जत्तिनामकम्मोदयओ जोग्गे मणोदब्बे धितुं मणत्तेण परिणामिया दब्बा दब्बमणो भण्णइ ॥१॥ जीवो पुण मणपरिणामयकिरियावंतो भावमणो, किं मणियं होइ ? मणदब्बालंबणो जीवस्स मणवावारो भावमणो, भण्णइ” ॥२॥ मनः पर्याप्ति-नामकर्मोदयतो योगे मनो द्रव्यं तु मनस्त्वेन परिणामितानि द्रव्याणि द्रव्यमनो भण्यते ॥१॥ जीवः पुन मनः परिणामक्रियावान् भावमनः, किं मणितं भवति ? मनो द्रव्यालम्बनो जीवस्य मनवावारो भावमनो भण्यते ॥२॥ तत्र प्रकृते भावमनसो ग्रहणे प्रयोजनम्, तद्ग्रहणे द्रव्यमनसोऽपि ग्रहणावश्यं भावात्, द्रव्यमनो विना भावमनसोऽसंभवात् । तत्र व्यञ्जनावग्रहो-त्तरकालमेकसामायिकमनिर्देश्यं सामान्यमात्रार्यग्रहणं श्रोत्रेन्द्रियार्थावग्रहो भवति, एवं ग्रणेन्द्रि-

મનઃપર્યાપ્તિ નામ કર્મ કે ઉદય સે, મન કે યોગ્ય વર્ગનાઓં કો ગ્રહણ કરકે ઉઠ્ઠે મન કે રૂપ મેં પરિણત કરના દ્રવ્યમન હૈ । દ્રવ્યમન કી સહાયતા સે જીવ કા જો મનન રૂપ પરિણમન હોતા હૈ, વહ ભાવમન કહલાતા હૈ । કહા મી હૈ-મનઃ-પર્યાપ્તિ નામ કર્મ કે ઉદય સે મનોયોગ્ય દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરકે ઉઠ્ઠે મન રૂપ મેં પરિણત કરના યા ઉન દ્રવ્યોં કા મન રૂપ મેં પરિણમન હોના દ્રવ્યમન હૈ । મનન રૂપ પરિણામ સે પરિણત જીવ ભાવમન કહલાતા હૈ । કયા આશય હૈ ? મનો-દ્રવ્યોં કે આલમ્બન સે જીવ કા જો મનોવ્યાપાર હોતા હૈ, વહ ભાવમન કહલાતા હૈ ।' યહાં ઇસ પ્રકરણ મેં ભાવમન કા ગ્રહણ કરના વાહિયે ઓર ભાવમન કે ગ્રહણ સે દ્રવ્યમન કા મી ગ્રહણ અવશ્ય હો જાતા હૈ, ક્યોંકિ દ્રવ્યમન કે વિના ભાવમન કા હોના સંભવ નહીં હૈ ।

વ્યંજનાવગ્રહ કે પશ્ચાત્, એક સમયભાવી, સામાન્ય માત્ર કો ગ્રહણ કરને વાલા શ્રોત્રેન્દ્રિયજનિત અવગ્રહ શ્રોત્રેન્દ્રિયાર્યાવગ્રહ કહલાતા હૈ । હસી પ્રકાર

પર્યાપ્તિ-નામ કર્મના ઉદયથી, મનને યોગ્ય વર્ગજ્ઞાઓને ગ્રહણ કરીને તેમને મનના રૂપમાં પરિણત કરવું. દ્રવ્યમન છે દ્રવ્ય મનની સહાયતાથી જીવનું જે મનન રૂપ પરિણમન થાય છે, તે ભાવ મન કહેવાય છે. કહ્યું પણ છે—મન પર્યાપ્તિ નામ કર્મના ક્રિયથી મનોયોગ્ય દ્રવ્યોનું ગ્રહણ કરીને તેમને મન રૂપમાં પરિણત કરવું અગર તે દ્રવ્યોનું મન રૂપમાં પરિણમન થવું દ્રવ્ય મન છે મનન રૂપ પરિણામથી પરિણત જીવ ભાવમન કહેવાય છે. શે આશય છે ? મનોદ્રવ્યોના આલમ્બનથી જીવનો જે મનોવ્યાપાર થાય છે, તે ભાવમન કહેવાય છે. આહી આ પ્રકરણમાં ભાવમનનું ગ્રહણ કરવું જોઈએ અને ભાવ મનના ગ્રહણથી દ્રવ્યમનનું પણ ગ્રહણ અવશ્ય થઈ જાય છે, કેમકે દ્રવ્ય મનના સિવાય ભાવ મનનું હોવું છે અસંભવિત છે.

વ્યંજનાવગ્રહના પછી, એક સમય ભાવી, સામાન્ય માત્રને ગ્રહણ કરવાવાળા શ્રોત્રેન્દ્રિય જનિત અવગ્રહ શ્રોત્રેન્દ્રિયાવગ્રહ કહેવાય છે. એજ પ્રકારે ઘ્રાણેન્દ્રિયાવગ્રહ આદિનું પણ સ્વરૂપ

યાવગ્રહાદીનામપિ સ્વરૂપમવસેયમ્, નયનમનસોઃ પુન વૈજ્ઞનાવગ્રહાભાવેન તયોઃ પ્રથમમેવ સ્વરૂપદ્રવ્યગુણક્રિયાકલ્પનાતીતમનિર્દેશ્ય સામાન્યમાત્રસ્વશ્રીવાવગ્રહમર્થવાવગ્રહો વોદ્યઃ

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘નેરશ્યાણં મંતે ! કદ્વિહે ઉગ્રહે પળ્લત્તે ?’—હે ભદન્ત ! નૈરયિકાણાં કતિવિધઃ અવગ્રહઃ પ્રજ્ઞસઃ ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘દુવિહે પળ્લત્તે’—દ્વિવિધોઽવગ્રહઃ પ્રજ્ઞસઃ ‘તં જહા અત્યોગ્રહે ય વંજણોગ્રહે ય’ તદ્યથા—અર્થાવગ્રહશ્ચ વ્યંજનાવગ્રશ્ચ, ‘એવં અસુરકુમારાણં જાવ યણિયકુમારાણં’ એવમ્—નૈરયિકાણામિવ, અસુરકુમારાણાં યાવદ્—નાગ કુમારાણાં સુવર્ણકુમારાણામ્ અગ્નિકુમારાણાં વિદ્યુકુમારાણામ્ ઉદલિકુમારાણામ્, દ્વીપકુમારાણાં દિક્કુમારાણાં પવનકુમારાણાં સ્તનિતકુમારાણામપિ દ્વિવિધોઽવગ્રહઃ પ્રજ્ઞસઃ, અર્થાવગ્રહો વ્યંજનાવગ્રહશ્ચ, ‘પુઢવીકાશ્યાગં મંતે ! કતિવિહે ઉગ્રહે પળ્લત્તે ?’ હે ભદન્ત ! પૃથિવીકાયિકાનાં કતિવિધઃ અવગ્રહઃ પ્રજ્ઞસઃ ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘દુવિહે ઉગ્રહે પળ્લત્તે’ દ્વિવિધોઽવગ્રહઃ પૃથિવીકાયિકાનાં પ્રજ્ઞસઃ ‘અત્યોગ્રહે ય વંજણોગ્રહે ય’ અર્થાવગ્રહશ્ચ વ્યંજનાવગ્રાણેન્દ્રિયાર્થાવગ્રહ આદિ કા મી સ્વરૂપ સમક્ષલેના ચાહિએ । ચક્ષુ ઓર મન સે વ્યંજનાવગ્રહ નહીં હોતા, વહાં પહલે સે હો અર્થાવગ્રહ હો જાતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! નારક જીવો કો હોનેવાલા અવગ્રહ કિતને પ્રકાર કા હૈ ?

ભગવન્—હે ગૌતમ ! દો પ્રકાર કા હૈ—અર્થાવગ્રહ ઓર વ્યંજનાવગ્રહ હસી પ્રકાર અસુરકુમારો, નાગકુમારો, સુવર્ણકુમારો, અગ્નિકુમારો, વિદ્યુત્કુમારો, ઉદલિકુમારો, દ્વીપકુમારો, દિક્કુમારો, પવનકુમારો ઓર સ્તનિતકુમારો કા અવગ્રહ મી દો પ્રકાર કા સમક્ષના ચાહિએ—અર્થાવગ્રહ ઓર વ્યંજનાવગ્રહ ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકો કા અવગ્રહ કિતને પ્રકાર કા હૈ ?

ભગવન્—હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિકો કા અવગ્રહ દો પ્રકાર કા કહા હૈ ? અર્થાવગ્રહ ઓર વ્યંજનાવગ્રહ ।

સમજી લેવુ જોઈએ. ચક્ષુ અને મનથી વ્યંજનાવગ્રહ નથી થતો, ત્યાં પહેલેથી જ અર્થાવગ્રહ થઈ જાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! નારક જીવોને થનાર અર્થાવગ્રહ કેટલા પ્રકારના છે ?
શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! બે પ્રકારના છે—અર્થાવગ્રહ અને વ્યંજનાવગ્રહ. એ જ પ્રકારે અસુરકુમારો, નાગકુમારો, સુવર્ણકુમારો, અગ્નિકુમારો, વિદ્યુત્કુમારો, ઉદલિકુમારો, દ્વીપકુમારો, દિક્કુમારો, પવનકુમારો, અને સ્તનિતકુમારોના અવગ્રહ પણ બે પ્રકારના સમજવા જોઈએ—અર્થાવગ્રહ અને વ્યંજનાવગ્રહ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—પૃથ્વીકાયિકોના અવગ્રહ કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિકોના અવગ્રહ બે પ્રકારના છે—અર્થાવગ્રહ અને વ્યંજનાવગ્રહ.

વગ્રહશ્ચ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘પૃથ્વીકાઙ્ગ્યાણં મંતે ! વંજળોગ્ગહે કતિવિધે પળ્લણ્ણત્તે ?’ હે મદન્ત ! પૃથિવીકાઙ્ગિકાનાં વ્યજ્જનાવગ્રહઃ કતિવિધઃ પ્રજ્ઞસઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘એગે ફાસિંદિયવંજળોગ્ગહે પળ્લણ્ણત્તે’-એકઃ સ્પર્શનેન્દ્રિયવ્યજ્જનાવગ્રહઃ પૃથિવીકાઙ્ગિકાનાં પ્રજ્ઞસઃ, તેષાં સ્પર્શનેન્દ્રિયરૂપૈકેન્દ્રિયત્વાત, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘પૃથ્વીકાઙ્ગ્યાણં મંતે ! કતિવિધે અત્યોગ્ગહે પળ્લણ્ણત્તે ?’ હે મદન્ત ! પૃથિવીકાઙ્ગિકાનાં કતિવિધઃ અર્થાવગ્રહઃ પ્રજ્ઞસઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘એગે ફાસિંદિય અત્યોગ્ગહે પળ્લણ્ણત્તે’-એકઃ સ્પર્શનેન્દ્રિયાર્થાવગ્રહઃ પૃથિવીકાઙ્ગિકાનાં પ્રજ્ઞસઃ, ‘એવં જાવ વળ્ણસસઙ્કાઙ્ગ્યાણં’-એવમ્-પૃથિવીકાઙ્ગિકાનામિવ યાવદ્ વ્યજ્જનાવગ્રહાનાં તેજસ્કાઙ્ગિકાનાં વાયુકાઙ્ગિકાનાં વનસ્પતિકાઙ્ગિકાનાંચ દ્વિવિધોઽવગ્રહઃ પ્રજ્ઞસઃ, અર્થાવગ્રહો વ્યજ્જનાવગ્રહશ્ચ, તત્ર વ્યજ્જનાવગ્રહસ્તાવદેકઃ સ્પર્શનેન્દ્રિયવ્યજ્જનાવગ્રહઃ, અર્થાવગ્રહશ્ચાપિ એકઃ સ્પર્શનેન્દ્રિયાર્થાવગ્રહરૂપો बोध्यः, ‘એવં વેઙ્ગિદિયાણ વિ’-એવમ્-પૃથિવીકાઙ્ગિકાનામિવ દ્વીન્દ્રિયાણામપિ દ્વિવિધોઽર્થાવગ્રહઃ, અર્થાવગ્રહો વ્યજ્જનાવગ્રહશ્ચ, કિન્તુ-‘ળવરં વેઙ્ગિદિયાણં વંજળોગ્ગહે દુવિધે પળ્લણ્ણત્તે’-નવરમ્-એકેન્દ્રિયાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ દ્વીન્દ્રિયાણાં વ્યજ્જના-

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! પૃથ્વીકાઙ્ગિકોં કા વ્યંજનાવગ્રહ કિતને પ્ર ર ક્કહા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાઙ્ગિકોં કો એક સ્પર્શનેન્દ્રિય વ્યંજનાવગ્રહ હી હોતા હૈ, ક્કયોં કિ વન્હેં સ્પર્શનેન્દ્રિય કે સિવાય અન્ય કોઈ હન્દ્રિય હોતી હી નહીં હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! પૃથ્વીકાઙ્ગિકોં કા અર્થાવગ્રહ કિતને પ્રકાર કા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! એક સ્પર્શનેન્દ્રિય અર્થાવગ્રહ હી હોતા હૈ હસી પ્રકાર અપૂકાઙ્ગિકોં, તેજસ્કાઙ્ગિકોં, વાયુકાઙ્ગિકોં, ઓર વનસ્પતિકાઙ્ગિકોં કા મી અવગ્રહ હો પ્ર ર કા હૈ-અર્થાવગ્રહ ઓર વ્યંજનાવગ્રહ । હનકો સિર્ફ સ્પર્શનેન્દ્રિયર્જા એક અર્થાવગ્રહ ઓર એક હી વ્યંજનાવગ્રહ હોતા હૈ । પૃથ્વીકાઙ્ગિકોં કી તરહ દ્વીન્દ્રિયોં કા અવગ્રહ મી દો પ્રકાર કા હૈ-અર્થાવગ્રહ ઓર વ્યંજનાવગ્રહ, કિન્તુ વિશેષ બાત યહ હૈ કિ દ્વીન્દ્રિયોં કા વ્યંજનાવગ્રહ દો પ્રકાર કા હૈ ઓર અર્થાવગ્રહ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાઙ્ગિકોના વ્યંજનાવગ્રહ કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાઙ્ગિકોને એક સ્પર્શનેન્દ્રિય વ્યંજનાવગ્રહ જ હોય છે, કેમકે તેમને સ્પર્શનેન્દ્રિય સિવાય અન્ય કોઈ હન્દ્રિય હોતી નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાઙ્ગિકોના અર્થાવગ્રહ કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાન્ ! હે ગૌતમ ! એક સ્પર્શનેન્દ્રિય અર્થાવગ્રહ હોય છે. એ પ્રકારે અપૂકાઙ્ગિકો, તેજસ્કાઙ્ગિકો, વાયુકાઙ્ગિકો અને વનસ્પતિકાઙ્ગિકોના પણ અવગ્રહ બે પ્રકારના છે-અર્થાવગ્રહ અને વ્યંજનાવગ્રહ. તેમને ક્રમ સ્પર્શનેન્દ્રિય જનિત એક અર્થાવગ્રહ અને એક જ વ્યંજનાવગ્રહ હોય છે. પૃથ્વીકાઙ્ગિકોની માફક દ્વીન્દ્રિયોના અવગ્રહ પણ બે પ્રકારના છે-અર્થાવગ્રહ અને વ્યંજનાવગ્રહ પરન્તુ વિશેષ વાત એ છે કે-દ્વીન્દ્રિયોના વ્યંજનાવગ્રહ બે પ્રકારના

वग्रहो द्विविधः प्रज्ञप्तः, 'अथोग्रहे दुविहे पणत्ते' अर्थावग्रहोऽपि द्वीन्द्रियाणां द्विविधः प्रज्ञप्तः तेषां द्वीन्द्रियत्वात्, 'एवं तेइदिय चउरिंदियाण वि'-पत्रम्-द्वीन्द्रियाणामिव त्रीन्द्रिय चतुरिन्द्रियाणामपि द्विविधः अवग्रहः प्रज्ञप्तः, किन्तु- 'णवरं इंदियपरिवृद्धी कायव्वा'-नवरं-द्वीन्द्रियापेक्षया विशेषस्तु इन्द्रियपरिवृद्धिः कर्तव्या, तवाव त्रीन्द्रियाणां त्रिविधो व्यञ्जनावग्रहः, त्रिविधश्चार्थावग्रहो बोध्यस्तेषां त्रीन्द्रियत्वात्, चतुरिन्द्रियाणान्तु त्रिविधो व्यञ्जनावग्रहः, चतुर्विधश्चार्थावग्रहो बोध्यः, इत्यभिप्रायेणाह- 'चउरिंदियाणं वंजणोग्रहे तिविहे पणत्ते, अथोग्रहे चउच्छिहे पणत्ते'-चतुरिन्द्रियाणां व्यञ्जनावग्रहं त्रिविधः प्रज्ञप्तः, तेषामपि चतुरिन्द्रियस्याप्राप्यकारितया विषयासंयोगात्, अर्थावग्रहश्चतुर्विधः प्रज्ञप्तः, 'सेसाणं जहा नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं'-शेषाणां यथा नैरयिकाणां प्रतिपादितं तथैव प्रतिपादनीयम्, यावत् पञ्चेन्द्रियतिर्यगो निकमनुष्यवानव्यन्तरो ज्योतिष्कवैमानिकानां द्विविधोऽवग्रहः प्रज्ञप्तः, अर्थावग्रहश्च व्यञ्जनावग्रहश्च, इत्यादिरीत्या बोध्यम् ॥सू० ९॥

भी दो प्रकार का है, क्योंकि उनके दो इन्द्रियां होती हैं। इसी प्रकार त्रीन्द्रियों और चतुरिन्द्रियों का अवग्रह भी दो प्रकार का है, मगर द्वीन्द्रियों की अपेक्षा इनमें एक-एक इन्द्रिय की वृद्धि करनी चाहिए। इस प्रकार त्रीन्द्रियों में तीन प्रकार का व्यञ्जनावग्रह और तीन प्रकार का अर्थावग्रह होता है और चतुरिन्द्रियों में तीन प्रकार का व्यञ्जनावग्रह और चार प्रकार का अर्थावग्रह होता है, इस अभिप्राय से सूत्रकार कहते हैं-चतुरिन्द्रियों में तीन प्रकार का व्यञ्जनावग्रह होता है, क्योंकि चतुरिन्द्रिय अप्राप्यकारी होने से उसके द्वारा व्यञ्जनावग्रह नहीं हो सकता। उनमें अर्थावग्रह चार प्रकार का होता है। शेष जीवों के अवग्रह का कथन नारको के समान समझना चाहिए, अर्थात् पंचेन्द्रिय तिर्यचो, मनुष्यो, वानव्यन्तरो ज्योतिष्को और वैमानिको में दोनों प्रकार का अवग्रह होता है, इत्यादि सब पूर्ववत् ॥सू० ९॥

छे अने अर्थावग्रह पक्ष जे प्रकारना छे, केमके तेमने जे छिन्द्रियो होय छे. जेज प्रकारे त्रीन्द्रियो अने चतुरिन्द्रियोना अवग्रह पक्ष जे प्रकारना छे, पक्ष द्वीन्द्रियोनी अपेक्षाजे जेमनाभा जेक-जेक छिन्द्रियनी वृद्धि करवी जेछे जे. जेज रीते त्रीन्द्रियोभा त्रक्ष प्रकारना व्यञ्जनावग्रह अने त्रक्ष प्रकारना अर्थावग्रह थाय छे अने चतुरिन्द्रियोभा त्रक्ष प्रकारना व्यञ्जनावग्रह अने चार प्रकारना अर्थावग्रह थाय छे, जे अभिप्रायथी सूत्रकार कहे छे- चतुरिन्द्रियोभा त्रक्ष प्रकारना व्यञ्जनावग्रह थाय छे, केमके चतुरिन्द्रिय अप्राप्यकारी होवाधी तेना द्वारा व्यञ्जनावग्रह थछे शकतो नथी, तेमनाभा अर्थावग्रह चार प्रकारना थाय छे. शेष जेवना अवग्रहोतुं कथन नारकोना समान समजवुं जेछे जे अर्थात् पंचेन्द्रियतिर्यचो, मनुष्यो, वानव्यन्तरो, ज्योतिष्को अने वैमानिकोभा अने प्रकारना अवग्रह थाय छे, इत्यादि जेधुं पूर्व कथन प्रमाणे समजवु. १.सू० ९॥

इन्द्रियादि वक्तव्यता

मूल्य-कइविहा णं भंते । इंदिया पणत्ता ? गोयमा ! दुविहा पणत्ता, तं जहा-द्विंदिया य भाविंदिया य, कति णं भंते ! द्विंदिया पणत्ता ? गोयमा ! अट्ट द्विंदिया पणत्ता, तं जहा-दो सोत्ता, दो नेत्ता, दो घाणा, जीहाफासे, नेरइयाणं भंते । कति द्विंदिया पणत्ता ? गोयमा ! अट्ट एते चेव, एवं असुरकुमाराणं जाव थणियकुमाराण वि, पुढवीकाइया णं भंते ! कति द्विंदिया पणत्ता ? गोयमा ! अट्ट एते चेव, एवं असुरकुमाराणं जाव थणियकुमाराणवि, पुढवीकाइया णं भंते ! कति द्विंदिया पणत्ता ? गोयमा ! एगे फासिं दिए पणत्ते, एवं जाव वणस्सइकाइया णं, बेइंदियाणं भंते ! कति द्विंदिया पणत्ता ? गोयमा ! दो द्विंदिया पणत्ता, तं जहा फासिं दिए, य जिंभिदिए य, तेइंदियाणं पुच्छा, गोयमा ! चत्तारि द्विंदिया पणत्ता, तं जहा दो घाणा जीहा फासे, चउरिंदियाणं पुच्छा, गोयमा ! छ द्विंदिया पणत्ता, तं जहा-दो नेत्ता दो घाणा जीहाफासे, सेसाणं जहा नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स केवइया द्विंदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता, केवइया बद्धेल्लगा ? गोयमा ! अट्ट, केवइया पुरेक्खडा ? गोयमा ! अट्ट वा, सोल वा, सत्तरस वा, संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा अणंता वा, एगमेगस्स णं भंते ! असुरकुमारस्स केवइया द्विंदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता, केवइया बद्धेल्लगा ? अट्ट, केवइया पुरेक्खडा ? अट्टवा, नव वा, सत्तरस वा, संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा, अणंता वा, एवं जाव थणियकुमाराणं ताव भाणियव्वं, एवं पुढवीकाइया, आउकाइया, वणस्सइकाइया वि, नवरं केवइया बद्धेल्लगत्ति पुच्छाए, उत्तरं एक्के फासिंदिए द्विंदिए, एवं तेउकाइय वाउकाइयस्स वि, नवरं पुरेक्खडा नव वा दस वा, एवं बेइंदियाण वि, णवरं बद्धेल्लगपुच्छाए दोणिण, एवं तेइंदियस्स वि, णवरं बद्धेल्लगा चत्तारि एवं चउरिंदियस्स वि, नवरं बद्धेल्लगा

ल, पंचिदियतिरिदखजोणिया मणुस्सा वाणसंतरा जोइसिय सोह-
 म्मीसाणगदेवस्स जहा असुरकुमारस्स, नवरं मणूसस्स पुरेक्खडा
 कस्सइ अत्थि, कस्सइ णत्थि, जस्सत्थि अट्ठ वा. नव वा, संखेज्जा वा,
 असंखेज्जा वा, अणंता वा, सणंकुमारमाहिंदवंभलंतगसुक्कराहस्सार
 आणयपाणयअच्चुयगेवेज्जगदेवस्सय जहा नेरइयस्स, एगमेगस्स णं भंते!
 विजयवेजयंतजयंतअपराजियदेवस्स केवइया दंविंदिया अतीता ?
 गोयमा ! अणंता, केवइया बद्धेल्लगा ? अट्ठ, केवइया पुरेक्खडा ?
 अट्ठ वा. सोलस वा, चउवीसा वा, संखेज्जा वा, सव्वट्ठसिद्धग देवस्स
 अतीता अणंता बद्धेल्लगा अट्ठ, पुरेक्खडा अट्ठ, नेरइयाणं भंते!
 केवइया दंविंदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता, केवइया बद्धेल्लगा ?
 गोयमा ! असंखेज्जा, केवइया पुरेक्खडा ? गोयमा ! अणंता, एवं जाव
 गेवेज्जगदेवाणं, णवरं मणूसाणं बद्धेल्लगा सिथ संखेज्जा. सिथ असंखेज्जा,
 विजयवेजयंतजयंतअपराजियदेवाणं पुच्छा, गोयमा ! अतीता अणंता,
 बद्धेल्लगा असंखेज्जा. पुरेक्खडा असंखेज्जा, सव्वट्ठसिद्धगदेवाणं पुच्छा,
 गोयमा ! अतीता अणंता, बद्धेल्लगा संखेज्जा, पुरेक्खडा संखेज्जा,
 एगमेगस्स नेरइयस्स नेरइयस्से केवइया दंविंदिया अतीता गोयमा !
 णंता, केवइया बद्धेल्लगा, गोयमा ! अट्ठ, केवइया पुरेक्खडा ?
 गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि, जस्सत्थि अट्ठ वा, सोलस वा,
 चउवीसा वा, संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा, अणंता वा, एवं जाव थणिय-
 कुमारत्ति, एगमेगस्स णं नेरइयस्स पुढवीकाइयस्से केवइया दंविंदिया
 अतीता ? गोयमा ! अणंता, केवइया बद्धेल्लगा ? गोयमा ! णत्थि,
 केवइया पुरेक्खडा ? गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ णत्थि, जस्सत्थि
 एक्को वा, दो वा तिन्नि वा, संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा, अणंता वा,
 एवं जाव वणस्सइकाइयस्से, एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स वेइदियस्से
 केवइया दंविंदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता, केवइया बद्धेल्लगा ?
 गोयमा ! णत्थि, केवइया पुरेक्खडा ? गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ

णत्थि, जस्सत्थि दो वा, चत्तारि वा, संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा, अणंता वा, एवं तेइंदियत्ते वि, नवरं पुरेक्खडा चत्तारि वा, अ वा, बारस वा, संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा, अणंता वा, एवं चउरिंदियत्ते वि, नवरं पुरेक्खडा छ वा, बारस वा, अट्टारस वा, संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा, अणंता वा, पंचिंदियतिरिक्खजोणियत्ते जहा असुरकुमारत्ते मणूसत्ते वि एवं चेव, नवरं केवइया पुरेक्खडा ? अट्ट वा, सोलस वा, चउवीसा वा, संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा, अणंता वा, सव्वेसि मणूसवज्जाणं पुरेक्खडा मणूसत्ते कस्सइ अत्थि कस्सइ णत्थि, एवं ण वुच्चइ, बाणमंतरजोइसिय सोहम्मग जाव गेवेज्जगदेवत्ते अतीता अणंता, बद्धेल्लगा नत्थि, पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि, जस्स अत्थि अट्ट वा, सोलस वा, चउवीसा वा, संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा, अणंता वा, एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स विजयवेजयंतजयंतअपराजियदेवत्ते केवइया दव्विंदिया अतीता णत्थि, केवइया पुरेक्खडा ? कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि, जस्स अत्थि अट्ट वा सोलस वा, सव्वट्टसिद्धगदेवत्ते अतीता नत्थि, बद्धेल्लगा णत्थि, पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि कस्सइ णत्थि, जस्स अत्थि अट्ट, एवं जहा नेरइयदंडओ नीतो तहा असुरकुमारेण वि नेयव्वो, जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणिणं, नवरं जस्स सट्ठाणे जइ बद्धेल्लगा तस्स तइ भाणियव्वा; एगमेगस्स णं भंते ! मणूसस्स नेरइयत्ते केवइया दव्विंदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता, केवइया बद्धेल्लगा ? णत्थि, केवइया पुरेक्खडा ? कस्सइ अत्थि, कस्सइ णत्थि, जस्सत्थि अट्ट वा, सोलस वा, चउवीसा वा, संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा, अणंता वा, एवं जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणियत्ते, नवरं एगिंदियएसु जस्स जइ पुरेक्खडा तस्स तत्तिया भाणियव्वा, एगमेगस्स णं भंते ! मणूसस्स मणूसत्ते केवइया दव्विंदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता, केवइया बद्धेल्लगा ? गोयमा ! अट्ट, केवइया पुरेक्खडा ? कस्सइ अत्थि, कस्सइ

नत्थि, जस्सत्थि अट्ठ वा, सोलस वा, चउवीसा वा, संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा, अणंता वा, वाणमंतरजोइसिया जाव गेवेज्जगदेवत्ते जहा नेरइयत्ते, एगमेगस्स णं भंते ! मणूसस्स विजयवेजयंतजयंतअपराजियदेवत्ते केवइया दव्विदिया अतीता ? गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि जस्स अत्थि अट्ठ वा, सोलस वा, केवइया बद्धेल्लगा ? नत्थि, केवइया पुरेक्खडा ? कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि, जस्सत्थि अट्ठ वा सोलस वा, एगमेगस्स णं भंते ! मणूसस्स वा सब्बट्ठसिद्धगदेवत्ते केवइया दव्विदिया अतीता ? गोयमा ! कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि, जस्सत्थि अट्ठ, केवइया बद्धेल्लगा ? नत्थि, केवइया पुरेक्खडा ? कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि, जस्स अत्थि अट्ठ, वाणमंतरजोइसिए जहा नेरइए, सोहम्मगदेवे वि जहा नेरइए. नवरं सोहम्मगदेवस्स विजयवेजयंतजयंतापरा जियत्ते केवइया अतीता ? गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि, जस्स अत्थि अट्ठ, केवइया बद्धेल्लगा ? नत्थि, केवइया पुरेक्खडा ? गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि, जस्स अत्थि अट्ठ वा, सोल वा, सब्बट्ठसिद्धगदेवत्ते जहा नेरइयस्स, एवं जाव गेवेज्जगदेवस्स, सब्बट्ठसिद्धग ताव णेयव्वं, एगमेगस्स णं भंते ! विजयवेजयंतजयंतापरा जियदेवस्स नेरइयत्ते केवइया दव्विदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता, केवइया बद्धेल्लगा ? नत्थि, केवइया पुरेक्खडा ? नत्थि, एवं जाव पंचिदियतिरिक्खजोणियत्ते मणूसत्ते अतीता अणंता, बद्धेल्लगा नत्थि, पुरेक्खडा अट्ठ वा, सोलस वा, चउवीसा वा, वाणमंतरे जोइसिये जहा नेरइयत्ते, सोहम्मगदेवत्ते अतीता अणंता, बद्धेल्लगा नत्थि, पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि, जस्स अत्थि अट्ठ वा सोलस वा, चउवीसा वा, संखेज्जा वा, एवं जाव गेवेज्जगदेवत्ते, विजयवेजयंतजयंत-अपराजियदेवत्ते अतीता कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि, जस्स अत्थि अट्ठ, केवइया बद्धेल्लगा ? अट्ठ, केवइया पुरेक्खडा ? कस्सइ अत्थि

स्सइ नत्थि, जस्स अत्थि अट्ठ, एगमेगस्स णं भंते ! विजयवे-
यंतजयंत-अपराजियदेवस्स सव्वट्ठसिद्धगदेवत्ते केवइया दव्विदिया
अतीता ? गोयमा ! णत्थि केवइया पुरेक्खडा ? कस्सइ अत्थि कस्सइ
णत्थि, जस्स अत्थि अट्ठ, एगमेगस्स णं भंते ! सव्वट्ठसिद्धगदेवस्स नेर-
इयत्ते केवइया दव्विदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता, केवइया बद्धे-
ल्लगा ? णत्थि, केवइया पुरेक्खडा ? णत्थि, एवं जणूसवज्जं जाव गेवे-
गदेवत्ते, णवरं मणूसत्ते अतीता अणंता, केवइया बद्धेल्लगा ? णत्थि,
केवइया पुरेक्खडा ? अट्ठ, विजयवेजयंतजयंतअपराजियदेवत्ते अतीता
कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि, जस्स अत्थि अट्ठ, केवइया बद्धेल्लगा ?
णत्थि, केवइया पुरेक्खडा ? णत्थि, एगमेगस्स णं भंते ! सव्वट्ठसिद्धग
देवस्स सव्वट्ठसिद्धगदेवत्ते केवइया दव्विदिया अतीता ? गोयमा !
णत्थि, केवइया बद्धेल्लगा ? अट्ठ, केवइया पुरेक्खडा ? णत्थि, नेरइयाणं
भंते ! नेरइयत्ते केवइया दव्विदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता, केवइया
बद्धेल्लगा ? असंखेज्जा, केवइया पुरेक्खडा ? अणंता, नेरइयाणं भंते !
असुरकुमारत्ते केवइया दव्विदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता, केवइया
बद्धेल्लगा ? णत्थि, केवइया पुरेक्खडा ? अणंता, एवं जाव गेवेज्जगदेवत्ते,
नेरइयाणं भंते ! विजयवेजयंतजयंतअपराजियदेवत्ते केवइया दव्विदिया
अतीता ? केवइया बद्धेल्लगा ? णत्थि, केवइया पुरेक्खडा ? असंखेज्जा,
एवं सव्वट्ठसिद्धगदेवत्ते त्रि, एवं जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणिया सव्वट्ठ-
सिद्धगदेवत्ते भाणियव्वं, णवरं वणस्सइकाइयाणं विजयवेजयंतजयंत-
अपराजियदेवत्ते सव्वट्ठसिद्धगदेवत्ते य पुरेक्खडा अणंता, सव्वेसिं मणू
ससव्वट्ठसिद्धगवज्जाणं सट्ठाणे बद्धेल्लगा असंखेज्जा, परट्ठाणे बद्धेल्लगा
णत्थि, वणस्सइकाइयाणं बद्धेल्लगा अणंता, मणूसाणं नेरइयत्ते अतीता
अणंता, बद्धेल्लगा नत्थि, पुरेक्खडा अणंता, एवं जाव गेवेज्जगदेवत्ते,
णवरं सट्ठाणे अतीता अणंता, बद्धेल्लगा सिय संखेज्जा सिय असंखेज्जा,

पुरेक्खडा अणंता, मणूसणां भंते । विजयवेजयंतजयंतअपराजियदेवत्ते केवइया दव्विदिया अतीता ! संखेज्जा, केवइया वड्ढेल्लगा णत्थि, केवइया पुरेक्खडा ? नित्थि संखेज्जा, सिय असंखेज्जा, एवं सब्बत्थसिद्धगदेवत्ते अतीता णत्थि, वड्ढेल्लगा णत्थि, पुरेक्खडा असंखेज्जा, एवं जाव गेवेज्जगदेवाणं, विजयवेजयंतजयंतअपराजियदेवाणं भंते । नेरइयत्ते केवइया दव्विदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता, केवइया वड्ढेल्लगा ? णत्थि, एवं जाव जोइसियने वि. णवरं मणूसत्ते अतीता अणंता, केवइया वड्ढेल्लगा ? णत्थि, पुरेक्खडा असंखिज्जा, एवं जाव गेवेज्जगदेवत्ते सट्ठाणे अतीता असंखेज्जा, केवइया वड्ढेल्लगा ? असंखिज्जा, केवइया पुरेक्खडा ? असंखेज्जा, सब्बत्थसिद्धगदेवत्ते अतीता नत्थि वड्ढेल्लगा नत्थि, पुरेक्खडा असंखेज्जा, सब्बत्थसिद्धगदेवाणं भंते । नेरइयत्ते केवइया दव्विदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता, केवइया वड्ढेल्लगा ? णत्थि, केवइया पुरेक्खडा ? णत्थि, एवं मणूसवज्जं ताव गेवेज्जगदेवत्ते, मणूसत्ते अतीता अणंता वड्ढेल्लगा नत्थि पुरेक्खडा संखेज्जा, विजयवेजयंतअपराजियदेवत्ते केवइया दव्विदिया अतीता ? संखेज्जा, केवइया वड्ढेल्लगा ? णत्थि, केवइया पुरेक्खडा ? णत्थि, सब्बट्ठसिद्धगदेवाणं भंते । व्वट्ठसिद्धगदेवत्ते केवइया दव्विदिया अतीता ? णत्थि, केवइया वड्ढेल्लगा ? संखिज्जा, केवइया पुरेक्खडा ? णत्थि ॥सू० १० दारं ११॥

छाया-कति विधानि खलु भदन्त ! इन्द्रियाणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! द्विविधानि खलु भदन्त ! इन्द्रियाणि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा-द्रव्येन्द्रियाणि च भावेन्द्रियाणि च, कति खलु

इन्द्रियादिषक्तव्यता

शब्दार्थ-(कइविहा णं भंते । इंदिया पण्णसा ?) हे भगवन् ! इन्द्रियां कितने प्रकार की कही हैं ? (गोयमा ! बुविहा पण्णसा) हे गौतम ! दो प्रकार की कही

इन्द्रियादिषक्तव्यता.

शब्दार्थ-(कइविहाणं भंते । इंदिया पण्णसा ?) हे भगवन् ! इन्द्रियो केट्ठा प्रकारणी छी छे ? (गोयमा ! बुविहा पण्णसा) हे गौतम छे प्रकारणी छी छे (तं जहा-द्विविदिया य

મદન્ત ! દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ પ્રજ્ઞસાનિ ? ગૌતમ ! અઘૃૈ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ પ્રજ્ઞસાનિ, તથથા-દ્વે શ્રોત્રે, દ્વે નેત્રે, દ્વે ઘ્રાણે, જિહ્વા, સ્પર્શઃ, નૈરયિકાણાં મદન્ત ! કતિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ પ્રજ્ઞસાનિ ? ગૌતમ ! અઘૃૈ ઇતાનિ ચૈવ, એવમ્ અસુરકુમારાણાં યાવત્ સ્તનિતકુમારાણામપિ, પૃથિવી-કાયિકાનાં મદન્ત ! કતિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ પ્રજ્ઞસાનિ ? ગૌતમ ! એકં સ્પર્શનેન્દ્રિયં પ્રજ્ઞસમ્, એવં યાવદ્ વનસ્પતિકાયિકાનામ્, દ્વીન્દ્રિયાણં મદન્ત ! કતિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ પ્રજ્ઞસાનિ ? ગૌતમ ! દ્વે દ્રવ્યેન્દ્રિયે પ્રજ્ઞપ્તે, તથથા-સ્પર્શનેન્દ્રિયચ્ચ જિહ્વેન્દ્રિયચ્ચ, શ્રીન્દ્રિયાણાં પૃચ્છા,

હે (તં જહા-દર્વિંદિયા ય ભાવિંદિયા ય) વે હસ પ્રકાર-દ્રવ્યેન્દ્રિયાં ઔર ભાવેન્દ્રિયાં (કહ ણં મંતે ! દર્વિંદિયા પળ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતને પ્રકાર કી કહી હૈં ? (ગોયમા ! અદ્દ દર્વિંદિયા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! દ્રવ્યેન્દ્રિયાં આઠ કહી હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર (દો સોત્તા, દો નેત્તા, દો ઘાણા, જીહા, ફાસે) દો શ્રોત્ર, દો નેત્ર, દો ઘ્રાણ, જિહ્વા ઔર સ્પર્શન (નેરહ્યાણં મંતે ! કહ દર્વિંદિયા પળ્ણત્તા) હે ભગવન્ ! નારકો કી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની કહી હૈં ? (ગોયમા ! અદ્દ એ એવ) હે ગૌતમ ! યહી આઠ (એવં અસુરકુમારાણં જાવ થણિ-ય મારાણં) હસી પ્રકાર અસુરકુમારોં કી યાવત્ સ્તનિતકુમારો કી મી ।

(પુઠ્ઠિકાહ્યાણં મંતે ! કહ દર્વિંદિયા પળ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકો કી કિતની દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કહી હૈં ? (ગોયમા ! એગે ફાસિંદિય પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! એક સ્પર્શેન્દ્રિય કહી હૈં (એવં જાવ વળસસહકાહ્યાણં) હસી પ્રકાર યાવત્ વન-સ્પતિકાયિકોં કી (વેહંદિયાણં મંતે ! કહ દર્વિંદિયા પળ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિયો કી કિતની દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કહી હૈં ? (ગોયમા ! દો દર્વિંદિયા પળ્ણત્તા)

ભાવિંદિયા ય તે આ રીતે દ્રવ્યેન્દ્રિયો અને ભાવેન્દ્રિયો (કહ્ણં મંતે ! દર્વિંદિયા પળ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલા પ્રકારની કહી છે ? (ગોયમા ! અદ્દ દર્વિંદિયા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! દ્રવ્યેન્દ્રિયો આઠ કહી છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (દો સોત્તા, દો નેત્તા, દો ઘાણા, જીહા, ફાસે,) બે કાન, બે આંખ, બે ઘ્રાણ, જિહ્વા અને સ્પર્શન (નેરહ્યાણં મંતે ! કહ દર્વિંદિયા પળ્ણત્તા) હે ભગવન્ ! નારકોની દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી કહી છે ? (ગોયમા ! અદ્દ એ એવ) હે ગૌતમ ! તે જ આઠ (એવં અસુરકુમારાણં જાવ થણિયકુમારાણ વિ) એજ પ્રકારે અસુરકુમારોની યાવત્ સ્તનિતકુમારોની પણ

(પુઠ્ઠિકાહ્યાણં મંતે ! કહ દર્વિંદિયા પળ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોની કેટલી દ્રવ્યેન્દ્રિયો કહી છે ? (ગોયમા ! એગે ફાસિંદિય પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! એક સ્પર્શેન્દ્રિય કહી છે (એવં જાવ વળસસહકાહ્યાણં) એ પ્રકારે યાવત્ વનસ્પતિકાયિકોની (વેહંદિયાણં મંતે ! કહ દર્વિંદિયા પળ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિયોની કેટલી દ્રવ્યેન્દ્રિયો કહી છે ? (ગોયમા ! દો દર્વિંદિયા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! બે દ્રવ્યેન્દ્રિયો કહી છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (ફાસિંદિય ય

गौतम ! चत्वारि द्रव्येन्द्रियाणि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—द्वे घ्राणे, जिह्वा, स्पर्शनम्, चतुरिन्द्रियाणां पृच्छा, गौतम ! षड् द्रव्येन्द्रियाणि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—द्वे नेत्रे, द्वे घ्राणे, जिह्वा, स्पर्शनम्, शेषाणां यथा नैरयिकाणां यावद् वैमानिकानाम्, एकैकस्य खलु भदन्त ! नैरयिकस्य कियन्ति द्रव्येन्द्रियाणि अतीतानि ? गौतम ! अनन्तानि, कियन्ति नद्धानि ? गौतम ! अप्ठौ कियन्ति पुरस्कृतानि ? गौतम ! अप्ठौ वा, पोडश वा, सप्तदश वा संख्येयानि वा, असंख्येयानि वा, अनन्तानि वा, एकैकस्य खलु भदन्त ! असुरकुमारस्य कियन्ति द्रव्याणि अती-
हे गौतम ! दो द्रव्येन्द्रियां कही हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (फासिदि ए य जिर्विभि-
दि ए य) स्पर्शेन्द्रिय और रसनेन्द्रिय (तेहंदियाणं पुच्छा ?) त्रीन्द्रियो की पृच्छा ?
(गोयमा ! चत्वारि दर्विदिया पण्णत्ता) हे गौतम ! चार द्रव्येन्द्रियां कही हैं
(तं जहा—दो घाणा, जीहा, फासे) दो घ्राण, रसना और स्पर्शन (चत्वरिंदियाणं
पुच्छा ?) चौ—इन्द्रियो की पृच्छा ? (गोयमा ! छ दर्विदिया पण्णत्ता) हे गौतम !
छह द्रव्येन्द्रियां कही हैं (तं जहा—दो णेत्ता, दो घाणा, जीहा, फासे) वे इस प्रकार
दो नेत्र, दो घ्राण, रसना और स्पर्शन (सेसाणं जहा नेरइयाणं जाव देमाणि-
याणं) शेषों की नारको के समान यावत् असुरकुमारों की ।

(एगमेगस्स णं मंते ! नेरइयस्स केवइया दर्विदिया अतीता ?) हे भगवन !
एक-एक नैरयिक की कितनी द्रव्येन्द्रियां अतीत हैं ? (गोयमा ! अणंता) हे
गौतम ! अनन्त (केवइया बद्धेल्लगा ?) बद्ध कितनी ? (गोयमा ! अट्ठ) हे गौतम !
आठ (केवइया पुरेक्खवा ?) आगे होने वाली कितनी ? (गोयमा ! अट्ठ वा,
सोलस वा, सत्तरस वा, संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा, अणंता वा) हे गौतम !
आठ, सोलह, सत्तरह, संख्यात असंख्यात अथवा अनन्त ।

जिर्विदिय) स्पर्शेन्द्रिय अने रसनेन्द्रिय (तेहंदियाणं पुच्छा ?) त्रीन्द्रियो की पृच्छा ? (गोयमा !
चत्वारि दर्विदिया पण्णत्ता) हे गौतम ! चार द्रव्येन्द्रियो कही छे (तं जहा दो घाणा, जीहा,
फासे) छे घ्राण, जीह, स्पर्श (चत्वरिंदियाणं पुच्छा ?) चतुरिन्द्रियो की पृच्छा ? (गोयमा ! छ
दर्विदिया पण्णत्ता) हे गौतम ! छ द्रव्येन्द्रियो कही छे (तं जहा—दो णेत्ता, दो घाणा जीहा
फासे) ते आ प्रकारो छे आण, छे घ्राण रसना अने स्पर्शन (सेसाणं जहा नेरइयाणं जाव
वेमाणियाणं) आडीतानी नारकोनी समान यावत् असुरकुमारोनी

(एगमेगस्स णं मंते ! नेरइयस्स केवइया दर्विदिया अतीता ?) हे भगवन् ! ओठ ओठ
नैरयिकनी डेटवी द्रव्येन्द्रियो अतीत छे ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केवइया
बद्धेल्लगा ?) बद्ध थनारी डेटवी ? (गोयमा ! अट्ठ) हे गौतम ! आठ (केवइया पुरेक्खवा)
आगे थनारी डेटवी (गोयमा ! अट्ठ वा, सोलस वा, सत्तरस वा, संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा
अणंता वा) हे गौतम ! आठ, सोलह, सत्तर, संख्यात असंख्यात अथवा अनन्त

તાનિ ? ગૌતમ ! અનન્તાનિ, કિયન્તિ વદ્ધાનિ ? અષ્ટૌ, કિયન્તિ પુરસ્કૃતાનિ ? અટો વા નવ વા સપ્તદશ વા, સંખ્યેયાનિ વા, અસંખ્યેયાનિ વા, અનન્તાનિ વા, एवं यावत् स्तनितकुमाराणां तावद् भणितव्यम्, एवं पृथिवीकायिकाः, अप्कायिकाः, वनस्पतिकायिका अपि, नवरं कियन्ति वद्वानि इति पृच्छा, उत्तरम् एकं स्पर्शानेन्द्रिय द्रव्येन्द्रियम्, एवं तेजस्कायिकस्य वायुकायिकस्यापि, नवरं पुरस्कृतानि नव वा दश वा, एवं द्वीन्द्रियाणामपि, नवरं वद्वपृच्छायां द्वे, एवं त्रीन्द्रियस्यापि, नवरं वद्वानि चत्वारि, एवं चतुरिन्द्रियस्यापि, नवरं वद्वानि षट्

(एगमेगस्स णं भंते ! असुरकुमारस्स केवइया दन्विदिया अनीना ?) हे भगवन् ! एक-एक असुरकुमार की कितनी द्रव्येन्द्रियां अनीत हैं ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अतन्त (केवइया वद्वेल्लगा) कितनी वद्ध हैं ? (अट्ट) आठ (केवइया पुरेक्खवा) आगे होने वाली कितनी ? (अट्ट दा, नव वा, जाव संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा अणंता वा ?) आठ, नौ, यावत्, संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त (एवं जाव थणियकुमाराणं ताव भाणियच्चं) इसी प्रकार स्तनितकुमारो तक कहना चाहिए ।

(एवं पुढविकाइया, आउकाइया, वणस्सइकाइयावि) इसी प्रकार पृथ्वीकायिक, अप्कायिक, वनस्पतिकायिक भी (नवरं) विशेष (केवइया वद्वेल्लग ति पुच्छाप उत्तरं) वद्ध कितनी हैं, यह प्रश्न होने पर उत्तर यह है (एक्के फासिंदिय दन्विदिण) एक स्पर्शाना द्रव्येन्द्रिय (एवं तेउकाइयवाउकाइयस्स वि) इसी प्रकार तेजस्कायिक और वायुकायिक की भी (नवरं) विशेष (पुरेक्खवा नव वा दस वा) आगे होने वाली नौ अथवा दस (एवं वेइंदियाण वि) इसी प्रकार द्वीन्द्रियो की भी (नवरं वद्वेल्लग पुच्छाप दोण्णि) विशेष वद्ध की पृच्छा होने पर दो इन्द्रियां हैं (एवं तेइंदियस्स वि) इसी प्रकार त्रीन्द्रि-

(एगमेगस्स णं भंते ! असुरकुमारस्स केवइया दन्विदिया अनीता ?) हे भगवन् ! એક એક અસુરકુમારની કેટલી દ્રવ્યેન્દ્રિયો અતીત છે ? (ગોયમા ! અણંતા) હે ગૌતમ ! અનંત (કેવઇયા વદ્ધેલ્લગા) કેટલી બદ્ધ છે (અટ્ટ) આઠ (કેવઇયા પુરેક્કવા) આગળ થનારી કેટલી ? (અટ્ટ વા નવ વા જાવ સંખેજ્જા વા અસંખેજ્જા વા અણંતા વા) આઠ, નૌ યાવત્ સંખ્યાત અસંખ્યાત અથવા અનન્ત (એવં જાવ થણિયકુમારાણં તાવ ભાણિયચ્ચં) એજ પ્રકારે સ્તનિત કુમારો સુધી કહેવું જોઈએ.

(એવં પુઢવિકાઇયા, આઝ્કાઇયા, વણસ્સઇકાઇયા વિ) એજ પ્રકારે પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, વનસ્પતિકાયિક પણ (નવરં) વિશેષ (કેવઇયા વદ્ધેલ્લગતિ પુચ્છાર ઉત્તર) બદ્ધ કેટલી છે આ પ્રશ્ન થતા ઉત્તર આ છે (એકકે ફાસિંદિય દન્વિદિય) એક સ્પર્શન દ્રવ્યેન્દ્રિય (એવં તેવકાઇય વાચકાઇયસ્સ વિ) એજ પ્રકારે તેજસ્કાયિક અને વાયુકાયિક પણ (નવરં) વિશેષ (પુરેક્કવા નવ વા દસ વા) આગળ થનાર નવ અગર દસ (એવં વેઇંદિયાણ વિ) એજ પ્રકારે દ્વીન્દ્રિયોની પણ (નવરં) વિશેષ (વદ્ધેલ્લગા પુચ્છાપ દોણિ) વિશેષ-બદ્ધની પૃચ્છા થતા છે

पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका मनुष्या वानव्यन्तराः, ज्योतिष्काः, सौधर्मेशानदेवस्य यथा असुर-
कुमारस्य, नवरं मनुष्यस्य पुरस्कृतानि कस्यचित् सन्ति कस्यचित् न सन्ति. यस्य सन्ति,
अष्टौ वा नव वा संख्येयानि वा, असंख्येयानि वा अनन्तानि वा, सनत्कुमारमाहेन्द्रब्रह्मलोक-
लान्तकशुक्रसहस्रारानतप्राणतारणाच्यतग्रैवेयकदेवस्य च यथा नेरयिकस्य, एकैकस्य ग्वलु
मदन्त ! विजयवैजयन्तजयन्तापराजितदेवस्य कियन्ति द्रव्येन्द्रियाणि अतीतानि ? गौतम !

यनी धी (णवरं बद्धेल्लगा चत्तारि) विशेष-बद्ध चार (एवं चउरिंदियस्स
वि) इत्थी प्रकार चौइन्द्रिय की भी (णवरं बद्धेल्लगा छ) विशेष बद्ध छह
हैं (पंचिंदियतिरिक्खजोणिया मणूसा वाणमंतरा जोइसिया सोहम्मसीमाण-
गदेवस्स) पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिको, मनुष्यो वानव्यन्तरो, ज्योतिष्को, सौधर्म
ईशान देवो की (जहा असुरकुमारस) जसे असुरकुमार की (णवरं) विशेष
यह कि (मणूसस्स पुरेक्खवा कस्सइ अत्थि, कस्सइ णत्थि) मनुष्य की आगे होने
वाली किसी की होती हैं, किसी की नहीं (जरसत्थि अट्ठ वा, नव वा, संखेज्जा
वा, असंखेज्जा वा, अणंता वा) जिसकी होंगी, उसकी आठ, नौ, संख्यात,
असंख्यात अथवा अनन्त होंगी (सणंकुमार माहिंदवमलंतगसुक्क सहस्सार
आणयपाणयआरणअच्युयगेवेज्जगदेवस्स य जहा नेरइयस्स) सनत्कुमार, माहे-
न्द्र, ब्रह्मलोक, लान्तक, शुक्र, सहस्रार, आनत, प्राणत, आरण, अच्युत, ग्रैवेयक
देवकी इन्द्रियां जैसी नेरयिको की ।

(विजयवैजयन्तजयन्त अपराजितदेवस केवइया दन्विंदिया अतीता ?)
विजय, वैजयन्त, जयन्त, अपराजित देवो की अतीत द्रव्येन्द्रियां कितनी ?

धन्द्रियो छे (एवं तेइइयस्स वि) ओण प्रकारे त्रीन्द्रिय पधु (नवरं बद्धेल्लगा चत्तारि)
विशेष बद्ध चार (एवं चउरिंदियस्स वि) ओण प्रकारे यत्तुरिन्द्रियनी पधु (नवरं बद्धेल्ल-
गा छ) विशेष बद्ध छे छे

(पंचिंदियतिरिक्खजोणिया मणूसा वाणमंतरा जोइसिया सोहम्मसीमाणगदेवस्स)
पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिको, मनुष्यो, वानव्यन्तरा, ज्योतिष्को, सौधर्म ईशान देवोनी (जहा
असुरकुमारस) नेवी असुरकुमारोनी (णवरं) विशेष ओ छे के (मणूसस्स पुरेक्खवा कस्सइ
अत्थि कस्सइ णत्थि) मनुष्यनी आगण थनारी केधने होय छे, केधने नथी होती (जस्स-
त्थि अट्ठ वा, नव वा, संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा अणंता वा) नेनी थसे तेनी आठ, नव,
संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त थसे (सणंकुमारमाहिंदवमलंतगसुक्कसहस्सार
आणय पाणय आण अच्युय गेवेज्जगदेवस्स य जहा नेरइयस्स) सनत्कुमार, माहेन्द्र, ब्रह्म-
लोक, लान्तक, शुक्र, सहस्रार, आच्युत, प्राच्युत, आरण, अच्युत, ग्रैवेयक, देवनी धन्द्रियो
नेवी नेरयिकोनी (विजय, वैजयन्त जयन्त, अपराजित, देवस केवइया दन्विंदिया अतीता ?)

अनन्तानि, कियन्ति बद्धानि ? अष्टौ, कियन्ति पुरस्कृतानि ? अष्टौ वा, षोडश वा, चतुर्विंशति वा, संख्येयानि वा, सर्वार्थसिद्धकदेवस्य अतीतानि, अनन्तानि, बद्धानि अष्टौ, पुरस्कृतानि अष्टौ, नैरयिकाणां भदन्त ! कियन्ति द्रव्येन्द्रियाणि अतीतानि ? गौतम ! अनन्तानि, कियन्ति बद्धानि ? गौतम ! असंख्येयानि, कियन्ति पुरस्कृतानि ? अनन्तानि, एव यावद् ग्रैवेयकदेवानाम्, नवरं मनुष्याणां बद्धानि स्यात् संख्येयानि, स्याद् असंख्येयानि, विजयवैजयन्त-जयन्तापराजितदेवानां पृच्छा, गौतम ! अतीतानि अनन्तानि, बद्धानि असंख्येयानि, पुर-
(गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केवइया बद्धेल्लगा ?) बद्ध कितनी ? (अट्ट) आठ (केवइया पुरेक्खहा) कितनी आगामी ? (अट्ट वा, सोलस वा, चउवीसा वा, संखेज्जा वा) आठ सोलह, चौवीस, या संख्यात (सव्वट्ठसिद्धदेवस्स) सर्वार्थसिद्ध देवकी (अतीता अणंता) अतीत अनन्त (बद्धेल्लगा अट्ट) बद्ध आठ (पुरेक्खहा अट्ट) आगामी आठ ।

(नेरइयाणं भंते ! केवइया दब्बिदिया अतीता ?) हे भगवन् ! नारको की अतीत द्रव्येन्द्रियां कितनी ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केवइया बद्धेल्लगा ?) बद्ध कितनी ? (गोयमा ! असंखेज्जा) हे गौतम ! असंख्यात (केवइया पुरेक्खहा) आगामी कितनी ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (एवं जाव मेवेज्जगदेवाणं) इसी प्रकार यावत् ग्रैवेयक देवों की (नवर) विशेष (मणूसाणं बद्धेल्लगा सिय संखेज्जा, सिय असंखेज्जा) मनुष्यों की बद्ध स्यात् संख्यात स्यात् असंख्यात (विजयवेजयन्तजयन्तअपराजितदेवाणं पुच्छा ?) विजय, वैजयन्त, जयन्त और अपराजित देवों के विषय में पृच्छा ? (गोयमा !

विजय, वैजयन्त, जयन्त, अपराजित देवानी अतीत धन्दिथे कैटली ? (गोयमा ! अणता) हे गौतम ! अनन्त (केवइया बद्धेल्लगा) अट्ट कैटली (अट्ट) आठ (केवइया पुरेक्खहा) कैटली आगामी (अट्ट वा, सोलस वा, चउवीसा वा, संखेज्जा वा) आठ, सोल, चौवीस अथवा स भ्यात् (सव्वट्ठसिद्धदेवस्स) सर्वार्थ सिद्ध देवानी (अतीता अणंता) अतीत अनन्त (बद्धेल्लगा अट्ट) अट्ट आठ (पुरेक्खहा अट्ट) आगामी आठ

(नेरइयाणं भंते ! केवइया दब्बिदिया अतीता, ?) हे भगवन् ! नारकोनी अतीत द्रव्य धन्दिथे कैटली छे ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केवइया बद्धेल्लगा ?) अट्ट कैटली (गोयमा ! असंखेज्जा) हे गौतम ! असंख्यात (केवइया पुरेक्खहा) आगामी कैटली (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (एवं जाव मेवेज्जगदेवाणं) ये रीते यावत् ग्रैवेयक देवानी (नवर) विशेष (मणूसाणं बद्धेल्लगा सिय संखेज्जा सिय असंखेज्जा) मनुष्यानी अट्ट स्यात् स भ्यात्, स्यात् असं भ्यात् (विजयवेजयन्तजयन्तअपराजितदेवाणं पुच्छा ?) विजय वैजयन्त जयन्त अने अपराजित देवाना विषयमा पृच्छा ? (गोयमा ! अतीता अणंता,

स्कृतानि असंख्येयानि, सर्वार्थसिद्धकदेवानां पृच्छा, गौतम ! अतीतानि अनन्तानि, वद्धानि संख्येयानि, पुरस्कृतानि मंख्येयानि, एकैकस्य खलु नैरयिकस्य नैरयिकत्वे कियन्ति द्रव्येन्द्रियाणि अतीतानि ? गौतम ! अनन्तानि, कियन्ति वद्धानि ? गौतम ! अष्टौ, कियन्ति पुरस्कृतानि ? गौतम ! कस्यचित् सन्ति, कस्यचित् न सन्ति, यस्य सन्ति अष्टौ वा, षोडश वा, चतुर्विंशति वा, संख्येयानि वा असंख्येयानि वा अनन्तानि वा, एकैकस्य खलु नैरयिकस्य अमुरकुमारत्वे कियन्ति द्रव्येन्द्रियाणि अतीतानि ! गौतम ! अनन्तानि, कियन्ति वद्धानि ? गौतम ! न

अतीता अणंता, बद्धेल्लगा असंखेज्जा, पुरेक्खवा असंखेज्जा) हे गौतम ! अतीत अनन्त, बद्ध असंख्यात, आगामी असंख्यात (सत्त्वदृष्टिसिद्धगदेवाणं पुच्छा ?) सर्वार्थसिद्ध के देवों की पृच्छा ? (गोयमा ! अतीता अणंता) हे गौतम ! अतीत अनन्त (बद्धेल्लगा संखेज्जा) बद्ध संख्यात (पुरेक्खवा संखेज्जा) आगामी संख्यात ।

(एगमेगस्सणं नेरइयस्स नेरइयत्ते केवइया दव्विदिया अतीता ?) एक-एक नारक की नारकपने में कितनी अतीत द्रव्येन्द्रियां ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केवइया बद्धेल्लगा) कितनी बद्ध ? (गोयमा ! अट्ठ) हे गौतम ! आठ (केवइया पुरेक्खवा) अगामी कितनी ? (गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) हे गौतम ! किसी की हैं, किसी की नहीं (जस्सत्थि अट्ठ वा, सोलस वा, चउवीसा वा, संखेज्जा वा असंखेज्जा वा, अणंता वा) जिसकी हैं, उसकी आठ, सोलह, चौबीस, संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त हैं ।

(एगमेगस्सणं नेरइयस्स असुरकुमारत्ते केवइया दव्विदिया अतीता) एक-एक नारक की असुरकुमारपने कितनी अतीत द्रव्येन्द्रियां (गोयमा ! अणंता)

बद्धेल्लगा असंखेज्जा पुरेक्खवा असंखेज्जा) हे गौतम ! अतीत, अनन्त, बद्ध असंख्यात, आगामी असंख्यात

(सत्त्वदृष्टिसिद्धगदेवाणं पुच्छा ?) सर्वार्थ सिद्ध देवानों पृच्छा ? (गोयमा ! अतीता अणंता) हे गौतम ! अतीत अनन्त (बद्धेल्लगा संखेज्जा) बद्ध संख्यात (पुरेक्खवा संखेज्जा) आगामी संख्यात

(एगमेगस्सणं नेरइयस्स नेरइयत्ते केवइया दव्विदिया अतीता) ओठ ओठ नारकनी नारक-पथ्यामा डेट्ठी अतीत द्रव्येन्द्रियो ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केवइया बद्धेल्लगा) डेट्ठी बद्ध (गोयमा ! अट्ठ) हे गौतम ! आठ (केवइया पुरेक्खवा) आगामी डेट्ठी (गोयमा ! कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि) हे गौतम ! डेट्ठीनी छे डेट्ठीनी नथी (जस्सत्थि, अट्ठवा, सोलसवा, चउवीसा वा, संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा) जेनी छे तेनी आठ, सोलह, चौबीस, संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त छे

(एगमेगस्सणं नेरइयस्स असुरकुमारत्ते केवइया दव्विदिया अतीता) ओठ ओठ नारकनी असुरकुमारपथ्यानी अतीत द्रव्येन्द्रियो डेट्ठी छे ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त

સન્તિ, કિયન્તિ પુરસ્કૃતાનિ ? ગૌતમ ! કસ્યચિત્ સન્તિ, કસ્યચિન્ન સન્તિ, યસ્ય સન્તિ અણ્ટી વા પોઢણ વા, ચતુર્વિંશતિ વાં સંખ્યેયાનિ વા, અસંખ્યેયાનિ વા, અનન્તાનિ વા, एवं યાવત્ સ્તનિતકુમારત્વે, એકૈકસ્ય ચલુ નૈરયિકસ્ય પૃથ્વીકાયિકત્વે કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ ? ગૌતમ ! અનન્તાનિ, કિયન્તિ વદ્ધાનિ ? ગૌતમ ! ન સન્તિ, કિયન્તિ પુરસ્કૃતાનિ ? ગૌતમ ! કસ્યચિત્ સન્તિ કસ્યચિન્ન સન્તિ, યસ્ય સન્તિ એકં વા, દ્વે વા, ત્રીણિ વા, સંખ્યેયાનિ વા, અસંખ્યેયાનિ વા, અનન્તાનિ વા, एवं યાવત્ વનસ્પતિકાયિકત્વે, એકૈકસ્ય હે ગૌતમ ! અનન્ત (કેવહયા વદ્દેલ્લગા) કિતની વદ્ધ ? (ગોયમા ! નત્થિ) હે ગૌતમ ! નહીં હૈં (કેવહયા પુરેક્કલ્હા) આગામી કિતની ? (ગોયમા ! કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ) હે ગૌતમ ! કિસી કી હૈં, કિસી કી નહીં (જસ્સત્થિ અદ્ધ વા સોલસ વા ચઠવીસા વા સંખેજ્જા વા અસંખેજ્જા વા અણંતા વા) જિસકી હૈં, ડસકી આઠ, સોલહ, ચૌવીસ, સંખ્યાત, અસંખ્યાત, અથવા અનન્ત હૈં (અં જાવ થણિયકુમારસિ) હસી પ્રકાર યાવત્ સ્તનિતકુમાર તક !

(અગમેગસ્સ ણં નેરહયસ્સ પુઢવિકાહયત્તે કેવહયા દવિંદ્રિયા અતીતા ?) એક-એક નારક કી પૃથ્વીકાયિકપને કિતની અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં હૈં ? (ગોયમા ! અણંતા) હે ગૌતમ ! અનન્ત (કેવહયા વદ્દેલ્લગા ?) વદ્ધ કિતની ? (ગોયમા ! નત્થિ) હે ગૌતમ ! નહીં હૈં (કેવહયા પુરેક્કલ્હા) આગામી કિતની ? (ગોયમા ! કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ) હે ગૌતમ ! કિસી કી હૈં, કિસી કી નહીં (જસ્સત્થિ એકો વા, દો વા તિણિ વા, સંખેજ્જા વા, અસંખેજ્જા વા અણંતા વા) જિસકી હૈં, એક યા દો યા ત્રીન યા સંખ્યાત યા અસંખ્યાત યા અનન્ત હૈં (અં જાવ થણ-હકાહયત્તે) હસી પ્રકાર યાવત્ વનસ્પતિકાયપને !

(કેવહયા વદ્દેલ્લગા) કેટલી બદ્ધ (ગોયમા ! નત્થિ) હે ગૌતમ ! નથી (કેવહયા પુરેક્કલ્હા) આગામી કેટલી ! (ગોયમા ! કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ) હે ગૌતમ ! કોઈની છે, કોઈની નથી (અસ્સ અત્થિ અદ્ધ વા સોલસ વા, ચઠવીસા વા સંખેજ્જા વા અસંખેજ્જા વા, અણંતા વા) જેની છે તેની આઠ, સોલહ, ચોવીસ, સંખ્યાત, અસંખ્યાત, અથવા અનન્ત છે (અં જાવ થણિયકુમારસિ) એજ પ્રકારે યાવત્ સ્તનિતકુમાર સુધી

(અગમેગસ્સ નેરહયસ્સ પુઢવિકાહયત્તે કેવહયા દવિંદ્રિયા અતીતા ?) હે ભગવન્ એક એક નારકની પૃથ્વીકાયપણામા કેટલી અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો છે ? (ગોયમા ! અણંતા) હે ગૌતમ ! અનન્ત (કેવહયા વદ્દેલ્લગા ?) બદ્ધ કેટલી (ગોયમા ! નત્થિ) હે ગૌતમ ! નથી (કેવહયા પુરેક્કલ્હા) આગામી કેટલી ? (ગોયમા ! કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ) હે ગૌતમ ! કોઈને હોય છે, કોઈને નથી હોતી (જસ્સત્થિ એકો વા દો વા તિણિ વા, સંખેજ્જા વા અસંખેજ્જા વા અણંતા વા) જેને છે એક બે અગર ત્રણ અથવા સંખ્યાત, અસંખ્યાત કે અનન્ત છે (અં જાવ થણસ્સહ કાહયત્તે) એજ પ્રકારે યાવત્ વનસ્પતિકાયપણું

સહ મદન્ત ! નૈરયિકસ્ય દ્વીન્દ્રિયભવે ક્રિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ ? ગૌતમ ! અનન્તાનિ, ક્રિયન્તિ વદ્ધાનિ ? ગૌતમ ! ન સન્તિ, ક્રિયન્તિ પુરસ્કૃતાનિ ? ગૌતમ ! કસ્ય ચિત્ સન્તિ, કસ્યચિન્નસન્તિ, યસ્ય સન્તિ દ્વે વા, પોઢશ વા, ચત્વારિ વા, સંખ્યેયાનિ વા અસંખ્યેયાનિ વા, અનન્તાનિ વા, એવં શ્રીન્દ્રિયાણામપિ, નવરં, પુરસ્કૃતા ચત્વારિ વા, અષ્ટવા, દ્વાદશ વા, સંખ્યેયાનિ વા, અસંખ્યેયાનિ વા, અનન્તાનિ વા, એવં ચતુરિન્દ્રિયાણામપિ, નવરં પુરસ્કૃતા ષટ્ વા, દ્વાદશ વા, અષ્ટાદશ વા, સંખ્યેયાનિ વા, અસંખ્યેયાનિ વા, અનન્તાનિ વા, પચ્ચેન્દ્રિયતિર્થગ્યોનિકત્વે યથા અસુરકુમારાણામ્ । મનુષ્યત્વેષ્વેવમેવ, વિશેષસ્તુ ક્રિયન્તિ

(એમમેગરમ્ જાં મંતે ! નેરહ્યસ્ત વેદંદિયત્તે કેવહ્યા દ્વિન્દિયા અતીતા ?) હે ભગવન્ ! એક-એક નારક કી દ્વીન્દ્રિયપને અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની ? (ગોયમા ! અણંતા) હે ગૌતમ ! અનન્ત (કેવહ્યા વદ્ધેલ્લગા) વદ્ધ કિતની ? (ગોયમા ! જાતિ) હે ગૌતમ ! નહીં હૈં (કેવહ્યા પુરેક્ષહા) આગામી કિતની ? (ગોયમા ! કસ્સહ અતિ, કસ્સહ નતિ) હે ગૌતમ ! કિસી કી હૈં, કિસી કી નહીં (જસ્સતિ દો વા ચત્તારિ વા, સંખેજ્જા વા અસંખેજ્જા વા, અણંતા વા) જિસકી હૈં, દો યા ચાર યા સંખ્યાત, યા અસંખ્યાત યા અનન્ત હૈં (એવં તેદંદિયત્તે ચિ) હસી પ્રકાર ત્રીન્દ્રિયપને ઓ (નવરં પુરેક્ષહા ચત્તારિ વા, અષ્ટ વા, ચારસ વા, સંખેજ્જા વા, અસંખેજ્જા વા, અણંતા વા) વિશેષ-આગામી ચાર, આઠ, ચારહ, સંખ્યાત અસંખ્યાત અથવા અનન્ત હૈં (એવં ચતુરિન્દિયત્તે ચિ) હસી પ્રકાર ચતુરિન્દ્રિયપને ઓ (નવરં) વિશેષ (પુરેક્ષહા છ વા, ચારસ વા, અઠારસ વા સંખેજ્જા વા અસંખેજ્જા વા અણંતા વા) આગામી છહ, ચારહ, અઠારહ, સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત ।

(પંચિન્દિયતિરિક્ષજોણિયત્તે) પંચેન્દ્રિય તિર્થચપને (જહા અસુરકુમારત્તે) જૈસે અસુરકુમારપને (મણૂસસે ચિ એવં એવ) મનુષ્યપને ઓ હસી પ્રકાર (નવરં

(એમમેગરસર્જ મંતે ! નેરહ્યસ્ત વેદંદિયત્તે કેવહ્યા દ્વિન્દિયા અતીતા ?) હે ભગવન્ ! એક-એક નારકીની દ્વીન્દ્રિય પહે દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી ? (ગોયમા ! અણંતા) હે ગૌતમ ! અનન્ત (કેવહ્યા વદ્ધેલ્લગા) બદ્ધ કેટલી ? (ગોયમા ! જાતિ) હે ગૌતમ ! છે નહિ (કેવહ્યા પુરેક્ષહા) આગામી કેટલી ? (ગોયમા ! કસ્સહ અતિ કસ્સહ નતિ) હે ગૌતમ ! કોઈને હોય છે કોઈને નથી હોતી (જસ્સતિ દો વા ચત્તારિ વા, સંખેજ્જા વા, અસંખેજ્જા વા, અણંતા વા) એને છે, એ અગર ચાર અથવા સંખ્યાત અગર અસંખ્યાત અથવા અનન્ત હોય છે. (એવં તેદંદિયત્તે ચિ) એ રીતે ત્રીન્દ્રિયપહે પહે (નવરં પુરેક્ષહા ચત્તારિ વા અષ્ટવા ચારસ વા સંખેજ્જા વા અસંખેજ્જા વા, અણંતા વા) વિશેષ-આગામી, ચાર, આઠ, બાર, સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત છે (એવં ચતુરિન્દિયત્તે ચિ) એજ પ્રકારે ચતુરિન્દ્રિય પહે પહે (નવરં) વિશેષ (પુરેક્ષહા છ વા ચારસ વા, અઠારસ વા સંખેજ્જા વા, અસંખેજ્જા વા અણંતા વા) આગામી છ, બાર અઠાર સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત (પંચિન્દિયતિરિક્ષજોણિયત્તે) પંચેન્દ્રિયતિર્થચપને

પુરસ્કૃતાનિ ? અષ્ટ વા, ષોડશ વા, ચતુર્વિંશતિ વા, સંખ્યેયાનિ વા, અસંખ્યેયાનિ વા, અનન્તાનિ વા, સર્વેષાં મનુષ્ય વર્જ્યાણામ્, પુરસ્કૃતા મનુષ્યત્વે કસ્યચિત્ અસ્તિ કસ્યચિન્નાસ્તિ એવં ન ઉચ્યતે । વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કસૌધર્મક યાવત્ પ્રૈવેયકદેવત્વે અતીતાનિ અનન્તાનિ, વદ્ધાનિ ન સન્તિ પુરસ્કૃતાનિ કસ્યચિદ્ સન્તિ કસ્યચિન્ન સન્તિ, યસ્ય અસ્તિ અષ્ટ વા, ષોડશ વા, ચતુર્વિંશતિવા, સંખ્યેયાનિ વા અસંખ્યેયાનિ વા, અનન્તાનિ વા, એકૈકસ્ય લલ્લ મદન્ત ! નૈરયિકસ્ય વિજયવૈજયન્તજયન્તાપરજિતદેવત્વે કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ ? ન સન્તિ,

કેવહ્યા પુરેક્ષહા) વિશેષ-આગામી કિતનો ? (અટ્ટ વા સોલહ વા, ચઢવીસા વા, સંખેજ્જા વા, અસંખેજ્જા વા, અણંતા વા) આઠ, સોલહ, ચૌવીસ, સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત (સવ્વેસિં મણૂસવજ્જાણં) મનુષ્ય કે સિવાય સઘકી (પુરેક્ષહા) આગામી (મણૂસત્તે) મનુષ્યપને (કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ) કિસી કી હૈં, કિસી કી નહીં (એવં ણ વુચ્ચહ) એસા નહીં કહાં જાતા (વાળમંતરજોહસિયસોહમ્મગ જાવ ગેવેજ્જગદેવત્તે અતીતા અણંતા) વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક, સૌધર્મ યાવત્ પ્રૈવેયક દેવપને અતીત અનન્ત (વદ્દેલ્લગા ણત્થિ) વદ્ધ નહીં હૈં (પુરેક્ષહા કસ્સહ અત્થિ કસ્સહ નત્થિ) આગામી કિસી કે હૈં, કિસી કે નહીં હૈં (જસ્સ અત્થિ અટ્ટ વા, સોલસ વા, ચઢવીસા વા, સંખેજ્જા વા, અસંખેજ્જા વા, અણંતા વા) જિસકી હૈં, ડસકી આઠ સોલહ, ચૌવીસ, સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત હૈં ।

(एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स) हे भगवन् ! एक-एक नारक की (विजयवैजयन्तजयन्तअपराजितदेवत्ते केवइया दव्विदिया अतीता ?) विजय, वैजयन्त, जयन्त, अपराजित देवपने कितनी अतीत द्रव्येन्द्रियां कही ? (णत्थि) नहीं है (केवइया

(જહા અસુરકુમારત્તે) જેમ અસુરકુમાર પછે (મણૂસત્તે વિ એવ ચેવ) મનુષ્ય પછે પછુ એજ પ્રકારે (નવર કેવહ્યા પુરેક્ષહા) વિશેષ-આગામી કેટલી ? (અટ્ટ વા, સોલસ વા ચઢવીસા વા સંખેજ્જા વા, અસંખેજ્જા વા, અણંતા વા) આઠ, સોલ, ચોવીસ, સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત (સવ્વેસિં મણૂસવજ્જાણં) મનુષ્યના સિવાય બધાની (પુરેક્ષહા) આગામી (મણૂસત્તે) મનુષ્ય પછે (કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ) કોઈની છે અને કોઈની નથી (એવ ણ વુચ્ચહ) એવું નથી કહેવાતું (વાળમંતરજોહસિયસોહમ્મગ જાવ ગેવેજ્જગદેવત્તે અતીતા અણંતા) વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક, સૌધર્મ, યાવત્ પ્રૈવેયક દેવપછે અતીત અનન્ત (વદ્દેલ્લગા નત્થિ) બદ્ધ નથી (પુરેક્ષહા કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ) આગામી કોઈકને હોય છે, કોઈને નથી હોતી (જસ્સ અત્થિ અટ્ટ વા, સોલસ વા, ચઢવીસા વા સંખેજ્જા વા અસંખેજ્જાવા) જેની છે તેની આઠ, સોળ, ચોવીસ, સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત છે

(एगमेगस्सणं भंते ! नेरइयस्स) हे भगवन् ! एक-एक नारकनी (विजयवैजयन्तजयन्तअपराजितदेवत्ते केवइया दव्विदिया अतीता ?) विजय, वैजयन्त, जयन्त, अपराजितदेवपछे કેटલી अतीत द्रव्येन्द्रियो कही છે ? (णत्थि) નથી (કેવહ્યા પુરેક્ષહા) આગામી કેટલી ?

કિયન્તિ પુરસ્કૃતાનિ કસ્યચિદસ્તિ કસ્યચિન્નાસ્તિ, યસ્ય અસ્તિ અટ્ટ વા, પોડશ વા, સર્વાર્થ-
સિદ્ધકદેવત્વે અતીતાનિ ન સન્તિ, વદ્ધાનિ ન સન્તિ, પુરસ્કૃતાનિ કસ્યચિદસ્તિ કસ્ય-
ચિન્નાસ્તિ, યસ્ય અસ્તિ અટ્ટ । एवं यथा नैरयिकदण्डो नीतः तथा असुरकुमारेणापि नेतव्यः
યાવત્ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક્કાનાં, વિશેષસ્તુ યસ્ય સ્વસ્થાને યાનિ વદ્ધાનિ તરય તાનિ મળિ-
તવ્યાગિ, એકૈકસ્ય ચલ્લ મદન્ત ! મનુષ્યસ્ય નૈરયિકત્વે કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ ?
ગૌતમ ! અનન્તાનિ, કિયન્તિ વદ્ધાનિ ? નાસ્તિ કિયન્તિ પુરસ્કૃતાનિ ? કસ્યચિદસ્તિ કસ્ય-

પુરેક્ખહા) આગામી કિતની ? (કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ) કિસી કી હે કિસીકી
નહીં (જસ્સ અત્થિ અટ્ટ વા, સોલસ વા) જિસકી હે, આઠ અથવા સોલહ હે
(સવ્વટ્ઠસિદ્ધગદેવત્તે અતીતા નત્થિ) સર્વાર્થસિદ્ધ દેવપને અતીત નહીં (વદ્ધેલ્લગા
ળત્થિ) વદ્ધ નહીં (પુરેક્ખહા કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ ણત્થિ) આગામી કિસી કે
હોતી હે, કિસી કી નહીં (જસ્સ અત્થિ અટ્ટ) જિસકી હોતી હે, આઠ હોતી હે
(અંવ જહા નેરહ્યદંડઓ નીતો તહા અસુરકુમારેણ વિ નેયવ્વો) હસી પ્રકાર જૈસા
નારકોં કા દંડક કહા વૈસા અસુરકુમાર કા ખી કહલેના ચાહિય (જાવ પંચિદિ-
તિરિક્ખજોણિયણં) યાવત્ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક્કાનાં (ળવર) વિશેષ (જસ્સ
સદ્ધાણે જહ વદ્ધેલ્લગા તસ્સ તહ માણિયવ્વા) જિસકી સ્વસ્થાન મેં જિતની વદ્ધ
કહીં, ઉસકા ઉતની કહની ચાહિય ।

(અગમેગસ્સ ણં મંતે ! મળૂસસ્સ નેરહ્યત્તે કેવહ્યા દર્વિવદિયા અતીતા ?) હે
મગવન્ ! એક-એક મનુષ્ય કી નારકપને કિતની અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં હે ? (ગોયમા !
અણંતા) હે ગૌતમ ! અનન્ત (કેવહ્યા વદ્ધેલ્લગા) વદ્ધ કિતની ? (ળત્થિ) નહીં હૈ ।
(કેવહ્યા પુરેક્ખહા) આગામી કિતની ? (કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ) કિસી કે

(કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ) કોઇની છે, કોઇની નહીં (જસ્સ અસ્થિ અટ્ટવા, સોલસવા),
જેની છે તેની આઠ અથવા સોળ છે

(સવ્વટ્ઠસિદ્ધગદેવત્તે અતીતા નત્થિ) સર્વાર્થ સિદ્ધ દેવપણે અતીત નહીં (વદ્ધેલ્લગા
નત્થિ) વદ્ધ નથી (પુરેક્ખહા કસ્સહ અત્થિ કસ્સહ નત્થિ) આગામી કોઈને હોય છે, કોઈને
નથી હોતી (જસ્સ અત્થિ અટ્ટ) જેને હોય છે તેને આઠ હોય છે (અંવ જહા નેરહ્યદંડઓ
નીતો તહા અસુરકુમારાણં વિ નેયવ્વો) એ પ્રકારે જેના નારકોના ઢંડક કહ્યા છે તેવાજ અસુર
કુમારોના પણ કહી દેવા બોધ્યો (જાવ પંચિદિયતિરિક્ખજોણિયણં) યાવત્ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય
યોનિના (ળવર) વિશેષ (જસ્સ સદ્ધાણે જહ વદ્ધેલ્લગા તસ્સ તહ માણિયવ્વા) જેની સ્વસ્થા-
નમાં જેટલી વદ્ધ કહી તેની તેટલી કહેવી બોધ્યો.

(અગમેગસ્સ ણં મંતે ! મળૂસસ્સ નેરહ્યત્તે કેવહ્યા દર્વિવદિયા અતીતા ?) હે મગવન્ ! એક
એક મનુષ્યની નારક પણે જેટલી અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં છે ? (ગોયમા ! અણંતા) હે, તેની
અનન્ત (કેવહ્યા વદ્ધેલ્લગા) વદ્ધ જેટલી (ળત્થિ) નથી (કેવહ્યા પુરેક્ખહા) આગામી ?
જેની છે, તે આઠ છે

એકેકસ્ય સ્વલુ મદન્ત ! મનુષ્યસ્ય વિજયવૈજય-તજયન્તાપરાજિતદેવત્વે કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાનિ
અતીતાનિ ? ગૌતમ ! કસ્યચિત્ સન્તિ, કસ્યચિન્ન સન્તિ, યસ્ય સન્તિ આટૌ વા ષોડશ વા,
કિયન્તિ વદ્ધાનિ ? ન સન્તિ, કિયન્તિ પુરસ્કૃતાનિ ? કસ્યચિત્ સન્તિ કસ્યચિન્ન સન્તિ, યસ્ય
સન્તિ આટૌ વા ષોડશ વા, એકસ્ય સ્વલુ મદન્ત ! મનુષ્યસ્ય સર્વાર્થસિદ્ધગદેવત્વે,
કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ ? ગૌતમ ! કસ્ય ચિત્ સન્તિ, કસ્ય ચિત્ ન સન્તિ, યસ્ય સન્તિ
આટૌ, કિયન્તિ વદ્ધાનિ ? ન સન્તિ, કિયન્તિ પુરસ્કૃતાનિ ? કસ્ય ચિત્ સન્તિ, કસ્ય ચિન્ન
પ્રૈવેયકદેવપને (જહા નેરહયન્ત) જંસે નારકપને ।

(એમમેગસ્સ ણં મંતે ! મણૂમસ્સ) હે મહાવન ! એક-એક મનુષ્ય કી (વિજય
વૈજયન્તજયન્તઅપરાજિતદેવત્ત) વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અપરાજિત દેવપને
(કેવહયા દવ્વિન્દિયા અતીતા ?) કિત્તની અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં હૈં ? (ગોયમા ! કસ્સહ
અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ) હે ગૌતમ ! કિમ્મી કી હૈં, કિમ્મી કી નહીં (જસ્સ અત્થિ
અદ્ધ વા સોલસ વા) જિમ્મની હૈં, આઠ અથવા સોલહ હૈં (કેવહયા વદ્ધેલ્લગા ?)
વદ્ધ કિત્તની ? (નત્થિ) નહીં હૈં (કેવહયા પુરેક્કહા ?) આગામી કિત્તની ? (કસ
અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ) કિમ્મી કી હૈં, કિસીકી નહીં હૈં (જસ્સઅત્થિ અદ્ધ વા સોલસ
વા) આઠ અથવા સોલહ હૈં ।

(એમમેગસ્સ ણં મંતે ! મણૂમસ્સ સવ્વદ્ધસિદ્ધગદેવત્તે) હે મહાવન ! એક-
એક મનુષ્ય કી સર્વાર્થસિદ્ધગદેવપને (કેવહયા દવ્વિન્દિયા અતીતા ?) કિત્તની
અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં હૈં ? (ગોયમા ! કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ) હે ગૌતમ ! કિસી
કી હૈં, કિસી કી નહીં (જસ્સઅત્થિ અદ્ધ) જિસકી હૈં, ડસકી આઠ (કેવહયા વદ્ધે-
લ્લગા ?) વદ્ધ કિત્તની ? (નત્થિ) નહીં હૈં (કેવહયા પુરેક્કહા) કિત્તની આગામી ?
(કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ) કિસી કી હૈં, કિસી કી નહીં (જસ્સ અત્થિ અદ્ધ)

દેવપણે (જહા નેરહયન્ત) જેમ નારકપણમાં

(પવમેગસ્સ ણ મંતે ! મણૂમસ્સ) હે મહાવન ! એક એક મનુષ્યની (વિજયવૈજયન્તજયન્ત
અપરાજિયદેવત્તે) વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અપરાજિત દેવપણે (કેવહયા દવ્વિન્દિયા અતીતા ?)
દેવલી અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયા છે ? (ગોયમા ! કસ્સહ અત્થિ કસ્સહ નત્થિ) હે ગૌતમ ! કોઈની
છે, કોઈની નથી (જસ્સ અત્થિ અદ્ધ વા સોલસ વા) જેની છે, આઠ અથવા સોલ છે (કેવહયા
પુરેક્કહા) આગામી કોઈ (કસ્સહ અત્થિ કસ્સહ નત્થિ) કોઈની છે, કોઈ નથી (જસ્સ અત્થિ
અદ્ધ વા સોલસ વા) જેને છે, આઠ અથવા સોળ છે

(એમમેગસ્સ ણ મંતે મણૂમસ્સ સવ્વદ્ધસિદ્ધગદેવત્તે) હે મહાવન ! એક એક મનુષ્યની સર્વાર્થ
સિદ્ધ દેવપણે (કેવહયા દવ્વિન્દિયા અતીતા ?) કોઈની અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયા છે ? (ગોયમા ! કસ્સહ
અત્થિ કસ્સહ નત્થિ) હે ગૌતમ ! કોઈને છે, કોઈને નથી (જસ્સ અત્થિ અદ્ધ) જેને છે, તેની
આઠ (કેવહયા વદ્ધેલ્લગા) વદ્ધ કોઈ (નત્થિ) નથી (કેવહયા પુરેક્કહા) કોઈની આગામી ?
(કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ) કોઈની છે કોઈની નથી (જસ્સ અત્થિ અદ્ધ) જેની છે, તે આઠ છે

સન્તિ, યસ્ય સન્તિ અષ્ટૌ, વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કો યથા નૈરયિકઃ, સૌધર્મદેવોઽપિ યથા નૈરયિકઃ, નવરં સૌધર્મકદેવસ્ય વિજયવૈજયન્તજયન્તાપરાજિતદેવસ્ય કિયન્તિ અતીતાનિ ? ગૌતમ ! કસ્યચિત્ સન્તિ, કસ્યચિન્ન સન્તિ; યસ્ય સન્તિ અષ્ટૌ, કિયન્તિ બદ્ધાનિ ? ન સન્તિ, કિયન્તિ, પુરસ્કૃતાનિ ? ગૌતમ ! કસ્યચિત્ સન્તિ, કસ્યચિન્ન સન્તિ, યસ્ય સન્તિ અષ્ટૌ વા ષોઢશ વા સર્વાર્થસિદ્ધકદેવત્વે યથા નૈરયિકસ્ય, एवं યાવદ્ ગ્રંથેયકદેવસ્ય, સર્વાર્થસિદ્ધસ્તાવદ્ જ્ઞાતવ્યઃ, એકસ્ય સ્થલ મદન્ત ! વિજયવૈજયન્તજયન્તાપરાજિતદેવસ્ય નૈરયિકત્વે કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ ? ગૌતમ ! અગ્નન્તાનિ, કિયન્તિ બદ્ધાનિ : ન સન્તિ,

જિવ્વકી હૈં, આઠ હૈં (વાણમંતર જોડસિંહ જહા નેરહ્યસ્સ) વાનવ્યન્તર જ્યોતિ મેં નૈરયિક કે સમાન (સોહમ્મગદેવે વિ જહા નેરહ્ય) સૌધર્મદેવ મેં જૈસે નારક મેં (નવરં) વિશેષ (સોહમ્મગદેવસ્સ વિજયવૈજયન્તજયન્તાપરાજિતદેવસે કેવહ્યા અતીતા ?) સૌધર્મદેવ કી વિજય, વૈજયન્ત જયન્ત ઓર અપરાજિતદેવપને અતીત કિતની ? (ગોયમા ! કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ) હે ગૌતમ ! કિસી કી હૈં, કિસી કી નહીં (જસ્સ અત્થિ અદ્ધ) જિસકી હૈં, આઠ હૈં (કેવહ્યા બદ્દેલ્લગા ?) બદ્ધ કિતની ? (નત્થિ) નહીં હૈં (કેવહ્યા પુરેક્કહા) આગામી કિતની ? (ગોયમા ! કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ) હે ગૌતમ ! કિસી કી હૈં, કિસી કી નહીં (જસ્સ અત્થિ અદ્ધ વા, સોલસ વા,) જિસકી હૈં, આઠ અથવા સોલહ હૈં (સવ્વટ્ઠસિદ્ધગદેવન્ત) સર્વાર્થસિદ્ધદેવપને (જહા નેરહ્યસ્સ) જૈસે નારક કી (અંવં જાવ ગેવેજ્જગદેવસ્સ) હસી પ્રકાર યાવત્ ગ્રંથેયક દેવ કી (સવ્વટ્ઠસિદ્ધગદેવન્તે તાવ પેયવ્વ) સર્વાર્થસિદ્ધદેવ તક જાનના ચાહિં.

(અગમેગસ્સ પં મંતે ! વિજયવૈજયન્તજયન્તાપરાજિતદેવસ્સ નેરહ્યન્તે કેવહ્યા ઢવ્વિવિદિયા અતીતા ?) હે મગ્ગન્ ! એક-એક વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અપરાજિત

(વાણમંતરજોડસિંહ જહા નેરહ્યસ્સ) વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્કમા નૈરયિકની સમાન (સોહમ્મગદેવે વિ જહા નેરહ્ય) સૌધર્મ દેવમાં જેમ નારકમાં (નવર) વિશેષ (સોહમ્માગદેવસ્સ વિજયવૈજયન્તજયન્તાપરાજિતદેવત્તે કેવહ્યા અતીતા) સૌધર્મ દેવની વિશ્વ વૈજયન્ત વ્યન્ત અને અપરાજિત દેવપણે અતીત કેટલી ?

(ગોયમા ! કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ) હે ગૌતમ ! કોઈની છે, કોઈની નથી (જસ્સ અત્થિ અદ્ધ) જેને છે, આઠ છે (કેવહ્યા બદ્દેલ્લગા) બદ્ધ કેટલી (નત્થિ) નથી (કેવહ્યા પુરેક્કહા) આગામી કેટલી ? (ગોયમા ! કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ) કોઈની છે, કોઈની નથી (અત્થિ અદ્ધ વા, સોલસ વા) જેની છે, આઠ અથવા સોળ છે (સવ્વટ્ઠસિદ્ધગદેવન્તે) સર્વાર્થ સિદ્ધ દેવપણે (જહા નેરહ્યસ્સ) જેવી નારકની (અંવં જાવ ગેવેજ્જગદેવસ્સ) એ જ પ્રકારે યાવત્ ગ્રંથેયકદેવની (સવ્વટ્ઠસિદ્ધગદેવન્તે તાવ પેયવ્વ) સર્વાર્થસિદ્ધ દેવ સુધી બાંધુથી બોધ્યો. (અગમેગસ્સ પં મંતે ! વિજયવૈજયન્તજયન્તાપરાજિતદેવસ્સ નેરહ્યન્તે કેવહ્યા ઢવ્વિવિદિયા અતીતા ?)

કિયન્તિ પુરસ્કૃતાનિ ? ન સન્તિ, एवं यावत् पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिरुत्वे मनुष्यत्वे अतीतानि
अनन्तानि, वृद्धानि न सन्ति, पुरस्कृतानि अष्टौ वा षोडश वा, चतुर्विंशति वा, वानव्यन्तरो
ज्योतिष्कत्वे यथा नैरयिकत्वे सौधर्मदेवत्वे अतीतानि अनन्तानि, वृद्धानि न सन्ति, पुरस्कृ-
तानि कस्यचित् सन्ति, कस्यचिन्न सन्ति, यस्य सन्ति अष्टौ वा षोडश वा, चतुर्विंशति वा,
संख्येयानि वा, एवं यावद् ग्रैवेयकदेवत्वे, विजयवैजयन्तजयन्तापराजितदेवत्वे अतीतानि
कस्यचित् सन्ति कस्यचिन्न सन्ति, यस्य अस्ति अष्टौ, कियन्ति वृद्धानि ? अष्टौ, कियन्ति
देवकी नारकपने किननी अतीत द्रव्येन्द्रियां हैं ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम !
अनन्त (केवइया बद्धेल्लगा ?) बद्ध किननी ? (णत्थि) नहीं हैं (केवइया
पुरेक्खडा ?) आगामी कितनी ? (णत्थि) नहीं है (केवइया पुरेक्खडा) आगामी
किननी है ? (णत्थि) नहीं है (एवं जाव पंचिदियतिरिक्खजोणियत्ते, मणू-
सत्ते अतीता अणंता) इसी प्रकार पंचेन्द्रियतिर्यचपने, और मनुष्यपने अतीत
अनन्त हैं (बद्धेल्लगा णत्थि) बद्ध नहीं (पुरेक्खडा अट्ठ वा सोलस वा, चउवीसा
वा संखेज्जा वा) आगामी आठ, सोलह अथवा चौबीस या संख्यात (वाणमंतरे
जोइसियत्ते जहा नेरइयत्ते) वानव्यन्तर और ज्योतिष्कपने जैसे नारकपने (सोह-
म्मगदेवत्ते अतीता अणंता) सौधर्मदेवपने अतीत अनन्त (बद्धेल्लगा णत्थि) बद्ध
नहीं हैं (पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) आगामी किसी के हैं, किसी
की नहीं (जस्स अत्थि अट्ठ वा, सोलस वा, चउवीसा वा, संखेज्जा वा) जिसकी
हैं, आठ, सोलह वा, संख्यात हैं (एवं जाव गेवेज्जगदेवत्ते) इसी प्रकार ग्रैवेयक-
देवपने (विजयवैजयन्तजयन्तअपराजियदेवत्ते अतीता कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि)
विजय, वैजयन्त, जयन्त और अपराजित देवपने अतीत किसी की हैं, किसी की

હે ભગવન્ ! એક એક વિગ્ધૃ વૈજયન્ત, જયન્ત અને અપરાજિત દેવની નારકપણે
કેટલી અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો છે ? (ગોયમા ! અણંતા) ગૌતમ ! અનંત (કેવइया बद्धेल्लगा ?)
બદ્ધ કેટલી ? (णत्थि) नहीं (केवइया पुरेक्खडा) आगामी કેटલી ? (णत्थि) नहीं (एवं जाव
पंचिदियतिरिक्खजोणियत्ते अतीता अणंता) એજ પ્રકારે પચેન્દ્રિય તિર્યચપણે અને મનુષ્ય
પણે અતીત અનંત છે (बद्धेल्लगा णत्थि) બદ્ધ नहीं (पुरेक्खडा अट्ठ वा, सोलस वा, चउ-
वीसा वा संखेज्जा वा) आगामी आठ, सोल, ચોવીસ अगर संख्यात (वाणमंतरजोइ-
सियत्ते जहा नेरइयत्ते) વાણવ્યન્તર અને જ્યોતિષ્કપણે જેમ નારક પણે (सोहम्मगदेवत्ते
अतीता अणंता) सौधर्म देवपणે અતીત અનન્ત (बद्धेल्लगा णत्थि) બદ્ધ नहीं (पुरेक्खडा
कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) आगामी કેઇને છે અને કેઇને नहीं (जस्स अत्थि अट्ठ वा
सोलस वा, चउवीसा वा, संखेज्जा वा) જેને છે તે આઠ, સોળ, अगर ચોવીસ, अगर
संख्यात (एवं जाव गेवेज्जगदेवत्ते) એજ પ્રકારે યાવત્ ગ્રૈવેયક દેવપણે (विजयवैजयन्तजयन्ता-
पराजितदेवत्ते अतीता कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि) વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત અને અપરાજિ-

પુરસ્કૃતાનિ ? કસ્યચિત્ સન્તિ, કસ્યચિન્ન સન્તિ, યસ્ય સન્તિ અઘૌ એકૈકસ્ય સ્વલ્લ મદન્ત ! વિજયવૈજયન્તજયન્તાપરાજિતદેવસ્ય-સર્વાર્થસિદ્ધકદેવત્વે કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ ? ગૌતમ ! ન સન્તિ, કિયન્તિ પુરસ્કૃતાનિ ? કસ્યચિત્ સન્તિ, કસ્યચિત્ ન સન્તિ, યસ્ય સન્તિ અઘૌ, એકૈકસ્ય સ્વલ્લ મદન્ત ! સર્વાર્થસિદ્ધકદેવ નૈરગિત્વે કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ ? ગૌતમ ! અનન્તાનિ, કિયન્તિ બદ્ધાનિ ? ન સન્તિ, કિયન્તિ પુરસ્કૃતાનિ ? ન સન્તિ, એવં મનુષ્યવર્જ યાવદ્ ગ્રૈવેયકદેવત્વે, નવરં મનુષ્ય વે અતીતાનિ અનન્તાનિ,

નહાં (જસ્સ અત્થિ, અદ્ધ) જિસકી હૈં, આઠ હૈં (કેવહયા બદ્ધેલ્લગા) બદ્ધ કિતની ? (અદ્ધ) આઠ (કેવહયા પુરેક્કલ્હા) આગામી કિતની ? (કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ) કિસી કી હૈં, કિસી કી નહાં (જસ્સ અત્થિ) જિસકી હૈં (અદ્ધ) આઠ હૈં ।

(એગમેગસ્સ ણં મંતે ! વિજયવૈજયન્તજયન્તાપરાજિયદેવસ્સ) હે ભગવન્ ! એક-એક વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અપરાજિત દેવકી (સવ્વદ્ધસિદ્ધગદેવસે કેવહયા દવ્વિદિયા અતીતા ?) સર્વાર્થસિદ્ધ દેવપને અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની ? (ગોયમા ! ણત્થિ) હે ગૌતમ ! નહીં હૈં (કેવહયા બદ્ધેલ્લગા) હે ભગવન્ ! બદ્ધ કિતની હૈં : (ણત્થિ) નહીં હૈં । (કેવહયા પુરેક્કલ્હા) આગામી કિતની ? (કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ) કિસી કી હૈં, કિસી કી નહીં હૈં (જસ્સ અત્થિ, અદ્ધ) જિસકી હૈં, આઠ હૈં ।

(એગમેગસ્સ ણં મંતે ! સવ્વદ્ધસિદ્ધગદેવસ્સ નેરહયસે કેવહયા દવ્વિદિયા અતીતા ?) હે ભગવન્ ! એકએક સર્વાર્થસિદ્ધ દેવકી નારકપને અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની ? (ગોયમા ! અણંતા) હે ગૌતમ અનન્ત (કેવહયા બદ્ધેલ્લગા) બદ્ધ કિતની ? (ણત્થિ) નહીં (કેવહયા પુરેક્કલ્હા) આગામી કિતની ? (ણત્થિ) નહીં હૈ (એવં મણ્-

જિત દેવપણે અતીત કોઈની હોય છે' કોઈની નથી હોતી (જસ્સ અત્થિ અદ્ધ) જેની હોય છે આઠ છે (કેવહયા બદ્ધેલ્લગા) બદ્ધ કોટલી (અદ્ધ) આઠ (કેવહયા પુરેક્કલ્હા) આગામી કોટલી (કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ) કોઈની છે, કોઈની નથી (જસ્સ અત્થિ) જેની છે (અદ્ધ) આઠ

(એગમેગસ્સ ણં મંતે ! વિજયવૈજયન્તજયન્તાપરાજિયદેવસ્સ) હે ભગવન્ ! એક એક વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત અને અપરાજિત દેવની (સવ્વદ્ધસિદ્ધગદેવસે કેવહયા દવ્વિદિયા અતીતા ?) સર્વાર્થ સિદ્ધ દેવપણે અતીત ૮ યેન્દ્રિયો કોટલી ? (ગોયમા ! ણત્થિ) હે ગૌતમ ! નથી (કેવહયા બદ્ધેલ્લગા) હે ભગવન્ ! બદ્ધ કોટલી છે ? (ણત્થિ) નથી (કેવહયા પુરેક્કલ્હા) આગામી કોટલી ? (કસ્સહ અત્થિ કસ્સહ નત્થિ) કોઈની હોય છે કોઈની નહીં (જસ્સ અત્થિ) જેની છે (અદ્ધ) આઠ છે

(એગમેગસ્સ ણં મંતે ! સવ્વદ્ધસિદ્ધગદેવસ્સ નેરહયસે કેવહયા દવ્વિદિયા અતીતા ?) હે ભગવન્ ! એક એક સર્વાર્થસિદ્ધ દેવની નારકપણે અતીત ઇન્દ્રિયો કોટલી ? (ગોયમા ! અણંતા) હે ગૌતમ ! અનન્ત (કેવહયા બદ્ધેલ્લગા) બદ્ધ કોટલી (ણત્થિ) હોતી નથી (કેવહયા

પ્રિયન્તિ વદ્ધાનિ ? ન સન્તિ, પ્રિયન્તિ પુરસ્કૃતાનિ ? અઘૌ, વિજયવૈજયન્તજયન્તા-
પરાજિતદેવત્વે અતીતાનિ કસ્સચિત્ સન્તિ, કસ્યચિન્ન સન્તિ, યસ્ય સન્તિ અઘૌ,
પ્રિયન્તિ વદ્ધાનિ ? ન સન્તિ, પ્રિયન્તિ પુરસ્કૃતાનિ ? ન સન્તિ, એકકસ્ય સલ્લ મદન્ત !
સર્વાર્થસિદ્ધકદેવસ્ય સર્વાર્થસિદ્ધદેવત્વેન પ્રિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ ? ગૌતમ ! ન
સન્તિ, પ્રિયન્તિ વદ્ધાનિ ? અઘૌ, પ્રિયન્તિ પુરસ્કૃતાનિ ? ન સન્તિ, નૈરયિકાણાં મદન્ત !
નૈરયિકત્વે પ્રિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ ? ગૌતમ ! અનન્તાનિ, પ્રિયન્તિ વદ્ધાનિ ?

સવજ્જં જાવ ગેવેજ્જગદેવત્તે) હસી પ્રકાર મનુષ્ય કો છોડકર યાવત્ પ્રવેયકદેવ-
પને (ગવરં) વિશેષ (મળૂસત્તે અતીતા અણંતા) મનુષ્યપને અતીત અનન્ત હૈં
(કેવહયા બદ્ધેલ્લગા ?) બદ્ધ કિતની ? (ળત્થિ) નહીં હૈં (કેવહયા પુરેક્કહા ?)
આગામી કિતની ? (અદ્ધ) આઠ (વિજયવૈજયન્તજયન્તાપરાજિતદેવત્તે અતીતા
કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ) વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અપરાજિત દેવપને કિસી
કી હોતી હૈ, કિસી કી નહીં (જસ્સ અત્થિ, અદ્ધ) જિસકી હૈં ઉસકી આઠ (કેવ-
હયા બદ્ધેલ્લગા ?) બદ્ધ કિતની ? (ળત્થિ) નહીં હૈં (કેવહયા પુરેક્કહા) આગામી
કિતની ? (ળત્થિ) નહીં હૈં ।

(પ્રમેયગસ્સ ણં મંતે ! સવ્વટ્ઠસિદ્ધગદેવસ્સ સવ્વટ્ઠસિદ્ધદેવગદેવત્તે કેવહયા
દવ્વિવિદિયા અતીતા ?) હે ભગવન્ ! એક-એક સર્વાર્થસિદ્ધદેવકી સર્વાર્થસિદ્ધદેવપને
અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની ? (ગોયમા ! નત્થિ) હે ગૌતમ ! નહીં હૈં (કેવહયા બદ્ધે-
લ્લગા ?) બદ્ધ કિતની ? (અદ્ધ) આઠ (કેવહયા પુરેક્કહા) આગામી કિતની ?
(ળત્થિ) નહીં હૈં ।

(નેરહયાણં મંતે ! નેરહયત્તે કેવહયા દવ્વિવિદિયા અતીતા ?) હે ભગવન્ ! નારકોં
કી નારકપને અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની ? (ગોયમા ! અણંતા) હે ગૌતમ !

પુરેક્કહા) આગામી કેટલી (ળત્થિ) નથી, (એવ મળૂસવજ્જં જાવ ગેવેજ્જગદેવત્તે) એજ પ્રમાણે
મનુષ્યને છોડીને યાવત્ પ્રવેયકદેવપણામા સમજવું (ગવરં) વિશેષ (મળૂસત્તે અતીતા અણંતા)
મનુષ્યપણામા અતીત અનન્ત છે. (કેવહયા બદ્ધેલ્લગા) બદ્ધ કેટલી છે ? (ળત્થિ) બદ્ધ
નથી (કેવહયા પુરેક્કહા) આગામી કેટલી ? (અદ્ધ) આઠ (વિજયવૈજયન્તજયન્તાપરાજિતદેવત્તે
અતીતા કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ ?) વિશ્વ. વૈજયન્ત, જયન્ત, અપરાજિત દેવપણે કોઈની
હોય છે કોઈની નથી હોતી (જસ્સ અત્થિ અદ્ધ) જેની છે તેની આઠ (કેવહયા બદ્ધેલ્લગા)
બદ્ધ કેટલી (ળત્થિ) નથી (કેવહયા પુરેક્કહા) આગામી કેટલી (ળત્થિ) નથી.

(પ્રમેયગસ્સ ણં મંતે ! સવ્વટ્ઠસિદ્ધગદેવસ્સ, સવ્વટ્ઠસિદ્ધદેવગદેવત્તે કેવહયા દવ્વિવિદિયા
અતીતા ?) હે ભગવન્ ! એક-એક સર્વાર્થ સિદ્ધ દેવની સર્વાર્થસિદ્ધ દેવપણે અતીત દ્રવ્યે-
ન્દ્રિયા કેટલી ? (ગોયમા ! નત્થિ) હે ગૌતમ ! નથી (કેવહયા બદ્ધેલ્લગા) બદ્ધ કેટલી (અદ્ધ)
આઠ (કેવહયા પુરેક્કહા) આગામી કેટલી (ળત્થિ) નથી

(નેરહયા ણં મંતે ! નેરહયત્તે કેવહયા દવ્વિવિદિયા અતીતા) હે ભગવન્ ! નારકોંની નારકપણે

પુરસ્કૃતાનિ ? કસ્યચિત્ સન્તિ, કસ્યચિન્ન સન્તિ, યસ્ય સન્તિ અઘૌ એકૈકસ્ય ચલ્લ મદન્ત ! વિજયવૈજયન્તજયન્તાપરાજિતદેવસ્ય—સર્વાર્થસિદ્ધકદેવત્વે કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ ? ગૌતમ ! ન સન્તિ, કિયન્તિ પુરસ્કૃતાનિ ? કસ્યચિત્ સન્તિ, કસ્યચિત્ ન સન્તિ, યસ્ય સન્તિ અઘૌ, એકૈકસ્ય ચલ્લ મદન્ત ! સર્વાર્થસિદ્ધકદેવ નૈરયિગત્વે કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ ? ગૌતમ ! અનન્તાનિ, કિયન્તિ બદ્ધાનિ ? ન સન્તિ, કિયન્તિ પુરસ્કૃતાનિ ? ન સન્તિ, એવં મનુષ્યવર્જ યાવદ્ પ્રૈવેયકદેવત્વે, નવરં મનુષ્ય વે અતીતાનિ અનન્તાનિ,

નહાં (જસ્સ અત્થિ, અદ્ધ) જિસકી હૈં, આઠ હૈં (કેવહ્યા બદ્ધેલ્લગા) બદ્ધ કિતની ? (અદ્ધ) આઠ (કેવહ્યા પુરેક્કલ્હા) આગામી કિતની ? (કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ) કિસી કી હૈં, કિસી કી નહાં (જસ્સ અત્થિ) જિસકી હૈં (અદ્ધ) આઠ હૈં ।

(એગમેગસ્સ ણં મંતે ! વિજયવૈજયન્તજયન્તાપરાજિતદેવસસ્સ) હે ભગવન્ ! એક-એક વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અપરાજિત દેવકી (સવ્વટ્ઠસિદ્ધગદેવત્તે કેવહ્યા દર્વિવિદિયા અતીતા ?) સર્વાર્થસિદ્ધ દેવપને અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની ? (ગોયમા ! ણત્થિ) હે ગૌતમ ! નહીં હૈં (કેવહ્યા બદ્ધેલ્લગા) હે ભગવન્ ! બદ્ધ કિતની હૈં : (ણત્થિ) નહીં હૈં । (કેવહ્યા પુરેક્કલ્હા) આગામી કિતની ? (કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ) કિસી કી હૈં, કિસી કી નહીં હૈં (જસ્સ અત્થિ, અદ્ધ) જિસકી હૈં, આઠ હૈં ।

(એગમેગસ્સ ણં મંતે ! સવ્વટ્ઠસિદ્ધગદેવસસ્સ નેરહ્યત્તે કેવહ્યા દર્વિવિદિયા અતીતા ?) હે ભગવન્ ! એકએક સર્વાર્થસિદ્ધ દેવકી નારકપને અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની ? (ગોયમા ! અણંતા) હે ગૌતમ ! અનન્ત (કેવહ્યા બદ્ધેલ્લગા) બદ્ધ કિતની ? (ણત્થિ) નહીં (કેવહ્યા પુરેક્કલ્હા) આગામી કિતની ? (ણત્થિ) નહીં હૈં (એવં મણ-

જિત દેવપણ્ણે અતીત કોઈની હોય છે' કોઈની નથી હોતી (જસ્સ અત્થિ અદ્ધ) જેની હોય છે આઠ છે (કેવહ્યા બદ્ધેલ્લગા) બદ્ધ કેટલી (અદ્ધ) આઠ (કેવહ્યા પુરેક્કલ્હા) આગામી કેટલી (કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ) કોઈની છે, કોઈની નથી (જસ્સ અત્થિ) જેની છે (અદ્ધ) આઠ

(એગમેગસ્સ ણં મંતે ! વિજયવૈજયન્તજયન્તાપરાજિતદેવસસ્સ) હે ભગવન્ ! એક એક વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત અને અપરાજિત દેવની (સવ્વટ્ઠસિદ્ધગદેવત્તે કેવહ્યા દર્વિવિદિયા અતીતા ?) સર્વાર્થ સિદ્ધ દેવપણ્ણે અતીત ૮ યેન્દ્રિયો કેટલી ? (ગોયમા ! ણત્થિ) હે ગૌતમ ! નથી (કેવહ્યા બદ્ધેલ્લગા) હે ભગવન્ ! બદ્ધ કેટલી છે ? (ણત્થિ) નથી (કેવહ્યા પુરેક્કલ્હા) આગામી કેટલી ? (કસ્સહ અત્થિ કસ્સહ નત્થિ) કોઈની હોય છે કોઈની નથી (જસ્સ અત્થિ) જેની છે (અદ્ધ) આઠ છે

(એગમેગસ્સ ણ મંતે ! સવ્વટ્ઠસિદ્ધગદેવસસ્સ નેરહ્યત્તે કેવહ્યા દર્વિવિદિયા અતીતા ?) હે ભગવન્ ! એક એક સર્વાર્થસિદ્ધ દેવની નારકપણ્ણે અતીત ઇન્દ્રિયો કેટલી ? (ગોયમા ! અણંતા) હે ગૌતમ ! અનન્ત (કેવહ્યા બદ્ધેલ્લગા) બદ્ધ કેટલી (ણત્થિ) હોતી નથી (કેવહ્યા

ક્રિયન્તિ વદ્ધાનિ ? ન સન્તિ, ક્રિયન્તિ પુરસ્કૃતાનિ ? અઘૌ, વિજયવૈજયન્તજયન્તા-
પરાજિતદેવત્વે અતીતાનિ કસ્સચિત્ સન્તિ, કસ્યચિન્ન સન્તિ, યસ્ય સન્તિ અઘૌ,
ક્રિયન્તિ વદ્ધાનિ ? ન સન્તિ, ક્રિયન્તિ પુરસ્કૃતાનિ ? ન સન્તિ, એકૈકસ્ય સલ્લ મદન્ત !
સર્વાર્થસિદ્ધદેવસ્ય સર્વાર્થસિદ્ધદેવત્વેન ક્રિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ ? ગૌતમ ! ન
સન્તિ, ક્રિયન્તિ વદ્ધાનિ ? અઘૌ, ક્રિયન્તિ પુરસ્કૃતાનિ ? ન સન્તિ, નૈરયિકાણાં મદન્ત !
નૈરયિકત્વે ક્રિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ ? ગૌતમ ! અનન્તાનિ, ક્રિયન્તિ વદ્ધાનિ ?

સવજ્જં જાવ્વ મેવેજ્જગદેવત્તે) હસી પ્રકાર મનુષ્ય કો છોડકર યાવત્ પ્રવેયકદેવ-
પને (ળવરં) વિશેષ (મળૂસસે અતીતા અણંતા) મનુષ્યપને અતીત અનન્ત હૈં
(કેવહ્યા વદ્ધેલ્લગા ?) વદ્ધ કિતની ? (ળત્થિ) નહીં હૈં (કેવહ્યા પુરેક્કલ્હા ?)
આગામી કિતની ? (અદ્ધ) આઠ (વિજયવૈજયન્તજયન્તઅપરાજિતદેવત્તે અતીતા
કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ) વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અપરાજિત દેવપને કિસી
કી હોતી હૈ, કિસી કી નહીં (જસ્સ અત્થિ, અદ્ધ) જિસકી હૈં ઉસકી આઠ (કેવ-
હ્યા વદ્ધેલ્લગા ?) વદ્ધ કિતની ? (ળત્થિ) નહીં હૈં (કેવહ્યા પુરેક્કલ્હા) આગામી
કિતની ? (ળત્થિ) નહીં હૈં ।

(एगमेगस्स णं भंते ! सव्वट्ठसिद्धगदेवस्स सव्वट्ठसिद्धदेवगदेवत्ते केवह्या
दव्विदिया अतीता ?) हे भगवन् ! एक-एक सर्वार्थसिद्धदेवकी सर्वार्थसिद्धदेवपने
अतीत द्रव्येन्द्रियां कितनी ? (गोयमा ! नत्थि) हे गौतम ! नहीं हॆं (केवह्या वद्वे-
ल्लगा ?) वद्व कितनी ? (अद्व) आठ (केवह्या पुरेक्खडा) आगामी कितनी ?
(णत्थि) नहीं हॆं ।

(नेरह्याणं भंते ! नेरह्यस्से केवह्या दव्विदिया अतीता ?) हे भगवन् ! नारकों
की नारकपने अतीत द्रव्येन्द्रियां कितनी ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम !

પુરેક્કલ્હા) આગામી કેટલી (ળત્થિ) નથી, (એવ મળૂસવજ્જં જાવ મેવેજ્જગદેવત્તે) એજ પ્રમાણે
મનુષ્યને છોડીને યાવત્ પ્રવેયકદેવપણામા સમજવુ (ળવરં) વિશેષ (મળૂસસે અતીતા અણંતા)
મનુષ્યપણામા અતીત અનન્ત છે. (કેવહ્યા વદ્ધેલ્લગા) બદ્ધ કેટલા છે ? (ળત્થિ) બદ્ધ
નથી (કેવહ્યા પુરેક્કલ્હા) આગામી કેટલા ? (અદ્ધ) આઠ (વિજયવૈજયન્તજયન્તઅપરાજિતદેવત્તે
અતીતા કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ ?) વિજય. વૈજયન્ત, જયન્ત, અપરાજિત દેવપણે કોઈની
હોય છે કોઈની નથી હોતી (જસ્સ અત્થિ અદ્ધ) જેની છે તેની આઠ (કેવહ્યા વદ્ધેલ્લગા)
બદ્ધ કેટલી (ળત્થિ) નથી (કેવહ્યા પુરેક્કલ્હા) આગામી કેટલી (ળત્થિ) નથી.

(एगमेगस्स णं भंते ! सव्वट्ठसिद्धगदेवस्स, सव्वट्ठसिद्धदेवगदेवत्ते केवह्या दव्विदिया
अतीता ?) हे भगवन् ! એક-એક સર્વાર્થ સિદ્ધ દેવની સર્વાર્થસિદ્ધ દેવપણે અતીત દ્રવ્યે-
ન્દ્રિયા કેટલી ? (ગોયમા ! નત્થિ) હે ગૌતમ ! નથી (કેવહ્યા વદ્ધેલ્લગા) બદ્ધ કેટલી (અદ્ધ)
આઠ (કેવહ્યા પુરેક્કલ્હા) આગામી કેટલી (ળત્થિ) નથી

(नेरह्या णं भंते ! नेरह्यस्से केवह्या दव्विदिया अतीता) हे भगवन् ! नारकाली नारकपणें

असंख्येयानि, कियन्ति पुरस्कृतानि ? अनन्तानि, नैरयिकाणां भदन्त ! असुरकुमारत्वे कियन्ति द्रव्येन्द्रियाणि अतीतानि ? गौतम ! अनन्तानि, कियन्ति बद्धानि ? न सन्ति, कियन्ति पुरस्कृतानि ? अनन्तानि, एवं यावद् ग्रैवेयकदेवत्वे, नैरयिकाणां भदन्त ! विजयवैजयन्तजयन्तापराजितदेवत्वे कियन्ति द्रव्येन्द्रियाणि अतीतानि ? न सन्ति, कियन्ति बद्धानि ? न सन्ति, कियन्ति पुरस्कृतानि ? असंख्येयानि, एवं सर्वार्थसिद्धदेवत्वेऽपि, एवं यावत् पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः सर्वार्थसिद्धकदेवत्वे भणितव्यम्, नवरं वनस्पतिकायिकानां विजयवैजयन्तजयन्तापराजितदेवत्वे सर्वार्थसिद्धकदेवत्वे च पुरस्कृतानि अनन्तानि, सर्वेषां

अनन्त (केवइया बद्धेल्लगा) बद्ध कितनी ? (असंखेज्जा) असंख्यात (केवइया पुरेक्खडा ?) आगामी कितनी ? (अणंता) अनन्त (नेरइयाणं भंते ! असुरकुमारस्ते केवइया दब्बिदिया अतीता ?) हे भगवन् ! नारकों की असुरकुमारपने अतीत द्रव्येन्द्रियां कितनी ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केवइया बद्धेल्लगा ?) बद्ध कितनी ? (णत्थि) नहीं हैं (केवइया पुरेक्खडा ?) आगामी कितनी ? (अणंता) अनन्त (एवं जाव गेवेज्जगदेवत्ते) इसी प्रकार यावत् ग्रैवेयक देवपने ।

(नेरइयाणं भंते ! विजयवेजयन्त जयन्त अपराजियदेवत्ते) हे भगवन् ! नारकों की विजय, वैजयन्त, जयन्त, अपराजित देवपने (केवइया दब्बिदिया अतीता ?) अतीत द्रव्येन्द्रियां कितनी ? (णत्थि) नहीं हैं (केवइया बद्धेल्लगा ?) बद्ध कितनी ? (णत्थि) नहीं हैं (केवइया पुरेक्खडा) आगामी कितनी ? (असंखेज्जा) असंख्यात (एवं सच्चट्टसिद्धगदेवत्ते वि) इसी प्रकार सर्वार्थसिद्धदेवपने भी—(एवं जाव पंचिदिय तिरिक्खजोणिया सच्चट्टसिद्धगदेवत्ते भाणियव्वं) इसी प्रकार यावत् पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक सर्वार्थसिद्ध देवपने कहना चाहिए (णवरं वणस्सइ काइयाणं

अतीत द्रव्येन्द्रियो केटली ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केवइया बद्धेल्लगा) बद्ध केटली (असंखेज्जा) असंख्यात (केवइया पुरेक्खडा) आगामी केटली ? (अणंता) अनन्त

(नेरइयाणं भंते ! असुरकुमारस्ते दब्बिदिया अतीता) हे भगवन् ! नारकों की असुरकुमार पने अतीत द्रव्येन्द्रियो केटली ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केवइया बद्धेल्लगा ?) बद्ध केटली ? (णत्थि) नहीं (केवइया पुरेक्खडा) आगामी केटली ? (अणंता) अनन्त (एवं जाव गेवेज्जगदेवत्ते) ओ४ प्रभाषे यावत् ग्रैवेयक देवपने

(नेरइयाणं भंते ! विजयवेजयन्त जयन्त अपराजियदेवत्ते) हे भगवन् ! नारकों की विजय वैजयन्त, जयन्त, अपराजित देवपने (केवइया दब्बिदिया अतीता ?) अतीत द्रव्येन्द्रियो केटली ? (णत्थि) नहीं (केवइया बद्धेल्लगा ?) बद्ध केटली ? (णत्थि) नहीं (केवइया पुरेक्खडा) आगामी केटली ? (असंखेज्जा) असंख्यात (एवं सच्चट्टसिद्धगदेवत्ते वि) ओ४ प्रभाषे सर्वार्थसिद्ध देवपने पणु (एवं जाव पंचिदियतिरिक्खजोणिया सच्चट्टसिद्धगदेवत्ते भाणियव्वं) ओ४ प्रभाषे यावत् पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक सर्वार्थसिद्ध देवपने पणु ठेडु

મનુષ્ય સર્વાર્થસિદ્ધ વર્જિતાનાં સ્વસ્થાને વદ્ધાનિ અસંખ્યેયાનિ, પરસ્થાને વદ્ધાનિ ન સન્તિ, વનસ્પતિકાચિકૈનાં વદ્ધાનિ અનન્તાનિ, મનુષ્યાણાં નૈરયિકત્વે અતીતાનિ અનન્તાનિ, વદ્ધાનિ ન પુરસ્કૃતાનિ અનન્તાનિ, एवं यावद् ग्रैवेयकदेवत्वे, नवरं स्वस्थाने अतीतानि अनन्तानि वद्वानि स्यात् संख्येयानि, स्यात् असंख्येयानि, पुरस्कृतानि अनन्तानि, मनुष्याणां भदन्त ! विजय-वैजयन्त जयन्तापराजितदेवत्वे कियन्ति द्रव्येन्द्रियाणि अतीतानि ? संख्येयानि, स्यात् असंख्ये-विजयवेजयतजयंतअपराजियदेवत्ते सव्वट्टसिद्धगदेवत्ते) विशेष वनस्पतिकાચિકૌ की विजय, वैजयन्त, जयन्त, अपराजित देवपने और सर्वार्थसिद्ध देवपने (पुरे-क्खवा अणंता) आगामी अनन्त हैं ।

(सन्वेसिं मणूस सव्वट्टसिद्धगवज्जाणं सट्ठाणे बद्धेल्लगा असंखेज्जा) मनुष्य और सर्वार्थसिद्ध देवों को छोड़कर समकी स्वस्थान में बद्ध द्रव्येन्द्रियां असंख्यात हैं (परट्ठाणे बद्धेल्लगा णत्थि) परस्थान में बद्ध नहीं हैं (वणस्सइ काइयाणं बद्धेल्लगा असंखेज्जा) वनस्पतिकायिकों की बद्ध असंख्यात हैं (मणूसाणं नेरइयस्से अतीता अणंता) मनुष्यों की नारकपने अतीत अनन्त हैं (बद्धेल्लगा नत्थि) बद्ध नहीं हैं (पुरेक्खवा अणंता) आगामी अनन्त हैं (एवं जाव गेवेज्जगदेवत्ते) इसी प्रकार यावत् ग्रैवेयकदेवपने (नवरं सट्ठाणे अतीता अणंता) विशेष-स्वस्थान में अतीत अनन्त हैं (बद्धेल्लगा सिय संखेज्जा) बद्ध कदाचित् संख्यात (सिय असंखेज्जा) कदाचित् असंख्यात (पुरेक्खवा अणंता) आगामी अनन्त हैं ।

(मणूसाणं भंते ! विजयवेजयंतजयंतअपराजियदेवत्ते केवइया दव्विदिया अतीता ? हे भगवन् ! मनुष्यों को विजय, वैजयन्त, जयन्त, अपराजित देवपने

બેધએ (નવરં વણસ્સइકાઇયાણં, વિજયવેજયન્તજયન્તઅપરાજિતદેવત્તે સવ્વટ્ટસિદ્ધગદેવત્તે) વિશેષ વનસ્પતિકાચિકૈની વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અપરાજિત દેવપણે અને સર્વાર્થસિદ્ધ દેવપણે (પુરેક્ખવા અણંતા) આગામી અનન્ત છે

(સન્વેસિં મણૂસ સવ્વટ્ટસિદ્ધગવજ્જાણં સટ્ઠાણે બદ્ધેલ્લગા અસંખેજ્જા)મનુષ્ય અને સર્વાર્થસિદ્ધ દેવો સિવાય બધાની સ્વસ્થાનમાં બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયો અસંખ્યાત છે (પરટ્ઠાણે બદ્ધેલ્લગા ણત્થિ) પરસ્થાનમાં બદ્ધ નથી (વણસ્સइકાઇયાણં બદ્ધેલ્લગા અસંખેજ્જા) વનસ્પતિકાચિકૈની બદ્ધ અસંખ્યાત છે (મણૂસાણં નેરइयस्से અતીતા અણંતા) મનુષ્યે ની નારકપણે અતીત અનન્ત છે (બદ્ધેલ્લગા નત્થિ) બદ્ધ નથી (પુરેક્ખવા અણંતા) આગામી અનન્ત છે (एवं जाव गेवेज्जगदेवत्ते) એ પ્રકારે યાવત્ ગ્રૈવેયક દેવપણે (નવરં સટ્ઠાણે અતીતા અણંતા) વિશેષ-સ્વસ્થાનમાં અતીત અનન્ત છે (બદ્ધેલ્લગા સિય સંખેજ્જા) બદ્ધ કદાચિત્ સંખ્યાત છે (સિય અસંખેજ્જા) કદાચિત્ અસંખ્યાત (પુરેક્ખવા અણંતા) આગામી અનન્ત

(મણૂસાણં ભંતે ! વિજય, વેજયન્ત, જયન્ત, અપરાજિયદેવત્તે કેવइया दव्विदिया अतीता ?) હે ભગવાન ! મનુષ્યોની વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અપરાજિત દેવપણે અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો

यानि, एवं सर्वार्थसिद्धकदेवत्वे अतीतानि न सन्ति, वद्धानि न सन्ति, पुरस्कृतानि असंख्येयानि, एवं यावद् ग्रैवेयकदेवानाम्, विजयवैजयन्तजयन्तापराजितदेवानां भद्दन्त ! नैरयिकात्वे कियन्ति द्रव्येन्द्रियाणि अतीतानि ? गौतम ! अनन्तानि, कियन्ति वद्धानि ? न सन्ति, कियन्ति पुरस्कृतानि ? न सन्ति, एवं यावद् ज्योतिष्कत्वेऽपि, नवरं मनुष्यत्वे अतीतानि अनन्तानि, कियन्ति वद्धानि ? न सन्ति, पुरस्कृतानि असंख्येयानि, एवं यावद् ग्रैवेयकदेवत्वे स्वस्थाने अतीतानि असंख्येयानि कियन्ति वद्धानि ? असंख्येयानि कियन्ति पुर-
अतीत द्रव्येन्द्रियां कितनी ? (संखेज्जा) संख्यात (केवइया बद्धेल्लगा ?) बद्ध कितनी ? (णत्थि) नहीं हैं (केवइया पुरेक्खवा) आगामी कितनी ? (सिय संखेज्जा, सिय असंखेज्जा) कदाचित् संख्यात कदाचित् असंख्यात (एवं सव्वत्थसिद्धगदेवत्ते) इसी प्रकार सर्वार्थसिद्धदेवपने (अतीता णत्थि) अतीत नहीं हैं (बद्धेल्लगा णत्थि) बद्ध नहीं हैं (पुरेक्खवा असंखेज्जा) आगामी असंख्यात हैं (एवं जाव गेवेज्जगदेवाणं) इसी प्रकार यावत् ग्रैवेयकदेवों की ।

(विजयवैजयन्तजयन्त अपराजितदेवाणं भन्ते ! नेरइयत्ते केवइया दृष्टिदिया अतीता ?) हे भगवन् ! विजय, वैजयन्त, जयन्त और अपराजित देवों की नारकपने अतीत द्रव्येन्द्रियां कितनी ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केवइया बद्धेल्लगा ?) बद्ध कितनी ? (णत्थि) नहीं हैं (केवइया पुरेक्खवा) कितनी आगामी ? (णत्थि) नहीं (एवं जाव जोइसियत्ते वि) इसी प्रकार यावत् ज्योतिष्कपने भी (नवरं मणूसत्ते अतीता अणंता) विशेष-मनुष्यपने अतीत अनन्त (केवइया बद्धेल्लगा) बद्ध कितनी ? (णत्थि) नहीं (पुरेक्खवा असंखेज्जा) आगामी असंख्यात (एवं जाव गेवेज्जगदेवत्ते) इसी प्रकार ग्रैवेयक देवपने (सद्धाने

केटली ? (संखेज्जा) संख्यात (केवइया बद्धेल्लगा) भद्द केटली (णत्थि) नहीं (केवइया पुरेक्खवा) आगामी केटली ? (सिय संखेज्जा, सिय असंखेज्जा) कदाचित् संख्यात कदाचित् असंख्यात (एवं सव्वत्थसिद्धगदेवत्ते) ओ प्रकारे सर्वार्थ सिद्ध देवपण्णे (अतीता णत्थि) अतीत नहीं (बद्धेल्लगा णत्थि) भद्द नहीं (पुरेक्खवा असंखेज्जा) आगामी असंख्यात छे (एवं जाव गेवेज्जगदेवाणं) ओ प्रकारे यावत् ग्रैवेयक देवनी छे

(विजयवैजयन्तजयन्त अपराजितदेवाणं भन्ते ! नेरइयत्ते केवइया दृष्टिदिया अतीता ?) हे भगवन् ! विजय, वैजयन्त, जयन्त और अपराजित देवानों की नारकपण्णे अतीत द्रव्येन्द्रियो केटली ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केवइया बद्धेल्लगा ?) भद्द केटली (णत्थि) नहीं (केवइया पुरेक्खवा) केटली आगामी (णत्थि) नहीं (एवं जाव जोइसियत्ते वि) ओ प्रकारे यावत् ज्योतिष्क पण्णे पण्णे (नवरं मणूसत्ते अतीता अणंता) विशेष मनुष्यपण्णे अतीत अनन्त (केवइया बद्धेल्लगा) भद्द केटली ? (णत्थि) नहीं (पुरेक्खवा असंखेज्जा) आगामी असंख्यात (एवं जाव गेवेज्जगदेवत्ते) ओ प्रकारे यावत् ग्रैवेयक देवपण्णे (सद्धाने अतीता असं-

स्कृतानि? असंख्येयानि, सर्वार्थसिद्धकदेवत्वे अतीतानि न सन्ति वृद्धानि न सन्ति, पुरस्कृतानि असंख्येयानि, सर्वार्थसिद्धकदेवानां भवन्ति । नेरयिकत्वे कियन्ति द्रव्येन्द्रियाणि अतीतानि? गौतम ! अनन्तानि कियन्ति वृद्धानि ! न सन्ति, कियन्ति पुरस्कृतानि न सन्ति, एवं मनुष्य वज्र तावद् ग्रैवेयकदेवत्वे, मनुष्यत्वे अतीतानि अनन्तानि, वृद्धानि न सन्ति, पुरस्कृतानि संख्येयानि, विजयवैजयन्तजयन्तापराजितदेवत्वे कियन्ति द्रव्येन्द्रियाणि अती-

अतीता असंखेज्जा) स्वस्थान में अतीत असंख्यात (केवइया वद्धेल्लगा) वद्ध कितनी? (असंखिज्जा) असंख्यात (केवइया पुरेक्खवा) आगामी कितनी? (असंखेज्जा) असंख्यात (सव्वत्थसिद्धगदेवत्ते अतीता नत्थि) सर्वार्थसिद्धदेवपने में अतीत नहीं होती (वद्धेल्लगा नत्थि) वद्ध नहीं होती (पुरेक्खवा असंखेज्जा) आगामी असंख्यात ।

(सव्वत्थसिद्धगदेवाणं भंते ! नेरइयत्ते केवइया दव्विदिया अतीता?) हे भगवन् ! सर्वार्थसिद्ध देवों की नारकपने कितनी अतीत द्रव्येन्द्रियां हैं? (गोय ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केवइया वद्धेल्लगा ?) वद्ध कितनी? (नत्थि) नहीं होती (केवइया पुरेक्खवा ?) आगामी कितनी? (नत्थि) नहीं होती (एवं मणूस-वज्रं ताव गेवेज्जगदेवत्ते) इसी प्रकार मनुष्यों को छोड़कर ग्रैवेयकदेवपने तक (मणूसत्ते अतीता अणंता) मनुष्यपने अतीत अनन्त (वद्धेल्लगा नत्थि) वद्ध नहीं होती पुरेक्खवा संखेज्जा) आगामी संख्यात (विजयवैजयन्तजयन्तअपराजितदेवत्ते केवइया दव्विदिया अतीता ?) विजय, वैजयन्त, जयन्त, अपराजितदेवपने अतीत द्रव्येन्द्रियां कितनी? (संखेज्जा) संख्यात (केवइया वद्धेल्लगा) वद्ध कितनी ?

खेज्जा) स्वस्थानमें अतीत असंख्यात (केवइया वद्धेल्लगा) वद्ध कितनी (असंखिज्जा) असंख्यात (केवइया पुरेक्खवा) आगामी कितनी ? (असंखेज्जा) असंख्यात (सव्वत्थसिद्धग-देवत्ते अतीता नत्थि) सर्वार्थ सिद्ध देवपने अतीत नहीं होती (वद्धेल्लगा नत्थि) वद्ध नहीं (पुरेक्खवा असंखेज्जा) आगामी असंख्यात

(सव्वत्थसिद्धगदेवाणं भंते ! नेरइयत्ते केवइया दव्विदिया अतीता ?) हे भगवन् ! सर्वार्थ सिद्ध देवानों की नारकपक्षमा कितनी अतीत द्रव्येन्द्रियां हैं ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केवइया वद्धेल्लगा) वद्ध कितनी (नत्थि) वद्ध नहीं होती (केवइया पुरेक्खवा ?) आगामी कितनी ? (नत्थि) नहीं होती (एवं मणूसवज्रं ताव गेवेज्जगदेवत्ते) ये प्रकारे मनुष्यों सिवाय ग्रैवेयक देवपक्षमा सुधी (मणूसत्ते अतीता अणंता) मनुष्यपक्षमा अतीत अनन्त (वद्धेल्लगा नत्थि) वद्ध नहीं होती (पुरेक्खवा असंखेज्जा) आगामी असंख्यात (विजयवैजयन्तजयन्तअपराजितदेवत्ते केवइया दव्विदिया अतीता ?) विजय, वैजयन्त जयन्त, अपराजित देवपक्षमा अतीत द्रव्येन्द्रियां कितनी ? (संखेज्जा) संख्यात (केवइया वद्धेल्लगा) वद्ध

તાંનિ? સંખ્યેયાનિ, કિયન્તિ વદ્ધાનિ? ન સન્તિ, કિયન્તિ પુરસ્કૃતાનિ? ન સન્તિ, સર્વાર્થ-
સિદ્ધકદેવાનાં મદન્ત! સર્વાસિદ્ધકદેશ્ત્વે કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ? ન સન્તિ,
કિયન્તિ વદ્ધાનિ? સંખ્યેયાનિ, કિયન્તિ પુરસ્કૃતાનિ? ન સન્તિ, ॥૧૧ દ્વારમ્॥

ટોકા-અયેન્દ્રિયાદીન્ પ્રરૂપયિતુ મેકાદશં દ્વાદશશ્ચ દ્વારમાહ-‘કહ્વિહાજં મંતે ! ઇન્દ્રિયા-
પણ્ણતા’-હે મદન્ત! કતિવિધાનિ સ્વલુ ઇન્દ્રિયાણિ પ્રજ્ઞતાનિ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! હે-
ગૌતમ ! ‘દુવિહા પણ્ણતા’-દ્વિવિધાનિ ઇન્દ્રિયાણિ પ્રજ્ઞતાનિ, ‘તં જહા’-દર્વિવિદ્યા ય, માર્વિ-
વિદ્યા ય’-તથથા-દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ ચ માવેન્દ્રિયાણિ ચ, ‘કણં મંતે ! દર્વિવિદ્યા પણ્ણતા ?’
હે મદન્ત ! કતિ સ્વલુ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ પ્રજ્ઞતાનિ? ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અદ્દ દર્વિવિદ્યા
(ગત્થિ) નહીં હોતી (કેવહ્યા પુરેક્સહા ?) આગામી કિતની ? (ગત્થિ) નહીં હોતી !

(સંઘ્વદ્દસિદ્ધગદેવાણં મંતે ! સ્વઘ્વદ્દસિદ્ધગદેવત્તે કેવહ્યા દર્વિવિદ્યા અતીતા ?)
હે મગવન્ ! સર્વાર્થસિદ્ધ દેવોં કી સર્વાર્થસિદ્ધ દેવપને અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની ?
(ગત્થિ) નહીં હોતી (કેવહ્યા વદ્ધેલ્લગા ?) વદ્ધ કિતની ? (સંઘ્વજ્ઞા) સંખ્યાત
(કેવહ્યા પુરેક્સહા ?) આગામી કિતની ? (ગત્થિ) નહીં હોતી ।

ગ્યારહવાં-ચારહવાં દ્વાર

ટીકાર્થ-ઇન્દ્રિયોં કી વિશેષ પ્રરૂપણા કરને કે લિપ્ કહતે હૈં-

ગૌતમસ્વામી-પ્રશ્ન કરતે હૈં-હે મગવન્ ! ઇન્દ્રિયાં કિતની કહી ગઈ હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! ઇન્દ્રિયાં દો પ્રકારકી કહી હૈં, વે હસ પ્રકાર હૈં-દ્રવ્યે-
ન્દ્રિયાં ઔર માવેન્દ્રિયાં ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની કહી હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! દ્રવ્યેન્દ્રિયાં આઠ કહી હૈં-દો કાન, દો નેત્ર, દો નાસિ-

કેટલી ? (ગત્થિ) નથી હોતી (કેવહ્યા પુરેક્સહા ?) આગામી કેટલી ? (ગત્થિ) નથી હોતી

(સંઘ્વદ્દસિદ્ધગદેવાણં મંતે ! સ્વઘ્વદ્દસિદ્ધગદેવત્તે કેવહ્યા દર્વિવિદ્યા અતીતા ?) હે મગવન્ !

સર્વાર્થસિદ્ધ દેવપણે અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી ? (ગત્થિ) નથી હોતી (કેવહ્યા વદ્ધેલ્લગા ?)

બદ્ધ કેટલી ? (સંઘ્વજ્ઞા) સંખ્યાત (કેવહ્યા પુરેક્સહા ?) આગામી કેટલી ? (ગત્થિ) નથી હોતી

અગીયારમું-બારમું દ્વાર

ટીકાર્થ-ઇન્દ્રિયોની વિશેષ પ્રરૂપણા દેવાને માટે કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે મગવન્ ! ઇન્દ્રિયો કેટલી કહેલી છે

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! ઇન્દ્રિયો બે પ્રકારની કહી છે, તે આ પ્રકાર છે-દ્રવ્યે-

ન્દ્રિયો અને માવેન્દ્રિયો.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી કહી છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! દ્રવ્યેન્દ્રિયો આઠ કહી છે-બે કાન, બે નેત્ર, બે નાસિ

પણત્તા’-અહીં દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ પ્રજ્ઞસાનિ ‘તં જહા-દો સોત્તા, દો નેત્તા દો દ્રાણા, જીહ્વા, ફાસે,’ તથા-દ્વે શ્રંત્રે, દ્વે નંત્રે, દ્વે ઘ્રાણે, ગિહ્વા, સ્પર્શનમ્, ‘નેગ્દાણં મંતે ! કઙ્ઢ દર્શિદિયા પળ્ણત્તા’-હે ભદન્ત ! નૈરિકાણાં કતિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ પ્રજ્ઞસાનિ ? ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અદ્દુ ઇષ્વેવ’-નૈરયિકાણામ્ અહીં ઇતાનિ-ચૈવ-ઉપ્પર્યુજ્ઞાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ પ્રજ્ઞસાનિ, ‘એવં અસુરકુમારાણં જાવ યણિયકુમારાણ વિ’-એવમ્-નૈરયિકાણામિવ, અસુરકુમારાણાં યાવદ્-નાગકુમારાદીનાં સ્તનિતકુમારપર્યન્તાનામપિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ પ્રાગુક્તાનિ અહીં ભવન્તિ, ‘પુદ્ધિ-કાઙ્કયાણં મંતે ! કઙ્ઢ દર્શિદિયા પળ્ણત્તા ?’ હે ભદન્ત ! પૃથિવી જ્ઞાયિકાનાં કતિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ પ્રજ્ઞસાનિ ? ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘એગે ફાસિદિદિ પળ્ણત્તે’-એકં સ્પર્શનેન્દ્રિયં પૃથિવીજ્ઞાયિકાનાં પ્રજ્ઞસમ્,

‘એવં જાવ વળસસકાઙ્કયાણં’ એવમ્, યાવદ્-અપ્પકાયિકતેજસ્કાયિકવાયુકાયિકવનસ્પતિકાયિકાનામેકં સ્પર્શનેન્દ્રિયં પ્રજ્ઞસમ્, ‘વેઙ્કિદિયાણં મંતે ! કઙ્ઢ દર્શિદિયા પળ્ણત્તા ?’ હે ભદન્ત ! દ્વીન્દ્રિયાણાં કતિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ પ્રજ્ઞસાનિ ? ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘દો દર્શિ-કાપં, જિહ્વા ઓર સ્પર્શન ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવોં કી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની કહી હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! યહી પૂર્વોક્ત આઠ ।

હસી પ્રકાર અસુરકુમારોં લે લેકર સ્તનિતકુમારોં તક અર્થાત્ અસુરકુમારોં, નાગ મારોં આદિ સથ ભવનપતિયોં કી યહી આઠ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં જાનની ચાહિયે !

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીજ્ઞાયિકોં કી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની કહી ગઈ હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પૃથ્વીજ્ઞાયિકોં કી એક સ્પર્શનેન્દ્રિય કહી હૈં । હસી પ્રકાર વનસ્પતિકાયિકોં તક અર્થાત્ અપ્પકાયિકોં તેજઃકાયિકોં, વાયુકાયિકોં ઓર વનસ્પતિકાયિકોં કી મી એક સ્પર્શનેન્દ્રિય હી કહી હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિયોં કી કિતની દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કહી હૈં ?

કાઓ જિભ અને સ્પર્શન

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવોંની દ્રવ્યેન્દ્રિયોં કેટલી કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ પૂર્વોક્ત આઠ જ

એજ પ્રકારે અસુરકુમારોંની લઈને સ્તનિતકુમારોં સુધી અર્થાત્ અસુરકુમારોં, નાગ-કુમારોં, આદિ બધા ભવનપતિયોંની આ આઠ જ દ્રવ્યેન્દ્રિયોં બાણવી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ પૃથ્વીજ્ઞાયિકોંની દ્રવ્યેન્દ્રિયોં કેટલી કહી છે ?

શ્રી ભગવન્ ! પૃથ્વીજ્ઞાયિકોંની એક સ્પર્શનેન્દ્રિય કહી છે એજ પ્રકારે વનસ્પતિ જ્ઞાયિકોં સુધી અર્થાત્ અપ્પકાયિકોં, તેજઃકાયિકોં, વાયુકાયિકોં અને વનસ્પતિકાયિકોંની પણ એક સ્પર્શનેન્દ્રિય જ કહી છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ દ્વીન્દ્રિયોંની કેટલી દ્રવ્યેન્દ્રિયોં કહી છે ?

દિયા પળ્ળત્તા’-દે દ્રવ્યેન્દ્રિયે ત્રીન્દ્રિયાણાં પ્રજ્ઞપ્તે ‘તં જહા-ફાસિંદિય ય જિવ્મિદિય ય’-
તથથા-સ્પર્શનેન્દ્રિયશ્ચ, જિહ્વેન્દ્રિયશ્ચ ‘તેઈંદિયાણં પુચ્છા’-ત્રીન્દ્રિયાણાં કતિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ
પ્રજ્ઞસાનિ ? इति पृच्छा, ‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘चत्वारि द्रव्येदिया पण्णत्ता’ चत्वारि द्रव्ये-
न्द्रियाणि त्रीन्द्रियाणां प्रज्ञप्तानि, ‘तं जहा-दो घाणा, जीहा, फासे’-द्वे घ्राणे, एका जिह्वा,
एकं स्पर्शनश्च, ‘चउरिंदियाणं पुच्छा’-चतुरिन्द्रियाणां कति द्रव्येन्द्रियाणि प्रज्ञप्तानि ? इति
पृच्छा, ‘गोयमा’-हे गौतम ! ‘छ द्रव्येदिया पण्णत्ता’-षट् द्रव्येन्द्रियाणि चतुरिन्द्रियाणां
प्रज्ञप्तानि, ‘तं जहा-दो णेत्ता, दो घाणा, जीहा, फासे’-तथथा-द्वे नेत्रे, द्वे घ्राणे, एका जिह्वा,
एकं स्पर्शनश्च, ‘सेसाणं जहा नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं’-शेषाणां यथा नैरयिकाणां
प्रतिपादितं तथा प्रतिपादनीयम्, यावत्-पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्क-
वैमानिकानामष्टौ प्रागुक्तानि द्रव्येन्द्रियाणि प्रज्ञप्तानि, ‘एगमेगस्स णं मंते ! नेरइयस्स

મગધાન્-હે ગૌતમ ! દો દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કહી છે, યથા-સ્પર્શનેન્દ્રિય ઓર
રસનેન્દ્રિય ।

ત્રીન્દ્રિયોં કી પૃચ્છા ? અર્થાત્ ત્રીન્દ્રિયોં કી કિનન્તે દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કહી છે ?

મગધાન્-હે ગૌતમ ! ત્રીન્દ્રિયોં કી ચાર દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કહી છે, યે હસ પ્રકાર-
દો ઘ્રાણ, જિહ્વા ઓર સ્પર્શન ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગધન્ ! ચૌદન્દ્રિયોં કી કિતની દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કહી છે ?

મગધાન્-હે ગૌતમ ! છઠ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કહી છે, યથા-દો નેત્ર, દો ઘ્રાણ, રસના
ઓર સ્પર્શન ।

શેષ જીવોં કી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં નારકાં કે સમાન આઠ સમજના ચાહિય, અર્થાત્
પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોં, મનુષ્યોં, વાનવ્યન્તરોં, જ્યોતિષ્કોં ઓર વૈમાનિકોં કી પૂર્વોક્ત
આઠોં દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કહી ગઈ છે ।

શ્રી મગધાન્-હે ગૌતમ ! યે દ્રવ્યેન્દ્રિયો કહી છે. જેમકે સ્પર્શનેન્દ્રિય અને રસ-
નેન્દ્રિય.

ત્રીન્દ્રિયોની પૃચ્છા ? અર્થાત્ ત્રીન્દ્રિયોની કેટલી દ્રવ્યેન્દ્રિયો કહી છે ?

શ્રી મગધાન્-હે ગૌતમ ! ત્રીન્દ્રિયોની ચાર દ્રવ્યેન્દ્રિયો કહી છે, તે આ પ્રકારે-બે
ઘ્રાણ, જિહ્વા અને સ્પર્શન.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગધન્ ! ચતુરેન્દ્રિયોની કેટલી દ્રવ્યેન્દ્રિયો કહી છે ?

શ્રી મગધાન્-હે ગૌતમ ! છ દ્રવ્યેન્દ્રિયો કહી છે જેમકે બે નેત્ર, બે ઘ્રાણ, રસના
અને સ્પર્શન

શેષ જીવોની દ્રવ્યેન્દ્રિયો નારકોની સમાન આઠ સમજ લેવી. બેધર્યો. અર્થાત્ પંચે-
ન્દ્રિય તિર્યંચો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોની પૂર્વોક્ત આઠે ધન્દ્રિયો
કહેલી છે.

केवइया दन्दिदिया अतीता ?' हे भदन्त ! एकैकस्य खलु नैरयिकस्य क्रियन्ति द्रव्येन्द्रियाणि अती नि-वृत्तिक्रान्तानि ? 'गोयमा !'—हे गौतम ! 'अणंता'—अनन्तानि द्रव्येन्द्रियाणि अतीतानि 'केवइया वद्धेल्लगा ?'—क्रियन्ति द्रव्येन्द्रियाणि—वर्तमानकाले वद्धानि सन्ति ? 'गोयमा !' हे गौतम ! 'अट्ठ' अष्टौ वर्तमानकाले द्रव्येन्द्रियाणि वद्धानि भवन्ति, 'केवइया पुरेक्खडा ?' क्रियन्ति द्रव्येन्द्रियाणि पुरस्कृतानि—भाविकाले—संभन्तस्यन्ते ? वद्धानि भविष्यन्तीति भावः ? 'गोयमा !' हे गौतम ! 'अट्ठ वा, सोलहा वा, रुत्तरस वा, संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा, अणंता वा'—अष्टौ वा षोडश वा, सप्तदश वा, संख्येयानि वा, असंख्येयानि वा, अनन्तानि वा, द्रव्येन्द्रियाणि वद्धानि भविष्यन्ति, तत्र यो नैरयिकः उत्तरमवे मनुष्यत्वं प्राप्य सेत्स्यति तस्य मनुष्यभवसम्बन्धीनि अष्टौ द्रव्येन्द्रियाणि भविष्यन्ति, यस्तु नैरयिकः; उत्तरमवे पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनित्वं प्राप्य तत उद्वर्तनानन्तरं मनुष्येण गत्वा सेत्स्यति तस्य तिर्यग्भवसम्बन्धीनि अष्टौ, मनुष्यभवसम्बन्धीनि चाष्टाविति सम्मिल्य षोडश, वास्तु नरकादुद्वर्तनानन्तरं पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनित्वं सम्प्राप्य तदनन्तरमेकस्मिन् पृथिवीकायिकादि भवे समुत्पद्य मनुष्येषु

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! एक-एक नारक की अतीत अर्थात् भूतकालीन द्रव्येन्द्रियां कितनी हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! अनन्त द्रव्येन्द्रियां अतीत हैं ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! बद्ध अर्थात् वर्तमान में प्राप्त द्रव्येन्द्रियां कितनी हैं ?

भगवान्—गौतम ! बद्ध द्रव्येन्द्रियां आठ होती हैं ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! पुरस्कृत अर्थात् अगामी काल में होने व ग्री द्रव्येन्द्रियां कितनी हैं ?

भगवान्—गौतम ! आठ, सोलह, सत्तरह, संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त होगी । जो नारक अगले भवमें मनुष्यपर्याय प्राप्त करके सिद्ध हो जायगा, उसकी मनुष्यभव संबंधी आठ ही द्रव्येन्द्रियां होंगी । जो नारक नरक से नि-

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ओठ ओठ नारकनी अतीत अर्थात् भूतकालीन द्रव्येन्द्रिय केटवी छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! अनंत द्रव्येन्द्रियो अतीत काणनी छे.

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् षड् अर्थात् वर्तमानमां प्राप्त द्रव्येन्द्रियो केटवी ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! षड् द्रव्येन्द्रियो आठ होय छे

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! पुरस्कृत अर्थात् अगामी काणमां धनारी द्रव्येन्द्रियो केटवी छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! आठ, सोण, सत्तर, संख्यात असंख्यात, अथवा अनन्त होये. जे नारक आगला भवमा मनुष्य पर्याय प्राप्त करीने सिद्ध थछ जशे तेनी मनुष्य भव सम्बन्धी आठ व द्रव्येन्द्रियो थशे. जे नारक नरकमाथी निष्णीने पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्

સમાગત્ય સેત્સ્યતિ તસ્ય તિર્યગ્ભવસમ્બન્ધીનિ અષ્ટૌ, પૃથ્વીકાયિકાદિ ભવસમ્બન્ધિ
પુનરેકં, મનુષ્યભવસમ્બન્ધીનિ ચાષ્ટાવિતિ સસ્મિલ્ય સપ્તદશ, સંખ્યેયકાલં સંસારાવસ્થા-
યિનઃ સંખ્યેયાનિ, અસંખ્યેયં કાલં સંસારાવસ્થાયિનોઽસંખ્યેયાનિ, અનન્તં કાલં સંસારા-
વસ્થાયિનોઽનન્તાનિ હિન્દ્રિયાણિ દ્રવ્યાત્મકાનિ વોધ્યાનીતિ માવાઃ, 'એગમેગસ્સ ણં મંતે !
અસુરકુમારસ્સ કેવઃયા દવ્વિદિયા અતીતા ?' હે મદન્ત ! એકૈકસ્ય સ્વલ્લ અસુરકુમારસ્ય
કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ ? 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'અણંતા' અનન્તાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિ-
યાણિ અતીતાનિ, 'કેવહ્યા વદ્દેલ્લગા' કિયન્તિ વદ્ધાનિ ? 'અદ્ધ'—અદ્ધૌ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ વર્તમાન-

કર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચયોનિ મેં ઉત્પન્ન હોગા ઓર ફિર મનુષ્યગતિ પ્રાપ્ત કર સિદ્ધિ
પ્રાપ્ત કરલેગા, ઉસકી તિર્યચ્ચભવ સંબંધી આઠ ઓર મનુષ્યભવ સંબંધી આઠ
મિલકર સોલહ્ હોંગી । જો નારક નરક સે નિકલ કર પંચેન્દ્રિયતિર્યચ્ચ હોગા,
તદનન્તર એકેન્દ્રિયકાય મેં ઉત્પન્ન હોગા ઓર ફિર મનુષ્યભવ પાકર સિદ્ધિ હો
જાયગા, ઉસકી પંચેન્દ્રિયતિર્યચ્ચભવ કી આઠ, એકેન્દ્રિયભવ કી એક ઓર
મનુષ્યભવ કી આઠ, યો સબ મિલકર સત્તરહ્ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં હોંગી । જો નારક
સંખ્યાત કાલ તક સંસાર મેં ભ્રમણ કરેગા ઉસકી સંખ્યાત, જો અસંખ્યાત કાલ
તક ભવભ્રમણ કરેગા ઉસકી અસંખ્યાત ઓર જો અનન્ત કાલ તક સંસાર મેં
રહેગા, ઉસકી અનન્ત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં હોંગી ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! એક-એક અસુરકુમાર કી અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં
કિતની હૈં ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં અનન્ત હૈં ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! વદ્ધ કિતની હૈં ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! આઠ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં વર્તમાન મેં વદ્ધ હોતી હૈં ।

યોનિમાં ઉત્પન્ન થશે અને પછી મનુષ્ય ગતિ પ્રાપ્ત કરીને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી લેશે તેની
તિર્યચ્ચ ભવ સંબંધી આઠ અને મનુષ્ય ભવ સંબંધી આઠ મળીને સોળ થશે. જે નારક
નરકથી નિકળીને પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ થશે, ત્યાર બાદ એકેન્દ્રિયકાયમાં ઉત્પન્ન થશે અને પછી
મનુષ્ય ભવ પામીને સિદ્ધિ થઈ જશે. તેની પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ ભવની આઠ એકેન્દ્રિય ભવની
એક અને મનુષ્ય ભવની આઠ, આમ બધી મળીને સત્તર દ્રવ્યેન્દ્રિયો થશે જે નારક
સંખ્યાત કાળ સુધી સંસારમાં બ્રમણ કરશે તેની સંખ્યાત, જે અસંખ્યાત કાળ સુધી
ભવ બ્રમણ કરશે તેની અસંખ્યાત અને જે અનન્ત કાળ સુધી સંસારમાં રહિત રહેશે.
તેમની અનન્ત ઈન્દ્રિયો થશે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! એક એક અસુરકુમારની અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી છે ?

શ્રી ભગવાન—હે ગૌતમ ! અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો અનન્ત છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! વદ્ધ કેટલી છે ?

કાળે વદ્ધાનિ ભવન્તિ, 'કેવદ્યા પુરેવલ્લહા ?' કિયન્તિ પુસ્કૃતાનિ માવિકાળે વદ્ધાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ ભવિષ્યન્તિ ? 'અટ્ઠ વા, નવ વા, સત્તરસ વા, સંખેજ્ઞા વા, અસંલેજ્ઞા વા, અણંતા વા ? અષ્ટૌ વા, નવ વા, સપ્તદશ વા, સંખ્યેયાનિ વા, અસંખ્યેયાનિ વા, અનન્તાનિ વા દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ માવિકાળે વદ્ધાનિ ભવિષ્યન્તિ, અસુરકુમારાદેરીશાનપર્યન્તઃ પૂર્વભવે પૃથિવ્યાદિપુ ગત્વા તતો મનુષ્યત્વે નવ તસ્ય દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ, 'એવં જાવ થણિયકુમારાણં તાવ માણિયવ્વં' એવમ્ અસુર-કુમારાણામિથ યાવત્-નાગકુમારાદિ સ્તનિતકુમારપર્યન્તાનાં તાવદ્-ખટ્ટાદિ-અનન્તપર્યન્તં માવિકાલસમ્બન્ધિ દ્રવ્યેન્દ્રિયં મણિતવ્યમ્ ।

'એવં પુઢવીકાહ્યા આઉકાહ્યા વળસસહ કાહ્યા વિ' એવમ્-પૂર્વોક્તરીત્યા પૃથિવીકા-યિકાઃ, અપ્કાયિકાઃ, વનસ્પતિકાયિકા અપિ વોધ્યા, 'જવરં કેવદ્યા વલ્લેલ્લગત્તિ પુચ્છાણ ઉત્તરં એવ્કે ફાસિંદિયદન્વિદિપ' નવરમ્-વિશેષમ્તુ કિયન્તિ વદ્ધાનિ इति પૃચ્છ્યા ઉત્તરમ્-એકં સ્પર્શનેન્દ્રિયદ્રવ્યેન્દ્રિયં વક્તવ્યમ્, 'એવં તેઉકાહ્યાવાઉકાહ્યસસ વિ'-એવમ્-ઉક્તરીત્યા

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આગામી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિનની હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આઠ, નૌ, સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત હાંગી । અસુરકુમાર સે હેફર હૈશાન પર્યન્ત જો અગલે મ્હવમેં પૃથ્વીકાય આદિ એકેન્દ્રિય પર્યાય પ્રાપ્ત કરકે ફિર મનુષ્યમ્હવ પાકર સિદ્ધ હો જાતા હૈ, ઉસકી નૌ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં હોતી હૈં, इत्यादि પૂર્વવત્ સમજાલેના ચાહિય । અસુરકુમારોં કે હી સમાન સ્તનિ-ત મારોં તક સ્થ મ્હવનપતિયોં કે વિષય મેં સમજાલેના ચાહિય । ઉનકી આગામી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં મી અનન્ત તક હો સકતી હૈં । હસી પ્રકાર પૃથ્વીકાયિકોં, અપ્કાયિકોં એવં વનસ્પતિકાયિકોં કે સંદંબ મેં મી કહના ચાહિય । વિશેષતા યહ હૈ કિ-‘બલ્લ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિનની હૈં ?’ હમ પ્રકાર કી પૃચ્છા હોને પર ઉત્તર યહ હૈ કિ બલ્લ દ્રવ્યેન્દ્રિય એક હી હોતી હૈ । તેજસ્કાયિક ઓર વાયુકાયિક કી મી હસી

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આઠ દ્રવ્યેન્દ્રિયો વર્તમાનમાં બલ્લ થાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! આગામી દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આઠ, નવ, સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત થશે. અસુરકુમારથી લઈને ઇશાન પર્યન્તના જે દેવ આગલા ભવમ્ પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય પર્યાય પ્રાપ્ત કરીને પછી મનુષ્ય ભવ પામીને સિદ્ધ થઈ ભાય છે, તેની નવ ઈન્દ્રિયો હોય છે ઇત્યાદિ પૂર્વવત્ સમજાલેલું દેવુ બેઈએ અસુરકુમારોની જ સમાન સ્તનિતકુમારો સુધી બધા ભવનપતિયોના વિચયમા સમજાલેલું દેવુ બેઈએ, તેમની આગામી દ્રવ્યેન્દ્રિયો પણ અનન્ત સુધી થઈ શકે છે. એ જ પ્રકારે પૃથ્વીકાયિકો, અપ્કાયિકો, તેમજ વનસ્પતિ કાયિકોના સમ્બન્ધમા પણ કહેવું બેઈએ

વિશેષતા એ છે કે-બલ્લ દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી છે ? એ પ્રકારની પૃચ્છા થતાં ઉત્તર આ છે કે બલ્લ દ્રવ્યેન્દ્રિય એક જ હોય છે, તેજસ્કાયિક અને વાયુકાયિકની પણ એજ

તેજસ્કાયિકસ્ય વાયુકાયિકસ્યાપિ बोध्यम्, 'णवरं पुरेक्खडा नव वा, दस वा'—नवरम्—विशेषस्तु पुरस्कृतानि भावीनि द्रव्येन्द्रियाणि नव वा, दश वा, सम्बद्धानि भविष्यन्ति, तथा च पृथिव्यादयोऽनन्तरमुद्घृत्य मनुष्येषु समुत्पद्यन्ते सिध्यन्ति च, तत्र योऽनन्तरमेव मनुष्यत्वं प्राप्य सेत्स्यति तस्य मनुष्यभवसम्बन्धीनि द्रव्येन्द्रियाणि अष्टौ भवन्ति, यः पुनरनन्तरमेकं पृथिव्यादिभवं प्राप्य तदनन्तरं मनुष्यो भूत्वा सेत्स्यति तस्य नव द्रव्येन्द्रियाणि भवन्ति, तेजोवायवस्त्वनन्तरमुद्घृत्य मनुष्यत्वं नैवावाप्नुवन्ति, द्वित्रिचतुरिन्द्रियाः पुनरनन्तरमुद्घृत्य मनुष्यत्वं प्राप्नुवन्ति किन्तु न सिध्यन्ति तस्माद्देतेषु जघन्येन नव नव द्रव्येन्द्रियाणि वक्तव्यानीति सिद्धम् 'एवं वेइंदियाण वि'—एवम्—उक्तरीत्या द्वीन्द्रियाणामपि बोध्यम्, 'णवरं बद्धेल्लगपुच्छाए दोणिण'—नवरम्—विशेषस्तु बद्धद्रव्येन्द्रिय पृच्छाया उत्तरम्—द्वे द्रव्येन्द्रिये स्पर्शनेन्द्रियजिह्वेन्द्रियरूपे बोध्ये, 'एवं तेइंदियस वि'—एवं त्रीन्द्रियस्यापि

प्रकार कहनी चाहिए, किन्तु उनकी आगामी द्रव्येन्द्रियां नौ अथवा दस होती हैं, क्योंकि पृथ्वीकायिक आदि उद्घर्षन करके मनुष्यों में उत्पन्न होते हैं और सिद्ध हों जाते हैं। उनमें से जो अगले भवमें मनुष्यभव पाकर सिद्ध हो जाएगा, उसकी मनुष्यभव संबंधी आठ द्रव्येन्द्रियां होती हैं। जो आगामी एकभव पृथ्वीकाय आदि का करके, तत्पश्चात् मनुष्य होकर सिद्ध होगा, उसकी नौ इन्द्रियां होती हैं। किन्तु तेजस्कायिक और वायुकायिक जीव मर कर मनुष्यभव प्राप्त नहीं

ले, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय जीव अनन्तर आगामी भवमें मनुष्य-भव प्राप्त तो कर सकते हैं, किन्तु सिद्धि प्राप्त नहीं कर सकते, अतएव उनकी जघन्य नौ-नौ इन्द्रियां कहनी चाहिए।

द्वીन्द्रियों के विषय में भी ऐसी ही वक्तव्यता समझनी चाहिए। विशेषता यह है कि बद्ध द्रव्येन्द्रियों की पृच्छा होने पर दो-स्पर्शनेन्द्रिय और रसनेन्द्रिय-द्रव्येन्द्रियां कहनी चाहिए। त्रीन्द्रियों की वक्तव्यता भी ऐसी ही है। परन्तु

પ્રકારે કહેવી જોઈએ, પરન્તુ તેમની આગામી દ્રવ્યેન્દ્રિયો નવ અથવા દસ હોય છે. કેમકે પૃથ્વીકાયિક આદિ ઉદ્ઘર્તન કરીને મનુષ્યોમાં ઉપન્ન થાય છે, અને સિદ્ધ થઈ જાય છે. તેઓમાંથી જે આગલા ભવમાં મનુષ્ય ભવ પામીને સિદ્ધ થઈ જશે, તેની મનુષ્ય ભવ સંબંધી આઠ દ્રવ્યેન્દ્રિયો હોય છે. જે આગામી એક ભવ પૃથ્વી આદિને કરીને તત્પ-શ્ચાત્ મનુષ્ય થઈને સિદ્ધ થશે. તેની નવ ઈન્દ્રિયો હોય છે. કિન્તુ તેજસ્કાયિક અને વાયુ કાયિક જીવ મરીને મનુષ્ય ભવ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. દ્વીન્દ્રિયત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવો કરીને પાછા આવનારા ભવમાં મનુષ્યભવ પ્રાપ્ત તો કરી શકે છે, પરન્તુ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત નથી કરી શકતા, તે માટે જ તેમની જઘન્ય નવ નવ ઈન્દ્રિયો કહેવી જોઈએ.

દ્વીન્દ્રિયોના વિષયમાં પણ એવી જ વક્તવ્યતા સમજવી જોઈએ. વિશેષતા એ છે કે બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયોની પૃચ્છા થતા જે સ્પર્શનેન્દ્રિય અને રસનેન્દ્રિય-દ્રવ્યેન્દ્રિયો કહેવી જોઈએ. ત્રીન્દ્રિયોની વક્તવ્યતા પણ એવી જ છે, પરન્તુ તેમની બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયો આર સમજતી

ઉત્તરીત્યૈવ દ્રવ્યેન્દ્રિયં बोध्यम्, किन्तु-‘णवरं वद्धेल्लगा चत्तारि’ नवरं-विशेषस्तु-वद्धानि
द्रव्येन्द्रियाणि चत्वारि बोध्यानि ‘एवं चउरिंदियस वि’-एवम्-उत्तरीत्या चतुरिन्द्रस्यापि
बोध्यं किन्तु ‘णवरं वद्धेल्लगा छ’-नवरं-विशेषस्तु वद्धानि पद द्रव्येन्द्रियाणि बोध्यानि,
‘पंचिंदियतिरिक्खजोणिया मणूसा वाणमंतरा जोहसियसोहम्मीसाणगदेवस्स जहा असुर-
कुमारस्स’-पञ्चन्द्रियतिर्यग्योनिका मनुष्या वानव्यन्तरा ज्योतिष्कसौधर्मेशानकदेवस्य यथा
असुरकुमारस्य वक्तव्यता उक्ता तथा वक्तव्या, किन्तु-‘णवर-विशेषस्तु मनुष्यस्य पुरस्कृतानि
भावानि द्रव्येन्द्रियाणि कस्यचित् सन्ति, कस्यचित् न सन्ति-‘जस्सस्थि अट्ठ वा नव वा
संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा अणंता वा’-यस्य मनुष्यस्य भावानि द्रव्येन्द्रियाणि भवन्ति
तस्याष्टौ वा, नव वा, संख्यायानि वा, असंख्यायानि वा, अनन्तानि वा, बोध्यानि-
पृथिव्याद्येभ्योऽप्यन्तरितमनुष्यस्य सिद्धिगामिनो नव द्रव्येन्द्रियाणि भवन्ति, ‘सणकुमार-
माहिंदंभलंतगमुकसहस्सारआणयपाणयआरणअच्चुयगेवेज्जगदेवस्स य जहा नेरइयस्स’-
सनत्कुमारमाहेन्द्रब्रह्मलोकलान्तकशुकसहस्रारानतप्राणतारणाच्युतवैवेयकदेवस्य च यथा नेर-

उनकी बद्ध द्रव्येन्द्रियां चार समझनी चाहिए । चौद्विधों की वक्तव्यता भी इसी
प्रकार की है, किन्तु उनकी बद्ध द्रव्येन्द्रियां छह होती हैं ।

पञ्चेन्द्रिय तिर्यचों, मनुष्यों, वानव्यन्तरो, ज्योतिष्कों, सौधर्म तथा ईशान
कल्प के देवों की द्रव्येन्द्रियां असुरकुमारों के समान कहनी चाहिए । परन्तु
मनुष्य की आगामी द्रव्येन्द्रियों के विषय में विशेषता है । वह यह है कि किसी
मनुष्य की आगामी द्रव्येन्द्रियां होती हैं और किसी की नहीं भी होती । जो
उसी मनुष्यभव से सिद्ध हो जाते हैं, उनकी नहीं होती, शेष मनुष्यों की होती
हैं । जिसकी होती हैं, आठ, नौ, संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त होती हैं ।
जो मनुष्य बीचमें एक सब एकेन्द्रिय का करके, मनुष्य होकर सिद्ध हो जाता
है, उसकी तो आगामी द्रव्येन्द्रियां होती हैं ।

सनत्कुमार, माहेन्द्र, ब्रह्मलोक, लान्तक, सहस्रार, आनत, प्राणत, आरण,
ભેદજી ચતુરિન્દ્રિયોની વક્તવ્યતા પણ જો પ્રકારની જ છે, પણ તેમની બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયો
છ હોય છે

પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો સૌધર્મ તથા ઇશાન કેલ્પના
દેવોની દ્રવ્યેન્દ્રિયો અસુરકુમારોના સમાન કહેવી ભેદજી. પરન્તુ મનુષ્યની આગામી દ્રવ્યે-
ન્દ્રિયાના વિષયમાં વિશેષતા છે તે જો છે કે કેઈ મનુષ્યની આગામી દ્રવ્યેન્દ્રિયો હોય
છે અને કેઈને નથી પણ હોતી. જે જોજ મનુષ્ય ભવથી સિદ્ધ થઈ બંધ છે, તેમની
નથી હોતી, શેષ મનુષ્યોની હોય છે જેની હોય છે. આઠ, નવ, સંખ્યાત, અસંખ્યાત
અથવા તો અનન્ત હોય છે. જે મનુષ્ય વચ્ચમાં જોકે ભવ એકેન્દ્રિયનો કરીને, મનુષ્ય થઈને
સિદ્ધ થઈ બંધ છે, તેની નવ આગામી દ્રવ્યેન્દ્રિયો હોય છે.

સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, શુક, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, અર્યુત તથા

પિકસ્ય દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ પ્રતિપાદિતાનિ તથા પ્રતિપત્તવ્યાનિ, તથા ચ સનત્કુમારાદયો દેવા અનન્તરમુદવૃત્ત્ય ન પૃથિધ્યાદિષુ ઉત્પદ્યન્તે અપિતુ પશ્ચેન્દ્રિયેષુ તસ્માત્તે નૈરયિક્વદવસેયાઃ, 'યગમેગસ્સ ણં મંતે ! વિજયવૈજયન્તજયન્તઅપરાજિયદેવસ્સ કેવડયા દર્શિવિદિયા અતીતા ?' હે મદન્ત ! એકૈકસ્ય સ્વલ્લુ વિજયવૈજયન્તજયન્તાપરાજિતદેવસ્ય ક્રિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ ? 'ગોયમા'—હે ગૌતમ ! 'અણંતા'—અનન્તાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ વિજયાદિ દેવાના-મર્તીતાનિ, 'કેવડયા બદ્દેલ્લમા'—ક્રિયન્તિ વદ્ધાનિ—વર્તમાનકાલિકાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ વિજયા-દિ દેવાનાં મવન્તિ ? 'અદ્ધ'—અષ્ટૌ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ વિજયાદિ દેવાનાં વદ્ધાનિ મવન્તિ 'કેવ-ડયા પુરેવ્વસદ્ધા ?'—ક્રિયન્તિ પુરસ્કૃતાનિ—ભાવીનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ મવન્તિ ? 'અદ્ધ વા, સોલસ વા, ચઉવીસા વા, સંખેજ્ઞા વા'—અષ્ટૌ વા, ષોઢશ વા, ચતુર્વિંશતિ વા, સંખ્યેયાનિ વા

અચ્છુત તથા પ્રૈવેયક દેવકી વક્તવ્યતા નૈરયિક કી દ્રવ્યેન્દ્રિયોં કે સમાન સમ-ક્ષના ચાહિયે । સનત્કુમાર આદિ દેવ વ્યથ કરકે પૃથ્વીકાય આદિ મેં ઉત્ત નહાં હોતે, કિન્તુ પંચેન્દ્રિયોં મેં ઉત્પદ્ય હોતે હેં, અતએવ ઉનકા કથન નૈરયિકોં કે સમાન સમક્ષના ચાહિયે ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન ! એક-એક વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત ઓર અપરા-જિત દેવ કી અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની કહી હેં ?

મગવાન—હે ગૌતમ ! અનન્ત કહી હેં ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન ! વિજય આદિ દેવોં કી બદ્ધ અર્થાત્ વર્તમાનકા-લિક દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હોતી હેં ।

મગવાન—હે ગૌતમ ! બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં આઠ હોતી હેં ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન ! પુરસ્કૃત અર્થાત્ આગામી કાલ મેં હોને ચાલી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હોતી હેં ?

પ્રૈવેયક દેવની વક્તવ્યતા નૈરયિકની દ્રવ્યેન્દ્રિયોના સમાન સમજવી જોઈએ. સનત્કુમારાર્થે દેવ વ્યવન કરીને પૃથ્વીકાય આદિમાં ઉત્પન્ન નથી થતાં કિન્તુ પંચેન્દ્રિયોમા ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી જ તેમનું કથન નૈરયિકોના સમાન સમજવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન ! એક એક વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત અને અપરાજિત દેવની અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી કહી છે ?

શ્રી મગવાન—હે ગૌતમ ! અનન્ત કહી છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન ! વિજય આદિ દેવોની બદ્ધ અર્થાત્ વર્તમાન કાલિક દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી હોય છે ?

શ્રી મગવાન—હે ગૌતમ ! બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયો આઠ હોય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન ! પુરસ્કૃત અર્થાત્ આગામી કાળમા થનારી દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી હોય છે ?

ભાવીનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ ભવન્તિ, તત્ર યોડનન્તરભવે મનુષ્યત્વં પ્રાપ્ય સેત્સ્યતિ તસ્યાપ્ટૌ; યસ્ત્વેક્ષ્વારં મનુષ્યો થૂતા પુનરપિ મનુષ્યત્વં પ્રાપ્ય સેત્સ્યતિ તસ્ય પોઢગ, યઃ પુનરવાન્તરે દેવત્વભવપ્રાપ્ત્યનન્તરં મનુષ્યો થૂતા સેત્સ્યતિ તસ્ય પ્રથમમનુષ્યભવેડપ્ટૌ, દેવભવેડપ્ટૌ, પુનરપિ મનુષ્યભવેડપ્ટાવિતિ સંખિલ્પ ચતુર્વિંશતિઃ, સંખ્યેયકાલં સંસારાવસ્થાયિનસ્તુ સંખ્યેયાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ ભાવીનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ ભવન્તિ 'સંવદ્ધસિદ્ધગદેવસ્સ અતીતા અણંતા'—સર્વાર્થસિદ્ધકદેવસ્ય અતીતાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અનન્તાનિ ભવન્તિ 'વદ્દેલ્લગા અદ્ધ'—વદ્ધાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અપ્ટૌ ભવન્તિ 'પુરેવ્વલ્લહા અદ્ધ'—પુરસ્કૃતાનિ ભાવીનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અપ્ટૌ ભવન્તિ, વિજયાદિષુ ચતુર્ણ ગતા જીવાઃ પ્રભૂતમસંખ્યેયમનન્તં વા કાલં સંસારે નાવતિષ્ઠન્તે અતઃ સંખ્યેયાનિ વા ત્યેવોક્તમ્, નત્તસંખ્યેયાનિ વા, અનન્તાનિ વેતિ, સર્વાર્થસિદ્ધસ્તુ

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! આઠ, સોલહ, ચૌવીસ યા સંખ્યાન આગામી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં હોતી હૈં । જો દેવ અગલે હી ભવ મેં મનુષ્ય હોકર સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરલેગા, ઉસકી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં આઠ હોતી હૈં કિન્તુ જો એક બાર મનુષ્ય હોકર ઓર પુનઃ મનુષ્યભવ પ્રાપ્ત કરકે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરેગા, ઉસકી સોલહ હોતી હૈં । જો ઘીચ મેં એક દેવભવ અધિક કરતા હૈં, અર્થાત્ દેવભવ સે ચ્યુત હોકર મનુષ્ય હોગા પુનઃ દેવ હોગા ઓર ફિર મનુષ્ય હોકર સિદ્ધ હોગા, ઉસકી ચૌવીસ ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં હોતી હૈં । સંખ્યાત કાલ તક સંસાર મેં રહને વાલે કી સંખ્યાત આગામી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કહી ગઈ હૈં ।

સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાન કે દેવોં કી અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં અનન્ત હોતી હૈં, બદ્ધ આઠ હોતી હૈં ઓર ભવિષ્યત્—કાલીન ભી આઠ હી હોતી હૈં । વિજય આદિ ચાર વિમાનોં મેં ગઈ છુઈ જીવ પ્રભૂત અસંખ્યાત કાલ તક યા અનન્ત કાલ તક સંસાર મેં નહીં રહતે, હસ કારણ ઉનકી આગામી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં સંખ્યાત હી કહી

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! આઠ, સોળ, ચૌવીસ, અગર સંખ્યાત આગામી દ્રવ્યેન્દ્રિયો હોય છે, જે દેવ આગલા જ ભવમા મનુષ્ય થઈને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી લેશે, તેમની દ્રવ્યેન્દ્રિયો આઠ હોય છે, કિન્તુ જે એક વાર મનુષ્ય થઈને અને પાછો મનુષ્યભવ પ્રાપ્ત કરીને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરશે તેની સોળ હોય છે, જે વચમા એક દેવભવ અધિક થાય અર્થાત્ દેવ ભવથી ચ્યુત થઈને મનુષ્ય થશે ફરી દેવ થશે અને પાછો મનુષ્ય થઈને સિદ્ધ થશે, તેની ચૌવીસ ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો હોય છે. સંખ્યાત કાળ સુધી સંસારમાં રહેવાવાળાની સંખ્યાત આગામી દ્રવ્યેન્દ્રિયો કહેલી છે.

સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનના દેવોની અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો અનન્ત હોય છે, બદ્ધ આઠ હોય છે અને ભવિષ્યત્ કાલિન પણ આઠ જ હોય છે. વિજય આદિ ચાર વિમાનો માં ગએલ છવ પ્રભૂત અસંખ્યાત કાળ સુધી અગર અનંતકાળ સુધી સંસારમાં રહેતા નથી, એ કારણે તેમની આગામી દ્રવ્યેન્દ્રિયો સંખ્યાત જ કહી છે, અસંખ્યાત અગર અનન્ત

અનન્તરભવે નિયમેન સિધ્ધત્યેવાત-તસ્યા જઘન્યાનુકૃષ્ટાભ્યાં ભાવીનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અષ્ટૌ ભવન્તીત્યુક્તમ્,

અથ બહુત્વમધિકૃત્ય પૃચ્છતિ-‘નૈરહ્યાણં મંતે ! કેવહ્યા દર્વ્વદિયા અતીતા ?’-હે મદન્ત ! નૈરયિકાણાં કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ ? ‘ગોયમા ! અણંતા’-હે ગૌતમ ! અનન્તાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ નૈરયિકાણામતીતાનિ, ‘કેવહ્યા વદ્દેલ્લગા ?’-કિયન્તિ વદ્ધાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ : ‘ગોયમા ! અસંખેજ્જા’-હે ગૌતમ ! અસંખ્યેયાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ વદ્ધાનિ નૈરયિકાણામસંખ્યાતત્વાત્ ‘કેવહ્યા પુરેવલ્લહા ?’ કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ પુરસ્કૃતાનિ-ભાવીનિ સન્તિ ? ‘ગોયમા ! અણંતા’-હે ગૌતમ ! અનન્તાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ નૈરયિકાણાં પુરસ્કૃતાનિ સન્તિ, તેષામનન્તાનાં ભાવિત્વાત્, ‘એવં જાવ ગેવેજ્જગદેશણં’ એવમ્-નૈરયિકાણામિવ યાવદ્-અસુરકુમારાદિ ભવનપતિ પૃથિવ્યાદ્યેકેન્દ્રિયવિકલેન્દ્રિય પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિફમનુષ્ય-
 હૈં, અસંખ્યાત યા અનન્ત નહીં કહીં હૈં । સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાન કે દેવ નિયમ સે અગલે અવ મેં હી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરતે હૈં, અતએવ ડનકી આગામી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં ધાઠ હી કહીં હૈં ।

અવ બહુવચન કી અપેક્ષા સે નિરૂપણ કિયા જાતા હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોં કી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં અતીત કિતની કહીં ગઈં હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોં કી અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં અનન્ત કહીં ગઈં હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! બદ્ધ કિતની કહીં હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોં કી બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં અસંખ્યાત હૈં, ક્યોંકિ સવ નારક મિલ કર અસંખ્યાત હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અનન્ત હૈં, ક્યોંકિ ભવિષ્ય મેં અનન્ત નારક હોંગે ।

હસી પ્રકાર ઐવેચક દેવોં તક કહના ચાહિએ, અર્થાત્ અસુરકુમાર આદિ

નથી હોતી. સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનના દેવ નિયમથી આગલા સવમા જ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે, તેથી જ તેમની આગામી દ્રવ્યેન્દ્રિયો આઠ જ કહી છે.

હવે બહુ વચનની અપેક્ષાએ નિરૂપણ કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોની દ્રવ્યેન્દ્રિયો અતીત કેટલી કહેલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોની અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો અનન્ત કહી છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! બદ્ધ કેટલી કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોની બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયો અસંખ્યાત છે, કેમકે બધા નારકો મળીને અસંખ્યાત છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અનન્ત છે, કેમકે ભવિષ્યમા અનેક નારકો થશે

એજ પ્રકારે ઐવેચક દેવો સુધી કહેવુ બેધએ. અર્થાત્ અસુરકુમાર આદિ ભવન

वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकनवग्रैवेयकदेवानामपि बहुत्वविशिष्टानामनन्तानि द्रव्येन्द्रियाणि अतीतानि, असंख्येयानि वद्धानि, अनन्तानि पुरस्कृतानि भवन्ति, किन्तु 'णवरं मणुसाणं वद्धेऽलगा सिय संखेज्जा सिय असंखेज्जा'-नवरं-विशेषस्तु-मनुष्याणां वद्धानि द्रव्येन्द्रियाणि स्यात्-कदाचित् संख्येयानि भवन्ति, स्यात्-कदाचित् असंख्येयानि भवन्ति, तत्र सम्मूर्च्छिममनुष्याः कदाचित् सर्वथा न भवन्ति, चतुर्विंशति सुहृत्प्रमाणस्य तदन्तरस्य पूर्वमभिहितत्वात्, तथा च यदा पृच्छासमये सर्वथा न भवन्ति तदा संख्येयानि बोध्यानि, गर्भजमनुष्याणां संख्येयत्वात्, यदा तु सम्मूर्च्छिमा अपि भवन्ति तदा असंख्येयानि बोध्यानि, 'विजयवेजयंतजयंतअपराजियदेवाणं पुच्छा'-विजयवैजयन्तजयन्तापराजितदेवानां कियन्ति द्रव्येन्द्रियाणि अतीतानि, कियन्ति वद्धानि, कियन्ति पुरस्कृतानि ? इति पृच्छा, 'गोयमा !' हे गौतम ! 'अतीता अणंता, वद्धेऽलगा असंखेज्जा, पुरेक्खहा असंखेज्जा'-अतीतानि द्रव्येन्द्रिया-

भवनपतियों, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियों, विकलेन्द्रियों, पंचेन्द्रिय तिर्यच्चों, मनुष्यों, वानव्यन्तरों, ज्योतिष्कों, वैमानिकों तथा नवग्रैवेयक देवों की अतीत द्रव्येन्द्रियां अनन्त हैं, वद्ध असंख्यात हैं, और भावी अनन्त हैं । किन्तु विशेषता यह है कि मनुष्यों की वद्ध द्रव्येन्द्रियां कदाचित् संख्यात और कदाचित् असंख्यात होती हैं । इसका कारण यह है कि किसी समय सम्मूर्छिम मनुष्यों का सर्वथा अभाव हो जाता है । उनका अन्तर चौबीस सुहृत् का है, यह पहले कहा जा चुका है । जब सम्मूर्छिम मनुष्य सर्वथा नहीं होते, उस समय मनुष्यों की वद्ध द्रव्येन्द्रियां संख्यात होती हैं, क्योंकि गर्भज मनुष्य संख्यात ही हैं, किन्तु जब सम्मूर्छिम मनुष्य भी होते हैं, तब वद्ध द्रव्येन्द्रियां असंख्यात होती हैं ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! विजय, वैजयन्त, जयन्त और अपराजित देवों की द्रव्येन्द्रियां अतीत कितनी, वद्ध कितनी और पुरस्कृत कितनी होती हैं ? भगवान्-हे गौतम ! अतीत अनन्त हैं, वद्ध असंख्यात होती हैं, भावी

पतियो, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियो, विकलेन्द्रियो, पंचेन्द्रिय तिर्यच्चो मनुष्यो, वानव्यन्तरो, ज्योतिष्को, वैमानिको तथा नवग्रैवेयक देवानो अतीत द्रव्येन्द्रियो अनन्त छे. वद्ध असंख्यात छे, अने भावि अनन्त छे. किन्तु विशेषता आ छे के मनुष्योनी वद्ध द्रव्येन्द्रियो कदाचित् संख्यात अने कदाचित् असंख्यात होय छे. ओनु कारख ओ छे के कोस समये सम्मूर्छिम मनुष्योने। सर्वथा अभाव थो जाय छे. तेमनु अन्तर चौबीस सुहृत् छे, ओ पछेछु कही दिधेद छे. न्यारे सम्मूर्छिम मनुष्य सर्वथा नथि होता ते समये मनुष्योनी ते द्रव्येन्द्रियो संख्यात होय छे, केमके गर्भज मनुष्य संख्यात छे, किन्तु न्यारे सम्मूर्छिम मनुष्य पखु थाय छे. त्यारे वद्ध द्रव्येन्द्रियो असंख्यात अने छे. श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! विजय, वैजयन्त, जयन्त अने अपराजित देवानो द्रव्येन्द्रियो अतीत केटली, वद्ध केटली, अने पुरस्कृत केटली होय छे ?

યાણિ અનન્તાનિ, વદ્ધાનિ અસંખ્યેયાનિ, પુરસ્કૃતાનિ ભાવીનિ અસંખ્યેયાનિ ભવન્તિ, પ્રાગુક્ત-
યુક્તેઃ, 'સવ્વદ્ધસિદ્ધાદેવાણં પુચ્છા'—સર્વાર્થસિદ્ધકદેવાનાં કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ,
કિયન્તિ વદ્ધાનિ, કિયન્તિ પુરસ્કૃતાનિ ? इति पृच्छा, 'गोयमा !' हे गौतम ! 'अतीता
अणंता, बद्धेच्छगा संखेज्जा, पुरेक्खडा संखेज्जा'—अतीतानि द्रव्येन्द्रियाणि अनन्तानि,
वद્धानि संख्येयानि, पुरस्कृतानि संख्येयानि भवन्ति, तथा च—सर्वार्थसिद्धमहाविमानदेवानां
बादरत्वे महाशरीरत्वे च परिमितक्षेत्रवर्तितया संख्येयत्वाद् वद્धानि पुरस्कृतानि वा तेषां
द्रव्येन्द्रियाणि संख्येयानि भवन्ति, 'एगमेगस्स णं नेरइयस्स नेरइयत्ते केवइया दब्बिदिया
अतीता ?' एकैकस्य खलु नैरयिकस्य नैरयिकत्वे नैरयिकमवावस्यायां कियन्ति द्रव्येन्द्रियाणि
अतीतानि ? 'गोयमा !' हे गौतम ! 'अणंता'—अनन्तानि द्रव्येन्द्रियाणि अतीतानि ? 'केवइया
बद्धेच्छगा'—कियन्ति वद્धानि ? 'गोयमा !' हे गौतम ! 'अट्ठ'—अष्टौ द्रव्येन्द्रियाणि वद્धानि

અસંખ્યાત હોતી હોઈ છે । આ વિષય મેં યુક્તિ પહેલે કહી જા ચુકી છે ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાન કે દેવોંની અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં
કિતની હોઈ છે ? બદ્ધ કિતની હોઈ છે ? ઓર આગામી કિતની હોઈ છે ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં અનન્ત હોઈ છે, બદ્ધ સંખ્યાત હોઈ છે ઓર
આગામી કાલ મેં હોને વાલી સંખ્યાત હોઈ છે । સર્વાર્થસિદ્ધ મહાવિમાન કે દેવ
સંખ્યાત હોઈ હોતે હોઈ છે, અતઃ ડનકી વર્તમાનકાલિક ઓર ભવિષ્યત્કાલિક દ્રવ્યે-
ન્દ્રિયાં સંખ્યાત કહી ગઈ હોઈ છે ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! ઓક-ઓક નારક કી નારકપને અર્થાત્ નારકભવ
કી અવસ્થા મેં અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની કહી હોઈ છે ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં અનન્ત હોઈ છે ।

ગૌતમસ્વામી—બદ્ધ કિતની હોઈ છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અતીત અનન્ત છે, બદ્ધ અસંખ્યાત હોય છે ભાવી અસં-
ખ્યાત હોય છે, આ વિષયમાં યુક્તિ પહેલા કહેવાઈ ગયેલી છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! સર્વાર્થ સિદ્ધ વિમાનના દેવાની અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો
કેટલી છે ? બદ્ધ કેટલી છે ? અને આગામી કેટલી છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો અનન્ત છે, બદ્ધ સંખ્યાત છે અને
આગામી કાળમાં થનારી સંખ્યાત છે. સર્વાર્થસિદ્ધ મહાવિમાનના દેવ સંખ્યાત જ
હોય છે, તેથી તેમની વર્તમાન કાલિક અને ભવિષ્યત્ કાલિક દ્રવ્યેન્દ્રિયો સંખ્યાત કહી છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! ઓક ઓક નારકની નારક પછે અર્થાત્ નારક ભવની
અવસ્થામાં અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો અનન્ત છે

શ્રી ગૌતમ—બદ્ધ કેટલી ?

મવન્તિ, 'કેવહ્યા પુરેક્ષહા ?' કિયન્તિ પુરસ્કૃતાનિ-ભાવીનિ વર્તન્તે ? 'ગૌતમા !' ઢે ગૌતમ ! 'કસ્પઃ અત્થિ, તસ્મદ્ નત્થિ'—તસ્ય ચિન્નૈરયિક્તસ્ય પુરસ્કૃતાનિ સન્તિ, કસ્યચિન્ન સન્તિ, તત્ર યો નરકાદુદ્ધૃત્ય પુનરપિ નૈરયિક્તત્વં ન પ્રાપ્સ્યતિ તસ્ય દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ નૈરયિક્તત્વે પુરસ્કૃતાનિ ન સન્તિ યસ્મૃ પુનરપિ નૈરયિક્તત્વં પ્રાપ્સ્યતિ તસ્ય સન્તિ, સોઽપિ યદા સકુદેવ નરકાગામી તદા અપ્પટ્ટૌ, યદા દિવારં નરકાગામી તદા પોઢશ, યદા વારત્ર્યં નરકાગામી તદા ચતુર્વિગતિઃ, યદા સંખ્યેયવારાન્ નરકાગામી તદા સંખ્યેયાનિ, અસંખ્યવાત્ત્વે અસંખ્યેયાનિ, અનન્તવારત્વે અનન્તાનિ પુરસ્કૃતાનિ તસ્ય દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ ભવન્તીત્યભિપ્રાયેણાહ—'જસ્સત્થિ અદ્ધ વા, સોલસ વા, ચઠ્ઠીસા વા, સંખ્વેજ્ઞા વા, અસંખ્વેજ્ઞા વા, અર્ણતા વા'—યસ્ય નૈરયિક્તસ્ય પુરસ્કૃતાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ સન્તિ તસ્યાપ્પટ્ટૌ વા, પોઢશ વા, ચતુર્વિગતિ વા, સંખ્યેયાનિ વા, અસંખ્યેયાનિ વા, અનન્તાનિ વા મવન્તિ, 'एगमेगस्स णं नेरय्यरस अमुर-

भगवान्—हे गौतम ! इदं द्रव्येन्द्रियां एक-एक नारक की आठ होती हैं ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! आगामी कितनी हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! किसी नारक की भविष्यत् कालिक द्रव्येन्द्रियां होती हैं, किसी की नहीं होती । जो नारक नरक से निकल कर फिर कभी नारक नहीं होगा, उसकी भविष्यत्कालिक द्रव्येन्द्रियां नहीं होती । जो पुनः कभी नारक में उत्पन्न होगा, उसकी होती हैं । अगर वह एक ही बार उत्पन्न होने वाला हो तो उसकी आठ, दो बार नारक होने वाला हो तो सोलह, तीन बार उत्पन्न होने वाला हो तो चौबीस, संख्यात बार उत्पन्न होने वाला हो तो संख्यात और यदि असंख्यात बार उत्पन्न होने वाला हो तो असंख्यात, अगर अनन्त बार नारक होने वाला हो तो अनन्त होती हैं । इसी अभिप्राय से सूत्रकार कहते हैं—जिसकी पुरस्कृत द्रव्येन्द्रियां हैं, उसकी आठ, सोलह, चौबीस, संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त होती हैं ।

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! ઇદં દ્રવ્યેન્દ્રિયો એક એક નારકની આઠ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! આગામી કેટલી છે ?

શ્રી ભગવાન્—કેઈ નારકની ભવિષ્યત્ કાલિક દ્રવ્યેન્દ્રિયો હોય છે, કેઈની નથી હોતી. જે નારક નરકમાંથી નિકળીને પાદો કહી નારક નથી થતો, તેની ભવિષ્યત્કાલિક દ્રવ્યેન્દ્રિયો નથી હોતી જે ફરીથી કેઈ વખતે નરકમાં ઉત્પન્ન થશે, તેની હોય છે. અગર તે એક વાર ઉત્પન્ન થનાર હોય તો તેની આઠ, બે વાર નારક થનારો હોય તો સોળ, ત્રણ વાર ઉત્પન્ન થનાર હોય તો ચોવીસ સંખ્યાત વાર ઉત્પન્ન થનાર હોય તો સંખ્યાત અને વળી અસંખ્યાત વાર ઉત્પન્ન થનાર હોય તો અસંખ્યાત, અગર અનન્ત વાર નારક થનાર હોય તો અનન્ત હોય છે. એ અભિપ્રાયથી સૂત્રકર કહે છે—જેમની પુરસ્કૃત દ્રવ્યેન્દ્રિયો છે, તેમની આઠ સોળ, ચોવીસ, સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત હોય છે.

કુમારત્વે કેવદ્યા દર્શિદ્યા અતીતા ?' એકૈકત્ય સ્વલુ નૈરયિકસ્યાસુરકુમારત્વે અસુરકુમાર મવાવસ્થાયાં ક્રિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ ? 'ગોયમા ! અણંતા' હે ગૌતમ ! અનન્તાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ, 'કેવદ્યા વદ્દેલ્લગા'—કિયન્ત વદ્ધાનિ ? 'ગોયમા ! ણસ્થિ'—હે ગૌતમ ! વર્તમાનકાલે તસ્ય નૈરયિકતયા અસુરકુમારત્વે દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ વદ્ધાનિ ન સન્તિ, અસંમવાત્ 'કેવદ્યા પુરેક્ષહા !' કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ પુરસ્કૃતાનિ માવીનિ સન્તિ ? 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'કસ્સદ્ અત્થિ, કસ્સદ્ નત્થિ' કસ્યચિન્નૈરયિકસ્યાસુરકુમારત્વે માવીનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ સન્તિ, કસ્યચિન્ન સન્તિ, તત્ર 'જસ્સત્થિ અદ્ધ વા, સોલસ વા, ચઠ્ઠીસા વા, સંખેજ્ઞા વા, અસંખેજ્ઞા વા, અણંતા વા'—યસ્ય સન્તિ તસ્ય કદાચિદ્ અઘ્ઠી વા, કદાચિત્ પોહણ વા, વદાચિચ્ચતુર્વિંશતિ વા, કદાચિત્ સંખયેયાનિ વા, કદાચિદ્ અસંખયેયાનિ વા, કદાચિદ્ અનન્તાનિ વા મવન્તિ, પ્રાગુક્તયુક્તે :

‘એવં જાવ યગિચ્છુમારત્તે’—૨૧૫—પ્રમુરકુમારત્વે, ઇવ યાવદ્ નાગકુમારત્વે, સુવર્ણ-

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! એક-એક નારક કી અસુરકુમારપને અર્થાન્ અસુરકુમારમવ કી અવસ્થા મેં કિતની અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં હે ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં અનન્ત હેં ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! વદ્ધ કિનની હેં ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! વર્તમાન કાલ મેં નારક કી અસુરકુમારપને દ્રવ્યેન્દ્રિયાં વદ્ધ નહીં હોતી, ક્યોંકિ જો જીવ નારક પર્યાય મેં હે, વહ અસુરકુમાર પર્યાય મેં ઉસી સમય હો, યહ અસંમવ હે ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! પુરસ્કૃત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિનની હેં ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કિસી કી હોતી હેં, કિસી કી નહીં હોતી । જિસ કી હોતી હેં, ઉસકી આઠ, સોલહ, ચૌવીસ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત હોતી હેં । ઇસકા કારણ પહેલે કહા જા ચુકા હે । જૈસે અસુરકુમારપને દ્રવ્યેન્દ્રિયાં

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! એક એક નારકની અસુરકુમાર પછે અર્થાત્ અસુર-કુમાર ભવની અવસ્થામા કેટલી અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો અનન્ત છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! વદ્ધ કેટલી છે ?

શ્રી ભગવન્—હે ગૌતમ ! વર્તમાન કાળમાં નારકની અસુરકુમાર પછે દ્રવ્યેન્દ્રિયો વદ્ધ નથી હોતી, કેમકે જે જીવ નારક પર્યાયમાં છે, તે અસુરકુમાર પર્યાયમાં એજ સમયે હોય તે અસંમવ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! પુરસ્કૃત દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કેઈની હોય છે, કેઈની નથી હોતી જેની હોય છે, તેની આઠ, સોળ, ચૌવીસ, સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત હોય છે. એજ કારણ પહેલા

कुमारत्वे, अग्निकुमारत्वे, विद्युत्कुमारत्वे, उदधिकुमारत्वे, द्वीपकुमारत्वे, दिक्कुमारत्वे, पवनकुमारत्वे स्तनिकुमारत्वेऽपि कस्यचिन्नैरयिकस्य भावीनि द्रव्येन्द्रियाणि सन्ति, कस्यचिन्न सन्ति, यस्यापि, सन्ति तस्यापि अष्टौ वा, षोडश वा, चतुर्विंशति वा, संख्येयानि वा, असंख्येयानि वा, अनन्तानि वा भवन्ति, गौतमः पृच्छति—‘एगमेगस्स णं नेरइयस्स पुढविकाइयत्ते केवइया दन्विदिया अतीता?’ एकैकस्य खलु नैरयिकस्य पृथिवीकायिकत्वे—पृथिवीकायिकमवावस्थायां कियन्ति द्रव्येन्द्रियाणि अतीतानि? भगवानाह—‘गोयमा ! अणंता’—हे गौतम ! अनन्तानि द्रव्येन्द्रियाणि अतीतानि, ‘केवइया वद्धेल्लगा?’ कियन्ति वद्धानि सन्ति? ‘गोयमा ! णत्थि’—हे गौतम ! नरकभवे वर्तमानस्य नैरयिकस्य पृथिवीकायिकत्वे वर्तमानत्वासंभवद् वद्धानि द्रव्येन्द्रियाणि न सन्ति, केवइया कही, वैसे ही नागकुमारपने, सुवर्णकुमारपने, अग्निकुमारपने, विद्युत्कुमारपने, उदधिकुमारपने, द्वीपकुमारपने, दिक्कुमारपने, पवनकुमारपने और स्तनिकुमारपने भी किसी नारक की भावी द्रव्येन्द्रियां होती हैं, किसी की नहीं होती। जिसकी होती हैं, उसकी आठ, सोलह, चौबीस, संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त होती हैं।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! एक-एक नारक की पृथ्वीकायिकपने कितनी कितनी अतीत द्रव्येन्द्रियां होती हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! अनन्त अतीत द्रव्येन्द्रियां होती हैं।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! बद्ध द्रव्येन्द्रियां कितनी होती हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! नहीं होती, क्योंकि नरकभवे में वर्तमान नारक का पृथ्वीकायिक के रूप में वर्तमान होना संभव नहीं है, इस कारण बद्ध द्रव्येन्द्रियां नहीं होती।

कहेवायेसु છે, જેમ અસુરકુમાર પણે દ્રવ્યેન્દ્રિયો કહી તેમ જ નાગકુમારપણે, સુવર્ણકુમાર પણે, અગ્નિકુમારપણે, વિદ્યુત્કુમારપણે, ઉદધિકુમારપણે, દ્વીપકુમારપણે, દિક્કુમારપણે, પવન કુમારપણે અને સ્તનિકુમારપણે પણ કોઈ નારકની ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો હોય છે, કોઈની નથી હોતી. જેની હોય છે, તેની આઠ, સોળ, ચોવીસ, અખ્યાત, અસખ્યાત અથવા અનન્ત હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! જોક-જોક નારકની પૃથ્વીકાયિકપણે કેટલી કેટલી અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અનન્ત અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! નથી હોતી કેમકે નરક ભવમા વર્તમાન નારકના પૃથ્વી કાયિકના રૂપમા વર્તમાન હોવું અસંભવિત છે, એ કારણે બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયો નથી હોતી,

પુરેક્ષહા'—કિયન્તિ પુરસ્કૃતાનિ ભાવીનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ સન્તિ ? 'ગોયમા ! કસ્સઙ્ અત્થિ કસ્સઙ્ નત્થિ' હે ગૌતમ ! કસ્ય ચિન્નૈરયિકસ્ય પૃથિવીકાયિકત્વે ભાવીનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ સન્તિ, કસ્ય ચિન્ન સન્તિ, તત્રાપિ 'જસ્સત્થિ એકો વા દો વા, તિણિ વા સંસેજ્ઞા વા, અસં-સેજ્ઞા વા, અણંતા યા' યસ્ય નૈરયિકસ્ય પૃથિવીકાયિકત્વે ભાવીનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ સન્તિ, તસ્ય એકં વા, દ્વે વા, ત્રીણિ વા, સંખ્યેયાનિ વા, અસંખ્યેયાનિ વા, અનન્તાનિ વા બોધ્યાનિ, 'એવં જાવ વણસ્સઙ્કાહ્યત્તે' એવમ્-પૃથિવીકાયિકત્વે ઇવ યાવદ્-અપ્પકાયિકત્વે તેજસ્કાયિકત્વે, વાયુકાયિકત્વે, વનસ્પતિકાયિકત્વે, કસ્ય ચિન્નૈરયિકસ્ય પુરસ્કૃતાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ સન્તિ, કસ્યચિન્ન સન્તિ, યસ્ય સન્તિ તસ્ય એકં વા, દ્વે વા, ત્રીણિ વા, સંખ્યેયાનિ વા, અસંખ્યેયાનિ વા, અનન્તાનિ વા બોધ્યાનિ, અતીતાનિ તુ અનન્તાનિ બોધ્યાનિ, વદ્ધાનિ પુનર્ન સન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'એગમેગસ્સ ણં મંતે ! નેરઙ્કસ્ય વેઙ્કિયત્તે કેવઙ્કા દલ્લિવિદિયા અતીતા ?' હે મદન્ત ! એકૈકસ્ય સ્વલ્લુ નૈરયિકસ્ય દ્વીન્દ્રિયભવાવસ્થાયાં કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણ અતીતાનિ ? મગવાનાહ—'ગોયમા ! અણંતા'—હે ગૌતમ ! અનન્તાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! આગામી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હોતી હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કિસી કી હોતી હૈ, કિસી કી નહીં હોતી । જિસ નારક કી પૃથ્વીકાયિકપને ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં હોતી હૈ, ડસકી એક, દો, ત્રીન, સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત હોતી હૈ । ઇસી પ્રકાર અપ્પકાયિકપને, તેજસ્કાયિકપને, વાયુકાયિકપને તથા વનસ્પતિકાયિકપને કિસી નારક કો ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં હોતી હૈ, કિસી કી નહીં હોતી । જિસકી હોતી હૈ, ડસકી એક, દો, ત્રીન, સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત હોતી હૈ । અતીત અનન્ત હોતી હૈ, બદ્ધ હોતી નહીં હૈ ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! એક-એક નારક કી દ્વીન્દ્રિયપને અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં અનન્ત હૈ ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! આગમી દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કેઇની હોય છે, કેઇની નથી હોતી જે નારકની પૃથ્વી-કાયિક પણે ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો હોય છે, તેની એક, બે, ત્રણ, સ ખ્યાત અસ ખ્યાત અથવા અનન્ત હોય છે, એજ પ્રકારે અપ્પકાયિકપણે, તેજ કાયિકપણે વાયુકાયિકપણે તથા વનસ્પતિ કાયિકપણે કેઈ નારકની ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો હોય છે, કેઇની નથી હોતી. જેની હોય છે, તેની એક, બે, ત્રણ, સ ખ્યાત અસ ખ્યાત અથવા અનન્ત હોય છે. અતીત અનન્ત હોય છે, બદ્ધ હોતી નથી ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! એક એક નારકની દ્વીન્દ્રિયપણે અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી છે ?

અતીતાનિ, 'કેવહ્યા વદ્વેલ્લગા ?' કિન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ વદ્ધાનિ સન્તિ ? 'ગોયમા ! ણત્થિ'—
હે ગૌતમ ! નૈરયિકસ્ય નરકભવે વર્તમાનસ્ય દ્વીન્દ્રિયત્વે વર્તમાનત્વાસંભવાદ્ વદ્ધાનિ તસ્ય
દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ ન સન્તિ, 'કેવહ્યા પુરેક્લહા ?'—કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ પુરસ્કૃતાનિ ભાવીનિ
સન્તિ ? 'ગોયમા ! કરસસ્સ અત્થિ, કરસસ્સ નત્થિ' હે—ગૌતમ ! કસ્યચિન્નૈરયિકસ્ય દ્વીન્દ્રિયત્વે
ભાવીનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ સન્તિ, કસ્યચિન્ન સન્તિ, 'જસ્સત્થિ દો વા, ચત્તારિ વા, સંખેજ્ઞા વા,
અસંખેજ્ઞા વા, અણંતા વા'—યસ્ય સન્તિ તસ્ય દ્વે વા ચત્તારિ વા સંખ્યેયાનિ વા અસંખ્યેયાનિ-
વા, અનન્તાનિ વા સન્તિ, ભાવીનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ, 'एवं तेहंदियत्तेवि' एवम्—દ્વીન્દ્રિયત્વે इव
ત્રીન્દ્રિયત્વેऽपि नैरयिकस्य अनन्तानि द्रव्येन्द्रियाणि अतीतानि, वद्धानि तु न सन्ति 'णवरं
પુરેક્લહા ચત્તારિ વા અદ્ધ વા વારસ વા, સંખેજ્ઞા વા, અસંખેજ્ઞા વા, અણંતા વા'—નવરમ્—
પુરસ્કૃતાનિ તુ કસ્યચિત્ સન્તિ કસ્યચિન્ન સન્તિ, યસ્યાપિ સન્તિ તસ્યાપિ ચત્તારિ વા, અઘૌ
વા, દ્વાદશ વા, સંખ્યેયાનિ વા, અસંખ્યેયાનિ વા, અનન્તાનિ વા બોધ્યમાનીત્યર્થઃ, ત્રીન્દ્રિયાણાં
દ્રવ્યેન્દ્રિયચતુષ્ટસ્ય પૂર્વણુપપાદિતત્વાત્, 'एवं चउरिंदियत्ते वि' एवम्—દ્વીન્દ્રિયત્વે इव ચતુરિન્દ્રિય-

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! બદ્ધ કિતની હૈં ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં નથી હોતી, કાર્યાકિ નરકભવ મેં
વર્તમાન નારક કી દ્વીન્દ્રિયપને વર્તમાન હોના સંભવ નહીં હૈં .

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હૈં ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કિસી નારક કી દ્વીન્દ્રિયપને ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં હોતી હૈં,
કિસી કી નથી હોતી . જિસકી હોતી હૈં, ઉસકી દો, ચાર, સંખ્યાત અસંખ્ય
અથવા અનન્ત હોતી હૈં . હસી પ્રકાર નારક કી ત્રીન્દ્રિયપને સ્ત્રી અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં
અનન્ત હોતી હૈં, પદ્ધ નહીં હોતી હૈં, વિશેષ યહ કિ આગામી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિસી
કી હોતી હૈં, કિસી કી નહીં હોતી . જિસકી હોતી હૈં, ઉસકી ચાર, આઠ,
બારહ, સંખ્યાત, અસંખ્યાત, યા અનન્ત હોતી હૈં, કયો કિ ત્રીન્દ્રિય જીવો કો

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો અનન્ત છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! બદ્ધ કેટલી છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયો નથી હોતી, કેમકે નરક ભવમાં વર્તમાન
નારકનું દ્વીન્દ્રિયપણે વર્તમાન હોય તે અસંભવિત છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કોઈ નારકની દ્વીન્દ્રિયપણે ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો હોય છે, કોઈની
નથી હોતી. જેની હોય છે, તેની બે, ચાર, સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત હોય છે.

એજ પ્રકારે નારકની દ્રવ્યેન્દ્રિય પણે પણ અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો અનન્ત હોય છે. બદ્ધ
નથી હોતી, વિશેષ આ છે કે આગામી દ્રવ્યેન્દ્રિયો કોઈની હોય છે. કોઈની નથી હોતી
જેની હોય છે, તેની ચાર આઠ, બાર, સંખ્યાત, અસંખ્યાત અગર અનન્ત હોય છે, કેમકે

ત્વેऽપિ-ચતુરિન્દ્રિય ભવાવસ્થાયામપિ एकैकस्य नैरयिकस्य अनन्तानि द्रव्येन्द्रियाणि अती-
 तानि, बद्धानि तु, असंमवाप्त सन्त्येव, किन्तु 'णवरं पुरेक्खडा छ वा, बारस वा, अठारस वा,
 संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा, अणंता वा' कस्यचिन्नैरयिकस्य चतुरिन्द्रियत्वे भावीनि द्रव्ये
 न्द्रियाणि सन्ति, कस्यचिन्न सन्ति, यस्यापि सन्ति, तस्यापि-नवरम्-विशेषस्तु पुरस्कृतानि
 द्रव्येन्द्रियाणि षड् वा, द्वादश वा, अष्टादश वा, संख्येयानि वा, असंख्येयानि वा, अनन्तानि
 वा सन्ति चतुरिन्द्रियाणां द्रव्येन्द्रियपदत्वस्य पूर्वपक्षपादितत्वात्, 'पंचिन्द्रियतिरिक्खज्जोणियत्ते
 जहा असुरकुमारत्ते' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकत्वे यथा असुरकुमारत्वे नैरयिकस्यातीतवद्भद्र-
 स्कृतद्रव्येन्द्रियाणि प्रतिपादितानि तथा प्रतिपत्तव्यानि, 'मणुस्सत्ते वि एवं चेव' मनुष्यत्वेऽपि
 नैरयिकस्यातीतवद्भद्रपुरस्कृतद्रव्येन्द्रियाणि एवञ्चैव-असुरकुमारत्वे इव प्रतिपत्तव्यानि, किन्तु-
 'णवरं केवइया पुरेक्खडा ?' नवरं-विशेषस्तु-कियन्ति पुरस्कृतानि-भावीनि द्रव्येन्द्रियाणि
 नैरयिकस्य मनुष्यत्वे सन्ति : 'अट्ठ वा, सोलस वा, चउवीसा वा, संखेज्जा, असंखेज्जा,
 अणंता वा' अष्टौ वा, षोडश वा, चतुर्विंशति वा, संख्येयानि वा, असंख्येयानि वा, अनन्तानि
 वा कस्यचिन्नैरयिकस्य मनुष्यत्वे भावीनि द्रव्येन्द्रियाणि सन्ति, कस्यचिन्न सन्ति,

चार द्रव्येन्द्रियां होती हैं, यह पहले कहा जा चुका है। इसी प्रकार चौइन्द्रिय-
 भव की अवस्था में भी एक-एक नारक की अतीत द्रव्येन्द्रियां अनन्त हैं, बद्ध
 द्रव्येन्द्रियां होती नहीं हैं किन्तु भावी द्रव्येन्द्रियां छह, बारह, अठारह, संख्यात,
 असंख्यात अथवा अनन्त होती हैं। चतुरिन्द्रियो की द्रव्येन्द्रियां छह होती हैं,
 यह पहले कहा जा चुका है। जैसे नारक की असुरकुमारपने अतीत, बद्ध और
 भावी द्रव्येन्द्रियां कहीं हैं, वैसे ही पंचेन्द्रिय तिर्यक्षपने समझलेना चाहिए।
 मनुष्यपने भी अतीत, और बद्ध द्रव्येन्द्रियां असुरकुमारपने जैसी कहीं हैं, वैसी कह-
 लेना चाहिए। विशेषता यह है, कि नारक की मनुष्यपने कितनी भावी द्रव्येन्द्रियां
 हैं ? इस प्रश्न का उत्तर यों है-आठ, सोलह, चौवीस संख्यात असंख्यात
 अथवा अनन्त हैं। किसी-किसी की होती ही नहीं हैं।

ત્રીન્દ્રિય જીવોની ચાર દ્રવ્યેન્દ્રિયો હોય છે એ પહેલાં કહી દિધેલું છે. એ પ્રકારે ચતુરિન્દ્રિય
 ભવની અવસ્થામાં પણ એક-એક નારકની અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો અનંત છે, બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયો
 નથી હોતી. પણ ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો છ, બાર, અઠાર, સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા
 અનન્ત હોય છે, ચતુરિન્દ્રિયોની દ્રવ્યેન્દ્રિયો છ હોય છે એ પહેલાં કહી દિધેલું છે. જેમ
 નારકની અસુરકુમારપણે અતીત, બદ્ધ, અને ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો કહો છે, તે જ પ્રમાણે
 પંચેન્દ્રિય તિર્યક્ષપણે સમજી લેવું જોઈએ. મનુષ્ય પણ અતીત અને બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયો
 અસુરકુમારપણે જેવી કહી છે, તેવી જ કહેવી જોઈએ. વિશેષતા એ છે કે નારકની મનુષ્ય
 પણે કેટલી ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આમ છે- આઠ, સોળ, ચોવીસ,
 સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત છે. કોઈ કોઈની હોતી જ નથી.

‘સર્વેસિં મણુસવજ્ઞાણં પુરેક્ષહા મણુસત્તે કસ્સહ અત્થિ. કસ્સહ નત્થિ, एवं ण वुच्चइ’—સર્વેપાં મનુષ્યવર્જાનાં ત્રયોવિંશતિ દણ્ડકપદવાચ્યાનાં જીવાનાં પુરસ્કૃતાનિ—ભાવીનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ મનુષ્યત્વે—મનુષ્યભવાવસ્થાયાં કસ્યચિત્ સન્તિ કસ્યચિન્ન સન્તિ इत्येवं नोच्यते—ન વક્ત-
વ્યમ્, મનુષ્યેષુ આગમનસ્ય મનુષ્યમિદ્ધાનામવશ્યંભાવિત્વાત્, તસ્માત્ જઘન્યેનાઘૌ, ઉત્કૃષ્ટે-
નાનન્તાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ મનુષ્યત્વે ભાવીનિ સન્તિ, इति वक्तव्यम्, ‘વાળમંતરજોડસિય-
સોહમ્મગજાવ ગેવેજ્જગદેવત્તે અતીતા અણંતા’—વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કસૌધર્મયાવદીશાન-
સનત્કુમાર માહેન્દ્રવહ્નલોકલાન્તકશુકસહસ્રારાનતપ્રાણતારણાચ્યુત ગ્રૈવેયકદેવત્વે એકૈકસ્ય
નૈરયિકસ્ય અતીતાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અનન્તાનિ સન્તિ ‘વદ્દેલ્લગા નત્થિ’ વદ્ધાનિ તાવદ્ દ્રવ્યે-
ન્દ્રિયાણિ નૈરયિકસ્ય નરકત્વે વર્તમાનસ્ય વાનવ્યન્તરત્વાદિ ગ્રૈવેયકત્વે વર્તમાનત્વાસંભવાન્ન
સાં ૩, ‘પુરેક્ષહા કસ્સહ અત્થિ કસ્સહ નત્થિ’ પુરસ્કૃતાનિ—ભાવીનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ કસ્ય-
ચિન્નરયિકસ્ય સન્તિ, કસ્યચિન્નૈરયિકસ્ય ન સન્તિ, ‘જસ્સ અત્થિ અદ્ધ વા, સોલસ વા, ચડ-

મનુષ્યો’ કો છોડકર શેષ સબ તેઈસ દણ્ડકો’ કે જીવો કી ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં
મનુષ્યભવાવસ્થા મેં ‘કિસી કી હોતી હૈં, કિસી કી નહીં હોતી,’ એસા નહીં
કહનાં ચાહિય, ક્યોંકિ જો મનુષ્યેતર પ્રાણી હૈં, ઉનકા મનુષ્યભવ મેં આ ન
હુય બિના મોક્ષ હો હી નહીં સકના, અતઃ મનુષ્યભવ મેં આના અવશ્યંભાવી હૈ।
અતઃપ્ર મનુષ્યપને ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં જઘન્ય આઠ ઓર ઉત્કૃષ્ટ અનન્ત હૈં, એ
કહનાં ચાહિય।

વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક, સૌધર્મ, ઈશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક,
લાન્તક, શુક, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, આરણ, અચ્યુત ઓર ગ્રૈવેયક દેવપને
એક-એક નારક કી અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં અનન્ત હૈં। બદ્ધ નહીં હૈં, ક્યોંકિ જો
નારક નરક મેં વર્તમાન હૈં, વહ વાનવ્યન્તર આદિ કે ભવમેં વર્તમાન નહીં હો
સકતા। ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિસી કી હોતી હૈં, કિસી કી નહીં। જિસ નારક કી

મનુષ્યો સિવાય બાકી બધા તેવીસ દંડકોના જીવોની ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં મનુષ્ય
ભવાવસ્થામાં ‘કોઈની હોય છે, કોઈની નથી હોતી.’ એમ ન કહેવું ભોઈએ, ‘કેમકે જે
મનુષ્યેતર પ્રાણી છે, તેમનું’ મનુષ્ય ભવમાં આગમન થયા સિવાય મોક્ષ જ નથી થઈ
શકતો, અતઃ મનુષ્ય ભવમાં આવવું અવશ્ય ભાવી છે, તેથી જ મનુષ્ય પશુ ભાવી દ્રવ્યે-
ન્દ્રિયાં જઘન્ય આઠ અને ઉત્કૃષ્ટ અનન્ત છે, એમ કહેવું ભોઈએ.

વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક, સૌધર્મ, ઈશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક
શુક, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, આરણ, અચ્યુત અને ગ્રૈવેયક દેવપશુ એક એક નારકની
અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં અનન્ત છે. બદ્ધ નથી, કેમકે જે નારક નરકમાં વર્તમાન છે, તે
વાનવ્યન્તરના ભવમાં વર્તમાન નથી થઈ શકતો ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કોઈની હોય છે, કોઈની
નથી હોતી. જે નારકની હોય છે. તેની આઠ, સોળ, ચોવીસ, સંખ્યાત અસંખ્યાત

વીસા વા, સંખેજ્ઞા વા, અસંખેજ્ઞા વા. અર્ણવા વા—યસ્ય નૈરયિકસ્ય વાનવ્યન્તરત્વાદિ ગ્રંથે-
યકત્વાન્તે ભાવીનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ સન્તિ તસ્યાષ્ટૌ વા, ષોડશ વા, ચતુર્વિંશતિ વા, સંખ્યે-
યાનિ વા, અસંખ્યેયાનિ વા, અનન્તાનિ વા સન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘एगमेगस्त णं भंते ।
नेरइयस्स विजयवेभयंतजयंत—अपराजियदेवत्ते केवइया दच्चिदिया अतीता ?’ हे भदन्त !
एकैकस्य खलु नैरयिकस्य विजयवैजयन्तजयन्तापराजितदेवत्वे कियन्ति द्रव्येन्द्रियाणि
अतीतानि ? ‘णत्थि’ नैरयिकस्य विजयादिचतुर्षु अतीतानि द्रव्येन्द्रियाणि न सन्ति, विजया-
दिषु चतुर्षु गतस्य जीवस्य नियमतस्तत उद्वर्तनानन्तरं कदाचिदपि नैरयिकादि पञ्चेन्द्रिय-
तिर्यग्यौनिकपर्यन्तेषु वानव्यन्तरेषु ज्योतिष्केषु च समागमाभावेन तेषु नैरयिकस्य अतीत-
द्रव्येन्द्रियासंभवात्, तेषां तथा स्वभावत्वात् मनुष्येषु सौधर्मादिषु चागमनसंभवात् ‘केवइया
पुरेक्खडा ?’ कियन्ति तावद् द्रव्येन्द्रियाणि पुरસ્कृतानि—भावीनि सन्ति ? ‘कस्सइ अत्थि
कस्सइ नत्थि’ कस्यचिद् नैरयिकस्य विजयादिदेवत्वे भावीनि द्रव्येन्द्रियाणि सन्ति, कस्यचिच्च
होती हैं, उसकी आठ, सोलह, चौबीस, संख्यात असंख्यात अथवा अनन्त होती हैं।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! एक—एक नारक की विजय, वैजयन्त, जयन्त
और अपराजित देव के रूपमें कितनी अतीत द्रव्येन्द्रियां हैं ?

भगवान्—नहीं हैं, विजय आदि चार विमानों के देवों में नारक की अतीत
द्रव्येन्द्रियां नहीं होती । क्योंकि जो जीव एक बार विजयादि विमानों में उठ
हो जाता है । उसका फिर नियम से नारकों में, पंचेन्द्रिय तिर्यचों तक में, वान-
व्यन्तरों में और ज्योतिष्कों में जन्म नहीं होता, अतः उनमें नारक की अतीत
द्रव्येन्द्रियां का संभव नहीं है । वे केवल मनुष्यों में और सौधर्मादि देवों
में ही उत्पन्न होते हैं ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! उनकी भावी द्रव्येन्द्रियां कितनी हैं ।

भगवान् हे गौतम ! किसी—किसी नारक की विजय आदि देवों के रूपमें
बी द्रव्येन्द्रियां होती हैं, किसी की नहीं होती । जिस नारक की विजयादि

અથવા અનન્ત હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! એક એક નારકની વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત અને
અપરાજિત દેવના રૂપમાં કેટલી અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો છે ?

શ્રી ભગવાન્—નથી, વિજય આદિ ચાર વિમાનોના દેવોમાં નારકની અતીત દ્રવ્યે-
ન્દ્રિયો નથી હોતી. કેમકે જે જીવ એક વાર વિજય આદિ વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય
છે, તેમનો ફરી પાછો નિયમેકરી નારકોમાં, પંચેન્દ્રિય તિર્યચો સુધીમાં, વાનવ્યન્તરોમાં
અને જ્યોતિષ્કોમાં જન્મ નથી થતો, તેથી તેમનામાં નારકની અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયોનો સંભવ
નથી, કેવળ તેઓ મનુષ્યોમાં અને સૌધર્માદિ દેવોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! તેમની ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કોઈ કોઈની વિજય આદિ દેવોના રૂપમાં ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો

સન્તિ, 'જસ અતિ અઢ વા, સોલસ વા' યસ્ય નૈરયિકસ્ય વિજયાદિ દેવત્વે સન્તિ તાવદ્ ભાવીનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ તસ્યાપિ અઢૌ વા પોહશ વા સન્તિ, વિજયાદિષુ દ્વિરૂપણસ્ય નૈરયિકસ્યાનન્તરભવે નિયતો મુક્તિસદ્ભાવાત્, 'સન્નદૃશિદ્ધગદેવતે અતીતા નતિય, વદ્દેલ્લગાળતિય' સર્વાર્થસિદ્ધગદેવત્વે નૈરયિકસ્યાતીતાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ ન સન્તિ, વદ્દાનિચ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ નૈરયિકસ્ય નરકે એવ વર્તમાનતયા સંમન્તીતિ ભાવઃ, સર્વાર્થસિદ્ધગદેવત્વેન નૈરયિકસ્યાતીતકાલે ઉત્પાદાભાવેન તન્નાતીતદ્રવ્યેન્દ્રિયાસંભાવત્, તેષાં તયા સ્વમાવન્નાત્, 'પુરેલ્લગા કસસ અતિય, કસસ ણતિય'—પુરસ્કૃતાનિ—ભાવીનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ કસ્યચિન્નૈરયિકસ્ય સન્તિ, કસ્યચિન્નૈરયિકસ્ય ન સન્તિ, 'જસ અતિ અઢ' યસ્ય સન્તિ તસ્ય અઢૌ ભાવીનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ સન્તિ, એવં જદ્દા નેરયિકદંડકો નીતો તદ્દા અમુરકુમારેણ વિ નેયવ્વો જાવ પંચિદિયતિરિક્ખજોણિણં' એવમ્—પૂર્વોક્તરિત્યા યથા નૈરયિકદંડકો નીતઃ—નૈરયિકસ્ય નૈરયિકત્વાદિ ચતુર્વિંશતિ સ્થાનેષુ પ્રરૂપણં કૃતં તયા અમુરકુમારેણાપિ ચતુર્વિંશતિદંડકો

દેવોં કે રૂપમેં ભાવી હિન્દ્રિયાં હોતી હૈં, ડસકી આઠ અથવા સોલહ હોતી હૈં, કયોંકિ જો વિજય આદિ વિમાનોં મેં દો વાર ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ, ડસકી નિયમ સે મુક્તિ હો જાતી હૈ ।

નારક કી સર્વાર્થસિદ્ધ દેવ કે રૂપમેં અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં નહીં હોતી, વદ્દ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં મી નહીં હોતી, કયોંકિ નારક કી વદ્દ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં નરકભવ મેં હી હો સકતી હૈં । નારક જીવ અતીત કાલ મેં કમી સર્વાર્થસિદ્ધદેવ હુઆ નહીં હૈ, અતએવ સર્વાર્થસિદ્ધ દેવપને ડસકી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં અસંભવ હૈં । ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિસી નારક કી હોતી હૈં, કિસી કી નહીં હોતી । જિસકી હોતી હૈં, આઠ હોતી હૈં, કયોંકિ સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાન મેં એક વાર ઉત્પન્ન હોને કે પશ્ચાત્ મનુષ્યમવ પાકર જીવ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરલેતા હૈ ।

હસ પ્રકાર જૈસે નારક કા દંડક કહા હૈ, અર્થાત્ નારક કી ચૌવિસ દંડકો હોય છે, કેઈની નથી હોતી. જે નારકની વિજયાદિ દેવતા રૂપમા ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો હોય છે તેમની આઠ અથવા સોળ, હોય છે, કેમકે જે વિજય આદિ વિમાનોમાં જઈને ઉત્પન્ન થઈ બચ છે, તેમની નિયમથી મુક્તિ થઈ બચ છે.

નારકની સર્વાર્થસિદ્ધ દેવતા રૂપમા અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો નથી હોતી, બદ્દ દ્રવ્યેન્દ્રિયો પણ નથી હોતી કેમકે નારકની બદ્દ દ્રવ્યેન્દ્રિયો નરક ભવમાં જ થઈ શકે છે. નારક એવ અતીત કાળમાં ક્યારેય સર્વાર્થસિદ્ધ દેવ થયેલ નથી, તેથી જ સર્વાર્થસિદ્ધ દેવપણથી તેમને દ્રવ્યેન્દ્રિયોનો અભાવ હોય છે ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો કોઈ નારકની હોય છે, કોઈની નથી હોતી જેની હોય છે, તેની આઠ હોય છે, કેમકે સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં એકવાર ઉત્પન્ન થઈ પછી મનુષ્ય ભવ પામીને એવ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી લે છે.

એ રીતે જેવા નારકના દંડક કદ્દા છે, અર્થાત્ નારકની ચૌવિસ દંડકોમાં પ્રરૂપણ

નેત્રવ્યઃ-જ્ઞાતવ્યઃ-પ્રરૂપણીયઃ, યાવદ્-નાગકુમારાદિ ભવનપતિ પૃથિવીકાયિકાદ્યેકેન્દ્રિય વિકલેન્દ્રિય પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેનાપિ પ્રરૂપણીયઃ, કિન્તુ-‘ઞવરં-વિશેષસ્તુ યસ્ય જીવસ્ય સ્વસ્થાને યાવન્તિ વદ્ધાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ ભવન્તિ, તસ્ય તાશ્નન્તિ મણિતવ્યાનિ,

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘પ્રમેગસસ ણં મંતે ! મણૂસસ નેરડ્યત્તેકેવડ્યા દંન્વિદિયા અતીતા?’ હે મદન્ત ! એકૈકસ્ય ચલ્લ મનુષ્યસ્ય નૈરયિકત્વે કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અણંતા’-અનન્તાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ, ‘કેવડ્યા વદ્દેલ્લગા ?’ કિયન્તિ વદ્ધાનિ સન્તિ ? ‘ણત્થિ’-વદ્ધાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ ન સન્તિ, મનુષ્યસ્ત્વે વર્તમાનસ્ય મનુષ્યસ્ય નૈરયિકત્વે વર્તમાનત્વાસંમવાત્, ‘કેવડ્યા પુરેક્કલ્હા ?’ કિયન્તિ પુરસ્કુતાનિ-ભાવીતિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ સન્તિ ? ‘કસસહ અત્થિ કસસહ ણત્થિ’-કસ્યચિદ્ મનુષ્યસ્ય

મેં પ્રરૂપણા કી હૈ, ડસી પ્રકાર અસુરકુમાર કા દંડક મી સમજલેના ચાહિયે । યાવત્ નાગકુમાર આદિ ભવનપતિયોં કા પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો , વિકલેન્દ્રિયોં કા, પંચેન્દ્રિય તિર્યચો કા મી હસી પ્રકાર જાનના ચાહિયે । વિશેષતા યહ હૈ કિ જિસ જીવ કી સ્વસ્થાન મેં જિતની વદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં હોતી હૈં, ડસકી ડતની કહની ચાહિયે ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! એક-એક મનુષ્ય કો નારકપને અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં અનન્ત હોતી હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! વદ્ધ કિતની હોતી હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! વદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં નહીં હોતી, ક્યોંકિ જો મનુષ્ય મનુષ્ય-પર્યાય,મેં વિદ્યમાન હૈ, વહ નારકપર્યાય મેં વિદ્યમાન નહીં હો સકતા ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! કિસી મનુષ્ય કી નારકપને ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં હોતી હૈં,

કરી છે. એજ પ્રકારે અસુરકુમારના દંડક પણ સમજી લેવાં એઈ એ યાવત્ નાગકુમાર આદિ ભવનપતિયોના, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોના વિકલેન્દ્રિયોના, પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચોના પણ આજ રીતે જાણવા એઈ એ. વિશેષતા એ છે કે જે જીવની સ્વસ્થાનમાં જેટલી બધા દ્રવ્યેન્દ્રિયો હોય છે તેમની એટલી જ કહેવી એઈ એ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! એક એક મનુષ્યની નારકપણે અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો અનન્ત હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-બધા કેટલી હોય છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! બધા દ્રવ્યેન્દ્રિયો નથી હોતી, કેમકે જે મનુષ્ય પર્યાયમાં વિદ્યમાન છે, તે નારક પર્યાયમાં વિદ્યમાન નથી થઈ શકતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી છે ?

ભાવીનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ નૈરયિકત્વે સન્તિ, કસ્યચિન્ન સન્તિ, 'નસ્યતિથિ અઢ વા, સોલસ વા, ચઠવીસા વા, સંખેજ્ઞા વા, અસંખેજ્ઞા વા, અણંતા વા'—યસ્ય મનુષ્યસ્ય નૈરયિકત્વે ભાવીનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ સન્તિ તસ્ય અષ્ટૌ વા, ષોડશ વા, ચતુર્વિંશતિ વા, સંખ્યેયાનિ વા, અસંખ્યેયાનિ વા, અનન્તાનિ વા સન્તિ, 'એવં જાન પંચિન્દિયતિરિક્તજોણિયત્તે'—એવં—નૈરયિકત્વે ઇવ યાત્રદ્—અસુરકુમારાદિ ભવનપતિત્વે પૃથિવીકાયિકાદ્યેન્દ્રિયત્વે વિરુલેન્દ્રિયત્વે પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકત્વે મનુષ્યસ્ય અનન્તાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ, વદ્ધાનિ ન સન્તિ, કિન્તુ-પુરસ્કૃતાનિ ભાવીનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ કસ્યચિન્નમનુષ્યસ્ય સન્તિ, કસ્યચિન્ન સન્તિ, 'ળવરં ઈન્દિય—વિગલિન્દિયસુ જસસ જડ પુરેવલ્લહા તસસ તત્તિયા માણિયવ્વા'—નવરં—વિશેષસ્તુ—એકેન્દ્રિય વિકલેન્દ્રિયેષુ યસ્ય મનુષ્યસ્ય યાવન્તિ પુરસ્કૃતાનિ—ભાવીનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ સન્તિ, તસ્ય યાવન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ મણિતવ્યાનિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'એગમેગસસ ણં મંતે ! મળ્લસસ મળ્લસત્તે કેવલ્લયા દલ્લિદિયા અતીતા ?' હે મદન્ત ! એકૈકસ્ય લલ્લ મનુષ્યસ્ય મનુષ્યત્વે કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ ? મગવ નાહ—'ગોયમા ! અણંતા'—હે ગૌતમ ! અનન્તાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ મનુષ્યજ્ઞ

કિસી કી નહીં । જિસકી હોતી હૈં, ડસકી આઠ, સોલહ, ચૌવીસ, સંખ્યાત, અસંખ્યાત યા અનન્ત હોતી હૈં । જૈસે મનુષ્ય કી નારકપને દ્રવ્યેન્દ્રિયો' કી પ્રરૂપણા કી, ડસી પ્રકાર અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ કે રૂપમેં, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયાં, વિકલેન્દ્રિયાં તથા પંચેન્દ્રિય તિર્યચો' કે રૂપ મેં ઢી અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં 'અનન્ત હોતી હૈં, વદ્ધ નહીં હોતી હૈં ઓર ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિસી મનુષ્ય કી હોતી હૈં, કિસી કી નહીં હોતી । વિશેષ યહ હૈ કિ એકેન્દ્રિય—વિકલેન્દ્રિયો મેં જિસ મનુષ્ય કી જિતની ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં હોતી હૈં, ડસકી ડતની કહલેની ચાહિય ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! એક—એક મનુષ્ય કી, મનુષ્યભવ કી અવસ્થા મેં અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હૈં ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! મનુષ્ય કી મનુષ્યપને અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં અનન્ત હૈં ।

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કોઈ મનુષ્યની નારકપણે ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો હોય છે, કોઈની નથી હોતી, જેની હોય છે, તેની આઠ, સોળ, ચોવીસ, સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા તે અનન્ત હોય છે. જેમ મનુષ્યની નારકપણે દ્રવ્યેન્દ્રિયોની પ્રરૂપણા કરી, એજ પ્રકારે અસુર કુમાર આદિ ભવનપતિના રૂપમાં પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો વિકલેન્દ્રિય તથા પંચેન્દ્રિય તિર્યચના રૂપમાં પણ અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો અનન્ત હોય છે બદ્ધ હોતી નથી અને ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો કોઈ મનુષ્યની હોય છે, કોઈની નથી હોતી. વિશેષ એ છે કે એકેન્દ્રિય—વિકલેન્દ્રિયોમાં જે માણસની જેટલી ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો હોય છે, તેની એટલી જ કહેવી જોઈએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! એક એક મનુષ્યની, મનુષ્ય ભવની અવસ્થામાં અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! મનુષ્યની મનુષ્યપણે અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો અનન્ત છે.

મનુષ્યત્વે અતીતાનિ, 'કેવડયા વહેલુગા'—કિયન્તિ વદ્ધાનિ સન્તિ ? 'ગોયમા ! અદ્ધ'—હે ગૌતમ ! અદ્ધૌ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ મનુષ્યસ્ય મનુષ્યત્વે વર્તમાને વદ્ધાનિ સન્તિ, 'કેવડયા પુરે-વલ્લહા ?' કિયન્તિ પુરસ્કૃતાનિ—ભાવીનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ મનુષ્યસ્ય મનુષ્યત્વે સન્તિ ? 'કસ્સઈ અત્થિ કસ્સઈ ણત્થિ' કસ્યચિદ્ મનુષ્યસ્ય મનુષ્યત્વે ભાવીનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ સન્તિ, કસ્ય ચિન્મનુષ્યસ્ય ન સન્તિ, 'જસ્સત્થિ અદ્ધ વા, સોલસ વા, ચઠવીસા વા, સંખેજ્ઞા વા, અસંખેજ્ઞા વા, અણંતા વા' यस્ય મનુષ્યસ્ય મનુષ્યત્વે ભાવીનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ સન્તિ તસ્યાદ્ધૌ વા, પોઠ્ઠશ વા, ચતુર્વિંશતિ વા, સંખ્યેયાનિ વા, અસંખ્યેયાનિ વા, અનન્તાનિ વા સન્તિ, 'વાળમંતર જોડ્ડસિયા જાવ ગેવેજ્જગદેવત્તે જહા નેરડયત્તે' વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્ક યાવદ્ વૈમાનિકગ્રૈવેય-કદેવત્વે મનુષ્યસ્ય યથા નૈરયિકત્વે અતીતવદ્ધપુરસ્કૃતદ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ પ્રતિપાદિતાનિ તથા પ્રતિપત્તવ્યાનિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'एगमेगस्स णं मंते ! मणूसस्स विजयवेजयंतजयंतअपरा-जियदेवत्ते केवडया दव्विंदिया अतीता ? हे भइन्त ! एकैरुस्य खलु मनुष्यस्य विजयवैजयन्त-जयन्तापराजितदेवत्वे कियन्ति द्रव्येन्द्रियाणि अतीतानि ? भगवानाह—'गोयमा ! कस्सइ

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! બદ્ધ કિતની હૈં ?

ભગવન્—હે ગૌતમ ! આઠ હૈં ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! મનુષ્યની મનુષ્યપને ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હૈં ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કિસી મનુષ્યની મનુષ્ય રૂપમેં ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં હોતી હૈં, કિસીની નહીં હોતી । જિસકી હોતી હૈં, ડસકી આઠ, સોલહ, ચૌવીસ, સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત હોતી હૈં ।

વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક યાવત્ વૈમાનિક ગ્રૈવેયક દેવપને મનુષ્યની અતીત, બદ્ધ ઓર પુરસ્કૃત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં ડસી પ્રકાર સમઘલેની ચાહિય, જૈસી નૈરયિકપને મેં પ્રતિપાદિત કી ગઈ હૈં ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! મનુષ્યની વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત ઓર અપ-

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! બદ્ધ કેટલી છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! આઠ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! મનુષ્યની મનુષ્યપણે ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! મનુષ્યની મનુષ્ય રૂપમા ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો ડાઠની હોય છે. અને ડાઠની નથી હોતી, જેની હોય છે, તેની આઠ, સોળ, ચૌવીસ, સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત હોય છે

વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક યાવત્ વૈમાનિક ગ્રૈવેયક દેવપણે મનુષ્યની અતીત બદ્ધ અને પુરસ્કૃત દ્રવ્યેન્દ્રિયો ઓજ પ્રકારે સમજી લેવી જોઈએ. જેવી નૈરયિક પશ્ચાત્તા પ્રતિપાદિત કરેલી છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! બે-બે મનુષ્યની વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત અને

अतिथि, कस्सइ नत्थि' हे गौतम ! कस्यचिन्मनुष्यस्य द्रव्येन्द्रियाणि अतीतानि सन्ति, कस्य-
चिद् अतीतानि न सन्ति, 'जस्स अत्थि अट्ठ वा, सोलस वा' यस्य मनुष्यस्य अतीतानि
द्रव्येन्द्रियाणि सन्ति तस्य अष्टौ वा, षोडश वा सन्ति, 'केवइया वट्ठेल्लगा ?' कियन्ति
वद्धानि सन्ति ? 'नत्थि' मनुष्यस्य विजयादित्वे वद्धानि द्रव्येन्द्रियाणि न सन्ति, 'केवइया
पुरेक्खडा ?' कियन्ति पुरस्कृतानि भावीनि द्रव्येन्द्रियाणि सन्ति ? 'कस्सइ अत्थि कस्सइ
नत्थि' कस्यचिन्मनुष्यस्य सन्ति, कस्यचित्तु न सन्ति, 'जस्सत्थि अट्ठ वा सोलस वा' यस्य
मनुष्यस्य सन्ति तस्य अष्टौ वा, षोडश वा द्रव्येन्द्रियाणि पुरस्कृतानि बोध्यानि, गौतमः

राजित देवपने अतीत द्रव्येन्द्रियां कितनी ?

भगवान्-हे गौतम ! किसी की विजयादि देवपने अतीत द्रव्येन्द्रियां किसीकी
होती हैं, किसी की नहीं होती। जिसकी होती है उसकी आठ या सोलह होती हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! बद्ध कितनी होती हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! बद्ध नहीं होती-क्योंकि मनुष्य विजयादि देव के
रूपमें विद्यमान नहीं होता।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! भावी द्रव्येन्द्रियां कितनी ?

भगवान्-हे गौतम ! किसी मनुष्य की विजयादि देव के रूप में भावी द्रव्ये-
न्द्रियां होती हैं, किसी की नहीं होतीं। जो मनुष्य भविष्य में विजयादि देव
के रूप में उत्पन्न होगा उसकी भावी द्रव्येन्द्रियां होती हैं, जो नहीं उत्पन्न हो
उसकी नहीं होनी। जिसकी होती हैं, उसकी आठ या सोलह होती हैं, क्योंकि
एक बार अथवा अधिक से अधिक दो बार ही विजयादि विमानों में मनुष्य
का जन्म होता है।

अपराजित देवपण्ये अतीत द्रव्येन्द्रियो केटवी ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! केध मनुष्यणी विजयादि देवपण्ये अतीत द्रव्येन्द्रियो केधनी
होय छे, केधनी नथी होती, जेनी होय छे, तेनी आठ अगर तो सोण होय छे.

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! षट्ठ केटवी होय छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! षट्ठ नथी होती-केमठे मनुष्य विजय आदि देवनाइपमां
विद्यमान नथी होता.

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! भावी द्रव्येन्द्रियो केटवी ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! केध मनुष्यणी विजयादि देवना इपमां भावी द्रव्येन्द्रियो
होय छे, केधनी नथी होती. जे मनुष्य भविष्यमा विजयादि देवपण्येना इपमां उत्पन्न
थसे. तेनी भावी द्रव्येन्द्रियो होय छे, जे उत्पन्न नहीं थाय तेनी नथी होती. जेनी
होय छे तेनी आठ अगर सोण होय छे केमठे ओके वार अथवा अधिकधी अधिक छे वार
ज विजयादि विमानेमां मनुष्येना जन्म थाय छे

પૃચ્છતિ—‘एगमेगस्स णं भंते ! मणुसस्स सच्चदुसिद्धगदेवत्ते केवइया दव्विंदिया अतीता ?’ हे भदन्त ! एकैकस्य खलु मनुष्यस्य सर्वार्थसिद्धकदेवत्वे कियन्ति द्रव्येन्द्रियाणि अतीतानि सन्ति ? ‘गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि’ हे गौतम ! कस्यचिन्मनुष्यस्य द्रव्येन्द्रियाणि अतीतानि सन्ति, कस्यचिद् मनुष्यस्य न सन्ति,—‘जस्समत्थि अट्ठ’ यस्य मनुष्यस्य अतीतानि द्रव्येन्द्रियाणि सन्ति तस्य अष्टौ अतीतानि सन्ति, ‘केवइया बद्धेल्लगा ?’ कियन्ति बद्धानि वर्तमानकालिकानि, द्रव्येन्द्रियाणि सन्ति ? ‘णत्थि’ बद्धानि न सन्ति, मनुष्यत्वे वर्तमानस्य मनुष्यस्य सर्वार्थसिद्धकदेवत्वे वर्तमानत्वासंभवात्, ‘केवइया पुरेक्खडा ?’ कियन्ति पुरस्कृतानि—भावीनि द्रव्येन्द्रियाणि सन्ति ? ‘कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि’ कस्य चिद् मनुष्यस्य भावीनि द्रव्येन्द्रियाणि सन्ति, कस्यचिद् न सन्ति, ‘जस्स अत्थि अट्ठ’ यस्य

गौतमस्वामी—हे भगवान् ! एक-एक मनुष्य की सर्वार्थसिद्ध देव के रूप में अतीत द्रव्येन्द्रियां कितनी हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! किसी मनुष्य की अतीत द्रव्येन्द्रियां होती हैं, किसी की नहीं । जिसकी होती हैं, उसकी आठ ही होती हैं, क्योंकि सर्वार्थसिद्ध विमान का मनुष्य एक ही भव करता है ।

गौतमस्वामी—हे भगवान् ! बद्ध द्रव्येन्द्रियां कितनी होती हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! बद्ध द्रव्येन्द्रियां नहीं होती, क्योंकि जो मनुष्य मनुष्यभवं में वर्तमान है, वह सर्वार्थसिद्ध देवकी अवस्था में वर्तमान नहीं हो सकता ।

गौतमस्वामी—हे भगवान् ! भावी द्रव्येन्द्रियां कितनी होती हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! किसी मनुष्य की भावी द्रव्येन्द्रियां होती हैं, किसी की नहीं होती । जिसकी होती हैं, उसकी आठ ही होती हैं । तात्पर्य यह है कि प्रत्येक मनुष्य सर्वार्थसिद्ध विमान में उत्पन्न होगा ही, ऐसा नियम नहीं है ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! એક એક મનુષ્યની સર્વાર્થસિદ્ધ દેવના રૂપમાં અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કોઈ માણસની અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો હોય છે, કોઈની નહીં જેની હોય છે તેની આઠ જ હોય છે કેમકે સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનનો મનુષ્ય એક જ ભવ કરે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયો નથી હોતી, કેમકે જે માણસ મનુષ્ય ભવમાં વર્તમાન છે, તે સર્વાર્થસિદ્ધ દેવની અવસ્થામાં વર્તમાન નથી થઈ શકતો.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કોઈ મનુષ્યની ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો હોય છે, કોઈની નથી હોતી. જેની હોય છે, તેની આઠ જ હોય છે, તાત્પર્ય એ છે કે પ્રત્યેક મનુષ્ય સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં ઉત્પન્ન થશે જ, એવો નિયમ નથી. કોઈ ઉત્પન્ન થાય છે, કોઈ નથી

મનુષ્યસ્ય સન્તિ તસ્ય અઘૌ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ પુરસ્કૃતાનિ સન્તિ, 'વાળમંતરજોડસિંહ જહા નેરહ' વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કો યના નૈરયિનઃ પ્રતિપાદિતસ્તથા પ્રતિપત્તવ્યઃ, 'સોહમ્મગદેવે વિ જહા નેરહ' સૌધર્મદેવોડપિ યના નૈરયિકઃ પ્રતિપાદિતસ્તથા પ્રતિપત્તવ્યઃ, કિન્તુ- 'જવરં સોહમ્મગદેવસ્ય વિજયવૈજયંતજયંતાપરાજિયતે કેવહ્યા અતીતા ?' નવગમ્-વિશેષસ્તુ-સૌધર્મ-દેવસ્ય વિજયવૈજયન્તજયન્તાપરાજિતત્વે નિયન્તિ અતીતાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ સન્તિ ? 'ગોયમા ! કસ્સહ અત્થિ, કાસહ ણત્થિ' હે ગૌતમ ! કસ્યચિદ્ સૌધર્મદેવસ્ય અતીતાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ સન્તિ, કસ્યચિન્ન સન્તિ 'જસ્સ અત્થિ અદ્ધ' યસ્ય સન્તિ તસ્ય અઘૌ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતી-તાનિ સન્તિ, 'કેવહ્યા વહેલ્લભા' કિયન્તિ વદ્ધાનિ સન્તિ ? 'જાત્થિ' વદ્ધાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ ન સન્તિ, સૌધર્મદેવત્વે વર્તમાનસ્ય વિજયાદિત્વે વર્તમાનત્વાસંભવાદ્ 'કેવહ્યા પુરેવલ્લહા ?'

કોઈ ઉત્પન્ન હોતા હૈ, કોઈ નહીં ખી ઉત્પન્ન હોતા, જો નહીં ઉત્પન્ન હોને વાલા હૈ, હસ મનુષ્ય કી સર્વાર્થસિદ્ધ દેવપને ખાવી ઇન્દ્રિયાં નહીં હૈ, ઓર જો ઉત્પન્ન હોને વાલા હૈ, હસકી ખાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં આઠ હોતી હૈ, ક્યોંકિ સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાન મેં ઇક હી વાર જન્મ લિયા જાતા હૈ ।

વાનવ્યન્તર દેવ તથા જ્યોતિષ્કોં કી વક્તવ્યતા નારક કે સમાન સમજની ચાહિય । સૌધર્મક દેવકા ખી કથન નારક કે સદશ હી હૈ । વિશેષ યહ હૈ-સૌધર્મક દેવકી વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત ઓર અપરાજિત દેવપને અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હૈ ? ભગવાન્ ને ઉત્તર દિયા-હે ગૌતમ ! કિસી કી હોતી હૈ, કિસી કી નહીં હોતી । જિસકી હોતી હૈ, હસકી આઠ હોતી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! બદ્ધ કિતની હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં નહીં હોતી, ક્યોંકિ જો સૌધર્મદેવ-લોક કા દેવ હૈ, બહુ વિજય આદિ વિમાનો કા દેવ હસી સમય નહીં હો સકતા ।

પશુ થતા. જે નથી ઉત્પન્ન થનારા, તે મનુષ્યની સર્વાર્થસિદ્ધ દેવપણે ભાવી ઇન્દ્રિયો નથી. અને જે ઉત્પન્ન થનારા છે, તેમની ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો આઠ હોય છે, કેમકે સર્વાર્થ સિદ્ધ વિમાનમા એક જ વાર જન્મ લેવાય છે.

વાનવ્યન્તર દેવ તથા જ્યોતિષ્કની વક્તવ્યતા નારકની સમાન સમજવી એઈએ. સૌધર્મક દેવનું પશુ કથન નારકના સદશ જ છે. વિશેષ એ છે કે સૌધર્મક દેવની વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અને અપરાજિત દેવપણે અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! કોઈની હોય છે, કોઈની નથી હોતી, જેની હોય છે, તેની આઠ હોય છે,

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! બદ્ધ કેટલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયો નથી હોતી, કેમકે જે સૌધર્મ દેવલોકના દેવ છે, તે વિજય આદિ વિમાનોના દેવ એજ સમયે નથી થઈ શકતા.

કિયન્તિ પુરસ્કૃતાનિ-ભાવીનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ સન્તિ ? 'ગોયમા ! કસ્સદ્ અત્થિ, કસ્સદ્ ણત્થિ' ભગવાનાહ-હે ગૌતમ ! કસ્યચિત્ સૌધર્મદેવસ્ય વિજયાદિત્વે ભાવીનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ સન્તિ, કસ્યચિન્ન સન્તિ, 'જસ્સ અત્થિ અદ્ધ વા સોલસ દા' યસ્ય સન્તિ તસ્યાઘૃૌ વા પોહશ વા ભાવીનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ સન્તિ 'સવ્વદ્ધસિદ્ધગદેવત્તે જહા નેરહ્યસ્સ' સર્વાર્થસિદ્ધકદેવત્વે યયા-નૈરયિકસ્ય અતીતબદ્ધપુરસ્કૃતદ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ પ્રરૂપિતાનિ તથા સૌધર્મદેવસ્યાપિ પ્રરૂપણીયાનિ,

‘એવં જાવ ગેવેજ્જગદેવસ્સ સવ્વદ્ધસિદ્ધગ જાવ ણેયવ્વં’ એવમ્-સૌધર્મદેવસ્યેવ યાવદ્-ઈશાનસનત્કુમારમાહેન્દ્રબ્રહ્મલોકલાન્તકમહાશુકસહસ્રાગ્નતપ્રાણતારણાચ્ચુતનગ્રૈવેયકદેવસ્યાપિ અતીતબદ્ધાનાગતદ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ સર્વાર્થસિદ્ધકત્વં યાવદ્ જ્ઞાતવ્યમ્, નૈરયિકત્વાદારમ્ય સર્વાર્થસિદ્ધકદેવત્વપર્યન્તમાદાયાતીતાદિ ત્રિષયકદ્રવ્યેન્દ્રિયાણાં નવગ્રૈવેયકપર્યન્તસ્ય પ્રરૂપણં કર્તવ્યમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘એગમેગસ્સ ણં મંતે ! વિજવેજ્યંતજ્યંતાપરાજિતદેવસ્સ નેરહ્યત્તે

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કિસી કી હોતી હૈં, કિસી કી નહીં હોતી । જિસ સૌધર્મદેવ કી વિજયદેવ આદિ કે રૂપ મેં ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં હોતી હૈં, ઉસકી ઠ અથવા સોલહ હોતી હૈં ।

સૌધર્મદેવ કી સર્વાર્થસિદ્ધ દેવપને અતીત, બદ્ધ ઓર ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં ઉસી પ્રકાર કહની યાહિયે જૈસે નારક જીવ કી અતીત, બદ્ધ ઓર ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કહી હૈં । સૌધર્મદેવલોક કે સમાન ઈશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, આરણ, અચ્યુત તથા નવગ્રૈવેયક-દેવ કી અતીત, બદ્ધ ઓર અનાગત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં સર્વાર્થસિદ્ધપને સમજાલેની યાહિયે । અર્થાત્ નારકપને સે આરંભ કરકે સર્વાર્થસિદ્ધ દેવપને તક અતીત આદિ દ્રવ્યેન્દ્રિયો કી નવગ્રૈવેયક તક પ્રરૂપણા કરની યાહિયે ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એક-એક વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અપરાજિત

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈની હોય છે, કોઈની નથી હોતી. જે સૌધર્મ દેવની વિજય દેવ આદિના રૂપમાં ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો હોય છે, તેની આઠ અથવા સોળ હોય છે.

સૌધર્મ દેવની સર્વાર્થસિદ્ધ દેવપણે અતીત બદ્ધ અને ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો એ પ્રકારે કહેવી બોધ્યે જેવી નારક જીવની અતીત બદ્ધ અને ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો કહી છે. સૌધર્મ દેવલોકના સમાન, ઈશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક, સહસ્રાર, આનત પ્રાણત, આરણ. અચ્યુત તથા નવ ગ્રૈવેયક દેવની અતીત, બદ્ધ અને અનાગત દ્રવ્યેન્દ્રિયો સર્વાર્થસિદ્ધ પણે સમજા લેવી બોધ્યે. અર્થાત્ નારકપણથી આરંભ કરીને સર્વાર્થસિદ્ધ દેવપણે સુધી અતીત આદિ દ્રવ્યેન્દ્રિયોની નવ ગ્રૈવેયક સુધી પ્રરૂપણા કરવી બોધ્યે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એક એક વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અપરાજિત

કેવડયા દર્શિવિદ્યા અતીતા ?' હે મદન્ન ! એકૈકસ્ય સ્વલુ વિજયવૈજયન્તનયન્તાપરાજિતદેવસ્ય નૈરયિકત્વે ક્રિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ ? મગવાનાન્-‘ગોયમા ! અણંતા’ હે ગૌતમ ! અનન્તાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ ‘કેવડયા વદ્દેલ્લમા ? ક્રિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ વિજયાદિ-દેવસ્ય નૈરયિકત્વે વદ્દાનિ સન્તિ ? ‘ળત્થિ’ વદ્દાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ ન સન્તિ વિજયા-દિદેવત્વે વર્તમાનસ્ય વિજયાદિદેવસ્ય નૈરયિકત્વે વર્તમાનત્વાસંભવાત્, ‘કેવડયા પુરે-વલ્લહા ?’ ક્રિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ પુરસ્કૃતાનિ-અનાગતાનિ સન્તિ ? ‘ળત્થિ’ અનાગતાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ વિજયાદિદેવસ્ય નૈરયિકત્વે ન સન્તિ, વિજયાદિદેવાનાં ભાવિકાલે નરકગમનામાવાત્, ‘एवं जाव पंचिदियतिरिक्खजीणियत्ते मणूसत्ते अतीता अणंता’ एवम्-નૈરયિકત્વે ઇવ, યાવદ્ અસુરકુમારાદિ ભવનપતિત્વે પૃથ્વીકાયિકા દ્યૈકેન્દ્રિયકત્વે વિકલ્લેન્દ્રિ-યત્વે પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકત્વે મનુષ્યત્વે ચ વિજયાદિદેવસ્ય અતીતાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અન-

દેવકી નારકપને અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં અનન્ત હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! વર્તમાન મેં બદ્ધ કિતની હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં નહીં હોતી, ક્યોકિ જો દેવ વિજય-દેવ આદિ કે ભવ મેં વર્તમાન હૈ, બહ નારકભવ મેં વર્તમાન નહીં હો સકતા ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! આવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! વિજય આદિ દેવકી નારકપને આવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં નહીં હોતી, ક્યોકિ વિજય વિમાન આદિ કે દેવ ભવિષ્યત્ કાલ મેં નરક મેં ઉત્પન્ન નહીં હોતે ।

નારકપને કે સમાન અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોં કે રૂપ મેં, પૃથ્વીકા-યિક આદિ એકેન્દ્રિયોં કે રૂપ મેં, વિકલ્લેન્દ્રિયોં કે રૂપ મેં પંચેન્દ્રિય તિર્યચ કે રૂપ મેં તથા મનુષ્ય કે રૂપ મેં, વિજયાદિ દેવકી અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં અનન્ત હૈં,

દેવની નારકપણે અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયોં કેટલી હોય છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયોં અનન્ત છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! વર્તમાનમાં બદ્ધ કેટલી છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયોં નથી હોતી, કેમકે જે દેવ વિજય દેવ આદિના ભવમાં વર્તમાન છે, તે નારક ભવમાં વર્તમાન નથી થઈ શકતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! આવી દ્રવ્યેન્દ્રિયોં કેટલી છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! વિજય આદિ દેવની નારકપણે આવી દ્રવ્યેન્દ્રિયોં નથી હોતી, કેમકે વિજય વિમાન આદિના દેવ ભવિષ્યત્ કાળમાં નરકમાં ઉત્પન્ન નથી થતા.

નારકપણાની સમાન અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોના રૂપમાં, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયના રૂપમાં, વિકલ્લેન્દ્રિયોના રૂપમાં, પંચેન્દ્રિય તિર્યચના રૂપમાં તથા મનુષ્યના

ન્તાનિ સન્તિ, 'બદ્ધેલ્લગા ણત્થિ' વદ્ધાનિ તાવદ્ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ ન સન્તિ પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, 'પુરેક્કહા અદ્ધ વા, સોલ્લસ વા, ચઠ્ઠીસા વા' પુરસ્કૃતાનિ-અનાગતાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ વિજયાદિદેવસ્ય ભવનપતિત્વાદિ મનુષ્યત્વે અષ્ટૌ વા, ષોડશ વા, ચતુર્વિંશતિ વા, સન્તિ, 'વાળમંતરત્તે જોહસિયત્તે જહા નેરહ્યત્તે' વાનવ્યન્તરત્વે જ્યોતિષ્કત્વે યથા નૈરયિકત્વે વિજયાદિ દેવસ્યાતીતવદ્ધાનાગતદ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ પ્રતિપાદિતાનિ તથા પ્રતિપત્તવ્ધાનિ, 'સોહમ્મગદેવત્તે-તીતા અણંતા' સૌધર્મકદેવત્વે વિજયાદિદેવસ્ય અતીતાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અનન્તાનિ સન્તિ 'બદ્ધેલ્લગા, ણત્થિ ? વદ્ધાનિ તાવદ્ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ ન સન્તિ પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, 'પુરેક્કહા કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ ણત્થિ' પુરસ્કૃતાનિ-અનાગતાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ કસ્યચિદ્ વિજયાદિદેવસ્ય સૌધર્મદેવત્વે સન્તિ, કસ્યચિન્ન સન્તિ, કિન્તુ- 'જસ્સ અત્થિ અદ્ધ વા સોલ્લસ વા ચઠ્ઠીસા વા, સંખેજ્ઞા વા' યસ્ય વિજયાદિદેવસ્ય અનાગતાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ સૌધર્મદેવત્વે સન્તિ તસ્ય અષ્ટૌ વા, ષોડશ વા, ચતુર્વિંશતિ વા સંખ્યેયાનિ સન્તિ, પ્રાગુક્તયુક્તેરુપપાદિતત્વાત્, 'एवं जाव गेवेज्जगदेवत्ते' एवम्-सौधर्मदेवत्वे इव यावद्-ईशानकदेवत्वे सनत्कुमारमाहेन्द्रब्रह्मलोक-

પૂર્વોક્ત યુક્તિ કે અનુસાર બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં હોતી નહીં હૈં, ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં વિજય આદિ દેવ કો ભવનપતિ આદિ કે રૂપ મેં તથા મનુષ્ય કે રૂપ મેં આઠ, સોલહ અથવા ચૌવીસ હોતી હૈં । વિજયાદિ દેવ કી વાળવ્યન્તર તથા જ્યોતિષ્કપને અતીત, બદ્ધ ઔર ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં ડસી પ્રકાર સમજના અઃહિય, જૈસે નારક-પને મેં કહી હૈં । વિજયાદિ દેવકી સૌધર્માદિ દેવપને અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં અનન્ત હૈં, પૂર્વોક્ત યુક્તિ કે અનુસાર બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં હોતી નહીં હૈં, ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિસી કી હોતી હૈં, કિસી કી નહીં હોતી । કિન્તુ જિસ વિજયાદિ દેવ કી સૌધર્મદેવ પને ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં હોતી હૈં, ડસકી આઠ, સોલહ, ચૌવીસ અથવા સંખ્યાત હોતી હૈં । ઇસ સંબંધ મેં યુક્તિ પહેલે કહી જા ચુકી હૈં । ઈશાન-દેવપને તથા સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત,

इपमा विजयादि देवनी अतीत द्रव्येन्द्रियो अनन्त छे, पूर्वोक्त युक्तिना अनुसार બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયો હોતી નથી, ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો વિજય આદિ દેવની ભવનપતિ આદિના રૂપમાં તથા મનુષ્ય રૂપમાં આઠ, સોળ અથવા ચોવીસ હોય છે વિજયાદિ દેવની વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્કપણે અતીત બદ્ધ અને ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો એ પ્રકારે જ સમજવી જોઈએ, જેવી નારકપણે કહી છે. વિજયાદિ દેવની સૌધર્માદિ દેવ પણે અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો અનન્ત છે. પૂર્વોક્ત યુક્તિના અનુસાર બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયો હોતી નથી, ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો કોઈની હોય છે, કોઈની નથી હોતી. કિન્તુ જે વિજયાદિ દેવની સૌધર્મપણે ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો હોય છે, તેની આઠ, સોળ, ચોવીસ અથવા સખ્યાત હોય છે.

એ સમબંધમાં યુક્તિ પહેલા કહેવાએલી છે. ઇશાન દેવપણે તથા સનત્કુમાર માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક, સહસ્રાર, આનત પ્રાણત, આરણ અને અમ્મ્યુત દેવપણે તથા

છાન્તક મહાશુક્રસહસ્રારાનતપ્રાણતારણાચ્યુતદેવત્વે' નવગ્રૈવેયકદેવત્વે ચ ધિજયાદિદેવસ્પાતી-
તાનાગતવદ્દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ ગ્રુપણીયાણિ 'વિજયવૈજયન્તજયન્ત અપરાજિતદેવત્તે અતીતા
કસ્સઙ્ અત્થિ કસ્સઙ્ ણત્થિ' વિજયવૈજયન્તજયન્તાપરાજિતદેવત્વે અતીતાણિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ
કસ્યચિદ્ વિજયાદિદેવસ્ય સન્તિ કસ્યચિન્ન સન્તિ તસ્ય મયદ્વયેનૈવ ઉત્કૃષ્ટેન મોક્ષગમનાત્,
'જસ્સ અત્થિ ઋદ્ધ' યસ્ય સન્તિ તસ્ય અઘૌ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાણિ સન્તિ 'કેવડયા વદ્ધે-
સ્લગા?' કિયન્તિ તાવદ્ વદ્ધાણિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ સન્તિ? 'અઠ્ઠ' અઘૌ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ વદ્ધાણિ
વિજયાદિદેવસ્ય સ્વમયે સન્તિ, 'કેવડયા પુરેક્ષહા?' કિયન્તિ પુરસ્કૃતાણિ-અનાગતાણિ
દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ ધિજયાદિદેવસ્ય સ્વમયે સન્તિ? 'કસ્સઙ્ અત્થિ, કસ્સઙ્ ણત્થિ' કસ્યચિદ્
વિજયાદિ દેવસ્ય સ્વમયે અનાગતાણિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ સન્તિ, કસ્યચિન્ન સન્તિ, 'જસ્સ અત્થિ
અઠ્ઠ' યસ્ય વિજયાદિદેવસ્ય અનાગતાણિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ સન્તિ તરયાઘૌ સન્તિ इत्यवसेयम्,

आरण और अच्युत देवपने तथा नवग्रैवैयकदेवपने विजयदेव आदि की अतीत,
बद्ध और अनागत द्रव्येन्द्रियां उसी प्रकार समझलेना चाहिए जैसे सौधर्म देव-
पने में कहीं हैं। विजय, वैजयन्त, जयन्त और अपराजित देवपने अतीत द्रव्ये-
न्द्रियां किसी विजयादि देव की होती हैं, किसी की नहीं होती, क्योंकि विजय
आदि विमानों के देव हो भव करके ही मोक्ष चले जाते हैं। जिसकी होती हैं,
उसकी अतीत द्रव्येन्द्रियां आठ होती हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! बद्ध द्रव्येन्द्रियां कितनी होती हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! विजयादि देवकी स्वभाव में पद्ध द्रव्येन्द्रियां आठ होती हैं।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! आठ द्रव्येन्द्रियां कितनी होती हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! विजयादि देवकी स्वभाव में अनागत द्रव्येन्द्रियां किसी
की होती हैं, किसी की नहीं होती, जिस विजयादि देवकी आठ द्रव्येन्द्रियां
होती हैं, उसकी आठ होती हैं, ऐसा जानना चाहिए।

નવગ્રૈવેયક દેવપણે વિજયદેવ આદિની અતીત બદ્ધ અને અનાગત દ્રવ્યેન્દ્રિયો એજ પ્રકારે
સમજા લેવી જોઈએ, જેવી સૌધર્મ દેવપણે કહી છે. વિજય વૈજયન્ત, જયન્ત અને અપરા-
જિત દેવપણે અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો કોઈ વિજયાદિ દેવની હોય છે, કોઈની નથી હોતી કેમકે
વિજય આદિ વિમાનોના દેવ બે ભવ કરીને જ મોક્ષે આત્મા જાય છે. જેમની હોય છે
તેમની અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો આઠ હોય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વિજયાદિ દેવની સ્વભાવમાં બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયો આઠ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આઠ દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી હોઈ શકે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વિજયાદિ દેવની સ્વભાવમાં અનાગત, દ્રવ્યેન્દ્રિયો કોઈની
હોય છે અને કોઈની નથી હોતી, જે વિજયાદિ દેવના આઠ દ્રવ્યેન્દ્રિયો હોય છે, તેમની

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘एगमेगस्स णं भंसे ! विजयवेजयंतजयंतअपराजितदेवस्स सच्च-
सिद्धगदेवस्से केवइया दव्वेदिया अतीता ?’ हे भदन्त ! एकैकस्य खलु विजयवैजयन्तजयन्ता-
पराजितदेवस्य सर्वार्थसिद्धकदेवत्वे कियन्ति द्रव्येन्द्रियाणि अतीतानि सन्ति ? भगवानाह-
‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘णत्थि’ अतीतानि द्रव्येन्द्रियाणि विजयादिदेवस्य सर्वार्थसिद्धकदेवत्वे
न सन्ति सर्वार्थसिद्धदेवभगवानन्तरं विजयादिदेवभवाभावात्, ‘केवइया बद्धेल्लगा ?’ कियन्ति
द्रव्येन्द्रियाणि विजयादिदेवस्य सर्वार्थसिद्धकदेवत्वे वद्धानि सन्ति ? ‘णत्थि’ वद्धानि द्रव्ये-
न्द्रियाणि विजयादिदेवत्वे वर्तमानस्य विजयादिदेवस्य सर्वार्थसिद्धकदेवत्वे वर्तमानत्वासंभ-
वात् न सन्ति, ‘केवइया पुरेक्खहा ?’ कियन्ति द्रव्येन्द्रियाणि पुरस्कृतानि-अनागतानि सन्ति ?
‘कस्सइ अत्थि, कस्सइ णत्थि’ कस्यचिद् विजयादिदेवस्य सर्वार्थसिद्धकदेवत्वे अनागतानि
द्रव्येन्द्रियाणि सन्ति, कस्यचिन्न सन्ति, ‘जस्स अत्थि अद्द’ यस्य सन्ति तस्याष्टौ सन्तीति

गौतमस्वामी—हे भगवन् एक-एक विजय, वैजयन्त, जयन्त और अपराजित
देवकी सर्वार्थसिद्ध देवपने अतीत द्रव्येन्द्रियां कितनी हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! विजयादि देवकी सर्वार्थसिद्ध देवपने अतीत द्रव्येन्द्रियां
नहीं होती, क्योंकि सर्वार्थसिद्धदेव का भव करने के पश्चात् विजयदेव आदि
का भव होता नहीं है ।

गौतमस्वामी—विजयादि देवकी सर्वार्थसिद्ध देवपने बद्ध द्रव्येन्द्रियां कितनी
होती हैं ?

भगवान्—नहीं होती, क्योंकि जो जीव विजयदेव आदि की अवस्था
विद्यमान है, वह उसी समय सर्वार्थसिद्धदेव के रूप में वर्तमान नहीं हो सकता ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! भावी द्रव्येन्द्रियां कितनी हैं ?

भगवन्—हे गौतम ! किसी विजयदेव आदि की सर्वार्थसिद्ध देवपने भावी
द्रव्येन्द्रियां किसीकी होती हैं, किसी की नहीं होती । जिसकी होती हैं, उसकी
आठ होती हैं ।

આઠ હોય છે એમ બાણુ બોધે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! એક એક વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત અને અપરા-
જિત દેવની સર્વાર્થસિદ્ધ દેવપણે અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! વિજયાદિ દેવની સર્વાર્થસિદ્ધ દેવપણે અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો
નથી હોતી કેમકે સર્વાર્થસિદ્ધ દેવનો ભવ કર્યા પછી વિજય દેવ આદિનો ભવ થતો નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—વિજયાદિ દેવની સર્વાર્થસિદ્ધ દેવપણે બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! નથી હોતી, કેમકે જે જીવ વિજય દેવ આદિની અવ-
સ્થામાં વિદ્યમાન છે, તે એજ સમયે સર્વાર્થસિદ્ધ દેવના રૂપમાં વર્તમાન નથી થતા,

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કોઈ વિજય દેવ આદિની સર્વાર્થસિદ્ધ દેવપણે ભાવી દ્રવ્યે-

बोध्यम्, गौतमः पृच्छति-‘एगमेगस्स णं भने ! राव्वट्टसिद्धदेवस्स नेरइयत्ते केवइया दव्वि-
दिया अतीता ?’ हे भदन्त ! एकैकस्य खलु सर्वार्थसिद्धदेवस्य नैरयिकत्वे कियन्ति द्रव्ये-
न्द्रियाणि अतीतानि ? भगवानाह-‘गोयमा ! अणंता’ हे गौतम ! धनन्तानि द्रव्येन्द्रियाणि
‘रथसिद्धदेवस्य नैरयिकत्वे अतीतानि सन्ति ‘केवइया वट्ठेस्सल्ला ?’ कियन्ति वट्ठानि
द्रव्येन्द्रियाणि सन्ति ? ‘णत्थि’ वट्ठानि द्रव्येन्द्रियाणि सर्वार्थसिद्धदेवस्य नैरयिकत्वे न
सन्ति प्रागुक्तयुक्तेः, ‘केवइया पुरेक्खडा ?’ कियन्ति द्रव्येन्द्रियाणि पुगस्कृतानि-अनागतानि
सन्ति ? ‘णत्थि’ अनागतानि द्रव्येन्द्रियाणि सर्वार्थसिद्धदेवस्य नैरयिकत्वे न सन्ति
सर्वार्थसिद्धदेवस्य भाविकाले नैरयिकत्वेनेत्पादामागत, ‘एवं मणुसवज्जं जाव गेवे-
ज्जागदेवत्ते’ एवम्-नैरयिकत्वे इव मनुष्यत्ववर्जं यावद्-भवनपतित्वं पृथिवीकायिकादित्वं-
विकलेन्द्रियत्वं पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकत्वं वानव्यन्तरत्वं ज्योतिष्कत्वं-वैमानिकदेवत्ववग्नैवेयक-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एक-एक सर्वार्थसिद्ध देवकी नारक अवस्था में
अतीत द्रव्येन्द्रियां कितनी हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! सर्वार्थसिद्ध देवकी नारकभव में अतीत द्रव्येन्द्रियां
अनन्त हैं ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वट्ठ कितनी हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! सर्वार्थसिद्ध देवकी नारकपदे वट्ठ द्रव्येन्द्रियां नहीं
होतीं, इस विषय में युक्ति पूर्ववत् समझलेना चाहिए ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! भावी द्रव्येन्द्रियां कितनी हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! सर्वार्थसिद्ध देवकी नारक अवस्था में भावी द्रव्येन्द्रियां
नहीं होतीं, क्योंकि सर्वार्थसिद्धदेव भविष्य में नरक में उत्पन्न नहीं होता ।
इसी प्रकार मनुष्य को छोड़कर भवनपतित्व, पृथ्वीकायिकत्व आदि, विकलेन्द्रि-

न्द्रियो होय छे, केहनी नथी होती. नेनी होय छे तेनी आठ होय छे.

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! ओक ओक सर्वार्थसिद्ध देवकी नारक अवस्थामा अतीत
द्रव्येन्द्रियो केहली छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! सर्वार्थसिद्ध देवकी नारक अवस्था अतीत द्रव्येन्द्रियो अनन्त छे.

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वट्ठ केहली छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! सर्वार्थसिद्ध देवकी नारक पदे वट्ठ द्रव्येन्द्रियो नथी होती,
ओ भावतमा युक्ति पूर्ववत् समझ लेवी ओठओ.

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! द्रव्येन्द्रियो केहली छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! सर्वार्थसिद्ध देवकी नारक अवस्थामा भावी द्रव्येन्द्रियो
नथी होती, केमके सर्वार्थसिद्ध देव भविष्यमा नारकमा उत्पन्न नथी थता. ओअ प्रकारे
मनुष्यना सिपाय, भवनपतित्व, पृथ्वीकायिकत्व आदि विकलेन्द्रियत्व, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्य-
म० ९८

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘एगमेगस्स णं भंते ! विजयवेजयंतजयंतअपराजितदेवस्स सब्बह-
सिद्धगदेवत्ते केवइया दव्वेदिया अतीता ?’ हे भदन्त ! एकैकस्य खलु विजयवैजयन्तजयन्ता-
पराजितदेवस्य सर्वार्थसिद्धकदेवत्वे कियन्ति द्रव्येन्द्रियाणि अतीतानि सन्ति ? भगवानाह—
‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘णत्थि’ अतीतानि द्रव्येन्द्रियाणि विजयादिदेवस्य सर्वार्थसिद्धकदेवत्वे
न सन्ति सर्वार्थसिद्धदेवभवानन्तरं विजयादिदेवभनाभावात्, ‘केवइया वद्धेल्लगा ?’ कियन्ति
द्रव्येन्द्रियाणि विजयादिदेवस्य सर्वार्थसिद्धकदेवत्वे वद्धानि सन्ति ? ‘णत्थि’ वद्धानि द्रव्ये-
न्द्रियाणि विजयादिदेवत्वे वर्तमानस्य विजयादिदेवस्य सर्वार्थसिद्धकदेवत्वे वर्तमानत्वासंभ-
वात् न सन्ति, ‘केवइया पुरेक्खहा ?’ कियन्ति द्रव्येन्द्रियाणि पुरस्कृतानि—अनागतानि सन्ति ?
‘कस्सइ अत्थि, कस्सइ णत्थि’ कस्यचिद् विजयादिदेवस्य सर्वार्थसिद्धकदेवत्वे अनागतानि
द्रव्येन्द्रियाणि सन्ति, कस्यचिन्न सन्ति, ‘जस्स अत्थि अट्ठ’ यस्य सन्ति तस्याष्टौ सन्तीति

गौतमस्वामी—हे भगवन् एक-एक विजय, वैजयन्त, जयन्त और अपराजित
देवकी सर्वार्थसिद्ध दे ने अतीत द्रव्येन्द्रियां कितनी हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! विजयादि देवकी सर्वार्थसिद्ध देवपने अतीत द्रव्येन्द्रियां
नहीं होती, क्योंकि सर्वार्थसिद्धदेव का भव करने के पश्चात् विजयदेव आदि
भव होता नहीं है ।

गौतमस्वामी—विजयादि देवकी सर्वार्थसिद्ध देवपने बद्ध द्रव्येन्द्रियां कितनी
होती हैं ?

भगवान्—नहीं होती, क्योंकि जो जीव विजयदेव आदि की अवस्था में
विद्यमान है, वह उसी समय सर्वार्थसिद्धदेव के रूप में वर्तमान नहीं हो सकता ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! भावी द्रव्येन्द्रियां कितनी हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! किसी विजयदेव आदि की सर्वार्थसिद्ध देवपने भावी
द्रव्येन्द्रियां किसीकी होती हैं, किसी की नहीं होनी । जिसकी होती हैं, उसकी
आठ होती हैं ।

આઠ હોય છે એમ બાણુ બોધે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! એક એક વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત અને અપરા-
જિત દેવની સર્વાર્થસિદ્ધ દેવપણે અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! વિજયાદિ દેવની સર્વાર્થસિદ્ધ દેવપણે અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો
નથી હોતી કેમકે સર્વાર્થસિદ્ધ દેવનો ભવ કર્યા પછી વિજય દેવ આદિનો ભવ થતો નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—વિજયાદિ દેવની સર્વાર્થસિદ્ધ દેવપણે બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! નથી હોતી, કેમકે જે જીવ વિજય દેવ આદિની અવ-
સ્થામાં વિદ્યમાન છે, તે એજ સમયે સર્વાર્થસિદ્ધ દેવના રૂપમાં વર્તમાન નથી થતા,

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કોઈ વિજય દેવ આદિની સર્વાર્થસિદ્ધ દેવપણે ભાવી દ્રવ્યે-

ધોધ્યમ્, ગૌતમઃ પૂન્હતિ-‘એમમેગસસ ણં મો ! સઘાટ્ટમિદ્ધગદેવમ્ નેગડયત્તે કેવડયા દલ્લિ-
દિયા અતીતા ?’ હે મદન્ત ! એકૈકમ્ય સલ્લુ નર્વાર્યસિદ્ધકદેવમ્ય નૈરયિકત્વે કિયન્તિ દ્રવ્યે-
ન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! અણંતા’ હે ગૌતમ ! યનન્તાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ
સર્વાર્થસિદ્ધ દેવસ્ય નૈરયિકત્વે અતીતાનિ મન્તિ ‘કેવડયા વદ્ધેલ્લગા ?’ કિયન્તિ વદ્ધાનિ
દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ સન્તિ ? ‘ણત્થિ’ વદ્ધાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ સર્વાર્થસિદ્ધકદેવમ્ય નૈરયિકત્વે ન
સન્તિ પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, ‘કેવડયા પુરેલ્લહા ?’ કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ પુગ્ગકૃતાનિ-અનાગતાનિ
સન્તિ ? ‘ણત્થિ’ અનાગતાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ સર્વાર્થસિદ્ધકદેવસ્ય નૈરયિકત્વે ન મન્તિ
સર્વાર્થસિદ્ધદેવસ્ય ભાવિકાલે નૈરયિકત્વેનેત્પાદામાગત્, ‘એવં મણ્ણસયજ્જં જાવ મેવે-
જ્જાગદેવત્તે’ એવમ્-નૈરયિકત્વે ઇવ મનુષ્યત્વર્જં યાવદ્-ભવનપતિત્વ પૃથિવીકાયિકાદિત્વ-
વિકલેન્દ્રિયત્વ પચ્ચેન્દ્રિગતિર્યગ્યોનિકત્વં વાનવ્યન્નરત્વ ઝ્યોતિષ્કત્વ-તૈમાનિકદેવત્વનવગ્રૈવેયક-

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! એક-એક સર્વાર્થસિદ્ધ દેવકી નારક અવસ્થા મેં
અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હું ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! સર્વાર્થસિદ્ધ દેવકી નારકભવ મેં અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં
અનન્ત હું ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! વદ્ધ કિતની હું ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! સર્વાર્થસિદ્ધ દેવકી નારકપને વદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં નહીં
હોતી, ઇસ વિષય મેં યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજાલેના ચાહિયે ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હું ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! સર્વાર્થસિદ્ધ દેવકી નારક અવસ્થા મેં ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં
નહીં હોતી, ક્યોંકિ સર્વાર્થસિદ્ધદેવ ભવિષ્ય મેં નરક મેં ઉત્પન્ન નહીં હોતા !
હસી પ્રકાર મનુષ્ય કો છોડકર ભવનપતિત્વ, પૃથ્વીકાયિકત્વ આદિ, વિકલેન્દ્રિ-

ન્દ્રિયો હોય છે, કોઈની નથી હોતી. જેની હોય છે તેની આઠ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! એક એક સર્વાર્થસિદ્ધ દેવની નારક અવસ્થામાં અતીત
દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! સર્વાર્થસિદ્ધ દેવની નારક અવસ્થામાં અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો અનન્ત છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! બદ્ધ કેટલી છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! સર્વાર્થસિદ્ધ દેવની નારક પછે બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયો નથી હોતી,
એ બાબતમાં યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજા લેવી જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! સર્વાર્થ સિદ્ધ દેવની નારક અવસ્થામાં ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો
નથી હોતી, કેમકે સર્વાર્થ સિદ્ધ દેવ ભવિષ્યમાં નારકમાં ઉત્પન્ન નથી થતા. એજ પ્રકારે
મનુષ્યના સિવાય, ભવનપતિત્વ, પૃથ્વીકાયિકત્વ આદિ વિકલેન્દ્રિયત્વ, પચ્ચેન્દ્રિય તિયક્ક

દેવત્વે સર્વાર્થસિદ્ધદેવસ્યાતીતાનાગતબદ્ધ-દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ પ્રરૂપણીયાનિ, 'ળવરં મળૂસત્તે અતીતા અળંતા' નવરમ્-વિશેષસ્તુ મનુષ્યત્વે સર્વાર્થસિદ્ધદેવસ્યાતીતાનિ અનન્તાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ સન્તિ, 'કેવહ્યા બદ્દેલ્લગા ?' કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ વદ્ધાનિ સન્તિ ? 'ળત્થિ' વદ્ધાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ સર્વાર્થસિદ્ધદેવસ્ય મનુષ્યત્વે ન સન્તિ પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, 'કેવહ્યા પુરેલ્લગા ?' કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ પુરસ્કૃતાનિ-અનાગતાનિ સન્તિ ? 'અદ્ધ' અષ્ટૌ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અનાગતાનિ સન્તિ, 'વિજયવૈજયંતજયંતઅપરાજિતદેવત્તે અતીતા' કસ્સઙ્ગ અત્થિ, કસ્સઙ્ગ ળત્થિ' વિજયવૈજયન્તજયન્તાપરાજિતદેવત્વે અતીતાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ કસ્યચિત્ સર્વાર્થસિદ્ધદેવસ્ય સન્તિ, કસ્યચિદ્ ન સન્તિ, 'જસ્સ અત્થિ અદ્ધ' યસ્ય સન્તિ તસ્યાષ્ટૌ અતીતાનિ સન્તિ, 'કેવહ્યા બદ્દેલ્લગા ?' કિયન્તિ વદ્ધાનિ સન્તિ ? 'ળત્થિ' વદ્ધાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ સર્વાર્થસિદ્ધ-યત્ત્વ, પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિકત્ત્વ, વાનવ્યન્તરત્ત્વ, જ્યોતિષ્કત્ત્વ, વૈમાનિકદેવત્ત્વ, નવબ્રવેયકત્ત્વ મેં મી સર્વાર્થસિદ્ધ દેવકી અતીત, વદ્ધ ઔર માવી દ્રવ્યેન્દ્રિયોં કી પ્રરૂપણા કરલેની ઑાહિણ. વિશેષ યહ હૈ કિ મનુષ્યપને સર્વાર્થસિદ્ધ દેવકી અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં અનન્ત હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-મગવન ! સર્વાર્થસિદ્ધ દેવકી મનુષ્ય કે રૂપ મેં વદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હૈ ?

મગવાન-વદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં નહીં હોતી, હસ વિષય મેં યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજના ઑાહિણ !

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન ! માવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હૈં ?

મગવાન-હે ગૌતમ ! માવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં આઠ હૈં ।

વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, ઔર અપરાજિત દેવકે રૂપમેં અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિસી કી હોતી હૈં, કિસી કી નહીં મી હોતી । જિસકી હોતી હૈં, આઠ હોતી હૈં ।

ચોનિકત્ત્વ, વાનવ્યન્તરત્ત્વ, જ્યોતિષ્કત્ત્વ, વૈમાનિક દેવત્ત્વ, નવ બ્રેવેયકત્ત્વમાં પશ્ચ સર્વાર્થ સિદ્ધ દેવની અતીત, વદ્ધ અને માવી દ્રવ્યેન્દ્રિયોંની પ્રરૂપણા કરી લેવી જોઈએ. વિશેષ એ છે કે મનુષ્ય પશ્ચે સર્વાર્થસિદ્ધ દેવની અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયોં અનન્ત છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન ! સર્વાર્થ સિદ્ધ દેવની મનુષ્યના રૂપમાં વદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયોં કેટલી છે ?

શ્રી મગવાન-વદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયોં નથી હોતી, એ વિષયમાં યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજવી જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન ! માવી દ્રવ્યેન્દ્રિયોં કેટલી છે ?

શ્રી મગવાન-હે ગૌતમ ! માવી દ્રવ્યેન્દ્રિયોં આઠ છે.

વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત અને અપરાજિત દેવના રૂપમાં અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયોં કોઈની હોય છે કોઈની નથી હોતી. જેની હોય છે તેની આઠ હોય છે

કદેવસ્ય વિજયાદિદેવત્વે ન સન્તિ, પ્રાગુક્તપુક્તેઃ, 'કેવડયા પુરેઝલડા ?' કિયન્તિ પુરસ્કૃતાનિ-
અનાગતાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ સર્વાર્થસિદ્ધકદેવસ્ય વિજયાદિદેવત્વે સન્તિ ? 'ળત્થિ' સર્વાર્થસિદ્ધ-
કદેવસ્ય વિજયાદિદેવત્વે અનાગતાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ ન સન્તિ, સર્વાર્થમિદ્ધકદેવસ્ય ભાવિ-
કાલે વિજયાદિદેવત્વે ઉત્પાદાભાવાત્, ગૌતમઃ પૂચ્છતિ- 'एगमेगस्स णं भंते ! सव्वट्ठसिद्धग-
देवस्स सव्वट्ठसिद्धगदेवत्ते केवडया दव्विदिया अतीता ?' हे भदन्त ! एकैकस्य खलु सર્વાર્થ-
સિદ્ધકદેવસ્ય સર્વાર્થસિદ્ધકદેવત્વે કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ સન્તિ ? 'ગોયમા !
ળત્થિ' हे गौतम ! सર્वाार्थसिद्धकदेवस्य स्वर्गवे द्रव्येन्द्रियाणि अतीतानि न सन्ति, तस्य
स्वस्मिन्नेव भवे पूर्वमृत्पादाभावात्. 'કેવડયા વડ્ઢેલ્લડા ?' કિયન્તિ વદ્ધાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હૈં ?

ભગવાન-હે ગૌતમ ! સર્વાર્થસિદ્ધ દેવકી વિજયાદિદેવ કે રૂપમેં, પૂર્વોક્ત યુક્તિ
કે અનુસાર બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં નહીં હોતી હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન ! સર્વાર્થસિદ્ધ દેવકી વિજયાદિદેવ કે રૂપમેં ભાવી
દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હૈં ?

ભગવાન-હે ગૌતમ ! સર્વાર્થસિદ્ધ દેવકી વિજયાદિદેવ કે રૂપમેં ભાવી
દ્રવ્યેન્દ્રિયાં હોતી નહીં હૈં, ક્યોંકિ જિસ જીવ ને સર્વાર્થસિદ્ધ દેવકી અવસ્થા મેં
જન્મ લિયા હૈ, વહ આગે વિજયાદિ વિમાનોં મેં ઉત્પન્ન નહીં હોતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન ! એક-એક સર્વાર્થસિદ્ધ દેવકી સર્વાર્થસિદ્ધ દેવ કે
રૂપમેં અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હૈં ?

ભગવાન-હે ગૌતમ ! અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં નહીં હોતી, ક્યોંકિ એક જીવ દો
વાર સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાન મેં જન્મ હી નહીં લેતા હૈં ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! સર્વાર્થસિદ્ધ દેવની વિજયાદિ દેવના રૂપમાં પૂર્વોક્ત યુક્તિના
અનુસાર બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયો નથી હોતી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સર્વાર્થસિદ્ધ દેવની વિજયાદિ દેવના રૂપમાં ભાવી
દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! સર્વાર્થસિદ્ધ દેવની વિજયાદિ દેવના રૂપમાં ભાવી દ્રવ્યે-
ન્દ્રિયો હોતી નથી, કેમકે જે જીવે સર્વાર્થસિદ્ધ દેવની અવસ્થામાં જન્મ લીધો છે તે આગળ
વિજયાદિ વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એક એક સર્વાર્થસિદ્ધ દેવની સર્વાર્થસિદ્ધ દેવના
રૂપમાં અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો નથી હોતી કેમકે એક જીવ બે વાર
સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં જન્મ નથી લેતો.

તસ્ય સન્તિ ? 'અદ્વ' અષ્ટૌ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ સ્વમવે તસ્ય વદ્ધાનિ મવન્તિ, 'કેવહ્યા પુરેવલ્લહા ?' કિયન્તિ પુરસ્કૃતાનિ-અનાગતાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ તસ્ય સ્વમવે સન્તિ ? 'ળત્થિ' તસ્ય સ્વમવે માવિકાલે પુનરુત્પાદામાવેન અનાગતાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ ન સન્તિ, ગૌતમો બહુત્વે પૃચ્છતિ- 'નેરહ્યાણં મંતે ! નેરહ્યત્તે કેવહ્યા દવ્વિદિયા અતીતા ?' હે મદન્ત ! નૈરયિકાણાં નૈરયિકત્વે કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ ? મગવાનાહ- 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'અણંતા' અનન્તાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ સન્તિ, 'કેવહ્યા વદ્ધેલ્લહા ?' કિયન્તિ વદ્ધાનિ દ્રવ્યે- યાણિ તેષાં સ્વમવે સન્તિ ? 'અસંલ્લેજ્ઞા' અસંલ્લેય્યાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ નૈરયિકાણાં નૈરયિકત્વે વદ્ધાનિ સન્તિ, તેષાં પૃચ્છાકાલેઽપિ અમંલ્લેયતાત્, 'કેવહ્યા પુરેવલ્લહા ?' કિયન્તિ પુરસ્કૃતાનિ-અનાગતાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ સન્તિ ? 'અણંતા' અનન્તાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ નૈરયિ-

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! વદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! વદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં આઠ હોતી હૈં .

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની ?

મગવન્-હે ગૌતમ ! નહીં હૈં, ક્યોંકિ ભવિષ્યકાલ મેં વહ પુનઃ ઉસ ભવ ઉત્પન્ન નહીં હોગા, અતઃ ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં નહીં હોતી હૈં .

ગૌતમસ્વામી-અબ બહુવચન કો લેકર પ્રદન કરતે હૈં-હે મગવન્ ! નારકો કી નારક કે રૂપ મેં અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! અનન્ત અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં હૈં .

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! વદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોં કી નારક કે રૂપ મેં વદ્ધ અર્થાત્ વર્તમાન ઇન્દ્રિયાં અસંલ્લ્યાત હૈં ક્યોંકિ પૃચ્છા કે સમય મેં મી વે અસંલ્લ્યાત હી હૈં .

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હૈં ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયો આઠ હોય છે .

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નથી. કેમકે ભવિષ્ય કાળમા તે ફરીથી તે ભવમા ઉત્પન્ન નહીં થાય. અતઃ ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો હોતી નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી. હવે બહુવચનને લઈને પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! નારકોની નારક રૂપમાં અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો અનન્ત છે,

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોની નારક રૂપમા બદ્ધ અર્થાત્ વર્તમાન ઇન્દ્રિયો અસંલ્લ્યાત છે, કેમકે પૃચ્છાના સમયમા પણ તેઓ અસંલ્લ્યાત જ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી છે ?

કાળાં નૈરયિકત્વે અનાગતાનિ સન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-નેરઙ્ગયાણં મંતે ! અમુરકુમારત્વે કેવડયા દર્શિદિયા અતીતા ?' હે મદન્ત ! નૈરયિકાણામ્ અમુરકુમારત્વે કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ સન્તિ ! મગવાનાહ-‘ગોયમા ! અણંતા’ હે ગૌતમ ! અનન્તાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ સન્તિ, ‘કેવડયા વદ્દેલ્લગા ?’ કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ વદ્દાનિ સન્તિ ? ‘ળત્થિ’ વદ્દાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ નૈરયિકાણાં હિ અમુરકુમારત્વે ન સન્તિ પ્રાગુક્તયુક્તં,

‘કેવડયા પુરેક્કહા ?’ કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ પુરસ્કૃતાનિ-અનાગતાનિ સન્તિ ? ‘અણંતા’ અનન્તાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અનાગતાનિ સન્તિ, ‘એવં જાવ ગેવેજ્જગદેવત્તે’ એવમ્-અમુરકુમારત્વે હવ નૈરયિકાણાં યાવદ્-નામકુમારાદિ મવનવાસિત્વે પૃથિવીકાયિકાદ્યેકેન્દ્રિયત્વે વિકલેન્દ્રિયત્વે પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકત્વે મનુષ્યત્વે વાનવ્યન્તરત્વે જ્યોતિષ્કત્વે વૈમાનિકત્વે નમ્રૈવેય-

મગવાન્-નારકોં કી નારક કે રૂપ મેં અનાગત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં અનન્ત હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નારકોં કી અસુરકુમાર કે રૂપ મેં અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં અનન્ત હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-વદ્દ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકો કી અસુરકુમાર કે રૂપ મેં વદ્દ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં નહીં હોતો હૈં, હિસ વિષય મેં યુક્તિ પૂર્વવન્ સમજ લેની ચાહિય ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! આઘી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હોતી હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! અનન્ત હોતી હૈં ।

જેસે નારકોં કી અસુરકુમાર કે રૂપ મેં હન્દ્રિયાં કહીં હૈં, ડસી પ્રકાર નામકુમાર આદિ મવનવાસિયો કે રૂપ મેં, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોં કે રૂપ મેં, વિકલેન્દ્રિયોં કે રૂપ મેં, પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોં કે રૂપ મેં, મનુષ્યોં કે રૂપ મેં,

શ્રી મગવાન્-નારકોની નારક રૂપમા અનાગત દ્રવ્યેન્દ્રિયો અનન્ત છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નારકોની અસુરકુમારના રૂપમાં અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો અનન્ત છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! વદ્દ દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોની અસુરકુમારના રૂપમાં વદ્દ દ્રવ્યેન્દ્રિયો નથી હોતી.

એ બાબતમા યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજ લેવી જોઈએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! આઘી દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી હોય છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! અનન્ત હોય છે.

જેવી નારકોની અસુરકુમારના રૂપમા ઇન્દ્રિયો કહી છે, એ પ્રકારે નામકુમાર આદિ મવનવાસિયોના રૂપમા, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોના રૂપમાં, વિકલેન્દ્રિયોના રૂપમાં, પંચે-

ક્ત્વે ચાતીતાનાગતવદ્દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ વક્તવ્યાનિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘નૈરિયાણં મંતે ! વિજયવૈજયંતજયંત અપરાજિતદેવત્તે કેવદ્યા દન્વિદિયા અતીતા ?’ હે મદન્ત ! નૈરિયાણાં વિજયવૈજયન્તજયાન્તપરાજિતદેવત્તે કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ સન્તિ ? મગવા-નાહ-‘ળસ્થિ’ અતીતાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ નૈરિયાણાં વિજયાદિત્ત્વે ન સન્તિ, ‘કેવદ્યા ષ્ઢેલ્લગા ?’ કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ તેષાં તગ વદ્ધાનિ સન્તિ ? ‘ળસ્થિ’ વદ્ધાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ તેષાં તગ ન સન્તિ પ્રાગુક્તયુક્તેરુપાદિતત્ત્વાત્, ‘કેવદ્યા પુરેલ્લહા ?’ કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ તેષાં તગ પુરસ્કૃતાનિ-અનાગતાનિ સન્તિ ? ‘અસંલ્લેજ્જા’ અસંલ્લેયયાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ નૈરિયાણાં વિજયાદિત્ત્વે અનાગતાનિ સન્તિ, નૈરિયાણામસંલ્લેયત્ત્વાત્, ‘અં સલ્લવ્વસિદ્ધગદેવત્તે વિ’ અવમ્-વિજયાદિત્ત્વે ઇવ સર્વાર્થસિદ્ધકદેવત્ત્વેઽપિ નૈરિયાણાં દ્રવ્યે-

વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કલ્પમાનિકો ઔર નવગ્રૈલ્લેયદેવોં કેરુપ મેં અતીત, ષ્ઢ્ઢ ઔર માલ્લી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કહ લેની ચાહિઅ .

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નારકોં કી વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અપરાજિત દેવ કેરુપ મેં અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હેં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોં કી વિજય આદિ દેવોં કેરુપ મેં અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં નહીં હોતી હેં .

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ષ્ઢ્ઢ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હોતી હેં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! પૂર્લોક્ત યુક્તિ કે અનુસાર ષ્ઢ્ઢ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં નહીં હોતી હેં .

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! માલ્લી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હોતી હેં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોં કી વિજય આદિ દેવોં કેરુપ મેં માલ્લી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં અસંલ્લયાત હેં, ક્યોંકિ નારક જીલ્લ અસંલ્લયાત હેં .

હસી પ્રકાર સર્વાર્થસિદ્ધ દેવ કેરુપ મેં મા નારકોં કી અતીત, ષ્ઢ્ઢ ઔર

ન્દ્રિય તિર્થ યોના રૂપમા, મનુષ્યોના રૂપમા વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક લેમાનિકો અને નવગ્રૈલ્લેયક દેવોના રૂપમા અતીત ષ્ઢ્ઢ અને લાલી દ્રવ્યેન્દ્રિયો કહેલી જોઇલ્લો.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નારકોની વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત અપરાજિત દેવના રૂપમાં અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોની વિજય આદિ દેવોના રૂપમાં અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો નથી હોતી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ષ્ઢ્ઢ દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી હોય છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! પૂર્લોક્ત યુક્તિના અનુસાર ષ્ઢ્ઢ દ્રવ્યેન્દ્રિયો નથી હોતી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! લાલી દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી હોય છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોની વિજય આદિ દેવોના રૂપમાં લાલી દ્રવ્યેન્દ્રિયો અસંલ્લયાત છે, કેમકે નારક જીવ અસંલ્લયાત છે.

ન્દ્રિયાણિ અતીતવદ્ધપુરસ્કૃતાનિ વક્તવ્યાનિ તત્ર પૂર્વોક્તરીત્યા નૈરયિકાણામસંખ્યાતત્વાન્
પુરસ્કૃતાનિ અમંખ્યાતાનિ વૌધ્યાનિ, 'एवं जाव पंचिदियतिरिक्खजोणियाणं जाव सच्चद-
सिद्धगदेवत्ते भणियव्वं' एवम्-नैरयिकाणामिव यावद्-असुरकुमारादि भवनपति पृथिवी-
कायिकावेकेन्द्रिय विकलेन्द्रिय पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां यावद्-नैरयिकत्वादि सर्वार्थसिद्धक-
देवत्वे भणितव्यम्-अतीतानागतवद्वद्द्रव्येन्द्रियविषयत्वं वक्तव्यम्, किन्तु-‘णवरं वणस्सड
काइयाणं विजयवे नयंत जयंत अपराजितदेवत्ते सच्चदसिद्धगदेवत्ते य पुरक्कडा अणंता’ नवरं
विशेषस्तु वनस्पतिकायिकानां विजयवैजयन्तजयन्तापराजितदेवत्वे सर्वार्थसिद्धकदेवत्वे च
पुरस्कृतानि-अनागतानि द्रव्येन्द्रियाणि अनन्तानि सन्ति वनस्पतीनामनन्तत्वात्, ‘सव्वेसि
मणूससच्चदसिद्धगवज्जाणि सट्ठाणे वद्धेल्लगा असंखेज्जा’ सर्वेषां मनुष्य सर्वार्थसिद्धकवर्जानां
स्वस्थाने वद्धानि द्रव्येन्द्रियाणि असंख्येयानि अवसेयानि, ‘परट्ठाणे वद्धेल्लगा णत्थि’
परस्थाने वद्धानि द्रव्येन्द्रियाणि न सन्ति स्वभवे वर्तमानानां परभवे वर्तमानत्वासंभवात्

ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કહ લેની યાહિયે । ઇન્નમેં સે નારક અસંખ્યાત હૈં, અતઃપ્રવ
ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં મી અસંખ્યાત સમઘ્નની યાહિયે ।

જેસે નારકોં કી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કહી, હમી પ્રકાર અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોં
કી, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોં કી, વિકલેન્દ્રિયોં કી, પંચેન્દ્રિય તિર્યચાં
કી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં નારકપને સે લેકર સર્વાર્થસિદ્ધદેવપને પર્યન્ત કહ લેની યાહિયે ।
વિશેષ યહ હૈ કિ વનસ્પતિકાયિકોં કી વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત ઓર અપરા-
જિત દેવ કે રૂપ મેં તથા સર્વાર્થસિદ્ધ દેવ કે રૂપ મેં ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં અનન્ત હૈં,
કયોં કિ વનસ્પતિકાયિક જીવ અનન્ત હોતે હૈં । મનુષ્ય ઓર સર્વાર્થસિદ્ધ દેવોં
કો છોડકર સમી કી સ્વસ્થાન મેં વદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં અસંખ્યાત જાનની યાહિયે ।
પરસ્થાન મેં વદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં હોતી નહીં, કયોંકિ જો જીવ જિસ ભવ મેં વર્તમાન
હૈં, વહ ઉસ કે અતિરિક્ત પરભવ મેં વર્તમાન નહીં હો સકતા । વનસ્પતિકાયિકોં

એજ પ્રકારે સર્વાર્થસિદ્ધ દેવના રૂપમા પણ નારકોની અતીત, બદ્ધ અને ભાવી
દ્રવ્યેન્દ્રિયો કહેવી બેઠબે. તેમનામાંથી નારક અસંખ્યાત છે, તેથી ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો પણ
અસંખ્યાત સમજ લેવી બેઠબે.

જેવી નારકોની દ્રવ્યેન્દ્રિયો કહી તેજ પ્રકારે અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોની
પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોની વિકલેન્દ્રિયોની પંચેન્દ્રિય તિર્યચોની દ્રવ્યેન્દ્રિયો નારકપણેથી
તે સર્વાર્થસિદ્ધ દેવપણે કહેવી બેઠબે.

વિશેષ એ છે કે વનસ્પતિકાયિકોની વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત અને અપરાજિત
દેવના રૂપમાં તથા સર્વાર્થસિદ્ધ દેવના રૂપમા ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો અનન્ત છે, કેમકે વન-
સ્પતિકાયિક જીવ અનન્ત હોય છે. મનુષ્ય અને સર્વાર્થસિદ્ધ દેવ સિવાય બધાની સ્વસ્થા-
નમાં બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયો અસંખ્યાત બહુવી બેઠબે. પરસ્થાનમાં બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયો હોતી નથી

‘ઘણસ્સદ્ધકાદ્યાણં બદ્ધેલ્લગા અણંતા’ વનસ્પતિકાચિકાનાં બદ્ધાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિય ણિ અનન્તાનિ સન્તિ તેષામનન્તત્વાત્ ‘મણૂસાણં નૈરયિક્ત્તે અતીતા અણંતા’ મનુષ્યાણાં નૈરયિકત્વે અતીતાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અનન્તાનિ સન્તિ, ‘બદ્ધેલ્લગા ણત્થિ’ બદ્ધાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ ન સન્તિ, પ્રણુત્ત-યુક્તેઃ, ‘પુરુક્કહા અણંતા’ પુરસ્કૃતાનિ-અનાગતાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ મનુષ્યાણાં નૈરયિકત્વે અનન્તાનિ સન્તિ ‘एव जाव गेवेज्जगदेवत्ते’ एवम्-નૈરયિકત્વે इव મનુષ્યાણાં યાવદ-અસુર-કુમારાદિ ભવનપતિત્વે પૃથિવીકાચિકાદ્યેકેન્દ્રિયત્વે વિકલેન્દ્રિયત્વે પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકત્વે મનુષ્યત્વે ધાનવ્યન્તરત્વે જ્યોતિષ્કત્વે વૈમાનિકત્વે નવગ્રૈવેયકદેવત્વે ચાતીતાનાગતબદ્ધ-દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ વક્તવ્યાનિ કિન્તુ-‘णवरं सद्वाणे अतीता अणंता’ નવરં વિશેષસ્તુ સ્વસ્થાને અતીતાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અનન્તાનિ સન્તિ ‘बद्धेल्लगा सिय संखेज्जा सिय असंखेज्जा’ બદ્ધાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ સ્યાત્-કદાચિત્ સંખ્યેયાનિ સન્તિ, સ્યાત્-કદાચિદ્ અસંખ્યેયાનિ સન્તિ, ‘पुरेक्खहा अणंता’ પુરસ્કૃતાનિ-અનાગતાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અનન્તાનિ સન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘मणूसाणं मते ! विजयवेजयंजयंत अपराजितदेवत्ते केवइया दब्बिदिया अतीता ?’

કી બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં અસંખ્યાત હોતી છે, ક્યોંકિ વનસ્પતિકાચિકોં કે ઔદારિક શરીર અસંખ્યાત હી હોતે છે । મનુષ્યોં કી નૈરયિકપને મેં અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં અનન્ત છે । બદ્ધ નહીં હોતી છે, હસ વિષય મેં યુક્તિ પહેલે કહ ચુકે છે । મનુષ્યોં કી નારક કે રૂપ મેં અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં અનન્ત છે । જૈસે મનુષ્યોં કી નારક કે રૂપ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કહી છે, ડસી પ્રકાર અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોં કે રૂપ મેં, પૃથ્વીકાચિક આદિ એકેન્દ્રિયોં કે રૂપ મેં, વિકલેન્દ્રિયોં કે રૂપ મેં, પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કે રૂપ મેં, મનુષ્યોં કે રૂપ મેં, ધાનવ્યન્તરોં જ્યોતિષ્કોં, વૈમાનિકોં તથા નવગ્રૈવેયક દેવોં કે રૂપ મેં અતીત, બદ્ધ ઓર ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કહ લેની ચાહિય । વિશેષ યહ હૈ કિ સ્વસ્થાન મેં અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં અનન્ત છે । બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કદાચિત્ સંખ્યાત છે, કદાચિત્ અસંખ્યાત છે । ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં અનન્ત છે ।

કેમકે, જે છુવ જે ભવમાં વર્તમાન છે, તે તેનાથી અતિરિક્ત પર ભવમાં વર્તમાન નથી થઇ શકતો. વનસ્પતિકાચિકેની બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયો અસંખ્યાત હોય છે, કેમકે વનસ્પતિકાચિકેના ઔદારિક શરીર અસંખ્યાત જ હોય છે માણુસેની નૈરયિક પછે અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો અનન્ત છે. બદ્ધ નથી હોતી. આ વિષયમા યુક્તિ પહેલાં કહી દિધેલી છે મનુષ્યોની નારક રૂપમા અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો અનન્ત છે. જેવી માણુસેની નારક રૂપમા દ્રવ્યેન્દ્રિયો કહી છે, તેજ પ્રકારે અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયેના રૂપમા, પંચેન્દ્રિય તિર્યચેના રૂપમાં મનુષ્યેના રૂપમા ધાનવ્યન્તરેમા જ્યોતિષ્કે, વૈમાનિકે તથા નવગ્રૈવેયક દેવેના રૂપમાં અતીત, બદ્ધ અને ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો કહેવી બોધ્યો.

વિશેષ એ છે કે સ્વસ્થાનમા અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો કદાચિત્ સંખ્યાત છે કદાચિત્ અસંખ્યાત છે. ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો અનન્ત છે.

હે મદન્ત ! મનુષ્યાણાં વિજયવૈજયન્તજયન્તાપગ જિતદેવત્વે કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતી-
તાનિ સન્તિ ? 'સંલેજ્ઞા' સંલેય્યાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ સન્તિ, 'કેવડયા ઘદ્દેલ્લગા ?'
કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ વદ્ધાનિ સન્તિ ? 'ળત્થિ' વદ્ધાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ ન સન્તિ 'કેવડયા
પુરેલ્લહા ?' કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ પુરસ્કૃતાનિ-અનાગતાનિ સન્તિ ? 'સિય સંલેજ્ઞા, સિય
અસંલેજ્ઞા' રયાદ્-કદાચિદ્ સંલેય્યાનિ ભવન્તિ, સ્યાદ્-કદાચિદ્ અસંલેય્યાનિ ભવન્તિ
'એવં સવ્વહસિદ્ધગદેવત્તે અતીતા ણત્થિ વદ્દેલ્લગા ણત્થિ' એવમ્-વિજયાદિદેવત્વે ઇવ સર્વાર્થસિદ્ધ-
કદેવત્વે ખતીતાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ મનુષ્યાણાં ન સન્તિ, એવં-વદ્ધાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ તત્ત્વ ન
સન્તિ, કિ-તુ-'પુરેલ્લહા અસંલેજ્ઞા' પુરસ્કૃતાનિ-અનાગતાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અસંલેય્યાનિ
સન્તિ, એવં જાવ ગેવેજ્ઞગદેવાણં' એમ્-મનુષ્યાણામિવ યાવદ્-વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમા-
નિકનવગ્રૈવેયકદેવાનામતીતાનાગતવદ્દ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ વત્તવ્યાનિ, ગૌતમઃ પૂચ્છતિ-'વિજય-

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! મનુષ્યોં કી વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત ઓર અપ-
રાજિત દેવ કે રૂપ મેં અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હેં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! સંલ્યાત હેં ।

ગૌતમસ્વામી- હે મગવન્ ! વદ્દ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હેં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! વદ્દ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં નહીં હોતી ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હેં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! કદાચિત્ સંલ્યાત હોતી હેં । કદાચિત્ અસંલ્યાત
હોતી હેં ।

વિજયાદિ દેવપને કે સમાન સર્વાર્થસિદ્ધ દેવપને મેં મી મનુષ્યોં કી અતીત
દ્રવ્યેન્દ્રિયાં નહીં હોતી, વદ્દ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં મી નહીં હોતી, કિન્તુ ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં
અસંલ્યાત હોતી હેં । ઇસ પ્રકાર યાવત્ ગ્રૈવેયક કી સમજ્ઞના, અર્થાત્ વાન-
વ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો, વૈમાનિકો તથા નવગ્રૈવેયકદેવોં કી અતીત, વદ્દ ઓર

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! મનુષ્યોની વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત અને અપરા-
જિત દેવના રૂપમા અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલો છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! સંખ્યાત છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલો છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયો નથી હોતો.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલો છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! સંખ્યાત હોય છે, કદાચિત્ અસંખ્યાત હોય છે.

વિજ્યાદિ દેવપણાના સમાન સર્વાર્થસિદ્ધ દેવપણે પણ મનુષ્યોની અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો
અસંખ્યાત હોય છે. એજ પ્રકારે યાવત્ ગ્રૈવેયકની સમજ્ઞવી અર્થાત્ વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો
વૈમાનિકો તથા નવ ગ્રૈવેયક દેવોની અતીત, બદ્ધ અને ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો પણ માણસના

વેજયંતજયંતઅપરાજિતદેવાણં મંતે ! નૈરિયત્તે કેવદ્યા દર્શિદિયા અતીતા ?' હે મદન્ત ! વિજયવૈજયન્તજયન્તાપરાજિતદેવાનાં નૈરયિકત્વે કિં ન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ ? ગૌયમા ! ક્ષણંતા' હે ગૌતમ ! અનન્તાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ સન્તિ, 'કેવદ્યા વદ્દેસ્સલા ?' કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ વદ્દાનિ સન્તિ ? 'ણત્થિ' વદ્દાનિ ન સન્તિ, 'કેવદ્યા પુરેવહ્સહા ?' કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ પુરસ્કૃતાનિ-અનાગતાનિ સન્તિ ? 'ણત્થિ' પુરસ્કૃતાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ ન સ્થન્તિ પુનસ્તેષાં નૈરયિકત્વગમનામાવાત્ 'એવં જાવ જોડસિયત્તે વિ' એવમ્-નૈરયિકત્વે ઇવ યાવદ્-અસુરકુમારાદિ ભવનપતિત્વે પૃથિવીકાયિકાદ્યેકેન્દ્રિયત્વે વિકલેન્દ્રિયત્વે પંચેન્દ્રિયતિ-ર્યગ્યોત્તિકત્વે વાનવ્યન્તરત્વે જ્યોતિષ્કત્વેઽપિ વિજયાદીનામત્રીતાનાગતવદ્દ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ વક્ત-

ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં મ્હી મનુષ્યોં કે સમાન હી સમક્ષ લેના ચાહિય ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત ઓર અપરાજિત દેવોં કી નારકપને મેં અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયા કિતની હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અનન્ત હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વદ્દ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વદ્દ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં નહીં હોતી ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં નહીં હોતી, ક્યોંકિ વિજયાદિ વિમાનોં કે દેવોં કા નરક મેં કમ્હી ઉત્પાદ નહીં હોતા હૈ ।

જૈસે વિજયાદિ વિમાનોં કે દેવોં કો નારકપનેમેં દ્રવ્યેન્દ્રિયોં કી પ્રરૂપણા કીં હૈ, હેસી પ્રકાર અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોં કે રૂપમેં, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયાં કે રૂપમેં, વિકલેન્દ્રિયોં કે રૂપમેં, પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કે રૂપમેં, વાનવ્યન્તરોં

સમાન જ સમજવી જોઇએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્-વિજય, વૈ જન્ત, જયન્ત, અપરાજિત, દેવોનાં નારક પશ્વે અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો કટલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અનન્ત છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વદ્દ દ્રવ્યેન્દ્રિયો કટલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વદ્દ દ્રવ્યેન્દ્રિયો નથી હોતી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો કટલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો નથી હોતી કેમકે, વિજયાદિ વિમાનોના દેવોના નરકમાં ક્યારેય ઉત્પાદ નથી થતો.

જેવી વિજયાદિ વિમાનોના દેવોની નારકપશ્વે દ્રવ્યેન્દ્રિયોની પ્રરૂપણા કરી છે. તેજ પ્રકારે અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોના રૂપમાં, વિકલેન્દ્રિયોના રૂપમાં, પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના રૂપમાં, વાનવ્યન્તરોના રૂપમાં, જ્યોતિષ્કોના રૂપમાં પણ અતીત વદ્દ અને ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો

વ્યાનિ, કિન્તુ 'ળવરં મણુમત્તે અતી-અણંતા' નરમ્-વિશેષમ્તુ મનુષ્યત્વે અતીતાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અનન્તાનિ સન્તિ, 'કેવડ્યા વહેલ્લગા?' કિયન્તિ વદ્ધાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ સન્તિ ? 'ળત્થિ' વદ્ધાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ ન સન્તિ 'પુરેવલ્લગા' અસંખેજ્ઞા' પુરસ્કૃતાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અસંખ્યેયાનિ સન્તિ વિજયાદિ દેવાનામસંખ્યાતત્ત્વાન્ 'એવં જાવ ગેવે જગદેવત્તે' એવમ્-જ્યોતિષ્કત્ત્વે ઇવ યાવદ્-દ્વાશ્ચ વૌધર્મેજ્ઞાનાદિ વૈમાનિકદેવત્વે નાગ્રૈવેય-દેવત્વે વિજયાદીનામતીતાનગતવદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ વક્તવ્યા નિ'સદ્ધાણે અતીતા અસંખેજ્ઞા' રપર યાને-સ્વભવે અતીતાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અસંખ્યેયાનિ ભવન્તિ, 'કેવડ્યા વહેલ્લગા?' કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ સ્વસ્થાને વદ્ધાનિ સન્તિ ? 'અસંખિજ્ઞા' અસંખ્યેયાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ રપભવે વદ્ધાનિ સન્તિ, 'કેવડ્યા પુરેવલ્લગા?'

કે રૂપમેં, જ્યોતિષ્કો કે રૂપમેં મી અતીત, વદ્ધ ઓર ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કહલેની યાહિયે । વિશેષતા યહ હૈ કિ મનુષ્ય કે રૂપમેં અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં અનન્ત હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ડનકી વદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં નહીં હોતી હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં અસંખ્યાત હૈં, ક્યોંકિ વિજય આદિ વિમાનો કે દેવ અસંખ્યાત હૈં ।

હસી પ્રકાર સૌધર્મ, ઈજ્ઞાન આદિ કલ્પવાસી દેવોં કે રૂપમેં તથા નવગ્રૈવેયકોં કે દેવોં કે રૂપમેં વિજય આદિ વિમાનો કે દેવોં કી અતીત, વદ્ધ ઓર ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કહલેની યાહિયે । સ્વસ્થાન અર્થાત્ સ્વભવ મેં અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં અસંખ્યાત હોતી હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સ્વસ્થાન મેં વદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સ્વસ્થાન મેં વદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં અસંખ્યાત હૈં ।

કહેવી જોઈએ. વિશેષતા એ છે કે, મનુષ્યના રૂપમા અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો અનન્ત છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! તેમની બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયો નથી હોતી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો અસંખ્યાત છે, કેમકે વિજય આદિ વિમાનોના દેવ અસંખ્યાત છે.

એજ પ્રકારે સૌધર્મ, ઇજ્ઞાન આદિ કલ્પવાસી દેવોના રૂપમા તથા નવ ગ્રૈવેયકોના દેવોના રૂપમા વિજય આદિ વિમાનોના દેવોની અતીત, બદ્ધ અને ભાવી. દ્રવ્યેન્દ્રિયો કહેવી જોઈએ. સ્વસ્થાન અર્થાત્ સ્વભવમાં અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો અસંખ્યાત હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સ્વસ્થાનમાં બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સ્વસ્થાનમાં બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયો અસંખ્યાત છે.

કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ પુરસ્કૃતાનિ-અનાગતાનિ સન્તિ ? 'અસંખેજ્ઞા' અસંખ્યેયાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અનાગતાનિ ભવન્તિ વિજયાદિદેવાનામસંખ્યાતત્વાત્, 'સંવદ્ધસિદ્ધગદેવત્તે અતીતા નત્થિ' સર્વાર્થસિદ્ધકદેવત્વે વિજયાદીનામતીતાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ ન સન્તિ, 'વદ્ધેલ્લગા નત્થિ' વદ્ધાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ ન સન્તિ, 'પુરેક્કહા અસંખેજ્ઞા' પુરસ્કૃતાનિ-અનાગતાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અસંખ્યેયાનિ ભવન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'સંવદ્ધસિદ્ધગદેવાણં મંતે ! નેરયિત્તે કેવહ્યા દન્વિદિયા અતીતા ?' સર્વાર્થસિદ્ધકદવાનાં હે મદન્ત ! નૈરયિકત્વે કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ સન્તિ ? મગવાનાહ- 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'અણંતા' અનન્તાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ, 'કેવહ્યા વદ્ધેલ્લગા ?' કિયન્તિ વદ્ધાનિ સન્તિ ? 'ણત્થિ' વદ્ધાનિ ન સન્તિ, 'કેવહ્યા-

ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! આવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! અસંખ્યાત હૈં, કયો કિ વિજયાદિ દેવ અસંખ્યાત હૈં !

વિજય આદિ વિમાનો કે દેવો કી સર્વાર્થસિદ્ધ દેવ કે રૂપમેં અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં નહીં હોતી, વદ્ધ ખી નહીં હોતી હૈં, આવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં સંખ્યાત હોતી હૈં ! ચાર અનુત્તર વિમાન કે દેવ સંસાર મેં અધિક નહીં રહેંગે ! હસલિયે સર્વાર્થ દ્વિ-માવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં સંખ્યાત હી હોંગી !

ગૌતમસ્વામી-મગવન્ ! સર્વાર્થસિદ્ધ દેવો કી નારકો કે રૂપમેં અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! અનન્ત અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં હૈં ?

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! વદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! વદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં હોતી નહીં હૈં !

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! આવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હોતી હૈં ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અસંખ્યાત છે, કેમકે, વિજયાદિ દેવ અસંખ્યાત છે.

વિજય આદિ વિમાનોના દેવોની સર્વાર્થસિદ્ધ દેવના રૂપમાં અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો નથી હોતી બદ્ધ પણ નથી હોતી, આવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો સંખ્યાત હોય છે.

ચાર અનુત્તર વિમાનના દેવ સંસારમાં અધિક નહીં રહેશે. એ માટે સર્વાર્થસિદ્ધમાં આવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો સંખ્યાત જ હશે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સર્વાર્થસિદ્ધ દેવોની નારકોના રૂપમાં અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અનન્ત અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! બદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયો હોતી નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી હોય છે ?

પુરેક્ષહા ?' કિયન્તિ પુરસ્કૃતાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ સન્તિ ? 'ળથિ' અનાગતાનિ ન સન્તિ, 'એવં મણુસવજ્જં જાવ ગેવેજ્જગદેવત્તે' એવમ્-નૈર્ગયિકત્વે ડવ મનુષ્યપજં યાવદ્-અમુરકુમારાદિ નવગ્રૈવેયકદેવત્વે સર્વાર્થસિદ્ધરુદેવાનામતીતાનાગતનદ્દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ વક્તવ્યાનિ, 'મણુમત્તે અતીતા અણંતા' મનુષ્યત્વે અતીતાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અનન્તાનિ ભવન્તિ, 'વદ્દેલ્લગા નત્થિ' વદ્ધાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ ન સન્તિ, પુરેક્ષહા સંખેજ્ઞા' પુરસ્કૃતાનિ-અનાગતાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ સંખ્યેયાનિ સન્તિ તેષાં સિદ્ધાનાં સંખ્યાતત્વાત્ 'વિજયવેજયતજયંતાપરાજિતદેવત્તે કેવહ્યા દર્શિવિદિયા અતીતા ?' વિજયવેજયનજયન્તાપરાજિતદેવત્વે કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ સન્તિ ? 'સંખેજ્ઞા' સંખ્યેયાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ સન્તિ, 'કેવહ્યા વદ્દેલ્લગા' કિયન્તિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ વદ્ધાનિ સન્તિ ? 'ળથિ' વદ્ધાનિ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ ન સન્તિ, 'કેવહ્યા પુરેક્ષહા ?'

મગવાન્-હે ગૌતમ ! ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં મી નહીં હોતી હૈં, કયો કિ સર્વાર્થ-સિદ્ધ કે દેવ નરકભવ મેં ઉત્પન્ન નહીં હોતે ।

હસી પ્રકાર મનુષ્ય કો છોડકર અસુરકુમારોં સે લેકર નોગ્રૈવેયકો પર્યન્ત કે દેવો કે રૂપમેં સર્વાર્થસિદ્ધ દેવો કી અતીત, વદ્ધ ઓર ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કહની યાહિયે । મનુષ્યપને મેં અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં અનન્ત હોતી હૈં, વદ્ધ હોતી નહીં હૈં ઓર ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં સંખ્યાત હોતી હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત ઓર અપરાજિત દેવ કે રૂપ મેં અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! સંખ્યાત હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! વદ્ધ કિતની હૈં ?

મગવન્-હે ગૌતમ ! વદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયાં નહીં હોતી હૈં ?

ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કિતની હૈં ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો પશુ નથી હોતી, કેમકે સર્વાર્થસિદ્ધના દેવ નરક ભવમા ઉત્પન્ન નથી થતા.

એજ પ્રકારે મનુષ્ય સિવાય અસુરકુમારોથી લઈ ને નવ ગ્રૈવેયકો પર્યન્તના દેવોના રૂપમાં સર્વાર્થસિદ્ધ દેવોની અતીત, વદ્ધ અને ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો કહેવી જોઈએ. મનુષ્ય પશુમાં અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો અનન્ત હોય છે, વદ્ધ હોતી નથી અને ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો સંખ્યાત હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અને અપરાજિત દેવના રૂપમાં અતીત દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! સંખ્યાત છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! વદ્ધ કેટલી છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! વદ્ધ દ્રવ્યેન્દ્રિયો હોતી નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ભાવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો કેટલી હોય છે ?

कियन्ति द्रव्येन्द्रियाणि पुरस्कृतानि-अनागतानि सन्ति ? 'णत्थि' पुरस्कृतानि द्रव्येन्द्रियाणि न सन्ति, गौतमः पृच्छति- 'सव्वद्वसिद्धगदेवाणं भंते ! सव्वद्वसिद्धगदेवते केवइया दव्विदिया अतीता ?' हे भदन्त ! सर्वार्थसिद्धकदेवानां सर्वार्थसिद्धकदेवत्वे कियन्ति द्रव्येन्द्रियाणि अतीतानि सन्ति ? 'णत्थि' अतीतानि द्रव्येन्द्रियाणि न सन्ति, 'केवइया वदधेल्लगा ?' कियन्ति वद्धानि द्रव्येन्द्रियाणि सन्ति ? 'संखिज्जा' संख्यायानि वद्धानि द्रव्येन्द्रियाणि सन्ति, 'केवइया पुरेक्खडा ?' कियन्ति पुरस्कृतानि द्रव्येन्द्रियाणि सन्ति ? 'णत्थि' पुरस्कृतानि द्रव्येन्द्रियाणि न सन्ति, 'दा' द्वारम् ११ समाप्तम् ॥ सू० १०॥

भावेन्द्रियवक्तव्यता

मूलम्-कइ णं भंते ! भाविंदिया पणत्ता ? गोयमा पंच भाविंदिया पणत्ता, तं जहा-सोइदिण जाव फासिदिण, नेरइयाणं भंते ! कइ भाविंदिया पणत्ता ? गोयमा । पंच भाविंदिया पणत्ता, तं जहा-सोइदिण जाव फासिदिण, एवं जस्स जइइंदिया तस्स तइ भाणियव्वा,

भगवान्-हे गौतम ! भावी द्रव्येन्द्रियां नहीं होती हैं ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! सर्वार्थसिद्धकदेवों की सर्वार्थसिद्धकदेवों के रूपमें अतीत द्रव्येन्द्रियां कितनी हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! अतीत द्रव्येन्द्रियां नहीं होती हैं ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! बद्ध कितनी हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! बद्ध द्रव्येन्द्रियां संख्यात हैं ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! भावी द्रव्येन्द्रियां कितनी हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! भावी द्रव्येन्द्रियां नहीं होती हैं, क्यो कि सर्वार्थसिद्धक देव पुनः सर्वार्थसिद्धविमान में उत्पन्न नहीं होते हैं ।

११ द्वार समाप्त

श्री भगवान्-गौतम ! भावी द्रव्येन्द्रियो नथी होती.

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! सर्वार्थसिद्ध देवानी सर्वार्थसिद्धक देवाना रूपमां अतीत द्रव्येन्द्रियो केटली छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! अतीत द्रव्येन्द्रियो नथी होती.

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! बद्ध केटली छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! बद्ध द्रव्येन्द्रियो संख्यात छे.

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! भावी द्रव्येन्द्रियो केटली छे .

श्री भगवान्-हे गौतम ! भावी द्रव्येन्द्रियो होती नथी केमके सर्वार्थसिद्ध देव पुनः सर्वार्थसिद्ध विमानमा उत्पन्न नथी थता. अगी १११३ द्वार समाप्त.

जाव वेमाणियाणं, एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स केवइया भाविंदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता, केवइया बद्धेल्लगा ? पंच, केवइया पुरेक्खडा ? पंच वा, दस वा, एक्कारस वा, संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा, अणंता वा, एवं असुरकुमारस्स वि, नवरं पुरेक्खडा पंच वा छ वा संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा, अणंता वा, एवं जाव थणियकुमारस्स वि, एवं पुढविकाइय आउकाइय वणस्सइ काइयस्स वि, वेइंदियतेइंदियचउरिंदियस्स वि, तेउकाइयवाउकाइयस्स वि एवं चेव, नवरं पुरेक्खडा छ वा, सत्त वा, संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा, अणंतः वा, पंचिंदियतिरिक्खज्जोणियस्स जाव ईसागस्स जहा—असुरकुमारस्स णवरं मणूसस्स पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि त्ति भाणिचव्वं, सणंकुमार जाव गेवेज्जगस्स जहा नेरइयस्स, विजयवेजयंतजयंतअपत्तजितदेवस्स अतीता णंता, बद्धेल्लगा पंच, पुरेक्खडा पंच वा, दस वा, पण्णरस वा, संखेज्जा वा, सव्वट्टसिद्धगदेवस्स अतीता, बद्धेल्लगा पंच, केवइया, पुरेक्खडा ? पंच, नेरइयाणं भंते ! केवइया भाविंदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता, केवइया बद्धेल्लगा ? असंखेज्जा, केवइया पुरेक्खडा ? अणंता, एवं जहा—दव्विदिण्णसु पोहत्तेणं दंडओ भणिओ तहा भाविंदिण्णसु वि पोहत्तेणं दंडओ भाणियव्वो, णवरं वणस्सइकाइयाणं बद्धेल्लगा अणंता, एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स नेरइयत्ते केवइया भाविंदिया अतीता ? गोयमा ! अणंता, बद्धेल्लगा ? पंच, पुरेक्खडा कस्स वि अत्थि कस्स वि णत्थि, जस्स अत्थि पंच वा, दस वा, पण्णरस वा, संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा, अणंता वा, एवं असुरकुमाराणं जाव थणियकुमाराणं, नवरं बद्धेल्लगा णत्थि, पुढविकाइयत्ते जाव वेइंदियत्ते जहा दव्विंदिया, तेइंदियत्ते तहे", नवरं पुरेक्खडा तिणिण वा, छ वा, णव वा, संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा, अणंता वा, एवं चउरिंदियत्ते वि, नवरं पुरेक्खडा चत्तारि वा, अट्ठ वा, वारस वा, संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा, अणंता वा,

एवं एष चेव गमा चत्तारि जाणेयव्वा, जे चेव दव्विदिषसु, णवरं तइयगमे जाणियव्वा जस्स जइ इंदिया ते पुरेक्खव्वेसु मुणेयव्वा, खउत्थगमे जहेव दव्विदिया, जाव सव्वट्टसिद्धगदेवाणं सव्वट्टसिद्धगदेवत्ते केवइया भाविंदिया अतीता ? णत्थि, बद्धेल्लगा ? संखिज्जा, पुरेक्क इा ? णत्थि । इंदियपयं समत्तं ” ॥सू० ११॥

છાપા-કતિ સ્વલ્લ મદન્ત ! ભાવેન્દ્રિયાણિ પ્રજ્ઞસાનિ ? ગૌતમ ! પચ્ચ ભાવેન્દ્રિયાણિ પ્રજ્ઞાનિ, તથથા શ્રોત્રેન્દ્રિયં યાવત્-સ્પર્શનેન્દ્રિયમ્, નૈરયિકાણાં મદન્ત ! કતિ ભાવેન્દ્રિયાણિ પ્રજ્ઞસાનિ ? ગૌતમ ! પચ્ચ ભાવેન્દ્રિયાણિ પ્રજ્ઞસાનિ તથથા-શ્રોત્રેન્દ્રિયં યાવત્-સ્પર્શનેન્દ્રિયમ્, एवं यस्य यावन्ति इन्द्रियाणि तस्य तावन्ति भणितव्यानि, यावद् वैमानिकानाम्, एकैकस्य स्वल्ल મદન્ત ! નૈરયિકસ્ય કિયન્તિ ભાવેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ ? ગૌતમ ! અનન્તાનિ, કિયન્તિ

भावेन्द्रियवक्तव्यता

શબ્દાર્થ-(કહુ ણં મંતે ! ભાવિંદિયા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! ભાવેન્દ્રિયાં કિતની કહી હૈં ? (ગોયમા ! પંચ ભાવિંદિયા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! પાંચ ભાવેન્દ્રિયાં કહી હૈં (તં જહા-સોઈંદિય જાવ ફાસિંદિય) વે હસ પ્રકાર-શ્રોત્રેન્દ્રિય યાવત્ સ્પર્શનેન્દ્રિય (નેરહયાણં મંતે ! કતિ ભાવિંદિયા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! નારકોં કી ભાવેન્દ્રિયાં કિતની કહી હૈં ? (ગોયમા ! પંચ ભાવિંદિયા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! પાંચ ભાવેન્દ્રિયાં કહી હૈં (તં જહા-સોઈંદિય જાવ ફાસિંદિય) શ્રોત્રેન્દ્રિય યાવત્ સ્પર્શનેન્દ્રિય (एवं जस्स जइ इंदिया) હસ પ્રકાર જિસકો જિતની ઇન્દ્રિયાં હૈં (तस्स तइ भाणियव्वा) उसकी उतनी कहनी चाहिए (जाव वैमाणियाणं) यावद् वैमानिकों की ।

(एगमेगत्स णं मंते ! नेरहयस्स) हे भगवन् ! एक-एक नारक की (केवइया)

ભાવેન્દ્રિય-વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(કહુ ણં મંતે ! ભાવિંદિયા પણ્ણત્તા) હે ભગવન્ ભાવેન્દ્રિયો કહેલી કહી છે ? (ગોયમા ! પંચ ભાવિંદિયા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! પાંચ ભાવેન્દ્રિયો કહેલી છે (તં જહા-સોઈંદિય જાવ ફાસેદિય) તે આ પ્રકારે-શ્રોત્રેન્દ્રિય યાવત્ સ્પર્શનેન્દ્રિય (નેરહયાણં મંતે ! કહુ ભાવિંદિયા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! નારકોની ભાવેન્દ્રિયો કહેલી કહી છે ? (ગોયમા ! પંચ ભાવિંદિયા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! પાંચ ભાવેન્દ્રિયો કહી છે (તં જહા-સોઈંદિય જાવ ફાસિંદિય) તે આ રીતે-શ્રોત્રેન્દ્રિય યાવત્ સ્પર્શનેન્દ્રિય (एवं जस्स जइ इंदिया) को प्रष्टरे जेमनी जेट्ठी इन्द्रियो છે (तस्स तइ भाणियव्वा) તેની તેટલી કહેવી જોઈએ (जाव वैमाणियाणं) यावद् वैमानिकानी

(एगमेगत्स णं मंते ! नेरहयस्स) હે ભગવન્ ! એક એક નારકોની (કેવइया) - ૧. 'લી

वद्धानि ? पञ्च, क्रियन्ति पुरस्कृतानि ? पञ्च वा, दश वा, एकादश वा, संख्येयानि वा, असंख्येयानि वा, अनन्तानि वा, एवम् अमुरकुमारस्यापि, नवरं पुरस्कृतानि पञ्च वा पद वा, संख्येयानि वा, असंख्येयानि वा, अनन्तानि वा, एवं यावत् स्तनितकुमारस्यापि, एवं पृथिवीकायिकाष्ठायिकवनस्पतिकायिकस्यापि, द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियस्यापि, तेजस्कायिकायुक्तायिकस्यापि एवं चैव, नवरम्-पुरस्कृतानि पद वा, सप्त वा, संख्येयानि वा, असंख्येयानि वा, अनन्तानि वा, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिरूप्य यावद् ईशानस्य; यथा कितनी (भावेन्द्रिया) भावेन्द्रियां (अतीता) अतीत हैं ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केवहया पदेखलगा ?) कितनी चद्व-वर्त्तमान हैं (पंच) पांच (केवहया पुरेखलडा) किननी भावी हैं ? (पंच वा दस वा, एकादस वा, संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा, अणंता वा) पांच, अथवा दस, अथवा ग्यारह, अथवा संख्यात, अथवा असंख्यान अथवा अनन्त (एवं अमुरकुमारस्स वि) इसी प्रकार असुरकुमार की भी (नवरं) विशेष (पुरेखलडा) भावी (पंच वा छ वा, संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा, अणंता वा) पांच, अथवा छह, अथवा संख्यात, अथवा असंख्यात, अथवा अनन्त (एवं जाव धणियकुमारस्स वि) इसी प्रकार यावत् स्तनिकुमार की भी (एवं) इसी प्रकार (पुढविकाइय-आउकाइयवणस्सइकाइयस्स वि) इसी प्रकार पृथ्वीकायिक, अस्कायिक, वनस्पतिकायिक की भी (वेइंदिय-तेइंदिय-चउरिंदियस्स वि) इसी प्रकार द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय की भी (तेउकाइय वाउकाइयस्स वि) तेजस्कायिक, वायुकायिक की भी (एवं चैव) इसी प्रकार (नवरं) विशेष (छ वा, सप्त वा, संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा अणंता वा) छह, अथवा सात, अथवा संख्यान, अथवा असंख्यात, अथवा अनन्त (पंचिंदियतिरिदखजो-

(भावेन्द्रिया) भावेन्द्रिया (अतीता) अतीत हैं ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केवहया पदेखलगा) डेटली पांच-वर्त्तमान हैं ? (पंच) पांच (केवहया पुरेखलडा) डेटली भावी हैं ? (पंच वा दस वा एकादस वा संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा, अणंता वा) पांच अथवा दस, अथवा ग्यारह, अथवा संख्यात, अथवा असंख्यात, अथवा अनन्त (एवं असुरकुमारस्स वि) ओ४ प्रकारे असुरकुमारनी पक्षु (नवर) विशेष (पुरेखलडा) भावी (पंच वा छ वा, संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा अणंता वा) पांच अथवा छह, अथवा संख्यात अथवा असंख्यात, अथवा अनन्त (एवं जाव धणियकुमारस्स वि) ओ४ प्रकारे यावत् स्तनित कुमारनी पक्षु (एवं) ओ४ प्रकारे (पुढविकाइय-आउकाइय-वणस्सइकाइयस्स वि) ओ४ प्रकारे पृथ्वीकायिक, अस्कायिक, वनस्पतिकायिकनी पक्षु (वेइंदिय-तेइंदिय-चउरिंदियस्स वि) ओ४ प्रकारे द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रियनी पक्षु (तेउकाइय वाउकाइयस्स वि) तेजस्कायिक, वायुकायिकनी पक्षु (एवं चैव) ओ४ प्रकारे (नवर) विशेष (छ वा, सप्त वा, संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा) छह, अथवा सात, अथवा संख्यात, अथवा असंख्यात, अथवा

एवं एष चेव गमा चत्तारि जाण्येव्वा, जे चेव दव्विदिणसु, णवरं
सङ्ख्यगमे णियेव्वा जस्स जइ इंदिया ते पुरेक्खहेसु मुण्येव्वा,
खउत्थगमे जहेव दव्विदिया, जाव सव्वट्टसिद्धगदेवाणं सव्वट्टसिद्धग-
देवत्ते केवइया भाविंदिया अतीता ? णत्थि, बद्धेल्लगा ? संखिज्जा,
पुरेक्ख डा ? णत्थि । इंदियपयं समत्तं ” ॥सू० ११॥

छाया-कति खलु भदन्त ! भावेन्द्रियाणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! पञ्च भावेन्द्रियाणि
प्र णि, तद्यथा श्रोत्रेन्द्रियं यावत्-स्पर्शनेन्द्रियम्, नैरयिकाणां भदन्त ! कति भावेन्द्रियाणि
प्र णि ? गौतम ! पञ्च भावेन्द्रियाणि प्रज्ञप्तानि तद्यथा-श्रोत्रेन्द्रियं यावत्-स्पर्शनेन्द्रियम्,
एवं यस्य यावन्ति इन्द्रियाणि तस्य तावन्ति भणितव्यानि, यावद् वैमानिकानाम्, एकैकस्य
खलु भदन्त ! नैरयिकस्य कियन्ति भावेन्द्रियाणि अतीतानि ? गौतम ! अनन्तानि, कियन्ति

भावेन्द्रियवक्तव्यता

शब्दार्थ-(कइ णं भंते ! भाविंदिया पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! भावेन्द्रियां
कितनी कही हैं ? (गोयमा ! पंच भाविंदिया पण्णत्ता) हे गौतम ! पांच भावे-
न्द्रियां कही हैं (तं जहा-सोइंदिए जाव फासिंदिए) वे इस प्रकार-श्रोत्रेन्द्रिय
यावत् स्पर्शनेन्द्रिय (नेरइयाणं भंते ! कति भाविंदिया पण्णत्ता ?) हे भगवन् !
नारकों की भावेन्द्रियां कितनी कही हैं ? (गोयमा ! पंच भाविंदिया पण्णत्ता) हे
गौतम ! पांच भावेन्द्रियां कही हैं (तं जहा-सोइंदिए जाव फासिंदिए) श्रोत्रेन्द्रिय
यावत् स्पर्शनेन्द्रिय (एवं जस्स जइ इंदिया) इस प्रकार जिसको जितनी इन्द्रियां हैं
(तस्स तइ भाणियव्वा) उसकी उतनी कहनी चाहिए (जाव वेमाणियाणं) यावत्
वैमानिकों की ।

(एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स) हे भगवन् ! एक-एक नारक की (केवइया)

भावेन्द्रिय-वक्तव्यता

शब्दार्थ-(कइ णं भंते ! भाविंदिया पण्णत्ता) हे भगवन् भावेन्द्रियो केटली कही छे ?
(गोयमा ! पंच भाविंदिया पण्णत्ता) हे गौतम ! पांच भावेन्द्रियो केटली छे (तं जहा-सो
इंदिए जाव फासिंदिए) ते आ प्रकार-श्रोत्रेन्द्रिय यावत् स्पर्शनेन्द्रिय (नेरइयाणं भंते ! कइ
भाविंदिया पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! नारकोंनी भावेन्द्रियो केटली कही छे ? (गोयमा !
पंच भाविंदिया पण्णत्ता) हे गौतम ! पांच भावेन्द्रियो कही छे (तं जहा-सोइंदिए जाव
फासिंदिए) ते आ रीते-श्रोत्रेन्द्रिय यावत् स्पर्शनेन्द्रिय (एवं जस्स जइ इंदिया) के प्रकारे जेभनी
केटली इन्द्रियो छे (तस्स तइ भाणियव्वा) तेनी तेटली कहेवी जेठे छे (जाव वेमाणियाणं)
यावत् वैमानिकेनी

(एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स) हे भगवन् ! जेठे जेठे नारकोंनी (केवइया) केटली

वद्मानि ? पञ्च, क्रियन्ति एवमुक्तानि ? पञ्च वा, दश वा, एकादश वा, संख्येयानि वा, असंख्येयानि वा, अनन्तानि वा, एवम् अमुरकुमारस्यापि, नवरां पुरस्कृतानि पञ्च वा पद वा, संख्येयानि वा, असंख्येयानि वा, अनन्तानि वा, एवं यावत् स्तनितकुमारस्यापि, एवं पृथिवीकायिकायिकायिकान्नरपतिरुयिकस्यापि, द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुर्गिन्द्रियस्यापि, तेजस्कायिकवायुकायिकस्यापि एवञ्चैव, नवरम्-पुरस्कृतानि पद वा, सप्त वा, संख्येयानि वा, असंख्येयानि वा, अनन्तानि वा, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य यावद् ईशानस्य, यथा कितनी (आविर्दिवा) भावेन्द्रियां (अतीता) अतीत हैं ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केवह्या बद्धेल्लगा ?) कितनी बद्ध-वर्त्तमान हैं (पंच) पांच (केवह्या पुरेक्खडा) कितनी भावी हैं ? (पंच वा दस वा, एक्कादस वा, संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा, अणंता वा) पांच, अथवा दस, अथवा ग्यारह, अथवा संख्यात, अथवा असंख्यान अथवा अनन्त (एवं अमुरकुमारस्स वि) इसी प्रकार असुरकुमार की भी (नवरं) विशेष (पुरेक्खडा) भावी (पंच वा छ वा, संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा, अणंता वा) पांच, अथवा छह, अथवा संख्यात, अथवा असंख्यात, अथवा अनन्त (एवं जाव थणियकुमारस्स वि) इसी प्रकार यावत् स्तनिकुमार की भी (एवं) इसी प्रकार (पुढविकाइय-आउकाइयवणस्सइकाइयस्स वि) इसी प्रकार पृथ्वीकायिक, अप्पायिक, वनस्पतिकायिक की भी (वेइंदिय-तेइंदिय-चउरिंदियस्स वि) इसी प्रकार द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुर्गिन्द्रिय की भी (तेउकाइय वाउकाइयस्स वि) तेजस्कायिक, वायुकायिक की भी (एवं चेव) इसी प्रकार (नवरं) विशेष (छ वा, सत्त वा, संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा अणंता वा) छह, अथवा सात, अथवा संख्यान, अथवा असंख्यात, अथवा अनन्त (पंचिंदियतिरिदख्खो-

(भाव दिया) भावेन्द्रियो (अतीता) अतीत छे ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केवह्या बद्धेल्लगा) डेटली बद्ध-वर्त्तमान छे ? (पंच) पांच (केवह्या पुरेक्खडा) डेटली भावी छे ? (पंच वा दस वा एक्कादस वा संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा, अणंता वा) पांच अथवा दस, अथवा ग्यारह, अथवा संख्यात, अथवा असंख्यात, अथवा अनन्त (एवं अमुरकुमारस्स वि) ओ४ प्रकारे अमुरकुमारनी पणु (नवर) विशेष (पुरेक्खडा) भावी (पंच वा छ वा, संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा अणंता वा) पांच अथवा छ, अथवा सख्यात अथवा असंख्यात, अथवा अनन्त (एवं जाव थणियकुमारस्स वि) ओ४ प्रकारे यावत् स्तनित कुमारनी पणु (एवं) ओ४ प्रकारे (पुढविकाइय-आउकाइय-वणस्सइकाइयस्स वि) ओ४ प्रकारे पृथ्वीकायिक, अप्पायिक, वनस्पतिकायिकनी पणु (वेइंदिय-तेइंदिय-चउरिंदियस्स वि) ओ४ प्रकारे द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुर्गिन्द्रियनी पणु (तेउकाइय वाउकाइयस्स वि) तेजस्कायिक, वाने वायु कायिकनी पणु (एवंचेव) ओ४ प्रकारे (नवर) विशेष (छ वा, सत्त वा, संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा) छ, अथवा सात, अथवा संख्यात, अथवा असंख्यात, अथवा

असुरकुमारस्य, नवरम्-मनुष्यस्य पुरस्कृतानि कस्यचित् सन्ति, कस्यचिन्न सन्ति, इति मणितव्यम्, सनत्कुमारस्य यावद् ग्रैवेयकस्य यथा नैरयिकस्य, विजयवैजयन्तजयन्तापराजित-
देवस्यातीतानि अनन्तानि, बद्धानि पञ्च, पुरस्कृतानि पञ्च वा, दश वा, पञ्चदश वा, संख्येयानि वा, सर्वार्थसिद्धदेवस्य अतीतानि अनन्तानि, बद्धानि पञ्च क्रियन्ति पुरस्कृतानि ? पञ्च, नैरयिकाणां भदन्त ! क्रियन्ति भावेन्द्रियाणि अतीतानि ? गौतम ! अनन्तानि, क्रियन्ति बद्धानि ? असंख्येयानि, क्रियन्ति पुरस्कृतानि ? अनन्तानि, एवं यथा द्रव्येन्द्रियेषु पृथक्त्वेन-

णियस्स जाव ईसाणस्स जहा असुरकुमारस्स) पञ्चेन्द्रिय तिर्यच से लेकर ईशान देव तक असुरकुमार के समान (णवरं) विशेष (मणूसस्स पुरेक्खहा कस्सइ आत्थि, कस्सइ नत्थि त्ति भाणियव्वं) मनुष्य की भावी इन्द्रियां किसी की होती है किसीकी नहीं ऐसा कहना चाहिए (सणकुमार जाव गेवेज्जागस्स जहा नेरइयस्स) सनत्कुमार यावत्तू ग्रैवेयकदेव की नारक के समान (विजय-वैजयन्त-जयन्त-अपराजितदेवस्स अतीता अणंता), विजय, वैजयन्त, जयन्त, अपराजितदेव की अतीत अनन्त (बद्धेल्लगा पंच) बद्ध पांच (पुरेक्खहा पंच वा, दस वा, पण्णरस वा संखेज्जा वा) भावी पांच, अथवा दश, अथवा पन्द्रह अथवा संख्यात ।

(संवट्टसिद्धदेवस्स) सर्वार्थसिद्धकदेव की (अतीता अणंता) अतीत अनन्त (बद्धेल्लगा पंच) बद्ध पांच (केवइया पुरेक्खहा ?) भावी कितनी ? (पंच) पांच (नेरइयाणं भंते ! केवइया भाविंदिया अतीता ?) हे भगवन् ! नारकों की अतीत भावेन्द्रियां कितनी ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त हैं (केवइया बद्धेल्लगा ?) बद्ध कितनी ? (असंखेज्जा) असंख्यात (केवइया पुरेक्खहा) भावी कितनी ? (अणंता) अनन्त (एवं जहा) इस प्रकार जैसे (द्विंदियस्सु) द्रव्येन्द्रियों में (पोह्सेण) पृथ-

अनन्त (पचि द्वियतिरिक्खजोणियस्स जाव ईसाणस्स जहा असुरकुमारस्स) पञ्चेन्द्रिय तिर्य-
अथी लोभने ईशान देव सुधी असुरकुमारना समान (णवरं) विशेष (मणूसस्स पुरेक्खहा कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि त्ति भाणियव्वं मनुष्य भवनी भावी ईन्द्रियो केईनी होथ छे, केईनी नहीं ओम छेइपु ओईओ (सणकुमार जाव गेवेज्जागस्स जहा नेरइयस्स) सनत्कुमार यावत्तू ग्रैवेयक देवनी नारकना समान (विजय वैजयन्त-जयन्त-अपराजित देवस्स अतीता अणंता) विजय, वैजयन्त, जयन्त-अपराजित देवनी अतीत अनन्त (बद्धेल्लगा पंच) बद्ध पांच (पुरेक्खहा पंच वा, दस वा, पण्णरस वा, संखेज्जा वा) भावी पांच अथवा दश अथवा पहर अथवा संख्यात

(संवट्ट सिद्धदेवस्स) सर्वार्थसिद्ध देवनी (अतीता अणंता) अतीत अनन्त (बद्धेल्लगा पंच) बद्ध पांच (केवइया पुरेक्खहा) भावी कितनी ? (पंच) पांच

(नेरइयाणं भंते ! केवइया भाविंदिया अतीता ?) हे भगवन् ! नारकानी अतीत भावेन्द्रियो कितनी ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केवइया बद्धेल्लगा) बद्ध कितनी ? (असंखेज्जा) असंख्यात (केवइया पुरेक्खहा) भावी कितनी ? (अणंता) अनन्त (एवं जहा

દણ્ડકો મણિતસ્તથા ભાવેન્દ્રિયેષ્વપિ પૃથક્ત્વેન દણ્ડકો મણિતઃ, નવરં વનસ્પતિકાગ્નિકાનાં વદ્ધાનિ અનન્તાનિ, પૈક્યસ્ય ચલુ મદન્ત । નૈર્ગ્યિકસ્ય નૈર્ગ્યિકત્વે ક્રિયન્તિ ભાવેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ ? ગૌતમ ! અન્નાનિ, વદ્ધાનિ ? પશ્ચ, પુરસ્કૃતાનિ કસ્યાપિ મન્તિ કસ્યપિ ન સન્તિ, યસ્ય સન્તિ, પશ્ચ વા દશ વા, પશ્ચદશ વા, સંખ્યેયાનિ વા, અસંખ્યેયાનિ વા, અનન્તાનિ વા, એવમ્ અસુરકુમારાણાં યાવત્ સ્તનિતકુમારાણામ્, નવરં વદ્ધાનિ ન યન્તિ, પૃથિવીકાયિકત્વે યાવત્ દ્વીન્દ્રિયે યથા દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ, ત્રીન્દ્રિયત્વે તથૈવ, નવરં પુરસ્કૃતાનિ ત્રીણિ વા, પદ્ધત્વ-વહુવચન સે (દંડઓ મણિઓ) દંડક કહા હૈ (તહા) હસી પ્રકાર (ભાવિંદિ-
એસુ વિ) ભાવેન્દ્રિયો મેં મી (પોહત્તેણં દંડઓ ભાણિયવ્વો) વહુવચન સે દંડક કહના ચાહિપ્ (નવરં) વિશેષ (વણસ્સદ્ધકાદ્યાણં વદ્ધેલ્લગા અણંતા) વનસ્પતિ-
કાયિકોં કી વદ્ધ અનન્ત હૈ ।

(एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स) हे भगवन् ! एक-एक नारक की (नेरइत्ते) नारकपने में (केवइया भाविंदिया अतीता) कितनी भावेन्द्रियां अतीत हैं ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (वद्वेल्लगा ?) वद्ध ? (पंच) पांच (पुरेक्खवा कस्सवि अत्थि, कस्सवि नत्थि) पुरस्कृत किसी की हैं, किसी की नहीं (जस्स आत्थि पंच वा, दस वा, पण्णरस संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा, अणंता वा) जिसकी हैं, उसकी पांच, दश, पंद्रह, संख्यात असंख्यात अथवा अनन्त हैं (एवं असुर-
कुमाराणं जाव थणियकुमाराणं) इसी प्रकार असुरकुमारों की यावत् स्तनितकु-
मारों की (नवरं वद्वेल्लगा नत्थि) विशेष-वद्ध नहीं हैं (पुढविकाइयत्ते जाव वेइंदियत्ते जहा दंदिदिया) पृथ्वीकायिकपने यावत् द्वीन्द्रियपने में जैसे द्रव्येन्द्रियां कही
है (तेइंदियत्ते तहेव) त्रीन्द्रियपने इसी प्रकार (नवरं) विशेष (पुरेक्खवा) भावी

એ પ્રકારે જેમ (દર્શિવિપ્પુ) દ્રવ્યેન્દ્રિયોમા (પોહત્તેણં) પૃથક્ત્વ-બહુવચનથી (દંડઓ મણિઓ) દંડક કહ્યા છે (તહા) એજ પ્રકારે (ભાવિંદિપ્પુ) ભાવેન્દ્રિયોમાં પણ (પોહત્તેણં દંડઓ ભાણિ-
યવ્વો) બહુવચનથી દંડક કહેવા બેધએ (નવરં) વિશેષ (વણસ્સદ્ધકાદ્યાણં વદ્ધેલ્લગા
અણંતા) વનસ્પતિકાયિકોની બદ્ધ અનન્ત છે

(एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स) हे भगवन् ! એઠ એઠ નારકની (નેરइયત્તે) નારકપણમાં (કેવइया भाविंदिया अतीता) કેટલી भावेन्द्रियो अतीत છે ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (वद्वेल्लगा) બદ્ધ (पंच) पांच (पुरेक्खवा कस्स वि अत्थि, कस्स वि नत्थि) पुरस्कृत કોઈની છે. કોઈની નથી (जस्स अत्थि, पंच वा दस वा पण्णरस वा संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा, अणंता वा) જેની છે તેની પાંચ, દશ, પંદર, સખ્યાત, અસખ્યાત, અથવા અનન્ત છે (एवं जाव असुरकुमाराणं जाव थणियकुमाराणं) એજ પ્રકારે असुरकुमारोनी तेमज् स्तनित कुमारोनी (नवरं वद्वेल्लगा नत्थि) विशेष-बद्ध नहीं (पुढविकाइयत्ते जाव वेइंदियत्ते जहा दंदिदिए) पृथ्वीकायिकपणे यावत् द्वीन्द्रिय पणे जैवी द्रव्येन्द्रियो (तेइंदियत्ते तहेव) त्रीन्द्रिय

वा, नव वा, संख्येयानि वा, असंख्येयानि वा, अनन्तानि वा, एवं चतुरिन्द्रियत्वेऽपि, नवरं पुरस्कृतानि चत्वारि वा, अष्टौ वा, द्वादश वा, संख्येयानि वा, असंख्येयानि वा, अनन्तानि वा, एवम् एते चैव गमाश्चत्वारो ज्ञातव्याः ये चैव द्रव्येन्द्रियेषु, नवरं तृतीयगमे ज्ञातव्यानि यस्य यावन्ति इन्द्रियाणि, तानि पुरस्कृतेषु ज्ञातव्यानि, चतुर्थगमे यथैव द्रव्येन्द्रियाणि, यावत् सर्वार्थसिद्धकदेवानां सर्वार्थसिद्धकदेवत्वे कियन्ति भावेन्द्रियाणि अतीतानि ? न सन्ति, बद्धानि ? संख्येयानि, पुरस्कृतानि ? न सन्ति । इन्द्रियपदं समाप्तम् ।

टीका-अथ भावेन्द्रियाणि प्ररूपयितुमाह-‘कह णं भंते ! भाविदिया पणत्ता ?’ हे भदन्त ! कति खलु भावेन्द्रियाणि प्रज्ञप्तानि ? ‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘पंच भाविदिया पणत्ता’ पञ्च भावेन्द्रियाणि प्रज्ञप्तानि, ‘तं जहा-सोऽदिण जाव फासिदिण’ तद्यथा-आंत्रे-

(तिणिण वा, छ वा, णव वा, संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा, अणंता वा) तीन, छह, नौ, संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त (एवं चतुरिन्द्रियत्वे वि) इसी प्रकार चौइन्द्रियपने भी (नवरं) विशेष (पुरेक्खडा) भावी (चत्तारि वा, अट्ठ वा, बारस वा, संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा, अणंता वा) चार, आठ, बारह, संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त (एवं एण चेव गमा) इस प्रकार यही गम (चत्तारि) चार (जाणैयव्वा) जानने चाहिए (जेचेव दव्विदिणसु) जो द्रव्येन्द्रियां में (नवरं) विशेष (तइगमे जाणियव्वा) तीसरे गममें जानना चाहिए (जस्स जइ इंदिया) जिसकी जितनी इन्द्रियां (ते) वे (पुरेक्खडेसु) भावी इन्द्रियों में (मुणैयव्वा) जानना चाहिए (चउत्थगमे). चौथे गम में (जहेव दव्विदिण) जैसे द्रव्येन्द्रियां (जाव) यावत् (सव्वट्ठसिद्धगदेवाणं) सर्वार्थसिद्धक देवों की ।

(सव्वट्ठसिद्धगदेवत्ते) सर्वार्थसिद्धकदेवपने (केवइया भाविदिया अतीता ?)

पक्षे ओण प्रकारे (नवरं) विशेष (पुरेक्खडा) भावी (तिणिण वा, छ वा णव वा, संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा, अणंता वा) त्रिषु, छ, नव, संख्यात, असंख्यात, अथवा अनन्त (एवं चतुरिन्द्रियत्वे वि) ओण प्रकारे चतुरिन्द्रिय पञ्चमा पञ्च (नवरं) विशेष (पुरेक्खडा) भावी (चत्तारि वा, अट्ठ वा, बारस वा, संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा, अणंता वा) चार, आठ, बार, संख्यात, असंख्यात, अथवा अनन्त (एवं एण चेव गमा) ओ प्रकारे आ गम पञ्च (चत्तारि) चार (जाणैयव्वा) णव्वा ओ (जे चेव दव्विदिणसु) ओ द्रव्येन्द्रियोमा (नवरं) विशेष (तइगमे जाणियव्वा) ते तृतीय गममा णव्वा ओ (जस्स जइ इंदिया) ओनी ओट्ठी इन्द्रियो (ते) तेओ (पुरेक्खडेसु) भावी इन्द्रियोमा (मुणैयव्वा) णव्वा ओ (चउत्थगमे) ओआ गममा (जहेव दव्विदिण) ओम द्रव्येन्द्रियो (जाव) यावत् (सव्वट्ठसिद्धगदेवाणं) सर्वार्थसिद्धक देवोनी

(सव्वट्ठसिद्धगदेवत्ते) सर्वार्थसिद्धक देवपक्षे (केवइया भाविदिया अतीता ?) ठेट्ठी

न्द्रियं यावत्-चक्षुरिन्द्रियम्, घ्राणेन्द्रियम्, जिह्वेन्द्रियम्, स्पर्शनेन्द्रियम्, गौतमः पृच्छति-
'नेरइयाणं भंने ! कड भावेन्द्रिया पणत्ता ?' हे भदन्त ! नेरइयाणा ऋति भावेन्द्रियाणि
प्रज्ञप्तानि ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! पां भावेन्द्रिया पणत्ता' नेरइयाणां पञ्च
भावेन्द्रियाणि प्रज्ञप्तानि 'तं ज्ञा-सोटंदि, जाव फामिदि' तद्यथा-यं चेन्द्रियं यावत्-
चक्षुरिन्द्रियम्, घ्राणेन्द्रियम्, जिह्वेन्द्रियं स्पर्शनेन्द्रियम्, 'एवं जस्स जड इदिया तस्स तड
भाणिद्वया' एवम्-उक्तगत्या यस्य जीवस्य यावन्ति इन्द्रियाणि भवन्ति तस्य तानि-तावन्ति
भावेन्द्रियाणि भणितव्यानि, 'जाव वेमाणियाणं' यावत्-असुरकुमारदि भवनवासिपृथि-
वीकाधिकार्येकेन्द्रिय विहलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिरुमनुज्ज्वानव्यन्तरज्योतिप्रवैमानि-

कितनी अतीत भावेन्द्रिया हैं ? (णत्थि) नहीं हैं (वडेल्लगा ?) अद्ध ? (संखेज्जा)
संख्यान (पुरेक्खडा) भावी ? (णत्थि) नहीं हैं !

इदिय पयं समत्तं इन्द्रियपद समाप्त

टीकार्थ-अत्र भावेन्द्रियो की प्ररूपणा की जाती है :-

गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं-हे भगवन् ! भावेन्द्रियां कितनी कही हैं ?

भगवान् उत्तर देते हैं-हे गौतम ! भावेन्द्रियां पांच कही हैं-श्रोत्रेन्द्रिय, चक्षु-
रिन्द्रिय, घ्राणेन्द्रिय, जिह्वेन्द्रिय और स्पर्शनेन्द्रिय,

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारक जीवों की भावेन्द्रियां कितनी हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! नारकों की भावेन्द्रियां पांच कही हैं-श्रोत्रेन्द्रिय
यावत्-चक्षुरिन्द्रिय, घ्राणेन्द्रिय जिह्वेन्द्रिय और स्पर्शनेन्द्रिय ! इस प्रकार जिस
जीव की कितनी भावेन्द्रियां होती हैं, उसकी उतनी भावेन्द्रियां कहलेनी चाहिए ।
असुरकुमार आदि भवनवासियों, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियों, विहलेन्द्रियों,

अतीत भावेन्द्रियो (णत्थि) नहीं (वडेल्लगा ?) अद्ध (संखेज्जा) स भ्यात (पुरेक्खडा) भावी ?
(णत्थि) नहीं

(इदिय पयं सम्मत्तं) इन्द्रिय पद समाप्त

टीकार्थ-इधे भावेन्द्रियोनी प्ररूपणा कराय छे

श्री गौतमस्वामी प्रश्न करे छे-हे भगवन् ! भावेन्द्रियो केटवी कही छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! भावेन्द्रियो पाच कही छे-श्रोत्रेन्द्रिय, चक्षुरिन्द्रिय, घ्राणे-
न्द्रिय, जिह्वेन्द्रिय, स्पर्शनेन्द्रिय

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारक जीवोनी भावेन्द्रियो केटवी छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! नारकोनी भावेन्द्रियो पाच कही छे-श्रोत्रेन्द्रिय यावत्-
चक्षुरिन्द्रिय घ्राणेन्द्रिय, जिह्वेन्द्रिय, अने स्पर्शनेन्द्रिय. ओ प्रकारे ओ जीवोनी केटवी
भावेन्द्रियो होय छे. तेनी केटवी भावेन्द्रियो कहेवी ओधये असुरकुमार आदि भवन
वासियो, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियो, विहलेन्द्रियो, पञ्चेन्द्रिय तिर्ययो, अनुज्यो, वान-

કાનામપિ યથાયોગ્યં માવેન્દ્રિયાણિ વક્તવ્યાનિ, 'एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स केवइया भाविंदिया अतीता ?' हे भदन्त ! एकैकस्य खलु नैरयिकस्य कियन्ति मावेन्द्रियाणि अतीतानि ? 'गोयमा ! अणंता' हे गौतम ! अनन्तानि मावेन्द्रियाणि अतीतानि सन्ति 'केवइया बद्धेल्लगा ?' कियन्ति मावेन्द्रियाणि नैरयिकस्य वद्धानि सन्ति ? 'पंच' पञ्च मावेन्द्रियाणि वद्धानि सन्ति, 'केवइया पुरेक्खडा ?' कियन्ति मावेन्द्रियाणि पुरस्कृतानि-अनागतानि सन्ति ? 'पंच वा, दस वा, एकारस वा, संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा, अणंता वा' पञ्च वा जघन्येन, दश वा, एकादश वा, संख्येयानि वा, असंख्येयानि वा उत्कृष्टेन अनन्तानि वा मावेन्द्रियाणि एकैकस्य नैरयिकस्य अनागतानि सन्तीति भावः,

‘एवं असुरकुमारस्स वि’ एवम् नैरयिकस्येव असुरकुमारस्यापि अतीतवद्धानागतमावेन्द्रियाणि वक्तव्यानि, किन्तु-‘णवरं પુરેક્ખડા પંચ વા, છ વા, સંખેજ્જા વા, અસંખેજ્જા વા, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, ડંધોતિષ્ઠકો ઓર વૈમાનિકો’ કી માવેન્દ્રિયાં ભી યથા સંભવ કહલેની યાહિયે ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એક-એક નારક કી માવેન્દ્રિયાં અતીત કિતની હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અતીત માવેન્દ્રિયાં અનન્ત હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક કી વદ્ધ માવેન્દ્રિયાં કિતની હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વદ્ધ માવેન્દ્રિયાં પાંચ હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! માવી માવેન્દ્રિયાં કિતની હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પાંચ, દશ, ગ્યારહ, સંખ્યાત, અસંખ્યાત યા અનન્ત માવી માવેન્દ્રિયાં હૈં ।

અસુરકુમાર કી અતીત, વદ્ધ ઓર માવી માવેન્દ્રિયાં નારક કે સમાન હી સમજલેનો યાહિયે । વિશેષતા યહ હૈં કિ અસુરકુમાર કી માવી માવેન્દ્રિયાં પાંચ, છહ, સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત હોતો હૈં । અસુરકુમાર કે સમાન

અન્તરો, બ્યોતિષ્ઠકો અને વૈમાનિકોની ભાવેન્દ્રિયો પણ યથા સ ભવ કહેવી જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એક એક નારકની ભાવેન્દ્રિયો અતીત કેટલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અતીત ભાવેન્દ્રિયો અનન્ત છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્-નારકની વદ્ધ ભાવેન્દ્રિયો કેટલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વદ્ધ ભાવેન્દ્રિયો પાંચ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ભાવી ભાવેન્દ્રિયો કેટલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પાંચ, દશ, અગીયાર, સંખ્યાત, અસંખ્યાત અગર અનન્ત

ભાવી ભાવેન્દ્રિયો છે.

અસુરકુમારની અતીત, વદ્ધ અને ભાવી ભાવેન્દ્રિયો નારકના સમાન જ સમજ લેવી જોઈએ. વિશેષતા એ છે કે અસુરકુમારની ભાવી ભાવેન્દ્રિયો પાંચ, છ, સં

अणंता वा' नवरं नैरयिकापेक्षया विशेषस्तु पुरस्कृतानि-अनागतानि भावेन्द्रियणि पञ्च वा षड् वा, संख्येयानि वा, असंख्येयानि वा अनन्तानि वा अमुरकुमारस्यावगेष्यानि, 'एवं जाव' यणियकुमारस्स वि' एवम्-अमुरकुमारस्येव यावद्-नागकुमारस्य, सुवर्णकुमारस्य, अग्नि-कुमारस्य, विद्युत्कुमारस्य, उदधिकुमारस्य, द्वीपकुमारस्य, दिक्कुमारस्य, पवनकुमारस्य, स्तनितकुमारस्यापि चातीतवद्धानागतभावेन्द्रियाणि भावयितव्यानि, 'एवं पुटविफाड्य आउकाड्य वणस्तदयस्स वि' एवम्-पूर्वोक्तनैरयिकामुरकुमारादेरिव पृथिवीकायिकाप्रायिक-वनस्पतिकायिकस्यापि अतीतवद्भावेन्द्रियाणि भावनीयानि, 'वेडंदिय-नेडंदिय चउरिंदिय-स्स वि' द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियस्यापि भावेन्द्रियणि नैरयिकादेरिव अतीतवद्विषया-णि अवसेयानि 'तेउकाड्य वाउकाड्यस्त वि एवं चेव' तेजस्कायिकवायुकायिकस्यापि, एवञ्चैव-नैरयिकादेरिव भावेन्द्रियाणि अतीतवद्धानि बोध्यानि, विन्नु-'णवरं पुरेवउडा छ वा, सच्च वा, संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा, अणंता वा' नवरम्-नैरयिकामुरकुमाराद्यपेक्षया विशेषस्तु पुरस्कृतानि-अनागतानि भावेन्द्रियाणि षड् वा, सप्त वा, संख्येयानि वा, असंख्ये-यानि वा, अनन्तानि वा अवसेयानि, 'पंविंदियतिरक्खजोणियस्स जाव ईसाण'स जहा

नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिक्कुमार, पवनकुमार और स्तनितकुमार की भी अतीत, वद् और अनागत भावेन्द्रियां समझलेनी चाहिए।

इसी प्रकार अर्थात् नारक और असुरकुमार आदि के समान पृथ्वीकायिक, अप्रकायिक और वनस्पतिकायिक की भी अतीत, वद् और भावी भावेन्द्रियां जानलेनी चाहिए। द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय की अतीत, वद् और भावी भावेन्द्रियां नारक के समान समझनी चाहिए। तेजस्कायिक और वायु-कायिक की भी इसी प्रकार कहनी चाहिए। नारक और असुरकुमार आदि की अपेक्षा विशेषता यह है कि भावी भावेन्द्रियां छह, सात, संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त होती हैं।

असंख्यात अथवा अनन्त होय छे, असुरकुमारना समान नागकुमार, सुवर्णकुमार अग्नि-कुमार, विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिक्कुमार, पवनकुमार अने स्तनितकुमारनी पञ्च अतीत, षड् अने अनागत भावेन्द्रियो समल देवी नेधये

ये प्रकारे अर्थात् नारक अने असुरकुमार आदिना समान पृथ्वीकायिक, अप्रकायिक अने वनस्पतिकायिकनी पञ्च अतीत षड् अने भावी भावेन्द्रियो जखी देवी नेधये. द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय अने चतुरिन्द्रियनी अतीत, षड् अने भावी भावेन्द्रियो नारकना समान सम-जानी नेधये. तेजस्कायिक अने वायुकायिकनी पञ्च अने रीते छेवी नेधये. नारक अने असुरकुमार आदिनी अपेक्षाये विशेषता आ छे के भावी भावेन्द्रियो छ, सात, संख्यात, असंख्यात, अथवा अनन्त होय छे,

અસુરકુમારસ્સ' પંચેન્દ્રિયતિર્થયોનિકસ્ય યાવદ્-મનુષ્યસ્ય વાનવ્યન્તરસ્ય જ્યોતિષ્કસ્ય સૌધર્મદેવસ્ય ઈશાનસ્ય અતીતબદ્ધાનાગતભાવેન્દ્રિયાણિ યથા અસુરકુમારસ્યોક્તાનિ તથા વક્તવ્યાનિ કિન્તુ 'ઞવરં મણુસસ્સ પુરેક્કહા કસ્સઈ અતિય કસ્સઈ ણતિય ત્તિ માણિયવ્વં' નવરમ્-પૂર્વાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ મનુષ્યસ્ય પુરસ્કૃતાનિ-અનાગતાનિ ભાવેન્દ્રિયાણિ કસ્યચિત્ સન્તિ, કસ્યચિન્ન સન્તિ, इति મણિતવ્યમ્, 'સર્ણકુમારસ્સ જાવ ગેવેજ્જસ્સ જહા નેરફ્યસ્સ' સનત્કુમારસ્ય યાવદ્-માહેન્દ્રસ્ય ત્રણ્ણલોકસ્ય લાન્તકસ્ય મહાશુક્રસ્ય સહસ્રારસ્ય આનતસ્ય પ્રાણતસ્ય આરણસ્યાઅચ્યુતસ્ય નવગ્રૈવેયકસ્ય ચ અતીતબદ્ધાનાગતભાવેન્દ્રિયાણિ યથા નૈરયિક-સ્યોક્તાનિ તથા વક્તવ્યાનિ, 'વિજયવૈજયન્તજયન્તઅપરાજિતદેવસ્સ અતીતા અણંતા' વિજય-વૈજયન્તજયન્તાપરાજિતદેવસ્ય અતીતાનિ ભાવેન્દ્રિયાણિ અનન્તાનિ સન્તિ 'વહેલ્લગા પંચ' બદ્ધાનિ ભાવેન્દ્રિયાણિ પચ્ચ સન્તિ, 'પુરેક્કહા પંચ વા, દસ વા, પચ્ચદશ વા, સંખેજ્ઞા વા' પુરસ્કૃતાનિ-અનાગતાનિ ભાવેન્દ્રિયાણિ પચ્ચ વા, દશ વા, પચ્ચદશ વા, સંખેયેયાનિ વા સન્તિ, 'સવ્વદ્ધસિદ્ધગદેવસ્સ અતીતા અણંતા' સર્વાર્થસિદ્ધકદેવસ્ય અતીતાનિ ભાવેન્દ્રિયાણિ અનન્તાનિ સન્તિ, 'વહેલ્લગા પંચ' બદ્ધાનિ ભાવેન્દ્રિયાણિ પચ્ચ સન્તિ 'કેવડયા પુરેક્કહા ?' ક્થિયન્તિ

પંચેન્દ્રિય તિર્થચયોનિક સે લેકર ઈશાનદેવ તક અસુરકુમાર કે સમાન સમજના ચાદિય । અર્થાત્ પંચેન્દ્રિય તિર્થચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક, સૌધર્મદેવ તથા ઈશાનદેવ કી અતીત બદ્ધ ઓર ભાવી ભાવેન્દ્રિયાં ડસી પ્રકાર સમજ લેની ચાહિય, જૈસી અસુરકુમાર કી કહી હૈં । હસમેં વિશેષતા યહી હૈ કિ કિસી મનુષ્ય કી ભાવી ભાવેન્દ્રિયાં હોતી હૈં, કિસી કી નહીં હોતી । સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, ત્રણ્ણલોક, લાન્તક, મહાશુક, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, આરણ ઓર અચ્યુત તથા નવગ્રૈવેયક દેવ કી અતીત, બદ્ધ ઓર ભાવી ભાવેન્દ્રિયાં નારક કે સદશ કહની ચાહિય । વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત ઓર અપરાજિત દેવ કી અતીત ભાવેન્દ્રિયાં અનન્ત હૈં, બદ્ધ પાંચ હૈં ઓર અનાગત પાંચ, દસ, પન્દ્રહ અથવા સંખ્યાત હૈં । સર્વાર્થસિદ્ધ દેવ કી અતીત ભાવેન્દ્રિયાં અનન્ત હૈ, બદ્ધ પાંચ હોતી

પંચેન્દ્રિય તિર્થ ચયોનિકથી લઇને ધ્યાન દેવસુધી અસુરકુમારના સમાન સમજવા બેઠએ અર્થાત્ પંચેન્દ્રિય તિર્થચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક સૌધર્મ દેવ તથા ધ્યાન દેવની અતીત, બદ્ધ અને ભાવી ભાવેન્દ્રિયો એ પ્રકારે સમજ લેવી બેઠએ કે જેવી અસુર કુમારની કહી છે એમા વિશેષતા એ છે કે કોઈ મનુષ્યની ભાવી ભાવેન્દ્રિયો હોય છે, કોઈની નથી હોતી સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, ત્રણ્ણલોક, લાન્તક, મહાશુક, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુત તથા નવગ્રૈવેયક દેવની અતીત, બદ્ધ અને ભાવી ભાવેન્દ્રિયો નારકના સદશ કહેવી બેઠએ. વિજય વૈજયન્ત જયન્ત અને અપરાજિત દેવની અતીત ભાવેન્દ્રિયો અનન્ત છે, બદ્ધ પાંચ છે અને અનાગત પાંચ, દસ, પન્દ્રહ અથવા સંખ્યાત છે, સર્વાર્થસિદ્ધ દેવની અતીત ભાવેન્દ્રિયો અનન્ત છે, બદ્ધ પાંચ હોય છે અને ભાવી

પુરસ્કૃતાનિ-અનાગતાનિ ભાવેન્દ્રિયાણિ સન્તિ ? ‘પંચ’ યથા ભાવેન્દ્રિયાણિ પુરસ્કૃતાનિ સન્તિ, અથ વહુત્વમધિકૃત્યાદ્ય-‘નેરદ્યાણં મંતે ! કેવદ્યા ભાવિદિયા અતીતા ?’ હે મદન્ત ! નૈરયિકાણાં ક્રિયન્તિ ભાવેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ સન્તિ ? ‘ગોયમા ! અણંતા’ હે ગૌતમ ! અનન્તાનિ ભાવેન્દ્રિયાણિ અતીતાનિ સન્તિ, ‘કેવદ્યા વદ્દેન્લગા ?’ ક્રિયન્તિ ભાવેન્દ્રિયાણિ વદ્દાનિ સન્તિ ? ‘અસંલેજ્જા’ અસંલેયયાનિ ભાવેન્દ્રિયાણિ વદ્દાનિ સન્તિ નૈરયિકાણાગસંલ્યાતન્વાનુ, ‘કેવદ્યા પુરેક્લહા ?’ ક્રિયન્તિ પુરસ્કૃતાનિ-અનાગતાનિ સન્તિ ? ‘અણંતા’ અનન્તાનિ ભાવેન્દ્રિયાણિ અનાગતાનિ સન્તિ, ‘એવં ગગા દન્વિદિણ્ણુ પોહત્તેણં દંડઓ મણિઓ તથા ભાવિદિણ્ણુ પોહત્તેણં દંડઓ મણિયવ્વો’ એન્ન-પૂર્વોક્તરીત્યા ચયા દ્રવ્યેન્દ્રિયેષુ પૃથક્ત્વેન દ્વંડકો મણિતસ્થા ભાવેન્દ્રિયેષ્વપિ પૃથક્ત્વેન દ્વંડકો મણિતવ્યઃ, કિન્તુ-‘જનરં વણમ્મદ કાઢ્યાણં વદ્દેન્લગા અણંતા’ નવરં-દ્રવ્યેન્દ્રિયાપેલયા વિગેપમ્ ભાવેન્દ્રિયાણિ વનસ્પતિકાચિ-
 હૈં ઓર ભાવી ભાવેન્દ્રિયાં મ્હી પાંચ હી હોતી હૈં ।

ગૌતમસ્વામી પુનઃ વહુવચન કો લેકર પ્રશ્ન કરતે હૈં-ભગવન્ ! નારકોં કી અતીત ભાવેન્દ્રિયાં કિતની હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અનન્ત હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોં કી વદ્દ ભાવેન્દ્રિયાં કિતની હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોં કી વદ્દ ભાવેન્દ્રિયાં અસંલ્યાત હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-ભગવન્ ! નારકોં કી ભાવી ભાવેન્દ્રિયાં કિતની હૈં ?

ભગવાન્-ગૌતમ ! અનન્ત હૈં ।

હસ પ્રકાર જૈસે દ્રવ્યેન્દ્રિયોં કે વિષય મેં વહુવચન કો લેકર દંડક કહા હૈ, ઉસી પ્રકાર ભાવેન્દ્રિયોં કે વિષય મેં મ્હી કહ લેના ચાહિયે । કિન્તુ દ્રવ્યેન્દ્રિયોં કી અપેક્ષા હનમેં વિશેષતા યહ હૈ કિ વનસ્પતિકાચિકોં કી ભાવેન્દ્રિયાં વદ્દ ભાવેન્દ્રિયો પશુ પાચ જ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-પુનઃ બહુવચનને લઈને પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! નારકોની અતીત ભાવેન્દ્રિયો કેટલી છે ?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! અનન્ત છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોની બદ્ધ ભાવેન્દ્રિયો કેટલી છે ?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! નારકોની બદ્ધ ભાવેન્દ્રિયો અસંખ્યાત છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોની ભાવી ભાવેન્દ્રિયો કેટલી છે ?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! અનન્ત છે

એ પ્રકારે જેમ દ્રવ્યેન્દ્રિયોના વિષયમાં બહુવચનને લઈને દંડક કહેલ છે. એજ પ્રકારે ભાવેન્દ્રિયોના વિષયમાં પશુ કહી લેવું ભેઈ એ. કિન્તુ દ્રવ્યેન્દ્રિયોની અપેક્ષાએ આમાં વિશેષતા એ છે કે. વનસ્પતિકાચિકોની ભાવેન્દ્રિયો બદ્ધ અનન્ત છે, કેમકે વનસ્પતિ
 પ્રા ૧૦૧

કાનાં બદ્ધાનિ અનન્તાનિ સન્તિ, વનસ્પતિકાચિકાનામનન્તત્વાત્, 'एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स नेरइयत्ते केवइया भाविंदिया अतीता ?' हे भदन्त ! एकस्य खलु नैरयिकस्य नैरयिकत्वे-नरकभवावस्थायां कियन्ति भावेन्द्रियाणि अतीतानि सन्ति ? 'गोयमा ! अणंता' हे गौतम ! अनन्तानि भावेन्द्रियाणि अतीतानि सन्ति, 'बद्धेखलगा ?' कियन्ति भावेन्द्रियाणि बद्धानि सन्ति ? 'पंच' पञ्च भावेन्द्रियाणि बद्धानि सन्ति, 'पुरेखलगा कस्स वि अत्थि कस्स वि नत्थि' पुरस्कृतानि-अनागतानि भावेन्द्रियाणि कस्यापि नैरयिकस्य नैरयिकत्वे सन्ति कस्यापि न सन्ति, 'जस्स अत्थि पंच वा, दस वा, पण्णरस वा, संखेज्जा वा, असंखेज्जा वा, अणंता वा' यस्य नैरयिकस्य नैरयिकत्वे पुरस्कृतानि भावेन्द्रियाणि सन्ति अनन्त हैं, क्योंकि वनस्पतिकायिक जीव अनन्त होते हैं ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एक-एक नारक की नरकभव की अवस्था में अतीत भावेन्द्रियां कितनी हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! अनन्त अतीत भावेन्द्रियां हैं ।

गौ स्वामी-हे भगवन् ! बद्ध कितनी हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! एक-एक नारक की बद्ध भावेन्द्रियां पांच होती हैं ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! अनागत भावेन्द्रियां कितनी हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! किसी नारक की नारक रूप में भावी भावेन्द्रियां होती हैं, किसी की नहीं होती । अर्थात् जो नारक नरक से निकल कर अन्य गति में उत्पन्न हो कर पुनः नरक में उत्पन्न होने वाला है, उसकी नारकपने भावी भावेन्द्रियां होती हैं, किन्तु जिस जीव का वर्तमान नारकभव अन्तिम है, अर्थात् जो नरक से निकल कर फिर कभी नरकमें उत्पन्न नहीं होगा, उसकी नारक रूप

કાયિકાના છવ અનન્ત હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એક એક નારકની નરકભવની અવસ્થામાં અતીત ભાવેન્દ્રિયો કેટલી છે ?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! અનન્ત અતીત ભાવેન્દ્રિયો છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ બદ્ધ કેટલી છે ?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! એક એક નારકની બદ્ધ ભાવેન્દ્રિયો પાંચ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અનાગત ભાવેન્દ્રિયો કેટલી છે ?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! કોઈ નારકની નારક રૂપમાં ભાવી ભાવેન્દ્રિયો હોય છે, કોઈની નથી હોતી અર્થાત્ જે નારક નરકમાંથી નિકળીને અન્યગતિમાં ઉત્પન્ન થઈને પુનઃ નારકમાં ઉત્પન્ન થનાર છે, તેની નારકાણે ભાવી ભાવેન્દ્રિયો હોય છે. કિન્તુ જે છવનો વર્તમાન નારક ભવ અન્તિમ છે, અર્થાત્ જે નરકમાંથી નીકળીને ફરી ક્યારેય નરકમાં ઉત્પન્ન નથી થતો, તેની નરક રૂપમાં ભાવી ભાવેન્દ્રિયો નથી હોતી. જેની છે

તસ્ય પચ્ચ વા, ટગ વા, પચ્ચટગ વા, સંખ્યેદાનિ વા, અસંખ્યેદાનિ વા, અનન્તાનિ વા સન્તિ,

‘एवं असुरकुमारं जाय यणियकुमाराणं’ एतम्-नेगयિકાणામિવ અસુરકુમારાણાં યાવદ્ નાગકુમારાણાં સુવર્ણકુમારાણામ્ અગ્નિકુમારાણાં વિદ્યુત્કુમારાણામ્ ઉદધિકુમારાણાં દ્વીપકુમારાણાં દિવકુમારાણાં પવનકુમારાણાં રત્નનિતકુમારાણામપિ અતીત વદ્વપુરસ્કૃતભાવેન્દ્રિયાણિ નૈરયિકૃત્વે વક્તવ્યાનિ, કિન્તુ ‘णवरं दद्वेष्टमा णत्वि’ નગમ્-વિશેષમ્નુ વદ્ધાનિ ભાવેન્દ્રિયાણિ અસુરકુમારાદીનાં નૈરયિકૃત્વે ન રાન્તિ પ્રાગુક્તયુક્તરૂપાદિત્વાત્, ‘पृथ्वीकायिके जाय वेदंदि-यत्ते जहा दन्विदिया’ પૃથ્વીકાયિકૃત્વે યાવદ્-અપ્રકાયિકૃતેજસ્કાયિકવાયુકાયિકવનસ્પતિકાયિકૃત્વે દ્વીન્દ્રિયત્વે ચ યથા દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ ઉક્તાનિ તથા વક્તવ્યાનિ ‘तेदंदि-यत्ते

में भावी भावेन्द्रियां नहीं होती हैं। जित्त की हैं, उनकी पांच, दस, पन्द्रह, संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त भी होती हैं। जो भविष्य में एक बार फिर उत्पन्न होगा. उसकी पांच भावी भावेन्द्रियां, जो दो बार उत्पन्न होगा उसकी दश, तीन बार उत्पन्न होने वाले की पन्द्रह, संख्यात, असंख्यात या अनन्त बार उत्पन्न होने वाले की संख्यात, असंख्यात या अनन्त भावी भावेन्द्रियां होती हैं।

इसी प्रकार असुरकुमारों की सुवर्णकुमारों की अग्निकुमारों की, विद्युत्-कुमारों की उदधिकुमारों की द्वीपकुमारों की, दिशाकुमारों की, पवनकुमारों और स्तनितकुमारों की भी अतीत, वद्ध और भावी भावेन्द्रियां नरकपने में समझ लेनी चाहिए। विशेष यह है कि असुरकुमार आदि में नारकपने वद्ध भावेन्द्रियां नहीं होती हैं, इस विषय में युक्ति पूर्ववत् समझ लेनी चाहिए।

पृथ्वीकायिक, अप्रकायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक और वनस्पतिकायिक तथा द्वीन्द्रिय के रूप में जिस प्रकार द्रव्येन्द्रियां कही हैं, उसी प्रकार भावेन्द्रियां

તેની પાચ દશ, પંદર, સંખ્યાત અસંખ્યાત અથવા અનન્ત પણ હોય છે.

જે ભવિષ્યમા એક વાર ઉત્પન્ન થશે, તેની પાંચ ભાવી ભાવેન્દ્રિયો, જે બે વાર ઉત્પન્ન થશે, તેની દશ, ત્રણ વાર ઉત્પન્ન થનારની પંદર, સંખ્યાત, અસંખ્યાત અગર અનન્ત વાર ઉત્પન્ન થનારની સંખ્યાત, અસંખ્યાત અગર અનન્ત ભાવી ભાવેન્દ્રિયો હોય છે.

એજ પ્રકારે અસુરકુમારોની, નાગકુમારોની, સુવર્ણકુમારોની, અગ્નિકુમારોની, વિદ્યુત્કુમારોની, ઉદધિકુમારોની, દ્વીપકુમારોની, દિશાકુમારોની, પવનકુમારોની અને સ્તનિતકુમારોની પણ અતીત, બદ્ધ અને ભાવી ભાવેન્દ્રિયો નારકપણામાં સમજી લેવી જોઈએ. વિશેષ આ છે કે અસુરકુમાર આદિમા નારકપણે બદ્ધ ભાવેન્દ્રિયો નથી હોતી આ વિષયમા યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજી લેવી જોઈએ.

પૃથ્વીકાયિક, અપ્રકાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક તથા દ્વીન્દ્રિયના રૂપમા જે પ્રકારે દ્રવ્યેન્દ્રિયો કહી છે, એજ પ્રકારે ભાવેન્દ્રિયો પણ કહેવી જોઈએ. વનસ્પતિકાયિક પણ અને દ્વીન્દ્રિય પણે પણ દ્રવ્યેન્દ્રિયોના સમાન ભાવેન્દ્રિયો કહેવી જોઈએ.

તદેવ' ત્રીન્દ્રિયત્વે તથૈવ-દ્રવ્યેન્દ્રિયવદેવ વોધ્યમ્. કિન્તુ 'નવરં પુરેક્ષઢા તિણિ વા, છ વા, ણવ વા, સંખેજ્ઞા વા, અસંખેજ્ઞા વા, અણંતા વા' નવરમ્-વિશેષસ્તુ-ત્રીન્દ્રિયત્વે પુરસ્કૃતાનિ ભાવેન્દ્રિયાણિ ત્રીણિ વા, પદ્મ વા, નવ વા, સંખયેયાનિ વા, અસંખયેયાનિ વા, અનન્તાનિ વા સન્તિ 'एवं चउरिदियत्ते वि' एवम्-ત્રીન્દ્રિયત્વે ઇવ ચતુરિન્દ્રિયત્વેઽપિ અવસેયમ્, કિન્તુ- 'णवरं पुरेक्खडा चत्तारि वा, अट्ठ वा, बारस वा, संखेज्जा वा, अमंखेज्जा वा, अणंता वा' નવરમ્-વિશેષસ્તુ પુરસ્કૃતાનિ-અનાગતાનિ ભાવેન્દ્રિયાણિ ચતુરિન્દ્રિયત્વે ચત્તારિ વા, અઠ્ઠૌ વા, દ્વાદશ વા, સંખયેયાનિ વા, અસંખયેયાનિ વા, અનન્તાનિ વા સન્તિ, 'एवं एए चेव गमा चत्तारि जाणेयव्वा जेचेव दव्विदिएसु' एवम्-ઉક્તરીત્યા एते चैव गमाः-અમિલાપાઃ ચત્તારઃ-નૈરયિક-તિર્યગ્યોનિક-મનુષ્ય-દેવ વિપયકાઃ જ્ઞાતવ્યાઃ, યેચૈવ ચત્તારો દ્રવ્યેન્દ્રિયેષુ ઉક્તાઃ, કિન્તુ- 'णवरं तहयगमे जाणियव्वा जस्स जइ इंदिया ते पुरेक्खडेसु मुणेयव्वा' નવરમ્-વિશેષસ્તુ તૃતીયગમે-મનુષ્યવિપયકામિલાપે જ્ઞાતવ્યાનિ યસ્ય યાવન્તિ ઇન્દ્રિયાણિ સન્તિ તસ્ય તાનિ-તાવન્તિ પુરસ્કૃતેષુ-અનાગતેષુ ભાવેન્દ્રિયેષુ જ્ઞાતવ્યાનિ 'चउत्यगमे जहेव दव्विदिया' ચતુર્થગમે-દેવવિષયકામિલાપે યથૈવ દ્રવ્યેન્દ્રિયાણિ ઉક્તાનિ તથૈવ ભાવેન્દ્રિયેષુ વક્તવ્યાનિ 'जाव सव्वट्ठसिद्धगदेवाणं सव्वट्ठसिद्धगदेवत्ते केवइया भावि-

કહની યાહિયે । વનસ્પતિકાયિકપને ઓર દ્વીન્દ્રિયપને મેં મી દ્રવ્યેન્દ્રિયોં કે સમાન કહની યાહિયે । ત્રીન્દ્રિયપનેમેં મી હસી પ્રકાર કહના યાહિયે । કિન્તુ વિશેષ યહ હૈ કિ ત્રીન્દ્રિયપને માધી ભાવેન્દ્રિયાં ત્રીન, છહ, નૌ, સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત હોતી હૈં । ચૌહન્દ્રિયપને મી હસી પ્રકાર જાનના યાહિયે કિન્તુ માધી ભાવેન્દ્રિયાં ચાર, આઠ, બારહ, સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત હોતી હૈં । હસ પ્રકાર દ્રવ્યેન્દ્રિયોં કે વિષય મેં જો ચાર ગમ કહે હૈં, વે હી યહાં મી સમજા લેને યાહિયે । વે ચાર ગમ હૈં-નૈરયિક, તિર્યગ્યોનિક, મનુષ્ય ઓર દેવ સંબંધી । કિન્તુ ત્રીસરે ગમ મેં અર્થાત્ મનુષ્ય સંબંધી અમિલાપ મેં જિસ કી જિતની ઇન્દ્રિયાં હોતી હૈં, ડસ કી ડતની હી અનાગત ભાવેન્દ્રિયોં મેં જાનના યાહિયે । ચતુર્થ ગમ મેં અર્થાત્ દેવ સંબંધી અમિલાપ મેં જૈસે દ્રવ્યેન્દ્રિયાં કહી હૈં, ડસી પ્રકાર

ત્રીન્દ્રિયપણે પણુ એજ પ્રકારે કહેવુ જોઈએ પરન્તુ વિશેષ એ છે કે-ત્રીન્દ્રિયપણે ભાવી ભાવેન્દ્રિયો ત્રણ, છ, નવ, સંખ્યાત અસંખ્યાત અથવા અનન્ત હોય છે. ચાર ઇન્દ્રિયપણે પણુ એજ પ્રકારે બણુવુ જોઈએ. પરન્તુ ભાવી ભાવેન્દ્રિયો ચાર, આઠ, બાર સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત હોય છે એ પ્રકારે દ્રવ્યેન્દ્રિયોના વિષયમા પણુ જે ચાર ગમ કહ્યા છે, તેજ અહીં પણ સમજાવેલા જોડે, તે ચાર ગમ છે-નૈરયિક, તિર્યગ્યોનિક, મનુષ્ય અને દેવ સંબંધી કહેલ છે કિન્તુ ત્રીજા ગમમા અર્થાત્ મનુષ્ય સંબંધી અમિલાપમા જેની જેટલી ઇન્દ્રિયો છે તેની તેટલીજ અનાગત ભાવેન્દ્રિયોમા બણુવી જોઈએ. ચતુર્થગમમા અર્થાત્ દેવ સંબંધી અમિલાપમા જેવી દ્રવ્યેન્દ્રિયો કહી છે, એજ પ્રકારે ભાવેન્દ્રિયો કહેવી

दिया अतीता ?' यावत्-पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कर्मामानिजन-
ग्रैवेयक विजयादि सर्वार्थसिद्धकदेवानां यावत्-सर्वार्थसिद्धकदेव वे प्रियनि भावेन्द्रियाणि
अतीतानि सन्ति ? 'णत्थि' सर्वार्थसिद्धकदेवानां सर्वार्थसिद्धकदेवत्वे भावेन्द्रियाणि अतीतानि
न सन्ति, 'बद्धेल्लगा ?' कियन्ति वद्धानि भावेन्द्रियाणि सन्ति ? 'मंसिज्जा' संख्येयानि
भावेन्द्रियाणि वद्धानि सन्ति, सर्वार्थसिद्धकदेवानां संख्यावत्तात् 'पुरेक्खाडा ?' पुरस्कृतानि-
अनागतानि भावेन्द्रियाणि कियन्ति सन्ति ? 'णत्थि' अनागतानि भावेन्द्रियाणि सर्वार्थसिद्ध
कदेवानां सर्वार्थसिद्धकदेवत्वे न सन्ति नेपा पुनः सर्वार्थसिद्धकदेवत्वे अनुपपादात्, 'इंदियपयं
समत्तं' इन्द्रियपदं समाप्तम् ।

भावेन्द्रियां कहनी चाहिए, यावत् पञ्चेन्द्रिय तिर्यच, मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्यो-
तिष्क, वैमानिक, नवग्रैवेयक, विजयादि अनुत्तर देव तथा सर्वार्थसिद्धक देवों
की सर्वार्थसिद्धक देव के रूप में कितनी अतीत भावेन्द्रियां हैं ? इसका उत्तर यह
है कि सर्वार्थसिद्ध देव के रूप में इन की अतीत भावेन्द्रियां नहीं होती हैं ।

गौतमस्वामी-भगवन् ! सर्वार्थसिद्ध देवों को सर्वार्थसिद्ध देवपने बद्ध भावे-
न्द्रियां कितनी हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! संख्यात हैं, क्योंकि सर्वार्थसिद्ध विमान के देव
संख्यात हैं ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! भावी भावेन्द्रियां कितनी हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! सर्वार्थसिद्ध देवों की सर्वार्थसिद्ध देव के रूप में भावी
भावेन्द्रियां होती नहीं हैं । क्योंकि जो जीव एक बार सर्वार्थसिद्ध विमान में
उत्पन्न हुआ है, वह दूसरी बार सर्वार्थसिद्ध विमान में उत्पन्न नहीं होता ।

इन्द्रियपद समाप्त

लेख. यावत् पञ्चेन्द्रियतिर्यच, मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क, वैमानिक, नवग्रैवेयक,
विजयादि, अनुत्तर देव तथा सर्वार्थसिद्ध देवानां सर्वार्थसिद्ध देवता रूपमां केटवी अतीत
भावेन्द्रियो छे ?

तेना उत्तर छे छे के सर्वार्थसिद्ध देवता रूपमा तेमनी अतीत भावेन्द्रियो नथी होती.

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! सर्वार्थसिद्ध देवानां सर्वार्थसिद्धपण्ये णद्ध भावेन्द्रियो
केटवी छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! संख्यात छे, केमके सर्वार्थसिद्ध विमानना देव संख्यात छे.

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन्-भावी भावेन्द्रियो केटवी छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! सर्वार्थसिद्ध देवानां सर्वार्थसिद्ध देवता रूपमा भावी भावे-
न्द्रियो होती नथी, केमके के एव ओक बार सर्वार्थसिद्ध विमानमा उत्पन्न थोय छे
ते ओए बार सर्वार्थसिद्ध विमानमा उत्पन्न नथी थो.

॥ पंढरभु धन्द्रिय पद समाप्त थयु ॥

षोडशं पदं प्रारभ्यते

मूलम्—“कइविहे णं पओगे पणत्ते ? गोयमा ! पण्णरसविहे पओगे पणत्ते, तं जहा—सच्चमणप्पओगे १ असच्चमणप्पओगे २, सच्चामो-मणप्पओगे ३, असच्चामोसमणप्पओगे ४, एवं वइप्पओगेवि चउहा ८, ओरालियसरीरकायप्पओगे, ९, ओरालियमीससरीरकायप्पओगे १०, वेउव्वियसरीरकायप्पओगे ११, वेउव्वियमीससरीरकायप्पओगे १२, आहारकसरीरकायप्पओगे १३, आहारगमीससरीरकायप्पओगे १४, कम्मासरीरकायप्पओगे १५” ।

छाया—कतिविधः खलु प्रयोगः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! पञ्चदशविधः प्रयोगः प्रज्ञातः, तद्यथा—सत्यमनः प्रयोगः १, असत्यमनः प्रयोगः २, सत्यमृषामनः प्रयोगः ३, असत्यमृषामनः प्रयोगः ४, एवं वचः प्रयोगऽपि चतुर्विधः ८, औदारिकशरीरकायप्रयोगः ९, औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगः १०, वैक्रियशरीरकायप्रयोगः ११, वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगः १२, आहारकशरीरकायप्रयोगः १३, आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगः १४, कर्मणशरीरकायप्रयोगः १५” ।

सोलहवां—प्रयोगपद

शब्दार्थ—(कइविहे णं भंते ! पओगे पणत्ते ?) हे भगवन् ! प्रयोग कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! पण्णरसविहे पओगे पणत्ते) हे गौतम ! पन्द्रह प्रकार का प्रयोग कहा है—(नं जहा) वह इस प्रकार (सच्चमणप्पओगे) सत्यमनः—प्रयोग (असच्चमणप्पओगे) असत्यमनः प्रयोग (सच्चामोसमणप्पओगे) सत्यमृषामनः प्रयोग (असच्चामोसमणप्पओगे) असत्यमृषामनः प्रयोग (एवं वइप्पओगे वि) इसी प्रकार वचनप्रयोग भी (चउहा) चार प्रकार का है (ओरालियसरीरकायप्पओगे) औदारिकशरीरकायप्रयोग (ओरालियमीससरीरकायप्पओगे) औदारिकमिश्रशरीरकाय प्रयोग (वेउव्वियसरीरकायप्पओगे) वैक्रियशरीरकाय

सोणमु—प्रयोग पद

शब्दार्थ—(कइविहे णं भंते ! पओगे पणत्ते ?) हे भगवन् ! प्रयोग षट्ठस्र प्रकारना कइल छे ? (गोयमा ! पण्णरसविहे पओगे पणत्ते) हे गौतम ! पंदर प्रकारना प्रयोग कइल छे (तं जहा) ते आ प्रकारे (सच्चमणप्पओगे) सत्य मन प्रयोग (असच्चमणप्पओगे) असत्य मन प्रयोग (सच्चामोसमणप्पओगे) सत्य मृषा मन प्रयोग (असच्चमोसमणप्पओगे) असत्य मृषा मन प्रयोग (एवं वइप्पओगे) ओउ प्रमाणे वचन प्रयोग पञ्च (चउहा) चार प्रकारे छे (ओरालियसरीरकायप्पओगे) औदारिक शरीर कायप्रयोग (ओरालियमीससरीरकायप्पओगे) औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोग (वेउव्वियसरीरकायप्पओगे) वैक्रिय शरीरकायप्रयोग (आहारकसरीरकायप्पओगे) आहारक शरीरकायप्रयोग (आहारगमीससरीर-

ટીકા-પૂર્વવદે ઇન્દ્રિયક્ષતામેવ લેઝગાદિ સદ્ગતિવાદ વિગેષન ઇન્દ્રિયપરિણામસ્ય પ્રતિપા-
દિતત્વેન પરિણામસામ્યાત્ પ્રયોગપરિણામં પ્રત્યપચિતુમાહ-‘કઙ્કિવિદે પં મંને ! પઓમે પળ્લસે ?’
હે મદન્ત ! કતિવિધઃ સલ્લ પ્રયોગઃ પ્રજ્ઞસઃ ? તત્ત પ્રપૂર્વસ્ય યુધધાતોર્ધ્વિ પ્રત્યયે સતિ પ્રયો-
ગપદેન પરિસ્પન્દ ક્રિયારૂપ આત્મવ્યાપાર ઉચ્ચતે યોગ इत्यर्थः अथवा प्रदर्शणं युज्यते-
व्यापार्यતે ક્રિયામુ સમ્બધ્યતે વા સામ્પરાયિકેર્યાપથકર્મણા સદાત્મા અનેનેતિ પ્રયોગઃ, કરણે
ઘણપ્રત્યયો બોધ્યઃ, મગવા નાહ-‘ગોયમ ! પળ્લરસવિદે પઓમે પળ્લસે’ હે ગૌતમ ! પઞ્ચદશ-
વિધઃ પ્રયોગઃ પ્રજ્ઞસઃ ‘તં જઠા-સત્ત્વમળપ્પઓમે ૧’ તદ્ધથા-સત્ત્વમનઃ પ્રયોગઃ ૧, ‘અસત્ત્વમ-

પ્રયોગ (વેડવિગમીસસરીરકાયપ્પઓમે) વૈક્રિયમિશ્રજરીરકાય પ્રયોગ (આહારક-
સરીરકાયપ્પઓમે) આહારકજરીરકાય પ્રયોગ (આહારગત્તીમસરીરકાયપ્પઓમે)
આહારકમિશ્રજરીરકાયપ્રયોગ (કમ્માસરીરકાયપ્પઓમે) કાર્મણજરીરકાય પ્રયોગ ।

ટીકાર્થ-ઇન્દ્રિય વાલે જીવોં મેં હી લેજ્યા કા સદ્ભાવ હોતા હૈ, હસ કારણ
હસસે પહેલે વાલે પદમેં ઇન્દ્રિયપરિણામ કા પ્રતિપાદન ક્રિયા ગયા । અવ પરિણામ
કી સદૃશતા કે કારણ પ્રયોગપરિણામ કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ:-

ગૌતમસ્વામી-પ્રશ્ન કરતે હૈં-હે મગવન્ ! પ્રયોગ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ?

‘પ્ર’ ઉપસર્ગપૂર્વક ‘યુજ્’ ધાતુ સે ઘણ પ્રત્યય હોને પર ‘પ્રયોગ’ શબ્દ નિરૂપણ
હુઆ હૈ । પ્રયોગ કા અર્થ હૈ-પરિસ્પન્દન રૂપ આત્મા કા વ્યાપાર અર્થાત્ યોગ ।
અથવા જિસકે કારણ આત્મા ક્રિયાઓં મેં સમ્બદ્ધ હો વા સામ્પરાયિક ઔર
ઈર્યાપથ આત્મવ સે સંયુક્ત હો, વહ પ્રયોગ કહલાતા હૈ । યહાં કરણ અર્થ મેં ઘણ
પ્રત્યય હુઆ હૈ ।

મગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં-હે ગૌતમ ! પ્રયોગ પન્દ્રહ પ્રકાર કા કહા હૈ, જો હસ

કાયપ્પઓમે આહારક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગ (કમ્મા સરીરકાયપ્પઓમે) કામણ્ શરીરકાય પ્રયોગ
ટીકાર્થ-ઇન્દ્રિયવાળા જીવોમાં જ લેજ્યાનો સદ્ભાવ હોય છે, જો કારણે એના આગ-
ળના પદમાં ઇન્દ્રિય પરિણામનું પ્રતિપાદન થયું. હવે પરિણામની સદૃશતાને કારણે પ્રયોગ
પરિણામની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે મગવન્ ! પ્રયોગ કેટલા પ્રકારના કહેલા છે ?

‘પ્ર’ ઉપસર્ગ સહિત ‘યુજ્’ ધાતુથી ઘણ પ્રત્યય થવાથી ‘પ્રયોગ’ શબ્દ નિરૂપણ
થયો. પ્રયોગનો અર્થ છે-પરિસ્પન્દન રૂપ આત્માનો વ્યાપાર અર્થાત્ યોગ. અથવા જેને
કારણે આત્મા ક્રિયાઓમાં સમ્બદ્ધ થાય, અગર સાંપરાયિક અને ઈર્યાપથ આત્મવથી સંયુક્ત
થાય, તે પ્રયોગ કહેવાય. અહીં કરણ અર્થમાં ‘ઘર’ પ્રત્યય થયેલ છે

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! પ્રયોગ પદર પ્રકારનો કહ્યો છે, જે આ પ્રકારે છે-(૧)
સત્ય મન પ્રયોગ (૨) અસત્ય મન પ્રયોગ (૩) સત્ય મૃષા મનઃ પ્રયોગ (૪) અસત્ય-

ળપ્પઓગે ૨' અસત્યમનઃ પ્રયોગઃ ૨, 'સત્ત્વામોસમળપ્પઓગે ૩' સત્યમૃષામનઃ પ્રયોગઃ ૩, 'અસત્ત્વામોસમળપ્પઓગે ૪' અસત્યમૃષામનઃ પ્રયોગઃ ૪, તત્ર સત્ત્વ પદાર્થેષુ યથાવસ્થિત વસ્તુ સ્વરૂપચિન્તનેન સાધુ-સત્યમ્, યથા-સદસદ્ભૂતો જીવઃ શરીરભાગવ્યાપી વિદ્યતે ઇત્યાદિ-રૂપેણ યથાવસ્થિતવસ્તુસ્વરૂપચિન્તનપ્રવર્ણ મનઃ સત્યમિતિ વ્યપદિશ્યતે, સત્યશ્ચ તદ્દમનશ્ચેતિ સત્યમન સ્તસ્ય પ્રયોગો વ્યાપારઃ સત્યમનઃ પ્રયોગઃ, સત્યવિપરીતમ્-અસત્યમ્-યથા જીવો નાસ્તિ, 'એકાન્ત સદ્ભૂતો વાઽસ્તિ' ઇત્યાદિકુલ્પના તત્પરં મનઃ અસત્યમુચ્યતે, અસત્યશ્ચ તન્ શ્ચેતિ અસત્યમનસ્તસ્ય પ્રયોગોઽસત્યમનઃ પ્રયોગઃ, સત્યમૃષા-સત્ય, સત્યે, યથા વટપિપ્પલ-પ્લક્ષપલાશાદિમિશ્રિતેષુ વહુષ્વશોકતરુષુ સત્ત્વ 'અશોકવનમેવેદમ્' ઇતિ વિકલ્પનપરં મનઃ સત્યમૃષામનો વ્યપદિશ્યતે, તત્ર સ્વલ્પ ક્રતિપયા શોકવૃક્ષાણાં સદ્ભાવેન સત્યત્વમ્, તદન્યેષાશ્ચ

પ્રકાર હૈ—(૧) સત્યમનઃ પ્રયોગ (૨) અસત્યમનઃ પ્રયોગ (૩) સત્યમૃષામનઃ પ્રયોગ (૪) અસત્યમૃષામનઃ પ્રયોગ । इनमें सत् पदार्थों में यथावस्थित वस्तुस्वरूप का चिन्तन करके जो साधु हो, वह सत्य, जैसे-स्वरूप से सत् और पररूप से असत् जीव प्राप्त शरीर के परिणाम वाला मन सत्य कहलाता है । सत्य मन के व्यापार को सत्यमनः प्रयोग कहते हैं । जो सत्य में विपरीत हो सो असत्य, जैसे-जीव का अस्तित्व नहीं है, अथवा वह एकान्त रूप से सत् है, इस प्रकार की मिथ्या कल्पनाएं करने में तत्पर मन असत्य कहा जाता है । असत्य मनका प्रयोग अर्थात् व्यापार असत्यमनः प्रयोग है । जो सत्य और असत्य-उभय रूप हो, वह सत्यासत्य, जैसे किसी वन में बड़, पीपल, प्लक्ष, पलास आदि अनेक जाति के वृक्ष विद्यमान हों परन्तु अशोक वृक्षों की बहुलता के कारण उसे 'अशोकवन' सोचना । अशोक वृक्षों की विद्यमानता होने से यह सोचना सत्य है किन्तु उनके अतिरिक्त बड़, पीपल आदि का सद्भाव होने से असत्य

મૃષા મનઃ પ્રયોગ તેમનામાથી સત્ પદાર્થોમા યથાવસ્થિત વસ્તુ સ્વરૂપતુ ચિન્તન કરીને જે સાધુ હોય. તે સત્ય, જેમ-સ્વરૂપથી સત્ અને પરરૂપથી અસત્ જીવ પ્રાપ્ત શરીરના પરિણામવાળો છે, ઇત્યાદિ રૂપથી યથાવસ્થિત વસ્તુ સ્વરૂપતુ ચિન્તન કરનાર મન સત્ય કહેવાય છે. સત્ય મનના વ્યાપારને સત્ય મન પ્રયોગ કહેવાય છે

જે સત્યથી વિપરીત હોય તે અસત્ય, જેમકે-જીવતુ અસ્તિત્વ નથી, અથવા તે એકાન્ત રૂપે સત્ છે, આવા પ્રકારની મિથ્યા કલ્પનાઓ કરવામા તત્પર મન અસત્ય કહેવાય છે. અસત્ય મનનો પ્રયોગ અર્થાત્ વ્યાપાર અસત્ય મન પ્રયોગ છે.

જે સત્ય અને અસત્ય-ઉભય રૂપ હોય તે સત્યાસત્ય, જેમકે ડાઢ વનમા વડ, પીપળા, પ્લક્ષ, પલાશ આદિ અનેક જાતિના વૃક્ષ વિદ્યમાન છે, પરન્તુ અશોક વૃક્ષોની વિપુલતાને કારણે તેને અશોક વન કહેવું. અશોક વૃક્ષોની વિદ્યમાનતા હોવાથી એમ વિચારવું તે સત્ય છે કિન્તુ તેમનાથી અતિરિક્ત વડ, પીપળા આદિનો સદ્ભાવ હોવાથી અસત્ય પણ છે,

વટવિષ્ણલાદીનામપિ સદ્ભાવાત્ અસત્યત્વં ભવતિ, પ્રકૃતે તુ વ્યવહારનયમાશ્રિત્ય તથોક્તમ્, વસ્તુતસ્તુ અસત્યમેવેદમ્, યથા વિકલ્પાર્થાધોગાત્ તસ્ય પ્રયોગઃ સત્યમૃષામનઃ પ્રયોગઃ, યત્પુ-
નર્નો સત્યં નાપિ મૃષા ભવતિ તદસત્યામૃષા, અત્ર વિપ્રતિપત્તૌ સત્યાં વસ્તુ પ્રતિષ્ઠાપયિતુ મિચ્છયા
સર્વજ્ઞાજ્ઞાનુસારેણ વિકલ્પં કરોતિ યથા 'અસ્તિજીવઃ સદસદ્રૂપઃ' इति,

તત્ ખલ્લુ સત્યં વ્યપદિશ્યતે આરાધકતાત્, યત્પુન વિપ્રતિપત્તૌ સત્યાં વસ્તુ પ્રતિષ્ઠાપયિતુ-
મિચ્છયાઽપિ સર્વજ્ઞાજ્ઞાવિરુદ્ધં વિકલ્પં કરોતિ-યથા 'જીવો નાસ્તિ, એકાન્ત નિત્યોવાઽસ્તિ'
इत्यादि तदसत्यं भवति विराधकत्वात्, किन्तु यत् पुनर्वस्तुप्रतिष्ठापयितु मिच्छामन्तरापि
स्वरूपमात्रपर्यालोचनपरं वाक्यं प्रयुज्यते-यथा जिनदत्तात् पट आनेतव्यः, 'ग्रामो गन्तव्यः'
इत्यादि, तद् असत्यमृषा व्यपदिश्यते तस्य स्वरूपमात्रपर्यालोचनपरत्वात्, पूर्वोक्तलक्षणं

भी है, किन्तु व्यवहारनय का आश्रय लेकर ऐसा सोचा है, वास्तव में ऐसा
सोचना असत्य है' क्योंकि वस्तु वैसी है नहीं जैसी सोची गई है। अतएव इसे
सत्यमृषामनः प्रयोग कहते हैं। जो सत्य भी न हो और असत्य भी न हो,
ऐसा मनोव्यापार असत्यामृषामनःप्रयोग कहलाता है। विवाद होने पर वस्तु-
तत्त्व की सिद्धि के लिए सर्वज्ञ की आज्ञा के अनुसार विकल्प करता है, जैसे-
'जीव है और सत्-असत् रूप है।' यह सत्यमनःप्रयोग कहलाता है, क्योंकि वह
राधक है। जो विवाद होने पर वस्तु की प्रतिष्ठा करने की इच्छा होने पर भी
सर्वज्ञ की आज्ञा के विरुद्ध विकल्प करता है, जैसे-'जीव नहीं' है, अथवा जीव
एकान्त नित्य है।' वह विराधक होने के कारण असत्य है। किन्तु वस्तु की
सिद्धि की इच्छा के बिना भी स्वरूप मात्र का पर्यालोचक करने वाले वाक्य का
प्रयोग किया जाता है, जैसे-'जिनदत्त से पट लेआना' अथवा 'गांव जाना'
इत्यादि, वह असत्यमृषा कहलाता है, क्योंकि वह स्वरूप मात्र का पर्यालोचन

પરંતુ વ્યવહાર નયનો આશ્રય લઈને એવું વિચાર્યું છે, વસ્તુમાં એવું વિચારણું અસત્ય
છે, કેમકે વસ્તુ તેવી છે નહીં, કે જેવી વિચારેલી છે તેથી તેને સત્ય મૃષા મન પ્રયોગ કહે છે,
જે સત્ય પણ ન હોય અને અસત્ય પણ ન હોય એવો મનોવ્યાપાર અસત્યા-
મૃષા મન પ્રયોગ કહેવાય છે.

વિવાદ થતા વસ્તુતત્વની સિદ્ધિને માટે સર્વજ્ઞની આજ્ઞા અનુસાર વિકલ્પ કરે છે.
જેમકે-છવ છે અને સત્ અસત્ રૂપ છે આ સત્ય મન પ્રયોગ કહેવાય છે, કેમકે તે
આરાધક છે. જે વિવાદ થતાં વસ્તુની પ્રતિષ્ઠા કરવાની ઇચ્છા થતા પણ સર્વજ્ઞની આજ્ઞાની
વિરુદ્ધ વિકલ્પ કરે છે, જેમકે, 'છવ નથી' અથવા છા. એકાન્ત નિત્ય છે તે વિરાધક
હોવાના કારણે અસત્ય છે. કિન્તુ વસ્તુની સિદ્ધિની ઇચ્છા વિના પણ સ્વરૂપ માત્રના
પર્યાલોચન કરનારા વાક્યનો પ્રયોગ કરાય છે, જેમ-'જિનદત્તથી પટ લઈ આવવું' અથવા
'ગામ જવું' ઇત્યાદિ, તે અસત્યામૃષા કહેવાય છે, કેમકે તે સ્વરૂપ માત્રનું પર્યાલોચન

સત્યં ન ભવતિ નો વા મૃષા ભવતિ, કિન્તુ સર્વપેતદ્ વ્યવહારન્યાપેક્ષયા વોધ્યમ્, અન્યથા વિપ્રતારણબુદ્ધિપૂર્વકસ્યાસત્યેઽન્તર્ભાવઃ સમ્ભવન્ત, અન્યસ્ય તુ સત્યેઽન્તર્ભાવઃ, તથાવિધાસત્યા-મૃષા રૂપં મનઃ અસત્યામૃષામનસ્તસ્ય પ્રયોગોઽસત્યાઽમૃષામનઃ પ્રયોગ इत्यर्थः, 'एवं वक्ष्य-ओगोऽपि चउहा ८' एवम्-मनःप्रयोग इव वचःप्रयोगोऽपि चतुर्धा-चतुर्विधो भवति, तद्यथा-सत्यवचः प्रयोगः १, मृषावचः प्रयोगः २, सत्यमृषावचः प्रयोगः ३, असत्यामृषा-वचः प्रयोगः ४, एते च चत्वारः सत्यप्रभृतिवचः प्रयोगाः सत्यप्रभृतिमनः प्रयोगवत् पूर्वोक्त-रीत्या भावनीयाः, एवम्-'ओराखियसरीरकायप्पओगे ९' औदारिकशरीरकायप्रयोगः-औदारिकमेव शरीरं तदेव पुद्गलस्कन्धसमुदायात्मकत्वाद् उपचीयमानत्वाच्च कायः औदा-रिकशरीरकाय इत्यस्य प्रयोगः-औदारिकशरीरकायप्रयोगः, अयं खलु तिर्यग्योनिकस्य मनुष्यस्य च पर्याप्तस्य व्यपदिश्यते, 'ओराखियमीससरीरकायप्पओगे १०' औदारिकमिश्र-

કરને ચાલા છે । પૂર્વોક્ત લક્ષણ સત્ય નહીં છે અને ન મૃષા હી છે, કિન્તુ યહ સર્વવ્યવહારનય કી અપેક્ષા સમક્ષના ચાહિયે । અન્યથા યદિ ઠગને કી ભાવના હો તો ઉત્તરના સમાવેશ અસત્ય મેં હોતા છે । અન્ય કા અન્તર્ભાવ સત્ય મેં હોતા છે । હસ પ્રકાર કા અસત્યામૃષા રૂપ મન અસત્યામૃષામન છે અને ઉસકા પ્રયોગ અસત્યામૃષામનઃપ્રયોગ કહલાતા છે ।

હસી પ્રકાર-વચનપ્રયોગ મી ચાર પ્રકાર કા હોતા છે । યથા-સત્યવચન-પ્રયોગ, મૃષાવચનપ્રયોગ, સત્યમૃષાવચન પ્રયોગ અને અસત્યામૃષા વચનપ્રયોગ । હન ચારો પ્રકાર કે વચનપ્રયોગો કા સ્વરૂપ પૂર્વોક્ત સત્યમનઃપ્રયોગ આદિ કે સમાન હી સમક્ષલેના ચાહિયે ।

પુદ્ગલો કે સ્કન્ધો કા સમૂહ રૂપ હોને સે તથા ઉપચય રૂપ હોને સે ઔદારિકશરીર હો ઔદારિકશરીરકાય કહલાતા છે, ઉસકા પ્રયોગ ઔદારિકશરીર-પ્રયોગ છે । યહ તિર્યચ અને મનુષ્ય પર્યાપ્તક કે હોતા છે । જો કાયપ્રયોગ

કરનાર છે. પૂર્વોક્ત લક્ષણ સત્ય નથી અને મૃષા પણ નથી, કિન્તુ આ બધું વ્યવહાર નયની અપેક્ષાએ સમજવું જોઈએ. અન્યથા યદિ ઠગવાની ભાવના હોય તો તેનો સમાવેશ અસત્યમાં થાય છે. અન્યનો અન્તર્ભાવ સત્યમાં થાય છે. આ પ્રકારનું અસત્યામૃષા રૂપ મન અસત્યામૃષા મન છે અને તેનો પ્રયોગ અસત્યામૃષા મન પ્રયોગ કહેવાય છે.

જો આ પ્રકારે વચન પ્રયોગ પણ ચાર પ્રકારના હોય છે એમકે, સત્ય વચન પ્રયોગ મૃષાવચન પ્રયોગ, સત્યમૃષા વચન પ્રયોગ અને અસત્યામૃષા વચન પ્રયોગ આ ચાર પ્રકારના વચન પ્રયોગોનું સ્વરૂપ પૂર્વોક્ત સત્યમન પ્રયોગ આદિના સમાનજ સમજી લેવું જોઈએ.

પુદ્ગલોના સ્કન્ધો સમૂહરૂપ હોવાથી તથા ઉપચયરૂપ હોવાથી ઔદારિક શરીર એ ઔદારિક શરીરકાય કહેવાય છે, તેનો પ્રયોગ ઔદારિક શરીરકાયનો પ્રયોગ છે આ તિર્યચ અને મનુષ્ય પર્યાપ્તકને હોય છે, જે કાયપ્રયોગ ઔદારિક હોય અને

શરીરકાયપ્રયોગ:-ઔદારિકમિશ્ર તદ્મિશ્રમિશ્ર કાર્મણેન ઇતિ ઔદારિકમિશ્રમ્, તથા ચોક્તમ્-

‘જોષ્ણં કર્મણ્ણં આહારેદ્ અગંતરં જીવો

તેણ પરં મીસે ણં જાવ સરીરસ્સ નિષ્પત્તી ॥૧૧॥’

યોગેન કર્મણેનાહારયત્યનન્તરં જીવઃ ।

તતઃ પર મિશ્રેણ યાવન્નરીરસ્સ નિષ્પત્તિઃ ॥૧૧॥

તત્ર યદ્યપિ કાર્મણેન ઔદારિકસ્યેવ, ઔદારિકેણ કાર્મણસ્યાપિ મિશ્રિતત્વાદ્ ઊભયોરપિ મિશ્રત્વસમાનત્વાત્ ઔદારિકમિશ્રમિવ કાર્મણમિશ્રમપિ પ્રાપ્તમ્, તથાપિ શ્રોતૃણાં નિષ્પત્તિ પક્ષં વિવક્ષિતાર્થપ્રતિપત્તિપ્રયોજકસ્યૈવ વ્યપદેશસ્થોપાદેયતયા કાર્મણશરીરસ્યાસંસારમવિ-
ષ્ણેદેનાવસ્થિતત્વાત્ સકલેષ્વપિ શરીરેષુ સંભવાત્ કાર્મણમિશ્રરુથનેન કિં તિર્યગ્યોનિક-
મનુષ્યાણામપર્યાપ્તાવસ્થાયાં તદ્ વિવક્ષિતમ્ આહોસિત્ દેવનારકાણાં તદ્ વિવક્ષિતમિતિ

ઔદારિક હો ઔર કાર્મણશરીર કે સાથ મિશ્ર હો, ઔદારિકમિશ્ર કહા જાતા હૈ । કહા મી હૈ-‘જીવ અનન્તર કાર્મણયોગ સે આહાર કરતા હૈ, ઉસકે વાદ મિશ્રયોગ સે આહાર કરતા હૈ, જવતક શરીર કી નિષ્પત્તિ હો ।’ યદ્યપિ જૈસે કાર્મણયોગ સે ઔદારિકયોગ મિશ્રિત હોતા હૈ, ઉસી પ્રકાર ઔદારિક સે કાર્મણ મી મિશ્રિત હોતા હૈ, હસ તરહ મિશ્રણ દોનોં કા સમાન હૈ । એસી સ્થિતિ મેં ઔદારિકમિશ્ર કે સમાન કાર્મણ મિશ્ર યોગ મી હોના યાહિય, મગર કાર્મણમિશ્રયોગ કહા નહી ગયા હૈ, ક્યોંકિ શ્રોતાઓં કો વહી કથન ઉપાદેય હોતા હૈ જો નિર્બાધ વિવક્ષિત અર્થ કી પ્રતિપત્તિ કરાને વાલા હો । કાર્મણ ભવપર્યન્ત વિચ્ચમાન રહતા હૈ, અર્થાત્ જબ તક મુક્તિ પ્રાપ્ત નહીં હોતી તબ તક કાર્મણશરીર બરાબર બના હી રહતા હૈ ઔર વહ સમી શરીરોં મેં હોતા હૈ, એસી સ્થિતિ મેં યદિ ‘કાર્મણમિશ્ર’ કા કથન કિયા જાતા તો યહ શંકા હોતિ કિ કયા તિર્યચોં ઔર મનુષ્યોં કી અપર્યાપ્ત અવસ્થા મેં વહ વિવક્ષિત હૈ અથવા દેવ

કાર્મણુ શરીરની સાથે મિશ્ર હોય તે ઔદારિક મિશ્ર કહેવાય છે. કહ્યું પણ છે ‘જીવ અનન્તર કાર્મણુયોગથી આહાર કરે છે, ત્યાર પછી મિશ્ર યોગથી આહાર કરે છે, બીજા સુધી શરીરની નિષ્પત્તિ હોય. ‘યદ્યપિ જેમ કાર્મણુયોગથી ઔદારિક યોગ મિશ્રિત બને છે, એજ પ્રકારે ઔદારિકથી કાર્મણુ પણ મિશ્રિત થાય છે, એ રીતે મિશ્રણ બન્નેના સમાન છે. આવી સ્થિતિમાં ઔદારિક મિશ્રને સમાન કાર્મણુ મિશ્ર યોગ પણ થવો જોઈએ. પણ કાર્મણુ મિશ્રયોગ કહેલો નથી, કેમકે શ્રોતાઓનું તે જ કથન પ્રાપ્ત હોય છે. જે નિર્બાધ વિવક્ષિત અર્થની પ્રતિપત્તિ કહેનાર હોય. કાર્મણુભવ પર્યન્ત નિરન્તર વિદ્યમાન રહે છે. અર્થાત્ બીજા સુધી મુક્તિ પ્રાપ્ત નથી થતી ત્યાં સુધી કાર્મણુ શરીર બરાબર બની રહે છે અને તે બધા શરીરોમાં હોય છે આવી સ્થિતિમાં યદિ ‘કાર્મણુમિશ્ર’ કથન કરાય તો આ શક થાય છે કે શું તિર્યચો અને મનુષ્યોની અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં તે વિવક્ષિત

વિશિષ્ટ નિશ્ચયામાધેન કાર્મણમિશ્રાગ્રહણાત્, અપિતુ ઉત્પત્તિમાશ્રિત્ય ઔદારિકસ્ય પ્રાધાન્યાત્ કાદાચિત્કત્વાદ્ધનિઃસન્દેહવિવક્ષિતાર્થપ્રતિપત્ત્યર્થમ્ ઔદારિકેણ વ્યપદેશો ભવતિ અતઃ ઔદારિકમિશ્રસ્યૈવ ગ્રહણં કૃતમ્, એવમ્—યદા વૈક્રિયલઙ્ઘિસમ્પન્ન ઔદારિકશરીરી મનુષ્યઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકો વા પર્યાપ્તક બાદરવાયુકાયિકો વા વૈક્રિયં કરોતિ તદા ઔદારિક-શરીરપ્રયોગે એવ વર્તમાનઃ પ્રદેશાન્ વિશિષ્ટ્ય વૈક્રિયશરીરયોગ્યાન્ પુદ્ગલાનાદાય વૈક્રિયશરીર પર્યાપ્ત્યા યાવત્ પર્યાપ્તિં ન પ્રાપ્નોતિ તાવદ્ યદ્યપિ ઔદારિકસ્ય વૈક્રિયેણ મિશ્રત્વમ્મયનિષ્ઠ-મેવ વર્તતે તથાપિ ઔદારિકસ્ય પ્રારંભકતયા પ્રાધાન્યાત્ ‘પ્રધાનેન વ્યપદેશો ભવતિ’ इति-ન્યાયેન તેનૈવ વ્યપદેશઃ—‘ઔદારિકમિશ્ર’ મિતિ, ન તુ વૈક્રિયેણ, એવં યદા કશ્ચિદાહારકલઙ્ઘિ-સમ્પન્નઃ પૂર્વધરઃ આહારકમપિ શરીરં સમ્પાદયતિ તદા યદ્યપિ ઔદારિકસ્યાહારકેણ મિશ્રત્વમ્મયનિષ્ઠં ભવતિ તથાપિ ઔદારિકસ્યારંભકતયા પ્રધાનતાત્ તેનૈવ વ્યપદિશ્યતે—ઔદારિકમિશ્રમિદિ, ન તુ આહારકેણ વ્યપદિશ્યતે, તથાવિષૌદારિકમિશ્રં ચ તત્

નારકોં કા બહુ વિવક્ષિત હૈ ? इस तरह कुछ निश्चय न हो पाता, इस कारण मरण मिश्र का ग्रहण नहीं किया गया है । उत्पत्ति की अपेक्षा से औदारिक की प्रधानता होने के कारण तथा कादाचित्क होने के कारण, सन्देहरहित अभीष्ट पदार्थ का बोध कराने के लिए औदारिकमिश्र के नाम से कथन किया गया है ।

औदारिक शरीरधारी मनुष्य या पंचेन्द्रिय तिर्यच या पर्याप्त बादर वायुका-यिक जीव वैक्रियलङ्घि से सम्पन्न होता है और वैक्रिय करता है, तब औदारिक-शरीरप्रयोग में ही वर्तमान होकर प्रदेशों को बाहर फैलाकर वैक्रियशरीर के योग्य लों को ग्रहण करके वैक्रियशरीर पर्याप्त से जब तक पर्याप्त नहीं हो जाता, तब तक यद्यपि औदारिकशरीर वैक्रिय के साथ मिश्र है और मिश्रता दोनों में है, तथापि औदारिकशरीर प्रारंभक होने के कारण प्रधान है और ‘प्रधान के नाम से कथन किया जाता है’ इस न्याय के अनुसार ‘औदारिकमिश्र’ ऐसा कहा

છે. અથવા કેવ નારકોમાં તે વિવક્ષિત છે ? આ રીતે કોઈ નિશ્ચય નથી થતો, એ કારણે કર્મણુ મિશ્રનું ગ્રહણ નથી કરેલું. ઉત્પત્તિની અપેક્ષાએ ઔદારિકની પ્રધાનતા હોવાના કારણે તથા કદાચિત્ક હોવાને કારણે, સન્દેહ રહિત અભીષ્ટ પદાર્થના બોધ કરવા માટે ઔદારિક મિશ્રનામથી કથન કરેલું છે.

औदारिक शरीरधारी मनुष्य अगर पंचेन्द्रिय तिर्यच अगर पर्याप्त बादर वायुकायिक एव वैक्रिय लङ्घिથી संपन्न होय છે અને વૈક્રિય કરે છે, ત્યારે ઔદારિક શરીર પ્રયોગમાં જ વર્તમાન રહીને પ્રદેશોને બહાર ફેલાવીને વૈક્રિય શરીરને યોગ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને વૈક્રિય શરીર પર્યાપ્તિથી જ્યાં સુધી પર્યાપ્ત નથી થઈ જતા, ત્યાં સુધી જો કે ઔદારિક શરીર વૈક્રિયની સાથે મિશ્ર છે અને મિશ્રતા બન્નેમાં છે, તથાપિ ઔદારિક શરીર પ્રારંભક હોવાને કારણે પ્રધાન છે, અને પ્રધાનના નામથી કથન કરાય છે, આ ન્યાયના અનુસાર:

શરીરમ્—ઔદારિકમિશ્રશરીરં તસ્ય યઃ કાયસ્તસ્ય પ્રયોગ ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ
 इति ૧૦, 'વેડવિયસરીરકાયપ્રયોગે ૧૧' વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગઃ, અયન્ન વૈક્રિય-
 શરીરપર્યાપ્ત્યા પર્યાપ્તસ્યાવસેયઃ, 'વેડવિયમોસસરીરકાયપ્રયોગે ૧૨' વૈક્રિયમિશ્રશરીર-
 કાયપ્રયોગઃ—વૈક્રિયસ્ય કાર્મણેન મિશ્રં ચ તચ્છરીરન્નેતિ વૈક્રિયમિશ્રશરીરં તસ્ય યઃ કાય-
 સ્તસ્ય પ્રયોગઃ, સ ચ તથાવિધકાયપ્રયોગોડપર્યાપ્તાવસ્થાયાં દેવનૈરયિકાણામસેયઃ. અન્નાપિ
 જાતા હૈ, વૈક્રિય સે મિશ્ર નહી કહા જાતા । હસી પ્રકાર જવ કોઈ
 આહારકલબ્ધિ સે સમ્પન્ન પૂર્વધારી મુનિ આહારકશરીર બનાતા હૈ, તચ યન્નાપિ
 ઔદારિક ઔર આહારક કી મિશ્રતા હોતી હૈ ઔર વહ મિશ્રતા દોનોં મેં
 હૈ, તથા ઔદારિકશરીર પ્રારંભક હોને કે કારણ પ્રધાન હોને સે ડસીકે નામ સે
 વ્યવહાર હોતા હૈ ઔર ડસે 'ઔદારિકમિશ્ર' કહતે હેં, આહારક કે નામ સે નહીં
 કહતે । હસ ઔદારિકમિશ્રશરીરકાય સે હોને વાલા પ્રયોગ 'ઔદારિકમિશ્ર-
 શરીરકાય પ્રયોગ કહલાતા હૈ ।

વૈક્રિયશરીરરૂપ કાયસે હોને વાલા પ્રયોગ વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગ કહલાતા
 હૈ, યહ વૈક્રિયશરીર પર્યાપ્તિ સે પર્યાપ્તજીવ કો હોતા હૈ ।

કાર્મણ કે સાથ મિશ્રિત વૈક્રિયશરીર કા પ્રયોગ વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાય-
 પ્રયોગ હૈ । યહ પ્રયોગ દેવોં ઔર નારકોં કી અપર્યાપ્ત અવસ્થા મેં હોતા હૈ । યહાં

'ઔદારિક મિશ્ર' એમ કહેવાય છે, વૈક્રિયથી મિશ્ર નથી કહેવાતું

એજ પ્રકારે બ્યારે કોઈ આહારક લબ્ધિથી સ પક્ષ પૂર્વધારીમુનિ-આહારકશરીર
 બનાવે છે. ત્યારે યદપિ ઔદારિક અને આહારકની મિશ્રતા થાય છે અને તે મિશ્રતા
 બન્નેમાં છે, તથા ઔદારિક શરીર પ્રારંભિક હોવાને કારણે પ્રધાન હોવાથી તેના નામથી
 વ્યવહાર થાય છે તેને 'ઔદારિક મિશ્ર' કહે છે. આહારકના નામથી નથી કહેતા. આ
 ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાયથી થનાર પ્રયોગ * ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગ કહેવાય છે.

વૈક્રિય શરીર રૂપ કાયથી થનાર પ્રયોગ વૈક્રિય શરીરકાય પ્રયોગ કહેવાય છે, આ
 વૈક્રિય શરીર પર્યાપ્તિથી પર્યાપ્તિબુવને હોય છે.

કાર્મણની સાથે મિશ્રિત વૈક્રિય શરીરનો પ્રયોગ વૈક્રિય મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગ છે.
 આ પ્રયોગ દેવો અને નારકોની અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં થાય છે. અહીં પણ પૂર્વ પક્ષ અને

૧ ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગ સે વૈક્રિય ઔર આહારક બનાતે સમય વૈક્રિય-
 મિશ્ર ઔર આહારક મિશ્ર હોતા હૈ ઔર વૈક્રિય તથા આહારક સે વાપિસ
 ઔદારિક મેં જાતે સમય ઔદારિકમિશ્ર હોતા હૈ ।

* નોટઃ—ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગથી વૈક્રિય અને આહારક બનાવતા સમયે વૈક્રિય
 મિશ્ર અને આહારકમિશ્ર હોય છે અને વૈક્રિય તથા આહારકથી પાછા ઔદારિકમાં બની
 વળતે ઔદારિકમિશ્ર થાય છે.

પૂર્વપક્ષોત્તરપક્ષો પ્રાગ્વદેવ માવનીયૌ, एवं यदा पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको मनुष्यो वा वायु-
 कायिको वा वैक्रियशरीरी सन् कृतकृत्यो भूत्वा वैक्रियं परित्यक्तुकाम औदारिके प्रविविञ्चति
 तदा वैक्रियशरीरसामर्थ्येनौदारिकमुपादातु प्रवर्तते, अतो वैक्रियस्य प्रधानत्वात् तेनैव व्यप-
 दिश्यते नौदारिकेणेति वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोग इति, 'आहारगसरीर कायप्पयोगे १३'
 आहारकशरीरकायप्रयोगस्तावद् आहारकशरीरपर्याप्त्या पर्याप्तस्यावसेयः, 'आहारगमीस-
 सरीरकायप्पयोगे १४' आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगः, अयञ्चाहारकादौदारिकं प्रविशतः
 संभवति, तथा च यदा आहारकशरीरी सन् कृतकृत्यो भूत्वा पुनरपि औदारिकमुपादत्ते तदा
 मिश्रतस्योभयनिष्ठत्वेपि आहारकबलेनैवौदारिके प्रवेशो भवतीति आहारकस्यैव प्राधान्यात्
 तेनैव व्यपदिश्यते नौदारिकेणेति आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगः, 'तेयाकम्मासरीरकायप्प-

भी पूर्वपक्ष और उत्तरपक्ष पहले के समान ही समझलेना चाहिए । जब कोई
 पंचेन्द्रियतिर्यच, मनुष्य अथवा वायुकायिक वैक्रियशरीरी होकर अपना काम कर
 कुनकृत्य होकर वैक्रियशरीर को त्यागने का इच्छुक होता है और औदारिक
 में प्रवेश करने की इच्छा करता है, तब वैक्रियशरीर के सामर्थ्य से औदारिक-
 काययोग को ग्रहण करने में प्रवृत्त होता है । इस प्रकार वहां वैक्रिय की प्रधानता
 होने से उसी के नाम से व्यवहार होता है, औदारिक के नाम से नहीं, अतएव
 वह वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोग कहलाता है ।

आहारकशरीरकाययोग आहारकशरीरपर्याप्ति से पर्याप्त जीव को होता
 है । आहारकमिश्रशरीरकाययोग उस समय होता है जब कोई आहारक से
 औदारिक में प्रवेश करता है । अर्थात् जब कोई आहारकशरीर होकर और
 अपना कार्य पूर्ण करके पुनः औदारिक को ग्रहण करता है, उस समय आहारक
 के बल से ही औदारिक में प्रवेश होता है, अतः मिश्रत्व दोनों में समान होने

ઉત્તર પક્ષ પહેલાના સમાન જ સમજવો જોઈએ. જ્યારે કોઈ પંચેન્દ્રિયતિર્યચ, મનુષ્ય,
 અથવા વાયુકાયિક વૈક્રિયશરીર થઈને પોતાનું કાર્ય કરી કૃતકૃત્ય થઈને વૈક્રિયશરીરને
 ત્યાગવાનો ઇચ્છુક થાય ત્યારે વૈક્રિય શરીરના સામર્થ્યથી ઔદારિક કાય યોગને ગ્રહણ કર-
 વામાં પ્રવૃત્ત થાય છે. એ પ્રકારે ત્યા વૈક્રિયની પ્રધાનતા હોવાથી તેના નામથી વ્યવહાર
 થાય છે, ઔદારિકના નામથી નહીં, તેથી જ વૈક્રિયમિશ્ર શરીર કાયયોગ કહેવાય છે.

આહારક શરીરકાય પ્રયોગ આહારક શરીર પર્યાપ્તિથી પર્યાપ્ત જીવને થાય છે. આહાર-
 ક મિશ્ર શરીરકાયપ્રયોગ તે સમયે થાય છે જ્યારે આહારકથી ઔદારિકમાં પ્રવેશ કરે
 છે અર્થાત્ જ્યારે કોઈ આહારક શરીર થઈને અને પોતાનું કાર્ય પૂરું કરીને પુનઃ ઔદારિકને
 ગ્રહણ કરે છે, તે સમયે આહારકના ગુણથી જ ઔદારિકમાં પ્રવેશ થાય છે, તેથી
 મિશ્રત્વ બંનેમાં સમાન હોવા છતાં આહારકની પ્રધાનતા હોવાને કારણે આહારક (મિશ્રનો)
 વ્યવહાર કરાય છે.

ओगे १५' तैजसकर्मणशरीरकायप्रयोगस्तावद् विग्रहगतौ समुद्धानावप्यायां वा सयोगि-
केवलिन स्तृतीयचतुर्थपञ्चमसमयेषु बोध्यः, तैजसस्य च कर्मणेन सदाव्यभिचारित्वाद्
युगपत् तयोरत्र ग्रहणं कृतम् ।

मूलम्—“जीवाणं भते । कइविहे पओगे पणत्ते ? गोयमा ! पण-
र विहे पणत्ते, सच्चमणप्पओगे जाव कम्मासरीरकायप्पओगे, नेरइ-
याणं भंते ! कइविहे पओगे पणत्ते ? गोयमा ! एक्कारसविहे पओगे
पणत्ते, तं जहा—सच्चमणप्पओगे जाव असच्चामोसवयप्पओगे वेउ-
व्वियसरीरकायप्पओगे वेउव्वियमीससरीरकायप्पओगे, कम्मासरीरकाय-
प्पओगे, एवं असुरकुमाराण वि जाव थणियकुमाराणं, पुढव्विकाइयाणं
पुच्छा, गोयमा ! तिविहे पओगे पणत्ते, तं जहा—ओरालियसरीरकायप्प-
ओगे ओरालियमीससरीरकायप्पओगे कम्मासरीरकायप्पओगे य, एवं
व वणस्सइकाइयाणं, णवरं वाउकाइयाणं पंचविहे पओगे पणत्ते, तं
हा—ओरालियसरीरकायप्पओगे ओरालियमीससरीरकायप्पओगे य,
वेउव्विण्ण दुविहे कम्मासरीरकायप्पओगे य, वेइंदियाणं पुच्छा, गोयमा !
चउव्विहे पओगे पणत्ते, तं जहा—असच्चामोसवइप्पओगे ओरालिय-
सरीरकायप्पओगे, ओरालियमीससरीरकायप्पओगे, कम्मासरीरकायप्प-
ओगे, एवं जाव चउरिंदियाणं, पंचिदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा,
गोयमा ! तेरसविहे पओगे पणत्ते, तं जहा—सच्चमणप्पओगे मोसमण-
पर भी आहारक की प्रधानता होने के कारण आहारकमिश्र का ही व्यवहार
होता है, औदारिक के नाम से व्यवहार नहीं होता । यह आहारकमिश्र शरीर-
काययोग हुआ ।

कर्मणशरीरकाययोग विग्रहगति में होता है तथा केवलीसमुद्घात के तीसरे,
चौथे और पांचवें समय में होता है । तैजस और कर्मण दोनों सहचर हैं, अतः
एक ही दोनों का ग्रहण किया गया है ॥१॥

औदारिकता नाम्नी व्यवहार नहीं थतो, आ आहारक मिश्र शरीरकाय योग थयो,
कर्मण शरीरकाय योग विग्रह गतिमा थाय छे तथा केवलि समुद्घातना त्रीणा, थोथा
अने पाचमा समयमा थाय छे, तैजस अने कर्मण णन्ने सहचर छे अतः ओक साथे
णन्नेतुं ग्रहण करे छे ॥ ११ ॥

प्पओगे, सच्चामोसमणप्पओगे, असच्चामोसमणप्पओगे, एवं वहप्प-
ओगे वि, ओरालियसरीरकायप्पओगे, ओरालियमीस रीरकायप्पओगे,
वेउव्वियसरीरकायप्पओगे, वेउव्वियमीससरीरकायप्पओगे, मा रीर-
कायप्पओगे, मणूसाणं पुच्छा, गोयमा ! पण्णर विहे प तोगे पण्णत्ते,
तं जहा-सच्चमणप्पओगे, ।व ५ । रीरकायप्पओगे, वाणमंतर-
जोइसियवेमाणियाणं जहा नेरइयाणं” ।

आया-जीवानां भदन्त ! कतिविधः प्रयोगः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! पञ्चदशविधः प्रज्ञप्तः,
सत्यमनः प्रयोगो यावत् कर्मणशरीरकायप्रयोगः, नैरयिकाणां भदन्त ! कतिविधः प्रयोगः
प्रज्ञप्तः ? गौतम ! एकादशविधः प्रयोगः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-सत्यमनःप्रयोगो यावद्
असत्यामृषावचःप्रयोगः, वैक्रियशरीरकाय प्रयोगः वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगः, कर्मण-

पंचदशप्रयोग वक्तव्यता

शब्दार्थ-(जीवाणं भंते ! कहविहे पओगे प १) हे न ! जीवों
प्रयोग कितने प्रकार के कहे हैं ? (गोयमा ! पण्णरसविहे पण्णत्ते) हे गौ !
पंद्रह प्रकारके कहे हैं (सच्चमणप्पओगे जाव कम्म रीरकायप्पओगे) य
योग यावत् कर्मणशरीरकाय प्रयोग

(नेरइयाणं भंते ! कहविहे पओगे पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! नारकों के प्रयोग
कितने प्रकार के कहे हैं ? (गोयमा ! एक्कारसविहे पओगे पण्णत्ते) हे गौतम !
ग्यारह प्रकार के प्रयोग कहे हैं (तं जहा) वे इस प्रकार (सच्चमणप्पओगे जाव
असच्चामोसवयप्पओगे, वेउव्वियसरीर यप्पओगे, वेउव्वियमीससरीरकायप्प-
ओगे, कम्मासरीरकायप्पओगे) सत्यमनः प्रयोग यावत् असत्यामृषावच प्रयोग,
वैक्रियशरीरकायप्रयोग, वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोग, कर्मणशरीरकायप्रयोग

पञ्चदश प्रयोग वक्तव्यता

शब्दार्थ :—(जीवाणं भंते ! कहविहे पओगे पण्णत्ते ?) भगवन् ! जीवाना प्रयोग
१८वा प्रकारना कइल छे ? (गोयमा ! पण्णरसविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! पंद्र प्रकारथी कइल छे.
(सच्चमणप्पओगे जाव कम्मसरीरकायप्पओगे) सत्य मन-प्रयोग यावत् कर्मणशरीरकायप्रयोग

(नेरइयाणं भंते ! कहविहे पओगे पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! हे नारकोंना प्रयोग १८वा प्रकारना
कइल छे ? (गोयमा ! एक्कारसविहे पओगे पण्णत्ते) हे गौतम ! अग्यार प्रकारना प्रयोग कइल
छे (त जहा-) ते आ प्रकारे (सच्चमणप्पओगे जाव असच्चामोसवयप्पओगे, वेउव्वियसरीर-
कायप्पओगे, वेउव्वियमीससरीरकायप्पओगे, कम्मासरीरकायप्पओगे) सत्यमन प्रयोग यावत्
असत्या मृषा वचनप्रयोग, वैक्रिय शरीर कायप्रयोग, वै क्रिय मिश्रशरीरकायप्रयोग;

शरीरकायप्रयोगः, एवम् असुरकुमारानामपि यावत् स्तनितकुमारानामपि, पृथ्वीकायिकानां पृच्छा, गौतम ! त्रिविधः प्रयोगः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-औदारिकशरीरकायप्रयोगः, औदारिक-मिश्रशरीरकायप्रयोगः, कर्मणशरीरकायप्रयोगश्च, एवं यावद् वनस्पतिकायिकानाम्, नवरं वायुकायिकानां पञ्चविधः प्रयोगः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-औदारिकशरीरकायप्रयोगः, औदारिक-मिश्रशरीरकायप्रयोगश्च, वैक्रियो द्विविधः, कर्मणशरीरकायप्रयोगश्च, द्वीन्द्रियाणां पृच्छा, गौतम ! चतुर्विधः प्रयोगः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-असत्यामृपावचः प्रयोगः, औदारिकशरीरकाय-प्रयोगः, औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगः, कर्मणशरीरकायप्रयोगः, एवं यावत् चतुरिन्द्रियाणां,

(एवं असुरकुमाराण वि जाव थणियकुमाराणं) इसी प्रकार असुरकुमारों के भी यावत् स्तनितकुमारों के भी (पुढविकाइयाणं पुच्छा ?) पृथ्वीकायिकों के विषय में पृच्छा ? (गोयमा ! तिविहे पओगे पण्णत्ते) हे गौतम ! तीन प्रकार के प्रयोग कहे हैं (तं जहा) वह इस प्रकार (ओरालियसरीरकायप्पओगे, ओरालिय-मीससरीरकायप्पओगे, कम्मासरीरकायप्पओगे य) औदारिकशरीरकायप्रयोग, औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोग, कर्मणशरीरकायप्रयोग (एवं जाव वणस्सह काइयाणं) इसी प्रकार यावत् वनस्पतिकायिकों का (णवरं वाउकाइयाणं पंचविहे पओगे पण्णत्ते) विशेष-वायुकायिकों का प्रयोग पाँच प्रकार का कहा है (तं जहा) वह इस प्र र (ओरालियकायप्पओगे, ओरालियमीससरीरकायप्पओगे य, वेउन्विह दुविहे, कम्मासरीरकायप्पओगे य) औदारिकशरीरकायप्रयोग, औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोग, दो प्रकार का वैक्रियक और कर्मणशरीरकाय-प्रयोग (वेइन्द्रियाणं पुच्छा ?) द्वीन्द्रियों के विषय में पृच्छा ? (गोयमा ! चउन्विहे पओगे पण्णत्ते) हे गौतम ! चार प्रकार का प्रयोग कहा है (तं जहा) वह इस

कार्मण्य शरीर काय प्रयोग (एवं असुरकुमाराणं वि जाव थणियकुमाराणं) ओ० प्रकारे असुरकुमारानां पञ्च यावत् स्तनितकुमारानां पञ्च

(पुढविकाइयाणं पुच्छा ?) पृथ्वीकायिकानां विषयमा पृच्छा ? (गोयमा ! तिविहे पओगे पण्णत्ते) हे गौतम ! पञ्च प्रकारना प्रयोग कइया छे (तं जहा) ते आ रीते (ओरालियसरीरकायप्पओगे, ओरालियमीससरीरकायप्पओगे, कम्मासरीरकायप्पओगे) औदारिक शरीर काय प्रयोग, औदारिकमिश्रशरीर काय प्रयोग, कार्मण्य शरीर कायप्रयोग (एवं जाव वणस्सहकाइयाणं) ओ० प्रकारे यावत् वनस्पति कायिकानां (णवरं वाउकाइयाणं पंचविहे पओगे पण्णत्ते) विशेष-वायुकायिकानां प्रयोग पाच प्रकारना कइया छे (तं जहा) ते आ प्रकारे छे (ओरालियकायप्पओगे, ओरालियमीससरीरकायप्पओगे य) औदारिक शरीर काय प्रयोग, औदारिक मिश्र शरीर काय प्रयोग (वेउन्विह दुविहे, कम्मसरीरकायप्पओगे य) ओ० प्रकारना वैक्रियक अने कार्मण्य शरीर काय प्रयोग

(वेइन्द्रियाणं पुच्छा) द्वीन्द्रियोना विषयमा पृच्छा ? (गोयमा ! चउन्विहे पओगे पण्णत्ते)

પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં પૃચ્છા, ગૌતમ ! ત્રયોદશવિધઃ પ્રયોગઃ પ્રજ્ઞસઃ, તદ્યથા—સત્યમનઃ પ્રયોગઃ, મૃષામનઃપ્રયોગઃ, સત્યમૃષામનઃપ્રયોગઃ, અસત્યામૃષામનઃ પ્રયોગઃ, एवं वचः प्रयोगोऽपि, औदारिकशरीरकायप्रयोगः, औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगः, वैक्रियशरीरकायप्रयोगः, वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगः, कर्मणशरीरकायप्रयोगः, मनुष्याणां पृच्छा, गौतम ! पञ्चदश-विधः प्रयोगः प्रज्ञस स्तद्यथा—सत्यमनःप्रयोगो यावत् कर्मणशरीरकायप्रयोगः, वानव्यन्तर-

પ્રકાર (અસત્ત્વામોસવહ્પઓગે) અસત્યામૃષાવચનપ્રયોગ (ઓરાલિયસરીરકાય-પ્પઓગે) ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગ (ઓરાલિયમીસસરીરકાયપ્પઓગે) ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ (કમ્માસરીરકાયપ્પઓગે) કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગ (અવં જાવ ચતુરિદિયાણં) હસી પ્રકાર યાવત્ ચૌદિન્દ્રિયોં કા

(પંચિન્દ્રિયતિરિદિસ્વજોણિયાણં પુચ્છા ?) પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોં સંબંધી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! તેરસવિદે પઓગે પળ્ળત્તે) હે ગૌતમ ! તેરહ પ્રકાર કા પ્રયોગ કહા હૈ (તં જહા) વહ્ હસ પ્રકાર (સત્ત્વમળપ્પઓગે) સત્યમનઃ પ્રયોગ (મોસમળપ્પઓગે) મૃષામનઃ પ્રયોગ (સત્ત્વમોસમળપ્પઓગે) સત્યમૃષામનઃ પ્રયોગ (અસત્ત્વામોસમળપ્પઓગે) અસત્યામૃષામનઃ પ્રયોગ (અવં વહ્પઓગે વિ) હસી પ્રકાર વચનપ્રયોગ મી (ઓરાલિસરીરકાયપ્પઓગે) ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગ (ઓરાલિયમીસસરીરકાયપ્પઓગે) ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ (વેડઙ્ગિયસરીરકાયપ્પઓગે) વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગ (વેડઙ્ગિયમીસસરીરકાયપ્પઓગે) વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ (કમ્માસરીરકાયપ્પઓગે) કર્મણશરીરકાયપ્રયોગ

(મળૂસાણં પુચ્છા ?) મનુષ્યો કે વિષય મેં પૃચ્છા ? (ગોયમા ! પળ્ળરસવિદે

હે ગૌતમ ! આર પ્રકારના પ્રયોગો કહ્યા છે ? (તં જહા) તે આ પ્રકારે (અસત્ત્વામોસવહ્પઓગે) અસત્યામૃષાવચનપ્રયોગ (ઓરાલિયસરીરકાયપ્પઓગે) ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગ (કમ્માસરીરકાયપ્પઓગે) કાર્મણ શરીર કાયપ્રયોગ (અવં જાવ ચતુરિદિયાણં) એજ પ્રકારે યાવત્ ચતુરિન્દ્રિયોના

(પંચિન્દ્રિયતિરિત્ત્વજોણિયાણં પુચ્છા ?) પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યંચ સંબંધી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! તેરસવિદે પઓગે પળ્ળત્તે) ગૌતમ ! તેર પ્રકારના પ્રયોગ કહ્યા છે ? (તં જહા) તે આ પ્રકારે (સત્ત્વમળપ્પઓગે) સત્ય મન પ્રયોગ (મોસમળપ્પઓગે) મૃષા મન પ્રયોગ (સત્ત્વામોસમળપ્પઓગે) સત્ય મૃષા મન પ્રયોગ (અસત્ત્વામોસમળપ્પઓગે) અસત્યા મૃષા મનઃ પ્રયોગ (અવં વહ્પઓગે વિ) એજ પ્રકારે વચન પ્રયોગ પણ (ઓરાલિયસરીરકાય પ્પઓગે) ઔદારિક શરીર કાય પ્રયોગ (ઓરાલિયમીસસરીરકાયપ્પઓગે) ઔદારિકમિશ્ર શરીર કાય પ્રયોગ (વેડઙ્ગિયસરીરકાયપ્પઓગે) વૈક્રિય મિશ્ર શરીર કાય પ્રયોગ (કમ્માસરીરકાયપ્પઓગે) કાર્મણ શરીર કાય પ્રયોગ

(મળૂસાણં પુચ્છા ?) મનુષ્યોના વિષયમા પૃચ્છા ? (ગોયમા ! પળ્ળરસવિદે પઓગે

ज्योतिष्कवैमानिकानां यथा नैरयिकाणाम् ।

टीका—अथ पूर्वोक्तान पञ्चदशप्रयोगान जीवादिस्थानेषु प्ररूपयितुमाह—‘जीवाणं भंते । कश्चिद्दे पओगे पणत्ते ?’ हे भदन्त ! जीवानां कतिविधः प्रयोगः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘पण्णस्सविद्दे पओगे पणत्ते’ जीवानां पञ्चदशविधः प्रयोगः प्रज्ञप्तः, समुच्चयजीवापेक्षया सर्वदैव पञ्चदशानामपि प्रयोगाणामुपलभ्यमानत्वात् ‘सच्चमणप्पओगे जाव कम्मासरीरकायप्पओगे’ सत्यमनःप्रयोगो यावद्—असत्यमनःप्रयोगः, सत्यमृषामनः प्रयोगः, असत्यामृषामनःप्रयोगः, सत्यवचनःप्रयोगः, असत्यवचनःप्रयोगः, सत्यमृषावचनः प्रयोगः, असत्यामृषावचनःप्रयोगः, औदारिकशरीरकायप्रयोगः, औदारिकमिश्रशरीरकाय-पओगे पणत्ते) हे गौतम ! पन्द्रह प्रकार का प्रयोग कहा है (तं जहा) वह इस प्रकार (सच्चमणप्पओगे) सत्यमनः प्रयोग (जाव कम्मासरीरकायप्पओगे) यावत् कार्मणशरीरकायप्रयोग

(वाणमंतरजोहसियवेमाणियाणं) वानव्यन्तर, ज्योतिष्क, वैमानिकों का (जहा नेरइयाणं) जैसे नारकों का

टीकार्थ—अब पूर्वोक्त पन्द्रह प्रयोगों का जीव आदि स्थानों में प्ररूपण किया जाता है—

गौतम स्वामी प्रश्न करते हैं—हे भगवन् ! जीवों के प्रयोग कितने प्रकार के कहे हैं ?

भगवन्—हे गौतम ! जीवों के प्रयोग पन्द्रह प्रकार के कहे हैं, क्योंकि समु-च्चय जीवों की अपेक्षा से सर्वदैव पन्द्रहो प्रयोग कहे जाते हैं । वे प्रयोग इस प्रकार हैं—(१) सत्यमनः प्रयोग (२) असत्यमनः प्रयोग (३) सत्यमृषामनः प्रयोग (४) असत्यामृषामनः प्रयोग, (५) सत्यवचन प्रयोग, (६) असत्यवचन प्रयोग, (७) सत्यमृषावचन प्रयोग (८) असत्यामृषावचन प्रयोग (९) औदारिक-

पणत्ते) हे गौतम ! पंद्र प्रकरना प्रयोग कइल छे (तं जहा) ते आ प्रकरे (सच्चमणप्प-ओगे) सत्य मन प्रयोग (जाव कम्मासरीरकायप्पओगे) यावत् कार्मण शरीर काय प्रयोग)

(वाणमंतरजोहसियवेमाणियाणं) वानव्यन्तर, ज्योतिष्क वैमानिकानां (जहा नेरइयाणं) जेवा नारकानां

टीकार्थ :—इवे पूर्वोक्त पंद्र प्रयोगोनु एव आदि स्थानोमा अरूपण कराय छे—श्री गौतमस्वामी प्रश्न करे छे—भगवन् ! एवोना प्रयोग केटला प्रकरना कइल छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! एवोना प्रयोग पंद्र प्रकरना छे, केमके समुच्चय एवोना अपेक्षाये सदैव पंद्र प्रयोग कइल छे. ते प्रयोगो आ प्रकरे छे —

(१) सत्य मनः प्रयोग (२) असत्य मनः प्रयोग (३) सत्य मृषा मनः प्रयोग (४) असत्या मृषा मनः प्रयोग (५) सत्य वचन प्रयोग (६) असत्य वचन प्रयोग (७)

प्रयोगः, वैक्रियशरीरकायप्रयोगः, वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगः, आहारकशरीरकायप्रयोगः, आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगः, कर्मणशरीरकायप्रयोगश्च, गौतमः पृच्छति—‘नेरइयाणं मंते ! कइविहे पओगे पण्णत्ते ?’ हे मद्भन्त ! नैरयिकाणां कतिविधःप्रयोगः प्रहस्यः ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! एकारसविहे पओगे पण्णत्ते’ नैरयिकाणामेकादशविधः प्रयोगः प्रहस्यः, ‘तं जहा—सच्चमणप्पओगे जाव असच्चामोसवयप्पओगे’ तद्यथा—सत्यमनःप्रयोगो यावद् असत्यमनःप्रयोगः, सत्यमृषामनःप्रयोगः, असत्यामृषामनःप्रयोगः, सत्यवचःप्रयोगः, असत्यवचःप्रयोगः, सत्यमृषावचःप्रयोगः, असत्यमृषावचःप्रयोगश्च, ‘वेउव्वियसरीरकायप्पओगे’ वैक्रियशरीरकायप्रयोगः, वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगः, कर्मणशरीरकायप्रयोगः, नैरयिकाणामौदारिकौदारिकमिश्राहारकमिश्रप्रयोगाणामसंभवात्, ‘एवं असुरकुमाराण वि’ एवम्—नैरयिकाणामिव असुरकुमाराणामपि एकादशविधः उपर्युक्तःप्रयोगः प्रहस्यः, स च सत्यमनःप्रयोग-

शरीरकायप्रयोग (१०) औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोग (११) वैक्रियशरीरकायप्रयोग (१२) वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोग (१३) आहारकशरीरकायप्रयोग (१४) आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोग और (१५) कर्मणशरीरकायप्रयोग ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! नारक जीवों के कितने प्रकार के प्रयोग कहे हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! ग्यारह प्रकार के प्रयोग नारकों में होते हैं, वे इस प्रकार हैं—सत्यमनः प्रयोग, असत्यमनः प्रयोगः, सत्यमृषामनः प्रयोग, असत्यामृषामनः प्रयोग, सत्यवच प्रयोग, असत्यवचनप्रयोग, सत्यमृषावचनप्रयोग, असत्यामृषावचनप्रयोग, वैक्रियशरीरकायप्रयोग, वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोग, और कर्मणशरीरकायप्रयोग । नारकों में औदारिक, औदारिकमिश्र, आहारक और आहारकमिश्र, ये चार प्रयोग का संभव नहीं है ।

नारकों के समान असुरकुमारों में भी पूर्वोक्त ग्यारह प्रयोग ही कहे गए

सत्य मृषा वचन प्रयोग (८) असत्या मृषा वचन प्रयोग (९) औदारिक शरीर काय प्रयोग (१०) औदारिक मिश्र शरीर कायप्रयोग (११) वैक्रिय शरीर कायप्रयोग (१२) वैक्रिय मिश्र शरीर काय प्रयोग (१३) आहारक शरीर काय प्रयोग (१४) आहारक मिश्र शरीर कायप्रयोग (१५) कर्मणु शरीर कायप्रयोग

श्री गौतम स्वामी—भगवन् ! नारक जेवना केटला प्रकारना प्रयोग कइल छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! अगीयार प्रकारना प्रयोग नारकेमां थाय छे ते आरीतेः—

(१) सत्य मनः प्रयोग (२) असत्य मनः प्रयोग (३) सत्य मृषा मनः प्रयोग (४)

असत्या मृषा मनः प्रयोग (५) सत्य वचनप्रयोग (६) असत्य वचनप्रयोग (७) सत्य

मृषा वचनप्रयोग (८) असत्या मृषा वचनप्रयोग (९) वैक्रिय शरीर कायप्रयोग (१०)

वैक्रिय मिश्र शरीर काय प्रयोग (११) कर्मणु शरीर काय प्रयोग नारकेमां औदारिक,

औदारिकमिश्र, आहारक अने आहारकमिश्र, आचार प्रयोग संभवित नथी,

પ્રભૃતિરૂપઃ, 'નાવ થણિયકુમારાણં' યાવદ્ નાગકુમારાણાં સુવર્ણકુમારાણામ્ અગ્નિકુમારા-
ણામ્, વિદ્યુત્કુમારાણામ્, ઉદધિકુમારાણામ્, દ્વીપકુમારાણામ્, દિવકુમારાણામ્, પવનકુમારા-
ણામ્, સ્તનિનકુમારાણાશ્ચાપિ એકાદશવિધઃ પ્રયોગોઽવસેયઃ,

‘પૃથ્વીકાઙ્કાયાણં પુચ્છા’ પૃથ્વીકાયિકાનાં કતિવિધઃ પ્રયોગઃ પ્રજ્ઞસઃ ? ‘ગૌતમ !’ હે
ગૌતમ ! ‘તિવિદે પઓગે પળ્લત્તે’ પૃથ્વીકાયિકાનાં ત્રિવિધઃ પ્રયોગઃ પ્રજ્ઞસઃ, ‘તં જહા-
ઓરાલિયસરીરકાયપ્પઓગે’ તદ્યથા-ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગઃ, ‘ઓરાલિયમીસસરીરકાય-
પ્પઓગે’ ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગઃ, ‘કમ્માસરીરકાયપ્પઓગે ચ’ કાર્મણશરીરકાય-
પ્રયોગશ્ચ ‘એવં જાવ વળસ્સઙ્કાઙ્કાયાણં’ એવમ્-પૃથ્વીકાયિકાનામિવ યાવદ્-અપ્કાયિકાનાં
તેજસ્કાયિકાનાં વનસ્પતિકાયિકાનામપિ ત્રિવિધઃ પ્રયોગઃ પ્રજ્ઞસઃ ‘ળવરં વાઠકાઙ્કાયાણં પંચવિદે
પંઓગે પળ્લત્તે’ નવરં-વિશેષસ્તુ વાયુકાયિકાનાં પંચવિધઃ પ્રયોગઃ પ્રજ્ઞસઃ, વાયુકાયિકાનાં
વૈક્રિયમિશ્રયોરપિ સંમત્વાત્ ‘તં જહા-ઓરાલિયસરીરકાયપ્પઓગે’ તદ્યથા ઔદારિકશરીરકાય-
પ્રયોગઃ, ‘ઓરાલિયમીસસરીરકાયપ્પઓગે ચ’ ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગશ્ચ, ‘વેઠવિવિ
હૈં ।’ હસી પ્રકાર નાગકુમારોં, સુવર્ણકુમારોં, અગ્નિકુમારો, વિદ્યુત્કુમારો,
ઉદધિકુમારો, દ્વીપકુમારો, દિવકુમારોં પવનકુમારોં ઓર સ્તનિતકુમારોં મેં
મી-પૂર્વોક્ત ગ્યારહ પ્રકાર કા પ્રયોગ હી પાયા જાના હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોં મેં કિતને પ્રકાર કા પ્રયોગ કહા
ગયા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! તોન પ્રકાર કા પ્રયોગ કહા હૈ, યથા-ઔદારિકશરીર-
કાયપ્રયોગ, ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ ઓર કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગ ।

પૃથ્વીકાયિકોં કે સમાન અપ્કાયિકોં, તેજસ્કાયિકોં ઓર વનસ્પતિકાયિકોં
મેં મી-ત્રીન પ્રકાર કા પ્રયોગ કહા હૈ । વાયુકાયિકો મેં પાંચ પ્રકાર કા પ્રયોગ
હોતા હૈ, વહ્ હસ પ્રકાર હૈ-ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગ, ઔદારિકમિશ્રશરીર-

નારકાના સમાન અસુરકુમારોમા પણ પૂર્વોક્ત અગીયાર પ્રયોગ જ કહેલા છે. એ
જ પ્રકારે નાગકુમારો, સુવર્ણકુમારો, અગ્નિકુમારો, વિદ્યુત્કુમારો, ઉદધિકુમારો, દ્વીપકુમારો,
દિવકુમારો, પવનકુમારો અને સ્તનિત કુમારોમા પણ પૂર્વોક્ત અગીયાર પ્રકારના પ્રયોગ
જ મળી આવે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોમા કેટલા પ્રકારનો પ્રયોગ કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારના પ્રયોગ કહ્યા છે, જેમ કે ઔદારિકશરીર કાય
પ્રયોગ, ઔદારિક મિશ્ર શરીર કાયપ્રયોગ, ઔદારિક કાર્મણ શરીર કાયપ્રયોગ.

પૃથ્વીકાયિકોના સમાન અપ્કાયિકો, તેજસ્કાયિકો અને વનસ્પતિકાયિકોના પણ ત્રણ
પ્રકારના પ્રયોગ કહ્યા છે. વાયુકાયિકોમા પાંચ પ્રકારના પ્રયોગ થાય છે, તે આ પ્રકારે છે-
ઔદારિક શરીર કાયપ્રયોગ, ઔદારિક મિશ્ર શરીર કાયપ્રયોગ, એ પ્રકારના વૈક્રિય પ્રયોગ

દુવિદ્દે' વૈક્રિયો દ્વિવિધઃ—વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગઃ, વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગશ્ચ, 'કમ્માસરીર-કાયપ્પઓમેય' કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગશ્ચ, 'વેદ્દિયાણં પુચ્છા' દ્વીન્દ્રિયાણાં કતિવિધસ્તાવત્ પ્રયોગઃ પ્રજ્ઞસઃ ?' इति पृच्छा, 'गोयमा !' हे गौतम ! 'चउव्विद्दे पओगे पण्णत्ते' द्वीन्द्रियाणां चतुर्विधः प्रयोगः प्रज्ञसः, तं जहा—असत्त्वामोसवइप्पओगे' तद्यथा—असत्यामृषावचः-प्रयोगः, 'ओरालियसरीरकાયप्पओगे' औदारिकशरीरकાયप्रयोगः 'ओरालियमीससरीरकાય-प्पओगे' औदारिकमिश्रशरीरकાયप्रयोगः, 'कम्लासरीरकાયप्पओगे' कर्मणशरीरकાયप्रयोगश्च, 'एवं जाव वउरिंदियाणं' एवम्—द्वीन्द्रियाणामिव यावत्—त्रीन्द्रियाणां चतुरिन्द्रियाणाञ्च चतुर्विधः पूर्वोक्तरूपः प्रयोगः प्रज्ञसः विकलेन्द्रियाणां सत्यादिभाषाः न संभवन्ति, 'पंचिंदिय तिरिक्खजोणियाणं पुच्छा' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां कतिविधः प्रयोगः प्रज्ञसः ? इति पृच्छा, 'गोयमा !' हे गौतम ! 'तेरसविद्दे पओगे पण्णत्ते' पञ्चेन्द्रियाणां तिरश्चां त्रयोदशविधः प्रयोगः प्रज्ञसः, 'तं जहा—सत्त्वमणप्पओगे' सत्यमनःप्रयोगः, 'योसमणप्पओगे' मृषामनःप्रयोगः, 'सच्चामोराणप्पओगे' सत्यमृषामनःप्रयोगः, 'असच्चामोसमणप्पओगे' असत्यामृषामनःप्रयोगः,

કાયપ્રયોગ, દો પ્રકાર કા વૈક્રિયપ્રયોગ અર્થાત્ વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગ ઔર વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ ઔર કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગ ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવાન્ ! દ્વીન્દ્રિય જીવો મેં કિતને પ્રયોગ હોતે હૈં ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! દ્વીન્દ્રિયોં મે ચાર પ્રકાર કે પ્રયોગ કહે હૈં, જે इस प्रकार हैं—असत्यमृषावचनप्रयोग, औदारिकशरीरकायप्रयोग, औदारिकमिश्र-शरीरकायप्रयोग और कर्मणशरीरकायप्रयोग । इसी प्रकार त्रीन्द्रियो और चतुरिन्द्रियो में भी यही चार प्रयोग समझने चाहिए, क्योंकि विकलेन्द्रियो में सत्यभाषा आदि का संभव नहीं है ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવાન્ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોં મેં કિતને પ્રકાર કા પ્રયોગ કહા હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! તેરહ પ્રકાર કા પ્રયોગ કહા હૈ, વહ इस प्रकार है—सत्यमनःप्रयोग, असत्यमनःप्रयोग, सत्यमृषामनःप्रयोग, असत्यामृषामनःप्रयोग,

અર્થાત્ વૈક્રિયશરીર કાયપ્રયોગ, વૈક્રિય મિશ્રશરીર કાયપ્રયોગ અને કાર્મણશરીર કાયપ્રયોગ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવાન્ ! દ્વીન્દ્રિય છવોમા કેટલા પ્રયોગ થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! દ્વીન્દ્રિયોમા ચાર પ્રકારના પ્રયોગ કહેલા છે, તે આ પ્રકારે છે—असत्यामृषा वचनप्रयोग, औदारिक शरीर कायप्रयोग, औदारिक मिश्र शरीर काय प्रयोग, कर्मणु शरीर काय प्रयोग એ પ્રકારે ત્રીન્દ્રિયો અને ચતુરિન્દ્રિયોમા પણ આજ આર બેઠો સમજવા બેઠાએ, કેમકે વિકલેન્દ્રિયોમા સત્યભાષા આદિનો સંભવ નથી,

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવાન્ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમા કેટલા પ્રકારના પ્રયોગ કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! તેર પ્રકારના પ્રયોગ કહ્યા છે, તે આ પ્રકારે છે.—

(૧) સત્ય મન પ્રયોગ (૨) અસત્ય મન પ્રયોગ (૩) સત્ય મૃષા મનઃ પ્રયોગ

‘एवं वङ्पओगे वि’ एवं-तथा वनःप्रयोगोऽपि चतुर्विधः-सत्यवचःप्रयोगः, मृषावचःप्रयोगः, सत्यमृषावच प्रयोगः, असत्यामृषावचःप्रयोगरूपः, ‘ओरात्रियमीरकायप्पओगे’ औदारिकशरीरकायप्रयोगः ‘ओरात्रियमीससरीरकायप्पओगे’ औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगः, ‘वेउव्वियररीरकायप्पओगे’ वैक्रियशरीरकायप्रयोगः, ‘वेउव्वियमीससरीरकायप्पओगे’ वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगः, ‘कम्मासरीरकायप्पओगे’ कर्मणशरीरकायप्रयोगः, पञ्चेन्द्रिय-तिर्यग्योनिकानासाहारकाहारकमिश्रयोरसंभवात् तेषां चतुर्दशपूर्वाधिगमासंभवात् ‘मणुमाणं पूच्छा’ मनुष्याणां कतिविधः प्रयोगः प्रवृत्तः ? इति पृच्छा, ‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘पण्ण-रसविहे पओगे पण्णत्ते’ मनुष्याणाम्-पञ्चदशविधः प्रयोगः प्रवृत्तः, ‘तं जहा-मच्चमणप्प-ओगे जाव कम्मासरीरकायप्पओगे’ तथा-सत्यमनःप्रयोगो यावत्-मृषामनःप्रयोगः, सत्यामृषामनःप्रयोगः, असत्यामृषामन प्रयोगः, सत्यवचःप्रयोगः, मृषावचःप्रयोगः, सत्यामृषा-

સત્યવચનપ્રયોગ, મૃષાવચનપ્રયોગ, સત્યમૃષાવચનપ્રયોગ, અસત્યામૃષાવચન-પ્રયોગ, ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગ, ઔદારિકમિશ્ર શરીરકાયપ્રયોગ, વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગ, વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ, કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગ । પચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોને આહારક ઓર આહારકમિશ્રપ્રયોગ નહીં હોતે હે । કયોંકિ વે ચૌદહ પૂર્વો કે જ્ઞાતા નહીં હોતે ઓર પૂર્વો કે જ્ઞાતા હુવ વિના આહારકશરીર પ્રાપ્ત નહીં હોતા ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન ! મનુષ્યોં મેં કિતને પ્રકાર કા પ્રયોગ કહ્યા ગયા હૈ ?

ભગવાન-હે ગૌતમ ! મનુષ્યોં મેં પન્દર પ્રકાર કા પ્રયોગ કહ્યા ગયા હૈ, વહુ હસ પ્રકાર હે-સત્યમનઃપ્રયોગ, અસત્યમનઃપ્રયોગ, સત્યમૃષામનઃપ્રયોગ, અસત્ય-મૃષામનઃપ્રયોગ, સત્યવચનપ્રયોગ, અસત્યવચનપ્રયોગ સત્યમૃષાવચનપ્રયોગ અસત્યામૃષાવચનપ્રયોગ, ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગ, ઔદારિકમિશ્રશરીરકા-

(૪) અસત્યા મૃષા મનઃ પ્રયોગ (૫) સત્ય વચન (૬) મૃષા વચન (૭) સત્ય મૃષા વચન પ્રયોગ (૮) અસત્યા મૃષા વચન પ્રયોગ (૯) ઔદારિક શરીર પ્રયોગ (૧૦) ઔદારિક મિશ્ર શરીર કાય પ્રયોગ (૧૧) વૈક્રિય શરીર કાય પ્રયોગ (૧૨) વૈક્રિય મિશ્ર શરીર કાય પ્રયોગ (૧૩) કર્મણ શરીર કાય પ્રયોગ

પચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોમાં આહારક અને આહારક મિશ્ર પ્રયોગ નથી હોતા, કેમકે તેઓ ચૌદ પૂર્વોના જ્ઞાતા હોતા નથી અને ચૌદ પૂર્વોના જ્ઞાતા થયા સિવાય આહારક શરીર પ્રાપ્ત નથી થતુ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મનુષ્યોમા કેટલા પ્રકારના પ્રયોગ કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! મનુષ્યોમા પંદર પ્રકારના પ્રયોગ કહેલા છે, તે આ પ્રકારે છે-

(૧) સત્ય મન પ્રયોગ (૨) અસત્ય મન પ્રયોગ (૩) સત્યમૃષા મન પ્રયોગ (૪) અસ-ત્યામૃષા મન પ્રયોગ (૫) સત્ય વચન પ્રયોગ (૬) અસત્ય વચન પ્રયોગ (૭) સત્યમૃષા વચન પ્રયોગ (૮) અસત્યામૃષા વચન પ્રયોગ (૯) ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગ (૧૦) ઔદારિક

વચ્ચેપ્રયોગઃ, અસત્યામૃષાવચ્ચેપ્રયોગઃ, ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગઃ, ઔદારિકમિશ્રશરીરકાય-
પ્રયોગઃ, વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગઃ, વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગઃ, આહારકશરીરકાયપ્રયોગઃ,
આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગઃ, કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગશ્ચ, મનુષ્યાણાં સર્વવિધપ્રયોગસદ્-
ભાવાત્, 'વાણમંતરજોઽસિયવેમાણિયાણં જદા નેરઙ્ગ્યાણં' વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકાનાં
પ્રયોગો યથા નૈરઙ્ગિકાણા મેકાદશઃ પૂર્વમુક્ત સ્તથૈવ એકાદશવિધોઽવસેયઃ ॥સૂ. ૨॥

જીવપ્રયોગવક્તવ્યતા

મૂળમ્—“જીવાણં મંતે । કિં સચ્ચમણપ્પઓગિણો જાવ કિં કમ્મ-
સરીરકાયપ્પઓગિણો ? જીવા સન્ને વિ તાવ હોજ્જ સચ્ચમણપ્પઓગિણો
વિ, જાવ વેડ઼વિવમીસસરીરકાયપ્પઓગિણો વિ, કમ્માસરીરકાયપ્પઓ-
ગિણો વિ ૧૩, અહવેગે ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગી ય ૧ અહવેગેય આ-
હારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય ૨, અહવેગે ય આહારગમીસરીરકાયપ્પઓગી
ય ૩, અહવેગે ય આહારગમીસસરીરકાયપ્પઓગિણો ય ૪, ચડમંગો,
હવેગે ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગી ય, આહારગમીસસરીરકાયપ્પઓ-
ગી ય ૧, અહવેગે ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગી ય, આહારગમીસસરી-
રકાયપ્પઓગિણો ય ૨, અહવેગે ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય
આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય ૩, અહવેગે ય આહારગસરીરકાયપ્પ
ઓગિણો ય આહારગમીસસરીરકાયપ્પઓગિણો ય ૪, ઇદ્ધ જીવાણં અદ્ધ

યપ્રયોગ, વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગ, વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ, આહારકશરીર-
યપ્રયોગ, આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ, ઔર કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગ । ઇસ
પ્રકાર મનુષ્યોં મેં સમી પ્રકાર કે પ્રયોગ કા સંભવ હેં ।

વાનવ્યન્તર દેવો, જ્યોતિષ્ક દેવોં ઔર વૈમાનિક દેવો મેં નારકો કે
સમાન ગ્યારહ પ્રકાર કા પ્રયોગ પાયા જાતા હૈ । ઉનમેં ઔદારિક, ઔદારિક
મિશ્ર, આહારક ઔર આહારકમિશ્ર પ્રયોગ નહીં હોતે ॥સૂ. ૨॥

મિશ્ર શરીરકાયપ્રયોગ (૧૧) વૈક્રિય શરીરકાય પ્રયોગ (૧૨) વૈક્રિય મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ
(૧૩) આહારક શરીરકાયપ્રયોગ (૧૪) આહારક મિશ્ર શરીરકાયપ્રયોગ અને (૧૫) કાર્મણ
શરીરકાયપ્રયોગ. આ પ્રકારે મનુષ્યોમાં બધા પ્રકારના પ્રયોગ સંભવ છે.

વાનવ્યન્તર દેવો, જ્યોતિષ્ક દેવો અને વૈમાનિક દેવોમાં નારકોના સમાન અગીયાર
પ્રકારના પ્રયોગ મળી આવે છે. તેમાં ઔદારિક, ઔદારિકમિશ્ર, આહારક અને આહારક
મિશ્ર પ્રયોગ નથી હોતા. ॥ સૂ. ૨ ॥

१, नेरइया णं भंते ! किं सच्चमणप्पओगी जाव किं कम्मासरीरकाय-
 प्पओगी ११ ? नेरइया सव्वे वि ताव होज्जा सच्चमणप्पओगी वि, जाव
 वेउव्वियमीसासरीरकायप्पओगी वि, अहवेगे य कम्मासरीरकायप्प-
 ओगी य १, अहवेगे य कम्मासरीरकायप्पओगिणो य, एवं असुरकुमारा
 वि, जाव थणियकुमाराणं, पुढव्विकाइयाणं भंते ! किं ओरालियसरीर-
 कायप्पओगी ओरालियमीसासरीरकायप्पओगी, कम्मासरीरकायप्पओ-
 गी ? गोयमा ! पुढव्विकाइया ओरालियसरीरकायप्पओगी वि, ओरालि-
 यमीससरीरकायप्पओगी वि, कम्मासरीरकायप्पओगी वि. एवं जाव
 वणप्फइकाइयाणं, णवरं वाउकाइया वेउव्वियसरीरकायप्पओगी वि,
 वेउव्वियमीसासरीरकायप्पओगी वि, वेइंदियाणं भंते ! किं ओरालिय-
 सरीरकायप्पओगी जाव कम्मासरीरकायप्पओगी ? गोयमा ! वेइंदिया
 सव्वे वि ताव होज्जा असच्चमोसवइप्पओगी वि ओरालियसरीरकाय-
 प्पओगी वि, ओरालियमीससरीरकायप्पओगी वि, अहवेगे य कम्मा-
 रीरकायप्पओगी वि, अहवेगे य कम्मासरीरकायप्पओगिणो य, एवं
 जाव चउरिंदिया वि, पंचिंदियतिरिक्खजोणिया जहा नेरइया, णवरं
 ओरालियसरीरकायप्पओगी वि, ओरालियमीसासरीरकायप्पओगी वि,
 अहवेगे य कम्मासरीरकायप्पओगी य, अहवेगे य कम्मासरीरकायप्प-
 ओगिणो य, मणूसाणं भंते ! किं सच्चमणप्पओगी जाव किं कम्मा-
 सरीरकायप्पओगी ? गोयमा ! मणूसा सव्वे वि ताव होज्जा सच्चमण-
 प्पओगी वि जाव ओरालियसरीरकायप्पओगी वि, वेउव्वियसरीरकाय-
 प्पओगी वि, वेउव्वियमीससरीरकायप्पओगी य, अहवेगे य ओरालिय-
 मीसासरीरकायप्पओगी य, अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओ-
 गिणो य २. अहवेगे य आहारगसरीरकायप्पओगी य, अहवेगे य आ-
 हारगसरीरकायप्पओगिणो य २, अहवेगे य आहारगमीसासरीरकायप्प-
 ओगी य, अहवेगे य आहारगमीसासरीरकायप्पओगिणो य २, अहवेगे

य कम्मगसरीरकायप्पओगी य, अहवेगे य कम्मगसरीरकायप्पओगिणो
 य २, एष भंगा, पत्तेयं, अहमेगे य ओरालियमीससरीरकायप्पओगी
 य, आहारगसरीरकायप्पओगी य १, अहवेगे य, ओरालियमीससरीर-
 कायप्पओगी य, आहारगकायप्पओगिणो य २, अहवेगे य ओरालिय-
 मीससरीरकायप्पओगिणो य, आहारगसरीरकायप्पओगी य ३, अहवेगे
 य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगिणो य आहारगसरीरकायप्पओगिणो
 य ४, एवं एष चत्तारि भंगा । अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्प-
 ओगी य आहारगमीसासरीरकायप्पओगी य १, अहवेगे य ओरालिय-
 मीसासरीरकायप्पओगी य, आहारगमीसासरीरकायप्पओगिणो य २,

अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगिणो य, आहारगमीसासरीर-
 कायप्पओगी य ३, अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगिणो य,
 आहारगमीसासरीरकायप्पओगिणो य ४, चत्तारि भंगा, अहवेगे य ओ-
 रालियमीसासरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगी य १, अहवेगे
 य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगिणो य
 २, अहवेगे ओरालियमीसासरीरकायप्पओगिणो य, कम्मासरीरकायप्प-
 ओगी य ३, अहवेगे ओरालियमीसासरीरकायप्पओगिणो य, कम्मा-
 सरीरकायप्पओगिणो य ४, एष चत्तारि भंगा, अहवेगे य आहारग-

रीरकायप्पओगी य आहारगमीसासरीरकायप्पओगी य १, अहवेगे य
 आहारगसरीरकायप्पओगी य, आहारगमीसासरीरकायप्पओगिणो य २,
 अहवेगे य आहारगसरीरकायप्पओगिणो य, आहारगमीसासरीरकाय-
 प्पओगी य ३, अहवेगे य आहारगसरीरकायप्पओगिणो य, आहारग-
 मीसासरीरकायप्पओगिणो य ४, चत्तारि भंगा, अहवेगे य आहारग-
 सरीरकायप्पओगी य, कम्मगसरीरप्पओगी य १, अहवेगे य आहारग-
 सरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगिणो य २, अहवेगे य आ-
 हारग सरीरकायप्पओगिणो य, कम्मासरीरकायप्पओगी य ३, अहवेगे य

આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય, કમ્માસરીરકાયપ્પઓગિણો ય ૪, ચરો ભંગા, અહવેગે ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય, કમ્મગસરીર-કાયપ્પઓગી ય ૧, અહવેગે ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય, કમ્માસરીરકાયપ્પઓગિણો ય ૨, અહવેગે ય આહારગમીસાસરીરકાય-પ્પઓગિણો ય, કમ્માસરીરકાયપ્પઓગી ય ૩, અહવેગે ય આહારગમી-સાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય, કમ્મગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય ૪, ચરો ભંગા, એવં ચરોસં ભંગા” ॥સૂ ૩॥

જાયા-જીવાઃ સ્વલુ મદન્ત ! કિં સત્યમનઃપ્રયોગિણો યાવત્ કિં કાર્મણશરીરકાય-પ્રયોગિણઃ ? જીવાઃ સર્વેઽપિ તાવદ્ મવેયુઃ સત્યમનઃપ્રયોગિણોઽપિ, યાવદ્ વૈક્રિયમિશ્ર શરીરકાયપ્રયોગિણોઽપિ, કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણોઽપિ ૧૩, અથવા એકથ આહારકશરીર-કાયપ્રયોગી ચ ૧, અથવા એકે ચ આહારકશરીરકાયપ્રયોગિણથ ૨, અથવા એકથ આહારક-

જીવપ્રયોગવક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(જીવા ણં મંતે ! કિં સત્ત્વમણ્પઓગી જાવ કિં કમ્મસરીરકાયપ્પ-ઓગી ?) હે ભગવન્ ! જીવ કયા સત્યમનઃપ્રયોગી હૈં યાવત્ કયા કાર્મણશરીર-યપ્રયોગી હૈં ? (જીવા સન્નેવિ તાવ) જીવ સમી (હોજ્જ સત્ત્વમણ્પઓગી વિ જાવ વેડવિવિમીસસરીરકાયપ્પઓગી વિ, કમ્મસરીરકાયપ્પઓગી વિ) સત્યમનઃપ્રયોગી મી, યાવત્ વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી મી, કાર્મણશરીરકા-યપ્રયોગી મી હૈં (અહવેગે ય) અથવા કોઈ (આહારગસરીરકાયપ્પઓગી ય) એક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી (અહવેગે ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય) અથવા કોઈ બહુન આહારકશરીરકાયપ્રયોગી (અહવેગે ય આહારગમીસસરીરકાયપ્પઓગી) અથવા કોઈ એક આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી (અહવેગે ય આહારગમીસસરી-

૭૫ પ્રયોગ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(જીવા ણં મંતે ! કિં સત્ત્વમણ્પઓગી કિં કમ્મસરીરકાયપ્પઓગી ?) હે ભગ-વન્ ! ૭૫ શુ સત્યમન પ્રયોગી છે યાવત્ શુ કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી છે ? (જીવા સન્ને-વિ તાવ) બધા ૭૫ (હોજ્જ સત્ત્વમણ્પઓગી વિ જાવ વેડવિવિમીસસરીરકાયપ્પઓગી વિ કમ્મસરીરકાયપ્પઓગી વિ) સત્યમનઃપ્રયોગી યાવત્ વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ૫, કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી ૫ છે (અહવેગે ય) અથવા કોઈ (આહારગ સરીરકાયપ્પઓગી ય) એક આહારક શરીરકાય પ્રયોગી (અહવેગે ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગી ય) અથવા કોઈ બધા આહારક શરીરકાય પ્રયોગી (અહવેગે ય આહારગમીસસરીરકાયપ્પઓગી) અથવા કોઈ એક આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી (અહવેગે ય આહારગમીસસરીરકાયપ્પઓગી ય) અથવા

મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ ૩, અથવા એકેવાહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ ૪, ચતુર્મંદાઃ, અથવા એકશ્વાહારકશરીરકાયપ્રયોગી ચ, આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ ૧, અથવા એકશ્વાહારકશરીરકાયપ્રયોગી ચ, આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ ૨, અથવા એકેવાહારકશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ ૩, અથવા એકેવાહારકશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ ૪, એતે જીવાનામણ્ટૌ ૧, નૈરયિકાઃ સ્થુભદન્ત ! કિં સત્યમનઃપ્રયોગિણો યાવત્-કિં કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી ૧૧૧, નૈરયિકાઃ સર્વેઽપિ તાવદ્ ભવેયુઃ સત્યમનઃ પ્રયોગિણોઽપિ યાવદ્ વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણોઽપિ,

રકાયપ્પઓગિણો ય) અથવા કોઈ વહુત આહારકમિશ્રશરીરકાય પ્રયોગી (ચતુર્મંગો) ચાર મંગ (અહ્વેગે ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગી ય, આહારગમીસસરીરકાયપ્પઓગી ય) અથવા કોઈ એક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ઓર એક આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી (અહ્વેગે ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગી ય, આહારગમીસસરીરકાયપ્પઓગિણો ય) અથવા કોઈ એક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ઓર અનેક આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી (અહ્વેગે ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય આહારગમીસસરીરકાયપ્પઓગીઞ) અથવા અનેક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ઓર એક આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી (અહ્વેગે ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય આહારગમીસસરીરકાયપ્પઓગિણો ય) અથવા કોઈ અનેક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ઓર અનેક આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી (૫૫) યે

(જીવાણં) જીવોં કે (અદુ) આઠ-મંગ કહે હૈં ।
(નેરહ્યા ણં મંતે ! કિં સચ્ચમણપ્પઓગી જાવ કમ્માસરીરકાયપ્પઓગી) હે ભગવન્ ! નારક કયા સત્યમનઃપ્રયોગી હૈં, યાવત્ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હૈં ?
(નેરહ્યા સવ્વે ષિ તાવ) નારક સમી (હોજ્જા) હોતે હૈં (સચ્ચમણપ્પઓગી ષિ)

(કૌઠ ઘણા આહારક મિશ્રશરીરકાય પ્રયોગી (ચતુર્મંગો) ચાર ભગ (અહ્વેગે ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગી ય, આહારગમીસસરીરકાયપ્પઓગી ય) અથવા કૌઠ એક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી અને એક આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી (અહ્વેગે ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગી ય આહારગમીસસરીરકાયપ્પઓગી ય) અથવા એક આહારક શરીરકાયપ્રયોગી અને અનેક આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી (અહ્વેગે ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય આહારગમીસસરીરકાયપ્પઓગી ય) અથવા અનેક આહારક શરીરકાયપ્રયોગી અને એક આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી (અહ્વેગે ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય આહારગમીસસરીરકાયપ્પઓગી ય) અનેક આહારક શરીરકાય પ્રયોગી અને અનેક આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી (૫૫) એ (જીવાણં) જીવોના (અદુ) આઠ-ભગ કહ્યા છે.

(નેરહ્યાણં મંતે ! કિં સચ્ચમણપ્પઓગી જાવ કમ્માસરીરકાયપ્પઓગી) હે ભગવન્ ! આહારક શુ સત્યમનઃપ્રયોગી છે, યાવત્ કાર્મણશરીરકાય પ્રયોગી છે ? (નેરહ્યા સવ્વે ષિ

અથવા એકશ્ચ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી ચ ૧, અથવા એકે ચ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ ૨, એવમ્ અસુરકુમારા અપિ, યાવત્ સ્તનિતકુમારાઃ, પૃથિવીકાયિકાઃ મન્દુ મદન્ત ! કિમ્ ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગિણઃ, ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણઃ, કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણઃ ? ગૌતમ ! પૃથિવીકાયિકાઃ ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગિણોઽપિ, ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણોઽપિ, કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણોઽપિ, એવં યાવદ્ વનસ્પતિકાયિકાઃ, નવરં વાયુકાયિકાઃ સત્યમનપ્રયોગી ભી (જાવ વેડવિવિધમીસાસરીરકાયપ્પઓગી વિ) યાવત્ વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ભી (અહવેગે ય કમ્માસરીરકાયપ્પઓગી ય) અથવા કોઈ એક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી (અહવેગે ય કમ્માસરીરકાયપ્પઓગિણો ય) અથવા કોઈ અનેક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી ભી ।

(એવં અસુરકુમારા વિ જાવ થણિયકુમારા ણં) હસી પ્રકાર અસુરકુમાર ભી યાવત્ સ્તનિતકુમાર

(પુઢવિકાઢ્યા ણં મંતે ! કિ ઓરાલિયસરીરકાયપ્પઓગી ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગી, કમ્માસરીરકાયપ્પઓગી ?) હે ભગવન્ । પૃથ્વીકાયિક કયા ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગી હૈં, ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હૈં, કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હૈં ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (પુઢવિકાઢ્યા) પૃથ્વીકાયિક (ઓરાલિયસરીરકાયપ્પઓગી વિ, ઓરાલિયમીસસરીરકાયપ્પઓગી વિ, કમ્માસરીરકાયપ્પઓગી વિ) ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગી ભી, ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ભી, કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી ભી (એવં જાવ વણ્ણકાઢ્યાણં) હસ પ્રકાર યાવત્ વનસ્પતિકાયિક ભી (ણવરં) વિશેષ (વાઙ્કાઢ્યા વેડવિવિધસરીરકાયપ્પ-

તાવ) નારક બધા (હોજ્જા) હોય છે (સચ્ચમણપ્પઓગી વિ) સત્ય મન પ્રયોગી પણ (જાવ વેડવિવિધમીસાસરીરકાયપ્પઓગી વિ) યાવત્ વૈક્રિય મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી પણ (અહવેગે ય કમ્માસરીરકાયપ્પઓગી ય) અથવા કોઈ એક કાર્મણશરીરકાય પ્રયોગી પણ (અહવેગે ય કમ્માસરીરકાયપ્પઓગિણોય) અથવા કોઈ અનેક કાર્મણશરીરકાય પ્રયોગી પણ હોય છે.

(એવં અસુરકુમારા વિ જાવ થણિયકુમારાણં) એજ પ્રકારે અસુરકુમાર પણ યાવત્ સ્તનિતકુમાર પર્યન્ત 'બલ્લુ'.

(પુઢવિકાઢ્યાણં મંતે । કિ ઓરાલિયસરીરકાયપ્પઓગી ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગી કમ્માસરીરકાયપ્પઓગી ?) હે ભગવન્ । પૃથ્વીકાયિક શું ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગી છે ? ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી છે, કે કાર્મણશરીરકાય પ્રયોગી છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (પુઢવિકાઢ્યા) પૃથ્વીકાયિક (ઓરાલિયસરીરકાયપ્પઓગી વિ, ઓરાલિયમીસસરીરકાયપ્પઓગી વિ, કમ્માસરીરકાયપ્પઓગી વિ) ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગી પણ છે ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી, કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી પણ છે. (એવં જાવ વણ્ણકાઢ્યાણં) એજ પ્રકારે યાવત્ વનસ્પતિકાયિક પણ (ણવરં) વિશેષ (વાઙ્કાઢ્યા વેડવિવિધસરીરકાયપ્પઓગી

वैक्रियशरीरकायप्रयोगिणोऽपि, वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगिणोऽपि, द्वीन्द्रियाः खलु मदन्त ! किम् औदारिकशरीरकायप्रयोगिणो यावत् कर्मणशरीरकायप्रयोगिणः ? गौतम ! द्वीन्द्रियाः सर्वेऽपि तावद् भवेयुः असत्यमृषावचःप्रयोगिणोऽपि, औदारिकशरीरकायप्रयोगिणोऽपि, औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगिणोऽपि, अथवा एकश्च कर्मणशरीरकायप्रयोगी अपि, अथवा एके च कर्मणशरीरकायप्रयोगिणोऽपि एवं यावच्चतुरिन्द्रिया अपि, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका यथा नैरयिकाः नवरम्-औदारिकशरीरकायप्रयोगिणोऽपि, औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगि-

ओगी वि, वेञ्चिमीसासरीरकायप्पओगी वि) वायुकायिक वैक्रियशरीरकाय-प्रयोगी भी, वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगी भी हैं

(वेइंदिया णं भंते ! किं ओरालियसरीरकायप्पओगी जाव कम्मासरीरकाय-प्पओगी ?) हे भगवन् ! द्वीन्द्रिय क्या औदारिकशरीरकायप्रयोगी हैं यावत् कर्मणशरीरकायप्रयोगी हैं ? (गोयमा ! वेइंदिया सव्वे वि ताव होज्जा) द्वीन्द्रिय सभी हैं (असच्चा मोसवहप्पओगी वि) असत्यामृषावचनप्रयोगी भी (ओरालिय-सरीरकायप्पओगी वि) औदारिकशरीरकायप्रयोगी भी (ओरालियमीससरीर-प्पओगी वि) औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगी भी (अह्वेगे य कम्मासरीर-कायप्पओगी वि) अथवा कोई कर्मणशरीरकायप्रयोगी भी (अह्वेगे य कम्मा-सरीरकायप्पओगिणो य) अथवा अनेक कर्मणशरीरकायप्रयोगी (एवं जाव) इस प्रकार यावत् (चउरिंदिया वि) चोइन्द्रिय भी

(पंचिंदियतिरिक्खजोणिया जहा नेरइया) पंचेन्द्रिय तिर्येच नैरयिकों के स न (णवरं) विशेष (ओरालियसरीरकायप्पओगी वि) औदारिकशरीरकाय-

वि, वेञ्चिमीसासरीरकायप्पओगी वि) वायुकायिक वैक्रिय शरीरकायप्रयोगी पणु, वैक्रियमिश्र शरीरकायप्रयोगी पणु छे

(वेइंदियाणं भंते ! किं ओरालियसरीरकायप्पओगी जाव कम्मासरीरकायप्पओगी ?) हे भगवन् ! द्वीन्द्रिय शु औदारिक शरीरकाय प्रयोगी छे, यावत् कर्मणु शरीरकाय प्रयोगी छे ? (गोयमा ! वेइंदिया सव्वे वि ताव होज्जा) हे गौतम ! द्वीन्द्रिय अथा छे (असच्चा मोसवहप्पओगी वि) असत्यमृषा वचन प्रयोगी पणु (ओरालियसरीरकायप्पओगी वि) औदा-रिक शरीरकायप्रयोगी पणु (ओरालियमीससरीरकायप्पओगी वि) औदारिक मिश्र शरीरकाय प्रयोगी पणु (अह्वेगे य कम्मासरीरकायप्पओगी वि) अथवा केळ ओक कर्मणु शरीरकायप्रयोगी यतुरिन्द्रिय पणु (अह्वेगे य कम्मासरीरकायप्पओगिणो य) अथ-अनेक कर्मणु शरीरकायप्रयोगी (एवं जाव) छे प्रकरे यावत् (चउरिंदिया वि) चतुरिन्द्रिय पणु जणुवा. --

(पंचिंदियतिरिक्खजोणिया जहा नेरइया) पंचेन्द्रिय तिर्ये यथेमिका नैरयिकाना समोन (नवरं) विशेष (ओरालियसरीरकायप्पओगी वि) औदारिक शरीरकाय प्रयोगी पणु (ओरालियमीसा-

णोऽपि, अथवा एकश्च कर्मणशरीरकायप्रयोगीच, अथवा एके च कर्मणशरीरकायप्रयोगि-
णश्च । मनुष्याः खलु भदन्त ! किं सत्यमनः प्रयोगिणो यावत् किं कर्मणशरीरकायप्रयो-
गिणः ! गौतम ! मनुष्याः सर्वेऽपि तावद् भवेयुः सत्यमनःप्रयोगिणोऽपि, यावद् औदारिक-
शरीरकायप्रयोगिणोऽपि वैक्रियशरीरकायप्रयोगिणोऽपि, वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगिणश्च,
अथवा एकश्चौदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगी च, अथवा एके चौदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगि-
णश्च २, अथवा एकश्चाहारकशरीरकायप्रयोगी च, अथवा एके चाहारकशरीरकायप्रयोगि-
णश्च २, अथवा एकश्चाहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगीच, अथवा एकेचाहारकमिश्रशरीरकाय-

प्रयोगो भी (ओरालियमीसासरीरकायप्पओगी वि) औदारिकमिश्रशरीरकाय-
प्रयोगी भी (अह्वेगे य कम्मासरीरकायप्पओगी य) अथवा कोई एक कर्मण-
शरीरकायप्रयोगी (अह्वेगे य कम्मासरीरकायप्पओगिणो च) अथवा कोई
अनेक कर्मणशरीरकायप्रयोगी

(मणूसा णं भंते ! किं सच्चमणप्पओगी जाव किं कम्मासरीरकायप्पओगी ?)
हे भगवन् ! मनुष्य क्या सत्यमनप्रयोगी हैं ? यावत् कर्मणशरीरकायप्रयोगी
हैं ? (गोयमा ! मणूसा सव्वे वि ताव) हे गौतम ! मनुष्य सभी (होज्जा)
होते हैं (सच्चमणप्पओगी वि) सत्यमनप्रयोगी भी (जाव ओरालियकाय-
प्पओगी वि) यावत् औदारिककायप्रयोगी भी (वेडव्वियसरीरकायप्पओगी वि)
वैक्रियशरीरकायप्रयोगी भी (वेडव्वियमीससरीरकायप्पओगी य) वैक्रिय-
मिश्रशरीरकायप्रयोगी (अह्वेगे य ओरालियमिसासरीरकायप्पओगी य) अथवा
कोई एक औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगी (अह्वेगे य ओरालियमीसासरीरकाय-
प्पओगिणो य) अथवा कोई अनेक औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगी (अह्वेगे य

सरीरकायप्पओगी वि) औदारिक मिश्रशरीरकायप्रयोगी पणु (अह्वेगे य कम्मासरीरकायप्पओगी
य) अथवा कोई एक कर्मण शरीरकाय प्रयोगी (अह्वेगे य कम्मासरीरकायप्पओगिणो य) अथवा
कोई अनेक कर्मण शरीरकाय प्रयोगी

(मणूसाणं भंते ! किं सच्चमणप्पओगी जाव किं कम्मासरीरकायप्पओगी ?) हे भगवन् !
मनुष्य शुं सत्य मनःप्रयोगी छे ? यावत् कर्मण शरीरकाय प्रयोगी छे ? (गोदमा ! मणूसा
सव्वे वि ताव) हे गौतम ! भधा मनुष्यो (होज्जा) होय छे (सच्चमणप्पओगी वि) सत्यमन
प्रयोगी पणु (जाव ओरालियकायप्पओगी वि) यावत् औदारिक कायप्रयोगी पणु (वेडव्विय सरी-
रकायप्पओगी वि) वैक्रिय शरीरकाय प्रयोगी पणु (वेडव्विय मीससरीरकायप्पओगी य) वैक्रिय
मिश्र शरीरकाय प्रयोगी (अह्वेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगी य) औदारिक मिश्र शरीरकाय प्रयोगी (अह्वेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगिणो य) अथवा कोई औदा-
रिक मिश्र शरीरकाय प्रयोगी (अह्वेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगिणो य) अथवा कोई
अनेक औदारिक मिश्र शरीरकाय प्रयोगी (अह्वेगे य आहारगसरीरकायप्पओगी य) अथवा
कोई आहारक शरीर कायप्रयोगी (अह्वेगे य आहारगसरीरकायप्पओगिणो य) अथवा

પ્રયોગિનશ્ચ ૨, અથવા એકશ્ચ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી ચ, અથવા એકેચ કાર્મણશરીરકાય-
પ્રયોગિનશ્ચ ૨, एते अष्टौ भङ्गाः प्रत्येकम्, અથવા એકશ્ચૌદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગીચ,
આહારકશરીરકાયપ્રયોગિનશ્ચ ૨ અથવા એકેચૌદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિનશ્ચ, આહારક-
મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગીચ, ૩, અથવા એકે ચૌદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિનશ્ચ, આહારક-
શરીરકાયપ્રયોગિનશ્ચ ૪, एवमेते चत्वारो भङ्गाः, અથવા એકશ્ચૌદારિકમિશ્રકાયપ્રયો-
ગીચ આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ ૧, અથવા એકશ્ચૌદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગીચ,

આહારગસરીરકાયપ્રયોગી ચ) અથવા કોઈ આહારકશરીરકાયપ્રયોગી (અહવેગે
ચ આહારગસરીરકાયપ્રયોગી ચ) અથવા અનેક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી
(અહવેગે ચ આહારગમીસાસરીરકાયપ્રયોગી) અથવા કોઈ આહારકમિશ્રશરીર-
કાયપ્રયોગી (અહવેગે ચ આહારગમીસાસરીરકાયપ્રયોગી) અથવા કોઈ અનેક
આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી (અહવેગે ચ કમ્મગસરીરકાયપ્રયોગી ચ) અથવા
કોઈ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી (અહવેગે ચ કમ્મગસરીરકાયપ્રયોગી ચ) અથવા
કોઈ અનેક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી (एए अट्ट भंगा) ये आठ भंग (पत्तेर्य) प्रत्येक
(અહવેગે ચ ઓરાલિયમીસસરીરકાયપ્રયોગી ચ, આહારગસરીરકાયપ્રયોગી ચ)
કોઈ એક ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ઔર આહારકશરીર કાયપ્રયોગી (અહ-
વેગે ચ ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્રયોગી ચ, આહારગસરીરકાયપ્રયોગી ચ)
અથવા એક ઔદારિકશરીરમિશ્રકાયપ્રયોગી ઔર અનેક આહારકશરીરકાય
પ્રયોગી (અહવેગે ચ ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્રયોગી ચ, આહારગસરીરકાય-
પ્રયોગી ચ) અથવા કોઈ અનેક ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ઔર એક
આહારકશરીરકાયપ્રયોગી (અહવેગે ચ ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્રયોગી ચ

અનેક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી (અહવેગે ચ આહારગમીસાસરીરકાયપ્રયોગી ચ) અથવા કોઈ એક
આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી (અહવેગે ચ આહારગમીસાસરીરકાયપ્રયોગી) અથવા કોઈ
અનેક આહારક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી (અહવેગે ચ કમ્મગસરીરકાયપ્રયોગી ચ) અથવા કોઈ અનેક કાર્મણ
શરીરકાય પ્રયોગી (અહવેગે ચ કમ્મગ સરીરકાયપ્રયોગી ચ) અથવા કોઈ અનેક કાર્મણ
શરીરકાય પ્રયોગી (एए अट्ट भंगा) या आठ भंग (पत्तेर्य) प्रत्येकना लभ्यता (અહવેગે ચ ઓરા-
લિય મીસસરીરકાયપ્રયોગી ચ, આહારગસરીરકાયપ્રયોગી ચ) કોઈ એક ઔદારિકમિશ્ર
શરીરકાયપ્રયોગી અને આહારક શરીરકાયપ્રયોગી (અહવેગે ચ ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્રયોગી ચ,
આહારગસરીરકાયપ્રયોગી ચ) અથવા કોઈ એક ઔદારિકમિશ્ર શરીર કાય પ્રયોગી અને
અનેક આહારક શરીરકાયપ્રયોગી (અહવેગે ચ ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્રયોગી ચ, આહારગ
સરીરકાયપ્રયોગી ચ) અથવા કોઈ અનેક ઔદારિકમિશ્ર શરીરકાયપ્રયોગી અને એક આહાર-
ક શરીરકાય પ્રયોગી (અહવેગે ચ ઓરાલિયમીસા સરીરકાયપ્રયોગી ચ, આહારગસરીરકા-
યપ્રયોગી ચ) અથવા કોઈ અનેક ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી અને અનેક આહાર
ક શરીરકાય પ્રયોગી (एए चत्वारि भंगा) या प्रकार या आर बाग थाय छे.

(अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगी य) अथवा
 કેાઈ એક ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી અને એક કાર્મિક શરીરકાય પ્રયોગી (અહ-
 વેગે ય ઓરલિય મીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય કમ્માસરીરકાયપ્પઓગિણે ય) અથવા કેાઈ એક

કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગીચ ૩, અથવા એકે ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, કાર્મણશરીરકાય-
પ્રયોગિણશ્ચ ૪, એતે ચત્તારો મંગ્લાઃ, અથવા એકશ્ચાહારકશરીરકાયપ્રયોગી ચ, આહારકમિશ્ર-
શરીરકાયપ્રયોગી ચ ૧, અથવા એકશ્ચાહારકશરીરકાયપ્રયોગી ચ, આહારકમિશ્રશરીરકાય-
પ્રયોગિણશ્ચ ૨, અથવા એકે ચાહારકશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી-ચ
૩, અથવા એકે ચાહારકશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ ૪, ચત્તારો

એક ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ઓર અનેક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી (અહ-
વેગે ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્રયોગિણો ય કમ્માસરીરકાયપ્રયોગી ય) અથવા
કોઈ અનેક ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ઓર એક કાર્મણશરીરકાય-
પ્રયોગ (અહવેગે ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્રયોગિણો ય, કમ્માસરીરકાયપ્ર-
યોગિણો ય) અથવા અનેક ઔદારિકમિશ્રકાયપ્રયોગી ઓર અનેક કાર્મણશરીર-
કાયપ્રયોગી (એ ચત્તારિ મંગા) એ ચાર મંગ હોતે હૈં ।

(અહવેગે ય આહારગસરીરકાયપ્રયોગી ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્રયોગી
ય) અથવા કોઈ એક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી, એક આહારકમિશ્રશરીરકાય-
પ્રયોગી (અહવેગે ય આહારગસરીરકાયપ્રયોગી ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્ર-
યોગિણો ય) અથવા એક કોઈ આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ઓર અનેક આહારક-
મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી (અહવેગે આહારગસરીરકાયપ્રયોગિણો ય, આહારગમી-
સાસરીરકાયપ્રયોગી ય) અથવા અનેક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ઓર અનેક
આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી (અહવેગે ય આહારગસરીરકાયપ્રયોગિણો ય,
આહારકમીસાસરીરકાયપ્રયોગિણો ય) અથવા કોઈ અનેક આહારકશરીરકાય-
પ્રયોગી ઓર અનેક આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી (ચત્તારિ મંગા) એ ચાર
મંગ હોતે હૈં ।

ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી અને અનેક કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી (અહવેગે ય
ઓરાલિયમીસા સરીરકાયપ્રયોગિણો ય કમ્માસરીરકાયપ્રયોગી ય) અથવા કોઈ અનેક ઔદા-
રિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી અને એક કાર્મણ શરીરકાયપ્રયોગી (અહવેગે ઓરાલિયમીસા
સરીરકાયપ્રયોગિણો ય કમ્માસરીરકાયપ્રયોગિણો ય) અથવા અનેક ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય
પ્રયોગી અને અનેક કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી (એ ચત્તારિ મંગા) આ ચાર ભગ થાય છે

(અહવેગે ય આહારગસરીરકાયપ્રયોગી ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્રયોગી ય) અથવા
કોઈ એક આહારક શરીરકાય પ્રયોગી, અને એક આહારક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી (અહવેગે
ય આહારગસરીરકાયપ્રયોગી ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્રયોગિણો ય) અથવા એક કોઈ આહાર-
ક શરીરકાય પ્રયોગી અને અનેક આહારક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી (અહવેગે ય આહાર-
ગસરીરકાયપ્રયોગિણો ય, આહારગમીસાસરીરકાયપ્રયોગી ય) અથવા અનેક આહારકશરીર
કાયપ્રયોગી અને એક આહારક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી (અહવેગે ય આહારગસરીરકાયપ્ર-
યોગિણો ય, આહારગમીસાસરીરકાયપ્રયોગિણો ય) અથવા કોઈ અનેક આહારક શરીરકાયપ્રયોગી

મદ્ધાઃ, અથવા એકશ્વાહારકશરીરકાયપ્રયોગી ચ, કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી ચ ૧, અથવા એક શ્વાહારકશરીરકાયપ્રયોગી ચ, કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ ૨, અથવા એકે ચાહારકશરીરકાય-પ્રયોગિણશ્ચ, કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી ચ ૩, અથવા એકે ચાહારકશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, ૪, ચત્તારો મદ્ધાઃ, અથવા એકશ્વાહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ, કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી ચ ૧, અથવા એકશ્વાહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ, કાર્મણશરીર-

(અહવેગે આહારગસરીરકાયપ્પઓગી ચ કમ્મગસરીરકાયપ્પઓગી ચ) અથવા કોઈ એક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ઔર એક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી (અહવેગે ચ આહારગસરીરકાયપ્પઓગી ચ કમ્માસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ) અથવા કોઈ એક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ઔર અનેક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી (અહવેગે ચ આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ કમ્માસરીરકાયપ્પઓગી ચ) અથવા કોઈ અનેક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ઔર એક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી (અહવેગે ચ આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ કમ્માસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ) અથવા કોઈ અનેક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ઔર અનેક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી (ચત્તારો મંગા) યે ચાર મંગ હોતે હૈં ।

(અહવેગે ચ આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ચ કમ્મગસરીરકાયપ્પઓગી ચ) અથવા કોઈ એક આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ઔર એક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી (અહવેગે ચ આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ચ કમ્માસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ) અથવા કોઈ એક આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ઔર અનેક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી (અહવેગે ચ આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ, કમ્માસરીર-

અને અનેક આહારક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી (ચત્તારિ મંગા) આ ચાર ભગ થાય છે

(અહવેગે આહારગસરીરકાયપ્પઓગી ચ કમ્મગસરીરકાયપ્પઓગી ચ) અથવા અનેક આહારક શરીરકાય પ્રયોગી અને એક કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી (અહવેગે ચ આહારગસરીરકાયપ્પઓગી ચ કમ્માસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ) અથવા કેાઈ એક આહાર શરીરકાય પ્રયોગી અને અનેક કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી (અહવેગે ચ આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ કમ્માસરીરકાયપ્પઓગી ચ) અથવા કેાઈ અનેક આહારક શરીરકાય પ્રયોગી અને એક કાર્મણ શરીરકાયપ્રયોગી (અહવેગે ચ આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ કમ્માસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ) અથવા કેાઈ અનેક આહારક શરીરકાયપ્રયોગી અને અનેક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી (ચત્તારો મંગા) આ ચાર ભગ થાય છે

(અહવેગે ચ આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ચ કમ્મગસરીરકાયપ્પઓગી ચ) અથવા કેાઈ એક આહારકમિશ્રશરીરકાય પ્રયોગી અને એક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી (અહવેગે ચ આહારગમીસા-

કાયપ્રયોગિણશ્ચ ૨, અથવા એકે ચાહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી
ચ ૩, અથવા એકે ચાહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ ૪,
ચત્વારો મંગાઃ, एवं चतुर्विंशति भङ्गाः सू० ૩॥

ટીકા:-અથ જીવાદિપદેષુ નિયત પ્રયોગભાવં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘જીવા ણં મંતે ! કિં સત્ત્વ
મણપ્પઓગિણો જાવ કિં કામાસરીરકાયપ્પઓગિણો?’ હે મદન્ત ! જીવાઃ સ્વલ્પ કિં સત્યમનઃ-
પ્રયોગિણો મવન્તિ ? યાવત્ કિમ્ અસત્યમનઃપ્રયોગિણઃ ? કિં વા સત્યમૃષામનઃપ્રયોગિણઃ ?
કિમ્વા અસત્યમૃષામનઃપ્રયોગિણો મવન્તિ ? एवं वचःप्रयोगिविषया अपि चत्वारो विहङ्गाः ?
કિંવા ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગિણઃ ? ઉતાહો ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણઃ ? કિંવા વૈક્રિ-
કાયપ્પઓગી ય) અથવા કોઈ અનેક આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ઔર કોઈ
એક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી (અહવેગે ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય,
કસ્મગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય) અથવા કોઈ અનેક આહારકમિશ્રશરીરકાય-
પ્રયોગી ઔર અનેક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી (ચત્વરો મંગા) યે ચાર મંગા હૈં (एवं
चउन्वीसं भंगा) इस प्रकार चौबीस भंग हुए ।

ટીકાર્થ-અથ સમુચ્ચય જીવોં મેં તથા પૃથક્-પૃથક્ દંડકોં મેં પ્રયોગોં કી
પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે મગધન્ ! જીવ કયા સત્યમનપ્રયોગી હૈં અર્થાત્ કયા સત્ય-
મનોયોગ વાલે હૈં યાવત્ કયા કાર્મણકાયપ્રયોગી હૈં ? અર્થાત્ કયા સત્યમન-
પ્રયોગી હૈં, અસત્યમનપ્રયોગી હૈં, સત્યમૃષામનપ્રયોગી હૈં યા અસત્યમૃષામનપ્ર-
યોગી હૈં ? इसी प्रकार वचनप्रयोग संबंधी चार भंग भी समझलेना चाहिए ।
અર્થાત્ જીવ કયા સત્યવચનપ્રયોગી હૈં, इत्यादि । तथा क्या औदारिकशरीर-
कायप्रयोगी हें ? अथवा क्या औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगी हें ? क्या वैक्रिय-

सरीरकायप्पओगी य कम्मासरीरकायप्पओगिणो य) अथवा कौं अेक आहारकशरीरप्रयोगी अने
अनेक कर्मणु शरीरकायप्रयोगी होय छे (अहवेगे य आहारगमीसासरीरकायप्पओगिणो य,
कम्मासरीरकायप्पओगी य) अथवा कौं अनेक आहारक मिश्रशरीरकायप्रयोगी अने कौं अेक
कर्मणु शरीरकायप्रयोगी (अहवेगे य आहारगमीसासरीरकायप्पओगिणो य कम्मासरीरकायप्प-
ओगिणो य) अथवा अनेक आहारक मिश्रशरीरकायप्रयोगी अने अनेक कर्मणुशरीरकायप्रयोगी
होय छे (चतरो भंगा)आ चार भांग छे (एवं चउन्वीसं भंगा) अे सीते चोवीस भांग थया.

ટીકાર્થ-હવે સમુચ્ચય જીવોમાં તથા પૃથક્ પૃથક્ દંડકોમાં પ્રયોગોની પ્રરૂપણા કરાય છે
શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જીવ શું સત્યમન પ્રયોગી છે અથવા શું સત્યમનો-
યોગવાળા છે યાવત્ શું કાર્મણકાય પ્રયોગી છે ? અર્થાત્ સત્ય મન પ્રયોગી છે, અસત્ય
મન પ્રયોગી છે, સત્યમૃષા મન પ્રયોગી છે અગર અસત્યમૃષા મન પ્રયોગી છે ? એજ
પ્રકારે વચન પ્રયોગ સંબંધી ચાર ભંગ પણ સમજ લેવા જોઈએ અર્થાત્ જીવ શું સત્ય
વચન પ્રયોગી છે, વિગેરે તથા શું ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગી છે ? અથવા જા ઔદાર-

યશરીરકાયપ્રયોગિણઃ ? કિંવા વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણઃ ? ઉતાહો આહારકશરીરકાય-
પ્રયોગિણઃ ? કિંવા આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણઃ ? કિંવા કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણો ભવન્તિ ?
મગવાનાહ-‘જીવા સઘ્વે પ્રિ તાવ્ હોજ્જ સચ્ચમણપ્પઓગી વિ જાવ્ વેઽન્નિયમીસસરીરકાયપ-
ઓગી વિ, કમ્માસરીરકાયપ્પઓગી વિ ૧૩’ જીવાઃ સર્વેઽપિ તાવદ્ ભવેયુઃ સત્યમનઃપ્રયોગિ-
ણોઽપિ યાવદ્-મૃષામનઃપ્રયોગિપ્રમૃત્તિ વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણોઽપિ, કાર્મણશરીરકાય-
પ્રયોગિણોઽપિ ચ ત્રયોદશપદવ્યપદેશ્યા ભવન્તિ ૧૩, इत्येको मङ्गः । तथा च सर्वदैव जीवाः
बहव एव सत्यमनःप्रमृतिप्रयोगिणो यावत्कार्मणशरीरकાયप्रयोगिणोऽपि उपलभ्यन्ते, तत्रापि
नै‘यिकादीनां सदैवोपपातोत्तर वैक्रियारम्भसम्भवात् सदैव वैक्रियमिश्रशरीरकાયप्रयोगिणो
भवन्ति ते जीवाः, वनस्पत्यादीनाञ्च सदैव विग्रहेणावान्तरगतावुपलभ्यमानत्वात् ते जीवाः सदैव
कार्मणशरीरकાયप्रयोगिणो भवन्ति, आहारकशरीरी च कदाचित् सर्वयैव नोपभ्यते पणमासान्
शरीरकાયप्रयोगी हैं ? क्या वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगी हैं ? अथवा क्या
आहारकशरीरकायप्रयोगी हैं ? क्या आहारकमिश्रशरीरकાયप्रयोगी हैं ? अथवा
क्या कर्मणशरीरकાયप्रयोगी हैं ?

મગવાનુ ઉત્તર દેતે હૈં-જીવ સઘી સત્યમનપ્રયોગી ધી યાવત્-મૃષામનપ્રયોગી,
સત્યમૃષામનપ્રયોગી, અસત્યમૃષામનપ્રયોગી આદિ તથા વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાય-
પ્રયોગી ધી, કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી ધી હોતે હૈં, હસ પ્રકાર તેરહ પદોં કે વાચ્ય
હોતે હૈં । હસ પ્રકાર યહ ઇક મંગ હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ સદૈવ વહુત-સે જીવ
સત્ય મન વગૈરહ કે પ્રયોગી યાવત્ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી પાયે જાતે હૈં । નારક
જીવ સદૈવ ઉપપાત કે પશ્ચાત્ ઉત્તર વૈક્રિય કો આરંભ કરતે હૈં, હસ કારણ
સદૈવ વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈં । વનસ્પતિ આદિ કે જીવ સદૈવ
અન્નરાલ ગતિ મેં પાયે જાતે હૈં, અતઃ વે સદૈવ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈં ।

રિકે મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી છે ? શુ વૈક્રિય શરીરકાય પ્રયોગી છે ? અથવા શુ આહારક
શરીરકાય પ્રયોગી છે ? શુ આહારક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી છે ? અથવા શુ કાર્મણ
શરીરકાય પ્રયોગી છે ?

શ્રી મગવાનુ ઉત્તર આપે છે-અથા જીવ સત્ય મન પ્રયોગી પણ છે યાવત્-મૃષામન
પ્રયોગી, સત્યમૃષા મન પ્રયોગી, અસત્યા મૃષા મનપ્રયોગી આદિ વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાય-
પ્રયોગી પણ છે કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી પણ હોય છે, એ પ્રકારે તેર પદોના વાચ્ય થાય
છે, આ એક ભગ છે. તાત્પર્ય આ છે કે સદૈવ ઘણા બધા જીવ સત્ય મન વિગેરેના
પ્રયોગી યાવત્ કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી મળી આવે છે. નારક જીવ સદૈવ ઉપપાતના પછી
ઉત્તર વૈક્રિયનો આરંભ કરે છે, એ કારણે સદૈવ વૈક્રિય મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી થાય છે.
વનસ્પતિ આદિના જીવ સદૈવ અન્નરાલ ગતિમાં મળી આવે છે. તેથી તેઓ સદૈવ કાર્મણ
શરીરકાય પ્રયોગી હોય છે. કિન્તુ આહારકશરીર ક્યારેક ક્યારેક બિલકુલ થતાં જ

યાવદુત્કર્ષેણાન્તરસંમવાત્, યદાપિ લભ્યતે તદાપિ જઘન્યેન ઈકો વા દ્વી વા ઉત્કર્ષેણ સહસ્ર-
પૃથક્ત્વમ્, એવશ્ચ યદા આહારકશરીરકાયપ્રયોગી, આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચૈકોડપિ
નોપલભ્યતે તદા વહુત્વવિશિષ્ટ ત્રયોદશપદાત્મક ઈકો ભક્તઃ પૂર્વોક્તત્રયોદશપદાનામપિ
સદૈવ વહુત્વેનાવસ્થિતત્વત્, યદા પુનરેઽ આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ઉપલભ્યતે તદા દ્વિતીયં
ભક્તં પ્રવક્તુકામ આહ—‘અહવેગે ય આહારગસરીરકાયપ્રયોગીય ૧,’ અથવા એકશ્ચ જીવઃ
આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ચ ભવતિ, તેડપિ યદા વહવો લભ્યન્તે તદા તૃતીયં ભક્તં વક્તિ—‘અહ-
વેગે ય આહારગસરીરકાયપ્રયોગીય ૨’ અથવા એકે ચ—વહવો જીવા આહારકશરીરકાય-

કિન્તુ આહારકશરીરી કમી-કમી બિલકુલ હી નહીં હોતે હૈં, ક્યોંકિ ઉનકા
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર છહ માસકા હો સકતા હૈ, અર્થાત્ યહ સંભવ હૈ કિ છહ મહીનો
તક એક મી આહારકશરીરી જીવ ન પાયા જાય । જબ વે પાચે મી જાતે હૈં તો
જઘન્ય એક યા દો યા ત્રીન હોતે હૈં ઔર ઉત્કૃષ્ટ સહસ્રપૃથક્ત્વ, અર્થાત્ દો
હજાર સે નૌ હજાર તક હોતે હૈં । ઇસ પ્રકાર જબ આહારકશરીરકાયપ્રયોગી
ઔર આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી એક મી નહીં પાયા જાતા તબ બહુત જીવો
કી અપેક્ષા તેરહ પદોં કા એક ભંગ હોતા હૈ, ક્યોંકિ ઉક્ત તેરહોં પદોં વાલે જીવ
સદૈવ બહુત રૂપમેં રહતે હૈં ।

જબ એક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી મી પાયા જાતા હૈ, તબ દૂસરા ભંગ હોતા
હૈ । ઉસે કહતે હૈં—અથવા એક આહારકકાયપ્રયોગી । ઇસ પ્રકાર પૂર્વોક્ત તેરહ પદોં
કે સાથ એક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી કા પાયા જાના દૂસરા ભંગ હૈ ।

જબ આહારકશરીરકાયપ્રયોગી બહુત પાચે જાતે હૈં, તબ ત્રીસરા ભંગ હોતા
હૈ, ઉસકે લિએ કહા હૈ—અથવા કોઈ—કોઈ બહુત—સે આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ।
તાત્પર્ય યહ હૈ કિ પૂર્વોક્ત તેરહ પદ વાલોં કે સાથ અનેક આહારકશરીરકાયપ્રયો

નથી. કેમકે તેમનું ઉત્કૃષ્ટ અન્તર છ માસનું થઈ શકે છે, અર્થાત્ એ સભવ છે કે
છ મહિના સુધી એક પણ આહારક શરીર છવ ન મળી શકે. જ્યારે તેઓ મળી પણ
આવે છે તો જઘન્ય એક અગર બે અગર ત્રણ હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટ સહસ્ર પૃથક્ત્વ,
અર્થાત્ બે હજારથી નવ હજાર સુધી થાય છે. એ પ્રકારે જ્યારે આહારક શરીરકાય પ્રયોગી
અને આહારક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી એક પણ નથી મળતો ત્યારે ઘણા છવોની અપેક્ષા
તેર પદોનો એક ભાગ થાય છે, કેમકે ઉક્ત તેર પદવાળા છવ સદૈવ ઘણા રૂપમાં રહે છે.

જ્યારે એક આહારક શરીરકાય પ્રયોગી પણ મળી આવે છે, ત્યારે બીજો ભાગ
થાય છે. તેને કહે છે—અથવા એક આહારકકાય પ્રયોગી એજ પ્રકારે પૂર્વોક્ત તેર પદોની
સાથે એક આહારક શરીરકાય પ્રયોગીનું મળી આવવું બીજો ભાગ છે.

જ્યારે આહારક શરીરકાય પ્રયોગી ઘણા મળી આવે છે, ત્યારે ત્રીજો ભાગ થાય છે,
તેને માટે કહે છે—અથવા કેઈ કેઈ ઘણા આહારક શરીરકાય પ્રયોગી તાત્પર્ય એ છે કે
પૂર્વોક્ત તેર પદવાળાઓની સાથે અનેક આહારક શરીરકાય પ્રયોગીઓનું મળી આવવું તે

પ્રયોગિયશ્ચ ભવન્તિ ૩, એવમેવાહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિયં નાપિ ટ્વો મટ્વો એકત્વ વહુત્વ-
વિશિષ્ટૌ પ્રવક્તિ-‘અહવેગે ય આહારગમીસસરીરકાયપ્પઓગીય ૩’ અથવા ૧૦૩ જીવ આહાર-
કમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ ભવતિ ૪, ‘અહવેગે ય આહારગમીસસરીરકાયપ્પઓગિણો ય ૪’
અથવા એકેચ-વહવઃ આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિયશ્ચ ભવન્તિ ૫, ‘ચઉમંગો’ इत्येवंरीत्या
એકયોગે ચત્વારો મજ્ઞા આહારકશરીરકાયપ્રયોગવિષયે સંજાતાઃ, આદિત પરિગણનેતુ ત્રયો-
દશપદાત્મકસ્યૈકસ્ય પ્રથમસ્ય સંમેલનેન પશ્ચ ભવન્તિ, એવં દ્વિકપંચોગેઽપિ ચતુરો મજ્ઞાન
પ્રરૂપયિતુમાહ-‘અહવેગે ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગી ય, આહારગમીસસરીરકાયપ્પઓગી
ય ૧’ અથવા એકશ્ચ-કશ્ચિજીવ આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ચ, આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી
ચ ભવતિ ૬, ‘અહવેગેય આહારગસરીરકાયપ્પઓગી ય આહારગમીસસરીરકાયપ્પઓગિણો
ય ૨’ અથવા એકશ્ચ કશ્ચિત્ આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ચ આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિ-
૭, ‘અહવેગે ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય, આહારગમીસસરીરકાયપ્પઓગી ય ૩’
અથવા એકેચ-કેચન જીવાઃ આહારકશરીરકાયપ્રયોગિયશ્ચ, આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી
ગિર્યાં કા પાયા જાના તીસરા મંગ હૈ ।

હસી પ્રકાર આહારકમિશ્રપ્રયોગી પદ સે ખી એક ઓર વહુત જીવોં કી
અપેક્ષા દો મંગ હોતે હૈ, ઉન્હેં કહતે હૈ-અથવા એક જીવ આહારકમિશ્રશરીર-
કાયપ્રયોગી હોતા હૈ । અથવા વહુત જીવ આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતે
હૈ । હસ પ્રકાર સે ચાર મંગ હુએ ઓર યદિ સિર્ફ તેરહ પદોં વાલે પ્રથમ મંગ કો
હનકે સાથ અલગ ગિન લિયા જાવે તો પાંચ મંગ હો જાતે હૈ । (૫)

જઘ દ્વિક સંયોગી ચાર મંગોં કી પ્રરૂપણા કરતે હૈ-અથવા એક આહારક-
શરીરકાયપ્રયોગી ઓર એક આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી (૬) અથવા એક
આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ઓર વહુત આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી (૭)
અનેક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ઓર એક આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી (૮)

ત્રીજો ભાગ છે

એજ પ્રકારે આહારક મિશ્ર પ્રયોગી પદથી પણ એક અને ઘણા જીવોની અપેક્ષાએ
જે ભાગ બને છે, તે બતાવવા કહે છે-અથવા એક જીવ આહારક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી
બને છે અથવા ઘણા જીવો આહારક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી થાય છે એ રીતે આ ચાર
ભાગ થયા અને એ ઠેવળ તેર પદોવાળા પ્રથમ ભાગને આમની સાથે અલગ ગણી લેવાયતો
પાંચ પાંચ ભાગ થઈ બાય છે (૫)

હવે દ્વિક સંયોગી ચાર ભાગોની પ્રરૂપણા કરે છે-અથવા એક આહારક શરીરકાય
પ્રયોગી અને એક આહારક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી (૬) અથવા એક આહારક શરીરકાય
પ્રયોગી અને ઘણા આહારક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી (૭) અથવા અનેક આહારક શરીર
કાય પ્રયોગી અને એક આહારક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી (૮) અથવા અનેક આહારક

ચ ૮, 'અહવેગે ય આહારગશરીરકાયપ્પઓગિણો ય, આહારગમીસાસરીકાયપ્પઓગિણો ય ૪' અથવા એકે ચ-કેચક્ર જીવા આહારકશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિ-ણશ્ચ ભવન્તિ ૧ इति भावः, 'एए जीवाणं अष्ट १' एते पूर्वोक्ताः जीवानामष्टौ मङ्गाः प्रति-पादिताः सर्वसंख्यया तु प्रथम मङ्गमेकमेव जीवपदे नवमङ्गाः सम्पन्नाः, गौतमः पृच्छति- 'नैरह्याणं भंते ! किं सत्त्वमणप्पओगी जाव किं कम्मसरीरकायप्पओगी ?' हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु किं सत्यमनः प्रयोगिणो भवन्ति ? यावत्-किं मृषामनः प्रभृतिप्रयोगिणो भवन्ति ? इत्यादिरीत्या तदन्तिममाह-किं कर्मणशरीरकायप्रयोगिणो भवन्ति १ १, १ नैरयि-केषु सत्यमनः प्रयोगी प्रभृति वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगिपर्यन्तानि सदैव बहुत्वविशिष्टानि दशपदानि अवस्थितानि, कर्मणशरीरकायप्रयोगी च नैरयिकः कदाचिदेकोऽपि नोपलभ्यते, द्वादशमौहूर्त्तिकगत्युपतातविरहकालसद्भावात्, यदापि लभ्यते तदापि जघन्येन एको वा द्वौ वा, उत्कर्षेणासंख्येया भवन्ति, एवञ्च यदा एकोऽपि कर्मणशरीरकायप्रयोगी नैत्रोपलभ्यते

અથવા અનેક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ઓર અનેક આહારકમિશ્રશરીર-ય-પ્રયોગી (૧) । એ જીવોં કે આઠ મંગ નિરૂપિત કિયે ગયે, હન પ્રથમ મંગ કો મિલને સે મંગોં કી સંખ્યા નૌ હોતી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈ-હે મગચન્ ! નારક જીવ કયા સત્યમનપ્રયોગી હોતે હૈ ? યાવત્ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈ ?

નારકોં મેં સત્યમનપ્રયોગી સે લેકર વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી પર્યન્ત સદૈવ બહુત્વવિશિષ્ટ દશ પદ પાચે જાતે હૈ, કિન્તુ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી નારક કમી-કમી એક મી નહીં પાયા જાતા, કયોંકિ નરકગતિ કે ઉપપાત કા ચિરહ ચારહ સુહૃત્સ કા કહા ગયા હૈ । જબ કાર્મણશરીર-યપ્રયોગી નારક પાચે જાતે હૈ તબ જઘન્ય એક યા દો ઓર ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત પાચે જાતે હૈ । હસ પ્રકાર જબ એક મી કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી નહીં પાયા જાતા તબ પ્રથમ મંગ હોતા હૈ

શરીરકાય પ્રયોગી અને અનેક આહારક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી (૯) આ જીવોના આઠ ભાગ નિરૂપિત કરાયેલા છે. તેમાં પ્રથમ ભાગને મેળવવાથી ભગોની સંખ્યા નવ થાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! નારક જીવ શું સત્યમન પ્રયોગી હોય છે ? યાવત્ કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી હોય છે ?

નારકોમાં સત્યમન પ્રયોગીથી લઈને વૈક્રિય મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી પર્યન્ત સદૈવ બહુત્વ વિશિષ્ટ દશ પદ મળે છે, પણ કાર્મણ શરીરકાયપ્રયોગી નારક ક્યારેક ક્યારેક એક પણ નથી મળતા, કેમકે નારકગતિના ઉપપાતનો વિરહ ખાસ સુહૃત્ કહેલો છે જ્યારે કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી નારક મળી આવે છે ત્યારે જઘન્ય એક કે બે અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત મળી આવે છે. એ પ્રકારે જ્યારે એક પણ કાર્મણશરીરકાય પ્રયોગી નથી બી આવતા

તદા પ્રથમો મજ્જો વક્ષ્યમાણરૂપઃ, યદા પુનરેકઃ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી ઉપલભ્યતે તદા વક્ષ્ય-
માણો દ્વિતીયો મજ્જઃ, યદા પુનઃ વહવો ભવન્તિ તદા તૃતીયો મજ્જા ઇત્યભિપ્રાયેણ ભગવાનાદ-
'નૈરિયા સર્વે વિ તાવ હોજ્જા સત્તમણપ્પઓગી વિ' નૈરયિકાઃ સર્વેઽપિ તાવદ્ ભવેયુઃ સત્ય-
મનઃ પ્રયોગિણોઽપિ, 'જાવ વેઽગિયમીસાસગી કાયપ્પઓગી વિ' યાવન્-અસત્યમન પ્રયોગિણઃ
૨, સત્યમૃપામનઃ પ્રયોગિણઃ ૩, ઇત્યાદિરીત્યા તદન્તિમમાદ-વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિ-
ણોઽપિ ભવન્તિ, 'અહવેગે ય કમ્મસરીરકાયપ્પઓગી ય ૧, અથવા એકશ્ચ કાર્મણશરીરકાય-
પ્રયોગી ચ ભવતિ જીવો નૈરયિકઃ, 'અહવેગે ય કમ્માસરીરકાયપ્પઓગિણો ય ૨' અથવા
એકે ચ-કેચન જીવાઃ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ ભવન્તિ, 'एवं अमुरकुमारा वि' एवम्-નૈરયિકા
ઇવ અસુરકુમારા અપિ અવસેયાઃ, તથા-ચાસુરકુમારા અપિ સત્યમનઃપ્રયોગિણશ્ચ, મૃપામનઃ
પ્રમૃતિપ્રયોગિણો યાવદ્-વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણોઽપિ ભવન્તિ, એકે ચ કાર્મણશરીર-
કાયપ્રયોગી અથવા એકે ચ-કેચન અસુરકુમારાઃ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ ભવન્તીતિ

જિસકા સ્વરૂપ આગે કહા જાયગા । જય એક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી પાયા
જાતા હૈ તય આગે કહા જાને ચાલા દૂસરા મંગ હોતા હૈ । જય વહુત પાયે જાતે
હૈ તય તીસરા મંગ હોતા હૈ । હિસ અભિપ્રાય સે ભગવાન્ કહતે હૈ-નારક સમી
સત્યમનપ્રયોગી મી હોતે હૈ, અસત્યમનપ્રયોગી મી હોતે હૈ, સત્યમૃપામનપ્રયોગી મી
હોતે હૈ, ઇત્યાદિરૂપ સે અન્તિમ કહતે હૈ વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી મી હોતે હૈ ।

અથવા કોઈ એક નારક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી મી હોતા હૈ, કોઈ અનેક
નારક કાર્મણશરીરકાય પ્રયોગી મી હોતે હૈ ।

નારકોં કે, સમાન અસુરકુમારોં કો મી સમજલેના ચાહિયે । હિસ પ્રકાર
અસુરકુમાર મી અનેક સત્યમનપ્રયોગી, અસત્ય મનપ્રયોગી આદિ યાવત્
વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાય પ્રયોગી મી હોતે હૈ । કોઈ એક કાર્મણ શરીરકાયપ્રયોગી,

ત્યારે પ્રથમ ભગ થાય છે. જેનું સ્વરૂપ આગળ કહેવાશે ન્યારે એક કાર્મણ શરીરકાય
પ્રયોગી મળી આવે છે ત્યારે આગળ કહેવાશે તે બીજો ભગ થાય છે. ન્યારે ધણુ
મળી આવે છે. ત્યારે ત્રીજો ભગ થાય છે. એ અભિપ્રાયથી ભગવાન્ કહે છે-નારક બધા
સત્યમન પ્રયોગી પણ હોય છે, અસત્યમન પ્રયોગીપણ હોય છે. સત્ય મૃપામન પ્રયોગીપણ
હોય છે વિગેરે રૂપથી અન્તિમ કહે છે-વૈક્રિય મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી પણ હોય છે.

અથવા કોઈ એક નારક કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી પણ હોય છે, કોઈ અનેક નારક
કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી પણ હોય છે.

નારકોની સમાન અસુરકુમારોને પણ સમજી લેવા જોઈએ. એ પ્રકારે અસુરકુમાર
પણ અનેક સત્ય મન પ્રયોગી, અસત્ય મન પ્રયોગી આદિ યાવત્ વૈક્રિય મિશ્ર શરીરકાય
પ્રયોગી પણ હોય છે કોઈ એક કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી કોઈ ધણુ બધા અસુરકુમાર કાર્મણ

માવઃ । ‘જાવ યણિયકુમારાણં’ યાવત્-નાગકુમારાઃ, સુવર્ણકુમારાઃ, અગ્નિકુમારાઃ, વિદ્યુત્કુમારાઃ, ઉદધિકુમારાઃ, દ્વીપકુમારાઃ, દિક્કુમારાઃ, પવનકુમારાઃ, સ્તનિતકુમારા, અપિ અવસેયાઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘પુઢવિકાઢ્યા ણં મંતે ! કિં ઓરાલિયસરીરકાયપ્પઓગિણો’ હે મદન્ત ! પૃથિવીકાયિકાઃ ઁલ્લુ કિમ્ ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ મવન્તિ ? કિંવા-ઓરાલિયમીસાસરીકાયપ્પઓગિણો ?’ ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણો મવન્તિ ? કિંવા ‘કમ્માસરીરકાયપ્પઓગિણો ?’ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણો મવન્તિ ?’ મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પુઢવિકાઢ્યા ઓરાલિયસરીરકાયપ્પઓગિણો વિ’ પૃથિવીકાયિકા ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગિણોઽપિ મવન્તિ, ‘ઓરાલિયમીસાસરીકાયપ્પઓગિણો વિ’ ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણોઽપિ મવન્તિ ? ‘કમ્માસરીરકાયપ્પઓગિણો વિ’ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણોઽપિ મવન્તિ, ‘પંવં જાવ વળપ્પહકાઢ્યાણં’ એવમ્-પૃથિવીકાઢિકા ઇવ યાવત્-અપ્પકાયિકાઃ, તેજસ્કાયિકાઃ, વાયુકાયિકાઃ, વનસ્પતિકાયિકાશ્ચાપિ પ્રતિપાદનીયાઃ ‘ળવરં વાઁકાઢ્યા વેઁઁવિય-કોઢ્ઢિં વહ્હુત સે અસુરકુમાર કાર્મણશરીરકાય પ્રયોગી મી હોતે હિં । હસી પ્રકાર નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર ઔર રતનિતકુમાર મી જાનને વાહિણ ।

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હિં-મગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક કયા ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હિં ? અથવા કયા ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાયપ્રયોગી હોતે હિં ? કયા ર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હિં ?

મગવાન્ ઉત્તર દેતે હિં-ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક જીવ ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગી મી હોતે હિં, ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી મી હોતે હિં, કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી મી હોતે હિં ।

પૃથ્વીકાયિકોં કે સમાન અપ્પકાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક મી સમહ્ણ લેને વાહિણ । વિશેષતા યહ્ હે કિ વાયુકાયિક વૈક્રિય-

શરીરકાય પ્રયોગી, પહ્ણ હોય છે ઁળ પ્રકારે નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર દિક્કુમાર, પવનકુમાર, અને સ્તનિતકુમાર પહ્ણ બહુવા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે મગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક શુ ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગી હોય છે ? અથવા શુ ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી હોય છે ? શુ કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી હોય છે ?

શ્રી મગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક ઁવ ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગી પહ્ણ હોય છે, ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાયપ્રયોગી પહ્ણ હોય છે, કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી પહ્ણ હોય છે.

પૃથ્વીકાયિકોની સમાન અપ્પકાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક પહ્ણ મમહ્ણ લેવા ઁળમ્હો, વિશેષતા ઁ છે કે વાયુકાયિક વૈક્રિય શરીરકાય પ્રયોગી પહ્ણ હોય

સરીરકાયપ્પઓગી વિ' નવરં-વિશેષસ્તુ-વાયુકાગિકાઃ વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગિણોઽપિ ભવન્તિ, 'વેડન્વિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગી વિ' વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણોઽપિ ભવન્તિ તથાચ પૃથિ-વ્યપ્તેજો વાયુવનસ્પતિકાગિકેષુ ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગિણોઽપિ ભવન્તિ, ઔદારિકમિશ્ર-શરીરકાયપ્રયોગિણોઽપિ ભવન્તિ, કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણોઽપિ સદા વહવ એવોપલ્ભ્યન્તે, इति पदत्रय बहुत्वरूपं प्रत्येकमेक एव भङ्गः, वायुકાગિકેષુ ઔદારિકદ્વિક વૈક્રિય દ્વિકા-ર્મણશરીરલ્પણપદપશ્ચન્નહુત્વાસ્મન્નો મદ્ન ઇત્તઃ, તેપુ વૈક્રિયગરીરિણાં વૈક્રિયમિશ્રશરીરિણાશ્ચ સદૈવ વહુત્વેનોપલ્ભ્યમાનત્વાત, इत्यर्थः, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘વેંદિયાણં મંતે ! કિં ઓરાલિય-સરીરકાયપ્પઓગી ?’ હે મન્ત ! દ્વાન્દ્રિયાઃ સલુ કિમ્ ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગિણો ભવન્તિ ? યાવત્-કિંચ ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણો ભવન્તિ ? કિંચા તત્પ્રભૃતિ કાર્મણ-શરીરકાયપ્રયોગિણો ભવન્તિ ? મગવાનાઠ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘વેંદિયા સન્વે વિ તાવ શરીરકાયપ્રયોગી મી હો હોતે હૈં ઓર વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી મી હોતે હૈં । હસ પ્રકાર પૃથ્વીકાગિકોં મેં, અપ્કાગિકોં મેં, તેજસ્કાગિકોં મેં ઓર વનસ્પ-તિકાગિકોં મેં ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગી, ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી તથા કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી સદૈવ વહુત સંખ્યા મેં પાચે જાતે હૈં અતએવ યહ તીનોં પદ વહુવચનાન્ત હૈં । યહ એક મંગ હૈં । વાયુકાગિકોં મેં ઔદારિકદ્વિક (ઔદારિક ઓર ઔદારિકમિશ્ર) વૈક્રિય દ્વિક (વૈક્રિય ઓર વૈક્રિયમિશ્ર) તથા કાર્મણ શરીર હન પાંચો કા વહુત્વ રૂપ એક મંગ હોતા હૈં, ક્યોંકિ વાયુકાગિકોં મેં વૈક્રિયશરીરી ઓર વૈક્રિયમિશ્રશરીરી સદૈવ વહુત રૂપ મેં પાચે જાતે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય જીવ કયા ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈં ? યાવત્ કયા ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈં ? અથવા કયા તત્પ્રભૃતિ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! સમી દ્વીન્દ્રિય અસત્યમૃષાવચનપ્રયોગી હોતે હૈં, વે ન

છે અને વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાય પ્રયોગી પણ હોય છે. એ પ્રકારે પૃથ્વીકાગિકામા અપ્કા-કામાં, તેજસ્કાગિકામાં અને વનસ્પતિકાગિકામાં, ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગી ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાયપ્રયોગી તથા કાર્મણ શરીરકાયપ્રયોગી સદૈવ ઘણી સખ્યામા મળી આવે છે, તેથી જ આ પ્રશ્ન પદ બહુવચનાન્ત છે આ એક ભગ છે વાયુકાગિકામા ઔદારિક દ્વિક (ઔદારિક અને ઔદારિક મિશ્ર) વૈક્રિય દ્વિક (વૈક્રિય અને વૈક્રિય મિશ્ર) તથા કાર્મણ શરીર, આ પાચેના બહુત્વ રૂપ એક ભગ થાય છે, કેમકે વાયુકાગિકામા વૈક્રિય શરીર અને વૈક્રિય મિશ્ર શરીર સદૈવ બહુ રૂપમા મળી આવે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય એવ શું ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગી હોય છે ? યાવત્ શું ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી હોય છે ? અથવા શું તત્પ્રભૃતિ કાર્મણ શરીર કાય પ્રયોગી હોય છે ?

હોજ્ઞા અસત્યમોસવહૃષ્પઓગી ચિ' દ્વીન્દ્રિયાઃ સર્વેઽપિ તાવદ્ મવેયુઃ અસત્યમૃષાવચ્ચઃપ્રયોગિણો-
 ઽપિ-ન સત્યમૃષાવચ્ચઃપ્રયોગિણો મવન્તિ 'ઓરાલિયસરીરકાયપ્પઓગી ચિ' ઔદારિકશરીર-
 કાયપ્રયોગિણોઽપિ મવન્તિ 'ઓરાલિકમીસસરીરકાયપ્પઓગી ચિ' ઔદારિકમિશ્રશરીરકાય-
 પ્રયોગિણોઽપિ મવન્તિ, ઇતિત્રયાત્મકો મજ્ઞઃ, દ્વીન્દ્રિયેષુ અન્તર્મુહૂર્તમાત્રસ્યોપપાતવિરહકાલસ્ય
 સર્વેઽપિ ઔદારિકમિશ્રગતસ્યાન્તર્મુહૂર્તસ્ય અતિવૃદ્ધત્પ્રમાણત્વાત્ તેષુ ઔદારિકમિશ્રશરીરકાય-
 પ્રયોગિણાં સર્વદૈવોપલભ્યમાનત્વાત્ કિન્તુ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી તુ કદાવિદેકોઽપિ નોપલ-
 ભ્યતે અન્તર્મુહૂર્તમાત્રોપપાતવિરહકાલસ્યોક્તત્વાત્, યદાપિ ચોપલભ્યતે તદાપિ જઘન્યેન ઇકો
 વા દ્વી વા ઉઃકર્ષેણાસંખ્યેયા મવન્તિ, તસ્માદ્ યદા ઇકોઽપિ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી નોપલ-
 ભ્યતે તદા ઉપર્યુક્તત્રયાણાં પ્રથમો મજ્ઞઃ, યદા તુ ઇકઃ કાર્મણશરીરી ઉપલભ્યતે તદા ઇકત્વ-
 વિશિષ્ટં દ્વિતીયં મજ્ઞં પ્રતિપાદયિતુમાહ-

સત્ય વચન કા પ્રયોગ કરતે હૈં, ન અસત્ય વચન કા પ્રયોગ કરતે હૈં ઓર ન
 હમયરૂપ વચન કા હી પ્રયોગ કરતે હૈં । વે ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગી મી હોતે
 હૈં, ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી મી હોતે હૈં । इन तीनों का एक भग है ।

દ્વીન્દ્રિય જીવોં મેં અન્તર્મુહૂર્ત માત્ર ઉપપાત કા વિરહકાલ હૈ, મગર ઔદારિક-
 મિશ્રગત કા અન્તર્મુહૂર્ત બહુત બઢા હોતા હૈ, અતઃપ્રવેશ ઉનમેં ઔદારિકમિશ્રશ-
 રીરકાયપ્રયોગી સદૈવ પાચે જાતે હૈં, કિન્તુ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી કમી-કમી
 ઇક મી નહીં પાયા જાતા, ક્યોંકિ ઉનકે ઉપપાત કા વિરહ અન્તર્મુહૂર્ત કહા
 ગયા હૈ । જબ વહ પાચે જાતે હૈં તો જઘન્ય ઇક યા દો ઓર ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત
 પાચે જાતે હૈં । હસ પ્રકાર જબ ઇક મી કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી નહીં પાયા જાતા
 તબ ઉક્ત તીનોં કા પ્રથમ ભગ હોતા હૈ । જબ ઇક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી
 પાયા જાતા હૈ, તબ ઇકત્વવિશિષ્ટ દૂસરા ભગ હોતા હૈ, યહ પ્રતિપાદન કરને

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ । બધા દ્વીન્દ્રિય અસત્યમૃષા વચન પ્રયોગી હોય છે, તેઓ
 સત્યવચનનો પ્રયોગ નથી કરતા, તેમજ અસત્ય વચનનો પ્રયોગ પણ નથી કરતા અને
 હિમય રૂપ વચનનો પ્રયોગ પણ તથી કરતા. તેઓ ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગી પણ હોય
 છે, ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાયપ્રયોગી પણ હોય છે. આ ત્રણેનો એક ભગ છે.

દ્વીન્દ્રિય છવેમા અન્તર્મુહૂર્ત માત્ર ઉપપાતનો વિરહકાલ છે, પણ ઔદારિકમિશ્ર
 ગતનું અન્તર્મુહૂર્ત ઘણું મોટું હોય છે, તેથી જ તેઓમા ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી
 સદૈવ મળી આવે છે, પણ કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી ક્યારેક ક્યારેક એક પણ નથી મળી
 આવતા, કેમકે તેમના ઉપપાતનો વિરહ અન્તર્મુહૂર્ત કહેલ છે. જો તે મળી આવે છે તો
 જઘન્ય એક અગર જો અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત મળી આવે છે. જો પ્રકારે બ્યારે એક
 પણ કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી નથીમળી આવતા ત્યારે તે ત્રણેનો પ્રથમ ભગ થાય છે.
 બ્યારે એક કાર્મણ શરીરકાય મળી આવે છે ત્યારે એકત્વ વિશિષ્ટ બીજો ભગ થાય છે,

‘अहवेगे य दम्मासरीरकायप्रयोगी वि’ अथवा एतच्च कश्चिद् द्वीन्द्रियः कर्मणशरीरकाय-
प्रयोगी अपि भवति, अथ बहुत्वविशिष्टं तृतीयं भङ्गं प्रतिपादयितुमाह-‘अहवेगे य दम्मासरीर-
कायप्रयोगिणो य’ अथवा एकेच-कंचन द्वीन्द्रियाः कर्मणशरीरकायप्रयोगिणश्च भवन्ति
‘एवं जाव चउरिंदिया वि’ एवम्-द्वीन्द्रिया इव यावत्-त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रिया अपि वक्तव्याः
‘पंचिंदियतिरिखजोणिया ङ्गा नेग्इया’ पञ्चेन्द्रितिर्यग्योनिता यथा नैरयिकाः प्रतिपादिता-
स्तथा प्रतिपत्तव्याः, किन्तु-‘णवरं ओरालियसरीरकायप्रयोगी वि’ नवरम्-नैरयिकापेक्षया
विशेषस्तु औदारिकशरीरकायप्रयोगिणोऽपि, एवम्-‘ओरालियमीससरीरकायप्रयोगी वि’
औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगिणोऽपि पञ्चेन्द्रितिर्यग्योनिता भवन्ति, तथा च वैक्रियशरीर-
कायप्रयोगि-वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगिस्थाने औदारिकशरीरकायप्रयोगी-औदारिकमिश्र-
शरीरकायप्रयोगिण वक्तव्याः, एवञ्च सत्यमनःप्रयोगिप्रभृति-असत्यामृगवचःप्रयोगिपर्यन्त
मष्टपदानि औदारिकसम्बन्धिपदद्वयमेलनेन दशपदानि बहुत्वविशिष्टानि सदाऽवस्थितानि
के लिए कहते हैं-अथवा कोई एक द्वीन्द्रिय जीव कर्मणशरीरकायप्रयोगी भी
होता है। अब बहुत्वविशिष्ट तीसरे भग का प्रतिपादन करते हैं-कोई बहुत से
द्वीन्द्रिय कर्मणशरीरकायप्रयोगी भी होते हैं।

द्वीन्द्रिय जीवों के समान त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय जीवों की वक्तव्यता
समझ लेनी चाहिए।

पंचेन्द्रिय तिर्यचों का कथन नारकों के सदृश जानना चाहिए, मगर उनमें
विशेषता यह है कि वे औदारिकशरीरकायप्रयोगी भी होते हैं और औदारिक-
मिश्रशरीरकायप्रयोगी भी होते हैं। अतएव इसको वैक्रियशरीरकायप्रयोगी
और वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगी के साथ साथ औदारिकशरीरकायप्रयोगी और
औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगी कहना चाहिए। इस प्रकार चार तरह के मन-
प्रयोग और चार तरह के वचनप्रयोग, तथा वैक्रिय और वैक्रियमिश्र इसके साथ
औदारिक और औदारिकमिश्र, इन दो पदों को मिलाने से बारह पद सदैव

को प्रतिपादन करवाने भाटे ठहरे थे-अथवा केवल ओके द्वीन्द्रिय एवं कर्मण शरीरकाय
प्रयोगी पक्ष थाय थे, अबे बहुत्व विशिष्ट त्रीन्त्र बगनुं प्रतिपादन करे थे, केवल पक्ष
जे द्वीन्द्रिय कर्मण शरीरकाय प्रयोगी पक्ष होय थे

द्वीन्द्रिय एवं त्रीन्द्रिय समान त्रीन्द्रिय अने चतुरिन्द्रिय एवं त्रीन्द्रिय वक्तव्यता पक्ष समझनी जेधजे
पंचेन्द्रिय तिर्यचो कथन नारकोना सदृश पक्षपुं जेधजे पक्ष तेमा विशेषता
जे थे के तेजे औदारिक शरीरकाय प्रयोगी पक्ष होय थे अने औदारिक मिश्र शरीरकाय
प्रयोगी पक्ष होय थे, तेथी न तेमने वैक्रिय शरीरकाय प्रयोगी अने वैक्रिय मिश्र शरीरकाय
प्रयोगनी साथे साथे औदारिक शरीरकाय प्रयोगी अने औदारिक मिश्रशरीर कायप्रयोगी
कहेवा जेधजे, जे प्रकारे सार प्रकारना मनप्रयोग अने सार प्रकारना वचनप्रयोग तथा

મવન્તિ, કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી તુ પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ કદાચિદેકોઽપિ નોપલભ્યતે, અન્તર્મુદ્ધૂર્તપ્રમાણોપપાતવિરહકાલસદ્ભાવાત્. તસ્માદ્ યદા એકોઽપિ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી નોપલભ્યતે તદા પ્રથમો મજ્ઞઃ પૂર્વોક્તરૂપો બોધ્યઃ, યદા તુ એક ઉપલભ્યતે તદા દ્વિતીયં મજ્ઞં પ્રતિપાદયિતુમાહ—‘અહવેગે ય કમ્માસરીરકાયપ્પઓગી ય’ અથવા—એશ્વ—કશ્ચિત્પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકઃ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી ચ મવતિ, યદા પુનર્વર્હવ ઉપલભ્યન્તે તદા તૃતીયં મજ્ઞં પ્રતિપાદયિતુમાહ—‘અહવેગે ય કમ્માસરીરકાયપ્પઓગિણો ય’ અથવા એકે ચ કેચન પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ મવન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘મણૂસા ણં મંતે ! કિં સચ્ચમગ્ગપ્પ યોગી જાવ કિં કમ્માસરીરકાયપ્પઓગી ?’ હે મદન્ત ! મનુષ્યાઃ સ્વલ્લ કિં સત્યમનઃ પ્રયોગિણો મવન્તિ ? યાવત્—કિંવા મૃયામનઃપ્રયોગિણો મવન્તિ ? इत्यादि यावत्—કિંવા કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણો મવન્તિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘મણૂસા સચ્ચેવિ તાવ હોજ્જા સચ્ચમગ્ગપ્પઓગી વિ’ મનુષ્યાઃ સર્વેઽપિ તાવદ્ ભવેયુઃ સત્યમનઃપ્રયોગિણોઽપિ,

બહુત રૂપમેં પાચે જાતે હેં । કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં મેં કમ્મી એક મી નહીં પાયા જાતા, ક્યોંકિ ઉનકે ઉપપાત કા વિરહકાલ અન્તર્મુદ્ધૂર્ત ણ કહા ગયા હૈ । હસ પ્રકાર જબ એક મી કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી નહીં હોતા તબ પૂર્વોક્ત પહલા ભગ હોતા હૈ જબ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી એક હોતા હૈ તબ દૂસરા ભગ હોતા હૈ જો હસ પ્રકાર હૈ—કોઈ એક પંચેન્દ્રિય તિર્યચ કાર્મણશરીરકાયયોગી મી હોતા હૈ । જબ કાર્મણશરીરકાયયોગી બહુત હોતે હેં તબ તીસરા ભગ હોતા હૈ—અથવા બહુત—સે પંચેન્દ્રિય તિર્યચ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હેં ।

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હેં—હે મગવન્ ! મનુષ્ય ક્યા સત્યમનપ્રયોગી હોતે હેં ? યાવત્ ક્યા કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હેં ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! સબ મનુષ્ય સત્યમનપ્રયોગી મી હોતે હેં યાવત્ ઔદા-

વૈકિય્ઞ અને વૈકિય્ઞ મિશ્ર એ દશની સાથે ઔદારિક અને ઔદારિક મિશ્ર આ બે પદોને મેળવતા બાર પદ સદૈવ બહુ રૂપમા મળી આવે છે. કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી પંચેન્દ્રિય તિર્યચોમા ક્યારેક એક પણ નથી મળતા, કેમકે તેમના ઉપપાતનો વિરહકાળ અન્તર્મુદ્ધૂર્ત પ્રમાણ કહેલ છે એ પ્રકારે ન્યારે એક પણ કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી નથી હોતા ત્યારે પૂર્વોક્ત પહેલો ભગ હોય છે. ન્યારે કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી એક હોય છે ત્યારે બીજો ભગ થાય છે બે આ પ્રકારે છે—કોઈ એક પંચેન્દ્રિય તિર્યચ કાર્મણ શરીરકાય યોગી પણ થાય છે. ન્યારે કાર્મણ શરીર કાયયોગી બહુહોય છે, ત્યારે ત્રીજો ભગ થાય છે—અથવા બહુ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ કાર્મણ શરીર કાયપ્ર યોગી હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! મનુષ્ય શું સત્ય મનપ્રયોગી હોય છે ? યાવત્ શું કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! બધા મનુષ્ય સત્ય મનપ્રયોગી પણ હોય છે, યાવત્ ઔદા-

‘જાવ ઓરાલિયસરીરકાયપ્પઓગી વિ’ યાત્-મનશ્ચતુષ્ટયવચ્ચતુષ્ટયપ્રયોગિણોઽપિ, ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગિણોઽપિ, ‘વેઽવિચ્ચિયસરીરકાયપ્પઓગી વિ’ વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગિણોઽપિ ‘વેઽવિચ્ચિયમીસસરીરકાયપ્પઓગી ચ’ વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણોઽપિ ચ ભવન્તિ, તથાચ મનુષ્યેષુ મનશ્ચતુષ્ટયવચ્ચતુષ્ટય-ઔદારિકવૈક્રિયદ્વિકરૂપાણિ એકાદશ પદાનિ સદૈવ વહુત્વ-વિશિષ્ટાનિ ઉપલભ્યન્તે, વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિત્વચ્ચ મનુષ્યાણાં વિદ્યાધરાપેક્ષયા વોધ્યમ્, તથા ચોક્તમ્-

‘મનુષ્યાઃ વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણઃ, સદૈવ વિદ્યાધરાદીનાં વિકુર્ણનાભાવાદિતિ, કિન્તુ-ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી ચ મનુષ્યેષુ સર્વથા કદાચિદ્ નોપલભ્યતે દ્વાદશમુહૂર્તપ્રમાણોપપાતવિરહકાલસદ્ભાવાત્, આહારકશરીરકાયપ્રયોગી, આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ કદાચિત્કઃ પૂર્વમેવ પ્રતિપાદિતઃ, તસ્માદ્ ઔદારિકમિશ્રાદિ રિકશરીરકાયપ્રયોગી મી હોતે હૈં, અર્થાત્ મનુષ્ય ચારોં પ્રકાર કે મનપ્રયોગી, ચારોં પ્રકાર કે વચનપ્રયોગી ઔર ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગી મી હોતે હૈં । વે વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગી મી હોતે હૈં, વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી મી હોતે હૈં । હસ પ્રકાર મનુષ્યોં મેં મન કે ચારોં પ્રયોગ, વચન કે ચારોં પ્રયોગ, ઔદારિક ઔર વૈક્રિયદ્વિક, યે ગ્યારહ પદ સદૈવ વહુત રૂપમેં પાધે જાતે હૈં । મનુષ્યોં મેં વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ વિદ્યાધરોં કી અપેક્ષા રે સમજના ચાહિપ । કહા મી હૈ-મનુષ્ય વૈક્રિયમિશ્રશરીરપ્રયોગ વાલે હોતે હૈં, ક્યાર્કિ વિદ્યાધર આદિ સદૈવ વિક્રિયા કરતે રહતે હૈં । કિન્તુ ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ઔર કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી મનુષ્યોં મેં કમી ચિલકુલ નહીં હોતે હૈં, વયોંકિ મનુષ્યોં કે ઉપપાત કા વિરહકાલ બારહ મુહૂર્ત કા કહા ગયા હૈ । આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ઔર આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી કમી-કમી હોતે હૈં, યહ પહેલે હી કહા જા ચુકા

રિક શરીરકાય પ્રયોગી પશુ હોય છે, અર્થાત્ મનુષ્ય ચારે પ્રકારના મનપ્રયોગી, ચારે પ્રકારના વચન પ્રયોગી અને ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગી પશુ હોય છે. તેઓ વૈક્રિય શરીરકાય પ્રયોગી પશુ હોય છે વૈક્રિય મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી પશુ હોય છે. એ પ્રકારે મનુષ્યોમાં મનના ચારે પ્રયોગ, વચનના ચારે પ્રયોગ ઔદારિક અને વૈક્રિય દ્વિક, આ અગીયાર પદ સદૈવ બહુરૂપમા મળી આવે છે. મનુષ્યોમાં વૈક્રિય મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી વિદ્યાધરોની અપેક્ષાએ સમજવા બોધ્યો.

કહ્યું પશુ છે-મનુષ્ય વૈક્રિય મિશ્ર શરીરકાયપ્રયોગવાળા હોય છે, કેમકે વિદ્યાધર આદિ સદૈવ વિક્રિયા કરતા રહે છે. પશુ ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી અને કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી સાણસોમાં ક્યારેય બિલકુલ નથી હોતા, કેમકે મનુષ્યોના ઉપપાતનો વિરહકાલ બાર મુહૂર્તનો કહેલો છે. આહારક શરીરકાય પ્રયોગી અને આહારક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી ક્યારેક ક્યારેક હોય છે. એ પહેલા જ કહેલું છે. તેથી જ ઔદારિક મિશ્ર

ચતુર્ણામભાવે ઉપર્યુક્તકાશપદાનાં બહુત્વવિશિષ્ટાનામેકો મદ્ગઃ પ્રરૂપિતઃ, અર્થૌદારિકમિશ્ર-
પદેન એકત્વબહુત્વાભ્યાં દ્વૌ મદ્ગૌ, તથૈવ આહારકપદેન દ્વૌ મદ્ગૌ ભવતઃ, આહારકમિશ્રપદેન
દ્વૌ મદ્ગૌ, કાર્મણપદેન ચ દ્વૌ મદ્ગૌ ભવત ઇત્યેકૈકસયોગે અઘૌ મદ્ગાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ—‘અહવેગે
ય ઔરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય, અહવેગે ય ઔરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય
૨’ અથવા એકશ્ચ—કશ્ચિન્મનુષ્ય ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગી ચ ભવતિ ૧, અથવા એકે ચ—કે-
ચન મનુષ્યા ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ ભવન્તિ ૨, ‘અહવેગે ય આહારગસરીરકાય-
પ્પઓગી ય’ અથવા એકશ્ચ કશ્ચિન્મનુષ્ય આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ચ ભવતિ ૧, ‘અહવેગે
ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય ૨’ અથવા એકે ચ—કેચન મનુષ્યા આહારકશરીરકાય-
પ્રયોગિણશ્ચ ભવન્તિ ૨, ‘૪’ ‘અહવેગે ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય’ અથવા એકશ્ચ—
કશ્ચિન્મનુષ્ય આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ ભવતિ ૧, ‘અહવેગે ય આહારગમીસાસરીર-
કાયપ્પઓગિણો ય ૨’ અથવા એકે ચ—કેચન મનુષ્યા આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ

હૈ । અતએષ ઔદારિકમિશ્ર આદિ ચાર પ્રયોગોં કા અભાવ હોને પર ઉપર્યુક્ત
ગ્યારહ પ્રયોગોં વાલે બહુન જીવોં કા પાયા જાના, યહ પ્રથમ ભંગ હૈ । ઔદારિક-
કમિશ્ર-પ્રયોગ વાલે એક જીવ કા પાયા જાના દૂસરા ભંગ હૈ ઔર બહુત જીવોં
પાયા જાના તીસરા ભંગ હૈ । ઇસી પ્રકાર આહારકપ્રયોગ કો લેકર દો ભંગ
હોતે હૈ, આહારકમિશ્ર પ્રયોગ સે બી દો ભંગ હોતે હૈ ઔર કાર્મણપ્રયોગ કી
અપેક્ષા સે બી દો ભંગ હોતે હૈ । ઇસ પ્રકાર એક-એક કા સંયોગ કરને પર આઠ
ભંગ હોતે હૈ, જિનકી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ—

અથવા એક કોઈ મનુષ્ય ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ, અથવા
કોઈ બહુત મનુષ્ય ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈ ૨, અથવા કોઈ એક
મનુષ્ય આહારકશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ, અથવા કોઈ બહુત મનુષ્ય આહારક-
શરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈ ૨, (૪), અથવા કોઈ એક મનુષ્ય આહારકમિશ્રશરીર-

આદિ ચાર પ્રયોગોને અભાવ થતા ઉપર્યુક્ત અગીયાર પ્રયોગોવાળા ઘણા જીવોં મળી
આવવું આ પ્રથમ ભંગ છે. ઔદારિક મિશ્ર પ્રયોગવાળા એક જીવોં મળી આવવું બીજો
ભંગ છે અને ઘણા જીવોં મળી આવવું ત્રીજો ભંગ છે, એજ પ્રકારે આહારક પ્રયોગને
લઈને બે ભંગ થાય છે, આહારક મિશ્ર પ્રયોગથી પણ બે ભંગ થાય છે, અને કાર્મણ
પ્રયોગની અપેક્ષાએ પણ બે ભંગ થાય છે. એ પ્રકારે એક એકનો સંયોગ કરવાથી આઠ
ભંગ બને છે, તેમની પ્રરૂપણા કરાય છે

અથવા એક કોઈ મનુષ્ય ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી હોય છે, (૧) અથવા
કોઈ ઘણા મનુષ્ય ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી થાય છે, (૨) અથવા કોઈ એક મનુષ્ય
આહારક શરીરકાય પ્રયોગી થાય છે (૩) અથવા કોઈ ઘણા મનુષ્ય આહારક શરીરકાય
પ્રયોગી હોય છે (૪) અથવા કોઈ એક મનુષ્ય આહારક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી હોય છે

भवन्ति २ '६' 'अहवेगे य कम्मगसरीरकायप्पओगी य' अथवा एकश्च-कश्चिन्मनुष्यः कर्मणशरीरकायप्रयोगी च भवति १, 'अहवेगे य कम्मगसरीरकायप्पओगिणो य २' अथवा एके च-केचन मनुष्याः कर्मणशरीरकायप्रयोगिणश्च भवन्ति २ '८' 'एते अट्ट भंगा पत्तेयं' एते-उपर्युक्ता अष्टौ भङ्गाः प्रत्येकसंयोगे भवन्ति,

अथ मनुष्याणां द्विकसंयोगे चतुर्विंशति भद्धान् प्ररूपयितुमाह-‘अहवेगे य ओरालिय-मीससरीरकायप्पओगी य आहारगसरीरकायप्पओगी य १’ अथवा एकश्च-कश्चिन्मनुष्यः औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगी च, आहारकशरीरकायप्रयोगी च भवति १, ‘अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगी य, आहारगसरीरकायप्पओगिणो य २’ अथवा एकश्च-कश्चन औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगी च आहारकशरीरकायप्रयोगिणश्च भवन्ति २, ‘अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगिणो य, आहारगसरीरकायप्पओगी य ३’ अथवा एकश्च-कश्चन औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगिणश्च आहारकशरीरकायप्रयोगी च भवति ३, कायप्रयोगी होता है, अथवा अनेक मनुष्य आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगी होते हैं २, (६) अथवा कोई एक मनुष्यकर्मणशरीरकायप्रयोगी होता है, अथवा बहुतें मनुष्यकर्मणशरीरकायप्रयोगी होते हैं २, (८) ये आठ भग एक-एक की अपेक्षा से हैं।

अब मनुष्यों में द्विक संयोगी (दो-दो के संयोग से होने वाले) चौबीस भगों की प्ररूपणा की जाती है-

अथवा कोई एक औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगी और एक आहारकशरीर-कायप्रयोगी होता है (१)।

अथवा कोई एक औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगी और बहुत आहारकशरीर-कायप्रयोगी होते हैं (२)।

अथवा कोई अनेक औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगी और एक आहारकशरी-

(૫) અથવા ઘણા મનુષ્યો આહારક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી છે (૬) અથવા કોઈ એક મનુષ્ય કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી થાય છે, (૭) અથવા ઘણા મનુષ્ય કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી હોય છે (૮) આ આઠ ભગ એક એકની અપેક્ષાએ છે.

હવે માણસમાં દ્વિક સંયોગી (બે બેના સંયોગથી થનારા) ચોવીસ ભગોની પ્રરૂપણા કરાય છે

અથવા કોઈ એક ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી અને એક આહારક શરીરકાય પ્રયોગી હોય છે (૧)

અથવા કોઈ એક ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી અને બહુ આહારક શરીરકાય પ્રયોગી (૨)

અથવા કોઈ એક ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી અને ઘણા આહારક શરીરકાય

‘અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય ૪’
 અથવા એકે-કેચન ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ આહારકશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ મવન્તિ
 ૪, ‘एवं एए चत्तारि भंगा’ एवम्-उपर्युक्तरीत्या एते-पूर्वोक्ताश्चत्वारो भङ्गाः प्रतिपादिताः
 ‘અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય, આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય ૧’
 અથવા એકશ્ચ-કશ્ચિત્ ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ
 મવતિ ૧, ‘અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય, આહારગમીસાસરીરકાયપ્પ-
 ઓગિણો ય ૨’ અથવા એકશ્ચ-કશ્ચન ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ, આહારકમિશ્રશરીર-
 પ્રયોગિણશ્ચ મવન્તિ ૨, ‘અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય આહારગમીસા-
 સરીરકાયપ્પઓગી ય ૩’ અથવા એકે ચ-કેચન ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ
 આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ મવતિ ૩, ‘અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો
 ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય ૪’ અથવા એકે ચ-કેચન ઔદારિકમિશ્રશરીર-
 કાયપ્રયોગિણશ્ચ આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ મવન્તિ ૪, એકસ્યાપિ મનુષ્યસ્ય તથા-
 ર યયોગી (૩) ।

અથવા બહુત ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયયોગી ઓર બહુત આહારકશરીરકા-
 યોગી (૪) । એ ચાર ભગ હૈં ।

અથવા કોઈ એક ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ઓર એક આહારકમિશ્ર-
 શરીરકાયપ્રયોગી (૧) ।

અથવા કોઈ એક ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ઓર બહુત આહારકમિ-
 શ્રશરીરકાયપ્રયોગી (૨) ।

અથવા કોઈ બહુત ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ઓર એક આહારકમિ-
 શ્રશરીરકાયપ્રયોગી (૩) ।

અ-૨-૨ બહુત ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ઓર બહુત આહારકમિશ્ર-
 પ્રયોગી (૩)

અથવા ઘણા ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી અને ઘણા આહારક શરીરકાય પ્રયોગી
 આ ચાર ભગ છે.

અથવા કેઈ એક ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી છે અને એક આહારક મિશ્ર
 શરીરકાય પ્રયોગી (૧)

અથવા કેઈ એક ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાયપ્રયોગી છે, અને ઘણા આહારક મિશ્ર
 શરીરકાય પ્રયોગી (૨)

અથવા કેઈ ઘણા ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી અને એક આહારક મિશ્ર શરીર
 કાય પ્રયોગી

અથવા ઘણા ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી અને ઘણા આહારક મિશ્ર શરીર

વિધ વ્યાપારાત્મકપ્રયોગવહુત્વવિગિષ્ટદ્વયશાન્તિ સંભવાત્, 'ચત્તારિ મંગા' एते પ્રદર્શિતા
 શ્વત્વારો મજ્ઞા અસેયાઃ, 'અહવેગે ય ઓરાલિમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય કમ્માસરીરકાયપ્પ-
 ઓગી ય ૧' एकश्च-अथन औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगी च कर्मणशरीरकायप्रयोगी च
 મવતિ ૧, 'અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય, કમ્માસરીરકાયપ્પઓગિણો ય ૨,'
 અથવા एकश्च-कश्चित् औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगी न, एके च कर्मणशरीरकायप्रयोगिणश्च
 મવન્તિ ૨, 'અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય કમ્માસરીરકાયપ્પઓગી ય ૩'
 અથવા एकश्च केचित् औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगिणश्च, कर्मणशरीरकायप्रयोगी च कश्चिद्
 મવતિ ૩, 'અહવેગે ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય કમ્માસરીરકાયપ્પઓગિણો ય ૪'
 અથવા एके केचित् औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगिणश्च कर्मणशरीरकायप्रयोगिणश्च मवन्ति ४,
 'एष चत्तारि मंगा' एते चत्वारो मज्ज्ञाः प्रतिपादिताः, 'અહવેગે ય આહારગસરીરકાયપ્પ-
 ઓગી ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય ૧' અથવા एकश्च-कश्चित् आहारकशरीरकाय-
 પ્રયોગી ચ, આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્પઓગી ચ મવતિ ૧, 'અહવેગે ય આહારગસરીરકાયપ્પ-
 શરીરકાયપ્પઓગી (૪) । ये चार भग समक्षने चाहिए ।

અથવા કોઈ એક ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ઓર એક કાર્મણશરીર-
 કાયપ્રયોગી (૧) ।

અથવા કોઈ એક ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગી ઓર વહુત કાર્મણશરીરકાય-
 પ્રયોગી (૨) ।

અથવા કોઈ વહુત ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ઓર એક કાર્મણશરીર-
 કાયપ્રયોગી (૩) ।

અથવા કોઈ વહુત ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ઓર વહુત કાર્મણશરી-
 કાયપ્રયોગી (૪) । ये चार भग हुए ।

અથવા કોઈ એક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ઓર એક આહારકમિશ્રશરીર-
 કાયપ્રયોગી (૧) ।

કાય પ્રયોગી (૪) આ ચાર ભગ સમક્ષને જોઈએ.

અથવા કોઈ એક ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી અને એક કાર્મણ શરીરકાય
 પ્રયોગી. (૧)

અથવા કોઈ એક ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગી અને ઘણા કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી (૨)

અથવા કોઈ ઘણા ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગી અને એક કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી (૩)

અથવા ઘણા ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગી અને ઘણા કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી (૪)

આ ચાર ભગ થયા.

અથવા કોઈ એક આહારક શરીરકાય પ્રયોગી અને એક આહારક મિશ્ર શરીર
 કાય પ્રયોગી (૧)

ઓગી ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય ૨' અથવા એકશ્વ-કશ્વિત્ આહારકશરીર-કાયપ્રયોગી ચ આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ મવન્તિ ૨, 'અહવેગે ય આહારગસરીર-કાયપ્પઓગિણો ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય ૩' અથવા એકે ચ કેચિત્ આહારક-શરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, એકશ્ચ આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ મવતિ ૩, 'અહવેગે ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય ૪' અથવા એકે ચ-કેચન આહારકશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ મવન્તિ ૪, 'ચત્તારિ મંગા' एते चत्वारो भक्ताः सम्पन्नाः, 'અહવેગે ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગી ય કમ્મગસરીર-કાયપ્પઓગી ય ૧' અથવા એકશ્વ-કશ્વિદ્ આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ચ કાર્મણશરીરકાય-પ્રયોગી ચ મવતિ, 'અહવેગે ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગી ય કમ્માસરીરકાયપ્પઓગિણો ય ૨' અથવા એકશ્વ-કશ્વિદ્ આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ચ, કેચન કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ મવન્તિ ૨, 'અહવેગે ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય કમ્માસરીરકાયપ્પઓગી ય ૩' અથવા એકે ચ કેચન આહારકશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, એકશ્ચ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી ચ

અથવા એક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ઓર બહુત આહારકમિશ્રશરીરકા-યોગી (૨) ।

અથવા બહુત આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ઓર એક આહારકમિશ્રશરીરકા-યપ્રયોગી (૩) ।

અથવા બહુત આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ઓર બહુત આહારકમિશ્રશરીર-કાયપ્રયોગી (૪) । એ ચાર ભંગ હુણ ।

અથવા કોઈ એક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ઓર એક કાર્મણશરીરકાયપ્ર-યોગી (૧) ।

અથવા એક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ઓર બહુત કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી (૨) ।

અથવા કોઈ બહુત આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ઓર એક કાર્મણશરીરકાય-પ્રયોગી (૩) ।

અથવા કોઈ બહુત આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ઓર બહુત કાર્મણશરીરકાય-

અથવા એક આહારક શરીરકાય પ્રયોગી અને ઘણા આહારક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી (૨)

અથવા ઘણા આહારક શરીરકાય પ્રયોગી અને એક આહારક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી (૩)

અથવા ઘણા આહારક શરીરકાય પ્રયોગી અને ઘણા આહારક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી

(૪) આ ચાર ભંગ થયા.

અથવા કોઈ એક આહારક શરીરકાય પ્રયોગી અને એક કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી (૧)

અથવા એક આહારક શરીરકાય પ્રયોગી અને ઘણા કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી (૨)

અથવા કોઈ ઘણા આહારક શરીરકાય પ્રયોગી અને એક કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી (૩)

અથવા કોઈ ઘણા આહારક શરીરકાય પ્રયોગી અને એક કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી

भवति ३, 'अहवेगे य आहारगन्तरीरकायप्रयोगिणो य कामासरीरकायप्रयोगिणो य ४' अथवा
 एके च-केचन आहारगन्तरीरकायप्रयोगिणश्च कामगन्तरीरकायप्रयोगिणश्च भवन्ति ४,
 'चउरो मंगा' एते चत्वारो भग्नाः सम्पन्नाः, 'अहवेगे य आहारगमीसासरीरकायप्रयोगी
 य कर्मगन्तरीरकायप्रयोगी य १' अथवा एकश्च-कश्चित् आहारकमिश्रगन्तरीरकायप्रयोगी च
 कर्मणशरीरकायप्रयोगी च भवन्ति १, 'अहवेगे य आहारगमीसासरीरकायप्रयोगी य कर्मा-
 सरीरकायप्रयोगिणो य २' अथवा एकश्च-कश्चित् आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगी च, एके
 च-केचन कर्मणशरीरकायप्रयोगिणश्च भवन्ति २, 'अहवेगे य आहारगमीसासरीरकायप्र-
 योगिणो य कर्मासरीरकायप्रयोगी य ३' अथवा एके च-केचन आहारकमिश्रशरीरकाय-
 प्रयोगिणश्च, कश्चित् कर्मणशरीरकायप्रयोगी च भवन्ति ३, 'अहवेगे य आहारगमीसासरीर-
 कायप्रयोगिणो य कर्मगन्तरीरकायप्रयोगिणो य ४' अथवा एके च-केचन आहारक-
 मिश्रशरीरकायप्रयोगिणश्च कर्मणशरीरकायप्रयोगिणश्च भवन्ति ४, 'चउरो मंगा, एवं चउन्वीसं
 मंगा' एते चत्वारो भग्नाः, सम्पन्नाः, एवम्-उक्तीत्या चतुर्विंशति भग्नाः संभवन्ति, तथा
 प्रयोगी (४) ये चार भग हुए ।

अथवा कोई एक आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगी और एक कर्मणशरीरका-
 यप्रयोगी होता है (१) ।

अथवा कोई एक आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगी और बहुत कर्मणशरीरका-
 यप्रयोगी होते हैं (२) ।

अथवा कोई बहुत आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगी और कोई एक कर्मण-
 शरीरकायप्रयोगी होते हैं (३) ।

अथवा कोई बहुत आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगी और बहुत से कर्मण-
 शरीरकायप्रयोगी होते हैं (४) ये चार भग सम्पन्न हुए ।

उसी प्रकार से चौबीस भग सम्पन्न हुए । द्विकसंयोग में एकवचन और
 (४) आचार भग થયા.

અથવા કેઈ એક આહારક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી અને એક કાર્મણ શરીરકાય
 પ્રયોગી હોય છે. (૧)

અથવા કેઈ એક આહારક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી અને ઘણા કાર્મણ શરીરકાય
 પ્રયોગી હોય છે. (૨)

અથવા કેઈ ઘણા આહારક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી અને કેઈ એક કાર્મણ શરીર
 કાય પ્રયોગી હોય છે (૩)

અથવા ઘણા બધા આહારક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી અને અને ઘણા બધા કાર્મણ
 શરીરકાય પ્રયોગી હોય છે (૪) આ ચાર ભગ સંપન્ન થયા.

ઉક્ત પ્રકારથી ચોવીસ ભાગ સંપન્ન થયા. દ્વિક સંયોગમાં એકવચન અને બહુ-

च द्विकसंयोगे प्रत्येकमेकत्वबहुत्वाभ्या मँदारिकमिश्राहारकपदयोश्चत्वारो भङ्गाः, तथा औदारिकमिश्राहारकमिश्रपदयोश्चत्वारः, एवम् औदारिकमिश्रकर्मणयोश्चत्वारः, एवम् आहारकाहारकमिश्रयोश्चत्वारः, तथैवाहारककर्मणयोश्चत्वारः, आहारकमिश्रकर्मणपदयोश्च चत्वारो भङ्गा भवन्ति, इति सर्वसंमेलनेन द्विकसंयोगे चतुर्विंशति भङ्गा अवसेयः ।

मूलम्—‘अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगी य आहारगसरीरकायप्पओगी य आहारगमीसासरीरकायप्पओगी य १, अहवेगे य ओरालियमीसगसरीरकायप्पओगी य, आहारगसरीरकायप्पओगी य आहारगमीसासरीरकायप्पओगिणो य २, अहवेगे य ओरालियासीसगसरीरकायप्पओगी य आहारगसरीरकायप्पओगिणो य आहारगमीसासरीरकायप्पओगी य ३, अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगी य आहारगसरीरकायप्पओगिणो य आहारगमीसासरीरकायप्पओगिणो य ४, अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगिणो य आहारगसरीरकायप्पओगी य, आहारगमीसासरीरकायप्पओगीणो य ५, अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगिणो य आहारगसरीरकायप्पओगी य आहारगमीसासरीरकायप्पओगिणो य ६, अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगिणो य आहारगसरीरकायप्पओगिणो य आहारगमीसासरीरकायप्पओगी य ७, अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगिणो य

आहारसरीरकायप्पओगिणो य आहारगमीसासरीरकायप्पओगिणो य ८, एए अट्टभंगा, अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगी य, आहा-

बहुवचन से औदारिकमिश्र और आहारक के चार भग, औदारिकमिश्र और आहारकमिश्र पदों के चार भग, इसी प्रकार औदारिकमिश्र और कर्मण के चार, आहारक तथा आहारकमिश्र के चार, आहारक और कर्मण के चार और और आहारकमिश्र तथा कर्मण के चार भग होते हैं । इन सबको मिला देने पर द्विकसंयोगी भग चौबीस समझने चाहिए ।

वचनार्थी औदारिक मिश्र अने आहारकना चार भग, औदारिक मिश्र अने आहारक मिश्र पदार्थी चार भग, ओ प्रकारे औदारिक मिश्र अने कर्मणुना चार आहारक तथा आहारक मिश्रना चार, आहारक अने कर्मणुना चार अने आहारक मिश्र तथा कर्मणुना चार भग थाय छे. ओ पधाने भेणवी देवाधी द्विक संयोगी भग चौबीस समझवा लेछिओ.

रगसरीरकायप्पओगी य कम्मगसरीरकायप्पओगी य १, अहवेगे य ओरा-
लियमीसासरीरकायप्पओगी य, आहारगसरीरकायप्पओगी य, कम्मग-
रीरकायप्पओगिणो य २, अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओ-
गी य आहारगसरीरकायप्पओगिणो य कम्मगसरीरकायप्पओगी य ३,
अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगी य आहारगसरीरकायप्पओ-
गिणो य, कम्मगसरीरकायप्पओगिणो य ४, अहवेगे य ओरालियमीसा
रीरकायप्पओगिणो य आहारगसरीरकायप्पओगी य कम्मगसरीरकाय-
प्पओगी य ५, अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगिणो य आहा-
रगसरीरकायप्पओगी य कम्मगसरीरकायप्पओगिणो य ६, अहवेगे य
ओरालियमीसासरीरकायप्पओगिणो य आहारगसरीरकायप्पओगिणो य
कम्मगसरीरकायप्पओगी य ७, अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्प-
ओगिणो य आहारगसरीरकायप्पओगिणो य कम्मगसरीरकायप्पओ-
गिणो य ८, । अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगी य आहारग-
मीसासरीरकायप्पओगी य कम्मगसरीरकायप्पओगी य १, अहवेगे य
ओरालियमीसासरीरकायप्पओगी य, आहारगमीसासरीरकायप्पओगी य
कम्मगसरीरकायप्पओगिणो य २, अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकाय-
प्पओगी य आहारगमीसासरीरकायप्पओगिणो य कम्मगसरीरकायप्प-
ओगी य ३, अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगी य आहारग-
मीसासरीरकायप्पओगिणो य कम्मगसरीरकायप्पओगिणो य ४, अहवेगे
य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगिणो य, आहारगमीसासरीरकायप्प
ओगी य कम्मासरीरकायप्पओगी य ५, अहवेगे य ओरालियमीसासरीर-
कायप्पओगिणो य आहारगमीसासरीरकायप्पओगी य कम्मगसरीरकाय-
प्पगिणो य ६ अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगिणो य, आहारग-
मीसासरीरकायप्पओगिणो य कम्मगसरीरकायप्पओगी य ७, अहवेगे य
ओरालियमीसासरीरकायप्पओगिणो य आहारगमीसासरीरकायप्पओ-

च द्विकसंयोगे प्रत्येकमेकत्वबहुत्वाभ्या म'दारिकमिश्राहारकपदयोश्चत्वारो भङ्गाः, तथा औदारिकमिश्राहारकमिश्रपदयोश्चत्वारः, एवम् औदारिकमिश्रकर्मणयोश्चत्वारः, एवम् आहारकाहारकमिश्रयोश्चत्वारः, तथैवाहारककर्मणयोश्चत्वारः, आहारकमिश्रकर्मणपदयोश्च चत्वारो भङ्गा भवन्ति, इति सर्वसंमेलनेन द्विकसंयोगे चतुर्विंशति भङ्गा अवसेयः ।

मूलम्—‘अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगी य आहारगसरीरकायप्पओगी य आहारगमीसासरीरकायप्पओगी य १, अहवेगे य ओरालियमीसगसरीरकायप्पओगी य, आहारगसरीरकायप्पओगी य आहारगमीसासरीरकायप्पओगिणो य २, अहवेगे य ओरालियासीसगसरीरकायप्पओगी य आहारगसरीरकायप्पओगिणो य आहारगमीसासरीरकायप्पओगी य ३, अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगी य आहारगसरीरकायप्पओगिणो य आहारगमीसासरीरकायप्पओगिणो य ४, अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगिणो य आहारगसरीरकायप्पओगी य, आहारगमीसासरीरकायप्पओगीणो य ५, अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगिणो य आहारगसरीरकायप्पओगी य आहारगमीसासरीरकायप्पओगिणो य ६, अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगिणो य आहारगसरीरकायप्पओगिणो य आहारगमीसासरीरकायप्पओगी य ७, अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगिणो य आहारसरीरकायप्पओगिणो य आहारगमीसासरीरकायप्पओगिणो य ८, एष अट्ठमंगा, अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगी य, आहा-

बहुवचन से औदारिकमिश्र और आहारक के चार भग, औदारिकमिश्र और आहारकमिश्र पदों के चार भग, इसी प्रकार औदारिकमिश्र और कर्मण के चार, आहारक तथा आहारकमिश्र के चार, आहारक और कर्मण के चार और और आहारकमिश्र तथा कर्मण के चार भग होते हैं । इन सबको मिला देने पर द्विकसंयोगी भग चौबीस समझने चाहिए ।

वचनथी औदारिक मिश्र अने आहारकना चार भग, औदारिक मिश्र अने आहारक मिश्र पदोथी चार भग, ओ प्रकारे औदारिक मिश्र अने कर्मणुना चार आहारक तथा आहारक मिश्रना चार, आहारक अने कर्मणुना चार अने आहारक मिश्र तथा कर्मणुना चार भग थाय छे. ओ पधाने भेणवी देवाथी द्विक संयोगी भग चौबीस समझना लेई छे.

रगसरीरकायप्पओगी य कम्मगसरीरकायप्पओगी य १, अहवेगे य ओरा-
लियमीसासरीरकायप्पओगी य, आहारगसरीरकायप्पओगी य, कम्मग-
सरीरकायप्पओगिणो य २, अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओ-
गी य आहारगसरीरकायप्पओगिणो य कम्मगसरीरकायप्पओगी य ३,
अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगी य आहारगसरीरकायप्पओ-
गिणो य, कम्मगसरीरकायप्पओगिणो य ४, अहवेगे य ओरालियमीसा
सरीरकायप्पओगिणो य आहारगसरीरकायप्पओगी य कम्मगसरीरकाय-
प्पओगी य ५, अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगिणो य आहा-
रगसरीरकायप्पओगी य कम्मगसरीरकायप्पओगिणो य ६, अहवेगे य
ओरालियमीसासरीरकायप्पओगिणो य आहारगसरीरकायप्पओगिणो य
कम्मगसरीरकायप्पओगी य ७, अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्प-
ओगिणो य आहारगसरीरकायप्पओगिणो य कम्मगसरीरकायप्पओ-
गिणो य ८, । अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगी य आहारग-
मीसासरीरकायप्पओगी य कम्मगसरीरकायप्पओगी य १, अहवेगे य
ओरालियमीसासरीरकायप्पओगी य, आहारगमीसासरीरकायप्पओगी य
कम्मगसरीरकायप्पओगिणो य २, अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकाय-
प्पओगी य आहारगमीसासरीरकायप्पओगिणो य कम्मगसरीरकायप्प-
ओगी य ३, अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगी य आहारग-
मीसासरीरकायप्पओगिणो य कम्मगसरीरकायप्पओगिणो य ४, अहवेगे
य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगिणो य, आहारगमीसासरीरकायप्प-
ओगी य कम्मासरीरकायप्पओगी य ५, अहवेगे य ओरालियमीसासरीर-
कायप्पओगिणो य आहारगमीसासरीरकायप्पओगी य कम्मगसरीरकाय-
प्पओगिणो य ६ अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगिणो य, आहारग-
मीसासरीरकायप्पओगिणो य कम्मगसरीरकायप्पओगी य ७, अहवेगे य
ओरालियमीसासरीरकायप्पओगिणो य आहारगमीसासरीरकायप्पओ-

गिणो य कम्मासरीरकायप्पओगिणो य ८, अह्वेगे य आहारगसरीर-
 यप्पओगी य आहारगमीसासरीरकायप्पओगी य कम्मासरीरकायप्प-
 ओगी य १, अह्वेगे य आहारगसरीरकायप्पओगी य आहारगमीसा-
 रीरकायप्पओगी य कम्मासरीरकायप्पओगिणो य २, अह्वेगे य आहा-
 रगसरीरकायप्पओगी य आहारगमीसासरीरकायप्पओगिणो य कम्मा-
 रीरकायप्पओगिणो य ३, अह्वेगे य आहारगसरीरकायप्पओगी य,
 आहारगमीसासरीरकायप्पओगिणो य कम्मासरीरकायप्पओगिणो य ४,
 अह्वेगे य आहारगसरीरकायप्पओगिणो य, आहारगमीसासरीरकायप्प-
 ओगी य कम्मासरीरकायप्पओगी य ५, अह्वेगे य आहारगसरीरकायप्प-
 ओगिणो य आहारगमीसासरीरकायप्पओगी य, कम्मगसरीरकायप्पओ-
 गिणो य ६, अह्वेगे य आहारगसरीरकायप्पओगिणो य आहारगमीसा-
 रीरकायप्पओगिणो य कम्मासरीरकायप्पओगिणो य ७, अह्वेगे य आहा-
 रगसरीरकायप्पओगिणो य आहारगमीसासरीरकायप्पओगीणो य, कम्म-
 गसरीरकायप्पओगिणो य ८, एवं एष तियसंजोएणं चत्तारि अट्ठ भंगा,
 सव्वे वि मिलिया बत्तीसं भंगा जाणियद्वा ३२ ॥सू० १॥

छाया-एकश्च औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगी च आहारकशरीरकायप्रयोगी च आहार-
 कमिश्रशरीरकायप्रयोगी च १, अथवा एकश्चौदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगी च आहारकशरीर-

त्रिकसंयोगवक्तव्यता

शब्दार्थ-(अह्वेगे य ओरालियमीसगसरीरकायप्पओगी य, आहारगसरीर-
 यप्पओगी य, आहारगमीसासरीरकायप्पओगी य) अथवा कोई एक औदारिक-
 मिश्रशरीरकायप्रयोगी, एक आहारकशरीरकायप्रयोगी और एक आहारकमिश्र-
 शरीरकायप्रयोगी (१) ।

(अह्वेगे य ओरालियमीसागसरीरकायप्पओगी य, आहारगसरीरकायप्प-

त्रिक संयोग वक्तव्यता

शब्दार्थ-(अह्वेगे य ओरालियमीसगसरीरकायप्पओगी य, आहारगसरीरकायप्पओ-
 गीय, आहारग मीसासरीरकायप्पओगी य) अथवा कोई एक औदारिक मिश्र शरीरकाय
 प्रयोगी, एक आहारक शरीरकाय प्रयोगी और एक आहारक मिश्र शरीरकाय प्रयोगी (१)

કાયપ્રયોગી ચ આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ ૨, અથવા એકઐત્દારિકમિશ્રશરીરકાય-
પ્રયોગી ચ આહારકશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ ૩, અથવા એક-
ઐત્દારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ આહારકશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ આહારકમિશ્રશરીરકાય-
પ્રયોગિણશ્ચ ૪, અથવા એકઐત્દારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ચ
આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ ૫, અથવા એકઐત્દારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ
ઓગી ચ આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ) અથવા કોઈ એક ઐત્દારિકમિ-
શ્રશરીરકાયપ્રયોગી, એક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ઓર વહુત આહારકમિશ્ર-
શરીરકાયપ્રયોગી (૨) ।

(અહવેગે ચ ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ચ આહારગસરીરકાયપ્પ-
ઓગિણો ચ, આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ચ) (અથવા એક ઐત્દારિકમિશ્ર-
શરીરકાયપ્રયોગી, વહુત-સે આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ઓર એક આહારકશરી-
રકાયપ્રયોગી (૩) ।

(અહવેગે ચ ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ચ, આહારગસરીરકાયપ્પઓ-
ગિણો ચ આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ) અથવા એક ઐત્દારિકમિશ્ર-
શરીરકાયપ્રયોગી, વહુત-સે આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ઓર વહુત-સે આહારક
મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી (૪) ।

(અહવેગે ચ ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ચ, આહારકસરીરકાય-
પ્પઓગી ચ, આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ચ) અથવા વહુત-સે ઐત્દારિક-
મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી, એક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ઓર એક આહારકમિ-
શ્રશરીરકાયપ્રયોગી (૫) ।

(અહવેગે ચ ઓરાલિય મીસાસરીરકાયપ્પઓગી ચ, આહારગસરીરકાયપ્પઓગી ચ આહાર-
ગ મીસાસરીરકાયપ્પઓગી ચ) અથવા એક ઐત્દારિક મિશ્ર શરીરકાયપ્રયોગી,
એક આહારક શરીરકાયપ્રયોગી અને ઘણા આહારક મિશ્ર શરીરકાયપ્રયોગી (૨)

(અહવેગે ચ ઓરાલિય મીસાસરીરકાયપ્પઓગી ચ આહારગસરીરકાયપ્પઓગી ચ,
આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ચ) અથવા એક ઐત્દારિક મિશ્ર શરીરકાયપ્રયોગી, ઘણા
આહારક શરીરકાય પ્રયોગી, અને એક આહારક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી (૩)

.. (અહવેગે ચ ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ચ, આહારગસરીરકાયપ્પઓગી ચ આહાર-
ગમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ચ) અથવા એક ઐત્દારિક મિશ્રશરીરકાય પ્રયોગી ઘણા આહારક
શરીરકાય પ્રયોગી અને ઘણા આહારક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી (૪)

(અહવેગે ચ ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ચ, આહારગસરીરકાયપ્પઓગી ચ, આહાર-
ગમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ચ) અથવા ઘણા ઐત્દારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી. એક
આહારક શરીરકાય પ્રયોગી અને એક આહારક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી (૫)

આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ચ, આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ ૬, અથવા એકશ્ચ ઔદારિક-મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ આહારકશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ ૭, અથવા એકશ્ચ ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ આહારકશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ ૮, एते अष्टौ भङ्गाः, અથવા એકશ્ચ ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ચ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી ચ ૧, અથવા એકશ્ચ ઔદારિકમિશ્ર-

(અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય, આહારગસરીરકાયપ્પઓગી ય, આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય) અથવા બહુત-સે આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી એક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી, ઔર બહુત સે આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી (૬) ।

(અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય, આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય, આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય) (અથવા બહુત-સે ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી, બહુત સે આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ઔર એક આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી (૭) ।

(અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય, આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય) અથવા બહુત-સે ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી, બહુત-સે આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ઔર બહુત સે આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી) (૮) (एते अष्ट भङ्गा) ये आठ भङ्ग हैं ।

(અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય, આહારગસરીરકાયપ્પઓગી ય, કમ્મગસરીરકાયપ્પઓગી ય) અથવા એક ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી, એક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ઔર એક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી (૧) ।

(અહવેગે ય ઓરાલિય મીસા સરીરકાયપ્પઓગિણો ય, આહારગ સરીરકાયપ્પઓગી ય, આહારગ મીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય) અથવા ઘણા બધા ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગી એક આહારક શરીરકાય પ્રયોગી અને ઘણા આહારક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી (૬)

(અહવેગે ય ઓરાલિય મીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય, આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય આહારગ મીસા સરીરકાયપ્પઓગી ય) અથવા ઘણા બધા ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાયપ્રયોગી ઘણા બધા આહારક શરીરકાયપ્રયોગી અને એક આહારક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી (૭)

(અહવેગે ય ઓરાલિય મીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય આહારકસરીરકાયપ્પઓગિણો ય આહારગ મીસા સરીરકાયપ્પઓગિણો ય) અથવા ઘણા ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાયપ્રયોગી ઘણા આહારક શરીરકાય પ્રયોગી અને ઘણા આહારક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી (૮) (एते अष्ट भङ्गा) आ आठ भङ्ग છે

(અહવેગે ય ઓરાલિય મીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય, આહારગ સરીરકાયપ્પઓગી ય, કમ્મગ સરીરકાયપ્પઓગી ય) અથવા એક ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી, એક આહારક શરીરકાય પ્રયોગી અને એક કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી (૧)

શરીરકાયપ્રયોગી ચ આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ચ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ ૨, અથવા
 એકશ્ચ ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ આહારકશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ કાર્મણશરીરકાય-
 પ્રયોગી ચ ૩, અથવા એકશ્ચ ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ આહારકશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ
 કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ ૪, અથવા એકશ્ચ ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ આહારક-
 શરીરકાયપ્રયોગી ચ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી ચ ૫, અથવા એકશ્ચ ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયો-

(અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્રયોગી ય, આહારગસરીરકાયપ્ર-
 યોગી ય, કમ્મગસરીરકાયપ્રયોગિણો ય) અથવા એક ઔદારિકમિશ્રશરીરકાય-
 પ્રયોગી, એક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ઓર વહુત કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી (૨) ।

(અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્રયોગી ય, આહારગસરીરકાયપ્ર-
 યોગિણો ય, કમ્મગસરીરકાયપ્રયોગી ય) અથવા એક ઔદારિકશરીરકાયપ્ર-
 યોગી, વહુત આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ઓર એક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી (૩) ।

(અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્રયોગી ય, આહારગસરીરકાયપ્રયો-
 ગિણો ય, કમ્મગસરીરકાયપ્રયોગિણો ય) અથવા એક ઔદારિકમિશ્રશરી-
 રકાયપ્રયોગી, વહુત-સે આહારકશરીરકાયપ્રયોગી અનેક ઓર કાર્મણશરીર-
 કાયપ્રયોગી (૪) ।

(અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્રયોગિણો ય આહારકસરીરકાયપ્ર-
 યોગી ય, કમ્મગસરીરકાયપ્રયોગી ય) અથવા વહુત ઔદારિકમિશ્રશરીરકાય-
 પ્રયોગી, એક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ઓર એક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી (૫) ।

(અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્રયોગિણો ય, આહારગસરીરકાયપ્ર-

(અહવેગે ય ઓરાલિય મીસાસરીરકાયપ્રયોગી ય, આહારગસરીરકાયપ્રયોગી ય,
 કમ્મગ સરીરકાયપ્રયોગી ય) અથવા એક ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી, એક આહાર-
 ક શરીરકાયપ્રયોગી અને ઘણા કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી (૨)

(અહવેગે ય ઓરાલિય મીસા સરીરકાયપ્રયોગી ય, આહારગસરીરકાયપ્રયોગિણો ય
 કમ્મગસરીરકાયપ્રયોગી ય) અથવા એક ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગી, ઘણા આહારક
 શરીરકાય પ્રયોગી અને એક કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી (૩)

(અહવેગે ય ઓરાલિય મીસાસરીરકાયપ્રયોગી ય, આહારગસરીરકાયપ્રયોગિણો ય,
 કમ્મગસરીરકાયપ્રયોગિણો ય) અથવા એક ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી, ઘણા બધા
 આહારક શરીરકાય પ્રયોગી અને ઘણા કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી (૪)

(અહવેગે ય ઓરાલિય મીસા સરીરકાયપ્રયોગિણો ય, આહારગસરીરકાયપ્રયોગી ય,
 કમ્મગ સરીરકાયપ્રયોગી ય) અથવા ઘણા ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી, એક આહાર-
 ક શરીરકાય પ્રયોગી અને એક કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી (૫)

(અહવેગે ય ઓરાલિય મીસાસરીરકાયપ્રયોગિણો ય, આહારગસરીરકાયપ્રયોગી ય,
 કમ્મગસરીરકાયપ્રયોગિણો ય) અથવા ઘણા ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી, એક આહાર-

ગિણશ્ચ આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ચ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ ૬, અથવા એકશ્ચૌદારિક-
મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ આહારકશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી ચ ૭, અથવા
એકશ્ચ ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ આહારકશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ કાર્મણશરીરકાય-
પ્રયોગિણશ્ચ ૮, અથવા એકશ્ચૌદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ આહારમિશ્રશરીરપ્રયોગી ચ
કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી ચ ૧, અથવા એકશ્ચ ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ આહારક-
મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ ૨, અથવા એકશ્ચ ઔદારિકમિશ્રશરીર-

ઓગી ચ, કમ્મગસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ) અથવા બહુત-સે ઔદારિકમિશ્રશરી-
રપ્રયોગી, એક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ઓર બહુત કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી (૬)

(અહવેગે ચ ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ આહારગસરીરકાયપ્પ-
ઓગિણો ચ, કમ્મગસરીરકાયપ્પઓગી ચ) અથવા અનેક ઔદારિકમિશ્રશરીરકાય
પ્રયોગી, અનેક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ઓર એક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી (૭)।

(અહવેગે ચ ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ, આહારગસરીરકાયપ્પ-
ઓગિણો ચ, કમ્મગસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ) અથવા બહુત ઔદારિકમિશ્રશરી-
કાયપ્રયોગી, બહુત આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ઓર બહુત કાર્મણશરીરકાયપ્ર-
યોગી (૮)।

(અહવેગે ચ ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ચ, આહારગમીસાસરીરકાય-
પ્પઓગી ચ, કમ્મગસરીરકાયપ્પઓગી ચ) અથવા એક ઔદારિકમિશ્રશરીરકાય-
પ્રયોગી, એક આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ઓર એક કાર્મણશરીરકાયપ્ર-
યોગી (૧)।

એક શરીરકાય પ્રયોગી, અને ઘણા કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી (૬)

(અહવેગે ચ ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ, આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ,
કમ્મગસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ,) અથવા કેઇ એક આહારક ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી
અનેક આહારક શરીરકાય પ્રયોગી અને એક કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી (૭)

(અહવેગે ચ ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ,
કમ્મગસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ) અથવા ઘણા ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી, ઘણા આહાર-
ક શરીરકાય પ્રયોગી અને ઘણા કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી (૮)

(અહવેગે ચ ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ચ, આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ચ કમ્મગ
સરીરકાયપ્પઓગી ચ) અથવા એક ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી એક આહારક મિશ્ર
શરીરકાય પ્રયોગી, અને એક કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી (૧)

(અહવેગે ચ ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ચ, આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ચ,
કમ્મગસરીરકાયપ્પઓગી ચ) અથવા એક ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી, એક આહાર-

કાયપ્રયોગી ચ આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણ ચ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી ચ ૩, અથવા
 એકશ્ચ ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણ ચ કાર્મણશરીર-
 કાયપ્રયોગિણ ચ ૪, અથવા એકશ્ચ ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણ ચ આહારકમિશ્રશરીરકાય-
 પ્રયોગી ચ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણ ચ ૫, અથવા એકશ્ચ ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણ ચ

(અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય, આહારગમીસાસરીરકાય
 પ્પઓગી ય, કમ્મગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય) અથવા એક ઔદારિકમિશ્રશરીર-
 કાયપ્રયોગી એક આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ઓર વહુત કાર્મણશરીરકાય-
 પ્રયોગી (૨) ।

(અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય, આહારગમીસાસરીરકા-
 પ્પઓગિણો ય, કમ્મગસરીરકાયપ્પઓગી ય) અથવા એક ઔદારિકમિશ્રશરીર-
 કાયપ્રયોગી, વહુત આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ઓર એક કાર્મણશરીરકાય
 પ્રયોગી (૩) ।

(અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય, આહારગમીસાસરીરકા-
 યપ્પઓગિણો ય, કમ્મગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય) અથવા કોઈ એક ઔદારિક-
 મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી, વહુત આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ઓર વહુત કાર્મ-
 ãશરીરકાયપ્રયોગી (૪)

(અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય, આહારગમીસાસરીર-
 કાયપ્પઓગી ય, કમ્મગસરીરકાયપ્પઓગી ય) અથવા કોઈ વહુત ઔદારિકમિ-
 શ્રશરીરકાયપ્રયોગી, એક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ઓર એક કાર્મણશરીરકા-
 યપ્રયોગી (૫) ।

(અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય, આહારગમીસાસરીર-
 રક મિશ્ર શરીરકાયપ્રયોગી અને ઘણા કાર્મણ શરીરકાયપ્રયોગી (૨)

(અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય, આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય,
 કમ્મગસરીરકાયપ્પઓગી ય) અથવા કોઈ એક ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી, ઘણા
 આહારક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી અને એક કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી (૩)

(અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય,
 કમ્મગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય) અથવા કોઈ એક ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી ઘણા
 આહારક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી અને ઘણા કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી (૪)

(અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્રયોગિણો ય, આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય,
 કમ્મગસરીરકાયપ્પઓગી ય) અથવા ઘણા ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી, એક આહારક
 શરીરકાયપ્રયોગી અને એક કાર્મણ શરીરકાયપ્રયોગી (૫)

(અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય, આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય,

આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગીચ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગીચ ૬, અથવા એકશૌદારિકમિશ્ર-
શરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગીચ ૭, અથવા
એકશૌદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ કાર્મણશરીરકાય-
પ્રયોગિણશ્ચ ૮, અથવા એકશ્ચ આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ચ આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ
કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી ચ ૧, અથવા એકશ્ચ આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ચ આહારકમિશ્ર-
શરીરપ્રયોગી ચ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ ૨, અથવા એકશ્ચ આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ચ
કાયપ્પઓગી ચ, કમ્મગસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ) અથવા વહુત ઔદારિકમિશ્ર-
શરીરકાયપ્રયોગી, એક આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ઔર કોઈ વહુત કાર્મણ-
શરીરકાયપ્રયોગી (૬) ।

(અહવેગે ચ ઔરલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ, આહારગમીસાસરીર-
કાયપ્પઓગિણો ચ, કમ્મગસરીરકાયપ્પઓગી ચ) અથવા વહુત ઔદારિકમિશ્ર-
શરીરકાયપ્રયોગી, વહુત આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ઔર કોઈ એક કાર્મણ-
શરીરકાયપ્રયોગી, (૭) ।

(અહવેગે ચ ઔરલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગીણો ચ, આહારગમીસાસરીર-
કાયપ્પઓગિણો ચ, કમ્મગસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ) અથવા કોઈ વહુત ઔદારિ-
કમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી, વહુત આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ઔર વહુત
કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી (૮) ।

(અહવેગે ચ આહારગસરીરકાયપ્પઓગી ચ, આહારગમીસાસરીરકાયપ્પ-
ઓગી ચ, કમ્મગસરીરકાયપ્પઓગી ચ) અથવા કોઈ એક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી,
એક આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ઔર એક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી (૧) ।

(અહવેગે ચ આહારગસરીરકાયપ્પઓગી ચ, આહારગમીસાસરીરકાયપ્પ-

કમ્મગસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ) અથવા ઘણા ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી, એક આહારક
મિશ્ર શરીર કાયપ્રયોગી અને કેઈ ઘણા કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી (૯)

(અહવેગે ચ ઔરલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ, આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ,
કમ્મગસરીરકાયપ્પઓગી ચ) અથવા ઘણા ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી, ઘણા આહારક
મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી, એક કેઈ કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગી (૭)

(અહવેગે ચ ઔરલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ, આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ
કમ્મગસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ) અથવા ઘણા ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગી, ઘણા આહારક
મિશ્ર શરીરકાયપ્રયોગી અને ઘણા કાર્મણ શરીરકાયપ્રયોગી (૮)

(અહવેગે ચ આહારગ સરીરકાયપ્પઓગી ચ આહારગ મીસા પરીરકાયપ્પઓગી ચ, કમ્મા
સરીરકાયપ્પઓગી ચ) અથવા કેઈ એક આહારક શરીરકાયપ્રયોગી, એક આહારક મિશ્ર-
શરીરકાયપ્રયોગી અને એક કાર્મણ શરીરકાયપ્રયોગી (૧)

(અહવેગે ચ આહારગસરીરકાયપ્પઓગી ચ, આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ચ, કમ્મામરીર-

આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી ચ ૩, અથવા પત્ર આહારક-
શરીરકાયપ્રયોગી ચ આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ ૪,
અથવા એકશ્ચ આહારકશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ કાર્મણશરીર-
કાયપ્રયોગી ચ ૫, અથવા એકશ્ચ આહારકશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ આહારકમિશ્રશરીરકાય-
પ્રયોગી ચ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ ૬, અથવા અરુશ્ચ આહારકશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ આહા-
ઓગી ચ, કમ્માસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ) અથવા કોઈ એક આહારકશરીરકાય-
પ્રયોગી, એક આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ઓર વહુત કાર્મણશરીરપ્રયોગી (૨)।

(અહવેગે ચ આહારગસરીરકાયપ્પઓગી ચ, આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓ-
ગિણો ચ, કમ્માસરીરકાયપ્પઓગી ચ) અથવા કોઈ એક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી
વહુત આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ઓર કોઈ એક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી (૩)।

(અહવેગે ચ આહારગસરીરકાયપ્પઓગી ચ, આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓ-
ગિણો ચ, કમ્માસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ) અથવા એક કોઈ આહારકશરીરકાયપ્ર-
યોગી, વહુત આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ઓર વહુત કાર્મણશરીરકાયપ્ર-
યોગી (૪)।

(અહવેગે ચ આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ, આહારગમીસાસરીરકાયપ્પ-
ઓગી ચ, કમ્માસરીરકાયપ્પઓગી ચ) અથવા વહુત-સે આહારકશરીરકાયપ્ર-
યોગી, એક આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ઓર એક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી (૫)।

(અહવેગે ચ આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ, આહારગમીસાસરીરકાયપ્પ-
ઓગી ચ, કમ્માસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ) અથવા કોઈ વહુત આહારકશરીર-

કાયપ્પઓગિણો ચ) અથવા કેઈ એક આહારક શરીરકાયપ્રયોગી એક આહારક મિશ્રશરીર
કાયપ્રયોગી અને ઘણા કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી (૨)

(અહવેગે ચ આહારગસરીરકાયપ્પઓગી ચ, આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ, કમ્મા
સરીરકાયપ્પઓગી ચ) અથવા કેઈ એક આહારક શરીરકાયપ્રયોગી, ઘણા આહારક મિશ્ર
શરીરકાયપ્રયોગી અને કેઈ એક કાર્મણ શરીરકાયપ્રયોગી (૩)

(અહવેગે ચ આહારગસરીરકાયપ્પઓગી ચ, આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ, કમ્મા
સરીરકાયપ્પઓગિણો ચ) અથવા કેઈ એક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી, ઘણા આહારક મિશ્ર
શરીરકાયપ્રયોગી અને ઘણા કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી (૪)

(અહવેગે ચ આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ, આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ચ, કમ્મા
સરીરકાયપ્પઓગી ચ) અથવા ઘણા બધા આહારકશરીરકાયપ્રયોગી, એક આહારક મિશ્ર
શરીરકાયપ્રયોગી અને એક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી (૫)

(અહવેગે ચ આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ચ, આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ચ, કમ્મા
સરીરકાયપ્પઓગી ચ) અથવા ઘણા આહારકશરીરકાયપ્રયોગી, એક આહારક મિશ્રશરીર

રકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી ચ ૭, અથવા એકશ્ચ આહારકશરીર-
કાયપ્રયોગિણશ્ચ આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ ૮, एवं एए
त्रिकसंयोगेन चत्वारोऽष्टौ मङ्गाः, सर्वेऽपि मिलित्वा द्वात्रिंशद् मङ्गाः ज्ञातव्याः ३२ । सू० ४

ટીકા-અથ ત્રિકસંયોગે મનુષ્યાણામ્ દ્વ ત્રિંશદ્ મઙ્ગાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘અહવેગે ય ઓરા-
લિયમીસગસરીરકાયપ્પઓગી ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગી ય, આહારગમીસાસરીરકાયપ્પ-
કાયપ્રયોગી, એક આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ઓર બહુત કાર્મણશરીર-
કાયપ્રયોગી (૬) ।

(અહવેગે ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય, આહારગમીસાસરીરકાયપ્પ-
ઓગિણો ય કમ્માસરીરકાયપ્પઓગી ય) અથવા કોઈ બહુત આહારકશરીરકાય-
પ્રયોગી, બહુત આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ઓર એક કોઈ કાર્મણશરીરકાય-
પ્રયોગી (૭) ।

(અહવેગે ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય, આહારગમીસાસરીરકાયપ્પ-
ઓગિણો ય, કમ્મગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય) અથવા બહુત સે આહારકશરીરકાય-
પ્રયોગી, બહુત-સે આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ઓર બહુત-સે કાર્મણશરીર-
કાયપ્રયોગી (૮) ।

(एवं) इस प्रकार (एए) ये (तिय संजोएणं) तीन के संयोग से (चत्वारि)
चार (अट्ठमंगा) आठ मंग हुए (सव्वेवि मिलित्ता) सभी मिलकर (वत्तीसं मंगा)
बत्तीस मंग (जाणियव्वा) जानने चाहिए (३२) ।

ટીકાર્થ-અવ મનુષ્યોં મેં પાવે જાને વાલે ત્રિકસંયોગી વત્તીસ મંગોં કા
નિરૂપણ ક્રિયા જાતા હૈ-

અથવા કોઈ એક મનુષ્ય ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ, કોઈ એક

કાયપ્રયોગી અને ઘણા કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી (૬)

(અહવેગે ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય, આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય કમ્મા
સરીરકાયપ્પઓગી ય) અથવા કેઇ ઘણા આહારકશરીરકાયપ્રયોગી, ઘણા આહારક મિશ્રશરીર
કાયપ્રયોગી અને કેઇ એક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી (૭)

(અહવેગે ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય, આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય,
કમ્મગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય) અથવા ઘણા બધા આહારકશરીરકાયપ્રયોગી, ઘણા બધા
આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી અને ઘણા કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી (૮)

(एवं) એ પ્રકારે (एए) ये (तिय संजोएणं) ત્રણના સંયોગથી (चत्वारि) ચાર (अट्ठ
मंगा) આઠ મંગ થયા (सव्वे वि मिलित्ता) બધા મળીને (वत्तीसं मंगा) બત્તીસ મંગ
(जाणियव्वा) જાણિયવ્વા બન્યા બને (३२)

ટીકાર્થ-હવે મનુષ્યોમાં મળી આવતા ત્રિક સંયોગી બત્તીસ મંગોનું નિરૂપણ કરાય છે
અથવા કેઇ એક મનુષ્ય ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી થાય છે, કેઇ એક મનુષ્ય

ઓગી ય ૧, અથવા એકશ્વ-કશ્ચિન્મનુષ્યઃ ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ આહારકશરીર-
કાયપ્રયોગી ચ આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ભવતિ ૧, 'અઢવેગે ય ઓરાલિયમીસગસરીર-
કાયપ્રયોગી ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્રયોગી ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્રયોગી ય ૨'
અથવા એકશ્વ-કશ્ચિન્મનુષ્યઃ ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ચ
ભવતિ, કેચિત્ આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ ભવન્તિ ૨, 'અઢવેગે ય ઓરાલિયમીસગ-
સરીરકાયપ્રયોગી ય આહારગસરીરકાયપ્રયોગી ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્રયોગી ય ૩'
અથવા એકશ્વ-કશ્ચિન્મનુષ્યઃ ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ, કેચિદ્ આહારકશરીરકાયપ્રયોગિ-
ણશ્ચ, કશ્ચિદ્ આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ ભવતિ ૩, 'અઢવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીર-
કાયપ્રયોગી ય આહારગસરીરકાયપ્રયોગી ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્રયોગી ય ૪'
અથવા એકશ્વ-કશ્ચિદ્ ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ, કેચિદ્ આહારકશરીરકાયપ્રયો-
ગિણશ્ચ, કેચિદ્ આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ ભવન્તિ ૪, 'અઢવેગે ય ઓરાલિયમીસા-
મનુષ્ય આહારકશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ, કોઈ એક મનુષ્ય આહારકમિશ્ર-
શરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ । (૧)

અથવા કોઈ એક મનુષ્ય ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ, કોઈ એક
આહારકશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ, ઔર અનેક મનુષ્ય આહારકમિશ્રશરીર-
કાયપ્રયોગી હોતે હૈ । (૨)

અથવા કોઈ એક મનુષ્ય ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ ઔર કોઈ
એક મનુષ્ય આહારકશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈ કોઈ એક મનુષ્ય આહારકમિશ્ર-
શરીરકાયપ્રયોગ હોતા હૈ । (૩)

અથવા કોઈ એક મનુષ્ય ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ, વહુત-સે
મનુષ્ય આહારકશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈ ઔર વહુત સે મનુષ્ય આહારકમિશ્ર-
શરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈ । (૪)

આહારક શરીરકાયપ્રયોગી થાય છે, કેઈ એક મનુષ્ય આહારક મિશ્ર શરીરકાયપ્રયોગી
થાય છે (૧)

અથવા કેઈ એક મનુષ્ય ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી થાય છે, કેઈ એક આહારક
શરીરકાયપ્રયોગી થાય છે, અને અનેક મનુષ્ય આહારક મિશ્ર શરીરકાયપ્રયોગી થાય છે (૨)

અથવા કેઈ એક મનુષ્ય ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી થાય છે ઘણા મનુષ્ય
આહારક શરીરકાયપ્રયોગી થાય છે, અને કેઈ એક મનુષ્ય આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી
થાય છે (૩)

અથવા કેઈ એક મનુષ્ય ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી થાય છે, ઘણા મનુષ્ય
આહારકશરીરકાયપ્રયોગી બને છે અને ઘણા બધા મનુષ્ય આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી
થાય છે (૪)

સરીરકાયપ્પઓગિણો ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગી ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય ૫, અથવા એકે ચ-કેચિત્ ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ ભવન્તિ, કશ્ચિત્ આહારક-શરીરકાયપ્રયોગી ચ, આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ ભવતિ ૫, 'અહવેગે ય ઓરાલિય-મીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગી ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓ-ગિણો ય ૬' અથવા એકે ચ-કેચિત્ ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, એકશ્ચ આહારકશરીર-કાયપ્રયોગી ચ, એકે ચ-આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ ભવન્તિ ૬, 'અહવેગે ય ઓરાલિય-મીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્પ-ઓગી ય ૭' અથવા એકે ચ-કેચિત્ ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, એકશ્ચ આહારકશરીર-કાયપ્રયોગિણશ્ચ, એકશ્ચ આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ ભવતિ ૭, 'અહવેગે ય ઓરાલિય-મીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય આહારગમીસાસરીરકાય-પ્પઓગિણો ય ૮' અથવા એકેચૌદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ આહારકશરીરકાય-પ્રયોગિણશ્ચ આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ ભવન્તિ ૮, 'એ અદ્ મંગા' एते-

અથવા અનેક મનુષ્ય ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈં, એક મનુષ્ય આહારકશરીર-કાયપ્રયોગી હોતા હૈં ઓર કોઈ એક મનુષ્ય આહારકમિશ્રશરીર-કાયપ્રયોગી હોતા હૈં । (૫)

અથવા કોઈ અનેક મનુષ્ય ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈં, કોઈ એક મનુષ્ય આહારકશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈં ઓર અનેક મનુષ્ય આહારક-મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈં । (૬)

અથવા કોઈ અનેક મનુષ્ય ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈં, અનેક મનુષ્ય આહારકશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈં ઓર કોઈ એક મનુષ્ય આહારકમિશ્ર-શરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈં । (૭)

અથવા કોઈ અનેક મનુષ્ય ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈં, અનેક મનુષ્ય આહારકશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈં ઓર અનેક મનુષ્ય આહારકમિશ્ર-

અથવા અનેક મનુષ્ય ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, એક મનુષ્ય આહારક શરીરકાયપ્રયોગી હોય છે અને કોઈ એક મનુષ્ય આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે । (૫)

અથવા કોઈ અનેક મનુષ્ય ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, કોઈ એક મનુષ્ય આહારક શરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, અનેક મનુષ્ય આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે । (૬)

અથવા કોઈ અનેક મનુષ્ય ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, અનેક મનુષ્ય આહારક શરીરકાયપ્રયોગી અને છે, અને કોઈ એક મનુષ્ય આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી અને છે । (૭)

અથવા કોઈ એક અનેક મનુષ્ય ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, અનેક મનુષ્ય આહારક શરીરકાયપ્રયોગી થાય છે, અને અનેક મનુષ્ય આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી

પૂર્વોક્તા અપો ભદ્રાઃ સંપન્નાઃ, ‘અહવેગે ય ઓરાલિયમીસામરીરકાયપ્પઓગી ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગી ય કમ્મગસરીરકાયપ્પઓગી ય ૧’ અથવા એકથ-કથન ઔદારિકમિશ્ર-શરીરકાયપ્રયોગી ચ, એકથ-આહારગસરીરકાયપ્રયોગી ચ, એકથ કાર્મણગસરીરકાયપ્રયોગી ચ ભવતિ ૧, ‘અહવેગે ય ઓરાલિયમીસામરીરકાયપ્પઓગી ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગી ય કમ્મગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય ૨’ અથવા એકથ-કથન ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્પઓગી ચ, આહારગસરીરકાયપ્રયોગી ચ, એકથ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણથ ભવન્તિ ૨, ‘અહવેગે ય ઓરાલિયમીસામરીરકાયપ્પઓગી ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય કમ્મગસરીરકાયપ્પઓગી ય ૩’ અથવા એકથ ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ, એકથ આહારગસરીરકાયપ્રયોગિણથ, એકથ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી ચ ભવતિ ૩, ‘અહવેગે ય ઓરાલિયમીસામરીરકાયપ્પઓગી ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય કમ્મગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય ૪’ અથવા એકથ કથન

શરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈં । (૮) ચે ત્રિકસંયોગીઆઠ મંગ સમ્પન્ન હુએ ।

અથવા કોઈ એક મનુષ્ય ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ, કોઈ એક મનુષ્ય આહારકશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ, ઔર એક મનુષ્ય કાર્મણશરીર-કાયપ્રયોગી હોતા હૈ । (૧)

અથવા કોઈ એક મનુષ્ય ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ, કોઈ એક મનુષ્ય આહારકશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ ઔર બહુત-સં મનુષ્ય કાર્મણ-શરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈં (૨)

અથવા કોઈ એક મનુષ્ય ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ, અનેક મનુષ્ય આહારકશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈં ઔર કોઈ એક કાર્મણશરીરકાય-પ્રયોગી હોતા હૈ । (૩)

અથવા કોઈ એક મનુષ્ય ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ, અનેક મનુષ્ય આહારકશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈં ઔર કોઈ અનેક મનુષ્ય કાર્મણશરી-

કાય છે (૮) આ ત્રિક સંયોગી આઠ ભાગ સંપન્ન થયા

અથવા કોઈ એક મનુષ્ય આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી થાય છે, કોઈ એક મનુષ્ય આહારક શરીરકાયપ્રયોગી થાય છે અને એક મનુષ્ય કાર્મણ શરીરકાયપ્રયોગી થાય છે (૧)

અથવા કોઈ એક મનુષ્ય ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી થાય છે, કોઈ એક મનુષ્ય આહારક શરીરકાયપ્રયોગી બને છે, અને બહુત બધા મનુષ્ય કાર્મણ શરીરકાયપ્રયોગી હોય છે. (૨)

અથવા કોઈ એક મનુષ્ય ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી થાય છે, અનેક મનુષ્ય આહારક શરીરકાયપ્રયોગી થાય છે, અને કોઈ એક મનુષ્ય કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી થાય છે (૩)

અથવા કોઈ એક મનુષ્ય ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, અનેક મનુષ્ય આહારક શરીરકાયપ્રયોગી હોય છે અને કોઈ અનેક મનુષ્ય કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી થાય છે. (૪)

ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ, એકેચ આહારકશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ ભવન્તિ ૪, 'અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગીય કમ્મગસરીરકાયપ્પઓગી ય ૫,' અથવા એકે-કેચન ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, એકશ્ચ આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ચ, એકશ્ચ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી ચ ભવન્તિ ૫,

'અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગી ય કમ્માસરીરકાયપ્પઓગિણો ય ૬' અથવા એકેચ-કેચિત્ ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, એકશ્ચ આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ચ, એકે ચ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ ભવન્તિ ૬, 'અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય કમ્માસરીરકાયપ્પઓગી ય ૭' અથવા એકેચ-કેચન ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ આહારકશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ ભવન્તિ, એકશ્ચ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી ચ ભવન્તિ ૭, 'અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય કમ્માસરીરકાયપ્પઓગિણો ય ૮' અથવા એકેચ ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, કેચિત્ આહારકશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, કેચિત્ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈં (૪)

અથવા કોઈ અનેક મનુષ્ય ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈં, કોઈ એક મનુષ્ય આહારકશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ, ઓર કોઈ એક મનુષ્ય કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ । (૫)

અથવા કોઈ અનેક મનુષ્ય ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈ, કોઈ એક મનુષ્ય આહારકશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ, કોઈ અનેક મનુષ્ય કાર્મણશરીરકાય પ્રયોગી હોતે હૈ । (૬)

અથવા કોઈ અનેક મનુષ્ય ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈ, અનેક મનુષ્ય આહારકશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈ ઓર કોઈ એક મનુષ્ય કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ । (૭)

અથવા બહુત-સે મનુષ્ય ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈ, બહુત-સે

અથવા કોઈ અનેક મનુષ્ય ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી થાય છે, કોઈ એક મનુષ્ય આહારકશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, અને કોઈ એક મનુષ્ય કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે. (૫)

અથવા કોઈ અનેક મનુષ્ય ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, કોઈ એક મનુષ્ય આહારકશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, કોઈ અનેક મનુષ્ય કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે. (૬)

અથવા કોઈ અનેક મનુષ્ય ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી અને છે, કોઈ અનેક મનુષ્ય આહારકશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે. અને કોઈ એક મનુષ્ય કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે. (૭)

અથવા ઘણા બધા મનુષ્ય ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી થાય છે, ઘણા મનુષ્ય આહારકશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, અને ઘણા મનુષ્ય કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે. (૮)

પ્રયોગિણશ્ચ ભવન્તિ ૮, ત્રિકસંયોગે પૂર્વોક્તાષ્ટમેલનેન ષોડશ મદ્ધાઃ, 'અહવેગે ય ઓરાલિય-મીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય કમ્મગમરીરકાયપ્પઓગી ય ૧' અથવા એકશ્વ-કશ્વિત્ ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગીચ, આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગીચ, કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી ચ, ભવન્તિ ૧, 'અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય કમ્મગમરીરકાયપ્પઓગિણો ય ૨' અથવા એકશ્વ-કશ્વિત્ ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ, કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ એકે કેચન ભવન્તિ ૨, 'અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાય પઓગી ય આહારગમીસાસરીર-કાયપ્પઓગિણો ય કમ્મગમરીરકાયપ્પઓગી ય ૩' અથવા એકશ્વ-કશ્વિત્ ઔદારિકમિશ્ર શરીરકાયપ્રયોગી ચ, એકેચ આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, ઋઃ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી ચ ભવન્તિ ૩, 'અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્પ-ઓગિણો ય કમ્મગમરીરકાયપ્પઓગિણો ય ૪, અથવા એકશ્વ-કશ્વન ઔદારિકમિશ્રશરીર-મનુષ્ય આહારકશરીરકાયપ્રયોગો હોતે હૈં, ઔર વહુત સે કર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈં । (૮)

હસ પ્રકાર ચે આઠ મંગ હૈં । પૂર્વોક્ત આઠ મિલ્લને સે સચ સોલહ હો જાતે હૈં ।

અથવા કોઈ એક મનુષ્ય ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ, કોઈ એક મનુષ્ય આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ, ઔર કોઈ કાર્મણશરીર-કાયપ્રયોગી હોતા હૈ । (૧)

અથવા કોઈ એક મનુષ્ય ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ, કોઈ એક મનુષ્ય આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ ઔર અનેક મનુષ્ય કાર્મણશરીર-કાયપ્રયોગી હોતે હૈ । (૨)

અથવા કોઈ એક મનુષ્ય ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ, અનેક મનુષ્ય આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈ ઔર એક મનુષ્ય કાર્મણશરીર-કાયપ્રયોગી હોના હૈ । (૩)

અથવા કોઈ એક મનુષ્ય ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ, અનેક

આ પ્રકારના આઠ ભાગ છે પૂર્વોક્ત આઠ મેગવવાથી બધા મળીને સોલ થઈ બાથ છે.

અથવા કોઈ એક મનુષ્ય ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, કોઈ એક મનુષ્ય આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે અને કોઈ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે. (૧)

અથવા કોઈ એક મનુષ્ય ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, કોઈ એક મનુષ્ય આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, અને અનેક મનુષ્ય કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી બને છે (૨)

અથવા કોઈ એક મનુષ્ય ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, અનેક મનુષ્ય આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, અને એક મનુષ્ય કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે. (૩)

અથવા કોઈ એક મનુષ્ય ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, અનેક મનુષ્ય

કાયપ્રયોગી ચ, એકશ્ચ આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, એકેચ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ ભવન્તિ ૪, અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય કમ્મગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય ૫' અથવા એકેચ-કેચન ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, એકશ્ચ આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ, એકેચ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ ભવન્તિ ૫, 'અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય ૬' કમ્મગસરીરકાયપ્પઓગી ય ૬' અથવા એકેચ-કેચન ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, કશ્ચિદ્ આહારકમિશ્રશરીરપ્રયોગી ચ, કશ્ચિત્ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી ચ ભવતિ ૬, 'અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય કમ્મગસરીરકાયપ્પઓગી ય ૭' અથવા એકેચ કેચન ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી ચ કશ્ચિદ્ ભવતિ ૭, 'અહવેગે ય ઓરાલિય-

મનુષ્ય આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈં ઓર અનેક મનુષ્ય કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈં । (૪)

અથવા કોઈ અનેક મનુષ્ય ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈં, કોઈ એક મનુષ્ય આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈં ઓર એક મનુષ્ય કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈં । (૫)

અથવા અનેક મનુષ્ય ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈં, કોઈ એક મનુષ્ય આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈં ઓર કોઈ બહુત કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈં । (૬)

અથવા અનેક મનુષ્ય ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈં, અનેક મનુષ્ય આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈં ઓર કોઈ એક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈં । (૭)

અથવા બહુત-સે મનુષ્ય ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈં, બહુત-સે

આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી બને છે, અને અનેક મનુષ્ય કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી થાય છે । (૪)

અથવા કોઈ અનેક મનુષ્ય ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, કોઈ એક મનુષ્ય આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, અને એક મનુષ્ય કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી થાય છે । (૫)

અથવા કોઈ અનેક મનુષ્ય ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, કોઈ એક મનુષ્ય આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી થાય છે અને કોઈ બહુત કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી થાય છે । (૬)

અથવા અનેક મનુષ્ય ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે અનેક મનુષ્ય આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે અને કોઈ એક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે । (૭)

મીસાસરીરકાયપ્પ્રયોગિણો ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્પ્રયોગિણો ય ક્ષમ્પગતરીરકાયપ્પ્રયો-
ગિણો ય ૮' અથવા એકેચ-કેચન ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, એકે આહારકમિશ્ર-
શરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, એકેચ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ ભવન્તિ ૮. ઉત્પત્તિગાનામણિઃ
સંમેલનેન ચતુર્વિંશતિઃ, 'અહવેગે ય આહારગમરીરકાયપ્પ્રયોગી ય આહારગમીસામરીરકાયપ્પ્ર-
યોગી ય ક્ષમાસરીરકાયપ્પ્રયોગી ય ૧' અથવા એકશ્ચ કશ્ચિદ્ આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ચ,
આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ, કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી ચ ભવતિ ૧, 'અહવેગે ય આહાર-
ગસરીરકાયપ્પ્રયોગી ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્પ્રયોગી ય ક્ષમ્પસરીરકાયપ્પ્રયોગિણો ય ૨'
અથવા એકશ્ચ કશ્ચિદ્ આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ચ, કશ્ચિદ્ આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી
ચ, કેચિત્ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ ભવન્તિ ૨, 'અહવેગે ય આહારગસરીરકાયપ્પ્રયોગી
ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્પ્રયોગિણો ય ક્ષમાસરીરકાયપ્પ્રયોગી ય ૩' અથવા એકશ્ચ આહાર-
આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈં ઓર વહુત-સે કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી
હોતે હૈં । (૮)

પૂર્વોક્ત સોલહ મંગો મેં મીં ઈન આઠ કો મિલાદેનેસે સવ મિલ કર
ચૌવીસ મંગ હુવ ।

અથવા કોઈ એક મનુષ્ય આહારકશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ, કોઈ એક મનુષ્ય
આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ ઓર એક મનુષ્ય કાર્મણશરીરકાય-
પ્રયોગી હોતા હૈ । (૧)

અથવા કોઈ એક મનુષ્ય આહારકશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ, કોઈ એક
આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ ઓર કોઈ વહુત-સે મનુષ્ય કાર્મણશરી-
રકાયપ્રયોગી હોતે હૈં । (૨)

અથવા કોઈ એક મનુષ્ય આહારકશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ, કોઈ અનેક
મનુષ્ય આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈં ઓર કોઈ એક કાર્મણશરીરકાય-
પ્રયોગી હોતા હૈ । (૩)

અથવા ઘણા બધા મનુષ્ય ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી બને છે, ઘણા આહારક
મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી થાય છે અને ઘણા કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી બને છે (૮)

પૂર્વોક્ત સોળ ભગોમાં આ આઠને મેળવવાથી બધા મળીને ચૌવીસ ભગ થયા.

અથવા કેઈ એક મનુષ્ય આહારક શરીરકાયપ્રયોગી થાય છે, કેઈ એક મનુષ્ય
આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી થાય છે, અને એક મનુષ્ય કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી થાય છે (૧)

અથવા કેઈ એક મનુષ્ય આહારક શરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, કેઈ એક આહારક મિશ્ર-
શરીરકાયપ્રયોગી હોય છે અને કેઈ ઘણા મનુષ્ય કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે (૨)

અથવા કેઈ એક મનુષ્ય આહારક શરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, કેઈ અનેક મનુષ્ય
આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, અને કેઈ એક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે (૩)

રક્તશરીરકાયપ્રયોગી ચ, એકે ચ આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, એકશ્ચ કાર્મણશરીરકાય-
પ્રયોગી ચ મવતિ ૩, 'અહવેગે ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગી ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્પ-
ઓગિણો ય કમ્માસરીરકાયપ્પઓગિણો ય ૪' અથવા એકશ્ચ કેચન આહારકશરીરકાયપ્રયોગી
ચ, એકે ચ આહારમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ એકે ચ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ મવન્તિ ૪,
'અહવેગે ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય કમ્માસરીર-
કાયપ્પઓગી ય ૫' અથવા એકેચ-કેચન આહારકશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, એકશ્ચ આહારક-
મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ, એકશ્ચ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી ચ મવતિ ૫, 'અહવેગે ય આહાર-
ગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય કમ્મગસરીરકાયપ્પઓ-
ગિણો ય ૬' અથવા એકેચ-કેચન આહારકશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, એકશ્ચ આહારકમિશ્રશરીર-
કાયપ્રયોગી ચ, એકે ચ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ મવન્તિ ૬, 'અહવેગે ય આહારગસરીર-
કાયપ્પઓગિણો ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય કમ્માસરીરકાયપ્પઓગી ય ૭'
અથવા એકે ચ-કેચન આહારકશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ,

અથવા કોઈ એક મનુષ્ય આહારકશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ, કોઈ અનેક
મનુષ્ય આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈં ઓર કોઈ અનેક મનુષ્ય કાર્મણ-
શરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈં । (૪)

અથવા અનેક મનુષ્ય આહારકશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈં, કોઈ એક મનુષ્ય
આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ ઓર કોઈ એક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી
હોતા હૈ । (૫)

અથવા અનેક મનુષ્ય આહારકશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈં, કોઈ એક મનુષ્ય
આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ ઓર અનેક મનુષ્ય કાર્મણશરીરકાયપ્ર-
યોગી હોતે હૈં । (૬)

અથવા અનેક મનુષ્ય આહારકશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈં, અનેક મનુષ્ય
આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈં ઓર એક મનુષ્ય કાર્મણશરીરકાયપ્ર-
યોગી હોતા હૈ । (૭)

અથવા કોઈ એક મનુષ્ય આહારક શરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, કોઈ અનેક મનુષ્ય આહારક
મિશ્ર શરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, અને કોઈ અનેક મનુષ્ય કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે । (૪)

અથવા અનેક આહારક શરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, કોઈ એક મનુષ્ય આહારક મિશ્ર
શરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, અને કોઈ એક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે । (૫)

અથવા અનેક મનુષ્ય આહારક શરીરકાયપ્રયોગી હોય છે કોઈ એક મનુષ્ય આહાર-
ક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે અને અનેક મનુષ્ય કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે । (૬)

અથવા અનેક મનુષ્ય આહારક શરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, અનેક મનુષ્ય આહારક
મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે અને એક મનુષ્ય કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે । (૭)

एकश्च कर्मणशरीरकायप्रयोगी च भवति ७, 'अहवेगे य आहारगसरीरकायप्पओगिणो य आहारगमीसासरीरकायप्पओगिणो य कम्मगसरीरकायप्पओगिणो य ८' अथवा एके च केचन आहारकशरीरकायप्रयोगिणश्च, केचित् आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगिणश्च, केचित् कर्मणशरीरकायप्रयोगिणश्च भवन्ति ८, 'एवं एए तियसजोएणं चत्तारि अहमंगा' एवम्-उत्तरीत्या एते-पूर्वोक्ताः त्रिकसंयोगेन चत्वारः अष्टौ भन्ना भवन्ति, 'सन्वेपि मिलित्ता वचीसं मंगा जाणियव्वा ३२' सर्वेऽपि मिलित्वा त्रिकसंयोगे द्वात्रिंशद् भन्नाः, ज्ञातव्याः ३२, तथा च त्रिकसंयोगे औदारिकमिश्राहारककर्मणानामष्टौ भन्नाः औदारिकमिश्राहारकमिश्र-कर्मणानामष्टौ भन्नाः, आहारकाहारकमिश्रकर्मणानामष्टौ भन्नाः भवन्ति, इत्येवं रीत्या सर्व, संख्यया द्वात्रिंशद् भन्ना भवन्तीति भावः ॥ सू० ४॥

चतुष्कसंयोगवक्तव्यता-

मूलम्-अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगी य आहारगसरीर-कायप्पओगी य आहारगमीसासरीरकायप्पओगी य कम्मासरीरकायप्प-ओगी य १, अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगी य, आहारग-

अथवा अनेक मनुष्य आहारकशरीरकायप्रयोगी होते हैं, अनेक मनुष्य आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगी होते हैं और अनेक मनुष्य कर्मणशरीरकायप्र-योगी होते हैं । (८)

ये त्रिकसंयोगी एकवचन और बहुवचन की विवक्षा करने से, चार तरह के आठ-आठ भंग अर्थात् सब मिलकर बत्तीस भंग सिद्ध होते हैं । तीन-तीन प्रयोगों का संयोग इस प्रकार किया गया है-औदारिकमिश्र, आहारक और आहारकमिश्र के संयोग से आठ, औदारिकमिश्र, आहारक और कर्मण के संयोग से आठ, औदारिकमिश्र, आहारकमिश्र और कर्मण के संयोग से आठ तथा आहारक, आहारकमिश्र और कर्मण के संयोग से आठ । इस प्रकार सब त्रिकसंयोगी भंग, बत्तीस हैं ॥ सू० ४ ॥

अथवा अनेक मनुष्य आहारक शरीरकायप्रयोगी होय छे, अनेक मनुष्य आहारक मिश्रशरीरकायप्रयोगी होय छे, अनेक मनुष्य कर्मणशरीरकायप्रयोगी होय छे. (८)

आ त्रिक संयोगी ओकवचन अने बहुवचननी विवक्षा करवाथी चार प्रकारना आठ आठ भंग अर्थात् भन्ना भणीने गतीस भंग सिद्ध थाय छे. त्रय त्रय प्रयोगीनो संयोग आ प्रकारे करेवो छे-औदारिक मिश्र, आहारक अने आहारक मिश्रना संयोगथी आठ औदारिक मिश्र आहारक अने कर्मणना संयोगथी आठ औदारिक मिश्र, आहारक मिश्र अने कर्मणना संयोगथी आठ तथा आहारक आहारक मिश्र अने कर्मणना संयोगथी आठ. आ प्रकारे भन्ना भणीने त्रिक संयोगी भंग गतीस छे. ॥ सू० ४ ॥

सरीरकायप्पओगी य आहारगमीसासरीरकायप्पओगी य कम्मासरीर-
 कायप्पओगिणो य २, अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगी य,
 आहारगसरीरकायप्पओगी य आहारगमीसासरीरकायप्पओगिणो य,
 कम्मासरीरकायप्पओगी य ३, अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्प-
 ओगी य आहारगसरीरकायप्पओगी य आहारगमीसासरीरकायप्पओ-
 गिणो य, कम्मासरीरकायप्पओगिणो य ४, अहवेगे य ओरालियमीसा-
 सरीरकायप्पओगी य, आहारगसरीरकायप्पओगिणो य, आहारगमीसा-
 सरीरकायप्पओगी य कम्मासरीरकायप्पओगी य ५, अहवेगे य ओरा-
 लियमीसासरीरकायप्पओगी य आहारगसरीरकायप्पओगिणो य आहार-
 गमीसासरीरकायप्पओगी य कम्मासरीरकायप्पओगिणो य ६, अहवेगे
 य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगी य आहारगसरीरकायप्पओगिणो य
 आहारगमीसासरीरकायप्पओगिणो य कम्मासरीरकायप्पओगी य ७,
 अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगी य आहारगसरीरकायप्प
 ओगिणो य आहारगमीसासरीरकायप्पओगिणो य कम्मासरीरकायप्प-
 ओगिणो य ८, अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगिणो य आहा-
 रगसरीरकायप्पओगी य आहारगमीसासरीरकायप्पओगी य कम्मा-
 सरीरकायप्पओगी य ९ अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगिणो
 य आहारगसरीरकायप्पओगी य आहारगमीसासरीरकायप्पओगी य
 कम्मासरीरकायप्पओगिणो य १०, अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकाय-
 प्पओगिणो य आहारगसरीरकायप्पओगी य आहारगमीसासरीरकायप्प-
 ओगिणो य कम्मासरीरकायप्पओगी य ११ अहवेगे य ओरालियमीसा-
 रीरकायप्पओगिणो य आहारगसरीरकायप्पओगी य आहारगमीसा-
 रीरकायप्पओगिणो य कम्मासरीरकायप्पओगिणो य १२, अहवेगे य
 ओरालियमीसासरीरकायप्पओगिणो य आहारगसरीरकायप्पओगिणो य
 आहारगमीसासरीरकायप्पओगी य कम्मासरीरकायप्पओगी य १३, अह-

वेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगिणो य आहारगसरीरकायप्प-
ओगिणो य आहारगमीसासरीरकायप्पओगी य कम्मासरीरकायप्पओ-
गिणो य १४ अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगिणो य आहा-
रगसरीरकायप्पओगिणो य आहारगमीसासरीरकायप्पओगिणो य कम्मा-
सरीरकायप्पओगी य १५, अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगिणो
य आहारगसरीरकायप्पओगिणो य आहारगमीसासरीरकायप्पओगिणो
य कम्मासरीरकायप्पओगिणो य १६, एवं एए चउसंजोएणं सोलस
भंगा भवंति, सव्वे त्रि य णं संपिडिया असीति भंगा भवंति, वाण-
मंतरजोइसवेमाणिया जहा असुरकुमारा ॥सू० ५॥

छाया-अथवा एकश्च औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगी च आहारकशरीरकायप्रयोगी च
आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगी च कर्मणशरीरकायप्रयोगी च १, अथवा एकश्च औदारिकमिश्र-

चतुष्कसंयोगवक्तव्यता

शब्दार्थ-(अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगी य, आहारगसरीर-
कायप्पओगी य, आहारगमीसासरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगी य)
अथवा कोई एक औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगी, एक आहारकशरीरकायप्रयोगी,
एक आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगी और एक कर्मणशरीरकायप्रयोगी । (१)

(अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगी य, आहारगसरीरकायप्प-
ओगी य, आहारगमीसासरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगिणो य)
अथवा कोई एक औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगी, एक आहारकशरीरकायप्रयोगी,
एक आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगी और बहुत कर्मणशरीरकायप्रयोगी । (२)

चतुष्क संयोग वक्तव्यता

शब्दार्थ-(अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगी य, आहारगसरीरकायप्पओगी
य, आहारगमीसासरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगी य) अथवा कोई एक औदा-
रिक मिश्रशरीरकायप्रयोगी, एक आहारक शरीरकायप्रयोगी, एक आहारक मिश्रशरीरकाय
प्रयोगी, अने एक कर्मणशरीरकायप्रयोगी (१)

(अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगी य, आहारगसरीरकायप्पओगी य, आहा-
रगमीसासरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगिणो य) अथवा कोई एक औदारिक
मिश्रशरीरकायप्रयोगी, एक आहारकशरीरकायप्रयोगी, एक आहारक मिश्रशरीरकायप्रयोगी,
अने बहुत कर्मणशरीरकायप्रयोगी (२)

शरीरकायप्रयोगी च आहारकशरीरकायप्रयोगी च आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगी च कर्मण
शरीरकायप्रयोगिणश्च, अथवा एकश्च औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगी च आहारकशरीरकाय-
प्रयोगी च आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगिणश्च कर्मणशरीरकायप्रयोगी च ३, अथवा एकश्च
औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगी च, आहारकशरीरकायप्रयोगी च, आहारकमिश्रशरीरकायप्रयो-
गिणश्च कर्मणशरीरकायप्रयोगिणश्च ४, अथवा एकश्च औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगी च, आहारक-
शरीरकायप्रयोगिणश्च आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगी च कर्मणशरीरकायप्रयोगी च ५, अथवा
एकश्च औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगी च आहारकशरीरकायप्रयोगिणश्च आहारकमिश्रशरीर-

(अहवेगे य ओरालिपमीसासरीरकायप्पओगी य, आहारगसरीरकायप्प-
ओगी य, आहारगमीसासरीरकायप्पओगिणो य, कम्मासरीरकायप्पओगी य)
अथवा कोई एक औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगी, एक आहारकशरीरकायप्रयोगी,
अनेक आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगी और एक कर्मणशरीरकायप्रयोगी । (३)

(अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगी य, आहारगसरीरकायप्प-ओगी य, आहारगमोसासरोरकायप्पओगिणो य, कम्मासरीरकायप्पओगिणो य) अथवा कोई एक औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगी, एक आहारकशरीरकाय-प्रयोगी, अनेक आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगी और अनेक कर्मणशरीरकायप्र-योगी । (४)

(अह्वेगे य ओरालिपमीसासरीरकायप्पओगी य, आहारगसरीरकायप्पओ-
 गिणो य, आहारगमीसासरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगी य) अथवा
 कोई एक औदारिकमिखशरीरकायप्रयोगी, अनेक आहारकशरीरकायप्रयोगी,
 एक आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगी, एक कोई कर्मणशरीरकायप्रयोगी । (५)

(अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगी य, आहारगसरीरकायप्प-

(અહવેગે ચ ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ચ, આહારગ સરીરકાયપ્પઓગી ચ, આહારગ-મીસાસરીરકાયપ્પઓગીનો ચ, કમ્માસરીરકાયપ્પઓગી ચ) અથવા કોઈ એક ઔષ્ઠારિક મિશ્ર શરીરકાયપ્રયોગી છે, એક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી, અનેક આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી અને એક કાર્મણુશરીરકાયપ્રયોગી (૩)

(અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પજોગી ય, આહારગસરીરકાયપ્પજોગી ય, આહારગ મીસાસરીરકાયપ્પજોગિણો ય, કમ્માસરીરકાયપ્પજોગિણો ય) અથવા ૧. કેઈ એક ઔદારિક મિશ્ર-શરીરકાયપ્રયોગી, એક આહારક શરીરકાયપ્રયોગી અનેક આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી અને અનેક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી (૪)

(અહલેને ચ બોરાલિયમીસાસરીરકાયપઓગી ચ, બાહારગ સરીરકાયપઓગી ચ, બાહારગ મીસાસરીરકાયપઓગી ચ, કન્માસરીરકાયપઓગી ચ) અથવા દેઈ એક ઔદાસિક નિશ્ચયરીરકાયપઓગી, અને અનેક બાહારક શરીરકાયપઓગી, એક બાહારક નિશ્ચયરીરકાયપઓગી, દેઈ એક કાર્મલશરીરકાયપઓગી (૫)

कायप्रयोगी च कर्मणश्शरीरकायप्रयोगिणश्च ३, अथवा ए + च औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगी च
आहारकशरीरकायप्रयोगिणश्च आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगिणश्च कर्मणश्शरीरकायप्रयोगी च,
अथवा एकश्च औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगी च आहारकशरीरकायप्रयोगिणश्च आहारकमिश्र-
शरीरकायप्रयोगिणश्च कर्मणश्शरीरकायप्रयोगिणश्च ८, अथवा एके चाँदारिकमिश्रशरीरकाय-
प्रयोगिणश्च आहारकशरीरकायप्रयोगी च आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगी च कर्मणश्शरीरकाय-
प्रयोगिणो य, आहारकमीसासरीरकायप्रयोगी य, कर्मासरीरकायप्रयोगिणो
य) अथवा कोई एक औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगी, अनेक आहारकशरीरकायप्र-
योगी, एक आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगी, अनेक कर्मणश्शरीरकायप्रयोगी । (६)

(अहवेगे य ओशालिघमीसासरीरकायप्पओगी य, आहारगसरीरकायप्पओ-
गिणो य, आहारगमीसासरीरकायप्पओगिणो य, कम्मासरीरकायप्पओगी य)
अथवा कोई एक औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगी, अनेक आहारकशरीरकायप्रयोगी
अनेक आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगी और एक कर्मणशरीरकायप्रयोगी । (७)

(अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगी य, आहारगसरीरकायप्पओ-
गिणो य, आहारगमीसासरीरकायप्पओगिणो य, कम्मासरीरकायप्पओगिणो य)
अथवा कोईएकऔदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगी, बहुत आहारकशरीरकायप्रयोगी,
बहुत आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगी और बहुत कर्मणशरीरकायप्रयोगी । (८)

(अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगिणो य, आहारगसरीरकायप्प-ओगी य, आहारगमीसासरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगी य)

(અહવેગે ચ ઓરાલિય મીસાસરીકાયપ્પઓગી ચ, આહારગ સરીકાયપ્પઓગિણો ચ, આહારગ મીસાસરીકાયપ્પઓગી ચ, કમ્માસરીકાયપ્પઓગિણો ચ) અથવા કેઈ એક ઓદારિક મિશ્રચરીરકાયપ્રયોગી, અનેક આહારકચરીરકાયપ્રયોગી એક આહારકમિશ્રચરીરકાયપ્રયોગી, અનેક કામીચુચરીરકાય પ્રયોગી (૬)

(અહવેગે ય ઓરાલિય મોસાસરીરકાયપ્પઓગી ય, આહારગ સરીરકાયપ્પઓગિણો ય, આહારગ મોસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય, કમ્માસરીરકાયપ્પઓગિણો ય) અથવા કોઈ એક ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી, અનેક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી, અનેક આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી અને એક કાર્મણુશરીરકાયપ્રયોગી (૭)

(अह्वेगे य ओराह्यि मीसासरीरकायप्पओगी य, आहारग सरीरकायप्पओगिणो य, आहारग मीसासरीरकायप्पओगिणो य, कम्मासरीरकायप्पओगिणो य) अथवा कौं ओं ओं ओं-
रिं मिश्रशरीरकायप्रयोगी, धत्ता आहारकशरीरकायप्रयोगी, धत्ता आहारक मिश्रशरीरकाय
प्रयोगी अने धत्ता काम्बुशरीरकायप्रयोगी (८)

(अहवेगे य ओपल्लिय मीसासरीरकायप्पओगिणो य, आहारगसरीरकायप्पओगी य, आहारगमीसासरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगी य) अथवा धम्मोपनिषत्तिं भिक्षु

(अहवेगे य ओराडियमीसासरीरकायप्पओगिणो य, ओहारगसरीरकायप्पओगी य, आहारगमीसासरीरकायप्पओगिणो य, कम्मासरीरकायप्पओगिणो य) अथवा धत्ता ओहा-
रिठ भिअश-रीरकायप्रयोगी' जेठ आहारठ शरीरकायप्रयोगी, धत्ता आहारठ भिअशरीरकाय
प्रयोगी, धत्ता काम'पुशरीरकायप्रयोगी (१२)

અથવા એકે ચૌદારિકમિશ્રજરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ આહારગજરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ આહારકમિશ્ર-
જરીરકાયપ્રયોગી ચ કાર્મણજરીરકાયપ્રયોગી ચ ૧૩, અથવા એકે ચૌદારિકમિશ્રજરીરકાય-
પ્રયોગિણશ્ચ આહારકજરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, આહારકમિશ્રજરીરકાયપ્રયોગી ચ કાર્મણજરીર-
કાયપ્રયોગિણશ્ચ ૧૪, અથવા એકે ચૌદારિકમિશ્રજરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, આહારકજરીરકાય-
યોગિણશ્ચ આહારકમિશ્રજરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ કાર્મણજરીરકાયપ્રયોગી ચ ૧૫, અથવા એકે
ચૌદારિકમિશ્રજરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, આહારકજરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ આહારકમિશ્રજરીરકાય-

(અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય, આહારગજરીરકાયપ્પ-
ઓગિણો ય, આહારકમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય, કમ્માસરીરકાયપ્પઓગી ય)
અથવા કોઈં વહુત ઔદારિકમિશ્રજરીરકાયપ્રયોગી, વહુત આહારકજરીરકાય-
પ્રયોગી, એક આહારકમિશ્રજરીરકાયપ્રયોગી ઓર એક કાર્મણજરીરકાય-
પ્રયોગી । (૧૩)

(અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય, આહારગસરીરકાયપ્પ-
ઓગિણો ય, આહારકમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય, કમ્માસરીરકાયપ્પઓગિણો ય)
અથવા વહુત ઔદારિકમિશ્રજરીરકાયપ્રયોગી, વહુત આહારકજરીરકાયપ્રયોગી,
એક આહારકમિશ્રજરીરકાયપ્રયોગી ઓર વહુત કાર્મણજરીરકાયપ્રયોગી । (૧૪)

(અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય, આહારગસરીરકાય-
પ્પઓગિણો ય, આહારકમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય, કમ્માસરીરકાયપ્પઓગી
ય) અથવા કોઈં વહુત ઔદારિકમિશ્રજરીરકાયપ્રયોગી, વહુત આહારકજરીરકાય-
પ્રયોગી, વહુત આહારકમિશ્રજરીરકાયપ્રયોગી ઓર એક કાર્મણજરીરકાયપ્ર-
યોગી । (૧૫)

(અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય, આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય,
આહારકમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય, કમ્માસરીરકાયપ્પઓગી ય) અથવા ઘણા ઔદારિક મિશ્ર
જરીરકાયપ્રયોગી, ઘણા આહારકજરીરકાયપ્રયોગી, એક આહારક મિશ્રજરીરકાયપ્રયોગી અને
એક કાર્મણજરીરકાયપ્રયોગી (૧૩)

(અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય, આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય,
આહારકમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય, કમ્માસરીરકાયપ્પઓગિણો ય) અથવા ઘણા ઔદારિક
મિશ્રજરીરકાયપ્રયોગી, ઘણા આહારકજરીરકાયપ્રયોગી, એક આહારક મિશ્રજરીરકાયપ્રયોગી
અને ઘણા કાર્મણજરીરકાયપ્રયોગી. (૧૪)

(અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય, આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય,
આહારકમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય, કમ્માસરીરકાયપ્પઓગી ય) અથવા કોઈં ઘણા ઔદા-
રિક મિશ્રજરીરકાયપ્રયોગી, ઘણા આહારકજરીરકાયપ્રયોગી, ઘણા આહારક મિશ્રજરીરકાય
પ્રયોગી અને એક કાર્મણજરીરકાયપ્રયોગી. (૧૫)

अथवा एके चौदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगिणश्च आहारगन्तरीरकायप्रयोगिणश्च आहारकमिश्र-
शरीरकायप्रयोगी च कर्मणशरीरकायप्रयोगी च १३, अथवा एकचौदारिकमिश्रशरीरकाय-
प्रयोगिणश्च आहारकशरीरकायप्रयोगिणश्च, आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगी च कर्मणशरीर-
कायप्रयोगिणश्च १४, अथवा एक चौदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगिणश्च, आहारकशरीरकाय-
प्रयोगिणश्च आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगिणश्च कर्मणशरीरकायप्रयोगी च १५, अथवा एक
चौदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगिणश्च, आहारकशरीरकायप्रयोगिणश्च आहारकमिश्रशरीरकाय-

(अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगिणो य, आहारगन्तरीरकायप्प-
ओगिणो य, आहारगन्तीसासरीरकायप्पओगो य, कम्मासरीरकायप्पओगी य)
अथवा कोई बहुत औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगी बहुत आहारकशरीरकाय-
प्रयोगी, एक आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगी और एक कर्मणशरीरकाय-
प्रयोगी । (१३)

(अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगिणो य, आहारगन्तरीरकायप्प-
ओगिणो य, आहारकमीसासरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगिणो य)
अथवा बहुत औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगी, बहुत आहारकशरीरकायप्रयोगी,
एक आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगी और बहुत कर्मणशरीरकायप्रयोगी । (१४)

(अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगिणो य, आहारगन्तरीरकाय-
प्पओगिणो य, आहारगन्तीसासरीरकायप्पओगिणो य, कम्मासरीरकायप्पओगी य)
अथवा कोई बहुत औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगी, बहुत आहारकशरीरकाय-
प्रयोगी, बहुत आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगी और एक कर्मणशरीरकायप्र-
योगी । (१५)

(अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगिणो य, आहारगन्तरीरकायप्पओगिणो य,
आहारगन्तीसासरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगी य) अथवा धब्बु औदारिक मिश्र
शरीरकायप्रयोगी, धब्बु आहारकशरीरकायप्रयोगी, ओठ आहारक मिश्रशरीरकायप्रयोगी અને
ओठ कर्मणशरीरकायप्रयोगी (१३)

(अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगिणो य, आहारगन्तरीरकायप्पओगिणो य,
आहारगन्तीसासरीरकायप्पओगी य, कम्मासरीरकायप्पओगिणो य) अथवा धब्बु औदारिक
मिश्रशरीरकायप्रयोगी, धब्बु आहारकशरीरकायप्रयोगी, ओठ आहारक मिश्रशरीरकायप्रयोगी
अने धब्बु कर्मणशरीरकायप्रयोगी. (१४)

(अहवेगे य ओरालियमीसासरीरकायप्पओगिणो य, आहारगन्तरीरकायप्पओगिणो य,
आहारगन्तीसासरीरकायप्पओगिणो य, कम्मासरीरकायप्पओगी य) अथवा डेढ धब्बु औदा-
रिक मिश्रशरीरकायप्रयोगी, धब्बु आहारकशरीरकायप्रयोगी, धब्बु आहारक मिश्रशरीरकाय
प्रयोगी અને ओठ कर्मण शरीरकायप्रयोगी. (१५)

પ્રયોગિણશ્ચ, કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિશ્ચ ૧૬, एवम् एते चतुःसंयोगेन पोदश भङ्गा भवन्ति, सर्वेऽपि च खलु संपिण्डिता अस्तीति भङ्गा भवन्ति, वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिका यथा असुरकुमाराः ।

ટીકા-અય ચતુષ્કસંયોગેન મનુષ્યાણાં પે દશ ભંગાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘અહવેગે ય ઓરાલિયમિસાસરીરકાયપ્પઓગી ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય કમ્માસરીરકાયપ્પઓગી ય ૧’ અથવા એકશ્ચ-કશ્ચન મનુષ્યઃ ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગી ચ આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ચ આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ, કાર્મણશરીરકાય-

(અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય, આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય, આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય કમ્માસરીરકાયપ્પઓગિણો ય) અથવા બહુત ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી, બહુત આહારકશરીરકાયપ્રયોગી, બહુત આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી, બહુત કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી । (૧૬) .

(एवं) इस प्रकार (एते) ये (चउसंजोएणं) चार के संयोग से (सोलस भंगा) सोलह भंग (भवन्ति) होते हैं (सव्वे वि य णं संपिडिया) सब मिलकर (असीति) अस्सी (भंगा) भंग, (भवन्ति) हैं (वाणमंतरजोइसवेमाणिया जहा असुरकुमारा) वानव्यन्तर, ज्योतिष्क, वैमानिक असुरकुमारों की तरह ।

ચતુષ્કસંયોગવક્તવ્યતા

ટીકાર્થ-અષ ચાર-ચાર પ્રયોગોં કે સંયોગ સે હોને વાલે મનુષ્યોં સંબંધી-સોલહ ભંગોં કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ:-

અથવા કોઈ એક મનુષ્ય ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ, એક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ, એક આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી

(અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય, આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય, આહારગ મીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય, કમ્માસરીરકાયપ્પઓગિણો ય) અથવા ધણા ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી, ધણા આહારકશરીરકાયપ્રયોગી, ધણા આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ધણા કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી. (૧૬)

(एवं चैव) એ પ્રકારે (एते) એ (चउ संजोएणं) ચાર સંયોગથી (सोलस भंगा) સોલ ભંગ (भवन्ति) થાય છે (सव्वे वि य णं संपिडिया) બધા મળીને (अस्सीति) એ સ્સી (भंगा) ભંગ (भवन्ति) છે (वाणमंतरजोइसवेमाणिया जहा असुरकुमारा) વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક, અને વૈમાનિક અસુરકુમારોની જેમ

ચતુષ્ક સંયોગ વક્તવ્યતા

ટીકાર્થ-હવે ચાર પ્રયોગોના સંયોગથી થનાર મનુષ્યો સબંધી સોળ ભંગની પ્રરૂપણા કરાય છે.

અથવા કોઈ એક મનુષ્ય ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, એક આહારક શરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, એક આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી થાય છે, અને એક કાર્મણ

પ્રયોગી ચ ભવતિ ૧, 'અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય આહારગસરીરકાયપ્પ-ઓગી ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય ક્ષ્માપરીરકાયપ્પઓગિણો ય ૨, અથવા એકશ્વ-કશ્વન ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ, આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ચ, આહારકમિશ્રગરીર-કાયપ્રયોગી ચ, એકેચ કેચન કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ ભવન્તિ ૨, 'અહવેગે ય ઓરાલિયમીસા-સરીરકાયપ્પઓગી ચ આહારગમરીરકાયપ્પઓગી ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય ક્ષ્માસરીરકાયપ્પઓગી ય ૩' અથવા એકશ્વ-કશ્વન ઔદારિકમિશ્રગરીરકાયપ્રયોગી ચ, આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ચ, આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ કેચિત્, કશ્વિત્કાર્મણશરીર-કાયપ્રયોગી ચ ભવતિ ૩, 'અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય આહારગસરીર-કાયપ્પઓગી ય, આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય ક્ષ્માસરીરકાયપ્પઓગિણો ય ૪' અથવા એકશ્વ-કશ્વિત્ ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ, આહારકશરીરકાયપ્રયોગી ચ, એકે ચ કેચન આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, કેચન કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણેશ્ચ ભવન્તિ ૪, હોતા હૈ ઓર એકકાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ । (૧)

અથવા કોઈ એક મનુષ્ય ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ, એક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ, એક આહારકમિશ્રશરીર કાયપ્રયોગી હોતા હૈ ઓર અનેક મનુષ્ય કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈ (૨) ।

અથવા કોઈ એક મનુષ્ય ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી એક આહારક-શરીરકાયપ્રયોગી, બહુત-સે આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી એક કાર્મણશરીર-કાયપ્રયોગી હોતા હૈ (૩) ।

અથવા કોઈ એક મનુષ્ય ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ, એક આહાર-કશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ, બહુત સે આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈ ઓર બહુત -સે કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈ (૪) ।

અથવા કોઈ એક ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ, બહુત-સે આહાર-શરીરકાયપ્રયોગી હોય છે. (૧)

અથવા કેઈ એક મનુષ્ય ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, એક આહારક શરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, એક આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે અને અનેક મનુષ્ય કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે (૨)

અથવા કેઈ એક મનુષ્ય ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી, એક આહારકશરીરકાય-પ્રયોગી, ઘણા બધા આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી અને એક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે (૩)

અથવા કેઈ એક મનુષ્ય ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, એક આહારક શરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, ઘણા આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે અને ઘણા કાર્મણ શરીરકાયપ્રયોગી હોય છે. (૪)

‘અહવેને ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય આહારગ-
મીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય કમ્માસરીરકાયપ્પઓગી ય ૫’ અથવા એકશ્વ-કશ્વન ઔદારિક-
મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ, આહારકશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ કેચિત્, કશ્ચિદ્ આહારકમિશ્રશરીર-
કાયપ્રયોગી ચ, કશ્ચિત્ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી ચ મવતિ ૫, ‘અહવેને ય ઓરાલિયમીસા-
સરીરકાયપ્પઓગી ય, આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય, આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય
કમ્માસરીરકાયપ્પઓગિણો ય ૬’ અથવા એકશ્વઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ, એકેચ
આહારકશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, એકશ્વ આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ, એકેચ કાર્મણશરીર
કાયપ્રયોગિણશ્ચ મવન્તિ ૬, ‘અહવેને ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય આહારગસરીર-
કાયપ્પઓગિણો ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય કમ્માસરીરકાયપ્પઓગી ય ૭’
અથવા એકશ્વ-કશ્વન ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ, કેચિત્ આહારકશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ,
કેચન આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, કશ્ચિત્ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી ચ મવતિ ૭,
‘અહવેને ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય આહારગ
મીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય કમ્માસરીરકાયપ્પઓગિણો ય ૮’ અથવા એકશ્વ-કશ્વન ઔદા-
રકશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈં, કોઈ એક આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈં
ઔર કોઈ એક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈં । (૫)

અથવા કોઈ એક ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈં, બહુત-સે આહાર-
કશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈં, કોઈ એક આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈં
અનેક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈં । (૬)

અથવા કોઈ એક મનુષ્ય ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈં, અનેક
આહારકશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈં અનેક આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતે
હૈં ઔર એક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈં । (૭)

અથવા કોઈ એક મનુષ્ય ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈં, બહુત-સે

અથવા કોઈ એક ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, ઘણા આહારક શરીર-
કાયપ્રયોગી હોય છે, કોઈ એક આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે અને કોઈ એક
કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે. (૫)

અથવા કોઈ એક ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, ઘણા આહારક શરીર-
કાયપ્રયોગી હોય છે, કોઈ એક આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે અનેક કાર્મણ
શરીરકાયપ્રયોગી હોય છે (૬)

અથવા કોઈ એક મનુષ્ય ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, અનેક આહારક
શરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, અનેક આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે અને એક કાર્મણ
શરીરકાયપ્રયોગી હોય છે (૭)

અથવા કોઈ એક મનુષ્ય ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, ઘણા મનુષ્ય

રિક્તમિશ્રણશરીરકાયપ્રયોગી ચ આહારમગ્નીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, આગરુકમિશ્રણશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, કેવન નન્તીતિ ૮, 'અન્વેગે ચ ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્રયોગિણો ચ, આહારમગ્નીરકાયપ્રયોગી ચ આહારમગ્નીમામગ્નીરકાયપ્રયોગી ચ કમ્માસરીરકાયપ્રયોગી ચ ૯' અથવા એકેચ-કેચન ઔદારિકમિશ્રણશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, કશ્ચિત્ આહારમગ્નીરકાયપ્રયોગી ચ, કશ્ચિત્ આહારકમિશ્રણશરીરકાયપ્રયોગી ચ, કશ્ચિત્ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી ચ મત્તિ ૯, 'અન્વેગે ચ ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્રયોગિણો ચ, આહારમગ્નીરકાયપ્રયોગી ચ આહારમગ્નીમામગ્નીરકાયપ્રયોગી ચ કમ્માસરીરકાયપ્રયોગિણો ચ ૧૦, અથવા એકેચ કેચન ઔદારિકમિશ્રણશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, કશ્ચિત્ આહારમગ્નીરકાયપ્રયોગી ચ, કશ્ચિત્ આહારકમિશ્રણશરીરકાયપ્રયોગી ચ, કેચન કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ મત્તિ ૧૦, 'અન્વેગે ચ ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્રયોગિણો ચ આહારમગ્નીરકાયપ્રયોગી ચ આહારમગ્નીમામગ્નીરકાયપ્રયોગિણો ચ કમ્માસરીરકાયપ્રયોગી ચ ૧૧' અથવા એકેચ-મનુષ્યાઃ ઔદારિકમિશ્રણશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, એકશ્ચ આહારકમનુષ્ય આહારકશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈ, વહુત-સે આહારકમિશ્રણશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈ, વહુત-સે કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈ । (૮)

અથવા વહુત-સે મનુષ્ય ઔદારિકમિશ્રણશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈ, કોઈ એક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ, એક આહારકમિશ્રણશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ, એક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ । (૯)

અથવા વહુત-સે ઔદારિકમિશ્રણશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈ, એક કોઈ આહારકશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ, એક આહારકમિશ્રણશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ ઓર વહુત-સે કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈ । (૧૦)

અથવા વહુત-સે ઔદારિકમિશ્રણશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈ, એક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ, વહુત-સે આહારકમિશ્રણશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈ, એક

આહારકશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, ઘણા આહારક મિશ્રણશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે. ઘણા કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે. (૮)

અથવા ઘણા મનુષ્ય ઔદારિક મિશ્રણશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, કેઈ એક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, એક આહારક મિશ્રણશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે એક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે. (૯)

અથવા ઘણા ઔદારિક મિશ્રણશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, કેઈ એક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે. એક આહારક મિશ્રણશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે અને ઘણા કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે (૧૦)

અથવા ઘણા ઔદારિક મિશ્રણશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, એક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, ઘણા આહારક મિશ્રણશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, એક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે (૧૧)

શરીરકાયપ્રયોગી ચ, એકેચ આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, એકશ્ચ કાર્મણશરીરકાય-
પ્રયોગી ચ મવતિ ૧૧, 'અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય આહારગસરીર-
કાયપ્પઓગી ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય કમ્માસરીરકાયપ્પઓગિણો ય ૧૨'
અથવા એકેચ-કેચન ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, એકશ્ચ આહારકશરીરકાયપ્રયોગી
ચ, એકેચાહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, એકેચ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ મવન્તિ ૧૨,
'અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય આહ-
રગમીસાસરીરકાયપ્પઓગી ય કમ્માસરીરકાયપ્પઓગી ય ૧૩' અથવા એકેચ-કેચન ઔદા-
રિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, કેચન આહારકશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, કશ્ચિદ્ આહારકમિશ્ર-
શરીરકાયપ્રયોગી ચ, કશ્ચિત્ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી ચ મવતિ ૧૩, 'અહવેગે ય ઓરાલિય-
મીસાસરીરકાયપ્પઓગિણો ય આહારગસરીરકાયપ્પઓગિણો ય આહારગમીસાસરીરકાયપ્પ-
ઓગી ય કમ્માસરીરકાયપ્પઓગિણો ય ૧૪' અથવા એકેચ-કેચન ઔદારિકમિશ્રશરીરકાય-
પ્રયોગિણશ્ચ, આહારકશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ, કશ્ચિદ્ આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી ચ,
કેચિત્ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગિણશ્ચ મવન્તિ ૧૪, 'અહવેગે ય ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પ
કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ । (૧૧)

અથવા બહુત-સે ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈ, એક આહારક-
શરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ, બહુત-સે આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈ,
બહુત-સે કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈ । (૧૨)

અથવા બહુત-સે ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈ, બહુત-સે આહ-
રકશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈ, એક આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ, એક
ર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ । (૧૩)

અથવા બહુત-સે ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી, હોતે હૈ, બહુત-સે આહ-
રકશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈ, એક આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતા હૈ, અનેક
કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈ । (૧૪)

અથવા બહુત-સે ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈ, બહુત-સે આહ-
રકશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈ, અનેક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોતે હૈ । (૧૫)

અથવા ઘણા ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, એક આહારકશરીરકાયપ્રયોગી હોય
છે, ઘણા આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, ઘણા કાર્મણ શરીરકાયપ્રયોગી હોય છે (૧૨)

અથવા ઘણા ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, ઘણા આહારક શરીરકાય
પ્રયોગી હોય છે, એક આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, એક કાર્મણશરીરકાય
પ્રયોગી હોય છે. (૧૩)

અથવા ઘણા ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, ઘણા આહારકશરીરકાયપ્રયોગી હોય
છે, એક આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, અનેક કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે. (૧૪)

અથવા ઘણા ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગી હોય છે, ઘણા આહારકશરીરકાય

चतुष्कसंयोगे षोडश भङ्गाः, सर्वसंमेलते अशीतिः ८०, 'वाणमंतरजोऽसवेगाणिया जहा असुरकुमारा' दानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकाः यथा असुरकुमाराः प्रतिपादिता स्तथाप्रति पत्तव्या इति भावः ॥ सू० ५॥

गतिवक्तव्यता -

मूलम्—कइविहे णं भंते ! गइप्पवाए पणत्ते ? गोयमा ! पंचविहे गइप्पवाए पणत्ते, तं जहा—पओगगती १ तत्तगती २ बंधणछेदणगती ३ उववायगती ४ विहायगती ५, से किं तं पओगगती ? पओगगती पणत्तरसविहा पणत्ता, तं जहा—सच्चमणप्पओगगती एवं जहा पओगो भणियो तहा एसा वि भाणियव्वा जाव कम्मगसरीरकायप्पओगगती, जीवाणं भंते ! कइविहा पओगगती पणत्ता ? गोयमा ! पणत्तरसविहा पणत्ता, तं जहा—सच्चमणप्पओगगती जाव कम्मगसरीरकायप्पओगगती, नेरइयागं भंते ! कइविहा पओगगती पणत्ता ? गोयमा ! एकारसविहा पणत्ता, तं जहा—सच्चमणप्पओगगती, एवं उवउज्जिऊण जस्स जइविहा तस्स तइविहा भाणियव्वा जाव वेमाणियाणं, जीवाणं भंते ! सच्चमणप्पओगगती जाव कम्मगसरीरकायप्पओगगती कइविहा पणत्ता ? गोयमा ! जीना सव्वे वि ताव होज्ज सच्चमणप्पओगगती वि, एवं तं चेत्त पुठववणितं भाणियव्वं भंता तहेव जाव वेमाणियाणं, से तं पओगगती १, से किं तं तत्तगती ? तत्तगती जे णं जं जानं वा जाव सण्णिवेसं वा संपट्ठिष् असंथत्ते अन्तरापहे वट्ठइ, से तं तत्तगती २, से किं तं बंधणछेदणगती ? बंधणछेदणगती जीवा वा सरीराओ, सरीरं वा जीवाओ, से तं बंधणछेदणगती ३, से किं तं उववायगती ? उववायगती तिविहा पणत्ता, तं जहा—खेत्तोववायगती, भवोववायगती, नो भवोववायगती, से किं तं खेत्तोववायगती ? खेत्तोववायगती पंचविहा

वानव्यन्तरो, ज्योतिष्को तथा वैमानिको का प्रतिपादन असुरकुमारो के समान समस्त लेना चाहिए ।

वानव्यन्तरो, ज्योतिष्को, तथा वैमानिको प्रतिपादन असुरकुमारोना समान समस्त लेवुं लेख्ये.

पण्णत्ता, तं जहा-नेरइय खेत्तोववायगती१, तिरिक्खजोणियखेत्तोववा-
यगती२, मणूसखेत्तोववायगती३, देवखेत्तोववायगती४, सिद्धखेत्तोववा-
यगती५, से किं तं नेरइयखेत्तोववायगती ? नेरइयखेत्तोववायगती सत्त-
विहा पण्णत्ता, तं जहा-रयणप्पभापुढवि नेरइयखेत्तोववायगती, जाव
अहे सत्तमा पुढविनेरइयखेत्तोववायगती से तं नेरइयखेत्तोववायगती१,
से किं तं तिरिक्खजोणियखेत्तोववायगती ? तिरिक्खजोणियखेत्तोववाय-
गती पंचविहा पण्णत्ता, तं जहा-एगिदियतिरिक्खजोणियखेत्तोववाय-
गती जाव पंचिदियतिरिक्खजोणियखेत्तोववायगती, से तं तिरिक्खजोणि-
यखेत्तोववायगती २, से किं तं मणूसखेत्तोववायगती ? मणूसखेत्तो-
ववायगती दुविहा पण्णत्ता, तं जहा-संसुच्छिम्भमणूसखेत्तोववायगती,
गबभवक्कंतियमणूसखेत्तोववायगती, से तं मणूसखेत्तोववायगती३,
से किं तं देवखेत्तोववायगती ? देवखेत्तोववायगती चउविहा पण्णत्ता,
तं जहा-भवणवइदेवखेत्तोववायगती जाव वेत्ताणियदेवखेत्तोववाय-
गती, से तं देवखेत्तोववायगती ४ ॥सू० ६॥

छाया-कतिविधः खलु भदन्त ! गतिप्रपातः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! पञ्चविधः गतिप्रपातः
प्रज्ञप्तः, तद्यथा-प्रयोगगतिः १, तत्तगतिः २, बन्धनछेदनगतिः ३, उपपातगतिः ४, विहा-
योगतिः ५, तत् का सा प्रयोगगतिः ? प्रयोगगतिः पञ्चदशविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा-सत्यमनः

गतिवक्तव्यता

शब्दार्थ-(कहिविहे णं मंते ! गतिप्पवाए पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! गतिप्रपात
कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! पंचविहे गहप्पवाए पण्णत्ते) हे गौतम !
पांच प्रकार का गतिप्रपात कहा है (तं जहा) वह इस प्रकार (पओगगती) प्रयो-
गगति (तत्तगती) तत्तगति (बंधनछेदनगती) बन्धन-छेदनगति (उववायगती)
उपपातगति (विहायगती) विहायोगति ।

गति वक्तव्यता

शब्दार्थ-(कहिविहे णं मंते ! गतिप्पवाए पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! गतिप्रपात कितने
प्रकारना कहा है ? (गोयमा ! पंचविहे गहप्पवाए पण्णत्ते) हे गौतम ! पांच प्रकारना गति-
प्रपात कहा है (तं जहा) ते आ प्रकारे (पओगगती) प्रयोगगति (तत्तगती) तत्तगति
(बंधनछेदनगती) बन्धन छेदनगति (उववायगती) उपपातगति (विहायगती) विहायोगति

प्रयोगगतिः, एवम्-यथा प्रयोगो भणितः तथा एषापि भणितव्या यावत् कर्मणशरीरकाय-
प्रयोगगतिः, जीवानां भवन्त ! कतिविधा प्रयोगगतिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ? पञ्चदशविधा प्रज्ञप्ता,
तद्यथा-सत्यमनःप्रयोगगतिः, यावत्-कर्मणशरीरकायप्रयोगगतिः, नैरयिकाणां भवन्त !
कतिविधा प्रयोगगतिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! एकादशविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा-सत्यमनः प्रयोगगतिः,
एवं उपयुज्य यस्य यतिविधा तस्य ततिविधा भणितव्या यावद् वैमानिकानाम्, जीवानां

(से किं तं पओगगती ?) प्रयोगगति के कितने भेद हैं ? (पओगगती पण्ण-
रसविहा पण्णत्ता) प्रयोगगति पन्द्रह प्रकार की कही है (तं जहा) वह इस प्रकार
(सच्चमणप्पओगगती) सत्यमनप्रयोगगति (एवं जहा पओगो भणितो) इस
प्रकार जैसे प्रयोग के भेद कहे (तहा एसा वि भाणितव्वा) इसी प्रकार यह अर्थात्
गति के भेद भी कहने चाहिए (जाव कम्मगसरीरकायप्पओगगती) यावत्
कर्मणशरीरकायप्रयोगगति ।

(जीवाणं भंते ! कतिविहा पओगगती पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! जीवों की
कितने प्रकार की प्रयोगगति कही है ? (गोयमा ! पण्णरसविहा पण्णत्ता) हे
गौतम ! पन्द्रह प्रकार की कही है (तं जहा-सच्चमणप्पओगगती जाव कम्मग
सरीरकायप्पओगगती) वह इस प्रकार-सत्यमनप्रयोगगति यावत् कर्मणशरीर-
यप्रयोगगति ।

(नेरइयाणं भंते ! कइविहा पओगगती पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! नैरयिकों की
कितने प्रकार की प्रयोगगति कही है ? (गोयमा ! एक्कारसविहा पण्णत्ता) हे
गौतम ! ग्यारह प्रकार की कही है (तं जहा) वह इस प्रकार (सच्चमणप्पओ-

(से किं तं पओगगती ?) प्रयोगगतिना केट्ठा भेदो छे ? (पओगगती पण्णरसविहा
पण्णत्ता) प्रयोगगति पंद्रह प्रकारनी कही छे-(तं जहा) ते आ प्रकारे छे (सच्चमणप्पओग
गती) सत्यमनप्रयोगगति (एवं जहा पओगो भणितो) ओ प्रकारे जेम प्रयोगना भेद
कइया छे (तहा एसा वि भाणितव्वा) ओअ प्रकारे आना अर्थात् गतिना भेद पञ्च कइया
जोअ ओ (जाव कम्मगसरीरकायप्पओगगती) यावत् कर्मणशरीरकायप्रयोगगति

(जीवाणं भंते ! कतिविहा पओगगती पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! जीवों की कितने
प्रयोगगति कही छे ?

(गोयमा ! पण्णरसविहा पण्णत्ता) हे गौतम ! पंद्रह प्रकारनी कही छे (तं जहा-सच्च
मनप्पओगगती जाव कम्मगसरीरकायप्पओगगती) ते आ प्रकारे सत्य मनप्रयोगगति यावत्
कर्मणशरीरकायप्रयोगगति

(नेरइयाणं भंते ! कइविहा पओगगती पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! नैरयिकों की कितने
प्रयोगगति कही छे ? (गोयमा ! एक्कारसविहा पण्णत्ता) हे गौतम ! ग्यारह प्रकारनी
प्रयोगगती कही छे (तं जहा) ते आ प्रकारे (सच्चमणप्पओगगती) सत्य मनप्रयोगगति (एवं)

મદન્ત ! સત્યમનઃ પ્રયોગગતિ યાવન્ કાર્મણશરીર કાયપ્રયોગગતિઃ ? ગૌતમ ! જીવાઃ સર્વેઽપિ તાવદ્ ભવેયુઃ સત્યમનઃ પ્રયોગગતયોઽપિ, एवं तच्चैव पूर्ववर्णितं भणितव्यम्, भद्रास्तथैव यावद् वैमानિકાનામ્, तत् एषा प्रयोगगतिः १, तत् का सा ततगतिः ? यः सत्तु यं ग्रामं वा यावत् सन्निवेशं वा संप्रस्थितः असंप्राप्तः अन्तगपथे वर्तते, तत् सा ततगतिः २, अथ का सा बन्धनच्छेदनगतिः ? बन्धनच्छेदनगतिः—जीवो वा शरीरात्, शरीरं वा जीवात्, तत् सा बन्ध-

ગગતી) સત્યમનપ્રયોગગતિ (एवं) इस प्रकार (उचउज्जिऊण) उपयोग करके (जस्स जतिविहा) जिसकी जिन ने प्रकार की (तस्म ततिविहा) उसकी उतने प्रकार की (भाणियच्वा) कहनी चाहिए (जाव) वेमाणियाणं) यावत् वैमानिकों तक ।

(जीवाणं भंते ! सच्चमणप्पओगगती जाव कम्मगसरीरकायप्पओगगती) हे भगवन् ! जीवों की सत्यमनप्रयोगगति यावन् कर्मणशरीरकायप्रयोगगति (कइविहा पण्णत्ता ?) कितनी तरह की कही है ? (गोयमा !) हे गौतम ! (जीवा सव्वे वि ताव होज्ज सच्चमणप्पओगगती वि) जीव सभी होते हैं सत्यमनप्रयोग गति वाले भी (एवं तं वेव) इस प्रकार वही (पुव्ववण्णितं भाणियच्वं) पूर्ववर्णित कहना चाहिए (मंगा तहेव) भंग उसी प्रकार (जाव वेमाणियाणं) यावत् वैमानिकों के (से तं पओगगती) यह प्रयोगगति हुई ।

(से किं तं ततगती ?) ततगति क्या है ? (ततगती) ततगति (जेणं) जिसके द्वारा (ग्रामं वा जाव सन्निवेशं वा संपट्टिते) ग्राम यावत् सन्निवेश को रवाना हुआ (असंपत्ते) पहुंचा नहीं (अंतरापहे) बीच रास्ते में (वट्ठति) वर्त्त रहा है (से तं ततगती) वह ततगती है ।

(से किं तं बंधनच्छेदनगती ?) बन्धनच्छेदनगति क्या है ? (जीवो वा सरीराओ)

એ રીતે (ઉચઉજ્જિऊण) પ્રયોગ કરીને (જસ્સ જતિ વિહા) જેની જેટલા પ્રકારની (તસ્સ તતિ વિહા) તેમની તેટલા પ્રકારની (ભાણિયચ્વા) કહેવી ભેઠએ (જાવ વેમાણિયાણં) યાવત્ વૈમાનિકો સુધી

(જીવાણ ભંતે ! સચ્ચમણપ્પઓગગતી જાવ કમ્મસરીરકાયપ્પઓગગતી) હે ભગવન્ ! જીવોની સત્યમન પ્રયોગગતિ યાવત્ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગગતિ (કइविहा पण्णत्ता ?) જેટલા પ્રકારની કહી છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (जीवा सव्वे वि ताव होज्ज सच्चमणप्पओगगती वि) જીવ બધા હોય છે, સત્યમન પ્રયોગગતિવાળા પશુ (एवं तं वेव) એ પ્રકારે તેજ (पुव्ववण्णितं भाणियच्वं) પૂર્વ વર્ણિત કહેલું ભેઠએ (मंगा तहेव) ભગ તેજ પ્રકારે (जाव वेमाणियाणं) યાવત્ વૈમાનિકોના (से तं पओगगती) આ પ્રયોગગતિ થઈ -

(से किं तं ततगति ?) તત ગતિ શું છે ? (ततगती) તતગતી (जे णं) જેઓ (ग्रामं वा जाव सन्निवेशं वा संपट्टिते) ગ્રામ તરફ યાવત્ સન્નિવેશની તરફ રવાના થયા (असंपत्ते) પશુ ત્યાં પહોંચ્યા નહીં (अंतरापहे) વચ્ચે રહ્યામાં (वट्ठति) રહેલ છે. (सेत ततगती) તે તતગતિ છે.

નચ્છેદનગતિઃ ૩, અથ કા સા ઉપપાતગતિઃ ? ઉપપાતગતિસ્ત્રિવિધા પ્રજ્ઞા-તથા-ક્ષેત્રોપપાતગતિઃ, મવોપપાતગતિઃ, નો મવોપપાતગતિઃ, અથ કા સા ક્ષેત્રોપપાતગતિઃ ? ક્ષેત્રોપપાતગતિઃ પંચવિધા પ્રજ્ઞાસા, તથા-નૈરયિકક્ષેત્રોપપાતગતિઃ ૧, તિર્યગ્યોનિકક્ષેત્રોપપાતગતિઃ ૨, મનુષ્યક્ષેત્રોપપાતગતિઃ ૩, દેવક્ષેત્રોપપાતગતિઃ ૪, સિદ્ધક્ષેત્રોપપાતગતિઃ, અથ કા સા નૈરયિકક્ષેત્રોપપાતગતિઃ ? નૈરયિકક્ષેત્રોપપાતગતિઃ સપ્તવિધા પ્રજ્ઞા, તથા-સ્તનમાપૃથિવી નૈરયિકજીવ શરીર સે (સરીરં વા જીવાઓ) અથવા શરીર જીવ સે (સે તં બંધનછેદનગતી) યહ બંધનછેદન ગતિ હુઈ ।

(સે કિં તં ઉચ્ચવાયગતી ?) ઉપપાતગતિ કિનને પ્રકાર કી કહી હૈ ? (ઉચ્ચવાયગતી તિવિદ્યા પળ્લસા) ઉપપાતગતિ ત્રીન પ્રકાર કી અગશનને કહી હૈ (તં જહા) વહ્ હસ પ્રકાર (ચેત્તોવચાયગતી, અવોવચાયગતી, નોમવોવચાયગતી) ક્ષેત્રોપપાતગતિ, મવોવચાયગતિ, નોમવોવચાયગતિ ।

(સે કિં તં ચેત્તોવચાયગતી ?) ક્ષેત્રોપપાતગતિ કિતને પ્રકાર કી હૈ ? (ચેત્તોવચાયગતી પંચવિદ્યા પળ્લસા) ક્ષેત્રોપપાતગતિ પાંચ પ્રકાર કી કહી હૈ (તં જહા) વહ્ હસ પ્રકાર (નેરહયચેત્તોવચાયગતી) નારકક્ષેત્રોપપાતગતિ (તિરિક્સ્વજોનિયચેત્તોવચાયગતી) તિર્યગ્યોનિકક્ષેત્રોપપાતગતિ (મણૂસચેત્તોવચાયગતી) મનુષ્યક્ષેત્રોપપાતગતિ (દેવચેત્તોવચાયગતી) દેવક્ષેત્રોપપાતગતિ (સિદ્ધચેત્તોવચાયગતી) સિદ્ધક્ષેત્રોપપાતગતિ ।

(સે કિં તં નેરહયચેત્તોવચાયગતી ?) નૈરયિકક્ષેત્રોપપાતગતિ કિતને પ્રકાર કી (નેરહયચેત્તોવચાયગતી સત્તવિદ્યા પળ્લસા) નૈરયિકક્ષેત્રોપપાતગતિ સાત

(સે કિં તં બંધનછેદનગતી) બન્ધન છેદનગતિ શું છે ? (જીવો વા સરીરાઓ) છપ શરીરથી (સરીરં વા જીવાઓ) અથવા શરીર છપથી (સેત બંધનછેદનગતી) આ બંધન છેદન ગતિ થઇ

(સે કિં તં ઉચ્ચવાયગતિ ?) ઉપપાત ગતિ કેટલા પ્રકારની છે ? (ઉચ્ચવાયગતી તિવિદ્યા પળ્લસા) ઉપપાત ગતિ ત્રણ પ્રકારની કહી છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (ચેત્તોવચાયગતી મવોવચાયગતી, નો મવોવચાય ગતી) ક્ષેત્રોપપાતગતિ અવોપપાતગતિ, નો અવોપપાતગતિ

(સે કિં તં ચેત્તોવચાયગતી ?) ક્ષેત્રોપપાતગતિ કેટલા પ્રકારની છે ? (ચેત્તોવચાયગતી પંચવિદ્યા પળ્લસા) ક્ષેત્રોપપાતગતિ પાંચ પ્રકારની કહી છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (નેરહય ચેત્તોવચાયગતી) નારક ક્ષેત્રોપપાતગતિ (તિરિક્સ્વજોનિય ચેત્તોવચાયગતી) તિર્યગ્યોનિક ક્ષેત્રોપપાતગતિ (મણૂસ ચેત્તોવચાયગતી) મનુષ્ય ક્ષેત્રોપપાતગતિ (દેવ ચેત્તોવચાયગતી) દેવ ક્ષેત્રોપપાતગતિ (સિદ્ધ ચેત્તોવચાયગતી) સિદ્ધક્ષેત્રોપપાતગતિ

(સે કિં તં નેરહય ચેત્તોવચાયગતી ?) નૈરયિક ક્ષેત્રોપપાતગતિ કેટલા પ્રકારની છે ? (નેરહય ચેત્તોવચાયગતી સત્તવિદ્યા પળ્લસા) નૈરયિક ક્ષેત્રોપપાતગતિ સાત પ્રકારની કહી છે

કક્ષેત્રોપપાતગતિઃ યાવદ્ અથઃ સપ્તમપૃથ્વી નૈરયિકક્ષેત્રોપપાતગતિઃ, તત્ સા નૈરયિકક્ષેત્રોપપાતગતિઃ ૧, અથ કા સા તિર્યગ્યોનિક્ષેત્રોપપાતગતિઃ ? તિર્યગ્યોનિક્ષેત્રોપપાતગતિઃ પશ્ચવિધા પ્રજ્ઞા, તદ્વથા-એકેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક્ષેત્રોપપાતગતિઃ યાવન્-પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક્ષેત્રોપપાતગતિઃ, તત્ સા તિર્યગ્યોનિક્ષેત્રોપપાતગતિ ૨, અથ કા સા મનુષ્યક્ષેત્રોપપાતગતિઃ ? મનુષ્યક્ષેત્રોપપાતગતિ દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞા, તદ્વથા-સંમૂર્ચ્છિમમનુષ્યક્ષેત્રોપપાતગતિઃ, ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિમનુષ્યક્ષેત્રોપપાતગતિઃ તત્ સા મનુષ્યક્ષેત્રોપપાતગતિઃ ૩, અથ કા સા દેવક્ષેત્રોપપાતગતિઃ ? (તં જહા) વહ્ હસ પ્રકાર (રચગણ્પમાપુઢવિનેરહ્યલેત્તોવવાયગતી જાવ અહેસત્તમાપુઢવિ નેરહ્યલેત્તો વાયગતી) રત્નપ્રભા પૃથ્વી નૈરયિકક્ષેત્રોપપાતગતિ યાવત્ તમસ્તમાપૃથ્વી નૈરયિકક્ષેત્રોપપાતગતિ (સે તં નેરહ્યલેત્તોવવાયગતી) વહ્ નૈરયિકક્ષેત્રોપપાતગતિ હૃદ્ ।

(સે કિં તં તિરિક્ષજોણિયલેત્તોવવાયગતી ?) તિર્યચક્ષેત્રોપપાતગતિ કિતને પ્રકાર કી હૈ ? (તિરિક્ષજોણિયલેત્તોવવાયગતી પંચવિદ્ધા પળ્ળત્તા) તિર્યગ્યોનિક્ષેત્રોપપાતગતિ પાંચ પ્રકાર કી જહા હૈ (ત જહા) વહ્ હસ પ્રકાર (એકિન્દ્રિયતિરિક્ષજોણિયલેત્તોવવાયગતી જાવ પંચિન્દ્રિયતિરિક્ષજોણિયલેત્તોવવાયગતિ) એકેન્દ્રિયતિર્યચક્ષેત્રોપપાતગતિ યાવત્ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ ક્ષેત્રોપપાતગતિ (સે તં તિરિક્ષજોણિયલેત્તોવવાયગતિ) વહ્ તિર્યચ્યોનિકક્ષેત્રોપપાતગતિ હૃદ્ ।

(સે કિં તં મણૂસલેત્તોવવાયગતી ?) મનુષ્યક્ષેત્રોપપાતગતિ કિતને પ્રકાર કી હૈ ? (મણૂસલેત્તોવવાયગતી દુવિદ્ધા પળ્ળત્તા) મનુષ્યક્ષેત્રોપપાતગતિ દો પ્રકાર કી જહા હૈ (તં જહા) વહ્ હસ પ્રકાર (સંમૂર્ચ્છિમમણૂસલેત્તોવવાયગતી, ગન્મવક્કં તિયમણૂસલેત્તોવવાયગતી) સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યક્ષેત્રોપપાતગતિ ઔર ગર્ભજમનુષ્ય

(તં જહા) તે આ પ્રકારે (રચગણ્પમા પુઢવિ નેરહ્યલેત્તોવવાયગતી જાવ અહેસત્તમા પુઢવિ નેરહ્યલેત્તોવવાયગતી) રત્નપ્રભા પૃથ્વી નૈરયિક ક્ષેત્રોપપાતગતિ યાવત્ તમસ્તમા પૃથ્વી નૈરયિક ક્ષેત્રોપપાતગતી (સેત્તં નેરહ્ય લેત્તોવવાયગતી) આ નૈરયિક ક્ષેત્રોપપાતગતિ થઈ

(સે કિં તં તિરિક્ષ જોણિય લેત્તોવવાયગતી ?) તિર્યચ ક્ષેત્રોપપાતગતી કેટલા પ્રકારની છે ? (તિરિક્ષજોણિય લેત્તોવવાયગતી પંચવિદ્ધા પળ્ળત્તા) તિર્યચ્યોનિક ક્ષેત્રોપપાતગતિ પાંચ પ્રકારની છે (ત જહા) તે આ પ્રકારે (એકિન્દ્રિયતિરિક્ષજોણિયલેત્તોવવાયગતી જાવ પંચિન્દ્રિયતિરિક્ષજોણિય લેત્તોવવાયગતી) એકેન્દ્રિય તિર્યચ ક્ષેત્રોપપાતગતિ યાવત્ પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ ક્ષેત્રોપપાતગતિ (સે તં તિરિક્ષજોણિય લેત્તોવવાયગતી) આ તિર્યચ્યોનિક ક્ષેત્રોપપાતગતિ થઈ

(સેકિં તં મણૂસ લેત્તોવવાયગતી ?) મનુષ્ય ક્ષેત્રોપપાતગતિ કેટલા પ્રકારની છે ? (મણૂસલેત્તોવવાયગતી દુવિદ્ધા પળ્ળત્તા) મનુષ્ય ક્ષેત્રોપપાતગતિ દો પ્રકારની જહા છે (ત જહા) તે આ પ્રકારે (સંમૂર્ચ્છિમ મણૂસ લેત્તોવવાયગતી, ગન્મવક્કંતિ મણૂસ લેત્તોવવાયગતી) સંમૂર્ચ્છિમ

પપાતગતિઃ ? દેવક્ષેત્રોપપાતગતિ ચતુર્વિધા પ્રજ્ઞતા, તથા-ભવનપતિદેવક્ષેત્રોપપાતગતિઃ, યાવદ્ વૈમાનિકદેવક્ષેત્રોપપાતગતિઃ, તત્ સા દેવક્ષેત્રોપપાતગતિઃ ૪, ।

ટીકા-પૂર્વવ્યાપારવિશેષાત્મકપ્રયોગસ્વરૂપસ્ય પ્રરૂપિતત્વેન જીવાનામજીવાનાઞ્ચ પ્રયોગ-વશાદેવ ગતિર્ભવતીતિ ગતિસ્વરૂપં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘કઈવિદે જં મંતે ! ગઃપ્પજાણ પ્પણ્ણત્તે ?’ હે મદન્ત ! કતિવિધઃ સ્વલ્લુ ગતિપ્રપાતઃ પ્રજ્ઞતાઃ ? તત્ર ગમનં ગતિઃ, સા ચ દેશાન્તરવિષયા પર્યાયાન્તરવિષયા પ્રાપ્તિરૂપાઽવસેયા, તથાવિધાયા ગતેઃ પ્રપાતો ગતિપ્રપાત ઇત્યર્થઃ, ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પંચવિદે ગઃપ્પજાણ પ્પણ્ણત્તે’ પંચવિધો ગતિપ્રપાતઃ પ્રજ્ઞતાઃ ‘તં જહા-ક્ષેત્રોપપાતગતિ (સે તં મણૂમલ્લેત્તોવવાયગતી) યહ મનુષ્યક્ષેત્રોપપાતગતિ હુઈ ।

(સે કિં તં દેવલ્લેત્તોવવાયગતી ?) દેવક્ષેત્રોપપાતગતિ કિતને પ્રકાર કી હૈ ? (દેવ લ્લેત્તોવવાયગતી ચઽવ્વિહા પ્પણ્ણત્તા) દેવક્ષેત્રોપપાતગતિ ચાર પ્રકાર કી કહી હૈ (તં જહા) વહ્ હસ પ્રકાર (મચ્છણવહ્દેવલ્લેત્તોવવાયગતી જાવ વેમાણિયદેવ લ્લેત્તોવવાયગતી) ભવનપતિદેવક્ષેત્રોપપાતગતિ યાવત્ વૈમાનિકદેવક્ષેત્રોપપાતગતિ (સે તં દેવલ્લેત્તોવવાયગતી) યહ દેવક્ષેત્રોપપાતગતિ હુઈ ।

ટીકાર્થ-વિશેષ વ્યાપારરૂપ પ્રયોગ કા હસસે પૂર્વ નિરૂપણ કિયા ગયા હૈ ઓર પ્રયોગ કે કારણ જીવોં ઓર અજોવોં કો ગતિ હોતી હૈ, અતઃપ્રવ અથ ગતિ કે સ્વરૂપ કા નિરૂપણ કિયા જાતોં હૈ ।

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈ-ભગવન્ ! ગતિપ્રપાત કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ? ગમન કરના ગતિ કહલાતા હૈ । ઇક દેશ સે દૂસરેદેશ મેં પ્રાપ્ત હોના ઓર ઇક પર્યાય ત્યાગ કર દૂસરે પર્યાય કો પ્રાપ્ત હોના યહાં ગતિ કા અર્થ સમજના હિય । ગતિ કા પ્રપાત ગતિપ્રપાત કહલાતા હૈ ।

મનુષ્ય ક્ષેત્રોપપાતગતી અને ગર્ભજ મનુષ્ય ક્ષેત્રોપપાતગતિ (સે ત મણૂસ લ્લેત્તોવવાયગતી) આ મનુષ્ય ક્ષેત્રોપપાત ગતિ થઈ

(સે કિં તં દેવ લ્લેત્તોવવાયગતી ?) દેવ ક્ષેત્રોપપાતગતિ કેટલા પ્રકારની ? (દેવ લ્લેત્તોવવાયગતી ચઽવ્વિહા પ્પણ્ણત્તા) દેવ ક્ષેત્રોપપાતગતિ ચાર પ્રકારની કહી છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (મચ્છણવહ્ દેવલ્લેત્તોવવાયગતી જાવ વેમાણિય દેવ લ્લેત્તોવવાયગતી) ભવનપતિ ક્ષેત્રોપપાત ગતિ યાવત્ વૈમાનિક દેવ ક્ષેત્રોપપાતગતિ (સે તં દેવ લ્લેત્તોવવાયગતી) આ દેવ ક્ષેત્રોપપાતગતિ થઈ.

ટીકાર્થ-વિશેષ વ્યાપાર રૂપ પ્રયોગનુ આના પહેલા નિરૂપણ કરાયુ છે અને પ્રયોગના કારણે જીવો અને અજીવોની ગતિ થાય છે, તેથી જ હવે ગતિ સ્વરૂપનુ નિરૂપણ કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! ગતિપ્રપાત કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? ગમન કરવુ ગતિ કહેવાય છે. એક દેશથી બીજા દેશમા પ્રાપ્ત થવુ અને એક પર્યાય ત્યાગ કરીને બીજા પર્યાયને પ્રાપ્ત થવુ આહી ગતિનેા અર્થ સમજવો જોઈએ. ગાતનેા પ્રપાત ગતિ પ્રપાત કહેવાય છે.

પ્રયોગગતિ ૧, તતગતિ ૨, વન્ધનચ્છેદનગતિ ૩, ઉપપાતગતિ ૪, વિદ્યાયોગતિ ૫ તથા—
પ્રયોગગતિ ૧, તતગતિ: ૨, વન્ધનચ્છેદનગતિ: ૩, ઉપપાતગતિ: ૪, વિદ્યાયોગતિ: ૫, તત્ર
વ્યાપારવિશેષાત્મક: પ્રાપ્તસ્વરૂપ: પ્રયોગ: પચ્ચદશપ્રકારકો બોધ્ય: , સ એવ ગતિ: પ્રયોગ-
ગતિ: દેશાન્તરપ્રાપ્તિરૂપા બોધ્યા, સત્યમન: પ્રથુનિપુદ્ગલાનાં જીવેન વ્યાપાર્યમાણાનાં યથા-
યોગમલ્પવહુદેશાન્તરગમનાત્ ૧, તતગતિ:—તતા—વિસ્તૃતાચાર્મૌ ગતિશ્ચેતિ તતગતિ:, તથા ચ
યં ગ્રામં સન્નિવેશં વા પ્રતિ જિનદત્તાદિ: પ્રસ્થિત: કિન્તુ તં ગ્રામાદિકમ્ અથાપિ યાવદ્ન પ્રાપ્નોતિ
તાવદન્તરાપથિ દૈકૈકમ્મિન્ પદ્ન્યાસે સતિ તત્તદેશાન્તરપ્રાપ્તિસ્વરૂપા ગતિરસ્તીતિ સા
તતગતિ વ્યપદેશ્યતે । તત્ર પદ્ન્યાસસ્ય શરીરવ્યાપારરૂપપ્રયોગાત્મકતયા પ્રયોગગતાવન્ત-
ર્માવસંપ્રવેડપિ વિસ્તૃત તત્ત્વવિશિષ્ટસ્ય તસ્ય તતો વ્યતિરિક્તત્વાત્ ન પુનરુક્તિસંભવ: ૨,
વન્ધનચ્છેદનગતિ: વન્ધનરગ છેદનં વન્ધનચ્છેદનં તસ્માદગતિ: વન્ધનચ્છેદનગતિસ્તુ જીવેન

મગવાન્ ઉત્તર દેતે હે—ગૌતમ ગતિપ્રપાત પાંચ પ્રકાર કા હૈ, યથા—(૧) પ્રયો-
ગગતિ (૨) તતગતિ (૩) વન્ધનચ્છેદનગતિ (૪) ઉપપાતગતિ ઓર (૫) વિદ્યાયોગતિ
इनमें से व्यापार रूप प्रयोग पन्द्रह प्रकार का पहेले कहा जा चुका है । प्रयोगरूप
गति को प्रयोगगति कहते हैं । यह देशान्तरप्राप्ति रूप है, क्योंकि जीव के द्वारा
प्रेरित सत्यमन आदि के पुद्गल यथायोग्य थोड़ी-बहुत दूर जाते हैं । तता अर्थात्
विस्तृत गति ततगति कहलाती है । जैसे जिनदत्त आदि किसी ग्राम या सन्नि-
वेश आदि के लिए रवाना हुआ है, किन्तु उस ग्राम या सन्निवेश तक अभी
पहुंचा नहीं है, बीच रास्ते में है और एक-एक कदम आगे बढ़ रहा है, वह
ततगति कहलाती है । यद्यपि कदम बढ़ाना जिनदत्त के शरीर का प्रयोग ही है,
इस कारण यह गति भी प्रयोगगति में गिनी जा सकती है, मगर इसमें
विस्तृतता की विशेषता होने से अलग गिना है, अतएव पुनरुक्ति नहीं
समझना चाहिए । वन्धन का छेदन होना वन्धनछेदन और उससे होने वाली

શ્રી મગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ । ગતિ પ્રપાત પાચ પ્રકારના છે જેમકે (૧)
પ્રયોગગતિ (૨) તતગતિ (૩) વન્ધન ચ્છેદન ગતિ (૪) ઉપપાતગતિ અને (૫) વિદ્યાયોગતિ.
તેમાથી વ્યાપાર રૂપ પ્રયોગ પંદર પ્રકારના પહેલા કહી દિધેલા છે. પ્રયોગરૂપગતિને
પ્રયોગગતિ કહે છે. એ દેશાન્તર રૂપ છે, કેમકે જીવના દ્વારા પ્રેરિત મન આદિના પુદ્ગલ
યથા યોગ્ય થોડા આઘા દૂર જાય છે તતા અર્થાત્ વિસ્તૃતગતિ તતગતિ કહેવાય છે જેમકે
જિનદત્ત આદિ કેઈ ગામના અગર સન્નિવેશ આદિને માટે રવાના થયેલ છે, પરંતુ એ
ગામ કે સન્નિવેશ સુધી હજી પહોંચેલ નથી, વચ્ચે રસ્તામાં છે અને એક એક કદમ
આગળ વધી રહેલ છે, તે તતગતિ કહેવાય છે. એકે કદમ વધવું જિનદત્તના શરીરનો
પ્રયોગ જ છે. એ કારણે આ ગતિ પણ પ્રયોગ ગતિમાં ગણાઈ શકાય છે, પરંતુ આમાં
વિસ્તૃત તતાની વિશેષતા હોવાથી અલગ ગણી છે. તેથી પુનરુક્તિ ન સમજવી એઈ એ,

પરિચક્તસ્ય શરીરસ્ય શરીરાદ્ વા નિર્ગતસ્ય જીવસ્યાવસેયા, કોશમ્બન્ધવિચ્છેદાદેરંદ્રવીજ-
પ્રમૃતેસ્તુ વિહાયોગતિ મેદત્વમવસેય ૩, ઉપપાતગતિઃ-ઉપપાતઃ-પ્રાદુર્ભાવરૂપઃ ક્ષેત્રમવ-
નોમવમેદાત્ ત્રિવિધો વૌધ્યઃ, યથા-ક્ષેત્રોપપાતો મવોપપાતો નો મવોપપાતશ્ચ, તત્ર આકા-
શરૂપં ક્ષેત્રમ્ યત્ર નૈરયિકાદયઃ પ્રાણિનઃ સિદ્ધાઃ પુદ્ગલા વા તિષ્ઠન્તિ, મવરતુ-કર્મસમ્પર્કજન્યો
નૈરયિક વાદિપર્યાયરૂપોઽવસેયઃ, દર્મવશવર્તિનો મવન્તિ જીવા યસ્મિન્નિતિ વ્યુત્પત્તેઃ, નો મવઃ
પુનઃ કર્મસમ્પર્કસમ્પાદ્ય નૈરયિકત્વાદિ પર્યાયરહિતો મવન્યતિરિક્તઃ પુદ્ગલરૂપઃ સિદ્ધોવાઽવ-
સેયઃ, તદુમયસ્યાપિ પૂર્વોક્ત મવલક્ષણાતીતત્વાત્, તથાવિધોપપાત એવ ગતિરૂપપાતગતિ-
રિતિ ૪, વિહાયોગતિઃ-વિહાયસા-આકાશેન ગતિર્વિહાયોગતિઃ, તદ્મેદસ્ત્વગ્રે વક્ષ્યતે, ગૌતમઃ
પૃચ્છતિ-‘સે કિં તં પયોગગતી ?’ અથ કા નામ સા પ્રયોગગતિઃ પ્રજ્ઞા ? મગવાનાહ-

ગતિ મ્બન્ધનછેદનગતિ કહલાતી છે । યહ ગતિ જીવ કે દ્વારા ત્યાગે શરીર કી
અથવા શરીર સે બાહર નિકલે જીવ કી હોતી છે । કોશ કે ફટકે સે ઇરંદ્ર કે
બીજ કી ડપર કી ઓર જોગતિ હોતી છે, વહ એક પ્રકાર કી વિહાયોગતિ સમજની
ચાહિયે । ઉપપાત કા અર્થ છે પ્રાદુર્ભાવ । ડસકે ત્રીન મેદ છે-ક્ષેત્રોપપાત, મવો-
પપાત ઓર નોમવોપપાત । ક્ષેત્ર અર્થાત્ આકાશ, જહાં નારક આદિ પ્રાણી,
સિદ્ધ ઓર પુદ્ગલ રહતે છે । મવ અર્થાત્ કર્મ કે સંસર્ગ સે હોને વાલે જીવ કે
નારક આદિ પર્યાય । જહાં જીવ કર્મ કે વશવર્તી હોતે છે ડસે મવ કહતે છે ।
કર્મજનિત નૈરયિકત્વ આદિ પર્યાયો સે રહિત-મવ સે મિત્ર પુદ્ગલ અથવા સિદ્ધ
કો નોમવ કહતે છે । કયોંકિ યે ડોનોં હી પૂર્વોક્ત મવ કે લક્ષણ સે રહિત છે ।
હસ પ્રકાર કા ઉપપાત હી ઉપપાતગતિ કહલાતા છે । વિહાયસૂ અર્થાત્ આકાશ
દ્વારા ગતિ હોના વિહાયોગતિ છે ડસકે મેદ આગે કહેંગે ।

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે છે-હે મગવન્ ! પ્રયોગગતિ કિસે કહતે છે ?

મ્બન્ધનનું છેદન થવું મ્બન્ધન છેદન અને તેનાથી થનારીગતિ બધન છેદનગતિ કહેવાય છે.
આ ગતિ જીવ દ્વારા ત્યાગેલ શરીરની અથવા શરીરથી બહાર નિકળેલ જીવની હોય છે.
કોશના ફાટવાથી એરડાના બીજની ડપરની તરફ જે ગતિ થાય છે, તે એક પ્રકારની
વિહાયોગતિ સમજવી બોધાયે. ઉપપાતનો અર્થ છે પ્રાદુર્ભાવ તેના ત્રણ ભેદ છે-ક્ષેત્રોપ-
પાત, ભવોપપાત અને નો ભવોપપાત. ક્ષેત્ર અર્થાત્ આકાશ જ્યાં નારક આદિ પ્રાણી
સિદ્ધ અને પુદ્ગલ રહે છે. ભવ અર્થાત્ કર્મના સંસર્ગ કરનાર જીવના નારક આદિ પર્યાય.
જ્યાં જીવ કર્મના વશવર્તી બને છે, તેને ભવ કહે છે, કર્મ જનિત નૈરયિકત્વ આદિ
પર્યાયોથી રહિત-ભવથી ભિન્ન પુદ્ગલ અથવા સિદ્ધને નો ભવ કહે છે, કેમકે એ બંને
જ પૂર્વોક્ત ભવના લક્ષણથી રહિત છે. એ પ્રકારનો ઉપપાતજ ઉપપાત ગતિ કહેવાય છે.

વિહાયસ અર્થાત્ આકાશ દ્વારા ગતિ થવો વિહાયો ગતિ છે. તેના ભેદ આગળ કહીશું

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે મગવન્ ! પ્રયોગગતિ શેને કહે છે ?

‘पओगगती पण्णरसविद्वा पण्णत्ता’ प्रयोगगतिः पञ्चदशविधा प्रज्ञप्ता, ‘तं जहा-सच्चमणप्प-ओगगती एवं जहा पओगो भणियो तहा एग्गवि भाणियन्ना जाव कम्मगसरीरकायप्पओगगती’ तद्यथा-सत्यमनः प्रयोगगतिः, एवं यथा प्रयोगः पञ्चदशविधः पूर्वोक्तस्वरूपो भणितस्तथा एषाऽपि प्रयोगगतिरपि भणितव्या-दत्तव्या, यावत्-मृषामनःप्रयोगगतिः, सत्यमृषामनःप्रयोगगतिः, असत्यमृषामनःप्रयोगगतिः, सत्यवचःप्रयोगगतिः, मृषावचःप्रयोगगतिः, सत्यमृषावचःप्रयोगगतिः असत्यामृषावचःप्रयोगगतिः औदारिकशरीरकायप्रयोगगतिः, औदारिकमिश्र-शरीरकायप्रयोगगतिः, वैक्रियशरीरकायप्रयोगगतिः, वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगगतिः, आहार-रकशरीरकायप्रयोगगतिः, आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगगतिः, कर्मणशरीरकायप्रयोगगतिः,

गौतमः पृच्छति-‘जीवाण भंते ! कडविहा पओगगती पण्णत्ता ?’ हे भदन्त ! जीवानां कतिविधा प्रयोगगतिः प्रज्ञप्ता ? भगवान्नाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘पण्णरसविद्वा पण्णत्ता’ पञ्चदशविधा प्रयोगगतिः जीवानां प्रज्ञप्ता, ‘तं जहा-सच्चमणप्प ओगगती जाव कम्मगसरीर-कायप्पओगगती’ तद्यथा-सत्यमनःप्रयोगगतिः, यावत्-असत्यमनःप्रभृतिप्रयोगगतिः, कर्म-

भगवान्-हे गौतम ! प्रयोगगति पन्द्रह प्रकार की कही है । वह इस प्रकार-सत्यमनप्रयोगगति, इत्यादि जैसे प्रयोग के पन्द्रह भेद कहे हैं, उसी प्रकार प्रयोगगति के भी पन्द्रह भेद समझलेने चाहिए, अर्थात् सत्यमनप्रयोगगति, मृषामनप्रयोगगति, सत्यमृषावनप्रयोगगति, असत्यामृषामनप्रयोगगति, सत्यवचन-प्रयोगगति, असत्यवचनप्रयोगगति, सत्यमृषावचनप्रयोगगति, असत्यमृषावचन-प्रयोगगति, औदारिकशरीरकायप्रयोगगति, औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगगति, वैक्रियशरीरकायप्रयोगगति, वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगगति, आहारकशरीरकायप्रयोगगति, आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगगति, कर्मणशरीरकायप्रयोगगति ।

गौतमस्वामी-हे भगवान् ! जीवों की प्रयोगगति कितने प्रकार की कही है ?

भगवान्-हे गौतम ! पन्द्रह प्रकार की कही है, सत्यमनप्रयोगगति यावत्

श्री भगवान्-हे गौतम ! प्रयोगगति पंद्रह प्रकारनी कही छे. ते आ प्रकारे-सत्य मन प्रयोगगति इत्यादि जेना प्रयोगना पहर सेठ कइया छे, ओज प्रकारे प्रयोगगतिना पसु पहर सेठ समझ देवा जेधज्जे अर्थात् सत्यमनप्रयोगगति, मृषा मन प्रयोगगति, सत्य मृषा मन प्रयोगगति, असत्यामृषा मन प्रयोगगति, सत्यवचन प्रयोगगति, असत्यवचन प्रयोगगति, सत्यमृषा वचन प्रयोगगति, असत्यामृषा वचन प्रयोगगति, औदारिक शरीरकायप्रयोगगति, औदारिक मिश्रशरीरकाय प्रयोगगति, वैक्रिय शरीरकाय प्रयोगगति, वैक्रिय मिश्रशरीरकाय प्रयोगगति, आहारक शरीरकाय प्रयोगगति, आहारक मिश्रशरीरकायप्रयोगगति, कर्मणुशरीरकायप्रयोगगति

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एवानी प्रयोगगति कइला प्रकारनी कही छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! पंद्रह प्रकारनी कही छे, सत्यमनप्रयोगगति यावत् कर्मणु

જનશરીરકાયપ્રયોગગતિઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘નૈરિચ્યા જં મંતે ! કઙ્કિવિહા પઓગગતી પળ્ણત્તા !’
 હે મદન્ત ! નૈરચિકાળાં કતિવિધા પ્રયોગગતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ? મગવાનાહ-‘ગૌયસા !’ હે ગૌતમ !
 ‘એકારસવિહા પળ્ણત્તા’ એકાદશવિધા પ્રયોગગતિઃ નૈરચિકાળાં પ્રજ્ઞપ્તા, ‘તં જહા-સલ્લમળ-
 પ્પઓગગતી’ તથથા-સત્યમનઃપ્રયોગગતિઃ, ‘એવં ઉવઁજ્જિઠ્ઠણ જસ્સ જઙ્કિવિહા તસ્સ તઙ્કિવિહા
 માણિયક્વા જાવ વેમાણિયાણં’ એવમ્-પૂર્વોક્તરીત્યા ઉપયુજ્ય-ઉપયોગં વિધાય-પ્રયોગાનુ-
 સારેણ વિવિચ્ય યરુપ જીવરુપ યતિવિધા-યાવ પ્રકારા ગતિઃ સંભવતિ તસ્ય તતિવિધા-તાવ-
 ત્પ્રકારા મણિતવ્યા, યાવત્-અસુરકુમારાદિ મવનપતિ પૃથિવીકાયિકાદ્યેકેન્દ્રિયવિકલે
 ન્દ્રિયપદ્ધેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકમનુપ્યવાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકાનાં યથાયોગ્યં પ્રયોગગતિર-
 વસેયા, તથાચ નૈરચિકાળાં સત્યમનઃપ્રયોગગતિપ્રભૃતિ-અસત્યામૃષાવચનપ્રયોગગતિ વૈક્રિય-
 શરીરકાયપ્રયોગગતિ વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગગતિઃ, કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગગતિરૂપા એકા-
 કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગગતિ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! નારકોં કી પ્રયોગગતિ કિનને પ્રકાર કી હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોં કી પ્રયોગગતિ ગ્યારહ પ્રકાર કી કહી હૈ, વહ
 હસ પ્રકાર-સત્યમનપ્રયોગગતિ હત્યાદિ, ઉપયોગ લગાકર જિસ જીવ કી જિતને
 પ્રકાર કી ગતિ કા સંભવ હો, ઉસકો ઉતને હી પ્રકાર કી ગતિ કહલેની યાહિયે ।
 હસ તરહ અસુરકુમાર આદિ મવનગતિયોં કી, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોં કી,
 વિકલેન્દ્રિયોં કી, પંચેન્દ્રિયતિર્યચોં કી, મનુષ્યોં કી, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર
 વૈમાનિક દેવોં કી પ્રયોગગતિ યથાયોગ્ય સમજલેની યાહિયે । હસ કથન કે
 અનુસાર નારકોં કી સત્યમનપ્રયોગગતિ આદિ, અસત્યામૃષાવચનપ્રયોગગતિ,
 વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગગતિ, વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગગતિ, કાર્મણશરીરકાય-
 પ્રયોગગતિ રૂપ ગ્યારહ પ્રકાર કી ગતિ જાનની યાહિયે । હસી પ્રકાર અસુરકુ-
 શરીરકાયપ્રયોગગતિ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-નારકની પ્રયોગગતિ ઢેટલા પ્રકારની કહી છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકની પ્રયોગગતિ અગીયાર પ્રકારની કહી છે, તે આ
 પ્રકારે-સત્યમન પ્રયોગગતિ વિગેરે, ઉપયોગ કરીને જે જીવની જેટલા પ્રકારની ગતિનો
 સંભવ હોય, તેની તેટલા જ પ્રકારની ગતિ કહેવી જોઈએ. એજ રીતે અસુરકુમાર આદિ
 મવન પતિયોની, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોની, વિકલેન્દ્રિયોની, પંચેન્દ્રિય તિર્યચોની
 મનુષ્યોની, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવોની પ્રયોગગતિ યથા યોગ્ય સમજ
 લેવી જોઈએ. આ કથનના અનુસાર નારકની સત્યમનપ્રયોગગતિ આદિ, અસત્યામૃષા વચન
 પ્રયોગગતિ, વૈક્રિય શરીરકાય પ્રયોગગતિ, વૈક્રિય મિશ્રશરીરકાય પ્રયોગગતિ કાર્મણ શરીર
 કાય પ્રયોગગતિ રૂપ અગીયાર, પ્રકારની ગતિ બાણવી જોઈએ પ્રકારે અસુરકુમાર આદિની
 પણ ગતિ સમજવી જોઈએ.

दृशगतयः प्रज्ञप्ता अवसेयाः, एवममुरकुमारः दीनमपि बोध्यम्, गौतमः पृच्छति—‘जीवानं भंते ! सच्चमणप्पभोगगती जाव कम्मगसरीरकायप्पभोगगती ?’ हे भदन्त ! जीवानां किं सत्यमनःप्रयोगगतिर्भवति ? यावत्—किंवा असत्यमनःप्रयोगगतिर्भवति ? किंवा इत्यादि-रीत्या यावत्—किंवा कर्मणशरीरकायप्रयोगगतिर्भवति ? भगवानाह ‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जीवा सन्वे वि ताव होज्ज सच्चमणप्पभोगगती वि’ जीवाः सर्वेऽपि तावद् भवेयुः सत्यमनः प्रयोगगतयोऽपि ‘एवं तं चेव पुव्ववणिगयं भाणियव्वं भंगा तदेव जाव वेमाणियाणं’ एवम्—उक्तरीत्या तच्चैव—प्रयोगानुसारमेव पूर्ववर्णितं भणितव्यम्—वक्तव्यम् भङ्गा स्तर्धव—प्रयोगानुसारमेव यावद् नैरयिकादि वैमानिकान्तानां वक्तव्याः, इत्येवंरीत्या प्रयोगगतिमुपसंहरन् आह—‘सेतं पभोगगती ?’ तत्—तस्मात्कारणात्, सा—पूर्वोक्ता खलु प्रयोगगतिरवसेया, गौतमः पृच्छति—‘से किं तं तत गती ?’ अथ का खलु सा ततगतिः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह—‘ततगती जे णं जं गामं वा जाव सणिवेसं वा संगट्टिए असंपत्ते अंडरापहे वट्ठ, से तं ततगती ?’ ततगतिः तावद्—यः खलु कश्चिज्जीवः यं ग्रामं वा यावत्—कर्षटं वा संवाहं वा आश्रमं वा महम्मं वा सन्निवेशं वा प्रति संप्रस्थितः किन्तु असंप्राप्तः—न यावत् संप्राप्तवान्, अन्तरापथे—मध्ये मार्गं वर्तते—तिष्ठति, तावत्खलु तत्—अथ सा ततगतिः प्रज्ञप्ता २, गौतमः पृच्छति—‘से किं तं

मार आदि की भी गति समझलेनी चाहिए ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! जीवों की क्या सत्यमनप्रयोगगति होती है यावत् क्या कर्मणशरीरकायप्रयोगगति होती है ?

भगवान्—हे गौतम ! जीव तव सत्यमनप्रयोगगति वाले भी होते हैं, इत्यादि वह सब कहलेना चाहिए जिसका कथन ऊपर किया जा चुका है ।

अब प्रयोगगति के कथन का उपसंहार करते हुए कहते हैं—यह प्रयोगगति का निरूपण समझना चाहिए ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! ततगति किसे कहते हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! कोई जीव किसी ग्राम, कर्षट, संवाह, आश्रम, महम्म अथवा सन्निवेश की ओर रवाना हुआ है, किन्तु वहाँ तक पहुँचा नहीं है, बीच

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! एवेनी शु सत्यमन प्रयोगगति होय छे यावत् शु कम्मणु शरीरकाय प्रयोगगति होय छे ?

श्री भगवान्—गौतम ! एव यथा सत्यमन प्रयोगगतिवाणा पणु होय छे, विगेरे ओ अणु ठडेपु लेधओ नेनु कथन ऊपर करओहु छे, हवे प्रयोगगतिना कथनने। उपसंहार करता ठडे छे—आ प्रयोगगतिनु निरूपणु समज्जु लेधओ

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! ततगति शेने ठडे छे ?

श्री भगवान्—ठेध एव ठेध ग्राम, कर्षट, संवाह, आश्रम, अथवा सन्निवेशनी तरङ्ग रवाना थयेव छे, पणु त्यां सुधी पडोथिह नथी, पथमां रस्तामां छे, तेनी ते समज्जे

વંધનછેદનગતી?' અથ કાં ખલ્લુ સાં વંધનચ્છેદનગતિઃ પ્રજ્ઞાસા? મગવાનાહ—'વંધનછેદનગતી-જીવો વા સરીરાઓ સરીરં વા જીવાઓ, સે તં વંધનછેદનગતી ૩' વંધનચ્છેદનગતિસ્તાવત્-જીવો વા શરીરાદ્ નિર્ગચ્છતિ, શરીરં વા જીવાદ્ પ્રમુક્તં ભવતિ સાં ણ્ણા વંધનચ્છેદનગતિ-રુચ્યતે ૩, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-સે કિં તં ઉવવાયગતી?' અથ કાં ખલ્લુ સાં ઉપપાતગતિઃ? મગવાનાહ—'ઉવવાયગતીં તિવિદ્ધાં પણ્ણત્તા' ઉપપાતગતિં સ્ત્રિવિદ્ધાં પ્રજ્ઞાસા, 'તં જહ્વા-સેત્તોવ-વાયગતી, ભવોવવાયગતી, નો ભવોવવાયગતી' તદ્ધથા-ક્ષેત્રોપપાતગતિઃ, ભવોપપાતગતિઃ, નો ભવોપપાતગતિશ્ચ,

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-સે કિં તં સેત્તોવવાયગતી?' અથ કાં નામ સાં ક્ષેત્રોપપાતગતિઃ? મગવાનાહ—'સેત્તોવવાયગતીં પંચવિદ્ધાં પણ્ણત્તા' ક્ષેત્રોપપાતગતિઃ પંચવિદ્ધાં પ્રજ્ઞાસા 'તં જહ્વા-નૈરય્ય સેત્તોવવાયગતી?' તદ્ધથા-નૈરય્યિકક્ષેત્રોપપાતગતિઃ-નૈરય્યિકાણાં ક્ષેત્રોપપાતગતિઃ ૧, 'તિરી-જોણિયસેત્તોવવાયગતી ૨' તિર્યગ્યોનિકક્ષેત્રોપપાતગતિઃ ૨, 'મણુસસેત્તોવવાયગતી ૩' મનુ-ષ્યક્ષેત્રોપપાતગતિઃ ૩, 'દેવ સેત્તોવવાયગતી ૪' દેવ ક્ષેત્રોપપાતગતિઃ ૪, 'સિદ્ધ સેત્તોવવા-રાસ્તે મેં હૈ, ઉસસી ઉસ સમય જો ગતિ હોની હૈ, વહ તતગતિ હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વંધનચ્છેદનગતિ કયા હૈ ।

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જીવ શરીર સે બાહર નિકલતા હૈ, અથવા શરીર જીવ સે પૃથક્ક્ર્ હોતા હૈ, હસે વંધનચ્છેદનગતિ કહતે હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! ઉપપાતગતિ કિસે કહતે હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ઉપપાતગતિ ત્રીન પ્રકાર કી કહી હૈ, વહ હસ પ્રકાર હૈ-ક્ષેત્રોપપાતગતિ, ભવોપપાતગતિ ઓર નોભવોપપાતગતિ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ક્ષેત્રોપપાતગતિ કિતને પ્રકાર કી હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ક્ષેત્રોપપાતગતિ પાંચ પ્રકાર કી હૈ, વહ હસ પ્રકાર હૈ-નારકક્ષેત્રોપપાતગતિ, તિર્યચ્છેત્રોપપાતગતિ, મનુષ્યક્ષેત્રોપપાતગતિ, દેવક્ષેત્રોપપા

તે ગતિ થાય છે તે તત ગતિ છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વંધનચ્છેદન ગતિ શુ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જીવ શરીરથી બહાર નિકળે છે અથવા શરીર જીવથી પૃથક્ થાય છે, તેને વંધન ચ્છેદનગતિ કહે છે.

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઉપપાતગતિ કેને કહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-ઉપપાતગતિ ત્રણ પ્રકારની કહી છે-ક્ષેત્રોપપાતગતિ, ભવોપપાતગતિ અને નો ભવોપપાતગતિ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ક્ષેત્રોપપાતગતિ કેટલા પ્રકારની કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ક્ષેત્રોપપાતગતિ પાંચ પ્રકારની છે-તે આ પ્રકારે છે-નારક ક્ષેત્રોપપાતગતિ, તિર્યચ્છેત્રોપપાતગતિ, મનુષ્ય ક્ષેત્રોપપાતગતિ, દેવ ક્ષેત્રોપપાતગતિ અને

યગતી ૫' સિદ્ધક્ષેત્રોપપાતગતિઃ ૬, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે કિં તં નેરડયસ્થેત્તોવવાયગતી ?’ અથ
કાં ચલુ સા નૈરયિકક્ષેત્રોપપાતગતિઃ પ્રજ્ઞસા ? ‘નેરડયસ્થેત્તોપપાતગતી સત્તવિદ્ધા પળ્લણ્ણા’ નૈર-
યિકક્ષેત્રોપપાતગતિ સ્નાવત્-સપ્તવિદ્ધા પ્રજ્ઞસા, ‘તં જહા-રયણપ્પમાપુદ્ધવિ નેરડયસ્થેત્તોવવાય-
ગતી જાવ અહેસત્તમાપુદ્ધવિ નેરડયસ્થેત્તોવવાયગતી’ તથા-રત્નપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકક્ષેત્રોપપા-
તગતિઃ, યાવત્-શર્કરાપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકક્ષેત્રોપપાતગતિઃ વાલુકાપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકક્ષેત્રો-
પપાતગતિઃ, પદ્મપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકક્ષેત્રોપપાતગતિઃ ધૂમપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકક્ષેત્રોપપાતગતિઃ,
તમપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકક્ષેત્રોપપાતગતિઃ, અધઃસપ્તમપૃથિવી નૈરયિકક્ષેત્રોપપાતગતિઃ, પ્રકૃત-
મુપસંહરન્નાહ-‘સે તં નેરડયસ્થેત્તોવવાયગતી ?’ સા એવા નૈરયિકક્ષેત્રોપપાતગતિઃ પ્રજ્ઞસા ૧,
‘સે કિં તં તિરિક્ખજોણિય સ્થેત્તોવવાયગતી ?’ અથ કાં ચલુ સા તિર્યગ્યોનિક્ષેત્રોપપાત-
ગતિઃ પ્રજ્ઞસા ? ભગવાન્નાહ-‘તિરિક્ખજોણિયસ્થેત્તોવવાયગતી પંચવિદ્ધા પળ્લણ્ણા’ તિર્યગ્યોનિક્ષે-
ત્રોપપાતગતિઃ પંચવિદ્ધા પ્રજ્ઞસા ‘તં જહા-ર્ણદિયતિરિક્ખજોણિયસ્થેત્તોવવાયગતી જાવ
પંચદિયતિરિક્ખજોણિયસ્થેત્તોવવાયગતી’ તથા-એકેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક્ષેત્રોપપાતગતિઃ યાવત્
તગતિ ઓર સિદ્ધક્ષેત્રોપપાતગતિ ।

ગૌતમસ્વામી-નારકક્ષેત્રોપપાતગતિ કિસે કહતે હું ?

ભગવાન્-નારકક્ષેત્રોપપાતગતિ સાત પ્રકાર કી કહી હૈ, વહ્ હસ પ્રકાર હૈ-
રત્નપ્રમાપૃથ્વી નારકક્ષેત્રોપપાતગતિ, શર્કરાપ્રમાપૃથ્વી નારકક્ષેત્રોપપાતગતિ, વાલુ-
કાપ્રમાપૃથ્વી નારકક્ષેત્રોપપાતગતિ, પંકપ્રમાપૃથ્વી નારકક્ષેત્રોપપાતગતિ, ધૂમ-
પ્રમાપૃથ્વી નારકક્ષેત્રોપપાતગતિ, તમઃપ્રમાપૃથ્વી નારકક્ષેત્રોપપાતગતિ ઓર અધઃ-
સપ્તમપૃથ્વી નારકક્ષેત્રોપપાતગતિ । યહ નૈરયિકક્ષેત્રોપપાતગતિ કા પ્રરૂપણ હુઆ ।
ગૌતમસ્વામી-તિર્યગ્યોનિક્ષેત્રોપપાતગતિ કયા હૈ ?

ભગવાન્-તિર્યગ્યોનિક્ષેત્રોપપાતગતિ પાંચ પ્રકાર કી હૈ, વહ્ હસ ૪
હૈ-એકેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક્ષેત્રોપપાતગતિ, દ્વીન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક્ષેત્રોપપાતગતિ,
સિદ્ધ ક્ષેત્રોપપાતગતિ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-નારક ક્ષેત્રોપપાતગતિ કેને કહે છે ?

શ્રી ભગવન્-નારક ક્ષેત્રોપપાતગતિ સાત પ્રકારની કહી છે તે આ પ્રકારે છે-રત્ન-
પ્રમા પૃથ્વી નારક ક્ષેત્રોપપાતગતિ, શર્કરાપ્રમા પૃથ્વી નારક ક્ષેત્રોપપાતગતિ, વાલુકાપ્રમા
પૃથ્વી નારક ક્ષેત્રોપપાતગતિ, પંકપ્રમા પૃથ્વી નારક ક્ષેત્રોપપાતગતિ, ધૂમપ્રમા પૃથ્વી નારક
ક્ષેત્રોપપાતગતિ, તમપ્રમા પૃથ્વી નારક ક્ષેત્રોપપાતગતિ અને અધઃસપ્તમ પૃથ્વી નારક ક્ષેત્રો-
પપાતગતિ, આ નૈરયિક ક્ષેત્રોપપાતગતિનું નિરૂપણ થયું.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તિર્યગ્યોનિક્ષેત્રોપપાતગતિ શું છે ?

શ્રી ભગવાન્-તિર્યગ્યોનિક્ષેત્રોપપાતગતિ પાંચ પ્રકારની છે-તે આ પ્રકારે છે-
એકેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક્ષેત્રોપપાતગતિ, દ્વીન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક્ષેત્રોપપાતગતિ, ત્રીન્દ્રિય

—દ્વીન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક્ષેત્રોપપાતગતિઃ, સા एषा तिर्यग्योनिकक्षेत्रोपपातगतिः प्रज्ञप्ता २ ।
 ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘સે કિં તં મણૂસ ચેત્તોવવાયગતી ?’ અથ કા ચલ્લુ સા મનુષ્યક્ષેત્રોપપાત-
 ગતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ? ભગવાનાહ—‘મણૂસ ચેત્તોવવાયગતી—દુષિદ્ધા પળ્લણ્ણા’ મનુષ્ય ક્ષેત્રોપપાતગતિ
 સ્તાવદ્ દ્વિવિધા પ્રજ્ઞપ્તા, ‘તં જહા—સંમુચ્છિમ મણૂસચેત્તોવવાયગતી’ સંમૂચ્છિમ મનુષ્યક્ષેત્રો-
 પપાતગતિઃ—‘ગમ્મવક્કંતિય મણૂસ ચેત્તોવવાયગતી’ ગર્મવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યક્ષેત્રોપપાતગતિશ્ચ,
 તદુપસંહરન્નાહ—‘સે તં મનૂસચેત્તોવવાયગતી ૩’ સા एषा—पूर्वोक्ता मनुष्यक्षेत्रोपपातगतिः
 પ્રજ્ઞપ્તા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘સે કિં તં દેવચેત્તોવવાયગતી ?’ અથ કા ચલ્લુ સા દેવક્ષેત્રોપપાત-
 ગતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ? ભગવાનાહ—‘દેવચેત્તોવવાયગતી ચડવ્વિદ્ધા પળ્લણ્ણા’ દેવક્ષેત્રોપપાતગતિ શ્ચતુ-
 ર્વિધા પ્રજ્ઞપ્તા, ‘તં જહા—ભવણર્વદ્ દેવચેત્તોવવાયગતી, જાવ્વ વેમાણિયદેવચેત્તોવવાયગતી’
 તથથા—ભવનપતિદેવક્ષેત્રોપપાતગતિઃ, યાવદ્—વાનવ્યન્તરદેવક્ષેત્રોપપાતગતિઃ, જ્યોતિષ્કદેવ-
 ક્ષેત્રોપપાતગતિઃ, વૈમાનિકદેવક્ષેત્રોપપાતગતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, પ્રકૃતમુપસંહન્નાહ—‘સે તં દેવચેત્તો-
 વવાયગતી’ સા एषा—पूर्वोक्ता देवक्षेत्रोपपातगतिः प्रज्ञप्ता ४ ॥ સૂ. ૬ ॥

ત્રીન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક્ષેત્રોપપાતગતિ, ચતુરિન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક્ષેત્રોપપાતગતિ
 ઔર પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક્ષેત્રોપપાતગતિ । यह तिर्यग्योनिकक्षेत्रोपपतगति हुई ।

ગૌતમસ્વામી—મનુષ્યક્ષેત્રોપપાતગતિ કયા હૈ ?

ભગવાન્—મનુષ્યક્ષેત્રોપપાતગતિ દો પ્રકાર કી કહી હૈ, વહ હસ પ્રકાર—
 સંમૂચ્છિમ મનુષ્યક્ષેત્રોપપાતગતિ ઔર ગર્મજમનુષ્યક્ષેત્રોપપાતગતિ । यह मनुष्य-
 क्षेत्रोपपातगति हुई !

ગૌતમસ્વામી—દેવક્ષેત્રોપપાતગતિ કિતને પ્રકાર કી હૈ ?

ભગવાન્—દેવક્ષેત્રોપપાતગતિ ચાર પ્રકાર કી હૈ, યથા—ભવનપતિદેવક્ષેત્રોપપા-
 તગતિ, વાનવ્યન્તરદેવક્ષેત્રોપપાતગતિ, જ્યોતિષ્કદેવક્ષેત્રોપપાતગતિ ઔર વૈમાનિક-
 દેવક્ષેત્રોપપાતગતિ । यह देवक्षेत्रोपपातगति का कथन हुआ ।

तिर्यग्योनिक क्षेत्रोपपातगति, चतुरिन्द्रिय तिर्यग्योनिक क्षेत्रोपपातगति અને પંચેન્દ્રિય
 તિર્યગ્યોનિક્ષેત્રોપપાતગતિ. આ તિર્યગ્યોનિક્ષેત્રોપપાતગતિ થઈ

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! મનુષ્ય ક્ષેત્રોપપાતગતિ શુ છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! મનુષ્ય ક્ષેત્રોપપાતગતિ બે પ્રકારની કહી છે, તે આ પ્રકારે
 સંમૂચ્છિમ મનુષ્ય ક્ષેત્રોપપાતગતિ અને ગર્મજ મનુષ્ય ક્ષેત્રોપપાતગતિ. આ મનુષ્ય ક્ષેત્રો-
 પપાતગતિ થઈ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! દેવ ક્ષેત્રોપપાતગતિ કેટલા પ્રકારની છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! દેવ ક્ષેત્રોપપાતગતિ ચાર પ્રકારની છે, જેમકે—ભવનપતિ
 દેવ ક્ષેત્રોપપાતગતિ, વાનવ્યન્તર દેવ ક્ષેત્રોપપાતગતિ, જ્યોતિષ્ક દેવ ક્ષેત્રોપપાતગતિ, અને
 વૈમાનિક દેવ ક્ષેત્રોપપાતગતિ, આ દેવ ક્ષેત્રોપપાતગતિનું કથન થયું.

सिद्धश्रेत्रोपपातादिवक्तव्यता-

मूलम्- से किं तं सिद्धखेत्तोववायगती ? अणेगविहा पण्णत्ता तं जहा-जंबुद्दीवे दीवे भरहेरवयवासे सपक्खं सपडिदिसिं सिद्धखेत्तोववायगती, जंबुद्दीवे दीवे चुल्लहिमवंतसिहरिवासहरपव्वतसपक्खं सपडिदिसिं सिद्धखेत्तोववायगती, जंबुद्दीवे दीवे हेमवतहेरण्णवाससपक्खं सपडिदिसिं सिद्धखेत्तोववायगती, जंबुद्दीवे दीवे सद्दावड् वियडावड् वट्टवेयड्डु सपक्खं सपडिदिसिं सिद्धखेत्तोववायगती, जंबुद्दीवे दीवे महाहिमवंतरुप्पिदासहरपव्वतसपक्खं सपडिदिसिं सिद्धखेत्तोववायगती, जंबुद्दीवे दीवे हरिवासरम्भगवासत्तपक्खि सपडिदिसिं सिद्धखेत्तोववायगती, जंबुद्दीवे दीवे गंधापाति सालवंतपव्वयट्टवेयड्डु सपक्खं सपडिदिसिं सिद्धखेत्तोववायगती, जंबुद्दीवे दीवे णित्तहणीलवंतवासहरपव्वतसपक्खि सपडिदिसिं सिद्धखेत्तोववायगती, जंबुद्दीवे दीवे पुब्बविदेहावरविदेहसपक्खि सपडिदिसिं सिद्धखेत्तोववायगती, जंबुद्दीवे दीवे देवकुरु उत्तरकुरुसपक्खि सपडिदिसिं सिद्धखेत्तोववायगती, जंबुद्दीवे दीवे मंदरपव्वयस्स सपक्खि सपडिदिसिं सिद्धखेत्तोववायगती, लवणे समुद्दे सपक्खि सपडिदिसिं सिद्धखेत्तोववायगती, धायइसंडे दीवे पुरत्थिमद्धपच्छिमद्धमंदरपव्वत सपक्खि सपडिदिसिं सिद्धखेत्तोववायगती, कालोय समुदसपक्खि सपडिदिसिं सिद्धखेत्तोववायगती, पुक्खरवरदीवद्धपुरत्थिमद्धभरहेरवयवाससपक्खि सपडिदिसिं सिद्धखेत्तोववायगती, एवं जाव पुक्खरवरदीवद्धपच्छिमद्धमंदरपव्वत सपक्खि सपडिदिसिं सिद्धखेत्तोववायगती, से तं सिद्धखेत्तोववायगती, से किं तं भवोववायगती ? भवोववायगती चउव्विहा पण्णत्ता, तं जहा-नेरइयभवोववायगती, जाव देवभवोववायगती, से किं तं नेरइयभवोववायगती ? नेरइयभवोववायगती सत्तविहा पण्णत्ता, तं जहा-एवं सिद्धवज्जो भेदो भाणियव्वो जो चेव खेत्तोववायगतीए सो चेव, से तं देवभवोववायगती, से तं भवोववायगती । से

किं तं नो भवोववायगती ? नो भवोववायगती दुविहा पणत्ता, तं जहा-
 योगल णो भवोववायगती सिद्ध नो भवोववायगती, से किं तं योगल-
 णो भवोववायगती ? योगल णो भवोववायगती जं णं परमाणु योगले
 लोगस्स पुरत्थिमिल्लाओ चरमंताओ पच्चत्थिमिल्लं चरमंतं एगसमएणं
 गच्छइ, पच्चत्थिमिल्लाओ वा चरमंताओ पुरत्थिमिल्लं चरमंतं एगसम-
 एणं गच्छइ, एवं उत्तरिल्लाओ दाहिणिल्लं उवरिल्लाओ हेट्ठिल्लं हिट्ठि-
 ल्लाओ उवरिल्लं, से तं योगल णो भवोववायगती, से किं तं सिद्धणो
 भवोववायगती ? सिद्धणो भवोववायगती दुविहा पणत्ता, तं जहा-
 अणंतरसिद्ध णो भवोववायगती, परंपरसिद्ध णो भवोववायगती य, से
 किं तं अणंतरसिद्ध णो भवोववायगती ? अणंतरसिद्ध णो भवोववाय-
 गती पण्णरसविहा पणत्ता, तं जहा-त्तित्थसिद्धअणंतरसिद्ध णो भवो-
 ववायगती य जाव अणेगसिद्ध णो भवोववायगती य, से किं तं परं-
 परसिद्ध णो भवोववायगती ? परंपरसिद्ध णो भवोववायगती अणेगविहा
 पणत्ता, तं जहा-अपढमसमयसिद्ध णो भवोववायगती, एवं दुसमय-
 सिद्ध णो भवोववायगती जाव अणंतसमयसिद्ध णो भवोववायगती, से
 ' सिद्ध णो भवोववायगती, से तं णो भवोववायगती, से तं उववाय-
 गती४, से किं तं विहायगती ? विहायगती सत्तरसविहा पणत्ता, तं
 हा-फुसमाणगती१ अफुसमाणगती२, उवसंपज्जमाणगती३, अणुप-
 'पज्जमाणगती४, योगलगती५, मंढूयगती६, णावागती७, नयगती८,
 त्यागती९, छायाणुवातगती१०, लेस्सागती११, लेसाणुवातगती१२,
 उड्डिसपविभत्तगती१३, चउपुरिसपविभत्तगती१४, वंकगती१५, पंकगती१६,
 बंधणविमोयणगती१७ । से किं तं फुसमाणगती ? फुसमाणगती जं णं
 परमाणुयोगले दुपप्पसि ए जाव अणंतप्पसियाणं खंधाणं अणमण्णं
 फुसंताणं गती पवत्तइ, से तं फुसमाणगती१, से किं तं अफुसमाण-
 गती ? अफुसमाणगती, जं णं एप्पसिं चेव अफुसंताणं गती पवत्तइ,

से तं अफुसमाणगती२, से किं तं उवसंपज्जमाणगती ? उवसंपज्जमाण-
 गती जं णं रायं वा जुवरायं वा ईसरं वा तलवरं वा माडंविं वा कुडुं-
 विं वा इव्भं वा सिट्ठिं वा सेणावइं वा सत्थवाहं वा उवसंपज्जिताणं
 गच्छइ, से तं उवसंपज्जमाणगती३, से किं तं अणुवसंपज्जमाणगती ?
 अणुवसंपज्जमाणगती-जं णं एएसिं चेव अणमणं अणुसंपज्जिताणं
 गच्छइ, से तं अणुवसंपज्जमाणगती४, से किं तं णोगलगती ? णोग-
 लगती जं णं परमाणुणोगलाणं जाव अणंतपएसियाणं खंधाणं गती
 पव्वत्तइ से तं णोगलगती५, से किं तं मंडूयगती ? मंडूयगती-जं णं
 मंडूओ फिडित्ता गच्छइ. से तं मंडूयगती६, से किं तं णावागती ? जं
 णं णावा पुव्ववेतालीओ दाहिणवेयालिं जलपहेणं गच्छइ, दाहिण-
 वेतालीओ वा अवरवेतालिं जलपहेणं गच्छइ, से तं णावागती७, से
 किं तं णयगई ? णयगई जं णं णेगम संगहववहारउज्जुसुयसदसमभि-
 रूढएवंभूयाणं नयाणं जा गती अहवा सव्वणया वि जं इच्छंति से
 तं णयगती८, से किं तं छायागई ? छायागई जं णं हयछायं वा, गय-
 छायं वा, नरछायं वा, किण्णरछायं वा, महोरगछायं वा, गंधव्वछायं वा,
 उसहछायं वा, रहछायं वा, छत्तछायं वा, उवसंपज्जिताणं गच्छइ,
 से तं छायागई९ से किं तं छायाणुवायगई ? छायाणुवायगई-जे
 णं पुरिसं छायाअणुगच्छइ नो पुरिसे छायं अणुगच्छइ से तं छाया-
 अणुवायगई१०, से किं तं लेस्सागई-जं णं किण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प
 ता रूवत्ताए ता वण्णत्ताए ता गंधत्ताए ता रसत्ताए ता फासत्ताए भुज्जो
 भुज्जो परिणमइ, एवं नीललेस्सा काउलेस्सं पप्प ता रूवत्ताए जाव ता फा-
 सत्ताए परिणमइ, एवं काउलेस्सा वि तेउलेस्सं तेउलेस्सा वि पम्हलेस्सं
 पम्हलेस्सा वि सुक्कलेस्सं पप्प ता रूवत्ताए जाव परिणमइ, से तं ले -
 गई११, से किं तं लेसाणुवायगई ? लेसाणुवायगई जल्लेसाइं दव्वाइं
 परियाइत्ता कालं करेइ तल्लेसेसु उववज्जइ, तं जहा-किण्हलेसेसु वा

જાવ સુ લેસ્સેસુ વા, સે તં લેસાણુવાયગઈ૧૨, સે કિં તં ઉદિસ્સપવિ-
 ત્તગઈ ? ઉદિસ્સપવિભત્તગઈ—જં ણં આયરિયં વા ઉવજ્ઞાયં વા થેરં વા
 પવત્તિં વા ગણિં વા ગણહરં વા ગણાવચ્છેદં વા ઉદિસિય ઉદિસિય ગચ્છઈ,
 સે તં ઉદિસ્સિયપવિભત્તગઈ૧૩, સે કિં તં ચડપુરિસપવિભત્તગઈ ? સે જહા
 નામણ ચત્તારિ પુરિસા સમગં પવિટ્ઠા સમગં પજ્જવિયા૧, સમગં પવિટ્ઠા
 વિ મં પજ્જવિયા૨, વિસમં પવિટ્ઠા સમગં પજ્જવિયા૩, વિસમં પવિટ્ઠા વિસમં
 પજ્જવિયા૪, સે તં ચડપુરિસપવિભત્તગઈ૧૪, સે કિં તં વંકગઈ ? વંકગઈ
 ચડવિહા પળ્લણ્ણા, તં જહા—ઘટ્ટનયા થંભણયા લેસગયા પવ્વડણયા,
 સે તં વંકગઈ૧૫, સે કિં તં પંકગઈ ? પંકગઈ—સે જહા નામણ કેઠ્ઠપુરિસે
 પંકસિ વા ઉદયસિ વા કાયં ઉઠ્ઠિહિયા ગચ્છઈ, સે તં પંકગઈ૧૬, સે કિં
 તં બંધણવિમોચણગઈ ? બંધણવિમોચણગઈ—જં ણં અંદાણ વા અંબાડગાણ
 વા માડલુંગાણ વા વિલ્લાણ વા કવિટ્ઠાણ વા સદ્દાણ વા ફળસાણ વા
 દાલિમાણ વા, પારેવતાણ વા, અક્કલોલાણ વા ચારાણ વા, વોરાણ વા,
 તિંદુયાગ વા પક્કાણં પરિયાગયાજં બંધણાઓ વિપ્પસુક્કાણં નિઠ્ઠાઘાણં
 ધેવીસસાણગઈ પવત્તઈ, સે તં બંધણવિમોચણગઈ, સે તં વિહાયોગઈ૧૭
 ણવણાણ ભગવર્ણણ પઓગપયં સમત્તં૧૬ ॥ સૂ. ૭ ॥

છાય—તત્ કા સા સિદ્ધક્ષેત્રોપપાતગતિઃ ? અનેકવિદ્યા પ્રજ્ઞા, તદ્વયા—જમ્બૂદ્વીપે દ્વીપે
 ભરતૈરાવતવર્ષે સપક્ષં સપ્રતિદિક્ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિઃ, જમ્બૂદ્વીપે ચુરલહિમવચ્છિસ્રિ વર્ષ-

સિદ્ધક્ષેત્રોપપાત આદિ કી વસ્તુવ્યતા

શબ્દાર્થ—(સે કિં તં સિદ્ધલેક્ષોવચાયગતી ?) સિદ્ધક્ષેત્રોપપાતગતિ કિતને
 પ્રકાર કી હૈ ? (અણેગવિહા પળ્લણ્ણા) અનેક પ્રકાર કી કહી હૈ (તં જહા) વહ
 હસ પ્રકાર (જંબુદ્વીપે દ્વીપે) જમ્બૂ દ્વીપ નામક દ્વીપ મેં (ભરહેરવચવાસે) ભરત ઓર
 પેરવત ક્ષેત્ર મેં (સપક્ષં) સઘ દિશાઓ મેં (સપદ્ધિદિસિં) સઘ વિદિશાઓ મેં

સિદ્ધ ક્ષેત્રોપપાત આદિની વસ્તુવ્યતા

શબ્દાર્થ—(સે કિં તં સિદ્ધલેક્ષોવચાયગતી ?) સિદ્ધ ક્ષેત્રોપપાતગતિ કેટલા પ્રકારની છે ?
 (અણેગવિહા પળ્લણ્ણા) અનેક પ્રકારની કહી છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (જંબુદ્વીપે દ્વીપે)
 જમ્બૂદ્વીપ નામક દ્વીપમાં (ભરહેરવચવાસે) ભરત અને ઐરવત ક્ષેત્રમાં (સપક્ષં) અધી

ધરપર્વતે સપક્ષં સપ્રતિદિક્ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતાગતિઃ, જમ્બૂદ્વીપે દ્વીપે હેમવદ્દિરગ્ન્યવર્ષં સપક્ષં સપ્રતિદિક્ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતાગતિઃ, જમ્બૂદ્વીપે દ્વીપે શુન્દાપાતિ વિકટવાતિ ઘૃત્તવૈતાદ્યે સપક્ષં સપ્રતિદિક્ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતાગતિઃ, જમ્બૂદ્વીપે દ્વીપે મહાહિમંદરૂપ્ય વર્ષધરપર્વતસપક્ષં સપ્રતિદિક્ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતાગતિઃ, જમ્બૂદ્વીપે દ્વીપે હરિવર્ષરમ્યકર્ષે સપક્ષં સપ્રતિદિક્ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતાગતિઃ, જમ્બૂદ્વીપે દ્વીપે ગન્ધવદ્ માલ્યવત્ પર્વતા ઘૃત્તવૈતાદ્યે સપક્ષં સપ્રતિદિક્ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતાગતિઃ,

(સિદ્ધલેત્તોવવાયગતી) સિદ્ધક્ષેત્રોપપાતાગતિ હોતી હૈ (જંબુદ્વીવે દીવે) જમ્બૂદ્વીપ નામક દ્વીપ મેં (ચુલ્લહિમવંતસિહરિવાસહરપન્વતસપક્ષં સપહિદિસિં) ક્ષુદ્રહિમવાન્ ઓર શિખરી વર્ષધર પર્વત સે સબ દિશાઓ-વિદિશાઓ મેં (સિદ્ધલેત્તોવવાયગતી) સિદ્ધક્ષેત્રોપપાતાગતિ હૈ (જંબુદ્વીવે દીવે) જમ્બૂદ્વીપ નામક દ્વીપ મેં (હેમવત હેરણ્ણવાસસપક્ષં સપહિદિસિં) હૈમવત-હેરણ્ણ્યવર્ષ કે સબ દિશા-વિદિશાઓ (સિદ્ધલેત્તોવવાયગતી) સિદ્ધક્ષેત્રોપપાતાગતિ હૈ (જંબુદ્વીવે દીવે) જમ્બૂદ્વીપ નામક દ્વીપ મેં (સહાવદ્ધવિયદ્ધાવદ્ધવેયદ્ધમપક્ષં સપહિદિસિં સિદ્ધલેત્તોવવાયગતી) શન્દાપાતી (શકટાપાતી) ઓર વિકટાપાતી ઘૃત્ત વૈતાદ્ય પર્વત કે સબ દિશા-વિદિશાઓ મેં સિદ્ધક્ષેત્રોપપાતાગતિ હૈ (જંબુદ્વીવે દીવે મહાહિમવંત રુપિવાસહરપન્વત સપક્ષં સપહિદિસિં સિદ્ધલેત્તોવવાયગતી) જમ્બૂદ્વીપ નામક દ્વીપ મેં મહાહિમવંત ઓર રુક્મિ નામક વર્ષધર પર્વતો કે સબ દિશા-વિદિશાઓ મેં સિદ્ધક્ષેત્રોપપાતાગતિ હૈ (જંબુદ્વીવે દીવે હરિવાસરમ્મગત્રાસસપક્ષિ સપહિદિસિં સિદ્ધલેત્તોવવાયગતી) જમ્બૂદ્વીપ નામક દ્વીપ મેં હરિવર્ષ એવં રમ્યકર્ષ કે સબ દિશા-વિદિશાઓ મેં સિદ્ધક્ષેત્રોપપાતાગતિ હૈ (જંબુદ્વીવે દીવે ગંધાપાતિમાલવંતપન્વયદ્ધવેયદ્ધસપક્ષં સપહિદિસિં સિદ્ધલેત્તોવવાયગતી) જમ્બૂ-

દિશાઓમા (સપહિદિસિં) બધી વિદિશાઓમા (સિદ્ધલેત્તોવવાયગતી) સિદ્ધક્ષેત્રોપપાતાગતિ હોય છે (જંબુદ્વીવે દીવે) જમ્બુદ્વીપ નામક દ્વીપમા (ચુલ્લ હિમવંત સિહરિ વાસહર પન્વતસપક્ષં સપહિદિસિં) ક્ષુદ્ર હિમવાન્ અને શિખરી, વર્ષધર, પર્વતથી બધી દિશાઓ વિદિશાઓમા (સિદ્ધલેત્તોવવાયગતી) સિદ્ધક્ષેત્રોપપાતાગતિ છે (જંબુદ્વીવે દીવે) જમ્બુદ્વીપ નામક દ્વીપમા (હેમવતહેરણ્ણવાસસપક્ષં સપહિદિસિં) હૈમવત હેરણ્ણ્યવર્ષની બધી દિશાઓ અને વિદિશાઓમા (સિદ્ધલેત્તોવવાયગતી) સિદ્ધક્ષેત્રોપપાતાગતિ છે. (જંબુદ્વીવે દીવે) જમ્બુદ્વીપ નામના દ્વીપમા (સહાવદ્ધ વિયદ્ધાવદ્ધવેયદ્ધસપક્ષં સપહિદિસિં સિદ્ધલેત્તોવવાયગતી) શન્દાપાતી (શકટાપાતી) અને વિકટાપાતી ઘૃત્ત વૈતાદ્ય પર્વતની બધી દિશા-વિદિશાઓમાં સિદ્ધક્ષેત્રોપપાતાગતિ છે (જંબુદ્વીવે દીવે મહાહિમવંત રુપિવાસહરપન્વતસપક્ષં સપહિદિસિં સિદ્ધલેત્તોવવાયગતી) જમ્બુદ્વીપ નામક દ્વીપમા મહાહિમવંત અને રુક્મિ નામક વર્ષધર પર્વતની બધી દિશા-વિદિશાઓમા સિદ્ધક્ષેત્રોપપાતાગતિ છે (જમ્બુદ્વીવે દીવે હરિવાસ રમ્મગત્રાસસપક્ષિ સપહિદિસિં સિદ્ધલેત્તોવવાયગતી) જમ્બુદ્વીપ નામક દ્વીપમાં હરિવર્ષ તેમજ રમ્યકર્ષ વર્ષની બધી દિશા-વિદિશાઓમા સિદ્ધક્ષેત્રોપપાતાગતિ છે (જંબુદ્વીવે દીવે ગંધાપાતિ માલ-

ગતિઃ, જમ્બૂદ્વીપે દ્વીપે નિષધનીલવદ્ વર્ષધરપર્વતે સપક્ષં સપ્રતિદિક્ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિઃ, જમ્બૂદ્વીપે દ્વીપે પૂર્વવિદેહાપરવિદેહે સપક્ષં સપ્રતિદિક્ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિઃ, જમ્બૂદ્વીપે દ્વીપે દેવકુરુત્તરકુરૌ સપક્ષં સપ્રતિદિક્ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિઃ, જમ્બૂદ્વીપે દ્વીપે મંદરપર્વતસ્ય સપક્ષં સપ્રતિદિક્ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિઃ, લવણે સમુદ્રે સપક્ષં સપ્રતિદિક્ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિઃ, ધાતકી સ્થળે દ્વીપે પૂર્વાર્દ્ધપશ્ચિમાર્દ્ધમંદરપર્વતસ્ય સપક્ષં સપ્રતિદિક્ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિઃ, કાલોદસમુદ્રસ્ય સપક્ષં સપ્રતિદિક્ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિઃ, પુષ્કરવરદ્વીપાર્દ્ધપૂર્વાર્દ્ધ ભારતૌરાવત વર્ષસ્ય સપક્ષં સપ્રતિદિક્ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિઃ, एवं यावत् पुष्करवरद्वीपार्द्धपश्चिमार्द्धमन्दर-

દ્વીપ નામક દ્વીપ મેં ગંધાપાતી, માલ્યવન્ત પર્વત તથા વૃત્તવૈતાલ્ય કે સઘ દિશામેં ઓર સઘ વિદિશાઓં મેં સિદ્ધક્ષેત્રોપપાતગતિ હૈ (જંબુદ્વીપે દીવે નિસહનીલવંતવાસ હરપંચતસપક્ષિં સપહિદિસિં સિદ્ધલેત્તોવવાયગતી) જમ્બૂદ્વીપ નામક દ્વીપ મેં નિષધ ઓર નીલવન્ત નામક વર્ષધર પર્વત કે સઘ દિશા-વિદિશાઓં મેં સિદ્ધક્ષેત્રોપપાતગતિ હૈ (જંબુદ્વીપે દીવે પુન્નવિદેહાવરવિદેહસપક્ષિં સપહિદિસિં સિદ્ધલેત્તોવવાયગતી) જમ્બૂદ્વીપ નામક દ્વીપ મેં પૂર્વ વિદેહ ઓર અપરવિદેહ કે સઘી દિશાઓં-વિદિશાઓં મેં સિદ્ધક્ષેત્રોપપાતગતિ હૈ (જંબુદ્વીપે દીવે દેવકુરુ-ઉત્તરકુરુસપક્ષિં સપહિદિસિં સિદ્ધલેત્તોવવાયગતી) જમ્બૂદ્વીપ નામક દ્વીપ મેં દેવકુરુ ઓર ઉત્તરકુરુ મેં સઘ દિશા-વિદિશાઓં મેં સિદ્ધક્ષેત્રોપપાતગતિ હૈ (જંબુદ્વીપે દીવે મંદરપંચગસ્ય સપક્ષિં સપહિદિસિં સિદ્ધલેત્તોવવાયગતી) જંબુદ્વીપ નામક દ્વીપ મેં મંદર પર્વત મેં સઘ દિશા-વિદિશાઓં મેં સિદ્ધક્ષેત્રોપપાતગતિ હૈ

(લવણે સમુદ્રે સપક્ષિં સપહિદિસિં સિદ્ધલેત્તોવવાયગતી) લવણ સમુદ્ર મેં સઘ દિશા-વિદિશાઓં મેં સિદ્ધક્ષેત્રોપપાતગતિ હૈ (ધાયઃસંઘે દીવે પુરત્થિમદ્ધ-

વંત પન્નચ વટ્ટેવ્હ ય સપક્ષલ સપહિદિસિં સિદ્ધલેત્તોવવાયગતી) જમ્બૂદ્વીપ નામક દ્વીપમા ગંધાપાતી, માલ્યવન્ત પર્વત વૃત્તવૈતાલ્યની બધી દિશાઓમા બધી વિદિશાઓમા સિદ્ધક્ષેત્રોપપાતગતિ છે (જંબુદ્વીપે દીવે નિસહનીલવંતવાસહરપંચતસપક્ષિં સપહિદિસિં સિદ્ધલેત્તોવવાયગતી) જમ્બૂદ્વીપ નામક દ્વીપમા નિષધ અને નીલવન્ત નામક વર્ષધર પર્વતની બધી દિશા-વિદિશાઓમા સિદ્ધક્ષેત્રોપપાત ગતિ છે (જમ્બુદ્વીપે દીવે પુન્નવિદેહાવરવિદેહ સપક્ષિં સપહિદિસિં સિદ્ધલેત્તોવવાયગતી) જમ્બૂદ્વીપ નામક દ્વીપમા પૂર્વ વિદેહ અને અપર વિદેહની બધી દિશાઓ-વિદિશાઓમા સિદ્ધક્ષેત્રોપપાતગતિ છે (જમ્બુદ્વીપે દીવે દેવકુરુ-ઉત્તરકુરુ સપક્ષિં સપહિદિસિં સિદ્ધલેત્તોવવાયગતી) જમ્બૂદ્વીપ નામક દ્વીપમા દેવકુરુ અને ઉત્તરકુરુમાં બધી દિશાઓ-વિદિશાઓમા સિદ્ધક્ષેત્રોપપાતગતિ છે (જમ્બુદ્વીપે દીવે મંદર પંચગસ્ય સપક્ષિં સપહિદિસિં સિદ્ધલેત્તોવવાયગતી) જમ્બૂદ્વીપ નામક દ્વીપમા મંદર પર્વતમા બધી દિશા-વિદિશાઓમા સિદ્ધક્ષેત્રોપપાતગતિ છે

(લવણસમુદ્રે સપક્ષિં સપહિદિસિં સિદ્ધલેત્તોવવાયગતી) લવણ સમુદ્રમા બધી દિશા વિદિશાઓમા સિદ્ધક્ષેત્રોપપાતગતિ છે (ધાયઃસંઘે દીવે પુરત્થિમદ્ધ પચ્છિમદ્ધમવરપંચચ-

પર્વતસ્ય સમગ્રે સમગ્રિદિક્ મિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિઃ, સા પ્વા સિદ્ધિ ક્ષેત્રોપપાતગતિઃ ૫, તત્
કા સા ભવોપપાતગતિઃ ? ભવોપપાતગતિઃ ત્ર્યુર્વિધા પ્રજ્ઞા, તથા-નૈરયિકભવોપપાતગતિઃ,
યાવદ્ દેવભવોપપાતગતિઃ, તત્ કા સા નૈરયિકભવોપપાતગતિઃ ? નૈરયિકભવોપપાતગતિઃ સત્ત-
વિધા પ્રજ્ઞા, તથા-રત્નપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકભવોપપાતગતિઃ, યાવદ્ અધઃસત્તમપૃથિવી નૈર-

પચ્છિમદ્ધ મંદરપર્વતસપક્ષિંશ્ચ સપટ્ટિદિસિ મિદ્ધલેત્તોવવાયગઈ) ધાતકી સ્વંદ
દ્વીપ મેં પૂર્વાર્ધ ઓર પશ્ચિમાર્ધ મંદર પર્વત કે સવ દિશા-વિદિશાઓ મેં સિદ્ધ-
ક્ષેત્રોપપાતગતિ હૈ (કાલોયસમુદ્રમપક્ષિંશ્ચ સપટ્ટિદિસિં સિદ્ધલેત્તોવવાયગતી)
કાલોદ સમુદ્ર મેં સવ દિશાવિદિશાઓ મેં સિદ્ધક્ષેત્રોપપાતગતિ હૈ (પુસ્કરવરદી
વદ્ધપુરતિથિમદ્ધ મરદેરવયવાસસપક્ષિંશ્ચ સપટ્ટિદિસિ સિદ્ધલેત્તોવવાયગતી) પુસ્કરવર
દ્વીપાર્ધ કે પૂર્વાર્ધ કે ભરત ઓર ઐરવત વર્ષ મેં સવ દિશા-વિદિશાઓ મેં સિદ્ધ-
ક્ષેત્રોપપાતગતિ હૈ (એવં જાવ પુસ્કરવરદીવદ્ધપચ્છિમદ્ધ મંદરપર્વતસપક્ષિંશ્ચ
સપટ્ટિદિસિં સિદ્ધલેત્તોવવાયગતી) હસી પ્રકાર યાવત્ પુસ્કરવરદીપાર્ધ કે પશ્ચિ-
માર્ધ કે મંદર પર્વત મેં સવ દિશા-વિદિશાઓ મેં સિદ્ધક્ષેત્રોપપાતગતિ હુઈ
(સે કિં તં સિદ્ધલેત્તોવવાયગતી) યહ સિદ્ધક્ષેત્રોપપાતગતિ હુઈ. (સે કિં તં
ભવોવવાયગતી ?) ભવોપપાતગતિ કિતને પ્રકાર કી હૈ ? (ભવોવવાયગતી
ચત્તવિહા પળ્લતા) ભવોપપાતગતિ ચાર પ્રકાર કી કહી હૈ (તં જહા) વહ હસ
પ્રકાર (નૈરહ્યભવોવવાયગતી જાવ દેવભવોવવાયગતી) નૈરયિક ભવોપપાતગતિ
યાવત્ દેવ ભવોપપાતગતિ (સે કિં તં નૈરહ્ય ભવોવવાયગતી ?) નારકભવોપપાત-
ગતિ કિતને પ્રકાર કી હૈ ? (નૈરહ્યભવોવવાયગતી સત્તવિહા પળ્લતા) નારક

સપક્ષિંશ્ચ સપટ્ટિદિસિં સિદ્ધલેત્તોવવાયગઈ) ધાતકીખડ દ્વીપમાં પૂર્વાર્ધ અને પશ્ચિમાર્ધ મંદર
પર્વતની બધી દિશા-વિદિશાઓમાં સિદ્ધક્ષેત્રોપપાતગતિ છે (કાલોયસમુદ્ર સપક્ષિંશ્ચ સપટ્ટિ
દિસિં સિદ્ધલેત્તોવવાયગતી) કાલોદ સમુદ્રમાં બધી દિશા વિદિશામાં સિદ્ધક્ષેત્રોપપાતગતિ છે
(પુસ્કરવરદીવદ્ધપુરતિથિમદ્ધ મરદેરવયવાસસપક્ષિંશ્ચ સપટ્ટિદિસિં સિદ્ધલેત્તોવવાયગતી) પુસ્કર
વર દ્વીપાર્ધના પૂર્વાર્ધના ભરત ઐરવત વર્ષમાં બધી દિશા-વિદિશાઓમાં સિદ્ધક્ષેત્રોપપાત
ગતિ છે (એવં જાવ પુસ્કરવરદીવદ્ધપચ્છિમદ્ધ મંદરપર્વત સપક્ષિંશ્ચ સપટ્ટિદિસિં સિદ્ધલેત્તો
વવાયગતી) એજ પ્રકારે યાવત્ પુસ્કરવર દ્વીપાર્ધના પશ્ચિમાર્ધના મંદર પર્વતમાં બધી દિશા
વિદિશાઓમાં સિદ્ધક્ષેત્રોપપાતગતિ છે (સે તં સિદ્ધલેત્તોવવાયગતી) આ સિદ્ધક્ષેત્રોપપાતગતિ થઈ

(સે કિં તં ભવોવવાયગતી ?) ભવોપપાતગતિ કેટલા પ્રકારની છે ? (ભવોવવાયગતી ચત્ત-
વિહા પળ્લતા) ભવોપપાતગતિ ચાર પ્રકારની કહી છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે છે (નૈરહ્ય
ભવોવવાયગતી જાવ દેવભવોવવાયગતી) નૈરયિક ભવોપપાતગતિ યાવત્ દેવ ભવોપપાતગતિ
(સે કિં તં નૈરહ્યભવોવવાયગતી ?) નારક ભવોપપાતગતિ કેટલા પ્રકારની છે ? (નૈરહ્ય ભવો-

યિકમ્વોપપાતગતિઃ, एवं सिद्धवर्जोभेदो भणितव्यः, यश्चैव क्षेत्रोपपातगतौ सचैव, सा एषा देवमोपपातगतिः, सा एषा मत्रोपपातगतिः, तत् का सा नो मवोपपातगतिः ? नो मवो-
पपातगतिः द्विविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा-पुद्गलनोमवोपपातगतिः, सिद्धनोमवोपपातगतिः, तत् का
सा पुद्गलनोमवोपपातगतिः ? पुद्गलनोमवोपपातगतिः यत् खलु परमाणुपुद्गलो लोकस्य पौर-
स्त्यात् चरमान्तात् पश्चिमं चरमान्तम् एरुसमयेन गच्छति, पश्चिमाद्वा चरमान्तात् पौरस्त्यं
चरमान्तम् एरुसमयेन गच्छति, दक्षिणाद्वा चरमान्ताद् उत्तरं चरमान्तम् एरुसमयेन गच्छति,

મવોપપાતગતિ સાત પ્રકાર કી કહી હૈ (તં જહા) વહ્ હિસ પ્રકાર (અવં) હિસ
પ્રકાર (સિદ્ધવર્જો) સિદ્ધકો વર્જ કર (ભેદો) ભેદ (માણિતવ્વો) કહના ચાહિય
(જો ચેવ ચેત્તોવવાયગતી) જો ક્ષેત્રોપપાતગતિ મેં (સો ચેવ) વહી (સે તં દેવ-
મવોવવાયગતી) યહ દેવમવોપપાતગતિ હુઈ (સે તં મવોવવાયગતી) યહ મવો-
પપાતગતિ કા નિરૂપણ હુઆ ।

(સે કિં તં નો મવોવવાયગતી ?) નો મવોપપાતગતિ કયા હૈ ? (નો મવોવ-
વાયગતી દુવિહા પળ્ણત્તા) નોમવોપપાતગતિ દો પ્રકાર કી કહી હૈ (તં જહા)
વહ્ હિસ પ્રકાર (પોગ્ગલનોમવોવવાયગતી) પુદ્ગલનોમવોપપાતગતિ (સિદ્ધ નો
મવોવવાયગતી) સિદ્ધનોમવોપપાતગતિ (સે કિં તં પોગ્ગલનોમવોવવાયગતી ?)
પુદ્ગલનોમવોપપાતગતિ કયા હૈ ? (પોગ્ગલનોમવોવવાયગતી) પુદ્ગલનોમવો-
પપાતગતિ (જં ણં પરમાણુપોગ્ગલે) જો કિ પરમાણુ પુદ્ગલ (લોગસ્સ
પુરત્થિમિલ્લાઓ ચરમંતાઓ) લોક કે પૂર્વવર્તી ચરમાન્ત સે અર્થાત્ છેદ
સે (પચ્ચત્થિમિલ્લં ચરમંતં) પશ્ચિમી ચરમાન્ત તક (એગસમણં) એક
સમય મેં (ગચ્છતિ) જાતા હૈ (પચ્ચત્થિમિલ્લાઓ વા ચરમંતાઓ) અથવા

વવાયગતી સત્તવિહા પળ્ણત્તા) નારક ભવોપપાતગતિ સાત પ્રકારની છે (તં જહા) તે આ
પ્રકારે (અવં) એ પ્રકારે (સિદ્ધવર્જો) સિદ્ધને ત્યજીને (ભેદો) ભેદ (માણિતવ્વો) કહેવા બેઠ્યા
(જો ચેવ ચેત્તોવવાયગતી) જે ક્ષેત્રોપપાતગતિમા (સો ચેવ) તેજ (સેત દેવ મવોવવાયગતી)
આ દેવ ભવોપપાતગતિ થઈ (સેતં મવોવવાયગતી) આ ભવોપપાતગતિનું નિરૂપણ થયું

(સે કિં તં નો મવોવવાયગતી) નો ભવોપપાતગતિ શું છે ? (નો મવોવવાયગતી દુવિહા
પળ્ણત્તા) નો ભવોપપાતગતિ બે પ્રકારની કહી છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (પોગ્ગલનો
મવોવવાયગતી) પુદ્ગલ નો ભવોપપાતગતિ (સિદ્ધ નો મવોવવાયગતી) સિદ્ધ નો ભવોપપાત
ગતિ (સે કિં તં પોગ્ગલ નો મવોવવાયગતી ?) પુદ્ગલ નો ભવોપપાતગતિ શું છે ? (પોગ્ગલ
નોમવોવવાયગતી) પુદ્ગલનોભવોપપાતગતિ (જં ણં પરમાણુપોગ્ગલે) બે કે પરમાણુ પુદ્ગલ
(લોગસ્સ પુરત્થિમિલ્લાઓ ચરમંતાઓ) કહેના પૂર્વવર્તી ચરમાન્તથી (પચ્ચત્થિમિલ્લં ચરમંતં)
પશ્ચિમી ચરમાન્ત સુધી (એગસમણં) એક સમયમા (ગચ્છતિ) બાય છે (પચ્ચત્થિમિલ્લાઓ

एवम् उत्तराद् दक्षिणम् उपरिष्ठाद् अधः अधस्तादुपरि, सा एषा पुद्गलनोभवोपपातगतिः, तत् का सा सिद्धनोभवोपपातगतिः ? सिद्धनोभवोपपातगति द्विविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा-अनन्तरसिद्धनोभवोपपातगतिः, परम्परसिद्धनोभवोपपातगतिश्च, तत् का सा अनन्तरसिद्धनोभवोपपातगतिः ? अनन्तरसिद्धनोभवोपपातगतिः पञ्चदशविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा-तीर्थमिद्वानन्तरमिद्धनोभवोपपातगतिश्च यावद् अनेकसिद्धनोभवोपपातगतिश्च, तत् का सा परम्परसिद्धनोभवोपपात-
 पश्चिमी चरमान्त से (पुरत्थिमिल्लं चरमंतं) पूर्वी चरमान्त को (एगसमणं गच्छति) एक समय में जाता है (दाहिणिल्लाओ वा चरमंताओ उत्तरिल्लं चर-
 मंतं) अथवा दक्षिणी चरमान्त से उत्तरी चरमान्त को (एगसमणं) एक समय में (गच्छति) जाता है (एवं उत्तरिल्लाओ दाहिणिल्लं) इसी प्रकार उत्तरी छोर से दक्षिणी छोरतक (उवरिल्लाओ हेट्ठिल्लं) ऊपरी छोर से नीचले छोर तक (हिट्ठिल्लाओ उवरिल्लं) नीचले छोर से ऊपरी छोर तक (से तं पोग्गलणोभवो ववायगती) यह पुद्गलनोभवोपपातगति है ।

(से किं तं सिद्धनोभवोववायगती ?) सिद्धनोभवोपपातगति कितने प्रकार की है ? (सिद्धनोभवोववायगती दुविहा पणत्ता) सिद्धनोभवोपपातगति दो प्रकार की कही है (तं जहा) वह इस प्रकार (अणंतरसिद्धनोभवोववायगती, परंपरसिद्ध नो भवोववायगती य) अनन्तर सिद्ध नो भवोपपातगति और परम्परसिद्ध नो भवोपपातगति ।

(से किं तं अणंतरसिद्धनोभवोववायगती ?) अनन्तरसिद्धनो भवोपपात-
 गति कितने प्रकार की है ? (अणंतरसिद्धनोभवोववायगती पण्णरसविहा पणत्ता)
 अनन्तरसिद्ध नो भवोपपातगति पन्द्रह प्रकार की कही हैं (तं जहा) वह इस

વા ચરમંતાઓ) અથવા પશ્ચિમી ચરમાન્તથી (પુરત્થિમિલ્લં ચરમંતં) પૂર્વી ચરમાન્તમા (એગસમણં ગચ્છતિ) એક સમયમા ભય છે (દાહિણિલ્લાઓ વા ચરમાન્તાઓ ઉત્તરિલ્લં ચરમંતં) અથવા દક્ષિણી ચરમાન્તથી ઉત્તરી ચરમાન્તમા (એગસમણં) એકસમયમા (ગચ્છતિ) ભય છે (એવં ઉત્તરિલ્લાઓ દાહિણિલ્લં) એ ૪ પ્રકારે ઉત્તર તરફથી દક્ષિણ સુધી (ઉવરિલ્લાઓ હેટ્ઠિલ્લં) ઉપરની બાજુથી નીચેની બાજુ તા (હિટ્ઠિલ્લાઓ ઉવરિલ્લં) નીચલા છેડેથી ઉપરના સુધી (સેતં પોગ્ગલણોભવોવવાયગતી) આ પુદ્ગલનો નો ભવોપપાતગતિ છે

(સે કિં તં સિદ્ધનોભવોવવાયગતી ?) સિદ્ધનોભવોપપાતગતિ કેટલા પ્રકારની છે ? (સિદ્ધ નો ભવોવવાયગતી દુવિહા પણત્તા) સિદ્ધનોભવોપપાતગતિ એ પ્રકારની કહી છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (અણંતરસિદ્ધનોભવોવવાયગતી, પરંપર સિદ્ધનોભવોવવાયગતી ચ) અનન્તર સિદ્ધનો ભવોપપાતગતિ અને પરંપર સિદ્ધનોભવોપપાતગતિ છે

(સે કિં તં અગન્તર સિદ્ધનોભવોવવાયગતી ?) અનન્તર સિદ્ધનો ભવોપપાતગતિ કેટલા પ્રકારની છે ? (અણંતરસિદ્ધનોભવોવવાયગતી પણ્ણરસવિહા પણત્તા) અનન્તર સિદ્ધનો

ગતિઃ? પરમ્પર સિદ્ધનો મવોપપાતગતિરનેકવિદ્યા પ્રજ્ઞા, તથા અપ્રથમસમયસિદ્ધ નો મવો-
પપાતગતિઃ, एवं द्विसमयसिद्धनो मवोपपातगतिर्यावत्-अनन्तसमयसिद्धनो मवोपपातगतिः,
सा एषा सिद्ध नो मवोपपातगति, सा एषा उपपातगतिः ४, तत् का सा विहायोगतिः ?
विहायोगतिः सप्तदशविधा प्रज्ञा तद्यथा-स्पृशद्गतिः १, अस्पृशद्गतिः २, उपसम्पद्यमान-
गतिः ३, अनुपसम्पद्यमानगतिः ४, पुद्गलगतिः ५, मण्डूरुगतिः ६, नावागतिः ७, नयगतिः
प्रकार (तित्थसिद्ध अणंतरसिद्धणो मवोववायगती) तीर्थसिद्ध-अनन्तरसिद्ध नो
मवोपपातगति (य) और (जाव) यावत् (अणेगसिद्धणो मवोववायगती य) अने-
कसिद्ध नो मवोपपातगती ।

(સે કિં તં પરંપરસિદ્ધણો મવોવવાયગતી ?) પરમ્પરાસિદ્ધ નો મવોપપાતગતિ
કિતને પ્રકાર કી હૈ ? (પરંપરસિદ્ધ નો મવોપપાતગતી અણેગવિહા પળ્ણત્તા)
પરમ્પરસિદ્ધ નો મવોપપાગતિ અનેક પ્રકાર કી કહી હૈ (તં જહા) વહ્ હસ પ્રકાર
(અપદ્મસમયસિદ્ધણો મવોવવાયગતી) અપ્રથમસમયસિદ્ધ નો મવોપપાતગતી (एवं
दुसमयसिद्ध णो मवोववायगती) इसी प्रकार द्विसमयसिद्ध नो मवोपपातगती
(जाव अणंतसमयसिद्धणो मवोववायगती) यावत् अनन्तसमयसिद्ध नो मवो-
पपातगति (से तं सिद्धणो मवोववायगती) यह सिद्ध नो मवोपपातगति का प्ररूप-
णहुआ (से तं णो मवोववायगती, से तं उववायगती) इस प्रकार नो मवोपपातगति
का प्ररूपण और उपपातगति का प्ररूपण हुआ (से कિं तं विहायगती ?) विंहा
योगति कितने प्रकार की है ? (विहायगती सत्तरसविहा पળ્ણત્તા) વિહાયોગતિ
સત્તરહ પ્રકાર કી કહી હૈ (તં જહા) વહ્ હસ પ્રકાર (ફુસમાણગતી) સ્પર્શ કરતી

મવોપપાતગતિ ૫૬૨ પ્રકારની છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (તિત્થસિદ્ધ અણંતરસિદ્ધણો
મવોવવાયગતી) તીર્થ સિદ્ધ-અનન્તર સિદ્ધનો મવોપપાતગતિ (ય) અને (જાવ) યાવત્
(અણેગસિદ્ધણો મવોવવાયગતી) અનેક સિદ્ધનો મવોપપાતગતિ

(સે કિં તં પરંપરસિદ્ધણો મવોવવાયગતી ?) પરંપરા સિદ્ધનો મવોપપાતગતિ કેટલા પ્રકારની
છે ? (પરંપરસિદ્ધનો મવોવવાયગતી અણેગવિહા પળ્ણત્તા) પરંપર સિદ્ધનો મવોપપાતગતિ
અનેક પ્રકારની કહી છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (અપદ્મસમયસિદ્ધણો મવોવવાયગતી) અ-
પ્રથમ સિદ્ધનો મવોપપાતગતિ (एवं दु समय सिद्धणो मवोववायगती) એ રીતે દ્વિ સમય
સિદ્ધનો મવોવવાયગતિ (जाव अणंत समयसिद्धणो मवोववायगती) યાવત્ અનન્ત સમય સિદ્ધનો-
મવોપપાતગતિ (से तं सिद्धणो मवोववायगती) આ સિદ્ધનો મવોપપાતગતિનું પ્રરૂપણ થયું

(સેત્તં ણો મવોવવાયગતી, સેત્તં ઉવવાયગતી) નો મવોપપાત ગતિનું પ્રરૂપણ અને
ઉપપાતગતિનું પ્રરૂપણ થયું.

(સે કિં તં વિહાયગતી ?) વિહાયગતિ કેટલા પ્રકારની છે ? (વિહાયગતી સત્તરસ વિહા
પળ્ણત્તા) વિહાયો ગતિ સત્તર પ્રકારની કહી છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (ફુસમાણગતી)

८, छायागतिः ९, छायाणुपातगतिः १०, लेखागतिः ११, लेखानुपातगतिः १२, उद्दिश्य-
प्रविभक्तगतिः १३, चतुष्टयप्रविभक्तगतिः १४, वक्रगतिः १५, पङ्कगतिः १६, बन्धनविमो-
चनगतिः १७, तत् का सा स्पृशद्गतिः ? स्पृशद्गति र्थत् खलु परमाणुद्रव्यानां द्विप्रदेशिकानां
यावद् अनन्तप्रदेशिकानां स्फुरानामन्योन्य स्पृशतां गतिः प्रवर्तते सा एषा स्पृशद्गतिः १,
तत् का सा अस्पृशद्गतिः ? अस्पृशद्गति र्थत् खलु एतेषां श्रैव अस्पृशतां गतिः प्रवर्तते सा एषा
अस्पृशद्गतिः २, तत् का सा उपसंपद्यमानगतिः ? उपसंपद्यमानगति र्थत् खलु राजानं वा
हुई गति (अफुसमाणगती) स्पर्श न करती हुई गति (उत्तसंपज्जमाणगती) उपसं-
पद्यमानगति (अणुवसंपज्जमाणगती) अनुपसंपद्यमानगति (पोगगलगती) पुद्गल-
गति (मंहुयगती) मंहुकगति (णावागती) नौकागति (नयगई) नयगति (छायागती)
छायागति (छायाणुवातगती) छायाणुपातगती (लेस्सागती) लेखागति (लेस्माणु-
वायगती) लेखानुपातगति (उद्दिश्यप्रविभक्तगती) उद्दिश्यप्रविभक्तगति (चतुष्टय-
प्रविभक्तगती) चतुःपुरुषप्रविभक्तगति (वक्रगती) वक्रगति (पङ्कगती) पङ्कगति
(बन्धनविमोचनगती) बन्धनविमोचनगति ।

(से किं तं फुसमाणगती ? २) स्पृशद्गति किसे कहते हैं ? (जं णं परमाणु
पोगगलाणं दुपएसियाणं जाव अणंतपएसियाणं) जो परमाणुपुद्गलों की, द्विप्र-
देशी 'यावत् अनन्तप्रदेशी (खंधाणं) स्फुरां की (अण्णमण्णं फुसंताणं) आपस
में स्पर्श करते हुआ की (गती) गति (पवत्तइ) होती है (से तं फुसमाणगती) वह
स्पृशद्गति कहलाती है ।

(से किं तं अफुसमाणगती ? २) अस्पृशद्गति किसे कहते हैं ? (जं णं
एएसिं चेष अफुसंताणं गती पवत्तती से तं अफुसमाणगती) जो स्पर्श न करते

स्पर्श करती गति (अफुसमाणगती) स्पर्श नहीं करनारी गति (उत्तसंपज्जमाणगती) उपसं-
पद्यमानगति (अणुवसंपज्जमाणगती) अनुपसंपद्यमानगति (पोगगलती) पुद्गलगति (मंहुयगती)
मंहुकगति (णावागती) नौकागति (नयगई) नयगति (छायागती) छायागती (छायाणुवातगती)
छायाणुपातगति (लेस्सागती) लेखागति (लेस्माणुवायगती) लेखानुपातगति (उद्दिश्यप्रविभक्तगती)
उद्दिश्यप्रविभक्तगति (चतुष्टयप्रविभक्तगती) चतुष्टयप्रविभक्तगति (वक्रगती) वक्रगति (पङ्कगती) पङ्कगति
(बन्धनविमोचनगती) बन्धनविमोचनगति

(से किं तं फुसमाणगती ?) स्पृशद्गति केने कहे छे (जं णं परमाणु पोगगलाणं दुपएसिया-
णं जाव अणंतपएसियाणं) ने परमाणु पुद्गलों की द्विप्रदेशी यावत् अनन्त प्रदेशी (खंधाणं)
स्फुरां की (अण्णमण्णं फुसंताणं) आपसमें स्पर्श करनारी की (गती) गति (पवत्तइ) होती
छे (से तं फुसमाणगती) ते स्पृशद् गति छे

(से किं तं अफुसमाणगती ?) अस्पृशद् गति केने कहे छे ? (जं णं एएसिं चेष अफुसं-
ताणं गती पवत्तती से तं अफुसमाणगती) ने स्पर्श न करता रहेला ओ ने परमाणु आदिनी

યુવરાજં વા ર્શ્વરં વા તલવરં વા માહમ્બિકં વા કૌટુમ્બિકં વા ર્મયં વા, શ્રેષ્ઠિનં વા સેનાપતિં વા, સાર્થવાહં વા, ઉપસંપદ્ય ગચ્છતિ, સા ઇષા ઉપસંપદ્યમાનગતિઃ ૩, તત્ કા સા અનુસંપદ્યમાનગતિઃ ? અનુપસંપદ્યમાનગતિ યત્ સ્વલ્લુ ઇતેષાશ્ચૈવ અન્યોન્યમ્ અનુપસંપદ્ય ગચ્છતિ સા ઇષા અનુપસંપદ્યમાનગતિઃ ૪, તત્ કા સા પુદ્ગલગતિઃ ? પુદ્ગલગતિ યત્ સ્વલ્લુ પરમાણુપુદ્ગલાનાં યાવત્ અનન્તપ્રદેશિકાનાં સ્કન્ધાનાં ગતિઃ પ્રવર્તન્તે સા ઇષા પુદ્ગલગતિઃ ૫, તત્ કા સા મણ્ડુકગતિઃ ?

હુપ્ ઇન્હીં પરમાણુ આદિ કી ગતિ હોતી હૈ, વહ અસ્પૃશદ્ગતિ હૈ ।

(સે કિં તં ઉવસંપજ્જમાણગતી ?) ઉપસંપદ્યમાનગતિ કિસે કહતે હૈં ? (જં ણં રાયં વા) રાજા કો (જુવરાયં વા) યુવરાજ કો (ર્શ્વરં વા) ऐश्वर्यशालી કો (તલવરં વા) તલવર-જિસે રાજા કી ઓર સે પદ્મામિલા હો ઉસકો (માહમ્બિયં) મંડલ કે અધિપતિ કો (કૌટુમ્બિયં) કૌટુમ્બિક કો (ર્મયં વા) સેઠ કો (સેનાપતિં વા) સેનાપતિ કો (સત્થવાહં વા) અથવા સાર્થવાહ કો (ઉપસંપજ્જિત્તાણં) આશ્રય કરકે (ગચ્છતિ) ગમન કરતા હૈ (સે તં ઉવસંપજ્જમાણગતી) વહ ઉપસંપદ્યમાનગતિ હૈ ! (સે કિં તં અણુવસંપજ્જમાણગતી ? ૨) અનુપસંપદ્યમાનગતિ કિસે કહતે હૈં ? (જં ણં ઇતેસિં ચેવ) જો ઇન્હી પૂર્વાક્ત કો (અણમણં) આપસ મેં (અણુવસંપજ્જિત્તાણં) આશ્રય ન કરકે (ગચ્છહ) ગમન કરતા હૈ (સે તં અણુવસંપજ્જમાણગતી) વહ અનુપસંપદ્યમાન ગતિ હૈ ।

(સં કિં તં પોગ્ગલગતી ૨) પુદ્ગલગતિ કિસે કહતે હૈં ? (જં ણં પરમાણુપોગ્ગલાણં) જો પરમાણુપુદ્ગલોં કી (જાવ અણંતપરિસિયાણં સ્વંધાણં) યાવત્ અનન્તપ્રદેશી સ્કંધોં કી (ગતી પવત્તી) ગતિ હોતી હૈ (સે તં પોગ્ગલગતી) વહ પુદ્ગલગતિ કહલાતી હૈ ।

(સે કિં તં મંદૂકગતી ? ૨) મંદૂકગતિ કિસે કહતે હૈં ? (જં ણં મંદૂકો પિઠિસા

ગતિ હોય છે. તે અસ્પૃશદ્ ગતિ છે

(સે કિં તં ઉવસંપજ્જમાણગતી ?) ઉપસંપદ્યમાનગતિ કોને કહે છે ? (જેણં રાયં વા) રાજાને (જુવરાયં વા) યુવરાજાને (ર્શ્વરં વા) ऐश्वर्यશાલીને (તલવરં વા) તલવર-એને રાજાની તરફથી પટ્ટી મળેલી હોય તેને (માહમ્બિયં) મંડપના અધિપતિને (કૌટુમ્બિયં) કૌટુમ્બિકને (ર્મયં વા) શેઠને (સેનાપતિં વા) સેનાપતિને (સત્થવાહં વા) અથવા સાર્થવાહને (ઉપસંપજ્જિત્તાણં) આશ્રય કરીને (ગચ્છતિ) ગમન કરે છે (સે તં ઉવસંપજ્જમાણગતી) તે ઉપસંપદ્યમાનગતિ છે

(સે કિં તં અણુવસંપજ્જમાણગતી) અનુપસંપદ્યમાન ગતિ કોને કહે છે ? (જં ણં ઇતેસિં ચેવ) જે તેજ પૂર્વાક્તને (અણમણં) અંદરે અંદર (અણુવસંપજ્જિત્તાણં) આશ્રય ન કરીને (ગચ્છહ) ગમન કરે છે (સે તં અણુવસંપજ્જમાણગતી) તે અનુપસંપદ્યમાન ગતિ છે

(સે કિં તં પોગ્ગલગતી ?) પુદ્ગલ ગતિ કોને કહે છે ? (જં ણં પરમાણુપોગ્ગલાણં) જે પરમાણુ પુદ્ગલોની (જાવ અણંતપરિસિયાણં સ્વંધાણં) યાવત્ અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધોની (ગતી પવત્તી) ગતિ હોય છે (સે તં પોગ્ગલગતી) તે પુદ્ગલ ગતિ કહેવાય છે

મળક્રગતિ યત્ સ્વલુ મળક્રઃ ઉત્પ્લુત્ય ગચ્છતિ, સા ણા મળક્રગતિઃ ૬, તત્કા સા નાવા-
ગતિઃ ? નાવાગતિ યત્ સ્વલુ નાવા પૂર્વવૈતાલીદ્ દક્ષિણવૈતાલં જલપથેન ગચ્છતિ, દક્ષિણવૈતા-
લાદ્વા અપરવૈતાલં જલપથેન ગચ્છતિ સા ણા નાવાગતિઃ ૭, તત્ કા સા નયગતિઃ ? નય-
ગતિ યત્ સ્વલુ નૈગમસંગ્રહવ્યવહારઋજુસુત્રશબ્દસમભિરુદ્ધવંભૂતાનાં નયાનાં યા ગતિઃ, અથવા
સર્વનયા અપિ યમ્દૃચ્છન્તિ, તત્ સા નયગતિઃ ૮, તત્ કા સા છાયાગતિઃ ? છાયાગતિ યત્ સ્વલુ
હ્યચ્છાયાં વા ગજચ્છાયાં વા નરચ્છાયાં વા, કિન્નરચ્છાયાં વા, મહોરગચ્છાયાં વા ગન્ધર્વચ્છાયાં
ગચ્છતિ સે તં મંદૂયગતી) મેઢક જો ઉછલકર ચલતા હૈ, વહ મંદ્રકગતિ હૈ ।

(સે કિં તં નાવાગતિ ? ૨) નૌકાગતિ કયા હૈ ? (જં ણં નાવા પુન્નવૈતા-
લીઓ દાહિણવેયાલિં જલપહેણં ગચ્છતિ) જો નિ નૌકા પૂર્વ વૈતાલીતટ સે દક્ષિણ-
વૈતાલી કો જલમાર્ગ સે જાતી હૈ (દાહિણવૈતાલીઓ વા અવરવૈતાલિં જલપહેણં
ગચ્છતિ) અથવા દક્ષિણવૈતાલીતટ સે પશ્ચિમવૈતાલી કો જલમાર્ગ સે જાતી હૈ (સે
તં નાવાગતી) વહ નૌકાગતિ હૈ

(સે કિં તં નયગતી ? ૨) નયગતિ કિસે કહતે હૈં (જં ણં નેગમસંગ્રહવ્યવહાર-
ઋજુસુત્રસદસમભિરુદ્ધવંભૂયાણં નયાણં) જો કિ નેગમ, સંગ્રહ, વ્યવહાર, ઋજુસૂત્ર,
શબ્દ, સમભિરુદ્ધ ઔર વંભૂત નયાં કી(જા) જો(ગની) ગતિ(અહવા) અથવા (સવ્વ-
યના વિ) સમી નય (જં દૃચ્છન્તિ) જો માનતે હૈં (સે તં નયગતી) વહ તયગતિ હૈ ।

(સે કિં તં છાયાગતી ? ૨) છાયાગતિ કયા હૈ ? (જં ણં હ્યચ્છાયં વા) અશ્વ કી
છાયા કો (ગચ્છાયં વા) યા હાથી કી છાયા કો (નરચ્છાયં વા) યા મનુષ્ય કી
છાયા કો (કિન્નર ચ્છાયં વા) યા કિન્નર કી છાયા કા (મહોરગચ્છાયં વા) અથવા
મહોરગ કી છાયા કો (ગન્ધર્વચ્છાયં વા) ગન્ધર્વ કી છાયા કો (સહચ્છાયં વા) યા

(સે કિ તં મંદૂયગતી) મંદૂક ગતિ કોને કહે છે ? (જં ણં મદ્ઓ કિદિત્તા ગચ્છતિ
સે તં મંદૂયગતી) કેડકો જે ઉછળીને આલે છે, તે મંદૂક ગતિ છે

(સે કિ તં નાવાગતી) નૌકાગતિ શું છે ? (જં ણં નાવા પુન્ન વૈતાલીઓ દાહિણવેયાલિં
જલપહેણ ગચ્છતિ) જેમ નૌકા પૂર્વ વૈતાલીતટથી દક્ષિણ વૈતાલી તટ સુધી જઈ માર્ગે બી
છે(દાહિણ વૈતાલીઓ વા અવરવૈતાલિં જલપહેણ ગચ્છતિ) અથવા દક્ષિણ વૈતાલી તટથી
પશ્ચિમ વૈતાલી તટ સુધી જઈ માર્ગે બી છે (સેતં નાવાગતી) તે નૌકા ગતિ થઈ

(સે કિ તં નયગતી ?) નયગતિ કોને કહે છે ? (જં ણં નેગમસંગ્રહવ્યવહારઋજુસુત્ર
સદસમભિરુદ્ધવંભૂયાણં નયાણં) જેમકે નૈગમ, સંગ્રહ, વ્યવહાર, ઋજુ સૂત્ર શબ્દ, સમભિરુદ્ધ
અને એવી બીજી નયોની (જા) જે (ગતી) ગતિ (અહવા) અથવા (સવ્વ નયા વિ) બધા
ના (જં દૃચ્છન્તિ) જે માને છે (સેતં નયગતી) તે નયગતિ છે

(સે કિ તં છાયાગતી ? ૨) છાયાગતિ શું છે ? (જં ણં હ્યચ્છાયં વા) હાથીની છાયાને
અથવા કિન્નરની છાયાને (નરચ્છાયં વા) અથવા મનુષ્યની છાયાને (કિન્નરચ્છાયં વા)
અથવા મહોરગની છાયાને (મહોરગચ્છાયં વા) અથવા મહોરગની છાયાને (ગન્ધર્વચ્છાયં વા)

વા ઋષમચ્છાયાં વા રથચ્છાયાં વા છત્રચ્છાયાં વા ઉપસંપદ્ય ગચ્છતિ સા एषा छायागतिः ९, તત્ કા સા છાયાનુપાતગતિઃ ? છાયાનુપાતગતિ યત્ સ્વલુ પુરુષં છાયા અનુગચ્છતિ નો પુરુષચ્છા-યામનુગચ્છતિ સા एषा छायाનુपातगतिः १०, તત્ કા સા લેશ્યાગતિઃ ? લેશ્યાગતિ યત્ સ્વલુ કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાં પ્રાપ્ય તદ્રૂપતયા તદ્વર્ણતયા તદ્રન્યતયા તદ્રસતયા તત્સ્પર્શતયા ધૂયો ધૂયઃ પરિણમતિ, एवं नीललेश्या कापोतलेश्यां प्राप्य तद्रूपतया यावत् तत्स्पर्शतया परिण-मति, एवं कापोतलेश्यापि तेजोलेश्यां तेजोलेश्यापि पद्मलेश्यां पद्मलेश्यापि भुक्ललेश्यां

વૃષભ કી છાયા કો (રહછાયં વા) યા રથકો છાયા કો (છત્તછાયં વા) અથવા છત્ર કી છાયા કો (ઉવસંપજ્જિત્તાણં) આશ્રય કરકે (ગચ્છતિ) ગમન હોતા હૈ ? (સે તં છાયાગતી) વહ છાયાગતિ હૈ ।

(સે કિં તં છાયાણુવાયગતી ?) છાયાનુપાતગતિ કિસે કહતે હૈં (જે ણં પુરિસં છાયા અણુગચ્છહ) છાયા પુરુષ કા જો પીછા કરતો હૈ (નો પુરિસે છાયં અણુ-ગચ્છહ) પુરુષ છાયા કા અનુગમન નહીં કરતા (સે તં છાયાણુવાયગતી) વહ છાયાનુપાતગતિ હૈ ।

(સે કિં તં લેસ્સાગતી ? ૨) લેશ્યાગતિ કિસે કહતે હૈં ? (જં ણં કિણ્હલેસ્સા નીલલેસ્સં પપ્પ) કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યા કો પ્રાપ્ત હોકર (તા વણ્ણત્તાણ) ઉસી કે વર્ણ રૂપ મેં (તા ગંધત્તાણ) ઉસી કી ગંધ રૂપ મેં (તા રસત્તાણ) ઉસી કે રસ રૂપ મેં (તા ફાસત્તાણ) ઉસી કે સ્પર્શ રૂપ મેં (મુજ્જો મુજ્જો) વાર-વાર (પરિણમહ) પરિ-ણત હોતી હૈ (અં નીલલેસ્સા વિ કાઉલેસં) હસી પ્રકાર નીલલેશ્યા કાપોતલેશ્યા કો (પપ્પ) પ્રાપ્ત હોકર (તા રૂવત્તાણ) ઉસી કે વર્ણ રૂપ મેં (જાવ તા ફાસત્તાણ) યાવત્ ઉસીકે સ્પર્શરૂપ મેં (પરિણમતિ) પરિણત હોતી હૈ (અં કાઉલેસ્સા વિ

અથવા ગધવનીછાયાને (સહછાયં વા) વૃષભની છાયાને (રહછાયં વા) અથવા રથની છાયાને (છત્તછાયં વા) અથવા છત્રની છાયાને (ઉવસંપજ્જિત્તાણં) આશ્રય કરીને (ગચ્છતિ) ગમન થાય છે (સે તં છાયા ગતી) તે છાયા ગતી છે

(સે કિં તં છાયાણુવાયગતી ?) છાયાનુપાત ગતિ કેને કહે છે ? (જે ણં પુરિસં છાયાઅણુગ-ચ્છહ) છાયા પુરુષનો જે પીછો પકડે છે (નો પુરિસે છાય અણુગચ્છહ) પુરુષ છાયાનુ અનુ-ગમન નથી કરતો (સે તં છાયાણુવાય ગતી) તે છાયાનુપાત ગતિ છે

(સે કિં તે લેસ્સાગતી ? ૨) લેશ્યા ગતિ શેને કહે છે ? (જં ણં કિણ્હલેસ્સા નીલલેસ્સં પપ્પ) કૃષ્ણ લેશ્યા નીલ લેશ્યાને પ્રાપ્ત થઈને (તા વણ્ણત્તાણ) તેના જ વર્ણ રૂપમાં (તા ગંધ ત્તાણ) તેના ગંધરૂપમાં (તા રસત્તાણ) તેના જ રસ રૂપમાં (તા ફાસત્તાણ) તેના સ્પર્શ રૂપમાં (મુજ્જો મુજ્જો) વાર વાર (પરિણમહ) પરિણત થાય છે (અં નીલલેસ્સા વિ કાઉલેસં) અજ પ્રકારે નીલ લેશ્યા કાપોત લેશ્યાને (પપ્પ) પ્રાપ્ત થઈને (તા રૂવત્તાણ) તેના જ વર્ણ રૂપમાં (જાવ તા ફાસત્તાણ) યાવત્ તેના જ સ્પર્શ રૂપમાં (પરિણમતિ) પરિણત થાય છે (અં કાઉ-

માપ્ય તદ્વતયા યામત્ પરિણમતિ, સા ણ્ણા લેશ્યાગતિઃ ૧૧, તત્ કા સા લેશ્યાનુપાતગતિઃ ? લેશ્યાનુપાતગતિ યલ્લેશ્યાનિ દ્રવ્યાણિ પર્યાદાય કાલં ગ્રમેતિ તલ્લેશ્યેષુ ઉપપન્નતે તદ્વપા-
કૃષ્ણલેશ્યેષુ વા યાવત્ શુક્લલેશ્યેષુ, મા ણ્ણા લેશ્યાનુપાતગતિઃ ૧૨, તત્ કા સા ઉદ્દિશ્ય
પ્રવિભક્તગતિઃ ? ઉદ્દિશ્ય પ્રવિભક્તગતિ યત્ સ્વલ્પ આચાર્ય વા ઉપાધ્યાયં વા સ્થવિરં વા પ્રવર્ત્તકારં
વા ગણિં વા ગણધરં વા ગણાવચ્છેદં વા ઉદ્દિશ્ય ઉદ્દિશ્ય ગચ્છતિ સા ણ્ણા ઉદ્દિશ્ય પ્રવિભક્ત-

તેઝલેસ્સં) હસી પ્રકાર કાપોતલેશ્યા ખી તેજો લેશ્યા કો (તેઝલેસ્સા વિ પમ્હલેસ્સ)
તેજો લેશ્યા ખી પદ્મલેશ્યા કો (પમ્હલેસ્સા વિ સુક્કલેસ્સં પપ્પ) પદ્મલેશ્યા ખી
શુક્લ લેશ્યા કો પ્રાપ્ત હો કર (તા સ્વત્તાણ જાવ પરિણમતિ) ડસી કે વર્ણ રૂપ
મેં પરિણત હોતી હૈ (સે તં લેસ્સાગતી) વહ લેશ્યાગતિ હૈ

(સે કિં તં લેસાણુવાયગતી ૨ ?) લેશ્યાનુપાતગતિ કયા હૈ ? (જલ્લેસાઈં દન્વાઈં
પરિયાહતા) જિસ લેશ્યાકે દ્રવ્યોં કો ગ્રહણ કરકે (કાલં કરેહ) કાલ કરતા હૈ-
મરતા હૈ (તલ્લેસેસુ ઉવવજ્જહ) ડસી લેશ્યા વાલોં મેં જન્મ લેતા હૈ (તં જહા
કિણ્હ લેસેસુ વા જાવ સુક્કલેસેસુ વા) વહ ડસ પ્રકાર કૃષ્ણલેશ્યાવાલોં મેં
યાવત્ શુક્લલેશ્યાવાલોં મેં (સે તં લેસાણુવાયગતી) વહ લેશ્યાનુપાતગતિ હૈ ।

(સે કિં તં ઉદ્દિસપ્રવિભક્તગતી ૨ ?) ઉદ્દિશ્યપ્રવિભક્તગતિ કિસે કહતે હૈ ?
(જં ણં આચરિયં વા) જો કિ આચાર્ય) કો (ઉવજ્જાયાં વા) અથવા ઉપાધ્યાય કો
(થેરં વા) અથવા સ્થવિર કો (પવર્ત્તિ વા) અથવા પ્રવર્ત્તક કો (ગણિં વા) અથવા
ગણી કો (ગણહરં વા) અથવા ગણધર કો (ગણાવચ્છેદં વા) અથવા ગણાવચ્છેદક
કો (ઉદ્દિસ ઉદ્દિસ) ઉદ્દેશ્ય કર-કરકે (ગચ્છહ) ગમન કરતા હૈ । (સે તં

લેસ્સા વિ તેઝલેસ્સં) એજ પ્રકાર કાપોત લેશ્યા પશુ તેજો લેશ્યાને (તેઝલેસ્સા વિ પમ્હલેસ્સં)
તેજો લેશ્યા પશુ પદ્મલેશ્યાને (પમ્હલેસ્સા વિ સુક્કલેસ્સં પપ્પ) પદ્મ લેશ્યા પશુ શુક્લ
લેશ્યાને પ્રાપ્ત થઈ ને (તા સ્વત્તાણ જાવ પરિણમતિ) તેના જ વર્ણ રૂપમાં પરિણત થાય છે
(સેત લેસ્સા ગતી) તે લેશ્યા ગતિ છે

(સે કિં તં લેસાણુવાયગતી ?) લેશ્યાનુપાતગતિ શુ છે ? (જલ્લેસાઈં દન્વાઈં પરિયા-
હતા) જે લેશ્યા દ્રવ્યને અહ્મશુ કરીને (કાલં કરેહ) કાળ કરે છે-મરે છે(તલ્લેસેસુ ઉવવ-
જ્જહ) તેજ લેશ્યાવાળામા ઉત્પન્ન થાય છે(તં જહા કિણ્હલેસેસુ, જાવ સુક્કલેસેસુ વા) તે
આ પ્રકારે-કૃષ્ણ લેશ્યાવાળાઓમા યાવત્ શુક્લ લેશ્યાવાળાઓમા (સે તં લેસાણુવાયગતી) તે
લેશ્યાનુપાત ગતિ છે

(સે કિં તં ઉદ્દિસ પ્રવિભક્તગતી ? ૨) ઉદ્દિશ્ય પ્રવિભક્ત ગતિ શેને કહે છે ? (જં ણં
આચરિયં વા) એ કે આચાર્યને (ઉવજ્જાયાં વા) અથવા ઉપાધ્યાયને (થેરં વા) અથવા સ્થા-
વિરને (પવર્ત્તિ વા) અથવા પ્રવર્ત્તકને (ગણિં વા) અથવા ગણીને (ગણહરં વા) અથવા ગણ-
ધરને (ગણાવચ્છેદં વા) અથવા ગણાવચ્છેદકને (ઉદ્દિસ ઉદ્દિસ) ઉદ્દેશ્ય કરી કરીને (ગચ્છહ)
ગમન કરે છે (સે તં ઉદ્દિસપ્રવિભક્તગતી) તે ઉદ્દિશ્ય પ્રવિભક્ત ગતિ છે

ગતિઃ ૧૩, તત્ કા સા ચતુઃપુરુષપ્રવિભક્તગતિઃ ? ચતુઃપુરુષપ્રવિભક્તગતિસ્તત્ યથાનામ
 ચત્વારઃ પુરુષાઃ સમં પર્યવસ્થિતાઃ સમં પ્રાસ્થિતાઃ ૧, સમં પર્યવસ્થિતાઃ વિપમં પ્રસ્થિતાઃ ૨,
 વિપમં પર્યવસ્થિતાઃ વિપમં પ્રસ્થિતાઃ ૩, વિપમં પર્યવસ્થિતાઃ સમં પ્રસ્થિતાઃ ૪, તે એતે ચતુઃ
 પુરુષપ્રવિભક્તગતિઃ ૧૪, તત્ કા સા વક્કગતિઃ ? વક્કગતિશ્ચતુર્વિધા પ્રજ્ઞપ્તા, તદ્યથા-ઘટ્ટનયા
 સ્તમ્મનયા શ્લેષણયા પતનતયા, સા એવા વક્કગતિઃ ૧૫, તત્ કા સા પક્કગતિઃ ? પક્કગતિ-
 સ્તત્ યથાનામ કશ્ચિત્ પુરુષઃ પક્કે વા ઉદકે વા કાયમુદ્વધ્ય ગચ્છતિ, સા એવા પક્કગતિઃ ૧૬,

ઉદ્ધિસ્સપ્રવિભક્તગતી) વહ ઉદ્ધિશ્યપ્રવિભક્તગતિ હૈ ।

(સે કિં તં ચતુરિસપવિભક્તગઈ ?) ચતુઃપુરુષપ્રવિભક્તગતિ કિસે કહતે હૈ ?
 (સે) અથ (જહા નામએ) કોઈં ખી નામવાલે (ચત્તારિ પુરિસા) ચાર પુરુષ (સમગં
 પવિટ્ઠા) એક સાથ રવાના હુએ ઓર (સમગં પજ્જવિયા) એક સાથ પહુંચે ૧, (સમગં
 પવિટ્ઠા) એક સાથ રવાનાહુએ (વિસમં પજ્જવિયા) આગે-પીછે પહુંચે ૨ (વિસમં
 પવિટ્ઠા) આગે-પીછે રવાના હુએ (સમગં પજ્જવિયા) એક સાથ પહુંચે (વિસમં પવિટ્ઠા)
 આગે-પીછે રવાના હુએ (વિસમં પજ્જવિયા) આગે-પીછે પહુંચે (સે તં ચતુરિસપવિ-
 ભક્તગઈ) વહ ચતુઃપુરુષ પ્રવિભક્તગતિ હૈ ।

(સે કિં તં વંકગતી ?) વંકગતિ કયા હૈ ? (વંકગતી ચત્તવિહા પળ્લપ્પા)
 વંકગતિ ચાર પ્રકાર કી કહી હૈ (તં જહા) વહ હસ પ્રકાર (ઘટ્ટનયા) ઘટ્ટન સે
 (થંમળયા) સ્તંભન સે (લેસળયા) ચિપકન સે (પવહળયા) પતન સે (સે તં વંક-
 ગતી) વહ વંકગતિ હૈ ।

(સે કિં તં પંકગતી ? ૨) પંકગતિ કિસે કહતે હૈ ? (સે) અથ (જહા નામએ)
 કોઈં ખી નામ ચાલા (કેઈ પુરિસે) કોઈં પુરુષ (પંકસિ વા) કીચઢ મેં (ઉદયંસિ વા)

(સે કિં તં ચતુરિસપવિભક્તગઈ ?) ચતુરિસ પ્રવિભક્ત ગતિ કેને કહે છે ? (સે)
 અથ (જહાનામએ) કેઈં પશુ નામવાળા (ચત્તારિ પુરિસા) ચાર પુરુષ (સમગં પવિટ્ઠા) એક
 સાથે રવાના થયા અને (સમગં પજ્જવિયા) એક સાથે પહોંચ્યા ૧, (સમગં પવિટ્ઠા) એક
 સાથે રવાના થયા (વિસમં પજ્જવિયા) આગળ પાછળ પહોંચ્યા ૨, (વિસમં પવિટ્ઠા) આગળ
 પાછળ રવાના થયા (સમગં પજ્જવિયા) એક સાથે પહોંચ્યા (વિસમં પવિટ્ઠા) આગળ પાછળ
 રવાના થયા (વિસમં પજ્જવિયા) અગળ પાછળ પહોંચ્યા (સે ત ચતુરિસપવિભક્તગઈ) તે
 ચતુરિસ પ્રવિભક્ત ગતિ છે

(સે કિં તં વંકગતિ ? ૨) વંક ગતિ શું છે ? (વંકગતી ચત્તવિહા પળ્લપ્પા) વંકગતિ ચાર
 પ્રકારની કહી છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે છે (ઘટ્ટનયા) ઘટ્ટનથી (થંમળયા) સ્તંભનથી
 (લેસળયા) ચિપકથી પશુથી (પવહળયા) પતનથી (સે ત વંકગતી) તે વંકગતિ છે

(સે કિં પંકગતી ? ૨) પંક ગતિ શેને કહે છે ? (સે) અથ (જહાનામએ) કેઈં પશુ
 નામવાળા (કેઈ પુરિસે) કેઈં પુરુષ (પંકસિ વા) કીચઢમાં (ઉદયંસિ વા) અથવા પાણીમાં

તત્ કા સા વન્ધનવિમોચનગતિઃ ? વન્ધનવિમોચનગતિઃ—યત્ સત્ આમ્રાણાં વા આમ્રાનકાનાં વા માતુલદ્વાનાં વા, ચિલ્લાનાં વા કવિટાનાં વા પનમાનાં વા દાહિમાનાં વા પારેવતાનાં વા અક્ષોટાનાં વા ચારાણાં વા વદરાણાં વા તિન્દુકાનાં વા પક્ષાનાં પર્યાગતાનાં વન્ધનાદ્ વિપ્રમુક્તાનાં નિર્વ્યાધાતેન અથો વિશ્રમયા ગતિઃ પ્રવર્તતે, સા ણ્યા વન્ધનવિમોચનગતિઃ, સા ણ્યા વિદ્યાયોગતિઃ, પ્રજ્ઞાપનાયાં ભગવત્યાં પ્રયોગપદં સમ સ્મ ॥ ૧૬ ॥ સૂ. ૭ ॥

અથવા જલ મેં (કાચં) શરીર કો (ઉચ્ચિદિયા) દુસરે કે સાથ જોડકાર (ગચ્છતિ) ગમન કરતા હૈ (સે તં પંકગતી) વહ પંકગતિ હૈ ।

(સે કિં તં વંધનવિમોચનગતી ૨) વંધનવિમોચનગતિ કયા હૈ ? (જં ણં અંવા ણવા) જો કિ આમોં કા (અંબાહગાણ વા) અથવા અમ્લાટકોં કા (માતુલંગાણ વા) અથવા વિજોરોં કા (ચિલ્લાણ વા) અથવા ચિલ્લોં કા (કવિદ્વાયાણ) યા કવીઠોં કા (મદ્દાણ વા) યા મદ્દનામકફલકા (ફણસાણ વા) યા પનસોં કટહલોં કા (દાલિમાણ વા) યા દાહિમોં કા (પારેવતાણં વા) અથવા પારાવતોં કા (અક્ષોલાણ વા) યા અક્ષરોહોં કા (ચારાણ વા) યા ચારોં કા (વોરાણ વા) યા વોરોં કા (તિદુયાણ વા) યા તેદુઓં કા (પક્ષાણં) પક્ષોં કા (પરિયાગયાણં) તૈયાર હુઓં કા (વંધનાઓ વિપ્પમુક્ષાણં) વન્ધન સે છૂટે હુઓં કા (નિર્વાધાતે ણં) રુકાવટ ન હોને સે (અધે વીસસાણ ગતી પવત્તહ) નીચે સ્વભાવ સે હી ગતિ હોતી હૈ (સે તં વંધનવિમોચનગતી) વહ વન્ધન વિમોચનગતિ હૈ (સે તં વિદ્યા યોગતિ વહ વિદ્યાયોગતિ હૈ ।

પ્રયોગપદ સમાપ્ત

(કાચં) શરીરને (ઉચ્ચિદિયા) ખીબની સાથે બેડીને (ગચ્છતિ) ગમન કરે છે (સેત પંક ગતી) તે પંકગતિ છે.

(સે કિં તં વંધનવિમોચનગતી ૨) વન્ધન વિમોચન ગતિ શુ' છે ? (જં ણં અંવા ણવા) બે કે કેરીયોના (અંબાહગાણ વા) અથવા અમ્લાટકોના (માતુલંગાણ વા) અથવા ખીબોના (ચિલ્લાણ વા) અથવા બિનાંઓના (કવિદ્વાણ વા) અગર કવિઠોના (મદ્દાણ વા) અગર મદ્દ નામક ફલ ? (ફણસાણ વા) અગર ફણસોના (દાલિમાણવા) અથવા દાહિમોના (પારેવતાણ વા) અથવા પારાવતોના (અક્ષોલાણ વા) અથવા અક્ષરોટોના (ચારાણ વા) અથવા ચારોના (વોરાણ વા) અગર વોરોના (તિદુયાણ વા) અગર તેદુઓના (પક્ષાણં) પાકેલના (પરિયાગયા ણ) તૈયાર થયેલોના (વંધનાઓ વિપ્પમુક્ષાણં) વન્ધથી છૂટેલોઓના (નિર્વાધાતેણ) રુકાવટ ન થવ થી (અધે વીસસાણ ગતી પવત્તહ) નીચે સ્વભાવથી જ ગતિ થાય છે (સેતં વંધન વિમોચનગતી) તે વન્ધન વિમોચન ગતિ છે (સેત વિદ્યાયોગતી) આ વિદ્યાયો ગતિ છે

ટોકા-અથ સિદ્ધિ ક્ષેત્રોપપાતગતિ પ્રથર્તિ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘સે કિં તં સિદ્ધિચેત્તોવચાય-ગતી’ તન્-અથ વા સા-કતિવિધા સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ? ભગવાનાહ-‘અણેગવિહા પણ્ણત્તા’ અનેકવિધા-નાનાપ્રકારિકા સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, તત્ર સિદ્ધેઃ ક્ષેત્રં સિદ્ધિ-ક્ષેત્રં તસ્મિન્ ઉપપાતઃ પ્રાદુર્ભાવરૂપા ગતિઃ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિરિત્યર્થઃ, ‘તં જહા-જંબુદ્વીપે દ્વીપે મરતૈરવતર્થયે-મરતર્થૈરવતર્થયોરુપરિ સપક્ષમ્-સમાનાઃ પક્ષાઃ-પૂર્વ પશ્ચિમદક્ષિણોત્તરરૂપાઃ પાર્શ્વાઃ યસ્મિન્ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિ ભવને તત્ સપક્ષમ્ એવં સપ્રતિદિક્-સદપ્રતિદિશઃ-વિદિશઃ-ક્રોળા પેશાન્યાદયો યસ્મિન્ તત્ સપ્રતિદિક્ ચ યથાસ્યાત્તથા ક્રિયાવિશેષણમેત-ત્પદદ્વયં બોધ્યમ્, સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિ ભવતિ, તથા ચ જમ્બુદ્વીપે દ્વીપે મરતૈરવતર્થયો રુપરિ સર્વામ્ દિશુ વિદિશુ ચ સર્વત્ર સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિરસ્તીતિ બોધ્યમ્, એવમ્ ‘જંબુદ્વીપે દ્વીપે ચુલ્લહિમવંતસિદ્ધિવાસદરપન્થય સપક્ષં સપહિદિસિં સિદ્ધિચેત્તોવચાયગતી’ જમ્બુદ્વીપે દ્વીપે ચુલ્લહિમવત્ શિશ્વરિ વર્ષધરપર્વતસ્ય સપક્ષં-સર્વામ્ દિશુ, સપ્રતિદિક્-સર્વામ્ વિદિશુ

અવ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિ આદિ કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-ગૌતમસ્વામી પ્રદન કરતે હૈ-ભગવન્ ! સિદ્ધ ક્ષેત્રોપપાતગતિ કિતને પ્રકાર કી હૈ ।

ભગવાન્-હે ગૌતમ સિદ્ધ ક્ષેત્રોપપાતગતિ અનેક પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ । સિદ્ધિ કા ક્ષેત્ર સિદ્ધિ ક્ષેત્ર કહલાતા હૈ, ઉસમેં ઉપપાત રૂપ ગતિ સિદ્ધિ ક્ષેત્રો પપાતગતિ કહલાતી હૈ । ઉસકે અનેક મેદ હૈ, યથા-જમ્બુદ્વીપ મેં મરત ઔર ઇરવત ક્ષેત્ર કે ઉપર સપક્ષ (પૂર્વ, પશ્ચિમ, દક્ષિણ ઔર ઉત્તર રૂપ પાર્શ્વ જિસમેં સમાન હૈ) તથા સપ્રતિદિક્ (ઈશાન આદિ વિદિશાં જિસમેં સમાન હૈ) અર્થાત્ સમી દિશાઓ મેં ઔર સમી વિદિશાઓ મેં સર્વત્ર સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિ હોતી યહાં ‘સપક્ષ’ ઔર ‘સપ્રતિદિક્’ યે દોનોં ક્રિયાવિશેષણ સમજાને ચાહિયે । હસી પ્રકાર જમ્બુદ્વીપ નામક દ્વીપમેં ચુલ્લહિલવાન્ ઔર શિશ્વરિ નામક વર્ષધર પર્વતોં કે સપક્ષ ઔર સપ્રતિદિક્ અર્થાત્ સમી દિશાઓ મેં ઔર વિદિશાઓ મેં સિદ્ધિ-

ટીકાર્થ-હવે સિદ્ધ ક્ષેત્રોપપાત ગતિ આદિની પ્રરૂપણા કરાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! સિદ્ધ ક્ષેત્રોપપાત ગતિ કેટલા પ્રકારની છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિ અનેક પ્રકારની કહેલી છે. સિદ્ધિ ક્ષેત્ર તે સિદ્ધિક્ષેત્ર કહેવાય, તેમા ઉપપાત રૂપ ગતિ સિદ્ધિ ક્ષેત્રોપપાત ગતિ કહેવાય છે, તેમના અનેક મેદ છે જેમકે-

જમ્બુદ્વીપમા ભરત અને ઐરવતક્ષેત્રના ઉપર સપક્ષ (પૂર્વ-પશ્ચિમ, દક્ષિણ અને ઉત્તર રૂપ પાર્શ્વ જેમાં સમાન હોય) તથા સપ્રતિદિક્ (ઈશાન આદિ વિદિશાઓએમાં સમાન હોય) અર્થાત્ બધી દિશાઓમા અને બધી વિદિશાઓમાં સર્વત્ર સિદ્ધ ક્ષેત્રોપપાત ગતિ હોય છે ‘સપક્ષ’ અને ‘સપ્રતિદિક્’ આ બન્ને ક્રિયા વિશેષણ સમજવાં બેધએ.

ચ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિરસ્તિ, એવમ્ 'જંબુદ્વીવે દ્વીવે હૈમવતઃપર્વતોરણવાસ સપક્ષં સપ્રતિદિક્ સિદ્ધિસ્તોત્રવાયગતી' જમ્બૂદ્વીપે દ્વીપે હૈમવતઃપર્વતોરણવાસ સપક્ષમ્-સર્વાણિ વિદિક્, સપ્રતિદિક્-સર્વવિદિક્ ચ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિરસ્તીતિ ભાવઃ, એવમ્ 'જંબુદ્વીવે દ્વીવે મહાવદ્ વિચ્છાવદ્ વદ્ વેયદ્ સપક્ષં સપ્રતિદિક્ સિદ્ધિસ્તોત્રવાયગતી' જમ્બૂદ્વીપે દ્વીપે શકટાપાતિ વિકટાપાતિ વૃત્ત વૈતાલ્યપર્વતસ્ય સપક્ષમ્-સર્વવિદિક્, સપ્રતિદિક્-સર્વવિદિક્ ચ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિરસ્તીતિ ભાવઃ એવમ્-'જંબુદ્વીવે દ્વીવે મહાહિમવંતરુપિવામહરપવ્ય સપક્ષં સપ્રતિદિક્ સિદ્ધિસ્તોત્રવાયગતી' જમ્બૂદ્વીપે દ્વીપે મહાહિમવદ્-વર્ષધરપર્વતસ્ય સપક્ષ-સર્વવિદિક્, સપ્રતિદિક્-સર્વાણિ વિદિક્ ચ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિરસ્તીતિ, એવમ્-'જંબુદ્વીવે દ્વીવે હરિવાસરમ્મગવાસ સપક્ષં સપ્રતિદિક્ સિદ્ધિસ્તોત્રવાયગતી' જમ્બૂદ્વીપે દ્વીપે હરિવર્ષરમ્મક-વર્ષયોઃ સપક્ષ-સર્વવિદિક્, સપ્રતિદિક્-સર્વવિદિક્ ચ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિરસ્તીતિ, એવમ્ 'જંબુદ્વીવે દ્વીવે ગંધાવાદ્માલ્યવંતપવ્ય વદ્ વેયદ્ સપક્ષં સપ્રતિદિક્ સિદ્ધિસ્તોત્રવાયગતી' જમ્બૂદ્વીપે દ્વીપે ગંધાવાદ્ માલ્યવંત પર્વતવૃત્તસ્ય વૈતાલ્યસ્ય પર્વતસ્ય સપક્ષમ્-સર્વવિદિક્, સપ્રતિદિક્-સર્વવિદિક્ ચ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિ પ્રજ્ઞા, એવમ્ 'જંબુદ્વીવે દ્વીવે નિસહણીલ-

ક્ષેત્રોપપાતગતિ છે । હસી પ્રકાર જમ્બૂદ્વીપ મેં હૈમવત ઓર હૈરણ્યવત ક્ષેત્ર કે ડપર સપક્ષ ઓર સપ્રતિદિક્ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિ છે । હસી પ્રકાર જમ્બૂદ્વીપ મેં શક્ટાપાતી (શકટાપાતી) ઓર વિકટાપાતી વૃત્ત વૈતાલ્ય પર્વત કે સપક્ષ ઓર સપ્રતિદિક્ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિ છે । જમ્બૂદ્વીપ મેં મહાહિમવાન ઓર રુક્મિ નામક વર્ષધર પર્વતો કે સપક્ષ ઓર સપ્રતિદિક્ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિ છે । જમ્બૂદ્વીપ મેં હરિવર્ષ ઓર રમ્યકવર્ષ ક્ષેત્ર મેં સપક્ષ ઓર સપ્રતિદિક્ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિ છે । હસી પ્રકાર જમ્બૂદ્વીપ મેં ગંધાપાતી ઓર માલ્યવંત પર્વતો કે સપક્ષ ઓર સપ્રતિદિક્ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિ છે । હસી પ્રકાર જમ્બૂદ્વીપ મેં નિષધ ઓર નીલવંત નામક વર્ષધર પર્વતો કે સપક્ષ ઓર સપ્રતિદિક્ અર્થાત્ સમી દિશાઓ ઓર સમી વિદિશાઓ મેં સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાત ગતિ છે । હસી પ્રકાર જમ્બૂદ્વીપ નામક

એ પ્રકારે જમ્બૂદ્વીપ નામક દ્વીપમા ચુલ્લહિમવાન અને શિખરી નામક વર્ષધર પર્વતોના સપક્ષ અને સપ્રતિદિક્ અર્થાત્ બધી દિશાઓમા અને બધી વિદિશાઓમા સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાત ગતિ છે એજ પ્રકારે જમ્બૂદ્વીપમા હૈમવત હૈરણ્યવત ક્ષેત્રના ડપર સપક્ષ અને સપ્રતિદિક્ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાત ગતિ છે. એજ પ્રકારે જમ્બૂદ્વીપમા શકટાપાતી (શકટાપાતી) અને વિકટાપાતી વૃત્ત વૈતાલ્ય પર્વતના સપક્ષ અને સપ્રતિદિક્ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિ છે જમ્બૂદ્વીપમા મહાહિમવાન અને રુક્મિ નામક વર્ષધર પર્વતોના સપક્ષ અને સપ્રતિદિક્ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિ છે. જમ્બૂદ્વીપમા હરિવર્ષ અને રમ્યક વર્ષ ક્ષેત્રમા સપક્ષ અને સપ્રતિદિક્ સિદ્ધિ ક્ષેત્રોપપાત ગતિ છે. એજ પ્રકારે જમ્બૂદ્વીપમા ગંધાપાતી અને માલ્યવંત પર્વતોની સપક્ષ અને સપ્રતિદિક્ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાત ગતિ છે. એજ પ્રકારે જમ્બૂદ્વીપમા નિષધ અને નીલવંત

વંતવાસહરપવ્વત્ત સપક્ષં સપટ્ટિદિસિં સિદ્ધિચેત્તોવવાયગતી' જમ્બૂદ્વીપે દ્વીપે નિપધનોલ્લવ્દ વર્ષધરપર્વતસ્ય સપક્ષં-સર્વદિક્ષુ, સપ્રતિદિક્-સર્વવિદિક્ષુ ચ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિરસ્તિ, एवम्- 'જંબુદ્વીપે દીવે પુવ્વવિદેહાવરવિદેહ સપક્ષં સપટ્ટિદિસિં સિદ્ધિચેત્તોવવાયગતી' જમ્બૂદ્વીપે દ્વીપે પૂર્વવિદેહાવરવિદેહયોઃ સપક્ષમ્-સર્વદિક્ષુ, સપ્રતિદિક્-સર્વવિદિક્ષુ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિરસ્તિ, एवम्-'જંબુદ્વીપે દીવે દેવકુરુ-ઉત્તરકુરુ સપક્ષં સપટ્ટિદિસિં સિદ્ધિચેત્તોવવાયગતી' જમ્બૂદ્વીપે દ્વીપે દેવકુરુ-ઉત્તરકુરુ વિશેષસ્ય-યુગલક્ષેત્રસ્ય સપક્ષં-સર્વદિક્ષુ સપ્રતિદિક્-સર્વવિદિક્ષુ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિરસ્તિ, एवमेव 'જંબુદ્વીપે દીવે મંદરપવ્વયસ્સ સપક્ષં સપટ્ટિદિસિં સિદ્ધિચેત્તોવવાયગતી' જમ્બૂદ્વીપે દ્વીપે મંદરપર્વતસ્ય સપક્ષમ્-સર્વદિક્ષુ સપ્રતિદિક્-સર્વવિદિક્ષુ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, एवम्-'લવણે સમુદ્રે સપક્ષં સપટ્ટિદિસિં સિદ્ધિચેત્તોવવાયગતી' લવણે સમુદ્રે સપક્ષમ્-સર્વદિક્ષુ સપ્રતિદિક્-સર્વવિદિક્ષુ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, एवम्-'ધાયક સંઘે દીવે પુરતિયમદ્વપચ્છિમદ્વમંદરપવ્વય સપક્ષં સપટ્ટિદિસિં સિદ્ધિચેત્તોવવાયગતી' ધાતકી સંઘે દ્વીપે પૂર્વાર્ધે પશ્ચિમાર્ધમંદરપર્વતસ્ય સપક્ષમ્-સર્વદિક્ષુ-સપ્રતિદિક્-સર્વવિદિક્ષુ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, एवम्-'કાલોયસમુદ્રસ્સ સપક્ષં સપટ્ટિદિસિં સિદ્ધિચેત્તોવવાયગતી' કાલોદસમુદ્રસ્ય સપક્ષમ્-સર્વદિક્ષુ સપ્રતિદિક્-સર્વવિદિક્ષુ ચ સિદ્ધિ-

દ્વીપ મેં પૂર્વવિદેહઃઔર પશ્ચિમ વિદેહ કે સપક્ષ ઔર સપ્રતિદિક્ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિ હૈ । જમ્બૂદ્વીપ મેં દેવકુરુ કે સપક્ષ ઔર સપ્રતિદિક્ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિ હૈ । ઇસી પ્રકાર જમ્બૂદ્વીપ મેં મંદર પર્વત કે સપક્ષ ઔર સપ્રતિદિક્ અર્થાત્ સમી દિશાઓ ઔર વિદિશાઓ મેં સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાત ગતિ હૈ ।

લવણસમુદ્ર મેં સપક્ષ ઔર સપ્રતિદિક્ અર્થાત્ સમી દિશાઓ ઔર વિદિશાઓ મેં સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિ હૈ । ઇસી પ્રકાર ધાતકીસંઘ દ્વીપ મેં પૂર્વાર્ધ ઔર પશ્ચિમાર્ધ કે મંદર પર્વત કે સપક્ષ ઔર સપ્રતિદિક્ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિ કહી ગઈ હૈ । ઇસી પ્રકાર કાલોદસમુદ્ર કે સપક્ષ ઔર સપ્રતિદિક્ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાતગતિ કહી ગઈ હૈ । ઇસી પ્રકાર પુષ્કરવર દ્વીપાર્ધ કે પૂર્વાર્ધ કે ઋત ઔર ઈરશ્વત

નામક વર્ષધરપર્વતોની સપક્ષ અને સપ્રતિદિક્ અર્થાત્ બધી દિશાઓ અને બધી વિદિશાઓમા સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાત ગતિ છે. એજ પ્રકારે જમ્બૂદ્વીપ નામક દ્વીપમા પૂર્વ વિદેહ અને પશ્ચિમ વિદેહની સપક્ષ અને સપ્રતિદિક્ સિદ્ધિ ક્ષેત્રોપપાત ગતિ છે. જમ્બૂદ્વીપમા દેવકુરુ અને ઉત્તર કુરુની સપક્ષ અને સપ્રતિદિક્ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાત ગતિ છે. એજ પ્રકારે જમ્બૂદ્વીપમા મંદર પર્વતની સપક્ષ અને સપ્રતિદિક્ અર્થાત્ બધી દિશાઓ અને વિદિશાઓમા સિદ્ધિ ક્ષેત્રોપપાત ગતિ છે.

લવણ સમુદ્રમા સપક્ષ અને સપ્રતિદિક્ અર્થાત્ બધી દિશાઓ અને બધી વિદિશાઓમા સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાત ગતિ છે. એજ પ્રકારે ધાતકી ઝડ દ્વીપમા પૂર્વાર્ધ અને પશ્ચિમાર્ધના મંદર પર્વતની સપક્ષ અને સપ્રતિદિક્ સિદ્ધિ ક્ષેત્રોપપાત ગતિ છે. એજ પ્રકારે કાલોદ સમુદ્રની સપક્ષ અને સપ્રતિદિક્ સિદ્ધિક્ષેત્રોપપાત ગતિ છે. એજ પ્રકારે પુષ્કરવર દ્વીપાર્ધના

क्षेत्रोपपातगतिः प्रज्ञप्ता, एवम्—‘पुष्करवरद्वीपार्द्धपश्चिमार्द्धमन्दरपर्वतस्य सप्तपञ्चसिद्धिदिशि सिद्धिखेत्तोववायगती’ पुष्करवरद्वीपार्द्धपूर्वार्द्धभरतैरवतर्पस्य सप्तपञ्चसर्वदिक्षु, सप्रतिदिक्—सर्वविदिक्षु च सिद्धिक्षेत्रोपपातगतिः प्रज्ञप्ता, ‘एवं जाय पुष्करवरद्वीपपश्चिममन्दरपर्वतस्य सप्तपञ्चसिद्धिदिशि सिद्धिखेत्तोववायगती’ एवम्—३ द्विपुष्करद्वीपपूर्वार्द्धवदेव यावत्—द्वाविंशतिसंख्यकपुष्करवरद्वीपार्द्धपश्चिमार्द्धमन्दरपर्वतस्य सप्तपञ्चसर्वदिक्षु सप्रतिदिक्—सर्वविदिक्षु च सिद्धिक्षेत्रोपपातगतिः प्रज्ञप्ता, तथा च सिद्धगतिक्षेत्रोपपातगतिः सप्तपञ्चाशद्भेदमिन्ना अवसेया, तत्र जम्बूद्वीपरय समश्रेणीषु विश्रेणीषु १ भरतैरवत २ चुल्लहिमवत् ३ शिखरि—हैमवत् ४ हरिण्यवत् ५ शक्रटापाति विकटापाति ६ महाहिमवत् ७ रूप्य—हरिवर्षरम्यकवर्ष ८ गन्धवत्—माल्यवत् ९ निषधनीलवत् १० पूर्वपश्चिम ११ महाविदेह—देवकुरु—उत्तरकुरु १२ मेरुपर्वतपर्यन्तेषु एकादश सिद्धगतिक्षेत्रोपपातगतयः तथा द्वाविंशति धातकी खण्डप्रभृतिषु २२, द्वाविंशतिश्च अर्द्धपुष्करद्वीपप्रभृतिषु २२, एका च लवणसमुद्रे, एका च कालोदधिसमुद्रे वर्तते इति सर्वसङ्कलनेन सप्तपञ्चाशत् सिद्धगतिक्षेत्रोपपातगतयो भवन्ति, तदुपसंहारमाह—
‘से तं सिद्धिखेत्तोववायगती ५’ सा एषा—पूर्वोक्तस्वरूपा सिद्धिक्षेत्रोपपातगतिः प्रज्ञप्ता ५,

क्षेत्र के सप्तपक्ष और सप्रतिदिक् सिद्धिक्षेत्रोपपातगति कही गई है। इसी प्रकार पुष्करवरद्वीपार्ध के पश्चिमार्ध मन्दर पर्वत के सप्तपक्ष और सप्रतिदिक् सिद्धिक्षेत्रोपपातगति कही है इस प्रकार सिद्धिक्षेत्रोपपातगति के सत्तावन भेद समझने चाहिए।

जम्बूद्वीप की समश्रेणियों और विश्रेणियों में १ भरत—ऐरवत २ चुल्लहिमवन्त और ३ शिखरि तथा हैमवत—हरिण्यवन्त, ४ शक्रटापाती—विकटापाती, ५ महाहिमवान् रूप्य ६ हरिवर्ष—रम्यकवर्ष, ७ गन्धापाती—माल्यवन्त, ८ निषधनीलवन्त, ९ पूर्व—पश्चिम महाविदेह, १० देवकुरु—उत्तरकुरु और ११ मेरु पर्यन्त ग्यारह सिद्धिक्षेत्रोपपातगतियां हैं। इसी प्रकार २२ धातकीखण्ड द्वीप में, २२ पुष्करार्ध द्वीप में, एक लवणसमुद्र में और एक कालोदधिसमुद्र में है। ये सब मिलकर सत्तावन (५७) सिद्धिक्षेत्रोपपातगतियां हैं। अब उनका उपसंहार करते हैं—यह सिद्धिक्षेत्रोपपातगति की प्ररूपणा हुई।

पूर्वार्धना भरत अने ऐरवत क्षेत्रनी सप्तपक्ष अने सप्रतिदिक् सिद्धिक्षेत्रोपपात गति छडेकी छे. ओन् प्रकरे सिद्धिक्षेत्रोपपात गतिना सत्तावन बेध समज्जा ओछि ओ.

जम्बूद्वीपनी श्रेष्ठियोनी समश्रेष्ठियो अने विश्रेष्ठियोमां १ भरत ऐरवत २ चुल्लहिमवन्त अने ३ शिखरी तथा हैमवत, ४ हरिण्यवत शक्रटापाती—विकटापाती, ५ महाहिमवान् ६ हरिवर्ष रम्यक वर्ष ७ गन्धापाती—माल्यवन्त ८ निषधनीलवन्त ९ पूर्व—पश्चिम महाविदेह १० देवकुरु, उत्तरकुरु ११ अने मेरु पर्यन्त अगीयार सिद्धि क्षेत्रोपपात गतियो छे. ओन् प्रकरे २२ धातकीखण्ड द्वीपमा २२ पुष्करार्ध द्वीपमा, ओक लवण समुद्रमा अने ओक कालोदधि समुद्रमा छे. आ यथा भणीने (५७) सिद्धि क्षेत्रोपपात गतियो छे. हवेतेमने
प्र० ११६

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે કિં તં ભવોવવાયગતી ?’ તત્-અથ કા સા-કૃતિવિધા ભવોપપાતગતિઃ પ્રજ્ઞસા ? મગવાનાહ-‘ભવોવવાયગતી ચઽઽવિદ્યા પળ્લતા’ ભવોપપાતગતિ શ્વતુર્વિધા પ્રજ્ઞસા, ‘તં જહા-નેરહ્ય ભવોવવાયગતી જાવ દેવભવોવવાયગતી’ તથથા-નૈરયિકભવોપપાતગતિઃ, યાવત્-તિર્યગ્યોનિકભવોપપાતગતિઃ, મનુષ્યભવોપપાતગતિઃ, દેવભવોપપાતગતિશ્ચ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે કિં તં નેરહ્યભવોવવાયગતી ?’ તત્-અથ કા સા-કૃતિવિધા નૈરયિકભવોપપાતગતિઃ પ્રજ્ઞસા ? મગવાનાહ-‘નેરહ્યભવોવવાયગતી સત્તવિદ્યા પળ્લતા’ નૈરયિકભવોપપાતગતિઃ સત્તવિધા પ્રજ્ઞસા ‘તં જહા-રત્નપ્રમા પુઢ્વીનેરહ્યભવોવવાયગતી જાવ અહે સત્તમા પુઢ્વી-નેરહ્યભવોવવાયગતી’ તથથા-રત્નપ્રમા પૃથિવીનૈરયિકભવોપપાતગતિઃ, યાવત્-શર્કરાપ્રમા વાલુકાપ્રમા પદ્મપ્રમા ધૂમપ્રમા તમપ્રમા-અધઃ સત્તમ પૃથિવીનૈરયિકભવોપપાતગતિશ્ચ અવસેયા, ‘એવં સિદ્ધવજ્ઞો મેદો માણિયવ્વો’ એવમ્-નૈરયિકભવોપપાતગતિરીત્યા સિદ્ધવજ્ઞો મેદઃ-

ગૌતમસ્વામી-પ્રશ્ન કરતે હૈં-ભવોપપાતગતિ કિતને પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ ?

મગવાન્-ભવોપપાતગતિ ચાર પ્રકાર કી કહી હૈ, વહ હસ પ્રકાર હૈ-નારક-ભવોપપાતગતિ, તિર્યગ્યોનિકભવોપપાતગતિ, મનુષ્યભવોપપાતગતિ ઓર દેવ-ભવોપપાતગતિ ।

ગૌતમસ્વામી-નારકભવોપપાતગતિ કિતને પ્રકાર કી હૈ ?

મગવાન્-નારકભવોપપાતગતિ સાત પ્રકાર કી કહી હૈ, વહ હસ પ્રકાર હૈ-રત્નપ્રમાપૃથિવીનારકભવોપપાતગતિ, શર્કરાપ્રમાપૃથિવીનારકભવોપપાતગતિ, વાલુકાપ્રમાપૃથિવીનારકભવોપપાતગતિ, પદ્મપ્રમાપૃથિવીનારકભવોપપાતગતિ, ધૂમપ્રમાપૃથિવીનારકભવોપપાતગતિ, તમપ્રમાપૃથિવીનારકભવોપપાતગતિ ઓર અધઃ સત્તમ પૃથિવીનારકભવોપપાતગતિ ।

હસી પ્રકાર સિદ્ધોં કો છોઢકર તિર્યગ્યોનિકભવોપપાતગતિ કે મેદ, મનુષ્ય-

ઉપસ્રહાર કરે છે-આ સિદ્ધિ ક્ષેત્રોપપાત ગતિની પ્રરૂપણા થઈ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-ભવોપપાત ગતિ કેટલા પ્રકારની કહેલી છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! ભવોપપાત ગતિ, ચાર પ્રકારની કહી છે, તે આ પ્રકારે છે-નારક ભવોપપાત ગતિ, તિર્યગ્યોનિક ભવોપપાત ગતિ, મનુષ્ય ભવોપપાત ગતિ અને દેવ ભવોપપાત ગતિ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નારકભવોપપાત ગતિ કેટલા પ્રકારની છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકભવોપપાત ગતિ સાત પ્રકારની કહી છે, તે આ પ્રકારે છે-રત્નપ્રમા પૃથ્વી નારક ભવોપપાત ગતિ, શર્કરાપ્રમા પૃથ્વી નારક ભવોપપાત ગતિ, વાલુકાપ્રમા પૃથ્વી નારક ભવોપપાત ગતિ, પદ્મપ્રમા પૃથ્વી નારક ભવોપપાત ગતિ, ધૂમ પ્રમા પૃથ્વી નારક ભવોપપાત ગતિ, તમ પ્રમા પૃથ્વી નારક ભવોપપાત ગતિ, અને અધઃ સત્તમ પૃથ્વી નારક ભવોપપાત ગતિ.

તિર્યગ્યોનિકભવોપપાતગતિભેદઃ, મનુષ્યગતિભેદઃ, દેવભવોપપાતગતિભેદઃ મણિતગ્યો-
વક્તવ્યઃ, 'જો ચેવ સેત્તોવવાયગતીં સો ચેવ' યશ્ચૈ-ક્ષેત્રોપપાતગત્યાં સિદ્ધર્વાર્જિત શ્વતુર્વિધો
નૈરયિકતિર્યગ્યોનિક મનુષ્યદેવગતિભેદરૂપઃ પ્રતિપાદિતઃ સ ચૈવ ભેદોઽત્રાપિ પ્રતિપાદનીય
इत्यर्थः, તથા ચ ભવોપપાતગતે શ્વત્વાતો મૂળભેદા નૈરયિકાદિ ભેદાદ્ ભવન્તિ, ઉત્તરભેદાસ્તુ
દ્વાવિંશતિઃ સંભવન્તિ, તત્ર નૈરયિકભવોપપાતગતેરત્નપ્રમાદિભેદાત્ સપ્તભેદાઃ, તિર્યગ્યોનિક-
ભવોપપાતગતેરેકેન્દ્રિયાદિપંચેન્દ્રિયપર્યન્તભેદાત્ પञ्चभेदाः, મનુષ્યભવોપપાતગતેઃ પુનઃ
સંમૂર્ચ્છિમર્ગર્મજમનુષ્યભેદાદ્ ઢ્રો ભેદી, દેવભવોપપાતગતેસ્તુ ભવનપતિ વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્ક
વૈમાનિકભેદા શ્વત્વારોભેદાઃ સર્વસંકલનેન અષ્ટાદશભેદા મૂળચતુર્ભેદમિશ્રણેન દ્વાવિંશતિભેદા
મવન્તિ, તદુપસંહરન્નાહ-'સે તં દેવભવોવવાયગતી' સા ણપા-પૂર્વોક્તસ્વરૂપા દેવભવોપપાત-
ગતિઃ પ્રજ્ઞસા 'પરમપ્રકૃતમુપસંહરન્નાહ-'સે તં ભવોવવાયગતી' સા ણપા-ઉપર્યુક્તસ્વરૂપા
ભવોપપાતગતિ કે ભેદ ઓર દેવભવોપપાતગતિ કે ભેદ કહલેને ચાહિં. તાત્પર્ય
યહ હૈ કિ ક્ષેત્રોપપાતગતિ મેં નારક, તિર્યચ, મનુષ્ય ઓર દેવ ગતિ કે ભેદ સે
જો ભેદ કહે હૈં, વહી યહાં મી કહલેને ચાહિં. હસ પ્રકાર નૈરયિક આદિ કે
ભેદ સે ભવોપપાતગતિ કે મૂળ ભેદ ચાર હૈં ઓર ઉત્તરભેદ વાઈસ હૈં. ડનમેં સે
નૈરયિકભવોપપાતગતિ કે રત્નપ્રમા આદિ કે ભેદ સે સાત ભેદ હોતે હૈં, તિર્ય-
ગ્યોનિકભવોપપાતગતિ કે ઇકેન્દ્રિય સે લેકર પંચેન્દ્રિય તક પાંચ ભેદ હોતે હૈં ।
મનુષ્યભવોપપાતગતિ કે સંમૂર્ચ્છિમ ઓર ગર્મજ મનુષ્યોં કે ભેદ સે ડો ભેદ હૈં ઓર
દેવભવોપપાતગતિ કે ભવનપતિ વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિક ભેદ સે ચાર
ભેદ હૈં । યે સબ મિલાકર અઠારહ ભેદ હૈં ઓર હનમેં ચાર મૂળ ભેદ સમ્મિલિત કર
દિં જાં તો સબ વાઈસ ભેદ હો જાતે હૈં । અથ ઉપસંહાર કરતે હૈં-યહ દેવભવો
પપાતગતિ કા પ્રરૂપણ હુઆ ઓર ભવોપપાતગતિ કી પ્રરૂપણા મી સમાસ હુઈ ।

એજ પ્રકારે સિદ્ધોને છોડીને તિર્યગ્યોનિક ભવોપપાત ગતિના ભેદ, મનુષ્ય ભવો-
પપાત ગતિના ભેદ અને દેવ ભવોપપાત ગતિના ભેદ કહી લેવા જોઈએ. તાત્પર્ય એ છે
કે ક્ષેત્રોપપાત ગતિમા નારક, તિર્યચ મનુષ્ય અને દેવગતિના ભેદથી જે ભેદ કહ્યા છે,
તેજ અહીં પણ કહી લેવા જોઈએ એ પ્રકારે નૈરયિક આદિના ભેદથી ભવોપપાત ગતિના
મૂળ ભેદ ચાર છે, અને ઉત્તર ભેદ બાવીસ છે. તેમનામાથી નૈરયિક ભવોપપાત ગતિના
રત્નપ્રમા આદિના ભેદથી સાત ભેદ થાય છે, તિર્યગ્યોનિક ભવોપપાત ગતિના
અને ગર્ભજ મનુષ્યોના ભેદથી બે ભેદ છે અને દેવભવોપપાત ગતિના ભવનપતિ, વાન-
વ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક ભેદથી ચાર ભેદ છે. આ બધાને મેળવતા અઠાર ભેદ
છે અને તેઓમાં ચાર મૂળ ભેદ સમિલિત કરી દેવાય તો બધા મળીને બાવીસ ભેદ
થઈ જાય છે હવે ઉપસંહાર કરે છે-આ દેવ ભવોપપાત ગતિનું પ્રપચ્ચ થયું અને ભવો
પપાત ગતિની પ્રપચ્ચ પણ સમાસ થઈ ગઈ.

મવોપપાતગતિઃ પ્રજ્ઞાતા, અથ નો મવોપપાતગતિં પ્રરૂપયિતું ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે કિં તં નો મવોવવાયગતી?’ તત્-અથ કા સા-કતિવિધા, નો મવોપપાતગતિઃ પ્રજ્ઞાતા? મગવાનાહ-‘નો મગોવવાયગતી દુઃખિહા પળ્લણ્ણા’ નો મગોપપાતગતિં દ્વિવિધા પ્રજ્ઞાતા, તત્ર નો મવસ્તાવત્ કર્મસમ્પન્નસમ્પાદ્ય નૈરયિકત્વાદિ પર્યાયરહિતો મવવ્યતિરિક્તો વ્યપદિશ્યતે સ ચ પુદ્ગલઃ સિદ્ધો વા મવતિ તદુભયસ્યાપિ ઉપર્યુક્તલક્ષણ મવાતીતત્વાન્, તસ્મિન્ નો મવે ઉપપાતઃ-પ્રાદુર્ભાવરૂપ એવ ગતિર્ગમનમિતિ નો મગોપપાતગતિ રિતિ, તદેવ વિશદયન્નાહ-‘તં જહા-પોગ્ગલણોમવોવવાયગતી સિદ્ધ નો મવોવવાયગતી’ તદ્યથા-પુદ્ગલ નો મવોપપાતગતિઃ, સિદ્ધ નો મવોપપાતગતિશ્ચ, તત્ર ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે કિં તં પોગ્ગલ નો મવોવવાયગતી?’ તત્-અથ કા સા-કતિવિધા પુદ્ગલ નો મવોપપાતગતિઃ પ્રજ્ઞાતા? મગવાનાહ-‘પોગ્ગલણો મવોવવાયગતી-જં ણં પરમાણુપોગ્ગલે લોગરસ પુરત્થિમિલ્લાઓ ચરમંતાઓ પચ્ચત્થિમિલ્લં ચરમંતં ઇગસમણં ગચ્છઈ’ પુદ્ગલ નો મવોપપાતગતિસ્તાવત્-યત્ સ્વલ્પ પરમાણુ પુદ્ગલઃ લોકસ્ય પૂર્વસ્માત્ ચરમાન્તાત્ પશ્ચિમ ચરમાન્તમ્ ઇગસમયેન ગચ્છતિ, એવમ્-‘પચ્ચત્થિમિલ્લાઓ વા ચરમંતાઓ પુરત્થિમિલ્લં ચરમંતં ઇગસમણં ગચ્છઈ’ પશ્ચિમાદ્ વા ચરમાન્તાત્ પૂર્વ ચરમાન્તમ્

ગૌતમસ્વામી-પ્રશ્ન કરતે હૈં-હે ભગવાન્ ! નોમવોપપાતગતિ કિસે કહતે હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નોમવોપપાતગતિ દો પ્રકાર કી કહી હૈં । કર્મ કે ઉદય સે હોને વાલી નારકસ્વ આદિ પર્યાયોં સે રહિત, મવ સે જો મિશ્ર હો ઉસે નોમવ કહતે હૈં । પુદ્ગલ ઓર સિદ્ધ મવ સે મિશ્ર હૈં, ક્યોંકિ યહી દોનોં કર્મજનિત પર્યાયોં સે રહિત હૈં । ઉસ નોમવ મેં ઉપપાત રૂપ ગતિ કો નોમવોપપાતગતિ કહા ગયા હૈં । હસીકા સ્પષ્ટીકરણ કરતે હુએ સૂત્રકાર કહતે હૈં-નોમવોપપાતગતિ કે દો ભેદ યે હૈં-પુદ્ગલનોમવોપપાતગતિ ઓર સિદ્ધનોમવોપપાતગતિ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! પુદ્ગલનોમવોપપાતગતિ કિસે કહતે હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પુદ્ગલપરમાણુ લોક કે પૂર્વી ચરમાન્ત અર્થાત્ છોર (અન્ત) સે પશ્ચિમી ચરમાન્ત તક એક સમય મેં ચલા જાતા હૈં, હસી પ્રકાર પશ્ચિમી ચરમાન્ત સે પૂર્વી ચરમાન્ત તક એક હી સમય મેં પહુંચ જાતા હૈં, દક્ષિણી

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નો મવોપપાત ગતિ કોને કહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-નો મવોપપાત ગતિ બે પ્રકારની કહી છે. કર્મના ઉદયથી થનારી નારકસ્વ આદિ પર્યાયોથી રહિત ભવથી બે ભિન્ન હોય તેને નો ભવ કહે છે. એ પુદ્ગલ અને સિદ્ધ ભવથી ભિન્ન છે, કેમકે આજ બન્ને કર્મજનિત પર્યાયોથી રહિત છે. તેનો ભવમાં ઉપપાત રૂપ ગતિને નો મવોપપાત ગતિ કહેલ છે એવું જ સ્પષ્ટીકરણ કરતાં સૂત્રકાર કહે છે નો મવોપપાત ગતિના બે ભેદ આ છે-પુદ્ગલનોમવોપપાત ગતિ અને સિદ્ધનોમવોપપાત ગતિ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પુદ્ગલનોમવોપપાત કોને કહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પુદ્ગલ પરમાણુ લોકના પૂર્વી ચરમાન્ત અર્થાત્ અન્તથી

એકસમયેન ગચ્છતિ, એવમ્-‘દાદિણિલ્લાઓવા ચરમાન્તાઓ ઉત્તરિલ્લં ચામંતં એમમપ્પણં ગચ્છઈ’ દક્ષિણાદ્ વા ચરમાન્તાદ્ ઉત્તરં ચામાન્તમ્ એકસમયેન ગચ્છતિ, ‘અં ઉત્તરિલ્લાઓ દાદિણિલ્લં’ ઉત્તરરેખાદ્ વા ચરમાન્તાદ્ દક્ષિણં ચરમાન્તમ્ એકસમયેન ગચ્છતિ, એવમ્ ‘ઉવરિલ્લાઓ હેટ્ઠિલ્લં, હિટ્ઠિલ્લાઓ ઉવરિલ્લં’ ઉપરિષ્ઠાદ્ વા ચરમાન્તાદ્ અધસ્તનં ચરમાન્તમ્ એકસમયેન ગચ્છતિ, અધસ્તાદ્ વા ચરમાન્તાદ્ ઉપરિતનં ચરમાન્તમ્ એકસમયેન ગચ્છતિ ‘સે તં પોગ્ગલ્લોભવોવવાયગતી’ સા એવા-ઉપર્યુક્તસ્વરૂપા પુદ્ગલ નો ભવોપપાતગતિઃ પ્રજ્ઞાતા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે કિં તં સિદ્ધાન્તોભવોવવાયગતી?’ તત્-અથ કા સા-રૂતિવિધા સિદ્ધ નો ભવોપપાતગતિઃ પ્રજ્ઞાતા ? ભગવાનાહ-‘સિદ્ધાન્તોભવોવવાયગતી દુવિદા પ્પણ્ણતા’ સિદ્ધ નો ભવોપપાતગતિઃ દ્વિવિધા પ્રજ્ઞાતા ‘તં જહા-અણંતરસિદ્ધાન્તો ભવોવવાયગતી’ તચ્ચા-અનન્તર-સિદ્ધ નો ભવોપપાતગતિઃ, ‘પરંપરસિદ્ધાન્તોભવોવવાયગતી ચ’ પરમ્પરાસિદ્ધ નો ભવોપપાત-ગતિશ્ચ, તત્ર ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે કિં તં અણંતરસિદ્ધાન્તોભવોવવાયગતી?’ તત્-અથ કા સા-રૂતિવિધા અનન્તરસિદ્ધ નો ભવોપપાતગતિઃ પ્રજ્ઞાતા ? ભગવાનાહ-‘અણંતરસિદ્ધાન્તો ભવોવવાયગતી પ્પણ્ણરસવિદા પ્પણ્ણચા’ અનન્તરસિદ્ધ નો ભવોપપાતગતિઃ પચ્ચદશ વિધા પ્રજ્ઞાતા

ચરમાન્ત સે ઉત્તરી ચરમાન્ત તક ઓર ઉત્તરી ચરમાન્ત સે દક્ષિણી ચરમાન્ત તક એક સમય મેં ગતિ કરતા હૈ, હસી પ્રકાર ડપરી છોર સે નીચલે છોર તક ઓર નીચલે છોર સે ડપરી છોર તક એક સમય મેં હો ગતિ કરતા હૈ, યહ પુદ્ગલનો-ભવોપપાતગતિ કહલાતી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! સિદ્ધનોભવોપપાતગતિ કિતને પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સિદ્ધનોભવોપપાતગતિ દો પ્રકાર કી કહી હૈ-અનન્તર-સિદ્ધનોભવોપપાતગતિ ઓર પરમ્પરસિદ્ધનોભવોપપાતગતિ ।

ગૌતમસ્વામી-અનન્તરસિદ્ધનોભવોપપાતગતિ કિતને પ્રકાર કી હૈ ?

ભગવાન્-અનન્તરસિદ્ધનોભવોપપાતગતિ પન્નહ પ્રકાર કી હૈ, વહ હસ પ્રકાર-

પશ્ચિમી ચરમાન્ત સુધી એક જ સમયમાં પહોચી જાય છે, દક્ષિણી ચરમાન્તથી ઉત્તરી ચરમાન્ત અને ઉત્તરી ચરમાન્તથી દક્ષિણી ચરમાન્ત સુધી એક સમયમાં ગતિ કરે છે, એજ પ્રકારે ઊપરની બાજુથી નીચેની બાજુ સુધી અને નીચેની બાજુથી ઊપરની બાજુ સુધી એક સમયમાં જ ગતિ કરે છે. આ પુદ્ગલ નો ભવોપપાત ગતિ કહેવાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! સિદ્ધનોભવોપપાત ગતિ કેટલા પ્રકારની કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સિદ્ધનોભવોપપાત ગતિ બે પ્રકારની કહી છે-અનન્તર સિદ્ધ નો ભવોપપાત ગતિ અને પરપરા સિદ્ધનો ભવોપપાત ગતિ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! અનન્તર સિદ્ધનો ભવોપપાત ગતિ કેટલા પ્રકારની છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અનન્તર સિદ્ધનો ભવોપપાત ગતિ પદર પ્રકારની છે તે આ

‘तं जहा-वित्थमिद्धअणंतरसिद्धणोभवोववायगती य’ तद्यथा-तीर्थसिद्धानन्तरसिद्ध नो भवोपपातगतिश्च, ‘जाव अणेगसिद्धणोभवोववायगती य’ यावद्-एकसमये अनेकसिद्ध नो भवोपपातगतिश्च, गौतमः पृच्छति-‘से किं तं परंपरसिद्धणोभवोववायगती?’ तत्-अथ का सा-कतिविधा परम्परासिद्ध नो भवोपपातगतिः प्रज्ञप्ता? भगवानाह-‘परंपरसिद्धणो भवोववायगती अणेगविहा पणत्ता’ परम्परासिद्ध नो भवोपपातगति रनेकविधा प्रज्ञप्ता, ‘तं जहा-अपढमसमयसिद्धणोभवोववायगती’ तद्यथा-अप्रथमसमयसिद्ध नो भवोपपातगतिः ‘एवं दुसमयसिद्धणो भवोववायगती’ द्वितीयसमयसिद्ध नो भवोपपातगतिः, ‘जाव अणंत-समयसिद्धणोभवोववायगती’ यावत्-तृतीय चतुर्थपञ्चमषष्ठसप्तमाष्टमनवमदशमसंख्याता-संख्यातानन्तसमयसिद्ध नो भवोपपातगतिश्च प्रज्ञप्ता, ‘से चं सिद्धणोभवोववायगती’ सा एषा-उपर्युक्तस्वरूपा सिद्ध नो भवोपपातगतिः प्रज्ञप्ता, परमप्रकृतमुपसंहरन्नाह-‘से णं णो भवोववायगती’ सा एषा-पूर्वोक्तस्वरूपा नो भवोपपातगतिः प्रज्ञप्ता, ‘से तं उववायगती ४’ सा एषा-पूर्वोक्तस्वरूपा उपपातगतिः प्रज्ञप्ता,

अथ विहायोगतिमधिकृत्य गौतमः पृच्छति-‘से किं तं विहायगती?’ तत्-अथ का सा-तीर्थसिद्ध अनन्तरसिद्धनोभवोपपातगति अनेकसिद्ध अनन्तरसिद्धनोभवोपपातगति । (यहां) पन्द्रह प्रकार के सिद्धों के अनुसार पन्द्रह प्रकार की गति समझ-लेनी चाहिए ।

गौतमस्वामी-परम्परासिद्धनोभवोपपातगति कितने प्रकार की है?

भगवान्-परम्परसिद्धनोभवोपपातगति अनेक प्रकार की कही है, वह इस प्रकार-अप्रथमसमयसिद्धनोभवोपपातगति, द्विसमयसिद्धनोभवोपपातगति यावत् अनन्तसमयसिद्धनोभवोपपातगति अर्थात् त्रिसमयसिद्ध, चतुःसमयसिद्ध, पंचसमयसिद्ध, षट्समयसिद्ध, सप्तसमयसिद्ध, अष्टसमयसिद्ध, नवसमयसिद्ध, दशसमयसिद्ध, संख्यातसमयसिद्ध, असंख्यातसमयसिद्ध, अनन्तसमयसिद्धनोभवोपपातगति । यह सिद्धनोभवोपपातगति का स्वरूप कहा और

प्रकारे-तीर्थसिद्ध अने अनन्तर सिद्ध नो भवोपपात गति अनेक सिद्ध अनन्तर सिद्ध नो भवोपपात गति (अही पहर प्रकारना सिद्धोना अनुसार पहर प्रकारनी गति समझ लेनी लेछिये)

श्री गौतमस्वामी-परम्परा सिद्ध नो भवोपपात गति कितना प्रकारनी छे?

श्री भगवान्-परपरा सिद्ध नो भवोपपात गति अनेक प्रकारनी कही छे, ते आ प्रकारे अप्रथम समय सिद्ध नो भवोपपात गति, द्विसमय सिद्ध नो भवोपपात गति, यावत् अनन्त समय सिद्ध नो भवोपपात गति अर्थात् त्रिसमय सिद्ध, चतुःसमयसिद्ध, पंच समय सिद्ध, षट् समय सिद्ध, सप्त समय सिद्ध, अष्ट समय सिद्ध, नव समय सिद्ध, दश समय सिद्ध, संख्यात समय सिद्ध, असंख्यात समय सिद्ध, अनन्त समय सिद्ध नो भवोपपात गति आ सिद्ध नो भवोपपात गतिद्वं स्वरूप कहुं अने विधात

કતિવિધા વિદ્યાયોગતિઃ પ્રજ્ઞતા? ભગવાનાહ-‘વિદ્યાયગતી સત્તરમવિદ્યા પગ્ગતા’ વિદ્યાયોગતિઃ વિદ્યાયસ-આકાશેન ગતિરિત્યર્થઃ સપ્તદશવિધા પ્રજ્ઞતા, ‘તં જઢા-ફુલમાણગતી ?’ તત્તથા-સ્પૃશદ્ગતિઃ, તત્ર પરમાણ્વાદિકં વરતુ યદ્ અન્યેન પરમાણ્વાદિકેન વચ્નુના અન્યોન્યં સંસ્પૃશ્ય-પરસ્પર સરવન્ધમન્નુભૂય અનુભૂય ગચ્છતિ સા સ્પૃશદ્ગતિઃ વ્યપદિશ્યને સ્પૃશતોગતિઃ સ્પૃશદ્-ગતિરિતિવ્યુત્પત્તેઃ, ‘અફુલમાણગતી ૨’ અસ્પૃશદ્ગતિઃ-સ્પૃશદ્ગતિ વિપરીતાગતિઃ-અસ્પૃશદ્ગતિઃ, તથા ચ પરમાણ્વાદિકં યદન્યેન પરમાણ્વાદિના સહ પરસ્પરસમ્બન્ધમનનુભૂયેન ગચ્છતિ યથા પરમાણુરેકમયેન એકસ્માલ્લોકાન્તાદપરં લોકાન્તં ગચ્છતિ સા અસ્પૃશદ્ગતિરુચ્યતે, ‘ઉવ-સંપજ્ઞમાણગતી ૩’ ઉપસંપદ્યમાનગતિ સ્તાવદ્ યદન્યમુપસંપદ્ય-સમાશ્રિત્ય તદાશ્રયેણ ગમનં ઉપપાતગતિ કી પ્રરૂપણા ખી હો ચુકી ।

ગૌતમસ્વામી-પુનઃ પૂછન કરતે હૈં-હે ભગવન્ ! વિદ્યાયોગતિ કિનને પ્રકાર કી કહી હૈ ?

ભગવાન્-ઉત્તર દેતે હૈં-વિદ્યાયોગતિ અર્થાત્ આકાશ સે હોને વાલી ગતિ સતરહ પ્રકાર કી કહી હૈ । વહ હસ પ્રકાર હૈ-

(૧) સ્પૃશદ્ગતિ-પરમાણુ આદિ અન્ય વસ્તુઓં કે સાથ સ્પૃષ્ટ હો-હોકર અર્થાત્ પરસ્પર સંબંધ કા અનુભવ કરકે જો ગમન કિયા જાતા હૈ, વહ સ્પૃશદ્-ગતિ કહલાતી હૈ ।

(૨) અસ્પૃશદ્ગતિ-જો પરમાણુ આદિ અન્ય પરમાણુ આદિ કા સ્પર્શ કિયે વિના હી ગતિ કરતા હૈ, જૈસે પરમાણુ એક હી સમય મેં લોક કે એક ચરમાન્ત સે દુસરે ચરમાન્ત તક પહુંચ જાતા હૈ, ઉસકી ગતિ અસ્પૃશદ્ગતિ કહલાતી હૈ ।

(૩) ઉપસંપદ્યમાનગતિ-કિસી દુસરે કા આશ્રય લેકર ગમન કરના, જૈસે ધન્ય સાર્થવાહ કે આશ્રય સે ધર્મઘોષ આચાર્ય કા ગમન કરના, યહ ઉપસંપદ્ય-માનગતિ હૈ ।

ગતિની પ્રશ્નપણા થઈ ચૂકી છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પુનઃ પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવાન્ ! વિદ્યાયો ગતિ કેટલા પ્રકારની છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-વિદ્યાયો ગતિ અર્થાત્ આકાશથી થનારી ગતિ સત્તર પ્રકારની કહી છે. તે આ પ્રકારે છે-

(૧) સ્પૃશદ્ગતિ-પરમાણુ આદિ અન્ય વસ્તુઓની સાથે સ્પૃષ્ટ ગતિ થઈ-થઈને અર્થાત્ પરસ્પરના અનુભવનું જે ગમન કરાય છે, તે સ્પૃશદ્ ગતિ કહેવાય છે

(૨) અસ્પૃશદ્ ગતિ-જે પરમાણુ આદિ અન્ય પરમાણુ આદિનો સ્પર્શ કર્યા વગર જ ગતિ કરે છે, જેમ પરમાણુ એક જ સમયમાં લોકના એક ચરમ માત્રથી બીજા ચરમ માત્ર સુધી પહોંચી જાય છે, તેની ગતિ અસ્પૃશદ્ ગતિ કહેવાય છે.

(૩) ઉપસંપદ્યમાન ગતિ કોઈ બીજાનો આશ્રય લઈને ગમન કરવું, જેમ ધન સાર્થ-

યથા-ધનસાર્થવાદાધારેણ ધર્મધોયાચાર્યાણાં ગમનં સા ઉપસંપદ્યમાનગતિર્વ્યપદિશ્યતે 'અણુ-વસંપજ્જમાણગતી ૪' અણુપસંપદ્યમાનગતિસ્તુ પરસ્પરાશ્રયાશ્રયિભાવરહિતાનાં પથિગમનં ભવતિ સા અણુપસંપદ્યમાનગતિરુચ્યતે 'પોગ્ગચ્ચગતી ૫' પુદ્ગલગતિસ્તુ પ્રસિદ્ધૈવ પૂર્વં તદુપપાદ-નાચ્ચ, 'મંદૂચગતી ૬' મળ્હકગતિસ્તાવદ્ મળ્હૂત્ત્વદ્ ઉત્પ્લુત્ય ઉત્પ્લુત્ય યદ્ ગમનં ભવતિ સા મળ્હૂકગતિરુચ્યતે, 'ણાવાગતી ૭' નાવાગતિસ્તાવત્-નાવા મહાનદ્યાદૌ યદ્ ગમનં ભવતિ સા નાવાગતિર્વ્યપદિશ્યતે, ૭' 'નયગતી ૮' નયગતિસ્તાવત્-નયનાં નૈગમાદીનાં યદ્ ગમનં-સ્વસ્વમત-પુટ્ટીકરણમ્ અન્યોન્યસાપેક્ષાણાં વા સર્વેષાં નયાનાં યત્ પ્રમાણાવાધિતવસ્તુ વ્યવ-સ્થાનં સા નયગતિરુચ્યતે, 'છાયાગતી ૯' છાયાગતિસ્તુ-છાયામનુસૃત્ય સમાશ્રિત્ય વા યદ્ ગમનં સા છાયાગતિર્વ્યપદિશ્યતે, 'છાયાણુવાયગતી ૧૦' છાયાણુપાતગતિસ્તાવત્-છાયાયાઃ સ્વકારણીભૂતપુરુષાદેરનુપાતેન-અનુસારેણ યદ્ ગમનં સા છાયાણુપાતગતિરુચ્યતે યથા છાયા પુરુષાદિકમનુસરતિ નત્ પુરુષાદિશ્છાયા મનુસરતિ અતઃ છાયાયા અનુપાતગતિરિતિ વ્યપ-

- (૪) અણુપસંપદ્યમાનગતિ-વિના કિસી કા આશ્રય લિયે માર્ગ મેં ગમન કરના।
- (૫) પુદ્ગલગતિ-પુદ્ગલ કી ગતિ, જો પ્રસિદ્ધ હૈ।
- (૬) મળ્હૂકગતિ-મેંદક કી તરહ ઉછલ-ઉછલકર ચલના।
- (૭) નૌકાગતિ-નદી આદિ મેં નૌકા કે દ્વારા ગતિ હોના।
- (૮) નયગતિ-નૈગમ આદિ નયોં કા અપને-અપને અભિમત કી પુષ્ટિ કરના, પરસ્પર સાપેક્ષ હોકર પ્રમાણ સે અવાધિત વસ્તુ કી વ્યવસ્થા કરના નયગતિ હૈ।
- (૯) છાયાગતિ-છાયા કા અનુસરણ કરકે અથવા આશ્રય લેકર ગમન કરના।
- (૧૦) છાયાણુપાતગતિ-છાયા અપને કારણભૂત પુરુષ આદિ કા અનુસરણ કરકે જો ગતિ કરતી હૈ, વહ છાયાણુપાતગતિ હૈ। પુરુષ છાયા કા અનુસરણ ન કરે વલ્લિક છાયા હી પુરુષ કા અનુસરણ કરે તચ છાયાણુપાતગતિ કહલાતી હૈ।

વાહના આશ્રયથી ધર્મસંધોષ આચાર્યનું ગમન કરવું, એ ઉપસંપદ્યમાન ગતિ છે.

- (૪) અણુપસંપદ્યમાન ગતિ-કોઈના આશ્રય વિના માર્ગમાં ગમન કરવું.
- (૫) પુદ્ગલગતિ-પુદ્ગલની ગતિ, જે સિદ્ધ છે
- (૬) મળ્હૂકગતિ-મેંદકની માફક ઉછળી-ઉછળીને ચાલવું.
- (૭) નૌકાગતિ-નદી આદિમાં નાવ વિગેરેથી ગતિ થવી.
- (૮) નયગતિ-નૈમન આદિ નયોનો પોતપોતાના અભિમતથી પુષ્ટિ કરવી, પરસ્પર સાપેક્ષ થઈને પ્રમાણથી અવાધિત વસ્તુની વ્યવસ્થા કરવી નયનગતિ છે.
- (૯) છાયાગતિ છાયાનું અનુસરણ કરીને અથવા આશ્રય લઈને ગમન કરવું.
- (૧૦) છાયાણુપાત ગતિ-છાયા પોતાના કારણભૂત પુરુષ આદિનું અનુસરણ કરીને જે ગતિ કરે છે, તે છાયાણુપાત ગતિ પુરુષછાયાનું અનુસરણ ન કરે પણ છાયા જ પુરુષનું અનુસરણ કરે ત્યારે છાયાણુપાત ગતિ કહેવાય છે

दिश्यते, 'लेसागती ११' लेश्यागति स्तावत् तिर्यग्योनिरुमनुष्याणा यत् कृष्णादिश्लेस्यावद्
द्रव्याणि नीलादिश्लेस्यावद् द्रव्याणि प्राप्य तद्रूपादितया परिणमन्ति सा श्लेस्यागति र्व्यप-
दिश्यते, 'लेसाणुवायगती १२' लेश्यानुपातगति स्तावत्-श्लेस्याया अनुपातेन-अनुसारेण
यद् गमनं भवति सा श्लेस्यानुपातगति र्व्यपदिश्यते तथाहि जीवो श्लेस्याद्रव्याणि अनुसरति
नतु श्लेस्याद्रव्याणि जीवमनुपरन्तीति, तथा च वक्ष्यते-"यानि श्लेस्याद्रव्याणि पर्यादाय
जीवः कालं करोति तल्लेश्येषु द्रव्येषूपजायते न श्लेस्याेषु" इति, 'उद्दिश्यप्रविभक्तगती १३'
उद्दिश्यप्रविभक्तगतिस्तावत्-यद्विप्रविभक्तम्-प्रतिनियतमाचार्योपाध्यायादिकमुद्दिश्य तत्पाद्वै
धर्मोपदेशादिकं श्रोतुं प्रष्टुं वा गच्छति सा उद्दिश्य प्रविभक्तगति र्व्यपदिश्यते, 'चतुपुरिस-
प्रविभक्तगती १४' चतुःपुरुषप्रविभक्तगतिः, पुनः-चतुर्धा पुरुषाणां प्रविभक्ता-प्रतिनियता या

(११) श्लेस्यागति-तिर्यचो और मनुष्यों के कृष्ण आदि श्लेस्या के द्रव्य नील
आदि श्लेस्या के द्रव्यों को प्राप्त करके तद्रूप में परिणम होते हैं, वह श्लेस्यागति
कहलाती है ।

(१२) श्लेस्यानुपातगति-श्लेस्या के अनुपात से अर्थात् अनुसार को गमन
होता है, वह श्लेस्यानुपातगति है । जीव श्लेस्याद्रव्यों का अनुसरण करता है,
श्लेस्याद्रव्य जीव का अनुसरण नहीं करते । आगे कहा जाएगा-'जीव जिन
श्लेस्याद्रव्यों को ग्रहण करके काल करता है, उन्हीं श्लेस्या वाले द्रव्यों में उत्पन्न
होता है, अन्य श्लेस्या वालों में नहीं ।'

(१३) उद्दिश्यप्रविभक्तगति-प्रतिनियत आचार्य, उपाध्याय आदि को उद्देश्य
करके उनके पास से धर्मोपदेश सुनने के लिए अथवा उनसे प्रश्न पूछने के लिए
जो गमन किया जाता है, वह उद्दिश्यप्रविभक्तगति है ।

(१४) चतुःपुरुषप्रविभक्तगति-चार प्रकार के पुरुषों को चार तरह की प्रवि-
भक्त अर्थात् प्रतिनियत गति चतुःपुरुषप्रविभक्तगति कहलाती है । जैसे चार

(११) श्लेस्यागति-तिर्यचो अने मनुष्यों की कृष्ण आदि श्लेस्या द्रव्य नील आदि
श्लेस्याना द्रव्योंने प्राप्त करीने तद्रूपमा परिणत थाय छे, ते श्लेस्यागति कहैवाय छे.

(१२) श्लेस्यानुपातगति-श्लेस्याना अनुपातधी अर्थात् अनुसार जे गमन थाय छे,
ते श्लेस्यानुपातगति छे. एव श्लेस्याना द्रव्योंनु अनुसरण करे छे. श्लेस्या द्रव्य एवतु
अनुसरण नहीं करता. आगेण कहैवाये-एव जे श्लेस्या द्रव्योंने ग्रहण करीने काल करे छे,
तेज श्लेस्या वाणा द्रव्योंमा उत्पन्न थाय छे, अन्य श्लेस्यावाणामा नहीं.

(१३) उद्दिश्य प्रविभक्तगति-प्रति नियत आचार्य, उपाध्याय आदिने उद्देश्य करीने
तेमनी पासधी धर्मोपदेश साधनवा भाटे अथवा तेमने प्रश्न पूछवाने भाटे जे गमन
कराय छे, ते उद्दिश्य प्रविभक्तगति छे

(१४) चतुःपुरुष प्रविभक्तगति-चार प्रकारना पुरुषोंनी चार प्रकारनी प्रविभक्त
प्र० ११७

ગતિઃ સા ચતુષ્પુરુષવિમલગતિ રુચ્યતે યથા ચત્વારઃ પુરુષાઃ સમં પ્રસિથતાઃ સમમેવ પર્યવસ્થિતા મવન્તિ इत्यादिरूपेणाग्रे स्वयमेव वक्ष्यते, 'वंकगती १६' वङ्कगति स्तावत्-वङ्का-वका कुटिलेत्यर्थः सा चारौ गतिश्चेति वङ्कगतिः सा च चतुर्धा भवति-यथा घटनता, स्तम्भनता, श्लेषणता, पतनता च । तत्र घटनं तावत् खञ्जागतिः, स्तम्भनं तु ग्रीवायां धमन्यादीनां स्तम्भ, तिष्ठतो वाऽऽत्मनोऽङ्गप्रदेशानां स्तम्भः, श्लेषणं तावत् जान्वादिभिरूर्वादीनां संयोगः, पतनं तु प्रसिमेव 'पंकगती १६' पङ्कगतिस्तु-पङ्के-कर्दमे उपलक्षणत्वात् उदके वा अतिविशालं यद् निजं कायं केनापि सह संयोज्य तत्सहाय्येन गच्छति सा पङ्कगतिरुच्यते, 'बंधनविमोचनगती १७' बन्धनविमोचनगति स्तावत्-अतिपरिपक्वानामाम्रादिफलानां बन्धनाद्-वृन्ताद् विमुक्तानां यदधस्तावद् विश्रसया-निर्व्याघातेन गमनं सा बन्धनविमोचनगति र्व्यपदिश्यते, अथ पूर्वोक्तमेव सप्तदशप्रकारां विद्यायोगतिं सोदाहरणां विशदरूपेण प्ररूपयितुमाह-'से कितं

પુરુષ એક સાથ રવાના હુએ ઓર એક સાથ પહુંચે, इत्यादि रूप से सूत्रकार ने स्वयं मूल में बतलादिये हैं ।

વક્રગતિ-કુટિલ-તેઢીમેઢી ગતિ । વહ ચાર પ્રકાર કી હોતી હૈ-ઘટનતા, સ્તમ્ભનતા, શ્લેષણતા ઓર પતનતા । खंजा (लंगडी) गति को घटन कहते हैं । ग्रीवा में धमनी आदि का स्तम्भन होना स्तम्भ है अथवा आत्मा के अंगप्रदेशों स्तम्भ हो जाना स्तम्भ है । घुटनों आदि के साथ जांघों आदि का संयोग श्लेषण कहलाता है । पतन तो प्रसिद्ध ही है ।

(૧૬) પંકગતિ-પંક અર્થાત્ત કીચઢ મેં ઓર ઉપલક્ષણ સે જલ મેં અપને અતિ વિશાલ શરીર કો કિસી કે સાથ જોઢકર ડસકી સહાયતા સે ચલના ।

(૧૭) બંધનવિમોચનગતિ-સૂચ પકે હુએ આમ આદિ ફલોં કા અપને વૃન્ત સે અલગ હોરુર સ્વભાવતઃ નીચે ગિરના, બન્ધનવિમોચનગતિ હૈ ।

અથ ઉપર્યુક્ત સતરહ પ્રકાર કી વિદ્યાયોગતિ કી ઉદાહરણસહિત વિશદ

અર્થાત્ પ્રતિ નિયતગતિ ચતુ પુરુષ પ્રવિભક્તગતિ કહેવાય છે. એમકે ચાર પુરુષ એક સાથે રવાના થયા અને એક સાથે પહોંચ્યા, ઇત્યાદિ રૂપથી સૂત્રકારે સ્વયં મૂલમાં બતાવી દિધેલ છે.

(૧૫) વક્રગતિ-કુટિલ-વાકી ચૂકીગતિ. તે ચાર પ્રકારની હોય છે-ઘટનતા, સ્તમ્ભનતા, શ્લેષણતા અને પતનતા. ખંજા (લંગડી) ગતિને ઘટન કહે છે ગ્રીવામાં ધમની આદિનું સ્તંભન થવું સ્તંભ છે અથવા આત્માના અંગ પ્રદેશોનું સ્તંભ થઈ જવું સ્તંભ છે. ઢીચણુ વિગેરેની સાથે ખંધો વિગેરેના સંયોગ શ્લેષણ કહેવાય છે. પતનનો પ્રસિદ્ધ છે.

(૧૬) પંકગતિ-પંક અર્થાત્ કાદવ અને ઉપલક્ષણથી પાણીમાં પોતાના અતિવિશાલ શરીરને ઠાઠની સાથે ભેડીને તેની સહાયતાથી ચલવું.

(૧૭) બંધન વિમોચનગતિ-જૂબ પાકી ગએલ કેરી વિગેરે ફળોનું પોતાની ડાળખીથી અલગ થવું સ્વાભાવિક રીતે નીચે પડવું; બંધન વિમોચન ગતિ છે

ફુસમાણગતી?' તત્-અથ કા સા સ્પૃશદ્ગતિઃ પ્રજ્ઞસા ? મગવાનાહ-‘ફુસમાણગતી-જં ણં પરમાણુ-પોગલાણં દુપ્પસિયાણં જાવ અણંતપ્પસિયાણં સંઘાણં અણ્ણમણ્ણં ફુસંતાણં ગતી પવત્તઇ સેત્તં ફુસમાણગતી ૧’ સ્પૃશદ્ગતિઃ-યત્ સલ્લ પરમાણુપુદ્ગલાનાં દ્વિપ્રદેશિકાના યાવત્-ત્રિચતુઃ પચ્ચ-પદસપ્પાઠ નવદશ સંખ્યાતાસંખ્યાતાનન્તપ્રદેશિકાનાં સ્કન્ધાનામન્યોન્યં સ્પૃશતાં ગતિઃ પ્રવર્તતે સા ણ્ણા સ્પૃશદ્ગતિઃ પ્રજ્ઞસા ૧,

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે કિં તં અફુસમાણગતી ?’ તત્-અથ કા સા અસ્પૃશદ્ગતિઃ પ્રજ્ઞસા ? મગવાનાહ-‘અફુસમાણગતી-જં ણં પોસિં ચેવ અફુસંતાણં ગતી પવત્તઇ સેત્તં અફુસમાણગતી ૨’ અસ્પૃશદ્ગતિઃ-યત્ સલ્લ એતેપાચ્ચેવ પૂર્વોક્તાનાં પરમાણુપુદ્ગલાદિ-અનન્તપ્રદેશિકસ્કન્ધપર્ય-ન્તાનાં પરસ્પરમ્ અસ્પૃશતામ્-સ્પર્શમકુચતામેવ ગતિઃ પ્રવર્તતે સા ણ્ણા અસ્પૃશદ્ગતિઃ પ્રજ્ઞસા ૨’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે કિં તં ઉવસંપજ્જમાણગતી ?’ તત્-અથ કા સા ઉપસંપધમાનગતિઃ પ્રજ્ઞસા ? મગવાનાહ-‘ઉવસંપજ્જમાણગતી-જં ણં રાયં વા જુવરાયં વા ઈસરં વા તલવરં વા માહંવિતં વા

પરુપ્પણા કી જાતી હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સ્પૃશદ્ગતિ કિસે કહતે હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પરમાણુપુદ્ગલ કી, યા દ્વિપ્રદેશી, ત્રિપ્રદેશી, ચતુઃપ્રદેશી, પંચપ્રદેશી, છહપ્રદેશી, સાતપ્રદેશી, આઠપ્રદેશી, નવપ્રદેશી, દશપ્રદેશી, સંખ્યાત-પ્રદેશી, અસંખ્યાતપ્રદેશી અથવા અનન્તપ્રદેશી સ્કંધો કી એક દૂસરે કો સ્પર્શ કરતે હુએ જો ગતિ હોતી હૈ, વહ સ્પૃશદ્ગતિ કહલાતી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! અસ્પૃશદ્ગતિ કિસે કહતે હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ઉન્હીં પૂર્વોક્ત પરમાણુપુદ્ગલ સે લેકર અનન્તપ્રદેશો સ્કંધો કી પરસ્પર સ્પર્શ કિયે વિના હી ગતિ હોના અસ્પૃશદ્ગતિ કહલાતી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! ઉપસંપધમાનગતિ કિસે કહતે હૈ ?

હવે ઉપર્યુક્ત સત્તર પ્રકારની વિહાયોગતિના ઉદાહરણ સહિત વિશદ રૂપે પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સ્પૃશદ્ગતિ શેને કહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પરમાણુ પુદ્ગલની, અગર- દ્વિપ્રદેશી, ત્રિપ્રદેશી, ચતુઃ પ્રદેશી, પંચ પ્રદેશી, છ પ્રદેશી, સાત પ્રદેશી, આઠ પ્રદેશી, નવ પ્રદેશી, સંખ્યાત પ્રદેશી, અસંખ્યાત પ્રદેશી, અથવા અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધોની એક બીજાને સ્પર્શ કરતા જે ગતિ થાય છે, તે સ્પૃશદ્ ગતિ કહેવાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અસ્પૃશદ્ગતિ શેને કહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! તેજ પૂર્વોક્ત પરમાણુ પુદ્ગલથી લઈને અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધોની પરસ્પર સ્પર્શ કર્યા સિવાય જ ગતિ થવી તે અસ્પૃશદ્ગતિ કહેવાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઉપસંપધમાન ગતિ શેને કહે છે ?

કુટુંબિતં વા ઇમં વા સેષ્ટિં વા સેનાવાહં વા સત્યવાહં વા ઉવસંપજિત્તાણં ગચ્છદ્, સે તં ઉવ-
સંપજ્જમાણગતી ૩' ઉપસંપદ્યમાનગતિરતાવદ્-યત્ સ્વલ્લુ રાજાનં વા યુવરાજં વા ईश्वरं વા
તલ્લેવરં વા, માહમ્બિકં વા કૌટુમ્બિકં વા ઇમ્યં વા શ્રેષ્ઠિનં વા સેનાપતિ વા સાર્થવાહં વા ઉપ-
સંપદ્ય સમાશ્રિત્ય આશ્રયં કૃત્વેત્યર્થઃ, ગચ્છતિ સા યપા ઉપસમ્પદ્યમાનગતિઃ પ્રજ્ઞસા ૩, તત્ર
રાજા-ભૂપતિઃ, યુવરાજઃ-રાજ્ય વ્યવસ્થાકારી, આસન્નરાજ્યાભિષેકઃ, ईश्वरસ્તાવદ્-અગ્નિમા-
દૈશ્વર્યસંમ્પન્નઃ, તલ્લેવરઃ-સન્તુષ્ટ ભૂપતિવિતીર્ણપટ્ટવન્ધાલદ્વકૃતો રાજપુરુષવિશેષઃ, માહમ્બિકઃ-
લિઘમહમ્બોધિપઃ, કૌટુમ્બિકા-બહુલ કુટુમ્બસ્વામી, ઇમ્યઃ-ઇમમ્-ઈર્ષસ્તનમર્હતીતિ-ઈમ્યો
ધની इत्यर्थः, શ્રેષ્ઠી-શ્રીદેવતાધિષ્ઠિત સુવર્ણમયપટ્ટાલદ્વકૃતમૌલિઃ, સેનાપતિઃ-રાજ્યશુર-
સેનાનાયકઃ, સાર્થવાહઃ-સમુદાયનાયકઃ इत्यवसेयम्, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'સે કિં તં અણુવ-
સંપજ્જમાણગતી ?' તદ્-અથ કા સા અનુપસંપદ્યમાનગતિઃ પ્રજ્ઞસા ? મગવાનાહ-'અણુવસંપજ્જ-

મગવાન્-હે ગૌતમ ! રાજા, યુવરાજ, ईश्वर, તલ્લેવર, માહમ્બિક, કૌટુમ્બિક,
ઇમ્ય, શ્રેષ્ઠી, સેનાપતિ અથવા સાર્થવાહ કા આશ્રય લેકર ગમન કરના ઉપસંપ-
દ્યમાનગતિ હૈ । રાજા ભૂપતિ કો કહેતે હૈ । જો રાજ્ય કી વ્યવસ્થા કરતા હો
ઔરે જિસ્કા રાજ્યાભિષેક હોને ચાલા હો વહ યુવરાજ કહેલાતા હૈ । જો
વિશિષ્ટ દૈશ્વર્ય સે સમ્પન્ન હો વહ ईश्वर । રાજા ને સન્તુષ્ટ હોકર જિસે પટ્ટવન્ધન
પ્રદાન કિયા હો વહ તલ્લેવર કહેલાતા હૈ જો એક વિશેષ રાજપુરુષ હોતા હૈ ।
જો મહમ્મ નામક વસ્તી કા સ્વામી હો વહ માહમ્બિક । બહુત બડે કુટુમ્બ
મુલિયા કૌટુમ્બિક કહેલાતા હૈ । બડા ધનાઢય વ્યક્તિ ઇમ્ય (ઇમ અર્થાત્ દાથી
કે યોગ્ય) । શ્રીદેવતા સે અધિષ્ઠિત સુવર્ણમય પટ્ટ સે જિસ મુકુટ અલંકૃત હો,
વહ શ્રેષ્ઠી । રાજા કી ચતુરગો સેના કા અધિપતિ સેનાપતિ કહેલાતા હૈ । સમૂહ
કે નેતા કો સાર્થવાહ કહેતે હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! અનુપસંપદ્યમાનગતિ કિસે કહેતે હૈ ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! રાજા, યુવરાજ, ईश्वर, તલ્લેવર, માહમ્બિક, કૌટુમ્બિક, ઇમ્ય,
શ્રેષ્ઠી, સેનાપતિ, અથવા સાર્થવાહનો આશ્રય લઇને ગમન કરવું તે ઉપસંપદ્યમાન ગતિ છે.
રાજા ભૂપતિને કહે છે. જે રાજ્યની વ્યવસ્થા કરે અને જેનો રાજ્યાભિષેક થવાનો
હોય તે યુવરાજ કહેવાય છે. જે વિશિષ્ટ દૈશ્વર્યથી સંપન્ન હોય તે ईश्वર. રાજાએ
સતોષ માનીને જેને પટ્ટ બન્ધ પ્રદાન કર્યો હોય તે તલ્લેવર કહેવાય છે. જે એક વિશિષ્ટ
રાજપુરુષ હોય છે. જે મહમ્મ નામક વસ્તીનો સ્વામી હોય તે માહમ્બિક. બહુજ મોટા
કુટુમ્બનો વડીલ તે કૌટુમ્બિક કહેવાય છે. મોટો ધનાઢય પુરુષ ઇમ્ય (ઇલ અર્થાત્ દાથીને
યોગ્ય) શ્રી છે દેવતા જેની તે શ્રેષ્ઠી કહેવાય છે, તથા જેનો મુગટ સુવર્ણમય પટ્ટથી અલં-
કૃત હોય છે. તે શ્રેષ્ઠી કહેવાય છે. રાજાની ચતુર ગિણી સેનાનો અધિપતિ સેનાપતિ કહેવાય
છે સમૂહના નેતાને સાર્થવાહ કહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! અનુપસંપદ્યમાનગતિ કેને કહે છે ?

માણગતી-જં નં ઈર્ણિં ચેવ અણમણં અણુવસંપજ્જિતાણં ગચ્છઈ સેતં અણુવસંપજ્જમાણગતી ૪' અણુપસમ્પધમાનગતિસ્તાવદ્-યત્ સલ્લુ એતેપાંશ્વેવ-પૂર્વોક્તગજપ્રથૂતીનામિતિ-સમ્બન્ધ સામાન્યે પંઠી તેન રાજપ્રથૂતીનિત્યર્થઃ અન્યોન્યમ્ અણુપસમ્પધ-અનાશ્રિત્ય-આશ્રયમકૃત્યૈવ ગચ્છતિ સા અણુપસમ્પધમાનગતિઃ પ્રજ્ઞસા ૪, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે કિં તં પોગલગતી ?’ તત્-અથ કા સા પુદ્ગલગતિઃ પ્રજ્ઞસા ? ભગવાનાહ-‘પોગલગતી-જં નં પરમાણુપોગલગણં જાવ અણંતપર્ણ-સિયાણં સંધાણં ગતી પવત્તઈ સેતં પોગલગતી ૫, પુદ્ગલગતિસ્તાવદ્-યત્ સલ્લુ પરમાણુપુદ્ગ-લનાં યાવત્-દ્વિ ત્રિ ચતુઃ પશ્ચપદ સપ્તાષ્ટ નવ દશ સંખ્યાતાસંખ્યાતાનન્તપ્રદેશિકાનાં સ્કન્ધાનાં ગતિઃ પ્રવર્તતે સા ઈપા પુદ્ગલગતિઃ પ્રજ્ઞસા ૫, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે કિં તં મંદૂય-ગતી ?’ તત્-અથ કા સા મળ્લકગતિઃ પ્રજ્ઞસા ? ભગવાનાહ-‘મંદૂયગતી-જં નં મંદૂઓ ફિલ્લિત્તા-ગચ્છઈ, સેતં મંદૂયગતી ૬’ મળ્લકગતિસ્તાવદ્-યત્ સલ્લુ મળ્લકવત્ સ્ફેટિત્વા-ઉત્પ્લુત્ય ગચ્છતિ સા ઈપા મળ્લકગતિઃ પ્રજ્ઞસા ૬, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે કિં તં નાવાગતી ?’ તત્-અથ કા સા નાવાગતિઃ પ્રજ્ઞસા ? ભગવાનાહ-‘નાવાગતી-જં નં નાવા પુવ્વવેતાલીઓ દાહિણ-

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પૂર્વોક્ત રાજા આદિ કા આશ્રય લિયે વિના જો ગતિ હોતી હૈ, વહ અણુપસંપધમાનગતિ હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-પુદ્ગલગતિ કિસે કહતે હૈ ?

ભગવાન્-પરમાણુપુદ્ગલ કી યાવત્ દ્વિપ્રદેશી, ત્રિપ્રદેશી, ચારપ્રદેશી, પાંચ-પ્રદેશી, છહપ્રદેશી, સાતપ્રદેશી, આઠપ્રદેશી, ને દેશી, દશપ્રદેશી, સંખ્યાતપ્ર-દેશી, અસંખ્યાતપ્રદેશી અથવા અનન્તપ્રદેશી સ્કંધો કી જો ગતિ હોતી હૈ, વહ પુદ્ગલ ગતિ કહલાતી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-મંદૂકગતિ કયા હૈ ?

ભગવાન્-મેઢક ફુદક-ફુદક કર જો ચલતા હૈ વહ મંદૂકગતિ કહલાતી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-નાવાગતિ કિસે કહતે હૈ ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પૂર્વોક્ત રાજા વિગેરેના આશ્રય વિધા સિવાય જે ગતિ કરાય છે, તે અણુપસંપધમાન ગતિ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પુદ્ગલ ગતિ કોને કહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પરમાણુ પુદ્ગલની યાવત્ દ્વિપ્રદેશી ત્રિપ્રદેશી, ચાર પ્રદેશી, પાંચ પ્રદેશી, છ પ્રદેશી, સાત પ્રદેશી, આઠ પ્રદેશી, નવ પ્રદેશી, દશ પ્રદેશી, સંખ્યાત પ્રદેશી, અસંખ્યાત પ્રદેશી અથવા અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધોની જે ગતિ થાય છે, તે પુદ્ગલગતિ કહેવાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મંદૂકગતિ શું છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ઢેડકો ફૂંકો-ફૂંકોને જે આવે છે. તે મંદૂકગતિ કહેવાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-નાવાગતિ કોને કહે છે ?

વેયાલિં જલપહેળં ગચ્છઈ' નાવાગતિસ્તાવદ્-યત્ સ્વલ્લ નાવા-નૌકયા પૂર્વવૈતાલીતઃ-પૂર્વવૈતાલીતટાત્ દક્ષિણવૈતાલીં જલપથેન ગચ્છતિ 'દાહિણવૈતાલીઓ વા અવરવેતાલિં જલપહેળં ગચ્છઈ, સે તં નાવાગતી ૭' દક્ષિણવૈતાલીતો વા અપરવૈતાલીમ્-પશ્ચિમવૈતાલીં જલપથેન ગચ્છતિ સા ઇવા નાવાગતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ૭, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'સે કિં તં નયગતી ૮?' તત્-અથ કા સા નયગતિઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ? ભગવાનાહ-'નયગતી-જં ણં નેગમ સંગહચ્છદઃરુઝ્જુસુય સદ્સમભિરુદ્ધ એવંભૂતાણં નયાણં જા ગતી, અહવા સવ્વણયા વિ જ હચ્છંતિ, સે તં નયગતી ૮' નયગતી સ્તાવત્-યત્-સ્વલ્લ નૈગમપંચગ્યવ્યવહારઋજુસૂત્રશબ્દસમભિરુદ્ધ એવંભૂતાનાં નયાનાં યા ગતિઃ પ્રવર્તતે અથવા સર્વનયા અપિ યમિચ્છન્તિ સા ઇવા નયગતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ૮, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'સે કિં તં છાયાગતી ૧' તત્-અથ કા સા છાયાગતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા? ભગવાનાહ-'છાયાગતી-જં ણં હયછાયં વા, ગયછાયં વા નરછાયં વા, કિણ્ણરછાયં વા, મહોરગછાયં વા, ગંધવ્વછાયં વા, ઉસહછાયં વા, રહછાયં વા, છત્તછાયં વા, ઉવસંપજ્જિત્તાણં ગચ્છઈ સે તં છાયાગતી ૧' છાયાગતિસ્તાવદ્-યત્ સ્વલ્લ હયચ્છાયાં વા-અશ્વચ્છાયાં વા ગજચ્છાયાં વા, નરચ્છાયાં વા, કિન્નરચ્છાયાં વા, મહોરગચ્છાયાં વા, ગન્ધર્વચ્છાયાં વા ઋપમચ્છાયાં વા રથચ્છાયાં વા

ભગવાન્-નૌકા કે દ્વારા પૂર્વ વૈતાલી સે દક્ષિણ વૈતાલી અથવા દક્ષિણ વૈતાલી સે પશ્ચિમ વૈતાલી-તટ તક જલમાર્ગ સે જાના નાવાગતિ હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-નયગતિ કિસે કહતે હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નૈગમ, સંગ્રહ, વ્યવહાર, ઋજુસૂત્ર, શબ્દ, સમભિરુદ્ધ ઓર એવંભૂત નયોં કી જો ગતિ હોતી હૈ વહ નયગતિ, અથવા જિસે સમી નય માનતે હૈં, વહ નયગતિ ।

ગૌતમસ્વામી-છાયાગતિ કયા હૈ ?

ભગવાન્-બોહે કી છાયા કો, હાથી કી છાયા કો, મનુષ્ય કી છાયા કો, કિન્નર કી છાયા કો, મહોરગ કી છાયા કો, ગંધર્વ કી છાયા કો, વૃષભ કી છાયા કો, રથકી છાયા કો, છત્ર કી છાયા કો, આશ્રય કરકે હોનેવાલી ગતિ છાયાગતિ હૈ ।

શ્રી ભગવાન્-નાવ દ્વારા પૂર્વ વૈતાલીથી અથવા દક્ષિણ વૈતાલીથી પશ્ચિમ વૈતાલી તટ સુધી જળ માર્ગથી જવું તે નાવાગતિ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-ભગવન્ ! નય ગતિ કેને કહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-ગૌતમ ! નૈગમ, સંગ્રહ, વ્યવહાર ઋજુસૂત્ર, શબ્દ, સમભિરુદ્ધ અને એવંભૂત નયોનાં જે ગતિ હોય છે તે નયગતિ અથવા જેને બધા નય માને છે તે નયગતિ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! છાયાગતિ શું છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! બેડાની છાયાનો, હાથીની છાયાનો, મનુષ્યની છાયાનો, કિન્નરની છાયાનો, મહોરગની છાયાનો, ગન્ધર્વની છાયાનો, વૃષભની છાયાનો, રથની છાયાનો, છત્રની છાયાનો, આશ્રય કરીને થનારી ગતિ છાયાગતિ કહેવાય છે.

યાવત્-તદ્વર્ણતયા તદ્વન્ધતયા તદ્રસતયા તત્પર્શતયા ભૂયો ભૂયઃ પરિણમતિ-પરિણતિમ્પ-
ગચ્છતિ સા एषा लेश्यागतिः प्रज्ञप्ता ११, गौतमः पृच्छति--‘से किं तं लेसाणुवायगती?’ तत्
अथ का सा लेश्यानुपातगतिः प्रज्ञप्ता? भगवानाह-‘लेसाणुवायगती जल्लेसाइं द्व्वाइं परियाइत्ता
कां० करेइ तल्लेस्सेसु उववज्जइ’ लेश्यानुपातगतिस्तावद्-यल्लेश्यानि द्रव्याणि पर्यादाय-
गृहीत्वा जीवः कालं करोति तल्लेश्येषु द्रव्येषु उपपद्यते-जायते, ‘तं जहा-किण्हल्लेस्सेसु वा जाव
सुकल्लेस्सेसु वा, सेतं लेसाणुवायगती १२’ तद्यथा-कृष्णल्लेश्येषु वा द्रव्येषु यावत्-नीलल्लेश्येषु
कापोतल्लेश्येषु पद्मल्लेश्येषु तेजोल्लेश्येषु शुक्लल्लेश्येषु वा द्रव्येषु उपसंपद्यते, सा एषा लेश्या-
नुपातगतिः प्रज्ञप्ता १२, ‘से किं तं उद्दिस्सपविमत्तगती?’ तत्-अथ का सा उद्दिश्यप्रविमत्त
गतिः प्रज्ञप्ता? भगवानाह-‘उद्दिस्स पविमत्तगती-जं णं आयरियं वा उवज्झायं वा थेरं वा
पवत्ति वा गणिं वा गणहरं वा गणावच्छेदं वा उद्दिस्सिय गच्छइ, से तं उद्दिस्सियपविमत्तगती
१३’ उद्दिश्य प्रविमत्तगति स्तावत्-यत् खल्ल आचार्यं वा, उपाध्यायं वा, स्थविरं वा प्रवर्त्तकं
वा गणिनं वा गणधरं वा गणावच्छेदं वा उद्दिश्य-उद्दिश्य-एकैकं लक्ष्यीकृत्य गच्छति सा एषा
उद्दिश्य प्रविमत्तगतिः प्रज्ञप्ता १३, गौतमः पृच्छति--‘से किं तं चतुपुरिसपविमत्तगति?’ तत्-
अथ का सा चतुः पुरुष प्रविमत्तगतिः प्रज्ञप्ता? भगवानाह-‘से जहा नामए चत्तारि पुरिसा

જલલેશ્યા કે રૂપ મેં પ્રાપ્ત હોકર પરિણત હોતી હૈ, उसी को लेश्यागति कहते ?

गौतमस्वामी-लेश्यानुपातगति किसे कहते हैं ?

भगवान्-जिस लेश्या के द्रव्यों को ग्रहण करके जीव काल करता है, उसी
लेश्यावाले द्रव्यों में उत्पन्न होता है, जैसे कृष्णलेश्यावाले यावत् जललेश्या
वाले द्रव्यों में, यह लेश्यानुपातगति है ।

गौतमस्वामी-उद्दिश्य प्रविमत्तगति किसे कहते हैं ?

भगवान्-आचार्य, उपाध्याय, स्थविर, प्रवर्त्तक, गणि, गणधर या गणाव
च्छेदक को लक्ष्य करके जो गमन किया जाता है वह उद्दिश्यप्रविमत्तगति है ।

गौतमस्वामी-चतुःपुरुषप्रविमत्तगति क्या है ?

इपમાં પ્રાપ્ત થઈને પરિણત થાય છે, તેને જ લેશ્યાગતિ કહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! લેશ્યાનુપાતગતિ કેને કહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-ગૌતમ ! જે લેશ્યાના દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરીને જીવ કાલ કરે છે, તેજ
લેશ્યાવાળા દ્રવ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, જેમકે, કૃષ્ણ લેશ્યાવાળા યાવત્ શુક્લ લેશ્યાવાળા
દ્રવ્યોમાં, આ લેશ્યાનુપાતગતિ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! ઉદ્દિશ્ય પ્રવિભક્તિગતિ કેને કહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સ્થવિર, પ્રવર્તક, ગણિ, ગણધર, અગર
ગણાવચ્છેદકને લક્ષ્ય કરીને જે ગમન કરાય છે, તે ઉદ્દિશ્ય પ્રવિભક્તિ ગતિ છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ચતુ-પુરુષ પ્રવિભક્તિગતિ કેને કહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે વક્રગતિ ચાર પ્રકારની કહી છે-ઘટ્ટનતા, સ્તંભનતા, શ્વેષણતા.
અને પતનતા. ખંજગતિ રૂપ ઘટ્ટનતા છે. ઓવામાં ધમની આકિર્ણ સ્તંભન થયું તે
પ્રશ્ન ૧૧૮

સમ્બન્ધરૂપસ્ય માવઃ, શ્લેષણમેવ વા શ્લેષણતા પતનસ્ય માવઃ પતનમેવ વા પતનતેતિ માવઃ, સા ઇષા-ઉર્યુક્તરૂપા ચતુર્ધાઃ પદ્મગતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ૧૫, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે કિં તં પંકગતી?’ તત્-અથ કા સા પદ્મગતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ? મગવાનાહ-પંકગતી-‘સે જહાણામ્પ કેહ પુરિસે પંકસિં વા ઉદયંસિ વા કાયં ઉષ્વિહિયા ગચ્છહ, સે તં પંકગતી ૧૬’ પદ્મગતિ સ્તાવત્-તત્-અથ યથાનામ કશ્ચિત્ પુરુષઃ પદ્મે વા ઉદકે વા કાયં શરીરમ્ ઉદ્બધ્ય-અન્યેન સહ સંયોજ્ય ગચ્છતિ સા ઇષા પદ્મગતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ૧૬ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે કિં તં બંધન-વિમોચનગતી?’ તત્-અથ કા સા બન્ધનવિમોચનગતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ? મગવાનાહ-‘બંધનવિમોચ-નગતી-જં ણં અંવાણ વા અંવાહગાણ વા માતુલંગાણ વા વિલ્લાણ વા કવિટ્ટાણ વા ફળસાણ વા દાહિમાણ વા’ બન્ધનવિમોચનગતિ સ્તાવત્-યત્ સુલુ આમ્નાણાં વા અમ્લાટકાનાં વા માતુલુ જ્ઞાનાં વા વિલ્વાનાં વા કપિથ્યાનાં વા પનસાનાં વા ‘કટહલ’ ઇતિભાષા પ્રસિદ્ધાનામ્, દાહિમાનાં વા ‘પારેવતાણ વા અવસ્થોલાણ વા ચારાણ વા વોરાણ વા તિહુયાણ વા’ પારાવતાનાં વા અક્ષોટાનાં વા ચોલાનાં વા (ચારાણાં વા) બદરાણાં વા તિન્દુકાનાં વા ‘પકાણં પરિયાગયાણં બંધનાઓ વિપ્પમુક્કાણં નિન્વાધાણં’ અહે વીસસાણ ગતી પદત્તહ, સે તં બંધનવિમોચનગતી’ પકાનાં હોના શ્લેષણતા હૈ । પતન કા માવ પતનતા હૈ । યહ ચાર પ્રકાર કી વક્રગતિ કહી ગઈ હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-પંકગતિ કિસે કહતે હૈં ?

મગવાન્-કિસી ખી નામ કા કોઈ પુરુષ કીચહ યા જલમેં અપને શરીર કો દૂસરે કે સાથ સંયુક્ત કરકે ગમન કરતા હૈં વહ પંકગતિ કહલાતી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-બન્ધનવિમોચનગતિ કિસે કહતે હૈં ?

મગવાન્-આમ્રોં કી, અમ્લાટકોં કી, માતુલુંગોં (વિજૌરો) કી, વિલ્વોં કી, કપિથ્યોં કી, પનસોં (કટહલ) કી, દાહિમોં કી, પારાવતોં કી, અક્ષોટોં કી, ચોલોં કી, (ચારોં કી) બદરોં કી, તિન્દુકોં કી, જો પક ચુકે હૈં, જો અપતે ઘૃન્ત સે

સ્તંભનતા છે, બાતુ આદિની સાથે ઉડ આદિને સંયોગ થવો તે શ્લેષણતા છે. પતનનો માવ પતનતા છે. આ ચાર પ્રકારની વક્રગતિ કહેવાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પંકગતિ કેને કહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કેઈ પણ નામનો કેઈ પુરુષ કાઠવ કે પાણીમાં પોતાના શરીરને બીજાની સાથે જોડીને ગમન કરે છે, તે પંકગતિ કહેવાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! બન્ધનવિમોચન ગતિ કેને કહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આમ્રોની, અમ્લાટકોની, માતુલિંગો (બીજોરા) ની, બીલોની, કપિથોની, કષ્ણોની, દાહમોની, પારાવતોની, અખરોટોની, ચાલોની, બારોની, તિન્દુકોની, કે જેઓ પાકેલાં હોય છે, જે પોતાની ડીટાથી ભુલ પડી ગયેલ હોય છે, કેઈ શેકાણ

પર્યાગતાનામ્ પરિપાકમુપગતાનાં વન્ધનાદ્ વૃન્તભાગાદ્ વિપ્રવૃત્તાનાં-નિચ્ચુતાનાં નિર્વ્યાધાતેન-
નિર્વ્યાધાતેન અધઃ-અધસ્તાદ્ વિશ્રસયા-સ્વભાવેન ગતિઃ પ્રવર્તતે સા ણ્ણા વન્ધનવિમોચન-
ગતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, પરમપ્રકૃતમુપસંહરન્નાહ-‘સેતં વિહાયોગતી’ સા ણ્ણા-પૂર્વોક્તસ્પરુષા સપ્તદશ-
વિધા વિહાયોગતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, इति ‘पणवणाए भगवइए पओगपयं समत्तं’

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्बल्लभ-प्रसिद्धवाचरूपश्चदशभाषाकलित-ललितकलापालापक-
प्रविशुद्धगद्यपद्यानैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्री-शाहू छत्रपतिकोल्हापुर-
राजप्रदत्त-‘जैनशास्त्राचार्य’-पदविभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारी
जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलाल-व्रतिविरचितायां
श्री प्रज्ञापनासूत्रस्य प्रमेयबोधिनीख्यायां व्याख्यायां
भगवत्यां प्रयोगपदं षोडशं समाप्तम् ॥१६॥

પૃથક્ હો ગણે હૈં, કોઈ રુકાવટ ન હો તો, સ્વભાવ સે હો અધોગતિ હોતી હૈ,
વહ વન્ધનવિમોચનગતિ કહલાતી હૈ ।

યહ વિહાયોગતિ સતરહ પ્રકાર કી કહી ગઈ । ભગવતી પ્રજ્ઞાપના
સોલહવાં પ્રયોગપદ સમાપ્ત ।

श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचित
प्रज्ञापना सूत्र की प्रमेयबोधिनी व्याख्या में
सोलहवां प्रयोगपद समाप्त ॥१६॥

ન હોય તો સ્વભાવથી જ અધોગતિ થાય છે, એ વન્ધનવિમોચન ગતિ કહેવાય છે.
આ વિહાયોગતિ સત્તર પ્રકારની કહેલી છે.

શ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલ વ્રતિ વિરચિત
પ્રજ્ઞાપના સૂત્રની પ્રમેયબોધિની વ્યાખ્યાનું સોળસુ
પ્રયોગપદ સંપૂર્ણ ॥૧૬॥

